
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

GoogleTM books

<http://books.google.com>

UNIVERSITY OF VIRGINIA LIBRARY

Digitized by Google

ALDERMAN LIBRARY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ. UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

*QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO
LATINIS, ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :*

RECUSIO CHRONOLOGICA

**OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER
QUINDECIM PRIMA ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,**

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM
DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET
TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATE-
RIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO
AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLÈNTIBUS, AMPLIFICATA;
DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS,
STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE,
LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆ-
SERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO,
QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM
OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM
SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO
GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARACT. QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM
NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM
IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE
PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A. S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LIII

Sr JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUX, NUNC VERO INTRA MËNIA PARISIINA.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAN DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ulla EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLOM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSEO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ.

SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM

SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO

GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS,

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTINQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRÆ BIBLIOTHECÆ, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÀ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABÆ AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNÈ,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CULSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOD PRIMAM SERIEM, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLECTITUR, ET AD NOVEN ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET. IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLVMNODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272 PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT, SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS OBTEINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LIII.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AZBOÏSE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 25 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait ni prévoir ni empêcher, ces *Ateliers* ne se fermeront que quand la *Bibliothèque universelle du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un assez sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre.

Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme, reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, savoir, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine.

Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde; sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est, sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite, en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient toujours une révision et souvent il en vient deux ou trois, puis l'on cliché. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montroge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'invasemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition.

De plus, les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent, le plus souvent, que sur des imprimés.

Le R. P. De Barb, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver, en dix-huit mois d'études, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin, soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonnetty, directeur des *Annales de Philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction.

Dans le Clergé se trouvent très-certainement de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques. Eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque véritable faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, mais surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est recorrecté mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi-million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivaux, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer A PRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. chevalier Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en langues.

SÆCULUM V. ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

**AD MSS. CODICES CALlicos, VATICANOS, ANGLICOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM
EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS,
NOTIS, VARIIS LECTIOnIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIIBUS, ONOMASTICO ET COPIO-
SISsIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA**

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

**EDITIO NOVISSIMA. IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII,
TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT,
VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,**

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMI QUARTI

PARS PRIOR.

VE NEUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS CALLICIS.

**EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMEOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE. NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.**

1862

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LIII CONTINENTUR.

Homiliæ in Genesin.

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsecuturis S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis mere Latine novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina ditata evadit.

PRÆFATIO

IN

QUARTUM TOMUM.

Jam attigimus Commentaria seu Homilias S. Joannis Chrysostomi in Scripturam sacram, quæ jure vel commentaria vel conciones vocari possunt, quia in illis interpretis simul et Christianæ disciplinæ doctoris agit officium. Præeunt autem cæteris Homiliæ in Genesim, quæ numero sexaginta septem totum librum absolunt. His subjiciuntur Sermones novem in Genesim, aliquot, ut videtur, annis editi antequam totum librum interpretaretur. Hos excipiunt Homiliæ quinque in Annam matrem Samuelis, quæ olim sex fuere, sed una earum interijt. Agmen claudunt tres Homiliæ in Davidem et Saulem. In hæc autem omnia quædam hic observanda sunt.

§ 1. *De numero Homiliarum in Genesim, et Antiochiæ an Constantinopoli habitæ fuerint.*

De homiliis hisce non pauca disserit Photius, quæ in postremo Tomo una cum aliis ex eodem scriptore excerptis publicabuntur: interim vero hæc annotanda sunt: Photium nempe sexaginta et unam homilias in Genesim se vidisse testificari: ne autem errorem in numero inesse putemus, addit eas se habuisse tribus voluminibus comprehensas, quorum unum viginti homilias habebat, secundum sexdecim, tertium viginti quinque; unde id necessario consequitur, vel illas quas numero 67 hodie habemus homilias, olim in pauciores divisas fuisse, vel Photii exemplar non omnes in Genesim homilias complexum fuisse. Hoc postremum libentius credam: etenim omnes quas sexaginta septem numero habemus homilias suæ gaudent exordio et fine, incipientis ac desinentis notam præferentibus. Ex iis autem Photius viginti septem in Quadragesima habitas dicit; cum tamen in hodiernis omnibus exemplaribus triginta duæ in Quadragesima habitæ ferantur; ac proinde certum est in duobus primis Photiani exemplaris tomis quinque homilias defuisse; nisi tamen id ex divisionis diversitate prodierit, quod ægre admiserim. Idem vero Photius subdubitare videtur Antiochiæ, an Constantinopoli hæc homiliæ habitæ fuerint. Savilius autem Photii usus auctoritate sic sententiam expromit suam: « De loco et tempore assentior Photii conjecturis, habitas esse Constantinopoli, quod vel phrasis ipsa indicat, ut ipse loquitur, *in inferius delapsa*, ut sunt pleraque ejus scripta Constantinopolitana Antiochenis minus accurata; et auctor Vitæ Chrysostomi cap. 36 hunc librum in Genesim ponit inter excepta a scribis, et annis episcopatus sui secundo et quarto, hoc est annis Christi 399 et 401. »

At judicium hujusmodi inde sumptum, quod quæ Antiochiæ edidit Chrysostomus accuratiora sint iis, quæ Constantinopoli, admodum fallax est, ut fatetur ipse Savilius in notis p. 227. Hic vero prorsus falsum statuimus esse: nam hæc in Genesim homiliæ, quæ minus accurato, quam aliæ in utrumque Testamentum, stylo conscriptæ sunt, Antiochiæ certissime habitæ fuere. Hujus rei argumentum perspicuum suppeditat Chrysostomus initio Homiliæ 33 in Genesim. Nam causam aperiens cur Homiliarum in Genesim cursum post trigesimam secundam interpellavisset, hæc ait: *Nam sanctæ festivitatis adventus seriem nobis interpellavit. Neque enim par erat, ut dum crucem Domini celebraremus, de aliis sermonem vobis afferremus: mensa autem vobis apponenda erat suis congrua temporibus. Et idcirco quando venit dies traditionis, continua doctrinæ serie resecta, præsentibus quæ urgebant nos accommodantes, in proditorem linguam laxavimus: deinde de cruce aliqua in medium protulimus. Postea, illucescente Resurrectionis die, necessarium erat ut de Resurrectione Domini caritatem vestram doceremus: et sequentibus diebus, per ea miracula quæ tunc facta sunt, resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat: quando etiam Apostolorum Acta explanare cœpimus, inde vobis continua apponentes convivia, et crebris quotidianisque admonitionibus eos, qui nuper baptismi gratiam acceperant, exhortantes.*

Homiliarum ergo in Genesim, quas in Quadragesima habuerat, cursum interpellavit, ut in hebdomada sancta de Juda et de cruce ageret, ac continenter de resurrectione, moxque de Actis Apostolorum, intermixtis admonitionibus ad eos qui nuper baptismi gratiam acceperant. Homilia vero secunda de Juda proditore Tom. II, his verbis incipit, *Volebam de patriarcha rursus sermonem habere*; hoc est, de Abrahamo, de quo in trigesima secunda in Genesim homilia sermonem habuerat, postquam homiliam, ipso narrante, ab illo argumento abstinuit aliquantum, ut supra memoratas conciones haberet. Homiliam porro de cruce quam supra memorat an habeamus incertum est; nescimus enim an ea alterutra sit earum quas secundo Tomo edidimus. Homilia vero de resurrectione quam edidimus Tomo secundo quæ hunc titulum habet, *contra Ebriosos et de Resurrectione*; illa, inquam, homilia eadem ipsa est quæ memoratur supra in loco illo, ex trigesima tertia in Genesim excerpto, quod sic evidenter probatur. In hac de resurrectione homilia, ubi de ebrietate multa edisserit, hæc ait num 1: *Abstineamus ab ebrietate: non dico, abstineamus a vino, sed ab ebrietate abstineamus; non vinum efficit ebrietatem: est enim Dei creatura; Dei porro creatura nihil efficit mali, sed voluntas maligna efficit ebrietatem*. Hæc autem verba mire consonant cum illis Concionis primæ in principium Actorum, tertii Tomi num. 2: *Non sunt igitur malum divitiæ, sed illegitimus earum usus est malum. Et sicut nuper de ebrietate verba faciens non vinum accusabam; quippe cum omnis creatura Dei bona sit, quæ cum gratiarum actione percipitur: sed malum usum, etc.* Hæc itaque concio, ut illud, nuper, indicat habita fuit paucis diebus post illam contra ebriosos et de resurrectione, id quod mirifice consonat cum illo supra allato loco ex Homilia 33 in Genesim: *Postea illucescente Resurrectionis die, necessarium erat ut de resurrectione Domini caritatem vestram doceremus: et sequentibus diebus per ea miracula, quæ tunc facta sunt, resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat: quando etiam Apostolorum Acta explanare cepimus, inde vobis continua apponentes concordia, et crebris continuisque admonitionibus eos, qui nuper baptismi gratiam acceperant, exhortantes*. Inde vero quædam necessario inferenda videntur, nempe Homiliam illam contra ebriosos et de resurrectione eodem anno habitam fuisse quo dicta est Homilia de Juda proditore, triduoque post illam: alias quoque sequentibus diebus de resurrectione dictas fuisse quæ jam non exstant: atque eadem serie Homiliæ de Actis Apostolorum, sive de principio Actorum, quæ paucis post resurrectionem diebus haberi cæptæ sunt. Inde etiam planum est Homiliæ in Acta non esse illud opus in omnia Apostolorum Acta, quod in tomo 9 edetur, quodque ad conciones Constantinopolitanas referendum est; nam illæ conciones annum fere integrum occuparunt; hæ autem decem numero tempore a Pascha ad Ascensionem intercurrente habitæ sunt. Alioquin vero idipsum clare testificatur Chrysostomus Homilia eadem prima in principium Actorum num. 3, ubi hæc legimus: *Superioribus diebus apud vos de apostolicis verbis, deque evangelicis disseruimus, cum de Juda verba faceremus: disseruimus et de prophetis; hodierno die volumus de Actis Apostolorum verba facere, etc.* Advertas etiam velim, in prima et tertia Homilia in principium Actorum haberi admonitionem ad illos qui nuper baptismi gratiam acceperant, ut dicitur in loco supra allato ex trigesima tertia homilia in Genesim. Perspicuum igitur est Homiliæ in Genesim, de Juda proditore, et in Acta sive in principium Actorum una serie eodemque anno habitas fuisse. Hæc porro Homiliæ in Acta decem numero fuere, nempe quinque in principium Actorum, quarum secundæ maxima pars interiit. Quatuor item Homiliæ de mutatione nominum in hac serie ponendæ, quia argumentum, ut videre est, sumitur ex libro Actorum; licet enim in quarta illud primæ ad Corinthios, *Paulus vocatus*, etc., explicet, argumentum tamen priorum concionum ibi passim prosequitur. His homiliis adjungendus Sermo ille nonus in Genesim, ultimus nempe eorum sermonum, qui post 67 homiliæ priores locantur, quique ad illarum in Acta homiliarum seriem ideo pertinere potest, ut videas in Monito ad eundem. Decem itaque Homiliæ in Acta tunc habitas dicere possumus.

Exploratum ergo est, ut diximus, illas homiliæ eodem quo illas in Genesim anno, eademque in urbe, habitas fuisse. Antiochiæ vero, an Constantinopoli habitæ fuerint, non est quod perquiramus; quando in secundæ Homiliæ in principium Actorum exordium, perinde atque in titulo dicitur eam in Palæa, seu in veteri ecclesia habitam fuisse: quæ Palæa celebris Antiochena ecclesia erat, ut nemo nescit. Id quod etiam probatur ex initio Homiliæ duodecimæ in Genesim, ubi ait se cursum homiliarum in hunc Scripturæ librum interpellasse, ut eos commonefaceret, qui aberant a caula Christi, et Judæos sectabantur, id est, Judæorum jejunium jejunabant; nam in Quadragesima et jejunii tempore hi sermones sunt habiti. Hujusmodi autem morbo laborabant quidam Antiochenorum, adversus quos etiam concionem habuit Chrysostomus anno 386, cui titulus: *Adversus eos qui Judæorum jejunium jejunant*. Quamobrem cum de Constantinopolitanis nihil hujusmodi scriptum occurrat uspiam, hinc sequitur Antiochiæ has conciones dictas fuisse, quod ex supradictis jam liquido comprobatum est.

§ II. Quo anno Homiliæ in Genesim habitæ sint.

Restat ut quæramus de anno quo hæ Homiliæ in Genesim sunt habitæ. Qua in re nos omnino hærerere fatemur. Circa hanc quæstionem operose edisserit vir sagacissimus, omniumque longo accuratissimus, Tillemontius, cujus verba Latine translata referre ne pigeat.

« Quod spectat annum, quo hæ Homiliæ sunt habitæ, nonnisi conjectura dicere possumus. Illas Chrysostomus habere cœpit Dominica jejunium præcedente, ut per Quadragesimam

idem argumentum, ut verisimile est, tractaret. Secunda enim die sequenti, feria scilicet secunda et prima die jejunii, dicta fuit; tertia, feria tertia; quarta, die insequenti. Sicque reliquas continenter singulis diebus habitas fuisse credere est, licet id non significet Chrysostomus; nisi forte ex occasione quadam aliud argumentum tractandum occurreret. Certum quippe est populum quotidie in ecclesiam convenisse, Chrysostomumque singulis diebus concionatum esse. Eodem etiam in Genesim argumento pergebat Sabbato et Dominica, licet iis diebus non jejunaretur: nam undecima homilia in horum alterutro die habita fuit. Homiliæ quinta, sexta, septima, octava, nona continenter suis quæque diebus habitæ fuerunt. Neque dicere possis eas ad quinque dies jejunii secundæ hebdomadis pertinere; nam decima in die jejunii dicta fuit, » et in hebdomada quinque tantum jejunii dies erant, « et undecima Sabbato istius secundæ hebdomadis pronuntiata est. Si ergo homiliæ in Genesim singulis diebus una serie habitæ fuerint, id quod circa sex saltem priores omnino verisimile est, sexta utique feria sexta primæ hebdomadis Quadragesimæ pronuntiata fuerit.

« In sexta homilia Chrysostomus queritur Antiochenos, nulla quotidianarum adhortationum, nulla quadragesimalis pœnitentiæ ratione habita, cirri ludis interfuisse. Hi haud dubie circenses ludi eadem ipsa die celebrati fuerant; nam in Quadragesima vespertino tempore conciones habebantur: unde consequi videtur hunc annum esse aut 395, aut 396. Kalendarium enim Romanum ludos nullos assignat initio mensis Martii. Ludi quippe Gotthici, qui a quarta Februarii ad nonam habebantur, non hic a Chrysostomo commemorantur. Verum ludi adhuc assignantur undecima Februarii, qui anno 395 concurret cum feria sexta primæ hebdomadis Quadragesimæ, quia Pascha istius anni incidit in vigesimam septimam Martii. Annotantur etiam ludi ad ultimam Februarii, id quod ad annum 396 pertinere potest, quo, cum Pascha incideret in decimam tertiam Aprilis, vigesima nona Februarii concurrebat cum feriâ sexta primæ hebdomadis Quadragesimæ. Ex istis vero duobus annis anteferendum ducimus annum 395, quia putamus Chrysostomum anno 396 Homilias de pœnitentia habuisse. Quibus ita constitutis, ludi circenses illi, de quibus queritur Chrysostomus homilia 41, quæ tribus post Pentecosten hebdomadibus habita est (id est forte Sabbato 4 Junii, si vere sit annus 395), illi fortasse erunt qui ad primum istius mensis diem notantur. Verum hæc non ut rem exploratam et certam damus: cum maxime ignoremus utrum hoc Kalendarium tunc temporis Antiochiæ in usu esset, nec sciamus utrum ludi omnes circensium cursus exhiberent. Poterant item ludi celebrari non consueto ordine. Imo etiam ludi annotantur ad duodecimum diem Februarii perinde atque ad undecimum; ita ut cum Chrysostomus absterret eos qui circo adfuerant, ne in par erratum incidant, videatur monere debuisse, sequenti die exploratum fore num monitis suis obtemperassent. Verum ii forte ludi qui duodecimo die celebrabantur non erant circenses: nam ibi Kalendarium non notam præfert cm. XXIII. id est commissuræ XXIV, quæ videtur mihi esse nota ludorum circensium. Illa quoque nota cm. XXIII. et cm. XII. occurrit ad nonam, vigesimam quintam, et vigesimam septimam Februarii: verum hi dies ne per totum quidem tempus quo presbyter fuit Chrysostomus in feriam sextam primæ hebdomadis Quadragesimæ incidunt. Illa nota cm. ad ultimam Februarii non ponitur, quo etiam excluditur annus 396.

« Alio item argumento abducimur ne anni 395, quem assignamus, notas esse certas putemus: quod videlicet non omnino exploratum sit sextam homiliam feria sexta habitam fuisse. Cum enim undecima Sabbato secundæ hebdomadis haud dubie dicta fuerit, ex tredecim præcedentibus diebus, incipiendo a Dominica ante Quadragesimam, in qua prima homilia habita fuit, tres certissime dies, aut concione vacui fuere, aut conciones habuere ad aliud argumentum pertinentes, vel si ejusdem argumenti fuerint, certe jam deperditas. Atqui tres illi dies non nisi ante quintam, vel decimam vel undecimam statui possunt, quia aliæ omnes continenter et una dierum serie dictæ sunt. Ex hisce porro tribus unus saltem inter decimam et undecimam constituendus: qui enim pransi decimæ adfuerant, non feriam sextam, ut credere est, delegerant, ut jejunium solverent. »

Hactenus Tillemontius: ubi observes quanto labore ac studio, uti solet, illas temporis notas sit persequutus; quantaque prudentia a judicio absolute ferendo absteineat. Contra illam vero sententiam, quam ille hærens et subdubitans amplectitur, alii et fortasse majores possunt scrupuli proferri. Kalendarium enim illud Romanum Constantini Magni anno 325, ut fertur in titulo, editum, et a Petavio publicatum in Uranologio p. 112, incertum est an idem inanserit ad usque finem sæculi quarti; imo certum videtur in multis saltem mutatum fuisse: nam secundum profanæ plurium deorum religionis ritus concinnatum est totum; qui impii ritus demum sub Theodosio Magno sublatis sunt. Ad hæc certum videtur urbes illas orbis præcipuas, qualis erat Antiochia, suos, aut aliquos saltem sibi proprios habuisse ritus, quantum ad ludos et alia in Calendariis adscribi solita: quo posito quid possumus ex Kalendario Romano circa Antiochenos ritus statuere? Quod vero dicitur, querimoniam Chrysostomi initio homiliæ sextæ non spectare ludos Gotthicos, id certe divinando dici videtur; quis enim scit an in ludis Gotthicis, saltem in eorum quibusdam, cursus equorum adhiberetur? At contra hujusmodi cursus totus est Chrysostomus in homilia sexta. Demum tabulas Paschales, quæ hæc omnes conjecturæ nituntur, aliquando fallaces esse probavimus in Monito ad Homilias contra Judæos Tom. I. Nec tam perspicue scimus utrum circa celebrationem Paschæ ritum Alexandrinum servarent Antiocheni. Iis omnibus itaque perpensis fateamur necesse est, incertum prorsus esse quo anno hos in Genesim sermones Antiochiæ

habuerit Chrysostomus. Id unum sine dubio dicimus, magnam eorum partem in Quadragesima habitam fuisse: illamque Quadragesimam non esse anni 386, in qua octo ab his diversos sermones habuit; neque anni 387, quam pene totam in deploranda Antiochenorum ob eversas statuas calamitate absumpsit.

§ III. De stylo Chrysostomi in his in Genesim Homiliis.

Photius, cap. 172, de stylo Chrysostomi in his Homiliis loquens, ait ejus dictionem istiusmodi esse, ut in iis observetur consueta Chrysostomo claritas, puritas, splendor et copia dicendi, sententiarum frequentia, et aptissimarum similitudinum abundantia, sed eas remissione et humiliore dicendi genere scriptas; tantumque Homiliis seu Commentariis in Acta stylo inferiores, quantum illa in Acta Commentaria inferiora sunt Commentariis in Epistolas Pauli, et in Psalterium. Ac revera hæ homiliæ, licet magnam ubertatem, itemque solitam Chrysostomi inventionis felicitatem præ se ferant, non tamen pari studio accurationeque concinnatæ videntur. Hic sæpe animadvertas longissimas texti periodos, quæ parentheses alias super alias inductas tam frequenter exhibeant, ut principii oblitus orator sententiam imperfectam relinquat, et aliquando verbum ad syntaxin necessarium prætermittat. Neque vero id mirum tibi videatur, si perpendas periodos illas aliquando ita extendi, vix ut in pagina una absolvantur: in pagina, inquam, ex nostris quæ longæ latæque admodum sunt. Hinc inferas oratorem nostrum hæc concionantem non ita semper paratum meditatumque ad concionem venisse, sed multa ex tempore, ut menti sese offerebant, dixisse.

Si causam porro quæras, perpendas velim, ipsum in hac Quadragesima ad usque hebdomadis sanctæ dimidium non modo illas triginta duas priores in Genesim homilias habuisse, sed etiam alias identidem memoratas, quæ suadente quapiam temporis occasione Homiliarum in Genesim cursum interpellabant; et fortasse alias quoque habuisse ab se non commemoratas: ita ut quotidie ferme et quidem longissime concionatus sit. Id autem a viro, præsertim qui per totum annum par fere concionandi officium exsequebatur, non posse sine extemporali declamatione, saltem identidem repetita, præstari fateamur necesse est. In extemporali autem declamatione, ubi ingenium tanta pollens inventione, nova semper oranti suppeditat, quid mirum si nonnumquam contra præceptiones grammaticas peccetur, et si minus stricte observetur syntaxis? Non ingratum vero lectori fore existimo, si illud in Genesim homiliarum per Quadragesimam habitatum ordinem, et quanto elapso temporis spatio alia aliam sequuta sit, hic perscribam; id quod etiam Tillemontius fecit.

Prima igitur homilia dicta fuit Dominico die antequam quadragesimale jejunium iniretur: secunda die sequenti, quo jejunium incipiebatur; tertia et quarta in feriis tertia et quarta: hæ continenter singulis diebus dictæ sunt. Incertum vero est utrum inter quartam et quintam aliqua dies intercesserit aut concione vacua, aut ad aliud concionandi argumentum deputata; ut ut est, quinta, sexta, septima, octava et nona homiliæ continenter singulis sibi succedentibus diebus dictæ sunt, partim in prima, partim in secunda Quadragesimæ hebdomade; decima etiam in secunda hebdomade, aut feria quinta, aut sexta; undecima in Sabato secundæ hebdomadis. Duodecima habita est post aliam vel alias, quæ ad diversum a Genesi argumentum spectabant. Inter duodecimam quoque et decimam tertiam vel unus vel plures dies interfuerunt. Decima quarta habita est die decimam tertiam insequente; decima quinta similiter sequente die; decima sexta die item sequente; decima septima uno vel pluribus post decimam sextam diebus. Decimam septimam decima octava, nulla die interposita, sequuta est. Decima nona an continenter habita sit ignoratur, similiterque vigesima, quam diebus sequentibus, nullo interposito die, exceperunt vigesima prima, vigesima secunda, vigesima tertia, vigesima quarta, brevique interposito spatio, continuis diebus, vigesima quinta, vigesima sexta, vigesima septima, vigesima octava. Vigesima nona an post vigesimam octavam, nulla interposita die, habita sit, ignoratur. Trigesima, cum magnam hebdomadem attingisset, ut ipse Chrysostomus ait; trigesima prima, et trigesima secunda, iis hebdomadis sanctæ diebus qui feriam quintam in Cæna Domini præcedunt.

§ IV. De editione LXX Interpretum qua usus est Chrysostomus, a communi aliquando diversa.

Diversas ævo Chrysostomi fuisse Editiones LXX, atque in diversis Ecclesiis non eadem usurpari narrat Hieronymus, Chrysostomo æqualis. « Alexandria, inquit præfatione in libros Paralipomenon, et Ægyptus in LXX suis Hesychium laudat auctorem; Constantinopolis usque Antiochiam Luciani martyris exemplaria probat; mediæ inter has provinciæ Palæstinos Codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt: totusque orbis hac inter se contraria varietate compugnat. » Et in Epistola ad Augustinum, quæ est in postrema Editione 74, ironice loquens ait: « Vis amator esse verus LXX Interpretum? Non legas ea, quæ sub asteriscis sunt: imo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes. Quod si feceris, omnium Ecclesiarum bibliothecas damnare cogeris. Vix enim unus aut alter inveniatur liber, qui ista non habeat. » Ex his locis colligitur longe diversas inter se fuisse LXX Interpretum Editiones, illamque diversitatem peti debere ex variis Interpretum locis, nempe Aquilæ, Symmachi, Theodotionis et aliorum, quæ loca Origenes inseruerat in textum LXX, cum asteriscis id indicantibus. Quæ aliarum versionum particulae in exemplaribus multis remanserunt, in aliis plures, in aliis pauciores. Præter

illam diversitatis causam aliæ haud dubie fuerunt, uti solet in libris toties descriptis, toties emendatis. Indeque est quod non raro videmus a scriptoribus Græcis, et nonnumquam a Patribus, in primis vero a librariis, qui exemplaria *septuaginta Interpretum* descripserunt, Editionem *septuaginta Interpretum* commemorari et cum textu suo comparari, qui tamen textus est etiam LXX, sed multis admixtis varietatibus. Id etiam apud Chrysostomum observetur, maxime vero Commentariis in Psalmos, ubi postquam sui exemplaris lectionem attulit, aliam nonnumquam affert quasi ex *septuaginta Interpretibus*; ita ut primo conspectu videatur exemplar quo utebatur Chrysostomus aliud esse, etsi exemplar illud non aliam quam Editionem *septuaginta Interpretum* haberet; sed ob supra memoratas causas in multis diversam ab ea quæ in Hexapla Editione ab Origene posita fuerat. De his si plura desideres, consule Præliminaria nostra in Hexapla Origenis.

Ut ad rem veniamus, exemplar Chrysostomi in Genesim in non paucis differt ab Editione *septuaginta Interpretum* vulgata, quæ omnium manibus circumfertur, quamque Editionem Romanam appellamus; etsi non tantam diversitatem hic animadvertamus, quantam Homiliis in Psalmos. Varietatum autem exempla quædam hic afferre libet: minuscula certe discrimina si afferremus, longissimam texeremus præfationem, atque supervacuum laborem nullo fructu susciperemus: nam discrimina illa leviora, ut pleraque ex Antiochena illa *septuaginta Interpretum* Editione manarunt; ita multa alia librariorum vitio a Chrysostomi tempore inducta; non pauca etiam ex oratore ipso vel memoriter loquente, vel Scripturæ seriem ad suam concinnante orta sunt. Satis ergo nobis erit ex præcipuis varietatibus nonnullas ad exemplum et specimen tantum afferre, Cap. 4 Gen., v. 6, LXX habent, *Et contristatus est Cain valde, et concidit vultu suo*. Ubi Chrysostomus active: *Et tristitia affecit Cain valde; et concidit vultus ejus*. *Tristitia affecit*, supple, *Deus*, qui modo loquebatur. Alii autem Interpretes, *iratus est*, verterunt illud *ἔμην*. Cap. 5, v. 2, hæc verba, *et benedixit eos*, quæ in LXX habentur, et ex Hebraico expressa sunt, in Chrysostomi exemplari non exstant; nec dici potest illa prætermissa fuisse vel a librariis vel a Chrysostomo orante: nam quater vel quinquies repetuntur, et Chrysostomus, qui hæc minutatim explicat, non prætermisurus erat illam benedictionem, si in exemplari suo adfuisset. Aliæ identidem occurrunt variorum lectiones, sed ut plurimum leves. Genus autem varietatis aliud non raro reperitur: interpunctionis videlicet discrimen, quod tute, candide lector, inter legendum animadvertes.

Sunt et alia in quibus Chrysostomus Scripturæ textum ad seriem suam concinnavit, ut mos est concionatoribus, ut verbi causa col. 366 locus hic, cap. 17, v. 12: *Puellus octo dierum circumcidetur vobis, et vernaculus, et emptitius: et omnes in summa, ut ita dicam, qui apud vos sunt, hoc signum suscipient. Et quisquis non circumcidetur in die constituto, perdetur*. Hic certe multa mutavit Chrysostomus, atque Scripturæ seriem in breviorum formam redegit, neque putandum est sic in ejus exemplari scriptam fuisse.

Insignis est locus col. 522, ex capite 35, versu 16, ubi LXX habent, *Factum est autem, cum appropinquaret Chabatha qua itur in Ephratam*. Chrysostomus vero sic habet, *Quando appropinquavit ut intraret in Ephrata*, ommissa voce *Chabatha*, quæ viros doctos hactenus torsit. Ego vero non ausim dicere in exemplari S. Chrysostomi non fuisse; probabile quippe est illum eam, quod non intelligeretur, omisisse. Vide quæ de hac voce diximus in Hexaplis nostris. Cætera iis observanda relinquimus, qui varietates Biblicas ex professo tractant.

§ V. Quid sit centesima a Chrysostomo memorata.

Homilia 3 in Genesim col. 38, Chrysostomus de Christo loquens, ait: *Neque enim, quemadmodum hic, centesimam solum promittit, sed centuplo plura datis*. Centesima varie accipiebatur: erat quippe centesima auctionum videlicet rerum in auctione venditarum centesima pars, quæ ærario publico vel fisco cedebat: erat quoque centesima rerum venalium quæ exigebatur: itemque centesima genus tributii. Demumque centesima usus genus, *ἐκαστοῦ* Græcis, qua qui in fœnus accipiebant, singulis mensibus centesimam partem solverent, ita ut centum mensibus sortem æquarent. Hoc vero postremum genus centesimæ, hic intelligit Chrysostomus, ut optime conjecit Savilius. Hic enim agitur de centesima quæ promittitur; id quod de hac solum, non vero de supradictis intelligi potest: *ἐκαστοῦ* vero illa frequens apud Græcos erat. Hac de re vide Joh. Fredericum Gronovium De pecunia veteri lib. 3, cap. 13.

§ VI. De magna Hebdomade, de die *νuptῶν*, quæ est Dominica Paschæ, et de horis inæqualibus.

Quam nos sanctam et majorem hebdomadem vocamus, quæ est Quadragesimæ ultima, eam Antiocheni aliique magnam hebdomadem vocabant: qua de re hunc insignem Chrysostomi, col. 273, locum asserimus: *Eodem modo et nos faciamus oportet, quia in magnam hanc hebdomadem Dei gratia pervenimus, nunc maxime jejunii cursus nobis intendendus, et ferventiores fundendæ preces, faciendaque diligens et pura peccatorum confessio, et in bonis operibus sedulitas exhibenda, elemosyna larga, æquitas, mansuetudo, aliæque virtutes, ut talibus ornativitatibus, ubi in diem Dominicam venerimus, Domini liberalitate fruamur. Magnam autem vocamus hebdomadam, non quod longiores in ea sint horæ: sunt enim aliæ quæ multo majores horas habent; neque quod plures dies habeat: est enim idem numerus in hac aliisque omnibus. Quare ergo illam vocamus magnam? Quia in illa magna quædam et ineffabilia bona contigerunt nobis. Hic diem Dominicum vocat Chrysostomus diem sanctum Paschæ, quam vocabant etiam diem Do-*

mini, et magnam Dominicam: secus quam putavit vetus Interpres, qui has voces græcas *τὴν κυρίαν ἡμέραν*, quæ interpretari debent, in diem Dominicam, vertit, in die iudicii. Nam præterquam quod vel hic ipse locus, et alius ubi hæc vox eodem usu reperitur, suadent hic de die Paschæ agi, hoc etiam pro nostra sententia militat quod in vita manuscripta S. Theodosii Cœnobiarchæ, eadem vox græca *κυρία*, ad designandum Pascha, usurpetur, *ἡγορὰ τῆς καὶ ἁγίας καὶ πρώτης καὶ κυρίας, αὐτὸ πρῶτον τὸ πάσχα*: et in Vita manuscripta S. Danielis Stylitæ: *ἡμέρα μὲν τῆς κυρίας τῶν ἡμερῶν*, dies erat domina dierum, id est haud dubie Pascha.

Horas autem majores et minores necessario veteres admittebant, qui diem in duodecim et noctem in totidem partes seu horas diviserant: unde sequebatur eas hyberno tempore minores, æstivo autem majores esse: unde Martialis, lib. 12, Epigr. 1, horam æstivam sic commemorat,

Hora nec æstiva est, nec tibi tota perit.

Virgilius autem,

Jam nox hybernas bis quinque peregerat horas.

Unde pateat, quam incertum quamque instabilis esset clepsydram usus, cum eadem ipsa clepsydra vix ad paucos dies posset ultimumque horæ spatium indicare. Sic intelligendus itaque est Chrysostomus cum ait, in hebdomada majore loquens, esse dies qui horas majores haberent, quam ii in quibus tunc concionabatur, quod idipsum erat ac si dixisset, ineunte vere breviores esse diei horas, quam in æstate.

Circa sermones novem illos in Genesim. qui secundum sexaginta septem homilias in hoc Tomo locantur, satis diximus in Monito ante illos sermones posito, itemque in Monito quod nono sermone præmittitur.

§ VII. De tempore quo habiti sunt Sermones in Annam aliique hos præcedentes.

Usu et experientia compertum est ex diuturna tractatione sæpe aliquid notitiæ accedere, et quæ primo conspectu non percipiebantur, frequentius repetita perquisitione tandem explorata evadere. Id nobis accidit dum Sermones in Annam accuratius tractaremus: in illis enim temporis quædam notæ occurrunt, quæ non ad ipsorum modo, sed etiam ad aliorum quæ præcesserant ordinem constituendum opportunæ sunt. De iis quidem aliquantum disseruimus in Monito ad Sermones in Annam, et nonnulla quæ in secundi Tomi Præfatione cum Tillemontio secus posueramus, emendare conati sumus. Verum res est majoris momenti, quam ut paucis possit verbis declarari. Ad hæc vero tanta est Tillemontii, quem tunc sequuti sumus, apud nos auctoritas, ut nonnisi accuratissima præmissa rerum perquisitione ab eo debeamus et a nostra pariter pristina sententia discedere. Locus ille Chrysostomi unde verus et temporum et concionum ordoprehenditur, est in Sermone primo de Anna, ubi paulo post initium illè sic loquitur: *Vos enim fortasse eorum estis obliti, eo quod multos interea sermones, et de aliis rebus, nos habuerimus. Nam reverso a longinqua peregrinatione patre nostro, necessarium fuit omnia commemorare, quæ in comitatu acciderant: ac deinde cum gentilibus disputare, ut hos vi calamitatis ad meliorem frugem revocatos, qui, deserto gentilium errore, sese ad nos contulerant, pro virili confirmaremus, ac doceremus, quantis tenebris liberati, ad tantum lucem veritatis accurrissent. Post illa rursum multis diebus martyrum festivitate positi sumus, neque tempori conveniens fuisset eos qui in sepulcris martyrum versarentur, earum laudem quæ martyribus debentur, exsortes discedere. Successit his ad abstinendum a juramentis cohortatio. Cum enim totam rusticorum nationem in urbem ingressam cerneremus, hos illo instructos a nobis viatico censuimus dimittendos.*

Hæc omnia diligenter attendenda sunt: paucis enim Chrysostomus sat longam concionum seriem texit, atque ita loquitur, ut facile sit a vero tramite aberrare, nisi magna cautio adhibeatur. *Vos enim fortasse eorum estis obliti*, inquit, eorum scilicet quæ in Quadragesima concionatus erat: de illis enim agit in toto primæ in Annam concionis exordio; atque Quadragesimam ita proxime elapsam crederes, si ejus dicta ut primo conspectu intelligenda videntur exciperes, ut putares eum de hesterno die loqui, etsi longum effluxisset temporis intervallum, hebdomades nempe quinque a Paschate, ut mox videbitur. Pergit Chrysostomus: *Nam reverso a longinqua illa peregrinatione patre nostro, necessarium fuit omnia commemorare quæ in comitatu acciderant.* Hic certissime notat Homiliam XXI ad populum Antiochenum, Tomi. 2, quæ est tota de reditu Flaviani, deque reconciliata Theodosii Imperatoris cum Antiochenis gratia. Hanc cum Tillemontio putamus dictam fuisse ipso die Resurrectionis Dominicæ anno 387. Illud enim initio Chrysostomus significat cum dicit, *Benedictus Deus, qui hanc vobiscum sacram sollemnitate cum gaudio et lætitia multa hodie celebrare dignatus est.* Pergit Chrysostomus: *Ac deinde cum gentilibus disputare [oportuit], ut hos vi calamitatis ad meliorem frugem revocatos, qui deserto gentilium errore sese ad nos contulerant, pro virili confirmaremus, ac doceremus, quantis tenebris liberati, ad tantam lucem veritatis accurrissent.* Nempe diebus post Paschalem sollemnitate sequentibus, gentiles illos confirmare conatus est, qui ex calamitate Antiochenis, tam gentilibus quam Christianis, ob eversas statuas illata, ad meliorem frugem revocati, ad Christianam fidem accesserant; an autem una, an pluribus concionibus id egerit, incertum. Sed sive unam, sive plures, omnia amisimus. Verum hanc jacturam utcumque sarcit Chrysostomus, qui ea quæ ad gentiles dixerat in hac homilia, nec brevi sermone repetit; subjungit postea Chrysostomus: *Post illa rursum multis diebus sanctorum festivitate potiti sumus, neque tem-*

pori conveniens fuisset eos qui in sepulcris martyrum versarentur, earum laudum, quæ martyribus debentur, exsortes discedere. Successit his ad abstinendum a juramentis cohortatio. Cum enim totam rusticorum nationem in urbem ingressam cerneremus, hos illo instructos a nobis viatico censuimus dimittendos. Hæc vero confer, sodes, cum Homilia XIX ad populum Antiochenum, Tom. 2, cui homiliæ titulus est: *Dominica Servatæ, ad homines agros colentes, et de vitando juramento*; et hanc ipsam homiliam ad rusticos qui supra memorantur habitam fuisse saleberis; contra quam ego, Tillemontio adstipulatus, in Præfatione secundi Tomi statueram, ubi Dominicam Passionis eam esse quæ in titulo *Servatæ* vocatur, opinari me cum tanto viro testificatus sum. Non esse autem Dominicam Passionis, sed aliam multis post Pascha diebus occurrentem, jam certum indubitatumque videtur; atque adeo hæc homilia non est ultra inter quadragesimales conferenda. Omnia hic quadrant; homilia enim ad rusticos in primo sermone de Anna supra memorata post festa martyrum celebrata est, et contra juramenta erat: hæc quoque homilia XIX ad rusticos habita est, post festa martyrum, et contra juramenta. Quod autem Tillemontius duas fuisse homilias crediderit, hoc inde evenit, quod putaverit eos rusticos, qui in sermone de Anna memorantur, ex infima plebe fuisse, illos autem, qui in homilia XIX, fuisse episcopos, aut presbyteros ex longinqua regione venientes. Episcopos certe fuisse vix crediderim, presbyteros autem saltem quosdam eorum fuisse vix negari potest: illud enim prorsus indicare videntur hæc verba: *Horum quemque cerneret nunc quidem boves jugantem aratorios, aratrum trahentem et profundum scindentem sulcum; nunc autem sacrum ascendentem suggestum, et subditorum animas arantem; nunc quidem agri spinas excidentem falce; nunc vero sermone ex animis peccata extergentem*. Infra vero dicit: *Apud hos non sunt mulieres luxuriantes, nec vestimentorum ornatus, nec colores et fuci, sed omnis hujusmodi morum corruptio pulsa est: unde facilius quoque subditum sibi populum in modestiam deducunt*.

His certe perpensis, horum saltem partem maximam presbyteros fuisse fatendum est; nam episcopos fuisse tunc colonos et rusticos vix crediderim. Verum etsi presbyteri fuerint, etsi etiam episcopi, hi tamen omnino rustici erant, arantes, armenta curantes, sarculo terram sarrientes, aliaque vilissima agri ministeria exercentes, vili veste utentes; iique magno numero, ut per totum homiliæ decimæ nonæ initium videre est. Hi autem quinam alii sunt, quam ii de quibus sermone in Annam dicit, *Cum enim totam illam rusticorum vel agricolarum gentem in urbem ingressam cerneremus*?

Jam hinc certe manifestum mihi quidem est, eandem utrobique homiliam memorari, quæ ad agricolas habita sit, quæ anno 387, quæ post diurnam plurimorum martyrum celebritatem, quæ de juramentis, quæ item multis post Pascha diebus dicta fuerit: nam hoc quoque necessario adjiciendum, ut mox videbitur.

Verum est quod fortasse objiciatur, in homilia quippe decima nona ait Chrysostomus, sedum martyrum festi dies celebrarentur ægrum decubuisse; at in homilia prima in Annam nulla morbi mentio, imo videtur Chrysostomus tunc temporis vel de martyribus conciones habuisse, vel saltem habere potuisse, unde inferatur illum tunc non ægritudine laborasse; utque difficultatis ratio plenior evadat, utriusque homiliæ verba referenda sunt. In Homilia itaque ad Antiochenos decima nona sic oritur: *Epulis sanctorum martyrum excepti estis his præteritis diebus, spirituali celebritate repleti exultastis honestis exultationibus; vidistis aperta latera, et ilia concisa, cruorem undique defluentem, infinitas tormentorum species; humanam vidistis naturam supernaturalia præstantem, et coronas sanguinis contextas; pulchram saltastis choream, in omnem partem civitatis hoc præclaro duce vos circumagente. Sed nos vel invitati infirmitas domi manere cogebat. Tamen etsi solemnitati non interfuimus, voluptatem participavimus; etsi de concione fructum non cepimus, vobiscum tamen lætitiæ communem habuimus... propterea et domi sedens gaudebam vobiscum, et morbo nondum solutus surrexi, et cucurri ad vos, ut desiderabiles facies vestras intuerer; deinde vero de agricolarum adventu, in quorum gratiam hanc concionem contra juramenta habuit, multis edisserit; Homilia autem prima in Annam hæc habet: *Postea rursum multis diebus sanctorum festiuitate potiti sumus, neque tempori conveniens fuisset eos, qui in sepulcris martyrum versarentur, earum laudum, quæ martyribus debentur, exsortes discedere. Successit his ad abstinendum a juramentis cohortatio. Cum enim totam rusticorum turbam in urbem ingressam cerneremus hos illo a nobis instructos viatico censuimus dimittendos*. Hic sane primo conspectu videtur de duplici festivitatum martyrum serie agi, quorum priori non adfuit Chrysostomus, quod ægritudine laboraret; in posteriori vero vel adfuit, et concionatus est, vel, etiamsi non concionatus sit, non morbus certe in causa fuit, cur non concionaretur; alioquin morbi excusationem attulisset, et hanc rationem dedisset, cur materiam concionis quam paraverat ad tantum tempus distulisset.*

Verum si quis Chrysostomi morem probe teneat, non mirabitur eum hic morbum non tangere et eam causam silere, tum quia rem admodum recentem, ac nemini non notam ne cogitabat quidem commemorare; tum quia in præcedenti concione quæ ad rusticos seu agricolas erat, quæque priorem de Anna præcessit, morbum suum commemoraverat, neque id in hac concione repetere voluit. Certe ille non nos, qui tot sæculorum curriculo post illam concionem vivimus, alloquitur, ut minutatim omnia ignorantibus aperiat, sed Antiochenos, qui nuperrime hæc gesta viderant, nec ampliori notitia opus habebant. Alioquin vero hæc festa martyrum, quæ in diversis urbis partibus celebrabantur, impedimento semper fuissent, quo minus de hac materia, quam in prima de Anna oratione se paravisse dicit.

concionaretur; non enim poterat, etiamsi bona valetudine fuisset, in festis martyrum in diversis Antiochiæ partibus celebrari solitis, aliud quam martyrum ipsorum argumentum tractare: ex duobus ergo impedimentis morbum hic reticuit, martyrumque memoriam in medium adduxit.

At cur in his diutius moramur? quando aliunde certum est concionem illam decimam nonam non potuisse Dominica Passionis haberi, ut ego pridem cum Tillemontio existimaveram: nam si illo die habita fuisset, festa illa martyrum, quæ longa serie per omnem partem civitatis celebrabantur, incidissent illo anno in hebdomadem vel in hebdomades Dominicam Passionis præcedentes: in hac quippe concione illa ut jam omnino elapsa commemorat. Illa ergo martyrum festa in media Quadragesima celebrata fuissent, hoc præclaro duce, scilicet Flaviano episcopo, Antiochenos tunc ducente. Atqui certissimum est tunc Flavianum episcopum Constantinopoli fuisse, nec rediisse nisi uno duobusve ante Pascha ejusdem anni diebus: qui ergo potuit Antiochenos ad festa martyrum per diversas urbis partes tunc celebrata circumducere? Quod si quis contra verisimilitudinem omnem negaverit hunc præclarum ducem fuisse Flavianum episcopum, is certe non negabit tunc temporis, cum scilicet festa martyrum per urbem celebrarentur, Joannem Chrysostomum ægrum domi mansisse: illud enim ipse dicit in concionis exordio. At quomodo potuit in media illa Quadragesima æger domi manere, qui per totam Quadragesimam Antiochenos, dira ob eversas Imperatorum statuas patientes, et graviora expectantes consolabatur, ac continuis concionibus rem eandem tractabat, ita ut etiam una ex postremis concionibus, ut ibidem fertur, decem ante Pascha diebus dicta fuerit?

His omnibus perpensis, certum indubitatumque videtur homiliam illam quæ decima nona ad Antiochenos fertur, post Pascha anni 387 habitam fuisse. Illam præcessere Martyrum festivitates, quibus peractis, ad rusticos sive agricolas, qui in urbem advenerant, hanc concionem de juramentis habuit. Similiterque in homilia prima de Anna post peractas multas martyrum festivitates ad rusticos concionem de juramentis habuit. Quis non videat eandem ad rusticos de juramentis habitam homiliam utrobique commemorari? Quis nos ultra ferret, si his omnibus sic accurate examinatis eandem rerum seriem in Quadragesima, eandem quoque post Pascha constitueremus, martyrum festos dies multos continuos, adventum rusticorum, et concionem de juramentis ad illos habitam? Annon illa earumdem rerum repetitio tam proxime facta quid absonum et a verisimilitudine alienum præ se fert? Ille itaque ordo tenendus est qui in homilia prima de Anna enuntiatur, ut agmen ducat homilia de reditu Flaviani, quæ in die sancto Paschæ habita fuit; deinde sequatur concio, sive conciones, si quidem plures habitæ fuerint, ad gentiles qui, vi calamitatis Antiochenæ ad meliorem reducti frugem, Christianæ fidei nomen dederant; sub hæc festa Martyrum multis diebus, in omnem civitatis partem celebrata sunt, domi manente ægritudinis causa Chrysostomo; demum die Dominica *Servatæ* dicta fuit homilia illa ad rusticos de juramentis, quæ inter homilias quadragesimales jacet et decima nona numeratur: quæque loco movenda esse suadet ex supradictis.

Jam quærendum restat quænam sit illa Dominica *Servatæ*, quæ in titulo decimæ nonæ ad Antiochenos homiliæ memoratur: ex illa enim perquisitione fortasse novum argumentum ad eadem quæ superius probanda emerget. Dixeram in Præfatione ad Tomum secundum, et quidem post Tillemontium, videri mihi Dominicam illam *Servatæ*, esse Dominicam Passionis, quæ quindecim ante Pascha diebus celebratur. Id quod nulla alia permotus ratione dixi, quam quia hæc homilia inter quadragesimales semper locum habuit, tam in Manuscriptis, quam in Editis; et cum in Dominica habita fuisse testificetur vetus inscriptio, nullam aliam putabam Dominicam ad hanc concionem quadrare posse, quam Dominicam Passionis: et eadem de causa puto Tillemontium in eadem ipsa Dominica dictam eam fuisse existimasse. Savilius autem illam Dominicam esse eam, quam in Albis vocant, significavit: ac licet non tam longe a vero aberraret quam ego aberravi, ex præjudicata id tantum opinione dixisse putandus est. Leo Allatius vero *De Dominicis et hebdomadibus Græcorum*, p. 1460, hæc habet: « Ascensio quoque Domini apud Cappadoces, *Episozomene*, dicebatur. » Erat adnotatum in manuscripto Codice Gregorii Nysseni: « Vernaculo Cappadocum usu *Episozomene* dicitur Ascensio D. N. J. C. » Legiturque inter Andriantas, sive *Statuas*, Chrysostomi homilia, *Dominica Episozomenes* (a). Latinis hæc Dominica est quinta post Pascha. » Hactenus Leo Allatius, qui in questionem, quam agitamus, nullo modo ingressus, non potuit ex præjudicata opinione loqui. Si in hac autem Dominica habitam ad rusticos de juramentis concionem ponamus, et illam Dominicam *Servatæ*, ut fert ipse titulus, esse Dominicam quintam post Pascha statuamus, omnia quadrabunt. Post habitam enim in die Paschæ homiliam de reditu Flaviani, Chrysostomus concionem unam vel plures habuerit ad gentiles, hinc in morbum inciderit, domique æger manserit, dum multis diebus, et in omnem civitatis partem festu martyrum celebrarentur; demumque instaurata utrumque valetudine, nondumque solutis morbi reliquiis, hanc ad rusticos seu agricolas concionem habuerit, Dominica quinta post Pascha, quæ Ascensionem præcedit, posteaque Sermones in Annam continenter dixerit illo ordine, quo diximus in Monito ad eosdem.

(a) *Episozomene*, gentivo *Episozomenes*, est vox Græca ἐπισοζομένη, quæ Latine, *servatæ*, interpretatur.

§ VIII. De Mesopentecoste quæ vox perperam irrepserat in Sermonem quintum de Anna.

In concione quinta de Anna ait paulo post initium Chrysostomus, *Quamvis enim Pentecoste præterit, festum tamen non præterit*. Ita habent Fronto Ducæus et Savilius, ita Mss. omnes habent. Verum col. sequenti, quæ nunc est 670, lin. 40, Ducæus et Savilius sic ediderant: *Quemadmodum enim in Mesopentecoste intempestivum fuisset, omissa beneficiorum per id tempus in nos collatorum commemoratione, inceptum antea contextum continuare; ita nunc exacta Mesopentecoste, opportune historiam prosequemur, pristinum de Anna argumentum tractaturi*. Qui locus mirum quantum v. cl. Tillemontium torsit; et jure quidem: nam cûr, postquam initio Pentecosten ut jam præteritam commemoraverat, id de eadem solemnitate loquens exactam Mesopentecosten vocet, ac si idem essent *Pentecoste* et *Mesopentecoste*? Igitur Mss. omnium auctoritate fulti, duorum videlicet Regiorum et unius Colbertini, quos solos habuimus conferendos, *Mesopentecosten* in *Pentecosten* mutavimus. Mesopentecoste autem hebdomas erat, quæ incipiebat feria quarta Paschæ, et desinebat feria quarta hebdomadis sequentis, quæ erat vigilia Ascensionis. Celebrabatur autem in honorem magnarum duarum festivitatum, Paschalis scilicet et Pentecostes, ideoque in medio ambarum posita, utrasque quasi colligabat, inquit Synaxarium. Qua de re plura vide apud Leonem Allatum de Dominicis et hebdomadibus Græcorum p. 1459.

Circa Homilias de Davide et Saûle satis sunt ea, quæ in Monito ipsis præmisso paucis diximus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ
ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ
ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ΔΟΓΜΟΣ ΠΑΡΑΙΝΗΤΙΚΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

α. Χαίρω, καὶ εὐφραίνομαι ὁρῶν σήμερον τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν τῷ πλήθει τῶν οικείων τέκνων κοσμουμένην, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς περιχαρείας ἅπαντας ὁμᾶς συνδεδραμηκέντας. Ὅταν γὰρ ἀποβλέψω πρὸς τὰ φαῖδρά ὑμῶν πρόσωπα, τακμήριον μέγιστον ποιῶμαι τῆς κατὰ ψυχὴν ὑμῶν ἡδονῆς· καθάπερ καὶ σοφὸς τις ἔλεγε· *Καρδίας εὐφραίνονμένης θέλλει πρόσωπον*. Διὰ τοι τοῦτο καὶ αὐτὸς μετὰ πλεονος τῆς προθυμίας ἀνέστην σήμερον, ὁμοῦ καὶ τῆς εὐφροσύνης ὑμῖν κοινωνήσων· αὐτῆς τῆς πνευματικῆς, καὶ μηνυτῆς ὑμῖν γενέσθαι βουλόμενος τῆς παρουσίας τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς, τοῦ φαρμάκου λέγω τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Καθάπερ γὰρ πατὴρ φιλόστοργος ὁ κοινὸς ἀπάντων ἡμῶν Δεσπότης, βουλόμενος ἡμᾶς ἀπονέψασθαι τὰ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ἡμῖν ἡμαρτημένα, καὶ διὰ τῆς ἁγίας νηστείας ἐπανάσεν ἡμῖν θεραπείαν. Μηδεὶς τοίνυν γινέσθω κατηφής, μηδεὶς στυγνὸς φαινέσθω, ἀλλὰ σκιρτάτω, καὶ χαίρειτω, καὶ δοξαζέτω τὸν κτρεμόνα τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, τὸν ταύτην ἡμῖν τὴν ἀρίστην τεμόντα ὁδόν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς περιχαρείας ὁποδεχέσθω αὐτῆς τὴν παρουσίαν. [2] Διόχυνέσθωσαν Ἕλληνες, ἐγκαλυπτέσθωσαν Ἰουδαῖοι, ὁρῶντες ἡμῶν τὴν ἀγάπην ἰλαρῇ τῇ προθυμίᾳ τὴν αὐτῆς παρουσίαν ἀσπασζομένους, καὶ μανθανέσθωσαν διὰ τῆς τῶν πραγμάτων πείρας, ὅσον τὸ μέσον ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν. Καὶ ἐκείνοι μὲν ἑορτάς καὶ πανηγύρεις ὀνομαζέτωσαν τὴν μέθην, καὶ τὴν ἄλλην ἄπασαν ἀκολασίαν, καὶ τὰς ἀσχημοσύνας, ἃς εἰκὸς ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐπισύρσεσθαι· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία ἀπανταντίας ἐκείνοις τὴν νηστείαν, τὴν τῆς γαστρὸς ὑπερφίαν, καὶ τὴν ἐπομένην ταύτη πᾶσαν ἀρετὴν ἑορτὴν ὀνομαζέτω. Αὕτη γὰρ ἀληθὴς ἑορτή, ἔνθα ψυχῶν σωτηρία^δ, ἔνθα εἰρήνη καὶ ὁμόνοια, ἔνθα βιωτικὴ πᾶσα φαντασία ἀπελήλκται· ὅπου κραυγὴ καὶ θόρυβος, καὶ μαγείρουν δρόμοι, καὶ τῶν ἄλλων σφαγαὶ ἐκκοδῶν· ἡρεμία δὲ πᾶσα, καὶ γαλήνη, καὶ ἀγάπη, καὶ χαρὰ, καὶ εἰρήνη, καὶ πρῶτης, καὶ μυρία ὁ ἀγαθὰ ἄντ' ἐκείνων πολιτεύεται.

Φέρεσθ' ὑμῶν, παρακαλῶ, μικρὰ περὶ ταύτης διαλεχθῶμεν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἐκείνην πρότερον παρακαλέσαντες ὑμᾶς, μετὰ πολλῆς ἡσυχίας δέξασθαι τοὺς ἡμετέρους λόγους, ἵνα καρπωσάμενοί τι γενναῖον, ἐντεῦθεν οἴκαδε ἀναχωρήσητε. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς καὶ εἰχὴ ἐνταῦθα σὺνιμεν^ε, ἵνα ὁ μὲν εἴπῃ· ὁ δὲ κροτήσῃ ἀπλῶς τὰ λεγόμενα, καὶ οὕτως· ἐντεῦθεν ἐξέλθωμεν· ἀλλ' ἵνα καὶ ἡμεῖς χρησίμῳ τι καὶ τῶν συνεχόντων τὴν σωτηρίαν

^α Quatuor unis. ὑμῶν κοινωνήσων.

^β Colb. unus ἐν παντὶ χρόνῳ. Infra quatuor mss. μηδὲ στυγνός. Savilius notat plures. idem habere μηδεὶς φαινέσθω στυγνός.

^γ Reg. unus τῆς προθυμίας.

^δ Quatuor mss. γὰρ ἀληθὴς ἑορτή, ἔνθα ψυχῶν σωτηρία, bene ommissis articulis, qui in prius editis habentur sic, ἡ ἀληθὴς ἑορτή, ἔνθα τῶν ψυχῶν. Coislinianus u^o 61 bis, ἔνθα γὰρ ἡ ἀληθὴς ἑορτή ἔνθα ψυχῶν.

^ε Reg. unus et Coislin. et aliquot alii mss. καὶ τὰ μυρία

^ς Edit. Morel. σὺνιμεν, male. Multi mss. σὺνιμεν. Savil. et unus codex σὺνιμεν.

^ζ Coislin. et tres alii ἡμετέραν, et sic Savil.

^η Reg. quidam et Coislin. οὐδὲν ὀνύνησιν, et sic Sav. in marg. interpres legit ὀνύνησι. et sic habetur in Morel. et alii mss.

^θ Reg. et Coislin. ὥς οὐδὲν ἐστὶ πλέον.

τὴν ὑμετέραν εὐφραζώμεθα, καὶ ὑμεῖς κερδάναντες ἐκ τῶν λεγομένων, καὶ πολλὴν τὴν ὠφέλειαν καρπωσάμενοι, οὕτως ἐντεῦθεν ἐξέλθητε. Ἰατρῆον γὰρ ἐστὶ πνευματικὸν ἡ ἐκκλησία, καὶ δεῖ τοὺς ἐνταῦθα παραγενομένους καταλλήλα τὰ φάρμακα λαμβάνοντας, καὶ τοῖς οικείοις τραύμασιν ἐπιτιθέντας, οὕτως ἐπαινέιναι. Ὅτι γὰρ ἡ ἀκρόασις μόνη ἔνευ τῆς διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξεως οὐδὲν ὀνήσκει^α, ἀκούει τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος· *Ὁ δὲ γὰρ οἱ ἀκροατὴν τοῦ νόμου δικαιοφύσσεται*. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ δημιουργῶν ἔλεγεν· *Ὁὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς*. Εἰδότες τοίνυν, ἀγαπητοί, ὡς οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλέον ἐκ τῆς ἀκρόασις, εἰ μὴ ἔπιτο καὶ ἡ διὰ τῶν ἔργων πλήρωσις, μὴ μόνον ἀκροαται γινώμεθα, ἀλλὰ καὶ ποιηταί, ἵνα τὰ ἔργα τοῖς λόγοις ἐπόμενα πολλῆς ἡμῖν παρρησίας ὑπόθεσις γένηται. Ἀπλῶσαντες τοίνυν τοὺς κόλπους τῆς διανοίας, οὕτω δέξασθε τοὺς περὶ τῆς νηστείας λόγους. Καὶ καθάπερ οἱ σὺν φρονά τινα καὶ κοσμίαν ἑλευθέραν ἰ μέλλοντες ἀγαγέσθαι, πάντοθεν παραπειτάσμασι καλλωπίσαντες τὰς παστὰδας, καὶ ἐκκαθάραντες τὴν οἰκίαν ἁπασαν, καὶ πᾶσαις ταῖς ἡμελημέναις θεραπευσίνοις ἄσασιν ποιήσαντες, οὕτω ταύτην^β εἰς τὰς παστὰδας εἰσάγουσι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὑμᾶς βούλομαι, ἐκκαθάραντας ὑμῶν τὸν λογισμόν, καὶ τῇ τρυφῇ καὶ [3] τῇ λοιπῇ ἀσκησίᾳ^γ πολλὰ χαίρειν εἰπόντας, οὕτω τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, καὶ τῆς σωφροσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀπάσης ἀρετῆς διδάσκαλον, τὴν νηστείαν λέγω, ἡπλωμένους τοῖς κόλποις ὑποδέξασθαι, ἵνα καὶ ὑμεῖς πλεονος ἀπολαύσητε τῆς ἡδονῆς, καὶ αὕτῃ τὴν οἰκίαν καὶ καταλλήλων^δ ὑμῖν ἱατρῆαν παράσχηται. Εἰ γὰρ οἱ τῶν ἱατρῶν παῖδες, ἐπειδὴν μέλλωσι φάρμακα διδόναι τοῖς βουλομένοις τὸν σῶσιν καὶ διεσφαιρμένον χυμὸν ἐκκαθάραι, καλεῖουσι τῆς σωματικῆς ταύτης τροφῆς ἀπέχεσθαι^ε, ὥστε μὴ κύλωμα γενέσθαι τῇ τοῦ φαρμάκου δυνάμει, ἀλλ' ἐνεργήσαι, καὶ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἐπιδείξασθαι· πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς προσήκει τὸ πνευματικὸν τοῦτο φάρμακον μέλλοντας ὑποδέχεσθαι τὴν ἐκ τῆς νηστείας ὠφέλειαν, λέγω δὲ τὴ τῆς διαίτης^ς, ἐκκαθάραι ἡμῶν τὸν λογισμόν, καὶ κουφοτέραν ἐργάσασθαι τὴν διαίτην, ἵνα μὴ ὑπὸ τῆς μέθης καταδακτυλισθεῖσα ἄχρηστον καὶ ἀνόνητον ἡμῖν κατασκευάσῃ τὴν ἐκ ταύτης ὠφέλειαν.

β'. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι τοὺς πολλοὺς ξενίζει τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα σήμερον· ἀλλὰ, παρακαλῶ, μὴ τῇ συνηθείᾳ

^α Reg. unus καὶ κοσμίαν καὶ ἑλευθέραν. In ed. καὶ ante ἑλευθέραν deest. Infra Coislin. παραπειτάσμασιν. Mox παστὰδας. Vox apud Chrysost. nou infrequens. Sav. : : Eustath. p 593, 11 : ἡ γαμικὴ παστὰς, « *rubriculum papillate sive thalamus* ».

^β Coislin. οὕτω τοῖνυν ταύτην.

^γ Tres mss. καὶ τῇ πολλῇ ἀσκησίᾳ. Coislin. καὶ τῇ ἄλλῃ ἀσκησίᾳ. Infra Coislin. καὶ τῆς λοιπῆς ἀπάσης ἀρετῆς.

^δ Coislin. καὶ αὐτὴν τὴν οἰκίαν καταλλήλων.

^ε Sic Reg. unus, Coislin. et Savil. in margine. At Savil. in textu et Morel. ἀποσχέσθαι. Unus ἀνασχέσθαι.

^ς Morel. ὑποδέχεσθαι τὴν ἐκ τῆς νηστείας ὠφέλειαν, λέγω δὲ τὴ τῆς διαίτης. Savil. et aliquot mss. ὑποδέχεσθαι τὴν τῆς νηστείας ὠφέλειαν λέγω λιτότητι διαίτης ἐκκαθάραι. Coislin. δέχεσθαι. Reg. unus ὑποδέχεσθαι, cetera ut Savil.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI OPERA OMNIA.

SERMO ADMONITORIUS SUB INITIUM SANCTÆ QUADRAGESIMÆ.

HOMILIA PRIMA.

1. Gaudeo et lætor videns hodie ecclesiam Dei filiorum suorum multitudine ornari, vosque omnes multa cum jucunditate concurrisse. Nam cum alacres vultus vestros intueor, voluptatis, quæ in animabus vestris est, conjecturam capio maximam: quemadmodum et sapiens quispiam dicebat, *Corda lætante viret facies* (Prov. 15. 13). Eapropter et ipse hodie ingenti alacritate surrexi, una vobiscum lætitiæ illius spiritualis particeps futurus, et volens adventus sanctæ Quadragesimæ, remedii, inquam, animarum nostrarum, vobis annuntiator esse. Communis enim nostrum omnium Dominus, velut pater filios amans, cupiens ea quæ umquam peccaverimus abluere, hanc nobis per sanctum jejunium curationem adinvenit. Nullus igitur moestus, nullus trisitis appareat, sed omnes exsultent et gaudeant, ac gloriam referant in animarum nostrarum curatorem, qui hanc optimam nobis aperuit viam, et illius adventum magna cum alacritate accipiant. Confundantur gentiles, pudore se abstant Judæi, videntes nostram caritatem hilari studio illius adventum salutantem ac excipientem, discantque per experientiam, quantum inter nos sit et ipsos intervallum. Et illi quidem ferias et festas nomen ebrietatem, omnemque aliam intemperantiam, ac turpitudines, quas verisimile est eos inde contrahere: at Ecclesia Dei ea quæ illis adversa sunt, nempe jejunium, ventris despectum, et omnes alias virtutes illius comites, ferias appellet. Hæ enim veræ feriæ sunt, ubi animarum salus, ubi pax et concordia est, ubi omnis hujus vitæ apparatus abigitur; ubi clamor, et tumultus, et coquorum discursus, et pecudum mactationes e medio tolluntur: quies vero omnis, et tranquillitas, et caritas, et gaudium, et pax, et mansuetudo, et innumera bona pro illis in usu sunt.

Concionum verus finis et usus.—De illo igitur pauca, obsecro, caritati vestræ colloquamur, idque primum rogemus, ut sermones illos nostros placide suscipiatis, quo domum, fructum quemdam insignem associuti, redeatis. Neque enim temere et frustra huc convenimus, ut unus quidem loquatur, alius vero quæ dicuntur plausibus excipiat, et sic hinc excedamus:

sed ut et nos frugiferum quiddam et salutis vestræ conducibile loquamur, et vos lucro e dictis nostris accepto, et amplæ utilitatis fructum nacti, hinc exeatis. Ecclesia sane officina quardam est medicinæ spiritualis; et eos qui huc veniunt, oportet non ante domum redire, quam ubi congrua remedia acceperint, illaque suis vulneribus adhibuerint. Nam quomodo audire solum, et operibus nihil præstare, nihil profuturum sit, audi beatum Paulum dicentem: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed legis factores justificabuntur* (Rom. 2. 13). Et Christus concionando dicebat: *Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum celorum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui in caelis est* (Matth. 7. 21). Igitur scientes, dilecti, nullam utilitatem ex auditu esse, nisi bona opera sequantur, ne simus auditores dumtaxat, sed etiam factores, quo ipsa opera sermones sequentia multæ nobis fiducie sint occasio. Proinde explicitis vestræ mentis sinibus, sermones de jejunio suscipite. Et quemadmodum castam quamdam et ingenuam sponsam ducturi, thalamis undique tapetibus ornatis, domoque tota purgata, et ingressu omnibus inhonestis ancillis interdicto, in cubiculum illam introducunt: pari modo vellem etiam vos, expurgata mente vestra, valeque deliciis et voracitati dicto, matrem omnium bonorum, et puditiæ, aliarumque virtutum omnium magistratam, jejunium, inquam, explicitis vestræ mentis sinibus suscipere, ut et vos majori fruamini voluptate, et illud congruentem vobis suam medicinam conferat. Nam si medici pharmaca dare volentes, ut putridum et corruptum humorem expurgent, a corporali hoc cibo abstinere precipiunt, ita ut pharmaci efficaciam non sit obstaculum, sed operari, suamque vim illud possit ostendere: multo magis nobis spirituale hoc remedium, hoc est, utilitatem quæ ex jejunio est, susceperis, tenuitate victus nostram mentem expurgare, et leviorrem reddere convenit, ut ne ebrietate demersa utilitatem, quæ ex illo provenit, adimat.

2. Porro scio quidem fore ut multis ea, quæ hodie a nobis dicenda sunt, mira videantur: sed, obsecro,

¹ Coislin. et tres alii, *nostri* æ.

ne consuetudini temere serviamus, sed ratione res nostras instituantur. Numquid enim lucri quidpiam ex quotidiana crapula jurgique ebrietate nobis accedit? EA quid dico lucrum? Inno multum damnum et jactura intolerabilis inde exspectatur. Cum primum enim mens vinolentia multa fuerit obruta, statim et in ipso initio utilitas, quæ a jejuniis est, repellitur. Quid enim insuaviter, dic, obsecro, quid item turpius, quam cum usque ad mediam noctem meracum sorbentes, sub auroram, solis jubare oriente, vinum quasi recens ingestum spirant, et occurrentibus quidem injucundi, ministris vero despiciendi apparent, et deridentur ab omnibus, qui modo quid deceat vel leviter intelligunt, et præ omnibus illis, quando propter nimiam illam et immodicam intemperantiamque ac inutilem intemperantiam in se divinam provocant indignationem? *Ebrii*, enim, inquit, *regnum Dei non possidebunt* (1. Cor. 6. 10). Quid igitur illis miserius fuerit, qui ob parvam et perniciolosam voluptatem a regni vestibulis efficiuntur? absit autem ut quis ex iis qui hic convenerunt, hoc morbo implicatus sit: sed utinam omni cum frugalitate et continentia etiam hoc die convivati, et a tempestate ac procella, quam ebrietas generare solet, liberali, in portum animarum nostrarum, jejuniis, inquam, appellere contingat, ut multa cum ubertate illius bona consequi possimus. Enimvero sicut crapula humano generi innumerorum malorum causa est et fomes, ita etiam jejunium ventrisque neglectus omnium nobis bonorum semper causa fuit. Nam Deus cum ab initio hominem condidisset, et sciret eum hoc remedio ad animæ salutem nullum habere opus, statim et in principio hoc mandatum primo parenti dedit, dicens: *De omni ligno, quod est in paradiso, comedendo comedas; de ligno autem scientiæ boni et mali, ne comedatis de ipso* (Gen. 2. 16). Jam dicere, Hoc comedo, hoc ne comedas, jejunii figura erat. Porro cum hoc mandatum servare oportuisset, hoc tamen ille non fecit: sed ventris intemperantia victus, et transgressionem operatus, ad mortem condemnatus est. Quoniam enim malignus ille daemon et nostri generis inimicus vidit primum parentem in paradiso versantem, vitamque illam miseris expertem, et eum qui corpori sic annexus erat, tanquam angelum super terram agere, volens illum supplantare et dejicere ampliorum promissionum spe, illum etiam iis quæ in manibus habebat spolavit. Tantum est malum non se continere intra proprios limites, sed majoribus inhiare. Et istud ipsam sapiens quidam declarans dicebat: *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum* (Sap. 2. 24). Vides, dilecte, quomodo ab initio statim ex crapula mors ingressam habuit? Considera autem iterum et post hæc divinam Scripturam subinde delicias incusantem ac dicentem alicubi: *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere* (Exod. 32. 6); alibi vero: *Et comedit, et bibit, et impinguatus est, et incrassatus, et recalcitrauit dilectus* (Deut. 32. 15). Quin et Sodomorum inecum indeprecabilem illam iram cum ex aliis malis tum hinc sibi accersiverunt. Audi etiam

prophetam dicentem: *Hæc iniquitas Sodomorum, quod in satietate panum lascivebant* (Ezech. 16. 49). Morbus enim ille quasi radix et fons quidam malorum omnium est.

3. *Jejunium exemplo sanctorum commendatur.* — Vidisti crapulæ nocumentum? Vide etiam jejunii præclara facinora. Quadraginta dies cum jejunasset magnus Moses, legis tabulas accipere potuit: et quoniam, ut descendit, vidit populi iniquitatem, quas cum tanto studio, et assiduitate, accipere potuit, eas abjectas contrivit (Exod. 24. 18; et 31. 18; et 32. 19), absurdum esse censens, ebrium et prævaricatorem populum leges a Domino conditas accipere. Quapropter deus quadraginta dierum jejuniis opus habuit admirandus ille propheta, ut tabulas propter ipsorum iniquitatem contritas iterum superne receptas deportaret (Exod. 34. 28). Totidem dierum jejunium et magnus Elias transegit, vitæque mortis tyrannide, et curru igneo quasi in cælum raptus, etiam usque in hanc diem mortem non expertus est (3. Reg. 19. 8). Vir quoque desideriorum, peracto multorum dierum jejuniis, admirandam illam visionem nactus est, et leonum furorē compescuit in oviumque mansuetudinem vertit (Dan. 10. 3), non naturam committens, sed feritatem manente appetitum mutatum cohibens. Hæc jejuniis et Ninivitis asi, sententiam Domini revocarunt, efficiens ut tam jumenta quam homines illud susceperent, et sic abecedentes unusquisque a malis studiis, ad clementiam universorum Dominum provocarent (Jonæ 3. 7). Et quid circa servos ulterius versor? Etenim possemus et alios plurimos commemorare et in Veteri, et in Novo Testamento per jejunium celebratos; verum operæ pretium est, ut ad communem nostri omnium Dominum veniamus. Dominus enim noster Jesus Christus et ipse quadraginta dierum præmissio jejuniis, sic certamen contra diabolum aggressus est (Matth. 4. 2), omnibusque nobis exemplum dedit, ut per illud armemur, et ex illo robur sumamus, ut ad pugnam contra diabolum instruemur. At hic fortassis rogaverit quispiam eorum qui acutius vident, et excitatiore animo sunt: quare totidem, quot servi, dies Dominus jejunare conspicitur, et numerum illum non transgreditur? Non hoc temere, neque frustra, imo vero sapienter et pro ineffabili illius benignitate factum est. Nempe ne existimetur apparenter tantum advenisse, et non assumptis carnem, vel extra humanam esse naturam, propter hoc illum ipsum numerum jejunat, neque alios his diebus adjicit, sic volens contentiosorum impudentiam frenare. Nam si rebus ita gestis, quidam etiamnum ista loqui audent, nisi horum præcibus hanc illis ansam ademisset, quid non dicere aggressuri erant? Ideo voluit plures dies jejunare, sed totidem, quot servi: ut re ipsa nos erudiat, se eadem qua nos carne amictum et a natura nostra extraneum non fuisse.

4. Cæterum quoniam a nobis demonstratum est, quam magna sit jejunii vis, et quam multiplex ex illo utilitas, idque exemplo servorum ac Domini est nesciam; ideo obsecro caritatem vestram, ut scientes

ἀπλῶς θουλεύωμεν, ἀλλὰ λογισμῷ τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν. Μὴ γὰρ ἔσται τι κέρδος ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἡμερινῆς ἀθηφαγίας, καὶ τῆς πολλῆς μέθης; Καὶ τί λέγω κέρδος; Ἀλλὰ καὶ πολλὴ ἡ ζημία, καὶ ἡ βλάβη ἀφ' ἧς ἔσται. Ὅταν γὰρ καταδαπτισθῇ ὑπὸ τῆς πολλῆς οἰνοποσίας ὁ λογισμὸς, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ἀποκρούσεται τὸ ἀπὸ τῆς νηστείας κέρδος. Τί γὰρ ἀηδέστερον^α, εἰπέ μοι, τί δὲ ἀσχημονέστερον, ὅταν μέχρι μεθυστικίου τὸν ἄκρατον σπῶντες, ὑπὸ τὴν ἔω τῆς ἀπείνης τῆς ἡλιακῆς ἀνισχύσης, ὡς πρόσφατον τοῦ οἴνου ἐμπορηθέντες, οὕτως ἀποπνέουσι, καὶ ἀηδεῖς μὲν φαίνονται τοῖς συντυγχάνουσιν, εὐκαταφρόνητοι δὲ τοῖς οἰκέταις, καὶ καταγελῶνται παρὰ πάντων τῶν ὁπωσοῦν τὸ δέον συνορώντων, καὶ πρὸ τούτων ἀπάντων, ὅταν διὰ τὴν πολλὴν ταύτην ἀκρασίαν, καὶ τὴν ἀμετρίαν τὴν ἀκαιρον καὶ ἀνόννητον, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγανάκτησιν ἐπισπῶνται; Οἱ γὰρ μέθυσοι, φησὶ, βασιλεύειν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Τί οὖν ἂν πούτων ἀθλιώτερον γένοιτο^β αὐτῶν, τῶν διὰ βραχείαν καὶ ἐπιβλαβὴ ἥδονην τῶν τῆς βασιλείας προθύρων ἐκβαλλομένων; Ἀλλὰ μὴ γένοιτο εἶνα τῶν ἐνταῦθα συνειλεγμένων τούτῳ ἀλῶναι τῷ πάθει· ἀλλὰ μετὰ πάσης φιλοσοφίας καὶ σωφροσύνης, καὶ τὴν παρούσαν ἡμέραν ἐπισασμένους, καὶ τοῦ χαιμῶντος καὶ τῆς ζῆλης, ἣν ἡ μέθη ἐργάζεσθαι πέφυκεν, ἐλευθερωθέντας εἰς τὸν λιμένα καταντῆσαι τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, τὴν νηστείαν λέγω, ἵνα μετὰ δαφνείας τὰ ἀπὸ ταύτης δυνηθῶμεν καρπώσασθαι ἀγαθὰ. Ὡς περ γὰρ ἡ ἀθηφαγία μυρίων κακῶν αἰτία καὶ πρόξενος τῶν τῶν ἀνθρώπων γίνεσθαι, οὕτω καὶ ἡ νηστεία καὶ ἡ τῆς γαστροῦ ὑπερβολῆς τῶν ἀφάτων^γ ἡμῖν ἀγαθῶν αἰτία γέγονε^δ. Πλάσας γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός, καὶ εἰδὼς, ὅτι τούτου αὐτῷ μάλιστα δεῖ τοῦ φαρμάκου πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν, εὐθὺς καὶ ἐκ προοιμίων τῷ πρωτοπλάστῳ ταύτην δέδωκε τὴν ἐντολὴν εἰπών· Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ ἐν τῷ ὀρεῖ σκεῖν καλὸν καὶ πονηρὸν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Τὸ δὲ λέγειν, τότε φάγε, καὶ τότε μὴ φάγῃς, νηστείας ἦν εἰκὼν. Ἀλλὰ δέον φυλάξαι τὴν ἐντολὴν, τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε, δι' ἀκρασίαν δὲ τῆς^ε γαστροῦ ἡτήθη, καὶ τὴν παρακοὴν ἐργασάμενος, θανάτῳ καταδικάζετο. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος καὶ ἐχθρὸς τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγήν τοῦ πρωτοπλάστου, καὶ τὸν ἀταλαίπωρον βίον ἐκείνον, καὶ ὅτι, καθάσθαι ἀγγελοῦ, οὕτω σώματι συμπλεγμένους διήγεν ἐπὶ τῆς γῆς, βουλόμενος αὐτὸν ὑποσκαλίσαι καὶ καταβαλεῖν ἐλπίδι μερίζων ὑποσχέσεων, καὶ τῶν ἐν χερσὶν ἐξέβαλε. Τοσοῦτόν ἐστι τὸ μὴ μένειν ἐπὶ τῶν οἰκείων ὄρων, ἀλλὰ τῶν μερίζων ἐφίστασθαι. Καὶ τοῦτο αὐτὸ δηλοῖον σοφὸς τις ἔλεγε· Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσηλθὼν εἰς τὸν κόσμον. Εἶδες, ἀγαπητέ, πῶς ἐκ προοιμίων ἐξ ἀθηφαγίας ὁ θάνατος τὴν εἰσοδὸν ἔσχεν; Σκόπει δὲ πάλιν καὶ μετὰ ταῦτα τὴν θείαν Γραφὴν κατηγοροῦσαν συνεχῶς τῆς τρυφῆς, καὶ λέγουσαν ποτὲ μὲν, Ἐκάλισεν ὁ λαὸς φαγεῖν, καὶ πλεῖν, καὶ ἀνέστησαν παῖσιν· ἄλλοτε δὲ, Ἐφαγε, καὶ ἐπαιε, καὶ ἐλιπάρθη, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελπίσθη ὁ ἡγευμένης. Καὶ οἱ τὰ Σόδομα δὲ οἰκούντες μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν ἐντεῦθεν τὴν ἀπαράιτητον ὀργὴν

ἐκείνην ἐπισπάσαντο. Ἀκουσον γὰρ τοῦ προφήτου λέγοντος· Τοῦτο τὸ ἄνδρῆμα Σόδομων, ὅτι ἐν πληθυσμῷ ἄρτων ἐσπαράλιν. Καθάπερ γὰρ πηγὴ τις καὶ ῥία τυγχάνει τῶν κακῶν ἀπάντων.

γ'. Εἶδες τῆς ἀθηφαγίας τὴν βλάβην; Ὅρα μοι πάλιν τῆς νηστείας τὰ κατορθώματα. Τεσσαράκοντα ἡμερῶν νηστείαν ἐπιδειξάμενος ὁ μέγας Μωσῆς, τῆς νομοθεσίας τὰς πλάκας λαβεῖν ἡδυνήθη· καὶ ἐπειδὴ κατελθὼν εἶδε τοῦ λαοῦ τὴν παρανομίαν, ὃς μετὰ τοσαύτης προτεδρίας λαβεῖν ἰσχυσε, ταύτας βίβας συνέκλασεν, ἀπατον εἶναι λογισάμενος, μεθύοντα λαὸν καὶ παρανομοῦντα νομοθεσίαν· Δεσπότης δέξασθαι. Διὰ καὶ ἐτέρων πάλιν τεσσαράκοντα ἡμερῶν νηστείας ἐδέχθη ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος προφήτης, ἵνα δυνηθῇ τὰς διὰ τὴν παρανομίαν αὐτῶν συντριβείας πλάκας^ι πάλιν ἀνωθεν δεξάμενος κατανεγκεῖν. Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἡλίας τοσοῦτων ἡμερῶν νηστείαν ἐπεδείξατο, καὶ τὴν τοῦ θανάτου τυραννίδα διαφυγών, καὶ μετὰ πυρίνου ἡματό^{ιι} ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελθὼν, καὶ οὐδέπω καὶ τήμερον θανάτου πείραν λαθὼν. Καὶ ὁ ἀνὴρ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν, πολλῶν ἡμερῶν νηστείαν ἐπιδειξάμενος, οὕτως ἡξιώθη τῆς θαυμαστοῦς ἐκείνης ὀπτασίας, ὃς καὶ τῶν λεόντων τὸν θυμὸν ἐχαλίνωσε, καὶ εἰς προβάτων ἡμερότητα μετέστησεν, οὐ τὴν φύσιν μεταβάλων, ἀλλὰ τῆς θηριωδίας μενούσης τὴν προαίρεσιν ἀμεύσας. Ταύτην καὶ Νινευίταις χρησάμενοι τὴν ἀπόφασιν ἀνεκαλέσαντο τοῦ Δεσπότη, [5] μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ τῶν ἀλόγων γένος ταύτην ἐπιδείξασθαι παρασκευάσαντες, καὶ οὕτως ἀποστάντες ἕκαστος ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων, εἰς φιλοανθρωπίαν ἐξεκαλέσαντο τὸν τῶν ἀπάντων Δεσπότην. Καὶ τί περὶ τοὺς δούλους ἔτι στρέφομαι (καὶ γὰρ ἔρχομαι καὶ ἐτέρους πολλοὺς ἀριθμῆσαι, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ διὰ ταύτης εὐδοκιμήσαντας), ἔδον ἐπὶ τὸν κοινὸν ἀπάντων ἡμῶν Δεσπότην ἰλθεῖν; Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ αὐτὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν νηστείαν ἐπιδειξάμενος, οὕτω τῇ; πρὸς τὸν διάβολον ἤψατο πάλης, πᾶσιν ἡμῖν ὑπογραμμὸν διδούς, ὥστε διὰ ταύτης καθοπλίζεσθαι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἰσχὺν προσλαβὼντας οὕτω παρατάττεσθαι εἰς τὴν πρὸς ἐκεῖνον μάχην. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἴσως ἔροισι τις ἂν τῶν ὀξύ βλεπόντων καὶ διεγρηγμένων τὴν διάνοιαν· τίνας ἔνεκεν τὰς αὐτὰς τοῖς δούλοις ἡμέρας ὁ Δεσπότης νηστεύων φαίνεται, καὶ οὐχ ὑπερηκόντισε τὸν ἀριθμὸν; Οὐχ ἀπλῶς οὕτως εἰκὴ τοῦτο γεγένηται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σοφὸς καὶ κατὰ τὴν ἀφ' αὐτοῦ φιλοανθρωπίαν. Ἰνα γὰρ μὴ νομισθῇ δοκῇσι παραγεγενῆσθαι, καὶ μὴ ἀναιληφέναι σάρκα, ἡ ἔξω τῆς φύσεως εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης, διὰ τοῦτο τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν νηστεύει, καὶ οὐ προστίθῃσι ταῖς ἡμέραις, ὥστε ἐπιστοιμῆσαι τῶν ἀναισχυνητῶν βουλομένων τὴν φιλονεικίαν. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο γεγενημένου εἰσὶν ἔτι καὶ νῦν τινες ταῦτα τολμῶντες φθίγγεσθαι, εἰ μὴ τῇ οἰκείᾳ προγνώσει ταύτην αὐτῶν ἐξέκοψε τὴν ἀφορμὴν, τί οὐκ ἂν ἐπεχείρησαν εἰπεῖν; Διὰ τοῦτο οὐκ ἀνέχεται πλεῖστος ἡμέρας νηστεύειν, ἀλλὰ τοσαύτας ὅσας οἱ δούλοι· ἵνα δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἡμᾶς παιδεύσῃ, ὅτι τὴν αὐτὴν σάρκα καὶ αὐτὸς περιέκειται καὶ οὐκ ἔξω τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ὑπῆρχεν.

δ'. Ἀλλ' ὅτι μὲν μεγάλη τῆς νηστείας ἡ ἰσχὺς, καὶ πολὺ τὸ ἐκ ταύτης κέρδος τῇ ψυχῇ προσγιγνόμενον, καὶ ἐκ τῶν δούλων καὶ ἐκ τοῦ Δεσπότης δῆλον ἡμῖν γεγένηται· παρὰ καλῶ οὖν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, εἰδὼτας αὐτῆς τὸ

^α Cohellia. τί γὰρ ἀναιδέστερον. Ibidem legendum suspicabatur, teste Savilio, Andreas Dounaeus, ἡ ἔταν' sed utrovvis modo bene habet.

^β Qualuor pass. ἀγαθῶν αἰτία γίνεσθαι.

^γ Qualis. δι' ἀκρασίας γὰρ τῆς;

^δ Reg. paus τοῦτο γὰρ το.

^ε Reg. νηστείας τὸ κατορθώμα.

^ι Sic Savil. et omnes pene mss.; Morel. μετὰ δὲ συντρίψαι πλάκας.

κέρδος, μή διὰ βραθυμίαν ἀπόσπασθαι τὴν ἐκ ταύτης ὠφέλειαν. μὴ δὲ δυσχεραίνειν πρὸς τὴν ταύτης παρουσίαν, ἀλλὰ χαίρειν καὶ ἀγάλλεσθαι, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον· Ὅσῳ γὰρ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, τοσοῦτῳ ὁ ἔσω ἀνακαίνυται. Νηστεία γὰρ τῆς ψυχῆς ἐστὶ τροφή, καὶ καθάπερ αὕτη ἡ σωματικὴ τροφή πιαίνει τὸ σῶμα, οὕτως καὶ ἡ νηστεία τὴν ψυχὴν εὐτονωτέραν ἐργάζεται, κοῦφον αὐτὴ τὸ πτερὸν κατασκευάζει, μετάρσιον αὐτὴν ποιεῖ. τὰ ἄνω φαντάζεσθαι προξενεῖ, ἀνωτέραν αὐτὴν τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἡδέων· τοῦ παρόντος βίου ἀπεργαζομένη. Καὶ καθάπερ τὰ κοῦφα τῶν πλοίων ὀξύτερον τὰ πάλᾳ διαπερᾷ, τὰ πολλὰ τῷ φόρτῳ βαροῦμενα ὀποδρύχια γίνονται· οὕτως ἡ μὲν νηστεία κορυφαίον ἔργαζομένη τὸν λογισμὸν, παρασκευάζει μετ' εὐκολίας τὸ πέλαιος τοῦ παρόντος βίου διαπερᾷ, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐπτοῇσθαι, καὶ μὴ δὲν ἡγεῖσθαι τὰ παρόντα, ἀλλὰ σκιᾶς καὶ ὀνειράτων οὐδαμίνεστερον αὐτὰ παρατρέχειν. Ἡ δὲ μέθη καὶ ἡ ἀδηφάγια βαρύνουσα τὸν λογισμὸν, [6] καὶ πταίνουσα τὴν σάρκα, αἰχμάλωτον ἐργάζεται τὴν ψυχὴν, πανταχόθεν αὐτὴν πολιορκουσα, καὶ οὐκ ἀφίεσα τοῦ λογισμοῦ τὸ κριτήριον ἐρῶμενον ἔχειν, κατὰ κτηνῶν φέρεσθαι παρασκευάζει, καὶ κατὰ τῆς οἰκείας σωτηρίας ἅπαντα ἐργάζεσθαι. Μὴ δὲ ῥαθυμίας οἰκονομῶμεν, ἀγαπητοί, τὰ κατὰ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν· ἀλλ' εἰδότες ὅσα πικρὰ ἐντεῦθεν τίκτεται, φεύγουμεν τὴν ἐξ αὐτῆς βλάβην. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ Καινῇ μόνον, ἐνθα πλείων ἡ ἐπίτασις τῆς φιλοσοφίας, καὶ μεῖζονα τὰ σκάμματα, καὶ μεγάλοι οἱ ἰδρωτές, καὶ πολλὰ τὰ βραδεία, καὶ ἀφατοὶ οἱ στέφανοι, τὰ τῆς τρυφῆς ἀπηγόρευται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, ἥνικα ἐστὶ τῇ σκιᾷ παρεκάθητο, καὶ τῷ λύχνῳ ἦσαν προσγλωμένοι, καὶ καθάπερ παιδία γαλακτοτροφούμενα, οὕτω κατὰ μικρὸν ἐνήγοντο, οὐδὲ τότε ἠφίεντο τρυφῇ. Καὶ ἵνα μὴ νομίσῃτε ἀπλῶς ἡμεῖς κατηγοροῦντας τῆς τρυφῆς ταῦτα λέγειν, ἀκούσατε τοῦ προφήτου λέγοντος· Οὐαὶ οἱ ἐρχόμενοι εἰς ἡμέραν κακὴν· οἱ καθυψώμενοι ἐπὶ κλιῶν ἑλεφαντίνῳ, καὶ κατωκαταλώμενοι ἐπὶ ταῖς στρωματῶν αὐτῶν· οἱ ἐσθλοὶ ἐρίφους ἐκ ποιμνίων, καὶ μισοχάρια ἐκ μεσσοῦ ρουκολίων γαλαθηνῶν· οἱ πλιντοὶ τὸν διυλισμένον οἶνον καὶ τὰ πρῶτα μύρα χρύμενοι, ὡς ἐστὼτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Εἰδότες πόσῃν κατηγορίαν ἐποίησατο τῆς τρυφῆς ὁ προφήτης, καὶ ταῦτα Ἰουδαίους διαλεγόμενος, τοῖς ἀναισθήτοις, τοῖς ἀγνώμοσι, τοῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν γαστριζομένοις· Σκοπεῖτε γὰρ τῶν βημάτων τὴν ἀκρίθειαν· διαβαλὼν αὐτῶν τὴν ἀδηφάγιαν καὶ τὴν πολλὴν ἐκ τοῦ οἴνου μέθην, τότε ἐπήγαγεν, Ὡς ἐστὼτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα, μονονυχὶ δεικνύς, ὅτι μέχρι τοῦ φάρυγγος καὶ τῶν χειλέων ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις, καὶ περαιτέρω οὐ πρόεισιν.

Ἄλλ' ἡ μὲν ἡδονὴ βραχεῖα καὶ πρόσκαιρος, ἡ δὲ ὀδύνη διηνεκὴς, καὶ πέρας οὐκ ἔχουσα. Καὶ ταῦτα, φίλοι, διὰ τῆς πείρας μαθόντες, Ὡς ἐστὼτα διαλογίσαντο καὶ μένοντα, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα, τοῦτ' ἐστὶν, ἀφιπτάμενα, καὶ οὐδὲ τὸ τυχερὸν παραμένοντα. Τοιαῦτα γὰρ ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὰ σαρκικά· οὕτω παρεγένοντο, καὶ ἀπέπτη· τοιοῦτον ἡ τρυφή, τοιοῦτον ἡ δόξα ἡ ἀνθρωπίνη καὶ ἡ δυναστεία, τοιοῦτον ὁ πλοῦτος, τοιοῦτον ἡ εὐημερία πᾶσα τοῦ παρόντος βίου, οὐδὲν βέβαιον ἔχουσα· οὐδὲν στάσιμον, οὐδὲν πάγιον, ἀλλὰ ποταμίων ρευμάτων μᾶλλον παρατρέχει, καὶ ἑρῆμους καὶ γυμνοὺς

^a Καὶ τῶν ἡδέων. Hæc desunt in Coislino.

^b Qualiter in-s. κοῦφον. Infra τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐπτοῇσθαι. Savil.: «ἐπτοῇσθαι, immensa cupiditate pene ad stuporem affici, impense deditos esse, in hominem partem frequens Chrysostomo, licet frequentius in malum.»

^c Coislino. περαιτέρω. Infra δὲ post ἐστὼτα desunt in miss. aliquot et in Coislino.

καταλιμπάνει τοὺς περὶ ταῦτα ἐπτοημένους^d. Ἀλλὰ τὰ πνευματικά οὐ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπεναντίας τούτοις, βέβαια καὶ ἀκίνητα, μεταβολὴν οὐκ ἐπιδεχόμενα, παντὶ τῷ αἰῶνι παρεκτείνοντα^e. Πόσης οὖν οὐκ ἂν εἴη παρφορσύνῃς τῶν ἀκινήτων τὰ σαλευόμενα ἀνταλλάττεσθαι, τῶν διακινιζόντων τὰ πρόσκαιρα, τῶν ἀφιπτάμενων τὰ διηνεκῶς μένοντα, τῶν πολλὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τὴν ἀπόλαυσιν προξενούντων τὰ [7] πολλὴν τὴν κλῆσιν ἡμῖν ἐκεῖ κατασκευάζοντα^f; Ταῦτα δὲ πάντα ἐννοοῦντες, ἀγαπητοί, καὶ πολὺν τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ποιούμενοι λόγον, καταφρονήσωμεν τῆς τρυφῆς τῆς ἀνοήτου καὶ ἐπιδιδασκαλίας· ἀσπασώμεθα τὴν νηστείαν, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν φιλοσοφίαν, καὶ τοῦ βίου πολλὴν τὴν μεταβολὴν ἐπιδειξώμεθα, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων πρᾶξιν ἐπειγώμεθα· ἵνα τὸν καιρὸν ἅπαντα τῆς ἀγίας τεσσαρακοστῆς, τὴν πνευματικὴν ἐμπορίαν ἐμπορευσάμενοι, καὶ πολὺν τὸν πλοῦτον συναγαγόντες τῆς ἀρετῆς, οὕτω καταξιωθώμεν καὶ εἰς τὴν κυρίαν ἡμέραν^g παραγενέσθαι, καὶ μετὰ παρρησίας τῇ φρικτῇ καὶ πνευματικῇ τραπέζῃ προσελθεῖν, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων καὶ ἀθανάτων ἀγαθῶν μετασχεῖν μετὰ καθαροῦ τοῦ συνειδότης, καὶ τῆς ἐκείθεν πληρωθῆναι χάριτος, εὐχαίς καὶ προσδελαις τὸν εὐαρεστοσάντων αὐτῷ Χριστῷ τῷ φιλανθρωπῶν Θεῷ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς κτίσεως· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν^h.»

α'. Πολλῆς σήμερον πληροῦμαι τῆς ἡλότης, ὁρῶν ὁμῶν τὰ ποθεῖνὰ πρόσωπα. Καὶ γὰρ οὐχ οὕτω πατέρες φιλόστοργοι χαίρουσι, καὶ εὐφραίνονται τῶν παίδων αὐτοὺς πανταχόθεν κυκλοῦντων, καὶ διὰ τῆς ἄλλης εὐκοσμίαςⁱ καὶ τῆς ἄλλης θεραπείας πολλὴν τὴν ἡδονὴν παρεχόντων, ὡς ἐγὼ νῦν χαίρω καὶ εὐφραίνομαι, ὁρῶν ὁμῶν τὴν πνευματικὴν ταύτην σύνοδον μετὰ τοσαύτης εὐκοσμίας ἐνταῦθα παραγενομένην, καὶ ἀκμάζοντα τὸν πόθον ἔχουσιν περὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων λόγων, καὶ τῆς σαρκικῆς τρυφῆς ὑπεριδόντας, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐστίασιν ἐπιγυμνούμενοι, καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἔργων τὸ τοῦ Κυρίου λόγιον δεικνύντας, τὴν λέγον· Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Φέρε οὖν καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα τοῖς ἡγέταις· καὶ καθάπερ ἐκεῖνοι, ἐπειδὴ ἴδωσι τὴν δροῦραν ἐκκεκαθαρμένην, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν βοτανῶν λύμης ἀπηλλαγμένην, μετὰ πολλῆς τῆς διψιλείας τὰ σπέρματα καταβάλλουσι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι νῦν ἡμῖν ἡ δροῦρα αὕτη ἡ πνευματικὴ καθαρεύει τῶν διενεχοχλούμενων παθῶν, τῆς τρυφῆς ἐκποδὸν γεγεννημένης, καὶ οὐδαμῶς ζάλη οὐδὲ χειμὼν ἐν τοῖς λογισμοῖς, ἀλλὰ γαλήνη καὶ πολλὴ ἡ ἡσυχία τῆς διανοίας ἐπερωμένης^j, καὶ πρὸς αὐτὸν, ὡς εἰπεῖν, τὸν οὐρανὸν τεταμένης, καὶ τὰ πνευματικά πρὸ τῶν σαρκικῶν φανταζομένης· μικρὰ

^d Coislino. καὶ γυμνοὺς ἡμᾶς ἀποκαθίστησιν.

^e Hæc, παντὶ τῷ αἰῶνι παρεκτείνοντα, desunt in Coislino, et in Regiis duobus. Infra τῶν ἀφιπτάμενων τὰ διηνεκῶς μένοντα. Savil.: ἀφιπτάμενα τὸν διηνεκῶς μενόντων. Secuti sumus, inquit, auctoritatem manuscriptorum Constantinopolitanorum contra ceteros omnes et interpretem, qui legunt τῶν ἀφιπτάμενων τὰ διηνεκῶς μένοντα, perturbata orationis structura. Sed cum hæc insolita et inversa dicendi ratio aliis apud Chrysostomum exemplis natiatur, nolimus eam contra uicem tot exemplum mutare.

^f Duo mss. et Coislino. ἐκεῖ παρασκευάζοντα. Mox Coislino. ἀγαπητοὶ πολλὴν τῆς σωτηρίας ποιούμενοι προντίδια καταφρ.

^g Εἰς τὴν κυρίαν ἡμέραν. Hic κυρία ἡμέρα, quasi Κυρίου ἡμέρα, est Dominus dies, hoc est sanctum Pascha. Id quod plenius explicatur hom. III.

^h Coislino. Hæc addit ἡ δὲ γῆ ἡν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. Coislino. διὰ τῆς εὐκοσμίας, recte. Savil. καὶ διὰ τῆς ἄλλης εὐκοσμίας καὶ διὰ πάσης θεραπείας.

ⁱ Duo mss. τῆς διανοίας ἐπαιρωμένης.

quantum ex illo sit lucrum, ne utilitatem tantam, quæ ex illo paratur, per desidiam repellatis, neque contristamini propter illius adventum, sed gaudeatis et exsultetis, secundum beatum Paulum, dicentem: *Quantus æternus noster homo corrumpitur, tanto internus renovatur* (2. Cor. 4. 16). Jejunium enim animæ nostræ allumentum est, et sicut corporalis iste cibus impinguat corpus, ita et jejunium animam habiliorem efficit et valentiorē, leves ei pennas parat, ut in sublime feratur, et summa contemplari queat, voluptatibusque, et omnibus quæ in hoc mundo habentur suavia, ipsa sit superior¹. Et quemadmodum leviores naves maria velocius transeunt, contra multis oneribus gravatæ submerguntur, ita jejunium quidem leviorē reddens mentem, efficit ut facilius hujus vitæ pelagus transmittat, et in cælum ac cælestia suspiciat, et nihili faciat præsentia, sed ut umbras et somnia diffugere censat. Verum ebrietas et crapula degravans mentem, et impinguans corpus, captivam facit animam, undique illam oppugnans, neque sinit rationis iudicium firmum consistere, sed impellit ut in præceps feratur, et omnia contra propriam salutem operetur. Igitur, dilecti, ne segniter instituamus ea quæ ad salutem nostram attinent; sed scientes quanta mala hinc nasci soleant, fugiamus damnum quod ex illa provenit. Neque enim in nova lege solum, ubi majus veræ philosophiæ studium, majora certamina, magni sudores, multa bravia, et ineffabiles coronæ, deliciis nobis interdicitur, sed etiam in veteri, quando Judæi adhuc umbræ assidebant, et lucernæ erant affixi, et velut pueri qui lacte nutriuntur, sic paulatim educabantur, neque tunc mittebantur deliciis vacare. Et ne existimetis nos temere delicias accusantes ista dicere, audite prophetam sic loquentem: *Vae iis qui veniunt ad diem malum, dormientes in lectis eburneis, et lascivientes in stratis suis, comedentes hædos ex gregibus, et vitulos ex medio armentorum lactentes, bibentes defæcatum vinum, et pretiosis unguentis uncti, quasi stantia hæc arbitrati sunt, et non quasi fugientia* (Amos 6. 3-5). Vidistis quantam accusationem contra delicias afferat propheta, idque cum Judæis disserens, stupidis, ingratis, et quotidie ventri deditis? Considerate enim verborum diligentiam: cum enim illorum vituperasset crapulam et immodicam temulentiam, tunc subdidit: *Quasi stantia arbitrati sunt, et non quasi fugientia*: tantum non ostendens, gutturis et labiorum tenuis esse fruendi voluptatem, et ultra non progredi.

Fluxa humanarum rerum natura.—At voluptas quidem brevis est, ac temporaria, dolor autem perpetuus et sine carens. Et hæc, inquit, cum experientia didicerint, *Quasi stantia arbitrati sunt* omnia, et manentia, et non quasi fugientia, hoc est, avolantia, et ne ad momentum quidem permanentia. Talia enim sunt omnia humana et carnalia: nondum recte adveniant, et avolarunt: istiusmodi sunt deliciæ, istiusmodi humana gloria et potentia: istiusmodi divitiæ; istiusmodi universa hujus vitæ prosperitas, nihil fir-

maum habens, nihil subsistens, nihil fixum; sed magis quam fluminum fluentia prætercurrit, nudosque ac solos relinquit eos qui illis inhiant¹. Atqui spiritualia non sunt talia, sed secus ac diverso modo habent, quam illa: sunt enim firma, immobilia, vicissitudinem non accipientia, ad omne sæculum se extendentia. Quantæ igitur non fuerit dementiæ nutantia cum immobilibus commutare: temporalia cum iis quæ in sæculum duratura sunt; perpetuo manentia cum iis quæ avolant; et ea quæ nobis illic grave supplicium paritura sunt, cum iis quæ in futuro sæculo felicitatem summam afferunt? Hæc, obsecro, omnia considerantes, dilecti, magnamque salutis nostræ curam habentes, aspernemur delicias et inutiles et perniciosas; amplexemur jejunium, omnemque aliam philosophiam, et magnam vitæ exhibeamus mutationem, ac quotidie ad agenda bona opera festinemus: ut cum per omne tempus sanctæ Quadragesimæ spirituales merces negotiati fuerimus, et multas virtutum divitias congesterimus, sic mereamur et ad sanctum Domini diem (n) pervenire, et cum fiducia ad tremendam et spiritualement mensam accedere, participesque fieri cum pura conscientia ineffabilium illorum et immortalium honorum, ac impleri ea quæ illinc proveniunt gratia, precibus et intercessionibus eorum, qui placuerunt ipsi Christo clementi Deo nostro, cum quo Patri ac Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

In creationis principium: In principio fecit Deus cælum et terram² (Gen. 1. 1).

1. Vestros ego hodie amabiles intuens vultus, ingenti voluptate impleor. Etenim ne patres quidem filiorum amantes tantum gaudent ac lætantur circumstantibus illis, et alio³ quodam decore ministerioque voluptatem sibi afferentibus, quantum ego nunc gaudeo et lætor, quia video vestrum spirituales hunc cælum tam compositis ornatisque moribus hic adesse, et immodico audiendi eloquia divina desiderio flagrare, contemptisque carnalibus epulis, ad spirituale convivium contendere, et re ipsa comprobare dictum illud Domini: *Non in pane solo vivet homo, sed in omni verbo quod egreditur per os Dei* (Matth. 4. 4). Agedum et nos quoque agricolas imitemur: ac quemadmodum illi sicubi agrum repurgatum, et ab herbarum nocuentis liberum viderint, ubertim seminant: ita quoniam nunc spirituale hoc nostrum arvom, Dei gratia, purum est ab affectionibus quæ interturbare solebant, sublatum quoque est e medio voluptatis studium, et nusquam procella, nusquam tempestas cogitationum, sed tranquillitas et magna quies mentis, quæ spiritualia præ carnalibus animo concipit, et quasi assumptis alis usque in cælum ipsum, ut ita dicam, subvolat; paucis hodie apud caritatem vestram disse-

¹ Coisl., nudosque ac solos nos relinquit. Atqui spiritualia, etc.

² Coislanius addit: *Terra autem inirribilis erat et incomposita.*

³ Coislina. omittit, alio, recte.

(a) Hoc est sanctum Pascha.

¹ Coislina. hunc sensum effert, voluptatibus et hoc mundo ipsa sit superior.

ramus, et appositis Scripturæ divinæ dogmatibus, subtiliora hodie adire sensa tentemus. Nam si nunc hoc non fecerimus, cum jejunium est et gulæ contemptus, et tanta bonarum cogitationum serenitas: quando talia vestre caritati apponere poterimus? An cum aderunt delicæ, comestationes, et magna desidia? Quin tunc neque ipsi, ut par est, hoc facimus, neque vos aliquid eorum que dicuntur, quasi a tenebris quibusdam a cogitationum procella submersi, excipere poteritis.

Quadragesimæ tempus aptum conclusionibus. — Nunc autem tempus hoc, si quod aliud, hiæce disciplinis maxime idoneum est: quando serva jam non insurgit adversus dominam, sed libenter fert habenas, facile persuadetur, multum præ se fert obedientiam, incompósitos carnis motus compescit, et intra suos manet terminos. Jejunium enim est animarum nostrarum tranquillitas, senum decor, adolescentum pædagogus, continentium magister, quod omnem ætatem et sexum quasi diademate quodam ornat. Nusquam hodie tumultus, vel clamor, vel carniū concisiones, vel coquorum discursus: sed omnia illa abierunt, et hæc civitas honestam quamdam, continentem, et sobriam matronam imitatur. Unde cum mecum cogito repentinam mutationem hodie factam et repeto memoria hesterni diei perturbationem, admiror, et obtaesco jejunii vires et potentiam, quomodo in singulorum conscientias ingressum, transformaverit cogitationes, expurgaverit mentem, non magistratum tantum, sed et privatorum: non liberorum tantum, sed et servorum: non virorum tantum, sed et mulierum; non divitum tantum, sed et pauperum; non eorum tantum qui Græcam linguam edocui sunt, sed et barbarorum. Sed quid dico magistratum et privatorum? Etiam ejus¹ qui diadema gestat, similiter ut aliorum, conscientiam ad hanc obedientiam inflexit. Nec hodie ullum discrimen inter mensam divitis et pauperis: sed ubique frugalis victus est, alienus a luxu et apparatu, majorique hodie voluptate ad mensam tenuem quique accedunt, quam pridem cum multa delicata edulia, multumque vinum ueracum proponebatur.

2. Vidistis, dilecti, ex ipsis præludiis jejunii virtutem et potentiam? Idcirco et ipse majori hodie alacritate, quam antea, sermones aggredior: sciens me in pingui profundoque arvo seminaturum, quod nobis multifarios fructus pro seminibus conceditis protinus reddere poterit. Discamus igitur, si placet, quid velint sibi verba beati Mosis hodie lecta. Sed attendite, obsecro, diligenter his quæ a nobis dicuntur: non enim nostra in medium afferimus, sed illa ipsa quæ nobis divina gratia in vestram concesserit utilitatem. Quæ autem hæc sunt? *In principio fecit Deus cælum et terram.* Merito hic dubitatur, quam ob causam beatus iste propheta, qui etiam ipse multis sæculis post creationem mundi vixit, hæc nobis exponat. Sane non temere hoc agit, nec frustra. Etenim Deus

humani generis conditor, ab initio per seipsum hominibus loquebatur, eo quo homines poterant audire modo. Sic enim ad Adam venit; sic Cain increpavit; sic cum Noe loquutus est; sic apud Abraham hospitatus est. At ubi in multam magnam omne hominum genus prorupit, neque uno sæcæ totum ab hominum genere averit Opifex omnium: sed quia sua familiaritate postea indigni facti fuerunt, iterum suam erga illos amicitiam innovare volens, quasi longe absentibus literas mittit, conciliaturus sibi universam hominum naturam. Et hæc quidem literas dedit Deus, attulit autem Moyses. Quid igitur dicunt hæc literæ? *In principio fecit Deus cælum et terram.* Considera in hoc, carissime, quam admirabilis et eximius sit iste propheta. Alii enim omnes prophætæ ea dixerunt, vel quæ multis postea temporibus futura erant, vel quæ statim eventura essent: beatus autem iste, notus cum jam multa mundi transissent sæcula, decem sæculis supernam dexteram³, dignus est habitus, ut illa nobis diceret, quæ ante ortum suum omnium Dominus formaverat. Idcirco his incipit verbis: *In principio fecit Deus cælum et terram*: quasi ad omnes nos clara voce clamet, et dicat: Num ab hominibus doceor, ut hæc loquar? Is ipse qui hæc cum non essent, fecit, ut essent, linguam meam ad isthæc enarranda impulit. Igitur obsecro, ita auscultemus, ita nostris ratiociniis longum vale dicamus, quasi hæc non jam a Mose, sed per linguam Moisi ab ipso universorum Deo audiamus. *Ratiocinia enim hominum timida sunt*, inquit, *et incertæ cogitationes eorum* (Sap. 9. 14). Grato admodum animo accipiamus quæ dicuntur, ne progrediamur ultra quam fert mensuræ nostræ tenuitas, neve curiosius quæ supra nos sunt indagemus: id quod veritatis hostibus evenit, qui voluerunt propriis ratiociniis universa expendere, non cogitantes impossibile esse humanæ naturæ Dei opificium penitus explorare. Quid, inquam, Dei opificium, cum neque hominis, qui nobis natura cognatus est, artes penitus indagari possint? Dic enim, quæso, quomodo per metallicam artem auri natura confiat? vel quomodo vitri puritas ex arena efficitur? Verum non habes quæ dicas. Si igitur hæc quæ ante oculos sunt posita, et quæ per Dei benignitatem humana operatur sapientia, intelligi nequeunt, quæ a Deo ipso facta sunt, curiositate tua inquires, homo?

Ex creaturis creator agnoscitur. — Quam assequeris veniam? qua te tueberis defensione, ita insaniens, ut quæ supra naturæ tuæ captum sunt, speculeris? Dicere enim ea quæ sunt ex subjecta materia esse facta, et non confiteri, omnium Opificem ea ex nihilo creavisse, desipientiæ extremæ signum fuerit. Beatus itaque propheta iste, obturando insipientium ora, aspiciaturus librum, sic cœpit: *In principio fecit Deus cælum et terram.* Cum igitur audis, *Fecit*, nihil aliud ultra curiosius quære: sed humum spectans, dictis fidem habe. Nam Deus est qui omnia facit, et in aliam formam mutat, ac secundum voluntatem suam omnia

¹ Colistru., quid dico magistratum et privatorum et notorum? Etiam ejus, etc.

³ Colalin., supernam potentiam.

τινα διαλεχθῶμεν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ λεπτοτέρων σήμερον κατατολήσωμεν νοημάτων, τὰ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν παρατιθέντας ὑμῖν διδάγματα. Εἰ γὰρ μὴ νῦν τοῦτο ποιήσαιμεν, ὅτε νηστεία καὶ γαστρὸς ὑπερφία, καὶ τοσαύτη τῶν ὀρθῶν λογισμῶν ἡ γαλήνη, ποτε δυνήσμεθα ταῦτα παραθεῖναι [8] τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ; Ὅτε τρυφή καὶ ἀδηφαγία καὶ πολλὴ ἡ ῥηθυμία; Ἀλλὰ τότε οὐτε αὐτοὶ τοῦτο δεόντως ποιήσομεν, οὔτε ὑμεῖς δυνήσεσθε καθάπερ ὑπὸ ἀχλὺος τινὸς τῆς τῶν λογισμῶν ζάλης καταπατιζόμενοι δέξασθαι τι τῶν λεγομένων.

Νῦν δέ, εἰ καὶ ποτε ἄλλοτε, καί:ρὸς τῶν τοιούτων διδαγμάτων, ὅτε οὐκ ἔτι κατεξανίσταται τῆς κυρίας ἡ δούλη, ἀλλ' εὐήθιος γενομένη πολλὴν τὴν πειθὴ καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐπιδείκνυται, τὰ σκιρτήματα τῆς σαρκὸς καταστορέσασα, καὶ ἐπὶ τῶν οικείων ὄρων μένουσα. Νηστεία γάρ ἐστιν ἡ γαλήνη τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ἡ τῶν γενητῶν ἐκόντων εὐκοσμία, ἡ τῶν νέων παιδαγωγὸς, ἡ τῶν σωφρονούντων διδασκαλός, ἡ πᾶσαν ἡλικίαν καὶ φύσιν καθάπερ διὰ δῶματι τινα κατακοσμοῦσα. Οὐδαμοῦ σήμερον θόρυβος, οὐδὲ κραυγὴ, οὐδὲ κρυὸν κατακοπαι, οὐδὲ μαγεῖρων δρόμοι· ἀλλὰ πάντα ἐκεῖνα ἀπελήλათαι, καὶ εὐσημῶνα τινα καὶ κοσμίαν καὶ σώφρονα ἐλευθέραν ἡ πόλις ἡμῖν μεμείκει νῦν. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω τὴν ἀβρὼν μεταβολὴν τὴν σήμερον γεγεννημένην, καὶ λογίσωμαι τῆς χρεσίνης ἡμέρας· τὴν ἀκαταστασίαν, θαυμάζω, καὶ ἐκπλήττομαι τῆς νηστείας τὴν ἰσχύν, ὅπως εἰς τὴν ἐκαστου συνειδήσιν εἰσελθοῦσα μετέπλασε τὸν λογισμὸν, ἐξεκάθαρε τὴν διάνοιαν, οὐκ ἀρχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιωτῶν· οὐκ ἐλευθέρων, ἀλλὰ καὶ δούλων· οὐκ ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν· οὐ πλουσίων, ἀλλὰ καὶ πενήτων· οὐ τῶν τὴν Ἑλλάδα γλώτταν πεπαιδευμένων, ἀλλὰ καὶ βαρβάρων. Καὶ τί λέγω ἀρχόντων καὶ ἰδιωτῶν; Καὶ αὐτοὶ αὖ τοῦ τοῦ διδάσκαλου περιεικόμενον τὸ συνεῖδός ὁμοίως τοῖς λοιποῖς πρὸς τὴν αὐτῆς ὑπακοὴν μετέστησε. Καὶ οὐκ ἐστὶ σήμερον διαφορὰν ἰδεῖν τῆς τοῦ πλουτοῦ τραπέζης, καὶ τῆς τοῦ πένητος· ἀλλὰ πανταχοῦ λιτὴ ἡ διαίτα, ἀπληλαγμένη κόμπου καὶ φαντασίας, καὶ μετὰ πλείονος τῆς ἡδονῆς σήμερον τῇ εὐτελείᾳ τῆς τραπέζης προσέρχονται, ἢ ὅτε πολλὰ αὐτοῖς τὰ καρυκεύματα παρέκειτο, καὶ πολὺς ὁ ἀκρατος.

β'. Εἰδετε, ἀγαπητοί, ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων τῆς νηστείας τὴν ἰσχύν; Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς μετὰ πλείονος σήμερον τῆς προθυμίας, ἢ πρότερον, τῶν πρὸς ὑμᾶς ἔκπομαι λόγων, εἰδὼς ὅτι εἰς λιπαρὰν καὶ βαθύγειον ἄβρουρον καταβάλλω τὰ σπέρματα, δυναμένην πολλαπλασιάζειν ἡμῖν ταχεῶς ἀποδοῦναι τῶν καταβαλλομένων τοὺς καρπούς. Καταμάθωμεν τοίνυν, εἰ δοκεῖ, τῶν σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθέντων ἐκ τῶν τοῦ μακαρίου Μωσέως λόγων τὴν δύναμιν. Ἀλλὰ προσέχετε, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριβείας τοῖς παρ' ἡμῶν λεγομένοις· οὐ γὰρ τὰ ἡμέτερα λέγομεν, ἀλλ' ἔπερ ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις παράσχη διὰ τὴν ὠφέλειαν ὃ τὴν ὑμετέραν. Τίνα δὲ ταῦτα ἐστὶν; Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀξίον ἐνταῦθα διαπορῆσαι, τίνας ἐνεκεν ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, μετὰ πολλὰς ὑστερον γενεὰς γεγονώς, ταῦτα ἡμῖν ἐκτίθει. Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκῇ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀρχῇ πλάσας τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός, δι' ἑαυτοῦ διελέγετο [9] τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἀνθρώποις ἀκούσαι δυνατόν ἦν. Οὕτως γὰρ πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἤλθεν· οὕτως τῷ Κάιν

ἐπετίμησεν· οὕτως τῷ Νῶε διελέχθη· οὕτως ἐπεξενόη τῷ Ἀβραάμ. Ὅτε δὲ εἰς πολλὴν κακίαν ἐξώκειλε πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, οὐδὲ οὕτω τέλεον ἀπαστράφη τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργός· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνάξιοι λοιπὸν γεγόνاسι τῆς ὁμιλίας τῆς αὐτοῦ, βουλόμενος πάλιν ἀνανεῶσθαι τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλίαν, καθάπερ ἀνθρώποις μακρὰν ἀφεισώσιν γράμματα πέμπει, πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκόμενος πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. Καὶ ταῦτα τὰ γράμματα ἐπεμψε μὲν ὁ Θεός, ἐκόμισε δὲ Μωσῆς. Τί οὖν λέγει τὰ γράμματα; Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Σκόπει τοῦ θαυμαστοῦ τοῦτου προφήτου, ἀγαπητέ, καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἐξαίρετον. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι προφῆται πάντες ἢ τὰ μετὰ πολλὴν ἐσόμενα χρόνον εἶπον, ἢ τὰ κατ' αὐτὸν μέλλοντα συμβήσεσθαι τὸν καιρὸν· ὁ δὲ μακάριος οὗτος μετὰ πολλὰς γενεὰς γεγονώς, ὑπὸ τῆς ἀνωθεν δεξιᾶς ὁδηγούμενος ἐκεῖνα εἰπεῖν κατηξιώθη, ἃ πρὸς τῆς αὐτοῦ γενέσεως ὑπὸ τοῦ τῶν ἀπάντων ἐδημιουργήθη Δεσπότη. Διὰ τοῦτο καὶ οὕτως ἤρξατο λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· μονοουχὶ πρὸς ἅπαντας ἡμᾶς λαμπρὰ βοῶν τῇ φωνῇ, καὶ λέγων· μὴ γὰρ παρὰ ἀνθρώπου διδασκόμενος ταῦτα φθέγγομαι; Ὁ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος ὁ εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ παραγαγών, οὗτος καὶ τὴν ἐμὴν γλῶτταν πρὸς τὴν τούτων ἐξήγησιν παρώρμησεν. Ὡς οὖν οὐκέτι παρὰ Μωσέως ταῦτα ἀκούοντες, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ διὰ τῆς τοῦ Μωσέως γλώττης, οὕτω τοῖς λεγομένοις προσέχωμεν, παρακαλῶ, καὶ πολλὰ χαίρειν τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς εἰπόντες· Λογισμοὶ γὰρ, φησὶ, ἀνθρώπων δειλοὶ, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐλπίδοι αὐτῶν. Μετὰ πολλῆς τῆς εὐγνωμοσύνης δεχώμεθα τὰ λεγόμενα, μὴ ὑπερβαίνοντες τὸ οικεῖον μέτρον, μηδὲ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς περιεργαζόμενοι· ὅπερ πειπόνθαι οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, βουληθέντες τοῖς οικείοις λογισμοῖς ἐπιτρέψαι τὸ πᾶν, καὶ οὐκ ἐννοήσαντες ὅτι ἀδύνατον τὴν ἀνθρωπίαν φύσιν ἢ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν περιεργάζεσθαι. Καὶ τί λέγω τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν; Ἀλλ' οὐδὲ ἀνθρώπου τέχνην τοῦ ὁμογενοῦς ἡμῖν περιεργάζεσθαι δυνατόν. Εἰπέ γάρ μοι, πῶς ἀπὸ τῆς μεταλλικῆς τέχνης χρυσοῦ συνίσταται φύσις; ἢ πῶς τῆς ὕλης ἡ καθαρότης ἀπὸ ψάμμου γίνεται; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Εἰ τοίνυν ταῦτα τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κείμενα, καὶ ἔπερ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν σοφία ἀνθρωπίνῃ ἐργάζεται, καταμαθεῖν οὐ δυνατόν ὃ, τὰ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθέντα περιεργάζῃ, ἀνθρώπε;

Καὶ πόλας ἂν τύχοις συγγνώμης; τίνας δὲ ἀπολογίας οὕτω μεμηνώς, καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν σαυτοῦ φύσιν φανταζόμενος; Τὸ γὰρ λέγειν ἐξ ὑποκειμένης ὕλης τὰ ὄντα γεγενῆσθαι, καὶ μὴ ὁμολογεῖν ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὰ παρήγαγεν ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργός, τῆς ἐσχάτης παραφροσύνης ἂν εἴη σημεῖον. Ἐμφράττων τοίνυν τῶν ἀγνωμόνων τὰ στόματα ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, μέλων ἀρχεσθαι τοῦ βιβλίου, οὕτως ἤρξατο· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν [10] ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ὅταν οὖν ἀκούσης τὸ, Ἐποίησε, μηδὲν ἕτερον ἢ περιεργάζου, ἀλλὰ κάτω κύπτων, πίστευε τῷ λεχθέντι. Θεός γάρ ἐστιν ὁ πάντα ποιῶν καὶ μετασκευάζων, καὶ πρὸς τὸ αὐτοῦ βούλημα τὰ πάντα μεταρρυθμίζων. Καὶ ὅρα τῆς

^a Coislin. ὑπὸ τῆς ἀνωθεν ἐξουσίας ὁδῆγ.

^a Coislin. καὶ ἰδιωτῶν, καὶ τῶν ἄλλων; Καὶ αὐτοῦ. Infra Reg. unus καὶ οὐκ ἐστὶ σήμερον διαφορὰ τῆς, non male.

^b Regius unus βαθύγειον, alius codex βαθύγειον, alius βαθύγειον.

^c Coislin. παράγοι διὰ τὴν ἡμῶν ὠφέλειαν, forte mellius. Alii item habent παράγοι.

^e Coisl. ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Alii ὁ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος. Pergit Coislin. εἰς τὸ εἶναι ταῦτα πάντα παραγαγών, non male.

^f Coislin. τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει.

^g Aliquot mss. καταλαβεῖν οὐ δυνατόν. Mox πῶς ante τὰ, quod erat in Morel., deest in Coislin. et Savil. et in omnibus aliis pene manuscriptis; ideoque expunctum fuit.

^h Regius unus μὴ ἕτερον.

συγκαταβάσει· τὴν ὑπερβολὴν· οὐδὲν περὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων διαλέγεται, οὐδὲ λέγει ^a, ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀγγέλους, ἢ τοὺς ἀρχαγγέλους· οὐχ ἀπλῶς, οἷδ' εἰκὴ ταύτην ἡμῖν ἔτεμε τῆς διδασκαλίας τὴν ὁδόν.

Ἐπειδὴ γὰρ Ἰουδαίοις διαλέγεται τοῖς περὶ τὰ παρόντα ἐπισημάνους, καὶ οὐδὲν νοητὸν φαντασθῆναι δυναμένους, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν τέως αὐτοὺς ἐνάγει πρὸς τὸν τῶν ὁλῶν δημιουργόν, ἵνα ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὸν τεχνίτην τοῦ παντὸς καταμαθόντες προσκυνήσωσι τὴν ἐργασάμενον, καὶ μὴ ἐναπομείνῃσι τοῖς κτίσμασιν. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο γινόμενον οὐκ ἐπαύσαντο τὰ κτίσματα θεοποιούντες, καὶ περὶ τὰ ἀτιμώτατα τῶν ὁλῶν τὸ αἶδασ· ἐπιδεικνύμενοι, ποῦ οὐκ ἂν μανίας ἐξώκειλαν, εἰ μὴ τοσαύτη τῇ συγκατάθεσι ἐχρήσατο;

γ'. Καὶ μὴ ἐνισθῆς, ἀγαπητέ, εἰ Μωσῆς ταύτην ἔρχεται τὴν ὁδόν, ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προοιμίῳ τοῖς παχυτέροις Ἰουδαίοις διαλεγόμενος, ὅπου γε καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ χάριτι, ἥνικα τοσαύτη ἡ ἐπίδοσις γέγονε τοῦ κηρύγματος, μᾶλλον τοῖς ἐν Ἀθήναις διαλέγεσθαι, ἀπὸ τῶν ὁρῶμενων ποιεῖται πρὸς αὐτοὺς τὴν διδασκαλίαν οὕτω λέγων· Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανὸν καὶ γῆς Κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις τοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδε ταύτην αὐτοῖς κατέλληλον οὖσαν τὴν διδασκαλίαν, ταύτην ἤλθε τὴν ὁδόν. Πρὸς γὰρ τοὺς δεχομένους τὰ παρ' αὐτοῦ διδάγματα, οὕτως ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὁδηγούμενος καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐποιεῖτο. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι ἡ τῶν προσώπων διαφορά καὶ ἡ τῶν ἀκούοντων παχύτης τούτου αἰτία γίνεται, ἄκουε αὐτοῦ, ἥνικα πρὸς Κολοσσαῖς ἐπέστελλε, μηκέτι ταύτην ἐρχομένου τὴν ὁδόν, ἀλλ' ἐτέρως· αὐτοῖς διαλεγόμενος καὶ λέγοντος· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη. Καὶ Ἰωάννης δὲ ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἐβόα λέγων· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ἀλλ' οὐχ ὁ Μωσῆς οὕτως· εἰκότως· οὐδὲ γὰρ ἦν εὐλογοντοῖς ἐν γαλακτοτροφείῳ δεομένοις στερεὰς μεταδύναμι τροφῆς. Καθὰ περ γὰρ οἱ διδάσκαλοι οἱ παρὰ τῶν γονέων· τὰ παιδία δεχόμενοι τὰ πρῶτα στοιχεῖα αὐτοῖς παραδίδασιν, οἱ δὲ παρ' ἐκείνων τὰ παιδία λαμβάνοντες, τὰ τελειότερα τῶν μαθημάτων αὐτοῖς ἐνηγουῖσι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ μακάριος Μωσῆς, καὶ ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος, καὶ ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς πεποιθήσας. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ προοιμίων παραλαβὼν τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην, τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῖς ἀκούοντας ἐπαίδευεν· οὗτοι δὲ παρὰ Μωσέως παραλαβόντες ^d, λοιπὸν τὰ [11] τελειότερα παρεδίδεσαν. Τέως οὖν ἐμάθομεν τῆς συγκαταβάσεως τὴν αἰτίαν, καὶ ὅτι Πνεύματι φεγγγόμενος καταλλήλως τοῖς ἀκούουσιν, ἅπαντα ἐξετίθετο, πάσας ὁμοῦ τὰς δι-
κην ζιζανίων ἐπιφυομένης αἰρέσεις τῇ Ἐκκλησίᾳ κά-
τωθεν ἀνασπῶν διὰ τοῦ εἰπεῖν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ
Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Κἂν γὰρ Μανιχαῖος
προσέλθῃ λέγων τὴν ὕλην προϋπάρχειν, κἂν Μαρκίων,
κἂν Οὐαλεντινός, κἂν Ἑλλήνων παῖδες, λέγε πρὸς αὐ-

τοὺς· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ
τὴν γῆν. Ἀλλ' οὐ πιστεύει τῇ Γραφῇ. Ἀποστράφηθι
λοιπὸν αὐτὸν ὡς μαινόμενον καὶ ἐξεστηκότα. Ὁ γὰρ
τῷ δημιουργῷ τῶν ὁλῶν ἀπιστῶν, ὡς καὶ ψεῦδος τῆς
ἀληθείας καταγινώσκων, ποῖας ἂν τύχοι συγγνώμης
ποτέ; Πειλασμένον ἔχουσιν ἐκαίνοι τὸ χρῶμα ^f, καὶ
ἐπεικειας πρόσωπων ὑποδυόμενοι, κρύπτουσιν ἐν τῇ
δορᾷ τοῦ προβάτου τὸν λύκον. Ἀλλὰ σὺ μὴ ἀπατηθῆς,
ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο μάλιστα μίστησον αὐτὸν, ὅτι πρὸς
μὲν σὲ τὸν ὁμόδουλον ἐπιείκειαν ὑποκρίνεται, πρὸς δὲ
τὸν τῶν ὁλῶν Δεσπότην Θεὸν· τὸν πόλεμον ἤρατο, καὶ
κατὰ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας τρέχων οὐκ αἰσθάνεται.
Ἡμεῖς δὲ τῆς πέτρας ἐχώμεθα τῆς ἀβραγούς, καὶ ἐπὶ
τὴν ἀρχὴν πάλιν ἐπανέλθωμεν. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ
Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ὅρα καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ
τῆς δημιουργίας τρόπου τὴν θεῖαν φύσιν διαλάμπουσιν,
ὡς ἀπεναντίας τῇ ἀνθρωπίνῃ συνηθείᾳ τὴν δημιουργίαν
ποιεῖται, πρότερον τὸν οὐρανὸν τείνας, καὶ τότε τὴν γῆν
ὑποστορέσας ^h· πρότερον τὸν ὄροφον, καὶ τότε τὸν θε-
μέλιον. Τίς εἶδε; τίς ἤκουσεν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἀν-
θρωπίνης δημιουργίας οὐκ ἂν τοῦτο γένοιτο· ἂν ποτε·
ἔταν δὲ ὁ Θεὸς καλεῖται, πάντα τῷ βουλήματι αὐτοῦ εἶκει
καὶ παραχωρεῖ. Μὴ τοίνυν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ τὰ τοῦ
Θεοῦ ἔργα περιεργαζώμεθα, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων ὁδη-
γούμενοι, θαυμάζωμεν τὸν τεχνίτην. Τὰ γὰρ ἀόρατα
αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοού-
μενα καθορᾶται.

δ. Εἰ δὲ ἐπιμένοντες οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ λέγοντες,
ἀδύνατον εἶναι ἐξ οὐκ ὄντων τι παραχθῆναι, ἐρώμεθα
αὐτούς· ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς· ἐπλάσθη, ἢ ἐτέρω-
θεν ποθεν; Πάντως ἐρουσίν, ὅτι ἐκ γῆς, καὶ συνομολο-
γήσουσιν. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν, πῶς ἐκ γῆς σαρκὸς
ἐγένετο φύσις. Ἀπὸ γῆς γὰρ πηλὸς, καὶ πλίνθος, καὶ
κέραμος, καὶ δοτρακὸν ἂν γένοιτο· πῶς οὖν σαρκὸς
ἐγένετο φύσις; πῶς ὅσπερ, καὶ νεῦρα, καὶ ἄρτηραι, καὶ
πιμελή, καὶ δέρμα, καὶ δυνυχες, καὶ τρίχες, καὶ ἐκ μιᾶς
ὑποκειμένης ὕλης διαφόρων οὐσιῶν ποιότητες; Ἀλλ' οὐκ
ἂν ἰδυνθῇεν πρὸς ταῦτα διδραὶ στόμα ποτέ. Τί δὲ
λέγω περὶ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου; Περὶ τοῦ ἔρτου,
οὐ καὶ ἐκίστην ἡμέραν σιτούμεθα, εἰπάτωσαν ἡμῖν, πῶς
μονοειδὲς ὢν μεταβάλλεται εἰς αἷμα καὶ φλέγμα καὶ χο-
λὴν, καὶ διαφόρους χυμούς. Καὶ ὁ μὲν σιτόχρους πολλάκις
ἐστὶ [12]· τὸ δὲ αἷμα ἢ πυρρὸν ἢ μέλαν. Εἰ τοίνυν ταῦτα τὰ
καθ' ἐκίστην ἡμέραν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὁρώμενα εἰπεῖν
ἡμῖν οὐκ ἂν δύναιντο ποτε, σχολῇ γ' ἂν εἰποιεν περὶ τῶν
ἄλλων τοῦ Θεοῦ δημιουργημάτων. Ἀλλ' εἰ καὶ μετὰ
τοσαύτην τῶν ἀποδείξεων περιουσίαν ἐπιμένοντες τὴν
οἰκείαν φιλονεικίαν κρατύνειν βουλόμενοι, ἡμεῖς μὴδὲ
οὕτω παυσόμεθα τὰ αὐτὰ πάλιν πρὸς αὐτοὺς λέγοντες·
Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
γῆν. Τοῦτο γὰρ ἱκανὸν μόνον τὸ ῥῆμα πάντας τῶν
ἐναντίων τοὺς πύργους καταβαλεῖν, καὶ πάντας τοὺς
ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἐξ αὐτῶν τῶν βάθρων ἀνασπάσαι·
καὶ εἰ βουλήθετε ὅτε ποτε τῆς φιλονεικίας ἀποσχέσθαι,
πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν αὐτοὺς χειραγωγῆσαι δύνη-

^a Coisl. n. οὐδὲ γὰρ λέγει.

^b Sic Coisl. n. et sex alii et Savil. In edit. Morel. ταύτην
ἔρχετο τὴν.

^c Savil. et multi mss. τῶν πατέρων. Morel. τῶν μητέρων,
Coisl. n. τῶν γονέων. recte.

^d Colb. unus λαβόντες.

^e De Manichaei, Marcionis et Valentini opinione circa mun-
di primordia vide Epiaphanium ad singulos. Ibid. sic Coisl. n.
Alii vero πρὸς αὐτόν.

^f Coisl. n. τὸ σῶμα.

^g Sic Savil. recte, in Morel. Δεσπότην ὁλῶν. Mss. pene omnes
nostri Δεσπότην ὄν, ubi ὄν ex ΘΝ θεόν factum est. Duo tamen
codices θεόν.

^h Coisl. n. γῆν ὑποστρεφώσας.

ⁱ Savil. et septem mss. ἀλλ' οὐκ ἂν. Morel. καὶ οὐκ ἂν.

^j Ὁ μὲν σιτόχρους πολλάκις ἐστίν, ὁ δὲ λευκός· τὸ δὲ
αἷμα. Sic Coisl. n. cuius lectio non spernenda.

apte convertit. Et vide quantum nostræ parvitati so attemperat : nihil de invisibilibus virtutibus disserit, neque dicit, In principio fecit Deus angelos vel archangelos : non simpliciter, neque temere hanc nobis doctrinæ viam paravit. Quia enim Judæis loquebatur, qui toti præsentibus rebus inhiabant, neque spirituale quidquam animo concipere valebant, eos a sensibilibus ad cognoscendum universi Opificem inducit, ut ex creaturis Fabricatorem mundi discentes, adorarent Creatorem omnium, et non in creaturis ipsis permanerent et quiescerent. Nam cum licet hæc ita facta sint, non intermiserint ex creaturis deos facere, et divinum honorem fœdissimis brutis exhibere : in quam non amentiam incidissent, nisi tanta erga eos attemperazione fuisset usus?

3. Nec mireris, dilecte, quod Moses hac via inces-
serit¹, qui in principio, et in præludiis, crassioribus loquutus est Judæis : quandoquidem Paulus quoque tempore gratiæ, cum tantum prædicationis esset incrementum, disputaturus cum Atheniensibus, a visibilibus doctrinam cœpit his verbis : *Deus qui fecit mundum, et omnia quæ in eo sunt; hic cœli et terræ cum sit Dominus, non in manufactis habitat templis, nec humanis manibus colitur* (Act. 17. 24). Quia enim talem eis competere sciebat doctrinam, hanc docendi viam arripuit. Ad eos enim qui suam suscipiebant doctrinam, a Spiritu ita dirigebatur, et eos ita docebat. Et ut scias hujus rei causam fuisse personarum varietatem, et auditorum crassitudinem, audi illum ipsum : ad Colossenses enim epistolam scribens, non hac ambulat via, sed aliter cum eis loquitur, et dicit : *Quia in ipso creata sunt omnia, quæ in cælis sunt, et quæ in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per illum, et in illum creata sunt* (Coloss. 1. 16). Joannes autem tonitruum filius clamabat, dicens : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3). At non sic Moses; et merito : nec enim erat consentaneum, ut solido pascerebatur cibo quibus adhuc lactis alimonia opus erat. Nam quemadmodum ludimagistri pueris, qui a parentibus² ipsis commendantur erudiendi, prima tradunt elementa, quos pueros qui ab illis postea suscipiunt, sublimioribus et perfectioribus doctrinis imbuunt : ita et beatus Moses, et doctor gentium, ac filius tonitruum fecerunt. Nam Moses quidem cum primus omnium instituendam suscepisset humanam naturam, docuit auditores prima elementa : Joannes autem et Paulus iis quos a Mose acceperant, postea perfectiora tradidere. Igitur jam didicimus, quare ita se attemperaverit ad nostram tenuitatem, et eum Spiritu sancto loquentem, prout auditoribus congruebat, omnia exposuisse : simulque ille omnes hæreses, quæ sicut zizania pullulaturæ erant in Ecclesia, eradicat per hoc quod dicit : *In principio fecit Deus cælum et terram*. Unde si Manichæus ad te accesserit dicens materiam præexistere;

si Marcion, si Valentinus (a), si gentiles, dic illis : *In principio fecit Deus cælum et terram*. Sed quid, si non credit ille Scripturæ? Tu posthac ipsum averseris, velut furibundum et mente captum. Nam qui omnium Opifici non credit, et veritatem mendacii arguit, quamquam dignandus est venia? Habet ille fucatum colorein¹, et mansuetorum personas induit, tegitque sub ovilla pelle lupum. Sed tu ne decipiaris, imo hac ipsa de causa illum magis exosum habe, quod mansuetudinem quidem erga te conservum simulet, contra Dominum autem universorum Deum bellum gerat, et neque seipsum salutem suam prodere animadvertat. Cæterum nos firmam teneamus petram, et ad principium iterum regrediamur : *In principio fecit Deus cælum et terram*. Attende nunc, quomodo ex ipso opificii modo divinæ naturæ dignitas enitescat; quomodo Deus præter humanum morem, suum perficiens ædificium, prius cælum extendat, postea et terram subternat : prius culmen, et postea fundamentum. Quis tale quid vidit? quis audivit? In hominum sane operibus nihil tale umquam fuerit : sed jubente Deo, voluntati ejus parent et cedunt omnia. Ne igitur humanis rationibus divina opera curiosius excutiamus, sed ex operibus manuducti, admiremur artificem. *Nam invisibilia ejus, inquit, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, pervidentur* (Rom. 1. 20).

4. *Contra eos qui dicebant terram ex subjecta materia factam; terra patria nostra est, et commune sepulcrum. Moralis exhortatio.*—Quod si veritatis hostes adhuc dicunt, non posse ex nihilo aliquid fieri, interrogemus eos : Primusne homo ex terra formatus est; an forte aliunde? Omnino dicent ac fatebuntur, quod ex terra. Dicant igitur nobis, quomodo ex terra facta sit natura carnis. Ex terra enim lutum, et lateres, et figulinum vas, et testa fieri solet : quomodo ergo natura carnis facta est? quomodo ossa, et nervi, et arteriæ, et adeps, et cutis, et ungues, et capilli, et ex una subjacente materia diversarum substantiarum qualitates? Sed ad hæc ne mutire quidem poterunt. Quid autem dico de corpore nostro? Dicant nobis de pane, quo quotidie reficimur, quomodo, cum unius speciei sit, transmutatur in sanguinem, et pituitam, et bilem, et in varios humores. Et panis quidem sæpe habet colorem frumenti; sanguis autem ruber vel niger est². Si igitur hæc, quæ quotidie ante oculos versantur, nunquam nobis dicere poterunt, difficilior de aliis Dei opificiis digna loquentur. Quod si post tantum demonstrationum copiam adhuc suam contentione roborare volunt, neque nos desistimus sæpe eadem ipsis objicere, dicentes : *In principio fecit Deus cælum et terram*. Hoc enim unicum verbum sufficit nobis ad subvertendas omnes adversariorum turres, et ad revellenda ab ipsis fundamentis humana ratiocinia; atque si vellent vel sero a sua contentione desistere,

¹ Coislin., *fucatum corpus*.

² Coislinianus, *Et panis quidem, ut plurimum, habet colorem frumenti, pituita autem alba est, sanguis vero ruber vel niger est*.

(a) Manichæus, Marcion, et Valentinus dicebant materiam ante creatum mundum existisse. De Manichæi, Marcionis et Valentini opinione circa mundi primordia vide Epiphanium ad singulos.

¹ In Edit. Morel., *cucurreit*.

² Savil. et multi Morel., *a patribus*; Morel., *a matribus*.

possent per hoc in veritatis viam manuduci. 2. *Terra autem invisibilis erat et incomposita.* Cujus gratia, dic, queso, cælum clarum et perfectum creavit; terram autem informem effecit? Neque hoc temere factum, sed ut, cum didiceris meliorem creationis partem ab eo formatam et absolutam, nihil postea dubites: neque putes id ex potestatis imbecillitate factum. Ad hæc et alia ratione informem terram creavit. Quia enim ipsa est nutrix, et mater nostra, et ex ea facti sumus, atque educamur, ipsaque nostra patria est, et commune sepulcrum: reditus enim noster ad eam rursus est; et quia variis per eam bonis fruimur: ideo, ut ne homines ob usus necessitatem plus quam dignum est eam colerent, ostendit primum rudem et informem, ut ne beneficia terræ telluris naturæ imputes, sed ei tribuas, qui illam ex nihilo ut esset creavit. Propter hoc ait: *Terra autem erat invisibilis et incomposita.* Forte statim et ab initio mentem vestram subtilioribus sententiis nimium torsimus; ideo hic sermonem sistere par est. Rogamus autem caritatem vestram, ut dictorum sitis memores, et semper hæc memoria teneatis: atque una cum sensibili mensa, cum hinc abieritis, apponite et spirituales mensas. Dicat vir aliqua eorum, quæ nunc hic sunt dicta: audiat mulier, discant pueri, discant et domestici, fiatque domus ecclesia, ut effugetur diabolus, in fugam vertatur malus ille dæmon, et inimicus salutis nostræ: requiescat autem ibi Spiritus sancti gratia, et omnis pax et concordia muniat inhabitantes. Nam si eorum quæ jam dicta sunt, memores fueritis, et majore studio ea, quæ post hæc seminaturi sumus, susceperitis, nos quoque majori studio atque ubertate dicemus quæ nobis supeditabit gratia Dei, si germinare viderimus ea quæ nunc a nobis dicta sunt. Quandoquidem et agricola cum viderit semina nasci, majore alacritate arva considerat et excolit, atque alia serere gestit.

5. Ut igitur alacriores nos reddatis, jam dictorum certam custodiam demonstrate, et cum rectæ fidei dogmatibus vitam quoque vestram diligenter curate. *Luceat enim, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est (Matth. 5. 10):* ut et vita consonet fidei dogmatibus, et dogmata prædicent vitam. *Fides enim sine operibus mortua est (Jac. 2. 26),* et opera sine fide mortua sunt. Nam licet sanam teneamus doctrinam, si vitam negligamus, nihil nobis proderit doctrina: rursus, si vitæ curam diligentem gererimus, in fidei autem placitis claudicaverimus, neque sic nobis aliquid lucri fuerit. Ideo convenit utrinque ædificium hoc nostrum spirituale communiri: *Omnis enim, inquit, qui audit hos sermones meos, et facit eos, assimilabitur viro prudenti (Matth. 7. 24).* Vide quomodo non solum audire nos velit, sed etiam facere et operibus obedientiam exhibere: hunc prudentem vocavit, qui operibus sermones subsequentibus conspicuus sit: qui vero tantum ad sermones pervenit, et non ad opera, eum stultum vocavit: merito certe: quia ille domum suam super arenam ædificavit; pro-

pterea neque ventorum vim ferre potuit, sed statim corruit (*Matth. 7. 26*). Tales enim sunt desidæ animæ, non solidatæ super firmam petram spirituales: non enim de ædificio et de domo nunc est sermo, sed de anima, quæ a temptatione quavis quatitur. Nam venti, pluviae, et fluviorum nominibus temptationes nobis subindicavit. At enim qui constans, vigil, et sobrius est, hac ratione firmior evadit; et quanto majores intentantur afflictiones, tanto ejus virilitas et fortitudo magis augentur: deses autem et supinus, si vel tenuis quædam temptationum aura afflari, statim vacillat, et animo concidit, non ob naturam temptationum, sed ob voluntatis infirmitatem. Quocirca oportet sobrios esse, et vigilare, et ad omnia præparatos: ut et in prosperitate modesti ac non effusi, et in afflictionibus quæ nobis infligantur, sobrii et prudentes, perpetuas gratias referamus benigno Deo. Si sic res nostras instituerimus, multum gratiæ divinæ assequemur: poterimusque præsentem vitam secure transmittere, et in futura vita magnæ fiduciæ opes reponere: quæ nobis omnibus assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

De his quæ supersunt dicenda in illud, In principio fecit Deus cælum et terram (Gen. 1. 1), usque ad illud, Et factum est vespere, et factum est mane, dies unus (Gen. 1. 5).

1. Thesaurum cuiusdam comparatur divinarum Scripturarum lectio. Nam sicut ex illo quisquis vel frustulum carpere valet, multas sibi parat divitias: ita et in sacra Scriptura, etiam in brevi dictione, ingentem sententiarum vim et immensas divitias invenire licet. Et non solum thesauro similia sunt divina eloquia, sed fonti quoque largis perennibusque scaturienti fluentis: id quod ex rebus ipsis heri omnes didicimus. Nam ut procemia libri Geneseos incepimus, in explanando hoc dicto, *In principio fecit Deus cælum et terram*, totum tradendæ doctrinæ destinatum tempus insumpsimus, et neque sic totum expedire valuimus. Magna enim est hujus thesauri abundantia, et larga fontis hujus spiritualis fluentia. Nec mireris, carissime, si nobis hoc accadat: etiam qui ante nos fuere pro viribus suis aquas inde hauserunt, et similiter qui post nos futuri sunt idem attentabunt, neque sic totum evacuare poterunt; sed magis interim augescunt fluentia, et crescent alvei. Hæc enim spiritualium fluminum natura est, ut eo magis scatulant, et accrescat spiritualis gratia, quo quis magis inde haurire studet. Propter hoc et Christus dicebat: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis (Joan. 7. 37, 38):* quibus verbis horum fluentorum abundantiam nobis indicat. Quoniam igitur spiritualium fluentorum natura talis est, age afferamus omnes mentis nostræ vasa, ut impletis illis domum redeamus. Nam quando videt gratia Spiritus fervens

οσται. Ἡ δὲ γῆ ἦν, φησὶν, ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, τὸν μὲν οὐρανὸν φαῖδρὸν καὶ ἀπρητισμένον παρήγαγε, τὴν δὲ γῆν ἀμόρφωτον ἔδειξε; Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο πεποιήκειν, ἀλλ' ἵνα, ἐν τῷ βελτίονι μέρει τῆς κτίσεως μαθὼν αὐτοῦ τὴν δημιουργίαν, μηδὲν ἀμφιδόλης λοιπὸν, μηδὲ νομίσης δι' ἀσθένειαν δυνάμειος τοῦτο γενέσθαι. Ἄλλως τε καὶ δι' ἕτερον τρόπον ἀμόρφωτον αὐτὴν παρήγαγεν. Ἐπειδὴ γὰρ αὕτη καὶ τροφὸς καὶ μήτηρ ἡμῶν ἐστὶ, καὶ ἐξ αὐτῆς καὶ γεγόναμεν καὶ τρεφόμεθα, καὶ αὕτη ἡμῖν καὶ πατὴρ καὶ κοινὸς τάφος γίνεται, καὶ πρὸς αὐτὴν πάλιν ἐπάνοδος, καὶ τῶν μυρίων ἀγαθῶν δι' αὐτῆς ἀπολαύομεν ἵνα μὴ διὰ τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον ὑπὲρ τὴν ἀξίαν αὐτὴν τιμήσωσι ^a τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, δείκνυσσι σοι αὐτὴν πρότερον ἀμόρφωτον καὶ ἀδιατύπωτον, ἵνα μὴ τῇ φύσει τῆς γῆς τὰς ἐξ αὐτῆς εὐεργεσίας λογίσῃ, ἀλλὰ τῷ ταύτην ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντι. Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. Τάχα εὐθὺς καὶ ἐκ προοιμίων κατετείναντες ὡμῶν τὴν διάνοιαν τοῖς λεπτοτέροις νοήμασι· διὸ προσήκει μέχρι τοῦτου στήσαι τὸν λόγον, παρακαλέσαντας ^b ὡμῶν τὴν ἀγάπην μεμνησθαι τῶν εἰρημένων, καὶ ἀεὶ τοῦτων ἐναυλον ἔχειν τὴν μνήμην, καὶ μετὰ τῆς αἰσθητικῆς τραπέζης, ἐπειδὴν ἐντεῦθεν ἐξέλθῃτε, παρατίθετε καὶ τὴν πνευματικὴν τράπεζαν. Καὶ λεγέτω μὲν τινα τῶν ἐνταῦθα λεχθέντων ὁ ἀνὴρ· ἀκουέτω δὲ ἡ γυνή, μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ παῖδες, διδασκέσθωσαν δὲ καὶ οἱ οἰκέται, καὶ ἐκκλησία λοιπὸν γενέσθω ἡ οἰκία, ἵνα φυγαδεύηται μὲν ὁ διάβολος καὶ δραπετεύῃ ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος, καὶ ἐχθρὸς τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας· ἐπαναπαύεται δὲ αὐτόθι ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις, καὶ πᾶσα εἰρήνη καὶ ὁμόνοια περιστοιχίζῃ ^c τοὺς ἐνοικοῦντας. Ἐὰν γὰρ τῶν ἤδη πρότερον ρηθέντων μνημονεύητε, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα καταβαλλόμενα προθυμότερον δέξησθε, καὶ ἡμεῖς μετὰ πλείονος τῆς προθυμίας ^d καὶ τῆς δαφίλειας ἐροῦμεν τὰ ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος χορηγούμενα, ἐπειδὴν ἴδωμεν τῶν ἤδη καταβληθέντων τὴν βλάβστην. Ἐπεὶ καὶ γηπόνος ὅταν ἴδῃ [13] τὰ σπέρματα φυόμενα, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας περισκοπῶν τὰς ἀρούρας, ἐτοίμως καὶ ἕτερα καταβάλλειν ἐπιτίγεται.

ε'. Ἰν' οὖν προθυμότερους ἡμᾶς ἐργάσθητε, τῶν ἤδη ρηθέντων ἀσφαλῆ τὴν φυλακὴν ἐπιδείξασθε, καὶ μετὰ τῶν ὁρθῶν δογμάτων περὶ τὴν τοῦ βίου ἐπιμέλειαν πολλὴν ποιήσασθε τὴν σπουδὴν. Λαμβάντω γὰρ, φησὶ, τὸ *ζῶς ὡμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων*, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὡμῶν, καὶ δοξάσωσιν τὸν Πατέρα ὡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἵνα καὶ ὁ βίος συμφωνῇ τοῖς δόγμασι, καὶ τὰ δόγματα κηρύττῃ τὸν βίον. Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρὰ ἐστὶ, καὶ ἔργα χωρὶς πίστεως νεκρὰ ἐστὶ. Κἂν γὰρ δόγματα ἔχωμεν ὑγιή, βίου δὲ ἀμελῶμεν, οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ἐστὶ τῶν δογμάτων· πάλιν ἂν βίου μὲν ἐπιμαλῶμεθα, περὶ τὰ δόγματα δὲ χωλεῶμεν, οὐδὲ οὕτως ἐστὶ τὸ κέρδος ἡμῖν. Διὸ προσήκει ἐκατέρωθεν ἡμῖν τὴν οἰκοδομὴν ταύτην τὴν πνευματικὴν συνεσφίγχειν· Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους καὶ ποιῶν αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ σοφίῳ. Ὅρα πῶς οὐ μόνον ἀκούειν ἡμᾶς βούλεται, ἀλλὰ καὶ ποιεῖν, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείκνυσθαι τὴν ὑπακοήν, καὶ τοῦτον μὲν φρόνιμον ἐκάλεσε, τὸν δὲ

ἔργα τοῖς λόγοις ἀκόλουθα ἐπιδεικνύμενον, τὸν δὲ μέγρ: τῶν λόγων ἱστάμενον, μωρὸν ὠνόμασεν· εἰκότως. Ὁ γὰρ τοιοῦτος, φησὶν, ἐπὶ τὴν ἀμμον τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ὠκαδόμησε· διὸ οὐδὲ τὴν προσβολὴν τῶν ἀνέμων ἐνεγκὲν ἡδυνήθη, ἀλλὰ ταχέως κατέπεσε. Τοιαῦται γὰρ αἱ ῥέθυμοι ψυχαί, καὶ μὴ ἐπὶ τῆς πέτρας τῆς πνευματικῆς ἐστηρικμέναι· οὐ γὰρ περὶ οἰκοδομῆς νῦν ὁ λόγος καὶ οἰκίας, ἀλλὰ περὶ ψυχῶν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, τῶν καὶ ἀπὸ τοῦ τυχόντος πειρασμοῦ σάλον ὑπομενουσῶν. Τῷ γὰρ ὀνόματι τοῦ ἀνέμου, καὶ τῆς βροχῆς, καὶ τῶν ποταμῶν, τῶν πειρασμῶν ἡμῖν τὴν ἐπαγωγὴν ἠνέξατο. Ὁ γὰρ στερβὴς καὶ ἐργηγορὸς καὶ νήφωσι ταύτῃ μάλλον ἰσχυρότερος γίνεται· καὶ ὅσῃ τὰ τῆς θαλίφως ἐπιτείνεται, τοσοῦτῃ καὶ τὰ τῆς ἀνδρείας αὐξάνεται· ὁ δὲ ῥέθυμος καὶ ἀναπεπτωκώς, κἂν βραχεῖα τις αὔρα πειρασμοῦ προσπέσῃ, εὐθέως σαλεύεται καὶ καταπίπτει, οὐ παρὰ τὴν τῶν πειρασμῶν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῆς προαιρέσεως ἀσθένειαν. Διὸ χρὴ νήφειν καὶ ἐργηγορέναι, καὶ πρὸς πάντα παρσεχουσμένους εἶναι, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀνέσει συγκεκροτημένοι ὦμεν, καὶ ἐν ταῖς ἐσπογομέναις θλίψεσι νήφωμεν, καὶ πολλὴν τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείξωμεθα, διηνεκῶς τὴν εὐχαριστίαν ἀναπέμποντες τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. Ἄν οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν, πολλῆς ἀπολαυσόμεθα τῆς ἀνωθεν ροπῆς, καὶ οὕτω δυνησόμεθα καὶ τὸν παρόντα βίον ἀσφαλῶς διαπερᾶν, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν ζῴην, πολλὴν ἑαυτοῖς προσηγορίσθαι τῇ παρέρσει· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιланθρωπῶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[14] ΟΜΙΛΙΑ Γ.

Εἰς τὰ ὑπόλοιπα τοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὥς τοῦ, Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα μία.

α'. Θησαυρῷ τινι προσέοικεν ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἀναγνώσις. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖθεν τις κἂν μικρὸν ψῆγμα λαβεῖν δυνηθεῖ, πολλὴν ἑαυτῷ τὸν πλοῦτον ἐργάζεται· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θείας Γραφῆς, καὶ ἐν βραχεῖα λέξει πολλὴν ἔστιν εὐρεῖν τὸν νοημάτων τὴν δύναμιν, καὶ ἄφατον τὸν πλοῦτον. Καὶ οὐ θησαυρὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ πηγὴν μιμεῖται τὰ θεῖα λόγια, δαφιλὴ τὰ νάματα ἀναβλύζουσιν, καὶ πολλὴν ἔχουσιν τὴν ἐπιβρόχην· καὶ τοῦτο δι' αὐτῶν τῶν ἔργων χθὲς ἅπαντες μεμαθήκαμεν. Τῶν γὰρ προοιμίων ἀρξάμενοι τοῦ τῆς κτίσεως βιβλίου εἰς τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν ἐτελειώσαμεν, καὶ οὐδὲ οὕτως τὸ πᾶν καταλαβεῖν· ἐξισχύσαμεν. Πολλὴ γὰρ ἐστὶ τοῦ θησαυροῦ ἡ περιουσία, καὶ τῶν ναμάτων τῆς πηγῆς ταύτης τῆς πνευματικῆς ἡ δαφίλεια. Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ ἡμεῖς τοῦτο πεπόνθαμεν· καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν κατὰ δύναμιν τὴν ἑαυτῶν τὰ ἐντεῦθεν νάματα ἐξήντησαν, καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς πάλιν τοῦτο ποιῆσαι ἐπιχειρήσουσι, καὶ οὐδὲ οὕτω κενῶσαι δυνησονται τὸ πᾶν· ἀλλ' αὐξάνεται τὰ τῆς ἐπιβροχῆς, καὶ ἐπιδίδωσι τὰ νάματα. Τοιαύτη γὰρ τῶν ναμάτων τῶν πνευματικῶν ἡ φύσις· ὅσῃ ἂν τις μετὰ δαφίλειας τὰ ἐντεῦθεν ἀρυσσασθαι βουλῇ τὰ νάματα, τοσοῦτῃ μάλλον ἀναβλύζει, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ χάρις ἡ πνευματικὴ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πίνετω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμὸς ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεῖσυσσιν ὕδατος ζωῆς· τὸ δαφίλις τῶν ναμάτων ἡμῖν ἐμφαίνων. Ἐπεὶ οὖν τοιαύτη τῶν ναμάτων τῶν πνευματικῶν ἡ φύσις, φέρε ἕκαστος ἡμῶν τὰ ἀγγεῖα τῆς διανοίας μετὰ δαφίλειας προσενέγκωμεν, ἵνα πληρώσαντες ^f αὐτὰ, οὕτως ἐπανέλθωμεν. Ὅταν γὰρ ἴδῃ ἡ

^a Unus τιμήση.

^b Regil παρακαλέσαντες, et sic Savil. c Grammatico quidem ratio, inquit, postulat παρακαλέσαντας: sed tot passim occurrunt in hoc politissimo scriptore, in hoc genere σολοζωαν, ut nihil contra librorum consensum innovandum ce. n. cam. d Mor. et aliquot mss., παρακαλέσαντας.

^e Savil. περιστοιχίζῃ, nisi περιστοιχίζεται, et sic habet Mor. f Sic Savil. in aliis τῆς προθυμίας deest.

^g Colslin. et Savil. in textu καταλαβεῖν, recte. Morel. et Savil. in marg. καταλαβεῖν.

^h Colslin. ἵνα ἀναπληρώσαντες.

τοῦ Πνεύματος χάρις πόθον ζέοντα, καὶ διεγερμένον διάνοιαν, πλουσίαν τὴν παρ' αὐτῆς δωρεῖται χάριν. Ἀποστήσαντες τοίνυν αὐτοὺς πάντων τῶν βιωτικῶν, καὶ τὰς φροντίδας τὰς ἀκανθῶν δίκην συμπνίγειν δυναμένας, τὸν ἡμέτερον λογισμὸν ἐκτέμνοντες ^α, ἄλῃ αὐτῶν τὴν διάνοιαν μεταστήσωμεν εἰς τὴν τῶν πνευματικῶν ἐπιθυμίαν, ἵνα πολλὴν ἐντεῦθεν δεξάμενοι τὴν ὠφέλειαν, καὶ κερδάναντες τι μέγα καὶ γενναῖον, οὕτως ἐξέλθωμεν. Ἀλλ' ἵνα σαφέστερος ὁμὴν ὁ λόγος γένηται, μικρὰ τῶν χθὲς εἰρημένων ὑπομνήσωμεν τὴν ὁματέραν ἀγάπην, ἵν' οὕτω, καθάπερ σῶμα ἓν, καὶ τὰ σήμερον μέλλοντα ῥηθῇσθεσθαι συνάψωμεν τοῖς χθὲς εἰρημένοις. Ἐδεῖκνυμεν γὰρ χθὲς, καθάπερ μέμνησθε, πῶς ὁ μακάριος Μωϋσῆς διηγούμενος ἡμῖν τῶν στοιχείων τούτων τῶν ὁρωμένων τὴν δημιουργίαν ἔλεγεν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν [15] ἡ δὲ γῆ ἦν ὁράτος καὶ ἀκατασκεύαστος^β καὶ ἐδιδάσκοντο ὁμᾶς ^γ τὴν αἰτίαν τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί οὕτω τὴν γῆν παρήγαγεν ἀμόρφωτον καὶ ἀδιετύπωτον, καὶ οἶμαι ὁμᾶς ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας κατέχειν ἀναγκαῖον οὖν σήμερον τοῖς ἀκολουθῶσι εἰρημένοις ἐπεξελεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἡ δὲ γῆ ἦν ὁράτος καὶ ἀκατασκεύαστος, διδάσκει ἡμᾶς ἀκριδῶς, πόθεν ἦν ὁράτος καὶ ἀκατασκεύαστος, φάσκον· Καὶ σκότος ἐπ' αὐτῇ τῇς ἀδύσσου, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπ' αὐτῇ τοῦ ὕδατος. Σκόπει μοι ἐνταῦθα τοῦ μακαρίου προφήτου τὸ ἀπέριττον, καὶ ὅπως οὐ πάντα κατὰ μέρος διηγείται τὰ δημιουργηθέντα, ἀλλὰ τὰ συνεκτικώτατα τῶν στοιχείων ἡμᾶς διδάσας, καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς μνημονεύσας, τὰ ἄλλα παραλιμπάνει. Οὐδαμῶς γὰρ εἰπὼν τῶν ὁμάτων τὴν δημιουργίαν, φησὶ· Καὶ σκότος ἐπ' αὐτῇ τῇς ἀδύσσου, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπ' αὐτῇ τοῦ ὕδατος. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ καλύπτειν τῆς γῆς τὸ πρόσωπον, τὸ σκότος λέγω, καὶ ἡ ἀβυσσὸς τῶν ὕδατων. Ἐμάθομεν ἐντεῦθεν, ὅτι ἅπαν τὸ ὁρώμενον ἀβυσσος ἦν ὕδατων σκότῳ κεκαλυμμένη, καὶ ἔδειτο τοῦ σοφοῦ δημιουργοῦ, ὥστε πᾶσαν ταύτην τὴν ἀμορφίαν ἐξελεῖν, καὶ εἰς εὐκοσμίαν τινὰ τὰ πάντα ἀγαγεῖν. Καὶ σκότος, φησὶν, ἐπ' αὐτῇ τῇς ἀδύσσου, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπ' αὐτῇ τοῦ ὕδατος. Τί βούλεται τοῦτο τὸ εἰρημένον; Πνεῦμα, φησὶ, Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπ' αὐτῇ τοῦ ὕδατος. Ἐμοὶ δοκεῖ τοῦτο σημαίνειν, ὅτι ἐνέργειά τις ζωτικὴ προσῆν τοῖς ὕδασι, καὶ οὐκ ἦν ἀπλῶς ὕδωρ ἐστὼς καὶ ἀκίνητον, ἀλλὰ κινούμενον, καὶ ζωτικὴν τινα δύναμιν ἔχον. Τὸ γὰρ ἀκίνητον πάντῃ ἀχρηστον· τὸ δὲ κινούμενον, πρὸς πολλὰ ἐπιτήδειον.

β'. Ἴν' οὖν διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι τὸ ὕδωρ τοῦτο, τὸ πολὺ καὶ ἀμήχανον, τινὰ δύναμιν ἔχει ζωτικὴν, διὰ τοῦτο φησὶ· Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπ' αὐτῇ τοῦ ὕδατος. Τοῦτο δὲ οὐκ ἀπλῶς προλαβοῦσα λέγει ἡ θεία Γραφή· ἀλλ' ἐπειδὴ προϊούσα μέλλει διηγέσθαι ἡμῖν, ὅτι καὶ ζῶα ἐκ τούτων τῶν ὕδατων κατὰ πρόσταγμα τοῦ τῶν ἀπάντων δημιουργοῦ παρήχθη, διὰ τοῦτο ἐντεῦθεν ἡδὴ διδάσκει τὸν ἀκροατὴν, ὅτι οὐκ ἀπλῶς ὕδωρ ἦν συνεστὸς, ἀλλὰ κινούμενον, καὶ διατρέχον, καὶ τὰ πάντα ἐπικλύζον^δ. Ἐπεὶ οὖν πολλὴ κατεκλύετο παντὸς τοῦ ὁρωμένου ἡ ἀμορφία, προσέταξεν ἀριστοτέλῃς Θεός, καὶ τὰ τῆς ἀμορφίας διεσεκέδασθαι, καὶ τὸ κάλλος τοῦτο τὸ ἀμήχανον τοῦ φωτὸς τοῦ ὁρωμένου παραχθῆναι, τὸ τε σκότος

ἀπῆλασε τὸ αἰσθητὸν, καὶ τὰ πάντα κατηύγατο ^δ. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. Εἶπε, καὶ ἐγένετο ἐκέλευσε, καὶ τὸ μὲν σκότος ἐφυγάδεύθη, τὸ δὲ φῶς παρήχθη. Εἶδες δύναμιν ἀφαντον; Ἀλλ' οἱ τῇ πλάνῃ προκατειλημμένοι οὐ προσέχοντες τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν εἰρημένων, οὐδὲ ἀκούοντες τοῦ μακαρίου Μωϋσέως λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ τότε ἐπάγοντος· Ἡ δὲ γῆ ἦν ὁράτος καὶ [16] ἀκατασκεύαστος, διὰ τὸ σκότῳ καὶ τοῖς ὕδασι κεκαλύφθαι· οὕτω γὰρ ἔδοξε τῷ Δεσπότῃ εἰς ἀρχῆς αὐτὴν παραγαγεῖν· φασὶν ὅτι προὔπεσκετο ἡ ὕλη, καὶ τὸ σκότος προὔπηρχε. Τί ταύτης τῆς ἀνοίας χεῖρον γένοιτ' ἄν; Ἀκούεις ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο τὰ ὄντα ^ε, καὶ λέγεις ὅτι προὔπηρχεν ἡ ὕλη; Καὶ τίς ἀνάσχοιτο τοσαύτης παροινίας τῶν νοῦν ἔχόντων; Μὴ γὰρ ἀνθρωπὸς ἔστιν ὁ δημιουργῶν, ἵνα δεηθῇ τίνος ὑποκειμένου, καὶ οὕτω τὰ τῆς τέχνης ἐπιδείξεται; Θεὸς ἔστιν, ὃ πάντα εἰκεί, λόγῳ καὶ προστάγματι δημιουργῶν. Ὅρα γὰρ, εἶπε μόνον, καὶ παρήχθη τὸ φῶς, καὶ παρεχώρησε τὸ σκότος. Καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνυμέσους τοῦ φωτός, καὶ ἀνυμέσους τοῦ σκότους. Τί ἐστι, Διεχώρισεν; Ἐκάστῳ ἰδίαν χώραν ἀπένειμε, κατὰλληλον καιρὸν ἀφώρισε. Καὶ ἐπειδὴ τοῦτο γέγονε, τότε λοιπὸν ἐκάστῳ τὴν ἀρμοῦσαν προσηγορίαν ἐπέβησιν. Ἐκάλεσε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Εἶδες διαίρεσιν ἀρίστην, καὶ δημιουργίαν θαυμαστὴν^ζ, καὶ πάντα λόγον ὑπερβαίνουσαν, λόγῳ μόνῳ καὶ ἐπιτάγματι γινομένην; Εἶδες πόσῃ τῇ συγκαταβάσει ὁ μακάριος οὗτος προφήτης ἐχρήσατο, μέλλον δὲ ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς διὰ τῆς τοῦ προφήτου γλώττης παιδεύειν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, εἰδέναι τῶν γινομένων τὴν τάξιν, καὶ τίς ὁ τοῦ παντὸς δημιουργὸς, καὶ ὅπως ἕκαστον παρήχθη; Ἐπειδὴ γὰρ εἶτι ἀτελέστερον δέικετο τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ οὐκ ἡδύνατο τῶν τελειότερων συνίεναι τὴν κατανοήσιν, διὰ τοῦτο πρὸς τὴν τῶν ἀκούοντων ἀσθένειαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν τοῦ προφήτου γλῶτταν κινήσαν οὕτως ἅπαντα ἡμῖν διαλέγεται. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ἡμετέρας διανοίας ταύτῃ ἐχρήσατο τῇ συγκαταβάσει τῆς διηγήσεως, ὅρα τὸν τῆς βροντῆς ὕδον, ὅτε πρὸς ἀρετὴν ἐπιδόκωε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, οὐκέτι ταύτην ἐρχόμενον τὴν ὁδὸν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν ὑψηλότεραν διδασκαλίαν ἄγοντα τοὺς ἀκρωμένους. Εἰπὼν γὰρ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Ἀόρος, καὶ ὁ Ἀόρος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Ἀόρος, ἐπήγαγεν· Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Καθάπερ γὰρ ἐνταῦθα τὸ φῶς τοῦτο τὸ αἰσθητὸν, τῷ προστάγματι τοῦ Δεσπότου παραχθὲν, τὸ σκότος τοῦτο τὸ ὁρώμενον ἀπέκρυφεν· οὕτω καὶ τὸ νητὸν φῶς τῆς πλάνης τὸ σκότος ἀπῆλασε, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοὺς πλανωμένους ἐχειραγωγῆσε.

γ'. Δεξώμεθα οὖν μετὰ πολλῆς τῆς εὐγνωμοσύνης τὰ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς διδάγματα, καὶ μὴ ἀντιδιδόμεν τῇ ἀληθείᾳ ^ε, μηδὲ τῷ σκότει παραμένωμεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ φῶς ἐπειγώμεθα, καὶ ἄξια τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ἡμέρας διαπρατεύμεθα ἔργα, καθάπερ καὶ Παῦλος παραινέει λέγων· Ὅς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, καὶ μὴ ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ σκότους. Καὶ ἐκάλεσε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Ἀλλ' ὁ μικροῦ ἡμᾶς [17] παρέδραμεν, ἀναγκαῖον τοῦτο ἐπαναλαβεῖν πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς, ἐπήγαγε· Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν. Θέα μοι, ἀγα-

^α Morel. et Savil. in textu ἐκτέμνοντες. Reg. et Savil. in marg. ἐκτέμνοντες. Coisl. in. ἐκτέμνοντες. Infra Coisl. in. τὴν ὠφέλειαν καὶ τῆς ψυχῆς σωτηρίαν, καὶ κερδ.

^β Sic Savil. et alii quos mss., recte. Morel. καὶ ἐδιδάσκεν μὲν ὁμᾶς, Reg. unus ἡμᾶς. Coisl. in. καὶ ἐδιδάσκον τὴν αἰτίαν.

^γ Savil. et mss. plur. m. ἐπικλύζον. Morel. ἐπιβλύζον.

^δ Coisl. in. male παρήγαγεν.

^ε Coisl. in. τὰ πάντα.

^ζ Coisl. in. δημιουργίαν θαυμάτων, male. Paulo post Colbert, λόγῳ μόνῳ καὶ ἐπιτάγματι.

^δ Savil.: « Ἀντιδιδόμεν non semel apud Polybium est ἀντιστήσας, resistere: c. »

desiderium, et vigilem mentem, tunc et gratiam suam opulentam liberalius largitur. Abducamus igitur nos ab omnibus hujus vitæ curis, et resectis iis quæ cogitationes nostras velut spinæ suffocant, ad spirituum desiderium mentem nostram totam transferamus, ut magno inde reportato lucro, et ingenti utilitate percipia, ita hinc recedamus. Cæterum ut vobis manifestior sit sermo, pauca quædam ex hesternis dictis in memoriam caritati vestræ referemus, ut sic iis quæ heri dicta sunt, hæc nunc dicenda quasi in unum corpus jungamus. Ostendimus enim heri, ut meministis, quomodo beatus Moyses enarrans nobis horum visibilium elementorum creationem et opificium, dixerit : *In principio fecit Deus cælum et terram : terra autem erat invisibilis et incomposita* : et vos causam docuimus, quare Deus terram informe, et nullis figuris expolitam creaverit; quæ, opinor, omnia mente tenetis : necessarium est igitur nos ad ea quæ sequuntur hodie progredi. Nam postquam dixit, *Terra autem erat invisibilis ac incomposita*, nos accurate docet, unde invisibilis esset et inculta, dicens : *Et tenebræ erant super abyssum, et Spiritus Dei superferebatur super aquam*. Vide hic, quam nihil superflui admisceat beatus propheta, et quomodo non omnia particulatim narret, quæ creata sunt, sed cum docuerit nos de cælo et terra, quæ plurima in se continent elementa, prætermittat alia. Nam cum de aquarum opificio nihilum dixisset, ait : *Et tenebræ erant super abyssum, et Spiritus Dei superferebatur super aquam*. Hæc enim tegebant faciem terræ; de tenebris loquor et abysso aquarum. Hinc didicimus, omne quod videbatur fuisse abyssum aquarum tenebris velatam, et opus habuisse sapiente Opifice, qui omnem hanc informitatem discutere, et ornatum aliquem in omnia posset inducere. *Et tenebræ*, inquit, *super abyssum, et Spiritus Dei superferebatur super aquam*. Quid sibi vult quod dicit : *Et Spiritus Dei superferebatur super aquam*? Mihi videtur hoc significare, fuisse in aquis efficacem quamdam et vitalem operationem, nec fuisse simpliciter aquam stantem et immobilem, sed mobilem, et vitalem quamdam vim habentem. Nam quod immobile, omnino inutile est; quod vero movetur, ad multa conducit.

2. Ut igitur doceret nos beatus ille propheta aquam illam magnam et ineffabilem habere vim quamdam vitalem, dicit : *Et Spiritus Dei superferebatur super aquam*. Idque non absque ratione Scriptura divina præveniendū dicit; sed eo quod postea dictura sit nobis animalia ex aquis istis ex præcepto Dei omnium conditoris producta fuisse, propterea auditorem hic nunc docet non sine causa aquam illam constituisse, sed ut moveretur, discurreret, et omnia allueret. Quandoquidem igitur diffusa erat magna universi visibilis informitas, præcepto suo Deus, optimus ille artifex, deformitatem illam depulit, et immensa lucis visibilis pulchritudo producta tenebras fugavit sensibiles, illustravitque omnia. 3. *Et dixit, inquit, Deus, fiat lux; et facta est lux*. Dixit, et facta est : mandavit, et tenebræ quidem fugatæ sunt, lux autem pro-

ducta. Vides ineffabilem potentiam? Verum qui orrore præoccupati sunt, non attendentes dictorum consequentiam, neque audientes beatum Moysen dicentem : *In principio fecit Deus cælum et terram*; et mox subdentem : *Terra autem erat invisibilis et incomposita*, eo quod tenebris et aquis esset obiecta; sic enim visum fuit Domino ab initio eam producere : dicunt antea fuisse subjectam materiam, et tenebras præexistisse. Quid hac amentia pejus? Audis Deum in principio fecisse cælum et terram, et ex nihilo quæ sunt facta fuisse, et dicis prius existisse materiam? Quis eorum qui mentem habent, tantam ferret insaniam? Numquid homo est Opifex ille, ut opus habeat subjecto aliquo ad demonstrandam suam artem? Deus est cui omnia cedunt, qui verbo et præcepto suo omnia condidit. Attende enim : dicit solum, et producta est lux, et abscesserunt tenebræ. 4. *Et distinxit Deus inter lucem et inter tenebras*. Quid est, *Distinxit*? Unicuique locum proprium distribuit, congruensque tempus dellinivit. Et postquam hoc factum est, tunc suum cuique vocabulum indidit. 5. *Vocavit enim, inquit, Deus lucem diem : et tenebras vocavit noctem*. Vidisti optimam distinctionem, et admirabile opificium, quod omnem rationem transcendit, uno verbo et præcepto factum? Vidisti quantum se nostrorum ingeniorum parvitati attemperaverit beatus ille propheta, imo benignus Deus per prophete linguam erudiendo omne hominum genus, ut sciat eorum quæ facta sunt ordinem, quis universi sit opifex, et quomodo unumquodque productum sit? Quoniam enim adhuc imbecillius erat humanum genus, quam ut perfectiora capere posset; propterea pro auditorum imbecillitate prophete linguam movens Spiritus sanctus in hunc modum nobis omnia edissererat. Et ut discas illum ob mentis nostræ imbecillitatem hoc enarrationis temperamento fuisse usum, vide quomodo tonitruum filius, cum jam hominum genus ad virtutem profecisset, non jam hac via ingrediatur, sed in sublimiorem eruditionem auditorem subducit. Nam ut dixit : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1); mox subjicit : *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum* (Ibid. v. 9). Nam quemadmodum hoc loco lux ista sensibilis præcepto Domini producta, tenebras illas visibiles abscondit : sic et lux mentalis tenebras errorum effugavit, et ad veritatem errabundos manuduxit.

3. Suscipiamus ergo gratissimo animo illa a divinis Scripturis documenta, et ne advessemur veritati, neque in tenebris maneamus : sed ad lucem properemus, operemurque digna luce et die, sicut et Paulus admonet, dicens : *Sicut in die honeste ambulemus* (Rom. 13. 13), et ne operemur opera tenebrarum. *Et vocavit, inquit, Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem*. Sed quod ferme nos præterierat, necessarium fuerit iterum repetere. Nam postquam dixerat, *Fiat lux et facta est lux*, subjunxit : 4. *Et vidit Deus lucem, quod bona esset*. Vide quæso hic, dilecte, quam temperata verborum ratio. Quid igitur? an priusquam

sciret lux, nesciebat eam bonam futuram; sed postquam producta fuit, ex aspectu primæ Opifex pulchritudinem et bonitatem ejus productæ percepit? Et quis sanæ mentis tale quiddam dixerit? Nam si homo qui aliquid per artem operatur, priusquam fabricetur quod vult facere, et priusquam efformet, scit usum ejus quod elaborare statuit: quanto magis omnium Opifex, qui verbo omnia ex nihilo ut essent produxit, sciebat antequam lucem faceret, eam esse bonam! Quare ergo hac dictione usus est? Demittit se, et secundum humanam consuetudinem hæc omnia loquitur beatus ille propheta. Et quemadmodum homines cum aliquid magno studio elaboraverint, et finem laboribus suis imposuerint, tunc tandem per experientiam et probationem opus laudibus extollunt: ita et divina Scriptura nunc, cum se ad nostrarum aurium infirmitatem demisit, et dixit: *Et vidit Deus lucem, quod bona esset*, tunc subjecit: *Et distinxit Deus inter lucem, et inter tenebras: et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem*, et suam cuique regionem distribuit: nam ab initio cuique suos terminos præfixit, quos perpetuo absque impedimento custodiret. Id quod cuilibet, qui recte sapiat, contueri licet, quomodo ex eo tempore usque in præsens neque lux terminos suos transgressa sit, neque tenebræ suum ordinem præterierint, confusione et perturbatione quadam introducta. Sane hoc unum ingratissimum illis sufficere deberet, ut crederent et obedirent iis quæ a divina Scriptura dicta sunt: ita ut vel elementa imitantes, quæ cursum inoffensum perpetuo servant, dimensos terminos suos non prætergrediantur, sed agnoscant propriam naturam. Exin postquam utrique suum nomen dedit, utrumque in unum copulans dicit, 5. *Et factum est vespere, et factum est mane, dies unus*. Finem diei et finem noctis unum expresse nominavit, ut ordinem aliquem et consequentiam statueret visibillum, nulla-que fieret confusio.

Cur Deus non omnia simul uno die produxerit; contra eos qui omnia fortuito fieri dicunt. — Verum discamus oportet a Spiritu sancto per linguam beati hujus prophætæ, quæ primo die condita sunt, et quæ aliis. Nam et istud ipsum clementem Deum sese attemperantem exhibet. Neque enim inops erat omnipotens illius manus et infinita sapientia, ut non posset uno die producere omnia. Quid dico, uno die? Et simplici momento poterat. Sed quandoquidem res non ob suam utilitatem produxit; neque enim ulla re opus habet; sed ob suam benignitatem et bonitatem condidit omnia: idcirco successione quadam et per partes condidit, et doctrinam nobis manifestam de rebus conditis per linguam beati hujus prophætæ tradidit, ut hæc accurate docti, non incidamus in eorum sententiam qui humanis ratiociniis moventur. Si namque, his illo modo peractis, non desunt qui fortuito res omnes factas esse asserant: si non tam attemperata docendi ratione nos dignatus esset, quid non fuissent ausi, qui adersus salutem suam quæque et dicere et facere student?

4. Quid enim miserius et insipientius illis, qui talia dicere attentant, et affirmant res fortuito fieri, fraudantque omnem creationem divina providentia? Quo pacto enim rationi consentaneum fuerit, die, oro, tanta elementa, et tantum ornatum absque aliquo moderatore et omnia conservante gubernari? Et navis numquam poterit absque gubernatore maris fluctus permeare, milesque nihil strenuum et egregium absque prætoris ductu et auspiciis gerit, et domus constare nequit, nisi adsit qui eam administret¹: mundus autem hic immensus, et elementorum illorum ornatus, fortuito et temere ferri poterit, nullo existente qui omnia possit moderari, et qui per suam sapientiam ea contineat et conserveat? Verum quid ulterius contendimus illis probare ea, quæ et cæcis, ut in proverbio est, perspicua sunt? Attamen ne omittamus proponere eis doctrinam Scripturarum, sed omne impendamus studium, ut ab errore liberati, ad veritatem reducantur. Nam licet adhuc præoccupati erroribus sint, ejusdem tamen, cujus nos, generis sunt: et par est ut magnam eorum curam habeamus, numquam torpescerent, sed diligentia summa facientes ea quæ in nobis sunt, utilem illis medicinam adhibeamus, ut saltem tandem aliquando ad veram sanitatem redeant. Nihil enim ita curat Deus, ut animarum salutem. Id clamat Paulus, dicens: *Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* (1. Tim. 2. 4). Et iterum Deus ipse ait: *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat* (Ezech. 18. 23). Propter hoc etiam naturam hanc omnem produxit, et nos formavit, non ut pereamus, neque ut in supplicium nos mittat; sed ut salvos faciat, et ab errore liberatis, regno frui nobis concedat. Hoc enim nobis præparavit, non nunc postquam facti sumus, sed ante jacta fundamenta mundi, sicut ipse dicit: *Venite, benedicti Patris mei, in hæreditatem accipite præparatum vobis regnum ante constitutionem mundi* (Matth. 25. 34). Vide benignitatem Domini, quomodo antequam formaretur mundus, et produceretur homo, infinita ipsi bona præparaverit: ostendens quantum nostri generis providentiam gerat, et se omnium salutem velle.

Non nostram solum, sed et aliorum salutem curare debemus. — Talem igitur habentes Dominum, tam misericordem, tam benignum, tam mansuetum, cum nostræ, tum fratrum nostrorum salutis curam geramus. Nam et hoc nostræ salutis argumentum erit et occasio, si non solum pro nobis ipsis solliciti, sed et proximo utiles fuerimus, et ipsum ad viam veritatis deducamus. Et ut discas quantum bonum sit cum nostra aliorum etiam salutem lucrari, audi prophetam ex persona Dei dicentem: *Qui educit pretiosum a vili, quasi os meum erit* (Jer. 15. 19). Quid hoc est? Qui

¹ Unus Colbertinus Codex habet vocem, *admini.tret*. Alii omnes cum Edili tum Mss. ferunt, *ædificet*. Sed veram esse lectionem Colbertini Codicis existimo. Secundum aliam vero lectionem non potest sententia quadrare. Num dicatur non posse domum consistere, nisi adsit qui illam construat? Hic de domo jam structa agitur, ubi nullus ultra architectus consideratur.

πητέ, ἐνταῦθα, πόση ἡ συγκατάβασις τῶν ῥημάτων. Τί οὖν, πρὶν ἢ γενέσθαι οὐκ ἦδει, ὅτι καλὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸ παραχθῆναι ἡ βίη; ἔδειξε τῷ δημιουργῷ τὸ κάλλος τοῦ παραχθέντος; Καὶ τίς ἂν εἴποι τοῦτο τῶν νοῦν ἔχόντων; Εἰ γὰρ ἄνθρωπος τέχνη τινὶ ἐργαζόμενος, καὶ πρὶν ἢ κατασκευάσῃ αὐτὸ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργούμενον, καὶ πρὶν ἢ μορφώσῃ, εἶδε τὴν χρεῖαν, εἰς ἣν συντελεῖ τὸ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενον· πολλὰ μὲλλον ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργός, ὁ λόγῳ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγόν, ἦδει καὶ πρὸ τοῦ δημιουργηθῆναι τὸ φῶς, ὅτι καλόν. Τίνος οὖν ἕνεκεν ταύτη τῇ λέξει ἐχρήσατο; Πρὸς τὴν συνθήκειαν τὴν ἀνθρωπίνην συγκαταβαίνων φέγγεται ὁ μακάριος υἱὸς προφήτης. Καὶ καθάπερ οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴν τι ^β μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ἐργάζονται, καὶ τέλος ἐπιθῶσι τοῖς οἰκείοις καμάνοις, τότε ἐκ τῆς δοκιμασίας καὶ τὸν ἔπαινον προσάγουσι τοῖς ὑπ' αὐτῶν γινόμενοις· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡ θεία Γραφή, νῦν συγκατιοῦσα τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἀκοῆς τῆς ἡμετέρας, φησί· *Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν, καὶ τότε ἐπήγαγε· Καὶ διεχώρισεν ὁ θεὸς ἀναμέσον τοῦ φωτός, καὶ ἀναμέσον τοῦ σκότους· καὶ ἐκάλεσεν ὁ θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα, καὶ ἰδὼν τινὰ χώραν ἀπέκειμεν ἐκάστῳ, ὅρους τινὰς ἐξ ὁρίων· καὶ ἐκ προοιμίων ἐκάστῳ πηγῆς, ὥστε εἰς τὸ διενεχῆς τοῦτους ἀπαρποδίστους διαφυλάττειν. Καὶ τοῦτο ἔξετι συνιδεῖν ἐκάστῳ τῶν εὐ φρονούντων, πῶς ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ παρόντος οὕτε τὸ φῶς ὑπερέδωκε τοῖς οἰκείοις ὅρους, οὕτε τὸ σκότος τὴν οἰκίαν τάξιν παρήλασε, σύγχυσιν τινα καὶ ἀταξίαν ἐργασάμενον. Καὶ γὰρ ἱκανὸν καὶ τοῦτο μόνον τοῖς ἀγνωμονεῖν βουλομένοις πρὸς τὴν παιδὴ καὶ τὴν ὑπακοὴν τῶν παρὰ τῆς θείας Γραφῆς λεγομένων ἀναγαγεῖν ^ε, ὥστε μιμῆσθαι καὶ τῶν στοιχείων τὴν τάξιν, τῶν ἀπαρποδίστων τηρούντων τὸν δρόμον, καὶ μὴ ὑπερβαίνειν τὰ οἰκία μέτρα, ἀλλ' ἐπιγινώσκειν τὴν οἰκίαν φύσιν. Εἴτα ἐπειδὴ ἐκάστῳ τὴν προσηγορίαν ἐπέθηκεν, ἀμφοτέρω εἰς τὸ αὐτὸ συναγαγὼν φησί· *Καὶ ἐγένετο ἡστέρι, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα μία.* Τὸ τέλος τῆς ἡμέρας καὶ τὸ τέλος τῆς νυκτὸς μίαν ἐμφανῶν ὠνόμασεν, ἵνα τάξιν τινὰ καὶ ἀκολουθίαν ἐπιστήσῃ τοῖς ὁρωμένοις, καὶ μηδεμίαν σύγχυσιν ἦ.*

Ἄλλ' εἰδέναι ἔχομεν διδασκόμενοι παρὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, διὰ τῆς τοῦ μακαρίου τούτου προφήτου γλώττης. τίνα μὲν κατὰ τὴν πρῶτην δημιουργίῃ ἡμέραν, τίνα δὲ ἐν ταῖς ἄλλαις. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ τῆς τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἐστὶ συγκαταβάσεως. Οὐ γὰρ ἔπορει ^δ ἡ παντοδύναμος αὐτοῦ χεὶρ, καὶ ἡ ἀπειρος σοφία, καὶ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τὰ πάντα παραγαγεῖν. Τί δὲ λέγω, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ; Καὶ ἐν ἀκαριαίᾳ ῥοπῇ. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐ διὰ τὴν ἑαυτοῦ χρεῖαν παρήγαγε τι τῶν [18] ὄντων· οὐδενὸς γὰρ δεῖται ἀνενδεῆς ὢν· ἀλλὰ φιλανθρωπία τινι, καὶ ἀγαθότητι τὰ πάντα ἐτεκνήνατο διὰ τοῦτο κατὰ μέρος δημιουργεῖ, καὶ διδασκαλίαν ἡμῖν σαφῆ τῶν γινόμενων παραδίδωσι διὰ τῆς τοῦ μακαρίου προφήτου γλώττης, ἵνα μαθόντες ἀκριβῶς μὴ προσπειλάμεν τοῖς ἐξ ἀνθρωπίνων λογισμῶν κινούμενοις. Εἰ γὰρ, καὶ τούτων οὕτω γεγεννημένων, εἰσὶ τινες οἱ αὐτόματα λέγοντες γενησθαι πάντα τὰ ὄντα, εἰ μὴ τοσαύτη ἐχρήσατο τῇ

συγκαταβάσει καὶ διδασκαλίᾳ, τί οὐκ ἂν ἐτόλμησαν οἱ κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἅπαντα καὶ λέγειν καὶ πράττειν σπουδάζοντες;

δ. Τί γὰρ ἂν εἰη ἀβλύωτερον καὶ ἀνοητότερον τῶν ταῦτα λέγειν ἐπιχειροῦντων, καὶ αὐτόματα φασκόντων γεγενῆσθαι τὰ ὄντα, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἀποστεροῦντων τὴν πᾶσαν δημιουργίαν; Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, εἰπέ μοι, τὰ τοσαῦτα στοιχεῖα, καὶ τὴν τοσαύτην διακόσμησιν ἀνευ τινὸς τοῦ κυβερνῶντος καὶ τὰ πάντα κρατοῦντος ^ι ἡνιοχεῖσθαι; Καὶ ναῦς μὲν οὐκ ἂν ποτε δυνηθεῖ κυβερνήτου χωρὶς τὰ τῆς θαλάττης κύματα διαδραμεῖν, οὐδὲ στρατιώτης ἐργάζεσθαι τι γενναῖον μὴ τοῦ στρατηγούντος ἐφεστῶτος, οὐδὲ οἰκία συνεστάναι μὴ τοῦ ταύτην οἰκονομοῦντος ^ε παρόντος, ὁ δὲ ἀπειρος οὗτος κόσμος, καὶ ἡ τῶν στοιχείων τούτων διακόσμησις ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε φέρεσθαι ἡδύνατο, μὴ τινος ὄντος τοῦ ἡνιοχεῖν τὰ πάντα δυναμένου, καὶ κατὰ τὴν οἰκίαν σοφίαν συνέχοντος ^β καὶ διαβαστάζοντος ἅπαντα τὰ ὀρώμενα; Ἀλλὰ τί περαιτέρω φιλονεικοῦμεν ταῦτα δεικνύειν ἐκείνοις, ἀ, κατὰ τὴν παροιμίαν, καὶ τυφλοὶς δὴλα καθέστηκεν; Ὅμως μὴ διαλειμπάνωμεν προτιθέντες αὐτοῖς τὰ ἀπὸ τῆς Γραφῆς διδάγματα, καὶ πᾶσαν ποιούμενοι σπουδὴν, ὥστε καὶ τῆς πλάνης αὐτοὺς ἀπαλλάξαι, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγαγεῖν. Εἰ γὰρ καὶ ἐτι ἡ ^ι πλάνη εἰσὶ προκατελιγμένοι, ἀλλ' ὅμως ὁμογενεῖς τυγχάνουσι, καὶ προσήκει πολλῶν αὐτῶν ποιεῖσθαι τὴν πρόνοιαν, καὶ μηδέποτε ναρκᾶν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ^ι τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐπιδεικνυσθαι, καὶ κατὰλληλον αὐτοῖς ἱατρίαν παρέχειν, ἵνα ὅψι γοῦν ποτε πρὸς τὴν ἀληθῆ ὕγιαν ἐπανέλθωσιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ Θεῷ περισπούδαστον, ὥς ψυχῆς σωτηρία. Καὶ ῥοῇ Παῦλος λέγων, *Ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν*· καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Θεὸς φησιν· *Οὐ θέλησεν ὁ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ἔξῃ αὐτόν.* Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν ^ι κρίσιν ταύτην ἔπασαν παρήγαγε, καὶ ἡμᾶς ἐδημιούργησεν, οὐχ ἵνα ἀπολώμεθα, οὐδὲ ἵνα εἰς κόλασιν ἡμᾶς παραπέμψῃ, ἀλλ' ἵνα σώσῃ, καὶ τῆς πλάνης ἐλευθερώσας τῆς βασιλείας τὴν ἀπόλαυσιν ἡμῖν δωρήσεται. Ταύτην γὰρ ἡμῖν καὶ [19] ἠτοίμασεν, οὐ νῦν μετὰ τὸ γενέσθαι ^κ, ἀλλὰ πρὸ καταβολῆς κόσμου, καθὼς αὐτὸς φησι, *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.* Ὅρα φιλανθρωπίαν Δεσπότη, ὅπως καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας, καὶ πρὶν ἢ παραγαγεῖν τὸν ἄνθρωπον, τὰ μυστρία αὐτοῦ ἀγαθὰ ἠυτρεπίσσε, δεικνύς δοτὴν πρόνοιαν ποιεῖται τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου, καὶ ὅτι πάντας βούλεται σωθῆναι.

Τοιοῦτον τοίνυν ἔχοντες Δεσπότην, οὕτω φιλάνθρωπον, οὕτως ἀγαθόν, οὕτως ἡμερον, καὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας φροντίζωμεν, καὶ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν καὶ σωτηρίας ὑπόθεσις γίνεσθαι, ὅταν μὴ ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον σπουδάζωμεν, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸν πλησίον ὠφελώμεν, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας δόδον χειραγωγώμεν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅσον ἐστὶν ἀγαθὸν τὸ δυνηθῆναι μετὰ τῆς οἰκείας σωτηρίας καὶ ἕτερον κερδάναι, ἀκουσον ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγοντος τοῦ προφήτου· *Ὁ ἐξάγων ἐλπίον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔσται. Τί δὲ φοῦτό ἐστιν;* Ὁ ἐκ τῆς πλάνης πρὸς τὴν ἀλήθειαν,

^ι Savil. et maxima pars mss. διακρατοῦντος. Morel. et alii κρατοῦντος. Mox Mor. χωρὶς ταύτης θαλ. male. Alii ut in textu.

^β Unus Colb. οἰκονομοῦντος, recte. Alii omnes οἰκοδομοῦντος.

^γ Duo mss. σοφίαν ἔχοντος.

^δ Unus et γὰρ καὶ ἐτι τῇ. Alius et γὰρ καὶ ἐν τῇ.

^ε Quatuor mss. ἐπιμελείας, recte, alique ita legit Interpres. Edili ἐπιμελείας.

^κ Hæc, οὐ νῦν μετὰ τὸ γενέσθαι, possunt duplici intelligi sensu, vel *postquam factum et constitutum est regnum*, vel *postquam nos facili sumus*; quam postremum puto verum esse sensum.

^α Savil. κατασκευάζει.

^β Reg. unus et Colislin. ἐπειδὴν τινα.

^γ Duo mss. et Savil. ἐνταγεῖν, et in marg. ἀγαγεῖν. Ibidem paulo superius Andreas Doumaeus, legendum putabat τοὺς μὴ ἀγνωμονεῖν βουλομένους. Boistius vero τοῖς μὴ ἀγνωμονεῖν βουλομένοις. Ibid. Reg. et Colislin. στοιχείων τῶν ἀπαρποδίστων τὸν δρόμον τηρούντων. Mox Reg. unus τὴν ἰδίαν φύσιν.

^δ Colislin. συγκαταβάσεως, καὶ γὰρ ἔπαι.

^ε Savil. et Morel. et aliquot mss. παρήγαγε τι τῶν ὄντων. Colislin. et alii παρήγαγε τὰ ὄντα. Colb. παρήγαγε τὰ πάντα.

φησι, χειραγωγῶν, ἡ ἀπὸ τῆς κακίας πρὸς ἀρετὴν ὁδηγῶν τὸν πλησίον, κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην ἐμὲ μιμνῆται. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς δι' οὐδὲν ἕτερον, θεὸς ὢν, τὴν ἡμετέραν ὑπὲρ σάρκα, καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους γέγονεν ἀνθρώπος. Καὶ τί λέγων, τὴν ἡμετέραν ὑπὲρ σάρκα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ ἀνθρώπινα ὑπέμεινεν, ὅπου γὰρ καὶ τὸν σταυρὸν κατεδέξατο, ἵνα ἡμᾶς τοὺς ὑπὸ ἀμαρτιῶν προδεδομένους τῆς κατάρσεως ἐλευθερώσῃ; Καὶ βοᾷ τοῦτο Παῦλος λέγων· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρσεως τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα. Εἰ τοίνυν αὐτὸς, θεὸς ὢν καὶ τῆς οὐσίας ἐκείνης τῆς ἀπορρήτου τυγχάνων, διὰ φιλευθροπλίας ἀφαινοῦ ταῦτα ἅπαντα κατεδέξατο δι' ἡμᾶς καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν· τί οὐκ ἂν εἴημεν αὐτοὶ δίκαιοι περὶ τοὺς ὁμογενεῖς ἐπιδείξασθαι καὶ τὰ μέλη τὰ ἡμέτερα, ὥστε καὶ τῆς φάρυγγος αὐτοὺς ἁ εξαρπάσαι τοῦ διαβόλου, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν χειραγωγῆσαι; Ὅσῳ γὰρ ψυχὴ σώματος κρείσσων, τοσοῦτῳ ἔων χρήμασι βοηθοῦντων τοῖς δεομένοις οὗτοι μειζρόντως ἀξιοῦνται τῶν ἀμοιβῶν οἱ διὰ τῆς παραινέσεως καὶ τῆς συνεχοῦς διδασκαλίας τοὺς ῥαθυμῶς καὶ ἀναπηγνύοντες ἀνάγοντες ἐπὶ τὴν εὐθείαν ὁδὸν, καὶ δεικνύντες τῆς μὲν κακίας, τὸ δυσεῖδες, τῆς δὲ κατὰ θεὸν ἀρετῆς τὴν πολλὴν εὐμορφίαν ^β.

ε'. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα εἰδότες, πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν βιωτικῶν περὶ τῆς κατὰ ψυχὴν σωτηρίας διαλεγώμεθα τοῖς πλησίον, εἰς ταύτην αὐτοὺς ἐνάγοντες τὴν μέριμναν. Ἀγαπητὸν γὰρ, ἀγαπητὸν, συνεχῶς ταῦτα ἐνηγουμένην τὴν ψυχὴν δυνηθῆναι ἀνενεγκεῖν ἐκ τῆς ἀδύσσου τῶν κακῶν τῶν ἐν τῷ μέσῳ στρεφομένων, καὶ περιγενέσθαι τῆς τῶν παθῶν ἐπαναστάσεως, ἅπερ διηγεῖται πολιορκεῖ τὴν ἡμετέραν ψυχὴν. Καὶ διὰ τοῦτο χρεῖα ἡμῖν πολλῆς τῆς ἀγρυπνίας, ἐπειδὴ καὶ διηγεῖται ἡμῖν ἔστιν ὁ πόλεμος, καὶ ἀνακωχὴν οὐδέποτε ἔχων· διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν Ἐφesoίς γράφων· Ὅτε ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, [20] πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἀκουρατοῖς. Μὴ νομίσητε, φησὶ, τὴν τυγχόντα ἡμῖν προκαίεσθαι ἀγῶνα· οὐ πρὸς ὁμογενεῖς ἡμῖν ἔστιν ἡ πάλη, οὐδὲ ἐξέλις ἡμῖν ἔστι τὰ τῆς παρατάξεως. Καὶ γὰρ σώματι συμπαλεγγόμενοι, ταῖς ἀσωμάτοις παλαίειν δυνάμει προστετάγμεθα· ἀλλὰ μὴ δείσητε· εἰ γὰρ καὶ ἀνώμαλος ἡ μάχη, ἀλλὰ μεγάλη τῶν ὅπλων τῶν ἡμετέρων ἡ δύναμις. Ἐπήγαγε γὰρ μονονοχὶ λέγων, ἐπειδὴ ἔγνωτε τῶν πολεμίων τὴν φύσιν, μὴ καταπέσσητε, μηδὲ νερθεύσητε πρὸς τὴν πάλην· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀναλῶτε τὴν κυνοκλίαν τοῦ θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στήναι πρὸς τὰς μεθοδεῖας τοῦ διαβόλου. Πολλοὶ γὰρ αἱ τούτου μεθοδεῖαι, τοῦτ' ἔστιν ὁδοί, δι' ὧν ὑποσκελίζειν ἐπιχειρεῖ τοὺς ῥαθυμότερους, καὶ δεῖ ταύτας ἀκριβῶς ἐπίστασθαι, ὥστε διαφυγεῖν αὐτοὺς τὰς λαβὰς, καὶ μηδεμίαν αὐτῷ παρεῖδυσιν ἀρίστην, ἀλλὰ καὶ γλώττης ἀκριβείαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ὀφθαλμῶν ἀσφάλειαν, καὶ διανοίας καθαρότητα, καὶ διηγεῖται ἐναγώνιον εἶναι, καθάπερ θηρίου τινὸς ἐπιόντος, καὶ λυμῆνασθαι ἡμῖν ἐπιχειροῦντος. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ οὐρανομήκης ἐκείνη ψυχὴ, ὁ τῶν ἔθνων διδασκαλός, ἡ γλῶττα τῆς οἰκουμένης, ὁ ὑπὲρ τῆς τῶν μαθη-

τευομένων σωτηρίας ἅπαντα πραγματευόμενος, εἰπὼν, Ἀναλῶτε τὴν κυνοκλίαν τοῦ θεοῦ, πάλιν ἐπήγαγε, πάντοθεν ἡμᾶς περιφρίττων, καὶ ἀχειρώτους ἐργαζόμενος, οὕτω λέγων· Στήτε οὖν περιεζωσμένοι τὴν ἑσφὴν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς πίστεως ^δ, καὶ θωπεύσαμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εὐαγγελίας, ἐπὶ πᾶσι. ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνησθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβῆσαι, καὶ τὴν περιεζωάλασαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα θεοῦ. Εἶδες πάντα τὰ μέλη ὅπως περιέφραξε, καὶ καθάπερ τις εἰς πόλεμον τινα μέλλων ἐξαγαγεῖν, οὕτω πρῶτον μὲν τῇ ζώνῃ ἡσφαλίσατο, ὥστε εὐκαλὸν εἶναι ἡμῖν τὸν δρόμον, ἔπειτα τὸν θώρακα ἐνέδυσεν, ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν βελῶν πληγετώμεθα, καὶ τοὺς πόδας ἡσφαλίσατο, καὶ πανταχόθεν τῇ πίστει περιέφραξεν; Αὕτη γὰρ, αὕτη, φησὶ, καὶ τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβῆσαι δυνησεται. Τίνα δὲ ἔστι τοῦ διαβόλου τὰ βέλη; Αἱ πονηραὶ ἐπιθυμίαι, αἱ ἀκάθαρτοι λογισμοί, τὰ πάθη τὰ διέθρια, θυμὸς, βασκανία, φθόνος, ὀργή, μίσος, χρημάτων ἐπιθυμία καὶ ἡ ἄλλη ἅπανα ῥαθυμία. Ταῦτα, φησὶν, ἅπαντα σβῆσαι δυνησεται ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος. Καὶ τί λέγω σβῆσαι; Καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆν τοῦ πολέμου ἀποτεμεῖν δυνησεται. Εἶδες πῶς ἐνεύρωσε τοὺς μαθητευομένους; πῶς κηροῦ μαλακωτέρους ὄντας σιδήρου στερεωτέρους εἰργάσατο; Ἐπειδὴ γὰρ ἡμῖν οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα ὁ πόλεμος, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀσωμάτων δυνάμεις, διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ ὅπλα ἡμῖν σαρκικὰ περιέθηκεν, ἀλλὰ πάντα πνευματικὰ, καὶ οὕτως ἀποστέλλοντα, ὥστε μηδὲ τὴν ἐκ τούτων αἰγλήν ἐνεγκεῖν δύνασθαι τὸν πονηρὸν ἐκείνον δαίμονα.

[21] ς'. Τοιαῦτα τοίνυν ὅπλα ἐνδεδυμένοι μὴ φρίττωμεν τὴν πάλην, μηδὲ τὴν συμπλοκὴν φούωμεν, ἀλλὰ μηδὲ ῥαθυμῶμεν. Ὅσπερ γὰρ νηφόντων ἡμῶν οὐκ ἂν ποτε περιγένοιτο ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος τῆς τῶν ὅπλων δυνάμεως, ἐὰν βουλώμεθα ἄκυρα αὐτοῦ ποιῆσαι τὰ «μηχανήματα»· οὕτως ἐὰν ῥαθυμῶμεν, οὐδὲν ἡμῖν βφέλος ἔσται, τοῦ πολέμου τῆς ἡμετέρας σωτηρίας διηγεῖται ἐργηγορότος, καὶ πάντα κατὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν διαπραττομένου. Πανταχόθεν τοίνυν ὀπλίωμεν ἑαυτούς, καὶ ῥημάτων φειδόμενοι, καὶ πραγμάτων ἀπαχόμενοι τῶν βλάπτειν ἡμᾶς δυναμένων, καὶ μετὰ τῆς ἀποχῆς τῶν βρωμάτων, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, καὶ τὴν περὶ τοὺς πένητας δαφνείαν ἐπιδεικνύμεθα ^ε, εἰδότες ὅση τῆς περὶ τούτους θεραπειᾶς ἡμῖν κείσεται ἡ ἀνταπόδοσις. Ὁ γὰρ ἐλεῶν, φησὶ, πτωχόν, δυνεῖζει θεῷ. Ὅρα δανείου φύσιν ἔχοντα καὶ παράδοξον. Ἐτερός ἔστιν ὁ λαμβάνων, καὶ ἕτερος ὁ τῷ δανείῳ ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καθιστάς· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τούτῳ τοῦ δανείου οὐκ ἔστιν ἀγνωμοσύνην ὑποστῆναι, οὐδὲ ἔτεραν τιὰ ζημίαν. Οὐδὲ γὰρ, καθάπερ ἐνταῦθα, ἑκατοστήν μόνον ὑποσχενταὶ δώσειν ^ς, ἀλλὰ ἑκατονταπλασίονα τῶν δεδομένων, καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἴσταιται, ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τῷ παρόντι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ ζῶν αἰώνιον. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ παρόντος βίου εἰ τις ἡμῖν ὑπέσχετο διπλασίονα μόνον τῶν δεδομένων ὑφ' ἡμῶν παρασχέιν, προθύμως ἂν ἄπασαν ἡμῶν τὴν ὑπαρξίν προσηγάμεθα,

^δ Coisl. τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης.

^ε Sic quinque mss. et Savil. Morel. : δυνάμει, ἀλλ' ὅτι βουλόμεθα, καὶ ἄκυρα αὐτοῦ ποιήσομεν τὰ.

^ς Colbert. et Coisl. ἐπιδεικνύμεθα.

^ς Reg. et Coisl. ὑποσχενταὶ δώσειν. Alij δώσειν.

^α Sic Savil. Reg. et Coisl. ; Morel. αὐτοῦ.

^β Quinque mss. τὴν πολλὴν εὐδοκίαν. Infra Coisl. τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς.

^γ Coisl. πόσαι γὰρ.

ab errore ad veritatem, ait, manuduxerit, vel a peccato ad virtutem proximum induxerit, pro virili parte humana me imitatur. Etenim ipse cum Deus sit, propter nihil aliud nostram induit carnem, et propter humani generis salutem factus est homo. Sed quid ego nostram illum induisse carnem dico, cæteraque omnia sustinuisse humana, quando etiam crucem suscepit, ut nos peccato obnoxios a maledicto liberaret? Et hoc quoque Paulus clamat, dicens: *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13). Si igitur ipse, qui Deus est et ineffabilis essentia, ob benignitatem ineffabilem hæc omnia propter nos et propter salutem nostram suscepit: quid non a nobis æquum est præstare erga eos, qui cognati sunt ac membra nostra, ut ereptos eos ex diaboli faucibus, in viam virtutis inducamus? Nam ut anima corpore præstantior est, ita iis, qui indigentibus pecunias et facultates suppeditant, maioribus præmiis digni sunt illi, qui admonendo et continue docendo in viam rectam supinos et desides inducunt, monstrando eis et vitiorum deformitatem, et divinæ virtutis magnam pulchritudinem¹.

5. *Moralis exhortatio.* — Hæc igitur omnia cum sciamus, præ omnibus aliis hujus vitæ curis de salute animæ proximos alloquamur, eandem illis sollicitudinem ingerentes. Optabile enim, optabile plane, ut anima, cui hæc continuo inculcantur, possit reduci ex abyso malorum, in quorum medio versamur, et comescere affectuum, qui perpetuo animam nostram infestant, rebellionem. Idcirco nobis opus est magna vigilantia, quoniam et continuum nobis est bellum, et induciæ nullæ: ideoque Paulus dicebat Ephesiis scribens: *Non est nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi dominos, rectores tenebrarum sæculi hujus, adversus spirituales nequitias in caelestibus* (Ephes. 6. 12). Ne existimetis, ait, vulgare nobis certamen proponi: non adversus ejusdem generis adversarios nobis est certamen, neque ex æquo exercitus noster instructus est. Nos enim qui corporibus sumus annexi, in actu collocati sumus, ut cum incorporeis virtutibus confligamus: sed ne timeatis: nam licet inæqualis sit pugna, magna tamen armorum nostrorum virtus est. Subjungit enim hæc, quasi diceret: Quoniam novistis hostium naturam, ne animo concedatis, ne torpescatis ad pugnam; sed, *Propter hoc accipite armaturam Dei, ut possitis resistere insidiis diaboli* (Ephes. 6. 11). Multæ enim ejus sunt insidiæ, hoc est vitæ, per quas negligetiores supplantare nititur: quas diligenter cognoscere operæ pretium est, ita ut effugiamus ejus conatus, et nullum ipsi ingressum permitamus. Quin et linguae diligens habenda est custodia, et oculi muniendi sunt, et mens purganda, et perpetuo ad pugnam paratos esse convenit, quasi fera aliqua nos invadat, et lædere conetur. Propter quod caelestis illa anima, doctor gentium, lingua orbis, nihil non agens pro salute discipulorum, postquam dixit, *Acci-*

pte armaturam Dei; iterum subjicit, et nos undique muniens, et invictos faciens, sic dicit: *State igitur accincti lumbis vestris in veritate, et induti thoracem fidei², et calceati pedes vestros in præparatione evangelii pacis. In omnibus assumite scutum fidei, in quo possitis omnia tela illius ignita extinguere, et galeam salutaris accipite, et gladium Spiritus, quod est verbum Dei* (Ephes. 6. 14-17). Vidisti quomodo omnium membra muniverit, et quasi in prælium egressuros primum zona cingat, quo expeditiores simus ad cursum; dein induat nos thorace, ne a jaculis vulneremur, sed et pedes munit, et undique armavit fide? Hæc, ait, hæc ignita tela hostis extinguere poterit. Quænam autem sunt tela diaboli? Maltæ concupiscentiæ, immundæ cogitationes, perniciosi affectus, furor, invidentia, invidia, ira, odium, pecuniæ concupiscentia, et cætera omnis ignavia. Hæc, ait, omnia extinguere poterit gladius Spiritus. Et quid dico, extinguere? Etiam ipsum hostis caput amputare valebit. Vidisti quomodo roboravit discipulos? quomodo eos antea cera molliores, ferro fortiores effecit? Quoniam enim nobis bellum est, non adversus carnem et sanguinem, sed adversus incorporeas virtutes: ideo neque carnalibus nos armis munit, sed arma nostra omnia spiritualia sunt, sic radiantia, ut eorum fulgorem dæmon ille malus ferre nequeat.

6. Talibus igitur armis induti, ne horreamus pugnam, ne fugiamus congressum; sed neque ignavimus. Nam sicut, nobis vigilantibus, malignus dæmon numquam armorum nostrorum virtuti prævalebit, si voluerimus irritas facere ejus machinationes³: sic si desides fuerimus, nulla nobis utilitas erit; quandoquidem inimicus salutis nostræ numquam dormitat, et omnia, quæ salutem nostram obsunt, operatur. Undique igitur armemus nos ipsos, et a verbis temperemus, et ab operibus abstinemus, quæ nos lædere possunt; et cum abstinentia a cibis, tum aliarum virtutum, tum liberalitatis in pauperes specimen exhibeamus: scientes quanta nobis merces obcuram illis exhibitam reposita sit. Nam, *Qui miseretur, ait, pauperi, fœneratur Deo* (Prov. 19. 17). Vide usuræ raram naturam, et admirabilem. Alius est qui accipit, et alius qui se dando fœnori obnoxium facit; neque hoc solum spectandum, sed etiam quod in hoc usuræ genere neque ingratum animum, neque ullum aliud damnum experiamur. Neque enim, quemadmodum hic, centesimam (a) solum promittit, sed centuplo plura datis, nec solum centuplo plura, sed hæc dantur in præsentī vita, in futuro autem vita æterna. Et in præsentī quidem vita, si quis nobis solum duplicia polliceretur pro iis quæ a nobis dantur, parati essemus illi omnem nostram substantiam

¹ Coislin., *justitie*, pro, *fidei*.

² Sic quinque Mss. et Savil. in Morel. autem ita legebatur: *Virtuti prævalebit, sed, si voluerimus, irritas facimus ejus machinationes.*

(a) Centesimam (Gr. ἑκατοστήν). « Alludit, inquit Savil., ad usuræ genus usitatissimum priscis temporibus quod centesima dicebatur, quod centum mensibus sortis æquaret. » Vide Tomi hujus Pref. § V.

³ Quatuor Mss., *bonam odorem*, pro, *pulchritudinem*.

offerre, tametsi sæpe multi ingrati sint, multoque sint avarorum fraudes. Etenim plurimi qui prohi bentur, debitum non solvunt, vel quod ingrati sint, vel sæpe inopia prohibente. Circa Dominum autem omnium nihil hujusmodi suspicandum, sed et capitalis summa in tuto est, et centuplum hic promittitur dantibus, et in futurum vita æterna nobis reservatur. Quæ igitur nobis defensio erit, si negligentes fuerimus, et non festinaverimus centupla pro paucis accipere, et pro presentibus futura, et pro temporalibus æterna; sed placide pecunias januis et vocibus incluserimus, et indigentibus non expenderimus ea quæ ibi nullo usu et temere jacent, ut in futuro sæculo eorum subsidia inveniamus? *Facite*, inquit, *vobis amicos ex mammona iniquitatis: ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula* (Luc. 16. 9). Scio, multos non modo non adstipulari iis, quæ a nobis nunc sunt dicta, sed etiam ea ut delirium et fabulam audientes, verbis nostris minime esse attentos. Unde ego crucior et doleo, quod neque rerum experientia, neque tantæ Dei promissiones, neque timor futurorum, neque quotidianæ admonitiones nostræ apud tales quidquam proficiant. Non tamen cessabo, etiam sic, ab hoc dando consilio, donec eos frequentia monitorum superatos, attentos atque vigilantes reddidero, atque ex crapula et ebrietate, quam in obtenebratam illorum mentem aviditas pecuniarum inievit, eruerè valuerò. Scio enim, scio fore ut per gratiam Dei sermonum nostrorum frequentia, et jejunii studium ipsos vel serò a difficili hoc morbo liberare, perfectæque sanitati restituere possit, ut et ipsi a suppliciis, quæ iis parata sunt, liberentur, et nos a tristitia eruamur, et pro omnibus gloriam referamus Deo Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMLIA IV.

Dixit quoque Deus: Fiat firmamentum in medio aquæ, et dividat inter aquam et aquam: et factum est ita (Gen. 1. 6).

1. Videns ego, dilectissimi, alacrem et quotidianum vestrum conventum, magnam percipio voluptatem, et clementi Deo gloriam de profectu vestro referendi finem non facio. Nam sicut esurire corporalis sanitatis indicium est, ita et studio magno audire divina eloquia bonæ animi valetudinis certissimum est argumentum. Ideo et Dominus noster Jesus Christus in suis beatitudinibus, quas in monte protulit, dicebat: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur* (Matth. 5. 6). Quis igitur digne vos laudare valeat, qui semel ab omnium Domino beatitudinem accepistis, et ab eo infinita bona expectatis? Is enim Domini nostri mos est, ut quoties videt animam aliquam multo desiderio studioque maximo spiritualibus inhiantem, liberaliter illam gratia et opulentis donis suis locupletet. Unde et ego in vestram utilitatem et ædificationem exspecto, ut uberior et nobis doctrinæ sermo concedatur.

Propter vos enim, et propter vestrum profectum, omnem hunc laborem toleramus, ut et vos citius ad ipsam virtutis fastigium ascendatis, futuri vitæ divinæ magistri omnibus qui vos respiciunt, et nobis major dicendi fiducia accedat, qui videmus non iam vanum, nec frustra nos laborare; sed quotidie semen hoc spirituale in vobis crescere, neque sicut in evangelio seminanti evenit, ita et nobis contingere. Ibi enim una tantum pars salva fuit, tres perierunt. Quia semen, quod secus viam cecidit, sine fructu mansit, et quod inter spinas, suffocatum est; quod autem in petram, in superficie manens, fructum afferre nequivit (Matth. 13. 4-7): hic in gratia Dei spes est, fore, ut cum omne in terram bonam ceciderit, alii reddant fructum centuplum, alii sexagesimum, alii trigesimum. Hoc nostram alacritatem fovet, hoc mentem excitat, quod sciamus non in vanum, nec frustra sermone nos facere, sed arrectis auribus et intenta mente dicta nostra accipi. Atque hæc non adulando caritati vestræ dico, sed conjecto alacritatem ex iis quæ heri a nobis dicta sunt. Videbam enim vos omnes avidos doctrinæ ab ore meo pendentes, et omnia facientes, ne quid vos dictorum præteriret; præterea continui plausus maxime testabantur, vos dicta magna voluptate suscipere. Qui autem aliquid volupe audit, certum est illud profunde in animo figere: ubique alius reponens, facit ne eradi delerive queat. Quis igitur digne vos laudare, et nos beatos prædicare posset, qui in aures loquimur audientium? *Beatus enim, ait, qui loquitur in aures audientium* (Eccli. 25. 12). Hoc præclarum opus jejuniæ acceptum refero, hoc remedium salutem operatum est animarum nostrarum. Quod si ab initio statim tantum nobis robur ostendit, procedentibus diebus quanta exspectanda utilitas affutura? Unum hoc vos obsecro, *In timore et tremore salutem vestram operemini* (Phil. 2. 12), et nullum aditum concedite inimico salutis vestræ. Nam videns nunc spirituales vestras divitias, insanit et ferocit, et sicut leo rugiens circumit, querens quem devoret (1. Pet. 5. 8). Verum si sobrii fuerimus, nulli prævalebit per gratiam Dei.

2. Talia enim sunt arma nostra spiritualia, quibus nos induit Spiritus gratia, sicut heri caritatem vestram docuimus. Si igitur his continuo membra nostra munierimus, nulla tela ab illo emissa ad nos pertingere poterunt, sed irrita ad ipsum reditura sunt: adamante enim solidiores Dei gratia nos efficit, et si volumus, omnino invictos. Itaque sicut qui adamantem tundit, nihil adamanti nocet, sed seipsum fatigat, et robur suum imminuit; et qui contra stimulos calcitrat, suos pedes cruentat: in hunc modum res se habent nostræ cum salutis nostræ adversario, si armis, quæ nobis Spiritus sancti gratia exhibet, continuo nos muniamus. Tanta enim illorum virtus est, ut radios inde fulgurantes adversarius sustinere non possit, sed illis oculi ejus excæcentur. His, quæso, armis semper nos muniamus, et sic muniti in forum nos conferamus: sic apud amicos simus,

ἔπου πολλὰς ἀλλάξεις ἡ ἀγνωμοσύνη, πολλὰς τῶν πλεονεκτούντων αἱ ὑπερβολαί. Καὶ γὰρ καὶ τῶν σφόδρα γνησίων πολλοὶ οὐδὲ αὐτὸ τὸ δανεῖσθαι τοῖς δεδοκίμοι παρέσχον, ἢ δι' ἀγνωμοσύνην τοῦτο ὑπομείναντες, ἢ καὶ πολλὰς ὑπὸ πένιας κωλυθέντες. Ἐπὶ δὲ τοῦ τῶν ἐπάντων Δεσπότης οὐδὲν τούτων ἐστὶ λογίσασθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ δάνειον ἀκέραιον μένει, καὶ ὑπὲρ τῶν καταβαλλομένων ἑκατονταπλασίονα παρασχεῖν ὑπισχνείται μετὰ τοῦτα, καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ζωῇ ἡμῖν ταμιεύεται. Τίς οὖν ἡμῖν λοιπὸν ἀπολογία λείπεται μὴ σπαύδουσι καὶ ἐπειγομένοις ἀντὶ τῶν ὀλίγων ἑκατονταπλασίονα λαβεῖν, καὶ ἀντὶ τῶν παρόντων τὰ μέλλοντα, καὶ ἀντὶ τῶν προσκαίρων τὰ αἰώνια, ἀλλ' ἡδέως θύραις καὶ μοχλοῖς ἐναποκλείουσι τὰ χρήματα, καὶ οὐ βουλομένοις αὐτὰ νῦν προσδοῖαι τοῖς δεομένοις τὰ ἀπλῶς καὶ εἰκῇ καίμενα, ἵνα ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τῆς παρ' αὐτῶν προστασίας ἀπολαύσωμεν; *Ποιήσατε γὰρ ὅμειν φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλείψῃτε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους αὐτῶν σκηπὰς.* Καὶ οἶδα, ὅτι πολλοὶ οὐ μόνον οὐ προσέινται τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ὡς λήρὸν τινα καὶ μῦθον ἀκούοντες, οὐ προσέχουσι τοῖς ἡμετέροις λόγοις. Ἄλλ' ἐγὼ καὶ διὰ τοῦτο δάκνομαι, καὶ ὀδυῶμαι, ὅτι οὔτε τῶν πραγμάτων ἡ πείρα, οὔτε ἡ τοσαύτη τοῦ Θεοῦ ὑπόσχεσις, οὔτε ὁ φόβος τῶν μελλόντων, οὔτε αἱ καθ' ἐκάστην ἡμέραν παρ' ἡμῶν παραινέσεις τῶν τοιούτων καθελεῖσθαι ἡδυνήθησαν, καὶ οὐ παύσομαι οὐδὲ [22] οὕτω τῆς τοιαύτης συμβουλῆς, μέχρις ἂν τῇ πολλῇ συνεχεῖα περιγενέσθαι θυνῇ, καὶ εἰς νῆψιν αὐτοὺς ἀγαγεῖν, καὶ ἐκ τοῦ κάρου καὶ τῆς μέθης, ἣν ἡ τῶν χρημάτων ἐπιθυμία ἤνεγκε σκοτώσασα τὸν λογισμὸν, ἀνεγχεῖται. Οἶδα γάρ, οἶδα ὅτι μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ ἡ τῶν ἡμετέρων λόγων συνέχεια, καὶ ἡ παρὰ τῆς νηστείας ἐπιμέλεια συνήσεται αὐτοὺς ὅπως γοῦν ποτε ἀπαλλάξαι τοῦ χαλεποῦ τούτου νοσήματος, καὶ εἰς τελείαν ὕγιαν ἐπαναγαγεῖν, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐπιτηρημένης τοῖς τοιούτοις τιμωρίας ἐλευθερωθῶσι, καὶ ἡμεῖς τῆς ἀθυμίας ἀπαλλαγώμεν, καὶ ὑπὲρ ἀπάντων δόξαν ἀναπέμφωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος καὶ ἐγένετο οὕτως.

α'. Ὅρων ὡμῶν, ἀγαπητοί, τὴν μετὰ προθυμίας καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐνταῦθα συνέλυσιν, μεγάλην καρποῦμαι τὴν ἡδονήν, καὶ οὐ παύομαι δοξάζων τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν ἐπὶ τῇ προκοπῇ τῇ ὑμετέρᾳ. Ὅσπερ γὰρ τὸ πεινῆν σωματικῆς εὐεξίας ἐστὶ σημεῖον, οὕτω καὶ τὸ περὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν θεῶν λογίων ἐσπουδακέναι τῆς κατὰ ψυχὴν ὕγιαιας τεκμήριον ἂν τις μέγιστον ποιῇσάτο. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς μακαρισμοῖς ἐκείνοις, τοῖς ἐπὶ τοῦ ὄρους γεγενημένοις, εἶπε· *Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες ἐν δικαίῳ, ὅτι αὐτοὶ χορηγήσονται.* Τίς ἂν οὐν ὡς κατ' ἀξίαν ἐπαινέσαι δυνάσθαι, τοὺς ὅπως παρὰ τοῦ τῶν ἀπάντων Δεσπότης τὸν μακαρισμὸν δεξαμένοις, καὶ τὰ μυρία προσδοκῶντας παρ' αὐτοῦ αγαθά; Τοιούτος γὰρ ὁ ἡμέτερος Δεσπότης· ὅταν ἴδῃ ψυχὴν πολλῶ τῷ πόθῳ καὶ ἐπιτεταμένη τῇ προθυμίᾳ τοῖς πνευματικοῖς προσοῦσαν, ἐπιδαψιλεύεται τὴν χάριν, καὶ πλουσίας παρ' αὐτοῦ χαρίζεται τὰς δωρεάς. Ὅθεν προσδοκῶ καὶ ἡμῖν διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν πλεονα παρασχεθήσονται τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον εἰς οἰκοδομὴν τῆς

α' Ita Savil. et sex mss. Morel. μετὰ τοῦ καί... ἐνταμιεύονται.

β' Reg. unus οὐ προσέχουσι. Coisl. οὕτω προσδέχονται.

γ' Omnes mss. et Savil. ἡδονήν. Morel. ἡδυνήθησαν. Et Ita restituendum ex conjectura notat Savilius.

δ' Coisl. πλουσίας τὰς παρ' αὐτῶν χαρίζεται δωρεάς, ὅθεν προσδοκῶμεν καὶ ἡμῖν διὰ τὴν ἡμετέραν.

ὕμετέρας ἀγάπης. Διὸ ὑμᾶς γὰρ καὶ τὴν προκοπὴν τὴν ὑμετέραν ἅπαντα τοῦτον τὸν πόνον ὑπομένομεν, ὥστε καὶ ὑμᾶς πρὸς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν θάττον ἀναδραμεῖν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς ὑμᾶς ὁρῶσι διδασκάλους γενέσθαι τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, καὶ ἡμᾶς πλείονος ἀπολαύειν τῆς παρρησίας, ὁρῶντας οὐ μάτην, οὐδὲ εἰκῇ πονομένους ἡμᾶς, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην ἡμέραν αὐξανόμενον τοῦτον τὸν σπῆρον τὸν πνευματικόν, καὶ μὴ καθάπερ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐπὶ τοῦ σπείροντος γέγονεν, οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν ὁ συμβῆναι. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐν μέρος διεσῶθη, καὶ τὰ τρία παραπώλετο. Τὸ μὲν γὰρ τῶν σπερμάτων τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν καταβληθὲν ἀκαρπὸν ἔμεινε, τὸ δὲ ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν ἀτεχνήγη, ἕτερον δὲ εἰς τὰς πέτρας καταβληθὲν, καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας μείναν, οὐδένα καρπὸν ἐνεγκεῖν ἡδυνήθη. [23] ἐνταῦθα δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν προσδοκῶμεν ἅπαντα τὸν σπῆρον εἰς τὴν καλὴν γῆν καταθεβλήσθαι, καὶ τοὺς μὲν ποιεῖν ἑκατόν, τοὺς δὲ ἐξήκοντα, τοὺς δὲ τριάκοντα. Τοῦτο ἡμῶν τὴν προθυμίαν αἰεῖ, τοῦτο τὴν διάνοιαν διεγείρει, τὸ εἰδέναι, ὅτι οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῇ τοὺς λόγους προέμεθα, ἀλλ' ὅτι νηφούσας ταῖς ἀκκαῖς καὶ συντεταμένη τῇ διανοίᾳ τὰ παρ' ἡμῶν δέχεσθε. Καὶ ταῦτα οὐ κολακεύων ὡμῶν τὴν ἀγάπην λέγω, ἀλλὰ στοχαζόμενος τὴν προθυμίαν ἐκ τῶν χθὲς ἡμῖν εἰρημένων. Ἐὼρων γὰρ ἅπαντας ἐκκρεμαμένους περὶ τὴν διδασκαλίαν, καὶ πάντα ποιοῦντας, ὥστε μὴδὲ τὸ τυχόν ὑμᾶς τῶν λεγομένων παραδραμεῖν. Ἄλλως δὲ καὶ ἡ τῶν κρῶτων συνεχῆς μεγίστη ἀπόδειξις ἐγένετο τοῦ μεθ' ἡδονῆς ὑμᾶς δέχεσθαι τὰ λεγόμενα. Ὅ δὲ μεθ' ἡδονῆς ἀκούων τινῶν λεγομένων, ὅλην οὖν καὶ ἐμπήγνυσιν αὐτὰ τῇ διανοίᾳ, καὶ ἀνεξάλειπτα ἐργάζεται τῷ πλάτει τῆς διανοίας ἐναποτιθέμενος. Τίς ἂν οὐν πρὸς ἀξίαν καὶ ὑμᾶς ἐπαινέσει, καὶ ἡμᾶς μακαρίσειεν, ὅτι εἰς ὧτα λέγομεν ἀκούοντων; *Μακάριος γὰρ, φησὶν, ὁ λέγων εἰς ὧτα ἀκουόντων.* Τοῦτο νηστείας τὸ κατόρθωμα, τοῦτο τὸ φάρμακον τὴν σωτηρίαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν εἰργάσατο. Εἰ δὲ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων τοσαύτην τὴν ἰσχὺν ἐπεδείξατο, προοιουσῶν τῶν ἡμερῶν πόσῃ χρὴ προσδοκῆσαι τὴν ὠφέλειαν προσγίνεσθαι; Μόνον ὑμεῖς, παρακαλῶ, *Μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν αὐτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε*, καὶ μηδεμίαν παρείδουσιν ὅτε τῷ ἐχθρῷ τῆς σωτηρίας τῆς ὑμετέρας. Ὅρων γὰρ ὡμῶν νῦν τὸν πλοῦτον τὸν πνευματικόν, μέμνητε καὶ ἀγριαίνει, καὶ καθάπερ λέων ὠρυόμενος περιέρχεται ζητῶν τίνα καταπίῃ. Ἄλλ' ἐὰν νήφωμεν, οὐδενὸς περιστάει διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν.

β'. Τοιαῦτα γὰρ ἡμῶν τὰ ὅπλα τὰ πνευματικά, ἅπερ ἡμᾶς ἐνέδυσεν ἡ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, καθάπερ χεῖς ἐδιδάξαμεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Ἀν τοίνυν τοῖς διηνεκῶς ὤμεν πεφραγμένοι πάντα τὰ μέλη, οὐδὲν τῶν ὅπ' ἐκείνου ἀφιεμένων βελῶν καθικέσθαι ἡμῶν δυνήσεται, ἀλλ' ἄκυρα πρὸς αὐτὸν ἐπανήξει. ἀδάμαντος γὰρ ἡμᾶς στεβρότερους ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις κατεσκεύασε, καὶ πάντῃ ἀναλώτους, ἐὰν βουλόμεθα. Ὅσπερ οὖν ὁ ἀδάμαντα παλὼν ἐκείνον μὲν ἔδλαψεν οὐδὲν, ἐαυτοῦ δὲ τὴν ἰσχὺν καθεῖλε, καὶ ὁ πρὸς κέντρα λακτίζων, τοὺς οἰκείους αἰμάσσει πόδας· οὕτω δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν ἔσται καὶ τοῦ πολεμίου τῆς σωτηρίας τῆς ὑμετέρας, ἐὰν τοῖς ὁπλοῖς τοῖς δεδομένοις ἡμῖν παρὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐαυτοὺς διηνεκῶς φράττωμεν. Τοσαύτῃ γὰρ τούτων ἡ δύναμις, ὡς μὴδὲ τὴν ἐξ αὐτῶν ἀστραπὴν ὑφίστασθαι τὸν πολέμιον, ἀλλ' ἀποτυφλοῦσθαι τὰς ὀφείας

α' Reg. unus ἐφ' ἡμᾶς. Infra septem mss. et Savil. τὸ μὲν γὰρ τῶν σπερμάτων. Morel. τὸ μὲν γὰρ σπέρμα.

β' Coisl. προσδοκῶμεν ἅπαντες.

γ' Reg. unus et Coisl. χθὲς παρ' ἡμῶν εἰρ

δ' Savil. et tres mss. μακαρίσειεν... ἐκθαυμάσειεν.

ε' Sic Savil. et multi mss. In Morel. προσδοκῆσαι deest.

ζ' Sic Savil. et omnes fere mss., alique ita legit interpres. Morel. ἡ τοῦ Πατρὸς.

ἐκ τῆς αὐτῆς τῆς ἐκείθεν ἡ ἐκπεμπομένης. Τούτοις, παρακαλῶ, τοῖς ὅπλοις διαπαντός ἑαυτοὺς τειχίζοντες, οὕτω καὶ εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλωμεν, καὶ φίλοις συγγενώμεθα, καὶ πράγματα μεταχειρίζωμεν. Καὶ τί λέγω εἰς ἀγορὰν; Καὶ εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντῶντες ταῦτα ἔχουμεν ἡμῖν [24] περιεικόμενα, καὶ οἴκαδε ἐπανιδόντες καὶ καθεύθοντες, καὶ διανιστάμενοι, καὶ μηδέποτε αὐτὰ ἀποθώμεθα παρὰ πᾶσαν ἡμῶν τὴν ζωὴν· ἀπεισι γὰρ μεθ' ἡμῶν, καὶ τῆς ἐκεῖ παρρησίας ἡ ὑπόθεσις ἡμῖν μεγίστη γίνεται. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως τοῖς αἰσθητοῖς ὅπλοις βαρύνει τὸ σῶμα, ἀλλὰ μᾶλλον κουφίζει, καὶ μετάρσιον ἐργάζεται, καὶ τὴν ἰσχὺν ἐπιτείνει· μόνον ἂν αὐτὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποσμήχωμεν, ὥστε λαμπρὰ φαινόμενα διὰ τῆς οἰκείας ἀστραπῆς πηροῦν τὰς βίβλους τοῦ πονηροῦ δαίμονος, πάντα κατὰ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας μηχανωμένους. Φέρε δὴ λοιπὸν, ἐπειδὴ ἱκανῶς ὁμᾶς καθωπλισάμεν, τὴν συνήθη· παραθώμεν ὅμιν τράπεζαν, καὶ τὰ ἀκόλουθα τῶν χθὲς ἡμῖν εἰρημένων προθώμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, πάλιν τὸν θαυμάσιον ἐπιτόκον τὸν μακάριον Μωϋσεῖα, τὸν μέγαν προφήτην τῆς καλῆς ταύτης διδασκαλίας ἡγεμόνα ποιησάμενοι. Ἰδωμεν οὖν τίνα ἐστὶν, ἃ καὶ σήμερον ἡμᾶς διδάξει βούλεται, καὶ προσέχοντες ἀκριδῶς τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις. Οὐδὲ γὰρ οἰκείζῃ δυνάμει φθέγγεται, ἀλλ' ἅπερ ἂν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις ἐνηχήσῃ, ταῦτα διὰ τῆς οἰκείας προφέρει γλώττης, διδάσκων τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. Ἀπαρτίσας τοίνυν τὸν περὶ τῆς πρώτης ἡμέρας λόγον, καὶ εἰπὼν μετὰ τὴν τοῦ φωτὸς δημιουργίαν, Ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἔγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία, πάλιν φησί· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Σκόπει μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, διδασκαλίας ἀκολουθίαν. Ἐπειδὴ γὰρ προλαβὼν ἡμῖν εἶπε μετὰ τὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς δημιουργίαν, ὅτι Ἡ δὲ γῆ ἦν ἄορατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκεν, ὅτι διὰ τοῦτο ἦν ἄορατος, διὰ τὸ καλύπτεσθαι ὑπὸ τοῦ σκότους, καὶ τῶν ὑδάτων· ὕδωρ γὰρ ἦν τὸ πᾶν, καὶ σκότος, καὶ οὐδὲν ἕτερον· εἶτα τοῦ Δεσπότης προσηλόντος, παρήχθη τὸ φῶς, καὶ διαχωρισμὸς γέγονε· φωτὸς καὶ σκότος, καὶ τὸ μὲν τὴν γῆν ἡμέρας προσηγορίαν ἔλαβε, τὸ δὲ τὴν τῆς νυκτὸς ἐδέξατο· πάλιν ἡμᾶς διδάξει βούλεται, ὅτι ὥσπερ τὸ σκότος διεῖλε τὸ φῶς παραγαγὼν, καὶ ἑκάστῳ τὴν ἀρκούσαν προσηγορίαν ἐπέθηκεν, οὕτω καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὑδάτων προστάγματι διαίρεται.

γ'. Καὶ ὅρα δύναμιν ἄφατον, καὶ πάντα ἀνθρώπινον λογισμὸν ὑπερβαίνουσιν. Κελεύει γὰρ μόνον, καὶ τὸ μὲν παρὰ γῆται ἡ τῶν στοιχείων, τὸ δὲ παραχωρεῖ. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός, Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Τί ἐστὶ, Γενηθήτω στερέωμα; Ὡς ἂν εἴποι τις γλώττῃ ἀνθρωπίνῃ, τειχίον τι καὶ διάφραγμα διαιροῦν μεταξὺ, καὶ χωρισμὸν ἐργαζόμενον. Καὶ ἵνα μὴ τῆς τὴν πολλὴν ὑπακοὴν τῶν στοιχείων, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσιν δύναμιν τοῦ δημιουργοῦ, φησί· Καὶ ἔγένετο οὕτως. Εἶπε μόνον, καὶ τὸ ἔργον ἠκολούθησε. Καὶ ἐποίησε, φησὶν, ὁ Θεός τὸ στερέωμα, καὶ διεχώρισεν ὁ Θεός ἀναμέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. Γενομένου, φησὶ, τοῦ στερεώματος, τὰ μὲν τῶν ὑδάτων προσέταξεν ὑπὸ [25] τοῦ

στερεώματος φέρεσθαι, τὰ δὲ ὑπὲρ τῶν νύτων εἶναι τοῦ στερεώματος. Ἀλλὰ τί ἂν τις εἴποι τοῦτο εἶναι τὸ στερέωμα; Ὑδωρ πεπηγὸς, ἢ ἄλλ' ἄρα τινὰ συνεστραμμένον, ἀλλ' ἑτέραν τινὰ οὐσίαν; Οὐκ ἂν τις ἀπλῶς τῶν εὐ φρονούντων δισχυρίσασιτο. Ἀλλὰ προσήκει πολλῇ τῇ εὐγνωμοσύνῃ κεχρημένους δέχεσθαι τὰ λεγόμενα, καὶ μὴ παραιτέρω τῆς οἰκείας φύσεως ὑπερβαίνοντας διερευνᾶσθαι τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἀλλὰ τοῦτο μόνον εἰδέναι καὶ κατέχειν παρ' ἑαυτοῖς, ὅτι τῷ προστάγματι τοῦ Δεσπότης παρήχθη τὸ στερέωμα τὸν χωρισμὸν τῶν ὑδάτων ἐργαζόμενον, καὶ τὰ μὲν κάτω κατέχον, τὰ δὲ ἄνω μετέωρα ὑπὲρ τῶν οἰκείων νύτων φέρειν δυνάμενον. Καὶ ἐκάλεσε, φησὶν, ὁ Θεός τὸ στερέωμα οὐρανόν. Ὅρα πῶς τῇ αὐτῇ ἀκολουθεῖ καὶ νῦν ἐχρήσατο ἡ θεία Γραφή. Καθάπερ εἶπε χθὲς, Γενηθήτω φῶς, καὶ μετὰ τὸ παραχθῆναι, τότε ἐπήγαγεν, Ἐστω διαχωρίζον ἀναμέσον τοῦ φωτός, καὶ ἀναμέσον τοῦ σκότους, καὶ οὕτως τὸ φῶς ἡμέραν ἐκάλεσεν· οὕτω καὶ σήμερον εἶπε· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος. Εἶτα καθάπερ ἐπὶ τοῦ φωτὸς, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐδίδαξεν ἡμᾶς τὴν χρεῖαν τοῦ στερεώματος, ὥστε διαχωρίζειν, φησὶν, ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Καὶ ὅτε αὐτοῦ τὴν χρεῖαν φανεράν ἡμῖν κατέστησε, τότε καθάπερ τῷ φωτὶ τὴν ὁνομασίαν προσέθηκεν, οὕτω καὶ τῷ στερεώματι τὴν προσηγορίαν ἐπέθηκεν. Καὶ ἐκάλεσε, φησὶ, τὸ στερέωμα οὐρανόν, τοῦτο τὸ ὀρώμενον. Καὶ πῶς, φησὶ, τινὲς βούλονται λέγειν πολλοὺς οὐρανοὺς γεγενῆσθαι; Οὐκ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ταῦτα διδασκόμενοι, ἀλλ' ἐξ οἰκείων λογισμῶν ὀρμώμενοι. Ὁ γὰρ μακάριος Μωϋσῆς οὐδὲν τούτων πλέον ἡμᾶς διδάσκει· εἰπὼν γὰρ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν· εἶτα τὴν αἰτίαν διείλας δι' ἣν ἄορατος ἐτύγχανεν ἡ γῆ, ὑπὸ τοῦ σκότους καὶ τῶν ὑδάτων τῆς ἀδύσου καλυπτομένη, μετὰ τὴν τοῦ φωτὸς δημιουργίαν τάξει τινα καὶ ἀκολουθεῖ χρωμένους φησὶ· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω στερέωμα. Εἶτα τὴν χρεῖαν αὐτοῦ τούτου τοῦ στερεώματος μετὰ ἀκριβείας διδάσκει, καὶ εἰπὼν, Ὅστε διαχωρίζειν ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος, αὐτὸ τοῦτο τὸ στερέωμα οὐρανὸν ἐκάλεσε τὸ τῶν ὑδάτων χωρισμὸν ἐργασάμενον. Τίς ἂν οὖν λοιπὸν μετὰ τὴν τοσαύτην διδασκαλίαν ἀνάσχοιτο τῶν ἀπλῶς ἐξ οἰκείας διανοίας φθεγγεσθαι βουλομένων, καὶ ἀπειναντίας τῇ θεῇ Γραφῇ πολλοὺς οὐρανοὺς λέγειν ἐπιχειροῦντων; Ἄλλ' ἰδοὺ, φησὶν, ὁ μακάριος; Δαυὶδ αἶνον ἀναφέρων τῷ Θεῷ ἔφησεν· Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν. Μὴ θεωρεθῆσιν, ἀγαπητέ, μὴδὲ νομίσῃς τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἐναντία αὐτῇ λέγειν ποτὶ ἄλλὰ μάνθανε τὴν ἀλήθειαν τῶν εἰρημένων, καὶ κατέχων τὴν ἀκριθεὶς ταύτης διδασκαλίαν, ἀπόφραξον τὰς ἀκοὰς τοῖς ἀπειναντίας ταύτῃ φθεγγομένοις.

δ. Τί δὲ ἐστὶν, ὃ βούλομαι εἰπεῖν, ἀκούσατε μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς, ἵνα μὴ εὐκόλως παρασαλεύσῃτε ὑπὸ τῶν τὰ παριστάμενα λέγειν βουλομένων. Πᾶσαι αἱ θεαταὶ βίβλοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τῇ Ἑβραίων γλώττῃ [26] ἐξ ἀρχῆς ἦσαν συντεθειμέναι, καὶ τοῦτο πάντες ἂν ἡμῖν συνομολογήσασιν. Οὐ πρὸ πολλῶν δὲ ἐτῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας βασιλεὺς τις Πτολεμαῖος περὶ τὴν τῶν βιβλίων συναγωγὴν πολλὴν τινα σπουδὴν ποιησάμενος, καὶ πολλὰ ἑτερα συναγαγὼν καὶ διάφορα, ἔγνω δεῖν καὶ ταύτας τὰς βιβλούς συναγαγεῖν. Μεταπεμφάμενος οὖν τινὰς τῶν ἐν Ἱερουσαλὺμοις Ἰουδαίων, μεταβαλεῖν εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν προσέταξε· καὶ δὴ τοῦτο εἰς ἔργον αὐτῷ ἐγενήνεκται. Ἐγένετο δὲ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας ἔργον, ὥστε μὴ μόνον

^a Sex mss. et Savil. τῆς ἐνταύθεν. Morel. τῆς ἐκείθεν. Paulus

pro Colisla. τὰ πράγματα διαχειρίζομεθα. Savil. μεταχειρίζομεθα.

^b Ita recte Savil. et Reg. In Morel. huc permixta fuerit.

^c Savil. ἐγένετο. Octo mss. γέγονε. Morel. γῆν.

^d L'usus παραγίνεται.

^e Septem mss. et Savil. ὑπὸ τὸ στερέωμα φέρεσθαι.

^f Colisla. τὴν ἀκριβεῖαν ταύτης τῆς διδασκαλίας. In'ra τὰ

παριστάμενα, Quidquid in mienem venerit Hoc non etiam alibi.

^g Sic Savil. recte; in edit. Monif. aberat προσέταξε. Edit.

sic opera aggrediamur. Et quid dico in forum? Etiam in ecclesiam pergentes instructi illis simus, et domum redeuntes, et dormientes, et evigilantes, neque umquam per totam vitam nostram illa deponamus; commigrant enim nobiscum, et ad illam vitam magnum fiducia nobis argumentum sunt. Non enim sicut sensibilia arma corpus gravant: sed levius reddunt et expeditius, ac sublimius, roburque augment: tantum curæ sit, ut ipsa quotidie abstergamus, ita ut fulgida sint, et radiis exerceant oculos maligni dæmonis, omnia contra salutem nostram machinantis. Age, quoniam satis vos armis instruximus, consuetam nunc vobis mensam apponamus, et ea quæ hesternam lectionem sequuntur, deinceps caritati vestræ proponamus, rursus admirabilem illum convivii exhibito rem beatum Mosem, magnum prophetam, bonæ hujus doctrinæ ducem facientes. Videamus igitur quænam sint ea quæ hodie nos docere vult, et diligenter dictis ejus attendamus. Non enim sua virtute loquitur, sed quæcumque illi Spiritus sancti gratia insonat, ea per suam linguam, docendo humanum genus, profert. Consummato igitur de die primo sermone, postquam formata luce dixit, *Factum est vespere, et factum est mane, dies unus*, iterum dicit: 6. *Dixitque Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit distinguens inter aquam et aquam*. Attende hic, carissime, doctrinæ consequentiam. Quoniam enim antea nobis dixit, post cæli et terræ creationem: *Terra autem erat invisibilis et incomposita*; et causam apposuit, propter hoc fuisse invisibilem, quia tenebris et aquis obtegebatur: omnia enim erant aqua et tenebræ, et nihil præterea; et postea præcepto Domini produciam esse lucem factamque distinctionem lucis et tenebrarum; ita ut illa diei appellationem acceperit, hæc vero noctis: iterum nos docere vult, eum, sicut tenebras separavit producta luce, et utrisque congruum vocabulum indidit, ita et multitudinem aquarum præcepto segregare.

5. *Potentia Dei nullam moram admittit; firmamentum quid sit, vix sciri potest; multos cælos esse non putat B. Chrysostomus.* — Et vide ineffabilem potentiam, quæ omnem humanam excedit rationem. Nam solum jubet, et accedit aliud elementorum, et aliud decedit. *Dixitque, ait, Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit distinguens inter aquam et aquam*. Quid est, *Fiat firmamentum*? Quasi quis dicat humana lingua: *Fiat paries quidam et septum in medio dividens et separationem inducens*. Et ut discas magnam elementorum obedientiam, excellentemque virtutem Opificis, ait: *Et factum est ita*. Dixit solum, et opus sequutum est. 7. *Et fecit, ait, Deus firmamentum, et divisit Deus inter aquam, quæ erat sub firmamento, et inter aquam, quæ erat super firmamentum*. Facto firmamento, inquit, jussit aquas alias sub firmamentum ferri, alias autem supra dorsum esse firmamenti. Sed quid tandem esse dicemus hoc firmamentum? Aquamne densatam, vel aerem quemdam convolutum, vel aliam substantiam? Nemo prudentium hoc temere as-

severaverit. Oportet enim magna modestia et grato animo ea quæ dicuntur a nobis accipi, et non ultra naturam nostram progredi, et scrutari quæ supra nos sunt: sed hoc solum scire et tenere apud nos, præcepto Domini productum esse firmamentum, in separationem aquarum, quod valeat aliis sub se continere, alias vero sursum in dorso suo ferre sublimes. 8. *Et vocavit, ait, Deus firmamentum cælum*. Vide quomodo eadem consequentia etiam nunc divina Scriptura usa est. Nam sicut dixit heri, *Fiat lux*, et postquam producta fuit, tunc subiecit: *Sit distinguens inter lucem et inter tenebras*, et sic lucem diem vocavit: ita et hodie dixit: *Fiat firmamentum in medio aquarum*. Dein sicut de luce dixerat, ita et hic docuit nos usum firmamenti, *Ut dividat, ait, inter aquam et aquam*. Et postquam hunc ejus usum declaravit, tunc sicut luci nomen dedit, ita et firmamento suum nomen imposuit. *Et vocavit, ait, firmamentum cælum*, hoc quod videtur. Et quomodo, inquires, volunt aliqui, factos multos cælos? non ex divina Scriptura hoc dixerunt, sed ex suis ratiociniis hoc inferunt. Beatus autem Moses nihil his amplius docet: nam ut dixit, *In principio fecit Deus cælum et terram*: et dein causam docuit quare terra esset invisibilis, nempe quod oblecta a tenebris et aquis abyssi; post formationem lucis, ordine et consequentia quadam utens, inquit: *Et dixit Deus, Fiat firmamentum*. Deinde postquam docuit diligenter usum istius firmamenti, et dixit, *Ut distingueret inter aquam et aquam*, istud ipsum firmamentum quod aquarum separationem faciebat, cælum vocavit. Quis igitur post tantam doctrinam feret eos qui ex sua mente loqui, et contra divinam Scripturam multos cælos dicere audent? At inquirunt: Ecce beatus David laudem Deo offerens, dixit: *Laudate eum, cæli cælorum (Psalm. 148. 4)*. Ne turberis, dilecte, neque putes sacram Scripturam sibi ipsi alicubi contrariam: sed disce potius dictorum veritatem, et tenens diligenter illius doctrinam, obtura aures illi contraria dicentibus.

4. *Ptolemæus convocat LXX Interpretes.* — Et quid hoc sit, quod dicere volo, audite magna attentione, ut ne facile moveamini a volentibus quidquid in mentem venerit dicere. Omnes divini libri Veteris Testamenti Hebræorum lingua ab initio fuere compositi, et in hoc nobiscum consenserint omnes. Non multis autem annis ante adventum Christi rex quidam Ptolemæus (a), in colligendis libris admodum studiosus, multis aliis diversisque coactis, operæ pretium putavit hos etiam libros colligere. Ea de causa quosdam Judæorum Jerosolymitanorum accivit, qui eos in Græcam linguam verterent: quod etiam perfectum et absolutum fuit. Factum autem est hoc divinæ dispensationis opus, ut non solum Hebræicæ linguæ periti, sed et omnes qui totum orbem inhabitant, ex eis uti-

(a) Ptolemæus, de quo hic loquitur Chrysostomus, Philadel, huius fuisse dicitur in Historia Aristæ, cujus scilicet ceteraque omnia ad versionem *septuaginta interpretum* pertinentia exploravimus in Præliminariis ad Hexapla Origenis cap. 3, ubi vide ais.

litem perciperent. Quodque admirabile ac stupendum est, qui illud egit, non Judæorum religionem sectabatur, sed idolorum cultui deditus erat, et ipsis contraria sentiebat. Hoc enim modo se habent omnia quæ a Domino nostro dispensantur, ut per adversarios semper crescant veritatis præcepta. Hæc autem non temere vestræ caritati narraverim, sed ut scire possitis, non hac lingua, nostra, inquam, sed Hebraica, fuisse hos libros compositos. Dicunt igitur qui linguae ejus apprime gnari sunt, cæli nomen plurali numero ab Hebræis vocari, quod consentitur etiam qui Syrorum linguam sciunt. Et nemo ea lingua dicit cælum, sed cæli. Atque ideo sic dictum est a beato Davide, *Cæli caelorum*: non quod multi sint cæli: non enim hoc nos docuit beatus Moses; sed quia mos est linguae Hebraicæ unam rem nominare plurali numero (a): quia si multi essent, non omisisset Spiritus sanctus per linguam beati hujusce prophetæ et aliorum formationem nos docere. Hæc diligenter retinete, obsecro, ut possitis obstruere ora eorum qui contraria ecclesiasticis doctrinis afferunt, et in tuto videatis virtutem eorum quæ in Scriptura continentur. Nam ideo frequenter hic convenitis, et nos uberiores doctrinam communicamus, ut parati sitis omni poscenti vos rationem reddere (1. Pet. 3. 15). Sed ad consequentia redeamus, si placet. 8. *Et vocavit, ait, Deus firmamentum cælum. Et vidit Deus, quod esset bonum.* Attende quantum his verbis humane se attemperet infirmitati. Nam sicut de luce dixit: *Vidit quod esset bona*: ita et nunc de cælo dicit, hoc est, de firmamento: *Et vidit, inquit, Deus, quod esset bonum*: docens nos per istud immensam pulchritudinem ejus. Quis enim non obstupesceret atque admiraretur quod firmamentum tanto tempore vigentem servet pulchritudinem, et quod quantum progreditur tempus, tantum augeatur et pulchritudo? Quid enim speciosius eo, quod laudem ab ipso Opifice accepit? Nam si nos hominis opus videntes absolutum, admiramur figuram, situm, pulchritudinem, proportionem, elegantiam, aliaque omnia: quod factum est a Deo quis digne laudavit, præsertim cum ab ipso Domino laudem accepit? Hæc enim dicta ita sunt, ut se attemperaret nostræ fragilitati, videbisque hoc per singulas creaturas dici, et ita nullas antea sæculis profligari ausum eorum, qui linguam suam acuturi erant contra opificium Dei, et dicturi: Quare hoc et hoc factum est? Talia igitur dicturos ante comprimit, dicens: *Et vidit Deus quod esset bonum.* Quando autem audis, *Vidit Deus et laudavit*, intellige dictum, prout dignum est de Deo loqui. Nam qui produxit, etiam priusquam formaret, sciebat formandæ rei pulchritudinem; sed quia nos homines (tanta sumus imbecillitate circumdati) aliter hoc intelligere non potuimus, ideo sic direxit beati prophetæ linguam, ut ad erudiendum humanum genus tanta verborum uteretur crassitudine.

(a) Cælorum nomen hebraice שָׁמַיִם. Unicum cælum admittit Chrysostomus, et respondet argumento ex Psalmis deducto, quo plures comprobari videntur cæli; sed tacet tantum raptum usque ad tertium cælum.

5. Quando igitur sublevas oculos, et spectas cæli pulchritudinem, magnitudinem, utilitatem, tunc inde ad Opificem ascende, sicut et sapiens quidam dicebat: *Ex magnitudine et pulchritudine creaturarum universi Conditor per proportionem consideratur* (Sap. 13. 5). Et vide etiam ex horum elementorum formatione, quanta sit Domini tui virtus. Nam cui sagax et probus est animus, si voluerit singula visibilia scrutari; et quid dico, singula quæ facta sunt? suam solam formationem si accurate voluerit considerare, videbit ex parvis illis immensam et ineffabilem Dei potentiam. Quod si visibilia sola sufficiunt nobis ad docendam potentie Conditoris magnitudinem, si et ad invisibiles veneris virtutes, et mentem extenderis ad angelorum exercitus, archangelorum, supernarum virtutum, thronorum, dominationum, principatum, potestatum, Cherubim, Seraphim: quæ mens, qui sermo poterit enarrare magnificentiam ejus ineffabilem? Nam si beatus propheta David, cum dispositionem visibilium considerasset, exclamabat, dicens: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti* (Psalm. 103. 24): si, inquam, vir tanto Spiritu præditus, et dignus habitus, cui incerta et occulta sapientie divinæ manifestarentur, sic exclamabat: quid diceremus nos qui terra et cinis sumus, et debemus continuo vultum submittere, et obstupescere universorum Domini ineffabilem benignitatem? Et quid dico prophetam? Beatus ipse Paulus, anima illa ad cælos usque sublimis, corpore circumdatus, et cum incorporeis virtutibus certans, in terra ambulans, et animi studio cælum peragrans, cum in unam partem dispensationum Dei incidere (de Judæis et gentilibus loquor, quod illi quidem ejecti, hi autem in locum illorum introducti fuissent), et secum dubitaret, et interiorum oculorum vertigine laboraret, exclamavit, dicens: *O altitudo divitiarum et sapientie, et scientie Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus* (Rom. 11. 33)! Sed hic libenter rogarim eos, qui de generatione Filii Dei curiosius exquirunt, et sancti Spiritus dignitatem auferre tentant: Unde vobis, obsecro, tantæ audaciæ temeritas? a qua temeritate in tantam ruistis insaniam? Nam si Paulus ille tantus et talis judicia ejus, hoc est, dispensationes et gubernationes, inscrutabilia esse dicit: et non dicit incomprehensibilia, sed inscrutabilia, ita ut scrutari ea nemo possit; et investigabiles dicit vias ejus; iterum idem dicens, vias mandata vocans et præcepta: quomodo vos substantiam ipsam Unigeniti curiosius explorare, et Spiritus sancti dignitatem, quantum in vobis est, imminuere audetis (a)? Videte, dilectissimi, quantum malum sit non diligenter attendere ad ea quæ in divinis Scripturis sunt contenta. Hi enim si cum sagaci et proba mente doctrinam divinæ Scripturæ accepissent, et non sua ex proprio ratiocinio excogitassent,

(a) Hæretici qui substantiam Unigeniti curiosius explorabant, et Spiritus sancti dignitatem minuebant, Anomoei erant et Macedoniani. Contra Anomoeos multas orationes habuit Chrysostomus Antiochiæ et Constantinopoli.

τοὺς τὴν Ἑβραίων γλῶτταν ἡσχημένους^α, ἀλλὰ καὶ πάντα τοὺς τὴν οἰκουμένην οἰκούντας τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλιαν καρπώσασθαι. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ὅτι οὐ τῶν τὰ Ἰουδαϊκὰ φρονούντων τις τὴν σπουδὴν ταύτην ἐποίησατο, ἀλλ' ἀνὴρ τοῖς εἰδώλοις προστετηκώς, καὶ ἀπεναντίας τῇ θρησκείᾳ διακαίμενος. Τοιαῦτα γὰρ ἔστιν ἅπαντα τὰ ὑπὸ τοῦ Δεσπότη τοῦ ἡμετέρου οἰκονομούμενα· ἀεὶ διὰ τῶν ἐναντίων ἀεῖται τὰ τῆς ἀληθείας προστάγματα. Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς διηγεσάμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἀλλ' ἵνα εἰδέναι ἔχητε, ὅτι οὐ ταύτῃ τῇ γλῶττι, τῇ ἡμετέρᾳ λέγω, ἀλλὰ τῇ Ἑβραϊκῇ ἦσαν συντεθειμένοι. Λέγουσι τοίνυν οἱ τὴν γλῶτταν ἐκείνην ἀκριβῶς ἡσχημένοι^β, τὸ τοῦ οὐρανοῦ ὄνομα πληθυντικῶς καλεῖσθαι παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, καὶ τοῦτο καὶ οἱ τὴν Σύρον γλῶτταν ἐπιστάμενοι συνομολογοῦσι. Καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι, τῇ γλῶττι, φησί, τῇ παρ' αὐτοῖς, ὁ οὐρανὸς, ἀλλ' οἱ οὐρανοί. Διὰ τοῦτο τοίνυν οὕτως εἴρηται τὸ ὑπὲρ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ εἰρημένον, *Οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν*, οὐκ ἐπειδὴ πολλοὶ εἰσιν οἱ οὐρανοί· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἡμεῖς εἰδόμεθα ὁ μακάριος Μωϋσῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ σύνθηρος τῇ γλῶττι τῶν Ἑβραίων οὕτως ὀνομάζειν τοῦ τὴν ἐνὸς προσηγορίαν πληθυντικῶς· ἐπεὶ εἰ πολλοὶ ἦσαν, οὐκ ἂν παρέλειπε τὸ Πν-ῦμα τὸ ἄγιον μὴ διὰ τῆς γλῶττις τοῦ μακαρίου τοῦτου προφήτου διδάξαι ἡμᾶς καὶ τῶν ἄλλων τὴν δημιουργίαν. Ταῦτα ἀκριβῶς κατέχευε, παρακαλῶ, ἵνα ζήνησθε ἐπιστομίζειν τοὺς ἐναντία τῇ Ἐκκλησίᾳ δόγματα ἐπισφάρεν^γ· βουλομένους, καὶ εἰδῆτε μετὰ ἀσφαλείας τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς κειμένων τὴν δύναμιν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐνταῦθα παραγγέλλεται, καὶ ἡμεῖς πυκνότερον τὴν πρὸς ὑμᾶς διδασκαλίαν ποιούμεθα, ἵνα περιστρεφασμένοι ᾖτε παντὶ τῷ αἰώνῳ ὑμᾶς διδόναι λόγον^δ. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐπανέλθωμεν, εἰ δοκᾷ. *Καὶ ἐκάλεισεν ὁ Θεὸς*, φησί, *τὸ στερέωμα οὐρανόν. Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν*. Σκόπει πόση τῶν ῥημάτων ἡ συγκατάθεσις διὰ τὴν ἀσθένειαν τὴν ἀνθρωπίνην. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ φωτὸς εἶπεν, *Εἶδεν ὅτι καλόν*, οὕτω καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἦτοι τοῦ στερεώματος, *Καὶ εἶδεν*, φησὶν, *ὁ Θεὸς ὅτι καλόν*· διδάσκων ἡμᾶς διὰ τοῦτου τὸ κάλλος αὐτοῦ τὸ ἀμήχανον. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐκπλαγίσῃ καὶ θαυμάσειεν, ὅτι ἐν τοσούτῳ χρόνῳ ἀκαμῶς διετήρησε τὸ κάλλος, καὶ ὅση πρόεισις ὁ χρόνος, τοσούτω καὶ τὸ κάλλος ἐπιτείνεται; Τί γὰρ ὠριότερον [27] γένοιτο· ἂν τοῦ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τὸν ἔπαινον δεξαμένου; Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἀνθρώπου ἔργον ὀρῶντες ἀπηρτισμένον, θαυμάζομεν τὸ σχῆμα, τὴν θέσιν, τὸ κάλλος, τὴν ἀναλογίαν, τὸν ῥυθμὸν, τὰ ἄλλα ἅπαντα, τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθὲν πῶς ἂν τις κατ' ἀξίαν ἐπαινήσειε, καὶ μάλιστα ὅταν καὶ αὐτοῦ τοῦ Δεσπότη τὸν ἔπαινον δέξηται; Τοῦτο γὰρ διὰ τὴν ἡμετέραν συγκατάθεσιν εἴρηται, καὶ β' αὐτὸν ἐφ' ἐκάστου τῶν γινομένων τοῦτο λέγοντα, καὶ προαναίρουντα τὴν τὸλμαν τῶν μετὰ ταῦτα μελλόντων τὴν οἰκίαν γλῶσσαν ἀκονεῖν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας, καὶ λεγόντων, διὰ τί τὸ καὶ τὸ γέγονε; Τοὺς ταῦτα τοίνυν ἐπιχειροῦντας λέγειν προαναστέλλων φησί· *Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν*. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς^ε, ὅτι εἶδεν ὁ Θεός, καὶ ἐπήντισε, ὁμοπρεπῶς νόει τὸ

ῥθέν. καὶ ὡς εἰκὴς ἐπὶ Θεοῦ. Ὁ γὰρ παραγαγὼν, καὶ πρὶν ἢ δημιουργήσῃ, ἡπίστατο τοῦ δημιουργουμένου τὸ κάλλος· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνθρώπου ἡμᾶς ὄντας, καὶ τοσαύτῃ ἀσθενείᾳ περιβεβλημένους οὐκ ἐντὶ ἐτέρως ἀκούσαι, διὰ τοῦτο παρεσκεύασε τοῦ μακαρίου προφήτου τὴν γλῶτταν, τῇ παχύτῃ τούτων χρήσασθαι τῶν ῥημάτων πρὸς διδασκαλίαν τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως.

ε'. Ὅταν τοίνυν ἀνατείλῃς τὸ ὄμμα, καὶ θεᾷ τοῦ οὐρανοῦ τὸ κάλλος, τὸ μέγεθος, τὴν χρείαν, τότε ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν δημιουργὸν ἀνάδραμε, καθάπερ σοφὸς τις Ελεγεν· *Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλότητος πιστιμῶν ἀναλόγως ὁ γινεσθαι τὸν Θεὸν θεωρεῖται*. Καὶ σκόπει τοῦ Δεσπότη σου τὴν δύναμιν, ὅση τις ἐστὶ, καὶ ἐκ τῆς τῶν στοιχείων τούτων δημιουργίας. Ὁ γὰρ εὐγνώμονα ψυχὴν ἔχων, εἰ βουλευθεὶς καθ' ἑκάστον τῶν ὁρωμένων διερευνᾶσθαι· καὶ τί λέγω καθ' ἑκάστον τῶν γινομένων; τὴν οἰκίαν μόνον διάπλασιν ἐκ ἀκριβῶς βουλευθῆ διασκέψασθαι, ὅψεται καὶ διὰ τῶν μικρῶν τούτων τὴν ἄφατον καὶ ἀνεκδιήγητον τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Εἰ δὲ τὰ ὁρώμενα ἱκανὰ διδάξαι τὸ μέγεθος τῆς τοῦ δημιουργοῦ δυνάμεως, ἐάν καὶ ἐπὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις ἐλθῃς, καὶ τὸν λογισμὸν ἀνατείλῃς ἐπὶ τὰς τῶν ἀγγέλων στρατιάς, τῶν ἀρχαγγέλων, τῶν ἀνω δυνάμεων, τῶν θρόνων, τῶν κυριοτήτων, τῶν ἀρχῶν, τῶν ἐξουσιῶν, τῶν Χερουβὶμ, τῶν Σεραφίμ, ποῖα διάνοια, ποῖος λόγος ἀρκαὶ ἐξεῖπεν τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ τὴν ἀνεκδιήγητον; Εἰ γὰρ Δαυὶδ ὁ μακάριος προφήτης τῶν ὁρωμένων τὴν διακόσμησιν καταμαθὼν ἐβόα λέγων, *Ὡς ἐμγαλιύθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας*· ἀνὴρ τοσούτου Πνεύματος ἡξωμένος, καὶ τὰ δόγματα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας αὐτοῦ μαθεῖν καταβύθους, τί ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς, οἱ γῆ καὶ σποδὸς ὄντες, καὶ διηλεκτῶς ὀφείλοντες κάτω κύπτειν, καὶ ἐκπλήττεσθαι τοῦ τῶν ἀπάντων Δεσπότη τοῦ ἁφάτου φιλονθρωπίαν; Καὶ τί λέγω τὸν προφήτην; Ὁ γὰρ μακάριος Παῦλος, ἡ οὐρανοφυλῆς ἐκείνη ψυχὴ, ὁ σῶμα περισκείμενος, καὶ ταῖς ἀσωμάτους δυνάμεις ἀμιλλόμενος, ὁ ἐν γῇ βαδίζων, καὶ [28] τῇ προθυμίᾳ τὸν οὐρανὸν περιπολῶν, εἰς μέρος ἐν τῶν οἰκονομιῶν τοῦ Θεοῦ ἐμπαισῶν (τὸ κατὰ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας λέγω, καὶ πῶς οἱ μὲν ἐξεδίληθησαν, οἱ δὲ ἀντεστήθησαν), καὶ ἐπαπορήσας καὶ ἡλιγιάσας ἀνέκραξε μέγα βοῶν, καὶ λέγων, *Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ*. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡδῶς ἐροίμην τοῖς τὴν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γέννησιν περιεργάζεσθαι τολμῶντας, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἀξίαν καθαιρεῖν ἐπιχειροῦντας· πόθεν ὑμῖν, εἰπέ μοι, τῆς τοσαύτης τολμῆς ἡ προπέτεια; ἀπὸ ποῖας παροινίας^β εἰς τοσούτον μανίας ἐξωκαίλατε; Εἰ γὰρ Παῦλος ὁ τοσούτος, καὶ τηλικούτος, τὰ κρίματα αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, τὰς οἰκονομίας, τὰς διοικήσεις, ἀνεξερεύνητά φησιν εἶναι, καὶ οὐκ εἶπεν ἀκατάληπτα, ἀλλ' ἀνεξερεύνητα, ὥστε μὴδὲ ἔρευναν ἐπιδέξασθαι^γ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι, φησὶν, αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, πάλιν τὸ αὐτὸ λέγων, ὁδοὺς τὰ προστάγματα καλῶν κατὰς ἐντολάς, πῶς ὑμεῖς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογ-νοῦς περιεργάζεσθαι τολμάτε, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἀξίαν ἐλαττοῦν τὸ γε καθ' ὑμᾶς; Ὑπαίτε, ἀγαπῶτοί, ὅσον ἐστὶ κακὸν τὸ μὴ προσέχιναι μετὰ ἀκριβείας τοῖς ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ κειμένοις. Οὗτοι γὰρ εἰ τὰ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς διδάγματα μετ' εὐγνωμοσύνης ἐδί-χοντο, καὶ μὴ τὰ ἀπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν εἰσέφερον,

^α Ita octo mss. et Savil. et Morel. vero κεκτῆμένους.

^β Idem ἡσχημένοι. Morel. κεκτῆμένοι. Intra duo mss. Savil. in marg. τὴν Σύρον γλῶτταν.

^γ Aliquot mss. ἐπισφάρεν. Savil. ἐπιφέρειν. Morel. εἰσφέρειν.

^δ Savil. ὑμᾶς διδόναι λόγον. In Morel. διδόναι deest.

^ε Tres mss. et Coislin. τοὺς ταῦτα νῦν ἐπιχειρεῖν λέγοντας προαναστέλλοντες. ὅταν οὖν ἀκούσῃς.

^ι Reg. unus τῶν ὁρωμένων.

^κ Coislin. παροινίας. Alii παρνοίας.

^λ Reg. unus et Co. berl. unus ἐκτετασθαι.

οὐκ ἂν εἰς τοσαύτην ἀνοίαν ἐπράπτησαν. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐδὲ οὕτω πενυώμεθα τὰ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς αὐτοῖς ἐνηχοῦντες, καὶ τὰς ἐαυτῶν ἀκοὰς ἀποτειχίζοντες τοῖς ὁλεθροῖς αὐτῶν διδάγματιν.

ζ'. Ἄλλ' οὐκ οἶδα πῶς πάλιν ὑπὸ τῆς βύβλης τοῦ λόγου εἰς ταῦτα ἐξενηχθέντας, τῆς ἀκολουθίας ἐξέπεσσαν· διὸ πάλιν ἐπαναγαγεῖν αἰτέω τὸν λόγον ἐπὶ τὰ πρότερα. Καὶ ἐκάλεισε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν, καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα δευτέρα. Ἐπιθεὶς τὴν προσηγορίαν τῷ στερεώματι, καὶ ἐπαινέσας τὸ γένος, τέλος ἐπέθηκε τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ, καὶ φησὶ· Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα δευτέρα. Εἰδες πῶς μετὰ ἀκριβείας ἡμεῖς διδάσκει τὸ μὲν τέλος τοῦ φωτὸς ἑσπέραν καλῶν, τὸ δὲ τέλος τῆς νυκτὸς πρωίαν, καὶ ἡμέραν τὸ πᾶν προσαγορεύων, ὥστε μὴ πλανᾶσθαι ἡμεῖς, μηδὲ νομίζειν τὴν ἑσπέραν τέλος εἶναι τῆς ἡμέρας, ἀλλ' εἰδέναι σαφῶς ὅτι ἀμφοτέρων τὸ μήκος μίαν ἡμέραν πληροῖ. Καὶ ἡ μὲν ἑσπέρα τέλος τοῦ φωτὸς ἂν δικαίως λέγοιτο, ὁ δὲ ὁρθρός, οὗτος ἔστι, τὸ τέλος τῆς νυκτὸς, πλήρωμα τῆς ἡμέρας. Τοῦτο γὰρ βούλεται δηλοῦν ἡ θεία Γραφή φάσκουσα, Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα δευτέρα. Τάχα εἰς πολὺ μήκος τὸν λόγον ἐξετείναμεν, οὐχ ἰκόντες, ἀλλ' ὅτι αὐτῆς, ὡς ἂν εἴποι τις, τῆς τῶν λόγων ἀκολουθίας, καθάπερ ὑπὸ χειμάρρῳ τινὸς σφοδρῶτάτου παρασυρέντες. Καὶ τοῦτου δὲ ὑμεῖς αἰετοί, οἱ μεθ' ἡδονῆς ἀκούοντες τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων. Οὐδὲν γὰρ οὕτω διεγείρειν δύναται τὸν λήγοντα, καὶ εἰς πλείονα εὐπορίαν ἀγαγεῖν νοημάτων, [29] ὡς ἡ τῶν ἀκροατῶν προθυμία. Καὶ ὥσπερ οἱ ἀναπεπτωκότες καὶ βόθρυμοι ἀκροαταὶ καὶ τὸν λήγειν δυνάμενον ὀκνηρότερον ἀπεργάζονται· οὕτως ὑμεῖς διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, καὶ αὐτῶν τῶν λίθων ὤμαν ἀγωνιότατοι, ἱκανοὶ τυγχάνετε τὴν ἡμετέραν νουθεσίαν διεγείραι, καὶ τὸν ὕπνον ἀποτινάξειν, καὶ βιάσασθαι εἰπεῖν τι τῶν ὑμῖν χρησίμων καὶ εἰς τὴν ὑμετέραν οἰκοδομήν συντενίσκοντων. Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτοι τυγχάνετε θεοδιδάκτοι οὄντες, δυνάμενοι, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, καὶ ἄλλους· νουθετεῖν, φέρει παρακαλῶμεν ὑμᾶς, εἰ καὶ ποτε ἄλλοτε, κατὰ τὴν τῆς νηστείας καιρὸν, πολλὴν τῆς ἀρετῆς τὴν κατὰ θεὸν πρόνοιαν ποιήσασθαι, καὶ μὴ προσκορῆς ὑμῖν ὁ λόγος γένηται, εἰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑμῖν περὶ τῶν αὐτῶν διαλεγόμεθα· τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν ἐμὸν μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. Δεῖται γὰρ ἡμῶν ἡ ψυχὴ βόθρυμος οὕσα· συνεχοῦς τῆς ὑπομνήσεως. Καὶ καθάπερ τὸ σῶμα τοῦτο καθ' ἑκάστην ἡμέραν δεῖται τῆς σωματικῆς τροφῆς, ὥστε μὴ εἰς πολλὴν ἀσθένειαν ἐμπεσὼν ἀνεργήσων καλεῖσθαι· οὕτω δὲ καὶ ἡ ψυχὴ χρῆται τῆς πνευματικῆς τροφῆς καὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας, ὥστε ἐν συντηθείᾳ τινὶ τῶν καλῶν γινομένην αὐτὴν, ἀχείρωτον λοιπὸν καταστῆναι ταῖς ἐπιβουλαῖς τοῦ πονηροῦ.

ζ'. Καθ' ἑκάστην τοίνυν τὴν ἡμέραν ταύτης τὴν ἰσχὺν περιεργαζόμεθα, καὶ ἐαυτοὺς διερευνώμενοι μηδέποτε διαλείπωμεν· καὶ λογιθῶσιν ἐαυτοῖς ποιῶμεν, καὶ τῶν εἰσαγομένων, καὶ τῶν ἐξαγομένων, τί μὲν χρησίμους ἐφορῶντες, τί δὲ ἀργὸν ῥῆμα προηγέκαμεν, καὶ πάλιν, τί μὲν τῶν ἐπιωφελῶν διὰ τῆς ἀκοῆς εἰς τὴν ψυχὴν εἰσηγάγομεν, τί δὲ τῶν βλάπτειν δυνάμενων πάλιν εἰς ταύτην εἰσηγάκαμεν. Καὶ τῇ μὲν γλῶττι κανόνας τινὰς καὶ ὁροὺς ἐπιθώμεν, ὥστε πρότερον διαμαρτυ-

θεῖν τὰ ῥήματα, καὶ οὕτω προφέρειν τοὺς λόγους· τὴν δὲ διάνοιαν παιδεύωμεν μὴ ἐν προέσει τῶν βλαβερῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξωθεν τι ἐπιεικέρηται τοιοῦτον, τοῦτο ὡς περιττὸν καὶ βλάπτειν δυνάμενον ἀποσιεῖσθαι, καὶ ἐνδοθεν τίττηται, ταχέως αὐτὸ φυγαδεύειν τῷ τῷ σεβῇ λογισμῷ, καὶ μὴ νομίζωμεν τὴν ἀστίαν μόνον τὴν μέχρι τῆς ἑσπέρας ἀρκεῖν ἡμῖν πρὸς σωτηρίαν. Εἰ γὰρ Ἰουδαίοις τοῖς ἀγνώμοσιν ἔλεγεν ὁ φιλόδωρος Δεσπότης διὰ τοῦ προφήτου· Ἰδοὺ ἔτη ἑβδομήκοντα· μὴ νηστείαν νηστητεύκατέ μοι; Καὶ ἂν φάγητε καὶ πόνητε, οὐχ ὑμεῖς ἐσθίετε καὶ πίνετε; Τὰδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· κρίμα δικαίων κρίνεται, καὶ ἔλεος καὶ οἰκτιρῶν κοισίτε ἑκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ χήραν, καὶ ὀρφανόν, καὶ ἀποστῆλντον, καὶ πόνητα μὴ καταδυναστεύετε, καὶ κακίαν ἑκαστος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ μὴ μνησικακέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Εἰ τοίνυν ἑκαίνοις τοῖς; ἐπὶ τῇ σκιᾷ παρακαθημένοις, καὶ τῷ σκότῳ τῆς πλάνης προσηλωμένοις, οὐδὲν ὄφελος ἀπὸ τῆς νηστείας μόνης ἔγινετο, μὴ ταῦτα καταρρωθῶσι, καὶ τὴν κακίαν τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἐκ τῆς καρδίας ἐξορίσασιν, ποῶν ἔξωθεν ἡμεῖς ἀπολογίαν οἱ τὰ μείζονα ἀπαιτούμενοι, καὶ οὗ ταῦτα μόνον ποιεῖν καλεσόμενοι, ἀλλὰ [30] καὶ ἐχθροὺς ἀγαπᾶν, καὶ εὐεργετεῖν προστατόμενοι; καὶ τί λέγεται, εὐεργετεῖν; εὐχεσθαι μὲν οὖν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὴν Δεσπότην παρακαλεῖν, καὶ ἑκτενεῖν εἰς τὴν ὑπὲρ τούτων κηδεμονίαν; Τοῦτο γὰρ ἡμῖν μάλιστα πάντων ἐν ἐκείνῃ τῇ φοβερᾷ προστήσεται ἡμέρᾳ, καὶ δαπάνη μεγίστη ἔσται τῶν ἡμῖν ἡμαρτημένων, ἐὰν οὕτω πρὸς τοὺς ἐχθρῶν πρὸς ἡμᾶς; ἔχοντας διακείμεθα. Εἰ γὰρ καὶ μέγα ἐστὶ σφόδρα τὸ ἐπίταγμα, ἀλλ' ἐὰν τὸ ἐπαθλὸν ἐννοήσῃς τὸ καίμενον τοῖς τοῦτο κατορθοῦσιν, οὐδὲν ὄλως φανερῶν, καὶ σφόδρα μέγα ἦ. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ἐὰν τοῦτο ποιήσῃτε, φησὶν, ὁμοιοὶ ἔσεσθε τοῦ Πατρὸς ὑμῶν, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ ἵνα σαφέστερον ἡμῖν τὸν λόγον ποιήσῃ, ἐπιτάγειν, Ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Μιμῇ γὰρ, φησὶ, κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην τὸν Θεόν. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος εὐδαιμονίαν μόνον τὸν ἥλιον ἀνατέλλει, ἀλλὰ καὶ τοῖς τὰ πονηρὰ ἐργαζομένοις, καὶ τὸν ὑπερὶν καὶ τοὺς ἐπιστοῖς θυμῶν οὐ τοῖς ἀγαθοῖς μόνον χορηγεῖ, ἀλλὰ καὶ τοῖς πονηροῖς· οὕτω καὶ σὺ, ἐὰν μὴ μόνον τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπᾷς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθρῶν πρὸς σὲ διακειμένους, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν σὴν τὸν Δεσπότην μιμῇ τὸν σὺν. Εἰδες πῶς εἰς τὴν ἀνωτάτω κορυφὴν ἀνήγαγε τὸν ταύτην κατορθοῦν δυνάμενον τὴν ἀρετὴν; Ἀλλὰ μὴ τὸ δυσχερὲς μόνον ἐννοεῖ τοῦ πράγματος, ἀγαπᾶν, ἀλλὰ πρότερον ἀναλογίζου κατὰ σαυτὸν, ὅσης μέλλεις θείου-σθαι τῆς τιμῆς· καὶ ἡ τῆς τιμῆς ὑπόθεσις τὸ βαρὺ καὶ φορτικὸν κοῦφόν σοι κατασκευάζεται. Οὐ γὰρ ὀφείλεις χάριν εἰδέναι, ὅτι ἀφορμὴν εὐρίσκεις διὰ τῆς εἰς τὸν ἐχθρὸν εὐεργεσίας ἀνοιγῆναι σοι τῆς πρὸς τὸν Θεόν παρόσης τῆς οὐρας, καὶ τῶν ἡμαρτημένων σοι τὴν δαπάνην ἐργάσασθαι; Ἀλλ' ἴσως ἐκθυμῶν ἀμύνασθαι τὸν ἐχθρὸν, καὶ τὸν κακῶς σε διατιθέντα τι; ἴσως, περιβαλεῖν ἡ καὶ μείζονα; Καὶ τί πλέον ἐκ τούτου ἔσται, ἐὰν μετὰ τοῦ μηδὲ θησίῃ σοι τίνα γίνεσθαι καὶ εὐθύνας μέλλεις ὑπὲρ τούτου ὀφείλῃ ἐν τῷ φόβῳ ἐκείνῳ, δικαστηρίῳ, ὡς τοὺς ὅτι αὐτοῦ τεθέντας νόμοι παραχαράξας; Εἰπέ γάρ μοι, εἰ βασιλεὺς τις; τῶν ἐπ

^a Coislin. et Colh. omnes ἐκάνειν. Morel. ἐπάγειν.

^b Quinque mss. τινὸς σφόδρα παρασπ.

^c Savil. et quatuor mss. ὡς ἐκτενέστεροι, ἱκανοί.

^d Savil. διαμαρτυκᾶσαι. Coislin. διαμαρτυκᾶσαι τὸν λόγον τοῦ λογισμοῦ. Ibid. Savil. legendum pulat προσεῖσθαι, et reclamant omnia exemplaria; Mor., τοῦτο ὡς περιττὸν, etc. S. viliun acquitur. Morel. ταῦτα ὡς περιττὰ, etc.

^e Sic Biblia. Edebatur καταδυναστεύεσθαι et μνησικακέω. Morel. μνησικακέω.

^f Omnes scire τοῦ πράγματος. Alii τοῦ προστάγματος.

neutiquam in tantam venissent amentiam. At nos neque sic cessamus divinæ Scripturæ testimonia ipsis obijcere, et aures nostras ad pestilentes eorum doctrinas obsepire.

6. Sed nescio quomodo iterum ab impetu orationis in hæc evecti sumus, et a contextu excludimus: iterum ad priora redeat sermo. *Et vocavit, ait, Deus firmamentum cælum, et vidit Deus quod esset bonum. Et factum est vespere, et factum est mane, dies secundus.* Appellatione indita firmamento, et laudato opere, finem imposuit diei secundo, et dixit: *Et factum est vespere, et factum est mane, dies secundus.* Vidisti quanta diligentia nos docet, finem lucis vespere vocans, et finem noctis mane, et totum illud diem, ut ne erremus nos, neque putemus vespere finem esse diei, sed manifesto sciamus utriusque spatium unum diem implere? Et vespere finem lucis recte quis dixerit, mane autem, hoc est, finem noctis, complementum diei. Hoc enim vult divina Scriptura manifestare, dicens: *Et factum est vespere, et factum est mane, dies secundus.* Forte prolixius sermonem extendimus, non data opera, sed ab ipsa, ut dixerit quispiam, verborum consequentia, quasi rapido quodam amne vi abstracti. Vosque hujus rei causa estis, qui magna cum voluptate dicta nostra auditis. Nihil enim sic excitare potest dicentem, et sententiarum magnam copiam illi afferre, ut auditorum alacritas. Et sicut supini et desides auditores etiam multum eloquio valentem reddant segniorem: ita vos per Dei gratiam, etiam si muti essemus plus quam lapides¹, possetis nostrum stuporem emendare, et somnolentiam discutere, cogereque ut dicamus ea quæ vobis conducunt, et ad vestram institutionem pertinent. Quoniam igitur tales estis, utpote a Deo docti, et secundum beatum Paulum, potestis alios admonere (Rom. 15. 14): age, obsecramus vos, ut si per quod aliud, maxime per jejunii tempus, magnam bene vivendi curam geratis, nec fiat vobis sermo fastidiosus, si quotidie de eisdem loquamur: eadem enim dicere mihi quidem non grave, secundum beatum Paulum, vobis autem tutum (Philipp. 3. 1). O, us enim habet anima nostra, segnis cum sit, continua admonitione. Et sicut corpus hoc quotidie opus habet corporali alimento, ut ne in magnam agilitudinem incidens, nihil facere possit: ita et anima opus habet spirituali cibo, et optima vitæ ratione, ut in consuetudinem aliquam bonorum perveniens, invicta sit, et resistere possit maligni hostis insidiis.

7. *Moralis exhortatio; Judæis jejunium non proderat; quantum bonum sit inimicorum dilectio.*—Quotidie igitur ejus virtutem operose curemus, et nos ipsos examinantes, nunquam desiciamus; rationarium quoque nobis conficiamus eorum quæ accipimus, et eorum quæ expendimus, quidnam utiliter et bene loquuti simus, et quod otiosum verbum protulerimus, et iterum, quid utile per aures in animam intrinsecimus, et quid, quod detrimentum afferre possit. Præterea et linguæ

¹ Savil. et quatuor Xss. habent, *etiamsi inferiores essemus lapideis.*

regulas aliquas et canones ponamus, ita ut prius ruminentur et ponderentur verba, et postea proficiantur sermones; mentem vero ita irascimus, ut ne quid damnosum promat, et si forte aliquid tale furiosus inferatur, id statim ut superfluum et periculosum amoveamus, et si intrinsecus nascatur, statim pia cogitatione illud fugemus, et ne existimemus incediam usque ad vespeream ad salutem nobis sufficere. Nam si perversis Judæis dicebat benignus Dominus per prophetam: *Ecce anni septuaginta: numquid jejunavistis mihi jejunium? Et si comederitis et biberitis, nonne vos comeditis et bibitis? Hæc dicit Dominus omnipotens: Judicium justum judicante, misericordiam et miserationem faciat unusquisque cum proximo suo: et viduam, et orphanum, et advenam, et pauperem non opprimatis: et malum unusquisque vestrum erga fratrem suum non cogitet in cordibus suis* (Zach. 7. 5. 6. 9. 10). Si igitur illis qui in umbra sedebant et tenebris errorum affixi erant, nihil proderat solum jejunium, cum hæc bona opera non facerent, et e corde malum erga proximum non eliminare, qualem habituri nos sumus defensionem, a quibus majora exiguntur, et non solum hæc facere jubemur, sed et inimicos diligere, et eos demereri? quid dico, demereri (Luc. 6. 27)? imo etiam pro ipsis Dominum precari, et orare ut salutis illorum curam gerat? Hoc enim nobis potissimum in die illo terribili patrocinabitur, et redemptio maxima erit peccatorum nostrorum, si sic affecti fuerimus adversus inimicos nostros. Licet enim magnum sit et arduum præceptum, si tamen præmium cogites repositum strenue id exsequentibus, nihil omnino videbitur, etiamsi valde arduum sit. Quodnam est hoc? *Si hoc feceritis, ait, similes eritis Patri vestro, qui in cælis est* (Matth. 5. 43) Et ut manifestius hunc sermonem nobis declararet, subdidit, *Quia solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos.* Imitaris enim, inquit, pro humanis viribus Deum. Nam sicut ille non solum justis, sed et iis qui mala operantur solem oriri facit, et pluviam et imbres annuos non bonis solum suppeditat, sed et improbis: sic et tu, si non solum diligentes diligis, sed etiam inimicos, pro virili Dominum tuum imitaris. Vidisti quomodo in supremum culmen eduxit eum qui hanc operari valet virtutem? Verumtamen ne difficultatem rei solum cogites, dilecte, sed prius supputa tecum, quanto honore dignandus sis: et hæc honoris occasio leve tibi faciat quidquid grave est et onerosum. Annon pro beneficio habendum, quod occasio tibi præbeatur dum inimico benefacis, ut aperiantur tibi januæ fiduciæ veniendi ad Deum, et redimendi peccata tua? At forte inimicum ulcisci, et eum qui malis te afficit paribus vel majoribus plecti vis? Et quid inde commodi, cum neque tu aliquid inde utilitatis habiturus sis, sed propter hoc sis potius daturus apud horrendum illud tribunal, ut qui leges tanti judicis obliteraveris et infregeris? Dic, oro, si

¹ Sic fere omnes. Alii, *mandati, pro, rei.*

rex aliquis terrenus legem posuisset, ut vel inimicorum nostrorum eam geramus, vel morte puniamur, an non metu mortis corporalis omnes accederent ad implendam legem? Quanta igitur criminatione dignus fuerit is, qui ob corporalem mortem, quam aliqui naturæ necessitas afferet, omnia amplecti paratus, proposita autem pœna mortis, quæ nullam invenit consolationem, minus curat legem ab universorum Domino latam?

8. Sed mei oblitus sum, dum hæc loquor illis, qui nec beneficientibus parem gratiam rependunt. Quis igitur posthac a supplicio illo nos eripiet, quando non solum ab hoc mandato longe distamus, sed neque ea facimus quæ publicani? Si enim *diligitis diligentes vos*, ait, *quid magni facitis? nonne et publicani hæc idem faciunt* (Matth. 5. 46)? Cum igitur neque hoc a nobis fiat, quæ salutis nostræ spes? Ideo oro, ne simus immisericordes¹, sed nostras cogitationes domemus, et primum quidem discamus vincere per optimum caritatem, et secundum bestum apostolum, alium singuli se honore præstantiorem arbitrantur (Philip. 2. 5), in hoc vinci non feramus, sed vincamus et superemus, sed et maiorem et ferventiorum erga diligentes affectum demonstramus. Hoc enim maxime omnium vitam nostram continet et conservat, et hoc a brutis ferisque distamus, quod possimus, si voluerimus, congruentem nobis conservare ordinem, et magnam cum proximis concordiam exhibere: deinde verò cogitationem nostram coercere, ac truculentam illam feram, iram dico, lancinare, ac tremendi illius tribunalis horrorem ipsi representare, illamque docere, si adduci possit ut inimicis reconcilletur, fore ut bonis ingentibus cumuletur; sin autem in contentione perseveret, gravi supplicio puniatur. Neque enim temere et inutiliter tempus expendere nos oportet, sed singulis diebus et horis ante oculos nostros proponere Domini iudicium; et quæ sint ea quæ magnam nobis fiduriam asserere queant, quænam item quæ pœnam inferant. Atque hæc ita versantes in nostris cogitationibus, superemus affectus, compescamus carnis lascivias, et mortificemus, secundum beatum Paulum, *Membra nostra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, molitiam, concupiscentiam malum* (Colos. 3. 5), *furorem, avaritiam, vanam gloriam, invidentiam*. Quod si his affectionibus nos mortuos reddiderimus, ita ut in nobis nihil operari valeant, poterimus accipere fructus Spiritus, qui sunt *Caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia* (Gal. 5. 22). Hoc Christiani ad infideli discrimen sit: his signaculis internoscantur, ne sola appellatione ornemur, neque habitu externo inflemur et superbiamus, imo licet possideremus omnia, quæ nunc enumeravi, ne superbiamus unquam, imo magis nos humiliemus. Nam, *Cum omnia feceritis, ait, dicite: Servi inutiles sumus* (Luc. 17. 10). Si ita solliciti nostram salutem curaverimus,

poterimus et nobis ipsis prodesse plurimum, et a futuro supplicio eripi, et his qui nos viderint, magistri esse rerum utilium: ut diligenter exacta hac vita, assequamur eam, quæ in futuro sæculo erit, benignitatem, quam nobis omnibus concedat gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, imperium, honor in sæcula sæculorum. Amen (a).

IIOMILIA V.

Et dixit Dominus: Congregetur aqua quæ sub celo est, in congregationem unam, et appareat arida (Gen. 1. 9).

1. *Scriptura aurifodinis comparatur.* — Age et hodie ex beati Moscos verbis convivium instruamus vestræ caritati, et quæ a Domino die tertio facta sint, diligenter consideremus. Nam si ii qui in aurifodinis laborant (b), ubi vnas quasdam ramenta præ se ferentes conspiciunt fuerint, a fodiendo non desistant, donec quæ obstant amoverint, et in profundum descendentes, opes inde magnas perceperint: multo magis nos non aurifodinis inquirentes, sed inenarrabilem thesaurum inventuros sperantes, decet quotidie illum investigare, ut multis spiritualibus divitiis inde collectis, donum redeamus. Nam illic quidem divitiæ sensibiles dominis suis frequenter multorum periculorum causa fuerunt, et ante pericula brevem voluptatem præbentes illis, statim avolarunt, vel syenphantia insidiantibus, vel furibus, vel latronibus parietes effringentibus, vel custodibus famulis surripientibus, et fuga elabentibus. Hic autem nihil tale suspicari licet: diripi enim spiritualis iste thesaurus nequit, et ubi in promptuariis mentis nostræ reconditus fuerit, ab omnibus insidiis est securus: modo non per ignaviam locum denus ei qui illum nobis auferre cupit. Quandoquidem inimicus noster, malignus, inquam, dæmon, cum videt quæpiam spirituales collegisse divitias, furit et dentibus fremit, multumque vigilat, ut opportunum tempus capiet, quo furari queat aliquid ex intus reconditis. Nullum autem commodum illi tempus est, præterquam dum ignavi sumus: ideo perpetua nobis vigilantia opes est ad excludendas illius inquisitiones. Nam eos quos viderit admodum sobrios et vigiles, cum semel atque iterum aggressus, irritum conatum videt, Relinquit tandem pudore affectus, gnarus se nihil proficere, si in custodia peratiterimus. Proinde cum sciamus per totam hanc vitam nobis certandum esse, sic nos armemus, quasi præsentem semper habeamus inimicum, qui absque intermissione observet, num aliquando vel peritum dormitantes, insidiantis occasionem ei præbeamus.

Viticium ad vitam futuram nobis comparandum est.

(a) Conclusio homiliæ in Mss. et Savil. variat pro more. Hæc autem apposite notat Savilius: «Mira est ubique in clausulis homiliarum inconstantia in Codd. Mss., atque eas non semel a scribis potius, quam ab auctoris cæcitate enatas putavi: ut non inerte noli fecisse videantur Verroreus. Edit. Chrysostomi in Epist. Paulinas auctores, qui cum verum est ad illud, *gratia et misericordia*, *χαριτι και μελεισπονδια*, reliqua pro lextoris arbitrio expedienda relinquunt.

(b) Hinc desumptum est initium homiliæ illius quæ inter scripta S. Athanasii quædam circumscribitur, et quam edidimus tomo II operum Athanasii p. 101. Eius initium est, *Notat si res spiritus etc.*

¹ Hic multum variant exemplaria. Savil. et Colbert. unus, *ne simus ignavi circa observationem mandatorum*. Gislus, *ne publicani simus similes*. Morel, *ne simus immisericordes*.

γῆς νόμον τοιοῦτον ἔθηκεν, ὥστε τοὺς ἐχθροὺς θεραπείαις, ἢ θανάτου εἶναι τὴν τιμωρίαν, οὐκ ἂν διὰ τὸν φόβον τοῦ σωματικοῦ τούτου θανάτου πάντες ἐπέδραμον εἰς τὴν τοῦ νόμου ἐκπλήρωσιν; Πόσης οὖν οὐκ ἂν εἴη κατηγορίας ἄξιον, διὰ μὲν τὸν σωματικὸν θάνατον, ὃν καὶ ἀνεῖν τούτου τὸ τῆς φύσεως ἡμῖν χρέος πάντως ἐπάγει^α, πάντα καταδέχεσθαι ποιεῖν, διὰ δὲ τὸν θάνατον, ἵνα παραμυθίαν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, ἐλαττον φροντίζειν τοῦ ὅτι τοῦ τῶν ἀπάντων δεσπότης καίμενος νόμος;

η'. Ἀλλὰ γὰρ ἔλαθον ἑμαυτὸν ταῦτα διαλεγόμενος τοῖς οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀγαπῶντας τὴν ἰσὴν ἀγάπην ἐπιδεικνυμένοις. Τίς οὖν ἡμεῖς λοιπὸν ἐξαιρήσεται τῆς κολάσεως ἐκείνης, ὅταν μὴ μόνον ἐκείνης τῆς ἐντολῆς ὡμεν μακρὰν ἀπωκισμένοι, ἀλλὰ μηδὲ τὰ αὐτὰ τοῖς τελώναις πράττωμεν; Ἐὰν γὰρ ἀγαπήσῃτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, φησὶ, τί μέγα ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν; Ὅταν οὖν μηδὲ τούτο παρ' [11] ἡμῶν γίνηται, ποῖα σωτηρίας ἡμῖν ἔλπις; Διὸ παρακαλῶ, μὴ γενώμεθα ἀσπλαγχνοί, ἀλλὰ θαμβάσωμεν νημῶν τὸν λογισμὸν, καὶ πρῶτον μὲν παιδεύσωμεν νημῶν τὸν πλησθόν ἐν τῇ ἀγάπῃ, καὶ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, καὶ μὴ ἀνέχεσθαι ἐλαττούσθαι, ἀλλὰ νικᾶν, καὶ μὴ υπερβάλλεσθαι, ἀλλὰ καὶ πλεῖον ἐπιδεικνύσθαι καὶ θερμότεραν τὴν περὶ τοὺς ἀγαπῶντας διάθεσιν. Τούτο γὰρ ἔστιν ὁ μάλιστα συνέχει καὶ συγκροτεῖ τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, καὶ τούτῳ τῶν ἀλόγων καὶ τῶν θηρίων διεστέκαμεν, τῷ δύνασθαι, εἰ βουληθεῖμεν, τὴν προσήκουσαν ἡμῖν τάξιν διατηρεῖν, καὶ πολλὴν τὴν περὶ τοὺς πλησθόν ὁμόνοιαν ἐπιδεικνύσθαι. Ἐπειτα δὲ ἄγγειν τὸν λογισμὸν, καὶ τὸ ἀπειθεῖν τοῦτο θηρίον, τὸν θυμὸν λέγω, καταξίλναι, καὶ τὸν ἀγῶνα αὐτῷ τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου ἐπιστῆναι, καὶ παιδεύειν, ὅτι ὑπόσχοιτο πρὸς τοὺς ἐχθροὺς σπείσασθαι, μεγάλαν τεύξεται τῶν αγαθῶν· εἰ δὲ ἐπιφρονικῶς, πολλὴν ὑποστέσεται δίκην. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς καὶ εἰς τὴν δαπανῶν ἡμεῖς τὸν χρόνον προσήκει^α, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν πρὸ ὀφθαλμῶν λαμβάνειν τὸ τοῦ Κυρίου κριτήριον· καὶ τίνα μὲν ἐστὶ τὰ πολλὴν ἡμῖν τὴν παρρησίαν προξενεῖν δυνάμενα, τίνα δὲ τὰ τὴν κόλασιν ἐπιτελούντα. Καὶ οὕτω ταῦτα στρέφοντες ἐν τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς, περιγινώμεθα^β τῶν παθῶν, καταστέλλωμεν ἡμῶν τὰ τῆς σαρκὸς σικυρήματα, καὶ νεκρώσωμεν ἡμῶν, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος. ἐπιθυμίαν κακήν, θυμὸν, πλεονεξίαν, κενόδοξίαν, βασκάνιαν. Ἐὰν τοῦτοις τοῖς πάθεσι νεκροὺς ἑαυτοὺς καταστήσωμεν, ὡς μὴ δύνασθαι ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖν, δυνησόμεθα τὸν καρπὸν τοῦ πνεύματος δέξασθαι, ὅς ἐστιν ἡ ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστεύτης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. Ἀὕτη τοῦ Χριστιανοῦ πρὸς τὸν ἀπίστον ἔστω ἡ διαφορὰ· ταῦτα ἡμῶν ἔστω τὰ γνωρίσματα, μὴ τῇ προσηγορίᾳ μόνον ἐγκαλλωπιζόμεθα, μηδὲ τῷ σχήματι μέγα φρονώμεν, μᾶλλον δὲ μηδὲ, εἰ ταῦτα κησαίμεθα ἅπερ ἀπ-

ηριθμησάμεν, μέγα φρονήσωμεν ποτε^γ, ἀλλὰ καὶ τότε μᾶλλον ἑαυτοὺς συστειλώμεν. Ὅταν γὰρ πάντα ποιήγητε, φησὶ, λέγετε, δεῖ ἀρχαίους δοῦλούς εἶναι. Ἐὰν οὕτω μεμερικυμένονι τυγχάνωμεν, καὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας φροντίζωμεν, δυνησόμεθα καὶ ἑαυτοὺς τὰ μέγιστα ὠφελεῖν, καὶ κολάσεως τῆς μελλούσης· ἐξαργύσειν, καὶ τοῖς εἰς ἡμᾶς ὁρώσι δόξακαλοὶ γίνεσθαι τῶν συμφερόντων· ἵνα μετὰ ἀκριβείας τὸν παρόντα διανύσαντες βίον, καταξιωθώμεν τῆς ἐν τῷ μέλλοντι φιλανθρωπίας^δ, ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[32] ΟΜΙΛΙΑ Ε'.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Συνοχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑπὸ κάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συνάγωγην μίαν, καὶ ἐρῇ τὸ ἕρῃδ.

α'. Φέρε καὶ σήμερον ἐκ τῶν τοῦ μακαρίου Μωϋσῆως βήματιων τὴν ἐστίασιν παρὰθώμεν ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ, καὶ τὰ κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν παρὰ τοῦ δεσπότης δημιουργηθέντα κατοπτεύσωμεν μετὰ ἀκριβείας. Εἰ γὰρ οἱ τὴν χρυστὴν γῆν ἀνορύττοντες, ἵνα ἂν ἴδωσι φέδας τινὰς ψήγματα ἔχουσας, οὐ πρότερον ἀφίστανται, μέχρις ἂν ἀναμοχλεύσαντες, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ βάθος καταβδόντες πολλὴν τὴν εὐπορίαν ἐκείθεν καρπώσωνται· πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς προσήκει οὐ ψήγματα χρυσοῦ μέλονταις διερευνᾶσθαι, ἀλλὰ θησαυρὸν ἀφαιεῖν εὐρίσκοντες προσδοκῶντας, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοῦτον ἀνιχνεύειν, ἵνα πολλὴν τὴν πλοῦτον τῆς περιουσίας τῆς πνευματικῆς ἐντεῦθεν καρπωσάμενοι, οὕτως οἰκασθὲ ἐπ' ἀνέλθωμεν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὁ πλοῦτος ὁ αἰσθητὸς· πολλὰς καὶ κινδύνους ἔσχε τοῖς αὐτὸν κτησαμένοις, καὶ πρὸ τῶν κινδύνων καὶ βραχείαν τὴν ἡδονὴν παρέχων ἀθρόον ἀπέπτῃ, ἢ συκοφαντῶν ἐπιθεμένων, ἢ ληστῶν, ἢ τοιχωρύχων, ἢ τῶν οἰκετῶν τῶν φυλαττόντων ὑπελομένων, καὶ δραπέτευσάντων. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν ἐστὶ τοιοῦτον ὑπείκεισθαι· ἀνάλωτος γὰρ ἐστὶν ὁ πνευματικὸς· οὕτως θησαυρὸς, καὶ ἐπειδὴν εἰς τὰ ταμεία τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας· ἐναποτεθῇ, ἀχειρώτως γίνεται πάσαις ταῖς ἐπιβουλαῖς, μόνον ἐν ἡμεῖς· μὴ ῥθυμῆσαντες χώρην δώμεν τῷ τοῦτον ἡμῶν ἀφελέσθαι ἐπιθυμοῦντι. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς ὁ ἡμέτερος, ὁ πονηρὸς λέγω διάβολος, ἐπειδὴν ὅλην πλοῦτον πνευματικὸν συλλέγοντα, μέμνηται καὶ θῆγει τοῦς ὀδόντας, καὶ πολλὴν τὴν ἀγρυπνίαν ἐπιδεικνύται, ὥστε καιρὸν ἐπιτήδειον εὐρεῖν, καὶ ὠφελεῖσθαι τι τῶν ἐνδον ἡμῖν ἀποκειμένων. Οὐδεὶς δὲ ἐκείνην καιρὸς ἐπιτήδειος, εἰ μὴ μόνον ἡ ῥθυμία ἡ ἡμέτερα· διὸ προτρέπει δὲ γενικῶς ἡμεῖς ἐγρηγορεῖν, καὶ ἀποτειχίζειν ἐκείνους· ἐφύλους. Ἐὰν γὰρ ὅλην νήφοντας, καὶ πολλὴν τὴν ἀγρυπνίαν ἐπιδεικνυμένους, ἐπειδὴν ἅπαρ καὶ δεῦτερον ἐπιθέμενος θεάσῃται, ὡς ἀνονήτοις ἐπιχίρει, ἀπεισι λοιπὸν κατασχυνοθεῖς, εἰδὼς ὅτι οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἔσται, ἡμῶν πολλὴν τὴν φυλακὴν ἐπιδεικνυμένων. Ὡς οὖν εἰδότες ὅτι πάντα τὸν παρόντα βίον ἐναγωνίως τυγχάνειν ὀφειλομένον, οὕτως· ἐαυτοὺς καθοπλίζωμεν, ὡσανεὶ παρ-εστῶτα τὸν ἐχθρὸν ἔχοντες, καὶ ἀδιστακτικῶς ἐπιτηροῦνται, μὴ ποῦ τι μικρὸν ἀπηνυστάξαντες ἀφορμὴν ἐπιθείσῃ· αὐτῷ παράσχωμεν.

Οὐχ ὁρᾷ τοὺς πολλὰ χρήματα κεκτημένους, ἐπειδὴν

^α Sic Savil. et mss.; Morel. ἐπαίγει.

^β Savil. et l'olb. unus μὴ γενώμεθα ῥάθυμοι περὶ τὴν τέχνην τῶν ἐντολῶν, ἀλλὰ θαμβάσωμεν. Coislin μὴ γενώμεθα τελώνων ὡμοί, ἀλλ'. Morel. μὴ γενώμεθα ἀσπλαγχνοί, ἀλλ'.

^γ Reg. unus ἐπὶ τοῖς. Mox idem Reg. et Savil. in margine. συκρατεῖ τὴν ζωὴν. Infra Savil. et mss. ἐπιδεικνύσθαι. Morel. δείκνυσθαι.

^δ Savil. et quatuor mss. προσήκειν. Morel. et alij προσήκει.

^ε Savil. et mss. περιγινώμεθα. Morel. περιγινώμεθα.

^ζ Savil. et Reg. unus ὁ ὅτι.

^α Reg. unus πώποτε, non male.

^β Sic Savil. et Reg. Morel. veru της αἰωνίου φιλανθρ.

^γ Morel. οὐδὲν ἐστὶ τοιοῦτον ὑπείκεισθαι. Savil. in marg. ὑπείκεισθαι, in textu vero οὐδὲν ἐστὶ τοιοῦτον καθεῖν. Plures mss. ὑπείκεισθαι.

^δ Savil. mss. ἐπιδεικνύται. Morel. ἐνδείκνυται.

ἐπεσον προσδοκῶσι πολέμιον, πόσῃν πρόνοιᾳ ἐπὶ τὴν
τούτων φυλακὴν ἐπέβησαν οἱ μὲν θύραις καὶ μοχλοῖς
ἐναποκλείοντες, καὶ πᾶσαν ἀσφάλειαν ἐπιεικνύμενοι.
οἱ δὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν γῆν [33] κατορύνοντες, ὥστε
θυνηθῆναι πάντας λαθεῖν; Τὴν αὐτὴν δὲ τρέπον καὶ ἡμεῖς
προσέχει, τὸν κλοῦτον τῆς ἀρετῆς συναγαθόντας, μετὰ
πολλῆς φυλάττειν τοῦτον τῆς ἀκριθείας, καὶ μὴ προτιθέσθαι
ἐπὶ τοῖς τῶν ἀπάντων ὀφθαλμοῖς, ἀλλ' ἐν τῷ ἀσφαλεστάτῳ
τῆς διαβολῆς ταμεῖον τοῦτον κατακρύπτειν, καὶ πάσας τὰς
ἐπρόους ἀποτειγίσειν τῷ τοῦτον ὀφελίσθαι ἐσπουδακότι,
ἵνα ἀνάγκῃ αὐτὸν διαφυλάξαντας, θυνηθῶμεν τῆς ζωῆς
μεθιστάμενα ἐφόδια τοῦ εἶναι πρὸς τὴν ἐνταῦθεν ἀπο-
θμίσαν. Ὡς περ γὰρ οἱ ἐπὶ τῆς ξίνης τυγχάνοντες, ἐπι-
δὸν μέλλουσιν εἰς τὴν οἰκίαν ἐκπνεῖναι παρὶθα, ἐπὶ
πολλοῦ τοῦ χρόνου κατὰ μικρὸν σπεύδουσι, καὶ ἐπείγου-
ται συναγαγεῖν τοσαῦτα τὰ ἐφόδια, ὅσα πρὸς τὸ τῆς οἴου
μῆκος ἀρκεῖν αὐτοῖς θυνησεται, ἵνα μὴ λάθωσιν αὐτοὺς
ἁμῶ παραδιδόντες· κατὰ τὸ αὐτὸ ἀκολουθοῦν καὶ ἡμεῖς
καθάπερ ἐπὶ ξίνης ἐνταῦθα ὁ τυγχάνοντας (ἐξαι γὰρ
πάντες καὶ παρεπίδημοι ἐσμεν), ἐνταῦθα ἥδη σκοπεῖν
καὶ προαποτίθεσθαι αὐτοὺς τὰ διὰ τῆς ἀρετῆς τῆς πνευ-
ματικῆς ἐφόδια· ἵν' ὅταν προστάξῃ ὁ ἀσπότης εἰς τὴν
οἰκίαν ἡμεῖς παρὶθα ἐκπνεύμεν, ἀμπαράσκειν ὤμεν,
καὶ τὰ μὲν μεθ' αὐτῶν ἀποκομίσωμεν, τὰ δὲ προπείμ-
ψαντες ὤμεν. Τοιαύτη γὰρ τῶν ἐφοδίων τούτων ἡ φύσις·
ἅπερ ἂν διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν τούτων πράξεων ἐργασίας
θελήσωμεν αὐτοὺς προαποτίθεσθαι, προφθάσαντα ἡμεῖς
ἐκεῖ, τὰ; θύρα; ἡμῖν ἀνοίγουν τῆς παρήρσιος; τῆς πρὸς
τὸν ἀσπότην, καὶ τὴν εἰσοδὸν προευνετίζει, ὥστε
μετὰ πάσης ἀδείας; εἰσελθεῖν, καὶ πολλὴν εὐρεῖν παρὰ
τῷ δικαστῇ τὴν εὐνοίαν.

β'. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀγαπητέ, ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν
τρέπον, ἐνδείκνυται, ὅτι ὁ τὴν ἐλεημοσύνην μετὰ δαψίλειας
ἐργαζόμενος καὶ ἐνταῦθα ἀγαθῶν συνηθὼς τριψόμενος
διατελεῖ, καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἐνταῦθεν μεταστῇ. πολλὴν εὐρίσκει
παρὰ τῷ δικαστῇ τὴν φιλελεεινότητα, καὶ τῶν μακαρίων
ἐκείνων ῥημάτων ἀκούσεται μετὰ τῶν λοιπῶν· Δεῦτε
εἰ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν
ἐτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ κατιβολῆς κό-
ρου· ὅτι ἐποίησα, καὶ ἐδώκετέ μοι φαγεῖν. Τὸ αὐτὸ
δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν γινώσκοντες εὐροί τις ἂν.
Ὅμως καὶ ἐπὶ τῆς ἐξομολογητικῆς τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ
ἐπὶ τῶν εὐχῶν τῶν μετὰ ἐκτενείας γινόμενων συμβήσε-
ται. Ὅταν γὰρ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ δ.α τῆς ἐξομολο-
γῆσως; ἀποπέψασθαι τὰ πεπλημμελημένα θυνηθῶμεν,
καὶ τὴν συγχώρησιν εὐρεῖσθαι παρὰ τοῦ ἀσπότη, ὅ-
τι μὲν ἐκεῖ καθαροὶ τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ πολλὴν εὐ-
ρήσομεν τὴν παρῆρσιαν ἡμῖν δωρουμένην. Οὐδὲ γὰρ
οἶόν τε λοιπὸν εὐρεῖν τινα παραμυθίαν ἐκεῖ τὸν μὲν ἐν
τῷ παρόντι βίῳ ἀποπέψαντον τὰ ἁμαρτημένα. Ἐν γὰρ
τῷ ᾄδῃ, φησὶ, εἰς ἐξομολογήσεται σοι; Καὶ εἰκότως·
οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ τῶν σκαμμάτων καιρὸς, καὶ τῶν
ἐγώνων καὶ τῶν παλαισμάτων· ἐκείνος δὲ τῶν στεφά-
νων, καὶ τῶν ἀμοιβῶν, καὶ τῶν βραβερίων. Ἀγωνισώμεθα
ποῖνον ὥς ἐστι ἐν τῷ σταδίῳ διάγωνον, ἵνα ἐν τῷ καιρῷ,
καθ' ὃν δεῖ τὸν στέφανον καμίσασθαι· καὶ τῶν καμάτων
τῆς ἀμοιβῆς, μὴ γενώμεθα τῶν καταισχυνομένων, ἀλλὰ
[34] τῶν μετὰ παρῆρσιος τὸν στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς
δεχόμενον. Ταῦτα οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ μόνον προσημαζό-
μεθα ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἀλλὰ βουλόμενοι καθ'
ἐκαστὴν ἡμέραν εἰς ὑπόμνησιν ὑμῶν; ἀγαγεῖν τῶν ἀγα-
θῶν πράξεων, ἵνα τέλει καὶ ἀπρητισμένοι τυγχάνω-

τες, καὶ κατὰ τὴν τῆς πολιτείας ἀρετὴν διαλάμποντες,
γέννησθε ἀμειψτοὶ καὶ ἀκίραιοι, τέκνα θεοῦ ἀμύμητα,
καὶ φανήσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς
ἐπέχοντες, εἰς καθόχημα ἡμέτερον, εἰς ἡμέραν Χριστοῦ,
ἵνα καὶ μόνον φαινόμενοι ὠφελῆτε τοὺς ὅμιν συγγενέμε-
νους, καὶ τῆς προσοῦσης ὅμιν εὐδοκίας τῆς πνευματικῆς,
καὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας μεταλαμβάνωσιν οἱ κοινωνούν-
τες ὅμιν τῆς διαλάμπειας. Ὡς περ γὰρ ἡ τῶν φαύλων
συνουσία καταδράπτειν ἐλάθε τοὺς ἀναμειγμένους·
καθάπερ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος φησὶ, Φθείρουσιν ἡδὴ
χρηστὰ ὀμύλλαι κακαί· οὗτοι καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν συνουσία
τὰ μέγιστα ὀνίνησι τοὺς πλησιάζοντας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
φιλόανθρωπος ἡμῶν ἀσπότης συνεχώρησεν ἀναμειγχεῖν
τοὺς ἀγαθοὺς τοῖς πονηροῖς, ἵνα κερδαίνωσι τὰ ἐκ τῆς
συνουσίας, καὶ μὴ ἐναπομένωσι διηλεκτῶς τῇ πονηρίᾳ.
ἀλλὰ συνεχὴ ὑπόμνησιν ἔχοντες τὴν ἐκείνων θείαν, καρ-
πώσωσιν αὐτὴν καὶ ἐκ τῆς τούτων συνουσίας. Τοσαύτη
γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ ἰσχὺς, ὡς καὶ τοὺς μὴ μετιόντας αὐ-
τὴν σφόδρα αὐτὴν αἰδεῖσθαι, καὶ πολλὴν τὸν ὅπερ αὐτῆς
ἐπαινον διεξίνα. Τὸν αὐτὸν δὲ τρέπον καὶ ἡ κακία πᾶ-
λιν καὶ ὅπ' αὐτὸν τῶν μετιόντων αὐτὴν θηνητικῶς βλά-
ται τὰς κατηγορίας· οὕτως ἐστὶ πᾶσι δὴλῃ καὶ κατα-
φανής, καὶ οὐδένα εὐρήσεις ποτὲ ταχέως ἐπὶ ταύτῃ
παρῆρσιάζομενον· ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι ἡ διὰ
τῶν ἔργων κρᾶται ἐπιχειροῦσι, πολλὰκις τοῖς λόγοις
κακίζουσι, καὶ λαμβάνειν τοὺς πολλοὺς βούλονται. Καὶ
τοῦτο δὲ τῆς τοῦ θεοῦ φιλελεεινότητος, ἣν περὶ τὸ πῶν
ἀνθρώπων γένος ἐπέβλεψατο, τὸ ἐκάστῳ ἡμῶν ἐπιθεῖναι·
κριτήριον ἀδίκαστον τὸ συνειδῆς, ἔχον ἀκριθεὶ τὴν διάγνω-
σιν τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιοῦτων· ὃ δὲ μέλιστα καὶ
πάσης ἡμεῖς ἀπολογίας ἀποστέρησαι δύνησεται, οὐ δεῖ
ἄγωνιαν προσπιπλοντας τοῖς ἁμαρτημασιν, ἀλλὰ διὰ ῥα-
θυμίας φυγῆς καὶ ἀμείλειαν τῆς ἀρετῆς.

γ'. Ταῦτα καθ' ἐκαστὴν ὥραν στρέφοντας παρ' αὐτοῖς,
πολλὴν ποιούμεθα τὴν μείριμνον ὅπερ τῆς αὐτοῦ
σωτηρίας, ἵνα μὴ, τοῦ χρόνου παρατρέχοντες, λάθω-
μεν αὐτοὺς τὰ μέγιστα ζημιούντας. Ἀλλὰ τῶν μὲν
προνομιῶν ἄλλ' ἀκούσωμεν δὲ, εἰ δοκεῖ, τίνα ἐστὶν,
ἃ καὶ σήμερον ἡμεῖς διδάξει βούλεται ἡ τοῦ Πνεύ-
ματος χάρις διὰ τῆς τοῦ Μωυσέως γλώττης. Καὶ εἰπε-
ρησὶν, ὁ θεός, Συναχθῆτε ἡμῖν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρὰ
ὄρατον εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρὰ
καὶ ἐγένετο οὕτω. Βλέπε μοι, ἀγαπητέ, ἐνταῦθα τὰς
καὶ ἀκολουθεῖν ἀρίστην. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἐν ἀρχῇ,
ὅτι· Ἐν ἡ γῆ ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, τῷ καὶ
τῷ σκότῳ καὶ τοῖς ὕδασι καλύπτεσθαι· εἴτα τῇ δευτέρᾳ
ἡμέρᾳ τὸ στερέωμα καλεῖσθαι γενέσθαι, τὸν χωρισμὸν
τῶν ὁράτων εἰργάσατο, καλέσας τὸ στερέωμα οὐρανόν·
νῦν πάλιν διδάσκει ἡμεῖς, ὅτι ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τὸ ὕδωρ
τὸ ὑποκάτω τοῦ [35] οὐρανοῦ, ἥτοι τοῦ στερεώματος·
προσέταξεν εἰς μίαν συναγωγὴν συνελθόν χύραν πα-
ραγοῖν, καὶ ὀφθῆναι τὴν ξηρὰν· καὶ ἐγένετο οὕτως·
Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαντα ὕδατων ἐπεπλήρωτο, καλεῖται εἰς
μίαν συναγωγὴν ὕδατων τὸ πλῆθος συνελθεῖν, ἵνα οὕτως
ὀφθῇ ἡ ξηρὰ. Σκόπει πῶς κατὰ μικρὸν ἡμῖν τὴν διακό-
σμησιν καὶ τὴν ἐμμορφίαν αὐτῆς παραδείκνυσιν. Καὶ ἐφεί-
πετο, φησὶν, οὕτως Πῶς; Ὡς προσέταξεν ὁ ἀσπότης.
Εἶπε μόνον, καὶ τὸ ἔργον ἐκτελέσθη. Τοῦτο γὰρ ἔβλεπεν
θεοῦ, τὸ κατὰ τὸ αὐτοῦ βούλημα τὰ δημιουργήματα
ἡνωγεῖν. Καὶ συνήχθη, φησὶ, τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω
τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὀφθῇ
ἡ ξηρὰ. Καθάπερ ἐπὶ τοῦ φωτός, σκότους· ὅπως παν-
ταχοῦ, ἐκέλευσε παραχθῆναι τὸ φῶς, καὶ διαχωρισμὸν
εἰργάσατο τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους, ὥστε τὸ μὲν
τῇ ἡμέρᾳ ἀποκλιτρώσασθαι, τὸ δὲ τῇ νυκτὶ· καὶ ἐπὶ τῶν
ὕδατων πάλιν τὸ στερέωμα παραγαγόν, τὰ μὲν τὴν ἄνω

α. Alii τῶν ἀρετῶν.

β. In Morel. ἐνταῦθα deest. Infra quinque mss. et Savil.
ἐν τῷ ἐν τῇ.

γ. (hunc s. fere eussasus, prout Morel.

δ. Reg. unus τὸν στέφανον ἀναθήσασθαι.

ε. Savil. et alii quatuor mss. ἐνταῦθα. Morel. c. alii ἐκτελεῖν.

ς. I. n. u. s. u.

ζ. Ὡς abest a Savil. et ab alii quatuor mss., qui p. s. u. habent
ἀποκλιτρώσασθαι.

excitatione virtutum et assidua peccatorum confessione.—Non vides pecuniosos illos, cum hostium metuntur incursionem, quanta scilicet cura res suas custodiant? Nam alii seris et repagulis januas muniunt, ut eas in tuto collacent: alii in terram abscondunt, ita ut nemo scire presit ubi lateant. Eadem diligentia et nos collectam virtutum gazam custodire par est, et non ante omnium oculos proponere, sed in tutissimo mentis promptuario reponere, et omnes rapere volentis insidias excludere, ut cum a prædone tutam eam servaverimus, sit nobis viaticum ad futuram vitam hinc migrantibus. Etenim sicut ii qui in terra aliena sunt, quando in patriam suam redire cupiunt, multo tempore paulatim student et curant tantum corrådere viatici, quantum ad viæ longitudinem eis sufficere queat, ut ne incuria fame solpos perdant: ita sane fieri et nos oportet, quia peregrini hic sumus et adventæ, ut provideamus et reponamus nobis spiritualium virtutum viatica: ut quando præceperit nobis Dominus in nostram redire patriam, parati simus, et alia quidem nobiscum afferamus, alia autem jam præmissa habeamus. Horum enim viaticorum talis natura est, ut ea quæ per bonorum operationem vulerimus ante nos præmittere, cum illuc nos prævenierit, januas nobis aperiant fiduciæ ad Dominum et introitum facilem, et absque pavore, et magnam apud Judicem benivolentiam concilient.

2. Et ut discas, dilecte, hæc in hunc se modum habere, collige hinc, quod qui liberaliter eleemosynam inuperit, et hic cum bona conscientia versatur, ubi hinc transatus fuerit, magnam apud Judicem misericordiam inveniat, atque beata illa verba cum ceteris audiat: *Venite, benedicti Patris mei, accipite in hereditatem regnum, quod vobis præparatum est a constitutione mundi: quia esuristi, et dedisti mihi manducare* (Matth. 25. 31. 35). Id ipsum certe et in aliis virtutibus contingere invenias. Sic et in confessione peccatorum, et in assiduitate fervoreque precationum crenturum est. Quando enim in præsentis vita per confessionem peccata abluere, et remissionem a Domino assequi potuerimus, abibimus illuc a peccatis puri, et magnam, quæ tunc nobis donabitur, fiduciam invenimus. Neque enim fieri potest ut iis, qui in præsentis vita peccata non abluerit, postea consolationem aliquam illic inventurus sit. *In inferno enim, ait, quis conficitur tibi* (Psal. 6. 6)? Et merito: hoc enim est stadiorum tempus, et conflictuum, et certaminum: illud vero coronarum, mercedis, et præmiorum. Proinde certenius dum adhuc in stadio versamur, ne tempore, quo coronæ et laborum præmia sumuntur, inter eos simus, qui pudore afficientur; sed inter eos qui cum fiducia capitibus coronas excipient. Hoc proœmio apud caritatem vestram non temere, neque in vanum utimur: sed quotidie de bonis operibus vos admonere cupimus, ut perfecti, consummati, virtutibusque prædita vita speciales facti, sitis irreprehensibiles et sinceri, immaculati filii Dei: et luceatis sicut luminaria in mundo, sermonem vitæ habentes in nostri glorificationem in die Christi, ut vel solo aspectu iis prodcase possitis

qui vobiscum versantur, ut vestræ spiritualis fragrantie, vestræque optimæ vitæ rationis ex vestris colloquiis fiant participes. Etenim sicut improborum consuetudo familiaribus suis multum noceat, quemadmodum beatus Paulus inquit: *Corrumpunt bonos mores colloquia prava* (1. Cor. 15. 33): sic et bonorum familiaritas una versantibus maxima commoda affert. Quamobrem benignus Dominus noster inter malos permisit bonos vivere, ut improbi lucrum aliquod habeant ex ea consuetudine, nec semper in sua permaneant malitia: sed bonos continuo ante oculos spectantes, aliquid utilitatis ex eorum capiant familiaritate. Tanta enim virtutis potentia est, ut reverentur et multum laudent eam, etiam qui illa carent. Sicut et vitium etiam ab iis, qui mali sunt, subinde accusatur et carpitur: adeo vitium omnibus est manifestum et perspicuum, neque ullum unquam facile reperias qui libero matrem se esse profiteatur: sed quod mirum est, ipsimet ea, quæ operibus facere attentant, verbis mala esse fatentur, ac plerique occulta esse vellent. Quod et ipsum divini misericordiae est, quæ hominum generi concessit, ut unicuique nostrum insitum sit incorruptum iudicium conscientie, quod accurate potest a malo bonum discernere; idque potissimum omnem nobis defensionem tollit, quod non per ignorantiam in peccata incidamus, sed per animæ desidiam et virtutis contemptum.

3. Hæc singulis horis vestro versemus animo, magnam salutis nostræ habentes sollicitudinem, ne, prætereunte tempore, ignorantes, nobis ipsis maximum inferamus damnum. Sed proximorum satis audiamus autem, si placet, quæ et hodie nos docere vult Spiritus sancti gratia per beati Moysi linguam. 9. *Et dixit, inquit, Deus: Congregetur aqua quæ sub cælo est, in congregationem unam, et appareat arida. Et factum est ita.* Vide hic, obsecro, dilecte, ordinem et consequentiam optimam. Quia dixerat in principio: *Terra erat invisibilis et incomposita*, eo quod tenebris et aquis obtegeretur: et deinde præcepit die secundo, ut esset firmamentum, et aquarum separationem fecit, vocavitque firmamentum cælum: nunc iterum docet nos, se die tertio præcepisse aquæ, quæ sub cælo, hoc est, firmamento, ut in unam congregationem conveniret, et locum daret, atque appareret arida: et factum est ita. Quia enim omnia impleta erant aquis, iussit in unam congregationem aquarum multitudinem concedere, ut sic appareret arida. Vide quomodo paulatim illius nobis pulchritudinem et ornatum ostendit. *Et factum est, ait, ita.* Quomodo? Sicut præceperat Dominus. Dixit solum, et opus subsequutum est. Hoc enim peculiare Dei est, ut secundum voluntatem suam creaturas moderetur. *Et congregata est, inquit, aqua quæ sub cælo, in congregationes suas, et apparuit arida.* Quemadmodum de luce dictum est, quod cum essent ubique tenebræ, iusserit produci lucem, et separationem fecerit lucis ac tenebrarum, et hanc tribuerit diei, istas vero nocti: similiter dictum est, quod cum produxit firmamentum, aquarum alias superiores locum occupare, alias

autem sub firmamento esse jusserit: sic et nunc illas ipsas aquas, quae sub firmamento erant, in unam congregationem jubet coire, ut appareat arida, et tunc huic etiam suum nomen imponat; sicut de luce et tenebris dictum est. *Congregatae enim sunt*, ait, *aquae quae sub caelo erant, in congregationes suas, et apparuit arida*: 10. *et vocavit Deus aridam terram*. Vidisti, dilecte, quomodo Deus terram, quae invisibilis erat et incomposita, et aquis quasi velaminibus quibusdam obtegebatur, despoliavit, ut sic dicam, et faciem illius nobis monstravit, proprio etiam nomine imposito? *Et congregationes*, ait, *aquarum vocavit maria*. Ecce et aquae nomen suum sortitae sunt. Nam quemadmodum optimus artifex arte sua vas aliquod facturum, non antea illi nomen imponit, donec absolvat: ita et benignus Dominus nomina elementis non antea imponit, donec ea in propriis locis suo praecepto ponat. Igitur postquam terra nomen suum accepit, et ad propriam formam pervenit, etiam aquae congregatae proprio vocabulo nominatae sunt. *Vocavit enim*, ait, *congregationes aquarum maria*. Subdidit iterum: *Et vidit Deus quod bonum*. Nam quia humana natura imbecillis est, et opera Dei digne laudare non poterat, praecipiens divina Scriptura acceptam ab ipso Opifice laudem nos docet.

4. Igitur quando discis, ipsi Conditori creaturas bonas visas esse, majorem quidem in modum admireris necesse est; nihil tamen ad laudem et encomium amplius afferre poteris. Talem enim sortitus es Dominum, qui ejusmodi opera facit, quae a nobis neque laudari satis possunt. Quomodo enim unquam opus Dei pro dignitate laudare posset humana natura? Ceterum per ea quae subjunguntur, considera ineffabilem Dei egregii artificis sapientiam. Postquam enim nobis apertam terrae faciem monstravit, consequenter suo praecepto decentem ei concedit speciem, et seminum varietate ejus adornat faciem. 11. *Et dixit*, ait, *Deus: Germinet terra herbam feni, seminans semen secundum genus et similitudinem: et lignum frugiferum, faciens fructum, cujus semen in semetipso secundum similitudinem, secundum genus super terram. Et factum est ita*. Quid est illud, *Et factum est ita*? Praecepit, inquit, Dominus, et statim terra suos partus naturans, ad seminum germen seipsam adornavit. 12. *Et protulit terra herbam feni*, inquit, *seminans semen secundum genus, et secundum similitudinem: et lignum frugiferum faciens fructum, cujus semen suum in ipso secundum genus super terram*. Hic animadvertite, dilecte, quomodo verbo Domini omnia facta sunt super terram. Non enim erat homo qui operaretur, non aratrum, non bovis cooperatio, non aliud ejusmodi studium: sed solum audivit praeceptum, et statim quod suum erat fecit. Ex quo discimus, etiam nunc neque curam agricolarum, neque laborem, neque alias in colendis agris arduas, fructuum nobis preventum promittere; sed ante haec omnia verbum Dei, quod ab initio ad terram factum est. Quin et futuram ingratis hominum mentem corrigens divina Scriptura, diligenter cuncta nobis secundum

ordinem factorum narrat, ut compescat temeritatem et deliramenta eorum qui agmenta sua venditant et dicere audent, solis cooperatione ad fructuum preventum opus esse. Sunt et alii, qui hanc astris aliquibus adscribere nituntur (a). Propterea docet nos Spiritus sanctus, ante formationem horum elementorum sermoni et praecepto Dei obtemperantem tellurem omnia semina edidisse, nullo alio ad cooperationem opus habentem. Sufficiebat enim ei pro omnibus verbum illud: *Germinet terra herbam feni*. Quocirca divinae Scripturae vestigia sequamur, neque feramus eos qui adversa illis timore blaterant. Nam etiam si homines terram operentur, et jumentorum auxilio fruuntur, et magnam terrae curam habeant, etsi magna sit celi temperies, et omnia alia concurrant, nisi nuntius Domini accedat, omnia alia frustra et in vanum cedent, et nihil proficiet quivis labor et sudor, nisi manus Domini superne adjuvet, et perfectionem his rebus tribuat. Quis non obstupesceret et admiraretur, cogitant: quomodo verbum Domini illud, *Germinet terra herbam feni*, in ipsa viscera terrae descendat, et quasi admirabili quodam populo, terrae faciem variis floribus adornet? Videreque erat subito terram, quae antea informis et inculta erat, tantam accepisse pulchritudinem, ut quasi cum caelo certaret. Nam sicut caelum paulo post ornandum erat astrorum varietate, sic et tellus florum multijuga varietate ornabatur, ita ut et Opifex in laudem ejus prorumperet: etenim *Vidit*, ait, *Deus, quod esset bonum*.

5. Vidisti quomodo per singula quae facta sunt, ostendat laudantem Opificem, ut homines postea, haec edocti, ex creaturis ad Creatorem recurrerent? Nam si creaturae hujusmodi sint, ut ab homine pro dignitate laudari nequeant: quid de opifice ipso dicere quis poterit? *Et vidit*, ait, *Deus quod esset bonum*. 13. *Et factum est vespere, et factum est mane, dies tertius*. Vides quomodo iterando frequenter doctrinam, memini nostrae dictorum vim infligere vult? Oportebat enim dicere: *Et factus est dies tertius*. Sed vide quomodo de singulis diebus sic dicat: *Et factum est vespere, et factum est mane, dies tertius*: non simpliciter, nec absque causa: sed ne ordinem confundamus, neque putemus vespere ingruente finem accepisse diem; sed sciamus vespere finem esse lucis, et principium noctis: mane autem finem noctis, et complementum diei. Hoc enim docere nos vult beatus Moyses, dicens: *Et factum est vespere, et factum est mane, dies tertius*. Et ne mireris, dilecte, si haec saepe et continuo dicat divina Scriptura. Si enim post tantam dieti frequentiam Judaei adhuc errore praecipiti, exarato corde contendunt, et vespere initium sequentis diei esse opinantur (b), decipientes semetipsos, et adhuc in umbra sedent, veritate omnibus patefacta, et ad lucernam assident, solo justitiae totum orbem undique illustrante, nisi tanta diligentia et accuratissime docuisset, aliqui tam indocilium contumaciam ferrent.

(a) Erant qui astris terrae regimen adscriberent.

(b) Judaei dicebant vespere initium esse sequentis diei.

χώραν ἐπέχειν ἐκέλευσε, τὰ δὲ ὑπὸ τὸ στερέωμα εἶναι· οὕτω καὶ νῦν αὐτὰ ταῦτα τὰ ὕδατα, τὰ ὑποκάτω τοῦ στερέωματος, προστάσσει εἰς μίαν συναγωγὴν συνδραμεῖν, ἵνα φανῇ ἡ ξηρὰ, καὶ τότε καὶ ταύτῃ τὸ οἰκεῖον ἐπιθῇ ὄνομα, ὡς παρ' ἐπὶ τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους. *Συνήχθη γὰρ, φησὶ, τὰ ὕδατα εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρὰ, καὶ ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν.* Εἶδες, ἀγαπητέ, πῶς ὁράτον οὖσαν καὶ ἀκατασκευάστον, καθάπερ ὑπὸ παραπετάσμασι τισι καλυπτομένην τοῖς ὕδασιν ἀκαμψίαν, ὡς εἰπεῖν, δεικνυσὶν ἡμῖν αὐτῆς· τῶς τὸ πρόσωπον, ἐπιθεῖς αὐτῇ τὴν οἰκίαν προσηγορίαν; *Καὶ τὰ συστήματα, φησὶ, τῶν ὕδατων ἐκέλευσε θαλάσσης.* Ἰδοὺ καὶ τὰ ὕδατα ἔλαβε τὴν οἰκίαν προσηγορίαν. Καθάπερ γὰρ τις τεχνίτης ἀριστος ἐπειδὴν μέλλῃ κατασκευάζειν τι σκευὴ διὰ τῆς οἰκίας ἐπιστήμης, οὐ πρότερον τοῦτο τὴν οἰκίαν προσηγορίαν ἐπιστήσῃ, μέχρις ἂν τὸ τέλος ἐπιθῇ τῷ κατασκευαζομένῳ· οὕτω δὲ καὶ ὁ φιλόθεωρος Δεσπότης οὐ πρότερον τὰς προσηγορίας τοῖς στοιχείαις ἐπιστήσῃ, μέχρις ἂν εἰς τὴν οἰκίαν χώραν τῷ οἰκίῳ προστάγματι ἐναποθῇται. *Ἐπεὶ οὖν ἐδέξατο καὶ ἡ γῆ τὴν ἐκτὸς προσηγορίαν, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν παρῆν ἐπανήλθε, καὶ τὰ ὕδατα συναχθέντα πάλιν τῆς οἰκίας ὀνομασίας ἠξιώθη.* *Ἐκέλευσε γὰρ, φησὶ, τὰ συστήματα τῶν ὕδατων θαλάσσης, καὶ ἐπήγαγε πάλιν, καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενὴς οὖσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, οὐκ ἔχει πρὸς ἀξίαν ἐπαινεῖσαι τὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα, προλαβοῦσα ἡ θεία Γραφὴ τὸν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ ἔπαινον ἡμᾶς διδάσκει.

δ. Ὅταν τοίνυν μάθῃς, ὅτι καὶ αὐτῷ τῷ παραγαγόντι καλὰ ὤφθη τὰ γεγενημένα, μᾶλλον μὲν ἔξει· τὸ θαῦμα, οὐδὲν δὲ πλέον εἰς ἔπαινον καὶ ἔγκωμιον λόγον εἰσαγαγεῖν δυνήσῃ. Τοιοῦτον γὰρ ἔχει Δεσπότην τοιαῦτα ἐργαζόμενον, ὃ μὴδὲ τὸν παρ' ἡμῶν ἔπαινον δέξασθαι δύναται. Πῶς γὰρ ἂν δυνήθῃ ἀνθρωπινῇ φύσει Θεοῦ [36] ἔργα κατ' ἀξίαν ἐπαινεῖσαι. ἡ ὁμνησαί· ποτε; Καὶ θέα μοι λοιπὸν ἐνταῦθα διὰ τῶν ἀπαγομένων τοῦ εὐμήχανου οὐτοῦ τὴν ὥφτην σοφίαν. *Ἐπειδὴ γὰρ φανερόν ἡμῖν ἦς γῆς· τὸ πρόσωπον ἰδεῖς, λοιπὸν τῷ οἰκίῳ προστάγματι τὴν προσήκουσαν εὐμορφίαν αὐτῇ χαρίζεται, καλλωπίζων αὐτῆς τὸ πρόσωπον τῇ ποικιλίᾳ τῶν σπερμάτων. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σκείρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ καθ' ὁμοίότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, ὃ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθ' ὁμοίότητα, κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐγένετο οὕτως. Τί ἐστὶ τὸ, καὶ ἐγένετο οὕτως; Προσέταξε, φησὶν, ὁ Δεσπότης, καὶ εὐθέως ἡ γῆ τὰς οἰκίας ὠδὴνας διεγείρουσα, πρὸς τὴν τῶν σπερμάτων βλάστην ἐαυτὴν ἡττρέπεσε. Καὶ ἐξήρασκε, φησὶν, ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σκείρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ καθ' ὁμοίότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, ὃ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐννοεῖ μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, πῶς τῷ ῥήματι τοῦ Δεσπότητος τὰ πάντα ἐγένετο τῇ γῇ. Οὕτε γὰρ ἀνθρώπος ἦν ὁ ἐργαζόμενος, οὐκ ἄφρον, οὐ βούων συνεργία, οὐκ ἄλλη τις περὶ αὐτὴν ἐπιμέλεια, ἀλλὰ μόνον ἤκουσε τοῦ ἐπιτάγματος, καὶ εὐθέως τὰ παρ' ἐαυτῆς ἐπεδείξατο. Ἐκ τούτου μανθάνομεν, ὅτι καὶ νῦν οὐ τῶν γυπνῶν ἡ ἐπιμέλεια, οὐδὲ ὁ πόνο, καὶ ἡ λοιπὴ ταλαιπωρία ἡ κατὰ τὴν γεωργίαν γινόμενη τῶν καρπῶν ἡμῖν τὴν φορὰν χαρίζεται, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀπάντων τὸ τοῦ Θεοῦ ῥῆμα, τὸ ἐξ ἀρχῆς πρὸς αὐτὴν γενόμενον. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀγνωμοσύνην τῶν ἀνθρώπων διορθουμένη ἡ θεία Γραφή, ἀκριβῶς ἡμῖν ὁπαιτα διηγείται κατὰ τὴν τάξιν τῶν γεγονότων, ἵνα ἀναστειλῇ τῶν μάρτυν φθιγγομένων τὰς ἀπὸ τῶν οἰκίων ὁ λογισμῶν ληρωδίας τῶν λέγειν ἐπιχει-*

ρῶντων, ὅτι τῆς τοῦ ἡλίου συνεργίας δεῖ πρὸς τὴν τῶν καρπῶν τελεσφόρησιν. Εἰσι δὲ τινες οἱ καὶ τῶν ἀστρῶν εἰς ταῦτα ἐπιγράφειν ἐπιχειροῦσι. Αἰὰ τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι πρὸς τῆς τῶν στοιχείων τούτων δημιουργίας, τῷ λόγῳ αὐτοῦ καὶ τῷ προστάγματι εἰκουσα ἡ γῆ πάντα τὰ σπέρματα ἐκδίδωσιν, οὐδενὸς ἐτέρου δεηθεῖσα πρὸς συνεργίαν. Ἦρκασε γὰρ αὐτῇ ἀντὶ πάντων τὸ ῥῆμα ἐκεῖνο τὸ λέγον· *Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου.* Κατακολουθοῦντες τοίνυν τῇ θείᾳ Γραφῇ, μὴδέποτε ἀνεχώμεθα τῶν ἀπλῶς τὰ παριστάμενα λεγόντων. Κἂν γὰρ ἀνθρώποι τὴν γῆν ἐργάζωνται, κἂν τὴν ἀπὸ τῶν ἀλόγων συνεργίαν ἔχωσι, καὶ πολλὴν τῇ γῇ ἐπιμέλειαν ἐπιδείξωνται, κἂν ἀέρων εὐκрасία γένηται, καὶ πάντα τὰ ἄλλα συνδράμῃ, εἰ μὴ τὸ νεῦμα τοῦ Δεσπότητος γένοιτο, πάντα εἰκὴ καὶ μάτην, καὶ οὐδὲν ἔσται πλέον τῶν πολλῶν πόνων καὶ καμάτων, μὴ τῆς ἀνωθεν χειρὸς συνεργητομένης, καὶ τὴν τελεσφόρησιν χαρίζομένης τοῖς γινεμένοις. Τίς οὐκ ἀνεκπλαγείη καὶ θαυμάσειεν ἐννοῶν, ὅπως τοῦ Δεσπότητος τὸ ῥῆμα τὸ λέγον, *Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου,* εἰς αὐτὰς τῆς γῆς τὰς λαγόνας κατελθόν, καθάπερ πέπλῳ τινὶ θυμιασπῷ, οὕτω τῇ τῶν ἀνθῶν ποικιλίᾳ τῆς γῆς τὸ πρόσσωπον [37] κατεκόσμησε; Καὶ ἦν ἰδεῖν ἀθρόον τὴν πρότερον ἄμορφον καὶ ἀκατασκευάστον τοσοῦτον δεξάμεν τὸ κάλλος, ὡς μικροῦ δεῖν ἀμιλλᾶσθαι τῷ οὐρανῷ. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος μετ' οὐ πολὺ μέλλει κοσμεῖσθαι τῇ τῶν ἀστρῶν ποικιλίᾳ, οὕτω καὶ αὐτῇ τῇ διαφορᾷ τῶν ἀνθῶν οὕτως ἐκαλλωπίσατο, ὡς καὶ τὸν δημιουργὸν εἰς ἔπαινον ἄγειν. *Εἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, ὅτι καλόν.*

ε'. Εἶδες πῶς καθ' ἕκαστον τῶν γινομένων δεικνυσὶν ἔπαινον τὸν δημιουργόν, ἵνα μετὰ ταῦτα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, ταῦτα διδασκομένη, ἐκ τῶν δημιουργημάτων ἀνατρέχῃ πρὸς τὸν δημιουργήσαντα; Εἰ γὰρ τὰ δημιουργήματα τοιαῦτα ὄντα νικᾷ τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ οὐδεὶς ἂν αὐτὰ κατ' ἀξίαν ἐπαινεῖσαι δυνήσεται· τί ἂν τις εἰπεῖν δυνήθῃ περὶ αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ; *Καὶ εἶδε, φησὶν, ὁ Θεός, ὅτι καλόν. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τρίτη.* Ὅρξ· πῶς τῇ συνεχεῖ τῆς διδασκαλίας ἐμπηξαὶ βούλεται τῇ διανοίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν; Ἐχρῆν γὰρ εἰπεῖν, καὶ ἐγένετο ἡμέρα τρίτη. Ἄλλ' ὅρα πῶς καθ' ἕκαστην ἡμέραν οὕτω φησὶ, *Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τρίτη· οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ, ἀλλ' ἵνα μὴ συγχώμεν τὴν τάξιν, μὴδὲ νομίζωμεν ἑσπέρας καταλαβούσης τέλος εἰληφέναι τὴν ἡμέραν ἀλλ' ἰδωμεν, ὅτι ἡ μὲν ἑσπέρα τέλος ἐστὶ τοῦ φωτός, καὶ ἀρχὴ τῆς νυκτός, ὃ δὲ ὁρθρὸς τέλος τῆς νυκτός καὶ πλῆρωμα τῆς ἡμέρας. Τοῦτο γὰρ ἡμᾶς βούλεται διδάξαι ὁ μακάριος Μωϋσῆς λέγων, *Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τρίτη.* Καὶ μὴ ξενισθῇς, ἀγαπητέ, εἰ ταῦτα πολλάκις, καὶ συνεχῶς λέγει ἡ θεία Γραφή. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην ἐ συνείχεαι ἐπὶ οἱ τῇ πλάνῃ προκατεληγμένοι Ἰουδαῖοι, οἱ πεπωρωμένοι τὴν καρδίαν, φιλονεικεῖν πειρῶνται, καὶ τὴν ἑσπέραν ἀρχὴν τῆς ἐτιούσης ἡμέρας εἶναι νομίζουσιν, ἀπατώντες ἑαυτοὺς, καὶ παραλογιζόμενοι, καὶ τῇ σκιᾷ ἐπὶ παρακαθήμενοι, τῇ ἀληθείας οὕτω πᾶσι δόξης γεγεννημένης, καὶ τῷ λύχνῳ προσεδρεύοντες, τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης παντοῦ τὰς οἰκίας ἀκτίνας ἀφίεντος, εἰ μὴ τοσαύτῃ τῇ διδασκαλίᾳ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας ἐχρήσατο, τίς ἂν ἤνεγκε τῶν ἀγνωμόνων τὴν φιλονεικίαν;*

ε Savil. et Colsin. allique mss. ἐκδίδωσιν. Morel ἐκιδίδωσιν Ibid. Savil. καὶ οὐδὲν ἔσται τι πλέον τῶν πολλῶν μύθων καὶ καμάτων, id quod habetur infra.

δ Alli ora.

ε Ὅπως μετὰ τὴν τοιαύτην. Paulo post tres mss. et Savil. in marg. πεπωρωμένοι. Savil. in textu et Morel. πεπωρωμένοι.

α Ἡ ὁμνησαί deest in plurimis mss. et in Savil. Mox locum corripimus ex fisdem exemplaribus. Morel. perperam habet τὴν προσηγορίαν εὐμορφίαν.

β Sic omnia exemplaria praeter Morel. in quo oikion deest.

Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν τῆς οἰκίας ἀνοίας ἀνακαμένευσαν τὰ ἐπιχειρεῖν· ἡμεῖς δὲ οἱ καταβιβασθέντες τὰς μαρμαρυγὰς διέβασθαι τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, παιδωμένα τῇ τῆς θείας Γραφῆς διδασκαλίᾳ, καὶ τῷ κανόνι ταύτης ἐξακολουθοῦντες, οὕτω τὰ ὑγιῆ δόγματα ἀναποδώμεθα τοῖς ταμείοις τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας, καὶ μετὰ τῆς τούτων φυλακῆς πολλὴν πρόνοιαν τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας ποιώμεθα, καὶ τὰ λυμαινόμενα ἡμῶν τὴν κατὰ φύκην ὑγίαν φεύγωμεν, καθάπερ δηλητηρίων φαρμάκων, πάντων τῶν τοιούτων ἀπεχόμενοι. Πολλὴ γὰρ μέλειν αὐτῇ ἡ βλάβη, καὶ τοσοῦτον μέλειν, ὅσην ψυχῇ σώματος βελτίων. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ τὰ φάρμακα τὸν σωματικὸν τοῦτον θάνατον ἐκτρέφει· τὰ δὲ τὴν ὑγίαν αὐτῆς ψυχῆς λυμαινόμενα, τὸν αἰώνιον ἡμῶν θάνατον προξενεῖ. Τίνα δὲ ἔστι τὰ λυμαινόμενα ἡμῶν; Πολλὰ μὲν καὶ διάφορα, μάλιστα δὲ τὸ πρὸς τὴν δόξαν ἐποτρῆσαι [38] τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ μὴ εἰδέναι ταύτης ὑπερροπῆν. Τοῦτο γὰρ ἡμῶν εἴστιν πολλὴν γίνεται κακίαν, καὶ εἰ τινα ἔχομεν αὐτοῦτον πνευματικὸν, τοῦτον κινεῖ, καὶ ἐρήμους ἡμῶν καθίστησι τῆς ἐντεῦθεν ὠφελείας. Τί οὖν ἂν γένοιτο ταύτης τῆς λύμης ὁλεθριώτερον, ὅταν καὶ ἡ δοκοῦμεν ἔχειν, ἀπίπτειν ἡμῶν παρασκευάζει; Οὕτως ὁ Φαρισαῖος ἐκεῖνος τοῦ τελώνου γέγονεν ἐλάττων, οὐ δυνάμενος κρατῆσαι τῆς οἰκίας· γλώττης, ἀλλὰ δι' ἐκείνης, καθάπερ διὰ θυρίδος· τινὲς ἐκχέας πάντα αὐτοῦ τὸν πλοῦτον. Τοσοῦτόν ἐστι κανοδόξια κακόν.

ζ'. Εἰπέ γάρ μοι, τίνας ἐνεκεν καὶ διὰ τί ἐποτρῆσαι περὶ τὸν τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον; Οὐκ οἶσθα, ὅτι καθάπερ σκιά, καὶ εἰ τι ταύτης εὐτελέστερον, οὕτως ὁ παρὰ τούτων ἔπαινος εἰς τὸν αἶρα διαχυθεὶς ἀφανίζεται; Ἄλλως τε καὶ εὐπερίτρεπτος καὶ εὐμετάβολός ἐστιν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ οἱ αὐτοὶ νῦν μὲν ἔπαινοῦσι, νῦν δὲ κακίζουσι τὸν αὐτόν· ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ ψήφου οὐκ ἂν ποτε τοῦτο γένοιτο. Μὴ τοίνυν ἀνῴητοι ὦμεν, μηδὲ εἰκῆ καὶ μάτην ἐαυτοὺς ἀπατώμεν. Κἂν γὰρ πενωμένῃ τι ἀγαθόν, μὴ διὰ τοῦτο δὲ μόνον αὐτὸ μεταρχώμεθα, ἵνα τὴν ἐντολὴν πληρώσωμεν τοῦ ἡμετέρου Δεσπότου, κακεῖν μόνον γινώσκοντες γενώμεθα, εἰκῆ τὸν πόνον ὑπομένοντες, τοῦ ἐντεῦθεν καρποῦ ἐαυτοὺς ἀποστεροῦντες. Ὁ γὰρ διὰ τὸ θηρᾶσθαι τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν τῶν ἀγαθῶν ἐργαζόμενος, κἂν τε ταύτης ἀπολαύσαι δυνήθῃ, κἂν τε μὴ· πολλὰς γὰρ καὶ διὰ τοῦτο πάντα πράττων οὐδὲ ἐπιτυχεῖν ταύτης δυνήσεται· κἂν τε εὖ ἐπιτύχῃ, κἂν τε ἀποτύχῃ, ἀρκοῦσαν εἰληφέν ἐνταῦθα τὴν ἀμοιβὴν, καὶ οὐδεμίαν λήψεται ἐκτὸς ὑπὲρ τούτου ἀνταπόδοσιν*. Διὰ τί; Ἐπειδὴ προλαβὼν ἐαυτὸν ἀπεστέρησε τῆς παρὰ τοῦ κυρίου φιλοτιμίας, προτιμήσας τὰ παρόντα τῶν μελλόντων, καὶ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν τῆς ψήφου τοῦ δικαίου κυρίου. Πάλιν ἂν δι' αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐργαζώμεθα τι τῶν πνευματικῶν, ὥστε ἐκεῖν μόνον ἀρέσαι τῷ ἀκοιμήτῳ ὀφθαλμῷ, ὃ πάντα γυνά ἐστι καὶ τετραχηλισμένα, καὶ ὁ θησαυρὸς ἡμῶν ἀνάλωτος μένει, καὶ τὰ τῆς ἀμοιβῆς ἀκέραια, καὶ ἡ χρηστὴ προσδοκία ἐντεῦθεν ἡμῶν ἦδη πολλὴν παρέχει τὴν παραμυθίαν, καὶ μετὰ τοῦ ἐν ἀσύνῳ ταμιεῖν ἐκείνην ἡμῶν διαφυλάττεσθαι τὴν ἀμοιβὴν, καὶ ἡ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀκολουθήσεις δόξα. Τότε γὰρ αὐτῆς μᾶλλον μετὰ δαψιλείας ἀπολαύομεν, ὅταν αὐτῆς ὑπερρωμεν, ὅταν αὐτὴν μὴ ζητῶμεν, ὅταν αὐτὴν μὴ διώκωμεν. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ τῶν τὴν πνευματικὴν φιλοσοφίαν

μετιόντων τοῦτο γίνεται, ἔπου γε καὶ ἐπὶ τῶν περὶ τὰ τοῦ κόσμου πράγματα ἐποτρυνόμενων, τούτων μάλιστα οἱ πλείους καταπρονοῦσι, καὶ ὑπερρωμεν τὸν ἐπιζητεῖν βουλομένων τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων εὐφημίαν, καὶ εὐρήσεις παρὰ πάντων αὐτοὺς σκαυτομένους ἐπὶ τῷ τῆς κανοδόξιας ἐπίσταν; Τί οὖν ἀθλιώτερον γένοιτο ἡμῶν τῶν τὰ πνευματικὰ μετιόντων, εἰ μὲλλοιμεν ὁμοίως ἐκείνοις περὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων κατηνέμαι εὐφημίας, καὶ μὴ ἀρκεῖσθαι τῷ ἐπαίνῳ τῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ; καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος φησιν, *Ὁδὸς [38] ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ*. Οὐχ ὁρᾷς, ἀγαπητέ, καὶ ἐν ταῖς ἱποδρομίαις, ὅπου οἱ τοὺς ἱπποὺς ἐλαύνοντες, παντὸς τοῦ δήμου καθήμενου, καὶ μυρίας εὐφημίας καταχρόντος οὐκ ἐπιστρέφονται, οὐδὲ ἡδονὴν τὴν ἐκ τῆς ἐκείνων εὐφημίας καρποῦνται, ἀλλὰ πρὸς ἕνα μόνον ὁρῶσι τὸν βασιλέα τὸν ἐν μέσῳ καθήμενον, καὶ τῷ νικῶντι ἐκεῖνον προσέχοντες παντὸς ὑπερρωμεν τοῦ κληθῆναι, καὶ τότε μόνον μέγα φρονεοῦσιν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος αὐτοῦς ἡ στερᾶν ὁρᾷ; Τούτους δὲ καὶ σὺ μιμούμενος, μὴ πολὺν λόγον ποιῶ τῆς τῶν ἀνθρώπων εὐφημίας, μηδὲ διὰ τοῦτο τὴν ἀρετὴν μετέρχου, ἀλλὰ τὴν παρὰ τοῦ δικαίου κυρίου ψήφον ἀνάμεινε, καὶ τῷ ἐκεῖνον νεύματι προσέχων, οὕτως σου τὸν βίον ἅπαντα οἰκονόμει. ἵνα καὶ ἐνταῦθα διηνεκῶς ἦς ταί; χρησταίς ἐλπίσι τρεφόμενος, κακεῖ τῶν αἰώνων ἀπολαύσεις ἀγαθῶν, ὧν γένοιτο πάντα; ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA Γ'.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φωστῆρας ἐπὶ τῆς γῆς· τοῦ διαχωρίζειν ἡμέρας τῆς ἡμέρας καὶ ἡμεῖς τῆς νυκτός, καὶ ἑστώσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἔνιαυτούς*.

α'. Βούλομαι τῆς συνήθους βίβασθαι διδασκαλίας, καὶ ἐκνέ, καὶ ἀναδύομαι· νέφος γὰρ ἀθυμίας ἐπιβλόν συνῆκε καὶ συνετέραξέ μοι τὸν λογισμὸν· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀθυμία; μόνον, ἀλλὰ καὶ θυμὸς, καὶ οὐκ οἶδ' ὅτι πρῶτον ἀπορίᾳ γὰρ κατέχει τὴν διάνοιν. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω, ὅτι μικρὸν πνεύματος τοῦ διαδόλου, πᾶσαν ἡμῶν ἐκείνην τὴν συνετὴ διδασκαλίαν, καὶ τὴν καθημερινὴν παραινέσιν λήθη παραβλόντες, εἰς τὴν σατανικὴν πομπὴν ἐκείνην ἅπαντες διδραμήματα, τὴν ἱποδρομίαν καταλαβόντες, πολεῖν προθυμίᾳ δυνήσομαι πάλιν τὴν πρὸς ὁμῶν ποιήσασθαι διδασκαλίαν, τῶν προτέρων οὕτως ἀόριστον διαρρύνων; Τὸ γὰρ μάλιστα ἐπιταίνομαι τὴν ἀθυμίαν, καὶ σφοδρότερόν μοι τὸν θυμὸν ἐργαζόμενον τοῦτό ἐστιν, ὅτι μετὰ τῆς παραινέσεως τῆς ἡμετέρας, καὶ τὴν αἰδῶ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς ἐξεβάλλετε τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς, καὶ οὕτω τοῖς τοῦ διαδόλου δεικτύοις ἐαυτοῦ ἐκδεδύκατε. Πῶς ἂν τις δυνήθῃ, κἂν λιθίνην ἔχη ψυχὴν, πράως ἐνεγκεῖν τὴν τοσαύτην ὁμῶν ὀλιγωρίαν; Αἰσχύνομαι, πιστεύετε, καὶ ἐρυθρίω, ὅταν ἴδω μάτην ἡμῶν πονομένους, καὶ εἰς πέτρας τὸν σπόρον καταβάλλοντες. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν κἂν τε ἀκούητε τῶν λεγομένων, κἂν τε παρακούητε, τὰ τῶν μισθῶν ἀπρητισμένα τυγχάνει. Ἰδὲ γὰρ ἐμαυτοῦ πᾶν ποιῶν διετέλεσα, καὶ τὸ ἀργύριον κατέβαλον, καὶ τὴν νοθεσίαν ἐποίησάμην· δέδοικα δὲ καὶ ἀγωνίᾳ μὴ τοῦτω αὐτῷ· πλείως ἡμῶν [40] κατηγορήσεις αἴτιος γένωμαι. Ὁ γὰρ δοῦλος, φησὶν, ἐκεῖνος ἐδιδόξεν ἐν θέλῃα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται σκῆλη. Οὐδὲ γὰρ εἰς ἀγωνίαν ὁμῶν τῆς ἐγὼ καταφυγεῖν, οὕτως ἡμῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ αὐτὰ ἐνηγούτων καὶ ὑποδεικνύων καὶ τὰς διαβολικὰς πάγας,

* Quidam mss. et Savil. τῇ ὑγιείᾳ. Morel. τὴν ὑγίαν, ἐπὶ αὐτῇ ὡμῶν, ἢ τῇ ἡμῶν λυμαινόμενα.
* Sic Savil. et mss.; Morel. ὁ παρὼν τούτων.
* Iurim τὴν ἀντίστοιχον Morel. ἀπὸ τοῦ κυρίου.

4 Reg. nunc et Coislin. αὐτόν. Iusfra Morel. τὴν παρὰ τοῦ Δεσπότου ψήφον.

* Savil. et Reg. unus μὴ τοῦτο αὐτῷ.

Adhortatio ad obtinendam Scripturam, et ad gloriam continentendam; gloria humana virtutum sequitur.

— At illi quidem amentia suae praeemia expectent: nos autem, quibus donatum est solis iustitiae radiis illustrari, divinarum Scripturarum doctrinam obtemperemus: et hunc canonem sequentes, sana dogmata in mentis nostrae promptuario reponamus, et una eorum curam, et nostrae salutis magnam sollicitudinem gerentes, ea quae animae nostrae sanitatem laedunt, fugiamus, ab huiusmodi omnibus quasi a pernicioso veneficio abstincentes. Multo majus enim hoc damnum est, et tanto majus, quanto anima corpore melior. Ita enim venena corporalem hanc mortem inducunt: haec autem sanitatem animum offendunt, aeternam nobis mortem asserunt. Quenam autem sunt illa nobis¹ perniciose? Multa et varia, maxime autem ad humanam gloriam spectare et nescire eam continere. Hoc enim multorum nobis malorum causa est: et si quas spirituales habemus divitias, eas evacuat, et utilitate, quae ex eis capi potest, nos destituit. Quid igitur fuerit damno hoc perniciosius? Quandoquidem id praestat, ut a nobis avolent etiam ea quae nos habere putamus. Sic Pharisaeus ille publicano minor factus est, eo quod linguam suam imperare non potuit (Luc. 18): sed per illam sicut per fenestram aliquam omnes divitias suas effudit. Tantum est inanis gloriae malum.

6. Dic, obsecro, mihi, cur et qua de causa ita hominum laude teneris? Nescis, quod sicut umbra, et si quid illa vilius, ita illorum laus in aërem diffusa evanescat? Alioquin inconstans et mutabile est hominum genus, et illi ipsi eundem, quem nunc laudant, non multo post vituperant: quod in sententia Dei nunquam usu venit. Ne igitur ita desipiamus, ne temere et absque fructu fallamus nos ipsos. Nam etsi bonum quiddam facimus, non autem propter hoc solum agimus, ut mandatum Domini nostri impleamus, eique soli cogniti simus, laborem hunc frustra suscipimus, nosque privamus fructu, quem inde assequi liceret. Nam is qui ut ab hominibus gloriam venetur, quid boni operatur, sive ea frui poterit, sive non; saepe enim et qui propter inanem gloriam omnia facit, etiam ipsa frustratur; sive igitur ea potatur, sive non, satis hic retributionis accepit, et ibi nihil accipiet praemiorum. Quare hoc? Quia praeferris futuris praesentia, et justis Iudicis calculo humanam gloriam, indignum se reddit qui a Iudice honoretur. Contra si propter hoc solum operemur spirituale aliquid bonum, ut placeamus oculo illi soli, qui sopiri nescit, et cui nuda et aperta sunt omnia: et thesaurus noster in tuto erit, et incorruptae nos merces manebant, et ex ipsa earum suavi expectatione nobis multa consolatio erit, dum in promptuario, quod nemo diripere poterit, illa nobis salva custoditur merces: hinc sequitur etiam gloria humana. Tunc enim illa multo uberius fruimur, quando eam despiciamus, quando eam non quaerimus, quando eam non sectamur.

¹ savi, et quidam *has, vobis*.

Et quid miraris, si hoc eveniat illis qui spirituales philosophos agunt, cum et multi eorum qui huius mundi stultitia sectantur, eos maxime contemnant et despiciant, qui ab hominibus gloriam quaerunt, invalesque ab omnibus diceris inesse eos qui humanam gloriam inhiant? Quid igitur miserius nobis, qui spiritualia sectamur, si similes illis, celebrari ab hominibus cupiamus, et si non sat fuerit nobis a Deo laudari? sicut et Paulus dicit: *Cujus gloria non ex hominibus, sed ex Deo* (Rom. 2. 29) Non vides, dilecte, in Circensibus ludis, quomodo illi qui equos agitant, non advertunt plausum et favorem populi assidentis et aclamantis, neque ex eo plausu voluptatem capiant: sed ad unum solum spectant imperatorem in medio sedentem, et ad nutum illius attendentes, totam multitudinem despiciunt, et tunc solum animo extolluntur, cum ille eos coronaverit? Hos igitur et tu imitatus, non magni momenti facito hominum famam, neque propter eam virtutem exerceas, sed a justo Iudice sententiam expecta, et ad illius nutum intentus esto. Sic omnem vitam tuam dispensa, ut et hic continenter bona spe pascaris, et illic aeternis frui bonis, quae ut nos omnes assequamur, faxit gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto sit gloria, et imperium et honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA VI.

Et dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento caeli ad illuminationem super terram, ut dividant inter diem et inter noctem, et sint in signa, et in tempora, et in dies, et in annos* (Gen. 1. 14).

1. Volo solam tractare doctrinam, et torpeo ac detrecto: mentem enim meam confudit et conturbavit superveniens tristitia nubes: imo non solum tristitia, sed et ira, ita ut nesciam quid faciendum: mentem enim occupat haesitatio. Cum enim cogito, vos omnem illam nostram doctrinam, et quotidianam adpositionem ad modicum diaboli statum oblivioni tradidisse, et ad satanicum illum equestrem ludum omnes concurrasse, qua alacritate potero iterum doctrinam tradere, cum priora tam cito animo exherint? Hoc enim est quod potissimum me torquet, et ad iram commovet, quod cum nostra admonitione reverentiam etiam, quam sacrae Quadragesimae debetis, ex animo vestro simul ejecistis, vosque sic diaboli rotibus involveritis. Quomodo quis poterit, etiam cui saxus animus, tantum contemptum non graviter ferre? Pudore afficior, credite; et erubeasco, cum video nos frustra laborare, et in petra sementem jacere. At mihi quidem sive dicta mea auditis, sive audire contemnatis, merces mea integra erit. Nam omne quod meum erat, feci: pecuniam dinumeravi, admonitiones adhibui: timeo autem, et anxius sum, ne hoc vobis ad majorem accusationem cedat. *Servus enim ille, ait, qui scit voluntatem domini sui, et non facit, et imputabit multis* (Luc. 12. 47). Nullum enim cuiquam vestrum ad ignorantiam erit refugium, cum nos ca-Jem quotidie insonemus, et ostendamus diabolicos

laqueus, et magnam virtutis facilitatem, si tamen vigilare esse voluerimus. An nescitis eos qui sic suam salutem negligunt, et aliquando huc veniunt, aliquando autem in daemonum retia se injiciunt, a Scriptura divina canibus comparari? *Homo enim, inquit, qui convertitur a peccato suo, et iterum in idipsum redit, similis est cani ad vomitum suum redeunti (Prov. 28. 11).* Vides cui similes facili sunt qui ad illicitum hoc spectaculum accurrerunt? Non audistis Christum, dicentem: *Omnis qui audit hos sermones meos, et non facit eos, similis erit viro stulto, qui edificavit domum suam super arcem; et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina illius magna (Matth. 7. 26. 27).* At qui ad circenses ludos ierunt, illo longe deteriores facti sunt. Illius enim domus dejecta est, sed post validam impulsione: flumina enim et ventos dixit, non ut ventorum impetus et aquarum multitudines indicet, sed ut tentationum violentiam insinuet; et ruinam domus, non ut sensibilem domum imaginemur: de anima enim sermo est, quæ gravibus afflictionibus dejicitur, neque illis resistere potest; In vos autem neque ventus afflavit, neque fluvii irruerunt; sed dumtaxat tenuis quædam aura diabolica spiravit, et omnes vos subvertit. Quid hac insipientia deterius fuerit? quæ jejuniis utilitas? dic, oro; quod lucrum ex hac congregatione? Quis non et vos deploraret, et nos miseros diceret? Vos, inquam, quia omnia quæ collegistis, simul effudistis, et januas mentis vestræ pravo demoni aperuistis, ut facilis ei aditus esset ad efferendas omnes vestras spirituales divitias; nos vero miseros quis jure dixerit, quod ita mortuis auribus concionemur, ac tantam jacturam faciamus, et quotidie seminantes, nullum percipere fructum possimus. Num hac sola de causa tam studiosi in dicendo sumus, ut aures vestras oblectemus, vel quod laudari a vobis eupiamus? Nisi lucrum vobis sit ex sermonibus nostris, satius fuerit nos posthac silere. Nellem enim vobis majoris damnationis causa fieri. Enimvero sicut negotiator, qui cum multis mercibus et opibus congregatis navem impleverit, subito orta tempestate, et prævalente ventorum violentia, mersa cum vectoribus nave, sit omnibus miserabile spectaculum, nudus repente apparens, et post plurimas immensasque divitias in extremam redactus egestatem, ita et vobiscum diabolus nunc egit. Nam quia invenit navem vestram spiritualem multis divitiis oneratam, et vidit grandem thesaurum, quem ex jejuniis et continuis doctrinis colligere potuistis: quasi tempestate quapiam immissa, inutile et perniciosum illud equestre certamen dico, per illud ipsum omnibus vos divitiis destituit et spoliavit.

2. Scio me vehementiore increpatione uti, sed ignoscatis, oro: ita quippe dolens anima solet. Neque enim ex inimici pectore hæc loquor, sed ex sollicita vestrique amantissima anima: propterea ex severitate aliquid remitto, et quia ulcus serpens cohibui, caritatem vestram iterum bona spe animare volo, ne desperetis, nec animum despoudeatis. Non enim sicut

in sensibilibus rebus, ita et hic usu evenit; illic namque is qui ex divitiis in extremam redactus fuerit inopiam, brevi eas reparare nequit; hic autem per misericordiam Dei, si modo condemnare facta nostra, et jam sistere ignaviam voluerimus, poterimus statim ad pristinam abundantiam redire. Talis enim est Dominus noster, tamque magnificus et liberalis: u de et clamat per prophetam, dicens: *Voluntate nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat (Ezech. 18. 23).* Scio vos frugi homines esse, et lapsam vestrum presentiscere. Non autem parva ad virtutis reditum via est, scire peccatorum magnitudinem. Jam ne quis mihi iterum diabolici illius erroris verba afferat, dicens: Quale peccatum est, videre currentes equos? Si volueris prudenter omnia discere quæ ibi sunt, invenies omnia ex satanica operatione prodire (a). Non enim videntur soli equi currentes, sed et clamores, et blasphemiz, et multi intempestivi sermones audiuntur, et mulieres prostitute in medium prouident, et spectantur molles et effeminati pueri. Num parva tibi hæc videntur, et quæ ad captivas abducendas animas parum faciant? Nam si fortuiti conventus incautos sæpe supplantant, et in perditionis profundum sæpe traxerunt, quid verisimile est accidere illis, qui illuc ea de causa veniunt, et oculos pascunt illicitis hisce spectaculis, et inde perfecti adulteri discedunt? Benignus enim Dominus noster sciens naturam nostram tentationi expositam, et demonis versutam et variam malitiam, bene nos munens et inexpugnabiles reddere volens, legem hanc posuit, dicens: *Qui inspicit mulierem ut concupiscat eam, jam adulteratus est eam in corde suo (Matth. 5. 28),* adulterium consummatum vocando aspectum cum curiositate factum. Ne igitur dic ultra: Quid mali ex illa frequentatione? Istud ipsum enim videre equorum certamen, sufficit ad multam perniciem animæ inferendam. Nam cum in inutilia, et ea quæ animæ nihil conducunt, sed et damnosa sunt, tempus insumimus, altercamur, et innumera verba, et quæ loqui non oportet, loquimur: quam habebimus veniam? quam excusationem? Et hic quidem si paulo prolixius doceamus, multi succensent et agre ferunt, et infirmitatem corporis et laboris prætexunt, licet admirabile hujus templi tectum multum soletur; nihil enim molestiæ parit frigus, vel pluvia, aut ventorum asperitas; illic vero, licet multum compluantur, a ventis validis vexentur, et calore solis aliquando astuent, non unam, neque duas tantum horas, sed bonam diei partem versantur, et neque senex canos suos reveretur, neque juvenem pudet ad canorum irritamenta ire: sed tanta est hæc deceptio, ut cum voluptate hæc esca animarum admittatur, nec cogitetur, damnosam hanc voluptatem brevem esse et temporariam, dolorem vere perpetuum, et graviter accusaturam conscientiam. Video enim nunc aliquorum facies, et conjecto qualis animæ eorum status, quantaque nunc poenitentia teneatur. Verum ne iterum in eadem recidatis, neque

(a) In Circo turpia spectacula offerebantur.

καὶ τῆς ἀρετῆς τὴν πολλὴν εὐκολίαν, ἐὰν νῆφειν βουλώμεθα. Ἡ οὐκ ἴστε οὗτοι τοὺς οὕτω τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας ἀμειλύντας, καὶ ποτε μὲν ἐνταῦθα παραγινόμενοι, ἀλλοτε δὲ εἰς τὰ τοῦ διαβόλου δίκτυα ἐαυτοὺς ἐκδιδόντας τοῖς κυσὶ παραβάλλει ἡ θεία Γραφή; Ἀνθρώπος γάρ, φησὶν, ἀποστρέφω ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦ καὶ πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπανιών, ὁμοίως ἔστι κενὶ ἐπιστρέφοντι ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμμετον. Ὅρξαι τίνοι εἰκόασιν οἱ πρὸς τὴν θέαν ἐκείνην τὴν παράνομον δεδραμηκότας; Οὐκ ἠκούσατε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, Πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτοὺς, ὁμωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ὡκοδόμησεν τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἁμῳ, καὶ ἡ λθοροὶ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, καὶ ἀποστρέψαντες τὴν οἰκίαν ἐκείνην καὶ ἐκείνην πτωσὶς αὐτῆς μετᾷλη; Οἱ δὲ εἰς τὴν ἱπποδρομίαν δεδραμηκότας καὶ τούτου χεῖρους γέγονασιν. Ἐκείνου γάρ ἡ οἰκία κἂν μετὰ τὴν προσβολὴν τὴν κατὰπτωσιν ὑπέμεινε· ποταμοὺς γάρ καὶ ἀνέμους εἶπεν, οὐχ ἵνα ὑδάτων πλῆθος ἀνέλξηται ἢ ἡμῖν καὶ ἀνέμων σφοδρότητα, ἀλλὰ τῶν πειρασμῶν τὴν ἐπαγωγὴν τὴν σφοδράν· καὶ τὴν κατὰπτωσιν τῆς οἰκίας, οὐχ ἵνα περὶ αἰσθητῆς οἰκίας νομίσωμεν· περὶ γὰρ ψυχῆς ὁ λόγος; τῆς ἀπὸ τῆς τῶν ἐκείνων προσβολῆς καταπιπτούσης, καὶ μὴ δυνηθείσης ἀντισχεῖν· ἐφ' ὧν δὲ οὐτε ἀνεμος ἐκινήθη, οὐτε ποταμοὶ προσέβησαν, ἀλλ' ἀπλῶς αὖρα τις μικρὰ διαβολικῇ ἐπνευσε, καὶ πάντας ὕμᾳ ἀνερβρίπσει. Τί ταύτης τῆς ἀνοίας χεῖρον γένοιτ' ἂν; τί τῆς νηστείας βέλλος, ἐπεὶ μοι; τί τῆς ἐνταῦθα συνελεύσεως τὸ κέρδος; Τί; οὐκ ἂν καὶ ὑπερ ὧν στενάξαι, καὶ ἡμᾶς ταλανίσαι; Ὑπερ ὧν μὲν, ὅτι ἅπαντα, ὅσα συνηγάγετε, ὅφ' ἐν ἐξεχάτε, καὶ τὰς θύρας τῆς διανοίας ὧν ἀνεπατάσατε τῷ πονηρῷ δαίμονι, ὥστε καὶ εἰσελθεῖν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας πάντα ὧν ἐκφορήσαι τὸν πλοῦτον τὸν πνευματικόν· ἡμᾶς δὲ ταλανίσαι εἰκότως, ὅτι εἰς νεκρὰς οὕτως ἐνηχοῦμεν ἀκοὰς, καὶ τοσαύτην ζημίαν ὑπομένομεν καθ' ἑκάστην ἡμέραν σπειρόντες μὲν, μηδὲν δὲ καρποῦσθαι δυνάμενοι. Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο λέγειν σπουδάζομεν, ὥστε ἀπλῶς τέρψαι ὧν τὴν ἀκοήν, ἢ ὡς τοῦ παρ' ὧν ἐπαίνου ἐφίεμενοι; Εἰ μὴ μέλλοις τι κερδαίνειν ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων, βέλτιον ἡμᾶς σιγῇσαι λοιπόν. Οὐδὲ γὰρ βούλομαι ὑμῖν πλείονα τὴν κατάκρισιν ἐργάζεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἔμμετος, ἐπειδὴν πολλὸν τὸν φόρτον συναγάγῃ, καὶ πεπληρωμένην τὴν ὀλκάδα ἔχων πολλοῦ τοῦ πλοῦτου, ἀθρόας καταγίγδος προσπεισούσης, καὶ τῆς τῶν πνευματικῶν βίης περιγενομένης αὐτανδρὸν καταδύσῃ τὸ τέρας, ἐκείνων ἅπασι θέαμα γίνεται, γυμνὸς ἐξαίφνης φανείας, καὶ μετὰ πολλὴν καὶ ἄρατον πλοῦτον ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ κατεστᾶς [11], τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὕμᾳ νῦν ὁ διάβολος διέθηκεν. Εὐρὺν γὰρ ὧν πεπληρωμένην τὴν ὀλκάδα τὴν πνευματικὴν πολλοῦ πλοῦτου, καὶ ἄρατον ἰδὼν τὸν θησαυρὸν, ὃν ἀπὸ τῆς νηστείας, ἀπὸ τῆς συνεχούς διδασκαλίας συναγαγεῖν ἡδυνήθητε, καθάπερ καταιγίδα τινὰ ἐπαφείας τὴν ἀνόντην ἐκείνην καὶ ἐπιδιαβῇ τῶν ἱππῶν ἀμύλλαν, δι' ἐκείνης ἐρήμους καὶ γυμνούς πάσης τῆς εὐπορίας κατέστησεν.

β'. Οἶδα ὅτι σφοδρὰ τῇ ἐπιτιμῇ καίχημαι, ἀλλὰ σύγγνωτε, παρακαλῶ τοιοῦτον γὰρ ἡ ὀδυνώμενη ψυχὴ. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἀπεχθείας ταῦτα φθέγγομαι, ἀλλ' ἀπὸ κηδεμονίας καὶ φιλοστόργου ψυχῆς· διὸ τῆς σφοδρότητος μικρὴν καθύψαις, ἐπειδὴ αὐτῆς τῆς νομῆς τοῦ ἔλκους

περιγέγονα, βούλομαι καὶ εἰς ἐλπίδας χρηστὰς ἀγαγεῖν τὴν ὁμετέραν ἀγάπην, ὥστε μὴ ἀπογνῶναι, μηδὲ ἀπαγορεῦσαι. Οὐδὲ γὰρ καθάπερ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν γίνεται πραγμάτων, οὕτω καὶ ἐνταῦθα συμβαίνει· ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐκ ἐνὶ τὸν ἀπὸ τοῦ πλοῦτου ἐκείνου εἰς τὴν ἐσχάτην πέναν κατενεχθέντα εὐθέως ἀνενεγκεῖν· ἐνταῦθα δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ἐὰν βουλώμεθα μόνον καταγνῶναι τῶν ἡδὴ εἰργασμένων ἡμῖν, καὶ μέχρι τούτου στήσαι τὰ τῆς βραθυμίας, δυνάμεθα ταχέως ἐπὶ τὴν προτέραν εὐπορίαν ἐπανελθεῖν. Τοιοῦτος γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, οὕτω φιλότιμος καὶ μεγαλόδωρος· καὶ βοᾷ διὰ τοῦ προφήτου, λέγων· Οὐ θαλῆσαι θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Οἶδα ὅτι εὐγνώμονες ὄντες αἰσθάνεσθε τῶν ἐπασιμένων ὑμῖν. Οὐ μικρὰ δὲ ὁδὸς πρὸς τὴν ἐπάνοδον τῆς ἀρετῆς τὸ εἰδέναι τῶν ἡμαρτημένων τὸ μέγεθος. Ἀλλὰ μὴ μοι πάλιν τῆς διαβολικῆς ἐκείνης ἀπάτης ῥήματα τις παραγέτω, λέγων· ποῖον γὰρ ἀμάρτημα, ἰδεῖν ἱππους τρέχοντας; Ἐὰν γὰρ βουληθῆς εὐγνωμότως καταμαθεῖν ἅπαντα τὰ ἐκεῖ γινόμενα, εὐρήσεις πάντα μετὰ σατανικῆς ἐνεργείας. Οὐ μόνον γὰρ ἱππους τρέχοντας ἔστιν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ κραυγῶν, καὶ βλασφημιῶν, καὶ μυρίων ἀκαίρων ἔστιν ἀκούσαι λόγων, καὶ γυναικῶν ἡταιρηκυῶν εἰς τὸ μέσον παρουσίας ἰδεῖν, καὶ νέους πρὸς τὴν τῶν γυναικῶν ἀπαλότητα ἐαυτοὺς ἐκδιδόντας. Ἡ μικρὰ σοὶ ταῦτα δοκεῖ εἶναι πρὸς τὸ τὴν ψυχὴν αἰχμάλωτον ἐργάσασθαι; Εἰ γὰρ καὶ αἱ ἀπὸ ταῦτομάτου συντυχίαι πολλάκις ὑπεσκέλισαν καὶ κατέβαλον, καὶ εἰς αὐτὸ τῆς ἀπωλείας τὸ βάραθρον κατήνεγκαν τὸν μὴ προσέχοντα, τί εἰκὸς παθεῖν τοὺς ἐπ' αὐτὸ τοῦτο ἐκεῖ παραγινόμενους, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστιῶντας ταῖς παρανομίαις; ἐκείναις θάλας, καὶ ἀπρητισμένους μοιχοὺς ἐκείθεν κατιόντας; Εἰδὼς γὰρ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Δεσπότης τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας τὸ εὐεπηρεάστον, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου κακουργίας τὸ πανούργον καὶ πολυπλοκόν, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ταίχιζων ἡμᾶς, καὶ βουλόμενος ἀναλῶτους ἐργάσασθαι ταῖς τούτου παγίσι, τὸν νόμον τοῦτον τέλειεν, λέγων· Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐκιδυμῆσαι αὐτῆς, ἡδὴ ἐμοίχευσεν αὐτήν· ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, μοιχεύει ἀπρητισμένην καλὴν τὴν μετὰ περιεργίας θεωρίαν γεγεννημένην. Μὴ τοίνυν μοι λέγε λοιπόν· τί γὰρ [42] βλάβος; ἀπὸ τῆς ἐκείσε διατριβῆς; Καὶ αὐτὴ γὰρ μόνον τὸ τῆς τῶν ἱππῶν ἀμύλλης ἱκανὸν πλοῦτον τῇ ψυχῇ τὸν διεθρον ἐπαγαγεῖν. Ὅταν γὰρ ὑπερ ἀνόντην, καὶ μὴ μόνον μηδὲν τῇ ψυχῇ συμβαλλομένων, ἀλλὰ καὶ λυμαινομένων αὐτῇ τὸν καιρὸν καταναλίσκωμεν, καὶ διαπληκτιζώμεθα, καὶ μυρία ῥήτὰ καὶ ἀρρήτα φθειγώμεθα, τίς ἡμῖν ἔσται συγγνώμη; ποία δὲ ἀπολογία; Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἐὰν μικρὸν παρτεινώμεν τὴν διδασκαλίαν, πολλοὶ δυσχεραίνουσι καὶ ἀλύουσι⁴, καὶ πόνον τοῦ σώματος καὶ κάματον προβάλλονται, καὶ ταῦτα τοῦ θαύματος τοῦτου ὀρόφου ἱκανοὶ ὄντες παραμυθίσασθαι· οὕτε γὰρ ὑπὸ κρυμοῦ ἔστιν ἐνοχληθῆναι, οὕτε ὑπὸ ὕετοῦ, ἢ τῆς τῶν ἀνέμων σφοδρότητος· ἐκεῖ δὲ καὶ ὕετοῦ λάθρου καταβρόχνην μόνου, καὶ ἀνέμων σφοδρῶν πνεόντων, καὶ ἄλλοτε τοῦ ἡλίου θερμὴν τὴν ἀκτίνα ἀφίεντος, οὐ μίαν οὐδὲ δύο ὥρας, ἀλλὰ τὸ πλεον τῆς ἡμέρας διημερεύουσι, καὶ οὕτε ὁ γέρον αἰδεῖται τὴν πολιάν, οὕτε ὁ νέος αἰσχύνεται πρὸς τὰ τῆς πολιᾶς ὑπεκκαύματα βαδίζων· ἀλλὰ τοσαύτῃ ἡ ἀπάτη, ὡς καὶ μεθ' ἡδονῆς τὸ δέλεαρ ἐκεῖνο τῶν ψυχῶν προσέσθαι, καὶ μὴ ἔννοεσιν τῆς ἡδονῆς μὲν τῆς ἐπιβλαβοῦς τὸ βραχὺ καὶ πρόσκαιρον, τῆς δὲ ὀδυνης τὸ διηνεκές, καὶ τοῦ συνεδότης τὴν κατηγορίαν. Ὅρῳ γὰρ ἐνέων καὶ νῦν τὰ πρόσωπα, καὶ στοχάζομαι τῇ ψυχῇ τὴν κατὰστασιν, καὶ ὅση νῦν αὐτοῖς ἡ μετάνοια εἰσέρχεται. Ἀλλ' ὅπως μὴ πάλιν τοῖς αὐτοῖς περιπέτῃτε,

⁴ Savil. et Coisl. συνδεδραμηκότας.

⁵ Coisl. πλήθος ἡμῖν ἐνδείχεται.

⁶ Coisl. ἰν. πολλὴν π. οὕτον συναγάγῃ.

⁴ In Coisl. καὶ ἀλύουσι deest.

μηδὲ μετὰ τὴν τοιαύτην ἡμῶν παραίνεσιν πάλιν ἐπὶ τὰ στανικὰ συνείρεια ἐκείνη δράμητι, ἀναγκαῖον διαμαρτυράσθαι. Οὐδὲ γὰρ πάντοτε καλὸν προσήνῃ φάρμακον ἐπιτιθέναι, ἀλλ' ὅταν ἢ τὸ ἔλκος δυσένδοτον, δεῖ καὶ τὰ στυφοντα καὶ τὰ δάκναι θανάμεινα προστάγειν, ἵνα ταχέως γένηται ἡ διόρθωσις.

γ'. Μαθέμεσαν τοίνυν ἅπαντες οἱ τοῖς ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι, ὅτι εἰ καὶ μετὰ ταύτην ἡμῶν τὴν παραίνεσιν πάλιν τῇ αὐτῇ β. θυμῷ ἐπιμένωσιν, οὐκ ἀνεξόμηθα, ἀλλὰ τοῖς νόμοις τῆς Ἐκκλησίας χρησάμενοι μετὰ πολλῆς αὐτοῦς τῆς σφοδρότητος διδάσκοντες, μὴ τοιαῦτα πλημμελεῖν, μηδὲ μετὰ τοσαύτης καταφρόνησεως τῶν θεῶν ἀκούειν λογίων. Καὶ ταῦτα οὐ περὶ πάντων λέγω τῶν ἐνταῦθα συνειλεγμένων, ἀλλὰ περὶ τῶν ὑπευθύνων τοῖς λεγόμενοις. Ὁ μὲν γὰρ λόγος πρὸς ἅπαντας διαλέγεται· ἔκαστος δὲ τὸν ἀκούοντα δεχόμενος τὸ κατέλληλον φάρμακον· ὁ μὲν τῷ ἀμαρτήματι ὑπεύθυνος, ὥστε μέχρι τοῦτου στήσαι τὰ τῆς β. θυμίας, καὶ μὴ παραιτέρω προελθεῖν, ἀλλὰ διὰ τῆς μετὰ ταῦτα σπουδῆς ἀνακαλίσσασθαι ἑαυτὸν, καὶ τῶν ἐπαισιμῶν ποιήσασθαι τὴν διόρθωσιν· ὁ δὲ ἀνεύθυνος ἀσφαλιστέρος γενέσθω πρὸς τὸ μὴ ἀλῶναι, μηδὲ ὑπεύθυνος γενέσθαι ποτέ. Ἄλλ' ἵνα οἱ αὐτῶν τῶν πραγμάτων πείσωμεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅτι ἀπὸ φιλοστοργίας καὶ πολλῆς κηδεμονίας θαυμάζονται τὴν ψυχὴν, καὶ σφόδρα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ὑμετέρας δευδοκίτας, ταῦτα εἰπεῖν προήχθημεν, φέρε πάλιν ἑαυτοὺς ταῖς χρησταῖς ἐλπίσι τρέφοντες τὴν συνήθη [43] παραδωμὲν ὑμῖν διδασκαλίαν, δεικνύντες ὑμῖν τὴν πατρικὴν εὐνοίαν, ἣν περὶ ὑμᾶς ἔχομεν· ἀλλὰ, παρακαλῶ, μὴ ἀκριβεῖα· προσέχετε τοῖς λεγομένοις, ἵνα καρπώσθῃτε τὸ πλεόν, καὶ οὕτως οἰκᾶτε ἱκανέσθαι. Ἀναγκαῖον δὲ ταῦτα τὰ ἀναγνωσθέντα εἰπεῖν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ θεός· Γενηθήτωσαν φωταῖρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φάουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν διαχωρίζον ἀναμέσον τῆς ἡμέρας, καὶ ἀναμέσον τῆς νυκτός. Καὶ ἔστωσαν εἰς σήμερον, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἑνιαυτούς. Καὶ ἔστωσαν εἰς φαῖσιν ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐγένετο οὕτως. Ἐπειδὴ γὰρ χολὴ· ἰδὲ δὲ ἡμᾶς ὁ μακάριος Νλωστής, ὅπως τὴν ἀμορφίαν τῆς γῆς ἐκαλλώπισεν ὁ τῶν ὧν δημιουργὸς ταῖς βοτάναις, καὶ τῇ τῶν ἀνθῶν ποικιλίᾳ, καὶ τῇ βλάστη τῶν σπερμάτων, σήμερον πάλιν μετήγαγε τὸν λόγον ἐπὶ τὸν τοῦ οὐρανοῦ κόσμον. Καθάπερ γὰρ ἡ γῆ καλλωπίζεται διὰ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀναδομένων, οὕτως τὸν οὐρανὸν τοῦτον τὸν ὁρώμενον φαειρότερον καὶ λαμπρότερον εἰργάσατο, τῇ τε τῶν ἄστρον ποικιλίᾳ καταστίζας αὐτὸν, καὶ τῇ δημιουργίᾳ τῶν εἰς φωστήρων τῶν μεγάλων, λέγω τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Καὶ ἐποίησε, φησὶν, ὁ θεός τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχῆς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάττω εἰς ἀρχῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. Εἶδες σοφίαν τοῦ δημιουργοῦ; Εἶπε μόνον, καὶ παρήχθη τὸ στοιχεῖον τοῦτο τὸ θαυμαστὸν, ὁ ἥλιος λέγω. Τοῦτον γὰρ καλεῖ φωστῆρα μέγαν, καὶ φησὶν αὐτὸν εἰς ἀρχῆς τῆς ἡμέρας· γαγενῆσθαι. Οὗτος γὰρ φαειρότερον τὴν ἡμέραν ἀπεργάζεται, καθάπερ μαρμαρυγὰς τινας· τὰς οἰκίας ἀκτίνας ἀφίει, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀκαλὸν τὸ οἰκεῖον κάλλος ἐπιδεικνύμενος, καὶ ἅμα τῷ ὁρθρῷ φαίνόμενος, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν διεγείρων πρὸς τὴν τῶν οἰκίων ἔργων ἐπιτιθέμεν. Τοῦτου τὸ κάλλος ἐμφαίνων ὁ μακάριος προφήτης φησὶ· Καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκκορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ· ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξόδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάρτημα αὐτοῦ ὡς ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ. Ὁρᾷς ὅπως καὶ τὸ κάλλος ἡμῖν παρεδίδωκε, καὶ τὸ τάχος τῆς ἐνεργείας; Εἰπὼν γὰρ, Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξόδος

αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάρτημα αὐτοῦ ὡς ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, ἐσημάνει ἡμῖν, ὅπως ἐν μὲν καιροῦ βοτῇ πᾶσαν διπρέχει τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀπὸ περάτων εἰς πέρας τὰς οἰκίας ἀκτίνας ἀφίει, πολλὴν τὴν αὐτοῦ χρείαν παρεχόμενος. Οὕτως γὰρ θερμαίνει μόνον, ἀλλὰ καὶ ξηραίνει· καὶ οὐ ξηραίνει μόνον, ἀλλὰ καὶ καλεῖ. καὶ πᾶσι καὶ διαφύκει ἡμῖν τὰς χρείας παρέχεται, καὶ πᾶσι τοῦ στοιχείου τοῦτου τὸ θαῦμα, καὶ οὐκ ἂν τι· κατ' ἀξίαν ἅπαντα εἰπεῖν δύνηται. Ταῦτα δὲ λέγω, καὶ ἐπαίρω τῷ λόγῳ τὸ στοιχεῖον, ἵνα μὴ μέχρι τοῦτου στήσῃ, ἀγαπήτῃ, ἀλλ' ἐνταῦθα ἀναδράμῃ, καὶ ἐπὶ τὸν τοῦ στοιχείου δημιουργὸν τὸ θαῦμα μεταγένηται. Ὅσον γὰρ ἂν μέγα δευρῇ τὸ στοιχεῖον, τοσούτῳ πολὺ τοῦ δημιουργοῦ τὸ θαῦμα δεικνύται.

δ'. Ἄλλ' οἱ Ἑλλήνων παῖδες θαυμάσαντες καὶ ἐκπαγνέντες τὸ στοιχεῖον, οὐκ ἠδυνήθησαν διαδιδέειν, [44] καὶ τὸν παραγωγόντα ἀνυμνεῖν, ἀλλ' ἀναπέμειναν τῷ στοιχείῳ, καὶ τοῦτο ἐθεοποίησαν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος φησὶ, Καὶ ἐθεοδόθησαν, καὶ ἐλάττωσαν τῇ κτίσει κατὰ τὸν κτίσαντα. Τί γὰρ ἂν αὐτὸν ἀνοητότερον γένοιτο ἂν, μὴ δυνήθησαν ἐκ τοῦ δημιουργήματος τὸν δημιουργὸν καταμαθεῖν, ἀλλὰ τοσαύτην πλάνην πλανηθέντων, ὡς τὸ κτίσμα καὶ τὸ ποιῆμα εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν τῷ δημιουργῷ ἀναγαγεῖν; Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡ θεία Γραφὴ προειδὺς τὸ πρὸς πλάνην τῶν β. θυμῶν ἐκπρότερος, μετὰ τρεῖς ἡμέρας διδάσκει ἡμᾶς τοῦτο τοῦ στοιχείου τὴν δημιουργίαν γαγενῆσθαι, μετὰ τὸ πάντα τὰ σπέρματα ἀπὸ τῆς γῆς ἀναδοθῆναι, μετὰ τὸ ἀπολαθεῖν τὴν γῆν τὸν οἰκεῖον κόσμον· ἵνα μηδὲν ἔξῃ τῶν μετὰ ταῦτα λέγειν, ὅτι ἀνευ τῆς τοῦτου ἐνεργείας, οὐκ ἂν ἐτελεσφόρηθαι τὰ ἀπὸ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο δεικνύσας οἱ πρὸς τῆς τοῦτου δημιουργίας ἅπαντα πεπληρωμένα, ἵνα μὴ τοῦτω ἐπιγράφῃς τῶν καρπῶν τὴν τελεσφόρειαν, ἀλλὰ τῷ τῶν ἀπάντων δημιουργῷ, τῷ ἐξ ἀρχῆς εἰπόντι· Βλαστοσάτω ἡ γῆ βοτάνην χορτοῦ. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὅτι συντελεῖται καὶ τοῦ ἡλίου ἡ χρεία πρὸς τὸ τοῖς καρποῖς παπαίνεσθαι, οὐδὲ ἐγὼ ἀντιλέγω. Ὅσον γὰρ καὶ τὸν γηπῶνον λέγων συναρτεῖν πρὸς τὴν τῆς γῆς ἐργασίαν, οὐ τῷ γηπῶν τὸ πᾶν λογίζομαι, ἀλλὰ καὶ νυμφίον ὁ γηπῶνος· τὰ παρ' αὐτοῦ ἐκιδείχεται, εἰ μὴ ὁ τῷ οἰκεῖῳ προστάγματι ἐξ ἀρχῆς αὐτὴν διεγείρας· πρὸς τὴν τῶν καρπῶν αὐτὴν γένεσιν κινήσας βουλῇ, οὐδὲν ὄφελος τῶν πολλῶν καμάτων· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον φημι. ὅτι καὶ μετὰ τοῦ γηπῶνου καὶ ἡ τοῦ ἡλίου συνέργεια συμβάλλεται, καὶ ἡ τῆς σελήνης, καὶ ἡ τῶν ἀέρων εὐκρασία, οὐδὲ οὕτως· ἔσται τι πλεόν, μὴ τῆς ἀνωθεν δεξιᾶς συνεφαπτομένης· ἐκείνης δὲ τῆς κραταιᾶς χειρὸς βουλομένης, καὶ ἡ παρὰ τῶν στοιχείων ἐνέργεια μέγιστος συμβαλεῖται. Ταῦτα μετὰ ἀκριβεῖας κατέχοντες ἐπιστομίζετε τοὺς ἐπὶ πλανᾶσθαι βουλομένους, καὶ μὴ συγχωρεῖτε τὸ τοῦ δημιουργοῦ σέβας τοῖς κτίσμασιν ἀπονέμειν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεία Γραφὴ οὐ μόνον τὸ κάλλος αὐτοῦ ἡμῖν δεικνύει, καὶ τὸ μέγεθος, καὶ τὴν χρείαν, διὰ τοῦ εἰπεῖν, Ὡς νυμφίος, καὶ, Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀσθενὲς καὶ οὐδαμινόν. Ἀκουσον γὰρ τί φησὶν ἀλλαχού· Τί φωτεινότερον ἡλίου; καὶ τοῦτο ἐκλείπει. Μὴ σε ἀπατάτω, φησὶν, ἡ θεά· ἔαν γὰρ βουλῇ ὁ δημιουργὸς προστάξαι, ὥς οὐδὲ γεγονὸς ἀφίπταται. Ταῦτα εἰ συνείδω· Ἑλλήνων παῖδες, οὐκ ἂν τοσαύτην πλάνην ἐπλανήθησαν, ἀλλ' εἶδον ἂν καλῶς, ὅτι προσήκει ἐκ τῆς τῶν δημιουργημάτων θεωρίας ἐπὶ τὸν δημιουργὸν ἀναδράμειν. Διὰ τοῦτο καὶ τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ αὐτὸν ἐδημιούργησεν, ἵνα μὴ νομίσας τοῦτον συνιστῆναι τὴν ἡμέραν. Ὁ γὰρ ἐπὶ τῶν σπερμάτων εἴπωμεν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἡμέρας εἴπωμεν, ὅτι ἐγένοντο μὲν τρεῖς ἡμέραι πρὸς τῆς τοῦτου δημιουργίας. Ἐβουλήθη δὲ ὁ ἀεσπότης καὶ διὰ τοῦ στοιχείου τοῦτου φαειρότερον [45] τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἐργάσασθαι· τὸ

post tantam nostram admonitionem iterum ad diabolica illa concilia et spectacula curratis, necessarium est vos obtestari. Neque enim semper expedit pharmaca lenia adhibere : sed quando ulcus curationi resistit , oportet violenta et mordacia admovere , quo morbo occurratur citius.

3. Discant igitur omnes his criminibus obnoxii , si post hanc nostram admonitionem in ea negligentia manserint, non toleraturos nos, sed legibus ecclesiasticis usuros, et magna vehementia docturos, ne talia posthac committant, neve tanto contemptu divina audiant eloquia. Hæc autem non de omnibus hic congregatis dico, sed de huic culpæ obnoxiiis. Omnibus quidem loquimur; sed suum auditores quique remedium capiant : reus quidem ut a delicto desistat, et non ultra progrediatur, sed studio suo seipsum revocet, et errata corrigat; innoxius vero cautior fiat ut ne capiat, neve aliquando reus fiat. Cæterum ut ex rebus ipsis vestræ caritati persuadeamus, ex amore studique vestri hunc nostrum animi dolorem profectum esse, et nos ad hæc dicenda impulsos esse quod nullum saluti vestræ timeremus : ago iterum nos ipsos bona spe foventes, consuetam vobis apponamus doctrinam, declarantes pateruam, quam erga vos gerimus, benevolentiam : sed, oro, diligenter dictis auscultate, ut majore cum fructu domum redire liceat. Operæ pretium autem est, ea quæ nunc lecta sunt caritati vestræ dicere. 14. *Et dixit, inquit, Deus : Fiant luminaria in firmamento cæli ad illuminationem super terram, ut dividant inter diem et inter noctem. Et sint in signa, et in tempora, et in dies, et in annos.* 15. *Et sint ad illuminationem in firmamento cæli : ita ut luceant super terram. Et factum est ita.* Postquam enim heri nos docuit beatus Moses, quomodo informem terram ornaverit universi Conditor herbis, et florum varietate, et seminum germine, hodie sermonem ad ornatum cæli vertit. Nam sicut terra ornatur per ea quæ ex ipsa proveniunt, sic cælum hoc visibile clarius et fulgidius fecit, astrorum varietate illud. hinc inde distinguens, præsertim formatione duorum magnorum luminarium, solis, inquam, et lunæ. 16. *Et fecit Deus, ait, duo luminaria magna, luminare magnum ut præsesset diei, et luminare minus ut præsesset nocti, et stellæ.* Vidiſti sapientiam Opificis? Dixit solum, et productum est hoc admirabile elementum, solem dico. Hunc enim vocat luminare magnum, et dicit ipsum factum esse, ut præsit diei. Sol enim clariorem diem efficit, rutilans aureo suo jubare et radiis, et quotidie speciem suam vigescentem ostendens, et simul atque mane exortus fuerit, omne hominum genus ad suorum operum studia excitans. Huius formositatem declarans beatus David, inquit : *Et ipse tamquam sponsus egrediens de Thalamo suo, exultabit ut gigas ad currendam riam; a summo cælo egressus ejus, et occurſus ejus usque ad summum cæli* (Psal. 18. 6. 7). Vides quomodo ejus pulchritudinem, et in operando velocitatem declaravit? Dicendo enim, *A summo cælo egressus ejus, et occurſus ejus usque ad summum cæli*, significavit nobis, quomodo in uno tem-

ris momento per totum orbem discurret, et a finibus in fines radios mittit, multum utilitatis præstans. Nam non solum calefacit, sed et arefacit; et non solum arefacit, sed et adurit, multosque alios et varios nobis usus præbet, atque adeo magnum est miraculum elementum hoc, neque est qui laudes ejus pro dignitate prædicaverit. Hæc autem dico, et sermone elementum extollo, non ut in eo subistas, dilecte, sed ut inde ascendas, et in elementi Opificem admirationem transferas. Nam quanto majus ostenditur elementum, tanto majus monstratur Opificis miraculum.

4. *Stultitia adorantium solem; cur post tertium diem sol conditus.* — Verum gentiles admirantes et obstupescentes tantum elementum, ulterius perspicere non potuerunt, neque ejus Conditorum laudaverunt, sed in elemento conquiescentes, ipsum pro deo habuerunt : propterea et beatus Paulus dicit : *Et venerati sunt, colueruntque creaturam magis, quam Creatorem* (Rom. 1. 25). Quid enim insipientius illis, qui non potuerunt ex creaturis agnoscere Creatorem, sed in tantum pervenerunt errorem, ut creaturam et facturam in ordinem Creatoris referrent? Quapropter divina Scriptura prævidens propensos ad errorem ignavos, docet nos, post tertium diem hoc elementum esse conditum, postquam terra omnigena semina protulit, et suum accepit ornatum : ut nulli posthac dicere liceat, sine solis cooperatione non maturescere fruges et proventus terræ. Idcirco declarat tibi antequam sol formaretur, omnia fuisse impleta, ut ne soli fructuum proventus adscribas, sed omnium opifici Deo, qui dixit ab initio : *Germinet terra herbam fævi.* Quod si dixerint, solis functionem etiam aliquid operari, ut fructus maturescant, neque ego contradico. Nam sicut si agricolam dicam cooperari ad terræ cultum, non ideo universum tribuo agricolæ, sed etiamsi is sexcenties suum agit officium, nisi is qui suo mandato ab initio terram ad faciendos fructus idoneam fecit, ad hoc eam quoque movere velit, nihil proficiet inultis laboribus : similiter dico, etiamsi cum labore rustici conspiret solis et lunæ operatio, et tali temperies, neque sic utilitatem aliquam fore, nisi superno illos dextera Domini adjuverit : hæc autem manu valida jurante etiam elementa plurimum conferunt. Hæc prole memoria tenentes, compescite eos qui adhuc errare volunt, et non concedite, ut Creatoris honor creaturæ concedatur. En propter et divina Scriptura non solum pulchritudinem ejus, et magnitudinem, et utilitatem ostendit, dicendo : *Sicut sponsus, et, Exultabit sicut gigas ad currendam riam; sed et imbecillitatem debilitatemque*¹. Audi enim quid alibi dicat : *Quid sole lucidius? et hoc deficit* (Eccli. 17. 30). Ne te decipiat, inquit, spectaculum : nam si voluerit Conditor imperare, quasi numquam fuerit, ita disparabit. Hæc si intellexissent gentiles, neutiquam in tantum incidissent errorem, sed recte vidissent, ex creaturarum contemplatione par esse ad Creatorem ascendere. Propter hoc quarto die solem fecit, ne

¹ Hæc, sed et imbecillitatem debilitatemque, quæ in Morel depraui, in cæteris habentur.

putes illum diei auctorem. Nam quod de seminibus a nobis dictum est, et de die licet dicere, nempe fuisse tres dies ante solis formationem. Voluit autem Dominus et per hoc elementum clariorem diei lucem reddere : id quod et de minori luminari, hoc est, de luna dixerimus : factæ enim sunt tres noctes ante ejus formationem. Attamen et hæc producta suam afferit utilitatem : dissipat enim noctis tenebras, et sermo, ut ita dicam, eadem quæ sol ipse facit erga alia omnia. Sol enim ordinatus est ad hoc *Ut præcuset diei*, luna autem, *Ut præcuset nocti*. Quid est *Ut præcuset diei*, et *Ut præcuset nocti*? Potestatem, inquit, accepit, ille quidem diei, hæc vero noctis, ut sol diem suis radiis clariorem reddat; luna autem ut dispellat tenebras et hominum generi lumine suo facultatem præbeat suis negotiis vacandi. Tunc enim viator fidentius iter facit, et nauta navim regit, et maria trajicit, et sua cuique studia, suasque artes metu posito aggrediuntur. Deinde postquam nos docuit istorum luminarium utilitatem, inquit : 17. *Et stellæ. Et posuit Deus illas in firmamento cæli, ita ut luceant super terram, 18. et præsent diei ac nocti, et separent inter lucem et tenebras.*

5. *Pulchritudo et utilitas cæli; omnia propter hominem creata sunt.* — Animadvertite hic quantum et istarum sanum nobis declaravit. *Posuit illas*, inquit, *in firmamento cæli*. Quid est, *Posuit*? Numquid quasi diceret aliquis, *Fixit*? Absit : videntur enim ipsæ sæpe unico temporis momento magnum transire spatium, et nunquam in uno loco stare, sed suum, quem illis Dominus præcepit, cursum perficere. Quid igitur est, *Posuit*? Id est, imperavit ut ipsæ essent in cælo. Et enim hoc ex decursu Scripturæ licebit videre, quia alibi dicit : *Posuit Deus Adam in paradiso* (Gen. 2. 8), non quod ingressus eum paradiso, sed quod præcepit ut esset in paradiso. Similiter et de stellis dixerimus, imperasse nempe eis ut essent in firmamento cæli, et suum lumen super terram emitterent. Animadvertite, obsecro, dilecte, quibusnam pratis et hortis jucundius non fuerit spectare in media nocte cælum stellis distinctum, et stellarum varietate quasi floribus quibusdam conspersum et ornatum, multum lucis super terram effundere? Nam et in hoc ordinatæ sunt, ut luceant super terram, et præsent diei ac nocti, quod generaliter et de magnis luminaribus dictum est. Nam postquam docuit nos, quomodo formata fuerint duo luminaria magna, et stellæ : de omnibus in genere dicit, *Et præsent diei ac nocti, et separent inter lucem et tenebras*. Enimvero sicut interdiu stellæ in cælo non videntur discurrere (illarum enim usum lumen solis multa claritate obtegit), ita neque noctu sol apparet, sufficiente luna suo lumine ad illustrandas noctis tenebras : verum elementa quæque intra suos terminos manent, et nunquam suam mensuram transgrediuntur : sed dispositionem et ordinem Domini custodiunt, suumque opus faciunt. Quis autem alia omnia enarraverit, quæ horum luminarium et stellarum usus humano generi confert? *Sint enim*, inquit, *in signa, et in tempora, et in dies, et in annos*. Quid est? *In signa et in tempora, et in dies, et in annos*? Docere nos

vult divina Scriptura, horum cursum scientiam nobis temporum conferre, vicissitudines conversionum, numerum dierum, anni curriculum : et ex his possumus dignoscere omnia. Etenim gubernator ad horum cursum spectans, et in cælum intentus, diligenterque discens omnia, navigare incipit, maria transit, et in densissima nocte, visis stellis¹ navim dirigere et sua arte salutem navigantibus dare solet. Sic et agricola ex illis discit quando oporteat semina terræ committere, quando terram pastinare, et arare, quando falcem acnere ut fruges demetat. Non pauca vitæ hujus commoda temporum scientia, dierum numerus, et anni circulus afferunt : multaque in his deprehendi possent ad fovendam humanam vitam utilia, neque est qui exacte recensere singula possit : ex paucis tamen quantus eorum sit usus conjectandum est, et cum admirati sumus creaturas, earum Opifex quoque adorandus et celebrandus est : suspicienda item ineffabilis illius benignitas, quam erga humanum genus exhibuit : quippe propter nil aliud hæc omnia produxit, quam propter hominem quem non multo post quasi regem et principem omnibus a se conditis præfecturus erat. *Et vidit, ait, Deus quod esset bonum*. Vides singulis diebus ostendere divinam Scripturam, Deo placere creaturas, ut omnem amputet occasionem eorum, qui reprehendere audent ea quæ ab illis sunt facta? Quod enim hujus rei gratia unumquodque die Scriptura divina hoc significet, ex consequentia manifestum est. Sufficiebat enim de omnibus contrariis semel dicere, omnia quæcumque fecit, esse bona valde : sed sciens quanta sit mentium nostrarum infirmitas, singillatim hoc facit, ut discas sapientia quadam solerti, et benignitate inenarrabili producta fuisse omnia. 19. *Et factum est, inquit, vespere, et factum est mane, dies quartus*. Postquam enim absolvit ornatum cæli, et stellis illud decoravit, duoque luminaria magna produxit, finem diei imposuit; et dixit : *Et factum est vespere, et factum est mane, dies quartus*. Vide quo pacto et hoc per singulos dies commemorat, divina dogmata frequenti admonitione nostræ menti infligere volens.

6. *Moralis exhortatio.* — Hæc igitur omnia quasi insculpta retinentes in latitudine cordis, quo negligentiam omnem excutiamus, sana accurate teneamus dogmata, atque eos qui gentili errore præoccupantur, omni mansuetudine doceamus, ne ordinem confundant, neque relicto Creatore creaturas adorent, quæ ob nostram salutem et utilitatem factæ sunt. Nam etsi nullies dirumpantur gentiles, tamen clara voce clamo, propter humanum genus hæc omnia facta esse; sibi enim sufficiens opifex nullo istorum opus habebat : sed ut erga nos suam benignitatem ostenderet, hæc omnia produxit, demonstrans quanto honore prosequatur humanum genus, ut his manducti debitam ipsi adorationem referamus. Quanta enim stultitiæ est ante pulchras creaturas procumbere et in illis consistere, nec attollere mentis oculos ad illum

¹ Coelina, juxta stellarum positionem.

αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐλά-τονος φωστήρος εἰποιμεν ἂν, τῆς σελήνης λέγω· γαγόναν γὰρ τρεῖς νύκτες πρὸ τῆς ταύτης δημιουργίας. Ἀλλ' ὅμως καὶ αὕτη παραχθείσα τὴν παρ' ἐαυτῆς εἰσφέρει χρεῖαν, διασεβάζουσα τῆς νυκτὸς τὸ σκότος, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν τὰ αὐτὰ τῷ ἡλίῳ συνελοῦσα πρὸς τὰ ἄλλα πάντα. Ὁ μὲν γὰρ ἀφώρισται, εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, ἡ δὲ, εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς. Τί ἐστίν, εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ, εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς; Τὴν ἔξουσίαν, φησὶν, Ἰλαθεὶν ὁ μὲν τῆς ἡμέρας, ἡ δὲ τῆς νυκτὸς, ἢ ὁ μὲν φαιδρῶτεράν αὐτὴν ἀπεργάζηται διὰ τῶν οικείων ἀκτίων, ἡ δὲ διασεβάσῃ τὸ σκότος, καὶ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ φωτὸς οικείου παρέχῃ μετ' εὐκολίας καυχῆσθαι τοῖς οικείοις ἐπιτηδεύμασι. Τότε γὰρ καὶ ὕδοι πόρος· θαρρύνει τῆς ὀδοιπορίας ἔπεται, καὶ ναύτης καθέλκει τὸ πλοῖον, καὶ τὰ πελάγη διαπερᾷ, καὶ ἕκαστος δὲ τῶν τὰ ἐπιτηδεύματα μετιόντων, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας τὰ τῆς οικείας ἐπιστήμης μεταχειρίζεται. Ἐταῖ ἐπειδὴ ἐδίδαξαν ἡμᾶς τῶν φωστήρων τούτων τὴν χρεῖαν, φησὶ· Καὶ τοὺς ἀστέρας· καὶ ἔθετο αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀρχεῖν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς, καὶ διαχωρίζειν ἀναμέσον τοῦ φωτός, καὶ ἀναμέσον τοῦ σκότους.

ε'. Ἐννοεῖ καὶ τούτων πόσῃ ἡμῖν τὴν χρεῖαν ἐδήλωσεν. Ἐθετο, φησὶν, αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ. Τί ἐστίν, ἔθετο; Ὃς ἂν εἰποι τις, ἔφησεν; Μὴ γένοιτο· ὁρῶμεν γὰρ αὐτοὺς πολλάκις ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ πολλὴν διέστημα διατρέχοντας, καὶ οὐδέποτε ἐν ἐνὶ τόπῳ ῥητάμενους, ἀλλὰ τὸν οικεῖον δρόμον ἀποκληρονοῦντας, ἐν τρέχειν ἐτάχθησαν παρὰ τοῦ δεσπότου. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, ἔθετο; Ἀντὶ τοῦ, προσέταξεν αὐτοὺς εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἰδεῖν προϊούσαν τὴν Γραφὴν, καὶ ἀλλαχοῦ λέγουσαν, ὅτι· ἔθετο τὸν Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐκ ἐπειδὴ ἐνέπλεον αὐτὸν τὴν παραδείσῳ, ἀλλ' ὅτι προσέταξεν αὐτὸν εἶναι ἐν τῷ παραδείσῳ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τῶν ἀστέρων εἰποιμεν ἂν, ὅτι προσέταξεν αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ ὄντας, τὸ οικεῖον φῶς ἐκπέμπειν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐνόησον γάρ μοι, ἀγαπῆτε, πόλιν λαμνύων καὶ παραδείσων οὐκ ἂν εἴη τερπνότερον ἰδεῖν ἐν μέσῃ τῇ νυκτὶ τὸν οὐρανὸν κατηστερωμένον, καὶ καθάπερ τισὶν ἄνθεσι τῇ διαφορᾷ τῶν ἄστρον καλλωπιζόμενον, καὶ πολὺ τὸ φῶς εἰς τὴν γῆν αὐτοὺς καταπέμποντες; Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἐτάχθησαν, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀρχεῖν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς, ὁ καθολικῶς καὶ περὶ τῶν μεγάλων φωστήρων εἰρηται. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν δύο φωστήρων ἡμᾶς ἐδίδαξε τὴν δημιουργίαν, καὶ τῶν ἄστρον, περὶ πάντων κοινῇ λέγων φησὶ· Καὶ ἀρχεῖν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς, καὶ διαχωρίζειν ἀναμέσον τοῦ φωτός, καὶ ἀναμέσον τοῦ σκότους. Ὡσπερ γὰρ οὐκ ἐστὶν ἐν ἡμέρᾳ ἰδεῖν ἀστέρας ἐν τῷ οὐρανῷ διατρέχοντας (τὸ γὰρ τοῦ ἡλίου φῶς τῇ πολλῇ φαιδρότητι ἀποκρύπτει ἐκείνων τὴν χρεῖαν), οὕτως οὐδὲ ἡλῖος ἐν νυκτὶ ἂν φανεῖται ποτὲ, ἀρκούσης τῆς σελήνης ἐπὶ τῷ οικείῳ φωτὶ καταυγάζει τῆς νυκτὸς τὸ ζοφῶδες· ἀλλ' ἕκαστον τῶν [46] στοιχείων ὁ τοῖς οικείοις ὁροῖς ἐμμένον οὐδέποτε ὑπερβαίνει τὸ οικεῖον μέτρον, ἀλλὰ τὴν διάταξιν τοῦ δεσπότου φυλάττον, τὴν οικεῖαν ἐνέργειαν πληροῖ. Τίς ἂν εἰποι τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα συντελεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἢ τῶν φωστήρων τούτων καὶ τῶν ἀστέρων χρεῖα; Ἐστῶσαν γὰρ, φησὶν, εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς. Τί ἐστίν, εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς; Διδάξει ἡμᾶς βούλεται ἡ θεία Γραφή, ὅτι ὁ τούτων δρόμος τὴν γνῶσιν ἡμῖν χαρίζεται τῶν καιρῶν, καὶ τῆς τῶν τροπῶν ἐναλλαγῆς, τῶν ἡμερῶν τὸν ἀριθμὸν, τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸν δρόμον, καὶ ἐν τούτων δυνάμεθα διαγινώ-

σκεῖν ὅ ἅπαντα. Καὶ γὰρ ὁ κυβερνήτης πρὸς τὸν τούτων δρόμον ὁρῶν, καὶ ἀτενίζων εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα καταμανθάνων, τότε τῆς ναυτιλίας ἄπτεται, καὶ πελάγη διαπερᾷ, καὶ πολλάκις ζοφερωτάτης οὐσης τῆς νυκτὸς, ἀπὸ τῆς τῶν ἄστρον θεωρίας ὁ ἡδυνηθὴ τὸ σκάφος ἰδύναί, καὶ διὰ τῆς οικείας τέχνης τὴν σωτηρίαν τοῖς ἐμπλοῦσι χαρίσασθαι. Καὶ ὁ γηπόνοος δὲ ἐντεῦθεν καταμαθὼν οἶδε, πότε μὲν προσήκει τὰ σπέρματα καταβαλεῖν, πότε δὲ τὴν γῆν ἀναμοχλεῦσαι, καὶ ἀροτρον ἐλκύσαι, καὶ πότε τὴν ὀρεπάνην ἀκοῦσαι, καὶ τὸν ἀμητον τῶν σπερμάτων ἐργάσασθαι. Καὶ εἰς τὴν τοῦ βίου σύστασιν οὐκ ὀλίγα ἡμῖν συμβάλλεται ἡ τῶν χρόνων ἐλθούσης, ὁ τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς, ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ κύκλος· καὶ πολλὰ ἂν τις εὖροι πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην σύστασιν ὑπὸ τούτων τῶν δημιουργημάτων συντελούμενα, ἕκαστος οὐκ ἂν δυνηθεῖ τις μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα εἰπεῖν· διὸ χρὴ ἐκ τῶν ὀλίγων στοχασμένους εἰδέναι, ὅση τούτων ἐστὶν ἡ χρεῖα, καὶ θαυμάσαντας τὰ δημιουργήματα, προσκυνεῖν τὸν τούτων δημιουργὸν, καὶ ἀνυμνεῖν, καὶ ἐκπλήττεσθαι τὴν ἀφαιτον φιλανθρωπίαν, τὴν περὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἐπεδείξατο, δι' οὗδεν ἔτερον ταῦτα ἅπαντα παραγαγὼν, ἀλλ' ἡ διὰ τὸν ἀνθρωπον, ὃν μέλλει μετ' οὐ πολλῷ, καθάπερ τινὰ βασιλίᾳ καὶ ἀρχοντα, ἐπιστᾶν πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεῖσι. Καὶ εἰδὼν ὁ Θεός, φησὶν, ὅτι καλόν. Εἶδες πῶς καθ' ἐκάστην ἡμέραν δείκνυσιν ἡ θεία Γραφή ἀρεσκόμενον αὐτὸν τοῖς δημιουργήμασιν, ὥστε πᾶσαν ἐκκόψῃ ἀφορμὴν τῶν ἐπισκῆπτειν τολμώντων τοὺς ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένους; Ὅτι γὰρ τοῦτο ἐνεκεν καθ' ἕκαστον τοῦτο ἐπιστημαίνεται ἡ θεία Γραφή, ἐκ τῆς συνεχείας δὴλον καθέστηκεν. Ἡρεῖ γὰρ μετὰ πάντα τὰ δημιουργήματα ἅπασι εἰπεῖν, ὅτι πάντα ὅσα ἐποίησα, καλὰ λίαν· ἀλλ' εἰδὼς τῆς ἀσθενείας τῶν ἡμετέρων λογισμῶν τὴν ὑπερβολὴν, καὶ κατὰ μέρος τοῦτο ποιεῖ, διδάσκουσα ἡμᾶς, ὅτι σοφία τινὶ εὐμηχάνῳ, καὶ φιλανθρωπῇ ἀφάρτῳ ἅπαντα παρήχθη. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ὁσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα ἑστέρη. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπῆρτισε τὸν τοῦ οὐρανοῦ κόσμον, καλλωπίσας αὐτὸν τοῖς ἄστροις καὶ τοὺς δύο φωστήρας τοὺς μεγάλους παραγαγὼν, τέλος τῇ ἡμέρᾳ ἐπέθηκε· καὶ φησὶν, Ἐγένετο ὁσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα ἑστέρη. [47] Σκόπει πῶς καθ' ἐκάστην ἡμέραν οὕτω λέγει, τῇ πυκνότητι τῆς διδασκαλίας ἐμπέχει τῇ διανοίᾳ βουλόμενος τὰ θεῖα δόγματα.

ζ'. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα κατέχοντες ἐγκαταλαμμένα ἡμῶν τῷ πλάτει τῆς καρδίας, πᾶσαν ῥαθυμίαν ἀποτιναξάμενοι, τὰ τε δόγματα κατέχωμεν τὰ ὑγιῆ μετὰ ἀκριβείας, καὶ τοὺς τῇ Ἑλληνικῇ πλάνῃ προκαταληγμένους μετὰ πάσης ἐπεικειας διδάσκωμεν μὴ συγχέειν τὴν τάξιν, μηδὲ καταλιπόντας τὸν δημιουργὸν τὰ δημιουργήματα προσκυνεῖν, τὰ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν καὶ ὁ χρεῖαν γεγεννημένα. Κἂν γὰρ μυριάκις ἀποπνίγωνται Ἑλληνες, λαμπρᾷ τῇ φωνῇ βῶν, ὅτι διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ταῦτα ἅπαντα ἐδημιουργήθη, ἐπεὶ ἀνεκδοτὴς ὢν ὁ δημιουργὸς οὐδενὸς τούτων ἐδεῖτο· ἀλλ' ἵνα τὴν περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίαν ἐπιδείξηται, ταῦτα ἅπαντα παρήγαγε, δεικνύς ὅσοι τιμᾶται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ ἵνα ἐκ τούτων ὁδηγούμενοι τὴν προσήκουσαν αὐτῷ προσκύνησιν ἀναφέρωμεν. Πόσης γὰρ οὐκ ἂν εἴη παρανομία προσπταίνειν τῷ κάλλει τῶν γινομένων, καὶ τούτοις πα-

ῃ Sic Savil. et multi mss. Morel. vero γινώσκων.

ῃ Colasil. τῶν ἄστρον θέσεως.

ῃ Savil. et duo mss. ἀρεσκόμενον τὸν θεὸν αὐτοῖς δημ. Bol-sius apud Savil. restituendum putat αὐτοῦ τοῖς δημ. Mon-l. ἀρεσκόμενον αὐτοῖς τοῖς δημ. Mox sex mss. et Savil. ἐκκόψῃ. Morel. ἐκκόπτῃ. Paulo post Colib. unus καθ' ἐκάστην.

ῃ Sic Savil. et quidam mss. In Morel. σωτηρίαν καὶ decrant, sed legit interpres.

ῃ Morel. Ἐκαστον τὸ σημεῖον, et infra υποθαίνει, male. infra Colasil. et Savil. τὶ ἂν τις εἰποι τὰ ἄλλα.

ρακεῖσθαι, καὶ μὴ ἀναταίνειν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας πρὸς τὸν παραγαγόντα, καὶ παῖθεσθαι τῷ μακαρίῳ Παύλῳ λέγοντι· Τὸ γὰρ δόξατα αὐτοῦ ἀπὸ κρίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα παθοῦνται· Τί λέγεις, ἀνθρώπε; Ἰδὼν τὸν οὐρανὸν θαυμάζεις αὐτοῦ τὸ κάλλος, τῶν ἀστέρων τὴν ποικίλιν, τῆς φαιδρότητος τὴν ὑπερβολήν; Μὴ στίς μέχρι τούτου, ἀλλ' ἔκτεινόν σου τὴν διάνοιαν εἰς τὸν τούτων δημιουργόν· ἐκπλήττει σε πάλιν τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, καὶ ὁρῶν αὐτοῦ πολλὴν ὄσιν τὴν χρεῖαν εἰς θαῦμα διεγείρη, καὶ ἐπειδὴν ἰδῆς τὰς ἀκτίνας αὐτοῦ καταυγαζούσας σου τὰς ὄψεις, θαυμάζεις τοῦ στοιχείου τὸ κάλλος; Ἀλλὰ μὴδὲ ἐνταῦθα μέχρι τούτου στίς· ἀλλ' ἐννόησον, ὅτι εἰ τὸ δημιουργήμα οὕτω θαυμαστὸν καὶ παραδόξον, καὶ πάντα ἀνθρώπινον νοῦν ὑπερβαῖνον, ποταπὸς ἂν εἴη ὁ τούτο λόγῳ μόνῳ καὶ ἐπιτάγματι παραγαγόν; Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς λογίζου· ἐπειδὴν ἰδῆς αὐτὴν τοῖς ἄνθεσι καλλωπιζομένην, καθάπερ ἱμάτιον ποικίλον, ἐφηπλωμένην αὐτῇ πανταχόθεν τὴν βλάστην τὴν ἀπὸ τῶν βοτανῶν, μὴ τῇ θυνάμει τῆς γῆς λογίσῃ τὰ ἐξ αὐτῆς τικτόμενα, μὴδὲ τῇ τοῦ ἡλίου συνεργείᾳ, ἣ τῆς σελήνης· ἀλλ' ἐννόησον εὐγνωμόνως, ὅτι καὶ πρὸ τῆς τούτων δημιουργίας ἔπει μόνον, Ἐξσηραγέτω ἢ γῇ βοτάνῃν κρῖνον, καὶ παραχρῆμα ἔσται τῆς γῆς τὸ πρὸς ὅσον ἐφοδρύνετο. Ἐάν ταῦτα καθ' ἐκαστὴν ἡμέραν σπέρμεν ἐν τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς, αὐτοὶ τε εὐγνώμονες ἴσμεθα, καὶ τῷ Δεσπότῃ τὴν προσήκουσαν, μᾶλλον δὲ τὴν κατὰ δυνάμιν τὴν ἡμετέραν θεολογίαν ἀναπέμψμεν. Δοξάσωμεν δὲ αὐτὸν οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας, ἐάν μὴ πάλιν τοῖς αὐτοῖς περιττώμεν, ἀλλὰ ἐάν πολλὰ χεῖρας ἐκόντες ταῖς διαβολικαῖς ἀπάταις, τῇ μετὰ ταῦτα προσοχῇ καὶ τῇ πολλῇ σπουδῇ, καὶ τῇ συνόφῃ ἐξομολογήσῃ τὴν ἄνωθεν ἐννοίαν ἐπιστασώμεθα. Ἀρκὰ γὰρ αὐτῷ διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν τὸ ἀποστήναι μόνον ἡμᾶς τῆς κακίας. Ἄν γὰρ τοῦτο [48] ἐλώμεθα, εὐκόλως καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων πρᾶξιν ὁ ὀρμήσομεν. Μὴ μοι λοιπὸν ἐν ἱπποδρομίαις τις φανίσθω, παρακαλῶ, ἀλλὰ μὴδὲ ἐν τοῖς συλλόγοις τοῖς ἀκαίροις καταδραπέττω τὸν καιρὸν τῆς ἡμέρας· μὴ μοι κύβοις, καὶ τῇ ἐνταῦθεν τικτομένῃ κραυγῇ, καὶ τῇ λοιπῇ λύρῃ ἐαυτὸν τίς ἐκδίδω; Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, τῆς γηστείας, ὅταν ὅστις μὲν διημερεύς, κύβοις δὲ ἐαυτὸν ἐκδίδῃς, καὶ φλυαρίαις ἀνοήτοις, πολλάκις δὲ καὶ ἐπιπορικαῖς καὶ βλασημαῖς πᾶσαν ἀναλώσῃς τὴν ἡμέραν; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ ὅπως βρῶθῳς περὶ τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν διατεθῶμεν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῶν πνευματικῶν ἡμῶν ἔστω διηνεκῶς ἡ διάλεξις, καὶ βελὼν τις θεῶν λαβὼν μετὰ χεῖρας, καὶ συγκαλέσας τοὺς κλησίων, διὰ τῶν θεῶν λόγων ἀρδέτω καὶ τὴν ἐαυτοῦ διάνοιαν καὶ τῶν συγγινωμένων, ἐν οὕτω καὶ τὰς μηχανὰς τοῦ πονηροῦ διαφυγῇν δινηθῶμεν, καὶ μεγάλα ἀπὸ τῆς νηστείας καρπώσασθαι ἀγαθὰ, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀπολαύσωμεν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA Z.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξσηραγέτω τὰ ὄντα ἐρηπὸς φύχων ζωῶν, καὶ περὶ τὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερῆμα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐῖς τὸ οὐρανόν. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὰ πτερά τὰ μεγάλα, καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζῶν ἐρηπὸς, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὄντα κατὰ γένη αὐτῶν.

α'. Ἰκανὸς γὰρ καθ' ἡμέραν τῶν εἰς τὰς ἱπποδρομίας αὐτομολησάντων, δεικνύμενος αὐτοῖς τῆς βλάβης τὸ μέγεθος, ἥς ἐπίστησαν, τὸν συλλογόμενον ἀπὸ τῆς νηστείας αὐτοῖς πλοῦτον πνευματικῶς ἀθρόον ἐκχάντας, καὶ

ἀπὸ τῆς πολλῆς περιουσίας ἐξαίφνης εἰς ἐσθ' αὐτὴν πνίαν ἐαυτοὺς καταστήσαντες. Φέρε δὴ σήμερον προσηνεστέραν χρησώμεθα τῷ φαρμάκῳ, καὶ καθάπερ μέλη ἡμέτερα, οὕτως αὐτῶν τὰ τῆς ψυχῆς τραύματα ἐπαθήσωμεν· ἐπεὶ καὶ χθὲς ἀσχητότερον τὰ φάρμακα ἐπεθήκαμεν, οὐχ ἵνα ἀπλῶς λυπήσωμεν, καὶ τὴν ἀληθῆνα ἐπιτείνωμεν, ἀλλ' ἵνα τῇ σφοδρότητι καθιέσθαι δυνηθῶμεν τοῦ ἔλκους. Καὶ γὰρ καὶ ἱατροὶ καὶ πατέρες οὕτω ποιεῖν ἐβόθασιν· οἱ μὲν δραστικώτερον πρότερον ἐπιτίθασιν, καὶ ἐπειδὴν ῥῆξῃ τὸ ἔλκος, τότε τὰ καταγλυκαίνειν δυνάμενα φάρμακα προσάγουσι· καὶ πατέρες δὲ ὅταν ἴδωσι τοὺς παιδας τοὺς ἐαυτῶν ἀσπασίνοντας, πρότερον ἐπιπλήξουσιν σφοδρότεροις κλέρησιν, μετὰ δὲ ταῦτα νοθεύουσιν καὶ παρακλήσας. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς, εἰ καὶ χθὲς σφοδρότερον ἐχρησάμεθα τῷ λόγῳ, ἀλλὰ σήμερον προσηνεστέραν ποιησώμεθα τὴν διάλεξιν, καὶ καθάπερ μέλη ἡμέτερα θεραπεύσωμεν. Ὅσπερ γὰρ ἡ προκοπὴ ἢ ὁματέρᾳ ἡμῶν κλεισίαν τὴν παρόυσαν προέξει, καὶ [49] τοῦτο ἡμῶν ἔστιν ὁ πλοῦτος ὁ πνευματικὸς, τὸ ὅρῳ ὅμως ἐν τοῖς πνευματικῶς ἐπιδιδόντες, καὶ ἐν ἀρετῇ διαλάμποντες, καὶ τῶν βλάπτειν δυναμένων ἀπεχόμενοι· ὅπως ἐπειδὴν ἴδωμεν ὅμως ὑποσταλίζομένους, καὶ ὑπακούοντες τοῖς ἀπάταις ταῖς διαβολικαῖς, κατηφείας κληρούμεθα, καὶ αἰσχύνῃ τις, ὡς εἰπὼν, κατασκευάζεται τῆς ἡμετέρας ψυχῆς. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, Ὅτε ἡμεῖς ὡσμεν, ἐὰν ὁμοῖς στήκηται ἐν Κυρίῳ. Ὡς οὖν τελείωσι καὶ παληρωμένοι συνείσωσι, οὕτω τῶν μὲν ὁπισθεν ἐπιλανθάνεσθε, τοῖς δὲ ἐμπροσθεν ἐπικτείνεσθε, καὶ τὰς συνθήκας, ὅς πρὸς τὸν Χριστὸν ἔθεσθε, ἀναπαλασάμενοι, βεβαίως ταύτας εἰς τὸ ἐξῆς διαφυλάττετε, καὶ λογισμῷ σῶφρον πᾶσαν εἰσοδὸν ταῖς τοῦ διαβόλου μηχαναῖς ἀποκλείσαντες, τῇ μετὰ ταῦτα σπουδῇ τῇ ἀπὸ τῆς βρῶθῳς προστριβείαν ὑμῶν κηλῖδα ἀποψάσθε, περιγενόμενοι τῆς ἀκαίρου συνηθείας καὶ ἐπιπλασθῶς, καὶ λογισμένοι, ὡς ὡ ταῦτα μόνον ἔστι τὸ δεῖνόν, ὅτι ἐαυτοὺς πολλὴν τὴν βλάβην προστρίβοντες οἱ αὐτοὶ παραγενόμενοι, ἀλλ' οἱ καὶ πολλὰς ἐτίρους σκανδάλου ὑπόθεσας γίνονται. Ὅταν γὰρ ἴδωμεν Ἑλλήνας καὶ Ἰουδαίους τὸν ἐφ' ἐκαστῆς ἡμέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν διημερεύοντες, καὶ συνεχῶς ἀπολαύοντες διδασκαλίας, ἀθρόον ἐκαὶ φαινόμενοι, καὶ μετ' αὐτῶν συμφορέμενοι, πῶς οὐ νομίσουσιν ἀπάτην εἶναι τὰ ἡμέτερα, καὶ περὶ πάντων τῶν παρ' ἡμῶν τὴν αὐτὴν ὑπολήψιν ἔχουσιν; Ἡ οὐκ ἀκούεις τοῦ μακαρίου Παύλου παρανοοῦντος, λαμπρῇ τῇ φωνῇ, καὶ συμβουλευόντος, Ἀπρόσκοποι γίνεσθε; Εἴτα ἵνα μὴ νομίσῃς περὶ τῶν οικείων μόνον τὴν παραγγελίαν παρ' αὐτοῦ γίνεσθαι, καὶ τῶν μεθ' ἡμῶν τεταγμένων, προσέθηκεν, Καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήνας, καὶ τότε ἐπήγαγε, Καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω λυμάνεται καὶ βλάπτεται τὴν ὁρησκίαν τὴν ἡμετέραν, ὡς καὶ τοῖς ἀπίστοις λαθὴν τινα παρέχεται. Ὅταν οὖν ἴδωσι τινες ἐν ἀρετῇ διαλάμποντες παρ' ἡμῶν, καὶ πολλὴν τῶν βιωτικῶν ὑπεροφίαν ποιοῦμένους, οἱ μὲν αὐτῶν καὶ ἀποκρίνονται, οἱ δὲ πολλὰς καὶ εἰς θαῦμα ἔρχονται ἐκπληρόμενοι, ὅτι τῆς αὐτῆς αὐτοῖς φύσεως ὄντας οὐ τὰ αὐτὰ αὐτοῖς μετίσασιν. Ἀμέλει ἐπειδὴν θεάσωνται τινα μικρὰν βρῶθῳσαν ἢ προσγενομένην, εὐθέως τὴν γλῶτταν ἀκονοῦσι γὰρ πάντως ὁμοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ ἐνδὸς βρῶθῳς κατὰ πάντας τοὺς Χριστιανῶν ἔθνους τὰ αὐτὰ ψηφίζονται. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἴστανται, ἀλλ' εὐθέως κατὰ τῆς ἐαυτῶν κεφαλῆς φεγγόμενοι, διὰ τὴν τῶν δούλων βρῶθῳσαν,

* Reg. univ. et Celsin. ποιεσώμεθα, οἱ θεραπεύσωμεν.

† Celsin. ἀπάταις τοῦ διαβόλου. Ibid. Reg. univ. et Savil. in margine κατασκευάζεται τῆς ἡμετέρας ψυχῆς. All. et Savil. in textu κατασκευάζεται τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ.

* Reg. univ. Celsin. et Savil. βλάπτει τὴν ὁρησκίαν τῇ ἡμετέρᾳ, ὡς τὸ τοῖς. Morel. βλάπτει τὴν ὁρησκίαν τὴν ἡμετέραν, ὡς καὶ τοῖς. All. βλάπτει καὶ λυμάνεται τὴν ὁρησκίαν τῇ ἡμετέρᾳ. † Celsin. προθυμίαν.

* Morel. ἀπὸ τῆς τούτου.

† Morel. εὐθέως εἰς τὴν τῶν ἔργων πρᾶξιν.

qui eas produxit, neque Paulo credere dicenti: *Invisibilia illius ex creatione mundi per ea quae facta sunt intellecta percipiuntur* (Rom. 1. 20)! Quid dicis, homo? Cum videris eorum, admiraris ejus formositatem, astrorum varietatem, claritatis eminentiam? Ne ibi subsistas, sed ad Opificem ipsum tuam extende mentem: in stuporem te rursus conjicit lux solis, et admiraris ejus multiplicem usum: et quia vides radios illustrantes oculos tuos, admiraris elementi pulchritudinem? Sed neque hic subsistas; imo hoc cogita, si creatura tam admirabilis est, et supra omnium opinionem et intellectum, quantes est qui ipsam solo verbo et praecepto produxit? Idipsum et de terra tecum considera: quando videris eam floribus ornari, sicut vestimentum multis coloribus distinctum, varia herbarum segete undique tegi: ne virtuti terrae adscribas ea quae ex ipsa nascuntur, neque solis vel lunae cooperationi; sed probe cogita Deum ante illorum creationem dixisse duntaxat, *Producat terra herbam fami*, et mox omnem terrae faciem ornatam fuisse. Si haec singulis diebus nobiscum versemus, ipsi grati erimus, et Domino ut decet, imo ut nostrae vires ferunt, gloriam dabimus. Gloriam autem ipsi tribuamus, non per hoc solum, sed et per optimam vitam, si non in eadem peccata recidamus, sed longum vale dicentes diabolicis illusionibus, diligenti posthac attentione, multoque studio, et continua confessione supernam benevolentiam nobis conciliemus. Sufficit enim illi ob magnam suam misericordiam, ut destitamus a peccatis. Si enim hoc statuerimus, facile et ad bonorum operum actionem impellemur. Ne quis, obsecro, posthac in circensibus ludis appareat, ne quis in conventiculis intempestivis diei partem dilapidet; ne quis talorum ludo, et clamori qui inde oritur ac reliquis pernicii posthac se admisceat. Quae enim utilitas jejunii, dic, obsecro, si toto die nihil comedis, ludis autem tesseris, et nugaris, saepe etiam pejeras et blasphemias, et ita totum insumis diem? Ne, obsecro, ne ita negligentes simus in nostra ipsorum salute; quin potius sermo noster sit de spiritualibus, et librum divinum accipiat aliquis in manibus, convocatisque proximis, per divina eloquia riget et suam et praesentium mentem: ut sic diabolicas insidias effugere valeamus, magnos percipere jejunii fructus, et frui benignitate Dei, gratia et miserationibus unigeniti Filii ejus, cum quo Patri et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA VII.

Et dixit Deus: *Educant aquae reptilia animarum viventium, et volatilia volantiā super terram secundum firmamentum caeli, et factum est sic* (Gen. 1. 20). *Et fecit Deus cetera magna, et omnem animam animalium reptilium, quae produderunt aquae secundum genera sua* (Ibid. 21).

1. *Dicta in praecedenti Homilia mitigat; advocat a ludis Circensibus.* — Heri eos qui ad equestris ludi spectaculum abierant, satis perstrinximus, demonstrata eis jacturae quam fecerunt magnitudine: nempe quod

spiritualem thesaurum ex jejuniis collectum simul eluderint, et ex magna abundantia in extremam inopiam subito seipsos conjecerint. Age, leniore bodie utamur remedio, et illorum spiritualia vulnera, quasi membra nostra essent, obligemus: quia et heri asperiora medicamina imposuimus, non ut quoquo modo mortificationem inferremus, ac dolorem augeremus, sed ut vehementia illa ulcus ipsum attingere possemus. Etenim medici, et patres sic facere consueverunt: medici enim primum apponunt cataplasmata magis efficacia, et dein rupto ulcere leniora admovent: patres quoque cum viderint filios suos incompositis moribus, prius graviter verberibus corripunt, et dein admonent et hortantur. Hoc modo et nos, quamvis heri vehementiori sermone usi fuerimus, hodie tamen blandius vobis loquimur¹, et sicut nostra membra curabimus. Nam ut profectus vester majorem loquendi fiduciam nobis conciliat, et spiritualis noster thesaurus est, si vos cernamus in spiritualibus incrementa capere, et virtutibus esse conspicuos, atque ab iis quae nocere valent, vobis cavere: sic quando videmus vos supplantari, et diabolicis illusionibus seduci et subjici, mortificationem implemur, et pudor quidam, ut sic dicam, animam nostram occupat. Nam secundum beatum Paulum, *Tunc nos vincimus, si vos statis in Domino* (1. Thess. 3. 8).

Igitur ut perfecti, et repleti intellectu, sic eorum quae retro sunt obliviscamini, ut ad ea quae ante vos sunt extendantur: et foedera quae cum Christo iniistis, renovata, stabilia et inviolata posthac custodite: ac prudenter intercluso diabolicis machinationibus aditu, subsequente studio inscriptam vobis desideria maculam abstergite, devicta intempestiva illa et perniciose consuetudine: et cogitate, non hoc solum grave esse, quod qui illo confluunt, magnum sibi damnum asciscant, sed et quod multis aliis offendiculo sint. Quippe gentiles et Judaei videntes eos qui quotidie in ecclesia versantur, et frequenti doctrina imbuuntur, simul ibi comparere, et sibi commisceri, quomodo res nostras pro deceptionibus non habebunt, et non idem de omnibus nobis suspicabuntur? Annon audis beatum Paulum admonentem, et consulentem clara voce: *Absque offendiculo estote* (1. Cor. 10. 32)? Deinde, ne putes de nostris tantum admonere, deque iis qui in eodem ordine positi sunt, subdidit: *Et Judaeis, et gentibus*; et tandem adiecit: *Et Ecclesiae Dei*. Nihil enim ita obest et nocet religioni nostrae, ut offendiculi ansam praebere infidelibus. Nam quando vident aliquos e nostris virtute conspicuos, hujus vitae negotia et curas e sublimi contemnuere, ex iis alii quasi praefocantur, alii admirantur et obstupescunt, quod cum ejusdem atque illi naturae sint, non eadem tamen ipsi aggrédiantur. Verum quando vel aliquantulum desideria et negligentiae vident, statim linguam exacuunt simul contra nos omnes, et ex unius delicto totam Christianorum gentem astimant. Neque hic gradum sistunt, sed statim adversus caput suum

¹ Reg. unus et Crellin., loquamur, pro, loquimur; curabimus, pro, curabimus.

inquentes, ob servorum desidiā etiam communem Dominum blasphemare audent, et putant velamenta errorum suorum esse aliorum incertiam.

2. Quod autem hoc maxime periculosum sit his qui blasphemiae occasionem praebent, audiamus prophetam clamantem, et ex persona Dei dicentem: *Vae vobis, quia propter vos nomen meum blasphematur in gentibus* (Isai. 52. 5). Terribile hoc verbum est, et horrore plenum. Vae enim illud est quasi deplorantis eos, qui supplicium illud inevitabile subituri sunt. Porro sicut eos qui per suam negligentiam causam illis praebent blasphemandi ingens poena manet ac condemnatio: ita e diverso virtutum studiosis mille coronarum materia paratur. Istud ipsum docens Christus, dicebat: *Lucet lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est* (Math. 5. 16). Nam quemadmodum illi aliquorum inertia offensi, linguam aciunt contra Dominum nostrum: sic, inquit, si virtutem exercueritis, qui viderint vos homines, non vos tantum laudabunt, sed cum conspexerint opera vestra luculentia, et facies vestras illustrantia, ad gloria afficiendum Patrem vestrum qui in caelis est, prorumpent; cumque hoc ab illis fiet, rursum nostra praemia augebuntur, et multa nobis bona concedet Deus, eo quod ab illis laudetur. Eos enim qui me glorificant, ait, glorificabo (1. Reg. 2. 30). Nihil igitur non agamus, dilecti, ut glorificetur Dominus noster, et nulli simus offendiculi occasio. Id quod perpetuo nos docet magister orbis beatus Paulus, dum sic ait: *Si cibus offendit fratrem meum, nunquam in aeternum carnem comedam* (1. Cor. 8. 13). Et iterum in alio loco loquitur: *Sic autem peccantes in fratres, et percutientes infirmam eorum conscientiam, in Christum peccatis* (1b. v. 12). Minus illae vehementes sunt, et magnam secum condemnationem afferunt. Ne opineris, inquit, damnum hoc ad illum qui offenditur solum pertinere; transit etiam ad Christum ipsum, qui propter illum crucifixus est. Igitur si Dominus tuus propter illum crucifigi non recusavit; non tu omnia feres ne quam secundali occasione illi praebas? Ille ubique invenies illum discipulis consilium dare: hoc enim est quod vitam nostram conservat. Propterea et alibi scribens dicebat: *Ne quae vestra sunt considerate singuli, sed quae aliorum* (Philip. 2. 4); et iterum alio loco: *Omnia mihi licent, sed non omnia aedificant* (1. Cor. 10. 23). Vides apostolicam sapientiam? Etiam si liceat, inquit, mihi aliquid facere, nihilque hinc mihi damni accedat: sed quia hoc non juvat ad proximi aedificationem, nequaquam hoc facere sustinuerim. Vides animam nos amantem, quomodo nusquam quod suum est querit, sed omnibus modis ostendit, virtutem longe maximam illam esse, magnam curam gerere ut proximus aedificetur? Haec, obsecro, omnia scientes observemus, caveamusque ab iis quae spirituales virtutum nostrarum thesaurum pessumdare possunt: et nihil unquam faciamus, quo damnum quodlibet proximo inferatur. Hoc enim et peccatum augeat, et gravius nobis adducat supplicium. Neque vol vulgarem

aliquem contemnamus, frigida haec verba dicentes: Quid mea refert, si offendatur ille talis? Quid dicis, quae te? Quid tua refert? Sic tuam fulgere vitam praecipit Christus, et non solum videntibus te sis admirationalis, sed ut Dominus tuus glorificetur (Math. 5. 16): tu vero omnino contrarium agis, et pro gloria Dei blasphemias introduci curas, et hoc contemnis? Hocine fuerit animam pie, legesque divinas recte scientis?

3. Caterum si quis prius haec ex mala consuetudine dicere solitus fuerit, suscepta nunc admonitione nostra, desistat, oro, ab illicitis huiusmodi sermonibus, et sic omnia facere student, ut neque ab oculo illo qui nunquam sopitur vel caecum, neque a conscientia sua condemnentur, neque eos, qui se vident, in blasphemias adversus Dominum inducat. Quod si tanta adhibita cautions dispensemus ea quae nostra sunt, multa fruamur Domini clementia, et diaboli insidias effugiamus. Cum viderit enim nos ita sobrios et vigilantes, et cogitaveris se operam perdere, abcedet et occubabitur. Sed aut fuerit procaciorum: age caritati vestrae propositis iis quae lecta sunt, spirituale convivium appareamus: et hodie videamus, quid beatus Moses, imo Spiritus sanctus per ejus linguam docere nos velit. Quid itaque ait? 30. *Et dixit Deus: Educant aquae reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum caeli. Et factum est ita.* Vides benignitatem Domini, quomodo ordine quodam et consequentia omne opificium suum nos doceat. Prius docuit nos, quomodo ad fructuum proveniunt suo mandato terram excitaverit: postea, ubi docuit duorum luminarium formationem, apposuit et stellarum varietatem, per quas caeli pulchritudo facta est clarius: hodie continenter ad aquas transit, et ostendit nobis, sermone et praecipio suo ex aquis ipsis viventia animalia prodire. *Educant enim, ait, aquae reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum caeli.* Quis sermo, quae, miraculi dignitatem potest assequi? quae lingua ad Opificis praecona sufficiens? Dixit tantum, *Germinet terra*: et statim illam ad partum excitavit: nunc dicit: *Educant aquae*. Vides quam consonant praeccepta: illic, *Germinet*; hic, *Educant aquae*, inquit, *reptilia animarum viventium*. Nam sicut de terra dixit solum, *Germinet*: et varia mox ac multiplex florum, herbarum, et seminum apparuit copia, unoque verbo producta sunt omnia: sic et hic dixit: *Educant aquae reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum caeli*: et continuo tot reptilium volatiliumque genera condita sunt, quot neque sermone recenseri possunt. Et verbum quidem breve est, verbumque unum, genera autem animalium diversa et varia. Sed nullo stupore tenearis, dilecte: verbum enim erat Dei, et sermo ipsius iis quae se habebant subsistentiam largitus est. Vides quomodo omnia ex nihilo ut essent producta sunt? vides quam diligenter doceat? vides quanta se attentatione ad nostri generis humilitatem Dominus demittat? Unde enim nos haec tam accurate discere potuissemus, nisi ipse magna et ineffabili benignitate sua

καὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην βλασφημεῖν τολμῶσι, καὶ νομίζουσι τῆς οικείας πλάνης παραπέτασμα αὐτοῖς γίνεσθαι τὴν ἐτέρων βραδυμίαν.

β. Ὅτι δὲ μέγιστον φέρει τοῦτο κίνδυνον τοῖς ἀφορμῇ αὐτοῖς τῆς βλασφημίας παρέχουσιν, ἀκούοιμεν τοῦ προφήτου βούοντος, καὶ λέγοντος ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, *Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι δι' ὑμᾶς τὸ θροῦν μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι*. Φοδερὸν τὸ ῥῆμα καὶ φρίκης γέμον. Τὸ γὰρ *Οὐαὶ* τοῦτο ὡσαυτὴ θρηνοῦντός [50] ἐστὶ τοὺς μέλλοντας ὑπὸ τὴν ἀπαρτίτητον ἐκείνην κόλασιν γίνεσθαι. Ὡς περ οὖν τοῖς διὰ τῆς οικείας ἀμελείας αἰτίαν ἐκείνους παρέχουσιν τῆς βλασφημίας τοσαύτη καίεται τιμωρία, οὕτω πάλιν τοῖς τῆς ἀρετῆς ἐπιμελουμένοις μυρίων στεφάνων ὑπόθεσις γίνεται. Τὸ αὐτὸ τοῦτο δοῦσάων ὁ Χριστὸς εἶπε· *Λαμπρῶτα τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὅν γὰρ τρόπον ἐκεῖνοι διὰ τὴν τεινὴν βραδυμίαν σκανδαλιζόμενοι τὴν γλῶτταν ἀκονοῦσι κατὰ τοῦ Δεσπότην τοῦ ἡμετέρου· οὕτω, φησὶν, ἐπειδὴν τὴν ἀρετὴν μετήγχε, ὀρώντες ὑμᾶς οἱ ἀνθρώποι, οὐ μέχρι τῆς ὑμετέρας εὐφημίας ἴστανται, ἀλλ' ὅταν ἴδωσιν ὑμῶν τὰ ἔργα· λάμποντα καὶ καταυγάζοντα ὑμῶν τὰς ἡμέρας, εἰς δοξολογίαν κινούνται τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς· τοῦτο δὲ ὑπ' ἐκείνων γινόμενον, πάλιν ἡμῖν τὰ τῆς ἀμοιβῆς πολυπλασιάζεται, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνων εὐφημίας τὰ μυρία ἡμῖν ἀγαθὰ χαρίζεται ὁ Δεσπότης· *Τοὺς δοξάζοντάς με γὰρ, φησὶ, δοξάσω*. Πάντα τοίνυν ποιῶμεν, ἀγαπητοί, ὥστε δοξάζεσθαι τὸν ἡμέτερον Δεσπότην, καὶ μηδὲν σκανδάλου αἰτίαν παρέχωμεν. Τοῦτο γὰρ διηνεκῶς ἡμᾶς διδάσκει ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ὁ μακάριος Παῦλος, *ποτέ μὴν λέγων· Εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, σὺ μὴ φάγῃς κρέα εἰς τὸν αἰῶνα*· καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ φησὶν· *Ὅθεν δὲ ἀμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τούτοισι αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενούσαν, εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε*. Σφοδρὰ ἡ ἀπειλὴ καὶ μεγάλην ἔχουσα τὴν κατάκρισιν. Μὴ γὰρ νομίσης, φησὶν, εἰς ἐκεῖνον μόνον περιστήσεσθαι τὴν βλάβην· εἰς αὐτὸν διαβαίνει καὶ Χριστὸν τὸν δι' ἐκεῖνον σταυρωθέντα. Εἰ τοίνυν ὁ Δεσπότης σου σταυρωθῇ δι' αὐτὸν οὐ παρητήσατο, σὺ οὐκ ἀνέχῃ πάντα ποιεῖσαι, ὥστε μηδεμίαν αὐτῷ σκανδάλου ἀφορμὴν παρέχειν· Καὶ πανταχοῦ εὐρήσεις αὐτὸν ταῦτα συμβουλευόντα τοῖς μαθητευομένοις· τοῦτο γὰρ ἐστίν, ὃ συνέχει τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ γράφων εἶπε· *Μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐτέρων ἕκαστος*· καὶ πάλιν ἐτέρωθι· *Πάντα μοι ἔξεστί, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομοῦ*. Εἶδες σύνεστιν ἀποστολικήν; Εἰ καὶ ἔξεστί μοι, φησὶ, τί διαπράξασθαι, καὶ μηδὲν μοι τοῦτο λυμάνεται, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ ἔπεσθαι τὴν τοῦ πλησίον οἰκοδομήν, οὐκ ἂν ἀνασχοίμην αὐτὸ πρᾶξαι. Εἶδες ψυχὴν φιλόδοργον, καὶ πῶς οὐδαμοῦ τὸ ἑαυτοῦ σκοπεῖ, ἀλλὰ διὰ πάντων δείκνυσιν μεγίστην ἀρετὴν ταύτην οὖσαν, τὸ τῆς τῶν πλησίον οἰκοδομῆς πολλὴν ποιῆσθαι τὴν πρόνοιαν; Ταῦτα δὴ πάντα γινώσκοντες φυλαττώμεθα, παρακαλῶ, καὶ ἀπεχωμέθα τῶν λυμάνεσθαι τὸν πλοῦτον τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς δυναμένων, καὶ μηδέποτε τι πράττωμεν, ὃ τῷ πλησίον παρέχει τινὰ βλάβην. Τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἀμάρτημα ἐπιτείνει, καὶ τὴν κόλασιν ἡμῖν σφοδρότεραν προξενεῖ. Καὶ μηδὲ τοῦ τυχόντος καταφρονῶμεν, μηδὲ λέγωμεν τὰ ψυχρὰ ἐκεῖνα ῥήματα, *τί δέ μοι μέλει, ἐὰν ἐ δέινῃ σκανδαλίζηται; τί λέγεις; εἰπέ*

μοι; [51] τί σοι μέλει; Προσέταξεν ὁ Χριστὸς οὕτω σου λάμπειν τὸν βίον, ὥς μὴ μόνον σε θαυμάζεσθαι ὑπὸ τῶν ὀρώντων, ἀλλὰ καὶ τὸν Δεσπότην τὸν ἐν δοξολογίᾳ, καὶ σὺ τὸ ἐναντίον ἐργαζόμενος, καὶ παρασκευάζων ἀντὶ δοξολογίας βλασφημίας εἰς αὐτὸν γίνεσθαι, οὐδένα λόγον ποιῇ; Καὶ τοῦ τοῦτο ψυχῆς εὐλαβοῦς, καὶ τοὺς Θεοῦ νόμους ἀκριβῶς ἐπισταμένης;

γ. Ἄλλ' εἰ καὶ πρότερον ταῦτά τις ὑπὸ τῆς συνηθείας ἐκχόμενος ἀδιαφόρως ἐφθέγγετο, νῦν, παρακαλῶ, δεξιόμενος ἡμῶν τὴν νοουθεσίαν, παυέσθω τῶν ἀκαίρων τούτων λόγων, καὶ οὕτως ἅπαντα πράττειν σπουδαζέτω, ὥς μήτε ὑπὸ τοῦ ἀκοιμήτου ἐκείνου ὀφθαλμοῦ κατακρίνεσθαι, μήτε ὑπὸ τοῦ συνειδότος καταγινώσκεσθαι, μήτε ὑπὸ τῶν εἰς αὐτὸν ὀρώντων βλασφημίας κινεῖσθαι κατὰ τοῦ Δεσπότην. Ἐὰν γὰρ μετὰ τοσαύτης φυλακῆς τὰ καθ' ἑαυτοῦς οἰκονομῶμεν, πολλῆς ἀπολαυσόμεθα καὶ τῆς παρὰ τοῦ Δεσπότην φιλανθρωπίας, καὶ διαφανεζόμεθα τοῦ διαδόλου τὰς μηχανάς. Ὅταν γὰρ ἴδῃ ἡμᾶς οὕτω νήφοντας καὶ ἐγρηγορούτας, ἐκινῶν ὡς ἀνοήτους ἐπιχειρήσει, καλυψάμενος ἀποστήσεται. Ἄλλὰ τῶν μὲν προοιμίων ἅλις· φέρε δὴ λοιπὸν τὰ ἀναγνωσθέντα προθέιντες ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, τὴν πνευματικὴν ὑμῖν παραθῶμεν ἐστίασιν, καὶ ἰδοὺ μὲν μαθόντες τί καὶ σήμερον· ὁ μακάριος Μωϋσῆς, μᾶλλον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τῆς τούτου γλώττης ἡμᾶς διδάξει βούλεται. Τί οὖν φησι; *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ*. Καὶ ἐγένετο οὕτως. Ὅρα φιλανθρωπίαν Δεσπότην, πῶς τάς τινας καὶ ἀκολουθία πᾶσαν τὴν δημιουργίαν ἡμᾶς διδάσκει. Πρότερον ἐδίδασκεν ἡμᾶς πῶς τὴν γῆν εἰς τὴν τῶν καρπῶν γένεσιν τῷ αὐτοῦ ἐπιτάγματι διήγειρεν· εἶτα τὴν δημιουργίαν τῶν δύο φωστήρων διδάξας; προσέθηκεν καὶ τὴν τῶν ἀστέρων ποικιλίαν, δι' ὧν τοῦ οὐρανοῦ φαιδρότερον τὸ κάλλος εἰργάσατο· σήμερον λοιπὸν μεταβαίνει ἐπὶ τὰ ὕδατα, καὶ δείκνυσιν ἡμῖν, τῷ λόγῳ αὐτοῦ καὶ τῷ ἐπιτάγματι ζῶα ἔμψυχα ἐξ αὐτῶν ἀναδιδομένα. Ἐξαγαγέτω γὰρ, φησὶ, τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. Ποῖος λόγος, εἰπέ μοι, ἐφικέσθαι δυνήσεται τοῦ θαύματος; ποῖα ἀρκέσει γλώττα πρὸς εὐφημίαν τοῦ δημιουργοῦ; Εἶπε μόνον, *Βλαστήσατέω ἡ γῆ, καὶ εὐθέως πρὸς τὰς ὁδὸνας αὐτῆς διήγειρε*. νῦν λέγει, *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα*. Ὅρα πῶς κατὰλληλα αὐτοῦ τὰ προτάγματα· καὶ *βλαστήσατέω*, ἐνταῦθα, *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα*, φησὶ, *ἐρπετὰ ψυχῶν ζωῶν*. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς εἶπε μόνον, *βλαστήσατέω*, καὶ διάφορος καὶ ποικίλη τῶν ἀνθῶν ἡ ποικιλία, καὶ τῶν βοτάνων, καὶ τῶν σπερμάτων ἐδόθη, καὶ ἐνὶ λόγῳ τὰ πάντα παρήχθη· οὕτω καὶ ἐνταῦθα· εἶπεν, *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωῶν*, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀθρόον τοσαῦτα γένη ἐρπετῶν, τοσαύτη διαφορὰ πετεινῶν ἐδημιουργεῖτο, ὅσην οὐδὲ τῷ λόγῳ ἀπαριθμῆσθαι δυνατόν. Καὶ τὸ μὲν ῥῆμα βραχὺ, καὶ ῥῆμα ἐν, τὰ δὲ γένη τῶν ζώων διάφορα καὶ ποικίλα. Ἄλλα μὴ [52] ἐξενισθῇς, ἀγαπητέ· ῥῆμα γὰρ ἦν Θεοῦ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ τὴν σύστασιν τοῖς γινόμενοις ἐχαρίσατο. Ὅρᾳ πῶς ἅπαντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει; εἶδες διδασκαλίας ἀκριβείαν; εἶδες συγκατάβασιν Δεσπότην, ὅσην ἐπιδείκνυται περὶ τὸ ἔλεος τὸ ἡμέτερον; Πόθεν γὰρ ταῦτα ἡμεῖς οὕτω μετὰ ἀκριβείας μαθεῖν ἂν ἠδυνήθημεν, εἰ μὴ αὐτὸς διὰ πολλὴν καὶ ἄφατον φιλανθρωπίαν κατηξίωσε διὰ τῆς

b Savil. ἀνηνύτοις ἂν ἐπὶ χ.

c Reg. unus et Coisl. in. ἐστίασιν, μαθόντες τί καὶ σήμερον. Savil ἐστίασιν, καὶ ἰδοὺμεν τί καὶ σήμερον.

d Coisl. unus et Savil. ἀνεδόθη. alii ἐδόθη.

e Coisl. ῥῆμα γὰρ ἐν... ἀγαπητέ, εἰ ῥῆμα εἶπον βραχὺ, ῥῆμα γὰρ Paulu post Reg. unus et Coisl. in. ἐχαρίστω.

* Morel. τὰ καλὰ ἔργα. In aliis καλὰ decet.

τοῦ προφήτου γλώττης διδάξει τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν καὶ τῶν δημιουργηθέντων τὴν τάξιν, καὶ τοῦ δημιουργήσαντος τὴν δύναμιν, καὶ δευρὸς λόγου αὐτοῦ ἔργον ἐγένετο, καὶ τὸ ῥῆμα αὐτοῦ τὴν σύστασιν καὶ τὴν εἰς τὸ εἶναι παράδοσιν αὐτοῖς ἐχαρίσατο;

δ'. Ἄλλ' εἰσὶ τινες τῶν ἀγνωμόνων, οἱ καὶ μετὰ τοσαύτην διδασκαλίαν ἀπιστεῖν ἐπιχειροῦντες, καὶ μὴ συγχωροῦντες μήτε δημιουργὸν ἔχειν τὰ ὁρώμενα, ἄλλοι μὲν αὐτόματα αὐτὰ φάσκοντες εἶναι, ἕτεροι δὲ ἐξ ὑποκειμένης τινὸς ὕλης γεγενῆσθαι. Σκοπεῖ τοῦ διαβόλου πόση ἡ ἀπάτη, πῶς ἀπαχρήσατο τῇ εὐλογίᾳ τῆς γνώμης τῶν τῇ πλάνῃ δουλεύοντων. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Μωϋσῆς μετὰ τοσαύτης ἡμᾶς ἀκριθείας διδάσκει ὑπὸ τοῦ θαύου Πνεύματος ἐνηχοῦμενος, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ τοῖς πάθωμεν, ἀλλ' εἰδέναι ἔχωμεν σαφῶς, καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν δημιουργηθέντων, καὶ ὅπως ἕκαστον ἐδημιουργήθη. Εἰ γὰρ μὴ τῆς ἡμετέρας κτηδόμενος σωτηρίας ὁ Θεὸς οὕτως ὠδήγησε τοῦ προφήτου τὴν γλῶτταν, ἥρκει εἰπεῖν, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ὄρανόν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ ζῶα, καὶ μήτε τάξιν δεῖναι ἡμερῶν, μήτε τί μὲν πρῶτον, τί δὲ ὕστερον γεγένηται. Ἄλλ' ἵνα μηδεμίαν τοῖς ἀγνωμονεῖν βουλομένοις καταλείπηται ἀπολογία, πρόφασις, οὕτω διαρεῖ σαφῶς καὶ τὴν τῶν γινομένων τάξιν, καὶ τῶν ἡμερῶν τὸν ἀριθμὸν, καὶ πάντα μετὰ πολλῆς τῆς συγκαταβάσεως ἡμᾶς διδάσκει, ἵνα μαθόντες τὴν ἀλήθειαν ἅπαντα, μηκέτι τῇ πλάνῃ τῶν ἐξ οἰκείων λογισμῶν ἅπαντα φεγγομένων προσέχωμεν, ἀλλ' εἰδέναι ἔχωμεν τοῦ δημιουργοῦ τοῦ ἡμετέρου τὴν ἄριστον δύναμιν. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, οὕτως. Ἔπειν, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐκπετὰ ψυχῶν ζωῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὑπῆκουσε τὸ στοιχεῖον, καὶ ἐπληρώσε τὸ ἐπιταχθέν. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, οὕτως, ὡς ἐκέλευσεν ὁ Δεσπότης· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ πρὸς τὰ μεγάλα, καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζωῶν ἐρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν, καὶ πᾶν πετεινὸν περαιοτὸν κατὰ γένος. Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς, λέγων· Ἀφ' ἑνὸς καὶ πλῆθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα τὰ ἐν ταῖς θαλάσσαις, καὶ τὰ πετεινὰ πλῆθυνέσθωσαν ἐπὶ τῆς γῆς. Θέα μοι πάλιν ἐνταῦθα, πόση τοῦ Πνεύματος ἡ σοφία. Εἰπὼν γὰρ ὁ μακάριος Μωϋσῆς, ὅτι Ἐγένετο οὕτως, διδάσκει ἡμᾶς κατὰ μέρος ἐπάγων καὶ λέγων, Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κτήνη τὰ μεγάλα, καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζωῶν ἐρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν, καὶ πᾶν πετεινὸν περαιοτὸν κατὰ γένος. [53] Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς, λέγων· Ἐνταῦθα τῶν ἀπερισκέπτως ἅπαντα φεγγομένων πάλιν ἀναίρει τὴν τολμάν. Ἰνα γὰρ μὴ τις ἐξη λέγειν, καὶ τίνος ἕνεκα τὰ κτήνη γέγονε; ποίαν ἡμῖν χρεῖαν συντελεῖ; τί τὸ ὕψος ἐκ τῆς τοῦτων δημιουργίας; διὰ τοῦτο εἰπὼν, Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κτήνη τὰ μεγάλα, καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζωῶν ἐρπετῶν, καὶ τὰ πετεινὰ, εὐθέως ἐπήγαγε, Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς, ὅτι καλὰ. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ σὺ, φησὶ, τὸν λόγον ἀγνοεῖς τῶν γεγεννημένων, ἐπισκέπτεται ἐπιχειρεῖ τοῖς δημιουργήμασιν. Ἦκουσας τοῦ Δεσποτοῦ ψηφισμένου, καὶ λέγοντος, ὅτι καλὰ, καὶ πῶς σὺ μέμνηας τολμῶν λέγειν, διὰ τί γεγέννηται; καὶ ὡς περὶ τὴν αὐτῶν τὴν δημιουργίαν διαβάλλεις; Ἐάν γὰρ εὐγνώμων ᾖς, συνήσῃ καὶ ἐκ τῆς τοῦτων δημιουργίας καὶ τὴν δύναμιν τοῦ σοῦ Δεσποτοῦ, καὶ τὴν ἄριστον φιλανθρωπίαν καταμαθεῖν· τὴν μὲν δύναμιν ὅτι τῷ λόγῳ καὶ ἐπιτάγματι ἐκ τῶν ὀδῶν τοιαύτης ζωᾶ παραχθῆναι· πεποίηκε· τὴν δὲ φιλανθρωπίαν, ὅτι καὶ παραγαγὼν ἰδίαν τινὰ χώραν αὐτοῖς ἀπένειμε, καὶ τὸ ἄπλετον μέρος τῆς

θαλάσσης αὐτοῖς ἀπεκλήρωσεν, ὥστε μηδένα λυμαίνεσθαι, ἀλλ' ἀναβαίνειν μὲν τοῖς ὕδασι, καὶ διὰ τῆς ἐξέως τοῦ δημιουργοῦ διδάσκων τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν, μηδεμίαν δὲ βλάβην παρέχειν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει. Ἡ μικρὸν οἶσι τοῦτο μέρος εἶναι φιλανθρωπίας, τὸ διπλὴν ἐξ αὐτῶν σοὶ γίνεσθαι τὴν ὠφέλειαν; Καὶ γὰρ εἰς θεογνωσίαν ἀνάγει τοῦ εὐγνωμοῦν βουλομένους, καὶ ἐκπληττεσθαι παρακαλεῖ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ τὸ μέγεθος, ὅτι τῆς ἀπ' αὐτῶν βλάβης ἡλευθέρωσε τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. Οὐδὲ γὰρ εἰς χρεῖαν ἡμῖν μόνον ἅπαντα παρ' αὐτοῦ δημιουργηται, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ φιλοτιμίαν, τὰ μὲν εἰς χρεῖαν, τὰ δὲ καὶ διὰ τοῦτο παρήχθη, ἵνα κηρύττειται τοῦ ποιήσαντος αὐτὰ ἡ δύναμις. Ἀκούουσιν τοίνυν, ὅτι εἶδεν ὁ Θεὸς, ὅτι καλὰ, μηκέτι πᾶν ἀντιφθέγγεσθαι τῇ εἰς Γραφῇ, μηδὲ περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν. καὶ λέγειν, διὰ τί τὸ καὶ τὸ ἐγένετο; Καὶ εὐλόγησεν αὐτὰ ὁ Θεός, φησὶ, καὶ εἶπεν· Ἀφ' ἑνὸς καὶ πλῆθυνέσθε, καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα τὰ ἐν ταῖς θαλάσσαις, καὶ τὰ πετεινὰ πλῆθυνέσθωσαν ἐπὶ τῆς γῆς.

ε'. Ἀπὸ ἐστὶν ἡ εὐλογία, ἐπὶ εἰς πᾶνθος αὐτὰ ἐπεδύναται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμφύχα ἦν τὰ ζῶα τὰ δημιουργηθέντα, ἐδοῦλετο δὲ διηνεκῇ τούτων εἶναι τὴν σύστασιν· διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· Καὶ εὐλόγησεν αὐτὰ ὁ Θεός, καὶ εἶπεν· Ἀφ' ἑνὸς καὶ πλῆθυνέσθε. Τὸ γὰρ ῥῆμα ἐκείνο μέχρι τοῦ παρόντος ταῦτα συγκρατεῖ, καὶ τοσοῦτο μήκος χρόνου παρίδραμε, καὶ οὐδὲ ἐν τούτων γένος ἡλαττώθη. Ἡ γὰρ εὐλογία ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ῥῆμα τὸ λέγον, Ἀφ' ἑνὸς καὶ πλῆθυνέσθε, τὴν σύστασιν αὐτοῖς καὶ τὴν διαμνην ταύτην ἅπαντα ἐχαρίσατο. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρῶτον, ἡμέρα τέμνη. Εἶδες πῶς καὶ τὰ κατὰ τὴν ἀκριβήτην ἡμέραν δημιουργηθέντα ζῶα εἰδῆσεν ἡμᾶς ἡ εἰς Γραφῇ; Ἀλλὰ μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ εἶπαι πάλιν τοῦ σοῦ Δεσποτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Οὐδὲ γὰρ μόνον τὰ ὕδατα πρὸς τὴν τῶν ζώων γένεσιν διήγειρεν, [54] ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς γῆς πάλιν ἀναδοθῆναι προστάζει ζωᾶ χερσίδα. Οὐδὲν γὰρ ἄτοπον μικρὸν ἐφάπασθαι σήμερον καὶ τῶν κατὰ τὴν ἑκτην ἡμέραν γενομένων. Καὶ εἶπαι, φησὶν, ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωῶν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἐρπετὰ, καὶ θηρία ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ κτήνη, καὶ πάντα τὰ ἐρπετὰ τῆς γῆς κατὰ γένος. Καὶ ἐγένετο οὕτως. Ὅρα καὶ τὴν γῆν πάλιν διπλὴν καρποφορίαν παρέχουσιν, καὶ τῷ προστάγματι τοῦ Δεσποτοῦ ὀπηρετομένην. Τότε μὲν γὰρ τῶν σπερμάτων τὴν βλάστην ἐξέδωκε, νῦν δὲ ὡς ἐμφύχα, τετράποδα, ἐρπετὰ, θηρία καὶ κτήνη. Ἰδοὺ ὅπου ἐφθην εἰπὼν, τοῦτο καὶ νῦν δείκνυται, ὅτι οὐ διὰ χρεῖαν ἡμετέραν μόνον ἅπαντα παρήγαγεν, ἀλλὰ καὶ δι' ὠφέλειαν, ἵνα ὁρῶντες τὴν ἀφθονον παρουσίαν τῶν αὐτοῦ δημιουργημάτων, ἐκπληττώμεθα τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν, καὶ εἰδέναι ἔχωμεν ὡς σοφία τινὶ καὶ ἀφάτῳ φιλανθρωπῆ διὰ τὴν εἰς τὸν μέλλοντα ἀνθρώπων γίνεσθαι τιμὴν, ταῦτα ἅπαντα παρήχθη.

ἢ Sic Savil. et quidam mss.; Morel. vero ἵνα κηρύττει τὸ ποιήσαντος αὐτὰ τὴν δύναμιν.

ἢ Haec verba αὐτῇ ἐστὶν ἡ εὐλογία.... ἐπεδύναται, in quibusdam mss. et in Savil. superius posita sunt, ante ἐπειδὴ γὰρ ἦν τὰ ζῶα etc., eorumque verus situs hic esse videtur, ut ex serie arguitur. In Morel. inferius posita erant.

ἢ Coislín. : Οὐδὲν γὰρ ἄτοπον μικρὸν... γενομένων· τὸ μὲν γὰρ τῶν σπερμάτων ἰδῶν τὴν βλάβην (sic), νῦν δὲ.

ἢ In hunc locum haec notavit Savilius : « Locus est, nisi fallor, mendosus: idem est διὰ χρεῖαν et δι' ὠφέλειαν. Interpres hoc posterius verit, sed et propter suam et magnificentiam, ac si didisset Chrysostomum, διὰ τὴν οἰκείαν μεγαλοπρέπειαν quam tamen lectionem in libris nostris non reperio. Rectissime ingeniosissimus Boleius pro ὠφέλειαν subsistit φιλοτιμίαν· quoniam locus est paulo supra: haec enim verba superioris alticulus sermonis resumptio sunt; quod plane indicat illud, ὅπου ἔφην εἰπὼν, hic positum. »

ἢ Coislín εἰς τὴν μελλούσαν γίνεσθαι τιμὴν.

ἢ Sic recte Coisl. et Savil. Morel. et Monif. ἀλλ' οἱ. Epist.

humanum genus per prophetæ linguam docere dignatus esset, ut scire possimus et rerum creaturarum ordinem, et Creatoris potentiam, et quomodo sermo ejus in opus exierit, et verbum ejus subsistentiam et ad existentiam transitum creaturis præberit?

4. *Cur tantum ordinem in creationis narratione servet.*—Verum sunt insensati nonnulli, qui et post tantam doctrinam increduli esse audent, faterique nolunt esse aliquem latorum visibilium opificem: sed alii quidem fortuito illa se per se esse dicunt, alii vero ex subiacente quadam materia esse facta contendunt. Considera quanta diaboli illusio, quomodo abusus est facili erroribus servientium credulitate. Eapropter beatus Moses, Spiritu divino afflatus, tanta diligentia nos docet, ne idem et nobis eveniat; sed sciamus manifeste et creaturarum ordinem, et quomodo quoque creatæ sint. Nisi enim nostræ salutis curam habuisset Deus, et ita direxisset prophetæ linguam, satis erat dixisse: Fecit Deus cælum et terram, et mare, et animalia: neque necesse erat ut poneret ordinem dierum, neque quid primo, et quid secundo factum fuerit. Sed ut ingratius et male sentientibus nulla relinquereetur excusatio, ita distinguit manifeste et factorum ordinem, et dierum numerum, et omnia nos docet cum magna attemporatione, ut cognita omni veritate, non ultra eorum erroribus attendamus, qui omnia ab se excogitata loquuntur, sed sciamus Conditoris nostri inenarrabilem potentiam. *Et factum est, inquit, ita. Dixit: Educavit aquas reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli, et obtinuerat elementum, et implevit præceptum. Et factum est, inquit, sicut imperavit Dominus. 21. Et fecit Deus cete magna, et omnem animam animalium reptilium, quas produxerunt aquæ secundum genera sua, et omne volatile pennatum secundum genus. Et vidit Deus quod essent bona. 22. Benedixitque eis Deus, dicens: Crescite et multiplicamini, et implete aquas marium, et volatilia multiplicentur super terram.* Iterum hic, quæso, considera, quanta sit sapientia Spiritus. Nam cum dixit beatus Moses, *Et factum est ita, docet nos miratationem addens et dicens: Et fecit Deus cete magna, et omnem animam animalium reptilium quas produxerunt aquæ secundum genera sua, et omne volatile pennatum secundum genus. Et vidit Deus quod essent bona.* Hic denuo temeritatem omnia absque ratione debilerantium comprimit. Nam ut nullus dicere possit, Cujus gratia cete facta sunt? quam nobis utilitatem conferunt? quid commodi ex eorum creatione? idcirco postquam dixit: *Fecit Deus cete magna, et omnem animam animalium reptilium, et volatilia:* statim addidit: *Et vidit Deus quod essent bona.* Quasi diceret: Ne quia tu rationem ignoras factorum, opificia vituperare aggrediaris. Audiasti Dominum pronuntiantem, et dicentem illa esse bona: et quomodo tu insaniens dicere audes, Quare facta sunt? quasi superfluum ipsarum accusans opificium? Nam si cordatus esses, posses etiam ex harum creatione et potentiam Domini et ineffabilem benignitatem addiscere: potentiam quidem, quia sermone et præcepto

ex aquis talia animantia produxit; benignitatem autem, quia ut ea produxit, propriam eis regionem attribuit, immensam maris partem illis docernens, ita ut nemini possent nocere; sed versentur in mari, et sui spectaculo supereminentem Opificis potentiam doceant, nullumque humano generi damnum inferant. An parvam putas benignitatis partem, geminam tibi utilitatem hinc exoriri? Etenim sapere volentes ad Dei notitiam introducant, et stupendam exhibent benignitatis ejus magnitudinem, quod ab eorum nocementis humanum genus liberaverit. Neque enim ob nostram dumtaxat utilitatem ea omnia facta sunt, sed et ob immensam ipsius magnificentiam: alia enim propter nostram utilitatem fecit, alia propter suam magnificentiam, ut magis Factoris prædicetur potentia¹. Cum audis itaque, *Vidit Deus quod essent bona:* ne ausis ultra divinæ Scripturæ contradicere, ac curiosius inquirere, dicereque: Quare Deus hoc vel illud fecit? *Et benedixit illa Deus, inquit, et dixit: Crescite et multiplicamini, et implete aquas marium: et volatilia multiplicentur super terram.*

5. Illic est ipsa benedictio, et magno numero illa augeantur. Nam quia viventes creaturæ erant animalia, volebatque illa perpetuo manere, illico subdidit: *Et benedixit illa Deus, et dixit: Crescite et multiplicamini.* Verbum enim illud usque in præsentem diem illa conservat, et tantum præterit tempus, neque unum horum genus imminutum est. Nam benedictio Dei, et verbum illud: *Crescite et multiplicamini, ut subsisterent et durarent illis contulit. 23. Et factum est, inquit, vespere, et factum est mane, dies quintus.* Vides quomodo divina Scriptura docuit nos, quæ divo quinto creata sint animalia? Sed parumper exspecta, et iterum videbis Domini tui benignitatem. Neque enim aquas solum animalium productione secundas fecit, sed denuo præcipit, ut ex terra terrestria producantur animalia. Non abs re quippe erit hodie attingere ea quæ die sexto sunt facta. *24. Et dixit, inquit, Deus: Producat terra animam viventem secundum genus, quadrupedes, et reptilia, et bestias super terram: et pecora, et omnia reptilia terræ, secundum genus. Et factum est sic.* Vide quomodo terra iterum duplicem nobis afferat fructum, et mandato dominica ministret. Tunc quidem seminum edidit germina, nunc autem² viventia animalia, quadrupedes et reptilia, pecora et feras. Ecce quod supra dixi iterum declaratur; nempe Deum non omnia ad nostrum usum produxisse, sed tamen ad quamdam utilitatem³, ut videntes copiam et multitudinem ejus creaturarum, Opificis virtutem obstupescamus, et sciamus sapientia quadam et beneficentia inenarrabili propter futurum hominis honorem⁴ omnia esse producta.

¹ Sic Savil. et quidam Mss.; Morel. vero, ut prædicent factoris sui potentiam.

² Coislin., ... quæ sexto die sunt facta; tunc quidem seminum dedit germina, nunc autem, omisiss interpositis.

³ Verisimiliter, locus ille superius dictorum resumptio est, et hic eundem sensum ac supra efferre debet, nempe hunc: Deum non omnia ad nostram utilitatem produxisse, sed et propter ipsius magnificentiam.

⁴ Coislin., propter gloriam inde venturam.

Ex forarum et serpentium corporibus quæ utilitas oritur.—25. *Et fecit, inquit, Deus bestias terras secundum genus suum, et pecora secundum genus suum, et omnia reptilia terræ secundum genus suum. Et vidit Deus quod essent bona.* Ubi nunc sunt qui dicere audent: Quare feræ, quare reptilia creata sunt? Audiant divinam Scripturam dicentem: *Et vidit Deus quod essent bona.* Dic, obsecro, ipse qui creavit laudat facta, et tu audes reprehendere? Quantæ non hoc fuerit insanie? Quia et in seminibus et in plantis non solum fructuosas arbores, sed et sylvestres, et steriles; et non solum inutiles herbas, sed et incognitas nobis profert terra, sæpe etiam noxias: sed propterea non sunt vituperandæ creaturæ: nihil enim temere aut frustra formatum est. Sane neque laudem apud Conditorum invenissent, nisi ad utilitatem aliquam conditæ essent. Itaque sicut in arboribus non omnes fructuosæ, sed et infructuosæ multæ: atamen illæ ipsæ non minorem nobis, quam fructuosæ utilitatem, eamque admirabilem, et quieti nostræ servientem conferunt: etenim ex ipsis ædificia, et multa alia ad quietem nostram pertinentia fabricamus: et omnino nihil est quod non ratione aliqua formatum sit, etiamsi humana natura omnia illa accurate scire non possit: proinde sicut in arboribus, ita et in animalibus alia quidem ad cibum nostrum pertinent, alia ad ministerium. Forarum item et reptilium genera non parvam nobis præstant utilitatem, et si quis velit æquo animo intelligere, inveniet etiam nunc, cum principatu eorum ob primi parentis inobedientiam destituti sumus, magnam ex illis nobis utilitatem provenire. Multa enim inde colligunt medici, quæ ad nostrorum corporum medicinam et sanitatem conducant. Alioquin etiam quid nocuementi ex forarum productione, quando sicut domestica animalia, sic et illa sub potestate futura erant hominibus, non multo post formandi? Hæc enim nunc dico.

6. Ut autem discas omnium Domini supereminentem beneficentiam, quam erga nostrum genus declarat, postquam expandit cælum, extendit terram, condidit firmamentum, ut quasi septum aliquod divisionem inter aquas et aquas faceret: deinde ut jussit aquarum fieri congregationes, eas maria appellavit, aridam aptem terram, quam postea seminum herbarumque proventus ornavit. Indeque transit ad duorum magnorum luminarium formationem, et ad stellarum varietatem, quibus pulchritudinem cæli ornatorem reddidit; postea autem cum ex aquis produxisset aquatilia animantia et volatilia, quæ volarent super terram secundum firmamentum cæli, impleto quinque dierum numero, quoniam oportebat et terrestria animalia formari: imperavit ut et ipsa ederentur, cum ea quæ ad cibum, tum ea quæ ad ministerium conducibilia, nec non feræ et reptilia, denique ubi omnia suo ornatu excoluit, et convenienti ordine visibilia disposuit, et mensam largam instruxit, variis et omnigenis refertam eduliis, copiamque et opes habentem, et quasi quis dicat regiam, undique superne et inferne variis modis splendidam, tunc tandem illum

format qui his omnibus fruiturus esset, cui visibilibus omnium potestatem tradat, et ostendit quanto dignius cæteris omnibus animal formet, quandoquidem præcipit, omnia quæ facta erant sub illius esse imperio et potestate.

Moralis exhortatio; Gentilium amentia in animalium rerumque vitium cultu. — Verum ne longius excurret oratio, his contenti dictis, in sequentem diem reponeamus ea quæ pertinent ad formationem admirabilis hujus animalis rationalis et animati, hominis inquam, nunc consuetam admonitionem adhibentes, ita ut ne dictorum memoria elabatur: sed ex omnibus visibilibus ad celebrandum Dominum nos ipsos erigamus. Quod autem assequi, et creaturarum omnium rationem comprehendere non possumus, id ne sit nobis incredulitatis occasio, sed potius ad referendam Deo gloriam incitamentum. Quando enim deficit ratio, et mens non est capax, cogita quam magnus est Dominus tuus, et ex hoc ipso, quod tanta sit ejus virtus, ut neque rationem eorum quæ ab illo facta sunt scire queamus. Hoc fuerit grati animi, hoc sobrie mentis. Quoniam et gentiles sic erraverant, suis cogitationibus omnia permittentes, et ad imbecillitatem naturæ suæ non respicientes, sed quæ ultra captum suum erant imaginantes, et limitum æorum fines egressi, etiam a sua dignitate exiderunt. Nam qui ratione insigniti hujusmodi primatum acciperant a Creatore, utpote omnibus quæ sub oculis cadunt creaturis digniores, hi in tantam absurditatem dedecti sunt, ut canes, simias, et crocodilos, et his fœdiora adorarent. Et quid dico bruta animalia? Multi eorum in tantam stuperem et amentiam inciderunt, ut et alia, et his viliora colant. Propterea propheta illos subindicans, inquit: *Comparatus est jumentis insipientibus, et asinus factus est illis (Psalm. 49. 21).* Qui ratione, inquit, insignitus erat et tanta sapientia præditus, is brutis relictus est similis, forte et deterior. Illa enim, utpote irrationabilia, nullis poenis obnoxia erunt; qui autem ratione pollet, si in illorum inciderit absurditatem, merito poenas luet, ingratus cum sit post tot beneficia. Hinc denique et lapides et ligna deos appellaverunt, et hæc visibilia elementa deos effecerunt: quia ut semel a recta via aberrarunt, in præceps iverunt, et in malitiæ profundum inciderunt.

7. Verumtamen nos neque sic de salute illorum desperemus, sed afferentes id quod penes nos est, cum omni alacritate et patientia illis loquamur: monstrantes tum rei absurditatem, tum damni gravitatem, et numquam de illorum salute despondeamus animum. Probabile enim est, fore, ut temporis progressu persuadeantur, maxime si nos ita vivamus, ut nullam ipsis præbeamus repugnandi ansam. Multi enim illorum cum viderint nostrorum aliquos verbo quidem et vocabulo Christianos appellari, cæterum sicut ipsi rapere, pecunie cupidos esse, invidere, insidiari, dolos neclere, aliaque omnia facere, crapulas voluptatique vacare, monita nostra non ultra admittunt, sed omnia nostra fallaciam existimant, et iisdem criminationibus omnes esse obnoxios. Cogita igitur, ob-

Καὶ ἐποίησε, φησὶν, ὁ Θεός· τὴν θηρίαν τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν, καὶ τὰ κτήνη κατὰ γένος αὐτῶν, καὶ πάντα τὰ ἔρπετά τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν. Καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλὰ. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ τολμῶντες λέγειν; διὰ τί θηρία; διὰ τί ἔρπετά; Ἀκούσαντες τῆς θέας Γραφῆς λεγούσης, Καὶ εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλὰ. Εἰπέ μοι, αὐτὸς ὁ δημιουργήσας ἐπαινεῖ τὰ γινόμενα, καὶ οὐ ἐπισκῆπτειν τολμῆς; Καὶ πόσης οὐκ ἂν εἴη τοῦτο μανίας; Ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς σπέρμασι καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς οὐ μόνον ἐγκαρπα δένδρα ἀνίδωκαν ἡ γῆ, ἀλλὰ καὶ ἄκαρπα, καὶ οὐ μόνον ἀχρησίμους βοτάνας, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν ἀγνώστους ἐκφέρει, πολλάκις καὶ ἐπιδαθείς· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τολμήσει τις μέμφεσθαι τοῖς γινόμενοις· οὐδὲν γὰρ μάτην, οὐδὲ ἀπλῶς γεγένηται. Οὐδὲ γὰρ ἂν τὸν ἔπαινον ἐδέξατο παρὰ τοῦ Δεσπότη, εἰ μὴ πρὸς χρεῖαν τινὰ ἐπωφελεῖ δημιουργηται. Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν δένδρων οὐ πάντα ἐστὶν ἔγκαρπα, ἀλλὰ καὶ ἄκαρπα πολλά, καὶ οὐκ ἔλαττον τῶν ἐγκάρπων κακίαν θαυμαστήν ἡμῖν τὴν χρεῖαν παρέχειται, πρὸς τὴν ἀνάπαυσιν τὴν ἡμετέραν συντελοῦντα· καὶ γὰρ καὶ οἰκοδομὰς ἐξ αὐτῶν, καὶ πολλὰς ἐτέρας χρεῖας πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀνάπαυσιν συντελοῦσας κατασκευάζομεν, καὶ ὅπως οὐδὲν ἐστὶν, ὃ μὴ λόγῳ τινὶ δημιουργηται, εἰ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις οὐκ ἰσχύει πάντων μετὰ ἀκριβείας εἰδέναι τὸν λόγον· ὥσπερ οὖν ἐπὶ τῶν δένδρων, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ζώων πᾶσι μὲν πρὸς βρῶσιν ἡμῖν ἐστὶν ἐπιτήδεια, τὰ δὲ πρὸς ὑπηρεσίαν. Καὶ τῶν θηρίων δὲ τὰ γένη, καὶ τῶν ἔρπετων οὐ μικρὰν ἡμῖν χρεῖαν συντελεῖ, καὶ εἰ βουλευθῇ τις εὐγνωμόνως καταμαθεῖν, εὐρίσκει καὶ νῦν, ὅτε τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἀφῆρηται διὰ τὴν τοῦ πρωτοπλάστου παρακοήν, πολλὴν τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν ἡμῖν προστινόμεν. Πολλὰ γὰρ καὶ ἐκ τούτων λαμβάνοντες πατρὸν παῖδες κατασκευάζουσι πρὸς τὴν τῶν ἡμετέρων σωματικῶν [55] ὑγίαν συντελεῖν δυνάμενα. Ἄλλως δὲ ποτα βλάβη ἐκ τῆς τῶν θηρίων δημιουργίας, ὅποτε καθάπερ δὲ ἡμεῖς, οὕτω καὶ αὐτὰ ὑπὲρ τὴν ἐξουσίαν παγκράτους ἡμεῶς τοῦ μετὰ πολλὸν μέλλοντος δημιουργησθαι; Τοῦτο γὰρ τίως φημί.

ζ' Ἰνα δὲ μάθης τοῦ τῶν ἀπάντων Δεσπότη τοὺς ὑπερβάλλουσιν φιανθρωπίαν, ἦν περὶ τὸ γένος, καὶ ἡμέτερον ἐπεδείκνυνται, ἐπειδὴ ἐξέτεινε ὃ τὸν οὐρανόν, ἥπλωσε τὴν γῆν, δημιουργήσας τὸ στερέωμα, καθάπερ τι μέσσηται τὸν τὴν διαίρεσιν τῶν ὕδατων ἐργαζόμενον, εἴτα τὴν συναγωγὴν τῶν ὕδατων γενέσθαι προστάξας, τὰ μὲν θαλάσσης ὠνόμασε, τὴν δὲ ξηρὰν γῆν, εἴτα ταύτην ἐκαλλῶπις ταῖς τῶν σπερμάτων ἀναδόσεις, καὶ τῶν λοιπῶν βοτανῶν. Μετέηλθε πάλιν ἐπὶ τὴν τῶν δύο μεγάλων φωστήρων δημιουργίαν, καὶ τῶν ἀστέρων τὴν ποικίλιαν, δι' αὐτῶν τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ κατακοσμήσας· εἴτα τὰ ἐκ τῶν ὕδατων ζῶα ἐμφυχα παραγαγόν, καὶ τὰ πετινὰ τὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πληρώσας τῶν πέντε ἡμερῶν τὸν ἀριθμόν, ἐπειδὴ ἐχρῆν καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ζῶα δημιουργηθῆναι, προστάξας καὶ ταῦτα ἀναδοθῆναι, τὰ τε πρὸς τροφὴν ἐπιτήδεια, τὰ τε πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν χρῆσιμα, καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἔρπετά, τότε λοιπὸν ἐπειδὴ πάντα κατεκόσμησε, καὶ τὴν προσήκουσαν ἐπέθηκεν εὐταξίαν καὶ διακόσμησιν τοῖς ὀρωμένοις, καὶ τὴν ἐπάεξαν πολυτελῆ παρεσκευάσε ποικίλων καὶ παντοδαπῶν πεκληρωμένην τῶν ἰδεσμάτων, καὶ πολλὴν τὴν εὐφροσύνην καὶ τὸν πλεῖστον ἔχουσαν, καὶ τὰ βασίλειαν, ὡς ἂν εἴποι τις, πανταχόθεν λαμπρὰ ἐργάσατο τὰ ὄντα, τὰ

κάτω ποικίλως φαειρόνας, τότε λοιπὸν τὸν τούτων ἀπάντων ἀπολαύειν μέλλοντα δημιουργεῖ, τὴν ἐξουσίαν τῶν ὀρωμένων ἀπάντων αὐτῷ παραδίδους, καὶ δεικνύς ὅπως τῶν δημιουργηθέντων ἀπάντων τιμωτέρον τὸ μέλλον διαπλάττεσθαι ζῶον, εἶγε πάντα τὰ γινόμενα ὑπὲρ τὴν τούτου ἐξουσίαν, καὶ ἐπιτροπήν γενέσθαι κελεύει. Ἄλλ' ἵνα μὴ εἰς πολὺ μήκος τὸν λόγον ἐκτείνωμεν, ἔρκεσθόντες τοῖς εἰρημένοις, εἰς τὴν ἐξῆς ταμειωσώμεθα τὰ κατὰ τὴν διάπλασιν τοῦ θαυμαστοῦ τοῦ ζώου τοῦ λογικοῦ καὶ ἐμφύχου, τοῦ ἀνθρώπου λέγω, τὴν συνήθη παράκλησιν ὁμῖν καὶ νῦν προσάγοντας, ὥστε καὶ τῶν εἰρημένων τὴν μνήμην διαφυλάττειν, καὶ διὰ πάντων τῶν ὀρωμένων εἰς τὴν τοῦ Δεσπότη δοξολογίαν αὐτοὺς διεγείρειν. Καὶ τὸ μὴ ἐπικνεῖσθαι, μὴ δὲ δύνασθαι πάντων τῶν δημιουργηθέντων τὸν λόγον καταλαβεῖν, μὴ γενέσθω ἡμῖν ἀπιστίας ὑπόθεσις, ἀλλὰ δοξολογίας ἀφορμή. Ὅταν γὰρ ἀτονήσῃ ὁ λογισμὸς, καὶ μὴ χωρήσῃ ἡ διάνοια, ἐννοεῖ τοῦ Δεσπότη σου τὸ μέγεθος, καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου, ὅτι τοσαύτη αὐτοῦ ἡ δύναμις ὡς μὴδὲ τὸν λόγον ἡμεῖς μετὰ ἀκριβείας εἰδέναι τῶν ὅπ' αὐτοῦ γεγενημένων. Τοῦτο διανοίας εὐγνώμωνος, τοῦτο ψυχῆς νηφούσης. Ἐπεὶ καὶ Ἕλληνες οὕτως ἐκτανήθησαν, τοῖς οικείοις λογισμοῖς τὰ πάντα ἐπιτρέψαντες καὶ μὴ θαλῆσαντες πρὸς τὸ ἀσθενὲς τῆς οικίας φύσεως ἀπιδεῖν, [56] ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ φαντασθέντες, καὶ τῶν οικίων ὄρων ὑπερβάντες τὸ μέτρον, καὶ τῆς προσούσης αὐτοῖς ἀξίας ἐξέπεσον. Οἱ γὰρ λόγῳ τετιμημένοι καὶ τοσαύτην προεδρίαν λαβόντες παρὰ τοῦ δημιουργοῦ, καὶ τῶν κτισμάτων ἀπάντων τῶν ὀρωμένων τιμωτέροι, οὕτοι εἰς τοσαύτην ἀλογίαν κατηνέχθησαν, ὡς κύνας, καὶ πιθήκους, καὶ προκομίδους, καὶ τὰ ἀτιμωτέρα τούτων προσκυνοῦν. Καὶ τί λέγω ζῶα ὁλοκαί; Πολλοὶ τούτων εἰς τοσαύτην ἀνοίαν καὶ ἀναισθησίαν ἐξέπεσον, ὡς καὶ χόρμυα, καὶ τὰ τούτων εὐτελέστερα σθεῖν. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης τούτους ἀνιητόμους ἔλεγε· Παραστρεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὠμώθη αὐτοῖς. Ὁ λόγῳ, φησὶ, ζετιμημένος, καὶ τοσαύτης σοφίας ἀξιώθεις, τῶν ἀλόγων γέγονεν ὀρθός, τάχα δὲ καὶ χεῖρων. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ ὅτε ἀλόγα ὄντα οὐδὲ εὐθύνας ὑπέχει· ὃ δὲ λόγῳ τετιμημένος εἰς τὴν ἐκείνων ἀλογίαν μεταπεσὼν, εἰκότως μετὰ τὴν εὐθύναν, ἀγνώμων γινόμενος περὶ τὴν τοσαύτην εὐεργασίαν. Ἐνταῦθεν καὶ λίθους καὶ ξύλα λοιπὸν θεοῦ προστηγρεύσαν, καὶ ταῦτα τὰ ὀρώμενα στοιχεῖα ἔθεοποίησαν· ἀπαξ γὰρ ἔτραπέντες τῆς εὐθείας ὁδοῦ, κατὰ κρημῶν ἤχθησαν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀδυσσον τῆς κακίας ἐξώκειλαν.

ζ'. Ἄλλ' ἡμεῖς μὴδὲ οὕτως ἀπογνώμεν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, ἀλλὰ τὰ παρ' ἐαυτῶν εισφέρωμεν, καὶ μετὰ πάσης προθυμίας καὶ μακροθυμίας αὐτοῖς διαλεγώμεθα, δεικνύντες καὶ τοῦ πρῆγματος τὴν ἀτοκίαν, καὶ τῆς βλάβης τὸ μέγεθος, καὶ μηδέποτε ἀπαγορεύωμεν αὐτῶν τὴν σωτηρίαν. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς πεισθῆσθαι τοῦ χρόνου προϊόντος, καὶ μάλιστα ἂν ἡμεῖς οὕτω πολιτευώμεθα, ὡς μηδεμίαν αὐτοῖς παρέχειν λαθὴν. Πολλοὶ γὰρ τούτων, ἐπειδὴν ἴδωσι τινος τῶν μετ' ἡμῶν τεταγμένων, τῷ ῥήματι μὲν καὶ τῇ προσηγορίᾳ Χριστιανούς ὀνομαζόμενους, ὁμοίως δὲ ἐκείνοις ἀρπάζοντας, πλεονεκτοῦντας, βασκαλινόντας, ἐπιδοουλεύοντας, δόλους ῥάποντας, τὰ ἅλλα ἅπαντα ἐργαζομένους, τρυφῇ καὶ ἀσφαλείᾳ προσέχοντας, οὐκέτι οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῶν λόγων νοουσίαν προσένται, νομίζοντας ἀπάτην εἶναι τὰ ἡμέτερα,

* Morel μνήμην μὴ διαφυγεῖν.

^d Sic Savil. et omnes pene mss. In Morel. ὑπὲρ αὐτοῦ, male. Infra Morel. ὡς τοῖς οικείοις λογισμοῖς. In aliis ὡς deest, et paulo post τῆς φύσεως ἀπιδεῖν, omisso οικίας. Infra Reg. et Coislin. ἀτίας ἐπεσον.

* Reg. et Colb. κατὰ μικρὸν ἠνέχθησαν. Paulo post Morel. solus ἄλλ' ἡμεῖς οὐδὲ οὕτως ἀπογνώμεν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν.

^d Savil. et quatuor mss. παρέχειν βλάβειν.

* Colbert. et Coislin. ἔγκαρπα.

^b Coislin. τὴν ὑπερβολὴν τῆς φιανθρωπίας.... ἐπαδείξατο, ἐπειδὴ γὰρ ἐξεί

καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀπαντᾶς ὑπευθύνους εἶναι. Ἐνδεῖ μοι τοῖνυν πόσων ἂν οἱ τοιοῦτοι γένοιτο καλῶσεων δέιοι, ὅταν μὴ μόνον ταυτοῖς ἐπισωρεύωσι τὸ πῦρ τῷ θεσέσθω, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις αἰτίαι γένωνται τοῦ τῇ κλήνῃ προσηλωθῆναι, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς διδασκαλίαν ἀποφράττειν τὰ ὦτα, καὶ μετὰ τούτου καὶ τοῖς τὴν ἀρετὴν μετανοῶσι διαβολῇ· ἀπορρήν παρέρχουσι, καὶ τὸ δὴ πάντων χαλεπώτερον, ὅταν δι' αὐτῶν ὁ Δεσπότης βλασφημηται. Ὅρθε δὴ τῆς κακίας ἡ λύμη· ὅρθε ὡς οὐ τῇ τυχοῦσιν καλᾶσι ὑπευθύνους ταυτοῖς καθιστώσιν οἱ τὴν κακίαν μετιόντες, ἀλλὰ καὶ σφόδρα βαρυνάτη, εἴτε μάλιστα ὑπὲρ πάντων εὐθύνας ὕπαρχειν, οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ταυτῶν ἀπωλείας, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ τῶν πεπληνμένων σκανδάλου, καὶ ὑπὲρ τῆς κατηγορίας τῶν τὴν ἀρετὴν μετιόντων, καὶ ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν θεὸν βλασφημίας· Ταῦτα δὴ πάντα ἑνοοῦντες μὴ ἀμελῶμεν τῆς ταυτῶν σωτηρίας, [57] καὶ τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας πολλὴν ποιῶμεθα τὴν φροντίδα, εἰδότες ὅτι ἐνταῦθεν μάλιστα ἡ κατακρινόμεθα, ἡ τῆς παρ' αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἀξιούμεθα. Οὕτω τοῖνυν πάντα πράττωμεν, ὥστε καὶ ἡμεῖς ἀγαθῷ συνειδέει συζῆν, καὶ τοὺς ἐτι πλανωμένους διὰ τῆς ἡμετέρας κατὰ θεὸν ἀναστροφῆς ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν χειραγωγῆν, καὶ δι' ἡμῶν καὶ τοὺς ἄλλους ἀπαντᾶς τοὺς μεθ' ἡμῶν τεταγμένους χρηστῆς εὐφημίας ἀπολαύειν, καὶ πρὸς τοῦτον ἀπάντων δοξάζεσθαι τὸν ἡμέτερον Δεσπότην, καὶ κλείονα τὴν περὶ ἡμῶν ἐπιδείκνυσθαι κηδεμονίαν. Ὅταν γὰρ εἰς ἡμεῖς ὁρῶντες οἱ ἄνθρωποι κερταίνωσι, καὶ τὴν εἰς τὸν θεὸν εὐφημίαν ἀναφέρωσι, κλείονος καὶ ἡμεῖς ἀπολαύομεθα τῆς παρ' αὐτοῦ βοήθειας. Τί γὰρ ἂν εἴη μακραιότερον ἀνθρώπου, ὅταν οὕτω πολιτεύηται, ὥστε τοὺς ὁρῶντας ἐκκλητῆσθαι, καὶ λέγειν, ὁδε σὺ, ὁ θεός· ποταποὶ εἰσιν οἱ Χριστιανοί· πόσῃν ἐπιδείκνυνται φιλοσοφίαν; πῶς ὑπερῶσι τῶν παρόντων; πῶς ἀπαντα σικὰ αὐτοῖς καὶ ὄναρ νεύονται, καὶ οὐδὲν τῶν ὁρωμένων προστετήκασιν, ἀλλὰ καθάπερ ἐν ἐξῆι πολιτευόμενοι, οὕτως ἀπαντα διαπράττονται, καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸς τὴν ἐνταῦθεν ἀποθημίαν ἐπιγόμενοι; Πόσῃν οἰεῖ τὰ ῥήματα ταῦτα κομίζειν τοὺς οὕτω πολιτευομένους ἐνταῦθεν ἡδὴ τὴν παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀμοιβήν; Καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν καὶ παράδοξον, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ταῦτα περὶ ἡμῶν ψηφίζοντες ταχέως τῆς κλήνης ἀποστήσονται, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανήξουσι. Τοῦτο δὲ δὴν τοῖς τοιοῦτοις ἐκεῖ τὴν παρόρσειαν προεναί παντὶ που ὁμιλόν ἐστιν. Εἰδότες τοῖνυν, ὡς ὑπεύθυνοι καὶ τῆς ὠφελείας καὶ τῆς βλάβης τῶν πλησίων ἐσμὲν, οὕτω τὸν ταυτῶν οἰκονομῶμεν βίον, ὡς μὴ μόνον ταυτοῖς ἀρκεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους διδασκαλίας οὐδόσεως γίνεσθαι, ἵνα καὶ ἐνταῦθα πολλὴν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθην ἐπισκασώμεθα, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι θαυμάως ἀπολαύσωμεν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν θηρίων, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ῥαπειῶν τῶν ἐρπύων ἐπὶ τῆς γῆς.

α'. Φέρε καὶ σήμερον, ἐπειδὴ μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἠκούσατε χθὲς τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων, τὰ πρόσφατον ἀναγνωσθέντα προθύμην ἐπὶ τῆς ὑμετέρας

ἀγάτης, πρότερον ἔκεινο παρκαλῶσαντες ὁμᾶς, μετὰ ἀκριβείας προσέχιν τοὺς λεγομένους, καὶ τὰ πρότερα ἐναποτιθεσθαι ὁμῶν τῇ διανοίᾳ. ἵνα μὴ μάτην καὶ εἰς τοιοῦτον πόνον ὑπομείνωμεν. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενοι ἡμῖν, μετὰ ἀκριβείας ὁμᾶς εἰδέναι τῶν γεγραμμένων τὴν δύναμιν, ὥστε μὴ μόνον ὁμᾶς ταῦτα [58] ἐπίστασθαι, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις διδασκάλους γίνεσθαι, ἵνα δύνησθε, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, εἰς τὸν ἑνα οἰκοδομεῖν. Ἐάν γὰρ ὑμεῖς προκόπητε ἐν Κυρίῳ, καὶ περὶ τὴν τῶν πνευματικῶν διδασκαλίαν ἐπιδοσὶν τινα ἐπιδείκνυσθε, πολλὴν καὶ ἡμῖν παρέετε τὴν εὐφροσύνην. Τοῦτο γὰρ ἡμῶν ἐστὶν ἡ πᾶσα εὐμερία, καὶ ἡ μεγίστη ἐφορτή. Τίς γὰρ ἡμῶν ἡ ἐλπίς, ἡ χαρὰ, ἡ στήθερος, φησὶ. καυχῆσθαι; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς, καὶ ἡ ὑμετέρα κατὰ θεὸν ἐπίδοσις; Ἐπεὶ καὶ τῶν διδασκάλων ἕκαστος, ἐπειδὴν ἴδῃ τὸν μαθητευόμενον τῶν προτέρων διδαγμάτων τὴν μνήμην ἀκριβῶς ἐμπήξαντα τῇ διανοίᾳ, καὶ τὸν καρπὸν διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύμενον, μετὰ κλείονος τῆς προθυμίας καὶ τῶν ἐξῆς τὴν γνώσιν αὐτῶν παρκατατίθεται. Καὶ ἡμεῖς τοῖνυν ὅση ἂν ἴδωμεν ὁμῶν τὴν διάνοιαν διεγερμένην, καὶ τὸν πόθον αὐξανόμενον, καὶ λογισμὸν ἐκτερωμένον, τοσοῦτον πλέον προθυμότεροι γινόμεθα πρὸς τὸ θαυμάσιον ὁμῶν προεἰδέναι τὴν διδασκαλίαν. Ὅση γὰρ ἂν κλείονα προχέμεν ὁμῶν τὰ νήματα ταῦτα τὰ πνευματικὰ, τοσοῦτον καὶ ἡμῖν αὐξάνεται· τὰ τῆς ἐκλήσεως διὰ τὴν οἰκοδομήν τὴν ὑμετέραν, διὰ τὴν ὠφελίαν τῶν ὑμετέρων ψυχῶν· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἐνταῦθα συμβῆναι, ὅταν ἐπὶ τῶν χρημάτων γίνεσθαι εὐχός. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὁ καταβαλὼν τῷ κλησίῳ τὸ ἀργύριον, ἡλθῆναι τὴν οὐκίαν παρουσίαν, καὶ ὅση ἂν κλείονα καταβάλῃ, τοσοῦτον καὶ τὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μειοῦται· ἐνταῦθα δὲ ἀπεναντίας. Τότε μᾶλλον ἡμῖν αὐξάνεται τὰ τῆς παρουσίας, τότε πλέον ἐπιδέσκειται τὰ τοῦ κλοῦτου τοῦτον τοῦ πνευματικοῦ, ὅταν μετὰ θαυμάσιας προθυμίας τὰ τῆς διδασκαλίας τοὺς ἀρίστους βουλομένους. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο καὶ ἡμῖν κλείονος κλοῦτος καὶ παρουσίας οὐδόσεως γίνεται, καὶ ὑμεῖς ἀπορρέουσιν ἔχετε περὶ τὴν πνευματικὴν ταύτην τροφήν, φέρε ἴδωμεν τί καὶ σήμερον ὁ μακάριος ἡδυοδὸς διδάσκει ἡμεῖς διὰ τῶν ἀναγνωσθέντων, μᾶλλον δὲ τί ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις διὰ τῆς τούτου γλώττης πλέον ἡμῖν διαλύεται. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Μὴ ἀκλῶς παραδράσωμεν, ἀγαπητοί, τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ διερευνησώμεθα ἑκάστην λέξιν, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταβύθοντες ἀνιχνεύσωμεν τὴν ἐγκαυτημένην δύναμιν τοῖς βραχείαις τοῖς ῥήμασιν. Εἰ γὰρ καὶ ὀλίγα τὰ ῥήματα, ἀλλὰ πολὺς ὁ ἐγκαυτημένος θησαυρός, καὶ προσήκει τοὺς νήφοντας καὶ ἐγρηγορούτας μὴ μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἵστασθαι. Ἐπεὶ καὶ οἱ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον θησαυρὸν ἀνορύττειν ἐπιχειροῦντες, οὐκ ἐξικπολῆς μόνον διασκάπτουσιν, οὐδὲ τὴν ἐπιφάνειαν διερευνῶνται, ἀλλ' ἐπειδὴν εἰς πολὺ βάθος^α κατελθῶσι, τότε τοὺς κελίους τῆς γῆς ἀνιχνεύουσι, καὶ οὕτω διὰ τῆς οικείας ἐπιστήμης χωρίζουσι τῆς γῆς τὸ χρυσίον, καὶ μετὰ τὸν πόνον καὶ ἰδρώτα πολλάκις ὀλίγα ψήγματα μόγις εὐρεῖν ἠδυνήθησαν. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὁ πόνος ἐλάττω, καὶ ἡ περιουσία ἀφαιρᾶται. Τοιαῦτα γὰρ ἀπαντα τὰ πνευματικὰ.

[59] β'. Μὴ τοῖνυν γινώμεθα χεῖρους τῶν περὶ τὰ αἰσθητὰ ἐπιπορμένων, ἀλλὰ διερευνήσωμεν· καὶ ἡμεῖς τὸν θησαυρὸν τοῦτον τὸν πνευματικὸν τὸν τῶν ῥήματι τοῦτοις ἐναποκείμενον, καὶ πρῶτον ἴδωμεν τί τὸ κοινὸν καὶ παράδοξον πῶν εἰρημένων, καὶ τίνας ἔνεκεν τοσαύτῃ τῇ ἐναλλαγῇ τῶν ῥημάτων ἐχρήσατο ὁ μακάριος Ἰωὴς προφήτης, μᾶλλον δὲ ὁ φιλόανθρωπος θεὸς διὰ τοῦ προφήτου φεγγόμενος. Καὶ φησὶ· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ'

^α Celsin. ὁμῶν αὐξάνεται.

^β Savil. et alii quos mss. ἐπειδὴν πολὺ τὸ βάθος.

^γ Alii quos mss. οἱ Savil. διερευνώμεθα.

secro, quantis illi digni sint suppliciis, quandoquidem non solum sibi ipsis inexstinguibilem ignem coaceruant, sed et aliis auctores sunt ut in errore perseverent, et ne virtutem addiscant, obtineant aures, et ad hæc in causa sunt, ut etiam virtutum studiosi accusentur, et reprehendantur, et quod omnium gravissimum, per ipsos Dominus blasphematur. Vides quanta malitiæ perniciēs? vides quomodo non vulgari poenæ obnoxios se constituent, qui malum sectantur, sed et multo gravissimæ, si supplicia pro omnibus luituri sunt, non solum pro sua perditione, sed et pro errantium scandalo, et pro criminatione proborum hominum, et pro blasphemia in Deum? Hæc igitur omnia cogitemus, nec nostram salutem negligamus: sed magna nobis sit cura ut secundum Deum vivamus, scientes nos inde maxime vel condemnandos, vel illius beneficentia dignandos. Sic igitur omnia faciamus, ut et nos in pura conscientia versemur, et eos qui adhuc errant, nostro secundum Deum vitæ instituto ad veritatem manuducamus, ut per nos et alii omnes qui nobis connumerantur, bona fama fruuntur, et ante omnia glorificetur Dominus noster, et maiorem nostri curam gerat. Nam cum in nos respicientes homines lucram reportabunt, et laudem in Deum referent, inde et nos plus divinæ gratiæ assequemur. Quid enim beatius homine qui sic vivit, ut et qui vident obstupescant, et dicant, Gloria tibi, Deus; quales sunt Christiani! quantam præ se ferunt philosophiam! quomodo despicunt præsentia! quomodo omnia ipsa umbra et somnium reputantur, et nulli visibilia sunt affixi; sed omnia transigunt, sicut ii qui in terra aliena agunt peregrini, et quotidie migrare ex hac vita cupiunt et anhelant! Quantam putas verba hæc his qui sic vivunt, etiam hic a Deo mercedem asferre? Et quod valde admirabile ac stupendum, etiam ii qui talia de nobis iudicant, brevi ab errore desistent, et ad veritatem redibunt. Hoc vero quantum illic aduciam asferat, nulli non manifestum est. Proinde scientes nos et de lucro et de damno proximorum rationem duros esse, sic vitam nostram instituamus, ut non solum nobis sufficiat, sed et aliis inde doctrinæ occasio accedat, ut et hic magnam Dei gratiam nobis conciliemus, et in futuro Dei benignitate large fruamur, gratia et miserationibus unigeniti ejus Filii, qui cum Patri simul sanctoque Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VIII.

Et dixit Deus: Faciamus hominem secundum imaginem nostram et secundum similitudinem: et dominentur piscibus maris, et volatilibus cæli, et pecoribus, et bestiis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus reptantibus super terram (Gen. 1. 26).

1. Age et hodie, quia alacres heri quæ diximus audistis, quæ recens lecta sunt, caritati vestræ proponamus, prius tamen vos cohortantes, ut diligenter auscultetis ea quæ dicuntur, et quæ prius dicta sunt, bene in mente vestra reponatis, ut ne frustra et in-

casum laborem tantum seramus. Hoc enim studium nostrum est, ut vim ac sensum eorum quæ scripta sint accurata sciatis: atque ita ut non solum teneatis, sed et aliorum magistri sitis, ut possitis, secundum beatum Paulum, unus alterum edificare (1. Thess. 5. 11). Nam si vos profeceritis in Domino, et in spiritualium doctrina aliquem profectum ostenderitis, etiam nos ingenti afficietis lætitia. Hæc enim nostra fuerit tota prosperitas, et summa festivitas. *Quæ nostra spes, vel gaudium, vel corona, inquit, gloriationis (1. Thess. 2. 19)? annon et vos, et vestrum secundum Deum incrementum?* Omnes enim doctores, qui vident discipulos priorum lectionum memoriam animo bene tenere, operibusque ipsis fructum aliquem exhibere, majore alacritate et sequentium cognitionem præbent. Et nos quoque quanto magis mentem vestram erigi, et desiderium crescere, rationemque alas assumere videmus, tanto alacriores reddimur, ut uberiores doctrinam proponamus. Quanto enim plus vobis profundimus fluentorum horum spiritualium, tanto nobis et fluentia sunt auctiora, nimirum propter edificationem vestram, et propter vestrarum animarum utilitatem: non enim in hac causa contingit id quod in pecuniis. Illic enim qui argentum vicine dinumeravit, imminuit suam substantiam, et quanto plus numerat, tanto minus possidet pecunie: hic autem plane secus agitur. Tunc enim facultates nostræ plus accrescunt, tunc spirituales hæc opes magis augentur, quando haurire volentibus doctrinam liberaliter profundimus. Igitur quia hoc nobis maiorem divitiarum causa est, et vos spiritualibus alimentis satiari non potestis, age videamus quid et hodie beatus Moses in his quæ lecta sunt nos doceat, imo quid gratia Spiritus per ejus linguam nobis omnibus dicat. 26. *Et dixit, inquit, Deus: Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem.* Ne simpliciter hæc dicta prætereamus, carissimi, sed disquiramus verba singula, et in profundum descendentes, vim in brevibus hisce verbis latentem investigemus. Nam licet pauca sint verba, magnus tamen thesaurus est in illis reconditus, atque decet attentos et vigilantes non in superficie stare. Quoniam et ii qui sensibiles hos thesauros effodere conantur, non in plano et in superficie solum fodiunt atque perquirunt, sed in profundum descendunt, et penitiores terræ sicut scrutantur: atque ita arte sua aurum a terra segregant, tametsi sæpe post labores sudoresque multos vix pauca quedam ramenta afferunt. Hic autem nil tale est, sed labor minor, et ineffabilis ubertas. Nam spiritualia omnia in hunc modum se habent.

2. Ne igitur simus deteriores iis qui ad sensibilia inhiant: sed inquiramus et nos diligenter thesaurum hunc spirituales in verbis istis reconditum, et primum videamus quid novum et admirandum dicat: dein quare tanta verborum variatione utatur beatus hic propheta, imo benignus Deus per prophetam loquens. Et ait: *Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem.* Nuper cum cælum

terramque formasset, audivimus illum dicentem : *Fiat lux : et, Fiat firmamentum in medio aquarum ; et iterum, Congregentur aquae in congregationem unam, et appareat arida : et, Fiant luminaria : et, Educant aquae reptilia animarum viventium.* Vidisti sermone solo et praecepto omnem creaturam quinque diebus formari? Vide hodie quanta verborum diversitas. Non enim jam dicit : *Fiat homo : sed quid? Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem.* Quid hoc novi? quid insoliti? Quisnam ille qui formandus, ad quem faciendum Opifici tanto consilio et circumspectione opus? Ne mireris, dilecte. Homo enim inter visibilia omnia dignitate praecellit, propter quem condita sunt haec omnia, caelum, terra, mare, sol, luna, stellae, reptilia, jumenta, brutaque animalia omnia.

Chr. elementa ante hominem creata. — Et quare, inquit, tardius creatus est homo, si ceteris dignitate praestat? Merito. Nam ut ingressuro in civitatem aliquam rege, operae pretium est praemitti satellites aliosque omnes, ut bene adornata regia rex in eam adveniat : simili modo nunc quasi regem et principem aliquem rebus terrenis praefecturus, prius omnem hunc ornatum fabricavit, et tandem his praeficiendum hominem produxit, declarans factis istis quanto honore animal hoc prosequatur. Ceterum rogemus hoc loco Judaeum, et videamus quid respondeat, ad quem dixit Deus : *Faciamus hominem secundum imaginem nostram?* Scripta enim sunt haec a Mose, cui se credere dicunt quidem, non credunt autem : sicut et Christus inquit : *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi (Joan. 5. 46).* Sed literae quidem apud illos sunt, sensus vero apud nos. Ad quem igitur dictum est, *Faciamus hominem*, et cum quo consilium hoc habuit Dominus? Non quod consilio et consideratione opus habeat ; absit ; sed figura verborum declarare voluit, quam excellentem honorem homini, qui formabatur, tribuat. Quid ergo dicunt hi qui adhuc habent velamen super corda sua positum, et nihil eorum quae hic sunt contenta, intelligere volunt? Ad angelum vel archangelum, inquirunt, haec dicta sunt. O insaniam, o magnam impudentiam ! Et quomodo rationi consentaneum est, bone vir, ut angeli consilium ineant cum Domino, et creaturae cum Creatore? Ine enim est angelorum consilium dare, sed assistere, et ministerium adimplere. Et ut discas, audi vocalissimum Esaiam dicentem de supernis angelicis virtutibus : *Vidi Cherubim stantia a dextris Dei, et Seraphim, et obtegebant facies pedesque suos alis (Isai. 6. 2).* Quod ideo factum esse liquet, quia fulgur majestatis divinae inde egrediens ferre non possent, sed starent cum timore et tremore. Etenim creaturis peculiare est Domino assistere.

3. *Arianos et Anthropomorphitas insectatur Chrysostomus.* — Verum illi nihil eorum quae Scripturae verbis continentur intelligentes, temere quod occurrit offutiant. Et ideo refutatis illorum deliramentis, di-

ciorum veritas Ecclesiae filiis discenda est. Quis igitur hic, ad quem inquit, *Faciamus hominem?* Quis autem alius, quam ille magni consilii angelus, ille admirabilis consiliarius, potens, princeps pacis, pater futuri saeculi (*Isai. 9. 6*), unigenitus Dei Filius, Patri aequalis secundum substantiam, per quem omnia producta sunt? Huic dicit : *Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem.* Hic Arianis letalem plagam infligit. Non enim imperando dixit, *Fac*, ut subito et inferiori, vel ut minori secundum essentiam, sed cum omnimoda aequalitate, *Faciamus* : et quod sequitur rursus similitudinem substantiam ostendit. *Faciamus enim, ait, hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem.* Iterum hic insurgunt haeretici alii, Ecclesiae dogmata impugnantes, et dicunt : Ecce dicit, *Secundum imaginem nostram* : et inde volunt Deo humanam formam tribuere : id quod extremae fuerit amentiae, ut is, qui forma specieiue caret, et nulli mutationi obnoxius est, sub humanam rodigatur formam, et incorporeo membra et lineamenta attribuantur. Quae huic insaniam par fuerit, cum non solum nihil loci a Scripturis dirinitus inaspiratis referant, sed et plurimum inde offendantur? Simili enim modo affecti sunt, atque si qui morbo laborant, et corporalibus oculis insirman- tur. Ut enim illi ob oculorum suorum infirmitatem solis lucem acre ferunt, et agri etiam optimos saluberrimosque cibos avertantur : ita et hi anima agrotantes, et mentis oculis capti, ad lumen veritatis respicere non possunt. Idcirco nostro fungentes munere, manus eis porrigamus, magnaue eis mansuetudine loquamur. Nam et beatus Paulus ita nos monuit dicens : *(Ut in mansuetudine erudiantur adversarii, si forte dei eis Deus patientiam in agnitionem veritatis, et ad sobrietatem mentis redeant de laqueo diaboli, a quo captivi tenentur, ad illius voluntatem (2. Tim. 2. 25).* Vides quomodo verbis declaravit, eos quasi ebrietate quapiam obrutos esse? Nam quod dicit, *Ad sobrietatem mentis redeant*, ostendit eos in profundo aliquo mersos esse. Et iterum, *Capti*, inquit, a diabolo, quasi diceret, tamquam laqueis quibusdam irretiti sunt. Unde et nobis magna opus est mansuetudine et patientia, ut possimus eos eripere et educere ex laqueis diaboli. Dicamus igitur eis : Respicite paulisper, aspiciite lumen justitiae, expendite vobiscum verborum accurationem. Neque enim cum dicit : *Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem*, hic sermonem sistit, sed per ea quae adjungit palam nobis facit, quo sensu nomen imaginis posuerit. Quid enim dicit? *Et dominantur piscibus maris, et volatilibus caeli, et omnibus reptilibus reptantibus super terram.* Imaginem ergo dixit secundum principatum et dominium, non secundum aliud quidpiam : etenim Deus fecit hominem principem omnium quae sunt super terram, et nihil super terram homine majus est, sed omnia sub potestate illius sunt.

4. Quod si post tantam dictorum accurationem adhuc ea dicta esse contendat de formae imaginis,

¹ Duo MSS., *reptilia, quae natant, brutaque* ; Coislin., *reptilia, et quae moventur, et quae natant, brutaque*, etc.

εικόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Πρῶτην μὲν γὰρ ἠκούομεν αὐτοῦ λέγοντος μετὰ τὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς δημιουργίαν, *Γενηθήτω φῶς, καὶ Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος· καὶ πάλιν, Συναγέθτω τὸ ὕδωρ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὁρθήτω ἡ ξηρὰ, καὶ Γενηθήτωσαν φωσῖνες, καὶ Ἐξαγαγέτω τὰ ὄντα ἐκ τῶν ψυχῶν ζώων.* Εἶδες λόγῳ μόνον καὶ προστάγματι πᾶσαν τὴν κτίσιν δημιουργουμένην ἐν ταῖς πέντε ἡμέραις; Σκόπει σήμερον πόσῃ τῶν ρημάτων ἡ διαφορὰ. Οὐκέτι γὰρ φησι, *γενήθητι ἄνθρωπος*, ἀλλὰ τί; *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν.* Τί τὸ καινόν; τί τὸ ξένον; Τίς ἄρα οὗτός ἐστιν ὁ δημιουργούμενος, ὅτι τοσαύτης βουλῆς καὶ σκέψεως ἐδέχθη τῷ δημιουργῷ πρὸς τὴν τούτου κατασκευὴν; Μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητέ. Τὸ γὰρ τιμωτέρου ἀπάντων τῶν ὠρωμένων ζώων ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, δι' ὃν καὶ ταῦτα ἅπαντα παρήχθη, οὐρανός, γῆ, θάλασσα, ἥλιος, σελήνη, ἀστέρες, τὰ ἔρποντα, τὰ κτῆνη, πάντα ὡς τὰ ἄλογα ζῶα. Καὶ τίνος ἔνεκεν, φησὶν, εἰ τούτων ἀπάντων τιμωτέρου τυγχάνει, ὑπέρου παρήχθη; Εἰκότως. Καθάπερ γὰρ βασιλεὺς μὲλλοντος εἰς πόλιν εἰσελαύνειν, τοὺς δορυφόρους ἀνάγκη προηγεῖσθαι, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ἵνα εὐτρεπισμένων τῶν βασιλέων, οὕτως ὁ βασιλεὺς εἰς τὰ βασίλειά παραγίγηται· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ νῦν, καθάπερ βασιλεὺς πᾶν καὶ ἄρχοντα μὲλλον ἐπιστεφνῶν πᾶσι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, πᾶσαν ταύτην τὴν διακόσμησιν πρότερον ἐτεκμηνατο, καὶ τότε τὸν μὲλλοντα ἐφίστασθαι παρήγαγε, δεικνύς ἡμῖν δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὅσον τιμᾶται τοῦτ' ἐν τῷ ζῶν. Ἄλλ' ἐρώμεθα τὸν Ἰουδαῖον, καὶ ἴδωμεν τί φησι, πρὸς τίνα εἴρηται τὸ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*; Μωυσοῦς γάρ ἐστι τὰ γράμματα, ὧς λέγουσι μὲν πιστεύειν, οὐ πιστεύουσι δέ· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς φησιν, *Εἰ ἐπιστεύετε Μωυσῇ, ἐπιστεύετε ἅν ἐμοί.* Ἀλλὰ τὰ μὲν γράμματα παρ' αὐτοῖς, τὰ δὲ νοήματα παρ' ἡμῖν. Πρὸς τίνα οὖν εἴρηται, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, καὶ τίτιν τὴν βουλήν ταύτην προτίθειν ὁ Δεσπότης; Οὐκ ἐπειδὴ βουλῆς δεῖται καὶ σκέψεως· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τῷ προσχηματί τῶν ρημάτων ἐνδείξασθαι ἡμῖν βούλεται τὴν ὑπερβάλλουσαν τιμὴν, ἣν παρὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν δημιουργούμενον ἐπιδείκνυνται. Τί οὖν φασιν οὗτοι οἱ τὸ κάλλος ἔχοντες ἐπὶ ἐπαικόμενον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ μηδὲν τῶν ἐγκειμένων συνιέναι βουλόμενοι; Πρὸς ἄγγελον, φησὶ, ταῦτα λέγει ἡ ἀρχάγγελος. Ὡς τῆς μακρίας· ὡς τῆς πολλῆς ἀναισχυντίας. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, ὡς ἄνθρωπος, ἄγγελος κοινωνεῖν γνώμης [60] τῷ Δεσπότη, καὶ δημιουργήματα τῷ δημιουργῷ; Ἀγγέλων οὐκ ἐστὶ τὸ γνῶμης κοινωνεῖν, ἀλλὰ παρεσθάναι, καὶ τὴν λειτουργίαν ἀναπληροῦν. Καὶ ἵνα μάθης, ἀκουε τοῦ μεγαλοφωνοτάτου Ἡσαίου λέγοντος περὶ τῶν ἀνωτέρω τῶν ἀγγέλων δυνάμεων, ὅτι *Εἶδον τὰ Χερουβὶμ ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ Σεραφὶμ, καὶ κατακάλυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἐν ταῖς πτέρυξι, καὶ τοὺς πόδας. Ἀπὸ τῶν μὴ φέρειν δηλονότι τὴν ἐκείθεν ἐκπηδῶσαν ἀστραπήν, ἀλλ' εἰστήκεισαν μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου καὶ τρόμου. Καὶ γὰρ τῶν δημιουργημάτων ἴδιον τὸ παρεσθάναι τῷ Δεσπότη.*

γ'. Ἀλλ' οὗτοι μηδὲν τῶν ἐγκειμένων συνιέντες, ἀπλῶς τὸ ἐκὼν φθέγγονται. Διόπερ προσήκει τὴν ἐκείνων ληρ-

ωδίαν παρωσαμένους, διδάξαι τῆς Ἐκκλησίας τὰ τέκνα τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν. Τίς ὧν ἐστὶν οὗτος, πρὸς ὃν φησι, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; Τίς δὲ ἄλλος, ἀλλ' ἢ ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, ὁ θαυμαστός σύμβουλος, ὁ ἐξουσιαστής, ὁ ἄρχων τῆς εἰρήνης, ὁ πατήρ τοῦ μὲλλοντος αἰῶνος, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Παῖς, ὁ τῷ Πατρὶ ὅμοιος κατὰ τὴν οὐσίαν, δι' ὃς τὰ πάντα παρήχθη; Τούτῳ φησὶ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν.* Ἐνταῦθα καὶ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσι καιρίαν δίδωσι τὴν πληγὴν. Οὐδὲ γὰρ προστακτικῶς εἶπε, ποιήσον, ὡς ὑποδεστέρω, ἢ ὡς ἐλάττειν κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἰσοτιμίας, *Ποιήσωμεν*· καὶ τὸ ἐξῆς δὲ πολλὴν δείκνυσιν ὅτι ἡμῖν τῆς οὐσίας τὴν ὁμοιότητα. *Ποιήσωμεν* γὰρ, φησὶν, *ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν.* Ἄλλ' ἐνταῦθα πάλιν ἐμφανίζονται ἕτεροι αἱρετικοὶ, λυμαινόμενοι τῆς Ἐκκλησίας τὰ ὄντα, καὶ φασιν, ἰδοὺ εἶπα, *Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*, καὶ ἐνταῦθεν βούλονται ἄνθρωπομορφον λέγειν τὸ θεῖον, διὰ τὴν ἐσχάτην ἀν εἰη παραπληξίαν, τὸν ἀσχημάτιστον, καὶ ἀνείδον, καὶ ἀναλλοκωτον εἰς μορφήν ἀνθρωπίνην κατέγειν, καὶ σχήματα καὶ μέλη περιθεῖναι τῷ ἁσωμάτῳ. Τί τῆς μανίας ταύτης ἴσον γένοιτο; ἂν, ὅταν μὴ μόνον καρβαίνειν μὴ βούλονται ἀπὸ τῆς τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ μέγιστα ἐνταῦθεν βλάπτωνται; Τοιούτων γὰρ οἱ νοσοῦντες, καὶ οἱ τὰς ὕψεις αὐτοῦ τὰς σωματικὰς ἀσθενείας διακείμενοι. Καθάπερ γὰρ οὗτοι καὶ πρὸς τὸ ἡλιακὸν φῶς ἀπεχθάνονται διὰ τὴν τῆς ὕψεως ἀσθένειαν, καὶ οἱ νοσοῦντες καὶ τὰ ὑγγιένεστερα τῶν σιτιῶν ἀποστερῶνται· οὕτω δὲ καὶ οὗτοι νοσῶντες τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ τῆς διατοῆς ὄμμα πεπηρωμένοι, πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐκτενίσκονται οὐκ ἰσχύουσι. Διὸ τὰ παρ' ἡμῶν αὐτῶν πληρώσωμεν, καὶ χεῖρα αὐτοῖς ὀρέξωμεν, μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας πρὸς αὐτοὺς διαλέγεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος οὕτως παρήνεσε λέγων, *Ἐν πραότητι παιδεύειν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μή ποτε δῶ αὐτοῖς ὁ Θεός, φησὶ, μεταστῶσιν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ ἀναστήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαδόλου παγίδος, ἐξωγρημένοι ὅτι αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.* Ὅπως πῶς ἐνέφηνε διὰ τῶν ρημάτων, ὅτι καθάπερ ὑπὸ μέθης τινός εἰσι κατακωχωσμένοι; Τὸ γὰρ εἰπὼν, *Ἀναστήψωσιν*, εἰδείξεν ἁπλῶς πῶς βεβαπτισμένους αὐτοὺς. Καὶ πάλιν, [61] *Ἐξωγρημένοι*, φησὶν, ὑπὸ τοῦ διαδόλου, μονονουχὶ λέγων, καθάπερ ἐν δικτύοις εἰσὶν ἀπειλημένοι. Καὶ δεῖ πολλῆς ἡμῖν ἐπιεικειᾶς, καὶ τῆς μακροθυμίας, ὥστε δυνήσθαι αὐτοὺς ἐξαρπάσαι, καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ τῶν παγίδων τῶν διαδόλου. Εἰπωμεν τοίνυν πρὸς αὐτοὺς, ἀναστήψατε μικρὸν, διαβλέψατε πρὸς τὸ φῶς τῆς δικαιοσύνης, ἐννοήσατε τῶν ρημάτων τὴν ἀκρίβειαν. Οὐδὲ γὰρ εἰπὼν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, μέχρι τούτου ἔστη, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς ὅλην ἡμῖν ἐποίησε, κατὰ πόλον λογισμὸν τὸ νομαί τῆς εἰκόνης ἔλαβε. Τί γὰρ φησι; *Καὶ ὀρθήσωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς.* Κατὰ τὴν τῆς ἀρχῆς οὖν *Εἰκόνα* φησὶν, οὐ καθ' ἕτερον τι· καὶ γὰρ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἄρχοντα τὸν ἄνθρωπον ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, καὶ οὐδὲν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐστὶ τοῦτου μέζον, ἀλλὰ πάντα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τὴν τούτου τυγχάνει.

δ'. Εἰ δὲ ἐπὶ καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην τῶν εἰρημένων ἀκρίβειαν φιλονεικοῦντες λέγοιεν, κατὰ τὴν τῆς μορφῆς εἰ-

^a Savil., duo mss. τὰ ἔρποντα, τὰ κτῆνη, πάντα. Coislin. τὰ ἔρποντα, κινούμενα, τὰ κτῆνη, πάντα.

^b Savil. ὁ τῆς ἀνοίας ὁ τῆς πολλῆς. Coislin ὁ τῆς ἀνοίας ὁ τῆς κλῆνης, ὁ τῆς πολλῆς.

^c Reg unus et Coislin. ἐν ταῖς πτέρυξι αὐτῶν.

^d Sic Savil. et omnes fere mss. In Morel. δὲ πάλιν δείκνυνον, perperam.

^e Reg. unus καὶ ὁ κλῆς ἡμῖν.

^f Coislin. τῶν λόγων τὴν ἀκρίβειαν.

πάντα εἰρηθεῖν, ἐροῦμεν πρὸς αὐτούς· οὐκ οὖν οὐ μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ δηλονότι· τὴν αὐτὴν γὰρ μορφήν ἐκότεροι ἔχουσιν. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον. Ἄκουε γὰρ τοῦ Παύλου λέγοντος· Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὁρεῖται κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· ἡ δὲ γυνὴ δόξα ἀνδρός ἐστίν. Ὁ μὲν γὰρ ἄρχει, ἡ δὲ ὑποτάσσεται, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐξ ἀρχῆς πρὸς αὐτὴν φησι, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστολή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τὸν τῆς ἀρχῆς λόγον τὸ τῆς εἰκόνος παρελῆψε, καὶ οὐ κατὰ τὴν μορφήν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἄρχει πάντων, ἡ δὲ γυνὴ ὑποτάσσεται, διὰ τοῦτο φησι περὶ τοῦ ἀνδρός ὁ Παῦλος, ὅτι εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει, ἡ δὲ γυνὴ δόξα ἀνδρός ἐστίν. Εἰ δὲ περὶ μορφῆς εἶπεν, οὐκ ἂν διεῖπεν· ὁ γὰρ αὐτὸς τύπος καὶ ἀνδρός καὶ γυναικός. Εἴδες τῆς ἀληθείας τὴν παρουσίαν, πῶς οὐδεμίαν καταλιμπάνει ἀπολογίας πρόφασιν τοὺς ἀναισχυντεῖν βουλομένους; Ἀλλ' ὅμως καὶ τούτων οὕτως ἔχόντων μὴ παυσώμεθα πολλῇ τῇ μακροθυμίᾳ πρὸς αὐτοὺς κεχρημένους, μή ποτε δῶ αὐτοὺς ὁ Θεὸς μεταστροφῇ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. Μὴ τοίνυν ναρακῆσωμεν αὐτοὺς τὴν ἐπισκευὴν ἐπιδεικνύμενοι, εἰπὼς θυνθητέμεν αὐτοὺς ἐξαργύσαι τῆς τοῦ διαβόλου ἀπάτης· καὶ, εἰ δοκεῖ, πάλιν ἐπιστήσωμεν αὐτοὺς τὸν μακάριον Παῦλον οὕτω λέγοντα πρὸς τοὺς τὰς Ἀθήνας οἰκοῦντας· Οὐκ ὁρεῖσθε νομίζων χροσφῇ, ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ, ἢ χαρὰν γινάσκοντες τὴν ἐκδομήσεως ἀνθρώπου τὸ ὄσιον εἶναι ὅμοιον. Εἴδες τὸν σοφὸν διδάσκαλον, μετ' ὅσης ἀκριθείας πᾶσαν αὐτῶν ἐξέκοψε τὴν ἀπάτην; Οὐ μόνον γὰρ τύπου σωματικῶς. ἔφησεν ἀπηλλάχθαι τὸ φαῖον, ἀλλὰ μὴδ' ἐνθύμησιν ἀνθρώπου δυνατὴν εἶναι ἀναπαύσαι τι τοιοῦτον. Ταῦτα πρὸς αὐτοὺς συνεχῶς διαλεγόμενοι, μὴ παύσησθε τὰ παρ' ἐαυτῶν αἰσφάροντες, ἂν ἄρα ἐνδύσιν ὁ, ἂν ἄρα βουληθῶσι διαβλέψαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐκαίνοις μὲν μετὰ πολλῆς ἐπισκευῆς καὶ τῆς ἀσφαλείας διαλεγόμενοι μὴ παύσησθε, αὐτοὶ δὲ, [62] παρακαλῶ, μετὰ ἀκριθείας τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας κατέχευτε, μὴ συγχέοντες τὴν εἰρημὴν τὴν ἀκολουθίαν, ἀλλὰ πρὸς μὲν Ἰουδαίους καταλλήλως διαλεγόμενοι, καὶ δεικνύντες, ὅτι οὐ πρὸς τινὰ τῶν λειτουργικῶν δυνάμεων ταῦτα τὰ εἰρημῆνα, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱόν· πρὸς δὲ τοὺς τὰ Ἀρεῖου φρονούντας πάλιν ἐνταῦθεν τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἀποδεικνύντες· καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρωπομόρφους τὸ θεῖον εἶναι φανταζομένους τὰ παρὰ τοῦ μακαρίου Παύλου εἰρημῆνα εἰς μέσον παραγγέλλοντες, ἀνατρέπετε μὲν τὰ ζικανίων δίκην ἐκφυρόμενα ἄεθρα νοσήματα τοὺς τῆς Ἐκκλησίας δόγμασιν σπουδάζετε· ὁ δὲ κρατύνειν ἐν ταῖς τὰ εὐσεβῆ διδασκαλίαις. Βούλομαι γὰρ καὶ εὐχομαι πάντας ὑμᾶς διδασκάλων τάξιν ἐπείχειν, καὶ μὴ μόνον ἀκροατὰς εἶναι τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις διαπορθμεύειν, καὶ σπηνεύειν τοὺς ἐτι πλανωμένους πρὸς τὴν εἰς ἀληθείας ὁδόν· καθάπερ καὶ Παῦλος φησιν, Εἰς τὸν δὴν οἰκοδομεῖτε, καὶ, Μετὰ φόβου καὶ ἐρόμου τὴν ἀνταῶν σωτηρίαν καταργήσεσθε. Οὕτως ἡμῖν καὶ ἡ Ἐκκλησία εἰς πληθος ἐκιδώσει, καὶ ὑμεῖς κλειονος ἀπολαύσεσθε τῆς ἀνωθεν βοῆς, πάλιν τῶν ὑμετέρων μελῶν τὴν πρόνοιαν ποιούμενοι.

ε'. Οὐδὲ γὰρ ἐαυτῶ μόνον ἀρκεῖν ὁ Θεὸς βούλεται τὸν Χριστιανόν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους οἰκοδομεῖν οὐ διὰ τῆς διδασκαλίας μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ βίου, καὶ τῆς ἀναστροφῆς· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐνδύει πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, ὥς πολιτείας ἀκριθεία· οὐδὲ γὰρ τοὺς παρ' ἡμῶν

λεγομένους οὕτω προσέχουσιν, ὥς τοὺς ὑφ' ἡμῶν κρατούμενους. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει (κἀν γὰρ μυριάκις φιλοσοφώμεν τοὺς λόγους, καὶ περὶ ἀνεξικακίας διαλεγώμεθα, καιροῦ δὲ παραπεσόντος μὴ διὰ τῶν ἔργων ταύτην ἐπιδειξώμεθα, οὐ τοσοῦτον ὁ λόγος ὠφέλησεν, ὅσον ἡ πράξις ἐβλάψεν· ἂν δὲ καὶ πρὸ τῶν λόγων καὶ μετὰ τοὺς λόγους τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπίδειξιν ποιώμεθα, ἀξιόπιστοι ἐσόμεθα ἐκαίνα παραινούντες, ἀ καὶ διὰ τῶν ἔργων πληροῦμεν, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς τοὺτους ἐμακάρισε λέγων, Μακάριος ὁ ποιήσας. καὶ διδάξας)· σκόπει πῶς πρότερον τὴν ποίησιν ἐθεκεν, καὶ τότε τὴν διδασκαλίαν. Τῆς πράξεως γὰρ προσηγουμένης, κἀν μὴ ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ἀρκεῖ τὰ ἔργα φωνῆς λαμπρότερον διδάξει τοὺς εἰς ἡμᾶς ὄρῶντας. Τοῦτο οὖν πανταχοῦ σκοπώμεν πρότερον τοὺς ἔργους διδάσκειν, καὶ τότε τοὺς λόγους, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν παρὰ τοῦ Παύλου, Ὁ διδάσκων ἑταρον, σεαυτὸν οὐ διδάσκει; Καὶ ἐπεὶ βουλώμεθα τινα παραινέσαι, ὥστε κατορθώσαι τι τῶν ἀναγκαίων, πρότερον αὐτοὶ σπουδάζωμεν τοῦτο κατορθώθαι, ἵνα μετὰ κλειονος τῆς βεβήσεως τὴν διδασκαλίαν ποιώμεθα, καὶ πᾶσα ἡμῶν ἡ φρονεῖς ἔστω περὶ τῆς κατὰ ψυχὴν σωτηρίας, καὶ ὅπως θυνθητέμεν τὰ σκιρτήματα τῆς σαρκὸς χαλινώσαντες τὴν ἀληθινὴν ἡ νηστείαν ἐπιδείξασθαι, λέγω δὲ τὴν τῶν κακῶν ἀποχὴν· τοῦτο γὰρ νηστεία. Καὶ γὰρ ἡ [63] τῶν βρωμάτων ἀποχὴ διὰ τοῦτο παρελῆπται, ἵνα τὸν τόνον τῆς σαρκὸς χαλινώσῃ, καὶ εὐήνιον ἡμῖν τὸν ἱππον ἐργάσῃται. Τὸν νηστεύοντα μάλιστα πάντων προσήκει τὸν θυμὸν χαλινῶναι, πρῶτόν τε πεποιθεῖσθαι καὶ ἐπισκευῆν, συντετριμμένην ἔχειν τὴν καρδίαν, τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἀτόπων ἐφορίζειν τὰς ἐνθυμήσεις, πρὸ ὀφθαλμῶν λαμβάνοντα τὸν ἀπολήγοντον ἐκείνον ὀφθαλμὸν, καὶ τὸ κριτήριον τὸ ἀέκαστον· χρημάτων κρείττονα γίνεσθαι, περὶ τὴν ἐλεημοσύνην πολλὴν τὴν δωρεάσαν ἐπιδεικνύσθαι, πᾶσαν κακίαν τὴν περὶ τῶν πλησίων ἐκ τῆς ψυχῆς ἀπαλύνειν. Αὕτη ἀληθὴς ἡ νηστεία, καθάπερ καὶ Ἡσαΐας φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ φεγγόμενος· Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος, οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κλοῦν τὸν τράχηλόν σου, καὶ σάκεον καὶ σποδὸν ὑποστρώσῃ, οὐδ' οὕτω καλέσετε νηστείαν δεκτήν, λέγει Κύριος. Ἀλλὰ πόλιν, εἰπέ; Λύε, φησὶ, στραγγαλίας βιβαὶν συναλλαγμάτων, διδύρουσαι πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, πτωχὸν δάσπον εἰσάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Καὶ ἰὰν ταῦτα πράξῃς, φησὶ, τότε βεβήσεται πρῶτος τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἱμάτιά σου· ταχὺ ἀνατελεῖ.

ζ'. Εἴδες, ἀγαπητέ, ποῖα ἐστὶν ἀληθὴς νηστεία; Ταύτην ἀπκήσωμεν, καὶ μὴ ἀπλῶς κατὰ τοὺς πολλοὺς νομίζωμεν ἐν τούτῳ τὰ τῆς νηστείας ἡμῖν περιορίζεσθαι, ἂν μέχρι τῆς ἐσπέρας ἄστοι διαμείνωμεν. Οὐ τοῦτο ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλ' ἵνα μετὰ τῆς τῶν βρωμάτων ἀποχῆς καὶ τὴν ἀποχὴν τῶν βλαπτόντων ἐπιδειξώμεθα, καὶ περὶ τὴν τῶν πνευματικῶν ἐργασίαν πολλὴν σπουδὴν ποιήσωμεθα. Τὸν νηστεύοντα κατεσταλμένον εἶναι χρὴ, ἡσυχίον, ἡμερον, ταπεινόν, ὑπεροπῶντα τῆς δόξης τοῦ παρόντος βίου. Ὅσπερ γὰρ τῆς ψυχῆς ὑπερείδων, οὕτω προσήκει καὶ τῆς κενῆς δόξης ὑπεριδεῖν, καὶ πρὸς ἐκείνον μόνον ὁρᾶν τὸν ἐτάζοντα καρδίαν καὶ νεφροὺς, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριθείας τὰς εὐχὰς καὶ τὰς ἐξυμολο-

^a Duo mss. μὴ τοίνυν ἀρκεῖσθαι.

^b Hec, ἂν ἐρ'. ἐνδύειν, desunt in duobus mss.

^c Omnes σπουδάζετε, praeier Morel., qui habet σπουδάζοντα.

^d Savil. et aliquot mss. τὴν ἀληθῆ. Infra Savil. et multi mss. καὶ εὐήνιον ἡμῖν τὸν ἱππον. Coislin. καὶ εὐήνιον ἡμῖν τὸν δρόμον. Morel. καὶ εὐήνιον ἡμῶν τὸν ἱππον. Paulo post Reg. vnae πρῶτον τε καλεῖσθαι.

^e Coislin. τὰ ἱμάτιά σου, perperam.

^f Savil. et aliquot mss. περιερίσθαι. Morel. περιερίσθαι.

dicemus eis : Igitur Deus non solum homo, sed et mulier erit ; quia eandem formam uterque habent. Verum hoc absurdum esset. Audi enim Paulum dicentem : *Vir enim non debet velare caput, imago et gloria Dei existens : mulier autem gloria viri est* (1. Cor. 11. 7). Vir enim imperat, mulier autem subjecta est : sicut et Deus ab initio ad eam dixit : *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tibi dominabitur* (Gen. 3. 16). Quia enim secundum rationem domini ad imaginem factus est, non ad formam, vir autem dominatur omnibus, mulier vero subjecta est : idcirco dicit de viro Paulus, quod imago et gloria Dei sit, mulier autem gloria viri. Quod si de forma vel figura dixisset, non utique ea divisisset : eadem enim figura est viri et mulieris. Vidisti plenam veritatem ? quomodo nullum defensionis pretextum relinquit iis qui frustra impedentes esse volunt ? Verumtamen etiam illis ita se habentibus, ne cessamus magna cum lenitate cum ipsis agere, *Si forte dei illis Deus poenitentiam ad agnitionem veritatis* (2. Tim. 2. 25). Ne ergo torpescamus, si quo pacto per mansuetudinis studium possimus ipsos eripere a deceptione diaboli ; et, si placet, adducamus licet illis beatum Paulum, qui Atheniensibus sic dicebat : *Non debemus existimare eum, vel argenteo, vel lapidi, vel sculpturae artis vel inventionis hominis Numen esse simile* (Act. 17. 29). Vidisti quanta diligentia omnem illorum errorem sapiens magister amputaverit ? Non solum enim a corporali typo alienum dicit Numen, sed neque quid simile posse humana cogitatione effingi. Hæc subinde illis dicentes, nihil quod penes vos sit preferre intermitatis, si forte cedant, si forte ad veritatem respicere volint. Cæterum ut ab benevola illorum instructione vobis desistendum non est, ita oro, ut dogmata ecclesiastica probe teneatis, non confundentes dictionum consequentiam, sed cum Judæis ut oportet disputate, ac demonstrato, hæc non esse dicta cuicquam ex administris virtutibus, sed unigenito Dei Filio ; Arianis quoque hinc parem Filii cum Patre dignitatem indicate ; sed et iis qui humanam formam Numinis imaginantur, allatis in medium iis quæ a beato Paulo sunt dicta, evellite per Ecclesiæ dogmata perniciosos morbos instar zizaniorum pullulantes, operamque date ut pia doctrina in eis plantetur et roboretur. Volo enim, et precor omnes vos in doctorum ordine esse : et non solum auditores nostrorum esse sermonum, sed et aliis doctrinam nostram afferre, piscarique errantes, ut in viam redeant veritatis, sicut et Paulus inquit : *Unus alterum edificet* (1. Thess. 5. 11) ; et, *Cum timore et tremore salutem vestram operamini* (Philipp. 2. 12). Sic Ecclesiæ nobis multitudine augebitur, et vos uberius superna fruemini gratia, magnam membrorum vestrorum curam habentes.

5. Neque enim Deus vult ut Christianus seipso tantum contentus sit, sed ut alios edificent non per doctrinam solum, sed et per vitam, et versandi rationem. Nihil enim sic in veritatis viam inducit, ut integritas vitæ : nam neque tam ea considerant quæ

a nobis dicuntur, quam quæ a nobis aguntur. Et ut scias rem ita se habere (licet sexcentis verbis tantum philosophemur, et de injuriarum oblivione diasseramus, ac cum tempus adfuerit, eam operibus non demonstramus, non tantum proderunt verba, quantum nocebunt opera ; sin ante et post verba operum specimen exhibuerimus, fide digni habebimur¹, cum admonebimus alios de iis quæ per opera adimplemus, quia et Christus hujusmodi homines beatos dixit, inquit : *Beatus qui fecerit, et docuerit* (Matth. 5. 19) ; vide quomodo opus præposuerit, et postea doctrinam. Atenim præcedente opere, etiamsi non sequatur doctrina, sufficiunt opera ipsa magis quam ulla vox ad docendum eos qui in nos respiciunt.

Moralis exhortatio ad verum jejunium. — Hoc igitur ubique observemus, ut prius operibus doceamus, et postea sermonibus : ut ne et nos audiamus a beato Paulo : *Tu qui deces alium, teipsum non deces* (Rom. 2. 21) ? Et cum volumus admonere alium, ut aliquid ex iis quæ necessaria sunt efficiat, prius studeamus et nos hoc ipsum agere, quæ nobis et major sit loquendi ac docendi fiducia, et omnis nostra cura sit de animarum salute, et quomodo poterimus lascivias carnis refrenare, ut veram exhibeamus jejunium ; jejunium autem dico, abstinenciam a vitulis. Etiam abstinencia a cibis propter hoc recepta est, ut vigorem carnis refrenet, et equum docilem reddat. Jejunantem ante omnia oportet iram frenare, mansuetudinem et lenitatem addiscere, cor habere contritum, absurdas concupiscentias repellere, ante oculos continuo habere oculum illum nunquam dormitantem, et tribunal illud incorruptum ; pecuniis superiorem esse, liberalemque admodum in dando elemosynæ, nequitiam omnem adversus proximum ex animo eliminare. Hoc verum jejunium est, sicut et Iesus ex persona Dei loquens, dicit : *Non hoc jejunium elegi, dicit Dominus. Non si torques ut circulum cervicem tuam, et saccum et cinerem subternas, neque sic vocabitis jejunium acceptum, dicit Dominus* (Isai. 58. 5). Sed, quale ? dic. *Solve, inquit, obligationes violentorum contractum, frange esurienti panem tuum, pauperem absque lecto induc in domum tuam.* Et si hæc feceris, inquit, *Tunc erumpet matutina lux tua, et sanitates tue statim oriantur* (Ib. v. 6-8.)

6. Vidisti, dilecte, quale sit verum jejunium ? Ille exerceamus, et non ut plerique existimemus defini in hoc jejunium, si ad vespem usque impransum maneamus. Non hoc est quod queritur, sed ut cum ciborum abstinencia et a cæteris abstinence quæ nocere possunt, et spiritualium operum magnam curam habeamus. Jejunantem esse oportet demissum, quietum, mitem, humilem, gloriæ hujus vitæ contemptorem. Nam sicut animæ suæ curam desepit, ita et inanem gloriæ despiciere oportet, et ad illum solum qui scrutatur corda et renes (Psal. 7. 10), respicere, magnoque studio preces et confessiones emittere Deo, et elemosynarum auxilio pro viribus seipsum

¹ Hæc, *fide digni habebimur*, ἐξόμωτοι ἱστούμεθα, desunt in Morel., sed in aliis omnibus habentur.

juvare. Hoc enim, hoc mandatum maxime valet ad abolenda peccata nostra omnia, et ad eripiendos nos ex gehennæ igne¹, modo ipsum liberaliter, et non ad ostentationem hominum exsequamur. Et quid dico, non ad ostentationem? Nam si recte sapimus, ob hoc solum quod bona res sit, et ob commiserationem in proximos, virtutem hanc exercere oportebit, non ob promissas a Domino mercedes. Verum quando ad nihil sublimem mentem attollere valeamus, vel ob illud ipsum benigni simus, nullam ab hominibus venantes gloriam, ut ne et sumptus faciamus, et mercede pariter privemur. Id quod non solum in eleemosyna, sed in unoquoque bono opere spirituali attendendum, ut nihil ad hominum præconia respicientes faciamus: alioquin nulla nobis utilitas erit, sive jejunemus, sive precemur, sive misereamur, sive quodvis aliud faciamus, nisi propter illam solum flant, qui novit et abscondita, et quæ in profundo mentis sunt recondita. Nam si ab illo potius expectas, dilecte, cujus gratia ab illo qui natura tibi cognatus est, laudari vis? Quid dico laudari? sæpe is non laudat, sed et invidet. Saut enim multi ita male affecti, ut et ea quæ bene a nobis agantur, in contrarium interpretentur. Cujus igitur gratia, dis, obsecro, perversum hoc iudicium tanti facis? Insuper enim et perpetuo vigilans illud oculum nihil eorum quæ a nobis sunt latere potest, et oportet hoc cogitantes, tanto studio vitam nostram instituire, perinde ac si paulopost de omnibus verbis et operibus et cogitationibus rationem reddituri essemus. Ne igitur salutis nostræ contemptores simus. Nihil enim virtuti par est, carissime, quæ nos et in futuro sæculo a gehenna eripit, et regno cælorum nobis frui concedit, et in præsentem quoque sæculum omnibus superiores constituit, qui nobis sine causa insidiantur, et non hominibus solum, sed etiam dæmonibus et ipso salutis nostræ inimico diabolo fortiores efficit. Quid igitur illi par fuerit, quæ non solum hominibus insidiantibus, sed et dæmonibus superiores sui studiosos efficit? Virtus autem est, humano omnia despiciere, futura singulis horis cogitare, nullis præsentibus inhiare: sed scire omnia humana umbram esse et somnium, et si quid his vilius. Virtus est, erga negotia hujus vitæ non magis affici, quam cadaver afficitur, et ad ea quæ animæ salutem labefactare possunt, quasi mortuum, ita operationis expertem esse, vivere autem et operari tantum circa spiritualia, sicut et Paulus dicebat: *Vivo autem, jam non ego, sed vivit in me Christus* (Gal. 2. 20). Proinde, dilectissimi, et nos tamquam Christum induti omnia faciamus, et non contristemus Spiritum sanctum. Quando igitur turbamur a concupiscentia, vel affectione absurda, vel ira, vel furore, vel invidia, cogitemus eum qui in nobis habitat, et expellamus procul omnem talem cogitationem. Revereamur eminentem Dei gratiam, quam nobis largitus est, et refrenemus omnes carnis affectiones, ut, cum legitime in brevi hac et fragili

vita certaverimus, coronas illas eximas assequamur in futuro die illo, terribili quidem peccatoribus, desiderabili autem virtute indutis, et mereamur ineffabilia illa bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo sit Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ROMULIA IX.

De his quæ sequuntur hæc verba, Faciamus hominem secundum imaginem nostram: et adversus eos qui dicunt, Cur bestia jectus sunt, et quis unus creationis eorum? Et quod vel sic maxime declaratur honor homini habito, atque ineffabilis Dei erga ipsum benevolentia.

1. Agricola studiosiores, cum pingue viderint et profundum arvom, largiter semina spargunt, magnamque et assiduam diligentiam adhibentes, quotidie explorant, num forte alicubi sit, quod segeti nocere, et laborem quem susceperunt inutilem possit reddere. Simili modo et nos spirituale desiderium vestrum, et ingens audiendi studium videntes, operam damus ut quotidie sententias quasdam divinæ Scripturæ vestram menti inseramus, vobisque etiam indicemus ea quæ spirituali semini noxia esse possunt, ne forte circumveniamini, neve sana doctrinæ dogmata labefactentur per quorundam conatum, qui Ecclesiæ plactorum loco ratiocinii sui fragmenta inducere tentant. Vestrum autem fuerit, deposita posthac diligenter serrare: et firma memoria custodire, ut facilius et sequentia consequi possitis. Nam nisi nunc ad profundiora Scripturarum sensa nos descenderimus, et vos mentem vestram coaptaveritis, quando jejunii tempus est, quando ad natandum membra nostra sunt levia, mentis autem oculus acutior, utpote non turbatus damno voluptatis fluxu; spiritus quoque, ne suffocetur, expeditior: quando nam commode poterimus hæc facere? num quando delicia, et ebrietas, voracitas, crapula, et alia quæ inde nascuntur mala regnant? Non videtis, eos qui hos pretiosos lapides ex mari educere quærunt, non sedere juxta littus maris, fluctus numerantes; sed in profundum se demittere, et ut ita dicam, quasi in ipsos sinus abyssi descendentes, assequi quod tanta opera exquirunt? Quamquam quid magnæ utilitatis vitæ huic attulerit illorum lapidum inventio? Utinam vero non ingentia damna inferrent. Hinc enim innumera nascuntur mala, ex insano nempe pecuniæ amore et ex rabie circa gemmas. Attamen licet tanta inde nascentur mala et damna, nullo modo segnes sunt illi qui illis vacant, sed pericula adeunt laboremque multum suscipiunt, ut invenire possint id quod quærunt. In divinis autem Scripturis, et in spiritualibus et pretiosis illis lapidibus, neque periculum suspicari licet, neque multas est labor, sed lucrum ineffabile, si ea tantum quæ nostra sunt cum alacritate afferamus.

Gratia quærit eos qui se suscipiant; brevis exhortatio et quorundam ex dictis resumptio. — Gratia est parata, quærens eos qui se cum alacritate suscipiant.

¹ Colata, ex igne inextinguibili, pro, ex gehennæ igne

γῆσεις ποιῆσθαι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ κατὰ δύναμιν τὴν διὰ τῆς ἐλεημοσύνης βοήθειαν ἑαυτῷ παρέχειν. Αὕτη γάρ, αὕτη μάλιστα ἡ ἐντολὴ ἀφανίσαι δύναται ἡμῖν πάντα τὰ ἡμαρτημένα, καὶ τοῦ πυρὸς τῆς γέννης ἐξαρπάσαι α, μόνον ἂν μετὰ θαφίλειας αὐτὴν ἐπιδειξώμεθα, καὶ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν τῶν ἀνθρώπων τοῦτο ποιῶμεν. Καὶ τί λέγω, μὴ πρὸς ἐπίδειξιν; Εἰ γὰρ ἤμεν εὐγνώμονες, καὶ δι' αὐτὸ μόνον τὸ καλὸν, καὶ τὸ περὶ τοὺς ὁμογενεῖς συμπαιθεῖς, ταύτην ἐπιδείκνυσθαι ἐχρῆν, οὐ διὰ τοὺς ἐπηγγελμένους μισθοὺς παρὰ τοῦ Δεσπότου. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν ὑψηλὸν φαντασθῆναι δυνάμεθα, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν μετερχώμεθα, μηδαμῶς τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων θηρώμενοι δόξαν, ἵνα μὴ καὶ τὴν βαπτισμὴν ὑπομένωμεν, καὶ τοῦ μισθοῦ ἀποστερηθώμεν. Καὶ τοῦτο μὴ μόνον ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἐκάστῳ κατορθώματι πνευματικῷ σκοποῦμεν, καὶ μηδὲν πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐφημίαν ἀφορῶντες ποιῶμεν. Ἐπεὶ οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ἔσται, οὐτε ἂν νηστεύωμεν, οὐτε ἂν εὐχώμεθα, οὐτε ἂν ἐλεῶμεν, οὐτε ὅπου ἂν ἕτερον ἐργασώμεθα, ἂν μὴ δι' ἐκείνων μόνον γίνεται, τὸν εἰδὸτα καὶ τὰ λανθάνοντα, [64] καὶ τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς διανοίας ἡμῶν ἀποκαίμενα. Εἰ γὰρ παρ' ἐκείνου τὰς ἀμοιβὰς ἀναμένεις, ἄνθρωπε, τίνας ἔνεκεν παρὰ τοῦ ὁμογενοῦς βούλει ἐπαινεῖσθαι; Καὶ τί λέγω ἐπαινεῖσθαι; Πολλὰ καὶ οὗτος οὐκ ἐπαινεῖ, ἀλλὰ καὶ βασκαίνει. Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ οὕτω μοχθηροὶ· διακαίμενοι, ὅτι καὶ τὰ καλῶς ὅφ' ἡμῶν γινόμενα εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπουσι. Τίνας οὖν ἔνεκεν, εἰπέ μοι, τὴν διαφθοαρμένην τοῦτων κρίσιν περὶ πολλοῦ ποιῇ; Τὸν γὰρ ἀκόλμητον ἐκείνων ὀφθαλμὸν οὐδὲν ἐστὶν ὃ λανθάνει τῶν παρ' ἡμῶν γινόμενων, καὶ ἐεῖ τοῦτο ἐννοοῦντας μετὰ τοσαύτης ἀκριθείας τὸν ἑαυτῶν βίον οἰκονομεῖν, ὥς μετ' οὐ πολὺ μέλλοντας καὶ βημάτων καὶ πράξεων καὶ αὐτῶν τῶν ἐνθυμήσεων εὐθύνας ὑπέχειν. Μὴ τοίνυν καταφρονῶμεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Οὐδὲν γὰρ ἀρετῆς ἴσον, ἀγαπητέ· αὕτη γὰρ ἡμεῖς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τῆς γέννης ἐξερχάμεθα, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἡμῖν τὴν ἀπόλαυσιν χαρίζεται, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ πάντων ἀνωτέρους καθίστησι τῶν μέτρη καὶ εἰκῇ ἐπιβουλεύειν ἐπιχειροῦντων, καὶ οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν δαιμόνων, καὶ τοῦ ἐχθροῦ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, τοῦ διαδόλου λέγω, ἰσχυροτέρους ἀπερχάζεται. Τί οὖν ἂν εἴη ταύτης ἴσον, ὅταν μὴ μόνον τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐπιβουλεύοντων, ἀλλὰ καὶ τῶν δαιμόνων ἀνωτέρους ποιῇ τοὺς αὐτὴν μετιόντας; Ἀρετὴ δὲ ἐστὶ τὸ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ὑπεροχῆν, τὸ τὰ μέλλοντα ἐφ' ἐκάστης ὥρας φαντάζεσθαι, τὸ πρὸς μηδὲν τῶν παρόντων ἐπτοῆσθαι, ἀλλ' εἰδέναι, ὅτι πάντα τὰ ἀνθρώπινα σκιά ἐστὶ καὶ θναρ, καὶ εἴ τι τούτων εὐτελέστερον. Ἀρετὴ ἐστὶ τὸ καθάπερ νεκρὸν οὕτω διακρίσθαι πρὸς τὰ τοῦ βίου τούτου πράγματα, καὶ πρὸς μὲν τὰ λυμαινόμενα τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν, ὥσαντι νεκρὸν ὄντα, οὕτως εἶναι ἀνεκρήγντον, πρὸς δὲ τὰ πνευματικὰ μόνον ζῆν καὶ ἐνεργεῖν, καθάπερ καὶ Παῦλος ἔλεγε· Ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστός. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ἀγαπητοί, ὡς τὸν Χριστὸν ἐνδεδυμένοι, οὕτως ἅπαντα πράττωμεν, καὶ μὴ λυπώμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅταν οὖν ἐνοχληθῶμεν ὑπὸ πάθους, ἢ ἐπιθυμίας ἀτόπου, ἢ ὀργῆς, ἢ θυμοῦ, ἢ βασκανίας, ἐνδυνώμεν τὸν ἐν ἡμῖν ἐνοικοῦντα, καὶ φυγαδίζωμεν πόρρω πᾶσαν τὴν τοιαύτην ἐνθυμίαν. Αἰδεσθώμεν ὃ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ παρασχεθείσης ἡμῖν χάρι-

τος τὴν ὑπερβολὴν, καὶ χαλινώσωμεν πάντα τῆς σαρκὸς τὰ πάθη, ἵνα, νομίμως ἀθήσαντες ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ, καὶ ἐκίχρη βίῳ, τῶν μεγάλων ἐκείνων στεφάνων ἀξιωθώμεν ἐν τῇ μαλλούσῃ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ φοβερᾷ μὲν ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, ποθεινῇ δὲ τοῖς τὴν ἀρετὴν ἐνδεδυμένοις, καὶ καταξιώθωμεν τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[65] ΟΜΙΛΙΑ Θ'.

Εἰς τὰ ἀκόλουθα τοῦ, *ἡ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ πρὸς τοὺς λίγοντας, διὰ τί τὰ θηρία ἐδημιουργήθη; καὶ τί τὸ χρῆσιμον ἀπὸ τοῦ παραχθῆναι; Καὶ δεῖ καὶ τοῦτο μάλιστα δεικνύει καὶ τὴν τιμὴν τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἀρατορ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας.*

α. Οἱ φιλόσοφοι τῶν γηπόνων, ἐπειδὴν ἴδωσι λιπαρὰ καὶ βαθύγειον ὁ ἄρουραν, βασιλῆα τὰ σπέρματα καταβάλλοντες, πολλὴν καὶ συνεχρὴ τὴν ἐπιμέλειαν ποιοῦνται, καθ' ἐκάστην ἡμέραν περισκοποῦντες, μήπου τι τῶν λυμαινεσθαι δυνάμενων τοῖς σπέρμασιν ἀνόνητον αὐτοῖς τὸν προλαβόντα καταστροφῇ πόνον. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς ὁρῶντες ὁμῶν τὸν πόθον τὸν πνευματικὸν, καὶ τὴν πολλὴν φιληκολίαν, καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὰ ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν νοήματα ἐνέειν ὁμῶν τῇ διανοίᾳ σπουδάζομεν, ὑποδεικνύοντες ὅμῃν καὶ τὰ βλάπτειν δυνάμενα τὸν σπόρον τοῦτον τὸν πνευματικόν, ὥστε μὴ ἁλῶναι, μηδὲ τὴν ὑγιὴ τῶν δογμάτων διδασκαλίαν ἐπιθελῶσαι τῇ λύμῃ τῶν ἐπιχειροῦντων τὰ ἐκ τῶν οἰκείων λογισμῶν ἐπιστάγειν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμασιν. Ὑμέτερον δ' ἂν εἴη λοιπὸν μετὰ ἀκριθείας φυλάττειν τὰ παρακατατεθέντα, καὶ τὴν μνήμην ἀδιάπτωτον ὁ διασώζειν, ἵνα καὶ τοῖς ἐξῆς μετ' εὐκολίας δύνησθε παρακαλοῦσθαι. Εἰ γὰρ μὴ νῦν καὶ ἡμεῖς καταβαλῆμεν πρὸς τὰ βαθύτερα τῶν νοημάτων, καὶ ὁμῆς συντηγῆτε ὁμῶν τὴν διάνοιαν, ὅτε νηστείας καιρὸς, ὅτε κοῦφα μὲν ἡμῖν τὰ κύλα πρὸς τὸ νήχεσθαι, ὀξύτερον δὲ τὸ ὄμμα τῆς διανοίας, τῷ πονηρῷ τῆς τρυφῆς μὴ ἐνοχλούμενον βέβηματι, διαρχέστερον δὲ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸ μὴ ἀποπνίγεσθαι· πότε δυνήσμεθα τοῦτο ποιῆσαι; ὅτε τρυφή, καὶ ἡ μέθη, καὶ ἀδελφία, καὶ τὰ ἀπὸ τούτων τικτούμενα κακὰ; Ἡ οὐχ ὁρᾶτε, ὅτι καὶ οἱ τοὺς λίθους τούτους τοὺς ἀπὸ τῆς θαλάσσης εὐρίσκουσιν βουλόμενοι, οὐκ ἄνω παρὰ τὸν αἰγιαλὸν καθήμενοι, καὶ τὰ κύματα ἀριθμοῦντες, οὕτω τὴν εὐρεσιν ποιοῦνται, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὸ βάθος καθιέντες ἑαυτοὺς, καὶ εἰς αὐτοὺς ὡς εἰπὼν τοὺς κόλπους τῆς ἀδύσσου κατιόντες, οὕτω τῶν σπουδαζομένων ἐπιτυχάνουσι; Καίτοι τί μέγα ὄφελος εἰσενέγκοι ἂν εἰς τὸν βίον τὸν ἡμέτερον ἢ τῶν λίθων ἐκείνων εὐρεσις; Εἶδε μὲν οὖν μὴ μεγάλην τὴν βλάβην καὶ πολλὴν τὴν ζημίαν εἰσέφερεν. Ἐντεῦθεν γὰρ τὰ μυρία τίττεται κακὰ, ἀπὸ τῆς τῶν χρημάτων μανίας, καὶ τῆς περὶ ταῦτα λύσσης. Ἄλλ' ὁμῶς καὶ τοσαύτης ἐξ ἐκείνων τικτομένης βλάβης, πρὸς οὐδὲν ὀκνοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα ἐσχολακότες· ἀλλὰ καὶ κινδύνους ἑαυτοὺς ἐκδιδάσκει, καὶ πολλὸν πόνον ὑπομένουσιν, ὥστε δυνήσθαι εὐρεῖν τὸ ζητούμενον. Ἐπὶ δὲ τῶν θαλῶν ῥαφῶν, καὶ τῶν πνευματικῶν τούτων καὶ τιμίων λίθων, οὐτε κινδύνον ἐστὶν ὑπιδέσθαι, καὶ ὁ πόνος οὐ πολὺς, καὶ τὸ κέρδος ἀρατον, μόνον ἂν ἡμεῖς μετὰ προθυμίας τὰ παρὰ [66] ἑαυτῶν εἰσφέρωμεν. Ἡ γὰρ χάρις ἑτοιμός ἐστιν, ἐπιζητούσα τοὺς μετὰ θαφίλειας

α Quidam mss. βαθύγειον. Morel. βαθύγειον. Savil. βαθύγειον.

β Coislin. et alius tñn μνήμην ἀδιάπτωτον.

γ In Coislin. lunc diverso ordine jacent, sic: τοῦτο ποιῆσαι νῦν ὅτε ὀξύτερον τὸ ὄμμα τῆς διανοίας, τῷ πονηρῷ τῆς τρυφῆς μὴ ἐνοχλούμενον βέβηματι διαρχέστερον δὲ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸ μὴ ἀποπνίγεσθαι. Οὐδὲ γὰρ τότε ποιήσωμεν, ὅτε τρυφή καὶ ἰδὲ μοι πρὸς τὸν αἰγιαλόν.

α Coislin. τοῦ πυρὸς τοῦ ἐσθίου ἐλαρ.

β Savil. et quidam mss. ἐπαινεῖσθαι καὶ θαυμάζεσθαι.

γ Coislin. πᾶσαν τὴν τοιαύτην ἐπιθυμίαν καὶ ἐνθυμίαν.

αὐτὴν ὁδοεχομένους. Τοιοῦτος γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· ἐπειδὴν ἴδῃ ψυχὴν διεγχευμένην καὶ πόθον ζέοντα, τὸν οἰκεῖον πλοῦτον μετὰ θαφιλίας χορηγεῖ ὑπερβαίνοντα τὴν αἰτησὶν τῇ οἰκείᾳ φιλοτιμίᾳ.

β'. Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, ἀγαπητοί, ἐκκαθάραντες ὑμῶν τὸν λογισμὸν ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, καὶ εὐρύναντες ὑμῶν τὸ πλάτος τῆς διανοίας, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας δέχεσθε τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος χορηγούμενα, ἵνα καθάπερ γῆ λιπαρὰ καὶ γόνιμος πολυπλασιάσῃτε τὰ καταβαλλόμενα, καὶ ποιήσῃτε ὁ μὲν ἕκατον, ὁ δὲ ἐξήκοντα, ὁ δὲ κριαίνοντα. Ἡκούσατε ἐν ταῖς προλαβούσαις ἡμέραις τὴν ἀπατον σοφίαν τοῦ τὰ ὁρώμενα πάντα τεκτονάμενου, καὶ ὅπως ῥήματι μόνον καὶ θελήματι τὰ πάντα παρήγαγεν. Εἶπε γάρ, *Γενηθήτω*, καὶ ἐγένετο, καὶ εὐθέως παρήχθη ἀπαντα τὰ στοιχεῖα, καὶ ἤρκεσε τὸ ῥῆμα πρὸς τὴν τῶν γενομένων σύστασιν, οὐκ ἐπειδὴ ῥῆμα ἦν ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ ῥῆμα Θεοῦ. Μέννησθε τῶν τότε κινήσεντων ἡμῖν πρὸς τοὺς ἐξ ὑποκειμένης ὕλης λέγοντας τὰ ἐντα γεγενῆσθαι, καὶ τὴν οἰκίαν ληρωδῆσαν ἐπισπεύσαντας τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμασιν. Ἐμάθετε εἰς οὐρανὸν τὸν μὲν οὐρανὸν ἀπηρτισμένον παρήγαγε, τὴν δὲ γῆν ἀμόρφωτον καὶ ἀδιατύπων. Καὶ γὰρ ὅσοι αἰτίας τότε εἰρήκαμεν, μίαν μὲν, ἵνα ἐν τῷ βελτίονι στοιχείῳ καταμαθόντες τὴν δύναμιν τοῦ Δεσπότη, μηκέτι ἀμφιβάλλωμεν νομίζοντες δι' ἀσθένειαν δυνάμειος τοῦτο γενέσθαι· ἐτέραν δὲ, ἐπειδὴ αὕτη καὶ μήτηρ καὶ τροφὸς ἡμῖν γεγέννηται, καὶ ἐξ αὐτῆς καὶ τρεφόμεθα, καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἀπολαύομεν, καὶ πρὸς αὐτὴν πάλιν ἐπανάμειν· αὕτη γάρ ἡμῖν καὶ πατὴρ καὶ τάφος ἐστίν· ἵνα γούν μὴ τὸ τῆς χρεῖας ἀναγκαῖον παρασκευάσῃ μέγα τι καὶ περὶ αὐτῆς φαντάζεσθαι, δείκνυσιν αὐτὴν ἐξ ἀρχῆς ἀμόρφωτον· ἵνα παιδευνώμεθα καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, μηκέτι τῇ φύσει τῆς γῆς λογίζεσθαι τὰ προειρημένα ἀπαντα, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τοῦ παραγαγόντος. Ἐμάθετε πάλιν πῶς τὸν χωρισμὸν τῶν ὁδάτων εἰργάσατο, τὸ στερέωμα τοῦτο τὸ ὁρώμενον παραχθῆναι προστάξας· εἶδετε τὰ ζῶα τὰ ἐμφυχα, καὶ ἐκ τῶν ὁδάτων, καὶ ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδόμενα. Ταῦτα οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ μάτην νῦν ἀναγκάζομαι ἐπαναλαμβάνειν καὶ δευτέρου ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης· ἀλλ' ἵνα τοῖς μὲν ἀκηκοέναι ὑπόθεσις γίνηται, καὶ ἀσφαλέστερον αὐτὰ ἐναποθῶνται τῇ διανοίᾳ· τοῖς δὲ τότε μὴ παραγενομένοις ἀκούοντα γένηται ἡ διδασκαλία, καὶ μηδεμίαν ἐκ τοῦ μὴ παρῆναι β' ζημίαν ὑπομένωσιν. Ἐπεὶ καὶ πατὴρ φιλόστοργος τοῖς ἀπολειφθεῖσι παισὶ τῆς τραπεζῆς τὰ λείψανα διαφυλάττει, ἵνα παραγενόμενοι παραμυθίαν τῆς ἀπουσίας εὖρωσι τὴν τοῦτων φυλακὴν. Αἰὰ δὲ τοῦτο καὶ ἡμεῖς πάντων ἐνταῦθα συνόντων ὡς οἰκίαν μελῶν κηδόμενοι, καὶ τὴν ὑμετέραν προκοπὴν οἰκίαν εὐδοκίμῃσιν τιθέμενοι, ἐπιθυμοῦμεν [67] ἀπαντας τελείους καὶ ἀπηρτισμένους ἀποδειχθῆναι εἰς δόξαν Θεοῦ, καὶ εἰς εὐδοκίμῃσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς καύχημα ἡμέτερον. Καὶ εἰ μὴ δοκῶ παρενοχλεῖν, φέρε δι' ὀλίγων καὶ τῶν ἡδὲ ἡμῖν εἰρημένων ὑπομνησόμεν ὑμῶν τὴν ἀγάπην. Εἰδετε τὴν διαφωρὰν τῆς δημιουργίας τῶν κτισμάτων, καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως· ἤκούσατε δὲ τῆς τιμῆς ἡξίωσε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διαπλάσει πῶς δι' αὐτῶν τῶν ῥημάτων καὶ τῆς τῶν λέξεων περὶ τῆς ἐνέφρων τὴν τιμὴν τὴν εἰς τὸν μέλλοντα δημιουργεῖσθαι, λέγων, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα*

καὶ ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἐμάθετε τί ἐστὶ τὸ *κατ' εἰκόνα*, ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶν ἀξία, ἀλλ' ἀρχὴς ὁμοιότης, καὶ ὅτι οὐ κατὰ τὴν τῆς μορφῆς εἰκόνα εἶπεν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς ἀρχῆς λόγον· διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν ἐρπετῶν τῆς γῆς*.

γ'. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐπιφύονται ἡμῖν Ἕλληνες λέγοντες, ὅτι οὐκ ἀληθὲς ὁ λόγος εὐρίσκειται· οὐ γὰρ ἀρχομεν τῶν θηρίων, καθάπερ ὑπέσχετο, ἀλλ' αὐτὰ ἡμῶν ἀρχει. Μάλιστα μὲν οὖν οὐδὲ τοῦτο ἀληθές. Ἐνθα γὰρ ἀν φανῇ ἄνθρωπος, εὐθέως φυγαδεύεται τὰ θηρία. Εἰ δέ ποτε ἡ λιμοῦ καταναγκάζοντος, ἡ ἡμῶν αὐτοῖς ἐπίνων τὴν ἀπ' αὐτῶν βλάβην δεξώμεθα, τοῦτο λοιπὸν οὐ παρὰ τὸ ἐκεῖνα ἡμῶν ἀρχειν γίνεσθαι, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν αἰτίαν. Ἐπεὶ καὶ ληστών ἡμῖν ἐπίνων, εἰ μὴ ῥαθυμήσαιμεν. Ἀλλ' ὁπλίζοιμεθα, οὐ τῆς ἐκεῖνου ἀρχῆς τὴν πρῶτῃ ἐστίν, ἀλλὰ τῆς οἰκίας σωτηρίας ἡ πρόνοια. Ἀκούσωμεν δὲ τῶς τῶν εἰρημένων. *Ποιήσωμεν*, φησὶν, *ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Ὅσαρ *Εἰκόνα* εἶπε τὴν τῆς ἀρχῆς θλιγνὴν εἰκόνα, οὕτω καὶ Ὅμοιωσιν, ὥστε κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην ὁμοίους ἡμῶς γίνεσθαι· ὁ Θεός, κατὰ τὸ ἡμέρον λέγω καὶ πρῶτον ἐξομοιοῦσθαι αὐτῷ, καὶ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον, ὥσπερ καὶ ὁ Χριστὸς φησὶ, *Γίνεσθε ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὅσαρ γὰρ ἐν τῇ πλατείᾳ ταύτῃ γῇ καὶ εὐρυχώρῃ τῶν ζώων τὰ μὲν ἐστὶν ἡμερώτερα, τὰ δὲ θηριώδεστερα, οὕτω καὶ ἐν τῷ πλάτει τῆς ψυχῆς τῆς ἡμετέρας τῶν λογισμῶν οἱ μὲν εἰσὶν ἀλογώτεροι καὶ κτηνώδεις, οἱ δὲ θηριώδεστεροι καὶ ἀγριώτεροι. Δεῖ τοίνυν κρατεῖν καὶ περιγίνεσθαι, καὶ τῷ λογισμῷ τὴν ἀρχὴν τούτων παραδιδόναι. Καὶ πῶς ἂν τις περιγένοιτο, φησὶ, λογισμοῦ θηριώδους; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Λέοντων περιγινόμεθα, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἡμερώμεν, καὶ ἀμφιβάλλει εἰ λογισμοῦ θηριώδους πρὸς ἡμερότητα μεταβαλεῖν δυνήσῃ; Καίτοι τῷ θηρίῳ μὲν κατὰ φύσιν πρόσεστι τὸ ἀγριον, παρὰ φύσιν δὲ τὸ ἡμέρον· σοὶ δὲ τὸ ἐναντίον, κατὰ φύσιν μὲν τὸ ἡμέρον παρὰ φύσιν δὲ τὸ ἀγριον καὶ θηριώδες. Ὅ τοίνυν τὸ κατὰ φύσιν ἐκβαλόν, καὶ τὸ παρὰ φύσιν ἐνθεῖς τῇ τοῦ θηρίου ψυχῇ, τὸ κατὰ φύσιν αὐτὸς οὐ δύνασαι διατηρῆσαι; καὶ πόσης οὐκ ἂν εἴη τοῦτο καταγνώσεως; Καὶ τὸ δὴ τοῦτο θυμωσώτερον καὶ παραδοξότερον, ἐπὶ μὲν τῆς τῶν λεόντων φύσεως, καὶ ἑτέρα δυσκολία μετὰ [68] ταύτης ἐστὶ· λογισμῶν γάρ ἐστιν ἐρημον τὸ θηρίον, ἀλλ' ὅμως ὁρῶμεν πολλάκις λέοντας ἡμέρους διὰ τῆς ἀγορᾶς ἀγομένους· πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἐργαστηρίων καὶ ἀργυρίου πολλάκις κατέβαλον τῷ κατέχοντι μισθὸν τινα τῆς τέχνης καὶ τῆς σοφίας, δι' ἧς τὸ θηρίον ἡμέρωνται· ἐπὶ δὲ τῆς τῆς ψυχῆς καὶ λογισμὸς ἐστὶ, καὶ Θεοῦ φόβος, καὶ πολλὴ πολλαχόθεν ἡ βοήθεια· μὴ τοίνυν στήφεις λέγε καὶ προφάσεις. Δυνατὸν γάρ, ἐὰν θέλῃς ἡμερος εἶναι καὶ πρῶτος καὶ ἐπεικὴς. *Ποιήσωμεν*, φησὶν, *ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν*.

δ'. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ζήτημα πάλιν ἐπανίωμεν. Δείκνυται γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ἀπηρτισμένην εἶχε τὴν ἀρχὴν ὁ ἄνθρωπος τὴν κατὰ τῶν θηρίων. *Ἀρχέτωσαν* γάρ, φησὶ, *τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν ἐρπετῶν τῆς γῆς*. Ὅτι δὲ νῦν ἰ φοβούμεθα τὰ θηρία, καὶ δεδοίκαμεν, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπεπώκαμεν, οὐδὲ αὐτὸς ἀντιλέγω· ἀλλ' οὐ τοῦ-

α Αἰλί γίνεσθαι, αἰλί γενέσθαι.

β Αἰλί οὐ δυνήσῃ, vel μὴ δυνήσῃ, sed negatio hæc inattilis videtur. Paulo post Colas. ἄγριον καὶ θηριώδες παρὰ... τὸ ἡμέρον καὶ πρῶτον. Σοί. Ibidem omnes παρὰ φύσιν δὲ τὸ ἀγριον καὶ θηριώδες, præter Morel. qui habet τὸ ἀνήμερον καὶ θηριώδες.

γ In Sav. et in multis mss. hæc, θαυμαστότερον καὶ, ἵκανον.

δ Sic multi mss. At Reg. et Colaslin τὸ δὲ νῦν. Αἰλί ὅν, δὲ καὶ νῦν.

α Colaslin πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύομεν.

β Uinus cod. ἐκ τῆς παρουσίας.

ita enim se habet Dominus noster : si viderit animam vigilem , et desiderium fervens , et ipse suas divitias largiter , ultra etiam quam positum sit , suppeditat pro sua magnificentia.

2. Hæc igitur cum sciamus , dilectissimi , purificatis cogitationibus vestris a secularibus negotiis , et aperta mentis vestrae latitudine , magna alacritate suscipite quæ a Spiritu sancto suppeditantur , ut sicut terra pinguis et ferax multiplicetis concredita semina , et faciatis fructum , alius quidem centesimum , alius sexagesimum , alius trigesimum . Audistis superioribus diebus ineffabilem sapientiam ejus qui visibilia hæc omnia condidit , et quomodo verbo solum et placito omnia produxit . Dixit enim , *Fiat* : et factum est , statimque producta sunt omnia : et satis fuit verbum ad ea quæ facta sunt constituenda ; non quoniam simpliciter erat verbum , sed quia verbum Dei . Meministis eorum quæ tunc a nobis movebantur contra eos qui ex subjecta materia res factas esse contendunt , et in ecclesiastica scita etiam sua deliria inferre non verentur . Didicistis cujus gratia cælum quidem perfectum , terram autem informem produxerit . Duas enim tunc causas diximus : unam , ut in elemento præstantiori potentiam Domini agnoscetes , non ultra ambigeremus censentes propter impotentiam illud factum esse : alteram , quia terra mater et nutrix nostra facta est , et ex ipsa pascimur , aliisque omnibus fruimur ¹ , et ad ipsam redimus : ipsa enim nobis est et patria , et sepulchrum : et ne quis igitur ob utilitatem et necessitatem illius majus aliquid de ipsa sentiat , ostendit ipsam ab initio informem conditam : ut erudiamur per res ipsas , prædicta omnia non naturæ telluris adscribenda , sed Conditoris virtuti . Didicistis item , quomodo aquarum separationem fecerit , producto per jussionem suam visibili hoc firmamento ; vidistis animalia viventia , et ex terra , et ex aqua edita . Hæc non absque causa et temere nunc caritati vestrae cogor repetere : partim ut auditorum animis hæc magis insideant , partim ut lis qui tunc non adfuere idonea doctrina tradatur , nihilque damni absentia sua attulerit . Quia benignus pater etiam absentibus illis reliquias mensæ reservat , ut cum advenerint , ex servato residuo suam absentiam consolentur . Unde et nos omnium qui huc confluent non minorem quam membrorum nostrorum curam gerentes , et profectum vestrum nostram existimantes gloriam , copiosius omnes perfectos et consummatos fieri in gloriam Dei , et laudem Ecclesiæ , et nostram glorificationem . Ac nisi molestum est , paucis caritati vestrae hesternæ etiam dicta in memoriam revocemus . Vidistis quanta diversitate homo et creaturæ aliæ conditi sunt : audistis quanto honore principem nostri generis dignatus sit , et in formatione ipsa quomodo per verba dictionumque crassitudinem declaravit honorem formando tribuendum , dicens : *Faciamus hominem secundum imaginem nostram , et secundum similitudinem* . Didicistis , quid sit *Secundum imagi-*

nem , nempe quod non sit substantiæ dignitas , sed domini similitudo , et quod non secundum imaginem formæ , sed secundum rationem domini dixerit : idem et subdidit : *Et dominentur piscibus maris , et volatilibus cæli , et bestiis et reptilibus terræ* .

3. *Objectio gentilium solvitur* . — Verum hic gentiles in nos insurgunt , et dicunt : Compertum est hoc non esse verum : non enim dominamur feris , quemadmodum pollicitus est , sed ipsæ nobis potius . Imo non verum est quod hi objiciunt . Nam mox ut apparuerit homo , feræ fugam faciunt . Quod si aliquando vel fame urgente , vel nobis illas lacessentibus , ab eis damnum accipiamus , hoc non fit ideo quod illis in nos sit imperium , sed ob culpam nostram . Nam cum latrones nos invadunt , si non negligamus , sed in illos arma sumamus , id non ideo fit , quod imperium in nos obtineant , sed quod nostræ salutis prospiciamus . Audiamus autem interim quæ sint dicta . *Faciamus hominem secundum imaginem nostram , et secundum similitudinem* . Sicut *Imaginem* dixit ob imperii rationem , ita et *Similitudinem* , ut pro viribus humanis similes fiamus Deo , mansuetudine , inquam , levitate , et virtutis ratione Deo similes efficiamur ; ut et Christus dicit : *Similes estote Patri vestro , qui est in cælis* (*Matth.* 5. 45) . Nam quemadmodum in terra hæc spatiosa et lata animantium alia mansuetiora sunt , alia ferociora , ita in latitudine animæ nostræ cogitationum aliæ sunt irrationabiliores et ad pecudum morem accedentes , aliæ ferociores et agrestiores . Demandæ igitur illæ sunt , et rationis imperio subigendæ . Et quomodo quis cogitationem ferociorem compeecat ? Quid dicis , homo ? Leones superamus , et animos eorum mansuetos facimus : et dubitas , num animi ferociam in mansuetudinem mutare possis ? Atqui natura bestiarum feroces sunt , et præter naturam mansuetæ : contra tu natura mitis , præter naturam autem ferox . An tu , qui bestiis id quod natura eis inest auferre , et quod eorum naturæ adversum inessere potes , id quod natura tibi præstitit , conservare non potes ? Et quantam hoc condemnationem non mereatur ? Jam quod his admirabilius est et insolentius , leonum naturæ et alia quædam difficultas inest : rationis enim participes non sunt , et nihilominus videmus sæpe duci eos mansuetos per forum ; multique ex officinis nummos , ut mercedem artis et industriae , cupiam numerant , quod feram mansuefecerit : animæ vero tuæ ratio concessa est , et Dei timor , et undique adminicula : ne igitur prætextus et obtentus afferas . Potes enim , si vis , mansuetus esse , et placidus , et æquus . *Faciamus* , inquit , *hominem secundum imaginem nostram , et secundum similitudinem* .

4. *Cur feræ non sint homini subditæ* . — Sed ad propositam quæstionem iterum redeamus . Ostenditur enim ex iis quæ dicta sunt , hominem ab initio plenum et perfectum super bestias principatum habuisse . *Dominentur* enim , ait , *piscibus maris , et volatilibus cæli , et feris et reptilibus terræ* . Quod autem nunc terrori nobis sint bestiarum , et timeamus , et dominio excederimus , neque ipse nego ; verum hoc non arguit

¹ Crislin., omnibusque bonis fruimur.

factam Dei promissionem. Nam ab initio res non ita se habebant, sed timebant et tremebant bestiae, et venerabantur dominum. Ubi autem ex inobedientia fiduciam apud Deum amisimus, etiam principatus noster mutilatus est. Subjecta enim homini animalia omnia fuisse accipo ex Scriptura, quae dicit, *Adduxit Deus bestias, et omnia bruta ad Adam, ut videret quid vocaret ea* (Gen. 2. 19). Et cum videret juxta se bestias, non resiliit; sed tamquam dominus aliquis servis subditis nomina imposuit: *Et omnia quod vocavit Adam, inquit, hoc nomen est illi*. quod utique dominii signum. Ideo Deus ut doceret ipsum potentiae suae dignitatem, nominum impositionem illi permisit. Atque haec quidem tanta indicant, ab initio foras homini terribiles non fuisse. Est tamen aliud quiddam non minus, imo et hoc argumento manifestum. Et quodnam hoc? Colloquium serpentis cum muliere. Nam si terribiles fuissent homini bestiae, mulier serpenti conspecto non mansisset, neque consilium accepisset, neque cum tanta securitate illi loquuta fuisset, sed statim ad aspectum illius obstupescit profugisset. Verum nunc colloquitur, nec metuit: nondum enim erat timor ille. Ceterum ubi peccatum intravit, ablata est haec dignitas et potestas. Et quemadmodum inter servos fieri solet, ut probatiores et honestiores conservis terrori sint; qui autem deliquerant, et conservos timeant: sic et in homine factum est. Nam salva manente illius fiducia apud Deum, terribilis erat et bestia: ubi autem impiegit, timere cepit etiam conservorum extremos. Quod si quae dicimus non feras, demonstra tu mihi, ubi terribiles ante peccatum fuerint homini bestiae. Sed non poteris. Quod si postea subit timor, etiam hoc Dei benignitatis maximum argumentum est. Nam si postquam homo mandatum transgressus est, integer illius mansisset honor et immobilis, haud facile a Japen resurrexisset. Quandoquidem cum inobedientes et obedientes homines pari dignitate fruuntur, nequitiae assuescunt magis, nec facile ab ea desistunt. Cum enim nunc tot instantibus terroribus, poenis, et suppliciiis non emendantur, quales fuissent si nihil pro delictis suis grave passi essent? Atque ita imperium nobis a Deo, quod magnam nostri curam et providentiam gereret, est ablatum.

5. Tu autem, carissime, et jam inde benignitatem Dei ineffabilem considera, quomodo Adam totum mandatum subverterit, et totam legem transgressus sit: benignus autem Deus bonitate sua nostra delicta superans, non totum honorem abstulerit, neque toto deiecit principatu: sed ea dumtaxat animalia a nostra potestate abduxerit, quae non multum ad hujus vitae utilitatem nobis conducunt, quae vero vitae nostrae multum servant, et utilia necessariaque sunt, ea in servitute, et subjectione sua dimiserit. Reliquit ergo nobis boum armenta, ut aratrum trahamus, terram sulcemus, seramus: reliquit et subjugalia multa genera, ut nos adjuvent ad utilia quaeque convehenda; reliquit ovium greges, ut habemus quae ad vestiendum nos sufficerent; reliquit et alia animantium ge-

nera, unde multa nobis suppeditantur commoda. Nam quia puniens hominem ob inobedientiam, dixerat, *In sudore faciei tuae vesceris pane tuo* (Gen. 3. 19): ut ne sudor et labor hic noster intolerabilis foret, sudoris molestias, et laboris onus alleviavit jumentorum multitudine, quae una nobiscum laborant, et molestias ferunt, idem faciens quod benignus et prudens paterfamilias, qui flagellato servo, etiam curam quamdam congruam flagellis adhibet: sic et Deus ut condemnavit peccatorem, leniorem etiam condemnationem esse voluit, et nobis ad sudorem et laborem perpetuum damnatis, subsidaria fecit multa brutarum genera. Atque ita, quod honorem nobis dedit et rursus abstulit, et bestiarum nobis metum immisit, et omnia, si quis diligenter et cordate inquirat, offendet plena sapientia, providentia, et benignitas.

Sacrificium maximum Dei beneficiorum recordari. — Quocirca pro his omnibus gratias ei summas agamus, qui tanta apud nos beneficia collocavit. Neque enim grave aliquid et onerosum a nobis requirit: sed solum ut testemur et fateamur tanta beneficia, et pro his gratias referamus: non quod ipse his egeat, qui nulla re indiget; sed ut nos discamus auctorem bonorum nobis conciliare, et non ingrati simus, sed dignam tantis beneficiis et providentia virtutem offeramus. Nam sic ipsam ad majorem nostri sollicitudinem provocabimus. Oro igitur, ne desides simus, sed unusquisque pro virili suppetat apud se singulis meritis, non solum communia beneficia, sed et privata in se collata: non ea tantum quae omnes latent, et quae omnibus manifesta sunt, sed et propria, ac plerosque latentia: sic enim ad continuam gratiarum actionem Domino referendam incitabitur. Hoc maximum sacrificium, haec perfecta oblatio est, hoc fiducia erga Deum nostrae argumentum et causa est: et quomodo, ego dicam. Qui enim haec continuo in mente sua versat, et suam tenuitatem accurate novit, et eminentem divinam benignitatem ergit; quomodo nempe non attendens quid mereantur peccata nostra, sed quid sua bonitas postulet, ita res nostras dispensat: is nimirum mentem deprimit, cor conterit, omnem fastum et arrogantiam castigat, docet modeste agere, contemnere praesentis vitae gloriam, ridere visibilia omnia, cogitare futura bona vitamque immortalem ac nunquam finiendam. Qui autem sic afficitur animo, verum et acceptum sacrificium Deo offert, sicut propheta dicit: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (Psal. 50. 19). Cordatos enim famulos non tam poenae et supplicia emendant, ut beneficia, et quod noverint se non secundum delictorum merita poenam luere.

6. Conteramus igitur, obsecro, animum nostrum, humiliemus mentem et nunc maxime cum hoc jejunii tempus multa nobis ad hoc praebet subsidia. Nam si ita affecti fuerimus, poterimus et magna attentione preces fundere, et constantes peccata multam gratiam superne obtinere. Et ut sciatis tales animas Deo placere, audi ipsum dicentem: *Ad quem respiciam, nisi*

το φεῖσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόσχεσιν δείκνυσιν. Παρὰ γὰρ τὴν ἀρχὴν οὐκ οὕτω τὰ πράγματα εἰσκαίτε, ἀλλ' ἐβδόμῃ καὶ ἑταίρῃ τὰ θηρία, καὶ ὑπέκρινετο τῷ δεσπότῃ. Ἐπειδὴ δὲ τῆς παρρησίας ἐξέπεσε διὰ τὴν παρακοήν, καὶ τὰ τῆς ἀρχῆς ἡκουσθησάμην. Ὅτι γὰρ ὑποταταγμένα ἦν ἅπαντα τῷ ἀνθρώπῳ, ἀκούσων τῆς Γραφῆς λαγούσης· Ὁρῶτε, φησί, τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ ἄλογα πρὸς τὸν Ἀδάμ, ἰδοὺ εἰ καλέσαι αὐτά. Καὶ ὁρῶν πλησίον αὐτοῦ γινόμενα τὰ θηρία, οὐκ ἀπεκήθησεν, ἀλλὰ καθέκαστος τις δεσπότης δοῦλος ὑποκειμένους ὀνόματα ἐπιτιθεῖς, οὕτως ἔπειτα τὰς προσηγορίας ἐπέθηκεν. Καὶ πᾶν ὃ ἐκάλεισεν αὐτὸς, φησὶν, Ἀδάμ, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ καὶ τοῦτο γὰρ δεσποτείας σύμβολον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς βουλόμενος καὶ διὰ τοῦτο διδάξει αὐτὸν τὸ τῆς ἐξουσίας ἀξιωμα, αὐτῷ τὸν ὀνοματὸν τὴν θέσιν ἐπέτερε. Ἰκανὸν μὲν οὖν τοῦτο δεῖξαι τὸ μὴ φοβερὰ εἶναι ἐξ ἀρχῆς τῷ ἀνθρώπῳ τὰ θηρία. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον οὐκ ἐλαττον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πολλῷ σφαιότερον. Τί δὲ τοῦτο ἔστιν; Ἡ πρὸς τὴν γυναικα τοῦ ἑωυτοῦ διάλεξις. Εἰ γὰρ ἦν φοβερὰ τὰ θηρία τῷ ἀνθρώπῳ, οὐκ ἂν ἴδωσα ἡ γυνὴ τὸν ἑαυτοῦ κρείων, οὐκ ἂν ἰδέετο τὴν συμβολήν, οὐκ ἂν μετὰ τοσαύτης αὐτῷ διελύθη τῆς ἀδελφείας, ἀλλ' εὐθέως ἂν τὴν πρόσφιν ἐξεπλάγη, καὶ ἀπεκήθησεν. Νῦν δὲ καὶ διαλέγεται, καὶ οὐ φοβεῖται· οὐπω γὰρ ἦν ὁ φόβος οὗτος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀμαρτία εἰσέληθεν, ἀφῆρθη λυπὸν καὶ τὰ τῆς τιμῆς, καὶ τὰ τῆς ἐξουσίας. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν οἱ μὲν εὐδοκίμουντες φοβεροὶ καὶ τοῖς συνδούλοις εἰσὶν, οἱ προσκεχερνοῦντες καὶ τοὺς συνδούλους α' δεδοικασιν· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου γέγονεν. Ὡς μὲν γὰρ εἶχε τὴν πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίαν, φοβερὸς καὶ τοῖς θηρίοις ἦν· ἐπειδὴ δὲ προσέχερνε, καὶ τοὺς ἐσχάτους τῶν συνδούλων ἰδεδόκει λοικόν. Εἰ δὲ μὴ ἀνέχη τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων, σὺ μοι δεῖξον πρὸς τῆς ἀμαρτίας, ὅτι φοβερὰ τῷ ἀνθρώπῳ τὰ θηρία ἦν. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις. Εἰ δὲ μετὰ ταῦτα εἰσέληθεν ὁ φόβος, καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοφρονείας μέγιστον τεκμήριον. Εἰ γὰρ, [69] καὶ τῆς ἐντολῆς παραβαθείσης ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ τιμὴ ἡ δοθείσα αὐτῷ ἀκίνητος ἔμεινεν, οὐκ ἂν ἀνέστη βλάβος ἀπὸ τοῦ πτώματος. Ὅταν γὰρ καὶ παρ' αὐτοῦ οἱ ἀνθρώποι, καὶ μὴ παρακούοντες τῆς αὐτῆς ἀπαλαύσει τιμῆς, παιδοτριβοῦνται πρὸς πονηρίαν μάλ' ἰον, καὶ οὐ ταχέως ἀφίστανται τῆς κακίας. Εἰ γὰρ καὶ νῦν φόβον, καὶ τιμωρίαν, καὶ κολάσεων ἐπιχειμένων οὐκ ἀνέχονται σωφρονεῖν, τίνας ἂν ἔσαν, εἰ μὴδὲν ἐπασχοντο; ὅτι ἐπὶ πλημμελίαν ἐκινῶν; Ὡστε κηδόμενος ἡμῶν καὶ φροντίζων ἐξέβαλεν ἡμᾶς τῆς ἀρχῆς.

ε'. Σὺ δὲ μοι, ἀγαπητέ, καὶ ἐντεῦθεν σπάσει τὴν ἀπατον τοῦ Θεοῦ φιλοφρονείαν, πῶς ὁ μὲν Ἀδάμ πᾶσαν ἀνέτρεψε τὴν ἐντολήν, καὶ πάντα παρέβη τὸν νόμον· ὁ δὲ Θεὸς φιλόφρων ὢν, καὶ ὑπακούοντι νικῶν τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα, οὐ πᾶσαν ἔλυσεν τὴν τιμὴν, οὐδὲ πάσης ἐβόλετο αὐτὸν τῆς δεσποτείας, ἀλλ' ἔκτεινα μόνον ἐξω τῆς ἀρχῆς ἀφῆκεν εἶναι τὰ ζῶα, ἃ μὴ σφόδρα αὐτῷ συνετέλει πρὸς τὴν τῆς ζωῆς χάριν· τὰ δὲ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα, καὶ πολλὴν εἰσφέροντα τὴν λειτουργίαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, ταῦτα εἰσέτε μὲν ἐν τῇ ὑποταγῇ καὶ τῇ δουλείᾳ. Ἀφῆκε γοῦν βοῶν ἀγέλας, ἵνα δροτρον ἔχωμεν, ἵνα τὴν γῆν ἀνατέμνωμεν, ἵνα τὰ σπέρματα καταβάλλωμεν· ἀφῆκε καὶ τῶν ὑποζυγίων τὰ γένη, ἵνα πρὸς τὴν τῶν ἀγωγίμων μετακομιδὴν συναντιλαμβάνεται τῶν πόνων ἡμῶν· ἀφῆκε τῶν προβάτων τὰς ποι-

μνας β, ἵνα ἔχωμεν ἐν τῇ περιβολῇ τῶν ἐνδύματων χορηγίαν ἀρνούσαν· καὶ ἑταίρα δὲ γένη τῶν ζώων εἰσας πολλὴν ἡμῖν τὴν χορηγίαν παρέχοντα. Ἐπειδὴ γὰρ κολάων τὸν ἀνθρώπον διὰ τὴν παρακοήν ἔλεγεν, ἔν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου· ἵνα μὴ ὁ ἰδρὼς οὗτος καὶ ὁ πόνος ἀφόρητος ᾖ, ἐπακούσει τὸ βαρὺ καὶ φορτικὸν τοῦ ἰδρώτος τῷ κλήθει τῶν ἄλόγων τῶν συνεφάπτομένων ἡμῖν τοῦ πόνου καὶ τῆς ταλαιπωρίας, καὶ ταῦτον πατοίηκεν, ὅσον ἂν εἰ καὶ δεσπότης φιλόφρων καὶ κηδεμονικὸς τὸν οἰκέτην τὸν αὐτοῦ μαστίξας, θεραπεῖαν τινὰ προσαγάγῃ τὰς μάστιξιν· οὕτω δὲ καὶ ὁ Θεὸς καταδίκην ἐπιτελεῖς τῷ ἡμαρτηκῷ, παντὶ τρόπῳ τὴν καταδίκην ταύτην κορυφῶν βούλεται ποιῆσαι, ἰδρῶτι μὲν ἡμᾶς καταδικάσας καὶ πόνῳ διηνεκεῖ, τοῦ δὲ πόνου συνεφάπτεσθαι πολλὰ τῶν ἄλόγων γένη παρασκευάσας ἡμῖν. Ὡστε καὶ τὸ δοῦναι τὴν τιμὴν, καὶ τὸ πάλιν ἀφελῆσθαι, καὶ τὸ τὸν φόβον ἐπιστῆσαι τῶν θηρίων, καὶ πάντα, ἂν τις ἀκριβῶς ἐξετάξῃ καὶ εὐγνώμωνως, πολλῆς γάμοι σοφίας, πολλῆς κηδεμονίας, πολλῆς τῆς φιλοφρονείας. Ἐπεὶ δὲ τοῦτων ἀπάντων εὐχαριστῶμεν αὐτῷ, καὶ εὐγνώμονως γυνώμεθα περὶ τὸν τοσαῦτα ἡμᾶς εὐχρηστηκῶτα. Οὐδὲ γὰρ βαρὺ τι καὶ ἐπαχθὲς ἐπλήττει παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἡ τὸ ἀμολογεῖν μόνον τὰς τοσαύτας εὐεργεσίας, καὶ τὰς ὑπὲρ τούτων αὐτῷ εὐχαριστίας ἀναφέρειν· οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς δεῖται τούτου· ἀνευθέως γὰρ ὑπάρχει· ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς παιδευόμεθα [70] τὸν χορηγὸν ἐπισπάσασθαι τὸν ἀγαθόν, καὶ μὴ ἀγνώμονες γυνώμεθα, ἀλλ' ἀξίαν τὴν εὐεργεσιῶν καὶ τῆς τοσαύτης κηδεμονίας τὴν ἀρετὴν εἰσφύωμεν. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸν εἰς πλεονα τὴν περὶ ἡμᾶς ἐκκαλεσόμεθα κηδεμονίαν. Μὴ τοίνυν βῆθυσόμεν, παρακαλῶ, ἀλλ' ἕκαστος ὁμῶν α' καθ' ἑκάστην ὥραν, εἰ οἷόν τε, ἀναλογιζέσθω καθ' ἑαυτὸν, μὴ μόνον τὰς κοινὰς εὐεργεσίας, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας εἰς αὐτὸν γινόμενας, μὴ τὰς ὁμολογημένας, καὶ πᾶσι δόλους, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδιαζούσας· καὶ λανθανούσας τοὺς πολλοὺς· οὕτω γὰρ διηγεῖται διηγεῖται τὴν εὐχαριστίαν ἀναφέρειν τῷ δεσπότῃ. Τοῦτο μέγιστη θυσία, τοῦτο προσφορά τέλει, τοῦτο παρρησίας ἡμῖν ὑπόθεσις γενήσεται· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ὁ γὰρ ταῦτα διηγεῖται στρέφον ἐν τῇ διανοίᾳ τῇ αὐτοῦ, καὶ τὴν μὲν οἰκίαν εὐτέλειαν καταμαθάνων κατὰ ἀκριβεῖας, ἐννοῶν δὲ τὴν ἀπατον καὶ ὑπερβάλλουσαν τοῦ Θεοῦ φιλοφρονείαν, καὶ ὅπως οὐ πρὸς ἀξίαν τῶν ἡμαρτημάτων ὑφ' ἡμῶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκίαν ἀγαθότητα ἀφορῶν, οὕτω τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομεῖ, συστέλλεται τὴν διάνοιαν, συντρίβεται τὸν λογισμὸν, πάντα τύφον καὶ ἀπόνειαν καταστέλλει, μετρίσει μανθάνει, ὑπεροφῇ τῆς δόξης τοῦ παρόντος βίου, καταγελᾷ πάντων τῶν ὀρωμένων, φαντάζεσθαι τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ, καὶ τὴν ζωὴν τὴν ἀτελεύτητον, καὶ πέρας οὐκ ἔχουσιν. Ὁ δὲ οὕτω τὴν ψυχὴν διακείμενος, τὴν ἀληθὴ καὶ ἐπείραστον θυσίαν τῷ Θεῷ ἀναφέρει, καθὼς ὁ προφήτης φησὶ· Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντρεμμμένον· καρδία συντρεμμμένη καὶ τεταπεινωμένη· ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενᾷ. Τοὺς γὰρ εὐγνώμονας τῶν οἰκετῶν οὐχ οὕτως αἱ κολάσεις καὶ αἱ τιμωρίαι ἐπιστρέφουσιν, ὥς αἱ εὐεργεσίαι, καὶ τὸ εἰδέναι, ὅτι οὐ πρὸς ἀξίαν τῶν πεπλημμελημένων τὴν δίκην δαδῶκασι.

ζ'. Συντρίβωμεν τοίνυν ἡμῶν τὸν λογισμὸν, παρακαλῶ, ταπεινώσωμεν τὴν διάνοιαν, καὶ μάλιστα νῦν δε τῆς νηστείας ὁ καιρὸς πολλὴν ἡμῖν εἰς τοῦτο τὴν συμμαχίαν εἰσφέρει. Ἐάν γὰρ οὕτως ὦμεν διακείμενοι, διηγεσόμεθα καὶ τὰς εὐχὰς μετὰ πολλῆς τῆς νήψεως ποιεσθῶμεν, καὶ ἐξομολογούμενοι τὰ πεπλημμελημένα· πολλὴν ἐπισπασθῶμεν τὴν ἀνωθεν χάριν. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι ταῖς

β Coloss. ἀροτρον ἄρμεν, ἵνα... ἀνατέμνωμεν.... τῶν πόνων ἡμῶν... τῶν προβάτων τὰ ποιμένα.

α Coloss. καὶ τὸν φάγη.

δ Coloss. et alius ἀνατέμνωμεν.

ε Reg. unus ἡμῶν, et infra τὰς ἰδίας εἰς αὐτόν.

ζ Morel. τὰ πλημμελήματα. Αἱ δὲ τὰ πεπλημμελημένα.

α Morel. καὶ τοὺς συνδούλους, et infra τῶν συνδούλων, ubi notam meam. et Savil. ὁμοδούλους, et ὁμοδούλων habuere.

τοιούτους ἀρίσκειται ψυχᾷς ὁ Δεσπότης, ἀκούε αὐτοῦ λέγοντος· *Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον, καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους;* Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς διαλεγόμενος ἔλεγε· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσεται ἀνδραπαύειν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.* Ὁ γὰρ ὁντως ταπεινῶν ἑαυτὸν οὐκ ἂν δυνηθεῖ ποτὲ εἰς θυμὸν ἐξενεχθῆναι, οὐδὲ τῷ πλησίον ὀργισθῆναι, τῆς ψυχῆς κατεσταλμένης, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὴν σκοπούμενης. Τῆς δὲ οὕτω διακειμένης ψυχῆς τί ἂν γένοιτο μακαριώτερον; Ὁ τοιοῦτος ἐν λιμένι διηνεκῶς κάθηται παντὸς χειμῶνος ἀπληλαγμένος, καὶ ἐν τρυφῶν τῇ ἀπὸ τῶν λογισμῶν γαλήνῃ διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· *Καὶ εὐρήσετε ἀνδραπαύειν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.* Ὅσπερ οὖν ὁ τὰ πάθη ταῦτα [71] κατευνάσας πολλὰς ἀπολαύει τῆς ἀναπαύσεως, οὕτως ὁ ῥάθυμος, καὶ ἀναπεπτωκὴς, καὶ μὴ δυνάμενος θεόντως ἡνωθεῖν τὰ ἐν αὐτῷ τικτόμενα πάθη, ἐν διηνεκαί ὁλόῳ καθέστηκεν, οἰκοθεὶν τὸν πόλεμον ἔχων, καὶ οὐδενὸς παρόντος παραττόμενος, καὶ πολὺν τὸν χειμῶνα ὑπομένων· διὸ καὶ τῶν κυμάτων κορυφουμένων, καὶ τῆς σὺν πονηρῶν πνευμάτων καταγίγδοις ἐπιούσης, πολλὰκις ὑποδριχῶς γίνεται, καταβαπτισθέντος τοῦ σκάφους διὰ τὴν ἀπειρίαν τοῦ κυβερνήτου. Διὸ χρὴ νῆφειν, καὶ ἐγρηγορεῖν, καὶ διηνεχῇ τὴν μέριμναν ἔχειν καὶ ἀδιέλαιπτον τῆς κατὰ ψυχὴν σωτηρίας. Τὸν γὰρ Χριστιανὸν δεῖ παρατετάχθαι χρὴ πρὸς τὰ πάθη τῆς σαρκὸς, καὶ τοὺς νόμους τοὺς τεθέντας ἡμῖν παρὰ τοῦ κοινοῦ πάντων Δεσποτοῦ ἐναυλοῦς ἔχειν, καὶ τοῦτοις τειχίζεσθαι, καὶ τῇ πολλῇ αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς μακροθυμίᾳ εἰς δεῖον κεχρησθαι, καὶ μὴ ἀναμένειν τὴν διὰ τῶν ἔργων πείραν, καὶ τότε συστέλλεσθαι, ἵνα μὴ καὶ περὶ ἡμῶν λέγεται, *Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, τότε ἐξεζήτουσιν αὐτόν.* Ἐχόντες οὖν, ἀγαπητοί, σύμμαχον τῆς νηστείας τὴν παρούσαν, πάντες ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν τῶν πεπλημμελημένων ἐπιγνώμεθα, καὶ ἀπεχώμεθα μὲν πάσης κακίας, μετῴμεν δὲ πᾶσαν ἀρετήν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ μακάριος προφήτης Δαυὶδ διδάσκει λέγων· *Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν.* Ἄν οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν, καὶ μετὰ τῆς ἀποχῆς τῶν βρωμάτων καὶ τὴν ἀποχὴν τῆς κακίας ἐπιδειξώμεθα, δυνησώμεθα καὶ αὐτοὶ πλείονος ἀπολαύσαι τῆς παρῆρσις, καὶ δαψιλεστέρως ἀξιοθῆναι τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, καὶ ἐν τῷ παρόντι, βίῃ, καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ φοβῇ, εὐχαῖς καὶ προσελαίς τῶν εὐαρεστησάντων αὐτῷ, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Προτροπὴ πρὸς τοὺς ἐνθυμῶντας μετὰ τὴν ἐστίασιν παραβαλεῖν τῇ συνάξει κατὰ τὴν ἐσπέραν, καὶ εἰς τὰ ἐξῆς τοῦ, «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν» καὶ εἰς τὸ, Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν» ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.

α'. Ἐλάττων ἡμῖν ὁ σύλλογος σήμερον, καὶ βραχὺ τὸ θέατρον τῶν συνδεδραμηκότων. Τίνας ἐνεκεν, καὶ διὰ τί; Τάχα τινες ἠρυθρίασαν μετὰ τὴν αἰσθητὴν τράπεζαν εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην ἐστίασιν παραγενέσθαι, καὶ τοῦτο αὐτοῖς αἴτιον γεγένηται τῆς ἀπολείψεως· ἀλλ' ἀκούετωσαν σοφοὶ τινος λέγοντος· *Ἔστιν αἰσχρὴν ἀπάργουσα ἄμαρτιαν, καὶ ἔστιν αἰσχρὴν δόξα καὶ χάρις.* Οὐκ ἔστιν αἰσχρῆς δέξιον, τραπέζης μετασχόντα

σωματικῆς ἰλθεῖν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ἐστίασιν. Οὐδὲ γὰρ καθάπερ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, οὕτω καὶ τὰ πνευματικὰ καιροῖς ἀφωρσιμένοις διατετύπεται. Ἡ γὰρ περὶ τῶν πνευματικῶν διάλεξις πάντα τῆς ἡμέρας τὸν καιρὸν ἐπιτήδειον [72] ἔχει. Καὶ τί λέγω τῆς ἡμέρας τὸν καιρὸν; Κἂν νῦν καταλάβῃ, οὐδὲ οὕτω κύλμα γίνεταί τῇ πνευματικῇ διδασκαλίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε Τιμοθέῳ γράφων· *Ἐπίστηθι εὐκαιρῶς, ἀκαίρως· ἔλεγεσον, ἐπιτίμησον, παρακάλεισον.* Καὶ πάλιν ἀκούε τοῦ μακαρίου Λουκᾶ λέγοντος, ὅτι *Μέλλων ἐξεῖναι, φησὶ, τῇ ἐσπέρῳ ὁ Παῦλος ἀπὸ τῆς Τρωάδος, διελέγετο αὐτοῖς, καὶ παρέτεινε τὸν λόγον μέγα μεσουκτινόν.* Μὴ τι ὁ καιρὸς ἐλυμήνατο, εἰπέ μοι, ἢ δέκωκε τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον; Ὁ νῆφων ἀκροατῆς, καὶ ἡριστοκῶς ἦ, δέξιος ἂν εἴη τοῦ συλλόγου τοῦτο τοῦ πνευματικοῦ, ὥσπερ οὖν ὁ ῥάθυμος καὶ ἀναπεπτωκὴς, καὶν δαιτος διαμείνῃ, οὐδεμίαν ἐντεῦθεν δέξεται τὴν ὠφέλειαν. Καὶ ταῦτα λέγω οὐ τὸν τόνον τῆς νηστείας ἐκλύων, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐπαινεῖν καὶ ἀποδεχόμενος τοὺς νηστεύοντας· ἀλλὰ βουλόμενος ὁ διδάξαι ὑμᾶς, λογισμῷ τινι νήφοντι μετεῖναι τὰ πνευματικὰ, καὶ μὴ συνηθεῖν κατακοινοῦσθαι. Οὐ γὰρ τὸν μεταλαβόντα τροφῆς αἰσχρὸν παραλαβεῖν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ τὸ ῥαθυμούσῃ διανοίᾳ, καὶ τὸ ὑπὸ τῶν παθῶν πολιορκεῖσθαι, καὶ μὴ καταστῆλαιν τὰ τῆς σαρκὸς σκιρτήματα. Οὐ τὸ φαγεῖν κακόν, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἡ ἀθηφαγία βλαβερόν, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν ἐμπίπασθαι, καὶ διαρρήγνυσθαι τὴν γαστέρα· τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τῆς τροφῆς λυμναίνεται· ὥσπερ οὖν οὐδὲ τὸ οἶνον συμμέτρου μετατρεῖν πονηρὸν, ἀλλὰ τὸ μέθῃ ἑαυτὸν ἐκδοῦναι, καὶ τῶν λογισμῶν τὸ κριτήριον παρατρέψαι διὰ τῆς ἀμετρίας. Εἰ δὲ δι' ἀσθένειαν ὁ σωματικὴν, ἀγαπητέ, μὴ δύνατο δαιτος παρατείνειν τὴν ἡμέραν, οὐδεὶς εὖ φρονῶν ὑπὲρ τούτου σοὶ ἐγκαλέσει δυνησεται. Δεσπότην γὰρ ἔχομεν ἡμερον καὶ φιλάνθρωπον, καὶ οὐδὲν τῶν ὑπὲρ δύναμιν παρ' ἡμῶν ἐκζητοῦντα. Οὐδὲ γὰρ τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων, καὶ τὴν νηστείαν ἀπλῶς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν γίνεσθαι, οὐδὲ δι' αὐτὸ τοῦτο, ἵνα δαιτοὶ διαμείνωμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα ἀφιστῶντες ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, πᾶσαν τὴν σχολὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἀναλίσκωμεν. Ὡς εἰ μετὰ νηφούσης διανοίας τὸν ἑαυτὸν βίον οἰκονομῶμεν, καὶ περὶ τὰ πνευματικὰ πᾶσαν τὴν σχολὴν ἐπιδεικνύμεθα, καὶ τῇ τροφῇ οὕτω προσώμεν, ὥς τὴν χρεῖαν μόνον πληροῦν, καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ἅπαντα τὸν βίον καταναλίσκειν, οὐδὲ χρεῖα ἡμῖν ἦν τῆς βοηθείας τῆς ἀπὸ τῆς νηστείας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ῥάθυμός ἐστιν ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπίνη, καὶ τῇ ἀνέσει καὶ τῇ τρυφῇ μᾶλλον ἑαυτὴν ἐπιδίδωσι, διὰ τοῦτο καθάπερ πατὴρ φιλόστοργος τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας ἡμῖν ἱατρειὰν ἐκείνησιν ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης, ἵνα καὶ τὰ τῆς τρυφῆς ἡμῖν ἐκκόπηται, καὶ τὴν περὶ τὰ βιωτικά φροντίδα μεταγάγωμεν ἐπὶ τὴν τῶν πνευματικῶν ἐργασίαν. Ἄν τοίνυν ὥς τις τῶν ἐνταῦθα συνιόντων ὑπὸ ἀσθενείας σωματικῆς κυλούμενοι, καὶ μὴ δυνάμενοι, δαιτοὶ διαμείναι, τοῦτοις παραινῶ καὶ τὴν ἀσθένειαν τὴν σωματικὴν παραμυθεῖσθαι, καὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης τῆς πνευματικῆς

^b Morel. ἀλλὰ σφόδρα βουλόμενος, in aliis σφόδρα deest.

^c Morel. τὰ τῶν παθῶν σκιρτήματα, minus recte. Infra Mor. ἐμπίπασθαι.

^d Coislin. ἀλλὰ τὸ μέθῃ συντὸν ἐκδοῦς καὶ... παρατρέψαι διὰ... εἰ δι' ἀσθ. Ibid. Savil. et Coislin. μὴ δύνατο. Morel. εὖ δύναται. Paulo post aliquot mss. se ἐγκαλέσει.

^e Savil. et quinque mss. οὕτω προσώμεν. Coislin. οὕτω προσιμέν. Morel. οὕτω προσώμεν.

^a Alii δι' ὅταν.

ad humilem, et quietum, et tremcentem sermones meos (Isai. 66. 2)? Idcirco et Christus ita loquebatur: *Discite a me quia mitis sum, et humilis corda, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. 11. 29). Nam qui vere seipsum humiliat, numquam poterit ira commoveri, et proximo succensere; anima ejus in sui consideratione occupata et intra seipsam humiliata. Anima autem quæ sic se habet, quid esse possit beatus? Quicumque talis est, is portu continuo sedet ab omni tempestate liber, et oblectatur in cogitationum tranquillitate. Ideo Christus dicebat: *Et invenietis requiem animabus vestris*. Itaque sicut qui affectiones illas sopivit multa requie fruitur, ita deses et supinus, et qui nequit affectus suos ut decet moderari, perpetuo perturbationibus obnoxius est, domi bellum habet, nemine præsentis turbatur, et gravem sustinet tempestatem: propterea fluctibus se extollentibus, et exorientibus malorum spirituum procellis, sæpe navi ob imperitiam gubernatoris demersa, simul ipse submergitur. Proinde decet nos esse sobrios et vigilantes, et perpetuam indesinentemque animæ nostræ concupiscentiam habere. Christiani enim est adversus concupiscentias carnis semper in acie stare, leges Domini nostri nobis datas semper habere præsentis, et his muniri atque illius tolerantia non abuti, neque exspectare, donec re ipsa iræ illius periculum faciamus, ut tunc humiliemur, ut ne et de vobis dicatur, *Cum occideret eos, tunc inquirebant eum* (Psal. 77. 34).

Confessio peccatorum. — Cum igitur adjumento nobis nunc sit jejunii tempus, carissimi, omnes ad confessionem peccatorum nostrorum festinemus, et ab omni malitia abstinentes, exerceamus virtutes omnes. Nam sic et beatus propheta David docet his verbis: *Declina a malo, et fac bonum* (Psal. 38. 27). Quod si in hunc modum vitam nostram instituerimus, et abstinentiæ ciborum abstinentiam a vitiis adjunxerimus, poterimus et nos majori fiducia frui, et uberiorem a Deo benignitatem obtinere et in præsentis vita, et in futuro illo die terribili, precibus et intercessionibus eorum qui ipsi maxime placuerunt: gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA X.

Exhortatio ad eos quos pudet post cibum sumptum accedere ad concionem vespertinam, et in reliquum textum post, *Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem* (Gen. 1. 26); et de his verbis, *Et fecit Deus hominem; secundum imaginem Dei fecit illum; masculum et feminam fecit illos* (Ib. v. 27).

1. Minor hodie nobis conventus adest, et angustius confluentum theatrum. Cur, et qua de causa? Fortassis aliqui erubuerunt, post sensibilem mensam ad spiri-

tuale hoc venire convivium, et hæc ipsis est absentia causa: sed audiant sapientem quemdam dicentem: *Est confusio quæ inducit peccatum, et est confusio gloria et gratia* (Eccli. 4. 25). Non est confusione dignum, eum qui corporalis mensæ particeps fuit, ad spirituale convivium venire. Non enim ut humanæ res, ita et spirituales definitis temporibus distinctæ sunt. Sermoni enim spirituali omne diei tempus idoneum fuerit, et quid dico diei tempus? Neque si nox ingruat, spirituale doctrinam impedit. Propterea et Timotheo hæc scribebat Paulus: *Insta opportune, importune: argue, increpa, obseca* (2. Tim. 4. 2). Et iterum audi beatum Lucam dicentem: *Discessurus crastino Paulus a Troade, disserebat eis, et sermonem produxit usque ad mediam noctem* (Act. 20. 7). Numquid tempus obsuit? dic, quæso; num doctrinæ sermonem præcidit? Vigilans et attentus auditor etiam pransus, hoc spirituali conventui dignus est; parique modo supinus et deses, etiamsi jejunos permaneat, nihil inde utilitatis capiet.

Ad spiritualia quomodo accedendum. — Et hæc dico, non ut jejunii rigorem solvam: absit; nam multum laudo proboque jejunantes: sed ut doceam, sobrio quodam animo, non consuetudine, ad spiritualia esse accedendum. Non enim turpe fuerit, cum qui cibum antea accepit, adesse spirituali doctrinæ, sed ignavo animo adesse, et ab affectionibus vexari, et carnis lascivias non comprimere. Non nialum est comedere; absit: sed gula damnosa est, et impleri plus quam satis, ac disrumpere ventrem: id quod ipsum etiam illam, quæ ex cibo haberi potest, voluptatem offendit; quemadmodum nihil niali est, vinum ad mensuram bibere, sed ebrietati se dedere, et intemperantia iudicium rationis subvertere. Etenim, dilecte, si ob corporis imbecillitatem non potes jejunus diem producere, nullus qui sapiat propter hoc te arguere poterit. Dominum enim habemus mansuetum ac benignum, et nihil supra vires nostras a nobis exigentem. Neque enim abstinentiam a cibis et inediam simpliciter a nobis exigit, neque hoc ipsum, ut jejuni solummodo permaneamus, sed ut a sæcularibus operibus nos abdicantes, omne nostrum otium in spiritualibus consumamus. Nam si sobria mente vitam nostram institueremus, et quidquid otii datur, in spiritualia impenderemus: et cibos ita sumeremus, ut tantum sumeremus, quantum usus exigit, et vitam totam in bonis operibus dispensaremus, jam nullo opus esset ex jejuniis adjumento. Sed quia negligens est humana natura, et deliciis gaudet, et relaxationes quærit: idcirco tamquam ad amorem proli propensus pater clemens Dominus hanc ex jejuniio medicinam excogitavit, ut et delicata e medio tollantur et sæcularium curam ad spiritualia opera transferamus. Si igitur sunt aliqui præsentis, quos corporis vetat infirmitas jejunos et impransos permanere, eos hortor ut corporis infirmitatem curent, et spirituali

¹ Sic omnes, præter Morel. qui habet, *libidinum lascivias*, minus recte.

hæc doctrina non solum non priventur, sed et pransi plus exhibeant studii.

2. *Via diversam quibus Dei benevolentia acquiratur.* — Sunt enim, sunt profecto viæ quibus fiducia ad Deum janua aperiri possunt, multo majores quam ciborum abstinentia. Igitur qui cibum accipit et jejunare non valet, largiorem dei elemosynam, ferventior sit in precibus, majorem habeat alacritatem in audiendis divinis eloquiis, in quibus corporis infirmitas nihil ob stare potest: inimicis reconcilietur, omne odium et vindictæ cupiditatem ex animo eliminat. Si hæc fecerit, verum jejunavit jejunium, quod a nobis potissimum exposcit Dominus. Propterea enim hanc a cibis abstinentiam adhiberi præcipit, ut refrenantes carnis lascivias, eam obsequentem reddamus ad mandata Dei implenda. Quod si ob infirmitatem corporis subsidium hoc, quod jejunium præstat nobis adhibere nolumus, et desidia deditiores sumus, maxima nobis ipsis damna imprudentes afferimus. Nam si jejunium, absentibus aliis prædictis operibus, nihil nobis prodest, multo magis, si cum jejunii pharmaco uti non possimus, gravio rem negligentiam exhibuerimus. Hæc autem cum a nobis didiceritis, oramus vos, qui jejunare valetis, ut ipsi quantum poteritis, bonam et laudabilem hanc vestram augeatis diligentiam. *Quanto enim externus noster homo corrumpitur, tanto internus renovatur* (2. Cor. 4. 16). Jejunium enim corpus comprimit, et lascivias inordinatas refrenat, animam autem elarior em efficit, aliis instruit et sublimem levemque facit. Fratres quoque vestros, quotquot ob corporis valetudinem jejunare nequeunt, exhortemini, ne spirituales hanc mensam relinquant, et ad illos referte quæ a nobis didiceritis, indicantes eum qui moderate comedit et bibit non indignum hoc auditorio esse, sed eum qui deses et dissolutus sit. Et dicite eis apostolicum hoc dictum: *Et qui manducat, Domino manducat: et qui non manducat, Domino non manducat, et gratias agit Deo* (Rom. 14. 6). Igitur qui jejunat, gratias agit Domino, qui vires ei tribuit ad ferendos jejunii labores: et qui manducat, iterum gratias agit Deo, quia id nihil ipsum lædere potest, quominus animæ salutem agat, modo volit. Tot enim nobis vias paravit benignus Deus, quot enarrare non possumus, per quas, si voluerimus, summam fiduciam assequi licet. Hæc propter absentes dixisse sit satis, ut tollatur eis pudoris obtentus, et scilicet, non oportere propter hoc pudore suffundi: neque enim comedisse pudorem nobis afferi, sed mali quidpiam egisse.

Confessio peccatorum. Temperantia ad sanitatem conducit. — Peccatum magna turpitudine est: si hoc admittimus, non solum erubescere debemus, sed et nos occultare, et miseros dicere nos ipsos non minus, quam qui in scopulum impegerunt: imo neque tunc despondere animum, sed ad confessionem, et resipiscentiam festinare debemus. Hujusmodi enim est Dominus noster, qui nihil aliud requirit ad misse pec-

¹ Reg. unus, indicantes fructum ex his sermonibus accipiemus. Et dicite eis, omnis interpositis.

cato, si quando per ignaviam deliquimus, quam ut errata confiteamur, nec ultra progrediamur, vel in eadem recidamus. Cæterum cum cibo nostræ mensura congruenti utimur, nunquam erubescamus: nam Dominus nos tali corpori conjunctos esse voluit, quod aliter consistere nequit nisi cibo pascatur, modo cibum nimium ne sumamus: id quod nobis ad sanitatem et corporis bonam habitudinem plurimum conducit. Annon videtis quotidie ex sumptuosis mensis et immedicis ingluvie inflata morborum genera induci? Unde podagra? Unde capitis dolores? unde corruptiorum humorum abundantia? unde insumeri alii morbi? Nonne ab intemperantia et largiore, quam par sit, vini potu? Nam sicut navis, quæ aquis ita impletur, ut exhauriri nequeat, statim submergitur: ita et homo quando crapulæ et ebrietati se ipsum dedit, in præcepta vadit, et rationem suam submergit, denique jacet quasi vivum cadaver, ad mala quidem operanda sæpe habilis, ad bona autem omnia nihilo se melius habens, quam mortui.

3. Idcirco obsecro, ut secundum beatum Paulum, *Carnis curam ne agatis ad concupiscentias* (Rom. 13. 14), sed ut possitis subsistere, et majore alacritate rebus spiritualibus operam dare. Hæc omnia fratribus vestris dicite, et suadete illis, ne umquam spirituali hoc alimento se privent; sed etsi pransi sint, veniant omni cum alacritate, ut accepta hic spirituali doctrina, diabolicis insidiis fortiter resistere possint. Cæterum vobis consuetam spirituales mensam nos apponamus, caritatis vestræ in audiendis divinis studium sic remuneraturi, et debitum quod promisimus exsolvaturi. Scitis enim omnino, et meministis, nos de hominis formatione dicere cœpisse, et angustia temporis præpeditos, lectionem totam perficere non valentes, in doctrina de ferarum utilitate finem fecisse, ostendentes, hominem propter inobedientiam a principatu, quem prius super eas habebat, excidisse. Unde hodie quod reliquum est reddemus, atque ita hinc vos dimittimus. Et ut manifestior vobis sermo noster sit, operæ pretium fuerit meminisse, ubi tunc missum fecerimus sermonem, ut inde facto initio, quæ reliqua sunt impleamus. Ubi igitur sineu dicendi fecimus? Cum diximus de illis verbis, *Facimus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem, et dominentur piscibus maris, et volucribus cæli*, quia tunc sermo prolixior fuit, et natum est nobis pelagus quoddam sententiarum, nec concessum, ut ulterius progredieremur, sed hæcenus productio sermone, sequentia non attigimus. Unde nunc necessarium, ut caritati vestræ quæ sequuntur legantur, ut scire possitis quænam vobis dicturi sumus. Statim igitur divina Scriptura subdidit: 27. *Et fecit Deus hominem; secundum imaginem Dei fecit illum; masculum et feminam fecit illos.* 28. *Et benedixit illi Deus dicens: Crescite et multiplicamini, et implete terram, et dominemini ei; et dominemini piscibus maris, et volatilibus cæli, et omnibus pecoribus, et omni terræ, et omnibus reptilibus reptantibus super terram.* Pauca sunt verba, sed magnus reconditus thesaurus in tam paucis

μη ἀποστρεφῆν αὐτοὺς, [73] ἀλλὰ ταύτην μάλλον πλείονα τὴν σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι.

β. Εἰσι γάρ, εἰσὶν ὅδοι πολλῶν μαίζους ὡς τῆς ἀποχῆς τῶν βρωμάτων, αἱ θυνάμεναι τὰς θύρας ἡμῶν ἀνοίγειν τῆς παρρησίας τῆς πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ τροφὴς τοίνυν μεταλαμβάνων, καὶ νηστεύειν μὴ θυνάμενος, θαυμάσιον τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιδείκνυσθαι, εὐχὰς ἐκτελεῖς, τὴν προθυμίαν ἐπιταπεινῶν ἔχεται περὶ τὴν ἀκρόασιν τῶν θεῶν λόγων ἐνταῦθα οὐδὲν ἢ τοῦ σώματος ἀσθένεια ἐμπόδιον ἡμῶν γίνεται· τοῖς ἐχθροῖς καταλλαττέσθω, πᾶσαν μνησικακίαν ἐξοριζέτω τῆς αὐτοῦ ψυχῆς. Ἄν ταῦτα κατορθοῦν βούληται, τὴν ἀληθῆ νηστείαν ἐπαδείξεται, καὶ ἢν μέλιστα πάντων ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν ὁ Δεσπότης. Ἔπειτα καὶ ταύτην τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων διὰ τοῦτο καλεῖται γίνεσθαι, ἵνα χαλινούντες τὰ σκιρτήματα τῆς σαρκὸς, εὐήνιον αὐτὴν ἐργαζώμεθα πρὸς τὴν τῶν ἐντολῶν ἐκπλήρωσιν. Εἰ δὲ μέλλοιμεν μηδὲ τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας βοήθειαν αὐτοῖς προσάγειν διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, καὶ πλείονα τὴν βραθυμίαν ἐπιδείκνυσθαι, λαυθάνομεν αὐτοὺς τὰ μέγιστα ζημιούμενοι. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ νηστείας ἡ τῶν προσηρημένων κατορθωμάτων ἑλλειψις οὐδὲν ἡμᾶς ὀνίνησι, πολλῶν μᾶλλον εἰ μὴδὲ τῷ φαρμάκῳ τῆς νηστείας χρῆσασθαι θυνάμενοι, πλείονα τὴν βραθυμίαν ἐπιδειξόμεθα. Ἐνταῦθα δὲ μαθόντες παρ' ἡμῶν, παρακαλῶ, ὡς νηστεύειν θυνάμενοι, αὐτοὶ τε καθ' ὅσον οἶόν τε ἐπιτείνετε ὁμῶν τὴν καλὴν ταύτην καὶ ἐπαινετὴν προθυμίαν. Ὅσοι γὰρ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔσω ἀνακαίρεται. Ἡ γὰρ νηστεία τὸ μὲν σῶμα κατατείνει, καὶ χαλινῶν τὰ ἄσκατα σκιρτήματα, τὴν δὲ ψυχὴν διαυγασίαν ἐργάζεται, καὶ πτεροί, καὶ μετάρσιον καὶ κούφην ποιεῖ. Καὶ τοὺς ἀδελφοὺς δὲ τοὺς ὑμετέρους, ὅσοι διὰ σωματικὴν ἀσθένειαν νηστεύειν οὐ δύνανται, προτρέψατε μὴ ἀπολιμπάνεσθαι τῆς πνευματικῆς ταύτης τροφῆς, διδάσκοντες αὐτοὺς, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν αὐτοῖς διαπορθμεύοντες, καὶ δεικνύντες, ὅτι ὁ φαγὼν καὶ πίων μετρίως οὐκ ἀνάξιος ἐστὶ ταύτης τῆς ἀκρόασης, ἀλλ' ὁ βραθυμὸς καὶ διακεχυμένος. Καὶ λέγετε πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸ ἀποστολικὸν λόγιον, ὅτι *Καὶ ὁ ἐσθίων Κυρίῳ ἐσθίει, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ*. Καὶ ὁ νηστεύων τοίνυν εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, ὅτι δύναται ἐσχεθῆναι ἀντισχεῖν πρὸς τὸν πόνον τῆς νηστείας· καὶ ὁ ἐσθίων πάλιν εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδὲν αὐτὸν τοῦτο λυμῆνασθαι δύναται πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν, ἐὰν θέλῃ. Τοσαύτας γὰρ ἡμῶν ὁδοὺς ἔτιμεν ὁ φιλόανθρωπος Θεός, ὅσας οὐδὲ εἰπεῖν ἐστι, δι' ὧν δυνατόν ἐστιν ἡμῶς, ἐὰν βουλώμεθα, τῆς ἀνωτάτω παρρησίας μετασχεῖν. Ταῦτα οὖν ἀρκούντως τῶν ἀπολειψθέντων ἔνεκεν διελέχθημεν, περιελόντες αὐτῶν τῆς αἰσχύνης τὴν πρόφασιν, καὶ δεῖξαντες, ὅτι οὐ δεῖ ἐπὶ τοῦτω αἰσχύνεσθαι· οὐ γὰρ τὸ φαγεῖν αἰσχύνῃ ἡμῶν προξενεῖ, ἀλλὰ τὸ κακὸν τι διαπραξάσθαι. Μεγάλῃ αἰσχύνῃ ἡ ἁμαρτία· ἐὰν ταύτην ἐργασώμεθα, οὐ μόνον αἰσχύνεσθαι ὀφείλομεν, ἀλλὰ καὶ [74] ἐγκαλύπτεσθαι, καὶ καθάπερ οἱ προσκυρευκότες, οὕτως αὐτοὺς ταλανίζεν· μᾶλλον δὲ μὴδὲ τότε ἀπαγορεύειν αὐτοὺς, ἀλλὰ πρὸς ἐξομολόγησιν ἐπείγεσθαι καὶ πρὸς εὐγνωμοσύνην. Τοιοῦτον γὰρ ἔχομεν Δεσπότην, οὐδὲν ἕτερον παρ' ἡμῶν

ἐπιζητούντα μετὰ τὴν τῆς ἁμαρτίας πρᾶξιν, εἰ ποτε διὰ βραθυμίαν ἄλωμεν, ἢ τὸ ὁμολογῆσαι τὰ ἐπαισμένα, καὶ μέχρι τούτου στήναι, καὶ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπατεῖν. Ἐὰν δὲ τροφῆς συμμέτρον μεταλάβωμεν, μηδέποτε αἰσχυνώμεθα· σώματι γὰρ ἡμᾶς τοιοῦτω συνέπλεξεν ὁ Δεσπότης, ὥς μὴ δυνατόν ἑτέρως συνεστάναι, εἰ μὴ ταύτης μεταλάβοι, μόνον τὰ τῆς ἁμαρτίας ἐκκοπτεσθαι· τοῦτο γὰρ ἡμῶν καὶ πρὸς τὴν ὑγίειαν τούτου καὶ εὐεξίαν τὰ μέγιστα συμβάλλεται. Ἡ οὐχ ὁρᾷτε καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπὸ τῶν πολυτελῶν τροφῶν καὶ τῆς ἀμέτρον ἀθηφαγίας τὰ μυρία ἐπαγόμενα νοσήματα; Πόθεν ποδαλγίαι; πόθεν καρθαρίαι; πόθεν ὁ τῶν χυμῶν τῶν διεσπαρμένων πλινθεσμός; πόθεν τὰ ἄλλα μυρία νοσήματα; Οὐκ ἀπὸ τῆς ἀμετρίας καὶ τοῦ πλεόν τοῦ δέοντος; Ἐγγίσειν αὐτοῖς τὸ ἀκρατον· Καθάπερ γὰρ πλοῖον ὑπὲραντελον γενοὺς ταχέως καταβαπτίζεται, καὶ ὑποβρύχιον γίνεται· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν τῇ ἀθηφαγίᾳ καὶ τῇ μέθῃ αὐτὸν ἐκδῶ, κατὰ κρημῶν ἀπεισι, καὶ ὑποβρύχιον ἀπαργάζεται τὸν λογισμὸν, καὶ καίτοι λοιπὸν καθάπερ νεκρὸς ἐμφυχος, πρὸς μὲν τὰ κακὰ πολλάκις ἐνεργεῖν θυνάμενος, πρὸς δὲ τὰ ἀγαθὰ ἅπαντα οὐδὲν ἀμεινον τῶν νεκρῶν διακείμενος.

γ. Διὸ παρακαλῶ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, *Τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιῆσθε εἰς ἐπιθυμίαν*, ἀλλὰ πρὸς τὸ συνεστάναι, καὶ δύνασθαι μετὰ πλείονος προθυμίας ἐν τῇ τῶν πνευματικῶν ἐργασίᾳ πολλὴν τὴν σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι. Ταῦτα δὲ πάντα διαλεγόμενοι πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ὑμετέρους, παῖδετε αὐτοὺς τῆς πνευματικῆς ταύτης τροφῆς μηδέποτε αὐτοὺς ἀποστρεφῆν, ἀλλὰ καὶ ἡριστηκότες ὦσιν, ἐρχέσθωσαν μετὰ πάσης προθυμίας, ἵνα δεξάμενοι τὴν ἐνταῦθα διδασκαλίαν, δύνωνται γενναίως ἱστασθαι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. Ἡμεῖς δὲ λοιπὸν φέρε τὴν συνήθη τράπεζαν ὑμῖν παραθώμεν, καὶ τῆς σπουδῆς τῆς περὶ τὴν ἀκρόασιν ἀμειγρώμεθα τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην, καὶ τὸ χρέος ἐκτίσωμεν, ὅπερ ὀφείλομεν ὑμῖν. Ὅτε γὰρ πάντως καὶ μείνησθε, δεῖ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως ἀρεάμενοι διαλέγεσθαι, ὑπὸ τοῦ καιροῦ στενωχωρηθέντες οὐκ ἰσχύσαμεν παντὶ ἐπελεθεῖν τῷ ἀναγνώσῃ. Ἀλλ' εἰς τὸν περὶ τῶν θηρίων λόγον τὴν διδασκαλίαν ἐτελέσαμεν δεικνύντες, ὅτι τὴν κατ' αὐτῶν ἀρχὴν πρότερον ἔχον ὁ ἄνθρωπος, διὰ τὴν τῆς παρακοῆς ἁμαρτίαν ταύτην ἀφῆρέθη. Διὸ βουλόμεθα σήμερον τὰ λεγόμενα ὑμῖν ἀποδόντες, οὕτως ὁμᾶς ἐντεῦθεν ἀποτέμψαι. Ἀλλ' ἵνα ὑμῖν σαφὴς ἡμῶν ὁ λόγος γένηται, ἀναγκαῖον ὁμᾶς ὑπομνήσαι, ποῦ τότε τὴν διδασκαλίαν ἐκατέλυσαμεν, ἵνα ἐκείθεν ἀρεάμενοι, οὕτω τὰ λεγόμενα ἀναπληρώσωμεν. Ποῦ οὖν τὸν λόγον τότε κατελύσαμεν; Εἰπόντες εἰς τὸ, [75] *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ εἰς πολὺ μῆκος ὁ λόγος ἐξετάθη, καὶ πολὺ πῆλαγος ἡμῶν ἐτέχθη νοημάτων, οὐ συνεχωρήθη ἡμῖν παραιτέρω προελθεῖν, ἀλλὰ μέχρι τούτου σπάντες τῶν ἐξῆς οὐκ ἐφηγώμεθα*. Διὸπερ ἀναγκαῖον νῦν αὐτὴν τὴν ἀκολουθίαν ἀναγνώσθαι ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἵνα εἰδέναι ἔχοιτε, τίνα ἐστὶν, ἃ μέλλομεν εἰρεῖν πρὸς ὑμᾶς. Εὐθύς οὖν ἐπήγαγεν ἡ θεία Γραφή· *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θήλυ ἐποίησεν αὐτούς. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεός, λέγων· Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς· καὶ ἀρχεσθε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς*. Βραχεία τὰ ῥήματα, ἀλλὰ πολὺς ὁ ἐγκαίμενος θησαυρὸς

^a Savil. πρὸς τὴν ἀκρόασιν.

^b Duo mss. ἐπελεθεῖν. Infra Cotelin. καὶ ἐπαινουμένην.

^c Reg. unus δεικνύντες ταύτης τῆς ἀκρόασης αὐτῆς τὸ ὀφείλημα, καὶ λέγειν πρὸς αὐτοὺς καὶ τὰ Savil. in marg. ὅσον τῆς ἀκρόασης τὸ ὀφείλημα, καὶ. Savil. in textu ὅτι οὐκ ὁ φαγεῖν, etc. ut Morel.

^d Savil. τῶν ἀρκούντως, alii ταῦτα νῦν ἀρκ.

^e Savil. et sex mss. τὸν ἀκρατον, intellige οἶνον, ^f Cotelin. τῆς διδασκαλίας.

τοῖς βραχείαι τοῖτοις ῥήμασι. Πνεύματι γὰρ φθεγγόμενος ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, ἀπόρρητά τινα ἡμᾶς νῦν διδάσκειν βούλεται. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, καὶ βουλὴν, ὡς εἰπεῖν, καὶ σκέψιν προσέθηκεν ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργὸς, διὰ τοῦ σχήματος τοῦτου τὴν τιμὴν ἐπιδεικνύμενος τὴν περὶ τοῦ μέλλοντος διαπλάττεσθαι, καὶ πρὸ τῆς διαπλάσεως ἐδίδαξεν ἡμᾶς· καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς, ἥς μέλλει ἐγχειρίζειν τῷ δημιουργεῖσθαι μέλλοντι. Εἰπὼν οὖν· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμολοίαν*, ἐπήγαγε· *Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης*. Ὅρα πῶς ἐκ προοιμίων τὸν θησαυρὸν ἡμῖν τὸν ἐγκεχυρμένον ὑποδείκνυσαι. Πνεύματι γὰρ θεῷ φθεγγόμενος ὁ προφήτης, καὶ τὰ μηδέπω ὤφαστά τε ὤφαστά τε καὶ γεγενημένα ὀρᾷ. Τίνες οὖν ἔνεκεν, εἰπέ μοι, εἰπὼν· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, νῦν λέγει· *Καὶ ἀρχέτωσαν*; Ἀναθάνον τι μυστήριον ἡμῖν ἐντεῦθεν ἦδη λοιπὸν παραδῆλοῖ. Τίνες ἀρχέτωσαν; Ἡ δὴλον ὅτι τὴν τῆς γυναικὸς αἰνιττόμενος διάπλασιν τοῦτο εἰρηκεν. Ὅρᾳς ὅπως οὐδὲν ἐστὶ τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἀπλῶς καὶ εἰκῇ καίμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ τυχόν ῥήμα πολλὸν ἔχει ἐναποκείμενον τὸν θησαυρὸν.

8. Καὶ μὴ ξενίση σε, ἀγαπητὲ, τὸ εἰρημένον. Τοιοῦτον γὰρ ἔθος ἅπασι τοῖς προφήταις, περὶ τῶν μηδέπω γεγενημένων ὡς γεγενημένων διαλέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς ἑωρων ὀφθαλμοῖς τὰ μετὰ πολλὴν ἐτῶν ἀριθμὸν μέλλοντα γίνεσθαι, διὰ τοῦτο ὡς ἦδη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν καίμενα κατοπτεύοντες τὰ πράγματα, οὕτως ἅπαντα διελέγοντο. Καὶ ἵνα μάθῃς τοῦτο σαφῶς, ἀκουε τοῦ μακαρίου Δαυὶδ λέγοντος, καὶ πρὸ τοσοῦτων γενεῶν τὰ κατὰ τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προφητεύοντες κατ' ὀνόματος· *Ἀνυξάν χεῖράς μου, καὶ πόδας μου*, καὶ πάλιν, *Διημερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἐαυτοῖς*. Ὅρᾳς πῶς τὰ μέλλοντα μετὰ χρόνον πολλὸν ἔσεσθαι ὡς ἦδη γεγενημένα προανεφώνει; Οὕτω καὶ ὁ μακάριος οὗτος προφήτης ἦδη αἰνιττόμενος ἡμῖν τὴν τῆς γυναικὸς διάπλασιν [76] αἰνιγματωδῶς φησι, *Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης*. Εἴτα πρὸ τῶν πάλιν σαφέστερόν φησι, *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς*. Σκόπει πόσῃ κέρχεται τῇ ἀκριθείᾳ, καὶ ἅπας καὶ δεύτερον τὸ αὐτὸ λέγων, ἵνα δυνηθῇ ἐναποτεθῆναι τῇ τῶν ἀκρατῶν διανοίᾳ τὰ λεγόμενα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν αὐτῷ τὸ σπουδαζόμενον, ἥρκει εἰπεῖν, *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον*· ἀλλὰ πάλιν προστίθῃσι· *Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἐδίδαξεν ἡμᾶς διὰ τῶν προλαβόντων, κατὰ τί εἰρηται τὸ, *Κατ' εἰκόνα*, διὰ τοῦτο πάλιν ἐνταῦθα τὸν αὐτὸν ἐπαναλαμβάνων λόγον, φησί, *Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν*. Καὶ ἵνα μὴδὲ ἀναίσχυντον καταλίπῃ ἀπολογίας πρόφασιν τοῖς μάχεσθαι βουλομένοις τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμασι, κατὰ μικρὸν προῶν διδάσκει τὰ αὐτὰ πάλιν, ὅτι κατὰ τὸ ἄρχειν καὶ ὑποταγμένα ἔχειν ἅπαντα τὰ δημιουργήματα, κατὰ τοῦτο τῷ τῆς εἰκόνος ἐνόματι ἐχρήσατο. Τῶς δὲ ἰδωμεν τί φησι· *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς*. Ὅπερ ἀνωτέρω ἠνέστα, εἰπὼν, *Καὶ ἀρχέτωσαν*, καὶ ἐνταῦθα σαφέστερον εἶπε· καὶ αὐτὸ δὲ ὁμῶς κεχυρμένους ἡμᾶς ἐδίδαξεν· οὐδέπω γὰρ περὶ τῆς διαπλάσεως ἡμᾶς διδάξας, οὐδὲ εἰπὼν, πῶθεν ἡ γυνὴ παρήχθη, φησὶν· *Ἀρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς*.

• Coloss, et alius τὰ παρόντα.

Εἶδες πῶς τὸ μηδέπω γεγόνος ὡς γεγόνος διηγήσατο; Τοιοῦτον γὰρ οἱ πνευματικοὶ ὀφθαλμοὶ· οὐδὲ γὰρ οὕτως οἱ σωματικοὶ οὗτοι ὀφθαλμοὶ τὰ ὀρώμενα βλέπειν δύνανται, ὡς οἱ τοῦ πνεύματος ὀφθαλμοὶ τὰ μὴ ὀρώμενα, μηδὲ τὰ ὤφαστά τε. Εἰπὼν τοίνυν, *Ἀρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς*, ὡς πρὸς ἀμφοτέρους τὴν εὐλογίαν ποιεῖται, καὶ φησι· *Καὶ ἡλόγησεν αὐτούς ὁ Θεός, λέγων· Ἀὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς, καὶ ἄρχετε, τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης*. Ἰδοὺ τὸ ἐξαίρετον τῆς εὐλογίας. Τὸ γὰρ, *Ἀὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*, καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζώων, καὶ ἐπὶ τῶν ἑρπατῶν ἰδοὺ τις ἂν εἰρημένον· τὸ δὲ, *Κατακυριεύσατε, καὶ ἄρχετε*, ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς γυναικός. Ὅρα φιλανθρωπίαν Δεσπότου· καὶ πρὶν ἢ παρ-αγαεῖν αὐτὴν, κοινῶν αὐτὴν τῆς ἀρχῆς ἀπαρχάζεται, καὶ τῆς εὐλογίας αὐτὴν ἀξιοῖ. *Καὶ ἄρχετε*, φησὶ, *τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν τῶν ἑρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς*. ε. Εἶδες ἐξουσίαν ἁρπαγῆς; εἶδες ἀρχῆς μέγεθος; εἶδες πάντα τὰ δημιουργηθέντα ὑπὸ τὴν τοῦτου ὑποταγὴν γεγόμενα; Μηδὲν λοιπὸν μικρὸν φαντασθῆς περὶ τοῦ ζώου τοῦτου τοῦ λογικοῦ, ἀλλ' ἐννοῶν τῆς τιμῆς τὸ μέγεθος, καὶ τὴν περὶ αὐτὸ εὐνοίαν τοῦ Δεσπότου, ἐκπλήττου τὴν ἁρπαγὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπέρμιον, σπείρον σπέρμα, ὃ ἐστὶν ἐπάνω πάσης τῆς γῆς, καὶ πᾶν ξύλον, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος* [77] *σπορίμου, ὅμνι ἐσται εἰς βρώσιν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ παντὶ ἑρπετῷ ἑρποντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς, καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν εἰς βρώσιν. Καὶ ἐγένετο οὕτως*. Θία μοι τῶν ῥημάτων τὴν ἀκρίθειαν, ἀγαπητὲ, καὶ τὴν ἁρπαγὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ μὴδὲν ἀπλῶς παραδράμῃς τῶν εἰρημένων. *Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπέρμιον*· ὡς πρὸς τοὺς δύο ἢ διὰ λέξεως γίνεταί, καὶ ταῦτα, μηδέπω τῆς γυναικὸς παραχθείσης. Εἴτα ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότητα, ὅρα πῶς οὐ μέχρι τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς γυναικὸς τῆς μηδέπω παραχθείσης τὴν φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνύται, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλοτιμίαν, ἀλλὰ καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν ἀλόγων. Εἰπὼν γὰρ, *Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπέρμιον*, ἐπήγαγε, *Καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς*. Ὅρα πάλιν ἐτέραν δέξασθαι φιλανθρωπίαν. Οὐ μόνον γὰρ τῶν ἀλόγων τῶν ἡμέρων, καὶ πρὸς τροφὴν ἡμῖν ἐπιτιθεῖται, καὶ πρὸς ὑπερβίαν, πρόνοιαν πεποιθται, ἀλλὰ καὶ τῶν θηρίων. Καὶ τίς ἂν κατ' ἀξίαν ἐφίκοιτο τῆς ἀπείρου ταύτης ἀγαθότητος; *Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπέρμιον*, καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ παντὶ ἑρπετῷ ἑρποντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς, καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν εἰς βρώσιν. Πολλὴ τοῦ Δεσπότου δεικνύται ἡ περὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντα πρόνοια. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν παρήγαγε, καὶ πᾶσαν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας ἐνεχείρισεν, ἵνα μὴ εὐθὺς καὶ ἐκ προοιμίων ὀρων τῶν ἀλόγων τὸ πλῆθος, δυσχεραίνειν ἔχῃ, ὡς οὐ μὴ δυνάμενος ἀρκεῖσαι πρὸς τὴν τῶν τοσοῦτων ζώων τροφὴν, πρὶν ἢ καὶ ἐννοίαν αὐτόν τινα δέξασθαι περὶ τοῦτου, προλαβὼν ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης παραμυθούμενος αὐτὸν, ὡς εἰπὼν, καὶ δεικνύς ὡς καὶ αὐτὸς καὶ τὰ ἄλλα πάντα πολλὴν ἔξει τὴν ἀφθονίαν, τῆς γῆς τῷ προστάγματι τοῦ Δεσπότου πρὸς τὴν διατροφὴν τοῦτον ὑπηρετοῦμένης, εἰπὼν, *Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπέρμιον*, ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς, καὶ παντὶ ἑρπετῷ ἑρποντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ψυχὴν ζωῆς, καὶ

verbis. Spiritu enim loquens beatus hic propheta, nunc nos arcana quædam docere vult. Nam postquam dixit, *Faciamus hominem*, et consilium, et, ut ita dicam, studium adhibuit omnium Opifex, ut hoc schemate formandi hominis dignitatem ostenderet, et ante formationem etiam doceret, quantum principatum formando homini daturus esset. Itaque cum dixit: *Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem*; subdidit, *et dominantur piscibus maris*. Vide quomodo statim ab initio latentem nobis thesaurum demonstrat. Spiritu enim divino loquens propheta, quæ nondum subsistebant, quasi subsistentia et facta videt. Quare ergo, dic, obsecro, ut dixit, *Faciamus hominem*, nunc dixit, *Et dominantur*? Occultum nobis sacramentum hic jam consequenter declarat. Quinam dominantur? Mulleris videlicet ianuens formationem hoc dixit. Vides quomodo nihil inest divinis Literis temere et absque causa positum, etiamque verbum quod fortuitum videri posset, magnum thesaurum in se latentem continet.

4. Et ne mireris, dilecte, quod dictum est. Mos enim hic est prophetarum omnium, de nondum factis ut de factis loqui. Quia enim mentalibus oculis videbant quæ post multorum annorum curricula erant futura, idcirco quasi nunc ob oculos posita spectarent, ita cuncta narrabant. Et quo manifeste hoc scias, audi beatum Davidem dicentem, et ante tot sæcula vaticinantem de cruce Christi, et clamantem: *Foderunt manus meas et pedes meos; et iterum, Diviserunt vestimenta mea sibi (Psalm. 21. 17. et 19)*. Vides quomodo post longum tempus futura, quasi jam facta prædixit? Sic et beatus hic propheta jam insinuans nobis mulieris formationem, ænigmatice et obscure dicit: *Et dominantur piscibus maris*. Et progressus ultra manifestius inquit, *Et fecit Deus hominem; secundum imaginem Dei fecit illum; masculum et feminam fecit illos*. Animadverte quanta usus est accurate, semel atque iterum idem dicens, ut in mentibus auditorum bene reponi possint quæ dicuntur. Nisi enim hoc ei curæ fuisset, sufficiebat dicere, *Et fecit Deus hominem*: sed iterum apponit, *Secundum imaginem Dei fecit illum*. Postquam enim nos docuit per præcedentia, quid sit, *Secundum imaginem*, de novo ea de causa hic eundem repetit sermonem, et dicit: *Secundum imaginem Dei fecit eum*. Et ut ne impudentem quidem defensionis prætextum relinquit Ecclesiæ dogmata impugnare volentibus, paululum progressus idem iterum docet, quod ideo imaginis nomine usus sit, quod imperaturus, et sub se creaturas omnes habiturus esset. Jam videamus quid dicit: *Et fecit Deus hominem; secundum imaginem Dei fecit illum; masculum et feminam fecit illos*. Id quod supra insinuaverat, dicens, *Et dominantur*, hic manifestius dixit; idipsum tamen reconditori modo nos docens: nondum enim de formatione docuerat, neque dixerat unde mulier producta: *Masculum*, inquit, *et feminam fecit illos*. Vidisti quomodo, quod nondum factum, quasi jam factum narravit? Huiusmodi sunt oculi spirituales: neque enim tantum præ-

stare possunt corporales hi oculi, qui visibilia cernunt, quantum oculi spiritus, qui ea quæ non videntur neque subsistunt, videre possunt. Igitur ut dixit. *Masculum et feminam fecit illos*, quasi utrique benedictionem daret, dicit: *Et benedixit illis Deus, dicens, Crescite, et multiplicamini, et implete terram, et dominamini illi, et imperate piscibus maris*. Ecce quam eminens benedictio. Nam hoc, *Crescite, et multiplicamini, et implete terram*, etiam de brutis animalibus, et reptilibus dictum est: sed, *Dominamini, et imperate*, de viro et muliere dictum. Vide benignitatem Domini: antequam mulierem producat, participem illam facit imperii, et benedictionis honore dignatur. *Et imperate, ait, piscibus maris, et volatilibus cæli, et omnibus pecoribus, et universæ terræ, et omnibus reptilibus, quæ repunt super terram*.

5. Vidisti inenarrabilem potestatem? vidisti principatus magnitudinem? vidisti condita omnia sub hujus potestatem redacta? Nihil posthac medicare de rationali hoc animali imagineris, sed cogita honoris magnitudinem, et Domini erga illud benevolentiam, obstupescens illius immensam et inenarrabilem benignitatem. 29. *Et dixit Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam sativam; seminans semen quod est super terram: et omne lignum, quod habet in seipso fructum seminis sativi, vobis erit in cibum*, 30. *et omnibus feris terræ, et omnibus volatilibus cæli, et omni reptili repenti super terram, quod habet in seipso animam vitæ, et omnem herbam viridem in cibum. Et factum est ita*. Vide, obsecro, carissime, verborum diligentiam, et ineffabilem Dei benignitatem, et ne quid dictorum simpliciter prætereas. *Et dixit, inquit, Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam sativam*: quasi ad duos sermo sit, quamvis nondum muliere producta. Deinde ut discas excellentem ejus bonitatem, vide quomodo eminentem benignitatem, et miram liberalitatem, non in viro et muliere nondum formata solum declararet, sed et in ipsis brutis. Nam ut dixit: *Vobis erit in cibum*, subdidit, *Et omnibus bestiis terræ*. Vide iterum aliam abyssum benignitatis. Non enim solum brutis domesticis, et nostro usui servientibus, vel ad cibum, vel ad ministerium, sed et feris prospexit. Ecquis pro dignitate attigerit immensam istam bonitatem? *Vobis erit in cibum*, inquit, *et omnibus bestiis terræ, et omnibus volatilibus cæli, et omni reptili repenti super terram, quod habet in semetipso animam vitæ, et omnem herbam viridem in cibum*. Magna Domini erga hominem, quem condidit, ostenditur providentia. Nam postquam ipsum produxit, et omnis creaturæ dominium ipsi tradidit; ut ne statim ab initio jumentorum multitudinem videns stomachari possit, quasi non sufficeret ad alenda tot et tanta animalia: priusquam de hoc vel cogitaret, bonus Deus præveniendō demulcens eum, ut ita dicam, et ostendens tam ipsum quam jumenta et bruta omnia, præcepto Domini omnem copiam ad hæc alenda, terra suppeditante, esse habituros, postquam dixit, *Erit vobis in cibum*; mox subjungit, *Et omnibus bestiis terræ, et volatilibus cæli, et omni reptili repenti super terram, quod habet in se-*

metipso animam vitæ, et omnem herbam viridem in cibum. Et factum est ita. Quoniam quæcumque imperavit Cœdior, inquit, opere perfecta sunt, et omnia congruenti ordine sunt constituta, propterea statim subdidit: Et vidit Deus omnia quæcumque fecit, et ecce bona valde.

6. Quis pro dignitate laudari divinæ Scripturæ diligentiam? Ecce enim et hic verba non dicens: *Et vidit Deus omnia quæcumque fecit*, linguam omnibus postea contradicere conantium comperit. Et vidit Deus, inquit, omnia quæcumque fecit, et erant valde bona. Et facta est vespere, et factum est mane, dies sextus. Quoniam enim de unaquaque creatura dicebat, *Et vidit Deus quod esset bonum*: nunc quando omnia completa sunt, et diei sexti opera finem acceperunt, et qui creaturis omnibus fruiurus erat, productus est, inquit: *Et vidit Deus omnia quæcumque fecit, et ecce valde bona*. Considera quomodo creaturas omnes hoc verbo, *Omnin*, simul complexus, omnes simul laude presequutus est. Neque enim ut dixit, *Omnia*, Contentus fuit eo verbo, sed subdidit, *Quæcumque fecit*: et neque hæc tantum dixit, sed *Et ecce bona, et Valde bona*, hoc est, admodum bona. Igitur cum Dominus, qui res ex nihilo ut essent produxit, eas valde bonas, et admodum bonas dicit, quis etiam inania sit plenus, vel os aperire, et contradicere Dei verbis audeat? Quoniam enim in visibilibus non solum lux creata est, sed et tenebræ adversæ luci, et non solum dies, sed et nox contraria diei; et in seminibus quæ ex terra nascuntur, non solum herbæ utiles, sed et perniciosæ, et arbores non solum fructuosas, sed et infructuosas, et animalia non solum mansueta, sed et sylvestria et truculenta; et in illis quæ aquæ prodixerant, non solum pisces, sed et cetera et alie marinæ belluæ; et terra non solum habitabilis, sed et inhabitabilis; et non solum plani campi, sed etiam montes et colles; et inter aves, non solum domesticæ, et ad cibum aptæ, sed et feræ, et immanes, et milvi, et vultures; et alia similia multa; præterea in illis quæ terra profert, non tantum mansueta et innoxia animalia, sed et serpentes, et vipera, et dracones, et leones, et pardi; et in aere non solum pluvie et venti utiles, sed et grandines et nives; et si quis singula pertractare velit, multa in unaquaque creaturarum inveniet, quæ non solum non utilis, sed et damnosæ existimantur: ideo ut nulli posthac liceat creaturas respicienti opificia vituperare ac dicere: Quare hoc, et ad quid istud? hoc bene factum est, hoc non bene: ideo sacra Scriptura omnes, ut ita dicam, ingratis obloqui audientes componens, sexto die absolutis creaturis omnibus, inquit: *Et vidit Deus omnia quæcumque fecit, et ecce valde bona*. Quid igitur, obsecro, par fuerit tam fidelibus testimoniis, quando ipse Creator sententiam fert, et dicit, omnia quæcumque facta sunt, bona esse, et valde bona? Quocirca cum videris aliquem, qui suis ratiociniis motus, obloqui divinæ Scripturæ audeat, eum quasi insanum aversare; imo ne averseris; sed misertus ignorantie ejus, produce id quod ait divina

Scriptura, et dic, *Vidit Deus omnia quæcumque fecit*, et dixit, *Ecce valde bona*; et fortassis indoniam illam linguam continere poteris. Nam si in humanis rebus cum videmus vitis quibusdam optimislibus ea quæ sunt probari, calcule illorum non obestimus, sed adstupulamur, et illorum sententiam proprie iudicio præferimus: multo magis erga Deum omnium visibilibus opificum ita nos gerere decet; et cum edicerimus ejus sententiam, nostra comprimere ratiocinia, neque aliquid ultra aggredi; sed scire et persuasum habere, omnia ratione quadam, et probenignitate sua, ab ipso producta fuisse, nihilque temere et sine causa factum esse; verum licet nos ob nostræ rationis imbecillitatem ignoremus opificiorum utilitatem, ipsum tamen secundum suam sapientiam et solertissimam benignitatem omnia produxisse.

7. *Et facta est, inquit, vespere et factum est mane, dies sextus*. Fini diei sexti etiam finem formandi creaturas addidit: et propter hoc subdidit: *Et perfecta sunt cælum, et terra, et omnis ornatus eorum* (Gen. 2. 1). Considera quam nihil sit superfluum, nihilque redundans in divinis Literis. Postquam elementorum cuncta complectentium meminit, non ultra minutionem reliquæ commemorat, sed ut dixit, *Perfecta sunt cælum et terra, addit, Et omnis ornatus eorum*: quo significat omnia, et quæ in cælo, et quæ in terra. Ornatus enim terræ sunt ea quæ ab illa proferuntur, ut herbarum germina, fructuum proventus, arborum fructus, aliæque omnia quibus illam Opifex ornavit: ornatus iterum cæli, sol, luna, stellarum varietas, creaturæque omnes intermedie. Et idcirco sacra Scriptura cælum terraque commemorans, omnia Dei opificium per hæc elementa complexa est. 2. *Et perfecit, inquit, Deus die sexto opera sua quæ fecit*. Considera quomodo semel et iterum idem dicit, ut discamus intra sextum diem absoluta fuisse omnia. *Perfecit enim, inquit, die sexto opera sua quæ fecit, et requievit die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit*. Quid est quod dicit: *Et requievit Deus die septimo ab operibus suis quæ fecit*? Vide quomodo humano more, et quadam attemperatione ad nostram imbecillitatem divina Scriptura omnia loquatur: alioqui, nisi hæc ratione usa fuisset, non potuissimus aliquid diutorum ejus intelligere. *Et requievit, inquit, Deus die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit*. Substitit, inquit, et cessavit a formandis producendisque ex nihilo rebus. Omnia enim quæcumque oportebat produxerat, et eum qui his fruiurus erat formaverat. 3. *Et benedixit, inquit, Deus diem septimum, et sanctificavit illum, quia in illo requievit ab omnibus operibus suis quæ carperat Deus facere*. Nam postquam substitit Opifex, et omnia quæcumque voluit, secundum benignitatem suam suo præcepto produxit in medium, tunc finem formandi fecit die sexto; cum nihil aliud die septimo producere vellet, eo quod omnia, quæ facere voluerat, jam perfecta essent: ut haberet etiam dies ille prerogativam aliquam, et ne

¹ Cœstin. : Quoniam enim Opifex est, et omnia... in medium, finem etiam formandi, etc.

πάντα χόρτον γλωβόν εἰς βρῶσιν. Καὶ ἐγένετο οὕτω. Πάντα ὅσα προσέταξεν ὁ δημιουργὸς, φησὶν, εἰς ἔργον ἐξήλθε, καὶ πάντα εἰς τὴν προσήκουσαν εὐταξίαν ἀποκατέστη· διὰ τοι τοῦτο εὐδώς ἐπήγαγε, Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν.

ζ'. Τίς ἂν κατ' ἀξίαν ἀνυμνήσειε τῆς θαλάσσης Γραφῆς τὴν ἀκρίβειαν; Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐνταῦθα διὰ μιᾶς λέξεως εἰκνύσας, Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, πάντων τῶν μετὰ ταῦτα ἀντιλέγειν ἐπιχειρούντων τὴν γλῶτταν ἐπιστόμους. Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε, φησὶ, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα ἕκτη. Ἐπειδὴ γὰρ ἐφ' ἑκάστου τῶν δημιουργηθέντων ἔλαγε, Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς ὅτι καλόν, νῦν ὅτε τὰ πάντα συνετελέσθη, καὶ τὰ τῆς ἕκτης ἡμέρας ἔργα τέλος ἔλαβε, καὶ ὁ μέλλων πάντων τῶν δημιουργηθέντων ἀπολαύειν εἰς τὸ μέσον παρήχθη, φησὶ· Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς τὰ πάντα [78] ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. Σκόπει πῶς συλλαβῶν τὰ δημιουργηθέντα ἅπαντα διὰ τῆς λέξεως ταύτης τῆς, Πάντα, πᾶσι τοῖς δημιουργηθεῖσι τὸν ἔπαινον ἀπεκλήρωσεν. Οὐδὲ γὰρ εἰπούσα, Ἄπαντα, ἠρκίσθη, ἀλλ' ἐπήγαγεν, Ὅσα ἐποίησε καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦτου ἔστι, ἀλλὰ, Καὶ ἰδοὺ καλὰ, καὶ, Λίαν καλὰ, φησὶ, τοῦτ' ἔστι, πάντῃ καλὰ. Ὅταν οὖν ὁ Δεσπότης, ὁ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγών, καλὰ καὶ πάντῃ καλὰ τὰ δημιουργήματα προσείποι, τίς ἂν· τολμήσει, κἂν αὐτομανίης ἢ πεκληρωμένος, διδῆναι τὸ στόμα καὶ ἀντιφθέγγεσθαι τοῖς ὅπῃ τοῦ Θεοῦ ῥηθεῖσιν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ὁρωμένοις οὐ μόνον φῶς ἐδημιουργήθη, ἀλλὰ καὶ σκότος ἀπ' ἐναντίας τῷ φωτί, καὶ οὐ μόνον ἡμέρα, ἀλλὰ καὶ νύξ ἀπ' ἐναντίας τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδόμενων σπερμάτων, οὐ μόνον βοτάναι χρήσιμοι, ἀλλὰ καὶ θύμια, καὶ δένδρα οὐ μόνον ἐγκαρπα, ἀλλὰ καὶ ἔκαρπα, καὶ ζῶα οὐ μόνον ἡμέρα, ἀλλὰ καὶ ἄγρια καὶ ἀτίθασσα· καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ τῶν ὕδατων ἀναδοθέντων, οὐ μόνον ἰχθύες, ἀλλὰ καὶ κήτη καὶ ἑτερα θηρία θαλάσσια· καὶ γῆ οὐ μόνον οἰκουμένη, ἀλλὰ καὶ ἀοίκητος· καὶ οὐ μόνον ὕπνια πεδία, ἀλλὰ καὶ ὄρη καὶ νάπαι· καὶ ἐπὶ τῶν πετεινῶν, οὐ μόνον ἡμέρα καὶ πρὸς τροφήν ἡμῖν ἐπιτήδεια, ἀλλὰ καὶ ἄγρια καὶ ἀκάθαρτα ζῶα, καὶ ἰκτίνες, καὶ γῦπες, καὶ ἑτερα πολλὰ τοιαῦτα· καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀναδοθέντων, οὐ μόνον ἡμέρα ζῶα, ἀλλὰ καὶ ἔρπαι, καὶ ἔχεις, καὶ ὀφθαλμοὶ, καὶ λέοντες, καὶ παρδάλεις· καὶ ἐπὶ τοῦ αἵρος πάλιν οὐ μόνον ὕετοι καὶ θνητοὶ ἐπιτήδεια, ἀλλὰ καὶ χάλασαι, καὶ χίονες· καὶ εἰ τις καθ' ἑκαστον ἐπεξίεναι βούλοιο, πολλὰ εὐρήσει ἐφ' ἑκάστῃ τῶν δημιουργηθέντων, οὐ μόνον ἡμῖν (οὐ) χρήσιμα, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ νομιζόμενα· ἴν' οὖν μηδενὶ ἐξῆ τῶν μετὰ ταῦτα πρὸς τὰ δημιουργηθέντα ἀποθεύοντων ἐπισκῆπτειν τοῖς γεγενημένοις, καὶ λέγειν· Διὰ τί τοῦτο; εἰς τί τοῦτο; καὶ, Τὸ μὲν καλῶς γεγνηται, τὸ δὲ οὐ καλῶς· διὰ τοῦτο ἡ ἄγία Γραφή πάντας, ὡς εἰπεῖν, τοὺς ἀγνωμονεῖν ἐπιχειροῦντας ἐπιστομίζουσα, κατὰ τὴν ἕκτῃν ἡμέραν μετὰ τὴν ἀπάντων δημιουργίαν, φησὶ· Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. Τί ταύτης τῆς ἀξιοπιστίας ἴσον γένει· ἂν, ὅταν αὐτὸς ὁ δημιουργὸς τῶν ἀπάντων ψηφίζηται, καὶ λέγῃ, ὅτι πάντα τὰ γεγενημένα καλὰ, καὶ καλὰ λίαν; Ὅταν τοίνυν ἴδῃς τινὰ ἐξ οἰκείων λογισμῶν χι-

νούμενον, καὶ βουλόμενον ἀντιφθέγγεσθαι τῇ θείᾳ Γραφῇ, ὡς μαινόμενον ἀποστράφηθι· μᾶλλον δὲ μὴδὲ ἀποστραφῆς, ἀλλ' ἁλῶν αὐτὸν τῆς ἀγνοίας, παράγε τὸ παρὰ τῆς θαλάσσης Γραφῆς εἰρημένον, καὶ λέγε, ὅτι Εἶδεν ὁ θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ εἰπὼν, Ἰδοὺ καλὰ λίαν· καὶ ἴσως ἐπιχαλεῖν αὐτοῦ δυνήσῃ τὴν ἀδύνατον γλῶτταν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐπειδὴν θεωρῶν τινὰς τῶν ἐν ἀξιώμασι ψηφίζομένων τοῖς γεγενημένοις, οὐκ ἀντιτίνομεν, ἀλλὰ συγκατατίθεμεθα, καὶ τῆς οἰκείας κρίσεως πολλάκις [79] προσιμῶμεν τὴν παρ' ἐκείνων ψήφον· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὁρωμένων ἀπάντων, τοῦτο ποιεῖν χρὴ, καὶ μαθόντας τὴν παρ' αὐτοῦ ψήφον, κατακοιμίζειν τοὺς ἡμετέρους λογισμοὺς, καὶ μηδὲν περαιτέρω τολμᾶν, ἀλλ' εἰδέναι καὶ πεπληροφρησθαι, ὅτι πάντα λόγῳ τινὶ καὶ φιλανθρωπίᾳ παρ' αὐτοῦ παρήχθη, καὶ οὐδὲν ἔστιν ἀπλῶς καὶ εἰκὴ γεγενημένον· ἀλλὰ κἂν ἡμεῖς διὰ τὴν ἀθέλειαν τῶν ἡμετέρων λογισμῶν ἀγνοῶμεν τὴν χρεῖαν τῶν γεγενημένων, αὐτὸς κατὰ τὴν αὐτοῦ σοφίαν καὶ εὐμήχανον φιλανθρωπίαν ἅπαντα παρήγαγε.

ζ'. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα ἕκτη. Τῷ τέλει τῆς ἕκτης ἡμέρας καὶ τὸ τέλος τῶν δημιουργημάτων ἀπάντων ἐπέθηκε· διὰ τοῦτο καὶ ἐπήγαγε· Καὶ συνετελέσθησαν ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν. Σκόπει τὸ ἀνεπαχθὲς καὶ ἀπείριστον τῆς θαλάσσης Γραφῆς. Τῶν συνεκτικωτάτων στοιχείων μνημονεύσασα, οὐκ ἐτι κατὰ μέρος τῶν λοιπῶν ἐμνήσθη, ἀλλ' εἰπούσα, Συνετέλεσθη ὁ οὐρανὸς, ὅς καὶ ἡ γῆ, φησὶ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν· ἐμφαίνουσα διὰ τοῦτο τὰ κατὰ τὴν γῆν ἅπαντα καὶ τὸν οὐρανόν. Κόσμος γὰρ τῆς γῆς τὰ ἐξ αὐτῆς ἀναδιδόμενα, ἡ βλάστη ἡ τῶν βοτανῶν, τῶν καρπῶν ἢ φορὰ, τῶν δένδρων οἱ κερποὶ, τὰ ἄλλα ἅπαντα, οἷς αὐτὴν ὁ δημιουργὸς κατεκόσμησε· καὶ τοῦ οὐρανοῦ πάλιν κόσμος, ἥλιος, σελήνη, τῶν ἀστρων ἡ ποικιλία, καὶ τὰ ἐν μέσῳ ἅπαντα δημιουργήματα. Διὰ τοῦτο τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς μνημονεύσασα ἡ θεία Γραφή, πᾶσαν τὴν δημιουργίαν διὰ τούτων τῶν στοιχείων συμπαρίελαβε. Καὶ συνετέλεσε, φησὶν, ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ ὅσα ἐποίησε. Σκόπει πῶς καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρον τὸ αὐτὸ λέγει, ἵνα μάθωμεν ὅτι μέχρι τῆς ἕκτης ἡμέρας τὰ τῆς δημιουργίας ἅπαντα γεγνηται. Συντέλεσε γὰρ, φησὶ, τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ ὅσα ἐποίησε, καὶ κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε. Τί ἐστὶ, Καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησε; Θέα πῶς ἀνθρωπίνως καὶ διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς συγκατάθεσιν ἅπαντα διαλέγεται ἡ θεία Γραφή· οὐδὲ γὰρ ἦν ἄλλως ἡμᾶς συνιέναι τι τῶν λεγομένων μὴ τοσαύτης ἐξωθεν-τας συγκαταβάσεως. Καὶ κατέπαυσε, φησὶν, ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησεν. Ἐστὶ, φησὶ, τοῦ δημιουργεῖν, καὶ παρ-ἀγειν ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Πάντα γὰρ ὅσα ἐχρῆν παρήγαγε, καὶ τὸν μέλλοντα τούτων ἀπολαύειν ἐδημιούργησε. Καὶ εὐλόγησε, φησὶν, ὁ θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην, καὶ ἡράσεν αὐτήν, ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἤρξαιτο ὁ θεὸς ποιεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔστι δημιουργῶν, καὶ πάντα ὅσα ἐβουλήθη κατὰ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν παρήγαγεν εἰς τὸ μέσον τῷ οἰκείῳ προστάγματι, καὶ τέλος ἐπέθηκε τοῖς δημιουργοῦμένοις κατὰ τὴν ἕκτῃν ἡμέραν· οὐδὲν δὲ ἕτερον ἐβούλετο παραγαγεῖν ἐν τῇ ἑβδόμῃ διὰ τὸ πάντα ὅσα ἐβούλετο πεπληρωθῆαι· ἴν' ἔχῃ τι προσέ-ρημα καὶ ἡ ἡμέρα αὕτη, καὶ μὴ δοκῇ ἑλαττόν τι ἔχειν

* Ibidem pass. ὁ Δεσπότης εἶπε ὁ ἀπὸ τοῦ .. καλὰ τὰ δημιούργημα, τίς ἂν. Μοx ibidem αὐτὸς μανίας β.

† Colalin. et alius καθ' ἑκαστον ἐπεξίεναι καὶ ἐπεξίεναι.

‡ Sic Colbert. recte; Monif. ψηφίζεται καὶ λέγει. Edit.

δ Colalin. ἡ βλάστησις.

ε Colalin. et duo alii ἔστι, φησὶ, ἀπὸ τοῦ δημιουργεῖν.

ζ Colalin. ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶ δημιουργός.

[80] διὰ τὸ μὴδὲν ἐν αὐτῇ δεδημιουργῆσθαι, εὐλογίας, αὐτῇ ἀξιοῖ. Καὶ εὐλόγησε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἐβδόμην, καὶ ἡγήσατο αὐτήν. Τί οὖν; αἱ λοιπαὶ οὐκ ἦσαν εὐλογημέναι; Ναί, φησὶν, ἀλλ' ἡρκεῖ ἐκεῖναις ἀντὶ πάσης εὐλογίας τὸ καθ' ἐκάστην αὐτῶν τὰ δημιουργήματα παραχθῆναι· διδ' ἐπ' ἐκείνων μὲν οὐκ εἶπεν, *Εὐλόγησεν*, ἐπὶ δὲ τῆς ἐβδόμης μόνης τοῦτο εἰπὼν προσέθηκε, *Καὶ ἡγήσατο αὐτήν*. Τί ἐστὶ, *Καὶ ἡγήσατο αὐτήν*; Ἀφώρισεν αὐτήν. Εἴτα διδάσκουσα ἡμᾶς ἡ θεία Γραφή καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν εἰρκεκεν, *Καὶ ἡγήσατο αὐτήν*, προσέθηκεν, *Ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὡς ἡρξάτο αὐτὸς ποιῆσαι*. Ἦδη ἐντεῦθεν ἐκ προοιμίων αἰνιγματωδῶς διδασκαλίαν ἡμῖν ὁ Θεὸς παρέχεται, παιδεύων τὴν μίαν ἡμέραν ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐβδομάδος ἅπασαν ἀνατίθεναι καὶ ἀφορίζειν τῇ τῶν πνευματικῶν ἐργασίᾳ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Δεσπότης· ἐν ἑξ ἡμέραις τὰ τῆς δημιουργίας ἅπαντα πληρώσας, τὴν ἐβδόμην εὐλογίας ἀξίωσας· ἡγήσατο, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ καταπαῦσαι ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὡς ἡρξάτο ποιῆσαι. Ἄλλ' ἐντεῦθεν ἡ πάλιν ὥρῃ πέλσους ἀγανὲς νοημάτων ἡμῖν τικτόμενων, καὶ βούλομαι μὴ ἀπλῶς αὐτὸ παραδραμεῖν, ἀλλὰ καὶ ὁμᾶς κοινωνοὺς λαβεῖν τῆς ἐμπορίας ταύτης τῆς πνευματικῆς. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀνακύπτον ἡμῖν ζήτημα; Τῆς θείας Γραφῆς ἐνταῦθα λεγούσης, *ὅτι κατέπαυσεν ὁ Θεός ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ*, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Χριστὸς φησιν, *Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι*. Οὐ δοκεῖ τῆς προφορᾶς τῶν ῥημάτων ἐναντιωσὶς τις εἶναι ἐν τοῖς λεγομένοις; Ἄλλὰ μὴ γένοιτο· οὐδὲν γὰρ ἐναντίον τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κειμένων. Ἐνταῦθα γὰρ εἰποῦσα ἡ Γραφή, *ὅτι κατέπαυσεν ὁ Θεός ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ*, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι τοῦ δημιουργεῖν καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος· εἰς τὸ εἶναι παραγεῖν ἐπαύσατο κατὰ τὴν ἐβδόμην ἡμέραν· ὁ δὲ Χριστὸς λέγων, *ὅτι Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι*, τὴν διηνεκὴ αὐτοῦ πρόνοιαν ἡμῖν παραθηλοῖ, καὶ ἐργασίαν λέγει τὴν διακρατεῖν τὰ γεγεννημένα, καὶ τὴν διαμονὴν αὐτοῖς^α χαρίζεσθαι, καὶ ἡνικεῖν τὸν σύμπαντα χρόνον. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, πῶς ἂν συνέστη τότε τὸ πᾶν, μὴ τῆς ἀνωθεν χειρὸς κυδερνώσης καὶ διοικουσης καὶ τὰ ὀρώμενα ἅπαντα καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος; Καὶ ἂν τις βουλευθῇ μετὰ πολλῆς τῆς εὐγνωμοσύνης ἅπαντα κατ' εἶδος ἐποπτεῦσαι τὰ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐπ' εὐεργεσίᾳ ἡμετέρᾳ ὑπὸ τοῦ τῶν ἀπάντων δημιουργοῦ ἐπιτελούμενα, ἄδυσσον εὐρήσει φιλάνθρωπίαν. Ποῖος γὰρ λογισμὸς, ἢ ποῖα διάνοια ἐφικέσθαι δύνησται τῆς ἀφάρτου ἀγαθότητος, ἣν περὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐνδείκνυται, ἀνατέλλων τὸν ἥλιον ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην ἀφθονίαν χορηγῶν; Τάχα παραιτέρω τοῦ δέοντος τὸν λόγον ἐξτείνωμεν, οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκτὶ τοῦτο ποιήσαντες, ἀλλ' ἵνα δι' ὁμῶν μάθωσιν οἱ ἀπολειφθέντες, ὅσον ἑαυτοὺς ἐξημίωσαν, διὰ τὴν σωματικὴν τροφὴν ἀποστερήσαντες ἑαυτοὺς τῆς πνευματικῆς [81] διδασκαλίας. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπιτείνηται αὐτοῖς τὰ τῆς ἀθυμίας^β, τὴν ἀδελφικὴν περὶ αὐτοῖς ἐπιδείξασθε εὐνοίαν, διαδιδάξαντες αὐτοῖς τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημένα· τοῦτο γὰρ γνησίας ἀγάπης τεκμήριον. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἐδεσμάτων οἱ τοῦτο ποιοῦντες, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς

τραπέζης τοῖς αὐτῶν γνωρίμοις διαφυλάττοντες, μέγιστον ἀγάπης τεκμήριον ἐκφέρουσι, πολλῶν ἄλλων ἐκ τῶν πνευματικῶν τοῦτο γινόμενον πολλὴν ἡμῖν παρέξει τὸν ἔπαινον· πάλιν γὰρ εἰς ἡμᾶς τὰ τῆς ὠφελείας περιστήσεται. Ὁ γὰρ τὸν πλησίον διδάσκειν σπουδάζων, οὐ τοσοῦτον ἐκείνον εὐεργετεῖ, ὅσον ἑαυτῷ μείζονα προσεῖναι τὸν μισθόν, καὶ διπλοῦν καρποῦται τὸ κέρδος, τῆς τε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀμοιβῆς· πλείονος ἀπολαύων, καὶ αὐτὸς δι' ὧν τὸν ἀδελφὸν διδάσκειν ἐπιχειρεῖ, εἰς ὑπόμνησιν ἐρχόμενος, καὶ ἀνανεῶν παρ' ἑαυτῷ τὴν μνήμην τῶν εἰρημένων.

Ἡ δὲ κέρδος τοῖνυν ἐννοοῦντες τὸ ὑμέτερον, μὴ φθονήσῃτε τοὺς ἀδελφοὺς τοῖς ὑμέτεροις, ἀλλὰ νῦν μὲν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα παρ' ὁμῶν μαθάνετωσαν. Ἴνα δὲ μὴ ἐν χάριτος μέρει παρ' ὁμῶν μέλλωσι ταῦτα διδάσκεισθαι, ἔλκετε αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, πείθοντες ὡς οὐδέποτε κώλυμα γίνεται πρὸς τὴν διδασκαλίαν τὴν πνευματικὴν ἢ τῆς τροφῆς τῆς σωματικῆς μεταλήψις· ἀλλὰ δεῖ πάντα χαίρον ἐπιτήθειον ἡγεῖσθαι πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν λόγων διάλεξιν. Ἄν ταῦτα μετὰ ἀκριβείας ἴδωμεν, δυνησόμεθα καὶ ἐπὶ οἰκίας διατριβόντες, καὶ μετὰ τὴν ἐστίασιν, καὶ πρὸ τῆς ἐστίασεως μετὰ χειρὸς λαβόντες τὰ θεῖα βιβλία τὴν ἐξ αὐτῶν καρποῦσθαι ὠφέλειαν, καὶ τὴν πνευματικὴν τροφὴν τῇ ψυχῇ παρέχειν. Ὡς περὶ γὰρ τὸ σῶμα δέεται τῆς αἰσθητῆς τροφῆς, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ χρήζει καθημερινῆς ὑπομνήσεως, καὶ τροφῆς πνευματικῆς, ἵνα νευρομένη ἀντέχει δύνῃται πρὸς τὰς ἐπαναστάσεις τῆς σαρκὸς, καὶ πρὸς τὸν διηνεκὴ πόλεμον^γ τὸν ἐπικείμενον ἡμῖν, καὶ αἰχμάλωτον ἡμῶν ἀπεργαζόμενον τὴν ψυχὴν, ἕαν κἂν πρὸς βραχὺ βῇ βουλησθῇ βουληθῶμεν. Διὸ καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ μακάριον ἐκείνον ἐκάλεισε τὸν ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου μελετῶντα ἡμέρας καὶ νυκτός· καὶ ὁ μακάριος δὲ Μωϋσῆς, παιδεύων τὸν Ἰουδαίων ἔθνος, ἐδίδασκεν αὐτοὺς λέγων, *Θαγῶν καὶ πῶν, καὶ ἐμπλησθεῖς, μνησθήσεται Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου*. Ὅρξας πῶς καὶ τότε μάλιστα προσήκει, μετὰ τὴν τῆς τροφῆς ἀπόλαυσιν, τὴν πνευματικὴν ἐστίασιν ἑαυτοῖς παρατιθέναι, ἵνα μὴ μετὰ τὴν πλησμονὴν τῆς σωματικῆς τροφῆς βῇ βουλησθῇ ἡ ψυχὴ εἰς διεσθὼν τινα ἐκπέσῃ^δ, καὶ χώραν ὅψιν ταῖς τοῦ διαβόλου μηχαναῖς, πάντα καιρὸν ἐπιτηροῦντος καὶ βουλομένου καιρίαν ἡμῖν δοῦναι τὴν πληγὴν; Καὶ πάλιν δὲ ἐτέρωθεν ἔλεγον ὁ αὐτὸς οὗτος προφήτης· *Κοιταζόμενοι καὶ διανοούμενοι μνημονεύετε Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν*. Εἶδες πῶς οὐδέποτε ἡμᾶς προσήκει τὴν μνήμην ταύτην ἐκβάλλειν τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐγκεκλωμένην ἔχειν τῷ συνειδότη, καὶ διηνεκῶς ἐναγωνίως εἶναι, καὶ μηδέποτε ἀναχωρεῖν [82] ἑαυτοῖς παρέχειν, ἀλλὰ τὴν μανίαν εἰδότες τοῦ τῆν πρὸς ἡμᾶς ἐχθρὸν ἀραμένον, νῆφειν καὶ ἐργηγορῆναι, καὶ ἀποτειχίζεσθαι αὐτῷ τὰς ἐφόδους, καὶ μηδέποτε ἀμειλίην τροφῆς πνευματικῆς; τοῦτο γὰρ ἡμῶν ἡ σωτηρία, τοῦτο ὁ πλοῦτος ὁ πνευματικὸς, τοῦτο ἡ ἀσφάλεια. Ἐὰν οὕτως ἑαυτοὺς καθ' ἐκάστην ἡμέραν τειχίζωμεν^ε, καὶ δι' ἀναγνώσεως, καὶ δι' ἀκροάσεως, καὶ διαλέξεως πνευματικῆς, δυνησόμεθα καὶ αὐτοὶ ἀχειρωτοὶ γενέσθαι, καὶ τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἄκυρα ποιεῖσαι τὰ μηχανήματα, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλάνθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

Ὅτι δεῖ πολλὴν τῆς ἀρετῆς ποιεῖσθαι λόγον, καὶ μισεῖσθαι τοὺς ἀγίους, οἱ τῆς αὐτῆς φύσεως ἡμῖν ὄντες ταύτην μετὰ ἀκριβείας καταρβώσαν, καὶ δι' ῥαθυμοσύνης ἡμῖν οὐδεμίαν δοῖαι ἀπολογία.

α'. Οἶδα ὅτι κατέπεινα ὁμῶν τὸν λογιζομένον ἐν ταῖς παρελθούσαις ἡμέραις τοῖς βαθυτέροις νοήμασι· διὰ

^α Quatuor mss. ἐνταῦθα. Mox Coislin. ἡμῖν ἀνοηγόμενον.

islin. ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων. Pau. o just Savil. et sev κατὰ τὴν ἐκτὴν ἡμέραν. Morel. et alii κατὰ τὴν ἐβδόμην.

unus διαμονὴν αὐτῶν, Coislin. et alii διαμονὴν αὐτῶν.

β. unus τῆς ἀτιμίας.

^γ Coislin. τὸν διηνεκὴ πόλεμον, et sic legit interpretes.

^δ Coislin. ἐκπέσῃ.

^ε Coislin. περιτειχίζωμεν, lbid. Reg. unus διὰ γνώσεως καὶ ἀπρ.

videretur minus aliquid obtinere, eo quod nihil in eo aetum esset, benedictione ipsum dignatus est. *Et benedixit*, inquit, *Deus diem septimum: et sanctificavit illum*. Quid igitur? non erant et ceteri dies benedicti? Etiam profecto, sed sufficiebat illis pro omni benedictione, quod in singulis illis creaturæ productæ fuissent; et ideo de illis non inquit, *Benedixit*; in solo autem septimo hoc dixit, et apposuit: *Et sanctificavit illum*. Quid est, *Et sanctificavit illum*? Id est, illum segregavit. Deinde docens nos divina Scriptura causam propter quam dixit, *Et sanctificavit illum*, adjicit, *Eo quod in illo requieverat ab omnibus operibus suis quæ cøperat Deus facere*. Jam hinc ab initio doctrinam hanc ænigmatice nobis insinuat Deus, erudiens nos in circulo hebdomadis diem unum integrum segregandum, et consecrandum spiritualium operationi. Ideo enim Dominus completo sex diebus opificio suo, septimum benedictione dignatus est, et sanctificavit, eo quod in illo quieverat ab omnibus operibus suis quæ facere cøperat. Verum hic iterum video immeusum nobis sententiarum pelagus nasci¹, quod simpliciter præterire nolim; quin et vos harum spiritualium mercium participes fieri cupio. Quæ igitur illa est, quæ hinc oritur, quæstio? Divina Scriptura hic dicente Deum requievisse ab operibus suis, in evangeliiis Christus inquit, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. 5. 17). Non videntur tibi ex verborum serie hæc dicta esse contraria? Sed absit: nihil hic contrarium iis quæ in sacris Scripturis continentur. Nam hic quidem cum Scriptura dicit requievisse Deum ab operibus suis, docet nos eum a creando et ex nihilo res producendo requievisse die septimo²; Christus autem dicens: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, perpetuam suam providentiam nobis declarat, et operationem vocat conservationem opificiorum, quibus largitur ut permaneant, dum omni tempore gubernat. Nisi enim hoc esset, quomodo universum subsisteret ac duraret, non gubernante et dirigente superna manu cum visibilia hæc omnia, tum humanum hoc genus? Et si quis voluerit prudenter et speciatim inspicere omnia quæ quotidie in nostrum beneficium ab omnium Opifice perficiuntur, abyssum inveniet benignitatis. Quis enim sermo, quæ mens ad ineffabilem hanc bonitatem pertingere poterit, quam humano generi perpetuo ostendit, oriri faciens solem suum super malos et bonos, et pluens super justos et injustos (Matth. 5. 45), omnemque aliam copiam suppedians? Forte longius quam oportebat, sermonem produximus: verum hoc non absque ratione, neque temere factum est; sed ut absentes ex vobis discant, quantum sibi metipsis damni fecerint, ob corporalem cibum semetipsos a spirituali doctrina subducentes. Cæterum ne nimium doleant, fraterna illos benevolentia prosequamini, recensentes ipsis quæ a nobis dicta sunt: hoc enim sinceræ caritatis argumentum.

¹ Celsin., *pelagus apertum*.

² Sex Mss., *die sexto*. Utraque lectio quadrare potest: non enim abs re dicitur Deum sexto die postquam finem creandi fecisset, quievisse.

Nam si inter magna caritatis indicia habent, qui ita de sensibilibus oculis hoc suis familiaribus faciunt: multo magis in spiritualibus hoc agendo magnam nobis laudem paramus; redit enim ad nos ipsos utilitas. Nam cui studium est docere proximum, is non tam illi benefacit, quam sibi ipsi magnam mercedem parat, duplicique augetur lucro, dum majus a Deo præmium assequitur, et dum fratrem docere aggreditur, docendo interim sibi ipsi memoriam eorum quæ audivit renovat.

8. *Moralis exhortatio*. — Igitur cogitantes tantum lucrum vestrum, ne invidetis fratribus vestris, sed a vobis discant quæ nunc a nobis dicuntur. Ne autem posthac vestro beneficio obnoxii hæc discant, ducite illos ad nos, persuadentes ipsis, nihil obesse spirituali mensæ, si præcedat corporalis cibi sumptio: sed omne tempus spirituali sermoni idoneum esse reputandum. Hæc si recte teneamus, poterimus et domi versantes, ante et post convivium acceptis in manibus divinis Libris, utilitatem inde capere et spiritualem cibum animæ præbere. Nam sicut corpus indiget sensibilis cibo, ita et anima quotidiana admonitione et spiritualium ciborum refocillatione: ut roborata resistere possit carnis rebellionem, et continuo bello quo urgemur, quodque animam nostram in servitutem redigit, si vel parum desides esse voluerimus. Proinde propheta David beatum illum dixit, qui in lege Domini meditatur die ac nocte (Psalm. 1. 2); et beatus Moses Judæicum populum docens ait: *Cum comederis et biberis, et satiatus fueris, memor esto Domini Dei tui* (Deut. 8. 10). Vides, quomodo et tunc potissimum par sit, post sumptum nempe corporalem cibum, spirituale convivium nobis apponi, ut ne post satietatem cibi corporalis anima torpens et deses in perniciem aliquam ruat, et locum dei diaboli machinationibus, qui omnes temporis articulos observat, ut letale nobis vulnus inferat? Et iterum alio loco dicebat idem ille propheta: *In lecto cubantes et exsurgentes mementote Domini Dei vestri* (Deut. 6. 7). Vidisti nunquam nos decere hanc memoriam ex anima nostra excludere, sed insculptam in conscientia habere, ac in perpetua sollicitudine vivere, nullasque umquam admittere inducias, imo ut bene scientes, quantus sit furor inimici nostri erga nos, sobrios esse et vigilare, et omnes aditus illi præcludere, et nunquam spiritualem negligere alimoniam? Hæc nostra salus est, hæc spirituales divitiæ, hæc securitas. Si sic nos ipsos quotidie muniamus, et per lectionem, et per auditum, et per spiritualem sermonem, sic poterimus ipsi invicti esse, et maligni dæmonis technas eludere, celestiaque regna assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

Quod oporteat virtutem magni facere sanctosque imitari, qui cum ejusdem cuius nos nutramur essent, eam accu-

rales sectati sunt. Et quod si segnes fuerimus, nullam excusationem habituri simus.

1. Scio me superioribus diebus mentem vestram profundioribus sententiis exercuisse: eam ob rem ludie animus est faciliorem¹ proponere doctrinam. Nam sicut corpus jejuni maceratum, nonnulla indiget refocillatione, ut rursus ingenti alacritate ad ferendos jejunii labores redeat: ita et anima vestra remissione indiget et quiete. Neque enim semper intendere, neque semper remittere oportet; sed nunc hoc, nunc illud faciendum; et sic regendus animæ status, et domanda carnis petulantia. Nam sicut semper intentum esse laboribus, id tedium affert et doleat: ita perpetuo remittere, ad ignaviam inducit. Id et in anima et in corpore usu venire videre quis potest. Propterea modus ubique bonus est. Quod nos universorum Deus docet etiam per creaturas, quas ad nostri constitutionem produxit. Atque ut hoc intelligatis, de die ac nocte, hoc est de luce ac tenebris, sermonem instituamus. Quandoquidem enim diem segregavit in opus humanæ naturæ, et noctem in requiem et remissionem laborum, mensuras et terminos utrique præfixit, unde nobis omnibus beneficia quædam provenirent. Nam quod lux, diurnæ operationis sit tempus, audi David dicentem: *Egrediatur homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperam* (Psal. 103. 23). Et bene inquit, *Usque ad vesperam*: nam ingruente vespere lux abscedit, et succedentes tenebræ humanam naturam sopiunt, et corpus quod laboraverat, quieti tradunt, sensus omnes remittunt, et quasi nutrix optima, sensuum organa omnibus quietem a laboribus fatigationibusque concedunt. Cum vero mensura noctis impleta fuerit, appropinquans lucis adventus excitat et id agit ut vigentes relictique sensus solares radios adeant, et ut homo nova quadam et ferventi alacritate consuetis operibus manum admoveat. Illud etiam in anni conversionibus fieri cernimus. Hiemem enim excipit ver, et exactæ æstati succedit autumnus: ut per vicissitudinem temporum et mutati aeris quiescant corpora nostra, neque frigore nimium congelata corrumpantur, neque caloris vehementia nimium calefacta dissolvantur: et ut ad hoc nos præparet, hiemi præmittit autumnum, et æstati ver. Quod si quis prudenter hæc omnia secum expenderit, inveniet in omnibus creaturis ordinem et rationem quamdam, et nihil temere et absque ratione factum. Hoc et in seminibus, quæ ex terra nascuntur, quis videre potest. Neque enim omnia eodem tempore tellus præfert, neque omne tempus ad excolenda terræ germina idoneum est; sed novit agricola congruum tempus, quod per sapientiam sibi a Deo datam didicit, quando nempe sœrendum, quando plantandæ arbores, quando vites terræ sinibus concedendæ, quando ad messem acuendæ falces, quando decerpenti vinearum fructus, et botri demendi, quando et olivarum bacce colligendæ. Et invenies, si hæc omnia diligenter volueris inquirere, magna sapientia

¹ Quidam *usa*, *clarior*.

etiam agricolas esse præditos. Jam non solum in terra hoc videre licet, sed etiam in mari. Ecco hic aliam admirabilem sapientiam spectare potes. Scit enim nauculus quando deducenda sit navis, quando a portu solvendum, quando transcendenda maria; maximeque in navis deprehenditur intellectus, quem divina sapientia humanæ naturæ indidit. Neque enim qui per vias publicas currunt, ita diverticula sciunt, ut ille qui in aquis certum iter faciunt. Propter hoc et Scriptura obstupescens eminentem sapientiam Dei, dicit: *Qui dedit in mari viam, et in aqua vehementi semitam* (Sap. 14. 5). Quæ humana ratio potest hæc pernoscere? Eandem rationem inveniet quispiam etiam in cibis quos sumimus. Nam singulis temporibus et anni partibus varia et diversa nobis alimenta Dominus largitur: terra enim quasi optima nutrix dona sua nobis præfert, præcepto Creatoris serviens.

2. Verum ne prolixius sermonem extendam, licebit vobis pro vestra prudentia recensere alia omnia. *Da enim*, inquit, *sapienti occasionem, et sapientior erit* (Prov. 9. 9). Neque in nostris dumtaxat cibus hoc videre est, sed et in iis quæ brutorum sunt. Et poteritis, si vultis, etiam in multis aliis inquirere, et addiscere optimi artificis Dei ineffabilem sapientiam et eminentem bonitatem, quomodo creaturæ singulæ ratione quadam conditæ sint¹. Similiter igitur et hujus sacræ Quadragesimæ tempore constitutum nobis inveniemus. Nam quemadmodum in viis publicis sunt stationes et diverticula, in quibus fessi viatores et resprant et quiescunt, ut postea iter suum conficiant: et sicut in mari littora sunt, et portus, ut ibi nautæ postquam multos fluctus trajecerunt, et venturum impetui resisterunt, tantisper quiescant, et sic iterum navigare incipiant: ita et nunc his qui in Quadragesima jejunii cursum susceperunt, quasi stationes et diversoria, et littora et portus, hæc duo hebdomadæ dies (a) Dominus quietem largitus est, ut et corpori aliquantulum jejunii laborem remittentes, et animam recreantes, exactis duobus illis diebus, in pulchre cæpto itinere alacriter pergant illi qui illud susceperunt. Age igitur, quia hodie remissionis dies est, obsecrabimus vestram caritatem, ut magna diligentia lucrum ex jejuniis collectum custodiat: et resumpto parumper spiritu, mox iterum priora novis incrementis cumuletis, et sic paulatim ad majorem negotiationem instructi, in Dominicum diem occurratis, et spiritualem vestram navim in portum sanctæ festivitatis plenam adducatis. Nam sicut omnia quæ a Domino sunt facta, sicut et sermone declaratum est et res ipsæ testantur, ratione et sapientia quadam facta sunt, usum necessarium exhibentia: ita et quæ a nobis sunt, ne absque causa et frustra fiant oportet.

¹ Colstin., *uno verbo et jussu*, pro. *ratione quadam*.

(a) « Sabbathum scilicet diemque Dominicum, inquit Savilius; Dominica jejulare nunquam permissum. In Orientali vero Ecclesia olim tam neas sabbato jejulare, quam die Dominica. Ignatius, seu quisquis est qui illas scripsit epistolas, quæ ejus feruntur nomine: *Si quis Dominicum diem aut Sabbathum, uno excepto jejunaverit, in Christi cc. isor est*, Epist. 8 ad Philippenses. »

τοῦτο βούλομαι σήμερον ἀφελαιστέραν ὑμῖν ἢ παρα-
 εἶναι διδασκαλίαν. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς
 νηστείας κατασληγὲς δεῖται μικρῆς ἀνέσεως, ἢ οὕτω
 πάλιν ἀκμαζούσῃ τῇ προθυμίᾳ πρὸς τοὺς τῆς νηστείας
 ἐγῶνας ἐκποδύσεται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ χρῆζει διανα-
 παύεσθαι καὶ ἀνέσεσθαι. Οὐτε γὰρ δεῖ κατατείνειν χρῆ-
 οὔτε δὲ ἀνείναι, ἀλλὰ ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκείνο
 ποιῆν, καὶ οὕτως ἡνιοχεῖν καὶ τῆς ψυχῆς τὴν κατάστα-
 σιν, καὶ τῆς σαρκὸς τὰ ὀκιρτήματα. Ὅσπερ γὰρ τὸ δεῖ
 κατατείνειν τοὺς πόνοι· ἀποκινᾶναι ποιεῖ καὶ ἀνακίπτειν·
 οὕτω τὸ διηνεκῶς ἀνείναι εἰς βῆθυσιν ἄγει. Τοῦτο καὶ
 ἐπὶ τῆς ψυχῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος συμβαίνειν ἴδω τις
 ἐν. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ ἡ συμμετρία καλὴν. Καὶ τοῦτο
 αὐτὸ διδάσκει ἡμᾶς· ὁ τῶν ὧων Θεὸς, καὶ δι' αὐτῶν
 τῶν δημιουργημάτων, ἃ πρὸς τὴν ἡμετέραν σύστασιν
 παρήγαγε. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ἐπὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς
 νυκτὸς, τοῦ φωτὸς λέγω καὶ τοῦ σκότους, τὸν λόγον γυ-
 νάσωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν μὲν ἡμέραν ἀφώρισεν ἐπ'
 ἐργασία τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, τὸ δὲ τῆς νυκτὸς σκό-
 τος εἰς ἀνεσιν καὶ ἀνακωχὴν τῶν πόνων, μέτρα καὶ
 ὅρους· ἐκατέρωθεν ἐπέστη, ὥστε καὶ ἅπαντας ἡμᾶς τῆς
 ἐκείθεν εὐεργεσίας ἀπολαύειν. Ὅτι γὰρ τὸ φῶς τῆς
 ἡμερικῆς· ἐργασίας ἐστὶ καιρὸς, ἀκούε τοῦ Δαυὶδ λέ-
 γοντος, *Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ,*
καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ὥς ἡσπέρας. Καὶ κα-
 λῶς εἶπεν, *Ἔως ἡσπέρας·* καταλαβοῦσης γὰρ τῆς ἡσπέ-
 ρας, τὸ φῶς ὑποχωρεῖ, καὶ ἐκείθεν τὸ σκότος κατακοιμί-
 ζει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ τὸ σῶμα πεπονηκὸς δια-
 ναπαύει, καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπάσας ἀνίστη, καὶ καθά-
 περ τροφὸς ἀρίστη τὰ αἰσθητήρια ἅπαντα τῇ παρ' ἐαυτῆς
 ἐπιμαλεῖ τῶν πόνων [83] καὶ τῶν καμάτων ἀνείσσει.
 Ἐπειδὴ δὲ πληρωθῇ τῆς νυκτὸς τὸ μέτρον, ἐπιστάσης
 τῇ τοῦ φωτὸς παρουσίας καὶ διεγείρασης, παρασκευά-
 ζει ἀκμαζούσας τὰς αἰσθήσεις προσβαλεῖν ταῖς ἡλια-
 καῖς ἀκτίσι, καὶ τῶν συνήθων ἔργων ἄπτεσθαι νεαρὰ
 καὶ ζεοῦσιν τῇ προθυμίᾳ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν τροπῶν τοῦ
 ἐνιαυτοῦ ἐστὶν ἰδεῖν γεγεννημένων. Τὸν γὰρ χειμῶνα δια-
 δέχεται ἔαρ, καὶ οὕτως ἐπιστάντος ὁ τοῦ θέρους κατα-
 λαμβάνει τὸ μετόπωρον, ἵνα τῇ ἐναλλαγῇ τῆς τῶν ἀέρων
 κράσεως διαναπαύηται ἡμῶν τὰ σώματα, καὶ μήτε ἐπὶ
 πλεόν τῷ κρυμῷ πηγνύμενα διαφθεῖρηται, μήτε ὑπὸ τῆς
 τοῦ θέρους σφοδρότητος ἐπὶ πολλοὺς θερμαινόμενα διαλύη-
 ται· διὲ τοῦτο ἰγγυμνάζεσθαι παρασκευάζει πρὸ μὲν
 τοῦ χειμῶνος τῷ μετοπώρῳ, πρὸ δὲ τοῦ θέρους τῷ ἔαρι.
 Καὶ εἰ τις εὐγνωμόνως ἅπαντα σκοπεῖν βούλοιο, εὐρή-
 σαι ἐν ἅπασιν τοῖς δημιουργηθεῖσι τάξιν τινα καὶ λόγον,
 καὶ οὐδὲν ἀπλῶς καὶ εἰκῇ γεγεννημένον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ
 τῶν σεπμάτων τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδόμενων ἂν τις
 κατέδοι. Οὐτε γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἅπαντα ἐκδι-
 ὴσιν ἡ γῆ, οὔτε ὁ αὐτὸς καιρὸς ἐπιτήδειος πρὸς τὴν
 ἐπιμέλειαν τῶν ἐξ αὐτῆς βλαστονόντων· ἀλλ' ὁ οἶδε τὸν
 ἀρμόζοντα καιρὸν ὁ γηπόνος, παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δοθεί-
 σης σοφίας· τοῦτο μεμαθηκὼς, καὶ ἐπίσταται ποτὲ μὲν
 δεῖ τὰ σπέρματα καταβαλεῖν, ποτὲ δὲ τῶν δένδρων τὰ
 φυτὰ καὶ τῆς ἀμπέλου τοὺς κόλπους τῆς γῆς παρακατα-
 θέσθαι, καὶ ποτὲ μὲν θῆγειν τὴν δρεπάνην πρὸς τὸν
 ἀμηντὸν, ποτὲ δὲ τὸν καρπὸν τῆς ἀμπέλου δρέπεσθαι,
 καὶ τοὺς βότρυας ἐκτέμνειν, καὶ κατὰ πόλον καιρὸν ἐκ-
 λέγειν τῆς ἐλαίας τὸν καρπὸν. Καὶ εὐρήσεις, εἰ βού-

λοιο κατὰ μέρος διερευνῆσθαι ταῦτα ἅπαντα, πολλὴν
 σοφίαν καὶ παρὰ τοὺς τὴν γῆν ἐργαζομένους ἐναπαυαι-
 μένην. Καὶ οὐκ ἐπὶ τῆς γῆς τοῦτο ἐστὶν ἰδεῖν μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα πάλιν
 ἑτέραν θαυμαστήν σοφίαν ἐστὶν ἰδεῖν. Οὐδε γὰρ ὁ κυβερ-
 νήτης, ποτὲ δεῖ καθελκύσαι τὸ πλοῖον, καὶ ἐκ τοῦ λιμέ-
 νος ἐκβαλεῖν, καὶ τὰ πέλᾳγην περαιώσεσθαι. Καὶ πολ-
 λὴν μάλιστα παρὰ ταῦτοις ἐστὶν ἰδεῖν τὴν σύνεσιν, ἣν ἡ
 τοῦ Θεοῦ σοφία ἐναπέθετο τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Οὐδὲ
 γὰρ οὕτως οἱ τὰς λεωφόρους διατρέχοντες ἴσασι μετὰ
 ἀκριβείας τὰς ἀτραποὺς ἢ, ὥς οὗτοι οἱ ἐν τοῖς ὕδασι
 μετὰ ἀσφαλείας τὴν πορείαν ποιοῦνται. Ἀρ καὶ ἡ Γραφή
 ἐκπληττομένη τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ Θεοῦ σοφίαν ἐλε-
 γει· *Ὁ δόξος ἐν θαλάσῃ ὁδόν, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρὴν*
τρίβον. Ποῶς ἀνθρώπινος λογισμὸς δύναται ταῦτα κατε-
 ἰλεῖν; Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον εὐρίοι τις ἂν καὶ ἐν τῇ
 μεταλήψει τῆς τροφῆς τῆς ἀνθρωπίνης ταῦτα διατετα-
 γμένα. Καὶ γὰρ καθ' ἑκάστον καιρὸν, καὶ καθ' ἑκάστην
 τροπὴν τοῦ ἐνιαυτοῦ, διαφόρους ἡμῖν τροφὰς ὁ Δεσπότης
 καχάριται· καὶ καθάπερ ἀρίστη τροφὸς, οὕτως ἡ γῆ
 τὰ παρ' ἐαυτῆς ἡμῖν δωροφορεῖ, τῷ ἐπιτάγματι τοῦ θε-
 μιουργοῦ ὑπηρετούμενη.

β'. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλεόν τοῦτον ἐκτείνω· τὸν λόγον,
 ἔξεσιν ὑμῖν συντετοῖς ὅσοι τὰ λοιπὰ ἅπαντα ἀναλέγε-
 σαι. [84] *Δίδου γὰρ, φησὶ, σοφὸν ἀφ' ὁρμητρῶν, καὶ σο-*
φώτερος ἔσται. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας τροφῆς
 τοῦτο μόνον ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἐλόγων.
 Καὶ δυνήσεσθε, εἰ βουλῆθε ἴτε, καὶ ἐκ πολλῶν ἑτε-
 ρων διερευνώμενοι καταμαθεῖν τοῦ ἀριστοτέχνου Θεοῦ
 τὴν ἀρετὴν σοφίαν, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότη-
 τα, καὶ ὥς ἑκάστον τῶν γεγεννημένων λόγῳ τινὶ παρ-
 ῆθη. Κατὰ τὸ αὐτὸ τοῖνον καὶ ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῆς ἁγίας
 Τεσσαρακοστῆς εὐρήσωμεν νῦν ἡμῖν διατετυπωμένον.
 Καθάπερ γὰρ ἐν ταῖς λεωφόροις εἰσὶ σταθμοὶ καὶ κατ-
 αγωγή, ὥστε τοὺς ὁδίτας κακηκχότας διαναπαύεσθαι,
 καὶ τῶν πόνων λήγοντας, οὕτω πάλιν ἄπτεσθαι τῆς
 ὁδοπορίας, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ δὲ ἀκταὶ καὶ αἰγιαλοὶ
 καὶ λιμένας εἰσιν, ὥστε κακεῖ τοὺς ναυτιλλομένους μετὰ
 τὰ πολλὰ κύματα διαδραμεῖν, καὶ πρὸς τὰς τῶν ἀνέμων
 ἐμβολὰς ἀντιστῆναι, μικρὸν ἀνεθάντας, οὕτω πάλιν τῆς
 ναυτιλίας ἄπτεσθαι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ νῦν, ἐπὶ
 τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς ἢ, τοὺς τὸν δρόμον τῆς νη-
 στείας καταδεχόμενοι, καθάπερ σταθμοὺς, καὶ κατ-
 αγωγή, καὶ ἀκτὰς, καὶ αἰγιαλοὺς, καὶ λιμένας, τὰς δύο
 ταύτας ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος βραχὺ τι διαναπαύεσθαι
 καχάριται ὁ Δεσπότης, ἵνα καὶ τὸ σῶμα μικρὸν ἀνέ-
 ντες ἀπὸ τῶν πόνων τῆς νηστείας, καὶ τὴν ψυχὴν παρα-
 μυθησάμενοι, πάλιν παρελθουσὶν τὸν δρόμον τούτων ἡμε-
 ρῶν, τῆς αὐτῆς ὁδοῦ μετὰ προθυμίας ἄπτεσθαι οἱ τὴν
 καλὴν ταύτην καὶ ἐπωφελεῖ ὁδοπορίαν ποιούμενοι.
 Φέρε οὖν καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴ τῆς ἀνέσεως ἐστὶν ἡμέρα
 σήμερον, παρακαλέσωμεν ὁμῶν τὴν ἀγάπην, τὰ ἀπὸ τῆς
 νηστείας συλλεγένητα κέρδη μετὰ ἀσφαλείας φυλάττειν,
 ἵνα μικρὸν διαναπαυσάμενοι, πάλιν προσθήκην ἐργά-
 σθε τοῖς προλαβοῦσι, καὶ οὕτω κατὰ μικρὸν με-
 γάλῃ τὴν ἐμπορίαν ἐκτελεῖτε κατασκευάσαντες, οὕτως
 εἰς τὴν κυρίαν ἡμέραν ἀπαντήσητε ἢ, καὶ πεληρωμέ-
 νην ὁμῶν τὴν ἀλκὰ τὴν πνευματικὴν εἰς τὸν λιμένα
 τῆς ἁγίας· ἑορτῆς εἰσαγάγητε. Ὅσπερ γὰρ τὰ παρὰ
 τοῦ Δεσπότη γεγεννημένα ἅπαντα, καθάπερ ὁ λόγος·
ἀπείδειξε, καὶ ἡ τῶν πραγμάτων διδάσκει μαρτυρία,
λόγῳ τινὶ δεημιούργηται, χρεῖαν ἀναγκαίαν ἀποπηλ-
ροῦντα· οὕτω καὶ τὰ παρ' ἡμῶν γινόμενα προσήκει μὴ
 ἀπλῶς, μηδὲ μάτην γίνεσθαι, ἀλλ' ἐπ' ὠφέλειαν καὶ

^a Quidam mss. σήμερον σφεστέραν ὑμῖν.

^b Coislin. καὶ τοῦ σώματος τὰ. Mox ἀποκινᾶναι, vox certe hoc non insolita ἀποκινᾶναι καὶ ποιεῖ ἀνακίπτειν.

^c Coislin. et alii καὶ τοῦτο αὐτὸ παιδεύων ἡμᾶς. Mox Coislin. αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀκριβῶς.

^d Fort. ἀποστάντος.

^e Αὐτῆς ἀναδιδόμενων, ἀλλ', sic Coislin.

^f Coislin. et alius τῆς ἀμπέλου.

^g Idem διαπαρεῖν.

^h Reg. unus τὰς ἀτραποὺς ὁδοῦς.

ⁱ Alii ἐκτείνωμεν.

^j Coislin. et alius τινὶ καὶ ἐπιτάγματι παρ.

^k Reg. unus ἐπὶ τῆς αὐτῆς τάσσε, et sic legatur interpretor.

^l Infra τὰς δύο ταύτας ἡμέρας τῆς ἐβδ., Savil.

^m Tres. mss. κατανήσητε.

κέρδει τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Εἰ γὰρ οἱ τὰ βω-
τικὰ μετιόντες πράγματα οὐκ ἂν ποτε ἀνάσχοιντο ἐπι-
τηδεύματος ἀψαθῆαι, μὴ πρότερον τὸ ἐκείθεν κέρδος
περισκοπήσαντες· πολλὸν μᾶλλον ἡμᾶς δίκαιον τοῦτο
ποιεῖν, καὶ μὴ ἀπλῶς τὰς ἐδοξάμεθας τῶν νηστειῶν
παρτρέχειν, ἀλλὰ διερευνᾶσθαι τὴν ἑαυτῶν συνείδη-
σιν, καὶ τὸν λογισμὸν βασανίζειν, καὶ σκοπεῖν τί μὲν
ἐν ταύτῃ τῇ ἐδοξάμεθ' ἡμῖν κατ' ὠρθοτα, τί δὲ ἐν τῇ
ἐτέρᾳ, καὶ τίνα προσθήκην ἰδεξάμεθα εἰς τὴν ἐπιου-
σαν, καὶ πόσον τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν διωρθώσαμεν. Εἰ
γὰρ μὴ μέλλομεν οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομεῖν,
καὶ τοσαύτην ποιεῖσθαι ἐπιμέλειαν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς,
οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ἔσται τῆς νηστείας, οὐδὲ τῆς ἀσιτίας,
ἣν ὑπομένομεν, μάλιστα εἰ [85] φανοίμεθα ἡ ἐλάττους
τῶν περὶ τὴν συλλογὴν τῶν χρημάτων τοσαύτην σπου-
δὴν ποιουμένων· εὐρήσεις γὰρ ἕκαστον ἐκείνων πᾶσαν
ἀγρυπνίαν ἐπιδεικνύμενον, ὥστε ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας
προσθεῖναι τοῖς προτέροις, καὶ οὐδέποτε κόρον λαμβά-
νοντα, ἀλλ' ὅσῳ ἂν αὐξηταὶ αὐτῷ τὰ τῆς περιουσίας,
τοσοῦτον μᾶλλον καὶ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν σπουδὴν
ἐκτείνουμένην. Εἰ τοίνυν ἔνθα καὶ τὰ τῆς σπουδῆς ἀνό-
νητα, καὶ τὰ τῆς περιουσίας πολλάκις πολλὴν ἐργά-
ζεται τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ τὴν λύμην, τοσαύτην
ἐπιδεικνύεται τὴν ἀγρυπνίαν, πῶς τοῦτο μᾶλλον οὐχὶ
ποιεῖν χρή, ἔνθα πολλὰ ἢ ἀπὸ τῆς σπουδῆς ἢ ὠφέλεια,
καὶ ἀφαντος ὁ μισθός, καὶ τὸ κέρδος ἀπειρον; Ἐκεῖ μὲν
γὰρ καὶ μετὰ τούτων ἀπάντων πολλὴ ἡ ἀδολία· ἀδέ-
βαιος γὰρ τῶν χρημάτων ἡ κτήσις· οὐκ ἐπαιδὴ μόνον,
τῆς τελευτῆς ἐπιστάσης, ἔνταυθα μένοντα, οὐδεμίαν
δυστην παρέχει τῷ ταῦτα συνάγοντι, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν
χρημάτων ὧδε μενόντων τὰς ὑπὲρ τούτων εὐθύνας μετα-
πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἀπαιτεῖσθαι ἀναγκάζεται.
Ἔστι καὶ ὅτε πολλάκις ὁ καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς μετὰ
τούς πολλοὺς πόνους, καὶ τοὺς ἰδρώτας, καὶ τὰς τλαι-
πωρίας, καθάπερ καταιγίδος τινὸς προσπεσούσης τῆς
τῶν πραγμάτων περιστάσεως, ἀθρόον ὁ πολλὴν τὴν
περιουσίαν τοῦ πλοῦτου κακτημένος, τῶν σφόδρα πε-
νήτων γέγονε πενέστερος. Καὶ ταῦτα καθ' ἑκάστην
ἡμέραν ἔστιν ἰδεῖν συμβαίνοντα. Ἐπὶ μέντοι τῆς πνευ-
ματικῆς ἐμπορίας οὐδὲν ἔστι τοιοῦτον δεῖσαι ποτε·
αὐτὴ γὰρ βεβαία μένει καὶ ἀκίνητος, καὶ ἔνθα μάλιστα
χρῆζομεν αὐτῆς, ἐκεῖ πολλὴν ἡμῖν παρέχει τὴν ἐξ αὐ-
τῆς παραμυθίαν.

γ'. Ὡς οὖν καιρὸν ἔχομεν, παρακαλῶ, κἀν γοῦν τὴν
αὐτὴν ἐκείνοις εἰσενέγκωμεν σπουδὴν περὶ τὴν πνευ-
ματικὴν ταύτην ἐμπορίαν, καὶ μηδέποτε παυσώμεθα
τοῦτο μεριμνῶντες, εἰ τι κατ' ὠρθοτα ἡμῖν, καὶ εἰ
τίνα τῶν ἐνοχλούντων ἡμῖν παθῶν διὰ τῆς πολλῆς
ἀγρυπνίας εἰς φυγὴν ἐτρέψαμεν, ἢ ἔχοντες τὴν ἀπὸ
τοῦ συνειδότης πληροφορίαν, πολλὴν καρπωσώμεθα
τὴν ἰδούνην. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἔστι τὸ ζητούμε-
νον, ἵνα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἔνταυθα παραγινώμεθα,
καὶ περὶ τῶν αὐτῶν συνεχῶς ἀκούωμεν, καὶ τὴν τσο-
σαρακοστὴν πᾶσαν νηστεύοντες ὦμεν^α. Εἰ γὰρ μὴ
μέλλοιμεν τι κερδαίνειν ἐκ τῆς ἐνταῦθα συνεχῆς
ἐλευσέως τε καὶ παραίνεσις, καὶ ἀπὸ τοῦ τῆς νη-
στείας καιροῦ προσφέρειν ἐν τῶν χρησίμων εἰς τὴν
ἑαυτῶν ψυχὴν, ταῦτα οὐ μόνον ἡμᾶς οὐδὲν ὠφελεῖσει,
ἀλλὰ καὶ μέλζονοι ἡμῖν κατακρίσεως ἀφορμὴ γενήσε-
ται, ὅταν τοσαύτης ἐπιμελείας ἀπολαύοντες, οἱ αὐτοὶ
διαμείνωμεν, καὶ μήτε ὁ ὀργισμὸς ἐπεικτικῆς γένηται,
μήτε ὁ θυμῶδης εἰς πράγματα μεταβάλλοιτο, μήτε ὁ

^α Tres mss. εἰ φανοίμεθα. Morel. φαινόμεθα. Coisl. εἰ φαι-
νόμενοι. ^β Reg. et Coisl. ἀποδεικνύοντες τὴν ἀγρυπνίαν, καὶ
μετὰ τούτων δὲ ἀπάντων ἐκεῖ πολλὰ. Hic multum variat Savil.
^γ Quiaque mss. ἀναγκάζεται, εἰ καὶ ἐκ πολλὰς. ^δ Coisl.
στεινόντες διατελέσωμεν. Mox ἰδεῖν συνεχῶς συναλεύσεως.

βάσκανος εἰς φιλοφροσύνην ἑαυτὸν ἀναγάγῃ, μήτε ὁ περὶ
τὰ χρήματα μεμνηὺς, ἀποστὰς τοῦ πάθους, πρὸς ἐλεη-
μοσύνην ἑαυτοῦν παρασκευάσῃ καὶ τὴν τῶν πενήτων δια-
τροφὴν, μήτε ὁ ἀκόλαστος σὺφρων γένοιτο, μήτε ὁ περὶ
τὴν κενὴν ταύτην δόξαν ἐπιοημένος ὁ μᾶθῃ ταύτης ὑπερ-
ορᾶν, καὶ τῆς ἀληθοῦς [86] ἐφίεσθαι δόξης, μήτε ὁ περὶ
τὴν ἀγάπην τὴν περὶ τὸν πλησίον ῥάθυμος, διαναστήσας
αὐτὸν παιδεύσῃ, μὴ μόνον τῶν τελωνῶν μὴ εἶναι ἐλάτ-
των, (Ἐὰν γὰρ ἀγαπήσῃτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς,
φῃσί, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ
αὐτὸ ποιοῦσιν;) ἀλλ' ἵνα παρασκευάσῃ αὐτοῦ τὸν λο-
γισμὸν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμέρως ὀρᾶν, καὶ πολλὴν περὶ
αὐτοῦ τὴν ἀγάπην ἐπιδεικνυσθαι. Ἐὰν μὴ τούτων περι-
γενοίμεθα τῶν παθῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν ἡμῖν τι-
κτομένων, καθ' ἑκάστην ἐνταῦθα παραγινώμενοι, καὶ
συνεχοῦς ἀκροάσεως ἀπολαύοντες, καὶ τοσαύτης διδα-
σκalias μετέχοντες, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς νηστείας ἔχοντες
βοήθειαν, ποῖα ἡμῖν ἔσται συγγνώμη; ποῖα δὲ ἀπολο-
γία; Εἰπέ γὰρ μοι, παρακαλῶ, εἰ τὸν παῖδα τὸν σὺν
θεῷ καθ' ἑκάστην ἀπύοντα ἡμέραν εἰς τὸ διδάσκα-
λεῖον, καὶ τοῦ χρόνου προϊόντος μηδὲν πλέον ἐκείθεν
κερδαίνοντα, ἄρα ἀνεκτῶς οἴσεις; οὐχὶ δὲ καὶ τῷ παιδὶ
μάστιγας ἐπιθήσεις, καὶ τῷ διδασκάλῳ μέμψῃ; εἰτα εἰ
μάθοις, ὅτι τὰ μὲν παρὰ τοῦ διδασκάλου πάντα γέγε-
νηται, καὶ οὐδὲν λείπεται, ἡ δὲ ῥαθυμία τοῦ παιδὸς αἰτία
πάντων κατέστηκεν, οὐχὶ πᾶσαν τὴν ἀγανάκτησιν ἐπὶ
τὴν παῖδα μεταθήσεις, τῆς αἰτίας ἀφεῖς τὸν διδασκαλόν;
Τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ἐνταῦθα γίνεσθαι δίκαιον. Ἡμεῖς γὰρ,
καθάπερ ἐτάχθημεν παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, ὥς
τέκνα πνευματικὰ ἡ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς τὸ διδα-
σκαλεῖον τοῦτο καλούμενοι, τὴν σωτηριώδη διδασκαλίαν
ὕμιν παρατίθεμεν. οὐ τὰ ἀπὸ τῆς οὐκείας διανοίας φθεγ-
γόμενοι, ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότου διὰ τῶν θείων Γρα-
φῶν ἡμῖν δωρηθέντα διδάγματα, ταῦτα εἰς μέσον προ-
τιθέντες, καὶ ταῦτα συνεχῶς ἐνηχοῦντες. Εἰ τοίνυν, ἡμῶν
πᾶσαν σπουδὴν καὶ ἀγρυπνίαν ἐπιδεικνυμένων, καὶ ἐφ'
ἐκάστης ἐπὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς ὁδηγούντων, ὅμοις
τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένετε, ἢ ἐνοήσατε ὅση καὶ ἡμῖν ἔσται
ὁδὸς, καὶ ὅμην ἡ κατὰ γνῶσις, ἵνα μηδὲν πλέον εἴπω
Εἰ γὰρ καὶ ἀνευθύνους ἡμᾶς δεῖκνυσιν τὸ μηδὲν παρ-
λιπεῖν τῶν εἰς τὴν ὑμετέραν οἰκοδομὴν ἡκόντων, ἀλλ'
ὅμως ἐπειδὴ κηδόμεθα τῆς ὑμετέρας σωτηρίας, οὐ δυνά-
μεθα πρῶτως φέρειν. Ἐπεὶ καὶ ὁ διδασκαλὸς ἐπαιδὴν ἔ-
τὸν μαθητὴν μηδὲν καρπούμενον παρὰ τῆς αὐτοῦ σπου-
δῆς, οὐχ ὥς ἔτυχεν ἀλγεῖ καὶ ὀδυνᾶται, ὁρῶν ἑαυτὴν
μάτην πονούμενον.

δ'. Ταῦτα λέγω νῦν ἡ, οὐχ ἵνα λυπήσω τὴν ὑμετέραν
ἀγάπην, ἀλλ' ἵνα διεγείρω καὶ παρασκευάσω, μήτε
ἀπλῶς κατατείνειν τὸ σῶμα τῇ νηστείᾳ, μήτε εἰκὴ κα-
μάτην τὰς ἡμέρας τῆς ἀγίας τεσσαρακοστῆς παρτρέ-
χειν. Καὶ τί λέγω τὰς ἡμέρας τῆς ἀγίας τεσσαρακοστῆς;
ὅπου γε ἡμᾶς προσήκει, μήτε μίαν ὅλως ἡμέραν παρα-
πέμπεσθαι, εἰ οἶόν τε, ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς, ἐν
ἣ μὴ κέρδος πνευματικὸν ἑαυτοῖς ἐναποτίθεμεθα, ἡ δι'
εὐχῆς, ἡ δι' ἐξομολογήσεως, ἡ δι' εὐποιίας, ἡ δι' ἐτέρας
τινὸς ἐργασίας πνευματικῆς; Εἰ γὰρ Παῦλος ὁ τοσοῦτος
καὶ τηλικούτος, ὁ τὰ ἄρρητα [87] ἐκεῖνα ῥήματα ἀκού-
σας, ἃ μέχρι τῆς σήμερον οὐδεὶς ἔγνω, ἔδοξα λέγων·
Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκω, καὶ τὴν ὑμετέραν
καύχησιν· διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι οὕτως ἑαυτοὺν τοὺς κιν-
δύνους τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐξεδίδου, ὥς παρ' αὐτὸν

^ε Coisl. ἐποτηκώς. Infra Colb. unus et Coisl. ἐαυτὸν παι-
δεύσας, quæ lectio non mala. Infra octo mss. ἀλλ' ἵνα παιδεύσῃ
αὐτοῦ τὸν λογ. ^ς Sex mss. τέκνα ἀγαπητά. ^δ Reg. unus ταῦτα
τοῖνυν λέγω.

tot, sed in utilitatem et lucrum nostræ salutis. Nam si il qui sæcularibus negotiis dediti sunt, adduci nequeant. ut rem aliquam incipiant, nisi prius aliquid fieri suhaleat: multo magis justum est, ut nos hoc faciamus, neque ita simpliciter jejuniorum hebdomada prætereant, sed scrutemur suam quique conscientiam, et rationem examinemus, consideremusque, quidnam in hac hebdomada probe actum, quid in alia, et quale augmentum acceperimus in sequenti, quas in nobis affectiones correximus. Nisi enim ita vitam nostram instituerimus, magnamque animæ nostræ curam gesserimus, nihil nobis usui erit jejuniæ, vel inedia quam toleramus, præsertim si comperti fuerimus inferiores iis qui tantum studium colligendis opibus impendunt: nullum enim horum invenies, qui non summa vigilantia labore, quo prioribus quotidie aliquid adjiciat, et qui unquam satiatur: sed quanto facultatum major est accessio, tanto et curam et studium suum amplius intendit. Quod si ubi studium est inutile, et divitiæ nonnumquam magnam salutis animæ jacturam afferunt, tanta tamen vigilantia res aguntur, quomodo non multo magis istud est faciendum, ubi diligentia multa succedit utilitas, ineffabilisque merces ac lucrum immensum? Nam illic quidem præter hæc omnia fluxæ admodum et incertæ divitiæ, instabilis pecuniarum possessio: non solum quod, imminente morte, ipsæ hic maneat, nullam eis qui illas colligere utilitatem conferant: sed etiam quod manentibus hic pecuniis, magna severitate cogentur de ipsis alibi rationem reddere. Sæpe quoque accidit ut anto mortem post multos labores, et sudores, atque ærumnas, quasi procella quadam ingruente negotiorum difficultate, repente qui plurimas possibilebat divitias, vel pauperrimis factus sit pauperior. Qualia singulis diebus videre contingit. Atqui in spirituali negotiatione nihil tale formidandum umquam: stabilis enim illa et immota manet, et ubi ea multum egemus, ibi ab illa ipsa multum consolationis accipimus.

3. *Nihil prodest jejuniū, neque concio sine bonis operibus.* — Igitur dum tempus habemus, obsecro, vel saltem id studii impendamus spiritualibus mercibus conquirendis, quod alii in perituras collocant; neque ab hac sollicitudine cessemus, si recte quid actum fuerit, vel si aliquam affectionum nobis molestiarum magna vigilantia profligaverimus, ut conscientia bono instructi testimonio, multiplicis voluptatis fructum percipiamus. Neque enim hoc solum quaeritur, ut huc quotidie conveniamus, et de iisdem continuo audiamus, et per totam Quadragesimanam jejunemus. Quandoquidem si nihil ex frequenti conventu et admonitione, atque ex jejunii tempore animæ nostræ lucrati fuerimus, tunc non solum nihil utilitatis afferent hæc, sed et majoris condemnationis occasio erunt, si quidem tanta curati diligentia iidem permaneamus, et si neque iracundus fiat mitis, neque indignandus in mansuetudinem se vertat, neque invidus in benevolentiam se transferat, neque insano divitiarum amore correptus desistat ab affectu, et

elemosynis dispartendis et alendis pauperibus vacet, neque intemperans castus evadat, neque vanæ gloriæ studiosus illam contemnere, et veram gloriam desiderare discat, neque caritatis in proximum negligens, acipiam excitans det operam, ut non solum non inferor sit publicanis (*Nam si diligitis eos, qui vos diligunt, inquit, quid amplius facitis? nonne et publicani hoc faciunt [Math. 5. 46]?*), sed et ut animum suum ita instituat, ut et inimicos humaniter aspiciat et magnam ipsis caritatem exhibeat. Quod si affectionibus istis, et aliis quæ in nobis nascuntur, superiores non fuerimus, licet quotidie hic conveniamus, et frequentibus concionibus atque doctrina tanta instituiamur, tantumque a jejuniis adminiculum habeamus, qualis erit nobis venia? qualis defensio? Dic enim mihi, obsecro, si puerum tuum quotidie videres in ludum ire, et multo elapso tempore nihil lucri facere, patienter ferres? nonne et puerum verberares, et magistrum argueres? et si deinde disceres magistrum omne quod officii sui erat fecisse, et plane intermisisse nihil, pueri autem ignaviam causam esse omnium: nonne indignationem omnem in puerum transferres, non jam accusans magistrum? Idipsum et hic jure faciendum est. Nos enim, quia per gratiam divinam ad hoc destinati sumus, quasi spirituales¹ filios in hæc scholas vos quotidie vocantes, salutarem vobis doctrinam proponimus: neque ea quæ ex nostra mente excogitavimus, sed ea quæ a Domino per divinas Scripturas nobis donata sunt, in medium afferimus illaque vobis frequenter inculcamus. Si ergo, cum nos omnem adhibeamus vigilantiam omneque studium, et vos quotidie in viam veritatis ducamus, vos in iisdem perseveretis malis: cogitate quantus et noster sit futurus dolor, et quanta vestra condemnatio, ne quid dicam acerbius. Quamvis enim nos criminari non simus obnoxii, et qui nihil prætermittamus, quod ad vestram pertineat ædificationem; tamen quia vestræ salutis curam gerimus, ideo non possumus il non graviter ferre. Quia et doctor cum videt discipulum nullum ex cura sua fructum facere, non vulgariter dolet et gemit, videns se omnem laborem et operam perdere.

4. *Hæc nunc dico*², non ut caritatem vestram more afficiam, sed ut excitem et instruam, quo non frustra jejuniis corpus castigetis, neque temere et in vanum dies Quadragesimæ sanctæ transigatis. Et quid dico dies Quadragesimæ sanctæ, cum prorsus nullam nos diem umquam transigere oporteat, si possibile est, per totum vitæ curriculum, in qua non lucrum aliquod spirituale in nobis reponamus, vel per preces, vel per confessionem, vel per elemosynas, vel per aliqua alia spiritualia bona opera? Nam si Paulus tantus et talis, qui arcana illa verba audivit, quæ usque in hodiernum diem nullus cognovit, clamabat dicens: *Quotidie morior, per vestram glorificationem* (1: Cor. 15. 31): docens nos, se sic acipsum pro pietate periculis exposuisse, ut quotidie morti vicinus

¹ Sex Mas., *dilectos, pro, spirituales.*

² Reg. unus, *Porro hæc dico.*

cesset : et quod natura non fert (uni enim morti obnoxii sumus omnes). hoc ipse pertinaci suo instituto agebat, tametsi benignus Deus illum quotidie in aliorum salutem conservaret : proinde si ille qui tot præclaris operibus excelsus erat, et quasi angelus super terram apparebat, quotidie studebat aliquid lucri facere, et pro veritate stare in acie contra pericula, spiritualesque sibi colligere merces, ac nunquam gradum sistere : qualem habebimus nos defensionem, qui non solum bonis operibus omnibus destituti sumus ; sed et tot malis gravati quorum unum dumtaxat in ipsum perditionis profundum detrudere nos possit, nullumque præterea studium nobis est, ut vel saltem hæc emendemus ? tam autem idem ipse sæpe reperiatur non uni flagitio, sed pluribus obnoxius, cum nempe et iracundus sit et intemperans, et avarus, et invidus, et ferox, et neque hæc corrigere, neque virtutis opera attingere velit, qualis postea erit spes salutis ? Hæc dico, et dicere non desinam, ut auditores suum quisque remedium accipiant ex dictis nostris, et studeant, ut statim ab affectionibus mentem turbantibus liberentur, convalescentesque virtutum studiis posthac se accommodent. Etenim iis qui corporali morbo laborant, quamvis sexcentis medicis remedia apponat, si arger autem medicinæ operationem non admittat, et sæpe succensens, postquam medicus imposuerit pharmacum, impatiens doloris illud rejiciat, nulla inde utilitate suscepta, necne prudens medicum arguerit, quod non suum egerit officium : eodem modo et hic nos medicamentum ex spirituali doctrina confectum imponimus ; vestrum autem posthac fuerit ferre dolores, et curam cum utilitate admittere, ut a morbo liberati, ad veram regrediamini sanitatem. Sic enim et ipsi magnam percipiatis utilitatem, et nos non modica hinc consolatione afficiemur, si viderimus eos, qui prius laborabant, tam cito bonam valetudinem recuperasse.

Ratio humana potest omnia vitia etiamare ; Paulum prædicat. — Unusquisque ergo vestrum, obsecro, si non antea, saltem nunc operam det, ut vitium quod sibi magis quam cætera infestum sentit ex anima exsecet, et pia cogitatione quasi spirituali quodam gladio utens, seipsum ab eo liberet. Dedit enim nobis Deus rationem quæ sufficiat et possit, si velimus parum respicere, omnia quæ in nobis nascuntur vitia domare. Propterea etiam sanctorum omnium vitam et instituta in divinis Scripturis descripta, Spiritus sancti gratia reliquit, ut discentes eos, licet ejusdem fuerint naturæ, virtutem tamen omnimodam exhibuisse, ne simus nos ignavi et desides in iis exercentis.

5. Annon naturæ nostræ fuit et beatus Paulus ? Flagro enim amore hujus viri, et propterea continuo versatur ipse in ore meo, et quasi in archetypum aliquod exemplar, ita et in illius animam respiciens, obstupesco in hoc viro mirum affectum contemptum, fortitudinis excellentiam, amoris in Deum fervorem : et mecum repeto, unum hominem omnes virtutes studio suo in se collegisse et exhibuisse ; nosque no-

minimum quidem bonum opus præstare velle. Quis igitur nos eripiet a supplicio inevitabili ? Nam cum ejusdem ille nobiscum fuerit natura, et eadem obnoxius affectionibus, atque in tanta temporum difficultate, quotidie, ut ita dicam, tractus, laceratus et publice raptus ab iis qui prædicationem oppugnabant, qui et sæpe ipsum enectum existimarent, et quasi destinatam animo eadem perpetrassent, ipsum reliquerunt : inveniturne aliquis nostrum, desidius, segnitique deditorum, qui tantam virtutum magnitudinem præ se ferat ? Verum quanta beatus ille præclara opera fecerit, et fortitudinem, quam præ religionis prædicatione quotidie exhibuerit, non a nostra lingua, sed ab ipso oportet audire dicentem. Quando enim in eum devenit necessitatem, ut propter pseudoapostolorum fallaciam res suas enarrare cogeretur : tam grave enim letud et molestum ipsi erat, ut reluctaretur, et nunquam in medium ea afferre vellet, imo seipsum auderet vocare blasphemum, et persecutorem : quoniam autem pernecessarium esse videret, ut impostorum ora obstrueret, et discipulis parvam daret consolationem : sic fere cepit post multa alia dicere : *In quo quis audeat, per insipientiam loquor, audeo et ego* (2. Cor. 11. 21). Considera viam animam, non solum audaciam, sed et insipientiam rem eam vocat : ducens nos ne unquam citra necessitatem, et nullo urgente, quæ a nobis facta sunt, ostentemus, si quidem aliqui ex nobis inveniantur qui bonum aliquod sunt operati. *In quo quis, inquit, audeat, per insipientiam loquor, audeo et ego* : hoc est, quoniam ego multam video necessitatem, audere volo, et insipientiæ opus exhibere. *Hebraei sunt, et ego ; Iarnolites sunt, et ego ; semen Abraham sunt, et ego* (ib. v. 22). De hoc, inquit, sublime sapiunt et gloriantur ; ne putent ea nobis decesse ; etiam nos eorumdem participes sumus. Deinde subiecit : *Ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ego* (ib. v. 23).

6. Vide hic, dilecto, beatæ hujus animæ virtutem. Nam postquam rem a se factam, audaciam et insipientiam vocavit, quamvis in tanta esset necessitate constitutus, neque sic tamen dictis contentus fuit : sed cum demonstraturus esset se illos magno præcedere intervallo, ut ne quis eum putet per ostentationem hæc dicere, iterum insipientiam vocat quod a se dicebatur, quasi diceret : Non sum nescius me rem facere quæ multos offendat, et quæ neque me deceat : sed me compellit magna necessitas ; ideo ignoscite mihi insipientiæ verba loquenti. Hujus vel umbram imitemur nos, qui tantis preminimur peccatis, et sæpe si parvum quiddam recte facimus, neque ipsum in promptuario mentis nostræ repositum manere patimur, sed ut gloriam aliquam ab hominibus venemur, divulgamus, et ob intempestivam nugacitatem divina retributione nosmetipsos fraudamus. At nihil tale beato Paulo accidebat. Sed quid ? *Ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ego* ; deinde adducit in medium ea quæ pseudoapostoli non exhibebant. Quomodo enim exhibuissent qui veritatem oppugnabant, et nihil non agebant ut prædicationi religio-

τὸν θάνατον γίνεσθαι ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας, καὶ ὅπερ ἡ φύσις οὐκ ἔδεδετο (ἐν γὰρ θανάτῳ πάντες ὑποκαίμεθα) τοῦτο ἡ φιλονεικία τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ κατέρωθου, εἰ καὶ ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἐπὶ πλεόν αὐτὸν διετέλει διὰ τὴν τῶν λοιπῶν σωτηρίαν· εἰ τοίνυν ἐκεῖνος ὁ τοσοῦτος κομῶν κατορθώμασι, καὶ καθάπερ ἄγγελος ἐπὶ γῆς φαινόμενος, καθ' ἑκάστην ἐσπούδαζε καρθαίνειν, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κινδύνους παρατάττεσθαι, καὶ τὴν ἐμπορίαν τὴν πνευματικὴν ἑαυτῷ συλλέγειν, καὶ μηδέποτε ἴστασθαι· ποίαν ἂν σχολήσαν ἡμεῖς ἀπολογίαν, οἱ μὴ μόνον πάντων ὄντες ἔρημοι τῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτοις ἐλαττώμασιν ὑποκαίμενοι, ὧν καὶ ἐν μόνον ἡμῖν προσὸν ἱκανὸν εἰς αὐτὸ τῆς ἀπωλείας τὸ βράθυρον καταγαγεῖν, καὶ μηδεμίαν ποιούμενον σπουδὴν, κἂν γοῦν ταῦτα διορθοῦν; ὅταν δὲ ὁ αὐτὸς πολλάκις εὐρίσκειτο, μὴ μόνον ἐν ἐλάττωμα ἔχων, ἀλλὰ καὶ πλεονα, καὶ ὀργίλος ἦ. καὶ ἀκόλαστος, καὶ πλεονέκτης, καὶ βάσκανος, καὶ θυμώδης, καὶ μήτε ταῦτα διορθοῦν βούλοιο, μήτε τῶν τῆς ἀρετῆς ἔργων ἐφάπτεσθαι, ποία λοιπὸν ἂν γένοιτο σωτηρίας ἐλπίς; Ταῦτα λέγων, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ἵνα ἕκαστος τῶν ἀκούσων τὸ κατὰ ἄλλον ἑαυτῷ φάρμακον δεχόμενος ἐκ τῶν κερ' ἡμῶν λεγομένων, σπουδάζῃ, ταχέως, καὶ τῶν ἐνοχλοῦντων παθῶν ἀπαλλαγῇ πρὸς ὑγίειαν ἐπανελθεῖν, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν ἑαυτὸν ἐπιτήδειον καταστήσῃ. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων τὰ σώματα, κἂν μυριάκις ὁ ἱατρός ἐπιβῇ τὰ φάρμακα, ὁ δὲ ἄρρωστος μὴ ἀνέχηται ἐπιμένειν τὴν ἀπὸ τοῦ φαρμάκου θεραπείαν, ἀλλὰ πολλάκις δυσχεραίνει μετὰ τὸ ἐπιβεῖναι τὸν ἱατρὸν, οὐκ ἀνεχόμενος τῆς ἀλγηδόνος ἀπορίπτει τοῦτο, καὶ μὴ καταδέχοιτο τὴν ἐξ αὐτοῦ ὠφέλειαν, οὐδεὶς ἂν τῶν εὐφρονούντων μέμφοιτο τῷ ἱατρῷ τῷ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα εἰσαγαγόντι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐνταῦθα ἡμεῖς μὲν τὸ φάρμακον τὸ ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τῆς πνευματικῆς κατασκευάσαντες ἐπιτίθεμεν· ὁμότερον δὲ ἂν εἴη λοιπὸν καὶ ἀνέχεσθαι τῶν ἀλγηδόνων, καὶ τῆς θεραπείας ἀπένεσθαι, καὶ ἀπαλλαγῆς τῆς νόσου πρὸς τὴν ἀληθὴ ὑγίειαν ἐπανελθεῖν. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ πολλὴν τῆς ὠφελείας τὴν αἰσθησιν λήψετε, καὶ ἡμεῖς οὐ μικρὰν ἔχομεν τὴν παραμυθίαν, ὁρῶντες τοὺς πρότερον κάμοντας, οὕτω ταχέως πρὸς ὑγίειαν ἐπανελθόντας.

Ἐκαστος τοίνυν ὁμῶν, παρακαλῶ, εἰ καὶ μὴ πρότερον, κἂν γοῦν ἐκ τοῦ παρόντος ἂ σπουδάζετω, ὅπερ οἶδεν ἐνοχλοῦν αὐτῷ ἐλάττωμα τῶν ἄλλων πλεόν παθῶν, τοῦτο ἐκτέμνειν τῆς ψυχῆς, καὶ τῷ εὐσεβεῖ λογισμῷ, καθάπερ μαχαίρῃ τινὶ πνευματικῇ χρώμενος, οὕτως ἑαυτὸν τοῦ πάθους ἀπαλαττέτω. Δέδωκε γὰρ ἡμῖν ὁ Θεὸς λογισμὸν ἀρχοῦντα, καὶ δυνάμενον, εἰ βούληθῇμεν μικρὸν διαδέξασθαι, ἑκάστου τῶν ἐν ἡμῖν τικτομένων παθῶν περιγίνεσθαι. [88] Διὰ τοῦτο καὶ τῶν ἀγίων ἡμῖν ἀπάντων τοὺς βίους καὶ τὴν πολιτείαν διὰ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγραπτον καταλείοιπεν ἡ τοῦ ἡνιόχου χάρις, ἵνα μαθόντες, ὡς τῆς αὐτῆς ἡμῖν ὄντες φύσεως, ἕκαστα τὰ τῆς ἀρετῆς κατέρωθωσαν, μὴ βρβυμῶμεν περὶ τὴν ταύτης ἐργασίαν.

ε'. Πι σὺχ' αὐτῆς ἡμῖν φύσεως ἦν ὁ μακάριος Παῦλος; Ἐκκαίνομαι γὰρ εἰς τὸν τοῦ ἀνδρὸς πόθον, καὶ διὰ τοῦτο συνεχῶς αὐτὸν περιστρέφω οὐ παύομαι, καὶ ὥσπερ εἰς ἀρχέτυπον εἰκόνα τινά, εἰς τὴν τούτου ψυχὴν ἐνορῶν, ἐκπλήττομαι τὸν παθῶν τὴν ὑπεροψίαν, τῆς ἀνδρείας τὴν ὑπερβολὴν, τοῦ φιλήτρου τοῦ πρὸς τὴν θεὸν τὸ διάπυρον, καὶ λογίζομαι, ὅτι πᾶσαν τῶν ἀρετῶν τὴν συναγωγὴν εἰς ἀνθρώπου βουλῆθεις κατέρωθωσεν. καὶ ἡμῶν ἕκαστος οὐδὲ τὸ τυχὸν κατορθοῦν βούλεται. Τίς

• Morel. ἐκ τοῦ παρ. λόγου.

οὐν ἡμεῖς ἐξαιρήσεται τῆς καλῆς; τῆς ἀπαραιτήτου, ὅταν καὶ τῆς αὐτῆς ἡμῖν κοινωνῶν φύσεως, καὶ τοῖς αὐτοῖς πάθεσιν ὑποκαίμενος, καὶ ἐν τοσαύτῃ καιρῶν δυσκολίᾳ· γεγονώς, καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ὡς εἰπεῖν, ἐλκόμενος, σπαρτατόμενος, καὶ δημοσίᾳ σπρόμενος ὑπὸ τῶν τῷ κηρύγματι πολεμοῦντων, οἱ καὶ νομίσαντες αὐτὸν πολλάκις τεθνάναι, τότε λοιπὸν, ὡς εἰς ἔργον ἀγαγόντες τὴν φονικὴν αὐτῶν γνώμην, οὕτω κατέλιπον; Εὐρίσκειται τις ἡμῶν τοσοῦτον μέγεθος ἀρετῆς ἐπιδεικνύμενος, οὕτως ἀναπεπρωκότων, καὶ τοσαύτῃ ῥαθυμίᾳ ἑαυτοῦς ἐκδεσπόκων; Ἄλλ' ἵνα μὴ παρὰ τῆς ἡμετέρας γλώττης ἀκούητε τὰ παρὰ τοῦ μακαρίου τούτου κατορθώματα, καὶ τὴν ἀνδρείαν, ἣν ὑπὲρ τοῦ ἡ τῆς εὐσεβείας κηρύγματος καθ' ἑκάστην ἐπιδείκνυντο, ἀναγκαῖον αὐτοῦ ἰκούσαι λέγοντος. Ἦνίκα γὰρ εἰς ἀνάγκην κατέστη εἰς τὴν τῶν ψευδοπροσέτων ἀπάτην τὰ ἑαυτοῦ διηγείσθαι· οὕτω γὰρ ἦν αὐτῷ τοῦτο βαρὺ καὶ ἐπαχθές, ὡς καὶ ἀναδύεσθαι, καὶ μηδέποτε βούλεσθαι ταῦτα εἰς μέσον ἄγειν, ἀλλὰ καὶ τολμῶν ἑαυτὸν καλεῖν βλάσφημον, καὶ διώκτην· ἐπειδὴ δὲ πολλὴν εἶδε τὴν ἀνάγκην, ὑπὲρ τοῦ ὁ ἀπορρέψαι τὰ στόματα τῶν ἀπαταῶντων, καὶ μικρὰν δοῦναι τὴν παραψυχὴν τοῖς μαθητευομένοις, οὕτω πως ἤρξατο μετὰ τὸ πολλά ἕτερα εἰπεῖν· Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμῇ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ καγὼ. Σκόπει ψυχὴν φιλόθεον, οὐ μόνον τόλμαν, ἀλλὰ καὶ ἀφροσύνην τὸ πρᾶγμα καλεῖ, παιδεύων ἡμᾶς μήποτε ἀπλῶς ἀνευ ἀνάγκης, καὶ μηδεὶν καταναγκάζοντος, τὰ ὅφ' ἡμῶν γεγεννημένα ἐκπομπεύειν, εἰ γέ τις ἐξ ἡμῶν εὐρεθεῖεν ἀγαθὸν τι ἐργασάμενοι. Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμῇ, φησὶν, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ καγὼ τοῦτ' ἔστιν. ἐπειδὴ πολλὴν ὥρῃ τὴν ἀνάγκην, τολμᾶσαι βούλομαι, καὶ ἀφροσύνης ἔργον ἐπιδείξασθαι. Ἑβραῖοι εἰσι, καγὼ Ἰσραηλιταὶ εἰσι, καγὼ σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι, καγὼ. Ἐπὶ τούτοις, φησὶ, μέγα φρονοῦσι· μὴ νομιζέτωσαν λείπεσθαι ἡμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τῶν αὐτῶν μετέχομεν. [89] Εἴτα ἐπήγαγε, Διδάκοντο Χριστοῦ εἰσι, παραφροσύνων λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ.

ζ'. Θέα μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, τοῦ μακαρίου τούτου τῆς ψυχῆς τὴν ἀρετὴν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τόλμαν καὶ ἀφροσύνην ἐκάλεισε τὸ γεγεννημένον ὑπ' αὐτοῦ, καίτοι εἰς τοσαύτην ἀνάγκην καταστάς, οὐδὲ οὕτως ἠρκέσθη τοῖς εἰρημίοις· ἀλλ' ὅτε ἐμελλεν ἑαυτὸν δεῖκνύναι πολλῷ τῷ μέτρῳ ἐκείνους ὑπερακοντίζοντα, ἵνα μὴ τις νομίῃ ἀπὸ φιλαυτίας αὐτὸν ταῦτα φέγγεσθαι, πάλιν ἀφροσύνην καλεῖ τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον, μονονουχὶ λέγων· μὴ γὰρ οὐκ οἶδα, ὅτι πρᾶγμα ποῶ τοῖς πολλοῖς προσιστάμενον, καὶ οὐκ ἐμοὶ πρέπον; ἀλλ' ἡ πολλὴ με ἀνάγκη· εἰς τοῦτο συνωθήσασα ἐκδιᾶζεται· διὸ σύγγνωτέ μοι, φησὶ, παραφροσύνης βήματα φεγγομένη. Τούτου κἂν τὴν σκίαν μιμησώμεθα ἡμεῖς οἱ τοσαῦτα φορεῖα ἀμαρτημάτων ἔχοντες ἐπικείμενα, καὶ πολλάκις ἐν τῇ βραχὺ κατορθοῦντες, καὶ οὐδὲ τοῦτο εἰς τὰ ταμεία τῆς διανοίας φυλάττειν ἀνεχόμενοι, ἀλλὰ διὰ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων θηρᾶσθαι δόξαν ἐκπαιεύοντες, καὶ εἰς μέσον προτιθέντες, καὶ διὰ τῆς ἀκαίρου ταύτης φλυαρίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀμοιβῆς ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος οὗτος τοιοῦτον τι πέπονθεν. Ἀλλὰ τί; Διδάκοντο Χριστοῦ εἰσι· φησὶ, παραφροσύνων λέγω, ὑπὲρ ἐγώ· εἴτα λοιπὸν ἐντεῦθεν ἐκεῖνα εἰς μέσον ἄγει, ὧν οἱ ψευδοπρόστολοι οὐδὲν ἦσαν ἐπιδοδεγμένοι. Πῶς γὰρ οἱ καὶ τῇ ἀληθείᾳ πολεμοῦντες, πρὸς τὸ ἐμποδίσαι τῷ κηρύγ-

• Sic alii præter Mor. qui habet περὶ τοῦ.

• Alii ὑπὸ τοῦ. Paulo post Morel. μετὰ τὰ πολλὰ ἕτερα.

• (Cousin. ἀφροσύνην λαλεῖ· τὸ. Alii quæ παραφροσύνην habent.

• Morel. διδάκοντο γὰρ εἰσι.

μασι τῆς εὐσεβείας πάντα διαπραττόμενοι, καὶ τῶν ἀφελεστέρων τὰς διανοίας παρασκαλεύοντες; Εἰπὼν τοίνυν, Ὑπὲρ ἐγὼ, ἀπαριθμεῖται λοιπὸν τὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ κατορθώματα, καὶ φησιν· Ἐν πόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν θανάτοις πολλάκις. Τί λέγεις; Ξένον τι καὶ παράδοξόν ἐστι τὸ παρὰ σοῦ λεγόμενον. Ἔστι γὰρ πολλάκις θάνατον ὑπομαίνας; Ναί, φησιν, εἰ καὶ μὴ τῇ πεύρᾳ, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ· διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι τοιοῦτοις διηγεκῶς ἑαυτὸν κινδύνους ἐξεδίδου διὰ τὸ κήρυγμα τοῖς θάνατον αὐτῷ τίκτουσιν, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐν αὐτοῖς μέσους τοῖς κινδύνους τὸν ἀθλητὴν διεφύλαττεν, ὥστε τοῖς μαθητευομένοις πολλὴν γίνεσθαι παρ' αὐτοῦ τὴν ὠφέλειαν. Ἐν θανάτοις, φησὶ, πολλάκις· ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεισαράκοντα παρὰ μίαν ἑλαθον, τρίς ἐρραβδίσθη, ἀπαξ ἐκιδόσθη, τρίς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ θυτῷ πεποιήκα, ὁδοπορίας πολλάκις, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους ληστῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐξ ἐθνῶν, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις, κινδύνους ἐν πόλεσιν, κινδύνους ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνους ἐν θαλάσῃ. Μὴ ἀπλῶς παρατρέχωμεν, ἀγαπητοί, τὰ εἰρημένα· ἕκαστον γὰρ τούτων καθ' ἑαυτὸ μόνον πλάγος ἡμῖν ὑποδεικνύει πειρασμῶν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ὁδοπορίαν μίαν εἶπεν· ἀλλ', Ὀδοπορίας, φησὶ, πολλάκις· οὐδὲ κίνδυνον ποταμῶν, ἀλλὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους κινδύνους, καὶ πάντα μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς ὑπέμεινε. Καὶ μετὰ ταῦτα [90] ἅπαντα πάλιν φησὶν· Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνάσει, χωρὶς τῶν παρεκτός.

ζ'. Ὅρα πάλιν ἄλλο πλάγος ἡμῖν πειρασμῶν ἀνοηγμένον. Εἰπὼν γὰρ, Χωρὶς τῶν παρεκτός, ἠνίκατο ὅτι τὰ παραλειφθέντα πλείονα εἰδὸς εἶναι τῶν εἰρημένων. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔσθη, ἀλλὰ πάλιν ἡμᾶς διδάσκει τὰς ἐπισυστάσεις, καὶ τὰς συστροφὰς ὡς ὑπέμεινεν, οὕτως λέγων· Ἡ ἐπισύστασις μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἰδοὺ πάλιν καὶ τοῦτο ἱκανὸν κατόρθωμα, εἰ καὶ μόνον τυγχάνει, εἰς αὐτὴν αὐτὸν ἐναγαγεῖν τὴν ἀκραν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς· Ἡ μέριμνα, φησὶ, πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, οὐχὶ μὲν, καὶ δύο, καὶ τριῶν, ἀλλὰ πασῶν τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην. Ὅσην γὰρ ἥλιος διατρέχει γῆν τὰς οἰκίας ἀκτεῖνας ἀφελῆς, τοσαύτην καὶ ὁ μακάριος οὗτος εἶχε τὴν μέριμναν καὶ τὴν φροντίδα. Εἶδες πλάτος ψυχῆς; εἶδες διανοίας μέγεθος; Καὶ τὸ ἐξῆς δὲ ἐπαγόμενον πάλιν ἅπαντα, ὡς εἶπεν, τὰ εἰρημένα ἀποκρύπτει· Τίς γὰρ ἀσθενεῖ, φησὶ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Βαβαί, πόση τοῦ ἀνδρός τούτου ἡ φιλοσοργία· πόση ἡ ἀγρυπνία· πόση ἡ μέριμνα. Ποία μήτηρ οὕτω διακρίπτεται τὰ σπλάγχνα τοῦ παιδὸς αὐτῆς πυρέττοντος, καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης καίμενου, ὡς ὁ μακάριος οὗτος ὑπὲρ τῶν ἐν ἐκάστῳ τόπῳ ἀσθενούντων μᾶλλον ἡσθάνει, καὶ ὑπὲρ τῶν σκανδαλιζομένων ἐπυροῦτο; Ἐκδοίαι γὰρ μοι λέξεως ἐμφανισί. Οὐκ εἶπε, τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ λυποῦμαι; ἀλλὰ Πυροῦμαι, φησὶ, τὴν ἐπίστασιν ἡμῖν τῆς δόξης δηλῶν, καὶ μονονουχὶ θεικὸς ἐμπυριζόμενος ἑαυτὸν, καὶ καίμενον ἐνδοθεν ὑπὲρ τῶν τὰ σκάνδαλα ὑπομενόντων. Οἶδα ὅτι εἰς πολὺ μῆκος ἐξέτεινα τὴν διδασκαλίαν, καὶ ταῦτα προηρημένος σήμερον συστέλλαι, ἵνα μικρὸν ἐκ τοῦ τῆς νηστείας πόνου ἀνεθῇναι δυνήθῃτε· ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἐμπεισῶν εἰς τὸν πλοῦτον τῶν κατορθωμάτων τοῦ ἀγίου τούτου, καθάπερ ὑπὸ βύμης ὕδατων σφοδρότατης, οὕτως τὴν

γλῶτταν παρσύρῃν. Διὸ μέχρι τούτου στήσας τὸν λόγον, παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην διηγεκῶς τούτον ἐν διανοίᾳ περιφέρειν, καὶ τοῦτο λογίζεσθαι συνεχῶς, ὅτι τῆς αὐτῆς ἡμῖν κοινωνῶν φύσεως, καὶ τοῖς αὐτοῖς πάθεσιν ὑποκείμενος, καὶ ἐπιτήδευμα ἔχω· εὐτελὲς καὶ εὐκαταφρόνητον, καὶ δέσματα βράπτων, καὶ ἐπὶ ἐργαστηρίου ἐστῆκώς, ἐπειδὴ ἡδουλῆθη καὶ ἡθέλησε πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόρους ἑαυτὸν ἐκδοῦναι, καὶ ἄξιον ἑαυτὸν καταστήσαι τῆς ὑποδοχῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος, δαψιλεστέρως ἀπῆλause τῆς ἀνωθεν φιλοτιμίας. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ἐὰν βουληθῶμεν τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐπιδείξασθαι, οὐδὲν τὸ καλῶν τῶν αὐτῶν ἡμᾶς ἀπολαύσαι. Φιλότιμος γὰρ ὁ Δεσπότης, καὶ Βούλεται πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐκίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Ἀξίους τοίνυν ἑαυτοὺς κατασκευάσωμεν, καὶ μετὰ προθυμίας ζεοῦσης τῆς ἀρετῆς ὅψι γούν ποτε ἐπιλαβώμεθα, καὶ τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν τὴν διόρθωσιν ἐπιδειξάμεθα ἐπιτηδείους ἑαυτοὺς ἀπεργασώμεθα [91] πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑποδοχὴν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοῦσθαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA IB.

Εἰς τὰ ἀκόλουθα τῆς κτίσεως· Ἡ ἄσθη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, ὅτε ἀνέτετο· ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

α'. Φέρε δὴ σήμερον πληρώσωμεν ἡμῶν τὴν ὑπόσχεν, καὶ τῆς συνήθους ἀφώμεθα διδασκαλίας, καὶ τῇ ἀπολουθῇ τῶν πρῶην εἰρημένων συνάψωμεν καὶ τὰ μέλλοντα νῦν ῥηθῆσθαι. Ἰστε γὰρ, ὅτι καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρον σπεύδοντας ἡμᾶς, καὶ βουλομένους τοῦτο ποιῆσαι, ἡ περὶ τοὺς ἀδελφούς τοὺς ἡμετέρους πρόνοια τὴν γλῶτταν ἡμῖν εἰς τὴν πρὸς ἐκείνους παραίνεσιν μετήγαγε. Ποτὲ μὲν γὰρ τοὺς νενοσηκότας τῶν ἀδελφῶν, καὶ διὰ συνηθείας πρῶτον ἀποσχίζοντας ἑαυτοὺς τοῦ συλλόγου τούτου τοῦ πνευματικοῦ, καὶ τὴν ἡσθον τῆς ἀγίας ἐορτῆς ἢ ἡμῖν ἀκρωτηριάζοντας, διὰ τῆς πολλῆς παρακλῆσεως καὶ συμβουλῆς ἐπειθόμεν, μὴ ἐπὶ πολὺ χωρίζειν ἑαυτοὺς τῆς τοῦ Χριστοῦ κοίτης, μηδὲ ἔξω τοῦ σκηνοῦ τούτου τοῦ πνευματικοῦ πλανῶσθαι, καὶ τῷ μὲν λόγῳ καὶ τῷ ὀνόματι ἡμῖν ἠνώσθαι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ Ἰουδαίοις κατακολουθεῖν τοῖς ἐπὶ τῇ σκιά παρακαθημένοις, καὶ τῷ λύχνῳ προσηλωμένοις, μετὰ τὴν ἑλλαμνίαν τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου· ποτὲ δὲ τῶν ἐνταῦθα συλλεγομένων τοὺς ἀμύητους παρεκαλέσαμεν ἐπιδραμεῖν τῇ κλήσει τῇ πνευματικῇ, καὶ πάντα ὑπνον, καὶ πᾶσαν βραθυμίαν ἀποτιναξάμεναι, πᾶσιν ζέοντι, καὶ προθυμίᾳ συντεταμένη ἐτοίμους ἑαυτοὺς πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῆς βασιλικῆς δωρεᾶς ἀπεργάσασθαι, καὶ σπεύσαι πρὸς τὸν τὴν ἀφῆσιν τῶν πεπλημμελημένων δωρούμενον, καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ μετὰ δαψιλείας παρέχοντα. Ἐπεὶ οὖν καὶ τῶν περὶ τὴν τοῦ πάσχα ἐορτὴν σφαλλομένων, καὶ διὰ τῆς νομιζομένης ταύτης μικρᾶς παρατηρήσεως μεγάλη ἑαυτοὺς ζημιούντων, τὴν ἡμῖν ἀρμυρόντων πρόνοιαν ἐπισησάμεθα, κατὰλληλον αὐτῶν τῷ τραύματι τὴν θεραπείαν ἐπαγαγόντες, καὶ τοῖς ἀμύητοις τὴν προσήκουσαν νοθεσίαν προσηγάγομεν, ἀκόλουθον ἂν εἴη λοιπὸν, ἐπειδὴ πρὸς τὰ κατεπεύγοντα τῶν νοσημάτων ἔσθημεν, καὶ τὸ αὐτῶν ἐπληρώσαμεν, κοινῇ πᾶσιν ὑμῖν σήμερον ἐστίασιν παραβεῖναι τὴν πνευματικὴν. Ὅσπερ γὰρ πρὶν ἢ τῶν ἀδελ-

* Morel. ὀκυρῶνται, alii omnes ἀποκρύπτει.

β Reg. unus τῆς πνευματικῆς ἐορτῆς.

obstiterent, ac mentes simpliciorum subverterent? Igitur ut dixit, *Plus ego*, enumerat postea fortitudinis suae præclara opera, et inquit: *In laboribus plurimis, in plagis supra modum, in moribus frequenter*. Quid dicis? Stupendum et admirabile est quod a te dicitur. Estne enim possibile, ut quis sæpe moriatur? Etiam, inquit, quamvis non mortis experientia, attamen moriendi proposito: docens nos, subinde se ob prædicationem mortis pericula adhiisse, sed Dei gratia in mediis periculis athletam servatum, quo discipulis magis prodesset. *In moribus*, inquit, *frequenter: a Judæis quinquies quadraginta plagas una minus accepi, ter virgis caesus sum, semel lapidatus, ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi; in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis ex falsis fratribus, periculis in civitatibus, periculis in solitudine, periculis in mari* (2. Cor. 11. 24-26). Ne simpliciter prætereamus hæc dicta, dilecti: nam quodlibet horum per se solum pelagus aliquod tentationum nobis ostendit. Non enim simpliciter iter unum dixit: sed, *In itineribus sæpe*: neque unum periculum in fluviis, sed multa et varia; et omnia ingenti fortitudine tulit. Et post hæc omnia iterum inquit: *In labore et ærumna, in vigiliis sæpe, in fame et siti, in jejuniis sæpe, in frigore et nuditate, præter illa quæ extrinsecus sunt* (1b. v. 27. 28).

7. *Pauli ærumna variæ*. — Vide iterum aliud pelagus tentationum nobis aperiri. Ut enim dixit, *Præter illa quæ extrinsecus sunt*, insinuavit prætermissa plura esse, quam quæ dicta sunt. Neque his contentus fuit, verum nos docet pressuras et conspirationes quas sustinuit, sic dicens: *Instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum*. Ecce hoc bonum opus vel unicum sufficiens est, ut summus ipse virtutum apex tribuatur: *Sollicitudo*, inquit, *omnium Ecclesiarum*, non unius, vel duarum, vel trium, sed omnium quæ in toto orbe. Nam quantam terram sol radiis suis illustrat, tantam curam et sollicitudinem habuit Paulus. Vidisti latitudinem animi? vidisti mentis magnitudinem? Jam quod subsequitur, omnia superiora, ut ita dicam, contegit. *Quis enim infirmatur*, inquit, *et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (2. Cor. 11. 29)? Papæ, quantus viri hujus in filios amor et indulgentia! quanta vigilantia! quanta cura! Quæ mater sic cruciatur intra viscera filio febri laborante, et in lecto decumbente, ut beatus ille pro quovis infirmo, quocumque ille loco esset, infirmabatur, et pro scandalizatis urebatur? Considera enim, quæso, verborum latentem vim et emphasis. Non dixit, *Quis scandalizatur, et ego non doleo?* sed, *Uror*, inquit, *intensum nobis dolorem declarans, quasi demonstraret se intrinsecus incendi et uri pro iis qui offendeantur*. Scio me in magnam prolixitatem extendisse doctrinam, quamvis statueram hodie brevior esse, ut paululum a jejunii labore possitis respirare: sed nescio quomodo, ut in divitiis bonorum operum hujus sancti incidi, linguam mihi

quasi rapidi fluminis vis rapuit. Propterea hic finem dicendi faciens, oro caritatem vestram, ut continue illum in mente circumferatis, et subinde cogitatis, eum ejusdem nobiscum naturæ consortem, liadem affectionibus obnoxium, opificium vile ac contemptum exercentem pellium autorem, et in officinis frequentem, quia voluit et decrevit virtutum studio se mancipare, et idoneum se constituere receptaculum Spiritus sancti, largius quoque superna liberalitate potitum esse. Et nos item, si voluerimus quod nostrum est facere, nihil prohibebit eadem nos bona consequi. Liberalis enim est Dominus, et *Vult omnes homines salvos fieri, atque ad agnitionem veritatis venire* (1. Tim. 2. 4). Dignos igitur nos ipsos exhibeamus, ac ferventi alacritate virtutem vel sero tandem apprehendamus, et affectiones nostras corrigentes, idoneos nos reddamus ad Spiritum sanctum recipiendum: quod ut mereamur, concedat gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri simul, et Spiritu sancto sit gloria, imperium et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XM.

De iis quæ sequuntur creationem: *Hic est liber generationis cæli et terræ, quando facta sunt: quo die fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1).

1. Age promissum nostrum hodie impleamus, et consuetam doctrinam tractantes, dicenda nunc iis quæ supra dicta sunt contexamus. Scitis enim, nos semel atque iterum hoc facere decrevisse, et ad hoc paratos fuisse, sed curam fratrum, quam gerimus, in illorum admonitionem linguam nostram alio rapuisse. Quandoquidem interdum infirmis fratribus, quibus consuetum erat sequestrare se ab hoc spirituali conventu, et mutilare nobis sanctæ¹ festivitatis gaudia, suavis consilium et exhortando, ne diutius ab ovili Christi absint, et extra caulam hanc spirituales aberrarent: nomine quidem et appellatione nobis juncti, reuera autem Judæos sectantes, qui adhuc umbræ assident, lucernæque addicti sunt, postquam sol justitiæ illuxit; interdum etiam nondum initiatos (a), qui in cæta aderant, hortati sumus, ut ad spirituales vocationem accurrant, excussoque omni ignavia somno, ferventi desiderio, et ingenti alacritate paratos se ad suscipienda regni munera præsentent, et properent ad eum qui remissionem donat peccatorum, et liberaliter innumera bona suppeditat. Itaque postquam eorum qui circa Paschæ festum errabant, quique per hanc minimi, ut putabant, momenti observationem, magnum sibi damnum inferebant, congruentem curam gessimus (b), idoneo adhibito vulneri medicamento, et non initiatis ea de re probecommonitis, restat ut omnibus vobis hodie spirituales

¹ Reg. unus, *spiritualis*, pro, *sanctæ*.

(a) Hic loquitur de catechumenis quos initiare et baptizare exeunte Quadragesima, mos erat. Vide catecheses 1. 2, et 1. 45 de catechumenis.

(b) Chrysostomus circa diem paschæ concionatus erat.

paretur convivium. Nam quemadmodum si fratrum nostrorum neglecta cura, prætermissaque illorum admonitione, coactæ seriei hærentes, ipsosque infirmantes contempsissemus, jure quispiam nos reprehendisset, utpote opportunum tempus prætercurrentes: ita nunc, quia nihil prætermissum est, quantum nostræ vires sinunt, sed verbum doctrinæ adhibuimus, pecuniam dinumeravimus, seminaque in terra hac spiritali jecimus, consentaneum est, ut iterum in medium afferantur, quæ ex beato Mose sunt lecta, ut fructu inde collecto, domum redire liceat. Quenam igitur hæc sint, audiamus. 4. *Hic est liber*, inquit, *generationis cæli et terræ quando facta sunt: quo die fecit Deus cælum et terram, 5. et omne virgultum agri, antequam oriretur super terram, omnemque herbam agri, priusquam oriretur. Non enim pluerat Deus super terram, et homo non erat qui coleret terram. 6. Fons autem ascendebat de terra, et irrigabat universam faciem terræ* (Gen. 2). Considera mihi rursus, obsecro, admirabilis hujus prophetae sapientiam, imo sancti Spiritus doctrinam. Nam postquam nobis per partes enarravit creaturas omnes, et sex dierum pertractavit opera, et formationem hominis, potestatemque visibilibus omnium illi concessam, nunc iterum summam omnia repetens, inquit: *Hic est liber generationis cæli et terræ, quando facta sunt*. Operæ pretium hic fuerit inquirere, quare Scriptura librum hunc vocaverit cæli et terræ, quamvis multa alia in se contineat, et doceat nos alia plurima, nempe de justorum virtutibus tractans, de benignitate Dei, deque indulgentia, quam erga primum creatum hominem et omne humanum genus exhibuit: et de aliis multis, quæ hujus temporis non fuerit declarare. Ne mireris, dilecte: mos enim hic est sacræ Scripturæ, ut non ubique omnia particulatim enarret; sed cum ea, quæ plurima complectuntur, dicere coeperit, consideranda relinquat sequentia illis, qui studiosis auribus excipiant ea quæ dicuntur. Et ut discas rem ita esse, id palam faciam ex his quæ nunc sunt lecta. Ecce enim in superioribus, postquam nos divina Scriptura formationem omnium minutatim docuit, nunc non omnium meminit, sed inquit: *Hic est liber generationis cæli et terræ, quando facta sunt: quo die fecit Deus cælum et terram, et cætera*.

2. Viden' quomodo totum sermonem ad cælum et terram convertit, ex illis alia omnia nobis contuenda relinquens? Cum ergo dicit cælum et terram, omnes creaturas simul comprehendit, tam eas quæ in cælo, quam quæ in terra. Sicut igitur in enarratione creaturarum non omnia deinceps dicit, sed maxime genera tantum commemorat, nec sigillatim enarrat: ita et librum totum, etsi multa alia contineat, librum generationis cæli et terræ appellavit, nobis ex horum commemoratione quod reliquum est computandum relinquens, necesse esse omnia in hoc libro visibilia contineri, tam ea quæ in cælo, quam quæ in terra. *Quo die*, inquit, *fecit Deus cælum et terram, et omne virgultum agri, antequam fieret super terram, et omnem herbam agri, antequam oriretur. Non enim pluerat*

Deus super terram, neque homo erat qui coleret illam. Sed fons ascendebat a terra, et irrigabat universam faciem terræ. Grandis thesaurus in pauculis verbis illis reconditus est: unde magna prudentia, quæ dicuntur, juvante nos Dei gratia, congruit explicare, vosque spiritualium harum divinarum consortes facere. Spiritus enim sanctus futurorum præcius, ut null' posthac contendere, et ecclesiasticis dogmatibus, ex propriis ratiociniis, adversa divinis Scripturis immiscere liceat, etiam nunc denuo, postquam creaturarum ordinem docuit, et quid primum, quid secundum productum sit, et quod semina sua tellus verbo mandatoque Domini ministrans ediderit, ac produciendi vim acceperit, cum neque solis cooperatione egeret, qui nondum erat, neque pluviarum humiditate, neque hominis cultura; nam et ille nondum in medium prodierat: ideo iterum repetit particulatim omnia, ut indomitæ impudenter blaterantium linguæ compecantur. Quid enim ait? *Die quo fecit Deus cælum et terram, et omne virgultum agri, priusquam fieret super terram, omnemque herbam agri, priusquam oriretur. Non enim pluerat Deus super terram, nec erat homo qui coleret illam. Fons autem ascendebat de terra, et irrigabat universam faciem terræ*. Hoc vult dicere, sermone et præcepto illius, quæ prius non erant, producta fuisse, et quæ non existebant, subito compa-ruisse. Herba est, quæ ex terra provenit: hic autem herbam dicens, semina omnia dicit. Et de pluviis docens nos iterum divina Scriptura subdit: *Non enim pluerat Deus super terram*: hoc est, nondum pluviae desuper cadebant; deindeque ostendit, neque hominis operatione habuisse opus: *Non enim*, ait, *erat homo qui operaretur terram*: quasi clamans et dicens posteris omnibus: Audite hæc, et discite, quomodo ab initio omnes terræ proventus sint producti, et ne terram colentium diligentiam omnia tribuite, neque eis hos ejus partus adscribite: sed verbo et præcepto, quod a Conditoris suo ad eam prolatum est. Hæc autem omnia sunt, ut discamus terram ad edenda semina sua aliorum elementorum cooperatione non egere, sed Conditoris mandato contentam fuisse. Et quod mirandum stupendumque est, is qui nunc terram verbo ad tot semina producenda excitavit, et potentiam suam humanæ rationis captum superantem exhibuit, hanc ipsam tam gravem et tantum mundum supra dorsum suum ferentem super aquas fundavit, sicut et propheta dicit: *Qui fundavit terram super aquas* (Psal. 135. 6). Quæ humana ratio ad hæc pertingere possit? Nam cum homines domus ædificant, et fundamenta jacere volunt, prius fodiunt; et ubi ad profunda pervenerint, si vel parvum humorem viderint, nihil non agunt ut totum ipsum exhauriant, et sic fundamenta locent: propterea omnium Opifex omnia secus quam homines facit, ut ex hoc discas ineffabilem ejus potentiam, et, quando ipse voluerit, elementa hæc plane contrarium, quam solent, effectum ex Conditoris præcepto ostendere.

Elementa Deo omnino subdita sunt; servos Dei reverentur. — 3. Et ut id quod dicitur, dilucidius vobis

φῶν τῶν ἡμετέρων τὴν ἐπιμελειαν ποιήσασθαι, εἰ τὴν πρὸς τοὺς κατὰ τὴν ἀκολουθίαν, ἐκείνους παραίνεσιν καταλιπόντες, τῆς ἀκολουθίας ἔχοντες, περιειδόμενοι κάμνοντες αὐτοὺς, εἰκότως ἂν τις ἡμῖν μέμφηται ὡς τὸν ἐπιτήδειον καὶ τὸν παραδραμούσιν· οὕτω νῦν, ἐπειδὴ μὴδὲν παραλείπεται τῶν εἰς δύναμιν ἡμετέρων, ἀλλὰ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ἐποιήσαμεθα, καὶ τὸ ἀργύριον καταβάλλομεν, καὶ τὰ σπέρματα τῇ [93] γῇ ταύτῃ τῇ πνευματικῇ παρακαταθέμεθα, ἀκούοντες ἔτι πάλιν τὰ παρὰ τοῦ μακαρίου Μωυσεως ἀναγνωσθέντα εἰς μέσον προθεῖναι, ἵνα τὸ ἐξ αὐτῶν κέρδος καρπωσόμενοι, οὕτως οἰκᾷ ἀναχωρήσωμεν. Τίνα οὖν ἔστιν, ἀκούσωμεν. Αὕτη ἡ βίβλος, φησὶ, γενέσθω ὁ οὐρανὸς τε καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πᾶν χλωρὸν ἀγροῦ, πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πάντα χόρτον ἀγροῦ, πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι. Οὐ γὰρ ἔδρεξεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἀνθρώπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν. Πηγὴ δὲ ἀνέβαινον ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐκείτις πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Σκόπει μοι πάλιν τοῦ θαυμαστοῦ τούτου προφήτου τὴν σύνεσιν, μᾶλλον δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν διδασκαλίαν. Μετὰ γὰρ τὸ διηγῆσθαι ἡμῖν κατὰ μέρος τὰ τῆς δημιουργίας ἅπαντα, καὶ τὰ ἔργα τῶν ἐξ ἐκείνων ἡμερῶν, καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίαν, καὶ τὴν ἐξουσίαν τὴν παρασχεθεῖσαν αὐτῷ πάντων τῶν ὀρωμένων, νῦν πάλιν ἀνακεφαλαιούμενος τὰ πάντα, φησὶν· Αὕτη ἡ βίβλος γενέσθω οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο. Ἄξιον ἂν ταῦτα ζητήσας, τίνας ἐνεκεν βίβλον αὐτὴν καλεῖ οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καί τοις πολλὰ ἕτερα τῆς βίβλου περιεχούσης, καὶ διδασκούσης ἡμᾶς, καὶ περὶ ἐτέρων πλειόνων, καὶ περὶ τῆς τῶν δικαίων ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνης, καὶ τῆς συγκαταβάσεως, ἣν ἐπεδείξατο περὶ τοῦ πρωτόπλαστον, καὶ περὶ ἅπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ περὶ ἐτέρων δὲ πολλῶν, ἅπερ οὐκ ἂν εἴη τοῦ παρόντος καιροῦ καταλέγειν. Μὴ ξενοσθῆς, ἀγαπητέ· ἔθος γὰρ τοῦτο τῇ θεῇ Γραφῇ, μὴ πανταχοῦ κατὰ μέρος ἡμῖν ἅπαντα διηγέσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν συνεκτικωτάτων ἀρχαίων καταλιμπάνειν τὰ ἐξῆς σκοπεῖν τοῖς εὐγνώμοσις ἀκοαῖς δεχομένοις τὰ λεγόμενα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο οὕτως ἐστίν, ἐξ αὐτῶν τῶν νῦν ἀνεγνωσμένων τοῦτο δὴλον ὁμῖν καθίστημι. Ἰδοὺ γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσι διδάξασα ἡμᾶς ἡ θεὰ Γραφή τὴν κατὰ μέρος ἀπάντων δημιουργίαν, νῦν οὐ πάντων μνημονεύει, ἀλλὰ φησιν· Αὕτη ἡ βίβλος γενέσθω οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐξῆς.

β'. Ὁρᾷς πῶς πάντα τὸν λόγον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν περιστρέφει, ἡμῖν καταλιμπάνουσα ἐκ τούτων πάντα τὰ ἄλλα συνιδεῖν; Ὅταν γὰρ εἴπῃ οὐρανὸν καὶ γῆν, πάντα ὁμοῦ συνελούσα εἶπε, τὰ τε ἐν τῇ γῇ, τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἄσπερ οὖν ἐπὶ τῆς τῶν δημιουργημάτων διηγῆσεως οὐ πάντα καθεξῆς λέγει, ἀλλὰ τῶν συνεκτικωτάτων μνημονεύουσα, οὐκέτι καθ' ἐν ἡμῖν ἅπαντα διηγέται· οὕτω καὶ τὴν βίβλον πᾶσαν, εἰ καὶ πολλὰ ἕτερα περιέχει, βίβλον γενέσθω οὐρανοῦ τε καὶ γῆς ὠνόμασεν, ἡμῖν καταλιμπάνουσα λοιπὸν διὰ τῆς τούτων μνήμης ἀναλογίζεσθαι, ὅτι πάντα ἀνάγκη ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ περιέχεσθαι τὰ ὀρώμενα, τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ, τὰ τε ἐν τῇ γῇ. Ἡ ἡμέρα, φησὶν, ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πᾶν χλωρὸν ἀγροῦ, πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πάντα χόρτον ἀγροῦ, πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι. Οὐ γὰρ ἔδρεξεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν, [95] καὶ ἀνθρώπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν. Πηγὴ

δὲ ἀνέβαινον ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐκείτις πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Πολὺς ὁ ἐγκακρυμμένος θησαυρὸς τοῖς βραχέσι τούτοις ῥήμασι· διὸ προσήκει μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως, ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὀδηγουμένους ἡμᾶς ἀναπτύξαι τὰ εἰρημένα, καὶ κοινωνοὺς ὅμας λαβεῖν τοῦ πλοῦτου τούτου τοῦ πνευματικοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὰ μέλλοντα προγινώσκον, ἵνα μηδὲν τῶν μετὰ ταῦτα ἐξῇ φιλονεικεῖν, καὶ ἀπαντίας τῇ θεῇ Γραφῇ τὰ ἀπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν ἐπιφέρειν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμασι, καὶ νῦν πάλιν μετὰ τὸ διδάξαι τὴν δημιουργηθέντων τὴν τάξιν, καὶ τί μὲν πρῶτον παρήχθη, τί δὲ δεύτερον, καὶ ὅτι τὰ ἀπὸ τῆς γῆς σπέρματα τῷ λόγῳ καὶ τῷ προστάγματι ὑπηρετούμεν τῷ Δεσπότῳ ἐξέδωκεν ἡ γῆ, καὶ πρὸς τὰς ὠδῖνας διηγέθη, οὕτε τοῦ ἡλίου κῆρος συνέργειαν δεηθεῖσα, (πῶς γὰρ τοῦ μηδέποτε δημιουργηθέντος β;) οὕτε τῆς τῶν ὑετῶν ἐπομβρίας, οὕτε τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐργασίας· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἦν παραχθεῖς εἰς τὸ μέσον· διὰ τοῦτο πάλιν κατὰ μέρος πάντων μνημονεύει, ἵνα τῶν ἀναισχυντεῖν ἐπιχειροῦντων ἐπιστομίσῃ τὴν ἀκόλαστον γλῶτταν. Τί γὰρ φησιν; Ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πᾶν χλωρὸν ἀγροῦ, πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πάντα χόρτον ἀγροῦ, πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι. Οὐ γὰρ ἔδρεξεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἀνθρώπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν. Πηγὴ δὲ ἀνέβαινον ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἐκείτις πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Τοῦτο βούλεται εἶπαι, ὅτι τῷ λόγῳ αὐτοῦ καὶ τῷ προστάγματι τὰ πρότερον μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι ὑπέστη, καὶ ἅπερ οὐκ ἦν, ταῦτα ἀθρόον ἐδείκνυτο. Ὁ χόρτος, ὁ ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδόμενος· χόρτον δὲ ὅταν εἴπῃ, τὰ σπέρματα ἅπαντα λέγει. Καὶ περὶ τῶν ὑετῶν διδάσκουσα ἡμᾶς, πάλιν ἡ θεὰ Γραφή ἐπήγαγεν· Οὐ γὰρ ἔδρεξεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν· τοῦτ' ἐστίν, οὐδέποτε ὅτε τοι ἀνέθενε καταφέρειν· καὶ μετὰ τοῦτο λοιπὸν δείκνυσιν ἡμῖν, ὅτι οὐδὲ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐργασίας ἐδεῖτο· Ἀνθρώπος γὰρ, φησὶν, οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν· μονοουχὶ βῶσα, καὶ λέγουσα τοῖς μετὰ ταῦτα ἅπασιν, ὅτι ταῦτα ἀκούοντες μάθετε, πῶς ἐξ ἀρχῆς ἅπαντα παρήχθη τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἀναδιδόμενα, καὶ μὴ τῇ ἐπιμελείᾳ τῶν τὴν γῆν θεραπευόντων τὸ πᾶν λογίζεσθε, μηδὲ ἐκείνοις τὰς ὠδῖνας ταύτας ἐπιγράφετε, ἀλλὰ τῷ λόγῳ καὶ τῷ ἐπιτάγματι τῷ ἐξ ἀρχῆς πρὸς αὐτὴν παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὴν γενομένῳ. Ταῦτα δὲ ἅπαντα γίνεται, ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐκ ἐδεῖτο τῆς τῶν ἄλλων στοιχείων συνεργείας πρὸς τὴν τὴν οἰκείων σπερμάτων ἀνάδοσιν, ἀλλ' ἡρεσθῇ τῷ ἐπιτάγματι τοῦ δημιουργοῦ. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, οὗτος ὁ νῦν τῷ οἰκείῳ λόγῳ πρὸς τὴν τῶν τοσοῦτων σπερμάτων βλάστην αὐτὴν διεγείρας, καὶ τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐπιδειξάμενος, ὑπερβαίνουσιν τὸν ἀνθρώπινον λογισμὸν, ταύτην αὐτὴν τὴν βαρεῖαν, καὶ τὸν τοσοῦτον κόσμον ἐπὶ τῶν οἰκείων νῶτον φέρουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἡθεμελίωσε, καθὼς ὁ προφήτης φησὶν, Ὁ θεμελιώσας ἐπὶ τῶν ὑδάτων τὴν γῆν. Ποῖος λογισμὸς [96] ἀνθρώπινος ἐφικέσθαι τούτων δυνατή; Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι οἰκίας οἰκοδομοῦμενοι, καὶ θεμελίους καταβάλλειν βουλόμενοι, πρότερον διασκάπτοντες, καὶ εἰς τὸ βάθος κατιόντες, καὶ μικρὰν νοτίδα ἰδῶσι, πάντα ποιούσιν, ὥστε πᾶσαν αὐτὴν ἐξαντλήσαι, καὶ οὕτω τοὺς θεμελίους καταβαλεῖν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργὸς ἀπαντίας τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἅπαντα δημιουργεῖ, ἵνα μάθῃς καὶ ἐκ τούτων αὐτοῦ τὴν ἀφ᾽ ὅτου δύναμιν, καὶ ὅτι, ἐπειδὴ βουλῇ, καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὰ ἐναντία τῇ οἰκείᾳ ἐνέργειᾳ ἐπιδείκνυνται, τῷ ἐπιτάγματι τοῦ δημιουργήσαντος ὑπηρετούμενα.

γ'. Καὶ νῦν ἀσφέστερον ὁμῖν γένηται τὸ λεγόμενον, τέως

β Coislin. μηδέποτε δεηθέντος. γ Quatuor mss. τὰς ὠδῖνας ταύτας. δ Coislin. ποῖος λόγος; ἢ τοῦ ἀνθρώπινος.

α Codex unus διαδοσών.

ἐπ' αὐτοῦ τοῦ προκειμένου τὸν λόγον γυμνάσωμεν· καὶ τότε καὶ ἐφ' ἑτερον μεταδησόμεθα. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἐναντίον ἐστὶ τῇ φύσει τῶν ὕδατων, τὸ οὕτω βαρὺ σῶμα φέρειν· καὶ τῇ γῇ πάλιν ἐναντίον τὸ ἐπὶ τοιούτῳ θεμελίω τὴν ἰδρην ἔχειν. Καὶ τί θαυμάζεις; Κἀν γὰρ ἐφ' ἐκαστοῦ τῶν γενομένων διεραυνῶσαι βουλῆθῃς, εὐρήσεις τοῦ δημιουργήσαντος ἀπειρον τὴν δύναμιν, καὶ ὅτι τῇ οικείᾳ βουλῇσι ἤνιοχεῖ πάντα τὰ ὀρώμενα. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἔστιν ἰδεῖν γινόμενα· τὸ γὰρ θαυμαστὴν ἔχον ἐνέργειαν, καὶ πάντων περιγινόμενον, καὶ πᾶσαν ὕλην λίσσων, καὶ ξύλων, καὶ σωματίων, καὶ σιδήρου μετ' εὐκολίας καταναλίσκων, ἐπειδὴ πρόσταξεν αὐτὸν δημιουργοῦ, σωματῶν ἀπαλῶν καὶ φαρτῶν αὐχὶ ἤψατο, ἀλλ' ἀδολαβεὶς τοὺς παῖδας διεφύλαττεν ἐν μέσῳ τῇ καμίνῳ. Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ τῶν σωματῶν αὐτῶν οὐκ ἤψατο, ἀλλ' εὐταξίαν τοσαύτην ἐπέδειξε τὸ ἄλογον στοιχείον ὅσῃ οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν. Οὐδὲ γὰρ ταῖς θριξίν ἀλυμήναιτο, ἀλλ' ἐκύκλου μὲν αὐτοὺς, καὶ εἶχεν ἔνδον· καθάπερ δὲ ὑπακοὴν πληροῦσα ἡ τοῦ πυρὸς οὐσία, καὶ Δεσπότης ἐπιτάγματι ὑπερταυμένη, ἀκαρλούς καὶ ἀδολαβεὶς διεφύλαττε τοὺς θαυμαστοὺς ἐκείνους παῖδας, καὶ ὥσπερ ἐν λειμῶνι καὶ παραδείσῳ βαδίζοντας, μετὰ τοσαύτης ἀδείας ἐπὶ τῆς καμίνου διήγον. Καὶ ἵνα μὴ νομίση τις, ὅτι οὐκ ἦν ἐνέργεια πυρὸς τὸ ὀρώμενον, διὰ τοῦτο ὁ φιλόσοφος Δεσπότης οὐ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐπέδειξεν, ἀλλ' ἀφ' οὗ μόνον τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τὴν καυστικήν, τοὺς ἰδίους θερμότητας ἀνωτέρας τῆς ἐκ τούτου βλάβης εἰργάζετο. Ἀλλ' ἵνα μάθωσι καὶ οἱ ἐμβολύνοντες, ὅση τοῦ τῶν ὕδατων Θεοῦ ἡ δύναμις, ἐπ' ἐκείνων μὲν τὴν οικίαν ἐνέργειαν ἐπέδεικνυτο τὸ πῦρ· καὶ τὸ αὐτὸ ἐκείνους μὲν περιέστικεν ἔνδον, τοὺς δὲ ἔξω ἐστῶτας κατέπλεγε καὶ ἀνῆλκεν. Εἶδες πῶς, ὅταν ὁ Δεσπότης βούληται, ἐκαστὸν τῶν στοιχείων πρὸς τὴν ἐναντίαν μεθίστησιν οὐσίαν; Δημιουργὸς γὰρ ἔστι καὶ Δεσπότης, καὶ πρὸς τὸ οικεῖον θέλημα ἅπαντα οἰκονομεῖ. Βούλεσθε καὶ ἐπὶ τῶν ὕδατων πάλιν ἰδεῖν τὸ αὐτὸ τοῦτο γινόμενον; Καθάπερ γὰρ ἐνταῦθα τὸ πῦρ τῶν μὲν ἔνδον ὄντων ἀπέσχετο, καὶ ἐπελάθετο τῆς οικίας ἐνεργείας, ἐπὶ δὲ τῶν ἔξω τυγχανόντων τὰ αὐτοῦ ἐπλήρου, οὕτω καὶ τὰ ὕδατα ἐφύλαττε τοὺς μὲν ὑποβρυχίους ἐργαζόμενα, ἑτέροις δὲ ὀπωχεύοντα, ὥστε ἀδολαβῶς αὐτοὺς βίβλαιν. Ἀναμνήσθητέ μοι νῦν τοῦ [95] Φαραῶ καὶ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἑβραίων, ὅπως ἐκείνοι μὲν διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Δεσπότης, τοῦ μεγάλου Μωυσέως προηγουμένου, καθάπερ ἐπὶ ξηρᾶς, οὕτω διέβαινον διὰ τῆς θαλάσσης τῆς ἐρυθρᾶς· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι μετὰ τοῦ Φαραῶ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς ἰλθεῖν ὁδὸν βουλευθέντες, ὑποβρυχίοι γινόμενοι κατεποντίζοντο. Οὕτως οἶδε καὶ τὰ στοιχεῖα αἰδεῖσθαι τοὺς τοῦ Δεσπότης θερμότητας, καὶ τὴν οικίαν ὁρμήν ἔσω κατέχειν. Ἀκούσωμεν ὅσοι θυμώδεις, ὅσοι ὀργίλοι, ὅσοι ὑπὸ τῶν ἄλλων παθῶν διὰ ῥαθυμίας ἀλισκόμενοι τὴν αὐτῶν προδιδόμεν σωτηρίαν, καὶ μιμησώμεθα τῶν ἀλόγων τούτων στοιχείων τὴν τοσαύτην ὑπακοήν, ἡμεῖς οἱ λόγῳ τετιμημένοι. Εἰ γὰρ τὸ πῦρ, τὸ οὕτω θαυμαστὸν, τὸ οὕτω σφοδρὸν, σωματίων φαρτῶν καὶ οὕτως ἀπαλῶν ἀπέσχετο, ποίας ἀν' αὐτῇ συγγνώμης ἄνθρωπος, μὴ βουλόμενος τὸν αὐτοῦ χαλινῶσαι θυμὸν διὰ τὸ ἐπίταγμα τοῦ Δεσπότης, καὶ τὴν ὀργὴν τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἐκβαλεῖν; Καὶ τὸ δὴ μέizon, ὅτι πῦρ ταύτην ἔχον τὴν οὐσίαν, τὸ καλεῖν λέγω, τὴν οικίαν ἐνέργειαν οὐκ ἐπέδειξε, οὐδὲ ἄνθρωπος, τὸ ἡμερον ζῶον, τὸ λογικὸν, τὸ ἐπικτελὲς, τὰ ἐναντία τῇ οικείᾳ φύσει διαπράττεται, καὶ διὰ ῥαθυμίας εἰς τὴν τῶν θηρίων ὁμο-

τητα αὐτὸν ἐξάγει. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεία Γραφή πρὸς τὰ πάθη τὰ ἐνοχλοῦντα οὕτω καὶ τὰς τῶν ἀλόγων προσήγορας, πολλοῦ δὲ καὶ τῶν θηρίων τοῖς λόγοις τετιμημένους ἐπιτίθει· ποτε μὲν κύνας καλοῦσα διὰ τὸ ἀνασχυρῶν καὶ ἱταμόν· Κύνες γὰρ, φησὶν, ἄνθρωποι, οὐ δυνάμενοι ὑλαεῖν· ποτε δὲ ἱπποὺς διὰ τὸ λαγνόν· Ἰακοὶ γὰρ θηλυμῶναις ἐφύοντο, ἑκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον χρεματίζοντας· ποτε δὲ βουούς, διὰ τὴν ἀγνομοσύνην καὶ τὴν ἀνοίαν· Παρασυρνεβλήθη γὰρ, φησὶ, τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθὲν αὐτοῖς· ποτε δὲ λόντας καὶ παρδάεις, διὰ τὸ ἀρπακτικὸν καὶ πλεονεκτικόν· ποτε δὲ ἀσπίδας, διὰ τὸ δολερὸν· Τὸς γὰρ, φησὶν, ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν· ποτε δὲ θρεῖς καὶ ἔχει, διὰ τὴν ἰδὴ καὶ τὴν πονηρίαν, καθὼς καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ἔδδα, λέγων· Ὅρεας, γυνήματα ἐχιδνῶν, εἰς ὑπέδειξαν ἑμὶν φυνεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; καὶ ἑτέρα δὲ κατάλληλα τοῖς πάθεσιν ὀνόματα ἐπάγει, ἵνα καὶ οὕτως αἰδεσθέντες ὀφείποτε πρὸς τὴν οικίαν εὐγένειαν ἐπανέλθωσι, καὶ σπείσονται πρὸς τὸ ὁμογενές, καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους προσημότερους ἡγήσονται τῶν οικείων παθῶν, οἷς διὰ ῥαθυμίας αὐτοὺς ἐκιδιδώκεται.

8. Ἀλλ' οὐκ οἶδα, πῶς ὑπὸ τῆς τοῦ λόγου ῥύμης εἰς ταῦτα ἐξέβημεν. Φέρε δὴ λοιπὸν ἐπανελθόμεν ἐπὶ τὸ προκειμένον, καὶ ἴδωμεν τί καὶ ἑτερον σήμερον ἡμεῖς διδάξαι βούλεται ὁ μακάριος οὗτος προφήτης. Εἰπὼν γὰρ, Ἀβελὴ ὁ βίβλος γενέσθαι οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, πρῶτον διηγείται ἡμῖν πάλιν ἀκριβέστερον τὴν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίαν. Καὶ ἐπειδὴ ἀνωτέρω συντόμως εἶπε· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, νῦν φησὶ, Καὶ ἐκλάσεν ὁ Θεός [96] τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώσαν. Μέγα τὸ εἰρημνῶν, καὶ πολλῆς ἐκπλήξεως γέμον, καὶ ὑπερβαίνον διάνοιαν ἀνθρωπίνην· Καὶ ἐκλάσας, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς. Ὅσπερ ἐπὶ τῶν κτισμάτων τῶν ὁρωμένων πάντων ἔλεγον, ὅτι ἀπεκρίσθαι τῇ φύσει τῇ ἀνθρώπινῃ ἅπαντα διαπράττεται ὁ τῶν ὕδατων δημιουργὸς, ἵνα καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀφ' αὐτοῦ δύναμις δειχθῇ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως εὐρησόμεν νῦν γεγονός. Ὅρα γὰρ, τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὕδατων ἐθεμελίωσεν, ὅπερ οὐ χωρεῖ δέξασθαι λογισμὸς ἀνθρώπου ἀνευ πίστεως, καὶ τὰς οὐσίας δὲ πάσας ἐπαιδὸν βουλήθη, καθάπερ ἀπαδείκνυται, ἐκείνη τῇ οικείᾳ ἐνεργείᾳ παρασκευάζει διαπράττεσθαι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου νῦν ἡμῖν ἐμφαίνει γεγονός ἡ θεία Γραφή. Ἐκλάσας, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς λαβὼν. Τί λέγεις; Χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς ἐκλάσας τὸν ἄνθρωπον; Ναί, φησὶ, καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπε γῆν, ἀλλὰ, Χοῦν, ὡς ἂν εἴπωσι, αὐτῆς τῆς γῆς τὸ λεπτότερον καὶ ἀτιμότερον. Μέγα σοὶ καὶ παράδοξον εἶναι δοκεῖ τὸ εἰρημένον· ἀλλ' ἐάν νοήσης τίς ὁ δημιουργὸς, οὐκέτι ἀπίσθησις τῷ γινόμενῳ, ἀλλὰ θαυμάσις καὶ προσκυνήσις τοῦ δημιουργοῦντος τὴν δύναμιν. Ἐάν δὲ μέλλῃς πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν σὺν λογισμῶν ταῦτα περιεργάζεσθαι, εἰκὸς γε κἀκεῖνός σε εἰς ἔννοιαν λαβεῖν, ὅτι ἀπὸ γῆς σῶμα οὐκ ἂν γένοιτο ποτε, ἀλλ' ἡ πλὴνθος, ἡ δοτρακον, σῶμα δὲ τοιοῦτον οὐκ ἂν γένοιτο. Ὁρᾷς ὅτι ἐάν μὴ καὶ δύναμιν εἰς ἔννοιαν λάβωμεν τοῦ δημιουργοῦντος, καὶ τοὺς οικείους λογισμοὺς τοὺς πολλὴν τὴν ἀσθένειαν προδεδημημένους κατευνάσωμεν, οὐ δυνάμεθα τῶν εἰρημένων τὸ ὕψος δέξασθαι; Τῶν γὰρ τῆς πίστεως ὀφθαλμῶν δεῖται τὰ λεγόμενα,

• Savil. et Morel. τὸν ἄνθρωπον λαβὼν χοῦν.

hat, jam de hoc argumento aliquid disseramus, postea ad aliud transitori. Hoc enim contra aquarum naturam est, forte corpus tam grave : et iterum contra naturam terræ, sedem suam in tali fundamento habere. Et quid miraris ? In quacumque rerum creaturæ scrutari volueris, invenies immensam Opificis potentiam, eumque sua voluntate gubernare omnia deprehendes. Videre enim hoc licet in igne, cui absumentis natura est : omnia enim facile domat, materiam lignorum, lapidum, corporum, et ferri : at postquam imperavit Dominus, corpora tenera et corruptibilia non tetigit, sed illæsos pueros servavit in medio camino (Dan. 3). Et ne mireris si corpora illorum non tetigit, sed irrationale elementum tanta moderatione obsequium est, quantum nullus qucat effari. Nam ne capillis quidem illorum nocebat, sed circumibat illos, et intra se continebat : ignis autem substantia tamquam obedientiam exhibens, et Domini mandato serviens, illæsos et intactos servabat admirabiles illos pueros, qui quasi in prato et horto ambulantes, tanta securitate in camino versabantur. Et ne quis putaret visibilem illum ignem operatione carere, idcirco benignus Dominus illius efficaciam non impedivit : sed vim illam urendi illæsam servavit, et servos suos illa superiores fecit, ut nullo modo læderentur. Cæterum ut scirent qui pueros iniecerant, quanta esset omnium Dei potentia, in illos ignis suam operationem exercuit, ita ut ille ipse ignis eos intus circummuniret, eos autem qui foris erant ureret et consumeret. Vidiisti quo pacto Dominus quando vult, elementa omnia in contrariam mutet essentiam ? Opifex enim est et Dominus, et pro sua voluntate omnia dispensat. Vultis et in aquis idipsum videre factum ? Nam sicut ignis hic iis qui intus erant nihil nocebat, sed illis parcebat, oblitus suæ operationis ; in eos autem qui foris erant sæviebat more suo : sic et aquas videbimus alios quidem submergere, aliis autem cedere, ita ut absque damno transeant. Recordamini hic Pharaonis et Ægyptiorum, atque populi Hebræorum, quomodo hi ad mandatum Domini, magno Mose duce, per mare Rubrum quasi per aridam transierunt (Exod. 14) : Ægyptii autem, qui eandem viam cum Pharaone ire volebant, aquis obruti submersi sunt. Ita solent elementa revereri servos Domini, et a suo se continere impetu. Audiamus nos, quotquot feroces et iracundi, et aliis affectionibus ob nostram ignaviam impliciti nostram salutem pessumdamus, et imitemur tantam horum elementorum ratione carentium obedientiam, nos qui ratione insigniti sumus. Nam si ignis, qui ita edax, ita vehemens, corporibus corruptibilibus et tam teneris pepercit, quam meretur veniam homo, suum refrenare furorem propter mandatum Domini, et iram erga proximum e pectore suo eliminare nolens ? Et quod majus est, ignis tantam urendi vim habens, suam operationem non ostendit ; homo autem, mansuetum animal, rationale et benignum, contraria suæ naturæ facit, et negligentia mores suos in ferinos vertit. Idcirco et divina Scriptura, propter affectiones illas interturbantes, irrationabilium

et ferarum nomina iis qui ratione insigniti sunt imponit ; interdum canes ob impudentiam et impetum vocat, dicens : *Canes muti, non valentes latrare* (Isai. 56. 10) ; interdum ob libidinem equos : *Nam equi emissarii facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui kinnebat* (Jer. 5. 8) ; interdum vero asinos, ob stupiditatem et ruditatem : *Comparatus est enim, inquit Scriptura, jumentis insipientibus, et similibus factus est illis* (Psal. 48. 13) ; aliquando etiam leones et pardos vocat, ob rapacitatem et aviditatem ; aliquando item aspides, ob fraudulentiam : *Venenum, inquit, aspidum sub labiis eorum* (Psal. 139. 4) ; nonnumquam serpentes et viperas, ob latens venenum et malitiam, sicut et beatus Joannes clamabat, dicens : *Serpentes, progenies viperarum, quis vobis demonstravit fugere a ventura ira* (Matth. 3. 7) ? insuper et alia affectionibus respondentia nomina imponit, et sic vel tandem confusi ad suam aliquando redeant nobilitatem, et suo generi confunderentur, affectionibusque suis divinas leges præferant, quibus sese delinquendo permiserunt.

4. Sed nescio quomodo a sermonis impetu abruptus ad hæc digressi sumus. Age nunc ad institutum redeamus ; et videamus quidnam etiam aliud nos docere velit beatus ille propheta. Nam ut dixit, *Hic est liber generationis cæli et terræ, progressus ultra, narrat iterum diligentius hominis formationem*. Et quia superius breviter dixerat : *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum*, nunc dicit : 7. *Et formavit Deus hominem, pulverem de terra, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem*. Magnum est quod hic dicit, et stupore plenum humanamque transcendens mentem : *Et formavit, inquit, Deus hominem, pulverem accipiens (a) de terra*. Sicut de omnibus creaturis visibilibus dicebam universorum Opificem omnia præter humanæ naturæ morem agere, ut per hoc ineffabilis ipsius monstretur virtus : ita et in hominis formatione inveniemus nunc factum. Vide enim quomodo super aquas terram fundavit, id quod citra fidem humana ratio non capit : et quomodo quandocumque voluerit, sicut ostendimus, ut omnes substantiæ contraria ipsarum naturæ agant efficit. Simili modo et in hominis formatione nunc nobis quid factum sit divina Scriptura declarat. *Formavit Deus, inquit, hominem, pulverem accipiens de terra*. Quid dicis ? Acceptio de terra pulvere formavit hominem ? Etiam, inquit, et non simpliciter ; nec quamlibet fortuito terram dicit, sed *Pulverem* : quasi si quis dicat, tenuissimum et vilissimum quod est in terra. Magnum tibi et admirabile videtur quod dictum est : verum si cogites quis opifex, neutiquam fidem habere facto recusabis, sed miraberis et adorabis Conditoris potentiam. Quod si hæc secundum cogitationum tuarum imbecillitatem emetiri volueris, et curiosius explorare, par est ut tibi in mentem veniat, ex terra corpus (humanum) nunquam fieri, sed vel laterem, vel testam, et non tale corpus. Viden' nos, nisi potentiam Conditoris attentam

(a) Ita Regii Vss. et Colb., atque sic legitur in Bibliis.

nunc considerare voluerimus, et nostras rationes tam ubecilles reprimamus, non posse dictorum capere sublimitatem? Nam quæ dicuntur, fidei oculis indigent, suntque ob nostram infirmitatem multa verborum attenuatione descripta. Quandoquidem istud ipsam quod inquit: *Formavit Deus hominem, et inspiravit*, indignum Deo fuerit: sed propter nos, et propter infirmitatem nostram hæc sic narrat Scriptura, ad nostram se tenuitatem demittens, ut tanta familiaritate dignati, ad fastigium illud ascendere possimus. *Et formavit*, inquit, *Deus hominem, pulverem accipiens de terra*. Hinc si sapere volumus, non parva nobis humilitatis oritur doctrina. Nam cum cogitaverimus, unde constitutionis sue initium natura nostra suscepit, etiamsi sexcentis supercillis surrigamus, reprimimur, humiliamur, et substantiæ nostræ rationem perpendentes, modestiam discimus. Ideo enim Deus, cui tanta salutis nostræ cura, ad nostri eruditionem prophetæ linguam sic direxit. Quippe cum superius dixisset divina Scriptura, *Et fecit Deus hominem, secundum imaginem Dei fecit eum*, dedit illi omnium visibilium potestatem, ut ne ex suæ constitutionis ignorantia alios spiritus assumeret, præscriptosque limites transiret: superiora repetens Scriptura docet formationis ejus originem, et unde ac quomodo primus homo productus sit. Nam si post hanc doctrinam, qua agnovit se e terra habere originem, ex qua semina, et cætera animalia, quamvis formatio, animæque substantia incorporalis multo excellentior per benignitatem Dei concessa sit: per hanc enim accepit quod rationalis sit, et omnibus aliis imperet: si, inquam, licet hæc doctus, serpentis deceptione parem aliquam cum Deo æqualitatem imaginatus est is qui de terra formatus: si priori narratione contentus fuisset beatus hic propheta, et nisi repetitis omnibus diligenter nos docuisset, in quam non incidissemus insaniam?

5. Itaque plurimum ad erudiendum nos conducit scire unde substantia nostra primum originem accepit. *Et formavit*, inquit, *Deus hominem, pulverem accipiens de terra, et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ*. Quoniam hominibus loquebatur, aliter quam more nostro audire non valentibus, hæc verborum simplicitate et crassitudine usus est: et ut doceat nos quo pacto formatum illum de terra, benignitas Domini rationalem animæ essentiam habere voluerit, per quam animal hoc absolutum et perfectum fieret. *Et inspiravit*, inquit, *in faciem ejus spiraculum vitæ*. Vitalem ait operandi efficaciam ei, qui de terra formatus est, spiraculum datum esse, et hæc fuit constitutio substantiæ animæ. Unde subdit: *Et factus est homo in animam viventem*. Ille formatus, inquit, et de pulvere susceptus, inspiratus spiraculo vitæ, *Factus est in animam viventem*. Quid est, *In animam viventem*? Hoc est, efficaciter operantem, habentem corporis membra ipsius operationibus servientia ipsiusque voluntati obtemperantia. Cæterum nescio quomodo nos cum subverterimus ordinem, et tanta fuerit nequitiae accessio, ut ipsam cogamus carnis concupiscentiis obsequi, et eam, quæ utpote domina aliis præesse et

imperare debebat, e solio deturbatam, carnis voluptatibus parere cogamus, ignorantes ipsius nobilitatem, et quantam præ ista eminentiam sortita sit. Nam cogita, obsecro, formationis ordinem: et expende tecum, quis esset ille antequam inspiraretur a Domino spiraculum vitæ, et fieret in animam viventem. Inanimis nempè imago, operatione carens, et ad nihil utilis; ita ut totum illud quod in tantum honorem ipsum prorexit, nihil aliud sit, quam spiraculum illud a Deo inspiratum. Cæterum ut hoc non solum ex his quæ tunc facta sunt, sed et ex his quæ nunc quotidie contingunt videas, cogita tecum quomodo post animæ emigrationem, corpus hoc tam insuave et injucundum apparet: et quid timeo, insuave et injucundum? quam horrendum, quam foetidum, et deformitate plenum, quod antea cum ab anima regebat, jucundum, gratum, admodumque formosum erat, multa plenum prudentia, et ad bona opera magna dexteritate præditum. Hæc utique omnia cogitantes, ac nobiscum reputantes quanta sit animæ nostræ nobilitas, ne quid ea indignum operemur, ne coinquinemus eam illicitis operibus, ne sub carnis servitute eam subjugemus, ne tam nobilem, tantaque dignitate sublimem, sic crudeliter et immisericorditer tractemus. Nam propter illius substantiam nos qui corpore involuti sumus, si velimus, possumus cum incorporeis virtutibus, adjuvante nos divina gratia, certare, et in terra ambulantes, quasi in cælo vivere, et nihil minus quam illa habere; imo forte aliquid amplius: quomodo autem, ego dicam. Quando enim quis inventus fuerit corruptibili hoc corpore circumdatus, ita vitam agens ut supernæ illas virtutes, quomodo non propensorem Dei gratiam sortiatur, quia corporis necessitatibus obnoxius, incorruptam animæ nobilitatem¹ servavit?

Virtus possibilis; possumus Joannem Baptistam et Paulum imitari.—Equis umquam, dices, poterit inveniri talis? Merito impossibilis nobis hæc res videtur, quorum virtus admodum exigua. At si vis discere non esse hoc impossibile, cogita, oro, omnes justos, qui Domino ab initio usque ad præsens tempus placuerunt magnum illum, et infuscandæ filium, et erant civem Joannem², Paulum quoque magistrum orbis, et omnem sanctorum numerum, qui eandem quam nos naturam habuere, iisdem corporis necessitatibus obnoxii, et ne ultra impossibile esse opus existimes, neque segnior sis ad virtutem, ad quam facile amplectendam tantas a Domino nactus es occasiones. Sciens enim benignus Dominus nostræ voluntatis infirmitatem, et ad labendum proclivitatem, magna nobis medicamina in sacrarum Scripturarum lectione reliquit, ut ea subinde vulneribus nostris imponentes, et vitam illorum beatorum virorum ante oculos proponentes, ad æmulandum provocemur, et virtutem non negligamus.

¹ Sic Savil. et Coislina. Morel. et alii, *energiam* (τὴν ἀνέργειαν).

² Sic Savil. et duo Mss. Alti, *Eliam*, pro, *Joannem*. Interpres utramque legerat, ita ut Joannes hic vocaretur Elias. Sic etiam tres Mss., *Eliam illum Joannem* (Ἠλίαν ἐκεῖνον Ἰωάννην).

καὶ ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς συγκαταθέσεως καὶ διὰ τὴν ἀποθέμεν τὴν ἡμετέραν οὕτως βηθέντα. Καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ εἶπεν· Ἐπλάσεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνεφύσησεν, ἀνάξιον Θεοῦ· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τὸ ἀποθέμεν τὸ ἡμέτερον· οὕτως ταῦτα διηγείται ἡ θεία Γραφή, ἡμῖν συγκαταβαίνουσα, ἵνα ταύτης ἀξιοθέντες τῆς συγκαταθέσεως, ἀναλθεῖν πρὸς τὸ ὕψος ἐκείνου ἰσχύσωμεν. Καὶ ἐπλάσεν, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Τίως οὐ μικρὰ ἡμῖν ἐνταῦθεν τίτταται, ἐν νῆφειν βουλόμεθα, ταπεινοφροσύνης διδασκαλία. Ὅταν γὰρ ἐννοήσωμεν, πόθεν ἔσχε τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα, καὶ μὴ μὴ οὐκ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀνασπόμεν, συσταλλόμεθα, ταπεινούμεθα, τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἀναλογιζόμενοι, μετριάξιν παιδεύμεθα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Θεός, κηρόμενος ἡμῶν τῆς σωτηρίας, οὕτως ὠδήγησε τοῦ προφήτου τὴν γλῶτταν πρὸς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε προλαβοῦσα ἡ θεία Γραφή· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ πλάσαν παρέδωκε τῶν ὁρωμένων, μὴ ἀγνοῦν τῆς οικίας οὐσίας τὴν σύστασιν μεγάλη φαντασθῇ, καὶ ὑπερβῇ τοὺς οὐρανοὺς· διὰ τοῦτο ἐπανάλαβάνουσα [97] διδάσκει καὶ τὸν τρόπον τῆς συστάσεως, καὶ τῆς γενέσεως τὴν ἀρχὴν, καὶ ὅθεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος παρήχθη, καὶ πῶς παρήχθη. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ ταύτην τὴν διδασκαλίαν, καὶ μετὰ τὸ γνῶναι, ὅτι ἀπὸ τῆς γῆς ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως, ἐξ ἧς τὰ σπέρματα, ἐξ ἧς τὰ ἄλογα ζῶα, εἰ καὶ ἡ διάπλασις, καὶ τῆς ψυχῆς ἡ οὐσία ἡ σώματος πολλὴν αὐτῷ τὴν προσέδωκεν· διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην κεχαρίσται· διὰ γὰρ ταύτην καὶ τὸ λογικὸς εἶναι, καὶ τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν ἰδέσθαι· εἰ τοίνυν καὶ ταῦτα μαθὼν, διὰ τὴν παρὰ τοῦ ὅπου ἀπάτην ἰσοθεῖαν ἐφαντάσθῃ ὁ ἐκ γῆς πλασθεὶς· εἰ τῇ πρώτῃ διηγῇσιν ἡρώεσθῃ ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, καὶ μὴ ἐπανάλαβων πάντα μετὰ ἀκριβείας ἡμᾶς ἐδίδαξε, ποῦ οὐκ ἂν μανίας ἐξωκειλαμεν;

ε'. Ὡστε μέγιστον ἡμῖν ἐστὶν εἰς διδασκαλίαν φιλοσοφίας τὸ μαθεῖν πόθεν ἐξ ἀρχῆς τὴν σύστασιν τῆς οὐσίας ἐσχηκαμεν. Καὶ ἐπλάσεν, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Ἐπειδὴ ἀνθρώποις διελγέτο οὐ δυναμένοις ἐτέρως ἀκοῦσαι, ἢ ὡς ἀκοῦσαι ἡμᾶς δυνατὸν ἦν, οὕτω τῇ παχύτῃ τῶν λόγων κέχηται, καὶ ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι τοῦτον τὸν ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα ἡ φιλοφροσύνη τοῦ Δεσπότου ἐβουλήθη καὶ ψυχῆς οὐσίαν ἔχειν λογικὴν, δι' ἧς τὸ ζῶον τοῦτο ἄρτιον καὶ τέλειον ἀπαδείκνυτο. Καὶ ἐνεφύσησεν, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Ζωτικὴν, φησὶν, ἐνέργειαν τὸ ἐμφύσημα ἐχαρίσατο τῷ ἐκ γῆς πλασθέντι, καὶ τοῦτο ἐγένετο σύστασις τῆς οὐσίας^α τῆς ψυχῆς. Ἐπήγαγε γούον, Καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Ἐκείνος ὁ πλασθεὶς, ὁ ἀπὸ τοῦ χοῦ, δεξάμενος τὸ ἐμφύσημα τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς, Ἐγένετο, φησὶν, εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Τί ἐστίν, Εἰς ψυχὴν ζῶσαν; Ἐνεργούσαν, ἔχουσαν ὑπηρετούμενα τὰ μέλη τοῦ σώματος ταῖς αὐτῆς ἐνεργείαις, καὶ τῷ βουλήματι αὐτῆς ἐπόμενα. Ἄλλ' οὐκ οἷδ' ὅπως ἡμεῖς ἀντεστρέψαμεν τὴν τάξιν, καὶ τοσαύτη γέγονεν ἡ τῆς κακίας ἐπίστασις, ὥς ταύτην ἀναγκάζειν τοὺς τῆς σαρκὸς βουλήμασιν ἐξακολουθεῖν,

καὶ τὴν ἐν τάξει Δεσποίνης ὁραλοῦσαν προκαθεσθαι καὶ ἐπιτάττειν καταβιδάσαντες ἀπὸ τοῦ θρόνου, ὑπακούειν ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς καταναγκάζομεν, ἀγνοοῦντες αὐτῆς τὴν εὐγένειαν, καὶ δοτὴ ταύτης ἡ προσέδωκεν τυχάνει. Ἐννόησον γὰρ μοι τὴν τάξιν τῆς διαπλάσεως, καὶ λογίζου πρὸ τοῦ ἐμφύσηματος τοῦ Δεσπότου, ὅπως αὐτῷ γέγονεν εἰς πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν, εἰ ἦν ὁ πλασθεὶς. Ἀπλῶς εἰκὼν ἀψυχος, καὶ ἀνεκέρητος, καὶ εἰς οὐδὲν χρήσιμος, ὥστε τὸ πᾶν καὶ τὸ εἰς τοσαύτην αὐτὸν τιμὴν ἀγατῶν, ἐκεῖνός ἐστι τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγονός εἰς αὐτὸν ἐμφύσημα. Καὶ ἵνα τοῦτο μὴ ἐκ τῶν τότε γεγενημένων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν νῦν καθ' ἑκάστην ἡμέραν συμβαινόντων κατείδω, ἐννοῶ μοι μετὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἔξοδον τὸ σῶμα τοῦτο πῶς ἀπῆλθε καὶ ἀτερπὲς φαίνεται· καὶ τί λέγω [98] ἀπῆλθε καὶ ἀτερπὲς; πῶς φευκτὸν, δυσωδίας ἐμπληρωμένον, πάσης ἀμορφίας ἐμπληρωμένον, τὸ πρὸ τοῦτου, ἡνίκα τὴν ψυχὴν εἶχεν ἡνιοχούσαν, φαίδρον, χαρίεν, πολλῆς τῆς εὐμορφίας ἐμπληρωμένον, πολλῆς τῆς συνέσεως πεπληρωμένον, πολλὴν ἐπιτηδεύοντα ἔχον πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν πράξιν ἐνέργειαν. Ταῦτα δὴ πάντα ἐννοοῦντες, καὶ λογιζόμενοι τὴν εὐγένειαν^β τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, μὴδὲν ἀνάξιον αὐτῆς διαπραττώμεθα, μὴδὲ καταβρύχαιώμεθα αὐτὴν ταῖς ἀτόποις πράξεσι, καθέλκοντες αὐτὴν εἰς τὴν τῆς σαρκὸς ὑποταγὴν, καὶ περὶ τὴν οὕτως εὐγενεῖαν, καὶ τοσαύτης ἡξωμένην προσέδωκεν, οὕτως ἀσυμπαθεῖς γινόμενοι, καὶ ἀγνώμονες. Διὰ γὰρ τὴν ταύτης οὐσίαν ἡμεῖς οἱ σῶματι συμπεπλεγμένοι, ἐν βουληθῶμεν, δυνησόμεθα, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς ἡμῖν συνεφαπτομένης, ταῖς ἀσωμάτοις ἀμιλλᾶσθαι δυνάμεσι, καὶ ἐν γῇ βαδίζοντες ὡς ἐν οὐρανῷ διάγοντες, οὕτω πολιτεύεσθαι, καὶ μὴδὲν ἐκείνων ἑλαττον ἔχειν, ἀλλὰ τάχα κατὰ τι καὶ πλέον· καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ὅταν γὰρ εὐρεθῇ τις μετὰ τὸ σῶματι φθαρτῷ συμπεπλέχθαι, τὰ αὐτὰ ταῖς ἀνω δυνάμεσι πολιτευόμενος, πῶς οὐ πλείονος ἀξιοθήσεται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς, ὅτι καὶ ταῖς ἀνάγκαις τοῦ σώματος ὑποκείμενος ἀκέραιον τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν διετήρησε;

Καὶ τίς ἂν δυνηθεῖ, φησὶ, τοιοῦτος εὐρεθῇναί ποτε; Εἰκότως ἀδύνατον ἡμῖν τὸ πρᾶγμα νενόμισται διὰ τὸν πολὺν τῆς ἀρετῆς αὐχμὸν. Εἰ δὲ βούλει μαθεῖν, ὅτι οὐκ ἐστὶ τοῦτο τῶν ἀδυνάτων, ἐννόησον μοι ἐξ ἀρχῆς μέχρι τοῦ παρόντος τοὺς εὐαρεστήσαντας τῷ Δεσπότῃ, τὸν μέγαν Ἰωάννην ἐκείνον, τὸν τῆς στείρας υἱὸν, τὸν τῆς ἐρήμου πολίτην, Παῦλον τὸν τῆς οἰκουμένης διδασκαλον, καὶ πάντα τῶν ἁγίων τὸν ὁρμαθὸν, οἱ τῆς αὐτῆς ἡμῖν φύσεως ἐτύγχανον, ταῖς αὐταῖς ἀνάγκαις τοῦ σώματος ὑποκείμενοι, καὶ μηκέτι λοιπὸν ἀδύνατον εἶναι τὸ πρᾶγμα νόμιζε, μὴδὲ ὀκνηρότερος γίνου περὶ τὴν ἀρετὴν, τοσαύτας λαβὼν τὰς ἀφορμὰς παρὰ τοῦ Δεσπότου πρὸς τὸ μετ' εὐκολίας αὐτὴν ἀσπάσασθαι^γ. Καὶ γὰρ εἰδὼς ὁ φιλόδηλος ἡμῶν Δεσπότης τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν τῆς προαιρέσεως, καὶ τὸ εὐόλισθον, μεγάλη φάρμακα ἡμῖν κατέλιπε, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν ἀνάγκωσιν, ἵνα ταῦτα ἐπιθέντες^δ ἑαυτοῖς συνεχῶς, καὶ τοὺς βίους ἀναλογιζόμενοι τῶν θαυμαστίων ἐκείνων καὶ μεγάλων ἀνδρῶν, εἰς ζῆλον ἐναγώμεθα, καὶ μὴ ἀμελῶμεν τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ

^α Illud, καὶ ἐγένετο εἰς πνοὴν (sic enim variatur) ζῶσαν, in quibusdam deest. Alius habet εἰς ψυχὴν ζῶσαν, quae est atque vera lectio. ^β Colatin. ἀμάρτιας.

^γ Morel. τὴν ἐνέργειαν. ^δ Morel. μετὰ τοῦ. ^ε Morel. ἐκασπίασθαι. ^ζ Alii ἐπιτιθέντες. Mox Reg. ἀναλογιζόμενοι συνεχῶς. Colatin. διηνεκῶς. Paulo post Colatin. ἐναγώμεθα πολιτείας θεωρητοῦς. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν.

^α Morel. καὶ τὸ ἀσθενὲς τὸ ἡμέτερον τοῦτο διηγείται.

^β Savil. et novem mss. κατασπύλλομεθα. ^γ Morel. προσεδόξαν. Infra Colatin. ὑπὸ τῆς τ. θ. ἀπάτης. ^δ Colbert. unus οὕτως τῇ οὐσίᾳ.

φεύγωμεν κακίαν, καὶ πάντα ποιῶμεν, ὥστε μὴ ἀναξίους
ἑαυτοὺς καταστήσαι πῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν·
ὧν γένοιτο πάντα· ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλαν-
θρωπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ
Πατρὶ, ὅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[99] ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ',

*Καὶ ἐφύτυσσε Κύριος ὁ Θεὸς παρὰ δεισον ἐν Ἐδέμ
κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν
ἐκπλασεν.*

α'. Ὅρων ὁρῶν τὸν πῶτον τὸν ἀπόροστον, καὶ τὴν
ἐπιθυμίαν τὴν πολλήν, καὶ συνεσταλμένην τὴν διάνοιαν,
καὶ πάντας κατηνύτας, καὶ ἀνεπετραμένους πρὸς τὴν
πνευματικὴν διδασκαλίαν, καίτοι πολλὴν ἑμαυτῷ πενίαν
συνειδώς, συνεχῶς καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν πτωχὴν
ταύτην καὶ εὐτελὴ τράπεζαν ὑμῖν παρατιθέναι σπουδάζω,
θαρρῶν ὅτι τῇ ἐπιθυμίᾳ ἐκκαίμενοι μετὰ προθυμίας
δίξεσθε τὰ λεγόμενα, ἔπει καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἔδεσμά-
σαν τοῦτο συμβαλὶον ἴδοι τις ἂν. Ὅταν ὁ μὲν γὰρ διεγ-
γερμένην ἔχωσι τὴν δρεξίν οἱ δαιτυμόνες, κἀν πτωχῇ
τις τυγχάνῃ ἢ τράπεζᾳ, κἀν εὐτελεῖς ἢ ὀστιάτωρ, μετὰ
πολλῆς τῆς ἡδονῆς δαπανῶσι τὰ παρατιθέμενα· ὅταν δὲ
καταβεβλημένην ἔχωσιν δρεξίν οἱ ἐστιάμενοι, κἀν πολυ-
τελεῖς τυγχάνῃ ἢ τράπεζᾳ, καὶ ἔχη καὶ διάφορα τὰ ἔδε-
σματα, οὐδὲν ὄφελος, οὐκ ὄντων τῶν δυνάμενων χρή-
σασθαι τοῖς παρασκευασθεῖσιν. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ διὰ
τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ ἡ προθυμία ὑμῶν διεγερμένη
τυγχάνει, καὶ ἡ τράπεζα πνευματικὴ, μετὰ πολλοῦ τοῦ
πόθου καὶ αὐτοὶ λέγομεν, ἐδότες ὅτι νηφούσαις ἀκοαῖς
παρατιθέμεθα τὰ θεὰ ταῦτα διδάγματα. Ἐπει καὶ γη-
πόνος ἐπευδὼν λιπαρὰν εὐρὴν καὶ βαθύγειον ἀρουραν
τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα εἰς αὐτὴν ἐπιδειξάμενος, καὶ
τοὺς αὐλακὰς ἀνατεμὼν, καὶ τὸ ἀροτρον ἐλκύσας, καὶ
τὰς ἀκάνθας ἀνεσπάσας, μετὰ θαυμασίας καταβάλλει
τὰ σπέρματα, καὶ ταῖς χρησταῖς ἐλπίσιν ἤδη τρεφό-
μενος καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν ἐλπίσιν· ὁ ἀναμένει
τῶν καταβληθέντων, τῷ γονίμῳ τῆς γῆς προσέχων, καὶ
πολλαπλασίονα τῶν σπερμάτων ἔτοιμος ὢν ὑποδέξασθαι
ἐν ἀμηνόν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς, ὁρῶντες
ὁμῶν ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας αὐξανομένην τὴν προθυμίαν,
τὸν πόθον ἀκμάζοντα, τὴν σπουδὴν ἐπιδόσιν λαμβάνουσαν,
καὶ περὶ ὁμῶν χρηστὰς ἔχομεν τὰς ἐλπίδας, καὶ αὐτοὶ
πλείονι προθυμίᾳ καὶ σπουδῇ τὰ εἰς δύναμιν ἡμετέραν
εἰσφέρειν ἐπιγύμεθα εἰς οἰκοδομὴν τῆς ὑμετέρας ἀγά-
πης, εἰς δόξαν Θεοῦ, εἰς καύχημα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλη-
σίας. Φέρε οὖν, εἰ δοκεῖ, μικρὰ τῶν πρῶτην εἰρημένων
ἀναλαβόντες, ἀκολουθῶν τοῖς σήμερον ἀναγνωσθεῖσιν ἐπ-
εξέλιθωμεν. Τί δὲ ἡμῖν ἦν τὸ πρῶτον κινούμενον, καὶ μέχρι
ποῦ τὸν λόγον ἐκτείναντες κατελύσαμεν τὴν διδασκαλίαν,
ἀναγκαῖον εἶπαι. Καὶ ἐκπλασε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν ἄν-
θρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν
εἰς τὸ πρὸς ὅσον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄν-
θρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Ὅπερ τότε ἔλεγον, τοῦτο καὶ
νῦν ἐρῶ, καὶ διηνεχῶς λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι πολλὴ καὶ
ἀφανὴς ἡ φιλανθρωπία τοῦ κοινού πάντων ἀεσπότου ἡ
παρὶ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον. Καὶ γὰρ πολλὴ συγκατάβασις
ἐχρήσατο διὰ τὴν σωτηρίαν τὴν [100] ἡμετέραν, καὶ πολ-
λῆς τιμῆς ἤξιωσε τοῦτ' ἐλόν, τὸν ἄνθρωπον λέγω, καὶ
διὰ ῥημάτων καὶ διὰ πραγμάτων δεικνύς, ὥς πάντων τῶν
ὁρωμένων πλείονα τὴν περὶ αὐτὸν κηδεμονίαν ἐπιδείκνυ-

ται. Οὐδὲν γὰρ καλύπτει καὶ σήμερον τὰ αὐτὰ διερευνησα-
σθαι ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Καθάπερ γὰρ ἡ τὴν θυ-
μιαμάτων φύσις, ὅσα ἂν ὑπὸ τῶν δακτύλων τῶν ἡμετέρων
περιστρέφεται, πλείονα τὴν εὐωδίαν παράγει· τὸν αὐτὸν
δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον ὅσα
ἂν τις ἐπὶ πλείον ταύτας ἐπέναι σπουδάζει, τοσοῦτον μᾶλ-
λον κατοπτεῖται δύναται τὸν ἐγκεκρυμμένον θησαυρὸν,
καὶ πολλὴν καὶ ἀφανὴν τὸν πλοῦτον ἐντεῦθεν καρποῦσθαι.
Καὶ ἐκπλασε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λα-
βὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Σκόπει μοι τὴν διαφορὰν εὐθὺς· ἐξ
αὐτοῦ τοῦ προοιμίου τῶν λόγων. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων
ἀπάντων τῶν δημιουργηθέντων ἐδίδαξεν ἡμεῖς ὁ μακάριος
Μωϋσῆς τὸν τρόπον λέγων τῆς δημιουργίας, ὅτι ἔλεον ὁ
Θεός, γεννηθῆτω γῶς, καὶ ἐγένετο γῶς· Γεννηθῆτω
στερέωμα· καὶ, Συναχθήτω τὸ ὕδωρ, φησὶ· καὶ, Γεν-
νηθῆτωσαν φωστίηρες· καὶ, Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην
χόρτου· καὶ, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζῶ-
σων· καὶ, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. Εἶδες πῶς
λόγῳ τὰ πάντα ἐδημιουργήθη; Ἄλλ' ἴδωμεν λοιπὸν ἐπὶ
τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας τι φησὶ. Καὶ ἐκπλασεν ὁ
Θεός τὸν ἄνθρωπον. Ὅρα πῶς! διὰ τῆς τῶν ῥημάτων
συγκατάβασις, οἷς διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν ἐχρήσα-
το, ὁμοῦ καὶ τὸν τρόπον τῆς δημιουργίας διδάσκει, καὶ τὸ
ἐντὶ λαγμένον καὶ μονονοῦχον, ἵνα ἀνθρωπίνως εἴπω, ταῖς
χερσὶν αὐτὸν διαπλαττόμενον ὑποδείκνυσιν τοῦ Θεοῦ, κα-
θὼς καὶ ἕτερος· προφήτης φησὶν· Αἱ χεῖρές σου ἐποίη-
σάν με, καὶ ἐκπλασάν με. Εἰ γὰρ προσέταξεν ἀπλῶς,
εἰπέ μοι, ἐκ τῆς γῆς ἀναδοθῆναι τὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἂν
παρήχθη τὸ προσταχθέν; Ἄλλ' ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τῆς δη-
μιουργίας διδασκαλίαν ἡμῖν ἐναποθῇται διηνεχῇ, ὥστε μὴ
πλείον τι τῆς φύσεως φαντάζεσθαι, διὰ τοῦτο οὕτως μετὰ
ἀκριβείας ἀπαντα διηγείται, καὶ φησὶν· Ἐκπλασεν ὁ
Θεός τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς.

β'. Ὅρα καὶ ἐν τούτῳ αὐτῷ τὴν τιμὴν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς γῆν
λαμβάνει, ἀλλὰ χοῦν, τὸ λεπτότατον, ὥς ἂν εἴποι τις, τῆς
γῆς, καὶ τοῦτον αὐτὸν τὸν χοῦν τὸν ἀπὸ τῆς γῆς τῷ οικείῳ
προστάγματι εἰς σώματος φύσιν μετέστησεν. Ὅπερ γὰρ
αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς γῆς οὐχ ὀφεισῶσαν παρήγαγεν, οὐ-
τω καὶ νῦν, ὅτε ἐδουλήθη, τὸν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς σῶμα
μετέστησεν. Ἐνταῦθα ἀναβοῆσαι καλὸν τὸ παρὰ τοῦ μα-
καρίου Δαυὶδ εἰρημένον· Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας
τοῦ Κυρίου, ἀκουστάς κοίτης· πᾶσαι τὰς αἰρέσεις
αὐτοῦ; ὅτι ἀπὸ χοῦς τοιοῦτον ζῶον ἀνέβηκε, καὶ εἰς τοσ-
αύτην τιμὴν ἀνήγαγε, καὶ τοσαύτας εὐεργεσίας εἰς αὐτὸν
ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ἐπιδείκνυται, δεικνύς διὰ πάν-
των τὴν οικίαν φιλανθρωπίαν. Καὶ ἐνεφύσησε, φησὶν,
εἰς τὸ πρὸς ὅσον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ
ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.

Ἐνταῦθα τινες τῶν ἀγνωμόνων, ἐξ οικείων λογισμῶν
[101] κινούμενοι, καὶ οὐδὲν θεοπρεπὲς ἐννοοῦντες,
οὕτε τὴν συγκατάβασιν τῶν ῥημάτων λογιζόμενοι, λέ-
γουν ἐπιχειροῦσιν, ὅτι ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας ἐστὶν ἡ
ψυχὴ. Ὡς τῆς μανίας· ὡς τῆς παραφροσύνης· πᾶσας δόξας
ἀπωλείας ὁ διάβολος ἔτεμε· τοὺς αὐτὸν θεραπεύειν βου-
λομένους; Καὶ ἵνα μάθης, σκόπει πῶς ἀπανταντίας ἄλ-
λῳις ἐργονται. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐπιλαβόμενοι τῆς
λέξεως τῆς λεγούσης, ὅτι Ἐνεφύσησε, λέγουσιν, ὅτι ἐκ
τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν αἱ ψυχαί· ἕτεροι πάλιν
φασὶν, ὅτι καὶ εἰς τὴν τῶν ἀτιμωμένων ἀλλόγων οὐσίαν
μεθίστανται αὐταί. Τί ταύτης τῆς ἀνοίας γέρον γένοιτ'
ἂν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐσχοτίσθη ὁ λογισμὸς αὐτῶν, καὶ τὸν

* Sic omnes primæ Morel. qui habet περὶ τῆν. ὅτι Reg.
unus et Colbert. τοῦτο συμβαίνει· ὅταν. ὅτι Multi mss. τὴν
βλάστην. Paulo post Reg. unus καὶ πολλὴ πλείονα, duo alii
καὶ πολλὰ πλείονα. ὁ λαβὼν deest in Reg. uno et Colbert.
uno.

* λαβὼν deest in Reg. uno et Colbert. uno. ὅτι Ὅρα πῶς de-
est in multis mss.

* In Reg. uno et Colb. uno λαβὼν deest. ὅτι Morel. ἐνέταξε,
alii ἐταξε. Paulo post Morel. ἐπιλαβόμενοι, alii ἐπιλαβόμε-
νοι. Ibidem notat Savil. : φασὶν αὖ λέγουσιν, aliter abundant.

non¹, sed fugiamus peccatum, et omnia faciamus, ne indignos nos ineffabilibus illis bonis exhibeamus: quod nobis omnibus concedatur, gratia et benignitate Domini Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto sit gloria, imperium, et honor in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XII.

Et plantavit Dominus Deus paradisum in Edem ad orientem, et posuit illic hominem quem formavit (Gen. 2. 8).

1. Videns vestram inexplebile desiderium, et multam aviditatem, mentemque attentam, nec non omnes ad spiritualem hanc doctrinam advolantes; quamvis valde sim meæ inopiæ mihi conscius; frequenter tamen et quotidie inopem et tenuem hanc mensam vobis proponere studeo, confidens vos desiderio flagrantibus, majori alacritate quæ dicuntur suscepturos esse, quandoquidem et in sensibilibus eduliis videre potest quivis hoc contingere. Urgente namque convivarium appetitum, etiamsi paupercula mensa sit, et inops is qui convivio excipit, magna tamen cum voluptate il appositum absument; contra si minor epulantium fuerit appetitus, etiamsi sumptuosum fuerit epulum, et varia copiosaque edulia, nullum inde commodum, cum nemo sit qui appositis uti queat. Hic autem, quia gratia Dei alacres et famelici ad spiritualem mensam accedistis, et ipsi magno desiderio dicimus, scientes, nos sobriis auribus divinas hasce narrationes apponere. Quoniam et agricola, qui pinguem et fertilem agrum invenit, postquam omnia quæ sui officii erant præstitit, ac terram sulcavit, aratrum duxit, spinasque eduxit, tunc largiter seminat, bonaque spe fultus, quotidie germen exspectat seminis, quod terræ fecunditati commisit, ad terræ feracitatem attendens, ad multo majorem jacto semine messem excipiendam paratus. Similiter et nos, cum videmus alacritatem vestram quotidie increscere, desiderium vigere, studium incrementa sumere, bonam spem habemus, majorique studio et alacritate, quantum vires nostræ suppetunt, in ædificationem vestræ caritatis, in gloriam Dei, in Ecclesiæ Dei decus aliquid ferre anholamus. Age igitur, si placet, repetitis iis quæ nuper dicta sunt, consequenter de hodierna lectione tractemus. Quid autem sit quod nuper tractabatur, quousque sermonem extenderimus, et ubi finem dicendi fecerimus, necessarium est dicere. *Et formavit Deus hominem, pulverem accipiens de terra. Et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, factusque est homo in animam viventem (Gen. 2. 7).* Quod tunc dicebamus, id et nunc dicam, et subinde memorare non cessabo, magnam et ineffabilem esse benignitatem communis omnium Domini erga genus nostrum. Siquidem magna attemperatione ob salutem nostram usus est, magnoque animal hoc, hominem dico, honore prosecutus est; necnon verbis et rebus declaravit, se majorem ejus, quam visibilium omnium curam habuisse. Nihil

enim prohibet etiam hodie eadem explorare apud caritatem vestram. Nam sicut aromata, quanto magis digitis atteruntur, tanto majorem naturæ suæ fragrantiam reddunt: ita et in Scripturis usuvenit, quanto quis illas amplius tractare studuerit, tanto magis videre poterit latentem in ipsis thesaurum, atque immensos percipere divitiarum fructus. *Et formavit, inquit, Deus hominem, pulverem accipiens de terra.* Animadvertite, obsecro, quanta varietas ex ipso verborum procemio. In omnibus enim aliis creaturis docuit nos beatus Moses modum creationis, iis verbis: *Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux; Fiat firmamentum; Congregetur aqua; Fiant luminaria; Germinet terra herbam fœni; Producant aquæ reptilia animarum viventium, et, Producat terra animam viventem.* Vidisti quomodo verbo omnia formata sint? Sed videamus postea quid in creatione hominis dicat. *Et formavit Deus hominem.* Vide quomodo verborum attemperatione, quæ ob nostram infirmitatem usus est, simul et modum creationis doceat, et diversitatem, quæ, ut humano more loquar, veluti Dei manibus formatum ipsum indicat, sicut et alius propheta dicit: *Manus tuæ fecerunt me, et plasnaverunt me (Job. 10. 8).* Nam si simpliciter imperasset, quæso, ut ex terra oriretur homo, annon id quod jussum erat productum fuisset? Sed ut per creationis modum doctrinam nobis perpetuam traderet, ut ne majora quam quæ natura nostra ferret sentiremus, ideo sic accurate omnia enarrat, et ait: *Formavit Deus hominem, pulverem accipiens¹ de terra.*

2. Vide et in hac re honorem. Non enim terram quamlibet accipit, sed pulverem, tenuissimum terræ, ut ita quis dixerit, et hunc ipsum pulverem de terra præcepto suo in corporis naturam transtulit. Quemadmodum enim ipsam terræ substantiam non existentem produxit, ita nunc, cum voluit, pulverem de terra in corpus convertit. Hic exclamare juvat id quod a beato Davide dictum est: *Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus (Psalm. 105. 2)?* quod ex pulvere tale animal produxerit, et in tantum honorem exexerit, totque beneficia in eum statim ab initio contulerit, suam benignitatem per omnia ostendens. *Et inspiravit, inquit, in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem*

Contra eos qui dicebant animam ex substantia Dei esse. *Deus simplex, incompositus, et figura carens.* — Hic quidam male seriatim, propriis moti ratiociniis, nihilque Deo dignum cogitantes, neque verborum attemperationem secum reputantes, dicere audent, animam ex Dei substantia esse. O insaniam! o amentiam! quot perniciosas vias diabolus paravit cultoribus suis! Id ut discas, perpende quam diversis incedant viis. Nam alii ex hoc verbo ansam arripientes, *Inspiravit*, dicunt animas ex substantia Dei esse; alii rursus dicunt, in villissimorum brutorum substantiam ipsas transire: quæ amentia quid deterius esse possit?

¹ Colat., provocemus ad emulationem agendi rationis Deo digne virtutem igitur non negligamus.

¹ In Reg. uno et Colb. uno docet vox, accipiens.

Quia enim obtenebrata est ratio eorum, et verum Scripturæ sensum ignorant, quasi excecatis mentis oculis in diversa feruntur præcipitiis, dum alii illam supra dignitatem offerunt, alii aptem infra dignitatem depriment. Nam si eo quod Scriptura dicat, *Inspiravit in faciem ejus*, os Deo affingere velit, necesse erit etiam manus ipsi tribuere: quandoquidem dixit, *Formavit hominem*. Sed ne illorum negacitatem in medium proferentes, cogamur et ipsi indecora loqui, age ipsorum stultitiam et multiplicem demerentiam devitemus, ac divinæ Scripturæ, quæ seipsam interpretatur, scopam subsequamur, dummodo tamen nos verborum crassities non attendamus, sed cogitemus infirmitatem nostram hujusmodi crassities causam esse. Neque enim possent aures humanas ea quæ dicuntur excipere, nisi tanto fruerentur temperamento. Cogitantes itaque et nostram infirmitatem, et hæc de Deo dicta fuisse, sic ea suscipiamus, ut par est ea de Deo accipere, nec in corporum formam, vel in membrorum compositionem, Deum ipsum deducamus; sed omnia de Deo, ut convenit, imaginemur. Numen enim simplex incompositumque est, ac figura caret: nam si ex nobis similitudine docta, velimus Deo membrorum compositionem tribuere, imprudentes in gentiliū impietatem labimur. Cum itaque audieris Scripturam dicentem, *Formavit Deus hominem*, virtutem eandem cogita, quam cum dicit, *Fiat*; ac rursum cum audieris, *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*, iterum cogita, quemadmodum incorporeas virtutes produxerat, sic placuisse illi, ut corpus hoc ex pulvere factum animam haberet rationalem, quæ membris corporeis posset uti. Hoc quippe corpus Domini jussu creatum, quasi instrumentum jacebat, aliquo movente indigens; imo sicut lyra quæ aliquo eget, qui arte solertiaque sua possit, quasi per fistulas, per membra sua congruentem Domino melodiam referre. *Inspiravit*, inquit, *in faciem ejus spiraculum vitæ*, et factus est homo in animam viventem. Quid est, *Inspiravit spiraculum vitæ*? Id est, hoc creatum corpus voluit jussitque vim habere vitalem, quæ animali facta est in animam viventem, sive operantem, quæ artem suam posset per membrorum motum exhibere.

3. Illic vero mihi perpendo, quantum intersit inter hujus admirabilis animalis rationalis, et brutorum formationem discrimen. De illis enim dixit: *Educant aquæ reptilia animarum viventium*, et simul prodierunt ex aqua animalia animata; et in terra similiter: *Producat terra animam viventem*. De homine autem non sic; sed prius de pulvere corpus formatur, postea vitalis illi virtus datur, quæ est animæ substantia. Idcirco de brutis dicebat Moyses: *Sanguis ejus est anima ejus* (Lev. 17. 41). In homine autem substantia est incorporea et immortalis, quæ multo intervallo corpus antecellit, et tanto, quanto par est incorporeum corpori anteferre. Verum forte dicet quispiam: Si anima corpore dignior, cur id quod minus est primum creatur, et quod majus postremum? Annon vides, dilecte, idipsum in creatione

factum? Sicut enim cælum, terra, sol, luna, et alia omnia creata sunt, brutaque etiam animalia, et post hæc omnia homo, cui horum omnium principatus tribuendus erat: ita et in hominis formatione primum corpus produciitur, posteaque anima quæ dignior est. Quemadmodum enim bruta animalia, ministerio hominis utilia futura, ante hominem creantur, ut paratum haberet ministerium is qui illis usus erat: sic et ante animam corpus creatur, ut postquam secundum ineffabilem ejus sapientiam anima producta esset, posset suas operationes per corporis motus exhibere. 8. *Et plantavit*, inquit, *Deus paradisum in Edem ab oriente, et posuit illic hominem, quem formavit*. Postquam benignus Dominus benignitatem suam ostendit, et illum cujus causa omnia creaverat, produxit in medium, statim incipit sua in illum beneficia conferre. *Et plantavit*, inquit, *Deus paradisum in Edem ab oriente*. Illic mihi, dilecte, considera, quod nisi ea verba ut de Deo par est, accipiamus, necesse sit ut in præcipitium ruamus. Nam quid dixerint de dicto hujusmodi illi, qui omnia de Deo dicta humano accipere more audent? *Et plantavit Deus*, inquit, *paradisum*. Quid, quæso? num hujus opus habuit et agricultura aliaque cura, ut paradisum exornaret? Absit. Iterum enim etiam hoc loco illud, *Plantavit*, sic intelligendum, scilicet ipsum, imperasse, ut paradisus in terra fieret, ut productus homo in eo versaretur. Quod autem propter hominem paradisum adornaverit, audi Scripturam dicentem: *Et plantavit Deus paradisum in Edem ab oriente, et posuit illic hominem, quem formavit*.

Contra eos qui dicebant Paradisum non esse in terra.—Ideo etiam loci nomen affert Moyses in Scripturis, ut ne liceret frustra nugari volentibus simpliciorum auribus imponere, dicereque, non esse in terra paradisum, sed in cælo, et fabulas hujusmodi conjungere. Nam si cum divina Scriptura tanta us sit verborum accurate, non dubitarunt tamen quidam de facundia sua, necnon de philosophia exotica altum sapientes, adversa Scripturis loqui, et dicere paradisum in terra non esse, multaque alia præter ea quæ dicta sunt adoptantes, contra Scripturam sentire; et adversam tenere viam, atque ea quæ de terra dicta sunt, de cælis dicta putare; nisi humili illa et attemperata verborum ratione usus Moyses esset, Spiritu sancto linguam ejus movente, quo non devoluit essent, quamvis Scriptura sacra cum nos tale quiddam docere vult, seipsam interpretetur, et auditorem errare non sinat? Sed quoniam multi non ut quiddam luci ex divinis Scripturis demant, sed voluptatis gratia, aures dictis adhibent: ideo non iis qui prosunt, sed iis qui magis oblectant attendunt. Quamobrem obsecro, ut omnibus illis aures obturantes, sacræ Scripturæ canon obsequamur. Ac cum audieris, dilecte, Deus plantavit paradisum in oriente; illud, *Plantavit*, ut Deo convenit intellige, nempe quod præceperit; quod vero sequitur crede, nimirum paradisum factum esse, et in illo loco, ubi Scriptura sacra significavit. Non

ἀληθῆ τῆς Γραφῆς νούν ἠγνόησαν, καθάπερ πηρωθέντες τὸ ὄμμα τῆς διανοίας, ἀπεναντίας ἀλλήλοις κατὰ κρημνῶν φέρονται, οἱ μὲν ὑπὲρ τὴν ἀξίαν αὐτὴν ἀνάγοντες, οἱ δὲ κατὰ τὴν ἀξίαν κατὰγοντες. Εἰ γὰρ μέλλοιεν διὰ τὸ λέγειν τὴν Γραφὴν, Ἐρεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ σόμα περιτιθέναι τῷ Θεῷ, ἀνάγκη καὶ χεῖρας· αὐτῷ περιάπτειν· ἐπειδὴ εἶπεν, Ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἵνα μὴ βουλόμενοι τὴν ἐκείνων ληρωδῖαν εἰς μέσον προτιθέναι, ἀναγκαζώμεθα καὶ αὐτοὶ τὰ μὴ πρέποντα φθέγγεσθαι, φέρε δὴ λοιπὸν τὴν μὲν ἀνοίαν αὐτῶν, καὶ τὴν πολλὴν φρενοδιδάσκειαν ἐκτρεπώμεθα, κατακολουθήσομεν δὲ τῷ σκοπῷ τῆς θείας Γραφῆς ἐαυτὴν ἐρμηνεύουσας, μόνον ἐὰν ἡμεῖς μὴ τῇ παχύτητι τῶν ῥημάτων προσέχωμεν, ἀλλ' ἐκείνο ἐνοώμεν, ἐπὶ αἰτία τῆς τῶν λέξεων παχύτητος ἡ ἀσθένεια τυγχάνει ἡ ἡμετέρα. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἐτέρως τὴν ἀκοὴν τὴν ἀνθρωπίνην διέξασθαι τὰ λεγόμενα, μὴ τοσαύτης ἀπολαύσασαν τῆς συγκαταβάσεως. Ἐνοοῦντες τοίνυν καὶ τὴν ἐαυτῶν ἀσθένειαν, καὶ ὅτι περὶ Θεοῦ ἐστὶ τὰ λεγόμενα, οὕτω δεχώμεθα τὰ εἰρημένα, ὡς εἰκὸς περὶ Θεοῦ λέγεσθαι, μὴ εἰς σωμάτων σχηματισμὸν καὶ μελῶν σύνθεσιν τὸ θεῖον κατὰγοντες, ἀλλὰ θεοπρεπῶς ἅπαντα εὐνοοῦντες. Ἀπολὺν γὰρ καὶ ἀσύνθετον καὶ ἀσχημάτιστον τὸ θεῖον· ἐπὶ εἰ μέλλοιμεν ἐξ ἐαυτῶν ὁρμώμενοι, καὶ μελῶν σύνθεσιν περιτιθέναι τῷ Θεῷ, λανθάνομεν ἐαυτοὺς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀπείδειαν ἐκπίπτοντες. Ὅταν οὖν ἀκούσης τῆς Γραφῆς λεγούσης, Ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, τὴν αὐτὴν νόει δύναμιν τῷ Γενηθῆται· καὶ πάλιν ὅταν ἀκούσης, ὅτι Ἐρεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, τοῦτο πάλιν λογίζου, ὅτι ἔδοξεν αὐτῷ, καθάπερ τὰς ἀσωμάτων δυνάμεις παρήγαγεν, οὕτω καὶ τὸ σῶμα τοῦτο τὸ ἀπὸ τοῦ χοῦς ψυχὴν ἔχειν λογικὴν τὴν τοῖς μέλεσι τοῦ σώματος καυχῆσθαι δυναμένην. Δημιουργηθὲν γὰρ τοῦτ' ἐστὶ τὸ σῶμα κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Δεσπότου, καθάπερ ἐργαζόμενον ἔκειτο δεόμενον τοῦ κινουντος αὐτό, μᾶλλον δὲ καθάπερ λύρα χρῆζουσά τινος τοῦ δυναμένου διὰ τῆς οἰκείας τέχνης καὶ σοφίας, ὥσπερ διὰ δονάκων τινῶν, διὰ τῶν μελῶν τῶν ἐν ἐαυτῷ τὴν προσηκούσαν μελωδίαν ἀναφέρειν τῷ Δεσπότη. Ἐρεφύσησε, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώσαν. Τί ἐστίν; Ἐρεφύσησε πνοὴν ζωῆς; Τὸ σῶμα, φησὶ, τοῦτο τὸ δημιουργηθὲν ἐβουλήθη καὶ προσέταξε ζωτικὴν [103] ἔχειν δύναμιν, ἥτις ἐγένετο τῷ ζώῳ εἰς ψυχὴν ζώσαν, τοῦτ' ἐστὶν ἐνεργούσαν, καὶ τὴν ἐναυτῆς τέχνην διὰ τῆς τῶν μελῶν κινήσεως ἐπιδείκνυσθαι δυναμένην.

γ'. Καὶ σκόπει καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ τὴν διαφορὰν τοῦ θαυμαστοῦ τοῦτου ζώου τοῦ λογικοῦ, καὶ τῆς τῶν ἀλόγων δημιουργίας. Ἐπ' ἐκείνων μὲν γὰρ φησὶν· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζώων, καὶ ὁμοῦ ἀνεδίδοδοι ἐκ τῶν ὁδάτων ζῶα ἐμψυχα· καὶ ἐπὶ τῆς γῆς πάλιν ὡσαύτως· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζώσαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πρότερον ἀπὸ τοῦ χοῦς τὸ σῶμα δημιουργεῖται, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ζωτικὴ δύναμις αὐτῷ δίδεται, ὅπερ ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τῶν ἀλόγων ἔλεγε Μωυσῆς, ὅτι Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐστίν. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου οὐσία τίς ἐστὶν ἀσώματος καὶ ἀθάνατος πολλὴν πρὸς τὸ σῶμα τὴν ὑπεροχὴν κεκτημένη, καὶ τοσαύτην, ὅσην εἰκὸς τὸ ἀσώματον τοῦ σώματος. Ἄλλ' ἴσως εἰποῖ τις ἂν, καὶ τίνας ἐνεκεν, εἰ τιμωρίζον ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, τὸ ἐλαττον πρῶτον δημιουργεῖται, καὶ τότε τὸ μείζον καὶ ὑπερέχον; Οὐχ ὀρθῶς, ἀγαπῆ, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως^β τὸ αὐτὸ τοῦτο γέγονεν;

Ὡςπερ γὰρ οὐρανός, καὶ γῆ, καὶ ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐδημιουργήθη, καὶ τὰ ζῶα τὰ ἄλογα, καὶ μετὰ ταῦτα ἅπαντα ὁ ἄνθρωπος, ὁ τοῦτων ἀπάντων τὴν ἀρχὴν μέλλων ἐγχειρίζεσθαι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διαπλάσει τοῦ ἀνθρώπου πρότερον τὸ σῶμα παράγεται, καὶ τότε ἡ ψυχὴ ἡ τιμιωτέρα. Ὅν γὰρ τρόπον τὰ ἄλογα τὰ πρὸς ὑπηρεσίαν μέλλοντα τῷ ἀνθρώπῳ εἶναι χρῆσιμα, πρὸ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργεῖται, ἵνα ἐτοιμὴν ἔχη τὴν ὑπηρεσίαν ὁ μέλλων τῆς τούτων χρείας ἀπολαύειν· οὕτω καὶ πρὸ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα δημιουργεῖται, ἵνα ἐπειδὴν κατὰ τὴν ἀπόρρητον αὐτοῦ σοφίαν ἡ ψυχὴ παραχθῇ, ἔχη τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἐπιδείκνυσθαι διὰ τῆς τοῦ σώματος κινήσεως. Καὶ ἐφύτευσε, φησὶν, ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἑδέμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἐθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐπλασεν. Ἐπειδὴ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν ἐπεδείξατο ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης, καὶ δι' ὃν πάντα τὰ ὁρώμενα ἐδημιούργησεν^α, καὶ παρήγαγεν εἰς μέσον, εὐθέως ἀρχεται τὰς εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας κατατίθεσθαι. Καὶ ἐφύτευσε ὁ Θεός, φησὶ, παράδεισον ἐν Ἑδέμ κατὰ ἀνατολὰς. Σκόπει καὶ ἐνταῦθα, ἀγαπῆ, ὅτι ἐὰν μὴ θεοπρεπῶς τὰ ῥήματα δεχώμεθα, εἰς βαθὺν κρημὸν ἀνάγκη κατενεχθῆναι. Τί γὰρ ἂν εἶπεν ἔχοντες, καὶ ἐπὶ τούτῳ τοῦ ῥήματος, οἱ πάντα τὰ περὶ τοῦ Θεοῦ λεγόμενα ἀνθρωπίνως ἐκλαμβάνειν τολμῶντες; Καὶ ἐφύτευσε ὁ Θεός, φησὶ, παράδεισον. Τί οὖν; εἰπέ μοι· σκαπάνης ἰδεῖσθαι καὶ γεωργίας, καὶ τῆς ἄλλης ἐπιμελείας, ἵνα καλλωπίσῃ τὸν παράδεισον; Μὴ γένοιτο. Πάλιν γὰρ καὶ ἐνταῦθα τὸ, Ἐφύτευσε, εὐτὼ δεῖ νοεῖν, ὅτι προσέταξε παράδεισον ἐν τῇ γῇ γενέσθαι, ὥστε τὸν παραχθέντα ἄνθρωπον τούτῳ ἐνδιδιδῆσθαι. Ὅτι γὰρ διὰ τούτων τὸν παράδεισον παρήγαγεν, ἀκουσον αὐτῆς τῆς Γραφῆς λεγούσης· Καὶ ἐφύτευσε ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἑδέμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἐθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον ὃν [103] ἐπλασεν.

Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐντίθησιν ἐν τοῖς γράμμασιν ὁ μακάριος Μωυσῆς, ἵνα μὴ ἐξῇ τοῖς φλυαρεῖν μάτην βουλομένοις ἀπατῶν τῶν ἀφελεστέρων τὰς ἀκοάς, καὶ λέγειν, μὴ εἶναι ἐν τῇ γῇ τὸν παράδεισον, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ, καὶ μυθολογίας τινὰς τοιαύτας ὀνειροπολεῖν^δ. Εἰ γὰρ καὶ τοσαύτῃ χρησαμένης ἀκριβείᾳ τῆς θείας Γραφῆς, οὐ παρητήσαντο τινες τῶν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ μεγαλοφρονούντων, καὶ τῇ σοφίᾳ τῇ ἐξωθεν, ἀπεναντίας τοῖς γεγραμμένοις φθέγγεσθαι, καὶ εἰπεῖν, μὴ ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι τὸν παράδεισον, καὶ πολλὰ ἕτερα τῶν εἰρημένων παρεγγυώντες, μὴ ὡς γέγραπται φρονεῖν, ἀλλ' ἀπεναντίας ἔρχεσθαι, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἰρημένα περὶ τῶν ἐν οὐρανῷ νομίζοντες εἰρήσθαι· εἰ μὴ τῇ ταπεινότητι τούτων τῶν λόγων, καὶ τῇ συγκαταβάσει ὁ μακάριος Μωυσῆς ἐχρήσατο, τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν γλῶτταν αὐτοῦ κινουντος, ποῦ οὐκ ἂν ἐξεκυλίσθησαν, καίτοι γε τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἐπειδὴν βούληται τι τοιοῦτον ἡμᾶς διδάσκειν, ἐαυτὴν ἐρμηνεύουσας, καὶ οὐκ ἀφείσης πλανᾶσθαι τὸν ἀκροατὴν; Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ οὐ διὰ τὸ καρπώσασθαι τι κέρδος ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ἀλλὰ τέφρως ἐνεκεν τὰς ἀκοῆς ὑπέγουσι τοῖς τὰ παριστάμενα λέγουσι· διὰ τοῦτο οὐ τοῖς ὠφελοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς τέρπειν μᾶλλον^ε δυναμένοις προσέχειν σπουδάζουσι. Διὸ, παρακαλῶ, πᾶσι τοῖς τοιούτοις τὰς ἀκοὰς ἀποτειγίσαντες, τῇ κανόνι τῆς ἁγίας Γραφῆς κατακολουθήσωμεν. Καὶ ὅταν ἀκούσης, ἀγαπῆ, ὅτι Ἐφύτευσε παράδεισον ὁ Θεὸς ἐν Ἑδέμ κατὰ ἀνατολὰς, τὸ μὲν, Ἐφύτευσε, θεοπρεπῶς ἐπὶ Θεοῦ νόει, ὅτι προσέταξε, τὸ δὲ ἐξῆς πίστευε, ὅτι καὶ παράδεισος γέγονε, καὶ ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ἐνθα καὶ ἡ Γραφὴ ἐπεσημάνετο. Τὸ γὰρ μὴ πιστεύειν τοῖς ἐν τῇ εἰσι

^α Coislin. ἀλλὰ θετικῶς ἄπ. Ibid. Reg. unus ἐνοοῦντες. Intra hanc ἀσείδειαν ἐκπίπτοντες, Coislin. ἐμβάλλοντες. ^β Coislin. ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῆς κτίσεως.

^ε Coislin. ἐδημιουργήθη. ^δ Sic omnes praeter Morel. qui habet! μυθολογίας ταύτας· οὐνεκ. Infra αἰγιογγραμμένος φθέγγεσθαι. ^ε Coislin. τοῖς τέρπουσι μᾶλλον.

Γραφή κειμένης, ἀλλ' ἕτερα ἐπιστάγειν ἐξ οικίας δια-
βολας, πάλιν ἡγοῦμαι κίνδυνον φέρειν τοῖς τοῦτο ποιεῖν
τολμῶσι. *Καὶ ἔθετο, φησὶν, ἐκεῖ τὸν ἀνθρώπον, ὃν
ἐκλάσεν.*

δ. Ὅρα εὐθέως, πόσῃν τὴν τιμὴν εἰς αὐτὸν ἐπιδείκνυται.
Ἐξω τοῦ παραδείσου τοῦτον δημιουργήσας, εὐθέως αὐτὸν
παραγῶν, ἵνα διὰ τῶν πραγμάτων αἰσθῇσιν αὐτῷ τῆς
εὐεργεσίας παράσχη, καὶ γινῶ διὰ τῶν ἔργων τὴν τιμὴν,
ἣν εἰς αὐτὸν ἐπιδείκνυται, εἰς τὸν παράδεισον αὐτὸν εἰσ-
ήγαγε, *Καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἀνθρώπον, ὃν ἐκλάσεν.* Καὶ
τὸ, ἔθετο, πάλιν οὕτω νοῶμεν, ἀντὶ τοῦ προστάξεν ἐκεῖ
αὐτὸν διάγειν, ἵνα καὶ ἡ ὕψις καὶ ἡ διαγωγὴ πολλὴν αὐτῷ
τὴν ἡδονὴν παρέχῃ, καὶ εἰς εὐχαριστίας εὐγνωμοσύνην
αὐτὸν διαγέλῃ, ἐννοοῦντα ὅσον εὐεργέτης οὐδὲν οὐδέπω
ἐπιδείξαι μὲν. Μὴ τοίνυν ἐνζήτω σε ἡ τοῦ ἔθετο λέξις.
ἔθος γὰρ αἰ τῇ Γραφῇ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ὠφέλειαν τὴν ἡμε-
τέραν ταῖς ἀνθρωπίναις κεχρησθαι λέξαι. Καὶ ἵνα μάθῃς,
ὅρα πῶς προλαβοῦσα, καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀστέρων δημιουρ-
γίας τῇ αὐτῇ λέξει ἐχρησάτο εἰπούσα, *Καὶ ἔθετο αὐτοὺς
ἐν τῷ στερωμάτι τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ἐμπεπῆχθαι
αὐτοὺς τῷ οὐρανῷ νοήσωμεν (καὶ γὰρ ἕκαστος αὐτῶν τὸν
οἰκεῖον δρόμον διανύει τόπους ἐκ τόπων [104] ἀμείβων),
ἀλλ' ἵνα διδάξῃ, ὅτι ἐν τῷ οὐρανῷ αὐτοὺς εἶναι προστάξας,
καθάπερ καὶ τὸν ἀνθρώπον ἐν τῷ παραδείσῳ διάγειν. Καὶ
ἐξ ἀνάγκης, φησὶν, ὁ θεὸς ἐκ τῆς γῆς πᾶν ζῦλον
ὠραίον εἰς ὄρασιν, καὶ καλὸν εἰς βρώσιν, καὶ τὸ ζῦ-
λον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ ζῦλον
τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ. Ἰδοὺ καὶ ἕτε-
ρον εὐεργεσίας εἶδος πάλιν διὰ τὴν εἰς τὸν δημιουργηθέντα
τιμὴν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ διάγειν ἐδου-
λήθη, προστάξεν ἐκ τῆς γῆς ἀναδοθῆναι δένδρα διάφορα,
ὁμοῦ καὶ τέρπειν αὐτὸν δυνάμενα διὰ τῆς θέας, καὶ πρὸς
βρώσιν ἐπιτήδεα. Πᾶν γὰρ ζῦλον, φησὶν, ὠραίον εἰς
ὄρασιν, τοῦτ' ἐστιν εἰς θέαν. Καὶ καλὸν εἰς βρώσιν,
τοῦτ' ἐστὶ καὶ εὐφραίνειν δυνάμενα διὰ τῆς ὁφείας, καὶ
ἡδονὴν πολλὴν παρέχοντα διὰ τῆς βρώσεως, καὶ τῷ πλήθει
δὲ καὶ τῇ ἀφθονίᾳ πολλὴν τὴν εὐφροσύνην προξενούντα τῷ
μέλλοντι τοῦτων ἀπολαύσειν. Πᾶν γὰρ, φησὶ, ζῦλον, ὅπερ
ἂν εἴπῃς, ἀναδοθῆναι πεποιήκειν. Εἶδες διαγωγὴν ἀταλαί-
πτων; εἶδες βίον θαυμαστόν; Καθάπερ γὰρ ἀγγελὸς τις,
οὕτως ἐπὶ τῆς γῆς διέτριβεν ὁ ἀνθρώπος, σῶμα μὲν περι-
καίμενος, ἔξω δὲ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν τυγχάνων, καὶ
καθάπερ βασιλεὺς ἀλουργίδι καὶ διαδῆματι κεκοσμημέ-
νος, καὶ πορφύρᾳ ἀναβεβλημένος, οὕτως ἐνετράφα τῇ
τοῦ παραδείσου διαγωγῇ μετὰ ἀδείας πολλὴν ἔχων τὴν
ἀφθονίαν. Καὶ τὸ ζῦλον, φησὶ, τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ
παραδείσου, καὶ τὸ ζῦλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ
καὶ πονηροῦ. Μετὰ τὸ διδάξαι ἡμᾶς, ὅτι πᾶν ζῦλον ἐξέδω-
κεν ἡ γῆ κατὰ τὸ τοῦ δεσπότου πρόσταγμα, καὶ ὠραίον
εἰς ὄρασιν, καὶ καλὸν εἰς βρώσιν, τότε φησὶ. Καὶ τὸ ζῦ-
λον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ ζῦλον
τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ. Προσιδὺς
γὰρ ὁ φιλόανθρωπος δεσπότης, ὡς δημιουργὸς, τὴν ἐκ τῆς
πολλῆς ἀδείας μέλλουσαν τοῦ χρόνου προϊόντος τίκτεσθαι
βλάβην, ἀνῆκε καὶ τὸ ζῦλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παρα-
δείσου, καὶ τὸ ζῦλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πο-
νηροῦ, ἐπειδὴ μετ' οὐ πολὺ μέλλει τὴν τοῦτο ἀποχὴν
αὐτῷ κελεύειν, ἵνα εἰδέναι ἔχῃ, ὅτι χάριτι καὶ φιλαν-
θρωπῇ τὴν ἀπόλαυσιν ἔχει, καὶ ἐστὶ δεσπότης καὶ*

^a Savil et Colsin. εἰς εὐχαριστίαν καὶ εὐγνωμοσύνην Morel.
εἰς εὐχαριστίας εὐγνωμοσύνην. Ibid. Morel. πῶς εὐεργέτης.

^b Reg. Unus ἐν μέσῳ τῷ παραδείσῳ, et sic ter infra. ^c Unus
πορφύρεα. ^d Savil., Colsin., tres alii mss. χάριτι καὶ φιλοτι-
μίᾳ τῇ. Morel. χάριτι καὶ φιλοανθρωπῇ. Ibidem Savil. καὶ ὅτι
ιστί τις δεσπότης καὶ δημιουργός. Reg. unus καὶ ὅτι δεσπότης
ιστί καὶ δημ. Morel. καὶ ὅτι δεσπότης καὶ δημιουργός.

δημιουργὸς καὶ τῆς αὐτοῦ φύσεως, καὶ πάντων τῶν ὁρω-
μένων. Διὰ τοῦτο ἦδη τοῦ ξύλου τὴν μνήμην ἐποιήσατο,
καὶ διηγέσθαι ἡμῖν ἐφεξῆς τῶν ποταμῶν τὰ ὀνόματα,
καὶ τούτων τὸν ἀφορισμὸν, ὡς ἂν εἴποι τις, καὶ ὅτι
ἐξ ἐκείνου τοῦ τὴν ἀρβελαν τῷ παραδείσῳ παρέχοντος
ἕτεροι εἰς τέσσαρας ἀρχὰς διαιρεθέντες, οὕτω τὰ κλί-
ματα τῆς γῆς διανεῖμαντο. Ἀλλ' ἴσως οἱ τὰ ἀπὸ τῆς
οἰκίας σοφίας φθίγγεσθαι βουλόμενοι, πάλιν οὕτε πο-
ταμούς συγχωροῦσιν εἶναι τοὺς ποταμούς, οὕτε τὰ ὕδατα
ὑδατα, ἀλλ' ἕτερόν τι φαντάζεσθαι ἀναπειθούσι τοὺς
ἐκδιδόναι αὐτοὺς τὰς ἀποκὰς αἰρούμενους. Ἀλλ' ἡμεῖς,
παρακαλῶ, τούτων μὲν μὴ ἀνεχώμεθα, ἀλλ' ἀποφράτ-
τωμεν αὐτοὺς τὰς ἀποκὰς, παιδόμεθα δὲ τῇ θεῇ Γραφῇ,
καὶ τοὺς ὅπ' αὐτῆς εἰρημένους κατακαλοῦσθαι, τὰ
ὕγιθ' ὁγμάτα σπουδάζωμεν ἀναποτίθεσθαι ταῖς ἐαυτῶν
ψυχαῖς, καὶ μετὰ τούτων καὶ βίου ἀκρίβειαν ἐπιδείκνυ-
σθαι, ἵνα καὶ ὁ βίος μαρτυρῇ τοῖς ὁγμάσι, καὶ τὰ
ὁγμάτα τὸν βίον [105] ἀξιοπιστότερον ἀποφαίνῃ. Οὕτε
γὰρ ἐὰν ἔχωμεν ὁγμάτα μὲν ὀρθὰ, βίου δὲ ἀμελῶμεν,
ὁρελὸς ἡμῖν ἔσται τὸ οὕτε ἐὰν βίον ἔχοντες, τῶν ὀρθῶν
ὁγμάτων ἀμελῶμεν, κερδάνει τι χρησίμον καὶ πρὸς
σωτηρίαν ἡμετέραν δυνήσόμεθα. Προσῆκει γὰρ, εἰ βου-
λοίμεθα καὶ γέννησι λευθερωθῆναι, καὶ βασιλείας
ἐπιτυχεῖν, ἀμφοτέρωθεν κοσμεῖσθαι, καὶ ὁγμάτων
ὀρθότητι, καὶ βίου ἐπιμελείᾳ. Τί γὰρ ὁρελὸς, εἰ μὴ
δένδρον εἰς ὕψος πολὺ ἐκτεινόμενον, καὶ τοὺς φύλλους
κομῶντος, ὅταν καρπὸν ἔρῃμον ᾗ; Οὕτω καὶ τὸν Χρι-
στιανὸν οὐδὲν ὀνήσῃ τὰ ὀρθὰ ὁγμάτα, ἐὰν τῆς κατὰ
τὸν βίον πολιτείας ἀμελῇ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοὺς
τοιούτους ἐμακάριε λέγων. Μακάριος ὁ ποιήσας καὶ
διδάξας. Τῆς γὰρ διὰ τῶν λόγων διδασκαλίας ἡ διὰ τῶν
ἔργων ἀκριβοστερά καὶ ἀξιοπιστοτέρα πολλῶν. Ὁ γὰρ
τοιούτος καὶ σιγῶν, καὶ μὴ ὁρώμενος παιδεύειν δύναται,
τοὺς μὲν διὰ τῆς θέας, τοὺς δὲ διὰ τῆς ἀκοῆς, καὶ
πολλῆς ἀπαυλαύσεταί τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίας, οὐ
μόνον δὲ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν εἰς αὐτὸν ὁρώντων
παρασκευάζων δοξάζεσθαι τὸν αὐτοῦ δεσπότην. Ὁ
τοιούτος διὰ μυρίων γλωσσῶν, καὶ διὰ πολλῶν στομάτων
τὰς εὐχαριστίας καὶ τοὺς ὕμνους ἀνοίσει. τῶν τῶν ὁλῶν
θεῶν. Οὐδὲ γὰρ οἱ γνώριμοι μόνον, καὶ μάρτυρες τοῦ
βίου ὄντες, καὶ αὐτὸν θαυμάζοντα καὶ τὸν αὐτοῦ δε-
σπότην, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀγνοοῦντες παρ' ἑτέρων ταῦτα
μανθάνοντες, καὶ οἱ τὸρβῶθεν οἰκούντες, καὶ οἱ μακρὰν
ἀπωκισμένοι καὶ οὐ φίλοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐχθροὶ αἰ-
δεσθήσονται τῆς ἀρετῆς τὴν ὑπερβολὴν. Τόσαυτ' γὰρ
ταυτῆς ἡ ἰσχὺς, ὡς καὶ τῶν πολεμούντων αὐτῇ ἀπο-
φράττειν τὰ στόματα, καὶ τὴν γλῶτταν ἐπιστομίζειν.
Καὶ ὥστερ πρὸς τὰς ἀκτίνας τὰς ἡλιακὰς οἱ ἀσθαιεῖς
τὰς ὕψεις ἀντιβλέψαι οὐ τολμῶσι, οὕτως οὐδὲ πρὸς τὴν
ἀρετὴν ἡ κακία ἀντιβλέψαι δυνήσεται ποτε, ἀλλὰ παρα-
χωρήσει, καὶ νῦτα δώσει, καὶ τὴν ἦταν ὁμολογήσει. Ὁ
δὲ καὶ πεπεισμένοι ἀνεχώμεθα τῆς ἀρετῆς, καὶ μετὰ
ἀσφαλείας τὸν αὐτῶν βίον οἰκονομῶμεν, καὶ τῶν μικρῶν
καὶ εὐτελῶν εἶναι δοκούντων ἀμερτημάτων εἶτε ἐν λόγοις,
εἶτε ἐν πράγμασι, ἀπέχεσθαι σπουδάζωμεν. Οὕτω γὰρ
οὐδέποτε τοῖς μέλεις περιπεσοῦμεθα τῶν ἀμαρτημά-
των, ἐὰν τῶν μικρῶν ἀποσχώμεθα. καὶ τοῦ χρόνου
πρόϊόντος δυνήσόμεθα καὶ τῆς ἀνωθεν βοῆς ἀπολαύον-
τες τῆς ἀκρας ἀρετῆς ἐπιλαβέσθαι, καὶ τὴν κλάσιν
διαφυγεῖν τὴν ἀποκειμένην, καὶ τὸν αἰώνιον ἀγαθὸν
ἐπιτυχεῖν, ὃ χάριτι καὶ φιλοανθρωπῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
ματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Colsin. τοὺς ὕμνους ἀναφέρει. ^b Colb. unus et Savil. in
textu ἀπεχώμεθα. Savil. in margine, Morel. et alii ἀποσχώμεθα.
^c Post ἐπιτυχεῖν additur in Savil. ὡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς
ἀπολαύσαι, in Morel. vero ὡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυ-
χεῖν. Sed haec, utpote superflua, in sex mss. desiderantur, nec
lecta sunt ab interprete.

credere enim iis quæ in divina Scriptura feruntur. sed alia ex propria mente inducere, magnum puto periculum creare talia audentibus. *Et posuit, inquit, ibi hominem, quem formavit.*

4. Vide, quantum honorem statim in eum contulerit. Cum eum extra paradisum creasset, statim illum eo introduxit; ut ex rebus ipsis in beneficii sensum ipsam adduceret, ut sciret quantus illi honor esset concessus, in paradisum illum introduxit, *Et posuit illic hominem, quem formavit.* Illud item, *Posuit*, sic intelligamus ac si diceret, præcepit ut illic habitaret, ut et aspectus et habitatio magnum ipsi pareretur voluptatem, et eum ad gratias referendas excitaret cogitantem quantum beneficii accepisset, cum secundum quidpiam præstitisset boni. Ne igitur te in stuporem injiciat vox illa, *Posuit*: mos enim est Scripturæ sacræ propter nos et ad utilitatem nostram humanis uti verbis. Quod ut ediscas, perpende quomodo prius, cum de stellarum creatione ageretur, eadem usa sit voce dicens: *Et posuit illas in firmamento cæli*, non ut eas cælo infixas putemus (nam earum singulæ proprium cursum conficiunt, locum ex loco mutant), sed ut doceat, se illis ut in cælo essent præcepisse, ut hominem jussit in paradiso degere. 9. *Et produxit, inquit, Deus de terra omne lignum pulchrum ad videndum, et bonum ad edendum, et lignum vitæ in medio paradisi et lignum ad sciendum bonum et malum.* Ecce aliam beneficii speciem in honorem creati hominis. Quia enim illum in paradiso versari volebat, præcepit ex terra arbores diversas oriri, quæ simul et aspectu jucundæ essent, et ad cibum aptæ. *Omne lignum, inquit, pulchrum aspectu, id est, ad spectaculum; Et bonum ad esum;* videlicet ligna, quæ visum oblectare possent, et esu magnam præbere voluptatem; quæque utpote multa et copiosa multam iis usuro parerent voluptatem. Omne lignum, inquit, quodcumque dixeris, oriri curavit. Vidisti miseria vacuum habitationem? vidisti vitam mirabilem? Sicut angelus quidam, versabatur homo in terra, corpore quidem amictus, sed extra corporeas necessitates constitutus, et quemadmodum purpura et diademate ornatus, purpureaque indutus veste, sic cum libertate versabatur in paradisi sedibus, multa gaudens rerum copia. *Et lignum, inquit, vitæ in medio paradisi, et lignum ad sciendum bonum et malum.* Postquam nos docuit, terram omne lignum emisisse secundum Domini præceptum, jucundum visu, et bonum esu, tunc ait: *Et lignum vitæ in medio paradisi, et lignum ad sciendum bonum et malum.* Cum præsciret enim benignus Dominus, utpote Creator, nocumentum ex libertate et securitate procedente tempore oriturum, produxit lignum vitæ in medio paradisi, necnon lignum sciendi bonum et malum, quia non multo post ab eo abstinere jussurus erat, ut scire posset se ex gratia et benignitate illis frui-
turum esse, ac se Dominum et Creatorem esse tum illius substantiæ, tum omnium visibilium. Ideo jam

ligni mentionem fecit, ac finimum nomina deinde nobis declarat, illorumque ut dixerit quispiam separationem, ac quomodo ex illo qui paradisum irrigabat, alii in quatuor capita divisi, climata distinguere. Verum forte ii qui ex propria sapientia loqui volunt, flumina illa non concedunt esse flumina; neque aquas fatentur esse aquas, sed aliud imaginari suadent iis qui sibi aures accommodare volunt. At nos, obsecro, hujusmodi homines non feramus, sed obstruamus illorum dictis aures, credamus divinæ Scripturæ, atque ea quæ in illa dicuntur sectantes, sanam doctrinam in animis nostris reponere satagamus, insuperque vitam diligenter instituamus, ut et ipsa vita sit doctrinæ testis, et dogmata ipsa vitæ fidem faciant. Nam si dogmata quidem recta teneamus, vitamque tamen negligamus, nihil id nobis proderit; pariterque si vitæ curam habeamus, nihil ad salutem nostram utile lucrari poterimus. Par est enim, si voluerimus et a gehenna liberari, et regnum consequi, utroque ornari, et sanis dogmatibus, et vitæ cura. Quæ utilitas, quæso, arboris præaltæ, et foliis vernantis, quæ fructibus vacua sit? Sic et Christiano nihil prosunt recta dogmata, si vitæ institutum negligat. Ideo Christus tales homines beatos dicebat: *Beatus qui fecerit, et docuerit* (Matth. 5. 19). Nam doctrina operum longe accuratior et fide dignior est, quam doctrina verborum: etenim qui bene agit, etiamsi taceat, nec videatur, instituere potest, alios scilicet per aspectum, alios per aures; ipseque multa Dei benevolentia fruatur, dum id efficit ut non modo per seipsum, sed etiam per eos qui ipsum respiciunt Dominus suus celebretur. Qui hujusmodi est, per sexcentas linguas et per multa ora gratias et laudes offeret universorum Deo. Neque enim noti solum vitæ illius testes, et illum et ipsius Dominum admirantur, sed etiam non noti ab aliis discentes, tum qui procul habitant, et longo intervallo disiti sunt, non amici modo, sed etiam inimici, virtutis eminentiam reverentur. Tanta quippe est illius virtus, ut etiam oppugnantium se ora obstruat et linguam compescat. Ac quemadmodum solares radios infirmi oculis obtueri non audent, sic nec virtutem umquam nequitia obtueri poterit, sed recedet et terga dabit, victumque se fatebitur. Quod cum persuasum nobis sit, virtuti hæreamus, atque fortiter et tuto vitam instituamus, et quæ minima videntur peccata, sive in verbis, sive in operibus, sedulo vitemus. Sic enim nunquam in majora incidemus, si a parvis abstinemus: ac procedente tempore poterimus, superna favente gratia, summam virtutem attingere, reconditam effugere pœnam et æterna consequi bona¹, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri sanctoque Spiritui sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Post has voces, *consequi bona*, additur in savillo, *quæ nos omnes colligere eveniat*. Morel., *quæ nos omnes consequi eveniat*.

² *Tres vias, magnificentia, pro, benignitate.*

HOMILIA XIV.

Et accepit Dominus Deus hominem, quem formavit, et posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum (Gen. 2. 15).

1. Iterum, si vultis, hesternæ concionis seriei hodiè insistentes, hinc vobis spiritualem doctrinam contexere curabimus. Multa enim in iis, quæ modo sunt lecta, recondita vis est, et par est nos in profunda penetrantes, atque accurate omnia explorantes, lucrum inde decerpere. Nam si li qui pretiosos lapides in mari exquirere cupiunt, tantum laborem et molestiam subeunt, incompositos aquarum fluctus adeuntes, ut optatis potiuntur: multo magis nos animum intendere par est, ut perlustratis iis quæ in profundo dictorum latent, sic pretiosos illos lapides nanciscamur. Sed ne timeas, dilecte, cum profundum audis. Non enim hic impetus est æstuantium undarum, sed Spiritus gratia mentem nostram illustrans, quæ id præstat, ut quæsitæ facilius inveniantur, et laborem omnem levem efficit. Illos certe lapillos invenisse scrutantem non multum jurat, sæpe autem ei nocuit et mille naufragiorum causa fuit, nec tantam reperienti lætitiâ poperit, quantam repertis illis molestiam expertus est, invidorum nempe oculis adversum se concitatis, et avaris ad bellum sibi inferendum armatis. Ita non modo nullam utilitatem in vitam inducunt reperti illi lapides; sed etiam multorum sunt causa bellorum. Avaritiæ namque materia est, et caminum cupiditatis incendens, eorum qui ipsi dediti sunt animum oppugnat. In spiritualibus contra hisce pretiosis lapidibus nihil hujusmodi metuendum, sed divitiæ hinc collectæ immensæ sunt, et voluptas immarcescibilis, et longo intervallo superans omnem lætitiâ hominum ex prædictis partant. Hoc audias beatum Davidem dicentem: *Desiderabilia eloquia tua super aurum et lapidem pretiosum multum (Psalm. 118. 11)*. Viden'quo pacto materiam omnium pretiosissimam habitam in medium adducens, non modo tali comparatione contentus non est; sed adjecit, *Multum*, quo verbo nobis ejus præstantiam declavarit? *Super aurum*, inquit, *et lapidem pretiosum multum*: non quod tanta solum ratione desiderabilia sint divina eloquia, sed quia solas hasce materias apud homines sciret in summo haberi pretio, his in medium adductis ita præcellentiam indicavit, et desiderium eloquiorum Spiritus vehementius esse dixit. Et ut discatis hunc semper esse morem Scripturæ divinæ spiritualibus rebus conferre eam quæ inde manat utilitatem, et sic præcellentiam ostendere, audite sequentia: *Et dulciora super me et favum*. Et hic quoque non quod tanto solum dulciora sint, nec quod tantam possint parere voluptatem, sed quia nihil habuit in rebus sensilibus, quod conferre posset voluptati divinorum eloquiorum: idcirco his memoratis, sic illorum eminentiam descripsit, ac divinorum dogmatum voluptatem majorem esse dixit. Eadem norma invenies Christum in evangeliiis usum. Nam cum discipulis loqueretur, cupientibus interpretationem discere pa-

rabola seminantis bonum semen in agro suo, et inimici zizanias inter triticum jacentis, minutatim totam explicavit parabolam, dicens quis fuerit is qui bonum semen seminavit, quis ager, quæ zizanias, quis eas seminaverit, qui messores, quæ messis: et postquam omnia eis palam fecisset, tunc ait: *Justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum (Matth. 13. 43)*: non quod parem tantum fulgorem habituri sint justi, sed ostendit multo majorem esse: tantam autem dixit, quod major hac imago in visibilibus reperiri non posset. Cum igitur quid simile audimus, ne in dictis tantum sistamus gradum, sed ex iis, quæ sub sensum et sub aspectum cadunt, spiritualium eminentiam æstimemus. Quandoquidem igitur hic vehementius desiderium inveniri potest (divina siquidem sunt et spiritualia eloquia, quæ magnam possint in animo parere spiritualem lætitiâ), cum studio multo ac vehementi desiderio dictis aures præbeamus, ut veras divitiâ inde nacti, et ad eam quæ secundum Deum est philosophiam multis susceptis seminibus, sic domum revertamur.

2. Audiamus igitur quæ hodie lecta sint: sed animum adhibete, et excessa ignavia curaque seculari omni, sic dictis attendite: divinæ namque leges sunt ex cælis ob salutem vestram demissæ. Nam si, cum imperatoris literæ leguntur, magnum ubique est silentium, et omnis tumultus strepitusque eliminatur, omnibus aures arrigentibus, et audire cupientibus quid imperatoris literæ declarent, et magnum periculum adest vel tantillum tumultuanti, et lectionis seriem interturbanti: multo magis hic cum timore et tremore adstandum, et altum habendum silentium¹, cogitationumque tumultus arcendus; ut quæ dicuntur intelligere possitis, et ut obsequentiam vestram approbans Rex cælorum, majoribus vos muneribus dignetur. Videamus igitur quid nos nunc doceat beatus Moyses, non propria tantum lingua, sed et Spiritu sancto afflatus hæc loquens. 15. *Et accepit*, inquit, *Dominus Deus hominem, quem formavit*. Bene statim a principio hæc duo possit: non enim dixit, *Dominus*, et tacuit, sed addidit *Deus*; hic aliquid latens et occultum nobis indicans, ut discamus, sive Dominum, sive Deum audiamus, nullum esse inter hæc nomina discrimen. Hoc autem non sine causa commemoravi; sed ut cum audieris Paulum dicentem, *Unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia (1. Cor. 8. 6)*, ne putes differentiam in vocibus esse, et alteram majus, alteram minus quidpiam significare. Ideo indiscriminatim Scriptura his utitur nominibus, ut contentiosis non liceat id quod ipsi comminiscuntur inter recta dogmata referre. Et ut discas divinam Scripturam neutrum horum quoddam distincta significatione servata proferre, ex hoc ipso quod dicitur diligenter considera: *Et accepit*, inquit, *Dominus Deus*. De quo vult hæreticus esse dictum? De Patre solum? Estio. Audi itaque Paulum dicentem: *Unus Deus Pater, ex quo*

¹ Morel., et magna habenda diligentia.

[106] ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ'.

Και ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάττειν.

α'. Πάλιν, εἰ βούλεσθε, καὶ σήμερον τῆς ἀκολουθίας τῶν χθὲς εἰρημένων ἀφάμενοι, ἐντεῦθεν ὑμῖν τὴν διδασκαλίαν τὴν πνευματικὴν ὑφάειν σπουδάζομεν. Ὁ πολλὴ γὰρ καὶ τῶν προσπατῶν ἀναγνωσθέντων ἡ ἐγκεκρυμμένη δύναμις, καὶ προσήκει πρὸς τὸ βάθος ἡμᾶς καθιέντας, καὶ πάντα μετὰ ἀκριθείας διερευνησάμενους τὸ ἐξ αὐτῶν καρπώσασθαι. Εἰ γὰρ οἱ τοὺς ἀπὸ τῆς θαλάσσης λίθους εὐρίσκουσιν βουλόμενοι, τοσοῦτον πόνον καὶ ταλαιπωρίαν ὑπομένουσιν, τῇ τῶν ὁδῶν ἡ δύμη αὐτοὺς ἐκδιδόντας, ἵνα τῶν σπουδαζομένων ἐπιτύχῃσι· πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς ἀκολουθεῖν συντείνει τὴν διάνοιαν, καὶ τὰ ἐν τῷ βάθει κατοπτεύσαντας· τῶν εἰρημένων, οὕτω τῶν τιμῶν τούτων λίθων ἐπιλαβεσθαι. Ἀλλὰ μὴ δεισῆς, ἀγαπητέ, βάθος ἀκούων. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐνταῦθα ὁδῶν ἀτακτος φόρος, ἀλλὰ Πνεύματος χάρις καταυγάζουσα ἡμῶν τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν εὐρεσιν τῶν ζητούμενων μετ' εὐκολίας ἡμῖν παρεχομένη, καὶ πάντα πόνον ἐπικουφίζουσα. Ἐκείνων μὲν οὖν τῶν λίθων ἡ εὐρεσις οὐ σφόδρα ὤνησε τὸν ἐπιτυχόντα, πολλάκις δὲ καὶ κατέβλαψε, καὶ μυρίων ναυαγίων ὑπόθεσις αὐτῷ γέγονε, καὶ οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῆς εὐρέσεως ἐκαρπώσατο τὴν εὐφροσύνην, ὅσην μετὰ τὴν εὐρεσιν τὴν ἀθῆσαν ὑπέμενε τοὺς τῶν βασκανῶν ὀφθαλμοὺς ἀναπερώσας καθ' ἑαυτοῦ, τοὺς πλεονέκτας διεγείρας εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον. Οὕτως οὐ μόνον οὐδὲν ὄφελος εἰς τὸν βλόνεισάγει τὸν ἡμέτερον ἢ ἐκείνων εὐρεσις, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πολέμων ὑπόθεσις γίνεται.

Ἦλθον γὰρ ἐστὶ πλεονεξίας, καὶ κάμινον ἀνάστα φιλαργυρίας, πολιορκεῖ τὴν ψυχὴν τῶν ἀλόντων. Ἐπὶ δὲ τῶν πνευματικῶν τούτων καὶ τιμῶν λίθων οὐδὲν ἐστὶ δεῖσαι τι τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ὁ πλοῦτος ὁ ἐντεῦθεν συλλεγόμενος ἄφροτος, καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμάραντος, καὶ ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος νικῶσα πᾶσαν τὴν ἐκείθεν προσγινομένην τοῖς ἀνθρώποις εὐφροσύνην. Καὶ τοῦτο ἀκούε τοῦ Δαυὶδ λέγοντος, ὅτι Ἐπιθυμητὰ τὰ λόγια σου ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολὺν. Ὅρξ πῶς τὰς τιμωτέρας νομιζόμενας τῶν ὧν εἰς μέσον παραγάγων, οὐ μόνον ταύτῃ τῇ συγκρίσει οὐκ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ προσέθηκε, Πολὺν, καὶ τότε τὴν ἐντεῦθεν ἡμῖν ὑπεροχὴν ἐδήλωσεν; Ὑπὲρ χρυσίον, φησὶ, καὶ λίθον τίμιον πολὺν. Οὐκ ἐπειδὴ τοσοῦτον μόνον ἐστὶν ἐπιθυμητὰ τὰ θεῖα λόγια, ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα μόνας τὰς ὕλας παρὰ τοῖς ἀνθρώποις εἶδε τὴν ἀνωτάτω προσεδίαν ἐχούτας, διὰ τοῦτο ταύτας παραγάγων εἰς μέσον, οὕτω τὴν ὑπεροχὴν ἔδειξε, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν τοῦ Πνεύματος λογίων σφοδροτέραν οὖσαν. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ὅτι τοῦτο ἔθος αἰ τῇ θεῇ Γραφῇ τοῖς αἰσθητοῖς παραβάλλειν πράγμασι τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν, καὶ οὕτω τὴν ὑπεροχὴν ἐπιδείκνυσθαι, ἀκούε καὶ τῶν ἑξῆς. [107] Ἐπήγαγε γοῦν· Καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἐπειδὴ τοσοῦτο μόνον ἐστὶ γλυκύτερα, οὐδὲ ἐπειδὴ τοσαύτην παρέχειν δύναται τὴν ἡδονήν, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν ἕτερον εἶχεν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς παραβάλλειν τῇ ἡδονῇ τῶν θείων λογίων· διὰ τοῦτο τούτων μνημονεύσας, οὕτω πάλιν τὴν ὑπεροχὴν ἔδωκε, καὶ τὴν ἡδονὴν πλείονα ἔφησεν εἶναι τῶν πνευματικῶν διδαγμάτων. Τῷ αὐτῷ κανόνι εὐρήσεις καὶ τὸν Χριστὸν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις κεκρυμμένον. Ὅτε γὰρ τοῖς μαθηταῖς διαλέγετο, καὶ ἐπιθυμοῦσι μαθεῖν τὴν ἐρμηνείαν τῆς παραβολῆς τοῦ

α' Σπουδάζομεν. Sic multi mss. et Savil.; Morel. σπουδάζομεν. β' Neg. unus τῇ τῶν ἀπάντων ὁδῶν. γ' Sic omnes praeter Morel. qui habet τὰς ὁδῶν. τοῖς δ' Savil. et sex mss. παραβάλλειν τῇ ἡδονῇ τῶν θείων λογίων.

σπείραντος τὸ καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ, καὶ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ τὰ ζιζάνια ἀναμίσειν τοῦ σίτου ἐπεμβαλόντος. κατὰ μέρος πᾶσαν διέλυσεν τὴν παραβολὴν, εἰπὼν τίς ἦν τὸ καλὸν σπέρμα σπείρας, καὶ τίς ὁ ἀγρὸς, καὶ τίνα ἐστὶ τὰ ζιζάνια, καὶ τίς ὁ ταῦτα κατασπείρας, καὶ τίνας οἱ θερίζοντες, καὶ τίς ὁ θερισμὸς, καὶ ὅτε πάντα σαφῶς αὐτοῖς ἐξεκάλυψε, τότε φησὶν· Οἱ δίκαιοι ἐκλεμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν· οὐκ ἐπειδὴ τοσαύτην μόνον τὴν λαμπρότητα ἔξουσιν οἱ δίκαιοι, ἀλλὰ δεῖκνυσι ὅτι πολλὰ μείζονα· τοσαύτην δὲ εἶπεν, ἐπειδὴ μείζονα ταύτης εἰκόνα ἐν τοῖς ὁρωμένοις οὐκ ἦν εὐρεῖν. Ἐπειδὴ οὖν τι τοιοῦτον ἀκούσωμεν, μὴ μέχρι τῶν λεγομένων ἀναπομείνωμεν, ἀλλὰ ἀναλογισώμεθα ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν καὶ ὁρωμένων τῶν πνευματικῶν μάλιστα τὴν ὑπεροχὴν. Εἰ τοίνυν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν σφοδροτέραν ἐστὶν ἐνταῦθα εὐρεῖν, καὶ τὴν ἡδονὴν ἀκριβοτέραν (θεῖα γὰρ ἐστὶ τὰ λόγια καὶ πνευματικά, καὶ πολλὴν δυνάμειν τίττειν τῇ ψυχῇ τὴν εὐφροσύνην τὴν πνευματικὴν), μετὰ πολλοῦ τοῦ πόθου, καὶ σφοδρῆς τῆς ἐπιθυμίας τὰς ἀκοὰς ὑπέχωμεν τοῖς λεγομένοις, ἵνα τὸν ἀληθῆ πλοῦτον ἐντεῦθεν αὐτοῖς περιποιησάμενοι, καὶ πρὸς τὴν κατὰ θεὸν φιλοσοφίαν πολλὰ δεξάμενοι τὰ σπέρματα, οὕτως οἵκαδε ἀναχωρῶμεν.

β'. Ἀκούσωμεν τοίνυν τίνα ἐστὶ τὰ σήμερον ἀναγνωσθέντα· ἀλλὰ συντείναντέ μοι τὴν διάνοιαν, καὶ πᾶσαν ῥαθυμίαν ἀποτιναξάμενοι, καὶ φροντίδα βιωτικὴν, οὕτω τοῖς λεγομένοις προσέχετε· θεοὶ γὰρ εἰσι νόμοι ἀνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατενεχθέντες διὰ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν. Εἰ γὰρ βασιλικῶν γραμμάτων ἀναγινωσκομένην πολλὴ γίνεται ἡ εὐσυχία, καὶ πᾶς ὀδυρμός, καὶ ταραχὴ ἐκποδῶν, πάντων συντεταμέναις ταῖς ἀκοαῖς ἐστῶτων καὶ ἐπιθυμούντων ἀκούσαι, τίνα ἐστὶν ὁ θεοῦ τὰ γράμματα τὰ βασιλικά, καὶ κίνδυνος μέγιστος ἔπεται τῷ κλῆν πρὸς βραχὺ θορυβήσαντι, καὶ διακόφαντι τῶν ἀναγινωσκομένων τὴν ἀκολουθίαν· πολλῷ μᾶλλον ἐνταῦθα μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐστάναι δεῖ, καὶ πολλὴν παρέχειν τὴν σιγὴν, καὶ τῶν λογισμῶν τὴν ταραχὴν φυγαδεύειν, ἵνα καὶ συνίεναι δυνηθῇτε τὰ λεγόμενα, καὶ τῆς ὑπακοῆς ἀποδεξάμενος ὁ μὲν ὁ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν, μείζονα καταξίωσι τῶν δωρεῶν. Ἰδωμεν τοίνυν τί διδάσκει ἡμᾶς καὶ νῦν ὁ μακάριος Μωϋσῆς, οὐκ οἰκεία [108] γλώττῃ μόνον ταῦτα λέγων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐνηχοῦμενος. Καὶ ἔλαβε, φησὶν, Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον, ὃν ἔπλασε. Καλῶς εὐθέως ἐκ προοιμίων τὰ δύο τίθεικεν· οὐδὲ γὰρ εἶπε, Κύριος, καὶ εἰτήγησεν, ἀλλὰ προσέθηκε, Ὁ Θεός, ἐνανθάνον τι καὶ κεκρυμμένον ἐντεῦθεν ἡμᾶς διδάσκει, ἵνα εἰδῶμεν ἔχωμεν, ὅτι κλῆν τε Κύριον ἀκούσωμεν, κλῆν τε Θεόν, οὐδεμία ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἐστὶ διαφορά. Τούτου δὲ νῦν οὐκ ἀπλῶς ἐμνημόνευσα, ἀλλ' ἵνα ὅταν ἀκούσῃς Παύλου λέγοντος, Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, μὴ νομίσης διαφοράν εἶναι ἐν ταῖς λέξεσι, καὶ τὴν μὲν μείζονα τι δηλοῦν, τὴν δὲ ἑλαττον. Διὰ τοῦτο καὶ ἀδιαφόρως ἡ Γραφὴ τούτοις κέχρηται τοῖς ὀνόμασιν, ἵνα μὴ ἔξῃ τοῖς φιλονεικῶς διακειμένοις τὸ ἐξ οἰκείας ὑπονοίας ἐπισφάλλειν τῇ τῶν δογμάτων ὀρθότητι. Καὶ ἵνα μάθῃς ὡς οὐδὲν τῶν τοιούτων παρατετηρημένως καὶ ἀποκεκληρωμένως φέγγεται ἡ θεῖα Γραφή, ἐξ αὐτοῦ τοῦ νῦν λεγομένου σκόπει μετὰ ἀκριθείας. Καὶ ἔλαβε, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός. Περὶ τούτου τοῦτο βούλεται εἰρηθεῖαι ὁ αἰρετικὸς; Περὶ τοῦ Πατρὸς μόνου; Καλῶς. Ἀκούε τοίνυν Παύλου λέγον-

α' Alibi ἐπεμβαλόντος. Infra Colislin. τίνας οἱ θερίζοντες, καὶ τίς ὁ ἀγρὸς. β' Savil., Colislin. et tres alii τὴν σιγὴν, Morel. τὴν σπουδὴν. γ' Sic Savil. et Morel Colislin. et sex alii διαφόρως.

ως, *Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ Εἰς Ἄγιος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα.* Ὅρξ πῶς τὸ, Κύριος, ἵνα καὶ τῷ Ἰῶ προσέταμε; Τί ἂν οὖν εἴποιεν τὴν, Κύριος, προσηγορίαν μέλινα εἶναι τοῦ Θεοῦ; Ὅρξτε δὲ οὖν τὸ αὐτοῦ, καὶ δὴ τῆς βλασφημίας ἡ ἐπίστασις. Ὅταν γὰρ μὴ βούληται τις ἀνέχεσθαι κατακολουθεῖν τῷ κανόνι τῆς θείας Γραφῆς, ἀλλὰ τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς διδόναι χώραν, τὰράται τὴν διάνοιαν, καὶ λογομαχίας καὶ ζητήσεις ἀπεράντους ἐπιφέρει τῇ ὑγιεί τῶν δογμάτων ὁρθότητι. Καὶ ἔλαβε, φησὶν, Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν. Ὅρα πόση κίχρηται προνοία περὶ τὸν δημιουργηθέντα ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ γὰρ χθὲς ἐδόξαεν ἡμᾶς; ὁ μακάριος Μωϋσῆς λέγων, ὅτι Ἐγύμνασεν ὁ Θεὸς τὸν παρὰδεδωκένον, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ ἄνθρωπον· ἀντὶ τοῦ, Ἐβουλήθη ἔχει αὐτὸν ἔχειν τὸ εὐκλείηριον, καὶ ἐνδαιεῖσθαι τῇ ἀπολαύσει τοῦ παρὰδεδωκένου· σήμερον γὰρ δεικνύσιν ἡμῖν τὴν ὁρατὴν τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην, ἣν περὶ αὐτὸν ἐκτείνονται, καὶ ἐκπαινεῖται τὸν λόγον φησὶ. Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς. Οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐν τῷ παραδείσῳ, ἀλλὰ προσέθηκε, τῆς τρυφῆς, ἵνα τὴν ὑπερβάλλουσαν ἡδονὴν ἥς ἀπῆλαυνε· ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκείως, ἐμφάνη ἡμῖν· καὶ εἰπὼν, Ἐθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, φησὶν, Ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν. Πολλῆς καὶ τοῦτο κηδεμονίας. Ἐπειδὴ γὰρ τρυφῆς ἀπῆλθεν ἐπεκλήρωτο ἡ αὐτῆς διαγωγή, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς θέας τέρψιν ἔχουσα, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως εὐφροσύνην, ἵνα μὴ ἀποσιρτήσῃ ἐκ τῆς ὑπερβάλλουσας ἀνέσεως ὁ ἄνθρωπος (Πᾶσαν γὰρ τὴν κακίαν ἐδόξαζε, φησὶν, ἡ ἀργία), διὰ τοῦτο προσέταξε αὐτὸν ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν. Τί οὖν, φησὶ, τῆς παρ' αὐτοῦ ἐπιμελείας εἰδεῖτο ὁ παρὰδεδωκένος; Οὐ τοῦτο λέγω, ἀλλὰ ἐβουλήθη τέως μικρὰν τινα καὶ σύμμετρον αὐτὸν ἔχειν [109] μέριμναν περὶ τὴν φυλάκην, περὶ τὴν ἐργασίαν. Εἰ γὰρ πόνου παντὸς ἦν ἀπηλλαγμένος, εὐθὺς ἀπέκλινεν ἂν πρὸς βρθυμίαν πολλῇ κεχρημένος ἀνέσει· νῦν δὲ ἐργαζόμενος ἐργασίαν ἀνῶδυνόν τινα, καὶ ταλαιπωρίας ἐκτός, σωφρονιστερόν ἂν διετίθη. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ, ὅτι φυλάσσειν^β, οὐχ ἀπλῶς πρόκειται, ἀλλὰ συγκατάθεσις ἐστὶ τῶν ῥημάτων, ἵνα ὅπως εἰδέναι ἔχη, φησὶν, ὅτι ὑπόκειται τινι δεσποτῇ τῷ τῷ τοσαύτην ἀπολαύσειν αὐτῷ χαρισάμεν, καὶ μετὰ τῆς ἀπολαύσεως τὴν φυλάκην ἐπιτρέψαντι. Πάντα γὰρ ποιεῖ ὁ Θεὸς καὶ πραγμάτευεται διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ἡμετέραν, καὶ μετὰ τούτου καὶ τὴν ἀπολαύσειν καὶ τὴν ἀνέσιν ὁραῖται. Εἰ γὰρ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ φιλοφροσύνην, καὶ πρὶν ἡμᾶς παραγαγεῖν τὰ ἀπόρρητα ἐκείνα ἡμῖν ἀγαθὰ ὑπέρβει, καθὼς αὐτὸς λέγει· *Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν πρὸ καταβολῆς κόσμου*· πολλῶν μάλ· λον τὰ ἐνταῦθα πάντα μετὰ δαφιλίας παρέξει.

γ. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτας εὐεργεσίας εἰς τὸν δημιουργηθέντα κατέθετο, πρῶτον ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν αὐτὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ χθὲς σῶμα διεκπλάσαι καταγνώσας, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ κυριώτερον, τὴν ψυχὴν τὴν ἀσώματον διὰ τοῦ ἐμφυσήματος χαρισάμενος, εἴτα τὸν παρὰδεδωκένον γενέσθαι καλεῖσθαι, καὶ ἔχει αὐτὸν ἐνδαιεῖσθαι προστάξας, μετὰ ταῦτα πάλιν καθάπερ πατὴρ

• Morel. ἢς ἀπῆλαυσεν. β Savil. et Reg. unius τὴν ἐργασίαν· καὶ γὰρ ἐπὶ πόνου παντὸς ἦν ἀπηλλαγμένη ἡ ἐργασία, παρὰδεδωκένος δὲ αὐτῷ (Reg. καὶ παρὰδεδωκένος) ἀσώματον τινὰ ἀνῶδυνον καὶ ἀταλαιπωρον. Reg. καὶ ταλαιπωρίας ἐκτός, καὶ τὸ αὐτὸν δὲ ὅτι φυλάσσειν.

φιλόστοργος πατὴρ νέφ πολλῆς ἀδελφίας καὶ ἀνέσεως ἀπολαύοντι, ὥστε μὴ ἀποσιρτήσῃ, μικρὰν τινα καὶ σύμμετρον ἐπινοεῖ φρονεῖν· οὕτω καὶ ὁ δεσπότης Θεὸς τῷ Ἀδὰμ τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν φυλάκην προσέταξε, ἵνα μετὰ τῆς τρυφῆς τῆς πολλῆς, καὶ τῆς ἀδελφίας, καὶ τῆς ἀνέσεως, ἡρέμα πᾶς ἔχη ταῦτα ἀμφοτέρω ἐγκοινωνῶν αὐτοῦ τὴν εἰς τὸ πρόσω φιλίαν. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ ἡδὴ ὑπάρξαντα τῷ δημιουργηθέντι· τὰ δὲ γὰρ ἐξῆς ἐπαγόμενα πάλιν πολλὴν καὶ ὑπερβάλλουσαν ἡμῖν ἐμφανίζει τὴν περὶ αὐτὸν φιλοφροσύνην, τὴν τε συγκατάθεσιν, ἣν διὰ τὴν οἰκίαν ἀγαθότητα ἐπιτείνονται. Τί γὰρ φησιν ἡ Γραφή; Καὶ ἐνταῦθα Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ.

Ἰδοὺ πάλιν καὶ ἐνταῦθα τῇ αὐτῇ συνηθείᾳ ἐχρήσατο, ἵνα τῇ πυκνότητι τῶν λεγομένων ἀκριθεῖς τὴν διδασκαλίαν δεῶμεθα, καὶ μηκέτι ἀνεχώμεθα τῶν τοιμῶντων ἀποκλήρου· ἵα τῶν ὀνομάτων προσηγορίας. Καὶ τὴν μὲν τῷ Πατρὶ, τὴν δὲ τῷ Ἰῶ προσέειπεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀμφοτέρων ἡ οὐσία μία, διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεία Γραφή ἀδιαφόρως ποτὶ μὲν τῷ Πατρὶ, ποτὶ δὲ τῷ Ἰῶ τὴν αὐτὴν προσηγορίαν εὐρίσκειται ἀποκληροῦσα. Καὶ ἐνταῦθα, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ λέγων. Ἀξίον ἐνταῦθα ἐκπλαγεῖναι τὴν πάντα λόγον ὑπερβαίνουσαν τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην, ἣν ἐνδείκνυται ἡμῖν διὰ τῆς βραχείας ταύτης λέξεως. Καὶ ἐνταῦθα, φησὶ. Ἐλέπε ἐκ προοιμίων πόση τιμὴ κίχρηται περὶ τὸν ἄνθρωπον. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, προσέταξε, ἢ ἐκέλευσεν, ἀλλὰ τί; Ἐνταῦθα. Καθάπερ φίλος φίλῳ περὶ τιμῶν ἀναγκαίων ἐντελλόμενος διαλέγεται, οὕτω καὶ [110] ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἀδὰμ διατίθεται, μονονοῦχι διὰ τῆς • τοσαύτης τιμῆς ἐπισπάσασθαι βουλόμενος αὐτὸν πρὸς τὴν ὑπακοὴν τὴν ἐντελλομένην ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ ἐνταῦθα Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ λέγων Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φάγη· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκαι καλὸν καὶ κακόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Πολὺ τῆς ἐντολῆς τὸ ἀνεπαχθές. Ἀλλὰ δεινόν, ἀγαπᾷτε, ἡ βρθυμία· ὥστε γὰρ αὕτη καὶ τὰ εὐκολὰ δύσκολα ἡμῖν φαίνεσθαι ποιεῖ, οὕτως ἡ σπουδὴ καὶ ἡ ἀγρυπνία καὶ τὰ δύσκολα εὐκολα ἡμῖν ἀπεργάζεται. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τούτου ἀνεπαχθέστερον; τί ταύτης τῆς τιμῆς μέλιον γένοιτ' ἂν; Παρέσχεον ἐνδαιεῖσθαι τῷ παραδείσῳ, τῷ κάλλει τέρπεσθαι τῶν ὀρωμένων, καὶ τὴν ἑβὴν ἐκείθεν εὐφραίνειν, καὶ διὰ τῆς ἀπολαύσεως πολλὴν τὴν ἡδονὴν καρποῦσθαι. Ἐννόησον γὰρ ὅσον ἦν ὄρεα τὰ δένδρα τοῖς καρποῖς βριθόμενα, τῶν ἀνθῶν τὴν ποικιλίαν, τῶν βοτανῶν τὴν διαφορὰν, τῶν φύλλων τὰς κόμας, τὰ ἅλλα ὅσα εἰκὸς ἐν παραδείσῳ τυγχάνειν, καὶ ἐν παραδείσῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φευγεῖν. Διὰ γὰρ τοῦτο προλαβοῦσα ἡ θεία Γραφή εἶπεν, ὅτι Ἐξαρτέλειεν ἐπὶ ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὡραῖον εἰς ὄρασιν, καὶ καλὸν εἰς βρώσιν, ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν ὅσης ἀφρονίας ἀπολαύων, εἰς τὴν δοθείσαν αὐτῷ ἐντολὴν ἐξῆς· βρῖσας διὰ πολλὴν ἀκρασίαν καὶ βρθυμίαν. Ἐνόησον γὰρ μοι, ἀγαπᾷτε, τῆς τιμῆς τὴν ὑπερβολὴν, ἥς αὐτὸν ἐξέλιπον, ἰδιόζουσας καὶ ἀφωρισμένην αὐτῷ τράπεζαν τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ δωρησάμενος, ἵνα μὴ νομίῃ αὐτὸν τοῖς ἀλόγοις καὶ αὐτῷ τροφῇ ὑπάρχειν, ἀλλ' ἔχη καθάπερ βασιλεὺς ἐνδαιεῖσθαι τῇ τοῦ παραδείσου διαγωγῇ, ἐντροφῇ τῇ ἐκείθεν ἀπολαύσει, καὶ καθάπερ δεσπότης καχωρισμένος ἢ τῶν εἰς ὑπηρεσίαν αὐτῷ παρὰσχεθέντων, καὶ ἀφωρισμένην ἔχη τὴν διαγωγὴν. Καὶ ἐνταῦθα, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ λέγων Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φάγη· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκαι καλὸν καὶ κακόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· μονονοῦχι λέγων πρὸς αὐτὸν, Μὴ γὰρ βαρὺ τι καὶ ἐπαχθὲς ἀπαίτιον παρὰ σοῦ; Πάντων τὴν ἀπολαύσειν ἐπιτρέπω, ἐνὸς τοῦ-

• Savil. Reg. et Colbert. καὶ ὁ Θεὸς τῇ φωνῇ τῇ ἀνθρωπίνῃ, μονονοῦχι διὰ τῆς, etc. d Cuislin. εἶπεν.

omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. Vide quomodo nomen, Dominus, Filio attribuit? Cur ergo dicant nomen, Dominus, majoris esse dignitatis quam illud, Deus? Videte quam sit hoc absurdum, et quanta blasphemie gravitas. Cum enim quis noluerit divinæ Scripturæ normam sequi, sed suis ratiociniis locum dare præsumperit, sensum turbare solet, et infinitas contentiones quæstionesque movet adversus sanam doctrinam. *Et accepit, inquit, Dominus Deus hominem, quem formavit, et posuit illum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum.* Vide quantum creati hominis providentiam habeat. Postquam enim heri nos docuit beatus Moyses his verbis: *Plantavit Deus paradisi, et posuit illic hominem*: id est, voluit ut ibi domicilium haberet, et paradisi deliciis frueretur: hodie iterum declarat nobis ineffabilem Dei clementiam, quam circa illum exhibet, et resumens sermonem ait: *Et accepit Dominus Deus hominem, quem formavit, et posuit eum in paradiso voluptatis*; non *In paradiso* solum dixit, sed addidit, *Voluptatis*, ut ingentem, qua in illa habitatione fruebatur, voluptatem nobis declararet: ac postquam dixit, *Posuit illum in paradiso voluptatis*, addit, *Ut operaretur et custodiret illum.* Ingentis et hoc providentiæ est. Quoniam enim in huiusmodi sedibus omni replebatur voluptate, et aspectus jucunditate, ac lætitia inde parta fruebatur, ne ex nimia felicitate homo insolesceret (*Omni enim, inquit, malitiam docuit otium* (Ecclesi. 33. 29), ideo præcepit Deus, *Ut operaretur, et custodiret illum.* Quid autem, dices, illius cura egebat paradisi? Non hoc dico; sed voluit tamen ut modicam curam gereret partim custodiendo, et partim operando¹. Si enim omni prorsus labore vacuus fuisset, ex nimio otio statim in ignaviam decideret: at cum operationi sese daret sine dolore vel molestia, temperantior esse poterat. Illud autem, *Ut operaretur*, non sine causa dicitur, sed est attemperatum dictum, ut plane sciret, se domino cuidam subijci, qui tanta voluptatis habitationem sibi dedisset, et ejusdem sibi custodiam traderet. Deus enim omnia facit et operatur propter nostram utilitatem, ac cum illa etiam fructum libertatemque præbet. Nam si ex immensa sua benignitate, etiam priusquam nos produceret, ineffabilia illa bona nobis præparavit, quemadmodum ille dicit: *Venite, benedicti Patris mei, hereditate accipite paratum vobis regnum ante constitutionem mundi* (Matth. 25. 34): multo magis præsentia omnia largiter præbebit.

3. Quia igitur tot beneficia in creatum hominem contulit, primoque ex nihilo produxit, et ex pulvere corpus formare dignatus est, posteaque, quod excellentius erat, animam incorpoream per insufflationem dedit, deindeque paradisi esse, et eum illic commorari jussit, post hæc ut pater proles amans, tenero filio multa libertate et requie fruente, ne insolescat, parvam quamdam et moderatam curam excogitat; sic

Deus Adamo operationem et custodiam præcepit, ut cum multa voluptate, securitate atque quiete hæc duo haberet, quæ aliquantulum impedirent ne ultra metas procederet. Hæc quidem primo collata sunt condito homini; quæ autem sub hæc adjecta sunt magnam erga illum declarant benignitatem atque indulgentiam, quam ex sua bonitate exhibuit. Quid enim dicit Scriptura? *Et præcepit Dominus Deus Adam.*

Contra eos qui quasdam voces Patri, quasdam Filio adscribent. — Ecce iterum hic eadem consuetudine utitur, ut liadem frequenter repetitis accuratius doctrinam excipiamus, et ne ultra feramus eos, qui audent nomina pro libito distinguere, et aliud Patri, aliud Filio adscribere. Quia enim utriusque una substantia est, ideo divina Scriptura indiscriminatim aliquando Patri, aliquando Filio tribuit. *Et præcepit, inquit, Dominus Deus Adam dicens.* Hic merito stupemus Dei clementiam verba omnia superantem videntes, quam brevi hac dictione exhibet. *Et præcepit, inquit, Vide statim ab initio, quanto honore hominem prosequitur.* Neque enim dixit: Imperavit, vel Jussit: sed quid? *Præcepit.* Sicut amicus amico de rebus necessariis præcipiens loquitur, ita et Deus erga Adamum¹ afficitur: quasi hoc honore ipsum ad obediendum iis quæ a se præcipiebantur, attracturus. 16. *Et præcepit Dominus Deus Adam dicens: De omni ligno, quod est in paradiso, comedendo comedes*: 17. *de ligno autem sciendi bonum et malum, non comedetis.* Quocumque autem die comederitis ex eo, morte moriemini. Magna hujus præcepti facilitas est. Sed, dilecte, grave malum est desidia; sicut enim illa facit ut facilia omnia videantur difficilia, sic studium et vigilantia, etiam omnia ardua et difficilia facilia nobis reddunt. Quid enim, dic, quæso, hoc mandato facilius? quid hoc honore majus? Concedebat vernori in paradiso, visibilibus formositate oblectari, aspiciendo exhilarari et fruendo magnam voluptatem percipere. Cogita quam jucundum fuerit videre arbores fructibus oneratas, florum varietatem, herbarum diversitatem, foliorum comas, atque alia quæ verisimile est in paradiso fuisse, et in paradiso a Deo plantato. Propter hoc enim superius divina Scriptura dicit, *Produxit adhuc ex terra omne lignum pulchrum aspectu, et bonum ad comedendum*, ut scire possimus, quanta fruens ubertate, per magnam intemperantiam et negligentiam, datum sibi mandatum violaverit. Cogita, obsecro, honoris eminentiam, quæ illum prosequutus est, data illi mensa propria et segregata in paradiso, ut ne putaret eandem sibi et jumentis instrui, sed haberet quasi rex, in paradiso agens, deliciarum copiam, et quasi dominus separatim dederet, atque aliam quam ministri habitationem sortiretur. *Et præcepit Dominus Deus Adam dicens: Ex omni ligno, quod est in paradiso, comedendo comedes: ex ligno autem sciendi bonum et malum, non comedetis ex eo.* Quocumque autem die comederitis, morte moriemini: quasi diceret ad illum: Num molestum aliquid

¹ Savil. et Reg. unus sic habent: ... partim operando; hæc autem operatio omnis erat expert laboris, tribuerat illi Deus operam sine dolore et sine miseria.

¹ Savil., Reg. et Colbert., erga genus humanum.

et grave peto ex te? Frui enim omnibus tibi permitto, hoc unum præcipio ne tetigeris: et magnam penam decerno, ut vel timore coercitus, datum a me tibi mandatum custodias. Hæc faciebat, quasi dominus aliquis liberalis, donum magnam alicui concedens, et ut dominium sibi salvum maneat, parum tantum pecunia dandum ab illo præscribat. Sic sane et benignus noster Dominus, concessio omnium quæ in paradiso erant fructu, ab uno tantum ligno abstinere jussit, ut scire posset homo, se esse sub Domino, cui obedire deberet et parere, si quid ille imperaret.

4. Quis pro dignitate admirabitur communis omnium nostri Domini liberalitatem? Cum nullum adhuc speciem præ se ferret Adam, quanta beneficia accepit! Neque enim dimidiatam illi dedit rerum fruitionem, neque a pluribus abstinere jussit, et cæteris frui¹: sed participem omnium quæ erant in paradiso esse voluit; ab uno solo ligno abstinere præcepit, monstrans re ipsa, nullius alterius gratia hoc ipsum se facere, quam ut tantorum beneficiorum auctorem agnoscere homo posset. Et considera cum aliis etiam hic bonitatem Dei, quanto honore etiam mulierem prosequitur, quæ ex illo formanda erat. Nondum ea enim producta, quasi utrique mandaret, dicebat: *Ne comederitis ex eo*: et, *Quocumque die comederitis, morte moriemini*: declarans jam inde ab initio unum esse virum et mulierem, sicut et Paulus inquit: *Caput mulieris vir* (Ephes. 5. 23). Propterea ergo quasi utrique loquitur, ut posthac formata ex viro muliere, occasionem illi præbeat docendi illam ipsius præcepta. Jam scio quidem vulgatissimam esse de hoc ligno questionem, et multos temere loquentes, culpam ab homine in Deum transferre niti, audacterque dicere: Cujus rei gratia dedit mandatum, quod sciebat hominem transgressurum? et iterum: Quare jussit lignum fieri in paradiso? et multa alia: sed ne nunc ante tempus prævaricationis videamur proslire ad ea enarranda, operæ pretium est, ut nos expostemus beati Mosis narrationem: ut cum ad eum locum pervenerimus, tempestive quæcumque Dei gratia dederit, de ea re dicentes, verum Scripturæ sensum vestram doceamus caritatem: quo scientes Scripturarum veritatem, debitam Domino gloriam offeratis, nec eo qui peccavit omisso, culpam inculpati Deo imputetis; jam autem, si libet, de præsentii lectione quod sequitur prosequamur. 18. *Et dixit, inquit, Dominus Deus. Non est bonum hominem esse solum.* Ecce iterum similiter dixit, sicut et prius, *Dominus Deus*: ut animo dicta diligentes, ne putemus divina Scriptura præstantiores nostras opiniones esse. *Dixitque, ait, Dominus Deus: Non est bonum esse hominem solum.* Considera, quomodo non cessat bonus Deus, sed beneficia beneficiis cumulat, et abundans bonitate omni honore circumdare vult animal hoc ratione præditum, ut non solum honeste sed et commode vivat. Nam *Dixit Dominus Deus: Non*

est bonum hominem esse solum. Faciamus illi adiutorem secundum illum.

Vox faciamus cui dicitur. — Ecce iterum etiam hic dicit, *Faciamus*. Sicut enim in principio de homine formando dicebat, *Faciamus hominem secundum imaginem nostram et secundum similitudinem*: ita et nunc mulierem formaturus, eodem verbo utitur, et inquit: *Faciamus*. Cui hoc dicit? Non creatæ alicui potentie, sed ei qui ex se natus est, consiliario admirabili, potenti, principi pacis (Isai. 9. 6), unigenito Filii suo. Et ut sciret Adam, animal formandum æqualis cum ipso dignitatis fore, idcirco quemadmodum de ipso dicebat, *Faciamus*, sic et nunc dixit: *Faciamus adiutorem secundum illum*. Utrumque multum habet ponderis, tum quod ait, *Adiutorem*, tum quod addit, *Secundum illum*. Nolo, inquit, illum solum esse, sed habere ex contubernio consolationem aliquam, neque hoc solum, sed producendus est adiutor ipsi congruens; mulierem insinuans. Propterea cum dixisset: *Faciamus illi adiutorem*, addit, *Secundum illum*, ut cum videris statim adduci bestias, et omnia volatilia cæli, ne putes de illis esse dictum. Nam licet multa irrationabilia animantia adjuvent illum in laboribus suis, nullum tamen par est rationali mulieri. Unde cum dixisset, *Adiutorem secundum illum*, subdit: 19. *Et formavit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et omnia volutilia cæli, et duxit illa ad Adam, ut videret quid vocaret illa; et omne quodcumque vocavit Adam animam viventem, hoc est nomen illi.* Non temere, neque absque causa hoc factum est, sed propter ea quæ paulo post futura erant. Deus enim cum præsciret quid non multo post eventurum esset, ostendit nobis quantam sapientiam condito a se homini dedit, ut cum prævaricatio in mandati a Deo dati contingat, non putetur per ignorantiam peccasse, sed scire possis lapsum illum ex desidia fuisse.

5. Nam quod magna sapientia præditus fuerit, discere ex iis quæ nunc fiunt. *Et adduxit illa, inquit, ad Adam, ut videret quid vocaret illa.* Fecit hoc Deus, demonstraturus nobis magnam illius sapientiam. Et iterum, *Quod vocavit, inquit, Adam, hoc est nomen illi.*

Adami sapientia; libertas arbitrii. — Factum autem hoc est, non ut discamus illius sapientiam solum, sed ut et symbolum domini per nomen impositionem cognoscatur. Nam et hominibus mos est hoc facere in signum domini, ut cum servos emerint, ipsorum nomina mutant. Unde et Adam instruit, ut omnibus brutis tanquam dominus nomina indat. Ne igitur hic subito prætereas, dilecte, quod dicitur, sed cogita quantæ fuerit sapientiæ tot generibus, volatilibus, reptilibus, feris, jumentis, et aliis brutis, domesticis, et agrestibus, et in aqua vitam agentibus, et e terra productis, et in summa omnibus propria et convenientia suæ naturæ imponere nomina. Nam *Quodcumque vocavit Adam, inquit, hoc nomen est illi.* Vidiisti consummatam potentiam? vidiisti domini auctoritatem? Perpende cum aliis etiam hoc, quod et leones, et pardi, et viperæ, et scorpii, et serpentes, et alia

¹ hæc voces, et cæteris frui, deerant in Morcl., sed habentur in Savil. et in novem Mss.

του μόνον = μὴ ἀφασθαι ἐντέλλομαι· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιτίμιον μέγα ὀρίσω, ἵνα κἂν τῷ φόβῳ σωφρονιζόμενος φιλάξης τὴν παρ' ἑμοῦ σοὶ δοθεῖσαν ἐντολὴν· ταῦτόν ποιών, ὥσπερ ἐν εἰς τις δεσπότης φιλότιμος οἰκίαν μεγάλην τινὶ ἐμπιστεύσει, καὶ ὑπὲρ τοῦ τὴν δεσποτεῖαν αὐτῷ ἀέριον μένειν, βραχὺ τι ἀργύριον τυπώσει παρ' αὐτοῦ δίδωσθαι. Οὕτω δὲ καὶ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν δεσπότης πέντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ τὴν ἀπολαυσιν αὐτῷ χαρισάμενος, τοῦ ἐνὸς ξύλου μόνου ἀποσχέσθαι ἐκέλευσεν, ἵνα εἰδέναι ἔχη, ὅτι ὑπὸ δεσπότην ἐστίν, ᾧ προσήκει αὐτὸν πεῖθεσθαι, καὶ τοῖς ὑπ' ἐκείνου προσταττομένοις εἰκεῖν.

δ'. Τίς ἂν κατ' ἐξίαν θαυμάσειε τοῦ κοινού πάντων δεσπότης τὴν φιλοτιμίαν; Οὐδὲν οὐδέπω ἐπιδειξάμενον πόσης ἀξίος τῆς εὐεργεσίας; Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἡμισείας αὐτῷ τὴν ἀπολαυσιν ἔδωκεν, οὐδὲ τῶν πλείονων [111] ἀποσχέσθαι ἐκέλευσεν^β, τῶν δὲ λειπομένων ἔχειν τὴν ἀπολαυσιν· ἀλλὰ πάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ μετέχειν αὐτὸν βουληθεὶς, τοῦ ἐνὸς ξύλου μόνου ἀποσχέσθαι προσταττέει, δεικνὺς διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐδενὸς ἐτέρου ἔνεκεν τοῦτο πεποιήκεν, ἀλλ' ἵνα τὸν αἴτιον εἰδέναι ἔχη τῶν τοσούτων εὐεργεσιῶν. Καὶ σκόπει μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα, ὅση τῇ τιμῇ κέχρηται καὶ περὶ τὴν μέλλουσαν ἐξ αὐτοῦ διαπλάττεσθαι γυναῖκα. Οὐδέπω γὰρ αὐτῆς παραχθείς, ὡς πρὸς ἀμφοτέρους τὴν ἐντολὴν ποιεῖται λέγων· *Οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ*, καὶ, *Ἦ δὲ ἡμέρα φάγετε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*· δηλῶν ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἐν εἰσιν ἀνὴρ καὶ γυνή, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησὶ· *Κεφαλὴ τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ*. Διὰ τοῦτο τοίνυν ὡς πρὸς ἀμφοτέρους διαλέγεται, ἵνα μετὰ ταῦτα διαπλάσας ἐξ αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, ἀφορμὰς αὐτῷ παράσχη τοῦ γνωρίσαι αὐτῇ τὰ παρ' αὐτοῦ ἐνταλθέντα. Καὶ οἶδα μὲν, ὅτι πολυθρύλλητόν ἐστι τοῦτο τὸ περὶ τοῦ ξύλου ζήτημα, καὶ ὅτι πολλοὶ τῶν ἀπαρφυλάκτως φθειρομένων ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν αἰτίαν μεταγγεῖν ἐπιχειροῦσι, καὶ λέγειν τολμῶσι· τίνας γὰρ ἔνεκεν ἐδίδου αὐτῷ τὴν ἐντολὴν εἰδὼς ὅτι παθεῖσεται; καὶ πάλιν, διὰ τί γὰρ τὸ ξύλον προσέταξε γενέσθαι ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ πολλὰ ἔτερα· ἀλλ' ἵνα μὴ νῦν πρὸ τοῦ καιροῦ τῆς παραβάσεως δόξωμεν προπηδᾶν εἰς τὴν περὶ τούτων ἐξηγήσιν, ἀναγκαῖον ἀναμείναι καὶ ἡμᾶς τὴν τοῦ μακαρίου Μωϋσέως διήγησιν, ἵν' οὕτως εἰς τὸν τόπον ἀφικόμενοι εὐκαίρως, ὥστε ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις χορηγήσῃ, περὶ τούτου· κινήσαντες, διδάξωμεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην τὸν ἀληθῆ τῆς Γραφῆς νοῦν· ἵν' εἰδότες τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐγγεγραμμένων, καὶ τὴν προσήκουσαν δοξολογίαν ἀναφέρητε τῷ δεσπότη, καὶ μὴ καταλιπόντες τὸν ἡμαρτηκότα, ἐπὶ τὸν ἀναίτιον Θεὸν τὴν αἰτίαν μεταγγήτε· τέως δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰ δοκεῖ, τὰ ἐξῆς τοῦ ἀναγνώσματος ἐπέλωμεν. Καὶ εἶπε, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός, οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον. Ἰδοὺ πάλιν ὁμοίως εἶπε, καθάπερ καὶ πρότερον, Κύριος ὁ Θεός. Ἰνα ἐμπήκναι τῶν τῇ διανοίᾳ τὰ λεγόμενα, μὴ τὰ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν τῆς θείας Γραφῆς κυριώτερα εἶναι νομίζωμεν. Καὶ εἶπε, φησὶν, Κύριος ὁ Θεός, οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον. Σκόπει πῶς οὐχ ἴσταιτο ὁ ἀγαθὸς Θεός, ἀλλ' εὐεργεσίας εὐεργεσίας προστίθει, καὶ πλουτῶν ἀγαθότητι, πάση τιμῇ περιβαλεῖν βούλεται τὸ ζῶον τοῦτο τὸ λογικόν, καὶ μετὰ τῆς τιμῆς καὶ εὐκολίαν αὐτῷ διαγωγῆς χαρίσασθαι. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός. Οὐ καλὸν εἶναι τὸν

ἄνθρωπον μόνον. Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' εὐτόν.

Ἰδοὺ πάλιν καὶ ἐνταῦθα τὸ, *Ποιήσωμεν* καθάπερ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἔλεγεν ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ κατ' ὁμοίωσιν*· οὕτω καὶ νῦν μέλλων τὴν γυναῖκα διαπλάττειν τῷ αὐτῷ κέχρηται ῥήματι, καὶ φησὶ, *Ποιήσωμεν*. Πρὸς τίνα διαλέγεται; Οὐ πρὸς κτιστὴν τίνα δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα, τὸν θαυμαστὸν σύμβουλον, τὸν ἐξουσιαστὴν, τὸν ἀρχοντα τῆς εἰρήνης, τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Παῖδα. Καὶ ἵνα [112]· μάρτυς ὁ Ἀδάμ, ὅτι ὁμοτίμον αὐτῷ τὸ ζῶον μέλλει εἶναι τὸ διαπλάττεμενον, διὰ τοῦτο καθάπερ ἐπ' αὐτοῦ ἔλεγε, *Ποιήσωμεν*, οὕτω καὶ νῦν φησὶ, *Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' αὐτόν*. Ἀμφοτέρω πολλὴν ἔχει τὴν δύναμιν, καὶ τὸ, *Βοηθόν*, καὶ τὸ, *Κατ' αὐτόν*. Οὐ βούλομαι, φησὶ, μόνον αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ἔχειν τινὰ παραμυθίαν ἐκ τῆς συνουσίας, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ καταλλήλον αὐτῷ βοηθὸν παραγαγεῖν δεῖ, τὴν γυναῖκα αἰνιττόμενος. Διὰ τοῦτο φησὶ, *Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν*, καὶ προσέθηκε δὲ, *Κατ' αὐτόν*, ἵν' ὅταν ἴδῃς εὐθύς τὰ θηρία παραγόμενα^ε, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, μὴ νομίσης περὶ τούτων εἰρησθαι. Εἰ γὰρ καὶ συνεφάπτεται τῶν καμάτων αὐτῷ πολλὰ τῶν ἀλόγων, ἀλλ' οὐδὲν ἴσον τῆς λογικῆς γυναικός. Διὰ τοῦτο εἶπε, *Βοηθόν κατ' αὐτόν*, καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεός ἐτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά· καὶ πᾶν ὃ ἐκάλεσεν αὐτό Ἀδάμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ*. Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ τοῦτο γίνεται, ἀλλὰ διὰ τὰ μέλλοντα μετ' οὐ πολὺ συμβαίνειν, ἃ προειδὼς ὁ Θεός δείκνυσιν ἡμῖν τὴν πολλὴν σοφίαν, ἣν κεχάρισται τῷ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντι, ἵν' ἐπειδὴν τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δοθείσης γένηται, μὴ νομίσης δι' ἀγνοίαν αὐτὸν παραβεσθῆναι, ἀλλ' εἰδέναι ἔχῃς, ὅτι βῆθυμίας ἐστὶ τὸ πτώμα.

ε'. Ὅτι γὰρ σοφίας πολλῆς ἐπεπλήρωτο, μάνθανε ἐκ τῶν νῦν γινομένων. Καὶ ἤγαγεν αὐτά, φησὶ, πρὸς τὸν Ἀδὰμ, *ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά*. Ἀποδείξειν ἡμῖν τῆς πολλῆς αὐτοῦ σοφίας παρασχεῖν βουλόμενος τοῦτο ποιεῖ. Καὶ πάλιν, *Ὅ ἐκάλεσεν αὐτό*, φησὶν, Ἀδὰμ, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ.

Οὐχ ἵνα δὲ τὴν σοφίαν αὐτοῦ μόνον καταμάθωμεν, τοῦτο γίνεται, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸ σύμβολον τῆς δεσποτείας διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων θέσεως ἐπιδείξηται. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔθος τοῦτο ποιέσθαι σύμβολον δεσποτείας, ἐπειδὴν οἰκέτας ὠνήσωνται, μετατιθέναι αὐτῶν τὰς προσηγορίας. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Ἀδὰμ παρασκευάζει καθάπερ δεσπότην πᾶσι τοῖς ἀλόγοις ἐπιθεῖναι τὰς προσηγορίας. Μὴ γὰρ ἀπλῶς παραδράμης, ἀγαπητέ, τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἐννόησόν μοι, πόσης ἦν σοφίας τοσούτοις γένεσι πτηνῶν, ἑρπετῶν, θηρίων, κτηνῶν^ι καὶ τῶν ἄλλων ἀλόγων, τῶν ἡμέρων, τῶν ἀγρίων, τῶν ἐν τοῖς ὕδασι δαιτυμένων, τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀναδοθέντων, πᾶσι τοῖς ἐπιθεῖναι τὰς προσηγορίας, καὶ προσηγορίας τὰς κυρίας καὶ καταλλήλους ἐκάστω γένει· *Πᾶν γάρ, φησὶν, ὃ ἐκάλεσεν αὐτό Ἀδὰμ, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ*. Εἶδες ἐξουσίαν ἀπρητισμένην; εἶδες δεσποτείας αὐθεντίαν; Λογίζου μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ λέοντες, καὶ παρδάλεις, καὶ ἔχεις, καὶ σκυρποῖ, καὶ ὄφεις, καὶ τὰ ἄλλα

^δ Savil. et Coisl. διὰ τοῦτο εἶπὼν, Ποιήσωμεν, atque ita legit interpres, omisso scilicet καὶ sequente. ^ε Savil. et multi mss. Coisl. παραγαγόμενα. Morel. παραγόμενα. Boisius apud Savilium mavuit προσαγόμενα. « Nani, inquit, παράγεται Chrysostomus sonat. produci in rerum naturam, sive creati » Sed quid aliud hoc loco significare viduit Chrysostomus?

^ι Sic alii præter Morel qui habet πτερόν, θηρίων, κτηνῶν

^α Alii μόνον. ^β Post ἐκέλευσεν hęc, τῶν δὲ λειπομένων ἔχειν τὴν ἀπολαυσιν, deest in Morel. ^γ Savil. et aliquot mss. περὶ τοῦτο. Paulo post iidem τῶν ἐγγεγραμμένων. Morel. γηγρμμένων. Infra Savil. et Regii quidam μεταγγεῖν.

ἅπαντα τὰ τούτων θηρωδέστερα, καθάπερ [115] πρὸς θεοπότην μετὰ πάσης ὑποταγῆς παραγεγονότα τὰς προσηγορίας εἰδέξαντο, καὶ οὐδὲν τῶν θηρίων τούτων ἰδεόμενοι ὁ Ἀδάμ. Μὴ τοίνυν ἐπισκηπτεύω τις τοὺς γεγενημένους παρὰ τοῦ Δεσπότου, καὶ τὴν γλῶτταν ἀκονάτω κατὰ τοῦ δημιουργοῦ, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς, καὶ λεγέτω τὰ ἀνόνητα ὡς ἐκείνα ῥήματα· τίνας ἐνεκεν τὰ θηρία παρήχθη; Ὅτι γὰρ ἅπαντα ὁμοίως τοῖς ἡμέροις τὴν δουλείαν ἐπεγίνωσκε καὶ τὴν δεσποτείαν, δείκνυσιν ἡμῖν ἀκριβῶς ἢ τῶν ὀνομάτων θείας. Αἱ γὰρ προσηγορίαι ἐκείναι ὥς ἔθετο αὐτοῖς μέχρι τοῦ παρόντος διαμένουσιν· οὕτως αὐτὰς ἐκύρωσεν ὁ Θεὸς, ἵνα διηνεκῇ ὑπόμνησιν ἔχωμεν καὶ τῆς τιμῆς, ἣν ἐξ ἀρχῆς εἰδέξατο παρὰ τοῦ Δεσπότου πάντων ὧς, τούτων τὴν ὑποταγὴν λαβὼν, καὶ τῆς ἀφαίρεσως αὐτῇ τὴν αἰτίαν ἐπιγράφωμεν διὰ τῆς ἁμαρτίας τὴν ἐξουσίαν ἀκρωτηριάσαντι. Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδάμ, φησὶν, ὀνόματα πᾶσι τοῖς κτήνεσι, καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ἐντεῦθεν ἤδη σκόπει μοι, ἀγαπητὲ, αὐτῆς προαιρέσεως τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τῆς συνθέσεως αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, καὶ μὴ λέγε, ὅτι ἡγνόει τί μὲν καλὸν, τί δὲ κακόν. Ὁ γὰρ δυνηθεὶς καταλλήλους τὰς προσηγορίας τοῖς κτήνεσιν ἐπιθεῖναι, καὶ τοῖς πετεινοῖς, καὶ τοῖς θηρίοις, καὶ μὴ συγγέας τὴν τάξιν, μηδὲ τὰς μὲν τοῖς ἡμέροις ζώοις ἀρμολογίας προσηγορίας τοῖς ἀγρίοις ἐπιθεῖναι, μηδὲ τὰς τοῖς ἀγρίοις προσηκούσας τοῖς ἡμέροις ἀφορίσαι, ἀλλὰ πᾶσι τὰς καταλλήλους ὀνομασίας δοῦναι, πῶς οὐ πάσης σοφίας καὶ συνέσεως πεπλήρωτο; Δογίζου ἐντεῦθεν λοιπὸν ὅση τοῦ ἐμφυσήματος ἐκείνου ἡ δύναμις, καὶ πόση τῆς ἀσωμάτου ψυχῆς ἡ σοφία, ἣν ὁ Δεσπότης αὐτῇ κατέχευται, ζῶον τοιοῦτον καὶ θαυμαστὸν καὶ λογικὸν ἐκ δύο οὐσιῶν συστησάμενος, καὶ τὴν ἀσώματον οὐσίαν τῆς ψυχῆς συμπλέξας τῷ σώματι, καθάπερ ὄργανον τινι, τεχνίτην ἔριστον. Ὅταν οὖν ἐννοήσης τοῦ ζώου τούτου τὴν τοσαύτην σοφίαν, ἐκπλήττου τοῦ δημιουργήσαντος τὴν δύναμιν. Εἰ γὰρ τοῦ οὐρανοῦ τὸ κάλλος ὁρώμενον, εὐγνώμονα θεατὴν εἰς τὴν τοῦ δημιουργήσαντος παραπέμπει δοξολογίαν· πολλῷ μᾶλλον τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶον ὁ ἀνθρώπος δυνήσεται τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν διάπλασιν ἀναλογιζόμενος, καὶ τῆς τιμῆς τῆς παρασχέσεως αὐτῷ τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τὼν δωρῶν τὰ μεγέθη, καὶ τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας διηνεκῶς ἀνυμνεῖν τὸν παραγαγόντα, καὶ τὴν κατὰ δύναμιν δοξολογίαν ἀναφέρειν τῷ Δεσπότη.

Ἐβούλομην καὶ τοῖς ἐξῆς ἐπεξελθεῖν· ἀλλ' ἵνα μὴ τῷ πληθεὶ τῶν λεγομένων καταχρῶσμαι τὴν μνήμην τῶν ἡδὴ λεχθέντων, ἀναγκαῖον ἐνταῦθα στήσαι τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶν ἡμῖν τὸ σπουδαζόμενον ἀπλῶς πολλὰ εἰπεῖν· ἀλλὰ διὰ τοῦτο λέγομεν, ὥστε αὐτὰ διηνεκῶς ὕμνος ἔχειν ἐμπεπηγότα ταῖς διανοαῖς ταῖς ὑμετέρας, ἵνα μὴ μόνον αὐτοὶ εἰδῆτε τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἔγκείμενα, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις διδάσκαλοι γίνεσθε, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοουθετεῖν. Ἐκαστος τοίνυν ὡμῶν, παρακαλῶ, ἐντεῦθεν ἐξίω, μετὰ τοῦ πλησίον ἀναλαμβάνοντες ὡς τὸν εἰρημίων τὴν μνήμην, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσφέρων, δεχέσθω καὶ τὰ παρ' ἑτέρου μνημονεύοντα. [114] Καὶ οὕτω συλλέγοντες ἅπαντα, καὶ ἑναυλον αὐτῶν ἔχοντες τὴν μνήμην, οἴκαδε ἀναχωρεῖτε, καὶ καθ' αὐτοὺς ἀναμνησκόμενοι τὰ θεῖα ταῦτα διδάγματα· ἵνα ἐν τούτοις ἔχοντες τὴν μέριμναν ἄψαν, καὶ ἀσχολοῦντες ὡμῶν τὴν διάνοιαν, δύνησθε μετ' εὐκολίας

« Sic longe melius legatur ἀνόνητα, inanis. Omnes tamem πικρὰ habent ἀνόνητα, inaniis. » Savil. et quidam mss. τὸ τοῦ Δεσποτοῦ ὁ Ἀδάμ, et sic legit interpret Latini. oisla. πλησίον, ἀλλὰ λαμβανέτω.

περιγενέσθαι καὶ τῶν παθῶν τῶν ἐνοχλούντων, καὶ εἰς τοῦ διαδόλου μηχανὰς διαφυγεῖν. Ἐνθα γὰρ ἂν ἦν ἡ πονηρὸς βαίμων ἐκείνος ψυχὴν τὰ τοῦ Θεοῦ μεριμνῶσαν, καὶ διηνεκῶς ἐκείνα φανταζομένην, καὶ ταῦτα περιστρέφουσαν, οὐδὲ προσεγγίσει τολμῇ, ἀλλὰ ταχέως ἀποπηδῇ, καθάπερ ἀπὸ πυρός ὁ τίνας. Ὑπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας φυγαδεύμενος. Ἴν' οὖν καὶ αὐτοὶ τὰ μέγιστα κερδαίνωμεν, ἀκαίρουν περιγενέσθαι δυνηθῶμεν, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθην μειζόνως ἐπισπασώμεθα, ἐν τούτοις ἀσχολῶμεν ἡμῶν τὴν διάνοιαν. Οὕτω γὰρ ἡμῖν καὶ τὰ ἐν χειρὶ πάντα ἐξυμνησθήσεται, καὶ τὰ δύσκολα εὐκολα γενήσεται, καὶ τὰ δοκοῦντα εἶναι λυπηρὰ χρηστὸν λήφεται τέλος. καὶ οὐδὲν ἡμῶς τῶν παρόντων λυπησάι δυνησεται. Ἐὰν γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ μεριμνῶμεν, τὰ ἡμέτερα αὐτοὺς μεριμνήσει, καὶ μετὰ πολλῆς ἀδείας τὸ πᾶλος τοῦ παρόντος βίου διαπλεύσομεν, καὶ ὑπὸ τοῦ μεγάλου κυβερήτου τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ ὁδηγούμενοι, καταντήσομεν εἰς τὸν λιμένα τῆς τοῦτου φιλευθροπίας, ᾧ ἡ δόξα ὡς καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA IE.

Τῷ δὲ Ἀδάμ οὐχ εὐρέθῃ βοηθός ὁμοιος πτότῳ. Καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς ἐκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδάμ, καὶ ὤκνωσε. Καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεκλήρωσε σάρκα ἀπ' αὐτῆς. Καὶ φασκοδόμησε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν πλευρὰν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα.

α'. Πολλὰς ὕμνῃς ἔχω χάριτας, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας χθὲς εἰδέσασθε τὴν παρ' ἡμῶν παραίνεσιν, καὶ πρὸς τὸ μήκος τῶν εἰρημίων οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχεράνατε, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ τέλους οὕτω παρηκολούθησατε, ὡς ἀκμάζοντα ὅμιν ἀναπομνεῖναι τὸν τῆς ἀκρόσεως πόθον· ὅθεν καὶ χρηστὰς ἡμῖν τὰς ἐλπίδας ὑπαφῆνατε, ὡς διὰ τῶν ἔργων ἐπιδειξάμενοι τὰ τῆς ἡμετέρας συμβουλῆς. Ὁ γὰρ μετὰ τοσαύτης ἡθροῦς ἀκούων, ὅσῳ ἂν εἴη καὶ πρὸς τὴν διὰ τῶν ἔργων προδὲν παρασκευασμένον· ἄλλως δὲ καὶ ἡ νῦν ὡμῶν συνδρομὴ τεκμήριον ἂν γένοιτο τῆς κατὰ ψυχὴν ὡμῶν ὑγείας. Ὅσπερ γὰρ τὸ πεινῆν σωματικῆς εὐεξίας σημεῖόν ἐστιν, οὕτω τὸ λογικὸν θαῖον ἔρῃν ψυχικῆς ὑγείας τεκμήριον ἂν γένοιτο μέγιστον. Ἐπεὶ οὖν ὁ καρπὸς τῆς ὑμετέρας σπουδῆς δείκνυσιν τῆς ὑπακοῆς τὴν ἐκπλήρωσιν, φέρε καὶ ἡμεῖς τὸν μισθόν, ὃν ὑποσχεόμεθα χθὲς, καταβάλλωμεν ὡμῶν τῇ ἀγάτῃ· τὴν πνευματικὴν ταύτην λέγω διδασκαλίαν τὸν μισθόν, καὶ μοι τῷ καταβάλλοντι ἰδυνάμενον αὐξήσει τὴν περιουσίαν, [115] καὶ ὅμῃς τοὺς ὑποδεχομένους πλουσίους ἀπεργαζόμενον. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα τὰ πνευματικὰ· ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων οὐκ ἐστὶ. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὁ καταβάλων ἡλάττωσεν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, καὶ τὸν ὑποδεχόμενον ὑπορώτερον κατέστησεν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ ὁ καταβάλων ταύτῃ μᾶλλον τὸν οἶκτον πλοῦτον αὖξει, καὶ τοῖς ὑποδεχομένοις μείζων ἢ περιουσία γίνεται. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμεῖς ἔτοιμοι πρὸς εὐγνωμοσύνην, καὶ ὅμῃς οἱ ὑποδέχεσθαι μέλλοντες τὸν πλοῦτον τοῦτον τὸν πνευματικόν, εὐεργετήτους ἔχετε τοὺς κόλπους τῆς διανοίας· φέρε τὴν ὑπόσχεσιν πληρώσωμεν, καὶ τῆς ἀκολουθίας πάλιν τῶν παρὰ τοῦ μακαρίου Μωυσέως ἀνεγνωσμένων ἀφάμενοι, ἐντεῦθεν ὅμιν τὸν μισθὸν καταβάλλωμεν. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ σήμερον ἀνεγνωσμένα ἀναγκαῖον εἰς μέσον προθεῖναι, ἵν' οὕτω μετὰ ἀκριβείας διερευνώμενον τὸν τοῖς ῥήμασι ἐναποκεκρυμμένον πλοῦτον τῶν νοημάτων.

« Savil. et quidam mss. ἀπὸ πυρός. Morel. et alii ἀπὸ πυρός. » Coislin. φιλευθροπίας, χάριτι καὶ φιλευθροπία τοῦ Κυρίου ὡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πάτρι, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, εἰς. » Savil., Regii quidam et Coislin. διδασκαλίαν, μισθὸν καὶ μοι τῷ καταβάλλοντι, et sic etiam Colbert. unus.

omnia etiam illis truculentiora ad illum quasi dominum omni cum subiectione accesserunt, et nomina sereperunt, nec ullum illorum veritus est Adam. Ne igitur arguat aliquis, quod a Deo sint creata, neque contra Opificem linguam acuat, imo contra suum caput, dicendo illa insana verba: Cujus gratia seræ productæ sunt? Nam omnia perinde ac mansueta servitutem agnoverunt; et dominium manifeste nobis monstrat nominum impositio. Nomina enim, quæ imposuit illis, usque in hodiernum diem permanent: Ita enim hæc firmavit Deus, ut perpetuam habeamus memoriam honoris, quem initio Adam a Domino emanum accepit, bruta sibi subdita habens, et ablati hujus causam illi adscribamus, qui peccato suo hanc suam potestatem mutilavit. 20. *Et donavit, inquit, Adam nomina omnibus pecoribus, et omnibus volatilibus cæli, et omnibus bestis terræ.* Hinc jam considera, dilecte, voluntatis libertatem, et sapientiæ ejus eminentiam, et ne dicas eum ignorasse quid bonum, quid malum. Nam qui potuit congruis nominibus jumenta appellare, et volatilia cæli, et alias bestias, neque ordinem confudit, neque mansuetis animalibus convenientia feris imposuit, nec feris congruentia mansuetis attribuit, sed omnibus sua dedit nomina, quomodo non omni sapientiæ et industria pollebat? Hinc cogita, quanta hujus spiraculi in illo potentia, et quanta incorporeæ animæ sapientiæ, quam Dominus illi dedit, cum admirabile et rationabile hoc animal ex duabus naturis constituens, incorpoream animæ substantiam, cum optimo artificem, corpori quasi instrumento conjunxit. Igitur cum tecum cogitabis tantam hujus animalis sapientiam, admirare Opificis potentiam. Nam si cæli pulchritudo in cordato spectatore visa, illum ad celebrandas Conditoris laudes adducit: quanto magis rationale hoc animal homo, cum suam formationem, honoris a Deo sibi dati eminentiam, magnitudinem donorum et ineffabilia beneficia considerat, auctorem horum continuis laudibus prædicare, et pro suis viribus gloriam Deo reddere poterit?

Moralis exhortatio. — Vellem et de sequentibus agere: sed ne multitudine eorum quæ dicuntur jam dictorum obrumam memoriam, operæ pretium fuerit doctrinæ sermonem hoc loco claudere. Neque enim hoc solum nobis curæ est, ut multa dicamus: sed ideo dicimus, ut perpetuo in animis vestris delicta servetis, utque non solum vos ipsi sciatis ea quæ in divinis Scripturis continentur, sed ut et aliorum sitis doctores, possitisque et alios admonere. Unusquisque igitur vestrum, obsecro, hinc egressus, cum proximo suo dictorum memoriam reficiet, et quæ ipse retinuit asserens, ea quæ alius memoria tenet accipiat. Et ita omnia colligentes atque memoria tenentes, domum concedite, apud vos ipsos ruminantes divinas hasce doctrinas: ut huc omni cura vestra conversa, mentesque in his occupata, possitis facile et turbulentas animi affectiones vincere, et diaboli insidias effugere. Nam cum malus ille dæmon videt animam de divinis rebus sollicitam, et perpetuo illas cogitantem et ver-

santem, ne accedere quidem propius audeat, sed celeriter resilit, a Spiritus operatione quasi a successo rogo abactus. Ut igitur et nobis plurimum sit lucrî, et illum vincere valeamus, et superne nobis copiosior præstetur gratia, in his animum nostrum exerceamus. Nam ita prosperabuntur in manibus nostris omnia, erunt facilia quæ difficilia erant: quæ molesta videbantur esse, bonum exitum sortientur, nec quidquam præsentium nos tristitia afficere poterit. Quandoquidem si nobis curæ fuerint divina, ipse quoque Deus pro nobis sollicitus erit, et magna securitate per pelagus hujus vitæ navigabimus, ac deducente nos magno illo gubernatore Deo ipso, ad illius clementiæ portum appellemus: cui gloria¹, et imperium, nunc et semper, et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

Adæ vero non inventus est adjutor similis illi. Et immisit Deus excessum in Adam, et dormivit. Et accepit unam costarum ejus, et implevit carnem pro illa. Et edificavit Deus costam, quam accepit de Adam, in mulierem (Gen. 2. 20-22).

1. *De amore verbi divini suis auditoribus gratulatur.* — Magnam vobis habeo gratiam, quod tanta sinceritate hesternam meam acceperitis admonitionem, et dictorum prolixitate non solum non sitis offensi, sed in conclusionis serie perpetuum audiendi desiderium usque ad finem servaveritis: unde magna nobis spes est vos operibus ipsis consilia nostra sequuturos esse. Nam qui tanta voluptate audit, declarat ad opera quoque facienda se paratum: alloqui frequens etiam nunc iste vester conventus certum argumentum est quam bene anima valeatis. Nam sicut esurire signum est bonæ valetudinis corporalis, ita amare divina eloquia, spiritualis sanitatis indicium fuerit maximum. Quoniam autem fructus vestri studii pollicetur, vos quæ audistis impleturos esse, age et nos mercedem quam heri pollicebamur, hodie vestræ caritati dinumeremus. Spiritualem hanc doctrinam mercedem dico, quæ potest et meam augere substantiam cum numeravero, et vos qui recipitis, ditiores facere. Hæc enim modo se habent spiritualia omnia: id quod in rebus sensibilibus non est. Nam in illis, qui dinumerat pecuniam, suam imminuit substantiam², et locupletiorum efficit eum qui recipit: hic autem non sic, sed et is qui numerat, suas facultates magis auget, et recipientibus divitiarum multum accedit. Itaque eum et nobis prompta sit benevolentia, et vos spirituales illas opes suscepturi sinus mentis paratos habeatis: age præstemus quod in nos recepimus, et iterum acceptis iis, quæ ex contextu beati Moysi lecta sunt, inde vobis mercedem dinumeremus. Quæ igitur hodie lecta sunt in medium afferri debent, ut thesauros sensuum in verbis latentes, diligenter quæstios, caritati vestræ

¹ Colatin.... *appellemus, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi cum quo sit Patri et Spiritui sancto gloria*, etc. In hisce verbis, quæ homilias claudunt, multa in manuscriptis observatur varietas, ut monet etiam Savilius.

² Omnes habent vocem, *substantiam* (τὴν οὐσίαν), præter Reg. unum et Morcl. qui habent, *abundantiam* (τὴν πλοῦσιαν).

proponamus. Audistis enim modo Scripturam dictum : 20. *Adæ vero non inventus est adjutor similis illi.* Quid sibi vult brevis hæc dictio, *Adæ vero?* quare apponit conjunctionem? annon sufficiebat dicere, *Adæ?* Non absque ratione, neque curiositatis gratia inquirendi talia nobis animus est, sed ut diligenter omnia vobis interpretantes, doceamus vos neque dictionem parvam, neque syllabam unam in divinis Literis contentam esse prætereundam. Non enim verba qualicumque sunt, sed Spiritus sancti verba, et propterea magnum ibi thesaurum invenire licet, etiam in una syllaba. Auscultate igitur, obsecro, magna diligentia; nullus desce, nullus somnulosus sit, omnes vigili animo adesto; nullus externis occupationibus mentem distrahat, nullum sæculares curæ abriplant, sed cogitet unusquisque spiritualis hujus congregationis dignitatem, et ea quæ audivimus Deum nobis per prophetarum linguam dicere: sicque aures arrigat et intentam mentem adhibeat, ne aliquid eorum quæ seminamus, in petram cadat, vel secus viam, vel inter spinas; sed omne semen in terram bonam, latitudinem dico mentis vestræ, projectum, largum vobis fructum afferre queat, et a nobis concessa multiplicet. Cæteram videamus quid sibi velit hujus conjunctionis copula: *Adæ vero non inveniebatur adjutor similis illi.* Vide, obsecro, divinam Scripturæ accuratam diligentiam. Postquam dixit, *Adæ vero non inventus est adjutor*¹: non ibi substituit, sed adjecit, *Similis illi*: additamento illo causam nobis declarans, ob quam conjunctionis copulam addiderit. Existimo acutiores conjectare posse, et prævidere quid dicturi simus. Verum quia nostri officii est, qui communem omnibus doctrinam proferimus, omnibus etiam manifesta facere quæ a nobis dicuntur, age doceamus vos cujus gratia sic dixerit; sed parumper sustinete. Nam postquam in superioribus dictis, sicut memores estis, Scriptura divina dixisset, *Faciamus illi adjutorem secundum eam*: statim docuit nos bestiarum, et reptilium et brutorum omnium formationem; ait enim, *Et formavit Deus adhuc de terra omnes bestias, et volucres cæli, et duxit illa ad Adam, ut videret quid vocaret illa.* Et quasi dominus omnibus imposuit nomina, et unicuique bestiarum, et volucrum, et brutorum omni generi suum vocabulum secundum concessam sibi sapientiam assignavit: ut scire possemus, omnes illas creaturas, licet homini ministrarent et nos adjuvent cooperando nobiscum, irrationabiles tamen esse, et homine longe inferiores; unde ne putemus eum de illis dixisse, *Faciamus illi adjutorem.* Nam licet adjuvent, et in multis ministerio suo homini utiles sint, ratione tamen carent. Sane quod juvent nos, rerum docet experientia. Alia enim utilia sunt ad convolvenda necessaria, alia ad colendam terram. Quandoquidem bos aratrum trahit, sulcos secat, et varia agriculturæ opera exercet; asinus ad convolvenda necessaria admodum utilis est, et pleraque animalia alia corporis nostri usui serviunt. Etenim oves lanam ad parandas

vestes præbent, et capræ ex suis pilis aliquid nostro ministerio afferunt, lacteque et alio quoque modo escam præbent. Proinde ne existimes, id quod supra dicit, *Faciamus illi adjutorem*, de illis dictum: ideo nunc sermonem incipiens, inquit, *Adæ vero non inventus est adjutor similis ei*: quasi doceret nos beatus Moses, et hæc diceret verba: Hæc omnia quidem producta sunt, et ab Adam sua acceperunt nomina, nullum tamen ex his omnibus dignum fuit inventum quod illum adjuvaret. Ideo volens nos docere producendi animalis formationem, et indicare animal hoc producendum istud ipsum esse de quo dicebat, *Faciamus illi adjutorem secundum illum*, similem illi inquit, hoc est, ejusdem substantiæ, ipso dignum, ipso nihil inferiorem: et hanc ob rem dicebat, *Adæ vero non inveniebatur adjutor similis illi*: monstrans nobis beatus ille, quantumcumque nobis ministerium exhibeant hæc bruta, aliud tamen quoddam adjutorium esse multis numeris excellentius, quod a muliere Adæ præstatur.

2. Itaque quia omnibus animalibus jam productis, et suum nomen a primo homine sortitis, benignus Dominus similem illi adjutorem ut produceret inquirebat: qui omnia propter hominem a se formatum dispensat, et propter hunc omnem visibilem creaturam produxit, is cum aliis omnibus et mulierem format. Et vide quam diligenter formationem nos doceat. Nam postquam nos docuit, se velle producere illi adjutorium simile ipsi: nam superius dixerat, *Faciamus illi adjutorium secundum illum*: et hic inquit, *Non inveniebatur adjutor similis illi*: eam ob causam ex illius substantia ipsam format, et inquit: 21. *Et immisit Dominus Deus excessum in Adam, et dormivit. Et accepit unam costarum illius, et implevit carnem pro illa.* 22. *Ædificavitque Dominus Deus costam, quam accepit de Adam, in mulierem, et duxit illam ad Adam.* Magna verborum vis est, et omnem humanum captum transcendens. Non enim aliter possunt hæc magna intelligi, quam fidei oculis conspecta. *Et immisit Deus*, inquit, *excessum in Adam, et dormivit.* Vide quam accurata sit et eximia doctrina. Utraque posuit beatus ille propheta, imo Spiritus sanctus per illius linguam, docens nos factorum seriem. *Immisit*, inquit, *excessum in Adam, et dormivit.* Quod tunc fiebat, neque excessus solum erat, neque somnus solitus: sed quia sapiens et solers nostræ naturæ Opifex unam ex costis illius ablaturus erat, ut ne sentiendo dolorem, mulieri ex costa sua formatæ postea doloris memor infensus esset, eapropter, immisso excessu, tanto illum somno oppressit, ut quasi gravedine quadam correptus, nullum rei quæ fiebat sensum caperet, sed sicut optimus artifex auferret quod sibi videbatur, et suppleret ubi quid deerat, et quod inde sumpserat, secundum suam formaret clementiam. *Immisit*, inquit, *excessum in Adam, et dormivit. Accepitque unam costarum illius, et implevit carnem pro illa*: ut ne posset, discusso somno, quod factum erat ex defectu sentire. Nam quantumvis eo tempore, quo auferrebat, ignoravit,

¹ savil. et Celsin., *adjutor similis illi.*

προβούμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Ἦκούσατε γὰρ ἀκριβῶς τῆς θείας Γραφῆς λεγούσης· Τῷ δὲ Ἀδὰμ οὐχ εὐρέθη βοηθὸς ὁμοιος αὐτῷ. Τί βούλεται ἡ βραχεία αὕτη λέξις, Τῷ δὲ Ἀδὰμ; τίνας ἔνεκεν προσέθηκε τὸν σύνθεσμον; οὐ γὰρ ἦρκει εἰπεῖν, τῷ Ἀδὰμ; Οὐχ ἀπλῶς ταῦτα διερευνᾶσθαι σπουδάζομεν, φιλοτιμίας ἔνεκεν περὶ τῆς, ἀλλ' ἵνα μετὰ ἀκριβείας ὑμῖν ἅπαντα ἐρμηνεύοντες παιδεύσωμεν ὑμᾶς μηδὲ βραχείαν λέξιν, μηδὲ συλλαβὴν μίαν παρατρέχειν τῶν ἐν ταῖς θεαῖς Γραφαῖς κειμένων. Οὐ γὰρ βήματά ἐστιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου βήματα, καὶ διὰ τοῦτο πολὺν ἐστὶ τὸν ἠθασαυρὸν εὐρεῖν καὶ ἐν μιᾷ συλλαβῇ. Προσέχετε οὖν, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριβείας· μηδεὶς νωθῆς, μηδεὶς ὕπνηλος, πάντας διεγρηγμένην μοι τὴν διάνοιαν παρέχετε· μηδεὶς ἔξω βεβέβηκεν τὸν λογισμὸν, μηδὲ φροντίδας βιωτικὰς ἐπισυρόμενος ἐνταῦθα στηκνέτω, ἀλλ' ἐννοῶν τῆς πνευματικῆς ταύτης συνόδου τὸ ἀξίωμα, καὶ ὅτι διὰ τῆς τῶν προφητῶν γλώττης τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς διαλεγόμενου ἀκούομεν· οὕτω τὴν ἀκοὴν ὑπεκνέτω, καὶ συντεταμένον ἔχτω ὡς τὸν νῦν, ἵνα μηδὲν τῶν παρ' ἡμῶν καταβαλλόμενων σπερμάτων εἰς πέτραν κατενεχθῇ, ἢ παρὰ τὴν ὁδόν, ἢ παρὰ τὰς ἀκάνθας, ἀλλ' ὁλόκληρον τὸ σπέρμα εἰς τὴν γῆν τὴν καλὴν καταβλήθῃ, τὸ πλάτος λέγω τῆς διανοίας τῆς ὑμετέρας, θαψίλῃ τὸν καρπὸν ὑμῖν ἐνέγκαι δυνήθῃ, καὶ πολυπλασιάσῃ τὰ παρ' ἡμῶν καταβαλλόμενα. Ἀλλ' ὥσπερ λοιπὸν τί βούλεται ἡμῖν αὕτη ἡ τοῦ συνδέσμου συμπλοκή. Τῷ δὲ Ἀδὰμ, φησὶν, οὐχ εὐρέθη βοηθὸς ὁμοιος αὐτῷ. Θέα μοι τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν. Εἰποῦσα, Τῷ δὲ Ἀδὰμ οὐχ εὐρέθη βοηθός^β, οὐκ ἔστι μετρίτη τούτου, ἀλλὰ προσέθηκε, Ὅμοιος αὐτῷ, τῇ προσθήκῃ παραδηλοῦσα ἡμῖν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τοῦ συνδέσμου τὴν συμπλοκὴν ἐποίησατο. Οἶμαι λοιπὸν τοὺς ὀξύτερον ἐπιβάλλειν δυναμένους ἥδη προορᾶν τὸ μέλλον ὑφ' ὧν ῥηθῆσθεσθαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ προσήκει ἡμᾶς κοινήν πρὸς ἅπαντας ποιοιμένους τὴν διδασκαλίαν, πᾶσι σαφῆ ποιεῖν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα, φέρε διδάξωμεν ὑμᾶς τίνας ἔνεκεν οὕτως εἴρηκαν [116] ἀλλὰ μικρὸν ἀνάσχεσθε. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς πρῶτον ῥηθείσι, καθάπερ μνημονεύετε, εἰποῦσα ἡ θεία Γραφή, ὅτι Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν, εὐθέως ἐδίδαξεν ἡμᾶς τὴν τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἑρπετῶν, καὶ τῶν ἀλόγων ἀπάντων δημιουργίαν· φησὶ γάρ, Καὶ ἐπλασεν ὁ Θεός^β ἐτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. Καὶ καθάπερ Δεσπότης πᾶσιν ἐπέθηκε τὰ ὀνόματα, καὶ τὴν οἰκίαν προσηγορίαν ἐκάστω γένει τῶν θηρίων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ πάντων τῶν ἀλόγων κατὰ τὴν παρασχέθεισαν αὐτῷ σοφίαν ἀπένευμεν· ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν λοιπὸν, ὅτι ἐκεῖνα μὲν ἅπαντα τὰ γεγενημένα, εἰ γὰρ ὑπηρεσίαν τινὰ πληροῖ καὶ συνεφάπτεται τῶν καμάτων αὐτῷ, ἀλλ' ὅμως ἀλογά ἐστι, καὶ πολλῶν τῶν μέτρων λειπόμενα τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἵνα μὴ νομίζωμεν ὅτι περὶ τούτων εἶπε, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν. Εἰ γὰρ καὶ βοηθεῖ, καὶ πρὸς πολλὰ χρήσιμα καθέστηκε τῇ τοῦ ἀνθρώπου ὑπηρεσίᾳ, ἀλλ' ὅμως ἀλογά ἐστιν. Ὅτι μὲν γὰρ βοηθεῖ, δεικνυσὶν αὐτὴ ἡ πείρα τῶν πραγμάτων. Καὶ γὰρ τὰ μὲν πρὸς τὴν τῶν ἀγωγίμων μετακομιδὴν ἡμῖν ἐστὶν ἐπιτήδεια, τὰ δὲ πρὸς τὴν τῆς γῆς ἐργασίαν. Βούς μὲν γὰρ ἄροτρον ἔλκει, καὶ αὐλακὰς ἀνατέμνει, καὶ πολλὴν ἑτέραν χρεῖαν πρὸς τὴν γεωργίαν ἡμῖν εἰσφέρει· ὅνος δὲ πάλιν πρὸς τὴν τῶν ἀγωγίμων μετακομιδὴν πολλὴν παρέχει τὴν χρεῖαν, καὶ ἕτερα δὲ πολλὰ τῶν ἀλόγων

ἡμῖν ὑπηρετεῖται πρὸς τὰς τοῦ σώματος χρεῖας. Καὶ γὰρ τὰ πρόβατα τὴν ἐκ τοῦ ἐρίου ἡμῖν χρεῖαν παρέχει πρὸς τὴν τῶν ἐνδυμάτων κατασκευὴν, καὶ αἱ αἰγες πάλιν ὡσαύτως καὶ τὴν ἀπὸ τῶν τριχῶν ἡμῖν λειτουργίαν εἰσφέρουσι, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ γάλακτος, καὶ ἕτερα πρὸς τροφὴν ἡμῖν ἐπιτήδεια. Ἴν' οὖν μὴ περὶ τούτων εἶναι νομίσῃς τὸ ἀνωτέρω εἰρημένον, ὅτι Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν, διὰ τοῦτο νῦν ἀρχόμενος τοῦ λόγου, φησὶ, Τῷ δὲ Ἀδὰμ οὐχ εὐρέθη βοηθὸς ὁμοιος αὐτῷ· μονονοχὶ διδάσκων ἡμᾶς ὁ μακάριος Μωϋσῆς, καὶ ταῦτα λέγων τὰ βήματα, ὅτι ταῦτα μὲν ἅπαντα παρήχθη, καὶ τὰς τῶν ὀνομάτων προσηγορίας ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀδὰμ, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἔξισον τούτων αὐτοῦ πρὸς βοήθειαν ὑπέρβη. Διὸ βούλεται ἡμᾶς διδάξαι τοῦ μέλλοντος ζώου παράγεσθαι τὴν διάπλασιν, καὶ ὅτι τοῦτο τὸ μέλλον δημιουργεῖσθαι ζῶον τοῦτό ἐστι περὶ οὗ ἔλεγε. Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' αὐτόν, ὅμοιον αὐτῷ φησὶ, τῆς αὐτῆς αὐτῷ οὐσίας, ἄξιον αὐτοῦ, μηδὲν αὐτοῦ λειπόμενον· διὰ τοῦτο ἔλεγε, Τῷ δὲ Ἀδὰμ οὐχ εὐρέθη βοηθός ὁμοιος αὐτῷ· δεικνύς ἡμῖν ὁ μακάριος οὗτος, ὅτι ὅσων ἂν παρέχεται χρεῖαν ἡμῖν πρὸς ὑπηρεσίαν ταυτὶ τὰ ἄλογα, ἕτερα τίς ἐστι βοήθεια καὶ πολλῶν τῶν μέτρων ὑπερακοντίζουσα τῇ Ἀδὰμ παρεχομένη παρὰ τῆς γυναικός.

β'. Ἐπεὶ οὖν πάντων παραχθέντων τῶν ζῶων, καὶ τὰς προσηγορίας δεξαμένων παρὰ τοῦ πρωτοπλάστου ἐπεσκήτει τὸν ὅμοιον αὐτῷ βοηθὸν ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης παραγαγεῖν, ὁ πάντα διὰ τὸν δημιουργηθέντα ὑπ' αὐτοῦ οἰκονομῶν, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν ταύτην τὴν ὁρωμένην διὰ τοῦτον παραγαγόν, μετὰ τῶν [117] ἄλλων ἀπάντων καὶ τὴν γυναῖκα δημιουργεῖ. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ ἀκριβείας ἡμᾶς διδάσκει καὶ τῆς δημιουργίας αὐτῆς τὴν διάπλασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὅτι βούλεται βοηθὸν αὐτῷ παραγαγεῖν ὅμοιον αὐτῷ· καὶ γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγε· Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' αὐτόν, καὶ ἐνταῦθά φησιν, Οὐχ εὐρέθη βοηθός ὁμοιος αὐτῷ· διὰ τοῦτο ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ταύτης τὴν διάπλασιν ἐργάζεται, καὶ φησὶ· Καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεός^β ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὤκνωσεν· Καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεκλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. Καὶ ὡκοδόμησε Κύριος ὁ Θεός^β τὴν πλευρὰν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, εἰς γυναῖκα, καὶ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ. Μεγάλῃ τῶν εἰρημικῶν ἡ δύναμις, καὶ πάντα λογισμὸν ἀνθρώπινον ὑπερβαίνουσα. Οὐδὲ γὰρ δυνατόν ἐτέρως τούτων συνείναι τὸ μέγεθος, μὴ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἅπαντα κατοπτεύσαντα. Καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεός^β, φησὶν, ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὤκνωσεν. Ὅρα τὴν ἀκρίβειαν τῆς διδασκαλίας. Ἀμφότερα τέθεικεν ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, μέλλον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τῆς τούτου γλώττης, παιδεύον ἡμᾶς τῶν γεγενημένων τὴν ἀκολουθίαν. Ἐπέβαλε, φησὶν, ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὤκνωσεν. Οὕτε ἔκστασις μόνον ἦν τὸ συμβᾶν, οὕτε ὕπνος ὁ συνήθης, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ σοφὸς καὶ εὐμήχανος τῆς ἡμετέρας φύσεως δημιουργὸς ἐμελλεν ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ μίαν ἀφαιρεῖσθαι, ἵνα μὴ ἡ ἀίσθησις ὀδύνην αὐτῷ ἐργάσθαι, καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς τὴν ἐξ ἐκεῖνης τῆς πλευρᾶς διαπλαττομένην ἀπεχθὺς ἔχῃ^β διακείσθαι, καὶ μίσσην τὸ πλαττούμενον ζῶον τῆς ὀδύνης μεμνημένος, διὰ τοῦτο τοσοῦτον αὐτῷ ὕπνον ἐπήγαγεν, ἔκστασιν ἐπιβαλὼν, καὶ ὥσπερ κάρφον τι κατασχεθῆναι προστάξας, ἵνα μηδεμίαν αἰσθησὶν δόλην τοῦ γινομένου, ἀλλὰ καθάπερ τεχνίτης ἄριστος καὶ ἀφέλῃται τὸ δοκοῦν, καὶ ἀναπληρώσῃ τὸ λείπον, καὶ οὕτω τὸ ληφθὲν δημιουργήσῃ κατὰ τὴν οἰκίαν φιλοφροσύνην. Ἐπέβαλε γὰρ, φησὶν, ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὤκνωσεν. Καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεκλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς· ἵνα μὴ ἔχῃ μετὰ τὴν τοῦ ὕπνου ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ λείποντος αἰσθάνεσθαι τοῦ γεγενημένου. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῷ τῆς ἀφ-

^α Coislin. ὤκνωσεν τὸν νῦν συντεταμένον ἔχειν.

^β Savil. et Coislin. βοηθός ὁμοιος αὐτῷ.

^γ Coislin. διαπλαττούμενον τὸ ζῶον ἀπεχθὺς ἔχῃ.

αἰματωσ καιρῷ ἡγήνησεν, ἀλλ' ὅμως ἐμαλλε μετὰ ταῦτα ἐπιγινώσκαι τὸ γεγονός. Ἴν' οὖν μήτε ἐν τῷ ἀφαιρεῖσθαι ὀδύνην αὐτῷ ἐμποίησῃ, μήτε μετὰ ταῦτα ἡ ἑλλειψὶς ἀθυμίαν ἐργάσῃται, ἀμφοτέρω οὕτως ψυκνόμεναι, καὶ ἀνελόμεναι ἀνωδύναι, καὶ πληρώσας τὸ λείπον, καὶ μὴ συγχωρήσας μηδενὸς αὐτὸν τῶν γεγεννημένων αἰσθῆσιν δέξασθαι. Λαβὼν οὖν, φησί, ταύτην τὴν πλευράν, ψυκνόμεναι Κύριος ὁ Θεὸς εἰς γυναῖκα. Παράδοξον τὸ εἰρημένον, καὶ νικῶν μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς τὸν ἡμέτερον λογισμὸν. Τοιαῦτα γὰρ ἅπαντα τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότου. Τοῦ γὰρ ἀπὸ τοῦ χυλὸς πλασθῆναι τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἔλαττον τοῦτο. Καὶ ὅρα τὴν συγκατάβασιν τῆς θείας Γραφῆς, ὅσοις ῥήμασι κέχρηται διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. Καὶ ἔλαβε, φησί, *μίαν τὴν πλευρῶν αὐτοῦ*.

Μὴ ἀνθρωπίνως δέχου τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ τὴν παχύτητα τῶν λέξεων τῇ ἀσθενείᾳ λογίζου τῇ ἀνθρωπίνῃ. Εἰ γὰρ μὴ [118] τοῖτοις τοῖς ῥήμασιν ἐχρήσατο, πῶς ἂν μαθεῖν ἠδυνήθημεν ταῦτα τὰ ἀπόρρητα μυστήρια; Μὴ τοῖς ῥήμασιν οὖν μόνους ἐναπομένωμεν, ἀλλὰ θεοπρεπῶς ἅπαντα νοῶμεν ὡς ἐπὶ Θεοῦ. Τὸ γὰρ, *Ἐλαβε*, καὶ ὅσα τοιαῦτα, διὰ τὴν ἀσθένειαν τὴν ἡμετέραν εἰρηται. Ἐκτόπει δὲ πῶς καὶ ἐνταῦθα πάλιν τῇ αὐτῇ συνηθείᾳ ἐχρήσατο, ἥ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖ καὶ ἀπαξ, καὶ δευτέρω, καὶ πολλάκις εἶπε· *Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε· καὶ πάλιν, Καὶ ἐνετείλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδάμ· καὶ πάλιν, Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν*· οὕτω καὶ νῦν φησί, *Καὶ ψυκνόμενος Κύριος ὁ Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβε ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα*· καὶ ἀνωτέρω, *Καὶ ἐπέβαλε Κύριος ὁ Θεὸς ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδάμ· ἵνα μάθῃς ὡς οὐδεμία διαφορά ἐστὶ Πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐν ταῖς λέξεσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ μίαν εἶναι τὴν οὐσίαν ἀμφοτέρων, ἀδιαφόρως ἡ Γραφή κέχρηται τοῖς ὀνόμασιν*. Ἰδοὺ γοῦν καὶ ἐπὶ τῆς διαπλάσεως τῆς γυναικὸς τῇ αὐτῇ συνηθείᾳ ἐχρήσατο εἰπούσα, *Καὶ ψυκνόμενος Κύριος ὁ Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβε ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα*. Τί ἂν εἴποιεν ἐνταῦθα οἱ αἰρετικοί, οἱ πάντα περιεργάζεσθαι βουλόμενοι, καὶ τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὅλων τὴν γέννησιν κατελιγμένα οἰόμενοι; Ἡολος λόγος τοῦτο ἐρμηνεύσαι δύναται; ποῖος νοῦς καταλάβειν; Μίαν πλευράν, φησὶν, ἔλαβε· καὶ πῶς ἐκ ταύτης τῆς μίαις τὸ ὅλον ζῶον διέπλασε; Τί δὲ λέγω, πῶς ἐκ ταύτης τῆς μίαις τὸ ζῶον διέπλασεν; Εἰπέ μοι πῶς ἡ ἀφαίρεσις γέγονε; πῶς αἰσθῆσιν οὐκ ἔλαβε τῆς ἀφαίρεσεως; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων δυνήσῃ εἰπεῖν· μόνος γὰρ ἐκεῖνος οἶδεν ὁ τὴν δημιουργίαν ἐργασάμενος. Εἰ τοίνυν ταῦτα τὰ ἐν χερσὶ, καὶ τὰ τῆς διαπλάσεως τοῦ ὁμογενοῦς ἡμῖν εὐρεῖν ζῶου οὐ καταλαμβάνομεν, πόσῃς ἂν εἴῃ μανίας καὶ παραφροσύνης τὰ κατὰ τὸν δημιουργὸν περιεργάζεσθαι, καὶ ἐκεῖνα φάσκεν κατελιγμένα· ὡς οὐτε αἱ ἀσώματοι καὶ θεαὶ δυνάμεις τὴν ἀκριδοῦ γνῶσιν ἔχουσιν, ἀλλὰ μετὰ φόβου καὶ τρόμου δοξολογοῦσαι διηνεχῶς διατελοῦσι;

Υ'. Καὶ ψυκνόμενος, φησί, Κύριος ὁ Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβε ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα. Ὅρα τῆς Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν. Οὐκέτι γὰρ εἶπεν, ἔπλασεν, ἀλλ' ἔψυκνόμενος· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ἤδη πλασθέντος ὁ μέρος ἔλαβε, καὶ ὡς ἂν εἴποι τις, τὸ λείπον ἐχαρίσατο. Διὰ τοῦτο φησί, *Καὶ ψυκνόμενος*· οὐκ ἄλλην πλάσιν εἰργά-

σατο, ἀλλ' ἐκ τῆς ἤδη γενομένης πλάσεως βραχὺ τι μέρος λαβὼν, τοῦτο τὸ μέρος ψυκνόμενος, καὶ τέλειον εἰργάσατο τὸ ζῶον. Πῶς τοῦ ἀριστοτέχνου Θεοῦ ἡ δύναμις, ἀπὸ τοῦ βραχυτάτου μέρους ἐκείνου τοσούτων μελῶν ἀναλογίαν ἐργάσασθαι, καὶ τοσούτας αἰσθήσεις δημιουργήσαι, καὶ τέλειον καὶ ὁλόκληρον καὶ ἀπληρτισμένον ζῶον κατασκευάσαι, τὸ δυνάμενον καὶ προσεβαλέσθαι, καὶ τῇ τῆς οὐσίας κοινωνίᾳ πολλὴν αὐτῷ τὴν παραμυθίαν εἰσφέρειν. Διὰ γὰρ τὴν τοῦτο παράκλησιν τοῦτο [119] τὸ ζῶον ἐδημιουργήθη. Ἀδὲ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· *Οὐ γὰρ ἐκτίσθη ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ ἑαυτὴν διὰ τὸν ἄνδρα*. Ὅρξ πῶς ἅπαντα δι' αὐτὸν γίνεται; Μετὰ γὰρ τὴν δημιουργίαν τῆς κτίσεως, μετὰ τὸ παραχθῆναι τὰ ὅλα, τὰ πρὸς βρώσιν ἐπιτήδεια, τὰ πρὸς ὑπηρεσίαν χρησιμεύειν δυνάμενα, ἐπειδὴ ἐδεῖτο ὁ πλασθεὶς ἄνθρωπος τινος τοῦ προσδιαλεγμένου, καὶ δυναμένου τῇ κοινωνίᾳ τῆς οὐσίας πολλὴν αὐτῷ παρέχειν τὴν παραμυθίαν, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ δημιουργεῖται τὸ ζῶον τοῦτο τὸ λογικόν, καὶ κατὰ τὴν εὐμήχανον αὐτοῦ σοφίαν τέλειον καὶ ἀπληρτισμένον αὐτὸ εἰργάσατο, κατὰ πάντας τῶν ἀνθρώπων ὁμοίων, ἀντὶ τοῦ, λογικόν, δυνάμενον ἐν τοῖς καιρίοις αὐτῷ καὶ τοῖς ἀναγκαίοις καὶ συνέχουσι τὴν ζωὴν τὰ τῆς βοηθείας εἰσφέρειν. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ πᾶν πάντα σοφίᾳ τινὶ καὶ δημιουργίᾳ οἰκονομῶν. Εἰ γὰρ καὶ ἡμεῖς διὰ τὴν τῶν λογισμῶν ἀσθένειαν καταλαμβάνομεν μὴ δυνάμεθα τὸν τρόπον τῶν γεγεννημένων, ἀλλ' ὅμως πιστεύομεν, ὅτι τῷ βουλήματι αὐτοῦ πάντα εἰκαί, καὶ ὅπερ ἂν προστάξῃ, τοῦτο εἰς μέσον παράγεται. Καὶ ψυκνόμενος, φησί, Κύριος ὁ Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβε ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα, καὶ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδάμ· δείκνυς, ὅτι δι' αὐτὸν αὐτὴν παρτίγγαγεν. Ἠγάγεν αὐτὴν, φησί, πρὸς τὸν Ἀδάμ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδεὶς εὐρέθη, φησὶν, ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ὁμοίοις σοὶ βοηθός, ἰδοὺ ὅπερ ὑπεσχόμην (ἐπηγγειλάμην γὰρ βοηθὸν ὁμοῖόν σοι κατασκευάζειν), τοῦτο πληρώσας παραδίδωμί σοι. Ἠγάγε γὰρ αὐτήν, φησί, πρὸς τὸν Ἀδάμ. Καὶ εἶπεν Ἀδάμ, *Τοῦτο νῦν ὅσπου ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν μου*.

Θέα μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητὲ, πῶς μετὰ τῆς σοφίας ἐκεῖνης τῆς ἀφάτου, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτῷ χορηγηθείσης, τὰ δείγματα ἡμῖν ἐδείκνυ διὰ τῆς τῶν ὁνομάτων θέσεως ὅπερ ἐπέθηκε τοσούτοις τοῖς γένεσι τῶν ὁλόγων ζώων, καὶ προφητικῆς ἡξίωτο χάριτος. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰδόμεναι ἡμεῖς ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, ὅτι μετὰ τοῦ ὕπνου καὶ ἔκστασις αὐτὸν ἔλαβεν, ὡς μὴδὲ ὅλως αἰσθῆσιν δέξασθαι τοῦ γενομένου, ἵν' ἐπειδὴν μάθῃς νῦν, ἔτι μετὰ τὴν θέαν τῆς γυναικὸς μετὰ ἀκριβείας ἀπαγγέλλαι τὸ γεγονός, πισθῇς ἀκριβῶς, ὅτι προφητικῇ χάριτι ταῦτα φθάγγεται, καὶ ἐνηχούμενος ὑπὸ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλίας. Ὁ γὰρ μὴδὲν τῶν γεγεννημένων εἰδὼς, ἐπειδὴ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς αὐτόν, φησί· *Τοῦτο νῦν ὅσπου ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*. Ἄλλος δὲ τις ἐρμηνευτὴς φησιν, ἀντὶ τοῦ Νῦν, *Τοῦτο ἀπαξ*, δηλῶν ὅτι νῦν τοῦτο μόνον γέγονε, καὶ οὐκέτι οὕτως ἔσται τῆς γυναικὸς ἡ διέπλασις. Νῦν, φησὶν, ἐξ ἀνδρὸς γέγονεν ἡ γυνή, μετὰ δὲ ταῦτα οὐκ οὕτως, ἀλλ' ἐκ τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· μάλλον δὲ οὐκ ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀμφοτέρων συνεργίας· ὡς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Οὐ γὰρ ἔστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ ἑαυτὴν ἐξ ἀνδρός· καὶ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν*

* Φάσκεν κατελιγμένα, sic quidam mss. ὁ Κοισίλλ. ἐκ τοῦ ἰδίου πλασθέντος. Ibid. Reg. unus μέρος ἐλάμβανε.

postea tamen cogniturus erat. Itaque ut ne illum in auferendo dolore, neque ob ablationem tristitia afficeret, utraque sic dispensavit, ut et citra cruciatum illius auferret, et impleto eo loco unde abstulerat, factorum sensum percipere non sineret. Igitur acceptam hanc costam ædificavit Dominus Deus in mulierem. Admirabile dictum, nostram rationem nimia excellentia vincens. Ejusmodi enim sunt omnia quæ sunt a Domino. Istud enim, quam hominem e pulvere formari, non est minus. Et vide iterum quomodo divina Scriptura verbis nostræ infirmitati accommodata sit. *Et accepit, inquit, unam costarum illius.*

Ut Deum decet hæc verba intelligenda; Dominus et Deus de Patre et Filio. — Ne humano more accipias quæ dicuntur, sed crassa verba humanæ imbecillitati convenire cogites. Nam nisi his verbis Scriptura fuisset usa, quomodo tam arcana mysteria discere potuissemus? ne igitur verbis tantum addicti simus, sed omnia ut par est de Deo sentiamus. Quandoquidem dum dicitur, *Accepit*, et omnia talia, propter nostram infirmitatem ita dicta sunt. Animadverta, autem quomodo et hic eadem usa est consuetudine, qua supra, cum de Adam ageret. Nam ut ibi semel, ac iterum, et sæpius dixit, *Et accepit Dominus Deus hominem*; et iterum, *Et præcepit Dominus Deus Adæ*; et iterum, *Dixitque Dominus Deus: Faciamus illi adiutorem similem illi*: sic et nunc inquit, *Et ædificavit Dominus Deus costam, quam accepit ab Adam, in mulierem*; et paulo superius, *Et immisit Dominus Deus excessum in Adam*: ut discas nullam Patris et Filii diversitatem has dictiones indicare: quia utriusque est una essentia, indiscriminatim nominibus istis Scriptura utitur. Ecce igitur et hanc consuetudinem, eam de formatione mulieris agit, similiter servavit, dicens: *Et ædificavit Dominus Deus costam, quam accepit ab Adam, in mulierem.* Quid ergo hic dicent hæretici, qui omnia curiosius explorare volunt, et Conditoris omnium generationem comprehendisse se putant? Quis sermo hoc explicare poterit? quæ mens comprehendere? Unam costam, inquit, accepit; et quomodo ex hac unica costa totum animal formavit? Et quid dico, quomodo ex hac una animal formavit? Dic, obsecro, quomodo ablatio facta est? quomodo Adam, cum auferretur costa, non sensit? Sed nihil horum dicere poteris: unus enim tantum scit, qui est ipse Conditor. Quod si hæc quæ in manibus sunt, et animalis illius quod nobis carne cognatum est formationem non comprehendimus; quanti delirii et amentię fuerit curiosius inquirere quæ ipsius Conditoris sunt, et dicere se illa comprehendere, quorum neque incorporeæ et divinæ virtutes justam scientiam habent, sed cum timore et tremore in assidua glorificatione perseverant?

3. *Et ædificavit Dominus Deus costam, quam accepit ab Adam, in mulierem.* Vide Scripturæ diligentiam. Non enim jam dicit, Formavit, sed, *Ædificavit*: quia ex jam formato partem accepit, et quasi diceret aliquis, quod deerat dedit. Ideo dicit, *Et ædificavit*: non aliam formationem fecit, sed ex eo quod jam

formatum erat, accepta portioncula quadam, hanc partem ædificavit, et perfectum fecit animal. Quanta optimi architecti Dei potentia, quæ ex tantilla particula tot et tam elegantis membra concinnavit, tantos formavit sensus, ac perfectum, integrum, et absolutum animal fecit, quod possit et colloqui, et communione substantiæ viro multa afferre solatia! Nam ad ejus consolationem animal hoc formatum est. Unde et Paulus dicebat: *Non enim formatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum* (1. Cor. 11. 9). Vides quomodo omnia propter virum fiant? Condita enim creatura, productis brutis, et cibo et ministerio utilibus, quia formatus homo indigebat aliquo confabulatore, et eo qui particeps ejus substantiæ multum solatii afferre posset, ideo ex latere illius hoc rationale animal format, et secundum industriam suam et sapientiam perfectum et absolutum hoc facit, per omnia homini simile, id est, rationale, quod ei posset in necessitatibus et commodis hujus vitæ subsidio esse. Deus enim erat, qui omnia sapienti quadam ratione condidit et moderatur. Etsi enim nos qui tam imbecilli mente sumus, modum quo facta sunt scire non possumus, credimus tamen voluntati illius omnia cessisse, et quidquid imperavit, factum esse. 22. *Et ædificavit, inquit, Dominus Deus costam, quam accepit ab Adam, in mulierem: et adduxit illam ad Adam*: ostendens se propter illum istam condidisse, adduxit illam ad Adam. Quoniam nullus, inquit, in omnibus aliis adiutor tibi inventus est similis, ecce hoc quod pollicebar (promisi enim tibi facturum me adiutorem similem tibi), nunc perfectum trado tibi. *Adduxit illam, inquit, ad Adam.* 23. *Et dixit Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea.*

Adam propheticam gratiam accepit. — Vide hic, quæso, quomodo cum ineffabili illa sapientia, sibi a Deo suppeditata, cujus nobis indicia demonstrata sunt per nominum impositionem, quæ tot brutorum animalium generibus indidit, etiam propheticam gratiam accipit. Nam idcirco antea docuit nos beatus ille propheta, cum et somno, et exstasi correptum fuisse: ita ut ne sensum quidem ullum ejus quod fiebat perciperet: ut cum nunc discis, eum visa muliere diligenter quod factum erat enarrare, credas certo, eum accepta prophetica gratia, et Spiritus sancti doctrina afflatum hæc loqui. Quippe cum nihil de illis quæ facta erant sciret, postquam Deus hanc illi adduxit, inquit, *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea.* Alius vero quidam interpretes (a), pro *Nunc*, vertit *Hoc semel*, declarans semel tantum hoc factum esse, neque ultra fore talem mulieris formationem. Nunc, inquit, facta est ex viro mulier, posthac non sic erit, sed ex muliere vir; imo non ex muliere, sed ex utriusque cooperatione; sicut et Paulus inquit: *Non est enim vir ex muliere, sed mulier ex viro: et non conditus est vir propter mulierem, sed*

(a) Non unus tantum, sed duo sunt interpretes, qui voces *נָּוּן וְהָיָה* vertunt, *hoc semel* (τοῦτο ἀπαλ); nempe Symmachus et Theodotio, ut videas in Hexaplis nostris.

mulier propter virum (1. Cor. 11. 8. 9). At isthæc ipsa, dicit aliquis, quæ dicta sunt, ostendunt mulierem ex viro factam esse. Verum exspecta, et videbis accuratam doctrinam quam subjicit. Dicit enim : *Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro* (Ibid. v. 11) : quo docet nos postea utriusque congressu, utrorumque et viri et mulieris constitutionem esse. Idcirco et Adam dicebat : *Hoc nunc de ossibus meis, et caro ex carne mea*.

4. Deinde ut scias hujus prophetiæ certitudinem, et quomodo in hunc diem et usque ad consummationem affulgeant illius dicta, audi sequentia. 23. *Ista vocabitur mulier*, inquit, *quia ex viro suo sumpta est ipsa*. 24. *Propter hoc derelinquet homo patrem suum, et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carnem unam*. Vidisti quomodo omnia nobis diligenter aperuit, et singula per prophetiam suam explanavit. *Ista*, inquit, *vocabitur mulier, quia de viro suo sumpta est*. Iterum nobis ablationem costæ insinuat : deinde quæ futura erant declarans, inquit, *Propter hoc derelinquet homo patrem suum, et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carnem unam*. Unde, dic, oro, subiit illi in mentem ut hæc diceret : unde sciebat futura, et multiplicandum esse humanum genus? et quod futurus esset viri mulierisque congressus unde noscebat? Congressus enim illo post prævaricationem fuit : nam usque ad illam quasi angeli versabantur in paradiso, non concupiscentiis flagrantibus, non ab aliis affectionibus infestati, non naturæ necessitatibus obnoxii, sed prorsus incorruptibiles et immortales conditi, neque vel vestimentorum amictu ibi egebant : 25. *Erant enim*, inquit, *ambo nudi, et non erubescabant*. Peccato enim et prævaricatione nondum præsentē, gloria, quæ superne venerat, vestiti erant, et ideo non erubescabant : post transgressionem autem præcepti, introgressa est et erubescencia, et nuditatis agnitio. Unde igitur, dic, quæso, in mente habuit, ut hæc diceret? an non palam est cum prophetiæ gratiæ participem, omnia hæc spiritualibus vidisse oculis? Hæc nunc non absque ratione dico, sed ut etiam hinc immensam Dei benignitatem discatis, quam humano generi exhibuit, data illi ab initio vita angelica, et innumeris in illum collatis beneficiis, ac cum aliis omnibus etiam prophetica dignitate concessa : ut cum videritis hominem post tot beneficia desidem esse, culpam in Deum ne rejeceritis, sed ipsi totum imputetis. Ipse enim sibi in seipsum omnium malorum auctor fuit, quod et postea discetis, tum scilicet quod tantis bonis exciderit, tum quod ob prævaricationem condemnatus sit. Nam cum cogito vitæ illius statum, quem illi Dominus dedit, tam multifaria in ipsum beneficia cumulando ; et primum quidem, quod, ante ipsius formationem, propter ipsum totum hunc mundum et creaturas condidit, et postea ipsum formavit, ut factus visibilibus omnibus frueretur ; dein quod ut jussit esse paradisi, in illo statim ipsum vitam agere voluit, animalia bruta ab illo separavit, et omnium illi dedit potestatem, quasi dominum servis et subditis nomina

imponere jubendo ; postea vero, quia solus erat, eum indigeret aliquo adjutore, qui naturæ ejus particeps esset, neque hoc omisit, sed producta muliere modo quo sibi placuit, illam ipsi in manus concedidit, ac præter hæc omnia prophetiæ quoque dignitate illum insignivit ; et post immensa illa beneficia caput etiam omnium donavit illi, ut ab omnibus curis et sollicitudinibus corporis liber esset, neque ullis vestium indumentis, neque alio aliquo indigere illum permisit, sed, ut dixi, quasi angelum terrestrem saper terram illum versari voluit : cum igitur hæc omnia mecum repeto, obstupesco et Domini clementiam in humanum genus, et hominis desidiam, et diaboli invidentiam : non enim ferebat malus ille daemon videre in corpore hominem angelicam vitam agentem.

5. *Moralis epilogus ; liberalitas Dei in homines.*

Cæterum ne nimia longitudine sermonem extendamus, si placet, hic finem loquendi facientes, reponemus in posterum ea quæ de diaboli insidiis sequuntur, vestram orantes caritatem, ut diligenter ea quæ dicta sunt memoris commendetis, et vobiscum expendatis ea omnia, ut profundius in cogitationibus vestris considant. Nam si continuo beneficiorum Dei, quæ in nostrum genus contulit, recordemur, et ipsi grati erimus, et ad virtutis viam magna id erit exstimulatio. Quippe manifestum est, eum qui beneficia Dei secum recogitat, operam daturum ne illis indignus videatur, sed tanti studii et tam grati animi futurum, ut et alta consequenter mereatur. Liberalis quippe est Dominus noster, et quando videt nos grato animo esse circa ea quæ jam nobis concessit, ultra nos potiori gratia majoribusque muneribus implet : tantum nobis nostra salus curæ sit, ne ita incogitanter tempus transigamus, neque hoc attendamus, si diutius Quadragesimæ transierit, sed si qua in hoc tempore a nobis bene gesta sunt, et si quas affectiones quæ nos perturbant correxerimus. Nam si quotidie spirituali doctrina refecti, semper iidem manserimus, neque in virtutibus creverimus, neque peccatorum genera e pectoribus nostris effugaverimus, non solum inde nihil erit utilitatis, sed et plurimum nocuenti : quandoquidem qui tanta cura habitus nihil lucri facit, neque proficit, majorem sibi conservat gehennæ ignem. Ideo oro, ut saltem reliquum jejunii tempus ut decet insumamus, ut singulis hebdomadis, imo singulis diebus nos ipsos consideremus, et vitia ab animabus nostris expellamus, ac bonorum operum possessionem conquiramus, sicut propheta noster admonuit, declinemus a malis (Psal. 36. 27), et ad virtutem transeamus : hoc etenim verum est jejunium. Iracundus ferocem perturbationem pia cogitatione ab anima eliminat, mansuetudinem autem et lenitatem amplexetur. Deses et intemperans, et formosorum corporum curiosus spectator cogitationes suas refrenet, et in latitudine mentis suæ inscribat legem Christi dicentem, *Qui inspexerit mulierem ut concupiscat illam, jam adulterium commisit cum illa in corde suo* (Matth. 5. 28), incontinentiæ vitium effugiat, et sobrietatis virtutem operetur.

γυναικα, ὡς γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. Ναί· ἀλλὰ ταῦτα, φησί, τὰ εἰρημένα δεικνυσιν, ὅτι ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός ἐγένετο. Ἀλλ' ἀνάμεινον, καὶ ὅψι· διὰ τοῦ ἐπαγομένου τὴν ἀκριθεῖ [120] διδασκαλίαν. Φησὶ γάρ· Πλὴν οὕτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὕτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι λοιπὸν διὰ τῆς ἀμφοτέρων συνουσίας ἡ σύστασις ἔσται καὶ ἀνδρός καὶ γυναικός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀδάμ εἶπε· Τοῦτο ὡν ὅστωρ ἐκ τῶν ὁστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου.

8. Εἶτα ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τῆς προφητείας τὴν ἀκριθεῖαν, καὶ ὅπως μέχρι τοῦ νῦν, καὶ μέχρι τῆς συντελείας αὐτῆς διαλάμπει τὸ ὕπ' αὐτοῦ εἰρημένον, ἄκουε καὶ τὸν ἐξῆς· Ἀυτὴ κληθήσεται γυνή, φησὶν, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη. Ἀρτί τοῦτο καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Εἶδες πῶς ἅπαντα ἡμῖν παρήνοιξε, διὰ τῆς οικίας προφητείας ἕκαστον μετὰ ἀκριθείας δηλώσας· Ἀυτὴ, φησὶ, κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήφθη. Πάλιν ἡμῖν τὴν ἀπαρτίαν τῆς πλευρᾶς αἰνίσσεται· εἶτα δηλῶν τὰ μέλλοντα συμβῆσθαι, φησὶν· Ἀρτί τοῦτο καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Πόθεν, εἰπέ μοι, ταῦτα ἐπῆλθεν αὐτῷ φθέγγασθαι; πόθεν ἦδεν τὰ μέλλοντα, καὶ ὅτι εἰς πληθὺς ἐπιδώσει τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος; ὅτι γὰρ συνουσία ἔσται ἀνδρός καὶ γυναικός, πόθεν ἠπίστατο; Μετὰ γὰρ τὴν παράβασιν τὰ τῆς συνουσίας γέγονεν· ἐπεὶ μέχρις ἐκείνου καθάπερ ἄγγελος οὕτω διεγύμνωτο ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐχ ὑπὸ ἐπιθυμίας φλεγόμενοι, οὐχ ὑπὸ ἐτέρων παθῶν πολιτορχούμενοι, οὐ ταῖς ἀνάγκαις τῆς φύσεως ὑποκείμενοι, ἀλλὰ δι' ἐλευθερίας κτισθέντες καὶ ἀθάνατοι, ὅπου γε οὐδὲ τῆς τῶν ἱματίων περιβολῆς ἐδέοντο. Ἦσαν γὰρ, φησὶν, οἱ δύο γυμνοί, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Οὐδέπω γὰρ τῆς ἀμαρτίας ὕπαισθησθαι, καὶ τὴν παρακοῇ, τῇ ἀνωθεῖ ἦσαν δόξῃ ἡμφισμένοι, δι' ὃ οὐδὲ ἠσχύνοντο· μετὰ δὲ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς, τότε καὶ ἡ αἰσχὺν ἐπιστῆλθε, καὶ ἡ γνώσις τῆς γυμνότητος. Πόθεν οὖν, εἰπέ μοι, ταῦτα αὐτῷ ἐπῆλθε φθέγγεσθαι; ἢ ὅλον ὅτι προφητικῶς χαρίσματος μετέχων πρὸ τῆς παρακοῆς, ἅπαντα ταῦτα ἑώρα τοῖς πνευματικῶς ὀφθαλμοῖς; Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς νῦν μνηνύω, ἀλλ' ἵνα ἐντεθῇς ἡδὴ καὶ τὴν ὑπερεβάλλουσαν τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην καταμάθῃς, ἣν παρὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπέδειξε, ἀγγελικὸν αὐτῷ βίον ἐξ ἀρχῆς χαρισάμενος, καὶ μυρίας εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας παραθέμενος, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων καὶ προφητικῶς χαρίσματος αὐτὸν ἀξιώσας, καὶ τοῦ ἀνθρώπου δὲ τὴν μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας ῥαθυμίαν ἰδόντες, μηκέτι ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν αἰτίαν μετέγρητε, ἀλλὰ τοῦτω τὸ πᾶν λογίζεσθε. Αὐτὸς γὰρ αὐτῷ πάντων αἰτίος γέγονε τῶν κακῶν, ὡς καὶ μετὰ ταῦτα μαθήσεσθε, καὶ τῆς ἐκπτώσεως τῶν τοσούτων ἀγαθῶν καὶ τῆς καταδίκης, ἣν διὰ τὴν παρακοὴν ὑπέμεινε. Ὅταν γὰρ ἐνοήσω τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ τὴν κατὰστασιν, ἣν ὁ Δεσπότης αὐτῷ ἐχαρίσατο, οὕτω θαυμάζει; εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας ἐπιδειξάμενος· καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι, καὶ πρὸ τῆς αὐτοῦ διαπτώσεως, τοῦτον ὅλον τῆς κτίσεως κόσμον δι' αὐτὸν παρήγαγε, [121] καὶ τότε αὐτὸν ἐδημιούργησεν, ἵνα γενόμενος ἀπολαύσῃ

* Savil. et quidam mss. ἐπισταλθούσης. Morel. ut alii vultu-
 scilicet. * Morel. φθέγγεσθαι, alii φθέγγεσθαι. * Sic Savil.
 et multi mss. Διὰ Morel. καὶ μυρίας εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας ποιη-
 σάμενος. Unus καὶ μυρίας αὐτῷ. Savilius ex conjectura legi
 posuit palat. παρακαταθέμενος, et Boissius καταβήμενος. * Cois-
 lin. αὐτοῦ θαυμάσιος, τοῦτον.

πάντων τῶν ὁρῶμένων· εἶτα τὸν π. ῥάδιον γενέσθαι προστάξας, ἐκεῖ αὐτὸν ἐνδιατῆσθαι ἐβουλήθη, χωρίσας τὸν ἀλόγων ζώων, καὶ πάντων αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν δεδω-
 κώς, καθάπερ δεσπότην τινὰ δούλοις καὶ ὑπηκόοις τὰ
 ὀνόματα θείναι πᾶσιν ἐπέταξεν· εἶτα ἐπειδὴ μόνος ὢν
 ἰδεῖτο τινος τῆς αὐτῆς αὐτῷ κοινωνούντος οὐσίας βοη-
 θοῦ, οὐδὲ τοῦτο παρέλπειν, ἀλλὰ τὴν γυναῖκα παραγα-
 γῶν, καθ' ὃν αὐτὸς ἐβουλήθη ἐρόπον, ἐνεχείρισεν αὐτῷ
 ταύτην, καὶ μετὰ τούτων ἀπάντων καὶ προφητείας αὐτῷ
 ἀξίωμα χαρισάμενος· καὶ μετὰ τὰς ἀφάρτους ταύτας
 εὐεργεσίας καὶ τὸ κεφάλαιον ἀπάντων ἐδωρήσατο, πᾶν-
 των αὐτὸν ἐλευθερώσας τῶν τοῦ σώματος φροντίδων,
 καὶ μήτε ἱματίων περιβολῆς, μήτε ἐτέρας τινὸς χρείας
 δεῖσθαι συγχωρήσας, ἀλλὰ, καθάπερ ἔφθην εἰπὼν, ὡς
 ἄγγελον ἐπίγειον, οὕτως αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς διάγειν βου-
 ληθείς· ὅταν τοίνυν πάντα ταῦτα λογίσωμαι, καὶ τοῦ
 Δεσπότης ἐκπλήττομαι τὴν περὶ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον
 φιλοφροσύνην, καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ῥαθυμίαν, καὶ
 τοῦ διαδόλου τὴν βασκανίαν· οὐ γὰρ ἤνεγκεν ὁ πονηρὸς
 δαίμων ὁρῶν ἐν σώματι ἀνθρωπίνῳ ἀγγελικὴν διαγωγὴν.

9. Ἀλλ' ἵνα μὴ εἰς πολλὴ μῆκος τὸν λόγον ἐκτείνωμεν,
 εἰ δοκεῖ, τὰ κατὰ τὴν τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐπιβουλὴν
 εἰς τὴν ἐξῆς ταμειουσάμενοι, ἐνταῦθα καταπαύσωμεν τὸν
 λόγον, ἐκεῖνο παρακαλέσαντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην, με-
 μνησθαι τῶν εἰρημένων μετὰ ἀκριθείας, καὶ καθ' ἑαυ-
 τοὺς ἅπαντα ἀναλογίζεσθαι, ἵνα ἔχητε αὐτὰ ἐνδρυμένα
 ταῖς διανοαῖς ταῖς ὑμετέραις. Ἐάν γὰρ συνεχῶς ἀνα-
 μνησκώμεθα τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐἰς τὴν
 ἡμέτεραν φύσιν κατέθετο, αὐτοῖς τε εὐγνώμονες ἐσόμεθα,
 καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν προτροπὴ ἡμῖν μεγίστη
 τοῦτο γενήσεται. Ὁ γὰρ τῶν εὐεργεσιῶν μεμνημένος
 τοῦ Θεοῦ, δηλονότι σπουδάζει μὴ ἀνέξῃ αὐτὸν ἄπο-
 φῆναι, ἀλλὰ τοσαύτην ἐπιδείξασθαι τὴν σπουδὴν, καὶ
 τὴν εὐγνωμοσύνην, ὡς καὶ ἐτέρων πάλιν ἀξιώθηται.
 Φιλότιμος γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, καὶ ἐπειδὴν ἴδῃ
 παρὶ τὰ ἡδὴ ἡμῖν ὑπάρξαντα παρ' αὐτοῦ εὐγνώμονας
 γενομένους, πολλὴν ἐπιδαφιεύεται τὴν χάριν, καὶ μει-
 ζόνων ἡμᾶς πάλιν ἀξιοῖ τῶν δωρεῶν· μόνον ἐὰν ἡμεῖς
 τῆς αὐτῶν σωτηρίας φροντίζοντες μὴ ἀπλῶς τὸν χρόνον
 παρατρέχωμεν, μηδὲ τοῦτο σκοπούμεν, εἰ τὸ ἥμισυ τῆς
 ἀγίας Τεσσαρακοστῆς παρέδραμεν, ἀλλ' εἰ τινα ἡμῖν
 κατάρθωται ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ, καὶ εἰ τι τῶν ἐν-
 οχλούντων ἡμῖν παθῶν διωρθώσαμεν. Εἰ γὰρ μέλλοιμεν
 καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας
 ἀπολαύοντες οἱ αὐτοὶ διαμείναι, καὶ μὴ ἐπιδιδόναι πρὸς
 ἀρετὴν, μηδὲ τὰ τῆς κακίας εἶδη ἐξορίζειν τῆς αὐτῶν
 ψυχῆς, οὐ μόνον ἡμῖν οὐδὲν ὄφελος ἔσται, ἀλλὰ καὶ πλείων
 ἢ βλάβη. Ὅταν γὰρ τις καὶ ἐπιμελείας τοσαύτης ἀπο-
 λαύων μηδὲν κερδαίνει, μείζον αὐτῷ ἐπισπασθεῖ τὸ τῆς
 γέννης πῦρ. Διὸ, παρακαλῶ, ἂν τῷ ὑπολειπομένῳ
 χρόνῳ τῆς νηστείας εἰς δέον [122] χρησώμεθα, καὶ καθ'
 ἑκάστην ἐβδομάδα, μᾶλλον δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐαυ-
 τοὺς περισκοπώμεν, καὶ τὰ μὲν ἐλαττώματα ἡμῶν ἐξ-
 ορίζωμεν τῆς αὐτῶν ψυχῆς, κατάρθωμάτων δὲ κτήσιν
 προσλαμβάνωμεν, καθάπερ ὁ προφήτης παρήνευσεν, καὶ
 ἐκκληνώμεν ἀπὸ τῶν κακῶν, καὶ μετέλθωμεν ἐπὶ τὴν
 ἀρετὴν· αὕτη γὰρ ἡ ἀληθὴς νηστεία. Ὁ θυμώδης τὸ μὲν
 πάθος τὸ ἐνοχλοῦν εὐσεβεῖ λογισμῷ ἐξορίζετο τῆς ψυ-
 χῆς, πραότης δὲ καὶ ἐπιεικείαν ἀσπάζεσθαι. Ὁ ῥαθυ-
 μος καὶ ἀκόλαστος, καὶ μετὰ ἀδείας πρὸς τὰ κάλλη
 τῶν σωμάτων ἐπιποθούμενος, χαλινώσας αὐτοῦ τὸν λογι-
 σμὸν, καὶ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ πλάτος αὐτοῦ
 τῆς διανοίας ἐγγράψας, τὸν λέγοντα, Ὁ ἐμβλέψας
 γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἡδὴ ἐμόλυνσεν
 αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τὸ μὲν τῆς ἀκολασίας πά-
 θος συγκατετίθη, τὴν δὲ σωφροσύνην κατενόησεν.

Ὁ προπετής ἐν γλώσῃ καὶ ἀπλῶς τὰ ἐπίοντα φεγγόμενος, μιμνήσκω πάλιν τὸν μακάριον προφήτην καὶ λεγέτω· *Θεοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματι μου καὶ ὄραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλη μου*, καὶ μηδέποτε ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε προφέρω τὰ ῥήματα, ἀλλ' ἀκούετω Παύλου λέγοντος· *Πᾶσα κραυγὴ, καὶ θυμὸς, καὶ βλασφημία, καὶ αἰσχρολογία, καὶ εὐτραπέλεια ἀρθήτω ἀπ' ὧν, σὺν πάσῃ κακίᾳ*, καὶ πάλιν· *Εἰ τις λόγος ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χριστιανικῆς, ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν*. Καὶ τοὺς ὅρκους δὲ παντελῶς φευγέτω ^a, ἀκούων τῆς ἀποφάσεως τοῦ Χριστοῦ τῆς λεγουμένης, ὅτι· *Ἐξήρθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐκ ἐπιτοκῆσαι*· ἔγω δὲ λέγω ὅμῳ, *μὴ ὁμόσαι ὅλους*. Μὴ τοίνυν μοι λέγε, ὅτι· *Ἐπὶ δικαίῳ ὁμνυμι*, οὐκ ἔστι γὰρ οὔτε ἐπὶ δικαίῳ, οὔτε ἐπὶ ἀδίκῳ ὁμνύναι. Καθαρὸν τοίνυν τηρῶμεν ὅρκῳ τὸ στόμα ^b, καὶ τοῖς ἅπασιν τειχιζόμεν ἡμῶν καὶ τὴν γλῶτταν, καὶ τὰ χεῖλη, καὶ τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ ἐνδοθεν τίεσθαι τι τῶν πονηρῶν λογισμῶν, μήτε διὰ γλώττης προφέρεισθαι. Καὶ τὰς ἀκοὰς δὲ ἀσφαλῶς ἀποφράττωμεν, ὥστε μήτε ἀκοὴν μεταίαν παραδέχεσθαι, καθάπερ ὁ μακάριος Μωϋσῆς· *παρήγγειλε λέγων· Ἀκοὴν μεταίαν μὴ παραδέξῃ*, καὶ πάλιν ὁ μακάριος Δαυὶδ εἰπὼν· *τὸν καταλαλοῦντα λόγῳ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον*. Εἶδες, ἀγαπητὲ, ὅσης ἡμῖν ἀγρυπνίας· χρεία, ὅσου πόνου πρὸς τὴν ἀρετὴν· πῶς καὶ βραχὺ μέρος ἐμεληθὲν, ὁλόκληρον ἡμῖν ἐπάγει τὸν κίνδυνον· διὰ τοῦτο καὶ ἐτέρῳ ἐδόξα ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐγκαλῶν τῷ τοῦτο ποιῶντι· *Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου καταλέλεις, καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρὸς σου ἐτίθεις σκάνδαλον*. Ἐάν οὕτως ἡμῶν ἅπαντα τὰ μέλη τειχίσωμεν, δυνησόμεθα καὶ πρὸς τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα διεγερθῆναι, καὶ τὴν μὲν γλῶτταν πρὸς δοξολογίαν καὶ ὕμνους τοῖς εἰς τὸν τῶν ὁλῶν Θεὸν ἀπασχολεῖν, τὴν δὲ ἀκοὴν πρὸς ἀκράσιν καὶ μάθησιν τῶν βέλων λογίων, καὶ τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν πνευματικῶν διδασμάτων, καὶ τὰς χεῖρας μὴ πρὸς ἀπατηγὴν καὶ πλεονεξίαν, ἀλλὰ πρὸς ἐλεημοσύνην καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν πράξεων ἐργασίαν, καὶ τοὺς πόδας μὴ εἰς θέατρα καὶ ἱπποδρομίας, καὶ τὰς ἐπιθλαβεῖς θεωρίας, ἀλλ' εἰς ἐκκλησίαν καὶ εἰς εὐκτηρίους οἴκους, [123] καὶ πρὸς τὰς τῶν ἁγίων μαρτύρων θήκας, ἵνα τὴν παρ' αὐτῶν εὐλογίαν καρποῦμενοι, ἀχειρώτους ἑαυτοὺς καταστήσωμεν ταῖς τοῦ διαβόλου παγίσιν. Ἐάν οὕτως ὦμεν μεμεριμνημένοι, καὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας φροντίζοντες, δυνησόμεθα καὶ τὸ ἀπὸ τῆς νηστείας κέρδος καρπώσασθαι, καὶ τὰς τοῦ Πονηροῦ μηχανὰς διαφυγεῖν, καὶ πολλὴν τὴν ἄνωθεν βοήθην ἐπισπάσασθαι· ἥς γίνονται πάντας ἡμεῖς ἀπολαῦσαι χάριτι καὶ φιλοφρονείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA IQ.

^a Εἰς τὴν παράδοσιν τῶν πρωτοπλάστων. ^b Καὶ ἦσαν οἱ δύο γυμνοὶ, ὅ τε Ἀδάμ, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦσχύνοντο.

α'. Βούλομαι σήμερον, ἀγαπητοί, θησαυρὸν ὁμῖν πνευματικὸν ὑπανοθεῖαι, μεριζόμενον, καὶ μηδέποτε δαπανώ-

^a Reg. unus πάντεως φευγαδιέτω. ^b Reg. unus τοίνυν ὁρῶμεν ὅρκῳ τῷ στόματι, male. ^c Hæc notat Savilius: « In cod. Casareo eum. » proxime post decimam quintam hominiam collocantur hæc duæ orationes: λόγος ἵς· εἰς τὸ περιεπάσαι. Cujus initium ignote πρόσην πῶς, quæ est oclava ἀνδριάντων. Λόγος ἵς· ὅτι δουλείας τρεῖς τρόπους, initium ἡκούσατε χθὲς πῶς· quæ itidem suo loco representabitur inter singulares, atque ita homilia hic proxime sequens in illo libro, est 16, et sic in cæteris. Hæc, εἰς τὴν παράδοσιν τῶν πρωτοπλάστων, desunt in Savil. et in quibusdam mss., sed habentur in aliis. Duo βούλομαι καὶ σήμερον.

μενον· πάντας πλουτίζοντα, καὶ ἐν μηδενὶ ἐλαττούμενον, ἀλλὰ καὶ προστιθέμενον. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ θησαυροῦ κἂν μικρὸν τι ψήγμα λαβεῖν τις δυνήσθῃ, πολλὸν ἑαυτῷ τὸν πλοῦτον ἐργάζεται· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θείας Γραφῆς, καὶ ἐν βραχείᾳ λέξει πολλὴν ἔστιν εὐρεῖν τῶν νοημάτων τὴν δύναμιν, καὶ ἀφαντον τὸν πλοῦτον. Τοιαύτη γὰρ ἡ φύσις τοῦ θησαυροῦ· τοῦτος ὑποδεχομένους εὐπόρους ἐργαζόμενος οὐδέποτε ἐλλείπει· πηγὴ γὰρ τοῦτον ἀναδύσει τοῦ Πνεύματος· τοῦ ἁγίου. Ὑμέτερον δ' ἂν εἴη λοιπὸν μετὰ ἀκριβείας φυλάττειν τὰ παρακατατιθέμενα, καὶ τὴν μνήμην ἀδιάπτωτον διασώζειν, ἵνα μετ' εὐκολίας ἐκλήσθῃ παρακολουθεῖν τοῖς λεγομένοις, μόνον μετὰ σπουδῆς τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρωμεν. Ἡ γὰρ χάρις ἐτοιμὸς· ἐστὶν ἐπιζητούσα τοὺς μετὰ βασιλείας ταύτης ὑποδεχομένους. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τῶν σήμερον ἀνεγνωσμένων, ἵνα μάθωμεν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφαντον· φιλοφρονεῖαν, καὶ δὴ συγκαταβάσει κέχρηται διὰ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν. Καὶ ἦσαν οἱ δύο γυμνοί, ὅ τε Ἀδάμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦσχύνοντο. Ἐννοήσαν μοι μακαρίστους υπερβολὴν, πῶς ἀνώτεροι ἦσαν τῶν σωματικῶν ἀπάντων, πῶς καθάπερ τὸν οὐρανὸν, οὕτω τὴν γῆν ἔκουν, καὶ ἐν σώματι τυγχάνοντες τὰ τῶν σωμάτων οὐκ ὑπέμενον· οὔτε γὰρ στέγης, οὔτε ὁρόφου, οὔτε ἱματίου, οὔτε ἄλλου οὐδενὸς τῶν τοιούτων ἔδεοντο. Καὶ οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ τοῦτο ἡμῖν ἐπεσημηνάτο ἡ θεία Γραφή, ἀλλ' ἵνα μαθόντες τὴν ἄλυσιν αὐτῶν ταύτην διαγωγὴν, καὶ τὸν ἀνῶτον βίον, καὶ τὴν ἀγγελικὴν, ὡς εἰπεῖν, κατὰστασιν, ἐπειδὴν ἴδωμεν μετὰ ταῦτα τοῦτων ἀπάντων ἐρήμους αὐτοὺς γενομένους, καὶ καθάπερ ἀπὸ πολλῆς πλοῦτος περιουσίας· εἰς ἐλαχίστην πενίαν κατενεχθέντας, τῇ ῥαθυμίᾳ αὐτῶν τὸ [124] πᾶν ἐπιγράφωμεν. Ἀναγκαζόν δὲ ἀκούσαι τῶν ἀνεγνωσμένων. Εἰπὼν γὰρ ὁ μακάριος Μωϋσῆς, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ οὐκ ἦσχύνοντο (οὐδὲ γὰρ ἤδεισαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, τῆς δόξης τῆς ἀφάντος περιστελλούσης αὐτοὺς, καὶ παντὸς ἱματίου μέλλον αὐτοὺς κοσμοῦσης), φησὶν· *Ὁ δὲ ὅρις ἦν φρονιμώτατος τῶν θηρίων πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὃν ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός. Καὶ εἶπεν ὁ ὅρις τῇ γυναικὶ· Τί δὲ εἶπεν ὁ Θεός, οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ παραδείσου*; Ὅρα πονηροῦ δαίμονος βασκανίαν, καὶ πολὺπλοκον μηχανήν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ἐν τῇ ἀνωτάτῳ τιμῇ τυγχάνοντα ἢ τὸν δημιουργηθέντα ἄνθρωπον, καὶ οὐδὲν σχεδὸν ἐλαττον ἔχοντα τῶν ἀγγέλων, καθάπερ καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ φησιν· *Ἠλίττωσας αὐτὸν βραχὺ τι περ' ἀγγέλους*, καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ τὸ *βραχὺ* ἢ τῆς παρακοῆς ἁμαρτία εἰσήγαγε· μετὰ γὰρ τὴν παρακοὴν τοῦτο ἐφθέγγετο ὁ προφήτης· ὁρῶν τοίνυν ἄγγελον ἐπίγειον ἐπὶ γῆς ἢ τυγχάνοντα, καὶ ὑπὸ τῆς βασκανίας τηκόμενος ὁ ἀρχέκακος δαίμων, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐν ταῖς ἀνω δυνάμεισι τῶν, διὰ μοχθηρίαν προαιρέσεως καὶ κακίας· ὑπερβολὴν ἐκ τοῦ ὕψους ἐκείνου ἐβρίφη κάτω, πολλῇ κέχρηται τῇ μηχανῇ, ὥστε τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ ἀποστερησαι τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀγνώμονα αὐτὸν ἀπαργασάμενος γυμνῶσαι τῶν τοσούτων ἀγαθῶν τῶν διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλοφρονεῖαν παρασχεθέντων αὐτῷ. Καὶ τί ποιεῖ; Εὐρὼν τὸ θηρίον τοῦτο, τὸν ὄφιν λέγω, τὰ ἄλλα θηρία τῇ φρονήσει νικῶντα, καθάπερ καὶ ὁ μακάριος Μωϋσῆς ἐμαρτύρησεν εἰπὼν, *Ὁ δὲ ὅρις ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὃν*

^d Sic Savil. et nulli mss. Alii ἐπιλείπει. Paulo post Colh. unus ἀδιάπτωτον σώζειν. ^e Ἀφαντον deest in quibusdam. ^f Alii ἱματίων. ^g Sic quidam mss. bene. Savil. ἀπὸ πολλοῦ πλοῦτος καὶ περιουσίας. Morel. ἀπὸ πολλοῦ πλοῦτος περιουσίας. ^h Coislun. τιμὴ τιμωμένη. ⁱ Omnes ἄγγελον ἐπίγειον ἐπὶ γῆς. prater Morel. in quo ἐπίγειον deest.

Contra peccata linguæ. — Qui præcipitis et temerarie linguæ est, et quæcumque obvenientia effutit, imitetur beatum prophetam, et dicat: *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium munitiois labiis meis* (Psal. 140. 3); et numquam temere et absque utilitate proferat verba, sed audiat Paulum dicentem: *Omnia vociferatio, et juror, et blasphemia, et obscenitas, et scurrilitas tollatur a vobis, cum omni malitia* (Ephes. 4. 31); et iterum: *Si quis sermo bonus, ad ædificationem utilis, ut det gratiam audientibus* (Ibid. v. 29). Juramenta quoque modis omnibus fugiat, audiens sententiam Christi, quæ dicit: *Dictum est antiquis: non pejerabis: ego autem dico vobis, non jurandum omnino* (Matth. 5. 33. 34). Ne igitur dicat aliquis, An re justa juro: neque enim in re justa neque in injusta jurare licet. Purum igitur a juramentis os servemus: et his omnibus muniamus nostram linguam, labia, et mentem, ne vel quid malarum cogitationum intrinsecus nascatur, vel per linguam foras proferatur. Aures quoque diligenter sepiamus, ne vanam auditionem suscipiant: sicut et beatus Moses præcepit, dicens: *Auditionem vanam non suscipies* (Exod. 23. 1); et iterum beatus David dicebat: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer* (Psal. 100. 3). Vidisti, dilecte, quanta nobis contentione, quanta vigilantia ad virtutem parandam opus sit? quomodo et parva particula neglecta, totius periculum infert? Quocirca et alibi clamat beatus David, accusans hoc facientem: *Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et contra filium matris tuæ ponebas scandalum* (Psal. 49. 20). Si sic nostra omnia membra muniverimus, poterimus ad virtutis opera excitari, et linguam in laudibus et glorificatione Dei occupare, aures autem in auditu et disciplina divinorum eloquiorum, et mentem in spiritualibus dogmatibus contemplandis, manus vero non in rapina et avaritia, sed in elemosyna et bonis operibus faciendis, et pedes non in theatris et spectaculis damnosis, equestribusque ludis, sed in ecclesiis, et domibus precationum, et sanctorum martyrum loculis (a); ut ab illis benedictionem percipiamus, et nos a diabolicis laqueis irretiri non sinamus. Si sic solliciti nostram salutem curaverimus, poterimus et ex jejuniis lucrum facere, et dæmonis insidias effugere, et magnam superne gratiam assequi: quam ut nos omnes assequamur, concedat gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, sanctoque Spiritui sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

In prævaricationem primum creatorum¹. *Et erant ambo nudi, et Adam, et uxor ejus, et non erubescabant* (Gen. 2. 25).

1. *Aliquot de Scripturarum inexhausta copia dictis ad scopum pergit.* — Hodie vobis, dilectissimi, spiritua-

(a) Sanctorum martyrum loculi et thecæ frequenter memorantur a Chrysostomo in Panegyricis Tomo II, ubi his habitus honores sæpe describitur.

lem thesaurum aperire volo, qui, licet inter multos dividatur, numquam tamen absuntur: qui omnes locupletat, et in nullo imminuitur, sed et augetur. Quemadmodum enim in sensibili thesauro si quis vel parvam acceperit portionem, multas tamen divitias inde sibi parabit: ita et in divinis Scripturis, etiam in parva dictione sensuum gravitas et immensæ inveniuntur divitiæ. Talis enim natura hujus thesauri, ut opulentos faciat eos qui se inveniunt, et numquam deficiat: fons enim Spiritus sancti hujus scaturigo est. Reliquum fuerit, vos quæ proposita sunt summa diligentia in memoria perpetuo servare; ut autem facile dicta assequi possitis, tantum quod nostrum est magno studio afferamus. Gratia enim parata est, et requirit eos qui ipsam largiter suscipiant. Audiamus igitur quæ hodie sunt lecta, ut discamus immensam Dei benignitatem, et quanto salutis nostræ gratia sermonis temperamento sit usus. 25. *Et erant ambo nudi, tam Adam, quam uxor ejus, et non erubescabant.* Considera, quæso, eminentem beatitudinem, quomodo superiores fuerint omnibus corporalibus, quomodo terram quasi cælum incoluerint; et cum essent in corpore nihil corporale tulerint: neque tecto, neque veste, neque alio tali opus habentes. Porro divina Scriptura non simpliciter et absque ratione hoc nobis significavit, sed ut cum didicerimus vitam illorum tristitiæ dolorisque expertem, et angelicum quemdam statum, ut ita dicam, et postea viderimus eos omnibus illis destitui, et quasi e magnis divitiis in extremam inopiam redigi, ipsorum negligentiam totum quod sit ascribamus. Operæ pretium autem lecta ipsa audire. Nam, ut dixit beatus Moses, quod nudi erant, et non erubescabant (neque enim sciebant se nudos esse, mira gloria illos vestiente et magis quam ullus vestitus ornante), inquit, 1. *Serpens autem erat prudentissimus omnium bestiarum, quæ super terram, quas fecerat Dominus Deus. Et dixit serpens mulieri: Quid quod dixit Deus, Ne comedatis ex omni ligno quod est in paradiso* (Gen. 3)? Vide maligni dæmonis invidentiam, et multiplices technas. Quandoquidem scivit hominem formatum in summo esse honore¹, et prope modum nihil minus habere angelis ipsis, sicut et beatus David inquit: *Minuisti eum paulo minus ab angelis* (Psal. 8. 6): atque hoc ipsum Paulo minus inobedientiæ peccatum introduxit; nam post prævaricationem hoc loquutas est propheta: videbat igitur super terram angelum terrestrem, et a sua rodebatur invidia dæmon malorum auctor: quoniam cum ipso inter supernas virtutes esset, et ob voluntatis suæ nequitiam, et ingentem malitiam, e summo cælo projectus fuerit, magna usus est machinatione, ut et hominem gratia Dei privare, et ingratum factum, tantis bonis per divinam bonitatem ipsis concessis nudare posset. Et quid fecit? Invento animali hoc, serpentem dico, qui cætera calliditate sua vincebat, sicut et Moses testatus est, cum dixit, *Erat autem serpens prudentissimus omnium bestiarum quæ super terram, quas*

¹ Coislin., ad summum honorem fuisse evectum.

ferit Dominus Deus : eo quasi instrumento quondam usus est, per quod mulierem, utpote simplicem et infirmum vas, illius familiaritate in errorem et deceptionem provocaret. Et dixit, inquit, *serpens mulieri*. Hinc collige ab initio nullam bestiarum virum, vel mulierem terruisse, sed dominum et subjectionem agnovisse, et sicut nunc domestica animalia, ita et fera et immansueta tunc mitia fuisse.

2. *Serpens qui Evam decepit non erat ratione præditus.* — At forte hic dubitaverit quis et quaesierit, num et hoc animal rationis fuerit particeps. Non ita est : absit ; sed ii qui Scripturas sequuntur intelligant oportet, verba quidem esse diaboli, quem invidia concitabat, ut ita hominem falleret : animali autem hoc et idoneo instrumento utebatur diabolus, quo suarum fraudum esca immissa, supplantare primum posset mulierem, quæ facilius decipi poterat ; et postea per illam etiam protoplastum supplantaret. Itaque hoc bruto utitur ad insidias struendas, et per ipsum mulieri loquitur, et ait : *Quare dixit Deus, Ne comedatis ex omni ligno quod est in paradiso ? Considerate, obsecro, malignitatis callidissimam subtilitatem.* Inducit enim ratione consilii, et interrogationis, etiam quod a Deo dictum non erat, quasi scilicet curam ipsorum haberet : id quod ostenditur, cum inquit : *Cur dixit Deus, Ne comedatis de omni ligno quod est in paradiso ?* quasi diceret malignus ille daemon : Quare Deus privavit vos tanta fruitione ? cur non concedit ut participes sitis honorum quæ sunt in paradiso ; sed præstitit quidem ut visu frueremini, non tamen eo frui sinat, et majori voluptate interdicat. Cur dixit Deus ? Quare, inquit, hoc ? quæ utilitas versari in paradiso, et non frui his quæ in illo sunt, sed ideo majorem ferre dolorem, quod spectare quidem vobis liceat, frui non liceat ? Vidisti quomodo per verba, quæ per escam virus suum immittit ? Debat mulier ex ipso aggressa eminentem conjectare malitiam, tum quod de industria quæ non erant diceret, tum quod quasi curam ipsorum gereret, ut scire posset quæ illis a Deo præcepta, et sic ad prævaricationem ipse traheret. Igitur cum posset statim imposturam videre, et aversari verba uti nugæ, et seipsam in tantam vilitatem non dejicere, noluit. Oportebat, inquam, initio colloquium illius non ferre, sed illi soli loqui, propter quem, et in cujus adjutorium producta erat, particeps dignitatis illius facta. Quia autem, necio quomodo allecta, colloquium serpentis tulit, per quem, ut instrumentum, perniciose diaboli verba suscepit, congruum erat statim cum disceret ex verbis ejus, esse illa cum veritate pugnancia et alia quidem Conditorum imperasse, alia autem illum, et plane contraria Deo dicere, ut ipsa aversaretur, et fugeret illius consuetudinem, abominareturque illum, qui linguam, contra datum illis mandatum acuerit aude-ret. Verum quia præ magna negligentia non attendebat, non solum non est illum aversata, sed omne mandatum illi detexit, et porco margaritas objecit, implevitque quod a Christo dictum est : *Ne mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent illas*

pedibus suis, et converſi vos disrumpant (Matth. 7. 6) : id quod et hic factum est. Apposuit enim porco, huic male bestie, demoni videlicet, qui per serpentem operabatur, divinas margaritas, et non solum illas conculcavit, et dictis se opposuit, sed et conversus, non ipsam solum, sed cum ipsa primigenium hominem quoque in præcipitium inobedientie perduxit. Tantum malum est absque delecta cuius et promiscue divina mysteria detegere. Audiant qui sine discrimine simpliciter cum omnibus colloquantur. Neque enim ibi Christus de sensibili porco præcepit, sed homines porcinis moribus subinducat, qui sicut bruta illa in peccati luto involvantur, decens nos, ut personarum diversitatem dignoscamus, et vitæ rationes inquiramus, quando aliquid divinarum eloquiorum exponere opus fuerit, ut et illos et nosmetipsos lædamus. Nam qui tales sunt, non solum nihil lucri ex dictis capiunt, sed et eos qui bonas illas margaritas absque disquisitione illis proposuerant, secum in suam perditionis profundum sæpe pertraxerunt. Ideo cum diligentia observanda sunt hæc, ne eodem patiamur quæ illi qui hic decepti sunt. Nam et nunc si voluisset mulier non proponere margaritas porco, neque ipsa in præcipitium ruisset, neque virum secum traxisset.

3. Sed audiamus quid illi respondent. Nam ut dixerat, *Cur dixit Deus, De omni ligno paradisi ne comedatis ?* inquit mulier serpenti : 2. *De omni ligno paradisi comedimus ;* 3. *de fructu autem ligni, quod est in medio paradisi, dixit Deus, ne comedatis, neque attigeritis ipsum, ut non moriamini.* Vidisti malignitatem ? Dixit quod non erat, ut in colloquium provocaret, et disceret id quod erat. Mulier enim postea confidens quasi benevole erga se affectus esset, totum mandatum detexit, diligentemque recensuit omnia, et responso suo omnem sibi metipsum defensionem abstulit. Quid enim potes dicere, o mulier ? Dixit Deus : *Ne comedatis de omni ligno quod est in paradiso.* Oportebat te aversari eum, qui diversa a Deo dixerat, et dicere : Apage, impostor es tu, necis neque mandati nobis dati potentiam, neque quantis fruimur, neque copiam eorum quæ nobis suppeditantur. Nam tu quidem ais Deum dixisse, nullum nos degustare debere lignum ; Dominus autem et Conditor ob immensam suam bonitatem nobis permisit frui, et potestatem habere omnium ; ab uno tantum abstinere jussit, idque nobis consulens, ut ne gustato illo, morte occumberemus. Oportebat, si quidem prudens fuisset, his dictis illum omnino aversari, nihilque ultra illi loqui, neque audire loquentem : sed ista, revelato præcepto, et narratis Dei verbis, aliud letiferum et perniciosum consilium ab illo accipit. Nam postquam dixit mulier : *De omni ligno paradisi edimus, de fructu autem ligni quod est in medio paradisi, dixit Deus, ne comedatis ex illo, neque attigeritis ipsum, ne moriamini ;* iterum malignus salutis

¹ Savil. addit in margine, *quare* (τι ὅτι), sententiamque interrogative distinguit.

ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός· τούτῳ ὥσπερ ὀργάνῳ τινὶ χρώμενος α, δι' αὐτοῦ τὸ ἀπλαστον καὶ ἀσθενέστερον σκεῦος, τὴν γυναῖκα λέγω, διὰ τῆς ὁμιλίας εἰς τὴν αὐτοῦ ἀπάτην ἐκκαλεῖται. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ θεὸς τῇ γυναικί. Λογίζου, ἀγαπητέ, ἐκ τούτου, πῶς οὐδὲν ἦν ἐν προοίμιος φοδερὸν τῶν θηρίων τῶν γεγεννημένων, οὕτως τῷ ἀνδρὶ, οὕτως τῇ γυναικί, ἀλλὰ τὴν ὑποταγὴν καὶ τὴν δεσποταίαν ἐπεγίνωσκον, καὶ καθάπερ νῦν τὰ ἡμέρα, οὕτως καὶ τὰ ἄγρια καὶ ἀτίθασσα τότε χειροῦθη ἐτύγχανεν.

β'. Ἀλλ' ἴσως ἐνταῦθα διαπορήσειεν ἄν τις, καὶ μαθεῖν ζητήσκειν, εἰ καὶ τὸ θηρίον λόγῳ μεταίχεν. Οὐ τοῦτο· μὴ γένοιτο· ἀλλ' αἰεὶ ἀκολουθοῦντας β τῇ Γραφῇ τοῦτο λογίζεσθαι χρὴ, ὅτι τὰ μὲν ῥήματα ἦν τοῦ διαβόλου τοῦ διὰ τὸν οἰκταὶν φρόνῳ πρὸς τὴν ἀπάτην ταύτην διαγερθέντος· τῷ δὲ θηρίῳ τούτῳ ὥσπερ ἐπιτηδεῖν ὀργάνῳ ἐχρήσατο, ἵνα δυνήθῃ τὸ δέλαρ τῆς οἰκείας ἀπάτης ἐνείκῃ, ὑποσκαλίσαι πρότερον μὲν τὴν γυναῖκα, ἅτε αἰεὶ εὐκολώτερον δυνάμενην ἀπατηθῆναι, ἔπειτα δὲ δι' αὐτῆς καὶ τὸν πρωτόπλαστον. Τῷ οὖν ἄλλῳ τούτῳ χρησάμενος πρὸς τὴν τῆς ἐπιβουλῆς κατασκευὴν, δι' αὐτοῦ τῇ γυναικὶ διαλέγεται, καὶ φησὶ· *Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ παραδείσου· μονονοχὶ λέγων ὁ πονηρὸς οὗτος δαίμων, Τίνος ἐνεκὰν ἀπεστέρησεν ὑμᾶς τῆς τοσαύτης ἀπολαύσεως; διὰ τί οὐ συγχωρεῖ μετέχειν τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ ἀγαθῶν, ἀλλὰ τῆς μὲν θέας τὴν ἀπόλαυσιν ἰδωρῆσατο, οὐκ ἀφίησι δὲ μεταλαβεῖν, καὶ πλείονα καρπώσασθαι τὴν ἔδον;* *Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός; διὰ τί, φησὶ, τοῦτο; τί τὸ ὕψελος τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγῆς, ὅταν μὴ ἐξῇ τῶν ἐν αὐτῷ ἀπολαύειν, ἀλλὰ ταύτη μάστιστα πλείονα τὴν ὀδύνην ἔχειν, ὅταν θεὰ μὲν ᾦ, ἀπόλαυσιν δὲ ἄπὸ τῆς μεταλήψεως δ μὴ γίνηται;* Εἶδες πῶς, καθάπερ δέλαρ, διὰ τῶν ῥημάτων ἐνέησιν αὐτοῦ τὸν ἴον; Δέον τὴν γυναῖκα ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιχειρήσεως κατανοῆσαι τῆς μανίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅτι τὰ μὴ ὄντα ἐπίτρεδος λέγει, καὶ ἐν τάξει δέθεν κηδεμονίας, ἵνα μαθεῖν δυνήθῃ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς ἐνταλθέντα, καὶ οὕτω πρὸς τὴν παράδοσιν αὐτοὺς ἐλκύσῃ. Δυναμένη τοίνυν εὐθείως συνιεῖν αὐτοῦ τὴν ἀπάτην, καὶ ἀποστραφῆναι λοιπὸν τὴν πρὸς αὐτὸν διέλεξιν ὡς περὶ τὰ λέγοντα, καὶ μὴ αὐτὴν εἰς τοσαύτην ταπεινότητα καταγαγεῖν, οὐκ ἠθέλησεν. Ἔδει μὲν γὰρ μὴδὲ ἐξ ἀρχῆς ἀνασχεῖσθαι τῆς πρὸς αὐτὸν διαλέξεως, ἀλλ' ἐκείνῳ μόνῳ διαλέγεσθαι, δι' ὃν παρήχη, καὶ κοινωνὸς κατὰ τὴν ἀξίαν γέγονε, καὶ εἰς βοήθειαν ἐδημιουργήθη. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως παρασπυρεῖται ἡνέσχετο τῆς ὁμιλίας τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐδέχεται τὸ δόλεον ῥήματα τοῦ διαβόλου διὰ τοῦτο ὡς δι' ὀργάνου, ἀκόλουθον ἦν εὐθείως μαθεῖν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ λεγόντων τὴν ἐναντίωσιν τῶν ῥημάτων, καὶ ὅτι ἕτερα μὲν ὁ δημιουργήσας προσέταξεν, ἕτερα δὲ οὗτος γ καὶ ἀπειναντίας τῷ δημιουργῷ ἔλεγεν, ἀποστραφῆναι καὶ φυγεῖν λοιπὸν τὴν πρὸς αὐτὸν ὁμιλίαν, καὶ βδελύσασθαι τὸν τολμήσαντα τὴν οἰκταὶν γλώσσαν ἀκονῆσαι κατὰ τῆς δοθείσης αὐτοῖς ἐντολῆς. Ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν ἀπροσεξίαν οὐ μόνον οὐκ ἀποστράφη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐντολὴν ἄπασαν αὐτῷ ἐκκαλύπτει, καὶ τοὺς μαργαρίτας τῷ χοίρῳ προτίθησι, καὶ

πληροῦται τὸ παρὰ τοῦ Χριστοῦ εἰρημένον· *Μὴ βάλητε γὰρ, φησὶ, τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσσὶν αὐτῶν, καὶ στραφόντες ῥήξωσιν ὑμᾶς·* δ δὲ καὶ νῦν γέγονε. Παρέθηκε γὰρ τῷ χοίρῳ, τῷ πονηρῷ τούτῳ θηρίῳ, ἦτοι τῷ δαίμονι τῷ δι' αὐτοῦ ἐνεργούντι, τοὺς θεοὺς μαργαρίτας, καὶ οὐ μόνον αὐτοὺς καταπάτησε, καὶ ἀντετάξατο τοῖς ῥηθείσιν, ἀλλὰ καὶ στραφεὶς οὐκ αὐτὴν μόνον, ἀλλὰ μετ' αὐτῆς καὶ τὸν πρωτόπλαστον εἰς τὸ τῆς παρακοῆς ῥήγμα κατήγαγε. Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε πᾶσιν γ ἐκκαλύπτειν τὰ θεῖα μυστήρια. Ἀκουέτωσαν οἱ ἀπλῶς καὶ ἀδιαφόρως πρὸς ἅπαντας διαλεγόμενοι. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ περὶ χοίρου αἰσθητοῦ ὁ Χριστὸς λέγει, ἀλλὰ τοὺς χοιρώδεις τῶν ἀνθρώπων αἰνιτιζόμενος, καὶ ὁμοίως τοῖς ἀλόγῳς ἐγκυλινδουμένους τῷ τῆς ἀμαρτίας βορδῶρι, παιδεύων ἡμᾶς εἰδέναι καὶ προσώπων διαφορὰν, καὶ πολιτείας ἐπιζητεῖν [126] ἀκριβεῖαν, ἵνα καὶ ἄν δέη τι τῶν θεῶν λογίων ἐκκαλύπτειν, ἵνα μὴ χάκεινους καὶ αὐτοὺς λυμαινόμεθα. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι οὐ μόνον οὐδὲν κερδαίνουσιν ἀπὸ τῶν λεγόντων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνεξετάστους παραθέντας τοὺς καλοὺς τούτους μαργαρίτας, εἰς τὸ αὐτὸ αὐτοὺς βάραθρον τῆς ἀπωλείας πολλάκις κατήγαγον. Διὸ χρὴ μετὰ ἀκριβείας ταῦτα παραφυλάττεσθαι, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ τοῖς νῦν ἀπατθεῖσιν ὑπομῶμεν. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἡ γυνὴ ἐβούληθη τοὺς θεοὺς μαργαρίτας μὴ προθεῖναι τῷ χοίρῳ, οὐκ ἂν οὕτε αὕτη εἰς τὸν κρημνὸν τοῦτον κατηγέθη, οὕτε τὸν ἄνθρωπον συγκατέσπασεν.

γ'. Ἀλλ' ἀκούσωμεν τί πρὸς αὐτὸν ἀποκρίνεται. Εἰπόντος γὰρ ἐκείνου, *Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, Ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ παραδείσου οὐ μὴ φάγητε;* φησὶν ἡ γυνὴ τῷ ἄνδρι· *Ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ παραδείσου φαγόμεθα· ἀπὸ δὲ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, εἶπεν ὁ Θεός, Οὐ φάγησθε, οὐδὲ μὴ ἄψησθε αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνητε.* Εἶδες κακουργίαν; Εἶπε τὸ μὴ ὄν, ἵνα ἐκκαλεσάμενος αὐτὴν εἰς διέλεξιν μάθῃ τὸ ὄν. Ἢ γὰρ γυνὴ λοιπὸν, ὡς εὐνοϊκῶς περὶ αὐτὴν διακειμένου, θερμῶς πασαν ἐκκαλύπτει τὴν ἐντολὴν, καὶ λέγει πάντα μετὰ ἀκριβείας, καὶ δι' ὧν ἀπεκρίνατο πάσης αὐτῇ ἀποστερεῖ ἀπολογίας. Τί γὰρ ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ὦ γύναι; *Εἶπεν ὁ Θεός, Οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ παραδείσου.* Δέον σὲ ὡς ἐναντία εἰρηκότα ἀποστραφῆναι καὶ εἰπεῖν πρὸς αὐτόν· Ἄπαγε, ἀπατεύων εἰ σὺ, οὐκ οἶσθα οὐδὲ τῆς ἐντολῆς τῆς δεδομένης ἡμῖν τὴν δύνανται, οὐδὲ τῆς ἀπολαύσεως τὸ μέγεθος, οὐδὲ τὴν ἀφίλειαν τῆς χορηγίας. Σὺ μὲν γὰρ ἔφησ' εἰρηκέναι τὸν Θεόν, ἀπὸ μηδενὸς ξύλου ἡμᾶς ἀπογεύσασθαι, ὁ δὲ Λεπτότης καὶ Δημιουργὸς διὰ πολλὴν ἀγαθότητα πάντων ἡμῶν ἀνείκῃ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ τὴν ἔξουσιαν, εἶδες μόνον ἀποσχέσθαι ἐκέλευσε, καὶ τοῦτο πάλιν διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν, ὥστε μὴ μετασφόντας ἀλλῶν θανάτῳ. Δέον, εἴπερ εὐγνώμων ἦν, ταῦτα πρὸς αὐτὸν εἰπούσα τὰ ῥήματα, πάντῃ ἀποστραφῆναι, καὶ μηκέτι μήτε διαλεχθῆναι, μήτε ἀκοῦσαι τι τῶν παρ' αὐτοῦ λεγόντων· ἀλλὰ τὴν ἐντολὴν ἐκκαλύψασα καὶ εἰπούσα τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς ῥηθέντα, ἄλλην δέχεταί παρ' αὐτοῦ συμβουλὴν ὡς ὀφείλει καὶ θανάσιμον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἡ γυνὴ, ὅτι *Ἀπὸ παντός τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου φαγόμεθα, ἀπὸ δὲ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, εἶπεν ὁ Θεός, Οὐ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, οὐδ' οὐ μὴ ἄψησθε αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνητε·* πάλιν ὁ πονηρὸς καὶ ἐχθρὸς τῆς ἡμετέρας

† Savil. et quidam mss. μὴ βάλλετε. γ Reg. unus ὡς ἔτυχεν ἀναίδη πᾶσι. Savil. ἀνέδη. Infra Reg. unus et Colb. unus χοίρων αἰσθητῶν. Savil. περὶ χοίρων tantum. Morel. περὶ χοίρων αἰσθητῶν.

α All' χρησάμενος. β Savil. κατακολουθοῦντας. γ Savil. τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ. δ Quidam nuss. ἡ πρὸς τὴν ἔδον. ε Cuius est veritas.

σωτηρίας ἐναντίαν τῷ Δεσπότη τὴν συμβουλὴν εἰσάγει. Τοῦ γὰρ φιλανθρώπου Θεοῦ διὰ πολλὴν κηδεμονίαν τὴν μετέληψεν κωλύσαντος, ἵνα μὴ διὰ τῆς παρακοῆς θνητοὶ γίνωνται, οὗτος φησὶ τῇ γυναικί· *Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Ποίας ἂν τις ἀξιώσειε συγγνώμης τὴν γυναῖκα, ὅτι ὧς κἂν ὑποσχέιν ἠνέχετο τὰς ἀκοὰς τῷ οὕτω ταλμηρᾷ φθεγγομένῳ*· *Εἰπόντος γὰρ τοῦ Θεοῦ, Μὴ ἀψήσθε, ἵνα μὴ ἀποθάνητε, οὗτος φησὶν· Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε.* [127] Εἶτα οὐκ ἀρκεσθεὶς τῷ ἀντιφθέγγεσθαι τοὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥηθεῖσι, καὶ ὡς φθονερὸν διαβάλλει τὸν Δημιουργόν, ἔν' οὕτω τὴν ἀπάτην εἰσαγαγεῖν δυνήσθῃ, καὶ τὴν γυναῖκα ὑποσκελίσας τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἀποπληρώσῃ. *Οὐ θανάτῳ, φησὶν, ἀποθανεῖσθε. Ἦδει γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἥ ἂν ἡμέρα φάγηται ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὅμῳν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν.* Ἰδοὺ τὸ δέλεαρ ἔπαν. Πληρώσας γὰρ τὴν κύλικα δηλητηρίου φαρμάκου, ἐπέδωκε τῇ γυναικί, ἥ δὲ τὸ θανάσιμον ἰδεῖν οὐ βουλόμενα (ἐδύνατο γὰρ, εἴπερ ἐβούλετο, ἐκ προοιμίων τοῦτο γνῶναι), ἀλλ' ἀκούσασα παρ' αὐτοῦ, ὅτι διὰ τοῦτο τὴν μετέληψεν ἐκώλυσεν ὁ Θεός, ἐπειδὴ Ἦδει ὅτι *διανοιχθήσονται ὅμῳν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν, τῇ ἐλπίδι τῆς ἰσοθείας ψυθηθεῖσα.* μεγάλη ἦν λοιπὸν φανταζομένη. *Τοιαῦτα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Ἐχθροῦ μηχανήματα*· ὅταν εἰς πολὺ ὕψος διὰ τῆς ἀπάτης ἀναγάγῃ, τὴν ἐνικαυτά εἰς τὸν βαθὺν κρημνὸν κατὰγει. Φαντασθεῖσα γὰρ ἰσοθεῖαν, ἐπὶ τὴν μετέληψεν ἔσπευδε, καὶ ἐκεῖ λοιπὸν ἔστεινε καλὸν τὸν λογισμὸν ὁ καὶ τὴν δίδωσιν, καὶ οὐδὲν ἔτερον περισκόπει, ἢ πῶς τὴν κύλικα ἐκπίῃ, τὴν παρὰ τοῦ πονηροῦ δαίμονος κερασθεῖσαν. Μετὰ γὰρ τὸ δέξασθαι τὸν ὀλέθριον ἐκεῖνον ἦν διὰ τῆς συμβουλῆς τοῦ ὁφθαλμοῦ, ἵνα μάθῃς ὅτι περὶ τούτων τὴν σπουδὴν εἶχεν, ἀκούε τῆς Γραφῆς λεγούσης· *Καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρώσιν, καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, καὶ ὡραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι· καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, καὶ ἔφαγεν.* Ἀληθῶς· *Φθείρουσιν ἥθη χρηστὰ ὁμιλῶναι καὶ.* Διὰ τί γὰρ πρὸς συμβουλῆς τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐκείνου μὴδὲν τοιοῦτον ἔπαθε, μὴδὲ κατενόησε τὸ ξύλον, μὴδὲ εἶδεν αὐτοῦ τὴν ὡραιότητα; Ἐπειδὴ ἰδεοῖκε τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολὴν, καὶ τὸ μέλλον ἐπιτίμιον ἔσεσθαι ἐκ τῆς μεταλήψεως· νυνὶ δὲ ἐπειδὴ ἡπατήθη παρὰ τοῦ πονηροῦ θηρίου τούτου, ὅτι οὐ μόνον τοῦτο πείσονται, ἀλλὰ καὶ ἰσθῆσαι ἔσονται, τότε λοιπὸν ἡ ἐλπίς τῆς ὑποσχέσεως ἐπὶ τὴν μετέληψεν αὐτὴν παρώρμησε, καὶ οὐκ ἀνασχομένη μένει ἐπὶ τὸν οἰκεῖον ὄρων, ἀλλὰ τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας ἀξιοπιστότερον εἶναι νομίσασα τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥημάτων, ἐμάνθανε διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μετ' οὐ πολὺ τῆς συμβουλῆς τὸ ὀλέθριον, καὶ τὴν ἐκ τῆς μεταλήψεως καταληψομένην αὐτοῦ συμφορὰν. Ἰδοῦσα γὰρ, φησὶν, *ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρώσιν, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀρεστὸν ἰδεῖν, καὶ ὡραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι, λογισμένη πρὸς ἑαυτὴν, ἴσως ἐκ τῆς παρὰ τοῦ διαβόλου ἀπάτης, ἣν διὰ τοῦ ὁφθαλμοῦ αὐτῇ προσήγαγεν.* Εἰ· καὶ εἰς βρώσιν καλὸν τὸ ξύλον, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς οὕτω τέρπειν δύναται, καὶ ὡραῖότης τίς ἐστιν ἄφατος ἐν αὐτῷ, παρέχει δὲ ἡμῖν ἡ τοῦτο μετέληψεν καὶ τὴν ἀνωτάτω τιμὴν, καὶ τὴν αὐτὴν ἀξίαν τῷ Δημιουργῷ ἔξομεν, τίνος ἔνεκεν οὐ μεταληψόμεθα τούτου;

δ'. [128] Εἶδες πῶς αὐτὴν αἰχμάλωτον ὁ διάβολος ἀπήγαγε, καὶ ὑπέσχετο τὸν λογισμὸν, καὶ παρασκύατε μέζονα τῆς οἰκείας ἀξίας φρονήσαι, ἵνα κενεῖ· ἐλπίσι γυ-

σωμένη ἐκπίσῃ καὶ τῶν ἤδη παρασχεθέντων; *Καὶ ἔλαβε, φησὶν, ἀπὸ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, καὶ ἔφαγε· καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς· καὶ ἔφαγον, καὶ διηροίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔγνωσαν, ὅτι γιμνοὶ ἦσαν.* Τί παποίησας, ὦ γύναι; Οὐ μόνον αὐτὴν τὴν ὀλεθρίαν· συμβουλὴν δεξαμένη τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένον νόμον καταπάτησας, καὶ ἐξυδρίσας εἰς τὴν ἐντολὴν, καὶ τοσαύτη ἐχρήστω τῇ ἀκρασίᾳ, ὡς μὴ ἀρκεσθῆναι τῇ τοσαύτῃ ἀπολαύσει, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐνὸς ξύλου, οὐ προσέταξεν ὁ Δεσπότης μὴ ἐφάσθαι, ἐτόλμησας ἐπιλαβέσθαι, καὶ ἐπίστευσας τοῖς παρὰ τοῦ ὄφθαλμοῦ εἰρημένους, καὶ ἀξιοπιστοτέραν τὴν τοῦτο συμβουλὴν ἐνόμισας τῆς παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος δοθείσης ἐντολῆς, καὶ τοσαύτην ἀπατηθεῖσα ἀπάτην, ὡς μὴδὲ συγγνώμης εἶναι ἀξίαν; Μὴ γὰρ ὁμογενὴς σοὶ ἦν ὁ τὴν συμβουλὴν εἰσαγάγων; Τὴν ὑποταγμένῳ ἐτύγχανε, τῶν δούλων τῶν ὑπὸ τὴν σὴν ἐξουσίαν τυγχάνωντων. Τίνος ἔνεκεν οὕτω σαυτὴν κατήσχυνας, καὶ ἐκεῖνον καταλιπούσα, δι' ἐν ἐδημιουργήθης, ὃ πρὸς βοήθειαν παρήχθης, ὃ κοινωνὸς τῆς ἀξίας· ἐγένου, καὶ ὁμοῦσιος, καὶ ὁμόφωνος, τῷ ὄφθαι εἰς ὁμιλίαν ἰλεῖν κατεδέξω, καὶ διὰ τοῦ θηρίου τούτου τὴν παρὰ τοῦ διαβόλου δέξασθαι συμβουλὴν, καὶ φανερώς ἀπειναντεῖας οὖσαν τῆς τοῦ δημιουργήσαντος νομοθεσίας, οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφης, ἀλλὰ τῇ ἐλπίδι τῆς ὑποσχέσεως κατατόλμησας τῆς μεταλήψεως; Ἔστιν τοίνυν· σαυτὴν εἰς τοσοῦτον κρημνὸν κατήγαγες, καὶ τῆς τιμῆς τῆς ὑπερβαλλούσης ἀπεστέρησας· τίνος ἔνεκεν καὶ τὸν ἄνδρα κοινωνὸν λαμβάνεις τοῦ χαλεποῦ τούτου πταίσματος, καὶ ὃ βοηθὸς εἶναι ἐτάχθης, τούτου ἐπιβουλος γίνῃ, καὶ διὰ μικρᾶς βρώσεως τῆς εὐνοίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτρίοις κἀκείνῳ μετὰ σαυτῆς; Ποία μανίας ὑπερβολὴ εἰς τοσαύτην σε τὴν τόλμαν ἤγαγεν; Οὐκ ἔρκει σοὶ τὸν ἀταλαίπωρον ζῆν βίον, τὸ σῶμα μὲν περικεῖσθαι, μηδενὸς δὲ δεῖσθαι τῶν σωματικῶν; τὸ πάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ ἀπολαύειν πλην ἐνὸς ξύλου; τὸ πάντα τὰ ὀρώμενα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν εἶναι τὴν ὑμετέραν, καὶ τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν κεκτῆσθαι; ἀλλ' ἀπατηθεῖσα ταῖς ἐλπίσι προσεδόκησας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτάτω κορυφὴν ἤξειν; Διὰ τοῦτο μαθήσῃ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνων οὐκ ἐπιτεύξῃ, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἤδη δεδομένων ἀποστερήσεις· καὶ σαυτὴν, καὶ τὸν ἄνδρα, καὶ εἰς τοσαύτην ἤξετε μεταμείλιναν ὡς ὁμᾶς μὲν ἀπρακτὰ μεταγινώσκουν, τὸν δὲ πονηρὸν δαίμονα τὸν τὴν ὀλεθρίαν ταύτην συμβουλὴν εἰσαγαγόντα ἐπιγέλῃ, καὶ ἐπεμδαίνειν, ὅτε δὴ λοιπὸν κειμένους, καὶ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ πεπονηδῶσι. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος τὰ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν φρονήσας, καὶ τῆς παρασχεθείσης ἀξίας ἐξεβλήθη, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν εἰς τὴν γῆν κατηγνέχθη· [129] τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ὁμᾶς ἐργάσασθαι ἐβουλήθη, καὶ διὰ τῆς παραδόσεως τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ τοῦ θανάτου ἐπιτίμιον ἀγαγεῖν, καὶ τὸν οἰκεῖον φθόνον πληρῶσαι, καθὼς καὶ σοφὸς τις ἔλεγε· *Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε.* Καὶ ἔδωκε, φησὶ, καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς· καὶ ἔφαγον, καὶ διηροίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί. Πολλὴ καὶ τοῦ ἀνδρός ἡ βλάβη. Εἰ γὰρ καὶ ὁμογενὴς ἦν, καὶ γυνὴ ἦν, ἀλλ' ἐχρῆν ἑναυλον ἔχοντα τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολὴν, προτιμωτέραν ταύτην ποιήσασθαι τῆς ἀκαίρου ἐπιθυμίας ἐκείνης, καὶ μὴ κοινωνῆσαι τῆς παραδόσεως, μὴδὲ δεῖ βραχέειν ἡδονὴν τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν ἑαυτὸν ἀποστερήσαι, καὶ προσκρούσαι τῷ οὕτως εὐεργέτῃ, καὶ τοσαύτην φιλανθρωπίαν· ἐπιδειξαμένην, καὶ οὕτως ἀνώδυνον

* Alii ἀποφθεγγόμενοι. b Alii δυνήσθ. c Reg. unus et Savil. ψυθηθεῖσα πρὸς μεγάλην λοιπόν. Alii ψυθηθεῖσα καὶ μεγάλη. d Crisost. τὸν διαλογισμὸν. Infra Colbert. unus δαίμωνος κατακτείνεσθαι μετὰ. e El deest in quibusdam mss.; itemque φάτος infra a quibusdam abest.

f Savil. et mss. ὦ γύναι. διὰ τί τὴν ὀλεθρίαν συμβ. g Alii κοινωνὸς τῆς ἐξουσίας. h Savil. et mss. τοσαύτην φιλοτιμίαν.

nostræ inimicus contrarium Deo consilium affert. Quippe cum benignus Deus ob magnam nostri curam de ligno sumere prohibuerit, ut ne per inobedientiam mortales fieremus: Ille dicit mulieri: 4. *Non morte moriemini.* Quali venia dignabitur ullus mulierem, quod omnino aures aperuerit tam audacia dicenti? Nam cum Deus dixerit, *Ne comedatis, ut ne moriamini*: ille inquit, *Non morte moriemini.* Dein non contentus contraria dictis Dei protulisse, inculcat eum etiam ut invidiam Opificem, quo sic fraudem inducere posset, et supplantata muliere propositum suum impleret. *Non morte moriemini.* 5. *Sciebat enim Deus, quod quocumque die comedetis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum.* Ecce totam escam: calicem enim pernicioso veneno plenum mulieri dedit, quæ letiferum hoc esse videre nolens: poterat enim, si voluisset, ab initio hoc scire; sed ut audivit ab illo, quod ideo esum hunc prohibuisset Deus, quia sciret oculos ipsorum aperiendos, eosque sicut deos fore, scientes bonum et malum: æquandæ divinitatis spe inflata, magna quædam secum concipiebat. Tales enim sunt machinationes inimici, ut quando per deceptionem in sublime subduxerit, tandem et in profundum per præceps deiciat. Igitur ut æqualem se fore Deo imaginata est, ad esum properavit, et illuc postea fixit et cogitationem et mentem: et nihil aliud considerabat quam ut calicem a maligno demone temperatum epotaret. Nam quod accepto pernicioso illo serpentini consilii veneno, tale si studium fuerit, audi Scripturam dicentem: 6. *Et vidit mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, et gratum oculis ad videndum, formosumque ad contemplandum: et accepit de fructu illius et comedit.* Vero *Corrumpunt bonos mores colloquia prava* (1. Cor. 15. 33). Quare enim non ante diabolicum consilium illi tale quid in mentem venit, nec lignum hoc consideravit, nec ejus pulchritudinem vidit? Quia timebat mandatum Dei, et subsequiturum ex esu supplicium: nunc autem postquam a mala hac bestia decepta est, ita ut crederet non solum nihil damni hinc passuros, sed et Deo æquales esse futuros, tunc illam spes promissionis ad sumendum cibum impulit: neque intra suos limites contenta, sed inimico et hosti salutis nostræ majorem fidem habens, quam verbis Dei: experientia sua non multo post didicit consilii perniciem, et quanta calamitas ipsos deprehensura esset. Nam *Ut vidit*, inquit, *quod lignum esset bonum ad vescendum, et quod oculis gratum ad videndum, et formosum ad contemplandum*, cogitavit secum, forte ex diaboli deceptione, quam per serpentem ille afferebat: Si et ad vescendum bonum est lignum, et si tantum oculos oblectare potest, et pulchritudine præditum est ineffabili, si etiam ejus sumptio summum nobis præbebit honorem, et habebimus eandem quam Conditor dignitatem, quare non sumeremus de eo?

4. Vidisti quomodo illam diabolus captivam duxit, et allexit ratiocinium ejus, fecitque ut quæ supra

suam dignitatem erant sapere auderet, quæ inflata spe vana, ab his quoque quæ ipsi concessa erant excideret? *Et accepit de fructu illius, et comedit: et dedit etiam viro suo, et comederunt*: 7. *et aperti sunt oculi illorum, et cognoverant quod nudi essent.* Quid fecisti, o mulier? Non solum pernicioso accepto¹ consilio legem a Deo datam conculcasti, et mandatum contempsisti, et in tantam venisti intemperantiam, ut non contenta tot tantorumque fruitione, etiam unicum hoc lignum, de quo ne comederes præceperat Dominus, ausa sis sumere, et fide habita iis quæ a serpente dicta sunt, fidelius putasti illius consilium, quam mandatum a Conditore datum, et in tantum decepta es, ut ne venia quidem digna sis? Num enim ejusdem naturæ erat qui hoc consulebat? Ex subditis et servis, et sub tua potestate erat. Quare sic teipsam fœdasti, et illo relicto, propter quem formata es, ad ejus auxilium producta es, cujus dignitatem es particeps, et cum quo ejusdem es substantiæ et vocis, in familiaritatem serpentis venire sustinuisti, ut a diabolo per hanc bestiam acciperes consilium manifeste contrarium iis quæ a Deo sunt injuncta: neque sis aversata es illum, sed spe promissionis, de cibo illo sumere ausa es? Esto igitur; teipsam in tantum præceptum depuleris, et honore maximo privaveris: quare et virum tantæ ruinæ socium facis? et cujus te adjutricem esse oportebat, illius facta es insidiatrix, et ob minimum cibi illum quoque tecum a gratia Dei abalienas? Quæ te prodigiosa insania in tantam audaciam induxit? Non satis erat tibi beatam hanc vitam agere, et corpore quidem vestiri, neque corporalis rei alicujus indigam esse? omnibus in paradiso frui, excepto unico hoc ligno? visibilia omnia sub vestra esse potestate, et te esse omnium dominam? Sed vanis decepta promissionibus, sperasti etiam in summum pervenire honoris fastigium? Idcirco disces re ipsa, te non solum illa non assequituram esse, sed et omnibus jam a Deo tibi datis privandam et teipsam, et virum: atque in tantam poenitentiam venietis, ut et aeris vester dolor futurus, et malignus dæmon, qui hoc damnosum vobis consilium suggestit risurus, vobisque insultaturus sit, utpote jacentibus, et eadem quæ ipse passus. Etenim sicut ille supra quam decebat de se sentiens, a concessa dignitate deturbatus, et e cælis in terram dejectus est: istud ipsum et vos facere, et per mandati prævaricationem in mortis venire poenam voluit, ita suæ satisfaciens invidia: sicut et sapiens quidam dicebat: *Invidia autem diaboli, mors in mundum intravit* (Sap. 2. 24). *Et dedit*, inquit, *etiam viro suo; et comederunt, et aperti sunt oculi illorum.* Magna etiam viri negligentia. Nam licet illa ejusdem generis esset, et uxor, attamen oportebat virum pluries facere præceptum Dei, quam illicitam hanc illius concupiscentiam, et non fieri prævaricationis participem, neque ob minimas voluptates tantis seipsum

¹ savil. et mss., *O mulier? quare pernicioso accepto, etc.*

privare bonis, et offendere benefactorem, qui illum tanta benignitate ¹ amplexatus erat, vitamque doloris et laboris omnis expertem concesserat. Annon enim licebat omnibus aliis quæ in paradiso erant abunde frui? quare tam leve mandatum neque ipse voluisti servare? Sed forte audivisti a muliere perniciosi consilii promissionem, et spe etiam ipse inflatus, cibi statim particeps factus es. Idcirco uterque supplicium luelis, docebitque vos rerum experientia, non esse fide dignius maligni dæmonis consilium, quam Dei præceptum. *Et dedit etiam vitro suo; et comederunt, et aperti sunt oculi amborum, et cognoverunt quod nudi essent.*

5. Quæstio magna nobis hinc nascitur, ea scilicet, quam nuper pollicebar caritati vestræ. Merito enim quis rogaverit, quam virtutem habuerit hoc lignum, cujus esus illorum oculos aperuerit, et quare lignum scientiæ boni et mali vocetur. Et si placet, expectate, ut pauca etiam de his disserens caritatem vestram doceam, si voverimus prudenter, quæ in divina Scriptura dicuntur, intelligere, nihil dictorum nobis difficile visum iri. Neque enim esus ex eo ligno oculos illorum aperuit: nam et ante esum videbant; sed quia esus ille inobediendiæ erat argumentum, et prævaricatio mandati a Deo traditi: quam ob causam postea nudati sunt gloria, quæ illos circumdabat, quia se indignos tali honore fecerant: propterea Scriptura morem suum observans, inquit: *Comederunt, et aperti sunt oculi illorum, et cognoverunt quod nudi essent*; nudati propter peccatum supernæ gratiæ amictu, sensibilis suæ nuditatis sensum acceperunt, ut per erubescerentiam, quæ invadebat ipsos, certo scient in quantam ruinam ipsos adduxisset mandati dominici prævaricatio. Qui enim antea fruebantur tanta fiducia, et neque sibi consilii erant sese nudos esse: nec nudi erant, quandoquidem superna ipsos gloria quovis vestimento honestius tegebat: post esum, hoc est, post prævaricationem præceptorum, in tantam vilitatem redacti sunt, ut ob intolerabilem pudorem vestem tunc quærerent. Quippe mandati prævaricatio ut supervenit, vestem illam novam et admirabilem, gloriæ inquam ac supernæ benevolentiae qua induti erant, abstulit, et nuditatis sensum præbuit, illosque ingenti pudore circumdedit. 7. *Et consuerunt folia ficus, et fecerunt sibi metipsis succinctoria.* Ohsecro, dilecte, cogita, quomodo et a quanto fastigio in profundum præcipitium dejecit illos diaboli consilium. Nam tanta gloria dudum circumdati, nunc folia ficus consuunt, et sibi succinctoria faciunt. Ille diabolicæ deceptionis lucrum est: hoc consilii ejus machinatio, ut non solum majora non conferret, sed et acquisitis nudaret, et destitutos ab iis quæ habebant ostenderet. Itaque quia cibi occasio prævaricationem fecit, idcirco inquit Scriptura: *Et comederunt, et aperti sunt oculi eorum*: non de sensibilibus oculis dicens, sed de sensu mentis. Nam quoniam mandata transgressi sunt, Dominus eos sentire voluit

ea quæ ante ob singularem illius in se benevolentiam non sentiebant. Igitur cum audieris, *Aperi sunt oculi illorum*: hoc cogita, illum effecisse ut postea nuditatem sentirent et privationem gloriæ qua ante esum fruebantur. Quod autem hæc sit Scripturæ consuetudo, audi illam alibi dicentem: nam cum ancilla Sarræ dominium fugiens erraret, et posito juxta abietem puero, a longe consideraret illius mortem, inquit: *Aperuit Deus oculos Agar* (Gen. 21. 19), non quod antebac non viderit, sed quod mentem illius excitavit. Vides verbum, *Aperuit*, non de corporalibus oculis dici, sed de sensu mentali?

Cur lignum scientiæ dicatur.— Idipsum et de altera quæstione dixerimus, quæ hinc exoritur. Dicunt enim: Quare lignum scientiæ boni et mali vocatur? Sunt enim contentiosi multi qui dicere audent, post esum ligni scientiam habuisse Adam ad discernendum bonum et malum: id quod extremæ fuerit amentitiæ. Nam propter hoc nuper cum præviderimus hæc, de sapientia homini a Deo tradita tam multis tractavimus, hanc ostendentes ex nominum impositione, quæ feris omnibus et volucribus cæli et brutis iudidit; et quod cum hac inenarrabili sapientia prophetiæ gratiam fuerit assequutus, ut ne quis hoc dicere ausit. Igitur qui nomina animantibus imposuit, quique tam admirabilem prophetiam de muliere pronuntiavit, quemadmodum jam diximus, quomodo ignoraret quid bonum sit, et quid malum? Quod si receperimus (absit), iterum blasphemias in Comilitorem transferemus. Nam quomodo præceptum daret ignoranti, transgressionem esse malum? Verum non ita est, absit: sed scivit clare. Enimvero hæc de causa animal hoc ab initio libero arbitrio præditum esse voluit. Quod si non fuisset, neque cum mandatum prævaricatus est, illum puniri, neque si servasset, laudari oportebat. Quod enim factus sit mortalis propter prævaricationem, et ex hoc mandato, et ex iis quæ sequuta sunt, clarum est. Audi enim mulierem ipsam loquentem serpenti: *De fructu ligni, quod est in medio paradisi, dixit Deus, ne comedatis ex eo, ut non moriamini.* Itaque ante prævaricationem immortales erant; alioqui post cibum non supplicii loco mortem imposuisset.

6. *Adam scientiam boni et mali non ex esu a ligno accepit.*— Quis ergo ferat eos qui dicere audent, hominem post esum de ligno acquisivisse scientiam boni et mali, qui et ante esum tanta sapientia plenus erat, et cum scientia etiam prophetica gratia dignatus est? Et quomodo hoc rationi consonum esset, capras quidem et oves omniumque brutorum naturam scire, quæ herba sit salutaris, et cibo utilis, et quæ perniciosa, ut illam adeat, hanc studiose fugiat: et hominem, rationale animal, nescire quid bonum et quid malum? Sed ecce, inquit, Scriptura ngnum hoc vocat lignum scientiæ boni et mali. Neque me hoc latet: sed si proprietates divinæ Scripturæ discere vuleris, scies quare hoc nomen huic ligno tribuit. Non enim quod homini scientiam dederit, sic vocatum est: sed quia per illud facta est transgressio

¹ Sic Morel. Apud Savil. et Mss., *tanta magnificentia.*

καὶ μόχθου παντὸς ἀπὸ ἀλλοτρίων βίον χαρισάμενον. Μὴ γὰρ οὐκ ἐξῆν τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ μετὰ θαψιλείας ἀπολαύειν; τίνος ἔνεκεν οὕτως εὐκολον οὖσαν τὴν ἐντολὴν φυλάξει οὐδὲ αὐτὸς ἐδουλήθη; Ἄλλ' ἔως ἀκούσας παρὰ τῆς γυναικὸς τῆς ὁλοθροῦ συμ-βουλῆς τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ τῇ ἐλπίδι καὶ αὐτὸς ψυγ-θεὶς, ἐτοίμως ἐκοινωνήσας τῆς βρώσεως. Διὰ τὸ αὐτοῦ καὶ τὸ ἐπιτίμιον ἀμφοτέρως διαδέχεται, καὶ τῶν πραγμά-των ἡ περὶ διδάξει ὁμᾶς. μὴ τοῦ Θεοῦ ἀξιοπιστινέραν ἡγισθαι τὴν τοῦ πονηροῦ δαίμονος συμβουλὴν. Καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς· καὶ ἔφαγον, καὶ διηγο-χθήσαν οἱ ὄφθαλμοὶ τῶν δύο, καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυ-μνοὶ ἦσαν.

ε'. Ζήτημα μέγιστον ἡμῖν ἐντεῦθεν τίκεται, ὅπερ πρῶτον ὑπεσχόμεν τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ. Δικαίως γὰρ ἂν τις ἔρωτο, τίνα ἰσχὺν εἶχε τὸ ξύλον ἐκεῖνο, ὥστε τὴν ἐξ αὐτοῦ βρῶσιν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν διανοῖσαι, καὶ διὰ τί γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται. Καὶ εἰ βούλεσθε, ἀνάσχετε· μικρὰ γὰρ ὅμιν καὶ περὶ τούτου διαλεχθῆναι βούλομαι, καὶ διδάξει τὴν ὑμετέραν ἀγά-πην, ὅτι εἰ βουληθεῖμεν εὐγνωμόνως δέχεσθαι τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ λεγόμενα, οὐδὲν ἡμῖν τῶν εἰρημένων δυσχερὲς φανεῖται. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἐκ τοῦ ξύλου βρῶσις αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς διανοῖξε· καὶ γὰρ καὶ πρὸ τῆς βρώσεως ἔβλεπον· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τοῦτου βρῶσις παρα-κοῆς ἦν ὑπόθεσις, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθείσης ἐν-τολῆς παράβασις, δι' ἣν αἰτίαν λοιπὸν καὶ τὴν θόξαν τὴν περιστέλλουσταν αὐτοὺς ἀφῆρθέσαν, ἀναξίου ἐαυ-τούς τῆς τιμῆς τῆς τοσαύτης καταστῆσαντες· διὰ τοῦτο τῇ οἰκείᾳ συνήθειᾳ κατακόλουθον τῇ Γραφῇ φησιν· *Ἐφαγον, καὶ διηγοχθήσαν αὐτῶν οἱ ὄφθαλμοὶ, καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν*· διὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς γυμνωθέντες τῆς ἀνωθεν βοήθειας, αἰσθῆναι λαμ-βάνουσι καὶ τῆς αἰσθητῆς γυμνότητος, ἵνα διὰ τῆς κα-ταλαθούσης αὐτοὺς αἰσχύνῃς γνῶσιν ἀκριδῶς, εἰς οἷον αὐτοὺς ὀλισθόν ἤγαγε τὸ παραδόντα τὴν ἐντολὴν τοῦ Δεσπότου. Οἱ γὰρ πρὸ τούτου τοσαύτης παρβήσεως ἀπολαύσαντες, καὶ οὐδὲ εἰδότες ὅτι γυμνοὶ τυγχάνουσιν (οὐδὲ γὰρ ἦσαν γυμνοὶ· ἡ γὰρ ἀνωθεν δόξα παντὸς ἱμα-τίου μᾶλλον αὐτοὺς περιέσκεπε), μετὰ δὲ τὴν βρῶσιν, τοῦτ' ἐστὶ, μετὰ τὴν παράβασιν τῶν προσταχθέντων, εἰς τοσαύτην [130] ταπεινότητά κατηνέχθησαν, ὥς σκέπην λοιπὸν ἐπιστήναι διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν αἰσχύνην. Ἡ γὰρ παράβασις τῆς ἐντολῆς ἐπεισελοῦσα, τὸ ἱμάτιον ἐκείνου τὸ καὶνὸν καὶ παράδοξον, τὸ τῆς δόξης λέγω καὶ τῆς ἀνωθεν εὐνοίας, ὅπερ ἦσαν ἡμφισμένοι, περιελούσα, καὶ τῆς γυμνότητος αἰσθῆναι παρέσχε, καὶ αἰσχύνῃ θάψατο· περιέβαλε. Καὶ ἔρρανται, φησὶ, φύλλω συκῆς, καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα. Ἐννόησάν μοι, ἀγαπητέ, ἀπὸ ποταποῦ ὕψους πῶς εἰς βαθὺν κρημνὸν αὐτοὺς κατήγαγεν ἡ παρὰ τοῦ διαδόλου συμβουλὴ. Οἱ γὰρ τοσαύτη δόξη περισταλμένοι, νῦν φύλλα συκῆς ῥάπτουσι, καὶ ποιοῦσιν ἑαυτοῖς περιζώματα. Τοῦτο τῆς τοῦ διαδόλου ἀπάτης τὸ κέρδος· αὕτη τῆς συμβου-λῆς ἐκείνου ἡ μηχανή, τὸ μὴ μόνον τὰ μελίζονα μὴ προξενῆσαι, ἀλλὰ καὶ τῶν ὄντων γυμνὸν καὶ ἔρημον ἀποφῆναι. Ἐπεὶ οὖν ἡ τοιαύτη πρόφασις τῆς βρώσεως τὴν παρακοὴν εἰργάσατο, διὰ τοῦτο φησιν ἡ Γραφή, *Καὶ ἔφαγον, καὶ διηγοχθήσαν αὐτῶν οἱ ὄφθαλμοὶ*, οὐ περὶ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν φάσκουσα, ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ διάνοιαν αἰσθήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ παρέδωκαν

τὰ προσταγαμένα, αἰσθάνεσθαι αὐτοὺς λοιπὸν ἐποίη-σεν, ὧν πρότερον οὐκ ἐλάμβανον αἰσθῆναι διὰ τὴν εὐ-νοίαν, ἣν περὶ αὐτοὺς ὁ Δεσπότης ἐπαδείκνυτο. Ὅταν οὖν ἀκούσης, ὅτι *διηγοχθήσαν αὐτῶν οἱ ὄφθαλμοὶ*, τοῦτο νόει, ὅτι παρῆσαν αὐτοὺς αἰσθῆναι λαθεῖν λοιπὸν τῆς γυμνότητος, καὶ τῆς ἐκπτώσεως τῆς δόξης, ἥς πρὸ τῆς βρώσεως ἀπῆλθον. Ὅτι δὲ τοῦτο τῆς Γρα-φῆς ἐστὶ τὸ ἔθος, ἀκούε αὐτῆς καὶ ἀλλαχοῦ λεγούσης· ἡνίκα γὰρ ἡ παιδίσκη τῆς Σάρρας ἀποδιδράσκουσα τὴν δεσποτείαν ἐπλανᾶτο, ῥίψασα τὸ παιδίον πλησίον μιᾶς ἐλάτης, ἀπὸ διαστήματος παρῆσκέπει τούτου τὴν τελευ-τήν, καὶ φησὶ· *Διήνοιξεν ὁ Θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς* τῆς Ἀγάρ, οὐκ ἐπειδὴ πρὸ τούτου οὐκ ἔβλεπεν, ἀλλ' ὅτι τὴν διάνοιαν αὐτῆς διήγειρεν. Ὅπως δὲ τὸ, *Διήνοι-ξεν*, οὐ περὶ τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν λέγει, ἀλλὰ περὶ τῆς αἰσθήσεως τῆς κατὰ διάνοιαν;

Τὸ αὐτὸ ἂν εἴποιεν καὶ περὶ τοῦ ἐτέρου ζητήματος τοῦ ἐντεῦθεν ἀνακύπτοντος. Φασι γάρ· Διὰ τί τὸ ξύλον γνω-στὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται; Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν φιλονεικῶς διακειμένων λέγουσιν ἐπιχειροῦσιν, ὅτι μετὰ τὴν βρῶσιν τοῦ ξύλου τὴν γνῶσιν ἔσχεν ὁ Ἀδὰμ τοῦ διακρίνειν τὸ καλὸν καὶ τὸ χεῖρον· τοῦτο δὲ τῆς ἐσχάτης ἂν εἴη ἀνοίας. Διὰ τοῦτο γὰρ πρῶτον ταῦτα προορῶντες, τοσαῦτα περὶ τῆς σοφίας τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ παρασχε-θείσης τῷ ἀνθρώπῳ διεξήλομεν, δεικνύντες ταύτην ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων θέσεως, ἣν τοῖς θηρίοις πᾶσι, καὶ τοῖς πετεινοῖς, καὶ τοῖς ἀλόγοις ἐπέθηκεν, καὶ ὅτι μετὰ τῆς ἀφάτου ταύτης σοφίας καὶ προφητικῆς χάρις καὶ ἡμεῖς ἦν· ἵνα μὴδὲν ἐξῆ τοῦτο λέγειν. Ὁ τοίνυν καὶ τὰς προσηγορίας ἐπιθεῖς, καὶ προφητεύσας τὴν οὕτω θαυμαστὴν προφητείαν περὶ τῆς γυναικὸς, καθά-περ ἡδὴ εἰρήκαμεν, πῶς ἂν ἡγνέει τὴν μὲν καλὴν, τί δὲ πονηρὴν; Εἰ γὰρ δὴ τοῦτο καταδεξώμεθα (δὲ μὴ γέ-νοιτο), πάλιν εἰς τὸν Δημιουργὸν τὰ τῆς βλασφημίας μετενεχθήσεται. Πῶς γὰρ καὶ ἐντέλλετο ἀγνοοῦντι, [131] ὅτι κακὸν ἡ παράβασις; Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο, μὴ γέ-νοιτο· ἀλλ' ἥδει σαφῶς. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς αὐ-τεξούσιον τοῦτ' ἐστὶ τὸ ζῶον κατασκευάσεν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὔτε παραδόντα τὴν ἐντολὴν κολασθῆναι ἔδει, οὔτε φυλάξαντα ἀποδοχῆς ἀξιοθῆναι. Ὅτι γὰρ διὰ τὴν πα-ράβασιν θνητὸς γέγονε, ὁλῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐντο-λῆς, καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων. Ἀκούε γὰρ αὐτῆς τῆς γυναικὸς λαλούσης τῷ ὄφει· Ἀπὸ καρποῦ τοῦ ξύλου τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, εἶπεν ὁ Θεός, οὐ μὴ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνητε. Ὅστες πρὸ τῆς βρώσεως ἀθάνατοι ἐτύγχανον· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν μετὰ τὴν βρῶσιν ἐν τάξει τιμωρί-αυτοῖς ἐπῆγαγε τὸν θάνατον.

ζ'. Τίς ἂν οὖν ἀνάσχοιτο τῶν λέγειν βουλομένων, ὅτι μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ξύλου βρῶσιν ἔσχε τὴν γνῶσιν τοῦ τε καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ ὁ ἀνθρώπος, ὅπως καὶ πρὸ τῆς βρώσεως τοσαύτης ἦν σοφίας πεπληρωμένος, καὶ μετὰ τῆς σοφίας καὶ προφητικῆς χάρις καὶ ἡμεῖς ἦν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον, αἴγας μὲν καὶ πρὸβατα, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν εἰδέναι, ποῖα μὲν βοτάνη πρὸς τροφὴν ἐπιτηδεῖα, ποῖα δὲ ὀλε-θρία, καὶ τῶν μὲν ἀπέχεσθαι μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς, ταῖς δὲ ἐπιτρέχειν· τὸν δὲ ἀνθρώπον, τὸ λογικὸν ζῶον, ἀγνοεῖν τί μὲν καλὸν, τί δὲ πονηρὸν; Ἄλλ' ἰδοὺ, φησὶ, ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ αὐτὸ ἐκάλεσαν ἡ Γραφή. Οἶδα κἀγὼ· ἀλλ' ἐὰν τὰ ἰδιώματα τῆς θείας Γραφῆς μαθεῖν βουλήσῃς, εἴση τίνος ἔνεκεν τὴν ὀνομα-σίαν ταύτην ἐπέθηκε τῷ ξύλῳ. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ αὐτὸ τὴν γνῶσιν παρέχεν, οὕτως ἐκαλεῖτο· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ

* Savil. et plerique mss. τὸ παρακινήσαι. Morel. τὸ παρα-σχεῖν. b Alit τῆς συμβουλῆς. Paulo post Colbert. unus γυμνοὺς καὶ ἔρημον· ἀπορ. c Cuislin. ἔφαγον καὶ ἐν-πλησθήσαν, καὶ διηγοχθήσαν.

αὐτὸ γέγονεν ἡ παράδοσις τῆς ἐντολῆς, καὶ ἐξ ἐκείνου λοιπὸν τῆς ἀμαρτίας ἐπεισηλάθεν ἡ γνώσις, καὶ ἡ αἰσχύνῃ. διὰ τοῦτο οὕτως ἐκέκλητο α. Ἔθος γὰρ τῇ θεῇ Γραφῇ ἀπὸ τῶν συμβαινόντων πραγμάτων τὴν ὀνομασίαν τοῖς τόποις ἐπιτιθεῖναι, ἔνθα ἂν συμβαίῃ τὰ πράγματα. διὰ τοῦτο οὖν καὶ τὸ ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ ὠνόμασεν ἡ θεία Γραφή, ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ ἦν ἡ παράδοσις καὶ ἡ φυλακὴ τῆς ἐντολῆς. Ὁ γὰρ φιλόανθρωπος Δεσπότης ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων παιδεύων τὸν ἄνθρωπον, καὶ διδάξει βουλόμενος αὐτὸν. οὗτοι εἰσι δημιουργὸν καὶ ποιητὴν τὸν τὰ ὀρώμενα πάντα παραγαγόντα, καὶ αὐτὸν διαπλάσαντα, διὰ τῆς μικρᾶς ταύτης ἐντολῆς τὴν οἰκίαν αὐτῷ δεσποτεῖαν δεικνύον· ἐδοῦλετο· καὶ ὡσαύτῃ δεσπότης φιλότιμος οἶκον μέγαν καὶ θαυμαστόν τινα παρεσχόμην πρὸς ἀπόλαυσιν, οὗ τὴν ἀξίαν τιμῇ, ἀλλὰ βραχὺ τι μέρος λαμβάνειν βούλεται, ὥστε καὶ αὐτῷ τὰ τῆς δεσποτείας φυλάττεσθαι, κακεῖνον ἀκριβῶς εἰδῖναι, ὡς οὐ τῆς κτήσεως· δεσπότης ἐστίν, ἀλλὰ χάριτι καὶ φιλοτιμίᾳ τῆς χρήσεως ἀπολαύει· οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· πάντα τὰ ὀρώμενα ἐμπιστεύσας τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγὴν, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ παρεσχόμην τὴν ἀπόλαυσιν, ἵνα μὴ κατὰ μικρὸν ὑποσυρῇ τὴν δαίνοιαν, νομίσῃ αὐτόματα εἶναι τὰ ὀρώμενα, καὶ πλέον τι τῆς οἰκειᾶς ἀξίας φαντασθῇ, [152] καλεῖται τοῦ ἐνός· ἀπέχεσθαι ξύλου, σφοδρὸν τὸ ἐπιτίμιον ὀρίσας, εἰ παραβαίῃ, ἵνα εἰδῇαι ἔχῃ, ὡς ὑπὸ δεσπότην ἐστὶ, καὶ οἱ καὶ τῶν λοιπῶν μετέχει διὰ τὴν τοῦ δεσπότης φιλοτιμίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλῇ τῇ ἀπροσεξίᾳ χρησάμενος, ἅμα τῇ γυναικὶ εἰς τὴν ὀλισθὸν τοῦτον κατέπεσεν ἐκ τοῦ παραδῆναι τὴν δοθείσαν ἐντολὴν, καὶ τοῦ ξύλου ἀπογεύσασθαι, διὰ τοῦτο ξύλον αὐτὸ γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ ὠνόμασεν. Οὐκ ἐπειδὴ πρὸ τούτου ἡγνῶναι τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν (οὕτω γὰρ οὐκ ἡγνῶναι, ὡς τὴν γυναικα πρὸς τὸν ὄφιν διαλεγόμενὴν εἶπεν, *Εἰπεν ὁ θεός, Οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνητε*· ὥστε ἦδει ὅτι τιμωρία ὁ θάνατος ἦν, εἰ παραβῶσι τὴν ἐντολὴν), ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὴν τούτου βρώσιν καὶ τῆς ἀνωθεν ἔγνυμνῶθησαν δόξαι, καὶ τῆς αἰσθητῆς γυμνώσεως πείραν· ἔλαβον, διὰ τοῦτο γινώσκον αὐτὸ καλοῦ καὶ πονηροῦ ὠνόμασεν, ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ, ὡς ἂν εἴπωι τις, ἡ γυμνασία ἦν τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς παρακοῆς.

Ἐμάθετε τίνας ἔνεκεν εἶπεν, ὅτι *Διηγοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔγνωνσαν οὗτοι γυμνοὶ ἦσαν*; Ἐγνώτε τίνας ἔνεκεν γινώσκον καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται τὸ ξύλον; Ἐκνόησον γὰρ ὅσης αἰσχύνῃς πλήρεις γεγόναισι λοιπὸν, μετὰ τὴν τούτου βρώσιν παραδάντες τὴν ἐντολὴν τοῦ Δεσπότη· *Ἐβράβησαν γὰρ φύλλα σκεπτικῆς καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιώματα*. Ὅρα ἀφ' οἷας δόξης εἰς ὅαν εὐτέλειαν κατηνέχθησαν. Οἱ πρὸ τούτου καθάπερ ἐπίγειοι ἄγγελοι διάγοντες, τὴν ἀπὸ τῶν φύλλων σκέπην ἑαυτοῖς ἐπισυνοῦσι. Τοσοῦτον ἐστὶν ἀμαρτία κακόν. Οὐ μόνον γὰρ τῆς ἀνωθεν εὐνοίας ἡμᾶς ἀφίστησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὴν ἡμᾶς αἰσχύνῃν καὶ ταπεινότητα κατάρχει, καὶ τῶν ἡδὴ ὑπηρεγμένων ἀγαθῶν ἀποστερήσασα, πᾶσαν ἡμῶν ἀφαιρεῖται τὴν παρρησίαν. Ἄλλ' ἵνα μὴ δι' ὅλου σκυθρωπὸν ποιῶμεν τὸν λόγον, τὴν ἀμαρτίαν περιστρέφοντες, τὴν ἀπὸ τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως καὶ τῆς παρακοῆς καταλαβούσης τὸν ἄνθρωπον, φέρε, εἰ δοκεῖ, ἀπὸ τοῦ ξύλου

τούτου ἐφ' ἑτέρον μεταγάγωμεν τὸν λόγον, ἀπὸ τοῦ ξύλου τούτου ἐπὶ τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ, καὶ ἴδωμεν τίνα μὲν τούτο εἰσήγαγε τὰ κακὰ, τίνα δὲ ἐκείνῳ προεξένησεν τὰ ἀγαθὰ· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τὸ ξύλον εἰσήγαγε τὰ κακὰ, ἀλλ' ἡ προαίρεσις ἡ ῥάθυμος καὶ ἡ καταφρόνησις, ἣν περὶ τὴν ἐντολὴν ἐπέδειξετο. Ἐκεῖνο τὸ ξύλον θάνατον ἐπέσηγάγε· μετὰ γὰρ τὴν παράδοσιν ὁ θάνατος ἐπέσηλάθεν· ἀλλὰ τοῦτο τὴν ἀθανασίαν ἐχαρίσατο· ἐκείνῳ παραδίδου ἐξέβαλε, τοῦτο εἰς οὐρανοὺς ἡμᾶς ἀνήγαγεν· ἐκεῖνο διὰ μίαν παράδοσιν τοσαύτῃ τιμωρίᾳ ὑπεύθυνον τὸν Ἀδὰμ κατέστησε· τοῦτο τὰ μυρία ἡμῶν φορτία τῶν ἀμαρτημάτων ἀφανίσαν, τὴν πρὸς τὸν Δεσπότην ἡμῶν παρρησίαν δεικνύον. Εἶδετε ξύλον καὶ ξύλου διαφορὰ; εἶδετε διαδόλου κακούργιαν, καὶ ἀνθρώπου ῥαθυμίαν, καὶ Δεσπότης φιλόανθρωπος; Καθοπίσωμεν τοῖνον, παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἑαυτοὺς τῷ ὅπλῳ τοῦ ζωοποιοῦ τούτου ξύλου, καὶ νεκρώσωμεν τὰ ψυχοφθόρα πάθη τῇ τούτου δυνάμει, καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος οὕτως φησιν· *Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις*. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτον ἐστίν· [133] Οἱ ὀλικῶς ἀναθάντες ἑαυτοὺς τῷ Χριστῷ, ἀνενέκρυσαν πᾶσαν ἐπιθυμίαν ἄστοπον ἐπιγινωμένην τῇ σαρκὶ, πρὸς τὸ λυμῆνασθαι πάσας τὰς τῆς ψυχῆς ἐνέργειας. Τοῖσι οὖν καὶ ἡμεῖς καταπολουδοῦντες, ἀνενέργητα ἡμῶν κατασκευάσωμεν τὰ μέλη πρὸς τὴν τυραννίδα τὴν ἐκ διαβολικῆς ἐνέργειας ἡμῖν ἐπανισταμένην, ἵνα καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἀταράχως διαπλεύσωμεν τὸ ζαλῶδες τοῦτο καὶ ἐπικίνδυνον πέρατος, καὶ εἰς τοὺς γαλήνους λιμένας· καταντήσαντες τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίας, ἐπιτυχεῖν ἀξιωθώμεν τῶν ἐπιτηγμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA IZ'.

Καὶ ἤκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν.

α. Ἰκανῶς, οἶμαι, κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν πρώην τὴν διὰ τοῦ ξύλου ἑρμηνείαν διεξήλθομεν, διδάξαντες τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, τίνας ἔνεκεν γινώσκον καλοῦ καὶ πονηροῦ αὐτὸ ἐκάλεσεν ἡ θεία Γραφή· διὰ βούλομαι σημεῖον τοῖς ἐξῆς ἐπεξελθεῖν, ἵνα μάθῃτε τοῦ Θεοῦ τὴν ἄφατον ἡ φιλοανθρωπίαν, καὶ ὅση κέχρηται συγκαταβάσει διὰ τὴν περὶ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον κηδεμονίαν. Πάντα γὰρ ἐποίησε καὶ ἐπραγματεύσατο, ὥστε τὸ ζῶον τοῦτο τὸ λογικὸν τὸ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθὲν ἐν πάσῃ τιμῇ τυγχάνειν, καὶ κατὰ μὲν ἐλαττωθῆναι τῆς τῶν ἀγγέλων διαγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν σίματι τὴν ἐκείνων ἀπάθειαν κακῆσθαι. Ἐπειδὴ δὲ διὰ ῥαθυμίαν εἶδε παραδάντας ἀφορτέρους τὰ ὑπ' αὐτοῦ προσεταγμένα, καὶ ταῦτα προσναστεῖλαντος αὐτοῦ διὰ τῆς ἀπειθείας, καὶ ἀσφαλεστέρους ἐργασμένου, οὐδὲ οὕτως ἵσταται τῆς φιλοανθρωπίας τῆς ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν ἀγαθότητα μιμούμενος, καθάπερ πατὴρ φιλόστοργος τὸν ἑαυτοῦ παῖδα ὄρων διὰ ῥαθυμίαν ἀνάξια τῆς ἑαυτοῦ εὐγενείας διαπραττόμενον, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνωτάτω τιμῆς εἰς ἐσχάτην εὐτέλειαν κατενεχθέντα, τοῖς πατρικοῖς σπλάγγνοις διαθερμαίνόμενος, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν περιδεῖν ἀνέχεται, ἀλλὰ πάλιν τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπιδεικνύει, βουλόμενος καὶ μικρὸν τῆς εὐτελείας ἐκείνης ἀπαλλάξει, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀναγαγεῖν τιμῇ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ ἀγαθὸς Θεὸς οἰκτερεῖ· τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐπιβουλῆς, ἥς ὑπέμεινε συναπαθθεῖς τῇ γυναικὶ, καὶ δεξιόμενος τὴν τοῦ διαδόλου συμβουλὴν τὴν διὰ τοῦ βρωφῆς, καθάπερ ἱατρός πρὸς ἀβήρωστοντα καὶ κάμνοντα καὶ καίμενον, καὶ δεδόμενον πολλῆς τῆς θεραπείας καὶ τῶν τοῦ ἱατροῦ χειρῶν, παραγίνεται εὐθέως πρὸς αὐτόν. Ἄλλ' ἵνα καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ῥημάτων

^a Octo mss. οὕτως ἐκαλεῖτο. Paulo post unus Reg. τοῖς τόποις τίθεναι. ^b Sic Savil. et Morel. Quinque mss. περὶ αὐτοῦ. ^c Omnes fere οὐ τῆς κτίσεως. Morel. οὐ τῆς κτίσεως. ^d Παρεσχόμην ante τὴν ἀπόλαυσιν deest in Morel, sed habetur in omnibus fere manuscriptis. ^e Tres mss. ἐγνῶσκον, ἔγνων, χερίτος τε καὶ δόξης, καὶ τῆς αἰσθητῆς γινώσεως πείραν.

^f Culbert. εἰς τοὺς εὐδαίους λιμένας. Savil. εὐδαίους et in περὶ τοῦ marg. εὐδαίονος. ^g Quinque mss. τὴν εὐδαίον. ^h In Morel. ἀπὸ deest. Sed in omnibus pene aliis habetur.

mandati, et ex illo postea intravit peccati cognitio atque pudor, propterea sic appellatum est. Mos enim divinæ Scripturæ est, a rebus accidentibus nomina locis imponere, ubi res contingunt. Eaque propter, lignum hoc vocavit Scriptura divina lignum scientiæ boni et mali, quia circa illud transgressio et observatio mandati erat. Benignus enim Dominus a principio docere volens hominem, conditorem et factorem suum esse visibillum omnium Opificem, qui ipsum formavit, per parvum istud mandatum ostendere voluit se dominum esse; et quasi liberalis dominus, magnam et admirabilem quamdam domum aliqujus usui donans, et non totum pretium, sed aliquantulam ejus partem accipere vult, ut domini jus salvum sibi maneat, et ille interim sciat, se non ædificii¹ dominum esse, sed gratia et beneficentia domini illo frui: sic utique et Dominus noster, cum visibilia hæc omnia homini concederet, et præstaret illi ut versaretur in paradiso, et frueretur omnibus quæ in illo erant, ut ne paulatim seductus animo putaret res, quæ sub aspectum cadunt, automata esse, deque sua dignitate altius quidpiam sentiret, jussit ab uno ligno abstinere, magna definita poena, si hoc transgrederetur, ut scire posset, se dominum habere², cujus liberalitate etiam cæteris rebus frueretur. Verum quia multum inconsiderato se gerens una cum uxore in tantam ruinam concidit, quod præceptum transgressus esset, et de ligno gustasset, ideo lignum ipsum scientiæ boni et mali nominavit. Non quod antea ignoraverit bonum et malum: nam sic non ignoravit, ut serpenti mulier dixerit: *Dixit Deus, Ne comedatis ex illo, ne moriamini*; itaque sciebat mortem poenam esse, si mandatum transgrederentur: sed quia post hujus esum et superna gloria spoliati, et sensibilem nudationem experti sunt³, ideo vocavit lignum scientiæ boni et mali: erat enim circa illud quasi quedam obedientiæ exercitatio.

Moralis exhortatio. — Didicistis quare dixit: *Aperti sunt oculi illorum, et cognoverunt quod nudi erant*? Cognovistis quare lignum hoc scientiæ boni et mali vocetur? Cogita enim quanto pudore affecti sunt post hujus esum, cum transgressi fuissent præceptum Domini: *Consuerunt enim folia ficus, et fecerunt sibi succinctoria*. Vide a quanta gloria in quantam vilitatem deducti sint. Qui antea quasi terrestres angeli vivebant, tegmen sibi ex foliis excogitant. Tantum malum est peccatum. Non solum enim nos a superna benevolentia alienos facit, sed et ad multum pudorem et vilitatem deducit: et cum nos privat bonis quæ jam possidebamus, omnem etiam fiduciam auferit. Sed ne sursum deorsumque versando peccatum, quod per esum ligni et inobedientiam hominem dejecit, luctuosior evadat oratio: age, si placet, ab hoc ligno ad aliud, nempe ad lignum crucis, sermonem vertamus, et videamus quænam mala illud intulit, et quæ bona istud conciliavit; imo non lignum

attulit mala, sed voluntas segn's, et contemptus præcepti. Lignum illud mortem introduxit: nam post prævaricationem mors intravit, sed istud immortalitatem largitum est; illud e paradiso eiecit, istud in celos nos reduxit; illud propter unam transgressionem tanti supplicii reum Adam fecit, istud nos plurimis peccatorum sarcinis exoneravit, fiduciamque ad Deum nobis concessit. Vidistis ligni et ligni differentiam? vidistis diaboli malignitatem, hominis peccatum, et Domini misericordiam? Armemus itaque nos ipsos, obsecro, carissimi, armis ligni hujus vivifici, ipsiusque virtute perniciosos animo affectus mortificemus; uti et apostolus Paulus his verbis monet: *Qui vero sunt Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus et concupiscentiis* (Gal. 5. 24). Quod autem dicit, est hujusmodi: Qui se totos Christo dedicarunt, absurdum omnem concupiscentiam mortificaverunt in carno subortam, ut omnes animi corrumpat operationes. Hos igitur et nos imitantes, membra nostra ad bellum instruamus adversus tyrannidem ex diabolica operatione in nos insurgentem, ut et in præsentī vita turbulentum hoc et periculosum mare intrepide trajiciamus, et ad divinæ benignitatis tranquillos portus pervenientes, bona Deum diligentibus promissa consequi valeamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

Et audiverunt vocem Domini. Dei deambulantis in paradiso in meridie (a) (Gen. 3. 8).

1. Satis, opinor, pro nostra virili nuper locum de ligno interpretati sumus, docentes caritatem vestram, quare divina Scriptura lignum cognoscendi bonum et malum ipsum vocavit: proinde hodie animus est ad sequentia pergere, ut discatis ineffabilem Dei benignitatem, et quanta sermonis attemperatione usus sit nostræ naturæ providentiam et curam habens. Omnia enim fecit et operatus est, ut rationale hoc animal a se conditum, in omni honore esset, et in nullo angelorum vita deterius foret, sed et in corpore illorum possideret impassibilitatem. Cæterum ut vidit utrosque peccando transgressos per negligentiam ea quæ a se præcepta erant, idque postquam minis eos repræserat, ut tutiores redderet, ne sic quidem a benignitate sua cessat, sed semper sui similis, quemadmodum clementissimus pater filium indignum quid nobilitate sua per negligentiam commisisse, et a summo honore in extremam vilitatem reductum videns, paternis visceribus commotus, non illum auxilio destitutum sinit, sed iterum suum agit officium, ut paulatim ipsum a vilitate illa liberatum, pristinæ restituat dignitati. Simili modo bonus Deus misertus est hominis, cum uxore sua diaboli insidiis circumventi, cujus per serpentem consilium acceperat: veluti medicus ad infirmum, et ægotantem, jacentem, indigentemque curæ et medici manu, protinus accedit. Sed ut et ex verbis

¹ Omnes fere habent, *creationis*.

² Tres Mss. legunt, *gratia et gloria suolati se nosse scribibiliter caperunt*.

(a) Hic Coishn. et quatuor alii Codd. Scripturæ textum longe prosequuntur.

discatis quam ineffabilis sit Dei benignitas, operæ pretium fuerit audire quæ lecta sunt. *Et audierunt, inquit, vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad meridiem, et delituerunt tam Adam, quam uxor illius a facie Domini in medio ligni paradisi.* Ne inconsideranter, dilecti, prætereamus quæ a divina Scriptura dicta sunt, neque in verbis ipsis hæreamus, sed consideremus ob nostram imbecillitatem tantam hic adhiberi verborum humilitatem, et ob salutem nostram omnia ut Deo dignum est agi. Nam si vellemus verba ut sunt pronuntiata sectari, et non indigne, ut de Deo loquentes decet, exponere, dic, quæso, annon multa hinc sequerentur absurda? Ecce enim statim ex his quæ principio lecta sunt, hoc spectare licet. *Et audierunt vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad meridiem, et delituerunt.* Quid dicis? an deambulat Deus? an pedes ipsi tribuemus, et de eo nihil sublime cogitabimus? Non ambulat Deus: abest. Quomodo enim ambularet, qui ubique præsens est, et omnia implet? cui cælum thronus, et terra scabellum (*Isai. 66. 1*), ipse in horto continetur? Quis cordatus hoc diceret? Quid igitur est, *Audierunt vocem Domini Dei deambulantis in horto ad meridiem*? In sensum mali illos deducere voluit, ut in magno mentis angore constituerentur: id quod et factum est. Tauto siquidem sensu affecti sunt, ut cum advenisset Deus, sese occultare conati sint. Mox ruina ut intravit peccatum, et prævaricatio, pudor ac verecundia illos invasit.

Conscientia incorruptus iudex. Conscientiæ opus. — Quippe iudex incorruptus, conscientiam dico, cum adversus hominem exurgeret, clara voce clamabat, accusabat et ostendebat, et quasi ante oculos scribebat ipsis peccatorum magnitudinem. Ideo enim benignus Dominus principio cum formaret hominem, conscientiam illi indidit accusatricem perpetuam, quæ decipi et fallaciam ferre posset nunquam. Et licet quis admissio peccato, perpetratoque aliquo facinore illicito, omnes homines celet, illam tamen accusatricem non poterit latere, sed quocumque abeat, illam perpetuo intra se habet obturbantem, laniantem, flagellantem, nunquam quiescentem: sed et domi, et in foro, et in cœtibus, et in mensa, et dormientem, et surgentem adoritur, rationem delictorum exigit, obque oculos ponit et delictorum gravitatem, et subsequituram pœnam, et quasi medicus optimus non cessat sua medicamenta apponere: et si semel depellatur, neque sic desistit, sed continuam sollicitudinem gerit.

2. Hoc enim conscientiæ opus est, ut jugiter memoriam ingerat, nec permittat unquam in factorum oblivionem nos venire: sed ob oculos proponat, ut vel hac ratione nos tardiores faciat, ne in eadem peccata prolabamur. Nam si cum ex conscientia tantum nobis sit subsidium, et tantum adiutorium, et si hanc habentes vehementem accusatricem, quæ nostram mentem flagellet, et cor lancinet, et quovis carnificæ gravius instet, plerique neque sic ignaviam vincimus: si hoc destitueremur subsidio, quo non tunc statim excideremus? Propterea primigenius homo ut illum sensum accepit, adventum Domini secum cogitans,

statim se occultavit. Quare, dic, ore? Quoniam videbat sibi truncem adstare accusatorem, conscientiam dico. Neque enim alium illum objurgatorem habebat et testem peccatorum, sed unicuique illum quem intrinsecus circumferebat. Atamen præter conscientiam accusationem, etiam privato gloriæ, quæ illos antea quasi vestimentum fulgidum ambebat, docebat illos per ipsam nuditatem admitti peccati magnitudinem. Itaque quia post grave peccatum illud pudore circumfusi erant, delitescere tentaverunt. *Audierunt enim, inquit, vocem Domini Dei deambulantis in horto ad meridiem, et occultaverunt se tam Adam, quam uxor ejus a facie Domini Dei in medio paradisi.*

Nihil peccato pejus. — Nihil peccato pejus, dilecte; ipsum enim ut introierit, non solum pudore nos replet, sed et insipientes reddit eos qui antea intellectus et sapientia multa præditi fuerant. Animadvertite, obsecro, quam insipienter agit nunc, qui antea tanta pollebat sapientia, qui ex actis ipsis traditam sibi sapientiam nobis declarabat, qui talia prophetabat. *Audita vocem Domini Dei deambulantis in horto ad meridiem, occultavit se tam ipse quam uxor ipsius a facie Domini Dei in medio ligni paradisi.* Quantæ hoc est insipientiæ, quod a Deo, qui ubique præsens est, a Creatore, qui ex nihilo res ut essent produxit, qui abscondita scit (*Psal. 32. 15*), qui finxit sigillatim corda hominum, et intelligit omnia opera eorum, qui scrutatur corda et renes (*Psal. 7. 10*), qui etiam ipsos cordis motus cognoscit, abscondere se conentur (*Psal. 45. 23*)? Sed ne mireris, dilecte: talis enim peccantium consuetudo est, ut tametsi occultari non possint, occultari tamen velint, et studeant. Ut autem scias eos non ferentes pudorem, quo post peccatum sese suffuderant, nudati incorruptibili illa gloria, hoc fecisse, considera ubi occultentur; in medio paradisi. Nam sicut verberones et ingrati quidam famuli, cum non possint se ab hero suo occultare, huc et illuc in angulos domus currere solent, metu illorum animum concutiente: ita et hi nullum invenientes effugium, in ipsa domo, paradiso, inquam, circumaguntur. Nos absque ratione tempus assignatur: *Audierunt enim, inquit, vocem Domini Dei deambulantis in paradiso in meridie*: sed ut discas Domini benignitatem, quod ne modicum quidem distulerit, sed mox, ut vidit quod factum erat, et ulceris magnitudinem, ad opitulandum festinaverit, ut ne ulcus grassando fieret incurabile vulnus: idcirco ut præveniat accelerat, et velociter crescenti ulceri adest, ac pro sua bonitate neque ad parvum tempus a cura sua illum destitutum relinquit. Nam tantam præ se ferebat rabiem salutis nostræ inimicus, qui semper nostris bonis invidet, ut mox sub initium moliretur insidias, et suo pernicioso consilio ipsos admirabili illa vita privaret. Sed solers ille artifex Deus, qui sua sapientia res nostras dispensat, videns diaboli malignitatem, et hominis segnitiam, quo per mulierem deceptus, in tantam incidit confusionem, mox adest, et quasi mansuetus et benignus iudex in tribunali terrore et horrore pleno sedet, et examinat diligenter: per hoc nos docendo, ne congeneres vo-

μάθητε τὴν ἀπατον τοῦ Θεοῦ συγκατάδασιν, ἀναγκαῖον ἀκούσαι τῶν ἀνεγνωσμένων. Καὶ ἤκουσαν, φησί, τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, καὶ ἐκρύβησαν ὁ τε Ἀδάμ [154] καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου. Μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν, ἀγαπητοί, τὰ εἰρημένα παρὰ τῆς θαλάσσης Γραφῆς, μηδὲ ταῖς λέξεσιν ἀναπορῶμεν, ἀλλ' ἐννοῶμεν, ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν τὴν ἡμετέραν ἡ ταπεινότης τῶν λέξεων ἐγκρίνεται, καὶ θεοπροπῶς ἀπαντα γίνεσθαι διὰ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν. Εἰπέ γάρ μοι, εἰ βουλῆθε ἵμεν ὅτι προφορᾷ τῶν ῥημάτων κατακολουθεῖται, καὶ μὴ θεοπροπῶς ἐκλαβεῖν τὰ λεγόμενα, πῶς οὐ πολλὰ εἴπεται τὰ ἄτοπα; Ὅθεν γὰρ ἐξ αὐτοῦ τοῦ προομίου τῶν ἀνεγνωσμένων σκοπήσωμεν. Καὶ ἤκουσαν, φησί, τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, καὶ ἐκρύβησαν. Τί λέγει; ὁ Θεὸς περιπατεῖ; καὶ πόδας αὐτῷ περιάβωμεν; καὶ οὐδὲν ὀφηλὴν ἐκ τούτου ἐννοήσωμεν; Οὐ περιπατεῖ ὁ Θεός· μὴ γένοιτο. Πῶς γὰρ ἂν, ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν; οὐ ὁ οὐρανὸς θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον, οὗτος τῷ παραδείσῳ ἐμπεριέχεται; Καὶ τίς ταῦτα ἂν εἴποι τῶν νοῦν ἔχοντων; Τί οὖν ἐστὶ τὸ, ἤκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν; Αἰσθῆσιν αὐτοῖς τοιαύτην ἡδουλήθη παρασχέιν, ἵνα εἰς ἀγωνίαν αὐτοῖς ἐμβάλῃ· ὁ δὲ καὶ γέγονε. Τοσαύτην γὰρ ἔσχον ὡς τὴν αἰσθῆσιν, ὡς τοῦ Θεοῦ παραγενομένου κρύπτεσθαι ἐπιχειρεῖν. Ἐπεισῆλθε γὰρ ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ παράβασις, καὶ κατεσκευάσθη αὐτοῖς ἡ αἰσχύνη.

Ὁ γὰρ ἀδίκαστος δικαστής, τὸ συνεῖδός λέγω, κατεξαιστώμενος λαμπρᾷ τῇ φωνῇ ἰδέα, καὶ κατηγόρει, καὶ ἰδεῖν, καὶ ὥσπερ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑπέγραψεν αὐτοῖς τῶν ἀμαρτημάτων τὸ μέγεθος. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ φιλόσοφος Δεσπότης ἐνωθεν καὶ ἐκ προομίων διαπλάττων τὸν ἄνθρωπον, τὸ συνεῖδός αὐτῷ ἐνέθετο κατηγόρον ἀδιάλεπτον, παραλογισθῆναι μὴ δυνάμενον, μηδὲ ἀπάτην ἐπομείναι ποτε. Ἀλλὰ κἂν πάντας ἀνθρώπους λαθεῖν πᾶς δυνήσθῃ τὴν ἀμαρτίαν ἐργασάμενος καὶ τὴν ἄτοπον πρᾶξιν ἐπιτελέσας, ἐκείνον τὸν κατηγόρον λαθεῖν οὐ δύναται, ἀλλὰ περιέρχεται διηνεκῶς αὐτὸν ἐνδὸν ἔχον νοηλοῦντα, καταξαινόντα, μαστιζόντα, οὐδέποτε ἡρεμούντα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν συλλόγοις, καὶ ἐν τραπεζῇ, καὶ καθεύδοντι, καὶ διανισταμένῳ ἐπιτιθέμενον, καὶ δίκην ἀπαιτοῦντα τῶν πεπλημμελημένων, καὶ ὅπ' ὅβιν ἄγοντα καὶ τῶν ἡμαρτημένων τὴν ἀτοπίαν, καὶ τὴν ἐπομένην αὐτῷ κώλασιν. καὶ καθάπερ ἱατρὸς ἀριστος· οὐ παύεται τὰ παρ' αὐτοῦ φάρμακα ἐπιτιθεῖς· κἂν ἴδῃ διακρουόμενον, οὐδὲ οὕτως ἀφίσταται, ἀλλὰ διηνεκῇ τὴν ἐπιμέλειαν ποιεῖται.

β'. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ ἔργον, ἀδιάλεπτον ὑπόμνησις· εἰσάγειν, καὶ μὴ συγχωρεῖν αὐτῷ λήθην ποτὲ ποιήσασθαι τῶν ἐργασμένων, ἀλλ' ὅπ' ὅβιν αὐτῷ τίθεσθαι, ἵνα κἂν ταύτη ἀνηρωτέρους ἡμᾶς ἐργάσθῃται πρὸς τὸ τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἔχοντες συμμαχίαν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ συνεῖδός βοήθειαν, καὶ τὸν σφοδρὸν τοῦτον κατηγόρον ἐπικείμενον, καὶ μαστιζόντα ἡμῶν τὸ συνεῖδός, καταξαινόντα τὴν καρδίαν, [155] καὶ δημίῳ παντός βαρύτερον ἐπικείμενον, οὐδὲ οὕτως οἱ πολλοὶ τῆς ῥαθυμίας περιγινώμεθα· εἰ μὴ ταύτην εἰχομεν τὴν βοήθειαν, ποῦ οὐκ ἂν ταχέως ἐξωκεῖλαμεν; Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ

* Alii ei μὲν γὰρ βουλῆθημεν. ὁ Savil. et multi mss. γένεσθαι· ἐπειδὴ γὰρ τοιαύτην ἔσχον. Mox lidem παραγενομένου, κρύπτεσθαι ἐπιχειροῦσιν· ἐπεισῆλθε γὰρ. Mox Reg. unus κατασκευάσθη. Intra alii ἐνδύα, ei mss. ἀμαρτηθέντων. ὁ Savil. et octo mss. ἔργον τὸ ἀδιάλεπτον, ὑπόμνησιν. In Morel. et deest. ὁ Quatuor mss. ei Savil. βαρύτερον ἐπικείμενοντα.

πρωτόκλαστος νῦν αἰσθῆσιν λαβὼν τοιαύτην, καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ Δεσπότη ἐννοήσας, εὐθέως κρύπτεται. Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; Ἐπειδὴ ἑώρα σφοδρὸν αὐτῷ τὸν κατηγόρον ἐφεστῶτα, τὸ συνεῖδός λέγω. Οὐδένα γὰρ ἕτερον εἶχε τὸν διελέγοντα καὶ μάρτυρα ὄντα τῶν ἐπιτασιμῶν, ἀλλ' ἐκείνον μόνον, ὃν ἐνέθεν περιέφερον. Ἄλλως δὲ μετὰ τῆς τοῦ συνεῖδός κατηγορίας καὶ ἡ ἀφαίρεσις τῆς δόξης τῆς πρότερον αὐτοῖς καθάπερ ἱμάτιον λαμπρὸν περιστελλούσης ἐδόξασκεν αὐτοὺς διὰ τῆς γυμνότητος τῆς ἀμαρτίας ἧς εἰργάσαντο τὸ μέγεθος. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐκείνην τὴν χαλεπὴν αἰσχύνῃ περιεβλήθησαν, κρύπτεσθαι ἐπιχειροῦν. ἤκουσαν γὰρ, φησί, τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, καὶ ἐκρύβησαν ὁ τε Ἀδάμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου.

Οὐδὲν ἀμαρτίας χεῖρον, ἀγαπητέ· αὕτη γὰρ ἐπισπείρουσα οὐ μόνον αἰσχύνῃς ἡμᾶς πληροῖ, ἀλλὰ καὶ ἀνοήτους ἐργάζεται τοὺς πρότερον συνετοὺς, καὶ σοφίας πολλῆς πεπληρωμένους. Ἐννόησον γὰρ μοι πόση τῇ ἀνολίῳ λοιπὸν κίχρηται ὁ τοσαύτης μετέχων σοφίας πρὸς τοῦτο, ὁ διὰ τὴν παραγμάτων ἡμῶν τὴν παρασχεθεῖσαν αὐτῷ σοφίαν ἐπιδεικνύμενος, ὁ τοιαῦτα προφητεύσας· Ἀκούσας, φησί, τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, ἐκρύβη αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου. Πόσους οὐκ ἂν εἴη τοῦτο ἀνόλους, τὸν θεὸν τὸν πανταχοῦ παρόντα, τὸν δημιουργόν, τὸν ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος· εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγαγόντα, τὸν τὰ λανθάνοντα ἐπιστάμενον, τὸν πλάσαντα καταμύνας τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ συνιέντα εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν, τὸν ἐτάζοντα καρδίας καὶ νεφροῦς, τὸν αὐτὰ τὰ κινήματα τῆς καρδίας ἡμῶν ἐπιστάμενον, τοῦτον κρύπτεσθαι ἐπιχειροῦν; Ἀλλὰ μὴ θαυμάσης, ἀγαπητέ· τοιοῦτον γὰρ τῶν ἀμαρτανόντων τὸ ἔθος· κἂν μὴ δύνωνται λανθάνειν, ὅμως σπουδάζουσι λανθάνειν. Ὅτι γὰρ οὐ φέροντες τὴν αἰσχύνην ἣν μετὰ τὴν ἀμαρτίαν αὐτοὺς περιέβαλον, γυμνῶσαντες αὐτοὺς τῆς ἀφάρτου· δόξης ἐκείνης, τοῦτο ἐποιοῦν, ἐννοεῖ καὶ ποῦ κρύπτονται· ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου. Καθάπερ γὰρ μαστιγία τινὲς καὶ οἰκτεῖται, ἀγνώμονες, οὐ δυνάμενοι λαθεῖν τὸν οἰκτεῖν Δεσπότην, ὥς κακίστος περὶ τὰς γυναικας τοῦ οἴκου περιτρέχειν ἐπιχειροῦσι, τοῦ φόβου κατασεινόντος αὐτῶν τὴν διάνοιαν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ οὗτοι οὐδεμίαν εὐρίσκοντες ἀποφυγὴν, ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ περιστρέφονται, τοῦτ' ἐστὶν ἐν τῷ παραδείσῳ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ πρόσκειται ὁ καιρός· ἤκουσαν γὰρ, φησί, τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν· ἀλλ' ἵνα μάθῃς τοῦ Δεσπότη τοὺς φιλανθρωπίαν, ὅτι οὐδὲ [156] τὸ τυχερὸν ἀνεβάλετο, ἀλλ' εὐθέως εἶδε τὸ γεγονός, καὶ τοῦ ἔλκους τὸ μέγεθος, καὶ ἐπὶ τὴν λατρείαν ἐπέσπευσε, ἵνα μὴ νομῇ ἐργασάμενον τὸ ἔλκος, ἀνάταν τὸ τραῦμα κατασκευάσῃ· διὰ τοῦτο προκαταλαμβάνειν ἐπιτίγεται, καὶ εὐθέως πρὸς τὴν νομὴν τοῦ ἔλκους ἵσταται, καὶ οὐδὲ πρὸς βραχὺ κατέλειπεν ἀπρονόητον, τὴν οἰκτεῖν ἀγαθότητα μισοῦμενος. Καὶ γὰρ τοσαύτην ἀπεδείξατο τὴν μανίαν ὁ ἐχθρὸς τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, ἀεὶ βασκαίνων τοὺς ἡμετέροισι ἀγαθοῖς, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν προομίων τὴν ἐπιβουλὴν ἐργάσασθαι, καὶ διὰ τῆς ὀλεθρίου συμβουλῆς τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης διαγωγῆς αὐτοὺς ἀποστερηθῆσαι. Ἀλλ' ὁ εὐμήχανος Θεός, ὁ κατὰ τὴν αὐτοῦ σοφίαν τὰ ἡμέτερα οἰκονομῶν, ὁρῶν μὲν καὶ τοῦ διαδόλου τὴν γεγεννημένην κακουργίαν, καὶ τοῦ ἀνθρώπου δὲ τὴν ῥαθυμίαν, δι' ἧς εἰς τοσαύτην αἰσχύνην αὐτὸν περιέβαλε συναπαρθεῖς τῇ γυναικί, ἐφίσταται, καὶ καθάπερ δικαστὴς ἡμερος καὶ φιλόανθρωπος καθίζει· δικαστήριον φόβου καὶ φόβικης γέμον, καὶ τὴν ἐξέτασιν μετὰ ἀκριβείας ποιεῖται· ἡμᾶς διὰ τούτου παιδεύων, μὴ πρότερον τοῦς

* Savil. et quidam mss. γυμνωθέντες· τῆς ἀφάρτου. Tres mss. τῆς ἀφάρτου.

ζυμογενεῖς καταδικάζειν, πρὶν ἂν ἀκριδῇ τὴν ἐξέτασιν ποιησώμεθα.

γ'. Ἀκούωμεν τοίνυν, εἰ δοκεῖ, τίνα μὲν ὁ δικαστὴς ἔπερωτᾷ, τίνα δὲ οἱ κατάδικοι ἀποκρίνονται, καὶ ποίας τιμωρίας δέχονται, καὶ ποῖα καταδίκη ὑπεύθυνος γίνεται ὁ τὴν τοσαύτην ἐπιβουλὴν εἰς αὐτοὺς ἐργασάμενος. Ἀλλὰ συντείνετε μοι, παρικαλῶ, τὴν διάνοιαν, καὶ διὰ πολλοῦ τοῦ φόβου τοῖς λεγομένοις προσέχετε. Εἰ γὰρ δικαστὴν ὄρῳντες ἐπίγειον ἐφ' ὠψήλου βήματος καθήμενον, καὶ τοὺς καταδικαζομένους εἰς μέσον ἀγοντα, καὶ καταβαίνοντα, καὶ τιμωρούμενον, μετὰ πολλοῦ τοῦ δέους παρεστήκαμεν ἀκούσαι βουλόμενοι, τί μὲν ὁ δικαστὴς λέγει, τί δὲ ὁ ὑπεύθυνος ἀποκρίνεται· πολλῶ μᾶλλον νῦν τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς δίκαιον, ὁρῶντας τὸν Δημιουργὸν τῆς φύσεως δίκην εἰσπραττόμενον τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντων. Ἀλλ' ἔάν προσέχητε μετὰ ἀκριβείας, ὁφείθε πόσον τὸ μέσον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων περὶ τοὺς ὁμογενεῖς αὐστηρότητος. Καὶ ἐκάλεισε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; Ἐξ αὐτῆς τῆς ἐρωτήσεως ἔδειον ἐκπλαγῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν, οὐχ ἂν ἐκάλεσε μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ δι' ἑαυτοῦ ἐκάλεσεν ὅπερ ἀνθρώποι οὐκ ἂν ποτε ἀνάσχοιντο ἐπὶ τῶν ὁμογενῶν, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς ἀφύσεως κοινωνούντων. Ἰστε γὰρ ὅτι, ἐπειδὴν ἐφ' ὠψήλου τοῦ βήματος καθήμενος δίκην εἰσπράττονται τοὺς τὰ φαῦλα ἐργασασμένους, οὐκ ἀξιοῦσιν αὐτοὺς τῆς οἰκείας ἀποκρίσεως, καὶ διὰ τοῦτο δεικνύντες αὐτοῖς, ὅση ἀτιμία ἐκ τούτου περιέβαλον διὰ τῆς τῶν πονηρῶν πράξεων ἐργασίας· ἀλλ' ὁ μὲν δικαστὴς ἀποκρίνεται, ἕτερος δὲ τις ἐστὼς διαδιδάσκει τὰ παρὰ τοῦ δικαστοῦ τῷ ὑπευθύνῳ, καὶ τὰ παρ' ἐκείνου πάλιν διαπορθεύει τῷ δικαστῇ· καὶ τοιοῦτον ἂν ἴδοι τις τῶν δικαζόντων πανταχοῦ τὸ ἔθος. Ἀλλ' ὁ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ εἰ; Αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ καλεῖ· Καὶ ἐκάλεσε, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; Ὅρα πόση δύναμις ἐναπόκειται ἐν τῇ βραχείᾳ ταύτῃ λέξει. Καὶ αὐτὸ [137] μὲν γὰρ τὸ καλεῖσαι πολλῆς καὶ ἀφάτου φιλανθρωπίας, καὶ τὸ τῷ καταισχυνμένῳ, καὶ μηδὲ ἄραι ἢ τὸ στόμα τολμῶντι, μηδὲ διανοίξει γλῶτταν, καὶ ἀφορμὴν δοῦναι, διὰ τῆς ἐρωτήσεως, πολλῆς ἀγαθότητος· τὸ δὲ καὶ λέγειν, Ποῦ εἶ; πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχὺν μετὰ τῆς φιλανθρωπίας. Μονονοῦχ γὰρ αἰνίττεται αὐτῷ διὰ τούτου λέγων πρὸς αὐτόν· Τί γέγονεν; Ἐτέρωθι σε κατέλιπον, καὶ ἐτέρωθι νῦν εὐρίσκω· ἐτέρωθι ὁδῇ ἡμισυσμένον καταλιπὼν, νῦν εὗρον ἐν γυμνότητι. Ποῦ εἶ; Πόθεν σοι συνέδωκε τοῦτο; Τίς σε εἰς τοσαύτην ἤγαγε μεταβολήν; Ποῖος ληστής καὶ τοιχωρῦχος οὕτως ἀθρόον ἅπασαν τοῦ πλούτου τὴν περιουσίαν ἀφελόμενος, ἐν τοσαύτῃ σε πενίᾳ κατέστησε; Πόθεν σοι τῆς γυμνώσεως ἡ αἰσθησις γέγονε; Τίς σοι αἴτιος τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ θαυμαστοῦ ἐκείνου ἐνδύματος, ὃ περιβεβλημένος ἐτύγχανες; Τίς ἡ ἀθρόα αὕτη μεταβολή; Ποία καταιγὶς οὕτω σφοδρὰ ταχέως ἅπαντά σου τὸν φόρον κατέδυσε; Τί γέγονεν, ὅτι τὸν τοσαῦτα εὐεργετήσαντα, καὶ εἰς τοσαύτην ἀναγαγόντα τιμὴν κρύπτεσθαι ἐπιχειρεῖς; Τίνα δεδοικώς νῦν λανθάνειν σπουδάζεις; Μὴ γὰρ κατήγορος παρίστηαι; μὴ γὰρ μάρτυρες ἐπεστήκασι; Πόθεν σοι ἡ τοσαύτη δειλία καὶ ὁ φόβος κατεσκεδάσθη; Τῆς φωτὸς σου ἤκουσα, φησὶ, περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐροθήθη· Δεῖ γυμνὸς εἶμι, καὶ ἐκρύβην. Πόθεν σοι ἡ γνῶσις τῆς γυμνώσεως γέγονεν; εἰπέ μοι· τί τὸ καινὸν καὶ παραδόξον; Τίς ἂν τοῦτο ἡδυνήθη ποτὲ ἀναγ-

* Morel. ὅπερ ἀνθρώπων τις. ἀνάσχοιτο... αὐτῷ. ὁ Reg. et Savil. μηδὲ διδάρα. Muk Savil. κινῆσαι γλῶτταν. ὁ Reg. κατεστράδασθη.

γεῖλαι σοι, εἰ μὴ σὺ σαυτῷ τζούτης αἴτιος ἐγένου τῆς αἰσχύνης; εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ ἐνετειλάμην σοι τοῦτο μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἐφαγες; Ὅρα φιλανθρωπίαν Δεσπότου καὶ ἀνεξικακίας ὑπερβολήν. Δυνάμενος γὰρ εὐθέως μηδὲ ἀποκρίσεως ἀξιώσαι τὸν τοσαῦτα ἡμαρτηκότα, ἀλλ' ὑπὸ τὸ ἐπιτίμιον ἀγαγεῖν, ὃ προλαβὼν ὤρισεν, εἰ παραβαίῃ, μακροθυμεῖ, καὶ ἀνέχεται, καὶ ἔρωτᾷ, καὶ ἀπὸκρισιν δέχεται, καὶ πάλιν ἰωτᾷ μονοσυχί εἰς ἀπολογίαν αὐτὸν ἐκκαλοῦμενος, ἵνα ἀφορμὴν λαβὼν, τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην παράδοξιν περὶ αὐτὸν ἐπιδείξῃται· παιδεύων ἡμᾶς καὶ διὰ τούτου, ἐπειδὴν δικάζωμεν τοὺς ὑπευθύνους^d, μὴ ἀνημέρως αὐτοῖς προσφύρασθαι, μηδὲ τὴν τῶν θηρίων ὁμότητα περὶ αὐτοὺς ἐπιδείκνυσθαι, ἀλλὰ πολλῇ τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τῇ φειδῶ κεχρησθαι, ἅτε δὴ ὡς οἰκείοις μέλεσι δικάζοντας, καὶ τὸ ὁμογενὲς ἐννοοῦντας φιλανθρωπία τὴν τιμωρίαν κεραυνῶναι. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τοσαύτη συγκατάδοσις ἡ θεία Γραφὴ κέχρηται, ἀλλὰ διὰ τῆς παχύτητος^e τῶν λέξεων διδάσκουσα ἡμᾶς τὴν τε τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ εἰς ζῆλον ἀγούσα, ὥστε κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην μιμεῖσθαι τοῦ Δεσπότου τὴν ἀγαθότητα· Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Τίς ἀνήγγειλέ σοι, ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου οὐ ἐνετειλάμην σοι τοῦτο μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἐφαγες; Πόθεν ἂν, φησὶν, ἡδυνήθη τοῦτο γῶναι, καὶ τοσαύτη αἰσχὺν περιβληθῆναι, εἰ μὴ πολλῇ τῇ ἀκρασίᾳ ἐχρήσω, καὶ κατεφρόνησά μου τῆς ἐντολῆς;

[138] δ'. Σκόπει, ἀγαπητὲ, τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβολήν, ὅπως καθάπερ φίλος φίλῳ διαλεγόμενος, καὶ ἐγκαλῶν τὸν παρὰ τὸν παρ' αὐτοῦ ἐνταλθέντα, οὕτω πρὸς αὐτὸν τὴν διδάξιν ποιεῖται. Τίς ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ ἐνετειλάμην σοι τοῦτο μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἐφαγες; Οὐ μικρὰν ἔμφασιν ἔχει καὶ τὸ λέγειν· Τοῦτο μόνου. Μὴ γὰρ ἐτενοχωρήσῃ σου, φησὶ, τὴν ἀπάλαυσιν; Οὐχὶ πᾶσαν δδιδῶν σοι παρέσχον, καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ τὴν ἐξουσίαν δεδωκώς, ἐνὸς τοῦτο μόνου ἀπέχεσθαι ἐνετειλάμην, ἵνα εἰδέναι ἔχῃς, ὅτι ὑπὸ δεσπότην εἶ, καὶ ὀφείλεις ὑπακοὴν τινα ἐπιδεικνύναι; Τίς οὖν ἡ τοσαύτη ῥαθυμία, ὥστε τοσαύτην ἔχοντα ἀπάλαυσιν, μὴ ἀνασχέσθαι μηδὲ τοῦτο τοῦ ἐνὸς ἀποσχέσθαι, ἀλλ' οὕτω ταχέως εἰς τὴν παρ' ἐμοῦ δοθείσαν ἐντολὴν ἐξυθρίσαι, καὶ τοσοῦτοις κακοῖς ἑαυτὸν περιβαλεῖν; Τί σοι τὸ ὑπελὸς γέγονεν; Οὐ προλαβὼν ταῦτα εἰπὼν; οὐ τῷ φόβῳ τοῦ ἐπιτίμιου προαναστελεῖαι ἡθουλήθην, καὶ ἀσφαλεστέρως ἐργάσασθαι; οὐκ εἶπον τὸ μέλλον ὁμῶς συμβῆσεσθαι; οὐ διὰ τοῦτο τὴν βρώσιν ἐκώλυσα, ἵνα μὴ τοῦτοις περιπέσῃτε; Τίς ἂν σε συγγνώμης ἀξιώσειε, τὸν μετὰ τοσαύτας παραγγελίας οὕτως ἀγνώμονα γενόμενον; Οὐ καθάπερ πατὴρ παιδὶ γνησίῳ, οὕτω πάντα διεστείλαμην, καὶ ἐδίδασκε τῶν μὲν ἄλλων ἀπογοῦντασθαι, τοῦτο δὲ ἀποσχέσθαι, ἵνα μὴ πᾶσι σου τοῖς ἀγαθοῖς λυμαίνηται; Ἀλλ' ἴσως ἀγαθὴν καὶ ἀξιοπιστοτέραν ἡγησάμενος τῆς ἐμῆς ἐντολῆς τὴν ἐτέρου συμβουλὴν, καὶ προσδοκῆσας μειζόνων ἐνικέσθαι^f τοῦτο πεποίηκας, καὶ τὰς ἐμὰς ἐντολὰς παρωσάμενος κατετόλμησας τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως. Ἰδοὺ διὰ τῆς παύρας ὧν πέπονθας, ἔμαθες ὅσον τῆς συμβουλῆς ἐκείνης τὸ ὀλέθριον. Εἶδετε δικαστοῦ φιλανθρωπίαν; εἶδετε ἡμερότητα καὶ ἀνεξικακίαν ἁπατον^g; εἶδετε συγκατάδοσιν πάντα λόγον καὶ διάνοιαν ὑπερβαίνουσαν; εἶδετε πῶς διὰ τῆς ἐρωτήσεως καὶ τοῦ λέγειν, Τίς ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυμνὸς εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὐ ἐνετειλάμην σοι τοῦτο μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἐφαγες, οὕτως αὐτῷ ἀνολίξει βούλεται ἀπολογίας, ἵνα καὶ πρὸς τὸν οὕτως ἡμαρτη-

^d Savil. τὼς ὑπευθύνους. ^e Reg. unus διὰ τὴν παχύτητα. ^f Alii ὑπὸ δεσποταίας. Ibid. Morel. ἐπιδεικνύσθαι. ^g Celsius. ἐπίσθαι. Savil. et duo mss. ἐπιτεύξασθαι. ^h Reg. unus addit ἐσπούτου.

stros condemnemus, nisi causa antea diligenter cognita.

3. Audiamus igitur, si placet, quæ judex interroget. quæ rei respondeant, quas pœnas ferant, et cui condemnationi obnoxius fuerit is qui in illos tantas insidias machinatus est. Sed, obsecro, animum attendite, et multo cum timore dicta auscultate. Si enim, cum videmus terrenum judicem in sublimi tribunali sedentem, reos in medium producentem, et suppliciis afficientem, non sine timore adstamus, audire volentes quidnam judex dicat, et quid respondeat reus: multo magis nunc hoc nobis faciendum, cum videmus Opificem naturæ pœnam suis creaturis intentare. Verum si diligenter attendatis, videbitis quantum intersit inter misericordiam Dei, et hominum erga congeneres severitatem. 9. *Et vocavit Dominus Deus Adam, et dixit illi: Adam, ubi es?* Vel ex ipsa interrogatione jure obstupescamus ad eminentem Dei clementiam: non solum quod vocaverit, sed quod per seipsum vocaverit: id quod homines facere numquam ferrent inter se, licet eandem naturam sortiti sint. Scitis enim, cum judices in alto solio sedent, rationesque repetunt a malefactoribus, nec suo eos responso dignari: hoc ipso ostendentes illis, quanta ignominia sese suis flagitiis asperserint: et judex quidem respondet, sed alius quispiam a judice hæc excipiens, reo annuntiat, et judici quoque quæ reus dixerat: et hic ferme ubique judicantium mos est. Verum Deus non sic agit, sed quomodo? Ipso per sese vocat: *Et vocavit*, inquit, *Dominus Deus Adam, et dixit illi: Adam, ubi es?* Vide in brevi hac dictione quanta vis recondita sit. Nam et ipsum vocare, magnæ et ineffabilis est clementiæ, erubescens, et neque os aperire, neque linguam movere audentem vocare, et per interrogationem occasionem dare, id ingentis erat benignitatis: illud autem dicere, *Ubi es?* plurimam una cum benignitate vim habet. Perinde enim subindicare videtur ac si diceret: Quid factum est? In alio te statim reliqui, in alio te invenio: gloria vestitum te reliqui, nunc in nuditate te invenio. *Ubi es?* Unde tibi hoc accidit? Quis te in tantam induxit vicissitudinem? Quis latro vel fur sic semel omnem divitiarum substantiam auferens, in tantam te inopiam deduxit? Unde nuditatis sensus tibi contigit? Quis tibi in causa fuit, ut auferretur a te vestimentum illud admirabile, quo amictus eras? Quæ repentina hæc mutatio? Quæ tempestas ita subito omnes tuas merces demersit? Quid accidit, quod ab eo, qui tibi tanta beneficia præstitit, et in tantum honorem te evexit, occultari satagis? Quem nunc timens, delitescere studes? Num adest accusator? num instant testes? Unde tanta formido, tantæque metus te invasit? 10. *Tuam*, inquit, *deambulantem in paradiso vocem audivi, et timui, quia nudus sum, et abscondi me*¹. Unde tibi nuditatis notitia contigit? dic mihi: quid hoc novum et insolens? Quis hoc umquam annuntiare potuisset tibi, nisi ipse hujus pudoris auctor tibi fuisset? nisi a ligno, de quo præcepi, ut ex eo solo non comede-

ros, comedisses? Vide ingentem misericordiam et patientiam Domini. Nam cum posset ne responso quidem dignari eum qui peccaverat, sed statim pœnam infligere, quam prius statuerat prævaricaturus, patienter tamen agit, tolerat, et interrogat, et responsum accipit: et iterum interrogat, quasi ad defensionem eum provocans, ut arrepta occasione etiam post tantam prævaricationem, suam erga illum misericordiam exhibeat: quo etiam nos docet, ut quando et nos reis jus dicimus, non tam inhumane illis loquamur, neque ferina in illos utamur sævitia: sed cum tolerantia multa et misericordia agamus, utpote nostris ipsorum membris jus dicturi, et cogitantes illos nobis esse congeneres, supplicium misericordia temperemus. Non enim frustra tanta verborum attemperatione utitur divina Scriptura, sed verbis humilibus docet et provocat, ut pro viribus humanis Domini benignitatem imitemur. 11. *Dixitque: Quis annuntiavit tibi quod nudus esses, nisi [quod] de ligno, de quo solo præcepi tibi ne comederes, de illo ipso comedisti?* Unde, inquit, posses hoc scire, te tanto pudore affici, nisi multum intemperans fuisses, et mandatum meum contempsisses?

4. Considera, dilecte, bonitatis Dei excellentiam, quomodo quasi amicus amico loquitur, et quasi expostulat cum eo qui mandata transgressus erat. *Quis annuntiasset tibi quod nudus esses, nisi de ligno de quo solo præcepi tibi ne comederes, de illo ipso comedisses?* Non caret emphasi, et latenti quadam vi, quod dicit, *De quo solo*: quasi diceret, Num adeo angustus fruendi limites tibi præscripsi? Nonne omnem copiam præbui, et omnium quæ in paradiso sunt potestatem tibi concedens, ab hoc unico, ut abstineres præcepi, ut scire posses te sub domino quodam esse, cui obedientiam debes? Quæ igitur tanta negligentia illa, ut tantis fructibus non contentus, ab hoc unico abstinere nolueris, et sic statim ad violandum mandatum quod dedi proruperis, ac te tantis malis implicaveris? Quæ tibi inde utilitas? Annon hæc prælixi? nonne motu pœnæ volui vos coercere et munire? nonne dixi quæ vobis eventura erant? nonne hac de causa, ne in tanta mala incideretis, hunc cibum prohibui? Quis te post veniam dignetur, qui post tanta mandata Deo ingratus fueris? Nonne sicut pater dilectum filium, de omnibus satis dilucide et distincte instruxi, ut de aliis quidem gustares, ab hoc autem abstineres, ut ne omnia tua bona simul perderes? Sed forte ratus es alterius consilium meo mandato melius et fide dignius; et expectatione majorum bonorum hæc fecisti, et contempto mandato meo, de ligno edere ausus es. Ecce quid tibi acciderit, nunc experientia malorum didicisti quanta consilii illius perniciēs. Vidistis judicis clementiam? vidistis mansuetudinem et tolerantiam inenarrabilem? vidistis verborum attemperationem, omni sermone et cogitatione superiorem? vidistis quomodo per interrogationem, et per hæc verba, *Quis annuntiavit tibi quod nudus esses, nisi de ligno, de quo solo præcepi tibi ne comederes, de illo ipso comedisses*, januas illi aperire vult defensionis, ut et misericor-

¹ Post, *abscondi me*, quidam Mss. textum Scripturæ prosequuntur usque ad, *comedisti*.

diam suam erga eum qui tantum peccaverat, declararet? Audiamus et reum, quid ad hæc respondeat.

12. *Et dixit Adam: Mulier quam dedisti ut sit mecum, ipse mihi dedit de ligno, et comedi.* Miserabilia verba, et magna miseratione plena, ac digna quæ ad clementiam Dominum provocent, tam mansuetum et bonitate sua vincentem nostra peccata. Nam postquam multum tolerando illius mentem commovit, et ostendit peccati magnitudinem, quasi defensionem parans ait illi Adam: *Mulier quam dedisti ut sit mecum, ipsa mihi dedit de hoc ligno, et comedi.* Scio, inquit, me peccasse: sed mulier quam dedisti ut sit mecum, de qua ipse dixisti, *Faciamus illi adiutorem secundum eum*, ipsa mihi hujus ruinæ causa fuit. *Mulier quam dedisti ut sit mecum.* Quando enim expectassem ut tanta ignominia me afficeret, quæ ideo condita est, ut mihi solatio esset? Tu mihi ipsam dedisti, tu ipsam mihi adduxisti. Ipsa, nescio unde mota, dedit mihi de ligno, et comedi. Videntur hæc quidem defensionem quamdam præ se ferre, sed prorsus venia caret. Quia enim venia dignus es, inquit, qui mea præcepta oblitus fueris, et qui mulieris donum meis verbis præferendum putaveris? Nam licet mulier cibum dederit, sufficiebat tamen mandatum meum, et timor supplicii, ut te ab esu deterrent. An ignorabas? an nesciebas? Ideo curam vestri gerens prædixi, ne in hæc incideretis: itaque licet mulier tibi ad transgressionem mandati ministrarit, tu propterea insons non eris. Majorem enim fidem mandato meo te habere oportebat, et non solum ut tu ipse ab esu caveres, sed et ut mulierem doceres peccatorum magnitudinem. Capet enim es mulieris (1. Cor. 11. 3), et propter te illa producta est: tu autem ordinem invertisti, et non solum illam non correxisti, sed et ipse simul abreptus es: ac cum oporteret corpus reliquum capiti obsequi, diverso modo res evenit, corporique reliquo caput obsoquutum est, et quæ sursum erant, in infimum locum venerunt. Propterea quoniam totum ordinem invertisti, eo nunc redactus es, qui antea tanta gloria vestitus eras. Quis te satis digne deploraverit, qui tot in te beneficia contuli? Verumtamen licet hæc omnia tibi acciderint, nulli tamen alteri causam adscribe, sed tibi ipsi et tuæ ignaviæ: nemquam enim te nolentem mulier in tantam induxisset ruinam. Num hortata est? num disseruit? num decepit? Dedit tantum, et statim tamque facile ad sumendum cibum adductus es, nullam mandati vel memoriam fecisti: putasti a me te deceptum esse, et propterea cibum hunc tibi non concessisse, ut ne majoribus fruereris. Et qua ratione ego te fallerem, qui tot in te beneficia contuli? Et istuc ipsum quanta beneficentia magnitudo erat, ut prædicendo distinguerem a quo abstinendum esset, ut non incideres in quæ incidisti? Sed hæc omnia nihili faciebas. Ecce nunc experientia te docet, quanta peccatorum tuorum sit magnitudo: reliquum est, ut soli mulieri culpam non adscribas, sed et negligentia tuæ.

5. Igitur satis Adamum alloquutus, postquam confessionem ille delictorum, ut putabat, edidit, peccato

in mulierem translato: vide bonum Dominum, quanta iterum indulgentia dignatur etiam illam suo responso.

13. *Et dixit, inquit, Deus mulieri: Cur hoc fecisti?* Audisti virum in te culpam transferentem, et omnia tibi adscribentem, quæ ipsi in adiutricem data es, atque ideo condita, ut tuis solutiis ipsum foveres, utpote eandem naturam cum ipso sortita. Cur hoc fecisti, o mulier? cur et tibi, et viro tantæ confusionis facta es auctor? Quæ utilitas ex hac intemperantia tibi accrevit? quod ex hoc errore lucrum tibi accessit, quo sponte decepta, etiam virum ejus mali participem fecisti? Quid ergo mulier? *Serpens decepit me, et comedi.* Vide etiam hanc quomodo perterrita peccata sua defendat. Nam sicut vir culpam in mulierem rejicere videtur dicens: *Mulier tulit, et dedit mihi, et comedi:* sic et ipsa nullum effugium inveniens fatetur factum, et inquit: *Serpens decepit me, et comedi.* Mala illa, inquit, bestia hunc nobis lapsum attulit, illius perniciosum consilium in hanc nos ignominiam adiecit, ille me decepit, et comedi. Dilecti, ne transcamus simpliciter, quæ nunc dicuntur; sed diligenter scrutantes, plurimam inde utilitatem percipiamus. Terribile enim judicium est, et horrore plenum: oportetque accurate omnia audientes, magnum thesaurum inferre menti. Considera enim et virum dicentem. *Mulier, quam dedisti ut sit mecum, ipsa mihi dedit, et comedi.* Nusquam necessitas, nusquam violentia, sed electio et voluntas: dedit solum, et non coegit, nec vim attulit. Quin et ipsa quoque apologiam concinnans non dixit: *Serpens coegit me, et comedi:* sed quid? *Serpens decepit me:* ut autem deciperetur, aut non deciperetur, in ipsis erat potestate. *Serpens, inquit, decepit me.* Inimicus¹ enim nostræ salutis opera hujus malæ bestię usus, consilium dedit et decepit: non vim fecit, neque coegit, sed pernicioso consilio fraudes suas opere complevit: quoniam mulierem offendit, quæ deceptionem facile admittenda erat, nulla venia dignam. *Serpens decepit me, et comedi.* Vide bonum Dominum, illorum verbis contentum, et ad plura dicenda non cogentem. Quandoquidem enim hæc non ignorans interrogabat, sed gnarus, et admodum gnarus, ut suam declaret misericordiam, ad illorum se infirmitatem demittit, et ad peccatorum confessionem ipsos provocat. Hæc igitur de causa nihil ulterius ex eis querit. Ediscere forte par erat deceptionis genus; verum ut nobis ostendat se non ignorantem interrogasse, fuit contentus dictis. Nam illa dicendo: *Serpens decepit me, et comedi*, subindicavit perniciosum consilium, quod a diabolo per serpentem accepit, quasi post esum futuri essent tamquam dii. Vidistis quanta diligentia Adam interrogatus est? cum quanta indulgentia in judicium adducta est mulier? quomodo uterque se defendit? Videte demum hic ineffabilem misericordiæ Judicis excellentiam. Postquam mulier dixit: *Serpens decepit me, et comedi:* non jam serpentem dignatur responsione, neque locum ei dat sese purgandi: neque interrogat sicut vi-

¹ Morel., *Vide enim, inimicus.* Nos. pene omnes et Savil.: *Odium enim salutis nostræ.*

κάτα την οικίαν φιλανθρωπίαν ἐπιδείξεται; Ἀκούσω-
 μεν τοίνυν καὶ τοῦ καταδίκου, τί πρὸς ταῦτα ἀποκρίνε-
 ται. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Ἀδάμ· Ἡ γυνή, ἣν ἔδωκας
 μετ' ἐμοῦ, αὕτη μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ἔξουλου, καὶ ἔφα-
 γον. Ἐπειδὴ τὰ ῥήματα, καὶ πολλοῦ τοῦ οἴκου γέ-
 μοντα, καὶ ἱκανὰ πρὸς φιλανθρωπίαν ἐπισπάσασθαι τὸν
 Δεσπότην, τὸν οὕτως ἡμέτερον, καὶ ἀγαθότητι νικῶντα τὰ
 ἡμέτερα κλημμελήματα. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς πολλῆς
 μακροθυμίας κατέσεισεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ ἔδειξεν
 αὐτῷ τοῦ ἁμαρτήματος τὸ μέγεθος, μονονουχὶ ἀπολογίαν
 Ἀδάμ συντιθεῖς, φησὶ πρὸς αὐτόν, Ἡ γυνή, ἣν ἔδωκας
 μετ' ἐμοῦ, αὕτη μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ἔξουλου, καὶ
 ἔφαγον. Οἶδα, φησὶν, ἡμαρτηκώς, ἀλλ' ἡ γυνή, ἣν ἔδω-
 κας μετ' ἐμοῦ, περὶ ἧς αὐτὸς εἶπας, Ποιήσωμεν αὐτῷ
 βοηθόν κατ' αὐτόν, αὕτη μοι αἰτία τοῦ ὀλίθου γέγονεν.
 Ἡ γυνή, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ. [159] Πότε γὰρ προσ-
 ἐδόκησα ταύτην τῇ αἰσχύνῃ με ταύτῃ περιβαλεῖν, τὴν διὰ
 τοῦτο δημιουργηθεῖσαν, ἵνα μοι τὴν παρ' ἐαυτῆς παρα-
 μυθίαν εἰσαγάγῃ; Σὺ μοι αὐτὴν δέδωκας, σὺ αὐτὴν ἤγα-
 γες πρὸς με. Αὕτη τοίνυν, οὐκ οἶδα πότεν κενουμένη,
 ἔδωκέ μοι ἀπὸ τοῦ ἔξουλου, καὶ ἔφαγον. Ταῦτα δοκεῖ μὲν
 ἀπολογίαν τινὰ ἔχειν, πάσης δὲ ἀπεστερήται συγγνώ-
 μης. Ποίας γὰρ ἂν εἴης συγγνώμης ἄξιος, φησὶ, τῶν
 ἐμῶν ἐντολῶν ἐπιλαθόμενος, καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ ῥηθέν-
 των προτιμωτέραν ἡγησάμενος τὴν παρὰ τῆς γυναικὸς
 ὁδόν; Εἰ γὰρ καὶ ἡ γυνὴ ἔδωκεν, ἀλλ' ἡ ἐντολή ἡ ἐμὴ
 καὶ ὁ φόβος τοῦ ἐπιτεμίου ἱκανὸς ἦν παρασκευάσασθαι φυ-
 γεῖν τὴν μετάληψιν. Μὴ γὰρ οὐκ ἤθεις; μὴ γὰρ ἡγνείας;
 Προλαβὼν διὰ τοῦτο εἶπον κηδόμενος ὕμῶν, ἵνα μὴ τοῖ-
 τοις περιπέσῃτε· ὥστε, εἰ καὶ ἡ γυνή σοι πρὸς τὴν παρά-
 θασιν τῆς ἐντολῆς ὑπηρετήσατο, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀνεύ-
 θυνος ἔση. Ἀξιολογιωτέραν γὰρ ἔχρην ἡγήσασθαι τὴν
 παρ' ἐμοῦ ἐντολήν, καὶ οὐ μόνον αὐτὸν σὲ παραιτήσα-
 σθαι τὴν βρώσιν, ἀλλὰ καὶ τῇ γυναικὶ δεῖξαι τῶν ἡμαρ-
 τημάτων τὸ μέγεθος. Κεφαλὴ γὰρ εἰ τῆς γυναικὸς, καὶ
 θεὰ δὲ ἐκαίνη παρ' ἡμῶν· σὺ δὲ τὴν τάξιν ἀνέστρεψας^α,
 καὶ οὐ μόνον ἐκαίτην οὐ δυνάμεισας, ἀλλὰ καὶ συγκατα-
 ἐπέθεθες· καὶ δέον τὸ λοιπὸν σῶμα τῇ κεφαλῇ ἑπασθαι,
 τὸ ἐναντίον γέγονε, καὶ ἡ κεφαλὴ τῷ λοιπῷ σώματι
 ἐξηκολούθησε, καὶ τὰ ἄνω κάτω γέγονε. Διὰ τοῦτο,
 ἐπειδὴ τὴν τάξιν ἔπασαν ἀνέστρεψας, ἐν τοῖς αἰῶνι,
 ὁ πρὸς τοῦτο τοσαύτῃ ὁδῇ περιβεβλημένος. Τίς σε οὖν
 κατ' ἀξίαν δούρειται τῆς ἀφαιρέσεως τῶν τοσοῦτων αγα-
 θῶν; Ἀλλ' ὁμῶς, εἰ καὶ ταῦτα σὲ ἅπαντα συμβέβηκε,
 μηδενὶ ἐτέρῳ τὴν αἰτίαν ἐπιγράφε, ἀλλὰ σαυτῷ καὶ τῇ
 σῇ βρωμυίᾳ· οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ ἡδουλήθη, ἡ γυνὴ σε
 ἠδύνετο εἰς τὸν ὀλισθόν τοῦτον ἀγαγεῖν. Μὴ γὰρ παρ-
 ἐκάλει; μὴ γὰρ διελέχθη; μὴ γὰρ ἠπάτησεν; Ἐδωκε
 μόνον, καὶ εὐθὺς μετὰ τοσαύτης εὐκολίας ἐπὶ τὴν μετά-
 ληψιν ὑπήχθη. οὐδεμίαν μνήμην ποιησάμενος τῆς ἐμῆς
 ἐντολῆς, ἀλλ' ἐνόμισας ἠπατηθῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ διὰ
 τοῦτο μὴ συγχωρηθῆναι σοι τὴν βρώσιν, ἵνα μὴ μειζό-
 των ἐπιτύχῃς. Καὶ πῶς ἂν ἔγοι λόγον παρ' ἐμοῦ ἠπα-
 τηθῆσαι σε, τοῦ τοσαύτας εὐεργεσίας εἰς σὲ καταβήμεν;
 Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ ὅση; ἦν εὐεργεσίας μέγεθος τὸ προ-
 λαβεῖν καὶ διασπελασθαι τὴν ἀποχὴν, ὥστε μὴ τοῖς τοῖς
 περιπέσειν, οἷς νῦν ἐαυτὸν περιβάλλεις; Ἀλλὰ πάντα
 ταῦτα παρ' οὐδὲν θέμενος, ἰδοὺ διὰ τῆς πείρας ἔμαθες
 τῶν ἡμαρτημένων σοι τὸ μέγεθος· λοιπὸν μηδὲ τῇ γυ-
 ναικὶ μόνῃ τὴν αἰτίαν ἐπιγράφε, ἀλλὰ καὶ τῇ βρωμυίᾳ
 τῇ σαυτοῦ.

ε'. Ἐπειδὴ τοίνυν ἀρκούντως πρὸς τὸν Ἀδάμ διελέχθη,
 καὶ τὴν ὁμολογίαν ἐκαίνος ἐποίησατο τῶν ἡμαρτημένων,
 ὡς ἐνόμισε τὴν αἰτίαν εἰς τὴν γυναῖκα μεταθεῖς· ὅρα

τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην, πόση τῇ συγκαταβάσει πάλιν
 κέχρηται, καὶ ἀξιοὶ καὶ ταύτην τῆς παρ' αὐτοῦ ἀποκρι-
 σιως. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεὸς τῇ γυναικὶ· Τί τοῦτο
 ἐποίησας; Ἦκουσας, φησὶ, τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ σὲ τὴν αἰ-
 τίαν μεταφέροντος, καὶ τὸ πᾶν ἐπιγράφοντός σοι τῇ
 πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ δεδομένην, καὶ διὰ τοῦτο [140] πα-
 ραχθεῖσθαι, ἵνα τὴν παρὰ σαυτῆς παραμυθίαν εἰσαγάγῃς
 αὐτῷ, ὅλα δὲ ὁμογενῆς καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῷ φύσεως κοι-
 νωνοῦσα. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ἐποίησας, ὦ γύναι;
 καὶ διὰ τί καὶ σαυτὴ καὶ τῷ ἀνδρὶ τοσαύτης αἰσχύνης
 αἰτία κατέστη; Τί σοι τὸ ὄφελος γέγονεν ἀπὸ τῆς το-
 σαύτης ἀκрасίας; τί σοι τῆς ἀπάτης τὸ κέρδος, ἣν
 ἐκούσα ἠπατήθης, καὶ τὸν ἄνδρα κοινωνὸν τῆς ἀπάτης
 εἰργάσω; Τί οὖν ἡ γυνή· Ὁ ὄφρις ἠπάτησέ με, καὶ
 ἔφαγον. Ὅρα καὶ ταύτην ἐν πολλῇ δειλίᾳ καθεστῶσαν,
 καὶ ἀπολογουμένην ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημάτων. Καθάπερ
 γὰρ ὁ ἄνθρωπος τὴν αἰτίαν ἐπὶ τὴν γυναῖκα ἔδοξε μεταγί-
 νων· Ἡ γυνή ἠνεγκε, καὶ ἔδωκέ μοι, καὶ ἔφαγον·
 οὕτω καὶ αὐτὴ οὐδεμίαν εὐρίσκουσα ἀποφυγὴν ὁμολογεῖ
 τὸ γεγενημένον, καὶ φησιν, Ὁ ὄφρις ἠπάτησέ με, καὶ
 ἔφαγον. Τὸ πονηρὸν ἐκαίνο, φησὶ, θηρίον τοῦτον ἡμῖν
 τὸν ὀλισθόν προσέξενσεν, ἐκαίνο ἡ ὀλέθριος συμβουλή
 εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν αἰσχύνῃν ἠνεγκεν, ἐκαίνο δὲ ἡ ἀπά-
 τησε, καὶ ἔφαγον. Μὴ ἀπλῶς παρατρέχωμεν, ἀπακητοί,
 τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἀκριβῶς διερευνώμενοι πολλὴν ἐντε-
 θεν καρπωσώμεθα τὴν ὠφέλειαν. Δικαστήριον γὰρ ἔστι
 φοβερόν, καὶ φρίκης γέμον, καὶ δεῖ πάντα μετὰ ἀσφα-
 λείας ἀκούσαντας πολλὴν τὴν ἀπὸ τῶν λεγομένων θησαυ-
 ρὸν ἐναποτίθεσθαι τῇ διανοίᾳ. Σκόπει γὰρ καὶ τὸν ἄνδρα
 λέγοντα, ὅτι Ἡ γυνή, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὕτη μοι
 ἔδωκε, καὶ ἔφαγον. Οὐδαμῶς ἀνάγκη, οὐδαμῶς βία,
 ἀλλὰ προαίρεσις καὶ γνώμη· ἔδωκε μόνον, οὐκ ἠνάγκ-
 ασεν, οὐκ ἐδίδασκε. Καὶ αὐτὴ πάλιν ἀπολογίαν συν-
 τιθεῖσα, οὐκ εἶπεν· Ὁ ὄφρις ἠνάγκασέ με, καὶ ἔφαγον.
 Ἀλλὰ τί; Ὁ ὄφρις ἠπάτησέ με· τοῦ δὲ ἀπατηθῆναι,
 καὶ μὴ ἀπατηθῆναι κυρία ἦν. Ὁ ὄφρις, φησὶν, ἠπάτησέ
 με. Ὁ γὰρ ἐχθρὸς^β τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας ἐνε-
 γήσας διὰ τοῦ πονηροῦ ἐκαίνο θηρίου, καὶ τὴν συμβου-
 λὴν εἰσαγαγὼν ἠπάτησεν, οὐκ ἠνάγκασεν, οὐδὲ ἐδίδασκε,
 ἀλλὰ διὰ τῆς ὀλεθρίας συμβουλῆς τὴν ἀπάτην εἰς ἔργον
 ἤγαγεν, ἐπειδὴ εὔρε τὴν γυναῖκα ἐν κόλῳ δυνάμενην
 δέξασθαι τὴν ἀπάτην τὴν πάσης συγγνώμης^γ ἀπεστερη-
 μένην. Ὁ ὄφρις ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον. Ὅρα τοίνυν
 τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην ἀρκούμενον αὐτῶν τοῖς ῥήμασι,
 καὶ οὐδὲν περαιτέρω καταναγκάζοντα λέγειν. Ἐπειδὴ
 γὰρ οὐκ ἄγνοῦν ταῦτα ἡρώτα, ἀλλ' εἰδώς, καὶ σφόδρα
 εἰδώς, ἵνα δὲ τὴν οικίαν φιλανθρωπίαν ἐπιδείξεται,
 συγκαταβαίνει αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ, καὶ ἐκκαλεῖται αὐτοὺς
 εἰς ὁμολογίαν τῶν ἐπαισμημένων. Διὰ τοῦτο οὖν οὐδὲν
 πλέον ἐρωτᾷ. Ἐχρην γὰρ ἄρα μαθεῖν καὶ τὸ εἶδος τῆς
 ἀπάτης· ἀλλ' ἵνα ἡμῖν δείξῃ ὅτι οὐκ ἀγνοίας ἦν ἡ ἐρώ-
 τησις, ἀρκεῖται τοῖς ῥηθείσιν. Εἰπούσα γὰρ, Ὁ ὄφρις
 ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον, ἐκαίνο, ἤνιξτο τὴν ὀλε-
 θρίαν συμβουλήν, ἣν ἔδεδετο παρὰ τοῦ διαβόλου διὰ
 τοῦ ὄφριος, ὅτι Ἔσεσθε μετὰ τὴν βρώσιν ὡς θεοί. Εἴ-
 δατε μεθ' ὅσης ἀκριβείας ἡρωτήθη ὁ Ἀδάμ; μεθ' ὅσης
 ἀνεγκλικίας εἰσῆλθε εἰς τὸ δικαστήριον καὶ ἡ γυνή;
 πῶς ἑκάτερος αὐτῶν τὴν ἀπολογίαν ἐποίησατο; Βλέ-
 πετε λοιπὸν ἀνταῦθα τῆς ἀφάτου φιλανθρωπίας τοῦ
 δικαστοῦ τὴν ὑπερβολήν. [141] Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἡ
 γυνή, ὅτι Ὁ ὄφρις ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον· οὐκέτι λοι-
 πὸν ἀποκρίσεως ἀξιοὶ τὸν ὄφριν, οὐδὲ ἀπολογίας χύρων

^α Colalin. ἀνέστρεψας. Sex mss. et Savil. ἀντίστρεψας.

^β Morel. ὅρα γὰρ· ὁ ἐχθρὸς. mss. pene omnes et Savil. ὁ γὰρ
 ἐχθρὸς. ^γ Morel. πάσης τῆς συμβουλῆς.

αὐτῷ παρέχει, οὐδὲ ἔρωτᾷ καθάπερ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα· ἀλλὰ τὰς παρ' ἐκείνων ἀπολογίας δεξιόμενος, ἐπὶ τούτῳ ὡς αἴτιον τῶν ὧν κακῶν γεγεννημένον ὁρμᾷ. Καὶ ἐπειδὴ ὡς Θεὸς καὶ τὰ ἀπὸρρήτα ἐπιστάμενος ᾔδει, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ ἀπηρετησάμενος τῇ τοῦ διαβόλου ἐπιβουλῇ*, καὶ τῇ βασκανίᾳ, ἣν περὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπέδειξατο, ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τὴν ἀγαθότητα, πῶς ἐπ' ἐκείνων μὲν καὶ εἰδὼς τῷ μὲν ἔλεγε, *Ποῦ εἶ; Τίς ἀνήγγειλέ σοι ὅτι γυνὴς εἶ;* τῇ δὲ ἔλεγε, *Τί τοῦτο ἐποίησας;* ἐπὶ τοῦ πονηροῦ τούτου θηρίου οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ, ἀλλὰ τί; *Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ ὄφει, Ὅτι ἐποίησας τοῦτο.* Εἶδες διαφορὰν; Τῇ μὲν γυναικὶ ἔλεγε, *Τί τοῦτο ἐποίησας;* τῷ δὲ ὄφει, *Ὅτι ἐποίησας τοῦτο.* Ὅτι τὸ κακὸν, φησὶν, τοῦτο εἰργάσω, ὅτι τοσαύτη βασκανία ὑπηρετήσω, ὅτι οὕτω τὸν φθόνον ἠκόνησας κατὰ τοῦ δημιουργηθέντος ὑπ' ἐμοῦ, *Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς.* Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ κορυβύση, καὶ γῆν φάγη πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. *Καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικὸς, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς. Αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέραν.*

ζ'. Σκόπει μοι ἐνταῦθα τάξιν καὶ ἀκολουθίαν φιλανθρωπίας πεπληρωμένην. Τὴν μὲν γὰρ ἐρώτησιν ποιοῦμενος ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς ἤρξατο, εἰτα μετῴθην ἐπὶ τὴν γυναῖκα. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν αὐτὴ τὸν αἴτιον αὐτῇ γεγεννημένον, ἐλθὼν ἐπὶ τὸν ὄφιν, καὶ οὐκέτι αὐτὸν ἀποκρίσεως ἀξιώσας, τὴν τιμωρίαν ἐπάγει, καὶ τοιαύτην ὡς παντὶ τῷ χρόνῳ παρεκτείνεσθαι, καὶ διὰ τῆς βίβως διηνεκὴ διδάσκαλον γίνεσθαι τοῖς ἐξῆς ἅπασι, μηκέτι δεχέσθαι τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην συμβουλὴν, μηδὲ ἀπατάσθαι τοῖς παρ' ἐκείνου μηχανήμασιν. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν καὶ εἰ ὁ διάβολος ἐνεργήσας διὰ τοῦ ὄφως τὴν συμβουλὴν εἰσήγαγε, τίνας ἔνεκεν τὸν θηρίον τοσαύτην ὑπέμεινε τιμωρίαν; Καὶ τοῦτο τῆς ἀπάτου φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ ἔργον γέγονε. Καθάπερ γὰρ πατὴρ φιλόδοργος τὸν ἀπεκτακτὰ τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ τιμωρούμενος, καὶ τὴν μάχαιραν καὶ τὸ ξίφος, δι' οὗ τὸν φόνον εἰργάσατο, διασπᾷ, καὶ εἰς πολλὰ κατατέμνει μέρη· τὸν αὐτὸν δὲ τρέπον καὶ ὁ ἀγαθὸς Θεὸς, ἐπειδὴ ὥσπερ μάχαιρά τις ὑπηρετήσατο τὸ θηρίον τοῦτο τῇ τοῦ διαβόλου πανουργίᾳ, ἐπάγει αὐτῷ διηνεκὴ τὴν τιμωρίαν, ἵνα διὰ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου καὶ ὁρῶμεν λογικῶμεθα ἐν ὅσῃ ἀτιμίᾳ κακείνος τυγχάνει. Εἰ γὰρ οὕτως ὁ καθάπερ ὄργανον ὑπηρετησάμενος τοσαύτης ἐπιράβῃ ἀγανακτήσας, ποῖαν εἰκόσ' ἐκείνον δέξασθαι τιμωρίαν; Μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτο ᾗδῃ ἡμεῖς ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς διὰ τῶν θελόντων εὐαγγελίων φάσκων πρὸς τοὺς ἐξ εὐωνόμων ἐστῶτας, *Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ [142] πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.* Ἐκείνῳ γὰρ πάσαι τοῦτο ἡτοιμάσται, καὶ ἐκεῖνὸν τὸ ἀσβεστον πῦρ αὐτὸν ἀδέχεται. Τί οὖν ἂν εἴη ἀθλιώτερον τῶν δι' ἀμέλειαν τῆς οὐκείας σωτηρίας ἑαυτοὺς ἐκείνῃ τῇ τιμωρίᾳ καθιστάμενων ὑπευθύνους τῇ ἐκείνῳ ἡτοιμασμένῃ; Ὅτι γὰρ ἡμῖν, εἰ βουλῇθεμεν ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι, καὶ τοὺς παρὰ τοῦ Χριστοῦ θεθεῖσι νόμοις ἐπιστάμεν, ἡ βασιλεία ἡτοιμάσται, αὐτοῦ πάλιν ἀκουσον λέγοντος· *Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.* Εἶδες ἐκεῖνον μὲν τὸ ἀσβεστον πῦρ ἡτοιμασμένον, ἡμῖν δὲ, εἰ μὴ ῥαθυμῶσαιμεν, τὴν βασιλείαν; Ταῦτα τοίνυν ἐννοοῦντες καὶ βλοῦ ἐπιμελώμεθα, καὶ τὴν κακίαν

* Reg. unus συμβουλή.

φεύγωμεν, καὶ μηδέποτε ἀπατώμεθα ταῖς τοῦ διαβόλου μηχαναῖς. Ἀλλ', εἰ βούλεσθε καὶ μὴ ἀπεκταμεν, πάλιν εἰς μέσον ἀγάγωμεν τὴν τιμωρίαν τὴν τῷ ὄφει ἐπαγομένην, ἢ οὕτω κατὰ μικρὸν εἰς τὸ τέλος τῆς δίκης φθάσαντες ἴδωμεν τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ τὸ μέγεθος. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι δικαστὴν ὁρῶντες πολλάκις δημοτὴν καθήμενον, καὶ τὴν κατὰ τῶν καταδικῶν ψήφον ἐκφέροντα, διὰ πάσης ἡμέρας παραμένοντι, καὶ οὐκ ἀφίστανται μέχρις ἂν ἴδωσιν ἀναστάντα τὸν δικαστὴν· πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς νῦν προσήκει μετὰ πλεονος τῆς προθυμίας ἰδεῖν τὸν ἀγαθὸν Θεόν, πῶς μὲν τῷ ὄφει σφοδρὰν τὴν τιμωρίαν ἐπιτίθῃσιν, ἵνα διὰ τοῦ αἰσθητοῦ τούτου θηρίου, ὡς περὶ ὄργανῳ ἐχρήσατο ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος, αἰσθήσιν ἡμῖν παράσχη τῆς μελλούσης ἐκείνων τιμωρίας ἐκδέχεσθαι· πῶς δὲ μετὰ φειδοῦς σύμμετρον ἐπάγει καὶ τῇ γυναικὶ καὶ τῷ ἀνδρὶ τὴν ἐπιτίμησιν, νοθεύειαν μᾶλλον ἔχουσαν, ἢ κόλασιν· ἵνα ταῦτα πάντα μετὰ ἀκριβείας σκοπῆσαντες θαυμάσωμεν τὴν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ κηδεμονίαν, ἣν περὶ τὴν φύσιν ἐπιδείκνυται τὴν ἡμετέραν. Τί οὖν φησὶ; *Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ ὄφει, Ὅτι ἐποίησας τοῦτο, ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς.* Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ σου κορυβύση, καὶ γῆν φάγη πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. *Καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικὸς, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς. Αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέραν.*

ζ'. Μεγάλη καὶ σφοδρὰ ἡ ἀγανάκτησις, ἐπειδὴ καὶ μεγάλη τῆς ἀπάτης ἡ ὑπερβολή, ἣν δι' αὐτοῦ προσήγαγεν ὁ πονηρὸς διάβολος. *Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ ὄφει, Ὅτι ἐποίησας τοῦτο.* Ἐπειδὴ, φησὶ, τοιαύτη ὑπηρετήσω πανουργία, καὶ οὕτω τὴν ἀπάτην εἰς ἔργον ἡγάγας, ὀλεθρίαν συμβουλὴν εἰσαγαγὼν, καὶ τὸ δηλητήριον αὐτοῦ φάρμακον κεράσας· ἐπειδὴ τοῦτο εἰργάσω, καὶ τῆς ἐμῆς εὐλόγας ἐκβάλειν ἡβουλήθης τοὺς ὑπ' ἐμοῦ δημιουργηθέντας, ὑπηρετησάμενος τῇ τοῦ πονηροῦ δαίμονος γνώμῃ, τοῦ διὰ τὴν βασκανίαν καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ὑπερηφανίαν ἐκ τῶν οὐρανῶν εἰς τὴν γῆν κατενεχθέντος· διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἐν τούτοις ὀργάνῳ σοὶ ἐχρήσατο, διηνεκὴ σοὶ τὴν τιμωρίαν ἐπιτίθημι, ἵνα διὰ τῶν εἰς σὲ γενομένων β' κακείνος εἰδέναι ἔχη οἷα τιμωρίαι αὐτὸν ἀδέχεται, [143] καὶ οἱ ἐξῆς ἄνθρωποι παιδεύονται, μηκέτι ὑπάγεσθαι ταῖς τοῦτου συμβουλαῖς, μηδὲ τὴν ἀπάτην προσέσθαι, ἵνα μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπέσωσι. Διὰ τοῦτο ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων*, ἐπειδὴ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσω τῇ φρονήσει, ἀλλὰ τὸ πρότερον, ὅπερ εἶχες ὑπὲρ ἅπαντα τὰ θηρία, τοῦτό σοι γέγονε τῶν κακῶν ἀπάντων αἴτιον. Ὁ γὰρ ὄφιν, φησὶν, ἢν φρονιμώτατος πάντων τῶν κτηνῶν καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς γενήσῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τῆς κατάρας οὐκ ἦν αἰσθητὸν, οὐδὲ ὀφθαλμοῖς φαινόμενον, διὰ τοῦτο καὶ αἰσθητὴν αὐτῷ τιμωρίαν ἐπάγει, ἵνα διηνεκῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχωμεν ὅρῃν τῆς τιμωρίας αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα. Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ κορυβύση, καὶ γῆν φάγη πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου· ἐπειδὴ, φησὶ, τῇ διαπλάσει σὺ δυνάτως ἐχρήσω, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀμίλιαν ἐλθεῖν ἐτόλμησας τῷ ὑπ' ἐμοῦ δημιουργηθέντι λογικῷ ζῳῳ. Καθάπερ τοίνυν ὁ διάβολος· ὁ ἐνεργήσας διὰ σοῦ, καὶ ὄργανῳ σοὶ χρησάμενος, ἐπειδὴ ὑπὲρ τὴν οὐκείαν ἀξίαν ἐφρόνησεν^δ, ἐκ τῶν οὐρανῶν κατηνέχθη· τὸν αὐτὸν

^β Savil. et quidam mss. γεγεννημένον. ^γ Alii τῶν θηρίων, alii τῶν κτηνῶν. Ibid. Colisim. ἐχρήσω τῇ προφρονήσει.

^δ Ἐπειδὴ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐσο. τὴν ἐκ τοῦ. Sic quidam mss.

rum et mulierem : sed accepta ab illis defensione, in illum, quasi malorum auctorem, se convertit. Et quia, utpote Deus, cui etiam arcana nota sunt, sciebat serpentem ministravisse diaboli insidiis et invidiæ, quam erga hominem exhibuerat, ut discas ipsius bonitatem, quomodo, gnarus tamen, ad Adam quidem ait, *Ubi es? Quis annuntiavit tibi quod nudus sis?* Eva autem dixit : *Cur hoc fecisti?* huic malæ bestię nihil tale dicit ; sed quid ? 14. *Et dixit Dominus Deus serpenti : Quia fecisti hoc.* Vidisti differentiam? Mulieri dixit : *Cur hoc fecisti?* Serpenti autem : *Quia fecisti hoc.* Quia hoc malum, inquit, operatus es, quia perniciosum hoc consilium induxisti, quia huic invidiæ ministrasti, quia invidiam acuisi adversus creaturam meam, *Maledictus tu præ omnibus pecoribus, et præ omnibus bestiis terræ. Super pectus tuum et ventrem tuum gradieris, et terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ.* 15. *Et inimicitias ponam inter te et inter mulierem, et inter semen tuum et inter semen illius. Ipse observabit caput tuum, et tu observabis ejus calcaneum.*

6. *Serpentis damnatio.* — Attende, oro, hic ordinem contextus refertum Dei erga homines benevolentia. Nam interrogans a viro incepit, deinde ad mulierem transit. Et postquam ipsa dixit, quis sibi auctor fuisset : ut ventum est ad serpentem, non jam illum dignatur, ut responsum ex eo audiat, sed poenam intendit, et talem quæ in omne tempus extendatur, et sui spectaculo omnibus posthac futuris doctrina sit, ne ultra pestilens illud audiat consilium, neque locus concedatur dolosis ipsius insidiis. Sed forte dixerit aliquis : Cum diabolus serpentis opera usus, malum attulerit consilium, cur bestię illi poena indigitur? Est et hoc ineffabilis benignitatis Dei opus. Nam sicut amantissimus pater puniens eum qui filium suum occiderit, et gladium et ense, per quem filius suus occisus, destruit, et in multas partes comminuit : eodem modo Deus egit ; quia serpens quasi gladius quidam diaboli servivit malitiæ, perpetuam ipsi poenam infligit, ut per hoc quod sub sensum et sub aspectum cadit, intelligamus in quanta ignorantia sit diabolus. Nam si is qui ut instrumentum ministravit, tantam expertus est indignationem, quale supplicium verisimile est suscepturum diabolum? Imo hoc nos jam docuit in divinis evangeliiis Christus dicens ad eos qui a sinistra sunt constituti : *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus (Matth. 25. 41).* Illi enim olim præparatus est inextinguibilis ille ignis. Quid ergo miserius illis, qui negligendo salutem suam seipsos supplicio illi obnoxios reddunt, quod diabolo præparatum est? Nam quod nobis, si voluerimus virtutem amplexari, et leges a Christo statutas sequi, paratum sit regnum, ipsum audi loquentem : *Venite, benedicti Patris mei, in hæreditatem accipite regnum, quod vobis præparatum est a constitutione mundi (Ibid. v. 34).* Vidisti illi inextinguibilem ignem præparatum, nobis autem, nisi desideres fuerimus, regnum? Hæc igitur cogitantes, vitæ nostræ curam agamus, et malitiam fugientes, nunquam diabolicis artibus decipiamur. At si et vos vo-

lueritis, et nondum fessi estis, iterum in medium afferamus poenam quæ serpenti inflicta est, ut paulatim ad finem judicii properantes, videamus divini clementiæ magnitudinem. Nam si homines judicem videntes publice sedentem, et contra reos sententiam pronuntiantem, sæpe toto die ibi manent, nec inde abscedunt, donec surrexisse viderint judicem : multo magis nunc nos decebit judicem majori cum alacritate videre bonum Deum, quomodo serpenti gravem poenam imposuerit, ut per sensibilis hujus bestię poenas, quæ velut organo usus est maligno ille dæmon, intelligamus, quas illi poenas in futuro sæculo inflicturus sit : quomodo item misericordie correptione virum et mulierem castiget, quæ admonitio potius sit quam punitio : ut his omnibus diligenter animadversis, admiremur clementis Dei providentiam, quam ille erga nostram naturam exhibet. Quid ergo illi dictum? *Et dixit Dominus Deus serpenti : Quia fecisti hoc, maledictus tu præ omnibus pecoribus, et præ omnibus bestiis quæ sunt super terram. Super pectus tuum et ventrem tuum gradieris, et terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ. Et inimicitias ponam inter te et inter mulierem, et inter semen tuum et semen ejus. Ipse tuum observabit caput, et tu observabis ejus calcaneum.*

7. Gravis et vehemens indignatio : quia magna etiam et ingens deceptio, quam per illum malignus dæmon intulit. *Et dixit Dominus Deus serpenti : Quia fecisti hoc.* Quia tali, inquit, malitiæ ministrasti, ut fraus illa opere complectetur, malum consilium affrendo, et letale poculum temperando ; quia sic fecisti, et a mea benevolentia excludere voluisti creaturas meas, ministerio maligni dæmonis sententiæ exhibito, qui ob invidiam et ingentem superbiam suam e calis in terram dejectus est : propterea quia te in his ut instrumento est usus, perpetuam tibi poenam impono, ut per ea, quæ tibi inferuntur, et ille scire possit, quodnam ipsum maneat supplicium, et futuri homines erudiantur, ne seducantur diaboli consiliis, neque illius fraudes admittant, ut ne in easdem incendant poenas. Propterea maledictus es tu inter omnes bestias, quia calliditate male et non ut oportebat es usus, sed privilegium quod super omnia animantia possidebas, hoc tibi in omnium malorum cessit occasione. Inquit enim : *Serpens erat prudentissima omnium bestiarum, quæ erant super terram.* Propterea maledictus tu inter omnia jumenta et omnes bestias terræ futurus es. Et quia maledictio non erat sensibilis, neque oculis videri poterat, propter hoc sensibilem illi poenam infert, ut continuo ante oculos videre possimus supplicii ejus monumenta. *Super pectus et super ventrem gradieris, et terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ :* quia forma tua abusus es, et in familiaritatem rationalis animalis a me conditi venire non formidasti. Sicut igitur diabolus, qui per te operatus, et te instrumento usus est, e calis deorsum depulsus est, quia plus quam dignitatis suæ erat, sapere volebat : ita similiter impero, ut et tu aliam

¹ Coislin., roce, pro, calliditate ; non male.

formationis figuram habeas; et super terram repas, eaque alaris; atque adeo ne liceat tibi posthac suspicere, sed semper in hoc maneat statu, et solus ex animalibus terra pascaris; et neque hoc solum: nam *Et inimicitias ponam inter te et inter mulierem, inter seminem tuum et semen ejus*. Neque hoc contentus ero, quod super terram reptes, sed et inimicam foderisque nesciam faciam tibi mulierem: neque eam solam, sed et semen ejus semini tuo hostem perpetuum faciam. *Ipsae tuum observabit caput, et tu ejus observabis calcaneum*. Tantum enim illi robor concedam, ut continuo incumbat capiti tuo, te autem faciam sub pedibus ejus jacere. Vido hic, dilicete, per poenam huc bestiae deputatam, quantam humani generis curam nobis demonstret. Et hoc quidem de visibili serpente: licet autem volenti postea considerare scriptorum seriem, et cognoscere si de sensibili serpente hæc dicta sunt, multo magis accipienda esse de spiritali serpente. Etenim et illum pedibus nostris subiecit humiliatum, et id præstitit ut nos ejus capiti incumbamus. Annon hoc significat dicens, *Calcate super serpentes, et scorpiones* (Luc. 10. 19)? Deinde non putemus de sensibilibus foris esse dictum, subdit: *Et super omnem virtutem inimici*. Vidistis ex his quæ dicta sunt de poena instrumento diabolico inflicta, ingentem Dei humanitatem? Veniamus iterum, si placet, ad mulierem. Serpens quia fallaciam intulit, propterea et poenam ipse primus accepit: et quia primo mulierem decepit, et illa postea virum secum traxit, ideo et ipsa prior plectitur poena magnam admonitionem habente. 16. *Et mulieri dixit: Multiplicans multiplicabo ærumnas tuas, et gemitum tuum: in doloribus paries filios; et ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur*. Vide bonitatem Domini, quanta post tantam prævaricationem mansuetudine utitur. *Multiplicans multiplicabo ærumnas tuas*. Ego quidem volebam, inquit, te citra dolorem et ærumnam vivere, liberamque ab omni mœrore et tristitia, et omni voluptate repleti, et licet corpore circumdatam, corporaliu sensu non affici: at quia non usa es ut oportet tanta prosperitate, sed affluentia bonorum tam ingratum tibi animum inexit, propterea tibi frenum impono, ut ne amplius lascivias, ad tristitias et gemitus te condemnans. *Multiplicans multiplicabo ærumnas tuas, et gemitum tuum: in doloribus paries filios*. Rem, inquit, magnam lætitiæ et filiorum propagationem a dolore ut incipias faciam, ut et ipsa per cujusque partus dolores et ærumnas, perpetuo monearis quanta sit peccati et inobedientiæ magnitudo, et ne processu temporis oblivioni tradas quod factum est, sed noscas hujusmodi fallaciam horum tibi causam fuisse. Propterea *Multiplicans multiplicabo ærumnas tuas, et gemitum tuum: in doloribus paries filios*. Hic significat parturientium dolores, multiplicemque illum laborem, quem ferre necesse est: nempe tot mensibus, velut sarcinam infantem gestare, et sentire singulares, quæ inde oriuntur, ærumnas, membrorum distorsionem, et intolerabiles illos dolores quos solæ illæ sciunt, quæ expertæ sunt.

8. *Spes boni futuri mala levat presentia*. — Verum tamen doloribus tanta solatia simul admiscuit benignus Deus, ut ferme conferendum sit gaudium, quod ex nato puero habetur, cum doloribus illis qui tot mensibus ventrem dissecant. Nam quæ tantum laborem ferunt, totque dolorum cruciatibus discerpuntur, ut pene de ipsa vita desperent; postquam pepererint, et doloribus fuerint solutæ, lætitiæque frui cœperint, iterum quasi oblitas laborum omnium, filiorum generationi operam dant: sic dispensante benigno Deo, ut hominum servetur genus. Semper enim futurorum bonorum spes id efficit, ut præsentia incommoda levius ferantur. Id quod in negotiatoribus quis viderit, qui ingentia maria transeunt, naufragia ferunt, et piratas, ac post pericula multa, quibus illorum spes frustratur, neque sic tamen desistunt, sed iterum eadem attentant. Hoc etiam de agricolis possemus dicere¹: etenim et illi cum profunde secuerint terram, et diligenter excoluerint, ac largam sementem jecerint, sæpe ariditate vel immodicis pluviis, vel tandem quando manipuli colligendi, rubigine superveniente, spe sua excidunt: verumtamen neque illi sic desistunt; sed iterum ut tempus appetierit, agriculturam exercent. Atque in quibuscumque studiis et artibus hoc obvium est. Sic mulier quoque et ipsa sæpe post tot menses illos, post intolerabiles dolores, post noctes insomnes, post membrorum distensiones, parvo quodam casu incidente, licet ante statutum tempus partum abortiverit informem, et nondum lineamenti figuratum; vel formatam quidem, non integrum autem, neque sanum, vel etiam sæpe mortuum, vix e periculis elapsa: attamen quasi oblita horum omnium, eadem quæ antea fert et tolerat. Et quid dico eadem? Sæpe cum fetu nato cœmmori eas contingit, et neque hoc cæteras terret, neque persuadet ut rem fugiant: tantam Deus tristibus illis iniecit voluptatem simul et lætitiā. Propter hoc dicebat: *Multiplicans multiplicabo ærumnas tuas et gemitum tuum; in doloribus paries filios*. Hoc etiam Christus dicebat discipulis suis, monstrans tam doloris magnitudinem, quam lætitiæ excellentiam: *Mulier quando parit, tristitiam habet, quoniam venit hora ejus* (Joan. 16. 21): deinde volens nobis declarare quomodo tristitia simul e medio tollantur, gaudium autem et lætitiā succedant, inquit: *Quando autem pepererit puerum, non jam memor est afflictionis, propter gaudium, quia natus est homo in mundum*. Vidistis providentiam et curam nostri eximiam? vidistis poenam admonitionis plenam? *In doloribus paries filios*. Deinde, *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur tui*. Quasi se defendens apud mulierem hæc dicit benignus Deus. Ego, inquit, ab initio honore parem te formavi, et ejusdem dignitatis in omnibus participem, et sicut viro, ita et tibi omnium principatum concedidi: cæterum quia abusa es honoris dignitate, subijcio te viro, *Et ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur*. Quia relicto eo qui dignitate par,

¹ Sic Savil. Apud Morel. et Montef. : *Hoc etiam apud agricolas ammadverti potest.*

δὴ ἠρόπον καὶ οὐ ἑτερον σχῆμα διαπλάσσειν ἀναλαβεῖν προστάτω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς σύρεσθαι, καὶ ταύτην ἔχειν τρεφῆν, ὥστε μὴ ἐξεῖναι σοι λοιπὸν ἀνανεῦναι ἄνω, ἀλλὰ διηνεκῶς ἐν ταύτῃ τυγχάνειν τῇ καταστάσει, καὶ παρὰ πάντα λοιπὰ τὰ θηρία τὴν γῆν σιτεῖσθαι· καὶ οὐδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ *Καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναίκος, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς*. Καὶ οὐδὲ τοῦτω ἀρεσθῆσθαι, τῷ ἐπὶ τῆς γῆς σύρεσθαι σε, ἀλλὰ καὶ ἔχθραν ἀσπονδὸν σοι καταστήσω τὴν γυναῖκα· καὶ οὐκ αὐτὴν μόνην, ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα αὐτῆς τῷ σπέρματι σου πολέμιον διηνεκῇ ἐργάσομαι. Αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. Καὶ γὰρ τοσαύτην ἔκειν μὲν παρέξω τὴν ἰσχύν, ὥς διηνεκῶς ἐπικεῖσθαι τῇ σῇ κεφαλῇ, οὐ δὲ τοῖς ἐκείνου ποσὶν ὑποκεῖσθαι. Ὅρα, ἀγαπητὲ, διὰ τῆς κατὰ τοῦ θηρίου τούτου τιμωρίας, ὅσην ἡμῖν ἐνδείκνυται τὴν κηδεμονίαν, ἣν περὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἔχει. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ αἰσθητοῦ ὅπως· ἔξεστι δὲ τῷ βουλομένῳ μετὰ τοῦτο τηρεῖν τὸν ἐγγεγραμμένον τὴν ἀκολουθίαν, καὶ εἰδέναι, οἱ εἰ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ ταῦτα ἐλθῇ, πολλῷ μᾶλλον ἐκλαμβάνειν τὰ εἰρημένα δεῖ καὶ περὶ τοῦ νοητοῦ ὅπως. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνον ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ταπεινώσας κατήνεγκε, καὶ ἡμᾶς ἐπικεῖσθαι αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ παποίηκεν. Ἦ οὐχὶ τοῦτο σημαίνει λέγων, *Πατεῖτε ἐκάνω ὅπως καὶ σκορπίων*; Ἔτα ἵνα μὴ νομίσωμεν περὶ τῶν αἰσθητῶν θηρίων ταῦτα εἰρηθεῖν, ἐπὶ γὰρ· *Καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ Ἐχθροῦ*. Εἴδετε καὶ ἐκ τῆς ἐπαχθεῖσης τῷ ὀργάνῳ τοῦ διαβόλου τιμωρίας τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίαν; Ἐβλῶμεν· πάλιν, εἰ δοκεῖ, ἐπὶ τὴν γυναῖκα. Ἐπειδὴ γὰρ οὗτος τὴν ἀπάτην εἰσήγαγε, διὰ τοῦτο [144] οὗτος πρῶτος τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο· καὶ ἐπειδὴ πρώτην τὴν γυναῖκα ἠπάτησε, καὶ τότε ἐκείνη τὸν ἄνδρα συγκατέσπευε, διὰ τοῦτο ἐκείνην πρῶτον τιμωρεῖται τιμωρίαν νοθεύσαν πολλὴν ἔχουσαν. *Καὶ τῇ γυναικὶ εἶπε· Πληθύνων πληθυντὴ τὰς λύκας σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου ἐν λύκαις ἐξέῃ τέκνα· καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει*. Ὅρα δεσπότητος ἀγαθότητα, ὅσην κέχρηται τῇ ἡμερότητι μετὰ τὴν τοσαύτην παράδοσιν. *Πληθύνων πληθυντὴ τὰς λύκας σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου*. Ἐγὼ μὲν ἡβουλήθην, φησὶν, ἀνῶνουν καὶ ἀταλαίπωρον σε ἔχειν ζωὴν, πάσης λύπης καὶ ἀθυμίας ἀπηλλαγμένην, καὶ πάσης ἡδονῆς παληρωμένην καὶ μηδενὸς αἰσθάνεσθαι τῶν σωματικῶν σῶμα περιχειμένην· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐχρήσω εἰς δέον τῇ τοσαύτῃ ἀνέσει, ἀλλ' ἡ περιουσία τῶν ἀγαθῶν εἰς τοσαύτην σε ἀγνωμοσύνην ἤγαγε, διὰ τοῦτο σοι χαλινὸν ἐπιτίθημι, ὥστε μὴ ἐπὶ πλέον ἀποσκιρτήσῃ, καὶ λύκαις καὶ στεναγμοῖς σε καταδικάζω. *Πληθύνων πληθυντὴ τὰς λύκας σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου ἐν λύκαις ἐξέῃ τέκνα*. Τὴν ὑπόθεσιν, φησὶ, τῆς πολλῆς εὐφροσύνης, καὶ τῶν τέκνων τὴν διαδοχὴν ἀπὸ λύπης ἀρχεσθαι σοι παρασκευάσω, ἵνα διηνεκῇ ἔχῃς καὶ αὐτὴ τὴν ὑπόμνησιν διὰ τῶν καθ' ἑκάστον καιρὸν ὧδινων, καὶ τῶν λυπηρῶν τῶν καθ' ἑκάστην τιετομένων, πόσον τῆς ἁμαρτίας ταύτης καὶ τῆς παρακοῆς τὸ μέγεθος, καὶ μὴ τοῦ χρόνου προϊόντος λήθῃ παραδῶς τὸ γεγεννημένον, ἀλλ' εἰδέναι ἔχῃς ὥς ἡ ἀπάτη τούτων σοι αἴτιο· γεγέννηται. Διὰ τοῦτο *Πληθύνων πληθυντὴ τὰς λύκας σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου ἐν λύκαις ἐξέῃ τέκνα*. Τὰς ὧδινὰς ἐνταῦθα αἰνίττεται καὶ τὸν πολλὴν κάματον ἔκεινον, ὃν ὑπομένειν ἀνάγκη,

καθάπερ φορτίον ἐν μῇσι τοσοῦτοις τὸ βρέφος βαστάζουσαν, καὶ τὰς κατὰ μέρος φουμένους ἐνταῦθεν ἀλγυδῶνας, καὶ τῶν μελῶν τὸν διασπασμὸν, καὶ τὰς ὀδύναις ἐκείνας τὰς ἀφορήτους, ἃς ἐκεῖναι μόναι ἴσασιν αἱ διὰ τῆς πείρας ἔλθουσαι.

ἦ· Ἄλλ' ὁμως τοσαύτην ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς παρέσχε μετὰ τῶν λυπηρῶν τὴν παρὰ μυσθίαν, ὥς ἰσόρροπον εἶναι τὴν διὰ τὸ τεχθῆν βρέφος εὐφροσύνην τῶν ὧδινων ἐκείνων τῶν ἐν τοσοῦτοις μῇσι τὴν γαστέρα διακοπτοῦσάν· Ἀὶ γὰρ τοσοῦτον πόνον ὑπομένουσαι, καὶ οὕτως ὑπὸ τῶν ἀλγυδῶν σπαρταττόμεναι, καὶ ὥς εἰπεῖν πρὸς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἀπαγορεύουσαι, μετὰ τὸ τεκεῖν καὶ τῆς ἀπὸ τῶν καμάτων εὐφροσύνης ἀπολαῦσαι, πάλιν ὥσπερ ἐπιλαθόμεναι τῶν γεγεννημένων ἀπάντων ἑαυτὰς ἐκιδόσαι· πρὸς τὴν τῶν τέκνων γονίην, τοῦ φιλάνθρωπου Θεοῦ οὕτως οἰκονομήσαντος πρὸς σύστασιν τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας. Ἦ γὰρ ἑλπίς ἀεὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν κούφως ποιεῖ φέρειν τὰ παρόντα λυπηρά. Καὶ τοῦτο ἴδοι τις ἂν καὶ τοὺς ἐμπόρους ὑπομένοντας, καὶ μακρὰ πελάγη διαπερύντας, καὶ ναυαγίων ἀνεχομένους καὶ περατῶν, καὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς κινδύνους ἔκείνους πολλὰς καὶ διαμαρτόντας τῆς προσδοκίας, καὶ μὴδὲ οὕτως ἀποστάντας, ἀλλὰ πάλιν τῶν αὐτῶν ἀπτομένους. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν γηπέδων ἔστιν εἰπεῖν· [145] καὶ γὰρ καὶ οὗτοι θεοβαθείαν αὐλακα ἀνατέμωσι, καὶ πολλὴν τὴν ἐπιμέλειαν τῆς γῆς ἐπιδείκνυνται, καὶ βασιλῆγ' ἐλπίματα καταβάλλουσι, πολλάκις αὐχμοῦ γενομένου ἢ ἐπομβρίας, ἢ πρὸς αὐτῷ τῷ τέλει τῶν ὀργισμάτων ἐρυσίδος κατενεχθείσης, τῆς ἐλπίδος διήμαρτον· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀφίστανται, ἀλλὰ πάλιν τοῦ καιροῦ καταλαβόντος, ἀπτονται τῆς γεωργίας. Καὶ τοῦτο ἐφ' ἑκάστου εὐροὶ τις ἂν ἐπιτηδεύματος γινόμενον. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡ γυνὴ καὶ αὐτὴ· πολλάκις μετὰ τοὺς πολλοὺς μῆνας ἐκείνους, μετὰ τὰς ὧδινὰς τὰς ἀφορήτους, μετὰ τὰς νύκτας τὰς ἄπνους, μετὰ τὸν τῶν μελῶν διασπασμὸν, μικρὰς τινας περιστάσεις γενομένης, πρὸ τοῦ προσήκοντος καιροῦ τὸ βρέφος ὠθήσασα ἀμόρφωτον καὶ ἀδιατέκωτον; ἢ μεμορφωμένην μὲν, οὐκ ἄρτιον δὲ, οὐδὲ ὕγιαν, ἢ καὶ νεκρὸν πολλάκις, μόλις τὸν κίνδυνον διέφυγε, καὶ ὁμως ὥσπερ ἐπιλαθόμενὴ τούτων ἀπάντων, τῶν αὐτῶν ἀνέχεται, καὶ τὰ αὐτὰ ὑπομένει. Καὶ τί λέγω τὰ αὐτά; Πολλάκις καὶ συναπαθανεῖν τῷ τεχθέντι συνέθη, καὶ οὐδὲ τοῦτο τὰς λοιπὰς ἐσωφρόνισε καὶ ἀνέπεισε φυγεῖν· τὸ πρᾶγμα· τοσαύτην ὁ Θεὸς ἐγκατέσπειρε τοῖς λυπηροῖς τὴν ἡδονὴν ὁμοῦ καὶ τὴν εὐφροσύνην. Διὰ τοῦτο εἶπε, *Πληθύνων πληθυντὴ τὰς λύκας σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου ἐν λύκαις ἐξέῃ τέκνα*. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ὁ Χριστὸς διαλεγόμενος τοῖς μαθηταῖς καὶ δεικνύς καὶ τῆς ὀδύνης τὸ μέγεθος καὶ τῆς εὐφροσύνης τὴν ὑπερβολὴν, εἶπεν· *Ἦ γυνὴ ὅταν τέκῃ, λύπην ἔχει, ὅτι ἤλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς*· εἰτα παραστήσῃ ἡμῖν βουλόμενος ὅπως τὰ μὲν τῆς λύπης ἄθροον ἐκποδὸν γίνεται, τὰ δὲ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐφροσύνης διαδέχεται, φησὶν· *Ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκέτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον*. Εἶδες κηδεμονίαν ὑπερβάλλουσαν; εἶδες τιμωρίαν νοθεύσας πεπληρωμένην; *Ἐν λύκαις ἐξέῃ τέκνα*. Εἶτα, *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει*. Μονονουχὶ ἀπολογούμενος πρὸς τὴν γυναῖκα ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς ταῦτα φησὶν, ὅτι· Ἐγὼ μὲν ἐξ ἀρχῆς ὁμοτίμον σε ἐδημιούργησα, καὶ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἐν ἅπασιν αὐτῷ κοινωμένην ἡβουλήθην, καὶ ὥσπερ τῷ ἀνδρὶ, οὕτω καὶ σοὶ τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν ἐνεχείρισα· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἐχρήσω εἰς δέον τῇ ὁμοτιμίᾳ· διὰ τοῦτο σε ὑποτάττω τῷ ἀνδρὶ, *Καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει*. Ἐπειδὴ καταλιποῦσα τὸν ὁμοτίμον, καὶ τὸν τῆς αὐτῆς σοὶ φύσεως κοι-

* Sic Savil. et aliiqnot mss. Morel. μεταλωμεν. b Mss. mssil et Cuislin. καταδικάζω. Morel. καταδικάζω.

* Colb. τὰς ὧδινὰς. d Sic Sav. Morel. et Monf. ὀδυνῶν... διακοπτόντων. male. Err. * Quidam mss. ἰδεῖν. f Morel. ἡ γυνή. καὶ γὰρ αὐτή. g Quidam mss. ἀνίσταται φυγεῖν.

νομούντα, καὶ δι' ἐν ἐδημιουργήθης, τῷ πονηρῷ θηρίῳ τῷ
θρεῖ εἰς ὁμίλειαν ἐλθεῖν ἡβουλήθης, καὶ τὴν παρ' ἐκείνου
δέξασθαι συμβουλὴν· διὰ τοῦτο σε λοιπὸν τοῦτ' ὑποτάτ-
τω, καὶ τοῦτόν σου κύριον ἂ ἀποραίνω, ὥστε τὴν τούτου
δεσποτείαν ἐπιγινώσκεις, καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔγνωσ' ἄρχειν,
μάθει καλῶς ἔρχεισθαι. Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀπο-
στροφὴ σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Βάλτιόν σε ὑπὸ
τοῦτον εἶναι, καὶ ὑπὸ τὴν τούτου δεσποτείαν τυγχάνειν,
ἡ ἀδείας ἀπολαύουσιν καὶ ἐξουσίας κατὰ κρημνῶν φέρε-
σθαι. Ἐπεὶ καὶ ἱππῶν λυσιστελλὰς ἀν γένοιτό χαλινὸν ἔχειν,
καὶ [146] εὐτακτὰ βαδίζειν, ἡ ἀνευ τούτου κατὰ κρημνῶν
φέρεσθαι. Τὸ συμφέρον τοίνυν σκοπῶν τὸ ὄν, πρὸς τοῦ-
τόν σε ἔχειν τὴν ἀποστροφὴν βούλομαι, καὶ καθάπερ
σῶμα κεφαλῇ ἐπισθαι, καὶ τὴν δεσποτείαν μεθ' ἡδονῆς
ἐπιγινώσκεις. Οἶδα ὅτι ἀπεκάμετε πρὸς τὸ μήκος τῶν
εἰρημένων· ἀλλὰ διεγέρθητε βικρὸν, παρακαλῶ, μὴ
ἀτάκτως τὴν δίκην καταλιπώμεν, μηδὲ ἀφέντες ἔτι τὸν
δικαστὴν καθήμενον ἀναχωρήσωμεν· καὶ γὰρ πρὸς αὐτὸ
τὸ τέλος λοιπὸν ἀπηγγέχαμεν.

Θ. Ἰδωμεν τοίνυν τί μετὰ τὴν γυναικα πρὸς τὸν ἄν-
δρα φησί, καὶ ποίαν καὶ τοῦτ' τιμωρίαν ἐπάγει. Τῷ δὲ
Ἀδὰμ εἶπεν, ὅτι ἡκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναι-
κός σου, καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετείλαμην
σοὶ τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες·
ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ἐν λύπαις
φάγη αὐτὴν πᾶσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἀκάν-
θας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι, καὶ φάγη τὸν χόρ-
τον τοῦ ἀγροῦ. Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη
τὸν ἄρτον σου, ὥς τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν,
ἐξ ἧς ἐλήφθη· ὅτι γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.
Μεγάλη καὶ ἀφαιρία καὶ ἐντεῦθεν δεικνύται ἡ περὶ τὸν
ἄνθρωπον τοῦ δεσπότης κηδεμονία· ἀλλ' ἀκούσωμεν
ἀκριβῶς ἕκαστον τῶν εἰρημένων. Τῷ δὲ Ἀδὰμ εἶπεν,
ὅτι ἡκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικός σου, καὶ
ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετείλαμην σοὶ τούτου
μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες. Ἐπειδὴ ἡκου-
σας, φησί, τῆς γυναικός σου καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου,
καὶ τῆς ἐμῆς ἐντολῆς προειμῆσας τὴν παρ' ἐκείνης
συμβουλὴν, καὶ οὐκ ἡβουλήθης τοῦ ξύλου τοῦ ἐνδὸς τούτου
μόνου ἀποσχέσθαι, οὗ ἐνετείλαμην σοὶ μὴ φαγεῖν (μὴ γὰρ
πολλῶν σε ἀπέχεσθαι ἐκέλευσε; Ἐνδὸς μόνου, καὶ οὐδὲ
τούτου ἠνέσχου, ἀλλ' ἐπιλαθόμενος τῶν ἐμῶν ἐντολῶν
ἐπέσθης τῇ γυναικί)· διὰ τοῦτο μαθήσῃ δι' αὐτῶν τῶν
ἔργων, ὅσον εἰργάσω κακόν.

Ἀκουέτωσαν ἄνδρες· ἀκουέτωσαν γυναῖκες· οἱ μὲν,
ἵνα μὴ ἀνέχωνται τῶν πονηρὰ συμβουλευουσῶν· αἱ δὲ,
ἵνα μὴ τοιαῦτα συμβουλεύωσιν. Εἰ γὰρ οὗτος ἐπὶ τὴν
γυναῖκα τὴν αἰτίαν μεταγαγόν, οὐδεμιὰς ἡξιώθη συγ-
γνώμης, ποίαν ἂν τις ἀπολογία σχολῇ λέγων, ὅτι διὰ
τὴν γυναῖκα τὸ καὶ τὸ ἥμαρτον, καὶ τὸ καὶ τὸ ἐπράξα;·
διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑπὸ τὴν δεσποτείαν γέγονε τὴν σὴν,
καὶ κύριος αὐτῆς ἀπεφάνθη, ἵνα ἐκείνῃ σοὶ κατακολουθή,
καὶ μὴ ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶν ἑπταί. Ἀλλ' οὖν ἔστιν
ἰδεῖν πολλάκις τὸ ἐναντίον συμβαῖνον, καὶ τὸν ἐν τάξει
κεφαλῆς εἶναι ὀφειλόντα, οὐδὲ τῶν ποδῶν τὴν τάξιν
ἐπέχοντα· καὶ τὴν ἐν τάξει ποδῶν οὔσαν, ταύτην ἐν τάξει
κεφαλῆς καθισταμένην. Δι' ὃ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ
τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, ταῦτα πάντα προορῶν ἐδίδα-
ξε· Τί γάρ οὐδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ἡ τί
οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναικα σώσεις; Ἀλλ' ὅμως καὶ
ὁ ἄνθρωπος πολλὴν τὴν φυλακὴν ἐπιδεικνύσθω, ὥστε τὰ
ἐλθέρινα συμβουλεύουσιν ἀποστρέψαι, καὶ ἡ γυνὴ ἐναυλον

ἔχουσα τὴν τιμωρίαν ἣν ἐδέξατο ἡ Εὐα τὴν ἐλθερίαν
ἐκείνην συμβουλὴν εἰσαγαγοῦσα τῷ ἀνδρὶ, μὴ τολμάτω
τοιαῦτα συμβουλεύειν, μηδὲ μιμεῖσθαι τὴν Εὐαν, ἀλλὰ τῷ
ὀποδεύματι [147] σωφρονισθῶ κακείνα συμβουλεύετω,
καὶ αὐτὴν καὶ τὸν ἄνδρα πάσης ἀπαλλάξει κολάσεως
καὶ τιμωρίας. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν.
Τῷ δὲ Ἀδὰμ, φησὶν, εἶπεν ὁ θεός· Ὅτι ἡκουσας τῆς
φωνῆς τῆς γυναικός σου, καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου.
οὗ ἐνετείλαμην σοὶ τούτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ'
αὐτοῦ ἔφαγες. Ἐπειδὴ, φησὶ, τοσαύτη βλάβη ἐχρήσω
περὶ τὴν φυλακὴν τῆς παρ' ἐμοῦ δοθείσης ἐντολῆς, καὶ
οὕτε ὁ φόδος, οὕτε τὸ προλαβόντα με διαστελλασθαι τὰ
μέλλοντα συμβῆσθαι ὑμῖν ἀπὸ τῆς βρώσεως, ὡφέλῃσέ
τι, ἀλλ' εἰς τοσαύτην κακίαν ἐξώκειλας, ὥς μὴ δυνη-
θῆναι μηδὲ τοῦ ἐνδὸς ἀποσχέσθαι ξύλου μετὰ τὴν τοσαύ-
την ἀπόλαυσιν· διὰ τοῦτο Ἐπικατάρατος ἔσται ἡ γῆ
ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ὅρα φιланθρωπικὴν δεσπότην, πῶς
μὲν τὸν ὄφιν τιμωρεῖται, πῶς δὲ τὸ λογικὸν τοῦτο
ζῶον. Ἐκείνῳ γὰρ φησὶν, Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς
γῆς; ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως. Ἀλλὰ τί; Ἐπικατάρατος
ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Καὶ εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ
διὰ τὸν ἄνθρωπον παρήχθη, ἵνα οὕτως ἀπολαύειν δύνῃται
τῶν ἐξ αὐτῆς ἀναδιδόμενων, διὰ τοῦτο πάλιν διὰ τὸν
ἄνθρωπον ἀμαρτάνοντα ταύτῃ τὴν κατάραν ἐπιτεθῇ·
ἐπειδὴ ἡ εἰς αὐτὴν κατὰ πάλιν τοῦ ἀνθρώπου ἐλυμα-
νετο τῇ ἀνέσει καὶ τῇ ἀδείᾳ, Ἐπικατάρατος, φησὶν, ἡ
γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Εἶτα ἵνα μάθῃς τί ἐστίν, Ἐπι-
κατάρατος, ἐπήγαγεν, Ἐν λύπαις φάγη αὐτὴν πᾶσας
τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ὅρα ἐκείστην τιμωρίαν τῷ
αἰῶνι παρεκτεινομένην, ἵνα μὴ μόνον αὐτοὶ κεράνωσιν,
ἀλλὰ καὶ οἱ εἰς τὸ ἐξῆς μέλλοντες γίνεσθαι δι' αὐτῶν τῶν
πραγμάτων διδάσκωνται, πῶθεν αὐτοῖς τὰ τῆς τιμωρίας
ταύτης ἐπήχθη. Ἐν λύπαις, φησὶ, φάγη αὐτὴν πᾶσας
τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Εἶτα ἀκριβέστερον διδάσκων
τῆς κατάρας τὸ εἶδος, καὶ τῆς λύπης τὴν αἰτίαν, ἐπ-
ήγαγεν· Ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι. Ἰδοὺ
τῆς κατάρας τὰ ὑπομνήματα. Ἀκάνθας, φησὶν, ἐκδύσει
καὶ τριβόλους· ὥστε πολλὸν τὸν πόνον καὶ τὴν ταλαιπω-
ρίαν ἐργάσασθαι, καὶ μετὰ λύπης πάντα τὸν χρόνον
διάγειν ἐν ποιήσῃ, ἵνα τοῦτο χαλινὸς σοὶ γένῃται τοῦ μὴ
ὑπερ ὁ ἄλγος φαντάζεσθαι, ἀλλὰ διηνεκῶς ἔχῃς ἐννοεῖν
τὴν αὐτοῦ οὐσίαν, καὶ μηδέποτε ἀνάγκη τοιαῦτα ἀπατη-
θῆναι. Καὶ φάγη τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ. Ἐν ἰδρώτι
τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου. Ὅρα πῶς
ἀπεναντίας τῆς προτέρας διαγωγῆς τὰ μετὰ τὴν παρα-
κοήν ἅπαντα αὐτῷ ἐπήχθη. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶ, πα-
ραγαγόν σε εἰς τὸνδε τὸν κόσμον ἡβουλήθην ἀνευ λύπης
καὶ μόχθου καὶ ταλαιπωρίας καὶ ἀνευ ἰδρώτων διάγειν
σε, καὶ ἐν ἀπολαύσει εἶναι καὶ εὐημερίᾳ, καὶ μηδὲ ταῖς
τοῦ σώματος ἀνάγκαις ὑποκείσθαι, ἀλλὰ πάντων τούτων
ἀπηλλάχθαι, καὶ ἐν ἐλευθερίᾳ πάσῃ τυγχάνειν. Ἐπειδὴ
δὲ οὐκ ὤνησέ σε ἡ τοσαύτη ἀδεια, διὰ τοῦτο καὶ τὴν γῆν
καταράσσομαι, ὥστε μὴ ἀσπαρτά σοι καὶ ἀνήροτα, κα-
θάπερ πρότερον, τὰ ἐξ αὐτῆς ἀναδιδόμενα παρέχε-
ιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου, καὶ τοῦ μόχθου [148],
καὶ τῆς ταλαιπωρίας, καὶ λύπης σε διηνεκίσει καὶ ἀθυ-
μίας ὁ περιβαλὼν, καὶ μετὰ ἰδρώτων πάντα σε κάτορ-
θοῦν παρασκευάσω ἵνα τοῦτοις πιεζόμενος ἔχῃς διδα-
σκαλίαν διηνεκί τοῦ μετριάσειν, καὶ τὴν αὐτοῦ φύσιν
ἐπιγινώσκεις. Καὶ τοῦτο οὐ πρὸς ὀλίγον οὐδὲ πρὸς βραχὺν
χρόνον ἔσται, ἀλλὰ παντὶ τῷ τῆς ζωῆς χρόνῳ παρακτα-
θήσεται. Ἐν ἰδρώτι γὰρ τοῦ προσώπου σου φάγη
τὸν ἄρτον σου, ὥς τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν,
ἐξ ἧς ἐλήφθη· ὅτι γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.

b Ὁφελῇσι τι deest in Morel, sed in aliis legitur. Mox qui-
dam mss. et Savil. μὴ δύνασθαι εἰς τοσαύτην κακίαν. Savil. ex
conjectura placcian, cui lectioni congruere videtur interpretem
Latinus vetus, qui veritit mollium. c Reg. unus τὰ ὑπερ.
d Πᾶσι deest in Reg. uno. e Καὶ ἀθυμίας abest a Reg. uno
Savil. male βραχυμίας.

a Quidam mss. σο: κύριον.

et cujus naturæ particeps, et propter quem formata es, familiaritatem cum serpente mala illa bestia habere, et ejus accipere consilium voluisti: propterea posthac illi te sub jicio, et illum dominum tuum assero, ut illius scilicet dominium agnoscas: et quia nescivisti imperare, disce bene parcere. *Ad virum enim tuum, inquit, conversio tua, et ipse dominabitur tui.* Melius est ut tu sub illo sis, et illum dominum habeas, quam libere et cum potestate vivens per præcipitia feraris. Nam et equo utilius est freno regi, et composite progredi, quam sine illo per præcipitia ferri. Itaque considerans quid tibi sit utile, ad illum te habere volo conversionem: sicut corporis est caput sequi, et dominium ejus suaviter agnoscere. Scio vos dictorum copia fatigari; sed excitemini aliquantulum oro, ne imperfectum judicium relinquamus, neque relicto adhuc iudice sedente discedamus: siquidem ferme ad finem pervenimus.

9. Videamus itaque quid post sermonem mulieri factum, viro dicat, et quam illi poenam infligat. 17. *Adæ autem dixit: Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno, de quo mandavi tibi, ut ex eo solo non comedas, de illo ipso comedisti; maledicta terra in operibus tuis. In ærumnis comedes illam omnibus diebus vitæ tuæ.* 18. *Spinæ et tribulos tibi producet, et comedes fœnum agri.* 19. *In sudore faciei tuæ vesceris pane tuo, donec revertaris tu in terram, de qua sumptus es: quia terra es, et in terram abibis.* Plurima et ineffabilis etiam hoc loco ostenditur Domini¹ erga hominem providentia et cura: sed audiamus diligenter unumquodque dictorum. *Adæ autem dixit: Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno, de quo præceperam tibi, ut ex eo solo non comedas, de illo ipso comedisti.* Quoniam, inquit, audisti mulierem tuam, et comedisti de ligno, et consilium illius meo mandato plaris fecisti, et noluisti ab unico hoc ligno abstinere, de quo solo præcepi tibi ne comederes: num tibi præcepi ut a multis abstineres? Ab uno solo, et neque ab illo abstinuisti, sed oblitus mandatorum meorum, mulieri obtemperasti: idcirco re ipse discas, quantum malum sis operatus.

Uxores viris parere debent. — Audiant viri, audiant mulieres, et illi quidem, ut ne ferant eas mala consulentes; hæ autem, ut ne talia consulant. Nam si hic culpa in mulierem rejecta, nullam veniam assequutus est, qualem quis haberet veniam, dicens: Propter uxorem hoc et hoc peccavi, et hoc et hoc feci? Ea enim de causa sub tua potestate facta est, et dominus ejus pronuntiatus es, ut illa tibi pareat, et non caput pedes sequatur. Verum non raro videmus contrarium usu evenire, ut is qui suo ordine caput esse deberet, neque pedum ordinem servet: et ea quæ in pedum loco est, in caput constituitur. Idcirco et beatus Paulus magister orbis hæc omnia prævidens, clamabat: *Unde namque scis mulier, an virum sis salvatura? aut qui scis vir, an uxorem sis salvaturus* (1. Cor. 7. 16)? Verumtamen viri est, ut

diligenti opera male consulentem repellat. mulier vero semper in memoria retineat supplicium, quod Evæ irrogatum est, quæ pestiferum illud consilium viro suggesserat: ne audeat talia consulere, neque imitetur Evam: sed illius exemplo prudentior fiat, et talia consulat, quæ ipsam et virum omni supplicio liberatura sint. Porro ad institutum redeamus. *Adæ autem dixit Deus: Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno, de quo præcepi tibi de eo solo ne comederes, de illo ipso comedisti.* Quoniam, inquit, tam negligens fuisti in observando mandato meo, neque timor te coercuit, neque præcedens interminatio calamitatis esum consequuturæ tibi quidquam profuit, sed in tantam nequitiam pervenisti, ut neque ab unico hoc ligno tibi temperaveris, tametsi tot et tantis tibi frui liceret: ideo *Maledicta erit terra in operibus tuis.* Vide benignitatem Domini, quomodo serpentem punit, quomodo item et rationale animal. Illi enim dixit: *Maledictus tu de terra:* hic autem non sic; sed quid? *Maledicta terra in operibus tuis.* Et merito. Nam quia propter hominem producta est, ut ille posset frui iis quæ ex ea nascuntur: ideo iterum propter hominem peccantem maledictum ei inditur: quia maledictum terræ eveniens, hominis securitati et quieti obest, *Maledicta, inquit, terra in operibus tuis.* Exin ut discamus quid sit, *Maledicta, subdit: In doloribus comedes eam omnibus diebus vitæ tuæ.* Vide unamquamque poenam in sæcula durantem, ut non solum illis id utile sit, sed et posteri iisdem rebus doceantur, unde illis hæc supplicia sunt invecta: *In doloribus, inquit, comedes eam omnibus diebus vitæ tuæ.* Postea diligentius docens maledicti speciem et doloris causam, subdit: *Spinæ et tribulos tibi producet.* Ecce maledicti monumenta. Spinæ, inquit, et tribulos proferet terra: itaque multis laboribus et ærumnis operandum tibi, et omni tempore cum tristitia vivere te curabo, ut hoc tibi frenum sit, ne quid supra dignitatem de te sentias: sed continuo cogites tuam ipsius substantiam, neque feras ut posthac sic decipiaris. *Et comedes fœnum agri. In sudore faciei tuæ vesceris pane tuo.* Animadvertite quo pacto post inobedientiam omnia contigerint contraria priori vitæ conditioni. Ego quidem, inquit, cum in hunc te mundum produxi, volebam te degere absque doloribus, laboribus, sudoribus, et ærumnis, et omni felicitate frui, neque corporalibus necessitatibus obnoxium esse, sed ab omnibus illis vacuum in omni libertate versari. Quia vero non profuit tibi tanta securitas, capropter et terræ maledicam, ita ut absque satione et aratione non proferat suos fructus, sicut antea: sed et cum multo labore, molestiis, et ærumnis, afficiam te doloribus, et continuis fatigationibus: efficiam item ut nihil promoveas absque sudoribus; ut his exercitatus, perpetuam doctrinam habeas modeste agendi, tuamque ipsius naturam agnoscendi. Neque hoc ad modicum et breve tempus erit, sed omni tempore vitæ durabit: *In sudore enim faciei tuæ vesceris pane tuo, donec revertaris tu in terram, de qua sumptus es: quia terra es, et in terram abibis.*

¹ In quibusdam Mss. vox, Domini (τοῦ Δεσπότης), deest.

Hæc sustinebis usque ad finem vitæ tuæ, et donec in illam resolveris, ex qua formatus es. Nam quanvis tili corporis dederim naturam ob meam bonitatem, ipsum tamen hoc corpus ex terra existens, iterum erit terra. *Terra enim es, et in terram abibis.* Enimvero ut ne hæc fierent, dixi, *Ne comedatis de hoc ligno: quocumque enim die comederitis, morte moriemini.* Non enim hoc volebam: sed quia eorum quæ ad me attinebant, nihil intermissum est: tu autem te ipsum in hæc coniecisti, ne in alium causam retuleris, sed tuæ ipsius desidiz totum ascribito. Jam denuo alia nobis quæstio hinc nascitur, quæ, si placuerit, breviter absoluta, finem sermonis hic faciemus. Dixit, inquit, Deus: *Quocumque die comederitis ex eo, morte moriemini (Gen. 2. 17):* multorum autem annorum numero ostenditur vixisse illos post inobedientiam, et cibi vetiti esum. Et quæstio quidem aliqua esse videtur iis qui a superficie salutant divinas Literas: at si quis æquo animo aures adhibeat, manifestum est quod dicitur, neque quæstio fuerit attendendi. Nam licet multos annos vixerint, attamen a quo tempore audierunt: *Terra es, et in terram abibis,* et sententiam acceperunt mortis, mortales fuerunt: et ex illo tempore fuerunt perinde, ac si quis illos dicat mortuos fuisse. Hoc igitur et Scriptura significans, dixit, *Quocumque die comederitis, morte moriemini:* hoc est, sententiam accipietis, mortales posthac vos futuros. Sicut enim in humanis judiciis, quando quis sententia lata ut capite mulctetur, iterum in carcerem conjicitur, licet ibi multo tempore agat, nihil melius tamen habet defunctis et mortuis, utpote jam per sententiam mortuus: eodem modo et hi, ab eo die a quo mortalitatis sententiam acceperunt, tametsi longo tempore duraverint, nihilominus sententia mortui erant. Scio me copiosiore sermone et longiore doctrina usum: ideo quia per gratiam Dei, pro nostris viribus omnia in medium prolata sunt, et his quæ lecta sunt finem imposuimus, nunc sermonem contrahamus.

10. *Epilogus homiliæ.*—Possent quidem et alia proferri, et iterum monstrari indictam hinc pœnam, et mortalitatem in nos inductam, multam abyssum habere divinæ misericordiæ: sed ne multitudine dictorum mentem vestram obruamus, age, obsecremus vos, ut cum hinc abieritis, ne in conventicula insipientium vos conferatis, neque intempestivæ nugacitati vacetis, sed apud vos intelligite et cum aliis colligite quæ dicta sunt, et in memoriam referte, quidnam iudex responderit, quid rei pro se dixerint, et quomodo Adam culpam in uxorem transtulerit, illa in serpentem, quomodo item Deus etiam hunc punierit, et pœnam illi toto sæculo duraturam indixerit, gravemque in illum indignationem declaraverit, atque ex hoc ostenderit suam erga deceptos curam. Ex eo enim quod decipientem sic ultus est, intelligitur ab eo deceptos eos fuisse, qui Deo valde grati erant, et pro quibus multum sollicitus fuerat. Dein mementote supplicii mulieris, et pœnæ quæ illi indicta est, imo potius admonitionis, et sic quoque recordemini quæ sint

Adæ dicta, sententiamque hanc animo repetite, *Terra es, et in terram abibis.* Hinc obstupescite ineffabilem Dei misericordiam, quod nos, qui ex terra sumus, et in terram dissolvemur, si voluerimus virtutem amplexari, et vitia fugere, assequi poterimus ineffabilia illa bona, quæ paravit et promisit diligentibus se, quæ oculus non vidit¹, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9). Gratias igitur multas Domino nostro debemus pro tot talibusque beneficiis: et ea nequaquam ex memoria dimittendo, per bona opera, et diligenti malorum fuga ipsum mitigemus, ac propitium nobis reddamus. Quomodo enim non ingrati prorsus animi signum fuerit, si ipse quidem, cum Deus sit et immortalis naturæ, non refugiat assumere mortalem et terrestrem nostram substantiam, ut et ab antiqua morte nos liberet, supra cælos erechat, paterno consessu honoret, et ab omni cælesti exercitu adorari curet: nos autem contraria illi retribuere non erubescamus, sed et immortalē animam, quasi dixerit quis, carni agglutinatam, terrenam et mortuam, et nihil operari valentem, evadere curemus? Obsecro, ne sic fiat, ne sic ingrati simus erga tantum benefactorem nostrum: sed illius præceptis obedientes, quæ ipsi grata sunt et probantur, operemur: ut et nos æternis bonis dignos efficiat: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto sit gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

Et vocavit Adam nomen uxoris suæ Vitam, quia ipsa est mater omnium viventium. Et fecit Dominus Deus Adæ et uxori ejus tunicas pelliceas, et induit illos. Et ait Deus: Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis (Gen. 3. 20 22).

1. *De peccato Adam superius dicta summam relegit. Gravior pœna manet eos, qui post legem peccant.*—Vidistis heri iudicis benignitatem? vidistis examen bonitate refertum? vidistis suppliciorum diversitatem? quomodo punitus sit dolosus ille supplantator, quomodo etiam deceptus pœna sit infecta, quæ magnam Dei præ se ferret benignitatem? vidistis quomodo nobis commodorum occasio fuit, assistere tribunali, et videre quomodo processerit examen? Cognovimus enim, quantis seipsum bonis mandati transgressione privarint Adam et Eva, nudati gloria illa ineffabili, et vita non inferiore quam angelica. Vidimus patientiam Domini, didicimus quantum malum sit desidia, quomodo et præsentibus spoliēt, et magna ignominia afficiat. Idcirco, obsecro, sobrii simus, stantque nobis illorum lapsus remedia, et illorum desidia securitatis causa: quandoquidem major pœna est eorum qui post illos peccant, et eo major quod exemplis emendare se nolint. Non enim qui postea eadem peccant quæ primi, in eandem pœnam incident. Id quod breviter ab

¹ In octo Mss. et uno Savillii, bene multa, ab his vocibus, *quæ oculus non vidit* (ἀ ὁφθαλμὸς οὐκ εἶδεν), usque ad hæc, tribus ante finem homiliæ versibus, *quæ nos omnes* (ὧν γίνονται πάντες ἡμᾶς) desiderantur.

Μέχρις ἐκείνου ταῦτα ὑπομενεῖς, ἕως ἂν τὸ τέλος τῆς ζωῆς σοι ἁπαχθῇσεται, καὶ εἰς ἐκείνην διαλυθῇς, ἐξ ἧς καὶ ἐπλάσθης. Εἰ γὰρ καὶ σῶματός σοι φύσιν ἐχαρισάμεν διὰ τὴν ἐμαυτοῦ φιλανθρωπίαν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα ἀπὸ γῆς ὄν, γῆ πάλιν ἔσται. Γῆ γὰρ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Ἰνα γὰρ μὴ ταῦτα γένηται, διὰ τοῦτο εἶπον, *Μὴ ἀφῆσθε τοῦ ξύλου*, εἰπὼν, ὅτι *Ἡ ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*. Οὐ γὰρ ἐβουλόμην τοῦτο· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ μὲν παρ' ἐμοῦ ἅπαντα γεγένηται, οὐ δὲ σκυτῶ ταῦτα προσέξινσας, ἐπὶ μηδένᾳ ἔτερον τὴν αἰτίαν ἔπαγε^β, ἀλλὰ τῇ σαυτοῦ ῥαθυμίᾳ πᾶν ἐπύραψε. Ἀλλὰ πάλιν ἡμῖν ἔτερον ζήτημα ἐντεῦθεν τίκεται, ὅπερ, εἰ βούλεσθε, συντόμως διαλύσαντες τὸ τηλικαῦτα καταπαύσομεν τὸν λόγον. Εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· *Ἡ ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*· δείκνυνται δὲ ζήσαντες μετὰ τὴν παρακοήν, καὶ τὸ τῆς βρώσεως μετασχεῖν, πολλῶν ἐτῶν ἀριθμὸν. Τοῦτο ἔοικε μὲν ἀπλῶς τοῖς ἐπιπολαίους ἐντυγχάνουσι τοῖς ἐγκειμένοις· ἔχειν ζήτησιν τινα· εἰ δὲ τίς εὐγνωμόνως τὴν ἀκοήν ὑπόσχοιτο, σαφές ἐστὶ τὸ εἰρημένον καὶ οὐδεμίαν τῷ προσέχοντι ζήτησιν ἔχον. Εἰ γὰρ καὶ πολὺν ἐτῶν χρόνον ἐξησαν, ἀλλ' ὅμως ἀφ' ἧς ἤκουσαν τὸ, *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*, καὶ τὴν ἀπόφασιν ἀδέξαντο τοῦ θανάτου, καὶ θνητοὶ γεγόνανσι, καὶ ἐξ ἐκείνου ἂν τις εἶπεν αὐτοὺς τεθνηκέναι. Τοῦτο οὖν καὶ ἡ Γραφὴ αἰνιτομένη εἶπεν, ὅτι *Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*· ἀντὶ τοῦ, τὴν ἀπόφασιν δέξασθε τοῦ θνητοῦ λοιπὸν εἶναι. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν δικαστηρίων τῶν ἀνθρωπίνων, ἐπειδὴν ἀπόφασιν τις δεξάμενος τοῦ πάντως τὴν κεφαλὴν ἀποτεμῆσθαι, εἶτα εἰς τὸ δεσμοῦτριον ἐμβληθῇ, κἂν ἐπὶ πολὺν χρόνον διαμένῃ, οὐδὲν ἄμεινον τῶν νεκρῶν καὶ τεθνηκότων διάξει, τῇ ἀποφάσει τεθνηκώς· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ οὗτοι, ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας, ἐξ ἧς τὴν ἀπόφασιν ἀδέξαντο τῆς θνητότητος, εἰ καὶ πολὺν διήρκεσαν χρόνον, ἀλλὰ τῇ ἀποφάσει τεθνηκασιν. Οἶδα ὅτι πολλὰ τὰ εἰρημένα καὶ εἰς πολὺ μῆκος ἡμῖν ἐξετάθη τὰ τῆς διδασκαλίας· διὸ ἐπειδὴ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι κατὰ δύναμιν ἡμετέραν ἅπαντα εἰς μέσον ὑμῖν προθέμενος τέλος ἐπεθήκαμεν τοῖς ἀναγνωσθεῖσι, συστήλωμεν ἐνταῦθα τὸν λόγον.

ι'. Ἐνὴν μὲν γὰρ καὶ ἕτερα προσθέντας δεῖξαι πάλιν καὶ ταύτην αὐτὴν τὴν τιμωρίαν τὴν ἐπαχθεῖσαν, καὶ τὸ θνητοῦς γενέσθαι πολλὴν ἔχουσαν ἄβυσσον φιλανθρωπίας· ἀλλὰ ἵνα μὴ τῷ πολλῷ πλήθει καταχρῶσθαι ὑμῶν τὴν δίδουσαν, φέρε, παρακαλέσωμεν ὑμᾶς [149] ἐντεῦθεν ἐξελθόντας μὴ εἰς ἀνοήτους^ε συλλόγους ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι, μηδὲ εἰς φλυαρίας ἀκαίρους, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς συνιέντας μετ' ἀλλήλων συλλέγειν τὰ εἰρημένα, καὶ εἰς ὑπόμνησιν ἑαυτοὺς ἄγειν, τί μὲν ὁ δικαστὴς ἀπεκρίνατο, τί δὲ οἱ ὑπαύθυνοι ἀπελογήσαντο, καὶ πῶς ὁ μὲν ἐπ' ἐκείνην τὴν αἰτίαν μετήγαγεν, ἐκείνη δὲ ἐπὶ τὸν ὄφιν, καὶ πῶς καὶ τοῦτον ἐτιμωρήσατο, καὶ ὅτι διηνεκῇ καὶ τῷ παντὶ αἰῶνι συμπαρεκτεινομένην αὐτῶν τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγε, καὶ σφοδρὰν τὴν κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησιν ἐποίησατο, καὶ διὰ τούτου δεῖκνυς τὴν πρὸς τοὺς ἀπατηθέντας κηδεμονίαν. Δι' ὧν γὰρ τὸν ἀπατήσαντα οὕτως ἡμύνατο, ὅθλον ὅτι εἰς τοὺς πάνυ αὐτῷ περισπουδαστοὺς τὴν ἀπάτην εἰργάσατο. Εἶτα ἐντεῦθεν μνημονεύσατε τοῦ ἐπιτιμίου τῆς γυναικὸς, καὶ τῆς κολάσεως τῆς ἐπαχθείσης αὐτῇ, μᾶλλον δὲ τῆς νοθεσίας, καὶ οὕτω τὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ εἰρημένα μνημονεύσαντες, καὶ τῆς

ἀποφάσεως εἰς ἔνομιον ἐλθόντες, *Ὅτι γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*, ἐντεῦθεν ἐκπλάγητε τὴν ἄφατον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ὅτι ἡμᾶς τοὺς ἐκ τῆς γῆς ὄντας, καὶ εἰς γῆν διαλυομένους, εἰ βουλὴθεῖμεν ἀρετὴν μετελθεῖν, καὶ κακίαν φυγεῖν, τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἀξιοῦν ἐπηγγεῖλατο τῶν ἡτοιμασμένων τοῖς ἡγαπηκόσιν αὐτῶν, *Ἄ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη*. Χάριν τοίνυν πολλὴν ὀφειλομεν ἡμῶν ὁμολογεῖν τῷ Δεσπότῃ ὑπὲρ τῶν τηλικούτων εὐεργεσιῶν, καὶ μηδέποτε λήθῃ ταῦτα παραπέμπειν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων καὶ τῆς πολλῆς τῶν φαύλων ἀποφυγῆς, τοῦτον ἐξελικνόμεθα καὶ εὐμενῇ ἡμῖν καταστήσωμεν. Πῶς γὰρ οὐ πάσης τοῦτο ἀγνωμοσύνης δείγμα, εἰ αὐτὸς μὲν, Θεὸς ὢν καὶ ἀθάνατος, τὴν φύσιν ἀναλαβέσθαι τὴν θνητὴν ἡμῶν καὶ γῆιν οὐσίαν οὐ παρητήσατο, καὶ τῆς ἀρχαίας νεκρώσεως ἀπαλλάξαι, καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ταύτην ἀναβιβάσαι, καὶ τῇ πατρικῇ συνδριᾷ τιμῆσαι, καὶ ὑπὸ πάσης τῆς οὐρανιας στρατιᾶς προσκυνεῖσθαι καταξιώσαι, ἡμῖς δὲ τὰ ἐναντία τοῦτω ἀνταμεῖψαι οὐ κατηδέσθημεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀθάνατον ψυχὴν, ὡς ἂν τις εἴποι, τῇ σαρκὶ προσκολήσαντες, γῆιν αὐτὴν καὶ νεκρὰν καὶ ἀνενέργητον γενέσθαι κατεσκευάσαμεν; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ οὕτως ἀγνώμονες ὦμεν περὶ τὸν τοσαῦτα ἡμᾶς εὐεργετηκότα, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῦ νόμοις ἐπόμενοι, τὰ αὐτῷ δοκούντα καὶ εὐάρεστα ὄντα διαπρατνόμεθα, ἵνα καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀξίους ἡμᾶς ἀναδείξῃ· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοῦσθαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[150] OMILIA IH'.

Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, *Ζωή*^δ, ὅτι αὐτὴ μήτηρ πάντων τῶν ζώων. Καὶ ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ χιτῶνας δερματίνους, καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν.

α'. Εἰδότε χθὲς Δικαστοῦ φιλανθρωπίαν; εἴδετε ἐξέτασιν ἀγαθότητος γέμουσαν; εἴδετε τιμωρίων διαφορὰν; πῶς μὲν ὁ διὰ τῆς ἀπάτης ὑποσκελίσας ἐτιμωρήθη, πῶς δὲ ἡ τοῖς ὑποσκελισθεῖσιν ἐπαχθεῖσα τιμωρία πολλὴν δείκνυσιν τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν; εἴδετε πόσης ἡμῖν ὠφελείας γέγονεν ὑπόθεσις τὸ παραστήσθαι τῷ δικαστηρίῳ, καὶ ἰδεῖν ὅπως προεχώρησεν ἡ ἐξέτασις; Ἐγνώμεν γὰρ, ὅσων τε καὶ ἡλικίων ἀγαθῶν ἑαυτοὺς ἀπεστέργσαν ὅ τε Ἀδὰμ, ἡ τε Εὕα, διὰ τῆς παραβάσεως τῆς δοθείσης ἐντολῆς, γυμνωθέντες τῆς δόξης ἐκείνης τῆς ἀφάτου, καὶ τῆς ζωῆς τῆς οὐδὲν ἑλαττον σχεδόν^ε ἐχούσης τῶν ἀγγέλων. Εἶδομεν τὴν ἀνεξικακίαν τοῦ Δεσπότου, ἐπαιδευθῆμεν ὅσον κακὸν ἐστὶ ῥαθυμία, καὶ ὅπως καὶ τῶν ἡδὴ ὑπεργγμένων ἀγαθῶν γυμνοὺς καὶ ἐρήμους ἡμᾶς ἐργάζεται, καὶ ἐν πολλῇ καθίστησι τῇ αἰσχύνῃ. Διὸ, παρακαλῶ, νήφωμεν, καὶ τὰ ἐκείνων πτώματα ἡμῖν ἐπεσθῶ φάρμακα, καὶ ἡ ἐκείνων ῥαθυμία ἡμῖν γενέσθω ἀσφαλείας ὑπόθεσις· ἐπειδὴ καὶ μελίζων ἡ τιμωρία τοῖς εἰς τὸ ἐξῆς τὰ αὐτὰ πλημμελοῦσιν, ὅσων μηδὲ τοῖς ὑποδείγμασι σωφρονέστεροι γενέσθαι ἡδουλήθησαν. Οὐδὲ γὰρ οἱ μετὰ ταῦτα τὰ αὐτὰ τοῖς προτέροις ἀμαρτάνοντες τὴν αὐτὴν εἰσπράττονται δίκην. Καὶ τοῦτο συντόμως μαθεῖν ἔξεστιν ἀπὸ τοῦ σοφοῦ διδασκάλου τῆς οἰκουμένης, τοῦ

^α Quidam mss. et Savil. ζωῆς σου. Intra duo mss. γῆ πάλιν γίνεσθαι. ^β Savil. ἔπαγε. Morel. ἐπάγαγε. Alii mss. Intra quidam mss. ἐνταῦθα κατ. ^γ Morel. ἀνοήτους.

^δ Savil. Εὕα, ὅπερ ἐστὶ ζωῆς. ^ε Σχεδὸν decem in Noeci.

μακαρίου Παύλου φημί, λέγοντας· Ὅσοι γὰρ ἀνδρῶς ἡμαρτον, ἀνδρῶς καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν γυναικὶ ἡμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ τὴν αὐτὴν δύνανται δίκην οἱ πρὸ τοῦ νόμου, καὶ οἱ μετὰ τὸν νόμον, ἀλλὰ βαρυτέρας ὑποστήσονται τιμωρίας οἱ μετὰ τὴν τοῦ νόμου δόσιν ἁμαρτάνοντες. Ὅσοι γὰρ ἀνδρῶς ἡμαρτον, ἀνδρῶς καὶ ἀπολοῦνται· τούτέστιν, ἡμερωτέραν αὐτοῖς ποιεῖ τὴν τιμωρίαν τὸ μὴ ἔχειν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίαν τε καὶ βοήθειαν. Καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἡμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. Οὗτοι δὲ, φησὶν, ἐπειδὴ καὶ τὸν νόμον ἔσχον διδάσκαλον, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐσωφρονίσθησαν, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ ἐκείνοις ἡμαρτον, μείζονα καὶ τὴν δίκην τίσουςι· Ὡς· Ἄλλ' ἀκούσωμεν καὶ τῶν σήμερον ἀναγνωσθέντων. Καὶ ἐκάλισε, φησὶν, Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, Ἔβα, ὅπερ ἐστὶ ζωῆ, ὅτι αὕτη μήτηρ πάντων τῶν ζώντων. Ὅρα τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκρίβειαν, πῶς οὐδὲ τοῦτο παρήκαν, ἀλλ' ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὅτι καὶ τῇ γυναικὶ προσήγοιαν· ὁ Ἀδὰμ ἐπέθηκεν. Ἐκάλισε, γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, Ἔβα, ὅπερ ἐστὶ ζωῆ, ὅτι αὕτη μήτηρ πάντων τῶν ζώντων· τούτέστιν, αὕτη ἀρχὴ ἐστὶ πάντων τῶν ἐξ αὐτῆς ἱσομένων, καὶ [151] ῥίζα καὶ θεμέλιος τῆς μετὰ ταῦτα γενέας. Ἔστα μετὰ τὸ διδάξαι ἡμᾶς τὴν ἐπιτεθεῖσαν τῇ γυναικὶ προσήγοριαν, πάλιν δείκνυσιν ἡμῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα, ὅπως οὐ παρηφᾷ ἐν τοσαύτῃ αἰσχύνῃ καὶ γυμνότητι τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντας. Καὶ ἐποίησε, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ χιτῶνας δερματίνους, καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς. Καθάπερ γὰρ πατὴρ εὐσπλαγχνος παῖδα ἔχων εὐγενῆ^α, καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἀνατρέφόμενον, καὶ τρυφῇ ἀπάσης ἀπολαύοντα, καὶ ἐστὶ λαμπρῶς κεχρημένον, καὶ σιρικὰ ἱμάτια περιβεβλημένον, καὶ μετὰ ἀδείας τῇ παρουσίᾳ καὶ τῷ πλοῦτι κεχρημένον τῷ πατρικῷ, ὁρῶν ὑστερον ἀπὸ τῆς ἀνέσεως ταύτης τῆς πολλῆς εἰς κρημνὸν κακίας ἐξοκειλάντα, πάντων ἐκείνων ἀποστερήσας καὶ τῇ αὐτοῦ ἐρουσίᾳ ὑποτάξας, καὶ τῆς ἐσθῆτος γυμνώσας, ἱμάτιον εὐτελὲς αὐτῷ πολλάκις καὶ θουλικὸν περιτίθεισιν, ὥστε μὴ πάντῃ γυμνὸν εἶναι καὶ ἀσχημονεῖν· οὕτω δὲ καὶ ὁ φιλόανθρωπος Θεός, ἐπειδὴ ἀναξίους ἑαυτοῦς κατέστησαν τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου καὶ φαειροῦ ἐνδύματος, τοῦ περιστέλλοντος αὐτοὺς, καὶ παρασκευάζοντος^δ ἀνωτέρους εἶναι τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν, γυμνώσας αὐτοὺς τῆς δόξης ἐκείνης ἀπάσης, καὶ τῆς ἀπολαύσεως, ἥς πρότερον μετέχον, πρὶν ἢ πσεῖν τὸ πῦμα τοῦτο τὸ χαλεπὸν, πολὺν περὶ αὐτοὺς τὸν οἶκτον ἐπιδεικνύμενος, καὶ ἔλεων αὐτοὺς τῆς ἐκπτώσεως, καὶ ὁρῶν πολλὴν τὴν ἀσχημοσύνην περιβεβλημένους, καὶ οὐκ εἰδότες, ὅτι καὶ πράξουσιν, πρὸς τὸ μὴ γυμνοῦς εἶναι καὶ ἀνασχημονεῖν, χιτῶνας αὐτοῖς ἐργάζεται δερματίνους καὶ ἀμφένυσιν. Τοιαῦτα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ^ε διαβόλου μηχανήματα· ἐπειδὴν γὰρ εὐρη τοὺς αὐτῷ πεποιημένους, διὰ τῆς βραχείας ἡδονῆς ὑποκαλίσσας, καὶ εἰς αὐτὸν τῆς κακίας τὸν βυθὸν καταγαγὼν^ε, καὶ πάσης αἰσχύνης καὶ ἀτιμίας πληρώσας, ἀφίγει καίτοι κάτω, ἔλειπεν θέαμα τοῖς ὁρῶσιν. Ἄλλ' ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν κηδεμών, ὁρῶν αὐτοὺς ἐν ἀμηχανίᾳ πολλῇ, οὐδὲ οὕτω περιβεῖν φέγγεται, ἀλλὰ σκέπην αὐτοῖς ἐπινοεῖ, διὰ τῆς εὐτελείας τοῦ ἐνδύματος δεικνύς· αὐτοῖς οἷων ἑαυτοὺς κατέστησαν ἀξίους ἐνδυμάτων.

^α Sex mss. et Savil. ἐν νόμῳ. ^β Quklam mss. et Savil. ὑποστήσονται. ^γ Quatuor mss. εὐεῖδῃ. ^δ Alii κατασκευάζοντος. ^ε Savil. et alii ὅτι καὶ πράττουσι. Τοιαῦτα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ, omisissis intermediis. ^ε Alii quod mss. καταβαλόν.

Καὶ ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ χιτῶνας δερματίνους, καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς. Ὅρα πόση τῆς θείας Γραφῆς ἡ συγκατάθεσις. Ἄλλ' ὅπερ πολλάκις εἶπον, καὶ νῦν λέγω· θεοκρεπῶς ἅπαντα νοῶμεν, καὶ τὸ, Ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, Προσέταξεν, νοῶμεν. Ἐκέλευσε χιτῶνας δερματίνους αὐτοὺς περιβαλεῖσθαι· ὁ ὑπόμνημα διηγετικῆς τῆς παρακοῆς.

β'. Ἀκουέτωσαν οἱ πλουτοῦντες, οἱ ἐντρυφῶντες τοῖς τῶν σκολήκων νήμασι, καὶ τὰ σιρικὰ περιβαλλόμενοι, καὶ μανθανέτωσαν πῶς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων παιδεύων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης, ἐπειδὴ διὰ τὴν παράβασιν τῷ ἐπιτιμῷ τοῦ θανάτου γέγονεν ὑπεύθυνος ὁ πρωτόπλαστος, ἔχρην δὲ ἱμάτιον αὐτῷ περιτεθῆναι τὸ τὴν αἰσχύνην καλύπτων, δερματίνους αὐτοῖς ἐποίησε χιτῶνας, διδάσκων ἡμᾶς φεύγειν τὸν ὕγρον καὶ διαλελυμένον βίον, καὶ μὴ τὸν ἀντιμέμον καὶ βλακειᾶς γέμοντα μεταδιώκειν, ἀλλὰ τὸν αὐστηρὸν μάλλον [152] ἀσπάζεσθαι. Ἄλλ' ἰσως ἀχθόμενοι πρὸς τὰ λεγόμενα οἱ πλουτοῦντες ἔρουσι· Τί οὖν; δερματίνους ἡμᾶς χιτῶνας κελεύεις περιβαλεῖσθαι; Οὐ τοῦτο λέγω· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι εἰς τὸ διηγετικὸν ἐκείνους τοῖς χιτῶσιν ἐκέχρηντο· ὁ γὰρ φιλόανθρωπος Δεσπότης καὶ ταῖς προλαβούσαις εὐεργεσίαις ἐτέρας προστίθεισιν. Ἐπειδὴ γὰρ λοιπὸν ὑπευθύνους ἑαυτοὺς κατέστησαν ταῖς σωματικαῖς ἀνάγκαις, τῆς ἀπαθείας ἐκείνης καὶ τῆς ἀγγελικῆς διαγωγῆς ἀποστερηθέντας, μετὰ ταῦτα ψικονόμενον, ἀπὸ τῶν ἐρίων τῶν προβάτων τὰ ἐνδύματα τοῖς ἀνθρώποις κατασκευάζεσθαι, οὐδενὸς ἐτέρου ἐνεκεν, ἢ ὥστε σκέπην γενέσθαι, καὶ μὴ τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶον κατὰ τὸ αὐτὸ τοῖς ἀλόγοις ἐν γυμνότητι καὶ ἀσχημοσύνῃ διαίγειν. Ἡ τοίνυν τῶν ἱματίων περιβολὴ ὑπόμνησις ἡμῖν γενέσθω διηγετικῆς τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐκπτώσεως, καὶ τῆς τιμωρίας διδασκαλία, ἣν διὰ τὴν παρακοήν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐδέξατο. Λεγέτωσαν τοίνυν ἡμῖν οἱ τοσαῦτ' ἀσχημονεῖν τῇ φαντασίᾳ, ὥς μὴδὲ εἰδέναι λοιπὸν τὰ ἀπὸ τοῦ ἐρίου τῶν προβάτων ἐνδύματα, ἀλλὰ τὴν σιρικὰ περιβαλλόμενοι καὶ εἰς τοσοῦτον ἐξοκειλάντες μανίας, ὥς καὶ χρυσοῖον συνυφαίνειν τοῖς ἐνδύμασι· μάλιστα γὰρ τὸ τῶν γυναικῶν γένος ταύτην ἡμῖν ἐπιδεικνύεται τὴν βλακειαν· τίνος γὰρ ἐνεκεν, εἰπέ μοι, τοῦτοις τὸ σῶμα καλλισπίζεις, καὶ χαίρεις τῇ ἐντευθεν περιβολῇ, καὶ οὐκ ἐννοεῖς ὅτι ἀντὶ μεγίστης τιμωρίας διὰ τὴν παράβασιν ἡ σκέπη αὕτη ἐπινοήθη; Διὰ τί γὰρ μὴ ἀκούεις Παύλου λέγοντος· Ἐχοντες διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τοῦτοις ἀρκεσθῆσόμεθα; Ὅρᾳς ὅτι ἐνὸς μόνου δεῖ φροντίειν, τοῦ μὴ γυμνὸν εἶναι τὸ σῶμα, τοῦ σκέπεσθαι μόνον· Ὡς καὶ περὶ διαφορὰς ἐσθῆτος φροντίδα ποιεῖσθαι; Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουσίαν ἔλθωμεν. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ κακόν. Καὶ νῦν μήποτε ἐκτελέη τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ λάθῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ φάγη καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεός ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη. Ὅρα πάλιν Θεοῦ συγκατάθεσιν. Καὶ εἶπε, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός· Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ κακόν. Εἶδες πόση τῆς λέξεως ἡ ταπεινωσις; Ταῦτα δὲ ἅπαντα θεοκρεπῶς νοῶμεν. Βούλεται γὰρ ἐνταῦθα διὰ τῶν ῥημάτων τούτων τῆς ἀπάτης ἡμᾶς ὑπομνησαι, ἣν ἡπατήθησαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου διὰ τοῦ βρεφῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλαγεν ἐκεῖνος, ὅτι· Ἐὰν φάγητε, ἐσσεσθε

^ε Alii περιβεβλησθαι. ^β Savil. et alii αὐτο μόνον.

orbis doctore sapientissimo, beato Paulo inquam, discere possumus, qui dicit: *Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege etiam peribunt: et quicumque in lege peccare unt, per legem iudicabuntur* (Rom. 2. 12). Illis verbis significat, non eandem luituros poenam eos qui ante legem, et eos qui post legem peccaverunt. Gravius enim puniuntur qui post legem datam peccaverunt. Nam *Quicumque sine lege peccaverunt, etiam sine lege peribunt*: proficiet illis ad levio-rem poenam, quod legis doctrina et adminiculo caruerint. *Et quicumque sub lege peccaverunt, per legem et iudicabuntur*. Isti, inquit, quia et legem habuerunt magistram, et neque sic emendati sunt, sed eadem quæ illi peccaverunt, gravio-rem quoque poenam dabunt. Sed audiamus quæ hodie sunt lecta. 20. *Et vocavit, inquit, Adam nomen uxoris suæ, Eva, id quod est vita, quia ipsa mater omnium viventium*. Vide divi- næ Scripturæ diligentiam, quomodo neque hoc præ- terit, sed docet nos, Adamum etiam mulieri nomen imposuisse. *Vocavit, inquit, nomen uxoris suæ Eva, id est vita: quia ipsa mater est omnium vi- ventium*: hoc est, ipsa est origo eorum qui ex illa sunt futuri, radixque et fundamentum sequentis ge- nerationis. Dein postquam docuit nos quomodo mu- lieri impositum nomen fuerit, iterum ostendit nobis Dei bonitatem, quæ non despexit eos qui a se creati erant, in tanta nuditate et ignominia versantes. 21. *Et fecit, inquit, Dominus Deus Adæ et uxori illius vestes pelliceas, et induit illos*. Sicut misericors pater filium ha- bens bona indole¹ prædicit, et omni curâ educatum, et fruentem omnibus deliciis, veste nitida ac sericis amictum, paternæque opibus secure utentem, cum viderit eum nimia prosperitate in malitiæ præcipitium prolapsam, privat illis omnibus, et suæ potestati sub- jicit, veste spoliât, ac vili servilique amictu illum in- duit, ne omnino nudus sit et turpis: ita et benignus Deus, quoniam Adam et Eva indignos sese exhibue- runt indumento glorioso illo et nitido, quo amicieban- tur, et quod nullis corporalibus eos necessitatibus obnoxios esse sinebat, nudavit illos omni illa gloria et fruitione, quæ ante gravem hanc ruinam gaudebant: multamque erga illos in tantam perniciem lapsos ex- hibens miserationem, vidensque magno pudore cir- cumfusus, consilii que inopes, ne nudi essent, et indecore se gererent, vestes ipsis pelliceas facit, eos- que contegit. Tales enim sunt² diaboli machinationes: si quando enim aliquos invenerit qui sibi pareant, eos voluptate quadam modica supplantatos, et in profun- dum malitiæ projectos, omnique confusione et igno- minia plenos, jacere relinquit, miserabile omnibus qui illum vident spectaculum. At animarum nostrarum Curator, videns illos in tantis difficultatibus, in hoc statu positos non despicit, sed velamentum illis excogitat, per vestem vilem ostendens qualibus se vestimentis dignos fecerint.

¹ Quatuor Mas., decore, pro, bona indole.

² Savil., multamque erga illos exhibuit miserationem, ri- dens magno pudore suffusus, consilii que inopes. Tales enim sunt, etc.. omisiss interpositis.

Quomodo vestes pelliceas primo parenti et uxori fecit Deus. Luxus in vestibus tempore Chrysostomi. — Et fecit Dominus Deus Adæ et uxori illius vestes pelliceas, et induit illos. Vide, quæso, quantam sermonis hu- militatem nobis attemperat divina Scriptura. Sed quod sæpe dixi, id et nunc dico: omnia ita intelliga- mus, sicut par est de Deo intelligi. Verbum *Fecit* accipe pro eo quod est, imperavit ut essent. Jussit enim tunicis pelliceis vestiri in perpetuam inobso- quentiæ memoriam.

2. Audiant opulenti, et qui luxuriant in verminum tex- tilibus, ac vestiuntur sericis, discantque quomodo ab initio humanam docens naturam benignus Dominus, quia propter transgressionem poenæ mortis reus erat primus homo, opusque habebat vestio quæ pudorem tegeret, pelliceas ipsi fecit vestes: quo docuit nos, ut mollem et dissolutam vitam fugiamus, neque iner- tem et remissam sectemur, sed magis austeram am- plexemur. Sed forte gravatim ferentes hæc divites, di- cent: Quid igitur? an pellibus vestiri nos jubes? Non hoc dico: nam neque illi perpetuo usi fuerunt his vestibus; benignus enim Dominus prioribus semper beneficiis recentiora quædam superaddit. Nam post- quam sese corporalibus necessitatibus obnoxios fecere, et a dolore vacua et angelica vita exciderunt, dispen- savit Deus, ut ex ovium velleribus homines indu- menta sibi pararent, non alia de causa, quam ut to- gumentum habeant, et ne rationale animal hoc non secus ac bruta in nuditate et dedecore vitam degat. Itaque vestium amictus continuum nobis sit mœni- mentum, quo memores simus, quantis bonis exci- derimus, et discamus quanto supplicio humanum ge- nus ob inobedientiam sit affectum. Dicant igitur nobis qui tanto utuntur apparatu, ut jam usum lanæ prorsus nosse nolint, sed serico vestiantur, eoque insuaviæ pervenere, ut aurum vestibus intexant: in primis enim mulieres huic mollitiei deditæ sunt: Quare, dic, obsecro, corpus ita ornas, et gaudes ejusmodi amictu? non cogitas pro magno supplicio, propter transgressionem, tegimen hoc excogitatum esse? Et quare non audis Paulum dicentem: *Habentes victum et amictum, illis contenti erimus* (1. Tim. 6. 8). Vides unius dumtaxat rei habendam esse curam: videli- cet, ne corpus nudum sit, sed ut tegatur, nec amplius de varietate vestium esse nos sollicitos oportet. Cæ- terum ad sequentia veniamus. 22. *Et dixit Dominus Deus: Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis, ad sciendum bonum et malum. Et nunc ne forte extendat manum suam, et accipiat de ligno vitæ, et comedat, et vinct in sæculum*. 23. *Et emisit illum Dominus Deus ex paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sum- ptus erat*. Hic quoque vide quam idomeis infirmitati nostræ verbis utatur Deus. *Et dixit, inquit, Dominus Deus: Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis, ad sciendum bonum et malum*. Vidisti quanta dictionis humilitas? Hæc autem, ut decet, digne de Deo intel- ligamus. Vult enim per hæc verba in memoriam re- ferre, quomodo decepti fuerint a diabolo per serpen- tem. Quandoquidem ille dicebat, *Si comederitis, eritis*

ut dñi, et spe potiendæ æqualitatis cum Deo cibum hunc sumere ausi sunt. Atque hac de causa Deus iterum illos monere volens, ut sentirent quam graviter essent lapsi per inobedientiam et deceptionem, inquit : *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis*. In tantum ruborem hoc verbum injicit, ut transgressorem graviter tangere valeat. Ideo, inquit, contempsisti mandatum meum quod æqualem te Deo fore putares ? *Ecce factus es quod expectasti* : imo non quod expectasti, sed qualem te fieri dignum erat. *Ecce, inquit, Adam factus est quasi unus ex nobis, ad sciendum bonum et malum*. Hoc enim fallax diabolus dicebat per serpentem, *Aperientur oculi vestri, eritisque sicut dñi, scientes bonum et malum*. Et nunc ne forte extendat manum et tangat lignum vitæ, et comedat, et vivat in æternum. Vido, oro, hic misericordiam Domini. Oportet enim quod dictum est diligenter scrutari, ut nihil eorum quæ in fundo sunt abscondita, latere nos queat. Cum Deus Adamo mandatum daret, a nullo alio abstinere præcepit, quam ab unico ligno, de quo quia edere fuit ausus, pœna mortis ipsi irrogata est : quod cum præciperet illi desinere, si prævaricaretur, de ligno vitæ nihil præcipiens. Quandoquidem enim, ut existimo, et intelligere est, immortalem illum creavit, potuisset ipse, si voluisset, cum aliis etiam de hoc vesci quod perpetuam illi contulisset vitam : quare nullum mandatum de illo accepit.

3. Si autem curiosus aliquis rogat, quare lignum vitæ sit appellatum : sciat, non posse hominem, suis innixum ratiociniis, omnia Dei opera contueri. Visum enim fuit Domino, ut exercitationem quamdam obedientiæ et inobedientiæ haberet homo a se factus, et in paradiso degens, ut duo ista ligna ibi constitueret, alterum quidem vitæ, alterum vero, ut sic loquar, mortis. Nam ejus esus et transgressio mandati mortem illi attulit. Quando igitur, ubi de hoc comedit, mortalis factus est, corporisque necessitatibus obnoxius, et primo peccatum ingressum est, propter quod et mors a Domino utiliter dispensata est, non posthac in paradiso relinquit Adam, sed exire inde jubet, monstrans se propter nihil aliud hoc facere, quam propter benignitatem qua illum prosequabatur. Et ut hoc accurate discamus, operæ pretium fuerit verba divinæ Scripturæ denuo legere. *Et nunc, inquit, ne quando extendat manum, et accipiat de ligno vitæ, et comedat, et vivat in æternum*. Nam quia magna intemperantiæ, inquit, indicia exhibuit, prævaricandoque mandatum mortalis factus est, ne nunc et lignum, quod vitam præbet continuam, attingere audeat, peccaturus perpetuo, satius fuerit hinc ipsum ejici ; ita ut magis providentiæ, quam indignationis fuerit illa ejectio. Hic enim mos est Domini nostri, ut puniens non minus quam benefaciens suam erga nos delectet providentiam, quippe et hanc pœnam admonitionis gratia nobis irrogavit. Quia utique si scisset nos non pejores fieri impune peccando, neuiquam ultra pu-

¹ Hæ voces, *quod æqualem te Deo putares* (ὅσον τὸν θεόν), desunt in Morel., sed habentur in Savil. et ali-quot Mss.

niasset : sed ut reprimat nostrum ad deteriora progressum, et tollat malitiam ulterius grassantem, suam servando misericordiam, punit : id quod et nunc fecit. Caram enim agens primigeniæ hominis, ejici ipsum e paradiso præcepit. 23. *Et emisit illum Dominus Deus ex paradiso voluptatis, ut operaretur terram de qua sumptus est*. Iterum oro, ut hic divinæ Scripturæ diligentiam videas. *Emisit illum, inquit, Dominus Deus ex paradiso voluptatis, ut operaretur terram de qua sumptus est*. Ecce sententiam suam reipsa exsequitur ; et ex paradiso voluptatis ejectum, terram de qua sumptus erat operari jubet. Nec temere dixit, *De qua sumptus est* : sed ut perpetuo commonefieret humilitatis luter operandum scireque pœnet se inde esse constitutum, et substantiam corporis ex terra habere ab initio : ut illam ipsam, inquit, operetur terram, ex qua et ipso constitutus est. Nam hoc quod in sententia dicebat, *In sudore faciei tuæ vesceris pane tuo* : id ipsum et nunc dicit, quando inquit, *Ut operaretur terram de qua sumptus est*. Posthac, ut dicamus quanto spatio ipsum a paradiso collocavit, etiam illud ipsum Scriptura divina nos docet : 24. *Ejecitque Dominus Deus Adam, et collocavit eum e regione paradisi voluptatis*.

Cur ex adverso paradisi posuit Adam.—Animadvertite communem Dominum nostrum in singulis operibus benignitatis argumentum exhibere, et singulas poenarum species bonitate plenas esse. Non enim hoc solum misericordiæ et benignitatis argumentum erat, quod emitteret et ejiceret ; sed et quod illum contra paradisum collocaret, ut jugem dolorem haberet quotidie cogitans unde exciderat, et in quem statum se conjecerat. Et quamvis gravissimi doloris spectaculum esset, tamen magnæ utilitatis erat occasio, ut dolens continue aspectu, munitior et cautior esset in aliis, ne iterum in eadem peccata incidere. Nam quoniam hic hominis ut plurimum mos est, ut dum bonis fruimur, ipsis ut oportet uti nesciamus, illorum privatione emendamus, et tunc experientia docti sentire nostram desidiam incipimus, atque ita tanta rerum mutatione docemur, et a quibus excidimus, et quibus nos ipsos malis circumdedimus. Itaque quod prope et e regione paradisi eum qui illinc exciderat habitare jussit, maximæ providentiæ et curæ signum fuit, ut spectando memor esset et inde læcrum faceret, ac neque inmodica vivendi concupiscentia, vel foris exaltans, de ligno comedere præsumeret. Divina enim Scriptura omnia nobis, prout nostræ infirmitati congruunt, narrat. *Et collocavit Cherubim et flammeum gladium versatilem ad custodiendam viam ligni vitæ*. Negligentia, quam jam circa traditum præceptum exhibuerant, in causa fuit ut tanta cautione aditus ipsis intercluderetur. Animadvertite hic benignum Deum non contentum fuisse hominem e regione paradisi habitare, sed præcepisse etiam, ut virtutes illæ Cherubim et flammeus gladius ille versatilis custodirent viam, quam illuc inducebat. Nec absque causa addidit, *Versatilem*, sed ut doceat nos, omnem viam illo ducentem præclusam fuisse, eo quod gladius ille dum versaretur,

ὡς θεοί, καὶ ἰσοθείας ἐλπιδί τῆς βρώσεως κατετόλμησαν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεὸς πάλιν ἐντρέψαι αὐτοὺς βουλόμενος, καὶ εἰς ἀσθησὶν ἀγαγεῖν τῶν ἐπεισιμμένων, καὶ τῆς παρακοῆς τὸ μέγεθος δεῖξαι, καὶ τῆς ἀπάτης τὴν ὑπερβολὴν, φησὶν· Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν. Μεγάλη τοῦ ῥήματος ἡ ἐντροπή, καθικείμεναι δυναμένη τοῦ παραδάντος. Διὰ τοῦτο, φησὶ, κατεφρόνησας τῆς ἐντολῆς τῆς ἐμῆς ἰσθεῖαν φαντασθεῖς; Ἰδοὺ γέγονας ὁ προσεδόκησας· [153] μᾶλλον δὲ οὐχ ὁ προσεδόκησας, ἀλλ' ὅπερ ἦς ἀξίος γενέσθαι. Ἰδοὺ, φησὶ, γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν. Τοῦτο γὰρ ὁ ἀπατήτων διάβολος αὐτοῖς ἔλεγε διὰ τοῦ ὁφείλου, ὅτι *διανοιχθήσονται ὁμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἑσσεῖσθε θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν. Καὶ νῦν μὴ ποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα, καὶ ἀψηται τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ φάγη, καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.* Ὅρα μοι ἐνταῦθα φιλανθρωπιαν Δεσπότη. Δεῖ γὰρ μετὰ ἀκριβοῦς διερευνησάιν· τὸ εἰρημένον, ἵνα μὴδὲν ἡμᾶς λαθεῖν δυνήσῃ τῶν ἐν τῷ βάθει τοῦτῃ κεκρυμμένων. Ἦνικα τὴν ἐντολὴν ἰδίδου τῷ Ἀδὰμ ὁ θεός, οὐδενὸς ἑτέρου ἀποσπᾶν αὐτὸν προσέταξεν, ἢ μόνον τοῦ ξύλου, οὗ τῆς βρώσεως κατατολμήσας τὸ ἐπιτίμιον τοῦ θανάτου ἰδέεσθαι· ὅπερ ἐντελλόμενος αὐτῷ ὤρισεν, εἰ παραβαίη, περὶ τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου οὐδὲν διαστελλόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς ἡγοῦμαι καὶ ἔστι συνιδεῖν, ἀθάνατον αὐτὸν ἐδημιουργήσεν, ἐξῆν αὐτῷ, εἴπερ ἐβούλετο, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἐκείνου μεταλαμβάνειν, δυναμένου διηγεῖσθαι τὴν ζωὴν αὐτῷ προξενεῖν· διόπερ οὐδεμίαν ἐντολὴν περὶ ἐκείνου δέχεται.

γ'. Εἰ δὲ τίς βούλοιο περιέργως ὦν ζητεῖν, διὰ τί ξύλον ζωῆς ἐκαλεῖτο, μανθανέτω μὴ πάντα μετὰ ἀκριβοῦς τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς ἀκολουθοῦντα δύνασθαι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ τοῦ θεοῦ ἔργα κατοπτρεύειν. Ἐδοξε γὰρ τῷ Δεσπότη, ἵνα γυμνασίαν ἔχῃ ὑπακοῆς καὶ παρακοῆς ὁ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος ἐν τῷ παραδείσῳ διδάγων, καὶ τὰ δύο ταῦτα ξύλα ἐκεῖ ἀναδείξαι, τὸ μὲν τῆς ζωῆς, τὸ δὲ, ὡς εἶπεν, τοῦ θανάτου. Ἡ γὰρ τούτου βρώσις καὶ ἡ παράδοσις τῆς ἐντολῆς τὸν θάνατον αὐτῷ ἐπήγαγεν. Ἐπεὶ οὖν τούτου μετασχὼν θνητὸς γέγονε, καὶ ταῖς τοῦ σώματος ἀνάγκαις λοιπὸν ὑπεύθυνος, καὶ ἀρχὴν ἔλαβε τῆς ἁμαρτίας ἡ εἰσοδος, δι' ἣν καὶ ὁ θάνατος ὑπὸ τοῦ Δεσπότη συμπεφρόντως ὥικονομήθη, οὐκέτι λοιπὸν ἀφίησιν ἐν τῷ παραδείσῳ τὸν Ἀδὰμ, ἀλλ' ἐξελεῖν ἐκεῖθεν προστάττει, δεικνύς, ὅτι δι' οὐδὲν ἔτερον τοῦτο ποιεῖ, ἢ β' διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τὴν περὶ αὐτόν. Καὶ ἵνα μάθωμεν ἀκριβῶς, ἀναγκαῖον αὐτὰ πάλιν ἀναγῶναι τὰ ῥήματα τῆς θείας Γραφῆς. Καὶ νῦν, φησὶ, *μὴ ποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα, καὶ λάβῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ φάγη, καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.* Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, πολλῆς ἀκрасίας δεῖγματα παρέσχε διὰ τῆς ἡδὴ δοθείσης ἐντολῆς, καὶ θνητὸς γέγονεν, ἵνα μὴ πάλιν, φησὶ, κατατολήσῃ καὶ τοῦτο τοῦ ξύλου ἐφάψασθαι τοῦ τὴν ζωὴν παρέχοντος τὴν διηγεῖσθαι, καὶ μέλλῃ ἀθάνατα ἀμαρτάνειν, βέλτιον αὐτὸν ἐντεῦθεν ἔξω βληθῆναι· ὥστε κηδεμονίας μᾶλλον ἢ ἡ ἀγανακτῆσεως ἡ ἐκβολὴ τοῦ παραδείσου. Τοιοῦτος γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· καὶ τιμωρούμενος οὐκ ἔλαττον ἢ εὐεργετῶν τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐνδείκνυται, καὶ τὴν τιμωρίαν δὲ ἐνεκεν νοουσίας ἡμῶν ἐπάγει. Ὡς εἶπε ἡδεῖ ἡμᾶς μὴ χεῖρους γεννομένους τῷ ἀτιμωρητῇ ἀμαρτάνειν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐτιμωρήσασθαι· ἀλλὰ προαναστέλλων ἡμῶν τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον πρόοδον, καὶ τὴν πονηρίαν ἐκκόπτων τὴν ἐπὶ τὸ πρόσω, [154] τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος τιμωρεῖται.

^a Coisl. ἀτιμωρεῖται. ^b Tres mss. ἀλλ' ἢ. ^c Morel. ἐκωστῆται.

δ δὴ καὶ νῦν πεποίηκε. Κηδόμενος γὰρ τοῦ πρωτοπλάστου, ἐκβλήθηναί τοῦ παραδείσου αὐτὸν προστάζει. Καὶ *ἐξαπέστειλεν αὐτόν, φησὶ, Κύριος ὁ θεός ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη.* Ὅρα μοι πάλιν ἐνταῦθα τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν. Ἐξαπέστειλεν αὐτόν, φησὶ, Κύριος ὁ θεός ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη. Ἰδοὺ τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ εἰς ἔργον ἀγει, καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐξαγαγὼν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν αὐτὸν ποιεῖ, ἐξ ἧς ἐλήφθη. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐξ ἧς ἐλήφθη· ἀλλ' ἵνα διηγεῖται τὴν ὑπόμνησιν ἔχῃ τῆς ταπεινοφροσύνης· τὴν ἐργασίαν, καὶ εἰδέναι ἔχει ὡς ἐκείθεν αὐτῷ ἡ αὐστειρία, καὶ ἡ οὐσία τοῦ σώματος ἐκ τῆς γῆς ἐξ ἀρχῆς γεγένηται· ἐκείνην, φησὶν, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς συνέστη. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ ἀποφάσει ἔλεγεν, *Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου.* Τὸ αὐτὸ τοῖνον καὶ νῦν λέγει διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Ἐργάζεσθαι τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη.* Εἴτα, ἵνα μάθωμεν πόσῃ διαστολήμα αὐτὸν ἀπέκτισε τοῦ παραδείσου, καὶ τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς ἡ θεία Γραφὴ λέγουσα· Καὶ ἐξέβαλε Κύριος ὁ θεός τὸν Ἀδὰμ, καὶ κατέκτισεν αὐτόν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς.

Σκόπει πῶς ἕκαστον τῶν γινομένων ὑπὸ τοῦ κοινού Δεσπότη φιλανθρωπίας ὑπόθεσις ἦν, καὶ ἕκαστον τιμωρίας εἶδος ἀγαθότητος γέμει πολλῆς. Οὐ γὰρ τὸ ἐκβαλεῖν μόνον φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος ἦν· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπέναντι τοῦ παραδείσου ἐγκατοικίσειν αὐτόν, ἵνα ἀδιάλειπτον ὁδύνην ἔχῃ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀναλογιζόμενος, ὅταν ἐκπεπτικῶς εἰς ὅταν ἐαυτὸν κατάστασιν ἤγαγεν. Ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ ὁδύνην ἀφόρητον ἡ θεία εἶχεν, ἀλλ' οὐ μικρὰς ὠφελείας ὑπόθεσις ἔστι, καὶ πρὸς τὸ ἐξῆς ἀσφάλεια τῷ ὀδυνωμένῳ ἡ συνεχὴς θεία ἐγίνετο, πρὸς τὸ μὴ τοῖς αὐτοῖς πάλιν αὐτὸν περιπεσεῖν. Καὶ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοιοῦτον τὸ ἔθος· ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἀπολαύσει τῶν ἀγαθῶν ὄντας μὴ ἐτιμῶμεν αὐτοὺς κεχρησθαι δεόντως, τῇ σεερίσει τούτων σωφρονιζόμεθα, καὶ τότε διὰ τῆς πείρας μαθόντες· ἀσθησὶν λαμβάνομεν τῆς οἰκείας· ῥαθυμίας, καὶ οὕτω διὰ τῆς τῶν πραγμάτων μεταβολῆς διδασκόμεθα τίνων μὲν ἐξεπέσαμεν, τίσι δὲ κακοῖς ἐαυτοὺς περιεπείραμεν. Ὡς τε καὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἀπέναντι τοῦ παραδείσου προστάζει κατοικεῖν τὸν ἐκεῖθεν ἐκπεπτικὸς μεγίστης κηδεμονίας σημεῖον ἦν, ἵνα καὶ τὴν ἐκ τῆς θείας ὑπόμνησιν ἔχῃ, καὶ τοῦ ἐντεῦθεν κέρδους ἀπολαύῃ, καὶ μὴδὲ ἐπιθυμίαν τῆς φιλοζωίας ἔχων, καὶ ἔξω τυγχάνων, κατατολήσῃ τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως. Ὡς γὰρ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν συγκαταβαίνουσα ἅπαντα διαλέγεται ἡμῖν ἡ θεία Γραφή. Καὶ ἔταξε τὰ Χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην βομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν εἰσοδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Ἡ ῥαθυμία αὐτοῖς, ἣν ἡδὴ περὶ τὴν δοθείσαν ἐντολὴν ἐπαδείξαντο, αἴτιον γέγονε τοῦ μετὰ τοσαύτης ἀσφαλείας ἀποτειχισθῆναι αὐτοῖς· τὴν εἰσοδὸν. [155] Ἐνόησον γὰρ μοι ὅτι οὐδὲ τῇ ἀπέναντι τοῦ παραδείσου οἰκῆσει ἡρκέσθη ὁ φιλάνθρωπος, ἀλλ' ἔταξε τὰς δυνάμεις ταύτας τὰ Χερουβὶμ, καὶ τὴν φλογίνην βομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τὴν ἐκεῖσε εἰσάγουσαν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ προσέθηκε, *τὴν στρεφομένην*, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι πᾶσα ὁδὸς αὐτῷ ἀποτειχίστο,

^d Savil. μὴ ἡδεῖμεν.

^e Savil. et septem mss. μανθάνοντας. Totum vero locum sic effert Regius unus codex: διὰ τῆς πείρας μανθάνομεν τὴν οἰκείαν ῥαθυμίαν. Mox aliqui ταυτοῖς περιεπείραμεν. ^f Alii τὴν ὁδὸν. Ibidem Savil. et quidam mss. τῆς ῥαθυμίας αὐτοῖς, ἣν ἡδὴ, quam lectionem ille jure suspectam habet et restituere conatur in notis. Morel. Et alii ἡ ῥαθυμία αὐτοῖς, ἣν ἡδὴ, optime. Infra Savil. et quidam mss. ἀποτειχίσθαι αὐτῷ τὴν εἰσοδὸν.

obturaret et prae muniret omnes vias quæ illo ducerent, et ut continuam memoriam et timorem inculcare illi posset¹.

4. *Adam autem cognovit Evam uxorem suam* (Cap. 4. v. 1). Considera quando hoc factum sit. Post inobedientiam, post paradisi amissionem, tunc primum usus rei veneræ coepit. Ante inobedientiam enim angelicam vitam imitabantur, et nullus de re veneræ sermo erat. Qui enim potuit, cum neque corporalibus necessitatibus obnoxii fuerint? Itaque ab initio virginitas palmam principatus accepit: sed postquam per desidiam intravit inobedientia, et aditus patefactus est peccato, illa quidem avolavit, utpote ab iis qui indigni tantæ virtutis magnitudine facti erant: subintravit autem lex congressus. Cogita igitur, dilecte, quanta virginitatis dignitas, quam sublimis et magna possessio, quæ sit supra humanam naturam, et quæ opus habeat manu² superna. Quod enim ii qui virginitatem alacriter arripiunt, in corpore ea agant quæ incorporearum sunt virtutum, audi Christum Sadducæis dicentem: nam de resurrectione quæstionem moventes, sciscitantes dicebant: *Magister, erant apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est, non habens liberos, et dimisit uxorem suam fratri suo. Similiter et secundus, et tertius, et quartus, et quintus, et sextus, et septimus. In resurrectione ergo cuius e septem illis erit uxor? Omnes enim habuerunt illam.* Quid igitur dicit illis Christus? *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque uxores ducunt, neque nubunt, sed sunt sicut angeli* (Matth. 22. 25-30. Luc. 20. 28-36. et Marc. 12. 19-25). Vidisti quomodo in terra ambulantes, et corpore circumdati angelicam vitam imitantur qui Christi amore virginitatis sortem acceperunt? Nam quanto hæc major est et sublimior, tanto majores sunt et coronæ, et retributiones, et repromissa bona eorum qui cum hac in aliis bonis operibus se exercent. *Adam autem, inquit, cognovit Evam uxorem suam, et concepit, et peperit Cain.* Postquam per inobedientiam intravit peccatum, et sententia mortales illos fecit, consequenter omnipotens Deus secundum suam sapientiam humani generis propagationi consulens, concessit per coitum aeternum iri nostrum genus. *Et dixit, Possedi hominem per Deum.* Vide quomodo poena inflictæ mulierem emendaverit, melioremque reddiderit. Nam puellum natum non naturæ, sed Deo acceptum refert, gratumque animum declarat. Vidisti quomodo poena admonitionis loco illis fuerit? *Possedi enim, inquit, hominem per Deum.* Non natura, inquit, puerulum mihi dedit, sed divina gratia. 2. *Et adjecit ut pareret fratrem illum Abel.* Quia pro nato filio grata fuit, et prius beneficium agnovit, assequuta est et

aliud. Talis enim est Dominus noxter: quando in primis gratum animum declaramus, et benefactorem agnoscimus, largius sua dona nobis erogat. Itaque quia et ista Deo partum adscripsit, propterea et alium accipit puerulum. Summa enim, posteaquam subintravit mortalitas, consolatio erat filiorum successio. Et idcirco benignus Deus statim ab initio puniendi severitatem imminuens, et terribilem³ mortis personam auferens, liberorum successionem largitus est, quodammodo imaginem resurrectionis per hoc subindicans, et dispensans, ut pro cadentibus alii resurgant. *Et factus est, inquit, Abel pastor ovium; et Cain operabatur terram.* Docuit nos divina Scriptura, quam uterque natorum artem exercuerit, et ut alter vitam pastoralem, alter agriculturam delegit. 3. *Et factum est post dies, obtulit Cain de fructibus terræ sacrificium Domino.* Considera quomodo naturæ Conditor scientiam conscientiae indidit. Quis enim illum, dic, oro, ad hanc cognitionem perduxisset? Nullus alius quam quæ in animo conscio scientia. *Obtulit⁴, inquit, de fructibus terræ sacrificium Domino.* Sciebat enim et cognoscebat congruum esse ex suis possessionibus aliquid fructuum Deo offerre: non quod iis Deus indigeat, sed ut gratum animum suum declaret qui tali beneficio fruitur. Nulla enim re indiget Deus, nullisque nostris opus habet; cæterum ob ineffabilem benignitatem ita nostræ infirmitati se attemperat, et propter salutem nostram hæc fieri sinit, ut Dei agnitio humanæ naturæ virtutis sit schola. 4. *Et Abel etiam ipse obtulit de primogenitiis suarum ovium.* Non absque causa vel frustra in priori sermone vestram docui caritatem, Dominum nostrum varietatem personarum ignorare: sed voluntatem scrutari, ac mentem intentionemque coronare. Et nunc quoque idem factum animadvertite.

Scriptura sacra nihil frustra dicit.—Dictis diligenter auscultemus, et videamus quid de Cain narret Scriptura, et quid de Abel, et ne inconsideranter transcamus. Nihil enim temere vel fortuito loquitur divina Scriptura, sed et syllaba, et apiculus unicus reconditum habet thesaurum: nam in hunc modum se habent spiritualia omnia. Quid igitur inquit? *Et factum est post dies, obtulit Cain de fructibus terræ sacrificium Domino, et Abel obtulit etiam ipse de primogenitiis ovium suarum, et de adipibus illarum.*

5. Iis qui acutius valent intueri, jam ex lectione ipsa liquidum est quid dicatur: verum quia omnium simul habenda est cura, et differentiam personarum nescit spiritualis doctrina: age manifestius vobis detegamus quæ dicta sunt, iterum ea repentes. *Cain, inquit, obtulit de fructibus terræ sacrificium Domino:* deinde volens et de Abel docere nos Scriptura divina dicit,

¹ Vox, *terribilem* (φοβερόν), in quibusdam deest.

² Pro hoc loco qui, a vocibus, *« Obtulit », inquit, « de fructibus terræ », usque ad voces, « et de adipibus illarum »*, plus quam mediam paginam absolvit; pro hoc, inquam, loco, hæc, nullus omisiss, effert Coslunianus Codex: *« Obtulit » inquit, « de fructibus terræ sacrificium Domino; et Abel obtulit etiam ipse de primogenitiis ovium suarum, et de adipibus illarum »*.

¹ Post has voces, *inculcare illi posset*, sic claudunt homiliam duo MSS.: *igitur gratiarum actiones offeramus Christo vero Deo nostro; quia ipsum decet gloria, imperium, honor et adoratio, nunc et semper*, etc. Et postea homiliam 19 sic ordiuntur:

Homilia 19.

Adam autem cognovit Evam uxorem suam.... et textum proseguuntur, clauduntque in hæc verba, et Cain agricola.

² Quibus MSS., *gratia*, pro, *manu*.

quod et ipse de sua arte, nempe pastorilia, suum obtulerit sacrificium. *Obtulit enim, inquit, et ipse de primogenitiis ovium suarum, et de adipibus illarum.* Observa quomodo nobis pientissima illius mens significetur, et non tantum de ovibus obtulerit, sed, *De primogenitiis*, hoc est, de pretiosissimis, et maxime eximilis: deinde et ex illis ipsis primogenitis pretiosissima quoque: *Et de adipibus*, inquit, *illarum*, hoc est, de pinguisimis et optimis. De Cain nihil tale adnotatum est: sed obtulisse ¹ *De frugibus terræ sacrificium*: quasi diceret, qualiacumque obveniebant, nulla ad delectum adhibita opera vel diligentia. Iterum dico, et dicere non cessabo: non quia Deus rebus nostris indiget, oblata suscipit, sed vult et per hæc ostendi gratum nostrum animum. Nam cum qui Deo offerebat, et offerebat ex his quæ Dei sunt, cum intelligeret quantum differret natura, et se hominem tantum honoris sortitum esse, oportebat, quantum fieri poterat, suum testari officium, et pretiosissima offerre. Sed vide, obsecro, dilecte. Habes hic occasiones ut quid oportet contempleris, merito ponas lætæ cum qui suam ob ignaviam prodit salutem. Neque enim ille doctorem aliquem habuit, neque hic suggerentem et consiliarium, sed uterque conscientie suæ magisterio, et sapientia divinitus humano generi supposita, ad hanc oblationem incitatur: sed excellentia propositi et voluntatis segnitie illius quidem acceptissimam fecit oblationem, hujus autem repudiata. *Et aspexit Deus ad Abel, et ad dona ipsius.* Vide quomodo impletur hic quod in evangelio est dictum: *Primi erunt ultimi, et ultimi primi (Matth. 19. 30. Marc. 10. 31. Luc. 13. 30).* Ecce enim qui ob primogenituram privilegium habebat, et proinde prior offerebat, minor visus est fratre, ut qui accus offerret quam oportebat. Nam cum uterque obtulisset, dicit divina Scriptura: *Et aspexit Deus ad Abel, et ad dona ejus.* Quid est, *Et aspexit?* Id est, approbavit, laudavit mentem, coronavit voluntatem, et quasi quis dicat, facto contentus fuit. Nam et si de Deo loquimur, et de immortalis naturæ aperire os audemus, sed, cum homines simus, non possumus hæc aliter quam per linguam percipere. Attende rem miram. *Aspexit, inquit, Deus ad Abel, et ad dona ipsius.* Ovium oblationem dona vocavit: quia pretiosa, eximia, et immaculata obtulerat. Aspexit igitur ad ipsum, quia sano et sincero animo obtulerat; et ad dona oblata, non quod nullis maculis aspersa tantum, sed quod omnia ex parte pretiosa erant, tum ob mentem ejus qui obtulerat, tum quod primogenita erant, et ex illis electissima, et ex adipibus ipsis, hoc est, ex optimis optima. *Et aspexit Deus ad Abel, et ad dona ipsius: 5. ad Cain autem, et ad sacrificia ipsius non attendit.* Quid recta intentione, et sincera mente obtulerat Abel, *Aspexit, inquit, Deus*, hoc est, accipit, gratum habuit, laudavit; cæterum oblata vocavit dona, ut per hoc offerentis animo majorem honorem præberet. *Ad Cain autem, et ad sacrificia illius non attendit.* Animadvertite Scripturæ diligen-

tiam ¹. Cum dixit, *Non attendit*, monstravit reprobationem oblatores: et cum oblationes fructuum terræ sacrificia vocat, aliud nos docet. Vide quomodo per facta et verba ipsa doceat Dominus, se hæc omnia a nobis velle præstari, ut animi nostri per ea quæ a nobis fiunt, manifesti reddantur, et ut sciamus nos Dominum habere et Conditorum cum qui ex nihilo nos ut essemus produxit. Oves enim munera nominando divina Scriptura, terræ autem fructus sacrificia appellando, docet nos Dominum neque ut bruta adducantur, neque ut terræ fructus offerantur, sed tantum mentis affectionem querere. Unde et nunc propter mentis affectionem ille quidem cum donis approbatus est, et gratus fuit: isto vero cum sacrificio suo rejectus est. Illud autem, *Aspexit ad Abel, et ad munera ipsius, ad Cain autem, et ad sacrificia illius non attendit*, ita intelligamus ut Deum docet. Vult enim dicere, Deum illis notum fecisse, se illius approbare voluntatem, hujus autem repellere ingratum animum. Hujusmodi sunt ea quæ a Deo acta fuere: videamus autem sequentia. *Et tristitia affecit Cain valde (a), et concidit vultus ejus.* Quid est, *Et tristitia affecit Cain valde?* Duplex illi tristitia accidit, non tantum quod solus ipse repudiatus, sed quod fratris donum acceptum fuerit. *Et tristitia affecit Cain valde, et concidit vultus illius.* Quid affecit illum tristitia? Utraque hæc valde tristitia affecerunt, et quod Dominus non attenderit sacrificium ipsius, et quod donum fratris acceptum ei fuerit. Cum igitur opus esset ut is, qui delictum admiserat, illud corrigeret: Dominus enim clemens cum sit, non tam nos avertatur si delinquamus, quam si in delicto permaneamus: ille contra nullam ejus rationem habuit.

6. *Bonitas Dei erga Cainum. In oblationibus quid observandum.* — Et ut hoc evidenter scias, et bonitatis ipsius magnitudinem ineffabilem videas, vide ex his quæ nunc sunt bonitatis illius excellentiam, et patientiæ magnitudinem. Nam postquam vidit illum supra modum morosum, et, ut ita dicam, a tristitiæ fluctibus submersum iri, non desepxit, sed quam erga patrem ipsius benignitatem declaraverat, dans illi satisfaciendi occasiones post gravem illum lapsum, ac fiduciæ januam aperiens, et dicens: *Ubi es?* eandem et nunc erga ingratum illum declarat, manum illi quasi in præceps eunti porrigens; et occasionem præbere volens, ut delictum corrigat, illi dicit: 6. *Quare morosus factus es? et quare concidit vultus tuus?* 7. *Nonne, si recte obtuleris, recte autem non divideris, peccasti? Quiesce. Ad te conversio illius, et tu illius dominaberis.* Animadvertite, dilecte, ineffabilem providentiæ indulgentiam. Quia enim vidit illum ab invidentiæ morbo, ut ita dicam, oppugnari, vide quomodo pro sua bonitate congruentia ipsi remedia apponit, ut statim educatur, et aquis non obruatur. *Quare morosus factus es? et quare concidit vultus tuus?* Quare tanta delinqueris tristitia, ut et in facie mororis magnitudinem ostendas? *Quare concidit*

¹ Savil. et quinque Mss., sed quid?

¹ Cællin., veritatem.

(a) vide Præf. hujus tomi, § 17.

ἀπὸ τοῦ ἐπιτηδεύματος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς ποιμαντικῆς τὴν θυσίαν προσήνεγκε. *Ἦντο γὰρ, φησὶ, καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν σταδίων αὐτῶν.* Σκόπει πῶς ἡμῖν αἰνίσσεται τὸ φιλόθεον τούτου τῆς γνώμης, καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἀπὸ τῶν προβάτων προσήνεγκεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων, τουτέστιν, ἀπὸ τῶν τιμῶν, τῶν ἐξαιρέτων· εἴτα καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν πρωτοτόκων πάλιν τὰ τιμιώτερα· καὶ ἀπὸ τῶν σταδίων, φησὶν, αὐτῶν, τῶν εὐπαθεστέρων, τῶν τιμιωτέρων. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κάιν οὐδὲν τοιοῦτον ἐπεσημάνετο· ἀλλ' ὅτι ἡ προσήνεγκεν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς *θυσίαν*^α· ὡς ἂν εἴποι τις, τὰ τυχόντα, οὐδεμίαν σπουδὴν οὐδὲ ἀκριβείαν ἐπιδείξάμενος. Πάλιν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, οὐκ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς τῶν παρ' ἡμῶν δεῖται, ἀνέχεται τῶν προσαγομένων, ἀλλὰ βούλεται καὶ διὰ τούτων δείκνυσθαι τὴν ἡμετέραν εὐγνωμοσύνην. Τὸν γὰρ Θεὸν προσάγοντα, καὶ ἐκ τῶν αὐτοῦ προσάγοντα, καὶ ἐννοοῦντα τὸ μέσον τῆς φύσεως, καὶ ὅτι ἀνθρώπος τοσαύτης ἀξιοῦται τῆς τιμῆς, ἐχρῆν κατὰ τὸ ἐγγυρῶν τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπιδείκνυσθαι, καὶ τὰ τιμιώτερα προσάγειν. Ἀλλ' ὅρα μοι, ἀγαπητέ. Καὶ ἐνταῦθεν ἔχων ἀφορμὰς πρὸς τὸ συνιδεῖν τὸ δέον, εἰκότως εὐθύνει· δίδωσι διὰ βραθυμίας τὴν οικίαν προκιδούς σωτηρίαν. Ὅτε γὰρ ἐκείνους τίνα ἔσχε τὸν διδάσκοντα, οὕτε οὐδὲν τινα τὸν ὑποτιθέμενον καὶ συμβουλευόντα, ἀλλ' ἕκαστος ἐκ τῆς τοῦ συνειδότος διδασκαλίας, καὶ τῆς ἀνωθεν σοφίας τῶν τῶν ἀνθρώπων γένει χορηγηθείσης κινούμενος ὥρμησεν ἐπὶ τὴν τοιαύτην προσαιγιάν· ἀλλ' ἡ διαφορὰ τῆς γνώμης λοιπὸν καὶ τῆς προαιρέσεως ἡ βραθυμία τοῦ μὲν εὐπρόσδεκτον ἐποίησε τὴν προσαιγιάν, τοῦ δὲ ἀπόδλητον. Καὶ ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς ἐπὶ *"Ἀβελ, καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ.* Τί ἐστι, καὶ ἐπεὶ δὲ; Ὅρα πῶς πληροῦται ἐνταῦθα τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἰρημένον, ὅτι ἔσονται οἱ πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων ἔχων προτέρημα, καὶ πρῶτος ὄντων προσαιγιῶν, ἐπειδὴ μὴ δέοντως προσήνεγκεν, ἐλάττωεν ὥσθι τοῦ ἀδελφοῦ. Ἀμφοτέρων γὰρ προσενεγκάντων, φησὶν ἡ θεία Γραφή, καὶ ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς ἐπὶ *"Ἀβελ καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ.* Τί ἐστι, καὶ ἐπεὶ δὲ; Ἀντὶ τοῦ, ἀπεδέξατο, ἐπήνεσε τὴν γνώμην, ἐσπεφάνωσε τὴν προαίρεσιν, ἠρξίσθη, ὡς ἂν εἴποι τις, [158] τῷ γεγονότι. Εἰ γὰρ καὶ περὶ Θεοῦ φεγγρόμεθα, καὶ περὶ τῆς ἀκηράτου φύσεως ἐκείνη; τοιμῶμεν διδρασι στόμα, ἀλλ' ἀνθρωποὶ ὄντες οὐκ ἄλλως δυνηθείμεν ταῦτα ἢ διὰ τῆς γλώττης νοεῖν. Σκόπει δὲ τὸ θαυμαστόν. *Ἐπεὶ δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐπὶ "Ἀβελ, καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ.* Τὴν τῶν προβάτων προσαιγιάν δῶρα ἐκάλεσε διὰ τὸ τίμιον, διὰ τὸ ἐξαιρέτον, διὰ τὸ ἀμωμον τῶν προσενεχθέντων. Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἐπ' αὐτὸν, ὅτι ὑγιεῖ γνώμῃ τὴν προσαιγιάν ἐποίησατο, καὶ ἐπὶ τὰ δῶρα τὰ προσενεχθέντα, οὐχ ὅτι ἀκηλίδετα μόνον, ἀλλ' ὅτι πανταχόθεν τιμὰ φαινόμενα, ἀπὸ τε τῆς γνώμης τοῦ προσάγοντος, ἀπὸ τε τοῦ πρωτότοκου εἶναι, καὶ τούτων τὰ ἐξαιρέτα, καὶ ἀπὸ τῶν σταδίων αὐτῶν, καὶ αὐτῶν τούτων τὰ βέλτεστα. καὶ ἐπεὶ δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐπὶ *"Ἀβελ, καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ*· ἐπὶ δὲ Κáιν, καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχε. Ἐπεὶ δὲ ὁρθὴ γνώμῃ καὶ εὐκρινεῖ διανοεῖ προσήνεγκεν ὁ Ἀβελ, *Ἐπεὶ δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς, τουτέστιν, ἐδέξατο, ἠρέσθη, ἐπήνεσε*· δῶρα δὲ ἐκάλεσε τὰ προσενεχθέντα, τιμῶν καὶ διὰ τούτου τοῦ προσενεγκάντος τὴν γνώμην. *Ἐπὶ δὲ Κáιν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχε.* Σκόπει τῆς Γραφῆς

τὴν ἀκριβείαν. Τῷ εἰπεῖν, *Ὁ προσέσχε, ἐδεξε* τὴν ἀποβολὴν τῶν προσενεχθέντων, καὶ τῇ θυσίας καλεῖται τὰ ἀπὸ τῆς γῆς προσενεχθέντα, πάλιν ἕτερον ἡμῶς τι διδάσκει. Ὅρα γὰρ πῶς δείκνυσιν δι' αὐτῶν τῶν γεγενημένων καὶ διὰ τῶν βημάτων, ὅτι ταῦτα ἅπαντα βούλεται παρ' ἡμῶν ὁ Δεσπότης γίνεσθαι, ἵνα τὰ τῆς γνώμης ἡμῶν διὰ τῶν ὑφ' ἡμῶν πραττομένων ὅλα καθίσταται, καὶ ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν, ὅτι ὑπὸ Δεσπότην ἔσμεν καὶ δημιουργὸν τὸν ἀπὸ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παραγαγόντα. Τὰ γὰρ πρόβατα δῶρα ὀνομάσασα ἡ θεία Γραφή, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς θυσίας προσεποιούσα, παιδεύει ἡμᾶς, ὅτι οὐτε ἡ τῶν ἀλόγων προσκομιδὴ, οὐτε ἡ τῶν ἀπὸ τῆς γῆς καρπῶν προσαιγιῇ ζητεῖται παρὰ τῷ Δεσπότην, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης διάθεσις μόνον. Ὅθεν καὶ νῦν ὁ μὲν ἐπ' αὐτῇ; ἀπόδεκτος γέγονε μετὰ τοῦ δώρου· ὁ δὲ πάλιν διὰ ταύτην ἀπεδλήθη μετὰ τῆς θυσίας. Τὸ δὲ, *Ἐπεὶ δὲ ἐπὶ "Ἀβελ, καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ Κáιν, καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχε, θεοπροπῶς νοῶμεν.* Βούλεται γὰρ εἰπεῖν, ὅτι τοιαύτην αὐτοῖς γνώσιν ἐνέθηκεν, ὅτι τοῦ μὲν ἠρέσθη τῇ προαίρεσι, τοῦ δὲ ἀπασείσατο τὴν ἀγνωμοσύνην. Ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα· ἴδωμεν δὲ λοιπὸν τὰ ἐξῆς. καὶ ἐλύπησε, φησὶ, τὸν Κáιν ἴλαν, καὶ συνέπεσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Τί ἐστι, καὶ ἐλύπησε τὸν Κáιν ἴλαν; ἀπελθὲ τὰ τῆς λύπης αὐτῷ γέγονεν, οὐχ ὅτι αὐτὸς μόνος ἀπόδλητος; γέγονεν δ', ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ τοῦ ἀδελφοῦ δῶρον προσεδέχθη. καὶ ἐλύπησε, φησὶ, τὸν Κáιν ἴλαν, καὶ συνέπεσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Τί ἐλύπησεν αὐτόν; Ἀμφοτέρω αὐτὸν ἐλύπησε, καὶ τὸ μὴ προσχεῖν τῇ θύσει αὐτοῦ τὸν Δεσπότην, καὶ τὸ εὐπρόσδεκτον γενέσθαι τὸ τοῦ ἀδελφοῦ δῶρον. Δέον οὖν τὴν αἰτίαν συνιδέσθαι ἐξ αὐτῶν τῶν γεγενημένων διορθώσασθαι τὸ πλημμελήθην· φιλόανθρωπος γὰρ ὢν ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, [159] ἐπειδὴν τι πλημμελήσωμεν, οὐχ οὕτως ἡμᾶς ἀποστρέφεται διὰ τὸ πλημμελήθην, ὡς ἐπειδὴν ἐπιμεινόμεν τῷ πλημμελήματι· ὁ δὲ λόγον οὐδένα τούτου ποιεῖται.

ζ'. καὶ ἵνα τοῦτο μάθῃς ἀκριδῶς, καὶ ὅπως ἄφατον μέγεθος φιλοανθρωπίας, σκόπει ἐκ τῶν νῦν γινομένων τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τῆς ἀνεξικακίας τὸ μέγεθος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ἀμέτρως αὐτὸν λυπηθέντα, καὶ, ὡς εἴπειν, μέλλοντα καταβαπτίζεσθαι ὑπὸ τῶν τῆς λύπης κυμάτων, οὐ περιόρξ, ἀλλ' ἦν ἐπεδέξατο φιλοανθρωπίας περὶ τὸν τούτου πατέρα, ἀφορμὰς αὐτῷ διδοῦς ἀπολογία· καὶ παρρησίας αὐτῷ θύραν ἀνοίγων καὶ λέγων, *Ποῦ εἶ;* μετὰ τὸ χαλεπὸν ἐκεῖνο· παράπτωμα, τὴν αὐτὴν καὶ νῦν ἐπιδείκνυσται περὶ τὸν οὕτως ἀγνώμονα γεγονότα, καὶ ὥσπερ μέλλοντα κατὰ κρημνῶν φέρεσθαι, χεῖρα ὀρέγων, καὶ πρόφασιν παρασχέειν βουλόμενος τοῦ διορθώσασθαι τὸ πλημμελήμα, φησὶ πρὸς αὐτόν· *Ἰνα τί περίλυπος ἐγένου;* καὶ *Ἰνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου;* *Οὐκ, ἀνδρῶς προσετέγκης, ὁρθῶς δὲ μὴ διέλης, ἡμαρτες;* *Ἡσυχασον. Πρὸς σὲ ἡ ἀποστορῆ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ.* Σκόπει μοι, ἀγαπητέ, συγκατάθεσιν κηδεμονίας ἄφατον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν πολιορκούμενον, ὡς εἴπειν, ὑπὸ τοῦ τῆς βασιλείας πάθους, ὅρα πῶς τὴν οικίαν ἀγαθότατα μιμούμενος κατὰλληλα αὐτῷ τὰ φάρμακα ἐπιτίθησιν, ὥστε ταχέως αὐτὸν ἀνιμῆσθαι, καὶ μὴ ὑποδρύχιον γενέσθαι. *Ἰνα τί περίλυπος ἐγένου;* καὶ *Ἰνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου;* Τίνο; ἔνεκεν, φησὶ, τοσαύτῃ λύπῃ κατεσχέθης, ὡς καὶ διὰ τοῦ προσώπου δεικνύει τῆς ἀθυμίας τὸ μέγεθος; *Ἰνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου;* διὰ τί οὕτω σου ἤφατο τὸ γεγενημένον;

^α Savil. et quinque mss. ἄλλα τί; ^β Coislin., Morel. et Savil. πρωτοτόκων. ^γ Coislin. τὴν ἀληθείαν.

εἶνος ἔνεκεν οὐκ ἀφ' αὐτοῦ συνείδες τὸ δέον; Μὴ γὰρ ἀνθρώπων προσέφερες παραλογισθῆναι δυναμένῳ; οὐκ ἔβδεις^α ὅτι οὐχὶ τῶν προσαγομένων ἰδομένην, ἀλλὰ τῆς τῶν προσαγόντων ὀνίους γνώμη; *Ἰνα τί περιλυπος ἐγένου; καὶ Ἰνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου;* Οὐκ, ἀν ὁρθῶς προσετέγκης, ὁρθῶς δὲ μὴ διέλης, ἡμαρτες; Τὸ μὲν γὰρ εἰς ἔννοιαν ἔλθειν τοῦ προσεγεγεῖν ἐπαινετόν, τὸ δὲ μὴ ὁρθῶς διαλεῖν, τοῦτο τὴν ἀποβολὴν εἰργάσατο τοῦ προσεγεγεῖντος. Ἔδει γὰρ θεῶν προσάγοντα πολλὴν ἐπιδείξασθαι περὶ τὴν διαίρεσιν τὴν ἀκριβείαν, καὶ ὅσον ἐστὶ τὸ μέσον τοῦ δεχομένου καὶ τοῦ προσάγοντος, τοσαύτην ποιήσασθαι καὶ ἐν τῇ διαίρεσει τὴν διαφορὰν. Ἄλλα τοῦτο οὐδὲν ἔννοήσας σὺ ἀπλῶς τὰ τυχόντα προσήγαγες. Διὰ τοῦτο οὐδὲ δεκτὰ γενέσθαι ἡδυνήθη. Ὡς περ γὰρ ἡ σὴ γνώμη, μεθ' ἧς τὴν προσαγωγὴν ἐποίησω, οὐδὲν τὸ μέσον λογισάμενος, ἀποβλήθηναί ἐποίησε τὴν παρὰ σοῦ προσεγεγεῖσθαι θυσίαν· οὕτως ἡ τοῦ ἀδελφοῦ γνώμη ὁρθή τε τυγχάνουσα, καὶ πολλὴν ἐπιδείξαμένη ἐν τῇ διαίρεσει τὴν ἀκριβείαν, εὐπρόσμετα αὐτοῦ τὰ δῶρα πεποιήκεν. Ὅμως οὐδὲ οὕτω δίκην ἀπαίτω τοῦ πλημμελήματος, ἀλλὰ δείκνυμι μόνον τὸ ἁμαρτηθῆναι, καὶ συμβουλήν εἰσάγω σοι, ἣν εἰ βουληθείς διέξασθαι, καὶ τὸ ἁμαρτηθῆναι διορθώσῃ, καὶ χεῖρσιν οὐ περιβαλεῖς σαυτὸν κακοῖς. [160] Τί οὖν; Ἠμαρτες, καὶ μέγα ἡμαρτες, ἀλλ' οὐ καλῶς διὰ τὸ ἁμαρτηθῆναι φιλάνθρωπος γὰρ εἰμι, καὶ οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφειν καὶ ἔγῃ αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν ἡμαρτες, Ἡσύχασον, γαλήνην ἐργάσαι σοι τοῖς λογισμοῖς, καὶ ἀπαλλάττει τῆς τῶν κυμάτων σφοδρότητος, τῶν πολιορκούντων σου τὴν διάνοιαν, κατὰστείλον τὴν ταραχὴν, μὴ τῷ προλαβόντι ἁμαρτήματι ἕτερον χαλεπώτερον προσθῇ, μηδὲ βουλεύσῃ μηδὲν τῶν ἀνηκίστων. Μὴ αἰχμάλωτον σαυτὸν ἐκδῶς τῷ πονηρῷ δαίμονι. Ἠμαρτες, ἡσύχασον. Ἥδει καὶ ἐκ προσομιλῶν τὴν μέλλουσαν ἐπιχειρήσιν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ γίνεσθαι, καὶ διὰ τούτων αὐτὴν προαναπέμψαι τῶν ῥημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς Θεός^β καὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας ἐπιστάμενος ἦδει τῆς καρδίας αὐτοῦ τὰ κινήματα, τῇ πολλῇ παραινέσει καὶ τῇ τῶν ῥημάτων συγκαταβάσει κατὰλληλον αὐτῷ τὴν ἱατρειάν εἰσφέρει, τὰ παρ' αὐτοῦ ἅπαντα πληρῶν, εἰ καὶ οὕτως φάρμακον ἀπωσάμενος εἰς τὸ τῆς ἀδελφοκτονίας βράβηρον αὐτὸν κατακρήμνισεν. Ἠμαρτες, ἡσύχασον. Μὴ νομίσῃς, φησὶν, εἰ καὶ ἀπεστράφην σου τὴν θυσίαν διὰ τὴν οὐκ ὁρθὴν γνώμην, καὶ εἰ τὸ τοῦ ἀδελφοῦ δῶρον προσεδέξαμην διὰ τὴν ὑγιὲς προαίρεσιν, ὅτι τῶν πρωτευόντων σε ἀποστερῶ, καὶ τῆς ἀξίας τῶν πρωτοτόκων ἐκβάλλω^γ. Ἡσύχασον· εἰ γὰρ καὶ τῆς παρ' ἐμοῦ τιμῆς ἡξίωται, καὶ εὐπρόσδεκτα αὐτοῦ γέγονε τὰ δῶρα, ἀλλὰ πρὸς σέ^δ ἡ ἀποστρεφὴ αὐτοῦ. καὶ σὺ ὀφείεις αὐτοῦ. Ὡςτε καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ταύτην ἔχειν σε συγχωρῶ τὰ προτερήματα τῆς πρωτοτοκίας, κάκεινον ὑπὸ τὴν σὴν ἐξουσίαν εἶναι κελεύω, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τὴν σὴν. Ὅρα φιλάνθρωπον Δεσπότην, πῶς αὐτοῦ βούλεται τὸν θυμὸν καὶ τὴν μανίαν καταστῆναι, καὶ τὴν ὁρμὴν ἐκκόψαι διὰ τῶν ῥημάτων τούτων. Τὰ γὰρ κινήματα τῆς διανοίας αὐτοῦ κατοπτίζων, καὶ τῆς φωνικῆς αὐτοῦ γνώμης ἐπιστάμενος τὸ ἀπηνέ, ἥδη προλεβάνει αὐτοῦ βούλεται τὸν λογισμὸν, καὶ γαλήνην ἐργάσασθαι αὐτοῦ τῇ διανοίᾳ, ὑποτάττων αὐτῷ τὸν ἀδελφόν, καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ μὴ ὑποτεμνόμενος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην ἐπιμέλειαν καὶ μετὰ τοσαῦτα τὰ φάρμακα οὐδὲν πλέον ὁ

Καὶν ἀπώτατο. Τοσαῦτόν ἐστι γνώμης διαφορὰ, καὶ κακίας ὑπερβολή.

ἡ. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον ἐκτείναντες τὸν λόγον δόξωμεν παρενοχλεῖν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ προσκορθεῖν ἐνὶ νομοιστῇ ἡ παρ' ἡμῶν ὁμιλία^α τὰς ἀκοὰς ἡμῶν ἀποκαλούσας, ἐνταῦθα καταπαύσαντες τὸν λόγον, ἐκείνο παρακαλέσωμεν ὑμῶν τῇ φιληκολίᾳ, μισήσαι τὴν τοιαύτην μίμησιν, καὶ τῇ κακίᾳ^β πολλὰ χαίρειν προσειπόντας, τὰς τοῦ Κυρίου ἐντολὰς μετ' ἐπιμελείας πολλῆς καὶ ἐξ ὅλης καρδίας μετέργεσθαι, καὶ μάλιστα μετὰ τοσούτων καὶ τηλικούτων παραδειγμάτων. Οὐδὲ γὰρ εἰς ἄγωνιαν λοιπὸν ἡμῶν τις καταφυγεῖν δυνήσεται. Εἰ γὰρ οὗτος, λέγω δὴ ὁ Καὶν, μηδὲνα ἔχων τῶν πρὸ αὐτοῦ γεγονότων εὐρεῖν τοιοῦτόν τι διαπραξάμενον, ὅμως τὴν ἀνύποιστον ἐκείνην [161] καὶ χαλεπὴν ὑπέμεινε τιμωρίαν, ὡς μετέπειτα γνωσθήσεται, εἰ πεισσοῦνται ἡμᾶς εἰκός, τὰ αὐτὰ ἡ καὶ χεῖρονα ἁμαρτάνοντας, μετὰ τὴν τοσαύτην τῆς χάριτος δαψύλειαν; ἢ πάντως τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸν σκόλον καὶ τὸν ἀτελεύτητον, τὸν βρυσμὸν τῶν δόκτων, τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τὴν γέναναν τοῦ πυρός, καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἀπαραίτητους τιμωρίας ἐμᾶς ὑποδέξασθαι; Οὐδὲ γὰρ ἀπολογία τις λοιπὸν ὑπαλείπεται, οὕτω βραθύμως ἡμῶν διακειμένων καὶ ἀναπαυτικῶτων. Μὴ γὰρ οὐκ ἴσμεν ἅπαντες τὰ πρακτεῖα, καὶ τὰ μὴ τοιαῦτα; καὶ ὅτι οἱ μὲν τὰ πρῶτα πράττοντες, τὰ πρωτεῖα τῶν στεφάνων ἐξουσιν, οἱ δὲ τοῖς ἐσχάτοις ὑποπεσόντες τῶν ἐσχάτων ὑποστῆσονται κολαστηρίων τὴν καταδίκην; Διὸ παρακαλῶ καὶ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ ἀνόντητος ἡμῶν ἡ ἐνταῦθα συνέλευσις γενέσθαι, ἀλλὰ τῇ τῶν λόγων ἀκρόασει καὶ τὰ ἔργα ἐπακολουθεῖτω^γ, ἵνα τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἔχοντες πληροφορίαν καὶ ταῖς χρυσταῖς ἐλπίσιν ἐνταῦθεν ἥδη τρεφόμενοι, θνητῶμεν τῶν δυσχερῶν τοῦ παρόντος βίου εὐμαρῶς τὸ πέρατος διαπλεύσαντες, εἰς τὸν λιμένα καταντήσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπίας, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, ὧν ἐπηγγελίαι τοῦ Κυρίου τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, μεθ' οὗ τῷ ἁγίῳ καὶ προσκυνητῷ αὐτοῦ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΘ'.

Καὶ εἶπε Καὶν πρὸς Ἀβελ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ· Διέλωμεν δὴ εἰς τὸ πεδῖον.

α'. Καθάπερ τὰ ἀνίατα τῶν τραυμάτων οὐδὲ τοῖς αὐστηροῖς τῶν φαρμάκων εἵκει, οὐδὲ τοῖς γλυκαίνειν αὐτὰ δυναμένοις· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἐπειδὴν ἀπαξ αἰχμάλωτος γένηται, καὶ αὐτὴν ἐκδῶ φτίνει δὴποτε πλημμελήματι, καὶ μὴ βούληται τὸ αὐτῆς συμφέρον συνιδεῖν, κὰν μυρίε τις ἐνηχῇ. οὐδὲν κερδαίνει, ἀλλὰ καθάπερ νεκρὰς ἀκοὰς κειτημένην, οὐδεμίαν ἀπὸ τῆς παραινέσεως δέχεται τὴν ὠφέλειαν, οὐκ ἐπειδὴ μὴ δύναται, ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ βούλεται^δ. Οὐδὲ γὰρ καθάπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν τραυμάτων ἔστιν ἰδεῖν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς προαιρέσεως. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν σωματικῶν ἀκίνητὰ ἐστὶ πολλάκις τὰ τῆς φύσεως πάθη^ε ἐπὶ δὲ τῆς προαιρέσεως οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλ' ἐστὶ πολλάκις καὶ τὸν φαῦλον θελήσαντα μεταβαλέσθαι, καὶ γενέσθαι καλόν, καὶ τὸν καλὸν βραθυμήσαντα πρὸς τὴν κακίαν ἐξολισθῆσαι^ς. Ἐπεὶ οὖν αὐτεξοίσσον ἡμῶν τὴν φύσιν εἰργάσατο ὁ τῶν ὄλων Θεός· τὰ μὲν γὰρ αὐτοῦ ἅπαντα ἐπιδείκνυται^ι, καὶ τὴν οὐκ εἰς φιλάνθρωπῶν μισοῦμενος, καὶ τὰ ἀπόρρητα καὶ τὰ ἐν τῷ

^α Allii οὐ συνείδεις. ^β Morel. et quidam alii γὰρ ὁ Θεός.
^γ Allii πρωτοτόκων σε ἐκβάλω.

^δ Allii διδασκαλία. ^ε Reg. καὶ τὴν κακίαν. ^ς Savil. et aliquot mss. ἐπακούσας ἔπειντο. ^ι Reg. unus οὐκ ἐπειδὴ μὴ εἰναιται, ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ δύναται. ^ι Savil. et quidam alii ἐπιδεικνύμενος.

vultus tuus? cur ex hac re conturbaris? quare non a te ipso quod oportebat fieri, considerasti? Num homini sacrificium obtulisti, qui falli possit? ignoras, nihil non esse opus ut aliquid offeratur, sed me sanam offerentium mentem velle? *Quare moratus factus es?* et *quare conceidit vultus tuus?* Nonne si recte obtulisti, non autem recte divides, peccasti? Quod in animum induxisti, esse offerendum, laude dignum est; quod vero non recte divides, id ut oblatum repudiaretur effecit. Oportebat enim offerentem Deo, in discernendo magnam adhibere diligentiam: et quantum differunt qui offert et qui accipit, tanta et in discretionem facienda diversitas. At horum nihil tu cogitasti, sed ut fortuito contigit, obtulisti. Atque ideo non potuerunt esse accepta. Nam sicut animus tuus, quo oblationem fecisti, nihil intermedii esse existimans, effecit ut rejicerentur ea quæ a te sunt oblata: sic fratris tui animus, qui rectus fuit, et multum in discernendo studium habuit, accepta illius dona fecit. Verumtamen neque sic poenam delicti repeto, sed ostendo duntaxat delictum, et consilium affero, quod si accipere volueris, et peccatum emendabis, et te ipsum gravioribus malis non involves. Quid igitur? Peccasti, et graviter peccasti, sed non pupio propter delictum: benignus enim sum, et *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat* (Ezech. 18. 23). Igitur quia peccasti, *Quiesce*, tranquillitatem per cogitationibus tuis, et libera mentem a procellis fluctuum inundantium, cohibe perturbationem illam, ne addas priori peccato gravius aliud, neque consilium aliquod immedicabile arripas. Ne te ipsum maligno dæmoni captivum tradas. *Peccasti, quiesce*. Sciebat ab initio quod fratrem hic adoriturus esset, et ideo antea verbis reprimit. Nam quia tamquam Deus, cui etiam arcana sunt cognita, sciebat cordis illius motus, multum admonendo, et verba illius infirmitati accommodata proferendo congruentem ipsi medicinam protulit, quæ in se erant omnia faciens, tametsi ille repulso medicamento, in fratricidii profundum se præcipitavit. *Peccasti, quiesce*. Ne putes, inquit, licet tuum aversatus sim sacrificium ob pravam mentem, fratrisque oblationem acceptam habuerim ob sanam intentionem, me ideo primatu te destituere, et primogenituræ dignitatem a te auferre. *Quiesce*; nam licet honore ego illum prosequutus fuerim, acceptaque fuerint illius dona: verumtamen *Ad te conversio illius, et tu ipsius dominaberis*. Itaque post peccatum hoc permitto, ut primogenituræ privilegiis gaudeas, illumque sub tua potestate et dominio esse jubeo. Vide benignitatem Domini, quomodo furorem et insaniam illius demulcere, et verbis his impotum auferre nititur. Quippe motus mentis illius videns, et crudelem ac sanguinariam illius voluntatem sciens, nunc præmitigare ejus rationem vult et serenitatem menti inducere, subjiciendo ipsi fratrem, et potestatem ipsius nihil minuendo. Verumtamen post tantam curam et tanta remedia nihil commodi Cain inde retulit. Tantum valet mentis diversitas et malitiæ excessus.

7. *Moralis epilogus.* — Sed ne longius protracta oratio nostra caritati vestræ molestiam exhibere videatur, neve tedium vobis afferre hic sermo nostrer censeatur, et aures vestras obtundat, hic finem dicendi facientes, vestrum audiendi studium cohortomur, ut caveatis ne istum imitemini, et ut relictæ omni malitiæ, mandata Domini attente ac diligenter perficiatis, præsertim post tanta taliaque exempla. Neque enim ad ignorantiam deinceps quisquam nostrum confugere poterit. Nam si hic, Cain inquam, nullum ante se invenit, qui tale quiddam egerit, nihilominus tamen intolerabilem et gravem illam sustinuit poenam, quam et vos postea scitis, quid verisimile est nos passuros, qui eadem, vel etiam graviora peccamus, idque post tantam gratiæ largitatem? nomine ignem æternum, verum qui non interibit, stridorem dentium, tenebras exteriores, gehennam ignis, et alias inevitabiles poenas quæ nos exco, uræ sunt? Nulla enim defensio nobis relictæ est, si ita negligentes et ignavi fuerimus. Nonne scimus omnes quæ sint faciendæ, quæ non faciendæ? et eos qui priora faciunt, principes coronas assequuturos esse, eos autem qui in extrema incidunt, extremis suppliciis esse puniendos? Ideo precor atque obsecro, ne conventus iste nos er inuutilis sit, sed ut quæ auribus hausta sunt, eadem et factis expromantur, ut nobis bene conscii, atque interim bona spe freti, difficile hoc præsentis vitæ pelagus facile trajicientes, in portum benignitatis Dei pervenire, et ineffabilia bona illa consequi valeamus, quæ promisit Dominus diligentibus se, gratia et misericordia unigeniti ejus Filii, cum quo sancto et adorando ejus Spiritui gloria, honor, et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIX.

Et dixit Cain ad Abel fratrem suum: Egrediamur in campum (Gen. 4. 8).

1. *Misera peccati servitus. Homo libertate arbitrii donatus. Deus necessitatem non imponit.* — Quemadmodum incurabilia vulnera neque austeris medicamentis cedunt, neque lenientibus: ita et anima semel captiva, si se peccato cuiquam obnoxiam fuerit, et considerare noluerit quæ sibi sunt utilia, etiam si quis innumera inculcet illius auribus, nihil proficiet: sed quasi mortuæ essent aures, nullam ex admonitione suscipit utilitatem: non quia non potest, sed quia non vult¹. Non enim sicut et in corporalibus vulneribus videri solet, ita et in voluntate est. Nam in corporalibus naturæ affectiones sæpe immobiles sunt, in voluntate autem non ita se res habet: sæpe enim si voluerit etiam qui malus est, mutatur, et fit bonus: et qui bonus, per ignaviam excidit, et fit malus. Quia ergo liberi arbitrii esse nostram naturam fecit omnium Dominus², ipse quidem quæ sua sunt omnia pro sua misericordia semper exhibet: et sciens abscondita in

¹ neg. unus, non quod evidentia absit, sed quod absit potentia.

² Has voces, omnium Dominus (ὁ τῶν ὅλων Θεός), quæ desunt in Morel. et Montef., addidimus ex Savillo.

profundo mentis et arcana, hortatur, consulit, conatusque nostros malis praeveniens reprimit. Et necessitatem utique non imponit, sed congruentibus remediis appostitis, totam sitam in agrotantis sententia dimittit. Hoc igitur et in Cain nunc factum est. Vides enim post tantam providentiam et sui curam, in quantum incidit insaniam. Oportebat enim conscium occisi sui in emendando postea occupatum esse; at ille quasi ebrius, affectui et vulneri priori aliud ulcus conjungens, et medicinam tanta diligentia adhibitam non admiuens, sed destinatam eadem in opus perducere festinans, a dolo et versutia exorditur, et fallacibus verbis fratrem decipit. Tam effusus est homo, qui in nequitiam declinavit. Nam sicut magnum et venerandum est rationale hoc animal, et maxime quando in virtutis viam contendit: ita quando in malum declinat, truculentarum bestiarum imitator crudelitatem. Quin et cum feroces illarum mores accumpserit, quamvis rationale et mansuetum animal sit, multis tamen nominibus illarum superat ferociam. Videamus igitur et latre quid acciderit. 8. *Et dixit Cain, inquit, ad Abel fratrem suum: Egrediamur in campum.* Verba quidem fratris, mens autem homicidae. Quid facis, o Cain? necis cui loqueris? non cogitas tibi cum fratre colloquium esse? non reputas, eodem quo tu micro natum esse? non animo concipis abominabiles conatus? non times iudicem qui falli nequit? non horret mens tua facinus? Cur in campum vocas fratrem, et foras a paternis ulnis abducis? quare ipsum paterno auxilio destituis? Quid novi accidit, quod nunc fratrem in campum trahis, et id quod prius non fecisti, nunc facere attentas, et amicitiae occasione fraternam benevolentiam praetextendo, hostilia quaeque perpetrare deliberas? Quae insania? quae rabies? Esto, excecatus mente fraternae affectionis nullam rationem habens, neque naturam agnoscas: cur adversus illum ad bellum te instruis, qui nulla te injuria affecit? quid item habes quod parentibus objicias, quos tanta modestia affligere desilberas, et auctor esse terribilis tragediae, ut primus eis violentiam hanc mortem ostendas? Has illis mercedes reddis tum educationis? Quae diaboli ars in hoc te flagitium impulit? An dicere potes benevolentiam Domini erga illum, ipsum adversum te arrogantem reddidisse? Nonne praecavens ob hanc sanguinariam tuam mentem subiecit illum tibi, et tum potestati subdidit, et dixit, *Quia ad te conversio illius, et tu ipsius dominaberis?* Nam hoc de fratris subiectione accipiendum est. Sunt enim aliqui dicentes, de sacrificio ab eo oblato Deum talia dixisse: *Ad te conversio, inquit, scilicet domi illius, et tu ipsius dominaberis*: id est, eo frueris. Et ideo utrumque sensum dixi, relinquens vestrae prudentiae, id quod dictis magis congruum videtur, eligendum. Mihi enim videtur de fratre esse dictum. *Et factum est, cum essent ipsi in campo, surrexit Cain contra Abel fratrem suum, et occidit illum.* Horrendum facinus, periculosi usus, abominabile opus, irremissibile peccatum, effusae animae propositum. Surrexit, inquit, contra Abel fratrem suum, et occidit illum.

O abominabilem manum! o dexteram miserabilem! imo non manum oportet vocare abominabilem et miserabilem, sed mentem cui membrum servivit. Dicamus igitur sic, o audacem mentem, et abominabilem et miserabilem! et quidquid dici potest, non satis dicetur. Quomodo non obtorpet ejus manus? quomodo potuit tenere gladium¹, et infligere plagam? quomodo non avelavit a corpore anima? quomodo valuit operari tam nefandum facinus? quomodo non inflexa est, et Cain non mutavit sententiam? quomodo non cogitavit naturam? quomodo non consideravit, antequam adoriretur nefas, operis finem? quomodo sustinuit post facinus, videre corpus fratris spiritum efflantis et palpitantis super terram? quomodo potuit videre mortuum et humi projectum, et a spectaculo non statim dissolutus est? Nam cum nos post tot annorum numerum, cum quotidie morientes videmus, quamvis naturali morte, et sanguine nihili nobis junctos, viribus destituimur, et si inimicus sit, inimicitarum finem facimus: quanto magis hunc desperare par erat, et statim emittere animam, cum videret fratrem, qui paulo antea loquebatur, eadem matre natum, eodem patre genitum, ejusdem uteri partu editum, Deo singulari benevolentia acceptum, subito abque spiritu et operatione jacentem, et super terram palpitantem?

2. At videamus post nefarium illud facinus, et post flagitium nulla venia dignum quanta iterum indulgentia quantaque benignitate omnium Deus ultitur. 9. *Et dixit Deus ad Cain.* Idipsum vel solum quantae bonitatis fuerit, quod cum qui tanta facinora commiserit, colloquio dignetur? Nam cum nos arpe cognatos nostros abominemur, si quando viderimus eos tale quoddam facinus perpetrare: multo magis bonum Deum mirari par est tanta utentem tolerantia: et jure merito. Medicus enim est, et clementissimus pater: et sicut medicus nihil non facit ut qui gravi morbo laborant, ad sanitatem reducantur: et sicut clementissimus pater filios, qui nobilitatem suam per ignaviam amisere, paterna indulgentia ad pristinam felicitatem restituere cupit. Proinde quia immensae bonitatis est, iterum benignitatem suam illi, qui talia fuerat ausus, ostendere vult. Dicit enim illi: *Ubi est Abel frater tuus?* Multa et immensa Dei patientia est. Non enim interrogat quasi ignoret, sed idipsum agit, quod et patri illius fecerat: nihil enim olstat, quin idem denuo dicatur. Nam quemadmodum illius, cum se prae pudore nuditatis tegeret, rogabat: *Ubi es* (Gen. 3. 9)? non ignorans, sed fidelis occasiones illi praebens, ut per confessionem peccati delictum ablueret (hunc enim morem habet, ut ab initio a nobis peccatorum exigit confessionem, et veniam praebet), ita et nunc rogat Cain, et inquit: *Ubi est Abel frater tuus?* Ignorantiam simulat benignus Dominus, hac interrogatione eum, qui talia commiserat, praeparans, ut ad peccati confessionem adduceretur, praeque veniam forte et misericordiam assequi. *Ubi est Abe-*

¹ Regius unus, quomodo potuit adigere gladium.

βάθει τῆς διανοίας κινούμενα ἐπιστάμενος παραινεί, συμβουλεύει, προαναστέλλει τῆς κακῆς ἐπιχειρήσεως· οὐ μὴν ἀνάγκην ἐπιτίθεται, ἀλλὰ τὰ φάρμακα κατά-
 ληλα ἐπιθείς, ἀφήσιν ἐν τῇ γνώμῃ τοῦ κἀμνοντος κεί-
 σθαι τὸ πᾶν. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ Κάιν νῦν γέγονεν.
 Ὅρα γὰρ μετὰ τοσαύτην κηδεμονίαν [162] εἰς ὅσην ἦδη
 μανίαν ἐξέκυψε. Δέον γὰρ συνειδόμενα τὴν ἁμαρτίαν περὶ
 τὴν ταύτης διόρθωσιν λοιπὸν ἀσολήθηται· ὁ δὲ καθάπερ
 μεθύων, τῷ πάθει καὶ τῷ τραύματι τῷ προλαβόντι·
 ἔλκος· ἕτερον συνάπτων καὶ τὴν λατρείαν οὐ προσιέμενος
 τὴν μετὰ τοσαύτης ἐπιμελείας προσαχθεῖσαν αὐτῷ, ἀλλὰ
 τὸν οἰκτεῖον φόνον εἰς ἔργον ἀγαγεῖν ἐπιγόμενος, ἀπὸ
 δόλου καὶ πανουργίας τὴν ἀρχὴν ποιεῖται, καὶ τοὺς πα-
 τανημένοις ῥήμασιν ἀπατᾷ τὸν ἀδελφόν. Τοσοῦτον θη-
 ριῶδης ἐστὶν ἀνθρώπου εἰς κακίαν ἀποκλίνει· Ὡς περ
 γὰρ μέγα καὶ τίμιον τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶον, καὶ μάλιστα
 ἐπειδὴν ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν ἐρμήσῃ, οὕτως
 ὅταν πρὸς κακίαν ἀποκλίνη, τῶν ἀνημέρων θηρίων μι-
 μεῖται τὴν ὁμότητα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκείνων πάλιν
 μεταπτώσων ἀγριότητα, τὸ ἤμπερον τοῦτο καὶ λογικὸν
 ζῶον ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος νικᾷ τὴν ἐκείνων θηριω-
 δειαν. Ἰδόμεν οὖν καὶ ἐνταῦθα τί γίνεται. Καὶ εἶπε,
 φησί, *Káin* πρὸς Ἄδελ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, *διείδω-
 μιν ὅθι εἰς τὸ πεδίον*. Τὰ μὲν ῥήματα ἀδελφοῦ, ἡ δὲ
 γνώμη φονικῇ. Τί ποιεῖς, ὦ Κáιν; οὐκ οἶδας· πρὸς τίνα
 διαλέγῃ; οὐκ ἐννοεῖς ὅτι πρὸς ἀδελφόν σοι γίνεται ἡ διά-
 λεξις; οὐ λογίζῃ ὅτι τὰς αὐτὰς σοι ἔλυσεν ὠδίνας; οὐ
 λαμβάνεις εἰς ἐννοίαν τὸ μυστὸν τῆς ἐπιχειρήσεως; οὐ
 φοβῇ τὸν ἀπαράλογιστον δικαστὴν; οὐ φρίττεται τὴν ἐν-
 νοίαν τοῦ τολμήματος; Τίνος γὰρ ἐνεκεν εἰς τὸ πεδῖον
 ἔλκεις τὸν ἀδελφόν, καὶ ἔξω τῶν ἀγκάλων τῶν πατρικῶν
 ἐξάγεις; τίνος ἐνεκεν ἔρημον ποιεῖς τῆς πατρικῆς αὐτὸν
 βοθείας; Τί τὸ ξένον, ὅτι νῦν εἰς τὸ πεδῖον ἔλκεις τὸν
 ἀδελφόν, καὶ ὅπερ πρότερον οὐκ ἐποίησας, νῦν ποιεῖν
 ἐπιχειρεῖς, καὶ προσφάσει φιλοφροσύνης εὐνοίαν ἀδελφί-
 κην προβαλλόμενος, τὰ τῶν πολεμίων αὐτῷ διαθεῖναι
 βουλεύῃ; Τίς ἡ μανία; τίς ἡ λύσσα; Ἔστω, πηρωθεὶς
 τὸν λογισμὸν οὐδένα λόγον ποιεῖ τῆς ἀδελφικῆς διαθέ-
 σεως; οὐτε τὴν φύσιν αὐτὴν ἐπιγνώσκει; ἀλλὰ τί πρὸς
 τὸν οὐδὲν ῥιδικηκότα οὕτως ἐξεπολεμώθη; τί καὶ τοὺς
 γονεῦσιν ἔχων ἐγκαλεῖν τοσαύτην αὐτοῖς· κατήφειαν· πα-
 ρεχθεῖν βουλεύῃ, καὶ ἀρχηγὸς γενέσθαι τοῦ φοβεροῦ
 τοῦτου δράματος, καὶ πρῶτος τὸν βίαιον τοῦτον θάνα-
 τον αὐτοῖς ὑποδείξει; Ταῦτας αὐτοῖς ἀποδίδως τὰς ἀμοι-
 βάς τῆς ἀνατροφῆς; Ποία τοῦ διαδόλου μηχανὴ εἰς ταύ-
 την σε τὴν πρᾶξιν παρώρμηκε; Μὴ γὰρ ἔχεις εἰπεῖν,
 ὅτι ἡ εὐνοία τοῦ κοινοῦ πάντων Δεσπότου, ἡ περὶ αὐτὸν,
 ἐπαρθῆναι αὐτὸν ἐποίησε κατὰ σοῦ; Οὐχὶ προλαβὼν διὰ
 ταύτην σου τὴν φονικὴν γνώμην ὑπέταξεν αὐτὸν, καὶ
 ὑπὸ τὴν σὴν ἐξουσίαν εἶναι πεποίηκε, καὶ εἶπεν, ὅτι· *Πρὸς
 σὲ ἡ ἀποστοφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις*; Καὶ
 γὰρ περὶ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ὑποταγῆς τοῦτο ἐκλαμβάνειν
 δεῖ. Εἰσὶ γὰρ τινες λέγοντες, ὅτι περὶ τῆς θυσιᾶς τῆς
 πρωτογενεῖας παρ' αὐτοῦ ὁ Θεὸς αὐτὸν διελέχθη
 τὰ τοιαῦτα, ὅτι *Πρὸς σὲ, φησί, ἡ ἀποστοφὴ αὐτοῦ*,
 τοῦ δώρου, καὶ *σὺ ἄρξεις αὐτοῦ*, ἀντὶ τοῦ, σὺ αὐτοῦ
 [163] ἀπολαύσεις. Διὰ τοῦτο οὖν ἀμφότερα εἰπὼν κατα-
 λιμπάνω τῇ ὑμετέρᾳ συνέσει, ἵν' ὅπερ ἂν ὕμν ἀκολου-
 θότερον φανῇ, δέξησθε καὶ αὐτοὶ τοῦτο. Ἐμὲ δ' γὰρ
 δοκεῖ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ εἰρησθαι τοῦτο. Καὶ ἐγένετο,

φησὶν, *ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐν τῷ πεδίῳ, ἀνέστη Κάιν
 ἐπὶ Ἄδελ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν*.
 Φοδερὰ ἡ πρᾶξις, ἐπικινδυνὸν τὸ τὸλμημα, μυστὰ ἡ
 ἐπιχειρήσις, ἀσύγγνωστον τὸ ἀμάρτημα, τεθριωμένης
 ψυχῆς ἡ γνώμη. Ἀνέστη, φησὶν, ἐπὶ Ἄδελ τὸν ἀδελφόν
 αὐτοῦ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτόν. Ὁ μιστὸς χειρὸς· ὦ δε-
 ξιά; ἐλεεινῆς· μᾶλλον δὲ οὐ τὴν χεῖρα ἐλεεινὴν δεῖ κα-
 λεῖν καὶ μιστὰν, ἀλλὰ τὴν γνώμην, ἥ καὶ τὸ μέλος ὕψη-
 ετῆσατο. Εἵπωμεν τοίνυν οὕτως· ὦ γνώμης τολμηρᾶς,
 καὶ μιστᾶς, καὶ ἐλεεινῆς, καὶ ὅπερ ἂν εἴποι τις, οὐδὲν
 ἄξιον ἐρεῖ. Πῶς οὐκ ἐνάρκησεν αὐτοῦ ἡ χεῖρ; πῶς ἡδυ-
 νήθη κατασχεῖν· τὸ ξίφος, καὶ τὴν κληγὴν ἐπαγαγεῖν;
 πῶς οὐκ ἀπέπη τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ; πῶς ἴσχυσεν εἰς
 ἔργον ἀγαγεῖν τὸ ἀνόσιον τοῦτο τὸλμημα; πῶς οὐκ ἐπα-
 κάμθη, καὶ μετέβαλε τὴν γνώμην; πῶς οὐκ ἔλαθεν
 ἐννοίαν τῆς φύσεως; πῶς οὐκ ἐλογίσατο πρὸ τῆς ἐπιχει-
 ρήσεως τὸ τέλος τοῦ γινομένου; πῶς ἤνεγκε μετὰ τὴν
 ἀναίρεσιν ἰδεῖν τὸ σῶμα τοῦ ἀδελφοῦ σπαίρον ἐπὶ τῆς
 γῆς; πῶς ἴσχυσε θεάσασθαι σῶμα νεκρὸν ἐπὶ τῆς γῆς
 ἔρριμμένον, καὶ οὐ διελύθη εὐθὺς ἀπὸ τῆς θείας; Εἰ
 γὰρ ἡμεῖς μετὰ τοσοῦτων ἐτῶν ἀριθμὸν, καθ' ἑκάστην
 ἡμέραν ὀρῶντες τοὺς τελευτῶντας, καὶ ταῦτα οἰκείᾳ
 τελευτῇ τῆς ζωῆς μεθισταμένους, καὶ οὐδαμῶθεν ἡμῖν
 προσήκοντας, κατακλύμεθα· κἀν ἐχθρὸς ἦ, καταλύομεν
 τὴν ἐχθρὴν· πολλῷ δὴ μᾶλλον τοῦτον εἰδὼς ἦν διαλυθῆ-
 ναι, καὶ ἀθρόον ἀφαιναί τὴν ψυχὴν, ὀρῶντα τὸν πρὸ
 μικροῦ διαλεγόμενον, ἀδελφὸν τὸν ὁμομήτριον, τὸν ὁμο-
 πάτριον, τὸν τὰς αὐτὰς αὐτῷ λύσαντα ὠδίνας, τὸν τὴν
 παρὰ Θεοῦ εὐνοίαν ἐπισπασάμενον, ἐξαίφνης ἀπνουν καὶ
 ἀνενέργητον καίμενον, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς σπαίροντα.

β'. Ἄλλ' ἰδόμεν πάλιν καὶ μετὰ τὴν ἀνοσίαν ταύτην
 πρᾶξιν, καὶ μετὰ τὸ τολμᾶσαι τοῦτο τὸ πάσης συγγνώμης
 ἀπεστερημένον, πόση ἀέχρηται συγκαταβάσει καὶ φιλ-
 ανθρωπία ὁ τῶν ἀπάντων Θεός. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς
 Κάιν. Αὐτὸ τοῦτο μόνον πόσις ἐστὶν ἀγαθότητος, τὸν τὰ
 τοιαῦτα ἐργασάμενον ἀποκρίσεως ἀξιώσαι; Εἰ γὰρ ἡμεῖς
 πολλάκις τοὺς ὁμογενεῖς βδελυττόμεθα, ἐπειδὴν ἰδόμεν
 τοιοῦτόν τι τὸλμημα ἐργαζάμενους· πολλῷ μᾶλλον τὸν
 ἀγαθὸν Θεὸν ἐκπλήττεσθαι δεῖ τοσαύτη τῇ ἀνεξικακίᾳ
 κεραιόμενον, καὶ μάλα εἰκότως. Ἰατρὸς γὰρ ἐστί, καὶ
 πατήρ φιλόστοργος· καὶ ὡς μὲν ἱατρὸς πάντα ποιεῖ καὶ
 πραγματεύεται, ὥστε τοὺς ἐν χαλεπαῖς ἀρρώστιας τυγ-
 χάνοντας πρὸς ὑγίαν ἐπαναγαγεῖν· ὡς δὲ πατήρ φιλό-
 στοργος τοὺς τὴν οἰκίαν εὐγένειαν διὰ βρθυμίαν προδε-
 δωκότας βούλεται διὰ τῆς πατρικῆς φιλοστοργίας εἰς τὴν
 προτέραν ἀγαγεῖν εὐμερίαν. Ἐπεὶ οὖν πολὺ τῆς ἀγαθό-
 τητος ἐστὶν αὐτοῦ τὸ μέγεθος, βούλεται καὶ πρὸς τὸν τὰ
 τοιαῦτα τετοληκότα πολλὴν τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν
 ἐπιδείξασθαι. Φησὶ γὰρ πρὸς αὐτόν· [164] *Ποῦ ἐστιν
 Ἄδελ ὁ ἀδελφός σου*; Πολλὴ καὶ ἀπειρος ἡ ἀνεξικακία
 τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἡγνός ἐστὶν ἡρώτα, ἀλλ' ὅπερ ἐπὶ
 τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πεποίηκεν· οὐδὲν γὰρ κωλύει πάλιν τὸ
 αὐτὸ εἰπεῖν. Καθάπερ γὰρ ἐκείνον ὀρῶν διὰ τὴν αἰσχύ-
 νην τῆς γυνώττης κρυπτόμενον ἡρώτα, *Ποῦ εἰ*; οὐκ
 ἀγνοῶν, ἀλλὰ παρρησίας αὐτῷ ἀφορμὰς διδοὺς, ὥστε
 διὰ τῆς ὁμολογίας τοῦ πταίσματος ἀπονίμσθαι τὸ πλημ-
 μέλημα (τοῦτο γὰρ ἔθνος αὐτῷ, δυνάμεν καὶ ἐξ ἀρχῆς
 τὴν ὁμολογίαν ἀπαιτεῖν παρ' ἡμῶν τῶν ἡμαρτημένων,
 καὶ συγχύρησιν παρέχειν)· ἐρωτᾷ καὶ νῦν τὸν Κάιν,
 καὶ φησὶ, *Ποῦ ἐστιν Ἄδελ ὁ ἀδελφός σου*; Ἀγνοοῖαν
 προσποιεῖται ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης, ἵνα διὰ τῆς ἐρω-
 τήσεως παρασκευάσῃ τὸν τὰ τοιαῦτα ἐργαζόμενον ἐπι-

^a Quinque mss. et Savil. προτέρω. ^b Quinque mss. et Savil. βούλει. ^c Reg. unus et Cois in. τοσαύτη αὐτοῖς κατὰφραξ. ^d Συνέσει, ὅπερ ἂν ὕμν καταλήξῃς τοῖς εἰρημένους γινέσθαι· κατ' αὐτὸ καὶ αὐτοὶ τὸ τοιοῦτον δέχονται. Ἐπει. Sic quidam mss.

^e Regius unus καταγαγεῖν.

χθῆ· καὶ πρὸς τὴν ὁμολογίαν τοῦ πλημμελήματος, καὶ δυνηθῇ συγγνώμης τινὸς ἰσως καὶ φιλανθρωπίας ἐπιτυχεῖν. *Ποῦ ἔστιν Ἄδελφός σου; Τί οὖν ὁ ἀγνώμων καὶ ἀναισθητός, ὁ ἱταμὸς καὶ ἀναίσχυντος; Ἄδον ἐνοῶσαι*· οἱ οὐκ ἀγνοῶν ἐρωτᾷ, ἀλλὰ τὴν παρ' αὐτοῦ ἀπαιτῶν ὁμολογίαν, καὶ ἡμᾶς παιδεύων μηδέποτε πρὸ τῆς ἀποδείξεως καταψηφίζεσθαι τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων, καὶ εἰς ἐνοίαν ἰλθεῖν τῆς τοῦ δεσπότη συμβουλῆς, καὶ ταύτην αὐτοῦ τὴν ἐπιχειρήσιν ἀναστῆλων, καὶ εἰδῶς καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ κίνησιν, προφυλακτικοῖς ἐχρήσατο φαρμάκοις· ἴδον ταῦτα πάντα ἐνοήσαντα μέχρι τούτου στήσιν τὰ τῆς μανίας, καὶ εἰπεῖν τὸ γεγόνος, καὶ δεῖξαι τῷ λατῶν τὸ ἔλκος, καὶ δεῖξασθαι τὰ παρ' αὐτοῦ φάρμακα· ὁ δὲ πάλιν ἐπιτείνει τὸ τραῦμα καὶ τὴν νομὴν τῶν ἐλκῶν βαρυτέραν ἐργάζεται. Καὶ εἶπε, φησὶν, *Οὐ γινώσκω*. Ὅρα ἀποκρίσεις ἀναίδειαν. Μὴ γὰρ ἀνθρώπων διαλέγῃ, ὅν ἰσως καὶ παραλογισασθαι δυνατόν ᾔην; Οὐκ οἶδας, ἄβιλι, καὶ ταλαίπωρε, τίς ἐστὶν ὁ πρὸς σὲ διαλεγόμενος; οὐ λογίζῃ, ὅτι διὰ πολλὴν ἀγαθότητα πυθάνεται, βουλόμενος ἀφορμὴν τινα εὐρεῖν, δι' ἧς τὴν οικεῖαν ἐπιδείξῃται φιλανθρωπίαν, καὶ ἴνα λοιπὸν τὰ παρ' αὐτοῦ ἅπαντα ἐπιδειξάμενος, μηδεμίαν ἔχῃς ἀπολογίαν τῇ τιμωρίᾳ σου τὸν υπεύθυνον καταστήσας;

Καὶ εἶπε, φησὶν, Οὐ γινώσκω. Μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμι ἐγώ; Ἐννοῖ μοι ἐνταῦθα τοῦ συνεδέστος τὴν κατηγορίαν, καὶ ὅπως ὠθούμενος, ὡς εἰπεῖν, ὑπὸ τῆς συνειδήσεως οὐκ ἔστη μέχρι τοῦ εἰπεῖν, *Οὐ γινώσκω*, ἀλλ' ἐπήγαγε, *Μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου εἰμι ἐγώ;* μνησυχὴ ἐκ τούτου ἐλάττων. Καίτοι εἰ σοι κατὰ ἀκολουθίαν ἅπαντα ἐπέπρακτο, καὶ κατὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον, ἐχρῆν σε καὶ φύλακα εἶναι τῆς τοῦ ἀδελφοῦ σωτηρίας. Τοῦτο γὰρ ἡ φύσις ἐπέτρεπε, καὶ ἴδαι τοὺς τὰς αὐτὰς λύσαντας ὠδύνας, ἀλλήλων φύλακας εἶναι. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο ἐβούλου, μηδὲ ἥθελες εἶναι φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ, οἶνος ἔνεκεν καὶ σφαγεὺς ἢ ἐγένου, καὶ τὸν οὐδὲν ἥδικηχότα ἐφόνευσας, καὶ ἐνόμισας μηδὲ τὸν ἐλάττωνα ἔχειν; Ἀλλ' ἀνάμεινον, καὶ βέβαιον αὐτὸν σοι κατηγοροῦν γινόμενον τὸν ἀνηγμένον, καὶ νεκρὸν καίμενον σου [163] τοῦ ζώντος καὶ βαδίζοντος λαμπρὰ τῇ φωνῇ κατηγοροῦντα. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Τί ἐποίησας τούτου;* Πολλὴ καὶ τοῦ ῥήματος ἡ ἔμφασις. Τίνος ἔνεκεν, φησὶ, τοῦτο διεπράξω; τί ἐποίησας τούτου τὸ ἀνόσιον τόλμημα, τὸ μαρὸν ἐπιχειρήμα, τὴν πρᾶξιν τὴν ἀσύγγνωστον, τὴν μενίαν τὴν ἀφόρητον, τὴν φθόνον τὸν καὶνὸν καὶ ξένον, καὶ πρῶτον τῶ τῶν ἀνθρώπων βίῳ εἰσνευχόμενα διὰ τῆς σῆς δεξιᾶς; τί ἐποίησας τούτου τὸ μέγα καὶ φοβερόν, τὸ μὴ ἔχον ἔτεραν ὑπερβολὴν ἀμαρτημάτων; *Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με ἐκ τῆς γῆς.* Μὴ γὰρ, φησὶν, εἰς ξένον καὶ ἀλλότριον τὴν παρανομίαν ταύτην εἰργάσω; εἰς τὸν ἀδελφὸν τὸν σὸν, τὸν οὐδὲν ἥδικηχότα. Ἀλλ' ἰσως ἡ παρ' ἐμοῦ εὐνοία τὸν φθόνον αὐτῷ τούτον ἔτεκε, καὶ μὴ δυνάμενος ἐμοὶ μάχεσθαι, εἰς ἔκλεινον τὸν ἀκάθεκτον θυμὸν ἐξεκένωσας. Διὰ τοι τοῦτο τοιαύτην ἐπέβω σοι τιμωρίαν, ὡς μηδὲ λήθῃ παραδοθῆναι τὴν τολμηθῆναι, καὶ τὴν διὰ τοῦτο ἐπενεχθεῖσάν σοι τιμωρίαν, ἵνα τὰ εἰς σὲ γινόμενα σωφρονισμὸς γέννηται τοῖς μετὰ ταῦτα ἅπασιν.

Καὶ νῦν, ἐπειδὴ τοῦτο εἰργάσω, καὶ εἰ; ἔργον ἡγάγες τὰ κακῶς σοι ὀδόντα, καὶ ὑπὸ τοῦ φθόνου τοῦ πολλοῦ εἰς τὸν φθόνον ὥρμησας, Ἐκκατάρματος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς.

γ'. Ὅρξες τῆς κατάρας τὴν διαφορὰν, ἀγαπητέ; Μὴ ἀπλῶς παραδράμῃς, ἀλλ' ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς κατάρας ἐνόησε τοῦ τολμήματος τὴν ὑπερβολὴν. Καὶ ὅτε μείζον τοῦτο τὸ ἀμάρτημα τῆς παραβάσεως τοῦ πρωτοπλάστου, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς κατάρας ἔξεστι τῷ βουλομένῳ συνιδεῖν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ φησιν, *Ἐκκατάρματος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου*, καὶ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν κατάραν ἔβησας, τὴν κηδεμονίαν τὴν περὶ τὸν ἀνθρώπον ἐπιδεικνύμενος· ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ ἡ πρᾶξις ὀλεθρία, καὶ τὸ τόλμημα παράνομον, καὶ τὸ ἐπιχείρημα ἀσύγγνωστον, αὐτὰς τῆς κατάραν δέχεται· *Ἐκκατάρματος γὰρ, φησὶ, σὺ ἀπὸ τῆς γῆς.* Ἐπειδὴ γὰρ τὰ αὐτὰ σχεδὸν τῷ θεῷ εἰργάσατο, καθάπερ ὀργάνῳ ὑπηρετησάμενῳ τῇ τοῦ διαδόλου γνώμῃ, καὶ καθάπερ ἐκείνος διὰ τῆς ἀπάτης τὴν ὀνητότητα εἰσέγαγεν· οὕτω καὶ οὗτος ἀπατήσας τὸν ἀδελφόν, καὶ εἰς τὸ πῆδον ἔξαγαγόν, τὴν δεξιὰν ὥπλισεν κατ' αὐτοῦ, καὶ τὸν φθόνον ἐργάσατο. Διὰ τοῦτο ὥσπερ ἐκείνῳ ἐλγειν· *Ἐκκατάρματος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς*· οὕτω καὶ τούτῳ, ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ εἰργάσατο. Ὡς περ γὰρ ὁ διάβολος ὑπὸ φθόνου καὶ βασκαλίας κινούμενος, καὶ οὐ φέρων τὰς ἀφάτους εὐεργεσίας τὰς εἰς τὸν ἀνθρώπον γεγενημένας ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων, ἀπὸ τοῦ φθόνου ἐπὶ τὴν ἀπάτην ὥρμησε τὴν [166] τὸν ὀφθαλμὸν εἰσάγουσαν· οὕτω καὶ οὗτος θεοσάμενος εὐνοικῶς τὸν δεσπότην πρὸς τὸν ἀδελφόν διακαίμενος, ἀπὸ τοῦ φθόνου ἐπὶ τὸν φθόνον ὥρμησε. Διὸ φησὶ πρὸς αὐτόν· *Ἐκκατάρματος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς.* Κατηραμένος ἔση, φησὶ, καὶ αὐτῇ τῇ γῇ ἐκείνῃ. *Ἥ ἔχασεν τὸ στόμα αὐτῆς δεῖξασθαι τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐκ τῆς χειρὸς σου.* Καὶ αὐτῇ τῇ γῇ ἔση, φησὶ, κατηραμένος, τῇ ἀνασχομένῃ τοιοῦτον αἵματι ἀρευνθῆναι τοσοῦτου μύσους πεπληρωμένῃ, καὶ ὑπὸ χειρὸς οὕτως ἀνοσίας ἐκχεομένην. Εἰτα ἡρμηνεύουσα ἡ θεία Γραφή σαφέστερον τὴν κατάραν, φησὶν· *Ὅτε ἔργῳ τὴν γῆν, καὶ οὐ προσθήσῃ τὴν ἰσχυρὰν αὐτῆς δοῦναι σοι.* Μέγα τιμωρίας εἶδος, καὶ πολὺς βγῶς τῆς ἀγανακτήσεως. Τὸν μὲν πόνον, φησὶν, ὑπομανεῖς, καὶ τὰ σου αὐτὰ ἅπαντα ἐπιδείξῃ, καὶ ἐργάσῃ τὴν γῆν τοιοῦτον αἵματι μολυνθεῖσαν· οὐ καρποῖς δέ τινα αἰσθησὶν τῶν πολλῶν πόνων ἐκείνων, ἀλλ' ἀνόνητος ἔσται σοι πᾶς ὁ κόπος, ὃν ἂν ἐπιδείξῃ. Καὶ οὐ μέχρι τούτου τὰ τῆς τιμωρίας στήσεται, ἀλλὰ καὶ *Στένων καὶ τρέμων ἔση ἐπὶ τῆς γῆς.* Πάλιν καὶ τοῦτο μέγιστον τιμωρίας εἶδος, τὸ διηνεκῶς στένειν καὶ τρέμειν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσω, φησὶ, τῇ ἰσχυρί τοῦ σώματος, οὐδὲ τῇ τῶν μελῶν εὐεργίᾳ, διὰ τοῦτο διηνεκῶς σοι τὸν σάλον καὶ τὸν τρέμον ἐπιτίθῃμι, ἵνα μὴ μόνον αὐτὸς ἔχῃς ἀδιάλειπτον νοθεσίαν, καὶ ὑπόμνησιν τῆς ἀνοσίας πράξεως ταύτης, ἀλλ' ἵνα καὶ πάντες οἱ εἰς σὲ βλέποντες, διὰ τῆς βίβως, καθάπερ διὰ φωνῆς τινος; λαμπρὰ βώσῃς, μανθάνωσι μὴ τὰ τοιαῦτα τολμᾶν, ἵνα μὴ τὰ τοιαῦτα πάθωσι, καὶ ἡ εἰς σὲ τιμωρία διδασκαλὸς ἅπασιν γέννηται, μηκέτι τοιοῦτον αἵματι τὴν γῆν μολύναι ποτε. Διὰ τοι τοῦτο οὐδὲ σύντομόν σοι τὴν τελευταίην ἐπέβω, ἵνα μὴ λήθῃ παραδοθῇ τὸ γεγονός, ἀλλὰ ζῶνθ' ὀφθαλμῶν βαρυτέραν ὑπομένειν σε ποιῶ, ἵνα δι' αὐτῶν τῶν ἔργων μάθῃς ὅσα ἐτόλμησας. *Καὶ εἶπε Κἀν πρὸς Κύριον· Μελῶν ἡ αἰτία μου τοῦ ἀρεθῆναι με.* Μέγα τι καὶ σφόδρα λυσιστελεὲς πρὸς τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν ἔξεστιν ἐντεῦθεν καταμαθεῖν, ἂν βουλώμεθα προσέχειν. *Καὶ εἶπε Κἀν, Μελῶν ἡ αἰτία μου τοῦ ἀρεθῆναι με.* Ἰδοὺ ὁμολογία ἀπλη-

^a Morel. ἀπαιτῶν ἀπολογίαν. ^b Quinque mss. φωνεύς, ἵνα πᾶσι τὸν ὄψον ἔχῃν. ^c Savil. el tres mss. καταβώματα.

^d Colb. unus ἔστιν. ^e Reg. unus el Savil. τὴν ἐπὶ τὸν. ^f Reg. unus τὴν τῶν μελῶν εὐεργίαν.

frater tuus? Quid igitur ad hæc ingratus, stupidus, temerarius et impudens? Cum cogitandum esset Deum non ignarum rei interrogare, sed ab ipso confessionem criminis evigere, et nos docere, numquam causa non examinata sententiam contra fratres nostros esse ferendam, et in mentem revocare consilium Domini, qui hunc illius conatum reprimens, et conscius etiam antequam res eveniret, quid ille haberet in animo, remediis ad præveniendum usus est: cum oportuisset his omnibus cogitatis, finem facere insanæ, dicere quid factum, ostendere medico ulcus, et accipere ab illo pharmaca: ille iterum auget vulnus, et ulcus gravius reddit. *Et dixit, inquit, Nescio.* Vide responsi impudentiam. Num homini loqueris, quem forte decipere posses? Nescis, infelix et miser, quis est qui tibi loquitur? non cogitas, ipsum ob bonitatem magnam interrogare, occasionem quamdam invenire cupientem, per quam suam tibi declarat humanitatem, et ut postea tentatis a se omnibus, nullam habeas defensionem, utpote qui pœnæ teipsum obnoxium constituas?

Accusatio conscientiae quam gravis. — *Et dixit, inquit, Nescio.* Num custos fratris mei sum ego? Cogita hic conscientiae accusationem et quomodo qui conscientia impellebatur, ut ita dicam, nec postquam dixit, *Nescio*, finem dicendi fecit, sed subdidit: *Num custos fratris mei sum ego?* tantum non seipsum redarguens. Atenim si ex consequenti abs te ageretur, secundum naturæ legem custodem fraternæ salutis te esse oportebat. Hoc enim natura decrevit, et oportet eos qui ex eodem utero nati sunt mutuo esse custodes. Quod si hoc nolebas, et noluisti custos esse fratris: quare ergo illius interfector es factus, et eum qui te nulla affecit injuria occidisti, et putasti nullum fore qui te de hoc reprehensurus esset? Sed exspecta, et videbis accusatorem tuum fore eum qui interfectus et prostratus jacet, et te viventem et ambulantiem, clara voce accusaturum. 10. *Et dicit Deus: Quid fecisti hoc?* Magna hujus verbi recondita vis est, et emphasis. Quare, inquit, hoc operatus es? quare admisisti nefarium hoc facinus, abominabile opus, factum inexcipiabile, insaniam intolerabilem, cædem novam et stupendam, jam primum in hominum vitam tua dextera inveciam? cur fecisti hoc tam magnum, tam terribile, quo non est peccatum aliud gravius? *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Num homo sum, inquit, qui solam illam vocem audiam, quæ per linguam profertur? Deus sum, qui possum et per sanguinem audire clamantem, et humi prostratum. Ecce quousque volat vox sanguinis hujus, usque in cælum a terra ascendit, et prætercurrens cælum, cæloque superiores virtutes, regio solio assistit, et tuum deplorat homicidium, ac nefarium hoc scelus accusat. *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Num, inquit, in alienum et hospitem iniquitatem hanc patrasti? In fratrem tuum, illum qui nulla te injuria affecerat, sæxisti. Sed forte benevolentia mea hanc illi cædem peperit, et cum non posses mecum pugnare, in illum effudisti furorem tuum indomitum. Eapropter talem tibi pœnam inferam, ut audax istud facinus

oblivioni tradi non possit, et quæ in te sunt, omnibus posthac sequuturis castigatio et admonitio sint. *Et nunc*, quia hoc fecisti, et malam voluntatem ad effectum deduxisti, et per invidiam cædem commisisti, *Maledictus tu de terra.*

3. Vides maledictionis differentiam, dilecte? Ne igitur inconsideranter hinc transeas, sed ex maledicti magnitudine flagitii immonitatem expende. Nam quanto majus sit peccatum hoc prævaricatione primi hominis, ex maledictionis varietate scire volenti licet. Illic enim inquit: *Maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 3. 17): et in terram effusa est maledictio, ostensa sua in hominem cura: hic vero quia opus perniciosum, facinus iniquum, et inexcipiabile flagitium, ipse maledictum excipit: 11. *Et nunc maledictus, inquit, tu de terra.* Nam quia ferme eadem egit quæ serpens, et quasi organum servivit diaboli sententiæ, et sicut ille fraude mortalitatem introduxit: sic et hic deceptum fratrem et in campum eductum armata in illum manu occidit. Propterea sicut illi dixit, *Maledictus tu inter omnes bestias terræ* (Ibid. v. 14): sic et huic, qui eadem quæ ille operatus fuit. Nam sicut diabolus, odio et invidia motus, non ferens tot ineffabilia beneficia, quæ in hominem ab initio collata sunt, invidia ad deceptionem exstimulatus est, quæ mortem induceret: ita et hic Dei erga fratrem suum benevolentiam magnam videns, ex invidia ad homicidium prosiliit. Idcirco dicit illi: *Et nunc maledictus tu de terra.* Maledictus, inquit, eris, et terræ illi, *Quæ aperuit os suum, ut sanguinem fratris tui de manu tua exciperet.* Et terræ illi, inquit, erit maledictus, quæ sustinuit tali sanguine irrigari, qui cum tanta abominatione a tam impia manu effusus est. Dein Scriptura divina maledictionem interpretans, manifestius dicit: 12. *Quando operatus fueris terram, non adjiciet ut det tibi robur suum.* Magna pœnæ species, et gravo indignationis pondus. Laborem quidem, inquit, sustinebi, et quæ tu facere potes, omnia facies, et operaberis terram tali sanguine inquinatam: nullum autem metes fructum tam multorum laborum, sed inutilis erit tibi omnis labor quem feceris. Neque hic finis erit pœnæ, sed et *Gemens et tremens eris super terram.* Rursus et hoc maximum est supplicii genus, perpetuo gemere ac tremere. Quia enim, inquit, abusus es robore corporis, et membrorum viribus, propter hoc continuum hunc tremorem et motum tibi infero, ut non solum ipse habeas jugem admonitionem et memoriam hujus nefasti sceleris: sed ut et omnes qui te viderint, viso te, quasi clara illis voce personante, discant ne talia audeant, ut ne similia patiantur: et pœna tua alios doceat omnes, ne ultra tali sanguine terram polluant. Propterea non brevi te morte plectam, ut ne factum oblivioni tradatur: sed vitam morte graviorem sustinere te curabo, ut per hæc discas qualia perpetraveris. 13. *Et dicit Cain Domino: Major est causa mea, quam ut dimittar ego.* Magnum aliquid, et soluti nostræ plurimum utile hic, si attenti fuerimus, licebit addiscere. *Et dixit Cain: Major est causa mea, quam ut dimittar ego.* Ecce ab-

soluta confessio. Tale tantumque est, inquit, peccatum quod commisi, ut non possim accipere veniam. Ecce, dicet aliquis, confessus est, et cum magna ac curatione confessus est: sed nihil inde lucri, dilecte: intempestiva enim confessio est. Hoc enim facere oportebat tempore congruenti, quando adhuc impetrari poterat a Iudice misericordia. Memores nunc estote ejus quod paulo ante dixi, nempe in terribili illo die et in tribunali, in quo nulla personarum acceptio, fore ut unusquisque nostrum ob peccata poenitentia ducatur, videns et ante oculos habens terribilia illa tormenta, et inevitabiles poenas, sed nullam inde habiturus utilitatem, tempore destitutus.

Poenitentia ante poenam utilis. — Poenitentia enim, priusquam poena inferatur, tempus habet, et ineffabilem vim. Proinde obsecro, cum adhuc efficax est misericordiam hoc pharmacum, comoda et fructum inde percipiamus, et cum adhuc sumus in presenti vita, poenitentiae medicamen nobis apponamus, acientes liquido, nihil tunc nobis poenitentiam profuturam, cum solum fuerit spectaculum, et tempus certaminum ablatum.

4. Verum ad institutum redeamus. Oportebat tunc cum interrogaretur a Domino, *Ubi est Abel frater tuus?* confiteri peccatum et procidere, et orare, et veniam petere; ipse vero tunc quidem medicinam rejecit, nunc autem, post sententiam, post finem omnibus impositum, postquam clara voce accusatus est a sanguine in terra jacentis, confitetur, nihilque inde lucrificat. Unde propheta dicebat: *Iustus sui ipsius accusator in principio sermonis* (Prov. 18. 17). Et hic quoque, si praevenisset Domini reprehensionem, omnino misericordiam consequutus fuisset, propter immensam Domini benignitatem. Nullum enim est peccatum, quantumcumque grave sit, quod illius misericordiam vincat: modo tempore debito poenitentiam agamus, et veniam petamus. *Et dixit Cain: Major est causa mea, quam ut dimittat ego.* Sufficiens confessio, sed intempestiva. Et dixit: 14. *Si ejeceris me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondar, et ero gemitus et tremens super terram; et erit, omnis qui invenerit me, occidet me.* Vide quam miserabilia verba, tum quia intempestiva, tum quia tempore elapso nullum fructum asferrent. Et dixit: *Si ejeceris me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondar, et ero gemitus et tremens super terram; et erit, omnis qui me invenerit, interficiet me.* Si in terra, inquit, maledictum me fecisti et ipse me aversaris, tantaeque poenae tradidisti me, ita ut gemam et tremam, nihil prohibebit postea, quin quisquis in me vel fortuito inciderit, me eo in statu positum et tua ope nudatum interficiat. Facile invadere me poterit, inquit, si quis interficere volet. Neque enim ipse oblectari potero, tam dissoluta membra circumferens, et undique commotus: insuper et hoc, quod sciant omnes tua me ope destitutum, eum qui velit, ut ad eadem meam prosiliat, incitabit. Quid ergo misericors et bonus Dominus? 15. *Et dixit illi Dominus Deus: Non sic. Ne putes, inquit, hanc ita fieri.* Neque enim licebit cuique volenti te occidere,

sed ex diuturniore vita tua et major inde tibi dolor erit, et relinquam te posteris generationibus magistrum, ut tui spectaculum illis sit admonitio et castigatio, nullusque exemplum tuum sequatur. *Et dixit Dominus Deus: Non sic. Omnis qui occiderit Cain, septem ultiones solvet.* Fortassis multa sunt quae dixi, et multam corpori molestiam attulimus. Sed quid faciam? Quia video vestram in audiendo aviditatem, et ingens desiderium, reliqua etiam persequar, et pro viribus meis interpretabor. Quid est, *Septem ultiones solvet?* Sed iterum vereor ne dictorum multitudinem memoriam eorum quae dicta sunt obruam, et videar vobis fastidium afferre: sed si non fatigamini, sustinete, et hoc absoluto contextu, sermonem finiemus. *Et dixit illi Dominus Deus: Non sic. Omnis qui occiderit Cain, septies ultiones solvet. Et posuit Dominus Deus signum in Cain, ne omnis qui invenerit illum occideret.* Hoc timuisti, inquit, ne occiderere? Confide, hoc non erit. Nam quisquis hoc facere attentaverit, septuplici poenae se faciet obnoxium: et ideo signum tibi impono, ut nullus ignorans interfecto te, poenis illis se obnoxium faciat.

5. *Septem ultiones in Caino quae?* — Sed par est ut manifestius vos doceam, quomodo qui Cain occidit septem poenarum reus sit. Vos precor, attendite. Nam si nunc, sicut et in superioribus diebus saepe caritati vestrae diximus, cum jejunii tempus est, et tanta tranquillitate fruimur, et liberati sumus a cogitationibus quae mentem nostram perturbant, non summa diligentia addiscimus quae in divinis Scripturis continentur, quando ea aliis temporibus discere poterimus? Ideo oro, et precor, et supplico, et quasi genua vestra contingo, intenta mente his quae dicuntur auscultemus, ut fructu aliquo nobili et praecipuo accepto, domum postea redeamus. Quid igitur est, *Septem ultiones solvet?* Primum quidem septenarius numerus de multitudine dicitur in divina Scriptura: id quod saepe in Scripturis occurrit, ut, *Sterilis peperit septem* (1. Reg. 2. 5): et similia. Conjectare autem hic licet peccati magnitudinem, et ipsum non unum peccatum commisisse, sed septem, quorum quodvis per se magna poena luendum. Igitur quomodo haec numerabimus? Primum invidet fratri, quod Deo sit gratus: quod si solum adfuisset, ad accersendum illi exitium sufficisset; secundo, frater fratri suo invidet; tertio, fraudes consuit; quarto, eadem opere implet; quinto, fratrem occidit; sexto, primum mortem operatus est; septimo, Deo mentitus est. Num assequuti estis dicta, an vero vultis ut ea iterum recenseamus, quod scitis quomodo unumquodque per se sufficiebat, ut maxima plecteretur poena? Nam quis vel venia dignaretur alteri invidentem, quod Dei benevolentia frueretur? Ecce unum maximum et inexpiabile peccatum. Deinde hoc majus ostenditur, quia frater erat cui invidebat, et nulla illum prorsus injuria affecerat. Ecce et hoc quoque non vulgare peccatum est. Jam tertium, quod dolos nexuit, decepto et in campum allecio fratre, neque ipsam naturam reveritus. Quartum peccatum ipsa erat caedes, quam perpetravit. Quin-

τισμένη. Τοιοῦτον γὰρ ἔστι, φησί, τὸ ἀμάρτημα τὸ παρ' ἐμοῦ γεγονός, ὡς μὴ δύνασθαι συγχώρησιν δέξασθαι. Ἰδοὺ, φησὶν, ἐξωμολόγησάτο, καὶ ἐξωμολόγησάτο μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριθείας· ἀλλ' οὐδὲν τὸ κέρδος, ἀγαπητέ· ἀκαιρος γὰρ ἡ ἐξωμολόγησις. Τοῦτο γὰρ ἔχρην ποιῆσαι ἐν τῷ καιρῷ τῷ δέοντι, ὅτε δυνατόν ἦν καὶ τῆς παρὰ τοῦ δικαστοῦ τυχεῖν φιλανθρωπίας. Μνημονεύσατέ μοι νῦν ὃν πρὸ μικροῦ ἔλεγον, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν, καὶ τὸ κριτήριον ἐκείνο τὸ ἀδέκαστον, καὶ ἡμῶν ἕκαστος μεταγνώσεται ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, ὁρῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὰ φοβερά ἐκείνα κολαστήρια, καὶ τὰς εὐθύνας τὰς ἀπαραιτήτους· ἀλλ' οὐδεμίαν ἔξει τὴν ὄντην, προδεδωμένος ὑπὸ τοῦ καιροῦ.

Ἡ γὰρ μετάνοια πρὶν τὴν τιμωρίαν ἐπαχθῆναι καιρὸν ἔχει, καὶ ἰσχὺν ἄρατον. Διὸ παρακαλῶ, ὅτε δυνατόν ἐνεργῇσαι [167] τὸ θαυμαστὸν τυτὸ φάρμακον, τότε τὴν παρ' αὐτοῦ ὠφέλειαν καρπωσώμεθα, καὶ ὡς ἔτι ἔσμεν ἐν τῷ παρόντι βίῳ, τὴν ἀπὸ τῆς μετανοίας λατρίαν ἑαυτοῖς ἐπάγωμεν, μαθόντες ἀκριθῶς ὡς οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ἔσται τότε μεταγινώσκουσι, μετὰ τὸ λυθῆναι τὸ θάλατρον, καὶ τὸν τῶν παλαισμάτων καιρὸν ἀναιρεθῆναι.

δ. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκαίμενον ἐπανέλθωμεν. Δέον γὰρ ἦν (καὶ ἤρωτάτο παρὰ τοῦ Δεσπότη, Πού Ἄδελφός σου; τότε ὁμολογῆσαι τὸ πλημμέλημα, καὶ προσπειθῆναι, καὶ δεηθῆναι, καὶ συγχώρησιν αἰτῆσαι· ὁ δὲ τότε μὲν τὴν λατρίαν ἀπαπέμφατο, νυνὶ δὲ, μετὰ τὴν ἀπόφασιν, μετὰ τὸ λαβεῖν τίλος ἀπαντα, μετὰ τὸ λαμπρῶς τῇ φωνῇ τὴν κατηγορίαν ὑπὸ τοῦ αἵματος γενέσθαι τοῦ κειμένου, ἐξωμολογεῖται, καὶ οὐδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνει. Διὸ καὶ ὁ προφήτης ἔλεγε· *Δίκαιος αὐτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία*. Καὶ οὗτος τοῖνον, εἰ προέλαβε τὸν τοῦ Δεσπότη ἔλεγχον, ἴσως ἂν ἤξιώθη τινὸς φιλανθρωπίας· διὰ τὴν ἀπειρὸν τοῦ Δεσπότη ἀγαθότητα. Οὐδὲν γὰρ ἔστιν ἀμάρτημα, κλιν σφόδρα μέγα ἢ, νικῶν αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, ἐν ἡμέρῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι μὲν μετάνοιαν ἐπιδεικνύμεθα, καὶ τὴν συγχώρησιν αἰτῶμεν. Καὶ εἶπε Κἀν· *Μεῖζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀπεθῆναι με*. Ἰκανὴ ἐξωμολόγησις, ἀλλ' ἀκαιρος. Καὶ εἶπεν, *Εἰ ἐκβάλλεις με σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυθίσομαι, καὶ ἔσομαι στένων καὶ τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἔσται, πῶς ὁ εὐρίσκων με, ἀποκτενεῖ με*. Ὅρα πῶς ἔλεινεν τὰ ῥήματα, καὶ διὰ τὴν ἀκαιρίαν, καὶ διὰ τὸ προδεδόσθαι ὑπὸ τοῦ καιροῦ οὐδεμίαν τὴν ἰσχὺν κατεχτήμενα. Καὶ εἶπεν, *Εἰ ἐκβάλλεις με σήμερον ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου κρυθίσομαι, καὶ ἔσομαι στένων καὶ τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἔσται, πῶς ὁ εὐρίσκων με, ἀποκτενεῖ με*. Εἰ τῇ γῇ, φησὶν, ἐπικατάρατόν με ἐποίησας, καὶ αὐτὸς με ἀπεστράφης, καὶ τοσαύτη τιμωρίαν παρέδωκας, ὥστε στένειν καὶ τρέμειν, οὐδὲν τὸ κωλύον λοιπὸν τὸν ἐν τούτοις τυτῶν, καὶ γυμνωθέντα τῆς παρὰ σοῦ βοήτης ὑπὸ τοῦ τυχόντος ἀναιρεθῆναι. Εὐεπιχείρητος, φησὶν, ἔσομαι παντὶ τῷ βουλομένῳ με ἀνελθῖν. Οὕτε γὰρ αὐτὸς ἰσχύει ἀντιστῆναι διαλελυμένα τὰ μέλη περιφέρων, καὶ πανταχῶθεν σαλευόμενος· καὶ τὸ εἰδέναι ἀπαντας, ὅτι τῆς σῆς ἐγγυνώθη βοήτης, παρασκευάσει τὸν βουλούμενον ἐπὶ τὴν ἀναίρεσιν τὴν ἐμὴν ὀρμήσαι. Τί οὖν ὁ φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς Δεσπότης; Καὶ εἶπεν αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός· *Οὐχ οὕτω. Μὴ νομίσης, φησὶ, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι*. Οὐδὲ γὰρ ἔξεστι τῷ βουλομένῳ σε ἀνελθῖν, ἀλλὰ τῇ παρατάσει τῆς ζωῆς τῆς σῆς· καὶ σοὶ πλεῖονα τὴν ὁδὸν ἐργάσασθαι, καὶ διδάσκαλον καταλείψω ταῖς εἰς τὸ ἔξῃς γενεαῖς, ἵνα ἡ σὴ ὁδὸς

σωρρονισμὸς αὐτοῖς γένηται, καὶ μηδεὶς τῇ σὴ γνώμῃ κατακολουθήσῃ. Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· *Οὐχ οὕτω. Πᾶς ὁ ἀποκτείνων Κἀν ἐπὶ ἐκδικούμενα παραλύσει*. Τὰ πολλὰ τὰ εἰρημένα, καὶ πολλὴν τῷ σώματι τὸν κάματον προσεξήσαμεν. Ἀλλὰ τί πάθω; [168] Ὅρων γὰρ ὁμῶν τὴν φιληκολίαν καὶ ἀκμάζοντα τὸν πόθεν ἐπιδεικνυμένην, βούλομαι καὶ τὰς λευφάνας ἐπαχθεῖν, καὶ κατὰ δύναμιν τὴν ἐμὴν ἐρμηνεύσαι. Τί ἔστι τὸ, *Ἐπὶ ἐκδικούμενα παραλύσει*; Ἀλλὰ πάλιν δέδοικα μὴ τῷ πλήθει τῶν λεγομένων καὶ τὴν μνήμην καταχῶμεν τῶν εἰρημένων, καὶ προσκορεῖς ὁμῖν νομισθεῖσιν· Ἄλλ' εἰ μὴ ἀπεκάμετα, ἀνάσχεσθε, καὶ διαλύσαντες τὸ προκαίμενον οὕτω καταπαύσωμεν τὸν λόγον. Καὶ εἶπεν αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός· *Οὐχ οὕτω. Πᾶς ὁ ἀποκτείνων Κἀν ἐπὶ ἐκδικούμενα παραλύσει*. Καὶ ἔθετο Κύριος ὁ Θεός σημεῖον τῷ Κἀν, τοῦ μὴ ἀνελθῖν αὐτὸν ἀπὸ τῶν εὐρίσκοντα αὐτόν. Τοῦτο δέδοικας, φησὶ, τοῦ μὴ ἀναιρεθῆναι; Θάρσει, ὅτι οὐκ ἔσται τοῦτο. Καὶ γὰρ ὁ τοῦτο πεποιηκὸς ἐπὶ τιμωρίας· ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καταστήσει· διὰ τοι τοῦτο καὶ σημεῖον ἐκτελεσθῆναι σοι, ὥστε μηδένα ἀγνοήσαντα, καὶ ἀνελόντα σε, ὑπεύθυνον ἑαυτὸν ταῖς τοιαύταις τιμωρίαις καταστήσαι.

ε. Ἀλλὰ σαφέστερον ὁμῶς προσήκει διδάξαι, πῶς ἐπὶ τιμωρίας ὑπεύθυνος γίνεται ὁ τὸν Κἀν ἀνελών. Ἀλλὰ προσέχετε, παρακαλῶ. Εἰ γὰρ μὴ νῦν, καθάπερ ἐν ταῖς προλαβούσαις ἡμέραις εἰρήκαμεν πολλάκις πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅτε νηστείας καιρὸς, καὶ τοσαύτης γαλήνης; ἀπολαύμεν, καὶ ἀπληλαγμένοι τῶν λογισμῶν τῶν ταρτατόντων ἡμῶν τὴν διάνοιαν, τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐγκείμενα κατανοήσωμεν μετὰ ἀκριθείας, πότε δυνησώμεθα ταῦτα μαθεῖν ἐν ἐτέρῳ καιρῷ; Διὸ παρακαλῶ, καὶ δέομαι, καὶ ἀντιβολῶ, μνημονυχὶ καὶ τῶν γονάτων ὁμῶν καθάπτουμαι, μετὰ συντεταμένης διανοίας ταῖς λεγομένοις προσέχωμαι, ἵνα καρπωσάμενοι τὴν γενναίον καὶ ὑψηλὴν, οὕτως οἰκᾶτε ἐπανέλθωμεν. Τί οὖν ἔστι τὸ, *Ἐπὶ ἐκδικούμενα παραλύσει*; Πρῶτον μὲν ὁ τῶν ἐπὶ ἀριθμὸς ἐπὶ πλείους λαμβάνεται ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ, καὶ τοῦτο πολλαχοῦ εὐροί τις ἂν οὕτω κεῖμεν^β, ὡς τὸ, *Στείρα ἔτεκεν ἑπτά*, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Αἰνιτταται δὲ ἡμῖν ἐνταῦθα τὸ τολημάτως τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι οὐχ ἔν ἐστι τὸ ἀμάρτημα τὸ παρ' ἐκείνου γεγονός, ἀλλ' ἐπὶ ἀμαρτήματα, καὶ μεγάλην ἐφ' ἑκάστῳ ἀμαρτηματὶ τὴν τιμωρίαν ὥφειλεν ὑποσχεῖν. Πῶς οὖν αὐτὰ ἀπαρίμνησέμεθα; Εἰ τοῦτο λογιστέμεθα· πρῶτον, ὅτι ἀβάσκηγε τῷ ἀδελφῷ διὰ τὴν εὐνοίαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ· ὅπου καὶ μόνον προσὸν ἱκανὴν ἦν αὐτῷ τὴν ἐλεθρον ἐπαγαγεῖν· δεύτερον, ὅτι τὴν ἴδιον ἀδελφόν· τρίτον, ὅτι ὄλον ἐρράψα· τέταρτον, ὅτι τὸν φόνον ἐπραξε· πέμπτον, ὅτι τὸν ἀδελφὸν ἐφόνευεν· ἕκτον, ὅτι πρῶτος τὸν φόνον· εἰργάσατο· ἕβδομον, ὅτι τὸν Θεὸν ἐψεύσατο. Παρηκολούθησάτε τοῖς ῥηθείαις, ἢ βούλεσθε ἀνωθεν αὐτὰ πάλιν ἀπαριθμησόμεθα, ἵνα εἰδῇτε πῶς ἕκαστον τούτων καὶ μόνον ἱκανὴν ἦν τῆς μεγίστης αὐτὸν ἀξιώσαι τιμωρίας; Τίς γὰρ ἂν ἀξιώσει συγγνώμης τὸν βασκάναντα τῷ ἀπολαύοντι τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίας; Ἰδοὺ μία καὶ μεγίστη καὶ ἀσυγγνωστός ἀμαρτία. Πάλιν αὕτη μελῶν δαίνονται, ὅταν ἀδελφὸς ἢ ὁ βασκαίνόμενος, καὶ μηδὲν ἔδικηκός. Ἰδοὺ καὶ αὕτη πάλιν οὐχ ἡ τυχοῦσα ἀμαρτία. Τρίτῃ πάλιν, ὅτι ὄλον ἐρράψεν ἀπατήσα· [169] τὸν ἀδελφόν, καὶ ἐλύσε· εἰς τὸ παδίον, καὶ οὐδὲ αὐτὴν τὴν ψῆσον αἰδέσθεις. Τέταρτον ἀμάρτημα αὐτῆς ὁ φόνος,

^α Unus καὶ προσκορεῖς ὁμῖν γίνωμαι. ^β Reg. unus, Collieri. unus et Savil. οὕτως εἰρημένων. Alius οὕτως· ἐρμηνευόμενον. ^γ Duo mss. et Savil. τὸν θάνατον.

ὁν εἰργάσατο ^a Πέμπτον, ὅτι ἀδελφὸν ἐφόνευσε τὸν τὰς αὐτὰς αὐτῷ λύσαντα ὠδίναν. Ἐκτον, ὅτι πρῶτος τοῦ φόνου τὸ εἶδος εἰσήνεγκεν. Ἑβδομον, ὅτι ἐρωτώμενος παρὰ τοῦ Θεοῦ, ψεύσασθαι ἐτόλμησεν. Ὁ τοίνυν, φησὶν, ἀνελεῖν σε ἐπιχειρήσας, ἐπὶ τὰ τιμωρίας ἐαυτὸν ὑπεύθυνον καταστήσει. Μὴ τοίνυν δεῖσθαι τοῦτο. Ἰδοὺ γὰρ καὶ σημεῖον ἐπιτίθημι σοι, ὥστε μηδένα τῶν εὐρισκόντων σε ἀγνοῆσαι. Ἡ γὰρ πάσης τῆς ζωῆς σου πάρεσις, λυσιστελής ἐσται ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς, καὶ ὅπερ μόνος μηδενὸς παρόντος ἔπραξας, τοῦτο μαθήσονται πάντες ὁρώντες σε στένοντα καὶ τρέμοντα, καὶ μονονουχὶ βοῶντα διὰ τοῦ τρόμου τοῦ σωματικοῦ, καὶ πᾶσι διαλεγόμενον, καὶ λέγοντα ^b· μηδεὶς ἕτερος τοιαῦτα τολμήσῃ, οἷάπερ ἐγὼ, ἵνα μὴ τοιαύτην δέξηται τιμωρίαν ^c.

ς'. Ταῦτα ἀκούοντες, ἀγαπητοὶ, μὴ ἀπλῶς παρατρέχωμεν τὰ εἰρημένα, μηδὲ τοῦτο μόνον σκοπῶμεν, εἰ καθ' ἑκάστην ἐνταῦθα συνερχόμενοι πνευματικῆς τραπέζης ἀπολαύομεν· οὐδὲν γὰρ θυελὸς τῆς ἀκροάσεως μόνος ἀνευ τῆς διὰ τῶν ἔργων ὑπακοῆς. Ἀλλ' ἐννοοῦντες πόθεν εἰς ταύτην τὴν ἀσύγγνωστον καὶ χαλεπὴν ἀμαρτίαν συνήλασε· ἐαυτὸν ὁ Κἀὶν, καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ φθονῆσαι τὸν μηδ' ὅλως αὐτὸν ἀδικήσῃ ποτε ἐπιχειρήσαντα, τὴν τοιαύτην εἰσπραξίν, μᾶλλον δὲ ἀναίρεσιν εἰς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν τετόλμηκε, μὴ τὸ κακῶς φεύγωμεν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ κακῶς ἐτέροις διατεθῆναι. Ἐκεῖνος γὰρ ἐστὶν ὅστις ὁ κακῶς πεπονθὼς, ὁ τὸν πλησίον ἐαυτοῦ κατεργάζεσθαι βουλόμενος. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ὅρα μοι ἐνταῦθα, τίς ἐστιν ὁ κακῶς πεπονθὼς, ὁ ἀνελών, ἡ ὁ ἀναιρεθεὶς; Ἀγῶν ὅτι ὁ ἀνελών. Διὰ τί; Ὅτι ὁ μὲν ἀναιρεθεὶς καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἄδεται παρὰ τοῖς ἀπάντων στόμασι, καὶ ἀνακηρύττεται, καὶ στεφανοῦται, ὡς τῆς ἀληθείας πρωτόμαρτυς, καθάπερ φησὶ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· Ἀποθανὼν Ἀβελ εἰ. λαλεῖ. Ὁ δὲ ἀνελών καὶ τότε μὲν ἐλευνότερον πάντων ἀνθρώπων βίον ἔζη, μετὰ δὲ ταῦτα παρὰ πάντων ταῖς κατηγορίας βάλλεται, καὶ ὡς βδελυκτής παρὰ τῷ Θεῷ καὶ κατηραμένος ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς παραδειγματίζεται· καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῷ παρόντι καὶ συγκαταλυμένῳ βίῳ· τὰ δὲ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀπανησῆσαι ἀμφοτέροις ὀφείλοντα, καὶ καταλλήλως ἐκαστῷ τῆς ἐαυτοῦ πράξεως ἀπολαβεῖν παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ, τίς λόγος παραστήσαι δυήσεται, ἢ τὰ ἀγαθὰ, ἢ τὰ ἐναντία; Οὐκ ἐστὶν οὐδαίς, οὔτε τὰ χρηστά, οὔτε τὰ λυπηρά. Καὶ γὰρ ἐκεῖνον μὲν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ αἰῶνιοι σκήνη, καὶ οἱ χοροὶ πατριαρχῶν, προφητῶν τε καὶ ἀποστόλων, καὶ πάντων τῶν ἁγίων ^d ὅμιλος ὑποδέχονται συμπασιλεύοντα εἰς αἰῶνας ἀτελευτήτους τῷ βασιλεῖ Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ τοῦ [170] Θεοῦ μονογενεῖ Ὑῖῳ καὶ Θεῷ· τοῦτον δὲ ἡ γέννηα τοῦ πυρὸς καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα ἀθάνατα βασανιστήρια διαδίδονται εἰς αἰῶνας ἀπεράντους τιμωρούμενον, μετὰ καὶ πάντων τῶν τὰ παραπλήσια αὐτῷ πεπραχόντων, καὶ μάλιστα τοὺς μετὰ ταῦτα τοὺς αἰσχρῶς πάθασιν ἀλόντας, ὅσῳ καὶ μείζων ἡ τιμωρία παρὰ τοῦ κοινου Δεσπότης ἐκφέρεται. Ἄνωγε γὰρ τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος· Ὅσοι γὰρ ἀνθρώπως ἡμαρτον, ἀνθρώπως καὶ ἀπολούνται· τοῦτέστιν, ἐλαφροτέραν ὑποστήσονται τὴν

τιμωρίαν, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐλεγχον τὴν ^e ἐκ τοῦ νόμου ἐπιλήν τε καὶ διόρθωσιν· Καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἡμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. Οὗτοι δὲ, φησὶν, οἱ καὶ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ νόμου βοήθειαν τὰ αὐτὰ ἐκείνοις πεπραχόντας, βαρυτέρας καὶ ἀφορητέρας ὑπομένουσι καὶ τὰς κολάσεις. Καὶ μάλα εἰκότως· ὅτι οὔτε ὁ νόμος, οὔτε τὸ ἐτέρους ἰδεῖν τοσούτοις κακοῖς ὑποδληθέντας σωφρονιστέρους αὐτοὺς ἢ ἐπεικιστέρας ἀπειργάσατο. Διὸ παρακαλῶ, πᾶν γοῦν ἀπὸ τοῦ νῦν τοῖς ἐτέρων παιδεύμασι σωφρονίσωμεν ἐαυτοὺς, καὶ τὸν βίον τὸν ἐαυτῶν ἰθύνωμεν πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου ὑποταγὴν, τοὺς αὐτοὺς ὑπακούοντες· νόμοις· καὶ μήτε φθόνος, μήτε βασκανίας, μήτε ὁ τῶν σωματῶν ἔρωσις, μήτε ἡ τοῦ παρόντος βίου δόξα τε καὶ δυναστεία, μήτε ἡ τῆς γαστρὸς ἡδονή, μήτε ἄλλη τις ἀτοπος ἐπιθυμία κατακυριεύτω ἡμῶν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ λογισμῶν· ἀλλ' ἐκκαθάραντες ἐαυτοὺς ἀπὸ πάσης ἰλῆος καὶ τύρβης βιωτικῆς, καὶ πολλὰ χαίρειν εἰπόντες τοῖς αἰσχίστοις καὶ ἀτοπωτάτοις· πάθει πρὸς τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωὴν ἐπαιχθόμεν, καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ δὲ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιοῦσθαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Ἐξήλθε δὲ Κἀὶν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὤκησεν ἐν γῇ Ναὶθ κατέναντι Ἐδέμ, καὶ τὰ ἐξῆς.

α'. Φέρε πάλιν τῆς ἀκολουθίας σήμερον τῶν ἀνεγνωσμένων ἀφάμενοι, ἐνταῦθεν ὑμῖν τὴν διδασκαλίαν παραθώμεν, καὶ ἐκ τῆς βίβλου τοῦ μακαρίου Μωυσέως τὴν συνθήκην διὰ τῆς πρὸς ὁμᾶς ποιησώμεθα, μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν τοῦ Πνεύματος λογίων, ἅπερ διὰ τῆς τοῦτου γλώττης ἡμᾶς ἐδίδασκεν ἡ θεία χάρις. Ἀλλ' ἵνα σαφέστερος ὑμῖν γένηται ὁ λόγος, ἀναγκαῖον ὑπομνησῆαι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην τῶν ἡμῶν ῥηθέντων, καὶ ὅπου τὴν διδασκαλίαν κατελύσαμεν, ἵνα ἐκεῖθεν αὐτὴν σήμερον ἀναλάβοντες, οὕτως τῆς ἀρχῆς· τῶν ἀνεγνωσμένων ἀφώμεθα ^e. Ἰστε γὰρ ὅτι τὴν κατὰ τὸν Ἀβελ ὑπόθεσιν κινήσαντες ἐδείκνυμεν ἐξ αὐτῶν τῶν γεγεννημένων, καὶ ἐξ ὧν ἕκαστος τὰς θυσίας αὐτῶν προσήνεγκε τῷ [171] Δεσπότη, ὅπως ἔγκειται τῇ ἡμετέρᾳ φύσει ἡ γνώσις τῶν πρακτικῶν καὶ τῶν μὴ πρακτικῶν, καὶ ὅτι αὐτεξουσίους ἡμᾶς εἰργάσατο ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργὸς, καὶ πανταχοῦ ἀπὸ τῆς γνῶμης τῆς ἡμετέρας ἡ κατακρίνει, ἡ στεφανοῖ (ἀπὸ γὰρ ταύτης τοῦ μὲν ἀποδίδοντος γέγονεν ἡ θυσία, τὸ δὲ τὰ δῶρα προσεδέχθη), καὶ ὅτι ἐνταῦθεν ὑπὸ βασκανίας κινήθεις ὁ Κἀὶν ἐπὶ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ φόνον ὥρμησε, καὶ μετὰ τὴν ἀνοσίαν ταύτην πρᾶξιν, βουλομένου τοῦ Θεοῦ ἐκκαλέσασθαι αὐτὸν εἰς ἐξομολόγησιν τῶν ἡμαρτημένων, οὐδὲ οὕτω τὸ φάρμακον τῆς ἰατρείας ἐδέξατο, ἀλλὰ τῷ μυστρῷ ἐκείνῳ γόνιμ τὸ ψεύδος συνάψας τὴν χαλεπὴν ἐκείνην τιμωρίαν ἐπεσπάσατο, καὶ γυμνὸν καὶ ἔρημον ἐαυτὸν κατέστησε τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς, ὑπόδειγμα σωφρονισμοῦ πᾶσι ταῖς μετὰ ταῦτα προκείμενος, καὶ διὰ τῆς ἀποφάσεως, ἧς ἐδέξατο, παντὶ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει διαλεγόμενος, καὶ μονονουχὶ βοῶν καὶ λέγων· μηδεὶς ὑμῶν τοιοῦτόν τι τολμήσῃ ποτὲ, ἵνα μὴ τοῖς τοιοῦτοις περιπέσῃ. Εἰδετε Δεσπότης φιλανθρωπίαν, ὅπως διὰ τῆς εἰς ἐκεῖνον τιμωρίας οὐκ ἐκεῖνον μόνον σωφρονίσαι ἠβού-

^a Colisin. ὁ εἰργάσατο, καὶ ἡ μαρία εἰς τὸν ἴδιον ἀδελφόν. Infra idem ὅτι πρῶτος τὸν φόνον καὶ τὸν βίαν θάνατον εἰσήγαγεν, ἔδωκεν. ^b Seripien mss. διαλεγόμενος καὶ λέγοντος. ^c Colisilianiis codex ἵνα μὴ τοιαύτην δέξηται τιμωρίαν. Εὐχαριστήσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τῷ ἀγαθῷ καὶ φιλανθρωπῷ Θεῷ ἡμῶν, ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν. Intermedia desunt. ^d Colb. unus καὶ πᾶς ὁ τῶν ἁγίων.

^e Sex mss. et Savil. ἔχειν ἐλεγχον τὴν Morel. ἐλέγχοντα. ^f Reg. unus καὶ ἀπολάβωμεν τὰ ἀπόρρητα. ^g Reg. unus τὴν ἔρχην τ. ἀν. ποιήσωμεν, et mox Ἀβελ ὑπόμνησιν.

tum¹, quod fratrem occidit eodem ex utero prognatum. Sextum, quod primus cædis specimen introduxit. Septimum, quod rogatus a Deo, mentiri illi ausus est. Dicit igitur : Qui te occidere tentaverit, septem maximis pœnis seipsum reum faciet. Ne igitur hoc metuas. Ecce enim et signum in te pono, ita ut nullus qui te invenerit ignoret. Nam ista in toto vitæ tuæ decursu nervorum resolutio futuris generationibus utilis erit : et id quod solus nullo præsentem operatus es, hoc discent omnes qui te gementem et trementem videbunt, et quasi per corporis tremorem clamantem, et omnibus dicentem : Nullus talia audeat qualia ego, ut ne in eandem pœnam incidat².

6. *Moralis epilogus.* — Hæc audientes, dilecti, quæ dicta sunt non inconsideranter prætercurramus, neque hoc solum spectemus, ut huc quotidie conveniendo spiritali mensa fruamur : nulla enim solius auditus utilitas fuerit, nisi adsit obsequentia per opera. Sed cogitantes unde in hoc inextinguibile et grave peccatum Cain seipsum impulerit, ut per invidiam in proprium fratrem, qui nihil ipsi mali intulerat, ita sæviret, imo ipsum occideret, ne fugiamus adversa et mala pati, sed potius caveamus ne aliis mala per nos inferantur. Ille enim vere malo afficitur, qui proximo suo nocere tentat. Et ut verum hoc esse scias, vide hic, obsecro, quis est qui mala patitur, an qui occidit, vel qui occiditur ? Manifestum quod qui occidit. Etenim occisus ille usque ad nostra tempora ore omnium decantatur, prædicatur et coronatur ut veritatis primus testis : sicut dicit et beatus Paulus : *Mortuus Abel adhuc loquitur* (Hebr. 11. 4). Sed qui occidit, etiam tunc vitam agebat miserabiliorē quam ullus homo, et postea ab omnibus male audit, ut abominabilis Deo, et ut maledictus a divina Scriptura traducitur ; et hoc quidem in præsentī vitā, quæ simul intercidet : quæ autem in futuro sæculo utrique occurrere debeant, cum unicuique pro suo opere reddet Justus Iudex (Rom. 2 ; Apoc. 20), quis sermo dicere posset, vel quæ bona, vel quæ mala ? Nullus, nullus plane, neque jucunda, neque tristia narraverit. Enimvero Abolem quidem in regno cælorum, et perpetuis habitaculis, patriarcharum, prophetarum atque apostolorum chori et omnium sanctorum congregatio suscipit simul in perpetuum regnaturum, cum Rege Christo Jesu, unigenito Dei Filio et Deo : hunc autem, Cain inquam, gehenna ignis aliaque immortalia omnia tormenta excipient, ut crucietur in infinita sæcula et cum illo omnes qui similia egerunt, et maxime in eos qui posthæc turpissimis affectionibus capti sunt, quanto maior pœna a Domino omnium pronuntiatur. Audi enim beatum Paulum dicentem : *Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt* (Rom. 2. 12) : hoc est, levio-rem ferent

pœnam, eo quod non habuerint legem quæ minaretur et corrigeret : *Et quicumque in lege peccaverunt, per legem quoque judicabuntur*. Illi autem, inquit, qui eadem faciunt quæ illi, et legis adminiculum habuere, graviores et intolerabiliores sustinebunt cruciatus. Et merito : quia neque lex, neque quod alios tot malis objectos viderint, modestiores et meliores eos reddiderit. Quocirca obsecro, ut vel saltem nunc aliorum correctionibus nosipsums emendemus, et vitam nostram corrigamus ad Domini obedientiam, illius obtemperantes legibus : ut neque livor, neque invidia, neque corporalis amor, neque hujus vitæ gloria et potentia, neque ventris voluptas, neque alia quedam absurda concupiscentia domiuntur animæ et rationi nostræ : sed expurgati ab omni cæno, voluptateque temporali, et vale dicto omnibus foedissimis absurdissimisque affectionibus, ad beatam illam vitam, et ineffabilia illa bona, quæ Deus se diligentibus præparavit, festinemus : quæ omnibus nobis concedantur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XX (a).

Egressus est autem Cain a facie Dei, et habitavit in terra Naid, e regione Edem (Gen. 4. 16), et reliqua.

1. Age iterum hodie in manus sumentes quæ in serie lecta sunt, inde vobis doctrinam apponamus, et solitum ex libris beati Mosis colloquium habeamus, imo ex sancti Spiritus eloquiis quæ per prophetæ linguam divina gratia nos docuit. Sed quo manifestior sermo noster sit, opere pretium fuerit, ut in memoriam vobis referamus, ubi doctrinam nuper absolvimus, ut eadem hodie repetita, de nunc lectis dicere incipiamus. Scitis enim nos argumentum de Cain et Abel narravisse, ostendentes tam ex iis quæ facta sunt, quam ex iis de quibus obtulerunt Domino sacrificia, quomodo faciendorum et non faciendorum agnitio nature nostræ insita sit, et omnium Opificem nos liberi arbitrii fecisse, atque ubique vel coronare, vel condemnare secundum animi nostri propositum (ob hoc enim sacrificium Cain repudiatum fuit, dona vero Abel accepta), atque inde invidiam ortam Cainum in cædem fratris extimulasse, qui et post impium facinus, volente Deo ipsum provocare ad confessionem peccatorum, neque sic remedium sanitatis accepit, sed scelesto homicidio mendacium conjunxit, et gravem illam pœnam sibi conciliavit, supernaque gratia se nudavit posteris in correctionis exemplum propositus, atque ob sententiam in se acceptam, omni hominum generi loquitur, quasi clamans et dicens : Ne tale quid ullus vestrum umquam audeat, ne in similes incidat pœnas. Vidistis Domini benignitatem, quomodo sua in illum pœna non ipsum solum castigare, sed per ipsum sa-

¹ Colsin., ... ipsa erat cædes quam perpetravit, et furor in proprium fratrem. Quidam, etc.

² Colsin. Cod. in hæc verba homiliam claudit : *Et ne in eandem pœnam incidat. Et nos sane gratias agamus Deo nostro optimo et misericordi, quoniam ipsam decet gloria, imperium, honor et adoratio, nunc et semper etc.* Cætera omnia desunt.

(a) Hæc Homilia tota deest in Colbert. Codice num. 562. Ibid. aliquot Mss. et Colsin. hunc Scripturæ textum Homiliæ XX præfigunt : *Cognovit autem Cain uxorem suam, quæ concepit, et peperit Enos, et edificavit civitatem.*

mul posteros omnes omnino fugiendum esse tam temerarium facinus docere voluit?

Cur habitet Cain e regione Edem. — Age nunc sequentia attingamus, et videamus quid bodio nobis narret beatus ille propheta, Spiritus sancti afflato eruditus. Nam postquam a Domino sententiam Cain accepit, 16. *Egressus est, inquit, a facie Dei.* Quid est, *Exiit a facie Dei?* Hoc est, nudatus est præsidio Dei, propter abominabile et perniciosum facinus. *Et habitavit in terra Naid, e regione Edem.* Narrat nobis divina Scriptura locum in quo postea habitavit, et docet quomodo et hic non procul a paradiso versatus sit, ut e regione illius existens, continuo memor esset tum eorum quæ patri suo ob prævaricationem contigerant, tum magnitudinis eorum quæ ipso perpetraverat, propter quæ tanta sibi neque patris corruptione emendato, poena irrogata est. Et vero locus ille in quo habitavit, perpetua memoria fuit, non illi soli, sed et sæculis posterioribus, ob tremorem et motionem. Nomen enim Naid Hebraica dictio est, et vertitur commotio. Itaque ut crimen illius perpetuo notum esset etiam a loco, quasi in columna ærea scriptum, illic cum collocavit. Deinde inquit: 17. *Et cognovit Cain uxorem suam: et cum concepisset, peperit Enoch.* Mortales deinceps facti homines, merito de filiorum successione curam habebant. Sed forte dixerit aliquis: Quomodo, cum Scriptura nusquam alterius mulieris meminerit, dicit quod Cain habuerit uxorem? Ne mireris, dilecte. Nusquam enim catalogum mulierum diligenter facit; sed Scriptura divina cavens ne quid superfluum proferat, singulos viros commemorat, non omnes tamen, sed brevius nobis narrat dicens, quod generaverint filios et filias, et mortui sint. Verisimile igitur est Evam filiam peperisse post Cain et Abel, quam in uxorem acceperit Cain. Nam quia initia erant, debebatque augeri humanum genus, sorores ut ducerent, concedebatur. Et ideo hæc nobis conjectanda relinquit Scriptura, et hoc solum narrat dicens: *Et cognovit Cain uxorem suam, et cum concepisset, peperit Enoch. Et erat edificans civitatem in nomine filii sui Enoch.* Vide quomodo paulatim instituuntur. Quia enim mortales evaserant, immortalis suam memoriam facere voluerunt, partim ex filiis quos generabant, partim ex locis quibus filiorum nomina imponebant. Hæc omnia jure quis diceret peccatorum monimenta, necnon lapsus a pristina gloria, in qua cum essent, nullo horum indigebant Adam et Eva, utpote omnibus superiores, et nihil obnoxii. 18. *Porro Enoch ipsi natus est, inquit, Caddad, et Cnidad genuit Maleleel, et Maleleel genuit Muthusala, et Muthusala genuit Lamech.* Vides quam cursum transit genealogias; virorum tantum mentionem facit beatus ille, nusquam vero mulierum meminit. Sed quemadmodum de Cain dictum est, *Cognovit uxorem suam*, cum nusquam nos docuerit, neque dixerit unde habuerit uxorem: sic sane et hic loquitur: 19. *Et accepit sibi Lamech duas uxores, nomen uni Ada, et nomen secundæ Sella.* 20. *Et peperit Ada, inquit, Jobel: hic fuit pater habitantium in tabernaculis*

pastorum. 21. *Et nomen fratri illius Jubal: hic fuit is qui demonstravit psalterium et citharam.*

2. Vide Scripturam diligentiam. Docuit nos et nomina eorum qui nati sunt ex uxore Lamech, et quæ studia illorum fuerint: nempe quod unus abendis pecoribus fuerit deditus, et alter excogitaverit psalterium et citharam. 22. *Sella autem, inquit, et ipsa peperit Thobel, et erat malleator, et faber artis et ferri.* Iterum et artem illius qui ex Sella natus erat indicat, quod nempe fabrilem artis artem exerceret. Vide quomodo quæ ad usum et commodum humani generis spectant paulatim provisæ sint. Et primum Cain a filio suo civitatem ab se edificatam nominavit. Deinde eorum qui ex uxoribus Lamech nati sunt, unus pasceendis pecoribus se dedit, alius ærariam exercebat, alius etiam psalterium et citharam adiunxit. *Soror autem, inquit, Thobel Noeman.* Quid hoc novum et insolitum? Nunc primum nominatim mulieris meminit. Non sine causa, neque temere, sed ut occultum quid nobis hic declararet, hoc fecit beatus propheta; id quod in aliud tempus vobis reponemus, nunc historiam sequamur: neque enim parvi momenti quiddam est quod subditur, et plurimo labore habet opus, ac diligentiore inquisitione, ut possimus, omnibus liquido exploratis, multum hinc utilitatis vobis afferre. 23. *Dixit, inquit, Lamech uxoribus suis Ada et Sella: Audite vocem meam, uxores Lamech, auribus percipite sermones meos: quia virum occidi in vulnus mihi, et adolescentulum in cicatricem mihi.* 24. *Quia septies ultio sumpta est de Cain, de Lamech vero septuagies septies.* Obsecro, merito intenta estote, et omnia quæ ad sæculares curas pertinent, seponentes, cum diligentia quæ dicuntur, perscrutemur, ut nihil eorum nos lateat, sed quantum possumus ad profundum ingressi, occultum thesaurum venari possimus in paucis illis verbis latentiem. *Dixit autem, inquit, Lamech uxoribus suis Ada et Sella: Audite vocem meam, uxores Lamech, auribus percipite sermones meos.* Considera, obsecro, statim ab initio, quantum illi profuerit poena Cain irrogata. Non solum enim non exspectat ut ab alio arguatur, quod in idem et gravius peccatum lapsus sit, sed nullo vel accusante vel increpante, ipse semetipsum manifestum facit, et confitetur quæ facta sint, mulieribusque narrat delicti magnitudinem, quasi illud quod a propheta dictum est, implens: *Justus sui ipsius accusator est in principio sermonis* (Prov. 18. 17). Plurimum enim ad emendanda peccata valet confessio. Utique sicut gravius est peccatis ipsis, post peccata commissa, peccata inficiari: id quod fraticida illo agebat, et rogatus a misericorde Deo, non solum non confessus est id quod ausus fuerat patrare facinus, sed et Deo mentiri ausus est: et ideo ut prolongaretur vita sua, fecit. Igitur Lamech in illa ipsa peccata inciderat: sed animo reputans, negationem gravius illi parasse supplicium, vocatis mulieribus suis, nullo repreh-

¹ Sex Mss. et Savil., vobis.

² Reg. unus et Savil. sic habent, et rogatus a misericorde Deo, et ubi Abel frater tuus, non solum.

λθῆθι, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς τὸ ἐξῆς ἅπαντας διδάξαι, πάντῃ φεύγειν τὸ ταλμηθῆναι τοῦτο ἐπιχειρήματα;

Φέρε λοιπὸν τῶν ἐξῆς ἀλώμεθα, καὶ ἴδωμεν τί ἐκαστὸν ἡμῖν ὁ μακάριος οὗτος προφήτης, ὑπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνηχοῦμενος ἐνεργείας. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπόφασις ἐδέξατο ὁ Κάλιν, Ἐξῆλθε, φησὶν, ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ. Τί ἐστίν, Ἐξῆλθεν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ; Τουτέστιν, ἐγυμνώθη τῆς παρ' αὐτοῦ προστασίας διὰ τὴν μισαρὰν ἐκείνην πρᾶξιν. Καὶ φησιν ἔνθα καὶ τὸν Νάθ, κατέναντι Ἐδέμ. Λέγει ἡμῖν καὶ τὸν τόπον ἔνθα λοιπὸν τὴν κατοίκησιν ἐποίησατο, καὶ διδάσκει πῶς καὶ οὗτος οὐ πόρρω τοῦ παραδείσου διήγεν, ἵνα κατέναντι αὐτοῦ ὦν, διηνεκῇ τὴν ὑπόμνησιν ἔχῃ καὶ τῶν τῷ πατρὶ συμβεβηκότων διὰ τὴν παράδοσιν, καὶ τοῦ μεγέθους τῶν αὐτῷ ἐπιταγμένων· τὴν τοσαύτην τιμωρίαν, ἣν ἐδέξατο ὁ μὴδὲ τῇ τοῦ πατρὸς τιμωρίᾳ σωφρονισθεῖς. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τόπος, ἔνθα κατέκειτο, ὑπόμνησις ἀδιάλειπτος ἦν οὐκ αὐτῷ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς, τοῦ σάλου καὶ τοῦ τρόμου. Τὸ γὰρ Νάθ ὄνομα Ἑβραϊκῇ λέξει ἐστίν, ἐρμηνεύεται δι' ὁδός. Ἰν' οὖν ὥσπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ ἀνέκλειπτον ἔχῃ καὶ ἀπὸ τοῦτο τόπον τὴν κατηγορίαν, ἐκεῖ αὐτὸν κατέκειτο. Εἰς φησὶ· Καὶ ἔγνω Κάλιν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Ἐρώχ. Θνητοὶ λοιπὸν γεγόντες, εἰκότως περὶ τὴν τῶν τέκνων διαδοχὴν τὴν ἅπασαν σπουδὴν εἰχον· Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν· πῶς, οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς μνημονεύσας; ἑτέρας γυναῖκας, ὁ Κάλιν ἔσχε τὴν γυναῖκα; Μὴ σε ἐξέντη τοῦτο, ἀγαπητέ. Οὐδαμῶς γὰρ θηλειῶν τῶς κατάλογον ποιεῖται μετὰ ἀκριβείας, ἀλλὰ τὸ περιττὸν φυγοῦσα ἡ θεία Γραφὴ ἐκ μέρους τῶν ἀρρέων μνημονεύει, καὶ οὐδὲ αὐτῶν πάντων, ἀλλὰ συντομώτερον [172] ἡμῖν διηγείται λέγουσα, ὅτι ὁ δαίνα ἐγέννησεν υἱοῦ; καὶ θυγατέρας, καὶ ἀπέθανεν. Εἰκότως οὖν καὶ νῦν τὴν Εὐάν καὶ θυγατέρα τεκεῖν μετὰ τὸν Κάλιν καὶ τὸν Ἀδελ, ἣν εἰς γυναῖκα ἔλαβε Κάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ προοίμια ἦν, καὶ εἶδε λοιπὸν αὐξηθῆναι τὸ γένος, καὶ ταῖς ἀδελφαῖς συγγενέσθαι συναχώρουν. Διὰ τοιούτου καταλιποῦσα ἡ Γραφὴ ἡμῖν συνειδὶν τὸ ἀκόλουθον, τοῦτο μόνον διηγείται λέγουσα, Καὶ ἔγνω Κάλιν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Ἐρώχ· καὶ ἦν οἰκοδομῶν πόλιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἐρώχ. Ὅρα πῶς σφριζόνται λοιπὸν κατὰ μικρόν. Ἐπειδὴ γὰρ θνητοὶ γεγόνασιν, διηνεκῇ αὐτῶν σώζεσθαι τὴν μνήμην βούλονται ἀπὸ τῶν τῶν τιεκτομένων, ἀπὸ τῆς ἐνομασίας τῶν τόπων, οἷς τὰς προσηγορίας ἐπιτίθεισι τῶν πατέρων. Ταῦτα πάντα ὑπομνήματα ἂν τις εἴποι δικαίως εἶναι τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς, καὶ τῆς ἐκπτώσεως τῆς δόξης ἐκείνης, ἐν ᾗ τυγχάνοντες οὐδενὸς τούτων ἰδέοντο ὅτε Ἀδὴμ ἦ τε Εὐά, ἀλλ' ἂν ἀνωτέρω πάντων καθιεστῆκεσαν. Ἐξηγήθη δὲ τῷ Ἐρώχ, φησὶ, Γαῖθὰδ, καὶ Γαῖθὰδ ἐγέννησε τὸν Μαλελεῖλ, καὶ Μαλελεῖλ ἐγέννησε τὸν Μαθουσάλα, καὶ Μαθουσάλα ἐγέννησε τὸν Λάμεχ. Ὅρξ πῶς παρῶρα μὲς γενεαλογίας, τῶν ἀρρέων μόνον μνημονεύσας ὁ μακάριος οὗτος, καὶ οὐδαμῶς τῶν θηλειῶν ἐπιμνησθεῖς. Ἀλλὰ καθάπερ ἐπὶ τοῦ Κάλιν εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ γυναῖκα αὐτοῦ, μὴδὲν διδάξας ἡμᾶς, μὴδὲ εἰπὼν πόθεν ἔσχε τὴν γυναῖκα· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πάλιν φησὶ· Καὶ ἔλαβεν αὐτῷ Λάμεχ δύο

γυναῖκας· ὄνομα τῇ μιᾷ Ἀδὰ, καὶ ὄνομα τῇ δευτέρᾳ Σελλά. Καὶ ἔτεκεν Ἀδὰ, φησὶ, τὸν Ἰωβὴλ· οὗτος ἦν κατήρ οἰκούντων ἐν σπηραῖς κτηνοτρόφων. Καὶ ὄνομα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰουβὴλ· οὗτος ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν.

β'. Σκόπει τῆς Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν. Ἐδίδαξεν ἡμᾶς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν τεχθέντων ὑπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Λάμεχ, καὶ τίνα τὰ ἐπιτηδεύματα ἔσχον, καὶ ὅτι ὁ μὲν περὶ τὴν κτηνοτροφίαν αὐτὸν ἐξέδωκεν, ὁ δὲ ἐπενώησε ψαλτήριον καὶ κιθάραν. Σελλά δὲ, φησὶν, ἔτεκε καὶ αὐτὴ τὸν Ἰωβὴλ, καὶ ἦν σφυροκόπος, χαλκεὺς χαλκοῦ καὶ σιδήρου. Πάλιν καὶ τοῦ πατρὸς τῆς Σελλᾶς τεχθέντος τὸ ἐπιτηδεύμα ἡμῖν ἐδήλωσεν, ὅτι τὴν χαλκευτικὴν τέχνην εἴλετο. Ὅρα πῶς καὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ὠκονόμητο. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ Κάλιν τῷ ὕπ' αὐτοῦ τεχθέντι τὴν ὕπ' αὐτοῦ οἰκοδομῶν πόλιν ἐπωνόμασεν. Ἔπειτα οἱ ὑπὸ τῶν γυναικῶν τοῦ Λάμεχ τεχθέντες, ὁ μὲν τῇ κτηνοτροφίᾳ αὐτὸν ἐξέδωκεν, ὁ δὲ ἕτερος τὴν χαλκευτικὴν εἴλετο, ὁ δὲ ψαλτήριον καὶ κιθάραν κατέδειξεν. Ἀδελφῇ δὲ, φησὶ, Ἰωβὴλ ὀνομάσθη. Τί τὸ καινὸν καὶ παράδοξον; Νῦν γὰρ ἡμῖν πρῶτον δεικνύται θηλείας μνήμην ὀνομασίᾳ ποιησάμενος. Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῇ, ἀλλὰ τι κεκρυμμένον ἡμῖν ἐντεῦθεν ἐμφαίνων τοῦτο παποίηκεν ὁ μακάριος προφήτης, ὅπερ εἰς ἕτερον καιρὸν ὑμῖν ταμειωσάμενοι, νῦν τῆς ἀκολουθείας ἐχώμεθα· οὐδὲ γὰρ τὸ τυχεῖν ἐστὶ τὸ ἐπαγγέμενον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πολλοῦ τοῦ ἀγῶνος δεόμενον, ἀλλὰ ἀκριβεστέρως τῆς ἐρμηνείας, ὥστε δυνηθῆναι [175] μετὰ σαφηνείας ἅπαντα διερευνησάμενος πολλὴν ἡμῖν ἡ τὴν ὠφελίαν ἐντεῦθεν παρασχεῖν. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Λάμεχ ταῖς αὐτοῦ γυναῖξιν Ἀδὰ καὶ Σελλά· Ἀκούσατέ μου τῆς φωνῆς, γυναῖκες Λάμεχ, ἐρωτίσασθέ μου τοὺς λόγους· ὅτι ἄνδρα ἀπέκτενα εἰς τραῦμα ἐμοί, καὶ νεανίσκον εἰς μῶλωπα ἐμοί. Ὅτι ἐπὶ τῇ ἐκδοδίκῃ ἐκ Κάλιν, ἐκ δὲ Λάμεχ ἐδοδομηκτοί ἐτεδ. Συνειναιτέ μοι τὴν διάνοιαν, παρακαλῶ, καὶ πάντα τὰ βιωτικὰ λογισμὸν ἀπυσσάμενοι, μετὰ ἀκριβείας τὰ εἰρημένα διερευνησάμεθα, ἵνα μὴδὲν ἡμᾶς λαθεῖν δυνηθῇ. Ἄλλ' ὅσον ἡμῖν οἶόν τε πρὸς τὸ βάθος αὐτὴ καθιέντες αὐτοῦς, θηρᾶσαι δυνηθῶμεν τὸν ἐγκεκρυμμένον θησαυρὸν τοῖς βραχέσι τοῦτοις ῥήμασιν. Εἶπε δὲ, φησὶ, Λάμεχ ταῖς αὐτοῦ γυναῖξιν Ἀδὰ καὶ Σελλά· Ἀκούσατέ μου τῆς φωνῆς, γυναῖκες Λάμεχ, ἐρωτίσασθέ μου τοὺς λόγους. Σκόπει μοι εὐθείας ἐκ προοίμιον πόσον ὠνησε τοῦτον ἡ εἰς τὸν Κάλιν γεγενημένη τιμωρία. Οὐ μόνον γὰρ οὐ περιμένει τὸν παρ' ἑτέρου ἔλεγχον, ὡς τῷ αὐτῷ ἡμαρτήματι ἢ καὶ χεῖρον περιπεσὼν, ἀλλὰ καὶ μὴδὲν ἐγκαλοῦντος, μὴδὲ ἐπιτιμώμετος, αὐτὸς αὐτὸν κατὰ δόξαν ποιεῖ, καὶ ἐξαγορεύει τὰ εἰργασμένα, καὶ ταῖς γυναῖξιν διηγείται τοῦ πλημμελήματος τὸ μέγεθος, μονονουχὶ ἐκείνο πληρῶν τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ προφήτου, ὅτι Δίκαιος αὐτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία. Μάλιστα γὰρ ἐστὶν εἰς διόρθωσιν τῶν ἡμαρτημένων ἡ ὁμολογία. Ὡς περὶ οὖν βαρύτερον τῶν ἡμαρτημένων τυγχάνει τὸ μετὰ τὴν πρᾶξιν τῆς ἁμαρτίας ἐπὶ τὴν ἀρνήσιν ἐρχεσθαι· ὅπερ καὶ ὁ ἀδελφοκτόνος ἐκείνος πέπαυθε, καὶ ἐρωτώμενος παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, οὐ μόνον οὐχ ὠμολογήσας ὅτι αὐτοῦ ταλμηθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐτόλμησε ψεύσασθαι Θεῷ, καὶ διὰ τοῦτο παραπεσθῆναι αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἐποίησε. Ὁ τοίνυν Λάμεχ τοῖς αὐτοῖς περιπεσὼν,

* Hic locus in Morel. et Montf. edd. exstabat mutilus. Quae desunt, suppleti sunt e Sav., quocum consentit interp. Edit. * Mes. quibusdam... αὐτῷ ἐπιταγμένων, καὶ διὰ τὸ μέγεθος τῶν αὐτῷ ἐπιταγμένων τὴν τοσαύτην τιμωρίαν ἐδέξατο. Legendum ἐστὶν ἐπὶ Savil.... αὐτῷ ἐπιταγμένων, καὶ τῆς τοσ. τιμ. ἣν ἐδέξατο. * Porro dubio sanatione hic indiget locus Edit. * Reg. unus ἐποίησε.

* Sex mss. et Savil. ὡν. Mox Morel. ἐνταῦθα. * Reg. ἡμῶν ἐκείνος πεποίηκεν. Mox idem ei Savil. φιλανθρώπου Θεοῦ, ἡ τοῦ Ἀδελφῶν σου, οὐ μόνον.

αι εἰς ἐκείνην ἐλθὼν τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἐκεῖνον ἡ ἀρνησις χαλεπωτέραν δίδασθαι παρὰ σεαυτὸν τὴν τιμωρίαν, καλέσας τὰς αὐτοῦ γυναῖκας, οὐδενὸς καταναγκάζοντος οὐδὲ διελέγχοντος, αὐτὸς διὰ τῆς οικείας γλώττης καὶ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἡμαρτημένων ποιεῖται, καὶ συγκρίνων τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐργασμένα τοῖς παρὰ τοῦ Κἀν πεπραγμένοις, αὐτῷ τὴν τιμωρίαν ὀρίζει.

Εἶδες κηδεμονίαν Δεσπότης, πῶς καὶ αἱ τιμωρίαι αὐτοῦ φιλανθρωπίας ὑποβάλλονται εἰσι, καὶ ὅτι οὐ μέχρι τοῦ τὴν τιμωρίαν δεχομένου τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἴστανται, ἀλλὰ καὶ τοῖς λοιποῖς χρήσιμον κατασκευάζει τὸ φάρμακον, εἰ βουληθεῖεν τὴν ἐξ αὐτοῦ ὠφέλειαν καρπίσασθαι; Πόθεν γάρ, εἰπέ μοι, ὁ Λάμεχ ἐτίρωθεν ἐπὶ τὴν τοσαύτην ἐφομολόγησιν ἐπέχθη, εἰ μὴ τὴν ἐκ τῶν ἐκείνῳ συμβάντων ὑπόμνησιν εἶχε διηλεκτῶς αὐτοῦ τὴν διάνοιαν κατασεύσαν; *Εἶπε, φησὶν· Ἀκούσατέ μου τῆς φωνῆς, καὶ ἐνωπίσασθέ μου τοὺς λόγους.* Ὅρα πῶς καθ' αὐτὸν δικαστήριον καθίσα, οὕτως τὴν παράκλησιν αὐταῖς προσάγει, ὥστε μὴ παρέργως δίδασθαι τὰ λεγόμενα. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ἀκούσατέ μου τῆς φωνῆς, καὶ ἐνωπίσασθέ μου τοὺς λόγους*, τοῦτο δηλοῦντός ἐστι· Συντείνετε ὅμῳ, φησὶ, τὴν διάνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριβείας προσέχετε οἷς [174] ἔρειν μὲλλον. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν τυγνόντων ὁμῶν διαλέξομαι, ἀλλὰ πράγματα ὁμῶν ἐξαγορεύσω λαμβάνοντα, καὶ ἂ μὴδεις ἕτερος οἶδεν, ἀλλ' ἡ μόνος ἐγώ, καὶ ὁ ἀκοιμητός ἐκεῖνος ὀφθαλμὸς, ὃν δεδοικώς σπαιδῶ καὶ ἐπαίγομαι φανερὰ ὁμῶν καταστῆσαι τὰ ὑπ' ἐμοῦ πεπραγμένα, καὶ ὅσαις τιμωρίαις αὐτὸν ὑπεύθυνον κατέστησα διὰ τῶν ἀνοσίων πράξεων. *Ὅτι ἄνδρα ἀπέκτεινα*, φησὶν, εἰς τραῦμα ἐμοί, καὶ *νεανίσκον* εἰς μῶλωπα ἐμοί. *Ὅτι ἐπτάκις ἐκδεδίκηται ἐκ Κἀν, ἐκ δὲ Λάμεχ ἑβδομηκοντάκις ἐπτά.* Μέγα τὸ εἰρημένον, καὶ σφόδρα μέγα, καὶ πολλὴ τοῦ ἀνδρός ἡ εὐγνωμοσύνη. Οὐ μόνον γὰρ ὁμολογεῖ τὸ γεγονός, καὶ τοὺς φόνους εἰς μέσον ἄγει, οὐδ' ἐργάσατο, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ὑπ' ἐκεῖνου καὶ ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων τὸ ἐπιτίμιον αὐτῷ ἐπιτίθησι. Ποίας γὰρ ἀνείη, φησὶ, συγγνώμης ἄξιός ὁ μηδὲ τῇ ἐτέρῳ τιμωρίᾳ σωφρονισθεὶς, ἀλλὰ καὶ ἑναυλον ἔχων τὴν μνήμην, καὶ πρὸς ἐπὶ τούτοις διπλοῦν ἐργασάμενος φόνον; *Ὅτι ἄνδρα, φησὶν, ἀπέκτεινα εἰς τραῦμα ἐμοί, καὶ νεανίσκον* εἰς μῶλωπα ἐμοί. Οὐ τοσοῦτον ἡδίκησα, φησὶν, ἐκεῖνους, οὐδ' ἀνείλον, ὅσον ἑμαυτὸν. Εἰς ἀφυκτον γὰρ τιμωρίαν αὐτὸν ἐνέβαλον, ἡμαρτήματα ἐργασάμενος συγγνώμης ἐπέκεινα. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς φόνου ἐπτά τιμωρίας ὑπεύθυνος γέγονεν, ἐγὼ δικαίως ἂν εἴην ἑβδομηκοντάκις ἐπτά τιμωρίας ὑποσχέιν. Τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί; Εἰ γὰρ καὶ φόνον ἐκεῖνος ἐργάσατο, καὶ ἀδελφοῦ φόνον, ἀλλ' οὐδένα οὐδέποτε πρότερον θεασάμενος τοῦτο πεποιηκότα, οὐδὲ κατιδὼν ἕτερον διὰ τὴν πρᾶξιν τιμωρηθέντα, καὶ τοσαύτης πειραθέντα τῆς ἀγανακτήσεως, ἄπερ ἀμφοτέρω ἐμοί αἰεὶ τὰς τιμωρίας· ὅτι καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχων τὸ ὑπ' ἐκεῖνου τολμηθὲν, καὶ τὴν τιμωρίαν ὁρῶν οὕτως ἀνήκαστον οὔσαν, οὐδὲ οὕτως ἑσωφρονίσθην. Διὰ τοῦτο καὶ ἑβδομηκοντάκις ἐπτά τιμωρίας ἐκεῖνου ὑποσταίην, οὐδὲ οὕτω τὴν ἄξιαν δώσω δίκην.

γ'. Ὅρξας, ἀγαπητὲ, πῶς αὐτεξούσιον ἡμῶν τὴν γνώμην ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε, καὶ ὥσπερ βρῆθιμοντες ὑποσκελίζομεθα, οὕτως καὶ νῆψαι βουληθέντες συνορῶμεν τὸ ἔδον; Τίς γάρ, εἰπέ μοι, τεύτον ἐπὶ τὴν τοσαύτην ἐφομολόγησιν κατῆπειγεν; Οὐδεὶς ἕτερος, ἀλλ' ἡ τὸ συν-

εἶδος καὶ ὁ δικαστὴς ἐκεῖνος ὁ ἀδέκαστος. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς βρῆθιμὴν ἀποκλίνας εἰς ἔργον ἤγαγε τὴν γακὴν ἐπιχειρήσιν, εὐθέως κατεξανίστη τὸ συνειδὸς καταβῶν. καὶ τῶν ἡμαρτηθέντων τὸ μέγεθος, καὶ ὅσαις τιμωρίαις αὐτὸν ὑπεύθυνον ἐργάσατο. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἁμαρτία· πρὶν ἢ μὲν γὰρ παραχθῆναι, καὶ εἰς ἔργον ἐλθεῖν, σκοτοῖ τὸν λογισμὸν, καὶ ἀπατᾷ τὴν διάνοιαν· ἐπὰν δὲ τελειωθῇ, τότε δέλῃν ἡμῖν τὴν αὐτῆς ἀτοπίαν καθίστησι, καὶ ἡ βραχεία ἐκείνη καὶ ἀτοπος ἡδονὴ διηλεκτῇ τὴν δόνην ἡμῖν ἀντίθησι, καὶ τοῦ συνειδότης ἀφαιρεῖται τὴν παρρησίαν, καὶ αἰσχύνῃ περιβάλλει τὸν ἀλόντα. Ὁ γὰρ φιλόανθρωπος Δεσπότης τοιοῦτον ἡμῖν τὸν κατήγορον τοῦτον ἐπέστησεν, ὥς μηδέποτε ἡρεμεῖν, ἀλλ' ἀδυσλειπτικῶς συνόντα καταδοῖν, καὶ δίκην ἀπαιτεῖν τῶν πεπλημμελημένων. Καὶ τοῦτο ἂν τις ἴδοι σαφῶς ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ὁ γὰρ πόρονος, ἡ ὁ μοιχός, ἡ ὁ ἑτερόν τι τοιοῦτον ἐργασμένος, καὶ πάντας λαβεῖν δυνήθη, οὐδὲ οὕτως ἐν ἡρεμίᾳ διάγει, ἀλλ' ἔχων τοῦτον τὸν σφοδρὸν, κατήγορον τὰς ὑποφίας δίδοικε, τὰς σκιάς τρέμα, τοὺς εἰδότες, τοὺς οὐκ εἰδότες, διηλεκτῇ χειμῶνα ἔχων ἐν ψυχῇ καὶ κύματα ἐκπύλληλα. Καὶ οὕτε ὕπνος τῷ τοιοῦτῳ ἥδυσ, ἀλλὰ φόβος καὶ δειμάτων πεπληρωμένων· οὕτε τροφὴ ἡδονῇ ἔχουσα, οὕτε διάλειξις φιλῶν τὸν τοιοῦτον μεταγαγεῖν δυνήσεται, ἢ ἀπαλλάξαι τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἐπικαιμένου· ἀλλὰ καθάπερ θῆμιον περιφέρων καταξαινοντα αὐτὸν καὶ μαστίζοντα διηλεκτῶς, οὕτω μετὰ τὴν ἀτοπον πρᾶξιν ἐκείνην περιέρχεται, οὐδενὸς εἰδότης, τὰς ἀφορήτους ἐκεῖνας τιμωρίας ὑπὲχων, καὶ δικαστὴς αὐτοῦ γινόμενος καὶ κατήγορος.

Ἄλλ' ὁ ταῦτα ἐργασμένος ἐάν βουληθῇ εἰς δέον χρῆσασθαι τῇ ἀπὸ τοῦ συνειδότης βοήθειᾳ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐφομολόγησιν τῶν πεπραγμένων ἐπιχειρῆσαι, καὶ τῷ λατρῷ δεῖξαι τὸ ἔλκος, τῷ θεραπεύοντι καὶ μὴ ὀνειδίζοντι, καὶ τὰ παρ' ἐκεῖνου φάρμακα δίδασθαι, καὶ μόνος αὐτῷ διαλεχθῆναι, μηδενὸς εἰδότης, καὶ πάντα εἰπεῖν μετὰ ἀκριβείας, ταχέως ποιήσεται τὴν διόρθωσιν τῶν ἐπταισμένων. Ἡ γὰρ ὁμολογία τῶν ἡμαρτημένων ἀφασμός γίνεταί τῶν πλημμελημάτων. [175] Εἰ γὰρ διὰ ὁ Λάμεχ οὕτως ταῖς αὐτοῦ γυναῖξιν τοὺς παρ' αὐτοῦ γενομένους φόνους ἐξαγορεύσει οὐ παρητήσατο, ποίας ἂν εἴημεν συγγνώμης ἄξιοι, τῷ πάντα μετὰ ἀκριβείας εἰδότης τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα μὴ βουλόμενοι ἐξαγορεύειν τὰ ἡμαρτημένα; Μὴ γὰρ ἐπειδὴ ἀγνοεῖ, μαθεῖν βούλεται; Οὐκ ἐπειδὴ ἀγνοεῖ, τὴν παρ' ἡμῶν ὁμολογίαν ἐπιζητεῖ ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ βουλόμενος ἡμᾶς ὁμοῦ καὶ αἰσθῆσιν λαβεῖν τῶν ἐπταισμένων διὰ τῆς ὁμολογίας, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τὴν παρ' αὐτῶν ἐπιδείξασθαι. Μὴ γὰρ χρήματα ἐπιστὶν ἐνταῦθα δαπανῆσαι; μὴ γὰρ ὁδὸν μακρὰν στελλασθαι; μὴ γὰρ δόνην καὶ ἀλγῆματα παρέχει ἡ λατρεία αὕτη; Καὶ ἀδάπανός ἐστι, καὶ ἀνώδυνος, καὶ ταχέως παρέχουσα τὴν θεραπείαν. Πρὸς γὰρ τὸν τόνον τῆς διαθέσεως τοῦ προσιόντος, οὕτω καὶ τὰ φάρμακα τῶν τραυμάτων χαρίζεται ὁ Δεσπότης. Ὁ τοίνυν βουλόμενος θάττον πρὸς ὕγιαν ἐπανελθεῖν, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἔλκη θεραπεῦσαι, μετὰ νήψεως προσιέτω, πάντων αὐτὸν ἀποστῆσας τῶν βιωτικῶν, θερμὰ δάκρυα προχετέτω, προσεδρίαν πολλὴν ἐπιεικνύσθω, πῖστιν ἀκριθὴ εἰσφερέτω, καὶ θαρβείτω τοῦ λατροῦ τῇ τέχνῃ, καὶ παραχρήμα τῆς ὑγείας ἀπολαύσεται. Εἶδες λατροῦ φιλοτιμίαν παντὸς πατρὸς φιλοστοργίαν ἀποκρύπτοντος; Μὴ γὰρ βαρὺ τι καὶ ἐπαχθὲς παρ' ἡμῶν ἐπιζητεῖ; Συντριβὴν καρδίας, λογισμοῦ κατάνυξιν, ὁμολογίαν πταίσματος, προσεδρίαν συντεταγμένην

dente vel arguente, ipse sua lingua et confessionem peccatorum edit, et conferens quæ a se facta erant, cum iis quæ a Cain, pœnam sibiipsi definit.

Pœna occasio misericordiæ. — Vidisti providentiam Domini, quomodo pœnæ illius occasio sunt misericordiæ, et misericordia non solum ad illum pertingit qui pœna plectitur, sed et multis aliis utile efficit illud remedium, modo velint inde fructum capere? Unde enim, dic, quæso, Lamech ad hanc confessionem adductus esset, nisi eorum quæ illi contigerunt, memoriam habuisset, quæ illius continuo mentem conculcabat? Dixit, inquit: *Audite vocem meam, et auribus percipite sermones meos.* Vide quomodo contra seipsum iudicium considerare facit, et eas hoc modo hortatur, ne dicta negligenter acciperent. Dicendo enim, *Audite vocem meam, et auribus percipite sermones meos,* Mentem vestram, inquit, intentionem præbete, et diligenter auscultate quæ dicturus sum. Non enim de rebus vulgaribus vobis loquar, sed occultas quasdam res vobis aperiam, et confitebor ea quæ nullus alius scit, sed solus ego, et oculus illo qui sopiri nescit, quem timens festino et anhelo, ut vobis palam faciam ea quæ a me sunt acta, et quantis pœnis ego meipsum nefariis operibus obnoxium secerim. *Quia virum occidi in vulnus mihi, et adolescentem in cicatricem mihi. Quoniam septies ultio sumpta est de Cain, de Lamech autem septuagies septies.* Magnum quid dictum est, et valde magnum: in multisque bonus viri animus spectatur. Non solum enim factum confitetur, et cædes ab se patratas in medium affert, sed et pœnam sibi infert, comparans peccatum suum peccato Caini. Qua enim venia, inquit, fuerit dignus, qui alterius pœna emendatior non sit, sed recentem et firmam habens ejus memoriam insuper duplex homicidium patravit? *Quia virum, inquit, occidi in vulnus mihi, et adolescentem in cicatricem mihi.* Non tantum, inquit, nocui illis quos occidi, quantum mihiipsi. In pœnam enim quam effugere non possum, meipsum conjeci, peccata operatus tanta, quæ veniam non merentur. Nam si ille pro una cæde septem pœnis obnoxius factus est, ego dignus fuerim qui se, tuagies septies pœnam luam. Cujus rei gratia, et quare? Nam licet cædem ille patraverit, eamque fratris, attamen nullo umquam antea conspecto qui hoc fecisset, neque alio viso qui pœnam dedisset ejusmodi facinoris, et tantam iram fuisset expertus, quæ utraque mihi pœnas augent: quia ante oculos habens quod ab illo perpetratum fuerat, et pœnam videns sic immedicabilem esse, cautior factus non sum. Propterea licet septuagies septies magis quam ille punirer, attamen neque sic dignam luerem pœnam.

3. *Librum arbitrium hominis.* — Vides, dilecte, quomodo nostram Deus mentem liberi arbitrii fecerit, et sicut si desides simus supplantamur, ita et si vigiles esse voluerimus, contuemur id quod oportet? Quis enim istum, dic, obsecro, ad talem confessionem adexit? Nullus alius quam conscientia, incorruptus ille iudex. Quia enim ex deidia in peccatum

declinaverat, et scelus opere perfecerat: statim insurrexit conscientia, inclamans, atque ostendens peccatorum magnitudinem, et quantis seipsum pœnis obnoxium roddidisset. Ita enim se habet peccatum, ut priusquam fiat, et ad opus perveniat, obtenebret et decipiat mentem: postquam autem consummatum fuerit, manifeste suam nobis absurditatem proferat et ostendat: sic brevis illa et absurda voluptas continuu menti dolorem inserit, conscientiaque fiduciam aufert, atque illum qui succubuerit confusione perfundit. Benignus enim Deus ejusmodi nobis accusatorem assistere voluit, qui numquam quiescat, sed indesinenter ille congregiens clamet, et pœnam exigat delictorum. Et hoc quis viderit manifeste ex factis ipsis. Scortator enim, vel adulter, vel qui aliud tale quiddam admisit, etiam si omnes latere queat, numquam tamen sic in tranquillitate vivit; sed habens acrem illum accusatorem, suspensiones timet, umbras tremiscit, et eos qui consilii sunt, et qui non sunt; perpetuæ in animo ejus tempestas est, et reciprocantes ac contrarii fluctus. Insuper neque somnus ei suavis, sed terrore et formidine plenus: neque cibus voluptatem præbet, neque amicorum colloquia talem refocillare, vel liberare ab urgente anxietate possunt: sed quasi carnificem circumgestat et se lancinantem et flagellantem continuo, ita post absurdum illud facinus obambulat, nullo conscio, sustinens intolerabiles pœnas illas, et iudex sui ipsius factus et accusator.

Confessio peccatorum. — Attamen qui hæc fecit, si voluerit, ut decet, uti conscientia adjumento, et ad confessionem facinorum festinare, et ulcus ostendere medico, qui curet et non exprobet, atque ab illo remedia accipere, ac soli ei loqui, nullo alio conscio, et omnia dicere cum diligentia, facile peccata sua emendabit. Confessio enim peccatorum abolitio etiam est delictorum. Quod si Lamech ille suis mulieribus cædes a se commissas detegere et confiteri non refugit, quali crimis venia digni, si ei qui omnia nostra accurate novit delicta, confiteri peccata nolumus? Num quia ignorat, discere vult? Nequaquam quia ignorat, confessionem a nobis requirit, qui omnia scit antequam fiant: sed volens per confessionem nos quoque peccatorum habere sensum, et gratum erga se ostendere animum. Num opes aliquæ hic sunt expendendæ? num longum iter suscipiendum? num dolorem et cruciatum affert hæc medicina? Absque sumptu et cruciatu est præsens pharmacum, et quam celerissime curat. Etenim secundum affectum et animum accedentis, sic et remedia vulnerum largitur Dominus. Igitur qui vult statim ad sanitatem redire, animæque curare ulcera, sobria mente medicum adeat, ab omnibus sæcularibus curis se abdicans, calidas lacrymas profundat, assiduitatem plurimam præ se ferat, fidem firmam afferat, ac medici confidat arti, et protinus sanitatem consequetur. Vidisti medici bonitatem, ad quam si omnium patrum amor conferatur, obscurabitur. Num grave aliquid et molestam a nobis requirit? Contritionem cordis, compunctionem men-

tis, confessionem lapsus, assiduitatem continuam : et non solum largitur vulnerum curam, et a peccatis mundos reddit, sed et eum, qui antea innumeris peccatorum sarcinis gravabatur, justum efficit. O misericordiae magnitudinem ! o bonitatis excellentiam ! Qui peccavit, quando constituitur peccata, veniam petit, et posthac securitatem prae se fert, repente justus redditur ! Et quo clare hoc discas, audi prophetam dicentem : *Dic tu prior iniquitates tuas, ut justifieris* (*Ieri. 43. 26*). Non simpliciter inquit, *Dic tu iniquitates tuas*, sed adiecit, *Prior* : hoc est, ne exspectes te arguentem, ne praestoleris accusatorem : ipso praeveni, et rape sermonis principium, ut accusatoris linguam occudas.

4. Vidisti Judicis benignitatem ? In humanis quidem iudiciis si quis hoc faceret, et ante allatam probationem facinora confiteretur, quamvis apud humanum fortasse iudicem tormenta et sibi succedentes penas effugeret, tamen sententiam capitalem omnino in suum caput accerseret : at misericordiae Dei et animarum nostrarum Medici tanta est tamque ineffabilis bonitas et clementia, ut omnem etiam sermonem excedat. Nam si adversarium nostrum praeverterimus, diabolus dico, qui in die illo ob faciem nostram stabit, et jam in praesenti vita, antequam ad tribunal ingrediamur, facinora confessi fuerimus, dicendique principium rapuerimus, nostrum ipsorum facti accusatores, in tantam misericordiam provocabimus Dominum, ut non solum nobis concessurus sit, ut a peccatis liberemur, sed ut in iustorum catalogo describamur. Enimvero si Lamech illo, qui neque legem habuit unde hoc discere posset, neque prophetas audivit, neque aliam ullam admonitionem, ex iudicio in natura insito conscius eorum quae ausus fuerat, in medium attulit ea quae patravit, et seipsum condemnavit : quomodo aliquam defensionem nos habere poterimus, vulnera non omni diligentia Domino ostendentes, eorum jam medicinam ab eo suscepturi ? Id quod nisi nunc secerimus, cum jejunii tempus est, cum tanta cogitationum tranquillitas, cum voluptas omnis sublata e medio : quandonam facinora nostra expendere poterimus ? Idcirco semper vos obsecro, ut sobrii sitis et vigiles, et praesentem vitam omnem in hoc insumatis, ut assiduitate illa intolerabile illud supplicium effugiamus, et gehennae ignem vitare possimus. Maxime autem nunc, majorique studio id curandum, quando propter jejunii tempus continuis majoribusque fruimini admonitionibus. 25. *Cognovit autem, inquit, Adam Evam uxorem suam : et cum concepisset, peperit filium, et appellavit nomen illius Seth, dicens : Excitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.* Postquam Scriptura divina genealogiam usque ad Lamech deduxit, iterum ad Adam et uxorem illius regreditur, et dicit : *Cognovit autem Adam Evam uxorem suam ; et cum concepisset, peperit filium, appellavitque nomen illius Seth, dicens : Excitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.* Peperit, inquit, filium appellavitque nomen illius Seth ; nec contenta mater quod im-

misisset illi nomen, dicit : *Excitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.* Vide hic quomodo et mater per appellationem nati filii memoriam scelesti huius operis continuam mentibus renovat, atque ut etiam posteri scirent, quid Cain patrare ausus fuisset, dicit, *Pro Abel, quem occidit Cain.* Dolentis animae verba sunt et turbatae ob facinoris memoriam, gratiasque agentis pro nato puero, huiusque nominis illius alterius scelus quasi in cippo inscribentis. Nam vere luctum non modicam parentibus attulerat, qui dextram suam adversus fratrem amoverat, et tam carum illum et amabilem illis ostenderat humi jacentem, mortuum, et sensu carentem. Nam licet sententiam accepisset Adam, *Terra es, et in terram abibis* : et, *Quocumque die comederitis, morte moriemini* (*Gen. 3. 19. et 2. 17*) : sententiam tamen in verbis hactenus cognoscebant, et nondum noverant qualis esset mortis ratio : sed hic primus ob odium in fratrem, et livorem qui intrinsecus illum rodebant, in fratricidium ruit, grave parentibus spectaculum exhibens. Proinde mater, quae paululum caput erexit, et vix tandem aliquando tanti luctus consolationem invenit, gratias agit Domino ob natum puerum, et fratricidae scelus infamat, hac maxima illum pena afficiens, ut factum illius perpetui commendaretur memoriae.

Peccatum opprobrium inurit. — Vidistis quantum malum sit peccatum ? et quomodo peccantibus ignominiam et opprobrium inurat ? vidistis quomodo propter hoc divina gratia spoliatus, et omnibus in edibrium factus sit ? vidistis quomodo et parentibus natura ad amandos filios propensis, propter pessimum hoc facinus abominabilis fuerit ? Igitur fugiamus, obsecro, peccatum quod tantis nos malis involvit, et virtutem arripiamus, ut et supernam nobis benevolentiam conciliemus, et supplicium effugiamus. 26. *Et Seth, inquit, natus est filius ; appellavit autem nomen illius Enos : hic speravit invocare nomen Domini Dei.* Vide hic quomodo postea paulatim instituantur homines, ut in appellationibus filiorum grati animi indicium reponant. Hic quoque, inquit, nomen Seth, ab se genitum filium vocavit Enos. Deinde Scriptura volens nobis nominis appellationem interpretari, inquit : *Ille speravit invocare nomen Domini Dei.* Ex hoc enim posthac beatus propheta genealogiam inepturus est, rejecta memoria Cain, et eorum qui usque ad Lamech ab eo descenderunt. Nam quia primatum natura sibi datum, primogeniturae dignitatem, inquam, suae voluntatis malitia delonestarat, et ipse, et qui ex eo nati, catalogo ejiciuntur : Seth vero quod sibi natura negatum erat, id ex proba vitae instituto consequitur, nempe in se translatum primogeniturae jus : et quamvis non natura, attamen ob voluntatis intentionem, etiam qui ex eo nati sunt, in genealogiis recensentur. Et sicut hic Enos vocatus est, eo quod invocavit nomen Domini Dei : sic et qui ex eo deinceps ducunt originem, eandem sortiuntur appellationem. Propterea beatus hic propheta narrando hoc loco subsistens, aliud iterum principium orditur.

καὶ οὐ μόνον τῶν τραυμάτων τὴν ὁραπαίαν χαρίζεται, καὶ τῶν ἡμαρτημένων καθαρὸς ἀποδείκνυσιν, [176] ἀλλὰ καὶ τὸν πρὸ τούτου μυρίοις βαρυνόμενον φερτίσις ἡμαρτημάτων δίκαιον ἀπεργάζεται. Ὡς φιλανθρωπίας μέγεθος ὡς ἀγαθότητος ὑπερβολή. Τὸν ἡμαρτηκότα, ἐπειδὴν ὁμολογήσῃ τὰ ἡμαρτημένα συγγνώμην αἰτήσας, καὶ τὴν εἰς τὸ ἐξῆς ἀσφάλειαν ἐπιδείξεται, ἀθρόον δίκαιον ἀποφαίνει. Καὶ ἵνα μάθῃς τοῦτο σαφῶς, ἀκούς τοῦ προφήτου λέγοντος· Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος. Ἴνα δικαιωθῇς. Οὐχ ἀπλῶς εἶπε, Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου, ἀλλὰ προσέθηκε, Πρῶτος, τουτέστι, μὴ ἀναμείνης τὸν ἐλέγχοντα, μηδὲ ἐκδέξῃ τὸν κατήγορον· αὐτὸς προλαβὼν ἄρπασεν τὴν πρωτολογίαν, ἵνα ἀποκαίλῃ· τοῦ κατηγόρου τὴν γλώτταν.

Ζ. Εἰς τὴν δικαστοῦ φιλανθρωπίαν· Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων δικαστηρίων, ὅταν τις τοῦτο ποιῇσιν καταδέχεται, καὶ τοὺς ἐλέγχους προλαβὼν ὁμολογήσῃ τὰ εἰργασμένα, τὰς μὲν βασάνους καὶ τὰς ἐπαλήλῃους τιμωρίας ἴσως διαφυγεῖν δυνήσεται, καὶ ταῦτα εἰ ἡμέρου τινὸς ἐπιτύχῃ δικαστοῦ, τὴν μόνου ἀπόφασιν τὴν πρὸς θάνατον ἀπάγουσαν ὅ πάντως δέχεται· ἐπὶ δὲ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ τοῦ ἱατροῦ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἄφατος ἡ ἀγαθότης, καὶ πάντα λόγον ὑπερβαίνουσα ἡ φιλοτιμία. Ἐν γὰρ προλαβόντες τὸν ἀντιδικὸν τὸν ἡμέτερον, τὸν διάβολον λέγω, τὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ κατὰ πρόσωπον ἡμῶν ἱστάμενον, καὶ ἥδη ἐν τῷ παρόντι βίῳ, πρὸ τῆς εἰς τὸ δικαστήριον εἰσόδου, ὁμολογήσωμεν τὰ πεπραγμένα, καὶ τὴν πρωτολογίαν ἄρπάσωμεν, καὶ αὐτοὶ ἐκυτὸς κατήγοροι γενώμεθα, εἰς τοσαύτην φιλανθρωπίαν ἐκκαλεσώμεθα τὸν Δεσπότην, ὡς μὴ μόνον τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν δωρήσασθαι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τῶν δικαίων κατάλογον ἡμᾶς καταριθμῆσαι. Εἰ γὰρ ὁ Λάμεχ οὗτος, μήτε νόμου δεδομένου τοῦ διδάσκειν δυναμένου, μήτε προφητῶν ἀκούσας, μήτε ἐτέρας τινὸς παραινέσεως, ἀπὸ τοῦ ἔγκειμένου τῇ φύσει κριτηρίου συνειδῶς ἄπερ ἐτόλμησε, καὶ εἰς μέσον ἦγαγε τὰ εἰργασμένα, καὶ αὐτοὺς κατὰ ἡφίστατο· πῶς ἡμεῖς δυνησώμεθα ἀπολογίας τινὸς τυχεῖν μὴ κατὰ πάσης σπουδῆς τὰ ἡμέτερα τραύματα ἐπιδείκνυντες τῷ Δεσπότη, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν τούτων ἱατρίαν δεχόμενοι· Ὅπερ εἰ μὴ νῦν ποιῶμεν, ὅτε νηστείας καιρὸς, ὅτε τοσαύτη τῶν λογισμῶν ἡ γαλήνη, ὅτε πᾶσα τρυφή ἐκποδῶν· πότε δυνησώμεθα εἰς ἐννοιαν ἐλθεῖν τῶν ἡμῖν πεπραγμένων· διὰ παρακαλῶ πάντοτε μὲν νῆφειν καὶ ἐρηγορεῖν, καὶ τὰν παρούσαν ζωὴν ἀπασαν εἰς τοῦτο καταπαταῖν, ἵνα τῇ προσεδρίξῃ δυνθῶμεν τὴν ἀφόρητον ἐκείνην κόλασιν διαφυγεῖν, καὶ ἐκτὸς γενέσθαι τοῦ τῆς γενένης πυρός. Μάλιστα δὲ νῦν μετὰ πλείονος τῆς σπουδῆς τοῦτο δεῖ ποιεῖν, ὅτε διὰ τὸν τῆς νηστείας καιρὸν καὶ πλείονος καὶ συνεχοῦς ἀπολαύετε τῆς διδασκαλίας. Ἐγὼ δὲ, φησὶν, Ἀδὰμ ἔδωκε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ δρομα αὐτοῦ Σὴθ, λέγουσα· Ἐξανέστης γὰρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον [177] ἀντὶ Ἀδελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάιν. Μέχρι τοῦ Λάμεχ τὴν γενεαλογίαν στήσας ἡ θεία Γραφή, ἐπανῆλθε πάλιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ φησὶν· Ἐγὼ δὲ Ἀδὰμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ δρομα αὐτοῦ Σὴθ, λέγουσα· Ἐξανέστης γὰρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἀδελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάιν. Ἐτεκε, φησὶν, υἱόν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ δρομα αὐτοῦ Σὴθ· καὶ οὐκ ἀρκεσθεῖσα

ἡ μήτηρ τῇ τεθείσῃ προσηγορίᾳ, φησὶν· Ἐξανέστης γὰρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἀδελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάιν. Ὅρα καὶ τὴν μητέρα, ὅπως διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ τεχθέντος παιδίου τὴν μνήμην τῆς πονηρᾶς ἐκείνης πράξεως διηνεκῇ ἐναποτίθεται, καὶ ἵνα καὶ οἱ εἰς τὰς ἐξῆς γενεὰς· εἰδέναι ἔχωσι τὸ τολμήθην ὑπὸ τοῦ Κάιν, φησὶν· Ἀντὶ Ἀδελ, ὃν ἀπέκτεινε Κάιν. Ὁδυνωμένης ψυχῆς τὸ ῥῆμα, συγχεομένης ὑπὸ τῆς μνήμης τοῦ γεγονότος, καὶ εὐχαριστούσης μὲν ὑπὲρ τοῦ τεχθέντος, μονονοῦχὶ δὲ στηλιτευούσης· ἐκείνον δὲ τῆς τοῦ πατρὸς προσηγορίας. Καὶ γὰρ ἀληθῶς οὐ τὸ τυχόν πένθος εἰργάσατο τοῖς γονεῦσι, τὴν αὐτοῦ δεξιὴν ὀπλίσας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ τὸν ποθεῖν καὶ ἐπ' ἐραστον δεῖξας αὐτοῖς χαμαὶ ἐρριμμένον, νεκρὸν καὶ ἀνίστητον. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐπιτίμιον ἰδέσθαι ὁ Ἀδὰμ, Ὅτι γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπαλεύσῃ· καὶ, Ἐν ἡμέρᾳ φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· ἀλλ' ὥμως ἐν ῥήμασιν ἦν τῶς τὰ τῆς ἀποφάσεως, καὶ οὐδέπω ἥξεισαν, τί ἦν τοῦ θανάτου τὸ εἶδος, ἀλλ' οὗτος προλαβὼν διὰ τὸ μῖσος τὸν ἀδελφόν, καὶ τὸν φθόνον τὸν ἐνδοῦν αὐτὸν τήκοντα, ἐπὶ σφαγῇν ὥρμησε τοῦ Ἀδελ, καὶ δεινὸν θάμα παρέσχε τοῖς γονεῦσιν ἰδεῖν. Διὰ τοι τοῦτο ἡ μήτηρ μικρὸν ἀνανεύσασα, καὶ μόλις ὀφεί ποτε τοῦ ἀφορήτου πένθους ἐκείνου παραμυθίαν εὐρεῖν δυνήσασα διὰ τοῦ τεχθέντος παιδός, καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀναφέρει τῷ Δεσπότη, καὶ τοῦ ἀδελφοκτόνου στηλιτεύει τὴν πράξιν, ταύτην αὐτῷ καὶ αὐτῇ μεγίστην τιμωρίαν ἐπάγουσα, τὸ διηνεκῇ τὴν μνήμην ἐναποτίθεσθαι τῷ παρ' αὐτοῦ γεγονενήμενῳ.

Εἴδετε ὅσον κακὸν ἐστὶν ἁμαρτία· πῶς εἰς αἰσχύνην καὶ βυεῖδος προτίθεται τοὺς ταύτην εἰργασμένους· εἶδετε πῶς τῆς ἀνωθεν χάριτος διὰ ταύτην γυμνὸς γέγονε, καὶ ἀπαιτὸς προκείμενος εἰς καταγέλωτα· εἶδετε πῶς καὶ τοῖς γονεῦσι τοῖς ὑπὸ τῆς φύσεως· αὐτῆς ὠδοῦμένοις εἰς φιλοστοργίαν βδελυκτὸς κατέστη διὰ τὴν κακὴν ἐπιχείρησιν· Φεύγωμεν τοίνυν, παρακαλῶ, τὴν ἁμαρτίαν τὴν τοσοῦτος ἡμᾶς περιβάλλουσαν κακοίς, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐλώμεθα, ἵνα καὶ τὴν ἀνωθεν εὐνοίαν· ἐπισπασώμεθα, καὶ τὴν κόλασιν διαφυγῶμεν. Καὶ τῷ Σὴθ, φησὶν, ἐγένετο υἱός· ἐπωνόμασε δὲ τὸ δρομα αὐτοῦ Ἐνῶς· οὗτος ἡλπίσεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ δρομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Ὅρα πῶς κατὰ μικρὸν λοιπὸν παιδεύονται ταῖς προσηγορίαις τῶν τικτομένων ἐναποτίθεσθαι τῆς οικίας εὐγνωμοσύνης τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ οὗτος· γὰρ, φησὶν, ὁ Σὴθ, γεννήσας υἱόν, ἐπωνόμασε τὸ δρομα αὐτοῦ Ἐνῶς. Εἴτα ἐρμηνεύσει ἡμῖν βουλομένη ἡ θεία Γραφή τοῦ ὀνόματος τὴν προσηγορίαν, φησὶν· Οὗτος ἡλπίσεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ δρομα Κυρίου [178] τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἐκ τούτου λοιπὸν τὴν ἀρχὴν μέλλει ποιεῖσθαι ὁ μακάριος προφήτης τῆς γενεαλογίας, τοῦ Κάιν τὴν μνήμην ἀποπεμφάμενος, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ μέχρι τοῦ Λάμεχ γεγονότων, καὶ ἐπειδὴ τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῇ προσεδρίαν χαρίζεσθαι, τὴν τῶν πρωτοτόκων λέγω, τῇ κακίᾳ τῆς προαιρέσεως ἐλυμῆναι, ἐκβάλλεται μὲν αὐτὸς, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ, τοῦ καταλόγου· ὁ δὲ Σὴθ λοιπὸν ὅπερ οὐκ εἶχεν ἀπὸ τῆς φύσεως, τοῦτο διὰ τὴν τῆς προαιρέσεως εὐγνωμοσύνην ἀξιοῦται, καὶ εἰς τοῦτον μεθίσταται λοιπὸν τὰ τῆς πρωτοτοκίας, εἰ καὶ μὴ διὰ τὴν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς προαιρέσεως γνώμην, καὶ οἱ ἐκ τούτου τικτόμενοι τῆς γενεαλογίας ἀξιοῦνται. Καὶ ὥστε οὗτος· Ἐνῶς ἐκλήθη διὰ τὸ ἐπικαλεῖσθαι τὸ δρομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ, οὗτος καὶ οἱ ἐκ τούτου λοιπὸν τὸ γένος καταγόμενοι τῆς αὐτῆς ἀξιοῦνται προσηγορίας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος προφήτης ἐνταυθα στήσας τὴν διήγησιν πάλιν ἀρχὴν ἐτέραν ποιεῖται·

* Reg. unus et Coislin αἰτήσας τὴν εἰς τὸ ἐξῆς ἀσφάλειαν ἀποδείξασθαι. Ὁ ἄλλος τὴν ἐπὶ θάνατον ἀφύπναι.

ἢ ἄλλοι οἱ τῆς γενεᾶς. Ὁ ἄλλος τὴν ἐπὶ θάνατον ἀφύπναι. Ὁ ἄλλος τὴν ἐπὶ θάνατον ἀφύπναι.

ε'. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀρξάμενοι τοῦ διτήρηματος· εἰς πολὺ ῥῆκος ἐκτείνωμεν τὴν διδασκαλίαν, ἐνταῦθα καὶ ἡμεῖς καθάπερ ὁ μακάριος οὗτος προφήτης καταπαύσωμεν τὸν λόγον, εἰς τὴν ἐξῆς, ἐὰν ὁ Θεὸς ἐπιτρέψῃ, τῶν ἐπομένων τὴν ἐρμηνείαν ταμιευτάμενοι. Τέως δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκείνῳ παρακαλέσθαι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην βούλομαι, ὥστε καρποῦσθαι τι πλεον ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἑαυτοὺς διεραβεύειν, τί μὲν ἐκ ταύτης τῆς διδασκαλίας ἐκερδάνετε, τί δὲ ἐκ τῆς ἐτέρας, καὶ μὴ μόνον μέχρι τῆς ἀκοῆς δεχεσθαι τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διανοίαν ὡμῶν αὐτὰ ἐναποτίθεσθαι, καὶ τῇ συνεχεῖ μελέτῃ παγίαν αὐτῶν τὴν μνήμην ποιεῖσθαι. Βούλομαι γὰρ ὑμᾶς μὴ μόνον ἑαυτοὺς ἀρκεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις διδασκάλους γίνεσθαι, ὥστε δύνασθαι καὶ ἐτέρους νοουτεῖν, καὶ μὴ διὰ λόγων μόνον τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων παιδεύειν τοὺς πλησίον πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς κατάρθωσιν. Ἐνόησον γάρ μοι, ὅτι εἰ βουλευθείτης καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐνταῦθα παραγενόμενοι μικρὸν τι μέρος καρποῦσθαι, καὶ τῶν ἐνοχλούντων ὡμῶν παθὼν διόρθωσιν ποιήσασθαι, πῶς κατ' ὀλίγον εἰς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν ἄκραν κορυφὴν ἐλεύσεσθε. Οὐδὲ γὰρ πυνόμεθα ἐφ' ἑκάστης διαλεγόμενοι, καὶ περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας ὡμῶν ἐνηγοῦντες, ὥστε τὰ ἐλεύθρια ταῦτα πύθῃ ἐκκόπτειν, τὸν θυμὸν λέγω, τὴν βασκανίαν, τὸν φθόνον. Τούτων γὰρ ἀναιρεθέντων, εὐκολώτερον καὶ ἡ περὶ τὰ χρήματα μανία διόρθωσιν λήψεται καὶ τῆς περὶ τὰ χρήματα μανίας πάλιν καυθήσῃς, μετὰ πλείονος τῆς δόξης οἱ ἄποποι λογισμοὶ καὶ αἱ αἰσχυραὶ ἐνθυμήσεις κατασταλήσονται. Ῥίξας γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. Ἄν τοίνυν τὴν ῥίξαν ἐκτέμωμεν, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ βάρους αὐτὴν ἀναστῶμεν, εὐκολώτερον τῶν κλάδων περιετόμεθα. Ἡ γὰρ ἀκρόπολις τῶν κακῶν, καὶ ὁ κολοφών, ὡς εἶπεν, τῶν ἀμαρτημάτων, ἡ λύσσα τῶν χρημάτων ἐστὶν, ἧς εἰ βουλευθείμεν [179] περιγενέσθαι, οὐδὲν τὸ καλὸν καὶ ταῦτην τὴν μανίαν ἐκφυγεῖν, καὶ μετὰ ταύτης συνανασπάσαι καὶ ἐκτεμεῖν πάντα τὰ ὀλέθρια πάθη. Καὶ μὴ νομίσητε μέγα τι καὶ φορτικὸν εἶναι τὸ χρημάτων ὑπερβεῖν. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων διὰ κινήν καὶ ἀνόντην φιλοτιμίαν πολλὰ χρυσοῦ τάλαντα ἐξέχον εἰς οὐδὲν δεόν, ἀλλ' ἵνα τὴν παρὰ τῶν ἀγοραίων καὶ τριοβολιμαίων πολλάκις ἀνθρώπων εὐφρομίαν καρπωσώμεται, τὴν πρὸ τῆς ἐσπέρας τῆλος λαμβάνουσιν, πολλάκις δὲ οὐδὲ μέχρι τῆς ἐσπέρας διαμείναντες, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ πληρωθῆναι τὴν ἡμέραν μυριοὺς αὐτοὺς περιβάλλουσιν κακοί· [ἔτεροι δὲ τῶν ἐπὶ τῇ πλάνῃ τῇ Ἑλληνικῇ προκατελημμένων, πάλιν διὰ τὸ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτοῆσθαι δόξαν, καὶ ταύτην περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, πάντα τὰ θνητὰ βίψαντες, καὶ ἐν μόνον τριδώνιον ἑαυτοὺς καταλιπόντες ὡς καὶ βακτηρίαν, οὕτως τὸν ἅπαντα βίον διάγουσι, πάντα τὸν πόνον ἐκείνων καὶ τὴν ταλαιπωρίαν διὰ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων εὐφρομίαν ὑπομένειν αἰρούμενοι·] ὅταν τοίνυν ταῦτα λογίσωμαι, οὐκ οἶδα ποίαν ἔχομεν ἀπολογίαν ἢ συγγνώμην, οὐδὲ τὸ πολλοστὸν ἐκείνων διὰ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν ἐντολὴν πρέσθαι ἀνεχόμενοι, καὶ διὰ τὴν δόξαν ἐκείνην τὴν ἀθάνατον καὶ πέρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ· καὶ ἐκείνων χεῖρους γινόμενοι, καὶ μηδὲ ὅσον τὸ μέτρον ἐννοοῦντες· ὅτι ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐμογενῶν ἀνόντην εὐφρομίαν τοσαῦτα προέχοντα:

ἡμεῖς δὲ διὰ τὸν Ἀσπότην τὸν ἡμέτερον, τὸν καὶ τῶν ὑπεργμένων χορηγόν, καὶ ἐκείνας τὰς ἀπορρήτους δωρεὰς ἐπαγγελλόμενον, οὐδὲ εἰ τοῦχον πολλάκις μεταδίδοναι τοὺς πενομένους αἰρούμεθα. Καὶ ποίοις ὀφθαλμοῖς ὀφείμεθα τὸν κριτὴν τῆς οὕτως εὐκόλου ἐντολῆς καταμελοῦντες; Μὴ γὰρ πάντα τὰ θνητὰ βίψαι προτρέπω; Ἀπόλαυε πάσης ἀνέτιως, καὶ τὴν ἑαυτοῦ χρεῖαν πληρώσας τὰ περιττὰ καὶ εἰκὴ καίμενα ταῦτα ἀναγκαῖα ποιήσον, καὶ τοῖς λιμῶν πιεζομένοις καὶ ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ πηγνυμένοις τούτοις διάνειμαι, καὶ διὰ τῆς τοῦτον χειρὸς εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατριδὰ διαπέμπου, ἦν μετ' οὐ πολὺ λήψῃ. Οὗτοι γὰρ μάλιστα δυνήσονται σοὶ χρησιμεῦσαι πρὸς τὴν ἐκεῖ μετακομιδὴν, ἢν ὅταν ἀπέλθῃς ἐκεῖ, ἅπαντα εὖρης εὐτρεπισμένα, καὶ πλείονος ἀπολαύσης ἐκεῖ τῆς εὐπορίας, ὅρων ταῦτα ὑπὸ τῶν μετακομισάντων, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας πολυπλασιασθέντα. Μὴ γὰρ κάματον ἔχει τὸ πρόξμα; μὴ γὰρ φροντίδα τινὰ καὶ μέριμναν; Οὐχ ὑποζυγίων σοὶ χρεῖα πρὸς τὴν μετακομιδὴν, οὐ τοῦ φυλάττοντος, οὐκ ἄλλου οὐδενός τοιούτου. Οὐτε γὰρ ληστής, οὐτε τοιχωρύχος; ἐκεῖνην βαδίζει τὴν ὁδόν, ἵνα λυμαινῇται τοῖς παρὰ σοῦ πεμπομένοις· ἀλλ' ἄπερ ἦν ἀποθῇ εἰς τὰς τῶν πενήτων χεῖρας, ταῦτα εἰς ἀσφαλὲς ταμιεῖον ἀποθήκῃ τὴν τοῦ Θεοῦ χεῖρα. Αὕτη γὰρ ἀκέραιον καὶ τὴν τοῦτον φυλακὴν παρέξει, καὶ ἐπειδὴν ἐπανέλθῃ; εἰς τὴν οἰκίαν πατρίδα, μετὰ τῆς ἐκείνων ἀποδόσεως καὶ ἀνακηρύξεως, καὶ στεφανώσεως, καὶ ἐν πάσῃ [180] εὐρυχωρίᾳ καὶ ἀνέσει καταστήσει. Ἐκχέωμεν τοίνυν, παρακαλῶ, τὰ ἀποκαίμενα εἰς τὰς τῶν πενήτων γαστέρας, καὶ σπείρωμεν ὡς ἔτι κειρὸς, ἵνα εἰς τὸν δέοντα καιρὸν θερίσωμεν, καὶ μὴ προέτιμενοι τὴν παρούσαν εὐκαιρίαν ὑστερον ἀνόνητα μεταμελώμεθα. Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο πλείονά σοι κεχάριται ὁ φιλάνθρωπος Ἀσπότης, ἵνα εἰς τὴν ἑαυτοῦ μόνον χρεῖαν καταναλώσῃς τὰ δοθέντα, καὶ τὰ λοιπὰ ταμείους καὶ κωιδίους; ἐναποκλείσῃ; Οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἵνα, κατὰ τὴν παραίνεσιν τὴν ἀποστολικήν, τὸ σὸν περισσεύμα γένηται εἰς τῶν ἄλλων ὑστέρημα. Καὶ σὺ μὲν ἰσως καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν ἀπολαύεις, καὶ ἐν τῇ τρυφῇ καὶ ἐν τοῖς ἐσθίμασι καὶ ἐν ἄλλῃ πολυτελείᾳ πολλῶ τῷ ἀργύρῳ κεκτημένος, καὶ μέχρι τῶν οἰκετῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν τοῦτον κερματίζων· ὁ δὲ πέντης οὐδὲν τοῦτον ζητεῖ παρὰ σοῦ, ἢ μόνον λιμὸν παραμυθῆσθαι, καὶ τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν καὶ τὴν ἐφημέριον αὐτῷ τροφὴν παρασχεῖν, ὥστε συστῆναι καὶ μὴ διαφθαρῆναι· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀνέχῃ ποιῆσαι, οὐδὲ λογίξῃ, ὅτι πολλάκις ἀθρόον ἀναρπασθῆς τὰ μὲν συλλεγέμενα ἅπαντα ἐνταῦθεν καταλιμπάνεις, καὶ ἐνίοτε εἰς ἐχθροὺς καὶ πολεμικοὺς ταῦτα μεταστήσεται· αὐτοὺς δὲ τὰ ἀμαρτήματα ἅπαντα, ἐξ ὧν ταῦτα συλλέγεις, μεθ' ἑαυτοῦ λαθὼν ἄπει·. Καὶ τί ποτε ἐρεῖς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβερὰν; τί δὲ ἀπολογία οὕτω ῥαθύμως τὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν οικονομήσας; Διὰ τοῦτο ἐμοὶ πεῖθεις, καὶ ὡς ἔτι καιρὸν ἔχεις, διάνειμαι τὰ περιττὰ τῶν χρημάτων, ἵνα τὴν ἐκεῖ σωτῆρα προαποθῇ σωτηρίαν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν εὐρήσῃ; τὴν ἀνταπόδοσιν· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Sic quinque mss. recte. Alii τοῦ ἀναγνώματος. b Reg. ἐντυπώντες. c Παρ', καὶ ἐκείνων χεῖρους γινόμενοι, usque ad Ἐκχέωμεν τοίνυν, desunt in Cuislin.

d Savil. et tres mss. ταῖς ἀπορρήτους ἐκείνας δωρεὰς ἐπαγγελλόμενον, οὐδέ. e Reg. οὐκ οἶδα ποίαν ἔχομεν ἀπολογίαν. infra Morf. I. δυνήσονται σοὶ συλλαβῆσθαι πρὸς. f Sequentia, per duas et viginti lineas, usque ad τὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν οικονομήσας, desunt in Cuisliniano codice. g Itho mss. ἀπει.

5. *Moralis exhortatio contra avaritiam.* — Cæterum ne incepta lectione aliquanto prolixiorē texamus sermonem, hic etiā nos cum beato propheta dicendi finem faciamus, sequentem interpretationem, si Deus permiserit, in alium sermonem reponentes. Jam autem admonitam caritatem vestram vellem, quo ampliorem quendam ex dictis nostris fructum percipiat, ut quotidie vos examinētis, quid ex hoc sermone, et quid ex alio lucrifeceritis, et non solum auribus percipiatis nostra dicta, sed et menti vestræ bene commendētis, et quotidiana meditatione firmam rei memoriā teneatis. Vellem enim vos non vobis tantum proficere, sed et aliorum fieri magistros, ita ut possitis etiā alios admonere, neque hoc verbis dumtaxat agere, sed et operibus erudire proximos ad præclarum virtutis officium. Cogitate, oro, si vos, qui hic affuistis, quotidie portunculam tantum accepissetis ad emendandas affectionum perturbationes, jam ad summum aliquod fastigium perventuros fuisset. Nam non cessamus quotidianis sermonibus inculcare auribus vestris, quæ ad instituendam optimam vitam attinent, ut eradicentur mali isti affectus, iram dico; invidiam et livorem; quibus sublatis, facilius et insania illa in colligendis pecuniis emendationem admitteret: (a) et cessante insania avaritiæ, majori securitate illicitæ fœdæque cogitationes comprimerentur: *Radix enim omnium malorum est avaritia* (1. Tim. 6. 10). Quod si radicem reseceverimus, et funditus extirpaverimus, facilius ramos licebit amputare. Arx enim malorum, et colophon, ut ita dicam, peccatorum, est rabies illa colligendarum divitiarum, quam si domare voluerimus, nihil vetat, quin simul et hac insania liberemur, et cum hac evellamus et eradicemus omnes perniciosos affectus. Jam ne existimetis magnum aliquid et grave esse opus contemptum. Quia cum mecum reputo, tam multos ob inanem et inutilem gloriam multa auri talenta effudisse in nullam utilitatem, sed ut a circumforaneis et trivialibus homunculis aucupentur nominis celebritatem, quæ ad vesperam desinit, et sæpe non usque ad vesperam durat, sed et priusquam dies compleatur, innumeris malis circumdatur; (b) alii autem gentiliū errore præoccupati, etiā ipsi ad humanam respicientes gloriam, quam maximi faciunt, abjectis simul omnibus, et pallio tantum atque baculo servatis, omnem vitam sic exigunt, omnem laborem illum et miseriam ob vani nominis celebritatem assumentes: cum igitur hæc mecum reputo, nescio quam habaturi simus vel excusationem, vel veniam, qui neque ob mandatum a Domino traditum, neque ob gloriam illam immortalem et interminatam, vel minimam rerum nostrarum portionem relinquere sustinemus, (c) quin et deteriores illis reddimur, neque quantum sit discrimen cogitamus. Nam illi ob ho-

(a) Quæ sequuntur, ab his verbis, et cessante insania avaritiæ (καὶ τῇ κατὰ χρεῖαν πτωχείᾳ), usque ad illa verba, post decem circiter versus, *magnum aliquid et grave esse opus contemptum* (πομπὴν εἶναι τὸ χρεῖαν ὑπερβαίνειν), desunt in Coislin.

(b) Quæ incipit clauduntur, desunt in Coisliniano Codice. (c) Quæ sequuntur usque ad, *effundamus ergo*, desunt in Coislin, ita ut plus quam dimidia pagina deficiat.

minum, qui ejusdem naturæ sunt, inutilem gloriam, eoque pervenerunt ut tam multa projiciant: nos autem propter Dominum nostrum, qui suppeditat ea quæ possidemus, et ineffabilia illa dona pollicetur, sæpe neque parvum quiddam inopibus erogare volumus. Et qualibus oculis videbimus Judicem, negligentes mandatum illius tam facile? Num adhortor, ut omnia vestra abjiciatis? Fruere omni prosperitate, et cum satis feceris tuo usui, quæ supervacua tibi et otiosa jacent, in necessarium usum convertito, aliisque distribue fame laborantibus, et gelu rigescentibus, et per illorum manus in tuam patriam transiite, in quam propediem tibi pergendum, ut ibi accipias. Illi enim plurimum tibi prodesse poterunt ad transvehendas illuc opes: ut quando illuc abieris, omnia invenias bene disposita, majorique illic fruaris abundantia, videns ea a transvehentibus, imo a benignitate Dei, ita multiplicata. Num laborem habet id negotii? num curam, num sollicitudinem? Ad hæc transvehenda nullo tibi opus est jumento, non custode, neque ullo alio. Nullus enim latro vel fur hac via incedit, ut nocere queat iis quæ a te illuc mittuntur: sed ea quæ reposueris in egenorum manus, illa in securum promptuarium, nempe manum Dei effundes: quæ inviolata et custodita præbebit, et cum redieris in patriam, illis redditis etiam prædicabit laudes tuas, et coronabit, ac te in latitudine constituens, securum et felicem reddet. Effundamus ergo, precor, deposita in pauperum ventres, et seminemus dum tempus est, ut opportuno tempore metamus, (a) et ne transmissa temporis opportunitate, posthac frustra nos poeniteat. Ilaccine de causa benignus Deus plura tibi largitus est, ut in tuum solius usum impendas quæ dedit, et reliqua in arculis et promptuariis recondas? Non ea de causa, sed ut, secundum apostolicam admonitionem, abundantia tua aliorum inopiam suppleat (2. Cor. 8. 14). Et tu quidem forsitan etiā plus quam opus est his frueris in deliciis, vestibus, alioque luxu, servis quoque et brutis argentum multum dividens: pauper autem nihil horum a te petit, sed tantum ut famem mitiges, ut quotidianum illi cibum, ac necessarium usum tribuas, ut vivat, et non pereat: et neque hoc facere dignaris, neque cogitas, te plerumque subito abreptum, omnia quæ collecta sunt hic relinquere, et interdum in hostes et inimicos transferri; te autem peccatis omnibus, per quæ hæc collegisti, tecum receptis hinc nigrare. Et quid tunc dicas in die illo terribili? quomodo te excusabis, qui ita negligenter salutis negotium instituiti? Propterea mihi obtempera, et cum adhuc tempus habes, opes supervacuas distribue, ut prius illic in tuam reposita habeas salutem, et pro illis perpetua bona consequaris: quæ nos omnes obtinere contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ sequuntur usque ad, *negligenter salutis negotium instituiti*, quæ circiter mediam paginam absolvunt, desunt in Coisliniano Codice.

ROMAIA XXI.

Iste est liber generationis hominum, die quo fecit Deus Adam, secundum imaginem Dei fecit illum, masculum et feminam fecit illos, et vocavit nomen eorum Adam, qua die fecit eos (Gen. 5. 1. 2).

1. Magnus et ineffabilis thesaurus, dilecti, in verbis modo lectis reconditus est. Et scio quidem, multos nominum catalogum respicientes et lectionis superficiali haerentes, putare nihil amplius in dictis, quam intra nomina esse: ego autem vos omnes obsecro, ne simpliciter ea quæ in Scripturis sacris contenta sunt transeatis. Nihil enim hic scriptum est, quod non multas sensuum habeat divitias: quandoquidem divino Spiritu afflati propheta loquuti sunt, ideo utique a Spiritu scriptæ ingentem in se continent thesaurum. Et ne mireris quod in hac nominum enumeratione multas latentesque divitias sententiarum vobis ne ostensurum pollicear. Neque enim vel syllaba, vel apiculus est in sacris Literis, in cujus profundo non sit grandis quispiam thesaurus: proinde par est nos divina gratia ductos, et Spiritu sancto illustratos eloquia divina adire. Neque opus habet divina Scriptura hominum sapientia, ut intelligatur, sed revelatione Spiritus, ut hausto inde vero sensu, magnum nobis hinc lucrum accrescat. (a) Nam si in secularibus negotiis scripta, quæ ab hominibus conficiantur, sæpe tempore corrupta, a tempore initio instrumenti notata, et ab una syllaba, multum momenti habent: multo magis hoc in Scripturis divinis a Spiritu sancto compositis invenitur, modo sobrii simus, et non temere prætergrediamur: sed intenta mente diligenter omnia consideremus, et non negligentiores simus aliis qui tanto studio in sensibilibus utuntur. Enimvero qui metalla effodiunt, non in superficie manent, sed cum profunde admodum descenderint, et auri ramenta nancisci poterint, magno labore et sedulitate ea a terra separant, postque multum istum laborem, brevem aliquam laborum inveniunt consolationem; verumtamen licet hi sciunt, se utilitatem percepturos laboribus non respondentem, sæpeque etiam post tot vigilias et labores, expectatione sua frustratos esse, neque sic desistunt, sed spe aluntur, et sensu laboris carent. Quod si illi tantum præ se ferunt studium in corruptibilibus, ineertis, et caducis, multo magis decet nos, ubi divitiæ auferri nequeunt, et thesaurus absumi non potest, et spe non aberratur, par vel majus studium adhibere, et hinc aliquo fructu percepto, desiderata assequi possimus, agnitæque ineffabili benignitate Dei, gratias agentes Domino nostro, ejus nobis favorem conciliemus, et diaboli rebus non illaqueemur. Age ergo prolatis in medium iis quæ nunc lecta sunt, diligenter singula perscrutemur: ut solita refocillati doctrina, sic domum iterum recedatis. 1. (Cap. 5). *Iste est liber generationis hominum, inquit, die quo fecit Deus Adam, secundum imaginem Dei*

(a) Plurima ex sequentibus, plus quam dimidiam paginam absolverent, desunt in Codicibus.

fecit illum; 2. masculum et feminam fecit illos, et nominavit nomen eorum Adam (a), die quo fecit illos. Attende, obsecro, prophetae hujus admirabilis sapientiam; imò sancti Spiritus doctrinam. Ab illo enim, ut sæpe dictum est, afflatus, nobis hæc omnia loquitur: et linguam quidem propheta commodavit, gratia autem Spiritus sancti per illam omnia humanum genus manifeste docet. Vide ergo quomodo ad originem sermonem reducit, et superiora iterum resumit. Quare, et qua de causa? Quia vidit eos qui tunc erant, magna præ se ferro ingrati animi signa, nec meliores fieri ex iis quæ primo parenti acciderant, sed in idem malitiæ profundum præcipitari. Nam cum is qui ex illo natus erat statim concitante invidia ad fratricidium ruisset, et ideo gravissimam poenam tulisset, sicut superius caritatem vestram docuimus: ac posteri ejus nihil ea castigatione proficiscunt, sed in majoribus se malis involvissent, sicut audivistis heri, Lamech nempe peccatum suum uxoribus enarrantem, poenamque adversus se decernentem: quia paulatim vidit lucrescere malitiam illorum quasi malum humorem per totum corpus se diffundentem, sistit malitiæ impetum, et generationes illas, quæ ex Cain usque ad Lamech, ne memoria quidem dignatur: sed quasi principium quoddam decens et luctum Adæ et Evæ demulcere volens, in quem illos injecerat fratricida, armata contra Abel dextera: sic narrationem orditur, et inquit: *Iste est liber generationis hominum, die quo fecit Deus Adam, secundum imaginem Dei fecit illum; masculum et feminam fecit illos: et nominavit nomen eorum Adam, die quo fecit illos.*

2. Considera quomodo iisdem verbis usus fuerit, quibus et initio, ut doceret nos, se generationes illas ut postea reprobatas, neque memoria post hoc dignas habere: sed ex Seth, qui nunc illis natus est, genealogiam ordiri, ut et ex hoc discas, quantam Deus humani generis rationem habeat, et quomodo illos avertet, quibus sanguinaria mens est. Nam illorum memoriam, quasi nunquam vixissent, ita silentio præterit: monstrando nobis quam grave malum sit peccatum, quod qui amplectuntur, se primum et maxime pessumant. Ecce enim illi e catalogo expunguntur, et eatenus tantum commemorantur ut infamet ipsorum malitia, et posterioribus sæculis emendationis sint occasio. At qui injuste occisus, et fraterna manu interemptus est, ex eo tempore usque in hoc nostrum, omnium decantatur ore, et neque tempus hujus memoriam exstinxit, neque illius crimen imminuit: sed et hic quotidie omnium ore prædicatur, et ipse continue infamatur.

Virtus ex ærumnis fit illustrior. Quid sit secundum imaginem Dei creari. — Vidistis quantum malitiæ daninam, et quantum virtutis roborem? et quomodo malitia, etiam si infestet et dominetur, exstinguitur tamen et aboletur: virtus autem licet infestetur, et innumera gravia sustineat, ea occasione illustrior fit

(a) vide præf. Tomi hujus, § IV.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Αὕτη ἡ βιβλος γενέσεως ἀνθρώπων, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἤρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς, καὶ ἐκωρόμασε τὸ δρομα αὐτῶν Ἀδὰμ, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν αὐτούς.

α'. Ποῦς καὶ ἄφατος ὁ θησαυρὸς, ἀγαπητοί, ἐν τοῖς πρόσφατον ἀναγνωσθεῖσι. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ πρὸς τὸν τῶν ὀνομάτων κατάλογον ἀφορῶντες, καὶ ἐξεπιπολὺς τοῖς ἀνεγνωμένοις προσέχοντες νομίζουσι μηδὲν πλὴν ἔχειν τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ἡ ἀπλῶς ὀνομάτων εἶναι προσηγορίας· ἐγὼ δὲ παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς μὴ ἀπλῶς πατρτρέχειν τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς κείμενα. Οὐδὲν γὰρ τῶν ἐνταῦθα γεγραμμένων ἐστίν, ὃ μὴ πολλὸν νοημάτων πλοῦτον ἔχει· ἐπειδὴ γὰρ Πνεύματι θεῷ ἐνηχοῦμενοι ἐξέθεντο οἱ μακάριοι προφῆται, διὰ τοῦτο ἅτε Πνεύματι γεγραμμένοι πολλὸν ἔχουσι ἐγκεκρυμμέναν θησαυρὸν. Καὶ μὴ θαυμάσῃ, εἰ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ὀνομάτων νῦν ἐπαγγέλλομαι ὅτι δεικνύει πολλὸν ἐγκεκρυμμένον πλοῦτον νοημάτων. Οὐδὲ γὰρ συλλαβὴ, οὐδὲ κεραία μία [181] ἐστὶν ἐγκειμένη παρὰ τῇ Γραφῇ, ἥ μὴ πολλὸς ἐναπόκειται θησαυρὸς· ἐν τῷ βάθει. Διὰ τοι τοῦτο προσήκει ἡμᾶς ὑπὸ τῆς ἀνωθεν χάριτος ὁδηγούμενους, καὶ τὴν παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐλλαμψὶν δεξαμένους, οὕτως ἐπιέναι τὰ θεῖα λόγια. Οὐδὲ γὰρ σοφίας ἀνθρωπίνης δεῖται ἡ θεία Γραφή πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν γεγραμμένων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, ἵνα τὸν ἀληθινὸν τῶν ἐγκειμένων καταμαθόντες· πολλὴν ἐκείθεν δεξώμεθα τὴν ὠφέλειαν. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς βιωτικοῖς πράγμασι· τὰ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων συντελούμενα γραμματεῖα πολλάκις τῷ χρόνῳ διαφθαλύντα, ὑπὸ τοῦ ἐγκειμένου χρόνου τῷ προοιμίῳ τοῦ γραμματεῖου, καὶ ἀπὸ μῖα συλλαβῆς· ἢ πολλὴν ἔσχη τὴν ἰσχύν· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν θείων Γραφῶν τῶν Πνεύματι ἁγίῳ συγκειμένων τοῦτο ἐστὶν εὐρεῖν, μόνον ἐὰν νήφωμεν, καὶ μὴ ἀπλῶς πατρτρέχωμεν, ἀλλὰ συνταίνοντες ἡμῶν τὸν λογισμὸν κατοπτρώσωμεν ἅπαντα μετὰ ἀκριθείας, καὶ μὴ χείρους γινώμεθα τῶν περὶ τὰ αἰσθητὰ τοσαύτην τὴν σπουδὴν ἐπιδεικνυμένων. Καὶ γὰρ οἱ τὴν μεταλλικὴν γῆν ἀνорυττοντες οὐ μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἵστανται, ἀλλ' ἐπειδὴν πολὺ βάθος· κατέλθωσι, καὶ καταλαβεῖν, δυνήθωσι τοῦ χρυσοῦ τὰ ψήγματα, μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ τῆς εὐτονίας τῆς γῆς χωρίζουσι, καὶ μετὰ τὸν πολλὸν ἐκείνων πόνον, βραχείαν τινα τῶν πόνων εὐρίσκουσι παρμυθίαν· καὶ ὁμοῦ· εἰδότες ὅτι ἐλάττωσι τῶν πόνων καρποῦνται τὴν ὠφέλειαν, πολλάκις δὲ καὶ μετὰ τὴν πολλὴν ἀγρυπνίαν καὶ τὸν κάμτον, καὶ τῆς προσδοκίας διήμαρτον, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀρίστανται, ἀλλὰ τῇ ἐλπίδι τραφόμενοι, τῶν πόνων αἰσθησὶν οὐ λαμβάνουσιν. Εἰ τοίνυν ἐκεῖνοι περὶ τὰ φθαρτὰ καὶ ἐπίκηρα, ἐνθα καὶ ἀδηλία πολλή, τοσαύτην ἐπιδείκνυνται τὴν σπουδὴν, πολλῶ μᾶλλον προσήκει ἡμᾶς ὅπου καὶ ὁ πλοῦτος ἀναφαίρετος, καὶ ὁ θησαυρὸς ἀδαπάνητος, καὶ διαμαρτεῖν οὐκ ἐνι, τὴν ἰσὺν καὶ πλείονα σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι, ἵνα δυνηθῶμεν ἐπιτυχεῖν τῶν σπουδαζομένων, καὶ τὴν ἐνταῦθεν ὠφέλειαν καρπευτάμενοι, καὶ καταμαθόντες τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθὸν φιλανθρωπίαν, εὐγνώμονές τε γενώμεθα περὶ τὸν ἡμέτερον Δεσπότην, καὶ τὴν ἐκείθεν εὐνοίαν ἐπισπατάμενοι, ἀχρίρωτοι καταστῶμεν ταῖς τοῦ διαβόλου παγίσιν. Φέρε οὖν τὰ πρόσφατον ἀναγνωσθέντα εἰς μέσον προθέντες, διερευνησώμεθα μετὰ ἀκριθείας ἕκαστον, ἵνα τῆς συνήθους ἀπολαύσαντες διδασκαλίας, οὕτως οἰκαδὲ ἀναχωρήσῃτε. Αὕτη ἡ βιβλος, φησὶ, γενέσεως ἀνθρώπων, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ κατ' εἰκόνα Θεοῦ

ἐποίησεν αὐτόν· ἤρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Καὶ ἐκωρόμασε τὸ δρομα αὐτῶν Ἀδὰμ, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν αὐτούς. Θέα μοι τοῦ θαυμαστοῦ τούτου προφήτου τὴν σύνεσιν· μᾶλλον δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν διδασκαλίαν. Ἐκείθεν γὰρ ἐνηχοῦμενος ἅπαντα ἡμῖν φθέγγεται, καὶ τὴν γλῶτταν μὲν οὕτως ἐδάνεισεν, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις πάντα σαφῶς διὰ τούτου τὴν ἡμετέραν διδάσκει φύσιν. Σκόπει τοίνυν πῶς εἰς ἀρχὴν τὴν λόγον ἀνήγαγε, καὶ ἀνωθεν, ὡς εἰπεῖν, πάλιν τὴν διήγησιν ποιήσασθαι [182] βούλεται. Τίνος ἕνεκεν καὶ διὰ τί; Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τοὺς ἤδη γεγονότας πολλὴν τὴν ἀγνωμοσύνην ἐπιδειξαμένους, καὶ μηδὲ τοῖς εἰς τὸν πρωτόπλαστον γεγεννημένοις σωφρονισθέντας, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὸν κρημνὸν τῆς κακίας κατενεχόντας· ὃ τε γὰρ ὑπ' αὐτοῦ τεχθεὶς εὐθέως διὰ βασκανίαν εἰς ἀδελφοκτονίαν ὥρμησε· διὸ καὶ τὴν τιμωρίαν ἐκείνην τὴν χαλεπωτάτην ἐδέξατο, καθὼς φθάσαντες ἐδιδάξαμεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· εἴτα πάλιν οἱ μετ' ἐκείνων, οὐδὲ τῇ τούτου τιμωρίᾳ σωφρονισθέντες, χεῖροισι κακοῖς· ἑαυτοὺς περιέβαλον, καθάπερ ἤκούσατε χθὲς τοῦ Δάμεχ τῆς οικίαν ἀμαρτίαν διηγουμένου ταῖς ἑαυτοῦ γυναῖξιν, καὶ κατ' ἑαυτοῦ τὸ ἐπιτίμιον ὀρίζοντος· ἐπεὶ κατὰ μικρὸν εἶδεν αὐξανομένην αὐτῶν τὴν κακίαν καθάπερ ῥέυμα πονηρὸν μέλλον κατὰ παντός διατρέχειν τοῦ σώματος, ἵστησι τῆς κακίας τὴν φορὰν, καὶ τὰς γενεὰς ταύτας· λοιπὸν τὰς ἐκ τοῦ Κάιν μέχρι τοῦ Δάμεχ γενομένας· οὐδὲ μνήμης ἀξιοῖ, ἀλλ' ὡς περ ἀρχὴν τινα ποιούμενος, καὶ τὸ πένθος τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὕας παραμυθῆσθαι βουλόμενος, ᾧ περιβαλεῖν αὐτοὺς ἐτόλμησεν ὁ ἀδελφοκτόνος, τὴν δεξιὰν ὀπλίσας κατὰ τοῦ Ἀδὰμ, οὕτως ἀρχεται τῆς διηγήσεως, καὶ φησιν· Αὕτη ἡ βιβλος γενέσεως ἀνθρώπων, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἤρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· καὶ ἐκωρόμασε τὸ δρομα αὐτῶν Ἀδὰμ, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν αὐτούς.

β'. Σκόπει πῶς τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι κέχρηται, ὡς καὶ ἐν προοιμίῳ, ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι ὡς ἀδοκίμους γενομένας τὰς γενεὰς ἐκεῖνας οὐδὲ μνήμης λοιπὸν ἀξιοῖ, ἀλλ' ἐκ τοῦ νῦν τεχθέντος, τοῦ Σὴθ λέγω, τῆς γενεολογίας ἀρχεται, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθῃς, ὅσος τῷ Θεῷ λόγος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ὅπως ἀποστρέφεται τοὺς φονικὴν ἔχοντας τὴν γνώμην. Ὡς γὰρ μηδὲ παρὰχθέντων λοιπὸν ἐκείνων εἰς τὸν βίον, οὕτως αὐτῶν τὴν γνώμην παραλιμπάνει, δεικνύς ἡμῖν, ὅσον ἐστὶ κακία χαλεπὴ, καὶ ὅτι ἑαυτοῖς τὰ μέγιστα λυμάνονται οἱ ταύτην ἀσπαζόμενοι. Ἰδοὺ γὰρ οὗτοι μὲν τοῦ καταλόγου λοιπὸν ἐξαλείφονται, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ μνήμης ἡξιώθησαν μόνον, ὥστε τὴν κακίαν αὐτῶν στηλιτεύεσθαι, καὶ ταῖς εἰς τὸ ἐξῆς γενεαῖς γενέσθαι σωφρονισμοῦ ὑπόθεσιν. Ὁ δὲ ἀδίκως ἀναιρεθείς, καὶ ὑπὸ τῆς ἀδελφικῆς χειρὸς φονευθείς, ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν ἐν τοῖς ἀπάντων ᾄσεται στόμασι, καὶ οὕτε ὁ χρόνος τούτου τὴν μνήμην ἔσβεσεν, οὕτε ἐκείνου τὴν κατηγορίαν ὑπετέμετο, ἀλλὰ καὶ οὗτος καθ' ἑκάστην ἡμέραν παρὰ πάντων ἀνακηρύττεται, καὶ ἐκεῖνος διηνεκῶς στηλιτεύεται.

Εἶδετε ὅση τῆς κακίας ἡ λύμη, καὶ ὅση τῆς ἀρετῆς ἡ ἰσχύς, καὶ ὅπως ἡ μὲν, καὶ πολεμοῦσα καὶ περιγινωμένη, σβέννυται τε καὶ ἀφανίζεται, ἡ δὲ, καὶ πολεμουμένη καὶ καὶ μυρία θεινὰ ὑπομένουσα, ταύτη μᾶλλον καὶ λαμπρότερη καὶ φαιδρότερα γίνεται; Καὶ ἐνὶ τῇ μὲν καὶ ἐξ ἐτέρων πραγμάτων ὁμοίως συμβάντων τοῦτο δεῖξαι νῦν

^a Reg. unus πλοῦτος. ^b Alii ad-lunt πολλόντες.

^c Moise. εἰς τὸν βάθος. Unus miss. εἰς βάθος.

^d Quatuor mss. τὸ δρομα αὐτοῦ.

ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης· ἀλλ' ἵνα μὴ τῆς προκειμένης ἀκολουθίας τῶς ἐκπέσωμεν, φέρε πάλιν ἐπαναλάβωμεν αὐτὰ τὰ εἰρημένα. Αὕτη ἡ βίβλος, φησὶ, γενέσθω ἀνθρώπων, [183] ἥ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδὰμ, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θήλυ ἐποίησεν αὐτούς· καὶ ἐκωνόμασε τὸ δρομα αὐτῶν Ἀδὰμ, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν αὐτούς. Ὅρα πῶς πάλιν τῆς διηγήσεως ἄνωθεν ἀρξαμένη ἡ θεία Γραφή ὑπομνήσκει ἡμᾶς, ὅσης ἤβλωται τιμῆς ὁ δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος. Ἐξ ἡμέρα, φησὶν, ἐποίησεν Ἀδὰμ, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἀντὶ τοῦ, ἀρχοντα αὐτὸν κατέστησε πάντων τῶν ὁρωμένων. Τοῦτο γάρ ἐστι· Κατ' εἰκόνα κατὰ τὴν τῆς ἀρχῆς λόγον, καὶ κατὰ τὸν τῆς δεσποτίας. Ὡστερ γὰρ ὁ τῶν ὅλων θεὸς τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν ἔχει τῶν τε ὁρατῶν, τῶν τε ἀοράτων, δημιουργὸς πάντων τυχάνων, οὕτω καὶ τὸ ζῶον τοῦτο τὸ λογικὸν δημιουργήσας, ἐβουλήθη πάντων τῶν ὁρωμένων τὴν ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν. Διὰ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῷ ἔχρισται, βουληθεὶς αὐτόν καὶ ἀθάνατον εἶναι εἰς τὸ ἐκινεῖσθαι· ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ βραθυμίας ὤλισθε, καὶ παρέβη τὴν δοθείσαν αὐτῷ ἐντολήν, οὐδὲ οὕτω τέλειον ἡ ἀπειράφῃ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος, ἀλλὰ τῆς μὲν ἀθανασίας αὐτὸν ἀπιστέρησε, θανάτῳ δὲ καταδικάσας ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς σχεδὸν ἀφῆκεν εἶναι. Εἴτα ἐπειδὴ ὁ ἐξ αὐτοῦ τεχθεὶς εἰς τοσαύτην μανίαν ἐξέκλειε, καὶ πρῶτος τὸ εἶδος τοῦ φόνου εἰσήνεγκε, καὶ τὸν βεβιασμένον ἐκείνον θάνατον κατέδειξε, καὶ πολλὴν ἐπαδείξατο τὴν ἐγνωμοσύνην ψεύδος τῷ φόνῳ συνάψας, τῇ διηγεῖσθαι τιμωρὶς σωφρονίσαι αὐτὸν ἡβουλήθη, ἵνα μὴ μόνον αὐτὸς κερδάνῃ ἐκ τῶν εἰς αὐτὸν γεγεννημένων, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα διδάσκῃ καὶ τῶν τε τοιμημένων τὸ μέγεθος, καὶ τῆς ἀτοπίας τὴν ὑπερβολήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ πολλὴν βραθυμίαν καὶ οἱ ἐκ τούτου γεγεννημένοι κατὰ μικρὸν χερσαὶν ἑαυτοὺς περιέβαλον κακοῖς, παραμυθῆσθαι, ὡς εἰπεῖν, βουλόμενος τὸν Ἀδὰμ οὐ μόνον διὰ τὴν οἰκίαν παρὰ δάσιν ἐν τοσαύτῃ τυχάνοντα κατηφαίει, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τέλημα τοῦ Καὶν, καὶ τὸ πένθος ἐκείνου τὸ ἀφόρητον, ὅπερ εἶδε τοὺς οἰκείους ὀφθαλμοῖς· οὕτε γὰρ τοῦ θανάτου ἥδισαν τὸ εἶδος, εἰ καὶ τὴν ἀπόφασιν ἐδέξαντο· καὶ δεπλοῦν αὐτῷ^β, καὶ τριπλοῦν τὸ πένθος ἐγένετο, ὅτι τε καὶ τὸν θάνατον πρῶτον εἶδον εἰσενεχθέντα εἰς τὸν βίον, καὶ βλαῖον θάνατον, καὶ ὑπὸ τοῦ παιδὸς τοιμηθέντα, καὶ εἰ; ἀδελφὸν ὁμομητρίον, καὶ ὁμοπάτριον, καὶ οὐδὲν ἡδικοχότα· βουλόμενος τοίνυν ὁ φιλόανθρωπος θεὸς ἀντίρροπον αὐτῷ τῶν λυπηρῶν τὴν παραμυθίαν εἰσαγαγεῖν, ἕτερον αὐτῷ παρέχει παῖδα τὸν Σὴθ, καὶ ἀρχοῦσαν αὐτῷ τὴν παράκλησιν ἐνεῦθεν ποιησάμενος, ἀπὸ τούτου λοιπὸν τῆς γενέσεως τὴν ἀρχὴν συνίστησι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος προφήτης οὕτως ἤρξατο λέγων· Αὕτη ἡ βίβλος γενέσθω ἀνθρώπων. Εἴτα ἐπαγγελία μνησὶν τῶν γένεσιν τῶν ἀνθρώπων διηγεῖσθαι, σκόπει οἷα κέχρηται ἀκολουθίᾳ· Ἐξῆς, φησὶν, Ἀδὰμ ἔτη διακόσια τριάκοντα, καὶ ἐγέννησεν κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ ἐκωνόμασε τὸ δρομα αὐτοῦ Σὴθ. Ἐγένοντο δὲ αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ἔτη ἑπτακόσια, καὶ ἐγέννησεν υἱοὺς [184] καὶ θυγατέρας. Καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Ἀδὰμ ἔτη ἑπτακόσια τριάκοντα, καὶ ἀπέθανεν.

γ'. Οὐ καλῶς ἔλεγον ἐν τοῖς προοιμίοις, ὅτι οὐδὲν ἔστιν εὐρεῖν ἀπλῶς καὶ εἰκὴ γεγραμμένον ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ· Ἰδοὺ γὰρ καὶ νῦν πόση τῇ ἀκριβεῖ ἐκρήσατο ὁ μακά-

ριος ὁὗτος προφήτης. Ἐγέννησεν δὲ, φησὶν, Ἀδὰμ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. καὶ ἐκωνόμασε τὸ δρομα αὐτοῦ Σὴθ· ἐπὶ δὲ τοῦ πρότερον τεχθέντος, τοῦ Καὶν λέγει, οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιστηνόμενος, ἀλλ' ἄνωθεν προμηνῶν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν κακίαν ἰρμήν· καὶ εἰκότως· οὐ γὰρ ἴσως τοὺς πατρι-
 κούς χαρακτήρας, ἀλλ' εὐθέως πρὸς τὴν κακίαν ἡτομολήσαν. Ἐνταῦθα δὲ φησὶ, Κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, τοῦτέστιν ὁμοτροπὸν τῷ γεννηθέντι, τοὺς αὐτοὺς τῆς ἀρετῆς χαρακτῆρας διασώζοντα, τὴν εἰκόνα τὴν πατρικὴν διὰ τῶν ἔργων διεικνύοντα, ἀνακαλίσσασθαι δυνάμενον διὰ τῆς οἰκίας ἀρετῆς τοῦ προλαβόντος τὸ πλημμέλημα. Οὐδὲ γὰρ περὶ σωματικῶν χαρακτήρων ἐνταῦθα ἡμῖν διαλέγεται· ἡ Γραφή λέγουσα, Κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ καταστάσεως. Ἰνα μάθωμεν, ὅτι οὗτος οὐκ ἔσται τοιοῦτος. Διὰ καὶ ἡ μήτηρ τὴν προσσηγορίαν ἐπιθεῖσα τῷ παιδί μετ' εὐχαριστίας ταύτην ἐπιτίθησι, καὶ οὐ τῇ φύσει, οὐδὲ τῷ τόκῳ λογίζεται τὸ τεχθὲν παιδίον, ἀλλὰ τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει. Ἐκείνη γὰρ καὶ τὴν φύσιν διέγειρε πρὸς τὸν τόκον, καὶ φησιν· Ἐκωνόμασε τὸ δρομα αὐτοῦ Σὴθ λέγουσα· Ἐξαρτέστης γὰρ μοι ὁ θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἀδὰμ, ὃν ἀπέκτεινε Καὶν. Ὅρα τοῦ βήματος τὴν ἀκριβείαν. Οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ μοι ὁ θεός, ἀλλ' Ἐξαρτέστης μοι. Σκόπει πῶς ἀμυδρῶς τὰ προοίμια τῆς ἀναστάσεως ἐνταῦθεν δεικνύται ἥδη διὰ τοῦ βήματος. Ὡς γὰρ ἂν εἴποι τις ἔλεγον· ἀντὶ τοῦ πεσόντος ἀνίστησθαι μοι τοῦτον. Εἰ καὶ ἐκείνῳ, φησὶν, ὑπὸ τῆς ἀδελφικῆς· δεξιᾶς εἰς τὴν γῆν κατέπιε, καὶ τοῦ θανάτου πείραν ἔλαβεν, ἀλλ' ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις ἀντὶ τοῦ πεσόντος τοῦτον ἤγειρεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδέπω καιρὸς ἦν τῆς ἀναστάσεως, οὐχὶ τὸν πεσόντα ἤγειραν, ἀλλ' ἕτερον ἀντὶ ἐκείνου· διὸ καὶ αὕτη φησιν· Ἐξαρτέστης γὰρ μοι ὁ θεός σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἀδὰμ, ὃν ἀπέκτεινε Καὶν. Εἶδες εὐγνωμοσύνην γυναικός; εἶδες φιλανθρωπίαν Δεσπότης; πῶς ταχέαν αὐτοῖς τὴν παραμυθίαν ἐπένοησε; Ταύτην μιμώμεθα ἅπαντες, καὶ τὸ πᾶν τῇ ἄνωθεν χάριτι λογιζώμεθα. Εἰ γὰρ καὶ ἡ φύσις ἐργάζεται, ἀλλ' οὐκ οἰκεία δυνάμει, ἀλλὰ τῷ προστάγματι τοῦ δημιουργήσαντος εἰκούσα· καὶ μηδέποτε ἀλγίστωσαν γυναῖκες, ἐπειδὴ μὴ τίττωσιν, ἀλλὰ γνώμην εὐχάριστον ἐπιδεικνύμεναι ἐπὶ τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν καταφευγέτωσαν, καὶ παρ' ἐκείνου αἰτείτωσαν τοῦ τῆς φύσεως Δεσπότης, καὶ μήτε τῇ συνουσίᾳ τῶν συνοικούντων, μήτε ἑτέρῳ τινὶ λογίζεσθωσαν τὴν τῶν παιδῶν γονήν, ἀλλὰ τῷ δημιουργῷ τῶν ὅλων τῷ καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντι τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, καὶ χωλεῦσαν πάλιν διορθῶσαι δυνάμεν· ἐπεὶ καὶ αὕτη τὴν τοῦ πένθους ὑπέθεσεν δοξολογία; ἀφορμὴν ἐποιήσατο, καὶ τῷ Δεσπότη [185] τὸ πᾶν λογίζεται λέγουσα, Ἐξαρτέστης μοι ὁ θεός σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἀδὰμ, ὃν ἀπέκτεινε Καὶν. Ὅρᾳ πῶς οὐ μόνον οὐκ ἔδυσχερᾶνεν, οὐδὲ ἐβδέχετο τὴν λυπηρὴν (οὐ γὰρ ἂν παρέλειπεν ἡ θεία Γραφή, εἰ γέ τι τοιοῦτον εἴρητο παρ' αὐτῆς), ἀλλὰ γενναίως ἐνεγκοῦσα τὸ συμβῆναι, ταχέας ἀξιοῦται τῆς παραμυθίας, καὶ πλεονα τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνύται, ἀνακηρύττουσα τοῦ Δεσπότη τὴν εὐεργεσίαν· Ὅρα γὰρ μεθ' ὅσης φιλοτιμίας ὁ Δεσπότης τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπιδεικνύται. Οὐ μόνον γὰρ υἱὸν ἕτερον ἔχρισται, ἀλλὰ καὶ ἐνάρετον αὐτὸν εἶσθαι ἥδη προμηνύει. Ἐγέννησεν γὰρ, φησὶ, κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Καὶ ἵνα μάθωμεν εὐθέως τοῦ τεχθέντος τὴν ἀρετὴν, ὅρα καὶ αὐτὸν πάλιν διὰ τῆς

^α Duo mss. addunt αὐτόν. ^β Savil., Morel. et quidam mss. αὐτῷ, sed mss. αὐτῶν, alicui ita legit interpretes Latini.

^γ Sic Sav. et omnes Græc. Mor. ἀπὸ τῆς ἀδελφ.

et clarior? Et liceret quidem hoc etiam ex aliis gestis quæ similiter evenerunt caritati vestræ ostendere: sed ne ab instituto nostro digrediamur, age denno quæ dicta sunt repetamus. *Iste est liber generationis hominum, die quo fecit Deus Adam, secundum imaginem Dei fecit illum; masculum et feminam fecit illos; et appellavit nomen eorum Adam, die quo fecit illos.* Vido quomodo iterum narratione ab initio repetita, divina Scriptura nobis commemorat quantum honorem a Conditor sortitus sit homo. *Die quo, inquit, fecit Adam, secundum imaginem Dei fecit illum:* hoc est principem illum constituit omnium visibilibus. Hoc enim est *Secundum imaginem*, secundum rationem domini et principatus. Nam sicut omnium Deus principatum habet super omnia tam visibilia quam invisibilia, qui omnium conditor et opifex est: sic et cum formavit rationale hoc animal, voluit omnium visibilibus præfectura insigni esse. Proinde et animæ substantiam illi largitus est, volens ipsum mortalem esse et perietum: verum ubi per desidiam excidit, et transgressus est mandatum sibi traditum, neque sic omnino ipsum aversatus est: sed pro sua misericordia immortalitatem quidem illi ademit, morte autem damnatum in eodem ferme principatu reliquit. Deinde cum is qui ex illo natus erat in tantam prorupit insulam, ut primus mortis speciem inveharet, violentam illam cadem exhiberet, ac eædi mendacium copulans, magnam improbitatem præ se ferret, diuturna castigatione emendare illum voluit, ut non solum ille lærum faceret ex iis quæ ipsi contingebant, sed et posteros doceret commissorum magnitudinem, et ingentem sceleris fœditatem. Caterum quia præ magna ignavia posteriori quoque illius paulatim in graviora mala ruabant, volens, ut ita dicam, solari Adamum, qui non solum ob suam transgressionem adeo morrebat, sed et ob flagitium Caini in luctu intolerabili versabatur, quod suis ipse oculis casum Abel vidisset: neque enim mortis speciem sciebant, tametsi lata esset sententia: undè et duplex illi ac triplex luctus aderat, quia primum viderunt mortem in vitam introductam, et violentam mortem, et a filio perpetrata, et in fratrem eodem patre eademque matre natam, qui nihil illi injuriæ intulisset: volens ergo benignus Deus parem doloribus asserre consolationem, alium illi dat filium, Seth videlicet; atque hinc ipsi data sufficienti consolatione, ab illo postea progeniei initium ducit. Propterea beatus propheta sic exorsus est, dicens: *Iste est liber generationis hominum.* Deinde, ut promisit se narraturum hominum generationem, vide qua serie utitur. 3. *Vixit Adam annis ducentis triginta, et genuit secundum speciem suam, et secundum imaginem suam; et appellavit nomen illius Seth.* 4. *Fecerunt autem ipsius anni septingenti, et genuit filius et filias.* 5. *Et facti sunt omnes dies Adam, anni nongenti triginta, et mortuus est.*

3. *Nihil frustra positum in Scriptura sacra.* — Nonne hunc dicebam in exordio sermonis, nihil esse temere et aliaque utilitate in sacra Scriptura positum? Ecce enim et nunc quanta diligentia usus est beatus ille propheta. *Genuit, inquit, Adam secundum speciem suam, et secundum*

imaginem suam, et appellavit nomen illius Seth. Cum de priore loqueretur filio, Cain dico, nihil tale significavit nimirum jam antea indicans illius in malum proclivitatem; et merito: non enim servavit paternos mores, sed protinus ad malitiam confugit. Ille autem inquit, *Secundum speciem et secundum imaginem suam*, hoc est, eorundem morum, quibus ille qui genuerat, et qui servaret eosdem virtutis characteres, qui paternam imaginem operibus exprimeret, et qui sua virtute prioris peccatum reparare possit. Neque enim de corporalibus lineamentis et characteribus Scriptura nobis disserens, dicit: *Secundum speciem suam, et secundum imaginem suam*: sed de statu animæ, ut discamus hunc non talem esse futurum. Ideo et mater nomen filio imponens, cum gratiarum actione hoc nomen indidit: et neque naturæ, neque partui adscribit natum puerum, sed Dei virtuti. Illa enim naturam fecundavit ad partum, et ait: *Cognominavit nomen illius Seth, dicens: Excitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain* (Gen. 4. 25). Vide verbi diligentiam. Non dixit: Dedit mihi Deus: sed, *Excitavit mihi.* Attende quomodo obscure nobis hoc verbo resurrectionis exordia hic ostendit. Ita enim loquebatur ac si quis diceret: Pro eo qui cecidit, excitavit mihi hunc. Quamquam ille, inquit, in terram dextra fratris percussus cecidit, et mortis periculum fecit, tamen Dei virtus pro cæso hunc mihi suscitavit. Sed quia nondum tempus erat resurrectionis, non mortuum suscitavit, sed alium pro illo: quamobrem et ipse dixit: *Suscitavit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.* Vidisti gratum mulieris animum? vidisti benignitatem Domini? quomodo acceleratam illis consolationem excoxitavit. Hanc imitemur omnes, et totum supernæ gratiæ tributum. Nam licet natura operetur, non tamen sua virtute, sed præcepto illius, qui ipsam fecit, obediens operatur. Et nunquam doleant mulieres quando non pariunt, sed gratum animum præ se ferentes, ad naturæ Opificem confugiant; et ab illo petant, qui naturæ Dominus est; et neque conjugum congressui, neque alteri cuiquam rei filiorum imputent generationem, sed Conditori omnium, qui ex nihilo naturam nostram produxit ut esset, et claudicantem corrigere potest: quandoquidem et ista ex occasione luctus Deo gloriam referendi sumpt argumentum, et Dominus totum tribuit, dicens: *Excitavit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.* Vides quomodo non solum non gravatim tulit, neque triste aliquid loquuta est (non enim præternisisset divina Scriptura, siquidem tale quiddam ab illa dictum fuisset), verum generose ferens quod acciderat, consolatione statim dignatur, et majora grati animi dat signa, Domini beneficium prædicans? Vide enim quam benigne Dominus quæ suarum sunt partium exsequatur. Non modo enim alium dat illi filium, sed et virtute præditum fore antea significat. *Genuit enim, inquit, secundum speciem suam, et secundum imaginem suam.* Et ut statim discamus nati virtutem, vide quia et ipse statim per appellationem filii sui suæ mentis pietatem osten-

dat. *Et Setho, inquit, natus est filius, et appellavit nomen illius Enos. Hic speravit invocare nomen Domini Dei (Gen. 4. 26).* Vidisti appellationem diademate clariorem, purpura splendidiorem? Quid fuerit illo beatius qui invocatione Dei ornatur, idque pro nomine possidet?

Nominum impositio recens natis. Nomina sanctorum filiis imponenda. — Vides id quod ab initio dicebam, et in parvis appellationibus magnas sententiarum divitias reconditas esse? Non solum enim hic parentum monstratur pietas, sed et magna erga liberos diligentia; et quomodo statim et a principio erudiebant puerulos qui ipsis nascebantur, admonentes per appellationes, quas illis imposuerant, ut virtutem exercebant: non sicut nunc fortuito et ut primum succurrerit nomina sunt. Nomine, inquit, avi vel proavi vocetur puer: at prisci non ita, sed omnem operam adhibebant, ut talia natis imponerent nomina, quæ non solum illos qui nomina sortiebantur in virtutem adducerent, sed et alios omnes, etiam qui sequentibus sæculis futuri erant, omnimodæ philosophiæ doctrina essent. Id quod sciemus, si sermo aliquanto amplius processerit. Igitur nos neque quævis nomina pueris indamus, neque avorum et proavorum et eorum qui genere clari fuerunt, nomina tribuamus, sed sanctorum virorum, qui virtutibus fulserunt, plurimaque apud Deum fiducia valuerunt (a). Imo neque horum nominibus fidant vel parentes, vel pueri quibus talia nomina contingunt. Nihil enim prodest alicui vocabulum virtute vacuum, sed habenda est salutis expectatio in virtutis operatione: et neque in appellatione sublime sapere, neque in cognitione sanctorum virorum, neque in aliquo alio, sed in fiducia propriorum operum: imo neque in illis multum de se sentire, sed tunc magis humilem et modestum esse oportet, cum magnas virtutum divitias congerere possumus: sic enim et ipsi collectas divitias tuto custodiemus, et benevolentiam Dei nobis conciliabimus. Enimvero propter hoc et Christus discipulis suis dicebat: *Cum omnia feceritis, dicite, Inutiles servi sumus (Luc. 17. 10):* in omnibus eorum confidentiam reprimens, et ad modestiam eos revocans, ut bonis operibus non extollerantur, sed scient maximam virtutum esse in bonis operibus modeste et humiliter se habere.

4. Porro ad contextum sermonis redeamus, et videamus eos qui postea nati sunt. Probabile est enim, nos paulatim procedendo majores inventuros esse thesauros et immensas divitias. 9. *Et vixit Enos, hic Sethi filius, annos centum nonaginta, et genuit Cainam,*

(a) Quod hic ait Chrysostomus, nomina sanctorum esse filiis imponenda, factum deprehenditur supra Tomo II in Encomio S. Melitii. Locum huic illustrando loco opportunum hic afferimus. Sic ergo legitur paulo post initium homilise Eucomialis: *Nam cum enim a principio in civitatem ingressum excepissetis, unusquisque filium suum ejus nomine appellabat, per appellationem existimans unusquisque se in domum suam sanctum introducere, missisque patribus, avis, et proavis, matres beati Meletii nomen imponebant liberis, quos pepererant. Naturam enim vincebat amor pietatis, et deinceps qui nascebantur, non naturali solum benevolentia, sed etiam affectu erga illam appellationem, erant cari parentibus. Ipsum enim nomen et ornamentum cognitionis, et ordium salutis, et ita vocatis salutem, et amoris solatium esse existimabant.*

12. *et Cainam genuit Malaleel, 15. et Malaleel genuit Jared, 18. et Jared genuit Enoch. 21. Et vixit Enoch annis centum sexaginta quinque, et genuit Mathusala. 22. Placuit autem Enoch Deo. Et vixit Enoch, postquam genuit Mathusala, annis ducentis, et genuit filios et filias. 23. Et fuerunt dies Enoch trecenti sexaginta quinque. 24. Et placuit Enoch Deo, et non inventus est, quia transtulit illum Deus.* Num bene dicebam, nos procedendo magnum thesaurum in illis nominibus inventuros esse? Animadvertite enim, obsecro, hic, dilecte, et justi virtutem et boni Dei ingentem benignitatem, et Scripturæ diligentiam. *Et vixit Enoch annis centum sexaginta quinque, et genuit Mathusala. Et placuit Enoch Deo, postquam genuit Mathusala.*

Nuptiæ non in causa sunt quominus homines Deo placeant. — Audiant viri et mulieres, et discant justi virtutem, nec putent nuptias in causa esse quominus quis Deo placeat. Nam hiccirco divina Scriptura semel et iterum id significavit dicens: *Genuit Mathusala, et tunc placuit.* Et idem ingeminat ac repetit, dicens: *Et placuit postquam genuit:* ut ne quis arbitretur obstaculum virtuti esse conjugium. Quia si sobrii sumus, neque educatio, neque conjugium, neque aliud quid nobis oberit, quominus placeamus Deo. Ecce enim et hic ejusdem naturæ erat, cujus et nos sumus: et neque lex tradita erat, neque Scripturæ docebant, neque aliud quidquam ad sapientiæ philosophiæque studium deducebat. Ex se, et ex voluntate ipsius profectum est quod Deo placeret, ita ut usque hodie vivat nondum mortem expertus. Nam si nuptiæ, dilecti, vel puerorum educatio, impedimentum forent in virtutum itinere, nequaquam in hanc nostram vitam nuptias introduxisset universorum Creator, ut ne in rebus præcipuis et maxime necessariis nos laderet. Sed quia non solum nihil nobis obstat ad philosophandum secundum Deum, si voluerimus esse sobrii, sed et magnam afferunt consolationem, dum comprimunt insanam naturæ impetum, nec turbari quasi mare sinunt, sed efficiunt ut scapha feliciter in portum appellat, ideo consolationem hanc humano generi tribuit. Quod quam verum sit, ostendit justus ille. Quia postquam, inquit, genuit Mathusala, placuit Deo Enoch, neque parvo annorum numero in virtutum exercitio perseveravit, sed vixit, inquit, annis ducentis. Et quia post transgressionem Adæ inventus est homo qui ad virtutum cultum ascenderet, et primi parentis peccatum revocaret, ob eam quam apud Deum habebat gratiam, video boni Dei excellentem clementiam. Nam quis invenit aliquem qui potuit peccatum Adæ revocare: monstrando re ipsa quia non volens mortem humano generi inferre propter mandati transgressionem, eum qui mandatum acceperat condemnaverit, hunc viventem transfert. *Et placuit, inquit, Enoch Deo, et non inventus est, eo quod transtulit illum Deus.* Vides sapientiam Domini? Viventem transtulit, non immortalitatem largitus est, ne peccandi metum enervaret, sed timorem in humano genere vigentem reliquit. Propter hoc iterum obscure, ut ita dicam, et latent

προσηγορίας τοῦ ὕπ' αὐτοῦ τεχθέντος· δεικνύοντα τὸ φιλόδοτον αὐτοῦ τῆς γνώμης. Καὶ τῷ Σὴθ φησὶν, ἐγένετο υἱός, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐνῶς. Οὗτος ἡλιπύσεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Εἶδες προσηγορίαν διαδήματος λαμπροτέραν, ἀλουργίδος φαιδρότεραν; Τί γὰρ ἂν εἴη μακαριστότερον τοῦ τοιοῦτου τοῦ τῇ ἐπικλήσει τοῦ Θεοῦ καλλωπιζομένου, καὶ τοῦτο ἀντὶ ὀνόματος κακτημένου;

Ὁρξ πῶς, ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἔλεγον, καὶ ἐν αὐταῖς ψιλαῖς ταῖς προσηγορίαις πολὺς ἐναπόκειται πλοῦτος νοημάτων; Οὐ μόνον γὰρ τῶν γονέων ἐντεῦθεν δεικνύται τὸ φιλόδοτον· ἀλλὰ καὶ ἡ πολλὴ περὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν ἐπιμέλεια· καὶ ὅπως ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπαίδευσεν τὰ τιχτόμενα παιδία διὰ τῆς προσηγορίας, ἣν αὐτοῖς ἐπέτιθεσαν, τῆς ἀρετῆς ἀντέχεσθαι, καὶ οὐ καθάπερ οἱ νῦν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὰς προσηγορίας ποιοῦνται. Εἰς τὸ ὄνομα, φησί, τοῦ πάππου, καὶ τοῦ ἐπιπάππου καλεῖσθαι τὸ παιδίον· ἀλλ' οἱ παλαιοὶ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πᾶσαν σπουδὴν ἐπιποινοῦν τοιαύτας προσηγορίας ἐπιτιθεῖναι τοῖς τιχτομένοις, αἱ μὴ μόνον αὐτοὺς τοὺς τὴν προσηγορίαν δεχόμενους εἰς ἀρετὴν ἐνήγον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι καὶ ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς διδασκαλίᾳ φιλοσοφίας ἁπάτης ἐγίνοντο. Καὶ τοῦτο εἰσόμεθα κατὰ μικρὸν προϊόντος τοῦ λόγου. Μὴ τοῖνον μὲν δὲ ἡμεῖς τὰς τυχοῦσας προσηγορίας ἐπιτιθώμεν αὐτοῖς παισίν, μὴ δὲ τῶν πάππων, καὶ τῶν ἐπιπάππων, καὶ τῶν πρὸς γένος διαφερόντων τὰς ὀνομασίας αὐτοῖς χαρίζομεθα, ἀλλὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τῶν ἀρετῇ διαλαμπάντων, τῶν πολλὴν παρῆρσιαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐσχχότων· μάλλον δὲ μὴδὲ ταῖς τοῦτων προσηγορίαις ἀπλῶς ὀθρβεῖν τωσαν μῆτε οἱ γονεῖς, μῆτε οἱ παῖδες, οἱ τὰς προσηγορίας δεχόμενοι. Οὐδὲ γὰρ ὀνίησι τὴν προσηγορίαν ἀρετῆς; ἔρημος οὖσα, ἀλλὰ δεῖ ἐν τῇ κατορθώσει τῆς ἀρετῆς τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχειν, καὶ μῆτε ἐπὶ προσηγορίᾳ μέγα φρονεῖν μῆτε ἐπὶ συγγενείᾳ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν, μῆτε ἐπ' ἄλλῳ μηδὲν· ἀλλ' ἐπὶ τῇ τῶν οικειῶν ἔργων παρῆρσι· [186] μάλλον δὲ μὴδὲ ἐπὶ ταύτῃ μέγα φρονεῖν, ἀλλὰ τότε μάλλον κατεστᾶσθαι καὶ μετριάξαι, ὅταν πολλὸν τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς συναγαγῇ δυνήθωμεν· οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ μετὰ ἀσφαλείας τὸν συλλεγόμενον πλοῦτον συνάξομεν, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν ἐπισποσόμεθα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς, "Ὅταν πάντα ποιήσετε, λέγετε, ὅτι ἀρχεῖοι δοῦλοι ἔσμεν· πανταχοῦ καταστέλλων αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ πείθων μὲν μετριοφρονεῖν, καὶ μὴ ἐπαίρεισθαι ἐπὶ κατορθώμασιν, ἀλλ' εἰδέναι ὡς ἡ μεγίστη ἀρετὴ αὕτη μάλιστα πάντων ἐστὶ τὸ ἐν κατορθώμασιν ὄντα τινὰ μετριάξαι.

δ'. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν πάλιν ἐπανέλωμεν τοῦ λόγου, καὶ ἴδωμεν τοὺς ἐξῆς τεχθέντας. Εἰκὸς γὰρ κατὰ μικρὸν προϊόντας μέλζονα θησαυρὸν εὐρεῖν, καὶ πολλὸν καὶ ἄφατον πλοῦτον. Καὶ ἔζησε, φησὶν, Ἐνῶς, οὗτος ὁ τοῦ Σὴθ υἱός, ἔτη ἑκατὸν ἐνενήκοντα, καὶ ἐγέννησε τὸν Καϊνᾶν, καὶ Καϊνᾶν ἐγέννησε τὸν Μαλελεὴλ, καὶ Μαλελεὴλ ἐγέννησε τὸν Ἰαρεδ, καὶ Ἰαρεδ ἐγέννησε τὸν Ἐνῶχ. Καὶ ἔζησεν Ἐνῶχ ἔτη ἑκατὸν ἐξήκοντα πέντε, καὶ ἐγέννησε τὸν Μαθουσάλα. Εὐνέστησε δὲ, φησί, τῷ Θεῷ Ἐνῶχ, καὶ ἔζησεν Ἐνῶχ μετὰ τὸ γεννηθῆαι αὐτὸν τὸν Μαθουσάλα ἔτη διακόσια, καὶ ἐγέννησεν υἱὸς καὶ θυγατέρας, καὶ ἐγένοντο αἱ ἡμέραι Ἐνῶχ ἔτη τριακῆςία ἐξήκοντα πέντε. Καὶ εὐνέστησεν Ἐνῶχ τῷ Θεῷ, καὶ οὐχ εὐρίσκετο, εἰς τὴν μετέθεκεν αὐτὸν ὁ Θεός. Οὐ κελῶς ἔλεγον, ὅτι

προϊόντες πολλὸν καὶ ἄφατον εὐρήτομεν πλοῦτον πνευματικὸν ἐν τοῖς ὀνόμασιν; Ἐνῶς γὰρ μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητὲ, καὶ τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλάνθρωπίαν, καὶ τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκρίβειαν. Ἐζήσε, φησὶν, Ἐνῶχ ἔτη ἑκατὸν ἐξήκοντα πέντε, καὶ ἐγέννησε τὸν Μαθουσάλα, καὶ εὐνέστησε, φησὶν, Ἐνῶχ τῷ Θεῷ μετὰ τὸ γεννηθῆαι αὐτὸν τὸν Μαθουσάλα.

Ἀκουέτωσαν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ παιδεύσθωσαν τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ μὴ νομιζέτωσαν τὸν γάμον κώλυμα εἶναι πρὸς τὴν εὐαρέστησιν τὴν πρὸς τὸν Θεόν. Διὰ γὰρ τοῦτο κατ' ἅπας καὶ δευτερον ἐπιστημῆναι λέγουσα ἡ θεία Γραφή, ὅτι ἐγέννησε τὸν Μαθουσάλα, καὶ τότε εὐνέστησε, καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἐδιπλασίασε λέγουσα, Καὶ εὐνέστησε μετὰ τὸ γεννηθῆαι αὐτὸν, ἵνα μὴ τις νομίσῃ ἐμποδίζεσθαι πρὸς τὴν ταύτης κατόρθωσιν. Ἐὰν γὰρ νήψωμεν, οὔτε γάμος, οὔτε ἀνατροφή, οὔτε ἑτερόν τι ἐμποδίσαι ἡμῖν δυνήσεται εἰς τὴν εὐαρέστησιν τὴν πρὸς τὸν Θεόν. Ἴδου γὰρ καὶ οὗτος τῆς αὐτῆς ἡμῖν φύσεως τυγχάνων, καὶ οὔτε νόμου δοθέντος, οὔτε Γραφῶν κειμένων τῶν διδασκουσῶν, οὔτε ἑτέρου τινος εἰς φιλοσοφίαν ἐνάγοντος, οἰκοῦεν καὶ ἀπὸ προαιρέσεως τοσαύτην ἐπεδείξατο τὴν εὐαρέστησιν, ὡς μέχρι τῆς σήμερον διαρκέσαι, καὶ μὴδέπω καὶ νῦν πείραν θανάτου λαβεῖν. Εἰ γὰρ ὁ γάμος, ἀγαπητὲ, καὶ ἡ παιδοτροπία κώλυμα ἡμελλε γίνεσθαι πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδόν, οὐκ εἰσίνεγχε γάμον εἰς τὸν βίον τὸν ἡμέτερον ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, ἵνα μὴ ἐν τοῖς καιρίοις καὶ σφόδρα ἀναγκαῖστοις ἡμεῖς λυμῆνται. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ μόνον οὐδὲν ἡμῖν ἐμποδίζει πρὸς τὴν κατὰ Θεὸν φιλοσοφίαν, ἐὰν βουλώμεθα [187] νήψαι, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἡμῖν εἰσάγει τὴν παραμυθίαν μαινομένην τὴν φύσιν καταστέλλουσα, καὶ οὐκ ἀφαισά πελάγιον σαλεύειν, ἀλλὰ διηγεκῶς ἐν λιμένι τὸ σκάφος ὁρμῇ παρασκευάζουσα, διὰ τοῦτο τὴν ἐντεῦθεν παραμυθίαν ἐχαρίσατο τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει. Ὅτι γὰρ ἀληθῆ τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα, δεικνυσὶν ὁ δίκαιος οὗτος. Μετὰ γὰρ τὸ γεννηθῆαι, φησὶ, τὸν Μαθουσάλα, εὐνέστησεν Ἐνῶχ τῷ Θεῷ, καὶ οὐ βραχύν τινα ἀριθμὸν διήρκεσε τὴν ἀρετὴν μετῶν, ἀλλὰ, φησὶ, διακόσια ἔτη. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὴν τοῦ πρωτοπλάστου παρῆρσιν εὐρίθη ἄνθρωπος πρὸς αὐτὴν τὴν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς ἀνίων, καὶ τὴν τοῦ προπάτορος ἀμαρτίαν ἀνακαλούμενος διὰ τῆς οἰκείας εὐαρεσθήσεως, ὅρα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλάνθρωπίαν. Ἐπειδὴ εὐρε δυνήθέντα ἀνακαλέσασθαι τὸ ἀμάρτημα τοῦ Ἀδὰμ, δεικνύς δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐ βουλόμενος τὸν θάνατον ἐπαγαγεῖν τῷ γένει τῷ ἡμετέρῳ διὰ τὴν τῆς ἐντολῆς παράδοσιν τοῦτον κατεδίκασε, τὸν τὴν ἐντολὴν δεξιόμενον, τοῦτον ζῶντα μεθίστησι. Καὶ εὐνέστησε, φησὶν, Ἐνῶχ τῷ Θεῷ, καὶ οὐχ εὐρίσκετο, διότι μετέθεκεν αὐτὸν ὁ Θεός. Ὁρξ σοφίαν Δεσπότης; Μετέθεκε ζῶντα, οὐχ ἀθανασίαν ἐχαρίσατο, ἵνα μὴ ἐκλύσῃ τοῦ πλημμελήματος τὸν φόβον, ἀλλ' ἀφίκεν ἀκμάζειν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει. Διὰ τοῦτο πάλιν ἀμυδρῶς, ὡς εἶπε, καὶ λανθανόντως ἀνακαλέσασθαι βούλεται τὴν

* Septem mss. ἐπιτιθεμεν, male.

† Αἱ τοὶ συνάγωμεν... ἐπισποσόμεθα.

* Hinc et duo sequentia participle in feminino genere exhibent omnes mss.; ad παιδοτροπίαν πενιπὴ singulari referuntur.

ἀποφασιν, ἣν κατὰ τοῦ Ἀδάμ ἐξήνεγκε. Ἀλλ' οὐ ποιεῖ αὐτὸ φανερόν, ἵνα ὁ φόβος ἀπὲρ σωφρονισμοῦ γένηται διὰ τοῦτο εὐαρεστήσαντα τὸν Ἐνὸχ μετέθηκεν. Εἰ δέ τις βούλοιο περιεργάζεσθαι, καὶ λέγειν, καὶ ποῦ αὐτὸν μετέθηκε; καὶ εἰ μέχρι τοῦ παρόντος διήρκεσε; μανθανέτω μὴ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους κατακολουθεῖν, καὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ πολυπραγμονεῖν, ἀλλὰ πιστεύειν τοῖς λεγόμενοις. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀποφαίνεται τι, οὐ δεῖ ἀντιδιδάσκειν τοῖς ῥηθεῖσιν, ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λεγόμενα ἀξιοπιστότερα ἡγεῖσθαι, καὶ μὴ φαίνεται τῶν ὑπὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς κειμένων τοῖς ἡμετέροις. Ὅτι γὰρ μετέθηκεν αὐτὸν εἶπεν ἡ θεία Γραφή, καὶ οἱ ζῶντες μετέθηκε, καὶ παῖραν μὴ λαβόντες θανάτου, ἀλλὰ διὰ τῆς οικείας εὐαρεστήσεως ἀνώτερον γεγονότα τῆς ἐξενεχθείσης ἀποφάσεως κατὰ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Ποῦ δὲ αὐτὸν μετέθηκεν, καὶ ὅπως νῦν διδάξει τοῦτο οὐ προέβλεπον.

ε'. Εἰδὲς ἀγαθότητα Δεσπότη, πῶς εὐρὺν ἄνδρα τὴν ἀρετὴν καταρθώκοτα, οὐκ ἀπιστέρησεν αὐτὸν τῆς ἀξίας, ἣν τῷ πρωτοπλάστῳ ἐχαρίσατο πρὸ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι κακίῃ, εἰ μὴ τὴν ἀπάτην προετίμησε τῆς δοθείσης ἐντολῆς, τῶν αὐτῶν ἂν ἤξιωτο ἢ καὶ μεζόνων; Καὶ ἔκρινε, φησί, Μαθουσάλα ἐτη ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἐπτά, καὶ ἐγέννησε τὸν Ἀδάμ· καὶ ἔκρινε Ἀδάμ ἐτη ἑκατὸν ὀγδοήκοντα, καὶ ἐγέννησεν υἱὸν, καὶ ἐκωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νῶε. λέγων· Ὁὗτος δὴ ἀνακαύσει· ἡμᾶς ἀπὸ τῶν [188] ἔργων ἡμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν λυπηρῶν τῶν χειρῶν ἡμῶν, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς, ἧς καταρράσατο Κύριος ὁ Θεός. Ὅρα πάλιν διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ νῦν τιχθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀδάμ μυστηρίων τὸ μέγεθος, καὶ προβόησις; ὑπερβόλην, καὶ φιανθρώπιαν ἀφαιρῶν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ τῇ οικείᾳ προγνώσει τὰ μέλλοντα προείρα, ἰδὼν τὴν κακίαν τῶν ἀνθρώπων ἀξιοκρίτως, προλέγει διὰ τῆς τοῦ παιδὸς προσηγορίας τὰ μέλλοντα καταλέγεσθαι κακὰ ἅπαν τὰ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἵνα καὶ τῷ φόβῳ σωφρονισθέντες ἀποσχωνται τῆς κακίας, ἔλυνται δὲ τὴν ἀρετῇ. Καὶ ὅρα μακροθυμίαν Δεσπότη, πρὸ πόσου χρόνου τὴν προβόησιν γενέσθαι ποιεῖ, ἵνα καὶ τὴν οικίαν ἐπιδείξῃται φιανθρώπιαν, καὶ πίστης ἀπολογίας ἀποστέρησιν τοὺς τὴν τιμωρίαν μέλλοντας δέχεσθαι.

Ἀλλ' ἴσως ἂν τις εἴποι καὶ πόθεν τῷ Ἀδάμ τὸ τοσοῦτον μέγεθος τῆς προβόησεως; μὴ γὰρ μένεται ἡ Γραφή, ὅτι ἐνάρτεός τις ἦν καὶ θαυμαστός; Μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητέ· σοφὸς γὰρ ὢν καὶ εὐμήχανος ὁ Δεσπότης, καὶ δι' ἀνσίτων πολλάκις θυγχευεῖ προλέγεσθαι θαυμαστὰ καὶ μεγάλα πράγματα, καὶ οὐκ ἐν τῇ Παλαιᾷ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Καινῇ. Ἄκουε γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ περὶ τοῦ Κατάρτα τοῦ τῶν ἰουδαίων ἀρχιερέως λέγοντος· Τοῦτο δὲ ἀπ' αὐτοῦ οὐκ εἶπεν, ἀλλ' ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐναντιοῦ ἐκείνου, προεζήτευσεν. οἱ ἡμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν, οὐκ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ ἔθνη τὰ ἐσχαριζόμενα συναγάγῃ εἰς ἐν. Εὐρήσεις τοιοῦτόν τι πάλιν καὶ ἐπὶ τοῦ Βαλαὰμ γινόμενον. Κληθεὶς γὰρ ὥστε καταράσασθαι τὸν λαόν, οὐ μόνον οὐ καταρράσατο, ἀλλὰ καὶ προεφήτευσεν μέγαρα καὶ θαυμαστὰ πράγματα, οὐ περὶ τοῦ λαοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας. Μὴ τοίνυν ἐντίξω, εἰ καὶ νῦν ὁ Ἀδάμ προσηγορίαν ἐπιθεὶς τῷ πατρὶ τοιούτην ἐπιτεθῇσιν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ λόγισαι τὸ πᾶν τῷ διὰ τῆς εὐμηχανοῦ αὐτοῦ σοφίας πάντα οἰκο-

νομοῦντι. Καὶ ἐκάλισε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νῶε· ἔρμηνεύεται γὰρ αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἀνάπαυσις. Τὴν οὖν πανωλεθρίαν ἐκαίην, τὴν μετὰ τοσοῦτων ἐτῶν ἀριθμὸν συμπήσεσθαι μέλλουσιν, ἀνάπαυσιν καλεῖ· καθάπερ καὶ Ἰωὴ φησι· Ὁδύατος ἀνδρὶ ἀνάπαυσις. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν καὶ σφόδρα μέγαν ἔχει τὸν κάματον ἡ κακία, τὴν ταύτης ἀποχὴν καὶ τὴν ἀναίρεσιν, ἣν διὰ τοῦ κλυδωνοῦ ἐκείνου ἐμελλον ὑφίστασθαι, ἀνάπαυσιν καλεῖ. Καὶ ἐκάλισε, φησί, τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νῶε. Εἴτα ἔρμηνεύων ἡμῖν τοῦ ὀνόματος τὴν προσηγορίαν φησὶ· Ὁὗτος δὲ ἀνακαύσει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἔργων ἡμῶν· ἀπὸ τῆς κακίας, φησὶν, ἀποστήσει· Καὶ ἀπὸ τῶν λυπηρῶν τῶν χειρῶν ἡμῶν· καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἀπὸ τῶν πρῶξεων, φησὶ, τῶν πονηρῶν. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ αἱ χεῖρες ἐλυποῦντο, οὕτω τοῦτο φησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῆς τούτων ἐργασίας καὶ τῆς πονηρίας πρῶξεως τὰ τῆς λύπης αὐτοῖς ἡδύετο. Καὶ ἀπὸ τῆς γῆς, ἧς καταρράσατο Κύριος ὁ Θεός. Ἐλευθερώσει ἡμᾶς πάντων, φησὶ, τῶν ἐπαισιμένων κακῶν, καὶ τοῦ περὶ τὴν γῆν πονεῖσθαι καὶ ταλαιπωρεῖσθαι τὴν κατάραν [189] διεξιμένην διὰ τὴν τοῦ πρωτοπλάστου παραβάσιν. Ἐνδοεῖ γὰρ μοι λοιπὸν, ἀγαπητέ, πῶς τὸ παιδίον τοῦτο κατὰ μικρὸν ἀξιοκρίτως διὰ σκαλίας ὑπόθεσις ἅπασιν τοῖς ὁρώσιν ἐγίνετο. Μόνον γὰρ τις ἐκονόμασε τοῦ πατρὸς τὴν προσηγορίαν, καὶ εὐθὺς ἡ ἔρμηνεία τῆς προσηγορίας ἐδίδασκε τῶν μελλόντων συμφορῶν αὐτοῦ. Εἰ μὲν γὰρ τις ἀπλῶς εἶπεν ἐνηχηθεὶς, ὅτι τὸδε ἔσται, καὶ λήθῃ παραβολῇ τὸ ῥηθὲν, καὶ οὐκ ἂν πάντες ἐγίνωσκον τῆς τιμωρίας τὸ ἀφόρητον· καὶ ἔτι οὕτως ὅσοις ἀπάντων ὀφθαλμοῖς σπερφόμενος, εὐκαίρως, ἀκαίρως ὑπόμνησις ἐγίνετο τῆς τοῦ Θεοῦ ἀνακατήσεως. Καὶ ἵνα μάθωμεν ἀκριβῶς ἐπὶ πόσον χρόνον διήρκεσεν ὁ υἱὸς διὰ τῆς προσηγορίας τῆς αὐτοῦ πᾶσι παραινῶν ἀποστήναι μὲν τῆς κακίας, ἐλθεῖν δὲ τὴν ἀρετῇ, καὶ διαφυγεῖν τὴν τοσαύτην ἀγανάκτησιν, φησὶ· Καὶ ἦν Νῶε ἐτῶν πεντακισίων, καὶ ἐγέννησε Νῶε τρεῖς υἱούς. Ὅρα πάλιν ἄλλον δίκαιον μετὰ γυναῖκα καὶ τέκνων, πολλὴν τὴν περὶ τὸν Θεὸν εὐαρίστητον καταρθώκοτα, καὶ ἀπαντασίας ἅπασιν τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν ἐλόμενος, καὶ οὐδὲν οὔτε ὑπὸ τοῦ γάμου, οὔτε ὑπὸ τῆς παιδοτροφίας κωλυθέντα. Τέως δὲ ἀναγκαῖον ἐκπλαγεῖναι τοῦ Θεοῦ τὴν ἔσσητον μακροθυμίαν, καὶ τῶν ὅτε ἀνθρώπων τὴν ἀγνομοσύνην τὴν ὑπερβάλλουσιν. Ἰδοὺ γὰρ πεντακίσια ἐτη τέω; διήρκεσεν ὁ δίκαιος οὗτος βιών, καὶ διαμαρτυρόμενος διὰ τῆς αὐτοῦ προσηγορίας τὸ μέλλον ἔσεσθαι κλυδωνίον κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διὰ τὴν τῆς κακίας ἐπίτασιν καὶ οὐδὲ οὕτως ἀποστήναι τῆς κακίας ἡβουλήθησαν. Ἀλλ' ὁ φιανθρώπος Θεὸς οὐδὲ μετὰ τὴν τοσαύτην προβόησιν, οὐδὲ μετὰ τὸν τοσοῦτον ἀριθμὸν ἐτῶν τὴν τιμωρίαν ἐπάγει, ἀλλὰ πάλιν ἀξίων αὐτοῦ τὴν μακροθυμίαν, καὶ ἔτερον οὐκ ὀλίγων ἐτῶν ἀριθμὸν προστεθῇ τῇ οικείᾳ ἀνεξικακίᾳ. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο παρήγαγε τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ὥστε τιμωρησασθαι, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν, ὥστε τῶν μυρίων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν δωρήσασθαι. Διὰ τοῦτο ὁρᾷ αὐτὸν πανταχοῦ μέλλοντα, καὶ ἀναβαλλόμενον ἐν ταῖς τιμωρίαις. Ἀλλ' ἵνα μὴ τῷ πλήθει τῶν λεγομένων καταχῶσμεν ὅμων τὴν μνήμην, μέχρι τοῦτο στήσαντες τὸν λόγον εἰς τὴν ἐπιούσαν τὰ λειπόμενα ταμευόμεθα.

ς'. Ταῦτα δὲ μὴ ἀπλῶς ἀκούωμεν, ἀγαπητοί, ἀλλὰ παιδευόμεθα τῆς ἀρετῆς ἐπιμαλεῖσθαι, καὶ τὴν περὶ τὸν Θεὸν εὐαρίστησιν περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, καὶ μήτε οικίας προστάσιν, μήτε γυναικὸς φρονεῖν, μήτε παι-

ε' Ἦκε, οὕτω τοῦτο φησιν, e Savil. accesserunt. Eoir.

d Hæc transposita leguntur apud Savillum et durs codices mss., ita ut cum sequentibus Pauli ad Timotheum et Hieronimis locis ante epilogum ponantur.

* Bibl. et Savil. οὕτως ἀνακαύσει. b Sic Savil. et mss. cl. omittit ὡς τὰ

revocare vult sententiam quam contra Adam protulit; sed manifestum hoc non facit, ut timor illius emendationi serviat. Et ideo Enoch, cum ipsi multum placeret, transtulit. Jam si quis curiosius rogare velit, et dicere: Et quo ipsum transtulit? et num usque ad præsens vixerit? discat non convenire humanis cogitationibus obsequi, et curiosius ea quæ a Deo sunt explorare, sed credere iis quæ dicuntur. Nam quando Deus aliquid pronuntiat, dictis ipsius contradicendum non est, sed fide digniora habenda sunt quæ a Deo pronuntiantur, etiamsi non compareant, quam ea quæ oculis nostris subjecta sunt. Enimvero Scriptura dixit, quod transtulerit illum, et quod viventem transtulerit, nec mortem expertus sit, sed ob suum, quem apud Deum habebat favorem, superior factus sit divina sententia contra humanum genus prolata. Quo autem illum transtulerit, et quomodo nunc agat, hoc non adjecit.

5. Vidisti bonitatem Domini, quomodo inventum virum qui virtutem operatus est, non fraudavit dignitate quam primigenæ homini ante mandati transgressionem largitus erat: docens nos, se et illum, nisi dæmonis deceptionem pluri fecisset quam traditum mandatum, eodem vel majori honore dignaturum fuisse? 25. *Et vixit, inquit, Methusala annos centum et octoginta septem, et genuit Lamech: 28. et vixit Lamech annos centum octoginta, 29. et genuit filium, et appellavit nomen illius Noe, dicens: Hic requiescere faciet nos ab operibus nostris, et a molestiis manuum nostrarum, et a terra quam maledixit Dominus Deus.* Vide iterum per appellationem nunc nati ex Lamech mysteriorum magnitudinem, vaticinii excellentiam, et Dei boni ineffabilem benignitatem. Quoniam enim præscientia sua prævidebat ea quæ futura erant; ut vidit malitiam hominum in dies magis atque magis increscere, prædicit per appellationem pueri mala quæ totum humanum genus invasura essent, ut vel timore castigati abducerentur a vitiis, et amplexarentur virtutem. Et vide patientiam Domini curantis, ut ante tantum tempus vaticinium præcederet, ut et suam ostenderet misericordiam, et omni privaret defensione eos qui poenæ futuri erant obnoxii.

Per indignos interdum futura prædici vult Deus Generis humani interitus quietes vocatur.—Sed forte quis dixerit: Unde Lamech hoc habuit, ut tantum vaticinium prædiceret? non enim meminit Scriptura eum multa virtute claruisse, admirabilemque fuisse. Ne mireris, dilecte: Dominus enim noster sapiens et omnipotens, per indignos sæpe concedit prædici magnas mirabilesque res: Idque non in Veteri Testamento solum, sed et in Novo. Audi enim evangelistam de Caipha Judæorum pontifice dicentem: *Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prædixit moriturum esse Jesum, non solum pro populo, sed ut gentes dispersas congregaret in unum (Joan. 11. 51).* Invenies item et a Balaam tale quid factum. Vocatus enim ut malediceret populum, non solum non maledixit, sed et prædixit multas mirasque res, non de populo tantum, sed etiam de adventu Salvatoris

nostri (Num. 24). Non igitur mireris, si etiam nunc Lamech ita puerum appellavit, sed Deo totum tribue, qui solerti sua sapientia cuncta dispensat. *Et vocavit nomen illius Noe.* Hoc nomen, si quis interpretetur, quietem dicit. Quietem autem vocat generalem illum interitum post multos annos futurum; sicut et Job dicit: *Mors viro quies (Job 3. 25):* quoniam multus est et valde magnus labor malitiæ, ejus cessationem et perditionem per diluvium futuram, quietem vocat. *Et vocavit nomen illius Noe.* Deinde appellationem nominis interpretatur, et dicit: *Hic utique quietem nobis præstabit ab operibus nostris:* a malitia, inquit, avertet, *Et a molestiis manuum nostrarum:* et iterum hoc ipsum, ab operibus, inquit, malis. Non enim dicit, manus dolore affectas: sed per illarum opera et malas actiones, molestias auctas fuisse. *Et a terra, quam maledixit Dominus Deus.* Liberabit nos, inquit, ab omnibus malis prementibus, et laboribus et miseriis quas subimus in terra colenda, quæ maledictioni facta est obnoxia propter primigenæ hominis transgressionem. Illic animadvertite, dilecte, quomodo puellus iste paulatim crescens, omnibus ipsum videntibus discendi occasio fuerit. Nam nix ut quis nomen pueri sciscitatus est, ex interpretatione vocabuli didicit eventurum generalem interitum. Nam si quis divino Spiritu afflatus simpliciter hoc futurum dixisset, id statim fuisset oblivioni traditum, et gravitas poenæ non fuisset omnibus cognita: nunc autem quia hic ante omnium versatur oculos, tempestive et intempestive divinam commemorabat indignationem. Porro ut certo sciamus quanto tempore perseveraverit filius per sui nominis appellationem omnes admonere ut desisterent a peccato, et virtutem amplexarentur, quo iram hanc effugere valerent, dicit: 32. *Et erat Noe annorum quingentorum, et genuit tres filios.* Vide iterum alium justum cum uxore et filiis, qui bene operando admodum placuit Deo, et contra quam omnes agebant, virtutis viam elegit: et neque nuptiis, neque filiorum educatione prohibitus est. Porro obstupescenda est ineffabilis patientia Dei, et prodigiosa hominum, qui tunc erant, nequitia. Ecce enim quingentis annis vixerat justus ille, clamans et testificans suo nomine futurum per universum orbem diluvium, ob nimiam hominum malitiam, et neque sic a nequitia abstinere voluerunt. At clemens Deus neque post tantum vaticinium, neque post tot annorum numerum poenam inducit: sed denuo suam aucturam patientiam, alios non paucos annos suæ tolerantiae adjungit. Neque enim ideo produxit humanum genus ut puniret, sed plane e diverso, ut donaret nobis innumera bona quibus frueremur. Et propterea ipsum ubique vides cunctantem, et moras neccentem in poenis infligendis. Verum ne dictorum multitudinem memoriam vestram obruamus, hic sermonem silentas, cetera usque in crastinum reponemus.

6. *Moralis epilogus.*—Hæc autem, ne simpliciter et inconsideranter audiamus, dilecti: sed erudiamus ad virtutum curam agendam, admodumque studeamus Deo bene placere; et neque domus gubernatio-

neni, neque uxoris curam, neque filiorum sollicitudinem, neque aliud quiddam prætexamus, quod putemus satis esse ad excusandam nostram negligentem, desidemque vitam : neque frigida illa verba proferamus, et dicamus : Mundanus sum, uxorem habeo, et liberorum curam gero : id quod multi solent dicere, si quando eos rogamus ut ad virtutum labores ingrediantur, vel multum studium adhibeant in sacris Literis legendis. Non est hoc meum, inquit : nunquid renuntiavi sæculo ? nunquid monachus sum ? Quid dicis, homo ? An hic ad solos monachos pertinet, ut bene Deo placeant ? Omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire (1. Tim. 2. 4), nullamque virtutem negligere. Audi enim eum per prophetam dicentem : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat* (Ezech. 18. 23). Nunquid, dic oro, justo huic uxoris consuetudo, vel liberorum cura fuit obstaculo ? Obsecro igitur ne nosmetipsos fallamus, sed quanto magis hujusmodi curis implicamur, tanto magis remedia ex lectione divinarum Scripturarum suscipiamus. Nonne et illi ejusdem, cujus nos sumus, fuerunt naturæ, neque tam multas habuerunt occasiones ad virtutis studium inducentes ? Qua ergo orimus venia digni, qui tali fruimur doctrina, et tantam gratiam assequuti sumus, ac superne subsidium habemus, et ineffabilem illorum bonorum promissionem accepimus, si non ad mensuram virtutum pervenimus, quibus antiqui Patres pollebant ? Nam si voluerimus sobrii esse, sufficiunt vel ea quæ hodie dicta sunt ut ad virtutis amorem nos excitent, nec ullum putemus ad illius viam esse impedimentum. Nam si hi qui ante legem erant, a doctrina nature suæ insita ad tantam pertigerunt virtutem : quid nos poterimus dicere, qui post tantum adminiculum, et post Christi adventum, et innumera ejus miracula, adhuc tam procul a virtute sumus ? Proinde, obsecro, ne ad ea quæ in sacris Scripturis sunt contenta simpliciter ingrediamur, sed ea cum attentione legamus, ut ex illis percipere utilitatem, vel sero saltem aliquando virtutem, quam Deus probat, capessere valeamus. Nam si spiritualem hanc doctrinam etiam nos quotidie vobis clamaturi sumus, vosque in eadem maneat ignavia, quæ vestra erit utilitas ex continua doctrina ? aut nobis quæ consolatio erit, cum videmus, nos tantum laborare frustra, et nihil proficere tanto studio ? Dic mihi : Nonne ex duabus substantiis constituti sumus, ex anima dico, et corpore ? Cur ergo non parem utrique curam impendimus, sed corpus quidem omnibus modis curamus, et accersimus medicos, ac nos quoque illud diligenter curamus, vestitu pretioso illud tegimus, cibum supra quam sat est sumimus, atque in continua prosperitate illud esse volumus, et nulla omnino agritudine vexari : sed si forte quid obturbet, omnem movemus machinam, ut quod molestiam affert emendetur ? Et hoc de corpore dico, quod secundum substantiam minus est : quid enim majus, animamne, an corpus ? Nam si vis¹ videre

¹ Savilius sic habet. *Et hoc de corpore, quod secundum substantiam minus est, (quid enim majus, animamne an corpus ?) trepidamus et curamus. Et si vis...*

diversitatem, animadvertite quomodo nullius momenti sit corpus si anima ab eo discesserit. Igitur qui tantam habes corporis curam, ejus gratia, et propter quid tantum animæ contemptum admittis, et neque congruum illi cibum impartiris : admonitionem dico ex sacris Scripturis, neque vulneribus et ulceribus quæ illius robur debilitant, et fiduciam enervant, idonea remedia apponis : sed fers ut illa despecta fame contabescat, ab ulceribus putrescat ; et objecta quasi canibus, liceat sic dicere, a malis et illicitis cogitationibus dilaceretur, omni-que firmitas ejus dissolvatur.

Anima quomodo curanda. — Quare non sicut visibilibus corporis gerimus curam, ita et animæ, quæ incorporea et invisibilis ; præsertim cum cura ejus, non modo levis sit et facilis, sed etiam nihil in ea insinatur, neque laboretur ? Atque hic quidem cum est corpus curandum, cum sanandi morbi corporis magnam necesse est pecuniam impendere, nunc in medicos, nunc in alia necessaria, utpote in vestes et alimenta : ne quid interim dicam de iis quæ præter necessariam usum luxu absumuntur ; anima autem nullo horum indiget, sed si volueris, sicut quotidie corpori cibum suppeditas et pecunias effundis, sic et animam non despicere, ut ne fame pereat ; sed dare ipsi congruentem cibum, videlicet ex lectione Scripturarum et ex spiritali adhortatione : *Non enim in pane, dicit, solam vivit homo, sed in omni verbo quod egreditur per os Dei* (Matth. 4. 4) : optime de his statueris, et parti quæ nobis magis est propria, recte prospexeris. Sicut igitur corpori varia præbes indumenta, et rationem habes anni tempestatum in vestium diversitate : similiter neque animam despicias, ut ne nuda bonis operibus obambulet, sed decentibus illam vestibus induas ; statim eam reparabis et ad naturalem sanitatem reduces. Et quæ sunt animæ indumenta ? Eleemosyna et largitas in pauperes : hoc enim maximum animæ vestimentum est, hoc splendidum illius indumentum. Si autem vis non solum vestimenta parare, sed illam ornare etiam, sicut corpus soles, appone adjutorium quod ex precibus est, et peccatorum confessionem, et continuis lacrymis faciem tuam lavare ne cesses. Nam sicut faciem corporis tui quotidie cum omni sollicitudine abluis, ne qua forte macula faciei inhærens deformem illam reddat : sic et animæ curam habere servidis quotidie lacrymis eam abluens. Ille enim aqua maculis depositis, ejus facies splendidior evadit. Et quia mulieres pleræque ob molliem, apostolicum mandatum contemnentem, quæ jubetur ne *In tortis crinibus, aut auro, vel margaritis, vel veste sumptuosa se ornent* (1. Tim. 2. 9), magno hoc luxu faciunt ; neque mulieres tantum, sed et viri quilibet molles vilibus mulierculis similes sunt, annulos digitis gestant, et magnis gravibusque lapidibus se ornant, de quibus erubescere oporteret : et illæ ergo et hi, si meis parerent sermonibus, aurea hæc, quæ et viris et mulieribus damnosa sunt, in ornatum animæ transferrent, et istis illam adornarent. Nam sicut corpori circumposita, etiamsi formosum sit, ipsum deforme

δων ἐπιμέλειαν, μήτε ἄλλο μὴδὲν προβαλλώμεθα, καὶ νομισωμεν ἀρεεῖν ἡμῖν εἰς ἀπολογίαν τοῦ βιβλίου καὶ ἡμελημένους εἶναι, μὴδὲ τὰ ψυχρὰ ἐκεῖνα καὶ ἀνόητα βήματα προφέρωμεν, καὶ λέγωμεν· κοσμικὴ εἰμι, γυναικα ἔχω, καὶ τέκνων φροντίδα ποιῶμαι. Ταῦτα τοῖς πλείοσι ἐθὺς λέγειν, ἐπειδὴ αὐτοὺς παρακαλῶμεν εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς πόνους, ἢ περὶ τῶν Γραφῶν ἀνέγνωσιν πολλὴν ποιῆσαι τὴν σπουδὴν. Οὐκ ἔστιν ἐμὸν τοῦτο, φησί· μὴ γὰρ ἀπαταξάμην; μὴ γὰρ μοναχὸς εἰμι; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Ἐκείνοις μόνους ἀποκεκληρωται τὸ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εὐαρεστήσεως; Πάντας [190] ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἰλθεῖν, καὶ οὐδένα βούλεται ἀρετῆς ἀμαλεῖν. Ἄκουε γὰρ αὐτοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφει καὶ ζῆν αὐτόν. Μή τι γέγονεν, εἰπέ μοι, τοῦτω τῷ δικαίῳ κώλυμα ἡ συνουσία τῆς γυναικὸς, ἢ ἡ τὸν παῖδων φροντίς; Μή τοίνυν, παρακαλῶ, μὴδὲ ἡμεῖς ἀπατῶμεν ἑαυτοὺς, ἀλλ' ὅσα ταῦταις φροντίσιν ἐνεχόμεθα, τοσοῦτω μᾶλλον τὰ ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν θείων Γραφῶν δεχώμεθα φάρμακα. Ἄλλ' ἡ γὰρ καὶ οὗτοι οὐ τῆς αὐτῆς ἡμῖν φύσεως ἦσαν, καὶ οὐδὲ τοσαύτας ἀφορμὰς εἶχον τὰς ἐναγοῦσας αὐτοὺς πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν; Ποίας οὖν ἀνέζημεν συγγνώμης ἄξιοι, οἱ καὶ διδασκαλίας τοσαύτης ἀπολαύοντες, καὶ τοσαύτης χάριτος ἀξιωθέντες, καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπολαύοντες, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν τὴν ἐπαγγελίαν δεξάμενοι, ἂν μὴ πρὸς τὸ τῶν καλαίων ἀνδρῶν φθάσωμεν τῆς ἀρετῆς μέτρον; Εἰ γὰρ βουλοίμεθα νῆφειν, ἱκανὰ τὰ σημεῖον ἡμῖν κινήθαι διεγείρει ἡμεῖς πρὸς τὸν πόνον τῆς ἀρετῆς, καὶ μηδέποτε νομίζειν κώλυμα ἡμῖν γενέσθαι πρὸς τὴν ταύτης δόξαν. Εἰ γὰρ οἱ πρὸ τοῦ νόμου ἀπὸ τῆς ἐν τῇ φύσει καμένης διδασκαλίας εἰς τοσαύτην ἐφθασαν ἀρετὴν, τί ἔχομεν εἰπεῖν ἡμεῖς οἱ μετὰ τοσαύτην βοήθειαν, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τὰ μυρία θαύματα πόρῳ τῆς ἀρετῆς τυγχάνοντες; Διὸ, παρακαλῶ, μὴ ἀπλῶς ἐπερχώμεθα τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καίμενα, ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς ἀναγιγνωσκώμεν τὰ ἐγχειμένα, ἵνα τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν καρπούμενοι, διὰ γοῦν ποτε τῆς κατὰ Θεὸν ἀρετῆς ἀντιλαβέσθαι δυνηθώμεν. Εἰ γὰρ δὲ μέλλοιμεν καὶ ἡμεῖς καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὅμιν ἐνηγεῖν τὴν πνευματικὴν ταύτην διδασκαλίαν, καὶ ὅμεις ἐπὶ τῆς αὐτῆς βιβθυμίας μέλητε, ποῖον ὅμιν βρῆλος ἔσται ἐκ τῆς συνεχοῦς διδασκαλίας, ἢ ἡμῖν τίς ἔσται παραμυθία ὁρῶσι τὸν τοσοῦτον ἡμῶν κάματον ἀνόητον γινόμενον, καὶ οὐδεμίαν προκοπὴν γινομένην ἐκ τῆς ἡμετέρας σπουδῆς; Εἰπέ γάρ μοι, οὐχὶ ἀπὸ δύο οὐσιῶν συνεστήκαμεν, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος; Τίνος οὖν ἕνεκεν μὴ τὴν ἴσην αὐτοὶ πρόνοιαν ἀμφοτέροις ἀπονέμεται, ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα παντὶ τρόπῳ θεραπεύειν σπουδάζομεν, καὶ ἱατροῖς χρήματα διδόντες, καὶ αὐτοὶ πολλὴν πέρι αὐτοῦ τὴν ἐπιμέλειαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ ἐσθιὴ πολυτελεῖ περιβάλλοντες, καὶ τροφὴν πλεον τοῦ δέοντος παρέχοντες, καὶ ἐν ἀνάσσει διηγουμένη αὐτὸ εἶναι βουλόμεθα, καὶ ὑπὸ μηδενὸς ὅλως ἐνοχλεῖσθαι νοσήματος· ἀλλὰ κἀν τὸ τυχερὸν τὸ ἐνοχλοῦν ἦ, πᾶσαν κινούμενη μηχανήν, ὥστε τὸ λυποῦν διορθώσασθαι; Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος, τοῦ ἐλάττονος λέγω τὴν οὐσίαν· τί γὰρ ἴσον εἰπέ μοι, ψυχὴ καὶ σῶμα; Εἰ γὰρ βούλει· τὴν διαφοράν ἰδεῖν, σκόπει πῶς οὐδενὸς λόγου ἄξιον εὐρίσκεται τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἀναχωρησάσης. Ὁ τοίνυν τοῦ σώματος τοσαύτην πρόνοιαν ποιούμενος, τίνος ἕνεκεν, καὶ

διὰ τί τοσαύτη περὶ τὴν τῆς ψυχῆς πρόνοιαν ὑπερῷα καὶ χρῆσθαι βούλει, καὶ οὐτε τροφὴν αὐτῇ κατάλληλον προσάγειν, τὴν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν λέγω παραίνεσιν, οὐτε τοῖς τραύμασιν αὐτῆς, καὶ τοῖς ἔλκεσι τοῖς καθαιρούσιν αὐτῆς [191] τὴν ἰσχύν, καὶ τὴν παρρησίαν ὅποτε μνημονοῖς τὰ ἐπιτήδεια φάρμακα ἐπιτιθεῖναι, ἀλλὰ καὶ περιόρῃ ἀνέχῃ αὐτὴν, καὶ λιμῷ τηχομένην, καὶ ὑπὸ τῶν ἐλκῶν διαφθειρομένην, καὶ προκειμένην, ὡς εἶπαι, καθάπερ κυοί, τοῖς πονηροῖς καὶ ἀτόποις λογισμοῖς, ὥστε διασπῆν, καὶ τὸν τόνον αὐτῆς ἅπαντα καθαιρεῖν;

Διὰ τί μὴ καθάπερ τοῦ σώματος τοῦ ὁρωμένου ποιούμεθα τὴν πρόνοιαν, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τῇ ψυχῆς τῆς ἀσωμάτου, καὶ μὴ ὁρωμένης, ὅποτε καὶ ἡ περὶ ταύτην ἐπιμέλεια οὐ μόνον εὐκολοῦ καὶ κούφῃ, ἀλλὰ καὶ ἀδάπανος, καὶ οὐδενὸς καμῆτος δεομένη; Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἐπὶ τῆς τοῦ σώματος ἐπιμελείας, καὶ τῶν τοῦ σώματος ἀρρώστημάτων ἀνάγκῃ καὶ χρημάτων πολλὴν δαπάνην γενέσθαι, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν τοῖς ἱατροῖς προσαναλίσκειν, τὰ δὲ εἰς τὴν ἄλλην ἅπασαν θεραπείαν, πρὸς τροφὴν λέγω καὶ πρὸς ἐνδύματα, καὶ οὕτω ζημῇ, ὅτι καὶ ὑπὲρ τὴν χρῆσιν οἱ πλείους ταῦτα δαπανώσιν ἀμετρίᾳ πολλῇ κεχρημένοι· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐδενὸς τῶν τοιούτων δεῖ, ἀλλ' εἰ βουλήθεις, καθάπερ ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας τῷ σώματι τὴν τροφὴν χορηγεῖς, καὶ τὰ χρήματα καταναλίσκων, οὕτω καὶ τὴν ψυχὴν μὴ περιορῇ λιμῷ φθειρομένην, καὶ παρέχειν αὐτῇ τὴν κατάλληλον τροφὴν τὴν ἐκ τῆς τῶν Γραφῶν ἀναγνώσεως, καὶ τῆς πνευματικῆς νοουσιᾶς παραίνεσιν. Οὐκ ἐπ' ἄρτι μόνον γὰρ, φησί, ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένων διὰ στόματος Θεοῦ· ἄριστα περὶ τοῦτον διατιθέμενος ἔση, καὶ περὶ τοῦ παρ' ἡμῖν οἰκιστοῦ προσηκόντως διανοούμενος. Ὡς περ τοίνυν τῷ σώματι ὁ διάφορος παρέχεις ἐνδύματα, καὶ ἐπιτηδεύεις πρὸς τὴν τῶν καιρῶν τροφὴν καὶ τὴν τῶν ἐνδυμάτων ποικιλίαν, κατὰ τὸ αὐτὸ μὴδὲ τὴν ψυχὴν περίορα γυμνὴν περιῖσσαν τῶν ἀγαθῶν πράξειν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν περιβάλλει ἐνδύμασι τοῖς αὐτῇ πρέπουσι· ταχέως αὐτὴν ἀνακτῇσθαι, καὶ πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ὑγίειαν ἐπαναγάγῃς. Ποία δὲ ἀν εἴη ταύτης ἐνδύματα; Ἐλεημοσύνη καὶ ἡ περὶ τοὺς πένητας δαφίλεια· τοῦτο τὸ μέγιστον τῆς ψυχῆς περιδολαίον, τοῦτο τὸ φαιδρὸν αὐτῆς ἱμάτιον. Εἰ δὲ βούλει μὴ μόνον ἐνδύματα παρέχειν, ἀλλ' ὁμοίως τῷ σώματι καλλωπίζειν, προστίθει καὶ τὴν διὰ τῶν εὐχῶν βοήθειαν, καὶ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἐξομολόγησιν, καὶ τῇ συνεχεῖ τῶν δακρύων ἀποσμήχων αὐτῆς τὸ πρῶτον μὴ διαλίπῃς. Καθάπερ γὰρ πάσῃ σπουδῇ τὴν ὄψιν τοῦ σώματος καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐκπλύνεις, ὥστε μερδαμοῦ ῥύπον τινὰ ἐπικείμενον τῇ ὄψει δυσεῖδῃ αὐτὴν δεικνύει· ὥσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ποιεῖν σπουδάξει, καὶ καθ' ἐκάστην αὐτὴν ἀπόπλυνε θερμὰ δάκρυα προσχέων. Τοῦτω γὰρ τῷ ὕδατι ἐκείνη τὸν ῥύπον ἀποτιθεμένη φαιδροτέρα γίνεται. Καὶ ἐπειδὴ αἱ πλείους τῶν γυναικῶν διὰ πολλὴν βλακείαν τοῦ παραγγέλματος τοῦ ἀποστολικοῦ ὑπερφρονῶσαι τοῦ κελύτους. Μὴ ἐν κλέψμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ ἑαυτὰς κοσμεῖν, μετὰ πολλῆς τῆς δαφιλίας τοῦτο ἐργάζονται, οὐ γυναικεῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν ὅσοι βλακώδεις, καὶ πρὸς τὴν τῶν γυναικῶν [192] εὐτέλειαν ἑαυτοὺς κατάγουσι δακτυλίους περιτιθεμένοι, καὶ τῷ μεγέθει καὶ τῷ ὄγκῳ τῶν λίθων καλλωπίζονται, ἐφ' οἷς αἰσχύνομεθα καὶ ἐγκαλύπτεσθαι ἔχοντες, καὶ οὗτοι τοίνυν κἀκεῖναι εἰ τῶν ἡμετέρων ἀνάγκη τοῦ λόγων, τὰ χρυσία ταῦτα τὰ πολλὴν καὶ τοῖς ἀνδράσι καὶ ταῖς γυναιξὶ τὴν λύμην παρέχοντα εἰς τὸν τῆς ψυχῆς.

* Savil. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος τοιαῦτα καὶ ποιούμεθα καὶ διανοούμεθα. Καὶ ἐφ' ὅτι οὐδὲν τὸ σῶμα οὐκ ἐν τῇ αὐτῇ φύσει.

b Savil. et quidam mss. διανοούμενος. Καὶ εἰ τοῦτο ποιῶμεν, καὶ ὡς περ τῷ σώματι.

κόσμον μᾶλλον μεταγέτωσαν, καὶ ἐκείνην διὰ τούτων καλλωπίζετοσαν. Ὡσπερ γὰρ τῷ σώματι περιχειμένα, καὶν εὐμορφον ἦ, δυσειδέστερον τοῦτο ἀπεργάζεται· οὕτω τῇ ψυχῇ ἡ περιτεθέντα, καὶν ἁμορφος ἦ, εἰς τὴν ἄκραν εὐμορφίαν αὐτὴν μεθίστησι. Καὶ πῶς, φησὶ, εὐνατὸν τῇ ψυχῇ περιτείνειν τὰ χρυσία; Πάλιν διὰ τῆς τῶν πενήτων χειρός. Οὗτοι γὰρ δεχόμενοι τὴν ταύτης εὐμορφίαν κατασκευάζουσιν. Ἐκείνοις ἐγγερίστον τὰ χρυσία καὶ διδάνειμαί εἰς τὰς^β οὐτῶν γαστέρας, καὶ τοσαύτην τῆς ψυχῆς εὐμορφίαν σοὶ παραδίδασιν, ὥς αὐτὸν τὸν ἀληθῆ νομόφρον διὰ τῆς ὥρας· ἐπισπάσασθαι, καὶ τὰ μυρία σοὶ ἀγαθὰ διὰ τούτου προσενῆσαι. Ὅταν γὰρ διὰ τοῦ κήλους ἐπισπῶσθαι τὸν Δισπότην, πάντων τῶν ἀγαθῶν ἔχεις τὴν χορηγίαν, καὶ τὴν ἄφατον εὐπορίαν ἐκτῆσαι· εἰ τοίνυν βουλόμεθα ἐπέραστοι γενέσθαι τῷ Δεσπότη, καταλιπόντες τὸ περὶ τὸν τοῦ σώματος καλλωπισμὸν ἐπιτοῖσθαι, τὴν ἐκείνης εὐμορφίαν καθ' ἐκάστην ἡμέραν περισκοπῶμεν, ἵνα καὶ τὴν εὐνοίαν ἐπισπασώμεθα τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, κράτος, τιμὴ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[193] ΟΜΙΛΙΑ ΚΒ'.

Καὶ ἦν Νῶε ἐτῶν πεντακοσίων, καὶ ἐγέννησεν Νῶε τρεῖς υἱοὺς, τὸν Σὴμ, τὸν Χάμ, τὸν Ἰάφεθ. Καὶ ἐγένετο, ἥρ' ἴκα ἤρξαντο οἱ ἄνθρωποι πολλοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς.

α'. Τὰ λεύψανα τῆς χθονίης τραπέζης ὕβριν παραθεῖναι βούλομαι τήμερον· ἀλλὰ μὴ δυσχεράνης, ἀγαπητέ, λεύψανα ἀκούων. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν αἰσθητῶν ἰδισμάτων μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ἡμέραν ἔωλα πολλάκις γενόμενα τὰ ἐδέσματα, ἀρχοῦντα γέγονε, καὶ ἀνεπιτήδεια πρὸς τροφήν· ἐπὶ δὲ τῆς πνευματικῆς τραπέζης οὐδὲν ἔστι τοιοῦτον δεῖσαι. ἀλλ' ὅσοι ἀν' ἐπαύρῳ χρόνος, τοσούτω μᾶλλον πλείονα τὴν χάριν ἐπιδεικνύται, καὶ νεανώτερα καὶ ἀκριύτερα εὐρίσκειται. Φέρε οὖν τὴν ὑπόσχεσιν, ἥνπερ χθὲς ὑποσχόμεθα, εἰς ἔργον ἀγάγωμεν, καὶ τὸ χρέος τῆς διδασκαλίας καταβάλωμεν. καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξώμεθα. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ὑποδεχομένοις μόνον λυσιστελὴς αὕτη τυγχάνει, καθάπερ ἐπὶ τῶν γραῶν, ἀλλὰ καὶ ἔμοι τῷ καταβάλλοντι. Καὶ τί λέγω ἔμοι τῷ καταβάλλοντι; Τοιαῦτα τοῦτο τοῦ χρέους τοῦ πνευματικοῦ ἡ φύσις, οἷον ὅτι ὅταν ἡ καταβάλλῃ, τοσούτω μᾶλλον αὐξάνεται, καὶ πλείονα τὴν περιουσίαν ἐργάζεται, [193] καὶ ἄρα τὸν πλοῦτον καὶ τῷ καταβάλλοντι καὶ τοῖς ὑποδεχομένοις. Εἶδες καὶ τὴν χρεὺς φύσιν καὶ ξένον καταβολῆς εἶδος; Τοιαῦτα γὰρ τὰ πνευματικά· τῇ διανομῇ μᾶλλον αὐξάνεται, καὶ τῇ τῶν πλείονων μεταλήψει πλείων ἢ περιουσία γίνεται, καὶ οὕτε ὁ καταβάλλων αἰσθάνειν τίνα τῆς καταβολῆς λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ αὐξάνεται αὐτῷ τὰ τῆς περιουσίας, καὶ οἱ ὑποδεχόμενοι ἐν πλείονι περιουσίᾳ^α καθίστανται. Ἐπεὶ οὖν τοιαύτη τὴν πνευματικῶν τοῦτων ἡ φύσις, μετὰ πάσης προθυμίας καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν ἐκτίσιν σπεύδωμεν, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τὰς ἀκοῆς εὐτρέπισατε, ἵνα ἐκαστος ὑμῶν ἠπλωμένοις τοῖς τῆς διανοίας κόλποις ὑποδεξάμενος τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα, οὕτως οἴκαδε ἀναχωρήσῃ. Πάλιν γὰρ τὴν κατὰ τὸν δίκαιον Νῶε ὑπόθεσιν εἰς μέσον ἀγάγειν βούλομαι, ἵνα τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν ἀρετὴν καταμάθῃτε, καὶ τὴν ἄρα τὸν Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν μακροθυμίαν τὴν πάντα λόγον ὑπερβίνοσαν. Ἐμάθετε χθὲς, πῶς ἐκ προοιμίων τῆς γεννήσεως

ὁ δίκαιος οὗτος δεξιόμενος παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν πρὸς τηγορίαν, πᾶσι τοῖς τότε ἀνθρώποις οὕσι περιβέει διὰ τῆς καλῆς τῶν συμφορῶν, μονονουχὶ βουῶν καὶ λέγων διὰ τοῦ οἴκελου ὀνόματος· ἀπόστητε τῆς κακίας, μετρίχεσθε τὴν ἀρετὴν, φοβήθητε τὴν ἐπηρημένην κόλασιν· κοινὸν ἔπασαν τὴν οἰκουμένην καταλήζεται κλυδώνιον. Πολλὴ τῆς ἀγανακτήσεως ἡ ὑπερβολή, ἐπειδὴ καὶ πολλὴ τῆς κακίας ἡ φορὰ. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ δυσίαν ἢ τρισίαν ἔστιν ἱποῖσι, ἀλλ' ἐπὶ πεντακόσια ἔτη διήρκεσε ταῦτα παραινῶν. Εἶδετε μακροθυμίαν Δεσπότη; εἶδετε ἀγαθότητος ὑπερβολὴν; εἶδετε ἀνεξικακίαν ἄφατον; εἶδετε κακίας ἐπίτασιν; εἶδετε ἀγνωμοσύνης μέγεθος; Μέχρι γὰρ τούτου, ὥς ἴστε, χθὲς ἡμῖν τὰ τῆς διδασκαλίας τέλος ἔλαβεν· ἀναγκαῖον τοίνυν σήμερον καταμαθεῖν, ὅπως ὁ φιλόφρων Δεσπότης τὴν οἰκίαν ἀγαθότητα μιμούμενος οὐδὲ μέχρι τῶν πεντακοσίων ἐτῶν ἔστη, ἀλλὰ καὶ ἔτερον προσθήκη περὶ τοὺς τοσαῦτα ἡμερηκότας προνοίας ἐπεδείξατο. Καὶ ἦν Νῶε, φησὶν, ἐτῶν πεντακοσίων. Ἐπίτηδες ἡμῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν τοῦ δικαίου ἐπεσημήνατο ἡ θεία Γραφή, ἵνα μάθωμεν ἐν πόσῳ χρόνῳ διετέλεσε παραινῶν αὐτοῖς, καὶ πῶς ἐκείνοι μὲν τῆς κακίας ὁδὸν ἐλόμενοι, ἐν ταύτῃ κατεδραπάνοντο· ὁ δὲ δίκαιος ἀπαναντίας ἅπασιν πορευόμενος τὴν ἄκραν ἀρετὴν ἐπέδειξατο, ὥστε καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπισπάσασθαι εὐνοίαν, καὶ πάντων ὑπαυθύνων τῇ τιμωρίᾳ γενόμενων, αὐτὸν μόνον διαφυγεῖν μετὰ τῶν αὐτῷ προσκόντων. Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὅτι ἐὰν νήφωμεν καὶ μὴ βρῦθωμεν, οὐ μόνον οὐδὲν ἡμᾶς βλάπτει τὸ μεταξὺ τῶν κακῶν ἀναμειχθῆαι, ἀλλὰ καὶ ἀκριβεστέρος περὶ τὴν ἀρετὴν ἐργάζεται. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ φιλόφρων Θεός· οὕτως ὡκονόμησε, κατὰ ταῦτον ἅπαντας εἶναι καὶ τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς ἀγαθοὺς, ἵνα καὶ τῶν πονηρῶν ἡ κακία ἐγκόπῃται, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀρετὴ λαμπρότερα δεικνύηται, καὶ τὰ μέγιστα καρδάνωσιν οἱ βρῦθοι, ἐὰν βούλωνται, ἀπὸ τῶν σπουδαίων συνουσίας. Ἐννοεῖ γὰρ [194] μοι τοῦ δικαίου τοῦτο τὸ ἐνάρτεον, ὅπως ἐν πλήθει τοσούτῃ πολλῇ τῇ βύρῃ πρὸς τὴν κακίαν φερομένου^δ μόνος αὐτοῦ τὴν ἐναντίαν ἔλθεν ὁδόν, τὴν ἀρετὴν προτιμοτέραν τῆς κακίας ἐλόμενος, καὶ οὕτως ὡκονόμησε, οὕτε τὸ τοσούτον πλήθος ὀκνηρότερον αὐτὸν εἰργάσατο πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδόν, ἀλλ' ἔφη προλαβὼν ἐπλήρου τὸ παρὰ τοῦ μακρίου Μωϋσείως μᾶλλον ῥηθήσεσθαι, ὅτι Οὐκ ἔσθ' μετὰ πολλῶν ἐπὶ κακίᾳ. Καὶ τὸ θαυμαστὸν καὶ περὶ τοῦτο, ὅτι καὶ πολλοὺς ἔχων, μᾶλλον δὲ ἅπαντας ἐπὶ τὴν κακίαν προτρεπομένους καὶ τὴν τῶν πονηρῶν πράξεων ἐργασίαν, καὶ οὐδενὸς ὄντος τοῦ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐνάγοντος, οἴκοθεν ἐπὶ ταύτῃ μετὰ τοσαύτης ὠρμῆς τῆς φοροδότητος, ὥστε τοσούτῃ πλήθει ἀπαναντίας ἐλθεῖν^ε· καὶ οὕτε ἔδεισαν, οὕτε ὑπέειδοτο τὴν κακίαν συμφωνίαν, οὕτε ἐπαθὲν τι τοιοῦτον, οἷον εἰκὼς ἦν τοὺς βρῦθυοὺς παθεῖν, οἱ ἐπειδὴν ἔδωκε πολλοὺς κατὰ ταῦτο συμφωνίαν ἐπιδεικνυμένους, ταύτην ἀφορμὴν καὶ προκάλυμμα τῆς οἰκίας βρῦθμίας προβαλλόμενοι· γὰρ τί δὴ μέλλοι ἐγὼ παρὰ τούτους ἅπαντας ξένον τι καὶ καινὸν βουλευέσθαι, καὶ τοσούτῃ πλήθει ἐναντιοῦσθαι, καὶ πρὸς τοσούτον δῆμον πόλεμον ἀναδέχεσθαι; Μὴ γὰρ δικαιότερος ἐγὼ παρὰ τοὺς ἅπαντας τυγχάνω; Τίς μοι χρεῖα τῆς τοσαύτης ἀπεχθείας; τί μοι βρῦλος τοῦ τοσούτου μίσους; Οὐδὲν τῶν ἀνομήτων τούτων ἐβουλεύσατο, οὐδὲ ἐναντίωσεν· ἀλλὰ πάλιν ἐκείνῳ προλαβὼν ἐπλήρου τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ προσφύτου, ὅτι Κρείσσων εἰς πᾶσιν τὸ θέλημα Κυρίου, ἢ μυριοὶ παράνομοι. Μὴ γὰρ ἡ κοινωνία, φησὶ, καὶ τὸ συγκατασπασθῆναι τῷ πλήθει πρὸς τὴν κακίαν αὐτομολοῦντι ἐξελέσθαι με δυνήσεται τῆς τιμωρίας; Ἦδὲ γὰρ, ἥδαι σαφὲς ὅτι ἕκαστος ὑπὲρ οἰκίας σωτηρίας τὰς εὐθύνας δώσει, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερον ὑπὲρ τοῦ ἁμαρτανόοντος οὕτε κλίσιν ὑπομείναι, οὕτε ἀμοιβῆς

^α Savil. περιτιθέμενα. Aliqui mss. περιτιθέντα. Mor. περιτεθέντα. ^β Savil. et aliquot mss. χρυσία, διανέμει· αὐτὰ εἰς τὰς. ^γ Savil. et aliquot mss. εὐπορίᾳ.

^δ Alii φερομένη. ^ε Savil. et alii ἤλθον.

reddunt : ita si animæ circumponantur, etiamsi deformi summam pulchritudinem afferrent. Et quomodo, dices, possunt animæ circumponi aurea ? Iterum dico, per manus pauperum illi enim accipientes, formosam illam reddunt. Illis auream pecuniam trade, et in illorum ventres dispensato, tantamque ibi vicissim dabunt pulchritudinem, ut forma tua verum illum sponsum alliciat, innumeraque dona conciliet. Cum autem pulchritudine Dominum allexeris, suppeditebuntur tibi bona omnia, et immensis opibus abundabis. Si ergo amabiles fieri Domino volumus, jam non ornatum corporis tanti faciamus, sed animæ formositatem quotidie magna diligentia curemus, ut et gratiam benigni Dei nobis conciliemus, et ineffabilia bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXII.

Et erat Noe annorum quingentorum, et genuit Noe tres filios, Sem, Cham, et Japheth. Et factum est quando ceperunt homines multiplicari super terram, et filie natæ sunt eis (Gen. 5. 31. et 6. 1).

1. *Attentionem auditorum captat. Quæ sit natura debiti spiritualis.* — Reliquas hesternæ mensæ vobis hodie proponere volo : sed ne agere seras dilecte, quod reliquias dico. Nam in sensibilibus quidem alimentis post unum et alterum diem marcida fiunt edulia, et ad rescendum inutilia : in spirituali vero mensa nihil tale vereri oportet. Ipsa enim, quanto plus temporis præterit, tanto majorem gratiam habet, et recentior atque vegetior invenitur. Age igitur promissionem, quam heri emisimus, impleamus, et debitum doctrinæ grato exhibeamus animo. Non enim hoc utile est accipientibus dumtaxat, ut in aliis debitis, sed et mihi dinumeranti. Et quid dico mihi dinumeranti ? Talis est spiritualis debiti natura, ut quanto magis solvitur, tanto magis augeatur, et substantiam magis multiplicet, atque ineffabiles divitiæ afferat tam danti, quam accipientibus. Vidisti novam debiti naturam, et raram solutionis speciem ? In hunc enim modum se habent spiritualia, ut distributione magis crescant, et cum multi sunt participes, uberior sit abundantia ; et qui numeravit, non sentiat se aliquid numerasse, quandoquidem ejus opes crescant ; et iis qui acceperunt major etiam copia accrescat. Quia igitur talis est spiritualium istorum natura, magna alacritate etiam nos ad solutionem festinemus, et vos ad suscipiendum aures accommodetis, ut omnes cum latis animi sinibus sumpseritis quæ a nobis dicuntur, ita donum proficiamus. Iterum autem argumentum de justo Noe in medium afferre volo, ut justus magnam virtutem, et ineffabilem Dei misericordiam, ac tolerantiam quæ omnem animi captum transcendit, discatis. Didicistis heri, quomodo ab ortu suo justus ille, accepto a patre nomine, obambulabat, omnibus qui tunc erant doctor calamitatum, quasi clamans et per ipsum nomen suum dicens :

Desistite a malo, opereamini virtutem, timeate penam impendentem : commune dilevium in toto orbe erit. Ingens Dei indignatio instat, quia et magna nequitia collavies. Et hoc non per duos vel tres tantum annos faciebat, sed quingentos annos vixit hæc admonens. Vidistis tolerantiam Domini ? vidistis bonitatis excellentiam ? vidistis ineffabilem patientiam ? vidistis infinitæ incrementa ? vidistis improbitatis magnitudinem ? Illic quoque eadem, ut scitis, heri sermo noster processit : operæ pretium est igitur ut hodie discamus, quomodo misericors Deus pro sua bonitate neque quingentis annis ad tolerantiam contentus fuit, sed addidit annos alios ad superiores in gratiam eorum qui tantum peccaverant. *Et erat Noe, inquit, quingentorum annorum.* Ad utilitatem nostram divina Scriptura numerum annorum justus assignavit, ut discamus quanto tempore vixerit, admonens illos, et quomodo illi quidem malitiæ viam sectati, in ea consumpti sint ; justus autem secus quam alii ambulans tanta virtute præcelluerit : ut et sibi Dei benevolentiam conciliaret, et cum omnes alii pœnis obnoxii fierent, ipse solus cum tota familia effugeret. Illic discimus, nobis, si sobrii fuerimus et non desides, non solum nihil nocere si inter medios malos versemur ; sed id nos reddere virtutis studiosiores. Nam ideo benignus Deus sic dispensavit, ut simul essent boni et mali, quo malorum subenervaretur malitia, bonorumque virtus clarius elucesceret : et desides a studiosiorum consuetudine plurima commoda lucrifacerent, modo vellent. Illic cogites velim, quantæ virtutis fuerit ille justus, quomodo in tanta multitudine, quæ magno impetu in malum ruebat, solus ipse diversa ambulavit via, virtutem malitiæ præferens : ac neque aliorum consensus, nec tanta frequentia reddebat eum ad virtutis iter seguiorem : sed jam prius inplebat quod beatus Moses postea dicturus erat : *Non eris cum pluribus in malitia (Exod. 23. 2).* Et quod magis admirabile, cum multis haberet, imo omnes qui ad malum et ad prava opera cohortarentur, et nullus esset qui ad virtutem induceret : tanta illo in eam vehementia ferebatur, ut viam tantæ multitudini oppositam et contrariam teneret ; neque timebat, aut verebatur pravorum concordiam, neque illi tale quid evenit, quale solet ignavis accidere, qui si quando viderint multos simul concurrere, hoc velamen et hanc occasionem suæ ignaviæ prætexunt, ac dicunt : Cur ego novum quidpiam et singulare præter illos omnes aggressurus sum, adversarius tantæ multitudini, et cum tanto populo bellum suscepturus ? Numquid illis omnibus justior sum ? Quæ utilitas foret tantarum inimicitiarum ? quod commodum tanti odii ? Nihil hujusmodi inutiliter cogitabat, neque animo versabat : sed et hoc, quod postea a propheta dictum est, prius ipse implebat : *Melior est unus faciens voluntatem Domini, quam innumeri pravaricatores (Eccli. 16. 3).* Num societas, inquit, multitudinis ad malum ruentis, et simul rapientis, a cruetu me poterit eripere ? Sciebat enim, sciebat liquido quemque pro sua salute rationem redditurum esse, neque um-

quam fore, ut alio peccante alius poenam sustineat, vel mercedem sortiat. Idcirco justas quasi scintilla in medio mari versans, non solum non exstinguebatur, sed quotidie fulgidiori luce prodibat, omnes suis operibus docens.

Libertum arbitrium. — Vidisti quomodo sui juris et arbitrii naturam nostram Dominus formavit? Unde enim, die, oro, illi ad malitiam properabant, et seipsos poenis faciebant obnoxios; isto autem virtutem eligeat, et fugiens eorum societatem, poenae non obnoxius fuit? Nonne manifestum, sua quemque voluntate vel malitiam, vel virtutem eligere? Nam nisi ita esset, et nisi naturae nostrae potestas insita esset, neque illos puniri, neque istos virtutis praemia accipere oportebat. Verum quia in nostra voluntate totum postgratiam Dei relictum est, ideo et peccantibus supplicia parata sunt, et bene operantibus mercedes et praemia. *Et erat, inquit, Noe annorum quingentorum, et genuit tres filios Sem, Cham et Japheth.* Considera divinae Scripturae accuratorem. Postquam numerum annorum justis nobis narravit, exhibuitque ingentem Domini patientiam, iterum summam tolerantiam ejus, et nequitiae hominum exsuperantiam declarare nititur.

2. *Adversus eos qui dicebant angelos cum filiabus hominum commixtos esse.* — Sed audiamus ipsa verba Moysi: Spiritu enim loquens, omnia nos diligenter vult docere. 1 (Cap. 6). *Et factum est, inquit, quando ceperunt homines multiplicari super terram, et filiae natae sunt illis.* Non absque ratione addidit, *Et filiae natae sunt illis*: sed ut magnam multitudinem sic insinuaret. Nam ubi tanta radicum est multitudo, necesse est etiam multos ramos enasci. 2. *Ut viderunt, inquit, filii Dei filias hominum quod pulchrae essent, sumptuerunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant.* Singulas dictiones diligenter consideremus, ne quid in fundo latens nos praetereat. Operae pretium enim fuerit bene scrutari hunc locum, ut subvertamus fabulas omnia inconsiderate loquentium: et primum offerenda ea quae dicere audent, et monstrata eorum quae ab illis dicuntur absurditate, germanus quoque Scripturae sensus vestrae caritati aperiendus est, ut ne simpliciter et facile aures accommodetis tam blasphemis dicentibus, et adversum capita sua blaterare audentibus. Asserunt enim hoc non de hominibus dictum esse, sed de angelis: Hos enim, aiunt, filios Dei appellavit. Primum ostendant, ubi angeli filii Dei appellati sint (a): sed non poterunt usquam monstrare.

(a) Veterum multorum opinio fuit angelos corporeos fuisse, et cum filiabus hominum rem habuisse; illosque angelos quidam vocantur, *rigila*. Josephus Antiq. lib. 1, cap. 4: *multi angeli Dei cum mulieribus mixti.* Id ipsum fere Justinus, Athenagorus, Clemens Alexandrinus, Theognostus apud Photium, et alii. Quam rem pluribus persequutus est Josephus Scaliger in notis ad Eusebii Chronicon, et post eum alii innumeri, quos longum esset recensere. Cum autem ait Chrysostomus, *Ostendant ubi angeli filii Dei appellati sint?* illud quidem verum est non reperiri in LXX Interpretibus, quos solos legebat Chrysostomus. Verum in libro Job. c. 1, v. 6, angeli vocantur in Hebraico textu *בני אלהים* et in Vulgata, *filii Dei*. Nihilominus tamen hic probe consulat Chrysostomus eos qui dicerent hosce filios Dei fuisse angelos.

Homines quidem filii Dei dicti sunt, angeli autem numquam. Atqui de angelis dicit: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* (Psal. 103. 4); de hominibus autem: *Ego dixi: Dii estis* (Psal. 81. 6); et iterum: *Filios genui, et exaltavi* (Isai. 1. 2); et iterum: *Primogenitus filius meus Israel* (Exod. 4. 22): angelus autem nusquam vocatus est filius, neque filius Dei. Ceterum quid dicunt? Profecto, angeli quidem erant: sed quia ad iniquum hoc opus descenderunt, dignitate sua exciderunt. En iterum fabulosius aliud. Ergone nunc exciderunt, et haec ruinae illorum causa? Verum Scriptura nos aliter docet, nempe antequam formaretur primus homo, a sua dignitate excidisse et diabolum, et eos qui cum eo majorem quam decebat dignitatem ambulant: sicut et sapiens quidam inquit: *Luridia autem diaboli mors intravit in mundum* (Sap. 2. 24). Die, quae, mihi, si non ante factum hominem excidit, quomodo in tanta dignitate manens invidit homini? Quomodo rationi consonum est, angelum incorporeum, et in tali dignitate constitutum, homini invidere corpore circumamictum? Sed quoniam a superna gloria in extremam ignominiam dejectus fuerat, licet esset incorporeus; videns formatum hominem, in corpore tantum honorem Conditoris benevolentia sortitum, invidia exarsit, et deceptione, ad quam serpentis opera usus est, hominem mortis poenae obnoxium fecit. Talis enim est malitia, non potest non graviter ferre aliorum sollicitatem. Quod igitur diabolus et omnis ejus color olim a gloria illa exciderint, et ignominiosi evaserint, manifestum est. Alioquin etiam quanta non dementia plenum fuerit, dicere angelos ita dejectos, ut cum mulieribus rem haberent, et incorporea illa natura copularetur corporibus? Annon audis Dominum dicentem de angelorum substantia: *In resurrectione enim neque matrimonium contrahunt, neque nubunt; sed sicut angeli Dei* (Matth. 22. 30. Marc. 12. 25. Luc. 20. 35)? Neque enim possibile est incorpoream naturam, talem unquam concupiscentiam habere. Ad haec etiam cogitandum est, hoc omnibus modis absurdissimum fuisse in animum inducere. Nam si sancti et qui Spiritum sanctum acceperant, neque visionem angelorum videre potuerunt (Dan. 10. 7-11): enimvero vir desideriorum conspecta angeli praesentia, non tamen substantia, (quo pacto enim videri posset incorporalis substantia?) sed transformatione solum quadam visa, parum abfuit quin viribus destitutus et animam amitteret; atque si tantus ac talis vir pene absque spiritu jacebat, quis etiam valde insanus comprobaret hanc blasphemiam verba dementiae plena, quod incorporea et spiritualis natura corporis complexum ferret?

3. *Homines filii Dei dicti in Scriptura.* — Sed ne pluribus ista exentientes terere tempus videamur, age quia sufficientibus argumentis caritati vestrae declaravimus, quam sit hoc impossibile: doceamus nunc quid rei sit veritas; iterum tamen lectis iis quae in divina Scriptura feruntur. *Et factum est, inquit, quando ceperunt homines multiplicari super terram, et filiae*

τινος ἐπιτυχεῖν. διὰ τοῦτο ὁ δίκαιος καθάπερ σπινθήρ ἐν μέσῳ παλάγῃ τυγχάνων, οὐ μόνον οὐκ ἐσθέννυτο, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν λαμπρότερον ἦφαι το φῶς, διδάσκαλος πᾶσι γινόμενος διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἔργων.

Εἶδες ὡς αὐτεξούσιον ἡμῶν τὴν φύσιν ὁ Δεσπότης ἐδημιούργησε; Πόθεν γάρ, εἰπέ μοι, ἔκείνοι μὲν πρὸς τὴν κακίαν ἐσπεύδον, καὶ τῇ τιμωρίᾳ ὑπευθύνους ἑαυτοὺς καθίσταν, οὗτο; δὲ τὴν ἀρετὴν ἐλόμενος, καὶ τὴν πρὸς ἑκείνους κοινωνίαν φυγῶν, τῆς τιμωρίας κείραν οὐκ ἐλάμβανεν; Οὐκ εὐδὴλον, ὅτι διὰ τὸ ἑκαστον οἰκεῖ προαιρέσει ἢ τὴν ἀρετὴν αἰρεῖσθαι; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, μὴδὲ ἐν τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ τὰ τῆς ἐξουσίας ἔκειτο, οὔτε ἑκείνους κολάζεσθαι ἴδει, οὔτε τοὺτους ἀμοιβὰς λαμβάνειν τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ προαιρέσει τῇ ἡμετέρᾳ κατέλιπε μετὰ τῆν ἀνωθεν χάριν τὸ πᾶν, διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ἀμαρτανόουσι κολάσεις ἀπόκειται, καὶ τοῖς κατορθούσιν ἀντιδόσεις καὶ ἀμοιβαί. Καὶ ἦν, φησὶ, Νῶε ἐτῶν πεντακοσίων, καὶ ἐγέννησεν ἑπτεῖς υἱούς, τὸν Σὴμ, τὸν Χάμ, τὸν Ἰάφεθ. Σκόπει τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκρίβειαν. Ἐπειδὴ διηγῆσατο ἡμῖν τῶν ἐτῶν τοῦ δικαίου τὸν ἀριθμὸν, δεικνύουσα τῆς μακροθυμίας [195] τοῦ Δεσπότη τοῦ ὑπερβολῆν, βούλεται πάλιν καὶ τὴν ἐπίστασιν τῆς ἀνεξικακίας τοῦ Δεσπότη τοῦ δέλῃν ἡμῖν ποιῆσαι, καὶ τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων τὴν πολλὴν φορὰν.

Ρ'. Ἄλλ' ἀκούσωμεν αὐτῶν τῶν παρὰ τοῦ Μωϋσέως ρηθέντων· Πνεύματι γὰρ φεγγόμενος ἅπαντα μετὰ ἀκραθείας ἡμᾶς διδάξει βούλεται. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἤρτια φράσαντο οἱ ἄνθρωποι πολλοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς. Οὐχ ἀπλῶς προσέθηκε τὸ, Καὶ θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς, ἀλλ' ἵνα τὸ πολὺ πλῆθος ἡμῖν ἐμφάνῃ. Ὅπου γὰρ τοσοῦτον τὸ τῶν ῥιζῶν πλῆθος, ἀνάγκη πολλοὺς τίχεσθαι τοὺς κλάδους. Ἰδόντες δὲ, φησὶν, οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, οἱ καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν ὧν ἐξελέξαντο. Ἐκάστην λέξιν τῶν εἰρημένων σαφῶς κατοπτεύσωμεν, ἵνα μὴδὲν ἡμᾶς παραδράμῃ τῶν ἐν τῷ βᾶθει κεκρυμμένων. Καὶ γὰρ ἀναγκαῖον τοῦτο τοῦ χωρίου πολλὴν τὴν ἔρευναν ποιήσασθαι, καὶ ἀνατρέψαι τὰς μυθολογίας τῶν ἀπερισκεπτός πάντα φεγγόμενων· καὶ πρῶτον μὲν εἰπεῖν ἅπερ λέγειν τολμῶσι, καὶ δειξάντας τὴν ἀτοπίαν τῶν παρ' αὐτῶν λεγομένων, οὕτω τὸν ἀληθινὸν τῆς Γραφῆς διδάξει τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὥστε μὴ ἀπλῶς ὑπέχειν τὰς ἀκοὰς τοῖς τὰ βλάσφημα ἐκείνα φεγγόμενοις, καὶ κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς τολμῶσι λέγειν. Φασὶ γὰρ ὅτι οὐ περὶ ἀνθρώπων τοῦτο εἰρηται, ἀλλὰ περὶ ἀγγέλων· ταύτους γὰρ υἱούς Θεοῦ προσηγόρευσε. Πρῶτον μὲν δεῖξάτωσαν, ποῦ ἀγγελοὶ υἱοὶ Θεοῦ προσηγορεύθησαν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν οὐδαμοῦ δεῖξαι. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ ἐκλήθησαν υἱοὶ Θεοῦ, ἀγγελοὶ δὲ οὐδαμῶς. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἀγγέλων φησὶν· Ὁ ποιῶν τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· περὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ

ἔσθε· καὶ πάλιν· Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωνα· καὶ πάλιν· Πρωτότοκος υἱός μου Ἰσραὴλ· ἀγγελοὶ δὲ οὐδαμοῦ υἱὸς ἐκλήθη, οὐδὲ υἱὸς Θεοῦ. Ἀλλὰ τί φασι; Ναί, ἀγγελοὶ μὲν ἦσαν· διότι δὲ πρὸς τὴν παρόνομον ταύτην πρᾶξιν κατήλθον, τῆς ἀξίας ἐξέπεσον. Πάλιν ἔτερον μυθώδεστον. Τί οὖν; νῦν ἐξέπεσον, καὶ αὕτη τῆς πτώσεως αὐτοῖς ἔστιν ἡ αἰτία; Καὶ μὴν ἡ Γραφή ἄλλως ἡμᾶς διδάσκει, ὅτι καὶ πρὸ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου δημιουργίας τῆς ἀξίας ἑκείνης κατηνέχθησαν καὶ ὁ διάβολος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, μείζον τῆς ἀξίας φρονήσαντες, καθάπερ καὶ σοφὸς τις φησὶ· Φθόνῳ δὲ τοῦ διαδόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν. Εἰπέ γάρ μοι, εἰ μὴ ἦν πρὸ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας ἐκπεπτωκός, πῶς ἂν ἐπὶ τῆς ἀξίας μένων ἐδάσκηνη τῷ ἀνθρώπῳ; Ποῖον γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, ἀγγελον ἀνθρώπῳ βασκῆναι, τὸν ἀσώματον καὶ ἐν τοσαύτῃ τιμῇ τυγχάνοντα, τῷ σώματι περικειμένῳ; Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς ἀνωτάτω δόξης εἰς ἐσχάτην ἀτιμίαν κατηνέχθη, καὶ ταῦτα ἀσώματος ὢν, εἶδε δὲ τὸν [196] ἀνθρώπον δημιουργηθέντα, καὶ ἐν σώματι τοσαύτης τιμῆς ἀξιοῦντα διὰ τὴν τοῦ δημιουργήσαντος φιλοφροσύνην, εἰς φθόνον ἐξήφθη, καὶ διὰ τῆς ἀπάτης, ἣν διὰ τοῦ ὕψους προσήγαγε, τῷ τοῦ θανάτου ἐπιτιμῶν ὑπεύθυνον τὸν ἀνθρώπον κατέσχευσε. Τοιοῦτον γὰρ ἡ πονηρία· οὐ δύναται πρῶτος φέρειν τὴν ἐτέρων εὐθυμίαν. Ὅτι μὲν οὖν πάλαι καὶ ὁ διάβολος καὶ πᾶσα αὐτοῦ ἡ φάλαγξ ἐκ τῆς δόξης ἑκείνης ἐξέπεσον, καὶ τῶν ἡτιμωμένων γεγένησιν, ὅλῃον ἔπαυσε· Ἄλλως δὲ καὶ ποίας οὐκ ἂν εἴη ἀνοίας ἀνάμεστον τὸ λέγειν, ὅτι ἀγγελοὶ πρὸς συνουσίαν γυναικῶν κατηνέχθησαν, καὶ ἡ ἀσώματος ἑκείνης φύσις πρὸς τὴν συναλλαγὴν τῶν σωμάτων ὑπῆχθη; Ἢ οὐκ ἀκούεις τοῦ Χριστοῦ λέγοντος περὶ τῆς τῶν ἀγγέλων οὐσίας· Ἐν γὰρ τῇ ἀνωστάσει οὐτε γυμνοῦσιν, οὐτε γυμνοκονταί, ἀλλ' εἰσιν ὡς ἀγγελοὶ Θεοῦ; Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε τὴν ἀσώματον φύσιν ἐκείνην τοιαύτην ἐπιθυμίαν δέξασθαι ποτε. Ἡρὸς τοῦτοις δὲ κάκιστον ἐννοῆσαι δεῖ, ὅτι πάντῃ τῶν ἀτοπιωτάτων ἐστὶ τοῦτο δέξασθαι τῷ λογισμῷ. Εἰ γὰρ οἱ ἅγιοι καὶ Πνεύματος ἁγίου ἡξωμένοι οὐδὲ ὑπαστὶν ἀγγέλων ἰδεῖν ἰσχυσαν (καὶ γὰρ ὁ ἀνὴρ τῶν ἐπιθυμιῶν θεασάμενος ἀγγέλου παρουσίαν, οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν· πῶς γὰρ οἶόν τε ἀσώματον οὐσίαν ἰδεῖν; ἀλλὰ μετασχηματισθεῖσαν, τὴν ἐνέργειαν μικροῦ δεῖν καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ἀφῆκεν, καὶ ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος ἀνὴρ ἄπνους σχεδὸν ἔκειτο)· τίς ἂν καὶ σφόδρα μεμνηνὸς ἦ, καταδέξαιτο τὸ βλάσφημον τοῦτο ῥῆμα καὶ πολλῆς γέμον τῆς ἀνοίας, ὅτι ἡ ἀσώματος φύσις καὶ νοερά σωμάτων συμπλοκῆς ἠνέσχετο;

Υ'. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πολὺ ταῦτα κινούμεντες καὶ αὐτοὶ δόξωμεν εἰκτὴ τὸν χρόνον κατατρίβειν, φέρε ἐπειδὴ διὰ τῶν πραγμάτων ἐπιληροφορήσαμεν ὑμῶν τὴν ἀγάπην, ὡς τῶν ἀδυνάτων τοῦτο καθέστηκεν, τὴν ἀληθῆσαν τῶν ἐγκειμένων διδάξωμεν ὑμᾶς, πάλιν ἀναγνόντες τὰ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς εἰρημένα· Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἤρτια ἤρτια οἱ ἄνθρωποι πολλοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ

* Sic Savil. Murel. et Monif. αὐτῶν Euseb.

h Alit τῆς πτώσεως αὐτῶν.

c Savil. akldit ἐκ τῶν εἰρημένων.

θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς· ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ὥν ἐξελέξαντο. Προλαβόντες ἐδιδάσκον ὅμᾳς, ὅτι ἔθος τῇ Γραφῇ, καὶ τοὺς ἀνθρώπους υἱοὺς Θεοῦ καλεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τοῦ Σὴθ οὗτοι κατήγον τὸ γένος, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕπ' αὐτοῦ τεχθέντος καὶ προταγορευθέντος Ἐνὼς (Οὗτος γάρ, φησὶν, ἡλίπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ δρομά^α Κυρίου τοῦ Θεοῦ), ἐξ ἐκείνου λοιπὸν οἱ ἐξῆς τικτόμενοι υἱοὶ Θεοῦ προσγορευθήσαν παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, διὰ τὸ μιμεῖσθαι μέγχις ἐκείνων τῶν προγόνων τὴν ἀρετὴν· υἱὸς δὲ ἀνθρώπων ἐκάλεσε τοὺς πρὸ τοῦ Σὴθ γεγονότας, τοὺς ἀπὸ τοῦ Κάιν, καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνου τὸ γένος κατὰγοντας. Ἐγένετο γάρ, φησὶν, ἡνίκα ἤρξαντο οἱ ἄνθρωποι πολλοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς· ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ (οἱ ἀπὸ τοῦ Σὴθ καὶ τοῦ Ἐνὼς) τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων (ἐκείνας τὰς ὑπ' ἐκείνων τεχθείσας, περὶ ὧν εἶπεν, ὅτι καὶ θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς), ὅτι καλαὶ εἰσιν. Ὅρα πῶς διὰ τῆς λέξεως ταύτης πᾶσαν ἡμῖν αὐτῶν τὴν [107] ἀσέλγειαν ἀνέφηνεν. Οὐδὲ γὰρ δι' ἐπιθυμίαν παιδοποιίας ἐπὶ τὴν πρᾶξιν ταύτην ὤρμησαν, ἀλλὰ δι' ἀκρασίαν ἡδονῆς· ἰδόντες γάρ, φησὶ, τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλαὶ εἰσιν. Ἡ ἐπιθυμία τῆς εὐμορφίας ὡς εἰς τὸν δλεθρον αὐτοὺς τοῦτον ἡνεγά, καὶ τὸ κάλλος τῆς ὄψεως καὶ τῆς πορνείας καὶ τῆς ἀσελγείας αὐτοῖς γηγένεται αἴτιον. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκίσθη, ἀλλὰ προσέθηκεν· Ἐλαβον δὲ ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ὥν ἐξελέξαντο. Καὶ τοῦτο πάλιν ἐμφανισνός ἐστι τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀσέλγειαν, ὅτι τῷ κάλλει ἡτετήθησαν, καὶ χαλῶν ἐπιθεῖναι τῇ ἀτάκτῃ ἐπιθυμίᾳ οὐκ ἡδουλήθησαν· ἀλλὰ ὑποδρόχιοι γέγονασιν ὑπὸ τῆς θείας χειρωθέντες, καὶ διὰ τὴν παράνομον ταύτην πρᾶξιν ἐρήμους ἑαυτοὺς καταστήσαντες τῆς ἀνωθεν προνοίας. Καὶ ἵνα μάθωμεν ὅτι οὐ νόμῳ γάμου, οὐδὲ παιδοποιίας ἔνεκεν τοῦτο διεπράξαντο, διὰ τοῦτο φησὶν· ἰδόντες ὅτι καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ὥν ἐξελέξαντο. Τί οὖν; τῶν ὀφθαλμῶν τὴν θέαν ἄν τις αἰτιάσαιο; ὀφθαλμῶς· οὐδὲ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ ὀλισθοῦ αἰτίας γέγονεν, ἀλλ' ἡ τῆς προαιρέσεως βλάβη, καὶ τὸ τῆς ἐπιθυμίας ἀχαλίνωτον. Ὁ γὰρ ὀφθαλμὸς διὰ τοῦτο ἐδημιουργήθη, ὥστε διὰ τούτου κατοπεύοντάς τὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα, δοξάζειν τὸν τούτων ποιητὴν. Τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῖνον ἐστὶν ἔργον τὸ ὁρᾶν· τὸ δὲ κακῶς ὁρᾶν ἀπὸ τοῦ ἐνδοθεν ἡνιοχοῦντος λογισμοῦ γίνεται. Τὰ γὰρ μέλη πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν ἡμῖν εἶναι χρήσιμα ἐδημιούργησεν ὁ Δεσπότης, καὶ ἡνιοχεῖσθαι συνεχώρησεν ὑπὸ τῆς ἀσωμάτου οὐσίας, τῆς ψυχῆς λέγω. Ἐπειδὴ οὖν ἐκείνη εἰς βλάβην ἀποκλίνει, καὶ τὰς ἡνίας χαλάσῃ, καθάπερ ἡνίοχος οὐκ εἰδώς τὰ ἀτακτα τῶν ἵππων σκιρτήματα καταστέλλειν, ταῖς ἡνίαις ἐνδοῦς, καὶ τοὺς ἵππους τοὺς τὸ ἄρμα ἔλκοντας καὶ αὐτὸν κατακρημνίζει· οὕτω δὲ καὶ ἡ προαίρεσις ἡ ἡμετέρα, ἐπειδὴ μὴ εἰδῇ τοῖς μέλεσι δρόνῳ; κεχρησθαι, ταῖς ἀτάκτοις ἐπιθυμίαις ἐνδοῦσα ὑποδρόχιον ἐαυτὴν ἐργάζεται. Διὰ τοῦτο ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστὸς εἰδώς τῆς φύσεως ἡμῶν, τὸ εὐεπηρέαστον καὶ τῆς προαιρέσεως τὴν βλάβην, νόμον ἔθηκεν ἀποτειχίζοντα καὶ κυλύοντα τὴν περιεργον θεωρίαν, ἵνα ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστήματος τὴν ἐν ἡμῖν τικτομένην πυρὰν σβέσῃ, καὶ

φησὶν· Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα· πρόσ τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμολέχουσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀπαγορεύω τὴν ἀκόλαστον ὄψιν, ἵνα ἐλευθερώσω τῆς ἀπόπου πράξεως. Μὴ γὰρ δὴ νομίσης, φησὶν, ὅτι ἡ συμπλοκή μόνον τὴν ἀμαρτίαν ἐργάζεται· ἡ γνώμη ἐστὶν ἡ τὴν κατάκρισιν δεχομένη. Καὶ οὕτω τοῖνον ἐπειδὴ τὸ κάλλος εἶδον^α, ἐλάωσαν τῇ θέᾳ· ἔλδον γάρ, φησὶν, ὅτι καλὰ εἰσι, καὶ ἔλαβον ἑαυτοῖς ἀπὸ πασῶν, ὥν ἐξελέξαντο. Ἀλλ' ἴδωμεν καὶ μετὰ τὴν ἀποπὴν ταύτην πρᾶξιν, καὶ τὴν ἀκόλαστον γνώμην, τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα. Καὶ εἶπε, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός· Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. Ἔσονται δὲ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἕτη ἑκατὸν εἰκοσι. Ἄδυσσον φιλανθρωπία; ἐστὶν ἰδεῖν ἐν τοῖς [198] βραχείῃς τούτοις ῥήμασι. Καὶ εἶπε, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός· Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. Τὸ Πνεῦμα ἐνταῦθα τὴν προνοητικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐκάλεσε, τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν ἥδη προμηνύων. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι περὶ τούτου ἦν ὁ λόγος, ὅρα τὸ ἐπαγόμενον· Διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς, φησὶ, σάρκας· τοῦτέστι, διὰ τὸ σαρκικαῖς πράξεσιν αὐτοὺς καταδεδαπανῆσθαι, καὶ μὴ εἰς δέον κεχρησθαι τῇ τῆς ψυχῆς οὐσίᾳ, ἀλλ' ὡς σάρκα μόνον περικειμένους καὶ ψυχῆς ἐρήμους ὄντας, οὕτως τὸν ἑαυτῶν βίον καταναλίσκειν. Ἔθος γὰρ αἰ τῇ θεᾷ Γραφῇ σάρκα τοὺς σαρκικούς καλεῖν, ὥσπερ τοὺς ἐναρέτους ἀσάρκους ὀνομάζειν, καθάπερ ὁ Παῦλος φησὶν, Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί· οὐκ ἐπειδὴ σάρκα οὐ περιέκειντο, ἀλλ' ἐπειδὴ σάρκα περικείμενοι ἀνώτεροι τῶν σαρκικῶν ἦσαν φρονιμάων. Ὡσπερ οὖν καὶ τοιοῦτο διὰ τὸ ὑπερὸν τῶν σαρκικῶν ἔλεγεν· Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ ἐν σαρκί· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτων, ἐπειδὴ περὶ τὰς σαρκικὰς πράξεις διηνεκῶς ἦσαν ἡσυχολήμενοι, σάρκας αὐτοὺς ἐκάλεσε. Διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, οὐκ ἔτι συγχωρήσω ταῖς ἀμαρτίαις αὐτοὺς καταβρῦπαίνεσθαι.

δ'. Εἶδες ἀγανακτήσεως μέγεθος; εἶδες ἀπειλῆς ὑπερβολήν; Σκόπει πῶς τῇ ἀπειλῇ καὶ τῇ ἀγανακτῇ τὴν φιλανθρωπίαν ἔμειξε. Τοιούτος γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· ἀπειλεῖ πολλάκις, οὐκ ἵνα εἰς ἔργον ἀγάγῃ τὴν ἀπειλὴν, ἀλλ' ἵνα διορθωσάμενος αὐτοὺς μηκέτι τὴν ἀπειλὴν εἰς ἔργον ἐξενέγκῃ. Εἰ γὰρ ἐβούλετο τιμωρῆσθαι, τίνας ἔνεκεν καὶ προέλεγεν; Ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ βούλεται, διὰ τοῦτο αἰ μέλλει καὶ ἀναβάλλεται, καὶ προλέγει, ἀφορμὴν παρέχων τοῖς ὑπευθύνους φυγεῖν μὲν τὴν κακίαν, ἐλθεῖν δὲ τὴν ἀρετὴν, καὶ τῆς τιμωρίας τὴν πείραν διαφυγεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἡπειλήσεν τῇ πανωλερίᾳ αὐτοὺς παραδῶσειν (τοῦτο γάρ ἐστιν, Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας· ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἐάσω αὐτοὺς λοιπὸν ζῆν), οὐκ ἀρκεσθεὶς τῇ τῶν πεντακοσίων ἐτῶν μακροθυμίᾳ ἥ διὰ πάσης τῆς ζωῆς τοῦ Νῶε διὰ τῆς προσγορίας ἐπειδεύοντο, νῦν πάλιν ἐπιτείνων τὴν ἀγανάκτησιν, ἐτέραν αὐτοῖς προθεσίμην ὀρίζει καὶ φησὶν· Ἡπειλήσαμην, ἦν δὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτημάτων τῶν ἐργασμένων ἐπαχθῆναι ὑμῖν ἐστὶν ἀκόλουθον· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοὺς τὰ ἀνίστα ἡμαρτηκώτας σωθήναι βούλομαι, καὶ μηδένα ἀπόλλυσθαι, διὰ τοῦτο καὶ ἑκατὸν εἰκοσι ἐτῶν χρόνον πάλιν ἐνδίδωμι, ἵνα, εἰ βούλεσθε καὶ τὰ ἡμαρτημένα ἀποσπ-

^a Sic Savil. et septem mss. At Morel. τῷ ὀνόματι.

^b Sic Savil. et quidam mss. In aliis τῆς εὐμορφίας deest.

^c Sex mss. γυναῖκα.

^d Savil. in textu εἶδον, in marg. e var. lecti. ἰδόντες.

natae sunt illis : ut viderunt filii Dei filias hominum , quod pulchræ essent , sumpserunt sibi metipsis uxores de omnibus , quas elegerant . Prius docuimus vos , morem esse Scripturæ , ut homines filios Dei vocet . Et quia isti a Seth originem trahebant , et ab ejus filio qui appellatus est Enos : dicit enim : *Iste speravit invocare nomen Domini Dei* : ab illo postea nati , vocati sunt filii Dei in divinis Scripturis , propterea quod consueque parentum virtutem imitati sunt : filios autem Cairi : et qui ex eo nati , et qui ante Seth geniti fuerunt , filios hominum vocat . Factum est , inquit , cum ceperunt homines multiplicari super terram , et filias natae sunt illis : ut viderunt filii Dei , qui a Seth et ab Enos progeniti , filias hominum , illas quæ ab aliis natae sunt , de quibus dixit quod *Filias natae sint illis , Quod pulchræ essent* . Vide quomodo per verbum hoc omnem nobis eorum intemperantiam insinuet . Non enim ob desiderium procreandorum filiorum conveniebant , sed ob voluptatem et intemperantiam : *Ut viderunt , inquit , filias hominum , quod pulchræ essent* . Concupiscentia formæ¹ illos in hanc induxit perniciem , pulchritudo aspectus scortationis et intemperantiæ eis occasio fuit . Et neque id satis habens addit : *Sumpserunt sibi metipsis uxores de omnibus , quas elegerant* : quod etiam magnam illorum intemperantiam insinuat , quod a pulchritudine victi sunt , et frenum imponere inordinatæ concupiscentiæ suæ non valuerunt : sed spectando capti submersique sunt , atque ob impium hoc opus superna providentia sese vacuos reddiderunt . Et ut discamus ipsos non lege nuptiarum , necque procreandorum filiorum gratia hoc fecisse , propter hoc dicit : *Ut viderunt quod pulchræ essent , sumpserunt sibi metipsis uxores de omnibus , quas elegerant* . Quid igitur ? reprehenditne aliquis aspectum oculorum ? Non : neque enim oculus ruinæ causa fuit , sed voluntatis negligentia et effrenata concupiscentia . Nam oculus propterea factus est , ut dum videt creaturas Dei , ipsarum Conditorum celebret . Itaque oculi opus est videre : male autem videre , a mente est , quæ intrinsecus gubernat . Nam membra nostra utilia ad bonum operandum condita sunt a Domino , et gubernari ea concessit ab incorporea substantia , de anima dico . Postquam autem hæc negligens esse , et habere laxare coeperit , quemadmodum auriga nesciens equorum ferociam compescere , remissis frenis , et equos currum trabentes et seipsum in præceps dejicit : sic plane et voluntas nostra quandoquidem nescit membris ut oportet uti , inordinatis indulgens concupiscentiis seipsam submergit . Propterea Dominus noster Christus , sciens fragilem nostram naturam et voluntatis negligentiam , legem posuit quæ muniret ac prohiberet curiosam considerationem , ut nascens in nobis incendium , cum adhuc procul est , extinguat ; et ait : *Qui aspicit mulierem , ut concupiscat illam , jam adulterium commisit cum illa in corde suo* (*Matth. 5. 28*) . Propter hoc , inquit , interdico vobis illicitum visum , ut ab opere illicito vos liberem . Ne putes ,

¹ Vox, formæ, docet in quibusdam MSS.

inquit , congressu solum peccatum fieri : voluntas est quæ condemnatur . Igitur et hi visæ pulchritudinis spectaculo capti sunt . *Viderunt enim , inquit , quod pulchræ essent , et sumpserunt sibi uxores ex omnibus , quas elegerant* . Sed videamus etiam post illicitam illorum operationem , et intemperantem animum Domini Dei bonitatem . 3. *Dixit , inquit , Dominus Deus : Non permanebit Spiritus meus in hominibus his in sæculum , eo quod ipsi carnes sint . Erunt autem dies ipsorum centum viginti anni* . Hic in paucis verbis abyssus misericordiæ videri potest . *Et dixit , inquit , Dominus Deus : Non permanebit Spiritus meus in hominibus his in sæculum , eo quod ipsi carnes sint* . Spiritum hic potentiam suam , quæ curam nostri agi , vocat . illorum interitum prænuntians . Et ut acias hæc de re sermonem haberi , vide quid ambdatur . *Eo quod ipsi , inquit , carnes sint* : hoc est , eo quod carnalibus operibus seipsum totos dedant , et animæ substantia abutantur , et quasi sola carne circumdati anima carerent , sic vitam suam absument . Perpetuus enim Scripturæ mos est , carnem vocare carnales : sicut virtute præstantes , carnis expertes nominat : quemadmodum Paulus dicit : *Vos autem non estis in carne* (*Rom. 8. 9*) : non quod non carne circumdati essent , sed qui carne circumdati , superiores erant carnalibus affectionibus et sensibus . Nam sicut istis dicebat : *Vos autem non estis in carne* , eo quod carnalia despiciebant : ita et de illis dicitur , quod sint carnes , eo quod carnalibus rebus continuo sint occupati . *Eo quod ipsi carnes sint* , non ultra concedam eis ut peccatis suis coinquantur .

4. Vidisti indignationis magnitudinem ? vidisti minarum vehementiam ? Considera etiam quomodo interminationi et indignationi misericordiam admiscuit . Talis enim est Dominus noster : minatur saepe , non ut opere compleat minas , sed ut correctis nobis minas non ad opus perducant . Alioqui si punire vellet , cur prædiceret ? Sed quia non vult , semper cunctatur et moram necit , et differt , et prædicat , occasionem reis præstans , ut fugiendo malitiam et sectando virtutem , poenas non experiantur . Itaque postquam interminatus est illos se exterminationi generali traditurum (hoc enim est , *Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis , eo quod ipsi sint carnes* : ac si diceret , Non sinam illos posthac vivere) , non contentus quingentorum annorum patientia , quæ per omnem vitam Noe , audito illius nomine docebantur , nunc iterum protrahens et differens indignationem , aliud illis tempus præscribit et dicit : Interminatus sum , et dixi et palam feci meam indignationem , quam ob multitudinem peccatorum , quæ operati estis , vobis inferri justum est : sed quia etiam eos qui incurabiliter peccaverunt , salutem consequi volo , nullumque perire , idcirco vobis indulgeo et tempus centum viginti annorum (a) : ut , si volueritis , et peccata ablueritis

(a) Quod hic subiungit Chrysostomus , illos centum viginti annos in Genesi memoratos tempus indicare quo diluvium venturum erat . Illudque spatium quod intererat a tempore quo Deus diluvium prædixit , ad hunc usque

resipiscendo atque in meliora vos convertendo, nec non virtuti studueritis, poenarum pericula effugatis : *Erant enim*, inquit, *dies eorum anni centum viginti*.

4. *Gigantes autem*, inquit, *erant super terram in diebus illis. Et postquam ingressi sunt filii Dei ad filias hominum, illaque sibi genuerunt, illi erant gigantes, qui a saeculo viri famosi*. Gigantes hic a divina Scriptura dici opinor robustos corpore. Ex illis, inquit, generatione illorum aucta est. Id quod et alio loco videre licet dictum : *Gigantes*, inquit, *veniunt ut furorem meum placeant* (Isai. 13. 5). Hunc porro centum viginti annorum numerum, aliqui putant terminum vitae esse : non hoc autem significat, sed nunc patientiam declarare vult, quam et post hac peccata in ipsos ostendit. Igitur ut discamus illos post indignationem et minas, et tanti temporis diuturnitatem, quam ipsis in poenitentiam dederat, non solum nihil profecisse, sed in iisdem moribus perseveravisse : propterea dicit, *Postquam ingressi sunt filii Dei ad filias hominum, illaque sibi genuerunt, illi erant gigantes, qui a saeculo viri famosi*. Vidisti improbitatis magnitudinem ? vidisti stupidam et doloris sensu carentes animas ? Neque poenae timor, neque tolerantiae tempus arcuit illos a malis operibus : sed semel in praecipit dejecti, et mentis oculo excæcati, a mala concupiscentia, quasi ab ebrietate quadam demersi, ad se redire ultra noluerunt : quemadmodum et sapiens quidam dicit : *Impius, cum in profundum ceciderit malorum, contemnit* (Prov. 18. 5). Grave enim, grave est, dilecte, capi laqueis diaboli. Anima enim postea quasi in retibus comprehensa trahitur, et sicut sus in luti volutabro oblectatur, sic et ista a mala consuetudine obruta, non sentit quidem peccatorum foetorem. Ideo opus est ut sobrii et vigiles simus, ne ab initio diabolo ingressum concedamus, ut ne obtenebrata ratione nostra, et excæcata mentis perspicacia, quasi privatos hujus solis lumine reddat, nec valeamus in radios solis justitiae contueri, et ita in praecipit feramur : id quod et illis tunc accidit. Audi enim iterum bonitatis Dei tolerantiam. 5. *Ut vidit autem*, inquit, *Dominus Deus, quod multiplicatae sunt malitiae hominum super terram*. Quid sibi vult hoc dictum, *Ut vidit autem* ? Num ignorabat Dominus ? Absit : sed pro nostra infirmitate omnia narrat divina Scriptura : ut nos doceat, eos etiam post tantam Dei tolerantiam in iisdem mansisse malis, aut etiam in pejora se conjecisse, ait : *Ut vidit autem, quod multiplicatae sunt malitiae hominum super terram*. Ex hoc enim malo opere, quasi e fonte quodam, multa etiam alia suboriebantur peccata : ideo dicit, *Malitiae hominum*. Nam ubi sortitatio, et luxuria, et tanta intemperantia, verisimile est ibi et ebrietatem, et crapulam, et magnam injustitiam, et avaritiam, innumeraque alia nasci mala. *Ut vidit autem*, inquit, *Dominus Deus quod multiplicatae sunt malitiae hominum super terram*,

dilectum : illud, inquam, contra communem sententiam est. Nam putatur his indicari spatium vitae hominis postea contrahendum et ad centum viginti annos redigendum ; et ut anni chronologici quadrent, sic intelligendum est.

et quod unumquodque cogitat in corde suo diligenter ad mala omnibus diebus.

5. Vide quomodo singula quae dicuntur peccatorum ostendunt magnitudinem. Quia enim in genere dixit, *Multiplicatae sunt malitiae hominum super terram*, subdidit, *Et unumquodque*. Magna hujus verbi emphasis et vis est. Non inquit, adolescens solum, sed et senex eadem agit quae adolescens : neque vir solum, sed et mulier : neque servus solum, sed et liber : non dives solum, sed et pauper. Et verbum, *Cogitat*, multum habet momenti. Non enim ex subreptione hoc illis accidit, sed in corde cogitant, et hæc per singulas horas volvunt, in his studium suum colloant, et neque fortuito semel et iterum supplantati a peccato, a malitia sibi temperant, sed diligenter eam exercent, et mala operantur : hoc est, magno studio, nihil obiter, nihil negligenter ab eis fit, neque brevi tempore, sed omnibus diebus, omnem suam vitam in hoc impendant. Vidisti malitiae immanitatem ? vidisti quomodo dedita opera rem fecerint, diligenter omnia mala operantes ; et omnis vias ad agendum malum sua sponte accesserit ? *Unumquodque*, inquit, neque etas immatura, et alioquin in experta malorum vacua erat : sed statim et ab lacuabulis omnes malum hoc praelium certabant, contendentes ut malis operibus alter alterum superaret. Hic, oro, animo expende miram hujus justae sapientiam, qui in tanta malorum conspiratione malitiam effugere valuit, et nihil inde damni sensit : sed quasi ex alia natura constitutus, sic forti animo praeditus, et per seipsum virtutis operationi deditus, et malam eorum conspurationem effugit, et a communis omnium perditione est exemptus. 6. *Et secum reputavit*, inquit, *Dominus Deus quod faceret hominem super terram*. Vide iterum verbum crassum, et nostrae parvitati idoneum. *Secum reputavit*, inquit, proposituit : non quod poenituerit Deum, absit ; sed secundum humanam consuetudinem loquitur nobis divina Scriptura, ut nos doceat enormia illorum peccata clementem Deum in indignationem concitasse. *Et secum reputavit*, inquit, *Dominus Deus quod faceret hominem super terram*. Num enim propter hoc ipsum produxi, inquit, ut in tantam perniciem lapsus, sibiipsi perditionis fieret auctor ? Num hac de causa a principio tanto honore eum insignivi, et tantam ejus curam me habere declaravi, ut virtuti vacans, alienus a perditione fieret ? Quoniam autem clementia mea abusus est, satius posthac fuerit malos ejus conatus impedire. *Et cogitavit*, 7. *Dixitque Dominus Deus*, inquit : *Delebo hominem quem feci a facie terrae, ab homine usque ad pecus, et a reptilibus usque ad volatilia caeli : quia mecum reputavi quod fecerim eos*. Quae mei officii erant, inquit, omnia exhibui. Ex nihilo, ut esset, illum produxi, naturae illius scientiam faciendorum et non faciendorum indidi, liberum arbitrium donavi, ineffabili tolerantia usus sum, et post longum illud tempus, et post indignationem et malitas quas dixi, et aliud praefinivi tempus, volens ut illo sua peccata sentiente, indignatio mea revocaretur : sed

ψασαι διὰ τῆς ἐπὶ τῷ βέλτιον μεταβολῆς, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐλόμενοι, τῆς τιμωρίας τὴν παῖραν ἐκφυγῆτα. Ἔσονται γάρ, φησὶν, αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἕτη ἑκατὸν εἰκοσι. Οἱ δὲ γίγαντες, φησὶν, ἦσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Καὶ μετ' ἐκείνα, ὡς ἂν εἰσπορεύοντο οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ [199] πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐγεννῶσαν ἑαυτοῖς, ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ γίγαντες οἱ ἀπ' αἰῶνος, οἱ ἄνθρωποι οἱ ὀνομαστοί. Γίγαντας ἐνταῦθα τοὺς ἰσχυροὺς τὸ σῶμα οἰμαι λέγειν τὴν θείαν Γραφὴν. Ἐξ ἐκείνων, φησὶν, ἡ γενεὰ αὐτῶν ἠδύσθη. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ ἔστιν ἰδεῖν τοῦτο εἰρημένον· Γίγαντες, φησὶν, ἔρχονται τὸν θυμὸν μου παῦσαι. Τοῦτον δὲ τὸν τῶν ἑκατὸν εἰκοσι ἐτῶν ἀριθμὸν τινὲς νομίζουσι τὸν ὅρον τῆς ζωῆς εἶναι· οὐ τοῦτο δὲ σημαίνει, ἀλλὰ τῶς τὴν μακροθυμίαν ἐνδείξασθαι βούλεται, ἣν καὶ μετὰ τοσαῦτα ἁμαρτήματα ἐπ' αὐτοὺς ἐπιδείκνυται. Ἰν' οὖν μάθωμεν καὶ μετὰ τὴν ἀγανάκτησιν, καὶ τὴν ἀπειλήν, καὶ τὴν τοσαύτην τοῦ χρόνου μακροθυμίαν, ἣν εἰς μετάνοιαν αὐτοῖς δέδωκεν, ὡς οὐ μόνον οὐδὲν ἐκέρδανον, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπέμειναν, διὰ τοῦτο φησὶν, Ὡς ἂν εἰσπορεύοντο οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐγεννῶσαν ἑαυτοῖς, ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ γίγαντες οἱ ἀπ' αἰῶνος, οἱ ἄνθρωποι οἱ ὀνομαστοί. Εἶδες ἀγνωμοσύνης ὑπερβολὴν; εἶδες λυγρὴν ἀνάλγητον; Οὕτε ὁ τῆς τιμωρίας φόδος, οὕτε ὁ τῆς μακροθυμίας χρόνος ἀπέστησεν αὐτοὺς τῶν πονηρῶν πράξεων· ἀλλ' ἅπαξ κατὰ κρημῶν κατενεχθέντες, καὶ τὸ τῆς διανοίας ὅμμα πηρωθέντες, οὐκ ἔτι λοιπὸν, καθάπερ ὑπὸ μέθης τινὸς τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας καταβαπτισθέντες, ἀνεναγκάσθησαν βουλήσασθαι, καθάπερ καὶ σοφὸς τίς φησὶν· Ἀσεβῆς ἐμπροσθ' εἰς βάθος κακῶν καταρροεῖ. Δεινὸν γάρ, δεινὸν, ἀγαπητὴ, ἄλωνα ταῖς τοῦ διαβόλου παγίδει. Ἡ γὰρ ψυχὴ λοιπὸν καθάπερ ἐν δικτύοις ἀπειλημένη, καὶ ὥσπερ ὑς ἐγκυλιωμένη βορβόρῳ ἵδεται, οὕτω καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῆς κακῆς συνηθείας καταχωσθεῖσα, οὐδὲ ἀίσθησιν λαμβάνει τῆς τῶν ἁμαρτημάτων δυσωδίας. Διὰ χρῆσιν νήφειν καὶ ἐργηγορέναι, ὥστε μηδεμίαν τῇ πονηρῇ δαίμονι παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰσδοὺν παρασχέιν, ἵνα μὴ σκοτώσας ἡμῶν τὸν λογισμὸν, καὶ τὸ διωρατικὸν τῆς διανοίας ἀποτυφλώσας, παρασκευάσῃ, καθάπερ ἀπαστερημένους τοῦ ἡλιακοῦ τοῦτο φωτὸς, πρὸς τὰς ἀκτίνας τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου ὁρᾶν μὴ δυναμένους, κατὰ κρημῶν φέρεσθαι, ὅπερ καὶ οὗτοι τότε πεπόνθασιν. Ἄκουε γὰρ πάλιν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος τὴν ἀνεξικακίαν. Ἰδὼν δὲ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς, ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς. Τί βούλεται τὸ εἰρημένον, Ἰδὼν δὲ; Οὐκ ἐπειδὴ ἡγνοεῖ ὁ Δεσπότης· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀσθένειαν τὴν ἡμετέραν ὅπαντα διηγείται ἡ θεία Γραφή· ἵνα ἡμᾶς διδάξῃ, ὅτι καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην αὐτοῦ μακροθυμίαν τοῖς αὐτοῖς ἐπέμεινον, ἣ καὶ χεῖροσι περιέβαλον ἑαυτοὺς κακοῖς, φησὶν· Ἰδὼν δὲ, ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκ γὰρ τῆς πονηρᾶς ταύτης πράξεως, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τινος, καὶ ἕτερα πολλὰ αὐτοῖς ἐτίκτετο ἁμαρτήματα· διὰ τοῦτο φησὶν, Αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων. Ὅπου γὰρ πορνεία, καὶ ἀσέλγεια, καὶ τοσαύτῃ ἀκολασία, εἰκὸς καὶ μέθην, καὶ παροινίαν, καὶ πολλὴν ἀδικίαν, καὶ πλεονεξίαν καὶ τὰ μυρία τίκεσθαι κακά. Ἰδὼν δὲ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός, ὅτι ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας.

* In Isaiā legitur πληροῦν.

ε'. Ὅρα πῶς ἕκαστον τῶν εἰρημένων δείκνυσιν τὸ [200] μέγεθος τῶν ἡμαρτημένων. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε καθολικῶς, ὅτι Ἐπληθύνθησαν αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπήγαγε, Καὶ πᾶς τις ἰ. Μαγὰλὴ τοῦ ῥήματος ἡ ἔμφασις. Οὐχ ὁ νέος, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ὁ πρεσβύτερος τὰ αὐτὰ τῷ νέῳ διαπράττεται· οὐδὲ ἀνὴρ μόνον, ἀλλὰ καὶ γυνή· οὐ δοῦλος, ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερος· οὐ πλούσιος, ἀλλὰ καὶ πένης. Καὶ τὸ, Διανοεῖται, πολλὴν ἔχει τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ἐκ συναρπαγῆς τοῦτο ὑπομένουσιν, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ διανοοῦμενοι, καὶ ταῦτα καθ' ἑκάστην ὥραν βουλευόμενοι, καὶ ἐν τοῦτοις τὴν σπουδὴν ἔχοντες, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἅπαξ ἡ δευτέρον ὑποσελισθέντες ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἴστανται τῆς κακίας, ἀλλ' ἐπιμελῶς ταύτην μετέρχονται, καὶ τὰ πονηρὰ διαπράττονται· τοῦτ' ἔστι μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς, οὐδὲν παρέρχως, οὐδὲν ἡμελημένως ὑπ' αὐτῶν γίνεται, οὐδὲ πρὸς βραχὺν χρόνον, ἀλλὰ πάσας τὰς ἡμέρας, πᾶσαν αὐτῶν τὴν ζωὴν εἰς τοῦτο καταναλίσκουσιν. Εἶδες πονηρίας ἐπίτασιν; εἶδες πῶς μελέτην τὸ πρᾶγμα ἐποιοῦντο, ἐπιμελῶς ὅπαντα τὰ πονηρὰ διαπραττόμενοι, καὶ πᾶσα ἡλικία πρὸς τὴν τῆς κακίας ἐργασίαν ἠτομώλει; Πᾶς τις, φησὶν· οὐδὲ ἡ ἁμωρὸς ἡλικία, οὐδὲ ἡ ἀπειρόκακος ἄμιρος ἦν, ἀλλ' εὐθέως καὶ ἐκ προοιμίων τὴν κακὴν ταύτην ἀμιλλαν πάντες ἐποιοῦντο, ἕκαστος τὸν πλησίον ὑπερβάλλεσθαι φιλονεικῶν ἐν τῇ τῶν πράξεων παρανομίᾳ. Ἐννοεῖ γὰρ μοι ἐνταῦθα τὴν ὑπερβάλλουσιν τοῦ δικαίου σοφίαν, ὅτι ἐν τοσαύτῃ κακῶν συμφωνίᾳ ἴσχυσε τὴν λύμην διαφυγεῖν, καὶ μηδεμίαν ἐντεῦθεν δέξασθαι βλάβην, ἀλλὰ καθάπερ ἐξ ἐτέρας φύσεως συγκείμενος, οὕτως ἐρρωμένον φρόνημα ἀναλαβὼν, καὶ οἰκοθὲν ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς κατόρθωσιν σπεύσας, καὶ τὴν κακὴν αὐτῶν συμφωνίαν διέφυγε, καὶ τῆς κατὰ πάντων ἐνεχθείσης πανωλεθρίας ἐκτὸς γέγονε. Καὶ ἐνεθυμήθη, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός, ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅρα πάλιν λέξεως παχύτητα καὶ συγκατάβασιν. Ἐνεθυμήθη, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Μετεμελήθη· οὐκ ἐπειδὴ μεταμελεῖται Θεός· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ κατὰ τὴν συνήθειαν τὴν ἀνθρωπίνην ἡμῖν διαλέγεται ἡ θεία Γραφή, ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι ἡ ὑπερβολὴ τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς εἰς τοσαύτην ἀγανάκτησιν τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν ἤγαγεν. Καὶ ἐνεθυμήθη, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός, ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς. Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο, φησὶ, αὐτὸν παρήγαγον, ἵνα εἰς τοσοῦτον ὀλισθοῦν κατενεχθεῖς ἀπωλείας ἑαυτῷ αἴτιος καταστῇ; Διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων τοσαύτης ἡλίωςα αὐτὸν τῆς τιμῆς, καὶ τοσαύτην περὶ αὐτὸν ἐπεδειξάμενη τὴν πρόνοιαν, ἵνα τὴν ἀρετὴν ἐλόμενος ἐκτὸς τῆς ἀπωλείας γένηται. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο τῇ φιλοανθρωπίᾳ τῇ ἐμῇ, βέλτιον λοιπὸν ἐκκοπήναι αὐτοῦ τὴν κακὴν ἐπιχείρησιν. Καὶ διανοήθη, καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· Ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐποίησα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, καὶ ἀπὸ ἐρπετῶν ἕως πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ἐνεθυμήθη, ὅτι ἐποίησα αὐτούς. Τὰ παρ' [201] ἑμαυτοῦ πάντα, φησὶν, ἐπεδειξάμενη. Ἀπὸ τοῦ μὴ δυτοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήγαγον, τὴν γυνῶσιν τῶν πρακτέων καὶ τῶν μὴ πρακτέων ἐνέθηκα τῇ φύσει, τὸ αὐτεξούσιον ἐδωρησάμην, ἀφάτω τῇ μακροθυμίᾳ ἐχρησάμην, καὶ μετὰ τὸν πολὺν χρόνον ἐλείπον, καὶ τὴν ἀγανάκτησιν, καὶ τὴν ἀπειλήν, ἣν εἶπον, καὶ ἐτέραν προθεσίαν ὤρισα, βουλόμενος αὐτοὺς

h Quatuor mcs. πᾶς; ἕσται.

εις αίσθησιν ἐλθόντας τῶν οἰκείων πταισμάτων ἀνακαλίσσασθαι τὴν ἐμὴν ἀγανάκτησιν· ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ οὕτως ἐκέρθανόν τι πλῆον, ἀνάγκη τὴν ἀπειλὴν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν, καὶ παντελῇ ἐξέλκεσθιν αὐτῶν ἐργάσασθαι, καὶ καθάπερ ζύμην τινὰ πονηρὰν ἀφανίσαι τούτων τὸ γένος, ἵνα μὴ καὶ ταῖς εἰς τὸ ἐξῆς γενεαῖς τῆς κακίας διδάσκαλοι γένωνται. *Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός, Ἀπαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Ἀλλ' ἰσως εἴποι τις ἄν·* Τίνος ἔνεκεν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς κακίαν ἀποκλίναντος, καὶ τὰ ἄλογα τὴν αὐτὴν τιμωρίαν ὑπομένει; *Εἰ-* *κότως. Μὴ γὰρ διὰ τὴν ἑαυτῶν χρεῖαν τὰ ἄλογα γέ-* *γονε;* Διὰ τὸν ἄνθρωπον ταῦτα παρήχθη· τούτου τοίνυν ἐκ τοῦ μέσου αἰρουμένου, ποία ἐκείνων χρεῖα γένοισι; *Ἄν;* Διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα τῆς τιμωρίας κοινωνεῖ, ἵνα μά- *θητε τῆς ἀγανάκτησεως; τὴν ὑπερβολὴν. Καὶ καθάπερ* *ἐξ ἀρχῆς τοῦ πρωτοπλάστου ἁμαρτῶντος,* ἡ γῆ τὴν κατάραν ἐδέξατο, οὕτω καὶ νῦν τοῦ ἀνθρώπου μέλλοντος ἀφανίζεσθαι, καὶ τὰ ἄλογα κοινωνεῖ τῆς τιμωρίας. Ὡς- *περ δὲ εὐδοκιμοῦντος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ κτίσις κοι-* *νωνεῖ τῇ τοῦ ἀνθρώπου εὐμερίᾳ (καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος* *φησιν·* Ὅτι καὶ αὕτῃ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ *τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν* *τέκνων τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ)· οὕτω καὶ νῦν διὰ τὸ πλῆ-* *θος τῶν ἁμαρτημάτων μέλλοντος τούτου κολάζεσθαι,* *καὶ πανωλεθρῶ παραδίδωσθαι, καὶ τὰ κτήνη, καὶ τὰ* *ἐρπετὰ; καὶ τὰ πετεινὰ συνάπολαυει τοῦ κλυδωνίου τοῦ* *πλῆσαν τὴν οἰκουμένην καταλαμβάνειν μέλλοντος. Καὶ* *καθάπερ ἐν οἰκίᾳ, τοῦ προσετώτος ὑπὸ τὴν δεσποτικὴν* *ἀγανάκτησιν γεγονότος, καὶ τοὺς συνυπηρετοῦντας ὅ-* *ς πάντας εἰκόσ κοινωνεῖν τῆς κατηφείας· τὸν αὐτὸν δὲ τρό-* *πον καὶ ἐνταῦθα, καθάπερ ἐν οἰκίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἀπολ-* *λυμένων, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ τὰ ὑπὸ τὴν τοῦτο* *δεσποτείαν τυγχάνοντα ἀνάγκη ὑπὸ τὴν αὐτὴν τιμωρίαν* *πεσεῖν. Καὶ ἐνεθυμήθη, φησὶν, ὅτι ἐποίησα αὐτούς.* *Πόσης συγκαταβάσεως τοῦτ' ἐπελήρωται τὸ ῥῆμα;* *Μὴ* *γὰρ ἐδουλόμην, φησὶ, τοσαύτῃ τιμωρίᾳ αὐτοὺς περιβα-* *λεῖν; Αὐτοὶ με τῇ ὑπερβολῇ τῆς παρανομίας εἰς τοσαύ-* *την ἐξήνεγκαν τὴν ἀγανάκτησιν. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσωμεν* *ἀφανισμόν παντελῆ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γίνεσθαι γένους,* *μηδὲ πρόβριζον τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀφανίζεσθαι, ἀλλὰ* *μάθωμεν ὅσον κακὸν ἁμαρτία, καὶ ὅσον ἀγαθὸν ἀρετὴ,* *καὶ ὅτι κρείσσων εἰς ποιῶν θέλημα Κυρίου, ἢ μυριοί* *παράνομοι, φησὶ·* Ὡς δὲ εὖρε χάριν ἐναντίον Κυρίου *τοῦ Θεοῦ. Εἰ καὶ τὸ πλῆθος ἅπαν, φησὶ, πρὸς τοσαύτην* *κακίαν ἐξώκειλεν, ἀλλ' ὁ δίκαιος οὗτος τὸν σπινθῆρα τῆς* *ἀρετῆς διετήρησεν ὁμοῦ, καὶ τούτοις ἅπασι διὰ παντός* *τοῦ χρόνου διαλεγόμενος, καὶ παραινῶν [202] ἀπαλλά-* *γῆναι τῆς κακίας, καὶ ἑαυτὸν τῆς ἀπ' αὐτῶν λύμης* *ἐλευθερον καθιστάς. Καὶ ὥσπερ οὗτοι διὰ τῶν πονηρῶν* *πράξεων εἰς ἀγανάκτησιν τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν ἐπισπά-* *σαντο οὕτω καὶ οὗτος, τὴν ἀρετὴν ἐλόμενος, Χάριν* *εἶδεν ἐναντίον Κυρίου Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωπο-* *λήπτης ὁ Θεός, ἀλλὰ κἂν ἕνα εὖρη ἐν τοσούτῳ πλῆθει* *τὰ αὐτῷ δοκοῦντα διαπραττόμενον, οὐ περιορᾷ, ἀλλὰ τῆς* *οἰκείας αὐτὸν ἀξίως προνοίας, καὶ ταύτῃ μᾶλλον πλείονα* *τὴν περὶ αὐτὸν κηδεμονίαν ἐπιδείκνυται, ὅσῳ καὶ, το-* *σοῦτων ὄντων τῶν ἐπὶ τὴν κακίαν ἐλκόντων, τὴν τῆς ἀρε-* *τῆς αὐτοῦ ὁδὸν εἴλετο.*

* Savil. et Morel. ἁμαρτῶντος, sex mss. ἁμαρτῶντος.

† Sic Savil. et Morel.; at. decem mss. τοῖς ὑπηρετοῦντας.

ς'. Ὁ δὲ γινώσκωντες πρὸς ἐν μόνον ὁρῶμεν τὸ αὐτῷ δοκοῦν, καὶ τὸ ποιοῦν ἡμᾶς τὴν ἐκείθεν εὐνοίαν ἐπισπά- *σασθαι, καὶ μῆτε φίλα χαρίζομενοι, μῆτε συνηθεῖς τινὲ* *δουλεύοντες ἀμελῶμεν τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ* *μακροθυμίᾳ εἰς δέον χρησώμεθα, καὶ ὡς ἐτι καιρὸν ἔχο-* *μεν, πᾶσαν βῆθυσιν ἀποθέμενοι ποθήσωμεν τὴν ἀρετὴν,* *μισθώσωμεν τὴν κακίαν. Ἐάν γὰρ μὴ καὶ πρὸς ταύτην* *πόθῳ καὶ ἐπιθυμίᾳ μετέλωμεν, καὶ πρὸς ἐκείνην μῖσος* *πολὺ κτησώμεθα, οὕτε ἐκείνης τὴν λύμην διαφυγεῖν,* *οὐδὲ ταύτης ἐπιλαθέσθαι δυνησώμεθα. Ὅτι γὰρ ἐπιθυ-* *μοῦντων χρεῖαν ἔχει ἡ ἀρετὴ, καὶ ἐκκατομένων εἰς τὸν* *πῆρ' αὐτῆς πόθον, ἄκουε τοῦ προφήτου λέγοντος·* *Τὰ* *κρίματα Κυρίου ἀληθινὰ, δοδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αἰτό,* *ἐκπύμνητὰ ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθου τίμιον πολὺν·* *οὐκ ἐπειδὴ τοσούτον μόνον ἐστὶν ἐπιθυμητὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ* *τοῦτων τῶν ὧν οὐκ ἐστὶν ἑτέραν εὐρεθῆναι παρ' ἡμῖν* *τιμωτέραν· διὸ καὶ ἐπήγαγε, Καὶ γλυκύτερον ὑπὲρ* *μέλι καὶ κηρίον. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν, ἐπειδὴ μὴ εἶχε* *φύσιν εὐρεῖν τοῦ μέλιτος γλυκύτεραν, ταύτῃ ἐχρήσατο* *τῇ εἰκόνι. Καθάπερ οὖν οἱ περὶ τὴν τῶν χρημάτων συλ-* *λογὴν μεμνηνότες ἐπιθυμίᾳ τινὶ καὶ πόθῳ, ἐπὶ τούτῳ* *πᾶσαν τὴν ὁρμὴν ἔχειν σπουδάζουσι, καὶ οὐδέποτε κόρον* *λαμβάνουσι· μέθῃ γὰρ ἀκόρεστος ἐστὶν ἡ φιλαργυρία·* *καὶ καθάπερ οἱ μεθύοντες ὅσῳ ἂν πλείονα τὸν ἄκρατον* *ἑαυτοῖς ἐκχέωσιν, τοσούτῳ μᾶλλον πρὸς τὸ διέφθ' ἐ-* *καίονται· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι τὴν μανίαν ταύτην τὴν* *ἀκάθεκτον οὐδέποτε στήσαι δύνανται, ἀλλ' ὅσῳ ἂν ἀφρο-* *μένῃ, ἴδωσιν αὐτοὶ τὴν περιουσίαν, τοσούτῳ καὶ τὴν* *ἐπιθυμίαν ἀνάπτουσι, καὶ οὐ πρότερον λήγουσι τῆς πο-* *νηρᾶς ταύτης ὀρέξεως, μέχρις ἂν εἰς αὐτὸν τῆς κακίας* *τὸν πυθμένα κατεννεχθῶσιν. Εἰ τοίνυν οὗτοι τὴν ὁλήθριον* *ταύτην ἐπιθυμίαν, καὶ πάντων τῶν κακῶν αἰτίαν γενο-* *μένην, μετὰ τοσούτου ἐπιδείκνυνται τοῦ τόνου, πολλὰ* *μᾶλλον ἡμᾶς δίκαιον τὰ κρίματα Κυρίου, τὰ ὑπὲρ χρυ-* *σίου καὶ λίθου τίμιον πολὺν τυγχάνοντα, ταῦτα δι' ὅλου* *στρέφειν ἐν τῇ διανοίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ, καὶ μηδὲν τῆς ἀρε-* *τῆς ἡγεῖσθαι προτιμότερον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὁλήθρια ταῦτα* *πάθῃ ἐκτέμνειν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς, καὶ εἰδέναι ὅτι ἡ* *πρόκαιρος αὕτη ἡδονὴ δούνην εἴκειν εἰσθε διηνεκῇ,* *καὶ βάσανον πέρας· οὐκ ἔχουσιν, καὶ μὴ ἀπατῶν ἑαυτοὺς,* *μήτε νομίζειν ὅτι μέχρι τοῦ παρόντος βίου ἵσταται τὰ* *ἡμέτερα. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τοῖς ῥήμασι ταῦτα φέγγονται* *[203] οἱ πολλοί, ἀλλὰ καὶ πιστεύουσιν λέγουσι τῇ τῆς ἀνα-* *στάσεως λόγῳ, καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἀντιδόσει· ἀλλ'* *ἐγὼ οὐ τοῖς ῥήμασι προσέχω, ἀλλὰ τοῖς καθ' ἐκάστην* *ἡμέραν γινόμενοις. Εἰ γὰρ ἀνάστασιν προσδοκᾷς καὶ* *ἀντιδόσιν, τίνος ἔνεκεν οὕτω περὶ τὴν τοῦ βίου δόξαν* *ἐπτόχησαι; Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, κόπτεις σάντον καθ'* *ἐκάστην ἡμέραν, ὑπὲρ τὴν ἄμμον τὰ χρήματα συλλέγων,* *καὶ ἀγρούς, καὶ οἰκίας, καὶ βαλανεῖα ὠνούμενος, καὶ* *πολλάκις ἐξ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας ταῦτα περιβαλλό-* *μενος; καὶ πληρῶν ἐκεῖνο τὸ παρὰ τοῦ προφήτου εἰρη-* *μένον·* *Ὅθαι οἱ συνάκτορες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν,* *καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον* *ἀφέλωνται τι; Ἡ οὐχὶ ταῦτά ἐστι καθ' ἐκάστην ἡμέραν* *ἰδεῖν γινόμενα; Καὶ ὁ μὲν φησιν, Ἐπισκοπεῖ μοι τοῦ δεῖ-* *νος ἡ οἰκία, καὶ μυρίας προφάσεις ἐπινοεῖ, ἵνα ταύτην* *ἀφείληται· ἕτερος δὲ τὸν ἀγρὸν τοῦ πέννητος λαβὼν συν-* *ῆψε τῷ ἑαυτοῦ. Καὶ τὸ δὴ μερίζον, καὶ καινὸν, καὶ ξένον,* *καὶ οὐδὲ συγγνώμην ἔχον, ὅτι ἐν ἐνὶ τόπῳ αὐτῆς καθ-* *ήμενος, καὶ πολλάκις οὐδὲ θείων ἐτέρωθι διαδῆναι δυνά-*

* Sic Savil. et multi mss.; Morel., ἐκχέωσιν ἐν ἑαυτοῖς.

quia etiam sic nihil lucrifacio, nec proficio, cogit necessitas ut minas opere compleam, et omnibus modis deleri illos curem, ac sicut malum quoddam fermentum aboleam totum illorum genus, ut ne posterioribus generationibus peccandi doctores fiant. *E: dixit Dominus Deus: Delebo hominem quem feci a facie terræ, ab homine usque ad pecus.* Jam forte dixerit aliquis: Quare cum homo in malum declinavit, etiam bruta eandem poenam sustinent? Merito sane. Num propter suum ipsorum usum producta sunt bruta? Propter hominem facta sunt (a). Cum hic igitur e medio auferatur, quis illorum unus esset? Idcirco et istam poenam communem ferunt, ut indignationis gravitatem addiscatis. Et sicut ab initio cum primus homo peccasset, terra maledictionem accepit: sic et nunc cum abolendus esset homo, bruta quoque claudis sociæ sunt. Quemadmodum enim cum homo gratus sit Deo, creatura quoque humane felicitatis participes est, sicut beatus Paulus inquit: *Quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem filiorum gloriæ Dei* (Rom. 8. 21): sic et nunc cum homo ob multitudinem peccatorum puniendus, et universali perditioni tradendus esset, etiam jumenta, et reptilia, et volatilia cæli simul pereunt diluvio, quod totum orbem invasurum erat. Et sicut in domo, quando is qui præest in indignationem domini incidit, solent comministri omnes ei condolere: ita et hic quasi in domo hominibus pereuntibus, omnia quæ in domo, et quæ sub illius erant dominio, necesse fuit in eandem poenam incidant. *Et mecum reputavi*, inquit, *quod fecerim illos.* Verbo hoc quantum se nostræ humilitati attemperat? Num volebam, inquit, tanta illos poena plecti? Ipsi me peccatorum immanitate in tantam invexerunt indignationem. Cæterum ne putemus omnimodam abolitionem humani generis fieri, radicitusque naturam nostram eradicandam: sed discamus quantum malum sit peccatum, et quantum bonum virtus: et quod melior sit unus faciens voluntatem Domini, quam decem millia prævaricatorum (Eccli. 16. 3), dicit: 8. *Noe autem invenit gratiam coram Domino Deo.* Tametsi multitudo omnis, inquit, in tantam malitiam incidit, justus tamen hic scintillam virtutis servavit, dum his omnibus omni tempore loquitur, et dum adhortatur ut a malitia desistant, simul se interim liberum ab illorum luctu servavit. Insuper sicut illi malis operibus clementem Deum ad indignationem provocaverant: sic ipse, virtute pollens, *Gratiam invenit coram Domino Deo.* Non est enim personarum acceptor Deus (Act. 10. 34). Verum et si in tanta multitudine inveniat hominem unum quæ sibi placita sunt facientem, non despicit: sed sua illum dignatur cura, et tanto majorem illius rationem habet, quanto, cum tot tantique sint qui ad malum eum trahunt, ipse constantius virtutis viam sociatus est.

6. *Moralis exhortatio, avaritiam in decursu hortationis profigat.* — Id scientes, ad id unum speciemus quod ipsi placet, et efficit ut ipsius gratiam nobis conciliemus: neque hominum amicitia, neque consuetudini ita serviamus, ut virtutis faciamus jacturam, sed Dei tolerantia, prout decet, utamur: et dum adhuc tempus habemus, omnem deponentes ignaviam, virtutem amemus, peccatumque odio habeamus. Nisi enim et ad istam amore et desiderio quodam immenso nos contulerimus, et nequitiam valde oderimus: neque hujus damnum effugere, neque illam amplexari poterimus. Quod enim virtus opus habeat iis qui eam concupiscunt, et ejus desiderio exardescunt, de hoc prophetam auxilii dicentem: *Judicia Domini vera, justificata in idipsum, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum* (Psal. 18. 10): non quod non magis desiderabilia, sed quia apud nos non inveniuntur alia, quæ his materiis sint pretiosiora: propterea subdit: *Et dulciora super mel et favum.* Et hic quoque quia non invenit quod natura melle dulcius esset, hac similitudine usus est. Igitur sicut ii qui in opibus colligendis insanunt desiderio et concupiscentia quadam, in hoc incumbunt magno studio et conatu, et nunquam expleantur: avaritia enim insatiabilis est ebrietas: et sicut ebrii, quanto plus vino se ingurgitant, tanto magis ad sitim inflammantur: sic et isti quoque insaniam hanc indomitam nunquam sistere possunt, sed quanto magis suas opes augeri vident, tanto magis ad concupiscentiam magis flagrant: neque antea a pessimo appetitu hoc absistunt, donec in ipsum malitiæ profundum descenderint. Igitur si illi perniciosam hanc concupiscentiam malorum omnium causam cum tanta contentione curant: multo justius est nos judicia Domini, quæ super aurum sunt et lapidem pretiosum multum, semper in mente nostra versare, nihilque pretiosius virtute ipsa existimare, sed excindere ex animo nostro affectiones illas pestiferas omnes, et scire temporalem illam voluptatem perpetuum parere solere dolorem, et sine carentia tormenta, cavendumque esse ne decipiamus nos ipsos, neque putemus hic finem habituras esse res nostras. Id vero sentiunt plerique, licet verbis non loquantur: nam credere se dicunt resurrectionem, et futuram retributionem: sed ego non attendo verba, sed quotidiana gesta. Nam si resurrectionem expectas et retributionem, quare ita præsentis vitæ gloriæ deditus es? Quare, dic mihi, quotidie crucias te, pecunias plures quam arena sit colligens, et agros, et domos, et balneas emens, atque hæc sæpe per rapinam et avaritiam corradendo, et illud prophætæ dictum implendo: *Væ qui conjungunt domum ad domum, et agrum agro copulant, ut vicino auferant aliquid* (Isai. 5. 8)? Annon hæc quotidie videre est? Et ille quidem dicit: hujus domus obscuritatem et umbram meam parit; et infinitos prætextus excogitat, ut eam rapiat; alius autem raptum pauperi agrum, suo conjungit. Ille autem multo majus, et magis admirabile, minusque venia dignum, quod unus uno eodemque loco habitans et sedens, sæpe alio transire, neque si vel-

(a) Hanc lectionem amplectimur, licet in uno tantum codice compareat. In aliis deerunt hæc voces, *merito sane*, (*Εἰκότως*), et manca sententia videbatur.

let, valens, vel ob varias occupationes, vel corporis valetudine alligatus; ubique tamen et in omnibus ferme urbibus, monumenta avaritiæ suæ possidere, et immortales malitiæ suæ columnas statuere satagit: et peccata quidem, ex quibus hæc omnia collecta sunt, suo imponi capiti, feræque gravem ac onerosam molem non sentit: aliis autem usum, qui ex his haberi potest, concedit, non solum post emigrationem ex hac vita, sed etiam antequam hinc egredia-
tur. Nam etiamsi non invitus eis audetur, a familiaribus hæc omnia dissipantur, et ut ita dicam, dilacerantur: neque ipse vel millesima eorum parte fruitur. Et quid dico fruitur? Quomodo, cum nonnisi ventrem unum habeat, possit tot opam multitudinem abumere?

7. At malorum omnium causa est vana gloria: quod nempe velit nomen suum imponi agris, balneis, et ædibus. Quæ tibi hinc utilitas, homo, cum non multo post, febri quapiam te corripiente, animaque subito evolante, nudus et vacuus relinquendus sis: imo virtute quidem nudatus, vestitus autem injustitia, rapinis, avaritiis, gemitibus, ejulatibus, lacrymis orphanorum, insidiis, dolis? Quomodo poteris grandes prementesque illas sarcinas peccatorum ferens, per angustam illam portam intrare, quæ capere nequit molem tantæ magnitudinis? Necessarium itaque foris manere, et oверibus illis gravatum frustra pœnitere, cum jam ante oculos parata videbis tormenta, et ignem illum terribilem ac nunquam extinguendum vernemque nunquam moriturum. Ceterum si quam nostræ salutis habemus rationem, dum adhuc tempus habemus, desistamus a nequitia, sectemur virtutem, vanam gloriam despiciamus. Nam idcirco vana dicitur, quia inanis est, et nihil habet stabile neque firmum: sed solum est oculorum deceptio, et priusquam appareat, avolat. Annon et videmus sæpe, eum, quem hodie præcedunt lictores, et stipant satellites, cras in carcerem conjici, et cum malefactoribus versari (a)? Quid hæc vana et inani gloria fallacius? Quod si in hac vita vicissitudinem hanc evadat, omnino mors veniens felicitatem abscindet, et quem hodie in foro magna pompa comitabatur, qui in carcerem conjiciebat, et in solio sedebat, inflabatur, et homines alios quasi umbras despiciebat, is subito postea jacebit mortuus absque spiritu, foetore plenus, petitus innumeris conviciis cum ab iis quos pridem injuria affecit, tum ab iis quos nunquam læsit, condolentibus tamen iis qui ab isto injuria affecti fuerant. Quid hoc miserabilius fuerit? Collecta autem omnia sæpenumero inimici et hostes inter se partiantur et distribuunt: peccata autem per quæ hæc coæservata sunt, secum aufert, de quibus diligens et accurata ratio exigetur. Ideo obsecro, ut fugientes vanam hanc gloriam, veram desideremus, et quæ omnibus duret sæculis: et neque opum

anque nos supplantet, neque concupiscentiæ flamma exurat, neque livor et invidia torqueant, neque furor et ira nos incendiant: sed has omnes malas et perniciosas affectiones rore Spiritus extinguentes, despiciamus præsentia, desideremus futura, in memoria habeamus futurum diem, magnæque diligentia vitam instituamus. Neque enim hac de causa in hanc vitam nati sumus, ut solum comedamus et bibamus.

Temperantiam prædicat. — Non vita est propter cibum et potum, sed propter vitam cibum et potum. Ne ergo invertamus ordinem, neque sic ventri et carnis voluptatibus serviamus, quasi eam ob causam facti simus: sed reputantes damnum quod inde nascitur, castigemus motus carnis; ne simus segnos, nec permittamus illam adversus animam insurgere. Nam si Paulus ille talis et tantus, qui quasi alatus per totum orbem transcurrerat, corporalibus necessitatibus superior factus, et arcanorum illorum verborum auditor, quæ usque in hunc diem alius audit nullus, scribens dicebat: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte aliis prædicans ipse reprobus inveniar.* (1. Cor. 9. 27): si igitur ille, qui tanta dignatus est gratia, post tanta et talia opera, opus habebat ut castigaret, in servitutem redigeret, ac potestati dominioque animæ corporis lascivias subiceret: castigat enim quis quod insurgit, et in servitutem redigit id quod frena rejicit: quid dicemus nos, qui omnibus virtutibus destituti, omnibus peccatis onerati sumus, et præterea magnam ignaviam præ nobis ferimus? Num inducias habet hoc bellum? Num tempus aggrediendi assignatum? Semper nos vigilare et sobrios esse oportet, et nunquam in securitate degere: quia non est præfuitum tempus quando nos aggressurus est hostis. Igitur semper nobis cura sit, semper solliciti simus de salute nostra, ut sic nunquam expugnari possimus, et hostiles effugientes insidias, misericordiam a Deo assequamur, gratia et miserationibus Unigeniti ejus, cum quo Patri, simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIII.

Noë autem invenit gratiam coram Domino Deo. Istæ autem sunt generationes Noë. Noë homo justus, perfectus existens in generatione sua: Deo placuit Noë (Gen. 6. 9).

1. *Virtutis prerogative.* — Vidistis in iis quæ dicta sunt, quanta divinæ misericordiæ magnitudo, quam ingens tolerantia? vidistis hominum, qui tunc erant, portentosam malitiam? didicistis quanta fuerit in media tanta multitudine justis virtus, et quam nihil ei nocuerit vel illorum in malum conspiratio, vel quod solus in medio istorum interceptus, longe diversa incesse-
rit via? Nam quasi gubernator optimus, incutis clavum magna vigilantia arripiens, navium suam ab irruentibus malitiæ procellis submergi non est passus, sed factus tempestate potentior, licet in alto jactatus, quasi in portu sederet, virtutis gubernacu-

(a) Tempore Chrysostomi non semel accidit ut præfecti aut alii optimates, ex imperatoris indignatione, munus amitterent, et in carcerem conjecti aliquando etiam capite truncarentur.

μενος, ἢ δι' ἑτέραν τινὰ πραγμάτων περίστασιν, ἢ καὶ ὅτι τῆς τοῦ σώματος ἀφρωστίας κατεβημένος, πανταχοῦ καὶ ἐν πόσιν, ὡς εἰπεῖν, ταῖς πόσιν βούλεται ὑπομνήματα τῆς οικείας πλεονεξίας κατεῖσθαι, καὶ στήλας ἀθανάτους τῆς οικείας κακίας παρὰ πᾶσιν ἔχειν, καὶ τὰ μὲν ἁμαρτήματα, ἐξ ὧν ἅπαντα ταῦτα συνελήγη, τῇ οικείᾳ ἐπιτίθῃσι κεφαλῇ, καὶ φορτίον βαρὺ καὶ δυσβάστακτον ἐπιφερόμενος οὐκ αἰσθάνεται· τὴν δὲ ἐκ τούτων ἀπολαυσιν ἑτέροις παραχωρεῖ, οὐ μετὰ τὴν τῆς ζωῆς μετέστασιν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐντεῦθεν ἐξόδου. Ἐὰν γὰρ μὴ ἄκων αὐτῶν γυμνωθῇ, ὑπὸ τῶν ὀκειωμένων διασπᾶται, ὡς εἰπεῖν, καὶ διασπαράττεται ἅπαντα ταῦτα, καὶ οὐδὲ τοῦ πολλοστοῦ αὐτῶν μέρους ἐν ἀπολαύσει γίνεται. Τί δὲ λέγω ἐν ἀπολαύσει; Ἄν γὰρ βουλῇθῃ, πῶς ἀρκέσει μίαν ἔχων γαστέρα πρὸς τοσοῦτο πλῆθος χρημάτων;

ζ'. Ἀλλὰ τῶν κακῶν ἀπάντων τὸ αἰτιον ἡ κενοδοξία, καὶ τὸ βούλεσθαι τὴν προσηγορίαν ἐπικεῖσθαι τὴν αὐτοῦ τοῖς ἀγροῖς, τοῖς βαλανείοις, ταῖς οἰκίαις. Τί σοι τὸ ὄφελος, ἄνθρωπε, σταν μετ' οὐ πολὺ, πυρετοῦ καταλαβόντος, ἀθρόον ἀφιπταμένη ἡ ψυχὴ καταλιμπάνῃ σε ἔρημον καὶ γυμνὸν, μᾶλλον δὲ ἀρετῆς μὲν γεγυμνωμένον, περιβεβλημένον δὲ τὰς ἀδικίας, τὰς ἀρπαγὰς, τὰς πλεονεξίας, τοὺς στεναγμούς, τὸν ἰδρυμὸν, τὰ δάκρυα τῶν ὄφθαλμῶν, τὰς ἐπιδουλάς, τοὺς δόλους; Πῶς δυνήσῃ τὰ μέγала ταῦτα φορτία τῶν ἁμαρτημάτων ἔχων ἐπικείμενα, τὴν στενὴν πύλιν ἐκείνην διαθῆναι, τὴν οὐ δυναμένην δέξασθαι τὸν ὄγκον τοῦ τοσοῦτου μεγέθους; Ἀνάγκη τοίνυν ἔξω μένοντα, καὶ ὑπὸ τῶν φορτίων τούτων βαρούμενον ἀνήνυτα μεταγινώσκειν, ἥδη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὰ κλισστήρια ὀρώντα ἡτρεπισμένα, καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο τὸ φοβερόν καὶ μηδέποτε σθεννύμενον, καὶ τὸν σκύληκα τὸν ἀταλεύτητον. Ἀλλ' εἰ τις ἡμῖν λόγος τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, ὡς εἶτι καιρὸν ἔχομεν, ἀποστῶμεν τῆς κακίας, καὶ τὴν ἀρετὴν μεταδιώξωμεν, τῆς κενοδοξίας ὑπερίδωμεν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ κενὴ λέγεται, [204] ἐπειδὴ διάκονός ἐστι καὶ οὐδὲν ἔχουσα βέβαιον, οὐδὲ μόνιμον, ἀλλ' ἀπάτη μόνον ὀφθαλμῶν τυγχάνει, πρὶν ἢ φανῆναι ἀφιπταμένη. Ἡ οὐχ ὀρώμεν τὸν σήμερον ὑπὸ τῶν βαδούχων προπεμπόμενον, καὶ ὑπὸ τῶν δορυφόρων κυκλοῦμενον, αὐριον πολλὰς δεσμοτήριον οἰκοῦντα, καὶ μετὰ τῶν κακούργων στρεφόμενον; Τί ταύτης τῆς κενῆς καὶ ματαίας δόξης ἀπατηλότερον; Εἰ δὲ καὶ μὴ ἐν τῷ παρόντι τὰ τῆς μεταβολῆς αὐτὸν ἐκδέχεται, ὁ θάνατος πάντως ἐπειθὼν διέκοψε τὴν εὐμερίαν, καὶ ὁ σήμερον σοδὼν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ εἰς δεσμοτήριον ἐμ-
• δάλλων, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος, καὶ μέγала φυσῶν, καὶ τοὺς ἅπαντας ἀνθρώπους ὡς σκιάς ὀρῶν, ἀθρόον τῇ ἐξῆς καίται νεκρὸς ἄπνους, δυσωδίας ἐμπεπλησμένος, μυρίαὶ κατηγορίαις βαλλόμενος, ὑπὸ τῶν ἀδικηθέντων, ὑπὸ τῶν μηδὲν ἀδικηθέντων, συναλγούντων τοῖς ἀδικηθείσι. Τί τοῦ τοιοῦτου ἐλαϊνότερον γένουσι ἄν; Καὶ τὰ μὲν συλλεγόμενα ἅπαντα πολλὰς ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι πρὸς ἀλλήλους διενείμαντο· τὰ δὲ ἐκ τούτων ἐπισωρευθέντα • αὐτῷ ἁμαρτήματα λαβὼν ἀπεισι, τὰς ὑπὲρ τούτων ἀπολογίαὶς μετὰ πολλῆς ἀπαιτούμενος τῆς ἀκροβείας. Διὸ παρακαλῶ, φεύγοντες τὴν κενὴν ταύτην δόξαν, τὴν ἀληθῆ ποθήσωμεν, καὶ διαωνίζουσιν· καὶ μήτε χρημάτων ἔρω; ἡμᾶς ὑποσκελίζετω, μήτε ἐπιθυ-

μίας φλὸς κατακαίετω, μήτε φθόνος καὶ βασκανία τη-
κέτω, μήτε θυμὸς ἐμπρησμὸν ἡμῖν ἀπεργαζέσθω· ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ καὶ ὀλέθρια πάθη τῇ δόξῃ τοῦ Πνεύματος κατασβέσαντες ὑπερίδωμεν τῶν παρόντων, ποθήσωμεν τὰ μέλλοντα, ἐννοοῦν τινα λάθωμεν τῆς μελλούσης ἡμέρας, καὶ πολλὴν τοῦ βίου τὴν ἀκρίβειαν ἐπιδειξώμεθα. Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο εἰς τὸν βίον τοῦτον παρήχθημεν, ἵνα μόνον ἐσθίωμεν καὶ πίνωμεν.

Οὐ τὸ ζῆν διὰ τὸ φαγεῖν καὶ πίνειν γέγονεν, ἀλλὰ διὰ τὸ ζῆν τὸ φαγεῖν καὶ πίνειν. Μὴ τοίνυν ἀντιστρέφωμεν τὴν τάξιν, μήτε ὡς δι' αὐτὸ γινόμενοι οὕτω τῇ γαστρὶ δουλεύωμεν, καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς· ἀλλὰ τὴν ἐντεῦθεν ἡμῖν τιχτομένην βλάβην ἀναλογιζόμενοι, καταστέλλωμεν τῆς σαρκὸς τὰ κινήματα, καὶ μὴ ῥαθυμῶμεν, μηδὲ συγχωρῶμεν αὐτὴν κατεξανίστασθαι τῆς ψυχῆς. Εἰ γὰρ Παῦλος ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος, ὁ καθάπερ ὑπόπτερος τὴν οἰκουμένην διαδραμὼν ἅπασαν, καὶ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ἀνότερος γεγονώς, καὶ τῶν ἀρρήτων ἐκείνων ῥημάτων ἀκοῦσαι καταξιώθεις, ὧν μέχρι τῆς σήμερον οὐδεὶς ἄλλος ἤκουσε, γράφων εἰλεγεν· Ὑπακούω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι· εἰ τοίνυν ἐκεῖνος ὁ τοσαύτης ἀξιώθεις χάριτος, μετὰ τοσαῦτα καὶ τρυκαυτὰ κατορθώματα εἶδετο τοῦ ὑπωπιάζειν, καὶ δουλαγωγεῖν, καὶ ὑποτάττειν τῇ τῆς ψυχῆς ἐξουσίᾳ, καὶ ὑπὸ τὴν ταύτης ἀρετὴν εἶναι ποιεῖν τοῦ σώματος τὰ σκιρτήματα (ὕπωπιάζει γὰρ τις τὸ κατεξανίσταμενον, καὶ δουλαγωγεῖ τὸ ἀφηνιῶν b)· τί οὖν ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς οἱ πάντων ἔρημοι τῶν ἀγαθῶν, οἱ φορτίοις ἁμαρτημάτων [205] βεβαρημένοι, καὶ πρὸς τοῦτοις πολλὴν τὴν ῥαθυμίαν ἐπιεικνύμενοι; Μὴ γὰρ ἀνακαυχῆν ἔχει ὁ πόλεμος οὗτος; μὴ γὰρ καιρὸν ἐπιθέσεως κέχεται; Πάντοτε νῆφειν καὶ ἐγρηγορεῖν δεῖ, καὶ μηδέποτε ἐν ἀδείᾳ εἶναι· ἐπεὶ καὶ οἱ καιροὶ ὥρισμένοι τῆς τοῦ πολεμοῦντος καὶ ἐπεμβαίνοντος ἡμῖν ἐπιθέσεως. Ἀεὶ τοίνυν φροντίζωμεν, ἀεὶ μεριμνῶμεν περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, ἵνα οὕτω δυνηθῶμεν καὶ αὐτοὶ ἀνάλωτοι μέναι, καὶ τὰς παρὰ τοῦ πολεμίου μηχανὰς διαφυγόντες τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀξιώθωμεν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA KI'.

Νῶς δὲ εὖρε χάριν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Αὐταὶ δὲ αἱ γενέσεις Νῶς. Νῶς ἄνθρωπος δίκαιος, τέλειος ὡς ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ· τῷ Θεῷ ἐτηρέσθησε Νῶς.

α'. Εἴδετε ἐν τοῖς ἥδη ῥηθείσιν, ὅσον τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ τὸ μέγεθος, καὶ πόση αὐτοῦ τῆς ἀνεξίκακίας ἡ ὑπερβολή; εἴδετε τῶν τότε ἀνθρώπων τῆς κακίας τὴν ἐπίτασιν; κατεμάθετε ἐν μέσῳ τοσοῦτον πλήθους ὅση τοῦ δικαίου γέγονεν ἡ ἀρετὴ, καὶ ὅτι οὐδὲν αὐτὸν ἐλυμήνατο, οὔτε ἡ συμφωνία ἐκείνων ἐπὶ τὴν κακίαν βέπουσα, οὔτε τὸ μόνον ἐν μέσῳ τούτων ἀπειληθῆναι, καὶ τὴν ἐναντίαν ὀδεύειν ὁδόν; Καθάπερ γὰρ κυδερνήτης ἀριστος τοὺς τῆς διανοίας οἰκας μετὰ πολλῆς τῆς ἀγρυπνίας μεταχειριζόμενος, οὐκ ἡψίει καταδαπτισθῆναι τὸ σκάφος ὑπὸ τῆς σφοδρότητος τῶν τῆς κακίας κυμάτων, ἀλλὰ ἀνότερος τοῦ χειμῶνος γεγονώς, καὶ πελάγιος σαλεύων, ὡς

b Ἀφηνίων ex duobus mss. restitimus: ante legebatur αφηνίων.

c Hæc, καὶ ἐπεμβαίνοντες, desunt in plurimis mss., sed habentur in Mor. et Sav.

* Murel. ἐσωρευθέντα. Mox multi mss. τὰς ὑπὲρ τούτων παρανορίας.

ἐν λιμένι καθήμενος, οὗτος τῆς ἀρετῆς τὸ πηδάλιον ἰθύνων ἐκτός ἐαυτὸν κατέστησε τοῦ μέλλοντος κλυδωνίου τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἅπαντας καταλήψεσθαι. Τοσοῦτόν ἐστιν ἀρετὴ πρόγμα, ἀθάνατον, καὶ ἀχείρωτον, οὐκ εἶλον ταῖς τοῦ παρόντος βίου ἀνωμαλίαις, ἀλλ' ὑπεράνω τῶν τῆς κακίας δικτύων ἀριπταμένη, καθάπερ ἀφ' ὕψους τινος σκοπιδε, οὕτως ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα καθορώσα, οὐδένος ἐπαισθάνεται τῶν τοῖς ἄλλοις λυπηρῶν φαινομένων. Ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἐπὶ πέτρας τινος ὕψους ἐστὼς καταγελᾷ τὸν κυμάτων, ἔπειδ' ἂν ἰσθῇ ταῦτα προσρηγνύμενα μὲν τῇ πέτρᾳ, εἰς ἄφρον δὲ εὐθύς διαλύμενα· οὕτω δὲ καὶ ὁ τὴν ἀρετὴν μετιών, ἐν ἀσφαλεῖ χωρίῳ καθεστὼς οὐδὲν ἀπὸ τοῦ ὑπομένει ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων παραχῆς, ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ κάθηται τῇ τῶν οἰκείων λογισμῶν ἐντροπῶν γαλήνῃ, καὶ ἐνωσύν, ὥς οὐδὲν τῶν ποταμίων βρυμάτων διενήνοχε τὰ τοῦ παρόντος βίου πράγματα μετὰ τοσαύτης εὐκολίας καὶ ῥύμης παρατρέχοντα. Καθάπερ γὰρ ἐστὶν ἰδεῖν τὰ τῆς θαλάσσης κύματα νῦν μὲν εἰς ὕψος ἀφ' αὐτοῦ αἰρούμενα, ἀθρόον δὲ πάλιν ταπεινύμενα· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τοὺς ἀρετῆς [206] ἀμελοῦντας, καὶ τὴν κακίαν μετιόντας ὀρώμεν, νῦν μὲν μεγαλοφρονούντας, καὶ τὰς ὀφρὺς ἀνασπῶντας, καὶ περὶ τὰ τοῦ παρόντος βίου πράγματα ἐπτοημένους, ἀθρόον δὲ ταπεινουμένους, καὶ εἰς ἐσχάτην ἐλαυνομένους πνίαν. Τούτους γὰρ καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ὁ προφήτης αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Μὴ φοβοῦ ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, ἢ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ· οἷον οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήγεται τὰ πάντα. Καὶ καλῶς εἶπε, Μὴ φοβοῦ. Μὴ σε θορυβείτω, φησὶν, ἡ τοῦ πλοῦτου περιουσία, καὶ ἡ τῆς δόξης περιφάνεια. Ὅψις γὰρ μετ' οὐ πολὺ χαμαὶ κείμενον, ἀνερέγγητον, νεκρὸν, ἐρίμμενον, σκωλήκων γιγνόμενον τροφὴν, γυμνὸν τούτων ἁπάντων γιγνόμενον, καὶ οὐδὲν ὧς μεθ' ἐαυτοῦ ἀπανεγκεῖν δυνηθέντα, ἀλλ' ἐνταῦθα ἅπαντα καταλιπόντα. Μὴ τοίνυν τὰ παρόντα ἰδὼν ἀγωνιάσῃς, μηδὲ μακαρίσῃς τὸν μετὰ βραχὺν χρόνον ἐν ἐρημίᾳ τούτων μέλλοντα γίνεσθαι. Τοιοῦτον γὰρ ἡ παρούσα εὐημερία, καὶ ἡ τοῦ πλοῦτου φύσις· οὐ συναποδίδει τοῖς ἐντεῦθεν μεσισταμένοις, ἀλλ' ἐνταῦθα αὐτὴν ἅπασαν καταλιπόντες, γυμνοὶ καὶ ἐρημοὶ ἄπιστοι, μόνην τὴν κακίαν περιθεβήμενοι, καὶ τὰ ἐκ ταύτης αὐτοῖς συλλεγέμενα ἀμαρτημάτων φορτία. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς πᾶσι τὸν οὐδὲν· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἀνωτέρους τῶν ἐπιβουλευόντων καθίστησι, καὶ ἀναλώτους ἐργάζεται, καὶ διηνεκτὴ τὴν ἡδονὴν χαρίζεται, καὶ οὐκ ἀφίσις τῆς τῶν πραγμάτων ἀνωμαλίας αἰσθησὶν λαβεῖν, καὶ ἐντεῦθεν ἀποδημοῦσι συμμεθιστάται, καὶ τότε μέλιστα, ὅτε χρῆζομεν τῆς παρ' αὐτῆς συμμαχίας, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν πολλὴν ἡμῖν παρέχει τὴν βοήθειαν, ἡμερον ἡμῖν καθιστῶσα τοῦ δικαστοῦ τὸ ὄμμα· καὶ καθάπερ ἐνταῦθα παρόντων τῶν δεινῶν ἀνωτέρους καθίστησι τῶν δεινῶν, οὕτω καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐξαργάζει τοὺς αὐτὴν ἐπιφερομένους τῶν κολαστηρίων ἐκείνων. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἔτι καὶ τῆς τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως πρόξενος ἡμῖν γίνεται. Καὶ ἴνα μάθῃς, ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ οὐχ ἁπλῶς καὶ εἰς τὴν ψυχᾷ γοῦντες ὁμᾶς· τοῖς καὶ κατὰ τὰς ῥήμασιν, ἐκ τῶν νῦν προκειμένων δεῖξαι πειράσομαι τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ. Ὅρα γὰρ πῶς ὁ θαυμάσιος οὗτος, ὁ Νῶε λέγω, παντὸς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους εἰς τὴν κατ' αὐτῶν ἀγανάκτησιν ἐκκαλεσαμένου τὸν φιλόανθρωπον Δεσπότην, οὗτος διὰ τῆς οἰκείας ἡδυνήθη ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγανακτικῆς τὴν ὅαν διαφυγεῖν, καὶ πολλὴν τὴν παρ' αὐτοῦ εὐνοίαν κῶσασθαι. Καὶ εἰ βούλει, τέως περὶ τῶν ἐν τῷ παρ-*

όντι βίῳ διαλεχθῶμεν. Ὡς γὰρ τινες τοῖς μέλλουσι καὶ μὴ ὁρωμένοις διαπιστοῦσιν. Ἰδῶμεν τοίνυν ἐκ τῶν ἐνταῦθα γινόμενων, τίνα μὲν τοὺς πρὸς τὴν κακίαν ἀπομολήσαντας διεδέξατο, τίνα δὲ ὁ τὴν ἀρετὴν ἐλόμενος ἡξιώθη. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τὴν πολλὴν τῆς κακίας ἐπίστασιν ἀπεφύηται ὁ ἀγαθὸς Θεὸς πανωλεθρία τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος καταδικάσειν, εἰπὼν, *Ἀκαλειψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. καὶ δεικνύς τῆς ἀγανακτικῆς αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, οὐ κατὰ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους μόνον τὴν ἀπόφασιν ἐξήνεγκεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν ἐρπετῶν, καὶ τῶν πετεινῶν· τῶν γὰρ ἀνθρώπων, δι' οὓς ταῦτα παρήχθη, ἀπολλύσθαι [207] μελλόντων, καὶ ὑποβρυχίων γίνεσθαι, εἰκότως καὶ ταῦτα τῆς τιμωρίας συναπῆλασεν· ἐπειδὴ οὖν ἡ ἀπόφασις ἀόριστος ἦν, οὐδεμίαν ἔχουσα διαίρεσιν, ἵνα μάθῃς τὸ ἀπροσωπότητον τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ταῖς καρδίαις ταῖς ἡμετέραις ἐμβατεύων οὐδένα περιορᾷ, ἀλλὰ καὶ μικράν τινα ἀφορμὴν εὐρῇ παρ' ἡμῶν εἰσφερομένην, ἀφ' αὐτοῦ ἐπιδείκνυται τὴν φιλάνθρωπίαν, φησὶν ἡ Γραφή. ἵνα μὴ νομίζωμεν ὅτι παντελὴς ἀφανισμὸς γίνεται τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, ἀλλὰ γινώσκων, ὅτι διὰ τῆς οἰκείας αὐτοῦ ἀγαθότητος ἀφίσις σπινθηρὰ τινα σῶζεσθαι, καὶ βλέπον τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, ὥστε πάλιν εἰς μακροὺς ἐκταθῆναι κλάδους· *Νῶε δὲ, φησὶν, εὖρε χάριν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.**

β'. Σκόπει τῆς Γραφῆς τὴν ἀκρίθειαν, ὅπως οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν συλλαβὴν ἐστὶν εὐραῖν ἁπλῶς κειμένην. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδίδασκεν ἡμᾶς τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς τιμωρίας τὴν μέγεθος τῆς μελλούσης ἐπαγεσθαι τοῖς ταύτης ἐργαταῖς, διδάσκει ἡμᾶς καὶ τὸν ἐν τοσοῦτῃ πληθὴι δυνηθέντῃ τὴν ἀρετὴν ἀξίαιον διασῶσαι. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ καθ' ἐαυτὴν ἡ ἀρετὴ θαυμαστή. Ὅταν δὲ καὶ ἐν μέσῳ τῶν κλυδωνίων τυγχάνωσι τινες ταύτην μετήν, πολλὰ μᾶλλον θαυμαστοτέρα αὐτὴν ἀποφαίνει. Διὰ τοῦτο ὥσπερ θαυμάζουσα τὸν δίκαιον ἡ θεὰ Γραφὴ φησιν, ὅτι μετὰ τῶν τοσοῦτων διὰ τὴν κακίαν μελλόντων ἀγανακτικῆς πειράσθαι, *Νῶε δὲ εὖρε χάριν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Εὖρε χάριν, ἀλλ' Ἐναντίον τοῦ Θεοῦ· οὐχ ἁπλῶς, Εὖρε χάριν, ἀλλὰ Ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ.* ἵνα ἡμᾶς διδάξῃ ὅτι ἕνα τοῦτον εἶχε τὸν σκοπὸν, ὥστε τὸν ἀκοίμητον ἐκείνον ὀφθαλμὸν ἐπαινέτην ἔχειν, καὶ οὐδεὶς αὐτῷ λόγος τῆς τῶν ἀνθρώπων δόξης, οὐδὲ τῆς ἀτιμίας, καὶ τοῦ γέλωτος. Εἰκότως γὰρ αὐτὸν ἀπειναντίας ἅπασιν τὴν ἀρετὴν μετιέναι βουλόμενον πολλὴν ὑπομένειν τὴν χλεῦσιν καὶ τὸν γέλωτα, πάντων τῶν τὴν κακίαν μετιόντων ἐλωθόντων αἰετῶν ἐπισκώπτειν τοὺς ταύτην φεύγειν βουλομένους, καὶ ἀρετὴν αἰρουμένους, ὅπερ καὶ νῦν πολλάκις γίνεται. Καὶ πολλοὺς τῶν βραθυμῶν ὀρώμεν μὴ φέροντας τὸν γέλωτα καὶ τὴν χλευστίαν, ἀλλὰ προτιμώντας τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν τῆς ἀληθείας καὶ αἰετῶν μενούσης, ὑποσυρομένους καὶ συγκατασπώμενους τῇ τῶν ἐτέρων ἀνθρώπων κακίᾳ. Ψυχὴς γὰρ ἐστὶ γενναίας καὶ στερεῆς τῷ φρονήματι κεχρημένης τὸ δυνηθῆναι ἀντισχεῖν πρὸς τοὺς διασύρειν βουλομένους, καὶ μὴ πρὸς ἀρέσκειαν τῶν ἀνθρώπων τὴν διαπραττέσθαι, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀκοίμητον ἐκείνον ὀφθαλμὸν τείνειν τὸ ὄμμα, καὶ τὴν παρ' ἐκείνου εὐφημίαν μόνον ἀναμένειν, καὶ τούτων ὑπερορᾷ, καὶ ἡδὴν ἡγεσθαι αὐτῶν τὸν ἔπαινον, μήτε τὸν φόγον, ἀλλὰ καθάπερ σκιάς καὶ οὐεῖρα παρατρέχειν. Καὶ ἐνταῦθα μὲν πολλοὶ πολλάκις τὴν ὕβριν οὐ φέροντες δέκα ἢ εἴκοσι ἀνθρώπων, ἢ καὶ ἑκατὸν, ὑπεσκέλισθησαν καὶ κατέπεσον. *Ἔστι γὰρ αἰσχρὴ ἐπάκουσα ἀμαρτίαν.* Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχόν ἐστὶν ὑπεριδεῖν τῶν οὐνειδίζοντων, καὶ καταγελώντων, καὶ κωμωδεῖν βουλομένων· ἀλλ' [208] ὁ

lum dirigebat, et a diluvio omnes orbis incolas devastaturo se eripiebat. Tanta res est virtus, tam immortalis, tam invicta, tam nihil cedens hujus vitæ varietatibus: sed super malitiæ retia volitans, quasi e sublimi specula quadam, sic omnia humana despicit, nihil quod aliis molestum sit sentit. Sed sicut is qui super excelsam petram stat, fluctus ridet, quos videt ad petram magno impetu disrumpi, ac protinus in spumam solvi: ita et qui virtuti dat operam in securo constitutus loco, nihil insuave fert a rebus turbulentis, sed tranquillus animo et quietus sedet, intelligitque res hujus vitæ nihil differre ab æterni fluentia, utpote quæ tam rapido cursu transeant. Nam sicut videre licet maris fluctus nunc quidem in altum extolli, mox autem deprimi: ita et videmus eos qui virtutem contemnunt, et nequitia dant operam, nunc quidem sublimi sapere, et supercilium extollere, atque hujus vitæ curis intentos esse, subito autem dejici, et ad extremam venire inopiam. Quos beatus David subindicans, dicebat: *Ne timueris cum dives factus fueris homo, vel cum multiplicata fuerit gloria domus ejus: quia cum interierit non sumet omnia* (Psalm. 48. 17). Et bene dixit, *Ne timueris*. Ne te conturbet, dicere vult, divitis abundantia et gloriæ splendor. Videbis enim non multo post humi jacentem, et nihil operari valentem, mortuum cadaver vermibus in cibos objectum, nudumque his omnibus factum, qui nihil horum omnino secum auferre potuerit, sed hic omnia reliquerit. Ne igitur anxius sis cum videris præsentia: neque beatum dicas eum qui post breve tempus ab his omnibus destituetur. Ejusmodi enim est præsens felicitas, et divitiarum natura, ut non una commigreht, cum hinc fuerit abeundum. Divites enim his omnibus relictis, nudi hinc abscedunt, tantum malitia vestiti, et peccatorum oneribus inde collectis. At longe secus habet virtus, quæ hic quoque potentiores insidiatoribus, et plane invictos reddit quos, continuamque præbet voluptatem, et ne sentire quidem sinit rerum istarum inæqualitatem: sed et hinc emigrantibus comitem se addit, et tunc potissimum, cum ejus subsidio egemus, in dieque illo terribili magnum nobis præstat auxilium, placans nobis Judicis oculum: et sicut hic ab ingruentibus infortuniis, ita et in futuro se colentes a tormentis illis eripit. Neque hoc solum agit, sed et ineffabilia nobis bona, quibus fruamur, conciliat. Et ut scias hæc ita esse habere, neque nos in vanum et frustra ad blandiendum his verbis uti. Tentabo nunc ex his quæ proposita sunt caritati vestræ id ostendere. Vide enim quomodo admirandus ille vir, Noe dico, universo hominum genere adversus somnitem clementiam Domini ad iracundiam provocante: ille, inquam, solus sua virtute potuit et indignationis periculum effugere, et magnam Dei benevolentiam sibi conciliare. Ac, si placet, loquamur de iis quæ in præsentia vita eveniunt. Sunt enim fortassis aliqui futuris et invisibilibus parum credentes. Videamus itaque ex iis quæ hic eveniunt, qualia contingunt iis qui nequitie se dedunt, et qualia accipit is qui virtutem secta-

tur. Postquam enim bonus Deus ob ingens malitiam augmentum sententiam tulit esse humanum genus universali perniciæ puniendum, et dixit: *Delebo hominem quem feci, a facie terræ*: et monstrans indignationis suæ magnitudinem, non contra humanum dumtaxat genus sententiam protulit, sed et contra omnia jumenta, et reptilia, et volatilia: cum enim perituri et submergendi homines essent, propter quos hæc facta sunt, jure ac merito illa quoque poenæ consortio paria fuere: igitur cum sententia nondum præfinita esset, qua alii ab aliis secernerentur, ut discas quam non sit personarum acceptor Deus, sed in corda nostra ingrediens nullum despicit, et si vel parvam quamdam occasionem nos afferamus, ineffabilem suam declaret inisericordiam, inquit Scriptura, ut ne totum genus humanum abolendum putemus, sed sciamus, ipsum per suam bonitatem relinquere scintillam et radicem quamdam salvam, ut iterum humanum genus in proceros extendi possit ramos: *Noe, inquit, invenit gratiam coram Deo*.

2. Vide Scripturæ diligentiam, quomodo ne syllabam quidem unam inutilem contineat. Nam postquam nos docuit gravitatem nequitiae hominum, et poenæ magnitudinem improbis inferentiam, indicat nobis eum qui in tanta multitudine potuerit sinceram servare virtutem. Est enim virtus etiam per seipsam admirabilis. Quod si quis illam in medio prohibentium colat, multo admirabiliorem ipsam ostendit. Propterea divina Scriptura quasi admirando justum dicit de illo, in medio illorum qui indignationem Dei experturi erant versante, *Noe autem invenit gratiam coram Domino Deo. Invenit gratiam, sed, Coram Deo*: non simpliciter, *Invenit gratiam, sed, Coram Domino Deo*: ut nos doceat, ipsum unum habuisse scopum, ut ab illo oculo laudaretur, qui dormire sopirique nescit, nihilque curavisse humanam gloriam, vel ignominiam, vel irrisum. Verisimile enim est eum, cum præter morem omnium virtutem coleret, fuisse subsannatum et irrisum ab omnibus nequitiam sectantibus, qui consueverant eos qui illam vitarent, et virtutem amplexarentur, irridere: id quod et nunc sæpe fieri solet. Videmusque segnes multos qui risum et subsannationem ferre nequeunt, sed præferunt humanam gloriam veræ et immortalis, abstracti et affecti ab aliorum hominum malitia. Animæ enim fortis et constantis est, posse obsistere iis qui avellere moluntur, et nihil facere ut hominibus placeat: sed oculum suum intendere ad illum insopitum oculum, et ab eo solum gloriam expectare, istorumque gloriam despicere, nulliusque pili facere humanam laudem vel convicia, sed ea prætermittere ut umbras et somnia. Jam hic sæpe multi non ferentes injurias decem aut viginti hominum, vel etiam pauciorum, supplantati sunt et corruerunt. *Est enim confusio ducens in peccatum* (Eccli. 4. 25). Neque parvum est despicere irridentes et exprobrantes et salibus incescentes: at justus ille non talis erat. Neque enim tantum decem et viginti et centum homines, sed et omnem hominum naturam, et tot myriadas despexit.

Verisimile enim est omnes illos risasse, traduxisse, subsannavisse, debacchatos esse, ac forte etiam, si possibile fuisset, dilacerare voluisse. Semper enim contra virtutem insanit malitia: atqui non solum nihil illi nocet, sed et infestando fortiolem reddit. Tantum enim virtutis est robur, ut patiendo superet eos qui negotium sibi faciant, et cum impugnetur, hostibus fiat potentior. Atque id in multis videmus. Ceterum ut vobis occasiones præbeamus: *Da enim, inquit, sapienti occasionem, et sapientior erit (Prov. 9. 9):* operæ pretium fuerit et ex Veteri, et ex Novo Testamento Scripturæ vobis afferre exempla. Itaque cogita, obsecro te, Abel nonne occisus est a Cain (*Gen. 4*)? nonne humi prostratus? Sed ne species quod prævaluerit, occideritque eum cui invidabat, nihil ab illo læsus; sed sequentia expende: ut scilicet occisus ille ad hoc usque tempus prædicetur et cõmnetur, nec tantum tempus ejus memoriam immineat; at qui occidit et prævaluit, etiam tunc vitam morte graviolem sustinuerit, atque ex eo tempore usque in hodiernum infametur, et omnibus execrationi habeatur, cum ille quotidie omnium ore celebretur. Et hæc quidem in præsentī vita: quæ autem in futuro sæculo contingent, quis sermo, quæ mens enarrare posset? Ac scio quidem vos, utpote intellecti præditos, multa talia in Scripturis contenta reperturos esse. Nam illæ hæc de causa in nostram utilitatem sunt scriptæ, ut hæc discentes, malitiam fugiamus virtutemque colamus. Vis et in Novo Testamento idipsum videre? Audi beatum Lucam istud ipsum de apostolis narrantem, qui flagellati a concilio discesserunt gaudentes, eo quod digni fuissent habiti qui pro nomine Christi ferrent ignominiam (*Act. 5. 41*). Tametsi flagella non gaudii sint occasiones, sed tristitiæ et mœroris: nihilominus flagella propter Deum, et causa propter quam flagellabantur, gaudium eis pariebant. At ii qui flagellabantur, in magna animi consternatione et hæsitatione nesciebant quid facerent. Audi enim illos, quomodo post flagellationem animo fluctuent, et dicant: *Quid faciemus hominibus istis (Act. 4. 16)*? Quid dicis? Flagellastis, innumeris malis eos affecistis, et adhuc dubitatis? Tam fortis invictaque res est virtus, et dum patitur, lædentes vincit.

3. Sed ne prolixior sit sermo, necessarium fuerit ut iterum ad justum nostrum redeamus, et cum stupore admiremur illius virtutis præstantiam, quomodo nempe populum ridentem, ludificantem, subsannantem, traduentem (iterum enim eadem dico et dicere non cessabo) despiciere et superare potuerit. Quomodo? Ego dicam. Quia continuo ad oculum illum, qui falli sopirique nequit, mente respexit, postea hæc omnia quasi non essent curavit. Et profecto sic se res habet, ut cum quis hoc amore saucius est, et in Deum desiderio suo tendit, nihil visibilium videat; sed perpetuo eum quem desiderat imagnetur, nocte scilicet atque die, cubans et surgens. Ne igitur mirum tibi sit, si et justus ille semel eo solum respiciens, non curavit eos qui supplantare ipsum conabantur. Nam

exhibito stadio suo, et divinam gratiam nectus, his omnibus superior erat. *Nos enim, inquit, invenit gratiam coram Domino Deo.* Tametsi omni hominum generi, quod tunc erat, non esset gratus, neque amabilis, eo quod nolebat eandem incedere viam, quam illi: apud eum tamen qui corda scrutatur invenit gratiam, qui et illius mentem approbavit. Et quid damni, dic, oriebatur, quod a congenoribus subsannaretur et irrideretur: cum is qui finxit corda nostra, et intelligit omnia opera nostra, prædicaret illum et coronaret? et quæ utilitas homini, si ipse totus orbis admiraretur et laudat; Conditor autem omnium, et Judex qui decipi nequit, in die illo terribili condemnaturus sit? Itaque, dilecti, cum hæc nobis comperta sint, nullius pensi habeamus hominum laudem, neque ab illis celebrari quovis modo queramus: sed propter illum solum qui scrutatur corda et renes, virtutis opera faciamus, et peccata fugiamus.

Laudari Christianus ab omnibus nequit. — Quamobrem Christus erudiens nos ut ne captandis hominum laudibus inhiemus, post multa alia tandem et hoc intulit, dicens: *Væ vobis, quando benedixerint vobis omnes homines (Luc. 6. 26).* Considera quomodo per Væ nobis declarat quotuplex illos pœna maneat. Væ enim lamenti nuntium verbum est: unde quasi miseros eos vocans, dicit: *Væ vobis, quando benedixerint vobis omnes homines.* Et vide quam caute dictum, Non simpliciter dixit, homines, sed, *Omnes homines.* Impossibile enim est, ut vir probus qui per angustam et arctam virtutis viam ambulat, et mandata sequitur Christi, ab omnibus laudetur, et admirationi habeatur. Est enim et illa ingens malitia, virtuti adversari. Proinde Dominus sciens non posse fieri ut is qui virtutem diligenter exercet, et ab ipso tantum laudem ut accipiat præstolatur, ab omnibus hominibus laudetur, et bene audiat, ideo miseros vocat eos qui propter humanam laudem virtutem negligunt. Nam celebrari ab omnibus, maximum fuerit argumentum non magnam haberi virtutis rationem. Quomodo enim ab omnibus probari poterit vir bonus, si vult injuria affectos eripere ab iis qui injuria afficiunt, et eos qui vexantur, ab iis qui male faciunt? Et iterum si vult corrigere peccantes, et laudare bene agentes, nonne verisimile est, eum ab aliis laudandum, ab aliis vituperandum esse? Propterea inquit: *Væ vobis, quando vobis benedixerint omnes homines.* Quomodo igitur non erit admiratione et laude dignus justus iste, qui ea quæ Christus adveniēns decuit, prius ipse a lege naturæ edoctus, deditissima opera adimplevit, laudemque humanam contemnendo, gratiam apud Deum per virtutem invenire studuit? *Nos enim, inquit, invenit gratiam coram Domino Deo.* Ceterum ipsum propter virtutes quas habebat invenisse gratiam coram Domino Deo, narravit nobis admirabilis ille propheta Spiritu sancto afflatus: operæ pretium itaque ut et sequentia discamus, et videamus quid de illo sentiat Deus. 9. *Hæ autem, inquit, sunt generationes Noe: Noe homo iustus, perfectus in generatione sua; lico*

δικαιος οὗτος οὐχ οὕτως. Οὐ μόνον γὰρ δέκα καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ μυριάδων τοσούτων ὑπερέβαινεν. Εἰκὼς γὰρ ἀπαντας αὐτοὺς καταγλῆν, κωμῳθεῖν, χλευάζειν, πολλὴν τὴν παροινίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι, ἴσως δὲ ἢ καὶ βούλεσθαι διασπῆν, εἰ οἷόν τε ἦν. Πολλὴν γὰρ αἰ τὴν μανίαν ἐπιδείκνυται ἡ κακία κατὰ τῆς ἀρετῆς· ἀλλ' οὐ μόνον οὐδὲν αὐτὴν βλάπτει, ἀλλὰ καὶ τὸ πολυμεῖν ἰσχυροτέραν αὐτὴν ἀπεργάζεται. Τοσαύτη γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ ἰσχὺς, ὅτι ἐν τῷ πάσχῃν τῶν ποιοῦντων περιγίγνεται, καὶ ἐν τῷ ἂ πολυμεῖσθαι τῶν πολεμούντων ἀνωτέρα καθίσταται. Καὶ τοῦτο ἐνεστὶ μὲν ἐκ πολλῶν συνιδεῖν. Ἵνα δὲ ἀφορμὰς ὑμῖν παρὰσχωμεν (Δίδου γὰρ φησὶ, *σοφῶν ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται*), ἀναγκαῖον καὶ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ ἐκ τῆς Καινῆς τὰ παραδείγματα ὑμῖν παραγαγεῖν. Ἐννοεῖ μοι τοῖνον τὸν Ἀδελ· οὐχὶ ἀνηρέθη ὑπὸ τοῦ Κάλν; οὐχὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἦν ἐρριμμένος; Ἀλλὰ μὴ τοῦτο σκόπει, ὅτι ἐκράτησε καὶ περιεγένετο, καὶ ἀνέλε τὸν φθονούμενον, καὶ οὐδὲν ἡδικοῦντα· ὁ δὲ μετὰ ταῦτα λογίζου, ὅτι ὁ μὲν ἀναιρεθεῖς, ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν ἀνακηρύττεται, καὶ στεφανοῦται, καὶ ὁ τοσοῦτος χρόνος τὴν μνήμην οὐκ ἐμάρανεν· ὁ δὲ ἀνελὼν, καὶ περιγενόμενος, καὶ τότε ζῶν θανάτου βαρυτέραν ὑπέμεινε, καὶ ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν οὗτος μὲν στηλιτεύεται, καὶ τὰς παρὰ πάντων κατηγορίας δέχεται, ἐκεῖνος δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν τοῖς ἀπάντων ᾗδεται στόμασι. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῷ παρόντι βίῳ, τὰ δὲ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πόλος λόγος, ποῖα θάνατος παραστήσῃ δυνήσεται; Καὶ οἶδα μὲν ὅτι συνετοὶ ὄντες πολλὰ καὶ διάφορα ἔτερα τοιαῦτα εὐρήσετε ἐν ταῖς Γραφαῖς κείμενα. Διὰ γὰρ τοῦτο γέγραπται πρὸς ὠφελίαν τὴν ἡμετέραν, ὥστε ταῦτα μανθάνοντας φεύγειν μὲν τὴν κακίαν, προτιμᾶν δὲ τὴν ἀρετὴν. Βούλει καὶ ἐν τῇ Καινῇ τὸ αὐτὸ τοῦτο ἰδεῖν; Ἀκούε τοῦ μακαρίου Λουκᾶ τὸ αὐτὸ τοῦτο διηγούμενου περὶ τῶν ἀποστόλων, ὅτι μαστιγώθεντες ἀνεχώρουν ἀπὸ τοῦ συνεδρίου χαίροντες, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι. Καίτοι γε αἱ μαστίγες οὐ χαρὰς ἦσαν ἀφορμαί, ἀλλὰ λύπης καὶ θύμιας· ἀλλὰ αἱ διὰ τὸν Θεὸν μαστίγες, καὶ ἡ ὑπόθεσις, δι' ἣν ἐμαστιζόντο, τὴν χαρὰν αὐτοῖς ἔτιπτε. Καὶ οἱ μὲν μαστιγώσαντες ἐν ἀπορίᾳ πολλῇ καὶ ἀμυχανίᾳ καθεστήκεισαν, οὐκ εἰδότες ὅ τι πράττειν. Ἀκούε γὰρ αὐτὸν καὶ μετὰ τὰς μαστίγας διαπορούντων, καὶ λεγόντων· *Τί ποιήσωμεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; Τί λέγεις; Ἐμαστίζετε, μυρία κακὰ διεθήκατε, καὶ ἐτι ἀπορεῖτε*; Τοσοῦτόν ἐστιν ἰσχυρὸν πρᾶγμα καὶ ἀχειρωτὸν ἡ ἀρετὴ, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχειν τῶν ποιοῦντων περιγινομένη.

γ'. Ἀλλ' ἵνα μὴ μακρὸν ποιῶμεν τὸν λόγον, ἀναγκαῖον πάλιν ἐπανελεῖν ἐπὶ τὸν δίκαιον τοῦτον, καὶ ἐκπλαγῆναι αὐτοῦ τῆς ἀρετῆς τὴν ὑπερβολὴν, πῶς ἰσχυσε τοσοῦτον θήμου καταγλῶντος, ἐπεμβαίνοντος, χλευάζοντος, κωμωποῦντος (πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι) ὑπεριδεῖν, καὶ ἀνώτερος γενέσθαι. Πῶς; Ἐγὼ λέγω· Ἐπειδὴ διγενεῶς ἑώρα πρὸς τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν, ἐκεῖ τεταμένον εἶχε τῆς [209] διανοίας τὸ ὄμμα, καὶ λοιπὸν τούτων ἀπάντων ὡς οὐδὲν ὄντων ἐφρόντιζε. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· ἔπειδάν γὰρ τις τρωθῇ τῷ ἔρωτι ἐκείνῳ, καὶ εἰς τὸν πρὸς τὸν Θεὸν πόθον ἑαυτὸν ἐκτελεῖν, οὐδὲν ἕτερον ὁρᾷ τῶν ὀρωμένων, ἀλλὰ διγενεῶς ἐκείνον φαντάζεται τὸν ποδοῦμενον, καὶ ἐν νυκτὶ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ κοιταζόμενος, καὶ διανιστάμενος. Μὴ τοῖνον σε ἐξενίζω, εἰ καὶ ὁ δίκαιος οὗτος ἀπαξ ἐκεῖ τείνας αὐτοῦ· ἦν

* Sic Sav. et sex mss. Morel. τῶν τοιούτων περιγίνεται καὶ τῷ.

διάνοιαν, οὐδενὸς ἐφρόντιζε τῶν ὑποσκελίζειν ἐπιχειρούντων. Τὰ γὰρ παρ' ἑαυτοῦ ἐπιδειξάμενος, καὶ τὴν ἀνωθεν χάριν ἐπισπασάμενος ἀνώτερος ἀπάντων ἐγένετο· *Νῦν γὰρ, φησὶν, εὖρε χάριν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ*. Εἰ καὶ πάσῃ τῇ τῶν τότε ἀνθρώπων φύσει οὐκ ἦν ἐπιχαρίς, οὐδὲ ποδενός, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὴν αὐτὴν αὐτοὺς ὀδεύειν ὁδόν, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνον τὸν τὰς καρδίας ἐμβατεύοντα χάριν εὖρε, καὶ ἐκεῖνος αὐτοῦ τὴν γνώμην ἀπαδέξατο. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, βλάβος ἐντεῦθεν ἐγένετο ἀπὸ τῆς τῶν ὁμογενῶν χλεύης καὶ τοῦ καταγλῶτος, τοῦ πλάσαντος τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ συνιέντος εἰς πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀνακηρύττοντος τὸν ἑνδρα καὶ στεφανοῦντος; Τί δὲ ὕψελος ἀνθρώπων γένοιτο· ἂν παρὰ πάσης τῆς οἰκουμένης θαυμαζομένη καὶ ἐπαινουμένη, παρὰ δὲ τοῦ τῶν ὁλῶν δημιουργοῦ καὶ τοῦ ἀπαρалоγιστοῦ δικαστοῦ ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς φοβερᾶς κρινόμενης; Ταῦτα τοῖνον εἰδότες, ἀγαπητοί, μὴδένα λόγον ποιῶμεθα τοῦ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπαινοῦ, μὴδὲ τὴν παρὰ τούτων εὐφημίαν ἐκ παντὸς τρόπου ζητῶμεν, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκεῖνον μόνον τὸν ἐτάζοντα καρδίας καὶ νεφροῦς, καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα μετῴμεν, καὶ τὴν κακίαν φεύγωμεν.

Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς παιδεύων ἡμᾶς μὴ κεχηγνῆναι πρὸς τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων εὐφημίας, μετὰ πολλὰ ἔτερα τελευταῖον καὶ τοῦτο ἐπήνεγκε λέγων· *Οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς εἰπωσιν ὑμᾶς πάντες οἱ ἄνθρωποι*. Σκόπει πῶς διὰ τοῦ, *Οὐαὶ*, ἡμῖν ἐνεφάνισε ποταπὴ τοῖς τοιοῦτοις καίεται τιμωρία. Τὸ γὰρ οὐαὶ τοῦτο θρηνηδὲς ἐστὶν ἐπίφθεγμα· μονονυχὶ γὰρ ταλανίζων αὐτοὺς φησὶν· *Οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς εἰπωσιν ὑμᾶς πάντες οἱ ἄνθρωποι*. Καὶ ὅρα τοῦ ῥητοῦ τὴν ἀκριβείαν. Οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ, *Πάντες οἱ ἄνθρωποι*. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε τὸν ἐνάρτεον, καὶ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν ὀδεύοντα, καὶ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Χριστοῦ κατακολουθοῦντα παρὰ πάντων ἀνθρώπων ἐπαινεῖσθαι καὶ θαυμάζεσθαι. Πολλὴ γὰρ τῆς κακίας ἡ ἐπίτασις, καὶ ἡ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐναντίωσις. Εἰδὼς οὖν ὁ Δεσπότης, ὅτι τὸν μετὰ ἀκριβείας τὴν ἀρετὴν μετιόντα, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ μόνον ἐκδεχόμενον ἔπαινον, τὸν ἀδυνάτων ἂν εἴη παρὰ πάντων ἀνθρώπων ἐπαινεῖσθαι, καὶ καλῶς ἀκούειν, διὰ τοῦτο ταλανίζει τοὺς διὰ τὴν παρὰ τούτων ἔπαινον τῆς ἀρετῆς ἀμελοῦντας. Ἡ γὰρ παρὰ πάντων εὐφημία τεκμήριον ἂν εἴη μέγιστον τοῦ μὴ πολὺν τῆς ἀρετῆς λόγον ποιεῖσθαι. Πῶς γὰρ παρὰ πάντων ἐπαινεθεῖ ὁ ἐνάρτεος, εἰ βούλοιο τοὺς ἀδικουμένους ἐξαπατάειν τῶν ἀδικούντων, τοὺς ἐπηρεαζομένους τῶν κακῶς ποιεῖν βουλομένων; Πάλιν εἰ βούλοιο διορθοῦν τοὺς [210] ἁμαρτάνοντας, καὶ ἐπαινεῖν τοὺς καταρτοῦντας, οὐκ εἰκὸς τοὺς μὲν ἐπαινεῖν, τοὺς δὲ ψέγειν; Διὰ τοῦτο φησὶν· *Οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἰπωσιν πάντες οἱ ἄνθρωποι*. Πῶς οὖν οὐκ ἄξιον θαυμάζειν καὶ ἐκπλήττεσθαι τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅτι ἄπερ ὁ Χριστὸς παραγενόμενος ἐδίδασκε, ταῦτα προλαβὼν ὑπὸ τὸν ἐν τῇ φύσει ἐγκειμένου νόμου παιδευθεὶς μετὰ πολλῆς μετῆς τῆς ὑπερβολῆς, καὶ τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον ἀποπαμφάμενος, διὰ τῆς τῶν βεβωμένων ἀρετῆς τὴν παρὰ τῷ Θεῷ χάριν εὐρεῖν ἐσπούδαζε; *Νῦν γὰρ, φησὶν, εὖρε χάριν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ*. Ἀλλ' ὅτι μὲν διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ ἀρετὴν εὖρε χάριν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ, διηγῆσται ἡμῖν ὁ θαυμάσιος οὗτος ὁ προφήτης ἐνηχούμενος ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἀναγκαῖον δὲ καὶ τὰ ἐξῆς εἰρημένα καταμαθεῖν, καὶ ἰδεῖν καὶ τὴν ψήφον τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτοῦ γινομένην. Αὐταὶ δὲ, φησὶν, αἱ γενέσεις *Νῦν· Νῦν ἄνθρωπος δίκαιος, τέλειος ὡς ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ· τῷ Θεῷ εὐηρόστησε Νῦν*. Ἐνός γενεαλογίας τρόπος. Εἰπωῦσα γὰρ ἡ

ᾧ Sic Savil. et sex mss. In Morel. ὁ μακάριος οὗτος.

θεία Γραφή, Αὐτὰς δὲ αἱ γενέσεις Νῶε, καὶ τὰς ἀκοὰς ἡμῶν ἀναπτερώσασα, ὡς μέλλουσα τὴν γενεαλογίαν αὐτῶν διηγέσθαι, καὶ τίς μὲν αὐτοῦ πατήρ ἐγένετο, πόθεν δὲ τὸ γένος κατήγε, καὶ ὅπως εἰς τὴν βίον παρήχθη, καὶ τὰ ἅλλα ἀπαντα, ἅπερ ἔθος τοῖς τὰς γενεαλογίας ἐξηγουμένοις διηγέσθαι, ταῦτα πάντα καταλιπούσα, καὶ τῆς συνηθείας ἀνωτέρω γενομένη, φησί· Νῶε ἀνθρώπος δίκαιος, τέλειος ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ· τῷ Θεῷ εὐηρόστησε Νῶε. Εἶδες θαυμαστὴν γενεαλογίαν; Νῶε, φησὶν, ἀνθρώπος. Ὅρα καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα τῆς φύσεως ἀντὶ ἐγκωμίου τῷ δικαίῳ γινώμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείναι καὶ τὸ ἀνθρώποι εἶναι ἀπώλυσαν διὰ τὸ πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς ἡδονὰς ὀλισθῆσαι, οὗτος, φησὶν, ἐν τοσοῦτῃ δόμῳ τοῦ ἀνθρώπου τὴν εἰκόνα διέσωσε. Τοῦτο γὰρ ἀνθρώπος, ὅταν ἀρετὴν μετή, οὐδὲ γὰρ τὸ μορφὴν ἔχειν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὀφθαλμούς, καὶ βίνα, καὶ στόμα, καὶ παρῆς, καὶ τὰ λοιπὰ μέλη, τοῦτο ἀνθρώπον ἀποδείκνυσιν ταῦτα γὰρ μέλη τυγχάνει τοῦ σώματος. Ἀνθρώπον γὰρ ἐκείνον ἂν καλεῖσθαιμεν τὸν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου διασώζοντα. Τί δὲ ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ εἰκὼν; Τὸ λογικὸν εἶναι. Τί οὖν; φησὶν· ἐκείναι οὐκ ἂν εἰεν λογικοί; Ἄλλ' οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐνάρετον εἶναι, καὶ τὸ τὰ κακὰ διαφεύγειν, καὶ τῶν ἀποπῶν παθῶν κρατεῖν, τὸ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Δεσπότης κατακολουθεῖν, τοῦτο ἀνθρώπος.

δ. Καὶ ἴνα μάθῃς, ὅτι ἔθος τῇ Γραφῇ τοὺς τὴν κακίαν μετιόντας καὶ τῆς ἀρετῆς ἀμαλοῦντας μὴδὲ τῆς τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίας ἀξιῶν, ἀκουε τοῦ Θεοῦ λέγοντος, καθάπερ χθὲς ἐλέγομεν· Οὐ μὴ καταμείνῃς ἐν Πνεύματι μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοῦτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοῖς σάρκας. Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, μετὰ τῆς σαρκὸς καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ἐξουσίαν· ἐκωρυσάμην· αὐτοὶ δὲ ὡς σάρκα μόνον περικαίμενοι, οὕτω τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν ἀρετῆς ἀμαλοῦντες ὅλοι τῆς σαρκὸς λοιπὸν γεγόνασιν. [211] Εἶδες πῶς διὰ τὴν κακίαν σάρκα αὐτοὺς καλεῖ, καὶ οὐκ ἀνθρώπους; Καὶ πάλιν προλοῦσα, ὡς αὐτίκα μάλα εἰσεσθε, γῆν αὐτοὺς ὀνομάζει ἡ θεία Γραφή, διὰ τὸ τοῖς γῆ-νοῖς φρονήμασι καταδεδαπανῆσθαι· φησὶ γὰρ, Ἐφθάρθη δὲ ἡ γῆ ἀνατίειν τοῦ Θεοῦ· οὐ περὶ τῆς γῆς τῆς αἰσθητῆς λέγουσα, ἀλλὰ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν γῇ ὀνομάζουσα. Ἄλλαχού δὲ οὐτὲ σάρκα, οὐτὲ γῆν ὀνομάζει, οὐδὲ εἶναι αὐτοὺς ἡγεῖται ἐν τῷ παρόντι βίῳ, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἐρήμους εἶναι. Ἄκουε γὰρ τοῦ προφήτου βοῶντος, καὶ λέγοντος ἐν μέσῃ τῇ μητροπόλει τῶν Ἱερουσολύμων, ἔπου μυριάδες τσαῦται, ἔπου ἅπαντα πλήθη· Ἥλιον, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος· ἐκάλισσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος· οὐκ ἐπειδὴ μὴ παρήσαν, ἀλλ' ἐπειδὴ παρόντες τῶν μὴ παρόντων οὐδὲν ἄμεινον διέκρινον. Καὶ πάλιν ἐτέρωθι, Περιδράμετε, φησὶ, καὶ ἴδετε, εἰ ἔστιν εἰς ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἴδετε ἔσομαι.

Εἶδες πῶς ἐκείνον μόνον οἶδε καλεῖν ἀνθρώπον ἡ ἁγία Γραφή τὸν τὴν ἀρετὴν μετιόντα, τοὺς δὲ λοιποὺς οὐδὲ εἶναι νομίζει, ἀλλὰ ποτὲ μὲν σάρκας ὀνομάζει, ποτὲ δὲ γῆν; Διὰ τοῦτο καὶ νῦν τὴν γενεαλογίαν τοῦ δικαίου διηγέσθαι ἐπαγγελλομένη ἡ θεία Γραφή φησὶ· Νῶε ἀνθρώπος· οὗτος γὰρ μόνος ἀνθρώπος, οἱ δὲ λοιποὶ οὐκ ἀνθρώποι, ἀλλὰ μορφὴν μὲν ἔχοντες ἀνθρώπων, τῇ δὲ πονηρίᾳ τῆς προαιρέσεως τὴν εὐγένειαν τῆς φύσεως προδεωχότες, καὶ ἀντὶ ἀνθρώπων πρὸς τὴν τῶν θηρίων

ἀλογίαν ἐκπεσόντες. Ὅτι γὰρ καὶ ἀνθρώποις τοῖς λογι-κοῖς, ἐπειδὴ πρὸς κακίαν ἀποκλίνωσι, καὶ τῶν ἀλόγων παθῶν εἰκμάζονται γένονται, τῶν θηρίων τὰς προσηγορίας ἐπιτίθουσιν αὐτοῖς ἡ θεία Γραφή, ἀκουε πῶς μὲν αὐτῆς λεγούσης, Ἰᾶσαι θηλυμαῖνες ἐγένοντο. Ὅρα πῶς διὰ τὴν ἁμετρον λαγνείαν τὴν τοῦ ἀλόγου προσηγορίαν ἐπιτίθουσιν. Ἄλλοτε δὲ, Ἰὼς ἀσπίθων ὑπὸ τῇ χελῇ αὐτῶν· ἐνταῦθα τοὺς τοῦ θηρίου τὸ ὑποῦσαν καὶ δολερὸν μιμουμένους ἐμφαίνει. Καὶ πάλιν κύνας ἐνεοὺς ἐτέρους καλεῖ. Καὶ πάλιν, Ὅσοι ἀσπίθους καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, τοὺς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρετῆς τὰς ἀκοὰς ἀποφράττοντας αἰσχυρομένους. Καὶ πολλὰ εὖροι τις ἂν ὀνόματα ἐπιτιθέμενα περὶ τῆς θείας Γραφῆς τοῖς διὰ βραχυλίαν πρὸς τὰ τῶν ἀλόγων καταφερομένοις πᾶσι. Καὶ οὐκ ἐν τῇ Παλαιᾷ μόνον τοῦτο ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Καινῇ. Ἄκουε γὰρ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου λέγοντος τοῖς Ἰουδαίοις, Γενετήματα ἐχιδνῶν, εἰς ὑπέδειξεν ὑμῖν συγχεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὁρτῆς; Εἶδες πῶς καὶ ἐνταῦθα τῆς γνώμης αὐτῶν τὸ δολερὸν ἀπὸ τῆς τοῦ θηρίου προσηγορίας ἠνέχαστο; Τί οὖν ἐλευσνότερον γένοιτο τῶν τὴν κακίαν μετιόντων, ὅταν καὶ αὐτῆς τῆς προσηγορίας τοῦ καλεῖσθαι ἀνθρώποι ἀποστερῶνται, καὶ διὰ τοῦτο πλείονα τὴν τιμωρίαν ὑπέχωσιν, ὅτι πολλὰς ἀπὸ τῆς φύσεως ἀφορμὰς δεξάμενοι, ταύτας προδεωχάσιν ἐκόντες ὑποσυρέντας καὶ πρὸς τὴν κακίαν αὐτομολοῦντας. Ἐπεὶ οὖν οἱ τότε πάντες ἀναξίους ἑαυτοῦς τῆς προσηγορίας κατέστησαν καὶ τοῦ ὀνομάζεσθαι ἀνθρώποι, ὃ δὲ δίκαιος οὗτος ἐν τοσοῦτῳ ἀρετῆς αὐχμῷ τσαύτην ἐπέδειξετο τῆς οἰκίας ἀρετῆς [212] τὴν ὑπερβολὴν, ἀρετὴν διηγέσθαι ἡ θεία Γραφή τοῦ ἀνδρὸς τὴν γενεαλογίαν φησὶ· Νῶε δὲ ἀνθρώπος. Ἔστι καὶ ἐπ' ἄλλου δικαίου ταύτην εὐρεῖν τὴν προσηγορίαν ἀντὶ μαγίστου ἐγκωμίου ἐγγεμεμένην, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπασῶν ἀπὸ ταύτης τῆς προσηγορίας ἀνακηρυττόμενον, τὸν τὴν ἀρετὴν μετὰ ἀκριβείας ἐπιδεικνύμενον. Τίς οὖν ἐστὶν; Ὁ μακάριος Ἰῶβ, ὁ τῆς εὐσεβείας ἀθλητῆς, ὁ τῆς οἰκουμένης στεφανίτης, ὁ μόνος τὰ ἀνέκιστα ἐκείνα ὑπομείνας, καὶ τὰ μυρία βέλη δεξάμενος πορὰ τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐκείνου, καὶ ἀπρωτος διαμείνας, καὶ καθάπερ ἀδάμας τις οὕτω πάσας τὰς προσβολὰς ἐνεγκεῖν δυνήθει, καὶ οὐ μόνον οὐ καταδαπτισθεῖς ὑπὸ τῶν τοσοῦτων κυμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀνώτερος τῶν κυμάτων γενόμενος· καὶ τὰ τῆς οἰκουμένης πᾶσι ἐν τῷ οἰκείῳ σώματι δεξάμενος, ταύτην μᾶλλον λαμπρότερος ἀνεδείκνυτο. Οὐ μόνον γὰρ οὐ κατέπτηξεν αὐτὸν ἡ συνέχεια τῆς τῶν δεινῶν ἐμβολῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς μέλινον εὐχαριστίαν αὐτὸν διήγειρε, καὶ δι' ἀπάντων τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην ἐπέδεικνυτο, καίριαν τῷ διαβόλῳ διδοὺς τὴν πληγὴν, καὶ δεικνὺς ὡς ἀνηνύτους ἐπιχειρεῖ καὶ πρὸς κέντρα λατίζει. Τοῦτον τοίνυν τὸν ἀγιὸν καὶ πρὸ τῶν ἄλλων καὶ πρὸ τῶν ἀγίων τῶν τοσοῦτων ἐπαινῶν ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς καὶ ἀνακηρύττων, φησὶ πρὸς τὸν διάβολον· Προσέσχεες τῇ διαβολῇ σου ἐπ' ἑσπέρῳ ποτεῖ μου Ἰῶβ, δὲ οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ἀνθρώπος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνθρώπος ἀμειπτος, δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος; Εἶδες καὶ τοῦτον ἀπὸ τοῦ κοινῆς τῆς φύσεως ὀνόματος πρότερον ἀνακηρυττόμενον; Προσέσχεες, φησὶ, τῷ θεράποντί μου Ἰῶβ, δὲ οὐκ ἔστιν ὁμοίος αὐτῷ ἀνθρώπος; Καὶ μὴν ἀπαντες ὁμοιοί, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς μορφῆς λόγον· οὐ τοῦτο δὲ ἀνθρώπος, ἀλλ' ὅταν τις κακίας ἀπεχόμενος τὴν ἀρετὴν μετή.

ε'. Εἶδες τίνας ἀνθρώπους οἶδε καλεῖν ἡ θεία Γραφή; Διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀρχῆς ἰδὼν τὸν ἐπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντα ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης εἶπε· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον

* In Savil., Morel. et mss. omnibus ita legitur. Pro ἔξου-σαν Interpres legit ὁσίαν, quae lectio optima.

• Savilius : « Nota usum genitivi cum verbo substantivo, cum significatur aliquem alicui rei prorsus addictum esse. Sic et alibi saepius in his in Genesid Homiliis. »

• Savil. et sex mss. ἀνθρώπους τοὺς λογικοὺς.

placuit Noe. Rarus et novus genealogiæ modus. Nam ut divina Scriptura dixit, *hæc sunt generationes Noe :* et aures nostras excitavit, quasi genealogiam illius narratura, et quis ejus pater fuisset, et unde genus duxerit, et quomodo in hanc vitam fuerit editus, et alia cuncta quæ mos est genealogias narrantibus recensere : relictis tamen illis omnibus, et aliorum consuetudine superior, inquit : *Noe homo justus : perfectus in generatione sua : Deo placuit Noe.* Vidisti admirabilem genealogiam? *Noe*, inquit, *homo.* Vide etiam naturæ commune nomen pro laude justî usurpatum. Nam quia cæteri ob carnales voluptates, quibus immersi erant, amiserant esse homines : iste, inquit, in tanto populo hominis imaginem servavit. Tunc quippe homo est, quando virtutem colit. Neque enim speciem habere hominis, et oculos, et nares, et os, et genas, et cætera membra, hoc hominem esse ostendit : hæc enim membra sunt corporis. Hominem illum dicimus, qui imaginem hominis salvam retinet. Quæ autem est imago hominis? Rationalem esse. Quid ergo? annon et illi fuerunt rationales? Verum non hoc solum fuerit hominem esse, sed et virtutibus esse deditum, et vitia fugere, et illicitis affectionibus imperare, et mandatis dominicis obtemperare, hoc est esse hominem.

4. *Improbos non homines appellat Scriptura.* — Porro ut discas morem esse Scripturæ, ut vitii studentes et virtutem negligentes hominum nomine vocare non dignetur, audi Deum loquentem, sicut heri dicebamus : *Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, eo quod ipsi carnes sunt (Gen. 6. 3).* Ego enim, dicere vult, substantiam ex carne et anima illis dedi : ipsi autem quasi sola carne circumdati, ita virtutes animi negligunt, et solam carnem deinde sectantur. Vidisti quomodo ob malitiam carnem eos vocat et non homines? Et iterum, ut statim audietis, terram eos nominat divina Scriptura, eo quod terrenis cogitationibus absumantur : dicit enim : 11. *Corrupta autem erat terra coram Deo.* Non de terra sensibili loquitur, sed inhabitatores terram vocat. Alio autem loco neque terram neque carnem nominat : sed neque esse eos putat in hac præsentî vita, eo quod virtute careant. Audi enim prophetam clamantem et dicentem in media Jerosolymitanorum metropoli, ubi tot millia millium et multitudo innumera : *Veni, et non erat homo ; vocavi, et non erat qui audiret (Isai. 50. 2) :* non quia non aderant, sed quia præsentibus nihilo meliores erant, quam si non fuissent præsentibus. Et alio quoque loco : *Discurrite et videte, si est unus qui faciat judicium et justitiam, et propitius ero (Jer. 5. 1).*

Deus hominem eum solum vocat qui virtutem colit. — Vidisti quomodo illum solum Scriptura sancta hominem vocare solet, qui virtutem colit : cæteros autem neque esse putat, sed aliquando vocat terram, et aliquando carnem? Hæc de causa genealogiam justî narraturam se promittens divina Scriptura dicit : *Noe homo :* hic enim solus homo, cæteri autem non homines, sed humanam gerentes formam, et ex hominibus in bestias mutati, malitia voluntatis nobilitatem

naturæ amiserunt. Quod enim cum in malum declinant homines rationales, et servi sunt irrationatum affectionum, divina Scriptura imponat illis bestiarum nomina, audi ut quodam loco dicit : *Equi seminarum amatores facti sunt (Jer. 5. 8).* Vide quomodo ob immodicam salacitatem hanc brutorum cognominationem indat. Alibi autem : *Venenum aspidum sub labiis eorum (Psal. 13. 3, et 139. 4),* ubi ejus bestię dolum et fallaciam imitari eos indicat. Canes quoque mutos alios vocat (*Isai. 56. 1*). Et iterum dicit, *Sicut aspidia surdæ et obturant aures suas (Psal. 57. 5),* illos subindicans qui aures ad doctrinam virtutis obturant. Et multa alia quis nomina inveniet imposita a divina Scriptura iis qui in brutorum affectus per ignaviam transeunt. Neque in veteri solum istud videre licet, sed et in nova lege. Audi enim Baptistam dicentem Judæis : *Progenies viperarum, quis vobis monstravit fugere a ventura ira (Matth. 3. 7)?* Vidisti quomodo et hic dolum mentis illorum bestię nomine significavit? Quid ergo miserabilis fuerit peccatoribus, qui et ipso hominis nomine privantur, et propter hoc majoribus poenis digni sunt; quod post acceptas a natura plurimas occasiones ad benefaciendum monentes, deserta ac prodita virtute ultro ad vitia transfugiant? Quoniam igitur qui tunc erant, omnes ea se hominis appellatione indignos præstabant, justus autem ille in tanta virtutis sterilitate, tam excellenti virtute floruit, ideo Scriptura cum cœpisset narrare viri genealogiam, dixit : *Noe autem homo.* Est et alius justus quidam, cui hoc nomen pro summo encomio contigit, et præ aliis omnibus hoc nomine prædicatur, ut sic virtus illius diligenter exponatur. Quis ille est? Beatus Job, ille pugil pietatis, athleta orbis, qui solus incurabilia illa sustinuit, et acceptis innumeris a diabolo telis, vulnus non accepit : sed sicut adamans quidam omnes impetus ferre potuit, et a tantis fluctibus non solum non est submersus, sed et prævaluit; et acceptis in corpus suum omnibus qui in mundo erant doloribus, hac ratione multo clarior evasit. Non solum enim non illum terrore percussit ingruentium dolorum frequentia, sed et ad majorem gratiarum actionem excitavit : atque in omnibus suum gratum animum declarans, letalem diabolo plagam inflixit, quo ille intelligeret sese frustra moliri et contra stimulum calcitrare. Hunc igitur sanctum etiam nunc tot agones et certamina, tantum laudavit misericors Deus, et prædicans dixit diabolo : *Num animo tuo advertisti famulum meum Job, quod non sit homo similis illi super terram, homo inculpatus, justus, verax, Deum colens, abstinens ab omni opere malo (Job. 1. 8)?* Vidisti et hunc a communi naturæ nomine prius prædicari? *Advertisti*, inquit, *famulum meum Job, quod non sit similis illi homo?* Et similes utique omnes sumus, sed non secundum virtutem, sed secundum formam rationem : at hoc non est homo, sed quando abstinens a malitia virtutem operatur.

5. Vidisti quos divina Scriptura homines appellare solet? Quocirca et ab initio cum vidisset Deus eum qui a se factus erat, dicebat : *Faciamus hominem se-*

ποι κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, τοῦτ' ἔστιν, ἵνα ἄρχων ἦ καὶ τῶν ὀρωμένων ἀπάντων καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τικτομένων παθῶν· ἵνα ἄρχῃ, καὶ μὴ ἀρχῆται. Ἐὰν μέντοι προδοὺς τὴν ἀρχὴν ἀρχῆται μᾶλλον, ἢ ἄρχῃ, ἀπόλλυσαι καὶ τὸ εἶναι ἀνθρώπος, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων προσηγορίαν ἐαυτὸν μετατίθῃσι. Διὰ τοι τοῦτο καὶ νῦν τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου τούτου ἀνακηρύξει βουλομένη ἡ θεὰ Γραφή φησιν, *Αὐταὶ αἱ γενέσεις Νῶε· Νῶε ἀνθρώπος δικαίος*. Ἰδοὺ καὶ ἕτερον ἐγκωμίου μέγιστον εἶδος, *Δικαίος*· διὰ ταύτης τῆς προσηγορίας τὴν καθόλου ἀρετὴν ταύτην ἐμφαίνει. Τὸ γὰρ *δικαίος* ὄνομα ἔθος ἡμῖν ἐπὶ τῶν πᾶσαν ἀρετὴν μετιόντων λέγεται. Εἶτα ἵνα μάθῃς ὅπως πρὸς αὐτὸ τὸ ἄκρον τῆς ἀρετῆς ἔφθασεν, ὅπερ καὶ τότε ἀπηρεῖτο παρὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας, φησὶ, *Δικαίος, τέλειος ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ*. Πάντα πληρώσας, φησιν, ἅπαν ἐργὴν ἀνθρώπου ἐπιδείξασθαι [213] ἀρετὴν ἐλόμενον (τοῦτο γὰρ ἐστὶ, *Τέλειος*), οὐδὲν ἐλλείπειν, ἐν οὐδενὶ χωλεῖν. Οὐ τὸ μὲν κατορθώσας, ἐν τῷ δὲ διαμαρτῶν, ἀλλ' ἐν πάσῃ ἀρετῇ τέλειος ἦν· τοῦτο γὰρ ἐργὴν αὐτὸν ἐπιδείξασθαι. Εἶτα, ἵνα ἐκ τοῦ χρόνου καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως περιφανέστερον ἡμῖν τὸν δικαίον ἀντιγράφῃται, φησὶ· *Τέλειος ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ*· ἐν τῇ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ τῇ διεστραμμένῃ, τῇ πρὸς τοσαύτην κακίαν ἀποκλίνας, τῇ μὴδὲ ἰσχύος τῆς ἀρετῆς ἐπιδείξασθαι βουληθείσῃ. Ἐν ἐκείνῳ τοίνυν τῇ γενεᾷ, ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις οὗτος ὁ δικαίος οὐ μόνον ἀρετὴν ἐπιδείξατο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἄκραν κορυφὴν τῶν ἀρετῶν ἔφθασε τέλειος γεγονώς, καὶ ἐν ἅπασιν ἀπηρετισμένος. Ὅπερ γὰρ ἐφθῆν ἐπὶ μῶν, μείζονα δεικνυσὶν αἰετῆς ἀρετῆς τὸν ὄγκον τὸ μεταξὺ τῶν κολεμουμένων αὐτὴν κατορθοῦσθαι, καὶ ἐν μέσῳ τῶν κωλύοντων τὴν αὐτὴν ἐπιδείκνυσθαι ἀκρίδειαν. Αἰὶ δὴ καὶ ὁ δικαίος οὗτος πλείονων ἀξιοῦται τῶν ἐπαινῶν. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἴσταται ἀνακηρύττουσα αὐτὸν ἡ θεὰ Γραφή, ἀλλὰ δεικνύουσα ἡμῖν τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅτι τὴν ψήφον ἄνωθεν ἐδίδετο, εἰπούσα, *Τέλειος ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, φησὶ· Τῷ Θεῷ εὐηρέστησεν Νῶε*. Τοσαύτῃ ἦν τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ ἡ περιουσία, ὡς τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔπαινον ἐπισπασσάσθαι. Τῷ Θεῷ γὰρ, φησιν, *εὐηρέστησεν Νῶε*· ἵνα εἴπῃ ὅτι ἀπόδεκτος παρὰ τῷ Θεῷ γέγονεν, ἥρесе τῷ ἀκοιμητῷ ἐκείνῳ ὀφθαλμῷ διὰ τῶν αὐτῷ κατορθωμένων, καὶ ἐκείνου τὴν εὐνοίαν ἐφελκύσατο ἡ τῶν βεδωμένων πρᾶξις, καὶ οὐ μόνον τῆς μελλούσης κατὰ πάντων ἐκφέρεσθαι ἀγανακτῆσεως ἡλευθέρωσεν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων προστάτην αὐτὸν ἀπειργάσατο. Τῷ Θεῷ, γὰρ, φησιν, *εὐηρέστησεν Νῶε*. Τίς ἂν τούτου μακαριστότερος γένοιτ' ἂν, τοῦ δυνηθέντος τοσαύτην ἐπιδείξασθαι τὴν ἀρετὴν, ὡς τὸν ἀπάντων Δεσπότην ἐπαινέτην ἔχειν;

Τῶν μὲν οὖν αὐτῷ πεπραγμένων τοῦτο παντὸς πλοῦτου, πάσης δόξης, καὶ δυναστείας, καὶ τῆς ἄλλης ἀπάσης ἀνθρωπίνης εὐημερίας τῷ νοῦν ἔχοντι προτιμότερον ἂν εἴῃ· τοῦτο τῷ γνησίαν περὶ τὸν Θεὸν ἀγάπην ἐπιδεικνυμένην βασιλείαν ἂν εἴῃ ποθεινότερον. Ἡ γὰρ ἀληθὴς βασιλεία ἐστὶν αὕτη, τὸ δυνηθῆναι ἡμᾶς διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας εὐμενῇ καὶ ἰσῶς καταστῆσαι ἑαυτοὺς τὸν Δεσπότην. Οὐδὲ γὰρ γέενναν διὰ τοῦτο φοβεῖσθαι ὀφειλομεν καὶ δεδουκέναι, διὰ τὸ πῦρ ἐκεῖνο τὸ ἀσβεστον καὶ τὰς φοβεράς τιμωρίας, καὶ τὰς διηνακεῖς καλᾶσας, ἀλλὰ διὰ τὸ προσκροῦσαι τῷ οὕτως ἀγαθῷ Δεσπότη, καὶ τῆς ἐκείνου εὐνοίας ἐκτὸς ἡμᾶς στήναι· ὥστε οὖν

καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν διὰ τοῦτο σπεύδειν ἡμᾶς χρὴ, διὰ τὸν περὶ αὐτὸν πόθον, ἵνα τῆς ἐκείνου βοήθης ἀπολαύσωμεν. Ὅπερ γὰρ βασιλείας ποθεινότερον τὸ εὐνοϊκῶς περὶ ἡμᾶς διακεῖσθαι τὸν φιλόανθρωπον ἡμῶν Δεσπότην, οὕτω γέννης χαλεπώτερον τὸ τῆς ἐνείθεν εὐνοίας ἐκπείσθαι.

Εἴδετε πόσης ἡμῖν ὠφελείας γέγονεν ὑπόθεσις ἡ προσηγορία μόνῃ τοῦ δικαίου. καὶ ὅσον ἡμῖν θησαυρὸν νοημάτων ἔτεκεν ἡ γενεαλογία τοῦ [214] θαυμασίου τούτου ἀνδρός; Μιμώμεθα τοίνυν τῆς θείας Γραφῆς τοὺς κανόνας, καὶ ἂν βεβλωμέθα τινων γενεαλογίας ἐξηγησάσθαι, μὴ πατέρας, καὶ πάππους, καὶ ἐπιπάππους εἰς μέσον φέρωμεν, ἀλλὰ τοῦ γενεαλογουμένου τὴν ἀρετὴν ἐκκαλύπτωμεν. Οὗτος γὰρ ἀρίστος γενεαλογίας τρόπος. Τί γὰρ ὄφελος ἐκ πατέρων εἶναι λαμπρῶν καὶ ἐναρέτων, αὐτὸν δὲ ἔρημον εἶναι τῆς ἀρίστης πολιτείας; ἢ πάλιν τί βλάβος ἂν γένοιτο ἐκ πατέρων εἶναι καὶ προγόνων δυσγενῶν, καὶ ἀφανῶν, αὐτὸν δὲ πολλῇ κομῇ ἐν τῇ ἀρετῇ; Ἐπεὶ καὶ ὁ δικαίος οὗτος τοιοῦτος γεγονώς, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν ἐπισπασάμενος, οὐκ ἀπὸ τοιούτων γέγονε προγόνων· οὐδὲ γὰρ ὡς ἐναρέτων αὐτῶν ἐμνημόνευσεν ἡ θεὰ Γραφή· καὶ ὅπως ἰσχύος τοσοῦτον ὄντων κωλύματων, καὶ ὑπὸ τοσοῦτον ἐμποδιζόμενος, εἰς αὐτὴν τὴν ἄκραν ἀνελθεῖν τῆς ἀρετῆς· ἢ ἵνα μάθῃς ὅτι τὸν βουλόμενον νῆφειν, καὶ ἐργηγορέναι, καὶ πολλὴν τῆς οἰκείας σωτηρίας ποιῆσθαι τὴν πρόνοιαν, οὐδὲν ἐστὶ τὸ διακωλύον. Ὅπερ γὰρ εἰς βῆρυμίαν ἀποκλίναντες καὶ ὑπὸ τῶν τυχόντων βλαπτόμεθα, οὕτως ἂν βουληθῶμεν νῆφειν, καὶ μυρία ὥσιν οἱ πρὸς τὴν κακίαν ἔλποντες, οὐδὲν ἡμῶν τῇ σπουδῇ λυμήνασθαι δυνήσονται, καθάπερ οὐδὲ τὸν δικαίον τοῦτον ἰσχύσαν τοσοῦτοι νεντες ὀκνηρότερον περὶ τὴν ἀρετὴν ἐργάσασθαι. Μῆδεὶς τοίνυν ἑτερόν τινα αἰτιάσθω, καὶ ἐφ' ἑτέρους τὴν αἰτίαν μεταγαγέτω, ἀλλὰ τῇ οἰκείᾳ βῆρυμίᾳ τὸ πᾶν ἐπιγραφέτω. Καὶ τί λέγω ἐφ' ἑτέρους; Μῆδὲ αὐτὸν τὸν διάβολον νομιζέτω τις ἐκείνους εἶναι κωλύσαι τὴν ἐπὶ τὴν ἀρετὴν φέρουσαν ὁδὸν δύνασθαι· ἀλλ' ἀπατᾷ μὲν καὶ ὑποσκελίζει τοὺς βῆρυμότερους, οὐ μὴν κωλεῖ καὶ βιάζεται· καὶ τοῦτο αὐτῷ τῶν πραγμάτων ἡ παῖρα δεικνυσταί, ὅτι ἡνίκά μιν δὲ βουλώμεθα νῆφειν, τοσοῦτον τὸν τόνον ἐπιδεικνύμεθα, ὡς μὴδὲ πολλῶν ὄντων τῶν προτρεπόντων ἐπὶ τὴν εὐκαίαν ὁδὸν, ἀνέχσασθαι τῆς συμβουλῆς, ἀλλὰ παντὸς ἀδάμαντος στερέωτέρους ἡμᾶς γίνεσθαι, καὶ ἀποφράττειν τοὺς τὰ φαῦλα συμβουλεύουσι τὰς ἀκοάς. Ὅταν δὲ βῆρυμῶμεν, καὶ μηδενὸς ὄντος τοῦ συμβουλευόντος ἢ ὑποσκελίζοντος, οἰκοθεν κινούμενοι ἐπὶ τὴν κακίαν ὁρμῶμεν. Εἰ γὰρ μὴ ἐν τῇ προαιρέσει ἡμῶν ἔκαιο, μὴδὲ ἐν τῇ τῆς γνώμης ἐξουσίᾳ, μὴδὲ αὐτεξούσιον ἡμῶν τὴν φύσιν ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς κατασκευάσας, ἐχρὴν ἢ ἅπαντας εἶναι κακοὺς τοὺς τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνούντας; καὶ τοῖς αὐτοῖς πάθεσιν ὑποκειμένους, ἢ πάντας εἶναι ἐναρέτους. Ὅταν δὲ ἴδωμεν τοὺς ὁμογενεῖς ἡμῖν, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν παθῶν ἐνοχλουμένους, οὐ τὰ αὐτὰ ἡμῖν ὑπομένοντας, ἀλλὰ καὶ ἐβρωμένῳ τῷ λογισμῷ ἠνωχοῦντας τὴν φύσιν, καὶ περιγινόμενους τῶν ἀτάκτων σκιερμάτων, καὶ χαλινούντας ἐπιθυμίαν, κρατοῦντας ὀργὴν, βασκανίαν φεύγοντας, φθόνον ἐξορίζοντας, τῆς λύσεως τῶν χρημάτων ὑπερорώντας, δόξης ἑλαττον φροντίζοντας, πάσης τῆς τοῦ παρόντος βίου εὐημερίας καταγελώντας, καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ δόξαν ἐπιοιμένους, καὶ τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔπαινον πάντων τῶν ὀρωμένων προτι-

* Alii διὰ τὸ μὴ προσκροῦσαι, forte melius, sed Savill, Morel, et maxima pars nris. διὰ τὸ προσκροῦσαι.

b Alii τῆς κορυφῆς.

μῶντας· οὐκ εὐδελον ὅτι τῇ οἰκείᾳ σπουδῇ ταῦτα [215] κατορθοῦν δυνήσονται μετὰ τὴν ἀνωθεν χάριν, καὶ ἡμεῖς τῇ οἰκείᾳ βραθυμίᾳ κεχηρημένοι προδιδοῦμεν ἡμῶν τὴν σωτηρίαν, ἐρήμους ἑαυτοὺς καθιστῶντες τῆς ἐκείθεν εὐνοίας;

ς'. Διὸ παρακαλῶ ταῦτα λογιζομένους, καὶ συνεχῶς κινούντας ἐν τῇ διανοίᾳ, μηδέποτε τὸν διάβολον αἰτιᾶσθαι, ἀλλὰ τὴν βραθυμὴν ἡμῶν γνῶμην. Καὶ ταῦτα λέγω οὐκ ἐκείνον ἀπαλλάξαι βουλόμενος κατηγορίας· μὴ γένοιτο· καὶ γὰρ ἔρχεται ὡς λέων ἀρπάσαι, καὶ ὠρυόμενος, καὶ τίνα καταπίῃ ζῆτων· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἀσφαλεστέρους ποιῆσαι θέλων, ἵνα μὴ νομίζωμεν ἐκτὸς εἶναι ἐγκληματῶν, οὕτως εὐκόλως πρὸς τὴν κακίαν αὐτομολοῦντες, καὶ μὴ τὰ ψυχρὰ ἐκείνα λέγωμεν ῥήματα· Τίνος ἔνεκεν ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ Θεὸς τοιοῦτον ἄνθρωπον πονηρὸν, ὥστε ὑποσκελίζειν καὶ καταβάλλειν; Μεγίστης γὰρ ἂν εἴη ταῦτα τὰ ῥήματα ἀγνωμοσύνης. Ἄλλ' ἐκεῖνο σὺν ἑαυτῷ σκόπει, ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν κατέλιπε, ἵνα τῷ φόβῳ συνωπυμῶμεν, καὶ τοῦ πολεμίου τὴν ἐφοδὸν προσδοκῶντες, πολλὴν ἀγρυπνίαν καὶ διηνεκὴ τὴν νῆψιν ἐπιδεικνύμεθα, τῇ τῶν ἀμοιβῶν ἐλπίδι, καὶ τῇ ἀντιδόσει τῶν αἰωνίων ἐκείνων καὶ ἀπορρήτων ἀγαθῶν πάντα τῆς ἀρετῆς τὸν κάματον ὑποτεμνόμενοι. Καὶ τί θαυμάζεις εἰ τὸν διάβολον διὰ τοῦτο κατέλιπε κηδόμενος ἡμῶν τῆς σωτηρίας, καὶ διεγείρων ἡμῶν τὴν βραθυμίαν, καὶ ὑπόθεσιν ἡμῖν στεφάνων κατασκευάζων; Αὐτὴν τὴν γέννησιν διὰ τοῦτο παρεσκεύασεν, ἵνα ὁ τῆς τιμωρίας φόβος καὶ τῆς κολάσεως τὸ ἀφόρητον πρὸς τὴν βασιλείαν ἡμᾶς συνωθήσῃ. Εἶδες εὐμήχανον τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν; πῶς πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥς-μὴ μόνον θῶσι τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἀξιώσας; Διὰ τοῦτο καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῖν δωδῶρηται, καὶ ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῷ συνειδῶτι ἡμῶν ἐναπέθετο τὴν γνῶσιν τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς, καὶ τὸν διάβολον συνεχώρησεν εἶναι, καὶ τὴν γέννησιν ἡπείλησεν, ἵνα μή τις γενένης πεῖραν λάβωμεν καὶ τῆς βασιλείας ἐπιτύχωμεν. Καὶ τί θαυμάζεις εἰ ταῦτα ἅπαντα διὰ τοῦτο ἐπραγματεύσατο, καὶ μυρία ἕτερα; Δούλου μορφὴν ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῖς πατρικοῖς τυγχάνων λαβεῖν κατέδεξάτο, καὶ πάντα τὰ ἄλλα ὑπομείναι τὰ σωματικά, καὶ ἐκ γυναικὸς γεννηθῆναι, καὶ ἐκ παρθένου τεχθῆναι, καὶ ἐννεαμηνιαῖον κυοφορηθῆναι χρόνον, καὶ σπάργαντα δέξασθαι, καὶ πατέρα αὐτοῦ νομισθῆναι τὸν Ἰωσήφ τὸν μνηστῆρα τῆς Μαρίας, καὶ κατὰ μικρὸν αὐξήθῃναι, καὶ περιτεμθῆναι, καὶ θυσίαν ἀνεπαυχεῖν, καὶ πεινῆσαι, καὶ διψῆσαι, καὶ κοπιᾶσαι, καὶ τελευταῖον καὶ θάνατον ὑπομείναι, καὶ θάνατον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸν ἐπενειδιστον νομιζόμενον, τὸν σταυροῦ λέγω· καὶ ταῦτα ἅπαντα δι' ἡμᾶς καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν κατεδέξατο ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργός, ὁ ἀναλλοίωτος, ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγαγὼν, ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποῖον αὐτὴν τρέμειν, οὗ τῆς δόξης τὴν ἀστραπὴν οὐδὲ τὰ Χερουδὶμ, αἱ ἀσώματοι δυνάμεις ἐκείναι, ἰδεῖν δύνανται, ἀλλ' ἀποστρέφουσαι τὰς ὀφθαλμοὺς τῇ προβολῇ τῶν περὶ γυντὸν τὰ θαῦμα ἡμῖν ἐπιδεικνύνται· ἐν δὲ πάντος ὑμνοῦσιν ἄγγελοι, ἀρχαγγέλοι, καὶ μυρία μυριάδες· οὗτος δι' ἡμᾶς, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν, ἄνθρωπος γενέσθαι κατέδεξάτο, καὶ [216] τῆς ἀρίστης πολιτείας ἡμῖν τὴν ὁδὸν ἔτεμε, καὶ δι' ὧν αὐτὸς ἦλθε τὴν αὐτὴν ἡμῖν φύσιν ἀναλαβὼν, ἀρκούσας διδασκαλίαν ἐναπέθετο. Ποῖα τοίνυν ἡμῖν λαίπυσται λοιπὸν ἀπολογία,

* Savil. legendum conjicit τοιοῦτον.

τοιοῦτων διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν προηγουμένων. εἰ μέλλοιμεν ἀνόνητα ἅπαντα δεῖκνύναι, διὰ τῆς βραθυμίας τῆς τούτων προδιδόντες ἡμῶν τὴν σωτηρίαν; Διὸ παρακαλῶ νῆφειν, καὶ μὴ ἀπλῶς συνηθεῖα τῶν ἄλλων κατακολουθεῖν, ἀλλὰ τὴν ἑαυτῶν ζωὴν καθ' ἐκάστην ἡμέραν πολυπραγμανεῖν, καὶ εἰδέναι, τί μὲν ἡμῖν ἡμαρτήσεται. τί δὲ κατάρθεται· καὶ οὕτως τῶν ἡμαρτημένων τὴν διόρθωσιν ποιῶμεθα, ἵνα καὶ τὴν ἀνωθεν ῥοπὴν ἐπισπασώμεθα, καὶ εὐάρεστοι τῷ Θεῷ γενώμεθα, καθάπερ ὁ δικαῖος οὗτος, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΔ'.

Ἐγέννησεν δὲ Νῶε τρεῖς υἱούς, τὸν Σὴμ, τὸν Χάμ, τὸν Ἰάφεθ· ἐφ' ὧν καὶ ἡ γῆ ἐκτίσθη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας.

α'. Οὐ τὰ τυχόντα ἡμᾶς ὠφέλησε χθὲς ἡ τοῦ δικαίου Νῶε γενεαλογία. Καὶ γὰρ ἔγνωμεν θαυμαστὸν γενεαλογίας τρύπον, καὶ εἶδομεν τὸν δίκαιον ἀνακηρυττόμενον οὐκ ἀπὸ τῆς τῶν προγόνων περιφανείας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν οἰκίων τρόπων ἀρετῆς, δι' ἣν καὶ τοσαύτην ἐδέξατο μαρτυρίαν παρὰ τῆς θείας Γραφῆς· Νῶε γάρ, φησὶν, ἀνθρώπος δικαῖος, τέλειος ὢν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ· τῷ Θεῷ εὐηρέστησεν Νῶε. Εἰς ταῦτα γὰρ βραχέα τὰ ῥήματα ἅπασαν διδασκαλίαν χθὲς καταναλώσαμεν. Ἡ γὰρ τῶν θείων λογίων φύσις ἐν ὅλοις ῥήμασι πολὺν ἐπιδεικνύται τῶν νοημάτων τὸν πλοῦτον, καὶ ἀφαντον χαρίζεται τὸν θησαυρὸν τοῖς μετὰ ἀκριβείας τὴν ἔρευναν ποιεῖσθαι βουλομένοις. Διὸ δὴ, παρακαλῶ, μηδὲν ἀπλῶς διατρέχωμεν τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κειμένων, ἀλλὰ καὶ ὀνομάτων κατάλογος ἦ, καὶ ἱστορίας διήγησις, τὸν ἐγκυκλυμένον ἀνιχνεύωμεν θησαυρόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς. Ἐπειδὴ οὐ πανταχοῦ ἐξ ἐπιπολλῆς ἔστιν εὐρεῖν τὸν νοῦν τῶν ἐγγεγραμμένων, ἀλλὰ χρεῖα καὶ πολλῆς ἐρεύνης ἔστιν ἡμῖν, ὥστε μηδὲν ἡμᾶς λαβεῖν τῶν ἐν τῷ βίβλῳ κειμένων. Εἰ δὲ ἡ προσηγορία μόνη τῆς φύσεως, τὸ ἀνθρώπος ὀνομα λέγω, τοσαύτην ἡμῖν ἔτεκε χθὲς ὠφέλειαν ὑπόθεσιν, πόσον οὐ καρποσύνητα κέρδος, εἰ ἔκαστος τῶν ἐν τῇ Γραφῇ μετὰ προσοχῆς καὶ ἀγρύπνου διανοίας ἐπιώμεν; Καὶ γὰρ φιλάνθρωπον ἔχομεν Δεσπότην, καὶ ἐπειδὴν ἰδὼν μεριμνῶντας ἡμᾶς, καὶ πῶθον πολὺν ἐπιδεικνύμενους πρὸς τὴν τῶν θείων λογίων κατανόησιν, οὐκ ἀφῆκεν ἑτέρου τινὸς δευθῆναι, ἀλλ' εὐθέως φωτίζει τὸν ἡμέτερον λογισμὸν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ἑλλαμψὶν χαρίζεται, καὶ κατὰ τὴν εὐμήχανον αὐτοῦ σοφίαν πᾶσαν τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν ἐντίθησιν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ. [217] Διὰ τοῦτο καὶ προτρέπων ἡμᾶς ἐπὶ τοῦτο, καὶ προθυμότερους ἐργαζόμενος, μακαρισμῶν ἀξίους ἀπέφηνε τοὺς τὸν τοιοῦτον πῶθον ἐπιδεικνύμενους, λέγων, Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. Ὅρα σοφίαν διδασκάλου· οὐ διὰ τοῦ μακαρισμοῦ μόνον προτρέψεν, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰπεῖν, Οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ἐδίδαξε τοὺς ἀκούοντας μεθ' ὅσας προθυμίας προσήκει πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν λογίων ἔρευναν ὁρμᾶν. Καθάπερ γὰρ, φησὶν, οἱ πεινῆς προσηγησάμενης μετὰ προθυμίας ἀφάντου ἐπὶ τὴν τροφὴν ἐπείγονται, καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ πολλοῦ δίψους ἐκκαίόμενοι τῷ πόματι μετὰ σπουδῆς προσίσαι· κατὰ τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον προσήκει, καθάπερ πεινῶντας καὶ διψῶντας, οὕτω τῇ διδασκαλίᾳ τῇ πνευματικῇ

tem, aspirare ad veram gloriam, et præponere visibilibus omnibus laudem quæ a Deo est : nonne manifestum est eos, post gratiam Dei, suo studio bene agere posse, nosque nostra ignavia nostram amittere salutem, et ejus gratia nos spoliare?

6. *Moralis exhortatio.*—Quapropter obsecro ut hæc cogitantes, et in mente nostra continuo versantes, numquam diabolum, sed nostram levem ignavamque mentem arguamus. Et hæc dico non quod diabolum a suo crimine absolvere velim : absit : vadit enim sicut leo ut rapiat, et rugiens, et quærens quem devoret (1. *Psal.* 5. 8) : sed et nos cautiores reddere volui, ut ne existimemus carere nos culpa, siquidem tam facile ad malitiam prorumpimus, et ne frivola illa dicamus verba : Quare Deus dimisit illum tam improbum, ut supplantaret et prosterneret? Sunt enim hæc verba ingrati admodum animi. Verum tu hoc tecum considera, illum propter hoc potissimum relictum esse, ut timore compulsi, et hostis insidias expectantes, simus perpetuo sobrii et vigiles, laboremque virtutis leviores faciamus spe retributionum et expectatione æternorum et ineffabilium illorum bonorum. Et quid miraris, si ob hanc causam reliquit diabolus Deus, cui tanta nostræ salutis cura, et qui ita nostram somnolentiam excutit, materiamque coronarum nobis præparat? Ipsam etiam gehennam propterea paravit, ut metus pœnæ intolerabilisque cruciatus ad regnum nos impellat. Vidisti solertem Domini benignitatem? quomodo omnia faciat et tractet, ut non solum eos qui ab se conditi sunt servet, sed et ineffabilibus bonis dilet? Propterea liberum arbitrium nobis indidit, et in natura conscientiaque nostra reposuit scientiam boni et mali, diabolumque esse permisit, ac gehennam minatus est, ut eam non experiremur, sed regnum adipisceremur. Et quid miraris si ista omnia et innumera alia ideo fecerit? Qui in sinu Patris est formam servi suscipere voluit (*Philipp.* 2. 7), et omnia alia sustinere quæ ad corpus pertinent, ex muliere ortum habere, ex Virgine nasci, novem mensibus in utero gestari, pannis involvi, patrem suum putari Joseph sponsum Mariæ, paulatim crescere, circumcidi, sacrificium offerre, esurire, sibile, fatigari, et tandem etiam mortem sustinere : et mortem non vulgarem, sed eam quæ ignominiosissima habebatur, crucis dico; et hæc omnia propter nos nostramque salutem suscipit omnium Conditor, immutabilis, qui omnia ex nihilo ut essent produxit, qui respicit terram, et facit eam tremere (*Psal.* 103. 32); cujus gloriæ fulgur neque Cherubim, incorporeæ illæ virtutes, videre possunt, sed adversas facies tegunt objectis alis, miraculum nobis exhibentes; quem semper laudant angeli et archangeli, et innumera millia : hic propter nos, et propter nostram salutem, homo fieri voluit, et optime vitæ nobis viam paravit, et per ea sufficientem nobis doctrinam consignavit, per quæ hac ipsa nostra natura assumpta transivit. Quæ igitur posthac nobis erit excusatio, si cum tot tantaque salutem nostram præcesserint, in rebus inutilibus nos occupemus, sola circa hæc negligentia nostram amittentes salu-

tem? Proinde obsecro ut vigilemus, et non temere aliorum sequamur consuetudinem, sed nostram vitam quotidie diligenter excutiamus, videamusque quid peccatum, quidve recte a nobis gestum sit : ut sic peccata nostra emendemus, supernamque nobis gratiam conciliemus, ac Deo placeamus, exemplo justis illius, et denique regnum assequamur cælorum, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simul et Spiritui sancto sit gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIV.

Genuit autem Noe tres filios, Sem, Cham, Japhet : corrupta autem erat terra coram Deo, et repleta est terra injustitia (Gen. 6. 10).

1. *Scriptura non obiter legenda.*—Haud vulgarem utilitatem heri nobis attulit justis Noe genealogia. Nam et cognovimus mirabilem genealogiæ modum, et vidimus justum laudari, non a parentum claritate, sed a morum probitate, propter quam tantum accepit testimonium a divina Scriptura : Noe enim, inquit, homo justus, perfectus existens in generatione sua : Deo placuit Noe. Totum enim sermonem in pauca hæc verba insumpsimus heri. Quandoquidem divinorum eloquiorum natura in paucis verbis multas sententiarum affert divitias, et ineffabilem diligenter scrutari volentibus thesaurum largitur. Proinde, obsecro, ne quid in sacris Literis perfunctorie aut obiter prætereat, sed etiam si nomina recenseantur, vel historiæ narrentur, reconditum investigemus thesaurum. Nam ideo Christus dicebat : *Scrutamini Scripturas (Joan.* 5. 39). Quia non ubique in superficie mens Scripturæ invenitur, sed opus est scrutinio multo, ut nihil in profundo latens, nobis remaneat absconditum. Quod si sola naturæ appellatio, hoc, inquam, nomen, *Homo (Gen. 6. 9)*, tantæ nobis utilitatis argumentum hori fuit : quantum lucrum non percipiemus, si attentæ ac vigili mente singula, quæ in sacra Scriptura feruntur, audierimus? Etenim clementem habemus Dominum, et quando videt nos sollicitos, et magnum desiderium ad cognoscenda divina eloquia habere, non permittit nos ulla re indigere, sed statim illustrat mentem nostram, et suum fulgorem largitur, et pro perspicaci sapientia illa sua omnem veram doctrinam animæ nostræ inserit. Eapropter cum nos ad istud ipsum adhortaretur, et alacriores faceret, beatitudine dignos declaravit eos qui tale desiderium præ se ferrent, dicens : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quia ipsi saturabuntur (Matth.* 5. 6). Vide sapientiam doctoris ; non solum nos per beatitudinem hortatur, sed et cum dixit, *Qui esuriunt et sitiunt justitiam*, docuit audientes, quanta alacritate spiritualia eloquia investigare par fuerit. Quemadmodum, inquit, ii quos fames ducit, mira alacritate ad cibos festinant, et qui siti ardent, ad potum magno desiderio accedunt : eodem modo ad spiritualem doctrinam, tamquam esurientes et sitientes accedere par est. Hujusmodi enim viri non solum beatitudinibus digni sunt ; sed et quæ cupiunt

assequantur. Etenim, *Satiabuntur*, inquit, hoc est, explebuntur: explebunt spirituale suum desiderium. Igitur quia tam bonus, tamque liberalis Dominus nobis est: age et nos ad ipsum confugiamus, et ejus nobis gratiam conciliemus, ut et ipse pro sua misericordia illustret nostram mentem ad videndam divinam Scripturarum virtutem: et vos quoque multa alacritate spirituales doctrinam quasi esurientes et sitientes suscipite. Forte enim, forte bonus et omnipotens Dominus, etiam si nos humiles simus et abjecti, propter vos et vestram utilitatem suppedabit nobis sermonem in apertione oris in gloriam suam, et in adificationem vestram (*Ephes. 6. 19*). Projecta igitur cura nostra omni in supernam gratiam, et invocato eo qui et sapientiam dat parvulis, et illuminat cæcos, et expeditas reddit linguas balborum, paulo ante lecta tractemus: ut que ipse pro sua misericordia nobis suppeditarit, caritati vestræ proponamus. Sed intenta, obsecro, aditis mente, et diligenter iis quæ dicuntur attendite, omnesque hujus vitæ curas seponite, ut spirituale semen, quasi in pinguem et feracem agrum, evulsis herbis et spinis, projiciamus. *Hæc autem*, inquit, *generationes Noe: Noe homo justus, perfectus existens in generatione sua: Deo placuit Noe*. In iis nuper finem docendi faciebamus, ideo sequentia in medium proponenda sunt. 10. *Genuit autem*, inquit, *Noe tres filios, Sem, Cham, Japhet*. Non absque causa divina Scriptura et tempus et numerum nobis assignavit filiorum justî: sed et hinc nobis latenter insinuare vult ingentem multiplicemque ejus virtutem. Nam postquam superius dixit: *Noe erat quingentorum annorum* (*Gen. 5. 32*), tunc subdidit: *Et genuit tres filios*: docendo nos sursum continentie illius magnitudinem fuisse, cum tantæ intemperantiæ dediti essent omnes homines, tantaque salacitate omnes ætates, ut ita dicam, ad malum ruerent: audistis enim divinam Scripturam dicentem: *Ut autem vidit Dominus quod impleta sunt malitia super terram, et quilibet cogitaret mala diligenter in corde suo a juventute*: ubi manifeste declarat, et juvenes viciasse provectiones ætate, et senes non minus quam juvenes insanuisse, et ad malum multa proclivitate propensam fuisse ipsam etiam ætatem malorum inexpertam.

2. Ut igitur discamus, quo pacto iis omnibus tantam insaniam ac rabiem præ se ferentibus, justus ille manserit solus, continentiam cum aliis virtutibus strenue servans, donec ad quingentesimum annum pervenit: cum dixisset, *Erat Noe quingentorum annorum*, tunc inquit: *Et genuit Noe tres filios*. Vidisti, dilecte, excellentem justî temperantiam? Ne hoc ita perfunctorie transeamus, sed et tempus illud expendamus, et malitiam quæ ad omne hominum genus eorum desidiâ se extenderat, et consideremus quantæ sit virtutis et pietatis erga Deum, in tantam tempora longitudinem concupiscentiæ rabiem refrænare, viamque longe ab aliis diversam carpere, et non solum ab illicito coitu se colibere, sed et a legitimo et inculpato. *Et genuit*, inquit, *Noe tres filios: Sem, Cham, Japheth*. 11. *Corrupta autem erat terra co-*

ram Deo, et repleta erat terra injustitia. Mihi videtur divina dispensatione factum, ut justus ille nunc tandem ad uxorem acceleret, illosque filios susciperet. Quia enim ob malitiæ magnitudinem et ingentem improbitatem generali perniciæ totus orbis delendus erat, misericors Deus quasi radicem aliquam et fermentum voluit justum illum superare, ut abolitis illis origo et primitiæ quædam esset futurorum. Hujus rei gratia, cum jam quingentorum esset annorum, haberetque tres istos filios, illis contentus fuit, re ipsa declarans hoc se fecisse, ut divinæ in humanum genus futuræ benignitati serviret. Et quo scias hoc non esse temeraria conjectura dictum, considera Scripturæ diligentiam. Nam postquam dixit, justum illum tres habuisse filios, statim subdidit: *Corrupta erat autem terra coram Deo, et impleta erat terra injustitia*. Vidisti in eadem natura magnam et ineffabilem varietatem? De justo enim dicebat Scriptura: *Noe homo justus, perfectus existens in generatione sua*: de reliquis autem omnibus inquit: *Corrupta autem erat terra coram Deo, et impleta erat terra injustitia*. Nominem enim terræ, hominum multitudinem vocat. Quia enim omnia eorum opera terrestria erant, ideoque terræ nomine et eorum vilitatem, et malitiæ exsuperantiam significat. Nam sicut de protoplasto, qui legem transgressus gloriam qua circumdabatur amisit, mortisque poenæ obnoxius factus fuit, dicebat: *Terra es, et in terram abibis* (*Gen. 3. 19*): ita et hic, quia plurimum invaluerant vitia, inquit, *Corrupta autem erat terra*. Neque simpliciter dicit: *Corrupta autem erat terra*: sed, *Coram Deo*: et *impleta erat terra injustitia*. Dicendo enim, *Corrupta erat*, omnigenam illorum malitiam emphasi quadam dixit. Non enim dici potest, eos unius vel duorum peccatorum tantum reos fuisse, sed omnes iniquitates absque modo commississe: ideo subdit, *Et impleta erat terra injustitia*. Non obiter, neque vulgariter malitiæ studebant, sed peccata quæque serventi contentione agebant. Et vide quomodo illos postea ne tenui quidem memoria dignatur, sed nomine terræ vocat, simul indicans et peccatorum gravitatem et Dei indignationem. *Corrupta erat autem terra*, inquit, *coram Deo*, hoc est, secus quam præceptum erat a Deo omnia faciebant, mandata Dei conculcantes, et magistrum naturæ humanæ insitum (a) per desidiam amittentes. *Et impleta erat terra*, inquit, *injustitia*. Vidisti, dilecte, quantum malum sit peccatum, quomodo id efficiat, ut homines suo nomine vocari non sint digni? Audi rursus quæ sequuntur: 12. *Et vidit Dominus Deus terram, et erat corrupta*. Vide iterum quomodo eos terram vocat. Et postea, cum semel atque iterum et tertio nominavit terram, ut ne quis de terra sensibili eum dixisse suspiceretur, inquit: *Quia corruerat omnis caro viam suam super terram*. Neque nunc hominis appellatione eos dignatur, sed carnem vocat: quo nos docere voluit, se non de terra hæc dicere, sed de hominibus carne amictis, et terrestribus negotiis sese totos impendentibus. Nos enim

(a) Conscientiam sic eleganter designat Chrysostomus.

προσίναι. Οί γάρ τοιοῦτοι οὐ μόνον μακαρισμῶν ἄξιοι, ἀλλὰ καὶ τῶν σπουδαζομένων ἐπιτεύχονται. Καὶ γάρ, *Χορτασθήσονται*, φησί, τοῦτ' ἐστίν, ἐμπλησθήσονται· πληρώσουσιν αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν τὴν πνευματικὴν. Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτον ἔχομεν Δεσπότην, οὕτως ἀγαθόν, οὕτω φιλότιμον, φέρε καὶ ἡμεῖς ἐπ' αὐτὸν καταφύγωμεν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθην ἐπισπασώμεθα, ἵνα καὶ αὐτὸς τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος φωτίσῃ ἡμῶν τὸν λογισμὸν, πρὸς τὸ κατοπεύειν τῶν θείων Γραφῶν τὴν δύναμιν· καὶ ὑμεῖς δὲ μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας, καθάπερ παιῶντες καὶ διψῶντες, οὕτω τὴν πνευματικὴν διδασκαλίαν ὑποδέξασθε. Ἰσως γάρ, ἴσως ὁ ἀγαθὸς καὶ εὐμήχανος Δεσπότης, κὰν ἡμεῖς εὐτελεῖς ὦμεν, καὶ μηδενὸς λόγου ἄξιοι, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς καὶ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν χορηγήσει λόγον ἡμῖν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος εἰς δόξαν αὐτοῦ, καὶ εἰς οἰκοδομὴν ὑμετέραν. Εἰς τὴν ἀνωθεν τοίνυν χάριν τὸ πᾶν ἐπὶ ῥήψαντες, κἀκείνον ἐπικαλεσάμενοι τὸν σφίζοντα τοὺς τυφλοὺς, καὶ τρανοῦντα τὰς γλώσσας τῶν μογιλάων, ἀφώμεθα καὶ τῶν προσφάτως ἀνεγνωσμένων, ἐν ᾧ περ ἂν αὐτὸς χορηγήσῃ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος, ταῦτα παραδῶμεν τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ. Ἀλλὰ συντείναντί μοι, παρακαλῶ, τὴν διάνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριβείας προσέχετε τοῖς λεγομένοις, πάντα βιωτικὸν λογισμὸν ἑαυτῶν ἀποστήσαντες. Ἰνα καθάπερ εἰς λιπαρὰν καὶ βαθύγων ἀρουραν, τῶν βοτάνων καὶ τῶν ἀκανθῶν ἐκκαθαρμένων, οὕτω τὸν πνευματικὸν σπόρον καταβάλωμεν. Αὗται δέ, φησὶν, αἱ γενέσεις *Νῶε*· *Νῶε ἄνθρωπος δίκαιος, τέλειος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ*· ἐφ' ὅθῃ εὐηρέστησε *Νῶε*. Ἀχρὶ τοῦτου τέλους ἔσχε τὰ τῆς διδασκαλίας χθές· διὸ χρὴ τὰ λειπόμμενα εἰς μέσον προθεῖναι. Ἐγέννησε δέ, φησὶ, *Νῶε τρεῖς υἱούς, τὸν Σὴμ, τὸν Χάμ, τὸν Ἰάφεθ*. Οὐχ ἀπλῶς ἡμῖν ἡ θεία Γραφή καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐπιστημῆναι τῶν παιδῶν τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν ἡμῖν λαμβανόντως παραδελῶσαι βουλομένη τῆς πολλῆς αὐτοῦ ἀρετῆς τὴν ὑπερβολὴν. Ἀνωτέρω γὰρ εἰπούσα, ὅτι *Νῶε ἦν ἐτῶν πεντακοσίων*, τότε ἐπήγαγε, *καὶ ἐγέννησε τρεῖς υἱούς*· διδάσκουσα ἡμᾶς τῆς ἐγκρατείας αὐτοῦ τὸ ὑπεράγαλ μέγεθος, καὶ ὅτι [218] πάντων τῶν τότε ὄντων ἀνθρώπων τοσαύτη ἀκρασία κεχρημένων, καὶ πολλὴν τὴν λαγνείαν ἐπιδεικνυμένων, καὶ πάσης, ὥς εἶπεν, τῆς ἡλικίας ἐπὶ τὴν κακίαν αὐτομολήσεως· ἀκούετε γὰρ τῆς θείας Γραφῆς λέγουσας, *Ἰδὼν δὲ Κύριος ὅτι ἐκλήθύνθησαν αἱ κακαὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶς τις διασείεται τὰ πορνῆρά ἐκ μιλῶς ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐκ νεότητος*, καὶ σαφῶς ἡμῖν δεικνύουσης, ὅτι καὶ νῦν ἐνίκων τοὺς προδεηκότας, καὶ οἱ γέροντες τῶν νέων οὐκ ἔλαττον ἐμάνησαν, καὶ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἀπειρόκακος ἡλικία πρὸς τὴν κακίαν πολλὴν εἶχε τὴν βοήθην.

β'. Ἰνα τοίνυν μάθωμεν, ὅπως τούτων ἀπάντων πολλὰν τὴν λύσσαν καὶ τὴν μανίαν ἐπιδεικνυμένων, ὁ δίκαιος οὗτος ἔμεινε μόνος τὸν τῆς σωφροσύνης ἄθλον μετὰ τῆς ἄλλης ἀρετῆς κατορθῶν, μέχρις ὅτε εἰς τὸ πεντακοσιοστὸν ἔτος ἔφθασε. Μετὰ τὸ εἰπεῖν γάρ, *Ἦν Νῶε ἐτῶν πεντακοσίων*, τότε φησὶ, *καὶ ἐγέννησε Νῶε τρεῖς υἱούς*. Εἶδες, ἀγαπητέ, τοῦ δικαίου τὴν ὑπερβάλλουσαν ἐγκράτειαν; Μὴ γὰρ δὴ ἀπλῶς αὐτὰ παραδράμωμεν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν ἐνοήσαντες ἐκείνον, καὶ τὴν κακίαν τὴν κατὰ παντὸς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους διὰ τὴν πολλὴν ῥαθυμίαν ἐπιπολάζουσαν, σκοπήσωμεν πόσης ἦν ἀρετῆς καὶ φιλοθέου γνώμης, ἐν τοσούτῳ μῆκει χρόνου

τῆς ἐπιθυμίας τὴν λύτταν χαλινῶσαι, καὶ ἀπεναντίας τοῖς ἄλλοις ἄπασιν ἔλθεῖν, καὶ μὴ μόνον τῆς παρανόμου μίξεως ἀποσχέσθαι, ἀλλὰ καὶ τῆς νενομισμένης, καὶ τῆς ἔξω τυγχανούσης ἐγκλημάτων. *καὶ ἐγέννησε*, φησὶ, *Νῶε τρεῖς υἱούς τὸν Σὴμ, τὸν Χάμ, τὸν Ἰάφεθ*. Ἐφθάρη δὲ ἡ γῆ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας. Ἐμοὶ δοκεῖ τῇ τοῦ Θεοῦ οἰκονομίᾳ ὑπηρετούμενον τὸν δίκαιον τοῦτον καὶ νῦν τῆς μίξεως ἀνασχέσθαι, καὶ τοὺς παῖδας τούτους ἔχειν. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τὸ τῆς κακίας μέγεθος καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν πορνῆριαν πανωλεθρία ἐμελλε τὴν οἰκουμένην καταλήψεσθαι, ὁ δὲ φιλόανθρωπος Θεὸς καθάπερ ῥίξαν τινὰ καὶ ζύμην ἰδούλετο τὸν δίκαιον καταλιπεῖν, ἵνα ἀπαρχὴ γένηται μετὰ τὸν ἐκείνων ἀφανισμόν τῶν μετὰ ταῦτα μελλόντων ἔσεσθαι· ταύτης ἔνεκεν τῆς αἰτίας, μετὰ πενταχόσια ἔτη τούτους τοὺς τρεῖς παῖδας ἐσχekῶς, μέχρι τούτων ἵσταται, δεικνύς δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι τῇ μαλλούσῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἔσεσθαι ὑπηρετούμενος τοῦτο πεποίηκε. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ἀπλῶς στοχασμός ἐστι ταυτὶ τὰ ῥήματα, σκόπει τῆς Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, ὅτι ἔσχεν ὁ δίκαιος τοὺς τρεῖς υἱούς, εὐθέως ἐπήγαγεν· Ἐφθάρη δὲ ἡ γῆ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας. Εἶδες ἐπὶ τῆς αὐτῆς φύσεως πολλὴν καὶ ἄφατον τὴν διαφορὰν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ δικαίου ἔλεγεν ἡ Γραφή, *Νῶε ἄνθρωπος δίκαιος, τέλειος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ*· ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἀπάντων φησὶν, *Ἐφθάρη δὲ ἡ γῆ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ*. καὶ ἐκλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας. Τῷ ὀνόματι τῆς γῆς τὸ τῶν ἀνθρώπων πλῆθος ὀνομάζει. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσι αὐτῶν οἱ πράξεις γίνονται ἐτύχωνον, διὰ τοῦτο τῷ τῆς γῆς ὀνόματι τὴν εὐτέλειαν αὐτῶν ἐμφαίνει, καὶ τῆς κακίας τὴν ὑπερβολὴν. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῷ πρωτοπλάστῳ, μετὰ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς δόξης τῆς πρότερον περισσευούσης [219] αὐτόν, τῷ ἐπιτεμῆναι τοῦ θανάτου αὐτὸν ὑπαγαγὼν ἔλεγε, *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελευσῇ*· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἦν πολλὴ τῶν κακῶν ἡ ἐπίστασις, φησὶν, *Ἐφθάρη δὲ ἡ γῆ*. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, *Ἐφθάρη δὲ ἡ γῆ*, ἀλλ' *Ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας*. Τῷ εἰπεῖν. *Ἐφθάρη*, πᾶσαν τὴν κακίαν αὐτῶν ἐνέφηνεν. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι ἐνὶ καὶ δύο ἁμαρτήματι ὑπευθύνους ἑαυτοὺς κατέστησαν, ἀλλὰ πάσας τὰς παρανομίας μετὰ πολλῆς τῆς θαυμάσιας διεπράττοντο· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *καὶ ἐκλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας*. Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς εὐχε τὴν κακίαν ἐπετήδευον, ἀλλ' ἐκάστην ἁμαρτίαν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιτάσεως ἐπαδείκνυντο. Καὶ ὅρα πῶς λοιπὸν οὐδὲ μνήμη αὐτοῦ φιλικῆς ἀξιώσει ἀνέγεται, ἀλλὰ τῷ τῆς γῆς ὀνόματι αὐτοὺς καλεῖ, δεικνύσα καὶ τῆς κακίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγανακτικῆς τῆς μέγεθος. *Ἐφθάρη δὲ ἡ γῆ*, φησὶν, *ἐναντίον τοῦ Θεοῦ*, τοῦτ' ἐστίν, ἀπεναντίας τοῖς τοῦ Θεοῦ προτάγμασιν ἅπαντα διεπράττοντο, καταπατοῦντες· τοῦ Θεοῦ τὰς ἐντολὰς, καὶ τὸν ἐν τῇ φύσει καίμενον τῇ ἀνθρωπίνῃ διδασκαλίᾳ διὰ τῆς οἰκίας ῥαθυμίας προδεδωκότες. *καὶ ἐκλήσθη*, φησὶν, *ἡ γῆ ἀδικίας*. Εἶδες, ἀγαπητέ, ὅσον κακὸν ἁμαρτία, πῶς καὶ αὐτῆς τῆς προσηγορίας, καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὀνομαζέσθαι λοιπὸν ἀναξίους ἀπεργάζεται; Ἀκούε πάλιν καὶ τῶν ἐξῆς· *καὶ εἶδε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν γῆν, καὶ ἦν κατεφθαρμένη*. Ὅρα πάλιν γῆν αὐτοὺς ὀνομαζομένους. Εἶτα, ἐπειδὴ καὶ δικαῖς καὶ δευτέρων καὶ τρίτων γῆν αὐτοὺς ὀνόμασεν, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ περὶ τῆς γῆς τῆς αἰσθητῆς ταῦτα εἰρησθαι, φησὶν, *Ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς*. Οὐδὲ νῦν ἀνθρώπους αὐτοὺς καλεῖσθαι κατεφθίσαν, ἀλλὰ τῷ τῆς σαρκὸς ὀνόματι μόνον ἐνδείξασθαι ἡμῖν βούλεται, ὅτι οὐ περὶ τῆς γῆς ταῦτα φησιν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν σάρκα παρικειμένων, καὶ ταῖς γυναικὶς πράξεσιν ἑαυτοὺς καταναλωσάντων. Ἔθος γὰρ τῇ Γραφῇ, καθάπερ πολλάκις εἴπομεν ἐπὶ

* Sayll. et quidam mss. πρόσφατον.

τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, τοὺς σαρκικὸν φρόνημα ἐπιδειξα-
μένους, καὶ μὴδὲν ὑψηλὸν φανταζομένους τῷ τῆς σαρκὸς
ὀνόματι προσπαγομένοι, καθάπερ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος
φησιν· *Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσκει οὐ δύναται*.
Τί οὖν; αὐτοὺς ὁ ταῦτα λέγων οὐχὶ σάρκα περιέκειτο;
Ἄλλ' οὐ τοῦτο φησιν, ὅτι οἱ σάρκα περιεκέμενοι, οὐ δύ-
νυνται ἀρέσκει οὗτοι τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὅτι οἱ μηδένα τῆς
ἀρετῆς λόγον ποιοῦμενοι, ἀλλὰ πάντα τὰ σαρκικὰ φρο-
νοῦντες, καὶ περὶ τὰς ταύτης ἡδονὰς κατασπώμενοι,
καὶ μηδεμίαν τῆς ψυχῆς τῆς ἀσωμάτου καὶ νοερᾶς
φροντίδα ποιοῦμενοι. Ἐπεὶ οὖν διὰ τῶν εἰρημένων ἐδί-
δαξεν ἡμᾶς ἡ θεία Γραφή τῶν ἀμαρτημάτων τὸ πλήθος,
τῆς κακίας τὴν ὑπερβολὴν, τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ Θεοῦ
τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι διὰ τὴν τῶν παρανόμων ἔργων ἐπιτη-
θευσιν καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρον καὶ τρίτον γῆν αὐτοῖς
ωνόμισας, καὶ τῷ τῆς σαρκὸς ὀνόματι προσηγόρευσεν,
ἀποστερήσας τοῦ τῆς κοινῆς φύσεως ὀνόματος, διὰ τῶν
ἐπαγομένων τὴν ἁφαινον ἡμῖν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν
ἐνδείκνυται, καὶ τῆς συγκαταβάσεως τὴν ὑπερβολὴν. Τί
γάρ φησι; *Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Νῶε*.

γ. [220] Ὅρα ἀγαθότητος ὑπερβολὴν. Καθάπερ γὰρ
φίλος φίλῳ, οὕτω λοιπὸν κοινοῦται τῷ δικαίῳ περὶ τῆς
τιμωρίας, ἥντι πάγειν μέλλει τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, καὶ
φησι· *Καιρὸς παντὸς ἀνθρώπου ἦκει ἐναντίον ἐμοῦ*,
ἵτι ἐκλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας ἀπ' αὐτῶν. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ
καταφθεῖρω αὐτοὺς καὶ τὴν γῆν. Τί ἐστι, *Καιρὸς*
παντὸς ἀνθρώπου ἦκει ἐναντίον ἐμοῦ; Πολλὴν, φη-
σιν, ἐπιδειξάμενη τὴν μακροθυμίαν, πολλὴν τὴν ἀνεξικα-
κίαν, οὐ βουλόμενος ταύτην ἐπάγειν τὴν τιμωρίαν, ἣν
ἐπάγειν μέλλω· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὴ τῶν ἡμαρτημάτων
αὐτοῖς ἡ ὑπερβολὴ εἰς αὐτὸν ἤγαγεν αὐτοὺς τὸν καιρὸν,
καὶ τέλος δεῖ λοιπὸν ἐπιτεθῆναι, καὶ ἐκκοπῆναι αὐτῶν
τὴν κακίαν, ὥστε μὴ περαιτέρω προθῆναι· *Καιρὸς γάρ*,
φησι, παντὸς ἀνθρώπου ἦκει ἐναντίον ἐμοῦ. Ὅρα
καὶ ἐνταῦθα. πῶς καθάπερ ἀνωτέρω εἶλεγε, *Πᾶς τις*
διανοεῖται, οὕτω καὶ νῦν, *Παντὸς ἀνθρώπου*. Πάντες
γὰρ συμφωνοῦσι, πρὸς τὴν παρανομίαν ἡτομολήσαν,
φησι, καὶ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἐν τοσούτῳ πλῆθει τινὰ τῆς
ἀρετῆς λόγον ποιοῦμενον. *Καιρὸς γάρ*, φησι, *παντὸς*
ἀνθρώπου ἦκει ἐναντίον ἐμοῦ. *Καιρὸς*. τοῦτο ἔστιν,
ἐξῆρασεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν δεῖ τὴν τομὴν ἐπιτεθῆναι, καὶ
τὴν νομὴν τοῦ ἔλκου ἐπισχεῖν. *Καιρὸς παντὸς ἀνθρώ-
που ἦκει ἐναντίον ἐμοῦ*· ὥσαντι μηδενὸς ἐφορῶντος,
καὶ μέλλοντος εὐθὺς ἀπαιτεῖν τῶν αὐτοῖς πεπλημμε-
λημένων, οὕτω πρὸς τὰς παρανόμους πράξεις ἑαυτοῦς
ἐξέδωκαν, οὐκ ἐννοοῦντες ὅτι ἐμὲ λαβεῖν οὐχ ὅσον τε τὸν
τὴν σύστασιν τῆς ζωῆς χαριζόμενον, καὶ σῶμα καὶ ψυ-
χὴν χαρισάμενον, καὶ τοσούτων αγαθῶν τὴν χορηγίαν
παρεσχηκότα. *Καιρὸς τοίνυν παντὸς ἀνθρώπου ἦκει*
ἐναντίον ἐμοῦ. Εἴτα ὥσπερ ἀπολογούμενος τῷ δικαίῳ,
καὶ δεικνὺς ὅτι ἡ τῶν ἡμαρτημάτων αὐτοῖς ὑπερβολὴ
εἰς ταύτην αὐτὸν ἐκκαλεῖται τὴν ἀγανάκτησιν, φησιν,
Ὅτι ἐκλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας ἀπ' αὐτῶν. Μὴ γὰρ παρ-
ελιπόν τι, φησι, τῶν εἰς κακίαν συντεινόντων; Τοσού-
τον ἐπεδείξαντο τὸ μέγεθος, ὥς καὶ ὑπερβλύζειν λοι-
πὸν τὴν κακίαν, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν τῆς κακίας ἐμ-
πεπλησθαι. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὺς καταφθεῖρω, καὶ
τὴν γῆν, *Καὶ ἰδοὺ*, φησιν, ἐγὼ *καταφθεῖρω αὐτοὺς καὶ*
τὴν γῆν. Ἐπειδὴ αὐτοὶ προλαβόντες διὰ τῶν παρανό-
μων πράξεων ἑαυτοὺς κατέφθειραν, διὰ τοῦτο παν-
τελῆ παρωλερίαν ἐπάγω, καὶ ἀφανισμόν ἐργάζο-
μαι, καὶ αὐτῶν, καὶ τῆς γῆς, ἵνα καθαρόν τινα δυ-
νηθῇ δέξασθαι ἡ γῆ, καὶ ἀποκαθάρσασθαι τοῦ βύπτου
τῶν τοσούτων ἀμαρτημάτων. Ἐννοεῖ μοι λοιπὸν ποῖον

εἶδος ἔχειν ψυχὴν τὸν δικαίον τοῦτον ταῦτα ἀκούοντα
παρὰ τοῦ Διαιστού. Εἰ γὰρ καὶ πολλὴν ἀρετὴν ἑαυτῷ
συνῆδει, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀναλήγεται ἐδέχετο τὰ λεγόμενα.
Φιλοδοτοργον γὰρ τῶν δικαίων τὸ γένος, καὶ ὑπὲρ τῆς
τῶν ἄλλων σωτηρίας πάντα ἀνέλειντο εὐκόλως ὑπομεί-
ναι. Πῶς τοίνυν εἶδος ἦν ἐκ τῶν ῥημάτων τούτων συν-
έχεσθαι τὸν θαυμάσιον τοῦτον ὑπογράφοντα ἤδη τῷ λο-
γισμῷ τὴν ἀπάντων ἀπώλειαν, καὶ τὴν τῆς κτίσεως ἀπά-
σης φθοράν, ἴσως οὐδὲ περὶ αὐτοῦ τι χρηστὸν ὑπο-
πεύοντα; Οὐδέπω γὰρ ἦν αὐτῷ τοῦτο φανερόν. Ἴν' οὖν
μὴ διαταράττηται τὸν λογισμόν, ἀλλὰ μικρὰν τινα πα-
ραμυθίαν ἐν τῷ τοιούτῳ μεγέθει τῆς ἀθυμίας σχεῖν δυ-
νηθῇ, ἐπειδὴ ἐδίδαξεν αὐτὸν τῆς [221] κακίας αὐτῶν τὴν
ὑπερβολὴν, καὶ οἱ καιροὶ καταπαίγει λοιπὸν ἀπαιτῶν
βαθεῖαν αὐτοῖς δέξασθαι τὴν τομὴν, φησὶ πρὸς αὐτόν·
Ἐκείνους μὲν κοινὸς βλεπρὸς ἐκδέχεται, Σὺ δὲ ποιήσας
σεαυτῷ κιβωτόν. Τί ἐστι, *Σὺ δὲ*; Ἐπειδὴ οὐκ ἐκοινώ-
νησας αὐτοῖς τῆς κακίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀρετῆς τὴν
βίον βλον διήνησας, διὰ τοῦτο σοι προστάττω κιβωτὸν
κατασκευάσαι. *Ἐκ ξύλων τετραγώνων, ἀσθήπων*.
Νοσοῖας ποιήσεις τὴν κιβωτόν, καὶ ἀσφαλτώσεις
ἐξωθεν καὶ ἐσωθεν αὐτὴν τῇ ἀσφάλτῳ. Ἐστὼ δὲ
τριακοσίων πηχῶν τὸ μήκος, καὶ πενήκοντα τὸ
πλάτος, καὶ τριάκοντα τὸ ὕψος. Ἐπισυνάγων ποιή-
σεις τὴν κιβωτόν, καὶ εἰς πᾶσαν συντελέσεις αὐτὴν
ἀνωθεν, τὴν δὲ θύραν ποιήσεις ἐκ πλαγίων, κατέ-
γαια διώροφα καὶ τριώροφα ποιήσεις αὐτήν. Σκόπει
Θεοῦ συγκατάθεσιν καὶ δύναμιν ἁφαινον, καὶ φιλανθρω-
πίαν πάντα λόγον ὑπερβαίνουσαν. Ὁμοῦ καὶ τὴν περὶ
τὸν δικαίον πρόνοιαν ἐπιδείκνυται προστάττων αὐτῷ τὴν
κιβωτὸν κατασκευάσαι, καὶ διαταξάμενος καὶ τὸν τρέπον
τῆς κατασκευῆς, καὶ τὸ πλάτος, καὶ τὸ ὕψος, καὶ πα-
ραμυθίαν αὐτῷ χαρίζεται μεγίστην, ἐλπιδας αὐτῷ σω-
τηρίας ὑπογράφων διὰ τῆς κατασκευῆς, κάκεινους τοὺς
τοσαῦτα ἡμαρτηκότας βουλόμενος διὰ τῆς κατασκευῆς
τῆς κιβωτοῦ εἰς ἔννοιαν ἐλθόντας τῶν αὐτοῖς εἰργασμέ-
νων, καὶ μετάνοιαν ἐπιδειξαμένους τῆς ἀγανακτήσεως
τὴν πείραν μὴ λαβεῖν. Οὐδὲ γὰρ ὀλίγος χρόνος πάλιν
αὐτοῖς πρὸς μετάνοιαν παρεσχέθη διὰ τῆς κατασκευῆς
τῆς κιβωτοῦ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πολὺς, καὶ ἱκανὸς, εἰ μὴ
σφόδρα ἦσαν ἀγνώμονες, καταπτῆξαι πρὸς τὴν διόρ-
θωσιν τῶν ἡμαρτημάτων. Εἰκὼς γὰρ ἔκαστον αὐτῶν,
ὁρῶντα τὸν δικαίον τεκταινόμενον τὴν κιβωτόν, τὴν αἰ-
τίαν πυθάνεσθαι τῆς κατασκευῆς, εἴτα μαθόντα τοῦ
Θεοῦ τὴν ἀγανάκτησιν, εἰς αἴσθησιν ἐλθεῖν τῶν οἰκείων
ἀμαρτημάτων, εἴπερ ἐβούλοντο. Ἄλλ' ἐκείνοι οὐδὲ ἐν-
τεῦθεν ἐκέρδανάν τι πλέον, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἠδύναντο,
ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἠβουλήθησαν.

δ. Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ περὶ τῆς κατασκευῆς τῆς κιβωτοῦ
τῷ δικαίῳ διετάχθη, κοινοῦται αὐτῷ καὶ τῆς τιμωρίας
τὸ εἶδος, ἥς ἡμελλεν ἐπάγειν, καὶ φησι· Σὺ μὲν ταύτην
κατασκευάσας καθὰ διετάχην, ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴ πλε-
ρώσῃς τὴν κατασκευὴν, καὶ τὰ κατὰ σὲ ἐν ἀσφαλείᾳ
καταστήσω. Ἐγὼ δὲ ἰδοὺ ἐπάγω ἐν κατακλυσμῷ,
ἐδωρ ἐπὶ τὴν γῆν, *καταφθεῖραι πᾶσαν σάρκα, ἐν*
ᾗ ἔστι πνεῦμα ζωῆς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὅσα
ἄν ᾗ ἐπὶ τῆς γῆς τελευτήσῃ. Ὅρα πῶς καὶ διὰ τῆς
ἀπειλῆς δείκνυσιν τὴν ἡμαρτημάτων αὐτοῖς τὸ μέγεθος,
καὶ φησι· Καὶ τὴν αὐτὴν τιμωρίαν ἐπάξω καὶ τοῖς λο-
γικοῖς, καὶ τοῖς ἀλόγοις. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν αὐτῶν προ-
εδρίαν προεδώκασιν, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων μετέπεσον
κακίαν, οὐδεμίαν διαφορὰν ἔξε· ἡ τιμωρία. Ἐπάγω γάρ

* Sic Savil. et quidam mss. Merel. et alii τὰ τὰ νοῦν.

Scripturæ est, ut sæpe caritati vestræ dixi, carnalia sapientes, et nihil sublime cogitantes, carnis nomine appellare, sicut et beatus Paulus inquit : *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt* (Rom. 8. 8). Quid igitur? non fuit in carne et is qui hæc dicebat? Non hoc dixit, quod qui carne circumdati sint Deo placere non possint, sed de iis loquitur qui nullam virtutis rationem habent, et nihil nisi carnale sapientes, carnis voluptates sectantur, nullamque animæ incorporeæ et spiritualis curam gerunt. Itaque quia dictis istis divina Scriptura docuit nos peccatorum multitudinem, malitiæ excessum, indignationis divinæ magnitudinem, et quod ob studium malorum operum semel atque iterum ac tertio terram eos qui tunc vivebant nominaverit, carnisque nomine vocaverit spoliatos communis naturæ vocabulo : nunc per ea quæ subdit, ineffabilem Dei misericordiam, et indulgentiæ ejus magnitudinem ostendit nobis. Quid enim ait? *Et dixit Dominus ad Noe.*

3. Vide summam bonitatem. Siquidem justo huic, sicut amicus amico, communicat eam penam quam humano generi est intentaturus, et dicit : 15. *Tempus omnis hominis venit coram me. Quia impleta est terra injustitia ex illis. Et ecce ego disperdo illos et terram.* Quid est, *Tempus omnis hominis venit coram me*? Magnani, inquit, ostendi patientiam, magnam tolerantiam, nolens hanc inferre penam, quam illaturus sum : sed quia immodica peccatorum illorum multitudo in hoc tempus eos adduxit, finem iis imponere oportet, excindique illorum malitiam, ne ulterius progrediatur : *Tempus enim, inquit, omnis hominis venit coram me* (Gen. 6. 5). Vide et hic, quomodo ut superius dicebat, *Unusquisque cogitat*, ita et nunc, *Omnis hominis*. Omnes enim consentiunt, ad iniquitatem transfugerunt, inquit, et in tanta multitudine non inveniri potest aliquis, cui virtutis sit cura. *Tempus enim, inquit, omnis hominis venit coram me. Tempus, hoc est, advenit tempus quo secundum erit, et ulceris repentis vis compescenda. Tempus omnis hominis venit coram me* : quasi nemo videret, rationemque delictorum ab ipsis exacturus esset, sic sese malis operibus manciparunt, non cogitantes quod me nihil latere queat, qui vitam animamque et corpus dedi, totque bona suppeditavi. *Tempus igitur omnis hominis venit coram me.* Dein quasi satisfactorius, rationemque redditurus justo, quomodo nimia peccatorum gravitate ac multitudine se ad tantam indignationem provocarent, ait : *Quia impleta est terra injustitia ex illis.* Num prætermisum est aliquid, inquit, ab eis, quod ad peccatum tenderet? Tantam malitiæ magnitudinem videre licet, ut et supereffluat et exundet, totamque terram impleat : propterea et illos disperdo, et terram ipsam. *Ecce, inquit, ego disperdo illos et terram.* Qua priores ipsi malis suis operibus seipsos corruerunt : idcirco generalem interitum inducam, deleboque ipsos pariter atque terram, ut purgationem accipiat terra, et a tot peccatorum maculis emundetur. Cogita, quæso, quali tunc fuisse animo justum istum verisimile est, cum hæc a Domino audiret? Nam licet multæ virtu-

tis sibi conscius esset, non tamen absque dolore quæ dicebantur accepit. Ad dilectionem enim propensum est justorum genus, et pro aliorum salute justique libenter ferenda susciperent. Quo igitur affectu fuisse verisimile est eximium illum virum, cum in mente sua omnium interitum et totius naturæ perniciem versaret, et fortassis nec sibi ipsi jucundum quidpiam polliceretur? Nondum enim quiddam de hac re compertum habebat. Uti igitur mente non turbaretur, sed parvam quamdam consolationem in tanta mœroris magnitudine accipere posset, postquam docuit eum malitiæ illorum gravitatem, ac tempus urgere, ut profunda illi sectione incidantur, dicit ei : *Illos quidem communis perniciēs excipiet : 14. Tu vero fac tibi ipsi arcam.* Quid est, *Tu vero*? Quia non communicasti eorum nequitiae, sed omnem in virtutibus vitam præregisti : ideo tibi impero, ut exstruas arcam *Ex lignis quadratis incorruptis. Mansiunculas per arcam facies, et glutinabis intrinsecus et extrinsecus eam bitumine.* 15. *Sit autem trecentorum cubitorum longitudo, et quinquaginta latitudo, et triginta cubitorum altitudo.* 16. *Colligens facies arcam, et in cubitum consummabis ejus summitatem; januam autem facies a latere, cubiculis bica-meratis, et tricameratis facies eam.* Considera indulgentiam Dei, et ineffabilem virtutem misericordiamque omnem rationem transcendentem. Simul declarat et suam erga justum providentiam, ut fabricet arcam illi imperans : ordinansque interim modum in quem construenda, nempe in quam longitudinem, latitudinem et sublimitatem, et maximam ei consolationem affert, spem salutis per arcæ constructionem ostendens, illos quoque qui tam graviter peccaverint fabricatione arcæ admoneri volens, ut secum cogitent quæ fecissent, resipiscendoque indignationem non experirentur. Neque enim parvum illis tempus denuo ad resipiscentiam concessum est per arcæ constructionem : sed plane multum et sufficiens fuisset, nisi adeo ingrati fuissent et stupidi ad errorum emendationem. Par enim erat, singulos eorum cum viderent justum, qui fabricabatur arcam, causam constructiois sciscitatos esse, et cognita divina indignatione, inde ad sensum peccatorum suorum venire, si quidem voluissent. Verum hæc illis nullam utilitatem attulerunt, non quia non potuerunt, sed quia noluerunt.

4. *Deus consilium suum Noe communicat. Cur Enoch translatus fuerit. Solet Deus propter justos servare alios.* — Igitur postquam de construenda arca justo præcepit, communicat et narrat ei etiam poenæ speciem quam illaturus erat, et dicit : *Tu quidem hanc parā, sicut præcepi : ego autem, ubi tu ædificium compleveris, etiam ea quæ ad te attinent in tuto collocabo.* 17. *Ego autem, inquit, inducam diluvium, aquam super terram, ut corrumpat omnem carnem, in qua est spiritus vitæ subter cælum, et quæcumque fuerint super terram morientur.* Vide quomodo et per minas ostendit quam gravia illi peccaverint, et inquit : *Etenim eandem penam inducam tam rationalibus, quam rationis expertibus.* Quia enim principatum suum prodiderunt, et ita brutorum ferociam declinarunt, nulla erit pæ-

narum differentia. *Inducam enim diluvium aquarum, ut corrumpat omnem carnem, in qua est spiritus vitæ super caelum.* Et jumenta, inquit, et volatilia, et feras, et quadrupodia, et quæcumque sub coelo sunt, consumuntur. Et ut discas nihil relictum iri, inquit: *Et quæcumque sunt super terram, morientur.* Nam purificatione orbis opus habet, sed hoc te non conturbet, neque mentem tuam confundat. Nam quia video ulcera eorum incurabilia, sistere volo malitiæ fluentia, ut ne gravioribus poenis obnoxios se faciant. Idcirco etiam nunc pro solita mea clementia indignationem bonitate temperans, talem poenam infero quæ sine dolore sit, et non sentiatur. Neque enim ad magnitudinem peccatorum vel ad merita eorum respiciens, sed prævidens futura, et hos congruenti poena plerere, et posteros ab hujusmodi perniciis liberare volo. Ne igitur mœstus sis, neve turberis hæc audies. Nam etsi illi dignam peccatis suis poenam luent, sed 18. *Statuam testamentum meum tecum.* Quoniam omnes priores indignos sese præstiterant, neque de mandatis meis bene senserunt, tecum posthac statuam testamentum meum. Etenim protoplastus, post tot beneficia deceptionem passus, mandata mea transgressus est: et qui ex illo natus est, ipse in idem malitiæ profundum incidit; unde et continuam cum maledictione poenam accepit. Verum neque illius poenis posterius emendatiores facti sunt, sed mala sua ita concervaverunt, ut et genealogias ipsorum reprobarem. Sane post hæc ut inveni Enoch, qui virtutis imaginem servavit, quia valde mihi carus fuit, eum vivum transvelli, monstrans omnibus virtutis cultoribus quantas mercedes et retributiones adipiscantur, et cupiens ut ceteri illius imitatores fierent, eandemque viam ingrederentur. Cæterum quia, aliis omnibus postea malitiam sectantibus, te solum inveni in tanta multitudine, qui primi parentis transgressionem revocare possis, tecum statuam testamentum meum. Nam bonæ tuæ vitæ opera declarant fidelem te in suscipiendis mandatis meis. Denique ne adhuc justus hæc audiens mœreat, quasi solus ipse liberandus sit, iterum consolatione eum, ut dicam, demulcens, dicit: *Ingrederis autem in arcam tu, et filii tui, et uxor tua, et uxores filiorum tuorum.* Nam licet multum a virtute justii illius abfuerint, alieni tamen erant a gravioribus illorum peccatis. Alias quoque ob duas hæc causas salute potiti sunt. Una, in honorem justii. Solet enim clemens Deus honorem huic dare servis suis, ut eorum gratia et alii salutem nauscantur. Id quod et beato Paulo concessum est, magistro orbis, qui ubique suæ doctrinæ radios emittebat. Quandoquidem cum ille Romam navigaret, orta in mari tempestate magna, ita ut omnes saluti suæ timerent, nullamque bonam spem propter procellæ vehementiam haberent, vocatis omnibus dicit: *Bono animo estote, viri. Ansisio enim animæ nullius erit ex vobis, præterquam navis. Adstitit enim mihi hac nocte Dei, cujus sum et cui deservio, angelus dicens: Ne timeas, Paule: dedit enim tibi Deus omnes qui tecum navigant (Act. 27. 22-24).* Vidisti quomodo virtus viri salutem illis conciliavit?

imo non virtus tantum, sed et clementia Domini. Simili modo et hoc loci factum est, et hæc prima causa fuit: altera vero ista: volebat fermentum aliquod et radicem ad posteritatis constitutionem reliquere: non quod impossibile esset Deo iterum formare hominem, et ex uno generis iterum augmentum facere; sed quia sic ipsi visum est pro solita benignitate.

5. Attende igitur Dei bonitatem etiam per ea quæ sequuntur. Nam sicut interminando poenam, cum hominum genere et jumenta, et reptilia, et volatilia, et feras pertura dixit: ita et hic propter justum imperat, ut introducatur in arcam ex unoquoque illorum genere par unum, ut sit semen et primitiæ multitudinis postea future. 19. *Et ex omnibus, inquit, jumentis, et ex omnibus feris, et ex omni carne, bina ex omnibus induces in arcam, ut pascas apud te; masculus et femina erunt.* 20. *Ex omnibus avibus volatilibus secundum genus, et ex omnibus jumentis secundum genus, et ex omnibus reptilibus reptantibus super terram secundum genus, bina ex omnibus intrabunt ad te, ut pascantur apud te in arcam, masculus et femina.* Ne obliet hæc præterieris, dilecte; cogita quantum pepercit justis curarum tumultum, cogitanti apud se quantum hæc omnia curam exigerent. Non enim sufficiebat ei cura mulieris et filiorum, et nurum, sed et sollicitudo tot brutorum et educatio addebatur. Verum paulisper exspecta, videbisque Dei bonitatem, quomodo incumbentem justo curam levat. 21. *Tu autem accipies, inquit, tibi ipsi de omnibus cibis, de quibus comestis, et congregabis apud te ipsum, et erunt tibi et illis in cibum.* Ne existimes, inquit, destitutum te a divina providentia relinqui. Ecce enim præcipio, ut quæ vestrae alimonie sufficiunt, et quæ ad alenda bruta spectant, omnia in arcam inferantur: ita ut nullam vel famem, vel penuriam experiamini, et nec bruta pereant, utpote cibum non habentia sibi convenientem. 22. *Et fecit, inquit, Nos omnia quæcumque sibi præcepit Dominus Deus, sic fecit.* Videas et hic omnium amplum. *Fecit, inquit, omnia quæcumque præcepit ei Dominus Deus.* Non aliud quidem opere exsequebatur, aliud autem negligebat, sed omnia quæ præcepta erant fecit, et sic fecit, ut præcepta erant ei; nihil intemisset, sed omnia implevit, et operibus suis probavit, se juste benevolentia Dei dignatum fuisse. Quantis non coronis dignum fuerit hoc testimonium, quo a divina Scriptura fruitur justus ille? Quis hoc fuerit beator, qui omnia opera complevit, quæ sibi a Deo præcepta fuerant, et tantam in iis quæ sibi inperata erant obedientiam declaravit? Et ut scias quantum omnium Conditor ipsi præfari dignatus sit, audi quæ sequuntur. 1. *Et dixit, inquit, Dominus Deus ad Noe: Ingredere tu et omnis domus tua in arcam (Cap. 7).* Deinde ut sciamus ipsum non gratia dumtaxat justum servare, sed et laborum mercedes ipsi, et virtutis præmia tribuere, dicit: Ideo tibi impero, ut tu et domus tua omnis in arcam ingrediamini, *Quia te vidi justum coram me in generatione ista.* Magnum et fide dignum testimonium. Quid enim hoc majus esset, cum ipse Conditor, et qui cum ut esset produxit, talia de justo

κατακλυσμὸν ὕδατος καταφθεῖραι πᾶσαν σάρκα, ἐν ᾗ ἔστι πνεῦμα ζωῆς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ τὰ κτήνη, ψοῖ, καὶ τὰ πετεινά, καὶ τὰ θηρία, τὰ καὶ τετράποδα, καὶ ὅσα ἐστὶν ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ, καταφθαρήσεται. Καὶ ἰνα μάθης, [222] ὅτι οὐδὲν καταλειφθήσεται, ψοῖ, καὶ ὅσα ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς τελευτήσουσι. Καὶ γὰρ καθαρσίαν λοιπὸν δεῖται ἡ οἰκουμένη, ἀλλὰ τοῦτο μὴ σε ταραττέτω, μηδὲ συγγείτω σου τὸν λογισμὸν. Ὅρων γὰρ αὐτῶν τοῦ ἔλκουσ τοῦ ἀνίστατον, στήσαι βούλομαι τὰ τῆς κακίας ῥεύματα, ἵνα μὴ μεῖζοσι τιμωρίαις ἑαυτοὺς ὑπευθύνους καταστήσωσι. Διὸ καὶ νῦν τὴν ἑαυτοῦ φιλανθρωπίαν μιμούμενος, καὶ ἀγαθότητι κερανύων τὴν ἀγανάκτησιν, τοιαύτην ἐπέγω τὴν τιμωρίαν, ὡς ἀνυῦδον αὐτοῖς γενέσθαι καὶ ἀνεπαίσθητον. Οὐδὲ γὰρ πρὸς τὸ τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς μέγεθος ἀφορῶν, οὐδὲ τίμων ἀξίω τυγχάνουσιν, ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα προορῶν, καὶ τούτοις βούλομαι τὴν ἀρμόττουσαν τιμωρίαν ἐπαγαγεῖν, καὶ τοὺς ἐξῆς μέλλοντας ἔσεσθαι τῆς ἐκ τούτων ἀπαλλάξαι λύμης. Μὴ τοίνυν κατηφῆς ἔσο, μηδὲ θορυβοῦ ταῦτα ἀκούων. Εἰ γὰρ καὶ ἐκείνους ἀξία τῶν ἡμαρτημένων δίκη καταλήψεται, ἀλλὰ Στήσω τὴν διαθήκην μου μετὰ σοῦ. Ἐπειδὴ πάντες οἱ προλαβόντες ἀναξίου ἑαυτοὺς κατέστησαν, καὶ οὐ γεγόνασιν εὐγνώμονες περὶ τῆς ἐμᾶς ἐντολᾶς, μετὰ σοῦ λοιπὸν στήσω τὴν διαθήκην μου. Καὶ γὰρ ὁ πρωτόπλαστος, μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας ἀπάτην ὑπομείνας, παρέβη μου τὰς ἐντολὰς, καὶ ὁ ἐξ ἐκείνου πάλιν τεχθεὶς εἰς αὐτόν τῆς κακίας τὸν πυθμένα ὥλισθε· διὸ καὶ διηνεχὴ τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο μετὰ τῆς κατάρτας. Ἄλλ' οὐδὲ ταῖς τούτου τιμωρίαις οἱ μετ' αὐτὸν ἐωφρονίσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐπεδαφιέσαντο, ὡς καὶ τῆς γενεαλογίας αὐτοὺς ἀποδοκιμασθῆναι. Μετὰ δὲ ταῦτα εὐρών τὸν Ἐνὼχ τῆς ἀρετῆς τὴν εἰκόνα διασώζοντα, διὰ τὴν πολλὴν εὐαρέστησιν ζῶντα αὐτὸν μετέβηκε, δεικνύς καὶ τοῖς τὴν ἀρετὴν μετιούσιν, ὅσων κατατίθενται τῶν ἀμοιβῶν, καὶ βουλόμενος τοὺς ἐξῆς ζηλωτὰς ἐκείνου καταστήσαι, καὶ τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ βαδίσει ἰδόν. Ἐπεὶ τοίνυν, πάντων λοιπὸν ἐπὶ τὴν κακίαν ἀυτομολήσαντων, σὲ μόνον εὐρὸν ἐν τοσοῦτῃ πλήθει δυνάμενον ἀνακαλέσασθαι τοῦ προπάτορος τὴν παράδοσιν, μετὰ σοῦ στήσω τὴν διαθήκην μου. Ἡ γὰρ τῶν βεβιωμένων σοι πράξεις ἀξιόπιστόν σε δείκνυσσι πρὸς τὸ δεῖξασθαι τὰς παρ' ἐμοῦ ἐντολὰς. Εἶτα ἵνα μὴ καὶ ταῦτα ἀκούων ὁ δίκαιος ἐκείνος ἔτι ἀθυρή, ὡς μόνος μέλλων καταλειφθῆσθαι, παραμυθούμενος αὐτὸν, ὡς εἰπεῖν, πάλιν ψοῖν· *Εἰσελεύσῃ δὲ εἰς τὴν κιβωτὸν σὺ, καὶ οἱ υἱοὶ σου, καὶ ἡ γυνὴ σου, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου μετὰ σοῦ.* Εἰ γὰρ καὶ πολὺ τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς ἐλείποντο, ἀλλ' ὁμῶς τῆς ὑπερβαλλούσης ἐκείνων κακίας ἐκτὸς ἦσαν. Ἄλλως δὲ καὶ διὰ δύο ταύτας τὰς αἰτίας τῆς σωτηρίας ἀπολαύουσι, μίαν μὲν, εἰς τιμὴν τοῦ δικαίου· ἔθος γὰρ τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ τιμᾶν τοὺς αὐτοῦ δούλους, καὶ χαρίζεσθαι αὐτοῖς πολυτάκτως τὴν ἐτέρων σωτηρίαν, ὃ καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Παύλου πεποίηκε, τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκουμένης, τοῦ πανταχοῦ τὰς ἀκτίνας τῆς οἰκίας διδασκαλίας ἀφέντος. Ἦνικα γὰρ οὗτος ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀνήγετο, χεῖμῶνος κατὰ τὴν θάλατταν πολλοῦ γενομένου, καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ πλοίῳ περὶ αὐτῆς τῆς σωτηρίας δεδοκίτων, καὶ οὐδεμίαν ἐλπίδα [223] χρηστὴν ἐχόντων διὰ τὸ τοῦ κλυδωνίου μέγεθος, κατέλας ἅπαντάς· *ψησιν· Εὐθυμεῖτε, ἄνδρες.* Ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἐστὶ ἐξ ἡμῶν πλην τοῦ πλοίου. Παρέστη γὰρ μοι ταύτη ἡ νύκτι

τοῦ Θεοῦ, οὐ εἰμι καὶ λατρεύω, ἀγγελος λέγων, *Μὴ φοβοῦ, Παῦλε, κεχάρισται γὰρ σοι ὁ Θεός· κάρτας τοὺς πλείους μετὰ σοῦ.* Εἶδες πῶς ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός τὴν σωτηρίαν ἐκείνους προεξένησε; ἄλλων δὲ οὐχ ἡ ἀρετὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Δεσπότη. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ νῦν διὰ μίαν μὲν αἰτίαν ταύτην· δι' ἐτέραν δὲ, ἐπειδὴ ἐδοῦλετο ζῆμην τινὰ καὶ βίβαν τοῦ μέλλοντος εἰς τὸ ἐξῆς συνίστασθαι γένους καταλειφθῆναι· οὐκ ἐπειδὴ ἀδύνατον ἦν τῷ Θεῷ καὶ ἀνωθῆναι πάλιν διαπλάσαι, καὶ ἐξ ἐνὸς μόνου τὸ γένος ἀεξῆσαι· ἀλλ' ἐπειδὴ οὕτως ἔδοκίμασε, τὴν οἰκίαν ἀγαθότητα μιμούμενος.

ε'. Σκόπει δὲ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῇ ἀπειλῇ τῆς τιμωρίας, μετὰ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους καὶ τὰ κτήνη καὶ τὰ ἔρπετά, καὶ τὰ πετεινά, καὶ τὰ θηρία ἀπολέσθαι εἶπεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα διὰ τὸν δίκαιον καὶ ἐκ τούτων εἰσαχθῆναι εἰς τὴν κιβωτὸν ἀφ' ἐκάστου γένους προστάττει μίαν συζυγίαν, ὥστε σπέρμα καὶ ἀπαρχὴν γενέσθαι τοῦ μετὰ ταῦτα μέλλοντος ἔσεσθαι πλήθους. *Καὶ ἀπὸ πάντων, ψοῖ, τῶν κτηνῶν, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων, καὶ ἀπὸ πάσης σαρκός, δύο δύο ἀπὸ πάντων εἰσάξεις εἰς τὴν κιβωτὸν, ἵνα τρέψῃς μετὰ σεαυτοῦ· ὄρσεν καὶ θῆλυ ἔσονται.* Ἀπὸ πάντων τῶν ὀρνέων τῶν πετεινῶν κατὰ γένος, καὶ ἀπὸ τῶν κτηνῶν κατὰ γένος, καὶ ἀπὸ τῶν ἔρπετων τῶν ἔρποντων ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος, δύο δύο ἀπὸ πάντων εἰσελεύσονται πρὸς σέ, τρέφεσθαι μετὰ σεαυτοῦ, ὄρσεν καὶ θῆλυ. Τοῦτο μὴ ἀπλῶς παραδράμῃς, ἀγαπητέ· ἐννόησον γὰρ ὅσον ἔτιτε τῷ δικαίῳ τὸν θόρυβον, ἐννοοῦντι τὴν τούτων ὧν ἐπιμέλειαν. Οὐ γὰρ ἔρχει αὐτῷ ἡ φροντίς τῆς γυναικός, καὶ τῶν παίδων, καὶ τῶν τούτων γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ μέριμνα τῶν τοσοῦτων ἀλόγων καὶ ἡ διατροφή προσετίθετο. Ἄλλ' ἀνάμεινον μικρὸν, καὶ βῆει τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα, καὶ ὅπως ἐπικουφίζει τὴν ἐπικαιμένην φροντίδα τῷ δικαίῳ. *Σὺ δὲ λήψῃ σεαυτῷ, ψοῖν, ἀπὸ πάντων τῶν βρωμάτων ὧν ἔδωκε, καὶ συνάξεις πρὸς σεαυτὸν, καὶ ἔσται σοι καὶ ἐκείνοις φαγεῖν.* Μὴ νομίσῃς, ψοῖν, ἀπρονόητόν σε καταλιμπάνεσθαι. Ἰδοὺ γὰρ προστάττει καὶ τὰ πρὸς τὴν ὑμετέραν τροφὴν ἀρκούντα, καὶ τὰ πρὸς διατροφήν τῶν ἀλόγων ἅπαντα εἰσαχθῆναι εἰς τὴν κιβωτὸν, ὥστε μήτε ὑμᾶς λιμοῦ καὶ στενοχωρίας παῖραν λαβεῖν, μήτε τὰ ἄλογα διαφθαρῆναι οὐκ ἔχοντα τὴν κατάλληλον τροφήν. *Καὶ ἐποίησε, ψοῖ, Νῶς πᾶντα ὅσα ἐνετείλατο αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός, οὕτως ἐποίησεν.* Ὅρα μοι πάλιν καὶ ἐνταῦθα ἐγκωμίου μέγεθος. *Ἐποίησε, ψοῖ, Νῶς πᾶντα ὅσα ἐνετείλατο αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός.* Οὐ τὸ μὲν τῶν ἐπιταχθέντων εἰς ἔργον ἤγαγε, τοῦ δὲ ἡμέλειαν, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐνταλθέντα ἐποίησε, καὶ οὕτως ἐποίησεν, ὥσπερ ἐνετείλατο αὐτῷ· οὐδὲν παρέλιπεν, ἀλλὰ πάντα ἐπλήρωσε, καὶ ἔδειξε καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἔργων, ὅτι δικαίως ἡξιώθη εὐνοίας παρὰ τοῦ Δεσπότη. Πόσων στεφάνων οὐκ ἀξία ἂν γένοιτο ἡ μαρτυρία αὕτη, [224] ἥ; ἀπῆλause παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὁ δίκαιος; Τίς ἂν γένοιτο μακαριστότερος τοῦ πάντα εἰς ἔργον ἀγαγόντος τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐνταλθέντα, καὶ τοσαύτην ὑπακοὴν περὶ τὰ ἐπιταχθέντα ἐπιδειξαμένου; Καὶ ἵνα μάθης ὅτις ἀξιοῦται διὰ τοῦτο τῆς προβόρσεως παρὰ τοῦ τῶν ἁπάντων δημιουργοῦ, ἀκουε τῶν ἐξῆς· *Καὶ εἶπε, ψοῖ, Κύριος ὁ Θεός πρὸς Νῶς· Εἰσελθε σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου εἰς τὴν κιβωτόν.* Εἶτα ἵνα μάθωμεν, ὡς οὐ χάριτι μόνον σώζει τὸν δίκαιον, ἀλλὰ καὶ τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς αὐτῷ δίδωσι, καὶ τῆς ἀρετῆς τὰς ἀντιδόσεις, ψοῖ· Διὰ τοῦτο σε προστάττει εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσελθεῖν μετὰ τοῦ οἴκου σου, *Ὅτι σε εἰς τὸν δίκαιον ἐναγχιον ἐμοῦ ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ.* Μεγάλῃ καὶ ἀξιόπιστος ἡ μαρτυρία. Τί γὰρ ἂν γένοιτο ταύτης μεῖζον, ὅταν αὐτὸς ὁ δημιουργός, ὁ καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, τοιαῦτα ψήφῃ·

* Savil. et alii ὑπολειφθήσεται.

β Morel. ζηλωτὰς αὐτοῦ καταστήσει.

ζηται περὶ τοῦ δικαίου; Ὅτι σε, φησὶν, *εἶδον δίκαιον ἐναντίον ἐμοῦ*. Ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ αὕτη, ὅταν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ τις ταύτην ἐπιδείκνυται, ὅταν ὁ ὀφθαλμὸς ἐκείνου ὁ ἀπαλόγιτος τὴν ψῆφον φέρῃ. Εἴτα διδάσκων ἡμεῖς ὁ φιλόνηρος Θεὸς τὸ μέτρον τῆς ἀρετῆς, ὅπερ ἀπῆται τότε παρὰ τοῦ δικαίου (οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ μέτρον παρ' ἐκάστου βούλεται τῆς ἀρετῆς εἰσφέρεισθαι, ἀλλὰ τῇ διαφορᾷ τῶν χρόνων καὶ τὴν διαφορᾷ τῆς ἀρετῆς ἐπιζητεῖ), φησὶν, Ὅτι σε *εἶδον δίκαιον ἐναντίον ἐμοῦ ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ*, εἰς κακίαν ἀποκλινάσθαι τοσαύτην, ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ, τὴν τοσαύτην ἀγνωμοσύνην ἐπιδειξαμένην. *Σὲ εἶδον δίκαιον*, σὲ μόνον εὔρον, εὐγνώμονα, σὲ εἶδον τῆς ἀρετῆς πολλὴν ποιούμενον λόγον· σὺ μόνος ἐναντίον μου δίκαιος ὤρθης, τοῦτων ἀπάντων ἀπολλυμένων· σὲ προστάττω εἰσελθεῖν μετὰ τοῦ οἴκου σου παντὸς εἰς τὴν κιβωτὸν· ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν καλεῶ σε εἰσαγαγεῖν ἐπτά ἐπτά. Ἐπειδὴ προλαβὼν προσέταξεν ἀδιορίστως ἀπὸ πάντων μίαν συζυγίαν εἰσαχθῆναι· διὰ τοῦτο νῦν φησιν, Ἀπὸ δὲ τῶν καθαρῶν ἐπτά ἀπτά, ἀπὸ δὲ τῶν μὴ καθαρῶν δύο δύο, ὅσον καὶ θῆλυ. Εἴτα τὴν αἰτίαν διδάσκων ἐπηγάγε, *διαθρέψαι σπέρμα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Ἀέθιον δὲ ἐνταῦθα διερευνῆσαι καὶ ἰδεῖν, πόθεν ἦδαι ὁ δίκαιος τίνα μὲν ἦν καθαρὰ, τίνα δὲ ἀκάθαρτα. Οὐδέπω γὰρ ἦν ἡ διαιρέσις αὐτῇ γεγεννημένη, ἦν μετὰ ταῦτα ὁ Μωϋσῆς ἐνομοθέτησε τοῖς Ἰουδαίοις. Πόθεν οὖν ἦδαι; Οἰκοθεν, κινούμενος ἀπὸ τῆς ἐν τῇ φύσει ἐναποκειμένης διδασκαλίας, μετὰ δὲ ταύτης καὶ ὁ λογισμὸς ὑπηγόρευσεν. Οὐδὲν γὰρ ἀκάθαρτον τῶν περὶ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένων. Πῶς γὰρ ἀκάθαρτον καλέσαιμεν τι τῶν δημιουργηθέντων, ἀπαξ τῆς ἀνωθεν ψήφου περὶ αὐτῶν ἡ γεγεννημένη καὶ εἰπούσης τῆς θείας Γραφῆς, ὅτι *εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν*; Ἀλλὰ λοιπὸν ἡ φύσις ἀφ' ἐαυτῆς κινουμένη τὴν διάκρισιν ταύτην ἐπιδείξατο. Καὶ δὲ τοῦτο ἔστιν ἀληθές, ἐννόησόν μοι ἔτι καὶ νῦν, ὅπως ἐν τοῖς μὲν τόποις τινῶν ἀπέχονται ἐνίοι ὡς ἀκαθάρτων καὶ μὴ νενομισμένων, ἐνίοι δὲ τούτων πάλιν τὴν μετάληψιν ποιοῦνται, τῆς συνηθείας αὐτοῦς ἐπὶ τοῦτο ἀγούσης. Οὕτως οὖν καὶ τότε αὕτη ἡ ἐναποκειμένη γνώσις τῷ δικαίῳ ἐδίδασκε, τίνα μὲν ἦν [225] πρὸς βρώσιν ἐπιτήδεια, τίνα δὲ ἀκάθαρτα, οὐκ ὄντα, ἀλλὰ νομιζόμενα. Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, ὄνον ἀκάθαρτον ἡγοῦμεθα, καίτοι οὐδὲν ἕτερον σιτούμενον ἢ σπέρματα, ἕτερα δὲ τῶν τετραπόδων πρὸς βρώσιν ἐπιτήδεια νομίζομεν, καίτοι ἀκαθάρτου τροφῆς μεταλαμβάνοντα; Οὕτως ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγηθεῖσα τῇ φύσει γνώσις τούτων διδασκαλὸς ἐγένετο. Ἐτέρως δὲ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ προστάξας Θεὸς τὴν γνώσιν αὐτῷ τούτων δῆλυν ἐποίησεν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ἀρκούντω; εἰρήκαμεν.

ς'. Πάλιν δὲ ἕτερον ἡμῖν ἀνακύπτει ζήτημα· τί δήποτε ἀπὸ μὲν τῶν ἀκαθάρτων δύο δύο, ἀπὸ δὲ τῶν καθαρῶν ἐπτά ἐπτά; καὶ πάλιν· τίνο; ἔνεκεν οὐχ ἕξ, οὐδὲ ὀκτώ, ἀλλ' ἐπτά; Τάχα εἰς πολὺ μῆκος ὁ λόγος ἡμῖν ἐκτείνεται· ἀλλ' εἰ μὴ ἀπεκάμετε, καὶ βούλεσθε, συντόμως καὶ περὶ τούτων διδάξομεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἅπερ ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις χορηγήσῃ. Πολλοὶ γὰρ πολλὰ περὶ τούτων μυθολογοῦσι, καὶ ἐντεῦθεν ἀφορμὴν λαμβάνοντες παρατηρήσεις ἀριθμῶν ἐπιδείκνυνται. Ὅτι δὲ οὐκ ἔστι παρατήρησις, ἀλλ' ἡ ἀκαιρος φιλοπραγμοσύνη τῶν ἀν-

θρώπων ταῦτα ἀναπλάττειν ἐπιχειρεῖ, ὅθεν καὶ αἱ κρίσεις τῶν αἰρέσεων ἐτέχθησαν, αὐτεῖα μᾶλα εἰσοσθε. Καὶ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον (ἵνα δόξωμεν ὡς ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζειν τοὺς τὰ ἀπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν ἐπισπεύροντας) εὐρίσκομεν ἐν ταῖς Γραφαῖς μᾶλλον τὴν τῆς συζυγίας ἀριθμὸν σωζόμενον. Καὶ γὰρ ἡνίκα ἀπέστελλε τοὺς μαθητάς, δύο δύο αὐτοὺς ἀπέστελλε, καὶ αὐτοὶ δὲ πάντες δώδεκα ἦσαν, καὶ τὰ Εὐαγγέλια τέσσαρα τὸν ἀριθμὸν ἔστιν. Ἀλλὰ ταῦτα περιττὸν κινεῖν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, διδιδασκμένης ἀπαξ τοῖς τοιοῦτοις ἀποφράττειν τὰς ἀκοάς. Ἀναγκαῖον δὲ λοιπὸν εἰπεῖν, τίνο; ἔνεκεν ἐπτά ἐπτά ἀπὸ τῶν καθαρῶν εἰσαχθῆναι εἰς τὴν κιβωτὸν προσέταξε. Τὸ μὲν πλεονα προστάζει τῶν καθαρῶν εἰσαχθῆναι, διὰ τὸ παραμυθίαν τινὰ ἔχειν καὶ τὸν δίκαιον, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ τῆς ἐξ ἐκείνων ἀπολαύσεως μετέχοντας· τὸ δὲ ἐπτά ἐπτά, καὶ τοῦτο πάλιν, εἰ τὴν αἰτίαν μάθοιτε, ἀπόδειξις ἂν εἴη μεγίστη τῆς φιλοθέου γνώμης τοῦ δικαίου. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδαι ὁ φιλόνηρος Θεὸς τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ ὅτι δίκαιος ὦν, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας παρὰ τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίας, καὶ τοῦ τοσούτου κλυδωνίου διαφυγῶν τὴν πείραν, ἡμᾶς μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δαιμόνων, καὶ τὸ ἐλευθερωθῆναι τῆς ἐν τῇ κιβωτῷ διαγωγῆς, τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείκνυσθαι, καὶ βούλεσθαι θυσίας ἀνεργῆσαι ὑπὲρ εὐχαριστίας τῶν γεγεννημένων καὶ ὑπηρετῶν αὐτοῦ, ἵνα μὴ τοῦτο ποιῶν ἀκρωτηριασθῇ τῆς συζυγίας, διὰ τοῦτο προσιδῶς αὐτοῦ τῆς γνώμης τὸ εὐχάριστον κελεύει· ἐπτά ἐπτά εἰσάγεσθαι ἀφ' ἐκάστου γένους τῶν ὀρνέων, ἵνα τῆς πανωλεθρίας παυσανμένης καὶ τὴν οἰκείον σκοπὸν ἐπιδείξηται, καὶ τῇ συζυγίᾳ τῶν πετεινῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὀρνέων μὴ λυμῆνται, ὃ δὲ καὶ προϊούσης τῆς διδασκαλίας μαθήτεσθε, ἐπειδὴν εἰς αὐτὸν τὸν τόπον παραγενώμεθα. [226] Ὑψέσθε γὰρ τὸν δίκαιον τοῦτον τοῦτο πεποιηκότα. Ἐμάθετε τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐπτά ἐπτά εἰσαγαγεῖν προσετέταχθη. Μηκέτι λοιπὸν ἀνέχεσθε τῶν μυθολογῶν ἐπιχειροῦντων, καὶ καταστοιχειουμένων τῆς θείας Γραφῆς, καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ οἰκείου νοδὸς ἐπισπεύροντων τοῖς θεοῖς διδάγμασιν. Ἐπειδὴ τοίνυν διετάξατο πάντα σαφῶς, καὶ περὶ τῶν ὀρνέων, καὶ περὶ τῶν καθαρῶν, καὶ περὶ τῶν ἀκαθάρτων, καὶ τῆς τρύτων διατροφῆς, φησὶ πρὸς τὸν δίκαιον· Ἐτι γὰρ *ἡμερῶν ἐπτά, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω νεκρὸν ἐπὶ τὴν γῆν τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, καὶ ἐξαλείψω πᾶσαν τὴν ἐξανάστασιν, ἣν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους*. Σκόπει μοι καὶ ἐκ τῶν νῦν εἰρημένων τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, πῶς μετὰ τὴν τοσαύτην μακροθυμίαν καὶ νῦν πρὸς ἐπτά ἡμερῶν προλέγει, βουλόμενος τῷ φόβῳ σωφρονεστέρους αὐτοὺς ποιῆσαι, καὶ εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν. Καὶ ὅτι διὰ τοῦτο προλέγει, ἵνα μὴ ἐπαγάγῃ τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα, ἐννοεῖ μοι τοὺς Νινευίτας, καὶ βλέπε πόση ἡ διαφορὰ τούτων κακείνων. Μετὰ γὰρ τοσαῦτα ἔτη ἀκούσαντες ὅτι ἐπὶ θύρας ἐστὶ τὰ θειά, οὐδὲ οὕτω τῆς κακίας ἐστησαν. Καὶ μὴν ἐκώθαμὲν πως, μελλούσης μὲν τῆς τιμωρίας, βραθυμεῖν καὶ διαναβάλλεσθαι· ἐπειδὴν δὲ πλησίον ὤμεν τῶν λυπεῖν δυναμένων, τότε συστέλλεσθαι καὶ πολλὰν ἐπιδείκνυσθαι τὴν μεταβολὴν· ὁδὴ καὶ ἐπὶ τῶν Νινευιτῶν γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσαν, ὅτι Ἐτι *τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὶ καταστραφήσεται*, οὐ μόνον οὐκ ἀπηγόρευσαν, ἀλλὰ καὶ διανέστησαν πρὸς τὸ βρῆν, καὶ τοσαύτην

* Ἄλλοι περὶ αὐτῶν, ἄλλοι ὑπὲρ αὐτῶν.

pronuntiat? *Quia te vidi justum*, inquit, *coram me*. Vera hæc virtus est, quando coram Deo quis illam exhibet, quando oculus ille qui decipi nequit, suum fert calculum. Exin docens nos benignus Deus mensuram virtutis, quanta tunc ab justo exigebatur (non enim eandem virtutis mensuram ab omnibus afferri vult, sed pro varietate temporum virtutis differentiam requirit), dicit: *Quia te vidi justum coram me in generatione ista*, quæ tam mala, quæ in tantam malitiam declinavit, quæ tam ingratum animum præ se fert. *Te vidi justum*, te solum inveni gratum, te vidi virtutis rationem habere: tu solus coram me justus apparuisti, omnibus aliis pereuntibus, te jubeo ingredi cum omni domo tua in arcam; ex animalibus puris jubeo te introducere septena. Quia prius indefinito præceperat ex omnibus par unum introduci: propter hoc nunc dicit: 2. *Ex puris autem septena, ex impuris vero bina, masculum et feminam*. Postea autem causam docens, subdit: 3. *Ut nutrias semen super omnem terram*. Operæ pretium autem hoc loco fuerit inquirere et videre unde sciebat justus, quænam pura, quænam impura. Nondum enim erat distinctio hæc facta, quam postea Moses Judæis in legibus suis statuit. Unde ergo sciebat? A seipso, et ab insita naturæ suæ doctrina, quam et ratio dictavit. Nihil enim immundum ex iis quæ Deus fecit. Quo pacto enim immundum vocaremus ullam creaturam, quæ semel superne a Conditoris approbata fuit? Dixit enim divina Scriptura: *Vidit Deus omnia quæcumque fecit, et ecce bona valde* (Gen. 1. 31). Sed postea natura a seipsa hanc differentiam exhibuit. Et ut videret hoc esse verum, considera quomodo in nonnullis locis ab aliquibus abstinere aliqui ut immundis et non probatis, aliqui illis ipsis vescuntur, consuetudine ipsos ad hoc inducente. Sic et tunc quoque ipsa scientia justo insita, docebat quænam ad cibum accommodata, et quæ immunda, non quod ita essent, sed quod pro immundis haberentur. Quia enim de causa, dic, oro, asinum immundum censemus, quamvis seminibus tantum pascatur, alia autem quadrupedia cibo convenientia putamus, etiamsi immundo alimento pascantur? Ita scientia a Deo naturæ suppeditata hæc docebat. Posset autem et aliter dici: Quia Deus qui præceperat, idem etiam illorum cognitionem ei indidit. Cæterum de mundis ac immundis satis dictum est.

6. *Quare ex immundis bina, ex mundis autem septena*. — Verum interim alia sese offert quæstio: quare ex immundis bina, ex mundis autem septena; hæc quoque: quare non vel sex, vel octo, sed septem paria? Fortassis longius excurrit oratio: sed si non piget, et si vultis, paucis hæc caritatem vestram docebimus, ea scilicet quæ nobis divina gratia concesserunt. Multi enim varias de iis fabulas narrant, et hinc occasione sumpta, observationes numerorum ostentant. At non observatio, sed intempestiva hominum curiositas talia fingere molitur, unde et multe hæreses ortæ, quod statim sciatis. Etenim frequenter (ut videamur quasi ex abundantia eos, qui ex suis opinionibus nova

asserunt, compesce) invenimus in Scripturis copula numerum servatum. Quippe quando misit discipulos, binos eos misit, ipsi autem omnes duodecim erant, et Evangelia quatuor numero. At supervacaneum fuerit hæc apud caritatem vestram commemorare, quæ satis didicit hujusmodi dictis obturare aures (a). Necessarium autem ut posthac doceamus, quare septena ex puris introduci in arcam præceperit. Plura quidem præcepit ex mundis introduci, ut justus ille, et qui cum illo erant, ex illorum usu aliquam consolationem acciperent: quod autem septena et septena, et hoc quoque si causam disceritis, summum indicium est piæ mentis justi viri. Nam quia cognovit benignus Deus viri virtutem, et quod ut justus, et tanta Domini fretus misericordia, ubi tantæ tempestatis effugisset periculum, liberatusque fuisset a periculo, et ab aræ incommodis solutus, gratum animum declaraturus, et pro gratiarum actione hostias et sacrificia oblaturus esset, ut ne hoc faciendo mutilaret paria: ideo Dominus præsciens hujus gratiæ mentis, jubet septena et septena introduci ex singulis avium generibus, ut, cum cessaret universalis interitus, et suam mentem declararet, paria volatilium, cæterorumque animalium non læderentur: id quod in sermonis progressu disceritis, ubi in eum locum pervenerimus. Videbitis enim justum illum hæc fecisse. Didicistis causam ob quam septena septena introducere præceptum fuit. Ne posthac toleretis eos qui fabulari, adversusque divinam Scripturam insurgere, et quæ ex suo capite sinterunt, ut sacra dogmata, introducere nituntur. Igitur postquam omnia clare mandata fuerunt, et de avibus, et de mundis, et de immundis, et de alimentis, dicit justo: 4. *Adhuc enim septem dies sunt, et ego induco pluriam super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus, et delebo omnem substantiam quam feci, a facie terræ, ab homine usque ad jumentum*. Attende, obsecro, etiam ex iis quæ nunc dicta sunt bonitatis divini excellentiam, quomodo post tantam tolerantiam etiam nunc ante septem dies prædicat: volens metu emendatioris illos reddere et ad poenitentiam reducere. Nam quod ideo prædicat, ne ea quæ dicit, super eos inducat, considera Ninivitas, et attende quanta horum et illorum sit differentia. Quia cum tot annis audissent, ante fores esse calamitates, neque sic a malitia sua cessarunt. Etenim consuevimus negligentiores esse, quando differtur et protrahitur poenitentia; ac cum proxime instant ærumnæ, tunc humiliamur, et plurimam ostentamus conversionem: id quod et in Ninivitis contigit. Quandoquidem ubi audierunt, *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur* (Jonæ 3. 4) (b), non solum non desperaverunt, sed et ad dictum hoc exsurgere, tantamque vitiorum

(a) Non abs re hic Chrysostomus in illos invehitur, qui in explicanda divina Scriptura magnam numerorum rationem habebant, quales erant non modo Philo et Clemens Alexandrinus, sed etiam Eusebius aliquot in locis; imo et alii Patres. Qua de re magnum librum edidit Petrus Boagius.

(b) vetus lectio LXX Interpretum tres tantum dies ad

fecerunt abstinentioniam, et tam diligentem confessionem exhibuerunt, ut et ad bruta usque extenderent ea quæ attinebant ad confessionem; non quod bruta animantia confessionem ediderint: quomodo enim poscent, cum sermone careant? sed ut per hoc misericordiam boni Domini sibi conciliarent. Prædicato enim jejuniis, inquit, rex ipse mandavit, ut neque oves, neque boves, neque alia bruta pabulum vel aquam acciperent (*Jona* 3. 7); sed omne hominum genus tunc sacris amictum, et ipse quoque rex sublimi solio sedens, magnam et parem cum aliis egere poenitentiam: feceruntque hæc, licet ignorarent an poenam evasuri essent. Dicebant enim: *Quis scit, si forte poeniteat Deus super malitia, quam ut nobis faciat, loquutus est* (*Ibid.* v. 9)?

7. *Prædicti Deus, ne inducat mala.* — Vidisti barbarorum gratum animum? vidisti quomodo neque dierum angustia segniores fecit, neque ad desperationem induxit? Vide et illos post numerum tot annorum, ubi audiverunt: Adhuc septem dies, et diluvium inducetur, neque sic conversos, sed stupidos et sine dolore mansisso: unde in confesso fuerit, voluntatem nostram malorum omnium causam esse. Ecce enim et hi, et isti fuerunt homines, et ejusdem cujus alii naturæ, sed non ejusdem voluntatis. Propterea nec eadem eorum sors fuit, sed Ninivitarum subversionem subterfugerunt, cum bonus Deus propter suam clementiam eorum contentus esset poenitentia: sed isti submersi, in communi interitu perierunt. *Adhuc enim, inquit, septem dies, et ego induco pluviam super terram.* Deinde ut magis augeat terrorem, inquit: *Quadragesima diebus et quadraginta noctibus.* Quid enim? annon poterat, si voluisset, uno die totam pluviam inducere? Quid dico uno die? Uno momento posset: sed hoc dedita opera facit, volens simul et timorem incutere, et occasionem præstare, qua possent poenitentiam, quæ jam in foribus esset, effugere. *Et delebo, inquit, omnem substantiam, quam feci, a facie terræ, ab homine usque ad pecus.* Vide quomodo et semel et iterum prædicat, et neque sic illos tangit. Omnia autem hæc faciebat, ut nos doceret, se juste eis tantam poenam inflxisse; et ut nullus insipientiam arguere et dicere posset: Si procrastinavisset, forte poenitentiam egissent, forte a vitiis abstulissent, et ad virtutem rediissent. Eaque de causa annorum quoque numerum declaravit nobis, et arcam fabricari jussit. Et post hæc omnia etiam ante dies septem prædicat, ut omnium tenere loquentium impotentes linguas compescat. 5. *Et fecit, inquit, Nos omnia quæcumque mandavit ei Dominus Deus.* Vide quomodo et nunc justum gratum animum et obedientiam divina Scriptura prædicat, docens nos eum nihil quod imperatum erat prætermisisse; sed omnibus impletis, etiam per hoc,

virtutis sancti specimen præbuisse.

8. *Moralis exhortatio.* — Illum igitur et nos imitemur justum, et mandata a Deo tradita implere studemus, ac leges a Christo nobis latas non despiciamus; sed earum præsentem servantes memoriam, festinemus ad bona opera, nec segnes simus in iis tractandis quæ ad salutem nostram pertinent, præsertim cum nunc longe major virtutis mensura a nobis exigatur, quanto et meliora bona sortiti sumus. Ideo et Christus dicebat: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum celorum* (*Matth.* 5. 20). Consideremus igitur hoc dictum, et non perfunctorie transeamus, sed cogitemus quanta posita futura sit eorum qui non solum non operantur dant ut illos superent, sed etiam minus quam illi præstant; neque caveant ut iram remittant proximo, vel linguam a juramentis serrent puram, vel oculum manant a pernicioso spectaculo; et cum Dominus præcipiat, non solum fortiter ferre si qua injuria fuerimus affecti, sed et beneficia inimicis largiter præbere; ait enim, *Et qui tecum judicio contendere et tunicam tollere vult, dimitte et pallium* (*Matth.* 5. 40). Nos autem sæpe proximo injuriam inferre nitimur, aut lacerantem ulcisci, quamvis nobis imperatum sit non solum diligentes diligere [*Non hoc, inquit, et publicani faciunt* (*Matth.* 5. 46)], sed et bene et amice affectos esse in eos qui nos hostiliter infestant: nos tamen ne amicis quidem parem caritatem exhibemus. Eapropter doleo et lucto, quia video in nobis tantam virtutis raritatem; malitiam autem quotidie invalescere: neque moratur gehennæ timor nostrum in mala cursum, neque regni desiderium incitat, ut in via virtutis ambulemus: sed omnes, ut ita dicam, quas pedes abducimur: et neque cogitamus terribilem illam horam, vel leges a Domino nobis datas: sed omnes ad hominum opiniones spectamus, et gloriam ab illis venamus, neque audire volumus Evangelium dicentis: *Quomodo vos potestis credere gloriam ab hominibus accipientes, et gloriam, quæ a solo Deo est, non querentes* (*Joan.* 5. 44)? Quænam enim qui illam humanam desiderant, divina prorsus excidunt: ita qui divinam continuo sectantur, neque hac privantur. Id quod ipse prius promisit: *Querite primum¹ regnum Dei, et hæc omnia vobis adjicientur* (*Matth.* 6. 33): etenim cum qui hujus desiderio tenetur, sequuntur hæc omnia. Nam qui illuc mentis suæ alis instructus volat, omnem præsentem prosperitatem quasi non esset, contemnit. Oculi enim fidei, quando vident ineffabilia illa bona, ne sentiant quidem hæc visibilia: tantum inter hæc et illa interest. Sed neminem video qui invisibilia visibilibus præferat. Idcirco mihi moror est, et incensens dolor cordi meo: quia non rerum experientia docti sumus, neque Dei promissiones, neque munerum magnitudo, regni desiderium et amorem nobis ingo-

respicendum Ninivitis datos commemorat: in Hebraico textu atque in vulgata quadragesima dies leguntur. Librariorum lapsus in LXX interpretibus in le ortus putatur, quod tres dies Jonas in ventre ceti egerit, quorum trium dierum occasione hic tres etiam dies positi fuerint.

¹ Vox, primum (πρῶτον), deest in Savil. et in septem Mas.

τῶν κακῶν τὴν ἀποχὴν ἐποιήσαντο, καὶ οὕτως ἀκριβῆ τὴν ἐξιμολόγησιν ἐπεδείξαντο, ὥς καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ἐπεκτείνεται αὐτοὺς τὰ τῆς ἐξιμολογήσεως· οὐχ ὅτι δὲ τὰ ἀλογα ἐξιμολογήσαντο (πῶς γὰρ τὰ λόγων ἔρημα;), ἀλλ' ἵνα διὰ τούτων ἐπισπᾶσθωνται εἰς τὴν περὶ αὐτοὺς φιλανθρωπίαν τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην. Κηρύξαντες γάρ, φησί, νηστεῖαν, προσέταξαν οἱ περὶ τὸν βασιλεῖα, καὶ τὰ κτήνη, καὶ τοὺς βόας, καὶ πάντα τὰ ἀλογα μῆτε νομῆς μετασχεῖν, μῆτε ὕδατος, ἀλλὰ πᾶσα τότε ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις σάκκον περιβαλ[λ]ομένη, καὶ αὐτὸς ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος βασιλεὺς, πολλὴν καὶ σύντονον τὴν ἐξιμολόγησιν ἐποιήσαντο, καὶ ταῦτα οὐκ εἰδότες ὅτι διαφεύζονται τὴν τιμωρίαν. Ἐλεγον γάρ, *Τίς οἶδεν, εἰ ἄρα μετανοήσῃ ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ κακίᾳ, ἣ ἐλάλησε ποιῆσαι ἡμῖν*;

ζ'. Εἶδες βαρβάρων εὐγνωμοσύνην; εἶδες πῶς οὐδὲ ἡ τῶν ἡμερῶν στενοχωρία αὐτοὺς ὀκνηροτέρους εἰργάσατο, οὐδὲ ἀπαγορεῦσαι πεποίηκεν; Ὅρα καὶ τούτους μετὰ τοσοῦτον ἀριθμὸν ἐτῶν ἀκούσαντας, ὅτι ἔτι ἐπὶ τὰς ἡμέρας, καὶ ὁ κατακλυσμὸς ἐπάγεται, οὐδὲ οὕτως ἐπιστρεφόμενους, ἀλλ' ἀναλήγω; διακειμένους, ὅθεν ὠμολογημένον ἄνευ, ὅτι ἡ προαίρεσις ἡ ἡμετέρα [227] τῶν κακῶν ἀπάντων αἰτία. Ἰδοὺ γάρ καὶ οὗτοι ἀνθρώποι, κακέينو ἀνθρώποι, καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως. Διὸ οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἀπῆλυσαν, ἀλλ' οἱ μὲν διέφυγον τὴν καταστροφὴν, τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἀρκεσθέντες αὐτῶν τῇ μετανοίᾳ διὰ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν, οἱ δὲ ὑποβρύχιοι γενόμενοι πανωλεθρία παρεδόθησαν. Ἐτι γάρ, φησὶν, *ἡμερῶν ἐπὶ τὰς ἐκάστης ὕετον ἐπὶ τῆς γῆς*. Εἶτα αὐξήσαι τὸν φόβον βουλόμενός φησι· *Τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας*. Τί γάρ; οὐκ ἦν αὐτῷ δυνατὸν, εἴπερ ἐβούλετο, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ πάντα τὸν ὕετον ἐπαγαγεῖν; Τί δὲ λέγω ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ; Ἐν μιᾷ βροτῇ. Ἀλλ' ἐπίτηδες τοῦτο ποιεῖ βουλόμενος ὁμοῦ καὶ τὸν φόβον ἐπιτείνειν, καὶ ἀφορμὴν αὐτοῖς παρασχεῖν τοῦ καὶ πρὸς αὐταῖς ταῖς θύραις γενομένους τὴν τιμωρίαν διαφυγεῖν. *Καὶ ἐξαλείψω*, φησὶ, *πᾶσαν τὴν ἐξάνδρασιν, ἣν ἐποίησα ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους*. Ὅρα πῶς καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρον προλέγει, καὶ οὐδὲ οὕτω καθικνεῖται. Ταῦτα δὲ πάντα ἐποίει, ἵνα ἡμᾶς διδάξῃ, ὅτι δικαίως αὐτοῖς τὴν τοσαύτην τιμωρίαν ἐπήγαγε, καὶ μηδεὶς ἔχη μέμψασθαι τῶν ἀνοήτων, καὶ λέγειν, ὅτι Εἰ ἐμακροθύμησεν, ἄρα ἂν ἀπέσχοντο τῆς κακίας, καὶ ἐπανῆλθον πρὸς τὴν ἀρετὴν. Διὸ καὶ τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν δῆλον ἡμῖν ποιεῖ, καὶ τῆς κωιδουτὸ τὴν κατασκευὴν προστάττει. Καὶ μετὰ ταῦτα ἔπαντα καὶ πρὸ τῶν ἐπὶ τὰς ἡμερῶν προλέγει, ἵνα πάντων τῶν ἀπερισκέπτως φθέγγεσθαι βουλομένων ἐπιστομίῃ τὴν ἀναίσχυντον γλώσσαν. *Καὶ ἐποίησε*, φησὶ, *Νῶα πάντα ὅσα ἐνετείλατο αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός*. Ὅρα πῶς καὶ νῦν ἀνακηρύττει τοῦ δικαίου τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ τὴν ὑπακοὴν ἡ θεῖα Γραφή, διδάσκουσα ὡς οὐδὲν τῶν ἐπιταχθέντων παρέλιπεν, ἀλλὰ πάντα πληρώσας, τῆς οἰκείας ἀρετῆς καὶ διὰ τοῦτου τὴν ἀπόδειξιν παρέσχετο.

η'. Τοῦτον τοίνυν καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα τὸν δίκαιον, καὶ τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐντολὰς ἡμῖν δεδομένας πληροῦν

σπουδάζωμεν, καὶ μὴ καταφρονῶμεν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένων ἡμῖν νόμων, ἀλλ' ἑναυλὸν ἔχοντες τούτων τὴν μνήμην, πρὸς τὴν τούτων κατόρθωσιν ἐπιγνώμεθα, καὶ μὴ βραθύμως τὰ κατὰ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν οἰκονομῶμεν, καὶ μάλιστα ὅτι πολλῶν μείζον μέτρον ἀρετῆς νῦν ἀπαιτούμεθα, ὅσῳ καὶ μείζονος ἀπηλαύσαμεν. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, *Ἐὰν μὴ περισσέυσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλέον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσελάθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. Σκοπῶμεν τοίνυν καθ' ἑαυτοὺς, καὶ μὴ ἀπλῶς παρατρέχωμεν τὴν εἰρημένην, ἀλλὰ ἐννοήσωμεν, ὅση κείσεται κόλασις τοῖς μὴ μόνον ὑπερβαίνειν ἐκείνους μὴ σπουδάζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἑλαττον αὐτῶν ἔχουσι, καὶ μὴ ἀνυπομένοντες μῆτε ὀργὴν ἀφείναι τῷ πλησίον, μῆτε καθαρὰν τὴν γλῶτταν διατηρεῖν ἀπὸ τῶν ὀρκίων, μῆτε τῷ ὀφθαλμῷ βουλομένοις ἀπεισιχίζειν τὴν ἐπιβλαστὴν θέαν, καὶ τοῦ Δεσπότης προστάττοντος, μὴ μόνον ἀδικοῦμενον φέρειν γενναίως, ἀλλὰ καὶ ἐπιδαψιλεύεσθαι· *Τῷ θέλοντι γὰρ σοί, φησὶ, [228] κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον*. Ἡμεῖς δὲ πολλάκις καὶ ἀδικεῖν ἐπιχειροῦμεν τὸν πλησίον, ἢ καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καίτοι προσταττόμενοι μὴ μόνον τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπᾶν (τοῦτο γὰρ καὶ οἱ τελῶναι, φησὶ, ποιοῦσιν), ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθραίνοντας γνησίως διακείσθαι, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀγαπῶντας τὴν ἰσὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύμεθα. Διὰ ταῦτα ἀλγῶ καὶ ὀδυρόμαι ὁρῶν τῆς μὲν ἀρετῆς τοσαύτην ἐν ἡμῖν τὴν σπάνιν, τῆς δὲ κακίας καὶ ἐκαστὴν ἡμέραν τὴν ἐπίτασιν γινομένην, καὶ οὕτε τῆς γενένης τὸν φόβον ἐκκόπτοντα ἡμῶν τὴν ἐπὶ τὴν κακίαν ὁρμὴν, οὕτε τῆς βασιλείας τὸν πόθον προτιρεπόμενον ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδόν, ἀλλὰ πάντας, ὡς εἰπεῖν, βροσχημάτων δίκην ἀπεγομῆνους, καὶ οὐδεμίαν ἑννοίαν λαμβάνοντας οὕτε τῆς φοβεράς ἐκείνης ὥρας, οὕτε τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τεθέντων ἡμῖν νόμων, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψιν ἅπαντας ἐπτοημένους, καὶ τὸν παρὰ τούτων ἔπαινον θηρωμένους^β, καὶ μηδὲ ἀκούειν τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντος, *Πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες, καὶ τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες*; Ὡςπερ δὲ οἱ ταύτης ἐπιέμενοι, ἐκείνης παντελῶς ἐκπίπτουσιν, ὅσος οἱ ἐκείνης διηνεκῶς ἐξηγητήσαν, οὐδὲ ταύτης ἀποστεροῦνται. Καὶ γὰρ αὐτὸς προλαβὼν ἐπηγγέλλατο λέγων, *Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν*^α· καὶ τῷ περὶ ἐκείνην ἔχοντι τὸν πόθον ταῦτα πάντα ἐπιταί. Ὁ γὰρ ἐκεῖ πτερώσας αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, πάσης τῆς παρουσίας εὐημερίας, ὡς οὐδὲ οὐσης, ὑπερορᾷ. (Ἡ γὰρ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ ὅταν ἐκεῖνα κατοπτρεύωσι τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, οὐδὲ αἰσθῆσιν λαμβάνουσιν τῶν ὁρωμένων· τοσοῦτο τὸ μέτρον ἐκείνων καὶ τούτων. Ἀλλ' οὐδένα ὁρῶ προτιμῶντα τῶν ὁρωμένων τὰ μὴ ὁρώμενα. Διὸ λύπη μοί ἐστι, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου, ὅτι οὐδὲ ἡ πείρα τῶν πραγμάτων ἡμᾶς ἐπαίδευσεν, οὐδὲ αἱ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεις, οὐδὲ τῶν δωρεῶν τὸ μέγεθος πρὸς τὸν τῆς βασιλείας πόθον μεταστῆναι παρεσκεύασεν, ἀλλ' ἔτι χαμαὶ συρόμενοι προτιμῶμεν τὰ γήινα τῶν οὐρανίων, τὰ πρόσκαιρα τῶν μελλόντων, καὶ πρὶν ἢ φανῆναι ἀφιπτάμενα τῶν διαιωνιζόντων, καὶ τὴν πρόσκαιρον ἔδον τῆς διηνεκῶς ἔδοντος, καὶ τὴν βραχείαν εὐημερίαν ταύτην

^α Morel. ἐπὶ τῇ κακίᾳ

^β Savil. θηρώμενοι σπουδάζοντες.

τοῦ παρόντος βίου τῶν ἀταλευτήτων αἰώνων ἔχειν. Οἶδα οὖν δάκνει τὴν ἀκοὴν ταυτί τα ῥήματα, ἀλλὰ σύγ-
γνωτε. Ἐπιθυμῶν τὴν ὑμῶν σωτηρίαν ταῦτα φθέγγομαι,
καὶ βουλόμενος ἐνταῦθα μικρὸν ὑμᾶς δηχθέντας τὴν
αἰώνιον κόλασιν διαφυγεῖν, ἢ πρὸς ὀλίγον ψυχαγωγηθέν-
τας διηνεκῇ τὴν τιμωρίαν ὑπέχειν. Εἰ γὰρ ἀνάσχησθε
τῶν ἐμῶν λόγων, καὶ τὴν προλαβοῦσαν ἀθυρίαν ἀπο-
σεῖσθε, καὶ μάλιστα νῦν ὡς ἐτι ὁ βραχὺς οὗτος
καιρὸς τῆς ἀγίας ὑμῖν ὑπολείπεται τεσσαρακοστῆς,
δυνήσεσθε καὶ τὰ ἡμαρτημένα ἀπονίστασθαι, καὶ πολλὴν
παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν ἐπισπάσασθαι, οὐδὲ
γὰρ πολλῶν ἡμερῶν δεῖται ὁ Δεσπότης, οὐδὲ χρόνου,
ἀλλ' ἐὰν θελήσωμεν καὶ ἐν ταῖς δυοῖς ταύταις ἑβδομάσι
πολλὴν τὴν [229] διόρθωσιν τῶν ἐπαισιμῶν ἡμῶν
ποιήσασθαι. Εἰ γὰρ τοὺς Νινευίτας, ἐπειδὴ τριῶν ἡμε-
ρῶν τὴν μετάνοιαν ἐπεδειξάντο, τοσαύτης ἤξιωσε φι-
λανθρωπίας, πολλῶ ἤ μᾶλλον ἡμᾶς οὐ περιόφεται
μόνον ἐὰν τὴν ἀληθὴ μετάνοιαν ἐπιδειξώμεθα, καὶ τῆς
κακίας ἀποστάντες ἀφώμεθα τῆς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν φερού-
σης ὁδοῦ. Καὶ γὰρ περὶ ἐκείνων, τῶν Νινευιτῶν λέγω,
μαρτυροῦσα ἡ θεία Γραφή, τοῦτο φησιν, ὅτι *Εἶδεν ὁ Θεὸς*
ὅτι ἐπείσθη ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονη-
ρᾶς. Ἐὰν τοίνυν καὶ ἡμᾶς ἴδῃ μεταταξαμένους πρὸς
τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐκκλίναντας μὲν ἀπὸ τῆς κακίας, ἐπὶ
δὲ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν σπεύδοντας. δέξεται καὶ
ἡμῶν τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ τῶν φορεῖων ἐλευθερώσας
τῶν ἡμαρτημάτων παρήξει τὰς παρ' αὐτοῦ δωρεάς.
Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς οὕτω τῆς τῶν ἡμαρτημάτων ἀπαλλαγῆς
ἐπιθυμοῦμεν, καὶ σωτηρίας ἐπιζητοῦμεν, ὡς αὐτοὶ σπεύδει
καὶ ἐπείγεται κακίων ἡμῶν τὴν ἀπαλλαγὴν δωρήσα-
σθαι, καὶ τῆς σωτηρίας τὴν ἀπόλαυσιν παρασχεῖν. Διὰ
τοῦτο, παρακαλῶ, διεγείρωμεν ἑαυτῶν τὸν λογισμὸν, καὶ
ἕκαστος ἐξεσταθῆς ἐαυτῷ γινέσθω, εἰ τι πλεον αὐτῷ
κατωρθώται ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ, εἰ τίνα ὄντη
ἔσχεν ἐκ τῆς συνεχοῦς ταύτης διδασκαλίας, εἰ τι ἐκαρ-
πώσατο εἰς τὴν τοῦ πλησίον κατάστασιν, εἰ τίνα τῶν
ἐλαττωμάτων διώρθωσε τῶν ἐαυτοῦ, εἰ τίνα πρὸς φιλο-
σοφίαν προτροπὴν ἐδέξατο ἐκ τῆς καθημερινῆς ἡμῶν
παραίνεσως, καὶ τοῖς μὲν ἤδη κατωρθωμένοις προσ-
θήκη ἐπινοήσῃ, καὶ μηδέποτε πυνέσθω τῆς καλῆς
ταύτης ἐργασίας. Εἰ δὲ τις ὑπὸ τῆς συνηθείας τῆς περὶ
αὐτὸν κεκρατημένος ὄρᾳ ἐαυτὸν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντα,
βιασάσθω ἐαυτοῦ τὸν λογισμὸν, δίκην ἀπαιτήσας τῆς
τοσαύτης ῥαθυμίας, καὶ μὴ ἀνάσχοιτο ἢ περιεϊτέρω
προελθεῖν, ἀλλὰ μέχρι τούτου στήσας τὰ τῆς πονηρᾶς
συνήθειας, ἔκκοπτον τὴν ὁρμὴν, ἀναγκαιζέτω τὸν
λογισμὸν, εἰς ἐννοίαν ἐκτὸν ἀγέτω τῆς φοβερᾶς ἐκείνης
ἡμέρας, ἀναλογιζέσθω τῆς φορικτῆς ταύτης τραπέζης
τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ τοῦ ἐντεῦθεν ἐκπηδῶντος πυρὸς τὴν
φαιδρότητα, καὶ τὴν καυστικὴν δύναμιν, καὶ οἷαν ἀπαι-
τεῖ τοῦ προσιόντος εἶναι τὴν διάνοιαν, παντὸς ῥύπου,
πάσης κηλίδος καθαρεύουσιν, καὶ τῶν ἀτόπων λογισμῶν
τὴν συνουσίαν ἐκτεροποιήσῃ, ἐν οὗτοις αὐτοὺς εὐτρε-
πίσαντες ταῖς μεταξὺ ταύταις ἡμέραις δυνήσῃμεν, καὶ
ὅσον οἷον τε ἐκκαθάραντες αὐτοὺς, καὶ τῆς ἐντεῦθεν
ἀπολαύσεως μετασχεῖν, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων
ἀγαθῶν ἀξιώθηται, ὡς ἐπηγγέλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐ-
τὸν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ᾧ αὐτῷ ἀγίῳ Πνεύματι

* Savil. conj. ῥαθυμίαν. Idem in textu ἀπόσθησε, in marg. ἀποσέσθησε.

β Savil. λογισμὸν δίκην ἀπαιτήσῃ τῆς τοσαύτης ῥαθυμίας, μήτε ἀνάσχοιτο. Duo miss. λογισμον. Μὴ δίκην ἀπαιτήσῃ τῆς τοσαύτης ῥαθυμίας, καὶ μὴ ἀνάσχοιται.

δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[230] ΟΜΙΛΙΑ ΚΕ'.

Νῦν δὲ ἡν ἐτῶν ἑξακοσίων, καὶ ὁ κατακλυσμὸς τοῦ ὕδατος ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς.

α'. Τῆς υποθέσεως βούλομαι πάλιν ἀφασθαι, περὶ τῆς πρῶν διελέχθην ὡμῶν τῇ ἀγάπῃ, καὶ τὴν κατὰ τὸν δίκαιον Νῦν πάλιν ἱστορίαν εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Πάλιν γὰρ ὁ τῆς ἀρετῆς τοῦ δικαίου πλοῦτος, καὶ προσήκει ἡμᾶς κατὰ δύναμιν ἡμετέραν πάντα κατὰ μικρὸν διερευνησάμενους πολλὴν ὑμῖν τὴν εὐπορίαν ἐντεῦθεν παρασχεῖν. Ἀλλὰ συντείνετε μοι, παρακαλῶ, τὴν διάνοιαν, ἵνα μηδὲν ὑμᾶς διαφύγῃ τῶν ἐγκειμένων νοημάτων. Ἀναγκαῖον δὲ πρότερον ὑπομνησαί ὑμῶν τὴν ἀγάπην, μέχρι τίνος ἡμῖν πρῶτον ἔλξη τὰ τῆς διδασκαλίας, ἵνα ἐκείθεν πάλιν ἀναλαβόντες σήμερον τὸν λόγον, οὕτως ὑφάναμεν τοῖς εἰρημένοις καὶ τὰ νῦν μέλλοντα βρῆθῇσθαι. Οὕτω γὰρ ὑμῖν εὐσύννοπτα ἔσται καὶ τὰ νῦν λεγόμενα. Πού οὖν τὸ τέλος ἔσχεν ἡμῖν τὰ τῆς διδασκαλίας; Εἶπε, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Νῦν· *Εἰσελθε σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκος σου εἰς τὴν κιβωτὸν, ὅτι σε εἶδον δίκαιον ἐναντίον ἐμοῦ ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ· ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν εἰσάγαγε πρὸς σὲ ἐκτὰ ἐκτὰ, καὶ ἀπὸ τῶν κτηνῶν τῶν μὴ καθαρῶν δύο δύο.* Ἔτι γὰρ ἐκτὰ ἡμέρας, ἐπὶ αὐτῶν ἔσται τὴν γῆν τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα ῥήκτας, καὶ ἐξαλείψω πᾶσαν τὴν ἐξανάστυσιν, ἣν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτηνῶν. Καὶ ἐποίησεν Νῦν πάντα ὅσα ἐνετείλατο αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός. Μέχρι τούτου στήσαντες τὸν λόγον ἐνταῦθα κατεπαύσαμεν τὴν διδασκαλίαν. Μένεινθε γὰρ ἴσως καὶ αὐτοί, ὅτε τὴν αἰτίαν εἰρήκαμεν ὡμῶν τῇ ἀγάπῃ, τίνος ἔνεκεν ἀπὸ μὲν τῶν καθαρῶν ἐπὶ τὰ προεταξέν εἰσαχθῆναι, ἀπὸ δὲ τῶν ἀκαθάρτων δύο δύο. Φέρε οὖν λοιπὸν σήμερον τοῖς ἐξῆς ἀναγνωσθεῖσιν ἐπεξέλθωμεν, καὶ ἴδωμεν εἰ διηγέται ἡμῖν ἡ θεία Γραφή μετὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Νῦν εἰς τὴν κιβωτὸν. Νῦν γὰρ, εἰ καὶ ποτε ἄλλοτε, μάλιστα πολλὴν ἐπιδεικνυσθαι ἡμᾶς προσήκει τὴν σπουδὴν, ὅτε διὰ τὸν τῆς νηστείας καιρὸν καὶ τῆς ἡδίστης ὡμῶν τυνυχίας συνεχῶς ἀπολαύομεν, καὶ τῆς περὶ τὴν τρυφὴν ἀδφφαγίας ἀπηλλάγμεθα, καὶ διεγερμένους ἔχοντες τὸν λογισμὸν δυνάμεθα μετὰ ἀκριβείας προσέχειν τοῖς λεγομένοις. Πόθεν οὖν ἡμῖν ἡ ἀρχὴ γέγονε τῶν σήμερον ἀναγνωσθέντων, ἀναγκαῖον εἶπαι. Νῦν δὲ ἡν ἐτῶν ἑξακοσίων, φησὶ, καὶ ὁ κατακλυσμὸς τοῦ ὕδατος ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς. Προσέχετε, παρακαλῶ, καὶ μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν τὴν εἰρημὸν· ἔχει γὰρ τίνα πλοῦτον ἐγκεκρυμμένον ταυτί τὰ βραχέα ῥήματα, καὶ ἐὰν συντείνωμεν ἡμῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου δυνήσῃμεθα καταμαθεῖν τῆς τε φιλανθρωπίας τοῦ Δεσπότη τοῦ ὑπερβολῆς, καὶ τῆς τῶν τότε ἀνθρώπων κακίας τὴν πολλὴν ἐπίτασιν. Νῦν δὲ ἡν ἐτῶν, φησὶ, ἑξακοσίων. Οὐχ ἀπλῶς ἡμᾶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν ἐδίδαξε τοῦ δικαίου, οὐδὲ ἵνα αὐτὸ τοῦτο μάθωμεν, πῶσον ἦν ἐτῶν ὁ δίκαιος, ἀλλ' [231] ἐπειδὴ προλαβοῦσα ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἡ θεία Γραφή ἡδὲ εἰποῦσα, ὅτι *Νῦν δὲ ἡν ἐτῶν πεντακοσίων*, καὶ μετὰ τὸ γνῶριμον ἡμῖν ποιῆσαι τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν, τότε διηγέσαστο τῶν ἀνθρώπων τὴν πολλὴν περὶ τὴν κακίαν βροτῆν, καὶ ὅτι ἐγκτεται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος· διὸ φησιν ὁ Θεός, *Οὐ μὴ καταμείνην τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις,*

* Sic Savil. et septem mss. At Morel. ἐκφύγῃ.

α Sic Savil. et sex mss. In Morel. βραχία decet.

nerant : verum adhuc humi replantes præferimus terrena celestibus, præsentia futuris : et ea quæ prius avolant, quam spectentur, iis quæ omnibus durant sæculis : et temporaneam voluptatem perpetuæ voluptati : brevem hanc præsentis vitæ felicitatem æternis, illis, et sine carentibus sæculis. Scio aures vestras his verbis vellicari, sed ignoscite. Avidus vestræ salutis hæc loquor, malens vos hic aliquantis per lancinatos æternam pœnam effugere, quam cum parva refocillatione perpetuam ferre pœnam. Nam si sermo meus in vobis proficit, præconceptum incrorem repelletis, et nunc maxime dum adhuc sanctæ Quadragesimæ tempus vobis reliquum est pusillum (a), poteritis peccata abstergere, magnamque a Deo clementiam vobis conciliare. Non enim multis diebus opus habet Dominus, neque tempore : sed si voluerimus, et in duabus hisce hebdomadis corrigere peccata nostra poterimus. Nam si Ninivitas trium dierum pœnitentiam agentes tanta dignatus est misericordia, multo magis nos non despiciet : tantum si vere pœniteamus, et desistentes a peccato, viam quæ ad virtutem ducit ingrediamur. Enimvero de illis, Ninivitas dico, Scriptura testatur, dicens : *Quia vidit Deus quod discessit unusquisque a via sua mala* (Jon. 3. 10). Igitur si viderit, quod et nos nunc virtuti iunxerimus, et a malo destiterimus, festinemosque ad bonorum operationem, approbabit nostram conversionem, et sarcina peccatorum liberatis sua largietur dona. Neque nos sic peccatorum expiationem et salutem cupimus, sicut ipse cupit et adesse festinat, ut et ab illis liberis nos faciat, et salute potiri concedat. Eapropter, obsecro, excitemus nostras mentes, et sui quisque scrutator sit, anquid amplius a se præterito tempore cum laude gestum sit, vel quam utilitatem habuerit ex continua hac doctrina : si quid, quod proximo serviat, fructuum collegerit, si quædam vitia sua correxerit ; si quod ad veram philosophiam adeundam incitamentum ex his nostris quotidianis acceperit admonitionibus. Bonis quidem operibus accessionem fieri curandum, et nunquam quiescendum est ab hoc bono agendi instituto : at si quis viderit consuetudinem suam adhuc prævalere, et se in iisdem perseverare, cogat mentem suam suæ desidie rationem reddere : nec sinat progredi ulterius, sed pravæ consuetudinis finem faciat ; excindat impetum, coercet cogitationes, in mente revolvat horrendum illum diem, cogitet mensæ huius tremendæ participationem et splendorem ignis inde resilientis (b), ac conflantem vim, et qualem conveniat esse accedentis mentem ; ab omni nempe macula, ab omni labe puram, et illicitarum cogitationum frequentiam subvertentem : ut sic interim diebus istis nos ipsos præparantes, possimus, expurgata pro virili anima nostra, participes fieri præsentis istius sumptionis, et ineffabilibus illis bonis potiri, quæ promisit diligentibus se ; gratia et

benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXV.

Noe autem annorum erat sexcentorum, et diluvium aquæ factum est super terram (Gen. 7. 6).

1. Argumentum de quo heri caritati vestræ disserui, denuo attingam, et justi Noe historiam iterum in medium asseram. Magnæ enim virtutum iusti divitiæ sunt, nostrique officii est omnibus pro nostra virili disquisitis, curare ut vestræ opes hinc auctiores fiant. Ceterum, obsecro, attenta mente adsitis, ut ne sententiæ hic reconditæ a vobis diffugiant. Operæ pretium autem fuerit, prius caritati vestræ commemorare, ubinam heri docendi finem fecerimus, ut inde hodie sermone repetito, dicenda dictis recte contexamus. Sic enim manifestiora nobis erunt etiam ea quæ nunc dicuntur. Ubi ergo quæ docebamur heri, finem habuerunt ? Dixit, inquit, Dominus Deus ad Noe : *Ingrede te, et omnis domus tua in arcam : quia te vidi iustum coram me in generatione ista. Ex iumentis vero mundi induc ad te septena : et ex iumentis, quæ non sunt munda, bina. Adhuc enim septem dies, ego inducam pluviam super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus, et delebo omnem substantiam quam feci, a facie terræ, ab homine usque ad pecus. Et fecit Noe omnia quæ præceperat sibi Dominus Deus* (Gen. 7. 1-5). Hucusque procedebat sermo, hic docendi finem faciebamus. Fortassis enim et ipsi meministis quando caritati vestræ causam reddidimus, quare Deus ex mundis septena, ex immundis bina introduci jusserit. Age ergo hodie accedamus ad ea quæ consequenter lecta sunt, et videamus quid nobis divina Scriptura dicat post ingressum Noe in arcam. Nunc enim maxime, si ullo alio tempore, decet ut amplius sit nostrum studium, cum ob jejunii tempus et dulcissima vestra consuetudine magis fruimur, et a voluptate crapulæ liberamur, excitatisque mentibus, dictis diligenter attendere possumus. Dicendum igitur unde hodie lectio cœpta est. 6. *Noe autem erat annorum sexcentorum, inquit, et diluvium aquæ factum est super terram.* Attendite, obsecro, et ne perfunctorie dictum prætercurramus ; habent enim latentes divitiæ breviter hæc verba ; quod si mentem intenderimus, licebit ex isto ipso misericordiæ Domini excellentiam, malitiæque hominum, qui tunc erant, exsuperantiam deprehendere. *Noe autem annorum erat, inquit, sexcentorum.* Non absque causa annorum iusti numerum nos docuit divina Scriptura, neque ut istud ipsum discamus, quot annorum fuerit ille, sed quia prius nos docuit Scriptura dicens, *Noe autem erat annorum quingentorum* (Gen. 5. 31) : et postquam nobis annorum declaravit numerum, tunc narravit immodicam hominum in malum propensionem, et quia incumbit cogitatio hominum diligenter in mala a juventute ; ideoque dixit Deus, *Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, eo quod ipsi sint carnes* (Gen. 6. 3) : prænun-

(a) Habita concio cum duæ tantum Quadragesimæ hebdomadæ superessent.

(b) Savilius suspicatur hic ignem sensibilem in mensa sacra postum subindicari, nempe lucernam alumne ignem.

tundo eis indignationis sua magnitudinem; deinde ut daret eis idoneum tempus, quod sufficeret ad resipiscendum, ut indignationem non experirentur, dicit: *Erunt autem dies eorum anni centum et viginti* (Gen. 6. 3): hoc est, Adhuc procrastinabo etiam post quingentos illos annos, in quibus justus iste suo nomine satis omnes illos admonerat et inducebat, si quidem attendere voluissent, ut et a malitia desisterent, et ad virtutem se transferrent. Verumtamen et nunc polliceor me annos centum viginti (a) toleraturum, ut tempore quod intercedet, quemadmodum par est mutantur, malitiamque fugiant, et virtutem amplexentur. Et non solum contentus fuit centum et viginti annorum promissione, sed iusto praecepit ut arcam construere!, quo et ipse aspectus arcae his sufficientem memoriam suggereret, et nullus ignoraret inferendae poenae magnitudinem. Nam istud ipsum, quod justus ille, et qui in summum virtutis pervenerat fastidium, tanto studio exercebat arcam, satis esse debebat ad inficiendum omnibus, quibus meus erat, angorem et formidinem, et persuadendum ut placarent tam mansuetum et elementum Dominum. Nam si barbari illi (b), Ninivitas dico, quos iterum in medium adducere operae pretium est, ut etiam hac ratione magis demonstraretur et horum ingens malitia, et illorum magna probitas. Etenim Dominus noster in die illo terribili, iudicii, inquam, servos et servos in medium producens, sic condemnationem proferet, quando monstrabuntur hi qui eadem bona sortiti erant, et eorumdem bonorum participes non eandem exercebant virtutem: saepe autem etiam ex inaequalibus comparationes facit, ut maiorem condemnationem ignavis inferat. Quapropter et in Evangelio dicebat: *Viri Ninivitarum exsurgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eam, quia poenitentiam egerunt in praedicatione Jonas: et ecce plus quam Jonas hic* (Matth. 12. 41): quasi diceret: Barbari quorum nulla cura est habita, qui prophetarum doctrinam non audierunt, qui signa non viderant, qui miracula non spectarunt, sed auditis tantum unius hominis in naufragio servati verbis, quae eos, magnam desperationem afferendo, consilii inopes facere poterant, ita ut etiam contemnerent quae dicebantur, non solum non despexerunt prophetae verba, sed et in trium dierum angustia deprehensi, tam diligentem et studiosam fecere poenitentiam, ut et sententiam Domini revocarent. Hi igitur, inquit, condemnabunt generationem hanc, circa quam tanta cura fuit adhibita, quae prophetarum libris enutrita est, quae signa et miracula quotidie spectavit. Deinde ut et istorum magnam incredulitatis eminentiam ostenderet, etiam illorum ineffabilem probitatem subdit: *Quia poenitentiam egerunt ad praedicationem Jonas, et ecce plus quam Jonas hic: Nini-*

vitarum quidem, inquit, viso abjecto homine Jonas, et ejus susceperunt praedicationem, et accuratissimam fecerunt poenitentiam: isti autem videntes magno maiorem quam Jonas erat, ipsumque universi Dominum secum sinuul versantem, tantaque ac talia quotidie miracula operantem, leprosos mundantem, mortuos suscitantem, vitia naturae corrigentem, daemones expellentem, morbos curantem, potestate media peccatorum remissionem praebentem: non illam quam barbari fidem exhibuerunt.

2. *Patientia et benignitas Dei in ipso diluvio; ex praesenti poena peccantibus illata minuitur aeterna.* — Verum ad sermonis nostri seriem redeamus, ut videas quam immodica istorum fuerit improbitas, et quam laboriosa illorum resipiscentia: Ninivites quidem in triduum coarctati, neque sic de salute sua desperarunt, sed ad poenitentiam properantes, peccata abluerunt, misericordiaeque Domini sese dignos exhibuerunt: isti autem, de quibus nunc sermo, tempus centum et viginti annorum ad poenitentiam acceperant, neque aliquid inde lucrificaverunt. Proinde Dominus videns in multam illos excidisse nequitiam, celere ipsi inducit correctionem, aboletque et e medio tollit mali eorum fermenti vitium. Ideo dicit: *Noe autem erat annorum sexcentorum, et diluvium aquarum factum est super terram.* Jam didicimus, quando indignatio et praedictio Domini facta est, Noe fuisse annorum quingentorum: quando autem inductum est diluvium, sexcentorum ita interces erunt anni inter praedicationem et diluvium centum: et in his annis ne tantillum quidem profecerunt, licet tantopere docerentur a Noe arcam fabricante. Sed fortasse quaeretur aliquis: Quare cum dixerit Dominus, *Centum viginti annis erunt dies eorum*; promiseritque se tanto tempore tolerantia usurum, antequam impleantur anni promissi, universale introducit excidium? Etiam hoc ipsius clementiae maximum est argumentum et indicium. Nam quoniam vidit quotidie incurabiliter illos peccare, et non solum nihil ex ineffabili tolerantia sua proficere, sed et incrudescere ulcera, propterea succidit tempus, ut ne majori scilicet poenae se obnoxios facerent. Et quae, dicit aliquis, hac major esset poena? Est plane, est, dilecte, poena et major, et terribilior, et perpetua, nempe quae in futuro saeculo. Quidam enim etiamsi hic poenam subeant, illic tamen non effugiunt, sed leviolem sortientur, ob eam quam hic tulerunt magnitudinem suppliciorum hinc minuentes. Audi Christum dicentem, et miseram vocantem Bethsaida: *Vae tibi, Chorasim, inquit, et tibi, Bethsaida: quia si in Sodomis factae essent virtutes illae quae factae sunt in vobis, olim in sacco et cinere poenitentiam egerissent. Ideo dico vobis quia tolerabilis erit terra Sodomorum et Gomorrhae in die iudicii, quam vobis* (Matth. 11. 21. 22; Luc. 10. 13. 14). Vides, dilecte, quomodo cum dicit, *Tolerabilis eris*, ostendit eos licet tantam hic poenam dederint, et incendium illud novum et rarum tulerint, illic quoque poenam laturos esse, verumtamen leviolem, eo quod prius hic tantam experti sint indignationem? Ne tri-

(a) Vide quae superius diximus col. 190, circa illos centum viginti annos.

(b) Orationem solet Chrysostomus frequenter interpellare, ac nonnumquam tam longas inducit parentheses, ut saepe videatur prioris serie oblitus; sed nescio an uspiam maiorem quam hic parenthesis adhibuerit: paginam enim illa fere integram occupat.

διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, προμηνύων αὐτοῖς τῆς ἀγανακτήσεως αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν· εἶτα ἵνα διὰ αὐτοῖς καιρὸν ἀρκούντα πρὸς τὸ μεταβαλεῖσθαι, καὶ τὴν πείραν διαφυγεῖν τῆς ἀγανακτήσεως, φησὶν· Ἔσονται δὲ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἑτη ἑκατὸν εἴκοσι· ἀντὶ τοῦ, μακροθυμήσω ἐτι μετὰ τὰ πενταχόσια ἑτη. Οὐδὲ γὰρ ἐπαύσατο ὁ δίκαιος· οὗτος ἐν τοῖς πενταχόσις ἔτεσι διὰ τῆς οικείας προσηγορίας πάντας αὐτοὺς ὑπομινύσκων, καὶ ἐνάγων, εἴπερ ἐβούλοντο προσεῖχιν, ὥστε καὶ τῆς κακίας ἀποστῆναι καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν μετατέξασθαι. Ἄλλ' ὁμως, φησὶ, καὶ νῦν ἐτι ἑκατὸν εἴκοσι ἐτῶν ἀριθμὸν ὀπσιγνούμαι μακροθυμήσειν, ἵνα τῷ μεταξὺ χρόνῳ εἰς θεόν χρησάμενοι, καὶ τὴν κακίαν φύγωσι, καὶ τῆς ἀρετῆς ἀντιλάβωμενται. Καὶ οὐ μόνον τῇ ὀπσιγνύσει τῶν ἐτῶν ἑκατὸν εἴκοσι ἡμετέστη, ἀλλὰ καὶ τῷ δικαίῳ προστάτει κιδωτὸν τικτηνέσθαι, ἵνα καὶ αὕτη ἡ βίσις τῆς κιδωτοῦ πάλιν ἀρκούσαν αὐτοῖς· ὑπόμνησιν παράσχῃ, καὶ μηδεὶς ἀγνοήσῃ τῆς μελλούσης τιμωρίας ἐπαγγέσθαι τὸ μέγεθος. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸν δίκαιον ἐκείνον καὶ εἰς τὴν ἀκραν τῆς κορυφῆς φθάσαντα τοσαύτην ποιείσθαι σπουδὴν περὶ τὴν τῆς κιδωτοῦ κατασκευὴν, ἱκανὸν πάντας τοὺς νοῦν ἔχοντας· εἰς ἀγωνίαν καὶ φόβον ἐμβαλεῖν, καὶ πείσαι ἐξουμανίσασθαι τὸν οὕτως ἡμερον καὶ φιλόφρωνον Δεσπότην. Εἰ γὰρ οἱ βάρβαροι ἐκείνοι, οἱ Νινευῖται· λέγω· πάλιν γὰρ αὐτοὺς ἀναγκαῖον εἰς μέσον ἀγαγεῖν, ἵνα ταύτῃ καὶ μᾶλλον δευξῇ καὶ τούτων ἡ ὑπερβάλλουσα κακία, κακείνων ἡ πολλὴ εὐγνωμοσύνη. Καὶ γὰρ ὁ Δεσπότης· ἡμῶν τότε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ φοβερᾷ, τῇ τῆς κρίσεως λέγω, δούλους καὶ δούλους εἰς μέσον ἄγων, οὕτω τὴν κατάκρισιν ἐργάζεται, ὅταν δευχθῶσιν οἱ τῶν αὐτῶν ἀπολαύσαντες· καὶ τῶν αὐτῶν μετασχόντες μὴ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν μεταλθόντες· πολλάκις δὲ καὶ ἡ ἀνίσων ποιῆται τὰς συγκρίσεις, ἵνα πλείονα τὴν κατάκρισιν τοῖς ἐρρήθιμους ἐπαγάγῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἰσγεν· Ἀνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεῆς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν, ὅτι μετενόησα εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωάν, καὶ ἰδοὺ πλείων Ἰωάν ὥδε· μονοῦχι λέγων, ὅτι οἱ βάρβαροι οἱ μηδεμιὰς ἐπιμελείας ἀπολαύσαντες, οἱ μὴ προφητικῶν διδαγμάτων ἀκούσαντες, οἱ σημεῖα μὴ θεασάμενοι, οἱ θαύματα μὴ ἰδόντες, ἀλλ' ἐνὸς ἀνθρώπου ἐκ ναυαγίου διασωθέντος· ῥήματα ἀκούσαντες πολλὴν αὐτοῖς τὴν ἀπόγνωσιν παρασχέιν δυνάμενα, καὶ εἰς ἀμνηχανίαν ἐμβαλεῖν, ὥς καὶ ὑπεριδεῖν τῶν παρ' αὐτοῦ λεγόμενων, οὐ μόνον οὐ κατεφρόνησαν τῶν τοῦ προφήτου ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς τριῶν ἡμερῶν στενοχωρίαν [232] ἀποληφθέντες, οὕτως ἀκριβῆ καὶ συνεταμένην τὴν μετάνοιαν ἐπέδειξαντο, ὥστε τὴν ἀπόφασιν ἀνακαλέσασθαι τοῦ Δεσπότη. Οὗτοι οὖν, φησὶ, κατακρινοῦσι ταύτην τὴν γενεάν, τὴν τοσαύτης ἀπολαύσαντα ἐπιμελείας, τὴν προφητικαῖς ἐντραφεῖσιν βίβλοις, τὴν σημεῖα καὶ τέρατα καθ' ἐκάστην ἡμέραν θεωμένην. Εἶτα ἵνα καὶ τούτων τῆς ἀπιστίας δεῖξῃ τὴν ὑπερβολὴν, κακείνων τὴν ἄφατον εὐγνωμοσύνην, ἐπήγαγεν, Ὅτι μετενόησα εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωάν, καὶ ἰδοὺ πλείων Ἰωάν ὥδε· ἐκείνοι μὲν, φησὶν, εὐτελῇ ἀνθρώπων θεασάμενοι τὴν Ἰωάν, καὶ εἰδέντες τὸ παρ' αὐτοῦ κήρυγμα, καὶ ἀκριβεστάτην ἐπέδειξαντο τὴν μετάνοιαν· οὗτοι δὲ οἱ πολλὰ

PATROL. GR. LIII.

πλείων τοῦ Ἰωάν, καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν ὁρῶντας σὺν αὐτοῖς συναναστρεφόμενον, καὶ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα θαυμάσια ἐφ' ἐκάστης ἐργαζόμενον, λεπρούς καθαίροντα, νεκρούς ἐγείροντα, τὰ πηρώματα τῆς φύσεως διορθούμενον, δαίμονας ἐλαύνοντα, νόσους ἰώμενον, μετ' ἐξουσίας πολλῆς ἀμαρτημάτων ἄρεσιν χαρίζόμενον, οὐδὲ τὴν αὐτὴν τοῖς βάρβαροις πίστιν ἐπέδειξαντο.

β'. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐπανέλθωμεν τοῦ λόγου, ἵνα εἰδῇς καὶ τούτων τῆς ἀγνωμοσύνης τὴν ἐπίτασιν, καὶ ἐκείνων τῆς εὐγνωμοσύνης τὸ ἐπίπονον· καὶ ὅτι κακείνοι μὲν ἐν τρισὶν ἡμέραις στενοχωρηθέντες, οὐδὲ οὕτως ἀπηγόρευσαν αὐτῶν τὴν σωτηρίαν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν μετάνοιαν σπαιύσαντες καὶ τὰ ἡμαρτημένα ἀπενίψαντο, καὶ τῆς φιλάνθρωπίας τοῦ Δεσπότη ἀξίους αὐτοὺς κατέστρεψαν· οὗτοι δὲ αὐτοὶ ἑκατὸν εἴκοσι ἐτῶν προθεσμίαν λαβόντες πρὸς μετάνοιαν, οὐδὲ οὕτως ἀπάναντό τι πλεόν. Διὸ καὶ ὁ Δεσπότης ὁρῶν αὐτῶν τῆς κακίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἐπειδὴ εἶδεν εἰς πολλὴν κακίαν ἐξοικειωτάς, ταχέως αὐτοῖς ἐπάγει τὴν διόρθωσιν, τῆς κακῆς αὐτῶν ζυμῆς τὴν πονηρίαν ἀφανίσας, καὶ ἐκποδὸν ποιήσας. Διὰ τοῦτο φησὶ· Νῦν δὲ ἔφ' ἐτῶν δεκαοσίων, καὶ ὁ κατακλυσμὸς τοῦ ὕδατος ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς. Τίως ἐμάθομεν ὅτι ἦν ἡ μὲν ἡ ἀγανάκτησις· γέγονε τοῦ Δεσπότη, καὶ ἡ πρόβρησις, πενταχοσίων ἦν ἐτῶν. Ὅτε δὲ ἐπὶ τῇ ὁ κατακλυσμὸς, δεκαοσίων, ὥς ἑκατὸν ἑτη ἐν τῷ μέσῳ γενέσθαι, καὶ μηδὲ ἐν τοῖς ἑκατὸν ἔτεσι κερδαίνει αὐτοὺς τι πλεόν, τοσούτης ἀπολαύοντας διδασκαλίας ἐκ τῆς κατασκευαζομένης ὑπὸ τοῦ Νῦν κιδωτοῦ. Ἄλλ' ἴσως ἀντιμαθεῖν ἐπιζητήσῃς, τίνας ἐνέκεν εἰπῶν, Ἐκαστὸν εἰς ἑτη ἔσονται αἱ ἡμέραι αὐτῶν, καὶ ἐπαγγεῖλμενος τοσαῦτα μακροθυμήσειν, πρὸ τῆς τούτων συμπληρώσεως τὴν πανωλεθρίαν ἐπήγαγε. Καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ φιλάνθρωπίας μέγιστον ἀν εἰη δειγμα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀνίστα ἀμαρτανόντας, καὶ οὐ μόνον οὐδὲν κερδαίνοντας ἐκ τῆς ἀφάτου μακροθυμίας, ἀλλὰ καὶ ἐπιτείνοντας τὰ ἔλκη, διὰ τοῦτο συνέτεμε τὸν χρόνον, ὥστε μὴ μελίζονι τιμωρίᾳ ὑπευθύνους αὐτοῦ· καταστῆναι. Καὶ ποῖα, φησὶ, μελίζων ἦν ταύτης τιμωρία; Ἔστιν, ἀγαπητὲ, καὶ μελίζων, καὶ φοβερωτέρα, καὶ διαρκής, ἡ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Ὅτι γὰρ ἔχον ἐνταῦθα δίκην τινὲς ὑποσχῶσιν, οὐδὲ τὴν [233] ἐκεῖ τιμωρίαν διαφεύξονται, ἀλλὰ κουφοτέραν ὑποστήσονται διὰ τῶν ἐνταῦθα συμβόντων, τὸ μέγεθος τῶν ἐκεῖ κολαστηρίων ὑποτεμνόμενοι, ἄκουε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος καὶ ταλανίζοντος τὴν Βηθσαῖδ· Οὐαὶ σοι, Χωραεῖμ, φησὶν, οὐαὶ σοι, Βηθσαῖδ, ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγένοντο αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πόλλαι ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ μετενόησαν. Διὸ λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται γῇ Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ ὑμῖν. Ὅφρ, ἀγαπητὲ, πῶς τῷ εἰπεῖν, Ἀνεκτότερον, εἰδείξεν· ὅτι καὶ οἱ τοσαύτην ἐνταῦθα δίκην δόντες, καὶ τὸν ἐμπερισμὸν ἐκείνον τὸν καινὸν καὶ ξένον ὑπομείναντες, κακεῖ τινα τιμωρίαν ὑποστήσονται, κουφοτέραν δὲ ὁμως διὰ τὸ προλαβόντας ἐνταῦθα τοσαύτης πειρασθῆναι τῆς ἀγανακτήσεως; Ἰν' οὖν μὴ καὶ οὗτοι ἐπιτείνοντες τὰ

ἀμαρτήματα μείζονοι, τιμωρίας ἑαυτοῦς ὑπευθύνους καταστήσωσιν, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Δεσπότης ὁρῶν αὐτῶν τὸ ἀμετανόητον, ὃν ὑπέσχετο μακροθυμήσειν, χρόνον συνέτεμεν. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τῶν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνυμένων διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ ἀγαθότητα ἀνακαλεῖται τὰς παρ' αὐτοῦ ἀποφάσεις, καὶ μεταβαλλομένους προσίεται, καὶ τῆς ἐπικειμένης ἀπαλλάττει τιμωρίας· οὕτω πάλιν ἐπειδὴν ἐπαγγέλλεται ἡ ἀγαθὰ τινα παρέξειν, ἡ προθεσμίαν μετανοίας, ἴδῃ δὲ ἀναξίους γεγονότας, καὶ τότε πάλιν ἀνακαλεῖται αὐτοὺς τὰς ὑποσχέσεις. Διὰ τοῦτο καὶ διὰ τοῦ προφήτου Εἰεγ· *Πέρως λαλήσω ἐπὶ ἔθνη, καὶ ἐπὶ βασιλείας, τοῦ ἀπολλύειν καὶ κατασκάπτειν· καὶ ἐὰν μετανοήσωσι, μετανοήσω κατὰ ἔφ' οἷς ἐλάλησα ποιῆσαι αὐτοῖς· καὶ πάλιν, Πέρως λαλήσω ἐπὶ ἔθνη καὶ ἐπὶ βασιλείας, τοῦ ἀνοικοδομεῖν· καὶ ἐὰν ἀμάρτωσι, μετανοήσω κατὰ ἔφ' οἷς ἐλάλησα ποιῆσαι αὐτοῖς.* Εἶδες πῶς παρ' ἡρῶν τὰς ἀφορμὰς λαμβάνει καὶ τῆς φιλανθρωπίας ἦν περὶ ἡμῶς ἐπιδείκνυται, καὶ τῆς ἀγανακτικῆς; Διὰ τοι τοῦτο καὶ νῦν ἐπειδὴ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσαντο τῇ τοῦ χρόνου παρατάσει, συντέμνει τὸν καιρὸν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος Εἰεγς πρὸς τοὺς ἀναλήτως διακειμένους, καὶ τὴν διὰ τῆς μετανοίας δεδομένην ἡμῖν σωτηρίαν οὐ προσιεμένους· *Ἦ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταργονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἄγει· Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ·* Εἶδες πῶς καὶ ὁ θαυμαστὸς οὗτος τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος σαφῶς ἡμῶς ἐδίδαξεν, ὅτι οἱ τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ πρὸς μετάνοιαν ἡμῖν παρασχέσει μὴ χρώμενοι εἰς δέον, μείζονι δίκῃ καὶ τιμωρίᾳ ἑαυτοῦς ὑπευθύνους καθιστῶσι; Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς μονονοῦχ' ἀπολογούμενος, καὶ δεικνύς τὴν αἰτίαν, δι' ἣν πρὸ τῆς τῶν καιρῶν συμπληρώσεως ἐπήγαγε τὸν κατακλισμὸν, ἐπιστημαίνεται ἡμῖν τῶν ἐτῶν τοῦ δικαίου τὸν ἀριθμὸν, καὶ φησὶ· *Νῶς δὲ ἦν ἐτῶν ἑξακοσίω.* Οἱ γὰρ ἐν τοῖς ἑκατὸν ἑτασι μεταβάλλεται μὴ βουληθέντες, τί πλεονὰς ἐκέρθαν ἀπὸ τῶν εἰκοσι ἐτῶν, ἡ τὸ πλεονα τὴν προσθήκην ἐργάσασθαι α; Δεικνύς γὰρ αὐτοῦ τῆς ἀφάτου [234] φιλανθρωπίας καὶ ἀγαθότητος τὴν ὑπερβολὴν, καὶ πρὸς ἑπτὰ ἡμερῶν μηνῶσαι αὐτοῖς τὴν ἐπαγωγὴν τοῦ κατακλισμοῦ οὐ παρητήσατο, ἵνα καὶ τῇ στενοχωρίᾳ τοῦ καιροῦ συσταλέντες τινὰ μεταβολὴν ἐπιδείξωνται.

γ'. Καὶ ὅρα φιλανθρωπίαν Δεσπότης, πῶς διαφόρως καθάπερ ἱατρὸς ἄριστος μεθώδευσεν αὐτῶν τὴν νόσον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνίατα ἦν αὐτῶν τὰ τραύματα, τοσοῦτον μῆκος αὐτοῖς προθεσμίας παρέσχετο, βουλούμενος καὶ διὰ τοῦ πλήθους τοῦ χρόνου εἰς αἴσθησιν αὐτοὺς ἐλθόντας ἀνακαλίσσασθαι αὐτοῦ τῆς ἀγανακτικῆς τὴν ἀπόφασιν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ ἀεὶ, ἐπειδὴ κηδεταί τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, προλέγειν ἅς μέλλει ἐπάγειν τιμωρίας, διὰ τοῦτο μόνον, ἵνα μὴ ἐπαγάγῃ· ὡς εἰ γε ἐπαγαγεῖν ἐβούλετο, οὐκ ἂν εἶπεν· ἀλλ' ἐπίτρεδες προλέγει, ἵνα ἡμεῖς μαθόντες, καὶ τῷ φόβῳ συφρονισθέντες μεταβάλλωμεν αὐτοῦ τὴν ἀγανάκτησιν, καὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ ἀκύρους καταστήσωμεν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως αὐτὴν εὐφραίνει ὡς ἡ ἐπιστροφή ἡ ἡμετέρα, καὶ ἡ ἀπὸ τῆς κακίας ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἐπάνοδος. Σκόπει οὖν πῶς καὶ τοῦτων τὴν νόσον ἐμεθέδευσε, πρότερον μὲν τῷ τοσοῦτον δοῦναι χρόνον προθεσμίας πρὸς μετάνοιαν, ὅπειτα ἐπειδὴ εἴ-

* Morel. ἰσχυρίζεται.

δεν ἀναισθητῶς διακειμένους, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ πλήθους τοῦ χρόνου καρδαίνοντας, καὶ πρὸς αὐταῖς ταῖς θύραις, ὡς εἶπεν, τοῦ κατακλισμοῦ, προλέγει οὐ πρὸ τριῶν ἡμερῶν, καθάπερ ἐπὶ τῶν Νινευιτῶν, ἀλλὰ πρὸς ἑπτὰ. Καὶ γὰρ θαρρῶν ἂν εἴποιμι διὰ τὸ εἰδέναι τοῦ Δεσπότης τοῦ ἡμετέρου τῆς φιλανθρωπίας τὴν ὑπερβολὴν, ὅτι καὶ ἐν ταῖς ἑπτὰ ἡμέραις, εἰ ἐβουλήθησαν ἀκριθὴ τὴν μετάνοιαν ἐπιδείξασθαι, διέφυγον ἂν τοῦ κατακλισμοῦ τὴν πείραν. Ἐπεὶ οὖν οὕτε ἡ παράτασις τοῦ τοσοῦτου χρόνου, οὕτε ἡ στενοχωρία τοῦ καιροῦ καθικέσθαι αὐτῶν τῆς κακίας ἡδυνήθη, ἐπήγαγε κατακλισμὸν ἐν τῷ ἑξακοσιετῷ ἔτει τοῦ Νῶε. Νῶς δὲ, φησὶ, ἦν ἐτῶν ἑξακοσίω, καὶ ὁ κατακλισμὸς τοῦ ὕδατος ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶδτε, ἀγαπητοί, πόσης ἡμῖν ὠφελείας ὑπόθεσις γέγονε τὸ γνῶναι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν τοῦ δικαίου, καὶ ὅσον ἐτῶν ἦν, ἥνικα ὁ κατακλισμὸς ἐπῆλθε; Φέρε δὴ καὶ τοὺς ἀκολουθῶντες εἰρημνέους ἐπεξέλθωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤρξατο ὁ κατακλισμὸς, φησὶν, *Εἰσηλθε δὲ Νῶς, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς τὴν κιβωτὸν, διὰ τὸ ὕδωρ τοῦ κατακλισμοῦ. Καὶ ἀπὸ τῶν κτεινῶν τῶν καθαρῶν, καὶ ἀπὸ τῶν κτεινῶν τῶν μὴ καθαρῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ἑρπετῶν δύο δύο. Ἀπὸ πάντων εἰσηλθε πρὸς Νῶς εἰς τὴν κιβωτὸν ἄρσεν καὶ θῆλυ, καθ' ὃν ἂν ἐκτελεῖται Κύριος ἐν τῷ Νῶε.* Οὐχ ἀπλῶς προσέθηκε τὸ, *Καθ' ὃν ἂν ἐκτελεῖται Κύριος ἐν τῷ Νῶε,* ἀλλ' ἵνα πάλιν αὐξήσῃ τὸ δικαίον τὸν ἐπαινον, καὶ ὅτι πάντα οὕτως ἐπλήρωσε, καθάπερ διετάξατο ὁ Δεσπότης, καὶ οὐδὲν παρέλιπε τῶν παρ' αὐτοῦ εἰρημνέων αὐτῷ. Καὶ ἐγένετο μετὰ τὰς ἑπτὰ ἡμέρας, καθάπερ ὑπέσχετο, φησὶν, ὁ Δεσπότης, καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ κατακλισμοῦ ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν τῷ ἑξακοσιετῷ ἔτει ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Νῶε, τοῦ δευτέρου μηνός, ἑβδόμη καὶ εἰκάδι τοῦ μηνός. Ὅρα τῆς Γραφῆς τὴν ἀκρίβειαν, πῶς οὐ μόνον τὸν ἐνιαυτὸν ἡμῶς ἐδίδαξε, καθ' ὃν ὁ κατακλισμὸς γέγονεν, [235] ἀλλὰ καὶ τὸν μῆνα κατὰ ὃν ἐπλήρωσε καὶ τὴν ἡμέραν. Εἶτα ἵνα τῇ διηγήσει τοῖς μετὰ ταῦτα σωφρονεστέροις ἐργάσθαι, καὶ τὸν φόβον αὐξήσῃ τῶν γεγενημένων, φησὶν· *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἐρράγησαν πᾶσαι αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου, καὶ αἱ καταρράξεις τοῦ οὐρανοῦ ἠνεώχθησαν, καὶ ἐγένετο ὁ ὕετος ἐπὶ τῆς γῆς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας.* Ὅρα πόση κέρχεται καὶ νῦν ἡ ἀγία Γραφή τῇ συγκαταβάσει, καὶ πρὸς τὴν συνθήκειαν τὴν ἀνθρωπίνην πάντα διαλέγεται. Οὐκ ἐπειδὴ καταρράχαι εἰσὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν συντροφῶν, ἡμῖν ὀνομάτων θανάτων διαλέγεται, μονονοῦχ' λέγουσιν, ὅτι προσέταξε μόνον ὁ Δεσπότης, καὶ εὐθέως ἡ τῶν ὕδατων φύσις ὑπήκουσε τῷ ἐπιτάγματι τοῦ δημιουργοῦ, καὶ πάντοθεν συρρέουσα ὅλα πάντα τὸν κόσμον ἐπέκλυσε. Καὶ τὸ ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις καὶ νυκτὶν ἐπαγαγεῖν τὸν κατακλισμὸν, καὶ τοῦτο πάλιν μέγιστον εἶδος τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας. Ἐβούλετο γὰρ διὰ πολλὴν ἀγαθότητα καὶ ἐνίοις ἐξ αὐτῶν σωφρονισθέντας διαφυγεῖν τὴν παντελὴ ἀπώλειαν, ὀρῶντας ἐν ὀφθαλμοῖς καὶ τῶν ὁμογενῶν τὴν ἀπώλειαν, καὶ τὴν μέλλουσαν αὐτοῖς καταλήψεσθαι πανωλερίαν. Εἰκὸς γὰρ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ φανερόν τι μέρος ἐπικλυσθῆναι, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ προσθήκην τινὰ γενέσθαι· ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ τρίτῃ, καὶ ἑφεξῆς. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας παρέτεινε καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, ἵνα πᾶσαν αὐτῶν ἀπολογίαν πρόφασιν περικύψῃ. Εἰ γὰρ ἐβούλετο καὶ προσέταξεν, ἡδύνατο καὶ ἐν μίᾳ ἡμέρᾳ τὰ πάντα ἐπικλῦσαι, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος καὶ τῇ τοσαύτῃ παρατάσει τῶν ἡμερῶν ἐχρήσατο. Εἶτα φησιν, *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ εἰσηλθε Νῶς εἰς τὴν κιβωτὸν, καὶ Σὴμ, καὶ Χάμ, καὶ Ἰάφεθ, καὶ ἡ γυνὴ*

b Savil. et alii συρρέουσα.

tur et ii peccata coacervantes, majoribus se pœnis obnoxios redderent, Dominus bonus et benignus duritiam illorum pœnitere nesciam videns, tempus quo se patientem futurum promisit, imminuit. Nam sicut eorum causa qui admonitionibus suis prompte parent, ob bonitatem sibi peculiarem sententias suas revocat, et ad se conversos admittit, atque ab imminente supplicio liberat: ita quoque cum pronuntiit vel bona aliqua se præbiturum, vel pœnitentiæ tempus, videt autem illos indignos, etiam tunc quoque suas promissiones revocat. Quæ circa et per prophetam dicebat: *Ad summam loquar super gentes, et super regna, ut perdam et evertam: et si pœnitentiam egerint, agam et ego pœnitentiam super iis quæ loquutus sum ut facerem eis* (Jer. 18. 7. 8): et iterum: *Ad summam loquar super gentes et super regna, ut reedificem: et si peccaverint, pœnitentiam et ego agam super iis quæ loquutus sum ut facerem eis* (Ibid. v. 9. 10). Vidisti quomodo a nobis occasiones accipit tam misericordiæ, quam erga nos declarat, quam indignationis? Idcirco etiam nunc tempus resecat, cujus illi longitudine abutebantur. Beatus quoque Paulus ad stupidos illos, qui salutem per pœnitentiam nobis datam non admittunt, dicebat: *An divitias bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad pœnitentiam te provocat? Secundum autem duritiam tuam, et impenitens cor, thesaurizas tibi melipsi iram in die iræ et revelationis justi judicii Dei* (Rom. 2. 4. 5)? Vidisti quomodo et eximius ille doctor orbis clare nos docuit, eos qui patientia Dei ad pœnitentiam nobis concessa abutuntur, majori pœnæ et supplicio semetipsos obnoxios reddere? Et hac de causa etiam nunc benignus Deus, quasi sese purgans, rationemque reddens, quare antequam promissum tempus impleretur, diluvium induxerit, annorum justi numerum declarat, et dicit: *Noe autem erat annorum sexcentorum*. Nam qui in centum annis converti noluerint, quid amplius proficerent ex annis viginti, quam quod plura adjicerent peccata? Enim vero monstrans ineffabilem suam misericordiam et excellentem bonitatem, non recusavit etiam ante septem dies prædicere eis diluvium mox inducendum, ut vel angustia temporis correpti conversionem aliquam ostenderent.

5. *Deus prædicit pœnas, ne inferat.* — Et vide clementiam Domini, quomodo quasi bonus aliquis medicus, variis viis morbum eorum curare tentat. Nam quoniam incurabilia eorum erant vulnera, tam proximum eis tempus præscripsit, volens, etiam si in tanto tempore resipiscerent, revocare indignationis suæ sententiam. Semper enim mos ejus est, quoniam nostræ salutis curam agit, prædicere quas pœnas sit illaturus, ob hanc tantum causam, ne inferat; quas si inferre vellet, nentiquam diceret: sed studiose prædicit, ut cum nos didicerimus, timore emendatiores facti, avertamus ipsius indignationem, et sententias irritas faciamus. Nihil enim est, quod ita illum exilaret, ut conversio nostra, et a peccato ad virtutem regressus. Animadvertite igitur quomodo et istorum ægritudinem

industria quadam curare nititur: primo tantum temporis ad pœnitentiam dedit; dein ubi vidit eos quasi insensati essent, ita se gerere, nihilque proficere temporis longitudine, jam cum propemodum in foribus ipsis esset diluvium, iterum prænuntiavit, non ante tres dies, sicut Ninivitis, sed ante septem. Et fidei propter dixerim, magnitudinem clementiæ Domini non tri sciens, si vel in septem diebus veram pœnitentiam agere voluissent, effugissent utique diluvii periculum. Itaque quoniam neque productio tanti temporis, neque coarctatio a malis eos abducere potuit, induxit diluvium in sexcentesimo anno Noe. 6. *Noe autem, inquit, sexcentorum annorum erat, et diluvium aquæ factum est super terram*. Vidistis, dilecti, quantæ nobis utilitatis materia facta sit, cognoscere numerum annorum justi, et quot annorum erat, quando diluvium venit? Age progrediamur ad ea quæ consequenter dicuntur. Nam ut cepit diluvium, inquit, 7. *Ingressus est autem Noe, et filii ejus, et uxor illius, et uxores filiorum illius in arcam; propter aquam diluvii*. 8. *Et ex volatilibus mundis et ex volatilibus immundis, et ex jumentis, et ex reptilibus bina*. 9. *Ex omnibus intraverunt ad Noe, in arcam, masculus et femina, sicut præceperat Dominus Noe*. Non absque causa addidit, *Sicut præceperat Dominus Noe*: sed ut iterum augeret laudem justi, quod omnia impleverit, sicut præceperat Dominus, et quod nihil ex dictis prætermiserit. 10. *Et factum est post dies septem, sicut promiserat, inquit, Dominus, et aqua diluvii facta est super terram*, 11. *in sexcentesimo anno in vita Noe, mense secundo, vicesimo et septimo mensis*. Vide Scripturæ diligentiam, quomodo non solum nos docuit quo anno factum sit diluvium, sed et quo mense et die. Deinde ut ex narratione emendatiores reddat posteros, terroremque rei gestæ augeat, dicit: *In die illo rupti sunt omnes fontes abyssi, et cataractæ cæli apertæ sunt*, 12. *et facta est pluvia super terram quadraginta diebus et quadraginta noctibus*. Vide quanta dicendi attemperazione nunc etiam utitur sacra Scriptura: omnia enim secundum humanam consuetudinem loquitur. Non quod cataractæ sint in cælo, sed omnia per familiaria nobis verba loquitur, quasi diceret: *Præcepit tantum Dominus, et statim aquarum natura mandato Conditoris obedivit, et ut confluxit, totum orbem inundavit*. Jam quod quadraginta diebus et quadraginta noctibus inductum est diluvium, et istud ipsum bonitatis maximum specimen est. Volebat enim propter magnam misericordiam, saltem aliquos ex eis castigatos generalem hanc interfectionem effugere, cum ante oculos viderent et congenere suos perire, et imminere sibi communem interitum. Verisimile enim est primo die bonam aliquam partem diluvio periisse, et secundo die accrevisse aliquid diluvii: et similiter die tertio, et reliquis. Atque ideo in quadraginta dies et quadraginta noctes produxit, ut omnem defensionis obtentum adimeret. Nam si voluisset atque impetasset, potuisset omnia in uno momento inundare: sed pro sua clementia tanta dierum diuturnitate usus est. Deinde dicit: 13. *In die illa intravit Noe in ar-*

eam, et Sem, et Cham, et Japheth, et uxor Noe, et tres sorores filiorum illius, 14. et omnes bestias secundum genus, 16. sicut praeceperat Dominus Deus Noe. Quando, inquit, cepit diluvium secundum praeceptum Domini, intravit Noe in arcam cum filiis et uxore sua, et uxoribus filiorum suorum, et omnes bestiae secundum genus. Et clausit, inquit, Dominus Deus de foris ejus arcam.

4. Animadvertite etiam hic verbi ad nostram infirmitatem accommodationem. Clausit Deus forissecus illius arcam, ut doceat se in magna securitate posuisse justum. Ideo ait, *Clausit*, et addit, *De foris*, ita ut non posset videre justus generalem omnium interitum, unde majori dolores ipse conficeretur. Nam si secum animo reputasset atrocissimam illam tempestatem, descripsissetque in mente humani generis perditionem, communem brutorum omnium interitum et hominum et jumentorum, et ipsius terrae, ut ita dicam, abolitionem, monstria correptus, et valde turbatus fuisset. Quamquam enim erant improbi, qui peribant, attamen honorum virorum animae magnae commiseratione affici solent, si quando vident puniri homines; et invenies omnes prophetas et justos plurimum pro illis Deo supplicare, sicut patriarcha pro Sodomitis faciebat (*Gen. 18. 25*), sicut etiam propheta continuo facere solebant. Etiam unus quidem dicebat: *Hec mihi, Domine, delictis in reliquis Israel* (*Ezech. 9. 8*)? alius autem ait: *Facies homines sicut pisces maris, non habentes ducem* (*Abac. 1. 14*)? Igitur quia alioquin justus confundebatur mente, et turbabatur, ne ex visu et spectaculo majori tristitia afficeretur, in arca illum quasi in carcere includit, ut ne oculis prospicientem metus invaderet. Verisimile enim est, si vidisset inundationem tot aquarum, anxium fore, ne et ipse aquis periret. Ejus igitur curam gerens benignus Deus, non permisit ipsam vel aquarum spectare savitiam, vel videre hominum excidium, et communem orbis internecionem. Ego autem quando reputo mecum justū hujus vitam in arca, obstupesco et aior, iterumque Dei clementiae totum adscribo. Nam ubi illa confirmasset illius mentem, et difficultates solasset, quomodo, die, ora, ferro potuisset, ibi inclusus quasi in custodia quadam et in tetro carcere? quomodo, quæso, potuisset adversus tantos fluctuum impetus obistere? Homines enim qui in navi sunt, et velo utuntur, et gubernatorem ad clavum sedentem vident, et sui arte ventorum vi obstantem, si quando fluctuum vident insaniam, enecantur metu, et de salute sua propemodum desperant: quid igitur dixerit aliquis de justo hoc? Nam quasi in carcere, ut dixi, sedens, hinc et inde circumferabatur, neque caelum videre, neque aliquo oculos vertere valens, sed intus tenebatur, nihilque prorsus videre poterat, quod consolationem afferret. Et ii quidem qui in mari navigant, etiam in altum exsurgant fluctus, possunt subinde in caelum suspicere, et cacumina montium videre, et civitates magnas spectare, sicque aliquantam consolationem capere;

¹ Unus, undarum; alius, fluctuum.

quod si gravior et intolerabilior fuerit tempestas, post decem vel paulo plures dies, et post multas illas tempestates et pericula, in terram ejecti, et penitulum reflecti, omnium illarum molestiarum obliviscuntur. Hic aequum nihil tale, sed anno toto novum et stupendum illum carcerem inhabitabat, neque aerem respirare valens. Quomodo enim potuisset, cum undique arca clausa esset? Quomodo, quæso, restitit? quomodo duravit? Nam si ferrea et adamantina illis fuissent corpora, quomodo potuissent, qui neque aere fruebantur neque vento, qui non minus quam aer ad refocillanda corpora nostra factus est, neque oculos pascere poterant, aut cæli, aut terræ floribus pictæ spectaculo? Quomodo non excruciatu oculi eorum, qui tamdiu ibi egerunt? Et si humanis rationibus hæc deprehendere velimus, et illud cogitandum, unde fluvialis et potabilis aquæ copiam habebant in arca viventes. Et ut hæc præteream, quomodo potuit justus ille cum filiis et uxoribus conversationem cum feris et aliis animalibus: ferro? quomodo tulli fustorum? quomodo tulli cohabitationem? Et cur ista dico? Quomodo bruta ipsa potuerunt durare, et non perire in tanta temporis longitudine, quæ neque aerem attrahere valebant, neque moveri, sed in uno loco coarcebantur? Sctis enim, et probe scitis talem esse nostram brutorumque naturam, ut etiam aere frueretur, aliisque omnibus, continuo autem in uno loco sinus inclui, nihil prohibent quominus pereamus. Unde igitur potuit justus cum omnibus qui in arca erant, tanto durare tempore? Non aliunde quam ex supernæ gratiæ, cui omnia sunt possibilia. Annon arcam hinc et inde moveri, et non submergi a tanta aquarum vi, cum nullus esset gubernator, supernæ erat opis? Non enim dicere potes fuisse arcam ad modum navis, ut arte quadam illius iter dirigi potuerit. Arca erat undique munita: et propter præceptum Conditoris, non solum eam ledere non potuit aquarum impetus, sed et sublimior illis facta inhabitantes admodum securos reddidit.

Creatoris potentia incomprehensibilis.—Quando Deus operatur aliquid, dilecte, noli humana ratiocinatione ejus opera exquirere: transcendunt enim mentem nostram, et nunquam potest humana cogitatio attingere et comprehendere eorum, quæ a Deo condita sunt, rationem.

5. Proinde par est, nos audientes quod Deus imperaverit, obedire et credere iis quæ ab illo dicuntur. Nam cum Conditor sit naturæ, omnia transmutat et transformat prout sibi videatur. Et clausit Dominus Deus de foris illius arcam. Magna hujus justī virtus fuit, et fidei excellentia. Illa ipsa enim, ut arca constaretur, efficitur, ut talem habitationem æquo animo torrent coarotationemque, et vitam cum feris reliquisque brutis animalibus sustinerent. Hinc est quod beatus Paulus ejus mentione facta prædicans illum, clamabat dicens: *Fide oraculo admonitus Noe de iis quæ nondum videbantur, metuens aptavit arcam ad salutem domus suæ; per quam condemnavit mundum, et ejus quæ secundum fidem est justitiæ factus est heres*

τοῦ Νῶε, καὶ αἱ τρεῖς γυναῖκες τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ θηρία κατὰ γένος, καθάπερ ἐνταίλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Νῶε. Ὅτε, φησὶν, ἀρχὴν ἔλαβε τὰ τοῦ κατακλυσμοῦ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, ἐτίθηθε Νῶε εἰς τὴν κιβωτὸν μετὰ τῶν υἱῶν καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ τῶν γυναικῶν τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ θηρία κατὰ γένος. Καὶ ἔκλεισε, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς ἔξωθεν αὐτοῦ τὴν κιβωτόν.

Ὁ Ἰσάκται καὶ ἐνταῦθα λέγει συγκατάθεσιν. Ἐκλείσας ὁ Θεὸς ἔξωθεν αὐτοῦ τὴν κιβωτόν, ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς ὅτι ἐν ἀσφαλεῖ πολλῇ κατέστησε τὸν δίκαιον. Τὸ δὲ, Ἐκλείσει, διὰ τοῦτο προσέθηκε, καὶ ἔξωθεν, ὥστε μὴ ἐξέλθαι τῷ δικαίῳ ὁρᾶν τὴν πανωλεθρίαν γινομένην, καὶ πλείονα καὶ αὐτὸν τὴν συντριβὴν ὑπομένειν. Εἰ γὰρ καὶ ἀναλογιζόμενος ἐν διανοίᾳ τὸ χαλεπὸν ἐκεῖνο κλυδώνιον, καὶ ὑπογράφων τῷ λογισμῷ τὴν ἀπώλειαν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, τῶν ἀλόγων ἀπάντων τὴν κοινὴν τελευτήν, καὶ ἀνθρώπων, καὶ κτηνῶν, καὶ αὐτῆς τῆς γῆς, ὡς εἰπεῖν, τὸν ἀφανισμόν, συνεχεῖτο καὶ διαταράττετο. Εἰ γὰρ καὶ πονηροὶ ἦσαν οἱ ἀπολλύμενοι, ἀλλ' αἱ τῶν δικαίων ψυχὰι πολλὰν εὐλάβειαν τὴν συμπάθειαν ἐπιδείκνυσθαι, ἐπειδὴν ἴδωσι τιμωρομένους τοὺς ἀνθρώπους· καὶ εὐρήσεις ἕκαστον τῶν δικαίων καὶ τῶν προφητῶν πολλὴν ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἐκτερίαν τιθεμένων, [236] καθάπερ ὁ πατριάρχης πεποίηκεν ἐπὶ τῶν Σοδόμων, καθάπερ οἱ προφῆται πάντες ποιῶντες διατέλεσαν. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἔλεγεν· Οἱ μοι, Κύριε, ἐξαλείψεις σὺ τὸ κατὰλοιπον τοῦ Ἰσραὴλ; ἕτερος δὲ φησὶ· Ποιήσεις τοὺς ἀνθρώπους ὡς τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης οὐκ ἔχοντες ἠγούμενον; Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτοῦ τούτου ὁ δίκαιος οὕτως διαταράττετο τὸν λογισμόν, καὶ συνεχεῖτο τὴν διάνοιαν, ἵνα μὴ καὶ ἡ βίβς καὶ ἡ θέα εἰς πλείονα αὐτὸν ἐμβόλῃ συντριβὴν, καθάπερ ἐν δεσμοτηρίῳ κατακλείει αὐτὸν ἐν τῇ κιβωτῷ, ὥστε μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρᾶν τὰ γινόμενα, μηδὲ εἰς δεξιὰν κατὰσθῆναι. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτὸν ὁρῶντα τῶν ὑδάτων τὴν πλημμύραν ἀγωνιάσαι μὴ καὶ αὐτὸς ὑποδρόχιος γένηται. Κηδόμενος τὸν τὸν αὐτοῦ ὁ φιλόανθρωπος Ζεὺς, οὐ συγχωρεῖ οὐδὲ θεάσασθαι τῶν ὑδάτων τὴν φορὰν, οὔτε ἰδεῖν τὴν γινομένην ἀπώλειαν, καὶ τὴν τῆς οἴκουμένης πανωλεθρίαν. Ἐγὼ δὲ ὅταν λογίζωμαι τὴν ἐν τῇ κιβωτῷ τοῦ δικαίου τούτου διαγωγὴν, ἐκπλήττομαι καὶ θαυμάζω, καὶ πάλιν τῇ τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπῃ τὸ πᾶν λογίζομαι. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνη ἦν ἡ νεορροία αὐτοῦ τὸν λογισμόν, καὶ τὰ δύσκολα εὐκολα ἐργαζομένη, πῶς ἂν, εἰπέ μοι, ἐνεγκαὶν ἡδυνήθη καθάπερ ἐν εἰρκῇ τινι καὶ δεσμοτηρίῳ χαλεπῷ οὕτως αὐτόθι ἐγκεκλεισμένος; πῶς δὲ ἴσχυεν, εἰπέ μοι, ἀντιστεῖν πρὸς τὸν τοσοῦτον πάταγον τῶν κυμάτων; Εἰ γὰρ ἐν πλοίῳ τυγχάνοντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἱστῶν κεκρημένοι, καὶ τὸν κυβερνήτην ὁρῶντες ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενον, καὶ τῇ οἰκείᾳ τέχνῃ πρὸς τὴν τῶν ἀνέμων ῥύμην ἱστάμενον, ἐπειδὴν ἴδωσι κυμάτων σφοδρότητα, ἀποθνήσκουσι τῷ δέει, καὶ περὶ αὐτῆς, ὡς εἰπεῖν, σωτηρίας δεδοίκασι· τί ἂν εἴποι τις περὶ τοῦ δικαίου τούτου; Καθάπερ γὰρ ἐν δεσμοτηρίῳ, ὡς ἔφθην εἰπών, τυγχάνων ἐν τῇ κιβωτῷ, ὥδε κἀκεῖσε περιεφέρετο, οὐ τὸν οὐρανὸν ἰδεῖν δυνάμενος, οὐχ ἑτέρωθι ποῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνατείνει, ἀλλ' ἔνδον συνεχόμενος καὶ οὐδὲν ὅλως ἰδεῖν ἔχων ὁ παραμυθίσαν αὐτῷ τίνα φέρειν ἰδύνατο. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν τὴν θάλατταν πλεόντων, κἂν τὰ κύματα κορυφωθῇ, ἔξεστι καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλεπόντα πολλάκις, καὶ κορυφὴν ὁρᾶν θεασάμενον, καὶ πόλιν μακρὴν κατοπεύσαντα

μικρὰν τίνα παραψυχὴν λαβεῖν· εἰ δὲ πλοῖς καὶ ἀφῆρτος ὁ χειμὼν γένοιτο, ἐν ἔδει ἡ ὀλίγη πλειστον ἡμῶν, καὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς χειμῶνας ἐκείνους καὶ τοὺς κινδύνους, εἰς τὴν γῆν ἐκτερίφεται, καὶ μικρὸν ἀνίσταται, πάντων ἐκείνων τῶν λυπηρῶν λήθην λαμβάνουσιν. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτο, ἀλλ' ἐπὶ ἐναντιὸν ὁλόκληρον τὸ καιρὸν καὶ ξένον ἔχει δεσμοτήριον, οὐδὲ τὸν ἄερα ἀναπνεῦσαι δυνάμενος. Πῶς γὰρ, πανταχόθεν ἡσφαλισμένης τῆς κιβωτοῦ; Πῶς ἀντίσχευ, εἰπέ μοι; πῶς διήρκεισεν; Εἰ γὰρ ἀπὸ σιδήρου καὶ ἀδάμαντος αὐτοῖς συνεστήκει τὰ σώματα, πῶς ἂν ἡδυνήθησαν μήτε αἶρος ἀπολαύοντες μήτε ἀνέμου, οἱ τῷ αἶρος οὐκ ἔλαττον τὰ σώματα ἡμέτερα ἀνακτῆσθαι πεφύκασι, μήτε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐσιδεῖν ἔχοντες πρὸς τὴν τοῦ οὐρανοῦ θέαν, ἢ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρῶν τῶν ἀπὸ τῆς [237] γῆς ποικιλίαν; Πῶς δὲ οὐχὶ καὶ ἀπετυφλώθησαν τὰς βίβας ἐπὶ τοσοῦτον οὕτω διάγοντες; Καὶ εἰ ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ταῦτα βουλευθήμεν καταμαθεῖν, κἀκεῖνο δεῖ ἐννοῆσαι, πόθεν ἔδατο; ποτίμου χορηγίαν ἔχον ἐν τῇ κιβωτῷ διάγοντες. Καὶ ἵνα ταῦτα παρῷ, πῶς ἡδυνήθη ὁ δίκαιος οὗτος μετὰ τῶν υἱῶν καὶ τῶν γυναικῶν τῶν μετὰ τῶν ἀλόγων καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀνὰσχεῖσθαι διαγωγὴν; πῶς ἤνεγκε τὴν δυσωδίαν; πῶς ἠνέσχετο τὴν σὺν αὐτοῖς οἰκίαν; Καὶ τί ταῦτα λέγω; Πῶς αὐτὰ τὰ ἄλογα ἡδυνήθη ἀντιστεῖν, καὶ μὴ διαφθαρῆναι ἐν τοσοῦτῳ μῆκει χρόνου, μήτε αἶρος σπᾶσαι δυνάμενα, μήτε κινούμενα, ἀλλ' ἐν ἐνὶ τόπῳ καθαιργμένα; Ἰστε γὰρ, ἴστε, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας φύσεως καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀλόγων, κἂν αἶρος ἀπολαύωμεν, κἂν τῶν ἄλλων ἀπάντων, διηνεκῶς δὲ ἐνὶ τόπῳ ὤμεν συγκεκλεισμένοι, οὐδὲν τὸ καλὸν ἀπολέσθαι καὶ διαφθαρῆναι. Πόθεν οὖν ἡδυνήθη ὁ δίκαιος οὗτος μετὰ πάντων τῶν ἐν τῇ κιβωτῷ τοσοῦτον διαρκεῖσαι χρόνον; Οὐδαμῶθεν ἑτέρωθεν ἢ ἀπὸ τῆς ἀνωθεν βοῆς τῆς πάντα δυνάμενης. Αὐτὸ γὰρ τὸ τὴν κιβωτὸν ὥδε κἀκεῖσε περιφερομένην μὴ καταποντισθῆναι ὑπὸ τῆς τοσαύτης τῶν ὑδάτων φορᾶς, οὐδενὸς ὄντος τοῦ κυβερνῶντος, οὐ τῆς ἀνωθεν γέγονε βοῆς; Οὐδὲ γὰρ ἔχει εἰπεῖν, ὅτι ἐν πλοίῳ οὐκ ἔστι, ὡς δύνασθαι τέχνῃ τιλὴ ἠνοχηῖν αὐτῆς τὴν πορείαν. Κιβωτὸς ἦν πάντοθεν πεφυλαγμένη· καὶ διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ δημιουργοῦ, οὐ μόνον οὐδὲν αὐτὴν ἐλυμήνατο ἢ τῶν ὀρέων φορὰ, ἀλλὰ καὶ ὑψηλότερα γινομένη ἐν πολλῇ ἀσφαλεῖ καλίστῃ τοῖς ἐνοικοῦντας.

Ὅταν οὖν ὁ Θεὸς ἐργάσῃται τι, ἀγαπητὰ, μὴ βούλου λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ἐξετάζειν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα· ὑπερβαίνει γὰρ τὸν ἔννοιαν τὴν ἡμετέραν, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἔννοηθῇ ἀνθρωπίνῃ διάνοιᾳ ἐπιχέσθαι καὶ καταλαβεῖν τὸν λόγον τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντων.

ε'. Διὰ προσήκει ἀκούοντας ἡμᾶς ὅτι ὁ Θεὸς προσέταξε, πείθεσθαι καὶ εἰκεῖν τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις. Δημιουργὸς γὰρ ὢν τῆς φύσεως κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν ἄπαντα μεταβρῦμαίει καὶ μεταπλάττει. Καὶ ἔκλεισε Κύριος ὁ Θεὸς ἔξωθεν αὐτοῦ τὴν κιβωτόν. Πολλὴ τοῦ δικαίου τούτου ἡ ἀρετὴ, καὶ τῆς πίστεως ἡ ὑπερβολή. Αὕτη γὰρ, αὕτη ὡς καὶ τεκτῆνασθαι τὴν κιβωτὸν παρεσκεύασε, καὶ τὴν οἰκίαν πρῶτος ἐνεγκαῖν, καὶ τῆς στενοχωρίας ἀνασχεῖσθαι· καὶ τῆς μετὰ τῶν θηρίων διαγωγῆς καὶ τῶν ἀλόγων ἀπάντων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος εἰς μνήμην αὐτοῦ ἐλθὼν, καὶ ἀνακηρύττων αὐτὸν, ἔδωκε λέγων· Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδὲ πᾶν βλεπομένων, εὐλαθεθεὶς κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, δι' ἧς κατέκρινε τὸν

* Ἦν οὖν τῶν ὀρέων. Ἄλλος τῶν κυμάτων.

† Savil. et quinque miss. βουλευθήμεν καταλαβεῖν.

• Sic Morel. et Savil. In Montf. αὕτη γὰρ, οὕτῃ. Empt.

κόσμον, καὶ τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος. Εἶδες πῶς· ἡ πίστις ἡ εἰς τὸν Θεὸν καθάπερ, ἀγχιυρά τις ἀσφαλῆς· παρσεκύασεν αὐτὸν, καὶ τῆς κιβωτοῦ τὴν κατασκευὴν ποιήσασθαι, καὶ τῆς οἰκήσεως ἀνασχέσθαι· Ἀυτὴ γὰρ αὐτῷ καὶ τῆς σωτηρίας ὑπόθεσις γέγονε, εἰ δ' ἦς, φησί, κατέκρινε τὸν κόσμον, καὶ τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος· οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς [238] ἔκρινεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Δεσπότης συγκρίσεως τὴν κατάκρισιν ἐπάγει· τῶν γὰρ αὐτῶν ἀπολαύσαντες τῷ δικαίῳ, οὐ τὴν αὐτὴν αὐτῷ μετῆλθον τῆς ἀρετῆς ὁδόν· διὰ τῆς πίστεως μὲν οὖν, ἦν ἐπεδείξατο, κατέκρινεν ἐκείνους τοὺς πολλὴν τὴν ἀπιστίαν ἐπιδειξαμένους, καὶ μὴ πιστεύσαντας τῇ προῤῥήσει. Ἐγὼ δὲ μετὰ πάντων καὶ τοῦ δικαίου ἐκπλήττομαι τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῦ Δεσπότης τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν ἀφρον φιανθρωπίαν, ὅταν ἐννοήσω πῶς ἡδυνήθη μεταξὺ τῶν θηρίων διαίγειν, τῶν λεόντων λέγω, καὶ τῶν παρδάλων, καὶ τῶν ἀρκτων, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀγρίων καὶ ἀτιθάσσων.

Ἀναμνήσθητί μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, τῆς ἀξίας ἧς ἀπῆλαυνεν ὁ πρωτόπλαστος πρὸς τῆς παρακοῆς, καὶ λογίζου τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ παράδοσις ἐκείνου ἡκρωτηρίασε τὴν δεδομένην ἐξουσίαν, εὔρε δὲ ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης ἕτερον ἄνδρα δυνάμενον ἀνακαλέσασθαι τὴν ἀρχαίαν εἰκόνα, καὶ διασώζοντα τῆς ἀρετῆς τοὺς χαρακτῆρας, καὶ πολλὴν περὶ τὰς ἐντολάς τὴν ὑπακοὴν ἐπιδεικνύμενον, πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν τιμὴν αὐτὸν ἀνάγει, μονονουχὶ διδάσκων ἡμᾶς δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἀδάμ τὸ μέγεθος, ἦν εἶχε πρὸς τῆς παρακοῆς. Ἡ ἀρετὴ τοίνυν τοῦ δικαίου ἐπιλαβομένη τῆς τοῦ Θεοῦ φιανθρωπίας, ἀνεκαλέσαστο τὴν προτέραν ἀρχὴν, καὶ πάλιν τὰ θηρία τὴν ὑπακοὴν ἐπεγίνωσκον. Ἐνθα γὰρ ἂν ἰδῇ θηρία δίκαιον, ἐπιλανθάνεται τῆς οἰκείας φύσεως, μᾶλλον δὲ οὐ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς θηριωδίας, καὶ μένοντα ἐν τῇ φύσει τὴν θηριωδίαν εἰς τὴν ἡμερότητα μεταβάλλει. Καὶ ὅρα τοῦτο ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ γινόμενον. Ὑπὸ γὰρ τῶν λεόντων κυκλούμενος, ὥσπερ ὑπὸ προβάτων δορυφορούμενος, οὕτως ἀδεῶς διῆγεν· ἡ γὰρ τοῦ δικαίου παρρησία ἐγαλίου τὴν θηρίων τὴν φύσιν, καὶ οὐκ εἶα τὸν θηρίων αὐτοὺς ἐπιδεικνυσθαι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ὁ θαυμάσιος οὗτος τὴν μετὰ τῶν θηρίων διαγωγὴν μετ' εὐκολίας ἔφερε, καὶ οὔτε ἡ στενωχωρία, οὔτε ἡ τοῦ χρόνου παράτασις, οὔτε τὸ οὕτως ἔγκλεισθαι, καὶ μήτε τὸν ἀέρα ἀναπνεῖν ναρκῆσαι αὐτὸν παρσεκύασεν, ἀλλὰ τῇ πίστει τῇ εἰς τὸν Θεὸν ἅπαντα κοῦφα αὐτῷ ἐφαίνετο, καὶ οὕτω διῆγεν ἐν τῷ χαλεπῷ ἐκείνῳ δεσμοτηρίῳ, ὥσαντι ἡμεῖς ἐν λειμῶσι καὶ δενδρικοῖς τόποις. Τὸ γὰρ ἐπίταγμα τοῦ Δεσπότης τὰ δυσχερῆ ῥάδια αὐτῷ φαίνεσθαι παρσεκύασε. Τοιοῦτον γὰρ τῶν δικαίων τὸ ἔθος· ὅταν τι δι' αὐτὸν ὑπομένουσιν, οὐ τῇ βίβει τῶν γινόμενων προσέχουσιν, ἀλλὰ τὴν ὑπόθεσιν λογιζόμενοι μετ' εὐκολίας ἅπαντα φέρουσιν. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος, ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος, τὰ δεσμοτήρια, τὰς ἀπαγωγὰς, τοὺς καὶ ἡμερινούς κινδύνους, τὰς πολλὰς ἐκείνου καὶ ἀφορήτους θλίψεις ἐλαφρὰς ἐκάλει, οὐκ ἐπειδὴ τῇ φύσει τοιαῦται ἦσαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις τῶν γινόμενων τοσαύτην αὐτῷ τὴν γνώμην κατεσκεύαζεν^α, ὥς μὴδὲ ἐπιστρέφεσθαι πρὸς τὰ ἐπιόντα δεινὰ. Ἀκούε γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· Τὸ γὰρ παρσαυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὁπερβολὴν ἀλῶνισον βάρος δόξης ἡμῖν κατεργάζεται. Ἢ προσδοκία, φησί, τῆς μελλούσης καταλήψεσθαι δόξης, [239] καὶ τῆς διηνεκοῦς ἐκείνης ἀνέσεως κοῦφος ἡμᾶς

ποιεῖ φέρειν τὰς ἐπαλλήλους ταύτας θλίψεις, καὶ ἐλαφρὰς αὐτὰς ἡγεῖσθαι. Εἶδες ὅπως ὑποτίμνεται ὁ πρὸς τὸν Θεὸν πόθος τὴν τῶν δεινῶν ἐπίτασιν, καὶ οὐδὲ ἀσθησιν συγχωρεῖ λαθεῖν τῶν ἐπιόντων· Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος πάντα πρῶτως ἔφερε, τῇ πίστει τῇ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τῇ ἐλπίδι τρεπόμενος. Καὶ ἐκλείσει, φησί, Κύριος ὁ Θεὸς ἔξωθεν αὐτοῦ τὴν κιβωτόν. Καὶ ἐγένετο ὁ κατακλυσμὸς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπεφύετο ἡ κιβωτός. ἔκοιτι πάλιν πῶς τῇ διηγῆσει αὖτις τὸν φόβον, καὶ ἐξοχκοῖ τὸ γεγενημένον. Ἐγένετο γὰρ, φησιν, ὁ κατακλυσμὸς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, καὶ ἐπληθύνθη τὸ ὕδωρ, καὶ ἐπῆρε τὴν κιβωτόν, καὶ ὤψωθ' ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἐπεκράτει τὸ ὕδωρ, καὶ ἐπληθύνετο σφόδρα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπεφύετο ἡ κιβωτός ἐπάνω τοῦ ὕδατος· τὸ δὲ ὕδωρ ἐπεκράτει σφόδρα σφοδρῶς ἐπὶ τῆς γῆς.

ζ'. Ὅρα πῶς ἀκριβῶς ἡμῖν διηγείται τὴν πολλὴν τῶν ὕδατων φορὰν, καὶ οἱ ἐπ' ἐκείνῃ αὖτις ἐλάμβανεν ἡ πλημμύρα τῶν ὕδατων. Ἐπεκράτει γὰρ τὸ ὕδωρ, φησί, σφόδρα σφοδρῶς, καὶ ἐπεκάλυψε πάντα τὰ ὄρη τὰ ὕψηλά, ἃ ἦν ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Δεκαπέντε αἰήχεις ἐπάνω ὤψωθ' ἐπὶ τοῦ ὕδατος, καὶ ἐπέκλυεν ἅπαντα· τὰ ὄρη. Εἰκότως ψικνωμένην ὁ φιανθρωπὸς Δεσπότης κλεισθῆναι τὴν κιβωτόν, ὥστε μὴ ὄρεϊ τὸν δίκαιον τὰ γινόμενα. Εἰ γὰρ ἡμεῖς μετὰ τοσοῦτον ἐτῶν ἀριθμῶν, καὶ μετὰ τοσαύτας γενεάς ἀκούοντες μόνον τῆς Γραφῆς τὴν διήγησιν συσσελλόμεθα, καὶ ἐν ἀμνηχανίᾳ γινόμεθα, τί εἰκός ἦν τὸν δίκαιον ἐκείνον παθεῖν, εἰ γε τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐώρα τὴν ἄδυσσον ἐκείνην τὴν ἀφόρητον; Πῶς γὰρ ἂν ἡδυνήθη καὶ πρὸς βραχὺ ἀντιστεῖν; οὐχὶ δὲ εὐθέως ἐκ πρώτης βέβης ἀν' ἐξέστη τῆς ψυχῆς ἀποστάτης, καὶ μηκέτι δυνήθεισος ἐνεργεῖν τῶν τοσοῦτων δεινῶν τὴν θῆαν; Ἐννοεῖ γὰρ μοι, ἀγαπητέ, πῶς νῦν μικρὰς ἐπομβρίας γενομένης ἐναγωνίως γινόμεθα, περὶ τοῦ παντός δεδοίκμενοι, περὶ αὐτῆς, ὥς εἰπεῖν, τῆς ζωῆς ἀπαγορεύομεν. Τί τοίνυν εἰκός ἦν τὸν δίκαιον ἐκείνον τότε παθεῖν πρὸς τοσοῦτον ὕψος ὀρώντα τὰ ὕδατα κορυφούμενα; Ἐπάνω γὰρ, φησί, τῶν ὀρέων δεκαπέντε αἰήχεις ὤψωθ' ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἀναμνήσθητί μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, τῶν παρὰ τοῦ Δεσπότης ρηθέντων, ὅτε εἶλεν· Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοῦτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας· καὶ πάλιν· Ἐφθάρῃ ἡ γῆ, καὶ ἐκλήσθῃ ἡ γῆ τῆς ἀδικίας· καὶ, Εἶδε Κύριος τὴν γῆν, καὶ ἦν κατεφθαρμένη, ὅτι κατέφθοιρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτῆς. Ἐπεὶ τοίνυν ὁλοκλήρου καθαρῶς ἰδεῖν τὴν οἰκουμένην, καὶ ἐξῆρξεν αὐτὴν ἅπαντα τὸν ῥύπον ἀποκαθάρσασθαι, καὶ τὴν ζύμην ἅπασαν τῆς προλαβούσης πονηρίας ἀναιρεθῆναι, καὶ μὴδὲ ἔχνος τῆς κακίας ἀπολειφθῆναι, ἀλλ' ὥσπερ ἀναστοιχειώσιν τινα γενέσθαι, καθάπερ τεχνίτης ἄριστος, ἐπειδὴν λάβῃ σκεῦος ὑπὸ τοῦ χρόνου παλαιωθὲν καὶ καταδαπανηθὲν, ὥς εἰπεῖν, ὑπὸ τοῦ ἰοῦ, καὶ εἰς τὸ πῦρ [240] ἐμβάλων, καὶ παρασκευάσας πάντα τὸν ἰὸν ἀποθέσθαι, μεταπλάττει καὶ μετασκευάζει, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν εὐμορφίαν ἐπανάγει· οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος ἅπασαν τὴν οἰκουμένην διὰ τοῦ τότε κατακλυσμοῦ καθάρσας, καὶ ὥς εἰπεῖν, ἐλευθερώσας τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῦ μολυσμοῦ, καὶ τῆς φθορᾶς τῆς πολλῆς, λαμπροτέραν αὐτὴν ἀπειργάσατο, ἄνωθεν ἡμῖν δείξας αὐτῆς φαιδρὸν τὸ πρόσωπον, καὶ οὐ συγχωρήσας οὐδὲ ἔχνος τῆς προτέρας ἀμορφίας καταλειφθῆναι. Ὑψώθη, φησιν, ἐπάνω τῶν ὀρέων δεκαπέντε αἰήχεις ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Οὐχ ἀπλῶς ἡμῖν ταῦτα διηγείται ἡ Γραφή, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐ μόνον ἀνθρώποι, καὶ κτήνη, καὶ τετράποδα, καὶ ἑρπετὰ ὑποδρύχια γέγονεν, ἀλλὰ καὶ τὰ πε-

^α Accedit οὖν c Savilio. Edit.

^β Metel. παρσεκύασεν.

^γ Alii cum Bibl. καὶ ἐπεκάλυψεν ἐπάνω.

(Hebr. 11. 7). Vidisti quomodo fides in Deum quasi secunda quædam anchora, fecit, ut arcam construere curaret, et ejus habitationem sustineret? Nam hæc illi et salutis fuit occasio, *Per quam, inquit, condemnatus mundum, et ejus quæ secundum fidem est justitias factus est heres*: non quod ipse fuerit iudex, sed quia ex comparatione condemnationem Dominus inducit: cum enim eadem habuerint quæ justus, non tamen eandem virtutis viam ingressi sunt: per fidem qua præditus fuit, condemnavit eos qui tantæ fuerunt incredulitatis, ut prædictioni non crederent. Ego autem cum aliis omnibus virtutem etiam justus admiror, Dominique bonitatem et ineffabilem misericordiam, quando considero quomodo potuerit versari in medio æstiarum, leonum dico, pardorum, ursorum, et aliarum immitum ferarum.

Nos restituit quod Adam abstulerat. — Recordare sic, dilecte, obsecro, quantæ dignitatis fuerit primus homo ante inobedientiam: et Dei bonitatem animo observa. Posteaquam enim illius prævaricatio hanc potestatem nobis datam imminuerat, invenit autem bonus Dominus alium virum, qui potuit reparare imaginem pristinam, et servare virtutis characteres, magnamque in mandatis Dei obedientiam præ se tulit; iterum ad primum honorem eum reducit, quasi docens nos operibus, quantam potestatem Adam ante inobedientiam habuerit. Virtus itaque justis divina clementia adjuncta primum reparavit dominium, bestiarumque iterum subjectionem agnoverunt. Cum enim illæ viderint justum, obliviscuntur naturæ suæ: imo non naturæ, sed ferocitæ; et naturæ insitam feritatem in mansuetudinem convertunt. Et vide quomodo hoc ipsum Danieli eveniret (Dan. 6. 22). Illic enim cum a leonibus circumdaretur, quasi ab ovibus stiparetur, sic intrepide agebat: quandoquidem justis fiducia ferarum naturam frenabat, nec sinebat ut agerent ea quæ feræ solent. Simili modo etiam egregius ille magna facilitate ferarum ferebat convictum, et neque loci angustia, neque temporis diturnitate, neque quod sic inclusus esset ut aerem respirare non posset, in torpore et nauseam ipse conjiciebatur: sed ob fidem in Deum omnia ipsi facilia videbantur, et sic versabatur in tetro illo carcere, sicut nos in pratis et lucis. Præceptum enim Domini efficiebat, ut difficilia ipsi facilia viderentur. Talis enim justorum mos est, ut quando aliquid propter Deum patiuntur, non res ipsas quæ sunt spectent, sed causam secum expedientes, facile omnia ferant. Quandoquidem et Paulus, gentium doctor, vincula, ad tribunalia abductiones, quotidiana pericula, multas illas et intolerabiles afflictiones, leves vocabat; non quod natura tales essent, sed quia causa, propter quam accidebant, talem ei sententiam ingenerabat, ut neque adverteret, si qua gravia talia obvenirent. Audi enim illum dicentem: *Nam momentanea levitas afflictionis nostræ, mire supra modum æternum pondus gloriæ operatur in nobis* (2. Cor. 4. 17). Expectatio, inquit, gloriæ quam assequemur, et perpetuæ illius felicitatis id agit ut leviter feramus continuas illas afflictiones levesque illas habeamus. Vidisti

quomodo amor in Deum gravitatem molestiarum imminuit, neque sinit ut ullo earum sensu afficiamur? Sane ob hoc et beatus ille omnia suaviter ferebat, utpote qui fide et spe in Deum pascébatur. *Et clausit, inquit, Dominus Deus de foris illius arcam. 17. Et factum est diluvium quadraginta diebus et quadraginta noctibus super terram: et superferebatur arca.* Attende iterum quomodo narratione augeat terrorem, et aggravet factum. *Factum est enim, inquit, diluvium quadraginta diebus et quadraginta noctibus, multiplicata est aqua, et elevavit arcam, et exaltata est a terra. 18. Et invaluit aqua, et multiplicata est valde super terram, et superferebatur arca super aquam; 19. aqua autem invalescebat valde vehementer super terram.*

6. Vide quomodo diligenter narrat magnam aquarum vim, et quotidianum exundantium illarum incrementum. *Invallescebat enim aqua, inquit, valde vehementer: et occupavit omnes montes excelsos, qui erant sub cælo. 20. Quindecim cubitis in sublime exaltata est aqua, et operuit omnes montes.* Merito ordinavit benignus Dominus claudi arcam, ut ne videret justus quæ fiebant. Nam si nos post tot annorum numerum, et post tot sæcula audientes dumtaxat Scripturæ narrationem metu et stupore corripimur: quid verisimile est justum illum fuisse passurum, si quidem oculis vidisset intolerabilem illam abyssum? Quomodo enim potuisset vel ad breve tempus resistere? annon statim primo aspectu defeciasset anima illius tota, et tam grave ac molestum spectaculum ferre ultra non potuisset? Cogita namque hic, dilecte, quomodo nunc cum parvus imber ingruit, in angore sumus, et de universo, deque ipsa quodammodo vita desperamus. Quid igitur verisimile erat justum illum tunc fuisse passurum, si ad tantam sublimitatem vidisset exaltatas aquas? *Super montes enim, inquit, quindecim cubitis exaltata est aqua.* Recordare igitur hic, dilecte, verborum Domini, quando dicebat: *Non permanebit Spiritus meus in hominibus istis, eo quod ipsi sunt carnes* (Gen. 6. 3); et iterum: *Corrupta est terra, et impleta est terra injustitia* (Ibid. v. 11); et, *Vidit Dominus terram, et erat corrupta: quia corruperat omnis caro viam suam* (Ibid. v. 12). Itaque quia communi et integra purificatione orbis indigebat, et opus erat ab eo omnem maculam ablui, et omne fermentum prioris malitiæ sustolli, et neque vestigium malitiæ relinqui, sed quasi elementorum renovationem quamdam fieri: sicut bonus artifex, si quando videt vas aliquod inveteratum a rubigine quasi consumi, injecto eo in ignem, id curat ut quicquid habet rubiginis deponat, et transformatum in pristinum decorem reducat: ita et Dominus noster totum orbem hoc diluvio purgavit, et a malitia hominum, ut ita dicam, et a coinquinatione et corruptione multa liberavit, et denuo ejus restituta facie, pulchriorem fecit, ita ut non permiserit vel vestigium prioris deformitatis relinqui. *Exaltata est, inquit, super montes quindecim cubitis aqua.* Non abs re narrat hæc Scriptura, sed ut discamus non solum homines, jumenta, quadrupedes, reptilia submersa fuisse, sed et volucres cæli, et quæcumque in montibus degebant,

feras dico, et omnia bruta animalia. Idcirco dicit: *Et alima est super montes quinddecim cubitis aqua: et distas sententiam Domini opere impletam; dixerat enim: Adhuc septem dies, et inducam diluvium super terram, et delebo omnem substantiam, quam feci, a facie terrae, ab hominibus usque ad pecus, et a reptilibus usque ad volatilia caeli* (Gen. 7. 4). Hæc nobis a Scriptura narratur, non tantum ut sciamus in quantam altitudinem aquæ pervenerint: sed et simul videamus nullum omnino animal, vel feram, vel jumentum relictum esse, sed omnia cum humano genere delota. Quoniam propter ipsum omnia producta erant, inde abolendo eum, merito et hæc abolenda erant. Postea ubi docuit nos in quantam altitudinem accreverit aquarum natura, nempe quid alta montium cacumina quinddecim cubitis transcendere, solitam suam diligentiam servans dicit: 21. *Et mortuus est omnis caro, quæ movebatur super terram, volatilium, et jumentorum, et ferarum et omne reptile quod movebatur super terram, et omnis homo, 22. et omnia quæ habent spiritum vitæ, et quicumque erant super aridam, mortuus est.* Neque hoc simpliciter et absque causa dixit: *Et omnis qui erat super aridam:* sed ut te doceat omnes quidem perisse, justum autem solum cum omnibus his qui in arca erant servatum esse. Nam isti secundum mandatum Domini, relictæ aridæ, arcam conscenderant. 23. *Et deleuit omnis surgens quod erat super faciem omnis terræ, ab homine usque ad pecus, et reptilia, et volatilia caeli, et deleta sunt de terra.* Vide quomodo et semel et iterum atque sæpius communem omnium interitum doceat factum, et quod nihil viventium effugerit, sed sub aquis suffocatum sit omne tam hominum, quam brutorum genus. *Et relictus est, inquit, solus Noe, et qui cum illo in arca.* 24. *Et exaltata est aqua super terram centum quinquaginta diebus.* Tot diebus, inquit, mansit sublimis illa aquarum altitudo. Iterum etiam hic cogita justæ magnanimitatem et excellentem fortitudinem. Quid non passus est animo concipiens, ac propemodum mente videns corpora hominum et jumentorum, mundorum et immundorum, communem mortem sustententia, et simul commixta, nullumque in omnibus discrimen? Præterea, quid passus est; quando apud se recogitabat solitudinem, vastitatem, vitam illam doloribus plenam, omni solatio undique destitutam, neque colloquio, neque aspectu jucundam: cum non plane sciret quanto tempore ferenda esset illa in carcere vita? Quamdiu enim strepitus aquarum, et æstus erant, timorem in illo quotidie crescentem generabant. Quid enim jucundi suspicari ipse poterat, qui videbat centum quinquaginta dies aquas in eadem copia manentes, et in altum sublatis non minimum quidem subsidere? Veruntamen ferebat fortiter, sciens Domini omnipotentiam, et ipsum utpote Conditorum naturæ omnia pro libito facere, et transformare, neque agere ferebat quod illic esset versandum. Nam Dei gratia roborabat illius alacritatem, et sufficientem præbebat consolationem, neque sinebat labi mentem, et cogitare aliquid aut parum virile, aut minus generosum. Quia enim prius quod suum erat adhibuerat, nempe virtutis diligen-

tiam, justitiæ vigorem, fidei excellentiam; deinde magna cum ubertate assequutus est ea quæ a Domino suppositabantur; nimirum patientiam, fortitudinem, facultatem omnia manente ferendi, sustentendique arce inhabitationem citra damni corruptionisque sensum, neque bestiarum convictum fastidiondi.

7. *Moralis exhortatio; sine superna gratia nihil boni opere possumus.* — Illum igitur justum, obsecro, imitemur et nos, operamque domus, ut afferamus quæ nostra sunt, ut dignos nos ipsos pareamus illis quæ a Deo dantur. Nam idcirco expectat occasiones ex nobis, ut multam exhibeat liberalitatem. Itaque non propter desidiæ privemus nos illius donis, sed festinamus et urgemus, ut principium apprehendamus, et viam quæ ad virtutem inducit: ut superno adjuti subsidio, etiam ad finem pervenire valeamus. Neque enim possibile est bonum aliquid nos recte agere non adjutos supernæ gratiæ. Igitur tales simus, qui appendamus nos in spem quæ in Deum est, quasi in anchoram aliquam tutam et stabilem, et ne ad laborem virtutis respiciamus, sed considerantes retributionem quæ laborem sequitur, leviter omnia feramus. Siquidem negotiator, si quando ex porta egressus in medium maris venerit, non jam piratas, non naufragia, non marinas belluas, non ventorum incursus, et continuas tempestates, et multa infortunia cogitat solum, sed etiam lucra sibi obventura, cum illa effugerit: speque fultus, omnes prædictas arumnas facile excipit, ut auctis opibus suis domum redeat. Et agricola non agriculturæ tantum labores cogitat, et imbres, et terræ sterilitatem, ac rubiginis incursum, locustarumque damna, sed et arcam et mancipulos animo secum describens, fortiter fert omnia, et præ bonorum expectatione neque labores sentit: quamvis incerte spes sint, veruntamen spe meliori pascitur, nec renuntiat laboribus, sed omnia quæ ad se pertinent afferens, expectat ut aliquando laborum accipiat mercedes. Et miles quoque qui assumit arma, et in prælium egreditur, non cogitat vulnera tantum, cædes, et hostium incursus, aliasque ærumnas, sed etiam victorias, et triumphos sibi præfligens, omni armatura se munit, et cum incertus valde sit exitus, et damna immineant, repulsis iis omnibus ex animo, ac bona spe proposita, ponit omnem torporem, et acceptis armis contra hostium aciem properat. Igitur, dilecti, si negotiator, et miles, et agricola, ubi et incerta spes, et plures frustrationes, atque impedimenta, sicut audistis, multa et varia, non ita refrenat labores, ut a meliori propterea spe desistat: quali nos venia digni erimus ita negligentes ad cape-sendam virtutem, et non omnem laborem sponte subeuntes, cum tam secunda nostra spes sit, tantaque bona nobis reposita, ac præmia et mercedes omnia quæ a nobis recte gerantur multis partibus superent? Audi igitur beatum Paulum, post tantas et tales afflictiones, et ad tribuaria abductions:

¹ Savil. et quatuor Mss. sic habent: *igitur in spem Dei, quasi in anchoram tutam, nos appendentes, sic omnia agredimur, et ne ad laborem.*

πινά τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι διηγεῖτο, θηρία
 λίγῃ καὶ ἑταρα λόγῳ ζῶσι. Διὰ τοῦτο φησι, *Καὶ ἐφ' ὧν
 ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καταπέσονται πηχίαι*, ἵνα μάθῃς ὅτι
 ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Θεοῦ εἰς ἔργον ἐξῆλθεν· *Ἐπεὶ
 γάρ, ὅτι ἔπειτα ἡμέραι, καὶ ἐσθλὴ κατακλυσμός
 ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐξαλείψω ἀπὸ τῆς γῆς τὸν ἀνθρώπου
 ὃν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ ἀν-
 θρώπου ὡς κτήνη, καὶ ἀπὸ ἐρπετῶν ὡς πετεινῶν
 τοῦ οὐρανοῦ. Οὐχ ἵνα τοίνυν ἀπλῶς τὴν εἰς ὕδασι τῶν
 ὀδάτων κορυφὴν ἡμῶς διδάξῃ, ἢ θεία Γραφὴ ταῦτα δι-
 ηγησάται, ἀλλ' ἵνα μετὰ τούτου συνιδὼν διηγησώμεθα, ὅτι
 οὐδὲν ὄντως, οὐ τῶν ἀλόγων, οὐ τῶν θηρίων, οὐ τῶν κτη-
 νῶν ὑπελείφθη, ἀλλὰ πάντα ἐξηλείφθη μετὰ τοῦ τῶν
 ἀνθρώπων γένους. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν ἅπαντα ταῦτα παρ-
 ἤχη, τοῦτο μέλλοντος ἀφανίζεσθαι, εἰκότως καὶ ταῦτα
 συναπολαύει τῆς ἀπωλείας. Ἔπειτα ἐπειδὴ ἐδίδαξεν ἡμᾶς
 εἰς ὅσον ὕψος ἐκορυφώθη τῶν ὀδάτων ἡ φύσις, καὶ ὅτι
 ὑπερανέβη τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων τέσσαρες δέκα πέντε
 πηχίαι, τὴν ἐκείνης ἀκριβείαν μιμουμένη πάλιν φησὶ·
*Καὶ ἀπέθανε πᾶσα σὰρξ κινουμένη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ
 πετεινῶν, καὶ τῶν θηρίων, καὶ πᾶν ἐρπετὸν κινού-
 μενον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πάντα
 ὅσα ἔχει πνοὴν ζωῆς, καὶ πᾶς ὃς ἦν ἐπὶ τῆς γῆς
 ἀπέθανεν*. Οὐχ ἀπλῶς ἠνέχετο λέγουσα, *Καὶ πᾶς ὃς ἦν
 ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἵνα σε διδάξῃ, ὅτι πάντες μὲν ἀπ-
 ολώθησαν, ὃ δὲ δίκαιος μόνος μετὰ τῶν ἐν τῇ κιβωτῇ πάν-
 των ἐσωσθή. Ἐκεῖνοι γὰρ προλαβόντες, κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ
 διαταγὴν καταλιπόντες τὴν γῆραν, τὴν κιβωτὸν κατέλα-
 βον. *Καὶ ἐξήλεψε πᾶν τὸ ἀνθρώπιον, ὃ ἦν ἐπὶ προσ-
 ὤπου πάσης τῆς γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ὡς κτηνῶν,
 καὶ ἐρπετῶν, καὶ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐξηλεί-
 φθησαν ἀπὸ τῆς γῆς*. Ὅρα πῶς καὶ ἀπᾶς καὶ δευτέρον
 καὶ πολλάκις τὴν πανωλεθρίαν διδάσκει τὴν γεγεννημένην,
 καὶ ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων ἐσφυγαν, ἀλλὰ πάντας ὑπὸ τῶν
 ὀδάτων ἀπεπνίγησαν, καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ
 τὸ τῶν ἀλόγων. *Καὶ κατελείφθη*, φησὶ, *μόνος Νῶε,
 καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῇ. Καὶ ὑψώθη τὸ ὕδωρ
 ἐπὶ τῆς γῆς ἑκατὸν πεντήκοντα ἡμέρας*. Ἐπὶ το-
 σούτας, φησὶν, ἡμέρας ἔμεινε κορυφούμενον τὸ ὕδωρ.
 Ἔννοε μοι πάλιν ἐνταῦθα τοῦ δικαίου τὴν μεγαλοψυχίαν
 καὶ τῆς ἀνδρείας τὴν ὑπερβολήν. Τί οὐκ ἂν ἔπαθεν ὑπο-
 γράφων τῇ διανοίᾳ καὶ ὀφθαλμοῖς, ὡς εἰπεῖν, τῷ λογισμῷ τὰ
 σώματα τὰ ἀνθρώπινα, καὶ [241] τὰ τῶν κτηνῶν, τῶν
 καθαρῶν καὶ τῶν ἀκαθάρτων, τὸν κοινὸν θάνατον ὑπο-
 μέναντα, καὶ ὁμοῦ πεφυρμένα, καὶ οὐδεμίαν διαφορὰν
 γενομένην; Καὶ μετὰ τούτου πάλιν, ἐπειδὴ τὸ καθ'
 αὐτὸν ἀναγεζόμενος, τὴν μόνωσιν, τὴν ἐρημίαν, τὴν
 διαγυγνὴν ἐκείνην τὴν ὀδυνηρὰν, καὶ οὐδεμίαν εὐδαμόθεν
 παραμυθίαν, οὐκ ἀπὸ συντυχίας, οὐκ ἀπὸ θέας, ἀλλ'
 οὐδὲ τὸν χρόνον εἰδὼς ἀκριβῶς, πόσον ἡμελλεν ἀνέχεσθαι
 τῆς ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐκείνῳ διαγωγῆς; Ἔως γὰρ ὁ
 κτύπος τῶν ὀδάτων καὶ ὁ πάταγος ἦν, καθ' ἑκάστην ἡμέ-
 ραν ἀκμάζοντα αὐτῷ ἐν φόβῳ ἐνεργάζετο. Τί γὰρ ἦν
 εἰκὸς αὐτὸν χρηστὸν ὑποπτεῦσαι, ὁρῶντα ἐπὶ ἑκατὸν
 πεντήκοντα ἡμέρας ἐπὶ τῆς ταυτώσεως τὰ ὕδατα μέ-
 νοντα, καὶ εἰς ὕψος ἐγειρόμενα, καὶ οὐδὲ τὸ τυχερὸν λήγον-
 τα; Ἀλλ' ὅμως; ἔφαρε γενναίως, εἰδὼς τοῦ Θεοῦ τὸ
 εὐμήχανον, καὶ ὅτι δημιουργὸς ὢν τῆς φύσεως ἅπαντα
 ποιεῖ καὶ μετασκευάζει πρὸς ὃ βούλεται, καὶ οὐκ ἐδυσχε-
 ραινε πρὸς τὴν ἐκείσε διαγυγνὴν. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ῥοπή**

συνεφεκτομένη ἐνέου αὐτοῦ τὴν προθυμίαν, καὶ ἀρ-
 κοῦσαν παρέχε παραμυθίαν, οὐκ ἀπείσῃ καταπέσειν
 τοὺς λογισμοὺς, καὶ οὐδὲ ἀγαννέει τι· καὶ ἀνανδρὸν λογι-
 κασθαι. Ἐπειδὴ γὰρ προλαβὼν τὰ παρ' αὐτοῦ παρόχε,
 τῆς ἀρετῆς τὴν ἀκριβείαν, τῆς δικαιοσύνης τὴν ἐκτίκασιν,
 τῆς πίστεως τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ
 λοιπὸν αὐτῷ μετὰ θαυμάσιας ἐχρηγήσει, ἡ ὑπομονὴ, ἡ
 ἀνδρεία, τὸ πρῶτος ἅπαντα φέρειν, τὸ ἀνασχέσθαι τῆς
 οἰκήσεως τῆς ἐν τῇ κιβωτῇ, τὸ μηδεμίαν λύμην ἐκείθεν
 δέξασθαι, τὸ μὴ διασπαρῆναι, μηδὲ δυσχερᾶναι τὴν μετὰ
 τῶν ἀλόγων διαγυγνὴν.

Ζ'. Τοῦτον οὖν, παρακαλῶ, τὸν δίκαιον καὶ ἡμεῖς μιμού-
 μεθα, καὶ τὰ παρ' αὐτῶν σπουδαζόμενοι εἰσφέρειν, ἵνα
 ἄξιους αὐτοῖς κατασκευάσωμεν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ δω-
 ρεῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀναμένει τὰς παρ' ἡμῶν ἀφορμὰς,
 ἵνα πολλὴν ἐπιδείξηται τὴν φιλοτιμίαν. Μὴ τοίνυν διὰ
 βραθυμίαν ἀποστερώμεν αὐτοὺς τῶν παρ' αὐτοῦ δωρεῶν.
 ἀλλὰ σπεύδωμεν, καὶ ἐπαιγώμεθα τῆς ἀρχῆς ἐπιλαβέ-
 σθαι, καὶ τῆς οδοῦ τῆς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἀφασθαι. ἵνα τῆς
 ἀνθεῖν συμμάχιας ἀπολαύοντες, καὶ πρὸς τὸ τέλος φθά-
 σαι δυνήσωμεν. Οὐδὲ γὰρ ὅσον τέ τι χρῆστον ἡμεῖς; ποτε
 κατορθῶσαι μὴ τῆς ἀνθεῖν ῥοπῆς ἀπολαύσαντας. Καθά-
 περ οὖν εἰς ἀγκυραν ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν ἐξαρτήσαντες
 αὐτοὺς τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος, οὕτως ὤμεν, καὶ μὴ
 πρὸς τὸν πόνον βλέπωμεν τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ τὴν μετὰ
 τὸν πόνον ἀμοιβὴν-λογίζμενοι κοῦρας ἅπαντα φέρωμεν.
 Ἐπεὶ καὶ ἔμπορος, ἐπειδὴ τὸν λιμένα ἐκβαλὼν, καὶ τοῦ
 πτελάρχου ἐν μέσῳ γίνηται, οὐ τοὺς πειρατάς, καὶ τὰ
 ναυάγια, καὶ τὰ θηρία τὰ κατὰ θάλασσαν, καὶ τὰς τῶν
 ἀνέμων ἐμβολὰς, καὶ τοὺς ἐπαλλήλους, χειμῶνας, καὶ
 ἀποτυχίας λογίζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ τὸ διαφυγεῖν
 ταῦτα προσγιγνώμενα κέρδη, καὶ [242] τῇ ἐλπίδι τρεφό-
 μενος ἅπαντα μετ' εὐκολίας καταδέχεται τὰ προλαβόντα
 μοχθηρὰ, ἵνα πλεονα περιβάλλεται χρήματα, καὶ οὕτως
 οὐκαὶ ἐπανάλθῃ. Καὶ ὁ γηπόνος δὲ οὐ τοὺς κατὰ τὴν
 παραγνίαν μόχθους ἐννοεῖ μόνον, καὶ τὰς ἐπομβρίας, καὶ
 τῆς γῆς τὴν ἀποτυχίαν, καὶ τῆς ἐρυσίθης τὴν ἐφοδον,
 καὶ τῶν ἀκρίδων τὴν λύμην, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄλῳ καὶ τὰ
 δράγματα ὑπογράφων τοῖς λογισμοῖς, ἅπαντα φέρει γεν-
 ναίως, οὐδεμίαν τῶν πόνων αἰσθησὶν λαμβάνων διὰ τὴν
 τῶν χρηστῶν προσδοκίαν, καίτοι ἀδύνατος τῆς ἐλπίδος
 οὐσης, ἀλλ' ὅμως ταῖς χρηστοτέραις ἐλπίσι τρεφόμενος,
 οὐκ ἀπαγορεύει πρὸς τοὺς πόνους, ἀλλὰ πάντα τὰ παρ'
 αὐτοῦ εἰσφέρει, ἀναμένων τὸν πόνον λαβεῖν τὰς ἀμοι-
 βάς. Καὶ ὁ στρατιώτης δὲ πάλιν ὅπλα περιτίθεται, καὶ
 εἰς τὸν πόλεμον ἔξεισι, καὶ οὐκ ἐννοεῖ μόνον τὰ τραύ-
 ματα καὶ τὰς σφαγὰς, καὶ τὰς τῶν πολεμίων ἐφόδους,
 καὶ τὰς ἄλλας ταλαιπωρίας, ἀλλὰ τὴν νίκην καὶ τὰ τρό-
 παια αὐτῷ ὑπογράφων, οὕτω τὴν τῶν ὀπλων παντευ-
 χίαν περιβάλλεται, καὶ ἀδύνατος ὁ πολλῆς οὐσης καὶ ἀπο-
 τυχίας, πάντα τοιοῦτον ἀπωσάμενος λογισμὸν, καὶ χρη-
 στάς ἐλπίδας αὐτῷ ὑπογράφων, πάντα δυνον ἀποτίθε-
 ται, καὶ λαβὼν τὰ ὅπλα πρὸς τὴν τῶν πολεμίων παρὰ-
 ταξιν ὁρμᾷ. Εἰ τοίνυν, ἀγαπητοί, καὶ ἔμπορος, καὶ
 γηπόνος, καὶ στρατιώτης, ἐνθα καὶ ἀδύνατος ἡ ἐλπίς, καὶ
 ἀποτυχία πλείους, καὶ τὰ κωλύματα, καθάπερ ἡκού-
 σατε, πολλὰ καὶ διάφορα, καὶ ὅμως οὐδεὶς τούτων ἀπα-
 γορεύων πρὸς τοὺς πόνους ἀφίσταται τῆς χρηστοτέρας
 ἐλπίδος, ποίας ἂν ἡμεῖς συγγνώμης τύχοιμεν ἀποκινούν-
 τες πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ οὐχὶ πάντα πόνον αὐτομάτως
 καταδεχόμενοι, οὕτως ἀσφαλοῦς οὐσης τῆς ἐλπίδος, καὶ
 τοσούτων ἀποκειμένων ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν, καὶ μετὰ
 πολλῆς τῆς περιουσίας νικίσσης τῆς ἀμοιβῆς πάντα τὰ
 παρ' ἡμῶν γινόμενα; Ἄκουε τοίνυν τοῦ μακαρίου Παύ-
 λου λέγοντος; μετὰ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας ὑβρίσεις, καὶ
 τὰς ἀπαγωγὰς, καὶ τὰς δεσμοθήρια, καὶ τοὺς θανάτους

^c Savil. addit παθὲν.

^d Savil. et quinque mss. ἐπὶ τοσούταις, φησὶν, ἡμέραις.
^e Palat. Savillius delendum ἐπειδὴ, aut saltem mutandum
 in ἐπειδὴ; mihi secus videtur: nihil enim praeter usum et
 norem Chris. scilicet hic conspicio.

^f Savil. et quatuor mss. οὕτως ἅπαντες ἐγγειρώμεν. Morel.
 et alii οὕτως ὤμεν, et ita legit interpretes Latini. ^g Alii
 ἐρυσίθης. infra Savil. πρὸς τὴν τῶν πολεμίων ἐφοδον. Alii πρὸς
 τὴν τῶν πολεμίων πληγὴν.

τοὺς καθημερινούς· *Ὁὐκ ἔδξα τὰ παθήματα τοῦ νῦν καυροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς*. Κἀν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, φησι, θανάτοις ἑαυτοῦ· ἐκδῶμεν, ὅπερ ἡ φύσις οὐ δέχεται, εἰ καὶ ἡ γνώμη νικῶσα τὴν φύσιν διὰ τὴν τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπίαν στεφανοῦται, οὐδὲν ἔξιον ὑπομένομεν τῶν μελλόντων ἡμᾶς, φησι, διαδέχεσθαι τῶν ἀγαθῶν, καὶ τῆς δόξης τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς. Ὅρα πόσον τῆς δόξης τὸ μέγεθος ἥς ἀπολαύουσιν οἱ τὴν ἀρετὴν μεταδιώκοντες, ὡς νικῶν αὐτὴν πάντα, ὅσαπερ ἄν τις ἐπιδείξασθαι δυνήθῃ· κἀν γὰρ εἰς αὐτὴν τὴν κορυφὴν φθάσῃ, καὶ οὕτω λείπεται. Τί γὰρ τοσοῦτον ἀνθρώπος ἐπιδείξασθαι δύναται, ὡς ἐπαξίως ἀθλήσῃαι τῆς τοῦ Δεσπότης φιλοτιμίας; Εἰ δὲ Παῦλος ὁ τοσοῦτος καὶ τῆλικούτος ἔλεγεν, *Ὁὐκ ἔδξα τὰ παθήματα τοῦ νῦν καυροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς*, ὁ λέγων, *Κἀθ' ἡμέραν ἀποθνῆσκω*, καὶ πάλιν, *Περὶ σφόδρον πάντων ἐκοπίασα*· τί ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς, οἱ μὴδὲ τὸν τυχόντα κάματον ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀναδέξασθαι βουλόμενοι, ἀλλ' ἄει τὴν ἀνεσιν μεταδιώκοντες, καὶ τοῦτο περισκοποῦντες, ὅπως μηδεμίαν [243] πείραν λάβωμεν τῶν λυπηρῶν, καὶ ταῦτα εἰδότες, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἑτέρως τῆς ἐκεῖ τυχεῖν ἀνάσεως, μὴ πρότερον ἐνταῦθα τὸν διὰ τῆς ἀθλήσεως ποθήσαντας βίον; Αἱ γὰρ θλίψεις αὐτὰι πρόξεναι γίνονται τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εὐαριστήσεως, καὶ τὸ μικρὸν ἐνταῦθα κάμουν πολλὴν ἡμῖν ἐκεῖ τὴν παρρησίαν χαρίζεται, μόνον ἐὰν βουλώμεθα κατὰ τὴν συμβολὴν τούτου τοῦ τῆς οἰκουμένης διδασκάλου παρῆρθεσθαι. Ἐννοεῖ, ἀγαπητέ, ὅτι κἀν λυπηρὰ ἢ τὰ συμπίπτοντα, ἀλλὰ πρόσκαιρα· τὰ μέντοι ἐκεῖ διαδεχόμενα ἡμᾶς· ἀγαθὰ, ἀθάνατα καὶ αἰώνια. *Τὰ γὰρ βλεπόμενα*, φησι, *πρόσκαιρα*, τὰ δὲ *μὴ βλεπόμενα*, *αἰώνια*. Ἐνέγκωμεν τοίνυν γενναίως τὰ πρόσκαιρα, καὶ μὴ ἀποκάμωμεν πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόρους, ἵνα τῶν αἰωνίων ἀπολαύσωμεν, καὶ ἄει μενόντων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

Καὶ ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Νῶε, καὶ πάντων τῶν θηρίων, καὶ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ πάντων τῶν πετεινῶν, καὶ πάντων τῶν ἑρπετιῶν, ὅσα ἦν μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῇ. Καὶ ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐκόσασε τὸ ὕδωρ.

α'. Μεγάλῃ καὶ ἀπατος ἐν τοῖς πρόσφατον ἀναγνωσθεῖσι δείκνυται ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, καὶ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ἡ ὑπερβολή, ἣν οὐ μόνον περὶ τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶον ἐπιδείκνυται, τὸν ἀνθρώπον λέγω, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν τῶν ἀλόγων ζώων φύσιν. Δημιουργὸς γὰρ τῶν ἀπάντων τυγχάνων, εἰς πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντα τὴν οἰκίαν ἐκτείνει· ἀγαθότητα, διὰ πάντων ἡμῖν ἐνδεικνύμενος, ὅστις ποιεῖται πρόνοϊαν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, καὶ ὅτι πάντα ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπραγματεύσατο διὰ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν. Κἀν κολάζῃ τιόν, κἀν τιμωρῇται, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀγαθότητος καὶ ταῦτα κάκεινα ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ πάθει καὶ ὀργῇ τὰς τιμωρίας ἐπάγει, ἀλλὰ τὴν κακίαν ἐγκόψαι^β βουλόμενος, καὶ ὥστε μὴ πάνυ αὐτὴν προθῆναι. Ἐπεὶ καὶ νῦν, ὡς ἀκούετε, κατακλυσμὸν δι' οὐδὲν ἕτερον ἐπέγαγεν. ἀλλὰ κηδέμενος τῶν πρὸς τοσαύτην κακίαν ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότων. Καὶ ποῖα, φησι, κηδεμονία, τὸ πάντας ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἀναρεθῆναι; Μὴ ἀπερισκεπτός· φθέγγου, ἀν-

θρώπου, ἀλλ' εὐγνώμονι διανοίᾳ τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότης γινόμενα δέχου, καὶ τότε γνώσῃ, ὅστις καὶ τοῦτο μέλιστα κηδεμονίας. Τὸ γὰρ τοὺς τὰ ἀνήκεστα ἁμαρτάνοντας, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ τραύματα ἐπιτείνοντας, καὶ τὰ ἔλκη ἀνίατα ἐργαζομένους, ἐκ τῆς κακίας ἀπαλλάττειν, οὐχὶ κηδεμονίας ἦν τῆς μεγίστης; Καὶ αὐτοὺς δὲ ὁ τῆς τιμωρίας τρόπος οὐ πάσης γέμει φιλανθρωπίας; Τὸ γὰρ τοὺς καὶ ἀνευ τούτου μέλλοντας τὸ τῆς φύσεως χρέος ἐκτείνειν, οὕτως ἀλύπως ἐν μέρει τιμωρίας [244] τὴν ζωὴν ἀποδόσθαι, καὶ μῆτε αἰσθῆσιν τοῦ γεγεννημένου λαβεῖν, ἀλλ' ἀνωδύνως καὶ ἀναλγητὶ τὴν τιμωρίαν δέξασθαι, πόσης οὐκ ἂν εἴη σοφίας καὶ ἀγαθότητος; Καὶ αὐτὸ γὰρ πάλιν εἰ τις εὐσεβεῖ λογισμῷ καταμάθοι τὸ γεγεννημένον, ὅτι οὐκ εἰς τοὺς τιμωρηθέντας μόνον τὰ τῆς εὐεργεσίας γέγονεν, ἀλλὰ καὶ οἱ εἰς τὸ ἔξῃς μέλλοντες ἔσσεσθαι δύο τὰ μέγιστα ἐντεῦθεν ἐκαρπύσαντο ἀγαθὰ, [τὸ τε μὴ ἀλῶναι ἐν τοῖς αὐτοῖς, καὶ τὸ ἐκ τούτων τῶν γεγεννημένων σωφρονεστέους γεγενῆσθαι.] πόσῃ οὐκ ὠφεῖλον τῷ Θεῷ χάριν ὑπὲρ τούτων ὁμολογεῖν, ὅτι καὶ τῇ τιμωρίᾳ ἐκείνων καὶ τῷ δέει τοῦ μὴ τὰ αὐτὰ παθεῖν σωφρονέστεροι γεγόναν οἱ μετὰ ταῦτα, καὶ τῷ ἀπάτης τῆς κακίας καὶ πονηρίας τὴν ζυμὴν ἀναιρεθῆναι, καὶ μηδένα καταλειφθῆναι διδάσκαλον αὐτοῖς τῆς κακίας καὶ τῆς πονηρίας; Εἶδες πῶς καὶ αἱ κολάσεις αὐτοῦ καὶ αἱ τιμωρίαι εὐεργεσίαι μᾶλλον εἰσι, καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ μέλιστα τὴν περὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν δεικνύουσι; Καθεῖ τις βουληθεὶς ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ταῦτα ἀπαριθμήσασθαι, εὐρήσει ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ἀπάσας τὰς τιμωρίας· ἐπάγοντας^ε τοὺς ἁμαρτηκόσιν. Ἐπεὶ καὶ τὸν Ἀδὰμ, ἥνικα παρέδωκεν, οὐ καλῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐεργετῶν ἐξέβαλε τοῦ παραδείσου. Καὶ ποῖα, φησὶν, εὐεργεσία τὸ ἐκπασεῖν τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγῆς; Μὴ ἀπλῶς τοῖς γινομένοις πρόσχε, ἀγαπητέ, μὴδὲ παρέρχως τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ γινόμενα καταμάνθανε, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος κατόπτευε τῆς πολλῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, καὶ εὐρήσεις ἅπαντα διὰ τοῦτο παρ' αὐτοῦ γινόμενα. Εἰπὲ γὰρ μοι, εἰ καὶ μετὰ τὴν παράβασιν τῶν αὐτῶν ἀπῆλυσεν ὁ Ἀδὰμ, ποῦ οὐκ ἂν ἐκκυλίσθη; Εἰ γὰρ μετὰ τοσαύτας παραγγελίας ἀνασχέσθαι κατεδέξατο τῆς ἀπάτης τοῦ ὄψεως, καὶ τὴν ἐπιβουλήν δέξασθαι τοῦ διαδόλου, ἣν δι' αὐτοῦ προσήγαγε τῇ τῆς ἰσοθείας ἐλπίδι φουρήσας αὐτοῦς, καὶ εἰς τὴν τῆς παραδόσεως ἁμαρτίαν ἐμβάλων, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔμμενεν ἐξίας καὶ διαγωγῆς, πῶς οὐκ ἂν πολλῷ μᾶλλον ἀξιοπιστότερον ἡγήατο τὸν πονηρὸν ἐκείνον δαίμονα τοῦ τῶν ὁλων δημιουργοῦ, καὶ μετίζονα τῆς οἰκίας ἀξίας· πάλιν ἐφαντάσθη; Καὶ γὰρ τοιαύτη τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις· ὅταν ἁμαρτάνουσα μὴ ἀναχαιτίζηται, ἀλλ' ἀδείας ἀπολαύει, πραιτέρω προΐουσα κατὰ κρημνῶν ἀπεισιν. Ἄλλως δὲ καὶ ἐτέρωθεν ἔχω δεῖξει, ὅτι φιλανθρωπία τὴν ἑαυτοῦ ἐπιεικηνύμενος καὶ ἐξελεῖν αὐτὸν τοῦ παραδείσου προέταξε, καὶ τῷ τοῦ θανάτου ἐπιτεμνίμῳ ὑπεύθυνον κατέστησε, τῇ μὲν ἐκδολῇ, καὶ τῷ πλησίον κατοικίᾳ σωφρονέστερον ἐργαζόμενος καὶ εἰς τὸ ἔξῃς ἀσφαλέςερον, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν διδάσκων τοῦ ἀπατεῦνός τὴν ἐπιβουλήν. Τὸ δὲ τοῦ θανάτου ἐπιτεμνιον πάλιν διὰ τοῦτο ἐπιγίγαγεν, ἵνα μὴ λοιπὸν διὰ τῆς παρακοῆς τῇ ἁμαρτίᾳ ὑπεύθυνος γεγονὼς ἀθάνατα ἁμαρτάνῃ. Οὐ δοκεῖ οὖν σοι ταῦτα πάντα τῆς μεγίστης εἶναι φιλανθρωπίας, καὶ τὸ ἐκβαλεῖν τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ τιμωρῆσασθαι τῷ τοῦ θανάτου ἐπιτεμνίμῳ; Ἐχω δὲ καὶ ἕτερόν τι προσθεῖναι. [245] Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι καὶ ταύτην αὐτῇ τὴν ἀγανάκτησιν ἐπέγαγεν, οὐκ εἰς αὐτὸν μόνον περιστῶν τὰ τῆς εὐεργεσίας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔξῃς βουλόμενος διὰ τῶν αὐτῶν ἐκείνων γεγεννημένων σωφρονισατοῦσαι. Εἰ γὰρ, καὶ

^α Allt. τῆς ὁμοφρονίας. ^β Savil. in marg. e var. lecti. ἐκκόψαι.

^ε Savil. in textu et quidam mss. ἐπάγοντας.

mortes quotidianas dicentem : *Non sunt condignæ passiones præsentis temporis ad futuram gloriam in nobis revelandam* (Rom. 8. 18). Etiam si quotidie, inquit, morti nos exponeremus, id quod natura non capit, licet mens vincens naturam, per benignitatem Domini coronetur, nihil, inquit, ferremus par tantis, quæ nos accepturos speramus, bonis, gloriæque in nobis revelandæ. Vide quanta gloriæ magnitudine fruuntur virtutis assectæ, ita ut illa gloria superet omnia quæcumque exhibere quis poterit : etiam si enim ad culmen attingat, tunc quoque inferior erit. Quid enim tantum exhibere potest homo, quod certet cum Domini liberalitate? Quod si Paulus talis et tantus dicebat, *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18), qui alias dicit, *Quotidie morior* (1. Cor. 15. 31); et rursus, *Plus omnibus laboravi* (Ibid. v. 10) : quid nos dicemus, qui neque vulgarem laborem pro virtute suscipere volumus, sed remissam vitam sectamur, et hoc unum cavemus, ne quid triste nobis accadat, quamvis sciamus non esse possibile aliter assequi beatitudinem cælestem, nisi per præsentis afflictiones ad eam prius anhelemus? Afflictiones enim id nobis conciliant, ut Deo grati simus; et hic vel parum laborare, illic nobis magnam fiduciam præbet, dummodo velimus secundum consilium illius magistri orbis ambulare. Considera, dilecte, licet tristitia sint quæ accidunt, esse tamen temporanea : bona vero quæ illic suscepturi sumus, immortalia esse et æterna. *Quæ enim videntur, inquit, temporalia sunt : quæ autem non videntur, æterna* (2. Cor. 4. 18). Feramus ergo fortiter hæc temporalia, neque desistamus a virtutum studiis, ut æternis et semper manentibus bonis fruamur : quæ nobis omnibus concedantur gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

Et recordatus est Deus Noe, et omnium bestiarum, et omnium jumentorum, et omnium volatilium, et omnium reptilium, quæcumque erant cum illo in arca. Et adduxit Deus spiritum super terram, et celsavit aqua (Gen. 8. 1).

1. Magna et ineffabilis Dei benignitas, excellensque ejus bonitas ex jam lectis ostenditur, quam non solum erga rationale hoc animal, hominem dico, sed et erga brutorum animalium naturam declaravit. Nam cum omnium sit Conditor, erga omnia, quæ a se sunt condita, suam ostendit bonitatem : per omnia nobis notum faciens, quantam humani generis curam gerat, ac se omnia olim et ab initio propter salutem nostram fecisse. Itaque etsi puniat, etsi in nos animadvertat, ex eadem bonitate sua hæc et illa facit. Non enim vel affectione vel ira pœnam infert : sed malitiam excindere vult, ne ultra progrediatur. Quia et nunc, sicut auditis, diluvium ob nihil aliud induxit, quam ut curam ageret eorum qui iniquitati se dediderant. Et qualis, inquires, cura hæc, omnes aqua suffocari? Ne temere loquaris, homo, sed grato animo accipe ea quæ a Domino sunt

facta, et scies hoc etiam esse maximæ curæ argumentum. Nam eos qui sic incurabiliter peccant, et quotidie vulnera sibi infligunt, et ulcera sibi omni cura superiora inferunt, ex tanto malo liberasse, nonne summæ erat prudentiæ? Et ipsæ puniendi modus, nonne omni benignitate plenus est? Eos enim qui alioquin naturæ debitum soluturi erant, sic pœnæ loco vitam deponere, ut ne sensum quidem mortis haberent, sed absque doloris cruciatu supplicium subirent, quantæ non fuerit sapientiæ et bonitatis? Quin si quis animo pio expendat factum, non solum nempe iis qui puniti sunt beneficia esse collata, sed et posteris, qui duo maxima inde perceperunt bona, (a) [tum quod iisdem in malis non sint involuti, tum quod ex hujusmodi factis cautiore et temperatior evaserint] quantam gratiarum actionem pro illis Deo non debeant? Etenim posteri pœna illorum, et metu, ne eadem quæ illi paterentur, meliores facti sunt : ac præterea omne malitiæ fermentum sublatum, et nullus relictus fuit eis malitiæ et iniquitatis magister. Vides quomodo et pœnæ et supplicia beneficia sint, et Dei erga hominem providentiam declarent? Et si quis velit hæc a primis et ab initio enumerare, inveniet omnes pœnas hac de causa peccatoribus intentatas. Nam et Adam peccantem non puniens tantum, sed et beneficio prosequens paradiso ejecit. Et quale dicis beneficium, etiam paradisi vita excidisse? Ne simpliciter attendas ad ea quæ geruntur, dilecte, neque obiter quæ a Deo sunt addiscas : sed profundum illius bonitatis intrare, et invenies omnia eadem de causa ab ipso fieri. Dic enim mihi, si Adam, postquam sic transgressus est, iisdem adhuc frui potuisset, quo non excidisset? Nam si tantis promissis acceptis, serpentem deceptorem audivit, et insidias admisit, quas per eum diabolus intulit, spe videlicet obtinendæ æqualitatis cum Deo inflans, atque in prævaricationis peccatum illum injiciens, si in eadem dignitate ac vitæ ratione mansisset, quomodo non multo fide digniorem putasset malignum illum dæmonem, quam rerum omnium Conditorum, deque se sublimiora, quam dignitas sua ferebat, animo concepisset? Etenim talis hominum natura est, ut ab quando peccans non refrenatur, sed secure agit, ulterius procedens in præcepta feratur. Alia tamen vi possum ostendere, quod clementiam præ se ferens, Adamum paradiso jusserit excedere, et mortis pœnæ fecerit obnoxium : nam ejectione et propinqua habitatione castigatorem, et in posterum securiorem faciens, re ipsa docuit quantus deceptor fuerit dæmon. Mortis autem supplicium propter hoc intulit, ut ne posthac per inobedientiam peccato obnoxius effectus perpetuo peccaret. Non videntur tibi hæc esse maximæ clementiæ, et ejicere a paradiso et pœna mortis plectere? Possum autem et aliud præterea afferre. Qualenam hoc? Hanc indignationem illi inferendo, non apud ipsum dumtaxat beneficia collocavit, sed et posteros ipsius exemplo corrigere voluit. Nam si,

(a) Hæc quæ unctis clauuntur ex uno tantum Vs. oramus, sed videntur ad seriem quadrare.

postquam hæc evenissent, is qui ex eo notus est, Cain inquam, qui præ oculis videbat patrem ex parva effugium, ineffabilem illam gloriam amissam, maledictionem illam miram, quæ dicebat: Terra es, et in terram abibis (Gen. 3. 19), melior factus non est, sed gravioritas se involvit malis: si non vidisset quæ patri contigerant, in quam non pervenisset inenitiam? Et quod sane admiratione fuerit dignum, illum etiam qui talia peccavit et nefario homicidio dextram pollicis penione, misericordia poenam miscuit.

2. Et ut manifesto scias divinæ bonitatis, quæ et læti exhibitæ est, magnitudinem: tam quidem cum Deum gravi contumelia afficeret offerendo sacrificium, et magnam præ se ferendo contemptum (non enim dividebat iuste, sed offerebat simpliciter et absque delectu), nihil vel grave vel molestum adversus illum loquutus est Deus, quamvis peccatum ipsum non esset parvum et vulgare, sed valde magnum. Nam si ille qui cœgenes homines honorari volunt, prima et præcipua illis tribuunt, illaque offerre maxime student, quæ omnibus pretiosiora sibi videntur: quomodo hominem Deo offerentem non oportebat Deo pretiosiora et præstantiora offerre? Igitor cum tantam peccaret, et tantum præ se ferret contemptum illo, Deus tamen non petivit poenam, neque pro factis supplicium exegit: sed quasi amicus amico, cum omni lenitate loquens sic dixit: *Peccasti, quiesce* (Gen. 4. 7). Peccatum dumtaxat illi indicavit, et consuluit ne ulterius progrediretur. Vidisti bonitatis excellentiam? Sed quia ille non solum nihil ex tanta patientia lucrifecit, sed et graviora primis adjecit, atque ad fratris necem properavit, Deus quidem in eam adhuc magnam ostendebat lenitatem, interrogans prius et dans illi satisfactionis locum: sed quia mansit impudens, tunc poenam intulit ei emendationis gratia, quæ etiam ipsa multum habebat misericordiæ admixtum.

Qui in nos peccat, feratur; qui in Deum peccat, puniatur. — Vides quomodo Deus, quando in ipsum peccavit, peccatumque non vulgare, dimisit ei: quando autem in fratrem armavit dextram, maledictum intulit ei et increpavit? Sic nunc et nos faciamus, imitemurque Dominum nostrum; et si quid in nos peccatum fuerit, veniam demos, et remittamus his qui in nos deliquerunt: quando autem in Deum peccatum refertur, tunc poenam exigamus. Sed nescio qui sit, ut omnia secus faciamus, omnino peccata quæ ad Deum pertinent, inulta esse sinimus: si quis autem parum quid in nos peccaverit, ejus graves sumus ultores et accusatores, ignorantes nos ea ratione misericordem Dominum magis exacerbare. Quod enim nos sit Deo sæpe dimittere quæ in se peccata fuerint, verum quæ in proximum, ea cum magna severitate exquirere, audi beatum Paulum dicentem: *Si quis uxorem habet infidelem, et ipsi gratum fuerit cohabitare illi, non dimittat illum. Et si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittit illum* (1. Cor. 7. 12. 13). Vidisti quanta ibi indulgentia? Etiam si gentilis fuerit, etiam si infidelis, probet autem cohabitationem, non refugiat. Et iterum:

Etsi gentilis fuerit mulier, etsi infidelis, valque cohabitare, non repellas. Qui scis, inquit, mulier, nam virum salvaturus sis? aut qui scis, vir, nam mulierem salvaturus sis (1. Cor. 7. 16)? Vide quomodo non prohibet infidelem quempiam vel quampiam in contuberniū legem assumi. Audi iterum ipsum Christum dicentem discipulis: *Dico vobis, omnis qui dimiserit uxorem suam, exceptis causa fornicationis, facit illum maritari* (Math. 5. 32). Ingens benignitas! Etiam si infidelis fuerit, vel gentilis, si consenserit, relinquo: si autem in te peccaverit, et pacturum obliviscatur, aliorumque præstulerit consortium, licet tibi illam ejicere et repellere. Hæc cogitantes, studemus etiam Dominum propter hanc in nos benevolentiam pariter referre: et sicut ipse vult dimittere ea quæ in se peccata sunt, quæ autem in nos, ulciscitur, idque magna severitate, eodem sano modo et ipsi faciamus: quæcumque in nos peccant proximi remittamus, quæ autem contra Deum, ea magno studio curemus ulcisci. Quod et nobis proderit plurimum, et eos qui corriguntur non parum juvabit. Fortassis hodie prolixius iusto proœnium scripsimus. Sed quid agam? Ille præter sententiam mihi contigit, verborum fluxu rapto.

Pœnæ a Deo illatæ clementiæ conjunctæ. — Quoniam autem omnis sermo noster de diluvio est, opus nobis erat caritati vestræ ostendere, poenæ a Deo nobis illatæ misericordiæ magis esse, quam poenæ: sic quoque erat et diluvium. Nam sicut benignus erga filios pater, omnia ob curam in genus nostrum facit. Ut autem ex iis, quæ nunc proposita et hodie lecta discatis benignitatis illius magnitudinem, audiamus ipsa divinæ Scripturæ verba. Nam quia heri docuit nos beatus Moyses, dicens, *Exaltata est aqua super terram diebus centum quinquaginta* (Gen. 7. 24) (et eo usque docendo processimus), hodie sit: 1. *Et recordatus est Deus Nos, et omnium ferarum, et omnium jumentorum, et omnium volatiliū, et omnium reptiliū, quæcumque erant cum illo in arca* (Gen. 8).

3. Vide hic iterum, quam se attemperet nostræ infirmitati divina Scriptura. *Et recordatus est, inquit, Deus.* Diligentissimi, intelligamus hæc ut dignum est de Deo intelligere, ac ne secundum naturam nostræ infirmitatem hæc crassa verba intelligamus. Nam quantum ad ineffabilem illam naturam attinet, indignum fuisset hoc verbum: quantum autem ad nostram imbecillitatem, apposite est dictum. *Recordatus est, inquit, Deus Nos.* Quoniam narravit nobis in jam dictis, sicut prius caritati vestræ diximus, quadraginta diebus et totidem noctibus fuisse pluviam, et diebus centum quinquaginta eandem mansisse aquam, quindecim cubitis super montes exaltatam, et cum hæc fierent, justum resodisse in arca, neque acrem spirare valentem, habitantibusque cum eo brutis universis, idcirco inquit, *Et recordatus est Deus Nos.* Quid est, *Recordatus est*? Misertus est, inquit, iusti in arca agentis: misertus est ejus in tanta angustia et rerum difficultate constituti, ignorantisque quandam molestiæ illæ finem habituræ essent. Considera hic, quæso, quales tunc illic fuerint cogitationes

τούτων γινομένων, ὁ ἐξ αὐτοῦ ταχθεὶς, ὁ Κάλιν λέγω, φράν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ πατρὸς τὴν ἐκ τοῦ παραδείσου ἐκβόλην, τῆς βέξης ἐκείνης τῆς ἀφάτου τὴν ἐκπίωσιν, τῆς κατάρας ἐκείνης τὸ μέγεθος τῆς λεγούσης, *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελευσθή, οὐδὲ οὕτως ἐσωφρονίσθη, ἀλλὰ μέλῃσι κακοῖς ἐαυτὸν περιέπειρεν*· εἰ μὴ εἶδε τὰ εἰς τὸν πατέρα γεγεννημένα, ποῦ οὐκ ἂν μανίας ἦλθαι; Καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν τὰ τοιαῦτα ἡμαρτηκότα καὶ τῷ ἐναγεῖ φόνῳ τὴν διεξιάν μολύναντα τιμωρούμενος, φιλοanthρωπῆς τὴν τιμωρίαν ἐκέρσας.

β' Καὶ ἴνα μάθῃς ἐκ τῶν εἰς τοῦτον γεγεννημένων τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὸ μέγεθος, ἦνίκα μὲν εἰς αὐτὸν ὕδρισε, καὶ τὴν θυσίαν μέλλων προσάγειν πολλὴν τὴν καταφρόνησιν ἐπέδειξετο, οὐκ ὀρθῶς διελὼν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὴν προσεγγυήν ποιησάμενος, οὐδὲν πρὸς αὐτὸν εἶπε βαρὺ οὐδὲ ἐπαχθές· καίτοι γε τὸ ἡμαρτηθὲν οὐ τὸ τυχόν ἦν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα. Εἰ γὰρ ἀνθρώπους τοὺς ὁμογενεῖς οἱ τιμῇ βουλόμενοι, τῶν πρωτείων καὶ τῶν ἐξειρέτων αὐτοῖς παραχωροῦσι, καί τινα προσάγειν σπουδάζουσιν, ἃ μέλιστα πάντων αὐτοῖς τιμιώτερα εἶναι δοκεῖ· ἀνθρώπων δὲ ὄντα καὶ Θεῷ προσάγοντα πῶς οὐκ ἐχρῆν τὰ τιμιώτερα καὶ ἐξαιρέτα προσάγειν; Τοσοῦτον τοίνυν αὐτοῦ ἡμαρτάνοντο, καὶ τοσαύτην ἐκδικεζαμένου τὴν καταφρόνησιν, οὐκ ἀπήτησε δικὴν, οὐδὲ τιμωρίαν ὑπὲρ τῶν γεγεννημένων εἰσπεράξατο, ἀλλ' ὥσπερ φίλος· φίλῳ μετὰ πάσης ἡμερότητος διαλεγόμενος οὕτω διελόγητο λέγων· *Ἥμαρτες, ἡσυχασον*. Μόνον τὸ ἡμαρτηθὲν αὐτῷ ἰδεῖται, καὶ συνεδούλευσε μὴ περατέρῳ προβῆναι. Εἶδες ὑπερβολὴν ἀγαθότητος; Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνος οὐ μόνον οὐκ ἐκέρβανεν ἐκ τῆς τοσαύτης ἀνεξικακίας, ἀλλὰ καὶ τοῖς προλαβοῦσι μέλῃσι προσέθηκε, καὶ ἐπὶ τὴν σφαγὴν ἠπειχθὲν τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ οὕτω μὲν πολλὴν εἰς αὐτὸν ἐπέδεικνυται τὴν μακροθυμίαν, πυνθανόμενος πρότερον καὶ διδοὺς αὐτῷ τόπον ἀπολογίας· ἐπειδὴ δὲ ἐνέμελλον ἀναισχυντῶν, τότε τὴν τιμωρίαν ἐπάγει σωφρονισμοῦ ἕνεκεν, πολλὴν καὶ αὐτὴν ἐχούσαν μεμιγμένην τὴν παρ' αὐτοῦ φιλοanthρωπίας.

Ὅρξ· πῶς, ἦνίκα μὲν εἰς αὐτὸν ἡμαρτε, καὶ ἡμαρτίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀπεικέμματο· ὅτε δὲ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν διεξιάν ὥκισε, τότε καὶ τὴν ἐπιτίμησιν καὶ τὴν κατάραν ἰδέξατο. Οὕτω νῦν καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, καὶ μιμώμεθα τὸν Δεσπότην τὸν ἡμέτερον· καὶ τὰ μὲν εἰς ἡμᾶς ἡμαρτήματα παραπέμπωμεν, καὶ συγχωρῶμεν τοῖς εἰς ἡμᾶς πλημμελοῦσιν· ὅταν δὲ εἰς τὸν Θεὸν συνταίη, τότε δίκας ἀπαιτῶμεν. Ἀλλ' οὐκ οἷδ' ὅποι; ἀπεναντίας. Ἀπαντα διαπραττόμεθα, καὶ τὰ μὲν εἰς τὸν Θεὸν διαβαίνοντα ἡμαρτήματα οὐδὲ ὧς ἐκδικεῖν σπουδάζομεν, ἂν δὲ τι τῶν τυχόντων εἰς ἡμᾶς ἡμαρτηθεῖν, τοῦτου σφοδρὸν γινόμεθα ἔξετασται καὶ κατήγοροι, οὐκ εἰδότες ὅτι ταύτη καὶ μεζώνως καθ' ἡμῶν μᾶλλον παροφύνομεν τὸν φιλοanthρωπον Δεσπότην. Ὅτι γὰρ ἔθος [246] τῷ Θεῷ τὰ μὲν εἰς αὐτὸν πολλὰκις ἀποπέμπασθαι, τὰ δὲ εἰς τοὺς πλησίον γινόμενα ἡμαρτήματα, ταῦτα μετὰ πολλῆς ἐκδικεῖν τῆς σφοδρότητος, ἀκουε τοῦ μὲν μακαρίου Παύλου λέγοντος· *Εἰ τις γυναικα ἔχει ἀπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀριέτω αὐτήν. Καὶ γυνὴ εἰ τις ἔχει ἄνδρα ἀπιστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀριέτω αὐτόν*. Εἶδες πόση ἡ συγκατάβασις; Κἀν Ἑλλήν ῥι, φησὶ, κἀν ἀπιστος, καταδέχεται δὲ τὸ συνοικεῖσθαι, μὴ παραιτήσῃ. Καὶ πάλιν· *Κἀν ἐθνικὴ τυγχάνῃ ἡ γυνή, κἀν ἀπιστος, βούλεται δὲ συνοικεῖν, μὴ ἀπόσῃ. Τί*

γάρ, φησὶν, οἶδας, ὧ γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις, ἢ εἰ οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; Ὅρα πῶς οὐ καλῶς τὸν ἀπιστοῦντα αὐτῇ ἢ τὴν ἀπιστοῦσαν καταδέχεσθαι εἰς τὸν τοῦ συνοικεῖσθαι νόμον. Ἀκουε δὲ πάλιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς; *Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ἀπολῶν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρ' ἐκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι*. Πολλὴ τῆς φιλοanthρωπίας ἡ ὑπερβολή. Κἀν ἀπιστος ἦ, φησὶν, ἢ ἰθνηκὴ, καταδέχεται δὲ, κατέχε· ἂν δὲ εἰς σὲ ἐμάρτη, καὶ τῶν συνθηκῶν ἐπιλάβηται, καὶ τὴν ἐπίαν κοινωνίαν προτιμήσῃ, ἔξασί σοι ἐκβαλεῖν καὶ ἀπόσασθαι. Ταῦτα λογιζόμενοι σπουδάζομεν καὶ ἡμεῖς ἀμειβεσθαι τὸν Δεσπότην τῆς εἰς ἡμᾶς εὐνοίας, καὶ ὥσπερ αὐτὸς τὰ μὲν εἰς αὐτὸν βροπόμεσθαι καταδέχεται, τὰ δὲ ἡμέτερα ἐκδικεῖ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ αὐτοὶ πικρῶμεν· καὶ ὅσα μὲν εἰς ἡμᾶς ἡμαρτάνουσιν οἱ πλησίον συγχωρῶμεν, ὅσα δὲ εἰς τὸν Θεὸν συνταίειν, ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς ἐκδικεῖν ἴν σπουδάζομεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡμᾶς ὠφελήσει τὰ μέγιστα, καὶ τοὺς τὴν διόρθωσιν δεχομένους οὐ τὰ τυχόντα ὀνύνησι. Τάχα εἰς πολλὸ μῆκος ἡμῖν ἐξετάθη σήμερον τὰ προοίμια. Καὶ τί πάθω; Οὐχ ἔκων τοῦτο ὀψέμενα, ἀλλ' ὅπδ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου παρασπρίξ.

Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ κατακλισμοῦ πᾶς ὁ λόγος ἐκινήθη ἡμῖν, ἀνάγκη ἐσοχμεν δεῖξαι τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ὅτι καὶ αἱ τιμωρίαι αἱ παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλοanthρωπίας μᾶλλον εἰσιν ἢ τιμωρίαι, ὥσπερ οὖν αὐτὸς ὁ κατακλισμός. Καθάπερ γὰρ πατὴρ φιλόστοργος, κηδεμονίᾳ τῇ περὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν πάντα διαπραττεται. Ἰνα δὲ καὶ ἐκ τῶν νῦν ἡμῖν προκειμένων καὶ ἐκ τῶν σήμερον ἀναγνωσθέντων μάθῃτε αὐτοῦ τῆς φιλοanthρωπίας τὸ μέγεθος, ἀκούσωμεν αὐτῶν τῶν τῆς θείας Γραφῆς ῥημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ χθὲς ἰδιδάξεν ἡμᾶς, ὁ μακάριος Μωσῆς λέγων, ὅτι· *Υἱώδῃ τὸ ὄδωρ ἐπὶ τῆς γῆς ἡμέρας ἑκατὸν παντήκοντα* (μέχρι γὰρ τοῦτου ἡμῖν ἐπληρώθη τὰ τῆς διδασκαλίας), σήμερον φησὶ, *Καὶ ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Νῶε, καὶ πάντων τῶν θηρίων, καὶ πάντων τῶν πετηνῶν, καὶ πάντων τῶν κτενῶν, καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν, ὅσω ἦν μετὰ αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῷ*.

γ'. Θέα μοι πάλιν τῆς θείας Γραφῆς τὴν συγκατάβασιν. Καὶ ἐμνήσθη, φησὶν, ὁ Θεός. Θεοπροπῶς νοῶμεν, ἀγαπητοί, τὰ λεγόμενα, καὶ μὴ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως λογιζόμεθα τῶν λέξιων τὴν παχύτητα. Ὅσον γὰρ πρὸς τὴν ἀβήρτην φύσιν ἐκείνην, ἀνάξιον τὸ ῥῆμα [247] ὅσον δὲ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀσθενείαν, ἀκολούθως εἰρηται. Ἐμνήσθη, φησὶν, ὁ Θεός τοῦ Νῶε. Ἐπειδὴ γὰρ διηγήσατο ἡμῖν ἐν τοῖς ἡδὴ ῥηθείσι, καθάπερ προλαβόντες· ἰδιδάξαμεν ὑμῶν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐν ταῖς τισσαράκοντα ἡμέραις καὶ τοσαύταις νυκτὶν ὁ ὕετος γέγονε, καὶ ἐν ἑκατὸν παντήκοντα ἡμέραις ἐπὶ τῇ ταυτότητος διέμεινε δέκα πάντε πῆχεις ὑφούμενον ἐπάνω τῶν ὀρέων, καὶ οὗ τοῦτων γινομένων ὁ δίκαιος ἐν τῇ κιβωτῷ ἐτύγχανεν, οὐδὲ τὸν ἄερα ἀναπνεῖν δυνάμενος, συνόντω αὐτῷ καὶ τῶν ἀλόγων ἀπάντων, διὰ τοῦτό φησὶ, *Καὶ ἐμνήσθη ὁ Θεός τοῦ Νῶε*. Τί ἐστιν, Ἐμνήσθη; Ὁκτεῖρε, φησὶν, ὁ Θεός τὸν δίκαιον ἐν τῇ κιβωτῷ διάγοντα, ἠλέησεν αὐτὸν ἐν τοσαύτῃ στενωγῇ τυγχάνοντα, καὶ ἐν ἀμνηχανίᾳ καθεστῶτα, καὶ οὐκ εἰδὸτα μέχρι τίνος στήσεται τὰ δεινὰ. Ἐννοεῖ γὰρ μοι πόλους ἀνέκινει καθ' αὐτὸν λογισμὸς μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ

τὰς τεσσαράκοντα νύκτας, ὥς ἡ τῶν ὑδάτων φορὰ κατ-
εφέρετο, ὁρῶν ἐπὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἡμέρας ἐπὶ τοῦ
αὐτοῦ μέτρου τὰ ὕδατα μένοντα, καὶ οὐδὲ ὧς λήγοντα·
καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς εἶχεν
ἰδεῖν τὰ γαγενήμενα, ἀλλ' ἐγκεκλεισμένος, καὶ οὐ δυνά-
μενός ποθεν τῇ ὄψει ὑποβαλεῖν τὰ κατεληφότα δεινὰ,
μείζονα τὴν ὁδὸν ὑπέμενε, καὶ βαρύτερα καθ' ἑκάστην
ἀνελόγητο. Ἐγὼ δὲ καὶ θαυμάζω πῶς ὑπὸ τῆς ἀθυ-
μίας αὐτῆς οὐ καταπόθη, εἰς ἔνοϊον ἐρχόμενος καὶ τῆς
ἀπωλείας τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, καὶ τῆς μονώσεως
τῆς οικίας, καὶ τῆς χαλεπῆς ἐκείνης διαγωγῆς. Ἄλλ'
ἡ αἰτία πάντων αὐτῶν τῶν ἀγαθῶν ἡ πίστις ἦν ἡ εἰς τὸν
Θεὸν, δι' ἣν καὶ ἀντεῖχε καὶ πάντα γενναίως ἔφερε, καὶ
τῇ ἐλπίδι τρεφόμενος οὐδενὸς ἐπῆσθετο τῶν λυπηρῶν.
Ἐπεὶ οὖν τὰ παρ' αὐτοῦ παρέσχε, καὶ τὴν ὑπομονὴν
ἐπαδείξατο, καὶ θαυσιλὴν τὴν πίστιν εἰσήνεγκε, πολλὴν τὴν
καρτερίαν ἐπιδείξάμενος, σκόπει τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν
πολλὴν παρὶ αὐτὸν φιλανθρωπίαν. Καὶ ἐμνήσθη, φησὶν,
ὁ Θεὸς τοῦ Νῶε. Οὐχ ἀπλῶς εἶπε, Καὶ ἐμνήσθη· ἀλλ'
ἐπειδὴ προλαβοῦσα ἡ θεία Γραφὴ τὴν μαρτυρίαν τὴν
παρὰ τοῦ Θεοῦ δέλῃν ἡμῖν ἐποίησε παρὶ τοῦ δικαίου,
λέγοντος, *Εἰσαλθε εἰς τὴν κιβωτὸν, ὅτι σε εἶδον δι-
καιον ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ*, διὰ τοῦτο νῦν φησὶ· Καὶ
ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Νῶε, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς μαρτυρίας,
ἣν παρὶ αὐτοῦ ἐποίησατο, ἀνεμνήσθη, καὶ οὐ περιεῖθεν
ἐπὶ πολλὸν τὸν δίκαιον, ἀλλὰ μέχρι τοσοῦτου μακροθυ-
μίας, μέχρις ὅτε ἀντισχεῖν ἠδύνατο, τότε λοιπὸν τὴν
παρ' αὐτοῦ δωρεῖται χάριν. Εἰδὼς γὰρ ἡμῶν τῆς φύ-
σεως τὴν ἀσθένειαν, ἐπειδὴν συγχύρησιν πειρασμὸν τινα
ἐπανεχθῆναι, μέχρι τοσοῦτου ἀφίησι, μέχρις ὅτε οἶδε
δυναμένους ὑπενεχεῖν, ἵνα καὶ ἡμῖν τῆς καρτερίας
ἀρκούσαν τὴν ἀμοιβὴν χαρίσεται, καὶ τὴν οικίαν φιλαν-
θρωπίαν ἐπιδείξεται· καθάπερ καὶ Παῦλός φησι· *Πι-
στὸς δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἔδωκε ὑμῶς πειρασθῆναι ὑπὲρ
δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν
ἐκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεχεῖν*. Ἐπεὶ οὖν
καὶ ὁ δίκαιος οὕτως τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν
ἐπαδείξατο, πιστεύει τῇ εἰς τὸν Θεὸν τὴν ἐν τῇ κιβωτῷ
οἰκίαν ἀνασχομένους, [248] Καὶ ἐμνήσθη, φησὶν, ὁ
Θεὸς τοῦ Νῶε. Εἶτα ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τῆς φιλανθρωπίας
τὴν ἄδυσσον, προσέθηκεν ἡ θεία Γραφή· Καὶ πάντων
τῶν θηρίων, καὶ πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ πάντων
τῶν πετεινῶν, καὶ πάντων τῶν ἑρπετῶν, ὅσα ἦν
μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῷ.

Ὅρα πῶς ἅπαντα διὰ τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον τιμὴν
ἐργάζεται. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀπολωλότων ὑπὸ τοῦ
κατακλισμοῦ ἀνθρώπων, μετ' ἐκείνων καὶ τὴν τῶν ἀλό-
γων ζῶων φύσιν ἅπασαν διέφθειρεν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα
μέλλων τὴν οικίαν φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνύσθαι περὶ
τὸν δίκαιον, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν, καὶ περὶ τὴν τῶν
ἀλόγων φύσιν, καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ πετεινὰ καὶ τὰ ἑρ-
πετὰ ἐκτείνει αὐτοῦ τὴν ἀγαθότητα. Καὶ ἐμνήσθη,
φησὶν, ὁ Θεὸς τοῦ Νῶε, καὶ πάντων τῶν θηρίων, καὶ
πάντων τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν ἑρπετῶν, καὶ ὅσα ἦν
μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ κιβωτῷ. Καὶ ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς
πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωρ. Μνη-
σθεῖς, φησὶ, τοῦ Νῶε, καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ὄντων ἐν τῇ
κιβωτῷ προσέταξεν ἐπισχεθῆναι τῶν ὑδάτων τὴν φορὰν,
ἵνα κατὰ μικρὸν τὴν οικίαν ἐπαδείξεται φιλανθρωπίαν,
καὶ λοιπὸν τὸν δίκαιον ἀναπνεῦσαι ποιήσῃ, καὶ τῆς τῶν
λογισμῶν ταραχῆς ἐλευθερώσας εἰς γαλήνην αὐτὸν κα-
ταστήσῃ, χαρισάμενος καὶ τοῖς φωτὸς τὴν ἀπολαύσιν καὶ
τοῦ ἀέρος τὴν ἀναπνοήν. Καὶ ἐπήγαγεν ὁ Θεός, φησὶ,

Savil. in marg. e var. lect. λέγοντα.

πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωρ. Καὶ ἐκ-
καλύφθησαν αἱ πηγαὶ τῆς ἀδύσσου καὶ οἱ καταβ-
λάται τοῦ οὐρανοῦ. Ὅρα πῶς ἀνθρωπίνως ἡμῖν
ἅπαντα διαλέγεται. Ἐπεκαλύφθησαν, γὰρ, φησὶν, αἱ
πηγαὶ τῆς ἀδύσσου καὶ οἱ καταβλάται τοῦ οὐρανοῦ,
καὶ συνεσχέθη ὁ ὕετός τοῦ οὐρανοῦ, μονοσυχὴ λέ-
γουσα ὅτι ἔδοξε τῷ Δεσπότῃ, καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς οικίας
χώρας τὰ ὕδατα ἔμεινε, καὶ οὐκ εἰς πλεονασμὸς ἐγένετο,
ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἤλγχε. Καὶ ἐναδίδου τὸ ὕδωρ πο-
ρευόμενον ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἡλαττοῦτο τὸ ὕδωρ μετὰ
πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέρας. Ποῶς λογισμὸς τοῦτο
καταλαβεῖν ἀνδυνηθεῖ ποτέ; Ἔστω, ὁ ὕετός ἐπασχέθη,
αἱ πηγαὶ οὐκέτι πλεονασμὸν ἐίργασαντο, καὶ οἱ καταβ-
λάται τοῦ οὐρανοῦ ἐπασχέθησαν· τὸ ὕδωρ τὸ τοσοῦτον
πῶς ἤλγχε; Πάντα ἄδυσσος ἦν. Πῶς οὖν ἡ τοσαύτη τῶν
ὑδάτων ῥύμη ἀθρόον ἐλάττων ἐγένετο; Τίς ἀν τοῦτο
ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ εὐρεῖν δυνηθεῖ ποτέ; Τί οὖν ἐστὶν
εἰπεῖν; Τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα ἦν, τὸ ἐργαζόμενον τὰ
πάντα.

Ὁ. Μὴ τοίνυν ἡμεῖς περιεργαζόμεθα τὸ πῶς, ἀλλὰ τοῦτο
μόνον πιστεύομεν, ὅτι ἐκέλευσε καὶ ὑψώθη ἡ ἄδυσσος·
προσέταξε, καὶ πάλιν τὴν οικίαν ἐπέσχε φορὰν, καὶ
πρὸς τὸν οἰκεῖον τόπον ὑπανεχώρησεν, ὃν αὐτὸς οἶδε
μόνο; ὁ δημιουργήσας αὐτὴν Δεσπότης. Καὶ ἐκάθισε·
φησὶν, ἡ κιβωτὸς ἐν τῷ ἐδδόμῳ μηνί, ἐδδόμῳ καὶ εἰ-
κάδι τοῦ μηνός, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Ἀραράτ. Τὸ δὲ ὕδωρ
ἡλαττοῦτο ὥς τοῦ δεκάτου μηνός· καὶ ὤφθησαν αἱ
κεφαλαι τῶν ὀρέων ἐν τῷ δεκάτῳ μηνί, τῇ πρώτῃ
τοῦ μηνός. Σκόπει πῶς ὁ ἀθρόον ἡ μεταβολὴ γέγονε,
καὶ πόσον ἤλγξεν ἡ τῶν ὑδάτων φύσις, ὥς ἐπὶ τὰ ὄρη
τὴν κιβωτὸν καθίσαι. Ἀνωτέρω γὰρ [249] εἰποῦσα ἡ
Γραφή, ὅτι δέκα πέντε πῆγαι ἐπάνω τῶν ὀρέων ὑψώθη
τὸ ὕδωρ, νῦν φησὶν, ὅτι ἐκάθισεν ἡ κιβωτὸς ἐπὶ τὰ ὄρη
τὰ Ἀραράτ, καὶ κατὰ μικρὸν λοιπὸν μέχρι τοῦ δεκάτου
μηνός ἡλαττοῦτο, καὶ τότε τῷ δεκάτῳ μηνί ὤφθησαν αἱ
κεφαλαι τῶν ὀρέων. Ἐννοεῖ μοι τοῦ δικαίου τὴν εὐνοίαν,
πῶς διήρκεσεν ἐν τοσοῦτοις μηνὶ καθάπερ ἐν σκότῃ κα-
τακλεισμένος. Καὶ ἐγένετο, φησὶ, μετὰ τὰς τεσσα-
ράκοντα ἡμέρας, καὶ ἀνέψξε Νῶε τὴν θυρίδα τῆς
κιβωτοῦ, ἣν ἐποίησε, καὶ ἀπέστειλε τὸν κόρακα
ἰδεῖν, εἰ κεκόπασε τὸ ὕδωρ. Ὅρα τὸν δίκαιον οὐδέπω
τολμῶντα κατοπεύσαι δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν κόρακα
ἀπέστειλε, δι' ἐκείνου μαθεῖν βουλόμενος, εἰ τίνα ἐστὶ
προδοκίμησιν χρηστὴν μεταβολήν. Καὶ ἐξελεύθη, φησὶν,
οὐκ ἀνέστρεψεν, ὥς τοῦ ξηρανθῆναι τὸ ὕδωρ ἀπὸ
τῆς γῆς. Οὐχ ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα ἀνέστρεψε, τὸ, Ἐως.
προσέθηκεν ἡ θεία Γραφή· ἀλλ' ἰδίωμα τοῦτο ἐστὶ τῆς
θείας Γραφῆς. Καὶ πολλοὶ ἀν τις εὐρεῖ ταύτην τὴν
συνήθειαν, καὶ ἐνῆν πολλὰ τοιαῦτα εὐρεῖν καὶ παραγα-
γεῖν εἰς μέσον· ἀλλ' ἵνα μὴ πάντα παρ' ἡμῶν μαυρόδον-
τες ῥαθυμότεροι γίνωσθε. Ὑμῖν καταλιμπάνομεν διερευ-
νᾶσθαι τὴν Γραφήν, καὶ εὐρεῖν ὅπου τοῖς ἰδίωμασι τού-
τοις κέχρηται. Τέως δὲ ἡμᾶς ἀναγκαῖον εἰπεῖν τὴν αἰτίαν,
δι' ἣν οὐκ ἀνέστρεψε τὸ ὕδωρ. Ἴσως ληξάντων τῶν
ὑδάτων ἀκάθαρτον ὃν τὸ ὕδωρ, καὶ σώμασιν ἐντυχόν
τοῖς τε ἀνθρωπίνους, τοῖς τε τῶν ἀλόγων, καὶ τὴν κατ-
ἀλλήλων εὐρὸν αὐτῷ τροφὴν, ἐνατίμεινεν· ὅπερ καὶ
αὐτὰ οὐ μικρὸν ἐγένετο τῷ δικαίῳ τελεμήριον τῆς χρη-
στῆς ἐλπίδος. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, μὴδὲ εὐρε μικράν τινα
παραμυθίαν, ὑπέστρεψεν ἄν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀλη-
θές, ἐντεῦθεν λοιπὸν τὴν χρηστὴν προσδοκίαν ἐσχηκώς
ὁ δίκαιος ἐκπέμπει τὴν περιετρεπὴν, ὄρνεον ἡμερὸν καὶ
φιλοσύνηθεος, καὶ πολλὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενον,
καὶ οὐκ ἀνεχόμενον ἑτερόν τι σιτεῖσθαι ἢ σπέρματα·

b [249] σκόπει πόση.

nes post quadraginta dies et quadraginta noctes, quibus impetu magno pluviae ingruiebant, cum videret diebus centum quinquaginta in eadem altitudine manere aquas, neque omnino desistere : et quod multo gravius, neque oculis videre potuit ea quae facta sunt, sed inclusus, cum non posset umquam oculis assequi quanta essent mala, maiorem sustinebat dolorem, gravioraque quotidie suspicabatur. Ego vero admiror quomodo prae tristitia non fuerit absorptus, cum mentem illius subirent humani generis interitus, sua solitudo, et difficilis illa vita. At causa bonorum omnium illi fuit sua in Deum fides, per quam et restitit, et omnia fortiter tulit : cumque spe pasceretur, nihil triste sentiebat. Quoniam igitur quod suum erat praestitit, tam patientiam monstrando, quam multam fidem afferendo, necnon miram fortitudinem prae se ferendo, vide quanta sit Dei erga ipsum benignitas. *Et recordatus est*, inquit, *Deus Noe*. Non simpliciter et absque causa dixit, *Et recordatus est* : sed quia prius divina Scriptura declaraverat nobis testimonium de justo illo, dicens, *Ingredere in arcam, quia te vidi justum in generatione hac* (Gen. 7. 1), eapropter nunc inquit : *Et recordatus est Deus Noe*, hoc est, testimonii quod de illo perhibuerat, neque multo tempore neglexit justum, sed distulit, quamdiu ille ferre potuit, et tunc ei suum beneficium et gratiam impartitus est. Nam sciens infirmitatem nostrae naturae, siquando permittit tentationem inferri, eoque sinit, quousque scit nos posse sustinere, ut et retributionem quae nostrae congruat fortitudini tribuat, et suam misericordiam declaret : sicut et Paulus inquit : *Fidelis autem Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis*¹, *sed faciet cum tentatione proventum, ut ferre possitis* (1. Cor. 10. 13). Quoniam igitur justus ille fortitudinem et patientiam prae se ferebat, sua in Deum fide arcae sedes et tedia sustinens, propter hoc inquit, *Et recordatus est Deus Noe*. Deinde ut discas abyssum divinae misericordiae, addidit divina Scriptura : *Et omnium ferarum, et omnium jumentorum, et omnium volatilium, et omnium reptilium, quaecumque erant cum illo in arca*.

Omnia in honorem hominis facta. — Vide quomodo omnia in honorem hominis fecit. Nam sicut cum hominibus qui diluvio perierunt, omne brutorum animalium genus perdidit, ita hic suam erga justum illum misericordiam declarare volens, in honorem ejus, suam etiam bonitatem ac curam in bruta et feras, et volatilia et reptilia usque extendi voluit. *Et recordatus est*, inquit, *Deus Noe, et omnium ferarum, et omnium jumentorum, et omnium reptilium, quaecumque erant cum illo in arca. Et adduxit Deus spiritum super terram, et cessavit aqua*. Recordatus, inquit, Noe, et omnium quae cum illo erant in arca, praecipit aquae impetum detineri, ut paulatim suam demonstraret benignitatem ; et postea justum respirare curaret, et a turbatione cogitationum liberatum in tranquillo statu constitueret, concessio et lucis usu

et aeris respiratione. *Et adduxit Deus*, inquit, *spiritum super terram, et cessavit aqua*. 2. *Et oblecti sunt fontes abyssi et cataractae caeli*. Vide quomodo more humano loquitur nobis omnia. *Oblecti sunt*, inquit, *fontes abyssi et cataractae caeli, et cohibita pluvia caeli* : quasi diceret, placuisse Domino ut iterum in sua regione manerent aquae, neque ultra exundarent, sed paulatim desinerent. 3. *Et cedebat aqua vadens de terra, et minuebatur aqua post centum quinquaginta dies*. Quae ratio poterit hoc umquam comprehendere ? Esto, stetit pluvia, cohibiti fontes non amplius exundabant, et cataractae caeli cohibitae sunt : aqua tanta quomodo desiit ? Omnia abyssus erant. Quomodo igitur tantus aquarum fluxus subito minor factus est ? Quis hoc humana ratione invenire poterit umquam ? Quid igitur dicendum ? Dei praeceptum est quod facit omnia.

4. Ne igitur nos curiosius exploremus quomodo, sed tantum credamus ; nempe jussit, et exaltata est abyssus : praecipit, et iterum suum continuit impetum, et ad proprium concessit locum, quem solus ipse Dominus scit, qui condidit. 4. *Et sedit*, inquit, *arca mense septimo, vicesima septima mensis super montes Ararat*. 5. *Aqua autem decrecebat usque ad decimum mensem : et apparuerunt cacumina montium in decimo mense, prima mensis*. Vide quam repente facta mutatio, et quanta simul aquarum natura desierit, ut supra montes arca resideret. Quae supra dixerat Scriptura, quindecim cubitis super montes exaltatam fuisse aquam : nunc dicit sedisse arcam super montes Ararat, et paulatim postea aquam usque ad decimum mensem decrevisse, et tandem decimo mense visa fuisse cacumina montium. Considera, quaeso, justi constantiam, quomodo durare potuerit tot mensibus, qui quasi in tenebris erat inclusus. 6. *Et factum est*, inquit, *post quadraginta dies, aperuit Noe fenestram arcae, quam fecerat, et emisit corvum, ut videret num cessasset aqua*. Ecce justus ille nondum per se audet respicere, sed corvum mittit, ac per illum discere vult, an bona rerum mutatio aliqua sit exspectanda. 7. *Et egressus*, inquit, *non rediit, donec siccaretur aqua a terra*. Adjecit Scriptura verbum hoc, *Donec*, non quod postea redierit ; sed idioma est Scripturae divinae. Et hanc consuetudinem saepe quis inveniet, possentque multa talia inveniri, ac in medium afferri : sed ne omnia a nobis discentes negligentiores evadatis, vobis relinquimus, ut Scripturam scrutemini, et inveniat ubinam proprietatibus et idiomatibus hujusmodi utatur. Jam autem operae pretium fuerit, ut dicatur causa quare non redierit haec avis. Fortassis avis illa, uti est immunda, cum desiissent aquae, incidit in cadavera hominum et brutorum, quibus, invento sibi congruenti cibo, insedit : quod etiam ipsum non parvum bonae spei argumentum fuit justo. Alioqui enim, nisi consolationem invenisset aliquam, reversa utique fuisset. Atque ut hoc esse verum scias, postea justus meliore spe concepta, emittit columbam, avem mitem et familiarem, quae miram prae se fert mansuetudinem, et quae nonnisi

¹ Savil. et Morel., nos (ἡμᾶς), et, possumus (δυνάμεθα).

venitibus pasci solita, ex puris est avibus. 8. *Et emisit, inquit, columbam a se, ut videret, num cessasset aqua a facie terræ.* 9. *At columba non inventa requie pedibus suis, rediit ad ipsum in arcam, quia aqua erat super omnem faciem terræ.* Par est, ut hic disquiramus quomodo cum supra dixerit Scriptura sancta, cacumina montium fuisse visa, nunc dicit, columbam, non inventa requie, ad ipsum in arcam rediisse, quia aqua erat super omnem faciem terræ. Diligenter legamus quid sit dictum, et sciamus causam. Non enim simpliciter dixit, *Non inventa requie*, sed apposuit, *Pedibus suis*; ut dicent nos, tametsi desiderant ex parte aliqua aquæ, et cacumina montium apparuerant, adhuc tamen ob abundantiam aquarum ceterum montium cacumina limo plena fuisse. Et ideo columba nonnam stare, neque convenientem sibi cibum invenire valens, reversa est, redita suo docens justum, esse adhuc magnam aquarum copiam. Et cetera, inquit, manu accepit illam, et introduxit illam ad se in arcam. Vidisti quanta avis mansuetudo, quomodo rediens justum docuit, ut aliquantisper adhuc longanimitatem exhiberet? Ideo, 10. *Et cum tenuisset, inquit, adhuc septem dies, emisit columbam ex arca.* 11. *Et reversa est ad ipsum columba ad vespem, et habuit folium olivæ surculum in ore suo.* Non absque ratione, neque temere adjunxit, *Ad vespem*: sed ut dicamus, eam tota die postam fuisse, et invento sibi convenienti cibo, ad vespem rediisse, in ore ferentem surculum olivæ. Tale quippe animal est mitis, et nostra familiaritate gaudens; et hinc rediit, et olivæ sureulo multum solatii justo attulit. Sed dixerit fortasse aliquis: Et ubinam invenit folium olivæ? Totum hæc factum est dispensatione divina, et quod columba invenit, et quod ore recepit et ad justum reversa sit: alioquin et arbor hæc semper virens est, verisimilique est, postquam aquæ regressæ sunt, arborescens hanc adhuc habuisse foliorum communem. 12. *Et ut expectaret, inquit, adhuc septem alios dies, emisit columbam, et non adjecit ut ad illum rediret.* Vide quomodo justus in omnibus consolationem idoneam accipiat. Nam ut bona spe recreatus est, cum rediit, et olivæ folium in ore ferret: ita et nunc cum egressa non redit, maximum illi indicium fuit, eam sufficientem invenisse refocillationem, et aquas in universum desisse. Et hoc ita esse, audi ex sequentibus. 13. *Et factum est, inquit, in anno et sexcentesimo anno vitæ Noe, primo mense defecit aqua a facie terræ. Et aperuit Noe-totum arcam quod fecerat, et vidit quod defecit aqua a facie terræ.*

5. Iterum hic me stupor invadit, ut admirari cogar justii hujus virtutem, et Dei clementiam. Quomodo enim, queso, post tantum tempus, ut se aeri commisit, et oculos ad caelum spectandum intendit, non captus est oculis et excæcatus? Probe namque scitis, hoc contingere hominibus solere, etiam ad parvam diei partem in tenebris caliginisque locis agentibus, cum subito in lucis fulgorem aspicere volunt. Justus autem ille anno integro, et tot mensibus in arca, quasi in tenebris agens, etiam nunc repente

visio lucis jubere, nihil tale expertus est. Dei enim gratia erat, et patientia ab eo illi concessa, quæ etiam corporis sensus firmiores reddiderat, et patientiores quam qui corporalibus necessitatibus vincuntur. 14. *In menses autem secundo arrefacta est terra, vicissim et septimo die mensis.* Non absque ratione tantam diligentiam adhibet divina Scriptura, sed ut dicamus usque ad primum diem anni illius consummationem dilatam fuisse, quæ monstraretur justii patientia, et totius orbis purgatio fieret. Deinde postquam quasi a serde quadam ablata est omnis creatura, et deposuit omnem maculam, quam ex humana contraxerat malitia, faciesque ei pura reddita est: tunc denique precipit ut justus ex arca exeat, liborque a gravi illo carcere fiat, et inquit: 15. *Dixit Dominus Deus ad Noe: 16. Egrede te, et uxor tua, et filii tui, et uxores filiorum tuorum tecum: 17. et omnes bestie quæcumque sunt tecum, et omnis caro a volatilibus usque ad pecora, et omne reptile quod movetur super terram educ tecum, et arecite et multiplicamini super terram.* Expande hic Dei benedictionem, quomodo per omnia justum consolatur. Nam quia imperavit illi, ut exiret ex arca ipso, et uxor, et filii, et uxores filiorum, et bestias omnes: ut ne et ipsum marrorem aliquem et afferret, et anxium relinqueret cogitantem quomodo in solitudine cœset futurus, tantam terræ latitudinem solus inhabitans, nullo jam alio vivente: ideo postquam dixit: *Egrede ex arca, et educ omnia tecum, addit: Crecite et multiplicamini super terram.*

Noe fermentum mundi. — Vide quomodo justus ille denique supernam accipit benedictionem, quam ante transgressionem acceperat Adam. Nam sicut quando ille formatus est, audivit: *Et benedixit ei Deus, dicens: Crecite et multiplicamini, et dominamini super terram* (Gen. 1. 28): ita et huic nunc dicitur: *Crecite et multiplicamini super terram.* Quippe sicut ille origo et radix fuit omnium qui nati sunt ante diluvium: ita et justus hic fermentum quoddam origo, et radix est omnium qui post diluvium fuerunt: et hinc postea humanæ constitutionis principium factum est. Creatura quoque omnis suum accepit ornatum, terra ad ferendos fructus idonea facta est, aliaque omnia quæ propter hominis ministerium sunt condita. 18. *Et egressus est Noe, inquit, et uxor illius, et filii illius, et uxores filiorum illius cum eo; 19. et omnes bestie, et omnia pecora, et omne volatile, et omne reptile quod movetur super terram juxta genus suum exierunt ex arca.* Postquam accepit mandatum a Domino et benedictionem dicentem, *Crecite et multiplicamini*, exiit ex arca cum aliis omnibus. Et posthac in tota terra solus vivebat justus ille cum uxore, et filiis, et uxoribus illorum. Mox autem ut egressus est, suum declarans gratiam animi, tam pro iis quæ præterierant, quam quæ futura erant, gratias Domino agebat. Verum si placeat, ne sermo sit longior, reservemus in diem posterum quæ ad gratum justii animum pertinent, missum hic facientes sermonem: et obsecrantes

τῶν γὰρ καθαρῶν τυγχάνει. Καὶ ἀπέστειλε τὴν περι-
στέραν, φησί, παρ' αὐτοῦ, ἰδεῖν, εἰ κεκόσμηκε τὸ
ὕδωρ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Καὶ μὴ εὐρούσα ἡ
περιστερὰ ἀνάπαυσιν τοῖς κοσίιν αὐτῆς, ὑπέστρεψε
πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν κιβωτὸν, ὅτι ὕδωρ ἦν ἐπὶ πᾶν τὸ
πρόσωπον τῆς γῆς. Ἀξιοῦνταῦθα διερευνησασθαι
πῶς ἀνωτέρω εἰποῦσα ἡ ἁγία Γραφή, ὅτι αἱ κεφαλαὶ τῶν
ὀρέων ὤφθησαν, νῦν φησιν, ὅτι οὐχ εὐρούσα ἡ περι-
στερὰ ἀνάπαυσιν ὑπέστρεψε πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν κιβωτὸν,
ὅτι τὸ ὕδωρ ἦν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Μετὰ
ἀκριθείας ἀναγνώμεν τὸ εἰρημένον, καὶ εἰσόμεθα τὴν
αἰτίαν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Οὐχ εὐρούσα ἀνάπαυσιν,
ἀλλὰ, Τοῖς κοσίιν αὐτῆς, προσέθηκεν, ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς,
ὅτι εἰ καὶ ἐληξεν ἐκ μέρους τὰ ὕδατα καὶ αἱ κεφαλαὶ
τῶν ὀρέων ὤφθησαν, ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τῆς πλησμονῆς τῶν
ὕδατων καὶ αὐταὶ τῶν ὀρέων αἱ κεφαλαὶ βορβορώδεις,
ἢ τελματώδεις ἰλύος ἦσαν πεπληρωμέναι. Διὸ οὐδὲ
στῆναι που ἰσχύασα ἡ περιστερὰ, οὐδὲ προφθὴν κατὰ-
ληλον εὐρεῖν δυναμένη, ὑπέστρεψε, διὰ τῆς ἐπανόδου
διδάσκουσα τὸν δίκαιον, ὡς ἔτι πολλῇ τῶν ὑδάτων ἐστὶν
ἡ φορὰ. Καὶ ἐκτείνας, φησί, τὴν χεῖρα ἐλαθεῖν αὐτήν,
καὶ εἰσηγάγετο αὐτὴν πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν κιβωτὸν.
Εἶδες πόση τοῦ ὀρνέου ἡ εὐγνωμοσύνη, πῶς ἐπανε-
λθοῦσα διὰ τῆς παρουσίας ἐδίδασκε τὸν δίκαιον ἔτι τινα
[250] μικρὰν μακροθυμίαν ἐνδείξασθαι; Διὸ, Καὶ
ἐπισχῶν, φησὶν, ἔτι ἐπὶ ἡμέρας ἐξαπέστειλε τὴν
περιστερὰν ἐκ τῆς κιβωτοῦ. Καὶ ἀνέστρεψε πρὸς αὐ-
τὸν ἡ περιστερὰ πρὸς ἐσπέραν, καὶ εἶχε φύλλον
ἐλαίας κάρφος ἐν τῷ στόματι αὐτῆς. Οὐχ ἀπλῶς ἐν-
ταῦθα οὐδὲ εἰχῇ καίται τὸ, Πρὸς ἐσπέραν, ἀλλ' ἵνα μά-
θωμεν ὅτι διὰ πάσης τῆς ἡμέρας διατραπεῖσα, καὶ εὐ-
ρούσα τινα κατὰληλον δαίταν, κατὰ τὴν ἐσπέραν
ἐπανήλθεν ἐπὶ τοῦ στόματος φέρουσα κάρφος ἐλαίας.
Τοιοῦτον γὰρ τὸ ζῶον, ἡμερον, καὶ ἀεὶ τὴν συνήθειαν
ἐπιζητοῦν· διὰ τοι τοῦτο καὶ ὑπέστρεψε, καὶ διὰ τοῦ
κάρφους τῆς ἐλαίας πολλὴν παραμυθίαν ἐκόμισε τῷ δι-
καίῳ. Ἀλλ' ἴσως ἂν τις εἰπῇ· καὶ πόθεν εὗρε τὸ φύλλον
τῆς ἐλαίας; Τὸ μὲν πᾶν ἐγίνετο τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκono-
μίας, καὶ τὸ εὐρεθῆναι, καὶ τὸ τὴν περιστερὰν λαβοῦσαν
ἐπὶ τοῦ στόματος ἐπανελεῖν πάλιν πρὸς τὸν δίκαιον·
ἄλλως δὲ καὶ τὸ δένδρον ἀειθαλές ἐστι, καὶ εἰκὸς, τῶν
ὕδατων ὑπονοσησάντων, ἔτι τὸ δένδρον τῶν φύλλων
ἔχειν κόμην. Καὶ ἐπισχῶν, φησὶν, ἔτι ἐπὶ ἡμέρας
ἑτέρας ἐξαπέστειλε τὴν περιστερὰν, καὶ οὐ προ-
έθετο τοῦ ἐπιστρέφαι πρὸς αὐτὸν ἔτι. Ὅρα διὰ πάν-
των τὸν δίκαιον ἱκανὴν παραμυθίαν λαμβάνοντα. Ὅσπερ
γὰρ ἐπανελθούσης αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τοῦ στόματος φερού-
σης τὸ φύλλον τῆς ἐλαίας, χρηστάς εἶχε τὰς ἐλπίδας,
οὕτω καὶ νῦν τὸ ἐξελθοῦσαν μὴ ὑποστρέφει πάλιν, δειγμα-
τίστον αὐτῷ παρῆχε τοῦ πολλὴν αὐτὴν εὐρηκέναι τὴν
ἀνείσιν, καὶ λῆξιν γεγενῆσθαι τῶν ὑδάτων παντελεῖ. Καὶ
ὅτι τοῦτε ἐστὶν ἀληθεῖς, ἀκούσων τῶν ἐξῆς. Καὶ ἐγένετο,
φησὶ, τῷ ἐνὶ καὶ ἐξικοσιοστῷ ἔτει ἐν τῇ ζωῇ τοῦ
Νώε, τοῦ πρώτου μηνός, ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ ἀπὸ προσ-
ώπου τῆς γῆς. Καὶ ἀπεκάλυψε Νῶε τὴν στέγην τῆς
κιβωτοῦ, ἣν ἐποίησε, καὶ εἶδεν ὅτι ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ
ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

ε'. Πάλιν ἐνταῦθα ἐπιείκοι μοι θαυμάζειν καὶ ἐκπλη-
τεσθαι καὶ τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν
φιλανθρωπίαν. Πῶς γὰρ, εἰπέ μοι, μετὰ τοσούτων
χρόνων προσβαλὼν τῷ ἀέρι, καὶ τὰς θῆρας ἀνατείνας
εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ θάλασσαν οὐκ ἀπετυφλώθη καὶ ἐπη-
ρίθη τὰς θῆρας; Ἰστε γὰρ, ἴστε, ὅτι μάλιστα τοῦτο

α Allii ἐπιδεικνύσθαι.

πάσχειν ἔθος τοῖς ἀνθρώποις β, καὶ πρὸς βραχὺ μέρος
τῆς ἡμέρας ἐν σκοτεινοῖς τόποις καὶ ζοφωδέτεροις
διάγοντες πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς ἀθρόον αὐγὴν ἀτενίσαι
βουληθῶσιν. Ἀλλ' ὁ δίκαιος οὕτως ἐν ἐνιαυτῷ ὀλοκλήρω
καὶ ἐν τοσούτοις μηνσὶ, καθάπερ ἐν σκότειν, διάγων ἐν
τῇ κιβωτῷ, καὶ νῦν ἀθρόον πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς αὐγὴν
ἐπιδύν, οὐδὲν τοιοῦτον ἔπασεν. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ χάρις
ἦν μετὰ τῆς παρασχεθείσης αὐτῷ ὑπομονῆς, ἡ καὶ τοῦ
σώματος τὰς αἰσθησεις ἰσχυρὰς ἀπεργαζομένη, καὶ
ἀνωτέρας τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ταύτας ποιοῦσα. Ἐν
δὲ τῷ δευτέρῳ μηνὶ ἐξηράνθη ἡ γῆ, ἐδόθη καὶ εἰ-
κάδι τοῦ μηνός. Οὐχ ἀπλῶς τὴν τοσαύτην ἀκριθείαν
ποιεῖται ἡ θεία Γραφή, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν, ὅτι μέχρι
μῆδος ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου ἡ συμπλήρωσις γεγέ-
νηται, καθ' ὃν τοῦ δικαίου ἐδείχθη ἡ ὑπόμνη, καὶ τῆς
οἰκουμένης ἀπάσης τὸ καθάρσιον γέγονεν. Ἐῖτα ἐπειδὴ
καθάπερ τινα ῥύπον ἀκαπλύνετο ἡ χτίσις ἅπασα, ἀποῖε
μὲν τὴν ἅπασαν κηλὶδα, [251] ἣν ἡ τῶν ἀνθρώπων κακία
ἐν αὐτῇ κατεσκεύασε, καὶ φαῖδρον αὐτῆς γέγονε τὸ πρόσ-
ωπον, τότε λοιπὸν προστάττει τὸν δίκαιον ἐξελεῖν ἐκ τῆς
κιβωτοῦ, καὶ ἐλευθεροῦ αὐτὸν τοῦ χαλεποῦ ἐκείνου δε-
σμοτηρίου, καὶ φησιν· Εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Νῶε·
Ἐξέλθε σὺ, καὶ οἱ υἱοί σου, καὶ ἡ γυνὴ σου, καὶ αἱ
γυναῖκες τῶν υἱῶν σου μετὰ σοῦ· καὶ πάντα τὰ θη-
ρία ὅσα ἐστί μετὰ σοῦ, καὶ πᾶσα σὰρξ ἀπὸ κτερινῶν
ὄντων κτηνῶν, καὶ πᾶν ἔρπετον κινούμενον ἐπὶ τῆς
γῆς ἐξάγαγε μετὰ σεαυτοῦ, καὶ ἀνέστηθε καὶ πλη-
θύνεσθε ἐπὶ τῆς γῆς. Σκόπει Θεοῦ ἀγαθότης, πῶς διὰ
πάντων παραμυθεῖται τὸν δίκαιον. Ἐπειδὴ γὰρ προσ-
έταξεν αὐτὸν ἐξελεῖν ἐκ τῆς κιβωτοῦ, καὶ τοὺς υἱούς,
καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰς γυναῖκας τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ
τὰ θηρία πάντα, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸ τοῦτο πάλιν πολλὴν
αὐτῷ κατασκεδάσῃ τὴν ἀθυμίαν, καὶ ἀναγώνιον αὐτὸν
καταστήσῃ λογίζομενον, ὡς ἐν ἐρημίᾳ ἔσται, ἐν τοσούτῳ
πλάτει τῆς γῆς μόνος ὢν, οὐδενὸς ὄντος ἐτέρου· εἰ-
πόν, ἔξελθε ἐκ τῆς κιβωτοῦ, καὶ ἐξάγαγε ἅπαντα μετὰ
σεαυτοῦ, προσέθηκε, Καὶ ἀνέστηθε καὶ πληθύνεσθε
ἐπὶ τῆς γῆς.

Ὅρα πῶς πάλιν ἀνωθεν ὁ δίκαιος οὕτως ἐκείνην δέχε-
ται τὴν εὐλογίαν, ἣν πρὸ τῆς παραδόσεως ὁ Ἀδὰμ ἰδέ-
ετο. Ὅσπερ γὰρ ἡνίκα ἐκείνος ἐδημιουργήθη, ἤκουσε·
Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς λέγων, Ἀνέστηθε καὶ
πληθύνεσθε, καὶ κατακυριεύσατε τῆς γῆς· οὕτω καὶ
οὕτως νῦν, Ἀνέστηθε καὶ πληθύνεσθε ἐπὶ τῆς γῆς.
Ὅσπερ γὰρ ἐκείνος ἀρχὴ καὶ ρίζα γέγονε πάντων τῶν γε-
γονότων πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, οὕτω καὶ ὁ δίκαιος οὕτως
ζύμη τις καὶ ἀρχὴ καὶ ρίζα γίνεται πάντων τῶν μετὰ
τὸν κατακλυσμὸν. Καὶ ἐνταῦθεν λοιπὸν τὰ τῆς τῶν ἀν-
θρώπων συστάσεως ἀρχὴν λαμβάνει, καὶ ἡ χτίσις ἅπασα
τὸν οἰκεῖον ἀπολαμβάνει κόσμον, ἡ τε γῆ πρὸς καρπο-
φορίαν διεγειρομένη, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα διὰ τὴν τοῦ
ἀνθρώπου ὑπηρεσίαν ἐδημιουργήθη. Καὶ ἐξῆλθε Νῶε,
φησὶ, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ αἱ
γυναῖκες τῶν υἱῶν αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ· καὶ πάντα τὰ
θηρία, καὶ πάντα τὰ κτήνη, καὶ πᾶν κτερινόν, καὶ
πᾶν ἔρπετον κινούμενον ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος αὐ-
τῶν ἐξῆλθον ἐκ τῆς κιβωτοῦ. Κατὰ τὸ τοῦ Δεσπότη,
φησὶ, πρόσταγμα δεξιόμενος τὴν εὐλογίαν τὴν λέγουσαν,
Ἀνέστηθε καὶ πληθύνεσθε, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς κιβωτοῦ
μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Καὶ ἦν λοιπὸν ἐν πάσῃ τῇ γῇ
ὁ δίκαιος μόνος διάγων μετὰ τῆς γυναικὸς, καὶ τῶν
παιδῶν, καὶ τῶν τούτων γυναικῶν. Καὶ εὐθὺς ἐξελθὼν
τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείκνυται, καὶ ὅπερ τε
τῶν παρεληλυθότων, ὅπερ τε τῶν μελλόντων τὰς εὐχα-
ριστίας ἀναφέρει τῷ αὐτοῦ Δεσπότη. Ἀλλ' εἰ δοκεῖ, ἵνα
μὴ μακρὸν ποιῶμεν τὸν λόγον, εἰς τὴν ἐξῆς ταμιεύσω-

β Allii τοὺς ἀνθρώπους.

μεθα τὰ κατὰ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ δικαίου, μέχρι τοῦ-
του στήσαντες τὸν λόγον, καὶ παρακαλέσαντες ὑμῶν τὴν
ἀγάπην διηνεκῶς τούτον τὸν μακάριον ἐν διανοίᾳ περι-
στρέφειν, καὶ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ μετὰ ἀκριβείας τὴν εὐ-
μορφίαν καταμανθάνειν, καὶ ζηλωτὲς αὐτοῦ γίνεσθαι.
Σκόπει γὰρ μοι πόσος αὐτοῦ τῆς ἀρετῆς ὁ πλοῦτος, ὅτι
σήμερον ἐν τοσοῦταις ἡμέραις τὰ κατ' αὐτὸν διηγούμε-
νοι, οὐδέπω καὶ νῦν τέλος [253] ἐπιθεῖναι ἰσχύσαμεν τῇ
κατ' αὐτὸν ὑποθέσει. Καὶ τί λέγω τέλος ἐπιθεῖναι; Ὅσα
ἂν εἴπωμεν, οὐ δυνάμεθα ἐπιθεῖσθαι· ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς
πολλὰ διηγησόμεθα εἰπεῖν, καὶ οἱ μετ' ἡμῶν, οὐδὲ οὕτω
πρὸς τὸ τέλος φθάσαι διηγησόμεθα· τοσοῦτόν ἐστιν ἀρετῇ.
Ἐάν γὰρ βουλῇσθε, ἀπασαν ἡμῶν τὴν φύσιν οὗτος
παιδεύσαι διηγήσεται^α, καὶ πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς ζῆλον
ἐναγαγεῖν. Ὅταν γὰρ καὶ μεταξὺ τοσοῦτων πονηρῶν
ἀναστρεφόμενος οὗτος ὁ δίκαιος, καὶ μηδένα ἔχων εὐρεῖν
ὁμότερον, πρὸς τοσοῦτον μέτρον εὐρέθῃ φθάνων τῆς
ἀρετῆς, τίς ἡμῖν ἔσται ἀπολογία τοῖς μηδὲ τοσαῦτα κω-
λύματα ἔχουσι, καὶ ῥαθυμοῖσι πρὸς τὴν ταύτης κατόρ-
θωσιν; Μὴ γὰρ μοι τὴν ἐν τοῖς πεντακοσίοις ἔτεσι δια-
γωγὴν λέγε μόνον, ὅτι κωμψοῦμενος καὶ χλευαζόμε-
νος διετέλει ὑπὸ τῶν τὴν κακίαν μετιόντων, ἀλλὰ καὶ
τὴν ἐν τῇ κιδωτῷ διατριβῇ. Ὁ γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐκείνους
ἀντιβρόντος εἶναι μοι δοκεῖ τοῦ παντὸς χρόνου· τοσαύ-
την ἐκεῖ τὴν θλίψιν ὑπομένειν ὁ δίκαιος ἡναγκάζετο, ἐν
στενοχωρίᾳ τοιαύτῃ τυγχάνων, καὶ μηδὲ ἀναπνεῖν δυ-
νάμενος, καὶ τῆς μετὰ τῶν θηρίων καὶ τῶν ἀλόγων δια-
γωγῆς ἀνεχόμενος, καὶ διὰ πάντων δεικνύς αὐτοῦ τῆς
γνώμης τὸ στεῦρόν, καὶ τὸ ἀκλίνές τῆς προαιρέσεως, καὶ
τὴν πίστιν ἢν περὶ τὸν Θεὸν ἐπιδείκνυτο, δι' ἣν πάντα
πράως καὶ κούφως ἔφερε. Διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ τὰ παρ'
αὐτοῦ πάντα εἰσήνεγκε, καὶ τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ δαψι-
λείας ἀπῆλυσεν. Εἰ γὰρ καὶ στενοχωρίαν πολλὴν ὑπ-
έμενεν ἐν τῇ διαγωγῇ τῆς κιδωτῷ, ἀλλ' ὅμως τὸ κλυδών-
ιον τὸ φοβερόν καὶ τὴν πανωλερίαν ἐκείνην διέφυγε.
Καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν στενοχωρίαν ἐκείνην καὶ τὴν
ἀφόρητον εἰρηκτὴν, καὶ ἀδείας καὶ ἀνέσιος ἀπῆλυσεν, καὶ
τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογίας ἀξιοῦτο, καὶ πάλιν τὴν οἰ-
κίαν εὐγνωμοσύνην διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρου· καὶ παντα-
χοῦ εὐρήσεις τὰς ἀρχὰς παρ' αὐτοῦ εἰσφερομένας. Ὅσοι
δὲ τὴν πρῶτην ἀπασαν ἡλικίαν τὴν ἀρετὴν μεταδιώξας,
καὶ τῆς κακίας ἐκείνων ἐκτὸς γενοῦντες, οὐ συναπῆλυσεν
αὐτοῖς τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ πάντων ὑποβρυχίων γινόμε-
νων αὐτοὺς μόνος διεσώζετο· οὕτω πάλιν ἐπειδὴ πολλὴν
τὴν πίστιν εἰσήνεγκε, καὶ μετ' εὐχαριστίας τῆς ἐν τῇ
κιδωτῷ οἰκήσεως ἠνέχετο, πάλιν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ
ἠκολούθησε μετὰ πολλῆς τῆς φιλοτιμίας, καὶ ἐξενεχθεὶς
τῆς κιδωτῷ, καὶ εἰς τὴν προτέραν διαγωγὴν ἀποκατα-
σταθεὶς, εὐθὺς εὐλογίας ἀξιοῦται, καὶ πάλιν τὴν οἰ-
κίαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξάμενος, καὶ τὴν κατὰ δύνα-
μιν εὐχαριστίαν ποιησάμενος, καὶ οὕτω μειζόνων ἀξιοῦ-
ται παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἔθος τοῦτο τῷ
Θεῷ, ἐπειδὴν μικρὰ καὶ εὐτελῆ παρ' ἡμῶν εἰσνεχθῇ,
ὅμως δ' οὖν εἰσνεχθῇ, πολλὴν ἡμῖν τὴν παρ' αὐτοῦ δω-
ρεῖσθαι φιλοτιμίαν. Καὶ ἵνα μάθῃς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης
εὐτελείας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τοῦ Δεσπότη σου τὴν φι-
λοτιμίαν, σκόπει μοι ἐνταῦθα. Καὶ γὰρ βουλευσόμεν τι
εἰσνεγκεῖν, τί τοσοῦτον διηγησόμεθα, ἢ ὅσον τὴν διὰ τῶν
λόγων εὐχαριστίαν ἐπιδείξασθαι; Τὰ μὲν τοι παρ' αὐτοῦ
διὰ τῶν ἔργων εἰς ἡμᾶς ἐκτελέρουται. Ποῦ οὖν ἂν ἴσων

γένοιτο ἔργα καὶ λόγοι; Ἀνευθεὶς γὰρ ὢν [253] ἡμῶν ὁ
Δεσπότης, οὐδενὸς δεῖται τῶν παρ' ἡμῶν, εἰ μὴ τῶν βη-
μάτων μόνον· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν διὰ τῶν λόγων εὐχαρι-
στίαν ἀπαιτεῖ, οὐχ ὥς ταύτης χρῆζων αὐτὸς, ἀλλ' ἵνα
ἡμᾶς παιδεύσῃ εὐγνώμονας εἶναι, καὶ ἐπιγινώσκουσιν τὸν
τῶν ἀγαθῶν χορηγόν. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος γράφων
ἔλεγεν, *Εὐχάριστοι γίνεσθε*· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπιζητεῖ
παρ' ἡμῶν ὁ Δεσπότης, ὥς τοῦτο τὸ κατόρθωμα. Μὴ
τοίνυν ἀγνώμονες γινώμεθα, μηδὲ δι' ἔργων εὐεργετού-
μενοι αὐτοί, ὀκνῶμεν τὴν διὰ τῶν λόγων εὐχαριστίαν
ἀναφέρειν τῷ Δεσπότη· πάλιν γὰρ εἰς ἡμᾶς τὸ κέρτος
περίσταται. Ἐάν γὰρ ἐπὶ τοῖς φθάσαι εὐχαρίστῃ
γινώμεθα, καὶ πρὸς τὸ τὸν μειζόνων τυχεῖν αὐτοῖς πολ-
λὴν προσυτρεπίζομεν τὴν παρρησίαν. Μόνον, παρακαλῶ,
καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν, εἰ οἶόν τι, ἀναλογίζώ-
μεθα καθ' αὐτοὺς μὴ τὰς κοινὰς μόνον εὐεργεσίας, ἀλλ'
πάσῃ τῇ φύσει ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς καυχάρισταί, ἀλλὰ
καὶ τὰς ἰδίᾳ καὶ καθ' ἕκαστον ἡμῖν παρεχομένας.

Καὶ τί λέγω τὰς ἰδίᾳ καὶ καθ' ἕκαστον παρεχομένας;
Καὶ ὑπὲρ ὧν ἀγνοοῦντες εὐεργετούμεθα, καὶ ὑπὲρ τοῦ-
των εὐχαριστοῦμεν. Ἐπειδὴ γὰρ κήδεαι τῆς ἡμετέρας
σωτηρίας, πολλὰ καὶ μὴ εἰδότες ἡμᾶς εὐεργετεῖ, καὶ
πολλάκις καὶ κινδύνων ἐξαρπάξει, καὶ ἑτέρας εὐεργεσίας
εἰς ἡμᾶς κατατίθεται. Πηγὴ γὰρ ἐστὶ φιλανθρωπίας, καὶ
οὐδέποτε παύεται τὰ ἐκείθεν νάματα τῇ τῶν ἀνθρώπων
φύσει προχέουσα. Ἄν τοίνυν ταῦτα λογίζώμεθα, καὶ
σπουδάζωμεν καὶ ὑπὲρ τῶν φθασάντων τὰς εὐχαριστίας
ἀναφέρειν τῷ Δεσπότη, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐξῆς τοιοῦτους
αὐτοὺς κατασκηναίειν, ὥστε μὴ ἀναξίους φαῖναι τὴν
παρ' αὐτοῦ εὐεργεσίαν, διηγησόμεθα καὶ πολιτείας ἀρί-
στην ἐπιδείξασθαι, καὶ τῆς κακίας τὴν πείραν διαφυ-
γεῖν. Ἡ γὰρ μνήμη τῶν εὐεργεσιῶν ἱκανὴ διδάσκαλος
ἡμῖν ἔσται τῆς κατ' ἀρετὴν πολιτείας, οὐκ ἀφαισά ποτε
εἰς ῥαθυμίαν ἐμπεσόντας καὶ λήθην, πρὸς τὴν κακίαν
αὐτομολῆσαι. Ἡ γὰρ νήφουσα καὶ ἐγρηγορούσα ψυχὴ οὐ
τότε μόνον ἐπειδὴν κατὰ ροὴν φέρεται τὰ πράγματα,
εὐγνωμοσύνην ἐπιδείκνυσται, ἀλλὰ καὶ ἐναντία τις πρα-
γμάτων περιστάσις παρακολουθῇ, καὶ τότε τὴν ἰσὴν
εὐχαριστίαν ἀναφέρει, οὐδὲν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων
μεταβολῆς χαυνουμένη, ἀλλὰ ταύτῃ μᾶλλον νευρουμένη,
καὶ τὴν ἀπατον τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν λογίζομένη, καὶ ὡς
εὐπορος ὢν καὶ εὐμήχανος δύναται καὶ δι' ἐνστίαν
πραγμάτων, εἰ καὶ ἡμεῖς τὴν ἀκριθεὶς κατέληξιν μὴ
ἰσχύομεν συνιεῖν, τὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν ἐπιδείξασθαι.

ζ'. Οὕτω τοίνυν ἀπαντα τὰ καθ' ἡμᾶς παραχωρού-
ντες, ὅπως ἂν φέρεται τὰ πράγματα, ἡμεῖς ἐν μόνον ἔργον
ἔχωμεν, τὸ διηνεκῶς αὐτῷ εὐχαριστεῖν ὑπὲρ πάντων.
Διὰ γὰρ τοῦτο λογικοὶ τινες γεγόναμεν, καὶ ταύτῃ τῶν
ἀλόγων διεστήκαμεν, ἵνα τὰς εὐφημίας καὶ τοὺς ὕμνους
καὶ διηνεκεῖς δοξολογίας ἀναφέρωμεν τῷ τῶν ὅλων θε-
μιουργῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ψυχὴν ἡμῖν ἐνέπνευσε, καὶ γλῶσ-
σαν ἔχαριστο, ἵνα τῶν παρ' αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν
εἰς αἰσθητὴν ἐρχόμενοι, καὶ τὴν δεσποτείαν ἐπιγινώσκω-
μεν, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην [254] ἐπιδείξωμεθα, καὶ τὴν
κατὰ δύναμιν εὐχαριστίαν ἀναφέρωμεν τῷ Δεσπότη. Εἰ
γὰρ ἄνθρωποι οἱ τῆς αὐτῆς ἡμῖν φύσεως κοινωνοῦντες,
μικράν τινα πολλάκις καὶ εὐτελῆ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαν
καταθέμενοι, ἀπαιτοῦσι τὴν ὑπὲρ ὧν πεπνυχαίμεν εὐχα-
ριστίαν, οὐ διὰ τὴν ἡμετέραν εὐγνωμοσύνην, ἀλλ' ἵνα
καὶ αὐτοὶ ἐντεῦθεν λαμπρότεροι φαίνωνται· πολλὸν μᾶλ-
λον ἐπὶ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τοῦτο πλείω ποιεῖν ἡμᾶς
χρὴ, τοῦ διὰ τὴν ἡμετέραν ὠφέλειαν μόνον τοῦτο γίνε-

^α Multi mss. οὕτω παιδεύσαι διηγησόμεθα.

vestram caritatem, ut continuo beatam istam in memoria vestra geratis, et illius virtutis pulchritudinem bene discatis, quo eum imitemini. Annon adverte enim, obsecro, quantus virtutis illius thesaurus, quia cum per tot dies de illo disseruerimus, nondum finem imponere narrationi potuimus eorum quæ ad illum attinent. Quid dico finem imponere? quantacunque dixerimus, non poterimus ad culmen perungere: sed quamvis et nos et posterì, multa de illo dicere valeamus, non tamen ad finem pervenire poterimus: tanta res est virtus. Si enim voluerimus, poterit hic universam nostram naturam instituere¹, et ad virtutis imitationem inducere. Nam si ille inter tot improbos versans, neque habens familiarem aliquem, in tantum virtutis fastigium pervenisse inventus est: quæ nostra erit excusatio, cum nec talia nobis sint impedimenta, et tamen negligentes simus ad bona opera? Nolo enim dicas mihi solam illam quingentorum annorum vitam, quando subsannabatur et irridebatur, versabaturque in medio flagitiosorum: sed et annum illum, quem totum in arca transegit, qui sane conferendus mihi videtur toti tempori superiori: tantam ibi afflictionem ferre cogebatur justus ille, in tantis versans angustiis, neque respirare valens, et ferarum brutorumque convictum ferens: qui et in omnibus mentem suam solidam declarabat, et voluntatem flecti nesciam, et fidem erga Deum, per quam facile et leviter omnia sustinebat. Atque ideo, quoniam quæ sua erant omnia asserbat, eorum etiam quæ a Deo erant, abunde potitus est. Quamvis enim multam ferret in arca angustiam, atamen terribilem tempestatem et communem omnium interuersionem effugiebat. Et propterea post angustiam illam et intolerabilem carcerem, securitatem et quietem adeptus est una cum divina benedictione: iterumque gratum animum operibus indicavit, et ubique invenies illum prima contulisse. Nam sicut in prima ætate omnem virtutem sectatus est, et a vitis se alienavit, quibus qui tunc vivebant, infecti erant: unde neque poenarum particeps fuit, et cum alii omnes submergerentur, ipse solus servatus est: ita rursus quia fidem quoque habuit, et cum gratiarum actione suam in arca habitationem tulit, iterum divina dona copiose illi concessa sunt, et cum egressus ex arca, et in pristinum statum restitutus esset, statim benedictionem consequutus est, et iterum a politam præ se tulit grati animi probitatem, emissaque gratiarum actione etiam tunc majoribus beneficiis a Deo cumulatus est. Mos enim Dei est, ut si nos tenuia quædam et vilia obtulerimus, sed tamen obtulerimus, multa liberalitate nos remuneret. Et ut discas quanta sit humana tenuitas, quanta Dei magnificencia, hic mentem adhibe. Nos enim si quid voluerimus offerre, quid amplius offerre possumus, quam quantum verbis gratias referimus? Ea sane quæ ipse exhibet, opere nobis præstat. Quam imparia autem sunt verba et

opera? et Dominus nullarum rerum indigus est, nullaque rerumstrarum eget, præterquam verbis: atque hanc ipsam verbis prolata gratiarum actionem exigit, non quod ea ipse opus habeat, sed ut nos doceat gratos esse, et agnoscere tantorum bonorum suppeditatorem. Et illam ob causam Paulus quoque scribens dicebat: *Grati estote* (Coloss. 3. 15). Nihil enim sic requirit a nobis Dominus, ut istud ipsam. Proinde ne simus ingrati, neque dum re ipsa beneficia experimur, gravemur offerre Domino verbis nostris gratiarum actionem: iterum enim lucram in nos redundat. Quod si de primis grati fuerimus, præterquam quod majora nanciamur, etiam fiduciam nobis magnam comparamus. Unum hoc, obsecro, singulis diebus et horis, si fieri potest, supputemus nobiscum, non communia tantum beneficia quæ toti naturæ omnium Opifex contulit, sed et privata et quotidiana.

Beneficia Deus nobis confert, etiam nescitis. — Quid dico privata et quotidiana? Etiam ea quæ ignorantibus nobis confert, proque his gratias agamus. Quandoquidem enim pro salute nostra sollicitus est, multa etiam in nos nescios beneficia confert, sæpe etiam e periculis eripit, atque alia beneficia præstat. Fons enim est clementiæ, sua fluentia semper humano generi profundens. Igitur si hæc cogitemus, operamurque demus ut et pro primis suis donis gratias offeramus Domino, et pro futuris sic nos præparemus, ut non videamur indigni ejus beneficiis, statim vitam egregiam instituere, et malitiæ periculum effigere poterimus. Beneficiorum enim memoria idonea nobis est magistra ad vitam virtute præditam, non sinens nos in torporem oblivionemque incidere, et ad malum declinare. Mens enim sobria et vigilans, non solum cum feliciter res succedunt, sed etiam quando præter sententiam nostram adversa eveniant, non minus gratias agit, nihiloque ex rerum vicissitudine remissior sit: sed magis roboratur, et ineffabilem Dei providentiam considerat, qui cum sit dives et sapiens, etiam per res adversas, quamvis hoc intelligere non possimus, suam declarare potest providentiam.

6. Moralis exhortatio. — Igitur sic et nos omnia nostra faciamus, ut qualitercumque cadant, unicum nostrum opus sit continuo pro illis gratias agere. Propter hoc enim rationales facti sumus, et a brutis differimus, ut laudemus, celebremus, glorificemus jugiter Dominum omnium conditorem. Eapropter et animam nobis inspiravit, et linguam dedit, ut ejus in nos beneficia sensu percipientes, dominium agnoscamus, et nos gratos exhibeamus, ac pro viribus Domino gratias agamus. Nam si homines, quibus eadem est natura nobiscum, cum parvum aliquando ac vile nobis beneficium præstiterint, exigunt a nobis gratiarum actionem, non quod nostrum curent gratum animum, sed ut ipsi inde celebriores fiant: quanto magis id nobis faciendum in iis quæ a Deo accepimus, qui hoc solum ob no-tram utilitatem vult fieri? Nam sicut cum grati sumus hominibus, qui nobis benefecerunt, illos clariores reddimus;

¹ Multi MSS., *Si enim voluerimus, poterimus universam naturam nostram sic instituere.*

ita et si in benignum Deum fuerimus grati, nos ipsos illustriores facimus; quoniam non ut nostra celebratione opus habens, hoc fieri vult: sed ut quidquid id lucri est, iterum ad nos redeat, et dignos faciamus nos ipsos majoribus subsidiis. Quamvis autem non possimus id facere, ut dignum est: qui enim hoc fieri posset, cum tam fragili naturæ alligati simus? et quid dico humanam naturam? Neque ipsæ incorporeæ et invisibiles virtutes, et principatus et potestates, et Cherubim, et Seraphim, ut dignum est, celebrare illum possunt, etiamsi pro viribus gloriam illi offerant: nihilominus justum fuerit pro viribus gratiarum actionem offerre, et indecussimenter celebrare Dominum nostrum, et per laudem voces, et per vitam optimam. Ista enim est clarissima Dei celebratio, quando per innumeras linguas gloriam ipsi offerimus. Nam qui virtute præditus est, id efficit ut omnes, qui intuentur eum, Dominum ejus laudent: et celebratio hæc ei, qui occasionem præbuit, magnam et ineffabilem Dei benevolentiam conciliat. Quid igitur nobis beatius foret, si non solum nostris linguis bonum Deum gloria afficeremus, sed et proximos quoque, ut nostro nomine eum celebrarent, incitaremus? Tantum enim virtutis robur est, ut innumeris linguis Conditorum laudare queat. Nihil utique vitæ virtutis studiosæ comparari potest, dilecte. Unde et Dominus dicebat: *Lucent lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui est in cælis* (Matth. 5. 16). Vidisti quomodo lumen cum apparuerit, dissipat tenebras? Ita et virtus, si conspicua fuerit, et malitiam fugat et erroris tenebras abigit, mentemque videntium excitat ad Deum celebrandum. Quocirca satagamus ut sic luceant opera nostra, quo et Dominus noster celebretur. Hæc autem dixit Christus, non ut ad ostentationem aliquid faciamus; absit: sed ut diligenter, et ut ipsi probatur, vitam agamus, non blasphemiarum culpam locum concedentes, sed id efficiantes, ut bonis operibus in laudem Dei promerant omnes qui nos vident. Tunc enim, tunc ipsius nobis gratiam majorem conciliabimus, et poenam effugere, bonaque ineffabilia adipisci poterimus, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

OMILIA XXVII.

Et edificavit Noe altare Domino, et accepit de omnibus pecoribus mundis, et de omnibus volucris mundis, et obtulit holocaustum super altare (Gen. 8. 20).

1. *Beneficiorum Dei memoria.* — Vidistis heri clementis Domini bonitatem, quomodo ex arca justum eduxit, ab ejus habitatione liberavit, ex illo tristi ac molesto carcere eripuit, et patientiam illius remuneravit, dicens: *Crescite et multiplicamini.* Discamus hodie quam benevolus, et quam gratæ animæ fuerit Noe, inde ipse multo uberiores Dei erga se bene-

volentiam sibi conciliaverit. Nam solet Deus cum aliquem videt qui gratus sit de prioribus, largius et cumulatus sua dona in illum profundere. Demus igitur et nos operam, ut gratiarum actiones pro virili Domino offeramus pro donis quæ ab eo pridem nobis præstita sunt, ut et majora inde consequamur, et numquam obliviscamur Dei beneficia in nos collata, sed semper ea in mente nostra versemus, ut ad continuam gratiarum actionem eorum memoria compellamur, tametsi tot sint, ut mens nostra non sufficiat ad comprehendendum et enumerandum magnam quæ nobis contigit ex ejus liberalitate copiam. Quomodo enim quis cogitare posset ea quæ in nos jam sunt collata, quæ item promissa, quæ et quotidie conficiantur: quod ex nihilo produxerit ut essemus, quod corpus et animam dederit, quod rationales nos formaverit, quod aerem respirandi concesserit, quod creaturam omnem propter humanum genus produxerit, quod ipse quidem ab initio voluerit hominem in paradiso vitam agere citra omnem dolorem et laborem, et nihil minus habentem angelis et incorporeis illis virtutibus, existentem in corpore, sed et corporalibus necessitatibus non obnoxium? Deinde quando ob negligentiam deceptione diabolica per serpentem allata supplantatus fuit, neque sic destitit prævaricatori benefacere: sed et per illa ipsa, per quæ punierat, sicut heri diximus, excellentem suam humanitatem declaravit, atque multas alias innumerasque beneficiorum species in illum collocavit. Et postea procedente tempore et crescente genere, ac in omnem malitiam vergente, quia videbat incurabilia esse vulnera, nequitie operadores, quasi fermentum quoddam malum delevit, relicto justo illo qui radix et origo fieret generis humani. Et vide iterum, quantum erga justum illum declaret liberalitatem. Totum humanum genus ab eo et filiis ejus instauravit, et in tantam multitudinem exercere curavit, paulatimque justos eligens, patriarchas dico, præceptores dedit reliquo hominum generi, qui sua virtute omnes nos instituere, et, quasi medici, ægrotantes curare possint. Et modo eos in Palestinam, modo in Ægyptum deducit, simul et servorum suorum patientiam exercens, et suam virtutem clariorem monstrans, mansitque semper eodem modo humana salutis curam gerens: exhibuit prophetas, et per illos signa et prodigia edidit. Atque, ut brevius dicam: quem admodum enim maris fluctus, quamvis saeculentes id conemur, enumerare numquam poterimus: ita neque beneficiorum Dei, quæ in nostram contulit naturam, varietatem. Tandem ubi vidit post tantam suam providentiam adhuc multa et ineffabili misericordia indigere humanum genus, et nihil plus fecisse vel patriarchas, vel prophetas, vel signa admirabilia, vel poenas, vel admonitiones illas frequentissime adhibitas, et captivitates illas sibi invicem succedentes: quasi miseratus genus nostrum, misit ad nos animarum corporumque medicum, unigenitum suum Filium, ex paternis, ut ita dicam, sinibus excitans: voluit suscepta servi forma e Virgine nasci, et nobi-

σθαι βουλομένου. Ὡςπερ γάρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ γινόμενη εὐχαριστία εἰς τοὺς εὐεργετηκότας, ἐκείνους λαμπροτέρους ἐργάζεται, οὕτως ἐπὶ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ὅταν τοῦτο ποιῶμεν, ἐαυτοὺς λαμπροτέρους ἀπεργάζομεθα· ἐπειδὴ οὐχὶ τῆς παρ' ἡμῶν δεόμενος εὐφημίας τοῦτο βούλεται γίνεσθαι, ἀλλ' ἵνα πάλιν εἰς ἡμᾶς περιστεῖ τὸ κέρος, καὶ μείζονος συμμαχίας ἐαυτοὺς ἀξίους καταστήσωμεν. Εἰ γάρ καὶ μὴ δυνάμεθα κατ' ἀξίαν ποτὲ τοῦτο ποιῆσαι· πῶς γάρ, τοσαύτη ἀσθενεία φύσεως συνδεσμένοι; καὶ τί λέγω τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν; ἀλλ' οὐδὲ αὐτὰ αἱ ἀσώματοι καὶ ἀόρατοι δυνάμεις, καὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἐξουσίαι, καὶ τὰ Χερουδὶμ, καὶ τὰ Σεραφεὶμ τὴν κατ' ἀξίαν δοξολογίαν ἀναφέρειν εὐχαριστοῦντες δυνήσονται· ἀλλ' ὅμως τὴν κατὰ δύναμιν ἀνενεγκεῖν εὐχαριστίαν δίκαιον ἂν εἴη, καὶ διηνεκῶς δοξάζειν τὸν ἡμέτερον Δεσπότην καὶ διὰ τῆς τῶν λόγων εὐφημίας, καὶ διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας. Αὕτη γάρ μέλιστα καὶ λαμπροτέρα γίνονται ἡ εὐφημία, ὅταν διὰ μυρίων γλωσσῶν τὴν δοξολογίαν ἀναφέρωμεν. Ὁ γὰρ ἐνάρετος ἕκαστος τῶν εἰς αὐτὸν ὁρώντων παρασκευάζει τὸν αὐτοῦ Δεσπότην ἀνυμνεῖν· καὶ ἡ παρ' ἐκείνων δοξολογία πολλὴν καὶ ἀπατόν τῃ τῶν αἰτίων παρέχοντι χαρίζεται τὴν παρὰ τοῦ Δεσπότητος ἐνοίαν. Τί οὖν ἂν ἡμῶν μακαριστότερον γένοιτο, εἰ μέλλοιμεν μὴ μόνον αὐτοὶ διὰ τῆς οἰκειᾶς γλώττης δοξάζειν τὸν ἀγαθὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὁμογενεῖς διεγείρειν εἰς τὴν ὑπὲρ ἡμῶν δοξολογίαν; Τοσαύτη γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ ἰσχύς, ὥς μυρίοις στόμασι δύνασθαι τὸν δημιουργὸν ἀνυμνεῖν. Οὐδὲν γὰρ ἀρίστης πολιτείας ἴσον γένοιτο, ἀγαπήναι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος Εὐεργ. Λαμψάτω τὸ φῶς ὁμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὁμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὁμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἶδες πῶς καθάπερ τὸ φῶς φανὲν ἀπαλαύνει τὸ σκότος, οὕτως καὶ ἡ ἀρετὴ ὀφείσκει καὶ τὴν κακίαν φυγαδεύει, καὶ τῆς πλάνης τὸ σκότος ἀπαλάσσει πρὸς δοξολογίαν κινεῖ τῶν ὁρώντων τὴν διάνοιαν; Οὕτω τοίνυν σπουδάζωμεν ἡμῶν λάμπειν τὰ ἔργα, ὥς τὸν ἡμέτερον δοξάζεσθαι Δεσπότην. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ Χριστὸς, οὐχ ἵνα πρὸς ἐπίδειξιν τι πράττωμεν· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἵνα μετὰ ἀκριθείας καὶ κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν πολιτευόμενοι ἡμετεῖς βλασφημία τινὶ ᾠραν παρέχωμεν, καὶ διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἔργων πράξεως παρασκευάζωμεν τοὺς ὁρώντας δοξάζειν τὸν τῶν ὁλῶν Θεόν. Τότε γάρ, τότε καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ εὐνοίαν μαζώνως ἐπισπασόμεθα, καὶ τὴν κλῆσιν διαφυγεῖν δυνησόμεθα, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ [255] Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ KZ.

Καὶ ὁ κοδόμῃς Νῶε θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν πετεινῶν καθαρῶν, καὶ ἀνήνεγκεν ὁλοκαυτωσιν εἰς τὸ θυσιαστήριον.

α'. Εἰδετε χθὲς τοῦ φιλανθρώπου Δεσπότητος τὴν ἀγαθότητα, ὅπως τὸν δίκαιον ἐξήγαγεν ἐκ τῆς κιβωτοῦ, ἐλευθερώσας καὶ τῆς ἐκεῖ διαγωγῆς, καὶ ἀπαλλάξας τοῦ χαλεποῦ ἐκείνου καὶ ξένου δεσμοτηρίου, καὶ τῆς ὑπομονῆς αὐτῷ τὰς ἀμοιβὰς ἀποδίδωκεν εἰπὼν· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. Μάθωμεν σήμερον τοῦ Νῶε τὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ τὴν εὐχάριστον ψυχὴν, δι' ἧς πάλιν πλείονα καὶ πολλῶ μείζονα ἐξεκατέσχετο τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν. Καὶ γὰρ τοιοῦτος ὁ Θεός· ἐπειδὴ ἴδῃ ἐπὶ τοῖς

φθάσασιν εὐγνώμονας γεγεννημένους, ἐπιδαφιέσθαι τὰς παρ' αὐτοῦ δωρεάς. Σπουδάζωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς τὴν κατὰ δύναμιν εὐχαριστίαν ἀναφέρειν τῷ Δεσπότη ὑπὲρ τῶν ὑπαρξάντων ἡμῖν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν, ἵνα καὶ μαζώνως ἀξιώσῃμεν, καὶ μηδέποτε ἐπιλανθανόμεθα τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν εἰς ἡμᾶς γεγεννημένων, ἀλλὰ ἀεὶ ταῦτα στρέφωμεν ἐπὶ τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας, ἵνα ὑπὸ τῆς μνήμης συνωθούμενοι διηνεκῇ τὴν εὐχαριστίαν ποιῶμεθα, εἰ καὶ τοσαῦτα τὰ κληθὸς εἰσιν, ὥς μηδὲ ἀρκεῖν τὸν λογισμὸν τὸν ἡμέτερον ἐξαριθμῆσθαι τὴν εἰς ἡμᾶς φιλοτιμίαν αὐτοῦ γεγεννημένην. Τί γάρ ἂν τις λογίσαιτο τὰ ἦδη εἰς ἡμᾶς γεγεννημένα, τὰ ἐπηγγελμένα, τὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν γινόμενα· ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν, ὅτι καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐχαρίσατο, ὅτι λογικοὺς ἡμᾶς ἐδημιούργησεν, ὅτι τὸν ἀέρα τοῦτον ἀναπνεῖν ἐχαρίσατο, ὅτι τὴν κτίσιν ἅπασαν διὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν παρήγαγεν, ὅτι αὐτοὺς μὲν ἐβουλήθη ἐκ προοιμίων τῆς τοῦ παραδείσου διαίτης ἀπολαύειν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀνώδυνον βίον ἔχειν, καὶ μόχθοι παντός ἀπηλλαγμένον, καὶ μηδὲν ἔλαττον ἔχειν τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀσωμάτων ἐκείνων δυνάμειν ἐν σώματι τυγχάνοντα, ἀλλὰ καὶ ἀνώτερον εἶναι τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν; Εἶτα ἐπειδὴ διὰ ῥαθυμίας ὑπῆρχθη τῇ ἀπάτῃ τοῦ διαβόλου τῇ διὰ τοῦ ὄψεως προσαχθείσῃ, οὐδὲ οὕτω διέλιπε τὸν ἡμαρτηκότα, τὸν παραβεβηκότα εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἐτιμωρήσατο, καθάπερ καὶ χθὲς ἐλέγομεν, τῆς οἰκειᾶς φιλανθρωπίας τὴν ὑπερβολὴν ἐπεδείξατο, καὶ πολλὰ ἔτερα καὶ ἀναρίθμητα εὐεργεσιῶν εἰδὼς εἰς αὐτὸν κατέθετο. Καὶ λοιπὸν τοῦ χρόνου προΐζοντος, καὶ τοῦ γένους ἀξαναμένου, καὶ εἰς κακίαν ἀποκλίναντος, ἐπειδὴ ἑώρα ἀνίστα γινόμενα τὰ τραύματα, καθάπερ ζύμην τινὰ πονηράν, τοὺς τῆς κακίας ἐργάτας ἠφάνισε, καταλιπὼν τὸν δίκαιον τοῦτον, ῥίζαν καὶ ἀρχὴν γενέσθαι τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Καὶ πάλιν σκόπει πόσῃ περὶ αὐτὸν ἐπιδείκνυται τὴν φιλοτιμίαν. Ἀπὸ τοῦ δικαίου τούτου καὶ τῶν τούτου υἱῶν ἅπασαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν εἰς τοσοῦτον [256] πληθὸς ἐπιδιδόμει παροσκεύασε, καὶ κατὰ μικρὸν τοὺς δικαίους ἐκλεξάμενος, τοὺς πατριάρχας λέγω, διδασκάλους ἐπέστησε τῷ λοιπῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, διὰ τῆς οἰκειᾶς ἀρετῆς ἅπαντας ἐναγαγεῖν δυναμένους, καὶ καθάπερ ἱατροὺς, τοὺς νενοσηκότας θεραπεύειν δυναμένους. Ποτὲ μὲν εἰς τὴν Παλαιστίνην, ποτὲ δὲ εἰς Αἴγυπτον κατέγει, ὁμοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ δούλων ἐγγυμνάζων τὴν ὑπομονήν, καὶ τὴν οἰκίαν δύναμιν περιφανεστέραν δεικνύς· καὶ διηνεκῶς οὕτω διετέλεσε φροντίζων τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, προφήτας ἀναδείκνυς, καὶ σημεῖα καὶ θαύματα δι' αὐτῶν ἐπιτελεῖσθαι ποίων. Εἶτα, ἵνα συντεμῶν εἴπω· καθάπερ γὰρ τῆς θαλάττης τὰ κύματα, καὶ νυμριάκις βιασώμεθα, οὐκ ἂν ποτε δυνηθεῖμεν ἐξαριθμῆσθαι, οὕτως οὐδὲ τὸ ποικίλον τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ, ὧν περὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐπαδείξατο. Τὸ δὲ τελευταῖον, ἐπειδὴ εἶδε μετὰ τοσαύτην πρόνοιαν εἶτι πολλῆς καὶ ἀφάτου φιλανθρωπίας δεομένην τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, καὶ οὐδὲν πλέον ἰσχύσαντας, οὐ τοὺς πατριάρχας, οὐ τοὺς προφήτας, οὐ τὰ θαύματα ἐκείνη τὰ παρόδοξα, οὐ τὰς τιμωρίας καὶ τὰς νουθεσίας τὰς καθ' ἕκαστον ἐπαγομένας, καὶ τὰς αἰχμαλωσίας ἐκείνας τὰς ἐπαλλήλους, ὥςπερ οἰκτεῖρας τὸ γένος τὸ ἡμέτερον, τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἱατρὸν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἐκ τῶν κλῆπων ἀναστήσας, ὥς εἰπεῖν, τῶν πατρικῶν, δούλου μορφῇ ἀναλαβόντος παροσκεύασεν ἐκ παρθένου τεχθῆναι, καὶ αἶν ἡμῖν ἀναστραφῆναι, καὶ

πάντα ὑπομένειν τὰ ἡμέτερα, ἵνα τὴν ἡμετέραν φύσιν κάτω που καιμένην ὑπὸ τοῦ τῶν ἀμαρτημάτων πλῆθους ἀναγαγεῖν ὑψηλῇ ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ τοῦτο ἐκκλητιζόμενος ὁ τῆς βροντῆς υἱός, καὶ ἐννοῶν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβολὴν, ἣν περὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπεδείχθη, εἶδεν καὶ ἔλεγεν· Ὁδὼ γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον. Ὅρα πόσου θαύματος γέμει ἡ λίξις· Ὁδὼ, φησί, τὸ μέγας ἀναλογιζόμενος, ὅπερ ἡμελλεν ἔρεθ· διὰ τοῦτο οὕτως ἤρξατο. Εἰπέ οὖν ἡμῖν, ὦ μακάριε Ἰωάννη· Ὁδὼ, πῶς; εἰπέ τὸ μέτρον, εἰπέ τὸ μέγεθος, εἶδαξον ἡμᾶς· τὴν ὑπερβολὴν. Ὁδὼ γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Ἰῶν αὐτοῦ τὸν μορογενῆ δόδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπολέται, ἀλλ' ἔσῃ ζωὴν αἰώνιον.

Εἶδες τὴν αἰτίαν τῆς τοῦ Ἰησοῦ παρουσίας ταύτης οὖσαν, ὥστε τοὺς μέλλοντας ἀπολλυθῆαι σωτηρίᾳ; ἀφορμὴν εὐρεῖν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως; Τί ἂν τις λογιῖται εἰς ἐννοίαν ἰδὼν τῆς φιλοτιμίας ἐκείνης τῆς μεγάλης καὶ θαυμαστῆς, καὶ πάντα νικῶσης λόγον, ἣν ἐχαρίσατο τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ διὰ τῆς τοῦ βαπτίσματος δωρεᾶς, πάντων ἡμῖν τῶν κλημμελημάτων τὴν ἀπελασθῆναι δωρησάμενος; Ἀλλὰ τί εἶπω, ὅτε ἡ διάνοια ἐξαπατῇ, οὐδὲ ὁ λόγος ἐξισχύει τὰ λοιπὰ ἐξαριθμῆσθαι. Ὅσα γὰρ ἂν εἶπω, τοσαῦτά ἐστι τὰ λείποντα, ὥς νικῶν τῶν ἡδὴ ρηθέντων τὴν ὑπερβολὴν. Τί οὖν ἂν τις ἐννοήσῃ τῆς μετανοίας τὴν ὁδόν, ἣν ἐχαρίσατο διὰ τὴν ἀπαρτον αὐτοῦ φιλελεεινὴν τῶν ἡμετέρων γένει, καὶ μετὰ τὴν τοῦ βαπτίσματος δωρεάν τὰς ἐντολὰς τὰς θαυμαστάς, δι' ὧν, εἰ βουλευθῆμεν, ὑψηλόμεθα τὴν παρ' αὐτοῦ βοηθίαν ἐπισπάσασθαι;

Β'. [257] Εἶδες, ἀγαπητέ, δόυσσον εὐεργεσιῶν; εἶδες πόσας ἀπριριθμησάμενοι, οὐδέπω οὐδέ τὸ πολλοστὸν εἰπαῖν ἰδυήθημεν; Πῶς γὰρ ἀνθρωπίνῃ γλώττᾳ ὑψηλῶσαι τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς γεγενημένα λόγῳ διελέγειν; Τοῦτων τοίνυν τοσούτων καὶ τηλικούτων ὄντων, πάλιν πολλῶν μεζύους καὶ ἀπαρρήτοισι εἰσιν αἱ εὐεργεσίαι, δις μετὰ τὴν ἐντεῦθεν μετέσταςιν ἐν τῷ μέλλοντι αἰωνί ἐπηγγελίω τοὺς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς βαδίζουσι. Καὶ ἵνα δι' ὀλίγων ρημάτων τοῦ μεγέθους αὐτῶν τὴν ὑπερβολὴν ἡμῖν παραστήσῃ, φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος· Ἀ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Εἶδες δωρεῶν ὑπερβολὴν; εἶδες πόσας ἐννοίαν ἀνθρωπίνῃν ὑπερβαίνουσας αὐτοῦ τὰς εὐεργεσίας· Ἐπὶ καρδίᾳ γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Ἐὰν τοίνυν βουλώμεθα ταύτας ἀναλογίζεσθαι, καὶ τὴν κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν εὐχαριστίαν ποιῆσαι, ὑψηλόμεθα τὴν αὐτοῦ εὐνοίαν ἐπὶ πλέον ἐπισπάσασθαι, καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν μᾶλλον διεγερθῆναι. Ἡ γὰρ πῶν εὐεργεσιῶν μνήμη ἱκανὴ προτρέψασθαι πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόρους, καὶ παρασκευάσαι πάντων ὑπεριδεῖν τῶν παρόντων, καὶ πρὸς τὸν τοσαῦτα εὐεργετηκῶσα κεκμηῖναι, καὶ τὸν περὶ αὐτῶν πόθον ἀκμάζοντα κατ' ἐκάστην ἡμέραν ἐπιδεικνύσθαι. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ ὁ δικαίως οὕτως τοσαύτης ἀπῆλυσεν τῆς ἀνωθεν εὐνοίας καὶ τῆς τιμῆς, ἐπειδὴ πολλὴν ὑπὲρ τῶν φθασάντων τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπεδείχθη. Ἀλλ' ἵνα σαφέστερα; ἡμῖν ὁ λόγος γίνεσθαι, αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῶν σήμερον ἐνεγνωσμένων ἀναγκαῖον προθεῖναι ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς κιβωτοῦ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Δεσπότη, μετὰ τῶν υἱῶν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναῖκος, καὶ γυναικῶν τῶν παιδῶν, καὶ πάντων τῶν θηρίων καὶ πῶν πετεινῶν, καὶ ἐδέξατο παρὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς

ἐξόδου καὶ τὴν εὐλογίαν ἐκείνην τὴν πολλὴν αὐτῷ παραμυθίαν κομίζουσας, τὴν λέγουσαν, Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, διδάσκουσα ἡμᾶς ἡ θεία Γραφή τοῦ δικαίου τὴν εὐγνωμοσύνην, φησί· Καὶ ἐκκοδόμησε Νῶε θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ πάντων τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν, καὶ ἀπὸ πάντων τῶν πετεινῶν τῶν καθαρῶν, καὶ ἀνήγαγεν ὀλοκαυτωσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Σκόπει μετὰ ἀκριθείας, ἀγαπητέ, ἐκ τῶν νῦν ρημάτων πάλιν, πῶς ἐν αὐτῇ τῇ φύσει ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργτὴς ἐναπέθετο τὴν γνῶσιν ἡμῖν ἀκριθεῖ τῆς ἀρετῆς. Πόθεν γὰρ, εἰπέ μοι, τοῦτο τῷ δικαίῳ ἐπῆλθεν; Οὐδεὶς ἦν ἕτερος, πρὸς ὃν ἰδεῖν εἴχεν. Ἀλλὰ καθάπερ ἐν ἀρχῇ ὁ ὑπὸ τοῦ πρωτοκλάστου ταχθεὶς, Ἀβελ λέγω, εἰσθεον κινούμενος τὴν προσεγγιγὴν ἐπαύσατο μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριθείας· οὕτω δὲ καὶ τὸν ὁ δικαίως οὕτως ἐξ οικίας γνῶμης καὶ προαιρέσεως ὁγνῶς κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν, ὥς ἐνόμισεν, διὰ τῶν θυσιῶν τὰς εὐχαριστίας ἀναφέρει τῷ Δεσπότη. Καὶ ἔρα αὐτὸν μετὰ πολλῆς φιλοσοφίας ἅπαντα διαπρατομέμεν. Ὅτε γὰρ οἰκοδομῆς αὐτῷ ἐδέχθη λαμπρῆς, οὐ νοῦ, οὐκ οἴκου τινὸς θαυμαστοῦ, οὐκ ἄλλου οὐδενός· ἥξει γὰρ, ἥξει σαφῶς, ὅτι γνῶμῃ ἐπιζητεῖ μόνον ὁ Δεσπότης. [258] καὶ ἐσχεδιασμένον οἰκοδομήσας τὸ θυσιαστήριον, καὶ λαβὼν ἀπὸ τῶν κτηνῶν τῶν καθαρῶν, καὶ ἀπὸ τῶν πετεινῶν τῶν καθαρῶν, τὰς ὀλοκαυτώσεις ἀνήγαγεν αὐτῷ, ὅσων εἶχε δυνάμειος, τῆς οικίας προαιρέσεως τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπεδείχθη· ἣν ἀπεδείξαμεν; ὁ φιλελεεινὸς Θεὸς καὶ τὴν γνῶμην ἐστεφάνωσε, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πάλιν φιλοτιμίαν ἐπεδείκνυνται. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· Καὶ ὡσπράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας. Ὅρα πῶς ἡ γνῶμῃ τοῦ προσάγοντος τὸν καπνόν, καὶ τὴν πύσσαν, καὶ πᾶσαν τὴν ἐντεῦθεν τιχομένην ἀηθίαν πολλῆς τῆς εὐωδίας ἐνέπλησεν. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγε γράφων· Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, οἷς μὲν ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν, ὀσμὴ θανάτου, οἷς δὲ ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν. Ὁσμήν εὐωδίας.

Μὴ τῇ παχύτητι τῆς λίξεως προσπατήσῃ, ἀλλὰ τῇ σαυτοῦ ἀσθενείᾳ τῶν ρημάτων τὴν συγκατάθεσιν λογιζάμενος, νόει ἐντεῦθεν, ὅτι δεκτὴ γέγονεν ἡ προσεγγιγὴ τοῦ δικαίου. Ἴνα γὰρ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων εἰδέναι ἔχωμεν τὸ ἀνευθεὶς τοῦ Δεσπότη, καὶ ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον ταῦτα γίνεσθαι συνεχώρησεν, ἀλλ' ἵνα εἰς εὐγνωμοσύνην ἀγάγῃ τοὺς ἀνθρώπους· διὰ τοῦτο ἀφίησιν αὐτὰς τῷ πυρὶ καταναλισκεσθαι, ἵνα καὶ αὐτοὶ οἱ προσάγοντες μάθωσιν ἐκ τῶν γινομένων, ὥς διὰ τὴν αὐτῶν ὠφέλειαν ἅπαντα γίνεται. Τίνος δὲ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ ὅπως συγχωρεῖ ταῦτα γίνεσθαι; Καὶ τοῦτο πάλιν συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῇ ἀνθρωπίνῃ· ἐπειδὴ γὰρ ἑμμελὲς κατὰ μικρὸν οἱ ἄνθρωποι εἰς ῥθymίαν ἀποκλίνοντες καὶ θεοὺς ἑαυτοῖς ἐπιφημίζουσιν, καὶ τούτους τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν, προλαβὼν καταδέχεται ἑαυτῷ ταῦτα προσάγεσθαι, ἵνα οὕτω γοῦν ἀποστήσῃ τῆς ἀληθείας πλάνης τοὺς μέλλοντας ὑποσύρεσθαι. Καὶ ὅτι διὰ συγκατάθεσιν πάντα ταῦτα παρ' αὐτοῦ συνεχωρήθη, σκόπει τοῦ χρόνου προλόντος ὅτι καὶ περιτομὴν νομοθετεῖσθαι καταδέξατο, οὐχ ὥς πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν συντελεῖσθαι τι ταύτης δυναμένης, ἀλλ' ἵνα ὡσπερ σημεῖόν τι καὶ σφραγίδα περιφέρωσι, δείγμα τῆς οικίας εὐγνωμοσύνης, οἱ τῶν Ἰουδαίων παῖδες, καὶ μὴ ἐξῆ αὐτοῖς συναναφύρεσθαι τὰς τῶν ἔθνων ἐπιμιξείας.

• Morel. et Savil. hic repetunt καὶ ὡσπράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας.

cum conversari, et omnia nostra ferre, ut genus nostrum peccatis oppressum jacens a terris in cælum anolvere possit. Et hoc obstupescens tonitruus filius, consideransque dilectionis divinæ excellentiam, quam erga genus nostrum declaravit, clamabat et dicebat: *Sic enim Deus dilexit mundum* (Joan. 3. 16). Vide quanto miraculo plena hæc dictio: *Sic*, ait, rei magnitudinem expendens, quam dicturus erat: propterea ad hunc modum exorsus est: *Sic dilexit*. Dicit igitur nobis, beate Joannes, quomodo *Sic*? dic mensuram, dic magnitudinem, doce nos excellentiam. *Sic enim dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Causa adventus Christi. — Vidisti causam adventus Filii hanc esse, ut per fidem in illum ii qui perituri erant, salutis occasionem invenirent? Quomodo quis mente conceperit magnam et admirabilem illam, et quæ omnem rationem vincit, liberalitatem, quam naturæ nostræ per donum baptismi concessit, omnium peccatorum nostrorum data remissione? Sed quid dicam? neque mens sufficit, neque sermo valet cætera enumerare. Nam quantumvis dixerō, multo plura dictis prætereo. Jam quis penitentiae viam cogitaverit, quam humano generi nostro ob ineffabilem misericordiam suam concessit, et post baptismi gratiam, mirabilia illa mandata, per quæ, si velimus, poterimus ejus nobis gratiam conciliare?

2. Vidisti, dilecte, abyssum illius beneficiorum? vidisti quanta enumeraverimus, sed nondum parvam eorum partem dicere potuimus? Quomodo enim humana lingua quæ a Deo nobis collata sunt pertractare posset? At licet illa tanta ac talia sint, multo majora et ineffabilia sunt beneficia, quæ in futuro sæculo per virtutum viam incedentibus, et hinc migrantibus daturum se promisit. Quorum magnitudinem ut paucis verbis nobis commendaret beatus Paulus, inquit: *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt se* (1. Cor. 2. 9). Vidisti dona excellentia? vidisti beneficia illius omnem humanam cogitationem transcendentia? Dicit enim, *In cor hominis non ascenderunt*. Si igitur volumus illa animo revolvere, et pro viribus nostris gratias agere, poterimus multo majorem illius gratiam nobis conciliare, et ad virtutem magis idonei fieri. Memoria enim beneficiorum Dei sufficiens est, quæ ad virtutum labores nos adhortetur, et præparet ut præsentia omnia despiciamus, et ut ei qui tanta in nos beneficia contulit, adhæreamus, amorem in illum singulis diebus auctum exhibentes. Hinc etenim beatus iste tantam Dei gratiam et honorem sibi conciliavit, quia de prioribus gratias reddidit. Sed ut manifestior nobis ille sermo fiat, operæ pretium est, ut initium eorum quæ hodie lecta sunt, caritati vestræ proponam. Nam postquam ex arca exivit secundum mandatum Domini, cum filiis, et sua uxore, et uxoribus filiorum suorum, et omnibus feris et volatilibus, et post egressum accepit a Deo benedictionem illam tantum sibi afferentem solatii

his verbis: *Crescite et multiplicamini*, docens nos Scriptura justis gratum animum, dicit: 20. *Et edificavit Noe altare Domino, et accepit de omnibus pecoribus mundis, et de omnibus volatilibus mundis, et obtulit holocaustum super altare.* Diligenter considera, carissime, ex præsentibus verbis, quomodo in natura nostra omnium Conditor iniecit certam virtutis scientiam. Unde enim, dic, oro, justo illi hoc in mentem venisset? Nullus erat alius quem videret. Sed sicut in principio Abel ille primi hominis filius, a seipso commonitus, magna diligentia oblationem perfectit: sic utique nunc et justus ille, sua voluntate et arbitrio sano, quantum humanis viribus potuit, utque faciendum putavit, Domino per sacrificia gratiarum actionem retulit. Et vide quanta sapientia exsequitur omnia. Neque enim splendido opus habebat edificio, neque templo, neque domo quapiam admirabili, neque alio quovis: sciebat enim, sciebat utique Dominum mentem solam requirere; et exstructo tumultuaria opera altari, cum accepisset quandam ex animalibus mundis, et ex avibus mundis, holocaustum obtulit, gratiamque suam voluntatem quanta potuit facultate ostendit: quam approbans misericors Deus et voluntatem coronavit, et iterum suam liberalitatem erga illum declaravit. Dicit enim Scriptura: 21. *Et odoratus est Dominus odorem fragrantis.* Vide quomodo animus offerentis fumum, et nidorem, et omnem quæ inde nascitur insuavitatem multa fragrantia implevit. Idcirco et Paulus scribens dicebat: *Bonus odor Christi sumus, in iis qui salvantur, et in iis qui pereunt: et iis quidem odor mortis in mortem, illis autem odor vitæ in vitam. Odorem fragrantis* (2. Cor. 2. 15.)

Cur Deus sacrificia exegerit. Circumcisio nihil perficere potest ad salutem. — Ne offendaris verbo erasione: sed hujus verbi attemperatam rationem tuæ infirmitati adscribens intellige hinc, acceptam fuisse Deo oblationem justis. Ut enim per res ipsas sciatur Dominum nullius indigere, et propter nihil aliud hæc fieri permisisse, quam ut homines ad gratum animum adduceret: propterea concessit ut igne consumerentur, ut ex iis quæ sunt, discant ii qui offerunt, omnia propter eorum utilitatem fieri. Quare autem, dic, quæso, hæc fieri omnino permittit? Et in hoc nostræ infirmitatis habetur ratio. Quia enim homines paulatim a vero Dei cultu defecturi erant, et sibi deos cooptaturi, quibus sacrificia immolarent, prius voluit ut sibi dona offerrentur, quo vel sic depelleret a pernicioso errore eos quibus inde periculum imminabat. Et ut intelligas hæc omnia concessa fuisse ob nostram infirmitatem, attende quomodo postea tempore procedente, voluerit circumcisionem pro lege statui, non quod ad animæ salutem perficere hæc possit aliquid, sed ut hoc grati animi indicium, quasi signum et sigillum circumciderent Judæi, et ne liceret eis commisceri gentium congressibus.

¹ Morel. et savil. hic repetunt, *et odoratus est Dominus odorem fragrantis*, quæ in Nss. desunt.

3. Hinc beatus Paulus signum hoc vocat, dicens : *Et signum dedit circumcisionis, sigillum (Rom. 4. 11)*. Nam quod ad justitiam nihil conducatur, ecce et hic justus, nondum statuta circumcisione, ad eandem pervenit virtutem. Et quid dico? Ipse patriarcha Abraham, priusquam circumcisionem acciperet, fide sola justificatus est. Nam autem circumcisionem, inquit, *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam (Rom. 4. 3)*. Quid igitur superbis, Judæe, in circumcisione? Disce ante hanc fuisse justos multos. Etenim Abel fide oblationem fecit, quemadmodum et Paulus dicit : *Fide uberiorem hostiam obtulit Abel Deo, quam Cain (Hebr. 11. 4)* : et Enoch translatus est, et Noe ob multam justitiam tempestatem illam gravissimam effugit ; et Abraham autem hanc, ob suam in Deum fidem celebratus fuit. Sic ab initio per fidem humanum genus salutem assequutum est. Sane propterea permisit benignus Dominus sacrificia sibi offerri, ut quoniam natura nostra imperfectius se habebat, simul et suam gratam voluntatem declarare, et idolorum perniciosum cultum effugere possit. Nam si, cum tantum nobis indulserit Deus, multi tamen a ruina sibi non caverunt : si hoc non fuisset factum, quo pacto quis damnum hoc effugisset? *Et odoratus est Dominus Deus odorem fragrantiae*. At non ita est de ingratis Judæis : sed quomodo? Audi prophetam dicentem : *Thymiana in abominationem veluti est (Isai. 4. 13)* : quasi ostendat voluntatis offerentium malitiam. Quemadmodum enim hic justus virtus fenum et nidorem fecit odorem fragrantiae : sic apud illos offerentium nequitia bene olens thymiana in abominabilem odorem convertit. Igitur ubique studeamus, quæso, mentem afferre incorruptam. Hæc enim causa est omnium bonorum. Bonus enim Dominus non consuevit attendere ad ea quæ a nobis fiunt, sed ad internam mentem, a qua, ut hæc faciamus, impellimur, et ad hanc spectans vel approbat ea quæ a nobis fiunt, vel aversatur. Itaque sive precemur, sive jejunemus, sive eleemosynam faciamus (ipsæ enim sunt spirituales nostræ hostiæ), sive aliud spirituale quoddam opus faciamus, hoc faciamus bona mente incitati : ut et laboribus dignam referamus coronam. Eset enim perabsurdum, laborem nos sustinere, et mercede fraudari, si quidem non secundum leges ab illo nobis datas virtutem exercemus. Fieri autem potest ob magnam Dei benignitatem, ut opere nondum completo, coronam quis accipiat a sola pia mente. Et ut hoc discas, adverte, obsecro, hoc in eleemosyna. Nam si quando vides jacentem in foro, et extrema inopia detentum, et condoles, ac mente in cælum sublata gratias agis Domino, tum propter ea quæ tibi concessa sunt, tum propter inopis patientiam : etiamsi non possis explere et sedare illius famem, propter bonum propositum consummatam recipies mercedem. Et ea de causa Dominus quoque dicebat : *Si quis potum dederit calicem aquæ frigidae tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam (Matth. 10. 42)*. Num quid poculo aquæ frigidae tenuius? Sed animus pius mer-

cedem inde sibi conciliat. Hoc et in opposito inveniemus. Operæ pretium enim est, ut de iis loquamur caritati vestræ, quo vobis hæc accurate scientibus probitatis tutamen comparetis. Audi enim quid dicat Christus : *Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mactatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28)*. Vides et hic iterum malam mentem sequi condemnationem, et ob inconsideratum intuitum, quasi completum esset adulterii opus, poenam inferri? Itaque cum hæc sciamus, undique mentem nostram bene muniamus, ut per eam fiant accepta quæ facimus. Nam si fenum et nidorem vertit in odorem fragrantiae, quid non e spirituali nostro faceret cultu. et quantam non gratiam cælitus nobis procuraret? *Et odoratus est, inquit, Dominus Deus odorem fragrantiae*. Vidisti quæ fecerit justus, quomodo, quantum ad externum spectaculum pertinet, rem parvam; quantum autem ad animum, permagnam? Attende autem deinceps immensam clementis Domini bonitatem. *Et dixit Dominus Deus in mente sua : 21. Non adjiciam ultra ut maledicam terræ propter opera hominum, quia incumbit mens hominis intente in mala opera a juventute. Non igitur adjiciam, ut percutiam omnem carnem viventem, sicut feci, 22. omnibus diebus terræ.*

4. Magnum beneficentiæ pondus; ingens clementiæ magnitudo; ineffabilis tolerantiae exsuperantia. *Et dixit Dominus Deus in mente sua*. Illud, *In mente sua*, iterum humano more dicit, et quasi naturam nostram respiciens. *Non adjiciam ultra ut maledicam terræ propter opera hominum*. Et homini, qui primus formatus est, dicebat, cum illi malediceret : *Spinæ et tribulos germinabit tibi (Genes. 3. 18. et 4. 12)*; et Caino similiter. Quia autem nunc communem omnium invexerat interitum, ut consolationem det justo et fiduciam ei addat, ne forte cogitet apud se, Quæ utilitas datæ benedictionis? et quod dixerit, *Crecite et multiplicamini (Gen. 1. 28)*, si iterum, ubi multiplicati fuerimus, pereundum sit nobis? Nam olim et Adamo dixerat : *Crecite et multiplicamini* : et supervenit tamen diluvium. Ut ergo ne cogitando secum talia in perpetuo angore esset, vide benignitatem Domini. *Non adjiciam, inquit, ultra maledicere terræ propter opera hominum*. Vide quomodo declaravit, se propter horum malitiam maledictionem terræ invexisse. Deinde ut ne putemus ipsum ideo hanc promissionem fecisse, quia ipsi jam in melius se converterant, inquit : *Quia incumbit mens hominis intente in mala opera a juventute*. Rara benignitatis species. *Quia, inquit, incumbit mens hominis diligenter in mala opera a juventute*, propter hoc, *Non ultra adjiciam ut maledicam terræ*. Ego enim, inquit, quæ ad me pertinent, semel atque iterum exhibui : quia autem video malitiam ita incescere, promitto me non ultra maledicturum terræ. Deinde ostendens suæ benignitatis magnitudinem, subjunxit : *Non adjiciam igitur ultra ut percutiam omnem carnem viventem, sicut feci, omnibus diebus*. Vide, obsecro, quantam consolatio-

γ'. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος σημεῖον αὐτῷ καλεῖ λέγων· *Καὶ σημείον ἔδωκε περιτομῆς, σφραγίδα*. Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν δικαιοσύνην οὐδὲν αὐτῇ συντελεῖ, ἰδοὺ καὶ οὗτος ὁ δίκαιος μηδέπω τῆς περιτομῆς νομοθετήσεως πρὸς τοσαύτην ἔφθασεν ἀρετῇ. Καὶ τί λέγω; Αὐτὸς ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ, πρὶν ἢ τὴν περιτομὴν δεῖξασθαι, ἀπὸ τῆς πίστεως μόνος ἐδικαιώθη. Πρὸ γὰρ τῆς περιτομῆς, φησὶ, καὶ Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τί τοίνυν μέγα φρονεῖς, ὦ Ἰουδαῖε, ἐπὶ τῇ περιτομῇ; Μάνθανε, ὅτι πρὸ ταύτης πολλοὶ δίκαιοι γεγόνασι. Καὶ γὰρ ὁ Ἀβελ ἐκ πίστεως τὴν προσαγωγὴν ἱποκρίσαστο, καθάπερ καὶ Παῦλός φησιν· *Πιστεῖ πλείονα θυσίαν Ἀβελ παρὰ Κάιν προσήνεγκε τῷ Θεῷ*. καὶ Ἐνῶχ μετέβη, καὶ ὁ Νῶε κατὰ τὴν πολλὴν δικαιοσύνην τὸ κλυδώνιον ἐκεῖνο τὸ χαλεπὸν [259] διέφυγε· καὶ ὁ Ἀβραάμ πρὸ ταύτης ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Θεὸν πίστεως ἀνεκηρύχθη. Οὕτως ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ πίστεως τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς σωτηρίας ἐπέτυχε. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὰς θυσίας συνεχώρησεν ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης αὐτῷ προσάγεσθαι, ἵνα ἐπειδὴ ἔτι ἀτελέστερον δέικται ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα, ὁμοῦ καὶ τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην ἔχη ἐπιδείκνυσθαι, καὶ τῆς πρὸς τὰ εἰδῶλα θραπείας· πάντη διαφύγη τὴν λύμην. Εἰ γὰρ, καὶ τοσαύτης γενομένης συγκαταβάσεως, ὅμως οἱ πολλοὶ οὐ διέφυγον τὸν δλισθόν, εἰ μὴ τοῦτο γέγονε, πῶς ἂν τις τὴν ἐκεῖθεν διέφυγε βλάβην; Καὶ ὡσφράνθη Κύριος ὁ Θεὸς ὁσμὴν εὐωδίας. Ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων οὕτως· ἀλλὰ τί; Ἄκουε τοῦ προφήτου λέγοντος, *Θυμίαμι εἰς βδελυγμὰ μοι ἐστὶ, μονονουχὶ δεικνύοντος τῆς προαιρέσεως τῶν προσαγόντων τὴν μοχθηρίαν*. Καθὰ περ γὰρ ἐνταῦθα ἡ τοῦ δικαίου ἀρετὴ τὴν καπνὸν καὶ τὴν κνίσσαν ὁσμὴν εὐωδίας εἰργάσατο, οὕτως ἐπ' ἐκείνων ἡ τῶν προσαγόντων πονηρία τὸ θυμίαμα τὸ εὐῶδες εἰς βδελυγμὰ ὡσφρανθῆναι· παρεσκευάσατο. Πανταχοῦ τοίνυν σπουδάζωμεν, παρακαλῶ, γνώμην ὑγιᾶ ἐπιδείκνυσθαι. Αὕτη γὰρ αἰτία γίνεται πάντων τῶν αγαθῶν. Ὁ γὰρ ἀγαθὸς Δεσπότης οὐ τοὺς παρ' ἡμῶν γινόμενους προσέγειν εἰσὶν ὡς τῇ ἐνδοθεν διανοίᾳ, ἀφ' ἧς ὁρμώμενοι ταῦτα διαπραττόμεθα, καὶ πρὸς ἐκείνην βλέπων ἡ προσίσταται τὰ ὑφ' ἡμῶν γινόμενα, ἢ ἀποστρέφεται. Κἀν τε οὖν εὐχόμεθα, κἀν τε νηστεύωμεν, κἀν τε ἐλεημοσύνην ἐργαζώμεθα (αὗται γὰρ ἡμῶν εἰσιν αἱ πνευματικαὶ καὶ θυσίαι), κἀν τε ἑτερόν τι πνευματικὸν ἔργον ἐπιτελῶμεν, ἀπὸ γνώμης ὑγινοῦς ὁρμώμενοι τοῦτο διαπραττόμεθα, ἵνα καὶ τῶν καμάτων δέξιοι τὸν στέφανον κομίσωμεθα. Καὶ γὰρ ἂν εἴη τῶν ἀποπτωμάτων τὸν μὲν πόνον ἡμῶς ὑπομένειν, τῆς δὲ ἀμοιβῆς ἀποστερεῖσθαι, ὅταν μὴ κατὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δοθέντας νόμους τὴν ἀρετὴν μετῴμεν. Ἔστι γὰρ, ἐστὶ διὰ τὴν ἀφάτον τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίαν καὶ τὸ ἔργον μὴ ἐπιτελέσαντας, ἀπὸ τῆς γνώμης μόνον τὸν στέφανον κομίσασθαι· καὶ ἵνα μάθῃς, σκόπει μοι τοῦτο ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης· ὅταν γὰρ ἴδῃς τὸν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐρριμμένον καὶ ἐσχάτη πενία κατεχόμενον, καὶ συναλγῆς, τείνεις τε τὴν διάνοιαν εἰς τὸν οὐρανὸν εὐχαριστήσης τῷ Δεσπότη καὶ ὑπὲρ τῶν κατὰ σαρτὸν, καὶ ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς τοῦ πένητος, κἀν μὴ δύναιο ἐπαρκέσαι καὶ λύσαι τὸν λιμὸν, ἀπὸ τῆς γνώμης ἀπηρησιμένον ἐλαβες τὸν μισθόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Δεσπότης ἔλεγεν· *Ὅς ἐὰν ποτίσῃ ποτήριον ψυχροῦ μόρον εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ*. Μὴ τι ψυχροῦ πο-

* Αἰνὶ ὀφθῆναι.

τηρίου εὐτελέστερον; Ἀλλ' ἡ γνώμη τὸν μισθὸν αὐτῷ προεξένησε. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου εὐρήσομεν. Ἀλλ' ἀναγκαῖον γοῦν ταῦτα κινεῖν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἵνα τούτων τὴν ἀκριβείαν εἰδότες πολλὴν τῆς εὐγνωμοσύνης ποιήσῃς τὴν ἀσφάλειαν. Ἄκουε γὰρ τί φησιν ὁ Χριστός· *Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμολίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*. Ὅρξ καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἀπὸ τῆς μετῴμης γνώμης καὶ τὴν κατάκρισιν ἐπομένην, καὶ διὰ τὴν ἀπερίσκεπτον ὄψιν, [260] ὡς εἰς ἔργον τῆς μοιχείας ἐξελοῦσης αὐτῷ, τὴν κόλασιν ἐπηρτημένην; Ταῦτα τοίνυν ἐννοοῦντες, πανταχοῦ τὴν γνώμην ἡμῶν ἀσφαλίσωμεθα, ἵνα αὕτη τὰ παρ' ἡμῶν γινόμενα παρασκευάσῃ εὐπρόσδεκτα γίνεσθαι. Εἰ γὰρ τὸν καπνὸν καὶ τὴν κνίσσαν ὁσμὴν εὐωδίας ἐποίησε, τί οὐκ ἂν ἐργάσῃται τὰς πνευματικὰς ἡμῶν ταύτας λατρείας, καὶ πόσης ἡμῶς οὐ παρασκευάσῃ ἀπολαῦσαι τῆς ἀνωθεν εὐνοίας; Καὶ ὡσφράνθη, φησὶ, Κύριος ὁ Θεὸς ὁσμὴν εὐωδίας. Εἶδες τὰ παρὰ τοῦ δικαίου γεγεννημένα, πῶς, ὅσον μὲν πρὸς τὴν ὄψιν τῶν γεγόντων, εὐτελῇ τυγχάνει, ἀπὸ δὲ τῆς ὑγινοῦς αὐτοῦ γνώμης καὶ πάνυ μεγάλα δείκνυται; Σκόπει μοι λοιπὸν τοῦ φιλοανθρώπου Δεσπότη τοῦ ἡμῶν ἀγαθότητα. *Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς διανοήσεις· Οὐ προσθήσω εἰς τοῦ καταράσασθαι τὴν γῆν διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος*. Οὐ προσθήσω οὖν πατάξαι πᾶσαν σάρκα ζῶσαν καθὼς ἐποίησα, ἐτι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς γῆς.

δ'. Πολὺς τῆς εὐεργεσίας ὁ ὄγκος, καὶ πολὺ τῆς φιλοανθρωπίας τὸ μέγεθος, καὶ ἀφατος τῆς ἀνεξικακίας ἡ ὑπερβολή. Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς *διανοήσεις*. Τὸ, *διανοήσεις*, πάλιν ἀνθρωπίνως, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν φύσιν. Οὐ προσθήσω εἰς τοῦ καταράσασθαι τὴν γῆν διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ πρωτοπλάστου κατηράσατο εἰπὼν, *Ἀδάνας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ*· καὶ ἐπὶ τοῦ Κάιν πάλιν ὁμοίως. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν τὴν τοσαύτην πανωλεθρίαν ἐπήγαγεν, ἵνα παραμυθῇται τὸν δίκαιον, καὶ θαρρῇν παρασκευάσῃ, καὶ μὴ μέλλῃ λογίζεσθαι καθ' ἑαυτὸν, τί τὸ κέρδος τῆς γεγεννημένης εὐλογίας; καὶ τοῦ εἰπεῖν, *Ἀνέξανεσθε καὶ πληθύνεσθε*, εἰ μέλλοιμεν πάλιν εἰς πληθὸς ἐπιδιδόντες ἀπολλύσθαι; Καὶ γὰρ καὶ ἡδὴ εἶπεν ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ, *Ἀνέξανεσθε καὶ πληθύνεσθε*, καὶ ἐπήγαγε κατακλυσμὸν. Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα λογιζόμενος καὶ στρέφων ἐν τῇ διανοίᾳ διηνεκῶς τὴν ἀγωνίαν ἔχη, δρᾷ φιλοανθρωπίαν Δεσπότη. Οὐ προσθήσω, φησὶν, ἐτι καταράσασθαι τὴν γῆν διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὅρα πῶς ἐπεσημύνατο, ὅτι διὰ τὴν τούτων μοχθηρίαν τὴν κατάραν ἐπήγαγε τῇ γῇ. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσωμεν, ὅτι ἐπειδὴ ἐπὶ τὸ βέλτιον μετεβάλλοντο, διὰ τοῦτο αὐτὸς ταύτην ἱποκρίσαστο τὴν ὑπόσχεσιν, φησὶν· *Ὅτι ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος*. Ξένον φιλοανθρωπίας εἶδος. Ἐπειδὴ ἔγκειται, φησὶν, ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος, διὰ τοῦτο, οὐκέτι προσθήσω τοῦ καταράσασθαι τὴν γῆν. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, τὰ παρ' ἐμαυτοῦ καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρον ἐπεδειξάμην· ἐπειδὴ δὲ ὁρῶ τὴν κακίαν αὐξανομένην, ἐπαγγέλλομαι μηκέτι καταράσασθαι τὴν γῆν. Εἴτα δεικνύς αὐτοῦ τῆς φιλοανθρωπίας τὸ μέγεθος, ἐπήγαγεν· Οὐ προσθήσω οὖν ἐτι πατάξαι πᾶσαν σάρκα ζῶσαν, καθὼς ἐποίησα, πάσας τὰς ἡμέρας. Ὅρα μοι πῶς διὰ πάντων μεγίστην χαρίζεται τῷ δικαίῳ τὴν παραμυθίαν· μᾶλλον δὲ οὐ τῷ δι-

καὶ, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκίαν ἀγαθότητα καὶ πάσῃ τῇ μαλלוσῇ [261] συνίστασθαι τῶν ἀνθρώπων φύσει. Τὸ γὰρ, *Ὁὐ προσθήσω οὐδ' αὐτῷ πᾶσαν σάρκα ὥσαν*, καὶ τὸ, *Καθὼς ἐποίησα*, καὶ τὸ, *Πάντας τὰς ἡμέρας*, τοῦτο ἐστὶν ἐνδεικνυμένου, ὅτι οὐκ ἐστὶ τοιοῦτον ἔσται κλυδώνιον, οὔτε τοσαύτη πανωλεθρία καταλήφεται τὴν οἰκουμένην. Εἴτα καὶ τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ τὸ διηγεῖται· *Ἐν πάσαις*, φησί, *ταῖς ἡμέραις*, τοῦτ' ἐστὶ, πάντα τὸν αἰῶνα ἐπαγγέλλομαι μηκέτι τοσαύτην ἐπιδειξάσθαι τὴν ἀγανάκτησιν, οὐδὲ οὕτω σύγχυσιν ἐργάσασθαι τῆς τῶν ὥρων κρήσεως, καὶ τῆς τῶν στοιχείων θέσεως. Αὐτὸ καὶ ἐπήγαγε, *Σπέρμα καὶ θερισμός, ψῡχος καὶ καῦμα, θέρους καὶ ἑσπέρης ἡμέρας καὶ νύκτα οὐ καταπαύουσιν*. Ἀκίνητος, φησὶν, ἔσται αὕτη ἡ διάταξις, καὶ οὔτε ἡ γῆ διαλείψει ποτὲ τὰ παρ' ἑαυτῆς τῶν ἀνθρώπων γίνεαι χορηγοῦσα, καὶ τῶν καμάτων καὶ τῆς γειρωρίας ἀποδίδουσα τὰς ἀμοιβὰς, οὔτε αἱ τροπαὶ μετακινήθουσιν, ἀλλὰ ψῡχος καὶ καῦμα, καὶ θέρους καὶ ἑσπέρης καὶ ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ κύκλος ἔσται. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τὸν τοῦ κατακλυσμοῦ καιρὸν ταύτης ὅλης τῆς διατάξεως σύγχυσις τις γέγονε, καὶ καθάπερ ἐν μὲν νυκτὶ, οὕτως ἐν παντὶ τῶ χρόνῳ ἐν τῇ κεισθῇ διήγεν ὁ δίκαιος οὗτος, διὰ τοῦτο φησὶ· νῦν οὔτε ἡ ἡμέρα, οὔτε ἡ νύξ τὸν οἰκεῖον ἀλλεῖψαι δέξεται, ἀλλὰ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἀκίνητος ἔσται τοῦτον ἡ λειτουργία. Εἶδες παράκλησιν ἀρκοῦσαν καὶ δυναμένην ἀναστήσει τοῦ δικαίου τὸ φρόνημα; εἶδες τῆς εὐγνωμοσύνης ὅταν δέχεται τὴν ἀμοιβήν; Ἄκουε καὶ ἐκ τῶν ἐπαγομένων πάλιν τὴν ἁπλοῦς φιλοτιμίαν. Καὶ ἐπὶ λόγῳ, φησὶν, ὁ θεὸς τὸν Νῶε καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· *Ἀφάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. Καὶ ὁ ἐρόμος ὁμῶν καὶ ὁ φόβος ἔσται ἐπὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ πάντα τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης· ὅπου χεῖρας ὑμῶν πάντα δέδωκα. Καὶ πᾶν ἔρπετόν, ὃ ἐστὶ ζῶν, ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν. Ὡς λάχανα χορτοῦ δέδωκα ὑμῖν τὰ πάντα. Πλήν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε. Ἄξιον ἐνταῦθα θαυμάσαι τοῦ Δεσπότη τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότητα. Ὅρα γὰρ μοι πάλιν τὸν δίκαιον τοῦτον τῆς αὐτῆς εὐλογίας ἀξιούμενον τῷ Ἀδὰμ, καὶ τὴν ἀφαιρέθεισαν ἀρχὴν ἀνακαλεσάμενον διὰ τῆς οἰκίας ἀρετῆς, μᾶλλον δὲ διὰ τὴν ἁπλοῦς τοῦ Δεσπότη φιλοφροσύνην. Ὅσπερ γὰρ ἐπ' ἐκείνου εἶπεν, *Ἀφάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς, καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν ἔρπετόν, καὶ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς*· οὕτω νῦν φησὶ· Καὶ ὁ ἐρόμος ὁμῶν καὶ ὁ φόβος ἔσται ἐπὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα. Καὶ πᾶν ἔρπετόν, ὃ ἐστὶ ζῶν, ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν. Ὡς λάχανα χορτοῦ δέδωκα ὑμῖν τὰ πάντα. Πλήν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε. Ὅρα τὸν αὐτὸν κανόνα ἐτέρως διασωζόμενον, τὸν ἐπὶ τοῦ πρωτοπλάστου. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ μετὰ τὸ πάντων ἐγχειρίσαι τὴν ἀρχὴν, καὶ τῶν ἐν τῇ παραδείσῳ παρασχέιν τὴν ἀπόλαυσιν, ἐνὸς ξύλου μόνον ἀπέχεσθαι ἐκέλευσεν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα μετὰ τὴν εὐλογίαν, καὶ τὸ φοβερόν αὐτὸν καταστήσαι τοῖς [262] θηρίοις, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ καὶ τὰ ὄντα ὅπου χεῖρας ποιήσαι, φησὶ· *Πᾶν ἔρπετόν ζῶν ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν*· ὡς λάχανα χορτοῦ ὑμῖν δέδωκα τὰ πάντα. Ἐνταῦθα ἀρχὴ κρεωφαγίας γίνεται, οὐχ ἵνα εἰς γαστριμαρ-

γίαν αὐτοὺς ἀλείψῃ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμελλόν ἐξ αὐτῶν θυσίας ἀναφέρειν οἱ ἄνθρωποι, καὶ εὐχαριστίας ποιέσθαι τῷ Δεσπότη, ἵνα μὴ δόξωσιν ὡς ἀφιερωμένων ἀπέχεσθαι, διὰ τοῦτο τῆς βρώσεως τὴν ἐξουσίαν χαρίζεται, καὶ πολλὴν τὴν ἀδειαν παρέχει. Ὡς λάχανα χορτοῦ, φησὶ, δέδωκα ὑμῖν τὰ πάντα. Εἴτα καθάπερ ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ τοῦ ἐνὸς ξύλου ἐνταταλατο μετὰ τὴν πάντων ἀπόλαυσιν ἀπέχεσθαι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, μετὰ τὸ πάντων ἀδεῶς ἐπιτρέψαι τὴν ἐστίασιν, φησὶ· *Πλήν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε*. Τί οὖν βούλεται τὸ εἰρημένον; τί ἐστὶ, *Κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς*; τοῦτ' ἐστὶ, πνικτόν. Τοῦ γὰρ ἀλόγου ἡ ψυχὴ τὸ αἷμα τυγχάνει.

ε'. Ἐπὶ οὖν τὰς θυσίας ἡμελλόν ἐπιτελεῖν τὰς διὰ τῶν ἀλόγων, μονονοῦχι διδάσκει αὐτοὺς λέγων, ὅτι τὸ μὲν αἷμα ἐμοὶ ἀφώρριται, τὸ δὲ κρέας ὑμῖν. Ταῦτα δὲ ποιεῖ, ἀνωθεν προανατελλῶν αὐτῶν τὴν ὁρμὴν τὴν παρὶ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ἐπὶ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, καὶ εὐλαβεστότερος αὐτοὺς ἐνταῦθεν ποιῆσαι βουλόμενος ταῦτα διατάττεται· ἀκούε τῶν ἐξῆς. Καὶ γὰρ τὸ *ὕμνησον αἷμα*, φησὶ, *τῶν ψυχῶν ὁμῶν, ἐκζητήσω αὐτὸ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων, καὶ ἐκ χειρὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ ἐκζητήσω τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου*. Τί οὖν; ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τὸ αἷμα τυγχάνει; Ὁὐ τοῦτο λέγει· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τῇ συνηθείᾳ τῇ ἀνθρωπίνῃ κέχρηται, ὡς ἂν τις εἴποι τι, τὸ αἷμα σου βασιάζω ἐν ταῖς χερσὶ μου, ἀντὶ τοῦ, τὴν ἐξουσίαν ἔχω τῆς ἀναιρέσεώς σου. Ὅτι γὰρ οὐ τὸ αἷμα ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ, ἀκούε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείνειν*. Καὶ ὅρα τὴν διαφορὰν δόξην ἐποιήσατο. Ὁ ἐκχέων, φησὶν, αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ τὸ αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον. Ἐννόησάν μοι, ὅσον τὸν φόβον διὰ τοῦ ῥήματος ἐπατελεῖται. Εἰ καὶ τὸ ὁμογενές, φησὶ, μὴ γίνεται σοὶ κώλυμα, οὐδὲ ἡ κοινωνία τῆς φύσεως ἀφίστησιν σε τῆς κακῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν συμπάθειαν τὴν ἀδελφικὴν ἀπωσάμενος, ὁλος γίνῃ τοῦ μετροῦ τοῦτου τολμήματος, ἐννοεῖ ὅτι κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηταί, καὶ ὅσης ἡξίωται παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆς προεξέως, καὶ ὅτι πάσης τῆς κτίσεως τὴν ἐξουσίαν ἀναδέδωκεται, καὶ παῦσαι τῆς μοχθηρᾶς γνώμης. Τί οὖν φησιν; Ἐὰν μυρίους τις ἐργάσεται φόνους, καὶ τοσαῦτα αἵματα ἐκχέῃ, πῶς τὴν ἐξίαν δώῃ δίκην, τοῦ αἵματος αὐτοῦ μόνου ἐκχυθέντος; Μὴ τοῦτο λογίζου, ἄνθρωπε, ἀλλ' ἐννοεῖ ὅτι τοιοῦτον μετ' οὐ πολὺ δίδεται σῶμα ἁπλοῦς, τὸ δυνάμενον διηγεῖσθαι καὶ αἰώνιον κώλασιν ὑπέχειν. Κάκεινο δὲ σκόπει, πῶς μετὰ ἀκριβείας διετάξατο. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ ἀνθρώπου φησὶ, μὴ ἐκχέῃς αἷμα· ἐπὶ δὲ τῶν ἀλόγων οὐκ εἶπε, μὴ ἐκχέῃς, ἀλλὰ, *Πλήν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε*. Ἐκεῖ, μὴ ἐκχέῃς· ἐνταῦθα, [263] μὴ φάγῃς.

Εἶδες ὅσον τὸ ἀναπαχθὲς ἔχουσιν αὐτοῦ αἱ νομοθεσίαι; πῶς κοῦφαι καὶ ῥάβδαι αἱ ἐντολαί; πῶς οὐδὲν βαρὺ οὐδὲ φορτικὸν ἐπιζητεῖ παρὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως; Λέγουσι γὰρ τινες βαρὺ καὶ γεῶδες καὶ νοσοποῖν εἶναι τὸ τῶν ἀλόγων αἷμα. Ἄλλ' ἡμεῖς μὴ δι' ἐκείνον τὸν φιλοσοφώτερον λόγον, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Δεσπότη νομοθεσίαν τὴν φυλακὴν ὀφειλομένην ἐκδείκνυσθαι. Εἴτα ἵνα μάθωμεν ἀκριβῶς τίνας ἐνεκεν τοσαύτην ταύτης τῆς ἐντολῆς τὴν ἀκριβείαν ἐποιήσατο, καὶ ὅτι ἀναγκαζέων τῶν ἀνθρώπων τὴν φονικὴν γνῶμην φησὶν, *Ἔμεις δὲ ἀφάνεσθε*

• Savill. ἀφορίσται. b Plurimi mss. διαπράττεται.

non adest iusto : imo non iusto tantum , sed et propter suam bonitatem etiam universo hominum generi post filium futurum. Nam quod dicit, *Non adjiciam igitur ut perirent omnem carnem viventem*, et quod addit, *Sicut feci*, item illud, *Omnibus diebus*, declarat nobis non ultra tale diluvium venturum esse, neque tantam perniciem unquam totum orbem invasuram esse. Deinde etiam indicat beneficentie sue perpetuitatem : *Omnibus*, inquit, *diebus*, hoc est : In omne seculum promitto me non inducturum huiusmodi indignationem, neque facturum tantam confusionem nec in tempestatum ratione, nec in elementorum situ. Ideo subdit : *Sementis et messis, frigus et aestus, aestas et ver die ac nocte non requiescent*. Immobilis, inquit, erit hæc ordinatio : terra nunquam desinet suppeditare quæ hominum generi necessaria, neque cessabit proferre laborum et agriculturæ præmia, neque anni partes aliis conversionibus mutabuntur : sed et frigus et calor, et aestas et ver in unoquoque anni circulo erunt. Nam quia per diluvii tempus fuit confusio quedam totius latius ordinis, et justus ille in arca erat toto illo tempore quasi continens nocte, ideo nunc inquit : Neque nox, neque dies suum relinquent cursum, sed usque ad sæculi consummationem immotum illorum permanebit ministerium. Vidisti dignam consolationem, quæ potuit iusti animum erigere? vidisti qualem retributionem acceperit iusti probitas? Sed et ex sequentibus iterum audi ineffabilem liberalitatem. 1. (Cap. 9) *Et benedixit, inquit, Deus Noe, et filios illius. Et dixit eis : 2. Crescite et multiplicamini, et implete terram, et dominamini ei. Et tremor timorque vestri erit super omnes bestias terræ, et super omnes volucres cæli, et super omnia quæ moventur super terram, et super omnes pisces maris : in manus vestras omnia dedi. 3. Et omne reptile, quod est vivens, vobis erit in cibum. Quasi olera herbarum dedi vobis omnia. 4. Veruntamen carnem in sanguine animæ ne comedatis. Dignum est ut hic admiremur excellentem Domini bonitatem. Vide enim hic quomodo justus ille iterum eandem benedictionem consequitur, quam olim Adam, et ereptum recuperat principatum virtute sua, imo ineffabili Domini clementia. Nam sicut de illo dicebat, *Crescite et multiplicamini, et dominamini terræ, et imperate piscibus maris, et reptilibus, et volatilibus, et fœris* (Gen. 1. 28) : sic nunc inquit : *Et tremor et timor vestri erit super omnes bestias terræ, et super omnes volucres. Et omne reptile quod est vivens, vobis erit in cibum. Quasi olera herbarum dedi vobis omnia. Veruntamen carnem in sanguine animæ ne comedatis*. Attende eundem regulam, aliter servandam tamen eam quæ primo homini data fuit. Sicut enim tunc, postquam ei traditum est dominium in omnia, ut frui posset omnibus quæ erant in paradiso, abstinere tantum ab unico ligno iussus est : ita et hic post benedictionem, et postquam terribilis factus est bestiis, et sub manu ejus positæ sunt aves et volatilia, inquit : *Omne reptile vivens vobis erit in cibum : ut olera herbarum vobis dedi omnia*. Hinc initium ductum est edendarum carni-um : non ut ipsos ad ventris ingluviem paret et in-*

struat, sed quia ex ipsis homines erant sacrificaturi, et Deo gratias acturi, ut ne viderentur quasi a consecratis abstinere : ideo edendi facultatem concedit et multam dat utendi licentiam. *Quasi olera herbarum vobis dedi omnia* (Gen. 2. 17). Deum sicut Adam cæteris fruens lignis, jus- us est ab uno abstinere : ita hic dictum est, cum illi omnia ad esum libere sumenda permissa essent : 4. *Veruntamen carnem in sanguine animæ ne comedatis*. Quid est caro in sanguine animæ? Hoc est, suffocatum. Bruti enim anima sanguis est.

5. Quia igitur sacrificia perfecturi erant ex brutis, hoc fere modo docet illos, dicens : Quia sanguis mihi segregatus est, vobis caro. Hoc autem ideo facit, ut primis illis temporibus comprimat illorum impetum et propensionem ad homicidia. Et quod hoc sit verum, nempe quod hinc eos magis pios reddere voluerit, audi quæ sequuntur. 5. *Etenim vestrum sanguinem*, inquit, *animarum vestrarum, exquiram eum de manu omnium bestiarum. Et de manu hominis fratris exquiram animam hominis*. Quid ergo? animæ hominis sanguis est? Non hoc dicit, absit : sed humana consuetudine usus est, ac si quis dicat alicui : Sanguinem tuum porto in manibus meis : hoc est, potestatem habeo interficiendi te. Nam quod anima hominis non sit sanguis, audi Christum dicentem : *Ne timueritis ab eis qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt* (Math. 10. 28). Et vide quantum distinctionem fecerit. 6. *Qui effuderit, inquit, sanguinem hominis, pro sanguine ejus sanguis ipse effundetur : quia in imagine Dei feci hominem*. Cogita, obsecro, quantum terrorem hoc verbo incussit. Et si quod ejusdem naturæ sit, inquit, non te avocet, neque a tam perverso conatu repellit naturæ communio : sed si commiseratione fraterna depulsa totus in hoc facinus prorumpis, cogita eum ad imaginem Dei formatum esse, et quantis eum Deus dignatus sit prærogativis, et quod omni creatura præfectus sit, ac quiesce a mala voluntate. Quid ergo si innumeras quis patriverit cædes, et tantum sanguinis effuderit, quomodo dignam dabit penam effuso solo suo sanguine? Non hoc considera, homo, sed intellige eum tale non multo post accepturum corpus incorruptibile, quod poterit continuam et æternam poenam ferre. Illud item perpende, quam diligenter præceptum sit. Nam de homine, inquit, *Ne effundas sanguinem* : de brutis autem non dixit, *Ne effundas*, sed, *Veruntamen carnem in sanguine animæ ne comedatis*. Illic dicit, *Ne effundas* ; hic, *Ne comedas*.

Cur esus sanguinis vetitus. — Vides quam nihil molestum habeant ejus leges? quomodo levia et facilia mandata? quomodo nihil grave neque onerosum requirit a nostra natura? Dicunt enim aliqui, brutorum sanguinem, gravem, terrestrem, et multarum ægritudinum causam : at nos non propter prædictum sermonem magis ad philosophiam accommodatum, sed propter Domini mandatum id observare debemus. Deinde ut discamus quare tam diligenter hoc præceptum statuit, nempe ut cohiberet hominum sangui-

narium animum, dicit : 7. *Vos autem crescite, et multiplicamini, et implete terram, et dominamini ei* : non temere, et absque causa dixit, *Vos autem*, sed quasi diceret, Vos qui pauci, et parvo numero estis, omnem terram implete, et dominamini ei : hoc est, dominium habete, et potestatem, et fructum. Vide, obsecro, Dei benignitatem, quomodo prius magna beneficia donat, et tunc unicum et leve mandatum dat. Et sicut Adamo, postquam concessit ut habitaret in paradiso, et tot ac tantis frueretur, tandem præcepit, ut ab unico Jigno abstineret : ita et hic postquam promissit non ultra taleni se illaturum generalem stragem, neque ita se indignaturum, sed usque ad consummationem mundi immota permansura omnia elementa, ita ut quæque suum cursum et ordinem implicant; et postquam ipsi benedictionem sunt consequuti, donatique pristina super bruta omnia potestate, ac carnum esu secure permisso, tunc inquit, *Verumtamen carnem in sanguine animæ ne comedatis*. Videris quomodo prius benignitate ac ineffabili liberalitate ulitur, et tunc demum præcipit? tametsi nunquam istud inter homines fieri soleat. Homines enim primum volunt ea, quæ præcipiunt, opere compleri, eosque, qui mandata excipiunt et exsequuntur, magnam exhibere benevolentiam, ac tunc utique cogitant de remunerandis iis qui multam obedientiam præ se tulerint. Contra vero communis omnium Dominus : prius enim benefacit, et multitudine beneficiorum nostram naturam ad se allicit, et postea imperat facilia atque levia, ut facilitate mandatorum et beneficiis prioribus excitati, ad ea implenda inducamur.

Moralis epilogus.— Ne igitur negligentes simus, dilecti, neque pigri ad mandata implenda : beneficia priora cogitantes, et mandatorum facilitatem, præmiorumque post impleta mandata promissam magnitudinem : sed vigilemus, et festinemus ad exsequenda mandata a Deo nobis tradita : et ne dimittamus vias, quas ad perficiendam animarum nostrarum salutem præscripsit, sed tempore vitæ nostræ quod reliquum est, bene utamur, et peccata abluamus, et magnam nobis fiduciam prius acquiramus, maximeque nunc cum adhuc residua est Quadragesimæ pars.

6. *Modicum tempus sufficit ad poenitendum. Mentio fit de confessione.*— Neque enim parvus est dierum numerus qui restat, si voluerimus parumper resipiscere. Hoc autem dixi, non quod solum tanto tempore opus habeat peccatorum nostrorum correctio, sed quia Dominum habemus clementem et benignum qui non indiget multo tempore; si modo cum magno fervore et vigilantia ad ipsum accedamus, rejectis sæcularibus curis omnibus, et superno auxilio nixi. Nam et Ninivitæ tanta peccatorum multitudine aggravati, quia magnam et veram poenitentiam egerunt (Jon. 3. 10), non opus habuerunt ampliore quam trium dierum tempore ad provocandam Dei bonitatem, et irritam reddendam, quæ adversum se lata erat, sententiam. Et quid dico, Ninivitæ? Latro in cruce neque uno die opus habuit. Et quid dico, die uno? Neque brevi hora. Tanta est Dei erga nos beni-

gnitas! Nam ubi viderit voluntatis nostræ firmum propositum, et ferventi nos desiderio ad se accedere, non tardat, neque differt : sed accolerat, suamque solitam liberalitatem exhibens, dicit : *Adhuc loquente te dicam : Ecce adsum* (Isai. 58. 9).

Itaque exauditurus est et nos, si veluerimus in paucis diebus istis studii specimen quoddam afferre, et jejuniis subalido non abuti, atque excussa seccordia continuis precibus placare Dominum, fervidas profundere lacrymas, delicta nostra sedulo confiteri, quasi medico proponere nostra vulnera, et animarum ulcera declarare, nec abjicere quam ille dat medicinam, nec nos et alia quæ a nobis exiguntur afferre : contritionem cordis, compunctionem veram, largam eleemosynam; affectiones quæ mentem nostram inturbant refruare, et ex anima eliminare; ita ut neque divitiarum cupiditate expugnemur, neque injurias illatas vindicare cupiamus, neque hostiliter in proximum affecti simus. Nihil enim, nihil utique omnium Deus ita edit et aversatur, ut hominem ultionis avidum, et in æne suo perpetuas adversus proximum servantem inimicitias. Tantum enim ejus peccati damnum est, ut misericordiam Dei revocet, nec locum habere sinat. Quod ut sciatis, evangelicam vobis parabolam refero, quomodo ille decem millium talentorum debitor, remissionem omnium a domino consequutus sit, precidit, et oravit. *Misericordia enim motus, inquit, dominus ejus, etiam debitum ei remisit* (Matth. 18. 27). Videris misericordiam domini? Ille procidit, et rogavit ut longius sibi tempus præfiniretur. *Patientiam habe in me, inquit, et omnia tibi reddam*. Sed bonus dominus, misericors, nostrique curam agens, supplicii propitius, non solum quantum petiit, sed quantum nos cogitare quidem ausus fuit, dedit. Is enim ejus mos est, ut vincat, et præveniat petitiones nostras. Ille itaque orante ut severitatem dominus remitteret, et promittente soluturum se omnia, dominus bonitate sua vincens nostra delicta, misericordia motus, dimisit eum, debitumque totum ei remisit. Videris quid servus oraverit, et quantum ei dominus dimiserit? Vide e diverso et servi insolentiam : cum deberet enim secundum tantam benignitatem et ineffabilem beneficentiam sibi exhibitam, et ipse erga proximum bene affectus esse, contrario prorsus modo se gessit. *Egressus enim, inquit, ille (Ib. v. 28), qui decem millium talentorum remissionem assequutus erat. Audite, obsecro, diligenter : quæ illi acciderunt, sufficiunt ad corripiendas animas nostras, et ad persuadendum ut tollatur gravis ille morbus e mente nostra. Hic igitur, inquit, egressus invenit unum e conservis suis, qui debebat ei centum denarios. Vide quantum interest. Hic conservus debebat centum denarios, illic dominus erat qui repetebat decem millia talentorum : nihilominus quia vidit supplicantem et orantem, dimisit. At iste Appropensum servum suffocabat, dicens : Redde mihi ei quid debes. Quid igitur? Procidens, inquit, conservus ejus (Ibid. v. 29). Vide quomodo subinde evangelista verbum, *Conservus*, versat, non temere, sed ut discamus illos pares omnino fuisse. Verumtamen conservus ei*

καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς· οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, Ὑμεῖς δὲ, ἀλλὰ μονοουχὶ λέγων, ὑμεῖς οἱ ὀλίγοι, οἱ εὐαριθμητοὶ πᾶσαν τὴν γῆν πληρώσατε, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀρχὴν ἔχετε, καὶ τὴν ἐξουσίαν, καὶ τὴν ἀπολαυσιν. Ὅρα μοι Θεοῦ φιланθρωπίαν, πῶς πρότερον μεγάλως τὰς εὐεργεσίας δωρούμενος, τότε καὶ νόμον καὶ ἐντολὴν δίδωσι. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, μετὰ τὸ ἐγκατοικῆσαι α ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ τὴν τοσαύτην ἀπολαυσιν χαρίσασθαι, τότε τὴν ἀποχὴν τοῦ ζύλου ἐνετείλατο· οὕτω καὶ ἐνταῦθα μετὰ τὸ ὑποσχέσθαι μηκέτι τοιαύτην ἐπιδεῖν πανωλεθρίαν, μηδὲ ἀγανάκτησιν τοιαύτην ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ ἀκίνητα μέχρι τῆς συντελείας ἔξιν ἅπαντα τὰ στοιχεῖα διαμείνειν, ἕκαστον τὸν οἰκεῖον δρόμον καὶ τὴν οἰκίαν τάξιν ἀποπληροῦντα, καὶ εὐλογίας αὐτοὺς ἀξιῶσαι, καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐξουσίαν δωρήσασθαι τὴν κατὰ τῶν ὁλόγων ἀπάντων, καὶ τῆς κρεωφαγίας τὴν ἄδειαν παρασχεῖν, τότε φησὶ, Πλὴν κρέως ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε. Εἶδες πῶς πρότερον εὐεργετῆ καὶ τὴν φιλοτιμίαν ἄρατον ἐπιδείκνυνται, καὶ τότε ἐπιτάττει; καίτοι γε ἐπ' ἀνθρώπων οὐκ ἂν ποτε τοῦτο γένοιτο. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι πρότερον βούλονται τὰ παρ' ἐαυτῶν ἐπιταττόμενα εἰς ἔργον ἐκδῆναι, καὶ πολλὴν ἐπιδείξασθαι τὴν εὐνοίαν τοὺς τὰ ἐπιτάγματα δεχομένους, καὶ τὴν τούτων ἐκπλήρωσιν ποιούμενους, καὶ τότε ἄρα ἀμείβεσθαι τοὺς πολλὴν τὴν ὑπακοὴν ἐπιδείξαμένους. Ἐπὶ δὲ τοῦ κοινοῦ πάντων δεσπότη τοῦ ἐναντίου· πρότερον εὐεργετῆ καὶ τῷ πλήθει τῶν εὐεργεσιῶν ἐφέλκεται τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ τότε κοῦφα καὶ ῥῥαία ἐπιτάττει, ἵνα καὶ τῇ εὐκολίᾳ τῶν ἐπιταγμάτων καὶ ταῖς παραλαβούσαις εὐεργεσίαις διετηγερμένοι, πρὸς τὴν τούτων ἐπιχειρῶμεν ἐκπλήρωσιν.

Μὴ τοίνυν ῥαθυμῶμεν, ἀγαπητοί, μηδὲ ὀκνηρότεροι γινώμεθα περὶ τὴν ὑπακοὴν τῶν ἐπιταγθέντων, καὶ τὰς παραλαβούσας εὐεργεσίας λογιζόμενοι, καὶ τῶν ἐπιταγμάτων τὴν εὐκολίαν, καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τὴν μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν ἡμῖν τεταμειυμένον τὸ μέγεθος· ἀλλὰ νήφωμεν καὶ περὶ τὴν ἐργασίαν σπείδωμεν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένων ἡμῖν ἐντολῶν, καὶ τὰς ὁδοὺς, ἃς ἔχαριστο τῇ ἡμετέρᾳ φύσει πρὸς τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν συντελούσας σωτηρίαν, μὴ ἀποπειρώμεθα, ἀλλὰ τῷ ὑπολειπομένῳ τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνῳ εἰς δέον χρῆσάμενοι, καὶ τὰ ἡμαρτημένα ἀπονιψώμεθα, καὶ πολλὰν ἑαυτοῖς [204] τὴν παρρησίαν προσπαθώμεθα, καὶ μάστιχα νῦν, ὡς εἰ ἐνέστηκε τὸ λειπόμενον τῆς ἀγίας τεσσαρακοστῆς μέρος.

ζ'. Οὐδὲ γὰρ ὀλίγος ἐστὶν ὁ τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς ὁ ὑπολειπόμενος, εἰ βουλευθῆμεν μικρὸν ἀνανῆψαι. Τοῦτο δὲ εἶπον, οὐκ ἐπειδὴ τοσούτου χρόνου μόνον δεῖται τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν ἡ διόρθωσις, ἀλλ' ἐπειδὴ δεσπότην ἔχομεν φιλόανθρωπον καὶ ἡμερον, καὶ οὐ δεῖται χρόνου πολλοῦ· μόνον ἔάν μετὰ πολλῆς τῆς θερμότητος καὶ τῆς νήψεως αὐτῷ προσώωμεν, ἀποστήσαντες ἑαυτοὺς τῶν βεβωμένων ἀπάντων, καὶ προσηλώσαντες τῇ ἀνωθεν βοῇ. Καὶ γὰρ οἱ Νινευῖται τοσούτῳ πλήθει ἁμαρτιῶν βεβαρημένοι, ἐπειδὴ πολλῇ καὶ ἀκριβεῖ τῇ μετανοίᾳ ἐχρήσαντο, οὐκ ἐδεήθησαν πλέον ἢ τριῶν ἡμερῶν πρὸς τὸ ἐκκαλεῖσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα, καὶ τὴν κατ' αὐτῶν ἐξενεχθεῖσαν ἀπόφασιν ἄκυρον ἀποφῆναι. Καὶ τί λέγω, οἱ Νινευῖται; Ὁ ληστής δ' ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οὐδὲ μίαν ἡμέραν ἐδεήθη. Καὶ τί λέγω· μίαν ἡμέραν; Οὐδὲ βραχέας ὥρας. Τοσαύτη ἐστὶν ἡ περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ φιλόανθρωπία. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη τὸν τόνον τῆς ἡμετέρας

• Savil. conj. ἐγκατοικίαι.

γνώμης, καὶ πόθῳ ζέοντι προσιόντας ἡμᾶς, οὐ μέλλει, οὐδὲ ἀναβάλλεται· ἀλλὰ ταχέως παρέχει τὴν παρ' ἐαυτοῦ φιλοτιμίαν, καὶ λέγει· Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ πάρειμι.

Ἄν τοίνυν βουλευθῶμεν ^b καὶ ἡμεῖς ἐν ταῖς ὀλίγαις ἡμέραις ταύταις σπουδῇ τινα ἐπιδείξασθαι, καὶ τῇ συμμάχῃ τῇ ἀπὸ τῆς νηστείας εἰς δέον χρῆσασθαι, καὶ τὴν ῥαθυμίαν ἀποτιναξάμενοι, εὐχὰς ἔκτενεῖς ποιήσασθαι πρὸς τὸν δεσπότην, δάκρυα θερμὰ προχέειν, κατηγορεῖν συνεχῶς τῶν ἡμῖν πεπλημμελημένων, προτιθέναι καθάπερ ἱατρῷ τὰ ἡμέτερα τραύματα, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἔλκη δεικνύναι, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ἱατρειάν ἐπιζητεῖν, καὶ τὰ ἄλλα τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσφέρειν, συντριβὴν διανοίας, κατάνυξιν ἀκριβῆ, ἐλεημοσύνην θαψιλῇ, τὰ λοιπὰ πάθη τὰ διαταράττοντα ἡμῶν τὴν λογισμὸν χαλινῶν, καὶ ἐξορίζειν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, καὶ μήτε ὑπὸ τῆς τῶν χρημάτων ἐπιθυμίας πολιορκεῖσθαι, μήτε μνησικακεῖν πρὸς τοὺς πλησίον, καὶ ἐχθροδῶς διακείμεναι πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς. Οὐδὲν γάρ, οὐδὲν οὕτως ὁ Θεὸς μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται, ὡς τὸν μνησικακῶντα ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐχθρὰν τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἐπὶ τῆς ψυχῆς διηνεκῶς φυλάττοντα. Τοσαύτη γὰρ ταύτης ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας ἡ λύπη, ὅτι καὶ φιλόανθρωπίαν Θεοῦ ἀνεκαλέσατο. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ὑπομνήσθαι ὑμᾶς βούλομαι τῆς παραβολῆς τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κειμένης, ὅπως ἐκεῖνος ὁ τῶν μυρίων τάλάντων τὴν συγχώρησιν δεξάμενος παρὰ τοῦ δεσπότη, ἐπειδὴ προσέπεσε, καὶ ἐδεήθη, καὶ ἰκέτευσεν. *Ἐπ' αὐτῶν γὰρ, φησὶν, ὁ κύριος αὐτοῦ ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ τὸ δάνειον συνεχώρησεν αὐτῷ.* Εἶδες εὐσπλαγχνίαν δεσπότη; Ἐκεῖνος προσέειπεν ἰκετεύων προδεσμίαν αὐτῷ δοθῆναι. *Μικροθύμησον γὰρ ἐπ' ἐμοί, φησὶ, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω.* Ἀλλ' ὁ ἀγαθὸς δεσπότης, ὁ κηδεμὼν καὶ φιλόανθρωπος, ἐπικαμφθεὶς τῷ ἰκέτῃ, οὐχ ὅσον ἤτησε, τοσούτον παρέσχεν, ἀλλ' ὅσον οὐδὲ ἐνενόησε. Τοιοῦτον γὰρ αὐτῷ [265] ἔθος ἀεὶ νικᾶν καὶ προφθάνειν τὰς ἡμέτερας αἰτήσεις. Ἐκεῖνος τοίνυν ἐνδοθῆναι παρακαλέσαντος, καὶ ὑποσχομένου πᾶσαν ποιήσασθαι τὴν ἔκτισιν, ὁ ἀγαθότητι νικῶν τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα, σπλαγχνισθεὶς λοιπὸν ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ. Εἶδες τί μὲν ὁ δοῦλος ἤτησεν, ὅσον δὲ ὁ δεσπότης ἐχαρίσατο; Ὅρα πάλιν αὐτοῦ τοῦτο τὴν ἀπόνοιαν. Δέον γὰρ κατὰ τὴν τοσαύτην φιλόανθρωπίαν καὶ τὴν ἀφατον εὐεργεσίαν τὴν εἰς αὐτόν γενημένην συμπαθέστατον αὐτόν καταστήναι περὶ τοὺς ὁμογενεῖς, ὁ δὲ τὸ ἐναντίον ἐπιδείκνυνται. *Ἐξελλῶν γὰρ, φησὶν, οὗτος αὐτός, ὁ τῶν μυρίων τάλάντων τὴν συγχώρησιν δεξάμενος.* Ἀκούετε, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριθείας· τὰ γὰρ τούτῳ συμβάντα ἱκανὰ καθικέσθαι τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, καὶ πείσαι τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόημα ἐξορίσαι τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας. Οὗτος τοίνυν *ἐξελλῶν εὔρεται ἔνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὥφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια. Ἐκότε πόσον τὸ μέσον.* Ὡς συνδούλος ὁ ὀφείλων ἑκατὸν δηνάρια, ἐκεῖ δεσπότης ὁ ἀπαιτῶν, καὶ μύρια ἦν τάλαντα· καὶ ὁμοῦς ἐπειδὴ εἶδεν ἰκετεύοντα καὶ παρακαλοῦντα, συνεχώρησεν· οὕτως καὶ *Κρατήσας αὐτόν ἐπνίον, λέγων· Ἀπόδος μοι εἰ τι ὀφείλεις.* Τί οὖν; *Πεσών, φησὶν, ὁ συνδούλος αὐτοῦ.* Ὅρα πῶς συνεχῶς στρέφει τὸ ῥῆμα τοῦτο ὁ εὐαγγελιστής, ὁ *συνδούλος αὐτοῦ*, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐδὲν μεταξὺ αὐτῶν τὸ μέσον. Καὶ ὁμοῦς τὴν αὐτὴν ἰκετηρίαν πρὸς

^b Innus codex a Savillo memoratus οὐκ οὖν βουλευθῶμεν, quae lectio licet omnino non placeat, attamen sententiam alioquin imperfectam plenam exhibebit. Verum non insolens est Chrysostomo, cum longissimas necit periodos, sententiam non perficere, alio videlicet ob copiam sententiarum abductus.

αὐτὸν ἱποκρίσατο, ἦν καὶ οὗτος πρὸς τὸν δεσπότην, λέγων· *Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω. Ὁ δὲ, φησὶν, ἀπαλθὼν ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποθῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. Ὡς τῆς ἀγνωμοσύνης ὑπερβολή! Ἐναυλον ἔχων τὴν μνήμην τῆς τοσαύτης γενομένης φιλοτιμίας, οὐδὲ οὕτως ἠνέσχετο συμπαθεῖς τι λογίσασθαι· ἀλλὰ πρότερον μὲν ἐπνιγε, νῦν δὲ καὶ εἰς δεσμοκτήριον ἐνέβαλεν.*

Ζ. Ἄλλ' ὅρα τί γίνεται. Ἰδόντες δὲ, φησὶν, οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ ἐλυπήθησαν· καὶ ἐλθόντες διασάφησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν πάντα τὰ γινόμενα. Οὐκ ἔκεινος ὁ πεπονθὼς, (πῶς γὰρ, καθειργμένος ἐν τῷ δεσμοκτηρίῳ;) ἀλλ' οἱ σύνδουλοι, οἱ μηδὲν ἡδικοημένοι, ὡς ἀδικηθέντες, οὕτως ἠνιάθησαν, καὶ ἐλθόντες ἅπαντα ἐμήνυσαν. Ἄλλ' ὅρα τοῦ δεσπότητος λοιπὸν τὴν ἀγανάκτησιν. Τότε προσκαλεσάμενος αὐτόν, φησὶ, λέγει· *Δούλε πονηρὲ. Ἀληθῶς ἐντεῦθεν ἐστὶν ἰδεῖν ὅσας τῆς μνησικακίας· ὁ δλεθρος. Ἦνίκα γὰρ τὰ μύρια τάλαντα ἐμεθόδευεν, οὐκ ἐκάλεσεν αὐτὸν πονηρὸν, ἀλλὰ νῦν, ὅτε περὶ τὸν σύνδουλον γέγονεν ἀπηνής. Πονηρὲ δοῦλε, φησὶ, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφήκα σοι, ἐπεὶ παρεκάλεσάς με. Ὅρα πῶς δέικνυσιν αὐτοῦ τῆς κακίας τὴν ὑπερβολήν. Μὴ γὰρ πλεόν τι ἐπαδείξω; φησὶν. Οὐχὶ ῥήματα ψιλά ἐποίησα, καὶ δεξάμενός σου τὴν ἱκεσίαν, πᾶσαν ἐκείνην τὴν μεγάλην καὶ ἀπόρρητον ὀφειλὴν συνεχώρησα; Οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγὼ σε ἡλέησα; Ποίας ἂν εἴης [286] ἀξίος συγγνώμης, εἰ ἐγὼ μὲν ὁ δεσπότης σου τοσοῦτον ὄγκον ὀφειλημάτων διὰ τὰ ψιλά ἐκείνα ῥήματα συνεχώρησα, σὺ δὲ τὸν σύνδουλόν σου τὸν ὁμογενῆ οὐκ ἡλέησας, οὐδὲ ἐπεκάμφθης, οὐδὲ εἰς μνήμην ἰλθὼν τῶν ὑπαρξάντων σοι παρ' ἐμοῦ, ἐπαδείξω τινὰ περὶ αὐτὸν συμπάθειαν, ἀλλ' ἀνελεῖς ἐγένου καὶ ὠμὸς, καὶ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου οὐκ ἠθέλησας; Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα μαθήσῃ διὰ τῆς πείρας ὅσων κακῶν ἑαυτῷ αἰτίας κατέστης. Καὶ ὀργισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ παρέδωκεν αὐτόν τοις βασανισταῖς. Ὅρα καὶ νῦν αὐτὸν ὀργιζόμενον διὰ τὴν εἰς τὸν σύνδουλον ἀπαιθροπρίαν, καὶ τοὺς βασανισταῖς παραδιδόντα· καὶ ὅτι πρότερον οὐκ ἐποίησεν, ἦνίκα τοσοῦτοις τοῖς ὀφειλήμασιν ὑπεύθυνος ἦν, νῦν καλεῖται γίνεσθαι. Παρέδωκε γὰρ αὐτόν τοις βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποθῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον· ἕως οὗ, φησὶ, τὰ μύρια τάλαντα, ὧν τὴν συγχώρησιν ἦδη λαβὼν ἀπῆλθε, ταῦτα καταβάλλῃ. Μεγίστη καὶ ἀφατος ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία· ἦνίκα μὲν γὰρ αὐτὸς ἐμεθόδευεν ἐπειδὴ τὴν ἱκεσίαν ἱποκρίσατο, συνεχώρησεν· ἐπειδὴ δὲ εἶδεν αὐτὸν περὶ τὸν σύνδουλον ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον γεγονότα, τότε λοιπὸν τὴν οἰκτίαν ἀνακαλεῖται φιλοτιμίαν, δεικνὺς αὐτῷ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὡς οὐ τοσοῦτον ἔκεινος ἡδίκησεν, ὅσον ἑαυτόν. Καὶ καθάπερ ἔκεινος εἰς φυλακὴν ἔβαλεν, ἕως οὗ ἀποθῶ τὸ ὀφειλόμενον, οὕτω καὶ αὐτὸς τοῖς βασανισταῖς παραδίδωκεν, ἕως οὗ ἄσπασαν καταβῇ τὴν ὀφειλὴν. Ταῦτα δὲ οὐ περὶ τάλαντων καὶ περὶ θηναρίων ἀπλῶς εἰρηγεν, ἀλλὰ περὶ ἁμαρτίας ὁ λόγος καὶ καὶ μεγέθους πλημμελημάτων, ἵνα μάθωμεν ὅτι ἡμεῖς μὲν μυρίων πλημμελημάτων δίκας ὀφειλοῦντες τῷ δεσπότη, διὰ τὴν ἀφατον αὐτοῦ φιλανθρωπρίαν συγχώρησιν παρ' αὐτοῦ δεχόμεθα. Ἐάν δὲ περὶ τοὺς ὁμοδόλους καὶ τοὺς ὁμογενεῖς, καὶ τοὺς τῆς αὐτῆς ἡμῖν φύσεως κοινωνοῦντας ὡμοὶ καὶ ἀπάνθρωποι γενώμεθα, καὶ τὰ εἰς ἡμᾶς πλημμελούμενα μὴ διαλύσωμεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν εὐτελῶν τούτων πονηρευσώμεθα (ὅσον γὰρ ἑκατὸν θηνάρια πρὸς μύρια τά-*

λαντα, τοσοῦτον τὸ μέσον τῶν ἡμετέρων πρὸς τὸν δεσπότην πλημμελημάτων, καὶ τῶν εἰς ἡμᾶς γινομένων παρὰ τῶν ὁμογενῶν), τότε καὶ τὴν ἀγανάκτησιν ἐκσπασόμεθα τοῦ δεσπότητος, καὶ ὧν πρότερον τὴν συγχώρησιν ἐδεξάμεθα, τούτων πάλιν τὴν ὀφειλὴν μετὰ βροχῶν ἀπαιτεῖσθαι κελευόμεθα. Ἰνα γὰρ μάθωμεν ἀκριβῶς ὅτι πρὸς ὠφέλειαν τῶν ψυχῶν τῶν ἡμετέρων τὴν παραβολὴν ταύτην παρήγαγεν ὁ δεσπότης, ἔκρουε τοῦ ἐπαγομένου· *Ὅτω καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ποιήσει ὑμῖν*, φησὶν, *ἐάν μὴ ἀρῇτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν. Μέγα τῆς παραβολῆς τὸ κέρδος, μόνον ἐὰν προσέχειν βουλώμεθα. Τί γὰρ τοσοῦτον ἀφαιρῖναι δυνατόμεθα, ὅσον ἀφίεται ἡμῖν παρὰ τοῦ δεσπότητος; Καὶ ἡμεῖς μὲν, ἐὰν τοῦτο βουληθώμεν, ὁμοδόλους ἀφίμεν· αὐτοὶ δὲ παρὰ τοῦ δεσπότητος τὴν συγχώρησιν δεχόμεθα. Καὶ ὅρα καὶ τὴν ἀκριβείαν τῶν εἰρημένων. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ἐάν μὴ ἀρῇτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἡμαρτημένα, ἀλλὰ τι; *Ἐάν μὴ ἀρῇτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ* [287] *ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν.* Σκόπει πῶς βούλεται αὐτὴν ἡμῶν τὴν καρδίαν ἐν γαλήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ τυγχάνειν, καὶ τὸν λογισμὸν ἡμῶν ἀτάραχον, καὶ παντὶ ἀπηλλάχθαι πάθους, καὶ πολλῇ, τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἡμᾶς ἐπιδεικνυσθαι τὴν φιλαγαθωσύνην. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἐστὶν αὐτοῦ ἀκούσα· λέγοντος· *Ἐάν γὰρ ἀρῇτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος.* Μὴ τοίνυν νομίσωμεν ἕτερον εὐεργεταῖν, ὅταν τοῦτο ποιῶμεν, ἢ μεγάλην τινὰ εἰς ἐκείνους κατατίθεσθαι χάριν. Αὐτοὶ γὰρ ἴσμεν ὅτι τῆς εὐεργεσίας ἀπολαύοντες, καὶ πολὺ τὸ κέρδος ἑαυτοῖς ἐντεῦθεν προξινούντες· ὥσπερ ἐὰν μὴ τοῦτο ποιῶμεν, πάλιν ἐκείνους μὲν οὐδ' ὅλως ἀδικήσαι τι δυνησόμεθα, ἑαυτοῖς δὲ τὴν ἀφόρητον τῆς γέννησις κόλασιν προσετρεπίομεν. Διὰ παρακαλῶ, ταῦτα λογιζόμενοι μηδέποτε ἀνεχώρησε τοῖς λελυπηκόσιν ἡμεῖς, ἢ ἐτέρως πως ἀδικήσας μνησικακεῖν, ἢ ἐχθροῦς πρὸς αὐτοὺς διακείσθαι· ἀλλ' ἐννοεῖντες ὅτι ἡμῖν εὐεργεσίας πρόξενον καὶ παρήγορας κερὰ τῷ δεσπότη γίνονται, καὶ πρὸ πάντων ὅτι ὁσάνη τυγχάνει τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων ἢ πρὸς τοὺς λυπήσαντας· καταλλαγή, σπειδόμεν καὶ ἐπειγώμεθα, καὶ τὸ ἐκ τούτου κέρδος ἐννοοῦντες· τοσαύτην ἐπιδειξώμεθα περὶ τοὺς ἡδικοητάς θεραπεῖαν, ὥσπερ πρὸς εὐεργέτας ἀληθῶς. Ἐάν γὰρ νήφωμεν, οὐχ οὕτως οἱ γνησίως περὶ ἡμᾶς διακείμενοι καὶ παντὶ τρόπῳ θεραπεύειν σπουδάζοντες ὠφελῶνται ἡμᾶς δυνησονται, ὡς ἢ περὶ τοὺς θεραπεῖας, ἀξίους ἡμᾶς τῆς ἀνωθεν εὐνοίας ἀπεργαζομένην, καὶ τοῦ φορτίου τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῖν ἐπικουφίζουσα.*

η'. Ἐννόησον γὰρ μοι, ἀγαπητέ, ὅσον τῆς ἀρετῆς τὸ μέγεθος ταύτης ἀπὸ τῶν ἐπάθλων, ὧν ἐπηγγέλατο τοῖς ταύτην κατωρθωκόσιν ὁ τῶν ὅλων Θεός. Εἰπὼν γὰρ, *Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντάς ὑμᾶς, εὐχέσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς· ἐπειδὴ μεγάλη ἦν τὰ ἐπιτάγματα καὶ τῆς ἀρετᾶς ἀπόμενα κορυφῆς*, φησὶν· *Ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, ὅτι τοῦ ἡλίου αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Εἶδὼς κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην τίνι παρόμοιος γίνεται ὁ μὴ μόνον μὴ ἀμυνόμενος τοὺς λελυπηκότας, ἀλλὰ καὶ προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν σπουδάζων; Μὴ τοίνυν ἀποστερωμέν ἑαυτοὺς διὰ βραδυμῆαν τούτων θωρεῶν καὶ τῶν ἐπάθλων

supplicabat eodem modo, quo ille antea domino, dicebat. *Patientiam habes in me, et omnia tibi reddam. Ille autem, inquit, egressus, coniecit illum in carcerem, donec omne debitum sibi numeraret (Matth. 18. 30).* O animum suum ingratus! adhuc recenti memoria tenebat, quanta dominus liberalitate secum egerat, neque sic aliqua commiseratione motus est: sed prius quidem suffocabat, nunc vero in carcerem coniecit.

7. Cæterum vide quid sequatur: *Ut viderunt, inquit, conservi illius, contristati sunt: et ut venerunt ad dominum suum, rem omnem declaraverunt (Ibid. v. 31).* Non ille quidem qui ita male affectus erat, (quomodo enim potuisset, et in carcerem coniectus?) sed alii conservi, et qui nulla injuria affecti, quasi injuria affecti, ita moesti erant, dominumque adeuntes, rem narraverunt. Jam vide domini indignationem. *Tunc accessit eo, inquit, dixit: Serve nequam (Ibid. v. 32).* Vere hic videre licet quam perniciosum sit injuriarum reminisci. Quoniam cum decem millia talenta exigebat, non vocavit eum malum: sed nunc, cum conserve crudelis fuit, *Serve nequam, inquit, omne debitum remisisti tibi, quia rogasti me.* Vide quomodo declarat ingentem ejus malitiam. Num aliquid amplius fecisti? inquit. Nonne paucula tantum verba dixisti, et suscepta petitione tua totum illud grande et immensum debitum remisisti? *Nonne et te misereri oportebat conservi tui, sicut et ego tui misertus sum (Ibid. v. 33)?* Qua dignus eris venia, si ego dominus tuus tantum pondus debitorum propter illa nuda verba dimisisti: tu autem conservi tui, qui est ejusdem naturæ, non es misertus, neque infecti potuisti, neque recordatus eorum quæ a me tibi concessa sunt, ullam commiserationem præ te tulisti, sed inhumanus fuisti et crudelis, conservique misereri noluisti? Idcirco hic tandem re ipsa discas quantum tibi ipsi malorum auctor fueris. *Et iratus dominus ejus, tradidit illum tortoribus (Ibid. v. 34).* Vide et nunc ipsum irasci ob inhumanitatem erga servum et tortoribus illum tradere: id quod prius non fecit, cum tot debitorum reus esset, nunc fieri jubet. *Tradidit enim illum tortoribus, donec omne debitum redderet: donec, inquit, decem millia talenta, quæ jam remissa erant, dinumeraret.* Magna et ineffabilis Dei clementia: cum ipse quidem debitum repeteret, ad nudas tantum preces totum remittit: cum autem in conservum videt crudelem et inhumanum, suam revocat liberalitatem, monstrans illi ex re ipsa quo pacto non tam illum, quam se ipsum offendisset. Et sicut ille conservum in carcerem coniecit, donec debitum redderet: ita et ipse tortoribus traditur, donec quod debebat numeraret. Hæc autem non de talentis et denariis simpliciter dixit, sed de peccatis erat sermo et delictorum magnitudine, ut discamus, nos quidem infinitorum peccatorum poenas Domino debentes, propter ineffabilem illius misericordiam, remissionem ab ipso accipere. Si vero erga conservos et proximos, et eos, qui eandem quam nos naturam sortiti sunt, crudeles et inhumani fuerimus, et quæ in nos commissa sunt non dimiserimus, sed pro re frivola molesti fuerimus (quantum enim interest inter

centum denarios, et decem millia talenta, tantum et inter ea quæ nos in Dominum, et ea quæ congeneres in nos deliquerunt), tunc et nos in indignationem Domini incidemus, et ea quæ jam antea dimissa erant, solvere iterum in tormentis cogemur. Porro ut diligenter discamus parabolam hanc ob animarum nostrarum salutem a Domino arductam, audi quæ inferuntur: *Sic et Pater vester cælestis faciet vobis, inquit, si non unusquisque fratri suo remiseritis e cordibus vestris delicta illorum (Matth. 18. 35).* Magnum parabola lucrum, modo attendere voluerimus. Quid enim tantum poterimus dimittere, quantum nobis a Domino dimittitur? Et nos quidem si hoc voluerimus, conservis remittimus; ipsi vero a Domino remissionem accipimus. Et vide ut diligenter singula sunt dicta. Non enim dixit simpliciter, Si non dimiseritis hominibus peccata: sed, *Si non unusquisque fratri suo remiseritis e cordibus vestris delicta illorum.* Adverte quomodo vult cor nostrum in quiete et tranquillitate esse, et mentem nostram a perturbationibus alienam, affectionibusque omnibus liberam, plurimumque nos erga proximum dilectionis studium declarare. Et a quoque loco iterum dicentem audire licet: *Si dimiseritis hominibus delicta illorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis (Matth. 6. 14).* Ne igitur poterimus, dum hoc facimus, nos alteri gratificari, aut magnum quoddam beneficium apud illum deponere. Nam ipsi sumus qui beneficio fruimur, et multum lucri inde nobis conciliamus: sicut etiam si hoc non fecerimus, omnino nihil eos lædere poterimus, nobis ipsis autem intolerabilem gehennæ poenam paramus. Idcirco, obsecro, ut cogitantes hæc, nunquam admittamus, ut eorum qui nos contristarunt, vel alias offenderunt, injuriæ reminiscamur, vel inimico animo erga illos afficiamur: sed considerantes quanta hoc nobis affert beneficia, et quantam apud Dominum fiduciam; et ante omnia, quod reconciliari cum illis qui nos injuria affecerunt, peccatorum nostrorum absumptio quædam sit: festinemus et anhelemus ut paratam inde lucrum reputantes, tam officiosi in eos simus qui nos offenderunt, quam sumus in eos qui vere nobis benefaciunt. Nam si sapiamus, non ita nobis prodesse poterunt qui benevoli in nos sunt et demereri cupiunt, ut istorum cultus et observatio divinam favorem nobis conciliabit, nosque sarcina peccatorum levabit.

8. *De reconciliatione et amore inimicorum.* — Cogita, obsecro, dilecte, quanta sit hujus virtutis magnitudo, et discas vel ex præmiis quæ propter illam universi Dominus promisit. Nam cum dixisset: *Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui persequuntur vos, orate pro calumniantibus vos (Matth. 5. 44):* quia sublimia sunt præcepta, summumque verticem tangentia, inquit: *Ut efficiamini similes Patri vestro, qui in cælis est: quia solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos (Ibid. v. 45).* Vidisti quantum facultas fert humana, cui similis fiat qui non solum non ulciscitur eum qui offendit, sed et pro eo orare statet? Ne igitur negligentia nostra talibus nos fraudemus bonis, et præmiis quæ omnem sermonem tran-

HOMILIA XXVIII.

secedunt: sed modis omnibus boni hujus operis nobis cura sit, cogaturque et erudiat mens ut pareat Dei præceptis. Nam propterea hanc admonitionem et ego nunc feci, et parabolam in medium attuli; et quanta sit hujus boni operis magnitudo, et quantum inde lucrum nobis accrescat, ostendi, ut cum adhuc tempus est, si quis ex vobis est qui alium habeat sibi insensum, operam det ut officinæ reconcilietur. At ne quis mihi dicat: Semel atque iterum oravi, et non assensit: si hoc sincere faciamus, non prius quiescamus, donec multa sedulitate victoriam adepti, illum nobis concillemus, et a suis in nos inimicitias abducamus. Numquid illi aliquid largimur? In nos trans-eunt beneficia: Dei favorem hinc assequimur, peccatorum nostrorum veniam consequimur, magnam apud Dominum fiduciam ascripimus. Si hoc fecerimus, poterimus pura conscientia ad sanctam terribilemque hanc mensam accedere, et verba illa quæ precatoni inserta sunt, fideliter dicere. Sciunt initiati quid dicatur. Proinde unusquisque conscientia relinquo quomodo mandato illo impleto, per illud terribile tempus hæc fidenter dicere posimus. Quod si negligentes fuerimus, quanta hinc nobis condemnationis causa, qui cum ea quæ sunt dictis nostris contraria faciamus, audemus temere verba precum pronuntiare, et majorem nobis ipsis ignem extruere, iramque Dei in nos provocare? Gaudeo et lator, quia video vos tanta voluptate quæ dicimus audire, et plausu ostendere vos audere promptos esse, et ad dominici moniti adimplentionem paratos. Hæc enim animarum nostrarum medicina est, hoc vulnere nostrorum pharmacum, hæc optima Deo placens via, hoc certissimum animæ Dei amantis indicium, suscipere omnia propter legem Domini, et a cogitationum infirmitate non retrahi, sed affectionibus imperare, animo versare beneficia nobis a Deo quotidie exhibita. Et quantumvis coner, vix minimam partem exponere poterimus eorum vel quæ olim in nos collata sunt, vel quæ quotidie accipimus, vel quæ in futurum reposita sunt bona, si voverimus mandata Domini opere complere. Igitur hinc exeuntes, istud in primis agendum quique proponant, et quasi ad thesaurum maximum festinent, neque vel minimum differant. Etiam si labore vel inquisitione vel longo itinere opus sit, etiam si molestiæ multæ sint, omnia hæc auferamus impedimenta. Unica nobis cura sit, quomodo mandatum Domini adimpleamus, et obedientiæ nobis offeratur merces. Num ignoro grave et molestum videri, ad eum qui hostiliter in te affectus sit, abire, cumque eo stare et loqui? At si mandati cogitaveris dignitatem et mercedis magnitudinem, et quo pacto non in illum, sed in te recurrant beneficia, omnia tibi levia et facilia videbuntur. Hæc igitur in mentibus nostris versantes, consuetudinem nostram vincamus, piaque mente dominica mandata adimpleamus, quo et a Christo remunerari mereamur, gratia et misericordia bonitatis ejus, qui-cum Patri, et sancto Spiritui sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Et dixit Dominus Deus ad Noe, et ad filios ejus cum eo, dicens: Ecce ego statuo testamentum meum vobiscum, et cum semine vestro post vos, et omni animæ viventi vobiscum tam in volucribus, quam in pecudibus, et omnibus bestiis terræ (Gen. 9. 8-10).

1. Hæc proposita benedictione, quam consequutus est Noe a Domino; qui post egressum ex arca altare ædificavit, et oblati in gratiarum actionem hostias gratam exhibuit animum, aliter neque progredi, neque lectionem totam enarrare, neque quantum benignus Deus erga justum virum indulgentiam et sollicitudinem exhibuerit, ostendere potuimus. Nam sermonem nostrum, quia longius excurrerat, celeriter succidimus, ut ne multitudo jam dictorum vestra memoria obrueretur, non sine jactura eorum quæ dicenda erant. Non enim hoc solum nobis curæ fuit, ut multa diceremus: sed ut tanta, quæ vobis facile sit mente capere, quo cum lucro hinc abire liceat. Nam si nos plura quam par sit dixerimus, et vos nihil inde lucri percipiat, quæ utilitas? Scientes igitur, nos propter vestram utilitatem hunc laborem suscipere, et sufficientem nos mercedem accepisse credimus, si vestrum videamus profectum, et vos diligenter quæ dicuntur tenere in sinibus animi vestri reposita, continuo ea memorantes et ruminantes. Memoria enim olim dictorum faciet ut majori facilitate dicenda capere possitis, atque ita progressu temporis ceteros etiam docere. In hoc enim plane invigilamus et incumbimus, ut omnes vos perfecti et consummati sitis, et nihil eorum quæ in divinis Scripturis continentur vos lateat. Etenim eorum notitia, si vigilēs sobriique esse volumus, et ad melioris vite frugem plurimum nobis conferret, alacrioresque ad virtutis labores efficiet. Nam cum doceamur omnibus jure magnam apud Deum esse fiduciam, qui afflictis et tentati per totam vitam suam, patientiam et gratum animum declararunt, et sic præmia sunt adepti: quomodo non et nobis curæ erit, ut eandem incedamus viam, quo et eadem præmia obtineamus? Ideo obsecro, ut quotidie aliquid accedat boni operis, et crecet vestrum ædificium spirituale, ac bona opera quæ olim fecistis, caute diligenterque custodiatis, et si quæ adhuc desiderantur adjiciatis, ut sic in summum virtutis perveniat fastigium, in nostram gloriam, in ædificationem Ecclesiæ, in honorem Christi. Sane ego videns inexplebile vestrum Agæ spirituum doctrinam studium, etiam si conscius sim magnæ meæ temeritatis, non intermitto quotidie convivium ex divinis Scripturis apparare, et quæcumque Dei gratia propter suam benignitatem et vestram utilitatem suppedietur, vestris auribus proponere. Age igitur et hodie indicemus caritati vestræ eminentem Dei bonitatem, quam humano generi contulit, et ob id verba quæ Deus ad Noe dixit afferamus. 8. *Et dixit Deus ad Noe, et filios illius.* Postquam benedixit illam, et filios illius, et dixit, *Crescite et multiplicamini*, et tradidit illis dominium super bruta omnia, potestatemque dedit nec

τῶν πάντα λόγον ὑπερβαίνοντων, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ τοῦτο κατορθῶσαι σπουδάζωμεν, καὶ βιασάμενοι τὸν λογισμὸν παιδεύσωμεν εἶναι τῷ τοῦ Θεοῦ ἐπιτάγματι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ νῦν ἐποησάμεν ταύτην τὴν παραίνεσιν, καὶ τὴν παραβολὴν εἰς μέσον ἤγαγον, καὶ τοῦ κατορθώματος· ἰδεῖσα τὸ μέγεθος, καὶ ὅσον ἡμῖν ἐκ τούτου κέρδος γίνεται, ἵνα, ὡς ἔτι καιρὸς, ἕκαστος ἡμῶν, εἰ τινα ἔχοι ἐχθρῶδες πρὸς αὐτὸν διακείμενον, σπουδῇ ποιήσῃται διὰ τῆς πολλῆς θεραπείας καταλλάξαι αὐτὸν ἑαυτῷ. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι καὶ ἀπαξ καὶ δεύτερον παρακάλεσα, καὶ οὐ προσήκατο· εἰ ἀπὸ εὐλιχνείας τοῦτο πράττωμεν, μὴ [268] πρότερον παυσάμεθα, μέχρις ἂν τῇ πολλῇ προσδρίξ νικήσαντες, ἐφελκυσώμεθα αὐτὸν, καὶ ἀποστήσωμεν τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀπαχθείας. Μὴ γὰρ ἐκείνῳ τι χαρίζομεθα; Εἰς ἡμᾶς διαβαίνει τὰ τῆς εὐεργεσίας· τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν ἐπισπώμεθα, τὴν ἀμαρτημάτων τὴν συγχώρησιν λαμβάνει· προσηγορεύεται, παρῆρσιαν πολλὴν πρὸς τὸν Δεσπότην ἐκ τούτου λαμβάνομεν. Ἄν τοῦτο κατορθώσωμεν, δυνήσομεθα μετὰ καθαροῦ συνειδότος καὶ τῇ ἱερᾷ ταύτῃ καὶ φρικτῇ τραπίδι προσελθεῖν, καὶ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα τὰ τῇ εὐχῇ συνεζευγμένα μετὰ παρῆρσιος φθέγγασθαι. Ἰσαὶν οἱ μασημένοι τὸν τὸ λέγόμενον. Διὰ τῷ ἑκάστου συνειδῶς καταλιμπάνω εἰδέναι, πῶς μὲν κατορθώκοτες τὴν ἐντολὴν μετὰ παρῆρσιος προσέσθαι ταῦτα δυνάμεθα κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τὸν φοβερόν. Εἰ δὲ ῥηθυσάμεν, πόσης ἡμῖν οὐκ ἂν γένοιτο κατακρίσεως αἰτίων ἐναντία τοῖς ῥήμασι διαπραττομένοις, τολμᾶν ἀπλῶς καὶ εἰκὴ περιφῆρειν τὰ τῆς εὐχῆς ῥήματα, καὶ μεῖζον ἑαυτοῖς ἐπιπορεύειν τὸ πῦρ, καὶ τὴν ἀγανάκτησιν ἐκκαλεῖσθαι τοῦ Δεσπότη· Χαίρω καὶ εὐφραίνομαι ὅρῳ ὑμᾶς μετ' ἡδονῆς ἀκούοντας τὰ λεγόμενα, καὶ διὰ τοῦ χρόνου δεικνύοντας, ὅτι ἱετοίμοι γενέσθαι σπουδάζετε, καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὴν δεσποτικὴν ταύτην παραίνεσιν. Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ἱεραῖον τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, τοῦτο φάρμακον τοῖς ἡμετέροις τραύμασιν, αὕτη ἀρίστη ὁδὸς τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εὐαρεστήσεως, τοῦτο μέγιστον δειγμα φιλοθέου ψυχῆς, τὸ διὰ τὸν τοῦ Δεσπότη νόμον πάντα καταδέχεσθαι, καὶ μὴ ὑποσύρεσθαι ὑπὸ τῆς τῶν λογισμῶν ἀδυσθεσίας, ἀλλ' ἀνωτέρους γίνεσθαι τῶν παθῶν, ἐννοοῦντας τὰς ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας γεγεννημένας. Καὶ ὅσῳ περ ἂν ἐπιδειξώμεθα, οὐδὲ τὸ πολλοστὸν φθάσαι μέρος δυνήσομεθα τῶν τε ἡδὴ παρασχθέντων ἡμῖν, τῶν τε καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς ἡμᾶς γινομένων, καὶ τῶν τεταμειμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, εἰ βουληθεῖμεν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ παρ' αὐτοῦ προστεταγμένα. Ἐκαστος τοίνυν ἐντεῦθεν ἐξίων, ἔργον τοῦτο ποιήσασθω, καὶ ὡς ἐπὶ θησαυρὸν μέγιστον σπευδέτω, καὶ μηδὲ τὸ τυχὸν ἀναβαλλέσθω. Κἂν καμῖν δέη, κἂν ζητήσῃ, κἂν μακρὰν ὁδὸν ἀπελθεῖν, κἂν δυσκολλῇαι τινὲς ὡς, πάντα ταῦτα τὰ κωλύματα ἀνέλωμεν. Ἐνδὲ μόνου γινώμεθα, πῶς τὴ παρὰ τοῦ Δεσπότη ἐπιταγθὲν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν δυνήθωμεν, καὶ τῆς ὑπακοῆς τὸν μισθὸν κομίσασθαι. Μὴ γὰρ οὐκ οἶδα ὅτι βαρὺ καὶ ἐπαχθὲς φαίνεται αὐτὸ πρὸς τὸν ἐχθρῶδες διακείμενον καὶ πολεμῶς ἀπελθεῖν καὶ στήναι καὶ διαλεχθῆναι; Ἀλλ' ἐὰν ἐννοήσῃς τοῦ ἐπαγγέλματος τὸ ἀξίωμα, καὶ τῆς ἀμοιβῆς τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι οὐκ εἰς ἐκείνον, ἀλλ' εἰς σὲ ἀνατρέχει τὰ τῆς εὐεργεσίας, πάντα σοι κοῦφα καὶ ῥάδια φανέονται. Ταῦτα τοίνυν στρέφοντες ἐν τοῖς λογισμῶν τοῖς ἡμετέροις, περιγινώμεθα τῆς συνηθείας, καὶ εὐσεβεῖ λογισμῶ τῶν ἐπιταγμάτων τοῦ Χριστοῦ πληρωταὶ γινώμεθα, ἵνα καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ ἀμοιβῶν ἀξιωθώμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῶ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Savil. conj. ὅσαπερ.

PATROL. GR. LIII.

OMIAIA KH' [269].

Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Νῶε, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, λέγων· Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀνίστημι τὴν διουθίαν μου ὑμῖν, καὶ τῷ σκέρματι ὅμων μεθ' ὑμῶν, καὶ πάσῃ ψυχῇ ὥσῃ μεθ' ὑμῶν, ἀπὸ τοῦ ὀνέων καὶ ἀπὸ κτηνῶν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. α'. Τὴν εὐλογίαν εἰς τὸ μέσον προθέντες χθὲς, ἥς ὁ Νῶε ἡξιώθη παρὰ τοῦ Δεσπότη μετὰ τὴν ἔξοδον τὴν ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ θυσιαστήριον οἰκοδομήσας, καὶ τὰς εὐχαριστήριους θυσίας ἀναγαγὼν, καὶ τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξάμενος, οὐκ ἰσχύσαμεν περαιτέρω προσελθεῖν, καὶ παντὶ ἐπεξελεῖν τῷ ἀναγνώσματι, καὶ δεῖξαι τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τὴν συγκατάθεσιν καὶ τὴν κηδεμονίαν, ἣν περὶ τὸν δίκαιον ἐπεδείξατο. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς πολὺ μῆκος ἡμῖν ὁ λόγος ἐξετάθη, ταχέως αὐτὸν συνεστείλαμεν, ὥστε μὴ τῷ πλήθει καταχῶσαι τὴν μνήμην ὑμῶν. μηδὲ τοῖς μετὰ ταῦτα λεγομένοις λυμηνασθαι τοῖς ἡδὴ ῥηθείσιν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀπλῶς ἐσπουδάσαμεν μόνον, τὸ πολλὰ εἰπεῖν, ἀλλὰ τοσαῦτα βουλόμεθα λέγειν, ὅσα δυνατόν καὶ ὑμᾶς τῇ μνήμῃ παρακατασχεῖν, καὶ καρδάναντας ἐντεῦθεν ἀπειθεῖν. Εἰ γὰρ ἡ μέλλομεν καὶ ἡμεῖς πλεῖον τοῦ δέοντος λέγειν, καὶ ὑμεῖς μηδὲν ἐκ τῶν λεγομένων καρποῦσθαι, τί τὸ ὄφελος; Εἰδότες τοίνυν ὅτι διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν τοῦτον ἀνεδείξαμεθα τὸν κάματον, καὶ αὐταρκοῦσαν ἀμοιβὴν εἰληφέναι νομίζομεν, εἰ τὴν ὑμετέραν θεασόμεθα προκοπὴν μετὰ ἀκριβείας κατέχουσιν τὰ λεγόμενα, καὶ ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὑμετέρας διανοίας ἐναπόθεσθε συνεχῶς ταῦτα κινούντες καὶ ἀναμαρυνώμενοι. β'. Ἡ γὰρ μνήμη τῶν ἡδὴ ῥηθέντων παρασχευάσεται μετὰ πλεονος εὐχαλίας ὑμᾶς δέχεσθαι καὶ τὰ μέλλοντα ῥηθήσεσθαι, καὶ οὕτω τοῦ χρόνου προϊόντος καὶ ἐτέροις διδασκαλοὶ γενήσεσθε. Τοῦτο γὰρ ἡμῶν ἡ πᾶσα ἀγρυπνία καὶ ἡ σπουδὴ, ὥστε πάντας ὑμᾶς τελείους καὶ ἀπηρτισμένους γενέσθαι, καὶ μηδὲν ὑμᾶς λανθάνειν τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς κειμένων. Ἦ γὰρ τοῦτον γνώσις, εἰ βουληθεῖμεν νῆφειν καὶ ἐγρηγορέναι, καὶ πρὸς τὴν ἀρίστην πολιτείαν τὰ μέγιστα ἡμῖν συμβαλεῖται, καὶ προθυμότερους ἐργάσεται πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόνους. Ὅταν γὰρ παιδευσθῶμεν ὅτι ἕκαστος τῶν δικαίων τῶν πολλῇ παρῆρσιαν πρὸς τὸν Θεὸν κτησαμένων, διὰ πειρασμῶν καὶ ὀλίφων ὀδῶν ἀπαντα τὴν βίον, καὶ πολλὴν τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἐπιδειξάμενος, οὕτω τῶν ἀμοιβῶν ἡξιώθη, πῶς οὐκ καὶ αὐτοὶ σπουδάζομεν ὅτι τὴν αὐτὴν αὐτοῖς ὁδὸν ἐλθῶν, ἵνα καὶ τῶν αὐτῶν αὐτοῖς τύχωμεν ἀμοιβῶν; Διὸ παρακαλῶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν προσθήκη τινὰ ἐργάζεσθαι, καὶ αὐξάνειν ὑμῶν τὴν κατὰ Θεὸν οἰκοδομήν, καὶ τὰ μὲν ἡδὴ κατορθωθέντα μετὰ ἀσφαλείας καὶ πολλῆς τῆς φυλακῆς διατηρεῖν, τὰ δὲ λείποντα προστιθέναι, ἵνα οὕτως εἰς αὐτὴν τὴν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς φθάσῃτε, εἰς καύχημα ἡμέτερον, εἰς οἰκοδομήν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς δόξαν Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ὅρῳ ὑμῶν τὸ ἀκέραιον περὶ τὴν πνευματικὴν διδασκαλίαν, οὐ [270] παύομαι καὶ ἑκάστην ἡμέραν, καίτοι πέναν πολλὴν ἑμαυτῷ συνειδῶς, τὴν ἐστίαν ὑμῖν τὴν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν παρατιθεῖς, καὶ ἄπερ ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν καὶ διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν χορηγήσῃ, ταῦτα ταῖς ὑμετέραις ἀκοαῖς παρατιθέμενος. Φέρε οὖν καὶ σήμερον δεῖξωμεν ὑμῶν τὴν ἀγάπην τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὴν ὑπερβολὴν, ἣν περὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐπιδεικνύεται, αὐτὰ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥηθέντα τῷ Νῶε εἰς μέσον προτιθέντες. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Νῶε, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Μετὰ τὸ εὐλογῆσαι αὐτὸν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ εἰπεῖν, Ἀὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε,

β Savil. in marg. e var. lect. ἀναμνηρ.

ε Savil. et quicquid mss. σπουδάζωμεν,

καὶ τὴν ἀρχὴν τὴν κατὰ τῶν ἀλόγων ἀπάντων ἐγγεῖρσαι, καὶ τὴν ἐξουσίαν δοῦναι τοῦ, ὡς λάχανα χόρτου, οὕτω τούτων ποιῆσθαι τὴν μετάληψιν, καὶ ἐντελεσθαι ὥστε κρεῖα ἐν αἵματι μὴ φαγεῖν, κηλόμενος ἐστὶ καὶ τοῦ δικαίου καὶ τῶν μετὰ ταῦτα μελλόντων ἵστασθαι, καὶ φιλοτιμούμενος δὲ ταῖς εὐεργεσίαις τὴν ἡμετέραν φύσιν, προστίθῃσι πάλιν εὐεργεσίας μελίκους καὶ φησι· Καὶ εἰπὼν ὁ θεὸς τῷ Νῶε, καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, λέγων· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνιστῶ τὴν διαθήκην μου ὑμῖν, καὶ τῷ σπέρματι ὑμῶν μεθ' ὑμᾶς, καὶ πάσῃ ψυχῇ ζώσῃ μεθ' ὑμῶν, ἀπὸ ὀρνέων καὶ ἀπὸ κτηνῶν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ὅσα μεθ' ὑμῶν, ἀπὸ πάντων τῶν ἐξελεσθέντων ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ· καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου πρὸς ὑμᾶς· καὶ οὐκ ἀποθαναίεται πᾶσα σὰρξ ἐστὶ ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶ κατακλυσμὸς ὕδατος, καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν γῆν· Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τὸν δίκαιον ἐπὶ ἐναγώνιον εἶναι, καὶ τῷ δέει καταβεβληθῆαι αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ εἰ ποτε συμβαίῃ μικρὰν τινα ἱπομβρίαν γενέσθαι, ἔμελλεν ἂν ἀλύειν καὶ ἀναχαιτίζειν, ὡς πάλιν τοιοῦτου κλυδωνίου τὴν οἰκουμένην καταλαμβάνοντος, ἵνα καὶ αὐτὸς ἔχη θαρρῆν καὶ οἱ εἰς τὸ ἐξῆς ἅπαντες, ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης εἰδὼς ὅτι καὶ τὸ τυχόν αὐτὸν λυποῦν θορυβῆσαι θυνήσεται· ἡ γὰρ πεῖρα τῶν παρελθόντων ἱκανὴ πολλὴν δειλίαν ἐμβαλεῖν· ἐπεὶ οὖν εἰκὸς ἦν τὸν μακάριον τοῦτον καὶ ἀπὸ τοῦ τυχόντος ὕδατος καταπλαγῆναι καὶ δειλιάσαι, διὰ τοῦτο ὁ ἀγαθὸς θεὸς μονονουχὶ θαρρῆν αὐτὸν παρασκευάζων, καὶ παντὸς δέους αὐτὸν ἀπαλλάττων, καὶ ἐν ἀδείᾳ πολλῇ καὶ εὐθυμίᾳ καθιστὰς, ὑποσχέται αὐτῷ μηκέτι τοιαύτην τιμωρίαν ἐπαγαγεῖν.

β'. Καὶ τοῦτο μὲν ἦδη καὶ πρὸ τῆς εὐλογίας ὑπέσχετο λέγων, καθάπερ ἤκούσατε, ὅτι Οὐ προστιθῶ καταρῶσαι τὴν γῆν· εἰ καὶ οἱ ἄνθρωποι τὰ τῆς κακίας ἐπιτείνουσιν, ἀλλ' ὁμῶς ἐγὼ οὐκέτι τοιοῦτ' ἐπιτιμῶ ὑποβέβηκ' ἐκ τῶν ἀνθρώπων γένος. Δεικνὺς γὰρ αὐτοῦ τὴν ἐρατον φιλοφροσύνην καὶ πάλιν τοῦτο ὑποσχέται, ἵνα θαρρῆν ἔχη ὁ δίκαιος, καὶ μὴ λογίζεσθαι καθ' ἑαυτὸν καὶ λέγειν· καὶ ἦδη εὐλογίας ἀξιώσας τὸ γένος τὸ ἡμέτερον, καὶ εἰς πληθὺς ἐπιδιδόναι παρασκευάσας, τὴν πανωλεθρίαν ταύτην ἐπήγαγεν. Ἰν' οὖν πάντα θόρυβον ἐκβάλῃ ἐκ τῶν αὐτοῦ λογισμῶν, καὶ πληροφορηθῇ ὡς οὐκέτι ἔσται τοῦτο· ὥστε γὰρ, φησὶ, τὸν κατακλυσμὸν διὰ φιλοφροσύνην ἐπήγαγον, ὥστε τὴν κακίαν ἐγκόψαι, καὶ μὴ περαιτέρω [271] αὐτοὺς προδῆναι, οὕτω καὶ νῦν διὰ τὴν ἑμαυτοῦ φιλοφροσύνην ἐπαγγέλλομαι μηκέτι τοῦτο ποιῆσειν, ἵνα πάσης ἀθυμίας ἐκτὸς διάγοντες, οὕτω τὴν παρούσαν ζωὴν διανύητε. διὰ τοῦτο φησὶν· Ἰδοὺ ἀνίστημι τὴν διαθήκην μου, τοῦτ' ἐστὶ, συνθήκας ποιῶμαι. Καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπειδὴν τις ἐπαγγέλλεται τι, συντίθεται καὶ πολλὴν παρέχει τὴν πληροφориαν· οὕτω καὶ ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης φησὶν· Ἰδοὺ ἀνίστημι τὴν διαθήκην μου. Καὶ καλῶς εἶπεν, Ἀνίστημι, ἀντὶ τοῦ, Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνανεῶ τὴν ὑπὸ τῶν παραπτωμάτων πανωλεθρίαν αὐτῶν γεγεννημένην, καὶ Ἀνίστημι τὴν διαθήκην μου ὑμῖν καὶ τῷ σπέρματι ὑμῶν μεθ' ὑμᾶς. Ὅρα φιλοφροσύνην Δεσπότης· οὐ μόνον μέχρις ὕμνων, φησὶν, ἵστημι τὰς συνθήκας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς μεθ' ὑμᾶς γινόμενους ταύτας βεβαίας ἀποφαίνει. Εἰτα ἵνα τὴν οἰκίαν ἐπιβεβῇ φιλοτιμίαν, φησὶ· Καὶ πάσῃ ψυχῇ ζώσῃ μεθ' ὑμῶν, ἀπὸ ὀρνέων καὶ ἀπὸ κτηνῶν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, ὅσα μεθ' ὑμῶν ἀπὸ πάντων τῶν ἐξελεσθέντων ἐκ τῆς κιβωτοῦ· καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἀποθαναίεται πᾶσα σὰρξ ἐστὶ ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ οὐκέτι ἔσται κατα-

κλυσμὸς ὕδατος, καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν γῆν. Εἶδες συνθηκῶν μέγεθος; εἶδες ὑποσχέσεων ἄριστον φιλοφροσύνην; Ἐκδοκεῖ πῶς πάλιν ἐκτείνει αὐτοῦ τὴν φιλοφροσύνην καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων καὶ τῶν θηρίων, καὶ εἰκότως. Ὅπερ γὰρ πολλὰκις εἶπον, τοῦτο καὶ νῦν φημι. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τὸν ἄνθρωπον ταῦτα παρήχθη, διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα κοινώνει νῦν τῆς εὐεργεσίας τῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον γινόμενης. Καὶ δοκεῖ μὲν κοινὴ γενέσθαι ἡ διαθήκη καὶ πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τὰ ἄλογα, οὐκ ἐστὶ δὲ τοῦτο. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο διὰ τὴν αὐτοῦ παραμυθίαν γίνεται, ἵνα εἰδέναι ἔχη πόσης ἐπιδαύσει τιμῆς, οὐ μόνον μέχρις αὐτοῦ τῆς εὐεργεσίας ἱσταμένης, ἀλλὰ δι' αὐτὸν καὶ τούτων ἀπάντων συναπαλαυνόντων τῆς φιλοτιμίας τοῦ Δεσπότης. Καὶ οὐκ ἀποθαναίεται, φησὶ, πᾶσα σὰρξ ἐστὶ ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ οὐκέτι ἔσται κατακλυσμὸς, καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν γῆν. Εἶδες πῶς καὶ ἀπαῖ καὶ δέουτερον καὶ πολλὰκις ὑποσχέται τοιαύτην μηκέτι ἐπαγαγεῖν πανωλεθρίαν, ἵνα τὸν θόρυβον τῶν λογισμῶν ἐκβάλῃ τοῦ δικαίου, καὶ παρασκευάσῃ θαρρῆν ὑπὲρ τῶν μελλόντων; Εἰτα οὐ πρὸς τὴν οἰκίαν φύσιν ἀπορῶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀσθένειαν τὴν ἡμετέραν, οὐκ ἀρκεῖται τῇ διὰ τῶν λόγων ὑποσχέσει, ἀλλὰ τὴν περὶ ἡμᾶς συγκατάθεσιν ἐπιδεικνύμενος, καὶ σημεῖον παρέχει τὸ δυνάμενον παντὶ τῷ αἰῶνι συμπαρατεκνιούμενον τοῦ τοιοῦτου δέους ἀπαλλάσσειν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἵνα καὶ πολλὸς ὑπερὶς κατενεχθῇ, καὶ σφοδρότερος ὁ χειμὼν γένηται, ἢ καὶ ἐὰν ἡ πλημμύρα τῶν ὑδάτων εἰς πληθὺς ἐπιβιβῇ, μηδὲ οὕτως ἔχωμεν δεδοικέναι, ἀλλὰ θαρρῆν πρὸς τὸ δοθεὶν σημεῖον ἀφορῶντες. Καὶ εἰς Κύριον ὁ θεὸς τῷ Νῶε· Τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς διαθήκης ἡς ἐγὼ δίδωμι ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ. Ὅρα πόση τιμὴ περὶ τὸν δίκαιον κέρηται. Ὡς γὰρ ἄνθρωπος ἄνθρωπον διαλεγόμενος, οὕτω καὶ πρὸς αὐτὸν ποιεῖται τὰς συνθήκας, καὶ φησὶ· [272] Τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς διαθήκης ἡς ἐγὼ δίδωμι ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον πάσης ψυχῆς ζώσης, ἡ ἐστὶ μεθ' ὑμῶν, εἰς γενεὰς αἰωνίους. Εἶδες πάσῃ τῇ ζωῇ τὸ μέλλον διδοῦναι σημεῖον παρεκτεινόμενον εἰς γενεὰς αἰωνίους; Οὐ μόνον κοινῇ πᾶσι τοῖς ζῶσι τὸ σημεῖον δίδωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκνηκεῖ καὶ διακρινῶν τῇ τοῦ κόσμου συστάσει. Τί οὖν ἐστὶ τὸ σημεῖον; Τὸ εἶδέν μου εἶσθαι ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἔσθαι ἐν σημεῖῳ διαθήκης ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ τῆς γῆς. Ἰδοὺ μετὰ τῆς ὑποσχέσεως τῆς διὰ τῶν λόγων καὶ τοῦτο δίδωμι τὸ σημεῖον, τὴν ἱρὴν λέγω, ἢ, ἢν τινὲς φασὶ γενέσθαι τοῦ ἡλίου πρὸς τὰ νέφη τὰς ἀκτῖνας ἀφ' ἑνός. Εἰ ὁ λόγος μου, φησὶν, οὐκ ἀρκεῖ, ἵδου καὶ σημεῖον δίδωμι τοῦ μηκέτι τιμωρίαν τοιαύτην ἐπέβειν. Τοῦτο τοίνυν ὁρῶντες τὸ σημεῖον, τοῦ δέους ἀπαλλάττεσθε. Καὶ ἔσθαι ἐν τῷ σενναφεῖν με, φησὶν, νεφέλας ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀφθήσεται τὸ εἶδός μου ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης μου, ἡ ἐστὶν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν, καὶ ἀνὰ μέσον πάσης ψυχῆς ζώσης ἐν πάσῃ σαρκί. Τί λέγεις, ὦ μακάριε προφήτα; Ἀναμνησθήσομαι, φησὶ, τῆς διαθήκης μου, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς συνθήκης μου, τῆς ἐπαγγελίας, τῆς ὑποσχέσεως· οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς δεῖται ἀναμνήσεως, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς πρὸς ἐκεῖνο τὸ δοθεὶν σημεῖον βλέποντες, μηδὲν ὑποκείμενον χαλεπὸν, ἀλλ' εὐθέως εἰς ὑπέμνησιν ἐρχόμενοι τῆς τοῦ θεοῦ ἐπαγγελίας, θαρρῶμεν ὡς οὐδὲν τοιοῦτο ἐπι-σόμεθα.

γ'. Εἶδες θεοῦ συγκατάθεσιν, δόξην ποιεῖται κηδεμονίαν τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου. πόσον μέγεθος φιλοφροσύνης ἐπεβέβηκε, οὐκ ἐπειδὴ εἶδε τὴν τῶν ἀνθρώπων μεταβολήν, ἀλλ' ἵνα διὰ πάντων ἡμᾶς διδῇ τῆς ἀγαθότητος

^b Sex mss. τὴν ἱρὴν λέγων, siquē ita legit interpretes.

^c Duo mss. τοιοῦτον κισόμενοι. Non quidam posant penitus

^a Aliquot mss. ἐρῶναι.

quasi oleis herbis vesci, nec non et mandavit carnes in sanguine non comedant, adhuc gerens curam justis et posteritatis, beneficiisque nostrum genus ubertim afficiens, denuo majora adjicit beneficia, et inquit, *Dixitque Dominus Deus Noe et filiis illius cum ipso, dicens: 9. Ecce statuo testamentum meum vobiscum, et semini vestro post vos, 10. et omni animæ viventi vobiscum, a volucribus et pecoribus, et omnibus bestiis terræ, quæcumque sunt vobiscum, et omnibus quæ egressa sunt ex arca; 11. et statuam testamentum meum vobiscum: et non morietur ultra omnis caro ex aqua diluvii; nec erit ultra diluvium aquæ, quod omnem terram corrumpat.* Quia verisimile erat justum illum adhuc in augore esse, et mentem illius formidine teneri; et si quando ingrueret parvus aliquis imber, futurum tristem et attonitum, quasi denuo talis tempestas mundum involutura esset: ideo ut et ipse fidere posset posteritasque omnis, optinuius Deus probe sciens illum vel minimam rem turbare posse: nam præteritorum experientia ad formidinem incutiendam nihil habet momenti: itaque quia verisimile erat beatum hunc parvam ob pluviam formidaturum, idcirco benignus Deus, quasi fiduciam illi adhibiturus, et ab omni formidine solutum, in magnam securitatem et jucunditatem inducturus, promittit ipsi se ejusmodi pœnam ultra non esse illaturum.

2. Et quidem pridem et ante benedictionem hoc promiserat dicens, quemadmodum audivistis, *Non adjiciam ultra ut maledicam terræ (Gen. 8. 21):* etiamsi hominum malitia increseat, non tamen ego humanum genus tali subjiciam pœnæ. Nam monstrando ineffabilem suam benignitatem, id ipsum nunc denuo promittit, ut bene confidat justus, nec cogitet apud se, ac dicat: Cum olim benedictionem generi nostro dedisset, et ut valde multiplicaretur effecit; communem tamen illam omnium internecionem invexit. Ut igitur omnem e cogitationibus illius tumultum expelleret, et certo constaret ipse non fore ultra rem similem: Quemadmodum, inquit, diluvium ex misericordia induxi, ut et malitia impediatur, neque ulterius progredi possit, ita et nunc eadem misericordia pollicetur me id non ultra facturum, ut seposito omni morore præsentem vitam transigatis. Ideo dixit: *Ecce statuo testamentum meum, hoc est, pactum iugo.* Sicut in humanis negotiis si quis promittit aliquid, pactum facit, magnam præbens securitatem: ita et bonus Dominus inquit: *Ecce statuo testamentum meum.* Et bene dixit, *Statuo*, pro eo, quod est, *Ecce ego instauro* ea quæ ex peccatorum perniciæ acciderant, et *Statuo testamentum meum vobiscum et cum semine vestro post vos.* Vide clementiam Domini; quasi diceret: Non tantum vobiscum statuo pactum, sed et iis qui vos sequuntur, stabile et firmum fore pronuntio. Postea ut suam declararet liberalitatem, inquit: *Et omni animæ viventi vobiscum, a volucribus et a pecoribus, et omnibus bestiis terræ, quæcumque sunt vobiscum ex omnibus quæ egressa sunt ex arca; et statuam testamentum meum vobiscum: et non morietur omnis caro ultra ab aqua diluvii; et non ultra erit diluvium aquæ, ut corrumpat*

omnem terram. Vidisti pactorum magnitudinem? vidisti promissionum ineffabilem liberalitatem? Considera quomodo benignitatem suam denuo usque ad bruta et feras extendat, et merito quidem. Quod enim sæpe dixi, hoc et nunc dico. Nam quia propter hominem hæc producta sunt, ideo et illorum beneficiorum partem habent quæ homini concessa sunt. Et videtur quidem commune esse pactum ipsi et brutis, sed non ita est. Nam et hoc ad hominis solatium factum est, ut scire possit in quanto sit honore, quod non solum in se collocentur beneficia, sed propter se in alia quoque animalia extendatur liberalitas Domini. *Et non morietur, inquit, omnis caro ultra ab aqua diluvii, et non erit ultra diluvium, ut corrumpat omnem terram.* Vidisti quomodo et semel et iterum et sæpius pollicetur se non ultra immissurum communem omnium internecionem, ut ex mente justis hanc sollicitudinem adimat. et de futuris bonam spem ille habeat? Deum non suam naturam spectans, sed nostram infirmitatem, non contentus est promissione sua quam verbis dedit: sed iterum ostendit quomodo se nostræ infirmitati attemperet, et signum dat quo perpetuo durante, tali metu humanum genus liberari possit, ut etiamsi sæpe pluvie deferantur, et violentiæ tempestates fiant, etsi aquarum magna sit inundatio, neque sic metuendum sit, sed confidendum nobis ad datum signum respicientibus. 12. *Et dixit Dominus Deus ad Noe: Hoc est signum testamenti quod ego do inter me et te.* Vide quanto honore justum dignatur. Ita enim cum eo paciscitur quasi homo homini loquens, et dicit: *Hoc est signum testamenti quod ego do inter me et te, et omnem animam viventem, quæ vobiscum est, in generationes æternas.* Vidisti quomodo signum dandum omni viventi duraturum sit in generationes æternas? Non solum communiter omnibus viventibus dat signum, sed et perpetuum et æternum illud facit, quantum mundus subsistet. Quodnam ergo signum est? 13. *Arcum meum pono in nube, et erit in signum fœderis inter me et terram.* Ecce post pollicitationem verbo factam, et hoc signum do, iridem dicens, quam aliqui fieri dicunt sole radios suos contra nubes mittente. Si sermo meus, inquit, non sufficit, ecce et signum do, numquam ulterius talem me pœnam inducturum. Hoc ergo signum videntes a formidine liberemini. 14. *Et erit cum nubilifero, inquit, nubes super terram, et apparebit arcus meus in nube.* 15. *et recordabor testamenti mei, quod est inter me et vos, et inter omnem animam viventem in omni carne.* Quil dicis, o beate propheta? Recordabor, inquit, testamenti mei, hoc est, pacti mei, promissionis, pollicitationis; non quia ipse opus habeat recordatione, sed ut nos ad illud signum respicientes, nihil durum suspicemur, sed statim recordemur divinæ promissionis, et confidamus nihil nos tale passuros.

3. Vidisti quantum Deus se propter nostram infirmitatem demittat, quantam curam gerat nostri generis, quantam misericordiæ magnitudinem declarat, non quia hominum conversionem vidit, sed ut per omnia nos doceat ingentem suam bonitatem? *Et non*

erit ultra aqua in diluvium, ita ut deleat omnem carnem : non amplius erit ejusmodi pluvia. Quia scivit hoc timere humanam naturam, vide quomodo continuo hoc pollicetur, quasi dicens : Etiam si videritis multos imbres demitti, ne quid inde durum suspicemini aut auctuatis : *Non enim erit aqua in diluvium, ita ut deleat omnem carnem* : talis imber non erit ultra, tantam indignationem non ultra experietur humanum genus. 16. *Et erit, inquit, arcus meus in nubecula, et videbo ut recorder testamenti aeterni inter Deum, et inter animam viventem in omni carne.* Considera quomodo volens humanam naturam ad fidem et firmam persuasionem inducere, tanta verborum usus sit attemperatione. Et videbo, inquit, ut recorder testamenti mei. Ergone visus ipsum in memoriam ducit? Non ut hoc suspicemur; absit; sed ut, quando videmus signum hoc, Dei promissioni confidamus, certi non esse possibile Dei promissiones intercidere. 17. *Et dixit Deus, inquit, ad Noe : Hoc signum testamenti mei quod posui inter me, et inter omnem carnem quae est super terram.* Accepisti, inquit, signum id quod dedi inter me et omnem carnem quae est super terram. Ne ultra confundaris mente, ne turberis animo : sed ad hoc respice, et ipse bonam spem habeto, et omnes qui post te futuri sunt hinc consolationem accipiant : et aspectus signi fiduciam eis praestet, quod numquam talis tempestas terram invasura sit. Nam quamvis peccata hominum crescant, ego tamen quae promisi adimplebo, et numquam talem indignationem in omnes exhibebo. Vidistis quam ingens sit Domini bonitas? vidistis quantum ad nostram utilitatem verbis se demittat? vidistis ejus erga nos providentiae magnitudinem? vidistis promittentis liberalitatem? Non enim beneficium suum usque ad duas, vel tres, vel decem generationes extendit, sed promisit quamdiu subsistet mundus extendendum : ut ex utroque emendatior reddamur, et ex eo quod illi propter multitudinem peccatorum tali poena puniti sunt, et ex eo quod ille per ineffabilem misericordiam suam, nos tanta promissione dignatus est. Nam cordatos beneficia magis quam poenae alliciunt ad mandata servanda.

Deus etiam peccatoribus benignus, quanto magis iustus. — Igitur ne simus ingrati. Nam si nos antequam ullum bonitatis specimen exhibuerimus, imo etiam cum poenis digna fecerimus, tanta dignatus est beneficentia : si grati fuerimus, et de prioribus gratias retulerimus, converterimusque nos ad meliora, quantulum denique nos dignabitur liberalitate et gratia? Si enim indignis ita benefacit, et tam benignus est peccatoribus; si a peccatis destiterimus, et virtutem sectemur, quare non consequuturi sumus? Enimvero haec de causa prior ipse multa in nos beneficia confert, et cum peccaverimus, iterum nobis veniam impartit, et supplicia non e vestigio infert : ut per omnia nos alliciat, et dum benefacit, et dum tolerat. Saepe etiam dum aliquos punit, alios per hoc inducere vult, ut illorum metu castigati, supplicii periculum effugiant. Vidisti sapientissimi Dei benignitatem, quomodo

omnia quae per ipsum fiunt, propter unum solum, nempe salutis nostrae causa fiant? Haec itaque cogitantes, ne simus desides, ne virtutem negligamus, ne praetereamus leges ab illo statutas. Nam si viderit nos converti, et quiescere, et principium aliquod ponere. Ipse quoque sua simul afferet, facietque nobis omnia levia et facilia, et non permittet ut virtutis labores sentiamus. Nam quando anima ad Deum cogitationem suam intendit, non jam decipi potest a visibilium aspectu : sed praeteriens omnia : ea quae non videntur corporalibus oculis, quae nullam sciunt vicissitudinem, sed perpetuo manent, fixaeque sunt ac immotae, diligentius speculatur, quam ea quae in conspectu sunt posita. Tales enim mentis sunt oculi, qui ad illorum spectaculum continuo intendunt, et supernis radiis illustrati, omnia quae in hac vita sunt, quasi umbram et somnium, transcunt : non ulli ultra deceptioni obnoxii sunt, neque circumveniri possunt ; sed etiam si opes viderint, statim derident, scientes quod fugitivo quovis infideliores ab iis ad alium transcant. et numquam apud eundem subsistant, et infinita malis possidentibus afferant, quos et in ipsum nullitatem, ut ita dicam, praecipitium impulsos deturbant. Et si corporis formositatem rursus intuiti fuerint, non illa subvertuntur, cogitantes tam fluxam et instabilem illam esse, ut supervenire morbus repente omnem illam formam obscurat, et ut nonnumquam ante mortuum, si invaserit senectus, facies, quae antea formosa erat, fiat deformis et injucunda : mors autem superveniens, omnem corporis pulchritudinem perdat. Et si quem viderint gloria et potentia instructum, et qui in summum dignitatum verticem pervenerit, omnique felicitate fruatur, etiam illum praetereunt, quasi nihil stabile et solidum habentem, sed de illis gloriantem quae fluminibus ipsis ocyus praeterlabuntur. Quid enim omni hujus vitae gloria vilis, quae flori herbae confertur? *Omnis enim gloria hominis, inquit, sicut flos saevi (Isai. 40. 6; 1. Pet. 1. 24).*

4. Vidistis, dilecti, quam acuto videant oculi fidei, si quando in Deum mens intenta fuerit? vidistis quomodo a nulla re visibili decipi possunt, sed rectam habent rerum iudicium, neque in ullo falluntur? Sed, si gratum est, iterum ad contextum sermonis revertamur, et paucis propositis finem loquendi faciamus, ut dictorum memoria menti vestrae insigatur. Nam postquam Scriptura sermonem de divino signo finivit, nos iterum docere vult alia quae ad justum illum et filios illius pertinent, et dicit : 18. *Erant autem filii Noe, qui de arca egressi sunt, Sem, Cham, Japheth. Cham autem erat pater Chanaan.* 19. *Tres sunt hi filii Noe; ab istis dispersi sunt super omnem terram.* Dignum hic fuerit ut inquiramus quare divina Scriptura hos tres filios commemorando, subdit : *Cham autem erat pater Chanaan.* Ne putetis, obsecro, hoc abique causa fuisse adjectum : nihil enim in divina Scriptura continetur, quod non aliqua ratione dictum sit, quae non et latentem in se habeat utilitatem. Quare ergo significavit, *Cham autem erat pater Chanaan?* Voluit per hoc nobis illius intemperantiam in-

αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν; Καὶ οὐκ ἔσται ἐτι ὕδωρ εἰς κατακλυσμὸν, ὥστε ἐξαλεῖψαι πᾶσαν σάρκα τοιοῦτος ὁμβρος οὐκέτι ἔσται. Ἐπειδὴ οἶδε τοῦτο δεδοικυῖα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅρα πῶς συνεχῶς ποιεῖται τὴν ὑπόσχεσιν, μονονοχὶ λέγων· κἂν ἴδῃτε πολλὴν τὴν ὁμῶν τὴν φορὰν, μὴδὲ οὕτω χαλεπὸν τι ὑποπτεύσητε. Οὐ γὰρ ἔσται τὸ ὕδωρ εἰς κατακλυσμὸν, ὥστε ἐξαλεῖψαι πᾶσαν σάρκα τοιοῦτος ὁμβρος οὐκέτι ἔσται, τοιαύτης ἀγανακτήσεως οὐκέτι παραιθήσεται ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις. Καὶ ἔσται, φησί, τὸ τόξον μου ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ὁφθῆναι τοῦ μνησθῆναι διαθήκη αἰώνιον ἀπὸ μέσου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ μέσου πάσης ψυχῆς ζωῆς ἐν πίσει σαρκί. Σκόπει τῶς βουλευόμενος εἰς θάρσος καὶ εἰς πληροφориαν ἀγαγεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, πόση ταπεινότητι τῶν λόγων κέχρηται. Καὶ ὁφθῆναι, φησί, τοῦ μνησθῆναι διαθήκης μου. Ἡ ὄψις οὖν εἰς μνήμην, αὐτὸν ἀγει; Οὐχ ἵνα τοῦτο ὑποπτεύσωμεν μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἵνα ὅταν ἴδωμεν τὸ σημεῖον τοῦτο, θαρρῆναι ἔχωμεν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίᾳ, καὶ ὡς οὐχ οἶόν τε διαπισεῖν τίς τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεις. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, φησί, ἐν Νῶε· Τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς διαθήκης, ἥς διεθέμην ἀπὸ μέσου ἐμοῦ, καὶ ἀπὸ μέσου πάσης σαρκός, ἥ ἔστιν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐλαβες, φησί, τὸ σημεῖον, ὅπερ δέδωκα μεταξὺ ἐμοῦ καὶ πάσης σαρκὸς τῆς οὐσῆς ἐπὶ τῆς γῆς. Μὴκέτι ταράττου τὴν διάνοιαν, μὴδὲ θορυβοῦ τὸν λογισμὸν [273] ἀλλὰ πρὸς τοῦτο βλέπων καὶ αὐτὸς ἔχε χρηστὴς τὰς ἐλπίδας, καὶ οἱ μετὰ σὲ πάντες τῆς ἐντεῦθεν παραμυθίας ἀπολαύεσθαι, καὶ ἡ ὄψις τοῦ σημείου παρεχέτω θαρρῆναι, ὡς οὐκέτι τοιοῦτον κλυδωνίον τὴν οἰκουμένην καταλῆψεται. Κἂν γὰρ ἐπιτείνῃται τῶν ἀνθρώπων τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλ' ἐγὼ ἄπερ ὑπεσχόμην ταῦτα πληρώσω, καὶ οὐκέτι τοιαύτην κατὰ πάντων ἀγανάκτησιν ποιήσομαι. Εἰδότε ἀγαθότητος ὑπερβολὴν; εἰδότε συγκαταβάσεως μέγεθος; εἰδότε κηδεμονίας ἐπίτασιν; εἰδότε φιλοτιμίας ἐπαγγελίαν; Οὐ γὰρ μέχρι δύο καὶ τριῶν καὶ δέκα γενεῶν ἐξέτινεν αὐτοῦ τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλὰ τῇ συστάσει τοῦ κόσμου ταύτην παρεκαθῆναι ὑπέσχετο, ἵνα ἐξ ἐκατέρων σωφρονιζόμεθα, καὶ ἐξ ὧν ἐκεῖνοι διὰ τὸ τῶν ἁμαρτημάτων πληῖθος τοιαύτην ἐπεδέξαντο τιμωρίαν, καὶ ἐξ ὧν ἡμεῖς διὰ τὴν ἁγῶν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν τοιαύτης ἡξιώθημεν ὑποσχέσεως. Τοὺς γὰρ νοὺν ἔχοντας καὶ αἱ εὐεργεσίαι μᾶλλον ἢ αἱ τιμωρίαι ἐφέλκονται πρὸς τὴν ὑπακοὴν τῶν ἐπιταγμάτων.

Μὴ τοίνυν ἀγνώμονες γινώμεθα. Εἰ γὰρ καὶ πρὶν ἢ τι ἀγαθὸν ἡμᾶς ἐπιδείξασθαι, μᾶλλον δὲ καὶ κολάσεως ἄξια ἐργασαμένους τοσαύτης ἡξίωσε τῆς εὐεργεσίας, εἰ εὐγνώμονες γινώμεθα, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσιν εὐχαριστίαν ἐπιδεικνύμεθα, καὶ πολλὴν τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν ποιησώμεθα, πόσῃ οὐκ ἂν πάλιν ἡμᾶς ἀξιώσῃ τῆς παρ' αὐτοῦ φιλοτιμίας; Εἰ γὰρ ἀναξίους ὄντας εὐεργετεῖ, καὶ ἡμαρτηκότας φιλανθρωπεύεται· εἰ τῆς κακίας ἀποστάντες τὴν ἀρετὴν μεταδιώξομεν, τίνων οὐκ ἐπιτευξόμεθα; Διὰ γὰρ τοῦτο προλαβάνων πολλὰς εἰς ἡμᾶς τὰς εὐεργεσίας κατατίθεται, καὶ ἡμαρτηκότας πάλιν ἀξιοῖ συγγνώμης, καὶ τὰς τιμωρίας παρὰ πᾶδας οὐκ ἐπάγει, ἵνα διὰ πάντων ἡμᾶς ἐφελέσθῃται, καὶ δι' ὧν εὐεργετεῖ, καὶ δι' ὧν μακροθυμεῖ. Πολλάκις δὲ καὶ δι' ὧν ἐνίοις κολάζει, ἑτέροις ἐνάγειν βούλεται, ἵνα τῷ ἐκείνων φόβῳ σωφρονισθέντες τῆς τιμωρίας τὴν πεῖραν διαφυγῶσιν. Εἰδὲς εὐμήχανον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, πῶς πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα δι' ἑν τοῦτο μόνον

• Αἱ εὐμήχανον τοῦ Θεοῦ φιλ.

γίνεται, διὰ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν; Ταῦτα τοίνυν ἐννοοῦντες, μὴ ῥαθυμῶμεν, μὴδὲ ἀμελῶμεν ἀρετῆς, μὴδὲ τοὺς παρ' αὐτοῦ θείνοντας νόμους παρατρέχωμεν. Ἐὰν γὰρ ἴδῃ ἐπιστρέφοντας ἡμᾶς, καὶ ἡσυχάζοντας, καὶ ἰδὼς ἀρχὴν τίνα ποιουμένων, καὶ αὐτὸς τὰ παρ' αὐτοῦ συνεισφέρει, κοῦφα καὶ ῥάδια ἡμῖν ἅπαντα κατασκευάζων, καὶ οὐκ ἀφίεις οὐδὲ αἰσθησὶν λαβεῖν τῶν τῆς ἀρετῆς πόνων. Ὅταν γὰρ ψυχὴ πρὸς τὸν Θεὸν τείνῃ τὴν οἰάνοιαν, οὐκ ἐτι λοιπὸν ἀπατηθῆναι δύναται ὑπὸ τῆς βφείας τῶν ὁρωμένων, ἀλλὰ πάντα παρατρέχουσα, ἀκριδέστερον τούτων τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν κειμένων ἐκεῖνα φαντάζεται τὰ μὴ βλεπόμενα τοῖς σωματικῶς ὀφθαλμοῖς, καὶ μεταβολὴν οὐκ ἐπιστάμενα, ἀλλὰ διηνεκῶς μένοντα, καὶ πεπηγότα, καὶ ἀκίνητα τυγχάνοντα. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῆς διανοίας ὀφθαλμοί· πρὸς τὴν ἐκείνων θέαν διηνεκῶς ἀφορῶσι, καὶ ταῖς ἐκεῖθεν μαρμαρυγαῖς καταυγάζομενοι πάντα τὰ τοῦ παρόντος βίου, [274] ὡς ὄναρ καὶ οκιδάν, παρατρέχουσιν, οὐκέτι ἀπάτην ὑπομένοντες, οὐδὲ παραλογισθῆναι δυνάμενοι· ἀλλὰ κἂν πλοῦτον ἴδωσιν, εὐθέως καταγελῶσιν, εἰδότες ὅτι δραπέτου παντὸς ἀγνωμονέστερον ἀπὸ τούτου εἰς ἐκεῖνον μεταπηδᾷ, καὶ οὐδέποτε ἴσταισι, ἀλλὰ καὶ μυρία κακὰ τοὺς κεκτημένους διατίθῃσι, καὶ εἰς αὐτὸν, ὡς εἰπεῖν, τῆς κακίας τὸν κρημνὸν αὐτοὺς ὥσας καταβάλλει. Κἂν σώματος εὐμορφίαν θεάσωνται, πάλιν οὐκ ἐπιστρέφονται, λογιζόμενοι τὸ ἐπὶ κήρον, τὸ εὐμετάδλητον, καὶ ὅτι ἄθροον νόσος ἐπελθοῦσα πᾶσαν ἐκείνην τὴν εὐμορφίαν ἠφάνισεν, καὶ πρὸ τῆς νόσου γῆρας καταλαβὼν ἀηδὴ καὶ ἀτερπὴ τὴν πρὸ τούτου εὐμορφον ὄψιν ἀπειργάσατο, καὶ θάνατος δὲ ἐπελθὼν ἅπαντα τὴν τοῦ σώματος ὥραν διέφθειρε. Κἂν δόξαν ἴδωσι τὴν περιβεβλημένην, κἂν δυνάσταίαν, κἂν εἰς αὐτὴν τῶν ἀξιωματικῶν τὴν κορυφὴν ἀνελήλυθότα, καὶ πάσης εὐμερίας ἀπολαύοντα, καὶ τοῦτον παρατρέχουσιν ὡς οὐδὲν βέβαιον ἔχοντα, οὐδὲ ἀκίνητον, ἀλλ' ἐπ' ἐκεῖνοις μέγα φρονούντα τοῖς ποταμίων ρευμάτων μᾶλλον παρατρέχουσι. Τί γὰρ τῆς δόξης ἀπάσης τοῦ παρόντος βίου εὐτελέστερον, ὅταν τῷ ἄνθρωπῳ τοῦ χόρτου παραβάλληται; Πᾶσα γὰρ δόξα ἀνθρώπου, φησὶν, ὡς ἄνθος χόρτου.

δ'. Εἰδότε, ἀγαπητοί, πῶς μετὰ ἀκριθείας ὁρῶσιν οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοί, ἐπειδὴ πρὸς τὸν Θεὸν ἡ τεταμένη ἡ διάνοια; εἰδότε πῶς ὑπ' οὐδενὸς τῶν ὁρωμένων παραλογισθῆναι δύναται, ἀλλὰ τὴν ὀρθὴν τὴν πραγμάτων ἔχουσι κρίσιν, οὐδεμίαν ἀπάτην ὑπομένοντας; Ἀλλ', εἰ δοκεῖ, πάλιν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐπανέλθωμεν τοῦ λόγου, καὶ ὀλίγα προσθέντες καταπαύσωμεν τὴν διδασκαλίαν, ὥστε καὶ τὴν μνήμην τῶν εἰρημένων ἐντεθῆναι ὕμῶν τῇ διανοίᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπέλεσεν ἡ θεία Γραφὴ τὴν περὶ τοῦ θείου σημείου διήγησιν, βούλεται πάλιν διδάξαι ἡμᾶς τὰ κατὰ τὸν δίκαιον καὶ τοὺς τούτου υἱούς, καὶ φησὶν· Ἦσαν δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Νῶε οἱ ἐξελεῖσθαι ἐκ τῆς κιβωτοῦ, Σὴμ, Χάμ, Ἰάφεθ. Χάμ δὲ ἦν πατήρ τοῦ Χαναάν. Τρεῖς οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Νῶε ἀπὸ τούτων διεσπάρησαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἄξιον ἐνταῦθα ζητῆσαι, τίνος ἕνεκεν τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Νῶε μνημονεύσασα ἡ θεία Γραφὴ ἐπηγάγε, Χάμ δὲ ἦν πατήρ τοῦ Χαναάν. Μὴ νομίσῃτε, παρακαλῶ, ἀπλῶς τοῦτο προσερίθῃ· οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ κειμένων, ὃ μὴ μετὰ τίνος εἰρηται λόγου, πολλὴν τὴν ὠφέλειαν ἐγκεκρυμμένην ἔχοντος. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐπεσημήνατο καὶ προσέθηκεν, ὅτι Χάμ δὲ ἦν πατήρ τοῦ Χαναάν; Βούλεται διὰ τούτου αἰνίσθαι ἡμῖν τῆς ἀκρασίας αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅτι οὐδὲ τῆς συμ-

σορδὲς τὸ μέγεθος συσταλῆναι αὐτὸν παποίηκεν, οὐδὲ ἡ τοσαύτη ἐν τῇ κίχωντῳ στενοχωρίᾳ, ἀλλὰ καίτοι τοῦ πρεσβύτου οὐδέπω καὶ νῦν τεκνοποιήσαντος, οὗτος τῇ ἀκρασίᾳ ἐαυτὸν ἐπέθετο ἐν καιρῷ τοσαύτης ἀγανακτικῆς καὶ πανωλεθρίας τὴν οἰκουμένην καταλαβοῦσης, περὶ συνουσίαν ἡσυχάζειτο, καὶ τὸ ἀγαλίνωντον τῆς ἐπιθυμίας οὐ κατέσταλλεν, ἀλλ' ἤδη θνήσκον καὶ ἐκ προοιμίων ἐκείνου τῆς γυνήκες αὐτοῦ τὸ μοχθηρόν. Ἐπεὶ [275] οὐν μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν ὕβριν τὴν εἰς τὸν γεγεννηκότα μέλλει τὴν κατάραν δέχεσθαι ὁ Χαναάν ὁ τούτου παῖς, διὰ τοῦτο ἤδη προλαβοῦσα ἡ θεία Γραφή ἐπεσημήνατο, καὶ τοῦ παιδὸς ἡμῖν τὴν προσηγορίαν δῆλυν ἐποίησεν, ὁμοῦ καὶ τοῦ γεγεννηκότος· τὸ ἀκρατής· ἴν' ὅταν μετὰ ταῦτα ἴδῃς αὐτὸν πολλὴν τὴν ἀγνωμοσύνην ἐπιδειξάμενον πρὸς τὸν γεγεννηκότα, εἰδέναι ἔχῃς, ὅτι θνήσκον καὶ ἐξ ἀρχῆς ζοιούτος ἦν, ὥς γε οὐδὲ ὑπὸ τῆς συμφορᾶς συνεστάλῃ. Ἰκανὴ γὰρ ἡ τοσαύτη ἀθυμία πᾶσαν οὐδέναι ἤδον, καὶ οὐδὲν οὕτω ταύτην τὴν φλόγα καὶ τὴν μανίαν κατασταθεῖν δύναται, ὥς ἀθυμίας ἐπίτασις καὶ συμφορὰς ὑπερβολή. Ὁ τοῖσιν ἐν τοσοῦτῳ μεγέθει τῶν κακῶν τοσαύτην ἐπιδειξάμενος τὴν λύτταν καὶ μανίαν περὶ τὴν παιδοποιίαν, ποίας ἀν εἴῃ συγγνώμης ἄξιος;

Ἄλλ' ἐντεῦθεν ἡμῖν πάλιν ἕτερον τίκεται ζήτημα, τὸ πολυθυρῶλλον ἐκεῖνο καὶ πανταχοῦ περιφερόμενον, τίνας ἔκκεν τοῦ πατρὸς ἁμαρτόντος ὁ υἱὸς τὴν κατάραν δέχεσθαι; Ἄλλ' ἵνα μὴ νῦν μακρὸν ποιῶμεν τὸν λόγον, τοῦτο ταμειωσάμεθα πρὸς τὸ παρὸν, ἴν' ἐπειδὴν εἰς αὐτὸν τὸν τόπον ἀφικώμεθα, τότε καὶ τὴν λύσιν ἐπαγάγωμεν, ἣν ἀν ὁ Θεὸς παράσχῃ. Οὐδὲν γὰρ, καθάπερ ἐφθην εἰπὼν, τῶν ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ καίμενων ἄνευ λόγου τινὸς καὶ αἰτίας ἐστὶν εὐρεῖν ἔγγεγραμμένον. Τέως οὖν αὐτοῦ ἐγνωμεν, ὅτι οὐχ ἀπλῶς, καὶ ὥς ἔτυχε, τῆς προσηγορίας τοῦ υἱοῦ ἐμνημόνευσεν ὁ Μωυσῆς· εἰπὼν, *Χάμ δὲ ἦρ πατήρ τοῦ Χαναάν. Τρεῖς εἰσιν οὗτοι υἱοί, φησὶ, Νῶε, καὶ ἀπὸ τούτων διεσπάρησαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν, ἀγαπητοί, μὴδὲ τὸ νῦν ῥηθὲν, ἀλλ' ἐννοήσωμεν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦτου τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ τὸ μέγεθος. Τρεῖς, φησὶν, ἦσαν οὗτοι υἱοὶ Νῶε, καὶ ἐκ τούτων διεσπάρησαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Πῶς ἀπὸ τῶν τριῶν τοσοῦτον πλῆθος ἐπέδωκε; πῶς ἡδυνήθησαν διαρκεῖσαι; πῶς ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ἅπας ὁ κόσμος συνέστη; πῶς αὐτοῖς τὰ σώματα δίδειται; Οὐκ ἰατρὸς ἦν ὁ θεραπεῖαν προσάγων, οὐκ ἄλλῃ τις ἐπιμέλεια. Οὐδέπω γὰρ οὐδὲ πόλεις ἦσαν δαιμάμενοι*, ἀλλὰ μετὰ τὴν τοσαύτην τλαιπωρίαν, καὶ τὴν ἐν τῇ κίχωντῳ διαγωγὴν, ὥς τεταρχειούμενοι καὶ κατειργασμένοι ἐξῆλθον, καὶ ἐν τοσαύτῃ μονώσει τυγχάνοντες καὶ ἐρημικῇ ἀφάτῃ πῶς οὐ διεσπάρησαν; πῶς οὐκ ἀπώλοντο; Ὁ γὰρ ἑβόος, εἰπέ μοι, καὶ ἡ ἀγωνία οὐ κατέσειεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ διετάρασσε τὸν λογισμόν; Μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητέ· Θεὸς γὰρ ἦν ὁ πάντα ἐργαζόμενος, καὶ ὁ τῆς φύσεως δημιουργὸς ἦν ὁ πάντα ταῦτα τὰ καλύματα ἀναίρων, καὶ τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ ἐκείνο τὸ λέγον, *Ἀθήθρασκε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*, αὐτοῖς καὶ βὴν ἐπέδοσιν ἐχαρίσατο. Ἐπεὶ καὶ οἱ Ἰσραηλῖται ἦνίκα εἰς Αἴγυπτον τῇ πλινθείᾳ καὶ τῷ πληρῷ κατειργάσθησαν, ταύτῃ πολλῷ μᾶλλον εἰς πλῆθος ἐπέδωκεν, καὶ οὕτως τὸ ἀνηλεὲς ἐκεῖνο καὶ ὠμὸν ἐπίταγμα τοῦ Φαραῶ, τὸ κτελεῖν τὰ ἄρρενα εἰς τὸν ποταμὸν ῥίπτεσθαι, οὐδὲ τ' ἵλοι-*

πὴ κακοῦχια, ἣν ὑπὸ τῶν ἐργοδοκτῶν ὀπίμενον, ἱσχυσεν ἐλαττωσάαι αὐτῶν τὸ πλῆθος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον εἰς πλῆθος [276] ἐπέδιδουν. Ἡ γὰρ ἀνωθεν ῥοπή ἦν ἡ διὰ τῶν ἐκποτικῶν ἅπαντα ἐργαζομένη.

ε'. Ὅταν τοῖσιν ὁ Θεὸς καλεῖται, μὴ ζήτησι κατὰ ἀκολουθίαν ἀνθρωπίνην διερευνᾶσθαι τὰ πράγματα. Ἀνώτερος γὰρ ὢν τῆς φύσεως, οὐ δεῖται τῆς ἀκολουθίας τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν καλυπνύων τὰ πράγματα αὐξάνεσθαι παρασκευάζει. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ νῦν ἀπὸ τῶν τριῶν τούτων τὴν οἰκουμένην ἔκκεν ἀνεκλήρωσεν. Ἀπὸ τούτων γὰρ, φησὶ, *τῶν τριῶν διεσπάρησαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Εἶδες Θεοῦ δύναμιν; εἶδες πῶς, κἂν πολλὰ ἦν τὰ καλύματα, οὐδὲν ἐστὶ τὸ διακρύπτειν αὐτοῦ τὸ βούλημα; Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον. Τοιούτων γὰρ ὄντων τῶν πολεμούντων, τοσαύτων ὄντων τῶν ἐπεδουλεύοντων, καὶ βασιλείων, καὶ τυράννων, καὶ δῆμων κατεξανισταμένων, καὶ πάντα ποιοούντων, ὥστε οὐδεὶς τὸν σπεινῆρα τῆς πίστεως, δι' αὐτῶν τῶν ἐπιβουλεύοντων, διὰ τῶν καλύειν βουλομένων, τοσαύτη ἡρῆ τῆς εὐσεβείας ἡ φλόξ, ὥς ἅπασαν καταλαβεῖν τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν ἀεικνητον. Κἂν πρὸς Ἰνδοὺς γὰρ ἀπέλθῃς, κἂν πρὸς Σκύθας, κἂν πρὸς αὐτὰ τὰ πέρας τῆς οἰκουμένης, κἂν εἰς αὐτὸν τὸν ὠκεανὸν, πανταχοῦ εὐρήσεις τοῦ Χριστοῦ τὴν διδασκαλίαν καταυγάζουσιν τὰς ἀπάντων ψυχὰς. Τὸ γὰρ θαυμαστόν καὶ παράδοξον, ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ βάρβαρα ἔθνη μετεβύθμισεν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, καὶ φιλοσοφεῖν ἔμαθον καὶ τῆς παιδείας συνηθείας ἀποστάντες πρὸς τὴν εὐσεβείαν μετετάξαντο. Καὶ καθάπερ διὰ τῶν τριῶν τούτων τὸ τῶν ἀνθρώπων πλῆθος ἐπιδούναι παρεσκεύασεν ὁ τῶν ὄλων δημιουργός· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως διὰ τῶν Ἰνδοῦν, τῶν Ἀλίων, τῶν ἀγραμμάτων, τῶν Ἰδιωτῶν, τῶν μὴδὲ διδραὶ τὸ στόμα τολμώντων, ἅπασαν ἐπεσπάρσατο τὴν οἰκουμένην. Καὶ οἱ ἀγράμματοι οὗτοι, καὶ οἱ ἰδιῶται καὶ οἱ Ἀλίοι τῶν φιλοσόφων ἀπέφραξαν τὰ στόματα, καὶ καθάπερ ὑπόπτεροι, οὕτω τὴν οἰκουμένην ἅπασαν διδραμον κατασπείραντες τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον καὶ τὰς ἀκάνθας ἐκτέμνοντες, καὶ τὰ παλαιὰ ἀναστῶντες ἔθνη, καὶ τοὺς τοῦ Χριστοῦ νόμους πανταχοῦ καταφυτεύοντες· καὶ οὕτως τὸ ὀλίγους αὐτοὺς εἶναι, οὕτως ἡ ἰδιωτεία, οὕτως τὸ αὐστηρὸν τῶν ἐπιταγμάτων, οὕτως τὸ παλαιὸν συνηθεῖς προκατελήφθαι ἅπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἱσχυσε καὶ αὐτοὺς γενέσθαι, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀνῆρει προοδοποιούσα ἡ χάρις, καὶ μετ' εὐκολίας ἅπαντα εἰργάζοντο, δι' αὐτῶν τῶν καλυπνύων μείζονα δεχόμενοι τὴν προθυμίαν. Καὶ γὰρ ποτε μὲν μαστιζόμενοι ἀνεχέρον καίροντες οὐ διὰ τὰς μαστίγιας ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὁρόματος τοῦ Χριστοῦ κατεξιδιώθησαν ἀνταμασθῆναι· ἄλλοτε δὲ εἰς δεσποτήριον ἐμβληθέντες, ἐπειδὴ ὑπ' ἀγγέλου ἐξηνέχθησαν, πάλιν τῶν αὐτῶν εἰχοντο, καὶ εἰς τὸ ἱερὸν ἀφικνούμενοι τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον κατέβαλον, σαγηνεύοντες τὰ πλῆθη εἰς τὴν εὐσεβείαν καὶ πάλιν κατεχόμενοι, οὐ μόνον οὐδὲ ἐντεῦθεν ἀκνηρότεροι ἐγίνοντο, ἀλλὰ καὶ πλεονα τὴν παρρησίαν ἐπέδεικνυντο, ἐν μέσῳ μαινομένου δήμου καὶ τοὺς ὀδόντας τρίζοντες ἐστῶτες καὶ λέγοντες· *Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μάλιστα ἢ ἀνθρώποις*. Εἶδες παρρησίας μέγεθος; [277] εἶδες τοὺς ἰδιώτας, τοὺς Ἀλίοις ὑπερπορῶντας τοσοῦτον δῆμον μαινομένων, καὶ πρὸς φόνους καὶ σφαγὰς ἐτοιμῶν; Ἀλλὰ σὺ ταῦτα ἀκούων, ἀγαπητέ, μὴ τοῦτοις λογίζου τὰ γινόμενα, ἀλλὰ τῇ ἀνωθεν χάριτι τῇ νευρούσῃ καὶ ἀλειφούσῃ τῶν τῶν προθυμίαν. Ἐπεὶ καὶ αὐτοὺς οὗτος ὁ μακάριος Πάτερς, ἦνίκα τὴν ἐκ κοιλίας μητρὸς ῥυλίσοντα ἔρριπεν

* Αἱ πόλεις ἦσαν δαιμάμενοι.

† Αἱ αὐτὸ καὶ, αἱ αὐτὸ καὶ.

gentem subindicare, ac neque calamitatis magnitudinem illum coercere potuisse, neque tantam in arca angustiam irrefrenatam illius concupiscentiam sedavisse: sed quamvis frater ejus major nondum filios procreavisset, hunc incontinentiæ deditum, in tempore tantæ indignationis, et generalis interitus, quo orbis comprehensus est, rei veneræ deditum fuisse, et cupiditatis intemperantiam non refrenavisse, sed jam statim ab initio animi sui pravitatem demonstrasse. Itaque cum non multo post propter contumeliam in parentem, maledictionem suscepturus esset ejus filius Chanaan: ideo Scriptura divina id prius assignavit, filique nomen declaravit, ac simul patris intemperantiam: ut cum postea videris illum magna ingrati erga patrem animi signa dare, scire possis, ipsum jam olim talem fuisse, utpote neque a tanta calamitate emendatum. Sufficere enim debebat ad extinguendam libidinem tantus mœror; nihilque flammam et insaniam hanc ita comprimere potest, ut tristitiæ vehementia, et calamitatis magnitudo. Igitur qui in tanta malorum vi tantæ rabiei et insanitiæ in procreandis liberis fuit, qua venia dignus fuerit?

Cur patre Cham peccante filius Chanaan maledicitur. — At hic nobis alia quæstio nascitur, celebris illa, et quæ ubique circumfertur: Quare patre peccante, filius maledictum accipit? Sed ne longum sermonem nunc faciamus, in aliud tempus illam reponeamus, ut cum ad eum locum pervenerimus, tunc et solutionem afferamus, quam Deus donaverit. Nihil enim in sacra Scriptura, sicut dixi, invenire licet, quod absque ratione aliqua sit scriptum. Hoc igitur interim exploratum est, nomen filii non abeque causa fuisse a Mose commemoratum, cum dixit: *Cham autem erat pater Chanaan. Tres, inquit, sunt hi filii Noe, et ab eis dispersi sunt super omnem terram.* Neque hoc dictum obiter prætereamus, dilecti, sed cogitemus ex illo ipso virtutis Dei magnitudinem. *Tres, inquit, erant hi filii Noe, et ex illis dispersi sunt super omnem terram.* Quomodo ex tribus tanta multitudo succrevit? quomodo potuerunt sufficere? quomodo ex paucis illis totus mundus constitutus? quomodo eorum permanserunt corpora? Non medicus erat, qui medicinam adhiberet, neque alia cura. Nondum enim erant civitates conditæ, sed post tantam miseriam, et vitam illam in arca, et qua macerati et confecti ob compressionem exierunt, et in tanta solitudine existentes, et ineffabili vastitate, quomodo non enecati sunt? quomodo non perierunt? Timorem enim et metum, dic, oro, non putas commovisse eorum mentem, et concussisse animum? Ne admireris, dilecti: Deus enim erat qui omnia faciebat, et Deus naturæ opifex erat qui omnia impedimenta auferebat mandato suo, quo dixit, *Crescite et multiplicamini, et implete terram* (Gen. 1. 28). Hoc enim incrementum dedit. Quia et Israelitæ cum in Ægypto in luto et latere conficiendo onerati essent, in tanto majorem multitudinem excrecebant, quo magis opprimebantur (Exod. 1. et seqq.): et neque immisericors et crudele præceptum Pharaonis, quo præcipiebatur masculos in

flumina projici; neque vexatio illa, quam a præfectis operarum patiebantur, valuit imminuere illorum multitudinem, sed magis magisque numero augebatur. Erat enim divina dispensatio, quæ omnia ex adversis operabatur.

5. *Dei præcepto cuncta obediunt. Per adversarios efficit Deus ut fides creascit.* — Quando igitur Dominus præcipit, ne querens ut humano more opera perficiantur. Potentior enim quam natura, non eget naturæ serie ac ministerio, sed et per ea quæ alioquin impediunt, res adauget. Eo modo et nunc per tres illos totum orbem implevit. *A tribus enim illis, inquit, dispersi sunt in universam terram.* Vidisti Dei potentiam? vidisti quomodo, etsi sint multa obstacula, nihil tamen illius moratur voluntatem? Ipsam et in fine licebit videre. Cum enim tales essent qui oppugnarent, tot qui insidiarentur, et reges, et tyranni, et populi insurgentes, et omnia facientes ut extinguerent scintillam fidei, per insidiatores, per eos qui vetare volebant, tanta pietatis flamma erupit, ut totum orbem habitatum et inhabitatum invaserit. Etiamsi ad ludos abieris, et ad Scythias, et ad fines orbis terræ, etiamsi ad ipsum Oceanum, ubique invenies Christi doctrinam illustrantem omnium animos. Quod enim admirabile et stupore plenum, pie religionis doctrina ipsas barbaras nationes convertit, ita ut philosophari didicerint, et abjecta pristina consuetudine ad pietatem translata sint. Et sicut per tres illos hominum genus multiplicavit universi Conditor: ita quoque et in fide per undecim piscatores illiteratos et idiotas, qui neque os aperire audebant, omnem sibi orbem attraxit, atque illiterati isti, et idiotæ, et piscatores, philosophorum obturaverunt ora, et transcurrerunt orbem quasi alati, seminantes veritatis sermonem, et spinas exsiccantes, et pristinas affectiones revellentes, Christique leges ubique plantantes: ac neque quod pauci essent, neque quod privati et illiterati, neque quod austera et insolita juberent, neque quod veteri consuetudine humanum genus præventum esset, obstaculo eis esse potuit: et per prævia gratia sustulit hæc omnia, magnæque facilitate operati sunt omnia, per ipsa obstacula majorem accipientes alacritatem. Enimvero interdum flagelli tibi decedebant gaudentes, non propter flagella simpliciter, sed *Quia pro nomine Christi digni habiti sunt ignominiam pati* (Act. 5. 41); interdum autem in carcerem conjecti, posteaquam ab angelo educti fuerunt, iterum eadem continuaverunt, et in templum abeuntes, doctrinæ sermonem seminaverunt (Ibid. v. 19. seqq.), populos quasi piscando ad pietatem inducentes; et iterum detenti, non solum non segniore inde facti sunt, sed et majorem libertatem præ se tulerunt, in medio insipientis populi et dentibus fremantis stantes, ac dicentes, *Obedire oportet Deo magis quam hominibus* (Ibid. v. 29). Vidisti libertatis magnitudinem? vidisti illiteratos piscatores contemnere tot furentes populos, et ad cædes ac mactationes paratos? At tu, dilecte, audiens hæc omnia ne tribue illis, sed divinæ gratiæ, quæ confirmabat et instruebat illorum alacri-

tatem. Quia et ille beatus Petrus, cum ex utero matris claudum rectum faceret, omnibus obstupescens et admirantibus, gratum ipse animum declarans, inquit: *Viri, quid nos intuemini, quasi nostra potentia vel pietate fecerimus illum ambulare (Act. 3. 12)?* Quare, inquit, sic obstupescitis, et stupefacti estis in hac re? Num nos solum hoc operati, vel propria virtute incolumitati illum restitimus, et ambulare fecimus? *Quid nos intuemini?* Nihil amplius nos attulimus, quam quod linguam nostram commolavimus. Qui autem omnia fecit, Dominus est, et ille naturæ Conditor, *Deus Abraham, Isaac, et Jacob*, quos patriarchas censetis. Ille *Quem vos tradidistis, et negastis coram facie Pilati judicantis illum dimittendum: ille est qui omnia operatus est, quem Vos sanctum et justum negastis, et petistis virum homicidam vobis tradi: Principem vitæ condemnastis, quem Deus excitavit a mortuis, cujus nos testes sumus. Et in fide nominis illius, hunc quem videtis et nostis, solidavit nomen illius, et fides, quæ per ipsum est, dedit huic incolumitatem coram omnibus vobis (Ibid. v. 13-16).*

6. Magna liberi hujus sermonis excellentia; ingens et ineffabilis vis gratiæ superne illis collatæ; manifestissima resurrectionis demonstratio beati illius in dicendo libertas fuerit. Quod enim majus miraculum illo quis quæreret, cum is qui ante crucem etiam abjectæ puellæ minas ferre non potuit, nunc ad eum modum adversus Judæorum populum insurgit, tantæque fiducia, solus cum esset, contra tantam, tamque furentem multitudinem stat adversus, et loquitur quam insaniam illorum magis exasperare queant? Vidisti, dilecte, id quod in procenio dicebam, etiam nunc declaratum: Quod si quis amore in Deum accendatur, non postea feret ea quæ sub corporeorum oculorum aspectum cadunt; sed aliis instructus oculis, oculis inquam fidei, illa semper speculatur, et ad illa mentem habet intentam, ambulansque in terra, tamquam municipatum habens in cælis, ita omnia agit, nullis humanis præpeditus a virtutis cursu. Nam qui talis est, non posthac respicit ad splendida hujus vitæ, neque ad dura et aspera, sed omnia illa prætercurrit, ad patriam suam festinans. Et sicut qui corporalem hunc cursum magna contentione peragit, nullum recurrentium¹ videt, etiamsi sæpius in illum incidat, sed animo ad cursum intento facile omnia transit, festinans ad destinatum scopum: eodem modo, qui cursum virtutis peragere festinat, et a terra in cælum ascendere concupiscit, omnia quæ videntur deorsum relinquit, et totum se cursui dedit, neque prius subsistit, neque a visibili quapiam re detinetur, donec in verticem ascendere potuerit. Ei enim qui sic affectus est, etiam quæ videntur esse terribilia in præsentī vita, contemptibilia fiunt: et qui talis est, neque gladium time, neque præcipitium, neque ferarum dentes, neque tormenta, neque lictorum manus, neque aliquid triste in hac vita: sed et si carbonem videat substratos, quasi prata et paradisos videns transilit; et si aliam quamdam tormentorum speciem intentari

videat, non deficit ad aspectum, neque aversatur. Desiderium enim futurorum mentem ipsius transtulit, et quasi frustra corpore amictus, ita affectiones suas moderatur, et superna gratia munitus corporis dolores ne sentit quidem.

Adhortatur ad amorem erga Deum. — Quocirca obsecro, ut quo facile virtutis labores ferre possimus, magnum habeamus in Deum amorem et desiderium, et illuc mente nostra intenta, a nulla re hujus vitæ supplantemur in cursu illo, sed futurorum bonorum fruitionem continuo cogitantes, omnes hujus vitæ molestias mansuete feramus, et neque ignominia nos contristet, neque inopia gravet, neque morbus corporis mentis sensum emolliat, neque quod contemniamur despiciamurque ab hominum turba, id sequire nos faciat in virtutis studio: sed omnibus iis, quasi pulvis essent, excussis, assumptoque generoso et sublimi spiritu, magnum per omnia fortitudinis specimen exhibeamus, et sicut heri vestram caritatem obsecravi, cum inimicis magna alacritate conciliemur, et ex animabus nostris affectionum eliminemus reliquias; et si qua concupiscentia prava inturbet, eam effugemus; et si furor ad iram extimulet, comprimamus hunc æstum cantu spiritualium admonitionum, ostendentes quam perniciosæ sint affectiones. *Vir enim, inquit, iracundus, non honestus est (Prov. 11. 25); et iterum, Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit gehennæ ignis (Matth. 5. 22).* Et si pecuniarum cupiditas incessat, demus operam, ut mens vitæ tantam perniciem, et sicut radicem malorum omnium excindamus. Sic studeamus singulas affectiones malas corrigere, quo et abstinendo a malis, et sectando opera bona, possimus in die illo tremendo a Deo misericordiam assequi, gratia et miserationibus unigeniti ejus Filii, cui cum Patre, et Spiritu sancto sit gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

Et capit Noe homo agricola terræ, et plantavit vineam, et bibit de vino: et inebriatus est (Gen. 9. 20. 21).

1. *Non solum bona opera, sed et peccata sanctorum proponuntur.* — Ad finem tandem argumenti ad justum hunc spectantis venimus: ideo obsecro, mente intenta adeste, et diligenter quæ dicuntur auscultate. Nam ex iis quæ hodie lecta sunt non parvum, neque vulgarem percipere licet fructum: quandoquidem quæ priscis evenerunt, si sapere vulerimus, maximæ nobis doctrinæ sunt occasio. Ideo enim non solum operum sanctorum bona scripta sunt, sed etiam peccata, ut hæc quidem fugiamus, illa vero imitemur: neque hoc solum, sed monstrat insuper divina Scriptura et justos sæpe lapsos, et peccatores magnam exhibentes vitæ conversionem, quo utrinque sufficiens nobis esset cautela, et neque qui stat confidentior sit, videns et justos cecidisse, neque qui in peccatis est desperet, multos conspiciens qui resipuerunt, et ad summum virtutis apicem pervenire potuerunt. Itaque nullas, quæso, tametsi multorum bonorum operum sibi com-

¹ Quatuor scilicet, omnium, pro, recurrentium.

ἀποκατέστησε, πάντων ἐκπληττομένων καὶ θαυμαζόντων αὐτοὺς, ἐπιδεικνύμενος τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην φησὶν· *Ἄνδρες, τί ἀντιζήτε ἡμῖν, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;* Τίνος ἔνεκεν, φησὶν, οὕτω κατεπλάγητε καὶ ἐκτεπληγμένοι ἐστέ ἐπὶ τῷ γεγονότι; Μὴ γὰρ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ τοῦτο ἐργασάμενοι, ἢ ἰδίᾳ δυνάμει πρὸς ὑγίαιαν αὐτὸν ἐπαναγαγόντες, καὶ βαδίζειν παρασκευάσαντες; Τί ἡμῖν ἀντιζήτε; Οὐδὲν πλέον ἡμεῖς εἰσηνέγκαμεν, ἢ ὅτι τὴν γλῶτταν ἐδανείσαμεν· ὁ δὲ τὸ πᾶν ἐργασάμενος, ὁ Δεσπότης ἐστὶ καὶ δημιουργὸς τῆς φύσεως. Ἐκεῖνος Ὁ Θεὸς Ἄβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὧς πατριάρχης ἐπιγράφεσθε, ἐκεῖνος Ὁν ὑμεῖς παραδεδώκατε καὶ ἡρῆσαυθε κατὰ πρόσωπον Πιλάτου, κρίναντος ἐκείνον ἀπολύειν· ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ταῦτα ἐργασάμενος· ὃν Ὑμεῖς, τὸν ἄγιον καὶ δικαίον, ἡρῆσαυθε, καὶ ἡτήσαυθε ἄνδρα *φόντα* χαρισθῆναι ὑμῖν, τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς κατεκρίνατε, ὃν ὁ Θεὸς ἡγείρεται ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς μάρτυρές ἐσμεν. Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδιατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὀλοκλήριαν ἀπέναντι πάντων ὧμων.

ς'. Πολλὴ τῆς παρῴρησιος ἡ ὑπερβολὴ· μεγάλη καὶ ἀφατος τῆς ἀνωθεν αὐτοῖς παρασχεθείσης χάριτος ἡ δύναμις· σαρφεστάτη τῆς ἀναστάσεως ἡ ἀπόδειξις ἡ τοῦ μακαρίου τούτου παρῴρησις γένοιτο ἄν. Τί γὰρ ἂν τούτου μεῖζον σῆμα ἔπιζητήσκειν ἂν τις λαβεῖν, ὅταν ὁ πρὸ τοῦ σταυροῦ καὶ κόρης εὐτελοῦς ἀπειλὴν μὴ δυνήθεις ἐνεγκεῖν, νῦν οὕτω κατεξανίσταται τοῦ τῶν Ἰουδαίων δήμου, καὶ τοσαύτη παρῴρησις καὶ πρὸς τοσοῦτον πλῆθος, μόνος ὢν, οὕτως ἀτάκτως μεμηνός, ἐπαποδύεται, καὶ τοιαῦτα φθέγγεται, ἃ τὴν μανίαν αὐτῶν ἐπὶ πλεῖον διεγείρειν δύναται; Εἶδες, ἀγαπητὲ, πῶς, ὅπερ ἐν προοιμίῳ ἔλεγον, τοῦτο καὶ νῦν δείκνυται; Ἐπειδὴν τις πυρωθῇ τῷ πρὸς τὸν Θεὸν πόθῳ, οὐκέτι λοιπὸν ὁρᾷ ἀνέχεται τὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς τούτοις τοῖς σωματικοῖς ὑποπίπτοντα, ἀλλ' ἐτέρους ὀφθαλμοῖς κτησάμενος, τοὺς τῆς πίστεως· λέγω, ἐκεῖνα διὰ παντὸς φαντάζεται καὶ πρὸς ἐκεῖνα τὴν διάνοιαν ἔχει τεταμένην, καὶ ἐν γῇ βαδίζων ὡς ἐν οὐρανοῖς τὸ πολίτευμα ἔχων, οὕτω πάντα διαπράττεται, ὅτι οὐθενὸς τῶν ἀνθρωπίνων ἐμποδιζόμενος πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν δρόμον. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τὰ λαιμὰ τοῦ βίου λοιπὸν ὁρᾷ, οὐ τὰ δυσχερῆ καὶ ἔναντία, ἀλλὰ πάντα παρτρέχει, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πατριδα ἐπειγόμενος. Καὶ καθάπερ ὁ μετὰ πολλοῦ τοῦ τόνου τὸν σωματικὸν τοῦτον δρόμον τρέχων οὐδένα [278] τῶν ἀπαντιώντων ἁ ὁρᾷ, καὶ μυριάκις αὐτῷ προσπειλίσσῃ, ἀλλὰ πρὸς τὸν δρόμον ἔχων τεταμένον αὐτοῦ τὸν λογισμὸν, εὐκόλως ἅπαντα παραδραμῶν ἐπείγεται πρὸς τὸν προκειμένον αὐτῷ σκοπὸν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ τὸν κατ' ἀρετὴν δρόμον τρέχειν σπουδάζων, καὶ ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνελθεῖν ἐπιθυμῶν, πάντα τὰ ὀρώμενα κάτω ἀφήσῃ, καὶ ὅλος τοῦ δρόμου γίνεται, καὶ οὐ πρότερον ἵσταται, οὐδὲ κατέχεται ὑπὸ τινος τῶν ὀρωμένων, μέχρις ἂν εἰς αὐτὴν ἀνελθεῖν δυνήθῃ τὴν κορυφὴν. Τῷ γὰρ οὕτω διακειμένῳ καὶ τὰ δοκούντα εἶναι φοβερά κατὰ τὸν παρόντα βίον, εὐκαταφρόνητα γίνονται, καὶ ὁ τοιοῦτος οὔτε ξίφος δέδοικεν, οὔτε κρημνὸν, οὔτε θηρίων δόντας, οὐ βασάνους, οὐ δημίων χεῖρας, οὐκ ἄλλο τι τῶν κατὰ τὸν βίον λυπηρῶν· ἀλλὰ καὶ ἀνυθρακας ἰλλοῦ ὑπεσπορεσμένους, ὡς λαμπύνας ὁρῶν καὶ παραδείσους, οὕτως ἐπιπηδᾷ· καὶ ἑτερόν τι τῶν κλαστηρίων εἶδος ἐπαγόμενον θεάσασθαι· οὐ ναρκᾷ πρὸς

τὴν ὕψιν, οὐδὲ ἐπιστρέφεται. Ὁ γὰρ τῶν μελλόντων πόθος μετέστησεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ ὡς ἀπλῶς καὶ εἰκῇ τὸ σῶμα περιεχόμενος, οὕτως ἀνώτερος γίνεται τῶν παθῶν, καὶ τῇ ἀνωθεν χάριτι φρουρούμενος οὐδὲ αἰσθήσιν λαμβάνει τῶν ἀλγηδόνων τῶν σωματικῶν.

Διὸ παρακαλῶ, ἐν' εὐκόλως τοὺς κατὰ τὴν ἀρετὴν πόθους ἐνεγκεῖν δυνηθῶμεν, πολὺν τὸν περὶ τὸν Θεὸν ἐπιδειξώμεθα πόθον, καὶ ἐκεῖ τὴν διάνοιαν ἡμῶν τείναντες ὑπὸ μηδενὸς τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ πρὸς τὸν ἐκεῖσε δρόμον ὑποσκειλιζώμεθα, ἀλλὰ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τὴν διηνεκὴ ἀπολαυσιν λογιζόμενοι, πάντα τὰ ἀλγεινὰ τοῦ παρόντος βίου πρῶως φέρωμεν, καὶ μήτε ἀδοξία ἡμᾶς λυπείτω, μήτε πνία πιεζέτω, μήτε νόσος σώματος τῆς ψυχῆς τὸ φρόνημα χυνοῦται, μήτε τὸ καταφρονεῖσθαι παρὰ τῶν πολλῶν καὶ ἐξουτελιζεσθαι ὀκνηροτέρους περὶ τὴν τῆς ἀρετῆς κατορθώσιν ἀπεργαζέσθαι· ἀλλὰ πάντα ταῦτα, ὥσπερ κόνιν, ἀποτιναξάμενοι, καὶ γενναῖον καὶ ὑψηλὸν φρόνημα ἀναλαβόντες, οὕτω πρὸς ἅπαντα πολλὴν τὴν ἀνδρείαν ἐπιδειξώμεθα, καὶ καθάπερ χθὲς παρεκάλεσα τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, τὰς πρὸς τοὺς ἔχθρους καταλλαγὰς μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς ποιησώμεθα, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ψυχῆς πάθη ἐξορίσωμεν τῆς ἡμετέρας· καὶ ἐπιθυμία ἀτοπος ἐνοχλή, ταύτην φυγαδεύωμεν· καὶ θυμὸς πρὸς ὀργὴν διεγείρῃ, καταστέλλωμεν τὴν φλεγμονὴν τῇ ψυχῇ τῶν πνευματικῶν παραινήσεων, δεικνύντες τοῦ πάθους τὸν βλεθρον. Ἀνὴρ γὰρ, φησὶ, θυμώδης, οὐκ εὐσχήμων· καὶ πάλιν· Ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἐνοχος ἐσται εἰς τὴν γένεσιν τοῦ πυρός. Καὶ χρημάτων ἐπιθυμία ταρασσὴ τὸν λογισμὸν, φεύγειν σπουδάζωμεν τὴν βλεθρίαν ταύτην λύμην, καὶ καθάπερ ῥίζαν τῶν κακῶν ἀπάντων ἐκτέμνωμεν. Καὶ ἕκαστον δὲ τῶν ἐνοχλούντων ἡμῖν παθῶν διορθοῦν σπουδάζωμεν, ἵνα καὶ τῶν βλαβερῶν ἀπεχόμενοι, καὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις μεταδιώκοντες, δυνηθῶμεν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀξιωθῆναι, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'. [279]

Καὶ ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευσε ἁμπελῶνα, καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη.

α'. Πρὸς τὸ τέλος λοιπὸν ἐφθάσαμεν τῆς κατὰ τὸν δίκαιον ὑποθέσεως· διὸ, παρακαλῶ, συντείναντέ μοι τὴν διάνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριβείας προσέχετε τοῖς λεγομένοις. Οὐδὲ γὰρ μικρὰ, οὐδὲ τὰ τυχόντα ἐστὶ καρπώσασθαι καὶ ἐκ τῶν σήμερον ἀνεγνωσμένων· τὰ γὰρ τοῖς παλαιοῖς συμβεβηκότα, εἰ βουλοίμεθα νῆφειν, μεγίστης ἡμῖν διδασκαλίας ὑπόθεσις γίνεται. Διὰ γὰρ τοῦτο οὐ μόνον τὰ κατορθώματα τῶν ἁγίων γέγραπται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα τὰ μὲν φεύγωμεν, τὰ δὲ ζηλώσωμεν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ δείκνυσί σοι ἡ θεία Γραφή καὶ δικαίους πολλὰκις σφαλέντας, καὶ ἁμαρτωλοὺς πολλὴν μεταβολὴν ἐπιδειξαμένους, ἵνα ἐκπέρωθεν ἀρκούσαν δεξιώμεθα τὴν ἀσφάλειαν, καὶ μήτε ὁ ἐστὼς ὁ αὐτὸς ὁρῶν καὶ δικαίους καταπεσόντας, μήτε ὁ ἐν ἁμαρτήμασιν ὢν ἀπαγορεύῃ, ἰδὼν πολλοὺς ἀνενεγκόντας καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἄκραν κορυφὴν φθάσαι δυνήθοντας. Μιγδὲς τοίνυν, παρακαλῶ, καὶ πολλὰ κατορθώματα ἑαυτῷ συνειδὼς ἢ, θαρσύνετο, ἀλλ' ἐναγώνιος ἐστω,

καὶ ἀκούει τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος καὶ παρα-
νοήτως, Ὅσα δὲ δοκῶν ἐστάναι, βλεπόμεν μὴ πέση·
μήτε δὲ πρὸς αὐτὸν τὸν πυθμένα τῆς κακίας κατελθὼν ἀπ-
ελπιζέτω ἑαυτοῦ τὴν σωτηρίαν, ἀλλ' ἐννοῶν τοῦ Θεοῦ τὴν
ἄφροντα φιλανθρωπίαν ἀκούειτο πάλιν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ
προφήτου λέγοντος, Μὴ δὲ κίπτων οὐκ ἀνίσταται, ἡ δὲ
ἀποστρέψαν οὐκ ἐπιστρέφει; καὶ πάλιν· Οὐ βούλο-
μαι τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι,
καὶ ἔγωγ αὐτόν. Εἶδες, ἀγαπητὲ. πῶς ἕκαστον τῶν ἐν τῇ
θείᾳ Γραφῇ ἐγγεγραμμένων δι' οὐδὲν ἑτερον μνήμη παρ-
εδόθη, ἀλλ' ἡ διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ἡμετέραν, καὶ τὴν σω-
τηρίαν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους; Ταῦτα δὲ λογιζόμενοι
ἕκαστος ἡμῶν τὰ κατάλληλα φάρμακα ἐντεῦθεν ἑαυτοῦ
ἐπιτιθέτω. Διὰ γὰρ τοῦτο πᾶσιν ἐπ' ὁδίας πρόκειται, καὶ
ἔξεστι τῷ βουλομένῳ τὸ ἀρμόδιον τῷ ἐνοχοῦντι πάθει
φάρμακον ἐπιτιθεῖναι, καὶ ταχίστην τὴν ὑγίειαν δεῖξασθαι,
μόνον ἂν μὴ ἀποσιῇται τις τὴν ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς θερα-
πείαν, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείξεται. Οὐδὲν
γὰρ ἐστὶ τῶν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν συνεχόντων οὕτε ψυ-
χικὸν οὕτε σωματικὸν πάθος, δὲ μὴ τὴν ἐντεῦθεν ἰατρειάν
δεῖξασθαι δύναται. Τί γὰρ, εἰπέ μοι; Εἰσέρχεται τις ἐν-
ταῦθα λύπη καὶ πραγμάτων περιστάσεις πιεζόμενος, καὶ
διὰ τοῦτο καταγύννυται τῇ ἀθυμίᾳ, εἰσελθὼν καὶ εὐθέως
ἀκούσας τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἰνα εἰ περίλυπος εἶ, ἡ
ψυχὴ μου, καὶ ἴνα εἰ συνταράσσεις με· Ἐλπίσον ἐπὶ
τῷ Θεῷ, οὗ ἐξομολογήσῃαι αὐτόν· σωτήριον τοῦ
προσώπου μου, καὶ ὁ Θεός μου· ἱκανὴν λαβὼν παρα-
μυθίαν ἀπαισι, πᾶσαν ἐκείνην τὴν ἀθυμίαν ἀποσιῇσάμε-
νος. Ἐτερος πάλιν πεινᾷ πιεζόμενος ἐσχάτῃ δυσχεραίνει,
καὶ ἀλλοί [280] ὁρῶν ἑτέρους πλοῦτῳ περιβρεομένους, καὶ
μέγα φουσύντας καὶ πολλὴν τὴν φαντασίαν περιβεβλημέ-
νους. Ἀκούει καὶ οὗτος πάλιν τοῦ αὐτοῦ προφήτου λέγον-
τος· Ἐκρίβυσον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ
αὐτός σε διαθρήσκει· καὶ πάλιν· Μὴ φοβοῦ θάνατον πλου-
τήσιον ἀνθρώπου, ἡ θάνατον κληθὺνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου
αὐτοῦ, οὗ οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτόν λήγεται τὰ
πάντα. Ἐτερος πάλιν ἐπιβουλὰς καὶ συκοφαντίας ὑπομέ-
νων δυσχεραίνει, καὶ ἀδίκῳ τὸν ἡγεῖται τὸν βίον, οὐδαμῶς
ἀνθρωπίνῃ βοήθειαν εὐρεῖν δυνάμενος. Διδάσκεται δὲ καὶ
οὗτος ὑπὸ τοῦ μακαρίου τούτου προφήτου ἐν ταῖς τοιαύ-
ταις περιστάσεσι μὴ ἐπ' ἀνθρωπίνῃν συμμαχίαν καταφεύ-
γειν· ἀκούει γὰρ αὐτοῦ λέγοντος· Αὐτοὶ ἐνδιέβλητόν με,
ἐγὼ δὲ προσνηχόμενος.

Εἶδες ὅθεν τὴν συμμαχίαν ἐπιζητεῖ; Ἐτεροι, φησί,
δύλους βλέπουν καὶ συκοφαντίας καὶ ἐπιβουλὰς· ἐγὼ δὲ
ἐπὶ τὸ ταῖς τῶν ἀκαταμάχτων καταφεύγω, ἐπὶ τὴν
ἀγκυραν τὴν ἀσφαλῆ, ἐπὶ τὸν λιμένα τὸν ἀκύμαντον,
ἐπὶ τὴν εὐχὴν, δι' ἧς πάντα μοι τὰ δυσχερῆ κοῦφα καὶ
βάρη γίνονται. Ἐτερος πάλιν ὑπὸ τῶν πρότερον θερα-
πειῶν καταφρονεῖται καὶ περιορᾶται, καὶ ὑπὸ τῶν
φθῶν καταλιμπάνεται, καὶ τοῦτο αὐτοῦ μάλιστα συγγεῖ
καὶ ταράσσει τὸν λογισμόν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος, εἰ βουλῇ-
θεῖ, ἐνταῦθα παραγενόμενος ἀκούσει τοῦ μακαρίου τοῦ-
του λέγοντος· Οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ
ἐναντίας μου ἤγγισαν καὶ ἐστησαν, καὶ οἱ ἐγγιστά
μου ἀπὸ μακρόθεν ἐστησαν, καὶ ἐξεβιάζοντο οἱ ζη-
τοῦντες τὴν ψυχὴν μου· καὶ οἱ ζητοῦντες τὰ κακὰ
μου ἐλάλησαν ματαιότητος, καὶ δολιότητος ὁλην
τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν. Εἶδες μέχρις αὐτοῦ τοῦ θανά-
του τὰς ἐπιβουλὰς; βλέποντας, καὶ διηνεκῇ τὸν πόλεμον
ἐπιδεικνυμένους; Τό γάρ, Ὁλην τὴν ἡμέραν, τοῦτο
ἐηλοῖ, ὅτι διὰ πάσης τῆς ζωῆς. Τί οὖν αὐτὸς ἐκεῖνων
ταῦτα ἐπιβουλευόντων καὶ κατασκευαζόντων ἔπραττεν;
Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ὥσει κωφός οὐκ ἤκουον, καὶ ὥσει

ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ καὶ ἀνταρῶν
ὥσει ἀνθρώπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχων ἐν τῷ
στόματι αὐτοῦ ἐλεγχμούς. Εἶδες φιλοσοφίας ὑπερβολὴν,
πῶς διὰ τῶν ἐναντίων ὁδῶν οὗτος περιεγύετο; Ἐκεῖνοι
δύλους ἔβραπτον, αὐτὸς καὶ τὰς ἀκοὰς ἔπραττεν, ὥς
μηδὲ ἀκούειν· ἐκεῖνοι πάντα τὸν χρόνον οὐκ ἐκαύοντο
καὶ τὴν γλῶτταν ἀκονοῦντες, καὶ ματαιότητας καὶ δολι-
ότητας φθεγγόμενοι· οὗτος δὲ τῇ σιγῇ τὴν-μηνίαν ἐκεί-
νων κατέστειλε. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὕτως ἑαυτὸν διατίθει,
καίτοι ἐκεῖνων ταῦτα κατασκευαζόντων, καὶ ὥσει πα-
φός, καὶ ἄλαλος, καὶ μήτε ἀκοὰς ἔχων, μήτε γλῶτταν,
οὕτω δέκεται; Ἀκούει αὐτοῦ λέγοντος τὴν αἰτίαν τῆς
τοσαύτης φιλοσοφίας· Ὅτι ἐπὶ σοὶ ἡλπίσας, Κύριε.
Ἐπειδὴ ἑμαυτὸν ἐξήρησα, φησὶ, τῆς εἰς· σὲ ἐλπίδος,
οὐδεὶς μοι λόγος τῶν παρὰ τούτων γινόμενων. Ἡ γὰρ σὴ
ῥοπή ἱκανὴ πάντα διασκεδάσει, καὶ ἀκύρους αὐτῶν
ποιήσει καὶ τὰς ἐπιβουλὰς καὶ τὰς μηχανάς, καὶ μηδὲν
ἀφίνειν τῶν ὑπ' αὐτῶν κατασκευαζομένων εἰς ἔργον
ἰδεῖν.

β. Ἰδετε πῶς δυνατὸν ἐκάστης συμφορᾶς τῆς συνεχοῦσης
τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατάλληλον ἐντεῦθεν φάρμακον
λαβόντα ἀπαλθεῖν, καὶ πᾶσαν ἀνώσασθαι [281] ἀθυμίαν
βιωτικὴν, καὶ ὑπὸ μηδενὸς συστῆλ्लεσθαι τῶν συμπτ-
ωμάτων; Διὰ τοῦτο παρακαλῶ καὶ συνεχῶς ἐνταῦθα
βαδίζειν, καὶ μετὰ ἀκριβείας προσέχειν τῇ τῶν θείων
Γραφῶν ἀναγνώσει, μὴ μόνον ἐπαιδὲν ἐνταῦθα παραγι-
νησθαι, ἀλλὰ καὶ οἰκαδε μετὰ χεῖρας λαμβάνειν τὰ θεῖα
Βιβλία, καὶ μετ' ἐπιμελείας δεῖχεσθαι τῶν ἔγκαιμένων
τῇ ὠφέλειαν. Πολὺ γὰρ τὸ ἐντεῦθεν τιχτόμενον κέρδος
πρῶτον αὐτὸ τοῦτο, τὴν γλῶτταν ἀναπλάττεισθαι ποιῶν
διὰ τῆς ἀναγνώσεως· ἔπειτα καὶ ἡ ψυχὴ πτεροῦται
καὶ μετάρσιος γίνεται, τῷ φωτὶ τοῦ τοῦ δικαιοσύνης
ἡλίου καταυγαζομένη, κατ' αὐτὸν ἐκείνων τὸν καιρὸν τῆς
τῶν πονηρῶν λογισμῶν λύμης ἀπαλλαττομένη, καὶ γα-
λήνης ἀπολαύουσα πολλῆς καὶ ἡσυχίας. Καὶ ὅπερ ἡ σω-
ματικὴ τροφὴ πρὸς τὴν σύστασιν τῆς ἡμετέρας ἰσχύος,
τοῦτο ἡ ἀνάγνωσις τῇ ψυχῇ γίνεται. Τροφή γὰρ ἐστὶ
πνευματικὴ, καὶ νευροὶ τὸν λογισμὸν, καὶ ἰσχυρὰν ἐργά-
ζεται τὴν ψυχὴν, καὶ εὐτονωτέραν καὶ φιλοσοφωτέραν,
οὐκ ἀφείσα λοιπὸν ἀλλοκισθεῖς τοῖς ἀλόγοις πάθεσιν,
ἀλλὰ καὶ κοῦφον αὐτῇ τὸ πτερὸν ἐργαζομένη, καὶ πρὸς
αὐτὸν, ὥς εἰπεῖν, τὸν οὐρανὸν μεθιστώσα. Μὴ τοίνυν
ἀμελῶμεν, παρακαλῶ, τοῦ τοσούτου κέρδους, ἀλλὰ καὶ
ἐπὶ οἰκίας σπουδάζωμεν τῇ ἀναγνώσει τῶν θείων προ-
σέχειν Γραφῶν, καὶ ἐνταῦθα παραγιτόμενοι μὴ εἰς φλυα-
ρίας καὶ ἀνοήτους ὁμιλίας τὸν καιρὸν καταδαπανῶμεν,
ἀλλὰ δι' ὅ παραγεγόμενα, οὕτω συντείνωμεν ἑαυτοὺς,
καὶ προσέχωμεν τοῖς ἀναγινωσκόμενοις, ἵνα καρπωσά-
μενοι τι πλεον, οὕτως ἐντεῦθεν ἐξέλθωμεν. Εἰ μέλλοιτε
εἰσελθόντες ἐνταῦθα πάλιν εἰς ὁμιλίαν ἀκαίρους καὶ
ἀνωφελεῖς τὸν καιρὸν καταναλίσκειν^δ, καὶ μηδὲν πλεον
εἰς ὠφέλειαν λόγων δεξιόμενοι ἐκινεῖναι, τί τὸ θῆλος;
Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, εἰς μὴ πανήγυριν βιωτικὴν ἀπ-
όντας σπουδάζειν πάντα τὰ ἐκ τῆς πανηγύρεως λαβόντας
ἐπαναλθεῖν οἰκαδε, καὶ ταῦτα χρήματα κατατιθέντας·
ἐνταῦθα δὲ εἰς τὴν πανήγυριν ταύτην τὴν πνευματικὴν
ἐρχομένους, μὴ πᾶσαν ποιῆσθαι σπουδὴν λαβόντας τι
τῶν χρησίμων, καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἐναποθεμένους οὕτως
ἐκινεῖναι, καὶ μάλιστα ὅτε οὐδὲ χρημάτων δαπάνην ἐρ-
γάσασθαι δεῖ, ἀλλὰ προθυμίαν μόνον εἰσενεγκεῖν, καὶ
γνώμην συντεταγμένην; Ἰνα οὖν μὴ χεῖρους γενώμεθα
τῶν ταῖς βιωτικαῖς πανηγύρεσιν ἐμβολλόντων, σπουδᾶ-
ζωμεν πολλὴν ἐπιδεικνύσθαι τὴν φροντίδα καὶ τὴν ἀγρυ-

^δ Sex septemque mss. πρῶτον αὐτὸ τὸ τὴν γλῶτταν ἀναπλάττεισθαι διὰ τῆς.

^ε Qualuor mss. σπουδάζωμεν κατὰ τὴν ἀνάγκωσιν τῶν.

^δ Septem mss. ἀνωφελεῖς καταναλίσκεισθαι.

^α Quisdam mss. τὰ κακὰ μοι.

acius, confidentior sit, sed anxius sit, et sollicitus: et audiat beatum Paulum admonentem et dicentem, *Qui stare sibi videtur, videat ne cadat* (1. Cor. 10. 12); nullus item, qui in profundum ipsum malitiæ descenderit, salutis suæ spem abiciat, sed ineffabilem Dei misericordiam cogitans, audiat iterum Deum per prophetam dicentem: *Num qui cadit, non resurgit; et qui avertit se, non revertitur* (Jer. 8. 4)? et iterum, *Nolo mortem peccatoris, sicut converti eum et vivere* (Ezech. 18. 23). Vidisti, dilecte, omnia in divinis Scripturis scripta, non alia de causa memoriæ fuisse tradita, quam propter nostram utilitatem, et humani generis salutem? Illic secum quisque nostrum expendat, suisque congrua vulneribus pharmaca imponat. Ideo enim hæc ad libitum omnibus sunt proposita, et licet volenti conveniens suis affectionibus remedium apponere, et sanitatem accipere celeritatem, tantum medicinæ curam ne quis rejiciat, sed gratum suum exhibeat animum. Nulla enim est in humana natura vel corporis vel animæ ægrotudo, quæ medicinam hinc accipere nequeat. Quomodo? dic, obsecro. Ingreditur quis huc tristitia et negotiorum sollicitudine oneratus, et ingressus huc, ita mœrore obrutus, statim ut audit prophetam dicentem: *Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deum, quoniam confitebor ei: salutare vultus mei, et Deus meus* (Psal. 41. 6. 7); sufficienti consolatione suscepta abit, et omnem illam mentis tristitiam excutit. Alius item, qui extrema premitur inopia, gravatim fert et mœret, videns alios divitiis affluere, et valde inflari, magnoque apparatu et pompa stipari. Audit e hic eundem prophetam dicentem: *Facta in Dominum curam tuam, et ipse te enutriet* (Psal. 54. 23); et iterum: *Ne timeas cum ditatus fuerit homo, vel cum multiplicata fuerit gloria domus ejus: quoniam cum interierit, non sumet omnia* (Psal. 48. 17. 18). Est et alius quoque qui insidias et calumnias sustinens dolet, et insuavem putat vitam, nusquam humanum invenire valens auxilium. Docetur et hic ab eodem beato propheta in talibus angustis non ad humanum præsidium confugiendum: audit enim ipsum dicentem: *Ipsi detrahebant mihi, ego autem orabam* (Psal. 108. 4).

Preces omnia levia et facilia reddunt. — Vidisti unde quaerat auxilium? Alii, inquit, dolos consuunt et calumnias insidiasque: ego autem ad inexpugnabilem murum confugio, ad tutam anchoram, ad portum fluctuum expertem, ad preces, inquam, per quas omnia difficilia levia et facilia mihi sunt. Insuper alius ab illis qui prius ipsi ministrabant, despicitur et contemnitur, atque ab amicis relinquitur, et hoc est quod mentem ejus maxime conturbat et confundit. Sed et hic si voluerit, huc accedens audiet beatum illum dicentem: *Audiet mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt. Et qui juxta me erant a longe steterunt, et vim faciebant qui querebant animam meam: et qui querebant mala mihi, loquuti sunt vanitates, et dolos tota die meditabantur* (Psal. 37. 12. 13). Vidisti struentes insidias usque ad mortem ipsam, et perpe-

tuum bellum gerentes? Nam hoc indicat, cum dicit: *Tota die meditabantur*, quia per totam vitam. Quid ergo ille interim, dum insidiarentur et molirentur, agebat? *Ego autem*, inquit, *quasi surdus non audiens, et sicut mutus non aperiens os suum; et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones* (Psal. 37. 14. 15). Vidisti excellentem philosophiam, quomodo diversa via vicit? Illi dolos struebant, ipse aures obturabat, ne audiret: illi omni tempore non cessabant linguam acuere, et vanitates et fraudulentias meditari; hic autem silentio illorum insaniam comprimebat. Et quare sic se gerit, et licet illis hæc apparantibus ipse sic agit quasi surdus et mutus, et quasi neque aures, neque linguam habeat? Audi ipsum tantæ philosophiæ causam dicentem: *Quia in te speravi, Domine* (Ibid. v. 16). Quia a te pendet spes mea, inquit, et in te me projeci, nulla mihi cura est, quid illi agant. Tuum enim auxilium satis potens est ad dissipanda hæc omnia, irritasque reddendas illorum machinationes et insidias, ut nihil eorum impleatur, quod apparant.

2. *Scriptura sacra in calamitatibus antidotum.* — Vidistis quomodo quacumque calamitate humanam naturam premente, congruens ex Scripturis antidotum accipere liceat, et omnem vitæ hujus mœrorem repellere, neque ab ullo quod accidit, gravari? Propterea obsecro, ut frequenter huc veniatis, et divinx Scripturæ lectionem diligenter auscultetis: non solum cum huc venitis, sed et domi divinos libros in manus sumite, et utilitatem in illis positam magno studio suscipite. Inde enim multum lucri nascitur: primum quidem lectione lingua reformatur: deinde anima excitatur et sublimis efficitur, jubareque solis justitiæ illustratur, perque tempus illud ab immundarum cogitationum illecebris liberatur, multa quiete ac tranquillitate fruens. Insuper quod ad augendas vires corporis sensibilis ille cibus facit, id animæ lectio præstat. Spirituale enim alimentum est, et fortem reddit animam, et constantiorem, et magis philosophicam, non permittens ut ab affectionibus absurdum capiatur: sed levem et alutam faciens, in calum ipsum propemodum transfert. Tantum igitur lucrum, oro, ne per negligentiam amittamus, sed etiam domi vacemus divinarum Scripturarum lectioni, et hic præsentibus non in nugis et inutilibus colloquiis tempus insumamus: sed propter quod convenimus, attendamus quæ legantur, ut majori inde fructu percipere discedere liceat. Quod si huc ingressi, ad intempestivas et inutiles confabulationes vos conferitis, et absque ampliori fructu hinc abitis, quæ utilitas? Annon enim absurdum est, eos qui ad sæculares nundinas veniunt, sollicitos esse ut antequam redeant, omnia quæ ex nundinis oportet capiant, licet pecuniæ impendenda sint: eos autem qui huc ad spirituales has nundinas veniunt, non omne studium impendere, ut acceptis utilibus, et in anima depositis, recedant; maxime cum nullo pecuniarum sumptu hic opus sit, sed alacritate sola et attenta mente? Ut igitur ne deteriores simus iis qui ad sæculares mercatos vadunt, operam

demus, ut perquam vigilantes sinus, ne desint hinc migratoris viatica, quæ non solum nobis sufficiant, sed et quæ suppositare possimus et aliis, et uxorem corrigendo, et famulos, et vicinum, et amicum, imo etiam inimicum. Talia enim sunt spiritualia dogmata, ut communia omnibus proponantur, nullaque sit in eis diversitas, nisi quando quis magis intentam affectum mentem, et ferventiori desiderio alium transcendit. Itaque quia tantum est ex hac doctrina lucrum, ago hodie lecta in medium proponamus, et fructu quopiam inde colloco, donum redeamus.

Ebrietas Nos quomodo excusari debeat. — 20. *Et cæpit*, inquit, *Nos homo agricola terræ, et plantavit vineam*, 21. *et bibit de vino, et inebriatus est.* Vide quantæ nobis utilitatis occasio est hujus lectionis proœmium. Quando enim audimus, justum illum et perfectum, qui tantum superne accepit testimonium, bibisse et inebriatum esse: quomodo nos posthac, qui tantis et tam variis peccatis immersi sumus, non magna contentione damnum ebrietatis effugere studebimus? Quamvis non idem ipsum sit, justum illum hoc vitio captum fuisse, et nos in idem incidere. Multa enim sunt, quæ justum illum venia dignum declarant. Quæ non dico quasi ebrietatem excusans, sed demonstrans justum non ex intemperantia, sed potius ex ignorantia supplantatum fuisse. Et quod non ita simpliciter vini potationem invenit (a), audi Scripturam ejus apologiam afferentem, cum dicit: *Et cæpit Nos homo agricola terræ, et plantavit vineam, et bibit de vino, et inebriatus est.* Istud ipsum quod inquit, *Cæpit*, ostendit ipsum vini bibendi primum inventorem fuisse, et per ignorantiam, nescientem justam sumere mensuram, in ebrietatem incidisse. Neque hoc solum in causa est, sed quia magna tenebatur tristitia, et sibi ipsi consolationem inde excoGITARE volebat, sicut et sapiens quidam dicit: *Date vinum iis qui in tristitia, et merum iis qui in dolore* (Prov. 31. 6): monstrans nullum esse tam præsens tristitiæ remedium, quam vini usum; tantum utilitatem ejus ne perdat intemperantia. Quod autem in tristitia et mœrore fuerit justus ille, videns seipsum in tanta solitudine, et illorum hominum corpora ante oculos projecta, et commune omnium sepulcrum hominibus et brutis factum, quis negaverit? Mos enim prophetarum et justorum omnium est, non pro iis duntaxat dolere, qui sibi proximis sunt, sed et pro reliquis hominibus. Et si quis recensere velit, inveniet omnes hunc commiserationis affectum præ se ferre, et audiet Isaiam quidem dicentem: *Nolite contendere, ut me consolentini in contritione filiarum generis mei* (Isai. 22. 4): Jeremiam autem, *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum* (Jer. 9. 1)? Ezechielem vero, *Hæu mihi,*

Domine, delebis tu reliquias Israel (Ezech. 9. 8)? et Danielem lamentantem, et dicentem: *Pauculos nos fecisti ultra omnes gentes* (Dan. 7): et Amos, *Pœnitent et. Domine, super hoc* (Amos 7. 3): et Habacuc, *Quare ostendisti mihi labores et molestias* (Habac. 1. 3)? et iterum, *Et facturus es homines quasi pisces maris* (Ib. 1. v. 14): et beatum istum Moysen quoque dicentem audiet: *Si quidem dimittis eis peccatum, dimitte, sin minus, me quoque dele* (Exod. 32. 32). Et iterum, cum promississet illi Deus majoris populi præfectorum se traditurum, et dixisset, *Dimitte me, et delebo homines istos, et faciam te in gentem magnam* (Exod. 32. 40): neque hoc voluit, sed præesse istis nathit. Item orbis doctor beatus Paulus: *Optabam ipse ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem* (Rom. 9. 3).

3. Vidistis quomodo justus omnes magnam commiserationem erga proximos præ se ferebant. Considerate nunc quomodo et justus ille se habuerit, quomodo vorisimile est eum fuisse affectum; et quomodo a tristitia deprimeretur, cum videret tam immeasam solitudinem, et terram illam, quæ antea tam variis luxuriabat plantis, et floribus ornabatur, repente quasi spoliata comis et nudam et solitariam. Cum ergo tam invaluerat mœror, parvam quamdam sibi consolationem excogitans, terræ colendæ sese dedit: et idcirco ait, *Et cæpit Nos homo agricola terræ, et plantavit vineam.*

Nunc invenit vitam Nos. — Sed jure hic quaeritur, an ipse nunc plantam invenit, vel antea et ab initio fuerit producta. Verisimile est eam antea et ab initio fuisse in sex illis diebus creatam, quando *Vidit Deus omnia quæ fecit, et erant talde bona* (Gen. 1. 31). (*Quiereit enim, dicente Scriptura, Deus die septimo ab omnibus operibus suis quæ fecit* [Gen. 2. 2]): nec tamcn usum fructus ex illa manifestum fuisse. Nam si fuisset ab initio notus, omnino Abel inter oblatas hostias etiam vinum libasset. Verum quia ignorabant adhuc fructus usum, planta hac usi non sunt. Ille autem agriculturæ studiosus, et magne diligentie vir, forte etiam fructum degustavit, et contritis botris vinum fecit, eoque usus est. Et quia neque ipse gustaverat prius, neque alium sciebat qui gustavisset, ignarus qua mensura et qua ratione uti debebat, per ignorantiam in ebrietatem incidit. Præterea, quoniam carnis esus in vitam hanc introductus fuit, postea et vini potus accessit. Vide autem, dilecte, quomodo paulatim mundi constitutio dispenseetur (Gen. 4), et quilibet, secundum sapientiam a Deo naturæ inditam, initio artis alienius inventor sit: sic in hanc vitam artium studia sunt introducta. Primus enim agriculturam invenit, secundus artem pastorem, alius armentariam, alius musicam, alius fabrillem: hic autem justus vitæ colendæ artem naturali solertia excogitavit. *Et cæpit*, inquit, *Nos homo agricola terræ, et plantavit vineam, et bibit de vino, et inebriatus est.* Cogita quomodo hoc tristitiæ medicamentum, sanitati paranda aptum, ei qui modum per ignorantiam transcendit, non dolorem nihil proffit, sed et statum ejus offendit.

(a) In græco legitur vox, *stomachos*, quæ quidem, si ad litteram intelligatur, *vini potationem* significat. Sed hic non ad litteram hanc vocem accipiendam esse testatur quod reipsa Nos *vini potationem* invenit: per, *stomachos*, ebrietas intelligenda est, ita ut sensus sit, Nos non fuisse simpliciter et vere auctorem ebrietatis; licet primus in ebrietatem incidit.

πνίαν, ἵν' ἔχωμεν ἐντεῦθεν ἐξελθόντες· ἐξέδρα, ὥστε μὴ μόνον ἑαυτοὺς ἀρκεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις· ἐπιχορηγεῖν, καὶ δύνασθαι καὶ τὴν γυναῖκα διορθοῦν, καὶ τοὺς οἰκέτας, καὶ τοὺς γείτονας, καὶ τὸν φίλον, καὶ τὸν ἐχθρὸν αὐτόν. Τοιαῦτα γὰρ τὰ πνευματικὰ διδάγματα, ὡς κοινὰ πᾶσι προκαίσθαι, καὶ μηδεμίαν εἶναι ἐν αὐτοῖς διαφορὰν, πλὴν εἰ μὴ πού τις γνώμην συντεταμένην εἰσενέγκας καὶ προθυμίαν ζήσουςαν ὑπερχάντισε τὸν πλησίον. Ἐπεὶ οὖν καὶ τῶν ἐνταῦθα διδαγμάτων τοσοῦτον τὸ κέρδος, φέρε σήμερον τὰ ἀναγνωσθέντα εἰς μέσον προθύμῃ καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν κέρδος καρπωσάμενοι, [282] ὥτως ὁ καθὲς ἐπανεέλθωμεν.

*Καὶ ἤρξατο, φησὶ, Νῶς ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευεν ἀμπελῶνα, καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη. Σκόπει πόσης ἡμῖν ὠφελείας ὑπόθεσις γίνεται αὐτὸ τῆς ἀναγκώσεως τὸ προοίμιον. Ὅταν γὰρ ἀκούσωμεν, ὅτι ὁ δίκαιος, ὁ τέλειος, ὁ τὴν ἀνωθεν μαρτυρίαν δεξιόμενος ἔπει καὶ ἐμεθύσθη, πῶς ἡμεῖς λοιπὸν οἱ τοσοῦτοις καὶ ἑτέροις ἀμαρτήμασι καταθεσθαισιμένοι οὐχὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τόνου σπουδάσομεν φυγεῖν τὴν ἐκ τῆς μέθης λύμην; Καίτοι γε οὐχ ὁμοῖον ἐστὶ τὸν δίκαιον τοῦτον ἀλῶναι τῷ πάθει, καὶ ἡμᾶς τῷ αὐτῷ περιπεσεῖν. Πολλὰ γὰρ ἐστίν, ἃ τὸν δίκαιον τοῦτον συγγνώμης ἀξιῶν ἀποφαίνει. Καὶ ταῦτα λέγω οὐ τὸν ὑπὲρ τῆς μέθης λόγον ποιούμενος, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐκ ἐξ ἀκρασίας ὁ δίκαιος ὑπεσεκλήσθη, ἀλλ' ὑπὸ ἀγνοίας μᾶλλον. Καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς εὔρε τὴν οἰνοποισίαν, ἀκούε αὐτῆς τῆς Γραφῆς λεγούσης· καὶ τὴν ἀπολογίαν ποιουμένης, δι' ὧν φθέγγεται· *Καὶ ἤρξατο, φησὶ, Νῶς ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευεν ἀμπελῶνα, καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη.* Αὐτὸ τοῦτο τὸ εἰπεῖν, *ἤρξατο*, δείκνυσιν ὅτι αὐτὸς τὴν ἀρχὴν εὔρε τῆς οἰνοποισίας, καὶ διὰ πολλὴν ἀγνοίαν καὶ διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τῇ; μεταλήψεως τὰ μέτρα εἰς τὴν μέθην ἐξεκλήσθη. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστίν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀθυμία πολλῇ κατεχόμενος ἐδουλόθη τὴν ἐντεῦθεν παραμυθίαν ἐαυτῷ ἐπινοῆσαι, καθάπερ καὶ τίς φησι σοφός· *Δότε οἶνον τοῖς ἐν λύπῃς, καὶ μέθην τοῖς ἐν δόλῳ·* δεικνύς ὅτι οὐδὲν οὕτως ἀθυμίας φάρμακον γενέσθαι δύναται, ὥς ἡ τοῦτο χρήσις· μόνον εἰ μὴ που ἡ ἀμετρία λυμῆνται τὴν ἐξ αὐτοῦ ὠφέλειαν. Ὅτι δὲ ἐν λύπῃ ἦν καὶ ἀθυμία ὁ δίκαιος οὗτος, ὁρῶν ἑαυτὸν ἐν ἐρημίᾳ τοσαύτῃ, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔκειντο τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων ἐβρίμμένα, καὶ μετὰ τῶν κτηνῶν καὶ τῶν ἀλόγων, καὶ τάφον κοινὸν ἅπασι γεγεννημένον, τίς ἀντερεῖ; Ἔθος γὰρ τοῖς προφῆταις καὶ τοῖς δικαίοις ἅπασι μὴ μόνον ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἀλγεῖν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Καὶ εἰ τις ἐξαριθμῆσαι βούλοιο, εὐρήσει πάντας ταύτην τὴν συμπάθειαν ἐπιδεικνυμένους, καὶ ἀκούσει τοῦ μὲν Ἡσαίου λέγοντος· *Μὴ κατισχύσης παρακαλεῖν με ἐπὶ τοῦ συντερίμματος τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου· τοῦ δὲ Ἰερεμίου· Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὄδω, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηλὴν δακρύων;* τοῦ δὲ Ἰεζεκιήλ· *Οἱ μοι, Κύριε, ἐξάλειψαις σὺ τὸ κατάλοιπον τοῦ Ἰσραὴλ;* καὶ τοῦ Δανιὴλ θρηνοῦντος, καὶ λέγοντος, ὅτι· *Ὀλιγοστοὺς ἡμῶς ἐποίησας παρὰ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ τοῦ Ἀμώς· Μετανόησον, Κύριε, ἐπὶ τούτῳ· καὶ τοῦ Ἀμβακούμ· *Ἰνα τί ἐδείξας μοι κόπους καὶ μόχθους;* καὶ πάλιν· *Καὶ ποιήσεις τοὺς ἀνθρώπους ὡς τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης·* καὶ τοῦ μακαρίου δὲ αὐτοῦ τούτου Μωυσέως ἀκούσει λέγοντος, *Εἰμὲν ἀφῆλς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, κἀμὲ ἐξάλειψον·* καὶ πάλιν ἐπαγγελλομένου τοῦ Θεοῦ**

μείζονος ἔθνους ἡγεμονίαν αὐτῷ ἐγγεῖρσαι^α, καὶ εἰπόντος· [283] *Ἄφες με, καὶ ἐξάλειψον τοὺς ἀνθρώπους τούτους, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα·* οὐδὲ τοῦτο ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν προστασίαν αὐτῶν προτιμωτέραν ἡγήσασθαι. Καὶ ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν· *Ἡ χόρη ἀνάθεμα εἶναι αὐτὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου τῶν κατὰ σάρκα.*

γ'. Ἰδετε πῶς ἕκαστος τῶν δικαίων πολλὴν τὴν συμπάθειαν περὶ τοὺς ὁμογενεῖς ἐπαδεικνύτο. Ἐνοεῖτε λοιπὸν καὶ τὰ κατὰ τοῦτον τὸν δίκαιον, πόσα εἰκὼς ἦν πάσχειν καὶ πῶς ὑπὸ τῆς ἀθυμίας κατεργάζεσθαι, ὁρῶντα καὶ τῆς τοσαύτης ἐρημίας τὴν ἐπίτασιν, καὶ αὐτὴν τὴν γῆν, τὴν πρότερον κομῶσαν τοῖς πολλοῖς φυτοῖς καὶ τοῖς ἀνθεσι καλλωπιζομένην, ἀθρόον ὥσπερ ἀποκαιραμένην τὴν κόμην, καὶ γυμνὴν αὐτὴν καὶ ἐρημον τυγχάνουσιν. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη τῆς ἀθυμίας ἦν ἡ ἐπίτασις, μικρὰν τίνα ἐαυτῷ παραμυθίαν ἐντεῦθεν ἐπινοῶν, ἐπὶ τὴν τῆς γῆς ἐργασίαν, ἑαυτὸν ἐξέδωκε· διὰ τοῦτο φησὶ· *Καὶ ἤρξατο Νῶς ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευεν ἀμπελῶνα.*

Ἄλλ' ἀξιὸν ζητῆσαι εἰ νῦν αὐτὸς ἐξηῦρε τὸ φυτὸν, ἃ ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἦν παραχθέν. Εἰκὼς μὲν τοῦτο ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὴν ἔκτιν ἡμέραν δεδημιουργηθῆναι, ἥνικα *ἔλθεν ὁ Θεὸς πάντα ὧσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν* (κατέπαυσε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐξόδοι ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε)· μὴ μέντοι γινώριμον εἶναι τοῦ φυτοῦ τὴν χρῆσιν. Εἰ γὰρ ἦν ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ φυτὸν γινώριμον γεγνηνός, ἢ ὁ ἐξ αὐτοῦ καρπὸς κατάδηλος, πάντως ἂν καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀβελ^β τὰς θυσίας ἀνάγοντες καὶ οἶνον ἐσπείσαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡγνόνουν εἰς τὸ καρποῦ τὴν χρῆσιν, οὐκ ἐχρῆσαντο τῷ φυτῷ. Οὕτως δὲ φιλότεχνος ὢν περὶ τὴν γεωργίαν, καὶ πολλῇ τῇ ἐπιμελείᾳ χρησάμενος, ἔως καὶ τοῦ καρποῦ ἐγεύσατο, καὶ τοὺς βότρυας ἀποθλίψας καὶ τὸν οἶνον ποιήσας μετέλαβε τῆς χρήσεως. Καὶ ἐπειδὴ μήτε αὐτὸς ἐγεύσατο πρότερον, μήτε ἕτερον εἶδε μετεληφόμενα, οὐκ εἰδὼς πόσῳ δεῖ χρῆσασθαι μέτρῳ, οὕτως αὐτοῦ τῆς μεταλήψεως προσήκει μετασχεῖν, ὅπ' ἀγνοίας εἰς τὴν μέθην ἐξώλισθεν. Ἄλλος δὲ, ἐπειδὴ ἡ κρεωφαγία εἰσηνέχθη εἰς τὸν βίον, λοιπὸν καὶ ἡ οἰνοποισία. Ὅρα δὲ μοι κατὰ μικρὸν, ἀγαπητέ, πῶς ἡ τοῦ κόσμου σύστασις οἰκονομεῖται, καὶ ἕκαστος ὑπὸ τῆς παρὰ Θεοῦ σοφίας ἐγκειμένης τῇ φύσει εὐρετῆς ἐκ προσιμίων τέχνης τινὲς γέγονε, καὶ οὕτως εἰς τὸν βίον εἰσῆνεγκε τὰ τῶν τεχνῶν ἐπιτηδεύματα. Ὁ γὰρ πρῶτος τὴν ἐργασίαν εὔρε τῆς γῆς, ὁ μετ' αὐτὸν τὴν ποιμαντικὴν, ἕτερος τὴν κτηνοτροφίαν, καὶ ἄλλος τὴν μουσικὴν, ἕτερος τὴν χαλκευτικὴν· οὗτος δὲ ὁ δίκαιος τὴν ἀμπελοποιτικὴν ἀπὸ τῆς ἐγκειμένης τῇ φύσει διδασκαλίας ἐπενόησε. *Καὶ ἤρξατο, φησὶ, Νῶς ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευεν ἀμπελῶνα, καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη.* Σκόπει πῶς τὸ τῆς ἀθυμίας φάρμακον, τὸ τῆς ὑγείας ποιητικόν, ἐπειδὴ εἰς ἀμετρίαν ὑπερέβη διὰ τὴν ἀγνοίαν, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφέλησεν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ἐλυμῆνато αὐτοῦ τῇ καταστάσει.

^α Octo mss. ἐγγερίσειν.

^β Hic οἱ περὶ τὸν Ἀβελ de Abele solum dicitur ut liquet: hæcque loquendi formula non raro unum exprimit. Sed plurimque etiam plures, et aliquando magnam calervam, ut οἱ περὶ Εὐσέβιον, Eusebiani, οἱ περὶ Ἀρείον, Ariani, frequentissimè apud Athanasium.

Ἄλλ' ἴσως εἶποι τις ἄν· Καὶ τίνας ἔνεκεν τοσούτων [284] γέμων καπῶν φυτὸν εἰς τὸν βίον εἰσπνέχθη; Μὴ ἀπλῶς τὰ ἐπὶ οὐρα φθέγγου, ἀνθρώπε. Οὐ γὰρ τὸ φυτὸν κακὸν, οὔτε οὐκ εἶναι πονηρὸν, ἀλλ' ἡ παρὰ τὸ θεῖον χρήσις. Ὅτι γὰρ οὐ παρὰ τὸν οἶνον τὰ ἁμαρτήματα τὰ ὀλέθρια τίεσθαι, ἀλλὰ παρὰ τὴν διεφθαρμένην γνώμην, καὶ τῷ τῇ ἀμετρῇ λυμαίνεσθαι τὴν ἐκ τούτου ἐγγινόμενῃ ὥφελειαν· διὰ τοῦτο νῦν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν δείκνυσθαι σοὶ τοῦ αἵνου τὴν χρῆσιν, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ πρὸ τῆς τοῦ οἶνου χρήσεως καὶ εἰς ἀελλευσαν ὑπερβέλλουσιν ἐξώκειλεν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ πολλὴν τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ἐπίτασιν ἐπιδείξετο, καὶ ταῦτα οἶνον μηδαμῶ φαινομένου· ἵνα καὶ ὅταν βῇς τὴν τοῦ οἶνου χρῆσιν, μὴ τῷ οἶνῳ τὸ πᾶν λογίσῃ, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῇ διεφθαρμένῃ, καὶ πρὸς τὴν κακίαν αὐτομολήσῃ. Ἄλλω; δὲ καὶ ἰνὸσησον τοῦ χρήσιμος γέγονεν ὁ οἶνος, καὶ φρίξον, ἀνθρώπε. Ἡ γὰρ ὑπόθεσις τῆς σωτηρίας ἡμῶν τῶν ἀγαθῶν διὰ τούτου τελεῖται. Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὸ λεγόμενον. Καὶ ἤρξατο Νῶε, φησὶν, ἀνθρώπος γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευεν ἀμπελῶνα, καὶ ἔκτισεν ἐκ τοῦ οἶνου, καὶ ἐμεθύσθη, καὶ ἐγυμνώθη ἐν τῷ οἶνῳ αὐτοῦ. Αἰνὸν γὰρ, δεινὸν, ἀγαπητὲ, ἡ μέθη, καὶ ἱκανὴ πηρῶσαι τὰς αἰσθήσεις, καὶ καταθαπτίσει τὸν λογισμόν. Τὸν γὰρ λογικὸν ἀνθρώπον, καὶ τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν ἀναθεθεγμένον, καθάπερ νεκρὸν καὶ ἀνέργητον, δεσμοῖς τίσις ἀλύτοις παθήσασα καίθεσι παρασκευάζει· μᾶλλον δὲ καὶ νεκροῦ χεῖρον. Ὁ μὲν γὰρ καὶ πρὸς τὰ καλὰ καὶ πρὸς τὰ κακὰ ἀνέργητος τυγχάνει, οὗτος δὲ πρὸς μὲν τὰ καλὰ ἀνέργητος, πρὸς δὲ τὰ κακὰ μᾶλλον ἐνεργεῖ, καὶ κοινὸς πᾶσι γέλως πρόκειται, καὶ τῇ γυναικὶ καὶ τοῖς παιδίοις καὶ αὐτοῖς τοῖς οἰκέταις. Οἱ μὲν γὰρ φίλοι οἰκίαν τὴν αἰσχύνῃν λογιζόμενοι ἐγκαλύπτονται, καὶ αἰσχύνονται, οἱ δὲ ἐχθροὶ ἐφθόγονται καὶ κωμωδοῦσι καὶ ἐπαρῶνται, μονονοχὶ ταῦτα λέγοντες τὰ ῥήματα· τοῦτον δεῖ ἀναπνέειν τὸν αἶρα· τὸ βόσκημα, τὸν χοῖρον, καὶ ἐπὶ τούτων χαλεπώτερα φεγγόμενοι. Τῶν γὰρ ἀπὸ τῶν πολέμων ἐπακμαθόντων, καὶ τὰς χεῖρας ἡμαγμένας· ἐχόντων, καὶ φορᾶν ἀγομένων χεῖρον οὗτοι διάκεινται. Ἐκεῖνους μὲν γὰρ ἴσως καὶ ἐγκωμιάζουσιν οἱ πολλοὶ διὰ τὰ τρόπαια, διὰ τὰς νίκας, διὰ τὰ τραύματα καὶ τὰς σφαγὰς· τούτους δὲ ταλανίζουσιν, ἀθλίους ἀποκαλοῦσι, μυρία αὐτοὺς ἐπαρῶνται κακὰ. Τί γὰρ ἀνεῖη ἀθλιώτερον τοῦ τῇ μέθῃ προσηλωμένου, καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὸν ἀκρατον ἐκχεομένου, καὶ τῶν λογισμῶν τὸ κριτήριον διαφθείροντος; διὰ τοῦτο καὶ σοφὸς τις παρήγει λέγων· Ἀρχὴ ζωῆς ἀνθρώπου ἀρετὸς καὶ ὕψος καὶ ἰμάντιον, καὶ οἶκος καλύπτων ἀσχημοσύνην, ἵνα κἂν ἄλις τις ὑπὸ τῆς μέθης, μὴ ἐκπομπεύηται, μὴ δὲ δημοσιεύηται, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν οἰκείων περιστάλληται, καὶ μὴ προκίηται πᾶσι γέλωτος καὶ ἀσχημοσύνης ὑπόθεσις. Καὶ ἤρξατο, φησὶ, Νῶε ἀνθρώπος γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευεν ἀμπελῶνα, καὶ ἔκτισεν ἐκ τοῦ οἶνου, καὶ ἐμεθύσθη.

8. Τὸ τῆς μέθης ὄνομα, ἀγαπητὲ, ἐπὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς οὐ πανταχοῦ ἐπὶ τούτου εἶρηται, ἀλλὰ καὶ [285] ἐπὶ πλησμονῆς. Τοῦτο οὖν ἂν τις εἶποι περὶ τοῦ ἐκαίου τούτου, ὅτι οὐ δι' ἀκρασίαν εἰς τὴν μέθην κατέπεσεν, ἀλλ' ἡ πλησμονὴ τοῦτο αὐτῷ εἰργάσατο. Ἄκουε γὰρ τοῦ Δαυὶδ λέγοντος· Μεθυσθήσονται ἀπὸ τῆς πλῆθους τοῦ οἴκου σου, ἄντι τοῦ, πλησθήσονται. Ἄλλως δὲ οἱ τῇ μέθῃ ἐαυτοὺς ἐκιδέοντες οὐδέποτε κόρον λαμβάνουσιν, ἀλλ' ὅσῳ ἂν ἐγγέωσιν ἐαυτοῖς τὸν ἀκρατον, τοσούτῳ μᾶλλον πρὸς τὸ δόλος ἐκκαίνονται, καὶ ἡ μετάληψις· αἰ ἀπὲκκαυμα γίνεται τοῦ δόλου· καὶ τὰ μὲν τῆς ἡδονῆς;

ἡμαρτῶνται λοιπὸν, τὸ δὲ δόλος ἀκατάπευστον γενοῦς· εἰς αὐτὸν τὸν κρημνὸν τῆς μέθης κατὰγει τοὺς ὅπ' αὐτῆς αἰχμαλώτους γεγενημένους. Καὶ ἐφύτευεν, φησὶν, ἀμπελῶνα, καὶ ἔκτισεν ἐκ τοῦ οἶνου, καὶ ἐμεθύσθη, καὶ ἐγυμνώθη ἐν τῷ οἶνῳ αὐτοῦ. Ὅρα αὐτὸν οὐκ ἔξω παρὰ τοῦτο πάσχοντα, ἀλλὰ ἐν τῷ οἶνῳ αὐτοῦ. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπαισημήνατο ἡ θεία Γραφή· Ἐν τῷ οἶνῳ αὐτοῦ, ἵνα ἐκ τῶν ἐπαγομένων τὴν ἐπίτασιν βῇς τῆς πονηρίας τοῦ τὴν γύμνωσιν ἐκπομπεύσαντος. Καὶ εἶδε, φησὶ, Χάμ ὁ πατήρ Καταὰν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καὶ ἐξελθὼν ἀνήγγειλε τοῖς δυσὶν ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἔξω. Τίχα εἰ καὶ τινες ἑταροὶ ἦσαν, κακίνοις ἂν ἐμύνησαν τὴν τοῦ πατρὸς ἀσχημοσύνην· τοσαύτη ἦν τοῦ πατρὸς ἡ μοχθηρία. Διὰ γὰρ τοῦτο, ἵνα μάθῃς ὅτι ἠνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς διεφθαρμένος ἦν τὴν γνώμην, οὐχ ἀπλῶς εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι εἶδε Χάμ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ τί; Καὶ εἶδε Χάμ ὁ πατήρ Καταὰν. Τίνας ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ ἐνταῦθα τοῦ υἱοῦ λέγει τὴν προσηγορίαν· Ἰνα μάθῃς καὶ ἀκρατῆς τις ἦν καὶ ἀκόλαστος, καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς γνώμης, ἀφ' ἧς ἐν τοσαύτῃ κατὰστάσει παιδοποιεῖν ἠνέσχετο, ἀπὸ τῆς αὐτῆς καὶ νῦν εἰς τὴν γεγεννηκότα ἐξύβρισε. Καὶ ἐξελθὼν, φησὶν, ἀνήγγειλε τοῖς δυσὶν ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἔξω. Ὅρα μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητὲ, πῶς οὐκ ἐν τῇ φύσει τὰ τῆς κακίας ἐγκείμεναι, ἀλλ' ἐν τῇ γνώμῃ καὶ ἐν τῇ προαιρέσει. Ἰδοὺ γὰρ ἀμφοτέρω τῆς αὐτῆς φύσεως, καὶ ἀδελφοί, τὸν αὐτὸν ἔχοντα πατέρα, τὸν αὐτὸν ἀπῆλυσαν ὠδίνων, τῆς αὐτῆς ἐπιμελείας ἔτυχον, ἀλλ' οὐ τὴν αὐτὴν προαίρεσιν ἐπέδειξαν· ἀλλ' ὁ μὲν πρὸς τὴν κακίαν ἐξώλισθεν, οἱ δὲ τὴν οὐρελομένην τῷ πατρὶ τιμὴν ἀπένευμαν. Ἰσως δὲ καὶ ἐπαρῶνται τῇ τοῦ πατρὸς ἀσχημοσύνῃ καὶ κωμωδοῦν τὸ γενοῦς ἐξηγγείλε, καὶ οὐκ ἤκουσε σοφοῦ τινος λέγοντος· Μὴ δοξάζον ἐν ἀτιμίᾳ πατὴρ σου. Ἄλλ' οἱ ἀδελφοὶ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ τί; Ταῦτα ἀκούσαντες, Αὐθόνας, φησὶ, Σὴμ καὶ Ἰάφεθ τὸ ἰμάντιον, ἐπέθεον ἐπὶ τὰ δύο ῥῶτα αὐτῶν, καὶ ἐπορεύθησαν ὀπισθοφανέες, καὶ συνεκάλυψαν τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν· καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὀπισθοφανέες, καὶ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν οὐκ εἶδον. Εἶδες ἀγνωμοσύνην παιδῶν; Ὁ μὲν καὶ ἐξ ἐπὶ μύλων, οἱ δὲ οὐδὲ ἰδεῖν ἀνέχονται, ἀλλ' ὀπισθοφανέως βαδίζουσιν, ἵνα ὀρθῶς βαδίσαντες συγκαλύψωσι τοῦ πατρὸς τὴν γύμνωσιν. Καὶ ἐκ αὐτῶν μετὰ τῆς πολλῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τὴν ἐπιεικίαν. Οὕτε γὰρ ἐπιτιμῶν, οὔτε ἐπικλητῆσται τῷ ἀδελφῷ, ἀλλ' ἀκούσαντες, ἐνδὲ μόνον γίνονται, τοῦ τὴν διόρθωσιν ταχέως ποιήσασθαι, καὶ τὰ εἰς τιμὴν τοῦ γεγεννηκότος συνταίοντα ἐπιδείξασθαι. [286] Καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν, φησὶν, ὀπισθοφανέες, καὶ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν οὐκ εἶδον. Πολλὴ τῶν παιδῶν ἡ εὐλάβεια, καὶ ταύτην ἡμῖν δείκνυσιν οὐ τὸ σκεπάζει μόνον, ἀλλὰ καὶ μὴ ἠναγκάσθαι ἰδεῖν. Παιδεύομεν τοῖνον καὶ ἐνταῦθεν, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων κερδάνομεν, καὶ τούτους μὲν μιμώμεθα, ἐκείνου δὲ τὸν ζῆλον φεύγομεν. Εἰ γὰρ γύμνωσιν αἰσθητὴν ὁ ἐκπομπεύσας, κατὰρξας ἐαυτὸν ὑπεύθυνον κατέστησε, καὶ τῆς ὁμοτιμίας τῶν ἀδελφῶν ἐκπεσὼν, δουλεύειν αὐτοῖς καταδικάσθη, εἰ καὶ μὴ αὐτὸς ἐκεῖνος, ἀλλ' οἱ ἐξ αὐτοῦ πάντες· εἰ καὶ οὕτως οἱ τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν ἐκπομπεύοντες, καὶ οὐ μόνον οὐ περιστέλλοντες, ἀλλὰ καὶ μειζόνως αὐτὰ ποιοῦντες καταδύηται, καὶ παλλὰ ἐκ τούτου ἐργαζόμενοι τὰ ἁμαρτήματα· Ὅταν γὰρ δημοσιεύσῃς τοῦ ἀδελφοῦ τὸ πταίσμα, οὐ μόνον ἐκείνον ἀναίσχυντότερον καὶ ἀνηρότερον εἰργάσω ἴσως πρὸς τὴν ἐκάνοδον τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκούοντα· ἐφθυμώτερος κατέστησε, καὶ πρὸς

Cur vitis in hanc vitam introducta. Vinum in mysteriis. — Jam forte quærat aliquis, Quare planta tot malis plena in hanc vitam producta est? Ne ita temere loquaris, homo, omnia quæ in buccam veniunt. Non est planta hæc mala, neque vinum malum, sed illius abusus, quia non ex vino, sed ex perversa voluntate nefaria scelera patrantur: et cum in eo sit utilitas, si noceat, in causa est intemperantia. Quocirca nunc post dituvium ostendit tibi vini usum, ut ostendat etiam ante vini usum in immodicam luxuriam humanum genus incidisse, multisque peccatis se contaminavisse, cum adhuc vinus nesciret: ut et quando videris usum vini, non vino totum tribuas, sed corruptæ voluntati sua sponte ad malum ruenti. Alia quoque ratione considera, ubi vinum fuerit utile, et contemisce, mi homo. Nam per hoc materia bonorum salutis nostræ perficitur. Sciunt qui mysteriis initiati sunt, quid dicatur. *Et cepit, inquit, Nos agricola terræ, et plantavit vineam, et bibit de vino, et inebriatus est, et nudatus est in domo sua.* Graviissimum quiddam est ebrietas, dilectissime, quod possit excæcare sensus, et submergere mentem. Hominem quippe rationalem, qui super omnia dominium suscepit, in iunctis vinculis insolubilibus, quasi mortuum et operatione carentem prosternit: imo deterius habentem, quam mortuum. Nam mortuus neque bona, neque mala operari potest: ebrius autem nihil boni valet operari, ad malum tamen faciendum plus potest, jactque ridiculus omnibus, et uxori et filiis et famulis. Amici enim suam ignominiam cogitantes, rubore et pedore suffunduntur: inimici autem oblectantur, et irrident, et execrantur, hæc propemodum loquentes: Huncine oportebat vivere? et huncine oportebat spirare aerem? o pecus! o porcum! et adhuc graviora loquuntur. Deteriore enim in statu sunt quam ii, qui ex præliis redeunt cæde coinquinatis manibus, et tumultuose reportantur. Illos enim fortassis multi laudibus extollunt propter tropæa, propter victorias, propter vulnera et cædes: ebrios autem miseros proclamant, ærumnosos vocant, et innumera eis mala imprecantur. Quid enim eo miserius fuerit, qui ebrietati deditus est, et quotidie vinum effundit, ac mentis suæ iudicium corrumpit? Eapropter et sapiens quidam admonebat dicens: *Principium vitæ hominis panis et aqua et vestis, et domus tegens turpitudinem* (Eccli. 29. 28): ut si quis ebrietate vincitur, ne in vulgus traducatur, sed a suis contegatur: et non sit omnibus risus et turpitudinis argumentum. *Et cepit, inquit, Nos homo agricola terræ, et plantavit vineam, et bibit de vino, et inebriatus est.*

4. *Ebrietas pro satietate. Vitia non in natura sita, sed in voluntate.* — Ebrietatis nomen, carissime, in sacra Scriptura non ubique de temulentia dictum est, sed et satietatem significat. Ille itaque forte quis de justo hoc dicet, quod non ut intemperans inebriatus fuerit, sed ob satietatem hoc ei contigerit. Audi enim David dicentem: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ* (Psal. 35. 9): hoc est, implebuntur. Alioquin ii qui ebrietati vacant nunquam satiantur, sed quanto ma-

gis sese vino ingurgitant, tanto magis siti flagrant, et inflammatio quædam est eis vini usus: ac voluptates quidem evanescent, siti autem inexplebilis in præcipitum ebrietatis coa, qui sub illa captivi sunt, deducit. *Et plantavit, inquit, vineam, et bibit ex vino, et inebriatus est, et nudatus est in domo sua.* Considera hoc non foris illi accidisse, sed in domo sua. Idcirco enim hoc designavit divina Scriptura, *In domo sua, ut ex eis quæ sequuntur, malitiæ vehemens studium videas ejus qui nuditatem evulgare fuerit ausus.* 22. *Et vidit, inquit, Cham pater Chanaan nuditatem patris sui, et egressus annuntiavit duobus fratribus suis foris.* Fortassis si et alii quidam adfuissent, et illis nuntiasset patris sui turpitudinem: tanta erat pueri nequitia. Propterea enim, ut discas jampridem et ab initio eum corruptæ mentis fuisse, non simpliciter dicit Scriptura, *Vidit Cham nuditatem patris sui*: sed quid? *Et vidit Cham pater Chanaan.* Quare, dic mihi, et hoc loco filii vocabulum assignat? Ut discas illum fuisse intemperantem et incontinentem, et eadem mente qua in tanta turbatione procreandæ proli vacavit, eadem etiam nunc in contumeliam patris prorupit. *Et egressus, inquit, annuntiavit duobus fratribus suis foris.* Vide, obsecro, hic, dilectissime, non in natura sita esse vitia, sed in arbitrio et voluntate. Ecce enim utrique fratres fuerunt, et ejusdem natione, eundem habuerunt patrem, eodem utero fuerunt editi, eadem diligentia fuerunt educati, sed non eundem animum declaraverunt: sed ille quidem in malitiam incidit, il vero parenti debitum impenderunt honorem. Fortassis autem et irrisit ac subsannavit patrem, turpitudinem illius nuntiando: et non audivit sapientem quemdam dicentem: *Ne glorieris in ignominia patris tui* (Eccli. 3. 12). Verum fratres non sic egerunt. Et quomodo? Cum hæc audivissent 23. *Sem et Japheth, acceptis, inquit, vestibus super humeros suos, incesse runt retrorsum, et operuerunt nuditatem patris sui: et facies eorum retrorsum, et nuditatem patris sui non viderunt.* Vidisti probitatem filiorum? Ille evulgavit et traduxit, isti neque videre sustinuerunt: sed retrorsum ibant, ut recta adirent patris contecturi nuditatem. Et vide illorum cum magna probitate mansuetudinem. Neque increpant, neque verberant fratrem: sed ut audierunt, mox id unum curarunt, ut factum quamprimum emendaretur, et honore genitor afficeretur. *Faciesque illorum averse erant, et nuditatem patris sui non viderunt.* Magna filiorum reverentia, quam nobis Scriptura monstrat, quod non solum tregant, sed et videre non sustineant. Erudiamur hinc, atque ex utrisque lucrifaciamus aliquid: et hos quidem imitemur, illius autem mores fugiamus. Nam si is, qui sensibilem nuditatem evulgavit, maledicto se fecit obnoxium, et excidens ab honore quem parem habuit cum fratribus, condemnatus est ut illis serviret; licet autem non ipse, omnes tamen qui ex ipso, servi facti sunt: quid patientur qui peccata fratrum evulgant, et non solum non contegunt et excusant, sed magis ea palam faciunt, multaque ex hoc operantur peccata? Quapropter enim fratris peccatum evulgas, non illum tantum

ignominiosiores facis, et seculiorem forte ad virtutis viam repetendam, sed et eos qui audiunt, negligentiores reddis, et ad concordiam inducis: neque hoc solum, sed etiam id efficis ut Deus blasphemetur. Istud autem quantum affert supplicium iis qui causam præbent, nemo est qui ignoret. Fugiamus igitur, obsecro, mores Cham, imitemur autem proborum illorum filiorum pudorem, quem in contegenda parentis nuditate declararunt: et ita obtegamus fratrum peccata, non ut ipsos negligentiores per hoc reddamus, sed ut hac ratione majorem illis occasionem præbeamus, ut cito ab hac pernicie liberentur, et in virtutis viam redeant. Nam sicut non multos habere delictorum testes respicienti faciliorem reditum præbet: sic, si frontem perfricuerit animus, et viderit neminem ignorare quæ mala admiserit, non facile desistere vult: sed quasi in profundum latum incidisset, et deorsum ab innumeris raperetur fluctibus, difficile emergere poterit: in desperationem enim cadit, et nullum sibi reditum promittit.

5. Idcirco, precor, ne detegamus proximorum lapsus, et si ab aliis eos didicerimus, ne satagamus ut nuditas videatur: sed sicut prohi illi filii obtegimus, adumbremus, admonitione et consiliis lapsam animam erigere studeamus, misericordie Dei magnitudinem docentes, et bonitatis ejus excellentiam et misericordie immensitatem, ut majorem quam illi benedictionem ab omnium Domino consequamur, *Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* (1. Tim. 2. 4): qui non vult Mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat (Ezech. 18. 23). *Et nuditatem, inquit, patris sui non viderunt.* Vide quomodo per legem nature inditam prius et ab initio impleverunt ea quæ post ad erudiendum humanum genus in lege scripta fuerunt: et id quod lex dicebat: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi* (Exod. 20. 12): et, *Qui maledixit patri vel matri, morte moriatur* (Ib. 21. 17): hoc jam operibus impleverunt. Vidisti quomodo natura prius sufficientem habuit doctrinam?

Ebrietas dæmon voluntarius. — 24. *Erigilavit autem, inquit, Noe a vino, et cognovit quæ fecerat sibi filius junior.* *Erigilavit autem, inquit.* Audiant qui totis diebus in conviviis versantur lapsus gravitatem, fugiantque quod ex ebrietate est damnum. *Sui autem factus compos, inquit.* Quid est, *Sui factus compos?* Id quod nos discere solemus de furiosis, si quando ad se redeant: Hic a dæmone correptus sui compos factus, et ab illius tyrannide liberatus est: id sibi vult hoc loco Scriptura. Vere enim ebrietas voluntarius est dæmon, et gravius quam dæmon mentem obtenebrat, et captum omni benevolentia destituit. Sæpe enim dæmoni cum videntes misericordia movemur, et condolemus, magnamque erga illum commiserationem declaramus; contra autem facimus circa ebrios: indignamur enim, ægre ferimus, innumera imprecamur. Quare et qua de causa? Quia ille qui a malo dæmone agitur, involuntarius operatur ea quæ operatur, ac licet recalcitret, licet rumpat vestem, et obscena

quæpiam loquatur, venia dignus censetur: at qui ebrius est, quidquid fecerit, non est venia dignus: sed et valde incusant illum familiares, amici, et vicini, et in summa omnes; quia sponte et voluntarie in hanc nequitiam transit, et ebrietatis tyrannide seipsum dedit. Et hæc dico non ut justum incusam: multa enim erant propter quæ illi venia debebatur, et cum primis, quod non in id vitii postea relapsus est, id quod maximum fuerit indicium cum ex ignorantia, non ex negligentia prius deliquisset. Nam si hoc fuisset negligentia, oportebat eum iterum eodem morbo capi: id quod non evenit. Nam si denno id accidisset, Scriptura utique non obtinisset, sed significasset nobis. Unus enim scopus et terminus Scripturæ divinæ est, ne quid factorum intermitat, sed veritatem nos doceat. Neque enim propter invidiam justorum virtutes præterit, neque propter gratiam peccata adumbat: sed omnia in medium nobis proponit, ut regulam et doctrinam quamdam habeamus, et ut si quando etiam nos per concordiam in quid vitii inciderimus, cautiore simus postea, ne denno inclinamus. Neque enim tam grave est peccare, quam in peccatis perseverare. Itaque non attende solum quod inebriatus sit justus, sed quod postea non iterum hoc ei acciderit. Illud vero considera, eos qui in tabernis vinariis quotidie consumuntur, et ferme dixerim, quotidie moriuntur: etiamsi quando sui compos fuerint facti, neque sic sibi cavent ab eodem periculo, sed quasi ad opus quoddam strenuum redeunt. Insuper et hoc quis jure cogitabit, justum illum, etsi quod non expertus esset, nec sciret qua mensura esset utendum, inebriatus sit; attamen cum justus esset, et multis bonis polleteret operibus, peccatum, quod casu evenit, oblegere potuisse: nos autem cum ab innumeris aliis affectionibus inficemur, et hoc addamus, ut et ab ebrietate submergamur, quid excusabit? vel quis, dic, oro, nos dignabitur venia, quos nulla experientia facit castigatiores? *Erigilavit autem Noe, inquit, a vino, et cognovit quæ fecit sibi filius suus junior.* Unde cognovit? Forte fratres significaverunt, non ut fratrem accusarent, sed rem ut facta erat docentes, ut conveniens ille suo vulneri remedium acciperet. *Et cognovit, inquit, Noe quæcumque fecerat sibi filius suus junior.* Quid est, *Quæcumque fecerat?* Magnam et intolerabilem rem dicere vult. Animadvertite enim quomodo intus in domo visa patris turpitudine, cum debuisset oblegere, egressus evulgavit, et risui atque subsannationi potrem, quantum in ipso erat, exposuit, fratresque prave suæ voluntatis socios esse voluit: cum opportuisset, si omnino nuntiaturus erat, illos intra domum vocare, et sic nuditatem effari: sed ipse foras exiit, nuditatem declaravit, quasi etiam alia adesset turba hominum, quos etiam facturus esset paternæ turpitudinis testis: propter hoc inquit, *Quæ fecerat;* id est, contumeliosus patri fuit, oblitus est honoris quem debent parentibus filii, prodidit peccata, fratri sibi voluit alligere, et socios facere suæ contumeliæ. *Quæ fecerat sibi, inquit, filius suus junior.* Atqui non hic erat junior; secun-

ἀπόνοιαν ὡς ἡλεΐφας· καὶ οὗ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ βλασφημεῖσθαι τὸν Θεὸν παρεσκευάσας. Τοῦτο δὲ ὁσὴν προξενεῖ τὴν κόλασιν τοῖς τὴν αἰτίαν παρέχουσιν, οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Φύγωμεν τοίνυν, παρακαλῶ, τοῦ Χάρι τὸν ζῆλον, μαιμησόμεθα δὲ τῶν εὐγνωμόνων τοῦτων παίδων τὴν αἰδῶ, ἣν περὶ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς ἐπεδείξαντο· καὶ οὕτω τὰ τῶν ἀδελφῶν συσχιάζωμεν ἀμαρτήματα, οὐχ ἵνα εἰς βῆθυσιν αὐτοὺς παιδοτριθῶμεν, ἀλλ' ἵνα ταύτῃ μάλιστα πλείονα αὐτοῖς ἀφορμὴν παράσχωμεν τοῦ ταχέως τῆς λύμης ἐκείνης ἀπαλλαγῆναι, καὶ πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον ἐκानελεῖν. Ὡς περ γὰρ τὸ μὴ πολλοὺς ἔχειν μάρτυρας τῶν οἰκείων πλημμελημάτων εὐκολωτέραν κατασκευάζει τῷ νήφοντι τὴν ἐπάνοδον· οὕτως, ἐπειδὴν ἀπερυσθιάζει ψυχῇ, καὶ ἴσῃ ὅτι οὐδένα λείψῃ τὰ πονηρὰ διαπραττομένη, οὐκ εὐκόλως ἀποστῆναι ἀνέχεται, ἀλλὰ καθάπερ εἰς ὕλην τινὰ καὶ βυθὸν ἐμπεσοῦσα, καὶ ὑπὸ μυρίων κυμάτων κάτω παρελκομένη δυσκολῶς ἀνανεῦσαι δυνησεται, εἰς ἀπόγνωσιν λοιπὸν ἐρπεσοῦσα καὶ πρὸς τὴν ἐπάνοδον ἀπαγορεύουσα.

ε'. Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ, μῆτε ἐκπομπεύμεν τὰ τῶν πλῆθους σφάλματα, καὶ ἐπειδὴν παρ' ἐτέρων ταῦτα μάθωμεν, μὴ ἐπιγνώμεθα ὥστε τὴν γύμνωσιν ἰδεῖν· ἀλλὰ καθάπερ οὗτοι οἱ εὐγνώμονες παῖδες, συγκαλύπτωμεν, συσχιάζωμεν, τῇ παραινέσει, ταῖς συμβουλαῖς καταπεπρωκυῖαν τὴν ψυχὴν ἀνορθοῦν σπουδάζωμεν, τῆς φιλοανθρωπίας τοῦ Θεοῦ τὸ μέγεθος διδάσκοντες, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, τῆς εὐσεπλαγχνίας τὸ ἀμετρον, ἵνα μείζονος, ἥ περ οὗτοι, εὐλογίας ἀπολαύσωμεν παρὰ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, τοῦ βουλομένου Πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐκλήρωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, τοῦ μὴ βουλομένου τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέφει καὶ ζῆν αὐτόν. Καὶ τὴν γύμνωσιν, φησὶ, τοῦ πατρὸς αὐτῶν οὐκ εἶδον. Ὅρα πῶς ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ταῦτα ἐν τῷ νόμῳ τῷ γραπτῷ πρὸς διδασκαλίαν τοῦ [287] τῶν ἀνθρώπων γένους νανομοθετημένα προλαβόντες ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ φύσει κειμένου νόμου ἐπλήρουν, καὶ ὅπερ ὁ νόμος ἔλεγεν· *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου*, ἵνα εὖ σοι γένηται· καὶ, *Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω*· τοῦτο ἤδη διὰ τῶν ἔργων ἐπληροῦτο. Εἶδες πῶς προλαβοῦσα ἡ φύσις· ἀρκούσαν εἶχε διδασκαλίαν;

Ἐξέτηψε δὲ, φησὶ, Νῶε ἀπὸ τοῦ οἴνου, καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος. Ἐξέτηψε δὲ, φησὶν. Ἀκουέτωσαν ἂν τοῖς συμποσίτοις διημερεῦσιν τοῦ ὀλίγου τὸ μέγεθος, καὶ φωγέτωσαν τὴν ἐκ τῆς μέθης λύμην. Ἐξέτηψε δὲ, φησὶν. Τί ἐστίν, Ἐξέτηψεν; Ὅπερ ἡμῖν ἔθος περὶ τῶν μεμνημένων λέγειν, ἐπειδὴν ἐν ἐκστάσει γέκωνται, ὅτι ὁ δεῖνα ἐξέτηψεν ἀπὸ τοῦ δαίμονος, καὶ ἀπηλλάγη τῆς ἐκείνου τυραννίδος· τοῦτο καὶ ἐνταῦθα εἰρησεν ἡ Γραφή. Ἀληθῶς γὰρ ἡ μέθη αὐταίρετός ἐστι δαίμων, καὶ χαλεπώτερον ἐκείνου σκοτοὶ τὸν λογισμὸν, καὶ πάσης εὐγνωμοσύνης ἀποστρεφεί τὴν ἀλόντα. Τὸν μὲν γὰρ δαιμονιώντα πολλὰκις ὁρῶντες καὶ ἔλεοῦμεν, καὶ συναγοῦμεν, καὶ πολλὴν περὶ αὐτὴν τὴν συμπάθειαν ἐπιδεικνόμεθα· ἐπὶ δὲ τοῦ μεθύουσιν τὸ ἐναντίον ἐργαζόμεθα· ἀνανακτοῦμεν, δυσχεραίνουμεν, μυρία ἐπαυόμεθα. Τίνοι; ἔνεκεν καὶ διὰ τί; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν ὑπὸ τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐλαυνό-

μενος, ἄκων διαπράττεται ἅπερ δὲ διαπράττεται· κἂν λαχτοῖσιν, κἂν διαρρήξῃσι χιτωνίσκον, κἂν αἰσγρά τινα φθέγγηται, συγγνώμης ἀξιοῦται· ὁ δὲ μεθύων, καὶ ὅπερ ἂν ἐπιδείξηται, οὐκ ἂν ἔσται συγγνώμης ἀξίος, ἀλλὰ καὶ οἰκείους, καὶ φίλους, καὶ γείτονας, καὶ πάντας ἔχει σφοδρὸς κατηγοροῦς, ἐπειδὴ οἰκοθεν ἀπὸ προαιρέσεως τὴν κακίαν μετελήλυθε, καὶ τῇ τυραννίδι τῆς μέθης ἑαυτὸν ἐξέδωκε δ. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα τοῦ δικαίου κατηγορήσω· πολλὰ γὰρ ἦν τὰ τὴν συγγνώμην αὐτῷ παροχόντα· καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντειν τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, ὅπερ μέγιστον ἂν εἴη δαίγμα καὶ τοῦ προτέρου ἀμαρτήματος, ὅτι ἐξ ἀγνοίας, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ βῆθυσιν τοῦτο ὑπέμεινεν. Εἰ γὰρ ἀπὸ βῆθυσιν τοῦτο ὑπέμεινεν, ἔχρην ἄρα καὶ πάλιν αὐτὸν ἀλῶναι τῷ πάθει· ἀλλ' οὐκ ἐτι τοῦτο πέπονθεν. Εἰ γὰρ καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ὑπέμεινεν, οὐκ ἂν ἡ Γραφή παρεσιώπησεν, ἀλλ' ἐγνώρισεν ἂν ἡμῖν. Εἰς γὰρ ἐστὶ σκοπὸς καὶ εἰς ὅρος τῆς θείας Γραφῆς, τὸ μηδὲν παραλείπειν τῶν γενομένων, ἀλλὰ μετὰ ἀληθείας ἡμᾶς διδάσκειν. Οὕτε γὰρ φθόνῳ τινὶ τὰς ἀρετὰς τῶν δικαίων παρατρέχει, οὔτε χάριτι πάλιν τὰ ἀμαρτήματα συσχιάζει, ἀλλ' ἅπαντα εἰς μέσον ἡμῖν προτίθησιν, ἵν' ὑπογραμμὸν τινα καὶ διδασκαλίαν ἔχωμεν, καὶ ἐπειδὴν καὶ ἡμεῖς διὰ βῆθυσιν ἀλῶμεν τινὲν πταίσματι, ἀσφαλιζόμεθα μὴ πάλιν τῷ αὐτῷ περιπεσεῖν. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ ἀμαρτεῖν χαλεπὸν, ὡς τὸ ἀμαρτεῖν ἐπιμένειν. Μὴ τοίνυν τοῦτο ἴσῃ ὅτι ἐμεθύσθη ὁ δικαίος, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐτι τοῦτο πέπονθεν. Ἄλλ' ἐννοεῖ μοι τοὺς καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐν ταῖς οἰκονομίαις καταδραπνωμένους, καὶ [288] ἐφ' ἐκάστης σκεδὸν εἰπεῖν ἀπονησκοντες· καὶ ἐπειδὴν εἰς αἴσθησιν ἔλθωσιν, οὐδὲ οὕτω φεύγοντας τὴν ἐκείθεν λύμην, ἀλλ' ὡς ἔργον τι τοῦτο καὶ ἀνδρείαν μεταδιώκοντας. Πάλιν δὲ κάκεῖνο ἂν τις ἐννοήσῃ, ὅτι δικαίος· οὗτος, εἰ καὶ ὑπὸ ἀπειρίας καὶ τοῦ μὴ εἰδέναι τὰ μέτρα τῆς μεταλήψεως πῶς ἐμεθύσθη, ἀλλ' ὅμως δικαίος ὢν καὶ πολλὰ ἔχων κατορθώματα, συσχιάζειν ἡδύνατο τὸ συμβῆναι ἀμαρτήματα· ἡμεῖς δὲ ὅταν καὶ ὑπ' ἐτέρων μυρίων ὤμεν ποιορούμενοι παθῶν, καὶ μετ' ἐκείνων καὶ ὑπὸ τῆς μέθης ἑαυτοὺς καταδραπνίζωμεν, ποῖαν ἔξομεν παραμυθίαν, εἰπέ μοι; τίς δὲ ἡμᾶς ἐξώσκει συγγνώμης οὐδὲ ὑπὸ τῆς πείρας αὐτῆς σωφρονιζομένους; Ἐξέτηψε δὲ, φησὶ, Νῶε ἀπὸ τοῦ οἴνου, καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος. Πῶθεν ἔγνω; Ἰσως οἱ ἀδελφοὶ ἐγνώρισαν, οὐχὶ τὸν ἀδελφὸν διαβαλεῖν βουλόμενοι, ἀλλὰ τὸ πρῶγμα ὡς ἐγένετο διδάσκοντες, ἵνα κατὰλληλον ἐκεῖνος τῷ τραύματι τὴν βοήθειαν δέξεται. Καὶ ἔγνω, φησὶ, Νῶε ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος. Τί ἐστίν, Ὅσα ἐποίησεν; Ἀντὶ τοῦ, μέγα καὶ ἀφόρητον. Ἐννόησον γὰρ ὅτι ἔσω ἐν τῇ οἰκίᾳ θεασάμενος τὴν ἀσχημοσύνην, δὶον συγκαλύψαι, ὁ δὲ ἐξελθὼν ἐξεπόμπευσε, καὶ εἰς κωμωδίαν καὶ εἰς χλευασίαν τὸν πατέρα, ὅσον τὸ ἑαυτῷ ἦκον, ἐνέβαλε, καὶ ἐβούλετο καὶ τοὺς ἀδελφούς κοινωνοὺς λαβεῖν τῆς μοχθηρᾶς προαιρέσεως· καὶ δὸν μέλλοντα ἀπαγγέλλειν κἂν ἔσω ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοὺς καλέσαι, καὶ οὕτως ἐξεπείν τὴν γύμνωσιν, ὁ δὲ ἐξῆλθεν ἔξω, ἐξέπειν τὴν γύμνωσιν· ὡς εἰ καὶ πλῆθος ἐτέρων παρῆν, κάκεινους μάρτυρας ἂν ἐποίησας τοῖς ἀσχημοσύνης τοῦ πατρὸς. Διὰ τοῦτο φησὶν, Ὅσα ἐποίησεν τοῦτέστι, τὴν ὕβριν εἰς τὸν πατέρα ἐπεδείξατο, ἐπελάθετο τῆς ὀφειλομένης τιμῆς παρὰ τῶν παίδων γίνεσθαι εἰς τοὺς γεγεννηκότας, ἐξεπόμπευσε τὰ ἀμαρτήματα, τοὺς ἀδελφούς ἠθέλησεν ὑπαστῆραι, καὶ κοινωνοὺς λαβεῖν τῆς ὕβριος. Ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ, φησὶν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος. Καὶ μὴν οὐχ οὗτος ἦν ὁ νεώτερος· δευτέρος γὰρ ἦν, καὶ πρότερος τοῦ Ἰάρεθ· ἀλλ' εἰ καὶ τὴν ἡλικίαν ἦν πρότε-

* Ἀπόνοια insaniam et ameniam vulgo significat. Apud Chrysostomum autem ἀπόνοια ut plurimum est arrogantia, superbia. Hoc autem loco sociordiam satis congruenter reddidit vetus interpretes.

δ Εὐγνωμοσύνη, ut plurimum apud Chrys. est gratus animus, vel ad gratiam habendam affectus, nonnunquam etiam probitatem significat. Hic autem recte, ut videtur, benevolentiam verti potest.

ε Quinque mss. δαίμονος ἐνοχλοῦμενος.

ρος ἐκείνου, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ νεώτερος, καὶ ἡ προπέτεια αὐτὸν ἐξέβαλεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐβούλετο εἰσω τῶν οὐρανίων ὄρων μένειν, ἀπώλεσε τὴν παρὰ τῆς φύσεως αὐτοῦ δεδομένην τιμὴν· καὶ ὥσπερ οὗτος, ὅπερ εἶχεν ἀπὸ τῆς φύσεως, προῖδουκε τῇ μοχθηρίᾳ τῆς προαιρέσεως, οὕτως ὁ Ἰάφεθ, ὅπερ οὐκ εἶχεν ἀπὸ τῆς φύσεως, τοῦτο προσέλαβεν ἀπὸ τῆς ὑγιούς γνώμης.

ζ'. Εἶδες πῶς οὐδὲν ἀπλῶς οὐδὲ ὡς ἐτυχέν ἐστιν εὐρεῖν καίμανον ἐν τῇ θαλάσσῃ Γραφῇ; *Ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ, φησὶν, οὐδὲς αὐτοῦ ὁ πατέρας. Καὶ εἶπεν· Ἐπικατάρατος Χαναὰν παῖς, οὐκ ἐτις ἐστὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.* Ἰδοὺ ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ζήτημα τὸ πανταχοῦ περιφερόμενον. Πολλῶν γὰρ ἐστὶν ἀκοῦσαι λεγόντων· τίνος ἔνεκεν, τοῦ πατρὸς ἡμαρτηκότος, καὶ τὴν γύμνωσιν ἐξαγγελίαντος, ὁ παῖς τὴν κατάραν δέχεται; Διὸ, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριθείας ἀκούσατε, καὶ δέχεσθε τὴν τοῦτου λύσιν. Ἐκεῖνα γὰρ ἐροῦμεν ὅπερ ἂν ἡ θαλα χάρης παρασχῇ διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν. [289] *Καὶ εἶπεν· Ἐπικατάρατος Χαναὰν παῖς, οὐκ ἐτις ἐστὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.* Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῇ τοῦ παιδὸς ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ διὰ τινα λόγον ἐγκεχυμένον. Βουλόμενος γὰρ ὁμοῦ καὶ καθάψασθαι αὐτοῦ διὰ τὸ πλημμελήθαι, καὶ τὴν ὕδριν, ἣν εἰς αὐτὸν ἐπέδειξετο, καὶ μήτε τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡδὴ γεγεννημένη εὐλογία λυμῆνασθαι· *Εὐλόγησε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν Νῶε ἡνίκα ἐξῆλθεν ἐκ τῆς κιβωτοῦ, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ.* Ἰνα οὐκ μὴ δοκῇ τὸν ἀπαξ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς εὐλογίας τυχεῖν καταράσασθαι, ἐκεῖνον μὲν τέως τὸν ὀδριόκοτα ἀφίησι, τῷ δὲ υἱῷ τὴν κατάραν ἐπάγει. Ναί, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὲν, φησὶ, δείκνυσιν ὅτι διὰ τοῦτο οὐ κατηράσατο τὸν Χάμ, ἐπειδὴ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογίας ἀπῆλυσεν· τίνος δὲ ἔνεκεν ἐκεῖνου ἡμαρτηκότος οὕτως δίκην δίδωσιν; Οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς γίνεται. Καὶ γὰρ οὐκ ἔλαττον τοῦ παιδὸς ὁ Χάμ τὴν κόλασιν ὑπέμενε, καὶ τῆς τιμωρίας τὴν ἀλ-
 ούθησιν ἐλάμβανε. Ἰστε γάρ, ἵστε πῶς πολλὰκις ἠδύαντο πατέρες ὑπὲρ παίδων τιμωρίαν ὑποσχέιν, καὶ ὅπως βαρύτερον αὐτοῖς ἐστὶν εἰς κολάσεως λόγον, τὸ τοὺς παῖδας ἐρῶν τιμωρουμένους, ἢ ἑαυτοὺς ὑπευθύνους γεγονότας. Ἐγένετο τοίνυν τοῦτο, ἵνα καὶ οὗτος διὰ τὴν φυσικὴν φιλοστοργίαν πλείονα τὴν ὀδύνην ὑπομείνῃ, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ εὐλογία ἀκέραιος διαμείνῃ, καὶ ὁ τὴν κατάραν δειξάμενος παῖς οὐκ εἰς ἡμαρτημάτων τίνων δίκας. Εἰ γὰρ καὶ διὰ τὸ ἡμαρτημα τοῦ πατρὸς νῦν τὴν κατάραν λαμβάνει, ἀλλ' ὅμως εἰκὸς ἦν δι' οἰκεία πλημμελήματα διδόναι δίκην. Οὐ γὰρ διὰ τὸ ἡμαρτημα τοῦ πατρὸς μόνον τὴν κατάραν ἐδέξατο, ἀλλ' ἡ ἄρα ἵνα καὶ δι' αὐτοῦ ἐκεῖνος μείζονα διῷ τὴν τιμωρίαν. Ὅτι γὰρ οὕτως πατέρες ὑπὲρ τέκνων, οὕτως τέκνα ὑπὲρ πατέρων δίκην δίδωσιν, ἀλλ' ἕκαστος ὑπὲρ ὧν ἐπλημμέλησε τὰς εὐθύνas ὑπέχει, πολλὰχοῦ ἐστὶν εὐρεῖν παρὰ τῶν προφητῶν τοῦτο εἰρημένον· ὥσπερ ὅταν λέγωσι· *Τοῦ γονότος τὸν θυμὰκα οἱ ὀδόντες αἰμωδιάζουσιν*· καὶ· *Ἡ ψυχὴ ἡ ἡμαρτωῦσα, αὐτὴ καὶ ἀποθανεῖται*· καὶ πάλιν, *Οὐκ ἀποθάνονται πατέρες ὑπὲρ τέκνων, οὐτε τέκνα ὑπὲρ πατέρων*. Μηδεὶς τοίνυν ὁμῶν, παρακαλῶ, ἀγνοῶν τῆς θείας Γραφῆς τὸν σκοπὸν, τολμάτω μέμφεσθαι τοῖς ἐγγεγραμμένοις, ἀλλ' εὐγνώμονι διανοίᾳ δεχέσθω τὰ λεγόμενα, καὶ θαυμάζετω τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκριθείαν, καὶ λογίζεσθω ὅσον ἡμαρτία κακόν. Ἰδοὺ γὰρ τὸν ἀδελφὸν τὸν τῶν αὐτῶν ὀδίων κοινωνήσαντα, τὸν ἐκ τῆς

αὐτῆς νηδοῦς ἐξεληθόντα, τοῦτον ἐπεισελθοῦσα ἡ ἡμαρτία δουλὸν εἰργάσατο, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀφελόμενῃ, εἰς τὴν ὑποταγὴν ἤγαγε· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν τὰ τῆς δουλείας ἀρχὴν ἐλάμβανε λοιπὸν. Οὐδὲ γὰρ ἦν πρὸ τούτου ἡ βλακεία αὕτη, καὶ τὸ οὕτω διαθρόνυπτεσθαι, καὶ ἐτέρων δεισθαι τῶν διακονουμένων, ἀλλ' ἕκαστος αὐτὸς ἑαυτῷ διηκονεῖτο, καὶ πολλὴ ἦν ἡ ὁμοτιμία, καὶ πᾶσα ἀνωμαλία ἐκποδὼν ἦν. Ἐπειδὴ δὲ εἰσῆλθεν ἡ ἡμαρτία, ἐλυμήνατο τὴν ἐλευθερίαν, καὶ διέφθειρε τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως δεδομένην ἀξίαν, καὶ τὴν δουλείαν [290] ἐπεισῆγαγεν, ἵνα διηνεκὴς ἢ διδάσκαλος καὶ νομοθεσία τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, ὥστε φεύγειν μὲν τῆς ἡμαρτίας τὴν δουλείαν, πρὸς δὲ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀρετῆς ἐπανεστῇ. Ὅτι γὰρ ὁ δουλὸς καὶ ὁ δεσπότης διηνεκῇ ἔχουσι τὴν ἐντεῦθεν ἐγγινομένην ὠφέλειαν, εἰ βούλοιντο, ἔννοεσσαν, ὁ μὲν δουλὸς, ὅτι διὰ τοῦτο εἰλπε τὴν δουλείαν, ἐπειδὴ ὁ Χάμ εἰς τοσαύτην προπέτειαν ἐξώκειλε· καὶ ὁ δεσπότης πάλιν λογίζεσθω, ὅτι οὐκ ἐτέρωθεν ἡ ὑποταγὴ γέγονε καὶ ἡ δουλεία, ἀλλ' ἡ ἀπὸ τοῦ μοχθηρὰν ἐκείνου ἐπιδείξασθαι γνώμην, καὶ τῆς ἰσοτιμίας τῶν ἀδελφῶν ἐκπεσεῖν.

ζ'. Ἀλλ' ἐὰν νήφωμεν, ταῦτα διὰ τὰ ἡμαρτήματα τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων εἰσενεχθέντα εἰς τὸν βίον οὐδὲν ἡμᾶς λυμῆνασθαι δύναται, μέχρι τῶν ὀνομάτων μόνον ἰστάμενα. Ἐπεὶ καὶ ὁ πρωτόπλαστος διὰ τὴν παράβασιν τοῦ θανάτου τὸ ἐπιτίμιον εἰσῆγαγε, καὶ τὸ ἐν λύπῃ· καὶ μόθοις τὴν ζωὴν καταδαπανᾶσθαι· καὶ οὕτως τὴν δουλείαν· ἀλλὰ παραγενόμενος ὁ δεσπότης Χριστὸς ταῦτα πάντα μέχρι τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἀφῆκεν εἶναι μόνον, ἐὰν βουλώμεθα. Οὕτως γὰρ ὁ θάνατος θανάτος ἐστὶ λοιπὸν, ἀλλὰ ὄνομα μόνον ἔχει θανάτου· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀφῆρθε. Οὐκέτι γὰρ οὐδὲ θάνατον αὐτὴν προσαγορεύομεν, ἀλλὰ κόμησιν καὶ ὑπνον. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς εἶπεν· *Λύζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοιμήται*· καὶ ὁ Παῦλος γράφων Θεσσαλονικεῦσι, φησὶ· *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί.* Καὶ ἡ δουλεία πάλιν ὁμοίως ὄνομα ἐστὶν· ἐκεῖνος γὰρ ἐστὶ δουλὸς ὁ τὴν ἡμαρτίαν ἐργαζόμενος. Καὶ ἐπὶ καὶ ταύτην ἐξείλεν ὁ Χριστὸς παραγενόμενος, καὶ μέχρις ὀνόματος αὐτὴν ἀφῆκεν εἶναι, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτὴν ἐξήλειψεν, ἀκουε τοῦ Παύλου λέγοντος· *Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης μὴ καταφρονεῖτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν.* Ὅρξ· πῶς ἐπεισελθοῦσα ἡ ἀρετὴ, εἰς τὴν τῆς ἀδελφότητος συγγένειαν ἤγαγε τοὺς πρότερον τῷ ὀνόματι τῆς δουλείας ὑπευθύνους ὄντας. Καὶ ἐστὶν, φησὶ, *Χαναὰν παῖς, οὐκ ἐτις ἐστὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ.* Οὐκ ἐχρήσω, φησὶν, εἰς δέον τῇ τιμῇ, οὐδὲ ἡνεγκας τὴν εὐπραγίαν τὴν ἀπὸ τῆς ἰσοτιμίας· διὰ τοῦτο τῇ ὑποταγῇ σωφρονισθῆναι σε βούλομαι. Τοῦτο καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῆς γυναικὸς γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁμοτίμος τῷ ἀνδρὶ γενομένη, οὐ καλῶς ἐχρήσατο τῇ δεδομένῃ τιμῇ, διὰ τοῦτο ἀφῆρθε τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἤκουσε· *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστοργή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει.* Ἐπειδὴ οὐκ οἶσθα, φησὶ, καλῶς κεχρησθαι τῇ ἀρχῇ, μάθε καλῶς ἀρχεσθαι, ἢ κακῶς ἀρχεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ οὗτος νῦν σωφρονισμοῦ ἔνεκεν δέχεται τὸ ἐπιτίμιον, καὶ διὰ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ τὴν κόλασιν ὑπομένει, ἵνα μάθῃ, ὅτι καὶ γηραλέος λοιπὸν ἦν, ἀλλ' ἡ τιμωρία εἰς τὸν υἱὸν διαδίηται· ὅπερ πικρὰν καὶ ὀδυνηρὰν αὐτῷ τὴν ζωὴν εἰργάσατο ἐννοοῦντι, ὅτι καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτήν ὁ παῖς ἡμελλε δίκας τίνειν ὑπὲρ τῶν αὐτῷ πε-

^a Unus ὁμοδιάζουσι. Hæc vox admodum variat apud scriptores ecclesiasticos. In Synopsi Athanasiana legitur t. II, p. 167: οἱ πατέρες ἔφαγον θυμᾶκα, καὶ ὀδόντες τῶν τέκνων ὁμοδιάζουσι. Apud Ezechielem (xviii, 2) pro ἐγομμάσαν legitur ἡμοδιάζουσι, ab αἰμωδιᾷ.

^b Quatuor mss. ἐξουσίαν, et sic legit interpretes.

^c Ita codex unus apud Savillum. Editi οὕτως.

duis enim erat, et major nata quam Japheth : at licet ætate illo prior erat, voluntate tamen minor, et temeritas illum dejecit. Nam quia noluit intra suos limites manere, amisit honorem sibi a natura traditum : et sicut ille id quod natura habuit, nequitia voluntatis amisit, ita Japheth quod natura non habuit, saniores ob mentem accepit.

6. *Cur filius maledictus sit ob patris peccatum. Patres pro liberis puniri optant.* — Vidisti quomodo nihil temere et fortuito in divina Scriptura reperitur ? Quæ fecerat sibi, inquit, filius tuus junior. 25. Et dixit : *Maledictus Chanaan filius, servus erit fratribus suis.* Ecce pervenimus ad quæstionem illam ubique motam. Multos enim audimus dicentes : Quare cum peccaverit pater, et prodiderit nuditatem, filius maledictum suscipit ? Obsecro, attendite diligenter, et solutionem accipite. Illa enim dicemus, quæ suppeditaverit divina gratia propter vestram utilitatem. Et dixit : *Maledictus Chanaan filius, servus erit fratribus suis.* Non simpliciter, neque in vanum commemoravit filium, sed ob latentem rationem. Volebat enim simul et ipsum corripere propter peccatum, et contumeliam qua se affecerat : et simul nolebat labefactare benedictionem, quæ illi pridem a Deo facta fuerat : *Benedixit enim*, inquit, *Deus Noe quando exivit ex arca, et filios illius* (Gen. 9. 1). Ut igitur ne videatur maledicere quem Deus semel benedixerat, præterito illo qui se contumelia affecerat, filio maledictum intulit. Esto, dixeris, hoc quidem ostendit propterea Cham maledictum non fuisse, quia prius a Deo benedictionem acceperat : quare autem cum ille peccaverit, hic pœnam luit ? Neque hoc absque ratione factum est. Nam pater non minorem pœnam habuit, quam filius, et cruciatum sensit. Scitis enim, scitis quomodo sæpe numero patres peccati sunt ut filiorum pœnas ipsi ferrent ; et gravius illis esse videro filios supplicio afflci, quam si ipsi iis forent obnoxii. Factum est hoc igitur, ut ille ob naturalem in filium amorem, majorem sentiret dolorem, et benedictio Dei servaretur inviolata, et filius accepta maledictione, suorum propriorum pœnas peccatorum lueret. Nam licet propter patris peccatum nunc maledictioni sit obnoxius, attamen verisimile est, eum etiam propter sua delicta dedisse pœnam. Non enim solum propter peccatum patris maledictionem accepit, sed fortassis etiam ut per ipsum ille majorem pœnam penderet. Nam quod neque patres pro filiis, neque filii pro patribus pœnam luant, sed unusquisque pro suis peccatis pœnæ sit obnoxius, multis in locis a prophetis dictum invenimus, ut cum dicunt : *Comedentis uvæ acerbas, dentes obstupescunt* (Jer. 31. 29) ; et, *Animal quæ peccaverit, ipsa et morietur* (Ezech. 18. 20) ; et iterum : *Non morientur patres pro filiis, neque filii pro patribus* (Deut. 24. 16). Nullus igitur vestrum, quæso, quasi ignorans divinæ Scripturæ scopum, audeat hæc scripta reprehendere, sed grato animo quæ dicuntur accipiat, admireturque divinæ Scripturæ miram diligentiam, et expendat quantum malum sit peccatum. Ecce enim fratrem eadem natum puerpera, co-

dem egressum utero, subingressum peccatum servum fecit, et ablata libertate, in subjectionem illum induxit : unde postea servitus sumpsit originem. Neque enim antea solebant ita molliter agere, delictari et aliorum ministeriis indigere. Sed sibilibus quique ministrabant, eratque par omnium honor, et ablata e medio erat omnis inæqualitas ; ubi autem peccatum intravit, libertatem perdidit, et dignitatem a natura datam labefactavit, servitutemque introduxit, ut continua sit doctrina et admonitio humanæ naturæ, ut fugiamus servitutem peccati, et ad virtutis libertatem redeamus. Quod enim servus et dominus hinc continuam, si velint, habeant utilitatem, cogitent, servus quidem ideo in servitutem se redactum, quia Cham tantam pervenerat temeritatem : et dominus quoque cogitet, non aliunde subjectionem et servitutem cœpisse, quam quod ille perversam exhibuerit voluntatem, et a pari fratrum dignitate exciderit.

7. Verum, si sobrii sumus et prudentes, nihil nos offendent hæc propter peccata parentum nostrorum introducta in hanc vitam, cum res in nominibus solis versetur. Quia et primus parens propter transgressionem mortis pœnam vitamque in laboribus mœroribusque consumendam intulit, et hic servitutem : verum superveniens Dominus Christus hæc omnia esse permisit ad nomina usque tantum, si volumus. Neque enim mors, mors ultra est, sed nomen tantum habet mortis, imo et ipsum nomen sublatum est. Nam neque mortem ipsam ultra dicimus, sed soporem et somnum. Proinde et Christus ipse dicebat : *Lazarus amicus noster dormit* (Joan. 11. 11) : et Paulus Thessalonicensibus scribens, inquit : *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres* (1. Thess. 4. 12). Et servitus quoque similiter nomen est : ille enim est servus, qui peccatum operatur. Et quod etiam haec abstulerit adventu suo Christus, nec nisi nomen esse permiserit, imo et vocabulum ipsum deleverit, audi Paulum dicentem : *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant eos, quia fratres sunt* (1. Tim. 6. 2). Vides quomodo ubi virtus subintravit, eos in fraternitatis nomen congregavit, qui prius servitutis nomine erant obnoxii ? *Et erit, Chanaan filius servus fratribus suis.* Abusus es, inquit, honore, non bene te gessisti, cum par esses dignitate ; propterea subjectione emendari te volo. Hoc ab initio et mulieri contigit. Quoniam enim par erat viro dignitate, et honore abusa est, propterea ablata est ab illa potestas, et audivit : *Ad virum tuum conversio tua ; et ipse tu dominabitur* (Gen. 3. 16). Quia nescivisti, inquit, imperio recte uti, disce potius recte imperio subijci, quam male imperare. Proinde etiam hic nunc ad emendationem pœnam accipit, et per filium ipse cruciatur : ut discas, etsi senex tunc esset, attamen, quia pœna in filium transiit, id ipsi luctuosam et insuavem vitam fecisse, cogitanti etiam post suam mortem filium pœnam luiturum esse. Nam quod filius per se malus, et omnes qui ab illo nati fuerint abominabiles, et ad malum propense declinarint, audi Scripturam dicentem per modum maledi-

cti: *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Chetæa* (Eszech. 16. 3). Et alius contumeliose dicit, *Semen Chanaan, et non Juda* (Dan. 13. 56). Porro operæ pretium fuerit audire nunc post pœnam, quam accepit is qui nuditatem evulgavit, quæ præmia assequuti sint ii qui tantam reverentiam et honorem patri exhibuerunt. 26. *Et dixit, inquit, Benedictus Dominus Deus Sem, et erit Chanaan servus illius.* Hoc, forte quis dixerit, non est benedicere Sem. Imo valde benedixit illum. Quando enim Deus benedicitur, et aguntur illi gratiæ ab hominibus, tunc uberior ab illo solet istis benedictio dari, propter quos ipse benedicitur. Itaque benedicens Deum debitorem ipsum fecit majoris benedictionis, auctorque fuit Sem majoris retributionis, quam si eum ipse per se benedixisset. Sicut enim quando benedicitur propter nos, multum id nobis conciliat favoris: ita et contra quando propter nos alii illum blasphemant, major hinc nostra sit condemnatio, qui causam dedimus. Quocirca, obsecro, demus operam, ut ita vivamus, et tantæ virtutis specimen exhibeamus, ut omnes, qui nos viderint, benedictiones laudis offerant Domino Deo. Nam quia bonus et benignus est, per nos vult gloria affici: non quod ipsi aliquid ad suam gloriam accedat: nullius enim ludigis est; sed ut occasiones ipsi præbeamus, ut majori nos benevolentia prosequatur. *Benedictus Dominus Sem, et erit Chanaan servus illius.* Vides quomodo paternam pœnam profert, quæ tamen emendatio potius erat, quam pœna? Pater enim erat, et amantissimus pater, neque justam pœnam volebat inducere, sed ita ut ulteriorem malitiam reprimeret. Ideo, ait, ad servitutem te condemno, ut jugem et indelebilem habeas facti memoriam. Postea dicit: 27. *Dilatet Deus Japheth, et habitet in tabernaculis Sem, et fiat Chanaan servus illius.* Iterum hæc quoque maxima benedictio est, forte latentem aliquem habens thesaurum. *Dilatet, inquit, Deus Japheth.* Non aberrabit quis, si dixerit benedictiones justis prophetias esse. Nam si pater Noe non simpliciter, neque frustra vocabulum indidit Noe, sed vauicatus est per nomen futurum diluvium: multo magis justus ille non simpliciter, neque frustra benedictiones protulit. Opinor enim eum hos duos benedicendo, duorum populorum vocationem significare voluisse: et per Sem quidem Judæos: ex illo enim et Abraham, et Judæorum genus multiplicatum est: per Japheth autem, gentium vocationem. Vide autem benedictionem hæc prænuntiare: *Dilatet enim, inquit, Deus Japheth, et habitet in tabernaculis Sem.* Hoc in gentibus adimpletum videmus. Cum dicit enim, *Dilatet, omnes gentes subindicavit; sed dicendo, Habitavit in tabernaculis Sem, significat gentes frui cœpisse iis quæ Judæis parata et adornata erant. Et erit Chanaan servus ejus.*

8. Vidistis qualem et ii grati animi acceperunt mercedem, et quanta ille propter temeritatem et imprudentiam ignominia affectus est? Sint hæc perpetuo in nostra mente scripta, ut horum æmulatores et imitatores fieri possimus: hujus autem improbam mentem, et ingentem petulantiam fugiamus. 28. *Et*

vixit, inquit, Noe post diluvium annos trecentos quinquaginta; 29. *et fuerunt omnes dies Noe nongenti quinquaginta anni, et mortuus est.* Ne hoc putes atque causa assignasse Scripturam, sed vide et hoc loco justis continentiam. Quia cum tanta frueretur ubertate et prosperitate, superviveretque tanto annorum numero post egressum ab arca, noluit ultra indulgere liberorum procreationi. Non enim commemorat Scriptura illum alios præter tres istos habuisse liberos. Hic iterum cogita magnam salacitatem Chami, qui neque patrem videns tantæ continentie, castior ipse factus est, sed omnia diverso modo quam pater agebat. Proinde merito omne ipsius genus in servitutem condemnatum est, ut improbæ voluntatis frenum haberet. Deinde hic narrat Scriptura eos qui ex filiis nati sunt, et inquit: *Cham autem genuit Chus; et rursus, Chus genuit Nemrod, qui cepit esse gigas super terram. Hic fuit gigas venator coram Domino* (Cap. 10. 6. 8. 9). Quidam dicunt hic, *Coram Domino, idem esse quod contra Deum*: ego autem non puto Scripturam hoc insinuare, sed ipsum fortem robustumque fuisse. Quod autem dicit, *Coram Domino Deo*, hoc est, ab eo constitutus, eo quod acceperat benedictionem ab illo: vel quod Deus per hunc esset in admiratione habendus, quod talem produxisset, et super terram monstrasset. Sed hic iterum proavum suum imitatus, et abusus naturæ prærogativis, alium servitutis medium adinvenit, atque principatum regnumque affectavit. Rex enim nunquam fuerit, si non sint subditi: tunc autem vere videtur esse libertas: servitus porro gravissima est in ordine libertatis, præsertim si liberis imperetur. Ac vide quanta faciat ambitio: vide corporis robor non manens intra suos limites, sed plura expetens, et gloriæ appetentem naturam. Non enim ut defenderet illos, imperabat; sed et civitates edificabat ut hostibus imperaret. 11. *Inde enim, inquit, ex terra illa exiit Assur, et edificavit Niniven.* Animadvertite hic quoque nihil ledere naturam nostram progenitorum malitiam. Hi enim, Ninivitas dico, misericordiam Dei penitentia sibi conciliarunt, revocata illius sententia: hi, inquam, progenitorem habuerunt Cham parricidam, deinde Nemrod hominem tyrannum et arrogantem, ex quo ortus Assur (a). Dicuntur autem forte et alii fuisse inter illos molles et delicati, et dissolutam ac corruptam agentes vitam, ebrietati, et risui, et subsannationibus, et scommatis dediti. Sed quia sinceram præ se ferre voluere penitentiam, nihil ipsis obviavit progenitorum malitia, sed tantum sibi celestis favoris concilia-

(a) In græco legitur, ἱπποὺς ἱερὰς τοῦ Ἀσσυρίου. Vetus Interpretes, nepotem quoque Assur; nos verthimus, ex quo ortus Assur. Assur ergo putat Chrysostomus ex Nemrodo ortum esse, contra quam legitur in eodem nostro capite Genesios, ubi Assur filius Semi dicitur. Locus autem quem hic explanat Chrysostomus, nempe: *De terra illa egressus est Assur*, varie explicatur ab interpretibus; alii putant hic de Nemrodo agi, dicique ipsum profectum esse de terra Sennar Assur, id est in Assyriam, et edificasse Niniven, etc. Alii dicunt his indicari Assur filium Semi exivisse de terra Sennar, et edificasse Niniven, etc., cui opinioni favent LXX Interpretes, favet etiam Vulgata. Hinc ergo libentius ad stipulor multis de causis, quas hic recensore longioris cunct operæ: quamobrem res aliud in locum remittatur oportet.

πραγμένων. Ὅτι γὰρ καὶ ὁ παῖς οἰκοθεν μοχθηρὸς ὤπῃρχε, καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου πάντες βδελυκοὶ γεγόνασιν πρὸς κακίαν ἀποκλίναντες, ἀκούε τῆς Γραφῆς λεγούσης ἐν τάξει κατάρας· Ὁ πατήρ σου [291] Ἀμορῥαῖος, καὶ ἡ μήτηρ σου Χετταία. Καὶ πάλιν ἑτέρος τις ἐνυβρίζων, Σπέρμα Χαναάν καὶ οὐκ Ἰουδα. Ἀλλὰ γὰρ ἔβιον λοιπὸν ἀκούσαι μετὰ τὴν ἐπιτίμῃσιν, ἣν ἐδέξατο ὁ τὴν γύμνωσιν τοῦ πατρὸς ἐκπομπεύσας, τίνων ἀξιούνται τῶν ἀμοιβῶν οἱ τὴν τοσαύτην αἰδῶ καὶ τὴν τιμὴν ἀπονεύσαντες τῷ πατρί. Καὶ εἶπε, φησὶν, Εὐλόγητος Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ, καὶ ἔσται Χαναάν παῖς αὐτοῦ. Τοῦτο, ἴσως ἂν τις εἰποι, οὐκ ἔστι τὸν Σὴμ εὐλόγησαι. Καὶ σφόδρα μὲν εὐλόγησεν αὐτόν. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς εὐχαριστεῖται καὶ εὐλογεῖται διὰ τῶν ἀνθρώπων, τότε θαφιστέρει τὴν παρ' αὐτοῦ εὐλογίαν εἰσθε χορηγεῖν ἐκείνοις, δι' οὓς αὐτὸς εὐλογεῖται. Εὐλογήσας τοίνυν τὸν Θεόν, ὑπείληπεν αὐτὸν κατέστησε μείζονος εὐλογίας καὶ αἰτίας γέγονε τῷ Σὴμ πλείονος ἀμοιβῆς, ἥς αὐτὸς αὐτόν, εἰ δι' αὐτοῦ εὐλόγησεν. Ὡς περ γὰρ ἔταν εὐλογηταὶ δι' ἡμᾶς, πολλῆς ἡμᾶς ἀξιοί τῆς παρ' αὐτοῦ εὐνοίας, οὕτω πάλιν ἐπειδὴν δι' ἡμᾶς ἑτέροι αὐτὸν βλασφημῶσι μείζων ἐντεῦθεν ἡμῖν ἢ κατὰ κρισις γίνεται τοῖς τὴν αἰτίαν παραχομένους. Σπουδάζωμεν τοίνυν, παρακαλῶ, οὕτω βίον καὶ τοσαύτην ἐπιδείκνυσθαι τῆς ἀρετῆς τὴν ἐπιτασιν, ὥς τοὺς εἰς ἡμᾶς ὀρώντας εὐλογίας ὕμνους ἀναφέρειν τῷ Δεσπότῃ Θεῷ. Βούλεται γὰρ ἀγαθὸς ὢν καὶ φιλόανθρωπος δοξάζεσθαι δι' ἡμῶν, οὐκ ἐπαιδῇ αὐτὸς τι προσλαμβάνει εἰς τὴν οἰκίαν δόξαν· ἀνευδαῖς γὰρ ἐστίν· ἀλλ' ἵνα ἀφορμὰς αὐτῷ παράσχωμεν τοῦ πλείονος ἡμᾶς ἀξιοῦν τῆς παρ' αὐτοῦ εὐνοίας. Εὐλόγητος Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Σὴμ, καὶ ἔσται Χαναάν παῖς αὐτοῦ. Ὅρξως πατρικὴν ἐπιδείκνυται τὴν τιμωρίαν, σωφρονισμὸν οὖσαν μᾶλλον ἢ τιμωρίαν· Πατὴρ γὰρ ἦν, καὶ πατὴρ φιλόστοργος, καὶ οὐ τὴν ἀξίαν ἐβούλετο δίκην ἐπαγαγεῖν, ἀλλ' ὥστε τὴν εἰς τὸ πρόσω κακίαν ἐγκόψαι. Διὰ τοῦτο, φησὶ, δουλεία σε καταδικάζω, ἵνα διηνεκῇ καὶ ἀνεξάλειπτον ἔχῃς τὴν ὑπόμνησιν. Εἰτά φησι· Πλατύναι ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ, καὶ κατοικησάτω ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Σὴμ, καὶ γεννηθήτω Χαναάν παῖς αὐτοῦ. Μεγίστη πάλιν αὕτη ἡ εὐλογία, τάχα τινὰ κεκρυμμένον ἔχουσα θησαυρὸν. Πλατύναι γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ. Οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι εἰπὼν προφητείαν εἶναι τὰς εὐλογίας τοῦ δικαίου. Εἰ γὰρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ἐπέθηκεν, ἀλλὰ προφητεύων διὰ τοῦ ὀνόματος τὸ μᾶλλον ἔσεσθαι κλυδύνιον· πολλῶ μᾶλλον ὁ δίκαιος οὗτος οὐκ ἂν ἀπλῶς οὐδὲ μάτην τὰς εὐλογίας ἐποίησας. Διὰ γὰρ τῶν εὐλογιῶν τούτων, τοῦ Σὴμ καὶ τοῦ Ἰάφεθ, τῶν δύο λαῶν αἰνίττεσθαι αὐτὸν οἶμαι τὴν κλήσιν· καὶ διὰ μὲν τοῦ Σὴμ, τοὺς Ἰουδαίους· ἐξ ἐκείνου γὰρ ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ, καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπιδόθηκε γένος· διὰ δὲ τοῦ Ἰάφεθ, τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν. Ὅρα γὰρ καὶ ταύτην τὴν εὐλογίαν τοῦτο προμηνύουσιν. Πλατύναι γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τῷ Ἰάφεθ, καὶ κατοικησάτω ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Σὴμ. Τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐθνῶν εἰς ἔργον ἐκδεσθῆς ὀρώμεν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, Πλατύναι, τὰ ἔθνη πάντα ἠνέχαστο· διὰ δὲ τοῦ [292] εἰπεῖν, Κατοικησάτω ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Σὴμ, ὅτι τῶν τοῖς Ἰουδαίοις εὐτρεπισθέντων καὶ ἐκείνους παρασκευασθέντων τὰ ἔθνη τὴν ἀπλάυσιν ἔσχε. Καὶ γεννηθήτω Χαναάν παῖς αὐτοῦ.

ἢ· Εἶδες οἷας ἔλαβον καὶ οὗτοι τῆς εὐγνωμοσύνης τὰς

ἀμοιβὰς, καὶ πόσῃν ἐκείνος διὰ τῆς προπτείας αὐτοῦ κατεσκέδασε τὴν ἀτιμίαν. Ταῦτα διηνεκῶς ἔχωμεν ἐπιγεγραμμένα τῇ διανοίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ, ἵνα τῶν μὲν μιμηταὶ καὶ ζηλωταὶ γενέσθαι δυνηθώμεν, τοῦ δὲ φύγωμεν τὸ μοχθηρὸν τῆς γνώμης, καὶ τῆς προπτείας τὴν ὑπερβολὴν. Καὶ ἔφησε, φησὶ, Νῦν μετὰ τὸν κατακλυσμόν ἔτη τριακόσια πενήκοντα· καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Νῦν ἐν τριακόσια πενήκοντα ἔτη, καὶ ἀπέθανε. Μὴ νομίσης δὲ τοῦτο ἀπλῶς ἐκσημῆνασθαι τὴν θείαν Γραφήν, ἀλλ' ὅρα καὶ ἐντεῦθεν τοῦ δικαίου τὴν ἐγκράτειαν ὅτι οὔτε ἀδείας καὶ ἀνέστεως ἀπυλάσας, καὶ τοσοῦτον ἀριθμὸν ἐτῶν ἐπιέχσας, μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς πῆδω τοῦ ἔξοδον, παιδοποιίας ἠνέσχετο λοιπόν. Οὐδὲ γὰρ ἐμνημόνευσεν ἡ Γραφή, ὅτι ἑτέρους ἔσχε παῖδας, πλὴν τούτων τῶν τριῶν. Ἐντεῦθεν πάλιν λογίζου τοῦ Χάμ τὴν πολλὴν ταύτην ἀκολασίαν, ὅτι οὔτε τὸν πατέρα ὀρῶν τοσαύτην ἐπιδεικνύμενον ἐγκράτειαν ἐσωφρονίζετο, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τῷ γεγεννησέναι ἅπαντα διεπράττετο. Διὸ καὶ εἰκότως ἅπαν τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος τῇ δουλείᾳ καταδικάζετο, ἵνα χαλινὸν ἔχῃ τῆς μοχθηρᾶς προαιρέσεως. Εἶτα ἐντεῦθεν διηγουμένη ἡ θεία Γραφή τοὺς ἐκ τῶν παίδων τοχθέντας, φησὶ· Χάμ δὲ ἐγέννησεν τὸν Χού· καὶ πάλιν Χού δὲ ἐγέννησεν τὸν Νεβρώδ. Οὗτος ἤρξατο εἶναι γίγας ἐπὶ τῆς γῆς. Οὗτος ἦν γίγας κυνηγὸς ἀναιτίον Κυρίου. Καὶ τινες μὲν φασὶ τὸ Ἐναντίον Κυρίου, ἀντὶ τοῦ ἐναντιούμενος τῷ Θεῷ· ἐγὼ δὲ οὐχ ἡγοῦμαι τοῦτο αἰνίττεσθαι τὴν θείαν Γραφήν, ἀλλ' ὅτι ἰσχυρὸς τις ἦν καὶ ἀνδρείος. Τὸ δὲ ἀέναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ, ὑπ' αὐτοῦ παραχθελς, ὑπ' αὐτοῦ δεξάμενος τοῦ Θεοῦ τὴν εὐλογίαν^b, ἢ ὅτι ἡμελλεν ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ θαυμάζεσθαι, ὡς τοιοῦτον παραγαγὼν καὶ δέξας ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλὰ καὶ οὗτος πάλιν μιμούμενος τὸν πρόγονον, καὶ οὐκ εἰς δόον χρησάμενος τοῖς τῆς φύσεως προτερήμασι, ἑτερον δουλείας ἐφεύρα τρόπον, καὶ ἀρχῶν καὶ βασιλεὺς γενέσθαι ἐπεχείρησε. Βασιλεὺς γὰρ οὐκ ἂν γένοιτό ποτε μὴ ὄντων τῶν ἀρχομένων. Αὕτη δὲ δοκεῖ μὲν μᾶλλον ἐλευθερία εἶναι· δουλεία δὲ ἐστὶ χαλεπωτάτη ἐν ἐλευθερίας τάξει, ὅση καὶ τῶν ἐλευθέρων κρατεῖ. Καὶ ὅρα τὴν πλεονεξίαν, ὅσα ποιεῖ· ὅρα τοῦ σέματος τὴν ἰσχὺν οὐ μένουσαν ἐπὶ τῶν οἰκειῶν^c· καὶ τοῦ πλείονος ἐπιεμένην, καὶ τῆς δόξης ὀρεγομένην^c. Οὐ γὰρ ὡς προϊστάμενος αὐτῶν, ὑπέταττεν, ἀλλὰ καὶ πόλεις ψυκοδόμει, ἵνα ἀρχῇ τῶν πολεμίων. Ἐκείθεν γὰρ, φησὶν, ἐκ τῆς γῆς ἀκείνης ἐξῆλθεν ὁ Ἀσσοὺρ, καὶ ψυκοδόμησε τὴν Νινευί. Σκόπει μοι πάλιν ἐνταῦθα, πῶς οὐδὲν λυμαινεται τὴν ἡμετέραν φύσιν ἢ κακία τῶν προγόνων. Οὗτοι γὰρ οἱ Νινευῖται, οἱ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην [293] διὰ τῆς μετανοίας ἐπισπασάμενοι, καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Δεσπότου ἀνακαλεσάμενοι, οὗτοι μὲν πρότερον ἔσχον προπάτορα τὸν Χάμ, τὸν πατρалоίαν ἐκείνον· ἐπειτα τὸν Νεβρώδ, ἀνθρωπον τύραννον καὶ αὐθάδη, ἔργον ἐσχηκότα τὸν Ἀσσοὺρ. Λέγονται δὲ ἴσως καὶ ἑτέροι γεγενῆσθαι ἐν αὐτοῖς βλάδες καὶ διατεθρυμμένοι, καὶ τὸν ὄγρον καὶ διαβρόντα ζῶντες βίον, μέθη καὶ γῆλωτι καὶ κώμοις καὶ χλευασαίς αὐτοὺς ἐκδεικνύοντες· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡδουλήθησαν ἀκριβῆ τὴν μετάνοιαν ἐπιδείξασθαι, οὐδὲν αὐτοὺς ἐλυμῆνατο τῶν προγόνων ἢ κακία, ἀλλὰ τοσαύτην

^b Tres mss. τὴν ἀναλογίαν, atque ita legit interpretes.

^c Quatuor mss. ὀρεγομένην τῇ φόνι, atque ita legit velus interpretes.

^a Savil. in marg. conj. ἥς εἰ αὐτὸς αὐτὸν δι' αὐτοῦ.

ἐφελκύσαντο τὴν ἀνωθεν βοήθην, ὡς μέχρι τοῦ νῦν ῥηθεῖσθαι αὐτῶν ἐκ τῆς μετανοίας κατόρθωμα.

Τούτους τοίνυν καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, καὶ μαθόντες ὡς οὔτε κακία προγόνων ἡμᾶς λυμáινεται, ἐὰν νήφειν βουλώμεθα, οὔτε ἀρετὴ προγόνων ὠφελῆσαι ἡμᾶς τι δύναται, ἐὰν βῆθυσώμεν, πολλὴν σπουδὴν ποιῶμεθα τῆς ἀρετῆς ἀντέχεσθαι, καὶ εὐγνώμονα προαίρεσιν ἐπιδειξώμεθα, ἵνα τῆς αὐτῆς εὐλογίας τῷ Σῆμ καὶ τῷ Ἰάφεθ ἀπολαύσωμεν, καὶ τῆς κατάρας καὶ τῆς δουλείας, ἣν ὁ Χαναάν ἐδάξαστο, ἐλευθερωθώμεν, καὶ μὴ γενώμεθα δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν κτησάμενοι, τῶν ἀποβόρτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλοanthropίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA A'.

Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἔν, καὶ φωνὴ μία πᾶσιν.

α'. Ἰδοὺ πρὸς τὸ τέλος ἐφθάσαμεν λοιπὸν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς, καὶ τῆς νηστείας διηγύσαμεν τὸν πλοῦν, καὶ πρὸς τὸν λιμένα λοιπὸν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι κατηντήσαμεν. Ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦτο βῆθυσώμεν, ἀλλὰ ταύτη μᾶλλον πολλῷ πλεονάζον τὴν σπουδὴν καὶ τὴν ἀγρυπνίαν ἐπιδειξώμεθα. Ἐπεὶ καὶ οἱ κυβερνήται, ἐπειδὴν μυρία βιασάντες πάλῃ, πεπληρωμένων αὐτοῖς τῶν ἱστίων, καὶ τῶν φορτίων εἰς ὕψος ἔγκαιμένων, εἰς τὸν λιμένα εἰσίνειν μέλλουσι, τότε μάλιστα πολὺν τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν φροντίδα ἔχουσι, μήπου σκοπέλῃ τινὶ ἢ πέτρᾳ προσάξῃν τινὶ τὸ πλοῖον ἀνώνητον αὐτοῖς τὸν προλαβόντα πόνον γενέσθαι παρασκευάσῃ. Οὕτως καὶ οἱ ὁρμεῖς ποιοῦσιν· ὅταν πρὸς τὸ τέλος τῶν σταθίων φθάσωσι, τότε μᾶλλον εὐτονώτερον τὸν δρόμον ἐπιδείκνυνται, ὥστε τοῦ τέλους ἐπιτυχεῖν, καὶ τῶν βραβεύων ἀξιώθηται. Καὶ ἀθλῆται δὲ μετὰ μυρία παλαίσματα καὶ τὰς νίκας, ὅταν τὴν περὶ τοῦ στεφάνου παλαίωσι πάλιν, πλεονάζον τὸν ἀγῶνα ἐπιδείκνυνται, ἵνα τὸν στέφανον λαβόντες οὕτως ἐξέλθωσι. Καθάπερ οὖν κυβερνῆται καὶ ὁρμεῖς καὶ ἀθλῆται, τότε μᾶλλον τούτων ἕκαστος τὴν σπουδὴν [294] ἐπιτείνει καὶ τὴν ἀγρυπνίαν, ὅταν πρὸς τῷ τέλει γίνωνται· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμᾶς προσήκει, ἐπειδὴ εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἐδοξάμεθα ἐφθάσαμεν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι, νῦν μάλιστα καὶ τῆς νηστείας τὸν δρόμον ἐπιτείνειν, καὶ τὰς εὐχὰς εὐτονώτερας ποιεῖσθαι, καὶ πολλὴν καὶ ἀκριθεῖ τὴν ἐξομολόγησιν τῶν ἡμαρτημάτων ἐπιδείξασθαι, καὶ τὴν περὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐργασίαν, ἐλεημοσύνην δαψιλῇ, ἐπιεικειαν, πραότητα, τὴν ἁλλήν ἀπασαν ἀρετὴν, ἵνα μετὰ τούτων τῶν κατορθωμάτων εἰς τὴν κυρίαν φθάσαντες ἡμέραν * τῆς παρὰ τοῦ Δεσπότης φιλοτιμίας ἀπολαύσωμεν. Μεγάλῃν δὲ καλοῦμεν τὴν ἐδοξάμεθα, οὐκ ἐπειδὴ πλέον ἔχει τὸ μήκος τῶν ὥρων· καὶ γὰρ εἰσὶν ἑτε-
ραι πολλῷ μείζους ὥρας ἔχουσαι· οὐδὲ ἐπειδὴ πλείους ἡμέρας ἔχει· καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς καὶ ταύτη καὶ ταῖς ἄλλαις πάσαις. Τίνος οὖν ἐνεκεν μεγάλην ταύτην καλοῦμεν; Ἐπειδὴ μεγάλα τινὰ καὶ ἀποβόρτητα τυγχάνει τὰ ὑπάρξαντα ἡμῖν ἐν αὐτῇ ἀγαθὰ. Ἐν γὰρ ταύτῃ ὁ χρόνιος ἐλύθη πόλεμος, θάνατος ἐσβέσθη, κατάρρα

* Dies illa κυρία diem Paschatis significat, ut supra etiam animadvertere est. V. præf. tom. huius § VI.

ἀνθρώπων, τοῦ διαβόλου ἡ τυραννὶς καταλύθη, τὰ περὶ αὐτοῦ διηπάγη, Θεοῦ καταλλαγὴ πρὸς ἀνθρώπους γέγονεν, οὐρανὸς βάσιμος γέγονεν, ἀνθρώποι τοῖς ἀγγέλοις συνμίγησαν, τὰ δεισιπῶτα συνήφθη, ὁ φραγμὸς περιε-
ρέθη, τὸ κλειστὸν ἀνῆρθε, ὁ τῆς εἰρήνης Θεὸς εἰρηνο-
ποίησε τὰ ἄνω καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο τοίνυν μεγάλην τὴν ἐδοξάμεθα καλοῦμεν, ἐπειδὴ τοσοῦτον κλη-
θὸς δωρεῶν ἡμῖν ἐν αὐτῇ περιέχεται ὁ Δεσπότης. Διὰ τοῦτο πολλοὶ καὶ τὴν νηστείαν ἐπιτείνουσι, καὶ ἀγρυπνίας καὶ παννυχίδας ἱερὰς, καὶ ἐλεημοσύνας ἐπιδείκνυνται, δεικνύντες δι' ὧν πράττουσι τὴν τιμὴν, ἣν περὶ τὴν
* δοξάμεθα ἔχουσιν. Εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης τοσαῦτα ἐν αὐτῇ ἡμῖν ἀγαθὰ ἐδωρήσατο, πῶς οὐκ καὶ ἡμᾶς προσήκει, δι' ὧν ἑκτάμεθα, τὴν αἰδῶ καὶ τὴν τιμὴν ἐπιδεικνύσθαι;

Καὶ γὰρ καὶ οἱ βασιλεῖς, δι' ὧν ποιοῦσι καὶ αὐτοὶ, δη-
λοῦσιν ὅσον ἔχουσι τὸ θαῦμα τούτων τῶν σεπτῶν ἡμε-
ρῶν, καλεῖσάντες ἐπαγγελοὺς ὅσους ἔχειν τοὺς τὰ πο-
λιτικά οἰκονομοῦντας πράγματα, καὶ τῶν δικαστηρίων τὰς θύρας ἀνοικτεῖν, καὶ πᾶν εἶδος μάχης καὶ φιλονει-
κίας ἐλαύνεσθαι, ἵνα μετὰ πολλῆς ἡσυχίας καὶ γαλήνης ἐξῇ πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν κατόρθωσιν ἐπιτελεσθαι. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν φιλοτιμίαν ἐπιδει-
κνυνται· τοὺς τὰ δεσποτήριον οἰκοῦντας ἀφίστι τῶν δε-
σμῶν, καὶ κατὰ δύναμιν ἀνθρωπίνην μμπούνται τὸν ἑαυτῶν Δεσπότην. Καθάπερ γὰρ αὐτὸς, φησὶ β', τοῦ χα-
λεποῦ δεσποτηρίου τῶν ἁμαρτημάτων ἡμᾶς ἀνίστη, καὶ τῶν μυρίων ἀγαθῶν παρέχει τὴν ἀπολαυσιν, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμᾶς, φησὶ, προσήκει οἷς δυνάμεθα μι-
μητὰς γενέσθαι τῆς τοῦ Δεσπότης φιλοanthropίας. Ἰδὲτε πῶς διὰ πάντων ἕκαστος ἡμῶν δείκνυσιν τὴν αἰδῶ καὶ τὴν τιμὴν, ἣν περὶ τὰς ἡμέρας ἔχομεν τὰς τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν προξένους ἡμῖν γεγεννημένας; Διὰ τοῦτο παρα-
καλῶ, νῦν μᾶλλον, εἰ καὶ ποτε ἄλλοτε, πάντα λογισμὸν βιωτικὸν ἀποσάμενοι, καὶ τὸ τῆς διανοίας ὅμιον καθα-
ρὸν καὶ [295] διεγχευμένον ἔχοντες, οὕτως ἐνταῦθα παραγενώμεθα, καὶ μηδεὶς εἰσὶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν βιω-
τικὰς ἐπισυρροῦσθαι φροντίδας, ἵνα ἄξιαν τῶν πόρων τὴν ἀμοιβὴν λαβῶν, οὕτως οἰκᾷ ἐπανάλῃ. Φέρε οὖν πάλιν τὴν συνήθη τράπεζαν ὅμιν παραβῶμεν, καὶ ἐκ τῶν πρόσφατον ἀναγνωσθέντων παρὰ τοῦ μακαρίου Μωϋσέως ἐπιτάσσων ὅμων τὴν ἀγάπην, αὐτὰ τὰ ἀνεγνωσμένα εἰς μέσον ὅμιν προθέντες, δεικνύντες τῆς θαλάσσης Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν. Ἐπειδὴ γὰρ τέλος ἐπέθηκε τῇ διεγχεύσει τῇ κατὰ τὸν Νῶε, ἐκ τοῦ Σῆμ λοιπὸν ἤρξατο τῆς γενεα-
λογίας, καὶ φησὶ, Καὶ τῷ Σῆμ ἐγεννήθησαν καὶ αὐτῷ πατρὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἐβερ, ἀδελφῷ Ἰάφεθ τοῦ μείζονος υἱοῦ. Εἶτα τὸν κατάλογον τῶν ὀνομάτων ποιε-
σάμενός φησὶ, Καὶ τῷ Ἐβερ ἐγεννήθησαν δύο υἱοὶ· ὄνομα τῷ ἐνὶ Φαλῆν, οὗ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ διε-
μερίσθη ἡ γῆ. Σκόπει πῶς τῇ προσηγορίᾳ τοῦ τεχθέν-
τος ἐναπέθετο τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι μετ' οὐ πλὴν ση-
μαίον τὴν πρόγνωσιν, ἵν' ὅταν ἴδῃς εἰς ἔργον τὸ πρῶγμα ἐξελθόν, μηκέτι ξενισθῇς ὅρων ἀνωθεν τοῦτον τὴν προσηγορίαν τοῦ παιδὸς προμνηύουσιν. Μετὰ γὰρ τὸ ποιήσθαι τῶν ἐξῆς γεγεννημένων ἐκ τούτων τὸν κατάλογον, φησὶν· Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἔν, καὶ φωνὴ μία πᾶσιν· οὐ περὶ τῆς γῆς λέγουσα, ἀλλὰ περὶ τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, ἵνα ἡμᾶς διδάξῃ ὅτι μίαν γλῶσσαν ἅπανα ἡ τῶν ἀνθρώπων εἶχε φύσις. Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ, φησὶ, χεῖλος ἔν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Χεῖλος ἔν, τὴν λαλίαν φησὶ, καὶ φωνὴν πάλιν τὸ αὐτὸ, ἵνα εἴπῃ ὅτι ὁμόφωνοι καὶ ὁμόγλωσσοι πάντες ἦσαν. Καὶ ὅτι περὶ λα-

β Vox hic, ut sæpe alias, supervacanea.

runt, ut usque nunc celebretur præclara eorum penitentie.

Moralis exhortatio. — Proinde illos et nos imitemur, et cum sciamus neque parentum nequitiam nos ledere, si volucrimus respicere, neque parentum virtutem nobis prodesse, si fuerimus negligentes, magnum sit nobis studium virtutis, et gratam voluntatem ostendamus, ut eandem quam Sem et Japheth consequamur benedictionem : et ut a maledictione et servitute, quam Chanaan accepit, liberemur, et ne simus servi peccati, sed veram possidentes libertatem, ineffabilia bona adipiscamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæculorum sæcula. Amen.

HOMILIA XXX.

Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus (Gen. 11 1).

1. *A negligentia auditores advertit. Confessio peccatorum. Horæ majores vel minores pro longitudine dierum. Cur magna dicatur hæc hebdomada.* — Ecce tandem ad finem sanctæ Quadragesimæ venimus, et jejunii navigationem perfecimus, appulimusque, Dei gratia, in portum. Verum non ideo negligentes simus, sed hac de causa iterum majus studium, majorem diligentiam, majoremque vigilantiam exhibeamus. Nam et nauleri cum per multa maria transierint, et plenis velis, eductisque mercibus (α) in portum ingressuri fuerint, tum maximam curam et sollicitudinem gerunt, ne in scopulum vel in petram quamdam impingant, quæ omnes priores labores simul disperdat. Ita quoque faciunt cursores : cum enim ad finem stadiorum perveniunt, vehementiorem servant cursum, ut metam attingant, et præmia mereantur. Athletæ quoque post plurima certamina et victorias, cum pro corona certandum est, majori nisu omnia faciunt, ut accepta corona abeant. Itaque quemadmodum nauleri, et cursores, et athletæ, ubi ad finem veniunt, magis enituntur et vigilant : eodem modo et nos faciamus oportet, quia in magnam hanc hebdomadam Dei gratia pervenimus, nunc maxime jejunii cursus intendendus, et ferventiores fundendæ preces, faciendæ diligens et pura peccatorum confessio, et in bonis operibus sedulitas exhibenda, eleemosyna larga, aequitas, mansuetudo, aliæque virtutes : ut talibus ornati virtutibus, ubi in diem Dominicam Paschæ venerimus, Domini liberalitate fruamur. Magnam autem vocamus hebdomadam, non quod longiores in ea sint horæ : sunt enim aliæ quæ multo majores horas habent ; neque quod plures dies habeat : est enim idem numerus in hac aliisque omnibus. Quare ergo illam vocamus magnam ? Quia in illa magna quædam et ineffabilia bona contigerunt nobis. In illa enim solum est bellum diuturnum, extincta mors, maledictio in-terempta, diaboli tyrannia dissoluta, vasa ejus direpta ;

Deus hominibus reconciliatus est, cælum penetrabile factum est, homines cum angelis commixti sunt, quæ distabant conjuncta sunt, sepes sublata, septum remotum, Deus pacis pacifica fecit omnia, quæ in cælis et quæ in terris. Ilac itaque de causa magnam hebdomadam vocamus, quia tantam nobis donorum multitudinem in illa largitus est Dominus. Et idcirco multi et jejunium intendunt, et vigiliæ, et pernoctationes sacras, et eleemosynas, hinc exhibentes eum, quem hebdomadæ huic præstant, honorem. Nam si Dominus talia bona in illa nobis donavit, quomodo non et nos debemus, quantum posumus, reverentiam et honorem ostendere ?

Justitium indictum hebdomada sancta. — Enimvero Imperatores ipsi gestis suis declarant quam venerabiles illos dies habeant, mandantes ut omnibus sint induciæ et feriæ iis qui civilibus funguntur negotiis, ut quæ claudantur fores judiciorum, et eliminentur omnes litium et contentionum species, quo magna tranquillitate ac quiete liceat ad spiritualia recte perficienda festinare. Et non hoc solum, sed et aliam liberalitatem ostendant : eos enim qui in carceribus sunt, a vinculis solvunt, et pro humana facultate Dominum suum imitantur. Sicut enim ipse a gravi nos peccatorum carcere liberat, et innumeris bonis afficit : eodem modo et nobis pro virili faciendum est, ut simus imitatores misericordiæ Domini Dei nostri. Vidistis quomodo singuli in omnibus specimen edamus ejus honoris ac reverentiæ, quam exhibemus diebus iis qui nobis tot bonorum causæ sunt ? Proinde rogo nunc si unquam alias, ut repulis sæcularibus cogitationibus, et mente purgata ac vigili hæc conveniamus. Nullus ecclesiam ingressus sæculares curas secum ducat, ut digna laborum mercede recepta, iterum domum proficisci liceat. Ago igitur consuetam vobis mensam iterum proponamus, et de iis quæ lecta sunt ex beato Mose, caritati vestræ convivium paremus, eadem ipsa in medium adducentes et indicantes divinæ Scripturæ diligentiam. Nam postquam historiæ de beato Noe finem imposuit, genealogiam consequenter a Sem exorditur, et dicit : 21. (Gen. 10) *Et Sem nati sunt, et ipsi patri omnium filiorum Heber, fratri Japheth majoris filii.* Deinde confecto nominum catalogo ait : 25. *Et Heber nati sunt duo filii, nomen uni Phalec : quia in diebus illius divisa est terra.* Considera quomodo signi (α) non multo post futuri præscientiam vocabulo nati pueri indidit, ut cum videris rem opere adimpletam, non ultra mireris, videns divinitus hoc pueri nomine prædictum. Nam postquam catalogum eorum fecit, qui postea nati sunt, inquit : 1. (Cap. 11) *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus :* non de terra loquens, sed de hominum genere, ut nos doceat unam linguam omni hominum fuisse naturæ. *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus.* Labium unum, sermonem dicit, et id ipsum iterum per vocem indicat, significans omnes usos eadem voce et lingua. Et quod de loquela dicatur, *Et*

(α) His innuit Chrysostomus, suo tempore in more fuisse, ut ex navibus, confecto navigationis cursu, antequam in portum intraretur, onera et sarcinæ educerentur, et in supposito tabulato ponerentur.

(α) De signo seu miraculo divisionis linguarum loquitur.

erat omnis terra labium unum, audi Scripturam alio loco dicentem : *Venerunt aspidum sub labiis eorum* (Psalm. 139. 4). Ita solet Scriptura labiorum nomine loquelam appellare. 2. *Et factum est cum moverent illi ab Oriente, invenerunt campum in terra Sennaar, et habitaverunt illic.*

2. *Humana natura majora semper appetit. Memoriae aeternae cupiditas.* — Vide quomodo humana natura non potest subsistere intra suos limites, sed amplius concupiscens, majora supra se appetit. Atque hoc est quod humanum genus potissimum perdit, quia non vult naturae suae mensuram agnoscere, sed semper majora appetit, et quae supra suam sunt dignitatem votis concipit. Hinc et qui mundana suspiciunt, si quando multo abundaverint auro, et potentes fuerint, quasi oblitum suae naturae, in tantum se fastigium efferri volunt, donec in profundum ipsum deiciantur. Et hoc videmus quotidie contingere, quamvis nec hac ratione emendationes evadant alii : sed etsi ad parvum tempus reprimantur, subito tamen omnium oblitum, iterum eandem incedunt viam, et in eadem praecipitia deferuntur : id quod et nunc videre licet apud istos factum. *Et factum est cum moverent illi ab Oriente, invenerunt campum in terra Sennaar, et habitaverunt illic.* Vide quomodo paulatim docet nos instabile illorum propositum. Quoniam viderunt, inquit, campum, migrantes, et relicto priori loco, illic habitaverunt. Deinde dicit : 3. *Dixit unusquisque proximo suo : Venite, conficiamus lateres, et coquamus eos igni. Et facti sunt illis lateres in lapidem, et bitumen erat illis lutum.* 4. *Et dixerunt : Venite, aedificemus nobis civitatem, et turrim, cujus caput erit usque in caelum, et faciamus nobis ipsi nomen, priusquam dispergamur super omnem terram.* Vide quomodo abutuntur communi voce, et quomodo vanum vitae propositum sit multorum malorum occasio. *Venite, inquit, faciamus lateres, et coquamus eos igni. Et facti sunt illis lateres in lapidem, et bitumen in caenum.* Vide quanta securitate volunt aedificare, nescientes illud, *Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam* (Psalm. 126. 1). *Et aedificemus, inquit, nobis civitatem :* non Deo, sed *Nobis ipsis.* Vide, oro, quam invaluit malitia : habentes adhuc recentem memoriam generalis in diluvio interitus, in tantam inciderunt insaniam. *Et aedificemus, inquit, nobis civitatem, et turrim, cujus caput erit usque in caelum.* Nominis caeli summam illorum audaciam Scriptura divina declarat. *Et faciamus, inquit, nobis ipsis nomen.* Vidistis radicem mali? Ut, inquit, perpetuam memoriam consequamur, ut nostri perpetuo memores sint posteris : tale erit nostrum opus, ut nunquam oblivioni tradatur. Et hoc faciamus *Priusquam dispergamur super faciem omnis terrae.* Adhuc, inquit, congregati quod nobis visum est efficiamus, ut posteris perpetuum nomen relinquamus. Sunt multi etiam hodie qui illos imitantur, et talibus operibus celebrari volunt, qui splendidas domus aedificant, et lavacra, et porticus, et deambulacra. Quorum si aliquem rogaveris, quare ita laboret et fatigetur, tantosque pecuniarum sumptus faciat, cosque

inutiles : nihil aliud audies, quam haec verba, ut immortalis servetur memoria, et dicatur illis esse hanc domum, illius hunc agrum. At hoc non est laudem et memoriam, sed crimen sibi parare. Nam statim ad haec subjunguntur plurimarum contumeliarum verba; nempe hujus est avari, hujus rapacis, hujus viduarum et orphanorum spoliatoris. Igitur hoc non est memoriam assequi, sed perpetuis objici criminibus, et etiam post mortem infamari, ac spectatorum linguas acere in blasphemiam, et accusationem ejus qui illa possidet. Quod si omnino aeternam memoriam amas, ego tibi viam monstrabo, qua poteris semper celebrari, et quae dabit tibi fiduciam in futuro saeculo. Quoniam pacto igitur poteris et commemorari, et celebrari quotidie, encomiisque evehi etiam post hanc vitam? Si has pecunias in manus inopum dispenases, relictis lapidibus, magnis aedificiis, villis, et balneis. Haec memoria innumeros tibi thesauros conciliat, haec memoria sarcinam peccatorum alleviat, haec multam tibi fiduciam apud Dominum conciliat. Cogita, obsecro, et haec verba quae singuli dicturi sunt, vocantes misericordem, benignum, mansuetum, suavem, tam largum dispensatorem. *Dispersit enim, inquit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in saeculum* (Psalm. 111. 9). Hujusmodi enim sunt pecuniarum divitiae; dispersae manent; si retineantur et concubantur, etiam se servantem secum perdunt. *Dispersit enim, inquit, dedit pauperibus.* Sed audi quae sequuntur : *Justitia ejus manet in saeculum.* Uno die divitias dispersit, et justitia ejus manet in saeculum, et memoriam facit immortalam.

3. *Memoriae sui relinquendae ratio optima.* — Vidisti memoriam, quae se in omne saeculum extendit? vidisti memoriam magnis et ineffabilibus plenam bonis? Talibus aedificiis nostri memoriam relinquere studeamus. Nam lapidibus aedificasse, non solum nihil nobis praedecase poterit, sed nos continuo tamquam colummam, clara voce infamabit. Et nos hinc abimus deferentes peccata inde parva, et aedificia hic relinquimus : quin nec frigidam illam et inutilem memoriam consequimur, sed potius probris deturpamur, nomenque statim transit ad alterum. Etenim sic se res habeat, ut ab hoc ad alium transeant, et ab illo iterum in alium. Et hodie quidem domus dicebatur hujus, cras illius, postridie, dicetur alterius. Interim sponte nos ipsos decipimus, putantes nos dominium quoddam possidere, nescientes nos solum non potiri, et velimus, nolumus, aliis haec concedere : nam quod quibus volumus, id jam praetero. Omnino tamen, si memoriam concupiscis, et hujus tibi tantum studium est : audi quomodo viduae memores erant Tabithae, et quomodo circumstabant Petrum fletus, et demonstrantes tunicas et vestes, quas fucebat illis Dorcas, cum adhuc superasset (Act. 9. 39-41). Vidisti domus animatas vocem emittentes, et tantae virtutis, ut a morte ad vitam revocare queant? Nam postquam circumsteterunt Petrum, calidas lacrymas profundentes, cibumque et quibus opus habebant quurrentes, Petrus ejectis omnibus, et positus genibus oravit; et cum excitasset illam, vo-

λέας εἰρηται τὰ, *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χαῖλος ἐν, ἀκουε τῆς Γραφῆς ἀλλαχού λεγούσης· Ἰός ἀσπιδωρ ὑπὸ τὰ χαῖλη αὐτῶν. Οὕτως οἶδεν ἡ Γραφή τῷ τοῦ χειλούς ἐνὸς ματι τὴν λαλίαν προσπαγορεύειν. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κινήσῃ αὐτοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν, εὐρον πεδίον ἐν γῇ Σερραῶν, καὶ κατέκησαν ἐκεῖ.*

β'. Ὅρα πῶς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις οὐκ ἀνέχεται ἵστασθαι ἐπὶ τῶν οικείων ὄρων, ἀλλ' αἰ τοῦ πλείονος ἐπιεμένη ὁράγεται τῶν μειζόνων. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὁ μάλιστα ἀπόλλυσι τὸ ἀνθρώπινον γένος, τὸ μὴ βούλεσθαι τῆς οικίας φύσεως ἐπιγινώσκειν τὰ μέτρα, ἀλλ' αἰ τῶν μειζόνων ἐπιεσθαι, καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν φαντάζεσθαι. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ περὶ τὰ τοῦ κόσμου ἐπιτοκίμιοι πράγματα, ἐπειδὴν πολὺν περιβάλλονται πλοῦτον καὶ δυναστείαν, ὥσπερ ἐπιλανθανόμενοι τῆς οικίας φύσεως, μέχρι τοσούτου εἰς ὕψος ἐπαίρεσθαι βούλονται, μέχρις ἂν εἰς αὐτὸν τὸν τυθμένα κατενεχθῶσι. Καὶ τοῦτο ἴδοι τις ἂν ἐφ' ἐκάστης συμβαίνον ἡμέρας, καὶ οὐδὲ ταύτη τοὺς λοιποὺς σωφρονίζοντες, ἀλλὰ πρὸς βραχὺ μὲν συσταλλομένους, ἀθρόον δὲ πάντων λήθην ποιουμένους, καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν ἐκείνοις βαδίζοντας ὁδὸν, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν κρημνὸν καταγομένους· ὅπερ καὶ νῦν ἐστὶν ἰδεῖν ἐπὶ τούτων γεγονός. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κινήσῃ αὐτοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν, εὐρον πεδίον ἐν γῇ Σερραῶν, καὶ κατέκησαν ἐκεῖ. Ὅρα πῶς κατὰ μικρὸν ἡμᾶς διδάσκει τῆς γνώμης αὐτῶν τὸ ἄστατον. Ἐπειδὴ εἶδον, φησί, [296] τὸ πεδίον, μεταναστάντες καὶ καταλιπόντες τὴν προτέραν οἰκισιν, ἐκεῖ κατέκησαν. Εἰτά φησιν· Εἶλεν ἕκαστος τῷ πλῆθός τοῦτο· Δεῦτε, πλῆν-θεύσωμεν πλίνθους, καὶ ὀπτήσωμεν αὐτάς πυρί. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς ἡ πλίνθος εἰς λίθον, καὶ ἀσφαλτος ἦν αὐτοῖς ὁ πηλός. Καὶ εἶπον· Δεῦτε, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν, καὶ πύργον, οὗ ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ποιήσωμεν ἑαυτοῖς ὄρομα πρὸ τοῦ διασπαρῆναι ἡμᾶς ἐπὶ πόσης τῆς γῆς. Ὅρα πῶς οὐκ εἰς ὅσον ἐκείρητον τῷ ὁμοφώνῳ, καὶ οὐκ ἡ ματαία τοῦ βίου τούτου βουλὴ γίνεται τῶν κακῶν ὑπόθεσις. Δεῦτε, φησί, ποιήσωμεν πλίνθους, καὶ ὀπτήσωμεν αὐτάς πυρί. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς ἡ πλίνθος εἰς λίθον, καὶ ἀσφαλτος ἦν αὐτοῖς ὁ πηλός. Σκόπει πόσῃ ἀσφάλειαν ἐπινοῆσαι βούλονται τῇ οἰκοδομῇ, οὐκ εἰδότες ὅτι, Ἐάν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ ὕψον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. Καὶ οἰκοδομήσωμεν, φησὶν, ἑαυτοῖς πόλιν, οὐχ ὅτι θεῷ, ἀλλ' ἑαυτοῖς. Ὅρα πόσῃ τῆς κακίας ἡ ἐπίτασις· Ἐναυλον ἔχοντες τὴν μνήμην τῆς πανωλεθρίας ἐκείνης, ἐπὶ τοσαύτην μανίαν ἐξώκειλαν. Καὶ οἰκοδομήσωμεν, φησὶν, ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Τῷ ἐνὸς ματι τοῦ οὐρανοῦ ἡ θεία Γραφή τῆς τὸλμης αὐτῶν τὴν ὑπερβολὴν ἡμῖν παραστήσαι ἐβουλήθη. Καὶ ποιήσωμεν, φησὶν, ἑαυτοῖς ὄρομα. Εἶδες τὴν ῥίξαν τῆς κακίας; Ἰνα, φησί, μνήμης διηνεκοῦς ἀπολαύσωμεν, ἵνα εἰς τὸ διηνεκὲς ἔχωμεν μνημονεύεσθαι. Τοιαύτη ἡμῶν ἔσται ἡ πρᾶξις καὶ τὸ ἔργον, ὥς μηδέποτε λήθῃ παραπεμφθῆναι. Καὶ τοῦτο ποιήσωμεν πρὸ τοῦ διασπαρῆναι ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς. Ὡς ἐπὶ, φησί, κατὰ ταῦτόν ἴσμεν, εἰς ἔργον ἀγῶνιστον τὸ θῆξαι ἡμῖν, ἵνα ἀδιάλειπτον μνήμην καταλίπωμεν ταῖς εἰς τὸ ἐξῆς γενεαῖς. Εἰσι πολλοὶ καὶ νῦν τούτους μιμούμενοι, καὶ ἀπὸ τοιούτων πράξεων μνημονεύεσθαι βουλόμενοι, οἱ τὰς λαμπρὰς οἰκοδομοῦντες οικίας, καὶ τὰ λουτρά, καὶ τὰς στοάς, καὶ τοὺς περιπάτους. Ἐάν γὰρ καὶ τοῦτον ἕκαστον ἐρωτήσης τίνας ἐνεκεν ποιεῖ καὶ ταλαιπωρεῖται, καὶ τοσαύτην ἐπιδείκνυται

χρημάτων δαπάνην εἰς οὐδὲν ἔξον, οὐδὲν ἔτερον ἀκούω. ἡ ταῦτα τὰ ῥήματα, ὥστε τὴν μνήμην διηνεκοῦς σῶζεσθαι, καὶ ἀκούειν ὅτι τοῦ δεινός ἡ οἰκία, καὶ τοῦ δεινός ὁ ἀγρός. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶ μνήμης ἀξιοῦσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κατηγορίας. Εὐθέως γὰρ τοῖς λόγοις τούτοις ἐπαισέρεται καὶ τὰ μυρίων κατηγοριῶν ἀξία ῥήματα· τοῦ δεινός τοῦ πλεονέκτου, τοῦ ἄρπαγος, τοῦ χήρας καὶ ὀρφανούς γυμνῶσαντος. Οὐκ ἐστὶ τοῖνυν τοῦτο μνήμης ἀπολαύειν, ἀλλὰ κατηγορίας διηνεκίαι βάλλεσθαι, καὶ μετὰ θάνατον στυγνάζεσθαι, καὶ τὰς τῶν ὀνόντων γλώττας ἀκονῶν εἰς βλασφημίαν καὶ κατηγορίαν τοῦ ταῦτα κτησαμένου. Εἰ δὲ ὅλος μνήμης ἐρᾷς διηνεκοῦς, ἐγὼ σοι ὑποδείξω ὁδὸν, δι' ἧς δυνήσῃ καὶ μνημονεύεσθαι διὰ παντός, καὶ μετ' εὐφροσύνης πολλῆς καὶ πολλὴν σοὶ τὴν παρῆρσιν ἐν τῷ μέλλοντι καιρῷ παρέξεις. Πῶς οὖν δυνήσῃ καὶ μνημονεύεσθαι καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καὶ τοῖς ἐγκωμίοις βάλλεσθαι καὶ μετὰ τὴν τῆς ζωῆς μετέσταςιν; Εἰ ταυτὶ τὰ χρήματα εἰς τὰς τῶν πενήτων διανεμῇς χεῖρας, ἀφελὺς τοὺς λίθους καὶ τὰς μεγάλαις οἰκοδομαῖς, καὶ τοὺς [297] ἀγροὺς, καὶ τὰ βαλανεῖα. Αὕτη ἡ μνήμη ἀθάνατος, αὕτη ἡ μνήμη μυρίων σοὶ θησαυρῶν πρόξενος γίνεται, αὕτη ἡ μνήμη τοῦ φορτίου τῶν ἀμαρτημάτων κουφίζουσα, πολλὴν σοὶ τὴν παρῆρσιν προξενεῖ παρὰ τῷ Δεσπότη. Ἐννόησον γὰρ μὴ καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα, ἀπερ' ἕκαστος μέλλει λέγειν, τὸν ἐλεήμονα καὶ φιλόφρονον, τὸν ἐπιεικῆ, τὸν χρηστὸν, τὸν μετὰ πολλῆς θαφιλίας διανεμιῖν. Ἐσκόρπισε γὰρ, φησὶν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Τοιούτων γὰρ ὁ τῶν χρημάτων πλοῦτος· σκορπιζόμενος μᾶλλον παραμένει· συνεχόμενος δὲ καὶ ἔξον ἀποκλειόμενος καὶ τοὺς κατέχοντας συναπόλλυσιν. Ἐσκόρπισε γὰρ, φησὶν, ἔδωκε τοῖς πένησιν. Ἀλλ' ἀκουε καὶ τῶν ἐξῆς· Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐν μὲν ἡμέρᾳ τὸν πλοῦτον ἐσκόρπισε, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ εἰς πάντα τὸν αἰῶνα διαμένει, καὶ τὴν μνήμην ἀθάνατον ἐργάζεται.

γ'. Εἶδες μνήμην παντὶ τῷ αἰῶνι παρεκτεινομένην; εἶδες μνήμην μεγάλων καὶ ἀπορρήτων γέμουσαν ἀγαθῶν; εἰς τοιούτων οἰκοδομῶν μνημονεύεσθαι σπουδάζωμεν. Αἱ γὰρ διὰ τῶν λίθων οὐ μόνον ἡμᾶς οὐδὲν ὠφελεῖσαι δύνανται, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ στήλης διηνεκοῦς ἡμῶν λαμπρῇ τῇ φωνῇ καταβῶσι. Καὶ τὰ μὲν ἐκ τούτων ἀμαρτήματα αὐτοὶ ἔχοντες ἀπιμεν, αὐτὰ δὲ καταλιπόντες ἐνταῦθα, οὐδὲ τῆς ψυχρᾶς ἐκείνης καὶ ἀνονήτου παρ' αὐτῶν μνήμης ἀξιοῦμεθα· ἀλλὰ ταῖς μὲν κατηγορίαις βαλλόμεθα, ἡ δὲ προσηγορία μεθίσταται εὐθέως εἰς ἔτερον. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· ἀπὸ τούτου εἰς ἔτερον μεταβαίνει, καὶ ἀπ' ἐκείνου εἰς ἄλλον πάλιν. Καὶ σήμερον μὲν ἡ οἰκία ἐλέγετο τοῦ δεινός, αὔριον δὲ τοῦ δεινός, καὶ μετὰ τὴν ἐξῆς πάλιν ἑτέρου. Καὶ ἀπατῶμεν ἐκόντες ἑαυτοὺς, νομίζοντες δεσποτεῖν τινὰ κακῆσθαι, οὐκ εἰδότες ὅτι μόνον τῆς χρήσεως ἀπολαύομεν, καὶ ἐκόντες καὶ ἀκόντες ἐτέροις τούτων παραχωροῦμεν· ὅτι γὰρ καὶ οἱ οὐ βουλόμεθα, τοῦτο τῶς παρήμι. Ὅλος δὲ εἰ μνήμης ἐπιθυμεῖς, καὶ τοῦτο σοὶ περισπούδαστον, ἀκουε πῶς αἱ χῆραι ἐμνηνντο τῆς Ταβιθάς, καὶ πῶς τὸν Πέτρον περιεστήκεισαν κλαίονσαι καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια, ὅσα ἐποίησε μετ' αὐτῶν οὐδὰ ἡ Δορκὰς. Εἶδες οἰκοδομὰς ἐμφύχους φωνᾶς ἀφίεσας, καὶ τοσαύτην ἰσχὺν ἐχούσας, ὥς καὶ ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν ἐπαναγαγεῖν; Ἐπειδὴ γὰρ περιεστήσαν τὸν Πέτρον, καὶ τὰ δάκρυα θερμὰ ἐξέχεαν, τὴν τροφὴν καὶ τὴν χορηγίαν ἐπιζητοῦσαι, ἐκβαλὼν πάντας, φησὶν, ὁ Πέτρος, θείς τὰ γόνατα προσήυξατο, καὶ ἀναστήσας αὐτὴν ἐφώνησε τοὺς ἀγίους

καὶ τὰς χήρας, καὶ παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν. Εἰ βούλει μνημονεύεσθαι, καὶ εἰ δόξης ἀληθοῦς ἐρᾷς, ταύτην μίμησαι, καὶ τοσαύτας οἰκοδομὰς ἐργάζου, μὴ παρὶ τὴν ἀψυχον ὕλην καταδαπανώμενος, ἀλλὰ παρὶ τοὺς ὁμογενεῖς πολλὴν τὴν φιλοτιμίαν ἐπιδεικνύμενος. Αὕτη ἡ μνήμη ἔπαινετή καὶ πολλὰ τὰ κέρβας φέρουσα. Ἀλλὰ πάλιν ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν, καὶ ἴδωμεν τῶν τότε ἀνδρῶν τὴν εὐλμαν. Τὰ γὰρ ἐκείνων πάθη ἡμῖν, εἰ βουλοίμεθα νήφειν, σωφρονισμὸς γενήσεται. Καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς, φησί, πόλιν, καὶ πύργον, οὗ ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κοιήσωμεν ἑαυτοῖς [298] *ὄρομα* πρὸ τοῦ *διασπαρῆναι ἐπὶ τῆς γῆς*. Ὅρξ πῶς πανταχοῦ τῆς ἑαυτῶν γνώμης τὴν διαφθορὴν ἐπιδεικνύουσι. Καὶ οἰκοδομήσωμεν, φησὶν, ἑαυτοῖς πόλιν· καὶ πάλιν· Ποιήσωμεν ἑαυτοῖς *ὄρομα*. Ἀλλ' ὅρα καὶ μετὰ τοσαύτην πανωλεθρίαν πάλιν πῶς οὐκ ἐλάττωσι κακοὺς ἐπιχειροῦσι. Τί οὖν ἵνα γενήσεται; πῶς ἵνα ἀναχαιτισθῶσι τῆς μανίας; Ὑπέσχετο μηκέτι ποιῆσαι κατακλυσμὸν τὴν οὐρανὸν φιλανθρωπίαν μιμούμενος· οὗτος δὲ οὐδὲ ταῖς τιμωρίαις ἐσωφρονίσθησαν, οὕτως ταῖς εὐεργεσίαις βελτίους ἐγένοντο.

Αἰὶ ἀκούε τῶν ἐξῆς, ἵνα μάθῃς τῆς ἀφ' αὐτοῦ φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ τὸ μέγεθος. Καὶ κατέβη, φησί, Κύριος ὁ Θεὸς ἰδεῖν τὴν πόλιν, καὶ τὸν πύργον, ὃν φιλοδόμουν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅρα πῶς ἀνθρωπίνως ἡ Γραφὴ διαλέγεται. Καὶ κατέβη, φησί, Κύριος ὁ Θεός· οὐχ ἵνα ἀνθρωπίνως νοήσωμεν, ἀλλ' ἵνα διὰ τοῦτου παιδεύμεθα μηδέποτε καταφύγιζεσθαι ἀπλῶς τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων, μήτε ἐξ ἀκοῆς καταδικάζειν, ἐὰν μὴ πρότερον πολλὴν δεξιώμεθα τὴν πληροφορίαν. Πάντα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦτο γίνεται, καὶ τοσαύτη κέρχεται τῇ συγκαταβάσει πρὸς διδασκαλίαν τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως. Καὶ κατέβη, φησί, Κύριος ὁ Θεός ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον. Ὅρα αὐτὸν οὐκ ἐκ προοιμίου ἀναστέλλοντα αὐτῶν τὴν μανίαν, ἀλλὰ πολλῇ τῇ μακροθυμίᾳ κεχρημένον, καὶ ἀναμίνοντα εἰς ἔργον αὐτοῦς ἀγαγεῖν τὴν πονηρίαν ἁπασαν, καὶ τότε ἐκκοπήναι τὴν ἐπιχείρησιν. Ἰνα γὰρ μὴ τινι ἐξῇ λέγειν, ὅτι ἐβουλεύσαντο μὲν, οὐκ ἤγαγον δὲ εἰς ἔργον τὰ δόξαντα, ἀναμίνει πληρῶσαι αὐτοὺς τὰ βουλευθέντα, καὶ τότε δεῖξαι αὐτοῖς ὡς ἀνόητοις ἐπιχειροῦσι. Καὶ κατέβη, φησί, Κύριος ὁ Θεός ἰδεῖν τὴν πόλιν, καὶ τὸν πύργον, ὃν φιλοδόμουν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅρα φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν. Συνεχώρησε καμῖν αὐτοὺς καὶ τλαιπωρηθῆναι, ἵνα τῶν πραγμάτων ἡ πείρα διδάσκαλος αὐτοῖς γένηται. Καὶ ἐπειθὴ εἶδεν ἀκμάζουσιν τὴν κακίαν, καὶ τὴν νόσον ἐπιτεινομένην^β, οὐκ εἰς τέλος ἀφίησιν, ἀλλὰ τὴν οὐρανὸν ἐνδεικνύμενος ἀγαθότητα, καθάπερ ἱατρὸς ἀριστος, ὅρῳ αὐτῶν αὐξανομένην τὴν νόσον, καὶ τὸ ἔλκος ἀνάτον γινόμενον, ταχέϊαν ποιεῖται τὴν τομήν, ἵνα παντελῶς ἀφανίσῃ τὴν αἰτίαν τῆς νόσου. Καὶ εἶπε, φησί, Κύριος ὁ Θεός· Ἰδοὺ γένος ἐν καὶ χεῖλος ἐν πάντων· ἀντὶ τοῦ, φωνὴ μία καὶ γλῶσσα μία. Καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ νῦν οὐκ ἐνδεῖ γένηται ἀπ' αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν.

δ. Ὅρα Δεσπότης φιλανθρωπίας. Ἐπειθὴ μέλλει τὴν ὁρμὴν αὐτῶν ἐκκόπτειν, ἀπολογίαν πρότερον συντίθει, καὶ μονονοχὶ δείκνυσιν αὐτῶν τῆς ἀμαρτίας τὸ μέγεθος, καὶ τῆς ἀγνωμοσύνης τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅτι τῇ συμφωνίᾳ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσαντο. Ἰδοὺ γὰρ, φησί, γένος ἐν καὶ χεῖλος ἐν πάντων. Καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ

νῦν ἐκλείπει ἀπ' αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν. Τοῦτο γὰρ ἔθος αὐτῶν, ἐπειδὴν μὲλλον τιμωρεῖν ἐπάγειν, πρότερον δεικνύειν τὴν ἡμαρτημένην [299] τὸ μέγεθος, καὶ ὥστε ἀπολογίαν τινα συντείνειν, καὶ τότε ποιεῖσθαι τὴν διόρθωσιν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, ἦν ἵνα ἡμελλε τὴν ἀπειλὴν ἐκείνην τὴν φοβεράν ποιῆσθαι, φησὶν ἡ Γραφή· Ἰδοὺ δὲ Κύριος ὁ Θεὸς δεῖ ἐκτελεσθῆναι αἱ κακίαι τῶν ἀνθρώπων, καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος. Εἶδες πῶς πρότερον εἶδε τῆς κακίας αὐτῶν τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τότε φησὶν, Ἀπαλείψω τὸν ἀνθρώπων· οὕτω καὶ νῦν· Ἰδοὺ γένος ἐν καὶ χεῖλος ἐν πάντων, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι. Εἰ ὁμοφρονίως τοσαύτης ἀπολαύοντες καὶ ὁμοφρονίως πρὸς τοσαύτην ἐξώκειλαν μανίαν, τοῦ χρόνου προϊόντος πῶς οὐχὶ χεῖρωνα διαπράξονται; Οὐκ ἐκλείπει γὰρ, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν. Οὐδὲν αὐτῶν τὴν ὁρμὴν ἐπισχεῖν δύνησεται, ἀλλὰ πάντα τὰ βουλευθέντα αὐτοῖς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν σπουδάζουσιν, εἰ μὴ ταχέως ὑπὲρ τῶν ἡδὴ τολμηθέντων δίκην δώσουσι. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ πρωτοπλάστου γεγονὸς εὐρήσει τις. Καὶ γὰρ ἐκεῖ, ἦν ἵνα ἡμελλεν ἐκβάλλειν τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγῆς, φησί· Τίς ἀνήγγειλέ σοι, ὅτι γυμνὸς εἶ; Καὶ πάλιν· Ἰδοὺ γένος ἐν καὶ χεῖλος ἐν πάντων, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι· καὶ νῦν οὐ μὴ ἐκλείψῃ ἐξ αὐτῶν πάντα, ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν. Δεῦτε, καὶ καταβάδντες συγχέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὴν γλῶτταν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τῆς φωνῆς τοῦ πλησίον. Ὅρα πάλιν τῶν λέξεων τὴν συγκατάβασις. Δεῦτε, φησί, καὶ καταβάδντες. Τί βούλεται ταῦτα τὰ ῥήματα; Συνερίθλας δεῖται ὁ Δεσπότης πρὸς τὴν διόρθωσιν; ἀλλὰ συμμαχίας πρὸς τὴν τούτων καθάρσιν; Οὐχί, μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ καθάπερ ἦδη εἶπεν ἡ Γραφή, Κατέβη Κύριος, διδάσκουσα ἡμᾶς διὰ τοῦτου, ὅτι μετὰ ἀκριβείας αὐτῶν εἶδε τῆς κακίας τὴν ὑπερβολὴν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα φησι, Δεῦτε, καὶ καταβάδντες. Ὡς πρὸς ὁμοτίμους δὲ πάντας ἐστὶ τοῦτο τὸ εἰρημένον· Δεῦτε, καὶ καταβάδντες συγχέωμεν αὐτῶν τὴν γλῶτταν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τῆς φωνῆς τοῦ πλησίον. Καθάπερ, φησί, στήλην τινὰ διηνεκῇ, τοιαύτην αὐτοῖς· ἐπιτίθημι τὴν τιμωρίαν, καὶ ἵνα παντὶ τῷ αἰῶνι συμπαρεκτείνηται, καὶ μηδεὶς χρόνος λήθῃ αὐτοῖς ἐμποίησιν. Ἐπειθὴ γὰρ οὐ δέοντως ἐχρήσαντο τῇ ὁμοφρονίᾳ, διὰ τῆς ἑτεροφρονίας αὐτοῦς σωφρονισθῆναι βούλομαι. Καὶ γὰρ οὕτως ἐκάστοτε εἴωθε ποιεῖν ὁ Δεσπότης. Τοῦτο ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς ἐποίησεν· οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο τῇ δοθείσῃ τιμῇ, καὶ διὰ τοῦτο ὑπέταξεν αὐτὴν τῷ ἀνδρὶ. Καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ, ἐπειθὴ μὴ ἐκέρθανε τι ἐκ τῆς πολλῆς ἀνέσεως, καὶ τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ διαίτης, ἀλλὰ διὰ τῆς παραδόσεως τῇ ἐπιτιμῇ ἑαυτὸν ὑπεύθυνον κατέστησεν, ἐξέβαλε αὐτὸν ἐκ τοῦ παραδείσου, καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτῷ ἐπέθηκε διηνεκῇ, λέγων· Ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ. Καὶ οὕτως τοῖσιν ἐπειθὴ τιμηθέντες τῇ ὁμοφρονίᾳ, εἰς κακίαν [300] ἐχρήσαντο τῇ δοθείσῃ τιμῇ, διὰ τῆς ἑτεροφρονίας ἰσθησιν αὐτῶν τῆς κακίας τὴν φορὰν. Καὶ συγχέωμεν αὐτῶν, φησί, τὴν γλῶτταν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τῆς φωνῆς τοῦ πλησίον· ἵνα ὥστε

^a Quatuor mss. τὴν διαφορὰν ἐπιδείκνυσιν. Infra πῶς αὐτὸ οὐκ ἐν ἡμετέροις mss. deest. Ibidem τί οὖν ἵνα γενήσεται; πῶς ἵνα ἀναχαιτισθῶσι.

^b Tres mss. ἐπιτεινομένην.

cavit sanctos et viduas, et reddidit eam vivam. Si memoriam quaeris, si veram gloriam amas, hanc imitare, tales domus exstrue, noli sumptus tuos inanimatis inpendere, sed cum illis qui ejusdem sunt generis misericordiam facito. Hæc laude digna est memoria, hæc magnum lucrum affert. Cæterum ad institutum redeamus, et videamus illorum virorum, qui tunc erant, audaciam. Illorum enim affectiones, nostræ, si sapere voluerimus, emendationi servant. 4. *Et ædificemus, inquit, nobis civitatem, et turrim, cujus caput erit usque in cælum, et faciamus nobis ipsis nomen priusquam dispergamur super terram.* Vides quomodo corruptionem animæ suæ ubique exhibent. *Et ædificemus, inquit, nobis civitatem:* et iterum: *Faciamus nobis ipsis nomen.* Vide quomodo etiam post generalem omnium interitum non minora mala aggre- diantur. Quid ergo fiet? quomodo ab insaniam sua reprimuntur? Pollicitus est Deus, se non ultra facturum diluvium, nimirum misericordiæ suæ consuetudinem servans: illi autem neque poenis emendatioribus facti sunt, neque beneficiis meliores.

Non sunt temere condemnandi fratres, neque ex auditu judicandum. — Audi quæ sequuntur, ut discas ineffabilis misericordiæ Dei magnitudinem. 5. *Et descendit, inquit, Dominus Deus, ut videret civitatem, et turrim, quam ædificabant filii hominum.* Vide quomodo humano more Scriptura loquitur. *Et descendit, inquit, Dominus Deus;* non ut humano modo intelligamus, sed ut per hoc erudiamur, numquam temere fratres condemnandos, neque auditu solo judicandum esse, nisi pluribus argumentis prius certi reddamur. Omnia enim a Deo ideo sunt, et ob hoc tanta ad erudiendum humanum genus utitur sermonis attemperatio. *Et descendit, inquit, Dominus Deus, ut videret civitatem et turrim.* Vide quomodo non statim ab initio illorum reprimunt insaniam, sed diuturna lenitate utitur, et exspectat donec omnem malitiam suam opere declarent, et tunc conatus eorum impedit. Ne enim quis dicere possit, deliberasse quidem illos, sed quæ decreverant, in opus non deduxisse, præstolatur donec animo destinatum opus aggrediantur, ut tunc monstret eis quam inutilia attentarint. *Et descendit, inquit, Dominus Deus, ut videret civitatem, ac turrim, quam ædificabant filii hominum.* Vide misericordiæ excellentiam: permisit illos laboribus sese affligere, ut rerum experientia præceptoris loco illis esset. Et quoniam vidit malitiam invalescere, et morbum intendi, non usque ad finem permittit, sed suam declarat bonitatem: quemadmodum medicus bonus videns morbum augeri, et ulcus incurabile fieri, statim sectione utitur, ut omnem morbi causam tollat. 6. *Et dixit, inquit, Dominus Deus: Ecce genus unum et labium unum omnium:* hoc est, vox una et lingua una. *Et hoc cæperunt facere, et nunc non cessabunt ab iis quæ decreverunt facere.*

4. *Solet Deus admonere antequam puniat.* — Attende Domini misericordiam. Quoniam conatus impediturus erat, primum purgationem sibi parat, et quasi ostendit peccati eorum magnitudinem, et im-

probitalis excessum, ipsosque abusos esse linguae et vocis consonantia. *Ecce enim, inquit, genus unum et labium unum omnium. Et hoc cæperunt facere, et nunc non cessabunt ab iis quæ decreverunt facere.* Illic enim Dei mos est, ut puniturus prius indicet quam magna sint peccata, et veluti defensionem aliquam sibi pareat, ac tunc tandem corripit. Nam tempore diluvii, cum terribiles illas minas intentaret, dicit Scriptura: *Ut autem vidit Deus, quod multiplicatae sunt malitiae hominum, et unusquisque cogitat in corde suo diligenter in mala a juventute (Gen. 6. 5).* Vidisti quomodo prius monstravit malitiæ eorum magnitudinem, et postea dicit: *Delebo hominem (Ibid. v. 7)?* Ita et nunc: *Ecce genus unum et labium unum omnium, et hoc cæperunt facere.* Si cum tanta concordia, et linguae unitate in tantam inciderunt insaniam: ubi tempus processerit, quomodo non deteriora attentabunt? *Non cessabunt enim ab iis quæ decreverunt facere:* nihil eorum impetum et ardorem morari poterit, sed omnia quæ statuerunt secum, studebunt perficere, ni statim pro attentatis poenam luant. Id quoque inveniet aliquis et de protoplasto factum esse. Ejecturus enim illum Deus a paradisi incolatu, ait, *Quis annuntiavit tibi quod nudus esses (Ibid. 3. 11)?* Et iterum: *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis: ut sciat bonum et malum. Et nunc ne forte extendat manum suam, et accipiat de ligno vitæ, et comedat, et vivat in sæculum. Et emisit illum Dominus de paradiso (Ibid. v. 22. 23).* Etiam nunc inquit: *Ecce genus unum et labium unum omnium, et hoc cæperunt facere: et nunc non cessabunt ab iis quæ decreverunt facere.* 7. *Venite, et descendentes confundamus illorum linguas, ut ne audiat unusquisque vocem proximi.* Vide iterum verborum attemperatam rationem. *Venite, inquit, et descendentes.* Quid volunt sibi verba hæc? Opusne habet cooperatione Dominus ad correctionem? an subsidio ad illorum destructionem? Absit. Sed sicut jam dixit Scriptura: *Descendit Dominus:* docens nos per hoc se evidenter malitiæ illorum magnitudinem vidisse: ita et hic dicit: *Venite, et descendentes.* Dictum haud dubie est ceu ad honore pares. *Venite, inquit, et descendentes confundamus illorum linguas, ut ne audiat unusquisque vocem proximi.* Quenadmodum, inquit, cippum quenquam perpetuum, talem illis statuo poenam omni sæculo duraturam, ut nullo tempore hæc obliviscantur. Nam quia abusi sunt vocis concordia, ideo vocis diversitate castigar' eos volo. Sic enim ubique facere consuevit Dominus. Hoc ab initio circa mulierem factum est: abutebat' illa honore concessio, unde subiecit eam viro. Et similiter Adæ contigit: quia enim ex multa prosperitate, paradisi que incolatu nihil lucri fecit, sed pravaricando poenæ obnoxius est factus, ejecit eum ex paradiso: et poenam ei perpetuam injunxit, dicens: *Spinæ et tribulos germinabit tibi terra (Gen. 3. 18).* Horum quoque malitiæ cursum, quia unitate linguae honorati, honore concessio in malum abutebantur, Deus per linguarum varietatem colibuit. *Et confundamus, inquit, illorum linguam, ut ne audiat unus-*

quoque vocem proximi : ut sicut linguae unitas contubernium fecit, ita linguae diversitas dispergat. Nam quibus non est idem sermo et lingua, quomodo simul habitare possunt? 8. *Et dispersit illos, inquit, Dominus Deus ab illo loco super faciem universae terrae, et cessaverunt aedificantes civitatem et turrim.* Considera Domini misericordiam, in quantam animi hæsitationem ipsos impulit. Amentibus enim postea similes fuerunt. Et ille quidem imperabat hoc, et alius suppeditabat aliud; inutilisque fuit omnis illorum conatus: ideo *Cessaverunt aedificare civitatem et turrim.* 9. *Et idcirco vocatum est nomen illius, Confusio, quia illic confudit Dominus Deus labia omnis terrae: et hinc dispersit ipsos Dominus Deus in omnem terram.* Vide quanta fiant, ut memoria hujus facti in omnia sæcula pervadat. Primum linguarum sit divisio, imo ante hoc noninis appellatio: Phalec enim nomen, quod Heber filio imposuit, partitionem significat. Deinde loci appellatio: *Confusio* enim vocatus est, id quod Babylon sonat. Postremum Heber ipse mansit idem servans idioma, quod et antea habebat, ut manifestum divisionis hujus signum foret (a). Vidisti per quot res immortalē nullaque oblivione delendam hujus facti memoriam servari voluerit? Nunc enim pater filio postea cogebatur dicere causam tam diversae vocis. Et puer a patre querebat quare sic locus ille appellaretur: ideo namque Babylon dictus est locus; quod est confusio, quod illic Dominus Deus confuderit labia universae terrae, et ab illo loco disperserit illos. Nam utrumque loci appellatio mihi significare videtur, et quod linguas confuderit, et quod inde dispersio orta sit.

5. Audivistis, dilecti, unde ipsis dispersionis varietatisque linguarum orta sit causa. Fugiamus, obsecro, ne hos imitemur: et illis quae nobis Deus concessit ne abutamur: ac naturam humanam considerantes, ea consulemus quae mortales homines deceant: et cogitantes praesentis vitae fragilitatem, ac quam breve sit tempus vitae nostrae, multam per bonorum operum exercitium fiduciam recondamus: et non solum per hos dies servemus jejunii fervorem, sed etiam elemosinarum largitatem et precum assiduitatem. Et enim jejunio preces semper conjunctas esse oportet. Et quod hoc verum sit, audi Christum dicentem: *Hoc genus daemoniorum non egreditur nisi in precatione et jejunio (Matth. 17. 20).* Et iterum de apostolis dicitur: *Nam cum orassent, inquit, et jejunassent, commendaverunt eos Domino, in quem crediderant (Act. 14. 22).* Et iterum inquit Apostolus: *Ne fraudetis invicem, nisi in precatione et jejunio (1. Cor. 7. 5).* Vidisti quomodo jejunium hoc subsidio indigeat? Tunc enim potissimum preces cum attentione fiunt, cum expeditior est mens nostra, neque gravata, neque malo deliciarum onere pressa fuerit. Magna arma sunt pre-

ces, magna securitas, magnus thesaurus, magnus portus, tutissimus locus: modo sobrii et vigiles Dominum aedamus, mente nostra undique collecta, inimicoque nostrae salutis nullo aditu permisso. Cum sciat enim inimicus noster, nos per tempus illud posso de iis quae ad nostram salutem attinent loqui, et peccata confiteri, et vulnera medico ostendere, et sanitatem consequi: ideo maxime tunc obsistit, omniaque facit et tractat, ut nos supplantet, negligentemque reddat. Proinde vigilemus, obsecro, et scientes illius insidias, maxime tempore illo operam demus ut quasi praesentem illum ante oculos stantem videntes oppugnemus, et cogitationem omnem, quae nos interturbare possit, repellamus: totique nitamur Deum ut docet alloqui, ut non solum verba, sed et mens verborum comes ad Deum accedat. Nam si lingua quidem proferat verba, mens autem foris evagetur, quae domi sunt lustrans, et imaginans quae in foro aguntur, nulla nobis utilitas est, fortassis autem et major condemnatio. Enimvero si cum homines adinus, tam studiose id agimus, ut prope stantes saepe numero non videamus, sed colligimus mentem, et ad eam solum spectamus ad quem accedimus: quanto magis apud Deum idem facere oportet, et jugiter precibus insistere? Propter hoc et Paulus scribens dicebat: *Orantes in omni tempore, orate et in spiritu (Eph. 6. 18):* non lingua tantum, et cum perpetua, inquit, vigilantia, sed *Et in spiritu.* Spirituales enim, inquit, sint vestrae petitiones, sobria sit ratio, et illis quae dicuntur mens attendat. Talia petite, qualia a Deo petere convenit, ut et petita obtineatis: et in illud incumbentes, et toti expergefacti, sobrii et mente vigiles, non oscitantes, nec vos fricantes, et hinc inde mentem vertentes: sed cum timore et tremore salutem vestram operemini. *Beatus enim, inquit, qui propter pietatem mutuit omnia (Prov. 28. 14).* Magnum bonum precatio. Nam si homini quis loquens virtute praedito, non parvum inde fructum percipit: quantis bonis non fructur is, cui cum Deo colloquium fuerit? Oratio enim colloquium est cum Deo. Quod ut scias, audi prophetam dicentem: *Jacendum sit Deo eloquium meum (Psal. 103. 34):* hoc est, sermo meus jacundus appareat Deo. Annon enim praestare potest priusquam petamus? Verum propter hoc differt et exspectat, ut occasionem accipiat, qua juste nos sua providentia dignos faciat. Sive autem consequamur quod petimus, sive non consequamur, perseveremus semper in oratione: et non solum gratias agamus si consequamur, sed etiamsi repulsam passi fuerimus. Nam denegare, cum Deus vult, non minus est quam si concessisset. Nescimus enim nos quae nobis conducant, sicut ipse novit. Itaque sive voti compotes, sive impotes simus, gratias agere debemus. Et quid miraris, si nos nescimus quid nobis prosit? Paulus, talis et tantus vir, arcana audire dignus habitus, ignorabat se ea quae non expediebant precari. Nam quia videbat se ut molestiis cingi, ac circumdari crebris tentationibus, orabat ut ab eis liberaretur, idque non semel neque iterum, sed et saepius. *Ter enim, inquit, Dominum*

(a) Id quod hic ait Chrysostomus, Heberum nempe priscam servasse dialectum, qualem Adamus loquebatur, illud, inquam, aliquot difficultatibus obnoxium est: nam utrum Heber priscam linguam servaverit, non ita certum est. Nisiputatur autem utra dialectus primigenia fuerit, Hebraica an Chaldaica; pro utraque opinione stant non spernenda argumenta, quae longius esset referro.

ἡ ἁμοφωνία τὴν συνείκησιν εἰργάζετο, οὕτως ἡ διαίρεσις τῆς φωνῆς τὴν διασπορὰν αὐτοῖς κατασκευάσθη. Οἱ μὴ τὴν αὐτὴν ἔχοντες φωνὴν καὶ διάλεξιν, πῶς ἂν ἔδυναντο κατὰ ταῦτ' οἰκεῖν; *Καὶ διέσπειρεν αὐτοὺς, φησί, Κύριος ὁ Θεὸς ἐκείθεν ἐκὶ προσώπου· πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐπαύσατο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον.* Ὅρα Δεσπότης φιλανθρωπίαν, εἰς δὴν αὐτοὺς ἐνέβαλεν ἀμνηχανίαν. Καὶ γὰρ μαινομένοις λοιπὸν τοῖσιν. Ὁ μὲν ἐπέταττεν ἑτερον, ὁ δὲ ἑτερον ἐπέδιδου· καὶ ἀνόητος αὐτοῖς λοιπὸν ἦν πᾶσα ἡ ἐπιχειρήσις. Διὸ *Καὶ ἐπαύσατο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ δρομα αὐτῆς, Σύγχυσις·* ὅτι ἐκεῖ συνέχευε Κύριος ὁ Θεὸς τὰ χεῖλη πάσης τῆς γῆς· καὶ ἐκείθεν διέσπειρεν αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἐκὶ πάσης τῆς γῆς. Σκόπει πόσα γίνεται, ὥστε τὴν μνήμην παντὶ τῷ αἰῶνι συμπαρεκταίνεσθαι. Πρῶτον μὲν ἡ τῶν γλωσσῶν διαίρεσις, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τούτου ἡ τοῦ ὀνόματος προσηγορία· τὸ Φάλακ γὰρ ὄνομα, ὅπερ ὁ Ἔδερ ἐπέθηκε τῷ παιδί, μερισμὸν σημαίνει. Ἐπειτα ἡ τοῦ τόπου προσηγορία· Σύγχυσις γὰρ ὁ τόπος ὀνομάσθη, ὅπου ἐστὶ Βαβυλῶν. Ἐπειτα αὐτὸς ὁ Ἔδερ ἔμεινε τὴν αὐτὴν ἔχων διάλεξιν, ἦν περ καὶ πρότερον, ἵνα καὶ τοῦτο σημεῖον ἐναργὲς γένηται τῆς διαιρέσεως. Εἶδες διὰ πόσων ἡδουλήθη διηγεῖται τὴν μνήμην διασωθῆσθαι, καὶ μηδέποτε λήθῃ παραδοθῆναι τὸ τότε γεγεννημένον; Καὶ γὰρ ἐξ ἐκείνου λοιπὸν πατήρ παιδί ἀνάγκην εἶχε τὴν αἰτίαν λέγειν τῆς ἑτεροφωνίας, καὶ παῖς πατὴρ μανθάνειν ἐξῆται τῆς τοῦ τόπου προσηγορίας τὴν αἰτίαν· Βαβυλὼν γὰρ διὰ τοῦτο ὁ τόπος ὀνομάσθη, ὅπερ ἐστὶ σύγχυσις, ὅτι ἐκεῖ συνέχευε Κύριος ὁ Θεὸς τὰ χεῖλη πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐκείθεν διέσπειρεν αὐτοὺς. Ἀμφότερα ἡ τοῦ τόπου προσηγορία σημαίνει μοι δοκεῖ, καὶ ὅτι τὰς γλώσσας συνέχευε, καὶ αὐτόθεν τὴν διασπορὰν ὑπέμειναν.

ε'. Ἠκούσατε, ἀγαπητοί, πόθεν αὐτοῖς ἡ τῆς διασπορᾶς ὑπόθεσις γέγονε, καὶ τῶν γλωσσῶν ἡ διαίρεσις. Φύγωμεν, παρκαλῶ, τὴν μέμνησιν, καὶ τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ παρασχεθεῖσιν ἡμῖν εἰς δέον χρησώμεθα, καὶ τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην ἄνυσοντες οὕτω βουλευώμεθα, ὥς εἰπὸς ἀνθρώπους βουλευσασθαι θνητοὺς τυγχάνοντας· καὶ λογιζόμενοι τοῦ παρόντος βίου τὸ ἐπὶ κηρον, καὶ ὡς βραχύς ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνος, πολλὴν ἑαυτοῖς παρήσκειαν προαποδώμεθα διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν πράξεων ἐργασίας· καὶ μὴ μόνον τῆς νηστείας τὴν ἐπίτασιν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπιδειξώμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐλεημοσύνης δαψιλείαν καὶ προσευχὰς ἐκτενεῖς. Καὶ γὰρ τῇ νηστείᾳ τὴν προσευχὴν ἀεὶ συνεζεύχθαι δεῖ. Καὶ ὅτι τοῦτ' ἐστὶν ἀληθές, ἀκουε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Τοῦτο τὸ γένος οὐκ [301] ἐκπορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.* Καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων· *Προσευξάμενοι γὰρ, φησί, καὶ νηστεύσαντες·* παρέθεντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ, εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν. Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος· *Μὴ ἀποστερεῖτε, φησὶν, ἀλλήλους, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.* Εἶδες πῶς δέχεται τῆς ἐντεῦθεν συμμαχίας ἡ νηστεία; Τότε γὰρ μάλιστα καὶ μετὰ νήψεως αἱ προσευχαὶ γίνονται, κουφοτέρως τῆς διανοίας τυγχανούσης, καὶ οὐδενὶ βαρουμένης, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ τῆς τρυφῆς φορτίῳ πιεζομένης. Μέγα γὰρ ὅπλον ἡ εὐχή, μεγάλη ἀσφάλεια, μέγας θησαυρὸς, μέγας λιμὴν, ἄστυλον χωρίον· μόνον ἐὰν νήφοντες προσ-

ῶμεν τῷ Δεσπότη, καὶ πανταχόθεν συνάγοντες ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, οὕτω τὴν πρόσδοον ποιώμεθα, μηδεμίαν παρεῖδουσιν διδόντες τῷ ἐχθρῷ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν ἔκεινον δυνάμεθα περὶ τῶν συνεχόντων ἡμᾶς διαλεχθέντες, καὶ τὰ ἡμαρτημένα ἐξαγορεύσαντες, καὶ τὰ τραύματα τῷ ἱατρῷ δείξαντες, πολλῆς ἐπιτυχεῖν τῆς θεραπείας, τότε μάλιστα ἐπίσταται καὶ πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε ἐκκροῦσαι ἡμᾶς καὶ εἰς ῥαθυμίαν ἐμβάλεῖν. Διὸ νήφωμεν, παρακαλῶ, καὶ εἰδότες αὐτοῦ τὰς ἐπιβουλὰς, μάλιστα κατὰ τὸν καιρὸν ἔκεινον σπουδάζωμεν, ὥσπερ παρόντα καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐστῶτα ὁρώμεν, οὕτως αὐτὸν διακροῦσθαι, καὶ πάντα λογισμὸν διατάρττοντα ἡμῶν τὴν διάνοιαν ἀπωθεῖσθαι, καὶ ὅλους ἐκτούς συντείνειν, καὶ ἀκριθεὶ ποιεῖσθαι τὴν ἐντευξιν, ἵνα μὴ μόνον ἡ γλῶττα φθιγγῇται, ἀλλὰ καὶ ἡ διάνοια συμβάλῃ τοῖς λεγομένοις. Ἐὰν γὰρ ἡ γλῶττα μὲν προτέρη τὰ ῥήματα, ἡ δὲ διάνοια ἔξω ῥέμῃται, τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν περισκοποῦσα, τὰ κατὰ τὴν ἀγορὰν φανταζομένη, οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ἔσται, τάχα δὲ καὶ πλείων ἡ κατὰκρισις. Εἰ γὰρ ἀνθρώπων προσιόντες τοσαύτην ἐπιδεικνύμεθα τὴν σπουδὴν, ὥς μὴδὲ τοὺς πλησίον παραστῶτας πολλάκις ὀρᾶν, ἀλλὰ συντείνειν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, κἀκεῖνον μόνον φαντάζεσθαι, ὃ προσώμεν· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς χρὴ, καὶ συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ταῖς προσευχαῖς προσκαρτερεῖν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ Παῦλος γράφων εἶπε, *Προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ, κροσσέχεσθε καὶ ἐν πνεύματι·* μὴ γλῶσση μόνον, καὶ μετὰ ἀγρυπνίας διηγεκούς, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ. *Ἐν πνεύματι.* Πνευματικὰ γὰρ, φησὶν, ἔστω ὅμῶν τὰ αἰτήματα, νηφέτω ὁ λογισμὸς, συντείνεσθω ἡ διάνοια τοῖς λεγομένοις. Τοιαῦτα αἰτεῖσθε, ὅλα εἰπὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν, ἵνα καὶ τῶν αἰτούμενων ἐπιτύχητε· καὶ εἰς αὐτὸ ἀγρυπνῆτε διεγρηγμένοι, νήφοντες, ἐγρηγορῆτες τὴν διάνοιαν, μὴ χασμώμενοι, καὶ κνώμενοι, καὶ ὧδε κἀκεῖσε τὸν λογισμὸν περιαγόμενοι, ἀλλὰ μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε. *Μακάριος γὰρ, φησὶν, ὃς κατακτῇ σουε πάντα δι' εὐλάβειαν.* Μέγα ἀγαθὸν ἡ εὐχή. Εἰ γὰρ ἀνθρώπων τις διαλεγόμενος ἐναρέτω, οὐ μικρὰν ἐξ αὐτοῦ καρποῦται τὴν ὠφελείαν, ὁ Θεὸς διαλέγεσθαι καταξιωθείς· πόσων οὐκ ἀπολαύεται τῶν ἀγαθῶν; Ἡ γὰρ εὐχή διάλεξις ἐστὶ πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀκουε τοῦ προφήτου λέγοντος, *Ἦδυνθη τῷ Θεῷ ἡ διαλογία μου [302]·* τοῦτ' ἐστὶν, ἡ διάλεξις μου ἡδεῖα φανεῖται τῷ Θεῷ. Μὴ γὰρ καὶ πρὶν ἡ αἰτήσωμεν, οὐκ ἔδυνάτο παρασχεῖν; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀναμένει, ἵνα ἀφορμὴν λάβῃ παρ' ἡμῶν τοῦ δικαίως ἡμᾶς ἀξιούν τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας. Κἂν ἐπιτύχωμεν τοίνυν τῶν αἰτηθέντων, κἂν μὴ ἐπιτύχωμεν, παραμένωμεν τῇ αἰτήσῃ, καὶ μὴ μόνον ἐπιτυχάνοντες εὐχαριστῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἀποτυγχάνοντες. Τὸ γὰρ ἀποτυχεῖν, ὅταν ὁ Θεὸς βούληται, οὐκ ἑλασσόν ἐστὶ τοῦ ἐπιτυχεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἴσμεν τὰ ἡμεῖς συμφέροντα ἡμῖν οὕτως, ὥς αὐτοὺς ἐπίσταται. Ὡστε οὖν, κἂν ἐπιτύχωμεν, κἂν ἀποτύχωμεν, εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν. Καὶ τί θαυμάζεις εἰ ἡμεῖς οὐκ ἴσμεν τὰ συμφέροντα; Παῦλος ὁ τοσοῦτος καὶ τῆλικούτος, ὁ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀξιωθείς, ἠγνοεῖ τὰ μὴ συμφέροντα αἰτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἑώρα ἑαυτὸν κυκλούμενον ὑπὸ τῶν δεινῶν καὶ τῶν ἐπαλλήλων πειρασμῶν, ἠύετο τούτων ἀπαλλαγῆναι, καὶ οὐχ ἄπὲξ οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις. *Τρίτον γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον παρεκάλεσα.* Τὸ δὲ *Τρίτον*, πολλάκις παρεκά-

* Quatuor mss. et Bibl. ἐπὶ πρόσωπον.

λεσε, καὶ οὐκ ἐπέτυχεν. Ἰδωμεν οὖν πῶς διετέθη. Ἄρα μὴ ἔδυσχέρανεν; ἄρα ὀκνηρότερος γέγονεν; ἄρα ἐνάρκτησεν; Οὐχί. Ἀλλὰ τί φησιν; Εἶπεν, Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Οὐ μόνον οὐκ ἠλευθέρωσεν αὐτὸν τῶν ἐπικειμένων λυπηρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐναπομένειν αὐτὸν εἰσαε. Ναί· ἀλλὰ πόθεν ὤφειλον οὐκ ἔδυσχέρανεν; Ἀκούε Παύλου λέγοντος, ἐπειδὴ ἔμαθε τὰ δοκούντα τῷ Δεσπότη. Ἐδίστασθαι καυχῆσθαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. Οὐ μόνον, φησί, λοιπὸν ἀπαλλαγῆναι οὐκ ἐπιζητῶ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τλησύνῃ τῆς ἡθονῆς καυχῆσθαι ἐπὶ τοῖς. Εἶδες εὐγνώμονα ψυχὴν; εἶδες πόθον τὸν περὶ τὸν Θεόν; Ἀκούσας αὐτοῦ λέγοντος· Τὸ γὰρ εἰ προσευξόμεθα καθὼς δεῖ, οὐκ οἶδαμεν. Οὐχ οἶόν τε, φησιν, ἀνθρώπους ἡμᾶς ὄντας εἰδέναι πάντα ἀκριβῶς. Δεῖ οὖν παραχωρεῖν τῷ δημιουργῷ τῆς ἡμετέρας φύσεως, κάκεινα μετὰ χαρᾶς δέχεσθαι καὶ πολλῆς τῆς ἡθονῆς, ὥστε αὐτὸς δοκιμάσει, καὶ μὴ πρὸς τὴν βίαν τῶν γινόμενων ὀρᾶν, ἀλλὰ πρὸς τὰ δοκούντα τῷ Δεσπότη. Ὁ γὰρ εἰδὼς τὸ συμφέρον μᾶλλον ἡμῶν, αὐτὸς οἶδε καὶ ὅπως δεῖ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν μεθοδεῦσαι.

ζ'. Ἡμῶν τοίνυν ἐν ἔργον ἔστω, τὸ διηνεκῶς ταῖς προσευχαῖς προσκατερεῖν, καὶ μὴ ἀσχάλλειν πρὸς τὴν βραδυτητα, ἀλλὰ πολλὴν τὴν μακροθυμίαν ἐπιδεικνύσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἀνανεῶν ἡμῶν πρὸς τὰς αἰτήσεις ὑπερτίθεται, ἀλλὰ σοφίζόμενος ἡμῶν τὴν προεδρίαν, καὶ βουλόμενος ἡμᾶς διηνεκῶς πρὸς ἑαυτὸν ἐφέλκεσθαι. Ἐπεὶ καὶ πατὴρ φιλόστοργος αἰτούμενος πολλάκις παρὰ τοῦ παιδὸς οὐκ ἐπινεύει, οὐχί μὴ βουλόμενος δοῦναι, ἀλλὰ τοῦ παιδὸς τὴν προεδρίαν διὰ τούτου ἐπισπώμενος. Ταῦτα δὲ γινώσκοντες ὁ, μηδέποτε ἀπαγορεύμεν, μηδὲ διαλείπωμεν προσιόντες, καὶ τὰς ἱκετηρίας ποιοῦμενοι. Εἰ γὰρ τὸν ὅμῳ ἐκείνον καὶ ἀπηγὴ δικάστην, καὶ μήτε φθόνον φοβοῦμενον, ἢ προεδρίαν τῆς γυναικὸς ἐξεδιάσσει, καὶ [303] ἐξεκαλέσατο εἰς τὴν ἑαυτῆς ἀντιλήψιν· πόσω μᾶλλον ἡμεῖς, εἰ βουλευθείμεν ἐκείνην μιμήσασθαι τὴν γυναικα, τὸν ἡμέρον καὶ φιλόφρονον ἡμῶν Δεσπότην, τὸν εὐσπλαγχνον, καὶ ἐπιτρέχοντα ἡμῶν τῇ σωτηρίᾳ ἐκκαλεσόμεθα πρὸς τὴν οἰκίαν ἀντιλήψιν; Παιδεύσωμεν τοίνυν ἑαυτοὺς δυσασποσπάστως ἔχειν, καὶ διηνεκῶς ταῖς προσευχαῖς προσηλωσθαι, καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ, καὶ μᾶλλον ἐν νυκτὶ, ὅτε οὐδεὶς ὁ ἐνοχλῶν, ὅτε πολλὴ τῶν λογισμῶν ἡ γαλήνη, ὅτε πολλὴ ἡ ἡσυχία, καὶ ταραχῆς ἐκτός τὸ δωμάτιον, οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἐκκρούσαι δυναμένου, καὶ ἀποστήσαι τῆς προσόδου, ὅτε συνηρμένη ὁ τυγχάνουσα ἡ διάνοια πάντα μετὰ ἀκριβείας ἀναθεῖσθαι δύναται τῷ τῶν ψυχῶν Ιατρῷ. Εἰ γὰρ ὁ μακάριος Δαυὶδ, ὁ βασιλεὺς ὁμοῦ καὶ προφήτης, ὑπὸ τοσούτων ὀχλούμενος πραγμάτων, καὶ ἀλουργίδα καὶ διάδημα περιχέμενος Εἰλεγε· Μεσονύκτιον ἐξηγεῖσθαι τοῦ ἐξομολογεῖσθαι σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου· τί ἀνεποίημεν ἡμεῖς, οἱ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ ἀπράγμονα βίον μετιόντες, καὶ μηδὲ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ ποιοῦντες; Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ πολλὰ εἶχεν αὐτὸν τὰ περισπῶντα, καὶ πολὺς ἦν ὁ τῶν πραγμάτων ὀχλός, καὶ πολλὴ ἡ ταραχὴ, καὶ καιρὸν οὐχ ἠύρισκεν ἐπιτήδειον ἑαυτῷ πρὸς τὴν τοιαύτην πρόσθετον, τὸν τῆς ἀνέστας καιρὸν, ὃν ἕτεροι ὕπνου ποιοῦνται καιρὸν ἐπὶ τῶν ἀπαλῶν στρωμάτων κατακεκλιμένοι, καὶ ὥδε κάκεισε περιστρεφόμενοι, ὁ βασιλεὺς, ὁ τοσαύτην ἀναδεγόμενος φροντίδα, προσόδου καιρὸν ἐποιεῖτο, κατ' ἴδιαν τῷ Θεῷ διαλεγόμενος, καὶ εἰλικρι-

νῆς καὶ συντεταμένως τὰς εὐχαῖς ποιοῦμενος, ἦν οὐκ ἔπαρ ἦθελε· καὶ διὰ τῶν προσευχῶν τούτων τοὺς πολέμους κατέρηκεν, τρέπαιον ἱσάς, καὶ νίκας νίκαις συνάπτων. Εἶχε γὰρ ὅπλον ἀχείρωτον, τὴν ἀνωθεν συμμαχίαν, οὐ πρὸς τοὺς παρὰ τῶν ἀνθρώπων πολέμους ἀρκεῖσαι δυναμένην μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς τῶν δαιμόνων φάλαγγας. Τοῦτον τοίνυν καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, οἱ ἰδιῶται τὸν βασιλέα, τὸν ἀπράγμονα καὶ ἡσυχίον βίον μετιόντες, τὸν ἐν ἀλουργίδι καὶ διαδήματι, τὸν τῶν μοναχῶν βίον ὑπερκεντρίσαντα. Ἀκούε γὰρ πάλιν αὐτοῦ ἀλλαχοῦ λέγοντος· Ἐγρηγόρη τὰ δακρυά μου ἐμοὶ ἄριστος ἡμέρας καὶ νυκτὸς. Εἶδες ψυχὴν ἐν διηνεκῇ κατανύξει τυγχάνουσαν; Ἡ τροφή μου, φησιν, ὁ ἄριστος μου, ἡ ἐστίασίς μου οὐδὲν ἕτερον ἦν, ἢ τὰ δακρυά μου ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ. Καὶ πάλιν, Ἐκοίμισα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καὶ ἑκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου. Τί ἐροῦμεν ἡμεῖς ἢ τί ἀπολογισόμεθα, οὐδὲ τὴν ἴσιν τῷ βασιλεῖ τῷ ὑπὸ τοσούτων πραγμάτων περισπωμένῳ κατανύξιν ἐπιδείξασθαι βουλόμενοι; Τί γὰρ, εἶπὲ μοι, τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνων ὥραιότερον τῶν ὑπὸ τῆς συνεχείας τῶν δακρύων, καθάπερ ὑπὸ μαργαριτῶν τινῶν, κακαλωπιδισμένων; Εἶδες τὸν βασιλέα καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ δακρυοῖς καὶ εὐχαῖς ἑαυτὸν ἐκδεδωκότα· ὅρα καὶ τὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον ἐν δεσποτηρίῳ καθειργμένον, καὶ τοὺς πόδας ἔχοντα ἐν τῷ ὑψίῳ προσεδεμένον ἅμα τῷ Σίλα, καὶ διὰ πάσης τῆς νυκτὸς προσευχόμενον, οὕτε ὑπὸ τῆς ὀδύνης, οὕτε ὑπὸ τῶν δεσμῶν κωλυόμενον, ἀλλὰ ταύτῃ μᾶλλον [304] πολὺν καὶ θερμότερον τὸν πόθον ἐπιδεικνύμενον τὸν περὶ τὸν Δεσπότην· Παῦλος γὰρ, φησὶ, καὶ Σίλας κατὰ τὸ μεσονύκτιον προσευχόμενοι ὄμνουν τὸν Θεόν. Ὁ Δαυὶδ ἐν βασιλείᾳ καὶ διαδήματι δακρυοῖς καὶ εὐχαῖς ἅπαντα τὸν βίον κατανήλινεν· ὁ Ἀπόστολος, ὁ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀρπαγείς, ὁ τῶν ἀποβήτων ἀξιωθεὶς μυσηρίων, ἐν δεσμοῖς τυγχάνων κατὰ τὸ μέσον τῆς νυκτὸς προσευχάς καὶ ὕμνους ἀνέφερε τῷ Δεσπότη· καὶ ὁ βασιλεὺς μεσονύκτιον ἐξεγερόμενος ἐξωμολογεῖτο, καὶ οἱ ἀπόστολοι κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἐκτενεῖς τὰς προσευχάς καὶ τοὺς ὕμνους ἐποιούνο. Τούτους μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς, καὶ τῇ συνεχείᾳ τῶν προσευχῶν τευχίζωμεν ἡμῶν τὴν ζωὴν, καὶ μηδὲν ἡμῖν ποτε κώλυμα γενέσθαι. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἡμῖν τὸ δυνατόν ἐμποδίσαι, ἐὰν νήφωμεν. Μὴ γὰρ τόπου χρῆζομεν, ἢ καιροῦ; Πᾶς τόπος, πᾶς καιρὸς ἐπιτήδειος ἡμῖν πρὸς τὴν τοιαύτην πρόσθετον. Ἀκούε γὰρ πάλιν αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκουμένης λέγοντος· Ἐν παντὶ τόπῳ ἐκπαιρυντες ὁσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ. Ἀν τὴν διάνοιαν ἔχῃς καθαρεύουσαν τῶν ἀτόπων παθῶν, κἂν ἐν ἀγορᾷ ᾖς, κἂν ἐν οἰκίᾳ, κἂν ἐν ὁδῷ, κἂν ἐν δικαστηρίῳ παρεστῶς, κἂν ἐν θαλάσῃ, κἂν ἐν πανδοχείᾳ, κἂν ἐπ' ἐργαστηρίῳ ᾖς ἐστηκώς, κἂν ὅπου περ ᾖς, δυνήσῃ τὸν Θεὸν καλέσας ἐπιτυχεῖν τῆς αἰτήσεως. Ὅσα εἰδότες, παρακαλῶ, μετὰ τῆς νηστείας καὶ τῆς προσευχῆς τὴν ἀκριβείαν ἐπιδειξώμεθα, καὶ τὴν ἐντεῦθεν συμμαχίαν ἑαυτοῖς κατασκευάσωμεν· ἵνα τῆς παρ' αὐτοῦ βοήτης ἀξιούμενοι, καὶ τὸν παρόντα βίον ἐπαρέστως αὐτῷ διανύσωμεν, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι φιλανθρωπίας τινὸς ἀξιωθώμεν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΑ'.

Καὶ ἔλαβε θάρρα τὸν Ἀβραμ καὶ τὸν Ναχώρ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ τὸν Λώτ τὸν υἱὸν Ἀβραμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν Σάραν τὴν νύμφην αὐτοῦ, γυναῖκα δὲ Ἀβραμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ τῆς χώρας τῶν Χαλδαίων, πορευθῆναι εἰς γῆν τῶν Χαναανίων· καὶ ἦλθεν ὥς Χαβῶν, καὶ κατέκρινεν ἐκεῖ.

α'. Πολλὰς ὑμῖν ἔχω χάριτας, ὅτι τε μεθ' ἡθονῆς ἐδέ-

* Quilam mss. ἄρα ἔδυσχέρανεν.

ῃ Tres mss. ἀναγινώσκοντες. ὁ Αἰῶν συνηγμένη.

rogavi (2. Cor. 12. 8). *Ter*, id est, vocavit saepe et non impetravit. Videamus ergo quomodo affectus fuerit. Num gravatim tulit? num segnior fuit? num obtorpuit? Minime. Sed quid inquit? Dixit: *Sufficit tibi gratia mea. Virtus enim mea in infirmitate perficitur* (Ibid. v. 9). Non solum non liberavit illum praesentibus malis, sed in ipsis perseverare permisit. Esto: sed unde discimus eum non graviter tulisse? Audi Paulum dicentem, postquam didicit ea quae Domino placita erant: *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis*. Non solum, inquit, deinceps liberari non requiro, sed et majori voluptate gloriabor in illis. Vidisti gratam animam? vidisti ejus in Deum amorem? Audi etiam dicentem: *Quid enim precemur ut oportet, nescimus* (Rom. 8. 26). Impossibile, inquit, est, cum nos homines simus, omnia certo scire. Relinquendum ergo hoc est omnium Conditori; sumendaque sunt cum gaudio et voluptate quaecumque ipse voluerit; nec spectandum ad speciem eorum quae eveniunt, sed quid acceptum sit Domino. Qui enim magis scit quid nobis prosit, quam ipsi nos, ipse novit quomodo salus nostra paranda.

6. Nostrum ergo utrum sit opus, continuis insistere precibus, et non agere ferre si differatur quod petimus, sed multam patientiam exhibere. Neque enim: huiusmodi preces nostras differt: sed hac arte sedulo nos efficiens, ad semetipsum perpetuo attrahere vult. Nam et pater proles amans cum a puero rogatur, abnuat, non quod dare nolit, sed ut ad diutius adstandum portrahat. Haec itaque scientes ne desperemus, ne cessamus eum adire, et preces fundere. Etenim si crudelem et inhumanum illum iudicem, qui neque Deum timebat, mulieris sedulitas coegit, et provocavit ut sibi succurreret (*Luc. 18. 2. sqq.*): quanto magis nos, si voluerimus illam imitari mulierem, ad opitulandum nobis provocabimus mansuetum et misericordem nostrum Dominum, compatiensem, et ad salutem nostram occurrentem? Nos ergo instituiamus, ut difficile avellamur, et perpetuo precibus incumbamus, tam die, quam noctu; imo magis noctu, quando nullus inturbat, quando magna cogitationum tranquillitas, quando nullus domi tumultus, quando nullus est qui ab accessu prohibeat et abducat, quando erecta mens omnia diligenter referre potest animarum medico. Si enim beatus David, rex simul ac propheta, tantis implicitis negotiis, purpura et diademate amictus, dicat: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi super iudicia iustitiarum tuarum* (Psalm. 118. 62): quid nos dicemus qui privatam et otiosam vitam agimus, neque eadem quae ille facimus? Nam cum in die multis circumdaretur curis, negotiis, et tumultibus, nec tempus inveniret aptum suo ad Deum accessui, tranquillitatis tempus, quod alii somno impendunt in mollibus stratis recumbentes, et hinc et inde se versantes, rex tantis districtus curis, accedendi ad Deum tempus faciebat, seorsim Deo loquens, et sinceram intentaque precationi deditus, perficiebat quaecumque volebat; et orationibus suis bella conficiebat, tropaeaque statuens, victoriam victoriae

copulabat. Habuit enim invicta arma, superna scilicet praesidia, quae non solum ad humana bella conficienda sufficient, sed etiam ad daemonum cohortes fugandas. Igitur et nos hunc imitemur privati et idiote regem, qui otiosam et quietam vitam agimus, cum qui in purpura et diademate monachorum vitam transcendebat. Audi enim eum iterum alibi dicentem: *Factus sunt mihi lacrymae meae panes die ac nocte* (Psalm. 41. 4). Vidisti animam in continua conpunctione? Alimonia mea, inquit, panis meus, convivium meum nihil aliud erant quam lacrymae tam die quam nocte. Et iterum: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum* (Psalm. 6. 7). Quid dicemus, vel quid respondebimus, qui neque eam conpunctionem exhibere volumus, quam rex tot obseptus negotiis exhibuit? Quidnam, dic, oro, oculis illis formosius perpetuo lacrymarum inlubre, et quasi margaritarum decore ornatis? Vidisti regem, qui noctibus atque diebus lacrymis precibusque deditus fuit: spectra et doctorem orbis in carcere compeditum una cum Sila, et orantem tota nocte, neque dolore, neque vinculis prohiberi, sed eo magis ingentem servidumque amorem declarare erga Dominum: *Pantus enim, inquit, et Silas media nocte orantes laudabant Deum* (Act. 16. 25). David in regno et diademate lacrymis et precibus totam vitam insumebat; Apostolus, qui in tertium caelum raptus, cui arcana sunt revelata mysteria, media nocte in vinculis preces et laudes offerebat Domino; et rex media nocte expergefatus confitebatur, et apostoli media nocte continuas preces et laudes reddebant. Illos imitemur et nos, et precum assiduitate vitam nostram muniamus, et nullum nobis umquam erit obstaculum. Nihil enim est quod obesse nobis possit, modo sobrii simus. Num loco et tempore nobis opus est? Omnis locus, omne tempus huic accessui convenit. Nam iterum audi magistrum orbis dicentem: *In omni loco levantes sanctas manus absque ira et disceptatione* (1. Tim. 2. 8). Si mentem habueris purgatam ab illicitis affectionibus, sive in foro, sive domi, sive in via, vel in carcere, vel in mari, vel in diversorio, vel in officina, et ubicumque fueris constitutus, poteris invocato Deo voti fieri compos. Quod cum sciamus, obsecro ut cum jejuniis precibus diligentiam adhibeamus, subsidium nobis inde parantes: quo supernam assequuti gratiam, et praesentem vitam ita agamus ut Deo probetur, et in futuro misericordiam aliquam adipiscamur, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto sit gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XXXI.

Et accepit Thara Abram et Nachor filios suos, et Lot filium Aram filii sui; et Saram nurum suam, uxorem autem Abram filii sui; et eduxit eos ex terra Chaldaeorum, ut proficiicerentur in terram Chanaanorum: et venit usque Charran, et habitavit illic (Gen. 11. 31).

1. Ingentes vobis habeo gratias, quod hesternum

de oratione sermonem cum voluptate susceperitis, et tanto studio ad audiendum conflatis. Illud enim nos reddit alacriores, ut hoc spirituale convivium largius vobis proponamus. Quia et agricola si quando videt agrum et jacta semina virescere et germinare, segetumque vernare, nihil quod ad se attinet intermittit, quotidie congruentem illius curam agens, et nocte dieque considerans, ne forte quid labores suos hedat: simili modo et ego spirituales hunc agrum vestrum florere, et semen hoc spirituale in sinibus vestrarum mentis recendi videns, gaudeo et tutor, multumque sum anxius, non ignorans quam malignus sit hostis, qui vestras saluti insidiat. Nam quemadmodum piratae quando vident navem multis mercibus oneratam, et plurimas advehentem divitias, tunc potissimum varias moluntur insidias, ut possint merces omnes demergere, ac vectores illos spoliare: ita sane et diabolus, cum viderit spirituales multas divitias conservatas, alacritatem fervidam, mentem vigilem, et quotidie divitias augeri, cruciatur ac dentibus frendet, et quasi pirata circumfit, innumerasque excogitat artes, ut si qua vel parvum inveniat aditum, nos demudet ac spoliat, et quidquid nobis est spiritualium divitiarum deprædetur. Igitur sobrii simus, quæso, et quanto magis spirituales nostræ facultates crescant, tanto magis et vigilie nostræ augeantur, ut undique excludamus insidias, et benevolentiam Dei vita optima nobis conciliantes, superiori loco stemus, quam ut illius jacula nocere queant. Mala enim bestia est, et multiplices machinationes struit: et quando non potest recta nos ad vitia allicere, et suis dolis inescare; non enim cogit, vel vim facit, abiit: sed decipit tantum, et quos negligentes videt, supplantat; quando igitur salutem nostram nequitia sua manifeste ledere nequit, sæpe per ipsa opera virtutis, quæ agimus, clanculum eca illata, divitias nostras perdit omnes.

Ex bonis operibus vana gloria cavenda. — Quid igitur est hoc, quod dico? operæ pretium enim fuerit manifestius explicare, ut illius cognitis insidiis, damnum quod inde nascitur, vitare possimus. Quando videt nos vicia vix admittere, et fugere intemperantiam, continentiam vero amplectari: ad hæc aversari avaritiam, odio habere injustitiam, ridere et contemnere delicias, jejuniis autem et precibus vacare, ac elemosynas dare operam: tunc alium comminiscitur dolum, quo possumdet omnes nostras opes, totque bona opera nostra reddat inutilia. Nam qui magna constantia machinationes ipsius vicerunt, facit ut bonis operibus inflecter, et ad humanam spectent gloriam, quo scilicet a vera eos gloria deturbet. Etenim qui spirituale quid faciens humanam respicit gloriam, mercedem suam hic accipit, et jam ultra Deum non habet debitorem. A quibus enim gloriam querit, ab illis laudes nactus est, et se privat illis quas Dominus promisit, utpote majoris faciens momentaneam hominum laudem, quam Dei omnium conditoris: id quod Christus de precibus, elemosynis, et jejuniis antea docuit, sic dicens: *Quando j junas,*

ungo caput tuum, et lava faciem tuam, ut ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in occulto; et Pater tuus, qui videt in occulto, reddet tibi (Matth. 6. 17. 18). Et iterum: *Quando facies elemosynam, ne tuba canas, inquit, ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis et plateis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, acceperunt mercedem suam (Ibid. v. 2).* Vidistis quomodo, qui hanc gloriam inquiri, illam amittit? Qui autem virtutem ita operatur, ut latere velit homines, in die illo terribili palam accipiet a Domino retributionem. Nam *Pater tuus, qui videt in occulto, reddet tibi in manifesto (Ibid. v. 4).* Ne cogites, inquit, nullum hominem te laudare, et te virtutem clam exercere: sed hoc cogita, tantam fore paulo post Domini liberalitatem, ut non sint hæc clam vel in occulto esse: sed præsentem omni hominum genere, ab Adam usque ad consummationem sæculi te prædicet et coronet, susceptoremque in exercenda virtute laborum præmia tribuat. Quæ igitur excusatione digni fuerint ii qui laborem virtutis sustinent, et propter momentaneam et vilem futilemque hominum gloriam, æterna illa semetipsos privant?

2. Obsecro igitur, ut nos bene muniamus, et quodcumque spirituale opus aggrediemur, hoc studeamus in promptuariis animi nostri recondere, ut laudet nos oculus ille qui nunquam dormitat: ne propter hominum laudes, sæpe ad gratiam captandam datas, indigni efficiamur Domini laudibus. Hæc enim ambo perniciose sunt, et salutis nostræ noxia; spirituale aliquid operando ad humanam spectare gloriam, et bene agendo sublime de se sapere. Idcirco sobrios esse nos oportet ac vigiles, et apponere nobis quotidiana e sacris Literis pharmaca, ita ut perniciosas affectionibus istis non irretiamur. Nam etsi quis innumera bona opera fecerit, virtutemque omnem abolverit, si tamen magnum quid de se sentiat, omnium miserrimus fuerit. Quod nobis manifestum est ex illis quæ Phariseo acciderunt, qui dum magna de se sensit, et publicanum contempsit (*Luc. 18*), subito deterior factus est publicanus, et omnes virtutum divitias lingua sua effudit: ac se nudius vacuumque constituens, stupendum et novum naufragium pertulit. Cum enim ad portum pervenisset, omnes merces suas submersit. Nam si id infortunium propter preces indigno emissas accidit, perinde est ac si quis in medio portu naufragium faciat. Præsertim et Christus discipulis suis præcipiens, dicebat: *Cum omnia feceritis, dicite: Servi inutilis sumus (Luc. 17. 10).* Quo dicto munire eos vult, et quam longissime a pernicioso illo morbo alienare. Vidistis, carissimi, quomodo is qui humanam gloriam ambit, ejusque gratia virtutis exercitia adit, utilitatem nullam percipit: et post exantlatos omnes virtutis labores, si de illis videatur alium sapere, omnium vacuus nudusque evadat? Fugiamus igitur, obsecro, perniciosas illas affectiones, et ad illum semper vigilem oculum spectemus tantum: ac nihil commune habeamus cum nostri generis hominibus, neque ab eis laudari quæra-

ἔασθε χθές τοὺς περὶ τῆς εὐχῆς λόγους, καὶ ὅτι μετὰ τοσαύτης σπουδῆς συντρέχετε περὶ τὴν ἀκρόασιν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡμᾶς προθυμότερους ἀπεργάζεται, καὶ παρασκευάζει· θαυμάσιον ἔστιν παρατιθέναι τὴν ἐστίασιν ταύτην τὴν πνευματικὴν. Ἐπεὶ καὶ γηπόνος, ἐπειδὴν ἴδῃ τὴν ἀρουραν καὶ τὰ καταβαλλόμενα σπέρματα πολλὰ πλάσια δεικνύουσιν, καὶ κομῶντα τὰ λήλα, οὐ παύεται τὰ παρ' αὐτοῦ καθ' ἑκάστην εἰσφέρον, καὶ τὴν προσήκουσαν ἐπιμέλειαν ποιούμενος, καὶ περισκοπῶν καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ, μή ποῦ τι λυμνηται τοῖς πόνοις· αὐτοῦ τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὡς ὁρῶν ὁμῶν τὴν ἀρουραν ταύτην τὴν πνευματικὴν οὕτω θάλλουσιν, καὶ τὸν πνευματικὸν τοῦτον σπόρον τοῖς τῆς διανοίας κόλοις παρακατατιθέμενον, ὁμοῦ καὶ χαίρω καὶ εὐφραίνομαι, καὶ πολὺν ἔχω τὸν [305] ἀγῶνα, εἰδὼς τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπιβόλου τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας τὴν πονηρίαν. Καθάπερ γὰρ οἱ κατὰ θάλατταν πειραταὶ, ἐπειδὴν ἴδωσι ναῦν πολλῶν φορτίων πεπληρωμένην, καὶ πλοῦτον ἄρατον ἐπαγομένην, τότε μάλιστα πολλὴν τὴν ἐπιβουλήν ἐπιδεικνυνται, ὥστε πάντα καταδοῦσαι τὸν φόρτον, καὶ γυμνοῦς καὶ ἐρήμους τοὺς ἐμπλέοντας καταστῆσαι· οὕτω δὴ καὶ ὁ διάβολος, ὅταν ἴδῃ πολὺν πλοῦτον συνηγμένον πνευματικόν, καὶ προθυμίαν ζέουσιν, καὶ διάνοιαν διεγερθεμένην, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸν πλοῦτον ἀξάνομενον, δάκνεται καὶ τρίζει τοὺς ὀδόντας, καὶ καθάπερ πειρατὴς οὕτω περιέρχεται μυρίας ἐπιπῶν μηχανὰς, ὥστε βραχελῶν τινα εὐρεῖν εἰσόδον, καὶ γυμνοῦς καὶ ἐρήμους ἡμᾶς ἀποφῆναι, καὶ συλῆσαι πάντα τὸν πλοῦτον ἡμῶν τὸν πνευματικόν. Διὰ τοι τοῦτο νήφωμεν, παρακαλῶ, καὶ ὅσα ἂν τὰ τῆς περικοπῆς ἡμῶν εὐχεται τῆς πνευματικῆς, τοσούτῃ καὶ τὰ τῆς ἀγρυπνίας ἐπιτεινέσθω, καὶ πανταχόθεν ἀποτειχίζωμεν αὐτῷ τὰς ἐφόδους, καὶ διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν ἐπισπασάμενοι, ἀνυπόκριντες αὐτοὺς καταστήσωμεν τῶν τοῦ διαβόλου βελῶν. Πονηρὸν γάρ ἐστι τὸ θηρίον, καὶ πολυπλόκους ἔχει τὰς μηχανὰς· καὶ ἐπειδὴν μὴ δυνήθῃ ἐξ εὐθείας πρὸς τὴν κακίαν ἡμᾶς ὑποσῆραι, καὶ διὰ τῆς ἀπάτης δελεάσαι· οὐδὲ γὰρ βιάζεται, οὐδὲ ἀναγκάζει, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἀπατᾷ μόνον, καὶ ἐπειδὴν ἴδῃ βεβημύοντας, ὑποσκελίζει· ὅταν οὖν μὴ δι' αὐτῆς τῆς κακίας προφανῶς δυνήθῃ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ λυμνησθαι, πολλάκις δι' αὐτῶν τῶν τῆς ἀρετῆς ἔργων, ὧν μετιώμεν, τὸ δέλεαρ ἐμβαλὼν λανθανόντως ἅπαντα τὸν πλοῦτον κατέδουσε.

Τί οὖν ἐστίν, ὦ φημι· ἀναγκαῖον γὰρ αὐτὸ σαφέστερον εἰπεῖν, ἵνα διδαχθέντες αὐτοῦ τὰς ἐπιβουλὰς, διαφύγωμεν τὴν ἐντεῦθεν βλάβην. Ὅταν ἴδῃ μὴ εὐκόλως ἡμᾶς καταδεχομένους γυμνῆν τὴν κακίαν, ἀλλὰ φεύγοντας μὲν τὴν ἀσέλειαν, τὴν δὲ σωφροσύνην ἀσπάζομένους, καὶ πάλιν τὴν πλεονεξίαν ἀποστρεφόμενους, καὶ μισούντας τὴν ἀδικίαν, καὶ τῆς τρυφῆς καταγελῶντας, καὶ νηστείας καὶ προσευχῆς αὐτοὺς ἐκδεσπόοντας, καὶ περὶ τὴν ἐλεημοσύνην ἐσπουδακότας· τότε λοιπὸν μεθοδεύει ἐτέραν μηχανήν, δι' ἧς ἡμῶν τὴν εὐπορίαν ἅπασαν λυμνησθαι δυνήσεται, καὶ τοσαῦτα κατορθώματα ἀνόνητα ἡμῖν ἀποδείξει. Τοὺς γὰρ μετὰ πολλοῦ τοῦ τόνου περιγρονότας αὐτοῦ τῶν μηχανῶν παρασκευάζει μέγα φρονεῖν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀποδίδειν δόξαν, ἵνα τῆς ἀληθοῦς δόξης ἐκπαινεῖται ποιῇ. Ὁ γὰρ μετιῶν τι τῶν πνευματικῶν, καὶ πρὸς ἀνθρωπίνην ἀφορῶν δόξαν, ἀπέχει τὸν μισθὸν αὐτοῦ ἐντεῦθεν ὧν, καὶ οὐκ ἐπὶ λοιπὸν ὀρεϊλέτην ἔχει τὸν Θεόν. Παρ' ὧν γὰρ ἐπεζήτησε δοξασθῆναι, ἀπῆλυσεν τῶν ἐπαίνων, ἀκαίμων τῶν ἐπηγγελμένων παρὰ τοῦ Δεσπότη ἀπεστέρησεν αὐτὸν, προειμήσας τὴν πρόσκαιρον

εὐφημίαν καὶ τὴν παρὰ τῶν ὁμογενῶν τῆς παρὰ τοῦ πάντων δημιουργοῦ. Καὶ τοῦτο προλαβὼν αὐτὸς, καὶ ἐπὶ προσευχῆς, καὶ ἐπὶ ἐλεημοσύνης, καὶ ἐπὶ νηστείας ἐδίδασκεν, οὕτω λέγων· Ὅταν νηστεύῃς, ἀλειψαί σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι, [306] ὅπως μὴ φανῇς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων, ἀλλὰ τῷ Πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ Πατὴρ σου, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι. Καὶ πάλιν· Ὅταν δὲ ποιῇς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσης, φησὶν, ἐμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ δοκροῦνται κοιτοῦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς ρύμαις, ὅπως δοξασθῶσιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Εἶδες πῶς ὁ ταύτην τὴν δόξαν ἐπιζητῶν ἐκείνης ἀπεστέρηται, ὁ δὲ διὰ τοῦτο τὴν ἀρετὴν μετερχόμενος, καὶ λανθάνει βουλόμενος τοὺς ἀνθρώπους, κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὴν φοδερὰν ἐν τῷ φανερῷ λήψεται παρὰ τοῦ Δεσπότη τὰς ἀμοιβὰς. Ὁ γὰρ Πατὴρ σου, φησὶν, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ. Μὴ τοῦτο ἐννοεῖ, φησὶν, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ἐπήνεσέ σε, καὶ ὅτι λανθάνων μετέρχη τὴν ἀρετὴν· ἀλλ' ἐκεῖνο λογίζου, ὅτι τοσαύτη τοῦ Δεσπότη ἔσται ἡ φιλοτιμία μετ' οὐ πολὺ, ὥς μὴ λανθανόντως, μηδ' ἐν δοκροφῷ, ἀλλὰ παντὸς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους τοῦ ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τῆς συντελείας παρόντος ἀνακηρύξει σε καὶ στεφάνώσει, καὶ τῶν πόνων τῆς ἀρετῆς τὰς ἀμοιβὰς ἀποδώσει. Ποίας οὖν ἂν εἰς ἀπολογίας ἄξιοι οἱ καὶ τὸν πόνον τῆς ἀρετῆς ὑπομένοντες, καὶ διὰ τὴν πρόσκαιρον, καὶ εὐτελεῖ, καὶ ματαίαν δόξαν τὴν παρὰ τῶν ὁμογενῶν τῆς ἀνωθεν τιμῆς αὐτοὺς ἀποστέρουντες;

β'. Ἀσφαλιζώμεθα τὸίνυν, παρακαλῶ, καὶ ὅπερ ἂν καταξιωθώμεν ἔργον πνευματικὸν μετιέναι, τοῦτο παντὶ τῷ πανταχόθεν ἐν τοῖς ταμιείοις τῆς διανοίας τῆς ἡμετέρας κρύπτειν σπουδάζωμεν, ἵνα ἐκείνων τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν ἔχωμεν ἐπαινέτην, καὶ μὴ διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐφημίαν, καὶ τοὺς πρὸς χάριν πολλάκις γινομένους ἐπαίνους, τῆς παρὰ τοῦ Δεσπότη εὐφημίας αὐτοὺς ἀναξίους καταστήσωμεν. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρω ὁλόθρια, καὶ λύμη τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, καὶ τὸ πρὸς δόξαν ἀνθρωπίνην ἀφορῶντ' ἐπὶ διαπραττέσθαι τῶν πνευματικῶν, καὶ τὴν μέγα φρονεῖν ἐφ' οἷς ἂν κατορθῶσαι δυνήθῃ. Δι' ὃ νήφειν χρὴ καὶ ἐγρηγορέναι, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς φάρμακα ἐπιτιθέναι συνεχῶς αὐτοῖς, ὥστε μὴ ἀλῶναι τοῖς ὁλεθρίοις τούτοις πάθεσι. Κἂν γὰρ μυρία τις κατωρθώσῃ ἢ, καὶ ἅπασαν τὴν ἀρετὴν διανύσας, μέγα ἐκ φρονῇ πάντων ἐλεεινότερος ἂν γένοιτο καὶ ἀθλιώτερος. Καὶ τοῦτο δῆλον ἡμῖν γεγένηται, ἐξ ὧν ὁ Φαρισαῖος ἐκεῖνος ὑπέμεινε, μεγάλα φρονήσας κατὰ τοῦ τελώνου, καὶ ἐλάττων τοῦ τελώνου ἀθρόον γεγωνῶν, καὶ διὰ τῆς οικείας γλώττης πάντα αὐτοῦ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρετῆς ἐκχέας, καὶ γυμνὸν καὶ ἐρημον αὐτὸν καταστῆσας, καὶ ξένον καὶ καινὸν ναυάγιον ὑπομείνας. Εἰς αὐτὸν γὰρ ἐλθὼν τὸν λιμένα ἅπαντα τὸν φόρτον αὐτοῦ κατέδουσε. Τὸ γὰρ ἀπ' εὐχῆς τῆς οὐ δούλων γεγεννημένης τοῦτο παθεῖν, ὁμοῦν ἐστὶ τῷ ἐν αὐτῷ μέσῳ τῷ λιμένι ναυάγιον ὑπομείναι. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς παραγγέλλων τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν, Ὅταν πάντα κοίτησθε, λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἔσμεν· ἀσφαλιζόμενος αὐτοὺς, καὶ ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστήματος βουλόμενος τοῦ ὁλεθρίου τούτου πάθους ἐκτὸς αὐτοῦ γενέσθαι. Εἶδετε, ἀγαπητοί, πῶς οὐτε ὁ πρὸς δόξαν ἀνθρωπίνην καχηνός, [307] καὶ διὰ ταύτην τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα μετιῶν, ἔχει τινὰ δυνήσιν, καὶ ὅτι καὶ μετὰ τὸ κατορθῶσαι πάντα τὰ τῆς ἀρετῆς, εἰ δόξει μέγα φρονεῖν ἐπὶ τούτοις, πάντων ἐρημος γίνεται καὶ γυμνός· φεύγωμεν τὸίνυν, παρακαλῶ, ταῦτα τὰ ὁλέθρια πάθη, καὶ πρὸς ἐκεῖνον μόνον ὀρίωμεν τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν, καὶ μηδὲν κοινὸν ἔχωμεν πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς, μηδὲ ἐπιζητῶμεν τὸν παρὰ τούτων

* Δυνήσεται τοὺς πόρους. Sic tres mss.

ἐπαινον, ἀλλ' ἀρκώμεθα τῷ παρὰ τοῦ Δεσπότη. Οὐδ' ἐπαινος γάρ, φησὶν, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ. Καὶ δοκῶν ἂν πρὸς μείζονα ἐπιδιδῶμεν ἀρετὴν, τοσοῦτον μᾶλλον ἑαυτοῦς μετρίαιεν παρασκευάζωμεν, καὶ συνεστάθαι. Κἂν γὰρ πρὸς αὐτὴν φθάσωμεν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν, ἂν ἀντιθῶμεν τὰς παρὰ τοῦ Δεσπότη εὐεργεσίας μετὰ πολλῆς εὐγνωμοσύνης, τότε καλῶς ὀφείμεθα, ὅτι οὐδὲ τὸ πολλοστὸν μέρος τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς ὑπεργμένων εἰσηγέκαμεν. Καὶ γὰρ ἕκαστος τῶν ἀγίων ἐντεῦθεν ἠὲδοκίμησε. Καὶ ἵνα μάθης, ἀκουε τοῦ τῆς οἰκουμένης διδασκάλου, τῆς οὐρανομήκου ἐκείνης ψυχῆς, πῶς μετὰ τοσαῦτα κατορθώματα, μετὰ τὴν τοσαύτην ἀνωθεν μαρτυρίαν (Σκεῦος γὰρ, φησὶν, ἐκλογῆς ἐστὶ μοι οὗτος), οὐκ ἐπιλασθάνεται τῶν οἰκίων πλημμελημάτων, ἀλλ' ἀμφοῖν ταῦτα περιστρέφει, καὶ ὑπὲρ ὧν μάλιστα πεπληροφόρητο, ὅτι τὴν συγχώρησιν ἐδέξατο διὰ τοῦ βαπτίσματος, οὐδὲ τούτων ἐπιλανθάνεσθαι ἀνέχεται, ἀλλὰ βοᾷ καὶ λέγει, ὅτι 'Ελάχιστος εἰμι τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. Εἶτα ἵνα τὴν ὑπερβολὴν αὐτοῦ παιδευθῶμεν τῆς ταπεινοφροσύνης, προσέθηκε, Δίδει δόλιχα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε; Ὁ Δεσπότης διὰ τὴν οἰκίαν φιλοτιμίαν συνεχώρησε, καὶ ἀπῆλειψεν ἅπαντα τὰ ἡμαρτημένα σοι, καὶ οὐ ταῦτα στρέφεις; Ναί, οἶδα, φησὶ, καὶ οὐκ ἀγνοῶ τοῦ Δεσπότη τοῦ ἐμοῦ τὴν λύσιν· ἀλλ' ὅταν ἐννοήσω τὰ ἐμοὶ εἰργασμένα, καὶ ἴδω τὸ πλάγος τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, τότε μανθάνω καλῶς, ὅτι χάριτι αὐτοῦ καὶ φιλανθρωπίᾳ εἰμι ὁ εἰμι. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι δόλιχα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἐπήγαγε· Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὁ εἰμι. Ἐγὼ μὲν, φησὶ, τοσαύτην ἐπεδείξαμην τὴν μανίαν· ἡ δὲ ἀφαιρὸς αὐτοῦ ἀγαθότης καὶ ἡ χάρις τὴν συγχώρησιν ἐχαρίσατο. Εἶδες ψυχὴν συνετρισμένην, καὶ τὸν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἡμαρτημένων διηνεκῶς τὴν μνήμην περιφύρουσαν; Τούτον δὴ καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, καὶ τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα ἡμῖν ἡμαρτημένα, ταῦτα καθ' ἑκάστην ἡμέραν μιμησώμενοι, καὶ διηνεκῶς ἐν τῇ διανοίᾳ περιστρέφοντες, μηδέποτε συγχωρῶμεν εἰς λήθην ἡμᾶς αὐτῶν ἔμπροσθεν. Ἰκανὸς γὰρ ἡμῖν χαλινὸς τοῦτο γενήσεται πρὸς τὸ συνεστάθαι καὶ μετρίαιεν. Καὶ τί λέγω Παῦλον, τὸν τοσοῦτον καὶ τηλικούτον; Θέλεις ἰδεῖν καὶ τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐντεῦθεν μάλιστα εὐδοκίμησαντας, ἀπὸ τοῦ μετρίαιεν μετὰ μυρία κατορθώματα, καὶ τὴν ἀφαιρὸν παρρησίαν; Ἀκουε τοῦ πατριάρχου λέγοντος, μετὰ τὴν ὁμιλίαν τὴν πρὸς τὸν Θεόν, μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν τὴν εἰς αὐτὸν γεγεννημένην· Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός.

γ'. [308] Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦ πατριάρχου ἐμνήσθην, εἰ δοκᾷ, τὰ σημερον ἀναγνώσθαι προθῶμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἵνα ταῦτα ἀναπτύξαντες ἴδωμεν τῆς ἀρετῆς τοῦ δικαίου τὴν ὑπερβολὴν. Καὶ ἔλαβε, φησὶ, Θάδρα τὸν Ἀβραμ καὶ τὸν Ναχώρ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, καὶ τὸν Λωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν Σάραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, γυναῖκα δὲ Ἀβραμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ τῆς χώρας τῶν Χαλδαίων, πορευθῆναι εἰς τὴν γῆν τῶν Καναανίων, καὶ ἦλθεν ἕως Χαβρὼν καὶ κατώκησεν ἐκεῖ· καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Θάδρα ἐν Χαβρὼν ἐπὶ διακόσια ἔντεκα, καὶ ἀπέθανεν ἐν Χαβρὼν. Μετὰ ἀκριβείας προσέγραψεν, παρακαλῶ, τοὺς ἀναγνώσκειν, ἵνα δυνηθῶμεν καταλαβεῖν τὸν νοῦν τῶν ἐγγεγραμμένων. Ἰδοὺ γὰρ ἐν προοιμίῳ δοκεῖ ζήτημα εἶναι ἐν τοῖς εἰρημένοις. Τοῦ γὰρ μακαρίου τούτου προφήτου, τοῦ Μωϋσέως λέγω, εἰπόντος,

ὅτι Ἐλαβε Θάδρα τὸν Ἀβραμ καὶ τὸν Ναχώρ, καὶ ἐξήγαγεν ἐκ τῆς Χαλδαίων, πορευθῆναι εἰς τὴν γῆν τῶν Καναανίων, καὶ ἦλθεν ἕως Χαβρὼν, καὶ κατώκησεν ἐκεῖ· ὁ μακάριος Στέφανος ἐγκωμιάζων τοὺς Ἰουδαίους φησὶν· Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραμ ὅτι ἐν Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαβρὼν, κάκειθεν, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετόπισεν αὐτόν. Τί οὖν ἐστίν; ἐναντιοῦται ἐαυτῇ ἡ θεία Γραφή; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ συνιδεῖν ἐκ τούτου προσήκει, ὅτι Θεοφίλους ὄντος τοῦ παιδὸς, ὀφθεῖς αὐτῷ ὁ Θεὸς προσέταξε μεταναστῆναι ἐκεῖθεν. Καὶ τοῦτο γινούς ὁ Θάδρα ὁ τούτου πατήρ. εἰ καὶ ἄπιστος ἐτύγχανεν, ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸν πατέρα φίλτρον κοινωνῆσαι αὐτῷ κατεδέξατο τῆς ἀποδημίας, καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν Χαβρὼν, κάκει κατοικῆσας, οὕτω μετέλλαξε τὸν βίον· καὶ τότε κεινύσαντος τοῦ Θεοῦ μετανίσταται εἰς τὴν Καναανίαν ὁ πατριάρχης. Ἀμφὶ οὐ πρότερον αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐκείθεν ἀνέστησε, μέχρις ὅτε Θάδρα τελευτήσῃ. Τότε γὰρ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτήν, φησὶ, Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Ἀβραμ· Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομα σου, καὶ ὅσην εὐλογημένην· καὶ εὐλόγησώ τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Ἐκαστον τῶν εἰρημένων μετὰ ἀκριβείας διερευνήσωμεθα, ἵνα ἴδωμεν τῆς γνώμης τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόδοτον.

Μὴ γὰρ ἀπλῶς παραδράμωμεν τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἐννοήσωμεν ὅσος τοῦ ἐπιτάγματος ὁ βγκος. Ἐξέλθε, φησὶν, ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Κατάλιπε, φησὶ, τὰ ὅπλα καὶ τὰ ὀμολογημένα, καὶ προτίμησον τὰ ὅπλα καὶ τὰ μὴ φαινόμενα. Σκόπει πῶς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ἐγυμνάζετο ὁ δίκαιος τὰ μὴ φαινόμενα τῶν φαινομένων προτιμᾶν, καὶ τὰ μέλλοντα τῶν ἐν χειρὶ ὄντων. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχερὸν ἦν ὅπερ ἐπετάττετο ποιῆσαι, [309] καταλιπεῖν τὴν γῆν, ἔνθα τοσοῦτον ὥκησε χρόνον, καὶ τὴν συγγένειαν ἄπασαν, καὶ πάντα τοῦ πατρὸς τὸν οἶκον, καὶ ἰδεῖν ἔνθα μὴ ἦδει, μηδὲ ἠπιστάτο. Οὐ γὰρ εἶπεν εἰς ποίαν αὐτὸν χώραν βούλεται μεταστῆσαι. ἀλλὰ τῷ ἀδιορίστῳ τοῦ ἐπιτάγματος ἐγύμναζε τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόδοτον. Δεῦρο γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Ἐννόησόν μου, ἀγαπητὲ, ὅπως ὀψιλῆς ἰδεῖν τὴν γνώμην τὴν ἐπίταγμα, καὶ μηδεμιᾶ προσπαθείᾳ ἢ συνθείᾳ κατεχομένης. Εἰ γὰρ νῦν μετὰ τὸ ἐπιδοῦναι τὴν εὐσέβειαν, οὕτως εἰσὶ πολλοὶ τῇ συνθείᾳ προσδεδεμένοι, ὥς καὶ μυριάκις ἂν ἔλοιον, κἂν ἀνάγκη καταπαύειν, πάντα ὑπομείναι, ἢ τῶν τόπων μεταστῆναι, ἔνθα πρότερον τὴν οἰκίαν ἔσχον, καὶ ταῦτα οὐκ ἐπὶ τῶν τυχόντων μόνον ἀνθρώπων ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φυγόντων τοὺς ἐν μέσῳ θορύβους, καὶ τὸν τῶν μοναχῶν ἐλομένων βίον· πόλλω δὴ μᾶλλον τότε τὸν ἐκείνου τοῦτον εἰκὸς ἦν δυσχερᾶναι πρὸς τὸ ἐπίταγμα, καὶ ὀκνηρότερον καταστῆναι. Ἐξέλθε, φησὶ, καὶ κατάλιπε τοὺς συγγενεῖς, καὶ τὸν οἶκον τὸν πατρικόν, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Τίνα οὖν οὐκ ἂν ἐθορόθῃται ταυτὶ τὰ ῥήματα; Οὐτε τὸν τόπον, οὐτε τὴν χώραν δὴλ' αὐτῷ ποιεῖ, ἀλλὰ τῷ ἀδιορίστῳ βασανίζει τοῦ δικαίου τὴν γνώμην. Εἰ γὰρ ἑτερός τις ἦν ὁ καλευσθεῖς, καὶ εἰς τῶν πολλῶν, εἶπεν ἄν· Ἔστω καλεσθεῖς με καταλιπεῖν τὴν γῆν ἔνθα νῦν οἰκῶ, τὴν συγγένειαν, τὸν οἶκον τὸν πατρικόν· τίνας ἐνεκεν οὐκ καὶ τὸν

mus : sed contenti simus dominica laude. *Cujus laus*, inquit, *non ex hominibus, sed ex Deo* (Rom. 2. 29). Et quo magis virtutibus locupletamur et crescimus, hoc magis modesti simus et humillemur. Nam etsi ad summum virtutis apicem pertigerimus, si id grato animo cum Dei beneficiis comparemus, facile videbimus, ne minimam quidem partem nos eorum, quæ in nos contulit, adæquasse. Hinc enim omnes sancti probati fuerunt, et Deo accepti. Hoc ut discas, audi doctorem orbis, animam illam quæ in cælum usque pertingit, quomodo post tot præclara opera, post tantum de cælo testimonium (*Vas enim, inquit, electionis est mihi hic* [Act. 9. 15]), non obliviscitur suorum delictorum, sed ambabus manibus, ut aiunt, ea versat, et neque eorum memoriam obliterari patitur, de quibus certissimus erat, ipsa per baptismum fuisse dimissa, sed clamat et dicit : *Minimus sum apostolorum, et non sum dignus vocari apostolus* (1. Cor. 15. 9). Et postea, ut ingentem ejus discamus humilitatem, addit : *Eo quod persequutus sum Ecclesiam Dei*. Quid agis, o Paule? Dominus per misericordiam suam delevit et dimisit omnia peccata tua, et tu ea adhuc subinde versas, et memoras? Etiam : scio enim, inquit, et non ignoro Dominum meum illa dimisisse : sed dum mecum considero quæ fecerim, et video divinæ misericordiæ pelagus : tunc probe disco me gratia et misericordia Dei esse id quod sum. Nam cum dixisset, *Non sum dignus vocari apostolus, eo quod Ecclesiam Dei sum persequutus*, subdixit : *Gratia autem Dei sum id quod sum* (Ibid. v. 10). Ego quidem, inquit, tanta ferebar insania ; ineffabilis autem ejus bonitas et gratia remissionem dedit. Vidistis animam contritam, et memoriam peccatorum, quæ ante baptismum commiserat, perpetuo circumferentem? Illum et nos imitemur, et eorum quæ post baptismum admisimus quotidie memores, continuoque ea in mente versantes, numquam permittamus ut ipsorum obliviscamur. Hoc enim frenum sufficiet ad humiliandum nos, et ad modestiam ingenerandam. Et quid dico Paulum tantum et talem virum? Vis videre etiam eos qui in veteri lego hinc maxime clauerant, quod post innumera bona opera, et ineffabilem apud Deum fiduciam modesti fuerint? Audi quid dicat patriarcha, postquam consuetudinem cum Deo habuit, et facta est ei promissio : *Ego autem, inquit, terra sum et cinis* (Gen. 18. 27).

3. Cæterum quia in patriarchæ mentionem incidimus, si placet, ea quæ hodie lecta sunt, proponamus caritati vestræ, quo illis explicatis videamus excellentem justitiam. 31. *Et accepit, inquit, Tharra Abram et Nachor filios suos, et Lot filium filii sui : et Saram narum suam, uxorem autem Abræ filii sui, et eduxit eos ex terra Chaldaeorum, ut proficiscerentur in terram Chananæorum, et venit usque ad Charran, et habitavit illic*. 32. *Et fuerunt omnes dies Tharræ in Charran, anni ducenti quinque, et mortuus est in Charran*. Animum diligenter, obsecro, iis quæ lecta sunt adhibeamus, ut mentem eorum, quæ in scriptis latent, deprehendamus. Ecce enim mox in principio videtur

esse questio. Nam cum ille beatus propheta, Moses inquam, dixerit : *Accepit Tharra Abram et Nachor, et eduxit ex terra Chaldaeorum, ut proficiscerentur in terram Chananæorum : et venit usque ad Charran, et habitavit illic* : beatus Stephanus Judæos laudans, inquit : *Deus gloriæ visus est patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran, et illic, postquam mortuus est pater ejus, proficisci iussit* (Act. 7. 2. 4). Quid igitur? dissidentne a seipsis divinæ Scripturæ? Absit ; sed ex hoc animadvertere licet, quod cum filius religiosus esset, visus ei Deus imperavit ut inde migraret. Quod ut agnovit Tharra pater ejus, licet infidelis esset, attamen ob amorem in filium socius illi peregrinationis esse voluit. Et ut venit in Charran, ac illic habitavit aliquamdiu, vita hac excessit : patriarcha autem tunc jubente Deo in Chananæam concessit. Denique non antea cum Deus inde evocavit, donec mortuus est Tharra. Tunc enim illo defuncto, inquit : 1. (Cap. 12) *Et dixit Dominus Abræ : Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam monstravero tibi*. 2. *Et faciam te in gentem magnam : et benedicam tibi, et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus* ; 3. *et benedicam benedicientibus te, et maledicentes te maledicam ; et benedicentur in te omnes tribus terræ*. Singula dicta diligenter perscrutemur, ut religiosam et piam patriarchæ mentem videamus.

Quantum sit patriam suam relinquere. — Ne prætereamus obiter dicta, sed animadvertamus quantum imperii pondus. *Egredere, inquit, de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam monstravero tibi*. Quasi diceret : Relinque certa et omnibus aperta, et elige magis incerta et non apparentia. Considera quomodo ab initio exercetur justus, ut præligat non apparentia præ apparentibus, et futura præ iis quæ in manibus sunt. Neque enim vulgare et parvum aliquid erat id, quod ei ut faceret præcipiebat Deus : nempe ut terram relinqueret, quam inhabitabat tanto tempore, et omnem cognationem, et totam patris domum, iretque nesciens et ignorans quorsum. Non enim dixit ei, in quam regionem transferre eum vellet, sed mandato indefinito pium patriarcham exercuit. *Veni enim, inquit, in terram quam monstravero tibi*. Cogita, queso, dilecte, quam sublimem animum requirebat hoc mandatum : qui plane nulla vel affectione, vel consuetudine impediri potuerit. Si enim nunc, post tanta religionis incrementa, multi adeo sunt consuetudini suæ alligati, ut potius multa, etsi necessitas urgeat, omniaque ferre velint, quam loca mutare in quibus prius habebant domicilium : id quod non solum a vulgaribus hominibus fieri videmus, sed etiam ab iis qui e medio tumultu fugere, et monasticam vitam delegerunt : quanto magis verisimile erat justum illum ad hoc mandatum tardiores fore? Egredere, inquit, et relinque cognatos, et domum paternam, et veni in terram quam monstravero tibi. Quem non turbarent verba ista? Neque locum, neque regionem certam ei designat, sed indefinito præcepto mentem explorat justus. Nam si quis alius,

et e vulgo fuisset is qui mandatum accepit, dixisset utique: Esto; præcipia, ut relinquam terram quam inhabito, cognationem, domum paternam: quare non etiam locum declaras, in quem me proficisci jubes, ut certiores me reddas quantum sit iter agendum? Unde enim nosse valcam hæc, quam relinquo, uberiorem et præstantiorem illam esse? At jussus nihil horum vel dixit, vel cogitavit: sed respiciens ad magnitudinem eorum que imperata erant, iis que in manibus habebat incerta præferebat. Atqui si non tam generosum spiritum, nec tam philosophicam mentem habuisset, nec didicisset per omnia Deo parendum esse; fuisset tamen ei et aliud etiam ipsam non parvum impedimentum; nempe mors patriæ. Scitis enim multos æreponemero propter sepulcra cognatorum in illis locis mori deligere, ubi parentes eorum mortui et sepulti sunt.

4. Verisimile igitur erit et justum hunc, nisi Deum plurimum amasset, talia potuisse cogitare: Ecce pater propter suum in me amorem e domo sua profectus, pristinas consuetudines despexit, et contemptis omnibus huc usque venit; quasi diceret: Propter me in aliena terra vita defunctus est: ego autem non daturus sum operam, ut post mortem par ei reddam, sed relicto cum cognatione patris sepulcro, hinc abeam? Atqui nihil horum alacritatem ejus remorari potuit: sed omnia levia et facilia ei representabat suus in Deum amor. Fortassis et illud mente tractaret, siquidem humanis rationibus res suas moderari voluisset: In hac ætate, qua nunc ad postremam senectam tendo, quorum abiturus sum? non fratrem mecum ducens, neque cognatos mecum habens, sed ab omnibus consanguineis sequestratus, quomodo solitarius et peregrinus in terram alienam pergam, ne scius tibi errandi finis futurus sit? Quod si medio in itinere contingat me vita defungi, quæ tantæ miseriæ fuerit utilitas? quis me mortuum curabit æcom, peregrinum, carentem civitate, carentem domo? Fortassis uxor vicinos exorabit, ut commiserationem quamdam in me exhibeant, et justa ex collatis stipe faciet. Quanto satius fuerit, ut ipse brevi quod superat tempore hic residens vitam terminem, quam si ænux hinc et inde vager, et omnium scommatis incessar, qui neque in ætate illa quietus vivam, sed loca locis mutans, nullibi subsistam? Cæterum justus iste nihil horum cogitavit, sed præcipienti obedire festinavit. Sed forte dixerit quispiam: Ad incitamentum satis fuit ei, *Veni in terram quam tibi monstrarero; et faciam te in gentem magnam, et benedicam te*. Verum istud ipsum, nisi pius fuisset, satis erat ad reddendum eum segniorem, et ad obedientiam magis cunctabundum. Nam si unus aliquis e vulgo fuisset, dicere potuisset: Quare me peregre proficisci jubes, et in alienam terram abducis? quare si me magnum facere vis, non hic magnum facis? quare in domo paterna versantem, tua benedictione non dignaris? Quod si contingat priusquam perveniam in locum quem jubes, defatigatum me itineris laboribus perire, et vitam finire, quæ mihi ex promissis utilitas? At nihil horum

vel in mente suscipiendum censuit, sed, sicut fidei servus, ad solum imperium obediit, nihil curiose querens, nullumque aliud negotium prætexens; sed obtemperavit, certum habens, nonnumquam mendacia esse Dei promissa: *Et faciam te in gentem magnam, inquit, et benedicam te, et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus*. Magnum promissionis pondus. *Faciam te, inquit, in gentem magnam, et benedicam te, et magnificabo nomen tuum*. Non solum genti magnæ te præficiam, et nomen tuum extollam: sed et *Benedicam te, et eris benedictus*. Ne putes, dilecte, meram repetitionem esse, et idem his proferri, cum dicitur *Benedicam te, et eris benedictus*. Tanta enim te, inquit, benedictione dignabor, ut illa in omne sæculum sit duratura. *Eris enim benedictus*, ita ut omnes summi honoris loco habituri sint, si eis tecum familiaritas contingat. Vides quomodo antea et ab initio ei prædicit claritatem quam illi daturus erat. *Faciam te, inquit, in gentem magnam, et magnificabo nomen tuum, et benedicam te, et eris benedictus*. Idcirco et Judæi de patriarcha superbientes volebant se in ejus familiam intrudere, et dicebant: *Filii Abraham sumus*. Sed ut dicant se propter malos mores indignos esse illa familia et genere, dicit eis Christus: *Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis utique (Joan. 8. 39)*. Joannes quoque, Zacharias filius, cum ad Jordanem confluerent baptizari cupientes, dicebat eis: *Progenies viperarum, quis monstravit vobis fugere a futura ira? Facite igitur fructum dignum penitentia, et ne presumatis dicere, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quod potest Deus ex lapidibus istis excitare filios Abraham (Matth. 3. 7-9)*. Vidistis quomodo magnum apud omnes ejus nomen fuerit? Sed ante eventum justæ pietas monstratur, quomodo dictis Dei crediderit, et omnia que videbantur esse gravia, magna facilitate suscepit. *Et benedicam, inquit, benedicentes te, et maledicentes te maledicam: et benedicentur in te omnes tribus terræ*. Vide quomodo attemperat sermonem Deus, et quantum amicitia monstrat argumentum. Illos, inquit, amicos habeo, qui benevole erga te erunt affecti: et illos inimicos habeo, qui erga te contrario modo erunt affecti: id quod vix filii erga patres faciendum putarent, et eosdem quos illi haberent amicos et inimicos. Maxima, dilecti, in patriarcham Dei hæc est benevolentia. Illos enim, inquit, benedicam, qui benedicent tibi: et illos maledicam, qui maledicent tibi: *Et benedicentur in te omnes tribus terræ*. Ecce et alienis liberalitatis additamentum. Omnes enim tribus terræ enitentur, ut in tuo nomine benedicantur, et res suas tua appellatione honestiores faciant.

5. Audistis, dilecti, qualia imperavit Dominus Chaldaeo seni, qui neque legem noverat, neque prophetarum legerat vaticinia¹, neque ullam aliam doctrinam acceperat? Vidistis quanta præceptorum moles? quomodo ad ea perficienda sublimi et juvenili animo habebat opus? Videat posthac et patriarchæ probitatem,

¹ In græco, *seni sapientis longævitæ*, quod etiam hoc modo posset interpretari, neque cum prophetis veritatem fuerat.

τόπον, ἔνθα ἀφικέσθαι με προστάττεις, θῆλον ποίησιν, ἵνα εἰδέναι ἔχω κἀν τοῦ διαστήματος τὸ μέγεθος; Πόθεν γάρ μοι ἐκείνο γνῶριμον ἂν γένοιτο, ὅτι ταύτης, ἧς καταλιμπάνω, βελτίων ὀφθήσεται ἐκείνη μάλλον καὶ εὐπορωτέρα; Ἄλλ' ὁ δίκαιος οὐδὲν τούτων οὐδὲ εἶπεν, οὐδὲ ἐνενόησεν· ἀλλὰ πρὸς τὸ τῶν ἐπιτεταγμένων μέγεθος ἀπιδῶν, τὰ ἀδύνατα τῶν ἐν χειρὶ προσιτῆται. Καίτοι εἰ μὴ ὑψηλὸν εἶχε φρόνημα, καὶ φιλόσοφον γνῶμην, καὶ ἐπαπαίδευτο πάντα παίδεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ ἔτερον οὐ μικρὸν εἶχεν ἂν κύλισμα, αὐτὴν τοῦ πατρὸς τὴν τελευταίην. Ἰστε γάρ ὅτι πολλοὶ πολλὰκις διὰ τοὺς τάφους τῶν προσηκόντων εἰλοντο τοῖς τόποις ἐκείνοις ἐναποθανεῖν, ἔνθα τὸν βίον κατέβλυσαν οἱ γονεῖς.

δ'. Εἰκόσ τοίνυν ἦν καὶ τὸν δίκαιον τοῦτον, εἶγε μὴ ἦν σφόδρα φιλόθεος, καὶ τοῦτο λογισάσθαι, ὅτι Ὁ μὲν πατήρ διὰ τὸ περὶ ἐμὲ φίλτερον οἰκόμενος ἐξανέστη, καὶ συνηθείας παλαιᾶς ὑπερείδε, καὶ πάντων ἀνώτερος γεγονώς μέχρι τούτου παραγένετο, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, δι' ἐμὲ ἐν ἄλλοτριᾳ τὸν βίον κατέβλυσεν· ἐγὼ δὲ οὐδὲ μετὰ τὸν θάνατον τὴν ἰσὴν αὐτῷ ἀμοιβὴν ἀποδοῦναι σπουδάζω, ἀλλὰ καταλιπὼν μετὰ τῆς συγγενείας τοῦ πατρὸς τὸν αὐτοῦ τάφον, ἀπαλεύσομαι; Ἄλλ' ὁμως οὐδὲν τούτων αὐτοῦ ἀπαμβλῦναι τὴν ὁρμὴν ἴσχυσεν· ἀλλὰ πάντα εὐκολα αὐτῷ, καὶ ῥάδια φαίνεσθαι ἐπιτίει τὸ περὶ τὸν Θεὸν φίλτερον. Ἐπεὶ κάκεινο ἂν ἐνενόησεν, εἶγε ἀνθρωπίνους λογισμοῖς τὰ καθ' αὐτὸν ἐπιτρέψαι ἐβούλετο, Ἐν ἡλικίᾳ, λέγων, τοιαύτη, καὶ λοιπὸν πρὸς γῆρας ἔσχατον ἐλαύνων ποῦ ἀπαλεύσομαι; [310] Οὐ τὸν ἀδελφὸν ἐπιφερόμενος, οὐ τοὺς συγγενεῖς ἔχων μεθ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντων τῶν πρὸς γένος διαφερόντων μοι κεχωρισμένος, πῶς ἔρημος καὶ ξένος οὕτω τὴν ἄλλοτριαν καταλήψομαι, οὐδὲ εἰδὼς ὅπου στήσομαι· τῆς πλάνης; Εἰ δὲ καὶ κατὰ μέσσην τὴν ὁδὸν συμβῇ με καταλῦσαι τὸν βίον, τί τὸ ὄφελος τῆς τοιαύτης τάλαιπωρίας; τίς με περιστάσει τὸν γέροντα, τὸν ξένον, τὸν ἀπολιν, τὸν ἄοικον; Ἰσως ἢ γυνὴ τοὺς γέροντας παρακαλέσει συμπάθειάν τινα ἐπιδείξασθαι, καὶ ἐξ ἐράνου τινὸς καὶ συνεισφορᾶς τὰ καθήκοντα πληρώσει, καὶ πόσω βελτίον αὐτὸν τὸν βραχὺν χρόνον τὸν ὑπολείπόμενον ἡμῖν εἰς ζωὴν, καθεζόμενον ἐν ταῦθα καταλῦσαι με τὸν βίον, ἢ μετὰ γῆρας ὧδε κακεῖσε περιέλκεσθαι, καὶ τὰ παρὰ πάντων ὑπομένειν σκώμματα, ὡς οὐδὲ ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ δυνηθέντα ἐν ἡσυχίᾳ διάγειν, ἀλλὰ τόπους ἐκ τόπων ἀμειβεῖν, καὶ μετὰ τὸ ἴστασθαι; Ἄλλὰ τούτων μετὰ ὁποιοῦσά μενος ὁ δίκαιος οὗτος ὑπακούειν ἔσπευδε τῷ ἐπιτάγματι. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν, ὅτι ἱκανὸν ἦν αὐτῷ εἰς προτροπὴν τὸ λέγειν· Δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἂν σοὶ δείξω καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε. Τοῦτο τοίνυν αὐτὸ μάλιστα, εἰ μὴ φιλόθεος ἦν, ἦρκει ὀκνηρότερον αὐτὸν περὶ τὴν ὑπακοὴν ἐργάσασθαι. Ἰδούνατο γὰρ εἰπεῖν, εἰ τῶν πολλῶν εἰς ἦν, ὅτι τίνας ἐνεκεν εἰς τὴν ξένην με ἀπάγεις, καὶ τὴν ἄλλοτριαν με καταλῦσθαι κελεύεις; Διὰ τί γάρ με ἐνταῦθα, εἶγε βούλει μέγαν ποιῆσαι, οὐ ποιεῖς; διὰ τί ἐπὶ τῆς οἰκίας τῆς πατρῴας διάγοντα οὐκ ἀξιοῖς τῆς σῆς εὐλογίας; Ὡς εἰ συμβῶμαι με, πρὶν ἢ φθάσαι εἰς τὸν τοπον ἔνθα κελεύεις, καταργασθέντα ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν ὁδοπορίαν καμάτων καὶ διαφθορῶν, καὶ τὸν βίον καταλῦσαι, τί μοι τὸ ὄφελος τῶν ἐπηγγελμένων; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων οὐδὲ εἰς ἔννοιαν λαβεῖν κατέδεξατο, ἀλλὰ; καθάπερ εὐγνώμων οἰκέτης, τῷ ἐπιτάγματι μόνον ὑπήκουεν, οὐ περιεργαζόμενος, οὐδὲ πολυπραγμονῶν, ἀλλ' ἐπαίθετο, καὶ πεπληροφορημέ-

νος ἐτύγχανεν, ὅτι ἀφενδεῖς ἦσαν αἱ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαι· Καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ ὅσην εὐλογημένος. Μέγας τῆς ὑποτέσεως ὁ ὄγκος. Ποιήσω σε, φησὶν, εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου. Οὐ μόνον ζῆναι σε μεγάλῳ ἐπιστάσει, καὶ τὸ ὄνομά σου μέγα ἀπεργάσασθαι, ἀλλὰ καὶ εὐλογήσω σε, καὶ ὅσην εὐλογημένος. Μὴ νομίσης, ἀγαπητέ, ταυτολογίαν εἶναι τὸ εἰρημένον τὸ, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ ὅσην εὐλογημένος. Τσαύτης σε, φησὶν, εὐλογίας ἀξιώσω, ὡς παντὶ τῷ αἰῶνι συμπαρακτείνεσθαι αὐτήν. Ἔσθ' ὅσην εὐλογημένος, ὡς ἕκαστον ἀντὶ μεγίστης τιμῆς σπουδὴν ποιεῖσθαι εἰσῶθειν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπὸς σὲ ἀικεσίτητα. Ὅρα πῶς ἀνωθεν καὶ ἐκ προοιμίων αὐτῷ προέλεγε τὴν περιφάνειαν, ἐν ἣ καταστήσειν αὐτὸν ἐμελλε. Ποιήσω σε, φησὶν, εἰς ἔθνος μέγα, καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ ὅσην εὐλογημένος. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ἰουδαῖοι μέγα [311] φρονούντες ἐπὶ τῷ πατριάρχῃ ἐβούλοντο εἰς τὴν τούτου συγγένειαν ἑαυτοὺς εἰσῶθειν, καὶ ἔλεγον· Τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἔσμεν. Ἄλλ' ἵνα μάθωσιν, ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν τρόπων κακίας ἀνάξιοι τυγχάνουσι τῆς συγγενείας, φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ Χριστὸς, Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἂν. Καὶ Ἰωάννης δὲ ὁ τοῦ Ζαχαρίου, ἡνίκα συνέβρεον εἰς τὸν Ἰορδάνην οἱ βαπτισθῆναι σπεύδοντες, ἔλεγε πρὸς αὐτοὺς· Γεννημῆται ἐχθρῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φεῦγαι ἀπὸ τῆς μελλούσης ὁργῆς; Ποιήσατε οὖν καρπὸν ἀξίον τῆς μετάνοιας, καὶ μὴ δόξετε λέγειν, ὅτι Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς καὶ ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐρεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. Εἶδες πῶς μέγα αὐτοῦ τὸ ὄνομα παρὰ πᾶσιν ἦν; Ἀλλὰ τέως πρὸ τῆς ἐκδόσεως τὸ φιλόθεον τοῦ δικαίου δείκνυται, πῶς τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥηθεῖσιν ἐπίστευσε, καὶ ἅπαντα τὰ δοκοῦντα εἶναι φορτικὰ μετ' εὐκολίας κατεδέχετο. Καὶ εὐλογήσω, φησὶ, τοὺς εὐλογούντάς σε, καὶ τοὺς καταρωμένους σε καταράσσομαι· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Ὅρα Θεοῦ συγκατάθεσιν, καὶ πόσης αὐτῷ φιλίας δείκνυσσι τεκμήριον. Ἐκεῖνους, φησὶ, φίλους ποιήσομαι, τοὺς πρὸς σὲ γνησίως διακειμένους, καὶ ἐκεῖνους ἐχθρούς, τοὺς ἐναντίως πρὸς σὲ ἔχοντας· ὅπερ σχεδὸν οὐδὲ παῖδες πρὸς πατέρας ἐπιδείξαι ἀνέχονται, τὸ τὸν αὐτοὺς ποιεῖσθαι αὐτοῖς καὶ φίλους καὶ ἐχθρούς. Μεγίστη οὖν, ἀγαπητέ, ἡ περὶ τὸν πατριάρχην τοῦ Θεοῦ εὐνοία. Ἐκεῖνους, φησὶν, εὐλογήσω τοὺς εὐλογούντάς σε, καὶ ἐκεῖνους καταρώμαι τοὺς καταρωμένους σε· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Ἰδοὺ προσθήκη καὶ ἐτέρας φιλοτιμίας. Πᾶσαι γὰρ, φησὶν, αἱ φυλαὶ τῆς γῆς ἐπὶ τῷ σὺ ὀνόματι ἐνευλογεῖσθαι σπουδάζουσιν, καὶ ἀπὸ τῆς σῆς προσηγορίας σεμνότερα τὰ καθ' αὐτοὺς ἐγκαταστήσονται.

ε'. Ἠκούσατε, ἀγαπητοί, οἱ ἀπέταξεν ὁ Δεσπότης τῷ Χαλδαίῳ, τῷ γέροντι, τῷ μήτε νόμον ἐγνωκότι, μήτε προφῆταις· ἐντυχόντι, μήτε ἐτέρας διδασκαλίαις τινὸς ἀπολαύσαντι; Εἶδετε ὅσος τῶν ἐπιταγμάτων ὁ ὄγκος; πῶς ὑψηλῆς τινος καὶ νεανικῆς δεόμενος ψυχῆς πρὸς τὴν τούτων ἐκπλήρωσιν; Βλέπετε λοιπὸν καὶ τοῦ πατριάρχου τὴν εὐγνωμοσύνην, ὅπως ἡμῖν ἡ Γραφή

a Savil. σπουδὴν ποιεῖσθαι εἰσαγγῆναι αὐτὸν εἰς τὴν. Morel. εἰσῶθειν εἰς τὴν. Qualiter miss. ἰσῶθηναι αὐτὸν εἰς τὴν.

φανερὰν αὐτὴν καθίστασι. Καὶ ἐπορεύθη, φησὶν, Ἄβραμ καθὰ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός· καὶ ὤχετο μετ' αὐτοῦ Ἀῶν. Οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐπορεύθη Ἄβραμ, ἀλλὰ, Καθὰπερ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός. Ἀκούουθα, φησὶ, τῷ ἐπιτάγματι ἅπαντα δι-
επράξατο. Εἶπεν ἀρεῖναι πάντα, καὶ συγγένειαν, καὶ οἶκον· καὶ ἀφῆκεν. Εἶπεν ἐλθεῖν εἰς γῆν, ἣν οὐκ ᾔδει· κατεδέξατο. Ἐπηγγεῖλατο ποιῆσαι εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογῆσαι· ἐπίστευσεν ὅτι ἔσται καὶ τοῦτο. Καὶ καθὰπερ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος ὁ Θεός, οὕτως ἐπορεύθη· ἀντὶ τοῦ, ἐπίστευσε τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥηθεῖσιν, οὐδὲν ἐνδοιάσας, οὐδὲ ἀμφισβῆλλον, ἀλλ' ἐστηριγμένην ἔχων τὴν διάνοιαν καὶ τὸν λογισμὸν, οὕτως ἐπορεύθη· διὸ καὶ πολλῆς εὐνοίας [312] ἀπῆλause παρὰ τοῦ Δεσπότη. Καὶ ὤχετο, φησὶ, καὶ Ἀῶν μετ' αὐτοῦ. Τίνος ἔνεκεν, εἰπόντος τοῦ Θεοῦ, Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, τοῦτον ἐπεφέρετο; Οὐχὶ παρακοῦων τοῦ Δεσπότη, ἀλλ' ἴσως ἐπειδὴ νέος ἦν, καὶ πατὴρ χώραν αὐτῷ ἐπέτεχε, κά-
κεινος διὰ φιλοστοργίαν, καὶ τὴν τῶν τρόπων ἐπιεί-
κειαν, δυσανασπάστως εἶχε τοῦ δικαίου, ταύτης ἐνεκεν
τῆς αἰτίας οὐκ ἀνέγεται αὐτὸν καταλιπεῖν. Λοιπὸν δὲ καὶ ἐν τῇ παιδὶ αὐτὸν εἶχεν, ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ
παιδὸς ἔχειν μὴ δυνήθεις διὰ τὴν τῆς Σάρρας στείρω-
σιν. Ἄλλως δὲ καὶ ὁ τρόπος τοῦ νέου οὐ πολλὸ ἀπείδει
τοῦ δικαίου. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ, προκειμένων τῶν δύο
ἀδελφῶν, προσνεῖμαι ἑαυτὸν τῷ δικαίῳ, πόσης ἦν
συνέσεως, τὸ διακρίναι καὶ δοκιμάσαι τίνι τῶν θεῶν
δοῖν τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐπιτρέψαι; Καὶ τὸ ἐλθεῖν αὐτὴν
ἀποδημίαν, καὶ αὐτὸ πάλιν δειγμα τῆς τῶν τρόπων
ἦν κοσμιότητος. Εἰ γὰρ καὶ τὸ τελευταῖον ἐν τισιν
ἔδοξε διαμαρτάνειν, ἥνικα τοῖς πρωταίσις ἐπεπλήθυνεν,
ἀλλ' ὅμως κατ' ἴχνος τοῦ δικαίου ἐσπούδαζε πορεύε-
σθαι. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ δικαίος κοινωνὸν ἐλάμβανε
τῆς ὁδοπορίας, κάκεινος μετὰ προθυμίας τῆς οἴκου
ἱατριδῆς τὴν ξένην προετίμησεν. Εἶτα ἵνα μάθωμεν
ὅτι οὐ νεανίσκῳ ὄντι τῷ πατριάρχῃ ταῦτα ἐπέταττεν
ὁ Δεσπότης, ἀλλ' ᾗδῃ πρὸς γῆρας ἐλαύνοντι, ὅτε καὶ
ὀκνηρότερον λοιπὸν οἱ κλείους τῶν ἀνθρώπων πρὸς
τάς ἀποδημίας; διὰκεινται, φησὶν· Ἄβραμ δὲ ἦν ἔτι
ἀβδομήκορτα πέντε, ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ Χαβρὰν. Εἶδες
πῶς οὕτε ἡ ἡλικία, οὕτε ἑτερόν τι τῶν δυναμένων
αὐτὸν ἐπισπάσθαι πρὸς τὴν οἴκου παραμονὴν κώ-
λυμα αὐτῷ γέγονεν, ἀλλὰ πάντων ἀνώτερος ἐγένετο
ὁ τοῦ Θεοῦ πόθος. Ὅταν γὰρ ἡ ψυχὴ διεγερμένη καὶ
νήφουσα ᾗ, πάντα διατέμνει τὰ κωλύματα, καὶ ὅλη
γίνεται καὶ προθυμῶν, καὶ ὅπ' οὐδενὸς τῶν ἐν μέσῳ
φαινομένων δυσχερῶν διακόπτεται, ἀλλὰ πάντα παρα-
τρέχει, καὶ οὐ πρότερον ἔσται, μέχρις ἂν ἐπιτύχῃ
τοῦ σπουδαζομένου. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ δικαίος οὗτος,
καὶ ὑπὸ τοῦ γῆρας καὶ ὑπὸ ἐτέρων πλειόνων κωλύε-
σθαι δυνάμενος, πάντα διαρρήξας τὰ δεσμὰ, καθὰπερ
νέος καὶ σφριγῶν, καὶ ὑπὸ μηδενὸς κωλυόμενος, οὕ-
τως ἐσπευδε καὶ ἡπειγέτο εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τοῦ Δε-
σπότη τοῦ ἐπιτάγματος. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τι ποτε βουληθέντα
τινὰ γενναίον τι καὶ ἀνδρεῖον ἐπιδείξασθαι, ἐτέρως
τοῦτο εἰς ἔργον ἀγαγεῖν, μὴ πρότερον αὐτὸν πρὸς
ἅπαντα τὰ μέλλοντα αὐτῷ πρὸς τὴν τοιαύτην ἐγγεί-
ρησιν ἐμποδῶν ἵστασθαι παραταξάμενον. Τοῦτο δὲ
παφῶς καὶ ὁ δικαίος οὗτος ἐπιστάμενος, πάντα παρα-
όραμν, καὶ μήτε συνήθειαν, μήτε συγγένειαν, μήτε
οἰκίαν πατρικὴν, μήτε τάφον, μήτε τὸ γῆρας αὐτὸ
λογισάμενος, εἰς ἐκεῖνον μόνον ἔστρεψεν αὐτοῦ τὴν δι-
άνοιν, ὅπως δυνήθῃ πληρώσαι τὸ προσταχθὲν παρὰ
τοῦ Δεσπότη. Καὶ ἦν ἰδεῖν πρᾶγμα πολλοῦ θαύματος
γίμον, ἀνθρώπου ἐν γῆρι βιωσάμενος μετὰ γυναικί,

καὶ αὐτῆς προθεσυχίας λοιπὸν, καὶ πλήθους οἰκετῶν
μετανιστάμενον, καὶ οὐδὲ ὅπου λήξει αὐτῷ τὰ τῆς
πλάνης εἰδῶτα. Εἰ δὲ τις κάκεινο συνεισὶ λογισαί-
το, πόση κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὁδὸν ἡ δυσκολία ἦν·
οὐδὲ [313] γὰρ καθάπερ νῦν μετὰ ἀδελφῆς ἐξῆν ἐπι-
μύνησθαι τισι, καὶ οὕτως εὐκόλως τὰς ἀποδημίας
ποιεῖσθαι, τῆς ἀρχῆς κατὰ τόπους οὗσης διηρημένης,
καὶ ἀναγκαζομένων τῶν διοδιδόντων ἀπὸ ἀρχόντων εἰς
ἀρχοντας μεταπηδῶν, καὶ καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἀπὸ
βασιλείας εἰς βασιλείαν μεταβαίνειν· καὶ τοῦτο τοῖσιν
ἱκανὸν ἦν κώλυμα τῷ δικαίῳ. εἴγε μὴ πολλὸν εἶχε τὸν
πέθον καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἐπιτάγματος ὑπακοήν. Ἄλλ'
οὗτος, καθὰπερ ἀρχὴν, ταῦτα πάντα διασπάσας τὰ
κωλύματα, καὶ τῇ πίστει νευρωθεὶς τὸν λογισμὸν, καὶ
τῷ ἀξιώματι τοῦ ἐπαγγελλομένου πεποιθὺς, ἤπειτο
τῆς ὁδοπορίας. Καὶ ἔλαβε, φησὶν, Ἄβραμ Σάρραν
τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ Ἀῶν τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελ-
φοῦ αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ὅσα
ἐκτέθησαν ἐν Χαβρὰν, καὶ ἐξῆλθε πορευθῆναι ἐκ
γῆς Χαναάν.

ζ'. Ὅρα τῆς Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν, πῶς ἡμῖν ἅπαν-
τα διηγείται, ἵνα διὰ πάντων μάθωμεν τοῦ δικαίου τὸ
φιλόθεον. Καὶ ἔλαβε, φησὶν, Σάρραν τὴν γυναῖκα
αὐτοῦ, καὶ Ἀῶν τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ
πάντα ὅσα ἐκτέθησαν ἐν Χαβρὰν. Οὐχ ἀπλῶς εἶπα.
Πάντα ὅσα ἐκτέθησαν ἐν Χαβρὰν, ἀλλ' ἵνα μάθω-
μεν, ὅτι οὐδὲν τῶν ἀπὸ τῶν Χαλδαίων ἐπηγάγετο ὁ
πατριάρχης, ἀλλὰ πάντων ἐκείνων τῶν πατρῶων πα-
ραχωρήσας τῷ ἀδελφῷ, οὕτως ἐξῆλθε ἐκεῖνα μόνῃ ἐπι-
φερόμενος, ὅσα εἰς τὴν Χαβρὰν ἡδυνήθη κτήσασθαι.
Καὶ τοῦτο δὲ ἐποίει ὁ θαυμαστός οὗτος, οὐχὶ περὶ πολ-
λοῦ ποιοῦμενος ταῦτα, οὐδὲ ὡς φιλοχρήματος ευχα-
λῶν, ἀλλ' ἵνα πᾶσιν ἔχη δεικνύναι διὰ τῆς περιουσίας
αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ αὐτὸν πρόνοιαν. Ὁ γὰρ ἐκ
τῆς Χαλδαίας γῆς αὐτὸν ἀναστήσας. καὶ πάλιν ἐν-
τεῦθεν μετοικισθῆναι προτάξας, αὐτὸς ἦν ὁ καὶ τὴν
περιουσίαν αὐτῷ αὐξῶν ἐφ' ἐκάστης, καὶ ἅπασαν
δυσκολίαν ἀναιρῶν· ὥστε καὶ τοῦτο αὐτὸ δειγμα τῆς
φιλοθέου αὐτοῦ γνώμης ἐτύγχανε, τοιαῦτα ἐπιτερό-
μενος, οὕτω διὰ πάσης ἵναί τῆς ὁδοῦ. Ἐκαστο; γὰρ
τῶν ὁρῶντων εἰκότως τὴν αἰτίαν μαρτυρεῖ ἰδοῦσα
τῆς τοῦ δικαίου ἀποδημίας. Εἶτα πυθανόμενος, ὅτι
τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος ἐπὶ τὴν ἄλλοτριαν μεθίστατο,
τὰ οἰκία καταλιπὼν, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἐδιδάσκειτο,
καὶ τῆς τε ὑπακοῆς τοῦ δικαίου τὸ φιλόθεον ἐμάνθανε,
καὶ τῆς περὶ αὐτὸν προνοίας τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβολήν.
Καὶ ἐξῆλθε, φησὶ, πορευθῆναι εἰς γῆν Χαναάν.
Πόθεν ᾔδει, ὅτι εἰς τὴν Χανααίων γῆν λήξει αὐτῷ τὰ
τῆς ἀποδημίας, καίτοι τοῦ ἐπιτάγματος οὕτως ἔχον-
τος, ὅτι Δεῖρο εἰς τὴν γῆν, ἢν ἂν σοι δείξω;
Ἴσως ὁ Θεός αὐτῷ καὶ τοῦτο ἐμήνυσεν, ὑποδείξας
αὐτοῦ τῇ διανοίᾳ τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐβούλετο αὐτὸν κα-
ταστήσθαι. Διὰ γὰρ τοῦτο, ἥνικα αὐτῷ ἐπέταττεν,
ἀδιορίστως ἔλεγε, Δεῖρο εἰς τὴν γῆν ἢν ἂν σοι δείξω,
ἵνα ἡμῖν ἐκκαλύψῃ τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Εἶτα
ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτοῦ μετὰ πολλῆς τῆς θαυμάσιας
εὐσυνεχίας, ταχέως καὶ αὐτὸς τὴν γνώσιν αὐτῷ ἐνέθηκε
τῆς γῆς, εἰς ἣν ἐβούλετο αὐτὸν τὴν οἰκῆσιν ποιῆσα-
σθαι. Ἐπειδὴ γὰρ προεώρα τῆς ἀρετῆς τοῦ δικαίου
τὸ μέγεθος, διὰ τοῦτο καὶ οἰκοθεν αὐτὸν ἀνέστησε,
καὶ οὕτε τὸν ἀδελφὸν λαβεῖν ἐπέταξεν, ἐπειδὴ ἐβού-
λετο τοῦτον διδάσκαλον νῦν μὲν τοῖς κατὰ τὴν Παλαι-
στίνην ἅπασιν γενέσθαι, μετὰ [314] βραχὺ δὲ καὶ τοῖς
κατὰ τὴν Αἴγυπτον.

Εἶδες πῶς οὐκ ἐν τῇ φύσει, ἀλλ' ἐν τῇ προαιρεσει
τῆς γνώμης τῆς ἡμετέρας κείται καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς,
καὶ τὰ τῆς κακίας; Ἰδοὺ γὰρ κατὰ μὲν τὴν φύ-
σιν ἐκκαλύπτει τὸν πατριάρχην, καὶ ὁ Θεός,

quomodo nobis eam Scriptura manifestet. 4. *Et profectus est*, inquit, *Abram, sicut loquutus est ei Dominus Deus, et ivit cum eo Lot.* Non simpliciter dixit, *Et profectus est Abram*: sed, *Sicut loquutus est ei Dominus Deus.* Omnia, inquit, fecit quæ ad præceptum hæc pertinebant. Dixit ut relinqueret omnia, et cognationem et domum; et reliquit. Dixit ut iret in terram quam nesciret: obtemperavit. Promisit Deus se faciendum eum in gentem magnam, et benedicturum: credidit Abram etiam hoc eventurum. Sicut loquutus est ei Dominus, ita profectus est: id est, credidit iis quæ sibi a Deo sunt dicta, nihil fluctuans, nihil dubitans, sed firmato animo ita profectus est: idcirco et a Domino magnam obtinuit gratiam. *Et ivit*, inquit, *et Lot cum eo.* Quare cum Dominus dixerit: *Egredere de terra tua, et de cognatione tua et de domo patris tui*; hunc assumpsit? Non fuit inobediens Domino: sed forte quia juveni erat patris loco præfectus: et ille, ob singularem amorem, morumque suavitatem, a justo divelli noluit, hac de causa Abram eum relinquere noluit: insuper eum filii loco postea habuit; præsertim quod tam grandævus nullum adhuc haberet filium propter Saræ sterilitatem. Alioquin etiam mores adolescentis non multum a justi probitate aberrant. Nam hoc ipsum quod, propositis ei duobus fratribus, ipse justo adhereret, quantæ prudentiæ fuit, dijudicare nempe et discernere cui patruorum sui curam permittere deberet? Insuper et peregrinationem eligere, honestatis morum erat indicium. Nam licet tandem in quibusdam errasse videatur, quando portiones sibi partes usurpavit, autamen vestigium justi subsequi proxime studebat. Atque ideo justus illum in socium itineris acceperit, et ipse magna alacritate peregrinam vitam domesticæ prætulit. Porro ut sciamus hæc a Deo fuisse imperata patriarchæ, non cum juvenis esset, sed jam ad senectam vergenti, quando plerique hominum ad peregrinandum seniores sunt, inquit: *Abram autem erat annorum septuaginta quinque, quando exivit ex Charran.* Vidistis quomodo nec ætas ei fuit obstaculo, neque aliud quiddam potuit eum detinere ut domi resideret: sed vicit omnia ipsius in Deum amor. Anima enim vigilans et sobria cuncta abruptis impedimenta, totaque sit ejus quem amat, et a nullo quod in medio difficile appareat, retardari se patitur: sed omnia præterit, nec subsistit priusquam re desiderata potiatur. Propterea et justus iste neque senectute, neque aliis pluribus causis prohiberi potuit, quin omnibus disruptis vinculis, quasi juvenis et ætate florens, quasi a nullo prohibitus, festinaret et anhelaret Domini præceptum perficere. Neque enim possibile est, ut rem fortem et egregiam quis unquam aliter faciat, nisi antea adversus omnia quæ ejusmodi conatui obsistere possunt, se armet et instruat. Hoc utique clare sciens justus ille, omnibus præteritis, non curabat vel consuetudinem, vel domum paternam, vel sepulcrum, vel senectutem ipsam, sed in hoc duntaxat flegebat mentem, quomodo implere posset quod a Domino fuerat imperatum. Et videre erat rem magno periculo plenam, hominem in

provectissima senecta, cum uxore etiam ipsa ætatis provectæ et multis famulis se alio transferre, nescium ubinam errandi futurus finis easset. Quod si quis et illud prudenter expendat, quantæ per illud tempus viarum difficultates erant: neque enim, sicut nunc, licebat impavide cum aliis versari, et tam facile profectiones suscipere, cum singula loca propriis principibus distincta essent, necesseque esset iter agentibus ab aliis ad alios principes transire, et fere quotidie de regno in regnum progredi: erat igitur et hoc obstaculum justo, nisi tantum habuisset amoris et mandata perficiendi desiderium. Verum omnibus illis impediementis, quasi aranearum telæ essent, disruptis menteque fide roborata, probe fidens dignitati promittentis, iter aggressus est. 5. *Et accepit*, inquit, *Abram Saram uxorem suam, et Lot filium fratris sui, universamque substantiam quam possederant in Charran, et exivit ut proficisceretur in terram Chanaan.*

6. Vide Scripturæ diligentiam, quomodo nobis omnia narrat, ut per omnia discamus justî pietatem ac religionem. *Accepit*, inquit, *Saram uxorem suam, et Lot filium fratris sui, universamque substantiam quam possederant in Charran.* Non simpliciter dixit: *Omnia quæcumque possederant in Charran*: sed ut discamus nihil ex bonis Chaldaicis accepisse patriarcham, sed paternis illis omnibus fratri relictis exiisse, ea solum secum ferentem quæ et in Charran possidebat. Et hoc faciebat vir admirandus, non quod illa magni faceret vel quod avarus easset: sed ut ex facultatibus illis posset omnibus testari, quanta Dei erga se fuisset providentia. Qui enim ex terra Chaldæorum eum eduxit, et iterum inde migrare jussit, ipse et substantiam illius quotidie augebat, et omnem molestiam auferbat. Itaque quod hæc secum ferret, et per totam viam sic procederet, specimen erat piæ religiosæque mentis. Quicumque enim eum videbat, merito causam inquirebat, quare justus ille peregrinaretur. Deinde intelligens, eum jussu Dei in alienam terram, relictis propriis, transire, per opera ipsa docebatur et discebat quam pia esset justî obedientia, et quam ingens Dei erga illum providentia. *Et exivit*, inquit, *ut proficisceretur in terram Chanaan.* Unde sciebat, in terra Chananæorum futurum esse suæ peregrinationis terminum; quamvis præceptum ita se haberet: *Veni in terram quam monstravero tibi?* Fortasse Deus ei et hoc significavit, indicans menti ejus terram, in qua ipsum constituere volebat. Propterea enim cum præciperet ei, indefinite dicebat: *Veni in terram quam monstravero tibi*, ut nobis jus-i virtutem detegeret. Deinde postquam ille quod suum erat abunde attulit, mox Deus ei significavit, in qua terra vellet eum domicilium habere. Quia enim eximias justî virtutes prævidebat, idcirco eum ex eo loco evocavit, et neque fratrem ut acciperet jussit: quoniam volebat hunc doctorem fieri, nunc quidem omnibus Palestini incolentibus, paulo post etiam Ægyptiis.

Non in natura, sed in voluntate vitia et vitia sunt sita. — Vidistis quomodo non in natura, sed in voluntate et animo nostro sita sunt tam quæ ad virtu-

tem, quam quæ ad vitia pertinent? Ecce natura quidem fratres erant, ipse patriarcha et Nachor, voluntate autem non item: sed ille, licet frater ad tantam virtutem pervenisset, adhuc errore præoccupatus erat: hic autem omnibus quotidie per opera ipsa monstrabat virtutis suæ secundum Deum incrementa. 6. *Et venit, inquit, in terram Chanaan, et pertransiit Abram terram in longitudinem ejus, usque ad locum Sychem, ad quercum excelsam.* Docet nos Scriptura locum regionis, in quo nunc justus domicilium collocat. Deinde, ut sciamus quomodo se illic res habebant, inquit: *Chananæi autem tunc inhabitabant terram.* Neque hoc simpliciter et absque causa beatus Moses assignavit, sed ut discamus etiam illinc mentem patriarchæ philosophicam: quia cum loca illa præoccupata essent a Chananæis, cogebatur quasi vagus et peregrinus, et quasi abjectus et vilis homo diversari, sine ullo forte hospitio. Attamen neque illud moleste ferebat, neque dicebat: Quid hoc est? egone qui tanto cum honore, et tanta cum familia agebam in Charran, nunc cogor sicut civitate carens, et peregrinus, et advena ambulare, idque gratiæ loco ducere, et quietem in vili quærere diversorio; et neque hoc invenire possum, sed in tabernaculis et tuguriolis versari, aliasque miseras ferre cogit me necessitas. Hocine est, quod dicebat: *Veni, et faciam te in gentem magnam?* Pulchra scilicet præludia; quid suave posthac expectandum? At nihil tale dicebat justus, neque fluctuabat; sed integra mente et perfecta fide, bene fidens Dei promissis, immoto perstitit animo; unde statim et supernam consolationem accipere meruit.

7. *Moralis exhortatio.*—Verum ne sermonem producamus longius, hic ei finem imponamus; illud unum orantes caritatem vestram, ut mentem justii illius imitemini. Etenim absurdissimum esset, si cum justus ille, de terra in terram vocatus, tantam præ se tulerit obedientiam, et neque senectus, neque alia quæ enumeravimus præpedimenta, neque temporum difficultates, neque ultra alia, quæ remorari ipsum posse videbantur, ad obediendum tardiores eum facere potuerint; sed omnibus vinculis ruptis, cucurrerit et festinaverit senex, quasi juvenis resumptis viribus, cum uxore, et fratris filio, et famulis, ut perficiens opere quod sibi a Deo demandatum erat: nos autem qui non de terra in terram vocamur, sed de terra in cælum, non eandem quam ille justus alacritatem obediendo exhibeamus, sed frigidas plerumque et inutiles prætexamus causas; et neque nos promissorum magnitudo, neque visibilium rerum vilitas, neque quod terrenæ illæ sint et momentaneæ, neque vocantis dignitas adeo attrahat: sed adeo simus negligentes, ut præferamus momentanea semper manentibus, terram cælo, ea quæ volant antequam habeantur, iis quæ nunquam finem accipere possunt. Quousque enim, dic, quæso, ita insanimus in colligendis pecuniis? quæ rabies cogit quotidie a tam molesta concupiscentia infestari, et nunquam satiori, sed deterius habere quam qui sunt ebrii? Nam sicut illi quanto magis mero se distendunt, tanto magis

flagrant siti, et caninum succedunt graviorem: ita nimirum et isti qui sese tyrannici avaritiæ subjecerunt, nullum concupiscendi finem faciunt: sed quanto plura affluunt, tanto magis flamma crescit, et caminus ardet validius. Non videmus quod ii qui ante nos fuere, quamvis propemodum totius orbis domini essent, nudi et solitarii ex hac vita abrepti sunt, hoc solum inde consequuti quod rationes et poenæ pro omnibus illic ab eis exigendæ sint? Et quidem sæpe numero diversi facultates eorum inter se distribuerunt: peccata autem ex illis contracta ipse solum secum auferens, abscedit, et pro iis magnæ indignationis supplicia sustinens, consolatione nudique destituitur. Quare igitur, dic, oro, tam negligentes salutis nostræ, ita segniter animæ nostræ consulimus, quasi aliena esset, et non nostra? Non audis Christum dicentem: *Quam dabit homo commutationem pro anima sua (Matth. 16. 26)?* Et iterum: *Quid prodest homini si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiat?* Num quidpiam habes huic equiparandum? Etiam si totum orbem dixeris, nihil dices. Quæ enim utilitas, sicut dixit Christus, totum mundum lucrifacere, animæ autem detrimentum pati, qua nihil nobis magis proprium? Verum eam quæ tam pretiosa est, cujus tantam curam agere debemus, ut nihil illi præferri debeat, sic despiciamus, ut quotidie discerpatur, et interdum ab avaritia obsideatur, aliquando a luxuria laceretur, interdum ab ira confundatur, et a singulis affectibus multifariam vexetur, et nullam vel sero tandem illius geramus sollicitudinem? Quis nos posthac dignabitur venia, et ab imminente supplicio eripiet? Idcirco, obsecro, ut dum tempus habemus, detergamus ejus sordeis largis eleemosynis, et illis peccatorum nostrorum flammam exstinguamus. *Ignem enim, inquit, ardentem exstinguet aqua, peccatum vero eleemosynis purgatur (Eccli. 3. 33).* Nihil enim prorsus perinde nos eximere potest a gehenna ignis, atque largitas eleemosynarum. Istam si præstiterimus secundum leges a Domino traditas, nempe nihil ad ostentationem facientes, sed ob amorem in Deum, poterimus et peccatorum nostrorum maculas abluere, et divinam misericordiam assequi, gratia et miserationibus unigeniti Filii ejus, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXII.

Et visus est Dominus Abræ, et dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc; et extruxit ibi altare Domino, qui visus est ei (Gen. 12. 7).

1. *Cur noluerit Deus claram esse Scripturam.*—Multus et immensus in iis, quæ paulo ante sunt lecta, thesaurus latet, dilectissimi, et opus est intenta mente, sobriaque et vigilantia ratione, ita ut nihil eorum quæ in brevibus verbis latent, nos prætereant. Nam propter hoc et misericors Deus non facili et perfunctoria lectione voluit nobis omnia quæ in Scripturis continentur, manifesta et perspicua esse, ut excussa somme-

κατὰ δὲ τὴν προαίρεσιν οὐκ ἔτι· ἀλλ' ἐκείνος μὲν καίτοι τοῦ ἀδελφοῦ πρὸς τοσαύτην ἀρετὴν φθάσας, ἔτι τῇ πλάνῃ προκατελιγπο· οὗτος δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐδείκνυ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἅπασι τῆς κατὰ θεὸν αὐτοῦ ἀρετῆς τὴν ἐπίδοσιν. Καὶ ἦλθε, φησὶν, εἰς γῆν Χαναάν, καὶ διώδευεν Ἄβραμ τὴν γῆν εἰς τὸ μῆκος αὐτῆς, ὥς τοῦ τόσου τοῦ Συ-
χέμ, ἐπὶ τὴν θρὺν τὴν ὑψηλὴν. Διδάσκει ἡμᾶς ἡ Γραφὴ τὸ μέρος τῆς χώρας, εἰς δὲ νῦν τὴν κατοίκησιν ποιεῖται ὁ δίκαιος. Εἰτά, ἵνα μάθωμεν ὅπως διέκειτο ἔτι τὰ αὐτόθι, φησὶν, Οἱ δὲ Χαναανῖται τότε κα-
τὰ τὴν γῆν. Οὐχ ἀπλῶς τοῦτο ἐπεσημῆνατο πάλιν ὁ μακάριος Μωδοῆς, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν καὶ ἐντεῦθεν τὴν φιλόσοφον γνώμην τοῦ πατριάρχου, ὅτι τῶν τόπων ἔτι προκατελιγμένων ὑπὸ τῶν Χαναανῶν, ἱναγκά-
ζετο καθάπερ ἀλήτης καὶ ξένος, καὶ ὡς εἰς τῶν εὐ-
τελῶν καὶ ἀπερρίμμενων, ὡς ἔτυχε καταλύειν, οὐδὲ καταγωγίου ἰσως εὐπορῶν. Καὶ ὅμως· οὐδὲ οὕτως ἐδου-
χέρανεν, οὐδὲ εἶπε· Τί τοῦτο; ὁ μετὰ τοσαύτης τιμῆς καὶ θεραπείας διάγων ἐν τῇ Χαρὶν, νῦν ἀναγκάζο-
μαι, ὡς ἄπολις, καὶ ξένος, καὶ ἐπῆλυς, ἐν χάριτος μέρει περιεῖναι, καὶ καταγωγίου εὐτελοῦς ἐπιζητεῖν ἀνάπαυσιν· καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπιτυχεῖν δύναμαι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν σκηναῖς καὶ καλύβαις με διάγειν ἀνάγκη, καὶ
τὰς ἄλλας ἀπάσας φέρειν ταλαίπωρίας. Τοῦτό ἐστιν ὅλον δ' ἔλεγε, Δεῖρο, καὶ ποιῆσω σε εἰς ἔθνος μέγι·
Τέως μοι καλὰ τὰ προοίμια· τί χρηστὸν ἐστὶ προσ-
δοκῆσαι λοιπόν; Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἔνέσχετό τι τοιοῦτον εἰπεῖν ὁ δίκαιος, οὐδὲ ἐνδοιᾶσαι· ἀλλ' ὁλοκλήρῃ τῇ διανοίᾳ, καὶ τελείᾳ τῇ πίστει θαρρῆσας ταῖς τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεσιν, ἀκλινῇ διηγεῖσθαι ἔσχε τὸν λογισμὸν· δι' ὃ καὶ ταχέως ἡξιώθη τῆς ἀνωθεν παραμυθίας.

Γ'. Ἀλλ' ἵνα μὴ εἰς πολὺ μῆκος ἐκτείνωμεν τὴν δι-
δασκαλίαν, ἐνταῦθα στήσαντες καταπαύσωμεν τὸν λό-
γον, ἐκείνο παρακαλέσαντες ὑμῶν τὴν ἀγάπην, μι-
μῆσασθαι τοῦ δικαίου τούτου τὴν γνώμην. Καὶ γὰρ
ἐν εἰῇ τῶν ἀποπτωμάτων, εἰ ὁ μὲν δίκαιος οὗτος, ἀπὸ
τῆς εἰς γῆν καλούμενος, τοσαύτην ἐπιδείξατο τὴν
ὑπακοήν, καὶ οὕτε τὸ γῆρας, οὕτε τὰ ἄλλα, ἅπερ
ἀπηριθμυσάμεθα, κωλύματα, οὕτε ἡ τῶν καιρῶν δυσ-
κολία, οὕτε ἄλλο τι τῶν ἐπισχεῖν αὐτὸν δυναμένων
ἐσχυσεν ἐκνηρότερον αὐτὸν περὶ τὴν ὑπακοήν κατα-
στήσαι, ἀλλὰ πάντα διαβρῆξας τὰ δεσμὰ ἐτρече, καὶ
ἠπείγετο ὁ γέρον, καθάπερ νέος σφριγῶν, μετὰ τῆς
γυναικὸς, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ τῶν οἰκετῶν, εἰς
ἔργον ἀγαγεῖν τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιταχθέν· ἡμεῖς
δὲ οὐκ ἀπὸ γῆς εἰς γῆν καλούμενοι, ἀλλ' ἀπὸ γῆς εἰς
τὸν οὐρανόν, οὐδὲ τὴν αὐτὴν τῷ δικαίῳ προθυμίαν
περὶ τὴν ὑπακοήν· ἐπιδειξόμεθα, ἀλλὰ ψυχρὰς πολλὰς·
καὶ ἀνοήτους προβαλλόμεθα αἰτίας*, καὶ οὕτε τὸ
μέγεθος [315] τῶν ἐπαγγελιῶν, οὕτε τὸ εὐτελὲς τὸν
ὀρωμένον, ὅτι γῆϊνα καὶ πρόσκαιρα, οὕτε τὸ τοῦ
κλιούντος ἀξίωμα ἐφέλκεται ἡμᾶς· ἀλλὰ τοσαύτην
ἐπιδεικνύμεθα τὴν βουλίαν, ὡς προτιμῶν τῶν ἀεί-
μενόντων τὰ πρόσκαιρα, καὶ τὴν γῆν τοῦ οὐρανοῦ,
καὶ τὰ μηδέποτε τέλος λαβεῖν δυνάμενα τῶν πρὶν ἢ
φανεῖναι ἀφαιρεμένων^β. Μᾶλλον γὰρ πότα, εἰπέ μοι,
οὕτως ἂν μεμῆναμεν περὶ τῶν χρημάτων συλλο-
γὴν; τίς ἡ λύσσα τὸ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπὸ τῆς
χαλεπῆς ἐπιθυμίας πολιορκεῖσθαι, καὶ μηδέποτε κό-
ρον λαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεθούντων χαλεπότερον
διακείσθαι; Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνοι, ὅσοι ἂν πλείονα

πίνωσι τὸν ἄκρατον, τοσοῦτον μᾶλλον ἐκκαίονται πρὸς
τὸ δίψος, καὶ χαλεπωτέραν τὴν κάμινον ἀνάπτουσιν·
οὕτω δὲ καὶ οὗτοι τῇ τυραννίδι τῆς τῶν χρημάτων
ἐπιθυμίας ἑαυτοῦς ἐκδεδωκότες οὐδέποτε ἴστανται
τῆς ἐπιθυμίας· ἀλλ' ὅσοι ἂν πλείονα περιβάλλωνται,
τοσοῦτον μᾶλλον αἱρεται ἡ φλόξ, καὶ σφοδρότερα ἡ
κάμινος ἀνάπτεται. Οὐχ ὁρώμεν τοὺς πρὸς ἡμῶν, ὅτι
μετὰ τὸ ἄπασαν, ὡς εἰπεῖν, τὴν οἰκουμένην περιβα-
λέσθαι, γυμνοὶ καὶ ἐρημικοὶ ἐντεῦθεν ἀνηρπάζθησαν,
τοσοῦτον μόνον ἀπολαύσαντες, ὅσον δίκως ἐκεῖ καὶ
εὐθύνας ὑπὲρ ἀπάντων ἀπαιτεῖσθαι; Καὶ τὰ μὲν τῆς
οὐσίας πολλάκις διενείμαντο διάφοροι· τὰ δὲ ὑπὲρ
τούτων ἁμαρτήματα αὐτῶν μόνος ἐπιφερόμενος ἅπασι,
τὰς ὑπὲρ τούτων κολάσεις μετὰ πολλῇ; τῆς ἀνανα-
κτῆσεως ὑπέχων, καὶ οὐδεμίαν οὐδὰ μῶθεν παραμυθίαν
εὐρεῖν δυνάμενος. Τίνοι; οὐκ ἐνεκεν, εἰπέ μοι, οὕτως
ἀμελῶς πρὸς τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν διακείμεθα, καὶ
ὡς περὶ ἀλλοτρίας οὕτω βουλευόμεθα περὶ τῆς ἑαυτῶν
ψυχῆς; Οὐκ ἀκούει; τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Τὶ δώσω
ἄνθρωπος ἀντὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Καὶ
πάλιν· Τὶ ὀφείλεται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον
ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ;
Μὴ γὰρ ἔχεις τι ταύτης ἀντάτιον; Κἂν τὴν οἰκουμέ-
νην ὅλην εἴπῃς, οὐδὲν ἔρεῖς. Τί γὰρ ὄφελος, καθάπερ
ὁ Χριστὸς εἶπε, πάντα τὸν κόσμον κερδᾶναι, τὴν δὲ
ψυχὴν ζημιωθῆναι, ἥς ἡμῖν οὐκείωτερον οὐδέν; Ταύ-
την οὖν τὴν οὕτω τιμίαν, τὴν οὕτως ὀφειλοῦσαν ἡμῖν
εἶναι περισπούδαστον, ταύτην οὕτω περιορῶμεν καθ'
ἑκάστην ἡμέραν σπαρταρομένην, καὶ ποτὲ μὲν ὑπὸ
τῆς τῶν χρημάτων ἐπιθυμίας πολιορκουμένην, ποτὲ
δὲ ὑπὸ ἀσελγείας καταξαινομένην, ἄλλοτε δὲ ὑπὸ θυ-
μοῦ καταισχυνομένην, καὶ διαφόρους ὑφ' ἑκάστου τῶν
παθῶν κατατεινομένην, καὶ οὐδεμίαν ὄψιν γούν ποτε
περὶ αὐτὴν πρόνοιαν ποιησόμεθα; Καὶ τίς ἀξιώσει
ἡμᾶς λοιπὸν συγγνώμης, ἢ ἐξαιρήσεται τῆς ἐπικαι-
μένης κολάσεως; Δι' ὃ, παρακαλῶ, ὡς ἔτι καιρὸν ἔχο-
μεν, ἀποσμήχωμεν αὐτῆς τὸν ῥύπον διὰ δαψιλοῦς
ἐλεημοσύνης, καὶ σβέσωμεν διὰ ταύτης τὴν πυρὰν
τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων. Πῶρ γὰρ, φησὶ, ῥο-
γιζόμενον ἀποσβέσει ὕδωρ, καὶ ἐλεημοσύναις
ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν ἕτερον
οὕτως ἐξελέσθαι ἡμᾶς δυνήσεται τῆς τοῦ πυρὸς γένε-
νης, ὡς ἡ περὶ ταύτην δαψιλία. Ἄν ταύτην ἐπιδει-
ξώμεθα κατὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δοθέντας νόμους, μὴδὲν
πρὸς ἐπίδειξιν διαπραττόμενοι, ἀλλὰ διὰ τὸν περὶ τὸν
θεὸν [316] πόθον, δυνησόμεθα καὶ τῶν ἁμαρτημένων
ἡμῖν τὸν ῥύπον ἀπονιφασθαι, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ
φιλανθρωπίας ἀξιωθῆναι, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ
μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, μεθ' οὗ αὐτῷ τῷ Πατρὶ, ἅμα
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ,
καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΒ'.

Καὶ ὤφθη Κύριος τῷ Ἀβραμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τῷ
σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν ταύτην. Καὶ ὡκο-
δόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ ὀυέν-
τι αὐτῷ.

α'. Πολὺς ὁ θησαυρὸς καὶ ἄρατος, ἀγαπητοί, ἐν τοῖς
πρόσφατον ἀναγνωσθεῖσι. καὶ δεῖ συνεταμένους δια-
νοίας καὶ λογισμοῦ νήφοντος καὶ διεγερμένους, ὥστε
μηδὲν ἡμᾶς παραδραμεῖν τῶν ἐγκεχυμένων τοῖς
βραχέσι τοῦτοις ῥήμασι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ φιλάν-
θρωπος Θεὸς οὐκ αὐτόθεν καὶ ἐκ φιλῆς ἀναγκάσει
πάντα τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς κείμενα εὐσύνοπτα καὶ
δῆλα ἡμῖν τυγχάνειν συνεχώρησεν, ἵνα τὴν νοθείαν
ἡμῶν διεγείρῃ, καὶ πολλὴν τὴν ἀγρυπνίαν ἐπιδειξά-

* Προβαλλόμεθα ἀπολογίας. Sic quidam mss.

^β Sic omnes omnino mss. Et editi: ita ut verisimile sit
ita Chrysostomum dixisse, et hac stupenda ἐναλλαγή usum
fuisse; deliquerat enim dicere, καὶ τῶν μηδέποτε τέλος λα-
βεῖν δυνάμενων τὰ πρὶν ἢ φανεῖναι ἀφαιρεμένα.

μενοι, οὕτω τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν καρπωσώμεθα. Ἐλθὼς γὰρ πῶς τὰ μὲν μετὰ πόνου καὶ ζητήσεως εὐρισκόμενα μάλλον ἐμπήγνυσθαι ἡμῶν τῇ διανοίᾳ· τὰ δὲ μετ' εὐκολίας, θάπτον ἀφιπτάσθαι τῆς καρδίας τῆς ἡμετέρας. Μὴ τοίνυν βῆθυσώμεν, παρακαλῶ, ἀλλὰ δ.· ἐγείρωμεν ἡμῶν τὸν λογισμὸν, καὶ πρὸς τὸ βάθος αὐτῶ τῶν γεγραμμένων ὁλοσχερῶς κατοπτειώσωμεν, ἵνα δυνηθῶμεν κερδάναντες τι πλεον ἐντεῦθεν, οὕτως οἰκᾶδε ἐπανελθεῖν. Καὶ γὰρ πανήγυρις ἐστὶ πνευματικὴ τοῦ Θεοῦ ἡ ἐκκλησία, καὶ λατρεῖν ἐστὶ ψυχῶν, καὶ δεῖ, καθάπερ εἰς πανήγυριν παραγενομένους, πολλὴν τὴν εὐπορίαν ἐντεῦθεν συλλέξαντας, οὕτως ἐπανέναι, καὶ καθάπερ εἰς λατρεῖον ἀπαντῶντας, τὰ κατ' ἄλληλα τοῖς ὑποκειμένοις πάθεσι φάρμακα λαθόντας ἐξίεναι. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο καθ' ἑκάστην ἡμέραν συνεδρεύομεν, ἵνα τὰς πρὸς ἀλλήλους συντυχίας ἀπλῶς ποιησάμενοι, οὕτως ἀπαντες διαλυθώμεν· ἀλλ' ἵνα ἑκαστὸν τι τῶν χρησίμων μαθῶν, καὶ πρὸς τὸ ἐνοχλοῦν πάθος τὴν λατρεῖαν δεξάμενος, οὕτως ἐντεῦθεν ἀναχωρήσῃ. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν εἴη τὸν ἀποπτωγάν, τὰ μὲν παιδία τὰ ἡμέτερα εἰς διδασκαλεῖον ἀποστέλλοντας, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπαιτεῖν παρ' αὐτῶν προσθήκην τινὰ τῶν μαθημάτων, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἀνασχοίμεθα ἀπλῶς καὶ εἰκὴ ταῦτα βαδίζειν ἐκείσε, εἰ μὴ ἴδωμεν καρπούμενά τι πλεον· ἡμεῖς δὲ τοὺς εἰς μέτρον ἡλικίας φθάσαντας, καὶ εἰς τὸ πνευματικὸν τοῦτο διδασκαλεῖον παραγενομένους, μὴ τὴν ἴσῃν ἐκείνοις σπουδὴν ἐπιδεικνυσθαι, καὶ ταῦτα ἔνθα εἰς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν τὸ κέρδος διαβαίνει; Ἐκαστος τοίνυν ἡμῶν, παρακαλῶ, ἑαυτὸν καθ' ἑκάστην ἡμέραν διερευνάσθω, τί μὲν ἐκ τῆς ἡμερινῆς ἐκέρδαν διαλάβω, τί δὲ ἐκ τῆς ἐπομένης, ἵνα μὴ δόξωμεν καὶ ἡμεῖς εἰκὴ καὶ ἀπλῶς ἐνταῦθα παραγίνεσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο ἡμεῖς μὲν πάσης αἰτίας ἀφίησι (τὰ γὰρ [317] καὶ ἑαυτοὺς ἀπαντα εἰσφέρομεν, καὶ οὐδὲν τῶν εἰς δύναμιν παραλιμπάνομεν), τοῖς δὲ ἀγανακτοῦσι, καὶ μετὰ ἀκριβείας μὴ προσέχουσιν, καὶ καρποῦσθαι τι πλεον μὴ βουλομένοις μέγιστος αἴτιον κατακρίσεως γίνεται, ἀκούσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος πρὸς μὲν τὸν καταγώσαντα τὸ τάλαντον· *Ποτηρὲ δοῦλε, ἔδει σε τὸ ἀργύριόν μου καταβυλεῖν ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας, καὶ ὅγῳ ἂν ἔλθῃς ἀπῆρτησα αὐτὸ μετὰ τόκου·* περὶ δὲ τῶν ἰουδαίων· *Εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐχ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσιν.* Ἀλλὰ νῦν ἡμεῖς οὐ τοῦτο σκοποῦμεν, εἰ ἔξω τῶν ἐκκλησιῶν ἐσμέν, ἀλλὰ τὴν ὑμετέραν ἐπιθυμοῦμεν προκοπὴν, καὶ ἀκρωτηριάζεσθαι ἡμῖν ἡγούμεθα τὰ τῆς εὐφροσύνης, καὶ μυριάκις αὐτοὶ ὤμεν ἀνεύθυνοι, εἰ μὴ καὶ ὑμεῖς ἀξίαν τῶν πόνων τῶν ἡμετέρων τὴν σπουδὴν ἐπιδείξεσθε. Αὕτη γὰρ ἡμῶν τῆς εὐφροσύνης ἡ ὑπόθεσις, τὸ ὅρῳ ὑμῶν τὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἐπίδοσιν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν συνέσεως· πεπληρωμένοι ὄντες, θυνήσεσθε καὶ ἄλλους νοουθετεῖν· ἀλλὰ κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς, καὶ διεγείρων ὑμῶν τὸν ζῆλον καὶ τὴν προθυμίαν, ταῦτα συνεχῶς παραινῶ, βουλόμενος ὑμᾶς τελείους καὶ ἀπρητισμένους γενέσθαι. Οὐ μικρὸν γὰρ καὶ τοῦτο αὐτὸ δέξιμα ποιούμαι τῆς κατὰ Θεὸν ὑμῶν προκοπῆς, τὸ μετὰ τοσαύτης προθυμίας καὶ ἑκάστην ἡμέραν ἐνταῦθα παραγίνεσθαι, καὶ ἀκορέτως ἔχειν περὶ τὴν πνευματικὴν διδασκαλίαν. Ὡς περὶ γὰρ ἡ περὶ τὴν σωματικὴν τροφὴν δρεξίς ὑγιείας ἂν εἴη μεγίστης σημειῖον· οὕτως ἡ περὶ τὴν πνευματικὴν διδασκαλίαν ἐπιθυμία τῆς κατὰ ψυχὴν ὑγιείας τεκμήριον ἂν εἴη ἐναργέστατον. Διὰ τοι τοῦτο καὶ γὰρ εἰδὼς ὑμῶν τὸν πόθον, καὶ ὅτι καὶ μυριάκις παραινέω τὴν διδασκαλίαν, οὐδὲ οὕτως ἐμπλήσσει ὑμῶν δύναμαι τὴν

ἐπιθυμίαν, καὶ κόρον ἐμποῖσθαι τῆς τροφῆς ταύτης τῆς πνευματικῆς, οὐ παύσομαι κατὰ δύναμιν τὴν ἐμὴν, ὅπερ ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις παρέχη, εἰς ὠφέλειαν ὑμετέρων ταῦτα ἐφ' ἑκάστην ἡμῖν παρατιθεῖς, καὶ τὰ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν διδάγματα ἐναποτιθέμενος ταῖς ὑμετέραις διανοίαις.

β'. Φέρε οὖν καὶ σήμερον τὸν φιλόνητον Δεσπότην παρακαλέσαντες ὁδηγήσαι ἡμῶν τὴν γλῶσσαν πρὸς τὴν τῶν ζητουμένων εὐρεσιν, τὴν συνήθη παραδωκεν ὑμῖν διδασκαλίαν, αὐτὰ πρότερον τὰ ἀναγνωσθέντα προσθέντες ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. *Καὶ ὥσθ, φησί, Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Οὐ καλῶς ἔλεγον ἐξ ἀρχῆς, ὅτι πολλὸς ὁ θησαυρὸς ἐναπόκειται τοῖς βραχέσι τοῦτοις ῥήμασιν; Ἰδοὺ γὰρ εὐθέως ἔγον καὶ παιδὸν τὸ προσέμιον τῶν εἰρημένων.* *Καὶ ὥσθ, φησί, Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραμ. Πρῶτον τοῦτο εὐρίσκομεν ἐν τῇ Γραφῇ νῦν τὸ ῥηθὲν, ὅτι Ὁσθὴ οὕτε γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ, οὕτε ἐπὶ τοῦ Ἀβελ, οὕτε ἐπὶ τοῦ Νῶε, οὕτε ἐπ' ἄλλου τινὸς ταύτη ἐχρήσατο τῇ λέξει ἡ θεία Γραφή. Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, *Καὶ ὥσθ, φησί; Καὶ πῶς ἐτέρωθι λέγει, Οὐδεὶς ὄψεται τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται;* Τί οὖν ἀνεπίοιμεν νῦν τῆς Γραφῆς λεγούσης, ὅτι Ὁσθὴ; Πῶς ὥσθ τῷ δικαίῳ; Ἀρα αὐτὴν τὴν οὐσίαν εἶδεν; Οὐχί· μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τί; Οὕτως ὥσθ, ὡς αὐτὸς οἶδε μόνος, καὶ ὡς ἐκείνῳ [318] δυνατόν ἦν ἰδεῖν. Εὐμήχανος γὰρ ὢν ὁ σοφὸς καὶ φιλόνητος ἡμῶν Δεσπότης, καὶ συγκαταβαίνων τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, τοῖς ἀξίως προπαρεσκευασμένοις ἑαυτὸν ἐμφανίζει. Καὶ τοῦτο δείκνυσιν διὰ τοῦ προφήτου, λέγων, *Ἐγὼ ὀράσεις ἐκλήθην, καὶ ἐν χειρὶ προφητῶν ὡμοιώθην.* Ἐπεὶ καὶ Ἡσαΐας εἶδεν αὐτὸν καθήμενον· τοῦτο δὲ ἀνάγειν Θεοῦ· Θεὸς γὰρ οὐ κάθηται· πῶς γὰρ ἡ ἀσώματος ἐκείνη καὶ ἀνώλεθρος φύσις; καὶ ὁ Δανιὴλ πάλιν εἶδεν αὐτὸν, ὡς παλαιῶν ἡμερῶν· καὶ ὁ Ζαχαρίας ἐτέρως αὐτὸν ἐθεάσατο, καὶ Ἰεζεκιὴλ πάλιν ἄλλως. Διὰ τοῦτο οὖν ἔλεγον, *Ἐγὼ ὀράσεις ἐκλήθην, ἀντὶ τοῦ, Πρὸς τὴν ἐκείνου ἀξίαν οὕτως ὥσθην.* Καὶ νῦν οὖν, ἐπειδὴ ἀνέστης τὸν δικαίον οἰκοθῆν, καὶ προσέταξεν εἰς τὴν ἁλλοτρίαν ἔλθειν, παραγενομένος δὲ, καθάπερ ἀλήτης καὶ ξένος, οὕτω περιφεῖ, τῶν Χαναναίων ἐτι κατοικοῦντων, ἐπιζητῶν ὅπου τὴν κατοίκησιν αὐτὸν ποιήσασθαι προσήκεν· ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης παραμυθίσασθαι αὐτὸν βουλόμενος, καὶ νευρῶσαι αὐτοῦ τὴν προθυμίαν, ὥστε μὴ ναρκῆσαι, μηδὲ ἐνδοιάσαι πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τὴν ἡδὴ γεγεννημένην πρὸς αὐτὸν, ὅτι *Δεῦρο, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα* (καὶ γὰρ ἐναντία τῇ ἐπαγγελίᾳ ἔωρα τὰ γινόμενα ὁ δίκαιος, καὶ ὡς ἐνα τῶν εὐτελῶν καὶ ἀπεβρίμμένων, καὶ ἀπρηστατέων αὐτὸν περιούνα, καὶ οὐδὲ ὅπου καταχθῆναι ἔχοντα), ἵν' οὖν διεγέρῃ αὐτοῦ τὸν λογισμὸν, φησί· *Καὶ ὥσθ, Κύριος τῷ Ἀβραμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην.* Τίως ἡ ὑπόσχεσις μεγάλη καὶ ἀκόλουθος τῇ ἐπαγγελίᾳ, δι' ἧς οἰκοθῆν αὐτὸν ἀνέστησεν. Εἶπε γὰρ· *Μεγαλυνῶ τὸ ἔνομά σου·* διὰ τοῦτο νῦν φησί· *Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην.* Ἐπειδὴ γὰρ ἐν γῆρᾳ τυγχάνων ὁ δίκαιος ἄπαις ἦν, διὰ τὴν τῆς Σάρκας στείρωσιν, ἐπαγγέλλεται αὐτῷ· ὡς αὐτοῦ τικτομένου τὴν γῆν παρασχεῖν. Καὶ σκοπεῖ· μὴ Θεοῦ φιλονητῶν, πῶς προειδὼς τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, βούλεται πᾶσι κατὰδῆλον αὐτὸν ποιῆσαι, καὶ καθάπερ μαργαρίτην τινὰ κρυπτόμενον, οὕτω φανερὸν ἀπεργάσασθαι. Καὶ ἐπαγγελίας ἐπαγγελίας συνάφας, καὶ μεγάλας τὰς ὑποσχέσεις ποιησάμενος, πάλιν μικρὸν διαναβάλλεται, ἵνα ταύτη μάλιστα διεχθῇ τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόθεον, ὅτε καὶ*

lentia nostra vigilantia multa utentes decerpamus utilitatem. Solent enim ea quæ labore et inquisitione aliqua inveniuntur, magis infigi nostræ menti : ea vero quæ facile inveniuntur, citius e corde nostro avolare. Obsecro igitur ne simus negligentes, sed excitemus mentem nostram, et penitus in ipsam Scripturarum profunditatem intueamur, ut majori inde lucro accepto, domum redire liceat. Est enim ecclesia Dei mercatus quidam spiritualis medicorumque officina animabus : et par est, ut sicut qui ad nundinas veniunt, inde multis mercibus collectis redeamus : vel quasi e medici domo, receptis quæ morbis nostris congruunt medicamentis, exeamus. Non enim ideo quotidie confluiamus, ut dumtaxat conventus fiant simpliciter : sed propterea congregamur, ut unusquisque pharmaco suis affectibus congruenti suscepto, domum concedat. Quomodo enim non fuerit absurdissimum, nos a puerulis nostris ad ludum literarium missis quotidie petere, quid discendo profecerint, et adjecerint ; neque enim sineremus eos frustra, et absque utilitate in ludum ire, nisi fructum ampliorem inde consequutos videremus ; nos autem qui justam ætatem habemus, et in spirituales scholas ventitamus, non par illis studium exhibere, maxime cum hæc in lucrum et salutem animarum spectent ? Igitur obsecro, ut seipsum quotidie scrutetur unusquisque, quid ex hodierna, quid ex proxima lectione utilitatis retulerit, ut ne videamur et nos temere atque frustra adesse. Quod autem hoc nos culpa immunes reddat (offerimus enim quidquid nostri est officii, et nihil prorsus quod nostræ sit facultatis præterimus) ; quod vero iis qui nobis succensent, nec occurrunt, nec dicta diligenter auscultant, majoris condemnationis sit occasio, audi Christum dicentem ei qui talentum defoderat : *Serve nequam, oportebat te pecuniam meam apud numularios deponuisse, et veniens ego repetissem eam cum usura (Matth. 25. 26. 27)* ; de Judæis autem : *Si non venissem, et loquutus fuisset eis, peccatum non habuissent ; nunc autem excusationem non habent (Joan. 15. 22)*. Ceterum nos nunc non hoc curamus, ut prorsus crimine careamus, et in nullo arguamur, sed vestrum profectum videre cupimus, et nostram lætitiā imminui arbitramur, etiam quantumvis innoxii ipsi simus, nisi et vos studium laboribus nostris dignum exhibueritis. Ilæc enim nostræ lætitiæ materia est, si vestra in spiritualibus incrementa videamus. Et scio quidem vos per gratiam Dei tantum pollere intellectu, ut et alios valeatis exhortari ; sed secundum beatum Paulum, memoriam vestram refrico, et provocho vestrum zelum animique studium, subinde hæc admonens, et cupiens vos perfectos et absolutos esse (Rom. 15. 15). Non enim mediocre argumentum mihi est hoc vestri in divinis profectus, quod tanta alacritate quotidie huc conveniatis, et spirituali doctrina expleri non possitis. Nam quemadmodum corporalis cibi appetitus, indicium est optime valetudinis : ita desiderium spiritualis doctrinæ, manifestissimum argumentum est animæ bene valentis. Quapropter et ego bene conscius vestri desiderii, quod scilicet quan-

tumvis producam sermonem, non possim vel sic explere desiderium, et alimento spirituali vos satiare, non desisto pro mea virili, ea quæ Dei gratia suppetat, in vestram utilitatem quotidie vobis proponere, et divinæ Scripturæ doctrinam mentibus vestris inserere.

2. *Deus quomodo videatur.* — Age igitur et hodie misericordem Deum obsecremus, ut linguam nostram dirigat ad inveniendum quod quærimus, et pro more nostro vobis afferamus doctrinam, propositis primum his quæ lecta sunt caritati vestræ. 7. *Et visus est, inquit, Dominus Abræ. Et dixit ei.* Nonne bene dicebam ab initio, latere in paucis illis verbis magnum thesaurum ? Ecce enim statim rarum et admirabile procœnium : *Et visus est, inquit, Dominus Deus Abræ.* Ille primum invenimus in Scriptura nunc dictum, quod visus sit : neque enim Scriptura divina verbo hoc usa est, cum de Adam, vel de Abel, vel de Noe, vel de alio quopiam loquuta est. Quid igitur est quod dicitur : *Et visus est ?* Et quomodo alibi dicit : *Nullus videbit Deum, et vivet (Exod. 33. 20)* ? Quid igitur dicemus nunc Scriptura dicente : *Et visus est ?* Quomodo visus est justo ? Num ipsam substantiam vidit ? Non, absit. Sed quid ? Sic visus est, ut ipse solus scit, et ut illi possibile erat videre. Solers enim cum sit sapiens et misericors Dominus noster, se humane attemperat naturæ, et semetipsum iis qui se antea digne præparaverunt, ostendit. Idque demonstrat per prophetam, dicens : *Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus fui (Osee 12. 10)*. Quoniam et Isaias vidit eum sedentem (Isai. 6. 1) : hoc autem Deo indignum : Deus enim non sedet ; qui enim potest, cum sit incorporea et interitui non obnoxia natura ? et Daniel quoque vidit eum, ut antiquum dierum (Dan. 7. 22) ; Zacharias autem aliter eum contuitus est (Zach. 1) ; sed et Ezechiel aliter. Unde dicebat : *Ego visiones multiplicari* : hoc est, unicuique apparui pro sua dignitate. Et nunc quoque, quia justum a domo ejus evocarit, et jusserrat in alienam ire terram, in quam cum venisset, tanquam vagus agebat et peregrinus, utpote Chananis illic adhuc habitantibus, inquirens ubi domicilium collocare ipsum conveniret : bonus Dominus consolari eum, et ejus firmare alacritatem volens, ut ne torpesceret, neque dubitaret de promissione jam sibi facta, qua dixit : *Veni huc, et faciam te in gentem magnam* (quandoquidem diversa a promissione videbat fieri, et se obambulare uti abjectum et vilem, et omni præsidio destitutum, neque habentem ubi diverteret), ut igitur mentem ejus excitet, inquit : *Et visus est Dominus Abræ, et dixit ei : Semini tuo dabo terram hanc.* Est et hæc pollicitatio magna, et similis illi per quam cum a domo evocarit. Dixerat enim : *Magnificabo nomen tuum* : propterea nunc iterum dicit : *Semini tuo dabo terram hanc.* Nam cum jam senex esset justus, filioque careret ob Saræ sterilitatem, promittit se ei, qui ex ipso nasciturus sit, terram daturum. Misericordiam Dei hic, oro, considera, quomodo cum præsciret justi virtutem, vult eum omnibus manifestum facere, et in lucem efferre

quasi margaritam aliquam aut occultam. Unde cum promissionibus promissionibus adjunxisset, iterum parvam moram trahit et differt, ut hac potissimum ratione patriarchae pietas monstraretur, quia res secus quam promittebantur evenire videns beatus ille, non inquietus erat, nec impatiens, nec turbabatur, sed immotum habebat animum, certus ea quae semel a Deo sibi promissa fuerant, rata ei firma fore. Paulatim vero pervertemur singula, ut sic solertem optimi Dei sapientiam, simulque curam quam erga justum hunc declaravit, et patriarchae in Dominum amorem addiscamus. *Et visus est, inquit, Dominus Abræ.* Quomodo visus est? Sicut ipse Deus solus scit, et ille videre potuit. Non enim hoc dicere desinam, quandoquidem modum ignoro: audio enim solum Scripturam dicentem: *Et visus est Dominus Deus Abræ, et dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc.*

Non deseruntur a Deo ii quos sinit affligi.—Memores estote promissionum quae a Deo factae sunt, ut cum audieritis justum variis casibus jactari, discatis quanta fuerit philosophia instructus, quam solida fortitudine, quam firmo et immoto in Deum amore, et ex iis quae justo illi contigerunt, erudiimini, ut ne existimetis, cum derelictum esse a Deo, si quando videritis probum aliquem tentationibus vel aliis hujus vitae afflictionibus vexari: sed cogitantes multiplicem dispensationum Dei varietatem, omnia incomprehensibili ejus providentiae relinquantis. Nam si justum illum tam piū, tantamque prae se ferentem obedientiam, permittit tali modo tentari quo statim bene scietis, non despiciens famulum suum, sed aliis omnibus volens illius detegere virtutem (solet enim ita cum justis omnibus agere; et quotquot divinarum lectionum estis studiosi, poteritis ex superioribus discere et invenire, cum ita famulorum suorum vitam dispensare), quomodo igitur non extrema fuerit improbitatis existimare, Deo hac concedente justum derelictum fuisse, et non potius inde magnae providentiae ingentisque clementiae signum sumere? Ostendens igitur eminentem ipsius virtutem, haec duo praestat, servorum suorum patientiam fortitudinemque palam facit omnibus, et providentiae suae sapientiam etiam in mediis periculis difficultatibusque summis ostendit: nam cum prope deploratae sint res, tunc quorsum vult dirigit omnia, neque aliquid difficultatis in medio est quod impedire queat. *Et visus est, inquit, Dominus Deus Abræ, et dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc.* Magna et desiderabilis promissio, praesertim justo. Scitis enim, quomodo qui jam provectae senectutis sunt, et omnem vitam absque liberis transegerunt, optant liberos. Itaque Dominus obedientiae mercedem ipsi praebens, quia mox et audivit, *Egretere de terra tua;* non moras traxit, non distulit, sed obedivit imperanti, et quod imperatum erat mox fecit, inquit: *Semini tuo dabo terram hanc.*

3. *Abrahamum migrantem comitatur, singula ob ipso pie acta notans.*—Vide quomodo per hoc verbum mentem ejus erigit, et sufficientem ei tribuit laborum mercedem. Proinde et justus, gratum exhibens ani-

nium statim ad gratiarum actionem convertitur. *Et extruxit illic, inquit, altare Domino, quem viderat.* Vide pia mentis specimen. Et locum ipsum, ubi colloquium cum Deo dignatus fuerat, consecravit et gratiarum actionem pro viribus declaravit. Hoc enim quod dicit, *Exstruxit altare,* idem est quod, *Gratias de promissis egit.* Et sicut homines nonnumquam amicitia movet ut ibi domos aedificent, ubi cum germanis et sinceris amicis versantur et colloquantur, et multi quoque saepe civitates etiam condiderunt, quibus ex occasione congressus cum amicis nomina indidere: ita et justus ille, ubi visionem Dei assequutus est, *Exstruxit altare Domino quem viderat, 8. et discessit inde.* Quid est, *Et discessit inde?* Quia Deo locus ille consecratus et Deo sanctificatus erat, *Discessit inde, et transiit in montem versus Orientem Bethel, et erexit ibi tabernaculum suum:* tumultuarium, inquit, domicilium fecit. Vide quomodo erat frugalis, et luxum fugiebat, quomodo tam expeditus, ut cum uxore et famulis tam facile migraret. Audiant viri, audiant mulieres. Nam saepe in villam tantum exire volentes, multa molimur, valdeque occupati sumus, eo quod plurima nobiscum trahamus, quae non solum non sunt nobis usui, sed et supervacanea, et inutilia, et pompae gratia appolata, quae nobiscum ducimus et circumferimus. Verum justus ille non sic egit; sed quia Dominus dignatus est cum ipso colloquium habere, locum consecravit, altare extruxit, ac magna facilitate alio migravit. 8. *Et erexit illic tabernaculum suum in Bethel juxta mare et Aggæ, versus Orientem. Et edificavit, inquit, ibi altare Domino, et invocavit in nomine Domini.* Vide quomodo per omnia religiosam mentem prae se fert. Ille enim ob promissionem sibi a Deo factam aram extruxit, et loco consecrato discessit: hic autem quia tabernaculum fixerat, iterum *Aedificavit, inquit, altare Domino, et invocavit in nomine Domini.* Vidi-ti mentem bene institutam, et sapientiae deditam? vidisti quomodo quod scribens admonuit admirabilis orbis doctor beatus Paulus, dicens: *In omni loco levantes sanctas manus* (1. Tim. 2. 8): id patriarcha prius opere complevit, in singulis locis altaria erigens, et Domino gratias agens? Sciebat enim, sciebat manifeste, nihil aliud requirere ab humano genere Deum universi, post innumera et ineffabilia beneficia sua, quam animi gratiarum actioni studentem, et accepta beneficia contentem. Cæterum videamus, quomodo et hinc justus migrat. 9. *Et discessit, inquit, Abram, et profectus castrametatus est in solitudine.* Vide iterum religiosam ejus mentem et sapientiae studiosam. Iterum, inquit, discessit, *Castrametatusque est in solitudine.* Quare illinc discessit? Forte videbat quibusdam incolis non placere suum adventum: proinde eximiam suam mansuetudinem declarans, et quomodo tranquillitatem magni faceret, ac ne cum nullo aliquid haberet negotii, in solitudinem se transfert. *Profectus, inquit, castrametatus est in solitudine.* Aliena ditionis usa est divina Scriptura. Nam quemadmodum in bellis solemus dicere, ita et de justo hic dicit, quod castrametatus sit, ut ostendat expeditum fuisse patriar-

ἐναντία ταῖς ὑποσχέσεσιν ὁρῶν τέως ἐκβαίνοντα τὰ πράγματα ὁ μακάριος, οὐκ ἐθορυβεῖτο, οὐδὲ διατάττετο, ἀλλ' ἀκίνητον εἶχε τὸν λογισμόν, πεπεισμένος ὅτι δὴ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπαξ αὐτῷ ἐπαγγελθέντα βέβαια καὶ πάγια τυγχάνει. Ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἅπαντα διερευνήσωμεθα, ἵν' οὕτω μάθωμεν καὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν εὐμήχανον σοφίαν, καὶ τὴν κηδεμονίαν, ἣν περὶ τὸν δίκαιον ἐπαδείκνυτο, καὶ τοῦ πατριάρχου τὸ φίλτρον τὸ περὶ τὸν Δεσπότην. Καὶ ὥρθη, φησί, Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραμ. Πῶς ὥρθη; Ὡς αὐτὸς ὁ Θεὸς μόνος οἶδε, καὶ ὡς ἐκείνος ἰδεῖν ἠδύνατο. Οὐ γὰρ παύ[σ]ομαι τοῦτο λέγων, τὸν δὲ τρόπον ἀγνοῶ· ἀκούω δὲ μόνον τῆς Γραφῆς λεγούσης, ὅτι [319] Ὁ ὡρθη Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην.

Ἀκριδῶς μνημονεύετε τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεων γινόμενων, ἵν' ὅταν ἴδῃτε διαφόροις περιστάσεσιν τὸν δίκαιον περιπίπτοντα, μάθῃτε αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τῆς ἀνδρείας τὸ στερέβρον, καὶ τοῦ περὶ τὸν Θεὸν φίλτρον τὸ βέβαιον καὶ ἀκίνητον, καὶ ἐκ τῶν τῷ δικαίῳ τούτῳ συμβάντων παιδείῃσθε, μηδέποτε νομίζετε ἔργον Θεοῦ ἐγκαταλείψως εἶναι, ἐπειδὴν ἴδῃτε τινα τῶν ἐναρέτων πειρασμοῖς, ἢ ἐτέραις τισι θλίψεσι βωτικαῖς περιπεπωκότα· ἀλλ' ἐννοοῦντες τῶν οἰκονομιῶν τοῦ Θεοῦ τὸ διάφορον, παραχωρήτε τὰ πάντα αὐτοῦ τῇ ἀκαταλήπτῃ προνοίᾳ. Εἰ γὰρ καὶ τὸν δίκαιον τοῦτον οὕτω φιλόθεον ὄντα, τοσαύτην ὑπακοὴν ἐπιδειξάμενον, συγχωρεῖ τοιούτων πειραθῆναι, ὥν αὐτίκα μάλα εἰσάσθε, οὐχὶ περιορῶν τὸν αὐτοῦ θεράποντα, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασι βουλόμενος αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ἐκκαλύψει (καὶ γὰρ ἔθος αὐτῷ τοῦτο ἐφ' ἐκάστῳ τὴν δικαίαν ποιεῖν· καὶ ὅσοι περὶ τὴν ἀνέγνωσιν τῶν θείων Γραφῶν ἔστε φιλόθεοι, δυνήσεσθε ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς καταμανθάνοντες, οὕτως εὐρεῖν αὐτὸν οἰκονομοῦντα τῶν αὐτοῦ δούλων τὴν ζωὴν), πῶς οὐκ ἂν εἴη ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης τὸ νομίζειν ἐγκαταλείψως εἶναι τὴν τοσαύτην συγχώρησιν, οὐ πολλῆς δὲ μᾶλλον κηδεμονίας, καὶ τῆς ἀφάτου φιλοθυροπίας τοῦτο μέγιστον ποιῆσθαι σημεῖον; Δεικνύς τοίνυν τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν αὐτοῦ, δύο ταῦτα ἐντεῦθεν κατασκευάζει, καὶ τῶν δούλων αὐτοῦ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἅπασι φανεράν καθίστησι, καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ τὸ εὐμήχανον καὶ μεταξὺ τῶν δεινῶν αὐτῶν, καὶ μετὰ τὸ ἀπογνωσθῆναι σχεδὸν τὰ πράγματα, τότε πρὸς ἡ βούλεται μεθίστησιν, οὐδὲν ὑπὸ τῆς ἐν μίσῳ δυσκολίας γενομένης ἐμποδίζόμενος. Καὶ ὥρθη, φησί, Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην. Μεγάλῃ ἡ ὑπόσχεσις, καὶ ποθεινὴ μάλιστα τῷ δικαίῳ. Ἵστε γὰρ ὅπως οἱ ἐν γῆρᾳ θβάσαντες, μάλιστα καὶ ἐν ἀπαιδίᾳ τὸν ἅπαντα διάγοντες χρόνον, ἐπιθυμοῦσι παίδων. Τῆς ὑπακοῆς τοίνυν αὐτῷ τὴν ἀμοιβὴν διδούς ὁ Δεσπότης, καὶ ὅτι ἀκούσας, Ἐξεῖλε ἐκ τῆς γῆς σου, οὐχ ὑπερέθετο, οὐκ ἀνεβάλλετο, ἀλλ' ὑπήκουσε τῷ ἐπιτάγματι, καὶ εἰς ἔργον ἤγαγε τὸ προσταχθὲν, φησί· Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην.

γ'. Σκόπευε πῶς διὰ τοῦ ῥήματος ἀνέστησεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ ἀρχοῦσαν αὐτῷ τῶν καμάτων παρέσχε τὴν ἀντίδοσιν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ δίκαιος, τὴν οἰκτεῖαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενος, εὐθέως ἐπὶ εὐχαριστίαν τρέπεται. Καὶ ὑποκρίθησεν ἐκεῖ, φησί, θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ ὀφθέντι αὐτῷ. Ὅρα φιλοθεοῦ γνώμης τεκμήριον. Καὶ αὐτὸν τὸν τόπον, ἐνθα τῆς ὀμιλίας ἡξιώθη τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀφιέρωσε,

καὶ τὴν εὐχαριστίαν τὴν κατὰ δύναμιν ἐπιδείξασθαι. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ὁμοδόμησε θυσιαστήριον, ὅντι τοῦ, εὐχαρίστησεν ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελθέντων. Καὶ καθάπερ ἄνθρωποι πολλάκις ὑπὸ φίλτρον κινούμενοι, καὶ οἰκίας οἰκοδομοῦσιν, ἐνθα ἂν τοῖς γνησίως περὶ αὐτοὺς διακειμένοις συντυγχάνωσι, πολλάκις δὲ πολλοὶ καὶ πόλεις ἔστησαν, καὶ τὰς ἐπονομασίας αὐταῖς [320] ἐκ τῆς τῶν ἐπιτηδείων συντυχίας ἐπέβησαν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ δίκαιος οὗτος, ἐνθα τῆς ὀπτασίας τῆς τοῦ Θεοῦ ἡξιώθη, τὸ θυσιαστήριον ὁμοδόμησε Κυρίῳ τῷ ὀφθέντι αὐτῷ, καὶ ἀπέστη, φησὶν, ἐκεῖθεν. Τί ἐστι, καὶ ἀπέστη ἐκεῖθεν; Ὡς ἱερωμένου λοιπὸν τοῦ τόπου, καὶ τῷ Θεῷ ἀνατεθέντος, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, καὶ μετήλθεν εἰς ἕτερον τόπον, φησὶν, Εἰς τὸ ὄρος κατὰ ἀνατολὰς Βεθὴλ, καὶ ἔστησεν ἐκεῖ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ· ἐσχεδιασμένην, φησὶ, τὴν οἰκίαν ἐποίησεν. Ὅρα πῶς ἦν ἀπείριτος, πῶς ἦν εὐζῶνος, ὡς μετὰ τε γυναικὸς καὶ οἰκετῶν οὕτως εὐκόλως μετανίστασθαι. Ἀκουέτωσαν ἄνδρες, ἀκουέτωσαν γυναῖκες. Καὶ γὰρ πολλάκις εἰς ἄγρον ἐξίεναι δέόμενοι, μυρίας ἐπινοοῦμεν μηχανὰς, καὶ πολλὰ καὶ διάφορα πραγματεύμεθα, διὰ τὸ πολλὰ ἐπισύρυσθαι, καὶ μὴ τῆς χρείας γίνεσθαι μᾶλλον, ἀλλὰ τὰ περιττὰ καὶ ἀνόνητα, καὶ φαντασίας ἐνεκεν ἡμῖν ἐσπουδασμένα, ταῦτα μὲθ' ἑαυτῶν ἄγειν καὶ περιάγειν. Ἀλλ' οὐχ ὁ δίκαιος οὗτος. Ἀλλὰ τί; Ἐπειδὴ ἀξιώθεις τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ὀμιλίας, τὸν τόπον ἀφιέρωσας, καὶ θυσιαστήριον ὁμοδόμησας, μετέστη μετὰ πάσης εὐκολίας ἐτέρωθεν. Καὶ ἔστησεν ἐκεῖ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, ἐν Βεθὴλ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἄγγαλ κατὰ ἀνατολὰς· καὶ ὁμοδόμησας καὶ ἐκ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπεκαλέσαστο ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου. Ὅρα πῶς διὰ πάντων δείκνυσιν ἑαυτοὺς τὴν φιλόθεον γνώμην. Ἐκεῖ μὲν γὰρ διὰ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγενημένην αὐτῷ ὑπόσχεσιν τὸ θυσιαστήριον ὁμοδόμησας, καὶ τὸν τόπον ἀφιέρωσας ἀνεχώρησεν. Ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ τὴν σκηνὴν ἐπέβησεν, πάλιν Ὁμοδόμησας, φησὶ, θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπεκαλέσαστο ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου. Εἰδες γνῶμην φιλόσοφον; εἶδες ὅτι γράφων παρήνευσεν ὁ θαυματοπότης τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ὁ μακάριος Παῦλος, λέγων· Ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας· τοῦτο προλαβὼν ὁ πατριάρχης διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρου, καὶ ἑκαστον τόπον θυσιαστήριον οἰκοδομῶν, καὶ τὰς εὐχαριστίας ἀναφέρων τῷ Δεσπότη; Ἥδει γὰρ, ἥδει σαφῶς, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἐπιτίθει παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ τῶν ὄλων Θεὸς μετὰ τὰς μυρίας καὶ ἀράτους αὐτοῦ εὐεργεσίας, ὡς εὐχάριστον γνῶμην, καὶ τὸ εἰδέναι χάριν ὁμολογεῖν ὑπὲρ τῶν ὑπηρετημένων. Ἀλλ' ἴδωμεν πάλιν, πῶς καὶ ἐντεῦθεν ὁ δίκαιος μετανίσταται. Καὶ ἀπῆρε, φησὶν, Ἀβραμ, καὶ πορευθεὶς ἔστρατοπέδευσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὅρα πάλιν τὴν φιλόθεον αὐτοῦ γνώμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν πολλήν. Πάλιν, φησὶν, ἐντεῦθεν ἀνεχώρησας, καὶ ἔστρατοπέδευσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τίνος ἐνεκεν ἀπῆρεν ἐκεῖθεν; Ἵσως ὁρῶν τινὰς οἰκητόρων οὐκ ἀραιομένους αὐτοῦ τῇ παρουσίᾳ. Διὰ τοι τοῦτο δεικνύς αὐτοῦ τῆς πραότητος τὴν ὑπερβολήν, καὶ ὅπως περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸ πρὸς μηδένα τι ἔχειν κοινόν, τὴν ἐρημίαν καταλαμβάνει. Καὶ πορευθεὶς, φησὶν, ἔστρατοπέδευσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ξένη λέξεσ ἐγρήσατο ἡ θεία Γραφή· καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν πολέμων ὁ ἔσθας ἐστὶ λέγειν, οὕτω καὶ νῦν εἶπεν ἐπὶ

^a Unus καὶ τὰς ἐπωνυμίας.

^b Alii πολεμίων· et sic legisse videtur vetus interpretes. Infra unus εἶπεν τὸ εὐζῶνον (sic).

τοῦ δικαίου, ὅτι ἐστρατοπέδευσε, ἵνα δείξῃ τὸ εὐζωνον τοῦ πατριάρχου, ὅτι [321] καθάπερ οἱ στρατιῶται μετ' εὐκολίας νῦν μὲν ἐνταῦθα, νῦν δὲ ἐκεῖσε στρατοπεδεύονται· οὕτω δὴ καὶ ὁ δίκαιος οὗτος, καίτοι γυναῖκα ἐπιφρόνιμος, καὶ τὸν ἀδελφεὶδὸν, καὶ τοσούτων οἰκετῶν κληθεὶς, μετὰ πλείονος τῆς εὐκολίας τὰς μεταναστάσεις ἐποιεῖτο. Εἶδες βίον ἐν γῆρᾳ μετὰ γυναικὶς καὶ οἰκετῶν τοσούτων εὐζωνον; Ἐμοὶ δὲ θαυμάσαι· ἔπεισι μάλιστα τῆς γυναικὸς τὴν ἀνδρείαν. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω τῆς φύσεως τῆς γυναικεῖας τὴν ἀσθένειαν, καὶ λογίσωμαι ὅπως μετ' εὐκολίας ἅμα τῷ δικαίῳ τὰς μεταναστάσεις ἐποιεῖ, οὕτε αὐτὴ δυσχεραίνουσα, οὕτε τῷ δικαίῳ κώλυμα γινομένη, ἐκπλήττομαι, καθ' ὅσον λογίζομαι ὅτι οὐκ ἔλαττον τοῦ δικαίου καὶ αὐτὴ φρόνημα ὑψηλὸν καὶ ἀνδρείον ἔδεικται. Καὶ τοῦτο μάλιστα εἰσόμεθα, ἐπιόντες τὰ ἐξῆς τῶν ἀνεγνωμένων. Εἶδες δὲ τι μετὰ τὸ ἀκούσαι, ὅτι *τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην*, πῶς οὐχ ἡσύχασεν ὁ δίκαιος, ἀλλ' ἐντεῦθεν ἔχει ἡ μετέβαινε, καὶ πάλιν ἐκείθεν ἐτέρωθεν; Ἄλλ' ὅρα καὶ ἀπὸ τῆς ἐρημίας αὐτὸν πάλιν ἐλαυνόμενον, οὐχ ὑπὸ ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ λιμοῦ. Καὶ ἐγένετο, φησὶ, *λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς*. Ἀκουέτωσαν οἱ ἀπλῶς καὶ ἀπαραφυλάκτως φθεγγόμενοι, καὶ οἰκονοζόμενοι, καὶ λέγοντες, ὅτι ἐπειδὴ ὁ δεῖνα παρεγένετο, λιμὸς γέγονε, καὶ ἐπειδὴ ὁ δεῖνα ἦλθε τότε συνέβη. Ἰδοὺ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ δικαίου παρουσίας λιμὸς, καὶ λιμὸς βαρὺς καὶ οὐ θορυβεῖται ὁ δίκαιος, οὐδὲ πάσχει τι ἀνθρώπινον, καὶ τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ λογίζεται τοῦ λιμοῦ τὴν αἰτίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶδε τὴν φύσιν ἐλεγχομένην^β, καὶ ἐπεκράτησεν ὁ λιμὸς, *κατέβη, φησὶ, εἰς Αἴγυπτον Ἀβραμ παροικῆσαι ἐκεῖ, ὅτι ἐνίσχυον ὁ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς*.

δ. Σκόπει πῶς μακρότερα τὰ σκάμματα τῷ δικαίῳ ἐγίνετο. Ψυχόμενοι γὰρ ὁ Δεσπότης μὴ μόνον τοῖς τὴν Παλαιστοτίνην οἰκοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὴν Αἴγυπτον διδάσκαλον αὐτὸν γενέσθαι, καὶ τὸ φῶς τῆς οἰκειᾶς ἀρετῆς πᾶσι κατὰδῶλον ποιῆσαι. Καθάπερ γὰρ φωστὴρὰ τὰς λαυθάνοντα καὶ κεκρυμμένον εἰς τὴν Χαλδαίαν, ἐκείθεν ἀνέστησεν, ἵνα τοὺς ἐν τῷ σκότει τῆς πλάνης καθημένους χειραγωγῇ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐ τοὺς ἐν τῇ Χαλδαίᾳ χώρα παρεσκεύασε δι' αὐτοῦ πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἀναχθῆναι; Εἰκὸς μὲν ἔστι καὶ τῆς ἐκεῖνων σωτηρίας δι' ἐτέρων γενέσθαι τὴν πρόνοιαν· ὅμως δὲ ἀκουσοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, *οὐκ ἔστι προφήτης ἀτιμος, εἰ μὴ ἂν τῇ ἰδίᾳ πατριδί*. Ἴνα οὖν τὴν ἐπαγγελίαν εἰς ἔργον ἀγάγῃ τὴν αὐτοῦ, ἣν ἐποίησατο λέγων, *καὶ μεγαλυνῶ τὸ ὄνομά σου*, διὰ τοῦτο καὶ τὸν λιμὸν συγχωρεῖ γενέσθαι, καὶ διὰ τούτου ἀνάγκην εἰς τὴν Αἴγυπτον αὐτὸν ἀφικέσθαι, ἵνα μάθωσι καὶ οἱ αὐτόθι, ὅση τοῦ ἀνδρός ἐστὶν ἡ ἀρετὴ. Καθάπερ γὰρ τις δῆμιος δεσμὰ περιβαλὼν, οὕτως αὐτοὺς ὁ λιμὸς ἀπὸ τῆς ἐρημίας ἀναστήσας ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον εἶλκεν^α. Ἄλλ' ἰδωμεν λοιπὸν τὰ ἐντεῦθεν, καὶ ὅση περιστάσεις ὁ δίκαιος περιπέπτωκεν, ἵνα καὶ αὐτοῦ τὴν ἀνδρείαν μάθωμεν, καὶ τῆς γυναικὸς τὴν φιλόσοφον γνώμην. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺ τῆς ὁδοῦ προῆλθεν, καὶ γεγόναισι λοιπὸν πλησίον τῆς Αἰγύπτου, [322] ἐναγωνίως γέγονεν ὁ δίκαιος, καὶ περὶ αὐτῆς, ὡς εἰπεῖν, τῆς ζωῆς δεδοικὼς καὶ τρέμων διαλέγεται τῇ γυναικί. *Ἐγένετο γὰρ, φησὶ ἡγίκα ἤγγισεν Ἀβραμ εἰσελθεῖν εἰς Αἴγυπτον, εἶπε δ' ἄρα τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· Γινώσκω ἐγὼ ὅτι γυνὴ εὐπρόσωπος εἰ. Ἔσται οὖν, ὅταν ἰδωσί*

σε οἱ Αἰγύπτιοι, ἐροῦσιν, ὅτι γυνὴ αὐτοῦ αὕτη· καὶ ἀποκτενοῦσί με, σὲ δὲ περιποιήσονται. Εἰπέ οὖν, ὅτι Ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι, ὅπως εὖ μοι γένηται διὰ σέ, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ἕνεκεν σου. Εἶδες ἐκ τῶν ῥημάτων εἰς ὅσον ἀγῶνα καὶ δειλίαν ὁ δίκαιος κατέστη· καὶ οὐδαμῶς τὸν λογισμὸν ἐταράττετο, οὐδὲ ἐθορυβεῖτο τὴν γνώμην, οὐδὲ ἐνενοεῖ καὶ εἶπε· Τί τοῦτο; ἄρα ἐγκατελείφθημεν; ἄρα ἠπατήθημεν; ἄρα μὴ ἐρήμους ἡμεῖς κατέλιπε τῆς αὐτοῦ προνοίας ὁ Δεσπότης; ὁ εἰπὼν, *Μεγαλυνῶ σε, καὶ ἐγὼ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην*, οὕτως ἡμεῖς ἀφίρσι νῦν περὶ τῶν ἐσθλάτων αὐτῶν δεδοικέναι, καὶ εἰς προφανῇ κίνδυνον ἐμπεσείν; Οὐδὲν τοῦτων οὐδὲ ἐν διανοίᾳ λαθεῖν ὁ δίκαιος κατεδέχετο, ἀλλ' ἐνὸς νῦν ἐγίνετο μόνου, ὅπως δυνηθῇ σοφισάμενός τινα μηχανῇ, καὶ τοῦ λιμοῦ παραμυθίαν εὑρεῖν, καὶ τῶν Αἰγυπτίων τὰς χεῖρας διαφυγεῖν. Γινώσκω, φησὶ, ὅτι γυνὴ εὐπρόσωπος εἰ. Ὅρα πόση τῆς γυναικὸς ἦν ἡ εὐμορφία, ὅτι καὶ εἰς γῆρας αὐτῶν ἐλασάντων λοιπὸν, καὶ μετὰ τοσούτων ἐτῶν ἀριμὸν ἔτι ἔμενεν ἀκμάζουσα, τοῦ κάλλους τὴν ὥραν ἐπὶ τῆς ὕψεως φέρουσα, καὶ ταῦτα μετὰ τὴν τοσαύτην ταλαιπωρίαν καὶ κακουχίαν, ἣν κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑπέμενεν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετανισταμένη, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς Χαλδαίων χώρας εἰς τὴν Χαρρὰν μετανισταμένη, κακεῖθεν εἰς τὴν Χαναὰν, καὶ πόλιν ἐντεῦθεν ἐκεῖ ἐν τῇ Χαναανίᾳ, κακεῖθεν ὧδε, καὶ νῦν πάλιν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Τίνα οὖν οὐκ ἂν καὶ τῶν σφριγύντων ἀνδρῶν αἱ οὕτω συνεχεῖς ἀπόδημαι κατειργάσαντο; Ἄλλ' ἡ θαυμασία αὕτη, καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην ταλαιπωρίαν ἔτι λάμπουσα τῷ τῆς ὕψεως κάλλει, πολὺ καὶ σφοδρὸν τὸ δέος ἐνεποιεῖ τῷ δικαίῳ· διὰ καὶ εἶπε· *Γινώσκω ἐγὼ, ὅτι γυνὴ εὐπρόσωπος εἰ. Ἔσται οὖν, ὡς ἂν ἰδωσί σε οἱ Αἰγύπτιοι, ἐροῦσιν, ὅτι γυνὴ αὐτοῦ αὕτη· καὶ ἀποκτενοῦσί με, σὲ δὲ περιποιήσονται*. Σκόπει πῶς ἐθάρρει τῷ τρόπῳ τῆς γυναικὸς, καὶ οὐκ ἔδρασε μὴ ποτε τοὺς ἐκαίνοις χαυνωθῆ, ἀλλὰ καὶ τοιαύτην εἰσάγει τὴν συμβουλήν λέγων· Ἴνα μὴ μὲν ἀποκτείνωσι, σὲ δὲ περιποιήσωνται, *Εἰπέ οὖν, ὅτι Ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι, ὅπως ἂν εὖ μοι γένηται, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ἕνεκεν σου*. Ἐπειδὴ οὐ τὸ τυχερὸν ἦν ὅπερ ἐπέταττε, διὰ τοῦτο διὰ τῶν ἐπαγομένων ῥημάτων ἐφελκύσασθαι αὐτὴν ἡδουλήθη, ὥστε καὶ εἰς οἶκτον αὐτὴν ἐπικάμει, καὶ παῖσαι μετὰ προθυμίας ὑποκρίνασθαι τὸ δρᾶμα. Ἔσται οὖν, φησὶ, ὡς ἂν ἰδωσί σε οἱ Αἰγύπτιοι, ἐροῦσιν, ὅτι γυνὴ αὐτοῦ αὕτη· καὶ ἀποκτενοῦσί με, σὲ δὲ περιποιήσονται. Οὐκ εἶπε, *Σὲ καθυδρίσουσι*· τίως οὐ βούλεται αὐτὴν καταπλήξαι διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλῶς τε καὶ δέδοικεν ὑπὲρ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ θεοῦ. Διὰ τοῦτο φησὶ, *σὲ δὲ περιποιήσονται*. Εἰπέ οὖν, ὅτι Ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι. Ἐννοεῖ μοι ἐν οἷᾳ καταστάσει τυγχάνειν εἰκὸς ἦν τοῦ δικαίου τὴν διάνοιαν, [323] ἡγίκα ταῦτα συνεδούλευε τῇ γυναικί. Ὅτε γὰρ, ὅτε πῶς οὐδὲν τούτου βαρύτερόν ἐστι τοῖς ἀνδράσιν, εἰς τὸ κἂν εἰς ὑποφίαν τοιαύτην τὴν γαρμὰν ἐλθεῖν. Ὅ μόντοι δίκαιοι καὶ σπουδάζει καὶ πάντα ποιεῖ, ὥστε εἰς ἔργον τὴν μοιχείαν ἐκθῆναι. Ἀλλὰ μὴ ἀπλῶς, ἀγαπητὴ, κατὰφθορᾷ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου μάλιστα κατὰμαθε αὐτοῦ καὶ τὴν σύνεσιν τὴν πολλὴν καὶ τὴν ἀνδρείαν· τὴν ἀνδρείαν μὲν, ὅτι οὕτω γενναίως ἀντίτεχε καὶ περιεγένετο τῆς τῶν λογισμῶν ταρεσχῆς, ὡς καὶ ταῦτα συμβουλεύσαι. Ὅτι γὰρ οὐδὲν ἔστι τούτου ἀφορητότερον, ἀκουε τοῦ Σολομῶντος λέγοντος· *Μεσότης γὰρ ζῆλου θυμὸς ἀνδρός αὐτῆς· οὐ φείσεται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, οὐδὲ ἀνταλλάσσεται πολλῶν δώρων τὴν ἐχθρὰν*· καὶ πάλιν· *Σκληρὸς ὡς ὄρεος ζῆλος*.

α. Ὁρῶμεν δὲ πολλοὺς, ὅτι εἰς τοσαύτην μαρίαν ἐξηκουτίσθησαν, ὡς μηδὲ αὐτῶν φείσασθαι τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν μοιχὸν πολλὰς συγκατέσφαξαν καὶ ἐκ-

^α Fort. ἐκείσε. ^β Τὴν φύσιν ἐλεγχομένην, naturam detestantem, sive prostratam, coarctatam, quae non tulisset fructus solitios. Vox ἐλέγχω hoc usque frequentatius apud Chrysostomum. ^γ Αἱ Αἴγυπτον τότε βίαιως μετέβλεπεν.

cham, sicut milites qui facile nunc huc, nunc illuc castra movent : ita et justus ille, quamvis secum duceret uxorem, et fratris filium, et tantum domesticorum numerum ; majori tamen facilitate migrare solebat. Vidisti frugalem et expeditam senis cum uxore et tot servis vitam ? Mihi vero mirabilior videtur mulieris fortitudo. Cum enim cogito muliebris sexus infirmitatem, et animadverto quomodo tam facile et tanta alacritate cum justo peregre vadit, et subinde migrat, neque ipsa moleste fert, neque justo impedimentum offert, obstupesco, et censeo non minori quam Abram animo et fortitudine ipsam quoque præditam fuisse. Et hoc maxime sciemus, cum ea quæ consequenter lecta sunt pertractaverimus. Vidisti postquam audivit, *Semini tuo dabo terram hanc*, quomodo non quieverit justus ille, et nunc huc, nunc illuc transierit ? Sed vide quomodo iterum a solitudine exigitur, non ab hominibus, sed necessitate famis : 10. *Et facta est*, inquit, *fames super terram*. Audiant qui temere et incaute loquuntur, et divinant, dicentes : Quoniam illo talis advenit, fames invaluit ; quoniam ille adfuit, hæc contigerunt. Ecce etiam in adventu justus fames, et fames valida, et non turbatur justus, neque aliquid humanum patitur, neque suo adventui tribuit famis causam. Sed quia vidit naturam coarctari, et invalescere famem : *Descendit*, inquit, *in Ægyptum Abram, ut habitaret illic, quia invaluit fames super terram*.

4. Attende quomodo longiora sunt justo studia. Illud enim providebat Dominus, ut non solum Palæstinam incolentibus esset doctor, sed et iis qui in Ægypto erant, et virtutis ejus splendor omnibus pateret. Quasi enim luminare quoddam latens et absconditum in Chaldæorum terra, illinc evocavit, ut eos qui in tenebris errorum sedebant, ad veritatis viam introduceret. Sed forte dicet aliquis : Et quare non potius ut ii, qui in Chaldæa erant, ad veram religionem venirent, per ipsum effecti ? Verisimile quidem est, illorum salutem per aliorum providentiam procuratam fuisse : attamen audi Christum dicentem : *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua* (Matth. 13. 57). Ut igitur opere impleveret promissionem quam illi fecerat, dicens : *Et magnificabo nomen tuum* : propterea et famem oriri permittit, et cogente necessitate in Ægyptum eum ire compellit, ut discerent et incolæ quanta viri virtus esset. Nam fames quasi licitor, seu vinculis injectis, ita vi e deserto in Ægyptum eum abstraxit. Sed videamus quæ hinc sequantur, et in quantas difficultates justus incidit : ut et ejus fortitudinem discamus, et uxoris illius sapientiæ studiosam mentem. Postquam igitur multo itinere processerant, et proxime Ægyptum erant, justus angore mentis afflictus est, et, ut ita dicam, de vita sua timens et tremens alloquitur uxorem suam. 11. *Factum est*, inquit, *quando Abram appropinquabat, ut intraret in Ægyptum, dixit Saræ uxori suæ : Scio quod formosa sis mulier*. 12. *Futurum itaque est ut cum te viderint Ægyptii, dicant : Ista est uxor ejus ; et occident me, te autem servabunt*. 13. *Dic igitur, Soror ejus sum, ut mihi propter te bene sit, et vivet anima mea propter*

te. Vidisti ex verbis, in quanto angore et metu constitutus fuerit justus : neque tamen turbabatur animo, neque cogitans intra se, dicebat : Quid hoc est ? num derelicti sumus ? num decepti sumus ? num nos providentia sua destituit Dominus ? num ille qui dixit : *Magnificabo te, et semini tuo dabo terram hanc* : nos ita relinquit nunc ut de extremis timeamus, et in manifestum incidamus periculum ? Nihil horum vel in mentem admittendum existimavit justus, sed unum hoc curabat, quomodo arte aliqua excogitata posset famis remedium ac consolationem invenire, et Ægyptiorum manus effugere. Scio, inquit, *quod formosa mulier sis*. Vide quanta mulieris erat formositas : nam et cum in senectam jam vergeret, et post tot annorum numerum, adhuc vis pulchritudinis in facie emicabat, etiam post tot labores et ærumnas, quas in via de locis in loca transeundo experta est, a Chaldæorum nempe regione in Charran, et a Charran in Chanaan, et rursus in Chanaan huc atque illic, et nunc iterum in Ægyptum. Quem non fortium virorum defatigarent tot continuæ peregrinationes ? Verum egregia hæc mulier etiam post tot exantillatas ærumnas luculenta adhuc erat facie, unde et vehementem formidinem afferebat justo : ideo et dicebat : *Scio quod mulier formosa sis : futurum itaque est ut cum te viderint Ægyptii, dicant : Ista est uxor ejus ; et occident me, te autem servabunt*. Considera, quantum confidebat moribus mulieris, non metuens ne laudibus emollietur, quin et tale inducit consilium, dicens : Ut ne me quidem occidant, te autem servent : *Dic igitur, Soror ejus sum, ut mihi bene sit, et vivet anima mea propter te*. Quoniam non vulgare erat quod imperabat, propterea verbis quæ subdidit, allicere eam et ad misericordiam flectere, persuadereque ei volebat, ut prompte in hac fabula partes suas ageret. *Futurum est itaque ut cum te viderint Ægyptii, dicant : Ista est uxor ejus ; et occident me, te autem servabunt*. Non dixit, Contumeliis te afficient : non vult enim eam nunc verbis terrere, præcipue vero metuebat super Dei promissione. Propterea dicit : *Te autem servabunt : dic igitur, Soror ejus sum*. Cogita, quæso, quo fuisse tum in statu justus mentem verisimile sit, cum ista uxori consuleret. Scitis enim, scitis nihil gravius maritis esse, quam ut vel in ejusmodi suspicionem uxor veniat. Verumtamen hic justus et contendit et omnem lapidem movet, ut adulterium opere compleatur. Noli tamen justum hunc temere condemnare, dilectissime, sed ex hoc potius multam ejus prudentiam ac fortitudinem cognosce ; fortitudinem quidem, quod ita genere motibus cogitationum restierit, eosque superarit, ut etiam ista consuleret. Hac enim re nihil esse intolerabilius audi ex Salomone, qui dicit : *Plenus enim zeli furor viri ejus ; non parcat in die judicii, neque commutabit odium multis donis* (Prov. 6. 34. 35) : et rursus, *Durus ut infernus zelus* (Cant. 8. 6).

5. *Zelotypiæ insania quanta*. — Multos autem videmus in tantam insaniam prorupisse, ut nec uxori ipsi parcerent, sed et adulteram ipsam sæpenumero

et semetipsum interimerent. Tanta rei hujus est insania, tam impotens et indomita est zelotypia, ut eum qui semel hae aegritudine correptus sit, efficiat etiam propriam salutem contemnere. Ac fortuitulinem quidem iusti licet inde cognoscere: prudentiam vero non mediocrem ex eo, quod in tantas reductus angustias et tamquam laqueis irretitus, hanc viam potuerit adinvenire, qua malum inminueretur. Nam si quidem dixisset uxorem se illius esse, neque fabulam illum egisset, ac sororis nomen usurpasset: et ipsa iusto erepta esset, cum ejus formae pulchritudo lascivum Aegyptiorum animum pelexisset, et interfectus justus fuisset, ut sceleris accusator e medio tolleretur. Quando igitur hae duae molestae res omnino propter hominum illorum intemperantiam regisque tyrannidem eventurae erant, ut in tantis difficultatibus exiguum aliquod solatium nancisci possent: *Dic*, inquit, *Soror ejus sum*; hoc enim fortasse me a periculis liberabit. Nam quod ad te quidem attingit, sive sororem teipsum dixeris, sive conjugem, nemo negabit quin omnino futurum sit, et te propter corporis pulchritudinem confestim eripiant; me vero probabile est insidias evasurum, si nomen sororis usurpaveris. Vides prudentiam iusti; quo pacto interceptus viam potuerit invenire, ac modum excogitaverit, quo Aegyptiorum insidias posset evadere? Rursus hoc loco mihi patientiam quoque iusti perpende, ac mulieris probitatem: iusti quidem, quod non indignatus sit neque dixerit: Car autem hanc mulierem necum duco, cujus gratia tanta in me tempestas excitatur? quid enim ejus mihi prodest consuetudo, cum ejus causa in summum capitis discrimen adducar? quid mihi prodest, cum non modo nullo me solatio juvet, sed etiam sua pulchritudine mortis mihi periculum creet? Nihil horum dixit apti cogitavit, sed omni ejusmodi rejecta cogitatione de Dei promissa minime dubitavit; sed in id unum incubuit, ut praevium discrimen posset evadere. Ille enim ineffabilem Dei patientiam animadvertit, dilectissimam, quo pacto non assistat neque consoletur justum, sed ingravescere mala sinat et angere, atque in extremas angustias redigi, tumque suam providentiam ostendat. *Dic igitur*, inquit, *Soror ejus sum*: ut bene sit mihi propter te, et vivet anima mea propter te. Non quasi moritura esset ipsius anima, haec dixit justus (*Nolite enim timere*, inquit, *eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere* [Matth. 10. 28]), sed simpliciter ex consuetudine his verbis uxorem affatus est. *Ut bene mihi sit*, inquit, *propter te, et vivet anima mea propter te*: quasi diceret illi: *Dic, Soror ejus sum*: ne efficias ut, cum propter famem e Chanaan fugerim, manibus enecer Aegyptiorum. Fias potius mihi salutis causa, *Ut bene sit mihi propter te*. Misericordia sunt haec verba, sed et multus erat timor propter insaniam Aegyptiacam, et quia nondum mortis erat soluta tyrannis; propterea in adulterium uxoris consentit justus, et quasi servit adultero in mulieris contumeliam, ut mortem effugiat. Erat enim adhuc terribilis facies mortis; nondum erant aereae portae

confarte; nondum erat aculeus ejus lebetatus. Vidisti vinculum caritatis viri et mulieris? vidisti virum, qualia mulieri suggerere sit ausus, et quale consilium acceperit mulier? Non renuit, neque gravatim fert: sed omnia facit, ita ut fabula et fictio illa lateat. Audiant viri et mulieres, et imitentur horum concordiam, vinculum caritatis, pietatem insignem, et Sarae continentiam amulentur; quae vetula in tanta venustate permanens, certabat cum justo virtutibus: ideo et tantam ejus curam habebat Deus, tantumque superne illi retributum est. Nullus igitur accuset pulchritudinem, nullus haec inutilia verba dicat: Hanc perdidit forma; huic pulchritudo causa fuit interitus. Non pulchritudo in causa est: abiit; opus enim Dei est et ipsa: sed perverra voluntas malorum omnium causa est. Vidisti admirabilem hanc mulierem utrinque relucens, et ob pulchritudinem animae, et ob fornicositatem faciei vestigia iusti proxime sequentem? Hanc imitentur mulieres. Et enim nec venustatis decor, nec sterilitas, nec tantum tempus, nec facultatum abundantia, neque tot migrationes, neque peregrinationes, et continuae crebraeque tentationes, vel quidquid tale, mentem ejus movere potuerunt: immobilis enim mansit. Unde ob patientiam, dignam mercedem reportavit: in extrema enim senectute, ex vulva sterili et utero emortuo parere potuit. *Ut mihi*, inquit, *bene sit propter te, et vivet anima mea propter te*. Quasi diceret: Nihil aliud relictum mihi est ad salutem, quam ut dicas: *Soror ejus sum*. Fortassis enim effugiam periculum quod reformido, et posthac propter te vivam, et tibi quod reliquum vitae fuerit acceptum referam. Sufficiebant haec verba ad commiserationem uxoris movendam, et ad persuadendum.

6. Ille vere est conjugium, quando non solum in prosperitate, sed et in periculis simul ambulant: hoc germanae caritatis indicium est; hoc signo certissime internoscitur amicitia. Non sic diadema in capite positum regem illustrat, atque obedientia illa, quae consilio iusti parit, hanc bentam feminam illustrem et claram demonstravit. Quem igitur non obstupesceret haec parendi facilitas? quis hanc satis laudaverit, quod post tantam continentiam, et in tali aetate ad hoc ut justum servet, quantum ex ipsius voluntate pendebat, etiam adulterio se exponit et barbarorum congressui? Sed paulisper expecta, et videbis sapientem solertemque Dei providentiam. Nam propter hoc Deus tantam praese tulit patientiam, et opitulanti distulit, ut justum clariorem faceret, et per ea, quae illic gesta sunt, non solum Aegyptii, sed et Palaestini erudirentur, quantum benevolentiam Domini universorum experiretur patriarcha. 14. *Factum est*, inquit, *quando intravit Abram in Aegyptum, ut viderunt Aegyptii uxorem, quod esset valde pulchra*: 15. *et viderunt eam principes Pharaonis, et laudaverunt eam apud Pharaonem, et introduxerunt eam in domum Pharaonis*, 16. *et Abram bene usi sunt* propter illam. *Et fuerunt ei oves, et vituli, et asini, et servi, et ancillae, et mulieres, et camelus*. Vide quomodo ea quae prius iustus suscipiebat

τούς. Τοσαύτη τοῦ πράγματός ἐστιν ἡ μανία, καὶ οὕτως ἀκάθεκτός ἐστιν ὁ ζῆλος, ὡς παρασκευάζειν καὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας ὑπεριδεῖν τὸν ἀπαξ ἄλλοντα τῷ πάθει. Καὶ τὴν μὲν ἀνδρείαν ἐκείθεν ἐστὶ καταμαθεῖν τοῦ δικαίου· τὴν δὲ σύνεσιν αὐτοῦ τὴν πολλήν, ὅτι ἐν ἀμυχανίᾳ τοσαύτη, καὶ ὥσπερ ἐν δικτύοις ἀποληφθεὶς ἰσχυρῶς ταύτην εὐρεῖν τὴν ὁδόν, δι' ἧς ἐλαττον ἂν γένοιτο τὸ κακόν. Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν, ὅτι γυνὴ αὐτοῦ ἦν, καὶ μὴ ὑπεκρίνατο τὸ δρᾶμα, καὶ τῷ τῆς ἀδελφῆς ὀνόματι ἐχρήσατο, καὶ αὕτη ἂν ἀφηρέθη τοῦ δικαίου, τοῦ κάλλους τῆς εὐμορφίας ἐπισπωμένου τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἀκόλαστον γνώμην, καὶ ὁ δίκαιος ἂν ἐσφάγη, ὥστε μὴ εἶναι τὸν ἐλεγχον τῆς παρανομίας. Ἰνα οὖν, τῶν δύο τούτων χαλεπῶν μελλόντων πάντως ἐκβαίνειν διὰ τὴν ἀκραιψίαν τῶν ἀνδρῶν, καὶ τοῦ βασιλέως τὴν τυραννίδα, δυνηθῶσιν ἐν ἀπορίᾳ πολλῇ μικρὰν τινα παραμυθίαν εὐρεῖν, φησὶν· *Εἰπέ, δει*· Ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι· τοῦτο γὰρ ἐμὲ ἰσως ἐλευθερώσει τῶν κινδύνων. Τὸ γὰρ τὸν, κἂν τε ἀδελφὴν εἴησιν αὐτὴν, κἂν τε γυναῖκα, οὐδεὶς ἀνταρᾷ ὅτι πάντως ἐκθήσεται, καὶ ἐπιδραμοῦσι τῇ ἀφαιρέσει διὰ τὴν τῆς σαρκὸς εὐμορφίαν· ἐμὲ δὲ εἰκὸς διαφυγεῖν τὴν ἐπιβουλήν, εἰ τῷ τῆς ἀδελφῆς ὀνόματι χρήσαιο. Εἶδες σύνεσιν τοῦ δικαίου, πῶς ἀποληφθεὶς ὁδόν τινα ἰσχυρῶς εὐρεῖν, δι' ἧς ἐβουλεύετο, πῶς ἂν δυνήθη τῆς τῶν Αἰγυπτίων ἐπιβουλῆς ἀνώτερος γενέσθαι; Πάλιν ἀναλογίζου μοι κἀναυθὰ καὶ τοῦ δικαίου τὴν ὑπομονὴν, καὶ τῆς γυναικὸς τὸ φιλόγαθον· τοῦ μὲν δικαίου, ὅτι οὐκ ἀπεδυσκέτησε καὶ εἶπε· Τίνος δὲ ἔνεκεν ταύτην ἐπάγομαι, αἰτίαν μοι γινομένην τοσούτου κλυδωνίου; τί γάρ μοι τὸ ὄφελος ἀπὸ τῆς συνουσίας, ὅταν μέλλω δι' αὐτὴν περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύειν; τί τὸ κέρδος, ὅταν μὴ μόνον μηδεμίαν μοι εἰσάγη παραμυθίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατόν μοι εἰσάγῃ διὰ τῆς οἰκείας εὐμορφίας; Οὐδὲν τοῦτων οὐτε εἶπεν οὐτε ἐνενόησεν, ἀλλὰ πάντα τοιοῦτον λογισμὸν ἀπωσάμενος, καὶ οὐτε πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ διστάσας, ἐνὸς μόνου δὴ ἐγένετο, τοῦ πῶς δυνήθῃ διαφυγεῖν τὸν προσρῶμενον κίνδυνον. Ἐννόει μοι γὰρ ἐνταῦθα, ἄγαπητέ, [324] τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφαιρὸν μακροθυμίαν, πῶς οὐδαμῶς ἐφίσταται οὐδὲ παραμυθεῖται τὸν δίκαιον, ἀλλὰ ἀναμένει κορυφωθῆναι τὰ δεινὰ καὶ αὐξηθῆναι, καὶ εἰς ἀπόγνωσιν ἔλθειν, καὶ τότε τὴν οἰκείαν πρόνοιαν ἐπιδείκνυται. *Εἰπέ οὖν, φησὶν, δει*· Ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι, ὅπως ἂν εὐ μοι γένηται διὰ σέ, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ἕνεκεν σοῦ. Οὐχ ὥς μελλούσης τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἀποθνήσκειν, ταῦτα εἰρηκεν ὁ δίκαιος (Μὴ φοβηθῆτε γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτείναι), ἀλλ' ἀπλῶς κατὰ τὴν συνήθειαν ἐφθέγγετο τοῦτο πρὸς τὴν γυναῖκα. Ὅπως ἂν εὐ μοι, φησὶ, γένηται διὰ σέ, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ἕνεκεν σοῦ· μονονουχὶ λέγων πρὸς αὐτὴν· *Εἰπέ, δει*· Ἀδελφὴ αὐτοῦ εἰμι, ἵνα μὴ διὰ τὸν λιμὸν φυγόντα τὴν Χαναναίαν ἔργον με ποιήσης γενέσθαι τῶν Αἰγυπτιακῶν χειρῶν. Γενοῦ μοι οὖν τῆς σωτηρίας αἰτία, Ὅπως ἂν εὐ μοι γένηται διὰ σέ. Ἐλασινὰ τὰ ῥήματα· πολλὸς ἦν ὁ φόβος διὰ τε τὴν μανίαν τὴν Αἰγυπτιακὴν, καὶ ὅτι οὕτω ἦν καταλυθεῖσα τοῦ θανάτου ἡ τυραννίς· διὰ τοῦτο καὶ τῇ μοιχεύει τῆς γυναικὸς αἰρεῖται κοινωγήσαι ὁ δίκαιος, καὶ μονονουχὶ ὑπερηγάσασθαι τῷ μοιχῷ εἰς τὴν τῆς γυναικὸς ὕβριν, ἵνα τὸν θάνατον διαφύγῃ. Ἐτι γὰρ φοβερὸν ἦν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· οὐδέπω ἦσαν αἱ χαλκαὶ πύλαι κλασθεῖσαι· οὐδέπω ἦν τὸ κέντρον αὐτοῦ ἀμβλυθῆναι. Εἶδες σύνδεσμον ἀγάπης ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς; εἶδες

ΠΑΤΡΟΙ. GR. LIII.

καὶ ἀνδρα, οἱ ἀθάρροισιν ὑποβόσσαι τῇ γυναικί, καὶ γυναῖκα οἷαν εἴχεται τὴν συμβουλήν; Οὐκ ἀνανεύει οὐδὲ δυσχεραίνει, ἀλλὰ πάντα ποιεῖ, ὥστε τὸ δρᾶμα λαθεῖν. Ἀκούετωσαν ἄνδρες, καὶ γυναῖκες, καὶ μιμείσθωσαν τούτων τὴν ὁμόνοιαν, τῆς ἀγάπης τὸν σύνδεσμον, τῆς εὐσεβείας τὴν ἐπίτησιν, καὶ ζηλοῦτωσαν τῆς Ἐδρας τὴν σωφροσύνην. Ὅτι καὶ ἐν γήρᾳ οὕτω κάλλει διαλάμπουσι μέχρι τότε διέμεινεν ἀμιλλωμένη ταῖς τοῦ δικαίου ἀρεταῖς· δι' ἧς καὶ τοσαύτης ἡξιώθη τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ τῆς ἀνωθεν ἀμοιβῆς. Μηδεὶς τοίνυν αἰτιάσθω τοῦ κάλλους τὴν εὐμορφίαν, μηδὲ λεγέτω ἐκεῖνα τὰ ἀνόνητα ῥήματα, ὅτι τὴν δεινὰ τὸ κάλλος ἀπώλεσε· καὶ τῇ δεινῇ τὸ κάλλος γέγονεν ὀλέθρου αἰτίον. Οὐ τὸ κάλλος αἰτίον· μὴ γένοιτο· ἔργον γάρ ἐστι καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἡ προαίρεσις ἡ διεσθαρμένη αἰτία πάντων τῶν κακῶν ἐστίν. Εἶδες τὴν θαυμασίαν ταύτην γυναῖκα ἐκατέρωθεν διαλάμπουσαν, καὶ ἀπὸ τῆς ψυχῆς κάλλους καὶ ἀπὸ τοῦ τῆς ὄψεως, καὶ κατ' ἴχνας τοῦ δικαίου πορευομένην; Ταύτην μιμείσθωσαν αἱ γυναῖκες. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὥρας εὐμορφίας, καὶ στερίψεως, καὶ χρόνος τοσούτος, καὶ περιουσία πολλή, καὶ μετανάστασις τοσαύτη, καὶ ἀποδημία, καὶ πειρασμοὶ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι· καὶ οὐδὲν τούτων αὐτῆς τὸν λογισμὸν παρεσάλευσεν, ἀλλ' ἔμεινεν ἀπερίτρεπτος. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς ὑπομονῆς· ἔβλεπεν τὴν ἀμοιβὴν ἐκδομένην, ἐν ἐσχάτῃ γήρᾳ ἀπὸ μήτρας πεπηρωμένης καὶ νηδύος νενεκρωμένης τεκεῖν δυνηθεῖσα. Ὅπως ἂν, φησὶν, εὐ μοι γένηται διὰ σέ, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ἕνεκεν σοῦ. Οὐδὲν, [325] φησὶν, ἕτερον ὑπολέλειπται μοι εἰς σωτηρίαν, ἢ τὸ σὲ βουλευθῆναι εἰπεῖν, ὅτι Ἀδελφὴ μουτοῦ εἰμι. Ἰσως γὰρ διαφύξομαι τὸν προσδοκώμενον κίνδυνον, καὶ διὰ τὸ λοιπὸν ζήσομαι, καὶ σοὶ τὴν μετὰ ταῦτα ζωὴν ἐπιγράφομαι. Ἰκανὰ τὰ ῥήματα ἐφελκυσσάσθαι τὴν γυναῖκα καὶ εἰς συμπάθειαν ἀγαγεῖν.

ζ'. Τοῦτο ἀληθῶς συνοικέσιον, τὸ μὴ μόνον ἐν ἀνέσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις ἑαυτοῖς συμπεριφέρεσθαι· τοῦτο ἀγάπης γνησίας τεκμήριον, τοῦτο φιλίας ἀκριβεστάτης γνώρισμα. Οὐχ οὕτω διδάγμα ἐπὶ τῆς καφάλης κείμενον λαμπρὸν δείκνυσι τὸν βασιλέα, ὡς τὴν μακαρίαν ταύτην περιφανῆ καὶ λαμπρὰν ἀπέδειξεν ἡ ὑπακοὴ αὐτῇ, ἣν περὶ τὴν συμβουλήν τοῦ δικαίου ἐπεδείξατο. Ἰνα οὖν τὸ ταύτης καταπειθεὶς λογισόμενον οὐκ ἐκστή; τίς γὰρ ἂν κατ' ἄβυσσον ταύτην ἐκταίνε, ἥτις μετὰ τοσαύτην σωφροσύνην, καὶ ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ ὑπὲρ τοῦ τὸν δίκαιον διασῶσαι, ὅσον εἰς τὴν οἰκείαν γνώμην, καὶ εἰς μοιχείαν ἐαυτὴν ἐξέδωκεν, καὶ συνουσίας ἠνέσχeto βαρβαρικῆς; Ἀλλὰ μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ ὀφεί τοῦ Θεοῦ τὴν εὐμήχανον πρόνοιαν. Διὰ γὰρ τοῦτο τὴν πολλὴν ταύτην ἐπεδείξατο μακροθυμίαν, ἵνα καὶ τὸν δίκαιον περιφανέστερον ἐργάσεται, καὶ διὰ τῶν ἐκεῖ γινομένων μὴ μόνον οἱ κατὰ τὴν Αἰγυπτὸν, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ Παλαιστίνην παιδευθῶσιν, ὅσης εὐνοίας ἀπολαύει ὁ πατριάρχης παρὰ τοῦ πάντων Δεσπότη. Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἥντοκα εἰσῆλθεν Ἀβραμ εἰς Αἰγυπτὸν, ἰδόντες οἱ Αἰγύπτιοι τὴν γυναῖκα, ὅτι καλὴ ἦν σφόδρα· καὶ εἶδον αὐτὴν οἱ ἄρχοντες Φαραῶ, καὶ ἐπήνεσαν αὐτὴν πρὸς Φαραῶ, καὶ εἰσηγάγον αὐτὴν εἰς τὸν οἶκον Φαραῶ, καὶ τῷ Ἀβραμ εὐ ἐχρήσαντο δι' αὐτὴν. Καὶ ἐγένετο αὐτῷ πρόβατα, καὶ μῆσχοι, καὶ ὄνοι, καὶ παῖδες, καὶ παιδίσκαι, καὶ ἡμίονοι, καὶ κάμηλοι. Ὅρα πῶς ἄπερ προλαβὼν ὑπείδετο ὁ δίκαιος, ταῦτα εἰς ἔργον ἐξέβη. Ὡς γὰρ εἰσ-

^a Αὐτὴ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. ^b Sex mcs. ἐπιγράφου.

tur, re ipsa evenerunt. Nam ut in *Ægyptum* intravit, *Ut viderunt Ægyptii mulierem, quod pulchra esset vade*. Non simpliciter inquit, pulchra, sed excellenter, ita ut omnes, qui eam videbant, allicerentur. *Et ut viderunt eam principes Pharaonis, laudaverunt eam coram Pharaone*. Oro, dilecte, ne temere prætercas quod dictum est, sed admirare quomodo nullus *Ægyptiorum* mulieri utpote peregrinæ, et a terra aliena adveniant manus injecerit, neque contempserint virum: sed ingressi regi omnia nuntiarent. Caterum hoc factum est, ut res fieret manifestior, et ultio non in privatum et plebeium aliquem, sed in regem sevirer, ut ubique divulgaretur hoc factum. *Et introduxerunt eam in domum Pharaonis*. Protinus ab uxore justus abducitur, et ipsa ad Pharaonem introducitur. Considera quanta Dei patientia fuerit; quomodo non ab initio, neque a proemiis suam declaraverit providentiam, sed permiserit omnia fieri, et quasi in fauces bestiam mulierem incidere; et tunc tandem manifestam omnibus suam virtutem fecerit. *Et introduxerunt eam in domum Pharaonis*. In quo statu per illud tempus erat mulieris mens? quomodo turbata erat ratio? quomodo fluctus erigebantur? quomodo naufragium non fecit, sed mansit quasi immobilis petra ad caelestem gratiam semper spectans? Quid autem dicam mulierem? Qualem animum verisimile est fuisse justo, illa in domum Pharaonis introducta? *Et ipse Abram, inquit, bene vixit propter illam*, tamquam fratre videlicet. *Et fuerunt ei oves, et vituli, et asini, et servi, et ancillæ, et camelæ, et muli*. Hæc autem ipsa quæ honoris et ministerii gratia data sunt ei, quantum non rogam in eo succenderunt? quomodo autem non ejus exussit mentem, nec inflammavit cogitationem donorum hujusmodi argumentum? vidisti quomodo prope ad finem pervenerint pericula? vidisti quomodo nulla secundum rerum humanarum seriem spes correctionis relicta? vidisti quomodo secundum humanam opinionem res deploratae fuere? vidisti quomodo quasi in gulam foræ mulier inciderit? vide deinceps ineffabilem Dei misericordiam, et obstupescere potentia ejus magnitudinem. 17. *Et affixit, inquit, Deus Pharaonem afflictionibus magnis et gravibus, et domum ejus propter Saram uxorem Abram*. Quid est, *Affixit*? Pœnam, inquit, exegit flagitii et mali conatus. *Afflictionibus magnis*: non simpliciter punivit regem, sed *Pœnis magnis*. Quia flagitium non erat vulgare, sed valde magnum, ideo et pœna magna. *Et domum ejus, inquit; non ipsum solum, sed Et domum ejus*. Et qua de causa, cum rex peccet, omnes de domo ejus pœnæ sunt participes? Non absque ratione hoc quoque fit, sed ut per hoc regis insania compescatur. Graviori plaga indigebat, ita ut ipse a facinore detereretur. Et qui, aies, hoc justum sit, propter illum alios puniri? Non propter illum solum pœnam sustinuerunt, sed verisimile est eos cooperatos fuisse, ut postea committeretur iniquitas. Audisti enim supra Scripturam dicentem: *Ut viderunt eam principes Pharaonis, laudaverunt, et introduxerunt eam in domum ejus*. Vidisti eos lenonum agere officium in regis gratiam,

auferendo justam uxorem? Quapropter non ipse solus, sed et omnes domestici ejus pœnas fuerunt participes, ut discerent se non in peregrinum simpliciter furorem suum exercuisse, neque in hominem e medio vulgo, sed in virum carissimum Deo, qui tanta illum cura dignaretur. Et idcirco acerbissima pœna concutiena ejus mentem, abduxit a nefario flagitio, coercuit ab irrationali impetu, cohibuit incontinentem mentem, alligavit concupiscentiam indomitam, refrenavit furoris insaniam.

7. Propterea vide quanta postea lenitate loquitur rex, tyrannus ille hospitii, quasi vago obambulant, cui et uxorem auferre ausus fuit. Et bene dixit Scriptura, *Affixit Pharaonem et domum ejus ob Saram uxorem Abram*. Sensum ei pœna præstat, quod sit uxor justæ. Etenim et in domum Pharaonis introducta, mansit uxor justæ. 18. *Cum vocasset autem Abram Pharaon, dixit ei: Quare hoc fecisti mihi?* Vide qualia verba rex profatur: *Quare hoc fecisti mihi?* inquit. Egone tibi feci, qui peregrinus, qui nulli notus, qui propter famem adsum, tibi regi, tyranno, et imperanti super *Ægyptum*? Quid feci tibi? Tu mihi abtulisti uxorem: sicut peregrinum me despexisti, contempsisti, nullius momenti me habuisti: omnino intemperanti concupiscentia tua obsequutus es, et quæ tibi placebant, opere volebas complere. Quidam ergo feci tibi? Magna, inquit, mihi fecisti, et gravia in me commisisti. Vide quanta rerum vicissitudo: rex privato dicit: Quid fecisti mihi? Deum, inquit, inimicum mihi reddidisti, iram ejus super me induxisti, pœnæ obnoxium me reddidisti, fecisti ut pœnam lueret tota mea domus eorum quæ in te admissa sunt. *Cur hoc mihi fecisti? Quare non annuntiasti mihi quod uxor tua esset?* 19. *Quare dixisti: Soror mea est? et accepi eam mihi uxorem*. Ego, inquit, quasi sororem tuam volebam ducere. At unde didicisti uxorem esse justæ? Ultor tantæ iniquitatis, ille mihi rem indicavit. *Cur fecisti mihi hoc, et non indicasti mihi quod uxor tua esset? et accepi eam mihi ipsi uxorem peccaturus*. Quasi sororem tuam habiturus hoc feci. Attende quomodo supplicii gravitas concussit ejus mentem, ita ut et justo rationem redderet, et omne erga eum declararet officium. Atqui nisi Dei fuisset gratia, quæ mentem ejus emolliebat, et metum illi incutebat, consequens erat eum in majorem furorem inductum quasi deceptorem justum puniturum fuisse, et extremis affecturum suppliciis. At nihil horum fecit: timor enim supplicii inflammata ejus iram repressit et restinxit: unde unum hoc curabat, ut erga justum officiosus esset. Rescivit enim tandem, non esse possibile cum vulgarem quempiam esse, qui tanta superna benevolentia frueretur. *Et nunc ecce uxor tua coram te, accepta ea ocus vade*. Nunc, inquit, quia cognovi non esse sororem tuam, sed uxorem, ecce habes eam. Neque enim ulla in re deturpavi conjugium vestrum, neque privavi te uxore tua. *Sed ecce uxor tua coram te, accepta ea ocus vade*. Quæ mens poterit digne quæ facta sunt admirari, aut quæ lingua miraculum valebit enarrare? Mulier splendida forma simul cum viro *Ægyptio*, et rege, et ty-

rammo, et sic insano, et incontinenter affecto concumbens, intacta egreditur, servata castitate sua. Talia enim, sicut prius dixi, sunt quæ a Deo dispensantur, rara semper et admirabilia: et quando apud homines desperatum est, tunc invictam in omnibus potentiam suam Deus declarat. Enimvero sicut admirabile et rarum erat videre virum desideriorum stare in medio ferarum (Dan. 14), et nihil pati, sed quasi oves cum circumstetissent, ita illarum egredi e lacu; et tres pueros in camino quasi in prato et in horto versari, et nihil ab igne ledi (Id. 3), sed egredi inde tamquam statuas: perinde ita admiratione dignum est et hoc facinus, quod iusti uxor nullam contumeliam experta a rege Ægyptio, tyranno, intemperante, exierit salva. Deus enim erat qui faciebat omnia, et in inviis viam dabat, qui spem bonam semper in rebus deploratis afferre valet. *Et nunc, inquit, ecce uxor tua coram te, accepta ea ocius vade.* Ne existimes, inquit, te a nobis injuria affectum esse. Nam licet per ignorantiam attentaverimus quæ facta sunt, nunc tamen ecce cognovimus quem habeas defensorem: indignatio enim quæ in nos descevit, docuit nos quantum gratiæ tibi sit apud Deum omnium. Accepta igitur uxore tua ocius vade. Terribilis postea erat eis justus, propterea magnis officiis eum prosequi contendunt, precantes ipsius Dominum propter ea quæ in illum commiserant.

8. Vidisti, dilecte, quantum bonum sit patientia et perseverantia? Hic, quæso, memor e to verborum illorum quæ patriarcha dicebat Ægyptum ingreassurus: *Scio quod mulier pulchra sis: futurum est itaque, ut cum te viderint Ægyptii, me quidem occidant, te autem servent.* Illis igitur in mente resumptis, considera etiam quæ nunc fiunt, et admirare simul iusti tolerantiam et misericordiam Dei virtutem, quanta cum gloria redire curet justum, qui cum tanto timore et metu venerat. 20. *Et præcepit, inquit, Pharaon viris super Abram, ut inde deducant eum, et uxorem ejus, et omnia quæ ejus erant, et Lot cum eo.* Magna cum claritate et gloria, locupletatusque divitiis redit justus: et sit doctor per ea quæ contigerunt, non solum Ægyptiis, sed etiam omnibus qui in itinere erant, et iis qui in Palæstina habitabant. Nam quotquot viderant eum quando descendit fame coactus, timore et tremore correptus, nunc vero redeuntem cum tanta claritate et facultatibus et divitiis, discabant virtutem providentiæ Dei erga illum. Quis vidit umquam? quis audivit? Abiit ut famem suam mitigaret; et divitiis abundans ineffabilique cum gloria redit. Ne admireris, dilecte, ne factum hoc ita stupendum tibi videatur: imo admirare et obstupescere, et celebra communis omnium nostrum Domini virtutem. Et vide etiam illius nepotes ob eandem famis necessitatem in Ægyptum descendisse, et cum ibi in gravi servitute vixissent, multasque per tulissent arumnas, facultatibus auctos tandem rediisse. Talis enim est sapientissimus Deus noster, quando permittit augeri et coacervari molestias, tunc iterum discussa tempestate, serenitatem rerumque miram vicissitudinem facit, docens nos suæ potentiæ magni-

tudinem. 1. (Cap. 13) *Ascendit autem Abram ex Ægypto, ipse et uxor ejus, et omnia quæ ejus erant, et Lot cum eo, in solitudinem.* Opportune hic quis accommodarit verba illa, quæ beatus David iis qui e Babylonica redibant captivitate dicebat: *Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Eunt ibant et solum mittentes semina sua. Venientes autem venient in exultatione, gestantes manipulos suos* (Psal. 125. 5. 6). Vidisti descensum anxietate atque timore plenum, habentem secum et mortis formidinem? Vide nunc reditum charitate et dignitate multa conspicuum. Omnibus enim posthac venerabilis erat justus ille tam iis qui in Ægypto, quam iis qui in Palæstina. Quis enim non reveritus fuisset eum qui sic a Deo custoditus sit, et tantam benevolentiam assequutus? Neminem enim forte latebant ea, quæ regi et domui ejus acciderant. Omnia enim Deus propterea permisit, et consue daverunt tentationes iusti, ut ejus patientia clarior fieret, et facta ejus in totum orbem divulgarentur, ita ut nullus esset qui iusti virtutem ignoraret.

9. *Moralis exhortatio. Afflictio signum providentiæ divinæ.* — Vidistis, dilecti, quantum ex tentationibus lucrum? vidistis quantum patientiæ præmium? vidistis et virum, et mulierem, et senem, et vetulam, quantum philosophiæ præ se tulerunt? quantum fortitudinis, quantum mutue dilectionis, quantum caritatis vinculum demonstrarunt? Illum omnes imitemur, et nunquam tristemur. Ne existimemus esse signum quod nos dereliquerit et despiciat Dominus, si tentationes nobis inferantur: sed hoc maximum sit nobis indicium, quod Deus nostri curam gerat. Nam et si habeamus peccatorum sarcinas quæ nos premant, poterimus magnam patientiam et gratiarum actionem declarando leviores eas facere: et si non multa habeamus peccata, iterum majori fruemur gratia, si grato animo tulerimus. Quia enim Deus noster liberalis est, et nostræ salutis curam gerit: ea de causa quasi luctam et exercendi materiam nobis proponit, pro stadio et arena tentationes inferens: ut si quod nostrum est præstolentur, largiore dignetur nos sua providentia. Quod cum sciamus, ne tristes simus in tentationibus, neque afflictiones gravatim feramus: sed et gaudeamus, secundum beatum Paulum: *Nunc enim, inquit, gaudeo in afflictionibus meis* (Col. 1. 24). Vidisti animam gratam? Nam si in afflictionibus gaudebat, quomodo potuit unquam in tristitia esse? si quæ alios afficiunt tristitia ipsi pariant letitiæ occasionem, cogita, oro, in quo statu illius erat anima. Et ut discas non posse aliter nos promissa bona assequi, et regno celorum dignos fieri, nisi per afflictionem vitam præsentem transeamus, audi apostolos dicentes eis qui nuper ad fidem conversi erant: *Et cum docuissent, inquit, multos, reversi sunt Lysiam, et Iconium, et Antiochiam, denovo confirmantes animas discipulorum, exhortantesque ut perseverarent in fide, et quod per multas afflictiones oportet nos intrare in regnum celorum* (Act. 14. 21. 22). Qualis igitur posthac erit nobis excusatio, si noluerimus generose ac fortiter omnia ferre quæ inferuntur: præsertim scientes non posse aliter nos salutem as-

Αἰγυπτίῳ, καὶ βασιλεὶ, καὶ τυράννῳ, καὶ οὕτω μαινομένῳ, καὶ ἀκολάστως διακειμένῳ συγκατακλιθεὶσα ἀνέπαφος ἐξῆι, τὴν οἰκίαν σφωροσύνην ἀκέραιον διατηρήσασα. Τοιαῦτα γὰρ, καθάπερ ἐφθην εἰπῶν, αἱ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ οἰκονομούμενα, θαυμαστά καὶ παράδοξα. Καὶ ὅταν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπογνωσθῇ τὰ πράγματα, τότε αὐτὸς δεικνυσὶν αὐτοῦ τὴν ἀμαχον ἐν ἅπασιν δυνάμειν. Ὡς περ γὰρ θαυμαστὸν ἦν καὶ παράδοξον, τὸν ἀνδρα τῶν ἐπιθυμιῶν ἰδεῖν ἐν μέσῳ τῶν θηρίων ἐκείνων κυκλούμενον, καὶ μηδὲν πάσχοντα, ἀλλὰ καθάπερ ὑπὲρ προδῶτων περιστοιχιζόμενον, οὕτως ἀνιῇ ἐκ τοῦ λάκκου ἀνιόντα, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ, καθάπερ ἐν λειμῶνι καὶ παραδείσῳ διατριβοντας, καὶ μηδὲν ὑπὸ τοῦ πυρὸς βλαπτομένους, ἀλλὰ καθάπερ ἀνθρίαντας οὕτως ἐκστῆν ἐξελθόντας· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον θαυμάσαι δεῖον καὶ τὸ νῦν γεγόνος, ὅτι ἡ τοῦ δικαίου γυνὴ οὐδεμίαν ὕδριν ὑπομείνασα παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Αἰγυπτίου, τοῦ τυράννου, τοῦ ἀκολάστου, ἐξῆι σώα. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ τὰ πάντα ἐργασάμενος, ὁ καὶ ἐν ἀπύροις πόρον διδοὺς, καὶ τὰ πράγματα ἐξ ἀπεγνωσμένων εἰς ἐλπίδα χρηστέην ἄγειν αἱ δυνάμενος. *Καὶ νῦν ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου ἐναντίον σου λαθὼν ἀπώρεχε.* Μὴ νομίσης, φησὶν, ἡδικοῦσθαι σε παρ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ ἐξ ἀγνοίας τὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ἡμῖν γέγονεν, ἀλλ' ἰδοὺ νῦν ἔγνωμεν, οἷον ἔχεις προστάτην· καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἡ καθ' ἡμῶν γενομένη ἐδίδαξεν ἡμᾶς, ὅσης ἀπολαύεις παρὰ τοῦ τῶν ἀπάντων Θεοῦ τῆς εὐνοίας. Λαθὼν οὖν τὴν γυναῖκα σου ἀπώρεχε. Φοδερὰς λοιπὸν ἦν αὐτοῖς ὁ δίκαιος, δι' ὃ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς θεραπείας αὐτὸν προπέμφει ἐπαίγονται, διὰ τῶν εἰς αὐτὸν γινομένων τὸν αὐτοῦ Δεσπότην ἐξευμενίζόμενοι.

ἦ. Εἶδες, ἀγαπητὲ, ὅσον ἐστὶν ὑπομονὴ καὶ καρτερία; Ἐνταῦθ' αἱ ἀναμιμνήσκου τῶν ῥημάτων ἐκείνων, ὧν, ὅτ' ἔμελλον πλησιάζειν τῇ Αἰγύπτῳ, ὁ πατριάρχης εἶπε· *Γινώσκω δὲ γυνὴ ἐπιδρόσωκος εἶ· ὅσαι οὖν, ὡς ἂν ἰδῶσί σε οἱ Αἰγύπτιοι, ἐμὲ ἀποκτενεύσιν, σὲ δὲ περιποιήσονται.* Ἐκεῖνα τοίνυν ἐν διανοίᾳ λαθὼν σκόπει τὰ νῦν γινόμενα, καὶ θαύμαζε καὶ τοῦ δικαίου τὴν ὑπομονήν, καὶ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τὴν δύναμιν, μεθ' ὅσης δόξης ἐπανελθεῖν παρασκευάζει τὸν δίκαιον, τὸν μετὰ τοσοῦτου φόβου καὶ δέους ἐλθόντα. Καὶ ἐνταῖλατο, φησὶ, *Φαραὼ ἀνδράσι περὶ Ἀβραμ, συμπεροπέμψαι αὐτὸν καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἦν αὐτῷ, καὶ τὸν Λὼτ μετ' αὐτοῦ.* Μετὰ περιφανείας λοιπὸν ἀπάσης ὁ δίκαιος ἐπάνεισι καὶ περιουσίας πολλῆς, καὶ γίνεται οὐ μόνον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ διδάσκαλος διὰ τῶν συμβεβηκότων, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὴν ὁδὸν ἅπασιν, καὶ τοῖς εἰς τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦσιν. Οἱ γὰρ ἰδόντες αὐτὸν, ἠνίκα κατῆι διὰ τὴν τοῦ λιμοῦ ἀνάγκην, μετὰ φόβου καὶ τρόμου κατιόντα, καὶ νῦν πάλιν ἐν τοσαύτῃ περιφανείᾳ καὶ περιουσίᾳ καὶ πλοῦτι, ἐμάνθανον τῆς περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ προνοίας τὴν δύναμιν. Τίς εἶδε ποτε; τίς ἤκουσεν; Ἀπῆλθε λιμοῦ παραμυθιανεύσασθαι· καὶ πλοῦτον περιβαλὼν ὁρμήνους καὶ δόξαν ἄφατον, οὕτως ἐπανερχεται. Μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητὲ, μηδὲ [329] θαυμάσης ἐπὶ τῷ γεγονότι· μᾶλλον δὲ καὶ θαύμασον, καὶ ἐκπλάγηθι, καὶ δόξαζε τοῦ κοινου πάντων ἡμῶν Δεσπότη τοῦ τῶν ἀπάντων Θεοῦ. Καὶ ὅρα καὶ τοὺς τοῦτου ἀπογόνους, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον κατιόντας μὲν εἰς Αἰγύπτου πάλιν διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ, κακείθεν πάλιν, μετὰ πολλὴν δουλείαν καὶ ταλαιπωρίαν, μετ' εὐπορίας ἀνιόντας. Τοιοῦτον γὰρ εὐμήχανος ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος. Ὅταν συγχωρήσῃ κορυφωθῆναι τὰ δεινὰ, τότε πάλιν διασκαδάζας τὸν χειμῶνα, γαλήνην ἐργάζεται, καὶ πολλῶν τῶν πραγμάτων τὴν μεταβολὴν, διδάσκων

ἡμᾶς τῆς αὐτοῦ δυνάμεως τὸ μέγεθος. Ἀνέθῃ δὲ Ἀβραμ ἐξ Αἰγύπτου, αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ, καὶ Λὼτ μετ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἔρημον. Εὐκαίρως ἀντις ἀρμόσει τῷ δικαίῳ τούτῳ ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, ἅπερ ὁ μακάριος Δαυὶδ τοῖς ἀπὸ τῆς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλωσίας ἐπανελθούσιν εἶπεν· *Οἱ σκαίροντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θεριούσι. Πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἐκλαυον βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν.* Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, αἶροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Εἶδες καθόδον ἀγῶνος καὶ δέους πεπληρωμένην, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου τὸν φόβον ἔχουσαν ἐπικείμενον; Ὅρα πάλιν ἀνοδὸν περιφανείας πολλῆς γέμουσαν καὶ λαμπρότητος. Πᾶσι γὰρ λοιπὸν αἰδέσιμος ἦν ὁ δίκαιος, καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῖς ἐν Παλαιστίνῃ. Τίς γὰρ οὐκ ἀν' ἡδέσθη τὸν οὕτως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φρουρούμενον, καὶ τοσαύτης ἀξιούμενον προνοίας; Οὐδένα γὰρ ἴσως ἔλαθε τὰ εἰς τὸν βασιλέα γεγόνота, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ. Πάντα γὰρ διὰ τοῦτο συνεχωρήθη, καὶ διὰ τοῦτο μέχρι τοσούτου προήλθε τὰ τῶν πειρασμῶν τῷ δικαίῳ, ἵνα καὶ αὐτοῦ ἡ ὑπομονὴ λαμπροτέρα γένηται, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ εἰ; ἅπαντα ἐξενεχθῇ τὴν οἰκουμένην, καὶ μηδεὶς ἀνήκοος γένηται τῆς ἀρετῆς τοῦ δικαίου.

θ'. Εἶδετε, ἀγαπητοί, ὅσον τῶν πειρασμῶν τὸ κέρδος; εἶδετε ὅση τῆς ὑπομονῆς ἡ ἀμοιβή; εἶδετε καὶ ἀνδρα, καὶ γυναῖκα, καὶ γέροντα, καὶ προδεσχηγῆναι, ὅσην ἐπεδείξαντο τὴν φιλοσοφίαν, ὅσην τὴν ἀνδρείαν, ὅσην τὴν περὶ ἀλλήλους φιλοστοργίαν, ὅσην τῆς ἀγάπης τὸν σύνδεσμον; Τοῦτον ἅπαντας μιμησώμεθα, καὶ μηδέποτε ἀτχάλλωμεν, μηδὲ νομίζωμεν ἐγκαταλείψας εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ περιορᾶσθαι τεκμήριον τὴν τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγὴν, ἀλλὰ τοῦτο μέγιστον ποιώμεθα μᾶλλον δείγμα τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας. Ἄν τε γὰρ ἀμαρτημάτων ἔχωμεν ἐπικείμενα ἡμῖν φορτία, θυνησόμεθα. πολλὴν τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἐπιδειξάμενοι, κουφότερα ταῦτα ἐργάσασθαι· ἂν τε μὴ πολλὰ ἔχωμεν ἀμαρτήματα, πάλιν καὶ οὕτω πλείονος ἀπολαύσομεν τῆς ἀνωθεν εὐνοίας, εἰ εὐχαρίστως ἐνέγκοιμεν. Φιλότιμος γὰρ ὢν ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, καὶ τῆς ἡμετέρας κηδόμενος σωτηρίας, διὰ τοῦτο καὶ ἀπεργυμνάσιόν τι καὶ ἀγῶνας προτίθησιν ἡμῖν ἀντὶ σκαμμάτων πολλάκις τὴν τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγὴν, ἵνα τὰ παρ' ἐαυτῶν καὶ ἡμεῖς ἐπιδειξάμενοι, δαψίλους ἀπολαύσομεν τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας. Ὅπερ εἰδότες μὴ ναρκῶμεν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, μηδὲ δυσχεραίνωμεν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ καὶ χαίρωμεν, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον· *Νῦν γὰρ, φησὶ, χαίρω ἐν ταῖς θλίψεσι* [330] *μου.* Εἶδες ψυχὴν εὐγνώμονα; Εἰ γὰρ ἐν ταῖς θλίψεσιν ἔχαιρε, πότε ἠδύνατο οὕτως ἐν λύπῃ γενέσθαι; Εἰ τὰ ἐπὶ τῶν ἄλλων λυπούντα ἐκείνῳ εὐφροσύνης ὑπόθεσιν ἔτιχεν, ἐννοεῖ μοι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν κατάστασιν. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ οἷον τε ἐτέρως τῶν ἐπηγγελμένων ἡμῖν ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξιωθῆναι, εἰ μὴ διὰ θλίψεως ὀδεύσαιμεν τὸν παρόντα βίον, ἄκουε τῶν ἀποστόλων λεγόντων πρὸς τοὺς ἄρτι τῇ πίστει προσιόντας· *Καὶ μαθητεύσαντες, φησὶν, ἱκανοὺς, ὑπέστρεψαν εἰς Λύστραν, καὶ Ἰκόνιον, καὶ Ἀντιόχειαν, ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακαλοῦντες ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Ποία οὖν ἀπολογία ἔσται ἡμῖν, μὴ βουλομένοις γενναίως καὶ ἀνδρείως καὶ εὐχαρίστως πάντα φέρειν τὰ ἐπαγόμενα, ὅταν ἴδωμεν, ὅτι οὐδὲ δυνατόν ἐτέρως ἡμᾶς τῆς σωτηρίας ἐπιτυχεῖν, μὴ ταύτην ὀδεύσαντας τὴν ὁδόν; (Ὅτι γὰρ οὐδὲν ξένον καὶ καινὸν οὐδεῖς

τῶν δικαίων ὑπέμεινε διὰ θλίψεως τὴν παρούσαν ὀδύσας ζωὴν, ἄκουε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε, ἀλλὰ θαρσαίτε. Ἰνα γὰρ μὴ καταπέσῃσι τοὺτο ἀκούσαντες, εὐθείως τὸ θάρος αὐτοῖς ἐνέθηκε, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ῥοπήν ὑπέσχετο. Ἀλλὰ θαρσαίτε· ἐγὼ, φησὶ, γενίκελα τὸν κόσμον. Ἐχεις, φησὶ, τὸν τὰ λυπηρὰ ἐκπομφίζοντα, τὸν οὐκ ἀφίεντα σε καταβαπτισθῆναι ὑπὸ τῆς τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγῆς, τὸν σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκθασιν παρέχοντα, καὶ οὐ συγχωροῦντα ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν ἰσχυρὴν ἐπαχθῆναι τὰ χαλεπά. Τί ἀσφάλεις; εἰ ἄλλοις; τί δυσπαρασχετεῖς; τί μικροφύχους διακίσεις; Μὴ γὰρ, ἔάν τὰ εἰς δύναμιν τὴν ἡμετέραν εἰσενέγκωμεν, τὴν ὑπομονὴν λέγω, καὶ τὴν καρτερίαν, καὶ τὴν εὐχάριστον γνώμην, συγχωρεῖ περιορθῆναι ἡμᾶς ποτε; Μὴ γὰρ, κἂν εἰς ἀπόγνωσιν ἔλθῃ τὰ πράγματα, νικᾷ τὴν σοφίαν τοῦ ἡμετέρου Δεσπότη; Ἡμεῖς τὰ παρ' αὐτῶν ἐπιδειξώμεθα, καὶ εἰλικρινῆ τὴν πίστιν ἔχωμεν, εἰδότες τὸ εὐμήχανον τοῦ προστάτου τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Καὶ πάντως ὁ μᾶλλον ἡμῶν εἰδὼς τὸ συμφέρον, οὕτως αὐτὸ δέοντως οἰκονομήσει, ὥς καὶ αὐτῷ πρόπον ἐστὶ, καὶ ἡμῖν συμφέρον, ἵνα καὶ τῆς ὑπομονῆς τὸν μισθὸν κομισώμεθα, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ φιλάνθρωπίας ἀξιώθωμεν, χάριτι καὶ δικτιμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἕμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[331] OMILIA ΛΓ'.

Ἀβραμ δὲ ἦν πλούσιος σφόδρα κτήνεσι, καὶ ἀργυρίῳ, καὶ χρυσίῳ. Καὶ ἐπορεύθη, ὅθεν ἦλθεν, εἰς τὴν ἔρημον ἕως Βεθῆλ, ἕως τοῦ τόπου, οὗ ἦν ἡ σπητὴ αὐτοῦ τὸ πρότερον ἀπὸ μέσου Βεθῆλ, καὶ ἀπὸ μέσου Ἀγγαί, εἰς τὸν τόπον τοῦ θυσιαστηρίου, οὗ ἐποίησεν ἐκεῖ τὴν ἀρχήν.

α. Ὅρῶν ὁμῶν σήμερον τὴν μετὰ προθυμίας ἐνταῦθα σύναξιν, καὶ τὸν περὶ τὴν ἀκρόασιν πόθον, βούλομαι χρέος ὑμῖν καταθεῖναι, ὅπερ ὀφειλομέν τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ. Καὶ οἶδα ὅτι αὐτοὶ μὲν, ὥς ἐπιλέλησθε, διὰ τὸ πολλὰς ἐν τῷ μεταξὺ παρελθεῖν ἡμέρας, καὶ ἐφ' ἑτέρα ἡμῖν ἐξελευσθῆναι τὴν διδασκαλίαν. Ἡ γὰρ τῆς ἀγίας ἐκκλησίας παρουσία τὴν ἀκολουθίαν ἡμῖν δέκοθεν. Οὐδὲ γὰρ ἦν εὐλογον τὸν σταυρὸν ἡμᾶς ὁρτάζοντας τοῦ Δεσπότη, περὶ ἑτέρα ἡμῖν τὴν διδασκαλίαν γίνεσθαι· ἀλλ' ἐχρῆν καθ' ἕκαστον καιρὸν τὴν ἀρμόττουσαν ὑμῖν παρατιθεῖναι τράπεζαν. Διὰ τοι τοῦτο ἡνίκα ἡ τῆς παραδόσεως ἑφθασεν ἡμέρα, τὴν ἀκολουθίαν διατεμόντες τῆς διδασκαλίας, τοῦ κατεπείγοντος γενόμενοι, ἐπὶ τὸν προδότην τὴν γλῶτταν ἐπαφήκαμεν, καὶ πάλιν τὰ κατὰ τὸν σταυρὸν ὑμῖν εἰς μέσον προεθήκαμεν. Ἐἴτα ἀναστάσεως ἡμέρας καταλαβούσης, ἀναγκαῖον ἦν τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Δεσπότη διδάξαι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ πάλιν ἐν ταῖς ἐφεξῆς ἡμέραις τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν ὑμῖν παρασχέιν διὰ τῶν μετὰ ταῦτα γεγεννημένων θαυμάτων, ἵτε καὶ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν ἐπιλαβόμενοι, ἐκείθεν ὑμῖν συνεχῆ τὴν ἐστίασιν παρεθήκαμεν, πολλὴν τὴν παραινέσιν καθ' ἕκαστην πρὸς τοὺς νεωστὶ τῆς χάριτος ἀξιώθεντας ποιησάμενοι. Νῦν οὖν ἀναγκαῖον τοῦ χρέους ὑμᾶς ὑπομνησάσαι, καὶ τότε τὴν ἔκτισιν ποιήσασθαι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ διὰ τὸ ὑπὸ πολλῶν περιέλασθαι φροντίδων οὐδὲ ἴστε τοῦ χρέους τὴν φύσιν, ἅτε καὶ γυναικὶ φροντίδα ἔχοντες, καὶ παλῶν ἐπιμελούμενοι, καὶ

ὑπὲρ τῆς καθημερινῆς τροφῆς σπουδάζοντες, καὶ ἑτέρας πολλὰς βιωτικὰς περιελαβόμενοι φροντίδας· ἀλλ' ἡμεῖς ὅτ' οὐδενὸς τούτων ὀχλούμενοι, καὶ τοῦ χρέους ἐμὲς ὑπομνησχομεν, καὶ πρὸς τὴν ἀπόδοσιν παρασκευάζομεθα. Καὶ μὴ θαυμάσητε, εἰ τοσαύτην εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμεθα. Ἀπ' ἐναντίας γὰρ τοῖς αἰσθητοῖς χρήματιν ἐστὶ τοῦτο τοῦ χρέους ἡ φύσις. Ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐκ ἂν ποτε ταχέως ὁ ὀφειλὼν τοσαύτην εὐγνωμοσύνην ἐπιδείξηται, εἰδὼς ὅτι τὸ καταθεῖναι τὰ ὀφειλόμενα αὐτῷ μὲν ἱλατοῖ τὴν οὐσίαν, τῷ δὲ λαμβάνοντι αὖτε τὴν περιουσίαν· ἐπὶ δὲ τοῦ χρέους τούτου τοῦ πνευματικοῦ τοιοῦτον οὐδέν· ἀλλὰ ταύτη μᾶλλον καὶ ὁ ὀφειλὼν καταθεῖς πολλῷ πλείον ἐυπορώτερος ἔσται, καὶ τοῖς λαμβάνουσιν μαίζων ἡ εὐπορία. Διὰ τοῦτο ἐπ' ἐκείνων μὲν πολλὴ ἡ ἀγνωμοσύνη [332] γίνεσθαι· ἐνταῦθα δὲ ἐκατέρωθεν καὶ τὸ κέρδος, καὶ τῷ κατατιθέντι, καὶ τοῖς ὑποδεχομένοις. Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης παρήνευσεν ὁ μακάριος Παῦλος λέγων, *Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλητε, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν*· δεικνύς ὅτι τοῦτο τὸ χρέος δεῖ μὲν καταβάλλεσθαι λέγεται, μηδέποτε δὲ καίεσθαι. Μῆτε ὁμᾶς ἀμελεῖν δεῖ πρὸς τὴν ὑπόδοχην παρασκευαζομένους· τοῦτο γὰρ καὶ ἡμᾶς τοὺς καταβάλλοντας εὐπορώτερος καθίστηται, καὶ ὁμῖν πλείονος ὠφελείας ὑπόθεσις· γενήσεται. Ἐκεῖ οὖν τοιαύτη τοῦτο τοῦ χρέους ἡ φύσις, καὶ ὅση ἂν καταβάλλωμεν, τοσούτῳ μᾶλλον τῇ πλείονι καταβολῇ τὴν αὐτῶν περιουσίαν αὖξομεν, φέρε δὲ λοιπὸν διδάξωμεν ὁμᾶς καὶ τοῦ χρέους τὴν ὑπόθεσιν, ἵνα καὶ αὐτοὶ προθυμότερον ὑποδέξησθε τὰ λεγόμενα, καὶ τὴν ἡμετέραν εὐγνωμοσύνην ἀποδείξαμενοι, ἀμελήησθε ἡμᾶς τῷ μετὰ σπουδῆς προσέχειν τοῖς λεγομένοις. Τί οὖν ἐστὶ τοῦ χρέους ἡ ὑπόθεσις; Ἰστε καὶ μέμνησθε, ὅτι τὰ κατὰ τὸν πατριάρχην εἰς μέσον ἀγαγόντες, καὶ τὴν διὰ τὸν λαβὼν γενομένην αὐτῷ κάθοδον εἰς Αἴγυπτον, καὶ τῆς Σάρας τὴν ἀρπαγὴν τὴν ὑπὸ τοῦ Φαραὼ γεγεννημένην, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησιν, ἣν διὰ τὴν περὶ τὸν δίκαιον πρόνοιαν ἐποίησατο, καὶ κατ' αὐτοῦ, καὶ κατὰ παντὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ, παρασκευάσας μετὰ πολλῆς τῆς περιφανείας τὴν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐπάνοδον ποιήσασθαι τὸν πατριάρχην· *Ἐντελλετο γὰρ, φησὶ, Φαραὼ ἀνδράσι περὶ Ἀβραμ συμπορεύεσθαι αὐτὸν, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἦν αὐτῷ, καὶ ὡς μετ' αὐτοῦ*· Ἀνέβη δὲ Ἀβραμ ἐξ Αἰγύπτου, αὐτὸς καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ, καὶ Ἀβρ μετ' αὐτοῦ, εἰς τὴν ἔρημον· ἐνταῦθα τὸν λόγον καταλύσαντες, τὰς μετὰ ξὺ πάσας ἡμέρας εἰς τὴν περὶ τῶν κατεπιγόντων διδασκαλίαν αὐτὸν μετηγάγομεν. Δεῖ περ σήμερον ἀναγκαῖον τῆς ἀκολουθίας εἶναι, καὶ καθάπερ εἶμα ἐν συνάξει καὶ τὰ μέλλοντα ῥηθήσεσθαι τοῖς ἡδὲ λεχθεῖσιν· οὗτω γὰρ εὐσύννοτος ὑμῖν γενήσεται ὁ τῆς διδασκαλίας λόγος. Ἀλλ' ἵνα σαφέστερα ὑμῖν γένηται τὰ λεγόμενα, ἀκολουθοῦν ἂν εἴη καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῶν σήμερον ἀναγνωσθέντων προθεῖναι ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. *Ἀβραμ δὲ, φησὶ, ἦν πλούσιος σφόδρα κτήνεσιν, ἀργυρίῳ, καὶ χρυσίῳ. Καὶ ἐπορεύθη, ὅθεν ἦλθεν, εἰς τὴν ἔρημον ἕως Βεθῆλ, ἕως τοῦ τόπου οὗ ἦν ἡ σπητὴ αὐτοῦ τὸ πρότερον, ἀπὸ μέσου Βεθῆλ καὶ ἀπὸ μέσου Ἀγγαί, εἰς τὸν τόπον τοῦ θυσιαστηρίου, οὗ ἐποίησεν ἐκεῖ τὴν ἀρχήν· καὶ ἐκ-*

^a Hec καὶ Ἀβρ μετ' αὐτοῦ desunt in Morel. Infr. Savil. διδασκαλίαν τὸν λόγον καταλύσαντες μετηγάγομεν. Septim. Infr. διδασκαλίαν τὸν λόγον καταλύσαντες μετηγάγομεν.

sequi, nisi hac incessemus via? Quod enim nihil insolens aut novum sit passus justorum ullus, qui per afflictiones transegit hanc vitam, audi Christum dicentem: *In mundo afflictionem habebitis, sed confidite* (Joan. 16. 33). Nam ne audita tristitia, spe excidant, statim adluciam eis afferit, et suam pollicetur gratiam. *Sed confidite*, inquit; *ego vici mundum*. Habes, inquit, eum qui gratia alleviet, qui non permittat te submergi ab illatis tentationibus, qui cum tentatione et exitum præbeat, et non permittat supra nostras vires inferri gravia (1. Cor. 10. 13). Quid tristaris? quid mœres? quid impatiens es? quare tam abjecto animo es? Num si quæ nostra sunt attulerimus, patientiam dico, et fortitudinem, et gratum animum, nos sinet despici? Num etsi desperatæ sunt res, vincere possunt sapientiam Domini nostri? Nos quæ nostra sunt exhibeamus, et sinceram habeamus fidem, scientes solertiam Tutoris animarum nostrarum. Et ipse prorsus melius novit quam nos, quid conducat, qui ita res dispensabit, ut ipsi fuerit honorificum, et nobis utile: quo et patientiæ mercedem accipiamus, et ejus benignitatem obtineamus, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIII.

Abram autem erat dives valde pecoribus, et argento, et auro. Et profectus est, unde venerat, in solitudinem usque Bethel, usque ad locum in quo prius fuit tabernaculum ejus inter Bethel et Aggar, ad locum altaris quod ibi principio fecerat (Gen. 13. 2-4).

4. Cum alacrem vestrum conventum, et ingens audiendi desiderium hodie videam, volo debitum solvere, quo erga caritatem vestram obstrictus sum. Et scio ejus fortasse vos oblitos esse eo quod multi dies intercesserint, sermoque noster ad alia interim sit deductus. Nam sanctæ festivitatis adventus seriem nobis interpellavit. Neque enim par erat ut, dum crucem Domini celebraremus (a), de aliis sermonem afferremus: mensa autem vobis proponenda erat suis congrua temporibus. Et ideo quando venit dies Traditionis, continua doctrinæ serie recepta, præsentibus quæ urgebant nos accommodantes, in proditorum linguam laxavimus (b): deinde de cruce aliqua in medium protulimus. Postea, illucescente Resurrectionis die, necessarium erat ut de resurrectione Domini caritatem vestram doceremus: et sequentibus

(a) ne festo Crucis dominicæ loquatur.

(b) Ille loquitur Chrysostomus de causa interpellandæ seriei homiliarum in Genesim, quas numero triginta duas jam habitas per totam Quadragesimam, post triginta duas secundam aliam in tempus distulit, ut feria quinta in Cena Domini de Juda proditore loqueretur, ut etiam monet ille in Homilia de Juda, cujus initium, *Folebam, dilecti*: quam secundo Tomo habes. Deinde de cruce aliqua in medium protulimus. Pergit Chrysostomus, alterutram ex Homiliis de cruce, quæ post Homilias de proditore Juda Tomo secundo ponuntur, indicans. Die autem Paschæ contra ebriosos et de resurrectione concionatus est: demum tempore Paschali Homilias habuit in principium Actorum. Hæc pluribus enarrata vide Tomo secundo ad Homilias in principium Actorum, itemque Tomo tertio in Novito de Juda proditore.

diebus, per ea miracula quæ tunc facta sunt, resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat: quando etiam Apostolorum Acta explanare cepimus, inde vobis continua proponentes convivia, et crebris quotidianisque admonitionibus eos, qui nuper baptismi gratiam acceperant, exhortantes. Nunc igitur necessarium est ut debiti memor sim, et vobis satisfaciam. Tametsi enim vos debiti genus ignoretis, utpote curis multis impliciti, et solliciti pro uxoribus, et liberis, et quotidiana alimonia, multisque aliis sæcularibus negotiis: verum nos qui nullis id genus curis turbamur, et vobis debiti memoriam suggerimus, et ad restituendum nos paramus. Neque admiremini, si tam grato animo id præstamus. Hujus enim debiti genus a sensibilibus pecuniis diversum est. In illis enim numquam debitor tam gratum præ se fert animum. Scit enim se debita solvendo suam imminuere substantiam, et accipientis augere facultates. Non ita autem est in spirituali hoc debito, sed in eo debitor dum solvit, magis abundat divitiis, et accipientibus majores accrescunt opes. Et ideo illic ingrata admodum voluntate agi solet; hic autem utrisque lucrum est, et dinumeranti, et accipientibus. Et hoc est quod de caritate admonuit beatus Paulus dicens: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut diligatis invicem* (Rom. 13. 8). Quo indicat, hoc debitum semper solvi, et nihilominus durare semper. Neque negligere vos oportet, ad recipiendum paratos: hoc enim et nos debitorum locupletiores facit, et vobis majoris utilitatis erit materia. Igitur quoniam talis est hujus debiti natura, ut quanto magis dependitur, tanto auctiores nostram reddantur opes: ago doceamus nunc et debiti materiam, ut et ipsi alacriores dicenda suscipiatis, et gratam nostram voluntatem acceptam habentes, nos diligenti auscultandi studio remuneretis. Quoniam igitur debiti materia? Scitis, et memores estis, quando de patriarcha quædam in medium attulimus, quomodo demonstraverimus descensum ejus in Ægyptum propter famem, et raptam Saram a Pharaone, et indignationem Dei, quam in Pharaonem et domum ejus ob suam erga justum curam imnisit, et reditum patriarchæ ab Ægypto magna cum gloria. *Mandavit enim, inquit, Pharaon viris super Abram, ut deducant eum, et uxorem ejus, et omnia quæ habebat, et Lot cum eo*¹. *Ascendit autem Abram ex Ægypto, ipse et uxor ejus, et omnia quæ erant illius, et Lot cum ipso in solitudinem*. Hic sermonem missum fecimus, meliusque diebus doctrinam transtulimus in argumenta tunc temporis occurrentia. Ideo hodie operæ pretium fuerit, ut seriem repetamus, et dicenda cum dictis quasi in unum corpus coaptemus: sic enim sermo doctrinæ quasi unum sub aspectum cadet. Sed quo manifestiora sint ea quæ dicuntur, operæ pretium fuerit, ut caritati vestræ proponatur principium eorum quæ hodie sunt lecta. 2. *Abram autem, inquit, erat dives valde pecoribus, et argento, et auro*. 3. *Et profectus est, unde venerat, in solitudinem usque ad*

¹ Ille vocat, *Et Lot cum eo*, desunt in Morel.; sed habentur in savi. et in multis MSS.

Bethel, usque ad locum in quo prius fuit tabernaculum ejus, inter Bethel et inter Agga, 4. ad locum altaris quod illic principio fecerat : et invocavit ibi Abram nomen Domini Dei. Ne prætereamus obiter ea quæ lecta sunt, sed discamus clare divinarum Literarum diligentiam, quomodo nihil nobis supervacuum narrent. *Abram autem, inquit, erat dives valde.* Considera primum istud ipsum non frustra, neque temere indicari; nec in vanum divitem nunc vocat, id quod nusquam alias meminit, sed nunc primum dicit, divitem fuisse. Quare hoc et quam ob causam? Ut discas divinæ sapientiæ solertiam, et suæ in justum providentiæ immensam ingentemque potentiam. Nam qui sanis necessitate in Ægyptum peregrinari coactus fuit, eo quod angustias quas in Chanana experiebatur ferre non posset, is subito dives factus est: nec simpliciter dives, sed valde, non tantum pecoribus, sed et argento et auro.

2. Vidistis quanta sit Dei providentia? Abiit, ut aliquam famis consolationem inveniret, et rediit, non solum fame mitigata, sed et divitiis et immensa gloria conspicuus; omnibusque manifestum fuit qualisnam esset: deindeque Chananae incolæ justî virtutem clarius didicerunt, videntes rerum mutationem tam repentinam, et tantis divitiis affluentem eum qui ut peregrinus, et quasi fugitivus, et vagus, in Ægyptum descenderat. At tu vide quomodo hic neque prosperitate, neque divitiarum affluentia remissior vel negligentior factus est: sed iterum contendit ad eum locum, ubi prius fuerat, priusquam in Ægyptum concederet. *Venit enim, inquit, in solitudinem, usque ad locum ubi prius fuit tabernaculum ejus, ad locum altaris quod fecit ibi principio, et invocavit nomen Domini Dei.* Cogita, obsecro, quantum erat quietis et tranquillitatis amator, et in divino cultu quam sedulus. Ad eum enim locum, inquit, accessit, in quo prius altare ædificaverat, et in quo nomen Domini invocaverat. Ecce jam multis antea sæculis implevit hoc quod postea a David dictum est: *Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis quam habitare in tabernaculis peccatorum (Psalm. 83. 11).* Solitudo enim propter invocationem nominis Dei gratior ei erat, quam civitates. Sciebat enim, sciebat utique, civitatis magnitudinem non ex ædificiorum pulchritudine, neque ex civium multitudine constare: sed ex inhabitantium virtute, propter quam ipsa solitudo civitatibus dignior fuit, quæ virtute justî ornabatur, et orbe toto fulgidior erat. 5. *Et Lot, inquit, qui cum Abram ibat, erant et oves, et boves, et pecora, 6. neque capiebat eos terra, ut simul habitarent.* Erat quippe substantia eorum multa, et non poterant habitare simul. Non solum patriarchæ facultates auctæ sunt, sed *Et Lot, inquit, erant oves, et boves, et pecora.* Forte partim Abram, utpote liberalis, illa Lot fratris filio dederat, partim alii dederant in patriarchæ gratiam. *Et non capiebat, inquit, eos terra, erat quippe substantia eorum multa.* Vide quomodo facultatum copia statim causa fuit separationis: divisionem enim operatur, concordiam impedit, et cognationis vinculum dirimit. 7. *Et facta*

est pugna inter pastores pecorum Abram, et inter pastores Lot. Chanana autem et Pherezæi tunc inhabitabant terram. Attende quomodo genere cognati dissensionis initium faciunt. Hinc enim semper omnia mala pullulant, a famulorum nequitia. *Facta est enim, inquit, pugna inter pastores.* Hi dissensionis occasionem præbuerunt, si concordiam dirimebant, si multam morum improbitatem præ se ferebant. *Chanana autem et Pherezæi tunc inhabitabant terram.* Quare nobis hoc significavit? Quoniam dixerat, *Non capiebat eos terra ut habitarent simul,* causam quoque docere voluit divina Scriptura, ideo nos capere non potuisse, quoniam adhuc a gentibus illis præoccupatis erat. Verum nos religiosos patriarchæ mentem videamus, quomodo sua lenitate exarsurum incendium restinguit. 8. *Dixit autem, inquit, Abram ad Lot : ne sit rixa inter me et te, et inter pastores meos et tuos, quia fratres sumus nos.* Vide insignem modestiam, vide sublimem philosophiam. Ætate et dignitate senior juvenem, fratris filium fratrem appellat, et in eandem, in qua ipse erat, dignitatem evehit, nihilque minus illi quam sibi tribuit: sed dicit: *Ne sit rixa inter me et te, inter pastores meos et tuos.* Indigne enim hoc fieret, inquit, quoniam fratres sumus. Vidisti quomodo Apostoli legem implet, quæ dicit: *Jam quidem omnino delictum in vobis est, quod judicia habetis inter vos invicem. Cur non potius injuriam patimini? cur non potius damnum accipitis? Lmo vos injuriam facitis, et fraudatis, idque fratres (1. Cor. 6. 7. 8).* Hæc omnia operibus implens patriarcha dixit: *Ne sit rixa inter me et te, et inter pastores meos et tuos, quoniam homines fratres nos sumus.* Quid hac anima pacatius? Proinde non frustra, nec sine causa principio dicebam, eum amore quietis et tranquillitatis solitudinem locis frequentibus prætulisse. Attende enim quomodo et nunc videns pastores configere, statim in initio tentat restinguere incendium quod erupturum erat, et contentionem sedat. Debebat enim ipse, utpote omnibus Palæstinæ incolis sapientiæ doctor missus, nullam offendiculi dare occasionem, vel ansam concedere, sed morum lenitate tuba clarius omnes erudire, et suæ virtutis facere imitatores. *Ne sit, inquit, rixa inter me et te, inter pastores meos et tuos, quoniam homines fratres sumus.* Multa verborum lenitas, *Inter me et te.*

8. *Rixæ et contentiones vitandæ.* — Considera quomodo ei loquitur ceu honore pari; quamvis opinor non aliunde rixas fuisse exortas, quam quod pastores patriarchæ non permiserint illis eadem licentia frui, qua ipsi. Sed justus æquabiliter omnia facit, specimen præbens eminentis suæ patientiæ, ac docens non tantum præsentibus, sed posteris etiam omnes, nunquam esse admittendum, ut nostri familiares cum proximis contendant. Nam eorum contentio magnam nobis affert ignominiam, et non illis imputantur quæ fiunt, sed in nos transfertur reprehensio. Quomodo enim rationi consentaneum sit, homines qui fratres sunt, qui eandem naturam sortiti, qui ejusdem sunt familiæ, qui tamquam peregrini et

εκαλέσατο ἐκεῖ Ἀβραμ τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ Θεοῦ. Μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν τὰ ἀνεγνωσμένα, ἀλλὰ καταμάθωμεν σαφῶς τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκρίβειαν, ὅπως οὐδὲν ἡμῖν παρέργως διηγείται. Ἀβραμ δέ, φησὶν, ἦν πλούσιος σφόδρα. Σκόπει πρῶτον αὐτὸ τοῦτο, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἐπιστημῆναιτο, οὐδὲ μάτην, οὐδὲ εἰκὴ νῦν πλούσιον αὐτὸν καλεῖ. Οὐδαμῶς γὰρ ἐτέρωθεν ἐμνημόνευσεν ὅτι πλούσιος ἦν, ἀλλὰ νῦν πρῶτον. Τίνος ἔνεκον καὶ διὰ τί; Ἵνα μάθῃς τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας τὸ εὐμήχανον, καὶ τῆς προνοίας, ἣν περὶ τὸν δίκαιον ἐποιοῖτο, τὴν ὑπερβάλλουσαν τε καὶ [333] ἀπειρον δύναμιν. Ὁ γὰρ διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ τὴν ἀποδημίαν ποιησάμενος τὴν εἰς Αἴγυπτον, καὶ διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν ἐν τῇ Χανααναίᾳ στενωγίαν, ἀθρόον πλούσιος γέγονε, καὶ πλούσιος οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ σφόδρα, καὶ οὐ κτήνεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀργυρίῳ καὶ χρυσῷ.

β'. Εἶδες ὅση τοῦ Θεοῦ πρόνοια; Ἀπῆλθε λιμοῦ παραμυθίαν εὐρεῖσθαι, καὶ ἐπανήλθεν οὐ τὸν λιμὸν μόνον παραμυθισάμενος, ἀλλὰ καὶ πλοῦτον πολὺν περιβαλ[λ]όμενος καὶ ὁξάν ἀφατον, καὶ πᾶσι κατάδηλος γεγονώς, ὅστις ἦν· καὶ λοιπὸν καὶ οἱ τὴν Χαναανίαν οἰκοῦντες ἀκριβέστερον ἐμάνθανον τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, ὁρῶντες οὕτως ἀθρόαν γεγεννημένην τὴν μεταβολὴν, καὶ τοσούτῳ πλοῦτι περιβρέμενον τὸν ξένον, τὸν καθάπερ φύλακα καὶ ἀλητὴν εἰς τὴν Αἴγυπτον καταλθόντα. Καὶ ὅρα αὐτὸν οὐδὲ ὑπὸ τῆς πολλῆς εὐμερίας καὶ τῆς τοῦ πλοῦτου περιουσίας χαυνότερον γεγονότα, οὐδὲ βῆθιμότερον, ἀλλὰ πάλιν εἰς ἐκαίνον τὸν τόπον ἐπειγόμενον, ἔνθα καὶ πρότερον ἦν, πρὶν ἢ τὴν Αἴγυπτον καταλαθεῖν. Ἐλθε γάρ, φησὶν, εἰς τὴν ἔρημον ἕως τοῦ τόπου οὗ ἦν ἡ σκηνὴ αὐτοῦ τὸ πρότερον, εἰς τὸν τόπον τοῦ θυσιαστηρίου, οὗ ἐποίησεν ἐκεῖ τὴν ἀρχὴν, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Ἐννόει μοι πῶς ἦν ἡσυχίας ἐραστής καὶ ἀπραγμοσύνης, καὶ διηγεῖς ἀνακείμενος τῇ πρὸς τὸ θεῖον θεραπείᾳ. Ἐκεῖνον γάρ, φησὶ, τὸν τόπον κατέλαθεν, ἔνθα ἦν πρότερον τὸ θυσιαστήριον οἰκοδομήσας, καὶ ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, καὶ προλαβὼν ἡδὴ ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπλήρου τὸ παρὰ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένον, ὅτι Ἐξέλεξάμην τὸ παραβρίσκεσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μᾶλλον, ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνήμασιν ἀμαρτωλῶν. Ἡ γὰρ ἐρημία διὰ τὴν ἐπικλησίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ προτιμωτέρα αὐτῷ ἐτύγχανε τῶν πόλεων. Ἥδει γάρ, ἥδει ὅτι πόλεως μέγεθος οὐχ οἰκοδομημάτων ποιεῖ κάλλος, οὐδὲ στήκτόρων πλήθος, ἀλλ' ἡ τῶν ἐνοικούντων ἀρετὴ. δι' ἣν καὶ ἡ ἔρημος τῶν πόλεων τιμιωτέρα ἐτύγχανεν ὑπὸ τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς κοσμουμένη, καὶ λαμπροτέρα τῆς οἰκουμένης φαινομένη. Καὶ Ἄνω, φησὶ, τῷ συμπορευομένῳ μετὰ Ἀβραμ ἦν καὶ πρόβατα, καὶ βόες, καὶ κτήνη· καὶ οὐκ ἐχώρει αὐτοῦς ἡ γῆ κατοικεῖν ἅμα, ὅτι ἦν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν πολλὰ, καὶ οὐκ ἠδύναντο κατοικεῖν ἅμα. Οὐ μόνον τῷ πατριάρχῃ τὰ τῆς περιουσίας ἠδξέτο, ἀλλὰ καὶ τῷ Ἄνω ἦν, φησὶ, πρόβατα, καὶ βόες, καὶ κτήνη. Ἵσως τὰ μὲν αὐτὸς, φιλότιμος ὢν, ἰδουρεῖτο τῷ ἀδελφῷ, τὰ δὲ καὶ ἑτεροὶ αὐτῷ παρέχον διὰ τὴν εἰς τὸν πατριάρχην τιμὴν. Καὶ οὐκ ἐχώρει αὐτοῦς, φησὶν, ἡ γῆ, ὅτι ἦν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν πολλὰ. Ὅρα τὸ πλήθος τῆς περιουσίας εὐθέως διαστάσεως αἵτιον γινόμενον, καὶ τὴν διαίρεσιν ἀργαζόμενον, καὶ τὴν ὁμόνοιαν διακόπτον, καὶ τῆς συγγενείας τὸν σύνδεσμον διαιροῦν. Καὶ ἐγένετο μάχη ἀνὰ μέσον τῶν ποιμένων τῶν κτηνῶν τοῦ Ἀβραμ, καὶ ἀνὰ μέσον τῶν ποιμένων τοῦ Ἄνω. Οἱ δὲ Χαναταῖοι καὶ οἱ Φερεζαῖοι τότε κατέκον τὴν γῆν. Σκόπει πῶς οἱ προστήκοντες τὴν

ἀρχὴν τῆς διαστάσεως ἐργάζονται. Ἐνταῦθεν γὰρ διὰ πάντα φύεται τὰ παχὰ ἀπὸ τῆς τῶν οικείων μοχθηρίας. Ἐγένετο γάρ, φησὶ, μάχη ἀνὰ μέσον τῶν ποιμένων. Οὗτοι εἰσιν οἱ τῆς διαιρέσεως τὴν ἀφορμὴν παρέχοντες, οἱ τὴν ὁμόνοιαν [334] διασπῶντες, οἱ πολλὴν τὴν ἀγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενοι. Οἱ δὲ Χαναταῖοι καὶ οἱ Φερεζαῖοι τότε κατέκον τὴν γῆν. Τίνος ἔνεκον ἡμῖν τοῦτο ἐπιστημῆναι; Ἐπειδὴ εἶπαν, ὅτι οὐκ ἐχώρει αὐτοῦς ἡ γῆ κατοικεῖν ἅμα, τὴν αἰτίαν ἡμᾶς διδάξαι ἠθέλησεν ἡ θεία Γραφή, ὅτι διὰ τοῦτο αὐτοὺς οὐκ ἐχώρει, ἐπειδὴ ἐτι προκατείχετο ὑπὸ τούτων τῶν ἐθνῶν. Ἄλλ' ἴδωμεν τοῦ πατριάρχου τὴν φιλόθεον γνώμην, ὅπως καταστῆλῃ τὴν μέλλουσαν ἐξάπτεσθαι πυρὸν διὰ τῆς οικείας ἐπεικείας. Εἶπε δέ, φησὶν, Ἀβραμ τῷ Ἄνω· Μὴ ἔστω μάχη ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον τῶν ποιμένων μου καὶ τῶν ποιμένων σου, ὅτι ἀδελφοὶ ἡμεῖς ἐσμεν. Ὅρα ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν, ὅρα φιλοσοφίας ὕψος. Ὁ γέρων, ὁ πρεσβύτερος τὸν νέον, τὸν ἀδελφιδοῦν ἀδελφὸν προσαγορεύει, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν αὐτῷ τιμὴν ἀνάγει, καὶ οὐδὲν ἑαυτῷ πλέον νέμει· ἀλλὰ φησὶ, Μὴ ἔστω μάχη ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, καὶ τῶν ποιμένων μου καὶ τῶν ποιμένων σου. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη, φησὶν, εὐλογον τοῦτο γενέσθαι, ἐπειδὴ ἀδελφοὶ ἐσμεν. Εἶδες ἀποστολικὸν νόμον αὐτῶν πληροῦντα, τὸν λέγοντα· Ἥδη μὲν οὐκ ὁλως ἤτημα ὅμιν ἐσται, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; Ἀλλ' ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς. Ταῦτα πάντα διὰ τῶν ἐργῶν πληρῶν ὁ πατριάρχης φησὶ· Μὴ ἔστω μάχη ἀνὰ μέσον τῶν ποιμένων μου, καὶ τῶν ποιμένων σου, ὅτι ἀνθρώποι ἀδελφοὶ ἡμεῖς ἐσμεν. Τί ταύτης τῆς ψυχῆς εἰρηνικώτερον γένοιτ' ἂν; Ἀρα οὐ μάτην οὐδὲ εἰκὴ ἐν προοιμίῳ ἔλεγον, ὅτι διὰ τὸ ἡσυχίας ἔρῃν καὶ ἀπραγμοσύνης, διὰ τοῦτο τὴν ἐρημίαν τῆς οἰκουμένης προετίμα. Ὅρα γὰρ αὐτὸν καὶ νῦν, ἐπειδὴ ὁλως εἶδε τοὺς ποιμένας διαπληκτιζομένους, πῶς ἐξ ἀρχῆς εὐθέως πειρᾶται καταστεῖλαι τὴν μέλλουσαν ἐξάπτεσθαι πυρὸν, καὶ καῦει τὴν φιλονεικίαν. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν πᾶσι τοῖς τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦσι διδάσκαλον φιλοσοφίας ἀφιγμένον μηδεμίαν παρέχειν ἀφορμὴν, μηδὲ λαθεῖν δοῦναι, ἀλλὰ διὰ τῆς τῶν τράπων ἐπεικείας σάλπιγγος λαμπρότερον πάντας αὐτοὺς παιδεύσαι, καὶ μιμητὰς καταστήσαι τῆς οικείας ἀρετῆς. Μὴ ἔστω, φησὶ, μάχη ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον τῶν ποιμένων μου καὶ τῶν ποιμένων σου, ὅτι ἀνθρώποι ἀδελφοὶ ἡμεῖς ἐσμεν. Πολλὴ τῶν βημάτων ἡ ἐπεικεία, Ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ.

γ'. Σκόπει πῶς ἐξ ἰστοιμίας αὐτῷ διαλέγεται· καίτοι τὰ τῆς μάχης οὐχ ἐτέρωθεν οἶμαι τὴν ἀρχὴν ἐσχηκέναι, ἢ ἀπὸ τοῦ τοὺς ποιμένας τοῦ πατριάρχου μὴ συγχωρεῖν ἐκαίνοις τῆς αὐτῆς αὐτοῖς ἀδείας ἀπολαύειν. Ἄλλ' ὁ δίκαιος ἐπεικῶς πάντα ποιεῖ^β, δεικνύς τῆς οικείας φιλοσοφίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ παιδεύων οὐ τοὺς τότε παρόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐξῆς, μηδέποτε πρὸς τοὺς πλησίον διαπληκτίζεσθαι τοὺς ἡμῖν διαφέροντας. Ἡ γὰρ ἐκείνων φιλονεικία ἡμῖν πολλὴν προστρίβεται τὴν ἀδοξίαν, καὶ [335] οὐδὲν ἐκαίνοις λογίζεται· ἐὰν γινόμενα, ἀλλ' εἰς ἡμᾶς ἀνατρέχει τὰ τῆς μέμφεως. Πού οὖν εὐλογον ἀνθρώπους ἀδελφούς ὄντας, καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως τυγχάνοντας, καὶ τῆς αὐτῆς συγγενείας, καὶ

^α Alii ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον, etc., atque ita legit interp. ^β Sic tres mss. In editis sententia manca erat: sed interp. bene legerat. ^γ Sic Sav. et sex mss. At Mor. οὐδὲ ἐκαίνοις λογίζεται. Savil. in marg. conj. οὐδέ.

πρωκτεῖν ἐνταῦθα μέλλοντας, εἰς τοσαύτην ἐμπέτειν φιλονεικίαν, ὁρῶντας ἐπεικείας, καὶ πραύτητος, καὶ φιλοσοφίας ἀπάτης διδασκάλους καθίστασθαι τούτοις πᾶσιν; Ἀκούωσαν ταῦτα οἱ νομίζοντες ἔξω τυγχάνειν ἐγκλημάτων, ἐπειδὴν τοὺς αὐτοὺς προσήκοντας περιορῶσι διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς οἰκειότητα ἀρπάζοντας, πλεονεκτοῦντας, μυρία κακὰ διατιθέντας, καὶ ἐν πόλεσι, καὶ ἐν ἀγροῖς, τοὺς αὐτοὺς γεινιῶντας, καὶ παρασπαμένους τοῦ μὲν τὸν ἀγρὸν, τοῦ δὲ τὴν οἰκίαν, καὶ ταύτῃ πλεονα μάλλον τὴν εὐνοίαν περὶ αὐτοὺς ἐπιδεικνύμενοι. Εἰ γὰρ καὶ ἐτέρου τὸ τῆς ἀδικίας ἔργον ἦν, ἀλλ' αὐτὸς ἐκονῶν ἡσας τοῦ πράγματος, οὐ μόνον τῷ ἐφθεσθαί τῷ γεγενημένῳ, καὶ νομίζειν ἐκ τούτου σοὶ τὴν εὐσίαν αὐξεσθαι, καὶ τὴν περιουσίαν πλεονα γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ καλύψειν μέλλουσιν τὴν ἀδικίαν εἰς ἔργον ἐκβαίνειν. Ὁ γὰρ θυνάμενος καλύπτει τὸν ἀδικοῦντα, καὶ μὴ τοῦτο ποιεῖν, οὐκ ἔσται τοῦ ἀδικοῦντος τὰς εὐθύνas ὑφέξει.

Μὴ τοίνυν ἀπατῶμεν ἑαυτοὺς, παρακαλῶ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ φεύγωμεν τὰς ἀρπαγὰς, τὰς πλεονεξίας, καὶ τὸ ἐκ τῶν τοσούτων αὐξάνειν ἡμῖν τὴν περιουσίαν, καὶ τοὺς ἡμῖν προσήκοντας παιδεύωμεν μηδὲν τοιοῦτο ἐργάζεσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἀνευθύνους ἡμᾶς τοῦτο ἀφίησιν, ἀλλὰ πλεονα τὴν κατάχρισιν ἐργάζεται· πρὸς γὰρ τὴν ἡμετέραν ἀρεσκίαν ἐκείνοι τὴν ἑαυτῶν προδιδόντες σωτηρίαν, τὴν ἀδικίαν τολμῶσι, μετὰ τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας καὶ ἡμᾶς συγκατασπῶντες. Εἰ δὲ βουλόμεθα νῆφειν, καὶ αὐτοὶ τῆς ἐνταῦθεν λύμης ἀπαλλαγθόμεθα, κάκεινους ἀποστήσομεν τῆς κακῆς ἐπιχειρήσεως. Καὶ μὴ μοι λέγε τὰ ψυχρὰ ἐκεῖνα ῥήματα· Οὐδὲν μοι μέλει. Μὴ γὰρ ἐγὼ παρεσπασάμην; Οὐδὲν οἶδα· ἔτερος εἰργάσατο, οὐκ ἐκονῶν ἡσας τῆς ἀδικίας. Σκῆψας ταῦτα καὶ πρόφασιν. Εἰ βούλει δείξει δὲ οὐκ ἐκονῶν ἡσας τῆς ἀδικίας, καὶ οὐ συνέπραξας, καὶ τῆς πλεονεξίας οὐ γέγονας ἐργάτης, διόρθωσαι τὸ γεγονός, παραμύθησαι τὸν ἡδικοῦν, ἀπόδος τὰ ἀφαιρεθέντα. Οὕτω γὰρ καὶ σωτὴρ ἐλευθερώσεις ἐγκλημάτων, καὶ τὸν ἡδικοῦντα διορθώσῃ, δείξας ὡς οὐ κατὰ γνώμην σου τὰ παρ' αὐτοῦ πέπρακται, καὶ τὸν πάντα παρακαλέσας οὐκ ἀφήσεις ὑπὸ τῆς ἀθυμίας καταποθῆναι, ἢν διὰ τὴν ἀφαίρεσιν ὀφίστασθαι ἐμελλε. *Μὴ ἔστω, φησί, μάχη ἀνὰ μέσον ἡμοῦ καὶ σοῦ, καὶ τῶν ποιμένων μου καὶ τῶν ποιμένων σου, οἱ ἀνθρώποι ἀδελφοὶ ἡμεῖς ἔσμεν.* Εἶδες πραύτητα· εἶδες ἐπεικείαν; Ἄκουε καὶ τῶν ἐξῆς, ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας τὴν ὑπερβολήν. Πῶς οὖν τὰ τῆς μάχης λύσιν λάθῃ, καὶ σθεσθῇ τὰ τῆς φιλονεικίας; *Ἰδοὺ πᾶσα ἡ γῆ, φησὶν, ἐναντίον σου ἐστὶ. Διαχωρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ· εἰ σὺ εἰς ἀριστερὰ, ἐγὼ εἰς δεξιὰ· εἰ δὲ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ εἰς ἀριστερὰ.* Σκόπει τοῦ δικαίου τὴν φιλοσοφίαν καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης τὴν ἐπίτασιν. Πρὸ δὲ τούτων ἐννοεῖ μοι, ἀγαπητέ, ὅση τοῦ πλοῦτου ἡ λύμη, καὶ τῆς περιουσίας τῆς πολλῆς ἡ διαφορά. Ἡύξῃθη τὴ ποίμνια, προσεγένετο πλοῦτος [336] πῶς, καὶ εὐθὺς διακόπτεται ἡ ὁμόνοια· καὶ ἐνθα ἦν ἡ εἰρήνη καὶ ὁ σύνδεσμος τῆς ἀγάπης, ἐκεῖ μάχη καὶ φιλονεικία. Ὅπου γὰρ τὸ ἐμὸν καὶ τὸ σὸν, ἐκεῖ πᾶσα μάχης ἰδέα, καὶ φιλονεικίας ὑπόθεσις· ἐνθα δὲ τοῦτο μὴ ἦ, τὰ τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς εἰρήνης μετὰ πάσης ἀκριβείας πολιτεύεται. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀκουε τί φησὶν ὁ μακάριος Λουκᾶς περὶ τῶν ἐξ ἀρχῆς τῇ πίστει προσιόντων. *Ἦν, φησὶ, πάντων ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία· οὐκ ἐπαίδῃ ψυχὴν μίαν εἶχον πάντες (πῶς γὰρ ἐν διαφορῇ σῶμασιν ὄντες);* ἀλλὰ τὴν ἐπιτεταμένην ὁμόνοιαν ἡμῖν δείκνυσιν. Καὶ εἰ μὴ σφόδρα μακρόθυμός τις ἦν ὁ θείων, καὶ φιλοσοφεῖν εἰδώς, καὶ ἐχαλέπηνεν ἄν, καὶ

εἶπε πρὸς αὐτὸν *Τίς ἡ τοσαύτη παροινία;* Ὅμως γὰρ ἐτόλμησαν οἱ προσήκοντές σοι διδῆναι στόμα πρὸς τοὺς ἐμοὶ διαφέροντας; καὶ οὐκ ἐνενήσαν, ὅσον τὸ μέσον ἐστὶ μετὰ ἡμῶν; Πόθεν γὰρ σοὶ τὰ τῆς εὐπορίας ταύτης γέννηται; οὐκ ἐκ τῆς ἐμῆς κηδεμονίας; Τίς δὲ σε εἰς ἀνθρώπους ὀφθῆναι παροίηκεν; οὐκ ἐγὼ ἀντὶ πάντων σοὶ γενοῦνός, καὶ τὴν πατρός σοι χρεῖαν διὰ πάντων ἐκτελέμενος; Ταῦτά μοι τὰς ἀμοιβὰς ἀποδίδας τῆς πολλῆς περὶ σὲ θαυμασίας; Ταῦτα ἐλπίζων πανταχοῦ σε μετ' ἐμοῦ περιήγῃ; Ἔστω, οὐδὲν τῶν ὑπεργγμένων σοὶ παρ' ἐμοῦ εἰς ἐννοίαν ἔλαβες· κἀν μου γοῦν τὸ γῆρας αἰδεσθῆναι σε οὐκ ἐχρῆν, καὶ τιμῆσαι τὰς παλίας τὰς ἐμέας; Ἀλλὰ περιεῖδες τοὺς ποιμένας τοὺς σοὺς ἐμπαροινούντας τοὺς ἐμοὺς ποιμῆσιν, οὐκ εἰδώς ὅτι ὥσπερ ἡ εἰς ἐκείνους ὕβρις εἰς ἐμὲ διαβαίνει, οὕτω καὶ ἡ ἐκείνων προπέτεια εἰς σὲ τὴν ἀναγορὰν ἔχει.

8. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ὁ δικαίος οὐτε εἰς δίκαιον λαθεῖν καταδέξατο, ἀλλὰ πάντα τοιοῦτον λογισμὸν ἀπωσάμενος, ἐνὸς γίνεται μόνου, ὅπως καὶ τὴν μέλλουσαν ἐξάπτεσθαι φιλονεικίαν κατασβόσῃ, καὶ τὸν χωρισμὸν ἀλύτως ἐκινῇ· πάσης πάσης ταραχῆς ἐκτὸς ποιῆσῃ τὴν οἰκίαν. Οὐκ ἰδοὺ, φησὶ, πᾶσα ἡ γῆ ἐναντίον σου ἐστὶ; Διαχωρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ· εἰ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ εἰς ἀριστερὰ· εἰ δὲ σὺ εἰς ἀριστερὰ, ἐγὼ εἰς δεξιὰ. Ὅρα τὴν ἐπεικείαν τῷ δικαίῳ. Δεικνύς γὰρ αὐτῷ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐκ ἐκὼν τοῦτο ποιεῖ, οὐδὲ βουλόμενος αὐτὸν χωρισθῆναι, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς φιλονεικίας ἀνάγκην, καὶ ὥστε μὴ διηνατῇ τὸν πόλεμον εἶναι ἐν τῇ οἰκίᾳ, σκόπει πῶς διὰ τῶν λόγων καταπραῖνει αὐτοῦ τὴν φλεγμονήν, καὶ αὐτῷ πῶς τὴν ἐξουσίαν δίδωσι τῆς ἐκλογῆς, καὶ προτίθησιν αὐτῷ τὴν γῆν ἅπασαν, καὶ φησὶν· *Οὐκ ἰδοὺ πᾶσα ἡ γῆ ἐναντίον σου;* Ἦν ἂν βούλῃ, ἰδοὺ, κατὰ τὴν ἐκείνην καταδέξεται μετὰ πολλῆς τῆς ἡδονῆς, ἢν ἂν αὐτὸς καταλίπη. Μεγάλη τοῦ δικαίου ἡ φιλοσοφία. Διὰ πάντων ἀνεπαχθῆς βούλεται γενέσθαι τῷ ἀδελφιδῷ. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ὅπερ οὐκ ἔδωλόμην, τοῦτο γίνεται, καὶ ἵνα τὰ τῆς φιλονεικίας παύθῃ, τὸν χωρισμὸν ἀνάγκη συμβῇ· διὰ τοῦτο σε κύριον καθίστημι τῆς αἰρέσεως, καὶ τὴν ἐξουσίαν σοὶ πᾶσαν δίδωμι, ἵνα ἢν ἂν νομίσης εἶναι τιμωτέραν γῆν, ἐκείνην ἐλόμενος τὴν λοιπὴν ἐμοὶ καταλίπη. Ἀρα ἂν τοῦτο ποιῇσαι ποτὶ τις καταδέξατο πρὸς ὁμηλικὰ ἀδελφὸν, ὅπερ ὁ πατριάρχης πρὸς τὸν ἀδελφιδεὺν ἐπέδειξε; Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς προλαβὼν τὴν [337] ἐκλογὴν ποιησάμενος, καὶ τὰ πρωτεῖα λαβὼν παρεχώρησεν ἐκείνῳ τὰ ὑπολειφθέντα, οὐχὶ καὶ οὕτω μέγα ἦν τὸ παρ' αὐτοῦ γινόμενον; Ἀλλ' ὅμως βουλόμενος καὶ τῆς ἀρετῆς δείξει τὴν ὑπερβολήν, καὶ τοῦ νέου τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσῃ, ὥστε μηδεμίαν ἀπὸ τοῦ χωρισμοῦ γενέσθαι λύπης ἀφορμὴν, αὐτῷ προθεῖς ἅπασαν τὴν ἐξουσίαν, φησὶν· *Ἰδοὺ πᾶσα ἡ γῆ ἐναντίον σου· διαχωρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ, καὶ εἰαν ἂν βούλῃ ἰδοὺ. Δέον τοίνυν τὸν ἀδελφιδεὺν τοσαύτης ἐπεικείας παρηγόρευται ἀντιτιμῆσαι τὸν πατριάρχην, καὶ μάλλον αὐτὸν αὐτῷ παραχωρήσας τῆς αἰρέσεως τὴν ἐκλογὴν. Εἰώθαμεν γὰρ πῶς ἅπαντες· εἰ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ ἀντιτείνοντας μὲν ἴδωμεν τοὺς μέλλοντας πρὸς ἡμᾶς τὴν διερευνησθῆναι καὶ φιλονεικούντας ταῖς πρωτεῖαις ἐπιπηδῶν, μὴ ἀνέχεσθαι ἐλαττωσθῆναι, μηδὲ ἐνδοιδόνα αὐτοῖς· ὅταν δὲ παραχωροῦντας θεωρώμεθα, καὶ καθυφαιμένοις ῥήμασι τὴν ἐξουσίαν ἅπασαν ἡμῖν ἐπαρῶντας, ὥσπερ αἰδοῦμενοι τὴν πολλὴν ἐπεικείαν, καὶ τῆς φιλονεικίας ἀφιστάμεθα, καὶ πάλιν ἀντιστρέφοντας πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν παραχωροῦμεν, κἀν ἐλάττων εἶναι θεωρῇ ὁ πρὸς ἡμᾶς διερευνῶμενος. Ὑπερίων τοίνυν καὶ ὁ Δαὺς ἐπὶ*

advexit hic versaturi sunt, quos mansuetudinis, lenitatis, et omnis philosophiæ doctores esse oportebat, inter se contendere et digladiari? Audiant hæc qui se extra reprehensionem putant esse, quando propter familiaritatem propinquis suis connivent rapientibus, decipientibus, multa mala machinantibus, et in civitatibus, et in agris, auferentibus a vicinis nunc agrum, nunc domum, eaque de causa majori tales homines benevolentia prosequuntur. Nam licet iniquum opus ab alio patratum sit, tamen et ipse negotii particeps fuisti: non solum quod oblecteris facto, et credas inde facultatibus tuis incrementum accedere; sed quod prohibeas, ne facinus committatur. Nam qui prohibere potest eum qui injuriam infert, et non prohibet, is non minorem luet penam, quam qui injuriam infert.

A fraudibus et rapinis advocat.—Obsecro igitur, ne solum nosmetipsos, sed et ipsi fugiamus rapinas et fraudes, et ex istiusmodi artibus emolumenta et lucra: et familiares nostros erudiamus, ne quid tale operentur. Non enim hoc nos insontes præstat, sed potius majori condemnationi obnoxios: quia in nostri gratiam illi suam amittentes salutem, injustitiam audent, et ipsi in perniciem euntes nos secum rapiunt. Quod si vigilare esse voluerimus, et ipsi ab eo damno liberabimur, et illos a malis conatibus arcebitur. Porro ne mihi dicas frivola illa verba: Nihil mihi curæ est. Numquid ego rapui? Nihil mihi ea de re constat: alius fecit, non fui particeps injustitiæ. Prætextus illa sunt, et inane commentum. Si vis declarare te non consortem fuisse injustitiæ, neque avaritiæ studiisse, emenda factum, solare eum qui injuria affectus est, reddo ablata. Sic enim et teipsum a criminibus liberabis, et eum qui injuriam fecit corriges, si declaraveris, hæc non fuisse facta secundum voluntatem tuam, et consolans pauperem, non siveris eum a tristitia absorberi, quam ablatis bonis suis passurus erat. *Ne sit, inquit, rixa inter me et te, inter pastores meos et tuos, quia homines fratres nos sumus.* Vidisti mansuetudinem? vidisti lenitatem? Audi et sequentia, ut discas excellentem ejus philosophiam. Quomodo igitur rixa dirimitur, et contentio restingitur? 9. *Ecce omnis terra, inquit, coram te est. Discede a me: si tu ad sinistram, ego ad dexteram; si tu ad dexteram, ego ad sinistram.* Tecum reperta philosophiam, et insignem modestiam hujus justi. Sed ante hæc, obsecro, cogita quantum ex divitiis damnum, et quanta ex multis opibus contentio. Aucta sunt armenta, multiplicati greges, affluerunt divitiarum multæ, et statim discinditur concordia: et ubi erat pax et caritatis vinculum, nunc rixa, et contentio. Ubi enim meum et tuum, illic omne litium genus et contentionis occasio: ubi autem hæc non sunt, ibi secunda versatur pax et concordia. Et hæc ut discas, audi quid dicat beatus Lucas de iis qui ab initio ad fidem conversi sunt. *Erat, inquit, omnium cor unum et anima una (Act. 4. 32):* non quod unam animam habuerint omnes, (quomodo enim hoc, cum in diversis corporibus fuerint?) sed concordiam illorum ar-

clissimam nobis demonstrat. Jam nisi plurimarum patientiæ fuisset justus ille, et insignem præ se tulisset philosophiam, succensuisset forsitan, et ita ei dixisset: Quis furor ille? Ausine sunt famuli tui os aperire adversus operas meas? non cogitarunt quantum inter nos sit discrimen? Unde enim tibi illa abundantia? nonne ex mea cura? Quis te in hominum conspectum protulit? nonne ego qui pro omnibus tibi fui, et patris tibi vices egi per omnia? Atque has mihi pro tot ministeriis mercedes reddis? Hæcine spe ubique te comitem itineris habui? Esto, nihil eorum quæ a me habes in mentem tibi veniat: nonne saltem vel senectam meam et canos revereri oportebat? Sed connivendo permisisti pastores tuos in meos debacchari, nescius quod sicut contumelia, qua illi affecti sunt, in me transit, ita et tuorum temeritas tibi adscribitur.

4. Sed nihil horum justus vel in mentem admisit, sed omnibus illis ab animo repulais, unum hoc agebat, quomodo quod erupturam erat contentionis incendium exstingueret, et suavi separatione excogitata, absque turbis habitaret: dicit enim: *Ecce anon omnis terra coram te est? Discede a me: si tu ad sinistram, ego ad dexteram; si tu ad dexteram, ego ad sinistram.* Vide mansuetudinem justi. Operibus enim ostendit, se non sua sponte facere hoc, neque separari velle, sed ob contentionis necessitatem, ut ne in domo sit perpetuum bellum: vide quomodo verbis illius bene mansuefacit, et omnem ei electionis potestatem dat, proponitque omnem terram, ac dicit: *Ecce anon omnis terra coram te?* Quam vis, elige: et ego, quantum reliqueris, magna cum voluptate accipiam. Magna est justi hujus philosophia. Non vult omnino onerosus esse fratris filio; quasi diceret: Quoniam id quod volebam accidit, quo cessent contentiones, necessarium est ut separemur: propterea te dominum electionis et arbitrum constituo; et omnem tibi potestatem do, ut terram quam meliorem censes tu eligas, et reliquam sinas esse meam. Num hoc quis unquam æqualis ætatis fratri faciendum censuit, id quod fratris filio patriarcha? Nam si ipse facta prius electione primum locum sibi servasset, concessissetque illi reliqua, nonne et hoc pacto magnum quiddam fecisset? At ingentis virtutis suæ specimen exhibere, et desiderium juvenis explorare volebat, ita ut nulla ex separatione nasceretur mororis occasio, unde ei proposita potestate omni, dicit: *Ecce omnis terra coram te: separare a me,* et qualem volueris terram elige. Oportebat igitur fratris filium, cum tantam experiretur æquitatem patriarchæ, parem rependere honorem, et ei potius liberam electionem concedere. Solemus enim ferme cuncti homines, si obliuantes videamus adversarios, ac contententes in primum locum ascendere, non ferre nos inferiores esse, neque eis cedere: quos si cedere viderimus, et humilibus verbis potestatem omnem nobis permittere, quasi reverentes magnam mansuetudinem, et a contentione desistimus, et vice versa omnem potestatem eis concedimus, etiamsi minor esse videatur is qui nobis-

cum litigat. Cum deberet igitur et Lot cum patriarcha hoc facere; ille tamen utpote juvenis, et majori concupiscentia tractus, potiores tum sibi vias partes arripit, et electionem facit. 10. *Et sublatio*, inquit, *Lot oculis suis, vidit omnem regionem circa Jordanem, quod tota esset irrigua, antequam Dominus subverteret Sodomam et Gomorrham, quasi hortus Dei, et sicut terra Egypti usque dum venit in Zogora.* 11. *Et delegit sibi Lot omnem circa Jordanem regionem, et recessit Lot ab Oriente, divisique sunt uterque a fratre suo.* Vidisti justitiam ingentem, quomodo radicem malitiæ ne germinare quidem permisit, sed statim cum jam oriretur, funditus exsecuit et abolevit, multa usus lenitate, et virtutis causa cæterarum rerum summum contemptum præ se ferens, declaransque omnibus, quomodo pacem habere, et a contentione liberari, id pluris feceret quam omnes facultates? Nam ut ne quis condemnet justum quasi ingratum circa Lot, et quod quem e domo sua eduxerat in terram alienam, nunc a cohabitatione ejiceret, neve putet ipsam inimiciorum gratia hæc facere, sed ut discamus omnes se pacis studio hæc facere, ideo et electionem ei concessit, neque moleste tulit quod prima ferret, ut omnibus notum foret, quomodo mens sua ad pacis caritatisque scopum spectaret potissimum. Præterea et aliud quoddam mysterium jam antea dispensabatur, ut multa hoc exemplo ficerent, et ut Lot rebus ipsis erudiretur, se non ut par erat elegisse, et ut dicerent Sodomitarum virtutem Lot, et separatione facta promissio patriarchæ data eventu compleretur, qua dictum est ei: *Tibi et semini tuo dabo terram hanc*: id quod paulatim procedendo videbimus, divina Scriptura nobis ea declarante. 12. *Et Abram*, inquit, *habitavit in terra Chanaan; Lot autem habitavit in civitate qua erat circa Jordanem, et tabernaculum habuit in Sodomis.* 13. *Qui autem homines Sodomis agebant, mali erant et peccatores coram Deo valde.* Vides Lot tantum spectare terræ naturam, et non advertere incolarum nequitiam? Quæ enim utilitas, dic, oro, si terra sit fructuosa et ferax, homines autem adeo scelesti? Quid damni e solitudine et infrugifera terra, si homines sint humaniores? Caput culm et summa bonorum est inhabitantium probitas. Cæterum Lot ad unum tantum respexit, nempe ad fertilitatem terræ. Et idcirco Scriptura declarare nobis volens habitantium illic malitiam, dicit: *Qui autem homines in Sodomis agebant, mali erant et peccatores coram Deo valde.* Non solum, inquit, *Mali, sed Peccatores*, et non simpliciter, *Peccatores*, sed et *Coram Deo*; hoc est, in immensum excreverant eorum peccata, et prodigiosa erat eorum iniquitas: ideo et subdidit, *Coram Deo valde.* Vidisti malitiæ magnitudinem? vidisti quantum est malum primas partes capere, et non quod utile est considerare? vidisti quantum bonum sit humanitas, et primo loco cedere, et inferiorem partem habere? Ecce enim in processu doctrinæ videbimus nihil profuisse primum locum ei qui elegerat; et eum qui inferiora petiit, clariorem quotidie factum, opesque illius per omnia auctas, omnibusque factum spectabilem.

5. *Moralis exhortatio ad humilitatem.* — Cæterum ut ne longiores simus docendo, hoc loco finem loquendi facientes, quod reliquum est, in sequentem servemus connectionem. Illud autem vos rogaverim, ut imitatores sitis patriarchæ, et primas partes nunquam concupiscatis, sed obtemperetis beato Paulo dicenti, *Honore invicem prævenientes* (Rom. 12. 10) superiores se ipsi: et detis operam, ut in omnibus minora teneatis. Ille est enim primatum habere, sicut et Christus dicit: *Qui se humiliat, exaltabitur* (Luc. 14. 11, et 18. 14). Quid igitur huic sequente fuerit, quando per ea in quibus aliis primas cedimus, ipsi majori fruimur honore; et per quæ alios præferimus, ipsi in summum honorem evehimur? Itaque obsecro ut studeamus imitari patriarchæ humilitatem, et sequi vestigia ejus, qui ante legem tantam philosophiam præ se tulit, nos qui in gratia versamur. Ista enim vera est humilitas, quam eximius ille vir declaravit erga eum qui multo se fuit inferior, non solum ob virtutis rationem, sed et propter ætatem et alia omnia. Cogita enim senem juveni cessasse, et patrum fratris filio, et qui tantam a Deo sortitus erat gratiam, et qui in nulla re magnam aliquod specimen præbuerat: et ea quæ oportebat illum dicere, ut juvenem ad senem ætate et dignitate, et patrum, illa patriarcham juveni dixisse. Igitur nos quoque non ei ætatem, qui ætate nobis sunt majores, vel etiam æquales, honorem exhibeamus. Non est enim humilitas, facere quod necessitate debes vel egeris: hoc, inquam, non est humilitatis, sed debiti. Vera autem humilitas est, quando cedimus his qui nobis videntur esse minores, et eos veneramur qui nobis inferiores esse videntur. Quod si recte sapimus, nullos etiam nobis esse minores arbitrabimur, sed nisi superari ab omnibus hominibus dicemus. Et hoc dico non de nobis, qui innumeris immergi sumus peccatis: sed etiamsi quis sibi plurimorum bene gestorum conscius sit, nisi apud se sentiat se omnium esse postremum, nulla ei futura utilitas ex omnibus bonis suis operibus. Hæc est enim humilitas, quando quis, occasionem habens ut extollatur, se ipsum humiliat et deprimat, ac modeste se gerit. Tunc enim ad verum subvehitur fastigium secundum promissionem Domini, quæ dicit: *Qui se humiliat, exaltabitur* (Luc. 14. 11). Satagamus igitur, obsecro, verticem illum omnes apprehendere per humilitatem, ut eandem illam quam justus ille a Domino gratiam consequamur, et ineffabilia illa bona mereamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, et sancto Spiritui sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIV.

Et dixit Deus Abræ postquam separatus est ab eo Lot. Elevatis oculis tuis vide a loco, in quo tu nunc es, ad aquilonem et meridiem, et orientem et mare: quia omnem terram, quam tu vides, tibi dabo eam (Gen. 13. 14 15)

1. *Modestiam et mansuetudinem commendat.* — Didicisti hori, carissimi, eximiam patriarchæ hu-

τοῦ πατριάρχου τούτου διαπράξεισθαι, καθάπερ νεοστῆς, καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ πλείονος ἐπιθυμίας ἐξελαχόμενος. τοῖς πρωτείοις ἐπιπηδῶν, ὡς ἐνόμιζε, καὶ τὴν ἐκλογὴν ποιεῖται. *Καὶ ἐπάρας*, φησί, *Λὼτ τὸν ὀφθαλμοῦς αὐτοῦ, εἶδε πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, ὅτι πᾶσα ἦν ποτιζομένη, πρὸ τοῦ καταστρέψαι τὸν Θεὸν Σόδομα καὶ Γόμορρα, ὡς ὁ παρῶντος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς ἡ γῆ Αἰγύπτου, ἕως ἐλθεῖν εἰς Ζόγορα. Καὶ ἐξεῖξάτο αὐτῷ Λὼτ πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἀπῆγε Λὼτ ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ διεχωρίσθησαν ἕκαστος ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Εἶδες τῆς ἀρετῆς τοῦ δικαίου τὴν ὑπερβολὴν, ὅπως οὐ συνεχώρησεν οὐδὲ βλαστήσαι τὴν ῥίζαν τῆς κακίας, ἀλλ' εὐθέως καὶ τὰ μέλλοντα φύεσθαι κάτωθεν ἐξέτεμε καὶ ἠφάνισε· πολλῇ τῇ ἐπιεικείᾳ χρησάμενος, καὶ δι' ἀρετὴν τῶν ἄλλων ὑπαρξίαν ἀφαιρῶν ἐπιεικῶς, καὶ δεικνὺς ἅπασιν ὅπως πάσης αὐτῷ περιουσίας προτιμωτέρα τυγχάνει ἡ εἰρήνη, καὶ τὸ φιλονεικίας ἀπηλλάχθαι; ἵνα γὰρ μὴ τις καταγῶ τοῦ δικαίου ὡς ἀγνώμονος γενομένου περὶ τὸν Λὼτ, καὶ ὅτι οἰκοῦσιν αὐτὸν ἀναστῆσας, καὶ ἀγαγὼν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας, ἐκβάλῃαι τῆς οἰκίας, μὴδὲ νομίῃ τις ἀπαχθείας αὐτὸν ἔνεκεν ταῦτα ἐργάζεσθαι, ἀλλὰ μάθωμεν ἅπαντες, ὅτι εἰρήνης ἀντεγρόμενος ταῦτα ποιεῖ, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐκλογὴν αὐτῷ παρεχώρησε, καὶ τὰ πρωτεῖα ἐκείνου ἐλομένου οὐκ ἔδυσχεράναν, ἵνα πάντες εἰδέναι ἔχωμεν τῆς τοῦ δικαίου γνώμης τὸ φιλάγαθον, καὶ τῆς εἰρηνικῆς αὐτοῦ ψυχῆς τὸν σκοπόν. Ἄλλως δὲ καὶ ἑτερόν τι μυστήριον ἦν προοικονομούμενον. ὥστε πολλὰ κατ' αὐτὸν γενέσθαι, καὶ τὸν Λὼτ διὰ τῶν πραγμάτων παιδευθῆναι, ὡς οὐ δεόντως τὴν ἐκλογὴν ἐποίησάτο, καὶ τοὺς ἐν Σοδόμοις μαθεῖν τοῦ Λὼτ τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῦ χωρισμοῦ γενομένου, τὴν ἐπαγγελίαν τὴν εἰς τὸν πατριάρχην γεγεννημένην εἰς ἔργον ἐκθῆναι, τὴν λέγουσαν· *Σοὶ καὶ τῷ σπέρματι* [338] *σου δώσω τὴν γῆν ταύτην*· καὶ ταῦτα κατὰ μικρὸν προλόντες ὀφόμεθα, τῆς θείας Γραφῆς ἡμῖν ἅπαντα κατὰ δόξα ποιούσης. *Καὶ Ἀβραμ, φησί, παρῶκησεν ἐν γῇ Χαναάν. Λὼτ δὲ κατῶκησεν ἐν πόλει τῶν περιχώρων, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν Σοδόμοις. Οἱ δὲ ἄνθρωποι οἱ ἐν Σοδόμοις πορνικοὶ καὶ ἀμαρτωλοὶ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ σφόδρα.* Ὁρᾷ τὸν Λὼτ πρὸς τὴν τῆς γῆς φύσιν μόνον ἀπιδόντα, καὶ οὐ σκοπούμενον τὴν ἐνοικούντων τὴν πονηρίαν; Τί γὰρ ὄφελος, εἰπὶ μοι, γῆς ἐπιτηδειότης καὶ καρπὸν εὐφορία, ὅταν οἱ ἐνοικούντες ὥς μοχθηροὶ τὸν τρόπον; Τί δὲ βλάβος ἀπ' ἐρημίας ἀν γένοιτο καὶ γῆς φαυλοτάτης; ὅταν οἱ ἐνοικούντες ὥς ἐπιεικέστεροι; Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ἡ τῶν ἐνοικούντων ἐστὶν εὐγνωμοσύνη. Ἄλλ' ὁ Λὼτ πρὸς ἐν μόνον εἶδε, τῆς γῆς τὴν εὐφορίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή σημάδι ἡμῖν βουλομένη τῶν αὐτῶν οἰκούντων τὴν πονηρίαν, φησὶν· *Οἱ δὲ ἄνθρωποι οἱ ἐν Σοδόμοις πορνικοὶ καὶ ἀμαρτωλοὶ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ σφόδρα.* Οὐ μόνον, φησὶ, *Πορνηροὶ*, ἀλλὰ καὶ *ἀμαρτωλοὶ*, καὶ οὐχ ἀπλῶς *ἀμαρτωλοὶ*, ἀλλὰ καὶ *ἐναντίον τοῦ Θεοῦ*, τοῦτ' ἐστὶ, πολλῇ τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν ἡ ἐπίτασις, καὶ ὑπερβάλλουσα σὺ τῶν ἡ πονηρία· δι' ὃ καὶ ἐπήγαγεν· *ἐναντίον τοῦ Θεοῦ σφόδρα.* Εἶδες κακίας μέγεθος; εἶδες ὅσον ἐστὶ κακὸν τὸ τοῖς πρωτείοις ἐπιπηδῶν, καὶ μὴ τὸ συμφέρον σκοπεῖν; εἶδες ὅσον ἐστὶν ἐπιεικεία, καὶ τὸ τῶν πρωτείων παραχωρεῖν, καὶ ἐλαττωθεῖν; Ἰδοὺ γὰρ προοιούσης τῆς διδασκαλίας ὀφόμεθα τὸν μὲν τὰ πρῶτα ἐκλεξάμενον, οὐδμίαν ἐκεῖθεν ὄνησιν προσλαμβάνοντα, τὸν δὲ ἐλάττονα ἐλόμενον, περιφανέστερον καθ' ἑκάστην γινόμενον, καὶ*

διὰ πάντων αὐξανομένην αὐτοῦ τὴν εὐπορίαν, καὶ πᾶσι περιδλεπτον καθιστάμενον.

ε'. Ἄλλ' ἵνα μὴ εἰς πολὺ μῆκος ἐκτείνωμεν τὴν διδασκαλίαν, μέχρι τούτου στήσαντες τὸν λόγον, εἰς τὴν ἐξῆς ταμειωσόμεθα τὰ λειπόμενα, ἐκείνο παρακαλέσαντες ὁμᾶς, ὥστε ζηλῶσαι τὸν πατριάρχην, καὶ μηδέποτε τῶν πρωτείων ἐφιεσθαι, ἀλλὰ πείθεσθαι τῷ μακαρίῳ Παύλῳ λέγοντι· *Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγουμένοι ὑπερέχοντας αὐτῶν, καὶ σπουδάζειν ἐν ἅπασιν ἐλαττωθεῖν.* Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τὰ πρωτεῖα ἔχειν, καθάπερ καὶ ὁ Χριστὸς φησιν· *Ὁ ταπεινῶν αὐτὸν, ὑψώθησεται.* Τί οὖν ἀν εἴη τούτου ἴσον, ὅταν δι' ὧν ἑτέροις τῶν πρωτείων παραχωροῦμεν, αὐτοὶ μεῖζονος ἀπολαύωμεν τῆς τιμῆς, καὶ δι' ὧν ἑτέρους προτιμῶμεν, αὐτοὺς εἰς τὴν ἀνωτάτω τιμὴν ἀνάγωμεν; Τοῦτο τοίνυν, παρακαλῶ, σπουδάζωμεν, ὥστε μιμεῖσθαι τοῦ πατριάρχου τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ κατ' ἴχνος τούτου τοῦ πρὸ τοῦ νόμου τὴν τοιαύτην ἐπιδειξαμένου φιλοσοφίαν ἡμεῖς οἱ ἐν τῇ χάριτι πορευόμεθα. Ταπεινοφροσύνη γὰρ ἀληθὺς αὕτη ἐστίν, ἥνπερ ὁ θαυμαστος οὗτος ἀνὴρ ἐπεδείξατο περὶ τὸν πολὺ αὐτοῦ λειπόμενον, οὐ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ἐνόησον γὰρ ὅτι ὁ πρεσβύτερος τῷ νέῳ παρεχώρησε, καὶ ὁ θεὸς τῷ ἀδελφιδῷ, καὶ ὁ τοσαύτης ἀπολαύων παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίας τῷ μηδὲν μηδέπω μέγα τι ἐπιδειξαμένῳ· καὶ ἄπερ ἐχρῆν ἐκείνον εἰπεῖν, ὡς νέον πρὸς τὸν πρεσβύτερον καὶ θεῖον αὐτοῦ, ταῦτα ὁ πατριάρχης πρὸς τὸν [359] νέον ἔλεγε. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν μὴ περὶ τοὺς ὑπερβηκότας ἡμᾶς, ἡ εἰς τοὺς ἰσους ἡμῖν· τυγχάνοντας μόνον τὰ τῆς τιμῆς ἐπιδειξόμεθα. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἀν εἴη ταπεινοφροσύνη· ὅταν γὰρ τις τὸ ἐξ ἀνάγκης ὀφειλόμενον ποιῇ, οὐ ταπεινοφροσύνη τοῦτό ἐστιν, ἀλλ' ὀφειλή. Ἡ δὲ ἀληθὴς ταπεινοφροσύνη, ὅταν τοῖς ἐλάττοσιν εἶναι δοκοῦσι παραχωρῶμεν, καὶ ἐκείνους προτιμῶμεν τοὺς πολὺ καταδεεστέρους εἶναι νομιζόμενους. Ἄν δὲ νῆψωμεν, οὐδὲ ἐλάττονος ἡμῶν εἶναι τινας νομίσωμεν, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους ὑπερβαίνειν ἡμᾶς. Καὶ τοῦτο λέγω, οὐ περὶ ἡμῶν τῶν μυρίοις ἀμαρτήμασι βεβαπτισμένων, ἀλλὰ καὶ μυρία τις ἡ κατορθώματα αὐτῷ συνεῶς, μὴ τοῦτο δὲ λογίζοιτο καθ' αὐτὸν, ὅτι πάντων ἐστὶν ἐσχατος, οὐδὲν αὐτῷ ὄφελος ἀν γένοιτο τῶν τοσούτων κατορθωμάτων. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ ταπεινοφροσύνη, ὅταν τις ἀφορμὰς ἔχων τὸ ἐπαίρεσθαι, καταστῇ ἐκείνῳ καὶ ταπεινός, καὶ μετριάξῃ. Τότε γὰρ καὶ εἰς τὸ ἀληθὲς ὕψος ἀναχθήσεται, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ὑπόσχεσιν τὴν λέγουσαν, ὅτι *Ὁ ταπεινῶν αὐτὸν ὑψώθησεται.* Σπουδάζωμεν τοίνυν, παρακαλῶ, πάντες τοῦ ὕψους ἐπιτυχεῖν τοῦ διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης, ἵνα τῆς αὐτῆς τῷ δικαίῳ εὐνοίας ἀπολαύσωμεν παρὰ τοῦ Δεσπότη, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἐξωδωῶμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἀμὴν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΔ'.

Εἶπε δὲ Κύριος τῷ Ἀβραμ μετὰ τὸ χωρισθῆναι τὸν Λὼτ ἀπ' αὐτοῦ· Ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς σου ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ σὺ νῦν εἶ, πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα, καὶ ἀνατολὰς καὶ δόξα, ὅσα ἔλασσαν, ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὄρᾳς, σοὶ δώσω αὐτήν.

α'. Κατεμάθετε χθές, ἀγαπητοί, τοῦ πατριάρχου τὴν ὑπερβάλλουσαν ταπεινοφροσύνην, εἶδετε ἐπιεικείας ὑπερ-

^a Savil. et quidam alii τοὺς ἐξ ἰσῆς ἡμῖν.

Θάλην. Οὐδὲ γὰρ ἦν τὸ τυχεὶν τὸ τὸν πρεσβύτερον, τὸν τοσαῦτα εὐεργετηκότα, τὸν τοσαύτης ἀπολαύοντα τῆς εὐνοίας παρὰ τοῦ πάντων Δεσπότην, τοσαύτην ἐπιδείξασθαι περὶ τὸν νόον, τὸν ἀδελφεοῦν, τὴν ἰσχυρίαν, ὥστε καὶ τῶν πρωτείων αὐτῷ παραχωρήσαι, καὶ τὰ ἐλάττωμα εἶσθαι, καὶ πάντα καταδέξασθαι ὑπὲρ τοῦ τὸν πόλεμον ἀναστellai, καὶ τὴν εἰς φιλονεικίαν ὑπόθεσιν ἐκποδῶν ποιῆσαι. Τοῦτον ἀπαντες ζηλοῦν σπουδάζωμεν, καὶ μηδέποτε κατὰ τῶν κλησίων ἐπαυρώμεθα, μηδὲ μέγα φρονώμεν· ἀλλὰ πολλὴν τὴν ταπεινοφροσύνην ἐπιδεικνύμενοι παραχωρώμεν, καὶ ἐλάττωσθαι μᾶλλον σπουδῶμεν ἐν πράγμασι καὶ ἐν ῥήμασι, καὶ μήτε πρὸς τοὺς ἀδικοῦντας ἀπεχθανώμεθα, καὶ εὐεργετημένοι τύχωσι παρ' ἡμῶν ὄντες (τοῦτο γὰρ ἀρίστη φιλοσοφία), μήτε πρὸς τὰς [340] ὕβρεις ἀγριαίνωμεν, καὶ ὑποδείκτεσθαι εἰς οἱ πρὸς ἡμᾶς διαπληκτιζόμενοι, ἀλλὰ τῇ ἐπεικειᾷ καὶ τῇ πραύτητι τὸν θυμὸν καταστέλλωμεν. Οὐδὲν γὰρ ταύτης ἰσχυρότερον, οὐδὲν ταύτης δυνατώτερον. Αὕτη τὴν ἡμέτεραν ψυχὴν ἐν διηνεκαί καθίστησι τῇ γαλήνῃ, καθάπερ ἐν λιμένι αὐτὴν ὁρμίζεσθαι παρασκευάζουσα, καὶ πάσης ἀναπαύσεως ὑπόθεσις ἡμῖν γινόμενη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τὴν θείαν ἐκείνην διδασκαλίαν ποιοῦμενος ἔλεγεν· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῖός εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐσθλήστε ἀνάγκυσον ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν*. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τὴν ψυχὴν ἐν ἀναπαύσει καθίστησι καὶ πολλὴ τῇ ἡσυχίᾳ, ὡς πραότης καὶ ταπεινοφροσύνη. Τοῦτο παντὸς διαδήματος τιμιώτερον ἂν γένοιτο τῷ ταύτην κατηγμένῳ, τοῦτο πάσης περιφανείας καὶ δόξης λυσιστελέστερον. Τί γὰρ ἂν γένοιτο μακαριώτερον τοῦ ἀπῆλλαγμένου τοῦ ἐνδοθεν νικτομένου καὶ πόλεμον; Κἀν γὰρ μυριάκις εἰρήνης ἔξωθεν ἀπολαύωμεν καὶ θεραπείας, ἐνδοθεν δὲ τίττεται ἡμῖν ἐκ τῆς τῶν λογισμῶν ταραχῆς θόρυβος καὶ ζάλη, οὐδὲν ὁφελος τῆς ἔξωθεν εἰρήνης· ὥσπερ οὐδὲ πωλεῶς τι ἐλπεινότερον*, καὶ μυρία τις τελεῖ καὶ χαρὰ καὶ μακάριον αὐτὴν περιβάλλῃ, ἐκ δὲ τῶν ἐνδοθεν ἐνοικούντων τὴν προδοσίαν ὑπομένη. Τοῦτο τοίνυν, παρακαλῶ, πρὸ πάντων σπουδάζωμεν, ἀτάραχον ἔχειν τὴν ψυχὴν, ἐν ἡσυχίᾳ αὐτὴν καθιστάναι, πάσης ἀηδίας ἀπῆλλάχθαι, ἵνα καὶ αὐτοὶ πολλῆς τῆς ἀναπαύσεως ἀπολαύωμεν, καὶ τοῖς συγγινόμενοις ἡμῖν προσηνεῖς γινώμεθα. Τοῦτο γὰρ μέγιστα γινώρισμα ἀνθρώπου τοῦ λόγῳ ταπεινημένου, τὸ ἡμερον, τὸ ἐπεικέας, τὸ πρᾶον, τὸ ταπεινόν, τὸ ἡσυχον, τὸ μὴ καθάπερ ἀνδράποδον οὕτως εἰλεσθαι καὶ σύρεσθαι, ἢ ὑπὸ ὄργῃς, ἢ ὑπὸ τῶν ἄλλων παθῶν, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ περιγίγνεσθαι τὸν ἐνδοθεν σκιρτημάτων, καὶ τὴν οἰκίαν διασωφῶνιν εὐγένειαν, καὶ μὴ διὰ ῥαθυμίας ὡς εἰς τὴν τῶν ἀλόγων ἐκπίπτειν θηριωδίαν. Καὶ ἵνα μάθῃς δοτὶ τῆς πραύτητος καὶ τῆς ἐπεικειᾶς ἡ ἰσχύς, καὶ ὡς ἤρκεσεν αὕτη μόνῃ ἡ ἀρετὴ τὸν αὐτὴν μετὰ ἀκριθείας καταρρωκότα τῶν ἀπηρρήτων ἐκείνων ἐπαίνων ἀξιῶσαι, ἀκουε τοῦ μακαρίου Μωυσέως τὴν ἀνακήρυξιν ἐντεῦθεν γινόμενῃν, καὶ στεφάνον αὐτῷ ἐκ ταύτης οὕτω πλεούμενον. Καὶ Μωυσὴς ἦν, φησὶ, *πρασότατος πάντων ἀνθρώπων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς*. Εἶδες ἐγκωμίου μέγεθος, ὃ πάσης αὐτὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἰσοστάσιον ἀπέφηνε, μᾶλλον δὲ παντὸς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους προέκρινε; Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Δαυὶδ φησὶν ἡ Γραφή· *Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ*. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ πατριάρχης πολλὰ πλείονα τὴν ἀνωθεν εὐνοίαν ἐπισπασάτο, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσενεγκῶν, τῶν μειζόνων ἡξιώθη παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ. Καὶ τοῦτο εἰσεσθε, ἐπειδὴν εἰς μέσον προθώμεν ὑμῖν τὰ ἀκόλουθα

τῶν χθὲς εἰρημένων, καὶ τὰ πρῶτον ἀναγνωσθέντα ἀναπύξωμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν ἐπιδείξάμενος τὴν ἐπεικειαν παραχώρησε τῷ Ἀὐτῷ τῶν πρωτείων, καὶ τῆς ἐκλογῆς αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν δέδωκεν, εἰλετο προθύμως τὴν ἐλάττωμα μερῶς ὑπὲρ τοῦ πᾶσαν ἐκποδὴν γενέσθαι φιλονεικίαν· ὅρα [341] δοτὶς ἀπολαύει παραχώρημα παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀμοιβῆς, καὶ ὅπως ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας μεζόνους ἀξιώσῃ τῆς ἀντιδόσεως τὸν πατριάρχην. Τοιοῦτος γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· ἐπειδὴν ἴδῃ μικρόν τι εἰσαγαγόντας ἡμᾶς, θαυμάσιος ἡμῖν παρῆχε· τὰς παρ' αὐτοῦ ἀμοιβὰς, καὶ τοσαύτην ἐπιδείκνυσται τὴν φιλοτιμίαν, ὡς πολλῶν τῷ μέτρῳ ὑπερακοντίσαι τὰ παρ' ἡμῶν γεγονότα.

β'. Καὶ τοῦτο ἐφ' ἐκείνων τῶν παρ' ἡμῶν ἐπιτελευμένων εὐρήσει τις παρ' αὐτοῦ γινόμενον. Τί γὰρ, ἐπεὶ μοι δύο ὁδοὶν ἂν γένοιτο εὐτελέστερον; Ἀλλ' ὅμως τὴν χήραν ἐκείνην, τὴν τοὺς δύο ὁδοὺς καταβαλοῦσαν, εἰ ἐκείνου μέχρι τοῦ παρόντος εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀνακηρύττεσθαι πεποίηκε. Καὶ τί λέγω δύο ὁδοὺς; Κἀν ποτήριον ψυχροῦ τις δῶ, καὶ ὑπὲρ τοῦτου μεγάλας ἐρίξει τὰς ἀμοιβὰς, ἀπὸ τῆς γνώμης αἰετῶν τῶν τοῦ ἀρετῆν· κατορθόνοντας. Καὶ ἐπὶ τῆς προεδρίας δὲ τῶν εὐχῶν τοῦτο ἴδοι τις ἂν παρ' αὐτοῦ γινόμενον. Ἐκ γὰρ ἴδῃ μετὰ θερμότητος τινα προσόντα, εὐθέως ἐρεῖ πρὸς αὐτόν· *Ἐτι λαλοῦντός σου ἰδοὺ πάρεμι*. Εἰ δὲ πλείονα τὴν προεδρίαν ἐπιδείξηται, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόθου καὶ ζήλου τῆς προθυμίας τὰ τῆς αἰτήσεως φιλοτιμεῖται, καὶ πρὸ τῆς αἰτήσεως ἀνακηρύττει καὶ στεφανοῖ· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῆς Χαναναίας πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτῆς τὸν τόπον καὶ τὴν πολλὴν ἐκστασιον, πρότερον ἀνακηρύξας καὶ στεφανώσας, ὡς εἰπεῖν διὰ τῶν ἐγκωμίων, καὶ πάτῃ τῇ οἰκουμένην κατάδηλον αὐτὴν ποιήσας, τότε καὶ τὰ τῆς αἰτήσεως ἐφιλομήσατο μετὰ πολλῆς τῆς θαυμάσιας. Εἰπὼν γὰρ, *Ὁ γόνυ μου, μεγάλη σου ἡ πίστις*, τότε ἐπήγαγε, *Γ' ἐνθήσω σοι ὡς θέλεις*. Καὶ εἰ βουλοίμεθα ἔκαστον τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐκλέγειν, πανταχοῦ πολλὴν ὀφόμεθα τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Δεσπότην. Ὅπερ ἀκριθὲς ὁ πατριάρχης· ἐπιστάμενος, καὶ εἰδὼς ὅτι ὁ τῶν ἐλαττωμένων παραχωρήσας μεζόνων ἐπιτεύξεται, καθάπερ χθὲς ἡκούσατε, παραχώρησε τῷ Ἀὐτῷ, καὶ εἰλετο τὴν εὐτελέστεραν χώραν, ἵνα καὶ τῆς φιλονεικίας τὰς ἀφορμὰς περιβῇ, καὶ τὴν οἰκίαν ἀρετῆν ἐπιδείξηται, καὶ ἐν εἰρήνῃ καταστήσῃ τὴν οἰκίαν ἅπασαν. Ἀλλ' ἴδωμεν ἐκ τῶν προσφάτως ἀναγνωσμένων, τίνας λαμβάνει τὰς ἀμοιβὰς παρὰ τοῦ Δεσπότην ὑπὲρ τῆς τοσαύτης ἐπεικειᾶς. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραμ μετὰ τὸ διαχωρισθῆναι τὸν Ἀὐτῷ ἀπ' αὐτοῦ· *Ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ νῦν σὺ εἶ, πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα, καὶ ἀνατολὰς καὶ θέλασσας· ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὄρεῖς, σοὶ δώσω αὐτήν, καὶ τῷ σπέρματι σου ἔως τοῦ αἰῶνος*. Ὅρα τὸ τάχος τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας καὶ τῆς ἀμοιβῆς, ἥς περὶ τὸν δίκαιον ἐπιδείκνυται. Βουλομένη γὰρ ἡμᾶς διδάξαι ἡ θεία Γραφή, δοτὶς ἀποδοτῆς ἡξιώθη παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ὁ πατριάρχης ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ταπεινοφροσύνῃ, εἰποῦσα ὅτι διεχωρίσθη ὁ Ἀὐτῷ, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν γῆν, ἣν εἰλετο ὡς καλλιστεῖουσιν, εὐθέως ἐπήγαγε· *Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός τῷ Ἀβραμ*. Εἶτα ἵνα μάθωμεν μετὰ ἀκριθείας ὅτι ὅπερ τῶν εἰς τὸν Ἀὐτῷ γεγεννημένων ἀμειβόμενος [342] αὐτὸν ταῦτα φησι, προσέθηκε· *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός τῷ Ἀβραμ μετὰ τὸ διαχωρισθῆναι τὸν Ἀὐτῷ ἀπ' αὐτοῦ· μόνον*

* Alii ἐλπεινότερον γένοιτο. b Septem mss. διὰ ῥαθυμίαν.

militatem, vidistis lenitatem egregiam. Neque enim erat res vulgaris, quod senex, qui tot beneficia contulerat, quem tanta benevolentia Dominus omnium prosequeretur, pari honore dignaretur juvenem, et fratris filium, et primatu illi cederet, inferioraque ipse deligeret, nihilque non faceret quo bellum impediret, et contentionis materiam e medio tolleret. Hunc omnes imitari studeamus, et numquam super proximum extollamur, numquam de nobis sublimia sentiamus: sed modestia conspicui cedamus aliis, et inferiores haberi conemur, tam verbis quam operibus, nec umquam eis qui nobis injuriam intulerunt, advensemur, etiam si multis nostris affecti fuerint beneficiis: hæc enim optima est philosophia: neque contumelia affecti feroces simus, etiam si inferiores nobis sint illi qui nobiscum contendunt: sed mansuetudine et lenitate iracundiam comprimamus. Nihil enim illa potentius, nihil illa fortius. Illa animam nostram in perpetua tranquillitate, et quasi in portu constituit, et omnis recreationis ac quietis occasio nobis est. Eapropter et Christus divina illa docens dicebat: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde: et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. 11. 29). Nihil enim animam ita in tranquillitate et quiete constituit, ut mansuetudo et modestia. Hæc omni diadema se possidenti est honoratior; hæc omni claritudine et gloria conducibilior. Quid enim beatius, quam intestino liberari bello? Nam quamvis plurima pace et famulatu externo fruamur, si intra nos cogitationum nascatur tempestas, tumultus et seditio, nihil externa pax nobis proderit: sicut neque miserabilius est aliud civitate, quæ licet aggeribus et muris bene sit munita, intus tamen cives foveat proditores. Hoc igitur obsecro, ut ante omnia nobis sit curæ, quomodo animam a turbulentia vindicemus, et in tranquillum statum educamus, atque ab omni liberemus amaritudine, quo et ipsi multa fruamur quiete, et iis qui familiaritatem nobiscum habent, simus blandi. Hoc enim certissimum signum, quo internoscitur vir ratione præditus, si mansuetus fuerit, si lenis, si mitis, si modestus et quietus: si non quasi servus ducatur et trahatur aut ab ira, aut ab aliis affectionibus; sed ratione vincat infernos illos inkompositos motus, nobilitatemque suam servet, ne in brutorum ferociam negligentia degeneret. Et ut discas quantum mansuetudinis et lenitatis sit robur, et quod sola hæc virtus possit se colentem diligenter ineffabilibus illis laudibus dignum reddere, audi beatum Moysen hinc potissimum prædicari, et ex hac ei coronam plecti. *Et Moyses, inquit, erat mitissimus omnium hominum, qui super terram* (Num. 12. 3). Vidisti encomii magnitudinem, quod omni enim humano generi parem præmittet, imo omni hominum generi præferat? Et iterum de David dicit Scriptura: *Memento, Domine, David, et onus mansuetudinis ejus* (Psal. 131. 4). Hinc patriarcha sibi majorem cælitus conciliavit benevolentiam, et afferens quæ sua erant, a misericorde Deo majora assequutus est. Hoc scietis et vos, ubi attulerimus in medium ea quæ hesternia dicta se-

quuntur, et quæ prius sunt lecta caritati vestræ declaraverimus. Nam quia Abram militiam præ se ferens mansuetudinem Loto potiore partem cessit, et omnem ei eligendi facultatem permittens, cum gaudio elegit minorem portionem, modo auferretur omnis contentio: vide quantam statim mercedem a Deo consequitur, et quomodo adhuc majori retributione, etsi multum divitiis abundet, patriarcham dignatur Deus. Talis enim est Dominus noster ut si quando vel parvum quid attulisse nos viderit, largissimas suas nobis remunerationes suppediet, tantamque præ se ferat liberalitatem, ut ea quæ a nobis sunt facta, multis numeris a novis ejus beneficiis vincantur.

2. *Non doni magnitudo, sed dantis animus spectatur.* — Et hoc in omnibus nostris factis inveniet quis ab eo fieri. Quid enim, dic mihi, villius duobus obolis? Attamen quia vidua illa duos obolos in corbonam misit (Luc. 21. 3), inde celebris universo mundo facta est ab eo tempore usque in præsens. Et quid dico duos obolos? Etiam si quis calicem aquæ frigidæ præbeat (Matth. 10. 42), pro eo etiam magnæ decernantur retributiones: semper enim coronat eum qui virtutem operantur, secundum operantium voluntatem. Similiter in precum assiduitate istud ipsum ab eo fieri videre licet. Nam si quem videat alacriter se adveniem, statim ei dicit: *Adhuc loquente te ecce adsum* (Isai. 65. 24). Quod si ampliorem acclitatem teneat, et magno desiderio, ferventique mentis alacritate petitiones emitat: etiam ante petitionem prædicat et coronat: id quod et in Chanana muliere declaravit. Quoniam enim vidit indefatigabilem ejus constantiam et perseverantiam, ubi primum eam prædicavit, et ut ita dicam, coronavit, totique mundo celebravit, postea liberalitate magna preces ejus etiam superavit. Nam, ut dixit: *O mulier, magna est fides tua: tunc subdidit, Fiat tibi sicut vis* (Matth. 15. 28). Et si voluerimus singula Scripturæ divinæ exempla afferre, ubique magnam Domini munificentiam videbimus. Hoc probe sciebat patriarcha ille, cedente minoribus assequuturum majora, sicut heri audivistis: cessit Loto, regionemque deteriore eligit, ut contentionis rescicaret occasiones, et ostensa virtute sua peculiari totam domum pacatam redderet. Cæterum videamus ex recens lectis, quænam pro tanta mansuetudine accipiat a Deo præmia. 14. *Et dixit, inquit, Deus Abræ, postquam separatus est ab eo Lot: Elevatis oculis tuis cerne a loco in quo tu nunc es, ad aquilonem et meridiem, et orientem et mare: 15. quia omnem terram quam tu vides, tibi dabo eam, et semini tuo usque in sæculum.* Vide quomodo divina Scriptura acceleratam Dei providentiam et retributionem justo faciam demonstrat. Volens enim nos docere, quantum approbata fuerit a misericorde Deo patriarchæ humilitas, postquam dixit, separatum fuisse Lot, et abiisse in terram quam elegit ut præstantiorem; statim subdidit: *Et dixit Deus Abræ.* Deinde ut diligenter discamus hæc dixisse, Deum in mercedem eorum quæ circa Lotum fecerat, hæc addidit: *Et dixit Deus Abræ, postquam separatus est ab eo Lot, quasi manifeste hæc ei verba dicens:*

Ob tuam mansuetudinem regione meliore et amoeniore fratris filio cessisti, et eximiam prae te tulisti humilitatem, tantamque pacis habuisti curam, ut nihil non potius delegeris, quam esse inter vos contentiones: eapropter largas illas a me remunerationes accipe. *Elevatis*, inquit, *oculis tuis, vide a loco in quo tu nunc es, ad aquilonem et meridiem, et orientem et mare: quia omnem terram, quam tu vides, tibi dabo eam, et semini tuo usque in saeculum*. Vidisti retributionem gesta ejus multis modis superantem? Eadem verbis utitur misericors Dominus, quibus et patriarcha cessionem fecerat. Nam sicut patriarcha dicebat: *Ecce, annon omnis terra coram te? discede a me: si tu ad dexteram, ego ad sinistram; si tu ad sinistram, ego ad dexteram*; ita et Dominus dicit: *Elevatis oculis tuis vide a loco in quo tu nunc es: quia omnem terram, quam tu vides, tibi dabo eam, et semini tuo usque in saeculum*. Hic, quæso, animadverto ingentem munificentiam. Tu quidem, inquit, dato illi electionis arbitrio, ea, quam ille voluit eligere, terra cessisti, relictam autem ipse accepisti: ego vero tanta te liberalitate prosequar, ut omnem quam ante oculos tuos terram vides sitam, ex utroque latere dextro et sinistro, a septentrione et meridie, ab oriente et occidente, et in summa, omnem terram quam cernis, tibi sum concessurus: neque tibi solum, sed *Et semini tuo usque in saeculum*. Vidisti dignam divina bonitate munificentiam? Vidisti quantis cessit, quanta est assequutus? Hinc erudiamur, ut magna in dandis eleemosynis largitate utamur, quo datis parvis adipiscamur magna. Quomodo enim paria sunt, dic, obsecro, dare parum argenti, et obtinere peccatorum remissionem? pascere esurientem, et in die illa horribili fiduciam assequi, et audire verba cum regno conferenda: *Esurivi, et deditis mihi manducare* (Matth. 25. 35)? Num qui tibi tantam rerum dedit ubertatem, potuit et illius inopiam levare et solari? Sed hac de causa relinquit illum inopia vexari, ut et ipse patientia multum mercedis acquireret, et tu per eleemosynam tibi fiduciae materiam illuc praemitteres.

3. Vidisti misericordiam Domini, quomodo propter nostram salutem dispenset omnia? Itaque dum cogitas, propter te et propter tuam utilitatem illum cum inopia conflictantem fame perire, ne absque misericordia transeas, sed esto fidelis eorum, quæ tibi a Domino concessa sunt, bonorum dispensator, ut illius sublevando penuriam, multam tibi supernam concilies gratiam. Et glorifica Dominum tuum, quod propter te et salutem tuam permiscuit illum in paupertate versari, ut tibi via pateat, per quam peccata possis ablueri, et dispensatis bene iis quæ a Domino tibi sunt concessa, laudes illas mereare, quæ omnem sermonem et rationem transcendunt. Audies enim, *Euge, serve bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium Domini tui* (Matth. 25. 25). Hæc animadvertentes, ita respiciamus pauperes, quasi beneficos, qui occasiones salutis dare nobis possunt, et eis largiter hilarique animo erogemus, numquam renuentes dare, sed ma-

gna lenitate cum eis colloquentes, et multam mansuetudinem declarantes. *Inclina*, inquit, *pauperi aurem tuam, et responde ei pacifice in mansuetudine* (Eccli. 4. 8), ut et antequam des, verborum clementia multa inopia dejectum ejus animum erigas; *Melior enim est*, inquit, *sermo, quam donatio* (Eccli. 18. 16). Adeo etiam verbum animam roborare, consuetudinemque multam asferre solet.

Eleemosyna alacriter eroganda. Serendi tempus est hæc vita. — Igitur non tantum attendentes eum qui accipit, in dandis eleemosynis simus liberales: sed ratiocinantes potius quis ille sit qui ea quæ in pauperem collocata sunt, ut sibi facta vindicat, et pro datis solutionem pollicetur: atque ita animo illum influentes, magna alacritate dare studeamus, et largam, dum adhuc tempus est, sementem jaciamus, ut et ubertim metamus. Nam *Qui parce seminat*, inquit, *parce et metet* (2. Cor. 9. 6). Manu igitur minime parca semina illa bona spargamus, ut suo tempore ubertim metamus. Nunc enim seminandi tempus est, quod ne prætereamus obsecro, ut in die retributionis pro iis quæ hic seminavimus, fructus percipiamus, et Domini misericordiam assequamur. Nullum enim omnino aliud opus bonum sic poterit restringere peccatorum nostrorum incendium, ut eleemosynæ largitas: ista et peccatorum nostrorum abolitionem operatur, et nobis fiduciam conciliat, et ineffabilem illorum bonorum fructum præparat. Verum de his quidem satis dictum est in cohortationem vestram; et demonstratum nos si parva dederimus, a Domino nostro magna consequuturos esse. Hinc enim sermo in eleemosynæ admonitionem devolutus est: quia enim diximus patriarcham, dum partem terræ meliorem Lot concessit, et viliores ipse retinuit, tantam a Domino consequutum esse liberalitatem, ut omnem cogitationem transcendat promissio quam ei Dominus fecit: *Elevatis enim oculis tuis*, inquit, *vide a loco, in quo tu nunc es, ad aquilonem et meridiem, et orientem et mare: quia omnem terram, quam tu vides, eam tibi dabo, et semini tuo usque in saeculum*. Parte terræ, inquit, cessisti fratris filio: ecce ego totam tibi terram polliceor; neque hoc solum, sed et semini tuo polliceor eam usque in saeculum: hoc est, perpetuo. Vidisti quomodo certat beneficiis? Sciens enim Deus hoc maxime cupere patriarcham, et nihil ejus alacritatem ita roboraturum esse, inquit: Et hoc tibi concedam, ut qui ex te nascentur, succedant, et similiter terra fruantur, habeantque perpetuum illius dominium. Deinde, ut ne respiciens ad naturam et senectutem suam, Saræque sterilitatem, promissionem minus curaret, sed bene fideret pollicentis virtuti, inquit: 16. *Et faciam semen tuum sicut arenam terræ. Si quis potest numerare arenam terræ, et semen tuum numerabitur*. Vere supra naturam humanam erat hæc promissio: non solum enim promisit se facturum eum patrem inter tot impedimenta, sed in tantum multiplicaturum filios, ut arenæ terræ comparari possent. Innumeram porro multitudinem fore tam hyperbolica similitudine declarare voluit.

ταυτὶ πρὸς αὐτὸν φανερώς λέγων τὰ ῥήματα· παρεχώρησας διὰ πολλὴν ἐπιείκειαν τῆς καλλιστευομένης χώρας τῷ ἀδελφεῷ, καὶ τὴν ἄκραν ἐπεδείξω ταπεινοφροσύνην, καὶ τοσαύτην ἐποίησω τῆς εἰρήνης τὴν πρόνοιαν, ὥς πάντα καταδέξασθαι ὑπὲρ τοῦ μηδεμίαν εἶναι ὕμῶν μεταξὺ φιλονεικίαν· διὰ τοῦτο λάμβανε παρ' ἐμοῦ βασιλεῖς τὰς ἀμοιβάς. Ἀναβλέψας, φησί, τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ νῦν σὺ εἰ, πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα, καὶ ἀνατολὰς καὶ θέλασσαν· οἱ πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὄρῃς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως τοῦ αἰῶνος. Εἶδες ἀντίδοσις πολλῶν τῶν μέτρων ὑπερβαίνουσιν τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα; Δι' αὐτῶν τῶν ῥημάτων ἔρχεται ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης, δι' ὧν καὶ ὁ πατριάρχης τὴν παραχώρησιν ἐποίησας. Καθὰ περ γὰρ ἐκεῖνος ἔλεγεν, *Ὁὐκ ἰδοὺ πᾶσα ἡ γῆ ἐναντίον σου; διαχωρίσθητι ἀπ' ἐμοῦ· εἰ σὺ εἰς δεξιά, ἐγὼ εἰς ἀριστερά· εἰ δὲ σὺ εἰς ἀριστερά, ἐγὼ εἰς δεξιά*· οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν· Ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ σὺ εἰ νῦν· οἱ πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν ὄρῃς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως τοῦ αἰῶνος. Ἐνταῦθα μοι σκόπει τῆς φιλοτιμίας τὴν ὑπερβολήν. Σὺ μὲν γὰρ, φησὶν, αἵρεσιν δοὺς τὴν τῆς ἐκλογῆς, τὴν μὲν παρεχώρησας, ἡνπερ ἐλθεῖν αἰδοῦν, τὴν δὲ ὑπολείψειαν αὐτὸς κατεδείξω· ἐγὼ δὲ τοσαύτην ποιούμαι τὴν φιλοτιμίαν, ὥς πᾶσαν τὴν γῆν τὴν ὑποπίπτουσαν τῇ τῶν σὺν ὀφθαλμῶν θέξ' ἐξ ἐκατέρων τῶν μερῶν, ἀπὸ ἀρκτου καὶ ἀπὸ μεσημβρίας, καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν ὄρῃς, σοὶ παραχώρησεν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως τοῦ αἰῶνος. Εἶδες ἀξίαν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος τὴν φιλοτιμίαν; εἶδες ὅσων παραχώρησας, ὅσων ἡξιώθη; Ἐντεῦθεν παιδευόμεθα πολλὴν ἐπιδείκνυσθαι δαφίλειαν περὶ τὴν ἐλεημοσύνην, ἵνα μικρὰ δόντες μεγάλων ἀξιωθῶμεν. Ποῦ γὰρ ἴσον, εἰπέ μοι, ἀργύριον βραχὺ δοῦναι, καὶ συγχώρησιν ἁμαρτημάτων κομισασθαι; θρόφιμα πεινῶντα, καὶ παρῆρησις ἀξιωθῆναι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τῇ φοβερᾷ, καὶ ἀκοῦσαι τὰ τῆς βασιλείας ἀντάξια ῥήματα, Ἐπειράσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαρμακίον; Μὴ γὰρ ὁ σοὶ παρασχὼν τὴν τοσαύτην δαφίλειαν οὐκ ἠδύνατο καθεῖναι τὴν ἵνδειαν παραμυθῆσθαι; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀφῆσιν αὐτὸν τῇ πενίᾳ τρυχεσθαι, ἵνα καὶ ἐκείνος τῆς ὑπομονῆς πολλὴν κομίζῃται τὸν μισθόν, καὶ σὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης αὐτοῦ προσηποῇ τὴν παρῆρησιν.

γ'. Εἶδες φιλανθρωπίαν Δεσπότης, πῶς ἅπαντα διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν οἰκονομεῖ; Ὅταν οὖν ἐνοήσης, ὅτι δεῖ σὲ καὶ τὴν σὴν ὠφέλειαν ἐκεῖνος τῇ πενίᾳ προσπαλαῖον λιμῷ διαφθείρεται, μὴ παρέλθῃς ἀνηλεῶς, ἀλλὰ γενεὸς πιστὸς οἰκονόμος τῶν παρὰ τοῦ Δεσπότης σοι παρατρεφέντων, ἵνα τὴν ἐκείνου ἵνδειαν παραμυθησάμενος πολλὴν ἐπισπάσῃ τὴν ἀνωθεν εὐνοίαν. Καὶ δόξασόν σου τὸν Δεσπότην, ὅτι διὰ σὲ καὶ τὴν σὴν σωτηρίαν συνεχώρησιν ἐκείνον ἐν πενίᾳ [343] διάγειν, ἵνα σὺ δυνήθῃς ὁδὸν εὐρεῖν, δι' ἣς δυνήσῃ καὶ τὰ ἁμαρτημένα ἀπονιφασθαι, καὶ τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότης σοι παρασχθέντα καλῶς οἰκονομήσας, τῶν ἐπαίνων ἐκείνων ἀξιωθῆναι τῶν πάντων λόγον καὶ δίκαιον ὑπερβαίνοντων. Ἀκούσῃ γὰρ, Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπ' ὁλλῶν ἡς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου. Ταῦτα ἐννοοῦντες, καθάπερ εὐεργέτας, καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῖν τὰς ἀφορμὰς παρέχιν δυναμένους, οὕτως ὀρώμεν τοὺς πένητας, καὶ μετὰ δαφίλειας καὶ ἰατρῆς τῆς προθυμίας παρέχωμεν, μηδέποτε ἀνανεούοντες περὶ τὴν δόσιν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικειᾶς διαλεγόμενοι, καὶ πραότητα πολλὴν δεικνύμενοι. Κλίρον

γὰρ πτωχῷ τὸ οὖς σου, καὶ ἀποκρίθητι αὐτῷ εἰρηνικὰ ἐν πραότητι, ἵνα καὶ πρὸ τῆς δόσεως τῇ προσηνείᾳ τῶν ῥημάτων τὴν καταβεβλημένην αὐτοῦ ψυχὴν ὑπὸ τῆς πολλῆς ἵνδειας ἀναστήσῃ. Κρεῖσσον γὰρ, φησί, λόγος ἡ δόσις. Οὕτως οἶδε καὶ ῥήμα νευρώσαι ψυχὴν, καὶ πολλὴν εἰσαγαγεῖν τὴν παραμυθίαν.

Μὴ τοίνυν πρὸς τὸν λαμβάνοντα μόνον ὀρώντας τὴν περὶ τὴν ἐλεημοσύνην φιλοτιμίαν ποιούμεθα, ἀλλὰ λογιζόμενοι τίς ἐστιν ὁ οἰκιοῦμενος τὰ εἰς τὸν πένητα γινόμενα, καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν διδομένων ἔκτισιν ὑποσχόμενος, οὕτω πρὸς ἐκεῖνον τείνοντες τὴν διάνοιαν μετὰ πάσης προθυμίας παρέχειν σπουδαζόμεν, καὶ σπείρωμεν, ὥς ἐτι καιρὸς, μετὰ δαφίλειας, ἵνα καὶ μετὰ δαφίλειας θερίσωμεν. Ὁ σπείρων γὰρ, φησί, σπείρομενος, σπείρομενος καὶ θερίσει. Ἀφειδεῖ τοίνυν τῇ χειρὶ καταβάλλωμεν τὰ καλὰ ταῦτα σπέρματα, ἵνα ἐν καιρῷ μετὰ δαφίλειας θερίσωμεν. Νῦν μὲν γὰρ ἐστιν ὁ τοῦ σπόρου καιρὸς, δὴ μὴ παραδράμωμεν, παρακαλῶ, ἵνα ἐν τῇ τῆς ἀναποδόσεως τῶν ἐνταῦθα σπαρθέντων ἡμέρᾳ, τοὺς καρπούς ἀποδρεψώμεθα, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπίας ἀξιωθῶμεν. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν ἕτερον τῶν κατορθωμάτων οὕτω δυνήσεται σέβει τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῶν τὴν πυρὰν, ὥς ἡ τῆς ἐλεημοσύνης δαφίλεια. Αὕτη καὶ τῶν ἁμαρτημένων ἡμῖν τὸν ἀφανισμόν ἐργάζεται, καὶ παρῆρησις ἡμῖν πρόξενος γίνεται, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν προσηγορεύει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἱκανῶς εἴρηται πρὸς τὴν ὑμετέραν προτροπήν, καὶ πρὸς τὸ δεῖξαι, ὅτι μικρὰ διδόντες μεγάλων ἀξιοῦμεθα παρὰ τοῦ Δεσπότης. Ἐντεῦθεν γὰρ ἡμῖν καὶ ὁ λόγος πρὸς τὴν τῆς ἐλεημοσύνης παραίνεσιν ἐξεκυλλοῖται· ἐπειδὴ γὰρ ἐλέγομεν, ὅτι μέρους γῆς παραχώρησας ὁ πατριάρχης, καὶ τὸ κάλλιστον τῆς χώρας προέμενος τῷ Λὼτ, καὶ τὴν φαυλοτάτην γῆν ἰδόμενος· ἐαυτῷ τοσαύτης ἡξιώθη τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλοτιμίας, ὥς ὑπερβαίνειν πάντα νοῦν καὶ δίκαιον τὴν ὑπόσχεσιν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν γεγεννημένην. Ἀναβλέψας γὰρ, φησί, τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὗ σὺ εἰ νῦν, πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα· οἱ πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὄρῃς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως αἰῶνος. Μέρος γῆς, [344] φησί, παρεχώρησας τῷ ἀδελφεῷ· ἰδοὺ ἐγὼ ὁλόκληρον σοὶ τὴν γῆν ὑπὸσχόμεμαι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ σπέρματί σου παρέξειν ἐπαγγέλλομαι αὐτὴν, καὶ ἕως αἰῶνος, τοῦτ' ἐστὶ διηνεκῶς. Εἶδες πῶς φιλοτιμείται ἐν ταῖς εὐεργεσίαις; Ἐπειδὴ γὰρ ἤδει ὅτι τοῦτο μάλιστα ἐπιθύμει ὁ πατριάρχης, καὶ οὐδὲν αὐτοῦ τὴν προθυμίαν οὕτω νευρώσει, φησί· καὶ τοῦτό σοι παρέξω, ὥστε καὶ τοὺς ἀπὸ σοῦ τιχομένους· διαδέξασθαι τῆς γῆς τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ διηνεχῇ ταύτης ἔχειν τὴν ἐξουσίαν. Εἶτα ἵνα μὴ πρὸς τὴν οἰκίαν μόνον φύσιν, καὶ πρὸς τὸ γῆρας τὸ ἐαυτοῦ, καὶ τὴν τῆς Σάρκας στερίωσιν ἀπιδῶν, νερκίσῃ πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ θαρρῆρσῃ τῇ τοῦ ὑποσχομένου δυνάμει, φησί· Καὶ ποιήσω τὸ σπέρμα σου, ὥς τὴν ἀμμοῦ τῆς γῆς. Εἰ δυνήσεται τις τὴν ἀμμοῦ τῆς γῆς ἐξυριμῆσαι, καὶ τὸ σπέρμα σου ἀριθμηθήσεται. Ἀληθῶς ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην ἦν ἡ ὑπόσχεσις· οὐ μόνον γὰρ πατέρα αὐτὸν ποιήσιν ὑπέσχετο, τοσούτων ὄντων τῶν κωλυμάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς πλήθος τοσούτων ἐπιδώσειν, ὥς τῇ ἀμμῇ τῆς γῆς παρισσώθῃ, καὶ ἀνώτερον ἀριθμοῦ τὸ πλῆθος γενέσθαι, τὴν ἐπίτασιν τῇ; ὑπερβολῆς διὰ τοῦ παραδείγματος ἐμφάνει βουλόμενος.

^a Post λίβα unus addit καὶ ἀνατολὰς καὶ θέλασσαν, et ita legit vetus interpres.

Ἰσῶπει πῶς ὁ φιλόθεος Δεσπότης κατὰ μικρὸν γυμνάζει τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Εἰπὼν γὰρ ἀνωτέρω, ὅτι *τῷ σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν ταύτην*· νῦν πάλιν φησὶν, *Καὶ τῷ σπέρματι σου δώσω ὡς αἰῶνος, καὶ ποιήσω αὐτὸ ὡς τὴν ἄμμον τῆς γῆς*. Καὶ τέως μέχρι λόγων τὰ τῆς ὑποσχέσεως, καὶ πολλὸς ἐν μέσῳ παραγίνεται χρόνος, ἵνα καὶ τῆς γνώμης τοῦ πατριάρχου μᾶθωμεν τὸ φιλόθεον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν. Ἐπιτηδὲς γὰρ μέλλει καὶ ἀναβάλλεται, ἵνα εἰς βαθὺ γῆρας ἔλθασαντες οἱ τὴν ὑπόσχεσιν δεξάμενοι, καὶ ἀπογόνους, ὡς εἰπεῖν, τέως κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν, τότε καὶ τῆς οἰκίας ἀσθενείας τὴν πείραν, καὶ τῆς ἀφάτου δυνάμεως τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβολὴν ἴδωσιν.

δ'. Ἐννοεῖ δέ μοι ἐκ τῆς παρατάσεως τοῦ ἐν μέσῳ χρόνου τὸ στερεὸν τῆς τοῦ πατριάρχου γνώμης, πῶς πάντα τὰ ἀνθρώπινα παρατρέχων, πρὸς τὸ δυνατόν τοῦ ὑποσχομένου τείνας τὴν διάνοιαν, οὐκ ἑθροβεῖτο, οὐδὲ ἐταράττετο. Ἰστε γὰρ πολλὰκις, ὅτι ἐπειδὴν τις ἀπαξ καὶ δευτέρου ὑποσχομένου μηδέπω εἰς ἔργον ἀγάγῃ τὰ ἐπαγγελθέντα, πῶς ὀκνηρότεροι γινόμεθα πρὸς τὸ πάλιν αὐτῷ πιστεῦσαι ὑπὸσχουμένῳ. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν ἀνθρώπου εἰκότως ἂν τοῦτο γένοιτο· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ μετὰ πολλῆς σοφίας τὰ ἡμέτερα οἰκονομοῦντος, ἐπειδὴν ἀπαξ ἐπαγγελῆται, καὶν μυρία ἐν τῷ μέσῳ κωλύματα παρεμπιπτοί, πρὸς τὸ μέγεθος τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ὀρῶντας θαρρύνειν χρῆ, καὶ ἐσθητικῶς ἔχειν τὸν λογισμὸν, καὶ εἰδέναι ὡς πάντως εἰς ἔργον ἐκτελεῖν δεῖ τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα· οὐδὲν γὰρ ἔστιν ὃ δυνήσεται ποτε διακόψαι τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπαγγελμένα· θεὸς γὰρ ἔστιν, ὃ πάντα δυνατόν· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ὃ βούλεται, μεθίστησι τὰ πράγματα, καὶ πόρους ἐξ ἀπόρων εὐρεῖν δυνάμενος, καὶ μετὰ τὴν ἀπόγνωσιν τὴν ἡμετέραν εἰς χρηστὰς ἐλπίδας ἄγων, ἵν' οὕτω σαφέστερον αὐτοῦ μανθάνωμεν [345] τῆς εὐμεγέθους σοφίας τὴν ὑπερβολήν. Ἀναστὰς γὰρ, φησὶ, *εἰδόμενον τὴν γῆν, εἰς τε τὸ μῆκος αὐτῆς καὶ εἰς τὸ πλάτος, ὅτι σοὶ δώσω αὐτήν*. Ὅρα πῶς διὰ πάντων τῶν πραγμάτων πολλὴν βούλεται πληροφορίαν ἐνθεῖναι τῷ δικαίῳ. Ἀναστὰς, φησὶ, περιέλαθε, καὶ κατὰμαθε καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος, ἵνα εἰδέναι ἔχης καὶ τὸ μέγεθος τῆς γῆς. ἥς ἀπολαύειν μέλλεις, καὶ πρὸ τῆς ἀπολαύσεως τῇ ἐλπίδι τρεφόμενος, πολλὴν ἔχῃς τὴν εὐθυμίαν. Ὅσην γὰρ ἂν περιέλθῃς γῆν, σοὶ δώσω αὐτήν, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ τοσαῦτα παρεχώρησας, ὅσα νῦν λαμβάνειν μέλλεις. Μὴ τοίνυν νομίσης τὴν ἐλάττωνα εἰληφέναι, ἐπειδὴ ἐκεῖνος τοῖς πρωτεῖσι φαινόμενοις ἐπεπήδησεν. Ἐφῆν δὲ μετ' οὐ πολὺ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐ λυσitelῆς ἦν αὐτῷ τῶν πρωτείων ἡ ἐκλογὴ· καὶ αὐτὸς δὲ ἐκεῖνος μαθήσεται, ὅσον ἐστὶ κακὸν τὸ τῶν πρωτείων ἔρῳ. Τέως δὲ αὐτὸς κομίζου τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ τῆς ἐπεικειας, ἣν περὶ τὸν ἀδελφιδεὺν ἐπεδείξω, τῆς ἀμοιβᾶς, καὶ δέχου τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ ἤδη κατὰ μάνθανε τὴν γῆν ἅπασαν, ἥς κύριος εἶ, καὶ μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς καὶ τὸ σπέρμα τὸ σὸν εἰς τὸ διηνεκὲς καθέξετε. *Καὶ τῷ σπέρματι σου γὰρ, φησὶν, ἕως τοῦ αἰῶνος*. Πολὺ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ τὸ μέγεθος, πολλὴ τῆς φιλοτιμίας τοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότης ἡ θαυσιεργία, πολλὴ τῆς ἀμοιβῆς τοῦ φιλανθρώπου καὶ πανοικτίρμονος ἡ ὑπερβολή, ἣν περὶ τὸν μακάριον τοῦτον ἐποίησατο, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ μέλλοντι τίκεσθαι σπέρματι. Ταῦτα ἀκούσας ὁ πατριάρχης, καὶ ἐκπλαγὲς τὴν ἀφάτον τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα, Ἀποσκηνώσας, φησὶν, *ἐλθὼν κατ' ἡ-*

κησε παρὰ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρὴ, τὴν ἐν Σεδρί. Μετὰ τὸ δέξασθαι, φησὶ, τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ τὸν χωρὸν γενέσθαι τοῦ Λὼτ, τὴν σκηνὴν αὐτοῦ μετέβαλε παρὰ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρὴ. Ὅρα φιλόσοφον γνώμην, ὅρα φρονήματος ὕψος, πῶς μετ' εὐκολίας μετακίεσται, καὶ οὐ δυσχεραίνει πρὸς τὸ τόπους ἐκ τόπων ἀμείβειν. Καὶ γὰρ εὐρήσεις αὐτὸν οὐ συνθηθεῖν τινὶ προκατεῖλημμένον καὶ προσετηχότα, ὃ πολλοὶ πολλὰκις ὑπομένοντες καὶ τῶν δοκούντων φιλοσοφεῖν, καὶ τῶν ἐν μέσῳ θεωρῶν ἀπηλλάχθαι· καὶ εἰ ποτε καιρὸς καλοῖται μεταναστεῖν, καὶ εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἀπελθεῖν, πολλὰκις καὶ πνευματικοῦ πράγματος ἕνεκα, δυσχεραίνοντας, ἀλύοντας, βαρεῖς φέροντας τὴν μετástασιν εὐροις ἂν αὐτοῖς, διὰ τὸ τὴ συνθηθεῖν προεῖληφθαι. Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος οὕτως, ἀλλ' ἀνωθεν καὶ ἐκ προοιμίων ἐφιλοσόφει· καὶ καθάπερ ἕνος καὶ παρεπίδημος, οὕτως ἐντεῦθεν ἐκεῖ, κάκειθεν ἐκ μετακίεσθαι, καὶ πανταχοῦ τὴν φιλόθεον αὐτοῦ γνώμην διὰ τῶν ἔργων ἐποποιᾷ ἐν ἐπιδείκνυσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκήνωσε παρὰ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρὴ, εὐθείας ἐκεῖ θυσιαστήριον ὑποκόμισε τῷ Κυρίῳ. Εἶδες εὐχάριστον γνώμην; Ἐπειδὴ γὰρ τὴν σκηνὴν ἐκῆλθε, εὐθέως ὑπὲρ τῆς γεγεννημένης αὐτῷ ἐπαγγελίας τὰς εὐχαριστίας ἀνέφερε τῷ Δεσπότη. Καὶ καθ' ἕκαστον τόπον, ἐνθα κατεσκήνω, εὐρήσεις αὐτὸν τοῦτο πρὸ πάντων ἐπιμελούμενον, καὶ θυσιαστήριον οἰκοδομοῦντα, καὶ τὰς εὐχὰς ἀναφέροντα, καὶ ἀποστολικὸν νόμον πληροῦντα, τὸν κτείνοντα ἐν παντὶ τόπῳ εὐχεσθαι ἐπαίροντας ὅσους [346] χεῖρας. Εἶδες ψυχὴν ἐπερωμένην πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ πόθον, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχάριστον γινομένην; Οὐκ γὰρ ἀνέμενε εἰς ἔργον ἔλθειν τὰ ἐπαγγελθέντα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς ὑποσχέσεως εὐχαριστεῖ, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπιδείκνυται, ἵνα τὴν ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσιν εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξάμενος, καὶ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκκαλέσθαι τὸν αὐτοῦ Δεσπότην.

ε'. Τοῦτον δὲ καὶ ἡμεῖς μιμώμεθα, καὶ θαρρύνειν τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεις, καὶ μῆτε ὁ χρόνος ἀμαυροῦται τὴν προθυμίαν, μῆτε τὰ ἐν μέσῳ κωλύματα, ἀνσυμδαίη, γενοῦνται ἡμῶν τὸν λογισμὸν· ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει θαρρύνοντες, ὡς ἤδη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὀρῶντες εἰς ὑποσχέσεις ἐκδοηκυίας, οὕτω τὴν πίστιν εὐλαχρινῇ ἐπιδείκνυμεθα. Καὶ γὰρ καὶ ἡμῖν μεγάλη καὶ ὑπέροχη ἐπαγγελία τὸ Δεσπότης, καὶ ὑπερβαίνοντα τὸν ἡμέτερον λογισμὸν, τῆς βασιλείας λέγω τὴν ἀπολαύσιν, τῶν ἀποβήτων αγαθῶν τὴν μετουσίαν, τὴν μετὰ ἀγγέλων διαγωγὴν, τὴν τῆς γενένης ἀπαλλαγὴν. Ἀλλὰ ὅμως μετὰ ἀπιστῶμεν, ἐπειδὴ μὴ ὁρᾶται τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς· ἀλλὰ τὸ ἀψευδὲς ἐννοοῦντες τοῦ ἐπαγγελλομένου, καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὸ μέγεθος, τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς αὐτὰ κατοπτίζομεν, καὶ ἐκ τῶν ἡδὴ παρεσχεθέντων καὶ περὶ τῶν μελλόντων χρηστὰς ἔχουμεν τὰς ἐλπίδας· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα πολλὰ ἡμῖν ἐδωρήσατο, ἵνα ἐκ τούτων ὀδηγούμενοι καὶ περὶ ἐκείνων θαρρύνειν ἔχουμεν. Ὁ γὰρ τὸν αὐτοῦ οὐκ ἐκδοῦς διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην, πῶς οὐκ πάντα ἡμῖν τὰ λοιπὰ χαρίζεται; Καθάπερ καὶ Παῦλος φησὶν· Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἠρείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐκ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται; Εἰ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν, εἰ τοῦ βαπτίσματος τὴν δωρεὰν ἔχαρίσατο, εἰ τῶν προλαβόντων ἀμαρτημάτων τὴν ἀφεσιν ἔδωκεν, εἰ μετανοίας ὁδὸν ἡμῖν ἔτεμεν, εἰ μυρία ἕτερα πρὸς τὴν σω-

Abrahæ virtutem paulatim exercet Deus. Quanta patriarchæ mentis firmitas. — Attende quomodo misericors Deus paulatim virtutem iusti huius exerceat. Nam cum superius dixerit : Semini tuo dabo terram hanc : nunc iterum dicit : Et semini tuo usque in sæculum dabo , et faciam illud quasi arenam terræ. Hactenus sermonibus tantum facta est promissio , interceditque inter rem et promissionem multum temporis , ut religiosam patriarchæ mentem , et ineffabilem Dei virtutem discamus. Data enim opera differt ac moratur , ut cum ii , quibus promissio facta , in extremam pervenerint senectam , et secundum humanam rationem , ut ita dicam , omnino desperaverint , tunc suam infirmitatem , et inenarrabilis potentie Dei eminentiam agnoscant.

4. Illoc loco expendas , quæso , a temporis tanta intercapedine , quam solida fuerit patriarchæ mens , quomodo humanis omnibus præteritis , ad potentiam ejus qui pollicitus erat , respiciens , non impatiens , non turbatus fuerit. Scitis enim quomodo plerumque , quando quis semel atque iterum pollicetur , et promissa implere tardat , segniores sumus ad credendum illis quæ iterum promittit : id quod in homine non injuria locum habet : in Deo autem , qui res nostras maxima dispensat sapientia , si qua semel promissa fuerint , etiamsi innumera intercedant obstacula , confidendum est ad magnitudinem potentie ejus respicientibus , confirmandaque est ratio , et sciendum , omnia quæ ab illo sunt dicta evenire modis omnibus necesse esse. Nihil enim est quod morari queat ejus promissiones , quoniam Deus est , cui omnia sunt possibilia : et ideo quocumque vult , res transfert , et ubi non sunt viæ , invenire scit vias , ac nos desperatos in bonam spem adducit , quo excellentia potentissimæ suæ sapientie nobis manifestior fiat. Dicit enim : 17. *Surge , et perambula terram in longitudinem ejus et latitudinem , quia tibi dabo eam.* Vide quomodo in rebus omnibus multam securitatem justo viro ingerere satagit. Dicit enim : Surge , et circumi , et addisce tam latitudinem , quam longitudinem , ut scire possis et magnitudinem terræ qua fruiturus es , et antequam fruaris , spe pastus , magnam inde animi voluptatem haurias. Nam quantumcumque terræ circumieris , tibi dabo , ut scias te non tantum dimisisse , quantum accepturus es. Ne igitur putes te minorem terram sortitum esse , quoniam ille arripuit , quæ prima sibi visa est et potior. Scies enim non multo post ex rebus ipsis , quam nihil profuerit ei potioris terræ electio ; et ipse discet , quantum malum est primas amare partes. Tu autem nunc accipe modestie et clementie , quam erga fratris filium declarasti , mercedem ; promissa sume , et jam cognosce terram omnem cujus dominus es , et quam non multo post et tu ipse , et semina tua in æternum possidebitis. *Et semini tuo , inquit , usque in sæculum.* Magna divinæ promissionis magnitudo , magna nostri omnium Domini , atque immensa liberalitas , magna mercedis præstantia , quam dat misericors et clementissimus Dominus beato illi , et ex illo nascituro semini. Ut hæc audit

patriarcha , de ineffabili bonitate Dei obstupefactus , 18. *Motis tabernaculis , inquit , venit , et habitavi juxta quercum Mambre , quæ est in Chebron.* Postquam , inquit , accepit promissionem , et separavit se Lot , tunc transtulit tabernaculum suum ad quercum Mambre. Vide philosophicam mentem , vide spiritus sublimitatem , quomodo facile inde migrat , nec gravatur de locis in loca transire. Invenies enim eum nulla consuetudine præventum et alligatum : id quod multis evenit , etiam iis qui se philosophos , et e mediis liberatos tumultibus jactant : et si quando tempus vocet , spiritualis sæpe negotii gratia , ut in alium locum concedant , sæpenumero morosi sunt , tristes , et migrationem ægre ferentes , eo quod consuetudine præoccupati sint. Verum non ita justus , sed jam tum philosophum agebat : et quasi peregrinus et hospes , ita nunc hinc illuc , nunc illinc huc transmigrabat , et per omnia religiosam suam mentem operibus ipsis declarare studebat. Nam postquam tabernaculum fixit apud quercum Mambre , statim ibi extruxit altare Domino. Vidisti mentem gratam ? Quia mox ut tabernaculum fixit , statim pro facta sibi promissione gratiarum actiones obtulit Domino. Et in singulis locis ubi tabernaculum fixit , inventes hoc præ omnibus ei fuisse curæ , ut extructo altari preces offerret , et Apostoli præceptum implet , jubentis ut in omni loco oretur , et eleventur sanctæ manus (1. Tim. 2. 8). Vidisti animam divino amore succensam , et ad Deum volentem , proque omnibus gratias agentem ? Non enim exspectavit donec promissa complerentur ; sed et de promissione gratias agit , nihilque non facit , ut de præviis dignas gratias præ se ferens , Dominum suum provocet ad promissiones suas implendas.

5. *Moralis exhortatio ad constantiam in fide.* — Illud sane et nos imitemur , et promissionibus divinis fidamus ; neque alacritas tempore obsolescat , neque mens remissio fiat ex obicibus qui interveniunt : sed virtuti divinæ fidentes , quasi jam ante oculos videremus promissiones impleri , ita puram et sinceram fidem exhibeamus. Magna enim et immensa promisit nobis Dominus , et quæ nostram transcendunt rationem , nempe nos participes regni fore , et ineffabilium honorum consortes , cum angelis versaturos , et liberandos a gehenna. Cæterum neque diffidamus ideo quod ea non videntur corporalibus oculis ; sed cogitantes mentiri non posse eum qui promisit , et ipsius potentie magnitudinem considerantes , hæc oculis fidei contueamur , et ex iis quæ jam concessa sunt , etiam de futuris bonam spem habeamus : ea enim de causa et hic multa nobis donata sunt , ut ex iis adjuvemur , manuque ducamur , ut de illis quoque bene speremus. Nam qui Filium suum tradidit propter suam in nos caritatem , quomodo non omnia nobis reliqua largiturus est ? Sicut et Paulus inquit : *Qui proprio Filio suo non pepercit , sed pro nobis omnibus tradidit illum , quomodo non et omnia nobis cum illo donabit (Rom. 8. 32) ?* Si Filium suum tradidit pro nobis peccatoribus , si baptismatis donum largitus est , si priorum peccatorum remissionem tribuit , si poenitentie viam nobis

aperuit, si innumera alia ad salutem nostram operatus est, manifestum est cum et futura bona nobis reposita præbitorum. Nam qui propter suam bonitatem, antequam esse inciperemus, hæc præparavit, quomodo non et frui concedet? Quod autem prius hæc bona nobis præparaverit, audi quid dicat stantibus a dextris: *Venite, benedicti Patris mei, hereditate accipite regnum paratum vobis ante constitutionem mundi* (Matth. 25. 34). Vidisti bonitatis excellentiam, quanta erga nostrum genus benignitate usus sit, ut et ante facta fundamenta mundi nobis regni cælorum fruitionem præparare dignatus sit? Igitur ne simus ingrati, obsecro, neque indignos talibus nos donis constituamus: sed diligamus, ut decet, Dominum nostrum, nihilque faciamus quod ejus erga nos benevolentiam impediatur. Num enim nos priores rem illam cœpimus? Immo ipse prior magnam et inenarrabilem caritatem erga nos declaravit. Quomodo igitur non absurdum fuerit, si eum qui nos sic dilexit non diligamus totis viribus nostris? Ipse propter suam erga nos caritatem omnia cum voluptate sustinuit: et ex ipso paterno sinu exsiliens, ut ita dicam, servi formam assumere voluit, per humana omnia transire, et ferre a Judæis contumelias et opprobria, denique et crucem, ac mortem ignominiosissimam, ut nos qui huius traheremur, et infinitis peccatorum sarcinis oppressi eramus, nostra in se fide liberos faceret. Hæc enim omnia mente recogitans beatus Paulus, fervidus Christi amator, et quasi alatus universum orbem peragrans, qui in corpore quæ incorporearum naturarum propria sunt facere studebat, clamabat dicens: *Caritas enim Christi detinet nos* (2. Cor. 5. 14). Vide probitatem, vide virtutis excellentiam, vide ferventem amorem. *Caritas Christi detinet nos*: hoc est, compellit, cogit, concitat. Deinde volens interpretari quod a se dictum erat, inquit: *Judicantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Et pro omnibus mortuus est, ut et viventes posthac non sibiipsis vivant, sed illi qui pro eis mortuus est et resurrexit* (Ibid. v. 15). Vidisti quomodo jure dixit, *Detinet nos caritas Christi*? Si enim pro nobis, inquit, omnibus mortuus est, propter hoc mortuus est, ut nos viventes posthac non nobis ipsis vivamus, sed ei qui pro nobis mortuus est et resurrexit. Accipiamus igitur apostolicam admonitionem, et non nobis ipsis vivamus, sed ei qui pro nobis mortuus est et resurrexit. Et quomodo, dicet quispiam, poterimus non nobis ipsis vivere? Audi beatum virum iterum dicentem: *Vivo autem non jam ego: vivit autem in me Christus* (Galat. 2. 20). Vide quomodo super terram ambulans et carne circumdatus, quasi cælum inhabitans et inter incorporeas virtutes versans afficiatur. Proinde alibi iterum dicat: *Qui autem Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum affectionibus et concupiscentiis* (Gal. 5. 24). Hoc igitur est non sibiipsis vivere, sed ei qui pro nobis mortuus est et resurrexit: quando quasi mortui sumus præsentis vitæ, et nihil eorum quæ videntur, suspicimus. Nam idcirco Dominus noster crucifixus est, ut hanc vitam pro illa commutemus; imo per hanc illam nobis negotiemur. Præsens enim

vita, si volumus esse sobrii et vigiles, ducit nos ad fruitionem vitæ æternæ: atque poterimus, si parumper voluerimus vigilare et aperire mentis oculum, quietis illius semper apud nos meminisse; et ita præsentia præterire ac prætervolare, ad futura autem et semper duranti mentem intendere; sicut beatus ille nos erudit dicens: *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me* (Galat. 2. 20).

6. Vide animam igne succensam, vide mentem alatum, vide rationem incensam Dei amore. *Quod, inquit, nunc vivo, in fide vivo*. Ne enim, inquit, potestis me facere aliquid rerum hujus vitæ causa. Nam licet carne circumdatus sim, necessitatibusque naturæ alligatus: in fide tamen vivo, quæ est in Christum, despiciens omnia præsentia, et spem quæ in illum est omnia prætercurrens, intentam in illum mentem habeo. Denique ut discas excellentiam amoris ejus, dicit: *In fide vivo Filii Dei, qui me dilexit, et tradidit semetipsum pro me*. Considera quam insignis grati animi significatio. Quid dicis, o beate Paule? Paulo ante dicebas. *Qui proprio Filio suo non peperci, sed pro nobis omnibus tradidit eum* (Rom. 8. 32): et nunc dicis, *Qui dilexit me*: atque ut proprium appellas commune beneficium? Etiam, inquit: nam licet pro omni hominum genere sacrificium ab eo sit oblatum, tamen propter amorem in eum, id quod factum est proprium mihi facio. Ita et prophetis mos est facere et dicere: *Deus Deus meus* (Psalm. 21. et 117. et 142): quamvis totius orbis sit Deus: sed peculiare hoc est amori, ut ex communibus propria faciat. *Filii Dei, inquit, qui dilexit me*. Quid dicis? Te solum dilexit? Omnem, inquit, hominum naturam dilexit, sed ego ei gratias debeo, quasi me solum dilexisset. *Et tradidit semetipsum pro me*. Quid igitur, pro te solo crucifixus est? Annon ipse dicit: *Cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum* (Joan. 12. 32)? nonne tu ipse dixisti, *Pro nobis omnibus tradidit semetipsum*? Etiam, inquit: non loquor pignantia, sed amorem meum ita consolor. Jam vide iterum et aliud quod dictis illis nos docet. Cum enim superius dixerit de Patre, *Pro nobis omnibus tradidit illum*, hic dicit, *Semetipsum tradidit*: et illic quidem, ut concordiam ostendat ac parcm honorem Patris et Filii, et passionem subindicet: quoniam etiam alio loco dicit: *Factus obediens usque ad mortem* (Philipp. 2. 8): ubique passioni fidem faciens. Illic autem posuit, *Tradidit semetipsum*, ut indicet eum voluntarie passionem suscepisse, et non necessitate, neque vi, sed voluntatem cupientemque totius humani generis salutem operari, crucem sustinuisse. Qualem igitur vicissim amorem exhibere poterimus tam divitem erga nos caritatem declaranti? Etiam si animam ipsam impendamus pro ejus legibus, et pro observatione mandatorum, quæ ab ipso sunt data, neque sic ad caritatis modum pertingere poterimus, quam erga nostrum declaravit genus. Ipse enim Deus cum esset, pro hominibus hoc subiit, et Dominus pro servis; ac non pro servis simpliciter, sed pro ingratis et perpetuis

τηρίαν ἡμετέραν ἐπραγματεύσατο, δηλονότι καὶ τὰ ἐν πῶ μέλλοντι ἡμῖν τεταμειυμένα ἀγαθὰ παρέξει. Ὁ γὰρ πρὸ τῆς εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρόδου ταῦτα προεுτρεπίσας διὰ τὴν οἰκίαν ἀγαθότητα, πῶς οὐχὶ καὶ τὴν ἀπόλαυσιν χαριεῖται; Ὅτι γὰρ προλαβὼν ταῦτα ἡμῖν ἡτοίμασε τὰ ἀγαθὰ, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος πρὸς τοὺς ἐκ δεξιῶν ἐστῶτας· *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν πρὸ καταβολῆς ἡ κόσμου*. Εἶδες ἀγαθότητος ὑπερβολὴν, πόση περὶ τὸ ἡμέτερον γένος κέχηται τῇ φιλανθρωπίᾳ, ὥς καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς; ἡμῖν τῆς βασιλείας προεுτρεπίσαι τὴν ἀπόλαυσιν; Μὴ τοίνυν ἀγνώμονες γενώμεθα, παρακαλῶ, μηδὲ ἀναξίους ἑαυτοὺς καταστήσωμεν τῶν τοσούτων δωρεῶν, ἀλλὰ ἀγαπήσωμεν, ὥς δεῖ, τὸν ἡμέτερον Δεσπότην, καὶ μηδὲν διαπραττώμεθα τῶν διακοπόντων τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ εὐνοίαν. Μὴ γὰρ αὐτοὶ προκατάρχομεν τοῦ πράγματος; Αὐτὸς προλαβὼν πολλὴν καὶ ἀφαινον τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην ἐπεδείξατο. [347] Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπον τὸν οὕτως ἀγαπήσαντα μὴ καὶ ἡμᾶς, ὅσον ἔχομεν δυνάμει, ἀγαπᾶν; Αὐτὸς γὰρ διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην πάντα μεθ' ἡδονῆς ὑπέμεινε, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν κόπων τῶν πατρικῶν ἀλλόμενος, ὡς εἶπεν, δούλου μορφῇ ἀναλαβεῖν κατεδέξατο, καὶ διὰ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἔλθειν, καὶ τὰς παρὰ Ἰουδαίων ὕβρεις καὶ ἀτιμίας ὑπομείναι, καὶ τὸ τελευταῖον σταυρὸν κατεδέξατο, καὶ θάνατον τὸν ἐπονειδιστον, ἵνα ἡμᾶς τοὺς χαμαὶ συρομένους, καὶ μυρίοις φορτίοις ἀμαρτημάτων βαρυνόμενους διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἐλευθερώσῃ. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἐννοῖν ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ θερμὸς ἐραστής τοῦ Χριστοῦ, ὁ καθάπερ ὑπόπτερος τὴν οἰκουμένην περιτρέχων ἅπασαν, ὁ ἐν σώματι τὰ τῶν ἀσωμάτων ἐπιδείκνυσθαι σπουδάζων, ἔδωκε λέγων· *Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνεχέει ἡμᾶς*. Ὅρα εὐγνωμοσύνην, ὅρα ἀρετῆς ὑπερβολὴν, ὅρα πόθον ζέοντα. *Ἡ ἀγάπη, φησί, τοῦ Χριστοῦ συνεχέει ἡμᾶς*· τοῦτ' ἐστιν, ὥθει, καταναγκάζει, κατεπείγει. Εἶτα ἐρμηνεύσαι βουλόμενός το παρ' αὐτοῦ ῥηθὲν, φησί· *Κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἰς ὑπὲρ ἀπάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον. Καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἡγερθέντι*. Εἶδες πῶς εἰκότως ἔλεγεν, ὅτι *Συνέχει ἡμᾶς ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ*; Εἰ γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν, φησί, πάντων ἀπέθανε, διὰ τοῦτο ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶμεν, ἀλλ' ἐκείνῳ ἐφ' ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἡγερθέντι. Δεχόμεθα ποῖνον τὴν παραινέσιν τὴν ἀποστολικήν, καὶ μὴ ἑαυτοῖς ζῶμεν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἡγερθέντι. Καὶ πῶς, φησί, δυνησόμεθα μὴ ἑαυτοῖς ζῆν; Ἀκούει τοῦ μακαρίου τούτου πάλιν λέγοντος· *Ζῶ δὲ οὐκ ἐτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός*. Ὅρα πῶς ἐπὶ τῆς βαδίζων καὶ σαρκὶ συμπεπλεγμένος, καθάπερ τὸν οὐρανὸν οἰκῶν, καὶ ταῖς ἀσωμάτοις συναναστρέφόμενος δυνάμεισιν, οὕτω δέχεται. Διὰ τοῦτο ἀλλαχοῦ πάλιν ἔλεγεν· *Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς καθήμεισι καὶ ταῖς ἐκπινομαῖσι*. Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ τὸ μὴ ἑαυτοῖς ζῆν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἡγερθέντι, ὅταν καθάπερ νεκροὶ ὦμεν τοῦ παρόντος βίου, καὶ πρὸς μηδὲν τῶν ὀρωμένων ὦμεν ἐπισημνοί. Διὰ γὰρ τοῦτο ὁ Δεσπότης ἡμῶν ἐσταύρωσθαι, ἵνα ἀντὶ ταύτης τῆς ζωῆς ἐκείνην ἀνταλλαξώμεθα· μέλλον δὲ, ἵνα διὰ ταύτης ἐκείνην ἑαυτοῖς πραγματοποιήσωμεν. Ἡ γὰρ παρούσα ζωὴ, ἐὰν βουλόμεθα νῆφειν καὶ ἐρηγορεῖν, πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς αἰῶ-

νίου ζωῆς ἡμᾶς ὀδηγεῖ· καὶ δυνησόμεθα, εἰ βουληθεῖμεν μικρὸν διεγερθῆναι καὶ διανοῆσαι τὸ τῆς διανοίας ὅμμα, τῆς ἐκατ' ἡμέρας τὴν ἐννοίαν διὰ παντὸς τρέφειν παρ' ἑαυτοῖς, καὶ οὕτω τὰ μὲν ὀρώμενα παρατρέχειν καὶ ὑπερίπτασθαι, πρὸς δὲ τὰ μέλλοντα καὶ διακινῶντα τείνειν τὸν λογισμόν· καθάπερ καὶ ὁ μακάριος οὗτος παιδεύων ἡμᾶς ἔλεγεν· *Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ*.

ς'. Ὅρα ψυχὴν πεπυρωμένην, ὅρα λογισμόν ἐπτερωμένον, ὅρα διανοίαν ἐκκαιομένην τῷ πρὸς τὸν Θεὸν πόθῳ. Ὁ νῦν ζῶ, φησὶν, *ἐν πίστει* λέγει. Μὴ γὰρ νομίστητέ με, φησί, συντελεῖν τι εἰς τὰ τοῦ παρόντος βίου [348] πράγματα. Εἰ γὰρ καὶ σάρκα περιέκειμαι, καὶ ταῖς ἀνάγκαις τῆς φύσεως προσδέδεμαι, ἀλλ' ἐν πίστει ζῶ, τῇ εἰς Χριστὸν, πάντων ὑπερρωρῶν ὁ τῶν παρόντων, τῇ ἐλπίδι τῇ εἰς αὐτὸν πάντα παρατρέχων, ἐκτεταμένην ἔχω τὴν διάνοιαν πρὸς αὐτόν. Εἶτα ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τοῦ φίλτρου τὴν ὑπερβολὴν, φησὶν. *Ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ*. Σκόπει πόσης τῆς εὐγνωμοσύνης ἡ ὑπερβολή. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; Πρὸ μικροῦ ἔλεγες, *Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐβείσατο, ἀλλ'* ὑπὲρ ἡμῶν πάντων *παρέδωκεν αὐτόν*· καὶ νῦν λέγεις, *Τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ ἰδιοποιῇ τὴν κοινὴν εὐεργεσίαν*; Ναί, φησὶν· εἰ γὰρ καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἡ οὐσία προσενήνεκται παρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸ περὶ οὗτον φίλτρον μου ἐγὼ ἰδιοποιούμαι τὸ γεγονός. Οὕτω καὶ τοῖς προφήταις ἔθος ποιεῖν, καὶ λέγειν· Ὁ Θεὸς μου· καίτοι τῆς οἰκουμένης ἐστὶ Θεός· ἀλλ' ἰδίον τὸ πῶθον, τὰ κοινὰ ἰδιοποιεῖσθαι. *Τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, τοῦ ἀγαπήσαντός με*. Τί λέγεις; Σὲ μόνον ἡγάπησε; Πᾶσαν μὲν, φησὶ, τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἀλλ' ἐγὼ ὡς μόνος ἀγαπηθεῖς, οὕτως αὐτῷ χάριτας ὕφειλω. *Καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ*. Τί οὖν, ὑπὲρ σοῦ μόνον ἐσταυρώθη; Οὐκ αὐτὸς λέγει, *Ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν*; οὐ οὐ αὐτὸς εἶπας, ὅτι· *ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν ἑαυτόν*; Ναί, φησὶν· οὐκ ἐναντιούμενος ἑαυτῷ ταῦτα φημι, ἀλλὰ τὸν ἑαυτοῦ πόθον παραμυθούμενος. Καὶ ὅρα πάλιν καὶ ἑτερόν τι διὰ τῶν εἰρημίων ἡμᾶς διδάσκοντα. Ἀνυτέρω γὰρ εἰπὼν περὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι· *ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν*, ἐνταῦθα λέγει, *Ἐαυτὸν παρέδωκεν*· ἐκεῖ μὲν, ἵνα τὴν ὁμολοίαν δείξῃ καὶ τὴν ὁμομιλίαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ τὴν οἰκονομίαν ^c ἀνιξήται· ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ, *Γενόμενος ὑπὸ πᾶσι μέχρι θανάτου, πανταχοῦ τὴν οἰκονομίαν πιστούμενος*. Ἐνταῦθα δὲ τὸ, *Παρέδωκεν ἑαυτόν*, τέθεικεν, ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκὼν τὸ πάθος κατεδέξατο, καὶ οὐκ ἀνάγκη οὐδὲ βία, ἀλλὰ βουλόμενος καὶ θέλων παντὶ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει τὴν σωτηρίαν πραγματεύσασθαι, τὸν σταυρὸν ὑπέμεινε. Ποῖαν οὖν κατ' ἀξίαν ἀγάπην ἐπιδείξασθαι δυνησόμεθα, πρὸς τὸν οὕτω πλουσίαν τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην ἐπιδειξάμενον; Κἂν γὰρ αὐτὴν τὴν ψυχὴν προσδοῖα καταδέξωμεθα ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ νόμων, καὶ τῆς φυλακῆς τῶν ἐντολῶν τῶν παρ' αὐτοῦ δοθεισῶν, οὐδὲ οὕτω πρὸς τὴν μέτρον φθάσαι δυνησόμεθα τῆς ἀγάπης, ἣν περὶ τὴν ἡμετέραν ἐπεδείξατο φύσιν. Αὐτὸς μὲν γὰρ Θεὸς ὢν ὑπὲρ ἀνθρώπων τοῦτο κατεδέξατο, καὶ Δεσπότης τυγχάνων ὑπὲρ δούλων, καὶ οὐχ ὑπὲρ δούλων ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἀγνωμόνων καὶ πολλῶν καὶ ἀσπονδον τὴν ἐχθραν ἐπιδεικνυμένων. Καὶ αὐτὸς μὲν προλαβὼν εἰς

^a Quinque mss. ἀπὸ καταβολῆς.

^b Sic Savil et septem mss. Morel. ὑπορῶν. ^c Οἰκονομία eum de Christo est sermo, de incarnatione intelligitur, hic vero de passionis, ut ex serie liquet.

ἀναξίους καὶ μυρία ἐπαικίτας τὴν τοσαύτην εὐεργεσίαν ἐπαθείσαντο· ἡμεῖς δὲ, ὅπου ἂν ἐπιδείξασθαι [349] θυνθώμεν, οὐδὲν μέγα ποιοῦμεν τὸν « προφθάσαντα ταῖς τοσαύταις εὐεργεσίαις ἡμᾶς ἀμείβεσθαι σπουδάζοντες. Τὰ γὰρ παρ' ἡμῶν, ἂν ἄρα ἀκολουθῶσιν, ἀμοιβὴ τίς ἐστι καὶ ὀφειλὴ· τὰ δὲ παρ' αὐτοῦ, χάρις καὶ εὐεργεσία, καὶ δωρεὰς μέγας. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα λογιζόμενοι, ἀγαπήσωμεν τὸν Χριστὸν, καθάπερ Παῦλος αὐτὸν ἠγάπησεν, καὶ μηδεὶς ἡμῖν τῶν παρόντων ἴστω λόγος, ἀλλὰ διηνεκῶς τὸν αὐτοῦ πόθον ἔχωμεν ἰδρυμένοι ἡμῶν τῇ ψυχῇ. Οὕτω γὰρ καὶ πάντων καταγελασόμεθα τὸν τοῦ παρόντος βίον, καὶ οὕτω τὴν γῆν καθάπερ τὸν οὐρανὸν οἰκήσωμεν, οὔτε ὑπὸ τῶν χρηστῶν ἐνταῦθα χαννοῦμενοι, οὔτε ὑπὸ τῶν λυπηρῶν συστελλόμενοι· ἀλλὰ πάντα παρατρέχοντες πρὸς τὸν ποθοῦμενον ἡμῶν Δεσπότην ἐνταῦθεν ἐπαίρομεθα, καὶ μήτε πρὸς αὐτὴν τὴν μέλλουσαν δυσχερανόμεν, ἀλλ' ἐροῦμεν κατὰ τὸν μακάριον τοῦτον καὶ ἡμεῖς, ὅτι Ὁ νῦν ὥμεν ἐν σαρκί, ἐν πίστει ὥμεν ἐν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν· ἵνα καὶ τὸν παρόντα βιον ἀλύπως διανύσωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθὰν ἀπολαύσῃ καταξιωθώμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA IA AE'.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ Ἀμαρῶθ βασιλέως Σερναρ, Ἀριῶθ βασιλεὺς Ἀλασῆρ, καὶ Χοδο-λογιμὸρ βασιλεὺς Ἐλάμ, καὶ Θαρῶθ βασιλεὺς τῶν ἑθνῶν ἐποίησαν πόλεμον μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Σοδόμων.

α' Μέγα ἀγαθὸν, ἀγαπητοί, τῶν θείων Γραφῶν ἡ ἀνάγνωσις. Τοῦτο τὴν ψυχὴν φιλόσοφον ἀπεργάζεται, τοῦτο πρὸς τὸν οὐρανὸν μεθίστησι τὴν διάνοιαν, τοῦτο εὐχάριστον κατασκευάζει τὸν ἄνθρωπον, τοῦτο ποιεῖ πρὸς μηδὲν τῶν παρόντων ἐπιτοῇσθαι, τοῦτο διηνεκῶς ἐκεῖ ποιεῖ διατεῖσθαι τὸν λογισμὸν τὸν ἡμέτερον, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Δεσπότη ἀμοιβὴν ὀρῶντας ἅπαντα ἡμᾶς διαπράττεσθαι, καὶ πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πό-νους μετὰ πολλῆς ἔγχειρῆς τῆς προθυμίας. Ἐνταῦθεν γὰρ ἐστὶ μαθεῖν ἀκριδῶς τῆς ταχείας ἀντιλήψεως τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, τῶν θείων τὴν ἀνδρείαν, τοῦ Δεσπότη τὴν ἀγαθότητα, καὶ τῶν ἀμοιβῶν τὸ μέγεθος. Ἐνταῦθεν ἐστὶν εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν διεγερθῆναι τῆς φιλοσοφίας τῶν γενναίων ἀνδρῶν, καὶ μὴ ναρκᾶν πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας, ἀλλὰ θαρρῆναι καὶ πρὸς τῆς ἐκδόσεως ταῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεις. Δι' ὃ, παρακαλῶ, μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν θείων Γραφῶν ποιῶμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ τῆς γνώσεως ἐπιτευξόμεθα, εἰ συνεχῶς ἐπιώμεν τὰ ἐγκείμενα. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τὸν μετὰ σπουδῆς καὶ πολλοῦ πόθου τοῖς βείοις ἐντυγχάνοντα λόγους^α περιωφθῆναι ποτε· ἀλλὰ κἂν ἄνθρωπος ἡμῖν μὴ γένηται διδάσκαλος, αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἀνωθεν ἐμβατεύων ταῖς καρδίαις ταῖς ἡμετέραις φωτίζει τὴν διάνοιαν, καταυγάζει τὸν λογισμὸν, ἐκκαλύπτει τὰ λανθάνοντα, διδάσκαλος ἡμῖν γίνεταί τῶν ἀγνωστούμενων· μόνον [350] ἂν ἡμεῖς τὰ παρ' αὐτῶν εἰσφέρειν βουλώμεθα. *Μὴ καλίσθητε γὰρ, φησί, διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς.* Ἐπειδὴ οὖν λάβωμεν μετὰ χεῖρας βιβλίον πνευματικόν, συντείναντες ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ συναγαγόντες τὴν λογισμὸν, καὶ πᾶσαν βωτικὴν ἔννοιαν ἀπωσάμενοι, οὕτω τὴν ἀνάγνωσιν ποιῶμεθα μετὰ πολλῆς τῆς εὐλαβείας, μετὰ πολλῆς

^α Αἱ αὖ ποιοῦμεν, αἱ αὖ ποιῶμεν. ^β Additum λόγους c. Cois. E. D. T.

τῆς προσοχῆς, ἵνα θυνθώμεν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁδηγηθῆναι ἐπὶ τὴν κατανόησιν τῶν γεγραμμένων, καὶ πολλὴν ἐκείθεν τὴν ὠφέλειαν καρπώσασθαι. Καὶ γὰρ ὁ εὐνοῦχος ἐκεῖνος ὁ βάρβαρος, ὁ τῆς βασιλείας Αἰθίοπων, ἐν τοσαύτῃ τυγχάνων περιφανείᾳ, καὶ ἐπὶ τοῦ ὀχήματος φερόμενος, οὐδὲ ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ τῆς ἀναγνώσεως ἡμέλει, ἀλλὰ τὸν προφήτην ἔχων μετὰ χεῖρας, πολλὴν ἐποιεῖτο τὴν σπουδὴν πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν^α, καὶ ταῦτα οὐκ εἰδὼς τὰ ἐγκείμενα· ἀλλ' ὁμως ἐπειθὶ τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα εἰσῆνεγκε, τὴν σπουδὴν, τὴν προθυμίαν, τὴν προσοχὴν, ἐκείνῳ τοῦ καθοδηγήσαντος. Ἐνόησον γὰρ μοι ὅσον ἦν, μήτε ὁδοιποροῦντα ἀμελήσαι τῆς ἀναγνώσεως, καὶ ταῦτα ἐπ' ὀχήματος καθήμενον. Ἀποσώ-τωσαν οἱ μηδὲ ἐπὶ τῆς οἰκίας τοῦτο ποιῆσαι καταδεχόμενοι, ἀλλὰ νομίζοντες πάρεργον εἶναι τὴν τοῦτον ἀνάγνωσιν, καὶ διὰ τὸ γυναικί συνοικεῖν, καὶ στρατεία κατατελεῖσθαι, καὶ παιδίων φροντίζειν, καὶ οἰκετῶν ἐπιμελεῖσθαι, καὶ ἐτέρων πραγμάτων ἔχειν φροντίδα, μὴ προστήκειν αὐτοῖς^δ περὶ τὴν τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσιν ἔχειν σπουδὴν. Ἰδοὺ γὰρ εὐνοῦχος, ἄνθρωπος βάρβαρος, ἀμφοτέρωθεν ἱκανὸς εἰς πολλὴν βῆθυμίαν ἐμβαλεῖν, καὶ μετὰ τούτων ἡ πολλὴ περιφάνεια, τοῦ πλοῦτου ἢ περιουσίας, αὐτὸ τὸ ἐν ὁδοιπορίᾳ εἶναι καὶ ἐπ' ὀχήματος φέρεσθαι· οὐδὲ γὰρ βῆθιον ἀναγνώσει προστήκειν τῷ οὕτως ὁδοιποροῦντι, ἀλλὰ καὶ σφόδρα δυσχερές· ἀλλ' ὁμως ὁ πόθος καὶ ἡ πολλὴ σπουδὴ πάντα τὰ κωλύματα ἐκπο-δῶν ἵποιετο, καὶ εἶχετο τῆς ἀναγνώσεως, καὶ οὐκ ἔλεγε ταῦτα, ἀ νῦν πολλοὶ λέγουσιν· οὐ νοῦ τὰ ἐγκείμενα, οὐ δύναμαι συνείναι τὸ βάθος τῶν γεγραμμένων· τίνας ἔνεκεν ἀπλῶς καὶ εἰκὴ τὸν κάματον ὑπομενῶ, ἀναγινώσκων καὶ οὐκ ἔχων τὸν ὁδηγῆσαι δυνάμενον; Οὐδὲν τούτων ἐλογίσαστο ὁ βάρβαρος μὲν τὴν γλῶσσαν, φιλόσοφος δὲ τὴν διάνοιαν· ἀλλ' ἐνόησα; ὡς οὐ περιοφθῆσεται, ἀλλὰ ταχέως ἀπολαύσει τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς, εἰ τὰ παρ' αὐτοῦ καὶ τὰ εἰς δύναμιν ἐπιδείξειτο, εἶχετο τῆς ἀναγνώσεως. Διὰ τοῦτο ὁ φιλόσοφος Δεσπότης ὁρῶν αὐτοῦ τὸν πόθον, οὐ παρίδων, οὐ κατέλειπεν ἀπροσώρητον, ἀλλ' εὐθὺς αὐτῷ τὸν διδάσκαλον ἐπεμψε. Σὺ δὲ μοι σκόπει τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, πῶς ἔμενον ἐκείνον πρότερον τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσενεγκεῖν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν ἀνελθῆναι ἐπιδείκνυνται. Ἐπεὶ οὖν τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα ἀπῆρτιστο, λοιπὸν ὥφθι ὁ ἀγγελὸς Κυρίου λέγων τῷ Φιλίππῳ· Ἀναστὰς πορεύου ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Γάζαν, αὕτη ἐστὶν ἔρημος. Καὶ ἰδοὺ, ἀνὴρ Αἰθιοπῆς, δυνάστης εὐνοῦχος Κανδακῆς, [351] τῆς βασιλείας Αἰθίοπων, ὃς ἐλήλυθε προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ οὗτος ὑπέστρεψε καθήμενος ἐπὶ τοῦ ὁρμάτος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὴν προφήτην Ἑσαῖαν. Ὅρα πῶς ἀκριδῶς ἡμῖν διηγήσατο ὁ τὴν βίβλον γράψας, εἰπὼν, ὅτι Αἰθιοπῆς, ἵνα γνῶμεν ὅτι βάρβαρος ἦν· εἰτὰ φησιν, ὅτι Δυνάστης, ὅτι ἐν ἀξιώματι μεγίστῳ καὶ περιφανείᾳ ἐτύχχανεν, Ὅς ἐλήλυθε, φησὶ, προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλὴμ. Ὅρα καὶ τὴν πρόφασιν αὐτοῦ τῆς ἀποδημίας, ἱκανῶς οὖσαν δέξαι τὸ φιλόθεον αὐτοῦ τῆς γνώμης· ἰδοὺ γὰρ πόσῃ ὁδῷ ἀτέλλεται, ὥστε τὴν προσκυνήσιν ἀποδοῦναι τῷ Δεσπότη. Ἐτι γὰρ ἐνόμίζον ἐν ἐνὶ τότῳ συγκεκλεισθαι τὴν λατρείαν, καὶ διὰ τοῦτο πολλὴν ὁδὸν στελλόμενοι ἐκεῖ τὰς εὐχὰς ἀνέφερον· διὰ τοῦτο καὶ οὗτος παρεγένετο, ἐνθα ὁ ναὸς ἦν καὶ ἡ

^α Savil. τὴν σπουδὴν τὰ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν. Quatmer mss. τὴν σπουδὴν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν. Mirel. τὴν σπουδὴν πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν. ^δ Quibusque mss. αὐτοῖς, non male.

inimicis. Et ipse prior in indignos et milles lapsos tantam contulit beneficentiam : nos autem etiamsi faciamus quaecumque poterimus, nihil magnum faciemus, ut ei qui nos tantis beneficiis praevenit, aliquid rependamus. Nostra enim, si qua sequuntur, retributio quidem sunt et debitum; illius autem sunt gratia et beneficia, largitionisque magnitudo. Haec igitur omnia cogitantes, diligamus Christum sicut Paulus ipsum dilexit, nullamque praesentium rationem habeamus, sed perpetuum ejus amorem in anima nostra firmum et stabilem servemus. Ita enim et omnia quae in hac vita sunt, deridebimus, et terram quasi caelum inhabitabimus, neque ex prosperis rebus remissiores erimus, neque ex adversis contristabimur: sed omnibus praeteritis ad amabilem Dominum nostrum hinc festinabimus, neque dilationem gravatim feremus, sed nunc et nos sicut beatus ille dicemus, *Quod nunc vivimus in carne, in fide vivimus Filii Dei, qui dilexit nos, et semetipsum tradidit pro nobis (Gal. 2. 20)*: ut et praesentem vitam absque mœrore perficiamus, et futuris bonis frui mereamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XXXV.

Factum est autem in regno Amarphath regis Sennaar, Arioch rex Alasar, et Chodologomor rex Elam, et Tharthac rex gentium gesserunt bellum cum rege Sodomorum (Gen. 14. 1. 2).

1. *Lectio Scripturae commendatur.* — Ingens bonum est, dilectissimi, divinarum Scripturarum lectio. Haec enim animam vera philosophia instructam reddit, haec in caelum mentem transfert, haec memorem beneficii reddit hominem, haec facit ne quidquam ex rebus praesentibus admiremur, sed ut perpetuo in alia vita mente nostra versemur, et ad Domini mercedem respicientes omnia operemur, alacritateque magna virtutum labores aggrediamur. Ex ipsis discere licet Dei celeriter succurrentis providentiam, iustorum fortitudinem, Domini bonitatem, praemiorum magnitudinem. Hinc possumus ad æmulationem et imitationem philosophiae generosorum virorum excitari, ut non torpescamus in virtutis certaminibus; sed confidamus divinis promissionibus, etiam antequam eveniant. Proinde magna diligentia, quæso, divinarum Scripturarum lectioni vacemus. Ita enim et scientiam assequemur, si ad ea, quae ibi posita sunt, frequenter accedamus. Neque enim fieri potest, ut is qui divinis Scripturis magno studio ferventique desiderio vacat, unquam negligatur; sed licet desit nobis hominis magisterium, ipse Dominus superne nostra in corda intrans illustrat mentem, rationi iubar suum infundit, detegit occulta, doctorque sit eorum quae ignoramus; tantum si nos quae nostra sunt afferre velimus. *Ne vocetis enim, inquit, magistrum super terram (Matth. 23. 8)*. Quando igitur in manus spiritualem librum capimus, intenta mente, collectis reduclisque cogitationibus, omnique sæcu-

lari cura depulsa, lectioni incumbamus cum magna pietate et attentione, ut possimus a sancto Spiritu ad scriptorum intelligentiam duci, et multum inde fructum percipere. Nam barbarus ille reginæ Æthiopum eunuchus, qui in tanta erat gloria, et curru vebatur (*Act. 8*), ne illo quidem tempore lectionem negligebat; sed prophetam in manibus habens, magnum lectioni adhibebat studium, idque nescius quid in libris contineretur: attamen quia afferebat quidquid in se erat, nempe studium, alacritatem, attentionem, doctorem nactus est. Cogita enim, obsecro, quantum erat neque in itinere lectionem negligere, et praesertim sedentem in curru. Audiant exemplum illi qui neque domi ut hoc faciant, persuaderi possunt, sed putantes supervacuam esse horum lectionem, quia vel cum muliere habitant, vel militiae adscripti sunt, vel puerorum et servorum aliorumque negotiorum agunt eorum, non convenire sibi opuantur, ut divinae Scripturae lectioni incumbant. Ecce enim hic eunuchus et barbarus, quæ utraque ad reddendum negligentiores sufficiebant, et ad hæc dignitatis amplitudo et opum abundantia: adde quod et in itinere erat et curru ferebatur: hoc enim modo iter facienti non est facile lectioni esse attentum, imo valde molestum: attamen desiderium et studium omnia impedimenta e medio auferebat, et lectioni ille incumberebat, nec dicebat ea quæ nunc plerique dicunt: Non intelligo ea quæ scripta sunt, non possum intelligere profunditatem Scripturarum: quare frustra et incassum laborem sustinerem legendo, dum non habeo qui interpretetur? Nihil horum cogitabat ille, lingua quidem barbarus, mente autem philosophus; sed cogitans potius se non contemptum iri, sed superna gratia adjuvandum, modo quod suum erat pro viribus adferret, lectioni incumberebat. Propterea benignus Dominus ipsius videns desiderium, eum minime neglexit, neque sua cura destituit, sed protinus ipsi doctorem misit. Tu autem expende quomodo expectaverit, ut ipse quæ ipsius erant prius adferret, et tunc suum patefecit auxilium. Cum igitur omnia perfecta et absoluta essent quæ ab illo fuerant exhibenda, deinceps angelus Domini Philippo apparuit, dicens: *Surge et vade ad viam quæ descendit ab Jerusalem in Gazam; hæc est deserta. Et ecce, inquit, vir Æthiops, praefectus eunuchus Candaces reginæ Æthiopum, qui venerat adoraturus in Jerusalem; et ipse revertebatur sedens super currum suum, legebatque Isaiam prophetam (Act. 8. 26-28)*. Vide quam accurate nobis narravit qui librum scripsit, dicens, *Æthiops*, ut illum barbarum esse cognosceremus: deinde ait, *Praefectus*, quo nomine maxime dignitatis honor significatur; *Qui venerat, inquit, adoraturus in Jerusalem*. Vide etiam peregrinationis causam, idoneam quæ animi ipsius pietatem declararet: expende enim quantum itineris suscepit ut Dominum adoraret. Tunc enim adhuc divinum cultum arbitrabantur uno loco concludi, ideoque longo peracto itinere, illic suas preces fundebant: propterea et iste eo venerat, ubi templum erat et cultus Judaicus, ut adorationem,

Dominio persolveret. Et posteaquam quod cupiebat implevisset, *Revertens*, inquit, *et in curru suo sedens legebat.*

2. Deinde cum accessisset Philippus (a), dixit ad illum: *Putasne intelligis quæ legis (Act. 8. 30)?* Vides animum diligentem ac sollicitum, lectioni etiam illi, quam non intelligeret, incumbentem, et doctorem qui ipsum instrueret requirentem? Etenim apostolus statim per interrogationem illius excitat affectum; quod enim dignus esset, qui doctoris opera in lectione reconditorum intelligentiam consequeretur, ipsa viri responsio declarat. Cum enim apostolus dixisset, *Putasne intelligis?* vesteque villi indutus accessisset: non ægre tulit nec indignatus est, neque se contumelia afflatus existimavit, quod plerisque insulsis accidit, qui sæpe malunt in perpetua versari ignorantia, quia pudeat illos ignorantiam suam confiteri, et ab iis discere qui docere valeant. At huic nihil tale evenit; sed cum mansuetudine et pietate respondet, animi sui statum declarans, aitque: *Quomodo possim, nisi quis mihi ostenderit (Ibid. v. 31)?* nec tantum mansuete respondit, ac postea transit, sed rursus morum suorum virtutem nobis demonstrans, ista loquutus præfectus ille, barbarus, curru vectus, eum qui vilis videbatur, et ex vestitu contemnendus, rogavit ut ascenderet, ac secum sederet. Vides animi fervens studium? vides pium barbari animum, quomodo sapientis cujusdam dictum illud impleverit: *Si videris virum prudentem, mane surge ad eum, et gradus ostiorum illius deterat pes tuus (Eccli. 6. 36)?* Vides qui merito non sit neglectus? vides qui merito supernam sit consequutus providentiam? vides ut nihil omiserit eorum quæ ab ipso offerri conveniebat? Propterea deinceps doctorem nactus, eorum vim quæ proposita erant accurate discebat, et animo illuminabatur.

Quam utilis Scripturam legere; nullum tempus ad Scripturæ lectionem incommodum. — Videtis quantum sit commodi attente et studiose divinas Scripturas legere? Propterea enim et hanc de barbaro historiam in medium vobis produxi, ut ne quemquam nostrum pudeat imitatore fieri Æthiopis, eunuchi, ejus qui ne in itinere quidem lectionem neglexerit. Idoneus enim est barbarus iste qui nobis omnibus doctor fiat, tum privatam vitam sectantibus, tum militiæ adscriptis, tum dignitate et honore præditis, et ut in summa dicam, omnibus non viris solum, sed et mulieribus, ut quæ assidue domi versentur: quin etiam iis doctor fuerit qui vitam monasticam delegerunt, ut discant omnes nullum esse tempus ad divinorum eloquiorum lectionem incommodum, sed fieri posse, ut non solum domi, verumetiam in foro versantes, et iter facientes, et in multorum coetu agentes, ac variis negotiis impliciti horum studio teneamur, ut quæ a nobis præstanda sunt conferentes, cito magistrum adipiscamur. Dominus enim videns nostrum ad res spirituales affectum, non negliget, sed supernam illu-

strationem præbebit, ac nostrum illuminabit animum. Ne igitur, obsecro, Scripturarum lectionem negligamus: verum sive eorum, quæ his continentur, vim intelligamus, sive ignoremus, illa frequenter adsumus. Assidua enim meditatio memoriam efficit indelebilem: et non raro evenit, ut quod hodie invenire non potuimus legentes, hoc rursus postero die aggredientes, repente inveniamus, Deo videlicet pro sua clementia occulte mentem nostram illustrante. Ceterum ista ad assiduum divinarum Scripturarum lectionem suscipiendam diximus: ut autem discatis in aliis etiam omnibus hoc Dominum facere consuevisse, ut cum quæ a vobis sunt contulerimus, ipse sua abunde suppeditet, et quod in Scripturarum lectione fecit, multa cum celeritate misso ad barbarum doctorem, hoc et in iis qui virtutem exercere volunt efficiat, audi quæ dicuntur. Verum ut manifestior nobis iste sermo reddatur, consentaneum fuerit rursus quæ ad patriarcham attinent in medium adducere, et quæ heri dicta subsequuntur nunc assumere. Cognovistis enim ex jam dictis, quomodo maxime illius humilitatis erga Lot exhibitæ, qua illi potioribus partibus cessit, magnam a Deo mercedem sit consequutes, et promissionem acceperit longe ipsius facta superantem. Videamus autem deinceps etiam ex hodie lectis rursus ipsius justæ virtutem, ut ita procedentes discamus ineffabilem Dei erga illum providentiam. Nos enim omnes per patriarchæ philosophiam docemur, sinit ipsum per singula tempora prius demonstrare animi pietatem, et tunc suam offert remunerationem, ut et nos patriarcham imitantes studiosè aditamus prius virtutis labores capessere, atque ita ab ipso remunerationis vicem exspectare.

3. *Clades regis Sodomorum, a pluribus regibus impetiti, captivitas et spoliatio Lot; concordia laudatur, qua servata nihil Lot fuisset passus.* — Sed tempus est, ut quæ hodie lecta sunt, vobis proponam: ea enim vix interpretatione opus habent. Nam vel ipsa lectio excellentem justæ virtutem satis demonstrare potest. 1. (Cap. 14) *Factum est autem, inquit, in regno Amarboth regis Sennaar, Arioch rex Elasar, et Chodologomor rex Elum, et Tharthac rex gentium, 2. fecerunt bellum cum Balac rege Sodomorum, et cum Barsac rege Gomorrhæ, et cum Sennaar rege Adama, et cum Symobir rege Seboim, et rege Balac; ipsa est Segor. 3. Omnes ii qui conspiraverunt in Valle salis, quæ nunc est mare salis. Vide Scripturæ diligentiam, quomodo nomina etiam regum et nationum commemoraverit; non sine causa, sed ut ex horum appellatione discas barbarum istorum animum. Isti enim, inquit, bellum gesserunt adversus Sodomorum regem et reliquos. Deinde belli causam etiam docet, unde principium habuerit, dicens: 4. *Duodecim annis servierant Chodologomor, tertio autem decimo anno desciderunt, 5. Quarto autem et decimo anno venit Chodologomor, et reges qui cum eo erant, et trucidarunt gigantes in Astaroth et Carnaim, et gentes fortes una cum ipso, et Ummæus, qui erant in Save civitate, 6. et Chorræus, qui erant in montibus Seir, usque ad Terebintum Pha-**

(a) Nonnulli putant hunc Philippum apostolum fuisse; alii numero plures diaconum fuisse asseverant.

λατρεῖα ἡ Ἰουδαϊκῇ, ἵνα τὴν προσκύνῃσιν ἀποδῶ τῷ δεσπότῃ. Καὶ ἐπειδὴ ἐπλήρωσε τὸ ποθοῦμενον, Ὑποστρέφωρ, φησί, καὶ κυθήμενος ἐπὶ τοῦ ἀρματος αὐτοῦ ἀνεστίνωσκεν.

β'. Εἶτα ἐπιστάς ὁ Φίλιππος φησι πρὸς αὐτόν. Ἄρα γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; Εἶδες ψυχὴν μεμερινημένην, οὐκ εἰδύσαν μὲν τὰ ἐγκείμενα, ἐχομένην δὲ τῆς ἀναγνώσεως, καὶ ποθοῦσαν ἐπιτυχεῖν τοῦ ὁδηγοῦντος διδασκάλου; Καὶ γὰρ εὐθέως ὁ ἀπόστολος διὰ τῆς ἐρωτήσεως διεγείρει αὐτοῦ τὸν πόθον· ὅτι γὰρ ἄξιός ἦν τυχεῖν τοῦ ὁδηγοῦντος πρὸς τὴν τῶν ἐγκειμένων κατανόησιν, αὐτὴ ἡ ἀπόκρισις τοῦ ἀνδρὸς δηλοῖ. Τοῦ γὰρ ἀποστόλου εἰπόντος, Ἄρα γε γινώσκεις; καὶ μετὰ εὐτελοῦς σχήματος προσίστοντος, οὐκ ἔδυσχέρανεν. οὐκ ἱγανάκτισεν, οὐκ ἐνόμισεν ὀδρίσθαι, ὁ πολλοὶ τῶν ἀνοήτων πάσχουσι, καὶ πολλάκις αἰροῦνται ἐν διηνεκῇ ἀγνοίᾳ τυγχάνειν, αἰτυνόμενοι τὴν ἀγνοίαν ὁμολογήσαι, καὶ παρὰ τῶν διδάξαι δυναμένων μαθεῖν. Ἄλλ' οὕτως οὐδὲν τούτων πέπονθεν· ἀλλὰ μετὰ πάσης ἐπισκείας καὶ εὐλαβείας τὴν ἀπόκρισιν ποιεῖται, δεικνύς αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν κατάστασιν, καὶ φησί· Πῶς γὰρ ἂν *δυαλμην*, ἐὰν μή τις ὁδηγήσῃ με; Καὶ οὐ μόνον ἀπεκρίνατο μὲν μετ' ἐπισκείας, παρέδραμε δὲ, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν οικείων τρόπων ἐνδεικνύμενος ἡμῖν τὴν ἀρετὴν, ταῦτα εἰπὼν παρεκάλεσεν ὁ δυνάστης, ὁ βάρβαρος, ὁ ἐπ' ὀχλήματος φερόμενος τὸν εὐτελεῖ φαινόμενον, τὸν ἀπὸ τῆς ἐσθότητος εὐκαταφρόνητον, ἀναδάντα καθίσει σὺν αὐτῷ. Εἶδες ψυχῆς προθυμίαν; εἶδες εὐλαβείας ἐπίτασιν; εἶδες βαρβάρου γνῶμην φιλόθεον, πῶς ἐπιλήρου ἐκεῖνο τὸ παρὰ σοφοῦ τινος εἰρημένον· Ἐὰν ἴδῃς συνετόν, ὁρμήσει πρὸς αὐτόν, καὶ βαθμοῦς θυρῶν αὐτοῦ ἐκτριβέτω ὁ ποὺς σου; Εἶδες πῶς δικαίως οὐ περιώφθη; εἶδες πῶς δικαίως ἀπῆλause τῆς ἀνωθεν προνοίας; εἶδες πῶς οὐδὲν ἐνέειπε τῶν ὀφειλόντων παρ' αὐτοῦ εἰσενεχθῆναι; Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐπιτυχὸν τοῦ διδασκάλου, ἐμάνθανε μετὰ ἀκριβείας καὶ τῶν ἐγκειμένων τὴν δύναμιν, καὶ ἐφωτίζετο τὴν διάνοιαν.

Ἰδετε ὅσον ἐστὶν ἀγαθὸν τὸ μετὰ προσοχῆς καὶ σπουδῆς τὴν ἀνάγνωσιν ποιεῖσθαι τῶν θείων Γραφῶν; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν κατὰ τὸν βάρβαρον τοῦτον ἱστορίαν εἰς μέσον ὕμιν παρήγαγον, ἵνα μὴ ἐκασυχνωθῶμεν ἅπαντες ζηλωταὶ γενέσθαι τοῦ Αἰθίοπος, τοῦ εὐνούχου, τοῦ μηδὲ ἐν ὁδοιπορίᾳ τῆς ἀναγνώσεως ἀμελοῦντος. [352] Ἰκανὸς γὰρ οὗτος ὁ βάρβαρος ἄπισιν ἡμῖν διδάσκαλος γενέσθαι, καὶ τοῖς τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἐπανηρημένοις, καὶ τοῖς ἐν στρατιᾷ κατελειγμένοις, καὶ ἐν περιφανείᾳ τυγχάνουσι, καὶ πᾶσιν ἀπαξιαπλῶς οὐκ ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναιξίν, ὅσω καὶ διηνεκῶς οἴκοι διατρίβουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς τὸν μοναχικὸν βίον ἐπανηρημένοις, ἵνα μανθάνωσι πάντες, ὥς οὐδεὶς καιρὸς κώλυμα γίνεται πρὸς τὴν τῶν θείων λογίων ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ δυνατόν μὴ μόνον ἐπὶ οἰκίας, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἀγορᾷ βαδίζοντας, καὶ ὁδοιπορίαν ποιοῦμένους, καὶ ἐν συνουσίᾳ πλειόνων τυγχάνοντας, καὶ πράγμασι συμπλεκόμενους τῆς τούτων ἔσεσθαι σπουδῆς, ἵνα τὰ παρ' αὐτῶν εἰσφέροντες, ταχέως καὶ τοῦ ὁδηγοῦντος ἐπιτύχωμεν. Ὑρὼν γὰρ ἡμῶν ὁ δεσπότης τὴν περὶ τὰ πνευματικὰ ἐπιθυμίαν, οὐ περιψέφεται, ἀλλὰ παρέξει τὴν ἀνωθεν ἑλλαμψίν, καὶ φωτίζει ἡμῶν τὴν διάνοιαν. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν, παρακαλῶ, τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλὰ καὶ τε εἰδόμεν τῶν ἐγκειμένων τὴν δύναμιν,

καὶ τε ἀγνοῶμεν, συνεχῶς αὐτὰ ἐκώμεν. Ἡ γὰρ διηνεκῆς μελέτη ἀνεξάλειπτον ἐργάζεται τὴν μνήμην· καὶ πολλάκις ὅπερ σήμερον εὑρεῖν οὐκ ἰσχύσαμεν ἀναγνόντες, τοῦτο πάλιν αὐριοι ἐπελθόντες ἄρθρον εὑρομεν, τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἀοράτως ἡμῶν τὴν διάνοιαν φωτίζοντος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν νῦν πρὸς τὸ συνεχῇ ποιεῖσθαι τὴν ἀνάγνωσιν τῶν θείων Γραφῶν εἰρήκαμεν· ἵνα δὲ μάθητε, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τοῦτο τῷ δεσπότῃ ἔθος, ἐπειδὴν τὰ παρ' αὐτῶν εἰσενέγκωμεν, μετὰ θαφιλείας τὰ παρ' αὐτοῦ χορηγῇ καὶ αὐτῆς, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς ἀναγνώσεως πεποίηκε μετὰ πολλῆς τῆς ταχύτητος πέμψας τὸν διδάσκαλον τῷ βαρβάρῳ, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν τὴν ἀρετὴν μετιέναι βουλομένων ἐργάζεται, ἀκούσον τῶν νῦν λεγομένων. Ἄλλ' ἵνα σαφέστερος ἡμῖν ὁ λόγος γίνηται οὗτος, ἀκόλουθον ἂν εἴῃ πάλιν τὰ κατὰ τὸν πατριάρχην εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ τῆς ἀκολουθίας τῶν χθὲς ἡμῖν εἰρημένων νῦν ἐπιλαβεῖσθαι. Καὶ γὰρ ἔγνωτε ἐκ τῶν ἡδὴ ρηθέντων, πῶς τῆς πολλῆς ἐκείνης ταπεινοφροσύνης, ἣν περὶ τὸν Λῳτ ἐπεδείξατο παραχωρήσας αὐτῷ τῶν πρωτείων, πολλῆς ἀπῆλause τῆς ἀνωθεν ἀμοιβῆς, ὑπόσχεσιν δεξάμενος πολλῶ τῷ μέτρῳ ὑπερβαίνουσας τὰ παρ' αὐτοῦ γεγενημένα. Ἰδωμεν δὲ λοιπὸν καὶ ἐκ τῶν σημῆρων ἀνεγνωσμένων πάλιν τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, ἵν' οὕτως προΐοντες καταμάθωμεν τὴν ἀφάτον τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτὸν γεγενημένην κηδεμονίαν. Παιδεύων γὰρ ἅπαντας ἡμᾶς διὰ τῆς τοῦ πατριάρχου φιλοσοφίας, ἀφίησιν αὐτὸν καθ' ἕκαστον καιρὸν πρότερον ἐπιδείκνυσθαι τῆς οικείας γνώμης τὸ φιλόθεον, καὶ τότε τὴν παρ' αὐτοῦ ἀμοιβὴν εἰσφέρει, ἵνα σπουδάσωμεν καὶ αὐτοὶ μιμούμενοι τὸν πατριάρχην πρότερον ἐγχεῖρην τοῖς τῆς ἀρετῆς πόνοις, καὶ οὕτως ἀναμένειν τῶν παρ' αὐτοῦ ἀμοιβῶν τὴν ἀντίδοσιν.

γ'. Ἄλλ' ὥρα λοιπὸν αὐτὰ ὅμιν προτιθέναι τὰ σημεῖον ἀνεγνωσμένα· οὐδὲ γὰρ ἐρμηνείας δεῖται σχεδόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀνάγκησιν ἱκανὴ δείξει τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς τὴν ὑπερβολὴν. Ἐγένετο δὲ, φησὶν, ἐν [353] τῇ βασιλείᾳ τῇ Ἀμαρσάθ βασιλεύῃ Σενναάρ, Ἀριῶχ βασιλεὺς Ἐλασάρ, καὶ Χοδολογομὸρ βασιλεὺς Ἐλάμ, καὶ θαρσάκ βασιλεὺς ἐθνῶν, ἐποίησαντο πόλεμον μετὰ Βαλλὰκ βασιλέως Σοδόμων, καὶ μετὰ Βαρσάκ βασιλέως Γομόρρας, καὶ μετὰ Σενναάρ βασιλέως Ἀδαμὰ, καὶ Συμοδόρ βασιλέως Σεβοείμ, καὶ βασιλέως Βαλλὰκ· αὕτη ἐστὶ Σηγῶρ. Πάντες οὗτοι συνεφώνησαν ἐπὶ τὴν φάραγμιν τὴν ἀλυκίην· αὕτη ἡ θάλασσα τῶν ἀλῶν. Ἐκόπει τῆς Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν, ὅπως καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν βασιλέων ἐμνημόνευσε, καὶ τῶν ἐθνῶν· οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἵνα μάθῃς ἐκ τῆς τούτων προστηγορίας τὴν βάρβαρον αὐτῶν γνῶμην. Οὗτοι γὰρ, φησὶ, πρὸς τὸν Σοδόμων βασιλεῖα καὶ τοὺς λοιποὺς ἐποίησαν πόλεμον. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει τοῦ πολέμου, ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔσχε. Δώδεκα γὰρ ἔτη, φησὶν, ἐδούλευον τῷ Χοδολογομὸρ βασιλεῖ Ἐλάμ· τῷ δὲ τρισκαίδεκάτῳ ἔτει ἀπέστησαν. Ἐν δὲ τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ ἦλθε Χοδολογομὸρ, καὶ οἱ βασιλεῖς οἱ μετ' αὐτοῦ, καὶ κατέκοψαν τοὺς ῥιγάρτας τοὺς ἐν Ἀστροῦθ καὶ Κερνασίμ, καὶ ἐθνή ἰσχυρὰ ἅμα αὐτοῖς, καὶ τοὺς Ὀμμάλους ἐν Σαυῇ τῇ πόλει, καὶ τοὺς Χορβαλοὺς τοὺς ἐν τοῖς ὄρεσι Σηεῖρ, ὥς τῆς τερεδίνθου τῆς Φαράν, ἣ ἐστὶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ ἀναστρέψαντες ἦλθον ἐπὶ τὴν ἀγῆρ τῆς κρίσεως αὕτη ἐστὶ

Κίθης· και κατέκοψαν πάντας τοὺς ἀρχοντας Ἀμαλίκην, και τοὺς Ἀμορβαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἀσασουθαμάρ. Μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν, ἀγαπητοί, τὰ εἰρημένα, μηδὲ νομίσωμεν ἀνωφελῆ εἶναι τὴν διήγησιν. Ἐπίτιδες γὰρ ἡ θεία Γραφή μετὰ ἀκριβείας ἔπαντα ἡμῖν διηγῶσατο, ἵνα μάθωμεν τῶν βαρβάρων τούτων τὴν ἰσχύν, και ὁσὴν τὴν ἀνδρείαν ἐπεδείξαντο, και μετὰ πόσης σφοδρότητος πρὸς τὸν πόλεμον ὤρμησαν, ὡς και τοὺς γίγαντας, τοὺς ἔστι τοὺς ἰσχυροὺς κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἔξιν, καταγωνίσασθαι, και πάντα τὰ ἔκλεισε οἰκούντα ἔθνη τροπῶσασθαι. Καθάπερ γὰρ χειμάρρους σφοδρῶς ἐπαιδὼν ἅπαντα παρασύρει και ἀπόλλυσι, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον και οὗτοι οἱ βάρβαροι πᾶσι τούτοις τοῖς ἔθνεσιν ἐπαιδόντες, πάντας ἄρδην ἀπώλεσαν, ὡς και τοὺς ἀρχοντας τῶν Ἀμαλικιτῶν, και τοὺς ἄλλους ἅπαντας τροπῶσασθαι. Ἀλλ' ἰσως εἴποι τις ἄν· και τί μοι ὄφελος ἀπὸ τοῦ γινῶναι τῶν βαρβάρων τὴν ἰσχύν; Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ ἡ Γραφή ταῦτα τῇ διηγῶσιν ἐγκατέμειξεν, οὐδὲ μάτην ἡμεῖς νῦν προλαβόντες παρεγγυῶμεν ὅμιν μεμνηθῆναι τῆς τούτων ἀνδρείας· ἀλλ' ἵνα προλούσης τῆς διδασκαλίας μάθηται και τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τὴν ὑπερβολὴν, και τοῦ πατριάρχου τὴν ἀρετὴν. Πρὸς τούτους οὖν, φησί, τοὺς τοσαύτην δύναμιν κακτεμένους, και τοσαῦτα ἔθνη τροπώσαντας· Ἐξῆλθε παρατάξασθαι ὁ βασιλεὺς Σοδόμων, και Γομόρρας, και Ἀδαμὰ, και Σεβοίμ, και Βαλὰκ· αὐτὴ ἐστὶ Σηγήρ· και παρατάξαντο αὐτοῖς ἐν τῇ κοιλάδι τῇ ἀλυκῇ εἰς πόλεμον, πρὸς Χοδολογομέρ, και Θαρθὰν, και Ἀμαρφαθ, και Ἀρίωχ. Οἱ τέσσαρες βασιλεῖς πρὸς τοὺς πάντες. Κοιλὰς δὲ ἡ ἀλυκὴ, φρέατα ἀσφάλτου. Ἔστα ἵνα μάθωμεν, πῶς καταπλαγέντες αὐτῶν τὴν ἀνδρείαν, και τῆς δυνάμεως τὴν ἰσχύν, εἰς φυγὴν [354] ἐτρέπησαν, φησὶν ἡ Γραφή· Καὶ ἐφυγον ὁ βασιλεὺς Σοδόμων, και Γομόρρας, και ἐνέπεσον ἐκεῖ, ἐνθα τὰ φρέατα· οἱ δὲ καταλειφθέντες εἰς τὴν ὄρεσιν ἐφυγον. Ἐίδες πόσῃ τῶν ἀνδρῶν ἡ ἰσχὺς; πῶς και ἐξ αὐτῆς τῆς προσόψεως καταπλαγῆναι αὐτοὺς παρεσκεύασαν, και εἰς φυγὴν τραπήναι πεποιθήκασιν; Ὅρα λοιπὸν πῶς μετὰ πάσης εὐκολίας, φυγάδων ἀπάντων γεγενημένων, τὰ αὐτῶν ἅπαντα λαβόντες ἔκαινον ἐπανήσαν. Ἐλαβον δὲ, φησί, και τὴν ὄρεσιν, και πᾶσαν τὴν ἱσκιὴν Σοδόμων και Γομόρρας, και πάντα τὰ βράγματα αὐτῶν, και ἀπῆλθον. Ἐλαβον δὲ και τὸν Λὼτ τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ Ἀβραμ, και τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ, και ἀπόχωρτο. Ἦν γὰρ κατοικῶν ἐν Σοδόμοις. Ἰδοὺ ὅπερ χθὲς ἔλεγον, εἰς ἔργον ἐξέβη νῦν· οὐκ οὐδὲν ἀπάνωτο ὁ Λὼτ ἀπὸ τῆς τῶν πρωτείων ἐκλογῆς, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐπαιδεύετο τῶν πρωτείων μὴ ἐρῆν. Οὐ μόνον γὰρ αὐτῷ ἐκ τούτου οὐδὲν ὄφελος γέγονεν, ἀλλ' ἰδοὺ και αἰχμάλωτος ἀπῆχθη, και ἐμάνθανε διὰ τῶν ἔργων, ὅτι πολλῷ βέλτιον ἦν αὐτῷ τῆς τοῦ δικαίου συνουσίας ἀπολαύειν, ἢ χωρισθῆναι, και ἐν ἐλευθερίᾳ γεγονότι τοσοῦτον πειραθῆναι τῶν συμφορῶν. Ἰδοὺ γὰρ ἐχωρίσθη τοῦ πατριάρχου, και ἐνόμισεν ἐν πλείονι εἶναι ἀδελφ, και τῶν πρωτείων ἐπιτετυχηκέναι, και ἐν πολλῇ τυγχάνειν τῇ εὐπορίᾳ, και ἀθρόον αἰχμάλωτος, δοικος, ἀνέστητος γίνεσθαι· ἵνα μάθῃς ὅσον ἐστὶ κακὸν ἡ διαίρεσις, και ὅσον ἐστὶν ὀγαθὸν ἡ ὁμόνοια· και ὅτι προσήκει μὴ ἐπιτηδῆν τοῖς μείζουσιν, ἀλλ' ἀγαπᾶν ἐλαττωθῆναι μᾶλλον. Ἐλαβον γὰρ, φησί, τὸν Λὼτ, και τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ. Πόσῃ μᾶλλον βέλτιον ἦν συνεῖναι τῷ πατριάρχῃ, και πάντα κατα-

δέχεσθαι ὑπὲρ τοῦ μὴ διασπασθῆναι τὴν μετὰξὺ δυνάμειν, ἢ χωρισθῆναι, και τὰ πρωτεία ἐκλεξάμενον, εὐθὺς τοσοῦτος κινδύνος περιβληθῆναι, και ὅτι βαρβάρους γενέσθαι; Παρατηρέμενος δὲ εἰς φησί, τῶν ἀνασπασθέντων, ἀπῆγγελε τῷ Ἀβραμ τῷ πατριάρχῃ. Αὐτὸς δὲ κατῴκει πρὸς τῇ θρῶν τῇ Μαμερῇ Ὀμοροῦ*, τοῦ ἀδελφοῦ Ἐσχάλ, και ἀδελφεοῦ Ἀντᾶν, οἱ ἦσαν συνωμόται τῷ Ἀβραμ. Πῶς τοσοῦτον πολέμου συγκροτηθέντος οὐκ ἔγνω ὁ πατριάρχης; ἰσως πολὺ τὸ ἐν μίᾳ διαστήματι ἐτύγχανε, δι' ὃ και ἠγνόησεν. Ἐλθὼν δὲ εἰς ἀπῆγγελε τῷ Ἀβραμ τῷ πατριάρχῃ· ἵνα ἡμᾶς ἀναμνήσῃ, ὅτι τῷ ἀπὸ τῆς Χαλδαίας ἐπανελθόντι. Ἐπαῖθ γὰρ πέραν τοῦ Εὐφράτου τὴν κατοικίαν εἶχε, διὰ τοῦτο και περὶ τῆς ἐλέγγο. Καὶ ἀνοθεν και ἐξ ἀρχῆς οἱ γονεῖς τὸ δοῦμα αὐτῷ ἐπέθεσαν, προμηνύοντες αὐτῷ τὴν ἐκείνῃ αὐτοῦ μετανάστασιν. Ἐπαῖθ γὰρ περὶ ἐμῆλα τὸν Εὐφράτην, και ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἔρχεσθαι, διὰ τοῦτο και Ἀβραμ ἐκαλεῖτο.

Ὁ Σκόπει πῶς και ἀπιστοὶ ὄντες οἱ γονεῖς οὐκ εἰδότες, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ εὐμνηχάνου Θεοῦ σοφίας ὀδηγοῦμενοι, ἀλλ' ἐπείθεσαν τῷ παιδί, καθάπερ και ὁ Λάμεχ τῷ Νῶε. Καὶ τοῦτο γὰρ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίας, τὸ και διὰ ἀπίστων πολλάκις προμηνύειν τὰ μετὰ πολὺν ἐσόμενα χρόνον. Ἀπῆγγελεν οὖν ἔλθων, [355] φησί, εἰς τῷ πατριάρχῃ τὰ γεγονότα, τοῦ ἀδελφοῦ τῆς αἰχμαλωσίας, και τῶν βασιλέων ἐκαίνων τὴν πολλὴν δυναστείαν, και τὴν ἐν Σοδόμοις πόρῃσιν, και τὴν μετ' αἰσχύνῃς φυγὴν. Αὐτὸς δὲ κατῴκει παρὰ τῇ θρῶν τῇ Μαμερῇ Ὀμοροῦ, τοῦ ἀδελφοῦ Ἐσχάλ, και Ἀντᾶν, οἱ ἦσαν συνωμόται τῷ Ἀβραμ. Ἀλλ' ἰσως ἐνταῦθα ἄν τις ζητήσῃ· τίνας ἐνεκεν μόνον τῶν ἐν Σοδόμοις παρευγόντων ὁ δικαῖος Λὼτ εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν ἀπάγεται; Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο, οὐδὲ εἰκὴ, ἀλλ' ἵνα μάθῃ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὁ Λὼτ και τοῦ πατριάρχου τὴν ἀρετὴν, και δι' αὐτοῦ και ἑτέροις διασωθῶσι, και ἵνα παιδευθῇ μὴ τῶν πρωτείων ἐφελεσθαι, ἀλλὰ παραχωρεῖν τῶν μεζώνων. Ἀκούσωμεν δὲ λοιπὸν τῶν ἑξῆς, ἵνα μάθωμεν και τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, και τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπατον συμμαχίαν. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας τοῖς λεγομένοις, και συντείνετε ὑμῶν τὴν διάνοιαν. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ κατὰ ταῦτα ἐντεῦθεν παρεδᾶναι, και ἐκ τῶν τῷ Λὼτ συμβάντων ἐκείθεν παιδεύονται μηδὲποτε διαπορεῖν, εἰποτες ὅτι και οἱ πειρασμοὶ περιπέσοιεν, φαῦλοι δὲ και πονηροὶ διαφύγοιεν, μήτε ἐκ παντὸς τρόπου τὰ πρωτεία ἐπιζητεῖν, μήτε τῆς μετὰ τῶν δικαίων συνουσίας ἐπαρὸν τι προτιμότερον ἡγεῖσθαι, ἀλλὰ κἂν δουλεύειν δεοί, συνεῖναι δὲ ἐναρτέως ἀνδράσι, τοῦ ἐν ἐλευθερίᾳ εἶναι τοῦτο λυσταλλέστερον εἶναι νομίζειν. Καὶ μετὰ τούτων δὲ και τοῦ πατριάρχου μαθεῖν ἐντεῦθεν ἐστὶ τὴν πολλὴν ἀνεῖκακίαν, τῆς φιλοστοργίας τὴν ὑπερβολὴν, τῆς ἀνδρείας τὸ μέγεθος, τῶν χρημάτων τὴν ὑπεροφίαν, τῆς περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ βοηθείας τὴν ἀπατον δύναμιν. Ἀκούσας δὲ, φησὶν, Ἀβραμ ὅτι ἡχμαλώτευσται ὁ Λὼτ ἀδελφιδούος αὐτοῦ, ἠρόδησε τοὺς ἰδίους οἰκογενεῖς τριακοσίους δέκα και ὀκτώ, και κατεδίωξεν ὀπίσω αὐτῶν ἕως Δάν, και ἐπέσεν ἐπ' αὐτοὺς τὴν νύκτα αὐτοῦς, και οἱ καὶ δὲ αὐτοῦ, και ἐπάταξεν αὐτοὺς ἕως Χωδάλ, ἡ ἐστὶν ἀριστέρα Δαμασκῶ. Καὶ ἐπέστρεψε πᾶσαν τὴν ἱσκιὴν Σοδόμων και Λὼτ τὸν ἀδελφιδούον αὐτοῦ ἀποστρεψς, και πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, και τὸν Λὼτ, και τὰς γυναῖκας. Ἐννέμι μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ,

* Sex mss. hic et infra Ὀμορος.

ran, quæ est in eremo. 7. Et reversi venerunt ad Fontem judicij; ipsa est Cades; et occiderunt omnes principes Amalec, et Amorrhæos et habitantes in Asasonthamar. Ne prætereamus obiter, dilecti, quæ dicta sunt, neque putamus inutilem esse narrationem. Dedita enim opera divina Scriptura diligenter omnia nobis narravit, ut discamus quantum fuerit robur, et quanta potentia barbarorum, et quanto impetu in bellum venerint, ut etiam gigantes, hoc est, proceros et fortes corpore, debellarint, omnesque regionis gentes in fugam verterint. Nam sicut torrens, qui valde excurrit et inundat, omnia secum rapit et perdit: ita et barbari illi invaserunt omnes gentes, et omnes prorsus perdidierunt, ita ut et principes Amalecitarum, et alios omnes in fugam verterint. Sed forte dixerit quispiam: Et quæ mihi utilitas, scire barbarorum robur? Non temere neque frustra narrationi talia immiscuit Scriptura divina, nec sine causa nos a principio auctores vobis sumus ut eorum fortitudinem memoria teneatis: sed ut procedente doctrina discatis et ingentem Dei potentiam, et patriarchæ virtutem. Contra illos igitur qui tanto robore præditi erant, et tot gentes in fugam verterant, 8. Egressus est, inquit, in prælium rex Sodomorum, et Gomorrhæ, et rex Adama, et rex Seboim, et rex Balac, ipsa est Segor: et direxerunt aciem in prælium in Valle salsa, 9. contra Chodologomor et Tharthac, et Amraphath, et Arloch. Quatuor reges contra quinque. 10. Vallis autem salsa, putei bituminis. Deinde ut discamus quomodo eorum robur, et potentiam obstupescerent, in fugam versi sunt, inquit, Et fugit rex Sodomorum, et Gomorrhæ, et ceciderunt illic ubi fontes erant: qui autem reliqui, fugerunt in montana. Vidisti quanto robore bellabant isti viri? quomodo hostes suos etiam aspectu suo terruerunt, et in fugam verterunt? Vide deinceps quomodo illis fugam ineuntibus, isti alatis omnibus quæ illorum erant, redierunt. 11. Acceperunt autem, inquit, in montana, et omnem equitatum Sodomorum et Gomorrhæ, et omnes commeatibus eorum, et abierunt. 12. Acceperunt quoque et Lot filium fratris Abræ, et suppellectilem ejus, et abierunt. Habitabat enim in Sodomis. Ecce id quod heri dicebam, id nunc evenit; nihil enim proffit Loto, quod potiora elegerit, sed re ipsa didicit priores partes non appetere. Nam ex hoc non solum nihil utilitatis ei accrevit, sed ecce captivus etiam abductus est, et didicit re ipsa, multo satius ei fuisse uti consuetudine justis, quam separatim, et in libertate viventem in tam multas calamitates incidere. Ecce enim ut divisus est a patriarcha, cum putaret se in majore esse libertate, et potiora se assequutum, et abundare, repente factus est servus, carens domo, carens et foco: ut dicas quantum malum dissensio, et quantum bonum concordia: et scias consentaneum esse non majora temere capessere, sed potius minoribus contentum esse. Acceperunt, inquit, Lot et suppellectilem ejus. Quanto melius erat eum cum patriarcha vivere, et omnia ferre, ut ne concordia solveretur, quam separatim et electis potioribus, in tanta repente pericula

incidere, et in barbarorum venire potestatem? 13. Adveniens autem quidam, inquit, ex his qui servati erant, nuntiavit Abræ transitori. Ipse autem habitabat juxta quercum Mambre Omori, fratris Eschol, et fratris Annan, qui erant confederati Abræ. Quomodo tantum bellum confutum ignoravit patriarcha? Fortassis magna distantia aberat, et ideo ignoravit. Adveniens autem quidam annuntiavit Abræ transitori: ut nobis commemoret ei annuntiatum esse, qui ex Chaldaea redierat. Nam quia trans (a) Euphratem domicilium habuerat, dictus est transfluvialis, vel transitor. Et antea etiam ab initio parentis ei hoc nomen indiderant, jam antea significantes eum inde migraturum. Vocatus enim est Abram, quia migraturus erat trans Euphratem, et in Palestinam venturus.

4. Attende quomodo et parentes ejus licet infideles essent, ducta potentissimæ sapientiæ Dei nomen puero imposuerunt, sicut et Lamech suo Noe. Est enim et hoc divina benignitatis, post multum tempus eventura per infideles prænuntiare. Adveniens itaque quidam, inquit, nuntiavit transitori quæ acciderant, captivitatem videlicet filii fratris, et regum illorum magnam potentiam, Sodomorumque populationem, et sedam fugam. Ipse autem, inquit, habitabat juxta quercum Mambre Omori, fratris Eschol, et Annan, qui erant confederati Abræ. Jam forte hic aliquis interrogaverit: Quare eorum qui in Sodomis erant, solus justus Lot in captivitatem abducitur? Non sine causa hoc, neque frustra: sed ut discat his eventibus Lot patriarchæ virtutem, et ut propter ipsum serventur et alii, utque doceatur primatum non appetere, sed majoribus cedere. Audiamus autem deinceps ea quæ sequuntur, ut discamus et justis virtutem, et immensum Dei subsidium. Verum diligenter dictis auscultate, mentemque recolligite. Multum enim lucri facere hic poterimus, et ex his quæ Lot evenerunt discere: numquam ægre ferendum, si quando justis incident in tentationes, improbi vero et mali evadant: neque ullo modo prima querenda esse, neque aliquid justorum familiaritati et convictui præferendum; sed etiam serviendum sit habitando cum viris virtute præditis, id ipsa libertate utilius esse. Et insuper discamus patriarchæ insignem tolerantiam, propensum in Lot amorem et benevolentiam, fortitudinis magnitudinem, opum contemptum, ineffabilem divini erga illum adjutorii virtutem. 14. Ut autem audiret, inquit, Abram quod captus esset Lot fratris sui filius, numeravit proprios vernaculos suos trecentos decem et octo, et persequutus est illos usque Dan, 15. et irruit super eos nocte ipse et pueri ejus, et percussit eos, et persequutus est eos usque Chobal, quæ est in sinistra Damasci. 16. Et reduxit omnem equitatum Sodomorum. Et Lot filium fratris sui reduxit, et substantiam ejus, et populum, et mulie-

(a) Vox Hebraica est, עברי: quam alii transiorem, vel transfluvialem, interpretantur; עבר enim trans significat. Alii Hebræum hic appellant Abrahamum, et putant nomen desumi ab Heber, patre Phalec, ex quo originem ducebat Abraham. Circa Hebræorum appellationem per seculum tantum discrimen observatur: aliis ab Heber, trans, quia transfluviales origine erant, aliis ab Hebero Abrahami alio nomine derivantibus.

res. Considera hic, dilectissime, magnanimitatem et fortitudinem justī, quomodo bene fūsus misericordiæ Dei, non perensus est animo, cum audisset virorum fortitudinem, et stragem quam fecerant, primum in omnes gentes irruptione facta, debellatisque Amalecitis et cæteris omnibus: deindeque cum Sodomitis manus conserentes, et in fugam ipsos verterint, omnemque eorum diripuerint substantiam. Idcirco enim superius hæc omnia narravit nobis Scriptura, et quanta sua virtute strenue gesserunt, ut scias non corporali robore eos devicisse patriarcham, sed sua in Deum fide, et superno prasidio adjutum omnia illa gessisse; non arma movit, nec tela, nec lanceas, nec arcus intendit, nec scuta objecit, sed solum cum vernaculis.

Cur trecentos vernaculos sumpserit Abraham. — Dixerit aliquis: Et quare numeravit trecentos decem et octo vernaculos? Ut scias eum non universos assumptisse, sed vernaculos, et qui cum Lot educati erant, ut ultionem sponte et benevole facerent, utpote servi pro suo domino certantes. Et vide, obsecro, miram Dei potentiam, quanta velocitate contigit victoria. *Irruit enim, inquit, super illos nocte, ipse, et servi ejus, et percussit eos, et persequutus est eos.* Erat enim manus superna, quæ adjuvabat et commilitabat. Et ideo neque armis, neque machinis opus habebant: sed tantum ut comparuit cum famulis, alios quidem percussit, alios autem in fugam vertit, et utrumque impavide, cum nullus esset qui obturbaret, et tam equos regis Sodomorum reduxit, quam Lot fratris sui filium, et omnem ejus substantiam et mulieres. Vides quare aliis fuga elabentibus, permissus sit Lot in captivitatem venire? Nempe ut et patriarchæ virtus claresceret, et propter ipsum alii multi salutem assequerentur. Rediit autem magno et præclaro tropæo insignis, cum Lot equos, et mulieres, et cæteras substantias reducens, et clara ac plena voce prædicans, tubaque vocalius clamans, se non humana virtute, neque corporali robore et illos profligasse, et victorem evasisse, sed superna manu faciente omnia. Vidi-ti per omnia justum clariorem fieri, et quotidie magis declarari Dei erga eum providentiam? Vide post hæc, quomodo studet ut Sodomitis divini cultus doctor fiat. Ait enim Scriptura: 17. *Egressus est rex Sodomorum in occursum ei, postquam reversus est a strage Chodolomorum, et regum qui cum illo.* Attende quanti sit virtus, et divini auxilii commilitium. Rex peregrino et seni in occursum egreditur, et omnem honorem impendit. Jam enim didicerat, nihil prodesse regnum ei qui superno auxilio est destitutus, et nihil potentius esse eo qui manu Dei adjuvatur. 18. *Et Melchisedec, inquit, rex Salem protulit panes et vinum. Erat autem sacerdos Dei altissimi.*

5. Quid sibi vult hæc observatio, *Rex Salem, et Sacerdos Dei altissimi*? Rex quidem erat Salem. Illum enim nobis et beatus Paulus scribens ad eos qui ex Hebræis crediderant, cum in medium adduxisset, et nomen ejus tractaret atque civitatem, simul significationem nominis ejus interpretatur, et usus etymologia quadam ait: *Melchisedec, rex justitiæ* (Hebr. 7. 2).

Nam secundum Hebraicam linguam Melchi regnum significat: et Sedec, justitiam. Et cum ad nomen civitatis venit, *Rex pacis*, inquit: Salem enim idem quod pax est. Sacerdos autem erat, forte a semetipso ordinatus: sic enim tunc erant sacerdotes: vel quia ætate provecior erat, a suis hunc honorem accepit; vel ipse sacrificare studuit, sicut et Noe, Abel, Abram, quando sacrificia obtulerunt. Alioquin et typus Christi futurus erat. Unde et Paulus sic eum accipit dicens: *Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque vitæ finem habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum* (Hebr. 7. 5). Et quomodo, dices, possibile est hominem ab-que patre, et matre, et sine genealogia esse, et non habere vel initium, vel finem vitæ? Audisti eum figuram fuisse: ne ergo admirare, neque omnia require in typo. Neque enim typus esset, si omnia quæ in veritate contingunt, haberet. Quid igitur est quod ibi dicitur? Sicut ille, inquit, eo quod nulla sit memoria eorum qui genuerunt, dicitur sine patre et sine matre, et quia non recensetur ejus genealogia, dicitur sine genealogia: ita et Christus, quia non habet vel in cælo matrem, vel in terra patrem, absque genealogia dicitur et est. Vide quomodo per honorem in patriarcham collatum, mysterium aliquod nobis insinuat. Protulit enim panem et vinum. Videns typum, cogita et veritatem, et admirare divinæ Scripturæ vim, quomodo superioribus sæculis et ab initio futura præsignificavit. 19. *Et benedixit, inquit, Abramum, et dixit: Benedictus Abram Deo altissimo, qui creavit cælum et terram.* 20. *Et benedictus Deus altissimus, qui tradidit inimicos tuos in manus tuas.* Non solum ipsum benedixit, sed et Deum glorificavit. Ut dixit enim, *Benedictus Abram Deo altissimo, qui creavit cælum et terram*, a creaturis virtutem Dei nobis declaravit. Si enim Deus est ille qui produxit cælum et terram, non sunt jam dii qui ab hominibus coluntur: *Dii enim, inquit, qui cælum et terram non fecerunt, pereant* (Jer. 10. 11). *Benedictus, inquit, Deus, qui tradidit inimicos tuos in manus tuas.* Vide, oro, quomodo non solum justum prædicat, sed et Dei subsidium agnoscit. Neque enim absque illius gratia potuisset tanta potentia munus vincere. *Qui tradidit, inquit, inimicos tuos*: ipse est qui totum operatus est, ipse est qui fortes fecit infirmos, ipse est qui per inermes armatos dejecit: ab eo est auxilium, quod tantam ibi virtutem concessit. *Qui tradidit, inquit, inimicos tuos in manus tuas.* Vides quomodo ostendit ipsius concordiam, et propensum animum in Lot: declaratque cum pro inimicis istos habuisse, propter ea quæ in fratris filium fecerant? *Et dedit ei, inquit, decimas de omnibus.* Hoc et Paulus dicit: *Considerate autem quantus ille, cui decimas Abram patriarcha dedit de primitiis* (Hebr. 7. 4); videlicet ex spoliis quæ adduxit remuneratus est Melchisedecem, et decimas ei segregavit de omnibus quæ attulit: per hoc doctor factus omnibus, ut gratum declararet animum, primitias eorum quæ sibi a Deo conceduntur, offerant. Post hæc Sodomorum rex patriarchæ magnanimitatem obstupescens dicit ei: 21. *Da mihi*

τῆς τοῦ δικαίου ἀνδρείας τὴν μεγαλοφυλίαν, ὥπως θαρβήσας τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει οὐ κατεπλάγη τῶν ἀνδρῶν τὴν ἰσχύν, μαθὼν τὴν τροπὴν ἣν ἐποίησαντο, πρότερον μὲν κατὰ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ὁρμήσαντες, καὶ τοὺς Ἀμαλκιτίδας καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπαντας καταγωνισάμενοι, ἔπειτα δὲ πρὸς τοὺς ἐν Σοδόμοις συμπαλόντες, καὶ εἰς φυγὴν αὐτοὺς τρέψαντες, καὶ πᾶσαν αὐτῶν ἀφελόμενοι τὴν ὑπαρξίν. Διὰ γὰρ τοῦτο προλαβοῦσα ἡ θεία Γραφὴ πάντα ταῦτα ἡμῖν διηγῆσατο, καὶ ὅσα διὰ τῆς αὐτῶν ἀνδρείας κατώρθωσαν, ἵνα μάθῃς ὡς οὐ σωματικῇ ἰσχύϊ ὁ πατριάρχης τούτους καταγωνίστατο, ἀλλὰ τῇ πίστει τῇ εἰς τὸν Θεόν, καὶ τῇ ἀνωθεν βοηθείᾳ τετιμωμένοις πάντα ταῦτα κατώρθωσεν, οὐχ ὅπλα κινήσας, καὶ βέλη, καὶ δόρατα, καὶ τόξα τείνας, καὶ ἀσπίδας προβαλόμενος, ἀλλὰ μετὰ τῶν οἰκογενῶν.

Καὶ τίνος ἔνεκεν, φησὶν, ἠρθίμῃσε τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ οἰκογενεῖς; Ἰνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἀπαντας ἔλαβεν, ἀλλὰ τοὺς οἰκογενεῖς, τοὺς συναστραφόντας [356] τῷ Ἀὐτῷ, ἵνα μετὰ πολλῆς εὐνοίας τὴν ἐκδίκησιν ποιήσωνται, ὡς ὑπὲρ οἰκείου δεσπότου λοιπὸν ἀγωνιζόμενοι. Καὶ θέα μοι τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβολὴν, μεθ' ὅσης ταχύτητος τὰ τῆς νίκης γέγονται. Ἐπέπεσε γὰρ αὐτοῖς, φησὶ, τὴν νύκτα αὐτοῖς, καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς, καὶ ἐδίωξεν αὐτούς. Ἡ γὰρ ἀνωθεν χεὶρ ἦν συνεφαπτομένη καὶ συστρατηγοῦσα τοῖς γινομένοις. Δι' οὐδὲ ὅπλων αὐτοῖς ἐδίδασκεν, οὐδὲ μηχανημάτων, ἀλλὰ μόνον φανεῖς μετὰ τῶν οἰκετῶν τοὺς μὲν ἐπάταξε, τοὺς δὲ εἰς φυγὴν ὁρμήσαι παρεσκεύασε, καὶ ἐκότερον ἐποίησε μετὰ ἀδελφείας ἀπάσης, οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἐνοχλοῦντος, τὴν τε ἱκνον τοῦ βασιλέως Σοδόμων ἀπέστρεψε, καὶ τὸν Ἀὐτὸν τὸν ἀδελφεοῦν αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὰς γυναῖκας. Ὅρξ διὰ τί συνεχωρήθη τῶν ἄλλων πεφευγῶν τὸν Ἀὐτὸν μόνος αἰχμάλωτος γενέσθαι; Ἰνα καὶ τοῦ πατριάρχου κατεδάδιος γένηται ἡ ἀρετὴ, καὶ δι' αὐτὸν καὶ ἑτέροι πολλοὶ τῆς σωτηρίας ἐπιτύχωσι. Καὶ ἐπληρῇ λοιπὸν μέγα καὶ λαμπρὴν τρέπαιον ἐπαγόμενος, μετὰ τοῦ Ἀὐτοῦ καὶ τὴν ἱκνον, καὶ τὰς γυναῖκας, καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἐπιφερόμενος, καὶ πᾶσι λαμπρῇ τῇ φωνῇ κηρύττων, καὶ σάλπιγγος μεγαλοφωνώτερον βῶν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, οὐδὲ ἰσχύϊ σωματικῇ τὴν τροπὴν εἰργάσατο. καὶ τὴν νίκην ἤρατο, ἀλλὰ τῆς ἀνωθεν χειρὸς πάντα ἐργαζομένης. Εἶδες διὰ πάντων τὸν δικαίον περιφανέστερον γινόμενον, καὶ καθ' ἕκαστον καιρὸν πᾶσι δεικνύντα τὴν περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν; Ὅρα αὐτὸν λοιπὸν καὶ διδάσκαλον θεοσεβείας γενέσθαι σπουδαζόντα τοῖς ἐν Σοδόμοις. Ἐξῆλθε γὰρ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς Σοδόμων εἰς συνάντησιν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀναστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς κοπῆς τοῦ Χοδολογομέρ, καὶ τῶν βασιλέων τῶν μετ' αὐτοῦ. Σκόπει πόσον ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, καὶ τὸ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχίας ἀπολαύειν. Ὁ βασιλεὺς τῷ ξένῳ, τῷ πρεσβύτῃ εἰς συνάντησιν ἔξεισι, καὶ πᾶσαν ἀπονέμει τιμὴν. Ἐμάνθανε γὰρ ὡς οὐδὲν αὐτῷ τῆς βασιλείας ὕψος τῆς ἀνωθεν συμμαχίας; ἡρμωμένῳ, καὶ ὡς οὐδὲν ἂν γένοιτο δυνατώτερον τοῦ ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς βοηθουμένου. Καὶ Μελχισεδέκ, φησὶ, βασιλεὺς Σαλήμ ἐξήνεγκεν ἄρτους καὶ οἶνον ἢν δὲ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου.

ε'. Τί βούλεται ἡμῖν αὕτη ἡ παρατήρησις, βασιλεὺς Σαλήμ, καὶ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου; Βασιλεὺς μὲν ἦν, φησὶ, τῆς Σαλήμ. Τούτον γὰρ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος πρὸς τοὺς ἐξ Ἑβραίων πεπιστευκότας ἐπιστελλων εἰς μέσον παράγων, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ περιτρίβων καὶ πόλιν, ὁμοῦ ἐρμηνεύει τοῦ ὀνόματος

τὴν σημασίαν, καὶ ἐτυμολογίᾳ τινὶ κέχρηται λέγων, *Μελχισεδέκ, βασιλεὺς δικαιοσύνης*. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶτταν τὸ μὲν *Μελχ* βασιλείαν σημαίνει, τὸ δὲ *εδέκ*, δικαιοσύνην. Ἐἴτα καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἐλθὼν φησὶ, *Βασιλεὺς εἰρήνης*· τὸ γὰρ *Σαλήμ* εἰρήνην ἐμφαίνει. Ἱερεὺς δὲ ἦν ἰσως αὐτοχειροτόνητος· οὕτω γὰρ ἦσαν τότε οἱ ἱερεῖς· ἦτοι οὖν διὰ τὸ τῇ ἡλικίᾳ προβῆναι οἱ προσήκοντες αὐτῷ ἀπονενεμήκασιν τὴν τιμὴν· ἢ καὶ αὐτὸς ἱερατεύειν ἐπέτηδευσεν, καθάπερ ὁ Νῶε, καθάπερ ὁ Ἀβελ, καθάπερ ὁ Ἀβραάμ, ἡνίκα τὰς θυσίας προσήγον. Ἄλλως δὲ καὶ τύπος· ἐμῶν εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Διὰ [357] τούτου καὶ Παῦλος οὕτως αὐτὸν ἐκλαμβάνει λέγων· Ἀπῆλθω, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἔχω ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος, ἀφωμωμῆτος δὲ τῷ Γίῳ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. Καὶ πῶς, φησὶν, οἷόν τε ἀνθρώπων ὄντα ἀπῆλθω εἶναι καὶ ἀμήτωρ, καὶ μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχειν, μήτε ζωῆς τέλος; Ἦκουσας ὅτι τύπος· ἦν· μὴ τοῖνον ξενίζου, μηδὲ πάντα ἀπαίτει ἐν τῷ τύπῳ. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη τύπος, εἰ μέλλοι πάντα ἔχειν τὰ τῇ ἀληθείᾳ συμβαίνοντα. Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; ὥσπερ οὗτος, φησὶ, διὰ τὸ μὴ μνημονευθῆναι τοὺς γεγεννηκότας αὐτὸν, ἀπῆλθω λέγεται καὶ ἀμήτωρ, καὶ διὰ τὸ μὴ γενεαλογηθῆναι, ἀγενεαλόγητος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, διὰ τὸ μὴ ἰσχυκέναι μήτε ἐν οὐρανὸς μητέρα, μήτε ἐπὶ τῆς γῆς πατέρα, ἀγενεαλόγητος λέγεται καὶ ἐστὶ. Καὶ ὅρα διὰ τῆς εἰς τὸν πατριάρχην τιμῆς, ὅπως μυστήριόν τι ἡμῖν δι' αὐτῆς αἰνίσσεται. Ἐξήνεγκε γὰρ ἄρτους καὶ οἶνον. Ὅρῶν τὸν τύπον, νοεῖ μοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ θάυμαζε τῆς θείας Γραφῆς τὴν δύναμιν, πῶς ἀνωθεν καὶ ἐκ προοιμίων τὰ μέλλοντα ἔσσεσθαι προεμήνυε. Καὶ εὐλόγησε, φησὶ, τὸν Ἀβραάμ, καὶ εἶπεν· Εὐλόγητός ὁ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ τῷ ὑψίστῳ, ὃς ἔκτισεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Καὶ εὐλόγητός ὁ Θεός ὁ ὑψίστος, ὃς παρέδωκε τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποχειρίους σοι. Οὐ μόνον αὐτὸν εὐλόγησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν ἐδόξασεν. Εἰπὼν γὰρ, Εὐλόγητός ὁ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ τῷ ὑψίστῳ, ὃς ἔκτισεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἀπὸ τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν ἡμῖν ἀνέφηνεν. Εἰ γὰρ αὐτός ἐστι Θεός, ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παραγαγὼν, οἱ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων θεραπευόμενοι οὐκ ἂν εἴεν θεοί· Θεοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Εὐλόγητός, φησὶν, ὁ Θεός, ὃς παρέδωκε τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποχειρίους σοι. Θεά μοι πῶς οὐ μόνον τὸν δικαίον ἀνακηρύττει, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν συμμαχίαν ἐπιγινώσκω. Οὐδὲ γὰρ ἀνευ τῆς ἐκείθεν βοήθης ἡδυνήθη τὸν τοσαύτην δύνασιν περιβεβλημένων περιγενέσθαι. Ὅς παρέδωκε, φησὶ, τοὺς ἐχθροὺς σου· αὐτός ἐστιν ὅτι πᾶν ἐργασάμενος, αὐτός ἐστιν ὁ τοὺς ἰσχυροὺς ἀσθενεῖς καταστήσας, αὐτός ἐστιν ὁ διὰ τῶν ἀόπλων τοὺς ὀπλισμένους κατενεγκών· ἐκείθεν ἐστὶν ἡ βοήθῃ τὸ τοσαύτην σοι τὴν δύναμιν παρασχόμενη. Ὅς παρέδωκε, φησὶ, τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποχειρίους σοι. Ὅρξ πῶς δεικνυσιν αὐτοῦ τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν φιλοστοργίαν τὴν περὶ τὸν Ἀὐτὸν, καὶ πῶς ἐμφαίνει, ὅτι καὶ ὁ Ἀβραάμ οἰκίους αὐτοῦ ἐχθροὺς ἡγεῖτο διὰ τὰ εἰς τὸν ἀδελφεοῦν γεγεννημένα; Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ, φησὶ, δεκάτην ἀπὸ πάντων. Τοῦτο καὶ Παῦλος φησὶ· *Θεωρεῖτε δὲ, ἀγαπῶν οὗτος, ὃ καὶ δεκάτην Ἀβραάμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων, ὁ πατριάρχης*· δηλώνει ἐκ τῶν λαφύρων, ὧν ἐπήγετο, ἡμεῖς τὸν Μελχισεδέκ, καὶ δεκάτην αὐτῷ ἀφώρυσεν ἀπὸ πάντων ὧν ἐπιφέρετο· ἐντεῦθεν ἦδη διδάσκαλος ἅπασι γενόμενος, πολλὴν ἐπιδείκνυσθαι εὐγνωμοσύνην, καὶ τὰ; ἀπαρχὰς προσ-

ἀγαίν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν παρατεθέντων. Εἴτα ἐκπλαγείς τοῦ πατριάρχου [358] τὴν μεγαλοφυλίαν ὁ βασιλεὺς Σοδόμων φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἄς μοι τοὺς διδράς, τὴν δὲ ἱσσορ λάβῃς σεαυτῷ. Καλὴ τοῦ βασιλέως ἡ εὐγνωμοσύνη· ἀλλ' ὅρα τοῦ δικαίου τὴν φιλοσοφίαν. Εἶπε δὲ Ἀβραμ πρὸς τὸν βασιλέα Σοδόμων· Ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, εἰ ἀπὸ σπαρτίου ἕως σφαιρωτῆρος ὑποδήματος λήψομαι ἀπὸ πάντων τῶν ὧν, ἵνα μὴ εἴπῃς, ὅτι· Ἐγὼ πεπλούτηκα τὸν Ἀβραμ. Πολλὴ τοῦ πατριάρχου ἡ περὶ τὰ χρήματα ὑπεροφία. Καὶ τίνος ἐνεκεν μετ' ὅρκου τὴν ἀπαγόρευσιν ποιῆται, καὶ φησιν, Ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, ὃς ἐκτίσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν·

ζ'. Ἀμφοτέρωθεν βούλονται παιδεῦσαι τὸν τῶν Σοδόμων βασιλέα, καὶ ὅτι κρείττων ἐστὶ τῶν παρ' αὐτοῦ δεδομένων, καὶ πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν φιλοσοφίαν, καὶ θεοσεβείας αὐτῷ διδάσκαλος γενέσθαι σπουδάζει· μονοῦχ' διδάσκων αὐτόν, ὅτι ἐκείνόν σοι παράγω μάρτυρα, ὅτι οὐδὲν τῶν παρὰ σοῦ λήψομαι, τὸν ἀπάντων δημιουργόν, ἵνα εἰδῇαι ἔχεις τὸν ἐπὶ πάντων Θεόν, καὶ μὴ νομίσῃς εἶναι θεοὺς τὰ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων κατασκευαζόμενα. Οὗτος γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητής, αὐτὸς καὶ τὸν πόλεμον τοῦτον ἐτροπώσατο, καὶ τῆς νίκης αἴτιος· κατέστη. Μὴ τοίνυν προσδοκήσῃς ἐμὲ ἀνέξεσθαι τι λαβεῖν τῶν παρὰ σοῦ δεδομένων. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ μισθῷ τὴν ἐκδικίαν ἐποίησάμην, ἀλλὰ πρότερον μὲν διὰ τὴν περὶ τὸν ἀδελφιδιῶν φιλοστοργίαν, ἔπειτα δὲ καὶ δι' αὐτὴν τοῦ δικαίου τὴν φύσιν, ὥστε τοὺς ἀδικῶς ἀπηγγεμένους ἐξαργύσαι τῶν βαρβαρικῶν χειρῶν. Εἰ ἀπὸ σπαρτίου, φησὶν, ἕως σφαιρωτῆρος λήψομαι ἀπὸ πάντων τῶν ὧν· τοῦτ' ἐστίν, οὐδὲ τὸ τυχόν, οὐδὲ τὸ εὐταλές, οὐδὲ τὸ εὐκαταφρόνητον νομιζόμενον. Καὶ γὰρ σφαιρωτῆρα εἰώθασιν λέγειν τὸ ἄκρον τοῦ υποδήματος τὸ εἰς ὀξὺ λήγον· τοιαύτους γὰρ ἔθος ἔχουσι κειχθῆσθαι οἱ βάρβαροι. Εἴτα καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παρατιθείας φησιν, Ἴνα μὴ εἴπῃς, Ἐγὼ πεπλούτηκα τὸν Ἀβραμ. Ἐχὼ τὸν χορὸν τῶν μυρίων ἀγαθῶν, πολλῆς ἀπολαύσεως τῆς ἀνωθεν βοτῆς, οὐ δέομαι τοῦ παρὰ σοῦ πλοῦτου, οὐ χρῆζω ἀνθρωπίνης εὐπορίας, ἀρκούμαι τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς ἐμὲ φιλοτιμίᾳ, οἶδα αὐτοῦ τὸ θαυμάσιον τῶν δωρεῶν. Τῶν μικρῶν καὶ εὐτελῶν παραχωρήσας τῷ Λῳτ, μεγάλων καὶ ἀπορρήτων ῥηζιῶν ὑποσχέσων· καὶ νῦν μέλῳνα πλοῦτον ἐαυτῷ πραγματευόμενος, καὶ πλεονα παρ' αὐτοῦ εὐνοίαν ἐκισπύμενος, τὸν παρὰ σοῦ πλοῦτον οὐ προσέειμι. Διὰ τοῦτο δὲ, ὡς οἶμαι, καὶ τὸν ὅρκον προσέθηκε, καὶ εἶπεν, Ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, ἵνα μὴ νομίσῃς ἀπλῶς αὐτὸν σχηματίζεσθαι, οἷα συμβαίνειν εἰκόσ· ἀλλ' ἵνα μάθῃ ὅτι τοῦτο αὐτῷ δέδοται, τὸ μηδὲ τὸ τυχὸν ἐκείθεν νοσφισσάσθαι. Καὶ ἐπλήρου τὸ παράγγελμα ἐκεῖνο τὸ παρὰ τοῦ Χριστοῦ τοῖς μαθηταῖς εἰρημένον· Δωρεάν ἑλάβετε, δωρεάν δότε. Μὴ γὰρ ἐγὼ τὴν πλειον, φησὶν, εἰσήμενα εἰς τὴν τοῦ πολέμου ὑπόθεσιν, ἢ μόνον τὴν γνώμην καὶ τὴν προθυμίαν· Ἦν δὲ νίκη καὶ τὸ τρόπαιον, καὶ τὰ ἄλλα [359] πάντα αὐτὸς εἰργάσατο τῇ ἀοράτῳ δυνάμει. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσῃ ὁ βασιλεὺς, ὅτι δι' ὑπεροφίαν καὶ καταφρόνησιν οὐ προσέεται τὰ παρ' αὐτοῦ δεδομένα, δεικνύς αὐτοῦ καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἡμερον, καὶ τῆς γνώμης τὸ φιλόσοφον, φησὶν οὐ λήψομαι, Πλὴν ὡς ἔφαγον οἱ νεαρίσκοι, καὶ τῆς περιόδου τῶν συμπορευθέντων μετ' ἐμοῦ, Ἐσχάλ, Ἀντάρ, Μαμβρῶ· οὗτοι λήφονται μερίδα. Τοῦτοι, φησὶ, συγχωρήσω λαβεῖν τινα μερίδα, ἐπειδὴ πολλῆς φιλίας τεκμήρια

ἐπαδείξαντο. Οὗτοι γὰρ, φησὶ, συνωμόται τῷ Ἀβραμ, τοῦτ' ἐστίν, εἰς φιλίαν συνημμένοι· καὶ τοῦτο δεικνύσι τὸ ἐλθεῖν αὐτοὺς κοινωνῆσαι αὐτῷ τῶν κινδύνων. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὺς ἀμειβόμενος αὐτοὺς παρασκευάζει μερίδα τινα λαβεῖν, καὶ ἐν τούτῳ πάλιν τὸν ἀποστολικὸν νόμον πληρῶν τὸν λέγοντα, Ἀξίος ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστί. Οὐδὲ γὰρ τι πλεον τῆς χρείας αὐτοὺς λαβεῖν ἀφήσιν· Πλὴν γὰρ, φησὶν, ὡς ἔφαγον οἱ νεαρίσκοι, καὶ τῆς περιόδου τῶν συμπορευθέντων μετ' ἐμοῦ, Ἐσχάλ, Ἀντάρ, Μαμβρῶ· οὗτοι λήφονται μερίδα. Ἰδετε τῆς ἀρετῆς τοῦ πατριάρχου τὴν ἀκρίθειαν, πῶς καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐπαδείξατο τὴν περὶ τὴν ὑπεροφίαν τῶν χρημάτων, καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ πάντα ποιεῖ, ὥστε μὴ δοῦναι ἀλαζονείᾳ τινὶ καὶ καταφρονήσει τοῦτο τι ποιηκέναι, καὶ διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖν ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ γεγεννημένῃ·

ζ'. Τοῦτον δὲ καὶ ἡμεῖς μιμώμεθα, παρακαλῶ, καὶ σπουδάζωμεν ἀληπίους ἑαυτοὺς φυλάττειν, καὶ μὴ προφάσει τῆς ἀρετῆς ἀπονοίας ἑαυτοὺς περιτιθέναι δόξαν, μηδὲ προφάσει ταπεινοφροσύνης τῆς ἀρετῆς καταμελεῖν· ἀλλὰ πανταχοῦ τὸ μέτρον διακρίνειν, καὶ τοῖς καταρτίζομαι τοῖς ὅφ' ὡμῶν· γινόμενος καθάπερ θεμέλιον τινα καὶ ὑποβάθραν, τὴν ταπεινοφροσύνην ὑποτιθέναι, ἵνα μετὰ ἀσφαλείας ἡμῖν οἰκοδομηται τὰ τῆς ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ ἀρετὴ, ὅταν ἔχη ταύτην συνέσχυμην. Ὁ γὰρ τοῦτον μετὰ ἀσφαλείας τὸν θεμέλιον καταβαλὼν δυνήσεται πρὸς ὅσον βούλεται ὅζον ἐγείρει τὴν οἰκοδομήν. Αὕτη μεγίστη ἀσφάλεια, αὕτη τεῖχος ἀρράγης, αὕτη πύργος ἀκαταμάχητος, αὕτη πᾶσαν συσφίγγει τὴν οἰκοδομήν, οὐκ ἀφείσα οὐτε ὑπὸ ἀνέμων σφοδρότητος, οὐτε ὑπὸ τῆς τῶν θυμῶν φορᾶς, οὐτε ὑπὸ τῆς τῶν πνευμάτων βίας αὕτην καταπεσόν, ἀλλ' ἀνωτέραν καθίστησι πάσης ἐπιβουλῆς, καὶ καθάπερ ἐξ ἀδάμαντός τινος κατασκευασμένην, οὕτως αὕτην ἀχείρωτον ἐργάζεται, καὶ μεγάλας ἡμῖν ἀμοιβὰς παρὰ τῆς τοῦ φιλενθρώπου Θεοῦ δωρεᾶς ἐδικαιεταί· δι' ἣν πατριάρχης τοσούτων τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ τὸ μέγεθος ἐδέξατο. Εἰσεσε γὰρ, τοῦ Θεοῦ ἐπιτρέποντος, καὶ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν ἐξῆς μελλόντων ῥηθῆσθαι, πῶς καὶ νῦν ὑπεριδὼν τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως Σοδόμων αὐτῷ δεδομένων, μεγάλων καὶ ἀφάτων ἡμῶν τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν. Διὰ ταύτης οὐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων δικαίων ἑκατέρωθεν εὐδοκίησε. Καὶ τούτο, ὅσοι φιλόπονοι περὶ τὴν ἀνάγκωσιν τῶν θείων [360] Γραφῶν ἐστε, δυνήσεσθε καταμαθεῖν πανταχοῦ γινόμενον. Ὁ γὰρ φιλενθρώπος ἡμῶν Δεσπότης, ὅταν ἴδῃ ὑπερорώντας ἡμᾶς τῶν παρόντων, μετὰ θαυμάσιας καὶ ταῦτα παρέχει, καὶ τῶν μελλόντων ἡμῖν ἀγαθῶν τὴν ἀπολαυσιν ταμιεύεται. Καὶ τοῦτο καὶ ἐπὶ χρημάτων, καὶ ἐπὶ τῆς δόξης τοῦ παρόντος βίου, καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἐπικλήρων πραγμάτων ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον. Καταφρονῶμεν τοίνυν τοῦ παρόντος πλοῦτου, ἵνα τὴν ἀληθῆ πλοῦτον εὐρεῖν δυνήθωμεν· ὑπερίδωμεν τῆς κενῆς ταύτης δόξης, ἵνα τῆς ἀληθοῦς· ἐκείνης καὶ βαθείας ἀπολαύσωμεν· καταγλίσσωμεν τῆς παρούσης εὐθυμερίας, ἵνα τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν· μηδὲν ἡγώμεθα τὰ παρόντα, ἵνα πρὸς τὸν τῶν μελλόντων πόθον διεγερθῇαι δυνήθωμεν. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε τὸν τοῖς παροῦσι προσηλωμένον ἐκείνων τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν τὸν πόθον καταδέξασθαι ποτε, καθάπερ λήμης τινὸς τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ σώμα-

• Reg. et Savil. ὅφ' ὡμῶν. Quatuor mss. ὅφ' ἡμῶν, aliquo ita legit interp. • Sic Sav. et Mor. Sex mss. δεδομένων. Infra Savil. et septem mss. ὅσοι φιλόπονοι περὶ τὴν ἀνάγκωσιν. Lectio quae in contextu legitur, nempe φιλέωντες, magis arridet.

viros, equitatum autem tolle tibi. Honestas regis gratia, sed vide justis philosophiam. 22. Dixit autem Abram regi Sodomorum : *Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui fecit cælum et terram*, 23. *si a funiculo usque ad sphæroterem calceamenti accipiam de omnibus tuis : ut ne dicas, Ego dilavi Abram*. Magna patriarchæ in contemnendis divitiis virtus. Et cujus gratia cum juramento recusat et dicit : *Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui creavit cælum et terram* ?

6. Duo simul docere vult Sodomorum regem, se minime capi donis quæ ab ipso offerebantur, et magnam philosophiæ formam indicare velle, ac pietatis doctorem ei fieri studere, ac si instituat illum his verbis : Illum tibi testem adhibeo, me nihil tuarum rerum accepturum, illum, inquam, omnium Conditorum, ut nosse possis Deum omnium, et ne credas esse deos ea quæ ab hominum manibus fabricantur. Ille enim cæli et terræ Conditor, ille et nobis in hoc bello victoriæ et triumphus auctor. Ne igitur exspectes me quidpiam ex donis tuis accepturum. Neque enim mercedis gratia vindictam feci, sed primum ob amoris affectum, quem erga fratris mei filium gero : deinde et propter ipsius justitiæ officium, ut e barbarorum manibus eriperem injuste abductos. *Si a funiculo*, inquit, *usque ad sphæroterem calcei accipiam de tuis omnibus* : hoc est, nihil tam vile, nec tam nihili habitum est quod accepturus sim. Nam sphæroterem (a) solent vocare apicem calcei, qui in acumen desinit : quo calceorum genere barbari consueverunt uti. Exin et causam, quare accipere detrectet, dicit : *Ut ne dicas : Ego locupletavi Abram*. Habeo Deum, qui innumera mihi suppetit bona, superno innitor auxilio : non opus mihi divitiis tuis, non indigeo humanis facultatibus, contentus sum Dei in me beneficentia : scio illius largitatem. Paucis et vilibus cessi meo Lot, magnas et ineffabiles promissiones assequutus sum, et nunc majorum divitiarum negotiatio mihi est, et majorem ejus gratiam mihi concilio, quare opes tuas non accipio. Ideo autem, opinor, et juramentum adhibuit, et dixit : *Extendam manum meam ad Deum altissimum*, ut ne putet eum ita simulare, ut probabile est accepe contingere : sed ut sciat hoc ita plane decretum apud Abram, ut ne vel minimum quid inde sibi seligeret. Atque ita implebat mandatum illud quod a Christo discipulis est datum : *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. 10. 8). Num ego, inquit, aliud quid ad bellum attuli, præterquam voluntatem et alacritatem ? Victoriæ autem, et triumphum, ac cætera operatus est ille invisibili virtute. Deinde ut ne putaret rex, ipsum ex superbia et contemptu quæ ab eo dabantur non accipere, declarans suam et in hac humanitatem, et philosophicam mentem, inquit : 24. Non accipiam, *exceptis iis quæ comederunt juvenes, et portione viro- rum qui mecum venerunt, Eschol, Aunan, Mambre ; ii accipient portionem*. Hos, inquit, permittam accipere

(a) In Græco, *σφαῖροτερον*. Porro *σφαῖροτερον* globi formam potius exprimeret, quam *acumen*. Verum apud LXX interpretibus, *σφαῖροτερον*, legitur, quam vocem interpretantur, *corrigiam*. Vox Hebraica est, *תִּטְּו*, *corrigia*. Omnes Editi et Mss. Chrysostomi, *σφαῖροτερον*, habent.

portionem aliquam, quoniam ingentis amicitiae specimen declararunt. *Hi enim erant*, inquit, *confederati Abræ* : hoc est, amicitia conjuncti : quod hinc ostenditur quia in partem periculorum cum eo venerunt. Unde remunerare volens eos, facit ut partem aliquam accipiant, apostolicam legem etiam in hoc implens, quæ dicit : *Dignus est operarius alimento suo* (Matth. 10. 10 ; Luc. 10. 7). Nihil enim eos ultra usum suum accipere permittit ; dicit enim : *Exceptis iis quæ comederunt juvenes, et portione eorum qui mecum venerunt, Eschol, Aunan, Mambre ; ii accipient portionem*. Vidistis exquisitam patriarchæ virtutem, quomodo eam philosophiam exhibeat, quæ opum contemptum et modestiam respicit, nihilque non agat, ut ne per arrogantiam et contemptum id facere videatur, neque e victoria superbiat ?

7. *Moralis exhortatio*. — Talem virum imitemur et nos, obsecro, et operam demus, ut invictos nos custodiamus, et neque virtutis obtentu superbiæ famam acquiramus, neque modestiæ obtentu virtutem negligamus : sed ubique modum servemus, et bonis operibus nostris humilitatem, quasi fundamentum et basim subjiciamus, ut secure quæ ad virtutem spectant construere valeamus. Hæc enim vere virtus est, quæ conjunctam habet humilitatem. Qui hoc fundamentum tuto fecerit, poterit in quantam voluerit altitudinem structuram excitare. Hæc maxima est munitio, hæc murus inconcussus, hæc inexpugnabilis turris, hæc omne continet ædificium, non sicens ipsum vel a ventorum violentia, vel ab imbrium impetu, vel a flatuum vi deici : sed omnibus insidiis inaccessum facit, et invictum, quasi ex adamante constructum esset, magnasque nobis divine largitatis mercedes affert. Per hanc et patriarcha tantarum Dei promissionum accepit magnitudinem. Scitis enim, permittente Deo, ex iis quæ in sequentibus dicuntur, quomodo nunc, ut contempsit ea quæ daturus erat Sodomorum rex, magna et ineffabilia Dei dona consequutus est. Per hanc non ille solum, sed et justis omnes celebres et clari fuerunt. Id, quotquot estis divinarum Scripturarum lectionis studiosi, addiscere poteritis. Benignus enim Dominus quando nos videt despiciere præsentia, etiam ipsa largius suppetit, nobisque futurorum bonorum fructum recondit. Videre hoc potes in divitiis, in gloria hujus vitæ, et in omnibus aliis temporalibus rebus.

Ad contemptum bonorum hujus vitæ hortatur. — Despiciamus igitur præsentia divitiis, ut veras divitiis invenire valeamus ; despiciamus vanam hanc gloriam, ut vera illa et solida fruamur ; derideamus præsentem prosperitatem, ut arcana illa bona consequamur ; nihili faciamus præsentia, ut ad futura præmia excitari valeamus. Neque enim possibile est, ut qui præsentibus est addictus, ineffabilium bonorum desiderium concipiat umquam (a), sicut lippitudine quadam oculos obtegente, ita præsentium cupiditate intellegat.

(a) Mens Chrysostomi est, non posse eum qui rebus præsentibus sit addictus, celestium bonorum simul eodemque tempore desiderio teneri : posse enim Dei ope futurum ab eo statu emergere, sexcentis alibi dicit.

cum obscurante, nec permittente videre quid facto opus sit. Neque rursum fieri potest, ut qui solidorum et immobilium bonorum amore tenetur, fluxa ista, et quæ antequam apperiant avolant et marcescunt, concupiscat. Nam qui spacijs est amore divino, et qui futurorum desiderio tenetur, alijs oculis videt præsentium statum, scitque totam viam præsentem figuram esse atque fallaciam, et a somniis nihil differre. Idcirco beatus Paulus hoc scripto tradidit: *Præterit figura mundi hujus* (1. Cor. 7. 31): ostendens humana omnia in figura tantum esse, ac sicut umbra et somnium transire, nihil solidum, nihil verum habentia. Annon igitur animi puerilis hoc est, umbras suspicere, de somniis superbire, et iis quæ paulo post præteribunt adherere? *Præteris enim*, inquit, *figura hujus mundi*. Itaque cum audieris, *Præterit*, quid post-hac amplius queris? quando audis figuram solum esse humana omnia veritateque destituta, quare te decipi sponte pateris? cur cogitas quam sint mutabilia et fluxa, non ea præteris, ut ad illa quæ semper durant, ac semper stabilia, nulliusque vicissitudinis capacia sunt, desiderium transferas?

8. Nam ut scias prudentiam doctoris orbis, vide illum alio loco omnia præclara hujus vitæ nullius cave momenti demonstrare volentem, quali utatur loquendi modo: *Quæ enim videntur momentaneæ sunt* (2. Cor. 4. 18), etiamsi divitiarum abundantiam dicas, etiamsi gloriam, etiamsi claritatem, etiamsi principatum, etiamsi potentiam, etiamsi regnum, etiamsi diademate redimitum illum, etiamsi solium supremum: hæc omnia quæ videntur brevi tempore manentia, non admodum diuturnum sui fructum nobis præbent. Quæ igitur vos inquirere vis, si omnia temporanea sunt? Illa, inquit, quæ non videntur, non hæc quæ videntur, sed illa ipsa quæ hisce oculis corporalibus non spectantur. Et quis hoc consideret, ut quæ videntur prætereantur, et quæ non videntur, inquirentur? Ipsa rerum, inquit, natura doceat vos. Nam hæc quidem licet videantur, statim tamen præterfluunt: illa autem licet nunc ea videre non possimus, sunt tamen perpetua, semper durant, terminum nesciunt, finem non accipiunt, vicissitudinem ignorant, stabilia et immobilia sunt. Fortassis tandem molestus case videar, quotidie frustra consulens: sed quid faciam? Magnum malitiæ damnum est, magna pecuniarum tyrannis, magna virtutum raritas. Ideo cupio vel admonitionis assiduitate morbum vincere, et incolumitati integræ huc convenientes restituere. Eam enim ob rem Scripturas enarrandi tantum nobis est studium et justorum virtutes in medium afferimus: nec piget eadem sæpius repetere, ut per omnia vos inducere ad accumulationem justorum valeamus.

Eleemosyna prædicatur. — Vel sero tandem salutis nostræ curam faciamus, et bene utamur ad inducias nobis dato hujus vitæ decursu, et dum adhuc tempus est, ad poenitentiam et lapsum correctionem festinemus, pecuniarumque abundantiam in animarum nostrarum salutem expendamus, superfluaque indigentibus insumamus. Quare enim, dic mihi, permittis a

rubigine aurum et argentum consumi, quæ oportebat in pauperum ventres effundere, ut in tuto promptuario deposita, tempore quo maxime opus eorum adjutorio habebis, hinc consolationem invenias; et qui a te hic pasti sunt, illo die fiduciæ fores tibi aperiant, et accipiant te in æterna sua tabernacula (Luc. 16. 9)? Vestes quoque non sinamus a vermibus rodi, et abque usu in arculis putrescere, cum tot sint qui indigent, et obambulent nudi: sed plura faciamus nudum Christum, quam lineas, et induamus eum qui propter nostram salutem nudus obambulat, ut cum ipsum induerimus, audiamus in die illo: *Nudus eram et me induistis* (Matth. 23. 36). Nam onerosa sunt præcepta? num molesta? Ea quæ percunt, inquit, quæ a vermibus arroduntur, quæ abque usu et frustra consumuntur, hæc utiliter dispensare satage, ut et detrimenti damnum effugas, et ex ipsis lucrum maximum tibi pares. Ingentis enim et magis inhumanitatis est post tot bonorum et facultatum usum, arculis et muris includere superfluum, et non illis sublevare proximorum inopiam, sed sinere a rubigine et tineas potius corrumpi ac prædonum manibus exposita relinquere, et propter illa supplicis potius plecti, quam ubi recte dispensaveris, pro eis præmium accipere. Obsecro, ne usque adeo salutem nostram negligamus, sed expensis in pauperes superfluis, magnam nobis fiduciam antea reponamus, ut ineffabilibus bonis frui mereamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Homilia XXXVI.

Post hæc autem verba factus est sermo Domini ad Abram per visionem noctis, dicens: Ne timeas Abram, ego protector tuus sum: merces tua multa erit valde (Gen. 15. 1).

1. Thesaurum cuiusvis similis est justorum virtus, in quo plurimæ et ineffabiles divitiæ reconduntur. Nam sicut qui ex illo vel parvam quamdam partem capere potest, multas sibi inde parat opes: ita evenire in virtutibus patriarchæ deprehendere quis potest. Ecce fere quotidie ex historia ejus vobis doctrinam proponentes, magna largitate convivium præbemus, et hucusque nondum parvam bonorum illius operum partem enarrare potuimus: tantis scilicet abundat virtutibus. Et sicut a fonte largis fluente rivis, etiam si omnes hauriant, non solum non imminuuntur flucta e fonte manantia, sed quanto plures sunt qui inde hauriant, tanto major aquarum vis scaturit: ita etiam in admirando patriarcha fieri videmus. Quot enim ex illius ævo ad hoc usque tempus ex fonte bonorum illius operum hauriunt, et non solum flucta non evanescunt, sed multo abundantior bonorum operum copia manat? Sicut enim catenam quamdam auream, sic ejus historiam in Scriptura divina recensitam invenimus; ac singulis temporibus primo illum observamus veræ philosophiæ specimina exhibentem, statimque sequentem Dei remunerationem. Et ut discatis illa se

τος ἐπικειμένης, οὕτω τῆς ὧν παρόντων ἐπιθυμίας σκοτούσης τὸν λογισμόν, καὶ οὐκ ἀφίειτῃ συνιδεῖν τι τῶν δέοντων. Οὐδ' αὖ πάλιν δυνατὸν τὸν περὶ ἐκεῖνα τὰ ἀκίνητα καὶ βέβαια ἀγαθὰ τὸν πόθον ἔχοντα. τοῦτων τῶν, ἐπικλήρων, καὶ πρὶν ἢ φανῆναι ἀφικταμένων, καὶ μαραινόμενων ἐπιθυμίαν τινὰ λαβεῖν. Ὁ γὰρ τρωθεὶς τῷ πρὸς τὸν θεὸν πόθῳ, καὶ τὴν τῶν μελλόντων ἐπιθυμίαν κτησάμενος, ἐτέροις ὀφθαλμοῖς ὁρᾷ τῶν παρόντων τὴν κατάστασιν, καὶ οἶδεν ὅτι σχῆμα θπας ὁ παρὼν βίος, καὶ ἀπάτη, καὶ ὀνειράτων οὐδὲν διενήνορε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος εἶπε γράφων, *Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου*, δεικνύς ὅτι ἕκαστον τῶν ἀνθρωπίνων ἐν σχήματι μόνον ἐστὶ, καὶ καθάπερ σκιά καὶ ὄναρ παρατρέχει, οὐδὲν ἀληθές, οὐδὲν βέβαιον ἔχον. Πῶς οὖν οὐκ ἂν εἴη παιδικῆς διανοίας περὶ τὰς σκιὰς ἐπιτοῆσθαι, καὶ ἐπὶ ὀνειράσι μέγα φρονεῖν, καὶ τοῦτοις προστετηκέναι τοῖς μικρὸν ὑστερον παρέρχομένοις; *Παράγει γάρ, φησί, τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου*. Ὅταν ἀκούσης ὅτι *Παράγει*, εἰ λοιπὸν πλέον ζητεῖς; ὅταν ἀκούσης ὅτι *σχῆμα μόνον ἐστὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα*, ἀληθείας ἔρημα τυγχάνοντα, τίνας ἔνεκεν ἔκων τὴν ἀπάτην ὑπομένεις, καὶ οὐκ ἔννοον τὸ εὐμετάβλητον, τὸ ἀθέβαιον, ταῦτα μὲν παρατρέχεις, περὶ ἐκεῖνα δὲ τὴν ἐπιθυμίαν μετατείεις τὰ θειωνόχοντα, τὰ ἀκίνητα, τὰ βέβαια, τὰ μεταβολὴν οὐκ ἐπιδεχόμενα;

ἦ. Ἦνα γὰρ μάθης τὴν σύνεσιν τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκουμένης, ὅρα αὐτὸν ἀλλαχοῦ πάλιν βουλόμενον δεῖξαι πάντων τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ παιδρῶν τὸ οὐδαμινδόν, οἷα λέξει ἐχρήσατο εἰπών· *Τὰ γὰρ βλεπόμενα* κἂν τὴν τοῦ πλούτου περιουσίαν εἴπῃς, κἂν τὴν δόξαν, κἂν τὴν περιφάνειαν, καὶ τὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν δυναστείαν, κἂν αὐτὴν τὴν βασιλείαν, καὶ τὸν τὸ διάδημα περιεικόμενον, καὶ τὸν θρόνον τὸν ἀνωτάτω, πάντα ταῦτα *τὰ βλεπόμενα πρόσκαιρα*, ἐν βραχεὶ χρόνῳ τὴν διαμονὴν ἐπιδεικνύμενα, οὐ μέχρι πολλοῦ τὴν ἀπολαυσὶν ἡμῖν ἐμπαρέχοντα. Ἦνα οὖν [361] ἡμεῖς βούλει ἐπιζητεῖν, εἰ πάντα ταῦτα τὰ βλεπόμενα πρόσκαιρα τυγχάνει; Ἐκεῖνα, φησί, τὰ μὴ βλεπόμενα, μὴ ταῦτα τὰ βλεπόμενα, ἀλλ' ἐκεῖνα ἅπερ τοῦτοις τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς σωματικοῖς οὐκ ὁρᾶται. Καὶ τίς ἂν, φησί, τοῦτο συμβουλεύσειεν, ὥστε τὰ ὁρώμενα παρατρέχειν, καὶ τὰ μὴ ὁρώμενα ἐπιζητεῖν; Αὐτὴ, φησί, διδασκαλὸς ὡμᾶς τῶν πραγμάτων ἢ φύσις, ὅτι ταῦτα μὲν, εἰ καὶ ὁρᾶται, ἀλλὰ ταχέως παραρρεῖ· ἐκεῖνα δὲ, εἰ καὶ μὴ νῦν ὁρᾶν δυνάμεθα, ἀλλ' αἰώνια τυγχάνει, καὶ διηνεκὴ τὴν διαμονὴν ἔχει, πέρας οὐκ ἐπίσταται, τέλος οὐκ ἐπιδέχεται, μεταβολὴν οὐκ οἶδε, πάγια μένει καὶ ἀκίνητα. Τάχα λοιπὸν καὶ ἐπαχθὴς εἶναι δοκῶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν μάτην συμβουλεύων· ἀλλὰ εἰ πάθω; Πολλὴ τῆς κακίας ἡ λύμη, πολλὴ τῶν χρημάτων ἡ τυραννίς, πολλὴ ἡ σπάνις τῆς ἀρετῆς. Διὰ τοῦτο βούλομαι κἂν τῇ συνεχείᾳ τῆς παραινέσεως περιγενέσθαι τῆς νόσου, καὶ πρὸς τελείαν ὀγιάν ἀγαγεῖν τοὺς ἐνταῦθα συνιόντας. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τῶν Γραφῶν τὰς ἐξηγήσεις· ποιεῖσθαι σπουδάζομεν, καὶ τῶν δικαίων τὰς ἀρετὰς εἰς τὸ μέτρον παράγομεν, καὶ τὰ αὐτὰ ἐνηγεῖν οὐ παραιτούμεθα, ἵνα διὰ πάντων ἐναγασθῇ ὡμᾶς δυνηθῶμεν εἰς τὸν τῶν δικαίων ζῆλον.

Καὶ ὅτε γοῦν ποτε τῆς οἰκείας σωτηρίας πρόνοιαν ποιησώμεθα, καὶ τῷ καιρῷ τῷ δεδομένῳ ἡμῖν εἰς προθεσίαν ζωῆς δεόντως χρῆσώμεθα, καὶ ὡς ἔτι καιρὸς, πρὸς μετάνοιαν καὶ διόρθωσιν τῶν ἐπαισιμῶν ἐπιχειρῶμεν, καὶ τῇ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ εἰς ὠφέλειαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἀποχρησώμεθα, καὶ τὰ περιττὰ τοῖς δεομένοις ἀναλίσκωμεν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, συγχωρεῖς ὑπὸ τοῦ ἰοῦ καὶ τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον καταναλίσκεσθαι,

PATROL. GN. I.III.

δέον εἰς τὰς τῶν πενήτων γαστέρας αὐτὸ κενοῦν, ἵνα εἰς ἀσφαλὲς αὐτὸ ταμίον ἀποδόμενος ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, ὅτε μέλιστα χρήσεις τῆς ἀπ' αὐτοῦ παραμουθίας, ἀπολαύσης τῆς ἐνταῦθεν βοηθείας· καὶ οἱ ἐνταῦθα τραφέντες ὑπὸ σοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὰς θύρας σοι τῆς παρῆρσις ἀνοίξωσι, καὶ δέξωνται σε εἰς τὰς αἰωνίους αὐτῶν σκηνάς; Ἀλλὰ μὴδὲ τὰ ἱμάτια ἐῶμεν σητόδωρα γενέσθαι, καὶ εἰκὴ ἐν τοῖς κιβωτίοις καταστήπεσθαι, τοσοῦτον δυναντῶν δεομένων καὶ γυμνῶν περιόντων· ἀλλὰ προτιμῶμεν τῶν σπητῶν γυμνητεύοντα τὸν Χριστὸν, καὶ ἐνδύωμεν τὸν δι' ἡμᾶς καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν γυμνὸν περιόντα, ἵνα ἡμεῖς καταξιοθέντες αὐτὸν ἐνδύσθαι, ἀκούσωμεν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην· *Γυμνὸς ἦμην, καὶ περιεσθλάσετέ με*. Μὴ γὰρ φορτικά ἐστί τὰ ἐπιτάγματα, μὴ γὰρ ὑπέρογκα; Τὰ ἀπολλύμενα, φησί, τὰ σηπόμενα, τὰ εἰκὴ καὶ μάτην δαπανώμενα, ταῦτα χρῆσιμῶς διανεμηθῆναι· σπουδάσον, ἵνα καὶ τὴν ἐκ τῆς ζημίας βλάβην διαφύγῃς, καὶ τὸ ἀπ' αὐτῶν κέρδος μέγιστον ἐαυτῷ προξενήσῃς. Πολλῆς γὰρ καὶ ὑπερβολοῦς ἀπανθρωπίας μετὰ τῆς αὐτῇ ἀπολαυσὶν κιβωτίοις καὶ τοίχοις ἐναποκλείειν τὰ περιττά, καὶ μὴ ἀνέχεσθαι τῶν ὁμογενῶν τὴν ἐνδειαν παραμυθεῖσθαι, ἀλλ' αἰρεῖσθαι μᾶλλον ὑπὸ ἰοῦ καὶ σπητῶν διαφθεῖρεσθαι, καὶ ταῖς τῶν ληστῶν χερσὶ προκαλεῖσθαι, καὶ τὰς ὑπὲρ τούτων εὐθύνας διδόναι, ἢ δέοντως οἰκονομήσαντα τὴν ὑπὲρ τούτων ἀμοιβὴν κομίζεσθαι. [362] Μὴ δὲ, παρακαλῶ, οὕτως ἀμελῶς διατεθῶμεν περὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ἀλλὰ τὰ περιττά κενώσαντες τοῖς δεομένοις, πολλὴν ἐαυτοῖς προαποδώμεθα τὴν παρρησίαν, ἵνα τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἀπολαύσαι καταξιοθῶμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΓ΄.

Μετὰ δὲ τὰ ρήματα ταῦτα ἐγενήθη ρῆμα Κυρίου πρὸς Ἀβραμ λέγον ἐν ὁράματι τῆς νυκτός· Μὴ φοβοῦ, Ἀβραμ, ἐγὼ ὑπερασπίζω σου· ὁ μισθός σου πολλὸς ἐστὶ σφόδρα.

α'. Θεσαυρῷ τινα προσέοικεν ἡ τῶν δικαίων ἀρετὴ, πολὺν καὶ ἄφατον τὸν πλοῦτον ἔχοντα. Καθάπερ γὰρ ἐκείθεν κἂν βραχύ τι μέρος λαβεῖν εἰς δυνήθη, πολλὴν ἐαυτῷ τὴν εὐπορίαν κατασκευάζει· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ πατριάρχου εὐρήσει τις γινόμενον. Ἰδοὺ γὰρ σχεδὸν ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας ἐκ τῆς κατ' αὐτὸν ἱστορίας προθέντες ὡμῖν τὴν διδασκαλίαν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς θαψίλειας τὴν ἐστίασιν ὡμῖν παρεχόμενοι, οὐδέπω καὶ νῦν οὐδὲ βραχύ τι μέρος τῶν τούτῳ κατορθωμένων ἐξεπέπιν ἔδυνήθημεν· τοσαύτη ἐστὶν αὐτοῦ τῆς περιουσίας ἡ ἀρετὴ α'. Καὶ καθάπερ ἀπὸ πηγῆς θαψίλῃ προχεοῦσης τὰ νάματα, κἂν ἅπαντες ἀρύωνται, οὐ μόνον οὐκ ἐλαττοῦσι τὰ ἐκείθεν προϊόντα νάματα, ἀλλ' ὅσῳ ἂν πλείους ὥσιν οἱ ἐξαντλοῦντες, τοσοῦτ' μᾶλλον ἀναδύζει τῶν ὑδάτων ἡ φύσις· τί αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ θαυμασίου τούτου πατριάρχου γινόμενον ὁφόμεθα. Πόσοι γὰρ ἐξ οὗ γέγονε μέχρι τοῦ παρόντος ἐκ τῆς πηγῆς τῶν τούτου κατορθωμάτων ἀρύονται, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐκένωσαν τὰ νάματα, ἀλλ' ἐπὶ πλεον ἀναδύζει τῶν τούτων κατορθωμάτων ἡ περιουσία; Ὡς περὶ γὰρ σειρὰν τινα χρυσῆν, οὕτως ἡρμοσμένην εὐρήσομεν τὴν κατ' αὐτὸν διήγησιν ἐπὶ τῆς θείας Γραφῆς κειμένην· καὶ καθ' ἕκαστον καιρὸν πρότερον μὲν αὐτὴν ἐπιδεικνύμενον τὰ τῆς οἰκείας φιλοσοφίας, ἐπομένῃν δὲ παραχρημα καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀμοιβήν. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι οὕτως ἔχει, ἀναγκαῖον ἀνωθεν ὡμῖν μετὰ

α' Savil. : « Miseranda in pallege pro τῆς ἀρετῆς ἡ περιουσία. Verum sic solent multa festinantibus excludere. »

συντηρίας· τὰ κατ' αὐτὸ διηγῆσθαι, ἵνα εἰδῇτε καὶ τοῦ δικαίου τὴν ὑπερέβασσαν πίστιν, ἣν περὶ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ ἐπιδεικνύεται, καὶ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ μετὰ θαφιλίας τὰς ἀμοιβὰς αὐτῷ παρεχομένου.^α Ἰκανὸς γὰρ ὁ δίκαιος οὕτως ἀπαντᾷ· ἡμᾶς παιδεῦσαι, πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας μετὰ προθυμίας ἀποδύεσθαι θαρρόντας ταῖς ἀνωθεν ἀμοιβαῖς, καὶ εἰδὼτας τοῦ ἡμετέρου Δεσπότη τοὺς φιλοτιμίαν, πάντα τὰ δυσχερῆ νομίζοντα κατὰ τὸν παρόντα βίον μετ' εὐκολίας καταδέχεσθαι, τῇ ἐλπίδι τῶν ἀντιδόσεων τρεφόμενοι. Πρὸς ἔχετε δὲ, παρακαλῶ, ὅπως ἐκ προοιμίων, ἐπειδὴ τὰ παρ' ἐαυτοῦ οἰκὸθεν εἰσῆνεγκεν ἐκ τῆς ἐγκυμμένης τῇ ἡμετέρᾳ φύσει γνώσεως, οὐδένα ἐξωθεν ἰσχυρῶς διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀπίστοις γονεῦσι τρεφόμενος, τῆς θείας ἀπειλευσεν ἐπιφανείας. [363] Ἐπειδὴ γὰρ μηδὲν κατὰ τὴν πρῶτην ἡλικίαν τῇ πλάνῃ τοῦ πατρὸς· κατηκολούθησεν, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον θεραπείαν ἐπιδείκνυτο, καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπισκοπῆς ταχέως ἐπέτυχεν ἔτι ἐπὶ τῇ Χαλδαίας ὡν τοῦτο γὰρ ἡμῖν σαφέστερον ἐκτίθεται ὁ μακάριος Στέφανος οὕτω λέγων· Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὡς ἠγάπησεν πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ· ὅτι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν Χαρρὰν· εἶδες πῶς ἡ βίσις αὐτὸν ἐκείθεν ἀνέστησεν·^β· Εἰκόξ γὰρ ὅτι μετὰ τῆς περὶ τὸ Θεῖον θεραπείας, καὶ τὴν περὶ τοῦ γέννηστος αἰδῶ ἐπιδεικνύμενος, καὶ εἰ· πολλὸν φίλτρον ἐπισπασάμενος τὸν πατέρα, αὐτὸς αὐτῷ αἰτίως γέγονε τῆς ἐκείθεν ἐξόδου· καὶ διὰ τὸν πόθον τοῦ παιδὸς ἠνέσχετο καταλιπεῖν τὴν οἰκίαν πατρίδα, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν οἰκῆσαι. Ἀλλ' ὅρα μοι μετὰ ἀκριβείας, πῶς καὶ αὐτὴ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένη διὰ τὴν προλαβοῦσαν ἀρετὴν εἰς αὐτὸν ἐπισκεψίς πάλιν αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν περιφανεστέραν ἐργάζεται. Εἴλετο γὰρ τὴν χώραν τὴν πατρικὴν καταλιπεῖν καὶ τὴν ἀλλοτρίαν οἰκῆσαι, ἵνα τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ προσταχθὲν εἰς ἔργον ἀγάγῃ· καὶ ἔτοιμος ᾔην, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ ἀνευ τῶν προσηκόντων καὶ κατ' ἐαυτὸν τὴν ἀποδημίαν σπειλάσθαι· ἀλλ', ὅπερ ἐφ' ὅρην εἰπὼν, ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴ, καὶ ἡ πολλὴ θεραπεία ἡ περὶ τοὺς τεκνόντας συνοδοιπόρον γενέσθαι καὶ τὸν πατέρα παρσάμενος.

Εἴτα ἐπειδὴ τὴν Χαρρὰν κατέλαβον, ἐκεῖ τὴν σκηνὴν ἐπέψαντο. Καὶ τελευτήσαντος τοῦ Θάρρα (τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ πατρὶ), πάλιν προστάττεται· παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξελεῖν ἐκείθεν. Ἐξελεῖς γὰρ, φησὶν, ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἔγω σοι δαίξω. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ πάσης τῆς οἰκίας εἰς τὴν Χαρρὰν μετέστησαν, διὰ τοῦτο ἐνταῦθα προστάττων αὐτὸν ἐπειλεῖν προσηύχετο, Ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, δηλῶν αὐτῷ, ὅτι αὐτὸν μόνον καθ' ἐαυτὸν βούλεται τὴν ἀποδημίαν ποιήσασθαι, καὶ μήτε τὸν ἀδελφόν, τὸν Ναχὼρ λέγω, μήτε ἑτερόν τινα ἐπισύρυσθαι. Ἐκ τῆς γῆς σου δὲ ἔλεγεν, ἐπειδὴ χρόνον οὐκ ὀλίγον ἐκεῖ οἰκήσαντες, ὡς ἐν ἰδίᾳ λοιπὸν πατρὶδι τὴν οἰκίαν ἐποιούοντο ἐν αὐτῇ. Καίτοι τοῦ πένθους τὸν αἰσῶτος ὁ νέων ἀκμάζοντος· ἔτι, καὶ πολλῆς οὐσίας τότε δυσχερείας τε καὶ ἀνοδίας κατὰ τὰς ἀποδημίας, ἀλλ' ὅμως μετὰ πάσης προθυμίας τὸ ἐπιτάγμα τὸ παρὰ τοῦ Δεσπότη ἦνυσεν, καὶ ταῦτα οὐκ εἰδὼς, ὅπου στήσεται αὐτῷ τὰ τῆς πλάνης. Δεῦρο γὰρ, φησὶν, οὐκ εἰς τῆνδε τὴν γῆν, ἣ τῆνδε, ἀλλ' εἰς ἣν ἄν σοι δαίξω. Καὶ ὅμως οὕτω· δυνὸς ἀόριστου τοῦ ἐπιτάγματος, οὐδὲν περιεργαζόμενος· τὸ προσταχθὲν εἰς ἔργον ἡγάγε· καὶ τὸν ἀδελφίδου δὲ ἐπὶ-

γατο, καὶ διὰ τοῦτο τὴν οἰκίαν ἀρετὴν δεικνύς. Ἐπειὴ γὰρ νέον αὐτὸν προσλαβόμενος κατὰ μικρὸν μιμητὴν κατεσκεύαζε τῆς οἰκίας ἀρετῆς, οὐκ ἠνέσχετο αὐτὸν καταλιπεῖν, ἀλλὰ κοινωνῶν αὐτὸν ἐλάμβανε τῆς ἀποδημίας. Εἰ γὰρ ὁ πατήρ, φησὶν, ἀπιστος ὢν, διὰ τὸ περὶ ἐμὲ φῶτρον τὴν οἰκίαν τὴν πατρῶν, ἐνθα ἐτέχθημεν καὶ ἐξῆθημεν, καταλιπεῖν κατεδέξατο καὶ ἀκολουθεῖν μοι, καὶ ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας [364] τὸν βίον κατέλυσε· πολλῶν δὲ μᾶλλον ἐγὼ πρὸς τὸν τοῦ ἀδελφοῦ παῖδα, τὸν νέον τὸν ἐκ προοιμίων δεικνύοντα ὡς κατὰ μικρὸν ἐπιδύσει πρὸς ἀρετὴν, οὐκ ἂν ἀνασχοίμην ἐνταῦθα ἀφελῆναι.

β'. Ἐπεὶ οὖν διὰ πάντων δεικνύς αὐτοῦ τὸ φιλόθεον, καὶ ταύτην ἐποίησατο τὴν ἀποδημίαν, ἥνικα κατέλαβε τὴν Παλαιστίνην, καὶ τῶν ὄρων ἐπέβη τῶν Χαναναίων, ὁφθαλμοὶ αὐτῷ ὁ Θεὸς καὶ νευρῶσαι αὐτοῦ βουλόμενος τὴν προθυμίαν καὶ χεῖρα ὀρέξαι, φησὶ πρὸς αὐτόν· Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην. Ὅπερ ἐπιθύμει καὶ ἐπὶθεῖ, παίδων λέγω τὴν διαδοχὴν, τοῦτο αὐτῷ εὐθέως ὁπσινεῖται, ἀμοιβὴν αὐτῷ τῶν τοσούτων πόρων διδοῦς. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως ἀπεστέρητο, καὶ ἡ ἡλικία λοιπὸν ἀπαγορεύει ἐπιθεῖν, τῇ ὑποσχέσει διανίστησι τὸν ἀθλητὴν, καὶ προθυμότερον ἀπεργάζεται, καὶ νεάζειν αὐτὸν κατασκευάζει πρὸς τοὺς ἐξῆς ἀγῶνας. Ὅρα τοίνυν μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, ἑτέραν πάλιν τὴν ἀθλησὶν τὸν δίκαιον τοῦτον δεχόμενον. Λιμοῦ γὰρ καταλαβόντος, καὶ πολλῆς οὐσίας τῆς στενοχωρίας ἐν τῇ Χαναναίᾳ, ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ἐσπευθε· καὶ λιμοῦ παραμυθίαν εὐρεῖν βουλόμενος, μετ' αὐτῷ περιέβαλεν ἐαυτὸν κινδύνους. Ἡ γὰρ εὐμορφία τῆς γυναικὸς καὶ τὸ κάλλος τῆς Σάρρας μόνον ἔτι τὸν θάνατον αὐτῷ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔδεικνυ. Διὸ καὶ πλῆθον γενόμενος τῆς εἰς Αἴγυπτον εἰσόδου, φησὶ πρὸς αὐτήν, Γινώσκω ὅτι εὐπρόσσωπος εἶ· οἰδᾷ σου τοῦ κάλλους τὴν ὥραν, καὶ δέδοικα τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἀκολασίαν. Ἐάν οὖν ἰδῶσί σε, καὶ γῶσιν ὅτι καθάπερ γυναῖκα περιέγωγος, σὲ μὲν ἰσως περιποιήσονται, ὥστε εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τῆς μανίας αὐτῶν τὸν οἶστον, ἐμὲ δὲ ἀποκτενοῦσιν, ἵνα μετὰ ἀδείας αὐτοῖς ἐξῇ τὴν παρανομίαν ἐργάσασθαι, οὐκ ὄντος τοῦ τὴν μοιχείαν κατὰ νόμον ποιεῖν δυναμένου. Εἰπέ οὖν δὲ ἀδελφός σου εἰμὶ. Ὅρα ἀδαμαντίνην φυλὴν, ὅρα γυνῶν οἰδῶν στερρότεράν· οὐδὲ γὰρ παρὰ σέλευσεν αὐτοῦ τὸν λογισμόν ἢ προσδοκωμένη συμφορὰ, οὐδὲ ἐνενόησεν, οὐδὲ εἶπε πρὸς ἐαυτόν· διὰ τοῦτο τὴν οἰκίαν καταλιπὼν πατρίδα, καὶ τοσαύτην ἐπιτελεσάμενος ὑπακοὴν ἦλθεν εἰς τὴν ἀλλοτρίαν, ἵνα τούτοις περιβληθῇ τοῖς κακοῖς· Οὐ πρὸ μικροῦ ὑπέσχετό μοι, ὅτι Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην· Ἰδοὺ καὶ μοιχείας καὶ θανάτου φόβος κατασεῖς ἡμῶν τὴν ψυχὴν. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων οὐδὲ ἐν διανοίᾳ λαβεῖν κατεδέξατο· ἀλλ' ἐνὸς γίνεται μόνου, πῶς δυνατὸν τὸ πονηρὸν τοῦτο δρᾶμα ὑποκρινάμενος, τῶν δύο τούτων κινδύνων ἐπιχειρῶν τὸν ἕνα γοῦν ἐκφυγεῖν.

Καὶ ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς τὰ παρ' ἐαυτοῦ εἰσῆνεγκε μετὰ ἀνδρείας τὴν συμβουλήν ποιησάμενος, καὶ ἡ γυνὴ πολλὴν τὴν περὶ τὸν ἄνδρα φιλοστοργίαν καὶ ὑπακοὴν ἐπεδεικνυμένην συνέπραξε, καὶ τοῖς δόξασιν ὑπηρετήσατο· καὶ ἐπειδὴ τὰ παρ' ἐαυτῶν ἀπήρτισαν, καὶ ὅσον κατὰ ἀνθρώπινον ἀκολουθίαν ἀπέγνωστο, καὶ εἰς ἔργον ἐκδεσθῆναι σχεδὸν τὰ τῆς παρανομίας, τότε πολλὴ περὶ αὐτὸν ἡ τοῦ Θεοῦ δεικνύται πρόνοια. Οὐ μόνον γὰρ τὴν γυναῖκα ὁ Θεὸς τῆς ὕφρεως ἐξήρπασε [365] διὰ τῆς ἀγανακτήσεως, ἣν κατὰ τοῦ βασιλείως καὶ παντὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐποίησατο, ἀλλὰ καὶ τὴν πατριάρχην μετὰ πολλῆς τῆς περιφανείας ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἐπανελεῖν πε-

^α Savil. conjicit παρεχόμενος. ^β Ἀνέστησεν, ad sedes movendum compulsi: hæc vox frequens est illo usu. ^γ Savil. et quinquaginta annos. τὴν οἰκίαν ἐπέψαντο. Morel. τὴν σκηνὴν ἐπέψαν. : quæque ita legi interpretes.

rom habere, operæ pretium fuerit paulo alius breviter vobis res ejus recensere, ut sciatis eximiam justitiam, quam circa promissiones divinas ostendit, et benigni Dei retributiones largiter ipsi concessas. Sufficit enim unus ille justus, ut omnes nos erudiat, quo alacriter aggrediamur virtutis certamina, confidentes supernis remunerationibus, et scientes misericordis Domini nostri liberalitatem, omnia quæ dura et ardua in hac vita videntur, spe remunerationum libenter suscipiamus. Attendite itaque, obsecro, quomodo ab initio, postquam indole sua et insita naturæ nostræ scientia bene usus est, nullum externum sortitus doctorem, sed et ab infidelibus parentibus educatus, divina apparitione potius est. Nam quia prima ætate non sequutus est errorem paternum, sed pietatem erga numen exhibuit, ideo supernam visitationem statim obtinuit, cum adhuc in Chaldaea esset: et hoc nobis beatus Stephanus exponit manifestius sic dicens: *Deus gloriæ risus est patri nostro Abraham, cum adhuc esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran* (Act. 7. 2). Vidisti quomodo cum inde visio amoverit? Verisimile enim est eum cum sedula in Deum pietate, parentibus quoque reverentiam exhibuisse: tantoque amore patrem sibi conciliavisse, ut inde ad relinquendam amore filii patriam suam, et ad habitandum alienam motus sit. At diligenter vide, obsecro, quomodo et hæc quæ a Deo fuit ob priorem virtutem ejus visitatio, iterum clariorem ejus virtutem reddiderit. Elegit enim paternam regionem relinquere et alienam inhabitare, ut præceptum Dei perficeret, et paratus erat etiam absque cognatis, ut mihi videtur, peregrinationem suscipere: sed, ut dixi, viri virtus et in ignis erga parentes pietas, effecit ut pater comes fieret itineris.

Iterum obedientiam Abrahami experitur Deus. — Deinde cum pervenissent in Charran, illic tabernaculum fixerunt. Et postquam morte functus est Tharra (hoc enim patri ejus nomen erat), iterum præceptum est ei a Deo ut exiret inde. *Egredere enim, inquit, de terra tua et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi* (Gen. 12. 1). Nam quia cum universa familia et domo in Charran migraverant, propterea illinc imperans ei ut egrederetur, addidit, *De terra tua et de cognatione tua*, declarans se velle, ipsum solum peregrinationem suscipere, neque fratrem, Nachor dico, neque alium quemquam secum trahere. *De terra tua* dicebat, quia non parvo tempore ibi habitarent, et quasi in propria patria illic habebant domicilium. Licet in lugendis parentibus adhuc esset occupatus, essentque difficultates itineris multe, tamen præceptum Domini magna perfecit alacritate, idque ignorans ubinam futurus errandi finis. *Veni enim, inquit, non in hanc vel illam terram, sed in eam quam monstravero tibi.* Nihilominus, licet indefinitum esset mandatum omnia curiosiore percontatione imperatum faciebat; fratris autem filio assumpto, suam hinc demonstravit virtutem. Quia enim juvenem illum acceperat, paulatimque suæ virtutis imitatore effecerat, eum relinquere noluit, sed peregrina-

tionis socium acceperat. Quasi diceret: Si pater, qui infidelis fuit, ob suum in me amorem domum paternam, in qua nati sumus et adolevimus, relinquere et me comitari voluit, vitæque in aliena terra functus est: multo magis ego fratris filium, juvenem indole sua pollicentem se paulatim in virtute profecturum, non permiserim hic relinqui.

2. Quia igitur modis omnibus suam ostendens religionem, etiam istam peregrinationem suscepit, postquam in Palæstinam venit et Chananæorum fines intravit, apparuit ei Deus, volens ejus alacritatem confirmare et ipsi manum porrigere, dicit ei: *Semini tuo dabo terram hanc* (Gen. 12. 7). Id quod ille admodum optabat, ac desiderabat, filiorum nempe successionem, istud etiam ipsi statim promittit, retribuens tantis laboribus mercedem. Quoniam enim ex natura prolis expers erat, et ætas quoque profectione sibi quid polliceri posset vetabat, promissione Deus excitat et erigit athletam, atque alacrem juvenilemque parat adversus sequentia certamina. Proinde vide quomodo post hanc promissionem justus aliud certamen aggreditur. Invalescente enim fame, et Chananæa sterilitate et angustiis oppressa, in Ægyptum contendit; illic famis mitigationem querens, majoribus sese periculis involvit. Uxoris enim venustas et pulchritudo Saræ mortem ei quasi ante oculos ponit. Ideo cum jam in confiniis esset Ægypti, ingressurus in eam dixit uxori: *Scio quod formosa sis* (Gen. 12. 11. *sqq.*); scio tuæ pulchritudinis speciem, et timeo Ægyptiorum intemperantiam. Si ergo te viderint, et cognoverint quod uti uxorem te mecum ducam: te quidem in vita servabunt, ut sui furoris impetum opere compleant; me autem occident, quo liceat eis sine obice suam libidinem explere, ut nemo sit qui adulterium eorum prodat. *Dic igitur me fratrem tuum esse.* Vide adamantinam animam, vide mentem ferro solidiorem: non turbavit ejus mentem calamitas, quam expectabat; non cogitabat neque dicebat intra semetipsum. Idcirco propria relicta patria tantam præ me tui obedientiam, inque alienam veni terram, ut hisce malis implicarer? Nonne paulo antea promisit mihi: *Semini tuo dabo terram hanc?* En et adulteri et mortis timor mentem nostram conculcit. Sed nihil horum vel in mentem accipere dignatus est: unum ei duntaxat curæ erat, quomodo miseram hanc fabulam ita ageret, duobus hinc inde periculis urgentibus, ut vel unum saltem effugere posset.

Mirabilis Dei providentia circa Abrahamum. Ob modestum beneficiis afficitur Abrahamus. — Igitur postquam ipse quæ sua erant attulit, consilio videlicet utens et animi fortitudine: mulier quoque singularem erga virum affectionem et obedientiam declarans coope-rata est, et iis quæ decreta fuerant ministravit: ubi igitur quod suum erat perfecerunt, cumque jam secundum humanum morem desperaretur, et fere opere completa fuisset Ægyptiorum malitia, tunc magna Dei in eum providentia declarata est. Mulierem enim Deus non solum a contumelia eripuit, in-

ditione sua in regem et in domum ejus immissa, sed et patriarcham cum magna gloria in Palestinam ex Ægypto redire curavit. Considera quomodo benignus Dominus in mediis auxilium afferens tentationibus, athletam suum ad ferenda sequentia certamina fortiores reddit: nec umquam eum suo destituit adjuvamento, sed in omnibus rem ita temperat, ut plane videat ille, se parva proferendo, magnis et mirum in modum magnis, humanamque naturam transcendentibus remunerari. Vidisti justis patientiam? Vide item post reditum ex Ægypto humilitatis magnitudinem et insignem mansuetudinem. Nam cum rediisset ab Ægypto, multumque possideret substantiam (nec ipse solus, sed fratris filius sequebatur), *Non capiebat*, inquit, *eos terra ut habitarent simul* (Gen. 13. 6), quia multas facultates habebant: unde et rixa orta est inter pastores Lot et Abram. Tunc justus animæ suæ mansuetudinem et præclaram patientiam monstrans, vocato Lot dixit: *Ne sit rixa inter me et te, et inter pastores meos et pastores tuos, quia homines fratres sumus nos* (Ibid. v. 8); quasi diceret: Nihil pace præstantius; nihil contentione damnosius et gravius. Ut igitur e medio tollamus omnem rixandi materiam, elige quam volueris regionem, et reliquam mihi relinque, ut a litium et contentionum molestia simus alieni. Vidisti viri virtutem? Cessit juniori potiorum electione, ipse contentus villore terra. Sed vide hic etiam quantam mercedem nactus sit pro iis suis officiis. Statim enim separatione a Lot facta, ait illi Deus: *Elevatis oculis tuis vide omnem terram ab omni parte: quia omnem terram, quam tu vides, tibi dabo et semini tuo usque in sæculum* (Ibid. v. 14). Considera quantis beneficiis merito afficitur ob modestiam, quam erga fratris filium declaravit: et ipse quidem ut parvis cessit, multo majora consequutus est: ille autem qui potiozem partem delegerat, non multo post in pericula incidit: et non solum nihil commodi ab electione accepit, sed et captivus et domo atque loco repente simul privatus est; rebusque ipsis didicit quam eximia virtus justis, et ipse edoctus est ne postea quid umquam tale attentaret. Nam postquam Sodomis habitare cœpit, statim excitatum est grave bellum, et vicinarum gentium reges insurrexerunt et omnem regionem simul depopulati sunt; gigantibusque occisis, et Amalecitis expulsis, etiam Sodomorum regem et Gomorrhæ in fugam verterunt, montanis omnibus occupatis, et equitatu regis Sodomorum avecto una cum Lot captivo, mulieribus, omnibusque sarcinis, abierunt.

3. Sed vide iterum ingentem Dei providentiam. Volens enim simul et Lot a captivitate liberum reddere, et patriarchæ gloriam magis illustrare, excitat justum ut fratris filio succurrat. Nam ut didicit quæ facta erant, cum vernaculis suis impetu facto in reges illos, illos facile profligavit, et Lot atque mulieres, et omnem equitatum regis reduxit: quibus tam claris triumphis, omnibus patefacta est ingens Dei erga illum benevolentia, et ipsum non sua virtute tantam stragem fecisse, sed superna virtute munitum. Et

ipse quoque patriarcha ipsis rebus enitebatur, ut Sodomitis omnibus doctor divini cultus fieret, necnon verbis illis quæ regem alloquebatur. Nam quia cum occurrisset rex, et pro rebus gestis gratias egisset, ac omnem equitatum ei se donaturum diceret, hominesque dumtaxat acceptorum: vide iterum justis magnanimitatem, quomodo philosophiæ suæ specimen exhibet, ostendens se domis hujusmodi superiorem esse, eumque ad veræ religionis notitiam inducit. Non enim simpliciter dicit: Non patiar ut aliquid tuorum munerum ad me redeat, non mihi tali mercede opus est: sed quid? *Extendam manum meam ad Deum altissimum*, quasi docens eum: Non sunt dii qui a te coluntur, sed ligna et lapides: sed unus est Deus super omnia, *Qui creavit cælum et terram: quod non accipiam a te de funiculo usque ad sphaeroterem*: ut ne existimes me illorum gratia ultionem sumpsisse, et ne dicere possis te mihi abundantius fuisse auctorem. Nam qui me triumphare et vincere curavit, idem et divitias abunde mihi suppeditat. Vide quomodo, si quidem lucrum facere voluisset rex, auctorem agnoscere victoriæ ex patriarchæ verbis potnisset. Docēbatur enim posthac non fidendum propriæ suæ virtuti, sed agnoscendum auctorem omnium, ridendosque manufactos deos, et colendum Deum qui est super omnia, qui omnia condidit, qui et bonorum omnium fons est. Et in summa discēbat ex omnibus patriarchæ virtutem. Nam ne existimaret ipsum per arrogantiam et fastum data contemnere, idcirco dicit: Ego quidem nihil sumam: neque enim opus habeo, neque indigeo ut meæ facultates augeantur ab aliis: eis autem qui periculorum meorum fuerant socii, permittam ut suas portiones accipiant, quo parvam aliquam laborum consolationem habeant. Ita Sodomorum regi respondit justus.

Sacrificium Melchisedec refert, et ut typum Eucharistiæ proponit. — Postquam autem et Melchisedec, rex Salem, panes et vinum adferens, ea ipsi obtulit (*Erat enim sacerdos*, inquit, *Dei altissimi* [Gen. 14. 18]), ab illo accepit oblata. Deinde ut rependeret benedictionem, quam ab eo acceperat, et glorificationem in Deum (dixerat enim, *Benedictus Abram Deus altissimo, et benedictus Deus qui tradidit inimicos tuos in manus tuas*), decimas ei dedit de omnibus spoliis quæ attulerat. Vidisti quantam pietatem et religionem in omnibus præ se ferat justus, et quomodo a rege Sodomorum a funiculo usque ad sphaeroterem accipere nihil voluit, accepit autem ea quæ a Melchisedec sunt oblata, retribuens et sua? quibus nimirum nos docuit, habendum aliquem delectum, et non possumus ab omnibus dona accipienda. Nam quamvis Sodomitis ille oblato dono grati animi signa daret, erat tamen alioquin incredulus, et institutione multa indigebat: proinde patriarcha dona quidem despexit, omnes autem curam adhibuit, et per ea quæ accipere recusavit, et per ea quæ dixit, ut illum ad pietatem induceret. A Melchisedec autem jure ac merito accepit: viri enim virtutem divina Scriptura indicavit, dicens: *Erat autem sacerdos Dei altissimi*. Alias

ποιήσας. Σκόπει πῶς μεταξὺ τῶν πειρατῶν τὴν παρ' αὐτοῦ ῥοπήν εἰσφέρων ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης ἀκμάζοντα τὸν ἀθλητὴν πρὸς τοὺς ἐξῆς πάλιν ἀγωνάσας ἀπεργάζεται, οὐκ ἀφίεις ἐρημον-τῆς ἑαυτοῦ βοηθείας, ἀλλὰ διὰ πάντων φανερώς οικονομῶν αὐτῷ δεικνύσθαι, ὅτι μικρὰ εἰσφέρων αὐτὸς, μεγάλων καὶ σφόδρα μεγάλων ἀξιοῦται καὶ νικούντων τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσιν. Εἶδε; τοίνυν τοῦ δικαίου τὴν ὑπομονήν; "Ὁρα πάλιν μετὰ τὴν ἐκείθιν ἀπάνανδον τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἐπιείκειαν τὴν πολλήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπανήλθεν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου εὐπορίαν πολλήν κτησάμενος (οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφίδους ἱκολοῦσθαι), οὐκ ἐχώρει, φησὶν, αὐτοὺς ἢ γῆ κατοικεῖν ἄμα, οὐδ' ἦν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν πολλά· ὅθεν καὶ μάχῃ συνέβη γενέσθαι μεταξὺ τῶν ποιμένων τοῦ Λῶτ καὶ τοῦ "Αβραμ. Ἄλλ' ὁ δίκαιος οὕτως δεικνύς αὐτοῦ τὸ ἡμέρον τῆς ψυχῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας τὴν ὑπερβολήν, καλέσας τὸν Λῶτ, φησὶ πρὸς αὐτόν· *Μὴ ἔστω μίχῃ ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, καὶ τῶν ποιμένων μου καὶ τῶν ποιμένων σου, οὐδ' ἀνθρώποι ἀδελφοὶ ἡμεῖς ἐσμεν*· μονονουχὶ λέγων πρὸς αὐτόν· οὐδὲν εἰρήνης· ἴσον· οὐδὲν φιλονεκίας βαρύτερον. Ἰν' οὖν πᾶσαν μάχης ὑπόθεσιν ἐκποδὴν ποιησάμεθα, ἐλοῦ ἦν ἀν βουλήθῃς χώραν· κατὰ τίπεθ δέ μοι τὴν λειπομένην, ὑπὲρ τοῦ πάσης ἡμᾶς ἔριδος καὶ φιλονεικίας ἐκτός γενέσθαι. Εἶδες ἀνδρὸς ἀρετὴν; Παρεχώρησε τῷ νέῳ τῶν πρωτείων τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔστερξε τὴν φαυλοτάτην χώραν. Ἄλλ' ὅρα πάλιν ἐπειδὴ τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπαδείξατο, πόσης ἀπολαύει τῆς ἀμοιβῆς. Εὐθέως γὰρ τοῦ χωρισμοῦ γενομένου, φησὶ πρὸς αὐτόν ὁ Θεὸς μετὰ τὸ διαχωρισθῆναι τὸν Λῶτ· *Ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς σου ἴδε πᾶσαν τὴν γῆν ἐκκατέρου τοῦ μέρους, οὗ πᾶσαν ἦν σὺ ὄρῃς, σοὶ δώσω αὐτήν καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως αἰῶνος*. Σκόπει πόσης ἀξιοῦται τῆς φιλοτιμίας διὰ τὴν ταπεινοφροσύνην, ἣν ἐπαδείξατο πρὸς τὸν ἀδελφίδου· καὶ αὐτὸς μὲν μικρῶν παραχωρήσας, πολὺ μειζῶνων ἡξιώθη, ἐκείνος δὲ τοῖς πρωτείοις ἐπιπηδήσας, μετ' οὐ πολὺ εἰς κινδύνους ἐνέπιπτε· καὶ οὐ μόνον οὐδὲν ἀπάνωτο τῆς ἐκλογῆς, ἀλλὰ καὶ αἰχμάλωτος καὶ δοικὸς καὶ ἀνέστιος ἀθρόον ἐγένετο, καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐδιδάσκετο καὶ τοῦ δικαίου τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν, καὶ αὐτὸς ἐπαιδεύετο λοιπὸν μηδὲν τοιοῦτόν ποτε διαπράττεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἐν Σοδόμοις οἰκήσιν ἐποιήσατο ὁ Λῶτ, εὐθέως πόλεμος ἀνέβρεψθη χαλεπός, καὶ οἱ τῶν προσοικούντων ἐθνῶν βασιλεῖς· ἐπιστάντες μετὰ πολλῆς τῆς δυνάμεως πᾶσαν τὴν χώραν ἀρῆν ἀπώλεσαν, τοὺς γίγαντας ἀνελόντες, καὶ τοὺς Ἀμαληκίτας ἀπωσάμενοι, καὶ τὸν τῶν Σοδόμων βασιλεῖα καὶ Γομόρρας εἰς φυγὴν τραπήναν παρσευάσαν, καὶ πᾶσαν κατέσχον τὴν ὀρεινὴν, καὶ τὴν ἵππον τοῦ βασιλείως Σοδόμων ἀναλαβόντες, καὶ τὸν Λῶτ· αἰχμαλωτεύσαντες καὶ τὰς γυναῖκας μετὰ πάσης τῆς ἀποσκευῆς, οὕτως ἐπανήσαν.

γ. [366] Ἄλλ' ὅρα πάλιν Θεοῦ κτηδεμονίαν πολλήν. Ὡμοῦ καὶ τὸν Λῶτ τῆς αἰχμαλωσίας ἐλευθερώσαι βουλόμενος, καὶ τὸν πατριάρχην περιφανέστερον ἐργάσασθαι, διεγίγνεται τὸν δίκαιον πρὸς ἀντιλήψιν τοῦ ἀδελφίδου. Πυθόμενος γὰρ τὸ γεγονός, μετὰ τῶν οἰκογενῶν ὁρμήσας ἐπὶ τοῦ βασιλεῖς ἐκείνους, αὐτοὺς τε μετὰ πολλῆς εὐκολίας ἐπάταξε, καὶ τὸν Λῶτ, καὶ τὰς γυναῖκας, καὶ τὴν ἵππον πᾶσαν τοῦ βασιλείως ἐπανήγαγε, λαμπρὰ τὰ τρόπαια ἐργασάμενος, καὶ πᾶσι κατὰ δόλον ποίων τὴν περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ἰσχύον, καὶ ὅτι οὐκ οἰκεῖ δύναμις τὴν τοσαύτην εἰργάσατο τροφήν, ἀλλὰ τῇ ἀνωθεν βοηθείᾳ τετιχιδόμενος. Καὶ λοιπὸν ἐστρεφεῖ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων διδά-

σκαλος θεοσεβείας γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἐν Σοδόμοις· ἵνα τῆς πρὸς τὸν βασιλέα διαλέξεως. Ἐπειδὴ γὰρ συναντήσας ὁ βασιλεὺς, καὶ χάριτας ὑπὲρ τῶν γεγενημένων ὁμολογήσας τὴν μὲν ἵππον παραχωρήσας πᾶσαν ἔλαβε, τοὺς δὲ ἀνθρώπους λήψασθαι· ὅρα πάλιν τοῦ δικαίου τὴν μεγαλοφυλίαν, πῶς ὁμοῦ καὶ τὴν οἰκίαν φιλοσοφίαν διδάσκει, ὡς χρεῖττων ἐστὶ τῶν παρ' αὐτοῦ διδομένων, καὶ εἰς τὴν τῆς θεοσεβείας γνῶσιν αὐτὸν ἐνάγει. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἀνέξομαι λαβεῖν τι παρὰ σοῦ, οὐδὲ ὅτι οὐδενὸς δέομαι τοιοῦτου μισθοῦ, ἀλλὰ τί; Ἐκτενῶς τὴν χειρὰ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψίστον, μονονουχὶ διδάσκων αὐτόν, ὅτι οὐκ εἰσὶ Θεοὶ οἱ ὑπὸ σοῦ θεραπευόμενοι, ἀλλὰ λίθοι καὶ ξύλα· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. *"Ὁς ἐκτίσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν"*· οὐ τοῦ λήψομαι παρὰ σοῦ ἀπὸ σπαρτίου ἕως σφαιρωτήρος, ἵνα νομίσης, ὅτι τοῦτον ἔνεκεν τὴν ἐκδίκησιν ἐποίησάμην, ἵνα μὴ λέγειν ἔχη, ὅτι αὐτὸς μοι τῆς περιουσίας αἰτίος γέγονας. Ὁ γὰρ τὴν νίκην παρασχὼν καὶ τὸ τρόπαιον μετ' ἐμοῦ στήσας, αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ πλοῦτον τὴν χορηγίαν μοι παρασχόμενος. Ὁρα πῶς, εἶγε ἐδοῦλετο, κερδαίνειν ἐδύνατο ὁ βασιλεὺς ἐκ τῶν τοῦ πατριάρχου λεγομένων. Ἐδιδάσκετο γὰρ μὴ τῇ οἰκίᾳ δυνάμει λοιπὸν θαρρύνειν, ἀλλ' εἰδέναι τὸν πάντων αἰτίον, καὶ καταγελῶν τῶν χειροποιήτων Θεῶν καὶ λατρεύειν τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, τῷ τῶν ὧν δημιουργῶν, τῇ πηγῇ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ ἐμάνθανε διὰ πάντων τοῦ πατριάρχου τὴν ἀρετὴν. Ἰνα γὰρ μὴ νομίῃ δι' ἀπόνοιαν αὐτόν καὶ μεγαλοφροσύνην ὑπερβαρύνειν τῶν παρ' αὐτοῦ διδομένων, διὰ τοῦτο φησὶ πρὸς αὐτόν· ἐγὼ μὲν οὐδὲν λήψομαι· οὐδὲ γὰρ δέομαι, οὐδὲ χρήζω παρ' ἐτέρου μοι αὐξήσει τὴν περιουσίαν· τοὺς δὲ τῶν κινδύνων μοι κοινωθήσοντας συγχωρήσω λαβεῖν μερίδας, ἵνα μικρῶν ἰσχύων τῶν πόνων παραμυθίαν ἔχειν δοκῶσι. Καὶ πρὸς μὲν τὸν τῶν Σοδόμων βασιλέα ταῦτα ὁ δίκαιος ἀποκρίνεται.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ Μεληχισδέκ, ὁ βασιλεὺς Σαλήμ, ἄρτους καὶ οἶνον αὐτῷ ἐξενέγκας προσέφερεν (*Ἦν γὰρ ἱερεὺς, φησὶ, τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου*), παρ' ἐκείνου δέχεται τὰ προσνεχθέντα, καὶ τὴν εὐλογίαν τὴν παρ' αὐτοῦ εἰς αὐτόν γεγενημένην ἀμειβόμενος, καὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν δοξολογίαν (εἶπε γὰρ, φησὶν, *Εὐλογημένος [367] Ὁ Θεός, ὃς παρέδωκε τοὺς ἐχθρούς σου ὑποχειρίους σοι*), δεκάτην αὐτῷ δίδωσι ἀπὸ πάντων ὧν ἐπεκυμίστο λαφύρων. Εἶδες τοῦ δικαίου τὸ φιλόθεον διὰ πάντων δεικνύμενον καὶ πῶς παρὰ μὲν τοῦ βασιλείως Σοδόμων ἀπὸ σπαρτίου ἕως σφαιρωτήρος λαβεῖν οὐκ ἠνέχετο, τὰ δὲ τοῦ Μεληχισδέκα προσνεχθέντα ἔλαβεν, ἀντιτιδοὺς καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ, διδάσκων ἡμᾶς πολλήν τὴν διάκρισιν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ μὴ ἀπλῶς καὶ ἀδελῶς παρὰ πάντων δέχεσθαι; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνος περὶ μὲν τὴν δόσιν εὐγνώμων γέγονεν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις· ἄπιστος ἐτύγχανε, καὶ πολλῆς ἐδεῖτο διδασκαλίας· διὰ τοῦτο ἐκείνων μὲν ὑπερεῖδε, πᾶσαν δὲ σπουδὴν ἐποιήσατο, καὶ δι' ὧν λαβεῖν παρητήσατο, καὶ δι' ὧν διελέχθη, πρὸς θεοσεβείαν αὐτὸν χειραγωγῆσαι. Παρὰ δὲ τοῦ Μεληχισδέκα εἰκότως λαμβάνει· διὰ γὰρ τοῦτο ἐπεσημνύετο ἡ οὐσία Γραφῇ τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν λέγουσα· *Ἦν δὲ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου*. Ἄλλως δὲ καὶ τύπος ἦν

* Ἰνα μικρὸν τινα τῶν πόνων παραμυθίαν εἶναι δοκῶσι. *Quo partem aliquam laborum consolationem habeant.* Saep̄ animadvertimus apud Athanasium ceterosque scriptores Graecos, vocem δοκεῖν non innuere affirmationem. Et etiam apud Latinos inediti aui vox videtur affirmationem non minuit. Vide Onomasticum nostrum ad Operta Athanasij, in voce δοκεῖν.

τὰ γινόμενα τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ προσενεχθέντα μυστήριόν τι προεμήνυε· δι' ὃ καὶ προσήκατο, καὶ λαβὼν κάκεινος διὰ τῆς παρ' αὐτοῦ ἀμοιβῆς τῆς οικείας ἀρετῆς ἐδίδασκε τὸ μέγεθος. Δεκάτην γὰρ αὐτῷ δέδωκε, τὸν φιλόθεον αὐτοῦ σκοπὸν κἀνευθεν ἐμφαίνων· ἰαχὰ εἰς πολὺ μῆκος ἤμιν ὁ λόγος· ἐξετάθη, ἀλλ' οὐ μάτην οὐδὲ εἰκῇ. Ἐγνώμεν μὲν γὰρ ὅτι βραχείων τὴν ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τῶν σήμερον προκειμένων ἡμῖν τοῦ δικαίου τὴν ἀνδρείαν, τὴν μεγαλοφυλίαν, τὴν πίστιν τὴν ὑπερβάλλουσαν, τὴν φιλόσοφον γνῶμην, τῆς ταπεινοφροσύνης τὸ μέγεθος, τῆς τῶν χρημάτων ὑπερβολῆς τὴν ὑπερβολὴν, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν εὐνοίας τὴν διηνεκῇ πρόνοιαν· καὶ ὅπως διὰ πάντων περιφανέστερον καὶ λαμπρότερον ἐδείκνυε τὸν δίκαιον ἢ καθ' ἕκαστον καιρὸν εἰς αὐτὸν ἀντιληψίς γινομένη. Ἀλλ' εἰ βούλεσθε καὶ μὴ ἀπεκάμειτε, ἀφώμεθα καὶ τῶν πρόσφατον ἀνεγνωσμένων, καὶ ἄλλα προσθέντες καταπαύσωμεν τὸν λόγον, ἵνα μάθητε πόσης πάλιν ἀξιοῦται ἀμοιβῆς διὰ τὸ ὑπεριδεῖν τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως Σοδόμων αὐτῷ δεδομένων. Τί γὰρ φησι; Μετὰ δὲ τὰ ῥήματα ταῦτα ἐγεγνήθη ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ἀβραμ· Τίνος ἔνεκεν οὕτως ἤρξατο, Μετὰ δὲ τὰ ῥήματα ταῦτα; ποῖα ῥήματα, εἰπέ μοι; ἢ ὅτι ἔβλεπον ὅτι ἄπερ πρὸς τὸν βασιλεῦσιν τῶν Σοδόμων ἐποίησατο; Μετὰ τὴν ὑπερβολὴν, φησὶν, ἐκείνην, μετὰ τὸ ἀποσεῖσθαι τὰ παρ' αὐτοῦ δίδωμενα, μετὰ τὴν διδασκαλίαν, ἣν διὰ τῆς τῶν δεδομένων αὐτῷ παραίτησεως ἐποίησατο, πρὸς θεοσέβειαν αὐτὸν χειραγωγῶν καὶ ἐπίγνωσιν τοῦ τῶν ὧν δημιουργοῦ, Μετὰ δὲ τὰ ῥήματα ταῦτα, μετὰ τὸ τὴν δεκάτην τῷ Μελχισεδέκ παρασχεῖν, ὅτε, φησὶν, ἅπαντα τὰ παρ' αὐτοῦ ἐκλήρωδε, τότε Μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα ἐγεγνήθη ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ἀβραμ λέγον· Ἐν ὁράματι τῆς νυκτός· Μὴ φοβοῦ, Ἀβραμ, ἐγὼ ὑπερασπίζω σου· ὁ μισθός σου πολὺς ἐστὶ σφόδρα.

8. Ὅρα φιλανθρωπίαν Δεσπότου, πῶς εὐθέως παρακολουθεῖ ταῖς εὐεργεσίαις ἀμειβόμενος, καὶ τὸν αὐτοῦ [368] ἀθλητὴν ἀλείφων καὶ νεαρὸν ἐργαζόμενος. Ἐγεγνήθη ῥῆμα Κυρίου ἐν ὁράματι τῆς νυκτός. Διὰ τί ἐν νυκτί; ἵνα μὴ ἡσυχίας διέξῃται τὰ λεγόμενα. Καὶ φησι πρὸς αὐτόν, Μὴ φοβοῦ, Ἀβραμ. Σκόπει κτδεμορίας ὑπερβολὴν. Τίνος ἔνεκεν ἔλεγε, Μὴ φοβοῦ; Ἐπειδὴ τοσοῦτου πλοῦτου κατεφρόνησεν, ἔλαττον φροντίδας τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως διδομένων, φοβὴ αὐτὸν ὁ Θεός, μὴ φοβηθῆς, ὅτι ὑπερεῖδες τοσοῦτων δωρεῶν, μηδὲ ἀγωνιάσης ὡς ἐλαττουμένης σοι τῆς περιουσίας. Μὴ φοβοῦ. Εἴτα ἵνα διεγείρῃ μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, προστεθῇσι τῷ ῥήματι καὶ τὴν προσηγορίαν, καὶ φησι· Μὴ φοβοῦ, Ἀβραμ. Οὐ μικρὸν γὰρ καὶ τοῦτο τυγχάνει πρὸς τὸ διαναστῆσαι, τὸ τὴν προσηγορίαν εἰπεῖν τοῦ καλουμένου· εἰτὰ φησιν, Ἐγὼ ὑπερασπίζω σου. Πολλὴν ἔχει καὶ αὕτη ἡ λέξις τὴν ἐμφασιν. Ἐγὼ ὁ ἀπὸ τῶν Χαλδαίων σε ἀναστήσας, ἐγὼ ὁ ἐνταῦθα σε ἀγαγὼν, ἐγὼ ὁ τῶν κινδύνων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐλευθερώσας, ἐγὼ ὁ καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον ὑποσχόμενός σοι καὶ τῷ σπέρματί σου δώσειν τὴν γῆν ταύτην, ἐγὼ σου ὑπερασπίζω· ἐγὼ ὁ καὶ ἐκάστην ἡμέραν περιφανέστερον πᾶσιν ἀποδεικνύς σε, ἐγὼ ὑπερασπίζω σου· τοῦτ' ἐστίν, ἐγὼ ὑπεραγωνίζομαι, ἐγὼ ὑπέρμαχος γίνομαι, ἐγὼ φροντίζω, ἐγὼ πάντα τὰ δυσχερῆ εὐκόλα σοι καθίστημι, ἐγὼ ὑπερασπίζω σου. Ὁ μισθός σου πολὺς ἐστὶ

σφόδρα. Οὐκ ἠδουλήθης μισθὸν λαβεῖν ὑπὲρ τῶν καμάτων, ὧν ὑπέμεινας τοσοῦτοις κινδύνους αὐτοὺν παραβαλὼν, ἀλλ' ὑπερεῖδες καὶ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ σοι δεδομένων. Ἐγὼ σοι παρέβην τὸν μισθόν, οὐ τοσούτων δοσὺν λαμβάνειν ἐμελλες, ἀλλὰ πολὺν καὶ σφόδρα πολὺν. Ὁ μισθός σου γὰρ, φησὶ, πολὺς ἐστὶ σφόδρα. Εἶδες φιλοτιμίαν Δεσπότου; εἶδες ῥημάτων ἔγκον; εἶδες πῶς διανέστησε τὸν τῆς εὐσεβείας ἀθλητὴν; εἶδες πῶς αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἐνεύρωσεν; Ὁ γὰρ τὰ ἀπώροτα τῆς διανοίας ἐπιστάμενος ἤδει ὅτι ἐχρηζεν ὁ δίκαιος τῆς ἀπὸ τῶν ῥημάτων παρακλήσεως· ὅρα γὰρ τί φησιν, ἐπειδὴ παρῆρσιαν ἔλαβε διὰ τῶν ῥημάτων. Εἶπε δὲ Ἀβραμ· Δέσποτα, τί μοι δώσεις; ἐγὼ δὲ ἀπολύομαι ἄτεκνος. Ἐπειδὴ μισθὸν αὐτῷ ἐπηγγέλατο, καὶ πολὺν μισθὸν καὶ σφόδρα πολὺν, ἐμφαίνων αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν δούνην, καὶ τὴν ἐν διτνεκῇ τῷ χρόνῳ ἐγγινομένην αὐτῷ ἀθυμίαν τῆς ἀπαιδίας ἔνεκεν, φησὶ· Δέσποτα, τί τοιοῦτόν μοι δώσεις; Ἰδοὺ γὰρ λοιπὸν εἰς γῆρας ἔρχατο ἐλαύνων ἄτεκνος ἀπολύομαι.

Ὅρα πῶς ἐκ προοιμίων ὁ δίκαιος ἐφιλοσόφει, ἀπάλυσιν καλὴν τὴν ἐντεῦθεν ἔξωθεν. Οἱ γὰρ μετὰ ἀκριβείας τὴν ἀρετὴν μετιόντες, ἐπειδὴ τῆς ἐντεῦθεν ζωῆς μεταστῶσιν, ἀληθῶς ὥστερ ἀπολύονται τῶν ἀγώνων, καὶ τῶν δεσμῶν ἀνίενται. Καὶ γὰρ μετὰστασίς τίς ἐστι τοῖς ἐναρέτως βιοῦσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐπὶ τὰ βελτίω, ἀπὸ τῆς προσκαίρου ζωῆς ἐπὶ τὴν διτνεκὴ καὶ ἀθάνατον καὶ πάρας οὐκ ἔχουσιν. Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἀπολύομαι ἄτεκνος. Καὶ ἵνα τὸν εὐσεβλαγῶν Δεσπότην ἐπισπᾷσται, οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστη, ἀλλὰ τί φησιν; Ὁ δὲ υἱὸς Μωϋσῆ τῆς οἰκογενεῖς μου, ἐπειδὴ οὐκ [369] ἔδωκάς μοι σπέρμα, εὗρος κληρονομήσει. Πολλὴν ἐπίτασιν ἐδούνης τῆς ἐν τῇ ψυχῇ ἐμφαίνει ταυτὶ τὰ ῥήματα. Μονονουχὶ γὰρ φησι πρὸς τὸν Θεόν· οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἡξιώθη, ὧν ὁ οἰκογενής, ἀλλ' ἐγὼ μὲν ἄγονος καὶ ἄτεκνος ἀπελευσόμεαι, οὗτος δὲ ὁ οἰκογενής μου κληρονομήσει τὰ παρὰ σοῦ μοι δωρηθέντα, καὶ ταῦτα ἅπαξ καὶ δεύτερον ὑπόσχεται μοι δεξιμένον παρὰ σοῦ, ὅτι Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην. Σκόπει μοι καὶ ἐντεῦθεν τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, ὅτι καὶ τοὺς λογισμοὺς τούτους στρέφων ἐν τῇ διανοίᾳ οὐδέποτε ἐδυσχεράνευ, οὐδέποτε βαρὺ τι ἐφθέξατο· ἀλλὰ καὶ νῦν προτραπείς ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν ῥημάτων, παρῆρσιάζεται πρὸς τὸν Δεσπότην, καὶ τῶν ἐνδοθεν λογισμῶν τὴν παραχρὴν κατὰδῶλον ποιεῖ, καὶ βαλόνισι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὸ ἔλκος· δι' ὃ καὶ ταχέως τὴν ἱατρειάν ἐδέξατο. Καὶ εὐθέως, φησὶ, φωνὴ Θεοῦ ἐγένετο πρὸς αὐτόν. Ὅρα τῆς Γραφῆς τὴν παρατήρησιν. Εὐθέως, φησὶν. Οὐ συνεχώρησεν οὐδὲ μικρὸν δυσχερᾶναι τὸν δίκαιον, ἀλλὰ ταχέως εἰσάγει τὴν παραμυθίαν, καὶ τῆς λύπης τὸ μέγεθος διασκαδίζει διὰ τῶν πρὸς αὐτὸν ῥημάτων. Καὶ εὐθύς, φησὶ, φωνὴ Θεοῦ ἐγένετο πρὸς αὐτόν λέγουσα· Οὐ κληρονομήσεις σε οὗτος, ἀλλ' ἐξ ἐλεεύσεται ἐκ σοῦ, οὗτος κληρονομήσει σε. Τοῦτο, φησὶ, δέδοικας, τοῦτό σου τὸν λογισμὸν ταραττεῖ, τοῦτο τοῦ τὴν ἀθυμίαν ἐπιταίνει; Μάνθανε τοίνυν ὅτι Οὐ κληρονομήσεις σε οὗτος· ἀλλ' ὅς ἐξ ἐλεεύσεται ἐκ σοῦ, οὗτος κληρονομήσει σε. Μὴ πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἰδῶν τὴν ἀνθρωπίνην, μηδὲ τὸ γῆρας ἐννοεῖ τὸ ὅσην μήτε τῆς Σάρκα τὴν στείρωσιν· ἀλλὰ τῇ δυνάμει ἐμῷ τοῦ παγγενεαμένου πεποιοῦς, τῆς μὲν ἀθυμίας ἐκτὸς γίνου, δέχου δὲ καὶ ἱκανὴν τὴν παράκλησιν, καὶ παύσιν

* Savil. addit δηλώσαι. Cum Montf. consentit Cuias. Edit.

ἢ In O' legitur Δέσποτα Κύριε, Hebr. יְיָ אֱלֹהֵינוּ, vobis. Dominus Deus.

etiam quæ fiebant Christi typus erant, et ipsa oblata mysterium quoddam præsignabant: ideoque non renuit, atque ut accepit, vicissim illum remunerando, docebat virtutis suæ magnitudinem. Decimas enim ei dedit, etiam hac ratione piam suam mentem significans. Fortasse longius excurrit oratio nostra; atqui non sine causa neque frustra. Paucis enim didicimus ab initio usque ad hodiernam lectionem, quæ fuerit iusti hujus fortitudo, magnanimitas, excellens fides, mens optimis moribus prædita, insignis modestia, admirabilis divitiarum contemptus, divine erga eum benevolentie perpetua providentia; et quo pacto divinum ipsi singulis temporibus præbitum patrocinium, quotidie clariorem eum et illustriorem reddidit. Nunc autem si volueritis, et non defatigemini, ad ea quæ recens lecta sunt accedamus, et paucis quibusdam propositis, absolvamus sermonem; ut discatis quanta denuo ei rependatur merces, eo quod contempserit dona sibi a Sodomorum rege oblata. Quid enim inquit? 1. *Post hæc autem verba factum est verbum Domini ad Abram* (cap. 15). Quare sic incipit, *Post hæc autem verba*? quæ verba, quæso? num indicat verba quæ cum Sodomorum rege habuit? Post contemptum illum, inquit, postquam ea quæ ab illo oblata sunt repulit, post doctrinam illam, quam rejectis donis pronuntiavit, ut pietati et agnitioni Conditoris omnium illum initiaret, *Post hæc autem verba*, postquam decimas Melchisedec obtulit, quando, inquit, omnia quæ ex se erant implevit, tunc *Post hæc verba factum est verbum Domini ad Abram in visione noctis* (a), dicens: *Ne timeas, Abram, ego protego te; merces tua multa valde erit.*

4. Vide benignitatem Domini, quomodo statim et e vestigio sequens, beneficiis suum athletam remuneratur, et ad ulteriora certamina iterum instruens, vigore novo roborat. *Factum est verbum Domini in visione noctis.* Quare in nocte? Ut in silentio et quiete melius quæ dicuntur accipiat. Et dicit ei: *Ne timeas, Abram.* Attende immensam Dei curam. Quare dixit, *Ne timeas*? Quia tantas opes contempserat, non curatis regiis donis: hoc est, *Ne timeas*, quod despexeris tanta dona, et neque anxius sis quasi minores inde tibi sint facultates. *Ne timeas.* Deinde ut animum magis excitet, adjecit verbo et appellationem, et inquit: *Ne timeas, Abram.* Non enim parum ad expergefaciendum facit, cum quempiam proprio nomine compellamus: deinde ait, *Ego protegam te.* Multam habet et hoc verbum emphasisim. Ego qui a Chaldæis te evocavi, ego qui te huc duxi, ego qui te a periculis Ægypti liberavi, ego qui semel atque iterum promisi tibi atque semini tuo daturum me terram hanc, ego te protego: ego qui in dies magis et magis omnibus te clarum ostendo, ego protego te: hoc est, ego scilicet vice tibi sum, ego pro te certo, ego propugnator sum, ego curam gero, ego omnia difficilia facilia tibi reddo,

ego protego te. *Merces tua multa erit valde.* Noluisti mercedem accipere pro laboribus quos sustinisti, tantis periculis teipsum objiciendo, sed contempsisti et regem et munera ejus. Ego tibi mercedem dabo, non tantam quantam accepturus eras, sed multam et valde multam: *Merces enim tua, inquit, multa erit valde.* Vidisti liberalitatem Domini? vidisti verborum pondus? vidisti quomodo excitaverit pietatis athletam? vidisti quomodo animam ejus confirmaverit? Ipse enim qui arcana cordium novit, sciebat justo illi opus esso hujusmodi verborum consolatione: nam vide quid ex his verbis concepta fiducia patriarcha dicit. 2. *Dixit autem Abram: Domine, quid mihi dabis? ego autem sine liberis dimittor.* Postquam merces ipsi valde copiosa promissa est, exponit animæ suæ dolorem et tristitiam propter prolis inopiam, qua diuturno tempore angebatur, dicitque: Domine, quid tale mihi dabis? Ecce enim ego usque ad extremam senectam perveni, et prole carens dimittor.

Vide quomodo priscis illis sæculis justus ille philosophabatur, dimissionem vocans ex hoc mundo discessum. Nam qui vitam honeste et in virtutibus egunt, quando ex hac vita emigrant, vere liberantur, et quasi solvuntur a certaminibus et a vinculis. Est enim mors iis qui bene vivunt, translatio quadam a pejoribus ad meliora, a temporanea vita ad perpetuam et immortalem finemque non habentem. *Ego autem dimittor, inquit, sine liberis.* Et ut misericordem Dominum sibi conciliaret, non iis contentus fuit verbis; sed quid dicit? *Filius autem Masæ vernæ meæ, 3. quoniam non dedisti mihi semen, ille heres meus erit.* Ingentem dolorem animæ ejus declarant hæc verba, quasi diceret Deo: Neque ea sum assequutus quæ servus meus vernaculus, sed ego quidem abibo sine filio: hic autem vernaculus meus hereditatem accipiet, quæ a te mihi data, idque cum semel atque iterum promissionem a te acceperim dicente: *Semini tuo dabo terram hanc.* Considera, obsecro, et hoc loco iusti virtutem, quomodo cogitationes has in animo versans, numquam indignatus, neque aliud durum loquutus sit: sed et nunc intigatus verbis quæ loquutus est ei Dominus, magna fiducia Dominum alloquitur, manifestamque facit internam cogitationum perturbationem, ostendens animæ suæ ulcus; unde et acceleratum accepit medicamentum. 4. *Et statim vox Dei facta est ad eum.* Vide Scripturæ acenrationem. *Statim, inquit.* Non permisit justum vel minimo tempore angere, sed festinatum ei consolationem affert, et gravitatem mœroris emendat verbis quæ tunc ei loquutus est. *Et statim, inquit, vox Dei facta est ad eum, dicens: Non erit hic heres tuus, sed qui egredietur ex te, hic heres tuus erit.* Hocceine, inquit, timuisti? hocceine mentem tuam turbavit? hocceine tristitiam tuam auget? Scias igitur hunc non fore heredem tuum, *Sed qui egredietur ex te, hic heres tuus erit.* Ne igitur ad humanam speciem naturam, ne tuam senectam, Saræ sterilitatem animo volvas: sed ejus qui tibi promisit potentia bene fide, et tristitiam ponens, sufficientem consolationem accipe, persuasumque ha-

(a) In Edt. septuaginta Interpretum legitur tantum *ὁρασα*, in visione; vox *noctis*, deest. In Hebræo pariter atque in Vulgata non habetur. Sic tamen legit Chrysostomus, ut ex se penitus liquet.

beas te heredem habiturum, qui ex te nascatur. Deinde quia supra naturam erat promissio, et vincebat humanam rationem (magnam enim in eo turbationem excitabant tot naturæ impedimenta, senectus ejus, et quod Sara sterilis ac utero emortuo esset), augēt Domini promissorum magnitudinem, ut justus ad promittentis liberalitatem respiciens, bene speret, confidatque sic eventurum. 5. *Eduxit autem eum foras, et dixit ei: Suspice in cælum, et numera stellas, si poteris numerare eas. Et dixit ei: Sic erit semen tuum.* 6. *Et credidit Abram Deo, et reputatum est illi in justitiam.* Quare indicavit, quod duxerit eum foras? Quia enim superius dixit, eum in visione noctis apparuisse illi, ac verba illa ei loquutum fuisse: nunc autem vult ei ostendere, quam innumerabiles sint in cælo stellæ, inquit: *Eduxit eum foras, et dixit: Suspice in cælum, et numera stellas, si poteris eas dinumerare. Et dixit ei: Sic erit semen tuum.* Magnum promissum, ingens promissionis magnitudo: sed si ipsam promittentis virtutem cogitabimus, nihil nobis apparebit magnum. Qui enim de terra corpus formavit, et quod non erat, id ut esset fecit, et condidit omnia quæ videntur, ille etiam dare poterit quæ supra naturam sunt.

5. Vidisti Domini liberalitatem? Postquam enim dixit, *Absque prole dimittor*, quasi apud portas mortis existens, et nihil amplius operari valens ut procreentur liberi, sic verba illa protulit, dicens: *Filius Masce (a) vernaculus meus heres meus erit.* Ideo volens spiritum ejus erigere, et novum vigorem menti addere, ab imminente timore eum liberat, promissioneque ac doni magnitudine mentem ejus erigit, ostendendo stellarum multitudinem, et promittendo nascituros ex eo illis pares futuros, in bonam spem adducit. Videns enim Domini promissionem, rejecta omni humana ratione, et neque ad se ipsum, neque ad Saram minus procreationi aptam respiciens: sed prætermisissimis humanis omnibus, sciens Deum posse etiam ea, quæ supra naturam sunt, largiri, fidem habuit dictis, nullam dubitationem admittens, neque cum dicta hæc fuerunt, hæsitavit. Hoc enim veræ fidei est, quando promissiones non secundum solitum, et hominibus cognitum morem sunt, si nos promittentis virtuti fidamus. *Fides enim est*, quemadmodum beatus Paulus ait, *sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* (Hebr. 11. 1): et iterum: *Quod enim videt quis, quid sperat* (Rom. 8. 24)? Hoc igitur est fides, quando illis credimus quæ non videntur et mentem ad dignitatem ejus qui promisit intendimus: id quod profecto et justus ille fecit, sinceram et eximiam promissis fidem habens: idcirco et a Scriptura divina laudatur: mox enim addidit: *Credidit Abram Deo, et reputatum est ei in justitiam* (Rom. 4. 5). Vidisti quomodo et ante eventum et impletionem promissorum, eo ipso quod credidit, congruentem mercedem accipit? Nam in justitiam ei reputatum est, quod crediderit promissioni divinæ, et non humana ratiocina-

(a) Mira hic interpretationum diversitas: septuaginta interpretes hic nomen proprium, *Masec*, efferunt: secus alii omnes, quorum quidam, *filius procuratoris*, alii, *filius pocillatoris*, alii, *filius præfecti domus*, vertunt. Vide in Uxaplis nostris, et in nota ibidem.

tionem curiosius ea quæ dicta sunt exploraverit.

Moralis exhortatio. Virtutis studiosi non laboras, sed præmia sibi proponas. — Discamus igitur et nos, obsecro, a patriarcha, Dei credere dictis, et ejus promissionibus fidere, neque ea cogitationibus nostris indagare, sed magnam animi aquitatem exhibere. Ille enim nos et justos declarare poterit, et id efficiet ut promissa citius assequamur. Sed Abram quidem promisit, ex semine ejus maximam futuram esse multitudinem: erantque præter solitum naturæ modum quæ promissa erant, ideoque fides in Deum justitiam ei attulit: nobis autem, si sapimus, multo majora promissa sunt, et multis modis humanas cogitationes transcendere possumus: modo promittentis potentiam credamus, ut et eam quæ ex fide est, justitiam reportemus, et adipiscamur bona promissa. Ea enim, quæ nobis maxime promissa, omnem humanam transcendunt rationem, et omnem cogitationem excedunt: tanta promissionum est magnitudo. Neque enim in præsentī vita solum nobis promisit hujus vite statum et visibilibus fructificationem: sed et postquam hinc emigraverimus, et post corporis corruptionem, quando in cinerem et pulverem nostra dissoluta fuerint corpora, tunc resurrectura ea promisit, et in majori gloria futura. *Oportet enim*, inquit beatus Paulus, *corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem* (1. Cor. 15. 53). Et post corporum resurrectionem regni possessionem daturum se nobis pollicitus est, et conversationem cum sanctis, et in perpetuo sæculo quietem, et ineffabilia illa bona, *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt* (Ibid. 2. 9). Vidisti quanta promissionum excellentia; v. disti donorum magnitudinem?

6. Hæc cogitantes, et scientes mentiri non posse eum qui illa promisit, magna alacritate præparemus nos ad virtutis agones, ut et promissis bonis frui possimus, et salutem nostram et tantis bonis temporanea præferamus, neque cogitemus labores virtutis, sed præmia in mente ponamus: neque pecuniarum sumptus tantum spectemus, si quando opus est eas pauperibus erogare, sed potius quantus inde nobis proventus nascatur. Ea enim de causa semini eleemosynam comparavit divina Scriptura, ut cum gaudio et multa alacritate eam operemur. Nam si ille qui semina terræ concredunt, et collecta et intus reposita spargentes, id cum gaudio præstant, et bona spe foventur, et jam manipulos imaginantur ac plenas areas: multo magis illis quibus datum est semen hoc spirituale seminare gaudere et exultare convenit, quod in terra serentes messuri sint in cælo: et nummos expedientes, peccatorum remissionem accipiant et fiduciam materiam iuvent, conciliantes sibi per ea quæ hic largiuntur, perpetuam quietem et cum sanctis conversationem. Et si continentiam eligere placeat, non spectemus virtutis laborem inesse, ac virginitatem magnum habere certamen: sed eam sortem, quæ nos excipiet, cogitemus: hanc semper nobiscum reputantes, malis concupiscentiæ refrenemus rabiem, vincamus carnis

σαντων, ὡς ἔξεις κληρονόμον τὸν ἐκ σοῦ μέλλοντα τίκεσθαι. Εἴτα ἐπειδὴ ὑπὲρ φύσιν ἦν ἡ ἐπαγγελία, καὶ ἐνίκαι λογισμὸν ἀνθρώπινον (πολλὴν γὰρ αὐτῷ ἐνεποίησεν τὴν ζάλην τὰ τῆς φύσεως κωλύματα, τὸ γῆρας τὸ αὐτοῦ, τῆς Σάρκας ἡ στεῖρωσις, τῆς μήτρας ἡ νέκρωσις), ἐπιτείνει τῆς ἐπαγγελίας τὸ μέγεθος, ἵνα πρὸς τὴν τοῦ ἐπαγγελλαμένου φιλοτιμίαν ἀφορῶν θαρρῆναι ὁ δίκαιος ἔχη. Ἐξ-ήγηγε δὲ αὐτὸν ἔξω, φησὶ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάδελφον εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἀριθμήσον τοὺς ἀστέρας, εἰ θυρήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς. Καὶ εἶπεν· Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τίνος ἔνεκα ἐπισημῆνατο, ὅτι Ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω; Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς ὁφθεῖς αὐτῷ τὰ πρὸς αὐτὸν ἐποιήσατο ῥήματα, βούλεται δὲ αὐτῷ δεῖξαι τῶν ἀστέρων τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἀναρίθμητον, φησὶν, Ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω, καὶ εἶπεν· Ἀνάδελφον εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἀριθμήσον τοὺς ἀστέρας, εἰ θυρήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς. Καὶ εἶπεν· Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Μέγα τὸ ἐπαγγελμα, πολὺ τὸ μέγεθος τῆς ὑποσχέσεως· ἀλλ' ἐὰν τὴν δύναμιν τοῦ ὑποσχομένου ἐγνωσώμεν, οὐδὲν ἡμῖν φανέεται μέγα. Ὁ γὰρ ἀπὸ γῆς σῶμα διαπλάσας, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, καὶ δημιουργήσας ἅπαντα τὰ ὀρώμενα, οὗτος καὶ τὰ ὑπὲρ φύσιν χαρίσασθαι δυνήσεται.

ε'. [370] Εἶδες Δεσπότην φιλοτιμίαν; Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἀπολύομαι ἀπὸ τοῦ κόσμου, καὶ ὡσαύτως περὶ αὐτὰς τοῦ θανάτου τὰς θύρας τυγχάνων, καὶ οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐνεργῆσαι δυνάμενος πρὸς παιδοποιίαν, οὕτω τὰ ῥήματα ἐκείνα προήκατο λέγων, ὅτι Ὁ υἱὸς Μαζεκ τῆς οἰκογενεοῦ μου κληρονομήσει με. Διὰ τοῦτο ἀναστήσει αὐτοῦ βουλόμενος τὸ φρόνημα, καὶ ἀκμάζοντα τὸν λογισμὸν ἐργάσασθαι, καὶ τοῦ δέους αὐτὸν ἀπαλλάττει τοῦ ἐπικειμένου, καὶ τῇ ὑποσχέσει ἀνορθοῖ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ τῷ μεγέθει τῆς δωρεᾶς, καὶ τῷ ὑποδείξει τῶν ἀστέρων τὸ πλῆθος, καὶ ἐξίσης τούτων ἐπαγγελλασθαι γενήσεσθαι τοὺς τικτομένους, εἰς χρηστάς ἤγαγεν αὐτὸν ἐλπίδας. Ὅρων γὰρ τοῦ Δεσπότη τοὺς ἐπαγγελλάν, καὶ πάντα ἀνθρώπινον λογισμὸν ἀποτεισάμενος, καὶ οὔτε πρὸς ἑαυτὸν ἰδὼν, οὔτε πρὸς τὴν Σάρκα πλείονα κωλύματα ἔχουσιν, ἀλλὰ τὰ ἀνθρώπινα πάντα ὑπερβάς, καὶ εἰδὼς ὅτι δυνατός ὁ Θεὸς καὶ τὰ ὑπὲρ φύσιν ὑπερῆσθαι, ἐθάρρησε τοῖς εἰρημίοις, καὶ οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐδέξατο, οὐδὲ ἐδίστασε πρὸς τὰ ῥηθέντα. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς πίστεως, ὅταν μὴ κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν γινομένης τῆς ἐπαγγελίας, ἡμεῖς θαρρῶμεν τῇ τοῦ ὑποσχομένου δυνάμει. Πίσις γὰρ ἐστὶ, καθὼς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος φησὶν, ἐλπίζομένων ὑπόστασις πραγμάτων, ἐλεγχος οὐ βλεπομένων· καὶ πάλιν· Ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; Ἐκεῖνο τοίνυν ἐστὶ πίστις, ὅταν ἐκείνοις πιστεύωμεν τοῖς μὴ βλεπομένοις, πρὸς τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ ἐπαγγελλαμένου τὴν διάνοιαν τείναντες· ὁ δὲ καὶ ὁ δίκαιος οὗτος πεποίηκε, πολλὴν καὶ γνησίαν πίστιν ἐπιδειξάμενος περὶ τὰ ἐπαγγελλόμενα· δι' ὃ καὶ ἀνακηρύττεται ὑπὸ τῆς θαλάσσης Γραφῆς· ἐπήγαγε γὰρ εὐθὺς, Καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Εἶδες πῶς καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐπαγγελθέντων, ἐπ' αὐτῷ τῷ πιστεύσαι ἀρκοῦσαν τὴν ἀμοιβὴν ἐδέξατο; Εἰς γὰρ δικαιοσύνην αὐτῷ ἐλογίσθη τὸ πιστεύσαι τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίᾳ, καὶ μὴ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους περιεργάσασθαι τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτῷ εἰρημένα. Παιδεύομεθα τοίνυν,

παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς παρὰ τοῦ πατριάρχου πιστεύειν τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰρημίοις, καὶ ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ θαρρῆναι, καὶ μὴ τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς κατακολεσθῆναι, καὶ πολλὴν τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείκνυσθαι. Τοῦτο γὰρ ἡμεῖς καὶ δικαίους ἀποφῆναι δυνήσεται, καὶ ταχέως παρασκευάσει τῶν παρ' αὐτοῦ ἐπαγγελλέντων ἐπιτυχεῖν. Ἀλλὰ τῷ μὲν Ἀβραμ ἐπηγγέλματο ἐκ τοῦ σπέρματος; αὐτοῦ δὲ ὅλην τὴν κληρονομίαν γενήσεσθαι, καὶ ὑπὲρ φύσιν καὶ ἀκολουθίαν ἀνθρωπίνην τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἦν, δι' ὃ καὶ ἡ πίστις ἡ περὶ αὐτὸν τὴν δικαιοσύνην αὐτῷ ἐκόμισεν· ἡμῖν δὲ, ἐὰν νήφωμεν, πολλῷ μείζονα ὑπέσχετο, καὶ πολλῷ τῷ μέτρῳ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ὑπερακοντίζει δυνάμει· μόνον ἐὰν πιστεύσωμεν τῇ τοῦ ὑποσχομένου δυνάμει, ἵνα καὶ τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην κομισώμεθα, καὶ τῶν ἐπαγγελλέντων ἀγαθὸν ἐπιτύχωμεν. Τὰ γὰρ ἡμῖν μάλιστα ἐπαγγελλόμενα, πάντα λογισμὸν ἀνθρώπινον νικᾷ, καὶ πᾶσαν διάνοιαν ὑπερβαίνει· [371] τοσούτου τῶν ὑποσχέσεων ἐστὶ τὸ μέγεθος. Οὐδὲ γὰρ τὰ ἐν τῷ παρόντι μόνον ὑπέσχετο, καὶ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τὴν σύστασιν, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ὀρωμένων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἔξοδον καὶ τὴν τῶν σωμάτων φθορὰν, ἐπειδὴν εἰς τέφραν καὶ κόνιν διαλυθῇ ἡμῶν τὰ σώματα, τότε ἀναστήσειν αὐτὰ ἐπηγγέλματο, καὶ ἐν μείζονι δόξῃ καταστήσειν. Δεῖ γὰρ, φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐκδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐκδύσασθαι ἀθανασίαν. Καὶ μετὰ τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν τῆς βασιλείας ἡμῖν τὴν ἀπόλαυσιν δωρεῖσθαι ὑπέσχετο, καὶ τὴν μετὰ τῶν ἁγίων διαγωγὴν, καὶ τὴν ἐν διηνεκείῳ αἰῶνι ἀπόλαυσιν, καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐκείνα ἀγαθὰ, Ἄ φθαρτὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέδωκεν. Εἶδες πόση τῶν ὑποσχέσεων ἡ ὑπερβολή; εἶδες δωρεῶν μέγεθος;

ς'. Ταῦτα ἐννοοῦντες, καὶ εἰδότες τὸ ἀφευδὲς τοῦ ἐπαγγελλαμένου, μετὰ προθυμίας πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας ἀποδυσώμεθα, ἵνα καὶ τῶν ἐπαγγελλέντων ἀγαθῶν ἀπολαῦσαι δυνήθωμεν, καὶ μὴ προτιμῶμεν τῆς ἡμετέρας σωτηρίας καὶ τῶν τοσούτων ἀγαθῶν τῆς ἀπολαύσεως τὰ πρόσκαιρα, μὴδὲ τοὺς πόνους τῆς ἀρετῆς λογίζομεθα, ἀλλὰ τὰς ἀντιδόσεις ἐννοώμεν· μὴδὲ τῶν χρημάτων τὴν δαπάνην ὁρᾶν βουλόμεθα, ἐπειδὴν δέη ταῦτα τοῖς πένησι δοῦναι, ἀλλὰ τὴν ἐντεῦθεν γινομένην πρόσοδον. Διὰ γὰρ τοῦτο τῷ σπέρμα τὴν ἐλεημοσύνην παρέκασεν ἡ θεία Γραφή. ἵνα μετὰ χαρᾶς καὶ πολλῆς τῆς προθυμίας αὐτὴν ἐργαζώμεθα. Εἰ γὰρ οἱ τῇ γῇ τὰ σπέρματα παρακατατίθενται, καὶ τὰ συνηγμένα καὶ ἔνδον ἀποκείμενα σκορπίζοντες μετὰ χαρᾶς τοῦτο διαπράττονται, καὶ τοῖς χρησταῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι ἤδη τὰ δράγματα καὶ τὴν ἄλλω πεπληρωμένην τοῖς λογισμοῖς ὑπογράφουσι· πολλῶν δὲ μᾶλλον τοὺς τὸν σπέρμα τοῦτον τὸν πνευματικὸν σπείρειν καταξιούμενους χαίρειν καὶ γεγεθῆναι προσήκει, ὅτι ἐπὶ γῆς σπείροντες, ἐν οὐρανῷ θερίζουν μέλλουσι, καὶ ἀργύρια καταβάλλοντες, ἀμαρτημάτων συγχώρησιν δέχονται, καὶ παρρησίας ἀφορμὴν εὐρίσκουσι, προξενούντες ἑαυτοῖς διὰ τῶν ἐνταῦθα δεδομένων τὴν διηνεκὴ ἀνάπαυσιν, καὶ τὴν μετὰ τῶν ἁγίων διαγωγὴν. Κἂν σωφροσύνη ἡδύμεθα, μὴ τοῦτο σκοπῶμεν, ὅτι πόνον ἔχει ἡ ἀρετὴ· μὴδὲ ὅτι ἡ παρθενία πολλὴν ἔχει τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ τὴν διαδεδομένην ἡμᾶς λῆξιν ἐννοοῦμεν, καὶ ταύτην δεῖ ἀναλογιζόμενοι τῆς ἐπιθυμίας τῆς πονηρᾶς χαλινώσωμεν τὴν λύτταν, περιγινώμεθα τῶν τῆς σαρκὸς σκιρτημάτων, καὶ τῇ τῶν ἁμαρτιῶν ἀντιδόσει τὴν δυσχέρειαν

τῶν πόνων ὑποταμώμεθα. Ἰκανὴ γὰρ ἡ τῶν χρηστῶν ἐλπίς καὶ κινδύνῳ παρασκευάσαι κατατολμᾶν, μήτι γε δὴ τῆς ἀρετῆς τοὺς πόνους γενναίως ἐνεγκεῖν. Ὅταν γὰρ ἐννοήσῃς, ὅτι πρὸς βραχὺν ἀγωνισάμενος χρόνον, καὶ τῆς παρθενίας τὴν λαμπράδα φαυδρὰν διατηρήσας, ἐκείνης ἀξιώθησθαι τῆς μακαρίας διαγωγῆς, καὶ τῷ νυμφίῳ συνεισελθεῖν δυνήσῃ, εἰ τὰς λαμπάδας ἔχῃς ἀνημένας, καὶ ἀρκούν ἐχούσας ἑλαιον, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν πράξεων ἐργασίαν, πῶς οὐχὶ [372] μετὰ πάσης εὐκολίας ἅπαντα τὰ δυσχερῆ διαδραμεῖν δυνήσῃ, ἐννοῶν ἐκεῖνο τὸ παρὰ τοῦ μακαρίου Παύλου εἰρημένον· *Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν θῆσανόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς δύναται τὸν Κύριον*; Εἶδες πῶς τῇ ἀγίωσύνῃ τὴν εἰρήνην συνέλεuben; Ἰνα γὰρ μάθωμεν ὅτι οὐ μόνον ἀγνείαν σώματος ἐπιζητεῖ, ἀλλὰ καὶ εἰρήνην, εὐκαίρως ἐμνημόνευσεν, ἐκατέρωθεν ἀσφαλίζεσθαι βουλόμενος ἑκαστον, καὶ ἐν καταστάσει εἶναι τῶν λογισμῶν, ὥστε μηδεμίαν εἶναι ταραχὴν ἢ θόρυβον ἐν ἡμῖν, ἀλλ' ἐν γαλήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ διάγειν, καὶ μετὰ πάντων εἰρηνικῶς διακίεσθαι, καὶ ἡμέρους εἶναι καὶ πράους καὶ ἐπιεικεῖς, ὥστε πάντα τῆς ἀρετῆς τὰ χρώματα ἐπανθῆναι ἡμῶν τῷ προσώπῳ. Οὕτω γὰρ λοιπὸν καὶ τῆς δόξης τοῦ παρόντος βίου ὑπερορῶν δυνήσόμεθα τὴν ἀληθὴ δόξαν προτιμῶντες, καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης πολλὴν ποιῆσθαι τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ πάσης τῆς τοῦ παρόντος βίου εὐημερίας καταγελᾶν, ἵνα τῆς ἀληθοῦς καὶ βεβαίας εὐημερίας ἀπολαύσωμεν, καὶ τὸν Χριστὸν ἰδεῖν καταξιώθωμεν. *Μακάριοι γάρ, φησὶν, οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται*. Καθαρίσωμεν τοίνυν ἡμῶν τὸ συνειδὸς, καὶ μετὰ ἀκριβείας τὸν ἑαυτῶν βίον οἰκονομῶμεν, ἵνα τὴν παρούσαν ζωὴν μετὰ πάσης ἀρετῆς ὀδεύσαντες, τῶν ἐνταῦθα πόνων τὰς ἀμοιβὰς λαβεῖν καταξιώθωμεν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΑΖ'.

Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Ἀβραμ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ χώρας Χαλδαίων, ὥστε δοῦναι σοὶ τὴν γῆν ταύτην, κληρονομήσαι αὐτήν· Εἶπε δὲ Ἀβραμ Κύριε, κατὰ τί γινώσκωμαι, ὅτι κληρονομήσω αὐτήν;

α'. Μεγάλῃ τῆς θείας Γραφῆς τῇ δυνάμει, καὶ πολλὸς ὁ τοῖς ῥήματιν ἐγκεχυρμένος πλοῦτος τῶν νοημάτων. Δι' ὃ προσήκει μετὰ ἀκριβείας ἡμᾶς προσέχοντας πολλὴν ποιῆσθαι τὴν ῥευναν, ἵνα διαφιλή τὴν ὠφέλειαν ἐντεῦθεν καρπωσώμεθα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς παρήγγειλε λέγων, *Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ἵνα μὴ ἀπλῶς φιλή προσέχωμεν τῇ ἀναγνώσει, ἀλλὰ τὸ βάθος ἀνιχνεύοντες τὸν ἀληθὲς τῆς Γραφῆς νοῦν καταλαβεῖν δυνήθωμεν*. Τοιοῦτον γὰρ τῆς Γραφῆς τὸ ἔθος· ἐν βραχείᾳ ῥήμασιν ἐστὶ πολλάκις εὐρεῖν πολὺ πλῆθος νοημάτων. Θεία γάρ ἐστι τὰ διδάγματα, καὶ οὐκ ἀνθρωπῖνα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεναντίας τῇ σοφίᾳ τῇ ἀνθρωπίνῃ πᾶσαν αὐτὴν ἐστὶν ἰδεῖν συγκαίμεν. Καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ἐκεῖ μὲν γάρ, ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας λέγω, πᾶσα αὐτοῖς ἡ σπουδὴ περὶ τὴν τῶν λείξεων συνθήκην ἐπινενόηται· ἐνταῦθα δὲ τούναντιον ἅπαν. Οὐδεὶς τῇ Γραφῇ λόγος περὶ κάλλους ῥημάτων ἢ συνθήκης· ἔχει γὰρ οἰκοθεν τὴν θείαν χάριν ἐπανθούσαν καὶ τὸ κάλλος τὰ λεγόμενα. Κάκει μὲν μετὰ πολλὴν καὶ ἄφατον φλυαρίαν τότε τῶν νοημάτων [373]

ἐστὶ περιδράζαται· ἐνταῦθα δὲ, ὡς εἶπε, καὶ βραχεῖα λέξεις πολλάκις ἤρκεσαν ἡμῖν πᾶσαν ὕψαν· τὴν διδασκαλίαν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ χθὲς προθέντες ὑμῖν τὰ ἀγνωσμένα, καὶ τῶν προοιμίων ἀψάμενοι. Ἐπειδὴ πολὺν εὐφρομένην τῶν νοημάτων τὸν πλοῦτον, οὐκ ἰσχύσαμεν περαιτέρω προελθεῖν· ὥστε μὴ τῷ πλῆθει καταχωῶσαι τὴν μνήμην ὑμῶν, καὶ λυμήνασθαι τοῖς ἡδὴ ῥηθείσι. Διὸ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας ἀψάσθαι βούλομαι, καὶ συνάξει τοῖς χθὲς εἰρημένους καὶ τὰ μέλλοντα ῥηθήσεσθαι. Ἐν οὗτῳ πᾶσαν τοῦ ἀναγνώσματος ποιησάμενοι τὴν ἐξήγησιν, οὕτως ὁμᾶς ἐντεῦθεν ἀποπέμψωμεν. Ἀλλὰ προσέχετε, παρακαλῶ, ἀκριβῶς τὸν λεγομένον. Εἰ γὰρ καὶ ὁ πόνος ἡμέτερος, ἀλλὰ τὸ κέρδος ὑμέτερον, μᾶλλον δὲ κοινόν. Τί δὲ λέγω ὁ πόνος ἡμέτερος; Οὐχί· ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐστὶν ἡ δωρεά. Μετὰ προσοχῆς τοίνυν ὑποδεχόμεθα καὶ ἡμεῖς τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρούμενα, ἵνα κερδαντάς τι εἰς τὴν κατὰ ψυχὴν σωτηρίαν, οὕτως ἐντεῦθεν ἀπίωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καθ' ἑκάστην τὴν πνευματικὴν ταύτην παρατίθεμεν ὑμῖν τράπεζαν, ἵνα τῇ συνεχείᾳ τῆς παραινέσεως καὶ τῇ πολλῇ τῶν θείων Γραφῶν μελέτῃ πᾶσαν ἀποτείχισωμεν τῷ πονηρῷ δαίμονι τὴν ἐπιβουλήν. Ὅταν γὰρ ἴδῃ πολλὴν ἡμᾶς περὶ τὰ πνευματικὰ τὴν σπουδὴν τιθεμένους, οὐ μόνον οὐκ ἐπιθίσταται, ἀλλ' οὐδὲ ἀντιθέλει τολμήσαι, εἰδὼς ὅτι ἀνόητα ἐπιχειρεῖ, καὶ κατὰ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τὴν τόλμην ἐπιδείξει. Φέρε οὖν τῶν χθὲς εἰρημένων τὴν ἀκολουθίαν ἀναλαβόντες, τῶν λοιπομένων τὴν ἐξήγησιν ποιησώμεθα. Τί δὲ ἦν ἡμῖν χθὲς τὸ λεγόμενον; Τὴν ἐπαγγελίαν τὴν πρὸς τὸν Ἀβραμ περιεγράφομεν, ἐνθα προσέταττεν αὐτῷ ἀναβλεῖν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀστέρων ἰδεῖν. *Ἀριθμήσον γάρ, φησὶ, τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς· Καὶ εἶπεν· Οὕτως ἐστὶ τὸ σπέρμα σου*. Εἶτα δεικνύουσα ἡμῖν ἡ θεία Γραφή τῆς γνώμης τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόθεον, καὶ ὅτι πρὸς τὸν ἐπαγγελιάμενον ὁρῶν, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ὑποσχομένου ἐννοῶν, ἐπίστευε τοῖς εἰρημένοις, φησὶ· *Καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Μέχρι τοῦτου χθὲς εἰπόντες, οὐκ ἰσχύσαμεν περαιτέρω προελθεῖν, δι' ὃ ἀναγκαῖον τὰ ἐξῆς ἐπαγαγεῖν. Τί γὰρ φησιν; *Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Ἀβραμ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ τῆς χώρας Χαλδαίων, ὥστε δοῦναι σοὶ τὴν γῆν ταύτην, κληρονομήσαι αὐτήν· Ὅρα οὖν συγκατάδωσαι, πῶς αὐτοῦ βούλεται τὴν πίστιν βεβαιώσαι, καὶ πείσαι, πολλὴν ἔχειν τὴν πληροφορίαν περὶ τῶν ἐπαγγελιμένων, μονονοχὶ λέγων· μνησθητι ὅτι ἐγὼ σε οἰκοθεν ἀνέστησα. Ἰδοὺ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥηθέντα κατὰ τὸν πατριάρχην σύμφωνα δείκνυνται τοῖς παρὰ τοῦ μακαρίου Στεφάνου εἰρημένοις, ὅτι καὶ οἰκοθεν, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Χαλδαίας τοῦ Δεσπότου τὸ πρόσταγμα αὐτὸν ἀναστῆναι παρασκευάσε. Καὶ τῇ τοῦτου γνώμῃ ἐπόμενος ὁ πατήρ, καθάπερ καὶ φθάσαντες εἶπομεν, εἰ καὶ ἄπιστος ἦν, ἀλλ' οὖν μεγάλῃν ὑπόθεσιν δεσμοῦ τὸ φιλερον ἔχον τὸ περὶ αὐτὸν, ἐκολουθεῖ καὶ ἐξῆι. Ἰπομνησθεῖται τοίνυν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅσην ἐκ προοιμίων [374] ἐποίησατο περὶ αὐτὸν τὴν πρόνοιαν, δηλῶν αὐτῷ, ὅτι μεγάλα τινὰ περὶ αὐτοῦ βουλευόμενος, καὶ ταύτας θέλων τὰς ὑποσχέσεις πρὸς αὐτὸν ποιήσασθαι καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν, τοσαύτην ὁδὸν διανύσαι ἐποίησεν. Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ τῆς χώρας τῶν Χαλδαίων, δοῦναι σοὶ τὴν γῆν ταύτην, κληρονομήσαι αὐτήν. Μὴ γὰρ ἀπλῶς σε ἐκείθεν ἀνέστησα; μὴ γὰρ εἰκὴ καὶ μάτην ἐνθεῦθεν σε ἤγαγον; Διὰ τοῦτο σε καταλαβεῖν*

motus indecentes et spe mercedis laborum molestiam subletemus. Sufficit enim bonorum spes, ut etiam pericula audacter aggrediamur: quanto magis ut virtutis labores fortiter feramus? Quando enim animo versas, si ad breve tempus certaveris, et fulgidam servaveris virginitatis lampadem, te beatam vitam consequenturum esse, et cum sponso intrare posse, modo accensas habeas lampades, et sufficiens oleum; bonorum operum actionem, inquam: quomodo non cum omni facilitate difficilia omnia transcurrere poteris, cogitans illud quod a beato Paulo dictum est: *Pacem sectemini cum omnibus, et sanctificationem, sine qua nullus videbit Dominum (Hebr. 12. 14)*? Vidisti quomodo sanctificationi pacem conjunxit? Nam ut sciamus eum non solum corporis puritatem requirere, sed et pacem, hæc opportune commemorat, utrique volens munire, ut et cogitationes sedemus, ita ut nulla sit in nobis turbatio, nullusque tumultus: sed in tranquillitate et quiete versemur, et cum omnibus pacifice agamus et mansueti simus et mites et humani, atque adeo ut omnes virtutis colores in facie nostra reluceant. Ita enim deinceps et gloriam præsentis vitæ, poterimus despiciere veram gloriam præferentes, et humilitatis majorem habere curam, ridereque omnem præsentis vitæ prosperitatem, ut vera et solida felicitate fruamur, et Christum videre mereamur. *Beati enim, inquit, pauci corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Math. 5. 8)*. Purificemus itaque nostram conscientiam, et magna cura vitam nostram gubernemus, ut cum præsentem vitam in omni virtutum genere transierimus, horum laborum præmia mereamur accipere in futuro sæculo, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium; honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVII.

Dixit autem ei: Ego sum Deus, qui eduxi te de terra Chaldaeorum, ut darem tibi terram hanc, ut in hereditatem possideas eam. Dixit autem: Domine, Domine, secundum quid cognoscam quod in hereditatem accipiam eam (Gen. 15. v. 7. c)?

1. *Scripturæ virtus. Divina dogmata quantum humanis antecellant.* — Magna divinæ Scripturæ virtus est, et multæ in verbis latent sententiarum divitiæ. Ideo par est ut diligenter intendamus, et sollicitè scrutemur, quo ampliorem utilitatem inde percipiamus. Nam propter hoc et Christus præcepit, dicens: *Scrutamini Scripturas (Joan. 5. 39)*: ut non tantum nudæ lectioni vacemus, sed profundius scrutantes, verum Scripturæ sensum percipere valeamus. Talis enim Scripturæ mos est, ut et in parvis verbis plurima sæpe multitudo sensuum inveniatur. Divina enim sunt dogmata, non humana, et propter hoc omnem illam videre licet secus se habere quam humanam sapientiam. Et quomodo hoc, ego dicam. Illic enim, in humana sapientia dico, omne studium coniunandis verbis adhibuitur est: hic vero prorsus aliter. Nullam Scripturæ habent rationem pulchritudinis vel compositionis verborum: habent enim in se

divinam gratiam effulgentem, et pulchritudinem in ipsa verborum ratione sitam. Et illic quidem post longam et ingentem nugacitatem aliquid sensus percipere est: hic autem, ut scitis, etiam parva dictio sæpe totum nobis doctrinæ sermonem contexit. Propterea et heri, proposita vobis Scripturæ lectione, sub ipso exordio, quia multum invenimus sensuum thesaurum, non potuimus ultra progredi, ut ne dictorum multitudine memoriam vestram obrueremus, et jam dicta obliteraremus. Ideo eandem seriem attingere, hesternisque dictis ea quæ hodie dicenda sunt volo copulare, ut ita enarrata lectione tota vos hinc dimittam. Sed, oro, iis quæ dicuntur auscultate diligenter. Nam etsi labor noster, utilitas tamen vestra est, imo communis. Et quid dico labor noster? Minime certe; sed donum est gratiæ Dei. Cum attentione igitur suscipiamus ea quæ a Deo donantur, ut hinc lucrifacientes aliquid in animarum salutem, inde abeamus. Ideo enim quotidie spiritualem hanc vobis apponimus mensam, ut admonitione continua et multa divinarum Scripturarum meditatione omnes maligni demonis excludamus insidias. Cum enim nos viderit nullum in spiritualibus occupari, non solum non invadet, sed neque obtueri audebit: sciens se in vanum moliri, et adversus caput suum ausus suos convertere. Age igitur hæc terni sermonis repetita serie, quod reliquum fuit enarremus. Quid autem heri dictum fuit? Promiseionem quam Deus fecit Abræ descripsimus, ubi imperavit ei ut suspiceret in celum, et spectaret stellarum multitudinem. *Numeram enim, inquit, stellas, et poteris eas numerare. Et dixit ei: Sic erit seminum tuum.* Deinde cum demonstraret nobis divina Scriptura religiosam patriarchæ mentem, et quomodo ad promittentem respiciens, et potentiam promittentis cogitans, crediderit dictis, dicit: *Et credidit Abram Deo, et reputatum est ei in iustitiam.* Hucusque heri sermonem produximus, neque ulterius progredi potuimus: ideo operæ pretium est ut addamus sequentia. Quid ergo dicit? 7. *Dixit autem Dominus ad Abram: Ego sum Deus, qui eduxi te de terra Chaldaeorum, ut darem tibi terram hanc, ut in hereditatem possideres eam.* Vide quomodo Deus se humanæ infirmitati accommodet, quomodo fidem illius corroborare velit, ei que persuadere ut de iis quæ promissa fuerant minime dubitet: quasi diceret: Memor esto, me a domo tua te evocavisse. Certe quæ a Domino Deo dicuntur consona sunt beati Stephani dictis, qui et de domo, et de Chaldæa Domini præcepto evocatum eum dicit (Act. 7). Et ejus sententiæ obsequutus pater, et ut antea diximus, quamvis infidelis esset, magnam tamen societatis causam habens, nempe filii amorem, viæ comes fuit et exiit. Itaque in mentem ei revocat hoc loco, quantam ab initio ejus curam gesserit, declarans ei se ut eum ad magna provokeret, et tot illi bona polliceretur et impleteret, tantum itineris conficere iussisse. *Ego sum Deus, qui eduxi te de regione Chaldaeorum, ut darem tibi terram hanc, ut in hereditatem possideres eam.* Num te absque causa illinc evocavi? num frustra et in vanum te illinc eduxi? Propterea ego præ-

cepi ut te in Palestinam conferres, et relicta paterna domo venires in terram hanc, ut in hereditatem eam possideres. Cogitans igitur quanta fruaris mea providentia, ex eo tempore quo Chaldaeam reliquisti usque in præsens tempus, et quomodo clarus sis, ac per meum subsidium et curam quotidie clarior evadas, dictis meis confide. Vidisti ingentem benignitatem? vidisti quantum se attemptet Deus? quantum ejus animam corroborare, et fidem confirmare velit, ut ne posthac ad naturæ obstacula spectare possit: sed ejus cogitare potentiam qui promisit, et ita credere et confidere, quasi jam impleta essent promissa.

2. Verum iterum attende et patriarcham, quomodo post fiduciam ex dictis acceptam certiora inquirat argumenta. 8. *Dixit enim: Domine, Domine, secundum quid cognoscam quod in hereditatem accepturus sim eam?* Tametsi Scriptura prius testata fuerit, eum credidisse dictis Dei, et ideo reputatum esse ei in justitiam, verumtamen quia audivit: Propter hoc *Te eduxi de terra Chaldaea, ut darem tibi terram hanc, ut in hereditatem possideres eam*; dicit: His quidem quæ a te dicuntur impossibile est ut fidem non habeam; attamen vellem et modum discere quo eam in hereditatem sum possessurus. Video enim me nunc pro modum ad extremam senectutem pervenisse, et usque in hunc diem obambulare quasi erronem; et non possum humana ratione deprehendere quomodo hoc sit futurum: licet prius crediderim dictis tuis, tamquam videlicet a te prolatis, qui potes id quod non est, ut sit, efficere, et omnia facere et transformare. Non igitur ut incredulus hoc interrogo, sed quia iterum mihi hereditatem nominas, volebam et crassius atque clarius signum accipere, quod possit infirmas meas cogitationes solidare. Quid igitur bonus Dominus? Morem gerens famulo suo, et volens ejus corroborare animam, quoniam vidit contentem suam imbecillitatem, et credentem quidem promissioni, cupientem autem certiora quædam argumenta accipere, dicit ei: 9. *Sume mihi vaccam triennem, et capram trimam, et arietem, et turturem, et columbam.* Vido quomodo more humano init cum eo fœdera. Quomodo enim nos homines, quando aliquid promittimus, et volumus certum reddere eum cui promissio fit, ita ut de promissis nihil ambigat, signum aliquod damus, et pignus (a), ut ad illud spectans, scire queat promissa omnino eventura: ita et benignus Dominus, postquam dixit Abram: *Quomodo cognoscam?* inquit, Ecce et hoc tibi præbeo; *Sume mihi vaccam triennem, et capram trimam, et arietem, et turturem, et columbam.* Attende, obsecro, in quantam crassitudine descendendum sibi duxerit bonus Dominus, quo patriarcham argu-

(a) Illa signa et pignora vocabantur etiam, *symbola*: scilicet tesserae quibus fides vel exhibenda, vel jam exhibita significabatur: erantque signa contractus, itemque pacti vel fœderis inter principes, sive inter populos. Inter symbola hujusmodi figura manus humanæ fornam referens locum habebat. Manu hujusmodi exhibuimus libro de Antiquitate explanatione et schematibus illustrata Tomo 3, p. 361.

mentis fide dignis certiorum reddat. Nam quia etiam eis ita mos erat paciscendi, et pacta firmandi, ideo et ipse via huc ingreditur. 10. *Et accepit, inquit, et divisit ea in duas partes.* Observandum non absque ratione, neque in vanum etiam tempus designari. Triennium enim accipere jussit: hoc est, perfecta et absoluti. *Et divisit ea in duas partes: et utrasque partes inter se posuit observas; aves autem non divisit.* Et sedens observabat, ut ne possent divisas partes lacerare advolantes aves, et per totam diem hoc facere perseverabat. 11. *Descenderunt autem ares alie in corpora que divisa erant: et sedit cum eis Abram.* 12. *Cumque jam occumberet, irruit ecclasis in Abram, et ecce timor magnus et tenebrosus invasit eum.* Quare tempore occasus solis, cum jam ad vesperam inclinaretur dies? Quia omnibus modis attentiores eum facere vult; idcirco ecclasis et timor magnus et tenebrosus invadit eum, ut per omnia quæ sunt, sentiat se videre Deum: eum enim morum Deus ubique habet. Nam et præter quando Moysi in monte Sinai daturus erat legem et mandata, *Tenebræ, inquit, et caligo erat, et mons fumigabat* (Exod. 19. 18). Propter hoc et Scriptura inquit, *Qui tangit montes, et fumigant* (Psalm. 103. 32). Enimvero quia incorporeum videre per sensibiles hosce oculos non est possibile, ideo suam nobis operationem significare vult. Igitur quoniam attonitus et percussus erat animo justus ille, et concusserat ejus mentem timor, et quæ contigerat ecclasis: Dictum est, inquit, ad eum: *Mixisti, quomodo cognoscam, et signum voluisti accipere, quo pacto terram hanc in hereditatem possessurus sis.* Ecce do tibi signum: magna enim tibi opus est fide, ut scias me posse ex desperatis rebus quolibet in spem bonam adducere. 13. *Et dictum est ad Abram: Cognoscens scies, quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et redigent eos in servitutem, et affligent, et humiliabunt eos annis quadringentis.* 14. *Gentem autem cui servient, judicabo ego: postea autem egredientur huc cum apparatu multo.* Magna sunt hæc dicta, et quæ animam virilem desiderant, qui transcendat, et infra se relinquant humana omnia. Nisi enim generosum, fortem, et philosophicum animum habuisset patriarcha, tanta erant hæc, ut perturbare potuissent. *Cognoscens scies, inquit, quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et redigent eos in servitutem, et affligent, et humiliabunt eos annis quadringentis. Gentem autem cui servient, judicabo ego: post hæc egredientur huc cum apparatu multo.*

3. Ne admireris, inquit, triplicem respiciens, et senium tuum, et Saræ sterilitatem et uterum ejus emortuum: et ne putes magnum aliquid esse quod dixi, *Semini tuo dabo terram hanc.* Non solum enim hoc tibi prædico, sed addo illud ipsum semen tuum in alicuiam terram abducendum esse. Non dixit, in *Aegyptum*, neque indicavit terræ nomen: sed dixit, in *terram* non suam: et servitutem ferent, et miseriam: idque non ad breve tempus, neque ad paucorum annorum numerum, sed usque ad quadringentos annos. Utinam sane de iis ego sumam, et gentem illam servitu-

τὴν Παλαιτίνην ἐβούλουν, καὶ ἀφείναι τὴν πατρῶαν οἰκίαν, καὶ ἰλθεῖν εἰς τὴν γῆν ταύτην, ἵνα κληρονομήσῃς αὐτήν. Λογιζόμενος τοίνυν ὁσὴ ἀπῆλυσας παρ' ἐμοῦ προνοίας, ἐξ ὅτου τὴν Χαλδαίαν κατέλιπες· μέχρι τοῦ παρόντος, καὶ ὅπως περιφανὴς γέγονας καθ' ἐκάστην λαμπρότερος δεικνύμενος ἐκ τῆς ἐμῆς συμμαχίας, καὶ τῆς περὶ σὲ κηδεμονίας, θάρσισον καὶ τοῖς παρ' ἐμοῦ λεγομένοις. Εἶδες φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν; εἶδες συγκαταβάσεως μέγεθος; πῶς αὐτοῦ στηρίξαι βούλεται τὴν ψυχὴν. καὶ βεβαιωτέραν αὐτοῦ τὴν πίστιν ἐργάσασθαι, ἵνα μὴ ἔχῃ λοιπὸν ὄρῳ πρὸς τὰ τῆς φύσεως κωλύματα, ἀλλὰ τὴν δύναμιν ἐννοῶν τοῦ ἐπαγγελλαμένου, ὡς ἦδη τῶν ὑποσχέσεων εἰς ἔργον ἐκδεσχηκυῶν, οὕτως θαρρῆναι ἔχῃ;

β'. Ἀλλ' ὅρα πάλιν τὸν πατριάρχην, ἐπειδὴ παρῆρσιν ἔλαθεν ἐκ τῶν εἰρημνίων, πῶς πλεονα κληροφορίαν ἐπιζητεῖ. Φησί, γάρ, *Δέσποτα Κύριε, κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, ὅτι κληρονομήσω αὐτήν*; Εἰ καὶ προλαβοῦσα ἡ θεία Γραφή ἐμαρτύρησεν αὐτῷ, ὅτι ἐπίστευσε τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥηθεῖσι, δι' ὃ καὶ ἰλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἤκουσεν, ὅτι διὰ τοῦτο *Ἐξήγησόν μοι ἐκ γῆς Χαλδαίας, ὥστε δοῦναι σοὶ τὴν γῆν ταύτην. κληρονομήσαι αὐτήν*, φησί· τοῖς μὲν παρὰ σοῦ λεγομένοις οὐχ οἶόν τέ με διαπιστῆσαι· ἀλλ' ὅμως ἐβούλουν καὶ τὸν τρόπον μαθεῖν, πῶς αὐτὴν μέλλω κληρονομεῖν. Ὅρῳ γάρ καὶ ἐμαυτὸν λοιπὸν πρὸς γῆρας ἡλθακότα, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ὡς ἀλήτην ἐνταῦθα περιόντα· καὶ οὐ δύναμαι ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ καταλαβεῖν τὸ ἐσόμενον· εἰ καὶ ὅτι προλαβὼν, φησὶν, ἐπίστευσα τοῖς εἰρημνίοις. ὅτε δὴ ὡς παρὰ σοῦ λαχθεῖσι τοῦ δυναμένου καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγεῖν, καὶ πάντα ποιούντος καὶ μετασκευάζοντος. Οὐ τοίνυν ἀπιστῶν τοῦτο ἔρωτῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν τῆς κληρονομίας ὑπέμνησας, ἤθελον καὶ παχυτέρον τι σημεῖον καὶ ἐναργὲς δέξασθαι, τὸ δυνάμενόν μου τῶν λογισμῶν τὴν ἀσθένειαν ἐπιβρῶσαι. Τί οὖν ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης; Συγκαταβαλὼν τῷ οἰκείῳ θερράποντι, καὶ βουλόμενος αὐτοῦ νευρῶσαι τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ εἶδεν ὁμολογοῦντα τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν, καὶ πιστεῖοντα μὲν τῇ ὑποσχέσει, βουλόμενον δὲ κληροφορίαν τινα δέξασθαι, φησὶ πρὸς αὐτόν· *Λάβε μοι δάμαλιν τριετίζουσας, καὶ αἷγα τριετίζουσας, καὶ κριὸν, καὶ τρυφῶνα, καὶ περιστερὰν*. Ὅρα πῶς ἀνθρωπίνως ποιεῖται πρὸς αὐτόν [355] τὰς συνθήκας. Καθάπερ γάρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τινὲς ὑποσχώμεθα, βουλόμενοι πείσαι τὸν τὴν ὑπόσχεσιν δεχόμενον, ὥστε μὴ ἀμφισβᾷλλειν περὶ τῶν ἐπαγγελθέντων, σημειῖόν τι παρέχομεν καὶ ἐνέχυρον, ἵνα πρὸς ἐκεῖνο ὁρῶν εἰδέναι ἔχῃ, ὡς πάντως εἰς ἔργον ἐκδῆσεται τὰ ἐπηγγελμένα· οὕτως καὶ ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης, ἐπειδὴ εἶπε, *Κατὰ τί γινώσκωμαι*; φησὶ, Ἰδοὺ καὶ τοῦτό σοι παρέχω· *Λάβε μοι δάμαλιν τριετίζουσας, καὶ αἷγα τριετίζουσας, καὶ κριὸν, καὶ τρυφῶνα, καὶ περιστερὰν*. Θέα μοι εἰς πόσῃ παχύτητι κατελθεῖν καταδέχεται ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης διὰ τὴν κληροφορίαν τοῦ πατριάρχου. Ἐπειδὴ γάρ τὸ παλαιὸν οὕτως ἦν αὐτοῖς ἔθος συνθήκας ποιεῖσθαι, καὶ διὰ τούτων αὐτὰς βεβαιοῦν, ταῦτα καὶ αὐτὸς ἐρχεται τὴν ὁδόν. *Καὶ ἔλαβε*, φησὶ, καὶ

διέδωκεν αὐτὰ μέσα. Παρατηρητέον πῶς οὐ μάρτυρ οὐδὲ εἰκὴ καὶ τὸν χρόνον ἐπιστημῆναι. Τριετίζοντα γὰρ λαβεῖν προσέταξε, τοῦτ' ἐστὶ, τέλεια, ἀκηρτισμένα. *Καὶ διέδωκεν αὐτὰ μέσα, καὶ ἔθηκεν αὐτὰ ἀντιπρόσωπα ἀλλήλοις*· τὰ δὲ ὄντα οὐ διέδωκε. Καὶ καθεζόμενος ἐπετήρει, ὥστε μὴ λυμῆνασθαι τοῖς διχοτομήμασι τὰ ἐπιπτάμενα ὄντα, καὶ διὰ πάσης ἡμέρας τοῦτο ποιῶν διετέλει. Κατέθη δὲ ἕτερα ὄντα ἐπὶ τὰ σώματα τὰ διχοτομηθέντα^β, καὶ συνεκδόθισεν αὐτοῖς Ἀβραμ. *Περὶ δὲ ἡλίου δυσμῆς ἔκστασις ἐπέπεσε τῷ Ἀβραμ, καὶ ἰδοὺ φόδος μέγας καὶ σκοτεινὸς ἐπιπίπτει αὐτῷ*. Τίνος ἔνεκεν περὶ ἡλίου δυσμῆς, ὅτε λοιπὸν πρὸς ἑσπέραν ἡ ἡμέρα; Διὰ πάντων προσεκτικώτερον αὐτὸν βούλεται ἐργάσασθαι· διὰ τοῦτο καὶ ἔκστασις καὶ φόδος μέγας καὶ σκοτεινὸς ἐπιπίπτει αὐτῷ, ἵνα διὰ τῶν γινομένων εἰς αἰσθησὶν ἔλθῃ τῆς τοῦ Θεοῦ ὁπτασίας· οὕτως γὰρ ἐκάστοτε τῷ Θεῷ ποιεῖν ἔθος. Καὶ γὰρ ἡνίκα μετὰ ταῦτα τῷ Μωϋσῇ ἐν τῷ Σιναίῳ ὄρει ἔμελλε διδόναι τὸν νόμον καὶ τὰς ἐντολάς, *Σκότος*, φησὶ, *καὶ θύελλα ἦν, καὶ τὸ ὄρος καπνίζον*. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφή φησιν, *Ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται*. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἀσωμάτων τι ἰδεῖν οὐχ οἶόν τε διὰ τῶν αἰσθητῶν τούτων ὀφθαλμῶν, τὴν οἰκίαν ἡμῖν ἐνέργειαν σημεῖναι βούλεται. Ἐπειδὴ τοίνυν κατεπλάγη ὁ δίκαιος ἐκεῖνος, καὶ κατέσεισεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ὁ φόδος, καὶ ἡ γεγεννημένη ἔκστασις, ἐρρέθη, φησὶ, πρὸς αὐτόν· *Εἶπες*, φησὶ, *Κατὰ τί γινώσκωμαι*; καὶ σημεῖον ἐβουλήθη λαβεῖν, πῶς μέλλεις κληρονομεῖν τὴν γῆν. Ἰδοὺ δίδωμι σοι σημεῖον· πολλῆς γὰρ δεῖσε τῆς πίστεως, ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ἐξ ἀπεγνωσμένων δύναμαι τὰ πράγματα εἰς χρηστάς ἐλπίδας ἀγαγεῖν. *Καὶ ἐρρέθη πρὸς Ἀβραμ· Γινώσκων γινώσκῃ, ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτοῖς, καὶ κακώσουσι, καὶ ταπεινώσουσιν ἐτη τετρακόσια*. Τὸ δὲ ἔθνος, ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγώ· μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελεύσονται ὥδε μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς. Μεγάλα τὰ εἰρημένα, καὶ [376] ψυχῆς νεανικῆς δόδεκα, καὶ ὑπερναδαινούσης καὶ ἀφίεσης κάτω πάντα τὰ ἀνθρώπινα. Εἰ μὴ γὰρ γενναίαν τινὰ καὶ ἀνδρείαν, καὶ φιλόσοπον εἶχε ψυχὴν ὁ πατριάρχης, ταῦτα καὶ θεωρεῖσθαι αὐτὸν ἱκανὰ ἦν. *Γινώσκων* γάρ, φησὶ, *γινώσκῃ, ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ, καὶ δουλώσουσι, καὶ κακώσουσι, καὶ ταπεινώσουσιν αὐτοῖς ἐτη τετρακόσια*. Τὸ δὲ ἔθνος, ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγώ· μετὰ δὲ ταῦτα ἐξελεύσονται ὥδε μετὰ ἀποσκευῆς πολλῆς.

γ'. Μὴ θαυμάσης, φησὶ, πρὸς αὐτὸν ὁρῶν, καὶ τὸ γῆρας τὸ σὸν, καὶ τὴν τῆς Σάρρας στείρωσιν, καὶ τὴν τῆς μήτρας νέκρωσιν, καὶ νομίσης με μέγα τι εἰρηκέναι, ὅτι εἶπον· *Τῷ σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν ταύτην*. Οὐ μόνον γὰρ τοῦτό σοι προλέγω, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ σπέρμα σου εἰς ἀλλοτρίαν γῆν ἀπενεχθήσεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, εἰς Αἴγυπτον, οὐδὲ ὠνόμασε τῆς γῆς τὴν προσηγορίαν, ἀλλὰ φησιν, *Ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ*· καὶ δουλείαν ὑπομενοῦσι καὶ ταλαιπωρίαν, καὶ ὀδυνησονται οὐ πρὸς βραχὺν χρόνον, οὐδὲ πρὸς ὅλην

^α Οὐκ παρίοντα.

^β In Bibliis Graecis κατέθη δὲ ὄντα ἑ. τ. σ., τὰ διχοτομήματα αὐτῶν.

γων ἐτῶν ἄριθμόν, ἀλλὰ μέχρι τετρακισίων ἐτῶν. Τὴν μέντοι ἐκδικίαν αὐτῶν ἐγὼ ποιήσομαι, καὶ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο τὸ καταδουλωτόμενον ἐγὼ κρινῶ, καὶ οὕτως αὐτοὺς μετὰ πολλῆς ἀποσκευῆς ἐπανελεῖν ἐνταῦθα ποιήσω· ὁμοῦ καὶ προλέγων αὐτῷ τὰ μετὰ ταῦτα ἐσόμενα μετὰ ἀκριβείας, καὶ τὴν δουλείαν δηλῶν, καὶ τὴν εἰς Αἴγυπτον κάθοδον, καὶ τὴν ἀγανάκτησιν ἣν δι' αὐτοὺς μέλλουσι πεῖρασθαι οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ τὴν μετὰ περιφανείας αὐτῶν ἐπάνοδον. Καὶ δείκνυσιν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἐπ' αὐτῷ μόνον τὰ ὑπὲρ φύσιν ἔσται, καὶ μετὰ τοσαύτη καλὸν ἔσται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς τοῦ σπέρματος αὐτοῦ τοῦτο συμβήσεται. Ταῦτα δὲ, φησὶν, ἦδη σοι εἶπον, ἵνα πρὶν ἢ τὸν βίον καταλύσης, εἰδέναι ἔχῃς τὰ καὶ τοὺς σοὺς ἐκγόνους διαδεξόμενα. Σὺ δὲ, φησὶν, ἀπελεύσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου, τραφεῖς ἐν γῆρᾳ καλῇ. Οὐκ εἶπεν, ἀποθανῆ, ἀλλ' Ἀπελεύσῃ, ὡς ἀποδημεῖν αὐτοῦ μέλλοντος καὶ μεθίστασθαι ἀπὸ πατρίδος εἰς πατρίδα. Ἀπελεύσῃ, φησὶ, πρὸς τοὺς πατέρας σου, οὐ τοὺς κατὰ σάρκα λέγων. Πῶς γάρ, ἐπεὶ ἄπιστος ἦν αὐτοῦ ὁ πατήρ, καὶ οὐχ ὅλον τε ἦν τὸν πιστὸν πατριάρχην εἰς τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ χώρον ἀπελεῖν; Χάσμα γὰρ μέγα ἐστὶ, φησὶ, μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ ὁμῶν. Τίνος οὖν ἔνεκεν εἰρήκε, Πρὸς τοὺς πατέρας σου; Τοὺς δικαίους αἰνιττόμενος, τοὺς περὶ τὸν Ἀδελ. τοὺς περὶ τὸν Νῦε, τοὺς περὶ τὸν Ἐνώχ. Τραφεῖς ἐν γῆρᾳ καλῇ. Ὡς ἂν εἴποι τις· καὶ πόλον ἂν εἴη τοῦτου καλὸν γῆρας, τὸ τοσούτων θλίψεων ἅπαντα τὴν βίον παρελθεῖν; Ἀλλὰ μὴ τοῦτο ἴδῃς. ἄνθρωπε· ἀλλὰ ἀναλογίζου καὶ τὴν καθ' ἑκάστον καιρὸν περιφάνειν, καὶ ὅπως ἐπιδοξος γέγονεν ὁ ξένος, ὁ ἀπολις, ὁ ἀνέστιος, καὶ ὅσην διὰ παντὸς τοῦ χρόνου ἀπήλαυσε τῆς τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψεως.

Μὴ τοῖνον κατὰ τὴν νῦν ὑπόληψιν κρίνει τὰ πράγματα, μὴδὲ νόμιζε ἐκεῖνο εἶναι γῆρας καλὸν, τὸ ἐν τρυφῇ καὶ ἀδότηφαιγίᾳ διάγειν, καὶ πλοῦτον κεκτηθῆναι, καὶ [377] οἰκιστῶν ἢ πληθός, καὶ ἀνδραπόδων ἀγέλας. Ταῦτα γὰρ οὐκ ἂν ποιήσῃς γῆρας καλὸν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν κατάργωσιν ἂν ἐνέγκωι τῷ μὴδὲ ἐν γῆρᾳ συμφρονίζομένῳ, μὴδὲ πρὸς αὐτὰς τὰς ἐσχάτας ἀναπνοὰς τι τῶν δεόντων βουλευομένῳ, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν γαστριζομένῳ, καὶ συμπόσια καὶ μέθας μεταδιώκοντι, καὶ μετ' οὐ πολὺ τούτων ἀπάντων εὐθύνας ἀπαιτεῖσθαι μέλλουσι. Ὁ μέντοι μετὰ τοσαύτης ἀρετῆς ὁδεύσας τὸν βίον, οὗτος ἄληθώς τραφεῖς ἐν γῆρᾳ καλῇ καταλύει τὴν ζωὴν, καὶ τῶν ἐνταῦθα πόνων εὐρίσκει λοιπὸν τὰς ἀμοιβὰς καὶ τὰς ἀντιδόσεις. Διὰ τοῦτο φησὶ· τοὺς μὲν ἐκγόνους ταῦτα διαδέξεται, σὺ δὲ ἀπελεύσῃ τραφεῖς ἐν γῆρᾳ καλῇ. Σκόπει πάλιν ἐνταῦθα, εἰ μὴ πολλὰ τοῦ δικαίου ἦν ἡ ἀνδρεία, καὶ τῆς φιλοσοφίας ἡ ὑπερβολή, πῶς καὶ αὐτὰ ταῦτα ἱκανὰ ἦν αὐτοῦ διαταράξαι τὸν λογισμόν. Εἶπε γάρ

ἂν, εἰ τῶν πολλῶν τις ἦν· τίνας ἔνεκεν ἐπαγγέλλομαι τοσούτον ἐξ ἐμοῦ σπέρμα ποιήσῃν ἐκταθῆναι, εἰ μέλλοιεν τοσούτοις περιβάλλεσθαι κακοῖς, καὶ ἐπὶ τοσούτων ἐτῶν ἀριθμὸν δουλείαν ὑπομένειν; τί μοι τὸ ὄφελος; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ὁ δίκαιος ἐλογίσαστο, ἀλλὰ καθάπερ εὐγνώμων οἰκείτης τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἅπαντα ἔσπεργε, καὶ τὰ αὐτῷ δοκούντα πῶν ἑαυτοῦ λογισμῶν προετίμα. Εἶτα καὶ τὸν καιρὸν αὐτῷ μὴνῆαι τῆς ἐπ' ἀνόδου τῆς ἀπὸ τῆς δουλείας. Εἰπὼν γὰρ τῶν ἐτῶν ἀριθμὸν, φησὶν, ἐπὶ τετρακίσια· Τετάρτῃ δὲ γενεᾷ ἀποστραφῆσονται ὧδε. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἂν τις διαπορήσειε πῶς τετρακίσια ἔτη ἔφη δουλεύειν αὐτοὺς, καίτοι οὐδὲ τὰ ἡμίση τούτων πεπονηκότων αὐτῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, ὅτι εἰς τὴν Αἴγυπτον ποιήσουσιν ἔτη τετρακίσια, ἀλλ', Ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ, ὥστε δυνηθῆναι τοῖς ἔτεσιν, οἷς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐποίησαν, συναριθμεῖσθαι καὶ τὸν χρόνον τοῦ πατριάρχου, καθ' ὃν ἐκ τῆς Χαβρὰν ἐξελεῖν προεταῖχθη. Ἐξ ἐκείνου γὰρ ἡμῖν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν αὐτοῦ καταδήλον ἐποίησεν ἡ Γραφὴ εἰποῦσα, ὅτι ἐβδομηκονταπέντε ἐτῶν ἦν, ἡν' ἡμεῖς ἐξῆλθεν ἐκ Χαβρὰν. Ἐξ ἐκείνου τοίνυν μέχρι τῆς ἐξόδου τῆς ἐξ Αἰγύπτου, εἰ βουλευθεὶς τις ἀριθμῆσαι, εὐρήσει σωζόμενον τὸν ἀριθμὸν. Καὶ ἕτερον δὲ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι φιλόανθρωπος ὢν ὁ Δεσπότης καὶ συμμετρῶν διὰ τῆ ἀσθενείας τῇ ἡμετέρᾳ καὶ τὰς τιμωρίας, ἐπειδὴ εἶδεν αὐτοὺς πεπονηκότας, καὶ τοὺς Αἰγυπτίους πολλὴν περὶ αὐτοὺς τὴν ὀμότητα ἐπιδεικνυμένους, πρὸ τοῦ ὀρισμένου καιροῦ τὴν ἐκδικίαν ἐποίησεν, καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν αὐτοὺς ἐπανέγαγεν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ τοιούτον, ἐπειδὴ δεῖ πάντων τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν πραγματεύεσθαι, καὶ ἀπειλήσῃ τιμωρεῖσθαι, βουλευθῶμεν δὲ ἡμεῖς πολλὴν ἐπιδείξασθαι τὴν ἐπιστροφὴν, ἀνακαλεῖσθαι αὐτοῦ τὰς ἀποφάσεις· καὶ τοῦναντίον πάλιν καὶ ὑπόσχηται [378] τι χρηστὸν ἡμῖν παρέξειν, ἡμεῖς δὲ μὴ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσενέγκωμεν, οὐδὲ αὐτὸς εἰς πέρας ἄγει τὰ ἐπαγγελθέντα, ὥστε μὴ χεῖρους ἡμεῖς καὶ ταύτῃ γενέσθαι. Καὶ ταῦτα ἅπαντα, ὅσοι φιλόπνευοι περὶ τὴν ἀνάγκωσιν τῶν θείων Γραφῶν ἔσται, εὐρεῖν δυνησέσθαι. Τετάρτῃ δὲ, φησὶ, γενεᾷ ἀποστραφῆσονται ὧδε· οὐκ ἂν ἀναπεπλήρωται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων ἕως τοῦ νῦν. Τότε, φησὶ, καιρὸς ἔσται τοῦ καὶ ἐκείνους πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐπαναχθῆναι, καὶ τοὺτους δίκην δοῦναι ὑπὲρ τοῦ πλήθους τῶν ἡμαρτημένων, καὶ τῆς γῆς ἐξεωσθῆναι. Ἀμφοτέρω τοίνυν κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν γενήσεται, καὶ ἐκεῖνων ἡ ἀποκατάστασις, καὶ τούτων ἡ ἐκβολή. Οὕτως γὰρ αὐτῶν, φησὶν, ἀναπεπλήρωται αἱ ἁμαρτίαι· ὡς ἂν εἴποι τις· οὐδέπω τοσούτον εἰργάσαντο πλῆθος κλημμελημάτων, ὥς τοιαύτην ὑποσχέιν δίκην. Φιλόανθρωπος γὰρ ὢν οὐ μόνον τῶν ἐπαισιμῶν μερίζους οὐκ ἐπαίει τὰς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐλάττους. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τούτους πολλὴν ἐπιδεικνύεται τὴν μακροθυμίαν, ἵνα καθ' ἑαυτῶν ἐπισπασάμενοι τὴν τιμωρίαν, μηδεμίαν ἔχουσιν λοιπὸν ἀπολογίαν.

δ'. Εἰδετε πῶς ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας ἐγνώρισεν τῷ πατριάρχῃ, ἵνα πανταχόθεν αὐτοῦ νευρώσῃ τὴν πίστιν, καὶ ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν εἰρημένων ἔχῃ θαρσύνειν, ὅτι καὶ τὰ εἰς τοὺς ἐκγόνους πάντως ἐκδοθήσεται· καὶ

^a Sic Savil. et omnes pene mss. In Morel. legitur ἐν γῆρᾳ καλῇ. Sic variat Chrysostomus, modo ἐν γῆρᾳ, modo ἐν γῆρῃ. ^b Savil. et sex mss. καὶ πλοῦτον κεκτηθῆναι κακίαν, καὶ οἰκετῶν.

te prementem ego judicabo, et sic eos magno cum apparatu huc redire curabo: simul prædicens ei quæ posthac certo eventura essent, servitutem declarat, et descensum in Ægyptum, atque indignationem quam propter eos Ægyptii experturi erant, et gloriosum eorum reditum. Ostenditque ei, non in ipso dumtaxat illa quæ super naturam erunt, eventura esse, et post tanta impedimenta quæ a Deo promissa fuerant implenda fore, sed et in toto semine ejus hoc eventurum. Hæc autem, inquit, jam dixi tibi, ut priusquam vitam finias, scire possis quæ et nepotibus et posteris evenient. 15. Tu autem, inquit, *abibis ad patres tuos, nutritus in senectute bona*. Non dixit, morieris: sed *abibis*, quasi peregrinatur co, et migratur a patria in patriam. *Abibis*, inquit, *ad patres tuos*: non carnales dicit. Qui enim poterat? Incredulus enim erat pater ejus, et non erat possibile ut eundem locum caperet, quem ille. *Hiatus enim*, inquit, *magnus est inter nos et vos* (Luc. 16. 26). Quare dixit, *Ad patres tuos?* Justos insinuans, ut Abel, et Noe, et Enoch. *Nutritus*, inquit, *in senectute bona*. Et qualis hæc senectus bona, fortasse dicet aliquis, ad quam tantis molestiis per totam vitam transiit? Verum ne hoc attendas, homo, sed specta quæ illi omni tempore fuerit gloria, et quomodo gloriosus vixerit peregrinus qui civitate focaque carebat, et quanto ipsi datum est omni tempore Dei subsidio frui.

Senectus bona quæ. Quadringenti anni servitutis in Ægypto a quo principio ducendi. — Non igitur secundum præsentem opinionem de rebus judicium feras, neque senectutem esse bonam censeas, versari in luxu, deliciis, et crapula, in possessione divitiarum, et magna famulorum multitudine, mancipiorumque gregibus. Hæc enim senectutem bonam non reddunt, sed et multam condemnationem afferunt ei qui ne in senectute quidem continentiam exercet, neque ad extremos redactus spiritus, de iis quæ expediunt deliberat, sed quotidie indulget ventri, sectatur convivia et ebrietates, de quibus omnibus non multo post rationem redditurus est. Sane qui in via virtutis ambulavit, hic vere nutritus in senectute bona, vita fungitur, et laborum præsentium invenit retributiones. Et idcirco inquit: Tuis quidem nepotibus talia evenient, tu autem *abibis nutritus in senectute bona*. Hic animadvertite, quomodo nisi ejus ingens fuisset fortitudo et philosophia eximia, hæc quoque conturbare ejus mentem potuissent. Dicere enim poterat, si aliquis e vulgo fuisset: quare promittis mihi tantum semen ex me futurum et propagandum, si nepotes tantis erunt malis et calamitatibus obnoxii, servitutemque sunt tot annis toleraturi? quæ mihi hinc utilitas? Verum nihil horum justus cogitavit, sed quasi gratus famulus, omnia quæ a Deo fiebant boni consuluit, et quæ ipsi placebant, suæ præferebat sententiæ. Deinde et tempus ei significat, quod a servitute sunt redituri. Nam postquam annis quadringentis servituros dixisset, subdit: 16. *Generatione autem quarta revertentur hæc*. Verum hic merito quis dubitet, quomodo quadringentis annis dicit servituros, quamvis neque di-

midium eorum fuerint ipsi in Ægypto. Propterea non dixit eos in Ægypto futuros esse annis quadringentis, sed, *In terra non sua*, ita ut possit connumerari cum annis in Ægypto exactis ipsum patriarchæ tempus, ex quo ei imperatum est, ut ex Charran egredere-tur (a). Ab illo enim tempore numerum annorum nobis palam fecit Scriptura, quæ dixit septuaginta quinque annorum fuisse Abram, quando exiit ex Charran (Gen. 12. 4): ex eo igitur tempore usque ad exitum de Ægypto, si quis supputare velit, numerum integrum inveniet. Dici posset etiam, Dominum utpote benignum, et imbecillitati nostræ congruentes pœnas semper inferentem, quia vidit eos ita labore pressos, et Ægyptios magnam in eos crudelitatem exercere, ante definitum tempus ultionem fecisse, et ad libertatem eos reduxisse. Dei enim mos est, quoniam in omnibus salutem nostram operatur, ut etiamsi minetur sibi puniturum, si nos voluerimus conversionis specimen exhibere, possimus ejus revocare sententias: et e diverso si polliceatur aliquid boni se nobis daturum, nos autem non attulerimus ea quæ facultatis nostræ sunt, neque ipse promissum adimpleat, ne nos ea ratione deteriores evadamus. Atque hæc invenire poteritis quotquot studiosi sacrarum Litterarum estis. *Quarta autem generatione revertentur hæc: nondam enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum usque nunc*. Tunc, inquit, erit tempus ut et illi reducuntur in libertatem, et hi pœnam luentes pro multitudine peccatorum e terra expellantur. Ambo itaque fient tempore opportuno, et illorum instauratio, et horum excidium. Nondum enim impletæ sunt iniquitates eorum: quasi dicat aliquis: Nondum in tanto numero peccata admiserunt, ut talem ferant pœnam. Deus enim benignus cum sit, non solum non inducit pœnas peccatis graviores, sed et valde minores. Ideoque tantam erga illos exhibet tolerantiam, ut cum sibiipsis pœnarum sint auctores, nullam posthac excusationem habeant.

4. Vidistis quomodo patriarchæ omnia diligenter indicavit, ut ex omni parte ejus roboraret fidem, et ut ex iis quæ ad eum dicta fuerant confidere posset, etiam prosperitati ejus hæc omnino eventura esse:

(a) Ita numerare solent hi qui inter chronologos principem obtinent locum; ita tamen ut in recensione non omnino cum Chrysostomo consentiant, maxime vero cum dicit ne dimidium quidem quadringentorum annorum Hebræos in Ægypto mansisse. Petavius autem sic calculum ponit, Rationali part. 2, l. 2, c. 4, ubi Paulum apostolum ducem sequitur, qui in Epistola ad Galatas, 3, 17, dixit post annos a promissa divinitus terra Chanaan quadringentos et triginta legem editam fuisse. Hinc vero sic calculus ducitur: Promissio terræ Chanaan Abrahamo facta est anno vitæ ipsius ævante 76. Cum centum esset annorum Abraham, na. us est Isaac. Ab ortu Isaaci ad Jacobum ortum anni sexaginta numerantur. Jacob annorum 130 in Ægyptum venit, quæ annos si cum 25 Abrahami, et 60 Isaaci junxeris, anni conficiuntur 215. Josephus quo tempore in Ægypto patrem excepit, annum agebat 40: vixit autem annos 110. A promissione igitur Abrahamo facta ad Josephi mortem anni sunt 285. Hinc ad ortum Moysi anni 75. Moyses annum agebat octogesimum in exitu ex Ægypto. Colliguntur ergo a promissione ad migrationem ex Ægypto anni 450. Itac Petavius. Verum 440 anni colliguntur, si bene calculum ponas; sed quia non omnino certum est, quo vitæ Abrahami anno ille annorum numerus sit incipiendus, satis erit si annorum summa citatè statuatur.

utque etiam ex prædictis vicissim firmam haberet fidem, necesse esse jam fieri quod de eo dictum fuerat. Postea, ubi complevit prædictionem, accepit etiam ille signum idoneum eorum quæ ipsi contigerunt. 17. *Postquam fuit sol ad occasum, inquit, facta est flamma, et ecce clibanus fumigans, et lampades ignis, quæ transierunt inter divisiones illas.* Et flamma et clibanus et lampades conspiciebantur, ut signum hinc et justis firmiter fœderum, et adventus divine operationis. Denique, postquam completa et perfecta sunt omnia, postquam ignis proposita consumperat, 18. *Disposuit, inquit, Dominus in die illo Abre testamentum dicens: Semini tuo dabo terram hanc, a fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphratem, 19. Chamos, et Ceneamos, et Cedmonaos, 20. et Chelmos, et Pherramos, et Raphaim, et Amorrhæos, et Chananæos, et Evros, et Gergesmos, et Jebusæos.* Vide quomodo adhuc perseverat, ut confirmet suam in illum promissionem. *Disposuit enim, inquit, testamentum dicens: Semini tuo dabo terram hanc.* Deinde ut ex latitudine terre, et amplitudine terminorum scire posset iustus quantum extendetur ejus semen, inquit: *A flumine Ægypti usque ad flumen Euphratem* tantum erit semen tuum. Perpende quomodo ingentem semper multitudinem illi declarare velit. Superius enim dixit, se sicut innumerabilem stellarum numerum illam facturum esse: hic et latitudine fluvium idipsum declarat, ut et hinc discat, quam se dilatatura sit multitudo futura. Neque hoc solum, sed et specialiter gentium mentionem facit, quarum possessionem semini ejus sit daturus, ut ex his omnibus de rerum eventu securus redderetur iustus. Et cum tante promissionis essent factæ, adhuc mansit Sara sterilis, et spectus eorum augebatur; ut cum maximum fidei suæ signum edidissent, tunc scirent et humane nature infirmitatem, et divine virtutis magnitudinem.

Moralis exhortatio; gulam et crapulam profligit. — Verum ne iterum aliquanto longius sermonem extendamus, hic finem loquendi faciamus: vos obsecran-tes ut imitatores sitis hujus patriarchæ. Cogita enim, dilecte, quomodo propter verba illa quæ ad regem Sodomorum faciebat, inio et propter virtutem aliam omnem, quam per omnem vitam suam declaravit, tanta mercede eum dignatus sit, et quanta humanitate se ad eum accommodaverit Deus, ostendens per ea, quæ in patriarcham contulit, nobis omnibus suæ liberalitatis immensitatem, et se vel minimis operibus provocatum, nos absque mora magnis donis remunerari, si sinceram fidem, sicut ille iustus, exhibuerimus, et nunquam mente fluctaverimus, sed constantem et firmam illam habuerimus. Hinc enim et ille celebritatem laudemque consequutus est. Audi igitur beatum Paulum prædicantem ejus fidem, quam ab initio ostendit: dicit enim: *Fide vocatus Abram, obedivit ut exiret in locum, quem accepturus erat, et exivit ignorans quo iret (Hebr. 11. 8):* illud nobis insinuans, quod a Deo dictum est: *Egrede de terra tua, et veni in terram, quam monstravero tibi (Gen. 12. 1).* Vidisti fidem firmam? vidisti mentem sinceram?

Hunc et nos imitemur, et egrediamur mente et ab-
critate a præsentis vite negotiis, eamque in celum. Possibile enim est, si voluerimus, et jam hic versantes illa pergere via, quando digna cælis operamur, quando non suspicimus ea quæ sunt hujus mundi, quando non gloriam vanam hujus vite inquirimus, sed hac contempta, illam desiderare studemus, veram illam dico et semper manentem; quando non in luxu vestium occupati sumus, neque corpus ornare studemus, sed omnem illum externum cultum in animam transferimus curam, et non dimittimus eam nudam et spoliatam indumentis virtutum; quando ridemus delicias, quando gulam et erapulam fugimus, quando non convivia et cœnas sectamur, sed frugalitatem servamus, secundum apostolicam admonitionem: *Habentes victum et indumentum, his contenti erimus (1. Tim. 6. 8).* Quæ enim utilitas superfluatorum, dic mihi, ut ventrem distendas præ nimia voracitate, et mentis iudicium destruas præ immodica vini potatione? annon inde corporis et animæ mala nascuntur omnia? Unde enim multiplices illæ aegritudines et membra distorta? Nonne hinc quod plus quam par sit, ventrem oneribus gravemus? Unde autem adulteria, stupra, rapinæ, avarorum fraudes, cædes, latrocinia, et omnis animæ corruptio? Nonne quia plus concupiscimus quam nobis congruit? Sicut enim Paulus radicem omnium malorum avaritiam vocavit (1. Tim. 6. 10): sic non aberraverit quis, si fontem omnium malorum dicat immoderationem, et cupiditatem illam usum transgrediendi omnibus in rebus. Nam si vellemus in alimentis, et vestibus, et domiciliis et aliis corporalibus cunctis rebus nihil immodice concupiscere, sed necessaria tantum querere, multis damnis liberaretur humanum genus.

5. Verum nescio qui fiat, ut omnes et singuli pro suis viribus avaritiæ morbo laboremus, nunquam enitentes ut intra necessitatis maneamus limites, sed plane contra apostolicum mandatum, quod dicit, *Non habentes victum et amictum, his contenti erimus (1. Tim. 6. 8),* omnia facimus, nescientes nos de omnibus quæ ultra usum nostrum sunt, rationem daturos esse, quod alibi sinis divinis numeribus. Non enim hæc nobis concessit ut nos tantum eis utamur: sed et ut proximorum indigentiam sublevarimus. Quali igitur venia dignandi sunt, qui et in vestimentis multam vanitatem ostentant, et ut vernium texturas gescent, solliciti sunt, quodque gravissimum, in his superbiant: quos oportebat rупore, metu, ac tremore teneri, quod ipsi quidem ob nullam utilitatem, neque necessariū usus gratia; sed tantum ob vanitatem et inanem gloriam, et ut vulgo ac forensibus admirationi sint, tabulis induantur: dum ejusdem naturæ consors obambulat nudus, qui neque crassissima veste amicti se potest: et neque natura ad commiserationem ducuntur, neque conscientia ad opitulandum proximo eis incitat: neque memoria horrendi illius diei, neque gehennæ timor, neque promissionum magnitudo, neque istud ipsum, quod communis Dominus noster ut sibi facta usurpat quæ proximis sunt: sed quasi ba-

ἐκ τῶν προειρημένων πάλιν βεβαίαν κτήσεται τὴν πίστιν, ὥστε καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἦδη εἰς ἔργον ἔλθειν ἀνάγκη. Εἶτα, ἡ αὐτὴ ἐπλήρωσι τὴν πρόβησιν, καὶ ἀδέξαστο σημεῖον ἱκανὸν τῶν πρὸς αὐτὸν γεγεννημένων. Ἐπειδὴ ἀγέμετο ὁ ἥλιος πρὸς δυσμῶς, φησί, φάλλε ἀγέμετο, καὶ ἰδοὺ κλίδανος καπνίζομενος, καὶ λαμπάδες πυρὸς, αἱ διηλθον ἀνὰ μέσον τῶν διχοτομημάτων. Καὶ ἡ φάλλε καὶ ὁ κλίδανος καὶ αἱ λαμπάδες ἐγίνοντο πρὸς τὸ γνωρίσαι τῷ δικαίῳ τῶν συνθηκῶν τὸ βεβαίον, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας τὴν παρουσίαν. Εἶτα, ἐπειδὴ ἐπλήρωθη ἅπαντα καὶ ἀπρητίσθη, τοῦ πυρὸς ἀναλώσαντος τὰ προκείμενα, Διδόσθε, φησί, Κύριος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῷ Ἀβραμ διαθήκην λέγων· Τῷ σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν τὴν ταύτην ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου Εὐφράτου, τοὺς Κιναιούς^α, καὶ τοὺς Κερεταίους, καὶ τοὺς Καδμωναίους, καὶ τοὺς Χετταίους, καὶ τοὺς Φερεταίους, καὶ τοὺς Παρσείμ, καὶ τοὺς Ἀμορραίους, καὶ τοὺς Χαναταίους, καὶ τοὺς Εὐταίους, καὶ τοὺς Γερεσαίους, καὶ τοὺς Ἰεθουσαίους. Ὅρα πῶς πάλιν τῇ συνεχεῖ βεβαίᾳ τὴν εἰς αὐτὸν ἐπαγγελίαν. Διδόσθε γάρ, φησί, διαθήκην, λέγων· Τῷ σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν ταύτην. Εἶτα, ἵνα καὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν ὁρίων εἰδέναι ἔχη ὁ δίκαιος, ὅσον ἐκταθῇσεται αὐτοῦ τὸ σπέρμα, φησὶν· Ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου ἕως τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου τοσοῦτον ἔσται, φησί, τὸ σπέρμα σου. Σκόπει πῶς διὰ πάντων τοῦ πλῆθους αὐτῷ τὴν ὑπερβολὴν ἐμφάνει βούλεται. Ἀνωτέρω γὰρ εἰπὼν, κατὰ τὸ τῶν ἁσטרων πλῆθος οὕτως ἀναρίθμητον αὐτὸ ποιήσιν, ἐνταῦθα καὶ τὸ μῆκος τῶν ὁρίων δῆλον ἐποίησιν, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν μάθῃ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι πλῆθους [379] τὴν ἔκτασιν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ κατ' εἶδος τῶν ἐθνῶν μνημονεύει, ὧν ἑμᾶλλε τὴν κατάσχεσιν παρέξειν αὐτοῦ τῷ σπέρματι. Ἰνα πολλὴν διὰ πάντων πληροφάνει παρὰσχη τῷ δικαίῳ. Καὶ τοσοῦτον ἐπαγγελίᾳ γεγεννημένων, ἔτι ἔμμενεν ἄγνωτος ἡ Σάρα, καὶ τὸ γῆρας αὐτοῖς ἐπιτείνεται, ἵνα τῆς πίστεως αὐτῶν μέγιστον τεκμήριον ἐξενέγκαντες, τότε καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδωσι τὴν ἀσθένειαν, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τὸ μέγεθος.

Ἄλλ' ἵνα μὴ πάλιν εἰς πολὺ μῆκος τὴν διδασκαλίαν ἐκτείνωμεν, μέχρι τούτου τὰ τῆς ὑποθέσεως στήσαντες καταπαύσωμεν τὸν λόγον, παρακαλέσαντες ὑμᾶς ζηλωτῶς γενέσθαι τοῦ πατριάρχου. Ἐνόησον γάρ, ἀγαπητέ, διὰ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα, ἃ πρὸς τὸν βασιλεῖα Σοδόμων ἐποίησας, μᾶλλον δὲ^β καὶ διὰ τὴν ἄλλην ἀπασαν ἀρετὴν, ἣν διὰ πάσης ἐπιδείκνυτο τῆς ζωῆς, πόστις ἔξωθη τῆς ἀμοιβῆς, καὶ πόσῃν περὶ αὐτὸν τὴν συγκατάθεσιν ὁ Δεσπότης ἐπαδείξατο, δεικνύς διὰ τῶν εἰς τὸν πατριάρχην γεγεννημένων ἀπασιν ἡμῖν τῆς φιλοτιμίας αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅτι, κἂν βραχὺ τι προλαβόντες ἐπιδείξασθαι δυνηθώμεν, οὐδὲ τὸ τυχὸν ὑπερβέμενος, μεγάλας ἡμᾶς ἀμείβεται ταῖς δωρεαῖς, μόνον ἔαν εἰλικρινῇ τὴν πίστιν ἐπιδειξώμεθα, καθάπερ ὁ δίκαιος οὗτος, καὶ μηδέποτε σαλευώμεθα τὸν λογισμόν, ἀλλ' ἐρητρεισμένῃν ἔχομεν τὴν γνώμην· Ἐντεῦθεν γάρ καὶ οὗτος εὐδοκίμησεν. Ἀκούε γάρ τοῦ μακαρίου Παύλου ἀνακηρύττοντος αὐτοῦ τὴν πίστιν, ἣν ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ἐπαδείξατο· φησὶ γάρ, Πίστει καλούμενος Ἀβραὰμ ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τὸν τόπον, ὃν ἑμᾶλλε λαμβάνειν, καὶ ἐξῆλθε μὴ ἐπιστάμενος ποῦ ἔρχεται· ἐκεῖνο ἡμῖν αἰνιττόμενος τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰρημένον· Ἐξελ-

θε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Εἶδες πίστιν βεβαίαν; εἶδες γνώμην εἰλικρινῇ; Τούτον καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα καὶ ἐξέλθωμεν τῇ γνώμῃ καὶ τῇ προθυμίᾳ ἐκ τῶν τοῦ παρόντος βίου πραγμάτων, καὶ οὐδένωμεν εἰς τὸν οὐρανόν. Δυνατὸν γάρ, ἔαν ἰδένωμεν, καὶ ἐνταῦθα διάγοντες τῆς ἐκεῖ ὁδοῦ ἔχεσθαι, ὅταν ἄξια τῶν οὐρανῶν διαπραττώμεθα, ὅταν μὴ περὶ τὰ τοῦ κόσμου ὤμεν ἐπιτομήν, ὅταν μὴ τὴν δόξαν τὴν κενὴν τοῦ βίου τούτου ἐπιζητῶμεν, ἀλλὰ ταύτης ὑπερ-ορώντες, ἐκείνης ἐφίεσθαι σπουδάζωμεν τῆς ἀληθοῦς καὶ αἰ μνουσῆς· ὅταν μὴ περὶ τὴν τῆς ἐσθῆτος πολυτέλειαν ἀπασχολώμεθα, μηδὲ τὸ σῶμα καλλωπίζειν σπουδάζωμεν, ἀλλὰ πάντα τούτον τὸν ἐξωθεν κόσμον μεταγώμεν εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν, καὶ μὴ ἀνεχόμεθα γυμνὴν αὐτὴν καὶ ἔρημον ταύτης τῆς ἀρετῆς τῶν ἐνδυμάτων περιορᾶν· ὅταν καταγλῶμεν τρυφῆς, ὅταν γαστριμαργίαν φεύγωμεν, ὅταν μὴ τὰ συμπτώσα καὶ τὰ δαίπνα μεταδιώκωμεν, ἀλλὰ τῆς αὐταρκείας ἐχώμεθα, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παραίνεσιν τὴν λέγουσαν· Ἐχόντες διατροφὰς καὶ σκεπάζματα, τούτοις ἀρκεσθῆσώμεθα. Τί γὰρ ὕψος, εἰπέ μοι, τῶν περιττῶν, καὶ τοῦ τὴν γαστέρα διαβόηγνυσθαι ὑπὸ τῆς πολλῆς ἀδελφουργίας; ἡ τοῦ λογισμοῦ τὸ κριτήριον ἡμῖν διαφθεῖρεσθαι ἀπὸ τῆς αἵματος οἰνοποσίας; ἡ οὐχὶ ἐντεῦθεν [380] καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ πάντα τίκεται τὰ κακά; Πόθεν γὰρ αἱ νόσοι αἱ παντοδαπαί, καὶ τῶν μελῶν αἱ διαστρωφαί; Οὐχὶ ἐντεῦθεν ἀπὸ τοῦ τὴν χρεῖαν ὕμᾶς ὑπερβαλόντος βαρὺ φορτὸν ἐπιτιθέναι τῇ γαστρί; Πόθεν δὲ αἱ μοιχεῖαι, αἱ τρωφαί, αἱ ἀρπαγαί, αἱ πλεονεξίαι, οἱ φόνοι, αἱ ληστεῖαι, καὶ πᾶσα τῆς ψυχῆς ἡ διαφθορά; Οὐ διὰ τὸ τοῦ πλείονος ἐφίεσθαι τῆς συμμετρίας; Ὅσπερ γὰρ ῥίξαν τῶν κακῶν ἀπάντων τὴν φιλαργυρίαν ὁ Παῦλος ἐκάλεσεν, οὕτως οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι πηγὴν τῶν κακῶν ἀπάντων προσκαλῶν τὴν ἀμετρίαν, καὶ τὴν χρεῖαν ἐφ' ἑκάστου βούλεσθαι ἡμᾶς ὑπερβαίνειν. Εἰ γὰρ ἐβουλόμεθα καὶ ἐν τῇ τροφῇ, καὶ ἐν τοῖς ἐνδύμασι, καὶ ἐν τοῖς οἰκήμασι, καὶ ἐν ταῖς χρεῖαις ταῖς ἀλλαῖς ταῖς σωματικαῖς μὴ αὐτῶν ἐφίεσθαι, ἀλλὰ τὰ ἀναγκαῖα μόνον ἐπιζητεῖν, πολλὴς ἂν λύμης ἀπῆλλακτο τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος.

ε'. Ἄλλ' οὐκ οὐδ' ὅπως ἑκάστος ἡμῶν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δυνάμιν τῆς πλεονεξίας νόσημα δεξάμενος, φιλονεικῇ μηδέποτε εἰσω τῶν τῆς χρεῖας ὅρων γίνεσθαι, ἀλλ' ἀπεναντίας τῇ ἀποστολικῇ παραίνεσιν τῇ λεγούσῃ, Ἐχόντες διατροφὰς καὶ σκεπάζματα, τούτοις ἀρκεσθῆσώμεθα, οὕτως ἡμεῖς ἅπαντα πράττομεν^ο, οὐκ εἰδότες ὡς πάντων τῶν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν τὴν ἀναγκαίαν εὐθύνας καὶ λόγον ὑφέρομεν, ὡς οὐ δέοντως χειρῶν ἡμῶν τοῖς παρὰ τοῦ Δεσπότης ἡμῖν παρασχεθεῖσιν. Οὐ γὰρ ἵνα εἰς ἀπόλαυσιν ἡμετέραν μόνον ἀπασχολώμεθα, ταῦτα ἡμῖν παρεσχετο, ἀλλ' ἵνα καὶ τῶν ὁμογενῶν τὴν ἑνδοίαν παραμυθώμεθα. Ποίας ἂν οὖν εἴεν συγγνώμης ἄξιοι οἱ καὶ ἐν ἐσθήμασι πολλὴν τὴν βλακείαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τὰ τῶν σκωλήκων νήματα περιβάλλεσθαι σπουδάζοντες, τὸ δὲ χαλεπώτατον, καὶ ἐπὶ τούτοις μέγα φρονούντες, δέον ἐγκαλύπτεσθαι καὶ δεδοικέναι καὶ τρέμειν, ὅτι αὐτοὶ μὲν εἰς οὐδὲν δέον οὐδὲ χρεῖας ἔνεκιν, ἀλλὰ βλακείας καὶ κενοδοξίας χάριν, καὶ ὥστε ὑπὸ τῶν ἀγοραίων θαυμασθῆναι, τοιαῦτα περικεῖσθαι· ὁ δὲ τῆς αὐτῆς σοφίας τυχόντων γυμνὸς περιείσιν, οὐδὲ ἄδρην ἱστίον περιβαλέσθαι ἔχων· καὶ οὕτως ἡ φύσις αὐτῇ εἰς συμπάθειάν σε ἔλκει, οὐδὲ τὸ συνεδὸς διεγείρει πρὸς τὴν ἀντιλήψιν τοῦ ὁμογενοῦς, οὐτε ἡ ἐννοια τῆς φοβερᾶς· ἡμέ-

^α In Bibliis τῶν Ὁ' scribitur τοὺς Κεναιοὺς. ^β Sic Savil. et Morel. At septem mss. τὸν βασιλεῖα Σοδόμων διὰ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα, ἃ ἐποίησας^ο μᾶλλον δὲ.

ρας ἐκείνης, οὐτε τῆς γέννης ὁ φόβος, οὐτε τῶν ἐπαγγελιῶν τὸ μέγεθος, οὐτε τὸ αὐτὸν τὸν κοινὸν ἡμῶν Δεσπότην ἀπάντων οἰκιοῦσθαι τὰ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς γινόμενα· ἀλλὰ καθάπερ λιθὴν καρδίαν ἔχοντες, καὶ ἐξω τῆς φύσεως ὄντες, οὕτω νομίζουσι λοιπὸν διὰ τὴν τῶν ἱματίων περιβολὴν καὶ ἀνώτεροι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι, οὐκ ἐννοοῦντες ὅσον ὑπευθύνους αὐτοὺς καθίστασι, κακῶς οἰκονομοῦντες τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότης αὐτοῖς ἐμπιστευθέντα, καὶ οὐ βουλόμενοι τοῖς συνδούλοις δοῦναι τι μέρος, ἀλλ' ἡδέως ἀφέντες ὑπὸ τῶν σητῶν αὐτὰ καταναλίσκεσθαι, θαυμάσιον αὐτοῖς τὸ τῆς γέννης πῦρ ἤδη προετραπίζουσιν· Εἰ γὰρ καὶ πάντα τὰ ἐνδὸν ἀποκαίμενα δίνεμεν τοῖς θεομέμοις οἱ πλουτοῦντες, καὶ οὕτως οὐκ ἂν τὴν κόλασιν διέφυγον ὑπὲρ ὧν τρυφῶντες καὶ ἐν τοῖς ἰσθημασὶ καὶ ἐν ταῖς ἐστιάσεσι διετίθουν. Πόσης [381] γὰρ οὐκ ἂν εἴεν κολάσεως ἄξιοι οἱ πάντα τρόπον σπουδάζοντες τὰ μὲν σῆρικὰ περιβεβλησθαι πολλάκις ἱμάτια, καὶ σοδεῖν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ τὰ μὲν χρυσίῳ καθυφασμένα περικεῖσθαι, τὰ δὲ καὶ ἄλλως πως πεποικίλθαι, τὸν δὲ Χριστὸν περιορᾶν γυμνόν, καὶ μὴδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορείας τροφῆς; Μάλιστα γὰρ μοι πρὸς τὰς γυναῖκας οὗτος ἂν ὁ λόγος ἀρμόσκει. Πλείονα γὰρ παρ' αὐταῖς ἔστιν εὐρεῖν τὴν φιλοκοσμίαν καὶ τὴν ἀσωτίαν, καὶ τὸ μετὰ τῶν διαχρύσων ἱματίων καὶ τὰ χρυσία αὐτὰ περικεῖσθαι ἐπὶ τε τῆς κεφαλῆς, ἐπὶ τε τοῦ τραχήλου καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, καὶ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τούτοις. Πόσω, εἰπέ μοι, πατήτων γαστέρας ἠδύναντο παρὰ μυσθίσασθαι, καὶ πόσα σώματα γυμνητεύοντων σκεπάσαι τὰ ἐπὶ τῶν ὤτων μόνον ἔκκεράμενα μάτην καὶ εἰκῆ, καὶ ἐπ' οὐδενὶ κέρδει, ἀλλ' ἢ μόνον ἐπὶ βλάβῃ καὶ λύμῃ ψυχῆς; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος εἰπὼν, *Ἐχοντες διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, μετήγαγε πάλιν ἐπὶ τὰς γυναῖκας τὸν λόγον, καὶ φησι, Μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ κοσμεῖν ἑαυτάς*. Ὅρα πῶς οὐ βούλεται τούτοις κοσμεῖσθαι, οὐδὲ χρυσία περικεῖσθαι, οὐδὲ μαργαρίτας καὶ ἱμάτια πολυτελεῖ· ἀλλὰ τὸν ἀληθινὸν κόσμον ἐπὶ τὴν ψυχὴν μεταγίνει, καὶ διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἔργων πράξεως τὸν κάλλος τῆς ψυχῆς φαιδρύνειν, καὶ μὴ περὶ ταῦτα ἐπτοημένην περιορᾶν ἐκείνην ρυτῶσαν, αὐχμῶσαν, βράκῃα περιβεβλημένην, λιμῷ τηκομένην, ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ πτηνυμένην. Ἡ γὰρ σπουδὴ αὕτη καὶ ὁ περὶ τὸ σῶμα καλλωπισμὸς, ἐκείνης δείκνυσιν τὴν ἀμορφίαν, καὶ ἡ τούτου τρυφὴ ἐκείνης τὸν λιμὸν φανερόν καθίστησι, καὶ ἡ περὶ τὴν ἐσθῆτα πολυτέλεια ἐκείνης τὴν γυμνότητα ἐκφαίνει. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τι τινὰ ψυχῆς ἐπιμελούμενον, καὶ τὴν εὐμορφίαν ἐκείνης καὶ τὸν κάλλος περὶ πολλοῦ ποιούμενον, πρὸς τὸν ἐξω κόσμον ἐπτοησθαι· ὥστε πάλιν ἀδύνατόν τινα πρὸς τὴν φαντασίαν τὴν ἐξωθεν ἐσχολακότητα, καὶ τῆς ἐσθῆτος τὸν καλλωπισμὸν, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν χρυσίων κόσμον, ἐκείνης ἠγνισαοῦν ποιεῖσθαι φρονεῖται. Πότε γὰρ ἀνέξεταί ἡ τοιαύτη ψυχὴ τῶν δρόνων τὴν συνειδέειν, ἢ εἰς ἐννοίαν πνευματικῶν πραγμάτων εισελθεῖν, ὅπως περὶ τὰ γήινα αὐτῇ ἐκδεδουκυῖα, καὶ χαίμα, ὡς εἰπὼν, συρομένη, καὶ οὐδέποτε ἀναπνεύσαι δυναμένη, ἀλλὰ συγκεχυτοῖα, καὶ μυρίοις φορτίοις ἀμαρτημάτων αὐτὴν βαρύνουσα; Ὅσαι γὰρ ἐντεῦθεν αἱ ἀηδῖαι τίττονται, οὐ δυνατόν νῦν παραστήσαι τῷ λόγῳ· ἀλλ' ἀρκεῖ τῷ συνειδῶτι καταλιπεῖν τῶν περὶ ταῦτα ἐσχολακότητων, ὅσας καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐντεῦθεν δέχονται τὰς ἀθυμίας. Ἡ γὰρ διέπασέ τι τῶν χρυσίων, καὶ πολὺς ὁ χειμὼν καὶ ὁ θέρυςος κατέλαβεν ἄπασαν τὴν οἰκίαν· ἢ οἰκίτης ὑφείλετο, καὶ πᾶσι μάστιγι·

• Savil. et sex mss. δίδονται τὸ μέτρον. Morel. et alii δίδονται τμήμα; et sic legerat interpretes Latini.

γας καὶ πληγαὶ καὶ δεσμοτήρια· ἢ βάσκανοί τινες ἐπεβούλευσαν, καὶ ἐξαίφνης ἐγύμνωσαν τὸν ὄντων, καὶ πολλῇ καὶ ἀφόρητος ἡ ἀθυμία· ἢ πραγμάτων περιστάσεις ἐμπεσούσα εἰς ἐσχάτην πενίαν κατήνεγκε, καὶ βαρυτέραν θανάτου τὴν ζωὴν αὐτοῖς κατέστησεν· ἢ ἑτερόν τι πάλιν [382] παρεμπίσιν πολλὴν τὴν ἀηδίαν προεξένυσεν. Καὶ ἀπλῶς οὐκ ἔστι ποτὲ ταραχῆς ἐκτὸς εὐρεῖν τὴν ἐν τούτοις ἐσχολακυῖαν ψυχὴν, ἀλλ' ὥστε τὰ τῆς θαλάττης κύματα οὐχ οἶόν τε ἐπιλιπεῖν, οὐδὲ ἀριθμῷ ὑποβληθῆναι διὰ τὴν πολλὴν συνέχειαν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰς ἐντεῦθεν τικτομένας ταραχὰς οὐχ οἶόν τε πάσας ἐξαριθμῆσθαι. Διὸ παρακαλῶ, φεύγωμεν ἐν ἅπασιν τοῖς πράγμασι τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὸ τὴν χρεῖαν ὑπερβαίνειν. Ὁ γὰρ ἀληθὴς πλούτος, ἡ ἀνάλωτος περιουσία αὐτῇ τυγχάνει, τὸ τῆς χρεῖας ἐφίεσθαι, καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν δρόντως διατιθέναι. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐτε πενίαν δεῖσθαι ποτὲ δυνήσεται, οὐτε ἐπήρειαν ὑπομνεῖ, οὐτε ταραχῆς πειραθῆσεται· ἀλλὰ καὶ συκοφαντίας ἐκτὸς ἔσται, καὶ τῶν ἐπιβουλεύοντων ἐλευθερωθήσεται, καὶ ἀπλῶς εἰπείν, ἐν διηνεκεῖ ἔσται γαλήνη, ἡσυχίας καὶ ἀπραγμοσύνης ἀπολαύων· καὶ τὸ δὴ μεζῶν ἀπάντων καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, ὁ ποιητὴς καὶ τὸν Θεὸν ὁμοῦ ἔχει, καὶ πολλῆς ἀπολαύσει τῆς ἀνωθεν βοήθης, ὅτε δὴ οἰκονόμος πιστὸς τῶν τοῦ Δεσπότης χρημάτων. *Μακάριος γὰρ, φησὶν, ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὐρήσκει οὕτω ποιοῦντα, οὕτω διανεμόντα τοῖς συνδούλοις, καὶ μὴ θύραις καὶ μαγλοῖς ἐναποκλείοντα, καὶ τοῖς σκύλησι τροφὴν συγχωροῦντα γίνεσθαι, ἀλλὰ τῶν πενήτων τὴν ἐνδοκίαν παραμυθεύμενον, καὶ καλὸν καὶ πιστὸν οἰκονόμον γινόμενον τῶν παρὰ τοῦ Δεσπότης χορηγηθέντων, ἵνα καὶ τῆς καλῆς ταύτης διανομῆς μέγαν τὸν μισθὸν κομισθῇ, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν καταξιώθῃ, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

ΟΜΙΛΙΑ ΔΗ'.

Σάρα δὲ, ἡ γυνὴ Ἀβραμ, οὐκ ἔτικτεν αὐτῷ· ἦν δὲ αὕτη παιδίοντι Αἰγυπτία, ἢ ὄνομα Ἀγαρ.

α'. Πάλιν τὰ σημεῖον ἀναγνωσθέντα ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν τὴν κατὰ τὸν πατριάρχην τὴν ἡμετέραν καλεῖ γλῶτταν· καὶ μὴ θαυμάσητε εἰ ἐπὶ τοσαύταις ἡμέραις τὴν κατ' αὐτὸν ἱστορίαν εἰς μέσον παραγαγόντες, οὐδέπω καὶ τήμερον αὕτη ἀπαρτίζεαι διδυνάμει. Πολλὴ γὰρ ἡ περιουσία τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς, καὶ τῶν τούτου κτισθωμάτων τὸ μέγεθος ἄπασαν ἀνθρωπίνην νικᾷ γλῶτταν. Ὅν γὰρ ὁ Θεὸς ἀνωθεν ἐστεφάνωσε καὶ ἀνεκέρυψε, τίς ἀνθρώπων κατ' ἀξίαν ἐπαινέσαι δυνήσεται; Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ τῆς ἀξίας πολλῷ τῷ μέτρῳ ἀπολειπόμεθα, ἀλλ' οὐν γε εἰς δύναμιν ἡμετέραν τὰ κατ' αὐτὸν εἰς μέσον ἀρετῆς ἐναγαγεῖν βουλόμεθα. Ἰκανὴ γὰρ τοῦ ἀνδρός ἡ φιλοσοφία πᾶσαν τὴν ἀνθρώπων παιδεύσαι τὴν φύσιν, καὶ τοὺς προσέχειν βουλομένους πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν ἐφελκύσασθαι. Ἀλλὰ προσέχετε, παρακαλῶ, τοὺς λεγομένους, ἵνα καὶ ἐκ τῶν προσφάτων ἀνεγνωσμένων καταμάθωμεν τοῦ δικαίου τὴν φιλοσοφίαν. Ἰκανὸν γὰρ τοῦτο τὸ χωρίον παιδεῦσαι καὶ ἄνδρα· καὶ γυναῖκα. ὥστε πολλὴν περὶ [383] ἀλλήλους ἐπιδεικνυσθαι τὴν ὁμόνοιαν, καὶ τῆς συζυγίας τὸν σύνθεσμον ἀρραγῇ ἐμφυλάττειν· καὶ μήτε τὸν ἄνδρα τῆς γυναίκος κατεξενίστασθαι, ἀλλ' ὥς ἀσθενεστέρῳ σκευεῖ πολλὴν ἀπονέμειν τὴν συγγνώμην· μήτε τὴν γυναῖκα πρὸς τὸν ἄνδρα διχοστατεῖν, ἀλλ' ἀλλήλων τὰ βάρη βασιτάζειν ἑαυτοὶ· διαμιλλᾶσθαι, καὶ τὴν οἰκίαν εἰρήνην πάντων ἡγίαι·

pideum cor haberent, et non ejusdem naturæ essent, ita se putant ob vestium cultum etiam aliis hominibus superiores esse, non pendentes secum quantis malis seipsos obnoxios reddant, qui concedita sibi a Domino male dispensent, et nolint conservis partem concedere : sed potius a vermibus consumi permittentes, graviores gehennæ ignem jam sibi præparent? Nam si omnia quæ intus reposita habent, indigentibus divites distribuerent, neque sic supplicium effugerent eorum peccatorum quæ in deliciis vestium et convivorum admittunt. Quo enim supplicio non sunt digni, qui modis omnibus dant operam, ut sericis et auro, vel aliter piolis vestibus intertextis induantur, et post se pompam trahant in foro : Christum autem despiciunt nudum, et neque cibum necessarium impetrantem? Maximo autem sermo iste adversus mulieres congruerit. Majorem enim apud eas invenimus ornatus cupiditatem et intemperantiam, cum auratis vestibus et auro in capite, in collo et in aliis corporis partibus ornantur, et in his quoque superbiunt. Quot pauperum ventres poterant inde pasci, et quot corpora nude agentium poterant ex iis solis contegi, quæ ab ipsarum auribus pendent, nullius altioris usus gratia, quam in damnum et nocumentum animæ? Propter hoc doctor orbis cum dixisset : *Habentes victum et amictum* (1. Tim. 6. 8) : vertit rursus ad mulieres sermonem, et dicit : *Non in torlis crinibus vel in auro, vel margaritis vel veste sumptuosa ornent se* (Ibid. 2. 9). Vides quomodo non vult eas talibus ornari, neque auro circumdari, neque margaritis neque veste sumptuosa : sed verum ornatum in animam inducere, et per bonorum operum actionem pulchritudinem animæ illustrare, et ne ea quæ suspicit talia, condemnat illam sordidam, squalidam, peninosam, famelicam, geluque rigescentem? Hoc enim studium in orando corpore animæ indicat deformitatem, et hujus delicie illam fame laborare clare significant, et hujus vestium sumptus illius declarat nuditatem. Fieri enim non potest, ut qui animæ curam habeat, ejusque pulchritudinem plurimi faciat, is externo cultui inhiat : sicut impossibile est externo illi cultui, vestium splendori, aureo ornatui deditum illius agere curam. Quando enim posset anima talis aliquid utile contemplari, vel in cogitationem spiritualium venire, quæ semel terrenis ita dedita cœpit esse, et humi, ut ita dicam, reptare, quæ nunquam caput attollere potest, sed prona innumeris peccatorum sarcinis seipsam gravat? Nam quot inde nascantur mala, non possum nunc sermone complecti ; sed satis est ut relinquam conscientie eorum, qui in iis occupati sunt, quantas inde quotidianas molestias experiantur. Etenim vel aliquid decedit ex aureo illo cultu, et magna tempestas magnusque tumultus oboritur in tota domo ; vel famulus surripuit, et omnes flagellantur et verberantur, atque in carcerem conjiciuntur ; vel invidi quidam insidiati sunt et subito spoliarunt, ac multus hinc intolerabilisque mœror ; vel rerum adversitas ingruens in extremam inopiam redegit, et graviores morte vitam eis attulit ; vel

aliud quiddam incidens multam tristitiam peperit. Et in summa, nunquam invenies animam istiusmodi rebus addictam, perturbationibus expertem : sed sicut maris fluctus neque delicere neque numerari queunt, semper novis succrescentibus, ita turbationes inde orientes nemo dinumerarit. Ideo, obsecro, fugiamus in omnibus rebus habendi cupiditatem et usus excessum. Veræ enim divitiæ sunt et inexhaustæ facultates, desiderare tantam quantum usui satis sint, et ea quæ usum excedunt, recte dispensare. Neque enim ille qui hoc facit, inopiam timere poterit, neque molestiam sustinebit, neque turbationem sentiet : sed et extra calumniam erit, et liberabitur ab insidiantibus, atque ut summam dicam, in perpetua tranquillitate erit, et quiete otioque fruatur : ac quod majus est omnibus, caputque bonorum, Deum habebit propitium, et superna fruetur gratia, utpote fidelis factus dispensator pecuniarum Domini. *Beatus* enim, inquit, *servus ille, quem cum venerit dominus, invenerit sic facientem* (Luc. 12. 43), et sic dispensantem conservis, et non januis vectibusque includentem, et vermibus escam fieri permittentem : sed inopum miseriam sublevantem, bonumque et fidelem dispensatorem factum eorum quæ a Domino suppeditata sunt : ut et pulchræ hujus dispensationis magnam mercedem assequi, et promissa bona obtinere mereatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXVIII.

Sara autem, uxor Abram, non peperit ei : sed habebat ancillam Ægyptiam, nomine Agar (Gen. 16. 1).

4. Etiam hodierna lectio linguam nostram denuo in memoriam patriarchæ vocat : neque vos admiratio teneat, quod cum tot diebus historiam ejusdem toties in medium attulerimus, nec hodie illam absolvere potuerimus. Magna enim copia est virtutum justî, et eximia sunt illius bona opera, adeo ut omnem humanam linguam vincant. Quem enim Deus superne coronavit et celebrem fecit, quis hominum digne laudare poterit? Attamen, etsi longe inferiores sumus, quam exposcant illius merita, pro nostris saltem viribus, quæ de illo scripta sunt in medium afferentes, ad æmulandum et imitandum virtutem illius vos inducere cupimus. Sufficit enim hujus viri philosophia ad omne hominum genus erudiendum, et ad alliciendos eos qui diligenter auscultant, ut ineam virtutis viam. Cæterum obsecro ut attendatis his quæ dicantur, quo liceat etiam ex nuper lectis justî philosophiam addiscere. Potest enim hic locus docere et viros et mulieres, ut magna inter se concordia vivant, et conjugii vinculum indissolutum servant : et neque vir insurgat adversus mulierem, sed ut vasi infirmiori (a) majorem illi veniam tribuat ; neque mulier viro se opponat, aut ab eo dissideat, sed ut vicissim alter alterius onera ferre certent, domesticamque pacem omnibus

(a) Sic et in Regula Pachomii mulieres *vasa infirmiora* vocantur. Apud Livium autem cæterosque historicos *impedimenta* appellantur.

bene praeferant. At operæ pretium fuerit audire verba ipsa, ut fiat nobis doctrina manifestior. 1. *Sara autem, inquit, uxor Abrahæ non peperit ei: ceterum habebat ancillam Ægyptiam, cui nomen Agar (cap. 16).*

Fides Abraham quanta. — Considera, carissime, hoc loco ineffabilem Dei tolerantiam et eximiam fidem gratumque animum justi, quem datis sibi promissionibus declaravit. Cum enim toties promississet Deus se daturum semini ejus terram, et in tanto multiplicaturum numero, ut multitudini stellarum adæquaretur: videns nullam promissionem opere impleri, seque ex promissionibus nihil præterquam verba accipere, non turbabatur ratione, non commovebatur mente, sed mansit immotus et inflexus, credens potentie promittentis. Et ideo etiam hic id significavit Scriptura divina dicens: *Sara autem, uxor Abrahæ, non peperit ei, quasi hoc nobis declarans: Post hæc omnia, post pacta cum eo inita, post pollicitationem innumeræ multitudinis ex eo procreandæ nihil fluctuabat secum, videns nihil dictorum opere impleri, sed omnia contrario modo sese habere. Propterea dicit post illa omnia, Sara, uxor ejus, non peperit ei: ut discas nihil illi accessisse post tantas promissiones, etsi quod Sara sterilis et utero emortuo esset, in mente justi multam hæsitacionem ingenerare posset. Verum patriarcha non spectabat ad impedimenta naturæ; sed sapientiam Domini cognoscens, qui cum naturæ Conditor sit, viam in inviis potest invenire, sicut gratus servus non quærit curiose modum eorum quæ sunt, sed relinquit incomprehensibili Domini providentiæ, et credidit dictis. Idcirco inquit: Sara autem, post tantas promissiones, non peperit ei. Habebat autem ancillam Ægyptiam, cui nomen Agar.* Non absque causa etiam hoc loco Scriptura divina nobis ancillæ memoriam fecit, sed ut sciamus unde habuerit illam. Nam idcirco adjecit eam Ægyptiam esse, ut ad superiorem historiam recurramus; quod nempe fuerit ex numero eorum quæ Pharaon Abrahæ donaverat, quando tanta ultione ab omnium Deo potius est, quodque redeundo hanc acceperit Sara. Studiosæ enim nobis et nomen et gentem significavit divina Scriptura. Verum ulterius hic considera, quomodo Saræ mens philosophicis prædita fuerit moribus, et mirum in modum continens, atque quam fuerit ipse patriarcha illi obsequens et dicto audiens. 2. *Dixit autem Sara, inquit, Abrahæ in terra Chanaan: Ecce conclusit me Dominus, ne parerem: ingrediens igitur ad ancillam meam, ut ex ea prolem suscipiam.* Vide mulieris probitatem. Nihil tale dixit, quale posthæc Rachel inquit ad Jacob: *Da mihi filios; quod si minus, morior ego (Gen. 30. 1).* Sed quid dicit? *Ecce conclusit me Dominus, ne parerem.* Et quia, inquit, sterilem me fecit naturæ Conditor, et privavit me filiorum procreatione, ut ne propter meam sterilitatem, cum in extremam veneris senectam, postea maneam absque liberis, *Ingrediens ad ancillam meam, ut ex ea filios procreem.* Multiplex et ineffabilis mulieris probitas. Quæ enim umquam mulier hoc sustineret facere, vel viro consulere, vel ancillæ conjugali toro cedere?

2. Vidisti quomodo ab omni affectione fuerint alieni? Unus erat eis scopus, ne absque liberis hinc decederent; sed spectabant quomodo etiam illinc consolationem acquirerent, et indissolubile pacis vinculum servarent. Observa enim hic patriarchas insignem continentiam, admirabilemque mansuetudinem. Neque enim asperior fuit uxori, quod liberos non haberet, ut insipientes nonnulli; neque amor ejus erga mulierem imminutus est. Scitis enim, plane scitis multos hanc potissimum ob causam mulieres despiciere, sicut ob contrariam adamare. Utrumque stolidè et imprudenter agunt, qui uxoribus adscribunt sterilitatem vel fecunditatem, quasi a naturæ Conditore dispensari universa, et neque coitum, neque aliud quiddam ad procreandos liberos conferre, nisi co-operetur manus superna, quæ naturam ad procreandum excitet. Quæ cum probe nosset justus ille, uxori sterilitatem non imputabat: sed congruentem honorem semper ei tribuebat. Atque hanc ob causam ipsa in officii vicem, volensque declarare quanto amore erga virum afficiatur, non quod sui ipsius erat, spectabat, sed quomodo illi consolationem quamdam orbitatis liberorum excoGITaret, quasi manibus suis acceptam puellam Ægyptiam in lectum suum induxit: quin et verbis ipsis ostendit, quæ de causa id faciat, et quis ejus sit scopus. Quis ego, inquit, inutilis vis sum, et ad generandum non idonea: *Conclusit enim me Dominus, ne parerem.* Vide prudentem animam, quomodo nihil asperum loquitur, sterilitatem non deplorat: sed solum hoc nobis declarare vult, quod naturæ Domino opifici hoc adscribens, leniter et generose ferat, malens quod Deo placebat, quam quod ipsa concupiscebat, et hoc unum spectans, ut virum solaretur. Quoniam, inquit, *Dominus me conclusit, ne parerem.* Quantæ hujus verbi emphasis est? quam ineffabilem ostendit Dei potentiam et providentiam? Quasi diceret: Sicut nos aperimus et claudimus domum, ita et Dominus in natura operatur, et suo præcepto claudit, et iterum quando vult aperit, et jubet naturam quod suum est operari. Quoniam igitur *Conclusit me Dominus, ne parerem, ingrediens ad ancillam meam, ut ex ea prolem procreem.* Scio me orbitatis causam esse; propterea nolo te privare illo solatio. Fortassis autem etiam suspicabatur Sara sterilitatem illam non a se sola esse, sed etiam ex patriarcha: ideo volens certo experimento id comperire, ancillæ cedit, et illam in lectum illius ducit, ut re ipsa discat an sola sit in causa, sibi quæ soli sit adscribenda sterilitas. *Obedivit autem, inquit, Abraham soci Saræ.* Magna justi philosophia. Id enim quod dixi, hoc et nunc dico: illum non priorem hoc consilium inisse, quamvis in extrema senectute esset, et nunc a Sara admonitum promptè obedivisse, ut doceret se non ex concupiscentia vel libidine congredi cum illa voluisse, sed ut seminis relinqueret successionem. 3. *Et tulit Sara uxor Abrahæ Agarem Ægyptiam ancillam suam, postquam decem annos habitasset cum viro suo in Chanaan (a) et dedit eam Abraham viro suo in uxorem.*

(a) Hic variant exemplaria septuaginta interpretum, ubi

προτιμωτέραν. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ αὐτῶν ἀκοῦσαι τῶν
 ῥημάτων, ἵνα σαφεστέρα ὑμῖν γένηται ἡ διδασκαλία.
Σάρα δέ, φησὶν, ἡ γυνὴ Ἀβραμ, οὐκ ἔτικτεν αὐτῷ·
ἦν δὲ αὐτῇ παιδίσκη Αἰγυπτία, ἣ ὄνομα Ἄγαρ.
 Σκόπει μοι ἐντεῦθεν, ἀγαπητέ, τοῦ Θεοῦ τὴν ἄφατον
 μακροθυμίαν, καὶ τοῦ δικαίου τὴν υπερβάλλουσαν πί-
 στιν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην, ἣν περὶ τὰς ἐπαγγελίας
 ἐπαδείκνυτο τὰς εἰς αὐτὸν γεγεννημένας. Τοσαυτάκις γὰρ
 ὑποσχόμενου τοῦ Θεοῦ, ὅτι τῷ σπέρματι αὐτοῦ δώσει
 τὴν γῆν, καὶ ὅτι εἰς τοσοῦτον πλῆθος ἐκταθήσεται, ὡς
 τῷ τῶν ἀστέρων πλῆθει παρισωθῆναι, ὁρῶν οὐδὲν τῶν
 ἐπαγγελθέντων εἰς ἔργον ἐκβαλόν, ἀλλ' ἔτι μέχρι λό-
 γων τὰ τῶν ὑποσχέσεων τυγχάνοντα, οὐκ ἐπαράττειτο
 τὸν λογισμόν, οὐκ ἐσαλεύετο τὴν γνώμην, ἀλλ' ἔμενετο
 ἀκλήνης, πιστεύων τῇ δυνάμει τοῦ ἐπαγγειλαμένου.
 Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ νῦν ἐπεσημήνατο ἡ θεία Γραφή λέ-
 γουσα· *Σάρα δέ, ἡ γυνὴ Ἀβραμ, οὐκ ἔτικτεν αὐτῷ·*
 μονονουχὶ τοῦτο ἡμῖν ἐμφαίνουσα, ὅτι μετὰ ταῦτα
 ἅπαντα, μετὰ τὰς συνθήκας τὰς πρὸς αὐτὸν γεγεννημέ-
 νας, μετὰ τὸ ὑποσχέσθαι ἀναρθίμωτον ἐξ αὐτοῦ γενή-
 σεσθαι πλῆθος, οὐκ ἡσυχάλειν, οὐκ ἐνεδόλανε, ὁρῶν οὐ-
 δὲν τῶν εἰρημένων εἰς ἔργον ἐκβαλόν, ἀλλὰ πάντα τὰ
 ἐναντία. Διὰ τοῦτο φησι μετ' ἐκείνα ἅπαντα· *Σάρα δέ,*
ἡ γυνὴ αὐτοῦ, οὐκ ἔτικτεν αὐτῷ· ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ-
 δὲν αὐτῷ πλέον γέγονε μετὰ τὰς τοσαύτας ὑποσχέσεις,
 καίτοι καί· ἡ στείρωσις τῆς Σάρας, καὶ τῆς μητέρας ἡ
 νέκρωσις πολλὴν τὴν ἀπορίαν ἐμποιοῦσαι ἦν ἱκανὴ τῷ
 δικαίῳ. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης οὐ πρὸς τὰ ἀπὸ τῆς φύσεως
 κοινύματα ἑώρα λοιπὸν, ἀλλ' εἰδὼς τὸ εὐμήχανον τοῦ
 Δεσπότου, καὶ ὅτι δημιουργὸς ὢν τῆς φύσεως, καὶ ἐξ
 ἀπόρων πόρους εὐρεῖν δύναται, καθάπερ εὐγνώμων οἰ-
 κέτης, οὐ περιειργάζετο τὸν τρόπον τῶν γινομένων,
 ἀλλὰ παραχωρεῖ τῇ ἀκαταλήπτῳ αὐτοῦ προνοίᾳ, καὶ
 ἐπίστευσε τοῖς εἰρημένοις. Διὰ τοῦτο φησι, *Σάρα δέ,*
μετὰ τὰς τοσαύτας ὑποσχέσεις, οὐκ ἔτικτεν αὐτῷ. Ἦν
 δὲ αὐτῇ *παιδίσκη Αἰγυπτία, ἣ ὄνομα Ἄγαρ.* Οὐχ
 ἀπλῶς ἡμῖν οὐδὲ ἐνταῦθα τῆς παιδίσκης τὴν μνήμην
 ἐποιήσατο ἡ θεία Γραφή, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν πόθεν αὐτὴν
 ἔσχε. Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν, ὅτι *Αἰγυπτία, ἵνα* ἐπὶ
 τὴν ἱστορίαν ἀναδράμωμεν ἐκείνην· καὶ ὅτι ἐκ τῶν
 παρὰ τοῦ Φαραῶ παρασχεθέντων αὐτῇ ἦν, ἥνικα τοσαύ-
 τῆς ἀπῆλauseν ἐκδικίας παρὰ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, καὶ
 ταύτην λαβοῦσα ἐπανῆλθεν, ἐπίτῃδες ἡμῖν αὐτῆς καὶ τὸ
 ὄνομα καὶ τὸ ἔθνος ἐγνώρισεν ἡ θεία Γραφή. Ἀλλ' ὅρα
 λοιπὸν ἐνταῦθα τῆς Σάρας τὴν φιλόσοπον γνώμην. [384]
 καὶ τῆς σωφροσύνης τὴν υπερβολὴν, καὶ τοῦ πατριάρχου
 τὴν ἄφατον πειθῶ καὶ τὴν ὑπακοήν. *Εἶπε δὲ Σάρα,*
φησὶ, πρὸς Ἀβραμ ἐν τῇ Χαναάν· Ἰδοὺ *συνέκλεισέ*
με Κύριος τοῦ μὴ τεκεῖν· εἰσελθε οὖν *πρὸς τὴν*
παιδίσκην μου, ἵνα τεκνοποιήσῃς ἐξ αὐτῆς. Σκόπει
 τὴν εὐγνωμοσύνην γυναικός. Οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν, ὅλον
 μετὰ ταῦτα ἡ Ραχὴλ φησι πρὸς τὸν Ἰακώβ· *Δός μοι*
τέκνα· εἰ δὲ μὴ, ἀποθνήσκω ἐγώ. Ἀλλὰ τί φησιν;
Ἰδοὺ συνέκλεισέ με Κύριος τοῦ μὴ τεκεῖν. Ἐπειδὴ,
 φησὶν, ἔγονόν με κατέστησεν ὁ τῆς φύσεως δημιουργός,
 καὶ ἀπεστέρησε τῆς τῶν παίδων γονῆς, ἵνα μὴ οὖν διὰ
 τὴν ἐμὴν στείρωσιν αὐτὸς εἰς βαθύ γῆρας ἑλάσας λοιπὸν
 ἅπαις διαμείνῃς, *Εἰσελθε πρὸς τὴν παιδίσκην μου,*
ἵνα τεκνοποιήσῃς ἐξ αὐτῆς. Πολλὴ καὶ ἄφατος ἡ φιλο-
 σοφία τῆς γυναικός. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο πώποτε γυνὴ
 τοῦτο ποιῆσαι, ἢ συμβουλευσαί τῳ ἀνδρὶ τοῦτο, ἢ τῇ
 παιδίσκῃ τῆς εὐνῆς· παραχωρήσα;

* Sav. et sex mss. ὑποσχέσεις, ὅλλ' ἔτι καί. b Sic Savil. et
 Mor. Sed mss. septem τὴν εὐνῇ.

β'. Εἶδες πῶς παντὸς πάθους ἔκτος ἦσαν; Καὶ εἰς τὴν
 αὐτοῖς μόνον σκοπὸς, τοῦ μὴ ἀπαιδίας τελευτῆσαι· ἀλλ'
 ἐσκόπουν ὅπως καὶ τὴν ἐντεῦθεν παραμυθίαν κτήσων-
 ται, καὶ τῆς εἰρήνης τὸν σύνδεσμον ἀβραγῆ διατηρήσω-
 σιν. Ἐννόει γάρ μοι τοῦ πατριάρχου ἐνταῦθα τὴν πολ-
 λὴν σωφροσύνην καὶ τὴν υπερβάλλουσαν ἐπιεικειαν.
 Οὔτε γὰρ, καθάπερ τινὲς τῶν ἀνοήτων, ἐδυσχέρανε πρὸς
 τὴν γαμετὴν διὰ τὴν ἀπαιδίαν, οὔτε τὸν περὶ αὐτὴν
 πόθον ἠλάττωσεν. Ἵστε γὰρ, Ἵστε πῶς τοῖς πλείοσι τῶν
 ἀνθρώπων τοῦτο μάλιστα αἴτιον γίνεται τῆς κατὰ τῶν
 γυναικῶν ὑπεροφίας· ὥσπερ αὖ πάλιν καὶ φίλτρου
 πλείονος ὑπόθεσιν τὸ ἐναντίον ποιοῦνται, σφόδρα κούφως
 καὶ ἀνοήτως ταῖς γυναιξὶ λογιζόμενοι καὶ τὴν ἀπαιδίαν
 καὶ τὴν εὐπαιδίαν, οὐκ εἰδότες ὅτι τοῦ τῆς φύσεως ἐστὶ
 δημιουργοῦ τὸ πᾶν, καὶ οὔτε ἡ συνουσία, οὔτε ἑτερόν
 τί ἐστὶ τὸ δυνάμενον συντελεῖσαι πρὸς τὴν τῶν παίδων
 διαδοχὴν, μὴ τῆς ἀνωθεν χειρὸς συνεφαπτομένης, καὶ
 τὴν φύσιν διαχειρούσης πρὸς τὸν τόκον. Ἄπερ ἀκριβῶς
 ὁ δίκαιος οὗτος ἐπιστάμενος, οὔτε τῇ γυναικὶ ἐλογίζετο
 τὴν ἀπαιδίαν, καὶ τὴν προσήκουσαν αὐτῇ τιμὴν διὰ πάν-
 των ἀπένειμε. Διὰ τοι τοῦτο καὶ αὐτὴ φιλοτιμουμένη,
 καὶ βουλομένη δέξαι ὅσην ποιεῖται περὶ τὸν δίκαιον φι-
 λοστοργίαν, οὐ τὸ ἑαυτῆς σκοποῦσα, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐκείνην
 παραμυθίαν τινὰ τῆς ἀπαιδίας ἐπινοήσῃ, μονονουχὶ
 ταῖς οἰκείαις χερσὶ λαβοῦσα τὴν παιδίσκην τὴν Αἰγυ-
 πτίαν ἐπὶ τὴν ἰδίαν εὐνὴν ἀνήγαγεν· ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν
 ῥημάτων δεικνύουσα τὸν σκοπὸν, δι' ὃν τοῦτο ποιῆσαι
 κατέδεξάτο, φησὶν· Ἐπειδὴ ἐγὼ ἀχρηστος ὤφθην καὶ
 ἀνεπιτήδεος πρὸς γονὴν· *Συνέκλεισε γάρ με ὁ Κύριος*
τοῦ μὴ τεκεῖν. Ὅρα ψυχῆς εὐγνωμοσύνην, πῶς οὐδὲν
 δυσχερὲς φθίγγεται, οὐδὲ ἀποδύρεται διὰ τὴν στεί-
 ρωσιν, ἀλλὰ μόνον τοῦτο ἡμῖν ἐμφάνει βούλεται, ὅτι
 τῷ δημιουργῷ τῆς φύσεως τοῦτο λογιζομένη πρῶως
 καὶ γενναίως ἔφερε, προτιμῶσα τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν τῆς
 οἰκείας ἐπιθυμίας, καὶ ἐσκόπει ὅπως τὸν ἄνδρα παρα-
 μυθήσεται. Ἐπειδὴ οὖν, φησὶν, *Ἐμὲ συνέκλεισεν ὁ*
Κύριος τοῦ μὴ τεκεῖν. Πόση καὶ αὐτοῦ τοῦ ῥήματος ἡ
 ἐμφασία! πῶς δέικνυσι [385] τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν καὶ
 τὴν ἄφατον δύναμιν! Καθάπερ γὰρ ἡμεῖς, φησὶν, ἐπὶ
 τῆς οἰκίας κλείομεν καὶ ἀνοίγομεν, οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης
 ἐπὶ τῆς φύσεως ἐργάζεται, καὶ τῷ οἰκίῳ προσταγμάτι
 καὶ τὰς κλείς ἐπάγει, καὶ πάλιν ἥνικα ἂν βουληθῇ ἀνοί-
 γει, καὶ καλεῖται τὴν φύσιν τὸ ἑαυτῆς ἐργάζεσθαι. Ἐπεὶ
 οὖν *Συνέκλεισέ με, φησὶν, ὁ Κύριος τοῦ μὴ τεκεῖν,*
εἰσελθε πρὸς τὴν παιδίσκην μου, ἵνα τεκνοποιήσῃς
ἐξ αὐτῆς. Οἶδαι ὅτι ἐγὼ εἰμι ἡ αἰτία τῆς ἀπαιδίας· διὰ
 τοῦτο οὐ βούλομαι σε ἀποστερηθῆσαι τῆς ἐντεῦθεν παρα-
 μυθίας. Ἵσως δὲ καὶ ὑπώπτευν ἡ Σάρα μὴ παρ' αὐτὴν
 μόνην εἶναι τὰ τῆς ἀπαιδίας, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν πατριάρ-
 χην διὰ τοῦτο βουλομένη δι' αὐτῶν τῶν ἔργων πληρο-
 φορηθῆναι, παραχωρεῖ τῇ παιδίσκῃ, καὶ εἰς τὴν εὐνὴν
 αὐτῇ ἀγει, ἵνα μάθῃ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὡς
 ἐαυτῇ τὸ πᾶν ὀφείλει λογίζεσθαι. Ὑπήκουσε δέ, φησὶν,
Ἀβραμ τῆς φωνῆς Σάρας. Πολλὴ τοῦ δικαίου ἡ φιλο-
 σοφία. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ· ὅτι
 οὔτε πρότερον τοῦτο ἐβουλεύσατο, καίτοι ἐν ἐσχάτῳ
 γῆρας λοιπὸν ἦν, καὶ νῦν τὴν προτροπὴν παρὰ τῆς Σάρας
 δεξάμενος ἐτόλμως ὑπήκουσε, δεικνύς ὅτι οὐκ ἐπιθυμίας
 ἐνεκεν ἀπλῶς, οὐδὲ πάθει κατακολουθῶν τῆς συνουσίας
 ἠνέσχετο, ἀλλ' ὥστε σπέρματος διαδοχὴν καταλιπεῖν.
 Καὶ λαβοῦσα *Σάρα ἡ γυνὴ Ἀβραμ Ἀγαρ τὴν Αἰγυ-
 πτίαν τὴν ἑαυτῆς παιδίσκην, μετὰ δέκα ἔτη τοῦ συν-
 οικήσαι Ἀβραμ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς ἐν τῇ Χαναάν,*
ἔθηκεν Ἀδὰμ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς αὐτὴν γυναικα. Σκόπει

τῆς Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν· ἵνα γὰρ μάθωμεν ὅτι οὐδὲ μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, ἅπερ ἡ Σάρα πρὸς αὐτὸν ἐποίησατο, ἐπεπλήθησεν τῷ πράγματι, διὰ τοῦτο φησι· *Καὶ ἔλαβεν Σάρα ἡ γυνὴ Ἄβραμ ἄγαρ τὴν Αἰγυπτίαν τὴν δαυτῆς παιδίσκην·* μονοῦχι δεικνύουσα ἡμῖν ἡ θεία Γραφή, ὅτι τὴν γαμετὴν παραμυθοῦμενος, καὶ ὑπακούσαι ταύτῃ βουλόμενος τὸ πρᾶγμα κατεδέξατο. Ἴνα γὰρ μάθῃς μετὰ ἀκριβείας τοῦ πατριάρχου τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἐγκράτειαν, φησὶ· *Μετὰ δέκα ἔτη τοῦ συνοικῆσαι Ἄβραμ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς ἐν τῇ Χαναάν.* Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τὸν χρόνον ἐπισημήνατο, ἀλλ' ἵνα εἰδῶμεν ἔγωγε, ἐν πόσοις ἔτεσιν ὁ δίκαιος ἐκατέρηρος, καὶ γενναίως τὴν ἀπειδίαν ἤνεγκε, καὶ ἀνώτερος παντὸς πάθους τυγχάνων, πολλὴν τὴν σωφροσύνην ἐπεδείξατο· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἑτερόν τι ἐκ τούτου μάθωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκε· *Μετὰ δέκα ἔτη τοῦ συνοικῆσαι Ἄβραμ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς ἐν τῇ Χαναάν·* οὐ γὰρ πάντα τὸν χρόνον τοῦ συνοικεσίου νῦν ἡμῖν ἐγνώρισεν, ἀλλὰ τὸν ἐν τῇ Χαναάν χρόνον αὐτοῖς ἀναλωθέντα. Τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί; Ἐπειδὴ γὰρ εὐθέως ἐπιστάντι τῇ Χαναανίᾳ ἐπηγγεिलाτο ὁ φιλόφρωνος Δεσπότης λέγων· *Τὸ σπέρματί σου τὴν γῆν ταύτην δώσω·* καὶ πάλιν μετὰ ταῦτα καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρον τὰς ὑποσχέσεις πρὸς αὐτὸν ἐποίησατο, ἵνα γνῶς, ἀγαπητέ, ἐν πάσοις ἔτεσι διαναβαλλομένου τοῦ Δεσπότης, [386] καὶ μὴδὲν τὸν ἐπαγγελθέντων εἰς ἔργον ἀγοντος, ὁ δίκαιος οὗτος οὐκ ἐπαράτετο τὴν γνώμην, ἀλλὰ τὸν οὐκ αἰσίου λογισμῶν προετίμα τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥηθέντα. Διὰ τοῦτο φησι, *Μετὰ δέκα ἔτη τοῦ συνοικῆσαι αὐτοῦς ἐν τῇ Χαναάν.* Εἶδες ψυχῆς ἀνδρείαν, εἶδες γυμνάσιον φιλοσοφίας, πῶς περιφανέστερον αὐτὸν ποιῆσαι βουλόμενος ὁ Δεσπότης μέλλει καὶ ἀναβάλλεται; Ἐπειδὴ γὰρ κήδεαι τῶν αὐτοῦ θεραπεύοντων, οὐχ ἀπλῶς εἰς αὐτοὺς τὰς εὐεργεσίας βούλεται κατατίθεσθαι, ἀλλὰ καὶ περιφανεῖς αὐτοὺς δεικνύει, καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν ἅπασι καταδήλον ποιεῖν γίνεσθαι. Εἰ γὰρ εὐθέως ἐπαγγελάμενος τῷ σπέρματι αὐτοῦ δώσειν τὴν γῆν, διήνοιξε τῆς Σάρας τὴν μήτραν, καὶ τὴν τῶν παιδῶν διαδοχὴν αὐτῷ ἐχαρίσατο, οὔτε τὸ θαῦμα οὕτως ἰδεῖσκοντο μέγα, οὔτε ἡ τοῦ δικαίου πίστις πᾶσι περιφανὴς καθίστατο. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ τότε δῆλ· ἡ γυναικῶν γὰρ τὸ ἐργαστήριον τῆς φύσεως, καὶ ἀχρηστον γεγονὸς πρὸς παιδοποιαν, πάντως αὐτὸς τῷ οὐκ ἐκείνῳ προστάγματι πάλιν ἐξωοιγεῖ· ἀλλ' οὐκ ἂν οὕτω τὸν στέφανον ἀνεδήσατο ὁ πατριάρχης, ὥσπερ νῦν ἐν τοσοῦτ' ἡμέρᾳ χρόνου τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ βασανιζομένης, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν λαμπροτέρας γινομένης.

γ'. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ μόνον εὐεργετεῖν βούλεται, καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ δωρεὰς παρέχειν, ἀλλ' ἔθος αὐτῷ τοῦτο καὶ τοὺς ταύτας δεχομένους περιφανεστέρους ἐθέλειν ποιεῖν, ὅρα αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς Χαναανίως τοῦτο διαπραξάμενον, καὶ διὰ τοῦτο μέλλοντα καὶ ὑπεριθέμενον, ἵνα μὴ μόνον τὴν αἴτησιν ἐκείνη παράσχῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην καταδήλον ἐργάζηται. Ἐπειδὴ γὰρ προσήλθεν ἱκετεύουσα καὶ λέγουσα· *Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται·* οὐτε ἀποκρίσεως αὐτὴν ἀξίω· ὁ εὐσπλαγχνος καὶ φιλόφρωνος, καὶ διὰ τὰς αἰτήσεις ἡμῶν προφθάνων. Καὶ οἱ μὲν μαθηταὶ οὐκ εἰδότες τὸ μέλλον ἐσέσθαι, καὶ ὅτι κηδόμενος τῆς γυναικὸς, καὶ οὐ βουλόμενος αὐτῆς τὸν θησαυρὸν

κακρύφθαι, διὰ τοῦτο οὐκ ἀποκρίνεται, ὡς δῆθεν συμπαθέστεροι, προσελθόντες παρεκάλουν αὐτὸν λέγοντες, *Ἀπολυσον αὐτήν, ὅτι κρᾶζει δπισθεῖν ἡμῶν, μονοῦχι δεικνύουσα, ὅτι οὐκ ἐτεφύρουσιν αὐτῆς τὴν ἐπάχθειαν.* Ἀπολυσον γὰρ αὐτήν, φασίν, οὐκ ἐπειδὴ κατωδυνός ἐστιν, οὐδὲ ἐπειδὴ ἡ αἴτησις αὐτῆς εὐλογος, ἀλλ' *Ὅτι κρᾶζει δπισθεῖν ἡμῶν.* Τί οὖν ὁ Δεσπότης; Βουλόμενος κακείνης τὸν θησαυρὸν κατὰ μικρὸν ἐκκαλύψαι, καὶ τοὺτους διδάξαι, ὅσον λείπονται τῆς αὐτοῦ φιλάνθρωπίας, ἀποκρίσιν ποιεῖται ἱκανὴν οὖσαν κακείνης πηρῶσαι τὸν λογισμὸν, εἰ μὴ συντεταμένην εἶχε τὴν διάνοιαν, καὶ ζῶντα τὸν πόθον, καὶ τὴν προθυμίαν ἀκμάζουσαν, κακείνους ἀποστήσας τῆς ὑπὲρ αὐτῆς ἱκετηρίας. Οὐκ ἀπεστῆλιν γὰρ, φησὶν, *εἰ μὴ ἐκ τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκῃ Ἰσραὴλ.* Τοῦτο ἐκείνους μὲν ἀπίστησι τοῦ παρακαλεῖν ὑπὲρ τῆς γυναικὸς, ἐκείνην δὲ ὀκνητοτέραν οὐκ εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐπικεῖσθαι παρεσκεύασε. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ὀδυνημένη ψυχὴ, καὶ μετὰ θερμῆς τῆς διαθέσεως προσιοῦσα· πρὸς οὐδὲν ἐπιστρέφεται τὸν λεγομένον, ἀλλ' ἐν μόνον σκοπεῖ, ὅπως ἐπιτύχῃ τῶν [387] σπουδαζομένων· ὅπερ καὶ αὕτη πεποίηκεν. Ἀκούσασα γὰρ ταῦτα, πάλιν φησὶν, *Προσεκύνησεν αὐτὸν λέγουσα·* Ἐλέησόν με, Κύριε. Ἦδει τοῦ Δεσπότης τὴν εὐσπλαγχνίαν, καὶ διὰ τοῦτο πολλὴ κέρχεται τῇ προσεδρίᾳ. Ἄλλ' ὅρα πάλιν τὸν σοφὸν καὶ εὐμήχανον· οὐδὲ οὕτως ἐπινεύει, ἀλλὰ καὶ σφοδροτέραν καὶ τραχυτέραν ποιεῖται ἀπακρίσιν· Ἦδει γὰρ τὴν ἀνδρείαν τῆς γυναικὸς, καὶ ἐβούλετο μὴ λανθάνουσιν αὐτὴν δέξασθαι τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐκ τῆς ἐκδόσεως μαθεῖν τῆς μακροθυμίας αὐτοῦ τὴν αἰτίαν, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας παιδεύειν, ὅση τῆς προσεδρίας ἡ ἰσχύς, καὶ τῆς γυναικὸς ἡ ἀρετὴ. Φησὶ γὰρ· *Οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναίοις.* Ἐνταῦθα μὲν σκοπεῖ τῆς γυναικὸς τὸν τόνον, πῶς τῷ θερμῷ τῆς προθυμίας πεπυρωμένη, καὶ τῇ πίστει τῇ εἰς τὸν Θεὸν ἐπερωμένη, καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτὰ, ὡς εἰπεῖν, διακοπτομένη, καὶ πολλὴν περὶ τὴν θυγατέρα τὴν συμπαθείαν ἔχουσα, οὐδὲ ἀποστρέφεται τοῦ ῥήματος τὴν ὕβριν, ἀλλὰ κυνάρειον ἀκούσασα καταδέχεται, ὁμολογεῖ κυνάρειον εἶναι, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς τῶν κυνῶν ἀλογίας, καὶ εἰς τὴν τῶν υἱῶν τάξιν ἀθρόον ἐναριθμῶν γένηται. Ἀκουσὸν λοιπὸν τὰ παρὰ τῆς γυναικὸς, ἵνα μάθῃς ὅσον τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας τὸ κέρδος γέγονεν. Οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἀπέστησε τὸ γύναιον ἡ τῶν εἰρημένων πρὸς αὐτὴν σφοδρότης, ἀλλὰ καὶ πρὸς πλείονα προθυμίαν διέγειρεν· ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσε ταυτὶ τὰ ῥήματα, φησὶ· *Ναί, Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν πετόντων ἀπὸ τῆς ἐραπείης τῶν κυνῶν αὐτῶν.*

Εἶδες τίνος ἔνεκεν μέχρι τοῦ παρόντος τὴν μακροθυμίαν ἐπέδειξατο; Ἴνα διὰ τῶν ῥημάτων τῆς γυναικὸς μάθωμεν αὐτῆς τῆς πίστεως τὴν ὑπερβολήν. Ὅρα γὰρ πῶς εὐθέως αὐτὴν ἀνεκέρηξεν ὁ Δεσπότης καὶ ἐστεφάνωσεν, λέγων· *Ὁ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις.* Μετὰ θαυμασμοῦ καὶ ἐγκωμίων ἀπέπεμψε τὴν οὐδὲ ἀποκρίσεως παρ' αὐτοῦ ἐν προοιμίῳς ἀξιώθεισαν. *Μεγάλη σου, φησὶν, ἡ πίστις.* Καὶ γὰρ ἦν ὄντως μεγάλη, διὰ τὸ καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρον καὶ πολλὰκις ὀρώσαν ἀνανεοῦντα πρὸς τὴν αἴτησιν, μὴ ναρκῆσαι, μηδὲ ἀποπηδῆσαι, ἀλλὰ τῶν τόνων τῆς προσεδρίας ἐκκαλέσασθαι καὶ παρασκευάσαι εἰς περὶ ἀγαγῖν τὰ αἰτηθέντα. *Γενηθήτω γὰρ σοι, φησὶν, ὡς θέλεις.* Εἶδες, ὁ πρότερον μηδὲ ἀποκρίσεως αὐτὴν ἀξίων, πῶς νῦν φιλοτιμεῖται ταῖς δωρεαῖς; Οὐδὲ γὰρ

* Savil. et sex mss. αὐτὴν ἡξίωσεν. Morel. et alii αὐτὴν ἀξίω.

Attende, obsecro, Scripturæ diligentiam : ut enim discamus illum non mox post hæc verba quæ ad eum dixit Sara, in opus prosiluisse, ideo dicit : *Et talit Sara uxor Abræ Agarem Ægyptiam ancillam suam* : quæ subindicat nobis Scriptura divina eum uxorem suam consolaturum, et ei obsequi volentem, hanc rem fecisse. Nam ut evidenter scias patriarchæ continentiam et eximiam temperantiam, dicit : *Postquam decem annis habitasset cum Abramo viro suo in terra Chanaan*. Non absque causa tempus assignavit, sed ut scire possimus quot annis iustus fortiter infocunditatem tulerit, et affectibus superior magnam exhibuerit continentiam : neque hoc solum, sed ut et aliud quiddam inde discamus. Ideo enim adjecit : *Postquam decem annis habitasset cum viro suo in terra Chanaan* : non enim omne tempus cohabitationis nobis declaravit, sed illud solum quod in Chanaanæ consumptum est. Quare hoc, et quam ob causam? Quia statim ut venit in Chanaanem, benignus Dominus promissionem fecit his verbis : *Semini tuo dabo terram hanc* : et post hæc quoque semel atque iterum promissiones repetiit, ut scias, dilecte, quamvis tanto tempore Dominus distulerit, et promissa non impleverit, patriarcham tamen non fuisse animo turbatum, sed ratiociniis suis divina dicta prætulisse. Propterea dicit, *Postquam decem annos simul habitassent in terra Chanaan*. Vidisti virilem animum? vidisti philosophiæ huius exercitationem? quomodo Dominus ut eam reddat illustriorem, cesset ac differat? Nam quia plurimum ei curæ sunt famuli sui, non ita simpliciter in eos conferre beneficia, sed simul etiam conspicuos reddere, fidemque ipsorum omnibus declarare satagit. Si enim statim ut promisit se daturum semini ejus terram hanc, aperuisset Saræ vulvam, et liberos dedisset successores, neque tam magnum exhibuisset miraculum, neque tam clara apud omnes fuisset justî virtus. Virtus enim Dei et tunc manifesta quidem fuisset : nam emortuam naturæ officinam, et inutilem ad procreandos filios factam, suo præcepto iterum vegetam fecisset : at non ita suarum laudum corona redimitus fuisset patriarcha, ut nunc cum tanto tempore ipsius probata est virtus, et quotidie facta est clarior.

3. Et ut scias Deum non solum beneficia et dona sua conferre velle, sed solum esse beneficia accepturos reddere clariores, vide illum hoc et in Chanaan illa facere, et idcirco cessare ac differre, ut non solum petitionem illius exaudiat (*Matth. 15*), sed et ut illam ipsam in toto orbe celebrem reddat. Quandoquidem cum supplicaret ac diceret : *Miserere mei, Domine, quia filia mea male a demonio torquetur* (*Ibid. v. 22*) : neque responso eam dignatur misericors et clementissimus Dominus (a), alioqui preces nostras semper præveniens. Et discipuli quidem nescientes quid futurum esset, et eum curam agere mulieris,

nolleque thesaurum ejus latere, atque ideo non respondere, quasi majore commiseratione ducti, accesserunt et obsecrabant eum dicentes : *Dimitte eam, quia clamat post nos* (*Matth. 15. 23*) : quasi monstrarent se jam non ferre illius molestiam. *Dimitte enim eam*, inquit, non quia tam ærumnosa est, non quia preces ejus rationabiles sunt, sed *Quia clamat post nos*. Quid igitur Dominus? Volens et paulatim illius thesaurum delegere, et docere quantum discipuli ab humanitate sua abessent, responsum dat, quod et mulieris occurrere mentem, nisi tanto fuisset succensa desiderio alacritateque viguisset, et discipulos ab interpellatione detertere potuisset. *Non sum enim missus*, inquit, *nisi ad oves domus Israel, quæ perierunt* (*Ibid. v. 24*). Et hoc quidem dictum illos absteruit, ne pro muliere intercederent; sed illam segnior non fecit, imo in causa fuit ut magis urgeret. Ita enim se habet anima dolens, et ferventi affectu accedens : nihil attendit eorum quæ dicuntur; sed unum solum spectat, quomodo ea quæ sibi curæ sunt assequatur : id quod et ista fecit. Auditis enim his, iterum inquit, *Adoravit eum, dicens : Miserere mei, Domine* (*Ibid. v. 25*). Sciebat Domini misericordiam, et proinde magna assiduitate utebatur. Sed vide sapientem illum et solertem, quomodo neque sic annuat, sed asperius et vehementius illam concutiens responsum det. Sciebat enim fortitudinem mulieris, et volebat eam non occulte accipere beneficium; ita ut discipuli discerent ex facto dilationis causam, et alii omnes docerentur, quanta sit assiduitatis et perseverantiæ potentia, et mulieris virtus. Nam dicit : *Non est bonum sumere panem filiorum, et objicere canibus* (*Ibid. v. 26*). Hic, obsecro, animadvertite mulieris constantiam, quanta alacritate succensa fuerit, quanta in Deum fide incitata fuerit, cum interim viscera ipsa, ut ita dicam, præ dolore dissecarentur, et multa filiarum commiseratione teneretur : non aversatur, nec retro cedit ob verbi contumeliam; sed audito canis nomine, boni consulit, et fatetur se catellum, ut a canum liberetur feritate, et in filiorum statim allegatur ordinem. Audi tandem quid ad hæc mulier dixerit, ut discas quantum ex procrastinatione Dei lucrum concedatur. Non solum enim non abegit mulierem dictorum asperitas, sed in majorem alacritatem excitavit : neque postquam audivit hæc verba, inquit : *Etiam, Domine; nam et catelli edunt de micis quæ cadunt a mensa dominorum suorum* (*Ibid. v. 27*).

Chanaanæ fides laudatur.—Vidisti quare hucusque distulerit? Ut per verba mulieris fidem illius eximiam discamus. Vide enim quomodo statim eam laudavit et coronavit Dominus, dicens : *O mulier, magna est fides tua* (*Ibid. v. 28*). Quam principio neque responso dignabatur, cum admiratione et laudibus dimittit. *Magna*, inquit, *est fides tua*. Erat enim revera magna, quod cum videret semel atque iterum et sæpius aversantem preces, non segnior facta fuerit, neque retrocesserit, sed perseverantiæ assiduitate provocaverit Dominum, ita ut voti compos fieret. *Fiat enim tibi*, inquit, *sicut vis*. Vidisti quomodo qui prius illam neque

legitur μετὰ δέκα ἔτη τοῦ οἰκίστου Ἀβραὰμ ἐν τῇ Χαναάν. Chrysostomi vero lectionem non fuisse librorum ausibus temeratam, hinc liquidum est, quod eadem ipsa sine discrimine bis repetantur infra.

(a) Quæ hic de Chanaanæ dicuntur, eadem ipsa persequitur Chrysostomus Homil. 53 in Matthæum.

responso dignatus fuerat, nunc largitionibus cœtat? Non enim simpliciter annuit precibus illius, sed prædicavit et celebravit illam. Nam dicendo, *O mulier*, monstravit, quomodo fidem ejus obstupescat: dicendo autem, *Magna est fides tua*, divitias quoque mulieris ostendit. Deinde inquit: *Fiat tibi sicut vis*. Quantum vis, quantum animo concipis, tantum præbeo. Tanta enim tua perseverantia dignam te declaravit tua petitione. Vidistis mulieris constantiam? vidistis divinæ cōlationis causam, videlicet ut mulierem clariorem redderet? Redcamus autem, si placet, ad propositam historiam, et discamus propter nihil aliud promissiones patriarchæ factas tot annis implere distulisse, quam ut multa cum gloria eas illi concederet, omnibusque monstraret justæ fidem. Idcirco dicit, *Postquam decem annos simul habitasset in terra Chanaan*: ut discas quantum præterisset temporis ex quo promissiones accepisset. Statim enim ut venit in Chanaanem, audit: *Semini tuo dabo terram hanc*: et tanto intervallo temporis absque liberis manserat, sterilitasque Saræ interim angebatur. *Et dedit*, inquit, *Agar Abram viro suo in uxorem*.

4. Vide quanta etiam olim philosophia apud veteres exercebatur; quomodo et viri temperantes erant, magnamque continentię habebant rationem, ac mulieres zelotypiæ carebant vitio. Dedita enim opera sapientis dicit Scriptura: *Et ut tulit Sara Agarem ancillam*: et iterum: *Dedit eam in uxorem*: ut discas quomodo absque animi ægritudine negotium egerit, et quantum apud eos esset virtutis studium. 4. *Et ingressus est*, inquit, *ad Agar, et concepit*. Vide quomodo discit Sara, non justum in causa fuisse, quod carerent filiis, sed sua potius sterilitas: statim enim congressum cum ancilla subsequuta est conceptio. Cæterum vide et ancillæ ingratum animum, et muliebris sexus inimitatitatem: ut discas etiam hoc loco patriarchæ mirram lenitatem. *Et vidit*, inquit, *quod uterum gereret, et contempla est domina coram ea*. Ille enim ferme servorum mos est, ut cum parum prosperitatis eis accesserit, nequeant intra suos limites manere; sed statim sui ordinis obliviscantur, et ingrati facile evadant: id quod et huic ancillæ accidit. Nam ut vidit uteri sarcinam, neque dominæ admirabilem philosophiam, neque suæ conditionis vilitatem cogitavit: sed inflata et superbiens contempsit dominam, quæ illam tam commendatam habebat, ut et in viri thalamum admitteret. Quid igitur Sara? 5. *Dixit*, inquit, *ad Abram*: *Injuria a te afficitur. Ecce dedi ancillam meam in sinum tuum*: quæ quia vidit quod uterum gerit, contemplitur coram ea habita sum. *Judicet Deus inter me et te*. Hic, quæso, animadvertite incredibilem tolerantiam et reverentiam justæ, quam erga Saram declaravit, veniam ab ea petens tam immerito objecti criminis. Quæ enim manibus ancillam viro tradiderat, et dixerat: *Ingrederere ad ancillam meam*; quæ a semetipsa et sua sponte ad congressum hortata fuerat, ista nunc mutato animo inquit, *Injuria a te afficitur*. O mulier, numquid ipse ad ancillæ congressum festinavit? numquid intemperantia impellente, ad rem habendam

cum ancilla acceleravit? A te persuasus et tuo mandato obtemperans, hoc tandem fecit. Qua te igitur injuria maritus afficit? *Ecce dedi ancillam meam in sinum tuum*. Si igitur fateris te dedisse, nec ipse eam sua sponte acceperit, quare injustitiam impropèras? Etiam, inquit; nam quamvis ego dederim, sed videns ejus temeritatem, debebas cohibere mentem tam petulantem. *Nam ut vidit se uterum gerere, contempsit me. Judicet Deus inter me et te*. Vere hæc mulieris verba sunt, et infirmi illius sexus; his enim fere illud alloquitur: Ego quidem volebam tuam moerorem solari, quem habes ex prolis inopia; tam officiosam ea in re me præbui, ut et ancillam meam meis manibus traderem, et ad congressum cohortarer: tu autem videns hanc inde fieri petulantiorē propter uteri sarcinam, et magno fastu inflari, cum debuisses reprimere et ulcisci ejus in me injurias, id non fecisti; sed quasi omnium priorum oblitus, me despicias etiam tu, me quæ tecum tot annis habitavi, et ab Ægyptia ancilla mea contemnor. *Judicet Deus inter me et te*. Dolentis animæ verba. Et nisi tantis virtutibus præditus fuisset patriarcha, et in tanta reverentia Saram habuisset, ægre tulisset hæc verba, et ex dictorum asperitate dolorem concepisset. Verum eximius ille ad sexus fragilitatem spectans, omnem ei veniam dedit. *Judicet Deus inter me et te*. Cogita quantam rem egerim, ut te consolarer, volens te vel in senectute patrem vocari, ancillam meam in dignitatem meam erexi: tu autem videns illam tam ingratam, non ultus es, non rependisti mihi vices benevolentię quam in te declaravi. *Judicet Deus inter me et te*. Ille, inquit, qui abscondita omnium cordium novit, ipse erit iudex inter nos: et quomodo ego quidem victis omnibus affectionibus tuam consolationem meam prætuli, et in lectum meum ancillam meam induxi: ipse autem nihil eorum quæ a me facta sunt, in mentem accipiens, permisit illi ut contra meam insurgat lenitatem: nec audaciam reprimitis, neque ingratam castigas. Quid igitur adamas ille, fortis ille Dei athleta, qui undique coronas sibi plectebat? Monstrans etiam in hoc suam virtutem, vide quid dicat ei: 6. *Ecce ancilla tua in manibus tuis: utere ea ut tibi libitum fuerit*. Ingens justo virtutis studium, mira tolerantię excellentia. Non solum enim non ægretulkes quæ Sara dixerat, sed et admodum mansuete respondit et inquit: Suspicaris me auctorem esse contumeliarum quibus affecta es, et putas me oblectari in his quæ ancilla adversum te ausa fuit, quoniam semel communicavi tibi in lecto: discere me et primum, nisi hoc suscepissem ut tibi gratificarer, nunquam admissurum fuisse ancillam in lectum tuum: verumtamen ut re ipsa certior fias, ecce in manibus tuis est; utere ea ut tibi placuerit. Num quis potestatem tuam minuit? num dominum in eam a te ablatum est? Nam licet cum ea congressus fuerim, salva tamen adhuc est in eam potestas tua, ipsa sub manibus tuis est; puni, castiga, increpa: ut volueris et tibi placuerit, sic facito cum ea; tantum ne succenseas, tantum ne mihi imputes quæ illa petulanter egit. Ne-

ἀπλως αὐτῇ παρέσχε τὴν αἰτησιν, ἀλλὰ ἀνεκήρυξε καὶ ἑστειφάνωσε· καὶ τῷ εἰπεῖν, Ὡ γύναι, εἰδείξεν ὅπως αὐτῆς τὴν πίστιν ἐξεπλάγη· καὶ τῷ εἰπεῖν, *Μεγάλη σου ἡ πίστις*, κατέδηλον ἡμῖν ἐποίησε τῆς γυναικὸς τὸν πλοῦτον. Εἰτά φησι, *Γεννηθήτω σοι ὡς θέλεις*. Ὅσον βούλει, ὅσον θέλεις, τοσοῦτον παρέχω. Ἡ γὰρ τοσαύτη προσεδρία ἔξεν σε ἀποκαίνει τῆς αἰτήσεως. Εἰδότε τῆς γυναικὸς τὴν εὐτονίαν, εἰδότε τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας τὴν αἰτίαν, καὶ ὅτι περιφανεστέραν αὐτὴν ἐργάσασθαι βουλόμενος, διὰ τοῦτο ἀνεβάλλετο; Ἐπανεβόμεν δὲ, εἰ δοκαί, ἐπὶ τὴν προκαιμένην ἱστορίαν, ἵνα μάθωμεν ὅτι δι' οὐδὲν ἕτερον ἐν τοσοῦτοις ἔτεσι τὰς ἐπαγγελίας εἰς κατὰ τὸν πατριάρχην γεγεννημένης εἰς ἔργον οὐκ [388] ἤγαγεν, ἀλλ' ἵνα μετὰ πολλῆς τῆς περιφανείας ταύτας αὐτῷ παράσχῃ, καὶ πᾶσι τοῦ δικαίου τὴν πίστιν κατέδηλον ἐργάσεται. Διὰ τοῦτο φησι, *Μετὰ δέκα ἔτη τοῦ συνοικῆσαι αὐτοὺς ἐν τῇ Χαναάν*, ἵνα μάθῃς ὅσοι παρήλθε χρόνος ἐξ οὗ τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἰδέεσθαι. Εὐθύς γὰρ ἐπιστάς τῇ Χανανίᾳ, ἤκουσεν, ὅτι *Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην*, καὶ ἐν τοσοῦτῳ μῆκει χρόνου καὶ αὐτὸς ἀπαιεῖ διέμεινε, καὶ τῆς Σάρρας ἡ στειρώσις ἐπεται. *Καὶ ἔδωκε τὴν Ἀγαρ*, φησὶν, *Ἀδραμ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς εἰς γυναῖκα*.

δ'. Ὡρα πόση τὸ παλαιὸν ἐπολιτεύετο παρ' αὐτοῖς ἡ φιλοσοφία· πῶς καὶ οἱ ἄνδρες ἦσαν ἐγκρατεῖς, καὶ τῆς σωφροσύνης πολὺν ποιοῦμενοι λόγον, καὶ αἱ γυναῖκες ζηλοτυπίας ἐκείνης ἐτύγχανον. Ἐπίτῃδες γὰρ ἡ Γραφή συνεχῶς λέγει, *Καὶ λαβοῦσα Σάρα Ἀγαρ τὴν παιδίσκην*· καὶ πάλιν, *Ἐδωκεν αὐτὴν εἰς γυναῖκα*. ἵνα μάθῃς ὅπως ἀπαθῶς τὸ πρᾶγμα μεταχειρίζε, καὶ πόση παρ' αὐτοῖς ἦν ἡ φιλοσοφία. *Καὶ εἰσηλθε*, φησὶ, *πρὸς Ἀγαρ, καὶ συνέλαθεν*. Ὡρα πῶς μανθάνει ἡ Σάρα, ὅτι οὐ παρὰ τὸν δίκαιον ἐν ἀπαιδίᾳ ἐτύγχανεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν στειρώσιν τὴν αὐτῆς· εὐθέως γὰρ ἡ συνουσία τὴν σύλληψιν εἰργάσατο. Ἀλλ' ὅρα πάλιν τῆς παιδίσκης τὴν ἀγνωμοσύνην, καὶ τῆς γυναικείας φύσεως τὴν ἀσθένειαν, ἵνα μάθῃς καὶ ἐντεῦθεν τοῦ πατριάρχου τὴν πολλὴν ἐπεικίαν. *Καὶ εἶδε*, φησὶν, *ὅτι ἐν γαστρὶ ἔχει, καὶ ἡμιμάσθη ἡ κυρία ἐναντίον αὐτῆς*. Τοιοῦτον γὰρ τῶν οἰκετῶν τὸ ἦθος· ἂν μικρὰς εὐπραγίας ἐπιλάβωνται, οὐκ ἀνέχονται μένειν εἰσω τῶν οἰκίων ὄρων, ἀλλ' εὐθέως ἐπιλανθάνονται τῆς οἰκείας τάξεως, καὶ πρὸς ἀγνωμοσύνην ἐπείγονται· ὅπερ καὶ αὐτὴ ἡ παιδίσκη πέπονθεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τῆς γαστρὸς τὸν ὄγκον, οὐκ ἔγνωσεν οὐ τῆς δεσποίνης τὴν ἀφαιτον φιλοσοφίαν, οὐ τῆς οἰκείας ἀξίας τὴν εὐτέλειαν, ἀλλ' ἐπαρθεῖσα καὶ μέγα φρονήσασα ὑπεροφῇ τῆς δεσποίνης τῆς τοσαύτης περὶ αὐτὴν ἐπιδειξαμένης τὴν κηδεμονίαν, ὡς καὶ ἐπὶ τὴν εὐνὴν αὐτὴν ἀγαγεῖν τοῦ ἀνδρός. Τί οὖν ἡ Σάρα; Εἶπε, φησὶ, *πρὸς Ἀδραμ*. Ἀδικοῦμαι ἐκ σοῦ. Ἰδοὺ δέδωκα τὴν παιδίσκην μου εἰς τὸν κόλπον σου· Ἰδοῦσα δὲ ὅτι ἐν γαστρὶ ἔχει, ἡμιμάσθη ἐναντίον αὐτῆς. *Κρίναι ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ*. Ἐνταῦθα μοι σκόπει τοῦ δικαίου τὴν ἀφαιτον μακροθυμίαν, καὶ τὴν αἰδῶ ἣν περὶ τὴν Σάραν ἐπιδείκνυται, συγγνώμην αὐτὴν αἰτῶν τῆς ἀλόγου ταύτης αἰτίας. Ἡ γὰρ ταῖς χερσὶ παραδοῦσα τὴν παιδίσκην τῷ ἀνδρὶ, ἡ εἰποῦσα, *Εἰσελθε πρὸς τὴν παιδίσκην μου*· ἡ οἰκοθεν καὶ ἀφ' αὐτῆς πρὸς τὴν συνουσίαν αὐτὸν προτρέψασμένη, αὐτὴ νῦν μεταβαλλομένη φησὶν, Ἀδικοῦμαι ἐκ σοῦ. Μὴ γὰρ αὐτὸς ἐπέδραμεν, ὡ γύναι, τῇ τῆς παιδίσκης συνουσίᾳ; μὴ γὰρ ἐξ ἀσελείας ὁρμηθεὶς τῷ πρᾶγματι ἐπεπήδησε; Σοὶ πειθόμε-

νος καὶ τῷ σὺ ἐπιτάγματι τοῦτο πεποίηκε. Τί οὖν ἡδίκησαι παρὰ τοῦ ἀνδρός; Ἰδοὺ δέδωκα τὴν παιδίσκην μου εἰς τὸν κόλπον σου. Εἰ τοίνυν ὁμολογεῖς ὅτι αὐτὴ δέδωκας, καὶ οὐκ ἀφ' αὐτοῦ [389] ταύτην λαβε, τίνας ἔνεκεν ἀδικίαν ἐγκαλεῖς; Ναί, φησὶν· εἰ γὰρ καὶ ἐγὼ δέδωκα, ἀλλ' ὁρῶν αὐτῆς τὴν προπέτειαν ὠφείλας ἐπισχεῖν αὐτῆς τὴν ἀκόλαστον γνώμην. Ἰδοῦσα γὰρ ὅτι ἐν γαστρὶ ἔχει, ἡμιμάσθη ἐναντίον αὐτῆς. *Κρίναι ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ*. Γυναικὸς ἀληθῶς ταῦτα τὰ ῥήματα καὶ τῆς ἀσθενείας ταύτης τῆς φύσεως· μονονοῦχι γὰρ ταῦτά φησι πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ μὲν τὴν ἀπαιδία βουλομένη παραμυθίσασθαι τὴν σὴν, τοσαύτην ἐπεδειξάμην τὴν κηδεμονίαν, ὡς καὶ τὴν ἐμὴν παιδίσκην καὶ ταῖς ἐμαυτῆς σοι χερσὶ παραδοῦναι, καὶ πρὸς τὴν συνουσίαν προτρέψασθαι· ὁρῶν δὲ αὐτὴς ἐντεῦθεν αὐτὴν γενομένην προπετεστέραν διὰ τὸν τῆς γαστρὸς ὄγκον, καὶ φρονήματος· ἐμπεπλησμένην, δέον ἀναστελεῖν καὶ ἐκδικῆσαι σε τὰς ὕβρεις τὰς εἰς ἐμὲ γινόμενας, οὐκ ἐποίησας· ἀλλ' ὥσαντι πάντων τῶν προτέρων ἐπιλαθόμενος, περιορᾶσθαι ἐμὲ καταέχρη, τὴν ἐν τοσοῦτοις ἔτεσι συνοικήσασαν, ὑπὸ τῆς Αἰγυπτίας τῆς παιδίσκης τῆς ἐμῆς ἀτιμαζομένην. *Κρίναι ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ*. Ὀδυνημένης ψυχῆς τὸ ῥῆμα. Καὶ εἰ μὴ φιλόσοφος τις ἦν ὁ πατριάρχης, καὶ πολλὴν τὴν αἰδῶ περὶ τὴν Σάραν ἐπεδείκνυτο, καὶ ἐδυσχερᾶνεν ἂν πρὸς τὰ ῥήματα, καὶ ἤλγησεν ἐπὶ τῇ βαρύτητι τῶν λεγόντων. Ἀλλ' ὁ θαυμάσιος οὗτος πρὸς τὸ τῆς φύσεως ἀσθενεῖς ἀφορῶν, πᾶσαν ἔδωκεν αὐτῇ συγγνώμην. *Κρίναι ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ*. Ἐννόησον, φησὶ, πόσον πρᾶγμα κατεδείξαμην διὰ τὴν σὴν παραμυθίαν, βουλομένη σε καὶ γοῦν ἐν γῆρᾳ πατέρα κληθῆναι, καὶ τὴν παιδίσκην τὴν ἐμὴν εἰς τὴν ἀξίαν ἡ ἐμαυτῆς ἀνήγαγον· σὺ δὲ ὁρῶν ἀγνωμόνως αὐτὴν ἐντεῦθεν διατεθείσαν, οὐκ ἤμυνες, οὐκ ἡμέλω με τῆς γνώμης, ἣν περὶ σὲ ἐπεδείξαμην. *Κρίναι ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ*. Ἐκεῖνος, φησὶν, ὁ τὰ ἀπόρρητα ἐκίστου ἐπιστάμενος τῆς διανοίας, αὐτὸς ἔσται κριτὴς μεταξύ ἡμῶν, καὶ πῶς ἐγὼ μὲν παντὸς πάθους ἀνωτέρα γενομένη προετίμησα ἐμαυτῆς τὴν παραμυθίαν τὴν σὴν, καὶ εἰς τὴν εὐνὴν τὴν ἐμὴν τὴν παιδίσκην ἀνήγαγον· αὐτὸς δὲ οὐδὲν τῶν παρ' ἐμοῦ γενομένων ἐν διανοίᾳ λαθὼν, συγχωρεῖς ἐκείνην κατεξανίστασθαι τῆς ἐμῆς ἐπεικειας, οὐκ ἀναστῆλεις τὴν τὸλμαν, οὐδὲ σωφρονίζεις τὴν ἀγνώμονα. Τί οὖν ὁ ἀδάμας, ὁ γενναῖος ἀθλητὴς τοῦ Θεοῦ, ὁ πανταρχὸς ἐαυτῷ πλέκων τοὺς στεφάνους; Δεικνύς καὶ διὰ τοῦτο τὴν οἰκίαν ἀρετὴν, ὅρα τί φησι πρὸς αὐτὴν· Ἰδοὺ ἡ παιδίσκην σου ἐν ταῖς χερσὶ μου· ὡς αὐτῇ, ὡς ἂν σοι ἀρεστὸν ᾖ. Μεγάλη τὸ δικαίου ἡ φιλοσοφία, πολλὴ τῆς μακροθυμίας ἡ ὑπερβολή. Οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἐδυσχερᾶνε πρὸς τὰ παρὰ τῆς Σάρρας εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπεικειας ποιεῖται τὴν ἀπόκρισιν, καὶ φησιν· Ὑποπαύεις με αἰτῶν γενησθαι τῶν εἰς σὲ ὕβρεων, καὶ νομίζεις μὴ ἡδεσθαι τοῖς παρὰ τῆς παιδίσκης γινόμενοις, ἐπειδὴ ἀπαξ ἐκοινώνησά μοι τῆς εὐνῆς· μάνθανε ὅτι καὶ πρότερον, εἰ μὴ σοι ὑπακούσαι βουλόμενος τοῦτο κατεδείξαμην, οὐκ ἂν ποτε ἠνέσχμην τὴν παιδίσκην εἰς τὴν εὐνὴν ἀγαγεῖν τὴν σὴν· καὶ νῦν ἵνα διὰ τῶν πραγμάτων πληροφορηθῇς, Ἰδοὺ [390] ὑπὸ τὰς χεῖράς σου ἐστὶ· Ὥρῳ αὐτῇ, ὡς ἂν σοι ἀρεστὸν ᾖ. Μὴ γὰρ ὑπετέμετό σοι τις τὴν ἔξουσίαν; μὴ γὰρ ἀφ' ἁφρέθης αὐτῆς τὴν δεσποτείαν; Εἰ γὰρ καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν συνουσίαν κατεδείξαμην, ἀλλ' ἔχεις αὐτῆς τὴν ἔξουσίαν, καὶ ὑπὸ τὰς χεῖράς σου ἐστὶ· κόλαζε, σωφρονίζε, ἐπιτίμα· ὁ βούλει καὶ ὡς ἀρέσκει σοι, οὕτω διαπράττει τα εἰς αὐτὴν· μόνον μὴ δυσχεραίνει, μόνον μὴ ἐμοὶ ἐπὶ γράφε τὰ παρ' αὐτῆς προπετῶς γεγεννημένα. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ

^a In 'iblis legitur ἐγὼ δέδωκα.

^b Quinque m-s. εἰς τὴν εὐνὴν.

πάθους οίκειου κινούμενος τῆς πρὸς αὐτὴν ἡνεσχόμεν συνουσίας, ἵνα καὶ προσπαθεῖς ἀνταυθὲν κινούμενος διλογὸν αὐτῇ προσασίαν δῶ. Οἶδα τὴν ὀφειλομένην σοι τιμὴν· οὐκ ἀγνοῶ τῶν οἰκτιρῶν τὴν ἀγκυμοσύνην. Οὐδεὶς μοι ταύτης λόγος, οὐδεμία φροντίς· ἐν ἰστί μοι μόνον τὸ σπουδαζόμενον, τὸ σὲ ἄλυπον, ἀτάραχον, ἐν τιμῇ πάσῃ καθεστάναι παντὸς ἀπληλαγμένην λυπηροῦ.

ε'. Τοῦτο ἀληθὲς συνοικέσιον, τοῦτο ἀνὴρ, ὅταν μὴ ἀκριβολογῇται πρὸς τὰ τῆς γυναικὸς ῥήματα, ἀλλὰ τῇ ἀσθενοίᾳ τῆς φύσεως πολλὴν νέμων τὴν συγγνώμην μίαν πνικαίται σπουδῇ, ὥστε τὴν λέπην ἐκποδῶν ποιῆσαι, καὶ τὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας συσφίγγειν. Ἀκούσαντες ἄνδρες, καὶ μιμνήσθωσαν τοῦ δικαίου τὴν ἐπιεικειαν, καὶ τοσαύτην αἰδῶ καὶ τιμὴν ταῖς γυναιξὶν ἀπονεμάτωσαν, καὶ ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει^α φειδέσθωσαν, ἵνα ὁ τῆς ὁμονοίας σύνδεσμος ἐπιτείνηται. Τοῦτο γὰρ ὁ ἀληθὲς κλειστός, αὕτη ἡ μεγίστη περιουσία, ὅταν ἀνὴρ μετὰ γυναικὸς μὴ ἐκχονοῇ, ἀλλὰ καθάπερ σῶμα ἐν οὖτῳ ὥς συνημμένον· Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Οἱ τοιοῦτοι κἂν ἐν παντὶ ὣσι, κἂν ἐν εὐτελείᾳ, πάντων ἂν εἴεν μακαριότεροι, ἀληθῆς ἡδονὴν καρποῦμενοι, καὶ ἐν θνητῇ γαλήνῃ καθεστῶτες· ὡς οἱ γε ταύτης μὴ ἀπολαύοντες, ἀλλὰ ζηλοτύπως διακείμενοι, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης καλὸν διαφθείροντες, κἂν πολλὰ περιβρένουνται πλοῦτι, κἂν πολυτελεῖς ἔχωσι τὰς τραπέζας, κἂν ἐν περιφανείᾳ τύχῳσιν ὄντες, πάντως ἐλαεινότερον ζῶσι βίον, κύματα καὶ ταραχὰς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἑαυτοὺς ἐκινουόντες, καὶ ἀλλήλους ὑποπτέοντες, καὶ οὐδεμίαν ἡδονὴν ἔχειν δυνάμενοι, τοῦ ἐνδοθεν πολέμου πάντα συγγέοντος, καὶ πολλὴν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀπείθειαν ἐργαζομένου. Ἄλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλὰ διὰ τῆς οἰκίας ἐπιεικειᾶς ὁ πατριάρχης τὸν τε θυμὸν κατεμάλαξε τῆς δεσπολίνης, καὶ δοῦς αὐτῇ τὴν ἐξουσίαν ἀπασαν τὴν κατὰ τῆς παιδείας, εἰρήνης πολλῆς ἐνέκλῃσεν ἑαυτοῦ τὴν οἰκίαν. Καὶ ἐκώκυον αὐτὴν, φησὶ, *Σάρα, καὶ ἀπέδρα ἀπὸ προσώπου αὐτῆς*. Ἐπειδὴ γὰρ ἰσως ἐκόλασεν αὐτῆς τὴν προπέτειαν, εἰς φυγὴν ἐτρέψατο ἡ παιδίσκη. Τοιοῦτον γὰρ τῶν οἰκτιρῶν τὸ ἔθος· ἐπειδὴ μὴ ἐξῆλ' αὐτοῖς τῷ οἰκίῳ τρόπῳ καχρησθαι, ἀλλ' ἐγκόπηται αὐτῶν τὰ τῆς ἐπιχειρήσεως, εὐθέως ἀφηνεῖται τῶν δεσποτῶν, καὶ πρὸς φυγὴν ὁρμώσιν. Ἀλλὰ ὅρα πάλιν ἐνταῦθα πόσως ἀπολαύει τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς^β καὶ ἡ παιδίσκη, διὰ τὴν εἰς τὸν δίκαιον τιμὴν. Ἐπειδὴ γὰρ περιέφερε μὲθ' αὐτῆς τοῦ δικαίου τὸ [391] σπέρμα, διὰ τοῦτο καὶ τῆς ὀπτασίας ἀξιοῦται τῆς παρὰ τοῦ ἀγγέλου. Ἔδρε γὰρ αὐτὴν, φησὶν, *ἄγγελος Κυρίου ἐπὶ τῆς κητῆς τοῦ ὕδατος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν τῇ ὁδῷ Σούρ*. Σκέπει φιλανθρωπίαν δεσπότου, πῶς οὐδένα περιούβ, ἀλλὰ κἂν οἰκίτης ἦ, κἂν παιδίσκη, αὐτὸς ἐν πᾶσι τὴν οἰκίαν ἐπιδαίκενται πρόνοιον, οὐ πρὸς τὴν τῶν ἀξιομακίων ὁρῶν διαφορὰν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν. Ἐνταῦθα δὲ οὐ διὰ τὴν τῆς παιδείας ἀξίαν ὁ ἄγγελος ἐφίσταται, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν δίκαιον τιμὴν. Καθάπερ γὰρ ἐφθον εἶπεν, ἐχρῆν αὐτὴν πολλῆς ἀξιοθῆναι προνοίας, διὰ τὸ ἀξίαν γενέσθαι ὑποδέξασθαι τὸ τοῦ δικαίου σπέρμα. Καὶ εὐρίων αὐτὴν, φησὶν, ὁ *ἄγγελος εἶπεν αὐτῇ· Ἄγαρ παιδίσκη Σάρας, πόθεν ἔρχῃ, καὶ ποῦ πορεύῃ*; Ὅρα πῶς καὶ τὰ παρὰ τοῦ ἀγγέλου εἰς ὑπόμνησιν αὐτὴν ἦγε τῆς οἰκίας ἀξίας. Ἴνα γὰρ προετικτωτέραν αὐτὴν ποιῇ, εὐθέως τὴν προσηγορίαν αὐτῆς εἰς μέσον ἤγαγε, καὶ φησὶν, Ἄγαρ. Ἐπίσθωμεν γὰρ πῶς ἐκαίνοι· προσέχειν μᾶλλον τοῖς ἐξ ὀνόματος ἡμᾶς καλοῦσιν. Εἰτά φησὶ, *Παιδίσκη Σάρας*· ἐπομιμνήσκει αὐτὴν τῆς δεσπολίνης, ἵνα εἰδέναι ἔχη, ὅτι κἂν μυριάκις τῆς δεσποτικῆς εὐνῆς ἐκοινώνησεν, ἀλλ'

ὅμως καὶ δεσπότιν ὀφείλει ἐπιγράφεσθαι τὴν *Σάραν*. Ὅρα τοίνυν τὸν ἄγγελον πυνθανόμενον, ἵνα εἰς ἀνάγκην αὐτὴν ἀγάγῃ τῆς ἀποκρίσεως. Πόθεν, φησὶ, εἴς τὴν ἐρημον ταύτην παραγέγονας, καὶ ποῦ τὴν ὁρμὴν ἔχεις; διὰ τοῦτο καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐρημον αὐτῇ γενομένην φαίνεται ὁ ἄγγελος, ἵνα μὴ νομίῃ ἀπλῶς τινα τῶν παριόντων εἶναι τὸν τυθόμενον· ἐρημὰ γὰρ ἦν, καὶ οὐδεὶς ἑταρος παρῆν· ἵνα οὖν εἰδέναι ἔχη, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἔστιν ὁ τυθὼν ὁ πρὸς αὐτὴν διαλεγόμενος, δὲα τοῦτο ἐν τῇ ἐρήμῳ φανεῖς πυνθάνεται αὐτῆς· *Καὶ φησὶν ἐκείνη· Ἀπὸ προσώπου Σάρας ἐγὼ κυρίας μου ἐγὼ ἀποδιδράσκω*. Ὅρῃς πῶς οὐκ ἀρνεῖται τὴν δεσποτείαν, ἀλλ' ὁμολογεῖ μετὰ ἀληθείας ἀπαντα; Οὐκ ἔστι, φησὶν, ἄνθρωπος ὁ πυνθανόμενος, ἵνα δυνηθῶ παρακρούσασθαι. Προλαβὼν καὶ τὴν προσηγορίαν εἶπε τὴν ἐμὴν, καὶ τῆς δεσπολίνης ἐμνήσθη· προσήκει τοίνυν καμὲ μετὰ ἀληθείας ἀπαντα εἰπεῖν. Ἀπὸ προσώπου, φησὶ, *Σάρας τῆς κυρίας μου ἐγὼ ἀποδιδράσκω*. Ὅρα πῶς ἀνεπαχθῶς τὴν μνήμην ἱποίησας. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι δεινὰ με διέθρην· οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐκάκωσέ με, καὶ διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν πολλὴν ἐπάχθειαν εἰς φυγὴν ἐτρέψην· οὐδὲν δυσχερὲς ἐφθέγγετο, ἀλλὰ μόνον ἑαυτῆς καταγόρησεν ὡς ἀποδρασάσης. Εἶδες αὐτῆς τὴν εὐγνωμοσύνην; Ὅρα πάλιν τὰ παρὰ τοῦ ἀγγέλου εἰρημένα πρὸς αὐτὴν· *Εἶπε δὲ αὐτῇ ὁ ἄγγελος Κυρίου· Ἀποστρέφου πρὸς τὴν κυρίαν σου, καὶ ταπεινώσῃτι ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῆς*. Πρὸς μὲν τὸ εἰπεῖν, Ἀπὸ προσώπου τῆς κυρίας μου ἀποδιδράσκω, φησὶν, Ἀποστρέφου, ἐπ' ἀνέλθε, μὴ ἀγνωμόνως δικάω σοι περὶ τὴν τοσαύτην σε εὐεργετήσασαν. Εἶτα, ἐπειδὴ ἐξ ἀλαζονείας καὶ φρονηματος ὕψους πρὸς ὀργὴν διήγειρε τὴν ἑαυτῆς δέσποιαν, φησὶ· *Καὶ ταπεινώσῃτι ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῆς*. ὑποτάττου αὐτῇ· τοῦτο γὰρ σοι λυσίτελες. Ἐπιτήρῃς τὴν δουλείαν, μὴ ἀγνοῖς τὴν δεσποτείαν, μηδὲν [392] ὕψηλόν φρόνει, μὴ τὰ ὑπὲρ σεαυτὴν φαντάζου· *Ταπεινώσῃτι ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῆς*, πολλὴν ἐπιδείξει τὴν ὑποταγὴν. Ἰκανῶς αὐτῆς τὴν ψυχὴν κατεμάλαξε τὰ παρὰ τοῦ ἀγγέλου εἰρημένα, κατέστειλεν αὐτῆς τὸ φρόνημα, ἐχαλίνωσεν αὐτῆς τὸν θυμὸν, πολλὴν εἰργάσατο γαλήνην ἐν τοῖς λογισμοῖς.

ζ'. Εἶτα ἵνα μὴ νομίῃ ἀπλῶς καὶ εἰκὴ τοσαύτης ἡξιώσθαι προνοίας, ἀλλὰ μάητι ὅτι διὰ τὸ τοῦ δικαίου σπέρμα τοσαύτης ἀπολαύει τῆς κηδεμονίας, ὅρα πῶς αὐτὴν παραμυθεῖται, καὶ ἀνίστησιν αὐτῆς τὴν ψυχὴν, καὶ ἀρπαῶσαν αὐτῇ χαρίζεται τὴν παράκλησιν διὰ τῶν ἐπαγομένων. *Καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἄγγελος Κυρίου· Πληθύνου πληθυνε τὸ σπέρμα σου, καὶ οὐκ ἀριθμηθήσεται ἀπὸ τοῦ πληθύνου^δ*. Καὶ τοῦτο σοι, φησὶ, πρόνοια, τὸ τοσοῦτον ἔσται τὸ σπέρμα σου, ὡς μὴδὲ ἀριθμῶ ὑποβάλλεσθαι. Μὴ τοίνυν ἀθύμει, μὴδὲ κατὰπιπτε, μὴδὲ ταραττο τοῖς λογισμοῖς, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπιδείξει τὴν ὑποταγὴν. Ἰδοὺ γὰρ ἐν *ραστρί* ἔχεις, καὶ *τέξῃ υἱόν*, καὶ *καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσμαῆλ*. διὰ γὰρ τοῦτο σοι, φησὶ, καὶ τὸν τόκον προλέγω, καὶ τὸ ὄνομα ἥδη ἐκτίθμι τῷ παιδί τῷ τικτομένῳ, ἵνα πλείονα τὴν πληροφρίαν δεξαμένην, οὕτω ποιῇς τὴν ἐκάνοθεν, καὶ τὰ ἥδη ἐπταισμένα διορθώσης· *Ὅτι ἐπήκουσε*, φησὶ, Κύριος τῇ ταπεινώσει σου.

Ἐνταῦθεν μανθάνωμεν ὅσον τῶν θλίψεων τὸ κέρδος, ὅση τῆς συμφορᾶς ἡ ὠφέλεια. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνεχώρησε, καὶ τὰ τῆς δόξης ἠξήθη, καὶ πολλὴν ὑπόσθη τῶν θλίψεων τὴν περιστάσιν, ἐν μονώσει, ἐν ἐρημίᾳ, ἐν στενωχρῇ διάγούσα, μετὰ τὴν τοσαύτην εὐημερίαν, καὶ τὸ εἰς τὸ αὐτῇ τῇ δεσπολίνῃ πρέπον ἀξίωμα ἀνεναχθῆναι, διὰ τοῦτο ταχείας ἀπῆλυσσε τῆς ἀντιλήψεως. Ταῦτα γὰρ σοι· ἔσται, φησὶν, ἄπερ ὑπεσχόμεν, καὶ *τέξῃ υἱόν*, καὶ

^α Sic Savil. et quinque mss. At Morel. ἀσθενεστέρου σκεύους.

^β Quinque mss. τῆς ἀνωθεν προνοίας.

^γ Sic septem mss. In Sav. et Morel. καὶ οὐδεὶς παρῆν
^δ In Bibliis. ὑπὸ τοῦ πληθύνου.

re enim meis affectionibus incitatus rem cum ea habui, ut erga eam sic afficiar, ut contra aequitatem patreiner. Scio quem tibi debeam honorem; non pro famulorum ingratum animum. Nulla mihi ejus cura vel ratio: unum tantum est cui studeo, ut morore careas et turbatione, ac in omni sis honore.

5. *Conjugum officia.* — Hoc est verum contubernium, hoc mariti officium, quando non magna diligentia ad mulieris spectat verba, sed imbecillitatis veniæ nonnihil concedit, hoc unum satagens, e medio tollatur tristitia, et pax atque concordia nstringantur arctius. Audiant viri, et imitentur istam lenitatem, et tantum honorem ac reverentiam mulieribus tribuant, et tamquam imbecilli vasculo creant, ut concordiae vinculum firmiter consistat. Ne enim veræ sunt divitiæ, illæ maximæ sunt facultates, si vir cum muliere non discordet, sed conjuncti sit ut corpus unum. *Erant enim, inquit, duo in carne una* (Gen. 2. 24). Tales etsi in paupertate sint, si in vilitate, omnium sunt beatissimi, veram perunt voluptatem, et in continua degunt tranquillitate: sicut contra qui hac non fruuntur, sed zelotypia morant, et bonum pacis amittunt, etiamsi magnis luant divitiis, etiamsi sumptuosas habeant mensas, etiamsi clari fuerint ac nobiles, miserrimi omnium sunt: turbas et fluctus sibi quotidie excogitant, sese vicem suspectos habent, nullamque voluptatem habere possunt, interno bello omnia confundente, etiamque eis amaritudinem invehente. Verum hic nihil tale; sed patriarcha indignationem matris-familis sua placavit lenitate, et data ei contra ancillam testate, domum pace replevit. *Et affixit eam, inquit, ira, et aufugit a facie ejus.* Postquam domina illius nivit insolentiam, fugam inivit ancilla. Talis scilicet servorum mos est: quando non permittitur eis more agere, sed impediuntur eorum conatus, statim minorum ruptis frenis, fugam capessunt. Ceterum et etiam vide, quomodo ancillæ supernum auxilium non desit, ob justum videlicet honorem. Nam quia justum non intra se gerebat, ideo et angeli aspectum videre meruit. 7. *Invenit enim eam, inquit, angelus Domini prope fontem aquarum in solitudine, in via Sur.* considera benignitatem Domini, quomodo nullum respiciat, sed etiamsi servus sit vel ancilla, suam erga non declaret providentiam, non ad dignitatum respiciens differentiam, sed ad animæ affectionem. Illic tamen non propter ancillæ meritum angelus assistit, sed ob honorem justum. Nam sicut dixi, digna erat quæ non negligeretur, eo quod digna fuisset quæ semen tibi susciperet. 8. *Et ut eam invenit angelus, dixit ei: ar ancilla Saræ, unde venis, et quo vadis?* Vide quomodo et angeli dicta eam in memoriam suæ conditionis inducant. Nam ut attentiores eam reddat, etiam appellationem nominis ejus in medium affert, dicit: *Agar.* Solemus enim diligentius auscultare, quando nominibus nostris vocamur. Deinde dicit, *ancilla Saræ*: quo recordari eam jubet dominæ suæ, sciat se, licet particeps fuerit herilis lecti, attamen

dominam agnoscere debere Saram. Vide igitur angelum interrogantem, ut eam ad respondendi necessitatem cogeret. Unde, inquit, nunc in solitudinem hanc advenisti, et quo contendis? Atque ob hoc in hac solitudine compareret angelus, ut ne putet aliquem ex vulgaribus viatoribus eum esse qui interrogat: solitudo enim erat, et nullus alius aderat: ut igitur scire possit non esse vulgarem aliquem, qui sibi colloquitur, eapropter in eremo apparuit, et sciscitatus illam est: *Et inquit illa: A facie Saræ dominæ meæ ego fugio.* Vides quomodo non negat dominatum, sed confitetur vere omnia? Non est, inquit, homo qui interrogat, ut possim decipere. Primum dixit nomen meum, et dominæ meæ meminit: par est igitur ut et ego omnia vere dicam. *A facie, inquit, Saræ dominæ meæ ego fugio.* Vide quomodo citra odium meminit dominæ. Non dixit, Me afflixit: non dixit, Me male mulctavit, non possum ferre molestiam ejus, et ideo fugam inii: nihil asperum loquuta est, sed solum se ipsam ut fugitivam accusavit. Vidisti ejus probitatem? Vide quid iterum angelus ei dixit. 9. *Dixit autem ei angelus Domini: Revertere ad dominam tuam, et humiliate sub manibus ejus.* Ad hoc quidem, quod dixit: *A facie dominæ meæ fugio, inquit, Revertere,* et ne sis ingrata erga dominam tuam, quæ de te tam bene merita est. Deinde, quia ex fastu et superbia mentis dominam suam in iram exclaverat, inquit, *Et humiliate sub manibus ejus,* subjecta esto ei: hoc enim tibi proderit. Agnosce servitutem, ne ignores dominium, nihil sublime sapito, ne plus de te quam oportet sentias: *Humiliate sub manibus ejus,* magnam præ te fer obedientiam. Satis ejus animam demulserant angeli dicta, atque ejus spiritum compresserant, satis frenaverant ejus iracundiam, multam in cogitationibus serenitatem fecerant.

6. Deinde ne putet temere et absque causa se hujusmodi providentia dignatam esse, sed discat se propter semen justum tantam benevolentiam assequutam esse, vide quomodo eam consolatur, et mentem ejus erigit, et consolationem dat, quæ abunde sufficiat, cum ita subjungit: 10. *Et dixit ei angelus Domini: Multiplicans multiplicabo semen tuum, et præ multitudine non numerabitur.* Et tibi, inquit, prædico tantum fore semen tuum, ut neque numero subiaceat. Ne igitur mœsta sis, neque succumbas, neque turberis animo, sed præ te fer omnem obedientiam. 11. *Eccæ enim uterum geris, et paries filium, et vocabis nomen ejus Ismael.* Ideo, inquit, et partum tibi prædico, et nomen jam impono puero qui nascetur, ut re certius comperta, sic regrediaris, et emendes quod deliquisti: *Quia audivit Dominus humilitatem tuam.*

Quantum ærumnarum lucrum. — Hinc discamus, quantum sit in afflictionibus lucrum, quanta calamitatis utilitas. Postquam enim secessit, et dolor actus est, multisque circumdata est afflictionum molestiis, in solitudine, in deserto et angustiis versans, post tantam prosperitatem, et postquam in parentum cum domina sua dignitatem evecta fuisset; ideo acceleratum nacta est subsidium. Hæc enim liba

erunt, inquit, quæ promisi, et paries filium, et semen tuum innumerabile erit, *Quia exaudivit Dominus humilitatem tuam*. No igitur gravatim seramus, si molestiis prementibus humiliemur. Nihil enim ita nostram naturam conducit, ut sese submittere, et humilare superbum spiritum, et inflatam mentem deprimere. Tunc enim nos magis audit Dominus, quando cum dolore animæ et corde contrito ipsum invocamus, majorem in precibus assiduitatem adhibentes : *Quia audit Dominus humilitatem tuam*. Postea prædicit pueri qui nasciturus erat studium. 12. *Hic erit*, inquit, *agrestis homo : manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum : et contra faciem omnium fratrum suorum habitabit*. Prædicit ei, illum virilem et fortem futurum esse, bellatorem, ac terræ colendæ vacaturum. Vidisti ex iis quæ in ancillam gesta sunt, quanto in honore esset patriarcha? Quidquid enim illi impensum est, Domini in justum benevolentiam ostendit. Hæc ubi angelus consuluit et felicia annuntiavit Agari, recessit. Cæterum vide iterum ancillæ probitatem. 13. *Et vocavit*, inquit, *nomen Domini, qui loquebatur sibi : Tu es Deus, qui vidisti me : quia dixit : Fletim coram vidi eum qui apparuit mihi*. 14. *Propter hoc vocavit puteum, Puteum ubi coram vidi, inter Cades et inter Barack*. Vide quomodo et hæc velit perpetuam memoriam indere loco per vocabuli impositionem. Vocavit enim locum, *Puteum ubi coram vidi*. Vidisti et ancillam paulatim ex afflictionibus aliquanto castigatioribus moribus fieri, et gratum animum suum declarare erga beneficia quibus cumulata fuerat, et gratiam quibus potuit, referre providentiæ quæ tantam ipsius gesserat curam? 15. *Et peperit*, inquit, *Agar Abram filium, et vocavit Abram nomen ejus, quem peperit sibi Agar, Ismael*.

7. *Exhortatio ad patientiam, mansuetudinem et concordiam. Uxor adjutrix viri quomodo*. — Hinc discimus quantum bonum sit mansuetudo, quantum lucri habeat, et quanti fructus ex afflictionibus proveniant. Nam mansuetudine patriarcha placavit Saram indignabundam, et famulæ potestatem ei dedit, domumque pace replevit, afflictionis autem fructus in ancilla videre licet. Quia postquam ab hera afflictata fugit, et multum ærumnosa fuit, ac cum animi dolore Dominum invocavit, statim supernam visitationem assequuta est. Ut enim discat se per humilitatem et afflictionem tanta providentia dignatam esse, dicit angelus ei : *Uterum geris, et paries filium, et vocabis nomen ejus Ismael, quoniam audit Dominus humilitatem tuam*. Itaque, dilecti, cum sciamus nos, si vigilaverimus, ex ærumnis magis ad Dominum accessuros, et ejus gratiam nobis tum conciliaturos, cum dolente anima et fervidis lacrymis ad ipsum accesserimus : ne dulcemus in afflictionibus, sed lucrum quod ex afflictionibus provenit cogitantes, omnia quæ nobis eveniunt placido seramus animo, et discamus humani esse et mansueti erga omnes quidem, maxime autem erga uxores nostras : ac summopere curemus, ut sive juste, sive iniuste nos arguant, ne ita accurate excutiamus causas : sed

unius rei nobis cura sit, ut tristitiæ causa e medio tollatur, crescatque ac roboretur pax domestica : ut et illa ad virum suum habeat conversionem, et vir ab externis ac forensibus negotiis eturbationibus ad eam quasi ad portum confugere, et omniagenam invenire possit consolationem. In adjutoriam enim data est uxor, ut contentus ejus consolatione, vir adversus ingruentia mala resistere valeat. Nam si fuerit ornata virtutibus et mansueta, non solum viro suo societatis consolationem, sed et in aliis omnibus multum erit utilis : omnia illi levia et facilia reddet, et percipere non sine illam aut externas aut eas quæ quotidie domi nascuntur difficultates : sed, quasi gubernator optimus, omnem animi tempestatem in serenitatem sua sapientia convertet, prudentiaque sua magnam conferet consolationem. Enimvero qui sic conjuncti fuerint, a nulla rerum difficultate male habebunt. Quando enim concordia, et pax, et vinculum dilectionis cum muliere et viro fuerit, omnia simul affluent bona, et nullis insidiis exposcerunt, magno et inexpugnabili quodam muro circumdati, hoc est, ex ea quæ secundum Deum est concordia. Hoc adamante firmiores, hoc ferro fortiores ens reddet, hoc omnibus divitiis et abundantia magis locupletabit, hoc ad supernam gloriam illos deducet, hoc et Dei benevolentiam eis ubertim conciliabit. Proinde oro, ne quid illi præferendum existimeamus : sed omnia faciamus et agamus, ut tranquillitas et pax sit inter cohabitantes. Tunc enim et filii qui nascuntur parentum virtutem sequentur ; quos imitabuntur et servi, et undique domus virtute florebit, eritque multiplex rerum prosperitas. Quando enim divina cæteris præferimus, facile alia omnia prosperi nobis succedent, et nullam sentiemus molestiam, suppeditante nobis omnia largiter divina bonitate. Ut igitur etiam ipsi absque tristitia et temporis istius vitam transigamus, et majorem Domini benevolentiam magis ac magis nobis conciliemus, virtutem sectemur, concordiam et pacem in domum nostram introducere conemur ; curæ nobis sint educatio liberorum moresque famulorum, ut pro omnibus largis acceptis remunerationibus, mereamur et promissa bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum Patre et sancto Spiritu, sit gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIX.

Quando autem factus est Abram nonaginta novem annorum, apparuit ei Deus (Gen. 17. 1).

1. Vidistis, dilectissimi, quomodo nihil sit otiose in divina Scriptura positum? vidistis quantum utilis heri percepimus, cum de Agar ancilla fugitiva disceremus? Vidicimus enim patriarchæ lenitatem, eximiam continentiam, reverentiam quam erga Saram exhibuit, et quomodo concordiam bonis omnibus præferendam duxerit. Vidimus Dei ineffabilem benignitatem, quomodo et in honorem justi non solum voluit Agar, quæ in solitudine errabat, et ab timore

δ σπέρμα σου ἀριθμὸν κρείττον ἔσται, Ὅτι ἐπήκουσε ὁ ὕριος τῇ ταπεινώσει σου. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς σβάλλωμεν, ἐπειδὴν ἀπὸ τινος περιστάσεως τῶν πραγμάτων ταπεινωθῶμεν. Οὐδὲν γὰρ ἡμῶν τῇ φύσει οὕτω υμβάλλεται, ὥς τὸ συστῆλθαι καὶ ταπεινοῦσθαι μὴν τὸ φρόνημα, καὶ τὸ φύσημα τῆς ψυχῆς καταστῆλθαι. Τότε γὰρ ἡμῶν μᾶλλον ὁ Δεσπότης ἐπακοῦσι, τὰν μετὰ ὀδυνωμένης ψυχῆς καὶ συντετριμμένης τῆς καρδίας αὐτὸν καλῶμεν, πολλὴν τὴν προσεδρίαν περὶ τὰς κατείας ποιοῦμενοι. Ὅτι ἐπήκουσε, φησὶ, Κύριος τῇ ταπεινώσει σου. Εἴτα προλάγει τοῦ μέλλοντος τίς τε θαῖ παιδὸς τὸ ἐπιτήδευμα. Οὗτος ἔσται, φησὶν, ἄγγελος ἀνθρώπου· αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπὶ πάντας, καὶ αἱ εἴρες πάντων ἐκ' αὐτόν· καὶ κατὰ πρόσωπον πάντων ἀδελφῶν αὐτοῦ κατοικήσει. Προμηνύει αὐτῇ τι ἀνδρείως ἔσται, ὅτι πολέμιος, ὅτι πρὸς τὴν τῆς γῆς πικρίαν πολλὴν τὸν πόνον ἐπιδείξεταί. Εἶδες διὰ τῶν ἐς τὴν παιδείαν γεγενημένων τὴν εἰς τὸν πατριάρχην μὴν; Ἡ γὰρ περὶ ταύτην πρόνοια δείκνυσιν τὴν εὐνοίαν τοῦ Δεσπότη, ἣν πρὸς τὸν δίκαιον ἐπιδείκνυσται. Ταῦτα συμβουλεύσα; δ' ἄγγελος, καὶ εὐαγγελισάμενος τῇ Ἀγάρ, ἀνεχώρησεν. Ἀλλ' ὅρα πάλιν τῆς παιδείας [393] τὴν εὐγνωμοσύνην. Καὶ ἐκάλεσε, φησὶ, τὸ δρομα Κυρίου τοῦ λαλοῦντος πρὸς αὐτήν· Σὺ δ' Θεός, ὁ ἐκδὼν με· ὅτι εἶπε· Καὶ γὰρ ἐνώπιον εἶδον ὀφθέντα σοι. Ἐνεκεν τούτου ἐκάλεσε τὸ φρέαρ, φρέαρ οὐ ἐν-δύον εἶδον, ἀνὰ μέσον Κόδης καὶ ἀνὰ μέσον Βα-κίχ. Σκόπει πῶς καὶ αὕτη βούλεται διηγεῖσθαι τὴν μνήμην ἀναποθέσθαι τῷ τόπῳ διὰ τῆς προσηγορίας. Ἐκάλεσε γάρ, φησὶ, τὸν τόπον, φρέαρ οὐ ἐνδύον εἶδον. Εἶδες τὴν παιδείαν κατὰ μικρὸν ἐκ τῆς περιεχούσης αὐτὴν θλίψεως φιλοσοφώτεραν γινομένην, καὶ πολλὴν εὐγνωμοσύνην περὶ τὴν γεγενημένην εἰς αὐτὴν εὐεργεσίαν ἐπι-δεικνυμένην, καὶ οἷς ἐνόμισεν ἀμειδομένην τὴν τοσαύτης αὐτὴν ἀξιώσασαν κηδεμονίας; Καὶ ἔτεκε, φησὶν, Ἀγάρ τῷ Ἀδραμ υἱόν, καὶ ἐκάλεσε τὸ δρομα αὐτοῦ, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ Ἀγάρ, Ἰσμαήλ.

Ζ. Ἐνταῦθεν μανθάνομεν ὅσον ἔστιν ἀγαθὸν ἐπιείκεια, ὅσον ἔστι κέρδος καὶ ἀπὸ τῶν θλίψεων καρπώσασθαι. Καὶ τὴν μὲν ἐπιείκειαν, ἐξ ὧν ὁ πατριάρχης ἐπιδείξετο καταπραΰνας τῆς Σάρρας τὴν ἀγανάκτησιν, καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς παιδείας αὐτῇ διδωκώς, καὶ διὰ τούτου εἰρήνης ἐμπλήσας τὴν οἰκίαν, τὸ δὲ κέρδος τῶν θλίψεων ἐκ τῶν κατὰ τὴν παιδείαν ἔστιν ἰδεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ κακωθεῖσα ὑπὸ τῆς δεσποίνης ἀπέδρα, καὶ πολλὴν ὑπέμεινε τὴν ταλαιπωρίαν, καὶ μετὰ ὀδυνωμένης ψυχῆς ἐκάλεσε τὸν Δεσπότην, εὐθέως τῆς ἀνωθεν ἐπισκοπῆς ἠξιώθη. Ἦνα γὰρ μάθῃ, ὅτι διὰ τὸ ταπεινωθῆναι καὶ συσταλῆναι τῆς τοσούτης ἀξιοῦται κηδεμονίας, φησὶν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτήν· Ἐν γαστρὶ ἔχεις, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ δρομα αὐτοῦ Ἰσμαήλ, ὅτι ἐπήκουσε Κύριος τῇ ταπεινώσει σου. Εἰδότες τοίνυν, ἀγαπητοί, ὅτι ἐάν νή-φωμεν, αἱ θλίψεις μᾶλλον ἡμᾶς οικειοῦσι τῷ Δεσπότη, καὶ τότε θνητούμεθα τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθην ἐπισπάσασθαι, ὅταν μετὰ ὀδυνωμένης ψυχῆς καὶ θερμῶν δακρύων αὐτῷ προσώμεν, μὴ ἀλγῶμεν ἐπὶ ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τῶν θλίψεων κέρδος λογιζόμενοι πάντα πράως φέρο-μεν τὰ συμπίπτοντα, καὶ παιδεύομεθα ἐπεικεῖς εἶναι καὶ ἡμεροὶ πρὸς πάντας μὲν, μάλιστα δὲ περὶ τὰς ἐαυ-τῶν γυναῖκας, καὶ πολλὴν ποιῆσθαι σπουδὴν, ὥστε, κἂν διώκω, κἂν ἀδικῶς μέμψωνται, μὴ ἀκριβολογεῖσθαι, ἀλλ' ἐνδὲς μόνου γίνεσθαι, τοῦ τὰ τῆς λύπης αἰτία ἐκπο-δεῖν ποιεῖν, καὶ βαθεῖαν εἰρήνην κατασκευάζειν τῇ οἰκίᾳ,

Ἦνα καὶ ἐκείνη ἔχῃ πρὸς τὸν ἄνδρα τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς εἰς λιμένα εἰς αὐτὴν ἔχῃ καταφεύγειν ἐκ τῶν ἐξωθεν παραγῶν καὶ τῶν θυρόδων, καὶ πᾶσαν ἐκείθεν εὐρίσκειν τὴν παραμυθίαν. Πρὸς βοήθειαν γὰρ ἡ γυνὴ ἐδόθη, Ἦνα ἀκούμενος τῇ ταύτης παρακλήσει ἀντέχειν ὁ ἄνθρωπος δύνηται πρὸς τὰ ἐπιόντα αὐτῷ. Ἐάν γὰρ ἡ κοσμία καὶ ἐπεικὴς, οὐ μόνον τὴν ἀπὸ τῆς κοινωνίας παραμυ-θίαν παρέξει τῷ ἄνδρι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν πολλὴν τὴν αὐτῆς χρεῖαν ἐπιδείξεταί, πάντα αὐτῷ κοῦφα καὶ ῥάδια κατασκευάζουσα, καὶ οὐκ ἀφίστα πείραν λα-βεῖν οὔτε τῶν ἐξωθεν, οὔτε μὴν τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν τικτομένων καθ' ἑκάστην ἡμέραν δυσχερῶν· ἀλλὰ, καθά-περ κυβερνήτης ἀριστος, οὕτως αὐτῷ τὸν χειμῶνα τῆς ψυχῆς διὰ τῆς οἰκίας [394] σοφίας εἰς γαλήνην κατα-στήσει, καὶ τῇ παρ' αὐτῆς συνήσει πολλὴν αὐτῷ παρ-έξει τὴν παραμυθίαν. Τοὺς γὰρ οὕτω συνδεδεμένους οὐ-δὲν λοιπὸν τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ λυτῆσαι θυνήσεται, οὐδὲ τὴν ἡδονὴν αὐτῶν λυμῆκασθαι. Ὅταν γὰρ ὁμόνοια ἦ καὶ εἰρήνη καὶ σύνδεσμος ἀγάπης μετὰ γυναικὸς καὶ ἁν-δρός, ἐκεῖ πάντα συρρεῖ τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἀνάλωτοι πάσης ἐπιβουλῆς γενήσονται, μέγαλα καὶ ἀχειρώτῳ τείχει τινὶ πεφραγμένοι, τοῦτ' ἔστι, τῇ κατὰ Θεὸν ὁμονοίᾳ. Τοῦτο ἀδάμαντος αὐτοὺς ἰσχυροτέρους ἀπεργάσεται, τοῦτο σι-δῆρου στερέωτέρους καταστήσει, τοῦτο παντὸς πλοῦτου καὶ περιουσίας αὐτοῖς συμβαλεῖται πλέον, τοῦτο εἰς τὴν ἀνωτάτω περιφάνειαν αὐτοὺς ἀνάξει, τοῦτο καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν αὐτοῖς προξενήσει μετὰ πολλῆς τῆς δαφιλίας. Μὴ τοίνυν, παρακαλῶ, τούτου προσιμώτερόν τι ἠγώμεθα, ἀλλὰ πάντα ποιῶμεν καὶ πραγματευώμεθα, ὥστε γαλήνην καὶ εἰρήνην εἶναι μεταξὺ τῆς συνοικη-σεως. Τότε γὰρ οἱ τικτόμενοι παῖδες τῇ τῶν γεγεννηκό-των ἀρετῇ κατακολουθήσουσι, καὶ οἱ οἰκέται τούτοις ἔψονται, καὶ πανταχόθεν τὰ τῆς οἰκίας πρὸς ἀρετὴν ἐπι-δώσει, καὶ πολλὴ τῶν πραγμάτων ἔσται ἡ εὐμερία. Ὅταν γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ προσιμώμεν, τὰ ἅλλα πάντα κατὰ βούλην ἔξει ἡμῖν, καὶ οὐδενὸς αἰσθήσιν ληψόμεθα λυπηροῦ, τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος μετὰ δαφιλίας ἡμῖν ἅπαντα χορηγούσης. Ἦνα οὖν καὶ αὐτοὶ ἀλύπως κατὰ τὸν παρόντα βίον διάγωμεν, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Δεσπότη εὐ-νοίαν ἐπὶ πλέον ἐπισπασώμεθα, ἀντεχώμεθα τῆς ἀρετῆς, τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάγειν σπουδάζωμεν τὴν αὐτῶν, τῆς τῶν τέκνων εὐκοσμίας ἐπιμελώμεθα, φροντίζωμεν τοῦ τρόπου τῶν οἰκετῶν, Ἦνα ὑπὲρ πάντων δαφιλίαις τὰς ἀμοιβὰς κομισάμενοι, καταξιώμεθα καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτες καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κρά-τος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΘ.

Ἦνίκα δὲ ἐγένετο ὁ Ἀδραμ ἐννετήκοντα ἐννέα ἐτῶν, ὥσθ' αὐτῷ ὁ Θεός.

α'. Εἶδετε, ἀγαπητοί, πῶς οὐδὲν ἀργὸν τῶν παρὰ τῇ θεῇ Γραφῇ χειμένων; εἶδετε χθὲς πῶς τὸ κατὰ τὴν Ἀγάρ εἰς μέσον παραγαγόντες, καὶ τὴν ταύτης ἀναχώρησιν. πολλὴν ὥφελειαν ἐκείθεν ἐκαρπώσαμεθα; Ἐμὲθομεν γὰρ τοῦ πατριάρχου τὴν πολλὴν ἐπιείκειαν, τῆς σωφρο-σύνης τὴν ὑπερβολὴν, τὴν αἰδῶ, ἣν ἀπένειμε τῇ Σάρρᾳ, τὴν πρὸς αὐτὴν ὁμόνοιαν πάντων ἠγούμενος προσιμο-τέραν. Εἶδομεν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπατὸν φιλανθρωπίαν, ὅπως διὰ τὴν εἰς τὸν δίκαιον τιμὴν οὐ μόνον ἐπανάγαγε

^a Savil. et aliquot mss. λυπηρῶν. Morel. δυσχερῶν.
^b Haec ita enuntiantur in Bibliis: Ἐγένετο δὲ Ἀδραμ ἑτῶν ἐννετήκοντα ἐννέα καὶ ὥσθ' ὁ Κύριος τῷ Ἀδραμ.

τὴν Ἄγαρ κατὰ τὴν ἔρημον πλανωμένην, καὶ διὰ τὸν
τῆς δεσποίνης φόδον ἀποδράσασαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἰσμαὴλ
τὸν τόκον ἔχαρισατο, πολλὴν ἐντεῦθεν τῷ δικαίῳ τὴν
παρமுσίαν ἐπέκρινεν, καὶ τῆς τοσαύτης ὑπομονῆς ἀπο-
δοῦς αὐτῷ τὰς ἀμοιβάς. Καὶ ἐπειδὴ ἐτέχθη ὁ Ἰσμαὴλ,
βουλομένη διδάξαι ἡμᾶς [395] ἡ θεὰ Γραφή τὸν χρόνον τοῦ
πατριάρχου, καὶ τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν ἡμῖν ἐπισημήνατο
εἰποῦσα, ὅτι *Ἠνίκα ἐτέχθη ὁ Ἰσμαὴλ, ἐτῶν ὀγδο-
ηκονταεξ ἦν ὁ Ἀβραμ*. Ἰδωμεν δὲ λοιπὸν τὰ ἐντεῦθεν,
ἵνα καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς μάθωμεν πάλιν καὶ τοῦ δικαίου τὴν
πολλὴν ἐπιμονὴν, καὶ τοῦ δεσπότου τὴν ἀφαιον καὶ
ὑπερβάλλουσαν φιλελευσιν. Εἰσόμεθα δὲ μετὰ ἀκρι-
βείας, ἐὰν πάλιν τοὺς χρόνους τῆς ζωῆς τοῦ δικαίου
καταμαθεῖν θυνθῶμεν, καὶ ὅπως ὁ ἀγαθὸς θεὸς τὰ κατ'
αὐτὸν ὀφεινόμεναι, καθ' ἕκαστον κειρὸν δοκιμῇ τοῦ ἰδίου
θεράποντος λαμβάνων, καὶ τὸ θεοφιλὲς αὐτοῦ τῆς
γνώμης ἐκκαλύπτων. Αὐτὸς μὲν γὰρ προῆδει σαφῶς τοῦ
ἰδίου οἰκέτου τὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ
τὸ κάλλος ἡτίστατο, καὶ τὸν μαργαρίτην ἀκριβῶς ἐγί-
νωσκεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐβούλετο καὶ πᾶσι τοῖς τότε παρ-
οῦσι κατὰθεῖν αὐτὸν ποιῆσαι, ἵνα καὶ εἰς τὰς μετὰ
ταῦτα γενεάς ἡ τοῦ δικαίου ἀρετὴ πρὸς ζῆλον καὶ
μίμησιν ἀφελικῆται τοῖς βουλομένοις, διὰ τοῦτο κατὰ
μικρὸν ἐκκαλύπτει τὸν πλεῖστον τῆς τοῦ δικαίου γνώμης,
ἵνα παιδευόμεθα καὶ ἡμεῖς μηδέποτε διαπιστεῖν ταῖς τοῦ
θεοῦ ἐπαγγελίαις· μηδὲ δυσχεραίνειν πρὸς τὴν ἀνα-
βολὴν, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ὀρωμένων καὶ τῶν ἐν χερσὶ
τοῖς μὴ βλεπομένοις θαρρῆναι, ἐπειδὴ ὁ πάντων δεσπό-
της ὑπόσχεται· καὶ εἰδέναι ὡς οὐχ οἷόν τε ποτε δια-
πιστεῖν τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐπαγγελθέντα· ἀλλὰ καὶ
χρόνου πολλοῦ παραδραμόντος ἐναντία ταῖς τοῦ θεοῦ
ὑποσχέσεσι γένηται, μηδὲ οὕτω σαλεύεσθαι τὸν λο-
γισμὸν, ἀλλ' εἰδέναι τοῦ ἐπαγγελαμένου τὸ εὐμήχανον
καὶ τὴν ἀμαχὸν δύναμιν, καὶ οὕτως ἐπιδὲν βουλευθῆναι
ἐργὸν ἀγαγεῖν τὰ δεδογμένα, πάντα εἰκαὶ καὶ παρα-
χωρεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ Κύριός ἐστι τῆς φύσεως καὶ θε-
μιουργός, δυνατόν αὐτῷ καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν δωρή-
σασθαι. Μὴ τοίνυν πρὸς τὴν οἰκίαν ἀσθενείαν ἀφορῶν-
τες πολυπραγμονῶμεν τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ γινόμενα,
μηδὲ πρὸς τὴν φυσικὴν ἀκολουσίαν ἀποδιέποντες σχί-
ζομεν τὸν λογισμὸν, ἀλλὰ καθάπερ εὐγνώμονες οἰκέται,
εἰδότες τοῦ ἡμετέρου δεσπότου τὴν ὑπερβάλλουσαν
δύναμιν, πιστεύομεν αὐτοῦ ταῖς ὑποσχέσεσιν, καὶ
ἀνιωτέροις γινώμεθα τῆς φυσικῆς ἀσθενείας, ἵνα καὶ τῶν
ἐπαγγελθέντων ἐπιτελεσώμεθα, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ
ἐπιταύσεως ἐννοίας, καὶ κατὰ δύναμιν ἡμετέραν
τιμῆσωμεν τὸν θεόν. Μεγίστη γὰρ αὕτη τιμὴ παρ'
ἡμῶν εἰς αὐτὸν, τὸ θαρρῆναι αὐτοῦ τῇ δυνάμει, καὶ
ἐναντία ἢ τὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς σαρκὸς ὁρώμενα. Καὶ
εἰ θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ θεοῦ μεγίστη ἐστὶ τιμὴ τὸ μὴ
ἀμφιδόλλαι; Καὶ ἐπὶ τῶν ὁμογενῶν, ἐπειδὴ ἡμῖν
ὑποσχωμέναι τι τῶν ἐπιτήκων τούτων καὶ φθαρτῶν
πραγμάτων, ἀν μὴ ἀμφιδόλλωμεν, ἀλλὰ θαρρῆσωμεν
τῷ ὑποσχομένῳ, πᾶς τις αὐτῶν μεγίστην ταύτην ἡγείται
τετιμῆσθαι τιμὴν, τὸ μὴ ἐνδοῦσαι δηλονότι ἡμᾶς, ἀλλὰ
θαρρῆσαι αὐτοῦ ταῖς ὑποσχέσεσιν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐπ'
ἀνθρώπων τοῦτο ἐστὶ τῶν καὶ μεταβαλλομένων πολλάκις,
ἢ εἰ ἀσθενείαν μὴ δυναμένων εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ
ἐδόντα, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ θεοῦ ὀφειλομένον αὐτοῦ
θαρρῆναι τῇ ἐπαγγελίᾳ, καὶ ἐν τῷ μέσῳ πολὺς γένηται
χρόνος. Ταῦτα δὲ μοι νῦν οὐχ ἀπλῶς [396] εἰρηται,
ἀλλ' ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν, ὅταν ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν
τῶν σήμερον ἡμῖν προτεθέντων, ὅπως ὁ φιλελευσιν
θεὸς βουλόμενος ἡμῶν ἐπίσημον ποιῆσαι τὸν πατριάρ-

χην, ἐπὶ τοσούτων ἐτῶν ἀριθμὸν τὴν οἰκίαν ἐπιδείνω-
ται μακροθυμίαν, καὶ ὁ δίκαιος οὐ δυσχεραίνει, ἀ-
ναρκῆ πρὸς τὸ μήκος, οὐκ ἀπαγορεύει, ἀλλὰ τὰς
χρηστοῖς ἐλπίσι τρεφόμενος τὴν φιλόθεον αὐτοῦ γνώμην
διὰ πάντων ἐπιδείκνυται. Εἰσόμεθα δὲ ἀκριβῶς ἡμᾶς
τοῦ πατριάρχου τὴν ἀρετὴν, ἐὰν μάθωμεν πόσας μετὰ
διατέγοντο χρόνος. Πάντα γὰρ ἡμᾶς ταῦτα σαφῶς διέδει-
ξεν ὁ μακάριος Μωϋσῆς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου
ἐνηγουμένου. Τί οὖν οὗτος φησιν; Ἠνίκα ἐπήκουσε τῇ
προστάγματι τοῦ θεοῦ, καὶ ἀναστὰς ἀπὸ τῆς Χαλδαίας
ἐπὶ τὴν Χαναταίαν ὤρμησεν, ἐτῶν ἡνδεομηκονταεξ ἦν.
Καὶ εὐθὺς καταλαβόντι τὴν Χαναταίαν ὑπόσχετο αὐτῷ
καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ δώσειν πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ εἰς
τοσούτων πληθὺς ποιῆσαι ἐπιδώσειν, ὡς ἀναριθμήτων
εἶναι, καθάπερ τὴν ἔμμεν καὶ τοὺς ἀστέρας. Καὶ μετὰ
τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην πολλὰ ἐν τῷ μέσῳ συνέβη τῷ
δικαίῳ, ἢ καθόδοις ἢ ἐν Αἰγύπτῳ διὰ τὸν λιμὸν, ἢ
ἀρπαγὴ τῆς Σάρρας, καὶ εὐθὺς ἢ παρὰ τοῦ θεοῦ πρόνοιαν.
Καὶ πάλιν μετὰ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον ἢ παρὰ τοῦ βα-
σιλέως τῶν Γεραρῶν περὶ τὴν Σάρραν ἐπήρεια, καὶ πα-
ραχρήμα ἢ παρὰ τοῦ θεοῦ ἀντίληψιν. Καὶ ταῦτα πάντα
ὁρῶν ὁ δίκαιος μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν ἐκείνην αὐτῷ συμ-
βαίνοντα, οὐκ ἐσαλεύετο τὸν λογισμὸν, οὐδὲ περιεργά-
ζετο, τίνας ἔνεκεν ὁ τοιαύτην ἐπαγγελίαν δεξιόμενος
τοσούτοις καὶ τοιούτοις παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ ἐκείτῃ
περιπίπτει, καὶ ἐν τοσούτῳ χρόνῳ ἐν ἀποδείξει διαμένει·
ἀλλὰ φιλόθεος ὢν καὶ οὐκ ἀνεχόμενος τῇ ἀσθενείᾳ τῶν
οἰκείων λογισμῶν ὑποβαλεῖν τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ γινόμενα.
καὶ ἔσπεργε, καὶ μετ' ἡδονῆς ἐδέχετο τὰ τῷ θεῷ
δοκούντα.

β'. Καὶ μετὰ δέκατον ἐναυτὸν λαμβάνει τὸν Ἰσμαὴλ.
τὸν ἀπὸ τῆς παιδείας, καὶ εἰς τοῦτον ἐνέμεινεν αὐτῷ
λοιπὸν τὰ τῆς ἐπαγγελίας πεπληρωσθαι. Ἦν γὰρ ὁ
πατριάρχης, φησὶν, ἡνίκα ἐτέχθη ὁ Ἰσμαὴλ, ἐτῶν
ὀγδοηκονταεξ. Ἀλλὰ πάλιν ἐτέρων δεκατρεῶν ἐτῶν
ἀριθμὸν γυμνάσας ὁ φιλελευσιν θεὸς τοῦ δικαίου τὴν
ὑπομονὴν, τότε τὴν οἰκίαν ὑπόσχεσιν εἰς ἔργον ἔγει.
Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε καλῶς· καθάπερ ἐν χωνευτηρίῳ διὰ
τοῦ μήκους τοῦ χρόνου τὸ χρυσοῖον ἐκκαθαρθέν, καὶ
λαμπροτέραν καὶ φειδωλοτέραν τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν
ἀναφανείσαν, Ἠνίκα, φησὶν, ἐγένετο Ἀβραμ ἐτῶν
έννενηκονταεξ, ὡρθε αὐτῷ πάλιν ὁ θεός. Καὶ
τίνας ἔνεκεν τοσούτων χρόνων ἐμακροθύμησεν; Οὐχ ἵνα
τοῦ δικαίου μόνον τὴν ὑπομονὴν, καὶ τὴν πολλὴν ἀρετὴν
καταμαθῶμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως τὴν
ὑπερβολὴν ἴδωμεν. Ἠνίκα γὰρ ἀπηγγέρευεν ἡ φύσις,
καὶ πρὸς τὴν παιδοποιίαν λοιπὸν ἀχρηστος ἦν, καταπα-
ρανθέντων αὐτοῦ τῶν μελῶν, καὶ κατεψυγμένων ὑπὸ
τοῦ γήρεως, τότε καὶ τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν ἐκκαλύπτων,
καὶ τὴν οἰκίαν δεικνύς δύναμιν, τὰ τῆς ἐπαγγελίας εἰς
ἔργον ἔγει. Ἀλλ' ἀναγκαζὸν ἀκούσαι καὶ αὐτῶν τῶν [397]
παρὰ τοῦ θεοῦ πρὸς αὐτὸν βεβαιόντων. *Γενόμενος, φησὶν,
αὐτῷ ἐτῶν έννενηκονταεξ, ὡρθε αὐτῷ ὁ θεός, καὶ εἶπεν αὐτῷ*. Ὅταν δὲ ἀκούσης, Ὁρθε, μὴ δὲν
ταπεινὸν ὑπόπτειν, μηδὲ νομίσης ὀφθαλμοῖς σαρκὸς
ἐφάσθαι τὴν θεῖαν ἐκείνην καὶ φθαρτὴν δύναμιν, ἀλλ'
εὐσεβῶς πάντα νοεῖ. Ὁρθε οὖν αὐτῷ ὁ θεός, ἐν τῷ
τοῦ, τῆς παρ' αὐτοῦ δηλονότι ἐπισκέψεως αὐτὸν ἔξισται,
καὶ ἔξιον αὐτὸν ἡγησάμενος τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας,
πολλῇ κεχηρημένος τῇ συγκαταβάσει, καὶ διαλέγεται, καὶ
φησὶν· *Ἐγώ εἰμι ὁ θεός σου· εὐαρέσκει ἀναστῆναι
μου, καὶ γίνω ἀμεμπτος, καὶ θήσομαι τὴν δεξιάν μου
ἐν τῷ μέσῳ ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον σου, καὶ πλη-
θυνῶ σε σφόδρα*. Καὶ ἔκτισεν Ἀβραμ ἐπὶ πρόσκαιρον

* Καλῶς deest in Morel.. sed habetur in Savil. et in ms

dominæ aufugerat, sed et ei Ismaelem prolem dedit, inde justo magnum solatium excogitans, tantæque patientiæ mercedes ei retribuens. Et postquam natus est Ismael, volens nos docere Scriptura tempus patriarchæ, etiam numerum annorum nobis designavit dicens: 16. *Quando natus est Ismael, annorum octoginta sex erat Abram* (Cap. 16). Videamus autem et hoc loco, id quod et ex sequentibus discemus, insignem patientiam justī, et ineffabilem atque eximiam benignitatem Domini. Scimus autem utraque evidenter, si iterum tempora vitæ justī addiscere poterimus: et quomodo bonus Deus quæ ad se attinent omni tempore dispenset, probans suum famulum, et piā ejus mentem detegens. Ipse enim clare præsciebat famuli sui gratum animum, animæ ejus pulchritudinem, margaritamque hanc evidenter agnoscebat: sed quia voluit omnibus tunc præsentibus eum notum facere, ut et posterioribus sæculis ipsa justī virtus ad imitationem ac zelum eos qui æmulari vellent provocaret: Ideirco paulatim mentem justī tam opulentam nobis detegit: ut discamus et nos divinis promissionibus non diffidere, neque dilationem gravatim ferre, sed majorem spem in invisibilibus quam in visibilibus ponere, quæ Dominus omnium promiserit: et sciamus non esse possibile ut umquam excidant promissa Dei; sed et si longo post tempore eveniant aliqua divinis promissis diversa, ne propterea mens turbetur, sed cognoscamus ejus qui promisit sapientiam et invictam virtutem: et eum quandocumque voluerit, opere quæ sibi placita sunt complere posse, omniaque ei cessura et obtemperatura esse. Nam quia Dominus est naturæ et Opifex, potest etiam dare ea quæ supra naturam sunt. Ne igitur ad propriam imbecillitatem respicientes, curiosius quæ a Deo fiunt inquiramus, neque ad naturæ ordinem intendentes, mentem dividamus: sed sicut grati famuli, immensam Domini nostri potentiam non ignorantes, credamus ejus promissionibus, ut humanis viribus superiores facti, promissa assequamur omnino, et ejus fruamur benevolentia, ac pro nostro virili Deum quoque timeamus. Maximus enim hic est noster honos, quem offerre possumus, ut virtuti ipsius fidamus, etiam si carnis oculis quæ sunt contraria videamus. Et quid admiraris, si apud Deum honor sit maximus non dubitare? Etiam apud homines, cum quid ex his fluxis et corruptioni obnoxilis rebus nobis promittitur, si non de promissis non dubitemus, sed promittenti fidem habeamus, id maximo honori ducitur, quod nempe non dubitemus, sed promissis fidamus. Quod si hoc in hominibus, qui tam crebro vel mutantur, vel ob infirmitatem præstare nihil valent: quanto magis omnipotentis Dei promissis credere debemus, etiam si interim multum temporis interfuit? Hæc autem a me nunc non absque causa dicta sunt, sed ut scire possimus, cum venerimus ad principium eorum quæ hodie nobis sunt proposita, quomodo benignus Deus volens apud omnes nobilem reddere patriarcham, tot annis procrastinavit, et interim justus non egre ferebat, non ob diuturnitatem torpescere-

bat, nec desperabat, sed bona spe vegetatus, religiosum animum in omnibus præ se ferebat. Scimus autem liquido omnem patriarchæ virtutem, si didicerimus quantum interea tempus elapsum fuerit. Omnia enim beatus Moses Spiritu sancto afflatus clare docuit. Quid igitur ille dicit? Quando obedivit mandato Dei, et migrans a Charran, in Chananzæam contendit, annorum erat septuaginta quinque. Et statim ut venit in Chananzæam, Dominus promisit ei et semini ejus daturum se omnem terram, et tanto numero multiplicaturum, ut innumerabile fiat sicut arena et stelæ. Et post promissionem hanc multa interim acciderunt justo, nempe descensus in Ægyptum propter famem, raptus Saræ, et statim divina providentia. Iterum post reditum ab Ægypto, alia occasione Saræ molestiæ a rege Gerarorum, et statim a Deo subsidium. Atque hæc sibi accidentia omnia videns justus post promissionem illam, non turbabatur animo, neque curiosius disquirebat quare accepta promissione tali, in tantas talesque tentationes quotidie incideret, et tanto tempore maneret absque prole. Noluit enim utpote pius, humanis rationibus ea quæ a Deo fiebant subicere, et homi consulebat, grateque suscipiebat quæcumque Deo fuerant visa.

2. *Cur Deus sic evadendo probaverit Abram; quomodo hæc vox apparuit accipienda sit.* — Et post decimum annum suscepit Ismaelem ex ancilla, posteaque in illo putavit promissionem adimplendam. Erat enim patriarcha, quando natus est ei Ismael, annorum octoginta sex. Sed iterum tredecim annis exercetur a benigno Deo ejus patientia, donec ipsius promissio impleatur. Nam quia probe noverat, quemadmodum aurum in fornace temporis diuturnitate, ita justum purgari, ejusque virtutem clariorem et illustriorem fieri: 1 (Cap. 17). *Quando factus est Abram annorum nonaginta novem, inquit, apparuit ei Deus iterum.* Et quarenam tanto tempore distulit? Ut non solum justī patientiam et virtutem discamus, sed et immensam ipsius potentiam videamus. Cum enim nihil spei et exspectationis esset in natura quæ ad procreandam prolem inutilis erat et membra præ senectute languida et frigida essent, tunc tandem justī virtutem detexit, et suam potentiam indicavit, promissionem implendo. Sed operæ pretium est, ut iterum audiamus ea ipsa quæ cum illo Deus loquutus est verba. *Cum factus enim esset, inquit, nonaginta novem annorum, apparuit ei Deus, et dixit ei.* Cum autem audieris, *Apparuit*, nihil humile suspicis, neque putes oculis carnalibus videri divinam illam et incorruptibilem potentiam, sed pie omnia intellige. *Apparuit* igitur, *ei Deus*: hoc est, visitatione sua illum dignatus est, et dignum duxit eum ejus curam ageret, usus magna sermonis attemperatione. *Dixit enim, inquit, ad eum. Ego sum Deus tuus; place coram me, et esto irreprehensibilis, 2. et ponam testamentum meum inter me et inter te, et multiplicabo te valde. 3. Et proci- dit Abram super faciem suam.* Magna justī probitas, excellens item clementissimi Dei in illum benignitas. *Ego sum, inquit, Deus tuus*: quasi diceret, *Ego sum*

qui usque in præsens res tuas variis modis dispenso; ego sum, qui te e domo tua evocaui, et huc duxi; qui omni tempore propugnator tuus sum, et qui te de inimicis victorem effeci, ego sum; et non dixit simpliciter, Ego sum Deus: sed, *Ego sum Deus tuus*. Vide miram bonitatem, quomodo hoc etiam additamento amorem suum erga justum declaravit. Nam qui totius mundi est Deus, et universi Opifex, Creator caeli et terræ, dicit: *Ego sum Deus tuus*. Ingens profecto honor, qui justo tribuitur. Sic et prophetis loqui mos est. Nam sicut ipse nunc, cum sit Dominus communis omnium, a servo ut peculiaris vocari voluit, invenimus etiam cum post hæc dicentem, *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob* (Esod. 3. 6): ita et propheta dicere consueverunt, *Deus meus*: non concludentes ejus dominium, sed amorem immensum declarantes. Non igitur mirum si homines hoc faciant; sed quod ipse erga homines id faciat, id vero novum est et mirabile. Cæterum ne miremur, dilecti, sed audiamus prophetam dicentem: *Melior est unus faciens voluntatem Domini, quam innumeri peccatores* (Eccli. 16. 3); et iterum audiamus Paulum dicentem: *Obambulaverunt in molotis, in pelilibus caprinis, egentes, angustiat, afflicti, quibus dignus non erat mundus* (Hebr. 11. 37. 38). Sic propheta quidem pronuntiat, unum qui facit voluntatem Domini, impiis innumeris meliorem. Beatus vero Paulus, doctor orbis, memorans bonos omnes in afflictionibus hic agentes, inquit: *Quibus dignus non erat mundus*. Ita cum dixisset totum mundum, mundo opposuit eos qui hic vexantur et affliguntur, ut discas quanta sit virtutis magnitudo. Atque ea de causa Dominus Deus inquit ad patriarcham: *Ego sum Deus tuus, place coram me, et esto irreprehensibilis*. Neque enim contemnam tuam virtutis sudores, sed *Ponam testamentum meum inter me et inter te, et multiplicabo te valde*. Non tantum faciam te in multitudinem magnam crescere, sed *valde*, declarans incrementum plurimum. Quod supra memorabat, cum diceret, Sicut arenam et stellas: id hic per adverbium, *Valde*, significavit. At gratus et religiosus famulus, videns tantam Dei indulgentiam et erga famulum suum curam, obstupescens, animoque versans et naturam suam, et bonitatem immensamque virtutem Dei, *Cecidit*, inquit, *in faciem suam*: gratum animum hoc modo declarans. Non solum enim non tunc fuit arrogantior, neque superbiebat propter favorem Dei quem experiebatur, sed et multo magis humiliabatur: *Et cecidit*, inquit, *in faciem*. Ita enim gratus animus, quanto majori fruitur fiducia, tanto majorem Deo reverentiam exhibet: *Cecidit enim*, inquit, *in faciem suam*. Et quia post tantam fiduciam justus seipsum et naturæ suæ imbecillitatem considerans, neque oculos attollere audebat, sed in faciem pronus multam declarabat reverentiam: vide iterum homini Dei ineffabilem benignitatem. *Loquutus est enim*, inquit, *ei Deus dicens*: 4. *Ecco ego et testamentum meum tecum, et eris pater multitudinis gentium*, 5. *et non vocabitur ultra nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum Abraham: quin pu-*

trem multarum gentium constitui te, 6. *faciamque te crescere valde: et ponam te in gentem, et reges ex te egredientur*.

3. *Etymologia nomen Abram et Noe. Infideles etiam prophetaut.* — Considera, dilectio, quomodo omnia justo manifeste prædicat, et ut majoribus cum argumentis certum reddat, etiam literam addit nomen ejus, et inquit: *Eris pater multitudinis gentium*. Non vocabitur enim nomen tuum Abram, sed Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te. Nam sicut prius nomen ejus transitum indicabat (Abram enim transiorem sonat, necandum Hebræorum linguam (a); et hoc sciunt qui linguæ illius sunt periti), itaque parentes ejus nomen hoc indiderant, eo quod a patria sua in Chanaanem transurus erat. Jam fortasse dixit quidam: Cum parentes ejus infideles fuerint, unde illis præscientia hæc, ut quod multo tempore postea futurum erat, nomine complecterentur? Sed est etiam hoc omnipotentis sapientiæ Dei argumentum, quæ sæpenter per infideles ejusmodi res dispensat: et multa similia invenimus etiam in aliis facta. Statim enim occurrit nobis et Noe vocabulum: neque enim abque causa et in vanum etiam huic nomen indiderunt parentes, sed præsignarunt subsequiturum diluvium. Enimvero et patrem hujus non ideo nomen puero indidisse, quod ipse justus esset, audi Scripturam dicentem, Noe solum inventum esse justum, perfectum in generatione sua (Gen. 6. 9). Non autem oblitus est Scriptura, neque dixisset, Noe solus justus erat, si et Lamech pater ejus virtutem justî fuisset imitatus. Impositurus itaque pater nomen, inquit: *Et vocabitur nomen ejus Noe; hic faciet nos quiescere ab operibus nostris, et a molestiis manuum nostrarum, et a terra, quam maledixit Dominus Deus* (Gen. 5. 29). Unde illi, quæso, esset præscientia eorum quæ post tot sæcula erant evenitura? Dicit enim: *Vocabitur*, inquit, *Noe; hic enim nos quiescere faciet*. Nomen autem Noe lingua Hebræorum quies dicitur. Itaque quia, ingruente diluvio, hic solus mundum servaturus, et posterioris generationis futurus auctor erat, ideo inquit, *Hic faciet nos requiescere*: requiem diluvium vocans. Nam omnem terram quasi fatigatam et inhabitantium malitia valde deteriore factam superveniens diluvii aquarum inundantia, quæ finem malitiæ malorum istorum hominum faciebat, et terram repurgavit, quam inhabitantium malitia immundam fecerat, et illos puniendo in quietem induxit. *Mors enim*, ut inquit ille, *requies viro* (Job 3. 23. apud LXX). Vidisti quomodo etiam per incredulos multa sæpe præsignificari curat? Eodem

(a) Hebraice doctus non erat Chrysostomus qui talem etymologiam ediderit: non enim a voce, נֹחַ, trans, nomen, אֲבְרָם, duci potest; cognominatus tamen fuit Abram נֹחַ, quam vocem alii Hebræum, alii transiorem vertunt, Græco, ἀναγών. Item pluribus tractavimus in Hexagila, cap. 14 Genesis, v. 13, ubi plurimorum sententias attulimus, et explicavimus in notis. Quod dicit infra Chrysostomus Noe, quietem, sonare, verum est: non perinde probabile est quod adjicit, quietem illam Noe nomine expressam, significare diluvium, in quo mortui sunt omnes homines, quia videlicet mors est quies hominis. sic ille.

αὐτοῦ. Πολλὴ τοῦ δικαίου ἡ εὐγνωμοσύνη, ὑπερβάλουσα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἡ περὶ αὐτὸν φιλανθρωπία. Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ Θεός σου· μονονοῦχί λέγων· Ὁ μέχρι τοῦ παρόντος τὰ κατὰ σὲ διαφόρως οἰκονομήσας ἐγὼ εἰμι, ὁ ἀναστήσας σε οἰκοθεν καὶ ἐνταῦθα ἀγαγὼν ἐγὼ εἰμι, ὁ καθ' ἕκαστον καιρὸν ὑπέρμαχος· σοι γινόμενος, καὶ τῶν ἐπιβουλευόντων σε ἀνώτερον παποικώς ἐγὼ εἰμι· καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, ἀλλ', Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός σου. Ὅρα τὴν πολλὴν ἀγαθότητα, πῶς καὶ διὰ τῆς προσθήκης ταύτης τὸ φίλτρον τὸ περὶ τὸν δίκαιον ἐπιδείκνυται. Ὁ γὰρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης Θεός, ὁ τῶν ὧν δημιουργός, ὁ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητής φησιν, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός σου. Μέγας ὁ ὄγκος τῆς τιμῆς τῆς εἰς τὸν δίκαιον. Οὕτω καὶ τοὺς προφήταις ἔθος λαλεῖν. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς νῦν κοινῶς ὧν ἀπάντων Δεσπότης, ἀπὸ τοῦ θεοῦ καλεῖσθαι καταδέχεται, καὶ εὐρήσομεν αὐτὸν μετὰ ταῦτα λέγοντα, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· οὕτω καὶ οἱ τροφῆται εὐδοκίᾳ λέγουν, Ὁ Θεός ὁ Θεός μου, οὐ περιεκρίοντες αὐτοῦ εἰς ἑαυτοὺς τὴν δεσποτείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὸν πόθον ἀνάθεκτον ἐνδεικνύμενοι. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀνθρώπους τοῦτο ποιεῖν οὐδὲν θαυμαστόν· ὅταν δὲ αὐτὸς ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο ποιῇ, τοῦτο ἐστὶ τὸ καὶ νῦν καὶ παράδοξον. Ἀλλὰ μὴ θαυμάζωμεν, ἀγαπητοί, ἀλλ' ἀκούωμεν τοῦ προφήτου λέγοντος, *Κρεῖσσον εἰς ποιῶν τὸ θέλημα Κυρίου, ἢ μυριοὶ παράνομοι*· καὶ πάλιν τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος, *Περὶ ἡλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὥστερούμενοι, θλιβόμενοι, καμπουχοῦμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος*. Οὕτως ὁ μὲν προφήτης μυρίων παρανόμων τὸν ἑνα τὸν ποιῶντα τὸ θέλημα Κυρίου κρείττονα ἀπέφηνεν· ὁ δὲ μακάριος Παῦλος, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, μνημονεύσας τῶν δικαίων ἀπάντων τῶν ἐν θλίψεσι, τῶν ἐν στενοχωρίᾳ διαγόντων, φησὶν, *Ὁν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος*. Πάντα τὸν κόσμον εἰπὼν, τούτους τοὺς ἁλαινόμενους, τοὺς θλιβομένους ἀντίστησεν, ἵνα μάθῃς, ὅσον τῆς ἀρετῆς τὸ μέγεθος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῶν ἀπάντων δημιουργός φησι πρὸς τὸν πατριάρχην· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός σου, *ἐπαράσσει ἀνατίον ἐμοῦ, καὶ γίνου ἀμειπτος*. Οὐδὲ γὰρ περιόφομαι τῆς τοσαύτης σου ἀρετῆς τοὺς ἰδρύτας, ἀλλὰ θήσομαι τὴν διαθήκην μου ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ σου, καὶ πληθυνῶ σε σφόδρα. Οὐχ ἀπλῶς εἰς πληθὸς ἐπιδίδόναι παρασκευάσω, ἀλλὰ καὶ [398] *Σφόδρα*, τὴν πολλὴν ἐπίτασιν δηλῶν· καὶ ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν εἰπὼν, Ὡς τὴν ἄμμον καὶ τοὺς ἀστέρας, τοῦτο ἐνταῦθα διὰ τοῦ *Σφόδρα* ἐδήλωσεν. Ἀλλ' ὁ εὐγνώμων καὶ φιλόθεος οἰκέτης ὁρῶν τοῦ Θεοῦ τὴν τοσαύτην συγκατάδασιν καὶ τὴν περὶ τὸν αὐτοῦ θεράποντα κηδεμονίαν, καταπλαγείς, καὶ εἰς ἔννοιαν ἁλθὼν τῆς τε οἰκείας φύσεως, τῆς τε τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, καὶ τῆς ἀπειροῦ δυνάμεως, *Ἔπασε*, φησὶν, *ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ*, δεικνύς διὰ τοῦ σχήματος τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην. Οὐ μόνον γὰρ οὐκ ἀπενοήθη, οὐδὲ μέγα ἐφρόνησεν ἐπὶ τῇ εὐνοίᾳ τῇ εἰς αὐτὸν γεγεννημένην, ἀλλὰ καὶ πολλῶν μᾶλλον συνεστάλῃ. *Καὶ ἔπασε*, φησὶν, *ἐπὶ πρόσωπον*. Τοιοῦτον γὰρ ἡ εὐγνώμων ψυχὴ· ἐπειδὴν πλείονος ἀπολαύση τῆς παρρησίας, τότε μᾶλλον πολλὴν ἐπιδείκνυται τὴν περὶ τὸν Θεὸν εὐλάβειαν.

Ἔπασε γὰρ, φησὶν, *ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ*. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὴν τοσαύτην παρρησίαν εἰς ἑαυτὸν ὁρῶν ὁ δίκαιος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν, οὐδὲ ἀνανεῦσαι ἐτόλμα, ἀλλὰ κάτω κύπτων πολλὴν ἐπεδείκνυτο τὴν εὐλάβειαν· ὅρα πάλιν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν ἔφατον φιλοτιμίαν. *Ἐλάλησε γὰρ αὐτῷ, φησὶν, ὁ Θεός λέγων· Ἴδου ἐγὼ καὶ ἡ διαθήκη μου μετὰ σου, καὶ ἔσθ' ἡ πατὴρ πληθους ἐθνῶν, καὶ οὐ κληθήσεται εἰς τὸ δρομὸν σου Ἀβραμ, ἀλλ' ἔσται τὸ δρομὸν σου Ἀβραάμ· ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, καὶ αὐξάνω σε· καὶ θήσω σε εἰς ἔθνος, καὶ βασιλεὺς ἐκ σου ἐξελεύσονται*.

γ'. Σκόπησον, ἀγαπητὲ, πῶς προλέγει τῷ δικαίῳ καὶ νῦν ἅπαντα σαφῶς, καὶ ἵνα πλείονα αὐτῷ τὴν πληροφορίαν ποιῇ, καὶ τοῦ στοιχείου τὴν προσθήκην τῇ προσηγορίᾳ αὐτοῦ ἐναποτίθεται, καὶ φησιν· Ἐσθ' ἡ πατὴρ πληθους ἐθνῶν. Οὐ κληθήσεται γὰρ τὸ δρομὸν σου Ἀβραμ, ἀλλὰ Ἀβραάμ, ἐπειδὴ πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. Ὅσπερ γὰρ τὸ πρότερον ὄνομα τὴν ἀπὸ τοῦ πέραν ἐνταῦθα ἐπάνοδον ἐσήμαινεν (Ἀβραμ γὰρ περάτης ἐρμηνεύεται κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν· καὶ τοῦτο ἴσασιν, ὅσοι τῆς γλώττης ἐκείνης εἰσὶν ἑμπειροί), ἐπὶ οὖν ἑμμελλεν ἀπὸ τοῦ πέραν εἰς τὴν Χαναanaίαν ἐρχεσθαι, διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτῷ τὸ ὄνομα ἐπιτίθεσιν. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Καὶ εἰ ἀπίστοι ἐτύγχανον οἱ τοῦτον γεγεννηκότες, πόθεν αὐτοῖς ἡ πρόγνωσις αὕτη, ὥστε τῇ προσηγορίᾳ ἐναποθέσθαι τὸ μέλλον μετὰ πολὺν ἔσσεσθαι χρόνον; Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ εὐμηνίας σοφίας, τὸ καὶ διὰ τῶν ἀπίστων πολλάκις τοιαῦτα οἰκονομεῖν· καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὐρήσομεν καὶ ἐφ' ἐτέρων γεγεννημένα. Εὐθέως γὰρ ἐπιστρέχεται ἡμῖν καὶ ἡ τοῦ Νῶε προσηγορία. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχε καὶ τοῦτ' ἔην προσηγορίαν ἐπέθηκον οἱ γονεῖς, ἀλλὰ προμηνύοντες τὸν μετὰ πεντακόσια ἔτη μέλλοντα γενήσεσθαι κατακλυσμὸν. Ὅτι γὰρ καὶ ὁ τοῦτου πατὴρ οὐ διὰ τὸ ἀνάρετος εἶναι ταύτην τὴν προσηγορίαν ἐπέθηκε τῷ [399] παιδί, ἀκουε τῆς Γραφῆς σαφῶς λεγούσης, ὅτι Νῶε μόνος· εὐρέθη δίκαιος, τέλειος· ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ. Οὐκ ἂν παρ-εαυώπησεν ἡ Γραφή, οὐδὲ εἶπε, Νῶε δίκαιος μόνος ἦν, εἰ καὶ Λάμεχ ὁ τοῦτου πατὴρ ζηλωτὴς ἦν τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς. Μέλων τοίνυν τὴν προσηγορίαν ἐπιτιθέ-ναι τῷ παιδί, φησὶ· Καὶ κληθήσεται τὸ δρομὸν αὐτοῦ Νῶε· οὗτος διαναπαύσει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἔργων ἡμῶν, καὶ τῶν λυπηρῶν τῶν χειρῶν ἡμῶν, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς, ἧς κατηράσατο Κύριος ὁ Θεός. Πόθεν, εἰπέ μοι, ἐκείνῃ ἡ γνώσις τῶν μελλόντων γίνεσθαι μετὰ τοσαύτας γενεάς; Κληθήσεται γὰρ, φησὶ, Νῶε· οὗτος γὰρ διαναπαύσει ἡμᾶς. Τὸ Νῶε, τῇ Ἑβραίων διαλέκτῳ ἀνά-πανσις λέγεται. Ἐπεὶ οὖν οὗτος ἑμμελλε, τοῦ ναυαγίου ἐκείνου καταλαμβάνοντος τὴν οἰκουμένην, μόνος διασώ-ζεσθαι, καὶ τῇ μετὰ ταῦτα γενεᾷ ἀρχὴν τινα παρασχεῖν τῆς συστάσεως, διὰ τοῦτ' ἔφησιν, *Οὗτος διαναπαύσει ἡμᾶς*, ἀνάπαυσιν τὸν κατακλυσμὸν καλῶν. Καθάπερ γὰρ κεκμηκυῖαν τὴν γῆν πᾶσαν ἐκ τῆς τῶν ἐνοικούντων πονηρίας, καὶ πολλὴν τὴν λύμην δεχομένην ἔλθων ὁ κατακλυσμὸς διὰ τῆς τῶν ὁδάτων φορᾶς, καὶ στήσας τῶν μοχθηρῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τὴν πονηρίαν, τὴν τε γῆν ἐξεκάθηρεν ἀκάθαρτον γεγεννημένην διὰ τὴν τῶν ἐνοικούντων μοχθηρίαν, κάκεινους διὰ τῆς τιμωρίας ἀνέ-παυσε. Θάνατος γὰρ, φησὶ, ἀνδρὶ ἀνάπαυσις. Εἶδες ὅπως καὶ διὰ ἀπίστων πολλάκις τὰ μέλλοντα προμηνύ-σθαι παροικεῖται; Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τῷ πατρι-

* Οὐκ ἀπενοήθη, non arrogantior fui. Ἀπονοεῖν est insanire, insensatum esse : alio usu, superbire, arrogantem esse. Quo sensu ἀπόνοια sexcenties occurrit apud Chrysostomum.

ἀρχῇ τὸ ὄνομα οἱ γονεῖς ἐτίθεσαν, ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίου δηλοῦντες, ὅτι μετανάστης ἔσται, καὶ περάσας· τὸν ποταμὸν ἐπὶ τὴν ἄλλοτρίαν ἤξει. Ἐπεὶ τοίνυν, φησί, τὸ μὲν παρὰ τὸν γονεῖν ἐπιτεθεὶν ὄνομα ἐκείνῳ σοι προσμήνυε τὸ ἐκ τῶν ἐκείσε ἐνταῦθα διαπεράσαι, δέχου καὶ τὴν τοῦ στοιχείου προσθήκην, ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο σοι μὲνυει, ὅτι πολλῶν ἰδῶν ἔση πατήρ. Καὶ ὅρα τὴν ἀκρίθειαν τῶν ῥημάτων. Οὐκ εἶπε, Πάντων τῶν ἰδῶν, ἀλλὰ, Πολλῶν ἰδῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦν ἔθνη καὶ ἕτερα, ἅπερ ἐμελλεν ἐκείθεν ἐξεῖσθαι, ἵνα τοῦ δικαίου τὸ σπέρμα δέξεται τὴν κληρονομίαν, διὰ τοῦτο φησί· Πατέρα πολλῶν ἰδῶν τέθεικά σε. Εἰδὼς σου τῆς ἀρετῆς τὸ μέγεθος, πολλῶν ἰδῶν διδασκαλὸν σε ἀπεργάσσομαι, καὶ ἀύξανῶ σε καὶ πληθυνῶ σε σφόδρα, σφόδρα· καὶ θήσω σε εἰς ἔθνη, καὶ βασιλεῖς ἐκ σοῦ ἐξελεύσονται. Μὴ ἀπλῶς παραδράσκωμεν, ἀγαπητοί, τὰ εἰρημένα. Ἄν γὰρ ἐννοήσωμεν τοῦ πατριάρχου τὴν ἡλικίαν, καὶ ὅτι ἐν ἐσχάτῳ γῆρξ ταῦτα ἤκουσεν, ἐκπλαγῆσάμεθα τὴν τε τοῦ δικαίου πίστιν, καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν, ὅτι ἐξ ἀνθρώπου λοιπὸν νεκραθέντος, ὡς εἶπεν, καὶ τὰ μέλη διατελειμένου, καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὴν τελευτην φανταζομένου, ἐπὶ τοσοῦτον αὐξάνεσθαι τὸ σπέρμα ἐσήμανεν, ὡς καὶ εἰς ἔθνη πολλὰ γενήσεσθαι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς, φησὶν, ἐκ σοῦ ἐξελεύσονται. Εἶδες ἐπίτασιν ἐπαγγελίας; Αὐξανῶ σε, φησὶ, σφόδρα, σφόδρα. Οὐχ ἀπλῶς τὴν διπλασιασμὸν ἐπέθηκεν. [400] ἀλλ' ἵνα σημάνῃ τῷ δικαίῳ τὸ πλῆθος τὴν ὑπερβολήν. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς τοῦ στοιχείου προσθήκης, καθάπερ ἐν στήλῃ τινί, ἀνεξάλειπτον αὐτῷ τῆς ὑποσχέσεως τὴν ἐπαγγελίαν ἐπέγραψε, πάλιν φησί· Καὶ στήσω τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον σοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν, εἰς διαθήκην αἰώνιον, εἶναι σου Θεός. Οὐ μόνον περὶ σέ, φησὶ, πολλὴν ἐπιδείξομαι τὴν κηδεμονίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ σπέρμα τὸ σὸν, καὶ μετὰ τὴν σὴν ἔξοδον. Ὅρα πῶς ἀνακτᾶται τοῦ δικαίου τὴν ψυχὴν ὑπισχνόμενος αὐτῷ, ὅτι καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ πολλὴν παρέξει τὴν πρόνοιαν. Καὶ τίς ἡ δύναμις τῆς διαθήκης; Ὡστε εἶναι σου Θεός, φησὶ, καὶ τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ. Τοῦτο γὰρ σοι ἔσται τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, σοὶ τε καὶ τῷ σπέρματι σου. Καὶ δώσω σοι καὶ τῷ σπέρματι σου μετὰ σέ τὴν γῆν, ἣν παροικεῖς, πᾶσαν τὴν γῆν Χαναάν, εἰς κατάσχεσιν αἰώνιον· καὶ Θεός ἔσομαι αὐτῶν. Διὰ τὴν σὴν ἀρετὴν καὶ οἱ ἔκγονοι οἱ σοὶ ἀπολαύσουσι τῆς ἐμῆς προνοίας, καὶ δώσω αὐτοῖς εἰς κατάσχεσιν αἰώνιον τὴν γῆν Χαναάν, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός. Ὅτι ἐστὶ, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός; Ἀντὶ τοῦ, Πολλὴν ἐπιδείξομαι τὴν κηδεμονίαν, πολλὴν τὴν πρόνοιαν, ἐν ἅπασιν αὐτοῖς τὴν παρ' ἐμοῦ συμμαχίαν παρέξομαι· μόνον Σὺ τὴν διαθήκην μου διατήρησον, σὺ καὶ τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. Οὐδὲν ἕτερον παρ' ὧν ἐπιζητῶ, ἢ τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ γὰρ πάντα ἅπερ ὑπεσχόμην εἰς ἔργον ἄξω.

δ'. Εἶτα λοιπὸν βουλόμενος ἰδιοποιήσασθαι τοὺς ἐξ αὐτοῦ τικτομένους, καὶ οἰκεῖον ἑαυτοῦ τὸν λαὸν ἀπεργάσασθαι, καὶ ἵνα λοιπὸν τὸ πλῆθος ἐκτεινόμενον μὴ συναναμύνῃται τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις, ὧν τὴν γῆν ἐμελλον κληρονομεῖν, ἄλλως δὲ καὶ ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα ἐμελλον κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόρρησιν ὑπομένειν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ δουλείαν, ἵνα μὴ καὶ ἐν αὐτῇ γενόμενοι συναφυρῶσι τοῖς

ἔθνεσι τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ, σημείου χάριν τὴν περιτομὴν τῷ δικαίῳ διατάσσεται, καὶ φησὶν· Αἴτη ἡ διαθήκη, ἣν διατηρήσεις ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὧν, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. Περιτεμθήσεται ὧν πᾶν ἀρσενικόν. Περιτεμθήσεσθε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὧν. Εἶτα ἵνα διδάξῃ κακέλους καὶ πάντας ἡμᾶς, τίνας ἔνεκεν τοῦτο ἐπέταξε, καὶ ὅτι οὐδενὸς ἑτέρου χάριν τοῦτο βούλεται γίνεσθαι, ἀλλ' ἢ ὥστε ἐπίσημον εἶναι τὸν λαὸν τὸν αὐτῷ ἀνακείμενον, φησὶ, καὶ ἔσται ἐν σημείῳ διαθήκης ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὧν καὶ ὧν. Καὶ λοιπὸν καὶ τὸν καιρὸν διατάσσεται, καθ' ὃν προσήκει τοῦτο γίνεσθαι. Παιδίον γάρ, φησὶν, ὁκτὼ ἡμερῶν περιτεμθήσεται ὧν, καὶ ὁ οἰκογενής, καὶ ὁ ἀργυρώνητος, καὶ πάντες ἀπαξιαῖος; ὡς εἰπεῖν, οἱ συνόντες ὧν τὸ σημεῖον τοῦτο δέξονται. Καὶ ὅστις οὐ περιτεμθήσεται τῇ ἡμέρᾳ τη διατεταγμένη, ἐξολοβρευθήσεται, ὅτι τὴν διαθήκην μου διεσκέδασεν· ὅτι παρέβη, φησὶ, τὸ προσταχθέν.

Ὅρα σοφίαν Δεσπότην, πῶς εἶδws τῶν μελλόντων ἔσεσθαι τὸ ἀτέλες τῆς γνώμης, καθάπερ χαλινὸν τινα ἐπιτιθεῖς, οὕτω [401] τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς περιτομῆς ἔδωκε, τὴν ὁρμὴν αὐτῶν τὴν ἀκάθεκτον ἐκκόπτων, ὥστε μὴ τοῖς ἔθνεσι συναναμύνεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ᾄδει αὐτῶν τὸ λάνθον, καὶ ὅτι οὐκ ἀνίσχονται, κἄν ὥς μυριάς ἐνηχοῦμενοι, ἀποσχέσθαι τῆς ἀλόγου ὁρμῆς, διὰ τοῦτο διηνεκῇ ὑπόμνησιν αὐτοῖς διδοῦς, καθάπερ δεσμῷ τινι περιέβαλε τῷ σημείῳ τῆς περιτομῆς, ὅρους αὐτοῖς καὶ κανόνας διδοῦς μὴ περαιτέρω προβαίνειν, ἀλλὰ μέχρι τοῦ οἰκεῖου ἔθνους ἵστασθαι, καὶ μηδεμίαν ἐπιμιξίαν ποιῆσθαι πρὸς τοὺτους, ἀλλὰ τοῦ πατριάρχου τὸ σπέρμα διασώζειν ἀμικτῶς, ἵν' οὕτω καὶ τὰ τῆς ἐπαγγελίας εἰς αὐτοὺς ἐκθῇαι δυνηθῇ. Καὶ καθάπερ τις ἀνὴρ σὺμφων καὶ ἐπεικὴς παιδίστην ἔχων ἀκόλαστον, ὅρους αὐτῇ καὶ κανόνας τίθῃσι, μηδέποτε ἔξω φαίνεσθαι τῶν προθύρων τῆς οἰκίας, μηδὲ τοῖς παριοῦσι φαίνεσθαι, ἀλλὰ πολλάκις καὶ τοῖς ποσὶ δεσμὰ περιτίθῃσιν, ἵν' οὕτω περιγενέσθαι δυνηθῇ τῆς πολλῆς ἀκολασίας· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ φιάνθρωπος Δεσπότης, καθάπερ δεσμὰ ποσὶν, οὕτω τὸ σημεῖον τῆς περιτομῆς τῇ σαρκὶ ἐναπέθετο, ἵνα ὁκτοὺς ἔχοντες ὑπόμνησιν, μηκέτι μηδὲ τῆς παρ' ἑτέρων δέωνται διδασκαλίας. Ἀλλ' οἱ ἀγνώμονες καὶ ἀναίσθητοι Ἰουδαῖοι καὶ παρὰ καιρὸν νῦν τὴν περιτομὴν φυλάσσειν βούλονται, καὶ παιδικὴν ἐπιδείκνυνται γνώμην. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, νῦν περιτέμνεσθαι βούλονται; Τότε μὲν γάρ, ἵνα μὴ τοῖς παρανόμοις ἐκείνοις ἔθνεσι συναφυρῶσι, τοῦτο ἐπετάχθη· νυνὶ δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν πάντων πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν φωνῶν χειραγωγηθέντων, ποῖον τῆς περιτομῆς ὄφελος; Μὴ γὰρ πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐλευθερίαν τι συμβάλλεται ἡ τῆς σαρκὸς ἀπόθεσις; Οὐκ ἤκουσαν σαφῶς τοῦ Θεοῦ λέγοντος, καὶ ἔσται ἐν σημείῳ διαθήκης, μονονουχὶ δεικνύντος, ὅτι διὰ τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀγνωμοσύνην τοῦ σημείου ἐδεήθησαν; Οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πολλάκις γίνεται πραγμάτων. Ἐπειδὴ μὴ θαρρῶμέν τισι, σημεῖον ἐνεχύρου χάριν λαμβάνειν παρ' αὐτῶν σπουδάζομεν· οὕτω καὶ ὁ τῶν ὧν Θεός εἰδὼς αὐτῶν τῆς γνώμης τὴν εὐκολίαν, τὸ σημεῖον τοῦτο παρ' αὐτῶν ἀπαιτῆσαι κατεδέξατο, οὐχ ἵνα διηνεκῶς μένῃ τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀλλ' ἵνα τῶν τότε τέλος λαμβανόντων καὶ ἡ τοῦ σημείου χρεια περιαιρεθῇ. Ὡστε γὰρ δταν σημεῖον τινος ἀπαιτῶσι, καὶ ἐνέχυρον βούλονται

* Savil et quatuor mss. ὅτι μετὰστασθαι καὶ περάσας ἢ in Bibliis legitur καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν.

* Hæc paululum variant in editionibus τῶν Ο'. V. præf. Tomi hujus, § IV.

modo et patriarchæ nomen parentes indiderant, statim ab initio declarantes ipsum peregrinum fore, et transiturum flumen, ut in terram alienam veniret. Quoniam igitur, inquit, nomen a parentibus tibi inditum illud præsignificavit, te inde huc transiturum esse: accipe et unius elementi additionem, ut scias hoc tibi declarari, te multarum gentium fore patrem. Et vide quam accurate sit loquutus. Non dixit omnium gentium, sed *Multarum gentium*: nam quia erant et aliæ gentes inde expellendæ, ut semen justi hereditatem acciperet, ideo dicit, *Patrem multarum gentium constitui te*. Sciens, inquit, tuæ virtutis magnitudinem, multarum gentium doctorem te faciam, *Et crescere te faciam ac multiplicari valde, valde: et ponam te in gentes, et reges ex te egredientur*. Ne perfunctorie transeamus quæ dicuntur, dilectissimi. Nam si cogitaverimus patriarchæ ætatem, et eum hæc in extrema senecta audiasse, obstupescemus justi virtutem, et benigni Dei eximiam potentiam: quia ex homine propemodum mortuo, et membris invalido, qui et quotidie mortem præ oculis imaginabatur, in tantum auctum iri significavit semen, ut et in multas gentes exiret; neque id solum, sed etiam reges ex eo egredierentur. Vidisti promissionis incrementum? *Faciam te crescere*, inquit, *valde, valde*. Duplicationem hujus adverbii non frustra adjecit, sed ut significet ex justo miram multitudinem exeundam. Quoniam igitur per elementi additionem, quasi in columna quadam, indelebilem promissionem ei inscripsit, iterum dicit: 7. *Et statuam testamentum meum inter te, et inter semen tuum post te in generationes eorum, in testamentum sempiternum, ut sis Deus tuus*. Non solum erga te magnam declarabo providentiam et curam, sed et erga semen tuum, et post tuam mortem. Vide quomodo recreet animam justi, promittens ei se seminis quoque ejus multam curam habiturum. Et quæ virtus testamenti? *Ut sis Deus tuus*, inquit, *et seminis tui post te*. Hoc enim erit tibi et semini tuo caput honorum. 8. *Et dabo tibi et semini tuo post te terram in qua peregrinus es, omnem terram Chanaan, in possessionem sempiternam; et ero eorum Deus*. Propter tuam, inquit, virtutem posteri quoque tui fruuntur providentia, et dabo eis in possessionem æternam terram Chanaan, *Et ero eorum Deus*¹. Quid est, *Et ero eorum Deus*? Hoc est, Multam me eorum curam et providentiam habere ostendam, et meum in omnibus subsidium illis præstabo. Tantum 9. *Tu testamentum meum observa, et semen tuum post te in generationibus eorum*. Nihil aliud a vobis requiro, quam obedientiam gratumve animum, et ego omnia quæcumque pollicitus sum opere complebo.

4. Insuper volens eos qui ex ipso nascituri erant, peculiarem suum facere populum: ut postea, cum multitudo propagaretur, non se gentibus illis, quarum hereditatem occupatura erat, commisceret: insuperque, quia secundum prædictionem suam in Ægypto servituri erant; ut ne gentibus commisceren-

tur in Ægypto, circumcisionem, signi gratia, justo præcipit et inquit: 10. *Hoc est testamentum¹ quod servabis inter me et vos, et inter semen tuum post te in generationibus illorum. Circumcidetur in vobis omne masculinum*. 11. *Circumcidetis carnem præputii vestri*. Deinde ut doceat illos et omnes nos, quare hoc præceperit, et se non alterius cuiuspiam gratia id facere, quam ut esset assignatus et sibi segregatus populus, inquit, *Et erit in signum testamenti inter me et vos*. Et postea etiam de tempore imperat, quo conveniat hoc fieri. 12. *Puellus enim, inquit, octo dierum circumcidetur vobis, et vernaculus, et emptius: et omnes in summa, ut ita dicam, qui apud vos sunt, hoc signum suscipient*. 14. *Et quisquis non circumcidetur in die constituto, perdetur: quia testamentum meum dissipavit; quia transgressus est, inquit, præceptum*.

Cur circumcisionem Judæis imposuerit Deus. Circumcisio nihil animæ confert boni. — Vide sapientiam Domini, quomodo cum sciret imperfectas et pravas eorum mentes futuras, signum circumcisionis quasi frenum quoddam imposuit, ad iudomitos eorum impetus colibendos, ut ne gentibus commiscerentur. Nam quia sciebat eorum lasciviam, et eos, licet influitis monitos, ut ab illicito impetu abstinerent, obedituros non esse: ideo dato eis perpetuo memoriali, iniecit eis circumcisionis signum, quasi vinculum quoddam, deditque eis leges et regulas, ultra quas transire eis non liceret, ut sua gente contenti essent, et nullo modo cum gentibus se commiscerent; sed patriarchæ semen impermixtum maneret ut sic et promissa in eis compleri possent. Et quemadmodum vir aliquis temperans et lenis, ancillam habens petulantem, terminos et regulas illi dat, ne umquam extra vestibula prodeat, neque cum prætereuntibus conveniat, imo nonnumquam pedibus compedes addit, ut sic illius intemperantiam coercere valeat: ita et benignus Dominus circumcisionis signum carni eorum indidit, quasi pedibus vinculum quoddam, ut domesticum habentes signum, non ultra doctrina aliorum opus haberent. Atqui ingrati insensatique Judæi etiam nunc, cum tempus non est, circumcisionem servare volunt, puerilemque declarant mentem. Cujus enim rei gratia, dic mihi, nunc circumcidi volunt? Nam tunc quidem, ut ne impiis illis gentibus se commiscerent, hoc in mandatis acceperant: nunc autem per Dei gratiam omnibus ad lucem veritatis adductis, quæ circumcisionis utilitas? Numquid ad animæ libertatem aliquid confert carnis depositio? Non audierunt manifeste Deum dicentem: *Et erit in signum testamenti*: quasi demonstrantem ipsos ob multam socordiam tali signo indiguasse? Ita enim et in humanis rebus nonnumquam fieri solet. Quando vnum habemus aliquibus fidem, curamus ut ab ipsis signum pignoris loco recipiamus: similiter et omnium Dominus sciens ipsorum animi inconstantiam, hoc ab eis signum petere voluit: non ut sem-

¹ In Bibliis legitur, *et ero eis in Deum*.

¹ Vox, *testamentum*, hic intelligi debet, *pactum fœdus*, cujus signum et symbolum erat circumcisio.

per maneat signum hoc, sed ut postquam antiqua illa finem acceperint, et signi usus auferatur. Nam sicut qui signum expectant, et pignus accipere volunt, cum negotium perfectum fuerit, tunc et signum tollunt: ita etiam hic cum, ut populus ille ortus a patriarcha conspicuus fieret, signum hoc apud vos¹ introductum sit, oportebat postquam gentes illæ propter quas signum accepistis, partim deletæ sunt, partim post illos ad veritatis lucem accesserunt, non jam amplius propriæ improbitatis indicium circumferre, sed liberos esse, et ad pristinam nobilitatem redire. Cogita enim eximium illum patriarcham, priusquam acciperet circumcisionis mandatum (nonaginta enim et novem annorum erat quando hoc ei præceptum est), acceptum fuisse Don, et sexcenties a Domino celebratum. Et quis propediem promissiones erant implendæ, nasciturusque Isaac, et augendum genus, et patriarchæ emigrandum erat ex hac vita, tunc demum accipit mandatum circumcisionis, et in tali ætate circumciditur, ut posteris omnibus lex quædam et regula fierent ea quæ patriarcha prior fecerat.

5. Et ut evidenter discatis, dilecti, hoc nihil ad animæ virtutem conducere, ex his quæ facta sunt videri potest. Cur enim ait, *Octo dierum infans circumcidetur?* Tempus definitum esse a benigno Deo duabus de causis opinor: una, ut in ætate immatura facilius circumcisionis in carne molestiam ferre posset; alia ut rebus ipsis disceremus id animæ nihil conducere, sed hoc fieri signi gratia. Puer enim immaturus, cum ea quæ sunt ignorat, neque sensum eorum habet, quam inde in anima sua utilitatem accipere poterit? Illa enim sunt vere bona opera animæ, quæ ex electione fiunt. Animæ enim bonum opus est virtutem eligere, et malitiam fugere; animæ bonum opus est, non modo non plura quam oportet concupiscere, sed etiam facultates tribuere indigentibus; animæ bonum opus est, non addictum esse rebus præsentibus, sed eas quidem despiciere, futuras autem continuo in animo habere. In carne vero signum accipere, quale bonum opus fuerit? Verum ingrati illi et insensati Judæi, quamvis jam illuxerit veritas, adhuc in umbra sedent, et quamvis sol justitiæ affuisset, qui lucis suæ radios undique emisit, adhuc lucernariæ luci sunt addicti; et quamvis sit tempus ut solido pascantur cibo, ipsi adhuc lacte nutriuntur; neque beatum Paulum audire volunt clamantem et dicentem de patriarcha: *Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei quæ est in præputio* (Rom. 4. 11). Vide quomodo utraque nos docuit, et ipsum accepisse signi loco circumcisionem, et cum præputiatus erat, justitiā quæ est ex fide ostendisse. Nam ne impudenter Judæus dicat: Nonne circumcisio ei justitiā conciliavit? Idcirco beatus ille ad pedes Gamalielis eruditus (Act. 22. 3), et in lege apprime institutus, inquit: Ne putetis, impudentes Judæi, circumcisionem ipsi aliquid ad justitiā contulisse: nam cum illo tempore præputii fidem præ-

se ferret, audivit: *Credidit autem Abraham Deo, et reputatum est ei in justitiā* (Rom. 4. 3). Cum igitur caset jam justus ob suam in Deum fidem, tunc in signum circumcisionem accepit: et primum quidem nomini ejus litera additur, deinde autem circumcisio imperatur: quo ostendit Deus se ob multam virtutem justum peculiariter adopsisse, et propter illum etiam eos qui ex eo nascituri erant. Et quemadmodum cum quis servum comparaverit, nomen ejus et habitum arpe hæmutat, omniaque facit, ut sciatur ipsius esse, ac sub cujus sit dominatu præ se ferat: ita nimirum et omnium Dominus, quasi posthæc separare eos volens ab aliis hominibus, adjecta quidem litera declaravit illum multorum populorum fore patrem; circumcisionem autem ejus populum distinctum fore, et semen ex eo nasciturum ab aliis gentibus sequostratum. Quod si et illi ob excitationem suam adhuc servare volunt carnis circumcisionem, non audientes iterum Paulum dicentem: *Si circumcidimini, Christus nihil vobis proderit* (Galat. 5. 2) (nam propter hæc venit Dominus, ut omnia illa tolleret, atque ideo totam legem implevit, ut legis observatio finem haberet: idcirco dicebat beatus Paulus: *Quicumque in lege justificamini, a gratia excidistis* [Ibid. v. 4]): verum nos parcamus beato huic, et non manufactam circumcisionem suscipiamus. Dicit enim, *In quo circumcisi estis circumcisione non manufacta, in despoliatione peccatorum carnis, in circumcisione Christi* (Coloss. 2. 11). Deinde docens ne diligentius quid sit ejusmodi circumcisio, subdit: *Consepulti ei in baptismo* (Ibid. v. 12). Sicut enim illos circumcisionis signum ab aliis gentibus segregabat, et demonstrabat eos peculiariter ad Deum pertinere: simili modo etiam apud nos circumcisio per baptismum evidentior facit separationem et discretionem fidelium et infidelium. Dicit enim: *In quo circumcisi estis circumcisione non manufacta, in despoliatione peccatorum carnis*. Nam id quod illic operatur circumcisio in depositionem carnis, hoc hic agit baptismus in depositionem peccatorum. Igitur qui semel carnis peccata, exuimus, et puram induti sumus vestem, maneamus, dilecti, in puritate, et affectionibus carnis superiores facti virtutem amplexemur. Et qui sub gratia sumus, eum qui in lege, imo ante legem fuit, amekmur: ut cum vestigia ejus sequendo vitam nostram rexerimus, mereamur in illius sinum occurrere, et sempiternis frui bonis, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, et Spiritui sancto sit gloria, imperium et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XL.

Et dixit Deus Abraham: Sara uxor tua non vocabitur Sara, sed Sarra erit nomen ejus (Gen. 17. 13).

1. Age reliquias hesternæ menæ vobis proponamus, et finem hodie imponamus sermoni, imo benedictioni et promissioni quam fecit universorum Dominus patriarchæ. Verum audiens reliquias manam, ne quid sensibile suspiceris: neque enim quales sunt eduliorum sensibilibus, tales spiritualium reliquias.

¹ scilicet, ita etiam hic, cum, ut distingueretur semen Abraham, et non cum gentibus misceretur, signum hoc apud vos.

λαμβάνειν, ἐπειδὴν τοῦ πράγματος ἡ ὑπόθεσις τέλος λάβῃ, καὶ τὸ σημεῖον λοιπὸν αἰρεται· οὕτω δὲ καὶ ἐν ταῦθα, ἐπειδὴ διὰ τὸ καταφανῆ γίνεσθαι τὸν λαὸν τοῦ πατριάρχου τὸ σημεῖον τοῦτο παρ' ὧν ἰσηγύνηται, ἐχρήν, τῶν ἐθνῶν ἐκείνων δι' οὗς τὸ σημεῖον ἐδέξατο, τῶν μὲν ἄρδην ἀφανισθέντων, τῶν δὲ μετ' ἐκείνους τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ προσδραμόντων, μηκέτι τὸν ἔλεγχον τῆς οἰκίας ἀγνωμοσύνης περιφέρειν, ἀλλ' ἀπαλλάττεσθαι, καὶ εἰς τὴν προτέραν εὐγένειαν ἀνατρέχειν. Ἐν νήσῳ γάρ μοι, ὅτι ὁ θαυμασιὸς ἐκείνος, ὁ πατριάρχης λέγω, πρὶν ἢ τῆς περιτομῆς δεῖξασθαι τὴν ἐντολὴν (ἐν νήκοντα γὰρ καὶ ἐννέα ἐτῶν ἦν, ἡλικία τοῦτο ἐπιτάττετο), καὶ εὐάρεστος τῷ Θεῷ γέγονε, καὶ μυριάκις [402] ἀνεκπύχθη παρὰ τοῦ Δεσπότη. Καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς ἔργον ἔμελλεν ἐκβαίνειν τὰ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ τίκτεσθαι ἔμελλεν ὁ Ἰσαάκ, καὶ αὐξάνεσθαι τὸ γένος, καὶ ὁ πατριάρχης δὲ μαρτίσασθαι τῆς ζωῆς, τότε δέχεται τὴν ἐντολὴν τῆς περιτομῆς, καὶ ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ περιτέμνεται, ἵνα τοῖς ἐξῆς ἅπασιν νόμος τις καὶ κανὼν γίνηται τὰ παρὰ τοῦ πατριάρχου γεγεννημένα.

ε'. Καὶ ἵνα μάθῃτε ἀκριβῶς, ἀγαπῆται, ὅτι οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν λυσιτελεῖ, ἐξ αὐτῶν τῶν γινόμενων συνιδεῖν δυνατόν. Τί γάρ φησιν, *Ὅκτω ἡμερῶν παιδίον περιετμήθησεται*; Τὸν δὲ χρόνον οἶμαι τοῦτον ὥρισθαι παρὰ τοῦ φιλανθρωποῦ Θεοῦ δύο τοῦτων ἕνεκα· ἑνὸς μὲν, ἵνα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἡλικίᾳ κουφότερον ἐνεγκεῖν τὸν πόνον δυνηθῇ τῆς περιτομῆς τῆς σαρκὸς· δευτέρου δὲ, ἵνα δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παιδευθῶσιν ὡς οὐκ εἰς ψυχὴν τι συντελεῖ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ σημείου χάριν τοῦτο γίνεται. Τὸ γὰρ ἄνθρωπον παιδίον, τὸ μὴ γινώσκον τὰ γινόμενα, μηδὲ αἰσθῆσθαι τινα ἔχον, πόλιν ὠφέλειαν εἰς τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦτο δεῖξασθαι δύνησεται; Ἐκεῖνα γὰρ ἐστὶ τῆς ψυχῆς ἰδικῶς κατόρθωματα, τὰ ἐκ προαιρέσεως γινόμενα. Ψυχῆς γὰρ ἐστὶ κατόρθωμα τὸ ἀρετὴν ἐλέσθαι, καὶ κακίαν φυγεῖν· ψυχῆς κατόρθωμα, τὸ μὴ τῶν πλειόνων μόνον μὴ ἐφίεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅντα προοίσι τοῖς δεομένοις· ψυχῆς κατόρθωμα, τὸ μὴ τοῖς παροῦσι προστετηκέναι, ἀλλὰ τούτων μὲν ἐπεροφῇ τὰ μέλλοντα δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν φαντάζεσθαι. Τὸ δὲ σημεῖον ἐπὶ τῆς σαρκὸς δεῖξασθαι, ποῖον ἂν εἴη κατόρθωμα; Ἀλλ' οἱ ἀγνώμονες καὶ ἀναίσθητοι Ἰουδαῖοι, τῆς ἀληθείας φανείσης, ἐπὶ τῇ σκιᾷ παρακαθήμενοι, καὶ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης λάμπαντος, καὶ τὰς ἀκτίνας τοῦ φωτὸς πανταχοῦ ἀφιέντος, ἐπὶ τῷ λυχνίῳ φωτὶ προστλῶμενοι, καὶ μετὰ τὸν καιρὸν τῆς στερεᾶς τροφῆς ἐπὶ τῷ γάλακτι ὡς τρεφόμενοι, οὐδὲ τοῦ μακαρίου Παύλου ἀκούειν ἀνέχονται βιώντος καὶ λέγοντος περὶ τοῦ πατριάρχου· *Καὶ σημείον ἔλαβε περιτομῆν, σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ*. Ὅρα πῶς ἀμφοτέρω ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐδίδαξε, καὶ ὅτι σημείου χάριν τὴν περιτομὴν ἐδέξατο, καὶ ὅτι ἡλικία ἀκρόβυστος ἦν, τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τῆς πίστεως ἐπεδείξατο. Ἰνα γὰρ μὴ ἀναισχυντῇ ὁ Ἰουδαῖος καὶ λέγῃ, ὅτι Οὐχί ἡ περιτομὴ τὴν δικαιοσύνην αὐτῷ προσέξενε; διὰ τοῦτο ὁ μακάριος οὗτος ὁ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ μαθητευθεὶς, ὁ κατὰ ἀκριβείαν τὸν νόμον παιδευθεὶς φησὶ· Μὴ νομίσητε, ὡ ἀναίσχυντοι Ἰουδαῖοι, ὅτι ἡ περιτομὴ τι εἰς δικαιοσύνην αὐτῷ συνετέλεσε· καὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀκροβυστίας τὴν πίστιν

α. Morel. ἐπειδὴ διὰ τὸ καταφανῆ γίνεσθαι τὸν λαὸν τοῦ πατριάρχου, τὸ σημεῖον τοῦτο παρ' ὧν ἰσηγύνηται, ἐχρήν διὰ τὸ φανερόν τὸ σημεῖον, etc. Savil. ἐπειδὴ διὰ τὸ φανερόν εἶναι τὸ τοῦ Ἀβραάμ σέμα, καὶ μὴ συμφυρῆσαι τοῖς ἐθνέσι, τὸ σημεῖον τοῦτο παρ' ὧν ἰσηγύνηται, etc. Savil. ei quidam Mes. τοῦ γάλακτος.

ἐπιδείξαντος, ἤκουσαν· Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Γενόμενος οὖν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν, τότε δέχεται σημείου χάριν τὴν περιτομὴν· καὶ πρῶτον καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τὸ στοιχεῖον ἡμετέρισται, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν περιτομὴν ἐπιτάττει, ἵνα δείξῃ ὅτι διὰ τὴν πολλὴν ἀρετὴν λοιπὸν τὸν δικαίον φεικώσατο, καὶ δι' ἐκείνον καὶ [403] τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἔσομένους. Καὶ καθάπερ τις οἰκέτην κτησάμενος, πολλάκις καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετατίθησιν καὶ τὸ σχῆμα, καὶ πάντα ποιεῖ ὥστε κατὰ ὅλον αὐτὸν ποιῆσαι, ἵνα διὰ πάντων κηρύττῃ τὴν δεσποτεῖαν· οὕτω δὲ καὶ ὁ τῶν ὅλων Θεός, ὥστε αὐτὸν χωρίσαι λοιπὸν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων βουλόμενος, διὰ μὲν τῆς προσθήκης τοῦ στοιχείου, ὅτι πολλῶν ἐθνῶν πατὴρ ἔσται ἐμήνυσε· διὰ δὲ τῆς περιτομῆς, ὅτι ἐξαιρετός ἔσται αὐτοῦ λαός, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν κειρωρισμένος ἐξ αὐτοῦ μᾶλλον τίκτεσθαι σπέρμα. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐκεῖνοι διὰ τὴν οἰκίαν πύρωσιν ἐπὶ τὴν περιτομὴν τῆς σαρκὸς φυλάττειν βούλονται, οὐκ ἀκούοντες Παύλου λέγοντος· *Ἐάν γὰρ περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμῖν οὐδὲν ὠφελήσει* (διὰ γὰρ τοῦτο παρεγένετο ὁ Δεσπότης, ἵνα ταῦτα πάντα ἀνέλῃ, καὶ διὰ τοῦτο πάντα τὸν νόμον ἐπλήρυσεν, ἵνα στήσῃ λοιπὸν τοῦ νόμου τὴν παρατήρησιν· διὰ τοῦτο ἰδοὺ ὁ μακάριος Παῦλος· *Οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσκατε*)· ἀλλ' ἡμεῖς παιθώμεθα τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, καὶ τὴν ἀχειροποίητον περιτομὴν καταδεχώμεθα. Ἐν ᾧ γὰρ, φησὶ, *περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ*. Ἐἴτα διδάσκων ἡμᾶς ἀκριδέστερον τί ἐστὶν ἡ τοιαύτη περιτομὴ, ἐπηγάγε· *Συνταφάντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι*. Καθάπερ γὰρ ἐκείνους τὸ τῆς περιτομῆς σημεῖον ἐχώριζε τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, καὶ ἐδείκνυ τὴν οἰκίαν αὐτῶν τὴν πρὸς τὸν Θεόν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐφ' ἡμῶν ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος περιτομὴ τὸν χωρισμὸν ἀκριδέστερον καθίστησι, καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν πιστῶν καὶ τῶν οὐ τοιούτων. Ἐν ᾧ γὰρ, φησὶ, *περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκὸς*. Ὅπερ γὰρ ἐκεῖ ἐργάζεται ἡ περιτομὴ εἰς τὴν τῆς σαρκὸς ἀπόθεσιν, τοῦτο ἐνταῦθα τὸ βάπτισμα εἰς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἀπόθεσιν. Ἀπεκδυσάμενοι γὰρ ἅπας τὰς τῆς σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ καθαρὸν τὸ ἐνδύμα διεξάμενοι, μένωμεν, ἀγαπῆται, ἐπὶ τῆς καθαρότητος, καὶ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς ἀνώτεροι γενόμενοι, τῆς ἀρετῆς ἐπιλαβώμεθα. Καὶ οἱ ἐν τῇ χάριτι τὸν ἐν τῷ νόμῳ, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τοῦ νόμου, ζηλώσωμεν, ἵνα κατ' ἔχοντες ἐκείνου τὴν ἐαυτῶν ζωὴν οἰκονομήσαντες, καταξιοθώμεν εἰς τοὺς ἐκείνου κόλπους κατανηθῆσαι, καὶ τῶν αἰωνίων αγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Μ'.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός τῷ Ἀβραάμ· Σάρρα ἡ θυγάτηρ σου σὺ κληθήσεται Σάρρα, ἀλλὰ Σάρρα ἔσται τὸ ὄνομα αὐτῆς.

α'. Φέρει τὰ λείψανα τῆς χθεσινῆς τραπέζης ὑμῖν παραθῶμεν, καὶ τέλος ἐπιθώμεν σήμερον τῷ λόγῳ, μᾶλλον δὲ τῇ εὐλογίᾳ καὶ τῇ ὑποσχέσει, ἣν ὁ τῶν ὅλων Θεός ἐποίησεν πρὸς τὸν πατριάρχην. Ἀλλὰ λείψανα τραπέζης [404] ἀκούων, μηδὲν αἰσθῆτον ὑποπτεύσῃς· οὔτε γὰρ οἶα τὰ τῶν ἐδισμάτων λείψανα, τοιαῦτά εἰσι καὶ τὰ πνευμα-

ε. Savil. et sex mss. περιτομὴν καὶ ὄμοι καὶ τῷ.

τι· καὶ. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ ἔωλα γινόμενα οὐ τὴν αὐτὴν περ-
 ἔχει ἥδονην τοῖς ἐστιωμένοις· εἰ δὲ καὶ μίαν καὶ δευ-
 τέραν ἡμέραν καταλειφθεῖ· ἄχρηστοι· λοιπὸν πάντῃ γί-
 νεται· ταῦτα δὲ τὰ λείψανα οὐ μίαν καὶ δευτέραν ἡμέ-
 ραν, ἀλλὰ καὶ διημερεύει τῷ αἰῶνι καταλείπεται, τὴν ἰσὴν
 ὠφέλειαν παρέχεται, καὶ τὴν ἥδονην οὐκ ἀπώλλυσι· βεβαί-
 α γὰρ ἐστὶ καὶ πνευματικῇ, καὶ οὐδεμίαν ὑπὸ τοῦ χρόνου
 βλάβην ὑφίσταται, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν νεαράν
 δείκνυσιν τὴν χάριν, καὶ πολλῆς ἐμπίπλησι τῆς εὐφροσύ-
 νης τοὺς ἀπολαύειν τούτων βουλομένους. Ἐπεὶ οὖν
 τοιαύτη τούτων τῶν λειψάνων ἡ δύναμις, φέρε, μετὰ
 προθυμίας καὶ ὑμεῖς τῆς ἀπὸ τούτων ἀπολαύσεως ἐμφο-
 ρήθητε, καὶ ἡμεῖς θαρρόντως αὐτῶν τῇ δυνάμει παρα-
 θώμεν αὐτὰ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ. Ἀλλ' ἵνα δόξῃ σαφέστε-
 ρος ὑμῖν γίνεσθαι ὁ λόγος, ἀναγκαῖον τοῦ τέλους τῶν
 χρόνους εἰρημένων ὑπομνησθῆναι, ἵν' οὕτω τῆς ἀκολουθίας
 ἐπιλαβόμενοι, τῆς διδασκαλίας ἀφώμυθα. Τὴν περὶ τῆς
 περιτομῆς ἐντολὴν εἰς μέσον παραγαγόντες, καὶ δευτέ-
 ραν ὁ θεὸς τῷ πατριάρχῃ. Περιτεμθήσεται ὑμῶν πᾶν
 ἀρσενικόν, καὶ ἔσται ἐν σημείῳ διαθήκης ἀνὰ μέσον
 ἐμοῦ καὶ ὑμῶν· καὶ παιδίον ὄντι ἡμερῶν περιτεμ-
 θήσεται· καὶ ὃς οὐ περιτεμθήσεται, ἐξολοθρευθήσε-
 ται ἡ ψυχὴ ἐκείνη, ὅτι τὴν διαθήκην μου διασκέδα-
 σεν· ἐνταῦθα εἰς τὸν τῆς περιτομῆς λόγον τὴν διδασκα-
 λίαν καταλύσαμεν· καὶ ἵνα μὴ τῷ πληθεὶ τῶν λεγομέ-
 νων καταχύσωμεν ὑμῶν τὴν διάνοιαν, περαιτέρω προελ-
 θεὶν οὐκ ἔνεσχόμεθα. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶν ἡμῖν
 τὸ σπουδαζόμενον, τὸ πολλὰ εἰπεῖν καὶ ἀναχωρήσαι, ἀλλὰ
 συμμετερεῖν βουλόμεθα τῇ δυνάμει τῇ ὑμετέρᾳ τοῦ λόγου
 τὴν διδασκαλίαν, ἵνα καρπωσάμενοι εἰς τὴν τῶν λεγο-
 μένων ὠφέλειαν, οὕτως οἰκαδε πάντες ἀναχωρήσητε.
 Φέρε οὖν τὰ λειψόμενα προσθώμεν τοῖς εἰρημένοις, καὶ
 ἴδωμεν μετὰ τὴν τῆς περιτομῆς ἐντολὴν, τί προσθεῖς ὁ
 φιλόανθρωπος θεὸς διαλέγεται τῷ πατριάρχῃ. Καὶ εἶπε,
 φησὶν, ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ· Σάρρα ἡ γυνὴ σου οὐ κλη-
 θήσεται τὸ ὄνομα αὐτῆς Σάρα, ἀλλὰ Σάρρα ἔσται
 τὸ ὄνομα αὐτῆς. Ὡσπερ σοι, φησὶ, τὸ στοιχεῖον προ-
 θεὶς ἐμήνυσα, ὅτι πατὴρ ἔσθι πολλῶν ἐθνῶν, οὕτω καὶ
 τῇ Σάρρᾳ ὁμοίως προστιθῆμι τὸ στοιχεῖον, ἵνα μάθῃς ὅτι
 νῦν ὁ καιρὸς ἦκει τοῦ εἰς ἔργον ἔλθαι τὰ καὶ παρ'
 ἐμοῦ ἐπαγγελθέντα. Ἔσται γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομα αὐτῆς
 Σάρρα. Εὐλογησὼν δὲ αὐτὴν, καὶ ὠσώ σοι ἐξ αὐτῆς
 τέκνον, καὶ εὐλογησὼν αὐτόν, καὶ ἔσται εἰς ἔθνος, καὶ
 βασιλεῖς ἐθνῶν ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσονται. Διὰ τοῦτο
 προλαβὼν τοῦ στοιχείου τὴν προσθήκην ἐποιήσαμην, ἵνα
 μάθῃς ὅτι πάντως ἔσται τὰ παρ' ἐμοῦ λεγόμενα. Μῆδὲ
 πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως ἀφορῶν καταπίσης·
 ἀλλὰ πρὸς τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως τῆς ἐμῆς ἀποβλέ-
 πων, θάρσησον τοῖς παρ' ἐμοῦ λεγομένοις. Εὐλογησὼν
 γὰρ αὐτὴν, καὶ ὠσώ σοι ἐξ αὐτῆς τέκνον, [405] καὶ
 εὐλογησὼν αὐτόν, καὶ ἔσται εἰς ἔθνη, καὶ βασιλεῖς
 ἐθνῶν ἐξ αὐτοῦ ἐξελεύσονται. Ὅτι πρὸς φύσιν ἀνθρωπι-
 νην τὰ ἐπαγγελθέντα, καὶ ὅμοιον ἦν ὡς· ἀν εἰ ὑπέσχετο
 ἀπὸ λίθων ἀνθρώπους ποιῆσαι. Οὐδὲν γὰρ λίθων ἦσαν
 διεννηχογότες, ὅσον πρὸς τὸ τεκεῖν, καὶ ὁ πατριάρχης
 ὑπὸ τοῦ γήρως λοιπὸν ἀνενέργητος ὢν, καὶ πρὸς παιδο-
 ποιῶν ἀχρηστος, καὶ ἡ Σάρρα μετὰ τῆς στενωπώσεως
 ἔχουσα καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ γήρως προσθή-
 κην. Ἀλλ' ὁ δίκαιος ταῦτα ἀκούων καὶ νομίζων τῇ πύ-
 λαι γεγεννημένην παρὰ τοῦ θεοῦ ἐπαγγελίαν ἐκδεχόμε-
 ναι εἰς τὸν Ἰσμαὴλ· ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, Σοὶ καὶ τῷ σπέρ-
 ματι σου ὠσώ τὴν γῆν ταύτην, οὐ διέκρινε δὲ ὅτι περὶ

τοῦ ἀπὸ τῆς Σάρρας τικτομένου φησὶ, ἐλογίζετο καθ'
 ἑαυτὸν ὅτι τὰ τῆς ὑποσχέσεως ἐκδέχεται· νυνὶ δὲ ἀκούων
 Κυρίου τοῦ θεοῦ λέγοντος, ὅτι Εὐλογησὼν τὴν Σάρραν,
 καὶ ὠσώ σοι ἐξ αὐτῆς τέκνον, καὶ εὐλογησὼν αὐτόν,
 καὶ ἔσται εἰς ἔθνη· καὶ πάλιν, Ἐξ ἐκείνου βασιλεῖς
 ἐθνῶν ἐξελεύσονται· οὐκ ἔχων δὲ τι εἰπεῖ (οὕτε γὰρ
 ἀπιστεῖν ἠδύνατο τοῖς παρὰ τοῦ θεοῦ λεγομένοις, φιλό-
 θεος ὢν), καὶ πρὸς τὴν ἡλικίαν ὀρῶν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ
 πρὸς τὴν τῆς Σάρρας στενωπώσιν τὴν μέχρις ἐκείνης ἡλι-
 κίας γεγεννημένην, ἐν ἀμηχανίᾳ γεγονώς, καὶ καταπλε-
 γαῖς τοῦ θεοῦ τὴν ὑπόσχασιν, Ἔπεσε, φησὶν, ἐπὶ πρόσω-
 πον, καὶ ἐγέλασεν.

β'. Εἶδε τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὑποσχέσεως, καὶ τῆς δυνά-
 μεως τοῦ ἐπαγγελλομένου τὸ μέγεθος ἐνόησας, Ἔπεσε
 ἐπὶ πρόσωπον, καὶ ἐγέλασεν, ἀντὶ τοῦ, περιχαρὴς
 ἐγένετο· καὶ κατὰ τοὺς τῆς διανοίας λογισμοὺς ἀνένδει,
 πῶς ἂν κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν τοῦτο γένοιτο ποτε,
 καὶ εἰ τῷ ἐκατονταετῇ παιδίον γενήσεται, καὶ εἰ ἡ στήρα,
 καὶ μέχρις ἐννεήκοντα ἐτῶν ἄγονος διαμείνασα, ἐξαι-
 φνης δυνήσεται πρὸς τεκνογονίαν διεγερθῆναι. Καὶ ταῦτα
 κατὰ τὴν διάνοιαν λογισάμενος, οὐκ ἐτάλμησέ τι τοιοῦ-
 τον διὰ τῆς γλώττης προενεγκεῖν, ἀλλὰ δεικνύς ἑαυτοῦ
 τὴν εὐγνωμοσύνην, παράκλησιν προσάγει περὶ τοῦ
 Ἰσμαὴλ, μονονουχὶ λέγων· Δέσποτα, ἀρχοῦντως με παρ-
 εμυθήσω, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀπαιδίας ἀθυμίαν τῇ δόσει
 τοῦ Ἰσμαὴλ εἰς εὐφροσύνην μετέβαλες. Οὐδὲ γὰρ, τοῦτο
 τεχνέντος, λοιπὸν καὶ ἐν διανοίᾳ ἔλαβον ἡ ἐνενήσασα ποτε,
 ὅτι ἐκ τῆς Σάρρας ἔσται μοι παῖς, ἀλλ' οὐδὲ αὕτη τοῦτο
 προσεδόκησε· διὸ καὶ τὴν Ἄγαρ μοι παρέδωκεν, ἀπ-
 αγορεύσασα τὰ καθ' ἑαυτήν. Ἰκανὴν τοίνυν ἀμφοτέρω
 τὴν παραμυθίαν ἐσχάκαμεν τεχνέντος τοῦ Ἰσμαὴλ. Οὐ-
 τος οὖν ὁ παρὰ σοῦ δοθεὶς ἡμῖν ζῆτος ἀναντίον σου, καὶ
 ἀρκούσαν ἔξομεν τὴν παράκλησιν, καὶ τὸ γῆρας τὸ ἡμέ-
 τερον ἡ τοῦτο ζῶν παραμυθήσεται. Τί οὖν ὁ φιλόανθρω-
 πος Δεσπότης; Ἐπειδὴ ἱκανῶς καὶ τοῦ δικαίου τῆς γνώ-
 μης τὸ φιλόθεον διὰ τῆς τοῦ χρόνου παρατάσεως ἐθεσά-
 νισε, καὶ τῆς Σάρρας τὴν πίστιν, καὶ εἶδεν ἀμφοτέρους
 ἀπαγορεύσαντας, καὶ τὸν μὲν διὰ τὸ γῆρας, τὴν δὲ μετὰ
 τῆς ἡλικίας καὶ διὰ τὴν στενωπώσιν, φησὶ· Νῦν ἐπειδὴ
 πάντῃ ὑμῖν ἀδύνατον τοῦτο εἶναι φαίνεται· διὰ γὰρ τοῦτο
 καγὼ τὴν τοσαύτην μακροθυμίαν ἐπεδείξαμην, ἵνα δείξω
 ὅτι ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην ἐστὶν ἡ δωρεὰ ἡ παρ' ἐμοῦ
 παρεχομένη, καὶ ἵνα καὶ ὑμεῖς καὶ οἱ ἄλλοι πάντες [406]
 δι' αὐτῶν μάθωσι τῶν πραγμάτων, ὅτι καὶ τῆς φύσεως
 εἰμι Δεσπότης, καὶ πρὸς ὃ βούλομαι αὐτὴ ὑπακούει, καὶ
 εἰκει τοῖς ἐμοῖς ἐπιτάγμασιν. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος
 αὐτὴν παρήγαγον, πολλῷ μᾶλλον αὐτὴν γενομένην τὴν
 φύσιν καὶ χωλεῦσσαν διορθῶσαι δυνήσομαι. Ἴνα τοίνυν
 θαρρῶν ἔχῃς, ἀκούε καὶ διεγέρθητι, καὶ τοὺς ἐν τῇ δι-
 ανοίᾳ λογισμοῖς σου κινήθοντας παρωσάμενος, δέχου ἱκα-
 νὴν πληροφορίαν ἐκ τῶν παρ' ἐμοῦ λεγομένων. Ἰδοὺ
 γὰρ Σάρρα ἡ γυνὴ σου, ἣν νομίζεις διὰ τε τὴν στενωπώ-
 σιν, διὰ τε τὸ γῆρας ἀδύνατον λοιπὸν τεκεῖν, αὕτη τέ-
 ξεται σοι υἱόν. Καὶ ἵνα μὴδὲ ἀμφεβάλλειν ἔχῃς, ἰδοὺ σοι
 καὶ τὴν προσήγορίαν τοῦ τικτομένου προμηνύω. Τὸν γὰρ
 τικτόμενον καλέσεις Ἰσαάκ. Πρὸς γὰρ ἐκείνον στήσω
 τὴν διαθήκην μου εἰς διαθήκην αἰώνιον, καὶ τῷ
 σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτόν. Οὗτος γὰρ ἐστίν, ὃν ἐξ
 ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων σοι ὑπέσχεσθαι, καὶ εἰς ταῦτα
 τὰ τῆς ἐπαγγελίας τῆς ἐμῆς πληρωθήσεται. Διὸ καὶ
 πάντα σοι προλέγω, οὐχ ὅτι τίθεται μόνον, ἀλλὰ καὶ

Hiæ enim cum frigida factæ fuerint, haud parem voluptatem convivoribus præstant: nam si ad unum aut alterum diem fuerint reservatæ, inutilis omnino fiunt: istæ vero non solum si in unum et alterum diem, sed et quantovis tempore relictæ fuerint, parem exhibent utilitatem, eandemque afferunt voluptatem: diviniæ enim sunt et spirituales, neque ullum eis a tempore nocumentum imminet, sed quotidie novum vigorem afferunt, et eos qui illis frui volunt, multa implent lætitia. Proinde quia talis harum reliquiarum vis est, age alacriter et vos magnam inde voluptatem auferte, nosque fidentes earum efficaciæ, proponamus eas vestræ caritati. Verum ut vobis sermo ille manifestior videatur, operæ pretium fuerit meminisse finis heri dictorum, ut sic ordinem ac seriem assequuti doctrinam attingamus. Hæc præceptum circumcisionis adduximus in medium, et dictum illud Dei ad patriarcham: *Circumcidetur omne masculinum vestrum, et erit in signum testamenti inter me et vos. Et puer octo dierum circumcidetur. Et qui non circumciscus fuerit, peribit anima illa, quia testamentum meum dissipavit.* Ibi sermonem finivimus in circumcisionis argumento; et ne multitudinis dictorum vestram obrueremus mentem, nolimus ultra progredi. Neque enim hoc solum curamus, ut multa dicamus, et postea abcedamus, sed vestri sermonis doctrinam vestris viribus cupimus esse adequatam, ut fructu quopiam ex dictis percepto domum redeatis omnes. Age igitur ad ea quæ dicta sunt, adjungamus et reliqua: ut videamus post circumcisionis præceptum, quid benignus Deus patriarchæ loquatur et proponat. 15. *Et dixit, inquit, Deus Abraham: Sara uxor tua non ultra vocabitur nomine suo Sara, sed Sarra erit nomen ejus (a).* Quemadmodum, inquit, elemento tibi addito significavi, te patrem futurum multarum gentium: ita et Saræ similiter appono literam, ut discas nunc tempus adesse, ut olim a me promissa impleantur. *Erit enim, inquit, nomen ejus Sarra. 16. Benedicam autem eam, et dabo tibi ex ea filium, et benedicam illum, et erit in gentem, et reges gentium ex eo exhibunt.* Idcirco prius literam adjeci, ut scias omnino futura esse quæ a me dicta sunt. Ne igitur ad infirmitatem naturæ spectans, animum desponde, sed potius ad virtutis meæ magnitudinem respiciens, fideni habe iis quæ a me dicta sunt. *Benedicam enim eam, et dabo tibi ex ea filium, et benedicam illum, et erit in gentes, et reges exhibunt ex eo.* Excedebant humanam naturam promissa: et perinde fuit, ac si aliquis polliceretur ex lapidibus homines se facturum. Nihil enim a lapidibus differebant, quantum ad generationem attinet (b), et patriarcha præ senectute

prope impotens erat, et ad filiorum procreationem omnino inutilis, et Sarra ad hoc quod natura sterilis erat, laborabat et ætatis et senectutis vitio. Cæterum justus hæc audiens, putansque olim Dei promissionem impletam in Ismaele: quia enim dixit: *Tibi et semini tuo dabo terram hanc*, nec distinxit se de filio ex Sarra nascituro loqui, ille cogitabat secum jam promissiones impletas esse: nunc autem audiens Dominum Deum dicentem, *Benedicam Sarram, et dabo tibi ex ea filium, et benedicam illum, et erit in gentes*; et iterum: *Ex illo reges gentium egredientur*: cum nesciret quid diceret (neque enim Dei verbis credere non poterat vir tam religiosus), ad suam respiciens ætatem, et Sarrae sterilitatem, quæ ad illam usque ætatem perduraverat, consilii inops et obstupescens ob promissionem Dei: 17. *Cecidit, inquit, in faciem, et risit.*

2. Videns miram promissionem, et potentiam ejus qui promiserat cogitans, *Cecidit in faciem, et risit*, hoc est, voluptate perfusus est; et in animo cogitabat, quomodo secundum humanam consuetudinem hoc fieri posset, num centenario nasceretur filius, ac num sterilis et nonagenaria repente posset iduæa fieri ad partum (v. 17). Atque cum hæc animo cogitasset, non audebat tale quiddam lingua effari; sed gratum exhibens animum oravit pro Ismaele, quasi diceret: Domine, satis me consolatus es, et dolorem quem ex prolis inopia gerebam, dato Ismaele in lætitiâ vertisti. Nato enim illo, neque in mentem postea accepi, vel cogitavi aliquando e Sarra nasciturum mihi filium, sed neque ipsa hoc exspectavit: ideoque Agar mihi tradidit, omnem sibi spem denegans. Magnam consolationem ambo accepimus nato filio Ismaele. Ille igitur, qui a te datus est, vivat coram te, et abunde satis recreati erimus, et senectutem nostram illius vita solabitur. Quid igitur ad hæc benignus Dominus? Quia piam justi mentem tanto tempore satis probaverat, et Sarrae fidem; quia viderat utrumque nihil sibi de suis promittentem viribus, Abraham quidem propter senectutem, Sarram autem propter sterilitatem atque ætatem, dicit: Nunc quia omnino vobis hoc esse videtur impossibile: idcirco enim et ego tandiu distuli, ut ostendam longo ultra naturam esse donum quod concedo, quod et vos aliique omnes his factis discant me et naturæ Dominum esse, et ad quodcumque libuerit ea uti, ipsamque obsequi, et cedere præceptis meis. Qui enim eam ex nihilo produxi, multo magis cum jam sit, et claudicat, erigere possum. Ut igitur melius confidere possis, audi et expergiscere, repulsisque cogitationibus mentis tur, accipito ex iis quæ tibi dicuntur certum argumentum. Ecce enim Sarra uxor tua, quam putas tum propter sterilitatem, tum propter senium parere non posse, ipsa pariet tibi filium (v. 19): et ut nihil hæsites, ecce tibi et nomen ejus qui nascetur præmonstrabo. Eum enim qui nascetur vocabis Isaac. *Et ponam testamentum meum ad eum in testamentum sempiternum, et semini ejus post eum.* Ille etenim est quem primum et ab initio tibi promisi, ac in hoc promissiones meæ implebuntur. Proinde et

(a) In Hebræo ante mutationem nominis, שָׂרָא, *Sarai*, vocabatur; post mutationem autem, שָׂרָה, *Sara*. Septuaginta vero Interpretes, Σαῤῥα, exprimunt, et duplicato, mutationem illam indicant: quo factum est ut Chrysostomus putaverit additum a Deo fuisse nomini Saræ elementum. At non additum elementum fuit, sed mutatum? in Γ.

(b) Oratorio more, vel attentionis lapsu, dicit Chrysostomus Abraham et Saram non magis idoneos ad prolem suscipiendam tunc fuisse, quam lapides; id quidem de Sara dici potuit; secus de Abrahamo, qui multis post annis sex filios suscepit ex Cetura.

omnia tibi prædico, non solum quod nasciturus sit, sed et quomodo eum vocare debeas, atque me ei constituturum testamentum meum: neque hoc solum, sed *Et semini ejus post eum*. Deinde liberalis Dominus, qui semper accumulare solet beneficia, et longe nostras excedere petitiones, quoniam mentem justi crexerat, et per ea quæ promisit, fere juvenem ex sene fecerat, eumque qui mortuus erat, ut ita dicam, verbis secundarat, beneficiis eum largissimis prosequens, inquit: Et hæc quidem, quæ scilicet promisi, opere complebo: et etiam quod de Ismaele rogasti, concedam tibi. Audiui enim orationem tuam, 20. *Et benedixi eum, et augebo eum et multiplicabo eum valde, valde. Duodecim gentes generabit, et dabo eum in gentem magnam*. Quandoquidem enim, inquit, semen tuum est, sic augebo eum, et multiplicabo valde, ut duodecim gentes ex eo procedant. 21. *Cæterum testamentum meum statui cum Isaac, quem tibi Sarra pariet tempore hoc, anno sequente*. Vide, obsecro, hic, dilecte, quomodo justus in uno temporis momento mercedes omnis temporis accepit, et impletum est illud quod Christus discipulis suis dixit: *Quisquis reliquerit vel patrem, vel matrem, vel domum, vel fratres propter nomen meum, et hic centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Matth. 19. 29). Considera enim nihil justum illum, quia prompte præcepto Domini obediuit, et relicta domo paterna prætulit alienam natali: quomodo paulatim multam præ se ferens patientiam, in fastigium virtutis progressus, ita illustris et spectabilis factus est, ut ex eo nati multitudine asiris cæli adæquantur. Fortasse si quis probe velit intelligere, non solum centuplum accepit hic justus ille, sed sexcenta millia. Quod si hic tanta consequutus est, quis sermo narrare posset, quibus posthæc fruiturus ille sit? Imo etiam hoc, quantum nobis possibile, sermo ostendere poterit. Quando enim audis omnes justos ab illo ad hoc usque tempus, et usque ad consummationem temporum, id maxime in votis habere, ut ad sinum patriarchæ perveniant, quem alium hoc majorem honorem exhibere poteris? Vidisti quanta res sit patientia, quanta virtus, quantum sit esse religiosum, et gratum præ se ferre animum erga beneficia Domini? Quia enim, quando oportebat, sua attulit, cum gratiarum actione omnia ferens, tam jucunda, quam injucunda, propterea misericors Deus ultimo caput honorum omnium, et id quod justus maxime concupiscebat, largitus est. Considera enim, quomodo viginti quatuor annos pro laborit justitiam. Quando enim exiit a Charan, et obediuit præcepto Domini, septuaginta quinque annorum erat, inquit: nunc autem postquam hæc audiuit, nonaginta et novem annos excesserat.

3. *Moralis exhortatio*. — Hæc audientes, dilecti, discamus multam exhibere patientiam, et nunquam in laboribus virtutum vel desperare, vel torpescere; sed sciamus Dominum nostrum benignum esse et munificum, ac pro parvis laboribus magna nobis reddere premia, non solum in futurum immortalia bona reponendo, sed et in præsentī vita nostræ naturæ infir-

mitatem multis largitionibus consolando. Quandoquidem patriarcha iste non mediocriter interfecto illo tempore adversis rebus exercitus est, quamvis semper adversa temperarentur prosperis. Universorum enim Deus nostra infirmitatis curam agens, non semper in adversis nos manere sinit, ut non opprimatur nostra infirmitas: sed celeriter et ipso opitulatur, firmans nostram alacritatem, et mentem excitans. Neque semper in prosperitate nos esse sinit, ut ne fiamus negligentiores, et in vitiorum partes transfugiamus. Humana enim natura, quando multum prospere ei succedit, suæ obliviscitur nobilitatis, neque intra suos limites subsistit: ideoque quasi amantissimus paterali quando nobis indulget, aliquando castigat, ut variis viis nostræ animæ salutem curet. Quoniam et medicus, quando infirmum curat, neque semper inopia cibi torquet, neque semper larga mensa frui sinit, ne voracitas febrem pariens augeat morbum, cibi vero inopia infirmorem eum efficiat: sed conjectans apud se, quantæ sint ægrotantis vires, et diligenter utens arte omnia sua in medium affert: similiter et benignus Deus sciens quid cuius expediat, aliquando concedit nobis prosperitate frui, aliquando autem exercitationis gratia tentationibus nos circumdat. Nam si virtute præditi sunt qui tentationes experiuntur, clariores evadunt, abundantiorum sibi supernam gratiam concilians: si autem ut nos peccatores sint, et cum gratiarum actione tentationes ferant, gravem deponent peccatorum sarcinam, multaque venia et ipsi potentiunt. Ideo obsecro, cum sciamus potentiam et sapientiam Medici animarum nostrarum, nunquam curiose ejus dispensationes inquiramus. Cum enim eas mens nostra comprehendere nequeat, hinc magis obstupescamus, et glorificemus Deum pro omnibus, quod talem habeamus Dominum, cujus dispensationes neque mens nostra, neque humanæ naturæ ratio capere potest. Neque enim tam bene scimus quid nobis expediat, quam ipse scit; neque sic nostra nos curamus, ut ipse salutem nostram, et omnia facit et molitur, ut ad virtutem nos inducat, et a diaboli manibus eripiat. Et cum videt nihil prodesse nobis prosperitates, tunc sicut bonus medicus, qui animadvertit obesiores fieri eos, quorum curam gerit, propter crapulam, ad sanitatem per sobrietatem reducit: ita et eximius animarum nostrarum Medicus permittit paulisper nos tentari, ut sentiamus quantum damni ex prosperitate acceperimus; et quando videt restitutam sanitatem, tunc celeri nobis subsidio concedit ut a tentationibus liberemur, et suæ providentiæ curam ubertim declarat. Itaque etsi aliqui virtute præditi in tentationes incidunt, ne turbentur, sed hinc meliorem spem concipiant, quia tentationum incursum, coronarum et præmiorum eis sunt materia. Quod si in peccatis cum sint, in adversa incidunt, ne propterea gravatim ferant, scientes omni tempore peccata adversis purgari, modo cum gratiarum actione suscipiamus ea quæ eveniunt. Grati enim famuli est, non solum gratias agere domino, quando ubertim pro scientia

ὅπως αὐτὸν καλέσει, καὶ ὅτι πρὸς αὐτὸν τὴν διαθήκην μου θήσεται, καλοῦ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτόν. Εἴτα ὁ φιλότιμος ἀεὶ ταῖς δωρεαῖς, καὶ τὰς αἰτήσεις ἡμῶν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ὑπερβαλλόμενος, ἐπειδὴ διανεστέσει τοῦ δικαίου τὸ φρόνημα, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, δι' ὧν ὑπέσχετο νόον ἐκ γέροντος τὸν πρεσβύτερον εἰργάσατο, καὶ τὸν νεκρὸν, ὡς εἰπεῖν, ὄντα διὰ τῶν βημάτων ἐζωογονήσαν, ἐπιδαψιλεύμενος ταῖς εὐεργεσίαις φησί· Καὶ ταῦτα ἄπερ ὑπεσχόμην εἰς ἔργον ἄξω, καὶ μετὰ τούτου καὶ τὴν περὶ τὸν Ἰσαὰκ παράκλησιν δεξάμενος. Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ σου τῆς δεήσεως, καὶ εὐλόγηκα αὐτόν. Αὐξήσω αὐτόν καὶ πληθυνῶ αὐτὸν σφόδρα, σφόδρα. Δώδεκα ἔθνη γεννήσει, καὶ δώσω αὐτόν εἰς ἔθνος μέγα. Ἐπειδὴ γὰρ, φησί, σὺν σπέρματι ἐστίν, οὕτως αὐτὸν αὐξήσω, καὶ πληθυνῶ σφόδρα, ὡς δώδεκα ἔθνη ἐξ αὐτοῦ διαδοθῆναι. Τὰ μέντοι τῆς διαθήκης τῆς ἐμῆς στήσω πρὸς Ἰσαὰκ, ὃν τέξεται σοὶ Σάρρα εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ δευτέρῳ. Ὅρα μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, ὅπως ἐν μιᾷ καιροῦ βοήθῃ ὁ δίκαιος παντὸς τοῦ χρόνου τὰς ἀμοιβὰς ἐκομίσατο, καὶ ἐπληροῦτο ἐκαίνο τοῦ πατρὸς τοῦ Χριστοῦ τοῖς μαθηταῖς εἰρημένον, ὅτι Ὅστις ἀν' καταλίπῃ πατέρα ἢ μητέρα, ἢ οἰκίαν ἢ ἀδελφούς διὰ τὸ δρομὸν μου, καὶ ἐνταῦθα ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Ἐννόησον γὰρ μοι τὸν δίκαιον τοῦτον, ἐπειδὴ ἰστέμωσ ὑπῆκουσε τῷ προστάγματι τοῦ Δεσπότου, καὶ καταλίπων τὴν οἰκίαν πατρίδα προετίμησε τὴν ἄλλοτρίαν τῆς ἐνεχούσης, ὅπως κατὰ μικρὸν πολλὴν τὴν ὑπομονὴν ἐπιδειξάμενος, καὶ εἰς ἄκραν ἀρετῆς κορυφὴν ἀνελθὼν, οὕτω περίβλεπτος γέγονε καὶ περιφανής, ὡς τῷ πληθὲι τῶν ἀστρῶν τοὺς ἐξ αὐτοῦ τεχθέντας παρισωθῆναι. Τάχα εἰ τις εὐγνωμόνως βουλευθείη συνιδεῖν, οὐ μόνον εἰσὶν ἑκατονταπλασίονα, ἀλλὰ ὁ δίκαιος οὕτως ἐκομίσατο ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ μυριοπλασίονα. Εἰ δὲ ἐνταῦθα τοσοῦτον ἡξιώθη, τίς ἀν' λόγος παραστήσεται δυνήσεται τῆς ἐκεῖ [407] ἀπολαύσεως τὴν λῆξιν; Μᾶλλον δὲ, ὡς οἶόν τε, καὶ τοῦτο ὁ λόγος δεῖξαι δυνήσεται. Ὅταν γὰρ ἀκούσης, ὅτι πάντες οἱ δίκαιοι ἐξ ἐκείνου μέχρι νῦν, καὶ μέχρι τῆς συντελείας αὐτῆς, εὐχῆς ἔργον ποιοῦνται εἰς τοὺς κόλπους τοῦ πατράρχου καταντήσαι, ποῖαν ἐτέραν μελίζονα ταύτης τιμὴν παραστήσεται δυνήσῃ; Εἰδὼς οἶόν ἐστιν ὑπομονή, ὅσον ἐστὶν ἀρετὴ, ὅσον ἐστὶ τὸ εἶναι φιλόδοξον, καὶ πολλὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείκνυσθαι περὶ τὰς τοῦ Δεσπότου εὐεργεσίας; Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ καιρὸν τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσέφερεν, εὐχαρίστως πάντα δεχόμενος, καὶ τὰ χρηστά καὶ τὰ ἐναντία, διὰ τοῦτο ὁ φιλόδοξος Θεὸς τελευταῖον ἀπάντων τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, καὶ ὅπερ μάλιστα ὁ δίκαιος ἐπισθῆμι, τοῦτο αὐτῷ ἔχαρισατο. Σκόπει γὰρ πῶς ἐν εἰκοσιτέσσαρσιν ἔτεσιν ἐδασάνει τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Ἡνίκα γὰρ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς Χαρρὸν ὑπακούσας τῷ τοῦ Δεσπότου προστάγματι, ἐδεδμήκοντα πέντε ἦν ἔτων, φησί· νυνὶ δὲ, ὅτε ταῦτα ἤκουσεν, ἑκατοστοῦ λοιπὸν ἦν ἔτους ἐπιβάς.

γ'. Ταῦτα ἀκούοντες, ἀγαπητοί, παιδευόμεθα πολλὴν τὴν ὑπομονὴν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ μηδέποτε ἀλύειν, μηδὲ ναρκῆν πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς ἰδρωτάς, ἀλλ' εἰδέναι ὅτι φιλότιμος ὢν καὶ μεγαλόδωρος ὁ Δεσπότης, ὁ ἡμέτερος, ἀντὶ μικρῶν πόνων μεγάλας ἡμῖν ἀποδίδωσι τὰς ἀμοιβὰς, καὶ οὐ μόνον ἐν τῷ μέλλοντι τὰ ἀθάνατα ἀγαθὰ ταμιεύμενος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον παραμυθούμενος ἡμῶν τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν, πολλὰς φιλοτιμεῖται τὰς δωρεάς. Ἐπεὶ καὶ ὁ πατριάρχης οὗτος οὐκ ὀλίγα ἐν

τῷ μεταξὺ χρόνῳ ὑπέμεινε τὰ λυπηρὰ, εἰ καὶ ὅτι ἐκάσποτε ἀνεμύγνυτο τοῖς λυπηροῖς καὶ τὰ χρηστά. Κτηδόματος γὰρ ἡμῶν τῆς ἀσθενείας ὁ τῶν ὀλῶν Θεός, οὕτε ἀεὶ τοῖς λυπηροῖς ἀφίησιν ἡμᾶς ἐναπομένειν, ἵνα μὴ ἐλλέγχηται ἡμῶν ἡ ἀσθένεια, ἀλλὰ ταχέως καὶ αὐτὸς παρέχει τὴν ἀντίληψιν, βωννύς ἡμῶν τὴν προθυμίαν, καὶ τὸν λογισμὸν διεγείρων· οὕτε ἀεὶ ἐν ἀνέσει εἶναι καταλιμπάνει, ἵνα μὴ βρθυμότεροι γενόμενοι, πρὸς τὴν κακίαν αὐτομολήσωμεν. Ἡ γὰρ φύσις ἡ ἀνθρωπεία, ἐπειδὴ πολλὰς ἀνέσεως ἐπιλάθεται, ἐπιλανθάνεται τῆς εὐγενείας, καὶ οὐχ ἵσταται ἐπὶ τῶν οἰκείων ὄρων· δι' ὃ καθάπερ πατήρ φιλόδοξος, ποτὲ μὲν ἡμᾶς ἀνίησι, ποτὲ δὲ σωφρονίζει, ἐν οὕτως ἡμῶν μεθοδεύει τῆς ψυχῆς τὴν ὑγίειαν. Ἐπεὶ καὶ ἱατρός, ἐπειδὴν ἀρρώστον θεραπεύει, οὕτε ἀεὶ κατατείνει τῇ ἀσείτῃ, οὕτε ἀεὶ ἀδεῶς ἀπολαύειν ἐπιτρέπει τῆς τραπέζης, ἵνα μὴ ἡ ἀδύνατος πυρετὸν τεκοῦσα ἐκτείνῃ τὴν ἀρρώστιαν, μηδὲ τῇ ἀσείτῃ ὅλῃ κατατείνων ἀσθενέστερον ἐργάσθαι· ἀλλὰ κατατοχαζόμενος τῆς δυνάμειος, καὶ ἐπιμελῶς τῇ τέχνῃ κεχρημένος, οὕτω τὰ παρ' αὐτοῦ παρατάττεται· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ φιλόδοξος Θεός, εἰδὼς τὸ ἐκάστην ἡμῶν συμφέρον, ποτὲ μὲν ἀνέσεως ἡμᾶς ἀπολαύειν συγχωρεῖ, ποτὲ δὲ καὶ γυμνασίας ἔνακεν περασμοῖς περιβάλλει. Εἴτε [408] γὰρ ἐν ἀρετοῖς τινες εἶεν, διὰ τῆς τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγῆς λαμπρότεροι δεικνύμενοι, πλείονα τὴν ἀνωθεν εὐμένειαν ἐπισπάσσονται· εἴτε καθ' ἡμᾶς ἀμαρτωλοὶ τυγχάνοιεν, εὐχαρίστως δεχόμενοι τῶν πειρασμῶν τὴν ἐπαγωγὴν, τὸ βαρὺ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποθήσονται φορτίον, καὶ πολλῇ· καὶ αὐτοὶ συγγνώμης ἀπολαύσουσι. Δι' ὃ, παρκαλῶ, εἰδότες τὸ εὐμήχανον καὶ σοφὸν τοῦ ἱατροῦ τῶν ψυχῶν τῶν ἡμετέρων, μηδέποτε περιεργαζόμεθα αὐτοῦ τὰς οἰκονομίας. Κἂν γὰρ ἡ διάνοια ἡ ἡμετέρα ταῦτα καταλαμβάνει μὴ δύνῃται, ταύτῃ μᾶλλον ἐκπληττόμεθα τοῦ Θεοῦ τὰς οἰκονομίας, καὶ δοξάζωμεν αὐτὸν ὑπὲρ πάντων, ὅτι τοιοῦτον ἔχομεν Δεσπότην, οὐ μηδὲ χωρῆσαι δύναται ἡ διάνοια ἡ ἡμετέρα καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λογισμὸς τὰς οἰκονομίας. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἡμεῖς ἴσμεν τὸ συμφέρον ἡμῶν, ὡς αὐτὸς ἐπιστάται· οὐχ οὕτως ἡμεῖς κηδόμεθα αὐτῶν, ὡς αὐτὸς κηδεταὶ ἡμῶν τῆς σωτηρίας, καὶ πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε πρὸς τὴν ἀρετὴν ἡμᾶς χειραγωγῇ, καὶ ἐξαρκάσαι τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν. Καὶ ὅταν ἴδῃ μὴ δυνάμενος κερδαίνει ἀπὸ τῆς εὐημερίας, καθάπερ ἱατρός ἀριστος, ἐπειδὴν θεάσθαι ἀπὸ πολλῆς λαιμαργίας εἰς πολυσαρκίαν ἐξιόντας, διὰ τῆς ἐγκρατείας πρὸς ὑγίειαν ἐπανάγει· οὕτω δὲ καὶ ὁ θαυμάσιος τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἱατρός ἀφίησι μικρὸν διὰ τῆς τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγῆς εἰς αἰσθησὶν ἔλθειν τῆς βλάβης, ἣν ἐκ τῆς εὐημερίας ὑπεμείναμεν, καὶ δευτὴν ἰδὼν καλῶς τὰ τῆς ὑγείας κατορθωθέντα, τότε λοιπὸν διὰ τῆς οἰκείας ἀντιλήψεως καὶ τῶν πειρασμῶν χαρίζεται τὴν ἀπαλλαγὴν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πρόνοιαν ἐπιδείκνυται μετὰ πολλῆς τῆς δαφιλίας. Εἴτε οὖν ἐν ἀρετῇ ὄντες τινὲς πειρασμοῖς περιπέσοιεν, μὴ θορυβεῖσθωσαν, ἀλλὰ ταύτῃ μᾶλλον ταῖς χρησταῖς ἐλπίσι τρεφεσθώσαν, ὅτι ἡ τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγὴ στεφάνων ὑπόθεσις αὐτοῖς γίνεται καὶ βραβεῖων· εἴτε ἐν ἀμαρτήμασι γεγονότες τοῖς λυπηροῖς ἐναφίενται, μηδὲ οὕτω δυσανασχετήσων, εἰδότες ὅτι καθάρσιον τῶν ἀμαρτηθέντων ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ γνήσεται ἡ τούτων ἐπαγωγὴ, ἐπειδὴν μετ' εὐχαρίστίας πάντα τὰ ἐπιόντα δεχόμεθα. Τοῦτο γὰρ εὐγνώμωνος οἰκείου, τὸ μὴ μόνον, ἡνίκα ἀδείας ἀπολαύει, εὐχα-

h Ἐλέγχεται, ad litteram, redurguatur, aliquando etiam, rimatur, vel opprimatur, quo sensu frequentius apud Chrysost. habetur.

a Multo maiorem cum Colib. legere δεῖται. Edit.

ριστέιν τῷ δεσπότῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις τὴν αὐτὴν ἐγνωμωσύνην ἐπιδείκνυσθαι. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ πατριάρχης οὗτος εὐδοκίμησε, καὶ τοσαύτης παρὰ τῷ Θεῷ τυχὼν παρρησίας, καὶ δωρεὰς ἰδέχτο νικώσας τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην.

θ'. Ἀναγκαῖον δὲ πάλιν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐκπελθεῖν τοῦ λόγου, καὶ ἰδεῖν τοῦ δικαίου τὴν ὑπακοήν, καὶ ὅπως εἰς ἔργον ἤγαγε τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιταττόμενα, οὐ ζητῶν τὸν λόγον, οὐδὲ εὐθύνας ἀπαιτῶν, καθάπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνοήτων ποιοῦσι περιεργαζόμενοι τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ γινόμενα, καὶ λέγοντες· Εἰς τί τοῦτο; εἰς τί ἐκεῖνο; καὶ τί τὸ ὄφελος ἀπὸ τοῦ εὐδὲ γενέσθαι, ἢ τὸδε; Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος οὕτως· ἀλλὰ καθάπερ οἰκίτης φιλοδέσποτος, οὕτως ἅπαν ἂν ἐπιτάγῃ, εἰς ἔργον ἀγαγεῖν ἐσπουδε, μὴ περιεργαζόμενος. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀκουε τῶν ἐξῆς. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ὑπόσχεσιν ἐποιήσατο πρὸς αὐτὸν ὁ δεσπότης, καὶ ἐτέλεσε τὴν [409] πρὸς αὐτὸν διάλεξιν, εὐθέως ὁ δίκαιος τὰ κελευσθέντα ἐπλήρου, καὶ τὸ σημεῖον τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ κελευσθὲν ἐπιτίθει τῷ Ἰσμαῆλ, τὴν περιτομὴν λέγων, καὶ πᾶσι τοῖς οἰκογενεῖσι, καὶ τοῖς ἀργυρωνήτοις, καθὰ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Θεός. Περιετέμετο δὲ καὶ αὐτός. Ἐννεσθήκοντα γὰρ καὶ ἑννέα ἐτῶν ἦν, φησὶν, ἡνίκα περμετέμετο τὴν σάρκα τῆς ἀκροθυσίας αὐτοῦ· Ἰσμαῆλ δὲ ἦν ἐτῶν δεκατριῶν. Ἡ νομίσις ἀπλῶς ἡμῖν τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν τὴν Γραφὴν ἐπισημῆνασθαι· ἀλλ' ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθῃς τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν ὑπακοήν, ὅτι ἐν ἐσχάτῳ γῆρξ ὡν πρῶως ἤνεγκε τὴν ἰδύνην διὰ τὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιτάγμα, διὰ τοῦτο ποιεῖται τὴν αὐτῶν ἀπαριθμῆσιν, καὶ οὐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰσμαῆλ καὶ πάντες οἱ οἰκογενεῖς. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχόν ἐστιν, ἀγαπητὲ, ὑγιαίνουσιν σάρκα ἀποτεμεῖν καὶ κακῶς ἔχουσιν. Εἰ γὰρ καὶ ἱατρῶν παῖδες μέλος ἀρρώστησαν ἀποτέμνουσιν, ἀλλ' οὐκ ἴση γίνεται τότε ἡ ἑδύνη. Νεκρωθὲν γάρ, ὡς εἶπεν, λοιπὸν καὶ τῆς ζωτικῆς δυναμείας ἀποστερηθὲν ἐκτεμνέσθαι. Ἐνταῦθα δὲ γέρων καὶ πρεσβύτερος (ἐκατὴν γὰρ ἐτῶν ἐτύγχανε) πρῶως ἤνεγκε τὴν ἰδύνην, ὁμοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ἐπιτάγμα εἰς ἔργον ἀγαγεῖν σπουδῶν, καὶ τὸν υἱὸν καὶ τοὺς οἰκογενεῖς ἅπαντας προθυμοτέρους ἐργαζόμενος, ὥστε μὴ ἐνδοιάσαι, ἀλλὰ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ προσταχθὲν ἐπιτελέσαι. Εἶδες ὅσον ἐστὶν ἀνὴρ ἐνάρτετος, ὅπως καὶ τοὺς ὑπηρετοῦμένους ἅπαντας ἐπαίδευσεν κατ' ἴγνωσ αὐτοῦ βαίνειν; Ὅπερ γὰρ χθὲς ἔλεγον, τοῦτο πάλιν καὶ νῦν ἔρω· ὅτι διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐξ ἐκείνου πρόσταγμα γέγονε παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὥστε ἐν ἄνθρωπ τῇ ἡλικίᾳ τοῦτο ὑπομένειν τοὺς παῖδας, ἵνα ἐν ἀναισθησίᾳ τὴν ἐκτομὴν τῆς σαρκὸς ὑπομένοντες μηδεμίαν τῆς ὀδύνης πείραν λάβωσιν.

Ἄλλὰ σκόπει μοι, ἀγαπητὲ, τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν ἄφατον περὶ ἡμᾶς εὐεργεσίαν. Ἐκεῖ καὶ ὀδύνη καὶ πόνος ἐκ τοῦ γινόμενου, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἐκ τῆς περιτομῆς ὄφελος ἦν, ἢ τοῦτο μόνον, τὸ διὰ τοῦ σημείου τούτου γνωρίμους αὐτοὺς εἶναι, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν κεχωρισθαι. Ἡ δὲ ἡμετέρα περιτομή, ἡ τοῦ βαπτίσματος λέγω χάρις, ἀνώδυνον ἔχει τὴν ἱατρειάν, καὶ μυρίων ἀγαθῶν πρόξενος γίνεται ἡμῖν, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἡμᾶς ἐμπλήρησι χάριτος, καὶ οὐδὲ ὠριστημένον ἔχει καὶρόν, καθάπερ ἐκεῖ, ἀλλ' ἔξεισι καὶ ἐν ἄνθρωπ ἡλικίᾳ, καὶ ἐν μέτῃ, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γῆρξ γινόμενόν τινα ταύτην δέξασθαι τὴν ἀχειροποίητον περιτομήν, ἐν ᾗ οὐκ ἐστὶ μόνον ὑπομένειν, ἀλλ' ἁμαρτημάτων φορεῖα ἀποδέσθαι, καὶ τῶν ἐν παντὶ χρόνῳ

κλημμελημάτων τὴν συγχώρησιν εὐρῆσαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς τῆς ἀσθενείας ἡμῶν τὴν ὑπερβολήν, καὶ ὅτι ἀνίστα νοσοῦντες μεγάλης δόξα τοῦ ἰατροῦ, καὶ ἀφάρτου τῆς φιλανθρωπίας, οἰκονομῶν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἐχαρίσατο ἡμῖν τὴν διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς καλιγγενεσίας ἀνακαίνισιν, ἵνα ἀποθέμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τοῦτ' ἐστὶ τὰς πράξεις τὰς πονηράς, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν βαδίζωμεν. Ἀλλὰ, παρακαλῶ, μὴ τῶν ἀγνωμόνων, τῶν ἀναισθητῶν χεῖρους γενώμεθα Ἰουδαίων. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ δεχόμενοι τὸ σημεῖον [410] τοῦτο τῆς περιτομῆς, εἶχον ἱκανὴν ἀσφάλειαν πρὸς τὸ μηκέτι συναναμίγνυσθαι τοῖς ἔθνεσι κατὰ τὸν τῆς κοινωνίας λόγον· κατὰ γὰρ τὴν ἀσθένειαν πολλὰς αὐτοὺς καὶ ὑπερηκόντισαν ἀγνώμονες γεγονότας. Ἀλλ' ἡμεῖς ἁπλᾶς δεχόμενοι τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος περιτομήν, μετὰ ἀσφαλείας τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν. Θύ λέγω ἵνα μὴ συναναμιγνύμεθα τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλ' ἵνα ἐπὶ τῆς οὐκίας ἀρετῆς μένοντες, καὶ ἐκεῖνοις συναναμιγνόμενοι ἔλκομεν αὐτοὺς εἰς τὴν εὐσέβειαν, καὶ διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἔργων πολιτείας διδασκαλίας αὐτοῖς ὑπόθεσις γινώμεθα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ κοινὸς ἀπάντων δεσπότης συνεχώρησεν ἀναμιγνύσθαι καὶ τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ τοὺς εὐσεβεῖς καὶ τοὺς ἀσεβεῖς, ἵνα οἱ πονηροὶ κερδαίνωσιν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν, καὶ οἱ ἀσεβεῖς ἐπὶ κατεχόμενοι χειραγωγῶνται πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ Θεῷ περισπούδαστον, ὡς σωτηρία ψυχῆς. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν, παρακαλῶ, ἡμέτεροι, μῆτε τῶν πλησίον· ἑαυτὸν μὲν, διὰ τοῦ τὰ καθ' ἑαυτοὺς οὕτως οἰκονομεῖν, ὡς δοκεῖ τῷ Θεῷ· τῶν δὲ πλησίον, ἐν ὅτῳ λάμπωμεν ἐν ἀρετῇ, ὥστε καὶ σιγῶντων ἡμῶν ἱκανὴν ἔχει διδασκαλίαν τοῖς εἰς ἡμᾶς ὀρώμενοις. Ὅσοπερ οὖν ἐνάρτετοι ὄντες τὰ μέγιστα καὶ αὐτοὶ κερδαίνωμεν, καὶ τοὺς ἀπίστους ὠφελήσωμεν, οὕτως, εἰ ῥαθυμῆσαιμεν, καὶ αὐτοὶ πολλὴν ὑποστησώμεθα τὴν κόλασιν, καὶ ἐτέρους σκανδάλου ὑπόθεσις γενησώμεθα. Καθὰπερ γὰρ τὴν ἀρετὴν μετιόντες διπλῇ τὸν μισθὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ καρπούμεθα, καὶ ὑπὲρ ὧν ἂν ταύτην μετῶμεν, καὶ ὑπὲρ ὧν τοὺς πλησίον ἐφαλκώμεθα εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς κοινωνίαν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς κακίας, οὐχ ὑπὲρ ὧν ἡμαρτήκαμεν κολαζώμεθα μόνον, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν καὶ ἐτέρους ὑποκαταλιζόμεν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τῶν ἐνταῦθα τινα συνιόντων τοιοῦτον γενέσθαι, ἀλλὰ πάντας ἡμᾶς πρὸς οἰκοδομὴν τῶν ὀρώμενων τὸν ἑαυτῶν βίον ἰθύνειν, ἵνα δυνηθῶμεν μετὰ παρρησίας στήναι ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἀξιωθῆναι, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΑ'.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς τῷ Ἀδραμ πρὸς τῇ θρῶν τῇ Μαμβρῇ, καθήμενον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημβρίας.

α'. Ὀκνῶ καὶ ἀναδύομαι σήμερον πρὸς τὴν τῆς διδασκαλίας ἐξήγησιν. Ὅταν γὰρ ἐννοήσω, ὅτι κατ' ἐκάστην ἡμέραν ἡμῶν ἐνηχούντων, παραινούμενων, παρατιθέντων ὑμῖν τὴν πνευματικὴν ταύτην ἐστίαν, πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα παραγενομένων, καὶ μεταχόντων τῆς πνευματικῆς ταύτης διδασκαλίας καὶ τῆς φρε-

* Quinque msa. ἀρρώστησαν τότε ἀποτέμνουσιν.

omnia succedunt; sed et si in adversis, eandem grati animi significationem det. Sic enim patriarcha ille celebris et illustris fuit, et tantam apud Deum obtinuit fiduciam, ac dona accepit quæ supra humanam sunt naturam.

4. Sed operæ pretium est ut ad institutum sermonem redeamus, et videamus justi obedientiam, et quomodo fecerit quod a Deo imperatum est, non querens causam, neque rationem exigens, sicut multi insipientes faciunt, de iis quæ Deus operatur curiose quærentes, et dicentes: Quare hoc, et quare illud? et quæ hinc, vel quæ illinc utilitas enascitur? At non ad eum modum fecit justus ille; sed sicut famulus diligens dominum, quæcumque præcepisset implere studuit, nihil ulterius percontans. Et ut discas, audi quæ sequuntur. Postquam enim Dominus promissionem ei fecit (v. 22), et complevit sermonem suum, statim justus quæ imperata fuerint perfecit, et signum hoc quod a Deo erat datum, indidit Ismaeli (v. 23), circumcisionem dico, et omnibus vernaculis et emptitiis, sicut loquutus est ei Deus. Circumcisis est autem et ipse. 24. *Nonaginta enim et novem annorum erat*, inquit, *quando circumcidit carnem præputii sui*; 25. *Ismael autem erat annorum tredecim*. Ne putes absque causa Scripturam proponere nobis numerum annorum: sed ut ex hoc discas justi magnam obedientiam, quod cum jam in decrepita esset ætate, leniter tulit dolorem propter præceptum Dei, propterea facit illam enumerationem, et non ipse solum, sed et Ismael, et omnes vernaculi circumciduntur. Neque hoc parvum et leve fuerit. Non enim idem est, carissime, carnem sanam, et male habentem secare. Nam etsi medici quoque membra morbida aliquando incidunt, at non est similis dolor. Emortuum enim membrum, ut ita dicam, jam et vitali operatione destitutum tunc incidunt. Illic autem senex et decrepitus (centum enim annorum erat) cruciatum leniter tulit, simul et præceptum Dei implere volens, et filium et vernaculos omnes prompiores reddens, ut ne cunctarentur, sed magna alacritate Dei præceptum implerent. Vidisti quanta res sit vir præstans virtute, quomodo ministros omnes doceat ut sua vestigia sequantur? Nam id quod heri dicebam, hoc item et nunc dico: propter hoc fere ex illo die præceptum fuisse a Deo, ut immatura ætate hoc subirent pueri, quo absque sensu et dolore incisionem carnis ferrent.

Brevis circumcisionis cum baptismate comparatio. Licet Christianis inter gentes versari quomodo. — Verum considera Dei benignitatem, et ineffabilem ejus erga nos beneficentiam. Illa enim circumcisio dolorum habuit et laborem, et nulla alia ex circumcisione fuit utilitas, quam hæc sola, quod ex hoc signo dignosci possent, et ab aliis gentibus sequestrarentur; nostra autem circumcisio, vel baptismatis, inquam, gratia, medicinam habet citra dolorem, innumeraque bona nobis affert, Spiritus sancti gratia nos implet, et nullum definitum habet tempus sicut illic: sed licet et in prima, et in media, et in ultima ætate hanc non manufactam circumcisionem recipere, in qua non susti-

netur labor, sed peccatorum deponuntur onera, et remissio invenitur omnium peccatorum, quæ per totam vitam gesta sunt. Quippe cum benignus Deus vidit gravem nostram infirmitatem, ac nos incurabiliter agrotantes, summa indigere medicina, atque ineffabili benignitate: nostram curans salutem, largitus est nobis per lavacrum regenerationis innovationem: ut deposito homine vetere, hoc est, operibus malis, et induti novum, in via virtutis incedamus. Verum iterum oro, ne deteriores simus ingratis et insensatis Judæis. Illi enim suscipientes circumcisionis signaculum, satis sibi cavebant, ne ultra cum gentibus se miscerent, quantum ad communionis rationem pertinet: quantum autem ad impietatem, sæpe illos ingrati superabant. Nos vero cum semel suscepimus baptismi circumcisionem, caute tuteque nostra dispensemus. Non dixerim non licere nobis versari inter gentes: sed in propria nobis virtute manentes, ita cum illis commisceamur, ut ad piam eos pertrahamus religionem, ac per bonorum operum exemplum doctrinæ eis auctores simus. Ea enim de causa communis omnium Dominus permisit simul versari bonos et malos, pios et impios, ut boni lucrifaciant malos, et qui in malitia adhuc detinentur, manuducantur ad pietatem. Nihil enim adeo studiose curat Deus, ut salutem animarum. Proinde obsecro, ne curam abjiciamus neque nostri, neque aliorum. Quantum ad nos attinet, ita instituamus vitam, ut Deo placitum est: quantum autem ad proximum, sic luceamus virtutibus, ut etiam silentibus nobis, omnes quotquot nos vident satis doceantur. Nam sicut si virtute præditi simus, maxima et ipsi lucrabimur, et infidelibus usui erimus: ita si negligentes fuerimus, et ipsi magnam feremus poenam, et aliis occasio scandalii erimus. Sicut enim virtutem amplexati duplicem mercedem a Deo accipimus, tum quod ipsi virtutem exerceamus, tum quod alios ad virtutis communionem trahamus: ita si in nequitia versemur, non solum punimur quod ipsi peccavimus, sed et quod aliis scandalo fuimus. Verum absit ut aliquis eorum qui hic sunt, in hujusmodi statu versetur, sed nos omnes ad ædificandum eos qui nos vident, vitam instituamus, ut possimus magna fiducia stare apud tribunal Christi, et ineffabilia illa bona consequi: quæ nobis omnibus concedantur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et sancto Spiritui sit gloria, honor et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLI.

Apparuit autem Deus Abraham apud quercum Mambræ, sedente ipso ad januam tabernaculi sui meridie (Gen. 18. 1).

1. Cunctabundus hodie, nec admodum alacris ad docendum enarrandumque accedo. Nam cum meente reputo, nobis quotidie concionantibus, admonentibus, et spirituale hoc vobis convivium apponentibus, multos ex his ipsis qui adsunt, et spiritualis hujus doctrinæ, ac tremendæ terribilisque mensæ sunt parti-

cipes, totos dies in spectandis ludis equestribus perdere, et periinde atque si non doceremus, nihil proficere, sed quasi consuetudini cuiquam servientes, si tantum annuat eis diabolus, sua sponte accurrere ad impia illa spectacula, et seipsum libenter maligni demonis illaqueare rebus, et neque nostram admonitionem, neque periculum ipsum, neque inutilem ipsam frequentationem doctrinae loco eis esse posse: quo ergo posthac animo doctrinam impertiam viris ex dictis nostris nihil lucri facere cupientibus? Et ne mireris. Siquidem et agricola, cum post multos labores et ærumnas sterilem videt agrum, neque dignam laboribus mercedem reddentem, segnior ad jaciendum semen, non pari alacritate agriculturam exercet. Et medicus videns infirmum suis mandatis non obtemperare, sed vacantem quotidie his quæ morbum augent, sæpenumero in sua illum ægritudine relinquit, ut experientia ipsa utatur magistra, ut ea quæ sibi prosint ediscat. Similiter et qui disciplinas pueros doceat, videntes illos priora respuere, et abicere eorum quæ antea edocti sunt memoriam, sæpe aversantur, sic negligentiam eorum correcturi, et ad majus studium reducendi.

Sæculares labores cum spiritualibus comparantur. Non fraudatur mercede, qui auditores non fecit. — Verumtamen agricola quidem merito segnior sæpe evadit, quia videt damnum suum majus fieri, utpote qui laborem et sumptus ferat, et fructibus destituatur. Medicus autem non immerito agrum sæpe relinquit: corpus enim est quod curatur, et propter hoc dimittit, ut doloris accessio in morbi sensum deat, et sic tandem medicinam non respuat. Magister autem ludi, eo quod tenera sunt ætate, utiliter nonnumquam plagis pueros castigat. Verum nos hodie cunctos illos superantes, hoc agemus ut paternum erga lapsos amorem declaremus, et doceamus, si in illa negligentia manserint, eos inde majorem condemnationis causam habituros. Nam agricola quidem non pari alacritate seminat, cogitans sumptus hactenus fuisse inutiles: nos autem ab hac cura liberi sumus. Nam licet jacto spirituali semine, ob auditorum ignaviam fructum non capiamus, perfecta nobis tamen futura merces: pecuniam enim concreditam expendimus, et mandatum Domini implevimus: cæterum posthac auditores rationem reddent ei qui concredita cum usura repetiturus est. Verum hoc nos non consideramus, nos extra damnum esse, et quod nostrum est implere: sed volumus ut et vos ex dinumeratis pecuniis multum negotiemini, ut ne obnoxii sitis supplicio quod luit ille qui talentum recondidit, et dominicam pecuniam non solum non multiplicavit, sed et ipsam in terra defodit. Tales sunt, qui doctrinae sermones audiunt (talentum enim hoc vocat et pecuniam), neque operam dant ut fructum afferant et multum negotientur. Sed forte dixerit quispiam, parabolam istam talentorum de doctoribus esse dictam. Id ego quoque fateor. Verum si diligenter eam scrutemini, scietis doctorum quidem officium esse, dinumerare pecuniam: sed vos non solum depositam

custodire, sed etiam negotiari debetis. Quod ut dicas, operæ prolium fuerit eam in medium afferre. *Paterfamilias quidam, inquit, peregre proficiens, vocavit servos suos, et dedit uni quidam talenta quinque, alii autem duo, alii vero unum. Post multum autem tempus, cum advenisset ipse, venerunt servi: et ille quidem qui acceperat quinque talenta, accessit dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque talenta superlucratus sum (Math. 25. 14. 15. 19. 20).* Magna servi gratia et prohibita, larga etiam domini benignitas. Et quid dicit? *Euge, servus bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: ingredere in gaudium domini tui (Math. 25. 21).* Quoniam, inquit, in his quæ tibi credita sunt, gratiam præ te tulisti animum, dignus es cui et majora tradantur. *Accessit autem et qui duo talenta acceperat, dicens: Nonne duo talenta mihi tradidisti? Ecce alia duo lucratus sum insuper (Ibid. v. 22).* Magna hujus quoque circa pecunias domini sui cura et sollicitudo; unde et eadem quæ superior meritis est. Et quare ille qui duo attulit talenta, eundem consequitur honorem, quem ille qui talenta quinque attulerat? Merito: accretionem enim et imminutionem non vel hujus diligentia, vel illius negligentia facit, sed concreditorum modus. Nam quod ad diligentiam attinet, ambo parces fuerunt; proinde et eandem remunerationem nacti sunt.

2. Verum alius ille nihil tale fecerat: sed quid? *Accessit, dicens: Cognovi te, quod austerus homo sis, metens ubi non seminasti, et congregans ubi non sparsisti: et metuens abii et occultavi talentum in terra. Ecce habes quod tuum est (Ibid. v. 24. 25).* O malitiam servuli! o summam improbitatem! non solum nihil negotiatus est ex talento sibi credito, sed et pro talento accusationem attulit. Ita enim solet malitia; obtenebrat rationem et eum qui semel a recta via est aversus, in præcipitia conjicit. Hæc autem omnia de magistris dicta sunt, ut talenta sibi concredita non abscondant, sed omni diligentia docere cupientibus apponant. Verum deinceps audi, dilecte, ex indignatione erga illum, quomodo etiam auditores rei evadant, et non solum illa repetantur quæ concredita sunt, sed et cum usura exactionem patiantur. Quid igitur dicit illi dominus? *Serve nequam (Ibid. v. 26).* Terribilis indignatio, et minæ valentes per se percellere animum. Sciebas, inquit, quod metam ubi non seminavi, et congregem ubi non dispersi: oportebat igitur te pecuniam meam dinumerare mensariis, et ego cum venissem, cum favore repetitionem illam. Pecuniam vocat eloquia pretiosa, nummularios autem vos qui suscipitis. Tuum quidem fuerat, ait, tantum dinumerare, meum autem repetere ab illis, non solum dinumerata, sed et usuram. Videtis, dilecti, quantus in dictis terror. Quid ergo dicent, qui concredita servare negligunt, quando etiam usura ab eis requiritur?

Usura cur prohibita. — Et vide humanitatem Domini. In his sensibilibus pecuniis prohibuit ne quæ usuram acciperet. Quare, et ob quam causam? Quia

κτης και φοβεράς τραπέζης, ἐπὶ τὰς ἱπποδρομίας διημερεύουσι. καὶ οὐδὲν αὐτοῖς πλέον ἀπὸ τῆς ἡμετέρας γεγένηται σπουδῆς, ἀλλὰ καθάπερ συνηθεία τινὶ [411] δουλεύοντες, ἐπειδὴν νέυση μόνον ὁ διάβολος, αὐτόματοι σπείδουσιν ἐπὶ τὰ παράνομα ἐκείνα θέατρα, καὶ ἑαυτοὺς ἰκόντες τοῖς δικτύοις ὑποβάλλουσι τοῦ πονηροῦ δαίμονος, καὶ οὕτε ἡμετέρα νοουθεσία, οὔτε ἡ πείρα αὐτῇ, καὶ τὸ ἀνόνητον τῆς ἐκεῖ διατριβῆς, διδασκαλίας αὐτοῖς ὑπόθεσις γέγονε· ποῖα λοιπὸν προθυμία τὰ τῆς διδασκαλίας ποιήσασαι πρὸς ἄνδρας οὐδὲν καρδαίνειν βουλομένους ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων, καὶ μὴ θαυμάσης. Ἐπεὶ καὶ γηπόνος, ἐπειδὴν ἰδῇ μετὰ πόνους πολλοὺς καὶ ταλαιπωρίας ἔργον γινόμενὴν τὴν γῆν, καὶ οὐκ ἀξίαν τῶν πόνων τὴν ἀμοιβὴν παρεχομένην, ὀκνηρότερος γίνεται περὶ τὴν τῶν σκευμάτων καταβολὴν, καὶ οὐκ ἔτι μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας τῆς γεωργίας καθίσταται. Καὶ ἱατρὸς δὲ ἐπειδὴν ἰδῇ τὸν ἄρρωστον μὴ παιθόμενον αὐτοῦ τοῖς ἐπιτάγμασιν, ἀλλὰ τὴν νόσον αὔξειν καθ' ἐκαστὴν ἐπιτηδεύοντα, πολλάκις ἀφῆσιν ἐναπομένειναι τῇ νόσῳ, ἵνα αὐτῇ ἡ πείρα διδασκαλὸς αὐτῷ γένηται τῶν συμφερόντων. Καὶ οἱ τὰ μαθήματα δὲ τοὺς παῖδας ἐκπαίδευόντες, ἐπειδὴν ἴδωσι τὰ πρότερα ἀποπύοντας, καὶ τὴν μνήμην τῶν ῥῆθ' ὁδόντων ἀποβάλοντας, πολλάκις ἀποστρέφονται τὴν ἁ βραθυμίαν διορθούμενοι, καὶ πρὸς σπουδὴν πλείονα ἐπανάγοντες. Ἄλλ' ὁ μὲν γηπόνος εἰκότως ὀκνηρότερος γίνεται πολλάκις, ἐπειδὴ οἶδεν ὅτι τὰ τῆς ζημίας αὐτῷ ἐπιτείνονται, ὅταν τὸν μὲν πόνον καὶ τὴν δαπάνην ὑπομένῃ, τὼν δὲ καρπῶν ἀποστέρηται. Καὶ ὁ ἱατρὸς δὲ οὐκ ἀπεικότως καταλείπει πολλάκις τὸν ἄρρωστον· σῶμα γάρ ἐστι τὸ θεραπευόμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἀφῆσιν, ἵνα ἡ τῆς ὀδύνης ἐπίτασις παρασκευάσῃ εἰς αἰσθῆσιν τῆς νόσου ἰλθεῖν καὶ οὕτω τὴν ἰατρειάν καταδέξασθαι. Καὶ ὁ τῶν παίδων διδασκαλὸς διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς ηλικίας συμφερόντως πολλάκις τὰς πληγὰς ἐπανατείνεται τοῖς παισίν. Ἄλλ' ἡμεῖς σήμερον τούτους ἅπαντας ὑπερβαλλόμενοι, παρασκευάζομεθα πατρικὴν φιλοστοργίαν περὶ τοὺς ἐπαικώτας ἐπιδείξασθαι, καὶ διδάξαι αὐτοὺς ὅτι, εἰ ἐπιμενοῖεν ἐν τῇ αὐτῇ βραθυμίᾳ, τοῦτο αὐτὸ μείζονος αὐτοῖς κατακρίσεις ὑπόθεσις ἔσται. Ὁ μὲν γὰρ γηπόνος οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας καταβάλλει τὰ σπέρματα, τὴν δαπάνην ἐννοῶν εἰκῇ καὶ μάτην ἥδη γεγεννημένην· ἡμεῖς δὲ ταύτης ἀπηλλάγμεθα τῆς ἀγωνίας. Κἂν γὰρ καταβαλόντες τὸν σπόρον τοῦτον τὸν πνευματικὸν, διὰ τὴν βραθυμίαν τῶν ἀκούοντων τὸν καρπὸν μὴ δεχώμεθα, ἡμῖν ἀπρητισμένοις ἀμισθὸς ἔσται· τὸ γὰρ ἐμπιστευθὲν ἀργύριον κατεβάλομεν, καὶ τὸ ἐπιταχθὲν παρὰ τοῦ Δεσπότη εἰς ἔργον ἡγάγομεν· λοιπὸν τοῖς ἀκηκοῦσιν ὁ λόγος πρὸς ἐκείνόν ἐστι τὸν μέλλοντα μετὰ τόκων ἀπαιτεῖν τὰ καταβληθέντα. Ἄλλ' οὐ τοῦτο σκοποῦμεν, ὅτι ἡμεῖς ἐκτέος ἴσμεν τῆς ζημίας, καὶ τὸ ἑαυτῶν πεπληρώκαμεν, ἀλλὰ βουλόμεθα καὶ ὑμᾶς πολλὴν τῶν καταβληθέντων τὴν πραγματείαν ποιήσασθαι, ἵνα μὴ τῇ τιμωρίᾳ ἐκείνῃ ὑπεύθυνοι γένησθε, ἣν ὑπέμεινεν ἐκείνος ὁ τὸ τάλαντον καταχώσας, καὶ τὸ δεσποτικὸν ἀργύριον οὐ μόνον οὐ πολυπλασιάσας, [412] ἀλλὰ καὶ κατορύξας. Τοιοῦτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας δεχόμενοι (τάλαντον γὰρ καὶ ἀργύριον τοῦτο καλεῖ), καὶ οὐ σπουδάζοντες καρποφορῆσαι, καὶ πολλὴν τὴν πραγματείαν ποιήσασθαι. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν, τὴν παραβολὴν ταύτην τὴν τῶν ταλάντων περὶ τῶν διδασκάλων εἰρηθεῖαι. Κἀγὼ τοῦτο φημι. Ἄλλ' ἐὰν ἐπιβῶμεν αὐτὴν ἀκριβῶς, εἰσεῖθι ὅτι οἱ μὲν διδά-

• Savil. et tres mss. πολλάκις ἀποστρέφουσι τὴν.

σκαλοὶ τῆς καταβολῆς μόνον ὑπεύθυνοι τυγχάνουσιν. ὡμεῖς δὲ οὐ μόνον τῆς φυλακῆς τῶν καταβληθέντων, ἀλλὰ καὶ τῆς πραγματείας. Καὶ ἵνα μάθης, ἀναγκαῖον αὐτὴν εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Οἰκοδεσπότης τις, φησὶν, ἀποδημῶν ἐκάλεισε τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ ἔδωκεν ᾧ μὲν πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἓν. Μετὰ δ' ἔχρονον παρυγενομένου αὐτοῦ ἦλθον οἱ δούλοι· καὶ ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν προσῆλθε λέγων· Κύριε, πέντε τάλαντά μοι ἔδωκας, ἴδε ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρδησα ἐκ' αὐτοῖς. Πολλὴ τοῦ οἰκέτου ἡ εὐγνωμοσύνη, θαυμάσιος ἡ τοῦ δεσπότη φιλανθρωπία. Τί γάρ φησιν; Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ· ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὲς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσαλθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου. Ἐπειδὴ, φησὶ, πολλὴν ἰδέας ἐν τοῖς ἥδη πιστευθεῖσι τὴν εὐγνωμοσύνην, ἄξιός ἐστι καὶ πλείονα ἐγχειρισθῆναι. Προσῆλθε δὲ καὶ ὁ τὰ δύο τάλαντα εἰληχῶς, λέγων· Οὐχὶ δύο τάλαντά μοι παρέδωκας; ἴδε ἄλλα δύο τάλαντα ἐκέρδησα ἐκ' αὐτοῖς. Πολλὴ καὶ τοῦτου ἡ περὶ τὰ δεσποτικὰ χρήματα εὐνοία, διὸ καὶ τῶν αὐτῶν ἀξιοῦται τῷ προτέρῳ. Καὶ εἰκὸς ἐνεκεν δύο προσενεγκῶν τάλαντα τῆς αὐτῆς ἐκείνῳ τῷ τὰ πέντε προσαγαγόντι ἀξιοῦται τιμῆς; Εἰκότως· τὸν μὲν γὰρ πλεονασμὸν καὶ τὴν ἐλπίσιν οὐχ ἡ τοῦτο σπουδῇ, οὐδὲ ἡ ἐκείνου βραθυμία πεποίηκεν, ἀλλ' ἡ τῶν ἐμπιστευθέντων ποσότης. Τὰ μέντοι τῆς σπουδῆς ἴσα καὶ παρὰ τοῦτου, καὶ παρ' ἐκείνου εἰσηνήκεται· διὰ τοῦτο καὶ τῆς ἀμοιβῆς τῆς αὐτῆς ἀπέλαυσαν.

β'. Ἄλλ' ὁ ἑτερος οὐδὲν τοιοῦτον διεπράξατο· ἀλλὰ τί; Προσῆλθε λέγων· Ἐγὼν σε, ὅτι σκληρὸς εἰ ἄνθρωπος, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων ὅθεν οὐ δισκόρπισας· καὶ φοβηθεῖς, ἀπειλῶν ἐκρυψά το τάλαντον ἐν τῇ γῇ. Ἰδοὺ ἔχεις τὸ σόν. Ὡς κακία οἰκέτου! ὡς ἀγνομοσύνης ὑπερβολή, οὐ μόνον ὅτι οὐδὲν εἰργάσατο ἐπὶ τῷ δοθέντι αὐτῷ τάλαντι, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀντὶ τάλαντου κατηγορεῖν προσήνεγκε! Τοιοῦτον γὰρ ἡ πονηρία· σκοτοῖ τὸν λογισμὸν, καὶ κατὰ κερμῶν ποιεῖ φέρεσθαι τὸν ἥπαξ τῆς εὐθείας ἐκτραπέντα ὁδοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τῶν διδασκάλων εἰρηται, ὥστε μὴ ἀποκρύπτεσθαι τὰ ἐμπιστευθέντα, ἀλλὰ μετὰ πάσης σπουδῆς παρατιθέναι τοῖς μαθητευομένοις. Ἄλλ' ἄκουε λοιπὸν, ἀγαπητέ, ἐκ τῆς πρὸς ἐκείνον ἀγανακτήσεως, ὅπως καὶ οἱ μαθητευόμενοι ὑπεύθυνοι γίνονται, καὶ οὐκ ἐκείνα μόνον ἀπαιτοῦνται τὰ καταβληθέντα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ τόκου τὴν μέθοδον ὑπομένουσι. Τί οὖν φησι πρὸς αὐτὸν ὁ δεσπότης; [413] Πορηθὲ δοῦλε. Φοβερά ἡ ἀγανάκτησις, ἱκανὴ καταπληξῆαι ἡ ἀπειλή. Εἰ ἥδεις, φησὶν, ὅτι θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, καὶ συνάγω ὅπου οὐ δισκόρπισα, ἔδει σε καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοῖς τραπέζιταις, καὶ ἐγὼ ἔλθω μετὰ τόκου ἀπῆτησα ἂν ὑπὸ τὸ ἀργύριον λέγων τὰ λόγια τὰ τίμια, τραπέζιταις δὲ ὑμᾶς καλῶν τοὺς ὑποδεχομένους. Σὺν μὲν ἦν, φησὶ, καταβαλεῖν μόνον, ἐμὸν δὲ ἦν τὸ παρ' ἐκείνων ἀπαιτῆσαι, μὴ μόνον τὰ καταβληθέντα, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων τόκον. Ὅρατε, ἀγαπητοῦ, πῶς πολλὸς ὁ φόβος τῶν εἰρημένων. Τί ἂν οὖν εἴποιεν οἱ καὶ τῆς φυλακῆς τῶν καταβληθέντων ἀμελοῦντες, ὅταν καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων τόκον μεθοδεύωνται;

Καὶ ὅρα φιλανθρωπίαν Δεσπότη. Ἐπὶ μὲν τῶν χρημάτων τῶν αἰσθητῶν ἀπηγόρευσε τὸν τόκον λαμβάνειν. Τίνος ἐνεκεν, καὶ διὰ τί; Ὅτι ἐκάτερος αὐτῶν πολλὴν ἐντεῦθεν ὑπομένει τὴν βλάβην. Τοῦ μὲν γὰρ

ἡ πένια ἐπιτρέβεται, ὁ δὲ μετὰ τοῦ πλεονασμοῦ τῶν χρημάτων καὶ ἁμαρτημάτων πλῆθος ἑαυτῷ ἐπισωρεύει. Διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων Ἰουδαίους τοὺς παχύτερον διακειμένους ταύτην τὴν ἐντολὴν ἐνομοθέτησε λέγων· Οὐκ ἐκτοκισεῖς τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τῷ πλησίον σου. Ποίας οὖν ἂν εἰεν ἀπολογίας ἄξιοι οἱ καὶ τῶν Ἰουδαίων ὠμότεροι γινόμενοι, καὶ μετὰ τὴν χάριν καὶ τὴν τοσαύτην παρὰ τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπίαν τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἐλάττους εὐρισκόμενοι, μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρους; Ἐπὶ μέντοι τῶν πνευματικῶν αὐτὸς ἀπαιτεῖν ὑπασχέεται τοὺς τόκους. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἀπ' ἐναντίας τοῖς αἰσθητοῖς χρήμασιν οὗτός ἐστιν ὁ τόκος ὁ πνευματικός. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὁ μεθοδευθεὶς εἰς ἐσχάτην πένιν ἀθρόον καταφέρεται· ἐνταῦθα δὲ ὁ μεθοδεύμενος, ὅταν πολλὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείξῃται, ὅσῳ ἂν πλεονα τόκον εἰσενέγκῃ, τοσοῦτ' ἀφιλεστέρας ἀπολαύει τῆς ἀνωθεν ἀμοιβῆς. Ἐκαστος τοίνυν ὑμῶν, ἀγαπητοί, ἐπειδὴν καταβάλλωμεν ἡμεῖς τὰ ἐμπιστευθέντα, διπλοῦν ὀφείλει τὸν πόνον καὶ τὴν ἀγρυπνίαν ἐπιδείκνυσθαι, τὸν μὲν τῆς φυλακῆς τῶν καταδελθόντων, ὥστε πάγια ταῦτα μένειν· τὸν δὲ τῆς ἐργασίας, ὥστε καὶ ἑτέροις μεταδιδόναι, καὶ πολλοὺς ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν χειραγωγεῖν, ἵνα διπλῇ πάλιν ὑμῖν τὸ κέρδος αὐξηται, ὑπὲρ τε τῆς οικείας σωτηρίας, ὑπὲρ τε τῆς τῶν ἄλλων ὠφελείας. Ἐὰν γὰρ τοῦτο ποιῇτε, καὶ ἡμεῖς μακαρίους ἀπαργάζεσθε (Μακάριος γὰρ, φησὶν, ὁ λέγων εἰς ὧτα ἀκουόντων), καὶ παρασκευάζετε ἀφιλεστέραν ὑμῖν παρατιθῆναι τὴν πνευματικὴν ταύτην τράπεζαν. Μὴ τοίνυν ἀμελεῖτε τῶν ἀδελφῶν τῶν ὑμετέρων, μηδὲ τὰ καθ' ἑαυτοὺς μόνον σκοπεῖτε, ἀλλ' ἕκαστος σπουδάζτω τὸν πλησίον ἐξαρκάζειν τῆς τοῦ διαβόλου φάρυγγος, καὶ τῶν παρανόμων ἐκείνων θεαμάτων, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπαναγαγεῖν, δεικνύντες αὐτῷ ὡς μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας καὶ τῆς πραότητος, καὶ τῆς λύμης τὴν ὑπερβολὴν καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν τὸ μέγεθος· καὶ μὴ [ἐπὶ] μόνον ἀπαξ καὶ δεύτερον τοῦτο ποιεῖτε, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς. Κἂν γὰρ σήμερον μὴ πειθῇται τοῖς παρὰ σοῦ λεγομένοις, τῇ ἐξῆς πεισθήσεται· κἂν μὴ τῇ ἐξῆς, πάλιν ὁρῶν σε ἐπικείμενον, ἴσως ἐντραπήσεται, καὶ αἰδέσθεις σου τὴν κηδεμονίαν, ἀποστήσεται τῶν βλαπτόντων. Καὶ μηδέποτε λέγε, ὅτι καὶ ἀπαξ, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον, καὶ πολλάκις εἶπον, καὶ οὐδὲν ἦνυσα. Μὴ παύσῃ λέγων· ὅσῳ γὰρ ἂν ἐπιμένῃς, τοσοῦτ' σου καὶ ὁ μισθὸς αὐξάνει. Οὐχ ὁρᾷτε πόσῃς ἀπολαύομεν μακροθυμίας παρὰ τοῦ τῶν ὧλων Θεοῦ, καὶ πῶς καθ' ἑκάστην ἡμέραν παραχοῦμεν αὐτοῦ τῶν προσταγμάτων, καὶ οὐκ ἀφίσταται τῆς περὶ ἡμᾶς κηδεμονίας, ἀλλὰ καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα χορηγεῖ, τὸν ἥλιον ἀνατέλλων, τοὺς ὑετοὺς διδούς, τὰ ἄλλα πάντα; Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς περὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἡμετέρους πολλὴν ποιούμεθα τὴν σπουδὴν, καὶ ἀντιταττώμεθα τῷ πονηρῷ δαίμονι ἐκείνῳ, ἵνα ἄκυρα αὐτοῦ ποιῶμεν τὰ μηχανήματα. Ἐὰν γὰρ ἕκαστος τῶν ἐνταῦθα συνιόντων ἕνα κερδᾶναι δυνήσῃ, ἐνόησον ὅπως ἡμῖν καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ τῷ πληθεὶ τῶν οικείων τέκνων πολλὴν δέξεται τὴν εὐφροσύνην, καὶ ὁ διάβολος καταισχυνθήσεται ὁρῶν εἰκὴ καὶ μάτην αὐτοῦ τὰ δίκτυα τεταμένα. Ἐὰν γὰρ τοῦτο ποιῇτε, ἀκούσεσθε καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην· Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγῳ ἤς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω.

γ'. Ἀλλ' ὅτι μὲν τοῦτο ποιήσετε, σφόδρα πείπασμαι· ὁρῶ γὰρ ὑμῶν καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ σιγχάζομαι ὅπως μεθ'

ἡδονῆς ἐδέξασθε τὴν παρ' ἡμῶν νοουθεσίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐλπίζω καὶ τὰ παρ' ὑμῶν εἰσενεχθήσασθαι. Διὸ τὴν μὲν περὶ τοῦτο παραίνεσιν ἐνταῦθα στήσωμεν· παραθήσομεν δὲ ὑμῖν τὴν πτωχὴν ἡμῶν καὶ εὐτελὴ τράπεζαν, ἵνα τῆς συνθήκης ἀπολαύσαντες διδασκαλίᾳ οὕτως οἰκτὲ ἐκινῶνται. Ἀναγκαῖον γὰρ καὶ σήμερον τὸν πατριάρχην Ἀδραμ εἰς μέσον ἀγαγεῖν, ἵνα μάθῃτε οἷας ἐδέξατο τῆς φιλοξενίας παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς ἀμοιβάς. Ὡς θη δὲ αὐτῷ, φησὶν, ὁ Θεὸς πρὸς τῇ δρῦ τῇ Μαρμερῇ, καθήμενον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς (ύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημβρίας. Ἐκαστον τῶν ῥημάτων μετὰ ἀκριθείας ἐξετάσωμεν, καὶ ἀναπτύξωμεν τὸν θησαυρὸν, καὶ ἅπαντα τὸν ἐναποκείμενον πλοῦτον καταμάθωμεν. Ὡς θη δὲ αὐτῷ, φησὶν, ὁ Θεός. Τίνος ἕνεκεν οὕτως ἤρξατο, Ὡς θη δὲ αὐτῷ ὁ Θεός; Ὅρα Δεσπότης φιλανθρωπίαν, καὶ σκόπει μοι οἰκίαν εὐγνωμοσύνην. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ὀφθεῖς αὐτῷ, μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων καὶ τὴν περὶ τῆς περιτομῆς αὐτῷ ἐντολὴν διετάξατο, ὁ δὲ θαυμαστός οὗτος ἀεὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ κελεύόμενα εἰς ἔργον σπεύδων ἀγειν, εὐθέως οὐδὲ τὸ τυγὴν ἀνακαλλόμενος αὐτὸς τε περιτέμνεται, τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ προσταχθὲν πληρῶν, καὶ τὸν Ἰσμαὴλ περιτέμει, καὶ τοὺς οἰκογενεῖς ἅπαντας, καὶ ἰδὲξεν αὐτοῦ τὴν πολλὴν ὑπακοήν, πάλιν αὐτῷ ἐπιφαίνεται. Τοιοῦτος γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· ἐπειδὴν τοῖς ἡδὴ φθάσαν ἐγνώμωνας γενομένους ἴδῃ, ἐπιδαψιλεύεται καὶ οὐδέποτε ἴσταται τῆς εὐεργεσίας, ἀμειβόμενος τὴν τῶν ὑπακούοντων εὐγνωμοσύνην. Διὰ τοῦτο οὖν, ἐπειδὴ ὑπέκρουσε, [415] φησὶ, πάλιν ὠφθῇ αὐτῷ. Ταύτης τοίνυν ἕνεκα τῆς αἰτίας οὕτως ἤρξατο ὁ μακάριος Μωϋσῆς λέγων· Ὡς θη δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς πρὸς τῇ δρῦ τῇ Μαρμερῇ, καθήμενον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὕρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημβρίας. Σκόπει μοι ἐνταῦθα τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Καθήμενον, φησὶν, ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Οὕτως ἔργον ἐποιεῖτο τὴν φιλοξενίαν, ὡς μηδὲ ἀνασχέσθαι ἐτέρῳ τινὶ τῶν προσκόντων ἐπιτρέψαι τὴν τούτων θήραν· ἀλλὰ τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ οἰκογενεῖς ἔχων, ἀνθρώπους πρεσβύτες, καὶ εἰς βαθὺ γῆρας ἑλθόντας (ἐκατονταετῆς γὰρ ἐτύγχανε), παρὰ τὴν θύραν ἐκαθέζετο. Καὶ οὕτως μὲν τοῦτο ἔργον ἐποιεῖτο, καὶ οὐδὲ τὸ γῆρας αὐτῷ πώλυμα ἐγένετο, οὐδὲ τῆς οικείας ἀναπαύσεως ἦν, οὐδὲ ἔσω ἐπὶ τῆς κλίνης ἦν ἀνακείμενος, ἀλλὰ παρὰ τὴν θύραν ἐκαθέζετο· ἑτέροις δὲ πολλάκις οὐ μόνον ταύτην οὐ ποιοῦνται τὴν σπουδὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον, καὶ ἐκκλίνειν ἐπιχειροῦσι τῶν ἐπιδημιούντων τὰς συντυχίας, ὡς ἂν μὴ καὶ ἄκοντες ἀναγκασθῶν ὑποδέξασθαι. Ἀλλ' οὐχ ὁ δίκαιος οὕτως, ἀλλὰ παρὰ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς ἐκαθέζετο μεσημβρίας. Τοῦτο γὰρ ἡ πολλὴ τῆς φιλοξενίας ἐπίτασις, καὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ δικαίου ἡ ὑπερβολή, ὅτι καὶ ἐν μεσημβρίᾳ τοῦτο διεπράττετο. Εἰκότως· ἐπειδὴ γὰρ ἦδει τοὺς ὀδοιπορεῖν ἀναγκαζομένους κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν μάλιστα δεομένους πολλῆς τῆς θεραπείας, διὰ τοῦτο ὡς ἐπιτῆδειον καιρὸν τοῦτον ἐξελέγετο, καὶ καθήμενος· ἐθῆρα τοὺς περιόντας, οἰκίαν ἀνάκλινον κρίνων τὴν τῶν ὁδίων θεραπείαν, καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ καύσωνος φεγομένους ὑπὸ τὴν σκέπην εἰσάγειν ἐσπούδαζεν, οὐ περιεργάζόμενος τοὺς περιόντας, οὐδὲ ἐξετάζων εἰ γνώριμοι, ἢ ἀγνωστοὶ εἰεν. Οὐ φιλοξενίας γὰρ τὸ τὰ τοιαῦτα περιεργάζεσθαι, ἀλλὰ τὸ πᾶσι τοῖς παριοῦσι τῆς οικείας μεταδιδόναι φιλοφροσύνης. Καὶ ἐπειδὴ ἠπλωσε τῆς φιλοξενίας τὴν σαγήνην, κατηξώθη καὶ τὸν τῶν ὧλων Δεσπότην ὑποδέξασθαι μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος, Ελεγε· Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐκίλανθῆναι διὰ ταύτης γὰρ ἐλαθὼν τινες ξενισαντες ἀγγέλους· τὸν πατριάρχην πάντως αἰνιττόμενος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ὅς ἂν δέξηται ἕνα τούτων τῶν ἐλαχίστων

* Savil. et sex mss. δεικνύοντα αὐτῷ

uterque magno damno afficitur. Nam debitor quidem inopia atteritur, creditor autem augens divitias, peccatorum accumulatur sibi multitudinem. Proinde ab initio olim Judæis crassioribus tale dedit præceptum, dicens: *Non sœneraberis fratri tuo et proximo tuo* (*Deut. 23. 19*). Qua igitur excusatione digni erunt qui Judæis sunt inhumaniores, et post gratiam et tantam a Domino benignitatem inveniuntur iis qui sub lege fuerunt inferiores, imo peiores? In spiritualibus enim repetiturum se promittit usuras. Quare? Quia contrario prorsus modo se habent spiritualis usura, et sensibilis. Illic enim is a quo requiritur severe, subito in extremam inopiam defertur: hic autem is a quo exigitur, quando gratum animum præ se tulerit, quanto majorem usuram asseret, tanto largiori fruatur cœlesti remuneratione. Quocirca, dilecti, cum vobis concredita dinumeraverimus, vobis necessarium erit duplicem asserere laborem et vigilantiam, tum quod dinumerata custodienda sunt, ut fixa maneant: tum quod operandum ut et aliis communicentur, et multos in viam virtutis inducant: ut bifariam vobis lucrum accrescat, tum pro salute vestra, tum pro aliorum utilitate. Quod si hoc feceritis, et nos reddetis beatos: *Beatus enim, inquit, qui dicit in aures audientium* (*Eccli. 25. 12*): et facietis ut largior vobis hæc spiritualis apponatur mensa. Igitur fratres vestros nolite negligere, neque solum spectate quæ ad vos attinent: sed unicuique cura sit quomodo proximum suum a diaboli faucibus eripiat, et ab impiis illis spectaculis in ecclesiam adducat, monstrando ei multa lenitate et mansuetudine tum damni quod illinc fert gravitatem, tum bonorum quæ hic conciduntur magnitudinem: et non solum semel atque iterum hoc facite, sed semper. Nam etsi hodie verbis tuis non obtemperat, postea obtemperabit: et si neque secundo admonenti obtemperabit, iterum tamen te videns urgentem, forte erubescet, et reveritus tuam curam, a perniciosius illis abstinere. Et numquam dicas: Semel, et iterum, et tertio et sæpius monui, et nihil profeci. Ne monere desinas: nam quanto magis tu perseveraveris, tanto magis et merces tibi crescat. Non videtis quanta omnium Deus nos patientia tolerat, et quomodo quotidie negligimus obtemperare ejus mandatis, et neque sic cessat a cura nostra, sed omnia sua suppeditat, solem oriri curat, pluvias concedit, aliaque omnia? Simili modo et nos erga fratres nostros bene affecti, magna utamur diligentia, et oblectemur maligno illi demoni, ut irritos ejus faciamus conatus. Nam si singuli qui adsunt, unum lucrificare possent, cogita quantam nobis lætitiâ Ecclesia multitudine filiorum suorum ostenderet: et diabolus confunderetur, videns in vanum et frustra extendi sua retia. Quod si hoc feceritis, audietis et vos in die illo: *Euge, serve bone et fidelis, in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam.*

3. Cæterum bona spe sum vos hoc facturos: video enim vultus vestros, et conjecturam sumo vos admonitionem nostram magna voluptate accepisse, atque

hinc spero vos, quod vestrum fuerit, facturos. Proinde hanc admonitionem hic finiamus: proponamus autem vobis tenuem nostram ac pauperem mensam, ut cum solitam acceperitis doctrinam, domum concedatis. Operæ pretium enim fuerit et hodie in medium asserere patriarcham Abraham, ut discatis quantam ab hospitalitate mercedem acceperit. 1 (*Caput 18*). *Apparuit ei autem Deus, inquit, apud quercum Mambræ, sedente ipso ad januam tabernaculi sui meridie.* Singula verba diligenter excutiamus, et aperto thesauro, omnes in eo latentes divitias discamus. Quare sic exorsus est, *Apparuit autem ei Deus*? Specta Domini benignitatem, et considera famuli gratum animum. Postquam enim superius apparuit ei, et præter cætera etiam circumcisionis mandatum præcepit: eximius autem iste vir semper quæ a Deo præcepta erant diligenter perficere, rejecta omni mora, curavit: et circumciscus est ipse, implens mandatum Dei, et Ismaelem circumcidit, et vernaculos omnes, et in summa miram declaravit obedientiam: iterum ei apparet. Talis enim est Dominus noster, ut si quando viderit nos in prioribus gratos, accumulet beneficia, et numquam a sua beneficentia desistat, remunerans obedientium gratum obsequium. Propter hoc igitur, quia obedivit, iterum apparuit ei. Qua de causa sic orsus est beatus Moses: *Apparuit autem ei Deus apud quercum Mambræ, sedente eo ad januam tabernaculi sui meridie.* Considera, oro, hic virtutem justi. *Sedente, inquit, ad fores tabernaculi sui.* Tantopere curabat hospitalitatem, ut nollet hospitum venationem culpam familiarium committere: sed trecentos decem et octo habens vernaculos, homo senex et nunc decrepitæ ætatis (centenarius enim erat), apud januam sedebat. Et hic quidem hoc summo studio curabat, et neque senectus illi obstaculo erat, neque suæ quietis cura, neque intus super lectum recumbebat, sed ad ostium sedebat: alii autem sæpe non solum tantum studium non adhibent, sed et plane diversum, et horum congressus fugiunt et evitant, ut ne inviti cogantur excipere. Verum non justus ille ita agebat, sed sedebat ad januam meridie. Hinc enim major hospitalitas et virtus ejus ducitur, quod in meridie hoc faceret. Et merito quidem: quia enim sciebat, eos, qui peregrinare coguntur, eo maxime tempore indigere cura, tempus hoc idoneum eligeat, et sedens eos qui præteribant venabatur, quietem sibi ducens ministrare viatoribus: et eos qui calore æstuabant, sub tectum introducere studebat, non curiose explorans eos qui præteribant, neque requires an noti, vel ignoti essent. Neque enim hospitalitatis fuerit diligenter singula perscrutari, sed omnibus simpliciter suam communicare benignitatem, et quia hospitalitatis sagenam expanderat, meruit et universorum Dominum cum angelis suis suscipere. Eapropter Paulus dicebat: *Hospitalitatis ne obliviscimini: per hanc enim quidam neccii, angelos exceperant hospitio* (*Hebr. 13. 2*): patriarcham omnino insinuans. Atque ob hoc Christus dicebat: *Qui suscepit unum ex his minimis, in nomine meo, me suscipit* (*Matth. 18. 5*). Audiamus, dile-

et, et hospitio excepturi¹ numquam queramus, Quis, et unde. Nam si patriarcha in rogando fuisset curiosus, forte peccasset: Sed sciebat, inquis, advenientium dignitatem. Unde hoc tibi liquet? Quomodo autem si ita esset, admirationi fuisset? Neque enim sic admirabile fuisset, si suscipiendo hospites curiosius explorasset qui essent, sicut nunc cum ignorans quanam advenerint, tanta alacritate et honore accedit quasi servus ad dominos, suisque verbis propemodum vincula injicit, et supplicat eis, ut ne renuant, neque se maximo damno afficiant. Sciebat enim quid faceret; propter hoc magno cum ardore fructum cupiosum percipiebat. Sed audiamus verba scriptoris ipsius, ut videas in extrema senecta juvenilem alacritatem, et senem quasi juvenem exultantem, et putantem se invenisse thesaurum quemdam, hospitium nempe adventum. 2. *Elevatis autem, inquit, oculis, vidit, et ecce tres viri steterunt supra eum: et ut vidit, occurrit in occursum eis ab ostio tabernaculi sui.* Currit, et volat senex: vidit enim prædā quam venabatur, et nulla infirmitatis suæ ratione habita, ad venationem cucurrit: non vocavit famulos, neque imperavit puero, nihilque rusticitatis neque desidii præ se tulit, sed ipse cucurrit: quasi diceret, Magnus thesaurus est, magna negotiatio: per memetipsum hanc mercedem inferre debeo, ne elabatur mihi tantum lucrum. Et hæc faciebat justus, homines obcurus et viatores suscipere se existimans.

4. *Ad hospitalitatem hortatur. Laudat hospitalitatem Abraham, illam emulationi nostræ proponens.* — Discamus et nos, ac imitemur justī virtutem. Nam si hoc fecerimus, verisimile est et nos aliquando ejusmodi prædā potituros; imo semper assequimur, si attendimus. Oh illam enim causam benignus Dominus, ut ne ad talem benignitatem segnes simus, neque curiosius eos qui adveniunt scrutemur, inquit: *Qui accipit unum ex his minimis in nomine meo, me accipit (Matth. 18. 5).* Ne igitur ad vilitatem prætereuntis spectes, neque ex iis quæ vides vilem esse putes, sed cogita te per ipsum, Dominum tuum suscipere. Quando enim propter ejus nomen ministerium tuum in illum exhibueris, mercedem accipies, ac si illum suscepisses. Esto, sit deses et negligentior vitæ qui tua lauitur benignitate, non sit tibi ejus rei cura: plena enim tibi et perfecta merces dabitur, in Domini honorem hoc facienti, et imitanti patriarchæ virtutem. *Et ut vidit, inquit, occurrit in occursum eis ab ostio tabernaculi.* Bene et hoc verbum, *Accurrit*, quadrat, ut discas eos quasi ignotos præterisse, et non sua sponte ad tabernaculum venisse. Propterea, ne subterfugeret rum spirituale hoc lucrum, qui senuerat, incunuerat, et centenarius erat, accurrit, et cursu alacritatem declarat. *Et conspicatus eos, inquit, adorabat super terram,* 3. *et dixit: Domine, si inveni gratiam coram te, ne transens servum tuum.* 4. *Sumatur sane aqua, et lavent pedes vestros, et refrigeramini sub arbore,* 5. *et accipiam panem, et comedetis, et posthæc præteribitis.*

¹ In Savil. et quatuor MSS. hæc voces. hospitio excepturi, desunt.

cujus gratia declinasti ad servum vestrum. Verba justī sublimia valde sunt. Neque tantum miraculum, quod eos suscepit, quantum quod cum tanta alacritate, et studio, et non attenta aut sua, aut eorum, qui advenierant, ætate: nam fortassis videbantur ipsi juvenes; neque existimavit sufficere ut verbis dumtaxat adhortaretur, *Adorabat, inquit, super terram: quasi supplicans, et efficacem exhortationem afferens, ut ne putaretur perfunctorie adhortari.* Et idcirco divina Scriptura monstrans nobis justī virtutem ineffabilem, inquit, *Adorabat super terram,* et gestibus, et verbis magnum fervorem, egregiam animi humilitatem, summam hospitalitatem et immensam sollicitudinem declarabat. *Et cum adorasset, inquit, dixit: Domine, si inveni gratiam coram te, ne prætercas servum tuum.* Quis pro dignitate laudaverit justum hunc? vel quo pacto eum quis innumeris etiam labiis prædicet? Licere enim, Domine, non insoliti est usus; dicere autem, *Si inveni gratiam in oculis tuis,* hoc est admirabile. Beneficium, inquit, das, non accipis. Vere enim hujusmodi res hospitalitas est, qua magis accipit quam dat, qui illam prompte et alacriter exerceat. At ne quis auditorum justī virtutem minuens, existimet eum gnarum quales illi fuerint, hæc loquutum esse: neque enim, ut sæpe etiam dictum est, magnum quiddam tale fuisset, si sciens dixisset; sed admirabile et stupendum est, cum quasi homines alloquentem, talia verba loqui. Ne admireris autem, quod cum tres exceperit, ad unum se converterit justus, dicens, *Domine.* Fortassis enim unus illustrior ceteris apparebat, ad quem exhortationem suam convertit. Deinde autem cum progreditur, communem facit sermonem, et inquit: *Sumatur aqua, et lavent pedes vestros: et iterum, Refrigeramini sub arbore, et comedetis panem, et postea transibitis, cujus gratia declinasti ad puerum vestrum.* Vides quomodo ignorans qui sint, quasi humiliter loquens transeuntibus, ita communi exhortatione nititur, semel atque iterum servum se vocans? Et vide quomodo prædicat et mensæ suæ tenuitatem, imo lautitias. *Sumatur, inquit, aqua, et lavent pedes vestros, et refrigeramini sub arbore.* Quia enim fatigati estis, et multum tulistis æstum, ideo oro ne prætercatis servum vestrum. Num enim magnum quiddam est id quod ego exhibeo? Aquam vobis solum præstare possum, qua lotis pedibus vestris sub arbore fatigationem deponatis. Insuper et mensæ dicit spem. Ne putetis, inquit, me splendida vobis apposituram, vel condimentorum diversitatem, vel opsoniorum varietatem: panem comedetis, et sic *Transibitis, cujus gratia declinasti ad servum vestrum.*

5. Vidisti quomodo variis utitur modis, precibus vincere prætereuntes, et gestibus, et verbis, et quavis ratione attrahere eos volens? Primum enim, inquit, adoravit, deinde dominos vocat, et se ipsum servum; postea dicit quæ illis exhibiturus sit, extenuans res et nihili esse significans. At enim, Aquam hanc omnibus expositam habeo ad lavandos pedes, et panem, et tectum ab arbore. Ne parvifeceritis meum tabernaculum, ne despexeritis senectutem, ne renuatis ad

ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, ἐμὲ δέχεται. Ἀκούωμεν, ἀγαπητοί, καὶ ξενίζειν μέλλοντες μηδέποτε περιεργαζώμεθα, τίς, καὶ πόθεν. Εἰ γὰρ τοῦτο περιεργάσατο ὁ πατριάρχης, ἰσως ἂν διήμαρτεν. Ἀλλ' ἔγωγε, φησὶ, τῶν παραγενομένων τὴν ἀξίαν. Πόθεν δὴλον; Πῶς δὲ ἂν τοῦτο ποιῶν ἰθαυμάσθῃ; Οὐ γὰρ οὕτω θαυμαστὸν ἦν τὸ τῆς φιλοξενίας αὐτοῦ περιεργασαμένου, ὥς νῦν, ὅτε ἀγνοῶν τίνες οἱ παραγενομένοι, μετὰ τοσαύτης προθυμίας καὶ τιμῆς πρόσκειται, καθάπερ οἰκίτης δεσπότης, μονονουχὶ δεσμὰ διὰ τῶν λόγων αὐτοῖς περιβάλλων, καὶ ἱκεσίαν πρὸς αὐτοὺς ποιούμενος, ὥστε μὴ ἀνανεῦσαι, μηδὲ ζημίᾳ τῇ μεγίστῃ περιβαλεῖν. Ἥδρι γὰρ ὥσπερ ἔπραττε· διὰ τοῦτο καὶ μετὰ πολλῆς θερμότητος τὴν ἐντεῦθεν ἱκαροῦτο παρουσίαν. Ἀλλ' ἀκούσωμεν αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως τῶν ῥημάτων, [416] ἴν' εἰδῇς· ἔν βαθυτάτῳ γήρᾳ νεάζουσαν προθυμίαν, καὶ τὸν γέροντα νεάζοντα, καὶ μονονουχὶ περιχαρῇ γινόμενον, καὶ νομίζοντα θησαυρὸν εὐρηκέναι τῶν παραγενομένων τὴν παρουσίαν. Ἀναβλέψας δὲ, φησὶ, τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδε, καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες εἰστήκεισαν ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἰδὼν προσέειπεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ. Τρέχει καὶ ἵπταται ὁ γέρων· εἶδε γὰρ τὴν θῆραν, καὶ οὐδένα τῆς ἀσθενείας λόγον ποιησάμενος, ἐπὶ τὴν ἀγρὰν ἵδραμε, καὶ οὐκ ἐκάλεσεν οἰκέτας, οὐκ ἐπέταξε παιδί, οὐδὲν βῆθυστον ἐπέδειξατο, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἵδραμε, μονονουχὶ λέγων· μέγας θησαυρὸς, μεγάλη πρᾶγμαται· δι' αὐτοῦ ταύτην ὄφελω ἐμπορεῦσασθαι, μὴ παραδράμῃ με τὸ τοσοῦτο κέρδος. Καὶ ταῦτα ἐπολεῖ ὁ δίκαιος, ἀνθρώπους ἀγνώστους ὁδὸν νομίζων υποδέχεσθαι.

θ. Μάθωμεν, καὶ ζηλώσωμεν τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Ἐν γὰρ οὕτω ποιῶμεν, εἰκὸς καὶ ἡμᾶς ποτε ἐπιτυχεῖν τοιαύτης θήρας· μᾶλλον δὲ καὶ αἰεὶ ἐπιτυγχάνομεν, εἰ βουλοίμεθα. Διὰ γὰρ τοῦτο ὁ φιλόανθρωπος δεσπότης, ἵνα μὴ ὀκνῶμεν πρὸς τὴν τοιαύτην φιλοφροσύνην, μηδὲ περιεργαζώμεθα τοὺς παριόντας, φησὶν· Ὅς ἂν δέξηται ἕνα τῶν ἐλαχίστων τούτων ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι, ἐμὲ δέχεται. Μὴ τοίνυν πρὸς τὴν εὐτέλειαν τοῦ παριόντος ὁρᾷ, μηδὲ ἐξευτελίῃς αὐτὸν ἐκ τῶν ὀρωμένων, ἀλλ' ἐννόησον ὅτι τὸν δεσπότην υποδέχῃ τὸν σὸν διὰ τοῦτου. Ὅταν γὰρ διὰ τὸ αὐτοῦ ὄνομα τὴν εἰς ἐκεῖνον θεραπείαν ἐπιδείξῃ· ὥσαναί ἐκεῖνον ὑποδεξάμενος, οὕτω λήψῃ τὸν μισθόν. Ἐὰν βῆθυστος τοίνυν ἦ καὶ ἡμελῆμενος ὁ τῆς παρὰ σοῦ φιλοφροσύνης ἀπολαύων, μηδέ τις λόγος τοῦτου ἔστω· ἀπαιτησόμενος γὰρ σοὶ ὁ μισθὸς δοθήσεται διὰ τὴν εἰς τὸν δεσπότην τιμὴν τοῦτο ποιοῦντι, καὶ ζηλοῦντι τοῦ πατριάρχου τοῦτου τὴν ἀρετὴν. Καὶ ἰδὼν, φησὶ, προσέειπεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς. Καλῶς καὶ τὸ προσέειπεν πρόσκειται, ἵνα μάθῃς ὅτι ὡς ἀγνώστους παρήσαν, καὶ οὐκ ἂν αὐτόμας ἦλθον ἐπὶ τὴν σκηνήν. Διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ διαφύγῃ αὐτὸν τὸ πνευματικὸν τοῦτο κέρδος, ὁ γεγηρακὸς, ὁ πεπολιωμένος, ὁ ἐκατονταετής· προστρέχει, καὶ διὰ τοῦ δρόμου τὴν προθυμίαν ἐπιδείκνυται. Καὶ θαυμάζων προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ εἶπε· Κύριε, εἰ ἄρα εὖρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου. Ληφθήτω δὴ ὕδωρ, καὶ νηψάτωσαν τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ καταψύξαιτε ὑπὸ τὸ δένδρον, καὶ λήψομαι ἄρτον, καὶ φάγεσθε, καὶ μετὰ τοῦτο παρελεύσεσθε, οὐ εἵνεκεν ἐξεκλίνατε πρὸς τὸν παῖδα ὑμῶν. Πολλῇ τῶν τοῦ δικαίου ῥημά-

των ἡ ὑπερβολή. Οὐ γὰρ, ὅτι ὑπεδέξατο, θαῦμα τοσοῦτον τῆς προθυμίας, ἀλλ' ὅτι μετὰ τοσαύτης σπουδῆς, καὶ οὕτε πρὸς τὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἀπιδῶν, οὕτε πρὸς τοὺς παριόντας (ἰσως γὰρ νέοι τινὲς αὐτῷ κατεπαίνοντο), οὐδὲ νομίσας ἀρκεῖν τὴν διὰ τῶν λόγων μόνον προτροπὴν, Προσεκύνησε, φησὶν, ἐπὶ τὴν γῆν, μονονουχὶ καθιεκετεύων, καὶ σφοδρὰν τὴν παράκλησιν προσάγων, ἵνα [417] μὴ νομισθῇ ἀπλῶς ἀφοσιώσει· προτρέπεσθαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἡ θεία Γραφὴ δεικνύουσα τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν καὶ ἀφαινον ἀρετὴν, φησὶ· Προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ διὰ τοῦ σχήματος, καὶ διὰ τῶν ῥημάτων πολλὴν τὴν θερμότητα ἐπιδεικνύμενος, πολλὴν τὴν ταπεινοφροσύνην, μεγίστην τὴν φιλοξενίαν, ἀφαινον τὴν κηδεμονίαν. Καὶ προσκυρήσας, φησὶν, εἶπε· Κύριε, εἰ ἄρα εὖρον χάριν ἐναντίον σου, μὴ παρέλθῃς τὸν παῖδά σου. Τί ἂν τις κατ' ἀξίαν εἰποι τοῦ δικαίου τοῦτου; ἢ πῶς ἂν τις αὐτὸν μυριοῖς στόμασιν ἐγκωμιάσει; Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Κύριε, τῶν ἐγχοιροῦντων ἐστὶ· τὸ δὲ λέγειν, Εἰ ἄρα εὖρον χάριν ἐναντίον σου, τοῦτο ἐστὶ τὸ παράδοξον. Χάριν, φησὶ, δίδως, οὐ λαμβάνεις. Τοιοῦτον γὰρ ἀληθῶς ἡ φιλοξενία· μᾶλλον λαμβάνει, ἢ δίδωσιν ὁ μετὰ προθυμίας αὐτὴν ἐπιδεικνύμενος. Ἀλλὰ μὴ δειξ τῶν ταῦτα ἀκούοντων ὑπομενεῖσθαι τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ νομίζετω, ὅτι εἰδὼς τίνες οἱ παραγεγονότες, ταῦτα ἐφθέγγετο. Οὐδὲ γὰρ ἂν, καθὼς καὶ πολλάκις εἴρηται, μέγα τι τοῦτο ἦν. εἰ εἰδὼς ταῦτα ἔλεγεν· ἀλλὰ τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον τοῦτο ἐστίν, ὅτι ὡς ἀνθρώποις προσφερόμενος, τοιαῦτα ἐφθέγγετο ῥήματα. Μὴ θαυμάσης δὲ εἰ τριῶν ὄντων τῶν ὑποδεχομένων ὡς πρὸς ἕνα προτεινόμενος ὁ δίκαιος λέγει, Κύριε. Ἰσως γὰρ ἐπιδοξότερος τις τῶν ἐλθόντων ἐφάνη, πρὸς δὲ ποιεῖται καὶ τὴν παράκλησιν. Εἴτα προῖων κοινοποιεῖ τὸν λόγον, καὶ φησὶ· Ληφθήτω δὴ ὕδωρ, καὶ νηψάτωσαν τοὺς πόδας ὑμῶν· καὶ πάλιν, Καταψύξαιτε ὑπὸ τὸ δένδρον, καὶ φάγεσθε ἄρτον, καὶ μετὰ τοῦτο παρελεύσεσθε, οὐ εἵνεκεν ἐξεκλίνατε πρὸς τὸν παῖδα ὑμῶν. Ὅρξ πῶς οὐκ εἰδὼς τίνες εἰσὶ, καθάπερ ἀνθρώποις διαλεγόμενος παριοῦσιν, οὕτω κοινῇ πρὸς αὐτοὺς ποιεῖται τὴν προτροπὴν, καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρον παῖδα αὐτὸν καλῶν; Καὶ ὅρα πῶς προλέγει τῆς τραπέζης αὐτοῦ τὴν εὐτέλειαν, μᾶλλον δὲ τὴν πολυτέλειαν. Ληφθήτω δὴ ὕδωρ, φησὶ, καὶ νηψάτωσαν τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ καταψύξαιτε ὑπὸ τὸ δένδρον. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, κτεκμήκατε, καὶ πολὺν τὸν καύσωνα ὑπεμείνατε, διὰ τοῦτο ἀξίῳ μὴ παρελθεῖν τὸν παῖδα ὑμῶν. Μὴ γὰρ μέγα τί ἐστὶ τὸ παρ' ἐμοῦ γινόμενον; Ὑδωρ ἔχω παρασχεῖν μόνον, ὑπὲρ τοῦ νηψάμενους ὑπὸ τὸ δένδρον τὸν πολὺν ὑμᾶς κάματον ἀποθίσθαι. Εἴτα καὶ τῆς τραπέζης λέγει τὴν ἰδέαν. Μὴ νομίσητε πολυτελεῖς τι παραθήσειν ὑμῖν, ἢ καρυκευμάτων ποικίλων, ἢ ὀφίων διαφορὰν· ἄρτον φάγεσθε, καὶ οὕτω παρελεύσεσθε, οὐ εἵνεκεν ἐξεκλίνατε πρὸς τὸν παῖδα ὑμῶν.

ε'. Εἶδες πῶς διαφόροις κέχρηται τρόποις, βουλόμενος δυνωπῆσαι τοὺς παριόντας^α, καὶ διὰ τοῦ σχήματος, καὶ διὰ τῶν ῥημάτων, καὶ διὰ πάντων ἐπιστάσασθαι αὐτοὺς θέλων; Πρῶτον μὲν γὰρ, φησὶ, προσεκύνησεν, εἴτα κυρίως καλεῖ, καὶ αὐτὸν παῖδα· εἴτα λέγει τὸ μέλλον ὑπ' αὐτοῦ γενέσθαι εἰς αὐτοὺς, ἐξευτελίζων καὶ δεικνύς οὐδὲν μέγα ὄν. Ὑδωρ γὰρ, φησὶ, τὸ πᾶσιν ἀνείμενον ἔχω παρασχεῖν εἰς τοὺς πόδας ὑμῶν, καὶ ἄρτον, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς δρυὸς σκέπην. Μὴ δὲ ἐξευτελίστῃ μου τὴν σκη-

^α Savil. et quatuor niss. ἀκούωμεν, ἀγαπητοί, καὶ μηδέποτε περιεργαζώμεθα, omissis interpositis ^β Coislin. ἵνα ἴδωμεν.

^α Ἀφοσιώσει, *perfunctorie*. Hac voce eodem sensu infra utitur Chrysostomus: neque infrequens huius usus apud doctorem: qui etiam ἀφοσιῶσθαι usurpat quandoque *perfunctorie agere*. Hesychius longe diversi usus interpretationem affert: ἀφοσιῶμενοι, ἐν ὑποκρίσει θυπεύοντες, τιμώντες: *per simulationem et adulatorem coelestes, honorificas*.
^β Alii τοὺς παρόντας.

νὴν, μὴ ὑπερίδῃτε [418] μου τὸ γῆρας, μὴ ἀνανεύσῃτε πρὸς τὴν ἐμὴν παράκλησιν. Οἶδα ὅσῃν ὑπερβαίνειτε τὰ λοιπὰ, στοχάζομαι τοῦ καύσωτος τὴν φλόγα, διὰ τοῦτο ἀνεθῆναι μικρὸν ὑμᾶς βούλομαι. Ποῖος πατήρ φιλόστοργος πρὸς παῖδα· τοσαύτην ἂν ἐπαδείξατο φιλοφροσύνην, ὅσῃν οὗτος πρὸς τοὺς ἀγνώτας καὶ ξένους, καὶ οὐδαμῶθεν αὐτῷ τέως γνωρίμους; Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ σπουδῆς προσήλθε καὶ πολλοῦ τοῦ τόνου, ἐπέτυχε τῆς ἄγρας, καὶ τὴν θήραν εἰσω τῶν δικτύων λαβεῖν ἠδυνήθη. Καὶ εἶπεν, φησὶν, *Οὗτος ποιήσομεν, καθὰ εἰρηκα*. Ἀνεξωπύρῃσεν ὁ πρεσβύτερος. Ἐν χερσὶ, φησὶν, ἔχω τὸν θησαυρὸν, τοῦ πλοῦτου ἐπελαθόμεν, ἐπελαθόμεν λοιπὸν τοῦ γήραος. Καὶ ὅρα αὐτὸν πᾶν γεννύμενον τῷ πράγματι, καὶ μονονοχὶ σκιεῶντα, καὶ καθάπερ τὰ μυρία ἀγαθὰ ἐν ταῖς χερσὶν ἐπιφερόμενον, οὕτως ἡδόμενον. Καὶ ἐσπευσεν Ἀβραάμ, φησὶν, ἐπὶ τὴν σκηνήν. Ὡσπερ, ἥνικα ἐπὶ τὴν θήραν αὐτῶν ἐπαιγτο, ἐμήνυσεν αὐτοῦ τὸν τόνον καὶ τὴν προθυμίαν ἢ θεία Γραφή, εἰπούσα, *Προσέδρουμεν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς*, οὕτω καὶ νῦν ἐπειδὴ εἶδε τοὺς ἀνδρας, καὶ κατώρθωσεν ὅπερ ἐπαύμαι, οὐδὲ οὕτως ἴσῃσι τὴν προθυμίαν, ἀλλὰ θερμότερον πάλιν ἐπιδείκνυσιν τὸν ἔρωτα, οὐδὲ ἐπειδὴ ἐν ἀσφαλείᾳ γέγονε, λοιπὸν ῥαθυμότερος κατέστη. Ὅπερ πολλάκις ἡμεῖς ὑπομένομεν, καὶ παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐνίοτε πολλὴν ἐπιδεικνύμεθα τὴν σπουδὴν· ἐπειδὴ δὲ τοῦ πράγματος ἐντὸς γενώμεθα, οὐ τὸν ἴσον πόνον εἰσφέρομεν. Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος οὕτως, ἀλλὰ τί; Πάλιν σπεύδει καὶ ἐπαιγεται καὶ τρέχει ὁ γεγηρακὺς ἐπὶ τὴν σκηνὴν πρὸς Σάρραν, καὶ εἶπεν αὐτῇ· *Σπεῦσον, καὶ φύρασον τρία μέτρα σιμιθάλως*. Σκόπει πῶς καὶ τὴν Σάρραν κοινῶν λαμβάνει τῆς θήρας, καὶ πῶς αὐτὴν ἐξαιέδους ζηλοῦν αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν. Καὶ γὰρ κάκεινῃ παρῳμᾷ μὴ ῥαθυμῶς τῇ χρεῖᾳ προσελθεῖν, ἀλλὰ, *Σπεῦσον*, φησὶ. Τῆς μεγάλης ἐπετύχουσαν πραγματείας, μὴ ἀπολέσωμεν τὸν θησαυρὸν, ἀλλὰ *Σπεῦσον, καὶ φύρασον τρία μέτρα σιμιθάλως*. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδε τοῦ κατορθώματος τὸ μέγεθος, ἐβούλετο κοινῶν τῶν μισθῶν λαμβάνειν καὶ τῶν ἀντιδόσεων καὶ τὴν τοῦ βίου γενομένην αὐτῷ κοινῶν. Διὰ τί γὰρ, εἰπέ μοι, οὐδενὶ β' τῶν παιδικῶν τοῦτο ἐπέταξεν, ἀλλὰ τῇ γυναικὶ τῇ προβεβηκυῖ; ἐννεμήκοντα γὰρ ἑτῶν ἐτύγχανεν οὖσα. Καὶ οὐκ ἀνανεύει ἡ Σάρρα πρὸς τὸ ἐπίταγμα, ἀλλὰ τὴν ἴσῃν καὶ αὐτὴ προθυμίαν εἰσφέρει. Ἀκούεωσαν ἄνδρες, ἀκούεωσαν γυναῖκες· ἄνδρες μὲν οὖν, ἵνα οὕτω τὰς ἑαυτῶν συνοίκους ἐκπαιδεύουσιν, ἐπειδὴ πνευματικόν τι κέρδος παρεμπέσῃ, μὴ διὰ τῶν οἰκετῶν τοῦτο πληροῦν, ἀλλὰ δι' ἑαυτῶν ἅπαντα διαπράττεσθαι· γυναῖκες δὲ, ἵνα σπεύδωσι κοινωνεῖν τοῖς ἀνδράσι τῶν τοιοῦτων κατορθωμάτων, καὶ μὴ ἐπαισχύνονται τὴν φιλοξενίαν, καὶ τὴν εἰς τοὺτους θεραπείαν, ἀλλὰ μιμεῖσθωσαν τὴν Σάρραν τὴν πρεσβύτιν, τὴν ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ ποιεῖν καταδεχομένην, καὶ τὰ τῶν παιδικῶν ἔργα ἐπιτελεῖν.

Ἄλλ' οἶδα ὅτι [419] οὐδεὶς ἀνέξεται τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων. Νῦν γὰρ ἡμῖν ἐπ' ἐναντίας ἐκείνη πάντας βαδίζειν ἐπαιγόνται, καὶ πολλὰ ἢ βλακεία ταῖς γυναῖξιν, καὶ ἡ σπουδὴ πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἱματίων, περὶ τὰ χρυσία καὶ τὰ περιδέραια καὶ τὸν ἔξωθεν καλλωπισμὸν, καὶ τῆς ψυχῆς οὐδεμία πρόνοια. Καὶ οὐδὲ Παῦλος αὐτῶν καθικνεῖται βῶν καὶ λέγων· *Μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ*. Ὅρα τὴν οὐρανομήκη ταύτην ψυχὴν, πῶς οὐκ ἐνόμισεν αἰσχρὸν αὐτῷ εἶναι

μέχρι τούτου τὸν λόγον ποιήσασθαι, καὶ ἐπὶ ἐμπλεγμάτων παραινεῖσαι. Εἰκότως· πῶσα γὰρ αὐτῷ ἡ σπουδὴ παρὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν ἦν. Ἐπεὶ οὖν οἶδεν ὅτι ταῦτα μάλιστα τῆς ψυχῆς τὸν βλαβερὸν ἐργάζεται, διὰ τοῦτο οὐδὲν παρητήσατο τῶν προσηκόντων εἰς διδασκαλίαν ταῖς ταῦτα νοσοῦσιν· ἀλλὰ φησὶν, εἰ βούλει κοσμεῖσθαι, τὸν ἀληθῆ κόσμον κόσμον, ὃν πρέπει γυναιξὶν εὐσεβεῖς· τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις κοσμοῦ. Οὗτος τῆς ψυχῆς ὁ κόσμος, οὗτος οὐδεμίαν παρὰ τῶν ἔξωθεν κατὰγνῶσιν δέχεται, τοῦτον οὐδεὶς ἀποσυλῆσαι δυνήσεται, οὗτος ἀνέλωτος μένει διηνεκῶς. Ἀπὸ γὰρ τοῦ κόσμου τούτου τοῦ ἔξωθεν μύρια τίκονται κακὰ· καὶ οὕτω λέγω τὴν τῆς ψυχῆς λύμην, τὴν ἐντεῦθεν φουρμίνην ἀλαζονείαν, τὴν ἐπαρσύναν τὴν κατὰ τῶν πλησίον, τοῦ φρονήματος τὴν ἀπόνειαν, τῆς ψυχῆς τὴν διαφθοράν, τῶν ἡδονῶν τῶν ἀσέπων τὸν ἐρισμὸν· ἀλλ' ὅτι καὶ ὁλωτός ὁ κόσμος οὗτος καὶ οἰκετῶν κακουργίαις, καὶ ληστοῖν ἐφόδῳ, καὶ συκοφαντῶν ἐπιβολαῖς, καὶ μυρία ἄν τις εὖροι ἐντεῦθεν φυόμενα κακὰ καὶ ἀηθίας διηνεκίαι. Ἄλλ' οὐχ ἡ Σάρρα τοιαύτη· ἀλλὰ τὸν ἀληθῆ κόσμον ἐκίκτητο· δι' ὃ καὶ ἔξῃς τοῦ πατριάρχου ἦν, καὶ καθάπερ ἐκεῖνος ἐσπευσε καὶ ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἔδραμεν, οὕτω καὶ ἐκείνη μετὰ σπουδῆς τὸ ἐπιτελεῖν ἐκλήρου, καὶ ἐφύρα τρία μέτρα σιμιθάλως. Ἐπειδὴ γὰρ τρεῖς ἦσαν οἱ παραγεγονότες, τρία μέτρα ἐκείλους φυραθῆναι, ὥστε ὅστων φθάσαι τοὺς ἄρτους. Καὶ τοῦτο διαταξάμενος εἰς τὰς βούς πάλιν αὐτὸς ἔδραμεν. Ὡ γέροντος νεότης, ὡ ψυχῆς τόνος· τρέχει ἐπὶ τὰς βούς, καὶ οὐκ ἀφίησιν τίνα τῶν οἰκετῶν ἀπαλθεῖν, διὰ πάντων δεικνύς τοις παραγεγονόσιν, ὅσης ἡδονῆς ἐκλήρωθη, καὶ ὅπως μέγα τι ἡγείται τὴν αὐτῶν παρουσίαν, καὶ ὅτι θησαυρὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα νομίζει. Καὶ ἔλαβε, φησὶ, *μοσχάριον ἀπαλὸν καὶ καλόν*. Αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τὴν ἐκλογὴν ἐποιήσατο, καὶ τὸ κάλλιστον τῶν ὄντων λαβὼν δίδωσι τῷ παιδί, κάκεινον καταπαίγων μὴ μαλλήσῃ, ἀλλὰ πολλὴν τὴν σπουδὴν ἐπιδείξασθαι.

γ'. Σκόπει πῶς πάντα μετὰ τάχους, μετὰ προθυμίας ζεύσης, μετὰ ἰαρότητος, μετὰ χαρᾶς, μετὰ πολλῆς τῆς θυμηθίας γίνεται. Καὶ ἐτάχυνεν ὁ παῖς τοῦτο ποιῆσαι, φησὶ. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἡρέμει ὁ γέρον, ἀλλὰ πάλιν ἐν τάξει ὑπηρετοῦ ἴσταται. Καὶ λαβὼν βοῦντιον καὶ γάλα καὶ τὸ μοσχάριον ὁ ἐποίησε, παρέθηκεν αὐτοῖς. Αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ πάντα ποιεῖ καὶ παρατίθησι. Καὶ οὐδὲ ἔβιον ἑαυτὸν ἐνόμισε τοῦ συγκαθεσθῆναι αὐτοῖς, ἀλλ' ἐκείνων ἐσθιόντων παριστήκει αὐτοῖς ὑπὸ τὸ δένδρον. Ὡ φιλοξενίας μέγεθος, [420] ὃ ταπεινοφροσύνης ὑπερβαλὺν, ὃ φιλοδοξίας γνῶμης ἐπίτασις! παριστήκει ὁ ἐκατονταετής οὗτος ἀνθρώπος ἐσθιόντων αὐτῶν. Ἐμοὶ δοκεῖ, ὅπῃ τοῦ πλοῦτου πολλοῦ καὶ τῆς προθυμίας, καὶ τῆς ἀσθενείας ἀνέτερον αὐτὸν τότε γεγενῆσθαι, καὶ λοχύνειν τινα προσελθεῖν. Εἰσθε γὰρ πολλάκις ἡ τῆς ψυχῆς προθυμία, ἐπειδὴν ἐρρωμένη ἦ, νικᾷν τοῦ σώματος τὴν ἀσθένειαν. Εἰστήκει τοῖς ὁ πατριάρχης καθάπερ οὐκ ἐτήρης, μεγίστην τιμὴν τῇ τὴν ἡγουμένης, τοῦ καταξιωθῆναι ὑπηρετήσασθαι τοῖς παροῦσι, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς ὁδοπορίας κάματος αὐτῶν παραιμυθῆσασθαι. Εἶδες ὅση τοῦ δικαίου ἡ φιλοξενία; Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο σκόπει, ὅτι ἄρτους παρέθηκε καὶ τὸ μοσχάριον, ἀλλ' ἐκεῖνο λογίζῃ, μεθ' ὅσης τιμῆς, μεθ' ὅσης ταπεινοφροσύνης τὰ τῆς φιλοξενίας ἐπιδείκνυστο· ὃ καθάπερ οἱ πολλοὶ, καὶ ποιήσωσι ποτὲ τι τοιοῦτον, μέγα φρονοῦσι κατὰ τῶν ὑποδεχθέντων, καὶ πολλάκις καὶ ὑπερρωσίν αὐτῶν διὰ τὴν φθάσαν εἰς αὐτοὺς θεραπείαν. Τοῦτο δὲ ὁμοίον ἐστὶ τῷ τινα πλοῦτον συναγαγόντα καὶ περιφρόνῳ, ἐκ τῶν χειρῶν ἅπαντα βίβῃαι τὰ σὺλ-λαγμένα. Ὅ γὰρ μετὰ ἀπονοίας τι ἐργαζόμενος, καὶ ὅπως ποτὶν ὡς παρέχων μᾶλλον ἢ λαμβάνων, οὐκ οἶδεν ὁ διαπράττεται· διὰ τοῦτο ἀπόλλυσι καὶ τὸν ἐκ τούτου μισθόν.

* Tres mss. εὐλότως.

Savil. et Morel. πρὸς παῖδα. Ex mss. alii περὶ παῖδας, alii εἰς παῖδας. b Mallim legere οὐδέμῃ, de ancillis enim loquitur Chrysostomus. Eort.

exhortationem meam. Scio quantum tuleritis laborem, coniecto quantus sit caloris æstus : propterea paululum vos recreare volo. Quis pater filios suos tenere diligens, tantam filiis exhibet benignitatem, quantam ille ignotis et peregrinis, et numquam sibi cognitis? Verum quia magna alacritate processit ac contentione, assequutus est venationem, et prædam intra retia concludere potuit. *Et dixerunt, inquit : Sic faciamus, ut disias.* Senis excitatus est juvenilis vigor. In manibus, inquit, habeo thesaurum, divitias assequutus sum, senectutis obliviscar. Et vide eum exultantem in opere, et quasi præ gaudio saltantem, perinde atque multa bona in manibus afferret, ita se oblectantem. 6. *Et festinavit, inquit, Abraham in tabernaculum.* Sicut, quando ad venationem contendebat, significavit ejus alacritatem et laborem divina Scriptura, dicens : *Accurrit autem in occursum eorum :* ita et nunc quia vidit viros, et id quod optabat perfecit, neque sic ab alacritate desistit; sed magis ferventem declarat amorem, neque quia securus erat, ideo sit negligentior. Id quod nobis frequenter evenit, et principio valde studiosi sumus : quando autem in negotium ventum est, non par studium afferimus. Verum justus non sic, sed quid? Iterum festinat et properat, et currit senio confectus in tabernaculum ad Sarram, *Et dixit ei : Accelera, et misce tres mensuras similæ.* Considera quomodo et Sarram venationis sociam assumit, et quomodo eam erudit, ut suam imitetur virtutem. Etenim et illam incitat ne officio suo negligenter fungatur, sed, *Accelera, inquit.* Magnam negotiationem assequuti sumus, ne perdamus thesaurum, sed *Accelera, et misce tres mensuras similæ.* Quoniam sciebat boni operis magnitudinem, volebat vitæ suæ sociam etiam retribuendæ mercedis esse participem. Quare enim, dic mihi, nulli ancillarum hoc præcepit, sed uxori tam provecæ ætatis? nonaginta enim annorum erat. Non repugnat mandato Sarra, sed parem etiam ipsa alacritatem affert. Audiant viri, audiant mulieres : viri quidem, ut sic suas contubernales erudiant, ut si quando spirituale luerum incidat, ne per famulos hoc perficiant, sed per seipsos faciant omnia; mulieres autem, ut festinent juvare viros in tam bonis operibus, et non erubescant hospitalitatem in aliquos exercere, illisque congruum præbere ministerium : sed imitentur Sarram votulam, in tanta senecta laborem libenter suscipientem, et famularum opera perficientem.

Invehitur in ornatum mulierum. — Verum scio fore ut nullus ferat ea quæ a nobis dicuntur. Nunc enim omnes plane contraria via incedunt, et multa mulierum est mollietas, omneque studium in cultu vestium, in aureis ornamentis et monilibus atque externo ornatu, animæ vero nulla est cura. Neque Paulus eas commovel, dicens : *Non in crinibus tortis, vel aure, vel margaritis, vel sumptuosa veste* (1. Tim. 2. 9). Vide animam hanc ipsum cælum attingentem, quomodo non putavit indignum se et vile, etiam de capillorum ornamentis admonere. Merito : omne enim ei studium erat in excolenda anima. Quia igitur sciebat

hæc maxime animæ perniciem generare, ideo non refugit illa afferre quæ conveniebant ad docendum eas quæ illo morbo laborabant; sed inquit : *Si vis ornari, vero te ornatu cole, quem decet mulieres pias : bonis te operibus orna.* Hic animæ cultus est, hic a nullis externis condemnatur, hunc nullus deprædari poterit, hic perpetuo manet tutus et integer. A cultu autem externo innumera oriuntur mala : nondum dicam animæ nocumenta, arrogantiam quæ inde nascitur, despectum proximi, fastum spiritus, animæ corruptionem, voluptatum illicitarum examen; sed facile diripitur ille cultus et famulorum malignitate latro-numque insidiis, necnon sycophantarum calumniis; et infinita mala invenire in eo licet, ac perpetuas amaritudines. Atqui Sarra talis non erat; sed verum possidebat ornatum : ideo et digna fuit patriarcha : et sicut ille festinavit, et in tabernaculum cucurrit, ita et ipsa magno studio fecit quæ Imperata erant, et miscuit tres mensuras similæ. Nam quia tres erant qui advenerant, tres mensuras jussit misceri, ut citius panes pararentur. Et ut hoc præcepit, ad boves ipse iterum cucurrit (v. 7). O senis juventutem! o animæ vigorem! currit ad hoves, et non permittit aliquem famulorum eo pergere : per omnia monstrans iis qui advenerant, quanta voluptate perfusus esset, et quanti faceret eorum præsentiam, seque hunc pro thesauro habere honorem. *Et accepit, inquit, vitulum tenellum et bonum.* Ipse per semetipsum delectum fecit, et optimum qui aderat acceptum puero dedit, et illum quoque urget, ut sine mora quantum fieri potest appropere.

6. Animadvertite quomodo omnia cum velocitate, cum ferventi alacritate, cum hilaritate, cum gaudio, cum magna jucunditate facit. *Et festinavit puer hoc facere.* Neque hic senex quiescit, sed iterum in ministerii ordinem transit. 8. *Et ut accepit butyrum et lac et vitulum, quam mactaverat, apposuit illis.* Sic per semetipsum omnia facit et apponit. Et neque dignum semetipsum censuit qui consideret cum eis, sed illis comedentibus adstabat ipse sub arbore. O magnitudinem hospitalitatis! o humilitatis excellentiam! o mentem admodum religiosam! adstabat centenarius homo comedentibus illis. Mihi videtur tunc præ gaudio alacritateque multa, imbecillitate sua factus superior, et robur quoddam accepisse. Sæpe enim consuevit alacritas animæ, si quando roborata fuerit, vincere corporis imbecillitatem. Stabat igitur patriarcha quasi famulus, hoc summo honori habens, quod præsentibus ministraret, et solaretur itineris eorum laborem. Vidisti quanta justis hospitalitas? Neque enim hoc solum considera, quod panes proposuerit et vitulum : sed illud cogita, cum quanto honore et quanta modestia exhibita sit hospitalitas. Non sicut multi, qui si quid tale fecerint, superbiunt et despicunt susceptos hospites, eo quod ministerium illis exhibeant. Hoc autem perinde est, ac si quis divitias congreget et circumferat : et cum collegerit, omnia simul e manibus projiciat. Quisquis enim cum arrogantia operatur quidpiam, et sic facit quasi plus

præberet quam acciperet, nescit quid faciat : proinde et mercedem, quæ hinc proveniret, disperdit. Verum justus ille sciens quid operaretur, per omnia quæ faciebat, ostendebat alacritatem mentis. Et postquam largiter et magna hilaritate seminavit hospitalitatem, statim et manipulos uberrimos messuit. Nam ubi ea quæ ex se erant implevit, et nihil prætermisit, ac linem acceperunt, quæ ad hospitalitatem pertinebant, declarataque fuit justī virtus : tunc demum ut disceret justus quantorum et qualium bonorum causa fuerit hospitalitas, manifestat se is qui advenerat, atque paulatim justum suæ magnitudinem potentiæ docet. Nam ubi vidit eum stantem apud quercum, et stando magnū honorem et ministerium asferre, dixit ei : 9. *Ubi est Sarra uxor tua?* Statim autem per interrogationem subindicavit ei se non esse ex vulgaribus aliquem, utpote qui et uxoris illius nomen sciret. Ille autem inquit : *Ecce in tabernaculo.* Et quia statim, tamquam Deus, polliciturus erat ei quæ supra naturam erant, propter hoc et dicendo nomen Sarre significavit supra hominem esse eum qui in tabernaculum ejus diverterat. 10. *Revertens enim,* inquit, *veniam ad te secundum tempus hoc in horas, et habebit filium Sarra uxor tua.* Ecce hospitalitatis fructus, ecce alacritatis illius miræ merces, ecce laborum Sarre retributiones. *Illa autem,* inquit, *audivit juxta ostium tabernaculi, stans post illud.* 12. *Et ut hoc audivit, risit secum, dicens : Nondum quidem mihi fuit usque nunc ; dominus autem meus senex.* Et ut excuset divina Scriptura Sarram, prius significavit : 11. *Abraham autem et Sarra progressi erant in diebus suis.* Et neque hoc contenta adjicit : *Et desiderant Sarre fieri muliebria.* Arcfactus erat, inquit, fons, excæcatus oculus, officina ipsa erat inutilis facta. Ad quæ respiciens Sarra, cogitabat apud semetipsam ætatem suam et senectutem patriarchæ (v. 12). Verum dum illa intra tabernaculum ita cogitat, is qui scit arcana mentis, demonstrare volens et virtutis suæ excellentiam, et nihil occultum se latere, dicit Abrahæ : 13. *Cur risit Sarra apud seipsam, dicens : Numquid vere pariam ? ego autem senui.* Hæc enim illa apud semetipsam cogitabat. 14. *Num impossibile,* inquit, *apud Deum verbum ?* Ecce manifeste seipsum detegit. Non scitis, inquit, me, naturæ Dominus cum sim, omnia posse quando voluero, et mortuam quoque vulvam secundam et partui idoneam facere ? *Num impossibile,* inquit, *apud Deum aliquid ?* Nonne omnia facio et transformo ? nonne vitæ et mortis potestatem habeo ? *Num impossibile est aliquid apud Deum ?* Nonne prius hoc pollicitus sum ? Num potest quidpiam a me dictum non in opus exire ? Audi igitur, quod *In tempore hoc revertar ad te in horas, et erit Sarre filius.* Postquam revertero, inquit, tempore hoc, tunc sciet re ipsa Sarra quod neque senectus ei obstaculo fuerit, neque sterilitas : sed verbum meum non poterit irritum reddi, et partus eam docebit eorum quæ a me dicta sunt potentiam. Cæterum ut illa audivit, neque illa quæ cogitaret esse præsentī occulta, 15. *Negavit dicens : Non risi.* Timor enim

concusserat ejus mentem. Propterea Scriptura hoc totum infirmitati ejus tribuens inquit, *Timore enim perterrita fuit.* Verum patriarcha dicit ei : *Non, sed risisti.* Ne putes, inquit, licet in animo hæc tractaveris, et in occulto riseris, hæc posse abscondi ab ejus qui advenit virtute et scientia. Itaque negare factum noli, ne addas ad peccatum. Magna enim hodie ab hac hospitalitate nobis provenient bona.

7. *Moralis exhortatio.* — Hunc imitemur omnes, et magnam geramus hospitalitatis curam : non ut fluxorum et corruptibilium retributionem solum accipiamus, sed ut reponamus nobis etiam immortalium bonorum fruitionem. Nam si hoc facimus, nos etiam hic Christum suscipimus, et suscipiet etiam ipse nos in mansionibus illis quæ ab æterno præparatæ sunt diligentibus ipsum, audiemusque ab eo : *Venite, benedicti Patris mei, in hereditatem accipite præparatum vobis regnum ab origine mundi (Math. 25. 34. 36).* Cujus gratia et propter quid ? Esurivi enim, et dedistis mihi manducare : sitivi, et potastis me : peregrinus fui, et collegistis me : in carcere fui, et visitastis me. Quid minus molestum quam hæc ? Num præcipit nobis curiosæ scrutari et inquirere, quibusnam deberemus curam exhibere ? Tu quod tuum est, inquit, ostende, licet abjectus et vilis sit, ut apparet, quem foves : quæ enim in illos facta sunt, ego ut mihi ipsi facta agnosco. Propterea addidit : *In quantum fecistis uni fratrum meorum minimorum, mihi fecistis (Ibid. v. 40).* Igitur cum tanta ex hospitalitate sint lucra, non contemnamus, sed quotidie hujus bonæ negotiationis merces inferro studeamus, scientes Dominum nostrum alacritatem magnam, non ciborum pondus requirere, non mensam sumptuosam, sed mentem hilarem, non tantum ministerium a nudis verbis, sed caritatem a puro sinceroque corde. Idcirco et sapiens quidam dicebat : *Melior sermo quam munus (Eccli. 18. 16).* Sæpe enim sermonis obsequium magis recreat indigentem, quam donum ipsum. Hæc cum sciamus, ne simus difficiles erga eos qui ad nos accedunt : sed si potuerimus eorum inopiam sublevare, hoc faciamus cum gaudio letitiaque magna : non ut præbentes aliquid, sed ut ab eis maxima accipientes : quod si non possumus, ne simus asperi in eos : sed verbis saltem eorum curam agamus, et cum mansuetudine respondeamus eis. Quare enim dure compellās eum ? Num cogit ? num vim facit ? Orat, supplicat, obsecrat : qui autem hæc facit, contumelia dignus non est. Quid dico, orat et supplicat ? Innumera bene apprecatur, et hæc omnia facit pro uno obolo, neque tamen illum erogamus. Et quam assequemur veniam ? quam habebimus defensionem ? Ipsi quidem quotidie lautam mensam nobis apponi curamus, et sæpe plus quam usus requirit, insumimus : illis vero neque parvum quid communicamus, idque cum innumera bona per hos nos habituros expectemus. Sed o magnam desideriam ! Quantum enim hinc jacturam facimus ? quantum lucri e manibus nostris excedere permittimus ? Occasionem nostræ salutis a Deo nobis datam amandamus, neque cogitamus, vel in mente versamus hinc parvitatem

Ἄλλ' ὁ δὲ δίκαιος· οὗτος εἰδὼς, ὅπερ εἰργάζετο, διὰ τῶν γινομένων πάντων ἰδέσκειν τῆς ψυχῆς τὴν προθυμίαν. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ δαψιλείας καὶ πολλῆς τῆς ἰλαστότητος ἐσπείρει τὴν φιλοξενίαν, παραχρῆμα δαψιλῇ τῇ χειρὶ τὰ δράγματα ἐδέχετο. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαντα τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπλήρωσε, καὶ οὐδὲν ἐγκατέλειπεν, ἀλλὰ τέλος ἔλαβε τὰ τῆς φιλοξενίας, καὶ ἐδείχθη τοῦ δικαίου ἡ ἀρετὴ· τότε λοιπὸν, ἵνα μάθῃ ὁ δίκαιος οἷων ἐπέτυχε, καὶ ὅσων αὐτῷ τῶν αγαθῶν αἰτία γεγένηται ἡ τῆς φιλοξενίας ὑπόθεσις, ἐκκαλύπτει αὐτὸν ὁ παραγεγονώς, καὶ κατὰ μικρὸν ὑποδείκνυσιν τῷ δικαίῳ τῆς οικείας δυνάμεως τὸ μέγεθος. Ἰδὼν γὰρ αὐτὸν παρεστῶτα παρὰ τὴν δρῶν, καὶ διὰ τῆς στάσεως τὴν πολλὴν τιμὴν καὶ τὴν θεραπείαν ἐπιδεικνύμενον, φησὶ πρὸς αὐτόν· *Ποῦ Σάρβρα ἡ γυνή σου;* Εὐθέως διὰ τῆς ἐρωτήσεως παρῆγεν αὐτῷ, δεῖκνύς ὡς οὐχ ὁ τυχὼν ἐστὶν ὁ παραγεγονώς, εἴ γε καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τὴν προσηγορίαν ἠπίστατο. Ὁ δὲ φησιν· *Ἰδοὺ ἐν τῇ σκηνῇ.* Καὶ ἐπεὶ ἐμελλε λοιπὸν, ὡς θεός, ὑπισχνέσθαι αὐτῷ τὰ ὑπὲρ φύσιν, διὰ τοῦτο καὶ τῷ εἰπεῖν τὴν προσηγορίαν τῆς Σάρβρας ἐσήμανεν, ὅτι ὑπὲρ ἀνθρωπίνον ἐστὶν ὁ εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ καταχθεῖς. *Ἐπαναστρέψων γὰρ,* φησὶν, ἤξω πρὸς σὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας, καὶ ἔξει υἱὸν Σάρβρα ἡ γυνή σου· Ἰδοὺ τῆς φιλοξενίας οἱ καρποὶ, ἰδοὺ τῆς προθυμίας τῆς ἐπιτεταμένης· ὁ μισθός, ἰδοὺ τῶν καμάτων τῆς Σάρβρας αἱ ἀμοιβαί. *Ἐκείνη δὲ,* φησὶν, *ἤκουσε παρὰ τῇ θύρᾳ τῆς σκηνῆς, ἐστῶσα ὀπισθεν. Καὶ τοῦτο ἀκούσασα, ἐγέλασε καθ' αὐτήν, λέγουσα·* Οὐδὲν μὲν μοι γέγονεν ὥς τοῦ νῦν· ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος. Καὶ ἵνα ἀπολογησθῇ ἡ θεία Γραφή ὑπὲρ τῆς Σάρβρας, προλαβοῦσα ἐπιστημύνατο, ὅτι Ἀδράμ δὲ καὶ Σάρβρα, προεδοηκότες ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν. Καὶ οὐδὲ ἄχρι τοῦτου ἔσται, ἀλλὰ [421] φησιν· *Ἐξέλιπε δὲ Σάρβρα γίνεσθαι τὰ γυναικεῖα.* Ἐξηραμμένη ἦν, φησὶν, ἡ πηγὴ, τετύφλωτο ὁ ὀφθαλμός, αὐτὸ τὸ ἐργαστήριον ἦν πεπηρωμένον. Δι' ὁ ἀπορώσα πρὸς ταῦτα ἡ Σάρβρα, καθ' αὐτὴν ἐλογίζετο τὴν τε αὐτῆς ἡλικίαν, τὸ τε γῆρας τοῦ πατριάρχου. Ἄλλ' ἐκείνης κατὰ τὴν σκηνὴν ταῦτα λογιζομένης, ὁ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας ἐπιστάμενος, δείξει βουλόμενος καὶ τῆς οικείας δυνάμεως τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅτι οὐδὲν αὐτὸν λανθάνει τῶν ἀπορρήτων, φησὶ πρὸς τὸν Ἀδράμ· *Τί ὅτι ἐγέλασε Σάρβρα ἐν αὐτῇ λέγουσα·* Ἀρὰ γε ἀληθῶς τέξομαι, ἐγὼ δὲ γνήρακα. Ταῦτα γὰρ ἐκείνη ἐν αὐτῇ ἐλογίζετο. *Μὴ ἀδυνατεῖ,* φησὶ, *παρὰ τῷ Θεῷ ῥῆμα;* Ἰδοὺ φανερός αὐτὴν ἐξεκάλυψεν. Οὐκ ἔσται, φησὶν, ὅτι τῆς φύσεως ὡν δεσπότης πάντα δύναμαι, ἅπαν ἂν βουληθῶ, καὶ τὴν νεκρωθεῖσαν μήτραν ζωογονῆσαι, καὶ ἐπιτεθῆσαν κατασκευάσαι· *Μὴ ἀδυνατεῖ,* φησὶν, *ἀδυνατὸν τι τῷ Θεῷ;* Οὐχὶ πάντα ποιῶ, καὶ μετασκευάζω; οὐχὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἐξουσίαν ἔχω; *Μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα;* Οὐ φθάσας ὑπεσχόμην δὴ τοῦτο; *Μὴ ἐγχαυρεῖ τὸ παρ' ἐμοῦ ῥῆθ' ἐν μὴ εἰς ἔργον ἔλθειν;* Ἄκουε τοίνυν, ὅτι *Εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ἀναστρέψω πρὸς σὲ εἰς ὄρας, καὶ ἔσται τῇ Σάρβρᾳ υἱός.* Ἐπειδὴν, φησὶν, ἀναστρέψω κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, τότε γινώσεται διὰ τῶν πραγμάτων ἡ Σάρβρα, ὅτι οὗτε τὸ γῆρας αὐτῆς κώλυμα γενήσεται, οὔτε ἡ στεῖρωσις· ἀλλὰ τὸ ῥῆμα τὸ ἐμὸν ἀπαράδατον ἔσται, καὶ ὁ τόκος αὐτῆν διδάξει τῶν παρ' ἐμοῦ ῥηθέντων τὴν δύναμιν. Ἐἴτα ἐκείνη ἀκούσασα, ὅτι οὔτε τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῆς.

κινηθέντα ἔλαβε τὸν παρόντα, ἤρνησατο, λέγουσα· *Οὐκ ἐγέλασα.* Ὁ γὰρ φόβος κατέσεισεν αὐτῆς τὴν διάνοιαν. Διὰ τοῦτο τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῆς ἡ Γραφή τὸ πᾶν λογιζομένη φησὶν, *Ἐροσθήθη γάρ.* Ἄλλ' ὁ πατριάρχης φησὶ πρὸς αὐτήν, *Οὐχί, ἀλλὰ ἐγέλασας.* Μὴ νομίσης, φησὶν, εἰ καὶ ἐν διανοίᾳ ταῦτα ἔδουλεύσω, καὶ κατὰ τὸ λεληθὸς γέλωτα ἱποήσω, ὅτι τοῦ παραγενομένου τὴν δύναμιν λαθεῖν εἶχες. Μὴ τοίνυν ἀρνοῦ τὸ γεγονός, μηδὲ προσθήκῃ ἐργάζου τῷ ἁμαρτήματι. Μεγάλα γὰρ ἡμᾶς σήμερον διαδέξεται ἀγαθὰ, τῆς φιλοξενίας ἡμῖν τούτων πάντων αἰτία γινομένης.

Ζ'. Τοῦτον ἅπαντες μιμησώμεθα, καὶ πολλὴν περὶ τὴν φιλοξενίαν ὁ τὴν σπουδὴν ποιῶμεθα, οὐχ ἵνα τῶν ἐπικλήρων τούτων καὶ φθειρομένων λάδωμεν τὴν ἀντίδοσιν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τῶν ἀθανάτων αγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν αὐτοῖς ἀποθώμεθα. Ἐν γὰρ τούτῳ ποιῶμεν, ὑποδεξώμεθα καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν, καὶ ὑποδέξεται ἡμᾶς καὶ αὐτός· ἐν ταῖς μοναῖς, ἐκείναις ταῖς ἡτοιμασμέναις τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, καὶ ἀκουσόμεθα παρ' αὐτοῦ· *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.* Τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί; *Ἐπειράσα γάρ, καὶ ἐδῶκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίδψατε, καὶ ἐποτίσάμεν με· ἔνός ἡμῃν, καὶ συνηγάγετέ με· ἐν φυλακῇ, καὶ ἐπεσκέψασθέ με.* Τί τούτων ἀνεπαχθέστερον; Μὴ γὰρ ἐπίταξεν ἡμῖν περιεργάζεσθαι [422] καὶ πολυπραγμονεῖν τοὺς παρ' ἡμῶν μέλλοντας θεραπεύεσθαι; Σὺ τὸ σαυτοῦ, φησὶν, ἐπίδειξαι, κἂν εὐτε· ἡ, κἂν ἀπερρίμμενος κατὰ τὸ φαινόμενον· τὰ γὰρ εἰς τοὺς γινόμενα ἐγὼ οἰκιοῦμαι. Διὰ τοῦτο προσέθηκεν· *Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.* Μὴ τοίνυν τοῦ ἀπὸ τῆς φιλοξενίας τοσούτου κέρδους ἐπιγενομένου καταφρονήσωμεν, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐμπορεύεσθαι τὴν καλὴν ταύτην ἐμπορίαν σπουδάζωμεν, εἰδότες ὅτι ὁ δεσπότης ὁ ἡμέτερος προθυμίας δαψιλείαν, οὐ βρωμάτων δγκον ἀπαιτεῖ, οὐ τράπεζαν πολυτελεῖ, ἀλλὰ γνώμην ἰλαρὰν, οὐ θεραπείαν ἀπλῶς τὴν διὰ τῶν ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπὸ καρδίας καὶ εἰλικρινοῦς διανοίας ἀγάπην. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς ἔλεγε· *Κρεῖσσον λόγος, ἢ δόσις.* Πολλάκις γὰρ λόγου θεραπεία πλεον τῆς δόσεως ἀνεκτήσατο τὸν διόμενον. Ταῦτα οὖν εἰδότες μηδέποτε δυσχεραίνωμεν πρὸς τοὺς προσιδόντας· ἀλλ' ἂν μὲν δυνήθωμεν παραμυθεῖσθαι αὐτῶν τὴν πένιν, τοῦτο ποιῶμεν μετὰ χαρᾶς· καὶ πολλῆς τῆς εὐφροσύνης, οὐχ ὡς παρέχοντες, ἀλλ' ὡς τὰ μέγιστα κερδαίνοντες· εἰ δὲ μὴ δυνάμεθα, μὴ τραχυνώμεθα πρὸς αὐτούς· ἀλλὰ κἂν τὴν διὰ τοῦ λόγου θεραπείαν παρέχωμεν, καὶ μετὰ ἐπιεικείας αὐτοῖς ἀποκρινώμεθα. Τίνος γὰρ ἔνεκεν τραχέως αὐτῷ προσφέρῃ; Μὴ γὰρ ἀναγκάζει; μὴ γὰρ βιάζεται; Ἀξιοί, ἰκτετεῖς, παρακαλεῖ· ὁ δὲ ταῦτα ποιῶν, οὐχ ὕβρεως ἀξίος. Τί λέγω, ἀξιοί καὶ παρακαλεῖ; Μυρία ἐπεύχεται, καὶ πάντα ταῦτα ποιεῖ ἐνὸς ὁλοῦ, καὶ οὐδὲ τοῦτον προϊέμεθα. Καὶ ποίας ἂν τύχοιμεν συγγνώμης; ποίαν δὲ σχοίημεν ἀπολογίαν, αὐτοὶ μὲν οὕτω καθ' ἐκάστην ἡμέραν δαψιλῇ τράπεζαν παρατιθέμενοι, καὶ πολλάκις τὴν χρεῖαν ὑπερβαίνοντες, ἐκείνοις δὲ μηδὲ τοῦ τυχόντος μεταδιδόντες, καὶ ταῦτα μυρία ἀγαθὰ διὰ τοῦτο κομιζόμενοι; Ἄλλ' ὡς τῆς πολλῆς ῥαθυμίας! Οἷα γὰρ ἀπ' αὐτῆς ζῆμνύμεθα; καὶ ὅσον κέρδος ἐκ τῶν ἡμετέρων χειρῶν προϊέμεθα; Καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν παρασχεθεῖσαν ἀπο-

^a Bibl., Savil. et quinque mss. προεδοηκότες ἡμέρῳ. Καὶ οὐδὲ. ^b Consil. hic iusta· Μὴ δύνανται παρὰ τῷ Θεῷ.

^c Savil. et scriptum mss. καὶ τοσαύτην περὶ τὴν γλ.

πεμπόμεθα, οὔτε ἐννοοῦμεν, οὔτε μὴν λογιζόμεθα
οὔτε τῶν δεδομένων τὸ εὐτελές, οὔτε τὴν ὑπὲρ τῶν
τοιούτων ἀμοιβῶν ὑπερβολὴν, ἀλλὰ πάντα τοῖς κι-
θωτοῖς ἐναποκλείομεν, καὶ τὸ μὲν χρυσίον ὑπὸ τοῦ
ιοῦ δαπανᾶσθαι συγχωροῦμεν· μᾶλλον δὲ ταῖς τῶν
κλεπτῶν χερεῖ προτίθεμεν· τὰ δὲ ἱμάτια τὰ ποικίλα
ὑπὸ τοῦ σητὸς ἀναλίσκασθαι ἀφίεμεν, καὶ οὐκ ἀν-
εχόμεθα τὰ ἀπλῶς καίμενα δεόντως οἰκονομεῖσθαι, ἵνα
πάλιν ἡμῖν διαφυλάττηται, καὶ διὰ τούτων τῶν
ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἀξιοθῆναι δυνηθῶμεν· ὧν γένοιτο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ,
ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ
ἀεὶ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

eorum quæ damus, inde immensitatem eorum quæ
pro his accipimus : sed, omnia arculis includentes,
aurum quidem a rubigine absumi permittimus, imo
furum manibus proponimus; vestes quoque varias
a tinea arrodi sinimus, nolumus autem ut ea quæ
absque usu jacent bene dispensentur, ut iterum no-
bis custodiantur, ac per ea etiam ineffabilia bona
mereamur assequi : quæ nobis omnibus concedit
gratia et benignitate sua Dominus noster Jesus Chri-
stus, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, impe-
rium, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum.
Amen.

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI TERTII.

PATROLOGIE LATINE

222 VOLUMES IN-4°.

(Chaque ouvrage se vend séparément.)

1-2. Tertullien	2 v.	99. Saint Paulin d'Aquilée	1 v.	157. Godefroy, abbé de Vendôme	
3-4. Saint Cyprien	2	100-101. Alcuin	2	158-159. Saint Anselme de Cantorbéry	
5. Arnob.	1	102. Smaragde	1	160. Sigebert de Gembloux	
6-7. Lactance	2	103. Saint Benoît d'Aniane	1	161-162. Saint Yves de Chartres	
8. Constantin	1	104. Eginhard	1	163. Pascal II, pape	
9-10. Saint Hilaire	2	105. Théodulfe d'Orléans	1	164-165. Saint Bruno d'Asti	
11. Saint Zénon et St-Optat	1	106. Ecrivains du ix ^e siècle	1	166. Baudri, évêque de Dol	
12. Saint Eusèbe de Vercell.	1	107-112. Raban-Maur	6	167-170. Rupert	
13. Saint Damase	1	113-114. Walafride-Strabon	2	171. Saint Hildebert du Mans	
14-17. Saint Ambroise	4	115. Saint Euloge et Saint Prudence	1	172. Honoré d'Autun	
18. Ulphilas	1	116-118. Haymon	3	173. Léo Marsicanus et Pierre diacre	
19. Poètes chrétiens	1	119. Flore Diacre et Loup de Ferrière	1	174. Le vén. Godefroid	
20. Ecrivains du v ^e siècle	1	120. Saint Paschase Radbert	1	175-177. Hugues de Saint-Victor	
21. Rufin	1	121. Ratramne	1	178. Abeilard	
22-30. Saint Jérôme	9	122. Jean Scot	1	179. Innocent II, pape	
31. Dexter et Orose	1	123-124. Martyrologe d'Usuard et d'Adon	2	180. Eugène III, pape	
32-47. Saint Augustin	16	125-126. Hincmar	2	181. Hervée du Bourg-Dieu	
48. Marius Mercator	1	127-129. Anastase le bibliothécaire	3	182-185 bis. Saint Bernard	
49-50. Cassien	2	130. Isidore Mercator	1	186. Suger, abbé de St-Denis	
51. Saint Prosper	1	131. Rémy d'Auxerre	1	187. Gratien	
52. Saint Pierre Chrysologue	1	132. Reginon	1	188. Orderic Vital	
53. Salvien	1	133. Saint Odon	1	189. Pierre le Vénérable	
54-56. Saint Léon	3	134. Atton	1	190. Thomas Becquet	
57. Maxime de Turin	1	135. Flodoard	1	191-192. Pierre Lombard	
58. Saint Hilaire, pape	1	136. Rathier	1	193-194. Gerhohus	
59-60. Prudence	2	137. Hrotsvithe	1	195. Alfred de Rieval	
61. Saint Paulin de Nole	1	138. Richer	1	196. Richard de Saint-Victor	
62. Symmaque	1	139. Gerbert ou le pape Sylvestre	1	197. Sainte Hildegarde	
63-64. Boece	2	140. Burchard	1	198. Pierre le Mangeur	
65. Saint Fulgence	1	141. Fulbert	1	199. Jean de Salisbury	
66. Saint Benoît	1	142. Saint Brunon	1	200. Alexandre III	
67. Denis le Petit	1	143. Cardinal Humbert	1	201. Guillaume de Tyr	
68. Arator	1	144-145. Saint Pierre Damien	2	202. Pierre de Celle	
69-70. Cassiodore	2	146. Alexandre II, pape	1	203. Philippe de Bonne-Espérance	
71. Saint Grégoire de Tours	1	147. Jean d'Avranche, arch. de Rouen	1	204. Clément III	
72. Saint Germain de Paris	1	148. Saint Grégoire VII, pape	1	205. Pierre le Chantre	
73-74. Vies des pères	2	149. Victor III, pape	1	206. Thomas de Cîteaux	
75-79. Saint Grégoire le Grand	5	150. Le B. Lanfranc	1	207. Pierre de Blois	
80. Ecrivains, 1 ^{re} partie du vii ^e siècle	1	151. Urbain II, pape	1	208-209. S. Martin de Léon et S. Guillaume	
81-84. Saint Isidore de Séville	4	152-153. Saint Bruno	2	210. Alain de Lille	
85-86. Liturgie mozarabe	2	154. Chron. de Hugues de Flavigny	1	211. Etienne de Tournai	
87. Ecrivains de la fin du vii ^e siècle	1	155. Godefroy de Bouillon	1	212. Odon de Sully	
88. Venantius fortunatus	1	156. Guibert, abbé de Nogent	1	213. Sicard	
89. Ecrivains du viii ^e siècle	1			214-217. Innocent III	
90-95. Le vén. Bède, Paul diacre	6			218-221. Indices	
96. Saint Hildefonse	1				
97-98. Charlemagne	2				

PATROLOGIE GRECQUE-LATINE

161 TOMES EN 167 VOLUMES ET INDICES 1 VOLUME.

1-2. Pères apostoliques	2 v.	79. Saint Nil	1 v.	120. Jean Euchaite	
3-4. Saint Denis l'aréopagite	2	80-84. Théodoret	5	121-122. Cedrenus et Psellus	
5. Saint Ignace et saint Polycarpe	1	85. Basile de Séleucie, etc.	1	123-126. Théophylacte	
6. Saint Justin	1	86-86 bis. Saint Eusèbe d'Alex. Léontius	2	127. Nicéphore Bryen, C. Manassès	
7 bis. Saint Irénée	2	87-87 ter. Procope de Gaza	3	128-131. Euthyme, A. Comnène	
8-9. Clément d'Alexandrie	2	88. Saint Jean Climaque	1	132. Théophane Cérème	
10. Saint Grégoire le Thaumaturge	1	89. Anastase le Sinaïte	1	133. Jean Cinname	
11-17. Origène (7 t. en 9 vol.)	9	90-91. Saint Maxime	2	134-136. J. Zonaras et E. de Thessalonique	
18. Saint Méthode	1	92. Chronique d'Alexandrie et Georges Pisida	1	137-138. Balsamon	
19-24. Eusèbe	6	93. Olympiodore, etc.	1	139-140. Nic. Choniata et Nic. Acominatus	
25-28. Saint Athanase	4	94-96. Saint Jean Damascène	3	141. Veccus	
29-32. Saint Basile	4	97. Saint André de Crète	1	142. Nicéphore Blemmide	
33. Saint Cyrille de Jérusalem	1	98. Saint Germain de Constantinople	1	143-144. Pachymères	
34. Saint Macaire	1	99. Saint Théodore Studite	1	145-147. Nicéphore Calliste	
35-38. Saint Grégoire de Nazianze	4	100. Saint Nicéphore	1	148-149. Nicéphore Grégoras	
39. Didyme d'Alexandrie	1	101-104. Photius	4	150-151. Grégoire Palamas	
40. Œuvres des Pères du désert	1	105. Les deux Nicetas	1	152. Man. Calécas et Mat. Cantacuzène	
41-43. Saint Epiphane	3	106. André et Aréthas	1	153-154. Jean Cantacuzène	
44-46. Saint Grégoire de Nyse	3	107. Léon le Philosophe	1	155. Siméon de Thessalonique	
47-64. Saint Chrysostome	18	108-109. Théophane et ses continuateurs	2	156. Manuel Paléologue et Phrantza	
65. Proclus et Pallade	1	110. Georges Hamartolus	1	157. Codinus et Lucas	
66. Synesius et Théodore de Mopsueste	1	111. Nicolas, Patriarche de Const.	1	158. Glysas	
67. Socrate et Sozomène	1	112-113. Constantin Porphyrogénète	2	159. Chalcocondyle	
68-77. Saint Cyrille d'Alexandrie	10	114-116. Siméon Métaphraste	3	160. Gennade	
Saint Isidore de Péluse	1	117. Léon, diacre	1	161. Le Cardinal Bessarion	
		118-119. Ecumenius	2	INDICES	

